

भगवानु देवास्तु
श्री अ. बा. वे स्थानकेवासी
नेम शम्भोदर अभिनि,
ठे मरेधिया देवा दे., श्रीन देवा
पासे, राजकोट, (सौराष्ट्र)

Published by
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT
(Saurashtra) W Ry India.

ये माम् केचिदिह न प्रपन्त्यपरां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैषयन्तः ।
तस्यत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
काश्चो ह्ययं निरवधिर्गिष्णुषा च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतचन्द्र

करते अपरा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा सुससा व्यक्ति कोई तत्त्व इसस पायगा ।
हैं काश्चनिरवधि गिष्णुपृथ्वी ध्यान में यह सायगा ॥ १ ॥

प्रथम आवृत्ति प्रव १०००

बीर सवतः २४८८

विजयसवतः २०१८

विजयसवतः १९९२

सुदृढः

भविष्यत्काल छगनकाश शास्त्र
नवभारत प्रिन्टिंग प्रेस,
धीराला रोड : अमरावती

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદકુમારનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર.

અ પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૬૨ પોર્ટનસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વિરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વિરાણી અને મહા ભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ બેન મણીબેન વિરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણીબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વી ઝર્વેન્ડ, તેમજ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સં ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે એઆશ્રી લડન ગયા હતા કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ કરવા છતાં તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ હુનીયાના કહેવાતા રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપના સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારોનો જ રંગ હતો અને એ રંગ જ તેમને વધુને વધુ ગમતો તેઓ મુસાફરીથી વતન તરફ પાછા ફર્યા પછી સાધુ-સાધ્વીજીના દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો જેથી તેઓને વૈરાગ્યમાં જ વધારે આકર્ષણ લાગ્યું હુંડા કાલા અવસર્પિષ્ણિના આ દુષ્ક્રમ નામના પાત્રમાં આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગભાવમાં સ્થિર રહેતા. પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષુખાણુ તેઓ ચૂક્યા નહીં. એક ઉચ્ચ કોટીના કોઠ્યાધિપતીના નભિરા હોવા છતાં તેઓએ ઊંચી કોટિની શેયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા માટે એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ શયન કરતા અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેલો અને ઝલ્લો વાપરતા, કોઈ ખતે ખંડી પહેરતા ખડું ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતાં અને સુહ

પત્તિ, પથરજી, રત્નોદરજી અને બે બાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઓળી સાથે રાખતા સહા સમા નહીં પણ દૂર જગતમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની કુદરતી હાજત માટે જતા, હાલતા બાલવા સહસ્ર અને પેશાબ સબંધીમ. જીવહયાની બરાબર જતના કરતાં જીવો આ ગૃહસ્થ જીવન પણ કેટલું આદ્ય છે આ જીવન તો આજે મુનિવરોને પણ વિચાર કરાવે તેવું છે

દેશમાં કે પરદેશમાં બ્યારે તેમને કંઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે જહિ સામય સ્તેનધમનું સ્વરૂપ પ્રકટ થઈ વગર રહેતા નહીં દીક્ષાર્થીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમજ કહેતા કે જીવનીના કોઈ ભયસો નથી. (અસત્યય સોલિય માવમાચર) આમુખ્ય તૃટીયાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૃપ્ત સધાતું નથી માટે ધમકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોદાદ સપ્રદાયના વજાખરા પૂ મુનિવરો અને પૂ મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સપ્રદાયના પૂ આચાર્યશ્રી માણેકજીદાસ મહારાજ અને દસ્તિયાપુરી સપ્રદાયના શાંત-શાંત્રા પૂ મુનિશ્રી. વાલચંદાસ મહારાજ, મમલુસઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્માશમજી મહારાજ તપોમય સ્થાનનિધી શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. જી. પૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધાસીલાલ મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ સાધ્વીઓના ઉપદેશનો તમણે લાભ લીધેલ. મુંબઈમાં સ, ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધમદાસજી મહારાજના સપ્રદાયના પંડિતરાજ શ્રી લાલચંદાસ મહારાજનો રશિય થતો લાલચંદાસ મહારાજ પાતે, સસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ છ ના પરિવાર સાથે આદ્ય વૈરાગ્ય સાથે સવમ જગીશર કરેલ તે બાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ બાળના પ્રગટ થઈ કે જે કહી લય પામી નહીં

આ પહેલા તેઓ બ્યારે માતા-પિતાની સાથે સ્વ. મહારાજ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકજીદાસ મહારાજના હસ્તે બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપરેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદાસ મહારાજના સહકુળના દીક્ષા પ્રસન્ન ઉપરની હતી. આ બેઉ પ્રમજોએ પૂર્વ બધનીબાદી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ કોઈને વળતો વળત તેઓ માતા-પિતા પાસે નમતા પૂર્વક દીક્ષાની જ્ઞાત્ય માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીધો. ગાન અજ્ઞાત વધારેલ તત્કાલ સ્વરૂપને બરાબર સમજે સવમ ખાલની ખાર છે વેશથી આત્મોત્થાન નથી થતું મન, વચન અને કાવાના અસર થોડોનો અવરોધ થવાથી જ આગળ વધી શકાય ઉતાવળ ન કર.

સ ૨૦૧૨ના અષાઢ શુક્રી ૧૫ પૂનમથી શ્રી વિનોદકુમારે બોટાદ સપ્રદાયના

શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ આતુર્ભાસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે રહી. દીક્ષાની આરાધના કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી, દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂ. શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ ના જેઠ શુદ્ધ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને મળવા રાજકોટ આવ્યા અને કહ્યું કે મારે આ અનિત્ય સંસારને ઠંડેલી તકે જ છોડવો છે તમે પણ તૈયાર થઈ જાવો. શ્રી વિનોદભાઈ તો પહેલેથી તૈયાર જ હતા જેથી કહ્યું કે હું આજ્ઞા લઈને આવું છું તમે જાઓ. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બળત્રી, માંગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક સવિનય નમ્રતા પૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળી કે હજી વાર છે સમય પાકવા ઘો કારણ પોતાના સુપુત્ર પ્રત્યે મોહ ઘણોજ હતો તેનો વિયોગ સહન કરવામાં માતા અને પિતા ઘણા જ અસમર્થ હતા તેથી એજ વાક્ય કહીને સંતોષ આપતા પણ આ નશ્વર સંસાર અનિત્ય પદાર્થો અને પુદ્ગલના સ્વરૂપને જાણી વૈરાગ્ય રસમા ઓતપ્રોત બનેલ વિનોદકુમારે એ નિર્ણય કર્યો કે મારે હવે આ અણમોલા સમયને બરબાદ કરવો નહિ અનન્તભવ ભયહારીણી અનત કલ્યાણકારિણી દીક્ષામાં જવા માટે તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજ, ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થભલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે. આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વમયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં આલ્યા જવું તે જ ઉત્તમ છે તેમ મનમા નક્કી કર્યું.

તા ૨૫-૫-૫૭ સ. ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું લોજન કરી, અંતરથી જે વિચાર કરેલ તે મુજબ તૈયાર બની ગયા ઘરના સર્વને તેઓ માટે આવી સ્વખ્તમા પણ કલ્પના ન હતી કે

વિનોદમુનિ આ ધર છેડીને બાંધ છે તેમના માતૃશ્રીસામાયિકમાં બેસી ગયા તે વખતે કોઈને બાંધ કર્યા વગર હીક્કાના વિનોદમાંથી બચવા માટે ધર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર, ભૂમિ અને ગોંડલ સમ્રાટનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન વરદ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલુમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે જાઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જ કર્યોને બેધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં જાડી કલાક બાદ પડી રહે છે તે હરમ્યાન ગામમાં બંધને લોચ કરવા માટેના વાળ શખાને જાકીના કલાવી નાખ્યા અને બાદમાં બેસી ગયા મારવાઠ જ કર્યોન વધા બેધપુર જ કર્યોન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ ની પહેલી સવારે હા વાગ્યે ફોલોઈ પહોંચ્યા ત્યાંથી પડે બાલીને ખીચન ઉપાચારમાં પહોંચ્યા અને ઉપાચારમાં બિરાજતા મુનિવરોના ઇચ્છા કર્યા વડેના નગરસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સમાયિકના કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્યશ્રી મુનિવરોના સન્મુખ આજ્ઞા આવે સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં 'જાજ કિમ્મ પમ્મુજાસામિ કુવિદ્ધિ સિવિદ્ધેજ' ના બદલે "જાજ પમ્મુજાસામિ સિવિદ્ધિ સિવિદ્ધેજ" બોલ્યા તે શ્રી લાલચદાસ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે 'વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે "અપ્પાણં વોસિયામિ" બોલી પાક પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ બેઠીને બોલ્યા કે "સાહેબ ! એ તો બની જાયું અને મેં રમ્યમેવ હીક્કા લઈ લીધી, તે બરાબર જ છે અને તેમાં કાઈ દેરદાર થઈ શકે તેમ નથી આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો હરમાવો" તે સ્વીકારવા તત્પર બનવા પ્રયાસ કર્યો.

તે જ દિવસે જપોરના શાસ્ત્ર પૂ મુનિશ્રી સમયમહાશય મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલા વા અને સંબોધ્યા કે "તમે એક સારા જ્ઞાનકાંડ કુટુંબની અંકિત છો તમારી આ હીક્કા અબીકાર કરવાની બરાબર રીત નથી, કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હીક્કાતથી કુટુંબ વાધ અને તેથી મારી સમતિ છે કે રજોદરણી હીક્કા ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે આવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો આવકોનો સાર લઈ શકો, એમ જણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમને ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલા કે જે થયું, તે થયું હવે મારે આજળ શું કરવું તે હરમાવો."

મદ્રાસ વૈરાજવાન વ્યાપ્તિ મુનિશ્રી સમયમહાશય મહારાજ જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબમાં ઉપરનું આ વાક્ય સાંભળી ખીચનનો અતુલિતસય વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીએ પર પ્રચારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો નિષ્કારણ નુમતો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે "અમારી સત્તામતી માટે તમારે બાદર નિવેદન જહાર પાઠવાની જરૂર છે" ત્યારે શ્રી

વિનોદકુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઇને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેન ન હતું અને “ અસત્ત્વં જીવિય મા પમાયણ ” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ-વગેરે મુનિવરોએ મને ઉતાવલ કે વિના વિચાર્યે કામ ન કરવું માતા પિતાની રજા લઇને જ સંયમને લેવો. એમ કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથાશ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરૂ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ લખી મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જુસ્સાથી અગર ગેરસન્નથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વ્રત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે, ધારીને ઉપર મુજબ મારા વિચારો રજુ કરું છું

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખરું કર્તવ્ય મોક્ષક્રમ છે તે પામ્યાં પછી આત્માને કોઈ જાતનું દુઃખ હોય નહીં આવુ ક્રમ પ્રાપ્ત કરવા વિચાર કરતાં મને લાગ્યું કે આ મહાન ક્રમ આપનારી માત્ર એક દીક્ષા જ છે.

એમ ધારી છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડારી દીધી અને અનંત ઉકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક લાવામા કહી શકતો ન હતો અને બીજી બાજુથી મને થયું આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને એવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરા-પણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી તેથી મેં વિચારીને આ પગલુ ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે. શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ (તથાસ્તુ)

રાજકોટમા શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પ્રાછળથી ખખર પડી કે વિનોદ કુમાર કેમ દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માડી ગામમાં કયાય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા કયાયથી પણ સતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં આમ વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને બહિના પહેલાંની એક વાતની યાદી આવી તે એ હતી કે એક વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પૂ. ગુરૂમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે

જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓથી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે હાલચલ મહા રાજ આદિ ઠાણાં જ જવાના છે તો મારી પગ ધમ્મ છે કે તેઓથી !! પાસે જઈ જીવવાળીના મર્મને જાણવા પ્રયાસ કરે આ સુદર અવસર છે "

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે પૂર્ણવદ્રલ દેને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતજી આ વાતને સમર્થન મળ્યું તેઓથીજે જન્માભ્યુ કે યોગ સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની સુખવડ છે ! જામ મારી સાથે પગ વર્તણૂક થયો હતો અનેનો આ પ્રમાણે એક મત વર્ત્ય પિતાશ્રીજે ખીચન તાર કરવા સુચના કરી તા ૨૬-૫-૫૭ના રોજ પુષ્કીરાજજી માણુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો

તા ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાળ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈજે ખીચનમાં સ્વયંમેવ દીક્ષા મહેળ કરી છે જોઈએ તેમના પિતાશ્રીજે રાવજહાદુરશ્રી જેમ. પી. શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણવદ્રલ દે જેમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે ફોદોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા બગદગાડીમાં તેઓ ખીચન બધા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરેમલજી મહારાજ તથા પૂજ્ય પંડિતજી શાસ્ત્રવિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણાં ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વીજી મહારાજ શ્રી હાલચલ મહારાજ આદિ ઠાણાં ૪ બિરાજતા હતા કુદરે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા બહુલીસથી ત્રીસની હતી

પૂછપરછના જવાબમાં ભૂતપૂર્વ શ્રી વિનોદભાઈજે કેશવલાલ પારેખને કહ્યું કે મેં તો દીક્ષા જાગીકાર કરી છે તેમાં કોઈ દેરકાર થાય તેમ નથી તમે જમારા વિરાજી કુટુંબના હિતૈષી છો અને જો સાચા હિતૈષી છો તો મારા પૂ. બા. અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આશા જાહેરાતીવાની જાહેર જાણી થો જોઈશું જ નહીં પણ "સર્વજીવ હૈં શાસન રસી"ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુખીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આજમને જનુલક્ષીને મારી ભાવના જે હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાથે જર્ણાવ મારી સાથે દીક્ષા લે

આવા દેહ જવાળના પંડિતજી તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા

લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ક્રિયતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના
રવાના થઈ, તા. ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીપહરૂષ દેવનેા અનુભવ
કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફલોદીના શ્રી સંઘે પૂ. શ્રી લાલચદાસ મહારાજને ફલો
દીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતિ કરી તેનેા અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન
બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર
કરી ફલોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ફલોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનો-
દમુનિને હાજરે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરૂએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનો-
દમુનિએ રોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય
એવી હાજર લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજર બહુ
લાગી છે-તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહનગતિને દુઃખદ
રચના રચવી હતી, આજે જ હાજરે એકલા જ જવાનો બનાવ હતો, હમેશાં
તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજરથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં તો રેલ્વે લાઇન ઉપર એ
ગાયો આવી રહી હતી. બાબુથી વિકાળ જેવી રેલગાડી પણ આવી રહી હતી
તેની બિડસલ વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું
હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના કેમળ હૃદયમાં સ્થાન લીધું.
હાથમાં રોહરણ લઈ જાનના ભ્રમણની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા
ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી. પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના
સાધનભૂત રોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે
રેલ્વે લાઇન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સપાદન કર-
વામાજડવાદને સિદ્ધ કરતા ગદ્યસી એન્જિનને ઝપાટે આપ્યા અને પોતાનું બલિ-
દાન આપ્યું. અરિહંત .. અરિહંત એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર
તૂટી પડ્યું. રક્તપ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમા પ્રાણાત થઈ ગયો.
બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ
સમયે મુનિશ્રીના ચકેરા પર લબ્ય શાન્તિ દેખાતી હતી

હમેશા તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ફલોદીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે ટ્રાઈન હતી આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે
અને વખતોવખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફોહી આ દુર્ગંટનાની દુઃખ જિનાના ખબર રાજકોટ, ટેલેફોનથી આપ્યા જે વખતે ટેલેફોન આપ્યો તે વખતે વિનોદ મુનિના સસારી પિતામી બહાર ગયા હતા અને માતૃશ્રી મહિષિન સામાયિક-પ્રતિક્રિયામાં જઈ હતા, માત્ર જોકે નોકર જ બધામાં છુટો હતો તેણે ટેલેફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કંઈ ટેલેફોનની હકીકત સમજી શક્યો નહીં થોડા સમય પછી ફરી ફોન આપ્યો અને આ વખતે જેવા અસહ્ય સમાચાર મળ્યાં આ વખતે પોતાના પુત્રની મુખ્ય કૃતિ અને ઠંઠાના વિધાન મુનિવરના શરીરની અતિમ ક્રિયામાં ભાગ લેવા સંપ્રેક્ષ્ય પોહ્યો ફોહી જવા વિચાર થયેલ પણ જોઈને ફોન જરા થોડો મૂક્યો તેણે ત્યાં પહોંચી તે પહેલાં અભિસંસ્કાર થઈ ગયો જો સંજો સમય શરૂ પડેલો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબરૂપે પણ ચહેરો જોવાનો અને અતિમ ક્રિયાને પ્રસંગ મળત. પરંતુ અવસર કમી તેમ જ મુ નહીં આવી પોતાના પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તો ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ દ્રેધન મારફત ફોહી પહોંચ્યા, શ્રી દુર્ગંટનાઈ અને મહિષિને પૂજ્ય શ્રી લાલજીભાઈ મહારાજ સાહેબનાં હાથ ક્યાં

આ પ્રસંગે શ્રી લાલજીભાઈ મહારાજ સાહેબે અવસરને શિલાઈ અને પૈવંતું જોઈ જોઈ જોઈ કરીને, શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન બધે ઉપરથી શરૂ થયો જેનો દૂકામાં સાર આ પ્રમાણે છે

“ હવે તો એ રત્ન આપ્યું ગયું ! મમાજનો આશાદીપક આલવાઈ ગયો ! ઝૂં ઊઝીને આયમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મહિષિનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે-જેન ! ભાવિ પ્રબળ છે આ બાળવર્માં મહાપુરુષોએ પણ હાથ મીઠા નાખ્યા છે અને ધીને મરણને શરણ થવું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગણ્યું છે ? હવે તો થોડું દૂર કરીને આપણે જોમના મૃત્યુ નો આદર્શ જોઈને માત્ર ખીરજી મરવાની સ્ત્રી ”

પૂ. શ્રી સમર્થમહાશય મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય—

પ્રાથમિક તેમજ અધ્યપક્ષના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદ મુનિના વિશે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘વૃદ્ધિમિશ્રવેમા ગુરુમતે’ નો પરિચય જણાવતી હતી. પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રવૃત્તિ વૈભવ તથા તેમની રુચિ દૃષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેણે વીતરાગવાદીના યસર્જની વિષયવિમુખ ધર્મશાસ્ત્રીના તત્ત્વ અને તત્ત્વોનું કેળવણી હતી આપસ પરિ

અયના અભાવે પણ તેમની વૈરાગ્યધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવન અર્થાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧ તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર—પાંચમાં આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમાર ને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા. તેજ રાત્રે તેણે ખારમી લીખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળાણીના પરીષદથી કાળ કરી નલીનગુદ્મ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતરાજ કોશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હંબરો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ, ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલા બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા. પ્ર શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદાં પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે, તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સંક્ષેપ કરેલ છે. ઇતિ

भगवद्गीता भा २ का विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमणिका

विषय

पृष्ठाङ्क

षष्ठ्य भाषणा छठा उद्देश

१ धर्मदर्शन की यत्न्यता और धर्म मन्त्राक्षरणा निरूपण	१-१९
२ साधन भूतान्त और साधन निरूपण	१७-२७
३ साधनान्तरादि १८ भूतान्त वाच्यता निरूपण	२७-३०
४ साधन और भूतान्त विषय 'साधन' नामक भूतान्त	
और साधनान्तरादि १८ भूतान्त निरूपण	४०-५१
५ धर्मविषय निरूपण	५४-७७
६ जीव और धर्म विषय निरूपण	७८-८४
७ धर्म विषय निरूपण	८५-८८

सातवा उद्देश

८ सातवा उद्देश विषय निरूपण	८९-९२
९ नैतिकी छठवादि विषय निरूपण	९३-११३
१० नैतिकी उद्देश आदि विषय निरूपण	११३-१२३
११ विषय निरूपण	१२३-१३०
१२ धर्मविषय निरूपण	१३०-१४५
१३ धर्म विषय निरूपण	१४५-१५४
१४ धर्म विषय निरूपण	१५४-१७४

आठवा उद्देशका धारण

१५ आठवा उद्देश विषय निरूपण	१७
१६ धर्मविषय निरूपण	१७५-१८९
१७ धर्मविषय निरूपण	१८२-१९२
१८ धर्मविषय निरूपण	१९३-२००
१९ धर्मविषय निरूपण	२०१-२१८

२० पुरुषघातकके क्रिया स्वरूपका निरूपण	२१८-२२२
२१ विजयपराजयके स्वरूपका निरूपण	२२२-२२६
२२ वीर्यके स्वरूपका निरूपण	२२७-२३८

नववे उद्देशेका प्रारंभ

२३ नववे उद्देशेकी अवतरणिका	२३९-२४९
२४ गुरुत्वादिके स्वरूपका निरूपण	२४९-२७६
२५ निर्ग्रन्थके स्वरूपका निरूपण	२७६-२८१
२६ अन्य मतके स्वरूपका निरूपण	२८२-२९३
२७ कालस्यवेषिकपुत्रके प्रश्नोत्तरका निरूपण	२९३-३३४
२८ अप्रत्याख्यानके स्वरूपका निरूपण	३३४-३३८
२९ आधाकर्मके स्वरूपका निरूपण	३३८-३५४
३० परिवर्तनके स्वरूपका निरूपण	३५५-३६१

दशवे उद्देशेका प्रारंभ

३१ दशवे उद्देशेकी अवतरणिका	३६२-३६६
३२ अन्ययूथिकोंके मतका निरूपण	३६७-३८८
३३ स्वमतके स्वरूपका निरूपण	३८९-४२९
३४ अन्यतीर्थिकों के क्रियाके विषयमें प्रश्नोत्तरका निरूपण	४३०-४३८
३५ उत्पातविरहका निरूपण	४३८-४४०

दूसरे शतकके पहला उद्देशेका प्रारंभ

३६ पहले उद्देशाकी अवतरणिका	४४१-४४४
३७ उच्छ्वासनिश्वासके स्वरूपका निरूपण	४४५-४६४
३८ वायुकायके आन-प्राण का निरूपण	४६४-४७६
३९ मृतादि अनगारके स्वरूप का निरूपण	४७६-४८१
४० जीव, प्राण, भूत आदिके स्वरूपका निरूपण	४८२-४९८
४१ स्कन्दके चारित्रका निरूपण	४९८-७५३

दूसरा उद्देश्य—

४२ समुष्पातके स्वरूपका निरूपण ७५४-७७०

तीसरा उद्देश्य

४३ तीसरे उद्देश्यकी अवतरणिका ७७१-७७२

४४ धृष्टिण्यादिके स्वरूपका निरूपण ७७३-७७९

चौथा उद्देश्य

४५ चौथे उद्देश्यकी अवतरणिका ७८०-७८१

४६ इन्द्रियों के स्वरूपका निरूपण ७८१-७९२

पाँचवा उद्देश्य

४७ अन्य मतवादीयों के मतका खडनपूर्वक समतर्कों निरूपण ७९३-८१३

४८ गर्भके स्वरूपका निरूपण ८१३-८१७

४९ कायमरत्यके स्वरूपका निरूपण ८१८-८१९

५० मनुष्यादि गर्भके फाछका निरूपण ८१९-८२०

५१ जीव एक भवमें कितने पिताके पुत्र हो सकता है ?

इस विषयका निरूपण ८२१-८२९

५२ मैथुन सेवनसे असमयके कारणका निरूपण ८२९-८३२

५३ वृद्धिका नगरनिवासी आश्रकोंका वर्णन ८३२-८५१

५४ पार्श्वपत्थीयस्थबिरींग वर्णन ८५२-८७२

५५ पार्श्वपत्थीयस्थबिरींग के दर्शनात्पुरुष जनसमूहका निरूपण ८७३-८८२

५६ स्थबिरींगी धर्मोपदिष्टना का निरूपण ८८३-९०२

५७ वृद्धिका नगरीस विहारके अनन्तर

पश्चात्पत्थीय स्थबिरींगका वर्णन ९०२-९३७

८८ भ्रम्यपुर्णपातनाक पथका निरूपण ९३७-९४९

८९ सुषारादीक स्वरूपका निरूपणम् ९४९-९५६

छठा उद्देश्य

९० माता क स्वरूप निरूपण ९५७-९६०

सातवां उद्देशा

६१ देव के स्वरूप का निरूपण

९६१-९७२

आठवां उद्देशा

६२ आठवे उद्देशक की अवतरणिका

९७३

६३ चमरेन्द्र की सुधर्मासभादि आदिका निरूपण

९७४-१००१

नववां उद्देशा

६४ समय और क्षेत्र का निरूपण

१००२-१००६

दशवा उद्देशा

६५ दशवे उद्देशक के विषयों का निरूपण

१००७-१००९

६६ अस्तिकाय के स्वरूप का निरूपण

१०१०-१०४९

६७ उत्थानादि के स्वरूप का निरूपण

१०४९-१०६०

६८ आकाश के स्वरूप का निरूपण

१०६०-१०८०

६९ धर्मास्तिकाय के प्रमाण और स्पर्शना का निरूपण

१०८०-१०९९

समाप्त

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી
જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

*

ગરેડીયાકૂવા રોડ—શ્રીન લોજ પાસે,
રાજકોટ.

*

દાતાઓની નામાવલી

*

શરૂઆત તા. ૧૮-૧૦-૪૪થી તા. ૩૧-૧૨-૬૧ સુધીમાં
દાખલ થયેલ મેમ્બરોનાં સુખારક નામો.

*

લાઈફ મેમ્બરોનું ગામવાર કકાવારી લિસ્ટ.

*

(નાની લેટની રકમો આપનારનું, તથા રૂ. ૨૫૦થી
ઓછી રકમ ભરનારનું નામ આ યાદીમાં સામેલ કરેલ નથી)

આવ મુરખીશ્રીઓ-૨૦

(એકામાં એકી રૂ ૫૦૦૦ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	જામ	રૂપિયા
૧	ચેકમાંતોલાલ મગજાસભાઈ બાણીતા મીલમાલીક અમદાવાદ		૧૫૦૦૦
૨	ચેક હરજીવ હાળીયાસભાઈ વારીયા હા ચેક લાલચ હાભાઈ, નજીનભાઈ વૃજલાલભાઈ તથા વલ્લભાસભાઈ	ભાણુવડ	૬૦૦૦
૩	કોઠારી જેઠાદ અજરામર હા હરજોવિદભાઈ જેઠાદભાઈ રાજકોટ		૫૨૫૧
૪	ચેક ખાદશીભાઈ છવનભાઈ	ભારતી	૫૦૦૧
૫	સ્વ પિતાશ્રી છગનલાલ ચામલદાસના સ્મરણાર્થે હા શ્રી ભોગીલાલ છગનલાલભાઈ ભાવસાર અમદાવાદ		૫૨૫૧
૬	સ્વ ચેક દિનેશભાઈના સ્મરણાર્થે હા ચેક કાંતિલાલ જેથીંગભાઈ	અમદાવાદ	૫૦૦૦
૭	ચેક આત્મારામ માણેકલાલ હા ચેક ચીમનલાલભાઈ ચાંતોલાલભાઈ તથા પ્રમુખભાઈ અમદાવાદ		૬૦૦૧
૮	શ્રી ચામલ વેલ્લ વીરાણી અને શ્રી કલ્પીભાઈ વીરાણી સ્મારક દ્રષ્ટ હા ચેક ચામલ વેલ્લ વીરાણી રાજકોટ		૫૦૦૦
૯	શ્રી ચામલ વેલ્લ વીરાણી અને શ્રી કલ્પીભાઈ વીરાણી સ્મારક દ્રષ્ટ હા માતુશ્રી કલ્પીભાઈ વીરાણી રાજકોટ		૫૦૦૦
૧૦	ચેક પોઆલાલ પીતાંબરાસ	અમદાવાદ	૫૨૫૧
૧૧	ચાક રંગભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૫૦૦૧
૧૨	શ્રી ચામલ વેલ્લ વીરાણી અને શ્રી કલ્પીભાઈ વીરાણી સ્મારકદ્રષ્ટ હા ચેક ફલ્લભાઈ વીરાણી રાજકોટ		૫૦૦૦
૧૩	શ્રી ચામલ વેલ્લ વીરાણી અને શ્રી કલ્પીભાઈ વીરાણી સ્મારકદ્રષ્ટ હા શ્રીમતિ મણીકુ વરજેનફલ્લભાઈ વીરાણી રાજકોટ		૫૦૦૦
૧૪	શ્રી ચામલ વેલ્લ વીરાણી અને કલ્પીભાઈ વીરાણી સ્મારકદ્રષ્ટ હા છોટાલાલ ચામલ વીરાણી રાજકોટ		૫૦૦૦
૧૫	સ્વ માતુશ્રીના સ્મરણાર્થે હા ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ અને કુટુંબજનો	અમદાવાદ	૫૦૦૦

૧૬ શેઠ મીશ્રીલાલજી જેવંતરાજજી લૂણીયા ચંડાવતવાળાં અમદાવાદ ૫૫૦૨
૧૭ શેઠ રામજીભાઈ શામજી વિરાણી એન્ડ સમરતળેન

રામજી વિરાણી ટ્રસ્ટ

રાજકોટ ૫૦૦૧

૧૮ એક જૈન ગૃહસ્થ

અમદાવાદ ૫૪૨૫

૧૯ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકુન્દજી સાં બાલિયા (પાલી મારવાડ) ૫૦૦૧

૨૦ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મૂલચંદજી જવાહરલાલજી સાં ખરડિયા

તથા તેમના ભાઈઓ

અમદાવાદ

૫૦૦૧

નોટ :- ઘાટકોપરવાળા શેઠ માણેકલાલ એ. મહેતા તરફથી અમદાવાદમાં પાલડી બસ સ્ટેન્ડ પાસે પ્લોટ નં. ૨૫૦ વાળી ૬૯૮ ચો. વાર જમીન સમિતિને લેટ મળેલ છે. અને જેતુ રજીસ્ટર તા. ૨૩-૩-૬૦ ના રોજ થઇ ગયેલ છે.

મુરખીશ્રીઓ-૨૫

(ઓછામાં ઓછી રૂ ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	વકીલ જીવરાજભાઈ વર્ધમાન કોઠારી હા. કહાનદાસભાઈ તથા વેણીલાલભાઈ કોઠારી	જેતપુર	૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદાસ મૂળજીભાઈ	રાજકોટ	૩૫૦૪
૩	મહેતા ગુલાબચંદ પાનાચંદ	રાજકોટ	૩૨૮૬૧૧-૧૧
૪	મહેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	ઘાટકોપર	૩૨૫૦
૫	સંઘવી પીતાબ્જરદાસ ગુલાબચંદ	જામનગર	૩૧૦૧
૬	લલ્લુભાઈ ગોરધનદાસ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ હે. શેઠ વાડીલાલ લલ્લુભાઈ	અમદાવાદ	૨૫૦૦
૭	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસિંહજી બહાદુર	મોરબી	૨૦૦૦
૮	શેઠ દહેરચંદ કુંવરજી હે. શેઠ ન્યાલચંદ દહેરચંદ સિદ્ધપુર	૨૦૦૦	
૯	શાહ છગનલાલ હેમચંદ વસા હે. મોહનલાલભાઈ તથા મોતીલાલભાઈ	મુંબઈ	૨૦૦૦
૧૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા. શેઠ ચન્દ્રકાંત વીકમચંદ મોરબી	૧૯૬૩	
૧૧	મહેતા સોમચંદ તુલસીદાસ તથા તેમનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ	૨૦૦૦
૧૨	મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	જામજેધપુર	૧૫૦૨
૧૩	દોશી કપુરચંદ અમરશી હા. દલપતરામભાઈ	જામજેધપુર	૧૦૦૨
૧૪	બગડીયા જગજીવનદાસ રતનશી	જામનગર	૧૦૦૨
૧૫	શેઠ માણેકલાલ ભાણુજીભાઈ	પોરબંદર	૧૦૦૧
૧૬	શ્રીમાન ચંદ્રસિંહજી સાહેબ મહેતા (રિલ્વે મેનેજર) કલકત્તા	૧૦૦૧	

૧૭ મહેતા સોમચંદ નેણસીભાઈ (કર્ણચીવાલા)	મોરબી ૧૦૦૧
૧૮ શાહ હરિલાલ જાનોપચંદ	બાલાત ૧૦૦૧
૧૬ મોદી દેશવલાલ હરીચંદ્ર	જામદાવાડ ૧૦૦૧
૨૦ ઠાકરી છબીલાલ હરખચંદ	સુબર્ષ ૧૦૦૦
૨૧ ઠાકરી રઝીલાલ હરખચંદ	જાવનગર ૧૦૦૦
૨૨ શા પ્રેમચંદ માણેકચંદ તથા જી સો સમસ્તનેન	જામદાવાડ ૧૦૦૩
૨૩ શેઠ કરમચંદ બેઠાભાઈ સોમૈયા હા જી સો સાકરનેન	સુબર્ષ ૧૦૦૦
૨૪ શેઠ પાપટલાલ અત્રભૂજ ઠાકરી	સુરેન્દ્રનગર ૧૦૦૧
૨૫ શ્રી સ્વા, જૈન લીલડી સમ્રાટના કમ્પાશુસુ નીધી	
પૂજ્ય શ્રી લાધાલ સ્વામીના ચીધ્વ પ્રખર પંડિત	
રત્ન શ્રી ઉત્તમચંદ મહારાજના સ્મરણાર્થે	
પૂજ્ય લાધાલ સ્વામી પુસ્તકાલય તરફથી હ.	
શેઠ બેર્ડોળાઈ પોચાલાલ	જામદાવાડ ૧૦૦૦

સહાયક મેમ્બરો—૧૨૫

(ઐયામા બોર્ડી રૂ ૫૦૦ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	બામ	રૂપિયા
૧	શ્રી સ્વા જૈન સંઘ હા. શેઠ મુઝાભાઈ વેલશીભાઈ	વડવાલુચહેર	૭૫૦
૨	શેઠ નરોત્તમલાલ જોષ્ઠભાઈ	જોશવરનગર	૭૦૦
૩	શેઠ રતનચી હીરભાઈ હા. જોશવનભાઈ	જામજોષપુર	૫૫૫
૪	બાટવીયા ગીરધર પરમાજી હા. અમીચંદભાઈ	ખાખીબળીયા	૫૨૭
૫	મોરબીવાળા સંઘની દેવચંદ નેણસીભાઈ તથા તેમનાં ધર્મ પત્ની જી. સો મણીભાઈ તરફથી		
	હા. મૂળચંદ દેવચંદ સંઘની	મલાઈ	૫૧૨
૬	વોરા મણીલાલ પાપટલાલ	જામદાવાડ	૫૦૨
૭	જોસલીયા હરીલાલ લાલચંદ તથા જી પાબેન જોસલીયા	,	૫૦૨
૮	શાહ મનહરલાલ પ્રાણીપનકાસ	સુબર્ષ	૫૦૧
૯	શેઠ હમ્મરલાલ પુરુષોત્તમલાલ	જામદાવાડ	૫૦૧
૧૦	શેઠ અદુલાલ છગનલાલ	"	૫૦૧
૧૧	શાહ ચંતિલાલ માણેકલાલ	,	૫૦૧
૧૨	શેઠ ચીવલાલ રમરભાઈ (કર્ણચીવાલા)	લીમડી	૫૦૧
૧૩	કામદાસ તારાચંદ પાપટલાલ પોરાણવાળા	સબર્ષ	૫૦૦
૧૪	મહેતા મોહનલાલ કપુરચંદ	"	૫૦૦

- ૧૫ શેઠ ગોવિંદજીભાઈ પોપટભાઈ ,, ૫૦૦
- ૧૬ શેઠ રામજી શામજી વીરાણી ,, ૫૦૧
- ૧૭ સ્વ. પિતાશ્રી નંદાજીના સ્મરણાર્થે હા. વેણીચંદ શાંતિલાલ
(જામુઆવાળા) મેઘનગર ૫૦૧
- ૧૮ શ્રી જૈન સંઘ હા. શેઠ ઠાકરશી કરશનજી થાનગઢ ૫૧૦
- ૧૯ શેઠ તારાચંદ પુખરાજજી ઔરંગાબાદ ૫૦૦
- ૨૦ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ ,, ૫૦૦
- ૨૧ મહેતા મૂળચંદ રાઘવજી હા. મગનલાલ તથા દુર્લભજીભાઈ ધ્રાક્ષ ૭૫૦
- ૨૨ શેઠ હરખચંદ પુરુષોત્તમ હા. ઈન્દુકુમાર ચોરવાડ ૫૦૦
- ૨૩ ,, કેશરીમલજી વસ્તીમલજી ગુગલીયા મલાડ ૫૦૧
- ૨૪ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા, ખાટવીયા અમીચંદ ગીરધરભાઈ ખાખીજીયા ૫૦૧
- ૨૫ શ્રી ખીમજીભાઈ ખાવાભાઈ કુલચંદભાઈ ગુલાબચંદભાઈ,
નાગરદાસભાઈ જમનાદાસભાઈ મુંબઈ ૫૦૧
- ૨૬ શેઠ મણીલાલ મોહનલાલ ડગલી હા. મૂળજીભાઈ મણીલાલભાઈ મુંબઈ ૫૦૧
- ૨૭ સ્વ કાંતીલાલભાઈના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ બાલચંદ સાકરચંદ ,, ૫૦૧
- ૨૮ કામદાર-રતીલાલ દુર્લભજી (જેતપુરવાળા) ,, ૫૦૧
- ૨૯ શાહ જયંતીલાલ અમૃતલાલ શીવ ૫૦૧
- ૩૦ વોરા મણીલાલ લક્ષ્મીચંદ ,, ૫૦૧
- ૩૧ શેઠ ગુલાબચંદ ભુદરભાઈ તથા કસ્તુરબેન હા. ભાઈ અનોપચંદ ખાખરોડ ૫૦૧
- ૩૨ મહાન ત્યાગી બેન ધીરજકુવર ચુનીલાલ મહેતા ધ્રાક્ષ ૫૦૧
- ૩૩ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ ,, ૫૦૧
- ૩૪ શ્રી મગનલાલ હગનલાલ શેઠ રાજકોટ ૫૦૧
- ૩૫ શેઠ ચતુરદાસ ઠાકરશી તથા અ. સૌ. નંદકુવરબેન જામનગર ૫૦૩
- ૩૬ શેઠ દેવચંદ અમરશી (બેન ધીરજકુવરની દીક્ષા પ્રસંગે લેટ) ભાણુવડ ૫૦૧
- ૩૭ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ (બેન ધીરજકુવરની દીક્ષા પ્રસંગે લેટ) ભાણુવડ ૫૦૧
- ૩૮ વકીલ વાહીલાલ નેમચંદ શાહ વીરમગામ ૫૦૧
- ૩૯ મહેતા શાન્તિલાલ મણીલાલ હા. કમળાબેન મહેતા અમદાવાદ ૫૫૬
- ૪૦ શ્રીચુત લાલચંદજી તથા અ સૌ ધીસાબેન ,, ૫૦૧
- ૪૧ શેઠ મોહનરાજજી મુકુનચંદજી ખાલીયા ,, ૫૦૧
- ૪૨ સ્વ. શેઠ ઉકાભાઈ ત્રીલોવનદાસના સ્મરણાર્થે તેમનાં
ધર્મપત્નીલક્ષ્મીબાઈ ગીરધર તરફથી હા. મરઘાબેન
તથા મંચુબેન અમદાવાદ ૫૦૧

- ૪૩ પારેખ બ્યતીલાલ મનમુખલાલ રાજકોટવાળા હા વિનુભાઈ ,, ૫૦૧
- ૪૪ શ્રી સ્થા લેન સમ વકીનેર ૫૦૧
- ૪૫ શ્રી સ્થા લેન સમ બોટાદ ૫૦૧
- ૪૬ શેડ શુભમલ શેવમલ જોવર (બરાબર) ખીપગમાવ ૫૦૧
- ૪૭ સ્વ તુરખીવા લહેરચક માણેકચકના સ્મરણાર્થે તેમનાં
ધર્મપત્ની જીવતીબાઈ તરફથી હા બાઈ
બ્યતીલાલ તથા પૂનમચકલાઈ વઢોદરા ૫૦૧
- ૪૮ શાહ અમળદાસ શુકનચકાઈ હા શુકનચકાઈ અમદાવાદ ૫૦૧
- ૪૯ બાવજાર બેઠીલાલ જલ્દેશભાઈ ધધુકા ૫૦૧
- ૫૦ જી. સી. હીરાબેન માણેકલાલ મહેતા લાટકોપર ૫૦૧
- ૫૧ મહેતા શાંતીલાલ મગનલાલ જી. સી. પદાવતી
શાંતિલાલ મહેતા અમદાવાદ ૫૦૦
- ૫૨ શેડ હીરાચકાઈ વનેચકાઈ કનારીયા હુમલી ૫૦૧
- ૫૩ શેડ છોટુભાઈ હરજીવિદાસ કટોરીયાના સુભાઈ ૫૦૧
- ૫૪ પારેખ રતિલાલ નાનચક મોરબીવાળા તરફથી તેમના
પિતાશ્રી નાનચક બેવિદાસના સ્મરણાર્થે તથા તેમનાં
ધર્મપત્ની જી. સી. વસંત બહેનના આદાઈતપ નિમિત્તે
હા કુપતલાલ રતિલાલ અમદાવાદ ૫૫૨
- ૫૫ સ્વ શાહ ત્રીલોચનદાસ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની
શીવકુવરબાઈ તરફથી હા રતિલાલ ત્રીલોચનદાસ શાહ અમદાવાદ ૫૧૧
- ૫૬ શામાન નાથલાલ મણેકચક પારેખ સુભાઈ (માટુગા) ૫૦૧
- ૫૭ શ્રી લીબકી સમદાસના મહાશીપતિ પૂ. આચાર્ય
મકરાજ શ્રી લાખાઈ સ્વામીના સ્મરણાર્થે હા
શેડ બેશીમભાઈ પોચાલાલ (મહારાજ શ્રી
છોટલાલજી સદાનદીના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧
- ૫૮ સ્વ શ્રી વિનયમુર્તિ શ્રી હરમોચકાઈ મહારાજના સ્મરણાર્થે
હા શેડ બેશીમભાઈ પોચાલાલ (મહારાજશ્રી છોટલાલજી
સદાનદીના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧
- ૫૯ બા. જી. પ્રભાવતીબેન કેશવલાલ ઉચ્છેનવાળા તરફથી
તેમની દીકરા પ્રસન્ને વિરમગામ ૫૫૧
- ૬૦ શેડ શીવુનચકાઈનદાસ રાવચક હા છત્રીલાલ હરજીવન અમદાવાદ ૫૦૧
- ૬૧ શેડ પોષ તાલ હસરાજ તથા દિવાળીબેનના સ્મરણાર્થે
હા શેડ બાબુલાલ પોષતાલ અમદાવાદ ૫૦૨

- ૬૨ અ. સૌ. લીલાવંતીબેન ઈશ્વરલાલ ,, ૫૦૨
- ૬૩ હેમાણી પ્રભુદાસ ભાણુજી કલકત્તા ૫૫૧
- ૬૪ શેઠ લક્ષ્મણદાસ સેજરામ અમદાવાદ ૫૦૧
- ૬૫ શ્રી સ્થા. જૈન મોટા સંઘ રાજકોટ ૫૦૧
- ૬૬ શેઠ ચાંદમલ બીરધીચંદ નાસિક સીટી ૫૦૧
- ૬૭ ઝવેરી માણેકચંદજી પત્રાલાલ છજલાણી
- હ. ધનવંતીબેન તથા કિરણબેન દિલ્હી ૫૦૧
- ૬૮ શેઠ હંસરાજજી પૂર્ણમલજી કાંકરીયા ગોગોળાવ ૫૦૧
- ૬૯ શ્રી રવે. સ્થા. જૈન સલા કલકત્તા ૫૦૧
- ૭૦ શેઠ તેજસિંહજી કુતેલાલજી છાજેડ ઉદેપુર ૫૦૬
- ૭૧ શેઠ રતનચંદ લક્ષ્મીચંદ મુંબઈ ૫૦૦
- ૭૨ શાહ ઉમરશી લીમશીલાઈ (સ્વ. પિતાશ્રી લીમશીલાઈ તથા માતૃશ્રી પાલાબાઈ તથા ધર્મપત્ની પાનબાઈના સ્મરણાર્થે) મુંબઈ ૫૫૨
- ૭૩ શાહ શામલલાઈ અમરસીલાઈ અમદાવાદ ૫૦૨
- ૭૪ મહેતા ચન્દ્રકાન્ત નૌતમલાલ મુંબઈ ૫૦૧
- ૭૫ શેઠ લીખચંદ્ર લાલચંદ્ર પીપલગામ ૫૦૧
- ૭૬ બેન મોહનીબેન મહેતા મુંબઈ ૫૦૧
- ૭૭ શ્રીમતી મોઘીબેન નવલચંદ શાહ લીમડી (સૌરાષ્ટ્ર) ૫૦૧
- હ. મોતીબેન
- ૭૮ શ્રીમતી વિમલજી સૂરજમલ મહેતા બેલગામ ૫૦૧
- ૭૯ ઉદાણી નિહાલચંદ્ર હાકેમચંદ્ર વકીલ
- બી. એ. એલ એલ. બી, રાજકોટ ૫૦૧
- ૮૦ સ્વ. કાઠારી મગનલાલજી કુન્દનમલજીના સ્મરણાર્થે હ. તેમના ધર્મપત્ની રાજકુંવરબેન સતારા ૭૫૧
- ૮૧ શેઠ મોહનલાલજી મંછાલાલજી હ. રમણીકલાલ (પૂ. મુનિશ્રી કુતેચંદ મ. ના શિષ્ય પં. મુનિશ્રી કનૈયાલાલજી મ. ના ઉપદેશથી) જયપુર ૫૦૧
- ૮૨ શેઠ કનૈયાલાલજી મોહનલાલજી કાવેડિયા ધારડી ૫૦૧
- ૮૩ શેઠ પ્રતાપમલજી કપુરચંદજી સાંઢરાવવાળા (પૂજ્ય કુતેચંદજી મ. ના શિષ્ય મિશ્રીલાલ મ ના શિષ્ય ચાંદમલજી મ. ના ઉપદેશથી) અમદાવાદ ૫૦૧

- ૮૪ શ્રીમાન લાલાલ રાશનલાલ સમન્દરલાલ
હ. મોતીલાલ
ખટોત ૫૦૧
- ૮૫ શ્રીમાન જૂરમલ હોયદલ સાકરીયા (પૂ. મ. શ્રી
સ્વામીદાસના સંપ્રદાય પૂ. મ. શ્રી કૃતેચદલ મ. ના
શિષ્ય પૂ. મુની શ્રી કૌમાલાદલ મ. ના ઉપદેશથી સંદેશ ૫૦૧
- ૮૬ સ્વ. ગોરીશંકર કાળીદાસ દેશાઈના સ્મરણાર્થે હ.
જૂપતલાલ ગોરીશંકર
ઈંદોર ૫૦૧
- ૮૭ શેઠ સાહેબ શ્રી નર્સેરામભાઈ હંસરાજભાઈ કમાણી
જમશેદપુર ૫૦૧
- ૮૮ સ્વ. મહાસલ શ્રી ધનદેવીલ મ. સા. ના સ્મરણાર્થે
સ્વ. જૂબચદલ સંજલાલના ધર્મપત્ની શ્રીમતી જય
દેવી તરફથી (મહાસલ શ્રી મુદ્દાનામતિલ તથા
કુલમતિલના ઉપદેશથી
દિલ્હી ૫૦૧
- ૮૯ શ્રીમાન લાલાલ કપૂરચદલ ગાધરાના ધર્મપત્ની
શ્રીમતી વસંતદેવી હા. લાલા રાજમલલ હેમચદલ
તરફથી (મહાસલ શ્રી મુદ્દાનામતિલ તથા કુલમ
તિલ મહાદેવીના ઉપદેશથી)
દિલ્હી ૫૦૧
- ૯૦ સ્વ. મહાસલ શ્રી દ્રોપતીદેવીલ મ. સા. ના સ્મરણાર્થે
શ્રી જ્યેષ્ઠ. જ્યેષ્ઠ. જૈન મહિલાસંઘ તરફથી (જનક જુહાસંકૃત
મહાસલ શ્રી મોહનદેવીલ મ. સા. ની પ્રેરણાથી)
દિલ્હી ૫૦૧
- ૯૧ સ્વ. લક્ષ્મીચદલના સ્મરણાર્થે નગિનાદેવી મુજલીના તરફથી હસ્તે
સવલી હેમવત્રીભાઈ જૈન
દિલ્હી ૫૦૧
- ૯૨ સ્વ. પિતાશ્રી લાલા ઝવેરી બલ્નોમલલ મુજલી ના સ્મરણાર્થે
હસ્તે શ્રીમતી નગિનાદેવી
દિલ્હી ૫૦૧
- ૯૩ લાલાલ કસ્તુરચંદલ પ્રથાલચંદલ સંચિતી હ. જ્ઞાનચંદલ અલવર ૫૦૧
- ૯૪ સ્વ. પૂજ્ય પિતાશ્રી દુર્લભલ સોમચંદ હસ્તે
હ. ગોરીશંકર દુર્લભલ હસ્તે
મુબાઈ ૫૦૦
- ૯૫ શેઠ સોમચંદ જેઠાલાલ યેલાણી હ.
મુનીલાલભાઈ જોડીયાવાળા
મુબાઈ ૫૦૬
- ૯૬ શેઠ ફાજમલલ મુલતાનસિંહલ ગિરદીયા
જમદાવાદ ૫૦૧
- ૯૭ શેઠ હનલાલ ગામલ વીરાણી તથા
શ્રીમતી વૃજકુવરબેન હનલાલ વીરાણી દૂસ્ટદ
તરફથી શેઠ હનલાલ બાઈના સ્મરણાર્થે
રાજકોટ ૫૦૧

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૯૮	શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન શ્રાવક સઘ હે પ્રમુખ બંસીલાલ કટારીયા		હિંગણધાટ ૫૦૧
૯૯	લાલાજી રામલાલજી રોશનલાલજી અનેક ગુણાલંકૃત મહાસતીજી મોહનદેવીના ઉપદેશથી)		દિલ્હી ૫૦૧
૧૦૦	સ્વ. મહેતા મગજી મણીલાલજીના સ્મરણાર્થે હ. તેમના ધર્મપત્ની ગુણવતીબહેન મહેતા		પાંડુચેરી ૫૦૧
૧૦૧	બાટવીયા વનેચદ અમીચંદ (મહાવીર ટેક્સટાઇલ સ્ટોર્સ)		બેંગલોર ૫૫૩
૧૦૨	શ્રીચુત તારાચંદ ગેલડા ટ્રસ્ટ		મદ્રાસ ૫૦૧
૧૦૩	શેઠ ગુલરાજજી પુનમચંદજી મહેતા		કીસનગઢ ૫૫૧
૧૦૪	શેઠ અમરમલજી ત્રીકમચંદજી		ઈંદોર સીટી ૫૫૧
૧૦૫	કાનુગા ધીંગડમલજી સુલતાનમલજી કંવાડ ગડસીયાણા વાળા		અમદાવાદ ૫૦૧
૧૦૬	લાલાજી નવરતચંદજી ચોરડીયાનાં ધર્મપત્ની શ્રીમતી રાજકુમારીબેન		દિલ્હી ૫૦૧
૧૦૭	શેઠ ચીમનલાલ રૂપચંદ		અમદાવાદ ૫૦૧
૧૦૮	શેઠ કાનજી પાનાચંદ ભીમાણી ટ્રસ્ટ		કલકત્તા ૫૦૧
૧૦૯	શેઠ ગીરધરલાલ હંસરાજ કામાણી		,, ૫૦૧
૧૧૦	અનેક ગુણાલંકૃત મહાસતી મોહનદેવીજીના ઉપદેશથી સ્વધર્મી બંધુઓ તરફથી		દિલ્હી ૫૦૧
૧૧૧	સ્વ વિનયચંદજી પારેખના સ્મરણાર્થે લાલા પૂર્ણચંદજી રતનચંદજી પારેખની વતી હ. શ્રીમતી પ્રેમાદેવી (શાત સ્વભાવી મહાસતીજી કુલકુંવરબાઈના ઉપદેશથી)		દિલ્હી ૫૦૧
૧૧૨	શ્રીમતી બદામબાઈ મિશ્રીલાલજી લૂણીયા ચડાવલવાળા		અમદાવાદ ૫૦૧
૧૧૩	શેઠ ભરતકુમાર મણીલાલ દલાલ		અમદાવાદ ૫૦૧
૧૧૪	શાહ હરખચંદ અમરચંદ		અમદાવાદ ૫૦૧
૧૧૫	શાહ જગજીવનદાસ વન્દાવનદાસ		અમદાવાદ ૫૦૧
૧૧૬	શેઠ હંસરાજ લક્ષ્મીચંદ કામાણી જૈનભૂવન		કલકત્તા ૫૦૧

૧૧૭ પૂ. ઠાઠાણ સ્વ. કપુરજી તથા ઠાઠીજી

કેસરબેન ધોરડીયાના સ્મરણાર્થે હ. લાલા

ફલમ્ફલ અને શ્રીમતી વીમલકુવરી જવેરી

નીવતી શ્રીમતી નગીનાદેવી (મહાસતીજી

ફૂલમતીજીના ઉપદેશથી)

દીક્ષી ૫૦૧

૧૧૮ શેઠ નગીનદાસ ઊટાલાલ

અમદાવાદ ૫૦૧

૧૧૯ શ્રી સ્થા જૈન સમ હ. શેઠ ગણેશમલ્લ શુભાભયદ

બરોડા ૫૦૧

૧૨૦ શ્રી સ્થા જૈન સમ

બરોડા ૫૦૧

૧૨૧ શ્રી સરાહ જૈન વિદ્યાલય

કુમારડી ૫૦૧

૧૨૨ ગોખી શુભાલાલ નાનવડ

મુંબઈ ૫૦૧

૧૨૩ શ્રીમાન હિંમતસિંહજી સાહેબ ગણડીયા

એડીસનલ કમીશ્નર અજમેર ડીવીઝનવાળાના

ધર્મપત્ની અ. સૌ. માણેકકુવરબેન તરફથી હ.

પ્રધાનસિંહજી ગણડીયા

જયપુર ૫૫૧

૫૮૪ લાઈફ મેમ્બરો

અમદાવાદ તથા પરજો

નંબર	નામ	જામ	રૂપિયા
૧	શેઠ બીરમરલાલ કરમચંદ		૨૫૧
૨	શેઠ ઊટાલાલ વખતચંદ હા. ફકીરચંદભાઈ		૨૫૧
૩	શાહ કાન્તિલાલ ત્રીલોચનદાસ		૨૫૧
૪	શાહ પાપટલાલ મોકનલાલ		૨૫૧
૫	શેઠ પ્રેમચંદ આકરચંદ		૨૫૦
૬	શાહ રતીલાલ વાઘીલાલ		૨૫૧
૭	શેઠ લાલભાઈ મ. ગળદાસ		૨૫૧
૮	સ્વ. અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા. કાનજીભાઈ અમૃતલાલ કેસાઈરિષ્ટ		૨૫૧
૯	શાહ નટવરલાલ બ. ફૂલાલ		૨૫૧
૧૦	શાહ નરસિંહદાસ ત્રીલોચનદાસ		૨૫૧
૧૧	શાહ બીપીનચંદ તથા ઉમાકાન્ત મુનીલાલ ગોપાળી		
૧૨	શ્રી શાહપુર દરિયાપુર આકાંઠી સ્થા. જૈન ઉપાધ્યક્ષ હા. જહીવડ કર્તા શેઠ ઇન્દરલાલ પુરપોત્તમદાસ		૨૫૧

૧૩ શ્રી છીપાપોળ દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા. જૈન સંઘ	
હા. શેઠ ચંદુલાલ અચરતલાલ	૨૫૧
૧૪ શાહ ચિનુભાઈ બાલાભાઈ હા. શાહ બાલાભાઈ મહાસુબલાલ	૨૫૧
૧૫ શાહ ભાઈલાલ ઉજમશી	૨૫૧
૧૬ શ્રી સુબલાલ ડી. શેઠ હા. ડો. કુ. સરસ્વતીબેન શેઠ	૨૫૧
૧૭ શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થા. જૈન સંઘ હા. શેઠ કાંતિલાલ જીવણલાલ	૨૫૧
૧૮ મોદી નાથાલાલ મહાદેવદાસ	૨૫૧
૧૯ શાહ મોહનલાલ ત્રીકમલાલ	૨૫૧
૨૦ શ્રી છકોટી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શેઠ પોચાલાલ પિતાંબરદાસ	૨૫૧
૨૧ દેશાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈલાલ અમૃતલાલ	૨૫૧
૨૨ શાહ નવનીતરાય અમુલખરાય	૨૫૧
૨૩ શાહ મણીલાલ આશારામ	૨૫૧
૨૪ શેઠ ચિનુભાઈ સાકરચંદ	૨૫૧
૨૫ શાહ વરજીવનદાસ ઉમેદચંદ	૨૫૧
૨૬ શાહ રજનીકાંત કસ્તુરચંદ	૨૫૧
૨૭ સંઘવી જીવણલાલ છગનલાલ	૨૫૧
૨૮ શાહ શાંતિલાલ મોહનલાલ ધ્રાંગધ્રાવાળા	૨૫૧
૨૯ અ. સૌ. બેન રતનબેન નાદેચા હા. શેઠ ધુલજી ચંપાલાલજી	૨૫૧
૩૦ શાહ હરિલાલ જોઠાલાલ ભાડલાવાળા	૨૫૧
૩૧ શ્રી સરસપુર દરીયાપુર આઠ કોટી સ્થા. જૈન ઉપાશ્રય	
હા. ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ	૨૫૧
૩૨ શેઠ પુખરાજજી સમતીજીરામજી પુનમિયા સાદડીવાળા	૨૫૧
૩૩ સ્વ. પિતાશ્રી જવાહરલાલજી તથા પૂજ્ય ચાચાજી હજીરીમલજી	
બરડીયાના સ્મરણાર્થે હા. મૂળચંદ જવાહરલાલજી બરડીયાદ	૨૫૧
૩૪ સ્વ. ભાવસાર બબાભાઈ (મગળદાસ) પાનાચંદના સ્મરણાર્થે	
હા. તેમના ધર્મપત્ની પુરીબેન	૨૫૧
૩૫ સ્વ પિતાશ્રી રવજીભાઈ તથા સ્વ માતૃશ્રી સુખીબાઈના સ્મરણાર્થે	
હા. કકલભાઈ કોઠારી	૩૦૧
૩૬ ભાવસાર કેશવલાલ મગનલાલ	૨૫૧
૩૭ શાહ કેશવલાલ નાનચંદ જાળાવાળા હા. પાર્વતીબેન	૨૫૧

૬૮ શાહ હુતેન્દ્રકુમાર વાલીલાલ માણેકચંદ રાજગીતાપુરવાળા	૨૫૧
૬૯ શ્રી સાબરમતી સ્થા લેન સુદ હા શેઠ મણીલાલભાઈ	૨૫૦
૭૦ ભાવસાર એટાલાલ છગનલાલ	૨૫૧
૭૧ ભાવસાર ચકરાભાઈ છગનલાલ	૨૫૧
૭૨ જી. સી. બેન હવીબેન રતિલાલ હા ભાવસાર રતિલાલ હરજોવિંદલાલ	૨૫૧
૭૩ ભાવસાર ભોગીલાલ જમનાદાસ પાટણવાળા	૨૫૧
૭૪ સુદવી બાલુભાઈ કમળશી તથા તેમના ધર્મપત્નીઓ જી. સી. જ. પાબેન તથા વસુતેન તરફથી	૨૫૧
૭૫ જી. સી. વિદ્યાબેન વનેચંદ હેસાઈ વર્ધાતપ તથા બ્રહ્મદા પ્રસાદે હા ભુપેન્દ્રકુમાર વનેચંદ હેસાઈ	૪૧૭
૭૬ શાહ નવરલાલ ગોકળદાસ	૨૫૧
૭૭ જી. સી. સરસ્વતીબેન મણીલાલ છગનલાલ	૩૫૧
૭૮ જી. સી. કુબેર (ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલના ધર્મપત્ની)	૩૦૬
૭૯ જી. સી. સવિતાબેન (જયતીલાલ ભોગીલાલનાં ધર્મપત્ની)	૨૫૧
૫૦ જી. સી. શાતાબેન (હીનુભાઈ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની)	૨૫૧
૫૧ જી. સી. મુનદાબેન (રમણલાલ ભોગીલાલનાં ધર્મપત્ની)	૨૫૧
૫૨ શેઠ હીરાજી ફગનાચંદના સ્મરણાર્થે હા વામનચંદ ફગનાચંદ	૨૫૧
૫૩ શેઠ મણીલાલ ભાયાભાઈ	૨૫૧
૫૪ પદ્મ સુમિરમચંદ અનેપચંદ જોધપુરવાળા	૩૦૧
૫૫ સ્વ. માણેકલાલ વનમાળીદાસ શેઠના સ્મરણાર્થે હા રમણલાલ માણેકલાલ	૨૫૧
૫૬ સ્વ. શાહ ધનરાજજી બેમરાજજીનાં સ્મરણાર્થે હા. કનૈયાલાલ ધનરાજજી	૩૦૨
૫૭ શ્રી સારંગપુર હ જી. હા. સ્થા લેન સુદ હા શાહ રમણલાલ ભગુભાઈ	૨૫૧
૫૮ દોશી હરજીવનદાસ હવરાજ તથા લક્ષ્મીબાઈ લહેરચંદના સ્મરણાર્થે હા દોશી મનહરલાલ કરશદાસ સુળીવાળા	૨૫૧
૫૯ શાહ પુનમચંદ ફતેહદ	૨૫૧
૬૦ શ્રીમુત અતુરભાઈ નંદલાલ	૨૫૧
૬૧ શ્રીમુત અમુતલાલ હિંદરાલ મહેતા	૨૫૧
૬૨ શાહ બાદલજી મોહનલાલ તથા શાહ બીમનલાલ અમુલખભાઈ	૨૫૧

- ૬૩ અ સૌ. બેન લાલુબેન મગનલાલ હ. શાહ અમૃતલાલ ધનજીભાઈ
વઢવાણ શહેરવાળા ૩૦૧
- ૬૪ અ. સૌ બેન કાન્તાબેન ગોરધનદાસ (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૬૫ દોશી કુલચંદ સુખલાલભાઈ બોટાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હ દોશી છળીલદાસ કુલચંદભાઈ ૨૫૧
- ૬૬ લાલજી રામકુંવરજી જૈન ૨૫૧
- ૬૭ શેઠ છોટાલાલ ગુલાબચંદ પાલનપુરવાળા ૨૫૧
- ૬૮ શાહ ધીરજલાલ મોતીલાલ ૨૫૧
- ૬૯ સંઘવી સૂર્યકાંત ચુનીલાલ સ્મરણાર્થે
હ સંઘવી જીવણલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧
- ૭૦ ભાવસાર મોહનલાલ અમુલખરાય ૨૫૧
- ૭૧ મહેતા મૂળચંદ મગમલાલ ૨૫૧
- ૭૨ વૈદ્ય નરસિંહદાસ સાકરચંદનાં ધર્મપત્ની રેવાબાઈના સ્મરણાર્થે
હ હરીલાલ નરસિંહદાસ ૨૫૧
- ૭૩ શાહ કુલચંદભાઈ મુલચંદ હ. હંસમુખભાઈ કુલચંદભાઈ ૨૫૧
- ૭૪ શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી જવાહીરલાલજી ખરડીયા ૨૫૧
- ૭૫ શાહ લલ્લુભાઈ મગનભાઈ હ ચુડાવાળા હ. જશવંતલાલ લલ્લુભાઈ ૩૦૧
- ૭૬ કુમારી પુષ્પાબેન હીરાલાલ (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૭૭ શાહ મણીલાલ ઠાકરશી હ. કમળાબેન મણીલાલ લખતરવાળા
(ચાંદમુનિના ઉપદેશથી)
- ૭૮ કુમારી નલીનીબેન જયંતીલાલ અમદાવાદ ૨૫૧
- ૭૯ સ્વ ઉમેદરામ ત્રીભુવનદાસના ધર્મપત્ની કાશીબાઈના સ્મરણાર્થે
હ શાંતિલાલ ઉમેદરામ (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી)
- ૮૦ સ્વ ભાવસાર મોહનલાલ છગનલાલનાં ધર્મપત્ની દિવાળીબાઈના
સ્મરણાર્થે હ. રતીલાલ માણેકલાલ (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧
- ૮૧ મહેતા દેવીચંદજી ખુબચંદજી ધોકા ગઢસીયાણાવાળાના સ્મરણાર્થે
હ. મહેતા ચુનીલાલ હરમાનચંદ ૨૫૧
- ૮૨ ઘાસીલાલજી મોહનલાલજી કોઠારી ઠેં લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડાર ૨૫૧
- ૮૩ સ્વ શેઠ ન થાલાલ રતનાભાઈ મારફતીયાના સ્મરણાર્થે
પુનાબેન તરફથી હ કરશનભાઈ (ચાંદમુનિના ઉપદેશથી) ૨૫૧

૮૪ ચાહ મણીલાલ છગનલાલ	૨૫૧
૮૫ ભાવસાર જ્યતીલાલ લોગીલાલ	૨૫૧
૮૬ ભાવસાર દિનુભાઈ લોગીલાલ	૨૫૧
૮૭ ભાવસાર રમણલાલ લોગીલાલ	૨૫૧
૮૮ ભાવસાર કનુભાઈ સાકરચંદ	૨૫૧
૮૯ શેઠ લેફ્ટનન્ટ સાહેબ જોષીપુરવાળા	૨૫૧
૯૦ સ્વ. બેનાણી વર્ધમાન રામભાઈ કુલ્લુવાળાના સ્મરણાર્થે	
ક. ચાતિલાલ વર્ધમાન	૨૫૧
૯૧ સ્વ. કલ્પસભાઈ હરેરામભાઈના સ્મરણાર્થે	
ક. ચાતિભાઈ કલ્પરામભાઈ	૨૫૧
૯૨ જોડ સ્વધર્મી બધુ ક. ચાહ રીખભદ્રસહ જ્યતિલાલસહ	૨૫૧
૯૩ જ સૌ સસ્વતીબેન મણીલાલ ચતુરભાઈ ચાહ	
(સદાનદી છેટાલાલ મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી)	૨૫૧
૯૪ બીમનલાલ મણીલાલ ચાહ (હરીયાપુરી સંપ્રદાયના ૫૦ તપસ્વી મહારાજશ્રી માણેકચંદ્રના શિષ્ય ગુનિશ્રી મનલાલસહ મહારાજશ્રીના સ્મરણાર્થે)	૨૫૧
૯૫ બેન જેકુવર મજલાલ પારેખ	૨૫૧
૯૬ શેઠ પુનમચંદસહ જવાહીરલાલ બરહીયા	૨૫૧
૯૭ જ સૌ લાલાવતી મહેતા	
કે ડે ખીરજલાલ ત્રીકમલાલ મહેતા	૩૦૧
૯૮ શેઠ રાજમલસહ ઘાસીલાલસહ કેકારી કેશીચંદ બાળા	૨૫૧
૯૯ શેઠ ચુનીલાલ જાવાનસહ કે. સતીલાલ ચુનીલાલ	૨૫૧
૧૦૦ ભાગ્યવતી જર્જીકુમાર કે જર્જીકુમાર સકરાભાઈ ભાવસાર	૨૫૧
૧૦૧ જ. સૌ. ધ્યયબેન મનસુખલાલ	
કા. મનસુખલાલ જોષીલાલ રૂપેશી	૨૫૧
૧૦૨ સ્વ. આસીનાઈ તથા વસ્તીમલસહ લોમાલના સ્મરણાર્થે	
કા. શેઠ ખીમીમલસહ રેવચંદસહ જોસવાલ કેરવાળા	૨૫૧
૧૦૩ સ્વ. શેઠ કીશનમલસહ માંડાતના સ્મરણાર્થે	
કા. ચીરમલસહ કીશનમલસહ સોજતલાલા	૨૦૧
૧૦૪ સ્વ. શેઠ વજ્રાવરમલસહના સ્મરણાર્થે	
કા. શેઠ ધીસાલાલસહ મુકનરાજસહ ચીયારીયા (જોષીપુરવાળા)	૨૫૧

૧૦૫ શાહ મહાસુબલાલ ભાઈલાલભાઈ (સદાનંદી પંડિત મુનિશ્રી છોટાલાલ મહારાજના ઉપદેશથી	૨૫૧
૧૦૬ અ. સૌ. કાંતાબેન કાળીદાસ ઠે. કુમાર બુકબાઈડોંગ વર્કસ	૨૫૧
૧૦૭ ર. હાંમતલાલ મગનલાલના સ્મરણાર્થે તેમના સુપુત્રો મેસર્સ દ્વારકાદાસ એન્ડ પ્રધર્સ તરફથી	૩૦૧
૧૦૮ અ. સૌ. કાંતાબેનના સ્મરણાર્થે હા. ભાવસાર નાગરદામ હરજીવનદાસ	૨૫૧
૧૦૯ શ્રી ઉમેદચંદ ઠાકરશી ઠે. યુ. ટી ગોપાણી એન્ડ સન્સ	૩૫૧
૧૧૦ પૂ. માતુશ્રીના સ્મરણાર્થે હા. ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ	૨૫૧
૧૧૧ શાહ શાંતીલાલ મોહનલાલ	૨૫૧
૧૧૨ સરસ્વતી પુસ્તકલંડાર હા. પ્રભુદાસ મહેતા	૨૫૧
૧૧૩ સરસ્વતી પુસ્તક લંડાર હાં. શાહ ભુરાલાલ કાળીદાસ	૨૫૧
૧૧૪ સ્વ. પિતાશ્રી મોતીલાલજીના સ્મરણાર્થે હા. મહેતા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી ઉદેપુરવાળા	
૧૧૫ શેઠ પરસોત્તમદાસ અમરસીનાં ધર્મપત્ની સ્વ. કુસુમબેનના સ્મરણાર્થે તથા અ. સૌ. સવીતાબેનના માખમણના નિમિત્તે હા. શેઠ સોમચંદ પરસોત્તમદાસ (પોર્ટ સુદાનવાળા)	૩૦૧
૧૧૬ શ્રીમાન જોરાવરમલજી ધર્મચંદ્રજી ડુંગરવાલ રાજજી કાઠેરડાવાળા (મુનિશ્રી માંગીલાલજીના ઉપદેશથી)	૨૫૧
૧૧૭ ડો. ધનજીભાઈ પુરસોત્તમદાસ	૨૫૧
૧૧૮ સરસ્વતી પુસ્તક લંડાર	૩૫૧
૧૧૯ સરસ્વતી પુસ્તક લંડાર	૩૫૧
૧૨૦ સરસ્વતી લંડાર	૩૫૧
૧૨૧ શેઠ ગેરિલાલજી સુગનલાલજી ઉદેપુરવાળા	૨૫૧
૧૨૨ શેઠ કનૈયાલાલજી સુરાણા પીપલોદાવાળા	૨૫૨
૧૨૩ કામદાર વાઠીલાલ દત્તીલાલ (સાખરમતી)	૨૫૨
૧૨૪ કુમારી ચંપાબેન ભોગીલાલ ભાવસાર	૨૮૦
૧૨૫ કુમારી ઉષાબેન જયંતીલાલ ભાવસાર	૨૫૧
૧૨૬ કુમારી ચંદ્રાબેન જયંતીલાલ ભાવસાર	૨૪૧
૧૨૭ કુમારી જયશ્રી રમણલાલ ભાવસાર	૨૫૧
૧૨૮ શાહ ડાહ્યાભાઈ અંબાલાલ	૩૫૧

૧૨૬ બરડિયા આંદમસ્તલ જવાહીરલાલજી	૨૫૧
૧૪૦ શ્રી વીજયદાન સુરેશ્વરજી જ્ઞાનમંદીર પોપધયાળા	૩૫૧
૧૪૧ શેઠ પાનાચંદ જવેશ્વર સારંગપુર ઉપાધ્યક્ષ ટ્રસ્ટ	
૬ વસીલ જાળુભાઈ હીમતલાલ	૩૫૧

અમલનેર

૧ શાહ નાગરદાસ વાલજીભાઈ	૨૫૧
૨ શ્રી સ્વા. જ્ઞેન સમ હા. ગાંધીલાલ જીજાલાલ	૨૫૧

અજમેર

૧ શેઠ જુશલાલ મોહનલાલ ડુગરવાલા	૨૫૧
-------------------------------	-----

અલ્વર

૧ શ્રીમતી શ. પારેવી ડે. જુહાપલજી રતનપલજી સચૈવી	૨૫૧
૨ શેઠ આંદમસ્તલ મહાવીર મચાડ પાલાવત	૨૫૧
૩ શ્રીમુત રૂપભદ્રભાઈ સુમતિભાઈ જ્ઞેન	૨૫૧

આસનસોલ

૧ બાવીશી મણીલાલ અગ્રજીજીના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની	
મણીભાઈ તરફથી હા. રસિકલાલ અનિલકાંત, તથા વીનોદશંકર	૨૫૧

આટકોટ

૧ મહેતા ગુનીલાલ નારણદાસ	૩૦૧
-------------------------	-----

આણંદ

શેઠ રમણીકલાલ જી. કપાસી હા. મનમુખલાલભાઈ	૨૫૧
--	-----

આકોલા

શેઠ કમ્બલલાલ રામવલજી અજમેશ પ્રધર્મ જી. હ	
કાં (પૂ. સદાનંદી મુનિશી છોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી)	૨૫૧

ધગતપુરી

૧ શેઠ પતાલાલ લખીચંદ જ્ઞેન	૨૫૧
---------------------------	-----

દન્ડોર

૧ જી. સી. જ્ઞેન દયાબેન મોહનલાલ દેસાઈ જેતપુરવાળા	
(જી. સી. જ્ઞેન વિદ્યાબેનના વર્ષોત્તર નિમિત્તે)	
હા. અરવિંદભાઈ તથા જીતેન્દ્રભાઈ	૨૫૧
૨ શ્રીમુત જાઈલાલ છત્રનલાલ તુરખીના	૨૫૧

ઉદયપુર

૧ શેઠ રણુજીતલાલ મોતીલાલ હિંગડ	૨૫૧
૨ શ્રીમતી સોહીનીબાઈ ઠે. રણુજીતલાલજી મોતીલાલજી હિંગડ	૨૫૧
૩ અ. સૌ બેન ચન્દ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરનાં ધર્મપત્ની, હા. શેઠ રણુજીતલાલ મોતીલાલજી હિંગડ	૨૫૧
૪ શેઠ છગનલાલ ખાગેચા	૨૫૧
૫ શેઠ મગનલાલજી ખાગેચા	૨૫૧
૬ સ્વ. શેઠ મણુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે હા. શેઠ દોલતસિંહજી લોઢા	
૭ સ્વ શેઠ પ્રતાપમલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે હા. પ્રાણુલાલ હીરાલાલ સાખલા	૨૫૧
૮ શેઠ ભીમરાજજી થાવરચંદજી ખારણા	૨૫૧
૯ શ્રીયુત સાહેબલાલજી મહેતા	૨૫૧
૧૦ શેઠ પન્નાલાલજી ગણેશલાલજી હિંગડ	૨૫૧
૧૧ શેઠ દીપચંદજી પન્નાલાલજી લોઢા	૨૫૧
૧૨ શેઠ કસ્તૂરચંદજી નાફમલજી	૨૫૧
૧૩ શ્રી યૂ. એલ. કેઠારી	૩૦૧
૧૪ ખાખૂ પરશૂરામ છગનલાલજી શેઠ	૨૫૦
૧૫ શેઠ કનૈયાલાલજી કાફલાલજી જૈન	૨૫૧
૧૬ શ્રી વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ આમડ	૩૫૧

ઉપલેટા

૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ	૨૫૧
૨ સ્વ. બેન સંતોકબેન કચરા હા. જ્યોતમચંદભાઈ છોટાલાલભાઈ તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કલ્યાણવાળા)	૨૫૧
૩ શેઠ ખુશાલચંદ કાનજીભાઈ હા. પ્રતાપભાઈ	૨૫૧
૪ દોશી વીઠ્ઠલજી હરખચંદ	૨૫૧
૫ સંઘાણી મુળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે હા. તેમના પુત્રો જયંતીલાલ રમણીકલાલ	૨૫૧

ઉમરગાવ રોડ

૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧
ઝોડન કેમ્પ

૧ મહેતા પ્રેમચંદ માણેકજીના સ્મરણાર્થે
હા. શામળદાસ પોપટલાલભાઈ તથા રસીકલાલભાઈ ૨૫૧
૨ શાહ જગજીવનદાસ પુરુષોત્તમદા ૨૫૧
૩ શાહ બોજનદાસ શામળ ઉદ્યાણી ૨૫૧

કલકત્તા

૧ શ્રી કલકત્તા જૈન સ્વે સ્થા (શુભસતી) સમ ૨૫૧

કલોલ

૧ શેઠ મોહનલાલ જોશભાઈના સ્મરણાર્થે
હા. શેઠ આત્મચામ મોહનલાલ ૨૫૧
૨ ડૉ. મધાવદ મનલાલ શેઠ હા. ડૉ. રતનચંદ મધાવદ ૨૫૧
૩ સ્વ. નાથાલાલ હિમેન્દ્રજીના સ્મરણાર્થે હા. શાહ રતીલાલ નાથાલાલ ૨૫૧
૪ શેઠ મણીલાલ તણચંદના સ્મરણાર્થે
હા. મારુતીલાલ વડુલાલ મણીલાલ ૨૫૧
૫ સ્વ. શ્રીમુત વાઘીલાલ પરચોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે
હા. વેણભાઈ તથા આત્મચામભાઈ ૨૫૧
૬ શાહ નાગજીદાસ કેશવલાલ ૨૫૧
૭ શ્રી. સ્થા. જૈન સમ હા. શેઠ આત્મચામભાઈ મોહનલાલભાઈ ૨૫૧

કડી

૧ શ્રી સ્થા. હરિયાપુર જૈન સમ
હા. ભાવસાર દામોદરદાસભાઈ ઈશ્વરલાલભાઈ ૨૫૧
૨ પાવતીજીન કે. જોસીજીભાઈ ઈશ્વરલાલભાઈ ૨૫૧

કરજણ

૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સમ મીર્વાગામ કરજણ ૨૫૧

કઠાર

૧ સ્થા. જૈન સમ હા. જોસીજીભાઈ પાચાલાલ તરફથી
(માધવસિંહજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી)
હા. કાઠારભાઈ રામચંદ્ર ૨૫૧

કત્રાસગઢ

૧ શ્રી શ્વે સ્થા. જૈન સઘ હે. શેઠ દેવચંદ અમુલખભાઈ ૨૫૧

કલ્યાણ

૧ સંઘવી ઠાકરશીભાઈ સંઘજીના સ્મરણાર્થે
હે. શાહ હીંમતલાલ હરખચંદ ૨૫૧

કાનપુર

૧ શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદ ૩૦૦

કુંદણી—(આટકોટ)

૧ દોશી રતીલાલ ઠાકરશી ૨૫૧

કોલકી

૧ પટેલ ગોવિંદલાલ ભગવાનજી ૨૫૧

૨ પટેલ ખીમજી જેઠાભાઈ વાઘાણી
(તેમના સ્વ. સુપુત્ર રામજીભાઈના સ્મરણાર્થે) ૩૦૨

કમ્પાલા

૧ સ્વ. શેઠ નાનચંદ મોતીચંદ ધ્રાક્ષવાળાના સ્મરણાર્થે
હે. તેમના સુપુત્ર જમનાદાસ નાનચંદ શેઠ ૨૫૧

૨ શ્રીમતી હીરાબેન, રતીલાલ નાનચંદ શેઠ ધ્રાક્ષવાળા ૨૫૧

કુશાળગઢ

૧ શેઠ ચંપાલાલજી દેવચંદજી ૨૫૧

ખાખીજાળીયા

૧ ખાટવીયા ગુલાબચંદ લીલાધર ૪૦૧

ખારાઘોડા

૧ સ્વ પિતાશ્રી હરજીવનદાસ લાલચંદ શાહ તથા
સ્વ. અ. સૌ. બેન જમકુખાઈ તથા લીલાબાઈના
સ્મરણાર્થે હે નરસિંહદાસ હરજીવનદાસ ૨૫૧

૧ સ્વ. શેઠ ઓઘડલાલ લક્ષ્મીચંદના સ્મરણાર્થે હે. ભાઈચંદ ઓઘડલાઈ ૨૫૧

ખીચન

૧ શેઠ કીચનલાલ પૃથ્વીરાજ માણ	૩૫૨
ખુરદારોડ	

૧ શેઠ ચીરખારીલાલજી સીતારામજી જેઠપવાળા	૩૦૦
૧ શેઠ નરસિંહદાસ ચાંતિલાલજી ચોરલાવાળા (અનિમી આદમજી મ ના ઉપદેશથી)	૨૫૧

ખખાત

૧ શેઠ માણેકલાલ ભગવાનદાસ	૨૫૧
૨ શેઠ ત્રીભોવનદાસ મમળદાસ	૨૫૧
૩ શ્રી સ્વા જેન સર	૨૫૧
૪ શાહ ચંદુલાલ હરીલાલ	૨૫૧
૫ શાહ સાંકરચંદ મોહનલાલ	૨૫૧
૬ શાહ શંકરજીભઈ દેવચંદ	૨૫૧
૭ શાહ મુખલાલ દોલતચંદ	૨૫૧
૮ ગાંધી બાપુલાલ મોહનલાલ	૨૫૧
૯ જેન હલિયા માણેકલાલ	૨૫૧

ગાંધીમામ

૧ શાહ મોસરજી નામજી જે ૬ કંપની	૨૫૧
-------------------------------	-----

ગુલાસા

૧ શાહ માલશી ચેલાભાઈ	૨૫૧
---------------------	-----

ગુલામપુરા

૧ શ્રી સ્વા જેન વર્ધમાન સર	
ક. ગાંધીલાલજી ઉમારમજી ખત્રીપવાળા	૨૫૧
૨ શ્રી જોસવાલ પચાવત ક. ગુલામચંદજી ધોશીયા	૨૫૧

ગોડસ

૧ સ્વ ભાખડા વચ્છરાજ તુલસીદાસનાં પર્મપત્ની કમલજાઈ	
તરફથી કા માણેકચંદભાઈ તથા કપુરચંદભાઈ	૨૫૬
૨ પીપળીયા લીલાધર દામોદર તરફથી તેમના ખસ પત્ની બ. શ્રી	
લીલાવતી સાકરચંદ દેહાડીના બીજા પર્મીતપત્ની પ્રુચ્છાલામા	૩૦૧

૩ કામદાર જીઠાલાલ કેશવજીના સ્મરણાર્થે હા.

હરીલાલ જીઠાલાલ કામદાર

૩૦૧

૪ સ્વ. કોઠારી કૃપાશંકર માણેકચંદના સ્મરણાર્થે

હા. તેમનાં ધર્મપત્ની પ્રભાકુવરજેન

૨૬૧

૫ કોઠારી ગુલાબચંદ રાયચંદ રંગુનવાળા

૨૫૧

૬ જમાણી રૂગનાથભાઈ નાનજી હ. ચુનીલાલભાઈ

૨૫૧

૭ માસ્તર હકીમચંદ દીપચંદ શેઠ

૨૫૧

ગાંધીયા

૧ સ્થા. જૈન સંઘ હ. શાહ પ્રેમચંદ છોટાલાલ(શેઠ પોપટલાલભાઈ તરફથી) ૨૫૧

ગોધરા

૧ શાહ ત્રીલોવનદાસ છગનલાલ

૩૦૧

૨ સ્વ. પ્રેમચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હા. શા ચુનીલાલ પ્રેમચંદ

૩૦૧

ઘટકણુ

૧ શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ

૨૫૧

ઘોલવડ (થાણા)

૧ મહેતા ગુલાબચંદ ગંભીરમલજી

૩૦૦

ઘાડનહી

૧ શેઠ ચંદ્રભાણુ શોભાચંદ ગાંધીયા

૨૫૧

ચુડા

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. રતીલાલ મગનલાલ ગાંધી

૨૫૧

ચોટીલા

૧ શાહ વનેચંદ જેઠાલાલ શ્રી સ્થા, જૈન સંઘ વતી ભેટ

૩૦૧

ચારભુજરોડ

૧ શેઠ માંગીલાલજી હીરાચંદજી ખાળેલ

૩૦૧

જમશેદપુર

૧ દોશી ઝવેરચંદ વલ્લભજી

૨૫૧

જલેસર (ખાલાસોર)

૧ સંઘવી નાનચંદ પોપટભાઈ ચાનગઢવાળા

જયપુર

૧ શ્રીમાન શેઠ ચીરમલ્લ નવલખાના ધર્મપત્ની બા. સૌ પ્રેમલતાદેવી ૨૫૧

જસવન્તગઢ

૧ શ્રીમાન મુન્દરલાલ નેમિષદલ તકેસરા ૩૫૧

જામખાળીયા

૧ શેઠ વસનલ નારણ ૨૫૧

૨ શ્રી સ્વા. જીન સંઘ દા. મહેતા રુછીદાસ પરમાણુન ૨૫૧

૩ સમવી પ્રણલાલ લવણભાઈ ૨૫૧

જામનગર

૧ શાહ છેલ્લાલ કેશવલાલ ૨૫૧

૨ વોરા ચીમનલાલ દેવલભાઈ ૨૫૧

૩ ટા. સાહેબ પી. પી. શેઠ ૨૫૦

૪ શાહ રમીદાસ પોપલાલ ૨૫૧

૫ વસીર મળીલાલ બેગમભાઈ પુનાવર ૨૫૧

જુનારદેવ

૧ ઘેઝાલી ત્રીકમલ લાધાભાઈ ૨૫૧

જુનાગઢ

૧ શેઠ મળીલાલ મીઠાભાઈ દ. હરિલાલભાઈ (કાઠીનામાળીયાવાળા) ૨૫૧

જામગેધપુર

૧ શ્રી સ્વા. જીન સંઘ દા. મહેતા પોપલાલ માવણભાઈ ૩૮૭

૨ શાહ ત્રીભાવનદાસ ભગવાનલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

૩ દોશી માલેકજી ભવાન ૨૫૧

૪ પટેલ તાલજી જુઝાભાઈ ૨૫૧

૫ શેઠ ભાવનજી બેઝાભાઈ ૨૫૧

૬ શેઠ ભજલાલ મુનીલાલ ૨૫૧

જેતપુર

૧ કાપરી ચેતરકુમાર રેડીલાલ ૨૫૧

૨ બા. સૌ. મેન મુરજીવર રેડીલાલ કાપરી ૨૫૧

- ૩ શેઠ અમૃતલાલ હીન્દુભાઈ હા. નરસેરામભાઈ (જસાપુરવાળા) ૨૫૧
 ૪ દોશી છોટાલાલ વનેચંદ ૨૫૧

જેતલસર

- ૧ શાહ લક્ષ્મીચંદ કપુરચંદ ૨૫૧
 ૨ કાદાર સીતાધર જીવરાજના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની
 જખકબેન તરફથી હા. શાંતિલાલભાઈ ગોંડલવાળા ૨૫૧

જેધપુર

- ૧ શેઠ નવરતમલજી ધનવંતસિંહજી ૨૫૦
 ૨ શેઠ હસ્તીમલજી મનરૂપમલજી સામસુખા ૨૫૧
 ૩ શેઠ પુખરાજજી પદમરાજજી ભંડારી ૨૫૧
 ૪ વસ્તીમલજી આનંદમલજી સામસુખા ૨૫૧

જોરાવરનગર

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હ. શેઠ ચંપકલાલ ધનજીભાઈ ૨૫૧
 ઝરીયા
 ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હ. શેઠ કનૈયાલાલ ખી મોદી ૨૫૧

ડોંડાયચા

- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ ૨૫૦

ઢસા

- ૧ ઢસાગામ સ્થા. જૈન સંઘ હ. એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી ૨૫૧
 ૨ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હ. ખગડિયા નરસેરામ જેઠાલાલ (ઢસા જ'કશ) ૨૫૧

તાસગાંવ

- ૧ સ્વ. સુનીલાલજી દુગડના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની
 ઢોંઢુખાઈના તરફથી હા. શેઠ રામચંદજી ૨૫૧

થાનગઢ

- ૧ શાહ ઠાકરશીભાઈ કરશનજી ૨૫૧
 ૨ શેઠ જેઠાલાલ ત્રીલોવનદાસ ૨૫૧
 ૩ શાહ ધારશીભાઈ પાશવીરભાઈ હા. સુખલાલભાઈ ૨૫૧
 ૪ હંસાબેન અરવીંદ હા. ભઈ રવીચંદ માણિકચંદ ૩૦૧

દક્ષાણુરોહ

૧ શાહ હરજીવનદાસ જોષ્ઠ અધાર (કરાચીવાળા) ૨૫૧

દાહોદ

૧ શેઠ માણેકલાલભાઈ જેઠાણ ૨૫૧

દિલ્લી

૧ લાલાજી પૂર્ણચંદ્રજી જૈન (સેન્ટ્રલ બેંકવાળા) ૩૫૧

૨ શ્રીયુત શ્રીશનચંદ્રજી મહેતાબચંદ્રજી ચૌરશીયા
હા શ્રીમતી નગીનાદેવી તથા શ્રીયુત મહેતાબચંદ્ર જૈન ૨૫૧

૩ અ. સૌ સચ્ચાનજેન ઈશ્વરમલજી પારેખ ૨૫૧

૪ લાલાજી મીડનલાલજી જૈન જોન્ડ સન્સ ૩૦૧

૫ લાલાજી બુલચનલાલજી જૈન જોન્ડ સ સ ૩૦૧

૬ જૈન વિજયાકુમારી જૈન ઠે મહેતાબચંદ્ર જૈન
(વયોવૃદ્ધ સરલ સ્વભાવી કુલમલીજી મહાસતિજીની પ્રેરણાથી) ૨૫૧

૭ શ્રીમાન લાલજી રતનચંદ્રજી જૈન ઠે આર્ષ સી હોઝીવરી ૨૫૧

૮ સ્વ લાલાશ્રીચંદ્રજી કુમરીમાના સ્મરણાર્થે રાજસ્થાન ન્યાયાધિકારી
કુલમલજી જૈનના સુપુત્ર છતે દ્રુકમાર વકીલના સુપુત્ર અનિલકુમાર
તરફથી સેન્ડ હ વિનયકુમારી ૩૫૧

૯ સ્વ લાલા બેપાલાલજી ચૌરશીયાના સ્મરણાર્થે લાલચંદ્રજી
તથા હીરાલાલજી તરફથી હ. ચાંવાદેવી ૩૫૧

૧૦ જોક સફરશંકર તરફથી હા મહેતાબચંદ્રજી જૈન ૩૦૧

૧૧ જોક સ્વપ્રભાઈ બાપુ તરફથી હ. વિજયાકુમારીજેન ૩૦૧

૧૨ બાબુ નિરંજનચંદ્રજી જૈન ૨૫૧

મોક્ષ

૧ શેઠ મણીલાલ જેવજીભાઈ ૨૫૧

ધાર

૧ શેઠ આમરમલજી ખનાલાલજી ૨૫૧

અમિયા

૧ ભાવશીલિત અ સૌ રૂપાળીજેન હિમતલાલ સમવીની તપશ્ચર્યા
અ સવી ધીમનલાલ પુરુષોત્તમદાસ સમવી તરફથી ૩૦૫

૨ સંઘવી નરસિંહદાસ વખતચંદ	૩૦૧
૩ શ્રી સ્થા. જૈન મોટા સંઘ હ. મંગળજી જીવરાજ	૨૫૧
૪ હક્કર નારણદાસ હરગોવિંદદાસ	૨૫૧
૫ કોઠારી કપુચંદ મંગળજી	૨૫૧

ધોરાજી

૧ મહેતા પ્રભુદાસ મુળજીભાઈ	૩૫૧
૨ અ. સૌ. બચીબેન બાબુભાઈ	૨૫૧
૩ ધી નવસૌરાષ્ટ્ર એઈલ મીલ પ્રા. લીમીટેડ	૨૫૧
૪ સ્વ. રામચંદ પાનાચંદના સ્મરણાર્થે હ. ચીમનલાલ રાયચંદ શાહ	૩૦૧
૫ ગાંધી પોપટલાલ બેચંદભાઈ	૨૫૦
૬ દેસાઈ હગનલાલ ડાહ્યાભાઈ લાઠવાળાનાં ધર્મપત્ની દિવાળીબેન તરફથી હ. કુમારી હસુમતી	૨૫૧
૭ એક સદ્ગુરુચંદ હ. મહેતા પ્રભુદાસ મૂળભાઈ	૨૫૧
૮ શેઠ દલપતરામ વસનજી મહેતા	૨૫૧
૯ સ્વ. પિતાશ્રી ભગવાન કચરાના તથા ચિ. હંસાના સ્મરણાર્થે હ. પટેલ દલીચંદ ભગવાનજી	૩૦૧
૧૦ મહેતા હેમચંદ કાલીદાસ જામખંભાણીયાવાળા	૨૫૧

ધંધુકા

૧ શેઠ પોપટલાલ ધારશીભાઈ	૨૫૧
૨ સ્વ. ગુલાબચંદભાઈના સ્મરણાર્થે હ. વોરા પોપટલાલ નાનચંદ	૨૫૧
૩ શ્રી ચત્રભુજ વઘજીભાઈ વાસાણી	૨૫૧

ધુલીયા

૧ શ્રી અમોલ જૈન જ્ઞાનાલય હ. શેઠ કનૈયાલાલ ધાબેડ	૨૫૧
--	-----

નડીયાદ

૧ શાહ મોહનલાલ ભુરાભાઈ	૨૫૧
-----------------------	-----

નારાયણગામ

૧ શેઠ મોતીલાલજી હીરાચંદજી ચારડીયા બોરીવાળા	૨૫૧
--	-----

નંદરબાર

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હ. શેઠ પ્રેમચંદ ભગવાનલાલ	૨૫૧
---	-----

નાગોર

૧ ઓખાલખાઈ એ ૬ કું. સાગરમેલણ હુંકર ડરવાડા તરફથી ૨૫૧

પાલનપુર

૧ બેન લક્ષ્મીખાઈ હ. મહેતા હરીલાલ પીતાંબરદાસ ૨૫૧

૨ લોહાજી ૨૫. બેન પુસ્તકાલય હ. કેશવલાલ છ. ચાહ ૨૫૧

પાણસણા

૬ શ્રી સ્વા. બેન સુષ હ. ચાહ છેટાલાલ પૂનભાઈ ૨૫૧

પાલેજ

૧ સ્વા. મનસુખલાલ મિત્તનલાલ સુષવીના સ્મરણાર્થે
હ. ભાઈ ખીરજલાલ મનસુખલાલ ૩૦૧

પ્રાતીજ

૧ સ્વા. બેન સહ હ. શ્રીકૃત જાળાલાલ મહામુખરામ ૨૫૦

પુના

૧ શ્રી ઉત્તમજી ૬૯૯ કેવળજી ૬૯૯ પાંખ ૨૫૧

ફાંસના

૧ મહેતા પુખરાજી ૬૨૨ મહેતા સાહીવાલા ૩૦૧

૨ મહેતા કુદનમલ ૬૨૨ જામરાજી ૬૨૨ સાહીવાલા ૨૫૧

ખમસેરા

૧ શ્રી પાપટલાલ રાવજી રાવડીવાળા
હ. નાનજી ૬૨૨ ૬૨૨ ૬૨૨ ૨૫૧

૧ સ્વા. માતુશ્રી લજ્જતબાઈના સ્મરણાર્થે
હ. હેચાઈ વૃજલાલ કાળીદાસ ૨૫૧

ખરવાળા-મેલાશા

૧ સ્વા. મિત્તનલાલ નરસિંહદાસના સ્મરણાર્થે
હ. તેમનાં પત્ની સુરજબેન મોરારજી ૨૫૧

ખડનાવર

૧ શ્રી વર્ધમાન સ્વા. બેન આજી સહ હ. મિત્તીલાલ બેન વડીલ ૨૫૧

આલોતરા

૧ શાહ જેઠમલજી હસ્તીમલજી લગવાનદાસજી ભણસારી ૨૫૧

બીદડા

૧ શાહ કાનજી શામજીભાઈ ૨૫૧

બીકાનેર

૧ શેઠ ભેરૂદાનજી શેઠીયા ૨૫૪

બેરાબ

૧ શેઠ ગાંગજી કેશવજી (જ્ઞાનભંડાર માટે) ૨૫૧

બેલારી

૧ શ્રી સ્થા જૈન સંઘ હ. શેઠ હનરીમલજી હસ્તીમલજી રાંકા ૨૫૧

બેરમો

૧ શ્રી બેરમો સ્થા. જૈન સંઘ હ. મહેતા નવલચંદ હાકેમચંદ ૨૫૧

બેંગલોર

૧ શેઠ કીશનલાલજી કુલચંદજી સાહેબ ૨૫૧

૨ અબ્દુલેરા છોટાલાલ માનસિંગ ૩૫૧

બોટાદ

૧ સ્વ. વસાણી હરગોવિંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે
હા. તેમનાં ધર્મપત્ની છબલબેન ૨૫૧

બોડેલી

૧ શાહ પ્રવીણચન્દ્ર નરસિંહદાસ સાણુદવાળા ૨૫૧

૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચંદ ૨૫૧

ભાણુવડ

૧ શેઠ જેચંદભાઈ માણુકચંદભાઈ ૩૫૨

૨ સંઘવી માણુકચંદ માધવજી ૨૫૧

૩ શેઠ લાલજી માણુકચંદ લાલપુરવાળા ૨૫૧

૪ શેઠ રામજી જીણાભાઈ ૨૫૧

૫ શેઠ પદ્મશી ભીમજી ફેફરીયા ૨૫૧

૬ ફેફરીયા ગાડાલાલ કાનજીભાઈ હા. અ. સી. શાંતાબેન વસનજી ૨૫૧

૭ સ્વ મહેતા પૂનમચંદ ભવાનના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં
ધર્મપત્ની દિવાળીબેન લીલાધર (ચુંદાવાળા) ૨૫૧

ભાવનગર

૧ સ્વ. કુવરજી બાવાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. ચાહ લહેરચક કુવરજી ૩૦૧

બાદરણુ

૧ શ્રી સ્વા. જૈન સભા હા. પટેલ કુલાભાઈ ઝવેરભાઈ ૨૫૧

લીલવાડા

૧ શ્રી શાંતિ જૈન પુસ્તકાલય હા. બાંદમલજી માનમલજી સુમવી ૨૫૧

૨ શેઠ ભીમરાજજી ભીમીલાલ ૩૦૧

ભીમ

૧ વપકલાલ જૈન પુસ્તકાલય હા. શેઠ ભેત્રામલજી માંગીલાલ ૨૫૧

ભુસાવલ

૧ શેઠ સજ્જમલજી નડલાલજી ઘેરીટેબલટ્રસ્ટ ૨૫૧

ભોભાય

જ્ઞાન મંદિરના સેક્રેટરી ચાહ કુવરજી જીવરાજ ૨૫૧

મદ્રાસ

૧ શેઠ મેહરાજજી દેવીચંદલ ૨૫૧

૨ મહેતા મણીલાલ ભાઈચંદ ૨૫૧

૩ મહેતા મુરજમલ ભાઈચંદ ૨૫૧

૪ મહેતા બાપાલાલ ભાઈચંદ ૨૫૧

મનફેરા

૧ સ્વા. છોકેટી સ્વા. જૈન સભા ૨૫૧

મનોર

૧ ચાહ શેરમલજી દેવીચંદલ જસવત્તમદવાળા
હા. પૂનમચંદલ શેર મલજી બોલ્યા ૨૫૧

માનફૂવા

૧ સ્વ. મહેતા કુવરજી નાથાલાલના સ્મરણાર્થે હા. તેમના હમપત્ની
કુવરભાઈ હરજચંદ (માનફૂવા સ્વા. જૈનસભા માટે) ૨૫૧

માડવી

૧ શ્રી સ્વા. છોકેટી જૈન સભા હા. મહેતા યુનીલાલ વેલજી ૨૭૭

માંડવા

- ૧ શ્રી માંડવા સ્થા. જૈન સંઘ
હ. અ. સૌ. કંચનગૌરી રતીલાલ ગોસલીયા (ગઢડાવાળા) ૨૫૧
- માંડેમાંવ
- ૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હ. કુતેલાલ માલુ જૈન ૨૫૧
- માંગરોલ
- ૧ શાહ ત્રીભોવનદાસ નાનજી ૨૫૦
- ૨ દોશી ગીરધરલાલ જોઠાલાલ ૨૫૦
- મુંબઈ તથા પરાંઓ
- ૧ સ્વ. શ્રી પિતાશ્રી કુંદનમલજી મોતીલાલજી મુથાના સ્મરણાર્થે
હ. શેઠ મોતીલાલજી જુમરમલજી (અહમદનગરવાળા) ૨૫૧
- ૨ વર્ધમાન સ્થા. જૈન સંઘ હ. કામદાર રૂપચંદ શીવલાલ (અંધેરી) ૨૫૧
- ૩ અ. સૌ. કમળાબેન કામદાર હ. કામદાર રૂપચંદ શીવલાલ (અંધેરી) ૨૫૧
- ૪ સ્વ માતુશ્રી કડવીબાઈના સ્મરણાર્થે હ. તેમના પૌત્ર
હુકમીચંદ તારાચંદ દોશી (અંધેરી) ૨૫૧
- ૫ શાહ હરજીવન કેશવજી ૨૫૧
- ૬ શાહ રમણીકલાલ કાળીદાસ તથા અ. સૌ. કાન્તાબેન રમણીકલાલ ૨૫૧
- ૭ સંઘવી હિમતલાલ હરજીવનદાસ ૨૫૧
- ૮ વોરા પાનાચંદ સંઘજીના સ્મરણાર્થે
હ. ત્રંબકલાલ પાનાચંદ એન્ડ બ્રધર્સ ૨૫૧
- ૯ શાહ રામજી કરશનજી થાનગઢવાળા ૨૫૧
- ૧૦ સ્વ જટાશંકર દેવજીમાઈ દોશીના સ્મરણાર્થે
હ. રણછોડદાસ (બાબુલાલ) જટાશંકર દોશી ૩૦૧
- ૧૧ વેલાણી વલ્લજી નરભેરામ હ. નરસીંહદાસ વલ્લજી ૨૫૧
- ૧૨ કપાસી મોહનલાલ શીવલાલ ૨૫૧
- ૧૩ ત્રીભોવનદાસ માનસિભાઈ દોઢીવાળાના સ્મરણાર્થે
હ. શાહ હરખચંદ ત્રીભોવનદાસ ૨૫૧
- ૧૪ ખેતાણી મણીલાલ કેશવજી (વડીયાવાળા) ઘાટકોપર ૨૫૧
- ૧૫ સ્વ. પિતાશ્રી શામજી કન્યાણુજી ગોંડલનાળાના સ્મરણાર્થે
હ. વૃજલાલ શામજી બાવીસી ૩૦૧
- ૧૬ શાહ રવિચંદ સુખલાલભાઈ (દાદર) ૩૫૧

૧૭ સ્વ. આચારામ ગીરખરલાલના સ્મરણાર્થે હા શાંતિલાલ	
આચારામ વતી જયવતલાલ શાંતિલાલ	૨૫૧
૧૮ આધી કાંતિલાલ માલોકચ	૨૫૧
૧૯ શાહ સ્વલભાઈ તથા ભાઈલાલભાઈની કુ (કાઠીવલી)	૨૫૧
૨૦ જી. સી. લાલુભેન હ. સ્વલભાઈ ચામલ "	૨૫૧
૨૧ સ્વ માતુશી માલોકભાઈના સ્મરણાર્થે હ. શેઠ વલ્લભાસ નાનલ	૩૦૧
૨૨ એક સફરજીદસ હ. શેઠ સુદરલાલ માલોકલાલ	૨૫૧
૨૩ શેઠ ખુશાલભાઈ જેઠાસભાઈ	૨૫૦
૨૪ શેઠ સુનીલાલ નરસેરામ વેકરીવાળા	૨૫૧
૨૫ સ્વ. માતુશી બેમતીબાઈના સ્મરણાર્થે હ. શાહ પોપટલાલ પાનાચ	૨૫૧
૨૬ કોટેશ જજીલાલ રણજેડાસ સીભાચ્ચ જુનાગઢવાળા	૨૫૧
૨૭ વેરા ઠાકરચી જસરાજ	૨૫૧
૨૮ ઠાકરી કુખલાલ પુનમચ	(બારેક) ૨૫૧
૨૯ જી. સી. બેન કુદનગૌરી મનહરલાલ સચવી	" ૨૫૧
૩૦ ઠાકરી રમણિકલાલ કસ્તુરચભાઈ	૨૫૧
૩૧ દેસાઈ અમૃતલાલ વર્ધમાનના સ્મરણાર્થે	
હ. દલીચંદ અમૃતલાલ દેસાઈ	૨૫૧
૩૨ સ્વ. ત્રીલોચનદાસ મજપાલ વીછીયાવાળાના સ્મરણાર્થે	
હા હરજોષિદાસ બજમેરા	૨૫૧
૩૩ તેલવી કુજેદાસ પાનજ	૨૫૧
૩૪ શેઠ સરદારમલલ દેવીચંદલ કાવેડીયા (સાહીવાળા)	૨૫૧
૩૫ શેઠ નેમચંદ સ્વરૂપચંદ ખભાતવાળા હ. ભાઈ બેઠલાલ નેમચંદ	૨૫૧
૩૬ શાહ કોરચીભાઈ હીરલભાઈ	૩૦૧
૩૭ શ્રીમતી મણીબાઈ વૃજલાલ પારેખ ધેરીટેલ દસ્ટ દંડ	
હ. વૃજલાલ દુર્લભલ પારેખ	૨૫૧
૩૮ દિપા અમૃતલાલ શાંતિચંદ	(લાડકોપર) ૨૫૧
૩૯ દોશી યત્રભુજ સુદરલ	" ૪૦૧
૪૦ દોશી જીતલકિશોર યત્રભુજ	" ૪૦૧
૪૧ દોશી પ્રવિજીત યત્રભુજ	" ૩૮૧
૪૨ શેઠ મનુભાઈ માલોકચ હા. કાટકીયા નરસેરામ ગિરાજલ	" ૨૫૧
૪૩ શાહ કાંતિલાલ મનનલાલ	" ૨૫૧

૪૪ શેઠ મણીલાલ ગુલાબચંદ	ઘાટકોપર ૨૫૧
૪૫ શેઠ છગનલાલ નાનજીભાઈ	૨૫૧
૪૬ શાહ શીવજી માણેકભાઈ	૨૫૧
૪૭ મેસર્સ સવણી ટ્રાન્સપાર્ટ કું. હા. શેઠ માણેકલાલ વાડીલાલ	૨૫૧
૪૮ શાહ નગીનદાસ કલ્લાણજી (વેરાવળવાળા)	૨૫૧
૪૯ મહેતા રતીલાલ ભાઈચંદ	૨૫૧
૫૦ શાહ પ્રેમજી હીરજી ગાલા	૨૫૧
૫૧ બેન કેશવભાઈ ચંદુલાલ જેસીંગભાઈ શાહ	૨૫૧
૫૨ પારેખ ચીમનલાલ લાલચંદ સાયલાવાળાના ધર્મપત્ની અ. સૌ. ચંચળબાઈના સ્મરણાર્થે હા. સારાભાઈ ચીમનલાલ	૨૫૧
૫૩ ધી મરીના મોર્ડન હાઈસ્કૂલ ટ્રસ્ટ ફંડ હા. શાહ મણીલાલ ઠાકરશી	૨૫૧
૫૪ મહેતા મોટર સ્ટોર્સ હા. અનોપચંદ ઠી. મહેતા	૨૫૧
૫૫ શેઠ રસીકલાલ પ્રભાશંકર મોરખીવાળા તરફથી તેમનાં માતૃશ્રી મણીબેનના સ્મરણાર્થે	૩૦૧
૫૬ શ્રીચુત જસવંતલાલ ચુનીલાલ વોરા	૨૫૦
૫૭ શાહ કુંવરજી હંસરાજ	૨૫૧
૫૮ દડીયા જેસીંગલાલ ત્રીકમજી	૨૫૧
૫૯ મોદી અલેચંદ સુરચંદ રાજકોડવાળા હા. ડાસાલાલ અલેચંદ	૨૫૧
૬૦ શાહ જેઠાલાલ હામરશી પ્રાગધ્રાવાળા હા. શાહ વાડીલાલ જેઠાલાલ	૨૫૦
૬૧ સ્વ. પિતાશ્રી લગવાનજી હીરાચંદ જસાણીના સ્મરણાર્થે હા. લક્ષ્મીચંદભાઈ તથા કેશવલાલભાઈ	૩૫૧
૬૨ સ્વ. પિતાશ્રી શાહ અંબાલાલ પુરુષોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે હા. શાહ બાપાલાલ અંબાલાલ	૨૫૧
૬૩ સ્વ. કસ્તુરચંદ અમરશીના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં ધર્મપત્ની ઝવેરબેન મગનલાલ વતી જયંતીલાલ કસ્તુરચંદ મશ્કારીયા (ચુડાવાળા)	૨૫૧
૬૪ શેઠ કુંગરશી હંસરાજ વીસરીયા	૨૫૧
૬૫ શાહ રતનશી મોણશીની કું.	૧૫૧
૬૬ શેઠ શીવલાલ ગુલાબચંદ મેવાવાળા	૨૫૧
૬૭ શાહ ચંદુલાલ કેશવલાલ	૨૫૧
૬૮ સ્વ. પિતાશ્રી વીરચંદ જેસીંગ શેઠ. લખતરવાળાના સ્મરણાર્થે હા. કેશવલાલ વીરચંદ	૨૫૧
૬૯ ચંદુલાલ કાનજી મહેતા	૨૫૧

૭૦ શ્રી વર્ધમાન સ્થા જૈન સંઘ

હા. ઠેશરીમલ્લ જ્ઞાનોપચરણ મુજલીયા

(મલાઠ) ૨૫૧

૭૧ સ્વ. પિતાશ્રી રત્નભાઈ માનાભાઈના સ્મરણાર્થે

હા. શાહ કાનલ પતુભાઈ

" ૨૫૧

૭૨ જી. સી. પાનભાઈ હા, શેઠ પદમશી નરસિંહભાઈ

" ૨૫૧

૭૩ સ્વ. નાગશીભાઈ કૈલાસના સ્મરણાર્થે શામલ નાગશી

" ૩૦૧

૭૪ સ્વ. બોધા વજ્રારથી ત્રીલોચનદાસ સુરસંધ્યાળાના સ્મરણાર્થે

હા. જગજીવન વજ્રારથી બોધા

" ૨૫૧

૭૫ સ્વ. કાનલ મુળજીના સ્મરણાર્થે તથા માતૃશ્રી દિવાળીભાઈના

૧૬ ઉપવાસના પાસણ પ્રસન્ન બે હા. જગતિલાલ કાનલ

૨૫૧

૭૬ શાહ પ્રેમલ ભાઈશી અંબર

" ૨૫૧

૭૭ શાહ વેલશી ભેજાંતિભાઈ કાસરાવાળા તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની

" ૩૦૧

સ્વ. નાનભાઈના સ્મરણાર્થે

૭૮ સ્વ. પિતાશ્રી રાધશી વેલશીના સ્મરણાર્થે

હા. શાહ કામલ રાધશીભાઈ

" ૩૦૧

૭૯ શાહ વરભાઈશી શીવજીભાઈ

" ૨૫૧

૮૦ શાહ ખીમલ મુળજી પુત્ર

" ૨૫૧

૮૧ જી. સી. સમતાબેન માંતિલાલ કે. માંતિલાલ ઉજમશી શાહ

" ૨૫૧

૮૨ સ્વ. ઠેશરલાલ વછરાજ ઠેકારીના સ્મરણાર્થે સુરજબેન તરફથી

હા. વનમુખલાલભાઈ

" ૨૫૧

૮૩ સ્વ. પિતાશ્રી હંસરાજ હીરાના સ્મરણાર્થે

હા. દેવશી હંસરાજ કંઈ ખીરાવાળા

" ૨૫૧

૮૪ ઘેલાણી પ્રભુલાલ ત્રીકમલ

(બિરીવલી) ૨૫૨

૮૫ શેઠ ત્રંજલાલ કપુરજી દલીમડી જાનસામર શામલ દારને સેટ (માટુ બા) ૨૫૧

૮૬ જી. સી. બેન રજનગૌરી કે શાહ વદલાલ લક્ષ્મીજી

" ૨૫૧

૮૭ શાહ નટવરલાલ કીપચંદ તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની જી. સી.

મુશીલાબેનના વધી વધની જુથાલીમાં

" ૨૫૧

૮૮ રોશી ભીખાલાલ વૃજલાલ પાળીયાદવાળા

" ૨૫૧

૮૯ શાહ બોપાજી માનસંગ

" ૨૫૧

૯૦ દોશી કુલચંદ માણેચંદ	” ૨૫૦
૯૧ શેઠ ચંપકલાલ ચુનીલાલ દાદલાવાળા	” ૨૫૧
૯૨ શ્રી વર્ધમાન સ્થા. જૈન શ્રાવક સંઘ હ. શાહ રવિચંદ સુખલાલ	(દાદર) ૨૫૧
૯૩ શાંતિલાલ ડુંગરશી અદાણી	” ૨૫૧
૯૪ શાહ કરશન લઘુભાઈ	” ૨૫૧
૯૫ કીસનલાલ સી. મહેતા	શીવ ૨૫૧
૯૬ માતુશ્રી જીવીબાઈના સ્મરણાર્થે હ. શામજી શીવજી કચ્છ ગુંદાવાળા	ગોરેગાંવ ૨૫૧
૯૭ સ્વ. શાહ રાયશી કચ્છરાભાઈના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની નેણુબાઈ વતી હ. જેઠાલાલ રાયશી	” ૨૫૧
૯૮ શુશીલાબેન શકરાભાઈ ઠે નવીનચંદ્ર વસંતલાલ શાહ વિલેપાલે	૨૫૧
૯૯ બેન ચંદનબેન અમૃતલાલ વારિયા	૨૫૧
૧૦૦ સ્વ. કાળીદાસ જેઠાલાલ શાહના સ્મરણાર્થે હ. સુમનલાલ કાળીદાસ (કાનપુરવાળા)	૩૦૧
૧૦૧ શાહ ત્રીલોવન ગોપાલજી તથા અ. સૌ. બેન કસુબા ત્રીલોવન (થાનગઢવાળા)	શીવ ૨૫૧

મુળી

૧ શેઠ ઉજ્જમશી વીરપાળ હ. શેઠ કેશવલાલ ઉજ્જમશી	૨૫૧
---	-----

ભોરળી

૧ દોશી મણેકચંદ સુંદરજી	૩૫૧
------------------------	-----

ભોખાસા

૧ શ્રીચુત નાથાલાલ ડી મહેતા	૨૫૧
૨ શાહ દેવરાજ પેથરાજ	૨૫૦

મહેસાણા

૧ શાહ પદ્મશી સુરચંદના સ્મરણાર્થે હ. શીવલાલ પદ્મશી	૨૫૧
---	-----

યાદગીરી

૧ શેઠ બાદરમલજી સુરજમલજી બેકર્સ	૨૫૦
--------------------------------	-----

રતલામ

- ૧ જનેઠ જાહજનો તરફથી હ. શ્રીમાન કેશરીમલ ૩૩
(શ્રી કેવળચંદ્ર ઝુનિશીના હાથેથી)

૨૫૧

રાણપુર

- ૧ શ્રીમતી માતુશ્રી સમસ્તનાઈના સ્મરણાર્થે
હ. ડો નરોત્તમદાસ ઝુનિશીના હાથેથી
૨ સ્વ. પિતાશ્રી હરેચંદ્રનાઈ ખીમભાઈના સ્મરણાર્થે
હ. શેઠ કાળીદાસ હરેચંદ્રનાઈ વસાણી

૨૫૧

૩૦૧

રાણવાસ

- ૧ શેઠ જવાનમલ નેમીચંદ હા. બાણુ શીખનજી

૩૦૧

રાયપુર

- ૧ સ્વ. માતુશ્રી મોહીબાઈના સ્મરણાર્થે
હ. શાહ શીવલાલ શુભાજી અને વડવાજીવાળા
૨ કાશીમલ આંદમલ સચેતી

૨૫૧

૨૫૧

રાજકોટ

- ૧ વાડીલાલ હાઈજ મિન્ડીજ વર્ધાસ
૨ શેઠ રતીલાલ ન્યાસચંદ્ર ચીતલીયા
૩ શેઠ મનુભાઈ મુળજી (જો છૂનીયર સાહેબ)
૪ શેઠ ચાન્તલાલ પ્રેમજી તેમનાં હર્મપત્નીના વર્ષોત્તમ પ્રસન્ન
૫ શેઠ પ્રભુરામ વિક્રમલ
૬ બેન સચુબાળા નોતમલાલ જમાણી (વર્ષોત્તમની પ્રુથાલી)
૭ મોદી સોભાબચંદ મોતીચંદ
૮ બદાણી શ્રીમલ તરફથી તેમનાં હર્મપત્ની જી. સી.
સમસ્તબેનના વર્ષોત્તમ નિમિત્તે

૪૦૦

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૧

૬૬ દોશી મોતીચંદ ધારશીભાઈ (રીટાયર્ડ એકઝીક્યુટીવ એન્જનીયર)	૨૫૧
૧૦ કામદાર ચંદુલાલ જીવરાજ (ધાંગધાવાળા)	૨૫૦
૧૧ હેમાણી ઘેલાભાઈ સવચંદ	૨૫૧
૧૨ દફતરી પ્રભુલાલ ન્યાલચંદ	૨૫૧
૧૩ સ્વ. મહેતા દેવચંદ પુરુષોત્તમના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની હેમકુંવરભાઈ તરફથી હ. જયંતીલાલ દેવચંદ મહેતા	૨૫૧
૧૪ પારેખ શીવલાલ જીંઝાભાઈ મોમ્નાસાવાળા હ. અ. સૌ. કંચનબેન	૨૫૧

રાપર

૧ પૂજ્ય વાલજીભાઈ ન્યાલચંદભાઈ	૨૫૧
------------------------------	-----

રામપુરા

૧ શેઠ તેજમલજી મનોહરલાલજી બેંકર	૩૫૧
--------------------------------	-----

રાવટી

૧ શેઠ મિયાચંદજી જુહારમલજી કટારવા	૩૫૧
----------------------------------	-----

લખતર

૧ શાહ રાયચંદ ઠાકરશીના સ્મરણાર્થે હ. શાંતિલાલ રાયચંદ શાહ	૨૫૧
૨ ભાવસાર હરજીવનદાસના સ્મરણાર્થે હ. ત્રીલોવનદાસ હરજીવનદાસ	૨૫૧
૩ શાહ તલકશી હીરાચંદના સ્મરણાર્થે હ. ભાઈ અમૃતલાલ તલકશી	૨૫૧
૪ શાહ ચુનીલાલ માલુકચંદ	૨૫૧
૫ શાહ જઠવજી ઓઘડભાઈના સ્મરણાર્થે હ. શાંતિલાલ જઠવજી	૨૫૧
૬ દોશી ઠાકરશી જીજ્ઞાબચંદના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની સમરત બહેન તરફથી હ. જયંતિલાલ ઠાકરશી	૨૫૧

લાલપુર

૧ નેમચંદ સવજી મોદી હ. ભાઈ મગનલાલ	૨૫૧
૨ શેઠ મુલચંદ પોર્ટલાલ તથા જેશીંગભાઈ	૨૫૧

લાખેરી

૧ માસ્તર જેઠાલાલ મોનજીભાઈ હ. અમૃતલાલ જેઠાલાલ (સીવીલ એન્જનીયર સાહેબ)	૨૫૧
--	-----

લાકડીયા

૧ શ્રી લાકડીલા સ્થા. જીન સંઘ હ. શાહ રતનશી ફરમણ	૨૫૧
--	-----

લીમડી (સૌરાષ્ટ્ર)

૧ શાહ ચમુભાઈ વખતચ ૨૫૧

લીમડી (પચમહાલ)

૧ શાહ કુવરજી ગુલામચ ૨૫૧

૨ જાલેઠ માસીરામ ગુલામચ ૨૫૧/૨

૩ શેઠ વીરચંદ પાસાલાલ કચ્છવાચ ૨૫૧

૪ શ્રી સ્થા. નેન સુધ કં. શાહ ચાંતીલાલ ગુલામચ ૩૫૧

લોનાવાસા

૧ શેઠ ધનરાજજી ગુલચંદજી ગુલા ૨૫૧

લુધિયાના

૧ બાબુ રાજેન્દ્રકુમાર નેન કિન્હીવાળા ૨૫૧

વઢવાણુ શહેર

૧ શેઠ દીલીપકુમાર સવાઈલાલ ઠેઠ શાહ સવાઈલાલ ત્રજકલાલ ૨૫૧

૨ કામદાર મગનલાલ ગોઠજીદાસ હં રતીલાલ મગનલાલ ૨૫૧

૩ સુધવી મુજબંદ મિચરભાઈ હં જીવજીલાલ મજીદાસ ૨૫૧

૪ શેઠ કાંતિલાલ નારણદાસ ૨૫૧

૫ વોરા અત્રજી મગનલાલ ૨૫૧

૬ સુધવી શીવલાલ હીમજીભાઈ ૨૫૧

૭ શાહ દેવશીભાઈ દેવકજી ૨૫૧

૮ વોરા ડોસાભાઈ લાલચંદ સ્થા નેન સુધ

હં વોરા નાનચંદ શીવલાલ ૨૫૧

૯ વોરા ધનજીભાઈ લાલચંદ રજા. નેન સુધ

હં વોરા ખાનાબંદ ગોળરદાસ ૨૫૧

૧૦ દોશી વીરચંદ મુરચંદ હં દોશી નાનચંદ હિમચી ૨૫૧

૧૧ સ્વ વોરા મણીલાલ મગનલાલ તથા વોરા અત્રજી મણીલાલ ૨૫૧

૧૨ શાહ વાડીલાલ દેવજીભાઈ ૨૫૧

૧૪ કામદાર ગોરધનદાસ મગનલાલ ધર્મપત્ની

અ સો. કમળાબેન રગુનવાલા ૨૫૧

૧૫ શ્રી વૃજલાલ મુજલાલ ૨૫૧

વડોદરા

૧ કામદાર કેશવજી હિમતરામ પ્રોદિસર ૨૫૧

૨ વક્રીલ મણીલાલ કેશવલાલ શાહ	૨૫૧
૩ સ્વ. પિતાશ્રી ફકીરચંદ પુંજભાઈના સ્મરણાર્થે	૨૫૧
હા. શાહ રમણુલાલ ફકીરચંદ	૨૫૧

વડીયા

૧ શેઠ ભવાનભાઈ કાળાભાઈ પંચમીયા	૨૫૧
-------------------------------	-----

વલસાડ

૧ શાહ ખીમચંદ મુલજીભાઈ	૨૫૧
-----------------------	-----

વણી

૧ મહેતા નાનાલાલ છગનલાલનાં ધર્મપત્ની સ્વ. ચંચળબેન તથા પુરીબેનના સ્મરણાર્થે હા. મનહરલાલ નાનાલાલ મહેતા	૨૫૧
---	-----

વટામણુ

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. પટેલ ડાયાભાઈ હલુભાઈ	૨૫૧
--	-----

વાંડગાંવ

૧ શેઠ માણેકચંદ જી રાજમલ જી બાફળા	૨૫૧
----------------------------------	-----

વાંકાનેર

૧ ખઠેરીયા કાતીલાલ ત્રંબકલાલ	૨૫૧
૨ દફતરી ચુનીલાલ પોપટભાઈ મોરખીવાળા	
હા. પ્રાણુલાલ ચુનીલાલ દફતરી	૨૫૧

વીંછીયા

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. અજમેરા રાયચંદ વ્રજપાળ	૨૫૧
--	-----

વીરમગામ

૧ માસ્તર વીઠલભાઈ મોદી	૨૫૧
૨ શાહ નાગરદાસ માણેચંદ	૨૫૧
૩ શાહ મણીલાલ જીવણુલાલ શાહપુરવાળા	૨૫૧
૪ શાહ અમુલખ નાગરદાસના ધર્મપત્ની અ સૌ. બેન લીલાવતીના વર્ષોત્પ નિમિત્તે હા. શાહ કાતિલાલ નાગરદાસ	૩૦૦
૫ સ્વ. શેઠ ઉજમશી નાનચંદના સ્મરણાર્થે હા. ચુનીલાલ નોનચંદ	૨૫૧
૬ સ્વ. શેઠ મણિલાલ લક્ષ્મીચંદ બારાઘોડાવાળાના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી હા. ખીમચંદભાઈ	૨૫૧
૭ સ્વ. શેઠ હરિલાલ પ્રભુદાસના સ્મરણાર્થે હા. અનુભાઈ	૨૫૧

૬ સ્વ થાક જેઠલાઈ નારણદાસ	૨૫૧
૬ સ્વ થાક વેલશીભાઈ સાકરચંદ્ર ઠગાસગઢવાળાના સ્મરણાર્થે	
કે. ખીમનલાલભાઈ	૨૫૧
૧૦ પારખ મણીલાલ ટોકરશી લાલીચાળા (મોટી બેનના સ્મરણાર્થે)	૨૫૧
૧૧ થાક નારણદાસ નાનજીભાઈના પુત્ર વાઠીલાલભાઈનાં ધર્મપત્ની	
જી. સી. નારજીબેનના વર્ષીવર્ષ નિમિત્તે કે. ચાંતીલાલ નારણદાસ	૨૫૧
૧૨ સ્વ છબીલાલ ઓઢણદાસના સ્મરણાર્થે તેમનાં ધર્મપત્ની	
કમળાબેન વરદશી કે. મણુલાકુમારી	૨૫૧
૧૩ શ્રી સ્થા. જીન આવક સમ કે. રણબેન વાઠીલાલ	૨૫૧
૧૪ સ્વ. ત્રિભોવનદાસ દેવચંદ તથા સ્વ જગજીવનના સ્મરણાર્થે	
કે. ડો. હિંમતલાલ મુખલાલ	૨૫૧
૧૫ થાક મુળચંદ કાનજીભાઈ કે. થાક નાગરદાસ જોષકભાઈ	૨૫૧
૧૬ શેઠ મોહનલાલ પિતાંબરદાસ કે. ભાઈ કેશવલાલ તથા મનમુખલાલ	૨૫૧
૧૭ શ્રીમતી હીરાબેન નણુભાઈના વર્ષીવર્ષ નિમિત્તે	
કે. નણુભાઈ નાનચંદ થાક	૩૦૧
૧૮ શેઠ મણીલાલ ચીવલાલ	૨૫૧
૧૯ સ્વ મણીભાઈ પરસોતમ મુદરજીના સ્મરણાર્થે	
કે. સાકરચંદ્ર પરસોતમદાસ થાક	૨૫૧
૨૦ સ્વ. મોહનદાસ જીહાભાઈના સ્મરણાર્થે કે. તેમનાં ધર્મપત્ની	
નાયીજીભાઈ વરદશી કે. ચકરલાલ તથા ચાંતીલાલ	૨૫૧

વીજયનગર

૧ શ્રી વર્ધમાન શ્વે. સ્થા. જીન આવક સમ	
કે. ઓટુમલ અજિતસિંહ	૩૫૧

વેરાવળ

૧ થાક કેશવલાલ જેઠલાઈ	૨૫૧
૨ થાક ખીમચંદ સોભાવચંદ	૨૫૧
૩ સ્વ. શેઠ મહંદર જેઠલાઈના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્ની	
લાલકુવરજીભાઈ વરદશી કે. ધીરજલાલ મહંદર	૨૫૧
૪ શ્રી સ્થા. જીન સમ કે. થાક શેલેચંદ કરશનજી	૨૫૧
૫ થાક હરકિશનદાસ કુલચંદ કાનપુરવાળા	૨૫૧

સરા

૧ શ્રી સરા સ્થા. જીન સમ કે. દોશી પાનાચંદ સોમચંદ	૨૫૧
---	-----

સાણુંદ

શાહ હીરાચંદ છગનલાલ હા. શાહ ચીમનલાલ હીરાચંદ	૩૦૧
૨ અ. સૌ. ચંપાબેન હા. દોશી જીવરાજ લાલચંદ	૨૫૧
૩ પટેલ મહાસુખલાલ ડોસાભાઈ	૨૫૧
૪ શાહ સાકરચંદ કાનજીભાઈ	૨૫૧
૫ પુરીબેન ચીમનલાલ કલ્યાણજી સંઘવી લીંબડીવાળાના સ્મરણાર્થે હા. વાડીલાલ મોહનલાલ કેઠારી	૨૫૧
૬ પારેખ નેમચંદ મોતીચંદ મુળીવાળાના સ્મરણાર્થે હા. પારેખ ભીખાલાલ નેમચંદ	૨૫૧
૭ સંઘવી નારણદાસ ધરમશીના સ્મરણાર્થે હા. જયંતિલાલ નારણદાસ	૨૫૧
૮ શાહ કસ્તુરચંદ હરજીવનદાસ હા. ડો. માણેકલાલ કસ્તુરચંદ શાહ	૨૭૧
૯ શેઠ મોહનલાલ માણેકચંદ ગાંધી ચુડાવાળા તરફથી તેમનાં ધર્મપત્ની મછાબેન લલ્લુભાઈના સ્મરણાર્થે	૩૦૧
૧૦ સંઘવી કાન્તિલાલ હરખચંદ	૩૦૧
૧૧ શાહ ભીખાલાલ નાગરદાસ	૨૫૧

સાલબની

૧ દોશી ચુનીલાલ કુલચંદ	૨૫૦
-----------------------	-----

સાદડી

૧ શેઠ દેવરાજજી જીતમલજી પુનમીયા	૨૫૧
--------------------------------	-----

સાસવડ

૧ ચંદનમલજી મુથાનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. રંગુભાઈ મુથા તરફથી હ. અમરચંદજી મુથા	૨૫૧
--	-----

સિંગાપુર

૧ દોશી વનેચંદ વજરાજ	૨૫૧
---------------------	-----

સુરત

૧ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શાહ રતિલાલ લલ્લુભાઈ	૨૫૧
૨ શ્રીચુત કલ્યાણચંદ માણેકચંદ હડાલાવાળા	૨૫૧
૩ શ્રી હરીપુરા છોકોટી સ્થા જૈન સંઘ હા. બાબુલાલ છોટાલાલ	૨૫૧

સુરેન્દ્રનગર

૧ શેઠ ચાંપશીભાઈ સુખલાલ	૨૫૧
૨ ભાવસાર ચુનીલાલ પ્રેમચંદ	૨૫૧

૩ સ્વ. ઠેશવલાલ મુળજીભાઈના ધર્મપત્ની જ્ઞાનરતનાઈના સ્મરણાર્થે હા. ભાઈલાલ ઠેશવલાલ શાહ	૨૫૧
૪ શાહ ન્યાયચંદ હરખચંદ	૨૫૧
૫ શાહ વાહીલાલ હરખચંદ	૨૫૧
૬ શ્રી સ્થા. નૈન સઘ	૩૦૧

સુવર્ધ

૧ સ્વાવળા શામજી હીરજી વરકચી સદાન હી નૈન મુનિશ્રી જોટાલાલજી મહારાજના ઉપદેશથી સુવર્ધ સ્થા. નૈન સઘ જ્ઞાનસતારને લે	૨૫૧
--	-----

સંજેલી

૧ શાહ હુણ્ણજી શુભાખચંદભાઈ	૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા. નૈન સઘ હા. શાહ પ્રેમચંદ દલીચંદ	૨૫૧

સોજત

૧ જી. સૌ. બીસીજેન લાલચંદજી મહેતા (ફોટોનગર સઘને લે)	૨૫૧
--	-----

હારીજ

૧ શાહ જીમુલજી મુળજીભાઈ હા. પ્રકાશચંદ્ર જીમુલજીભાઈ	૩૦૧
૨ સ્વ. જેન ચન્દ્રકાંતાના સ્મરણાર્થે હા. શાહ જીમુલજી મુળજીભાઈ	૩૦૧

હાટીના માળીયા

૧ ચેક બોપાલજી મીઠાભાઈ	૨૫૦
૨ શ્રીમતી જનકબીરી જગવાનદાસના સ્મરણાર્થે હા. તેમનાં નાનાબેન જી. સૌ. મજીલાબેન જગવાનદાસ ગાંધી	૨૫૧

તા. ૩૧-૧૨-૬૧ મુધીના મેમ્બરોની સંખ્યા

૨૦ આદ્ય મુરખીશ્રી

૨૫ મુરખીશ્રી

૧૨૫ સહાયક મેમ્બરો

૫૮૪ લાઠકુમેમ્બરો

૫૪ બીજા કક્ષાસના જુના મેમ્બરો

૮૦૮

દરેક હાવાજોનો સમિતિ વરકચી બાબાર માનુષ

લી. સેવક

જાનકોટ તા. ૩૧-૧૨-૬૧

સાકરચંદ ભાઈચંદ શેઠ
મંત્રી,

જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકર-પૂજ્યશ્રી-વાસીલાલ-વ્રતિ-વિરચિતયા
 પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યયા વ્યાખ્યયા સમલઙ્કૃતં
 વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્ત્યપરનામકમ્

શ્રી-ભગવતીસૂત્રમ્

(દ્વિતીયો ભાગઃ)

॥ અથ પ્રથમશતકે ષષ્ઠોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥

સંક્ષેપતઃ ષષ્ઠોદ્દેશકે વિચારણીયા વિષયા ઇમે, તથાહિ-યાવતા આકાશ-
 વ્યવધાનેનોદયન્ સૂર્યો દૃષ્ટિપયમધિરોહતિ તાવતૈવાકાશવ્યવધાનેનાસ્તં ગચ્છ-
 ન્નપિ સૂર્યો દૃશ્યતે કિમિતિ પ્રશ્નઃ, એવમેવેત્યુત્તરમ્, ઉદયતોઽસ્તં ગચ્છતશ્ચ સૂર્યસ્ય
 પ્રકાશક્ષેત્રં સમાનમેવ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, એવમેવેત્યુત્તરમ્, પ્રસંગાત્ ક્ષેત્રવિચારઃ,
 લોકાન્તોઽલોકાન્તં સ્પૃશતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, સ્પૃશતીત્યુત્તરમ્, દ્વીપાન્તઃ સાગરાન્તં
 સ્પૃશતિ કિમ્, તથા છાયાન્ત આતપાન્તં સ્પૃશતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, સ્પૃશતીત્યુત્તરમ્,

પ્રથમ શતક કા ષષ્ઠ ઉદ્દેશક પ્રારંભ—

સંક્ષેપ મેં છઠ્ઠે ઉદ્દેશક મે વિચારણીય વિષય ચે હૈં- જિતને આકાશકે
 વ્યવધાન સે ઊગતા હુઆ-ઉદય હોતા હુઆ-સૂર્ય દિખાઈ દેતા હૈં ઉતને હી
 આકાશકે વ્યવધાન સે અસ્ત હોતા હુઆ ખી સૂર્ય ક્યા દિખાઈ દેતા હૈં? હાં
 દિખાઈ દેતા હૈં. ઉદય ઔર અસ્ત હોતે હુએ સૂર્યકા પ્રકાશક્ષેત્ર સમાન હી
 હૈં ક્યા? હાં સમાન હી હૈં. પ્રસંગ સે ક્ષેત્ર વિચાર. લોકાન્ત અલોકાન્ત
 કા સ્પર્શ કરતા હૈં ક્યા? હાં સ્પર્શ કરતા હૈં, એસા ઉત્તર. દ્વીપાન્ત સાગ-
 રાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈં ક્યા? તથા છાયાન્ત આતપાન્ત કા સ્પર્શ કરતા
 હૈં? ચહ પ્રશ્ન હૈં ઔર હસકા ઉત્તર હાં સ્પર્શ કરતા હૈં. જીવ કો પ્રાણાતિ-

પહેલા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશકની શરૂઆત

પહેલા તો છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમા આવતા વિષયનુ સંક્ષેપમા વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે -
 જેટલા આકાશના વ્યવધાનેથી (અતરેથી) સૂર્ય ઉદય પામતો દેખાય છે એટલા
 જ આકાશના વ્યવધાનથી શુ સૂર્ય અસ્ત પામતો દેખાય છે? હા, દેખાય છે ઉદય
 અને અસ્ત પામતા સૂર્યનુ પ્રકાશ ક્ષેત્ર શુ સમાન જ છે? હા, સમાન જ છે
 પ્રસંગોપાત ક્ષેત્ર વિચાર શુ લોકાન્ત અને અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે?
 હા, સ્પર્શ કરે છે શુ દ્વીપાન્ત સાગરાન્તનો સ્પર્શ કરે છે? શુ છાયાન્ત આત-
 પાન્તનો સ્પર્શ કરે છે? હા, સ્પર્શ કરે છે એવો ઉત્તર શુ અવથી પ્રાણા-

૩ સ્વ. ઠેશવલાલ મુળાભાઈના ધર્મપત્ની અમરતબાઈના	
સ્મરણાર્થે હા. ભાઈલાલ ઠેશવલાલ શાહ	૨૫૧
૪ શાહ ન્યાલચંદ હરખચંદ	૨૫૧
૫ શાહ વાડીલાલ હરખચંદ	૨૫૧
૬ શ્રી સ્થા નેત સઘ	૩૦૧

મુવઈ

૧ સાવળા શામલ હીરલ તરફથી સદાનદી નેત મુનિશી છોટાલાલ	
મહારાજના ઉપદેશથી મુવઈ સ્થા નેત સઘ જ્ઞાનભદ્રારને લેટ	૨૫૧

સજેલી

૧ શાહ હુણાલ શુભાચંદભાઈ	૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા નેત સઘ હા. શાહ પ્રેમચંદ દલીચંદ	૨૫૧

સોજત

૧ જી સૌ ધીસીબેન લાલચંદ મહેતા (ફતેહનગર સઘને લે)	૨૫૧
--	-----

હારીજ

૧ શાહ અમુલખ મુળાભાઈ હા. પ્રકાશચંદ અમુલખભાઈ	૩૦૧
૨ સ્વ. બેન ચન્દ્રકાંતાના સ્મરણાર્થે હા. શાહ અમુલખ મુળાભાઈ	૩૦૧

હાટીના માળીયા

૧ શેઠ બોપાલભાઈ મીઠાભાઈ	૨૫૦
૨ શ્રીમતી બનદગૌરી ભગવાનદાસના સ્મરણાર્થે	
હા. તેમનાં નાનાબેન જી સૌ. મણુલાબેન ભગવાનદાસ માંધી	૨૫૧

*

તા ૩૧-૧૨-૬૧ મુધીના મેમ્બરોની સંખ્યા

૨૦ ગ્રામ મુરખીશ્રી

૨૫ મુરખીશ્રી

૧૨૫ સહાયક મેમ્બરો

૫૮૪ લાઈફમેમ્બરો

૫૪ બીજા કક્ષાસના લુના મેમ્બરો

૮૦૮

રેક હાવાબોનો સમિતિ તરફથી આજાર માનુષ

લી સેવક

રાજકોટ તા ૩૧-૧૨-૬૧

સાકરચંદ ભાઈચંદ શેઠ

મત્રી,

પ્રવન્તિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ, નેત્યુત્તરમ્, ઉદ્દેશકપરિસમાપ્તિશ્ચેતિ સંક્ષેપતો વિષયસંગ્રહઃ ।

પશ્ચમોદ્દેશકં નિરૂપ્ય પઠ્ઠોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે, અસ્ય પૂર્વેણ સહાયં સમ્બન્ધઃ—
પશ્ચમોદ્દેશકસ્યાન્તિમસૂત્રેષુ ‘અસંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! જાવ જોહસિયાવાસેસુ ” તથા
‘સંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! વેમાણિયાવાસસયસહસેસુ ’ ઇત્યાદિ પઠિતમ્, एतेषु
સૂત્રેષુ જ્યોતિષ્કવિમાનાવાસાઃ પ્રત્યક્ષમેવેતિ તદ્વતમૂર્યદર્શનમાશ્રિત્યાહ, તથા ‘જાવંતે’
તે’ ઇત્યાદિ યત્ આદિગાથાયામુક્તં તદેવ દર્શયિતુમાહ—‘જાવહ્યાઓ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જાવહ્યાઓ ણં મંતે ! ઉવાસંતરાઓ ઉદયંતે સૂરિણ
ચક્ષુષ્ફાસં હઠ્ઠમાગચ્છહ, અત્થમંતે વિ ય ણંસૂરિણ તાવહ્યાઓ
ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્ષુષ્ફાસં હઠ્ઠમાગચ્છહ ? હંતા ગોયમા !

ઉદાહરણ કા પ્રદર્શન । મૂળ સ્નેહકાવ્ય ગિરતે હૈં ક્યા ? યહ પ્રશ્ન । હાં
ગિરતે હૈં એસા ઉત્તર । વે સ્નેહકાવ્ય દીર્ઘકાલ તક ક્યા સ્થિત રહતે હૈં ? એસા
પ્રશ્ન, નહીં રહતે હૈં એસા ઉત્તર । ઉદ્દેશક કી પરિભાસિ ।

પંચમ ઉદ્દેશક કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર છટ્ટા ઉદ્દેશક પ્રારંભ
કરતે હૈં । હસકા પૂર્વ ઉદ્દેશક કે સાથ સંબંધ હસ પ્રકાર સે હૈ પંચમ—ઉદ્દે-
શક કે અન્તિમ સૂત્રો મેં “અસંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! જાવ જોહસિયાવાસેસુ ”
તથા “સંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! વેમાણિયાવાસસયસહસેસુ ” ઇત્યાદિ કહા
ગયા હૈ સો હન સૂત્રોક્ત જ્યોતિષ્ક વિમાનાવાસ પ્રત્યક્ષ હી હૈં ઔર ઉન્હીં
વિમાનાવાસોં મેં સે એક વિમાનાવાસ મેં રહનેવાલા સૂર્ય બી હૈ સો
ઉસ સૂર્યકે દર્શન કો આશ્રિત કરકે કહતે હૈં, તથા “જાવંતે” ઇત્યાદિ જો
આદિ ગાથામેં કહા ગયા હૈ ઉસે દિશાને કે લિયે સૂત્રકાર યહ આદિ સૂત્ર
કહતે હૈં—‘ જાવહ્યાઓ ણં મંતે ! ” ઇત્યાદિ ।

કથ લાંબાકાળ યુધી વિદ્યમાન રહે છે ? તેનો નકારમાં ઉત્તર ઉદ્દેશકની પરિ-
સમાપ્તિ આ પ્રમાણેના વિષયોનો આહીં છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં વિચાર કરવામાં આવેલ છે.

પાંચમા ઉદ્દેશકનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર છઠ્ઠા ઉદ્દેશકની શરૂઆત કરે
છે તેનો આગળના ઉદ્દેશકની સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે—પાંચમાં ઉદ્દેશકના
છેલ્લા સૂત્રમાં “અસંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! જાવ જોહસિયાવાસેસુ ” તથા “સંખેજ્જે-
સુ ણં મંતે ! વેમાણિયાવાસસયસહસેસુ ” ઇત્યાદિ કથન આવ્યું છે. તે સૂત્રમાં કહેવા
પ્રમાણે જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનાવાસો પ્રત્યક્ષ જ છે અને તે વિમાનાવાસો-
માંના એક વિમાનાવાસમાં રહેનારો સૂર્ય પણ છે તેથી તે સૂર્ય દર્શનનો
આશ્રય લઈને કહે છે તથા “જાવંતે” ઇત્યાદિ જે શરૂઆતની ગાથામાં કહેલું છે
તે અત્યાવધાને માટે સૂત્રકાર આ આદિ સૂત્ર કહે છે.—“જાવહ્યાઓ ણં મંતે !” ઇત્યાદિ.

જીવસ્ય માત્રાતિશતક્રિયા મયતિ કિમિતિ પ્રશ્ન , મયતીત્યુત્તરમ્ , પ્રસંગાત્ ક્રિયા વિચારઃ, અનેન ક્રમેણ ચતુર્થિઞ્ચતિર્વિવેકઃ, શૃપાશ્વાદીનાં વિચારઃ રોહનામક-
શ્રમણસ્ય પ્રશ્નાઃ, લોકાલોકપોર્મધ્યે કસ્ય પ્રાથમ્યમિતિ પ્રશ્નઃ, ઠમયોરેવ તવાત્ક-
મિત્યુત્તરમ્, પૂર્વે જીવોઽજીવો યતિ પ્રશ્નઃ, પૂર્વવચ્ચોત્તરમ્, પૂર્વે મધ્યોઽમધ્યો વા
પ્રથમ સિદ્ધાઽસિદ્ધો વા, પ્રથમ સિદ્ધિરસિદ્ધિર્વા, પ્રથમમખંડામ્ કુલ્લકુટી ચેત્યાપનેકે
પ્રશ્ના , ઠમયોઃ પ્રાથમ્યં પશ્ચાત્ત્વ ચેત્યુત્તરમ્ , ગૌતમસ્ય પ્રશ્ના । ક્ષોકસ્થિતેઃ કિમનન્તઃ
પ્રકારા इति પ્રશ્ન , અપ્નો इત્યુત્તરમ્ , આકાશાદીનાં પરસ્પરમાધારાધેયવિચારઃ ।
તત્સાધકલૌકિકયુક્તીનાં પ્રદર્શનમ્, જીવાઃ પુદ્ગલાશ્ચ પરસ્પરપ્રતિષદ્ધા इति
પ્રશ્ન । શદ્ધા इત્યુત્તરમ્, તત્સાધકલૌકિકોદાહરણપ્રદર્શન ચા સૂદૃશા સ્નેહકાયાઃ
પતન્તિ કિમિતિ પ્રશ્ન, પતન્તીત્યુત્તરમ્, તે સ્નેહકાયા વીર્યકાલં યાવત્ સ્થિતા

પાતિકી ક્રિયા હોતી હૈ કયા ? હાં હોતી હૈ, એસા ઉત્તર । પ્રસંગ સે ક્રિયા
કા વિચાર । હસી ક્રમ સે ૨૪ વચ્ચક । શૃપાશ્વાદ આદિકોં કા વિચાર ।
રોહનામક શ્રમણ કે પ્રશ્ન । લોક ઓર અલોક કે ઘીચ મેં કિમની પ્રથમતા
હૈ ? યહ પ્રશ્ન । અપેક્ષાકૃત્ત ઘોનોં મેં હી પ્રથમતા હૈ, એસા ઉત્તર । પહિલે જીવ
કિ અજીવ યહ પ્રશ્ન, ઉત્તર પહિલે કી તરહ હી । પહિલે અધ્ય કિ અમધ્ય ?
અથવા પહિલે સિદ્ધ કિ અસિદ્ધ ? અથવા પ્રથમ સિદ્ધિ કિ અસિદ્ધિ ? અથવા
પહિલે અખંડા કિ કુલ્લકુટી ? इत्यादि અનેક પ્રશ્ન । ઘોનોં મેં પ્રથમતા ઓર
પશ્ચાત્તા યહ ઉત્તર । ગૌતમ કે પ્રશ્ના લોકસ્થિતિ કે કિતને પ્રકાર હૈં ? યહ
પ્રશ્ન, આઠ પ્રકાર હૈં યહ ઉત્તર । આકાશ આદિકોં કા પરસ્પર મેં આધાર
આધેયાદિ વિચારા । હસકી સાધક લૌકિકયુક્તિયોં કા પ્રદર્શન । જીવ ઓર
પુદ્ગલ પરસ્પર કયા શદ્ધ હૈં ? શદ્ધ હૈં, એસા ઉત્તર । હસકે સાધક લૌકિક

તિપાત ક્રિયા યાય છે ? હા, યાય છે એવો ઉત્તર પ્રશ્ન એપાત ક્રિયાનો વિચાર
એજ ક્રમે ૨૪ વચ્ચક શૃપાશ્વાદ વગેરેનો વિચાર. શદ્ધ નામના અમધ્યના પ્રશ્નો લોક અને
અલોકના પ્રથમતા ઝેનામા છે ? જન્નેમાં પ્રથમતા છે એવો ઉત્તર. પહેલાં એવ કે
અએવ ? આજગના પ્રશ્નના જવાબ પ્રમાણે જ ઉત્તર. પહેલાં અધ્ય કે અઅધ્ય ?
અથવા પહેલાં સિદ્ધ કે અસિદ્ધ ? અથવા પ્રથમ સિદ્ધિ કે અસિદ્ધિ ? અથવા પહેલાં
ખંડ કે કુલ્લકુટી ? इत्यादि અનેક પ્રશ્નો જન્નેમાં પ્રથમતા અને પશ્ચાત્તા એવો ઉત્તર.
ગૌતમના પ્રશ્નો લોકસ્થિતિના કેટલા પ્રકાર હૈ ? આઠ પ્રકાર છે આકાશ વગેરેના
પરસ્પરમા આધાર આધેયાદિ વિચાર. તે બે સાધક લૌકિક મુદ્ધિયોનું કથન શુ
એવ અને પુદ્ગલ પરસ્પર પ્રતિબદ્ધ છે ? બદ્ધ છે એવો ઉત્તર તેના સાધક લૌકિક
ઉદાહરણનું કથન. સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય પડે છે ? હા, પડે છે એવો ઉત્તર શુ તે સ્નેહ

भवन्ति किमिति प्रश्नः, नेत्युत्तरम्, उद्देशकपरिसमाप्तिश्चेति संक्षेपतो विषयसंग्रहः ।

पञ्चमोद्देशकं निरूप्य षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते, अस्य पूर्वेण सहायं सम्बन्धः—
पञ्चमोद्देशकस्यान्तिमसूत्रेषु ‘असंखेज्जेषु णं भंते । जाव जोइसियावासेसु ’ तथा
‘संखेज्जेषु णं भंते ! वेमाणियावाससयसहस्सेसु ’ इत्यादि पठितम्, एतेषु
सूत्रेषु ज्योतिष्कविमानावासाः प्रत्यक्षमेवेति तद्वत्तमूर्यदर्शनमाश्रित्याह, तथा ‘जावं
ते’ इत्यादि यत् आदिगाथायामुक्तं तदेव दर्शयितुमाह—‘जावइयाओ ’ इत्यादि ।

मूलम्—जावइयाओ णं भंते ! उवासंतराओ उदयंते सूरिण
चक्खुप्फासं हव्वसागच्छइ, अत्थमंते वि य णं सूरिण तावइयाओ
चेव उवासंतराओ चक्खुप्फासं हव्वसागच्छइ ? हंता गोयमा !

उदाहरण का प्रदर्शन । सूक्ष्म स्नेहकाय गिरते हैं क्या ? यह प्रश्न । हां
गिरते हैं ऐसा उत्तर । वे स्नेहकाय दीर्घकाल तक क्या स्थित रहते हैं ? ऐसा
प्रश्न, नहीं रहते हैं ऐसा उत्तर । उद्देशक की परिसमाप्ति ।

पंचम उद्देशक का निरूपण करके अब सूत्रकार छट्ठा उद्देशक प्रारंभ
करते हैं । इसका पूर्व उद्देशक के साथ संबंध इस प्रकार से है पंचम-उद्दे-
शक के अन्तिम सूत्रों में “असंखेज्जेषु णं भंते । जाव जोइसियावासेसु ”
तथा “संखेज्जेषु णं भंते ! वेमाणियावाससयसहस्सेसु ” इत्यादि कहा
गया है सो इन सूत्रोक्त ज्योतिष्क विमानावास प्रत्यक्ष ही हैं और उन्हीं
विमानावासों में से एक विमानावास में रहनेवाला सूर्य भी है सो
उस सूर्यके दर्शन को आश्रित करके कहते हैं, तथा “जावंते” इत्यादि जो
आदि गाथा में कहा गया है उसे दिखाने के लिये सूत्रकार यह आदि सूत्र
कहते हैं—‘जावइयाओ णं भंते ! ’ इत्यादि ।

કાય લાખાકાળ સુધી વિદ્યમાન રહે છે ? તેનો નકારમા ઉત્તર ઉદ્દેશકની પરિ-
સમાપ્તિ આ પ્રમાણેના વિષયોનો અહીં છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમા વિચાર કરવામા આવેલ છે.

પાંચમા ઉદ્દેશકનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર છઠ્ઠા ઉદ્દેશકની શરૂઆત કરે
છે તેનો આગળના ઉદ્દેશકની સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે— પાંચમા ઉદ્દેશકના
છેલ્લા સૂત્રોમા “ અસંખેજ્જેસુ ણં ભંતે ! જાવ જોઈસિયાવાસેસુ ” તથા “ સંખેજ્જે-
સુ ણં ભંતે ! વેમાણિયાવાસસયસહસ્સેસુ ” ઇત્યાદિ કથન આવ્યું છે. તે સૂત્રમાં કહેવા
પ્રમાણે જ્યોતિષક દેવોના વિમાનાવાસો પ્રત્યક્ષ જ છે અને તે વિમાનાવાસો-
માંના એક વિમાનાવાસમા રહેનારો સૂર્ય પણ છે તેથી તે સૂર્ય દર્શનનો
આશ્રય લઈને કહે છે તથા “જાવંતે” ઇત્યાદિ જે શરૂઆતની ગાથામા કહેલું છે
તેજતાવવાને માટે સૂત્રકાર આ આદિસૂત્ર કહે છે.—“જાવइयाओ णं भंते ! ” ઇત્યાદિ

जावइयाओ ण उवासतराओ उदयते सूरिण चक्खुप्फास हव्व
मागच्छइ अत्थमते वि सूरिण जाव-हव्वमागच्छइ । जाव
इय ण भते ! खित्त उदयते सूरिण आयवेणं सव्वओ समताओ
भासेइ उज्जोपइ, तवेइ, पभासेइ, अत्थमते वि य णं सूरिण
तावइय खेव खित्तआयवेण सव्वओ समता ओभासेइ, उज्जोपइ,
तवेइ, पभासेइ ? हुता गोयमा ! जावतिय णं खेत्त जाव पभा
सेइ, त भते ! किं पुट्ट ओभासेइ, अपुट्ट ओभासेइ ? जाव
छदिसिं ओभासेइ । एव उज्जोवेइ तवेइ पभासेइ जाव नियमा
छदिसिं । से नूण भते ! सव्वसि सव्वावति, फुसमाणकालसम
यसि जावतिय खेत्त फुसइ तावतिय फुसमाणे पुट्ट सि, वत्तव्व
सिया ? हुता गोयमा ! सव्वसि जाव वत्तव्व सिया, त भते ! किं
पुट्ट फुसइ, अपुट्ट फुसइ, जाव नियमा छदिसिं फुसइ ॥१॥

छाया-यावतो मद्दन्त । अवकाशान्तरादुदयन् सूर्यश्चक्षुःस्पर्शं क्षीघ्रमागच्छति,
अस्तमयन्नपि च सूर्यस्तावत् एवावकाशान्तराच्चक्षुःस्पर्शं हन्यमागच्छति ? इत
गौतम ! यावतोऽवकाशान्तरादुदयन् सूर्यश्चक्षुःस्पर्शं क्षीघ्रमागच्छति, अस्तमय
न्नपि सूर्यो यावत् क्षीघ्रमागच्छति यावत्कं मदेत ! शेषमुदयन् सूर्यं भातपेन सर्वत
स्मन्तादवभासयति, उद्योतयति, तपति प्रभासयति, अस्तमयन्नपि च सूर्यस्ताव
त्क्रमेण धेप्रभातपेन सर्वत समन्ताद् अवभासयति उद्योतयति, तपति, प्रभास
यति ? इत गौतम ! यावत्कं शेष यावत् प्रभासयति । तद् मदेत ! स्पृष्टमवभासयति,
अस्पृष्टमवभासयति, यावन् पृथ्दिशमवभासयति, एषमुद्योतयति, तपति,
प्रभासयति, यावत् निष्पन्नात् पृथ्दिशम्, तद् नूनं मद्दन्त । सर्वतः सप्तैतन्ना
स्पृष्टमानसाममय यावन् सप्त स्पृष्टति तावत्कं स्पृष्टमान स्पृष्टमिति वक्तव्यं
स्यात् ? इत गौतम ! सर्वत इति यावद्वक्तव्यं स्यात् । तद् मदेत ! किं स्पृष्ट स्पृष्टति,
अस्पृष्ट स्पृष्टति यावन्निष्पन्नात् पृथ्दिशम् स्पृष्टति ॥ सू० ? ॥

टीका—‘ नारायणा णं भते ’ यावतो मद्दन्त ‘ उवासंतराओ ’ अवका
शान्तराद् भासयित्वात्, अवकाशरूपान्तरालाद्वा ‘ उदयते सूरिण ’ उदयन्

सूर्यः 'चक्खुप्फासं' चक्षुःस्पर्शम् चक्षुरिन्द्रियजनितज्ञानविषयत्वम्, 'हव्वं' शीघ्रम् 'आगच्छइ' आगच्छति, यावता आकाशव्यवधानेन दूरात् आदित्य उद्गच्छन् लोकानां दृष्टिपथमागच्छतीति भावः, 'अत्थमंतेवि य णं' अस्तमयन्नपि च खलु अस्तं गच्छन्नपि च खलु 'सूरिए' सूर्यः 'तावइयाओ चेव' तावत्काचैव 'उवासंतराओ' अवकाशान्तरात् आकाशान्तरात्, दूरादित्यर्थः 'चक्खुप्फासं हव्वं आगच्छइ' चक्षुःस्पर्शं शीघ्रमागच्छति, अवकाशान्तरात् आकाशविशेषात् अवकाशरूपान्तरालाद्वा यावत्यवकाशान्तरे स्थित इति यावत्, 'उदयंते' ति, उदयन् उद्गच्छन्नित्यर्थः, 'चक्खुप्फासं' इति, चक्षुःस्पर्शम्, चक्षुषो दृष्टेः स्पर्श इव स्पर्शः न तु वस्तुभूत एव स्पर्शः चक्षुषोऽप्राप्यकारित्वात् एतादृशश्चक्षुः-

टीकार्थ- (जावइयाओ णं मंते !) हे भदन्त ! जितने (उवासंतराओ) अवकाशान्तर से अर्थात्-आकाशविशेष से अथवा अवकाशरूप अन्तराल से (उदयंते सूरिए) उदय होता हुआ सूर्य (चक्खुप्फासं हव्वं आगच्छइ) चक्षुर्इन्द्रिय जनित ज्ञान का विषयभूत होता है-अर्थात् जितने आकाश के व्यवधान से-दूरसे सूर्य उदय होता हुआ लोगों की दृष्टिपथमें आता है-अर्थात् लोगों को दिखाई देता है (अत्थमंते वि य णं) तो क्या अस्त होता हुआ भी (सूरिए) सूर्य (तावइयाओ चेव उवासंतराओ चक्खुप्फासं हव्वमागच्छइ) उतने ही अवकाशान्तर से-आकाशान्तर से अर्थात् दूर से चक्षुस्पर्श का शीघ्र विषय बन जाता है तात्पर्य यह है कि अवकाशान्तर से ही आकाशविशेष से अथवा अवकाशरूप अन्तराल से जितने अवकाशान्तर में सूर्य स्थित है। " उदयंते " उदय होता हुआ " चक्खुप्फासं " चक्षुर्इन्द्रिय को स्पर्श की तरह स्पर्श करता है। यहां चक्षुःस्पर्श का ऐसा तात्पर्य नहीं लेना चाहिए कि वह चक्षु से भिड़ता है या चक्षु

" जावइयाओ णं मंते ! उवासंतराओ " के पूर्य । जेटला अवकाशान्तरथी अथवा अवकाशरूप अन्तरालथी (उदयंते सूरिए) उदय थतो सूर्य " चक्खुप्फासं हव्वं आगच्छइ " चक्षुर्इन्द्रियने विषयभूत भने छे (जेटले के जेटला अतरेथी उगतो सूर्यं दोडोने देणाय छे) (अत्थमंते वि य णं सूरिए तावइयाओ चेव उवासंतराओ चक्खुप्फासं हव्वमागच्छइ ?) जेटला न अवकाशान्तरथी-आकाशान्तरथी-शुं अस्त पाभतो सूर्यं पणु चक्षुस्पर्शने विषयभूत भनेछे ? डवे सूत्रनु तात्पर्यं सम-लपवामां आवे छे अवकाशान्तरथी जेटले के अवकाशरूप अन्तरालथी " उदयंते " उदय पाभतो सूर्य " चक्खुप्फासं " चक्षुर्इन्द्रियने स्पर्शं करे छे, अर्द्धी चक्षुस्पर्शने जेवो अर्थं देवानो नथी के ते चक्षुने अडे छे अथवा

સ્પર્શસ્તમ્ ચક્ષુઃસ્પર્શમ્, 'હૃદ્યં' શ્રીઘમ્, સ ચ સર્વામ્યન્તરમશ્નહે સત્તત્વારિન્દ્ર
યોજનાનાં સહસ્રેષુ દ્વયો શતયોશ્ચિપટી ચ સાધિકાયાં વર્તમાન ઉદયે દૃશ્યતે,
ત્રિપટ્યધિકશ્વતદ્વયોષરસમ્પત્ત્યારિન્દ્રસહસ્ર (૪૭૨૬૩) યોજને વર્તમાન સૂર્ય
ઉદયકાળે દૃશ્યતે इति माय । एवमेवास्तसमयेऽपि एतावत् एष दूरात्परिदृश्यमानो
भवति किमिति प्रश्नः । भगवानाह 'इंते' स्यादि 'इंता गोयमा' इन्त हे गौतम ।
'आवश्यामो ण' यावत्: स्वल् 'उवासतराभो' अवकाशान्तरात् आकाशविशेषात्
'उदयंते सूरिण' उदयन् उद्गच्छन् सूर्यः 'चक्षुष्पास इव आगच्छ' चक्षुः

उससे निहता है क्योंकि कि चक्षु इन्द्रिय अप्राप्यकारी मानी गई है । इस
लिये चक्षुःस्पर्श का तात्पर्य चक्षु के साथ यह स्पर्श जैसा करता है वास्तव
में स्पर्श नहीं करता है ऐसा माना गया है । यह सूर्य सर्वाभ्यन्तर
मंडल में कुछ अधिक ४७२६३ योजन में घर्तना हुआ उदयकाल में दिख
लाई देता है । इसी तरह वह इतनी ही दूरी से अस्त होने के समय में
दिखलाई देता है क्या ? ऐसा यह प्रश्न है । तात्पर्य इस शंका का यह
है कि जब सूर्य सर्वाभ्यन्तर मंडल में रहता है तब वह यहाँ से कुछ
अधिक ४७२६३ योजन दूर रहता है उसे चक्षुरिन्द्रिय इतनी दूर पर
रहते हुए भी देख लेती है । तो आकाशकार पूछता है कि जब चक्षुरिन्द्रिय
उदय होते समय इतनी अधिक दूर पर रहे हुए सूर्य को देख लेती है तो
क्या वह जब अस्त होता है तब भी इतनी दूर रहे हुए सूर्य को देख
लेती है ? इसका उत्तर देते हुए भगवान् कहते हैं कि (इन्ता गोयमा !)
हां गौतम ! (जावश्यामो ण उवासतराभो उदयते सूरिण चक्षुष्पास
इव आगच्छ) जितने अवकाशान्तर से उदय होता हुआ सूर्य चक्षुः

ચક્ષુ તેને અડે છે, કારણ કે ચક્ષુરિન્દ્રિયને અપ્રાપ્યકારી માનવામાં આવેલ છે
તે સૂર્ય ઉદય કાળે ૪૭૨૬૩ યોજનથી કંઈક અધિક અતરે સર્વાભ્યન્તર માંડ
લામાં રેખાય છે શું તે એટલેજ અતરેથી અસ્ત પામતી વખતે પણ રેખાય છે શું ?
એવો પ્રશ્ન અહીં પૂછ્યો છે તાત્પર્ય એ છે કે બ્યારે સૂર્ય સર્વાભ્યન્તર માંડલામાં
રહે છે ત્યારે તે અહીંથી ૪૭૨૬૩ યોજનથી કંઈક અધિક અતરે રેખાય છે તેને
એટલે દૂરથી પણ ચક્ષુરિન્દ્રિય એઈ શકે છે તો પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે
કેટલી વખતે એ ચક્ષુ રિન્દ્રિય એટલે બધે દૂર રહેલા સૂર્યને એઈ શકે છે તો
શું આશમતી વખતે પણ તે એટલા જ અતરે રહેલા સૂર્યને જુવે છે ?
તેના ઉત્તર ભગવાન મહાવીરસ્વામી આ પ્રમાણે આપે છે- ' હંતા ગોયમા !'
હા ગૌતમ ! આવશ્યામો ણ ઉવાસતરામો ઉદયતે સૂરિણ ચક્ષુષ્પાસ
આગચ્છ' એટલા અવકાશાન્તરેથી ઉદય થતો સૂર્ય ચક્ષુરિન્દ્રિયના વિષય બને

સ્પર્શ શીઘ્રમાગચ્છતિ 'અત્યમંતેવિ સૂરિણ' અસ્તમયન્નપિ સૂર્યઃ 'તાવદ્યાઓ ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્ષુષ્ફાસ હ્રવં આગચ્છદ' તાવતશ્ચૈવાવકાશાન્તરાત્ ચક્ષુઃસ્પર્શ શીઘ્રમાગચ્છતિ, ઉદયાસ્તમનયોઃ કાલયોશ્ચક્ષુર્વિપયતાયાં નાસ્તિ ભેદ इति भावः । पुनः प्रश्नयति 'जावदयं णं भंते खित्तं' यावत् खलु भदन्त ! क्षेत्रम् 'उदयंते सूरिण' उदयन् सूर्यः 'आयवेणं' आतपेन 'सव्वओ' सर्वतः सर्वासु दिक्षु 'समंता'

સ્પર્શ કા વિષય હોતા હે (અત્યમંતે વિ સૂરિણ તાવદ્યાઓ ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્ષુષ્ફાસ હ્રવં આગચ્છદ) ઉતની હી દૂર સે અસ્ત હોતા હુઆ મી સૂર્ય ચક્ષુઃસ્પર્શ કા શીઘ્ર વિષય હોતા હે । ઉદયકાલ ઓર અસ્તકાલ મેં ચક્ષુરિન્દ્રિયદ્વારા ગમ્ય હોને મેં કાલ ભેદ નહીં હે । (જાવદયં ણં ભંતે! ચિત્તં) હે ભદન્ત! જિતને ક્ષેત્રકો(ઉદયંતે સૂરિણ આયવેણં સવ્વઓ સમંતા ઓ માસેઈ) ઉદય હોતા હુઆ સૂર્ય અપને આતપસે સમસ્ત દિશાઓમેં સમસ્ત વિદિશાઓમેં પ્રકાશિત કરતા હે-ઈષ્ટપ્રકાશયુક્ત કરતા હે કિ જિસસે મોટી સે મોટી વસ્તુ દિશ્વતી હે । (ઉજ્જોણઈ) ઉદ્યોતિત કરતા હે કિ જિસસે સ્થૂલ વસ્તુ દિશ્વતી હે । (તવેઈ) તપાતા હે કિ જિસસે ઠંડ દૂર હો જાતી હે, અથવા ઉષ્ણકી અધિકતાસે સૂક્ષ્મ પિપીલિકા (કીડી) આદિ મી જિસસે દિશ્વ જાતી હે । (પમાસેઈ) ખૂબ તપાતા હે, અથવા તાપકી અધિકતાસે સૂક્ષ્મ સે મી સૂક્ષ્મ વસ્તુ જિસસે દિશ્વ જાતી હે । (અત્યમંતે-વિ ણં સૂરિણ) અસ્ત હોતા હુઆ મી સૂર્ય (તાવદ્યં ચેવ ચિત્તં) ઉતને હી ક્ષેત્રકો (આયવેણં) અપને આતપસે-પ્રકાશસે-(સવ્વઓ સમંતા) સમસ્ત

છે “અત્યમંતે વિ સૂરિણ તાવદ્યાઓ ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્ષુષ્ફાસ હ્રવં આગચ્છદ” એટલા જ અંતરેથી અસ્ત થતો સૂર્ય પણ જલ્દી ચક્ષુસ્પર્શનો વિષય બને છે ઉદયકાળ અને અસ્તકાળમાં ચક્ષુરિન્દ્રિય વડે ગમ્ય થવામાં કાળભેદ નથી.

“જાવદયં તે ! ચિત્તં” હે પૂજ્ય ! એટલા ક્ષેત્રને “ઉદયંતે સૂરિણ આયવેણં સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેઈ ઉજ્જોણઈ તવેઈ, પમાસેઈ” ઉદય થતો સૂર્ય પોતાના પ્રકાશથી સમસ્ત દિશાઓને અને વિદિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે ઉદ્યોતિત કરે છે. તપાવે છે, અને પ્રભાસિત કરે છે, કે જેથી મોટામાં મોટી વસ્તુઓ દેખાય છે. તેનો ઉદ્યોત એટલો, તેનો પ્રકાશ એટલો છે કે જેથી સામાન્ય સ્થૂલ વસ્તુ પણ દેખાય છે, તેનો તાપ એટલો બધો છે કે જેથી ઠંડી દૂર થાય છે તથા કિરણોની અધિકતાથી કીડી વગેરે પણ જેનાથી દેખાય છે, તેનો પ્રભાસ એટલો બધો છે, કે જેથી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વસ્તુ પણ નજરે પડે છે. “અત્યમંતે વિ ણં સૂરિણ” અસ્ત થતો સૂર્ય પણ “તાવદ્યં ચેવ ચિત્તં” શુ એટલા જ ક્ષેત્રને (આયવેણં) પોતાના પ્રકાશથી “સવ્વઓ સમંતા” સમસ્ત દિશાઓ અને વિદિશાઓ

સ્પર્શસ્તમ્ ચક્ષુસ્પર્શમ્, 'દૃશ્ય' શીઘ્રમ્, સઘ સર્વાભ્યન્તરમન્દ્રણે સત્ત્વત્વારિન્દ્ર
યોનનાનાં સદસેષુ દ્વયોઃ શ્વતયોસ્ત્રિપટૌ વ સાધિકાયાં વર્તમાન ઉદયે દૃશ્યતે,
ત્રિપટ્યધિકશ્વતદ્વયોષ્વસમ્પ્રત્યારિન્દ્રસદસ (૪૭૨૬૩) યોજને વર્તમાન સૂર્ય
ઉદયકાળે દૃશ્યતે इति भाव । एवमेवास्तसमयेऽपि एतावत् एव दूरात्परिदृश्यमानो
भवति किमिति प्रश्नः । भगवानाह 'इंसे' त्यादि 'इंता गोयमा' इन्व हे गौतम ।
'जावइयाओ णं' यावत् सद्य 'उवास्ततराओ' अवकाशान्तरात् आकाशविशेषात्
'उदयंते सूरिण' उदयन् उद्गच्छन् सूर्य 'चक्खुप्फासं इव्वा आगच्छइ' चक्षुः

उससे मिड़ता है क्यों कि चक्षु इन्द्रिय अप्राप्यकारी मानी गई है । इस
लिये चक्षुःस्पर्श का तात्पर्य चक्षु के साथ वह स्पर्श जैसा करता है वास्तव
में स्पर्श नहीं करना है ऐसा माना गया है । यह सूर्य सर्वाभ्यन्तर
मंडल में कुछ अधिक ४७२६३ योजन में घूर्तना हुआ उदयकाल में दिख
लाई देता है । इसी तरह वह इतनी ही दूरी से अस्त होने के समय में
दिखलाई देता है क्या ? ऐसा यह प्रश्न है । तात्पर्य इस शका का यह
है कि जब सूर्य सर्वाभ्यन्तर मंडल में रहता है तब वह यहाँ से कुछ
अधिक ४७२६३ योजन दूर रहता है उसे चक्षुरिन्द्रिय इतनी दूर पर
रहते हुए भी देख लेती है । तो शकाकार पूछता है कि जब चक्षुरिन्द्रिय
उदय होते समय इतनी अधिक दूर पर रहे हुए सूर्य को देख लेती है तो
क्या वह जब अस्त होता है तब भी इतनी दूर रह हुए सूर्य को देख
लेती है ? इसका उत्तर देते हुए भगवान् कहते हैं कि (इंता गोयमा)
हां गौतम ! (जावइयाओ णं उवास्ततराओ उदयंते सूरिण चक्खुप्फासं
इव्वा आगच्छइ) जितने अवकाशान्तर से उदय होता हुआ सूर्य चक्षु

ચક્ષુ તેને અડે છે કારણ કે ચક્ષુઇન્દ્રિયને અપ્રાપ્યકારી માનવામાં આવેલ છે
તે સૂચ ઉદય કાળે ૪૭૨૬૩ યોજનથી કંઈક અધિક અતરે સર્વાભ્યન્તર મંડ
લામાં દેખાય છે શુ તે એટલેજ અતરેથી અસ્ત પામતી વખતે પણ દેખાય છે શુ ?
એવો પ્રશ્ન બહોળો પૂછ્યો છે તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે સૂચ સર્વાભ્યન્તર મંડલામાં
રહે છે ત્યારે તે બહોળી ૪૭૨૬૩ યોજનથી કંઈક અધિક અતરે દેખાય છે તેને
એટલે દૂરથી પણ ચક્ષુરિન્દ્રિય બેઈ શકે છે તો પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે
ઉત્તરી વખતે જો ચક્ષુ ઈન્દ્રિય એટલે બધે દૂર રહેલા સૂર્યને બેઈ શકે છે તો
શુ આશ્મતી વખતે પણ તે એટલા જ અતરે રહેલા સૂર્યને જુવે છે ?
તેના ઉત્તર ભગવાન મહાવીરસ્વામી જા પ્રમાણે જાપે છે- ' હંતા ગોયમા ।
હા ગૌતમ ! જાવइयाओ णं उवास्ततराओ उदयंते सूरिण चक्खुप्फास इव
आगच्छइ " એટલા અવકાશાન્તરેથી ઉદય થતો સૂચ ચક્ષુસ્પર્શના વિષય બને

સ્પર્શ શીઘ્રમાગચ્છતિ 'અત્યમંતેવિ સૂરિણ' અસ્તમયન્નપિ સૂર્યઃ 'તાવદ્યાઓ ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્ષુષ્ફાસં હવ્વં આગચ્છઈ' તાવતશ્ચૈવાવકાશાન્તરાત્ ચક્ષુઃસ્પર્શ શીઘ્રમાગચ્છતિ, ઉદયાસ્તમનયોઃ કાલયોશ્ચક્ષુર્વિષયતાયાં નાસ્તિ ભેદ इति भावः । પુનઃ પ્રશ્નયતિ 'જાવદ્યં ણં મંતે સ્વિત્તં' યાવત્ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્ષેત્રમ્ 'ઉદયંતે સૂરિણ' ઉદયન્ સૂર્યઃ 'આયવેણં' આતપેન 'સવ્વઓ' સર્વતઃ સર્વાસુ દિક્ષુ 'સમંતા'

સ્પર્શ કા વિષય હોતા હૈ (અત્યમંતે વિ સૂરિણ તાવદ્યાઓ ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્ષુષ્ફાસ હવ્વં આગચ્છઈ) ઉતની હી દૂર સે અસ્ત હોતા હુઆ મી સૂર્ય ચક્ષુઃસ્પર્શ કા શીઘ્ર વિષય હોતા હૈ । ઉદયકાલ ઓર અસ્તકાલ મેં ચક્ષુરિન્દ્રિયદ્વારા ગમ્ય હોને મેં કાલ ભેદ નહોં હૈ । (જાવદ્યં ણં મંતે! સ્વિત્તં) હે ભદન્ત! જિતને ક્ષેત્રકો(ઉદયંતે સૂરિણ આયવેણં સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેઈ) ઉદય હોતા હુઆ સૂર્ય અપને આતપસે સમસ્ત દિશાઓમેં સમસ્ત વિદિશાઓમેં પ્રકાશિત કરતા હૈ-ઈષ્ટપ્રકાશયુક્ત કરતા હૈ કિ જિસસે મોટી સે મોટી વસ્તુ દિખતી હૈ । (ઉજ્જોણઈ) ઉદ્યોતિત કરતા હૈ કિ જિસસે સ્થૂલ વસ્તુ દિખતી હૈ । (તવેઈ) તપાતા હૈ કિ જિસસે ઠંડ દૂર હો જાતી હૈ, અથવા ઉષ્ણકી અધિકતાસે સૂક્ષ્મ પિપીલિકા (કીડી) આદિ મી જિસસે દિખ જાતી હૈ । (પમાસેઈ) ધ્રુવ તપાતા હૈ, અથવા તાપકી અધિકતાસે સૂક્ષ્મ સે મી સૂક્ષ્મ વસ્તુ જિસસે દિખ જાતી હૈ । (અત્યમંતે-વિ ણં સૂરિણ) અસ્ત હોતા હુઆ મી સૂર્ય (તાવદ્યં ચેવ સ્વિત્તં) ઉતને હી ક્ષેત્રકો (આયવેણં) અપને આતપસે-પ્રકાશસે-(સવ્વઓ સમંતા) સમસ્ત

છે “અત્યત્મ તે વિ સૂરિણ તાવદ્યાઓ ચેવ ઉવાસ તરાઓ ચક્ષુષ્ફાસ હવ્વં આગચ્છઈ” એટલા જ અંતરેથી અસ્ત થતો સૂર્ય પણ જલ્દી ચક્ષુસ્પર્શનો વિષય બને છે ઉદયકાળ અને અસ્તકાળમાં ચક્ષુરિન્દ્રિય વડે ગમ્ય થવામાં કાળભેદ નથી.

“જાવદ્યં ણં મંતે! સ્વિત્તં” છે પૂન્ય! એટલા ક્ષેત્રને “ઉદયંતે સૂરિણ આયવેણં સવ્વઓ સમંતા ઓમાસેઈ ઉજ્જોણઈ તવેઈ, પમાસેઈ” ઉદય થતો સૂર્ય પોતાના પ્રકાશથી સમસ્ત દિશાઓને અને વિદિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે ઉદ્યોતિત કરે છે. તપાવે છે, અને પ્રલાસિત કરે છે, કે જેથી મોટામાં મોટી વસ્તુઓ દેખાય છે તેનો ઉદ્યોત એટલો, તેનો પ્રકાશ એટલો છે કે જેથી સામાન્ય સ્થૂલ વસ્તુ પણ દેખાય છે, તેનો તાપ એટલો બધો છે કે જેથી ઠંડી દૂર થાય છે તથા કિશ્લોની અધિકતાથી કીડી વગેરે પણ જેનાથી દેખાય છે, તેનો પ્રલાસ એટલો બધો છે, કે જેથી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વસ્તુ પણ નજરે પડે છે. ‘અત્યમંતે વિ ણં સૂરિણ’ અસ્ત થતો સૂર્ય પણ “તાવદ્યં ચેવ સ્વિત્તં” થી એટલા જ ક્ષેત્રને (આયવેણં) પોતાના પ્રકાશથી “સવ્વઓ સમંતા” સમસ્ત દિશાઓ અને વિદિશાઓ

સ્પર્શસ્તુ ચક્ષુઃસ્પર્શમ્, 'દૃશ્વં' ક્ષીઘમ્, તથા સર્વાભ્યન્તરમણ્ડલે સપ્તચત્વારિંશદ્
 યોમનાનાં સહસ્રેષુ દ્વયોઃ શતયોસ્ત્રિપટૌ ચ સાધિકાર્યાં વર્તમાન ઉદયે દૃશ્યતે,
 ત્રિપટ્યપચિક્ષતદ્વયોત્તરસપ્તચત્વારિંશત્સહસ્ર (૪૭૨૬૩) યોજને વર્તમાનઃ સૂર્ય
 ઉદયકાલે દૃશ્યતે इति भाव । एवमेवास्तसमयेऽपि एतावत् एव दूरात्परिदृश्यमानो
 भवति किमिति प्रश्नः । भगवानाह 'हंते' स्यादि 'हंता गोयमा' इन्त हे गौतम !
 'जावइयाओ णं' यावत् सञ्च 'उबासंतराओ' अवकाशान्तरात् आकाशविशेषात्
 'उदयंते सूरिए' उदयन उद्गच्छन् सूर्यः 'चक्खुप्फासं इव आगच्छ' 'चक्षु

અસરે મિડ્ડતા હૈ ક્યોં કિ ચક્ષુ ઇન્દ્રિય અપ્રાપ્યકારી માની ગઈ હૈ । इस
 लिये चक्षुःस्पर्श का तात्पर्य चक्षु के साथ वह स्पर्श जैसा करता है वास्तव
 में स्पर्श नहीं करना है ऐसा माना गया है । वह सूर्य सर्वाभ्यन्तर
 मंडल में कुछ अधिक ४७२६३ योजन में घर्तना हुआ उदयकाल में दिख
 लाई देता है । इसी तरह वह इतनी ही दूरी से अस्त होने के समय में
 दिखलाई देता है क्या ? ऐसा यह प्रश्न है । तात्पर्य इस शंका का यह
 है कि जब सूर्य सर्वाभ्यन्तर मंडल में रहता है तब वह यहां से कुछ
 अधिक ४७२६३ योजन दूर रहता है उसे चक्षुरिन्द्रिय इतनी दूर पर
 रहते हुए भी देख लेती है । तो शंकाकार पूछता है कि जब चक्षुरिन्द्रिय
 उदय होते समय इतनी अधिक दूर पर रहे हुए सूर्य को देख लेती है तो
 क्या वह जब अस्त होना है तब भी इतनी दूर रहे हुए सूर्य को देख
 लेती है ? इसका उत्तर देते हुए भगवान् कहते हैं कि (हंता गोयमा !)
 हां गौतम ! (जावइयाओ णं उबासंतराओ उदयंते सूरिए चक्खुप्फासं
 इव आगच्छ) जितने अवकाशान्तर से उदय होता हुआ सूर्य चक्षु

ચક્ષુ તેને અડે છે કારણ કે ચક્ષુઈન્દ્રિયને અપ્રાપ્યકારી માનવામાં આવેલ છે
 તે સૂર્ય ઉદય કાળે ૪૭૨૬૩ યોજનથી કંઈક અધિક અંતરે સર્વાભ્યન્તર માંડ
 લામાં રહેખાય છે શું તે કોટલેજ અંતરેથી અસ્ત પામતી વખતે પણ રહેખાય છે શું ?
 જોવો પ્રશ્ન અહીં પૂછયો છે તાત્પર્ય એ છે કે બ્યારે સૂર્ય સર્વાભ્યન્તર માંડલામાં
 રહે છે ત્યારે તે અહીંથી ૪૭૨૬૩ યોજનથી કંઈક અધિક અંતરે રહેખાય છે તેને
 કોટલે દૂરથી પણ ચક્ષુરિન્દ્રિય બોઈ શકે છે તો પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે
 ઉત્તરી વખતે એ ચક્ષુ ઈન્દ્રિય કોટલે બધે દૂર રહેલા સૂર્યને બોઈ શકે છે તો
 શું આમમતી વખતે પણ તે કોટલા જ અંતરે રહેલા સૂર્યને જુવે છે ?
 તેના ઉત્તર ભગવાન મહાવીરસ્વામી બ્રા મહાએ બોલે છે- ' હંતા ગોયમા !
 હા ગૌતમ ! ' જાવइयाओ णं उबासंतराओ उदयंते सूरिए चक्खुप्फास इव
 आगच्छ " કોટલા અવકાશાન્તરેથી ઉદય થતો સૂર્ય ચક્ષુસ્પર્શના વિવેક બને

સ્પર્શ શીઘ્રમાગच्छति 'अथमंतेवि सूरिण' अस्तमयन्नपि सूर्यः 'तावइयाओ चेव उवासंतराओ चक्रखुप्फासं हव्वं आगच्छइ' तावत्तथैवावकाशान्तरात् चक्षुःस्पर्शं शीघ्रमागच्छति, उदयास्तमनयोः कालयोश्चक्षुर्विषयतायां नास्ति भेद इति भावः । पुनः प्रश्नयति 'जावइयं णं भंते खित्तं' यावत् खलु भदन्त ! क्षेत्रम् 'उदयंते सूरिण' उदयन् सूर्यः 'आयवेणं' आतपेन 'सव्वओ' सर्वतः सर्वासु दिक्षु 'समंता' स्पर्श का विषय होता है (अथमंते वि सूरिण तावइयाओ चेव उवासंतराओ चक्रखुप्फासं हव्वं आगच्छइ) उतनी ही दूर से अस्त होता हुआ भी सूर्य चक्षुःस्पर्श का शीघ्र विषय होता है । उदयकाल और अस्तकाल में चक्षुरिन्द्रियद्वारा गम्य होने में काल भेद नहीं है । (जावइयं णं भंते! खित्तं) हे भदन्त! जितने क्षेत्रको (उदयंते सूरिण आयवेणं सव्वओ समंता ओभासेइ) उदय होता हुआ सूर्य अपने आतपसे समस्त दिशाओंमें समस्त विदिशाओंमें प्रकाशित करता है-ईषत्प्रकाशयुक्त करता है कि जिससे मोटी से मोटी वस्तु दिखती है । (उज्जोएइ) उद्योतित करता है कि जिससे स्थूल वस्तु दिखती है । (तवेइ) तपाता है कि जिससे ठंड दूर हो जाती है, अथवा उष्णकी अधिकतासे सूक्ष्म पिपीलिका (कीड़ी) आदि भी जिससे दिख जाती है । (पभासेइ) खूब तपाता है, अथवा तापकी अधिकतासे सूक्ष्म से भी सूक्ष्म वस्तु जिससे दिख जाती है । (अथमंते-वि णं सूरिण) अस्त होता हुआ भी सूर्य (तावइयं चेव खित्तं) उतने ही क्षेत्रको (आयवेणं) अपने आतपसे-प्रकाशसे-(सव्वओ समंता) समस्त

છે “અથમ્મ તે વિ સૂરિણ તાવइયાઓ ચેવ ઉવાસંતરાઓ ચક્રખુપ્પાસં હવ્વં આગચ્છइ” એટલા જ અંતરેથી અસ્ત થતો સૂર્ય પણ જલ્દી ચક્ષુસ્પર્શને વિષય બને છે ઉદયકાળ અને અસ્તકાળમાં ચક્ષુઈન્દ્રિય વડે ગમ્ય થવામાં કાળભેદ નથી

“જાવइયં ણં તે ! ચિત્ત” છે પૂનઃ ! જેટલા ક્ષેત્રને “ઉદયંતે સૂરિણ આયવેણં સવ્વઓ સમંતા ઓભાસેइ ઉજ્જોएइ તવેइ, પભાસેइ” ઉદય થતો સૂર્ય પોતાના પ્રકાશથી સમસ્ત દિશાઓને અને વિદિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે ઉદ્યોતિત કરે છે. તપાવે છે, અને પ્રભાસિત કરે છે, કે જેથી મોટામાં મોટી વસ્તુઓ દેખાય છે. તેનો ઉદ્યોત એટલો, તેનો પ્રકાશ એટલો છે કે જેથી સામાન્ય સ્થૂલ વસ્તુ પણ દેખાય છે, તેનો તાપ એટલો બધો છે કે જેથી ઠંડી દૂર થાય છે તથા કિરણોની અધિકતાથી કીડી વગેરે પણ જેનાથી દેખાય છે, તેનો પ્રભાસ એટલો બધો છે, કે જેથી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વસ્તુ પણ નજરે પડે છે. ‘અથમંતે વિ ણં સૂરિણ’ અસ્ત થતો સૂર્ય પણ “તાવइયં ચેવ ચિત્ત” થું એટલા જ ક્ષેત્રને (આયવેણં) પોતાના પ્રકાશથી “સવ્વઓ સમંતા” સમસ્ત દિશાઓ અને વિદિશાઓ

સમન્તાત્ વિન્નિશામુ ‘ઓમાસે’ અવમાસયતિ-ઈપત્ પ્રકાશયતિ સામાન્યત સ્પૃશ્ય
 વસ્તુદર્શનાત્, ‘ઉજ્જોષ’ ઉઘોતયતિ મૃશ્ય પ્રકાશયતિ વિશેષત્ સ્પૃશ્યવસ્તુનો દર્શનાત્
 ‘તવે’ તપતિ શ્વીતાપનયનાત્ તપ્નાતિરેફાત્ સૂક્ષ્મપિપીલિકાદિવસ્તુદર્શનાદા
 ‘પમાસે’ પ્રમાસયતિ તાપાતિરેફાત્ સૂક્ષ્મતર-સૂક્ષ્મતમ-વસ્તુદર્શનાદા, ‘અસ્ત-
 મંતે વિ ય નં સૂરિણ’ અસ્તમયન્નાપિ અસ્ત ગચ્છન્નાપિ સૂર્યઃ ‘તાવદ્ય ચેવ સ્થિત’
 તાવદેવ ક્ષેત્રં ‘આપચેષ’ આતપેન, સ્વકીયમકાશેન ‘સમ્મઓ સમંતા’ સર્વતઃ
 સમન્તાત્ સર્વતઃ સર્વામુ વિદિશુ સમન્તાત્ વિદિશુ ‘ઓમાસે’ અવમાસયતિ ઈપત્
 કાશયતિ ‘ઉજ્જોષ’ ઉઘોતયતિ, ‘તવે’ તપતિ ‘પમાસે’ પ્રમાસયતિ,
 ઉદયાસ્તમનસમયયો સમાનૈવ પ્રકાશાદિક્રિયા મયતિ કિમિતિ માત્ર । ઉચ્ચ
 યતિ મગવાન્-‘હંતે’-ત્યાદિ ‘હંતા ગોયમા’ હન્તે હે ગૌતમ ! ‘જાવદ્ય નં સ્થેષ
 જાવ પમાસે’ યાવત્કં ક્ષેત્રં યાવત્પ્રમાસયતિ, યાવચ્છેદ્યેન-અવમાસયતિ ઉદ્ઘોત
 યતિ તપતિ, ઇતિ સંગ્રાહમ્ । અય પ્રકાશ્યક્ષેત્રમેવાભિસ્ય પ્રકાશાદિકં કયયિતુ
 માહ-‘તં મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘તં મંતે’ કત્ સૂત્ર મદત ! ‘કિં પુરું-ઓમાસે’

વિશાઓ મેં, સમસ્ત વિવિશાઓ મેં (ઓમાસે) ઈપત્ પ્રકાશયુક્ત કરતા
 હૈ કયા ? (ઉજ્જોષ) ઉઘોતયુક્ત કરતા હૈ કયા ? (તવે) તાપયુક્ત
 કરતા હૈ કયા ? (પમાસે) પ્રકૃષ્ટ તાપયુક્ત કરતા હૈ કયા ? અર્થાત્ ઉદય
 ઔર અસ્તમન સમયમે પ્રકાશાદિ ક્રિયા સમાન હી હોતી હૈ કયા ? (હંતા
 ગોયમા !) હાં ! ગૌતમ ! (જાવદ્ય નં સ્થેષ જાવ પમાસે) ઉદય હોતા
 હુઆ સૂર્ય જિતને ક્ષેત્રકો પ્રકાશિત કરતા હૈ, ઉઘોતિત કરતા હૈ,
 તપાતા હૈ પ્રમાસિત કરતા હૈ તને હી ક્ષેત્રકો અસ્ત હોતા હુઆ સૂર્ય
 બી પ્રકાશિત કરતા હૈ, ઉઘોતિત કરતા હૈ ઔર તપાતા હૈ । અબ સૂત્ર
 કાર પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રમે આભિત કરકે પ્રકાશ આદિકા કયન કરતે હૈં (તં
 મંતે ! કિં પુરું ઓમાસે અપુરું ઓમાસે ?) હૈ મદન્ત ! સૂર્ય જિસ

ને ઓમાસે પ્રકાશયુક્ત કરે છે ? “ઉજ્જોષ” ઉઘોતયુક્ત કરે છે ? “તવે”
 તાપ યુક્ત કરે છે ? “પમાસે” વિશેષ પ્રકાશયુક્ત કરે છે ? એટલે કે ઉદય
 અને અસ્ત સમયે પ્રકાશ વગેરે શુ સમાન કામ છે ? “હંતા ગોયમા !” હા
 ગૌતમ ! “જાવદ્ય નં સ્થેષ જાવ પમાસે” ઉદય અને સૂર્ય એટલા ક્ષેત્રને
 પ્રકાશિત કરે છે ઉઘોતિત કરે છે તપાવે છે અને પ્રમાસિત કરે છે, એટલા
 જ ક્ષેત્રને અસ્ત પામતો સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે ઉઘોતિત કરે છે તપાવે છે
 અને પ્રમાસિત કરે છે હવે સૂત્રકાર પ્રકાશિત ક્ષેત્રને આધાર લઈને પ્રકાશ
 વગેરેનું કયન કરે છે “તં મંતે ! કિં પુરું ઓમાસે અપુરું ઓમાસે ?” કે

અપુટ્ટં ઓમાસેઃ ' કિં સ્પૃષ્ટમવભાસયતિ અસ્પૃષ્ટં વાઽવભાસયતિ યત્ ક્ષેત્રં સૂર્ય ઉદયન્ અસ્તમયન્ વાઽવભાસયન્પુદ્ દ્યોતયતિ તપતિ પ્રભાસયતિ ચ તત્ ક્ષેત્રં કિં ભદન્ત ! સૂર્યઃ સ્પૃષ્ટમવભાસયતિ અસ્પૃષ્ટમવભાસયતિ ? ભગવાનાહ— ' જાવ છદિસિં ઓમાસેઃ યાવત્ પૃથિવિમવભાસયતિ, રૂદ્રોત્તરમુત્રે યાવત્—ગન્ધોપા-
દાનાત્ इदं दृश्यम्—“ ગોયમા ! પુટ્ટં ઓમાસેઃ નો અપુટ્ટં, તં મંતે ! કિં ઓગાઢં ઓમાસેઃ અણોગાઢં ઓમાસેઃ? ગોયમા ! ઓગાઢં ઓમાસેઃ નો અણોગાઢં, एवं अणंतरोगाढं ओमासेइ नो परपरोपगाढं, तं मंते ! કિં અણું ઓમાસેઃ વાયરં ઓમાસેઃ?, ગોયમા ! અણુંપિ ઓમાસેઃ, વાયરંપિ ઓમાસેઃ, તં મંતે ! કિં ઉઢું ઓમાસેઃ, તિરિયં ઓમાસેઃ, અહે ઓમાસેઃ?, ગોયમા! ઉઢુંપિ ઓમાસેઃ તિરિયંપિ ઓમાસેઃ અહે વિ ઓમાસેઃ, તં મંતે! કિં આઈં ઓમાસેઃ મઙ્ગલ ઓમાસેઃ અંત ઓમા-
સેઃ?, ગોયમા! આઈંપિ ઓમાસેઃ મઙ્ગલંપિ ઓમાસેઃ અંતંપિ ઓમાસેઃ, તં મંતે! કિં સવિસળ ઓમાસેઃ, અવિસળ ઓમાસેઃ?, ગોયમા! સવિસળ ઓમાસેઃ નો અવિસળ, તં મંતે! કિં આણુપુન્નિવ ઓમાસેઃ અણાણુપુન્નિવ ઓમાસેઃ? ગોયમા ! આણુપુન્નિવ ઓમાસેઃ નો અણાણુપુન્નિવ, તં મંતે! કહિંદિસ ઓમાસેઃ?, ગોયમા! નિયમા છદિસિં”
ઇતિ । છાયા—ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટમવભાસયતિ નો અસ્પૃષ્ટમ્, તદ્ ભદન્ત ! કિમ્

ક્ષેત્રકો પ્રકાશિત આદિ કરતા હૈ તો ક્યા વહ ક્ષેત્ર ઉસ સૂર્યકે સાથ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ પ્રકાશિત કરતા હૈ કિ વહ ઉસસે અસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ ઉસે પ્રકાશિત કરતા હૈ ? શંકાકારકી इस शंकाका तात्पर्य यह है कि सूर्य उदय होते समय और अस्त होते समय जितने क्षेत्रको प्रकाशित, उद्योतित तापित और प्रभासित, करता है तो वह प्रकाश्य क्षेत्र सूर्यसे स्पर्श किया हुआ होता है कि स्पर्श नहीं किया हुआ होता है (जाव छदिसिं ओमासेइ) यावत् वह छहों दिशाओं को प्रकाशित करता है । इस उत्तरमुत्र में जो “यावत्” शब्दका पाठ आया है उस से इस पाठका संग्रह किया गया है—हे गौतम ! सूर्य प्रकाश्य क्षेत्रको स्पर्श

પૂન્ય ! સૂર્ય જેટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત વગેરે કરે છે, જેટલા જ ક્ષેત્રનો તેની સાથે સ્પર્શ થતો હોય ત્યારે પ્રકાશિત કરે છે કે ત્યારે તે ક્ષેત્ર તેનાથી અસ્પૃષ્ટ હોય ત્યારે તેને પ્રકાશિત કરે છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—સૂર્ય ઉગતી અને આથમતી વખતે જેટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત, ઉદ્યોતિત, તાપિત અને પ્રભાસિત કરે છે તે પ્રકાશ્ય ક્ષેત્ર સૂર્યને સ્પર્શેલું હોય છે કે નથી હોતું ? “જાવ છદિસિં ઓમા-
સેઃ” તે છએ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે ત્યાં સુધીનું કથન સમજવું આ ઉત્તર મુત્રમા જે “યાવત્” પદ આવ્યું છે તેની મારફત આ પાઠનો અહીં સમાવેશ થયો છે—હે ગૌતમ ! સૂર્ય પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રનો સ્પર્શ કરીને તેને પ્રકાશિત કરે છે.

અવગાહમવમાસયતિ? અનવગાહમવમાસયતિ? ગૌતમ! અવગાહમવમાસયતિ નો અનવગાહમ્, એવમનન્તરાવગાહમવમાસયતિ નો પરપરાવગાહમ્, તદ્ મદન્ત ! કિમ્ અણુમવમાસયતિ યાદરમવમાસયતિ? ગૌતમ ! અણુમપ્યવમાસયતિ યાદરમપ્યવમાસયતિ, તદ્ મદન્ત ! કિમ્ ઊર્ધ્વમવમાસયતિ તિર્યગવમાસયતિ અપોઽવમાસયતિ, ગૌતમ ! ઊર્ધ્વમપિ અવમાસયતિ તિર્યગપ્યવમાસયતિ, અપોઽપ્યવમાસયતિ, તદ્ મદન્ત ! કિમ્ આદિમવમાસયતિ મધ્યમવમાસયતિ, અન્તમવમાસયતિ? ગૌતમ ! આદિમપ્યવમાસયતિ, મધ્યમપ્યવમાસયતિ અન્તમપ્યવમાસયતિ, તદ્ મદન્ત ! કિમ્ સચિપયમવમાસયતિ અચિપયમવમાસયતિ? ગૌતમ ! સચિપયમવમાસયતિ નો અચિપયમ્, તદ્ મદન્ત ! કિમ્ આનુપૂર્ણાઽવમાસયત્યનાનુપૂર્ણા અવમાસયતિ? ગૌતમ ! આનુપૂર્ણાઽવમાસયતિ નો અનાનુપૂર્ણા, તદ્ મદન્ત ! કતિ દિશોઽવમાસયતિ? ગૌતમ ! નિયમાત્ પશ્ચિદિશોઽવમાસયતિ । ‘ગોપમા’ હે ગૌતમ ! ‘પુદ્ગ ભોમાસે’ નો અપુદ્ગ’ સ્પૃષ્ટમેવાવમાસયતિ સૂર્યો નો અસ્પૃષ્ટં પદાર્થ જાતમવમાસયતિ, ‘તં મંતે ! કિં ઓગાહં ઓમાસે’ તદ્ વસ્તુ મદન્ત ! કિમ્-અવગાહમ્-આભિતમવમાસયતિ, અનવગાહમ્-અનાભિતમવમાસયતિ? ‘ગોપમા!’ હે ગૌતમ ! ‘ઓગાહં ઓમાસે’ નો અજોગાહં’ અવગાહમવમાસયતિ નો અનવગાહમ્ ક્ષેત્રમવમાસયતિ સૂર્યં ઇતિ । ‘એવં ઈર્ણવનોગાહં ઓમાસે’ નો પરંપરોગાહં’ એવમ્ અનન્તરાવગાહમ્ વ્યવધાનરહિતમ્ અવમાસયતિ ન પરપરાવગાહમ્ વ્યવધાનસહિતમવમાસયતિ, ‘તં મંતે કિં અણુ ઓમાસે’ યાયરં ઓમાસે’

કરકે પ્રકાશિત કરતા હૈ । વિના સ્પર્શ કિયે પ્રકાશિત નહીં કરતા હૈ । હે મદન્ત ! उस क्षेत्रको अवगाह करके सूर्य प्रकाशित करता है कि विना अवगाह करके प्रकाशित करता है ? गौतम ! सूर्य अवगाह करके ही उस क्षेत्रको प्रकाशित करता है । विना अवगाहे उस क्षेत्रको वह प्रकाशित नहीं करता है । इसी तरह वह सूर्य अनन्तरावगाह हुए उस क्षेत्र को प्रकाशित करता है, परम्परावगाह हुए उस क्षेत्रको प्रकाशित नहीं करता है । हे मदन ! सूर्य अणुक्षेत्रको प्रकाशित करता है कि यादरक्षेत्र

પરતુ સ્પર્શ કર્યા વગર તે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતો નથી હે પૂજ્ય ! તે ક્ષેત્રને અવગાહ કરીને સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે કે અવગાહ કર્યા વિના પ્રકાશિત કરે છે ? હે ગૌતમ ! અવગાહ કરીને જ સૂર્ય તે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, અવગાહ કર્યા વિના સૂર્ય તેને પ્રકાશિત કરતો નથી જો / પ્રમાણે તે સૂર્ય અનન્તરાવગાહ થયેલ તે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે પરતુ પરમ્પરાવગાહ થયેલ તે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતો નથી હે પૂજ્ય ! સૂર્ય સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે કે બાહર (સ્પૃષ્ટ) ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ? હે ગૌતમ ! સૂર્ય સૂક્ષ્મક્ષેત્રને પણ પ્રકાશિત કરે છે

તત્ ક્ષેત્રં ભદન્ત! કિમ્ અણુ=સૂક્ષ્મમવભાસયતિ વાદરં સ્થૂળમવભાસયતિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા! અણુપિ ઓભાસેઙ્ બાયરંપિ ઓભાસઙ્’ હે ગૌતમ! અણુપિ વસ્તુ અવભાસયતિ વાદરમપિ વસ્તુ અવભાસયતિ। ‘તં મંતે! કિં ઉઢું ઓભાસેઙ્ તિરિયં ઓભાસેઙ્ અહે ઓભાસઙ્’ તદ્ ભદન્ત! કિમ્ ઉર્ધ્વમવભાસયતિ તિર્યગવભાસયતિ અધોઽવભાસયતિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ! ‘ઉઢુંપિઙ્’ ઉર્ધ્વમપિ તિર્યગપિ અધોઽપિ, ઉર્ધ્વદિશમપિ અવભાસયતિ તિર્યગ્દિશમપ્યવભાસયતિ અધોદિશમપ્યવભાસયતીતિ ભાવઃ। તં મંતે! કિં આઙ્ ઓભાસઙ્ મજ્ઞં ઓભાસેઙ્ અંતં ઓભાસઙ્’ તદ્ ભદન્ત! આદિમવભાસયતિ મધ્યમવભાસયતિ અન્તમવભાસયતિ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ। ‘આઙ્પિઙ્’ આદિમપિ અવભાસયતિ મધ્યમપ્યવભાસયતિ, અન્તમપ્યવભાસયતિ ‘તં મંતે! કિં સવિસણ્ ઓભાસઙ્ અવિસણ્, ઓભાસઙ્’ તદ્ ભદન્ત! કિં સવિષયમવભાસયતિ અવિષયં વાઽવભાસયતિ ‘ગોયમા!

કો પ્રકાશિત કરતા હૈ? ગૌતમ! સૂર્ય અણુક્ષેત્ર કો મી પ્રકાશિત કરતા હૈ ઓર વાદરક્ષેત્રકો મી પ્રકાશિત કરતા હૈ। હે ભદન્ત! સૂર્ય ઝંચે ક્ષેત્રકો અવભાસિત કરતા હૈ? કિ તિરછે ક્ષેત્રકો અવભાસિત કરતા હૈ? યા નીચે ક્ષેત્ર કો અવભાસિત કરતા હૈ? હે ગૌતમ! વહ ઁચે તિરછે ઓર નીચે સમી કો પ્રકાશિત કરતા હૈ। હે ભદન્ત! વહ સૂર્ય ઁસ ક્ષેત્રકે આદિ ભાગ કો પ્રકાશિત કરતા હૈ? કિ મધ્યભાગ કો પ્રકાશિત કરતા હૈ? યા કિ અંતભાગકો પ્રકાશિત કરતા હૈ? હે ગૌતમ! વહ ક્ષેત્ર કે આદિભાગ કો મી પ્રકાશિત કરતા હૈ, મધ્યભાગ કો મી પ્રકાશિત કરતા હૈ ઓર અંતભાગકો મી પ્રકાશિત કરતા હૈ। હે ભદન્ત! વહ ક્ષેત્ર કો અપને વિષય મેં અથવા વિષયસહિત પ્રકાશિત કરતા હૈ કિ પરવિષય મેં અથવા વિષયરહિત પ્રકાશિત કરતા હૈ?, ગૌતમ! વહ ક્ષેત્ર કો અપને

અને બાહર ક્ષેત્રને પણ પ્રકાશિત કરે છે કે પૂન્ય સૂર્ય ઊંચા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે? કે તિરછા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે? કે નીચા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે? હે ગૌતમ! સૂર્ય ઊંચા, તિરછા અને નીચા એ ત્રણે ક્ષેત્રોને પ્રકાશિત કરે છે. હે પૂન્ય! સૂર્ય શું તે ક્ષેત્રના આદિ ભાગને પ્રકાશિત કરે છે, મધ્યભાગને પ્રકાશિત કરે છે કે અંતભાગને પ્રકાશિત કરે છે? હે ગૌતમ! તે ક્ષેત્રના આદિભાગને પણ પ્રકાશિત કરે છે, મધ્યભાગને પણ પ્રકાશિત કરે છે અને અંતિમભાગને પણ પ્રકાશિત કરે છે હે પૂન્ય! શું તે ક્ષેત્રને પોતાના વિષયમા એટલે કે વિષય સહિત પ્રકાશિત કરે છે, કે પરવિષયમા એટલે કે વિષય રહિત પ્રકાશિત કરે છે? હે ગૌતમ! તે ક્ષેત્રને પોતાના વિષયમા પ્રકાશિત

सविसए ओमासइ नो अविसए' हे गौतम ! सविपयमेव क्षेत्रमवभासयति नो अविपयमवभासयति, 'त मंमे ! किम् आणुपुब्बि ओमासइ अणाणुपुब्बि ओमासइ' तद् मदेव ! किम् आनुपूर्व्याऽवभासयति अनानुपूर्व्याऽवभासयति, प्रकाश्य क्षेत्रं क्रमशाऽवभासयति क्रमरहितं नाऽवभासयति, मगधानाह—'गोयमा! आणुपुब्बि ओमासइ नो अणाणुपुब्बि' हे गौतम ! तादृश क्षेत्रम् आनुपूर्व्याऽवभासयति नो अनानुपूर्व्यां क्रमरहिततया अवभासयति, यद्व भासयति तत्क्रमेणैवति । 'त मदेव ! कइदिसं ओमासइइ' तद् मदेव ! कति दिशोऽवभासयतिइ, मगधानाह—'नियमा छरिमि' नियमात् पट्दिसः तादृश क्षेत्रं नियमतः पदस्वपि दिष्टु अवभासयति न तु एकां द्वेतिस्स आदिदिशोऽवभासयतीति ।

विषय में प्रकाशित करता है, परविषय में प्रकाशित नहीं करता है । अथवा—“सविसए” विषयसहित प्रकाशित करता है “अविसए” विषयरहित प्रकाशित नहीं करता है । हे भवन्त ! वह क्षेत्र को क्रमपूर्वक प्रकाशित करता है कि अक्रमपूर्वक प्रकाशित करता है ? हे गौतम ! वह क्षेत्र को क्रमपूर्वक प्रकाशित करता है, अक्रमपूर्वक नहीं । हे भवन्त ! सूर्य क्षेत्रको कितनी दिशाओं में प्रकाशित करता है ? हे गौतम ! नियम से छहों दिशाओं में ही प्रकाशित करता है एक दो तीन आदि दिशाओं में नहीं । सूर्य अस्पृष्ट पदार्थों का प्रकाशन नहीं करता किन्तु स्पृष्ट पदार्थों का ही प्रकाशन करता है अतः जिस लोकरूप वस्तु का वह प्रकाशन करता है सो उस में यह आश्रित होकर ही उस का प्रकाशन करता है—अनाश्रित होकर नहीं । अथगाह का तात्पर्य आश्रित से है । अनन्तराव गाह का तात्पर्य व्ययघान से रहित और परम्परावगाह का तात्पर्य व्ययघान

है, परंतु परविषयमा प्रकाशित करने नहीं अथवा 'सविसए' विषयसहित प्रकाशित करे छे 'अविसए' परंतु विषयरहित प्रकाशित करने नहीं छे पूज्य । ते क्षेत्रने क्रमपूर्वक प्रकाशित करे छे छे क्रम वगर प्रकाशित करे छे छे गौतम ! ते क्षेत्रने क्रम पूर्वक प्रकाशित करे छे परंतु क्रम वगर प्रकाशित करने नहीं छे पूज्य ! सूर्य क्षेत्रने कठली दिशाओमा प्रकाशित करे छे ? छे गौतम ! सूर्य नियमधी न क्षेत्रने छजे दिशाओमा प्रकाशित करे छे जेक, मे, त्रय वगेरे दिशाओमे न प्रकाशित करे छे जेषु नहीं । सूर्य अस्पृष्ट पदार्थने प्रकाशित करने नहीं पण स्पृष्ट पदार्थने न प्रकाशित करे छे तेही न दोहरप वस्तुने ते प्रकाशित करे छे, तेमा व्ययधित यधने न ते तेने प्रकाशित करे छे, परंतु अनाश्रित यधने तेने प्रकाशित करने नहीं अथगाह जेटसे आश्रित अनन्तरावगाह जेटसे व्ययघानधी रहित अने परम्प

‘ एवं उज्जोवेइ तवेइ पभासेइ जाव नियमा छद्दिसिं ’ एवं उद्योतयति तपति प्रभासयति यावत् नियमात् पड्दिशम्, एवम्=अनेन प्रकारेण, अर्थात्-यः सूत्र-समूहः ‘ ओभासइ ’ अवभासयति, अवभासनक्रियापदेन संयोज्य व्याख्यातः स सूत्रसमुदायः “ उज्जोवेइ तवेइ पभासेइ ” उद्योतयति तपति प्रभासयति, इत्यादिपदत्रयेणापि संयोज्य वक्तव्य एव, कियदवधि ? इत्याह—‘ जाव नियमा छद्दिसिं ’ यावच्छब्देन-अवभासनसूत्रोक्तः सर्वोऽपि पाठः संग्राह्यः । नियमादेव पडपि दिशोऽवभासयति उद्योतयति तपति प्रभासयति चेति भावः । स्पष्टमेव क्षेत्रमादित्यः प्रकाशयति उद्योतयति तपति प्रभासयतीत्युक्तम्, अतः स्पर्शनामेव दर्श-यन्नाह—‘ से णूणं भंते ’ इत्यादि, ‘ से णूणं भंते ’ तद् नूनं भदंत ! ‘ सव्वंति ’

सहित से है । अवशिष्ट संगृहीत पाठ का अर्थ स्पष्ट है । (एवं उज्जोवेइ, तवेइ, पभासेइ जाव नियमा छद्दिसिं) अर्थात् जो सूत्रसमूह इस प्रकार अवभासनक्रियापद के साथ लगाकर व्याख्यात किया गया है, वह सूत्रसमूह “ उज्जोवेइ, तवेइ, पभासेइ ” इन क्रियापदों के साथ लगाकर इसी तरह से व्याख्यात करलेना चाहिये, और इस तरह से व्याख्या “जाव नियमा छद्दिसिं” तक करनी चाहिये । यहां “ यावत् ” शब्दसे अव-भासनसूत्रोक्त पूरा पाठ लिया गया है । इस का ऐसा भाव है कि नियम से ही वह सूर्य छहों दिशाओं को प्रकाशित करता है, उद्योतित करता है, तपाता है और विशिष्ट रूप से तपाता है । स्पष्ट क्षेत्र को ही सूर्य प्रका-शित करता है, उद्योतित करता है, तपाता है और विशेष रूप से तपाता है, ऐसा जो कहा गया है सो अब उसी स्पर्शना को दिखाते हुए सूत्र-कार कहते हैं—(से नूणं भंते !) हे भदन्त ! (सव्वंति) समस्त दिशाओं

રાવગાઠ એટલે વ્યવધાનસહિત ખાકીના સૂત્રોનો અર્થ સ્પષ્ટ છે (એવં ઉજ્જો-
વેइ, તવેइ, પભાસેइ જાવ નિયમા છદ્દિસિં) એટલે કે અવભાસન ક્રિયાપદની સાથે
જે સૂત્રસમૂહોનો પાઠ લઈને વ્યાખ્યા કરવામાં આવેલ છે તે સૂત્રસમૂહોને
“ ઉજ્જોવેइ, તવેइ, પભાસેइ ” ઇત્યાદિ ક્રિયાપદોની સાથે લઈને તેની વ્યાખ્યા
પણુ આપવી જોઈએ અને તે પ્રકારની વ્યાખ્યા “ જાવ નિયમા છદ્દિસિં ”
સૂત્ર સુધી કરવી અહીં “ યાવત્ ” પદથી અવભાસનસૂત્રોક્ત સમસ્ત પાઠ
અહણુ કરવાનો છે, તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે—નિયમથી જ સૂર્ય છએ દિશા-
ઓને પ્રકાશિત કરે છે, ઉદ્યોતિત કરે છે, તપાવે છે, અને પ્રભાસિત કરે છે.
સ્પષ્ટ ક્ષેત્રને જ સૂર્ય પ્રકાશિત કરે છે ઉદ્યોતિત કરે છે તપાવે છે અને પ્રભા-
સિત કરે છે, એવું કહેવામાં આવ્યું છે હવે એજ સ્પર્શનાને દર્શાવવા માટે
સૂત્રકાર કહે છે કે “ સે નૂણં ભંતે ! ” એ અર્થ ! “ સવ્વંતિ ” સમસ્ત દિશાઓ

પ્રાકૃતત્વાત્ સર્વતઃ સર્વાસુ વિદ્યુઃ, 'સન્વાયતિ' પ્રાકૃતત્વાત્ સર્વાત્મના સર્વરૂપેણે
ત્યર્થઃ, અથવા 'સન્વાય' ઇતિ સર્વમ્ ક્ષેત્રમ્, ઇતિ શબ્દો વિષયભૂત સર્વ ક્ષેત્રમ્
'કુસમાણકાલસમયસિ' સ્પૃશ્યમાનકાલસમયે, સ્પૃશ્યમાનક્ષણે ઇત્યર્થઃ,
અથવા 'સ્પૃશ્તકાલસમયે' ઇતિ છાયા, તપ્ત સ્પૃશતઃ સૂર્યસ્ય સ્પર્શનાયાઃ કાલસમય
ઇતિ સ્પૃશ્તકાલસમયસ્તસ્મિન્ । સ્પર્શનં વાતપેનેતિ ગમ્યસે । 'જાવહ્ય સ્વેતં
કુસદ્' યાવત્તક્ષેત્ર સ્પૃશતિ, 'તાવદ્' તાવત્ક્રમ્ 'કુસમાણે પુદ્ગલે વત્તન્વં સિયા'

મેં (સન્વાયતિ) સર્વ રૂપ સે (કુસમાણકાલસમયસિ) સ્પૃશ્યમાનકાલ
સમયમેં (જાવહ્ય સ્વેતં કુસદ્) જિતને ક્ષેત્ર કો સૂર્ય છતા હૈ, (તાવદ્) ઘડના બદ
(કુસમાણે) સ્પૃશ્યમાન ક્ષેત્ર કયા (પુદ્ગલે સિ વત્તન્વં સિયા)
સ્પૃષ્ટ એસા કહા જા સકતા હૈ ? યદાં "સન્વાયતિ" યદ્ પદ પ્રાકૃત હોને
સે "સર્વતઃ" હસ અર્થ કા ઘોતક હૈ । હસકા અર્થ હૈ સમસ્ત વિશાઓ
મેં "સન્વાયતિ" યદ્ પદ પ્રાકૃત હોને સે "સર્વ રૂપ સે સર્વાત્મા સે"
હસ અર્થ કા કહનેવાલા હૈ । અથવા "સન્વાયતિ સિ" એસે સર્વ ક્ષેત્ર
કો કિ જો અપને આતપ કા વિષયભૂત હૈ છતા હૈ ? ન કિ સર્વ ક્ષેત્ર કો
"સ્પૃશ્યમાનકાલસમયે" હસકા અર્થ એક તો "સ્પૃશ્યમાન ક્ષણ મેં"
અર્થાત્ જિસ સમય સૂર્ય સ્પર્શ કરતા હૈ હસ સમય મેં, એસા હોતા હૈ
ઔર ઘૂસરા અર્થ સ્પર્શ કરતે છુપ સૂર્ય કી સ્પર્શના કે કાલસમય મેં
એસા હોતા હૈ । યદાં સૂર્ય કી સ્પર્શના આતપ સે હોતી હૈ હસ લિપે
"આતપ" યદ્ પદ યદાં અપ્પાદ્યાર્થ હૈ । તાત્પર્ય હસકા યદ્ હૈ-કિ સૂર્ય

"સન્વાયતિ" સર્વરૂપે "કુસમાણ કાલસમયસિ" સ્પૃશ્યમાન કાલ સમયમાં "જાવ
હિયં સ્વેતં કુસદ્" જેટલા ક્ષેત્રને સૂર્ય સ્પર્શ કરે છે 'તાવદિય ક્ષેત્ર કુસમાણ
પુદ્ગલે વત્તન્વં સિયા' ? જેટલા સ્પૃશ્યમાન ક્ષેત્રને શુ સ્પૃષ્ટ કરી શકાય છે ? બહી
"સન્વાયતિ" પણ પ્રાકૃત છે અને તેનો અર્થ "સર્વતઃ" થાય છે 'સર્વતઃ'
જેટલે સમસ્ત વિશાઓમાં 'સન્વાયતિ' પણ પ્રાકૃત છે તેનો અર્થ "સર્વ
રૂપે સર્વાત્માધી" થાય છે અથવા "સન્વાયતિ સિ" જેવું સમસ્ત ક્ષેત્ર કે
જે સૂર્યના આતપને વિષયભૂત બને છે તેને સ્પર્શે છે નહીં કે બધાં ક્ષેત્રને
"સ્પૃશ્યમાનકાલ સમયે" તેનો એક અર્થ "સ્પૃશ્યમાન ક્ષણમાં-જેટલે કે જે
સમયે સૂર્ય સ્પર્શ કરે છે એવા સમયે" એવો થાય છે, અને બીજો અર્થ
'સ્પર્શ કરતા સૂર્યની સ્પર્શનાના કાલ સમયમાં' એવો થાય છે । સૂર્યની
સ્પર્શના આતપ પ્રાકૃત થાય છે તેથી બહી 'આતપ' પણ અપ્પાદ્યાર્થ (ઉપ
રથી લેવાયું) છે એમ સમજવું હવે પ્રશ્નનું વાતપત્ર એ છે કે સૂર્ય સમસ્ત

સ્પૃશ્યમાનં સ્પૃષ્ટમિતિવક્તવ્યં સ્યાત્ યાવત્કં ક્ષેત્રં સૂર્યઃ સ્પૃશતિ તાવત્કં ક્ષેત્રમ્ સૂર્યેણ સ્પૃશ્યમાનં સ્પૃષ્ટ સૂર્યકિરણેનેતિ કિં વક્તું શક્યતે? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘हंते’त्यादि, ‘हंता गोयमा’ हन्त गौतम ! ‘सव्वति जाव वत्तव्वं सिया’ सर्वतः यावद् वक्तव्यं स्यात्, सर्वतः सर्वात्मना स्पृश्यमानसमये यावत्ક્ષેત્રं स्પृशति तावत्ક્ષેત્રं स्पृश्यमानमपि स्पृષ્ટमिતિવક્તव्यं स्यादित्युत्तरम् । अत्र स्पृश्यमानमपि स्पृष्टं भवति, इति प्रथमवदवगन्तव्यम्, तथा “चलमाणे चलिए” इति चलदपि चलितमिति व्यवस्थापितं तथेहापि स्पृश्यमानस्यापि स्पृष्टमिति व्यवहारो भविष्यत्येवेति समाधानम् । “तं भंते किं पुटं फुसइ अपुटं फुसइ” तद् भदंत किम् स्पृष्टं

समस्त दिशाओं में जितने क्षेत्र को अपनी किरणों से व्याप्त कर रहा है, उतना वह क्षेत्र जो कि वर्तमान में सूर्यकी किरणों से आक्रान्त बना हुआ है क्या “स्पृष्ट” ऐसे भूतकालिक प्रयोग से वाच्य कहा जा सकता है? यह प्रश्न । भगवान् इसका उत्तर देते हुए कहते हैं कि—(हंता गो-यमा ! सव्वंति जाववत्तव्वं सिया) हां गौतम ! सर्वतः— समस्त दिशाओं में—सर्वरूप से स्पृश्यमान समय में जितना क्षेत्र सूर्य अपनी किरणों द्वारा छूता है उतना वह छुआ जाता हुआ भी क्षेत्र स्पृष्ट-छुआ गया—ऐसा कहा जा सकता है । यहां स्पृश्यमान भी स्पृष्ट होता है यह बात पहिले की तरह जाननी चाहिये । अर्थात् जिस तरह चलता हुआ चल चुका ऐसा पहिले व्यवस्थापित किया गया है उसी तरह यहां पर भी छुआ जाता हुआ क्षेत्र छुआ गया ऐसा व्यवहार होगा ही । (तं-भंते ! किं पुटं फुसइ, अपुटं फुसइ) हे भदन्त ! सूर्य किस क्षेत्र का स्पर्श

દિશાઓમાં જેટલા ક્ષેત્રને પોતાનાં કિરણોથી વ્યાપ્ત કરી રહ્યો છે—એટલું તે ક્ષેત્ર કે જે વર્તમાનકાળમાં સૂર્યનાં કિરણોથી વ્યાપ્ત બનેલું છે—તેને માટે શુ “સ્પૃષ્ટ” એવો ભૂતકાલિક પ્રયોગ કરી શકાય ખરો? તેનો ઉત્તર ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી આ પ્રમાણે આપે છે—(હંતા ગોયમા ! સવ્વતિ જાવ-વત્તવ્વં સિયા) હા ગૌતમ ! સર્વત—સમસ્ત દિશાઓમાં—સર્વરૂપે સ્પૃશ્યમાન સમયમાં જેટલા ક્ષેત્રનો પોતાનાં કિરણો વડે સૂર્ય સ્પર્શ કરે છે, એટલું તે સ્પૃશ્યમાન ક્ષેત્ર પણ સ્પૃષ્ટ કહી શકાય છે અહીં સ્પૃશ્યમાન પણ સ્પૃષ્ટ હોય છે, એ વાત પહેલાની જેમ જ સમજવી એટલે કે જેવી રીતે “ચાલતું હોય તે ચાલી ચૂક્યું” એવું પહેલા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એવી જ રીતે સ્પૃશ્યમાન ક્ષેત્ર “સ્પૃષ્ટ થઈ ગયો” એવું વહેવારમાં કહી શકાય છે.

(તં ભંતે ! કિં પુટં ફુસઈ, અપુટં ફુસઈ ?) હે પ્રભો સૂર્ય કયા ક્ષેત્રનો

સ્પૃશતિ અસ્પૃશતિ, સૂર્ય સ્વમયદ્દ ક્ષત્રં સ્પૃશતિ આતપેન પ્રકાશયતિ અથવા
 અસ્પૃશ સ્વાતપદમય સ્પૃશતિ સ્વાતપન પ્રકાશયતીતિ મમ્મ । મગધાનાઈ-
 ‘જાવ નિયમા છદિસિ’ યાવત્ નિયમાત્ પદ્ધદિશમેષ પ્રકાશયતીતિ । અત્ર યાવ
 ચ્છન્દાત્-“પુદ્ઘ કુસદ્ નો અપુદ્ઘ” ઇત્યારમ્ય ‘ત મતે ! કિં આણુપુમ્બિ કુસદ્
 અણાણુપુમ્બિ કુમદ્ ? ગાયમા આણુપુમ્બિ કુમદ્ નો અણાણુપુમ્બિ, ત મત કદ્દિસિ
 કુસદ્ ? ગોયમા !’ ઇત્યન્ત સર્વોઽપિ પાઠ ‘ઓમાસદ્’ ઇત્યસ્ય સ્થાને ‘કુસદ્’
 ઇતિ સંયોજ્યાપ્યતત્ત્વ્ય ઇતિ ॥૬૦॥

લોકાન્તાદિસ્પર્શનાપ્રકરણમ્—

પુન સ્પર્શનામેવાધિકૃત્યાહ—‘લોયતે મતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—લોયતે મતે । અલોયત કુસદ્, અલોયતે વિ લોયત
 કુસદ્?, હતા ગોયમા । લોયતે અલોયત કુસદ્, અલોયતે વિ

કરતા હૈ ? જો સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ત્ત્સ કા સ્પર્શ કરતા હૈ કિ જો અસ્પૃષ્ટ
 હોતા હૈ ત્ત્સ કા સ્પર્શ કરતા હૈ ? તાત્પર્ય શંકાકારકા યદ્ હૈ કિ જો
 પ્રવેશારૂપ ક્ષેત્ર અપને સે સંયદ્દ હૈ ત્ત્સ ક્ષેત્ર કો સૂર્ય અપને આતપ સે પ્રકા
 શિત કરતા હૈ, કિ જો ક્ષેત્ર અપને સે સંયદ્દ નહીં હૈ ત્ત્સ ક્ષેત્ર કો પ્રકા
 શિત કરતા હૈ ? ઇત્ત પ્રકાર યદ્ મમ્મ હૈ ઇમકા ઉત્તર પ્રસુ દેતે હુપ
 કહતે હૈ કિ (જાવ નિયમા છદિસિ) યાવત્ યદ્ નિયમ સે છહોં દિશામો
 કો હી પ્રકાશિત કરતા હૈ । યહાં જો “યાવત્” શબ્દ આપા હૈ ત્ત્સ
 “પુદ્ઘ કુસદ્, નો અપુદ્ઘ” યહાં સે લેકર “ત મતે ! આણુપુમ્બિ કુસદ્,
 અણાણુપુમ્બિ કુસદ્ ?, ગોયમા ! આણુપુમ્બિ કુસદ્, નો અણાણુપુમ્બિ ।
 ત મતે ! કદ્દિસિ કુસદ્ ? ગોયમા !” યહાં તક પૂરા પાઠ “ઓમાસદ્”
 કે સ્થાનમે “કુસદ્” ઇત્ત ક્રિયાપદ્કો જોડ કર કદ્ લેના ચાહિયેમ્—૧॥

સ્પર્શ કરે છે ? શુ જે સ્પૃષ્ટ હોય છે તેનો સ્પર્શ કરે છે કે જે અસ્પૃષ્ટ
 હોય છે તેનો સ્પર્શ કરે છે ? પ્રશ્નકર્તાના પ્રશ્નનુ તાત્પર્ય જે છે કે જે પ્રદેશ
 રૂપ ક્ષેત્ર પોતાની સાથે સંબદ્ધ (સંબંધાયેલું) છે તેને સૂર્ય પોતાના આતપથી
 પ્રકાશિત કરે છે કે જે ક્ષેત્ર પોતાની સાથે સંબદ્ધ નથી તે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે ?

ઉત્તર—(જાવ નિયમા છદિસિ) તે નિયમથી (નિયમથી) છલે દિશાઓને
 પ્રકાશિત કરે છે અહીં જે યાવત્” પદ આગ્યુ છે તેની મારફત ‘પુદ્ઘ
 કુસદ્, નો અપુદ્ઘ” થી શરૂ કરીને “ત મતે ! આણુપુમ્બિ કુસદ્ અણાણુપુમ્બિ કુસદ્
 ગોયમા ! આણુપુમ્બિ કુસદ્, નો અણાણુપુમ્બિ । ત મતે ! કદ્દિસિ કુસદ્ ? ગોયમા !”
 અહીં મુખીને સમસ્ત સૂત્રપાઠ ‘ઓમાસદ્’ ની જગ્યાએ “કુસદ્” ક્રિયાપદને
 મૂકીને કહેવો જોઈએ । ૬૧-૧॥

લોચંતં ફુસઈ। તં મંતે! કિં પુટું ફુસઈ અપુટું ફુસઈ, જાવ નિયમા
છદિંસિ ફુસઈ, દીવંતે મંતે સાગરંતં ફુસઈ સાગરંતે વિ દીવં-
તં ફુસઈ?, હંતા ગોયમા! જાવ નિયમા છદિંસિ ફુસઈ। એવં ઇણં
અભિલાષેણં ઉદયંતે પોચંતં ફુસઈ, છિદંતે દૂસંતં, છાયંતે આચવંતં
જાવ નિયમા છદિંસિ ફુસઈ ॥ સૂ. ૨ ॥

છાયા—લોકાન્તો મદન્ત! અલોકાન્તં સ્પૃશતિ અલોકાન્તોપિ લોકાન્તં સ્પૃ-
શતિ?, હંત ગૌતમ! લોકાન્તોઽલોકાન્તં સ્પૃશતિ અલોકાન્તોપિ લોકાન્તં સ્પૃશતિ।
તદ્ મદન્ત! કિં સ્પૃષ્ટં સ્પૃશતિ અસ્પૃષ્ટં સ્પૃશતિ? યાચનિયમાત્ પઙ્કિદિશં સ્પૃશતિ।
દ્વીપાન્તો મદન્ત! સાગરાન્તં સ્પૃશતિ સાગરાન્તોઽપિ દ્વીપાન્તં સ્પૃશતિ?, હંત યાચત્
નિયમાત્ પઙ્કિદિશં સ્પૃશતિ। ઇમેતેનાભિલાષેણોદકાન્તઃ પોતાન્તં સ્પૃશતિ, છિદ્રા-
ન્તો દૂષ્યાન્તં, છાયાન્ત આતપાન્તમ્, યાચનિયમાત્ પઙ્કિદિશં સ્પૃશતિ ॥ મુ. ૨ ॥

ટીકા—‘લોચંતે મંતે’ લોકાન્તો મદન્ત! ‘અલોચંતં ફુસઈ’ અલોકાન્તં
સ્પૃશતિ, તત્ર લોકાન્તઃ—લોકસ્યાન્તિમો ભાગઃ, અલોકાન્તમ્—અલોકસ્યાન્તિમં
ભાગં સ્પૃશતિ કિમ્। મગવાનાહ—‘હંતા ગોયમા’ હન્ત ગૌતમ! ‘લોચંતે અલોચંતં
ફુસઈ’ લોકાન્તોઽલોકાન્તં સ્પૃશતિ, ‘અલોચંતે વિ લોચંતં ફુસઈ’ અલોકાન્તોઽપિ

લોકાન્તાદિસ્પર્શનાપ્રકરણ—

અવ સ્પર્શના કો હી અધિકૃત કરકે સૂત્રકાર સૂત્ર કહતે હૈં—
‘લોચંતે મંતે! અલોચંતં ફુસઈ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—(લોચંતે મંતે) હે મદન્ત! લોકાન્ત (અલોચંત ફુસઈ) અલોકાન્ત
કો સ્પર્શ કરતા હૈં કયા? લોકકા જો અન્તિમ ભાગ હૈં વહ લોકાન્ત હૈં
(અલોચંતે વિ લોચંતં ફુસઈ) અલોકાન્ત મો લોકાન્તકા સ્પર્શ કરતા હૈં કયા?
તથા અલોક કા જો અન્તિમ ભાગ હૈં વહ અલોકાન્ત હૈં। યહ પ્રશ્ન હૈં।
इसका उत्तर देते हुए भगवान् कहते हैं कि (हंता गौयमा! लोचंते

લોકાન્તાદિસ્પર્શનાપ્રકરણ

હવે સ્પર્શનાનો જે આશ્રય લઈને સૂત્રકાર કહે છે—‘લોચંતે મંતે!
અલોચંતે ફુસઈ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—(લોચંતે મંતે! અલોચંત ફુસઈ?) હે પ્રશ્નો! શું લોકાન્ત અલોકાન્તનો
સ્પર્શ કરે છે? (લોકનો જે અન્તિમ ભાગ છે તેને લોકાન્ત કહે છે)
અલોચંતે વિ લોચંત ફુસઈ?) અલોકાન્ત પણ લોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે? (અલો-
કના અન્તિમ ભાગને અલોકાન્ત કહે છે)

ઉત્તર—(હંતા ગોયમા! લોચંતે અલોચંતં ફુસઈ) હા, ગૌતમ! લોકનો

લોકાન્ત સ્પૃશ્વતિ । ‘જાવ નિયમા છરિસિ’ યાવત્ નિયમાત્ પદ્ધિશ્ચ । ‘ત મંતે કિ પુદ્ધ ફુસહ અપુદ્ધ ફુસહ’ તદ્ મદન્ત । કિ સ્પૃષ્ટ સ્પૃશ્વતિ અસ્પૃષ્ટ સ્પૃશ્વતિ ? મગધાનાહ—‘હતા’ રસ્યાદિ । ‘હત જાવ નિયમા છરિસિ ફુસહ’ રન્ત । યાવન્નિયમાત્ પદ્ધિશ્ચ સ્પૃશ્વતિ, એતસ્ય માધના અનેન રૂપેણ જ્ઞાતવ્યા, તથારિ-સ્પૃષ્ટમ્લોકાન્ત લોકાન્તઃ સ્પૃશ્વતિ, સ્પૃષ્ટતા ચ વ્યવહારતો દૂરસ્થપદાર્પસ્યાપિ સમવતિ યયા ચક્ષુ સ્પર્શ, અત ઉચ્યતે—અવગાહ સ્પૃશ્વતિ લોકાન્ત, તથાવગાહ માસન્નમ્, અવગાહત્ય વાઽઽસન્નિમાત્રમપિ સ્વાત્ અતઃ વચ્યતે અનન્તરાવગાહમ્

અભોયતં ફુસહ) હા ગૌતમ ! લોકાન્ત અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ । હસી તરહ (અભોયતે ચિ ભોયતં ફુસહ) અલોકાન્ત મી લોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ । “જાવ નિયમા છરિસિ” યાવત્ નિયમ સે છહોં વિશાઓં મેં વહ સ્પર્શ કરતા હૈ । (તં મંતે ! કિ પુદ્ધ ફુસહ, અપુદ્ધ ફુસહ) હૈ મદન્ત ! જો વહ સ્પર્શ કરતા હૈ તો વ્યા સ્પૃષ્કો સ્પર્શ કરતા હૈ ? યા અસ્પૃષ્ટ કો સ્પર્શ કરતા હૈ ? (હતા જાવ નિયમા છરિસિ) હાં ગૌતમ ! યાવત્ વહ નિયમ સે છહોં વિશાઓં મેં સ્પર્શ કરતા હૈ । હસકી માધના હસ રૂપ સે જાનની વાહિયે—યદિ લોકાન્ત સ્પૃષ્ટ અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ તો સ્પૃષ્ટતા, વ્યવહાર સે દૂરસ્થપદાર્પ કી મી હો સકતી હૈ જૈસે વક્ષુ દૂરસ્થપદાર્પકા સ્પર્શ કરતા હૈ અતઃ કોઈ પેસી આશકા ન કરે, હસકે લિપે સૂચકાર કહતે હૈ કિ લોકાન્ત જો અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ વહ અલોકાન્ત વહાં અવગાહ હૈ—આમન્ન—નિકટવર્તી હૈ । વ્યવધાન સહિત જોને પર મી આસન્નતા હો સકતી હૈ અતઃ પેસી આસન્નતા વહાં

અતિમભાગ અલોકાન્ત અતિમ ભાગનો સ્પર્શ કરે છે અને એજ પ્રમાણે (અભોયતે ચિ ભોયતં ફુસહ) અલોકાન્ત અતિમભાગ પણ લોકાન્ત અતિમ ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ‘જાવ નિયમા છરિસિ’ અને નિયમથી જ છએ વિશાઓનાં તે સ્પર્શ કરે છે (ત મંતે ! કિ પુ ફુસહ, અપુદ્ધ ફુસહ ?) કેલગવન્ ને તે સ્પર્શ કરે છે તો સ્પૃષ્કનો સ્પર્શ કરે છે કે અસ્પૃષ્કનો સ્પર્શ કરે છે ? (હતા જાવ નિયમા છરિસિ) હા, ગૌતમ ! તે નિયમથી (નિયમથી) છએ વિશાઓનો સ્પર્શ કરે છે, ત્યાં મુખીનો સૂત્રપાઠ અહીં લેવાનો ॥ તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે સમજવો નો લોકાન્ત સ્પૃષ્ટ અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરતો હોય તો સામાન્ય રીતે દૂર રહેલા પદાર્થની પણ સ્પૃષ્કતા સમજી શકે છે જેમ કે આંખ દૂર રહેલા પદાર્થોનો સ્પર્શ કરે છે તો એવા પ્રકારની ચક્ષુ કેલ ન કરે તે માટે સૂચકાર હો છે કે લોકાન્ત જે અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે તે અલોકાન્ત જ ત્યાં જવ આવે છે નિકટવર્તી છે ? વ્યવધાન (અતર) સહિત લેવા છતાં પણ આસન્નતા

અવ્યવધાનેન વ્યવધાનમન્તરેણ સંવદ્ધમ્, ન તુ પરંપરાસંવદ્ધમલોકાન્તં લોકાન્તઃ સ્પૃશતિ । તથા તમ્ અલોકાન્તમણું ચ સ્પૃશતિ વિવક્ષયાઽલોકાન્તસ્યાપિ ક્વચિત્પ્રદેશમાત્રત્વેન સૂક્ષ્મત્વસંભવાત્, તથા વાદરમપિ અલોકાન્તમ્ લોકાન્તઃ સ્પૃશતિ વિવક્ષયા ક્વચિદ્ વહુપ્રદેશતયા વાદરત્વસંભવાત્, તમલોકાન્તમૂર્ધ્વં સ્પૃશતિ અધઃ સ્પૃશતિ મધ્યે સ્પૃશતિ અન્તં ચ સ્પૃશતિ વિવક્ષયૈત્ર ઊર્ધ્વાદિદિક્ષુ લોકાન્તસ્યાલોકાન્તસ્ય ચ સંભવાત્, લોકાન્તઃ અલોકાન્તસ્યાદિ મધ્યમન્તં ચ સ્પૃશતીતિ, અથસ્તિર્યગ્-

નહીં હૈં ઇસ બાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ યહ આસન્નતા-નિકટતા-અનન્તરાવગાઢ હૈં-અર્થાત્ વ્યવધાનરહિત હૈં । વ્યવધાન સહિત નહીં હૈં-અર્થાત્ પરંપરાસંવદ્ધ નહીં હૈં । લોકાન્ત જો અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈં સો વહ અલોકાન્ત કા સ્પર્શ પરંપરાસંવદ્ધ-વ્યવધાન સહિત નહીં હૈં કિન્તુ વ્યવધાનરહિત હૈં ઇસલિયે એસા માનના ચાહિયે કિ લોકાન્ત પરંપરાસંવદ્ધ અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈં । અણુસૂક્ષ્મ અલોકાન્ત કા લોકાન્ત સ્પર્શ કરતા હૈં એસા જો કહા ગયા હૈં સો ઇસકા તાત્પર્ય યહ હૈં કિ અલોકાન્ત વિવક્ષાસે કિસી સ્થલપર પ્રદેશમાત્ર હોને કે કારણ સૂક્ષ્મ ભી હો સકતા હૈં । તથા વાદર અલોકાન્ત કા લોકાન્ત સ્પર્શ કરતા હૈં, એસા જો કહા ગયા હૈં સો ઇસ કા અભિપ્રાય યહ હૈં કિ વિવક્ષાવશ કિસી સ્થલપર વહુપ્રદેશવાલા હોને કે કારણ અલોકાન્ત વાદર ભી હો સકતા હૈં । ડસ અલોકાન્ત કો લોકાન્ત ઊર્ધ્વ અધઃ તિર્યક્ સ્પર્શ કરતા હૈં, એસા જો કહા ગયા હૈં સો ઇસ કા તાત્પર્ય યહ હૈં કિ ઊર્ધ્વાદિ-દિશાઓં મેં લોકાન્ત કા ઓર અલોકાન્ત કા સજ્જાવ રહતા હૈં । લોકાન્ત

(નજીકપણ) ડોઠ શકે છે પણ એવી આસન્નતા અહીં નથી તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે તે નિકટતા (આસન્નતા) શુ અનન્તરાવગાઢ છે ? એટલે કે વ્યવધાન (અંતર) રહિત છે ? લોકાન્ત જે અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે તે અલોકાન્તનો સ્પર્શ પરંપરાસંવદ્ધ-વ્યવધાન અંતર સહિત નથી પણ વ્યવધાન (અંતર) રહિત છે તેથી એવું માનવું જોઈએ કે લોકાન્ત પરંપરા સંબદ્ધ વ્યવધાન રહિત અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે અણુસૂક્ષ્મ અલોકાન્તનો લોકાન્તસ્પર્શ કરે છે એવું જે કહેવામા આવ્યું છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે અલોકાન્ત વિવક્ષાથી કોઈ સ્થળ પ્રદેશમાત્ર હોવાને કારણે સૂક્ષ્મ પણ સંભવી શકે છે તથા બાહર અલોકાન્તનો લોકાન્ત સ્પર્શ કરે છે એવું જે કહ્યું છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ અપેક્ષાએ કોઈ સ્થળ બહુ પ્રદેશવાળું હોય તેને કારણે અલોકાન્ત બાહર પણ સંભવી શકે છે. તે અલોકાન્તને લોકાન્ત ઊર્ધ્વ, અધઃ અને તિર્યક્ (તિરછો) સ્પર્શે છે એવું જે કહ્યું છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ઊર્ધ્વાદિ દિશાઓમા લોકાન્તનો અને

ઊર્ધ્વલોકાન્તાનામાદિમધ્યાન્તાનાં વિવક્ષયા કલ્પનાસમચાત્, ત ષાલોકાન્ત
લોકાન્તઃ સ્વચિપયે સ્પૃશતિ સ્પૃષ્ટાયગાઢાદૌ, નાચિપયઽસ્પૃષ્ટાદૌ સ્પૃશતિ, ઠં ષા
લોકાન્તં લોઘાન્ત આનુપૂર્વ્યા સ્પૃશતિ, આનુપૂર્વી ઘેદ પ્રયમે સ્થાને લોકાન્તઃ,
સત્તોડનન્તરં દ્વિતીયે સ્થાનેઽલોકાન્તઃ, ક્ષત્યવમચસ્થાનતયા સ્પૃશતિ અપયા ત
સ્પર્શનૈષ ન સ્પાત્, ષ ષાલોકાન્ત લોકાન્ત પદ્મપિ દિષ્ટુ સ્પૃશતિ લોકા

અલોકાન્ત કો આદિ મેં, મધ્ય મેં ઓર અન્ત મેં સ્પર્શ કરતા હૈ સો હસકા
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અલોકાન્ત કા જો અધોમાગ હૈ યહ આદિરુપ, મધ્ય
માગ તિર્યકરુપ ઓર ઉસ કા અત્તમાગ ઊર્ધ્વરુપ સે વિવક્ષાવશ કલ્પિત
કિયા જા સકતા હૈ। લોકાન્ત અલોકાન્ત કો અપને ચિપયમે છૂતા હૈ સો
હસ કા માય યહ હૈ કિ જય અલોકાન્ત સ્પૃષ્ટ ઓર અઘગાઢાવિરુપ મેં
હોતા હૈ તમી લોકાન્ત અલોકાન્ત કો છૂતા હૈ। ઓર જય યહ અલોકા
ન્ત સ્પૃષ્ટ ઓર અઘગાઢાવિરુપ મેં નહીં હોતા હૈ તય યહ ઉસે નહીં છૂતા
હૈ। અલોકાન્ત કો લોકાન્ત આનુપૂર્વી સે સ્પર્શ કરતા હૈ અનાનુપૂર્વી સે
નહીં, સો હસ કથનકા માય યહ હૈ કિ પ્રયમ સ્થાન મેં લોકાન્ત, ઉસકે
ષાદ્ દ્વિતીય સ્થાન મેં અલોકાન્ત હસ રુપ સે જો અઘસ્થાન હૈ ઉસ કા
નામ આનુપૂર્વી હૈ। હસ અઘસ્થાનરુપ આનુપૂર્વી સે લોકાન્ત અલોકાન્ત કા
સ્પર્શ કરતા હૈ। સ્પર્શ કરને મેં જો હસ પ્રકાર કી આનુપૂર્વી ન માની
જાયે તો લોકાન્ત દ્વારા અલોકાન્તકી સ્પર્શના હી નહીં હો સકતી હૈ।
લોકાન્ત અલોકાન્ત કો છહોં વિચારોં મેં સ્પર્શ કરતા હૈ ઇક દો ત્રીન

અલોકાન્તનો સદ્ભાવ શકે છે લોકાન્ત અલોકાન્તને અહિમ્, મધ્યમાં
અને અન્તમાં સ્પર્શ કરે છે એવું ને કહ્યું છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે
અલોકાન્તનો જે અધોમાગ છે તેને અહિક્ષિપ, મધ્યમાગને તિર્યક્ષિપે અને
અન્તમાગને ક્ષિપ્તરુપ વિવક્ષાની અપેક્ષાએ ક્ષપી શકાય છે, લોકાન્ત અલોકાન્ત
ને પોતાના વિષયમાં સ્પર્શે છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે અલોકાન્ત
સ્પૃષ્ટ અને અવગાઢાદિ રૂપે હોય છે ત્યારે જ લોકાન્ત અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે
અને જ્યારે તે અલોકાન્ત સ્પૃષ્ટ અને અવગાઢાદિકરૂપે હોતો નથી ત્યારે તે
તેને સ્પર્શતો નથી. અલોકાન્તને લોકાન્ત આનુપૂર્વીથી સ્પર્શે છે અનાનુપૂર્વીથી
નહીં. તે કથનનો સાવાર્ય આ પ્રમાણે છે-પ્રથમ સ્થાનમાં લોકાન્ત ત્યારબાદ
દ્વિતીય સ્થાનમાં અલોકાન્ત આ પ્રમાણે જે અવસ્થાન છે તેનું નામ આનુપૂર્વી છે.
આ અવસ્થાનરૂપ આનુપૂર્વીથી લોકાન્ત અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે એ
સ્પર્શ કરવામાં આ પ્રકારની આનુપૂર્વીને માનવામાં ન આવે તો લોકાન્ત વડે
અલોકાન્તનો સ્પર્શ જ ન થઈ શકે લોકાન્ત અલોકાન્તનો છબે વિચારોમાં

ન્તસ્ય પાર્શ્વતઃ સર્વતોઽલોકાન્તસ્ય ભાવાત્, અત્ર “ હૃદિસિં ” ઇત્યત્ર ‘દિસિં’ શબ્દેન વિદિશામપિ ગ્રહણં ભવતિ, અતો વિદિશ પૃથક્તયા ન કથિતાઃ । ઇત્યેવં લોકાન્તસ્યાલોકાન્તસ્પર્શનાયાઃ ભાવનાપ્રકારઃ । ઇમામેવ સ્પર્શનાભાવનાં મનસિ નિધાયોત્તર સૂત્રમાહ-‘હંતા’ઇત્યાદિ । ‘હંત ગોયમા’ દન્ત ગૌતમ । “લોયંતે અલોયંતં ફુસહ્ અલોયંતે વિ લોયંતં ફુસહ્” લોકાન્તોઽલોકાન્તં સ્પૃશતિ, અલોકાન્તોપિ લોકાન્તં સ્પૃશતિ, લોકાન્તો-લોકસ્યાન્તિમભાગઃ, સ ચ લોકાન્તઃ સ્પૃશત્યલોકમ્ ન કેવલં લોકાન્ત એવાલોકં સ્પૃશતિ કિન્તુ અલોકાન્તોપિ લોકાન્તં સ્પૃશત્યેવ યુક્તેરુભયત્ર સમાનતાત્, સંવન્ધસ્ય ચ દ્વિનિષ્ઠત્વાત્, નહિ યદા ઘટ

દિશાઓંમેં નહીં. સો ઇસ કથનકા તાત્પર્યં યહ હૈ કિ લોકાન્તકે આસ-પાસ ચારોં તરફ અલોકાન્ત રહતા હૈ યહાં “દિસિં” શબ્દસે ‘વિદિશા’ કા ભી ગ્રહણ હો જાતા હૈ અતઃ વિદિશા અલગ નહીં બતાઈ ગઈ હૈ । ઇસ પ્રકાર સે લોકાન્ત મેં અલોકાન્ત કી સ્પર્શનાકી ભાવના કહીગઈ હૈ । ઇસી સ્પર્શનાકી ભાવના કો મન મેં રાખકર સૂત્રકારને યહ “હંતા ગોયમા! લોયંતે અલોયંતં ફુસહ્, અલોયંતે લોયંતં ફુસહ્” ઉત્તર સૂત્ર કહા હૈ । ક્યોંકિ લોકકે ચારોં ઓર જબ અલોક હૈ તો યહ સ્વાભાવિક વાત હૈ કિ લોકાન્ત અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરેગા ઓર અલોકાન્ત લોકાન્ત કા સ્પર્શ કરેગા, યહ વાત પહિલે પ્રકટ કી હી જા ચુકી હૈ કિ લોક કા અંતિમ ભાગ લોકાન્ત હૈ ઓર અલોક કા અંતિમ ભાગ અલોકાન્ત હૈ । લોકકા અન્તિમભાગ અલોક કા સ્પર્શ કરતા હૈ કેવલ ઇતના હી નહીં હૈ કિ લોકાન્ત હી અલોકકા સ્પર્શ કરતા હો, કિન્તુ યુક્તિ કી ઉભયત્ર

સ્પર્શ કરે છે-એક, બે, ત્રણ વગેરે દિશાઓમાં જ નહીં આ કથનનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે- લોકાન્તની આબુખાબુ એમેર અલોકાન્ત હોય છે. “ દિસિં ” શબ્દથી વિદિશાઓનું ગ્રહણ થઈ જાય છે માટે વિદિશાઓને બુદ્ધી નથી કહી. આ પ્રકારે લોકાન્તમાં અલોકાન્તની સ્પર્શનાની ભાવના કહેવામાં આવી છે એજ સ્પર્શનાની ભાવનાને ધ્યાનમાં રાખીને સૂત્રકારે આ ઉત્તરસૂત્રો કહ્યાં છે- “ હંતા ગોયમા ! લોયંતે અલોયંતં ફુસહ્, અલોયંતે વિ લોયંતં ફુસહ્ ” લોકની ચારે તરફ જો અલોક જ છે તો એ વાત સ્વાભાવિક જ છે, કે લોકાન્ત, અલોકાન્તનો અને અલોકાન્ત, લોકાન્તનો સ્પર્શ કરે. એ વાત તો અમે પહેલા જ ખતાવી ચૂક્યા છીએ કે લોકનો જે અંતિમ ભાગ છે તેને લોકાન્ત કહે છે અને અલોકનો જે અંતિમ ભાગ છે તેને અલોકાન્ત કહે છે લોકનો અંતિમ ભાગ અલોકનો સ્પર્શ કરે છે એટલું જ નહીં પણ યુક્તિની બન્ને ઠેકાણે સમાનતા હોવાને

સયોગિ ભૂતલ મવતિ તદા ભૂતલસ્ય ઘટેન સહ સંયોગામાયો મવતિ, તત્કસ્ય હેતો ? સંયોગસ્યોમયવૃષ્ટિસ્થનિયમાત્ સયથા-ઘટસ્ય ભૂતલે સયોગો મવતિ તસ્માલે ભૂતલસ્યાપિ સયોગો ઘટે મવત્યેવ, તથૈવ પ્રકૃતેપિ યદા લોકાન્તસ્યા લોકાત્તેન સહ સ્પર્શસ્તદાલોકસ્યાપિ લોકાત્તેન સ્પર્શોઽનિવારિત ઇવ, इत्याश्रये नैव सूत्रकृता फणितम्, 'અભ્યોયતે વિ ભ્યોયંત ફુસહ' અલોકાન્તોપિ લોકાન્તં સ્પૃશ્વતિ, યથા લોકાન્તસ્યાલોકાત્તેન સ્પર્શસ્તદાલોકાન્તસ્ય લોકાન્તેન સ્પર્શો મવત્યેવતિ, एतावानेवात्र भेद-यदा लोकान्तः स्पर्शनायाः विशेषणं भवति तदा

સમાનતા દોનેકે કારણ અલોકાન્ત મી લોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ, ક્યોં કિ સયથ જો હોતા હૈ થહ દ્વિનિષ્ઠ અર્થાત્ એક દુસરેસે મિલા દુઆ હોતા હૈ, જૈસે-જય ઘટસયોગવાલા ભૂતલ હોતા હૈ-અર્થાત્ ઘટ કા સંયોગ જય ભૂતલસે હોતા હૈ-તો જિસ પ્રકાર ઘટકા સયોગ ભૂતલ સે હૈ વસી પ્રકાર સે ભૂતલકા મી સંયોગ ઘરસે હૈ, ક્યોંકિ એમા નિયમ હૈ કિ સંયોગ સમય દોનોં હી પદાર્થોં મેં રહનેવાલા હોતા હૈ । જિસ કાલ મેં ઘટ કા ભૂતલકે સાથ સયોગ હોતા હૈ, વસ કાલમેં ભૂતલકા મી સયોગ ઘટ કે સાથ હોતા હી હૈ । હસીતરહ (યહાં પર) મી જય લોકાન્તકા અલોકાન્ત કે સાથ સ્પર્શ હોતા હૈ, તય અલોક કા મી લોકાન્ત કે સાથ સ્પર્શ હોના મી સ્વતઃ પ્રાપ્ત હો જાના હૈ । હસો આશાય સે સૂત્રકારને એસા કહા હૈ કિ "અભ્યોયતે વિ ભ્યોયંત ફુસહ" અલોકાન્ત મી લોકાન્તકા સ્પર્શ કરતા હૈ । જૈસે લોકાન્તકા અલોકાન્તકે સાથ સ્પર્શ હોતા હૈ એસે હી અલોકાન્ત કા લોકાન્તકે સાથ સ્પર્શ હોતા હૈ । અન્તર કેષલ

કારણે અલોકાન્ત પજુ લોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે કારણ કે જે સબંધ હોય છે તે એક તરફી હોતો નથી. પણ જે તરફી હોય છે તેમ કે એ બધાનો સંયોગ ધરતી સાથે હોય તો ધરતીનો સંયોગ પદાની સાથે પણ હોય છે જ જેવી રીતે જે કાળે બધાનો ધરતી સાથે સંયોગ હોય છે તે કાળે ધરતીનો પણ પદાની સાથે સંયોગ હોય છે એજ પ્રમાણે એ લોકાન્તનો અલોકાન્ત સાથે સ્પર્શ થતો હોય તો અલોકાન્તનો પણ લોકાન્ત સાથે સ્પર્શ થવાની વાતનું બાપો બાપ પ્રતિપાદન થઈ જાય છે એ લોકાન્તનો અલોકાન્ત સાથે સ્પર્શ થતો હોય તો અલોકાન્તનો લોકાન્ત સાથેનો સ્પર્શજય સબંધ દૂર કરી શકે એવી કાણ બાબત છે ખરી ? એ જ કારણે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે 'અભ્યોયત વિ ભ્યોયંત ફુસહ' 'અલોકાન્ત પણ લોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે' જેવી રીતે લોકાન્તનો અલોકાન્ત સાથે સ્પર્શ થાય છે, એવી જ રીતે અલોકાન્તનો પણ લોકાન્ત સાથે સ્પર્શ

અલોકાન્તસ્તાદશસ્પર્શનાયા વિશેષ્યં, યદા તુ અલોકાન્તઃ સ્પર્શનાયાઃ વિશેષણં ભવતિ તદા લોકાન્તઃ સ્પર્શનાયાઃ વિશેષ્યં ભવતિ કિન્તુ સ્પર્શશ્રયત્વં તુ ઉભયોઃ સમાનમેવ, વિશેષણવિશેષ્યભાવે એવ કેવલં વૈલક્ષણ્યમિતિ । એવમેવ ભાવનાપ્રકારઃ સર્વત્રાગ્રિમસૂત્રેઽપિ કરણીય ઇતિ ।

પુનર્ગૌતમઃ પ્રશ્નયતિ ‘તં મંતે ! કિં પુટ્ટં ફુસહ અપુટ્ટં ફુસહ’ તદ્ ભદન્ત કિં સ્પૃષ્ટં સ્પૃશતિ અસ્પૃષ્ટં સ્પૃશતિ, હે ભદન્ત! યોઽયં લોકાન્તઃ સ્પૃશતિ અલોકાન્તં તત્ કિં સ્પૃષ્ટમલોકાન્તં સ્પૃશતિ અસ્પૃષ્ટં વા સ્પૃશતીતિ પ્રશ્નાશયઃ, ભગવાનાહ—
“ જાવ નિયમા છદિસિં ફુસહ ” યાવત્ નિયમાત્ ષડ્દિશં સ્પૃશતિ,

ઇતના હી રહતા હૈ કિ જબ લોકાન્ત સ્પર્શના કા વિશેષણ બનતા હૈ તબ અલોકાન્ત ઉસ સ્પર્શના કા વિશેષણ નહીં રહતા હૈ ઓર જબ અલોકાન્ત સ્પર્શના કા વિશેષણ હોતા હૈ તબ લોકાન્ત ઉસ સ્પર્શના કા વિશેષણ નહીં રહતા હૈ પરન્તુ સ્પર્શશ્રયત્વ મેં કોઈ ભેદ નહીં આતા હૈ । યહ તો દોનોં જગહ મેં સમાન હી રહતી હૈ । સિર્ફ વિશેષણવિશેષ્ય સંબંધ મેં હી અન્તર રહતા હૈ । ઇસી તરહ સે ભાવના કા પ્રકાર સર્વત્ર આગે આનેવાછે સૂત્રોં મેં બી કર લેના ચાહિયે ।

“તં મંતે ! કિં પુટ્ટં ફુસહ, અપુટ્ટં ફુસહ” યહ પ્રશ્ન હૈ, ઇસ કા તાત્પર્ય ઇસ પ્રકાર સે હૈ કિ હે ભદન્ત ! જો યહ અલોકાન્તકા સ્પર્શ કરતા હૈ સો ક્યા વહ અલોકાન્ત સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તબ લોકાન્ત ઉસ અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ કિ વહ અલોકાન્ત અસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તબ લોકાન્ત ઉસ અલોકાન્તકા સ્પર્શ કરતા હૈ ? ઇસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુએ પ્રભુ કહતે હૈં કિ (જાવ નિયમા છદિસિં ફુસહ) યાવત્ ઇસ નિયમ સે

થાય છે તદ્વાવત એટલો જ રહે છે કે બ્યારે લોકાન્ત સ્પર્શનાનું વિશેષણ બને છે ત્યારે અલોકાન્ત તે સ્પર્શનાનું વિશેષણ રહેતું નથી, અને બ્યારે અલોકાન્ત સ્પર્શનાનું વિશેષણ બને છે ત્યારે લોકાન્ત તે સ્પર્શનાનું વિશેષણ રહેતું નથી પરન્તુ સ્પર્શનાના આશ્રયપણુમા કોઈ ભેદ પડતો નથી તે તો બન્ને જગ્યાએ સમાન જ રહે છે કેવળ વિશેષણ અને વિશેષ્યના સબધમા જ ફેર રહે છે એજ પ્રમાણે ભાવનાનો પ્રકાર પણ સર્વત્ર આગળના સૂત્રોમા કરી લેવો જોઈએ “તં મંતે ! કિં પુટ્ટં ફુસહ, અપુટ્ટં ફુસહ ?” આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે— હે પૂન્ય ! શું અલોકાન્ત સ્પૃષ્ટ હોય છે ત્યારે લોકાન્ત અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે કે અલોકાન્ત, અસ્પૃષ્ટ હોય છે ત્યારે લોકાન્ત અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે ? તેનો ઉત્તર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે— (જાવ નિયમા છદિસિં ફુસહ) યાવત્ તે નિયમથી છએ દિશાઓમાં સ્પર્શ કરે છે, એટલે કે

યોડ્ય લોકાન્તઃ સ્પૃશ્યલોકાન્તં તન્નિયમતઃ સ્પૃષ્ટમેત્ર, અવગાહિતમેત્ર સત્પિપયમે
વાનુપૂર્વ્યેષ સ્પૃશ્વતીત્યાદિ, इति मावः, इह यावत् क्षदेन पूर्वप्रकरणपठितावमा
सनपाठः सयोंपि सग्राह्यः, किन्तु 'ओभासइ' इत्यस्य स्थाने 'कुसइ' इति पठनीयम्।
अथ द्वीपसागरादिस्पर्शनामाह—“दीवंते” इत्यादि, ‘दीवंते भंते ! सागरं कुसइ
सागरंते वि दीवंत कुसइ” द्वीपान्तो भदन्त ! सागरान्तं स्पृशति सागरान्तोपि
द्वीपान्तं स्पृशति किम् ? भगवानाह—‘इते ’त्यादि, ‘इंता जाव नियमा
छदिसि कुसइ’ इत गौतम ! यावन्निपमात् पइदिशं स्पृशति, नियमतो द्वीपान्तः

છહોં દિશાઓંમેં સ્પર્શ કરતા હૈ। અર્થાત્ જો યહ લોકાન્ત અલોકાન્ત કા
સ્પર્શ કરતા હૈ સો યહ અલોકાન્ત સ્પૃષ્ટ હી હોતા હૈ, અવગાહિત હી
હોતા હૈ, સત્પિપય હી હોતા હૈ, આનુપૂર્વીયુક્ત હી હોતા હૈ તમી જાકર
લોકાન્ત અલોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ, इत्यादि। यहाँ “यावत्” शब्द
से पूर्व प्रकरण में—अवभासना के प्रकरण में—पठित समस्त पाठ ग्रहण
किया गया है। यहाँ यह पाठ अवभासना के साथ लगाया जाता है
और यहा यह स्पर्शना के साथ लगेगा इसलिये “ओभासइ”को जगइ
“कुसइ” ऐसा बोलना चाहिये। अथ सूत्रकार द्वीप, सागर आदि की
स्पर्शना के विषय में कथन करते हुए कहते हैं कि—(दीवंते भंते ! साग
रन्तं कुसइ, सागरंते वि दीवंत कुसइ) हे भदन्त ! क्या सागरान्त
द्वीपान्त का स्पर्श करता है? और क्या द्वीपान्त सागरान्तका स्पर्श करता
है ? तब इस प्रश्न का उत्तर देते हुए भगवान् कहते हैं कि—(इंता जाव
नियमा छदिसि कुसइ) हां गौतम ! यावत् नियम से छहों दिशाओं का

ન્યારે લોકાન્ત અલોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે ત્યારે તે અલોકાન્ત સ્પૃષ્ટ જ
હોય છે, અવગાહિત જ હોય છે સત્પિપય જ હોય છે, અને આનુપૂર્વીયુક્ત
જ હોય છે અહીં “યાવત્” પદથી પૂવના અવભાસનાના પ્રકરણમાં કહેલ
તમામ પાઠ શ્રવણ કરવામાં આવ્યો છે આ તે સૂત્રપાઠ અવભાસનાને લાગુ
પડે છે ન્યારે અહીં તે પાઠ સ્પર્શનાને લાગુ પાડવાનો છે તે કારણે “ઓમા
સહ” ને ઠેકાણે ‘કુસહ’ કહેવું બોધબો

હવે સૂત્રકાર દ્વીપ સાગર વગેરેની સ્પર્શનાના વિષયમાં કથન કરતા કહે
છે કે—(દીવંતે ભંતે ! સાગરંત કુસહ, સાગરંતે વિ દીવંત કુસહ ?) હે ભગવન્ !
શ સાગરાન્ત દ્વીપાન્તનો સ્પર્શ કરે છે ? અને દ્વીપાન્ત સાગરાન્તનો સ્પર્શ કરે છે ?
ઉત્તર—(ઈંતા જાવ નિયમા છદિસિ કુસહ) હા, ગૌતમ ! યાવત્ નિયમથી
છબે દિશાઓનો સ્પર્શ કરે છે, બેટલે કે નિયમથી સાગરાન્તનો દ્વીપાન્ત

સાગરાન્તં સ્પૃશતિ સાગરાન્તોપિ દ્વીપાન્તં સ્પૃશતિ, તત્રાપિ ઝર્ધ્વાધસ્તિર્યગાદિષુ સર્વત્રેવ સ્પર્શના ભવત્યેવેતિ ભાવઃ, યથા લોકાન્તાદિસૂત્રે ભાવના કૃતા તથા દ્વીપાન્તસાગરાન્તસૂત્રેષ્વપિ ભાવના કર્તવ્યૈત્ર, કેવલં દ્વીપાન્તાદિસૂત્રેષુ અયં ભેદઃ, તથાહિ 'છદિસિ' इत्यस्येयं भावना—योजनसहस्रावगाढाः द्वीपाः समुद्राश्च भवन्ति, ततश्चोपरि विद्यमानान् अधश्च विद्यमानान् द्वीपसमुद्रयोः प्रदेशानाश्रित्यो-
 ઝર્ધ્વાધઃદિશોઃ સ્પર્શના વક્તવ્યા, દ્વીપસમુદ્રયોઃ પૂર્વપશ્ચિમદક્ષિણોત્તરદિશાસ્તુ પ્રતીતા એવ સર્વત્ર એવ દ્વીપાદિપ્રદેશાનામવસ્થાનાત્. પુનઃ પ્રશ્નયતિ 'એવં એણં અભિ-
 લાવેણં ઉદયંતે પોયંતં ફુસહ, છિદતે દૂસંતં, છાયંતે આયવંતં' એવમેતેનાભિલા-
 પેન ઉદકાન્તઃ પોતાન્તં સ્પૃશતિ, છિદ્રાન્તો દૂષ્યાન્તં, છાયાન્ત આતપાન્તં સ્પૃશતિ,

સ્પર્શ કરતા હૈ। અર્થાત્ નિયમ સે સાગરાન્ત કા દ્વીપાન્ત સ્પર્શ કરતા હૈ
 ઔર દ્વીપાન્ત ભી સાગરાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ। યહાં પર ભી ઝર્ધ્વ, અધઃ
 તિર્યગ્ આદિ મેં સર્વત્ર હી સ્પર્શના હોતી હૈ। જૈસે લોકાન્તાદિ સૂત્ર મેં
 ભાવના કી ગઈ હૈ ઁસી પ્રકાર સે દ્વીપાન્ત ઔર સાગરાન્ત સૂત્રોં મેં ભી
 ભાવના કર લેની ચાહિયે। કેવલ દ્વીપાન્તાદિ સૂત્રોં મેં જો ભેદ હૈ વહ
 હસ પ્રકાર સે હૈ—“છદિસિ” હસ સૂત્રકી એસી ભાવના હૈ કિ દ્વીપ ઔર
 સમુદ્ર હજાર યોજન અવગાઢ હૈં હસલિયે દ્વીપ ઔર સમુદ્રોં કે ઁપર નીચે
 વિદ્યમાન પ્રદેશોં કો આશ્રિત કર કે ઝર્ધ્વદિશા ઔર અધોદિશા કી સ્પર્શના
 કહની ચાહિયે। દ્વીપ સમુદ્રોં મેં પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર ઔર દક્ષિણ યે ચાર
 દિશાઁતો પ્રસિદ્ધ હી હૈં, ક્યોંકિ દ્વીપાદિકોં કે પ્રદેશોં કા અવસ્થાન ચારોં
 ઔર હી હોતા હૈ। (એવં એણં અભિલાવેણં ઉદયતે પોયંતં ફુસહ છિદંતે
 દૂસંતં, છાયતે આયવંતં) હે અદન્ત ! તો ક્યા હસ પ્રકારસે હસ અભિ-
 લાપકે કથનસે પાનીકા અન્ત પોત-જહાજ-નૌકા કે અતકો, સ્પર્શ કરતા

સ્પર્શ કરે છે અને દ્વીપાન્તનો સાગરાન્ત સ્પર્શ કરે છે આહીં પણ ઝર્ધ્વ,
 અધ અને તિર્યગ્ વગેરેમા સર્વત્ર સ્પર્શના થાય છે જે રીતે લોકાન્તાદિ
 સૂત્રમાં ભાવના સમજાવવામા આવી છે તે રીતે દ્વીપાન્ત અને સાગરાન્તસૂત્રોમા
 પણ ભાવના સમજાવેલી દ્વીપાન્તાદિ સૂત્રોમા ફક્ત આટલોજ ભેદ છે—“છદિસિ”
 આ સૂત્રની ભાવના એવી છે કે દ્વીપ અને સમુદ્ર એક હજાર થોજનમાંજ
 અવગાઢ છે તે કારણે દ્વીપ અને સમુદ્રોના ઉપર નીચે વિદ્યમાન
 પ્રદેશોનો આશ્રય કરીને જ ઝર્ધ્વદિશા અને આધોદિશાની સ્પર્શના કહેવી જોઈએ
 દ્વીપ અને સમુદ્રોમા પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એ ચારે દિશાઓ તો
 પ્રસિદ્ધ જ છે કારણ કે દ્વીપ વગેરે પ્રદેશોનુ અવસ્થાન ચારે તરફ હોય જ છે.

(એવં એણં અભિલાવેણં ઉદયતે પોયંતં ફુસહ છિદંતે દૂસંતં, છાયતે આયવંતં ?)
 હે ભગવન્ ! તો શુ આ પ્રકારે આ અભિલાપના કથન પ્રમાણે પાણીનો
 અતિમ ભાગ જહાજના અતિમ ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ? છેદનો અન્તભાગ વચ્ચેના

મગવાનાહ—‘જાવ નિયમા છરિસિ ફુમ્’ યાવત્ નિયમાત્ પદ્ધિર્નિ
 સ્પૃશ્વતિ, તમોદયાતો નધાધુદકાન્ત પોતાન્તં=નોઠાયા અન્તમાગ સ્પૃશ્વતિ, અથો
 ષ્ઠાયાપેક્ષયા ઉર્ધ્વાધઃપ્રદેશો કલ્પયિતયા ઉર્ધ્વાધોદિશોઃ સ્પર્શના જ્ઞાતમ્યાઃ,
 અથવા નછે નિમગ્નજ્ઞાનનન્તરઘૂર્ણાધોદિશારુચ્છાયાપક્ષયા સ્પર્શના વાચ્યા।
 ‘છિદંતે દૂસંત’ इति छिद्रान्तो दृप्यान्त સ્પૃશ્વતિ, દૂપ્યસ્પ=વસ્ત્રસ્પાન્તઃ, દૂપ્યા-
 ન્તઃ, ઈ સ્પૃશ્વતિ, અપ્રાપિ વસ્ત્રસ્યોચ્છાયમપેક્ષ્ય પદ્સરપિ દિશુ સ્પર્શનાયાઃ ભાવના
 કર્મણીયા, ‘છાયતે માયત્વ’ છાયાન્ત આતપાન્ત સ્પૃશ્વતિ, અન્ન છાયામેવેન પદ્ધિગ
 માવના પદં કર્તવ્યમ્યા-આતપે ગગનવર્તિપથિપ્રમૃતિમ્યસ્ય યા છાયા તદન્તઃછાયાન્તઃ

હે ? છેદકા અન્ત ષરજક અન્તકો સ્પર્શ કરતા હૈ ? છાયા કા અન્ત આત
 પકે અન્ત કો સ્પર્શ કરતા હૈ ? તો હસ કા ઉત્તર વેતે હુવ મગધાન કહતે
 હૈ કિ હાં ગૌતમ । યાવત્ નિયમસે છદોં વિદ્યાઓં કા સ્પર્શ કરતા હૈ ।
 નદી આદિ કે પાનીકા અન્ત નૌકાકે અન્તમાગકા સ્પર્શ કરતા હૈ । યહાં
 પર ષ્ઠાયા-ઉર્ધ્વાઈ કી અપેક્ષા સે ઊર્ધ્વપ્રદેશ ઓર અધઃપ્રદેશોં કી
 કલ્પના કરની ચાહિયે । હમ પ્રકાર કો કલ્પનાસે ઊર્ધ્વદિશા ઓર અધો-
 વિશા કી સ્પર્શના જાનની ચાહિયે । અથવા જલ મેં દૂપનેકે વાદ ઊર્ધ્વ
 દિશા ઓર અધોદિશાકી સ્પર્શના ઉચ્છાયકી અપેક્ષાસે કહની ચાહિયે ।
 “છિદંતે દૂસંત” છિદ્રાન્ત દૂપ્યાન્ત કા સ્પર્શ કરતા હૈ । દૂપ્ય શબ્દ કા
 અર્થ વસ્ત્ર હૈ । વસ્ત્ર કા અન્તમાગ દૂપ્યાન્ત હૈ । યહા પર ની વસ્ત્ર કી,
 ઉર્ધ્વાઈ કી અપેક્ષા કર કે છદોં વિદ્યાઓં મેં સ્પર્શનાકી ભાવના કરની
 ચાહિયે । છાયા કા અન્ત આતપ કે અન્તકા સ્પર્શ કરતા હૈ । યહાં છાયા
 કે મેદસે ૬ વિદ્યા કી ભાવના હસ પ્રકાર સે કરની ચાહિયે-આતપમેં

અન્તમાગને સ્પર્શ કરે છે ? છાયાને અન્તમાગ તડકાના અન્તમાગને સ્પર્શ
 કરે છે ? તેને ઉત્તર ભવવાન આ પ્રમાણે જાપે છે-હા, ગૌતમ । યાવત્ હમે
 વિદ્યાઓને સ્પર્શ કરે છે તેમા પાણીને અતમાગ જઠાગના અતમાગને સ્પર્શ કરે
 છે અહીં જાયાઈની અપેક્ષાએ ઊર્ધ્વ પ્રદેશ અને અધઃપ્રદેશોની કલ્પના કરવી જોઈએ.
 અથવા પાણીમા દૂપ્યા પછી ઊર્ધ્વદિશા અને અધોદિશાની સ્પર્શના ઉચ્છાય (ઉચ્છાઈ)
 ની અપેક્ષાએ કરેલી જોઈએ. ધિરતે દૂસંત ” છિદ્રાન્તમાગ દૂપ્યાન્તમાગને સ્પર્શ
 કરે છે “દૂપ્ય” જોડે વસ્ત્ર”વસ્ત્રના અતમાગને દૂપ્યાન્ત કહે છે અહીં પણ
 વસ્ત્રની જાયાઈની અપેક્ષાએ હમે વિદ્યાઓમાં સ્પર્શનાની ભાવના કરવી જોઈએ.
 છાયાને અતમાગ તડકાના અતમાગને સ્પર્શ કરે છે અહીં છાયાના
 ચોરસી ૭ વિદ્યાની છાયાને ભાવ આ પ્રમાણે સમજવો-તડકામા આકાશમાં

સ ચ છાયાન્ત આતપાન્તં ચતુર્થ્યપિ દિક્ષુ સ્પૃશતિ, તથા તસ્યા એવ છાયાયા ભૂમેઃ સકાશાત્ તદ્ દ્રવ્યપર્યન્તં યાવદુચ્છ્રાયો વિઘટે તતશ્ચ છાયાન્ત આતપાન્તમૂર્ધ્વમધશ્ચ સ્પૃશતિ । અથવા તયોરેવ છાયાઽસતપયોઃ પુદ્ગલાનામસંખ્યેયપ્રદેશાવગાહિત્વાત્ ઉચ્છ્રાયસદ્ભાવઃ, તત્સદ્ભાવાદ્ ઝઘ્વાધોવિભાગસ્યાપિ સદ્ભાવઃ, તતશ્ચ છાયાન્ત આતપાન્તમૂર્ધ્વમધશ્ચ સ્પૃશતીતિ, એતત્સર્વમવિકૃત્યાહ—‘જાવ નિયમા છદ્ધિસિ ફુસઈ’ યાવત્ નિયમાત્ પડદિશ સ્પૃશતીતિ ભાવઃ ॥સૂ.૦૨॥

॥ ઇતિ સ્પર્શનાવિચારઃ ॥

અથ ક્રિયાવિચારઃ નિરૂપ્યતે—

इह स्पर्शनाया अधिकारात् प्राणातिपाताद्यष्टादशपापस्थानजनितकर्मणः

ગગનમાં ઉડતે હુણ પક્ષી આદિ દ્રવ્યકી જો છાયા, હસ છાયાકા જો અન્ત વહ છાયાન્ત હૈ । વહ છાયાન્ત આતપ કે અંતકો ચારો દિશાઓમાં સ્પર્શ કરતા હૈ । તથા-ઉસી છાયાકી ઝંચાઈ જો ભૂમિ સે લેકર જિસ કી વહ છાયા હૈ વહાંતક હૈ વહ ઉસ છાયા કા અન્ત હૈ । વહ છાયાન્ત આતપાન્ત કો ઁંચે નીચે સ્પર્શ કરતા હૈ । અથવા-જો પુદ્ગલ હોતે હૈં વે અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહી હોતે હૈં । છાયા ઔર આતપ ચે પુદ્ગલ હૈં । હસ-લિયે હન દોનોમાં ઉચ્છ્રાયકા સદ્ભાવ હોને કે કારગઝઘ્વ ઔર અધોવિ-ભાગ હો જાતા હૈ । હસસે છાયાન્ત આતપાન્ત કો ઁંચે ઔર નીચે સ્પર્શ કરતા હૈ । હન સબકો અધિકૃત કરકે સૂત્રકાર ને “ જાવ નિયમા છદ્ધિસિ ફુસઈ ” એસા કહા હૈ ॥સૂ.૦૨॥

॥ સ્પર્શનાવિચાર સમાપ્ત ॥

ઉડતા પક્ષી વગેરેની જે છાયા પડે છે તે છાયાના અન્તભાગને છાયાન્ત ભાગ કહે છે. તે છાયાન્ત ભાગ તડકાના અન્તભાગને ચારે દિશાઓમાં સ્પર્શે છે. તથા-પૃથ્વીની અપેક્ષાએ જેની તે છાયા છે ત્યાં સુધીની ઊંચાઈને તે છાયાની ઊંચાઈકહે છે તે છાયાના ઉપર નીચેના અન્તભાગો તડકાના અંતભાગને ઊંચે તથા નીચે સ્પર્શે છે અથવા પુદ્ગલો અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહી હોય છે છાયા અને તડકો પણ પુદ્ગલ છે તે કારણે તે બન્નેમા ઊંચાઈનો સદ્ભાવ હોવાથી ઊર્ધ્વ અને અધોવિભાગ બની શકે છે તેથી જ કહ્યું છે કે છાયાન્ત ભાગ તડકાના અંત ભાગના ઉપર અને નીચે સ્પર્શ કરે છે આ બધાની અપેક્ષાએ જ સૂત્ર-કાર “ જાવ નિયમા છદ્ધિસિ ફુસઈ ” યાવત્ નિયમથી છાયા દિશાઓ સ્પર્શે છે, એવું કહ્યું છે ॥ સૂ. ૨ ॥

સ્પર્શનાવિચાર સમાપ્ત

स्पर्शनामधिकृत्याह—‘अत्थि’ इत्यादि ।

मूलम्—अत्थि ण भते ! जीवा ण पाणाइवायकिरिया कज्जइ, हता अत्थि । सा भते ! किं पुट्टा कज्जइ, अपुट्टा कज्जइ, जाव निव्वाघाएण छदिसिं वाघाय पट्टच्च सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं, सिय पच दिमिं । सा भते किं कडा कज्जइ, अकडा कज्जइ?, गोयमा! कडा कज्जइ नो अकडा कज्जइ । सा भते किं अत्त कडा कज्जइ परकडा कज्जइ तदुभयकडा कज्जइ । गोयमा ! अत्त कडा कज्जइ नो परकडा कज्जइ, नो तदुभयकडा कज्जइ, सा भते ! किं आणुपुव्विकडा कज्जइ, अणाणुपुव्विकडा कज्जइ?, गोयमा ! आणुपुव्विकडा कज्जइ, णो अणाणुपुव्विकडा कज्जइ, जा य कडा जाय कज्जइ, जा य कज्जिस्सइ सव्वा सा आणुपुव्विकडा णो अणाणुपुव्विकड—त्ति वत्तव्व सिया । अत्थि णं भते नेरइयाणं पाणाइवायकिरिया कज्जइ?, हता अत्थि । सा भते ! किं पुट्टा कज्जइ अपुट्टा कज्जइ?, जाव नियमा छदिसिं कज्जइ, सा भते किं कडा कज्जइ अकडा कज्जइ, त चेव जाव णो अणाणुपुव्विकड—त्ति वत्तव्व सिया । जहा नेरइया तहा एगिं दियवज्जा भाणियव्वा जाववेमाणिया । एगिंदिया जहा जीवा तहा भाणियव्वा । जहा पाणाइवाए तहा सुसावाए, अदिण्णादाणे, मेट्ठणे, परिग्गहे, कोहे जाव मिच्छादसणसल्ले, एवंप एए अट्टारस, चउवीस दढगा भाणियव्वा, सेव भते ! सेवं भते त्ति भगव गोयमे समणं भगव जाव विहरइ ॥ सू० ३ ॥

छाया—अस्ति सख्यं गन्तव्यं जीवानां पाणातिपातः खलु क्रिया क्रियते ! हन्त अस्ति, सा भवन्त किं रपूष्ठा क्रियते अस्पूष्ठा क्रियते यावन्निर्वापातेन पश्चिदिशम् व्यापातं प्रतीत्य स्यात्त्रिदिशं, स्वापतुर्दिशं, स्वात्यश्चदिशम् ‘सा भवन्त’ किं कृता क्रियते अकृता क्रियते?, गोयम ! कृता क्रियते नो अकृता क्रियते । सा

भदन्त । किमात्मकृता क्रियते परकृता क्रियते तदुभयकृता क्रियते?, गौतम ।
 आत्मकृता क्रियते नो परकृता क्रियते नो तदुभयकृता क्रियते । सा भदन्त ।
 किमानुपूर्वीकृता क्रियतेऽनानुपूर्वीकृता क्रियते?, गौतम ! आनुपूर्वीकृता क्रियते
 नो अनानुपूर्वीकृता क्रियते, या च कृता या च क्रियते या च करिष्यते सर्वा सा
 आनुपूर्वी कृता नो अनानुपूर्वीकृता इति वक्तव्यं स्यात् । अस्ति भदन्त ! नैरयि-
 काणां प्राणातिपाते क्रिया क्रियते?, हंत अस्ति, सा भदन्त! किं स्पृष्टा क्रियतेऽस्पृष्टा
 क्रियते?, यावन्नियमात् पड्दिशं क्रियते । सा भदन्त । किं कृता क्रियते अकृता
 क्रियते, तदेव यावन्नो अनानुपूर्वीकृता इति वक्तव्यं स्यात् । यथा नैरयिकास्तथा
 एकेन्द्रियवर्जा भणितव्या यावद्वैमानिकाः एकेन्द्रिया यथा जीवास्तथा भणितव्याः।
 यथा प्राणातिपाते तथा मृषावादेः अदत्तादाने, मैथुने, परिग्रहे, क्रोधे-
 यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये, एवमेतेऽष्टादश चतुर्विंशतिर्दण्डका भणितव्याः तदेवं
 भदन्त तदेवं भदन्त इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं यावद्विहरति ॥मू०३॥

टीका—‘अत्थि णं भंते’ अस्ति खलु भदन्त । ‘जीवाणं’ जीवानां ‘पाणाइ-
 वायकिरिया कज्जइ’ प्राणातिपातक्रिया क्रियते = क्रिया भवति किम् ? ।
 भगवानाह—‘हंते’त्यादि । “हंता अत्थि” हन्त अस्ति, हन्तेति स्वीकारे ।
 तथा च हे गौतम ! जीवानां प्राणातिपातक्रिया भवति, पुनर्गौतमः पृच्छति—
 ‘सा भंते किं पुट्ठा कज्जइ अपुट्ठा कज्जइ’ सा क्रिया भदन्त! किं स्पृष्टा क्रियते

क्रियाविचार—

यहां स्पर्शना का अधिकार होने से प्राणातिपात आदि अठारह पापस्था-
 नों से उत्पन्न कर्मोंकी स्पर्शना को लक्ष्य कर सूत्रकार कहते हैं—“अत्थि
 णं भंते” इत्यादि “अत्थि णं भंते ! जीवाण पाणाइवाय०” इत्यादि ।
 टीकार्थ—(अत्थि णं भंते ! जीवाणं पाणाइवायकिरिया कज्जइ) हे भदन्त!
 जीवों के प्राणातिपात क्रिया होती है क्या ? (हंता अत्थि) हां गौतम ।
 जीवों के प्राणातिपात क्रिया होती है । (सा भंते! किं पुट्ठा कज्जइ, अपुट्ठा
 कज्जइ) हे भदन्त ! वह प्राणातिपात क्रिया जो जीवों के होती है सो

क्रियाविचार

अर्द्धी स्पर्शनानु कथन आगतुं डोवार्थी प्राणातिपात वजोरे १८पापस्थानोत्थी उत्पन्न
 थयेल कर्मोनी स्पर्शनाने अनुलक्षिने सूत्रकार डहे छे—“अत्थि णं भंते ! धत्थादि.

टीकार्थ—(अत्थि णं भंते ! जीवाण पाणाइवायकिरिया कज्जइ ?) हे भगवन् ! शु-
 एवोने प्राणातिपातमा (हिंसा) किया थाय छे ? (हंता गोयमा !) डा. गौतम ।
 एवोने प्राणातिपातमा किया थाय छे (सा भंते ! किं पुट्ठा कज्जइ,
 अपुट्ठा कज्जइ) हे भगवन् एवोने ने प्राणातिपातमा किया थाय छे ते

अस्पृष्टा क्रियते ? जीवा सा क्रिया स्पर्शनतो भवति अस्पर्शनतो वेति प्रभाशयः,
मगवानाह—‘ जावे ’ स्यादि । ‘ जाव ’ यावत् ‘ निष्वाघातं छरिसि ’
निष्वाघातन पइदिशम् यदि कदाचित् व्याघातो न भवेत् तदा पट्टस्वपि दिश
जीवानो प्राप्तातिपातक्रिया भवति यदि कदाचित् व्याघातः स्यात्तदा न पट्ट
दिश सा भवति किन्तु यत्र यत्र व्याघातस्तां तां दिश परित्यज्य
क्षेपात् व्यादिविज्ञासु सा क्रिया भवतीत्याशयेन कथयति—‘ वाघायं ’ इत्यादि ।
‘ वाघायं पइच्च ’ व्याघात प्रतीत्य ‘ सिय तिदिसि, मिय चउरिसि, सिय
पचदिसि ’ स्यात् भिदिशं, स्याच्चतुर्विंशं, स्यात् पञ्चविंशम्, व्याघातशालोका,
यस्य यत्रालोका प्रतिषेधको भवति तस्य तत्र क्रिया न भवति, तथा च दिक्
कोप्येज्वस्त्यवस्य जीवस्य भिदिशि अलोकव्याप्ततया शेषदिकत्रये एव प्राजा

क्या वह उन्हें स्पर्श कर के होती है या बिना स्पर्श किये ही होती है ? पृष्ठने का आशय यह है कि जीवोंके जो प्राणातिपातक्रिया होती है वह उन्हें स्पर्श करके होती है या स्पर्श नहीं करके होती है ?। भगवान् इस का उत्तर देते हुए कहते हैं कि (जाय निष्वाद्यापणं छरिसिं) यावत् निर्ग्यायात् से वह छहों दिशाओं में और (वाघायं पङ्कच सिय तिदिसिं सिय चउरिसिं, सिय पञ्चदिसिं) व्याघात की अपेक्षासे कमी वह तीन दिशाओं में कमी चार दिशाओं में और कमी वह पाँच दिशाओं में भी होती है। तात्पर्य यह है कि यदि व्याघात—रुकावट—न हो तो वह जीवों के प्राणातिपात क्रिया पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण इन दिशाओं में और ऊर्ध्वदिशा एवं अधोदिशा इन छहों दिशाओं में रहे हुए जीवों के होती है और यदि व्याघात हो तो जहाँ जहाँ व्याघात होता

હા તેમને સ્પર્શ કરીને થાય છે કે સ્પર્શ કર્યા વિના થાય છે ? જા પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવો વડે પ્રાણાતિપાતની જે ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયા તે જીવોને સ્પર્શ કરીને થાય છે કે સ્પર્શ કર્યા વિના જ થાય છે ?
ઉત્તર—(જાવ નિબ્યાપાણે બહિર્સિ વાપાય પદ્મસ્ય સિય તિરિસિ સિય વહરિસિ, સિય વહરિસિ) ‘ થાવત્ ’ નિર્બ્યાધાતની અપેક્ષાએ તે ક્રિયા છબ્બે દિશામાં થાય છે અને આધાતની અપેક્ષાએ ક્યારેક ત્રણ દિશામાં, ક્યારેક ચાર દિશામાં ક્યારેક પાંચ દિશાઓમાં તે ક્રિયા થાય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જે આધાત—રૂકાવટ—ન હોય તો પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણ, ક્ષિપ્ર અને અપોદિશામાં જીવોની પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે એમ કહેવામાં આવે છે પણ જે વચ્ચમાં આધાત (રૂકાવટ) હોય તો જ્યાં જ્યાં રૂકાવટ હોય

તિપાતક્રિયા ભવતિ । યદા તુ દિગ્વ્યયે એવ અલોકસ્તદા દિક્ચતુષ્ટયે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા ભવતિ, યદા એકત્ર દિગ્વિભાગે એવાલોકાત્મકઃ પ્રતિવન્ધસ્તદા પશ્ચસુ દિશુ પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભવતિ, વ્યાધાતાભાવેપદ્સ્વપિ, એવં ચ ત્રિ-ચતુઃ-પશ્ચ-પદ્સ્વપિ દિશુ પ્રાણાતિપાતક્રિયા જાયતે । 'સા મંતે' સા ક્રિયા પ્રાણાતિપાતરૂપા હે ભદન્ત ! 'કિ કઢા કજ્જહ અકઢા કજ્જહ' કિ કૃતા ક્રિયતે અકૃતા ક્રિયતે ? કિ કૃતા જીવેન નિષ્પાદિતા

હૈં ઉસ ૨ દિશાકો છોડકર શેષ ત્રીન, ચાર આદિ દિશાઓંમેં હી વહ જીવોં કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી રહતી હૈં । કમી વહ ત્રીન દિશાઓંમેં રહે હુએ જીવોં કે હોતી હૈં, કમી ચાર દિશાઓંમેં રહે હુએ જીવોં કે હોતી હૈં, કમી પાંચ દિશાઓંમેં રહે હુએ જીવોં કે હોતી હૈં । વ્યાધાત કાતાત્પર્ય હૈં પ્રતિવંધક જિસ જીવ કો જહાં અલોક પ્રતિવંધક હોતા હૈં ઉસ જીવ કે વહાં ક્રિયા નહીં હોતી હૈં । કિસી એક દિશામેં અવસ્થિત જીવ કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા શેષ ત્રીન દિશાઓંમેં હી તવ હોતી હૈં કિ જવ ત્રીનોં દિશાઓંમેં અલોકકી વ્યાસિ હોતી હૈં । જવ દો હી દિશાઓંમેં અલોક વ્યાસિ હોતા હૈં તવ ચાર દિશાઓંમેં હી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈં । જવ એક હી દિગ્વિભાગમેં અલોકાત્મક પ્રતિવંધક હોતા હૈં તવ પાંચ દિશાઓંમેં જીવોં કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈં । ઇસ તરહ ત્રીન, ચાર, પાંચ ઓર છહ દિશાઓંમેં જીવોં કે પ્રાણાતિપાતક્રિયા હોતી હૈં । (સા મંતે !) હે ભદન્ત ! વહ પ્રાણાતિપાતા ક્રિયા (કિ કઢા કજ્જહ અકઢા કજ્જહ) કયા કૃત હોતી હૈં ? યા અકૃત હોતી હૈં ? જો ક્રિયા જીવ કે દ્વારા નિષ્પાદિત હોતી હૈં વહ ક્રિયા કૃત કહલાતી હૈં ।

તે તે દિશાઓને છોડીને બાકીની ત્રણ, ચાર વગેરે દિશાઓમાં જ જીવેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થતી રહે છે ક્યારેક તે ત્રણ દિશાઓમાં જીવેને થાય છે, ક્યારેક ચાર દિશાઓમાં જીવેને થાય છે અને ક્યારેક પાંચ દિશામાં જીવેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે. વ્યાધાત એટલે અવરોધ અથવા પ્રતિબંધક વસ્તુ જે કોઈ જીવને બ્યારે અલોક પ્રતિબંધક હોય છે ત્યારે તે જીવને ત્યાં ક્રિયા થતી નથી બ્યારે ત્રણ દિશામાં અલોકની વ્યાસિ હોય છે ત્યારે દિગ્દેશમાં જીવેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા બાકીની ત્રણ દિશાઓમાં જ થાય છે બ્યારે બે દિશામાં જ અલોક વ્યાસિ હોય છે ત્યારે ચાર દિશાઓમાં જ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે બ્યારે એક જ દિગ્વિભાગમાં અલોકાત્મક અવરોધ હોય છે ત્યારે પાંચ દિશાઓમાં જીવની પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે અવરોધના અભાવે છએ દિશાઓમાં થાય છે આ રીતે ત્રણ, ચાર, પાંચ અને છ દિશાઓમાં જીવેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે પ્રશ્ન—(સા મંતે 'કિ કઢા કજ્જહ અકઢા કજ્જહ ?) હે ભગવન્ ! તે પ્રાણાતિપાતરૂપ ક્રિયા કૃત હોય છે કે અકૃત હોય છે ? જે

भवति? अकृता वा भवति?, भगवानाह—‘गोयमे’-स्थादि । ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘कडा कज्जइ नो अकडा कज्जइ’ कृता क्रियते नो अकृता क्रियते, अकृतस्य कर्मबो-
मावात् । यत्कर्म तत्कृतमेव भवति नान्यथा क्रिययाऽनन्यत्वे—कर्मत्वमेव न भवेदिति
पुनः कर्मविषये एव प्रश्नयति ‘सा भवे’ इत्यादि, ‘सा भन्ते किं अत्तकडा कज्जइ
परकडा कज्जइ तदुभयकडा कज्जइ?’ सा भवेति किम् आत्मकृता क्रियते परकृता
क्रियते तदुभयकृता क्रियते, सा प्राणातिपातरूपा क्रिया किं स्वेन क्रियते
परेण स्वपराभ्यां वेति प्रश्न । भगवानाह—‘गोयमे’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे

और जो ऐसी नहीं होती है वह अकृत कहलाती है । भगवान् इस का
उत्तर देते हुए कहते हैं कि (गोयमा ! कडा कज्जइ) हे गौतम ! प्राणा
तिपातरूप क्रिया कृत ही होती है । (नो अकडा कज्जइ) वह अकृत
नहीं होता है । जो अकृत होती तो वह क्रिया ही नहीं कहलाती । जो
क्रिया होती है वह कृत ही होती है, अकृत नहीं होती । जो करने में
आती है वह क्रिया है, क्रिया अर्थात् कर्म । जो कर्म है वह कृत ही
होता है, अकृत नहीं होता । अकृत में कर्मत्व का अभाव है । क्रिया से
उत्पन्न नहीं माना जाये तो वह कर्म ही नहीं हो सकता है । (सा
भवे ! किं अत्तकडा कज्जइ, परकडा कज्जइ, तदुभयकडा कज्जइ)
हे भदन्त ! यह माना कि क्रिया कृत ही होती है पर वह क्या आत्म
कृत होती है ? या परकृत होती है ? या आत्म पर दोनों द्वारा कृत होती
है । यहां सर्वत्र “कज्जइ” पद ‘भवति’ अर्थ में प्रयुक्त हुआ है ऐसा
मानना चाहिये । यह प्रश्न है । इस का उत्तर भगवान् देते हुए कहते हैं
कि—(गोयमा ! अत्तकडा कज्जइ, जो परकडा कज्जइ, नो तदुभयकडा

क्रिया एव वदे वाच्यं ते क्रियाने हृतं कहे ते जने ने क्रिया एव
वदे नधी वदी तेने अकृत कहे ते उत्तर—गोयमा ! कडा कज्जइ नो अकडा
कज्जइ) हे गौतम ! प्राणातिपातरूप क्रिया हृत एव वाच्यं ते, अकृत कोटी
नधी, नो अकृत कोट तो तेने क्रिया ए न कही शक्यत, ने क्रिया ते तो
हृत ए वाच्यं ते, अकृत कोटी नधी, ने कस्यामा आवे तेनु नाम क्रिया अववा
कर्म ते कर्म तो हृत ए वाच्यं ते अकृत कोट नधी, अकृतमा कर्म
पणाने अववा ए वाच्यं ते ने क्रियामा अकृतपणु भानी देवामा आवे तो
ते कर्मइये ए सजवी शके नहीं प्रश्न—(सा भवे अत्तकडा कज्जइ, परकडा कज्जइ,
तदुभय कडा कज्जइ ?) हे भगवन् शु ते क्रिया आत्मकृत वाच्यं ते, हे परकृत
वाच्यं ते हे तदुभयकृत—आत्मा जने पर जने आरक्षत हृत वाच्यं
ते ? अही ‘कज्जइ’ पद “भवति” ना अर्थमा जये पपरायुं ते
उत्तर—(गोयमा ! अत्तकडा कज्जइ, जो परकडा कज्जइ, नो तदुभयकडा

ગૌતમ ! સા ક્રિયા ' અત્તકઢા કજ્જડ ' આત્મકૃતા ક્રિયતે રવેનૈવ સંપાદિતા ભવતિ સા ક્રિયા ' ણો પરકઢા કજ્જડ ' નો પરકૃતા ક્રિયતે, પરકૃતક્રિયાયા. સ્વસ્મિન્ સમ્બન્ધાભાવાત્, ના તદુભયકઢા કજ્જડ ' નો તદુભયકૃતા ક્રિયતે, નૈવ તદુભયાભ્યામપિ ક્રિયા ભવતીતિ । પુનઃ કર્મવિષયે એવ પ્રશ્નયતિ- ' સા મતે ' સા ભદન્ત ! ' સા કિ આણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ-અણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ ' કિમાનુપૂર્વીકૃતા ક્રિયતે અનાનુપૂર્વીકૃતા ક્રિયતે ? ઇતિ પ્રશ્ન મગવાનાહ- ' ગોયમે ' ત્યાદિ, ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' આણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ ' આનુપૂર્વીકૃતા ક્રિયતે, આનુપૂર્વી નામ પૂર્વાપરક્રમભાવેન વ્યવસ્થાનમ્, પૂર્વપશ્ચાદ્વિભાગરૂપેણૈવ ક્રિયા ભવતિ, ' ણો અણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ ' નો અનાનુપૂર્વીકૃતા ક્રિયતે,

કજ્જડ) હે ગૌતમ ! વહ પ્રાણાતિપાતારૂપ ક્રિયા જો કૃત હોતી હૈ સો આત્મકૃત હી હોતી હૈ, ન પરકૃત હોતી હૈ ઓર ન ઉભયકૃત હી હોતી હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ જો ક્રિયા જિસ જીવ દ્વારા સંપાદિત હોતી હૈ સો ડસ ક્રિયા કા સપાદનકર્તા સ્વયં વહી જીવ હોના હૈ । ઓર કોઈ દૂસરા જીવ નહીં હોતા । ક્યોંકિ દૂસરે જીવોં દ્વારા કૃત ક્રિયા કા અપને સાથ કોઈ સંબંધ હી નહીં હોતા હૈ હસી કારણ વહ સ્વપરકૃત ઓ નહીં હોતી હૈ । (સા મંતે ! કિ આણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ ? અણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ ?) હે ભદન્ત જો યહ આત્મકૃત ક્રિયા હોતી હૈ સો ક્યા વહ આનુપૂર્વીસે હોતી હૈ ? યા વિના આનુપૂર્વીકે હોતી હૈ ? હે ગૌતમ ! ક્રિયા આનુપૂર્વી સે હોતી હૈ, અનાનુપૂર્વી સે નહીં । જહાં પૂર્વાપર કે ક્રમસે વ્યવસ્થા હોતી હૈ વહ આનુપૂર્વી હૈ । ક્રિયા પૂર્વ ઓર પશ્ચાત્તરૂપ વિભાગ સે હી હોતી હૈ । અનાનુપૂર્વીમેં આગે પીછેકા વિભાગ નહીં હોતા હૈ ।

કજ્જડ) હે ગૌતમ ! તે પ્રાણાતિપાતરૂપ ક્રિયા જે કૃત છે તે આત્મકૃત જ હોય છે, પરકૃત હોતી નથી અને ઉભયકૃત પણ હોતી નથી તાત્પર્ય એ છે કે જે ક્રિયા જે જીવને હોય છે, તે ક્રિયાનો કર્તા તે જીવ પોતે જ હોય છે, બીજો કોઈ જીવ હોતો નથી કારણ કે અન્ય જીવો વડે કરાયેલી ક્રિયાનો પોતાની સાથે કોઈ સંબંધ જ હોતો નથી તે કારણે તે ક્રિયા પરકૃત કે ઉભયકૃત પણ હોતી નથી (સા મંતે ! કિ આણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ, અણુપુવ્વિકઢા કજ્જડ ?) હે ભગવન્ ! તે આત્મકૃત ક્રિયા આનુપૂર્વીથી થાય છે કે આનુપૂર્વી વિના થાય છે ? ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ક્રિયા આનુપૂર્વીથી થાય છે અનાનુપૂર્વીથી નહિ બધા પૂર્વાપરના ક્રમથી વ્યવસ્થા થાય છે ત્યાં ક્રિયા અનુપૂર્વીથી થઈ ગણાય છે ક્રિયા પૂર્વ અને પશ્ચાત્તરૂપ વિભાગથી જ થાય છે આનાનુપૂર્વીમાં પૂર્વનો કે પછીનો ક્રમ હોતો નથી પૂર્વ અને પછીનો ક્રમ આનુપૂર્વીમાં જ હોય છે.

અનાનુપૂર્વી ચ યમ પૂર્વાપરિમાણો ન મયેસ્તા 'જા ય કદા જા ય કચ્ચહ' જા ય કચ્ચિસ્સહ' યા ચ કૃતા યા ચ ક્રિયતે યા ચ કરિષ્યતે, યા ચ ક્રિયા કૃતા મૃતકાલે, યા ચ ક્રિયા ક્રિયતે વર્તમાનકાલે યા ચ ક્રિયા કરિષ્યતે મવિષ્યત્કાલે 'સન્ધ્યા સા આણુપુન્નિક્ષકા' સર્વા સા આનુપૂર્વી કૃત્વ સંત્રાતા ક્રિયતે કરિષ્યતે મવિષ્યતિ ચ 'જો અણાણુપુન્નિક્ષકહસિ વસન્ધ સિયા' નો અનાનુપૂર્વીકૃતેતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ ક્રિયા અનુક્રમપૂર્વિકૈશ્ચ કૃતા ક્રિયતે કરિષ્યતે ચ નત્વનુક્રમમન્તરણેતિ, અથ ચ યા મૃતકાલે કૃતા હદાનીં ક્રિયતે મવિષ્યત્કાલે કરિષ્યતે ચ સા સર્વાપિ અનુક્રમપૂર્વિકૈશ્ચ જાતા, મવતિ, મવિષ્યતિ ચ, ન તુ અનુક્રમમન્તરણેતિ વસ્તુ શ્ચયતે એવેતિ માત્ર ।

જીવસામાન્યમધિકૃત્ય પ્રાણાતિપાતક્રિયા ધર્જિતા સામ્પત્તં જીવવિશેષં નારકાદિકમધિકૃત્ય પ્રાણાતિપાતક્રિયાં વિવેચયિતુમાહ—'અત્યિજ'—મિત્યાદિ, આગે પીછે કા વિમાગ આનુપૂર્વીયો મેં હી હોતા હૈ હમલિપે આત્મકૃત ક્રિયા આનુપૂર્વીયો સે હી હોતી હૈ । (જા ય કદા જા ય કચ્ચહ, જા ય કચ્ચિસ્સહ, સન્ધ્યા સા આણુપુન્નિક્ષકા) જો ક્રિયા મૃતકાલ મેં હો ચુકી હૈ, જો ક્રિયા વર્તમાનકાલ મેં હો રહી હૈ, ઓર જો ક્રિયા મવિષ્યત્કાલમેં હોગી—વહ સમ ક્રિયા આનુપૂર્વીયો સે પહિલે હો ગઈ હૈ, વર્તમાન મેં હોતી હૈ ઓર મવિષ્યત્ મેં હોગી । (જો અણાણુપુન્નિક્ષકહસિ વસન્ધ સિયા) અનાનુપૂર્વીયો સે નહીં, હસ પ્રકાર જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મૃત વર્તમાન, ઓર મવિષ્યત્કાલીન ક્રિયા આનુપૂર્વીયો સે—અનુક્રમ સે—હી હુઈ હૈ, હોતી હૈ, ઓર હોગી અનુક્રમકે પિના ક્રિયા ન હુઈ હૈ, ન હોતી હૈ ઓર ન હોગી ।

હસ પ્રકાર જીવસામાન્ય કો લક્ષ્ય કરકે પ્રાણાતિપાતક્રિયા કા ઘર્ણન કિયા, અથ નારકાદિજીવવિશેષકો લેકર પ્રાણાતિપાતક્રિયા કા

તેકારશે આત્મકૃત ક્રિયા આનુપૂર્વીયો ન થાય છે (જા ય કદા જા ય કચ્ચહ, જા ય કચ્ચિસ્સહ સન્ધ્યા સા આણુપુન્નિક્ષકા) ને ક્રિયા મૃતકાળમા છે, ને ક્રિયા વર્તમાનકાળમા રહી છે, અને ને ક્રિયા મવિષ્યકાળમા થશે તે બધી ક્રિયાઓ મૃતકાલે આનુપૂર્વીયો ન થઈ હતી, વર્તમાનકાલે થાય છે અને મવિષ્યકાળે પણ થશે । (જો અણાણુપુન્નિક્ષકહસિ વસન્ધ સિયા) પરંતુ અનાનુપૂર્વીયો નહીં એટલે કે મૃત, વર્તમાન અને મવિષ્ય કાળની ક્રિયા આનુપૂર્વીયો ન થઈ છે અને થશે. પરંતુ અનાનુપૂર્વીયો કાળપત્ત ક્રિયા થઈ નથી મતી નથી અને થશે પણ નહીં.

આ રીતે સામાન્ય જીવોને અનુલક્ષીને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાનુ વર્ણન કર્યું હવે નારકાદિ વિશેષ પ્રકારના જીવોને અનુલક્ષીને સૂત્રકાર પ્રાણા

‘અત્થિ ણં મંતે’ અસ્તિ સ્વલ્પ ભદન્ત ‘નેરહ્યાણં પાણાઙ્વા કિરિયા કજ્જહ’ નૈરયિકાણાં પ્રાણાતિપાતે ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ કિમ્? નારકજીવાનામપિ કિમ્ પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભવતીતિ પ્રશ્નાશયઃ । મગવાનાહ—‘ હંતે’—ત્યાદિ, ‘હતા અત્થિ’ હન્ત ગૌતમ ! અસ્તિ નારકાણામપિ પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભવતીત્યર્થઃ । ‘સા મંતે’ સા પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભદન્ત ! કિ ‘પુઢ્ઠા કજ્જહ અપુઢ્ઠા કજ્જહ’ સ્પૃષ્ટા ક્રિયતે અસ્પૃષ્ટા ક્રિયતે ? હે ભદન્ત ! યા ચ પ્રાણાતિપાતક્રિયા નારકજીવાનાં ભવતિ સા કિ સ્પૃષ્ટાઽસ્પૃષ્ટાવેતિ પ્રશ્નાશયઃ । મગવાનાહ—‘ જાવ નિયમા છદ્ધિસિ કજ્જહ ’ યાવત્ નિયમાત્ પદ્ધિશં ક્રિયતે, સ્પૃષ્ટૈવ ક્રિયા ભવતિ ન તુ કદાચિત્, અસ્પૃષ્ટા ક્રિયા ભવતીત્યાદિ યાવચ્છબ્દગ્રાહ્યં સર્વમપિ પ્રકરણ સામાન્યજીવપ્રકરણવદ્વિજ્ઞેયમ્ । અત્રાચં વિશેષઃ—‘ નિયમા છદ્ધિસિ ’ ઇતિ । તથાહિ—“ તં મંતે કહ્ધિસં

સૂત્રકાર વિવેચન કરતે હૈં—(અત્થિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણં પાણાઙ્વાયકિરિયા કજ્જહ ?) હે ભદન્ત ! નારક જીવોં કે ખી કયા પ્રાણાતિપાતક્રિયા હોતી હૈ ? (હંતા અત્થિ) હાં ગૌતમ ! નારકજીવોં કે ખી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ । (સા મંતે ! કિં પુઢ્ઠા કજ્જહ, અપુઢ્ઠા કજ્જહ ?) હે ભદન્ત ! નારકજીવોં કે જો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ વહ સ્પૃષ્ટ હુઈ હોતી હૈ કિ અસ્પૃષ્ટ હુઈ હોતી હૈ । (જાવ નિયમા છદ્ધિસિ કજ્જહ) હે ગૌતમ ! યાવત્ વહ નિયમ સે છહોં દિશાઓં મેં હોતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વહ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સ્પૃષ્ટ હુઈ હી હોતી હૈ । ક્રિયા અસ્પૃષ્ટ હુઈ કમી ખી નહીં હોતી હૈ । હત્યાદિ સમસ્ત પ્રકરણ જો યહાં યાવત્ શબ્દ સે ગ્રહણ ક્રિયા હૈ વહ સામાન્યજીવગત પ્રકરણ કી તરહ લગા લેના ચાહિયે । યહાં પર યહ વિશેષતા હૈ “ તં મંતે ! કહ્ધિસં કિરિયા કજ્જહ ? ” ગોચમા ! નિયમા છદ્ધિસિ ” એસા આલાપ કહના ચાહિયે, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ નાર

તિપાત ક્રિયાનુ વિવેચન કરે છે—(અત્થિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણ પાણાઙ્વાયકિરિયા કજ્જહ ?) હે પ્રભો ! શુ નારક જીવોને પણ પ્રાણાતિપાતમા ક્રિયા થતી હોય છે ? “ હંતા અત્થિ ” હા, ગૌતમ ! નારક જીવોને પણ પ્રાણાતિપાતમા ક્રિયા થાય છે (સા મંતે ! કિ પુઢ્ઠા કજ્જહ, અપુઢ્ઠા કજ્જહ ?) હે પ્રભો ! નારક, જીવોને જે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે તે શુ જીવોનો સ્પર્શ કરીને થાય છે, કે સ્પર્શ કર્યા વિના થાય છે ? ઉત્તર—(જાવ નિયમા છદ્ધિસિ કજ્જહ) હે ગૌતમ ! તે નિયમથી જોએ દિશાઓમા સ્પર્શ કરીને જ થાય છે. ત્યાં સુધીનો સૂચપાઠ ગ્રહણ કરવો તાત્પર્ય એ છે કે તે પ્રાણાતિપાતક્રિયા ક્રિયા સ્પર્શ કરીને જ થાય છે, સ્પર્શ કર્યા વિના થતી નથી ઇત્યાદિ સમસ્ત પાઠ સામાન્ય જીવના વિષયમા કહ્યા પ્રમાણે ૨ ૧ પણ ગ્રહણ કરવો પણ અહીં (નારકોમા)

કિરિયા કજ્જહ? ગોયમા ! નિયમા છલિમિ' યમાયાપો યાપ્યઃ । નારકાણાં નિષ-
માત્ પટ્સ્વપિ દિષ્ટુ ક્રિયા મવતિ, इति माषः । 'સા મંતે' સા મદન્ત ! 'કિ કઢા
કજ્જહ અકઢા કજ્જહ' કિ સા કૃતા ક્રિયતેઽકૃતા ક્રિયતે? યા ક્રિયા નારકાણાં
ક્રિયતે સા કિ કૃતાઽકૃતા વેતિ પ્રશ્નાશયઃ । મગધનાહ—'તં ચેવે'ત્યાદિ,
'ત ચેવ જાથ ણો અણાણુપુલ્લિકઢસિ વસત્ત્વં સિયા " તદેવ યાવત્ નો અનાતુ
પૂર્વીકૃતેતિ વસ્તુત્વં સ્પાત્, પૂર્વોક્તમેવ સર્વમ્, અમ યાવન્નમ્માદયં પાઠ સંપ્રાપ્ત'
'ગોયમા ! કઢા કજ્જહ નો અકઢા કજ્જહ । સા મંતે કિ અકઢા કજ્જહ પર
કઢા કજ્જહ તદુમયકઢા કજ્જહ? ગોયમા ! અકઢા કજ્જહ, ણો પરકઢા
કજ્જહ, ણા તદુમયકઢા કજ્જહ । સા મતે ! કિ આણુપુલ્લિકઢા કજ્જહ

કાજીવો કે નિયમસે છહોં વિશાઓં મેં ક્રિયા હોતી હૈ, (સા મંતે! કિ કઢા
કજ્જહ? અકઢા કજ્જહ?) હ મદન્ત! નારકાજીવોં કે જો છહોં વિશાઓં મેં
પ્રાણાતિપાતક્રિયા હોતી હૈ સો ક્યા વહ કૃત હોતી હૈ કિ અકૃત હોતી
હૈ? (તં ચેવ જાથ ણો અણાણુપુલ્લિકઢસિ વસત્ત્વં સિયા) યહ સખ
પહિલે કી તરહ હી જાનના ચાહિયે । ઓર યહ સખ " ણો અણાણુપુલ્લિ-
કઢસિ યસન્ન મિયા " યહા તક ગ્રહણ કરના ચાહિયે । તાત્પર્યેં હસકા
યહ હૈ કિ નારક જીવોંદ્વારા જો પ્રાણાતિપાતક્રિયા હોતી હૈ વહ આત્મકૃત
હી હોતી હૈ, પરકૃત યા ઉમયકૃત નહીં હોતી, ઓર વહ ક્રિયા અનુક્રમપૂર્વક
હી હોતી હૈ । યહી યાત યહાં યાવત્ શબ્દ સે ગૃહીત હુય " ગોયમા ! કઢા
કજ્જહ, ણો અકઢા કજ્જહ । સા મંતે! અકઢા કજ્જહ, પરકઢા કજ્જહ, તદુ

એ વિશેષતા છે કે ત મતે ! કહિમિ કિરિયા કજ્જહ ? " 'ગોયમા ! નિયમા
છલિમિ એવે સુત્રાશાપ હરવે નેપજે. ભાવાર્થ' એ છે કે નારક એવોને
નિયમથી છેલ્લે વિશાઓમાં ક્રિયા થાય છે " સા મતે ! કિ કઢા કજ્જહ ?
અકઢા કજ્જહ ? હે પ્રભો ! નારક એવોને છેલ્લે વિશાઓમાં જે પ્રાણાતિપાત
ક્રિયા થાય છે તે ગુ કૃત કે અકૃત હોય છે ? (ત ચેવ જાથ ણો અણાણુપુલ્લિ-
કઢસિ વસત્ત્વં સિયા) એ બધુ ખુબી જાણના વહા પ પ્રમાણે જ સમજવું અને
જો અણાણુપુલ્લિકઢસિ વસત્ત્વં મિયા ' અુખીનો સમસ્ત સૂત્રપાઠ અહીં પણ
શ્રદ્ધા હરવે નેપજે તા પશ એ છે કે નારક એવોને જે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા
થાય છે તે આત્મકૃત જ હોય છે, પરકૃત કે ઉમયકૃત હોતી નથી
અને તે ક્રિયા અનુક્રમપૂર્વક (આનુપૂર્વીકી) જ થાય છે એજ વાત અહીં

અણુપુન્નિકડા કજ્જહ ? ગોયમા ! આણુપુન્નિકડા કજ્જહ ” ઇતિ । અનાનુ-
પૂર્વોક્તા ન ભવતીતિ વક્તું શક્યતે ઇતિ ભાવઃ । નારકજીવવિશેષમધિકૃત્યોક્તમ્ ,
સામ્પ્રતમેકેન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તમધિકૃત્યાહ-‘જહા નેરહ્યા ’ ઇત્યાદિ ।
‘ જહા નેરહ્યા તહા ઇગિંદિયવજ્જા માણિયવ્વા જાવ વેમાણિયા ’ યથા નૈરયિકા
સ્તથેકેન્દ્રિયવર્જા મણિતવ્યા યાવદ્વૈમાનિકાઃ, યથા=યેન પ્રકારેણ ક્રિયાવિષયે
નૈરયિકાઃ પ્રોક્તાઃ તથા=તેનૈવ પ્રકારેણ એકેન્દ્રિયવર્જાઃ = એકેન્દ્રિયજીવાન્ વર્જ-
યિત્વા સર્વેઽપિ જીવા વક્તવ્યાઃ, કિયત્પર્યન્તમિતિ યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, યાવન્છન્દેન
દ્વિ-ત્રિ-ચતુઃ-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ મનુષ્ય-ભવન્નપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષ્કાણાં ગ્રહણમ્ ।
‘ ઇગિંદિયા જહા જીવા તહા માણિયવ્વા ’ એકેન્દ્રિયા યથા જીવાસ્તથા મણિત-
વ્યાઃ । એકેન્દ્રિયાઃ સામાન્યજીવવદ્વાન્યા ઇતિ ભાવઃ । તેષાં हि दिक्पदे ‘निष्वा-

મયકડાકજ્જહ ? ગોયમા ! અત્તકડા કજ્જહ, ણો પરકડા કજ્જહ, ણો તદુભ-
યકડા કજ્જહ । સા મંતે ! કિં આણુપુન્નિકડા કજ્જહ, અણાણુપુન્નિકડા
કજ્જહ ? ગોયમા ! આણુપુન્નિકડા કજ્જહ ” હસ પાઠ દ્વારા સમજાઈ ગઈ છે ।
અર્થાત્ વહ નારક જીવોં કે કૃત ક્રિયા અનાનુપૂર્વોક્તનક નહીં હોતી છે ।

હસ પ્રકાર યહ નારક જીવોંકો લેકર કથન ક્રિયા, અવ સૂત્રકાર
એકેન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત જીવોંકો લક્ષ્ય કરકે કથન કરતે હૈ
(જહા નેરહ્યા તહા ઇગિંદિયવજ્જા માણિયવ્વા-જાવ વેમાણિયા, ઇગિં-
દિયા જહા જીવા તહા માણિયવ્વા) એકેન્દ્રિય જીવોં કો છોડકર વાકી
કે વૈમાનિક તક કે જીવોં કા કથન નારક જીવોં કી તરહ જાનના

“ યાવત્ ” પદથી શ્રદ્ધા કરાયેલ “ ગોયમા ! કહા કજ્જહ, ણો અકડા કજ્જહ ”

“ સા મંતે ! કિં અત્તકડા કજ્જહ, પરકડા કજ્જહ ” તદુભયકડા કજ્જહ ? ”

“ ગોયમા ! અત્તકડા કજ્જહ, ણો પરકડા કજ્જહ, ણો તદુભયકડા કજ્જહ । ”

“ સા મંતે ! કિં આણુપુન્નિકડા કજ્જહ, અણાણુપુન્નિકડા કજ્જહ ? ” “ ગોયમા !

આણુપુન્નિકડા કજ્જ ” ઉપરોક્ત સૂત્રપાઠમા શ્રદ્ધા કરવામા આવી છે એટલે કે
તે નારક જીવોને કૃત ક્રિયા આનુપૂર્વોક્તી જ થાય છે પણ અનાનુપૂર્વોક્તી
થતી નથી આ પ્રમાણે નારક જીવોની પ્રાણાતિપાતરૂપ ક્રિયાને અનુલક્ષીને વિવે-
ચન કર્યું હવે સૂત્રકાર એકેન્દ્રિયથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોને અનુલક્ષીને
કથન કરે છે- “જહા નેરહ્યા તહા ઇગિંદિયવજ્જા માણિયવ્વા જાવ વેમાણિયા,
ઇગિંદિયા જહા જીવા તહા માણિયવ્વા ” ક્રિયાના સળધમા એકેન્દ્રિય જીવો
સિવાયના વૈમાનિક સુધીના તમામ જીવોનું વક્તવ્ય નારક જીવોના વક્તવ્ય
પ્રમાણે સમજવું અને એકેન્દ્રિય જીવોનું વક્તવ્ય સામાન્ય જીવો પ્રમાણે સમ-
જવું એટલે કે પ્રાણાતિપાતાક્રિયાના વિષયમા નારક જીવોનું જીવું વર્ણન

विधानै "अप्याण भावेमाणा" आत्मान भावयन्त तपःकर्मभिः सह संयोजयन्तस्तु
भ्रमजोपासका विहरन्ति, विहरन्ति तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥ सू-८ ॥

मूलम्—“ तेण कालेण तेण समपण पासावञ्चिज्जा थेरा
भगवतो जाइसपन्ना, कुलसपन्ना, बलसपन्ना, रूवसपन्ना,
विणयसपन्ना, णाणसपन्ना, दसणसपन्ना, चारित्तसपन्ना,
लज्जासपन्ना, लाघवसपन्ना, ओयसी तेयसी वञ्चसी जयसी
जियकोहा जिहमाणा जियमाया जियलोहा जियनिहा जिय
इदिया जियपरिसहा जीविआसा, मरणभयविमुक्का जाव कु-
त्तियावणभूया, बहुस्सुया, बहुपरिवारा, पचहिं अणगारस
एहिं सद्धिं सपरिबुद्धा अहाणुपुण्णिं चरमाणा गामाणुगाम
दूइज्जमाणा, सुह सुहेणं विहरमाणा जेणेव तुगियानयरी
जेणेव पुप्फवईए चेइए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छिता,
अहापडिक्ख ओग्गह ओगिणिहत्ता णं सजमेणं तवसा अ-
प्याण भावेमाणा विहरति ॥ ९ ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वपत्नीया स्वविरा भगवन्तो
जातिसपन्नाः कुलसपन्ना, विनयसपन्ना, ज्ञानसपन्ना, दर्शनसपन्नाभारिप्रसपन्नाः

कर्म द्वारा—पट्ट, अष्टम आदि तपस्याओं द्वारा (अप्याण भावेमाणा)
अपनी आत्मा को संयोजित करते हुए (विहरन्ति) रहते थे ॥ सू० ८ ॥
(तेण कालेण) इत्यादि ।

सुधार्य—(तेण कालेण तेण समपण) उसकाल में और उस
समयमें (पासावञ्चिज्जा) पार्श्वनाथ भगवान के शिष्य के शिष्य (थेरा

कम्मेहिं 'तपोऽर्ग' द्वारा (छ०, आ० आदि तपस्याओं द्वारा) 'अप्याण
भावेमाणा' = येताना आत्माने अवित करता "विहरन्ति" रहते हुए ॥ सू० ८ ॥

“तेण कालेण” इत्यादि ।

सुत्रार्थ—(तेण कालेण तेण समपण) “ते काले” और “ते समये” “पासा
वञ्चिज्जा” पार्श्वनाथ भगवानना शिष्यना शिष्य (“थेरा भगवतो”) स्वविर

નિરન્તરં સેવમાનાઃસન્ત 'સમણે નિગંથે' શ્રમણાન્ નિર્ન્યન્થાન્ "પાસુએસણીજ્જેણ"
પ્રાસુકૈપણીયેન-પ્રાસુકશ્વાસૌ એવણીયથેતિ-પ્રાસુકૈપણીયઃ, પ્રાસુકમ્=અચિત્તમ્,
એવણીયમ્ = નિર્દોષમ્, તેન તથાવિધેન " અસણપાણસ્વાહમસાહમેણં " અશન
પાનસ્વાદ્યસ્વાદ્યેન તથા " વત્થપડિગ્ગહકંવલપાયપુચ્છણેણં " વસ્ત્રપતદ્ગ્રહ
કમ્બલપાદપ્રોજ્જનેન, તત્ર વસ્ત્રં=કાર્પાસનિર્મિતમ્ પતદ્ગ્રહઃ=પાત્રમ્, કમ્બલઃ =
પ્રસિદ્ધઃ, પાદપ્રોજ્જનં=રજોહરણમ્ તેણં સમાહારસ્તેન વસ્ત્રાદિના તથા " પીઠ-
ફલગસેજ્જાસંથારણ પીઠફલકશય્યાસંસ્તારકેણ તત્ર પીઠમ્=આસનમ્, ફલ-
કમ્ પટ્ટકં, પાટ્ઠિતિ પ્રસિદ્ધમ્ શય્યા=વસતિઃ, યદ્વા સાર્ધં હસ્તદ્વયપ્રમાણઆમન-
વિશેષઃ, સંસ્તારકઃ=શરીરપ્રમાણા શય્યા એણં સમાહારદ્વન્દ્વઃ, તતસ્તેન તથા
" ઓસહમેસજ્જેણ " ઔષધભૈષજ્યેન, તત્ર-ઔષધમ્ = એકદ્રવ્યનિષ્પન્નં, ભૈષ-
જ્યમ્ = અનેકદ્રવ્યનિષ્પન્ન મૌષધમેવ, તેનચ " પહિલામે માણા " પ્રતિલભ્યન્તઃ
=પ્રતિલાભ્યન્ત. શ્રમણનિર્ન્યન્થેભ્યઃ પ્રાસુકૈપણીયાહારાદીન્ વસ્ત્રપતદ્ગ્રહાદીન્
પીઠફલકાદીન્ ઔષધભૈષજ્યઞ્ચ વિતરન્તઃ । " અહાપડિગ્ગહિએહિં " યથાપ્રતિ
ગૃહીતૈઃ=યથાવિધિસ્વીકૃતૈઃ " તવોકમ્મેહિં " તપઃકર્મભિઃ = પઠાણ્ટમાદિ તપો

વિધિપૂર્વક (પડિપુણં) પૂર્ણરૂપ સે (અણુપાલેમાણા) કરતે થે (સમણે
નિગંથે પાસુએસણિજ્જે) તથા શ્રમણ નિર્ન્યન્થો કો ચે હમેશા પ્રાસુક
એવણીય અચિત્ત નિર્દોષ (અસણપાણસ્વાહમસાહમેણં) અશન, પાન,
સ્વાદ્ય સે તથા (વત્થપડિગ્ગહકંવલપાયપુચ્છણેણં) વસ્ત્ર, પાત્ર,
કમ્બલ, પાદપ્રોજ્જન-રજોહરણ સે, તથા-(પીઠફલગસેજ્જાસંથારણં) પીઠ
આસન, ફલક-પટ્ટક પાટ, શય્યા વસતિ, અથવા ઢાઈહાથપ્રમાણ આસન
વિશેષ, સંસ્તારક-શરીરપ્રમાણ શય્યા સે, તથા-(ઓસહમેસજ્જેણં)
ઔષધ સે-એક દ્રવ્ય નિષ્પન્ન દવા સે, ભૈષજ્ય સે-અનેક દ્રવ્ય નિષ્પન્ન
દવા સે, (પહિલામેમાણા) લાભાન્વિત કરતે રહતે થે । તથા (અહાપ-
ડિગ્ગહિએહિં) યથા પ્રતિગૃહીત-યથાવિધિસ્વીકૃત (તવોકમ્મેહિં) તપઃ

" પડિપુણ " પૂર્ણરૂપે " અણુપાલેમાણા " પાલન કરતા હતા. " સમણે નિગંથે
પાસુએસણિજ્જેણ " તેઓ શ્રમણ નિર્ન્યન્થોને સદા પ્રાસુક એવણીય (અચિત્ત,
નિર્દોષ) " અસણપાણસ્વાહમસાહમેણ " અશન, પાન, પાદ્ય અને સ્વાદ્ય
તથા " વત્થપડિગ્ગહકંવલપાયપુચ્છણેણ " વસ્ત્ર, પાત્ર, કામળ, ફલક-પાટ,
શય્યા-પાથરણુ અથવા અઢી હાથની લખાઈતુ આસન વિશેષ, સંસ્તારક-શરીર
પ્રમાણુ શય્યા, તથા " ઓસહમેસજ્જેણ " ઔષધ (એક દ્રવ્યમાથી બનાવેલી
દવા) ભૈષજ્ય (અનેક દ્રવ્યોમાથી બનાવેલી દવા) " પહિલામેમાણા " વહો-
રાવતા હતા તથા " અહાપડિગ્ગહિએહિં " વિધિ પૂર્વક અંગીકાર કરેલા " તવો-

યાવત્ કૃત્રિકાપણમૂતા બહુભૂતા બહુપરિવારાઃ પશ્ચમિરનગારસ્થતૈઃ સાર્પે સપરિણા
યયાનુપૂર્ણી ચરન્તો પ્રામાનુગ્રામ દ્રવન્ત્ય સુત્વં મુસેન વિહરન્તો યઞૈશ્વ તુત્રિકાનમરી
યઞૈશ્વ પુષ્પવર્તકૈસ્પૃશ્વ તઞ્જૈવોપાગચ્છન્તિ ઉપાગત્ય યથામતિરૂપમવગ્રામવદ્યુક્ત સદ્ય
સયમેન તપસા આત્માને માવપન્તો વિહરન્તિ ॥ ૯ ॥

ટીકા-“ તેણ કાલેણ તેણ સમર્પણ ” તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમય “ પા
સાવલ્લિજ્ઞા ” પાર્શ્વનાથનીયા, મગવતા પાર્શ્વનાથસ્ય સંતાનીયા “ ચેરા મગ
વતો ” સ્થવિરા મગવન્ત સયમયોગે સોદત સાધૂન્ પેરિકામ્પિકાપાયાન્

લિયાયા (જિયગિદ્દા) નિદ્રા કો જીત લિયા થા (જિયદિદિયા) ઇન્દ્રિયો
કો જીત લિયા થા, (જિયપરીસદ્દા) પરીપદો કો જીત લિયા થા (જીવિ-
યાસમરણમયવિપ્પમુક્કા) જીવન કી આશા સે ઓર મરણ કે મય સે
પે સય રહિતપે (જાશ કુત્તિયાવળમૂયા) યાવત્ એ કૃત્રિકાપણરૂપે
(બહુસ્ત્રુયા બહુપરિવારા) બહુભૂત એ ઓર બહુત પરીવાર વાલે એ.
(ઉવાગચ્છિસા) પુષ્પવર્તક ઉવાન મેં આનેપર (અદ્દા પદ્ધિરૂવ ઓગાદ
ઓગિદ્દિસા) ઘડાં એ યથા પ્રતિરૂપ અવગ્રહ ગ્રહણ કર (સંજમેણં તવસા
અપ્પાણ માવેમાણા વિહરન્તિ) સંયમ ઓર તપ સે અપની આત્માકો
સયોજિત કરતે હુપ રહને લગે ॥ સૂ-૯ ॥

ટીકાર્થ-‘ તેણ કાલેણ તેણ સમર્પણ ’ વસ કાલ ઓર વસ સમય
મેં (પાસાવલ્લિજ્ઞા) પાર્શ્વનાથ કે સંતાનીય ‘ ચેરા મગવતો ’ સ્થવિર
મગવન્ત-સ્થવિર મગવન્ત હન્ને કહતે હેં જો સંયમ યોગ સે શિધિલહોતે

નિદ્રાને છતી લીધી હતી, (જિયદિદિયા) ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લીધી હતી
(જિય પરીસદ્દા) અનેપરીપદો પર વિજય મેળવ્યો હતો, (જીવિયાસમરણ-
મયવિપ્પમુક્કા) તેઓ બધા એવનની આકાંક્ષાથી અને મરણના ભયથી
રહિત હતા (જાશ કુત્તિયાવળમૂયા) તેઓ કૃત્રિકાપણ ‘ ત્યાં બધી ઉપરોચી
વસ્તુઓ મળે તેવી દુકાન ’ સમાન હતા “ બહુસ્ત્રુયા બહુપરિવાર ” તેઓ
બહુભૂત હતા અને ઓટા પરિવાર વાળા હતા (ઉવાગચ્છિસા) પુષ્પવર્તક
ઉવાનમાં આવીને (અદ્દા પદ્ધિરૂવ ઓગાદ ઓગિદ્દિસા) શાસ્ત્રની આશા મુજબ
વનપાદની આના લઈને (સંજમેણં તવસા અપ્પાણ માવેમાણા વિહરન્તિ) તેઓ
સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા રહેતા હતા.

ટીકાર્થ-(તેણ કાલેણ તેણ સમર્પણ તે કાળે અને તે સમયે ‘ પાસા-
વલ્લિજ્ઞા ’ પાર્શ્વનાથના શિષ્યના શિષ્ય ‘ ચેરા મગવતો ’ સ્થવિર મગવન્ત-
સ્થવિર મગવન્ત એમને કહે છે તેઓ સંયમયોગથી શિધિ પાતા ૫૧

લજ્ઞાસંપન્ના, લાઘવસંપન્ના ઓજસ્વિનો યશસ્વિનો જિતક્રોધા જિતમાના જિતમાયા
જિતલોભા જિતનિદ્રા જિતેન્દ્રિયા જિતપરીપદાઃ જીવિતાશામરણમયવિપ્રમુક્તા

ભગવંતો) સ્થવિર ભગવંત (પંચર્હિ અળગારસર્હિ સર્હિ) પાંચસૌ
અનગારોં કે સાથ (સંપરિવુડા) યુક્ત હોકર (જેણેવ તુંગિયા નયરી)
જહાં વહ તુંગિકા નગરી થી (જેણેવ પુષ્કવડે એડે) જહાં વહ પુષ્પ-
વતિક નામક ચૈતત્ય થા (તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ) વહાં પર આયે । હસ
પ્રકારસે યહાં સમ્બન્ધ લગાના ચાહિયે । યે કયા કરતે હુએ વહાં આયે-
સો હસે પ્રકટ કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હૈં-(અહાણુપુર્વિ ચરમાણા,
ગામાણુગામં દૂહજ્જમાણા, સુહં સુહેર્ણ વિહરમાણા) તીર્થકરોં કિ પરંપરા સે
વિચરતે હુએ, એક ગ્રામ સે દૂસરે ગ્રામ મેં વિચરતે હુએ, સુખપૂર્વક વિહાર
કરતે હુએ વહાં આયે । યે સ્થવિર ભગવંત (જાહસપન્ન) જાતિસમ્પન્ન
(કુલસમ્પન્ના) કુલસમ્પન્ન (વલસમ્પન્ના) વલસમ્પન્ન (રુવસમ્પન્ના)
રુપસમ્પન્ન (વિણયસમ્પન્ના) વિનયસમ્પન્ન, (ગાણસમ્પન્ના) જ્ઞાનસમ્પન્ન,
(દંસણસમ્પન્ના) દર્શનસમ્પન્ન (ચારિત્તસમ્પન્ના) ચારિત્રસંપન્ન (લજ્ઞાસંપ-
ન્ના) લજ્ઞાસંપન્ન, (લાઘવસંપન્ના) લાઘવસમ્પન્ન (ઓયસી) તેયંસી ઓજ-
સ્વી, તેજસ્વી (વચ્ચંસી) પ્રતાપી (જસંસી) કીર્તિયુક્ત થે । (જિયકોહા)
ઝન્હોં ને ક્રોધ કો જીત લિયા થા (જિયમાણા) માન કો જીત લિયા
થા (જિયમાયા) માયા કો જીત લિયા થા (જિયલોહા) લોભકો જીત

ભગવત (પંચર્હિ અળગારસર્હિ સર્હિ) પાંચસૌ અનગારોની સાથે (સંપરિવુડા)
લઈને (જેણેવ તુંગિયા નયરી જેણેવ પુષ્કવડે એડે તેણેવ ઉવાગચ્છંતિ) તે તુંગિકા
નગરીની બહાર આવેલા પુષ્પવતિક ચૈતત્યમા પદાર્થો તેઓ શું કરતા કરતાં
ત્યાં આવ્યા, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-(અહાણુપુર્વિ ચરમાણા, ગામાણુગામ
દૂહજ્જમાણા, સુહં સુહેર્ણ વિહરમાણા) ક્રમે ક્રમે વિહાર કરતા, એક ગામથી બીજા
ગામ જતા જતા, સુખ પૂર્વક વિહાર કરતા કરતા તેઓ ત્યાં પદાર્થો તે સ્થવિર
ભગવત (જાહ સંપન્ના) જાતિ સંપન્ન, (કુલસંપન્ના) કુળ સંપન્ન, (વલસંપન્ના)
બળ સંપન્ન, (રુવસંપન્ના) રૂપસંપન્ન, (વિણયસંપન્ના) વિનયયુક્ત, (ગાણ-
સંપન્ના) જ્ઞાનથી યુક્ત, (દંસણસંપન્ના) દર્શન સંપન્ન, (ચારિત્તસંપન્ના) ચારિ-
ત્રસંપન્ન, (લજ્ઞાસંપન્ના) લજ્ઞા સંપન્ન, (લાઘવ સંપન્ના) લાઘવસંપન્ન, (ઓયંસી)
ઓજસ્વી, તેજસ્વી, (વચ્ચંસી) પ્રતાપી અને (જસંસી) કીર્તિયુક્ત હતા (જિયકોહા)
તેમણે ક્રોધને છતી લીધો હતો (જિયમાણા) માનને છતી લીધો હતો, (જિયમાયા)
માયાને છતી હતી, (જિયલોહા) લોભને તેમણે છતી લીધો હતો (જિયણિહા)

યાવત્ કૃત્રિકાપણમૂતા બહુમુતા બહુપરિવારાઃ પશ્ચાન્નિરનગારણ્ણૈઃ સાર્થં સપરિકૃષ્ઠા
યથાનુપૂર્ણી ચરન્તો પ્રમાણુગ્રામ ધ્રુવન્તઃ સુત્વં સુસેન વિહરન્તો યત્રૈવ તુલ્લિકાનમરી
યત્રૈવ પુષ્પવતીક ચૈત્સવ્-તત્રૈવોપાગચ્છન્તિ ઉપાગત્ય યથામતિરુપમગ્રામવદૃશ્વ સહ
સમયેન તપસા આત્માન માચવન્તો વિહરન્તિ ॥ ૯ ॥

ટીકા-“ તેણ કાલેણ તેણ સમયેણ ” તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમય “ પા
સાવધિજ્ઞા ” પાશ્વનાથનીયા, મગવતા પાર્શ્વનાથસ્ય સતાનીયા “ ઘેરા મગ
વતો ” સ્થવિરા મગવન્તઃ સમયયોગે સોદત સાધૂન્ દેશિકામુખિકાપાપાન્

લિયાયા (જિયણિહા) નિદ્રા કો જીત લિયા યા (જિયહિદિયા) ઈન્દ્રિયો
કો જીત લિયા યા, (જિયપરીસહા) પરીપર્ષો કો જીત લિયા યા (જીવિ
યાસમરણમયવિપ્પમુક્કા) જીવનની આશા સે ઓર મરણ કે મય સે
યે સપ રહિતયે (જાવ કુત્તિયાવળમૂયા) યાવત્ યે કૃત્રિકાપણરૂપથે
(બહુસ્તુયા બહુપરિવારા) બહુમુત યે ઓર બહુત પરીવાર વાલે યે ।
(ઉપાગચ્છિન્તા) પુષ્પવર્તક ઉપાગ મેં આનેપ (અહા પઢિરુપ ઓગાઈ
ઓગિણિહસા) વહાં યે યથા પ્રતિરુપ અવગ્રહ ગ્રહણ કર (સંજમેળ તવસા
અપ્પાણ આવેમાણા વિહરંતિ) સંયમ ઓર તપ સે અપની આત્માકો
સયોજિત કરતે કુપ રહને લગે ॥ સૂ-૯ ॥

ટીકાર્થ-‘ તેણ કાલેણ તેણ સમયેણ ’ હસ કાલ ઓર હસ સમય
મેં (પાસાવધિજ્ઞા) પાર્શ્વનાથ કે સંતાનીય ‘ ઘેરા મગવતો ’ સ્થવિર
મગવન્ત-સ્થવિર મગવન્ત ઠન્હેં કહતે હેં જો સંયમ યોગ સે શિધિલહોતે

નિદ્રાને છત્તી લીધી હતી, (જિયહિદિયા) ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લીધી હતી
(જિય પરીસહા) અનેપરીપર્ષો પર વિજય મેળવ્યો હતો, (જીવિયાસમરણ
મયવિપ્પમુક્કા) તેઓ બધા જીવનની આશાથી અને મરણના ભયથી
રહિત હતા (જાવ કુત્તિયાવળમૂયા) તેઓ કૃત્રિકાપણ ‘ જ્યાં જાપી ઉપરોગી
વસ્તુઓ મળે તેવી દુકાન ’ સમાન હતા ‘ બહુસ્તુયા બહુપરિવાર ’ તેઓ
બહુમુત હતા અને મોટા પરિવાર વાળા હતા (ઉપાગચ્છિન્તા) પુષ્પવતી
ઉપાગમાં આવીને (અહાપઢિરુપ ઓગાઈ ઓગિણિહસા) શાશ્વતી આશા મુજબ
વનપાલની આના લઈને (સંજમેળ તવસા અપ્પાણ આવેમાણા વિહરંતિ) તેઓ
સંયમ અને તપથી ચોતાના આત્માને ભાવિત કરતા રહેતા હતા

ટીકા- (તેણ કાલેણ તેણ સમયેણ તે કાળે અને તે સમયે ‘ પાસ
વધિજ્ઞા ’ પાર્શ્વનાથના શિષ્યના શિષ્ય ઘેરા મગવતો ” સ્થવિર મગવન્ત-
સ્થવિર મગવન્ત એમને કહે છે કે જેઓ સવ્યભયોગથી શિથિલ થતા અથ

पदस्य संयमयोगे स्थिरीकुर्वन्ति ये ते स्थविराः श्रुतवृद्धाः । ते कीदृशाः इत्याह—
 “जाइसंपन्ना” जातिसंपन्नाः जाति=मातृवंशः तथा संपन्नाः, “कुलसंपन्नाः, कुलं
 =शुद्धपैतृको वंशः, तेन संपन्नाः “बलसंपन्नाः बलमत्र मानसं तेन युक्ता इत्यर्थः
 “रुवसंपन्ना” रूपसंपन्नाः शरीरसौन्दर्यसम्पन्नाः सदोरकमुखवस्त्रिकादि साधुवेप-
 संपन्ना वा । “विणयसंपन्ना” विनयसंपन्नाः=विनययुक्ताः “णाणसंपन्ना दंसण-
 संपन्ना चारित्तसंपन्ना” ज्ञानसंपन्नाः दर्शनसंपन्नाः चारित्रसंपन्नाः ज्ञानदर्शनचारित्रै-
 युक्ता इत्यर्थः “लज्जासंपन्ना लाघवसंपन्ना” लज्जासम्पन्नाः लाघवसम्पन्नाः
 लज्जालाघवयुक्ता इत्यर्थः । तत्र लज्जा-असंयमतः संकुच्यमानता संयमो वा,
 लाघव द्रव्यतोऽल्पोपधित्वम् भावऋद्ध्यादि गौरवत्यागः “ओजंसी” ओजस्विनः
 मनःस्थैर्ययुक्ताः “तेयंसी” तेजस्विनः शरीरप्रभायुक्ताः “वच्चंसी” वर्चस्विनो

हुए अन्य साधुजनों को इहलोकसंबन्धी तथा पर लोक संबंधी अपाय-
 अहित प्रकटकर उस संयमयोगमें उन्हें स्थिर करते हैं। वे स्थविर जो कि
 ‘जाइसंपन्ना’ मातृवंशरूप जाति से युक्त थे, कुल संपन्ना’ पितासंब-
 धी शुद्धवंशरूप कुल से युक्त थे ‘बलसंपन्ना’ मानसिक बल से युक्त
 थे ‘रुवसंपन्ना’ शरीरसौन्दर्य से, तथा सदोरकमुखवस्त्रिकादिरूप साधु
 वेप से युक्त थे, ‘विणयसंपन्ना’ विनय से युक्त थे, ‘णाणसंपन्ना दंस-
 णसंपन्ना चरित्तसंपन्ना’ सम्यक्ज्ञान सम्यक् दर्शन और सम्यक् चारित्र
 सम्यग्गुण से युक्त थे, ‘लज्जासंपन्ना’ असंयम से संकोच करनेरूप अथवा
 संयमरूप लज्जा से युक्त थे, अल्प उपधिरूप द्रव्यलाघव से, तथा
 ऋद्ध्यादि गौरव त्यागरूप भावलाघव से युक्त थे, ओजंसी’ मनकी
 स्थिरतारूप ओज से युक्त थे, ‘तेयंसी’ शारीरिक प्रभारूप तेज से युक्त

साधुओंने आलोच तथा परलोच विषयक अपाय अहित बतावीने ते संयम-
 योगमां स्थिर करे छे—ते स्थविर के जेओ “जाइसंपन्ना” मातृवंश सम्बन्धी
 शुद्ध जातिथी युक्त हुता, “कुलसंपन्ना,” जेओ पिता सम्बन्धी शुद्धवंश
 रूप कुलथी युक्त हुता “बलसंपन्ना,” जेओ मानसिक बलथी युक्त हुता,
 “रुवसंपन्ना” जेओ शरीर सौंदर्यथी तथा सदोरक मुखपत्ती आदि रूप
 साधुवेपथी युक्त हुता, “विणयसंपन्ना” विनयथी युक्त हुता, “णाणसंपन्ना
 दंसणसंपन्ना चरित्तसंपन्ना” जेओ सम्यक् ज्ञान’ सम्यक् दर्शन अने सम्यक्
 चारित्रथी युक्त हुता “लज्जासंपन्ना लाघवसंपन्ना” जेओ संयम रूप
 लज्जा थी युक्त हुता, अल्प उपधि रूप द्रव्य लाघवथी तथा ऋद्धि आदि
 गौरव त्यागरूप भावलाघवथी युक्त हुता, “ओजंसी” मननी स्थिरता रूप
 ओजसथी युक्त हुता, “तेयंसी” शारीरिक प्रभारूप तेजथी युक्त हुता,

विशिष्टप्रभावशक्ति अथवा सर्वस्विनः प्रभावस्वरूपवन्मुक्ताः “जसंसी” यश्च
स्विनः प्रसिद्धिमन्तः “जियकोहा” जितक्रोधाः “जियमाणा” जितमानाः
“जियमाया” जितमायाः “जियलोहा” जितभोगाः “जियनिहा” जित
निद्राः “जियइदिया” जितेन्द्रियाः “जिय परिसहा” जितपरीपहा “जीबिया
समरणभयविष्यमुक्ता” जीविताशामरणभयविष्यमुक्ताः येषां न विद्यते जीवनस्याशा
तथा मरणमयश्चेति जीविताशा=जीवनेच्छा, मरणभय=मरणभीतिश्च, एतद्वद्वयेन
विमुक्ताः=रहिताः “जाव कुसियायणभूया” यावत् कुप्तिपापणभूताः इह यावत्
कारणात् इह इत्यम्—“तवप्पहाणा गुणप्पहाणा करणप्पहाणा चरमप्पहाणा निमा

य, ‘वच्चंसी’ विशिष्ट प्रभारूप सर्वस्वसे युक्त ये, प्रभावक वचनवाले
य ‘जसंसी’ प्रसिद्धिसे युक्त ये—विख्यात य ‘जियकोहा’ क्रोध को
जीते हुए ये—अर्थात्—उत्तमक्षमानरूप धर्म के धारी ये ‘जियमाया’
माया को जीते हुए ये—अर्थात्—उत्तम आज्ञा धर्मसे युक्त ये ‘जियलोहा’
लोभ को जीते हुए ये—अर्थात्—निर्लोभी य ‘जियमाणा’ मानकपाय
को जीते हुए ये—अर्थात्—मार्दव धर्म के धारी ये, ‘जियनिहा’ निद्रा
रूप प्रमाद को अपने वश में किये हुए ये अर्थात् अल्पनिद्रो वाले ये
जियइदिया’ इन्द्रियों पर पूर्ण रूप से अकुश रखे हुए ये ‘जियपरि
सहा’ क्षुधा आदि परीपहों के आने पर आकुलव्याकुल नहीं होते ये।
‘जीबियासमरणभयविष्यमुक्ता’ जीवन की आशा और मरण
के भय से सर्वथा रहित ये। ‘जाव कुसियायणभूया’ यावत् ये
कुत्रिकापणरूप ये—जिस दुकान से तीनलोक सम्बन्धी प्रत्येक वस्तु

‘वच्चंसी’ विशिष्ट प्रभावरूप सर्वस्वसे युक्त होता अथवा प्रभावशाली
वाणीधी युक्त होता “जसंसी” प्रसिद्धी युक्त होता, “जियकोहा” क्रोधसे
होधने लगे होता—जेटले के उत्तम क्षमाशुषुने धारण करनेवाला होता, “जिय
माया” क्रोधसे भावने लगी होती—जेटले के उत्तम अल्प धर्मशी युक्त
होता, “जियलोहा” क्रोधसे होधने लगे होता—जेटले के तेजो निर्वोधी होता—
जियमाणा’ क्रोधसे मानकपाय पर विनय भोग्य होता जेटले के मार्दवधर्मने
धारण करता होता, “जियनिहा” क्रोधसे प्रमाद रूप निद्राने वश करी होती,
‘जियइदिया’ क्रोधसे इन्द्रियो पर विनय भोग्य होता, “जियपरिसहा”
क्षुधा अदि परीपहोने लगे होता परीपहो आपी पडता क्रोधो अभावा न
होता ‘जीबियासमरणभयविष्यमुक्ता’ क्रोधो भरणना कवधी अने लपननी
आकांक्षाधी सवथा रहित होता, (जाव कुसियायणभूया) क्रोधो कृत्रिमा पद
अमान होता, जेटहानेधी तबे लोक सभधी इहेक वस्तु भणी शके छे ते दुभानने

હપ્પહાણા નિચ્છયપ્પહાણા મદ્ધવપ્પહાણા અજ્જવપ્પહાણા લાઘવપ્પહાણા સંતિપ્પ-
હાણા મુત્તિપ્પહાણા એવં વિજ્ઞા-મંત-વેય-વંમ-નય-નિયમ-સન્ન-સોય-પ્પહાણા
ચારુપ્પણા સોહિપ્પહાણા અણિયાણા અપ્પુસ્સુયા અવહિલ્લેસ્સા યુસામણ્ણરયા અન્નિ-
દ્ધપસણવાગરણા ” એવાં પદાનાં સંગ્રહ. । તત્ર “ તવપ્પહાણા ” તપઃ પ્રધાનાઃ તપઃ
અનશનાદિકં દ્વાદશવિધં તેન પ્રધાનાઃ “ ગુણપ્પહાણા ” ગુણપ્રધાનાઃ ગુણાઃ=સંય-
મગુણસ્તૈઃ પ્રધાનાઃ અત્ર ગુણપદેન સંયમગ્રહણમ્ । તપઃ સંયમગ્રહણશ્ચ તપઃ સંયમયોઃ
પ્રધાનતયા મોક્ષાદ્ગતાભિધાનાર્થમ્ । તથા “ કરણપ્પહાણા ” કરણપ્રધાનાઃ, કરણં
-ક્રિયતે ચરણસ્ય પુષ્ટિરનેતિ કરણમ્ - ઉત્તરગુણરૂપં પિણ્ડવિશુદ્ધ્યાદિસપ્તતિ
ભેદ મિદ્ધમ્ તથાહિ ।

મિલતી હૈ ઉસ ટુકાનકા નામ કુત્રિકાપણ હૈ । હસમેં કુ. ત્રિક, આપણ
એસે યે ત્રીન શબ્દ હૈં । કુ=પૃથિવી, ત્રિક=ત્રીન, આપણ=ટુકાન । સો
જિસ પ્રકાર કુત્રિકાપણ સે હરેક આવશ્યકીય વસ્તુ મિલ જાતી હૈ, ઉસી
પ્રકાર સે હન સ્થવિર ભગવંતોં સે ભી હરેક પ્રકાર કા આત્મકલ્યાણ
કરને કા બોધ મિલતા થા । યહાં યાવત્ પદ હૈ, યાવત્ પદસે સંગૃહીત
પદોં કા અર્થ હસ પ્રકાર સે હૈ-તપપ્રધાન-અનશન આદિ ચારહ પ્રકાર
કે અન્તરજ્ઞ બહિરજ્ઞ તપોં સે યે પ્રધાન થે, ગુણપ્રધાન-સંયમગુણોં સે યે
પ્રધાન થે, યહાં ગુણપદ સે સંયમ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, તપ ઓર સંયમ
કા જો યહાં ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ સો તપ ઓર સંયમ પ્રધાનરૂપ સે
મોક્ષ કે કારણ હૈં હસ બાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે કિયા ગયા હૈ ।
કરણપ્રધાન-ચારિત્ર કી પુષ્ટિ જિસસે કી જાતી હૈ ઉસકા નામ કરણ
હૈ । યહ કરણ ઉત્તરગુણરૂપ હૈ ઓર પિણ્ડવિશુદ્ધિ આદિ હસકે સત્તર
(૭૦) ભેદ હોતે હૈં । જો હસ પ્રકાર સે હૈં—

‘ કુત્રિકાપણ ’ કહે છે કુ + ત્રિક + આપણ = કુત્રિકાપણ કુ = પૃથ્વી, ત્રિક =
ત્રણ, આપણ=ટુકાન જેવી રીતે કુત્રિકાપણમાથી દરેક ઉપયોગી ચીજો મળી
શકે છે એજ પ્રમાણે એ સ્થવિર ભગવતો પાસેથી પણ આત્મકલ્યાણ કરવાનો
દરેક પ્રકારનો બોધ મળતો હોતો અહીં “ યાવત્ ” (પર્યન્ત) પદ દ્વારા
નીચેના પદો ગ્રહણ કરાયાં છે-તપપ્રધાન તેઓ અનશન આદિ ચાર પ્રકારનાં
આંતરિક તથા બાહ્ય તપથી યુક્ત હોતા, “ ગુણપ્રધાન ” સંયમ ગુણોથી યુક્ત
હોતા અહીં (ગુણ) પદથી (સંયમ) ગ્રહણ કરાયો છે જે તપ અને સંયમને
અહીં ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે તે તપ અને સંયમ મોક્ષના મુખ્ય સાધનો
ગણાય છે ક “ કરણ પ્રધાન ” ચારિત્રની પુષ્ટિ જેના દ્વારા કરાય છે તેને કર-
ણ કહે છે તે કરણ ઉત્તરગુણરૂપ છે અને પિંડવિશુદ્ધિ આદિ તેના ૭૦ ભેદ છે,
જે ભેદો આ પ્રમાણે છે—

पिंड विसोही ४ समिह ५, भावण १२ पटिमा १२ य इदियनिरोहो ५
पडिलेहण २५ गुत्तीओ ३, अमिग्गाह ४ चेष करणं (७०) तु ॥ १ ॥

छाया-पिण्ड विसोधिः ४ समितिः ५ भावनाः १२ प्रतिमाश्च १२ इन्द्रिय निरोधः
५ । प्रतिष्ठेखनं २५ गुप्तयाः ३ अमिग्रहा ४ चेष करणं (७०) तु ॥ १ ॥

तेन प्रधानाः उत्तरगुणाराधका इत्यर्थः, अतएव "चरणपद्मामा" चरण
प्रधानाः, चरणम्-चर्यते-आम्यते मनोदधे परं कुलं चतुर्दशगुणस्थानावस्थान-
रूपमनेनेति चरणम्=मूलगुणरूप प्रवादं सप्ततिमेवमिग्रहम्, तथाहि-

"यय ५ समणघम्म १० संजम १७ वेयावच्च १० च वमगुत्तीओ ९,
णाणा इतिर्यं ३ तव १२ कोहनिग्गाहार्हं ४ चरणमेयं (७०) ॥ १ ॥

छाया-व्रत ५ भ्रमणधर्म १० समय १७ वेयावृत्त्य १० च व्रतगुप्त्य ९ ।
ज्ञानादिभिकं ३ तपः १२ क्रोधनिग्रहादि ४ चरणमेतत् (७०) ॥ १ ॥

तेन प्रधानाः मूलगुणाराधका इत्यर्थः ।

"पिंड विसोही ४ समिह ५, भावणा १२ पटिमा १२, इदियनिरोहो ५ ।
पडिलेहण २५, गुत्तीओ ३, अमिग्गाह ४ चेष करणं तु ॥ १ ॥

इस करण से ये प्रधान वे अर्थात् उत्तरगुणों के आराधक थे । इस
लिये चरण प्रधान थे । जिसके प्रधान से संसाररूप समुद्र का पार
प्राप्त किया जाता है-अर्थात्-चतुर्दश गुणस्थान में अतस्थानरूप संसार
का पार पाया जाता है वह चरण है, यह चरण मूल गुणरूप होता है ।
व्रतादि के भेद से यह भी उत्तर-(७०) प्रकार का कहा गया है

जैसे-यय ५ समणघम्म १०, संजम १७, वेयावच्च १० च वमगुत्तीओ ।

णाणा इतिर्यं ३ तव १२, कोह निग्गाहार्हं ४ चरणमेयं ॥ १ ॥

इस चरण से ये प्रधान थे । अर्थात् मूलगुणों के आराधक थे ।

पिंड विसोही ४ समिह ५ भावणा १२ पटिमा १२ इदियनिरोहो ५ ।
पडिलेहण २५ गुत्तीओ ३ अमिग्गाह ४ चेष करणं तु ॥ १ ॥

आ अश्चथी तेजो भुक्ता होता-जेटले के उत्तरगुणोंना आराधक होता ते
आश्चथी तेजो अश्चथ सपत्ता होता जेना प्रभावधी संसार इपी समुद्रने जेजनी
शकाय छे-जेटले के पीठ गुणस्थानभां अवस्थानरूप संसारने पार पाभी
शकाय छे-तेने अश्चथ कहे छे ते अश्चथ मूलगुणरूप होता छे अतादिना सेइथी
तेना पञ्च नीधे प्रभावे ७० प्रकार कहा छे-

यय ५ समणघम्म १० संजम १७ वेयावच्च १० च वमगुत्तीओ
णाणा इतिर्यं ३, तव १२ कोहनिग्गाहार्हं ४ चरणमेयं ॥ १ ॥

आ अश्चथी तेजो भुक्ता होता जेटले के मूलगुणोंना आराधक होता

“ નિગ્રહવ્પહાણા ” નિગ્રહપ્રધાનાઃ, નિગ્રહઃ=ઇન્દ્રિયનિયમનમ્, તેન પ્રધાનાઃ વશીકૃતેન્દ્રિયા इत्यर्थः । “ નિચ્છયવ્પહાણા ” નિશ્ચયપ્રધાનાઃ, નિશ્ચયઃ=અવશ્ય- કરણીય પ્રતિલેખનાદિક્રિયાસ્વીકારઃ, તત્ત્વનિર્ણયો વા, તેન પ્રધાનાઃ । “ મદ્- વ્પહાણા ” માર્દવપ્રધાનાઃ, માર્દવં = મૃદુતા, તેન પ્રધાનાઃ, । વિનયભાવસંપન્ના इत्यर्थः । “ અજ્જવવ્પહાણા ” આર્જવપ્રધાનાઃ, આર્જવં = સારલ્યં, તેન પ્રધાના કૌટિલ્યવર્જિતા इत्यर्थः । નનુ જિતક્રોધાદિ વિશેષણૈર્માર્દવાદિપ્રધાનત્વં સમાયાત્યેવ તતો માર્દવ પ્રધાનાદિ વિશેષણૈઃ કિં પ્રયોજનમ્ ! इत्यत्राह—

જિતક્રોધાદિ વિશેષણેષુ ક્રોધાદિનામુદયવિફલતા પ્રોક્તા, અત્ર તુ તેપા- મુદયાભાવએવેતિ ન દોષઃ,

(નિગ્રહવ્પહાણા) ઇન્દ્રિયોં કા નિયમન કરના હસકા નામ નિગ્રહ હૈ, હસ નિગ્રહ સે યે પ્રધાન થે અર્થાત્-ઇન્દ્રિયોં કો ઇન્હોંને અપને વશ મેં કર લિયા થા । “ નિચ્છયવ્પહાણા ” અવશ્યકરણીય પ્રતિલેખનાદિક્રિ- યાઓં કા કરના અથવા તત્ત્વોં કા નિર્ણય-કરના હસકા નામ નિશ્ચય હૈ । હસ નિશ્ચય સે યે પ્રધાન થે (મદ્વવ્પહાણા) મૃદુતા સે યે પ્રધાન થે, અર્થાત્ વિનયભાવ સે સંપન્ન થે । (અજ્જવવ્પહાણા) આર્જવ સે પ્રધાન થે-અર્થાત્ કુટિલતારૂપ પરિણતિ સે રહિત થે ।

શંકા-જિતક્રોધાદિવિશેષણોં સે હી માર્દવાદિ ધર્મોં કી પ્રધાનતા ઇનમેં જ્ઞાત હો હી જાની હૈ ફિર માર્દવાદિ પ્રધાનવિશેષણોં કા ગ્રહણ કરને કા કયા તોત્પર્ય હૈ ?

ઉત્તર-શંકા ઠીક હૈ પર જો જિતક્રોધાદિવિશેષણ દિયે ગયે હૈં ઉન્ન સે ગ્રહ ઘોષ હોતા હૈ કિં વે ક્રોધાદિકોં કે ઉદય કો વિફલ કર દેતે થે ।

નિગ્રહવ્પહાણા ” ઇન્દ્રિયોંનુ નિયમન કરવુ તેનુ નામ નિગ્રહ છે. તેમણે ઇન્દ્રિયોંને વશ કરી લીધી હતી. તેથી તેમને નિગ્રહ સંપન્ન કહ્યા છે. (નિચ્છય વ્પહાણા) પ્રતિલેખના આદિ આવશ્યક ક્રિયાઓ કરવી અથવા તત્ત્વોંનો નિર્ણય કરવો તેનું નામ “ નિશ્ચય ” છે તેઓ એવા નિશ્ચયવાળા હતા. “ મદ્વવ્પહાણા ” તેઓ માર્દવથી યુક્ત હતા એટલે કે વિનયભાવવાળા હતા. “ અજ્જવવ્પહાણા ” તેઓ આર્જવગુણથી યુક્ત હતા એટલે કે કુટિલતા રૂપ પરિણતિથી રહિત હતા.

શંકા—જિતક્રોધ આદિ વિશેષણોંથી તેમનામા માર્દવ આદિ ગુણોંનુ અસ્તિત્વ હતું તેમ બાણી શકાય છે તો માર્દવપ્રધાન આદિ વિશેષણોંની શું ઉપયોગિતા છે ?

ઉત્તર-શંકા બરાબર છે પણ જિતક્રોધ આદિ વિશેષણોં એ બતાવે છે કે તેઓ ક્રોધાદિના ઉદયને વિફલ કરી નાખે છે. એટલે કે ક્રોધાદિકોંની મૂળભૂત

પાણ છદિસિં ચાપાયં પદ્મય સિય તિદિસિં સિય ચડિસિં સિય પચદિસિં' નિર્વ્યાપાતેન પદ્મદિસં ધ્યાપાત મતીત્ય સ્યાત્ ત્રિદિશ, સ્યાચ્ચતુર્દિશ, સ્યાત્ચ દિશમ્, यदि कश्चित्प्रतिबन्धको न भवेत्तदा पटस्वपि दिक्षु प्राणातिपातक्रिया भवति, प्रतिषधके तु स्यात् तिसृषु दिक्षु स्याच्चतसृषु दिक्षु स्यात् पचषु दिक्षु इति पठितव्यम् १। 'जहा पाणाद्वाए तथा मुस्तावाए तथा अदिआदाणे मेहुणे परि गहे कोहे जाव मिच्छादंसणसल्ल' यथा प्राणातिपातस्तथा मृपावाद २, तथाअ चादान ३, मैयुनं ४, परिग्रह ५, क्रोष ६, यावत् मिध्यादर्शनशल्यम् १८।

ચાહિયે ઓર એકેન્દ્રિય જીવોં કા કયન સામાન્ય જીવોં કી તરહ જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ ક્રિયા કે વિષય મેં જૈસા પહિછે વર્ણન નારક જીવોં કા ક્રિયા ગયા હૈ વૈસા હી વર્ણન એકેન્દ્રિય જીવોંકો છોડકર વૈમાનિકપર્યન્ત સમસ્ત જીવોં કા વર્ણન ક્રિયા કે વિષય મેં જાનના ચાહિયે । સૂત્ર મેં જો " યાવત્ " શબ્દ કા પાઠ આયા હૈ ઊસસે દોહન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌ હન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, ચાતુષ્યન્તર ઓર વ્યોતિષ્ક इन सय का ग्रहण किया गया है । एकेन्द्रिय जीवों के विषय में दिक्पद में " प्रतिषधक न हों तो छहों दिशाओं में और प्रतिबंधक हो तो कभी तीन दिशाओं में कभी चार दिशाओं में, कभी पांच दिशाओं में प्राणा तिपात किया होती है १ । (जहा पाणाद्वाए मुस्तावाए तथा अदि ण्णादाणे, मेहुणे, परिग्रहे, कोहे जाव-मिच्छादंसणसल्ले, एवं एए अट्टारस, चडवीसं दडगा भाणियळा) प्राणातिपात क्रियाके वर्णनकी तरह मृपावाद २, अइस्तादान ३, मैयुन ४, परिग्रह ५, क्रो ६, यावत् मिग्वा दर्शनशल्य १८, तक वर्णन जानना चाहिये । इस प्रकार इन अट्टारह पाप स्थानों में

પહેલાં ૪૨વામાં આમ્હુ છે તેવુ જ વચ્ચુન એકેન્દ્રિય જીવો ને એડીને વૈમાનિક મુખીના સમન્ત જીવોનુ સમજવુ સૂત્રમાં જે " યાવત્ " પદ છે તેથી ૬ ન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુર્દિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મનુષ્ય ભવનપતિ, ચાતુષ્યન્તર, વ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક એ ૧૭થાને ગ્રહણ ૪૨વા બોધબે એકેન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં દિશાપદમાં પ્રતિબંધ અવરોધ રૂકાવ) ન હોય તો છએ દિશાઓમાં અને પ્રતિબંધ હોય તો ૪આરેક ત્રણ દિશાઓમાં ૪આરેક ચાર દિશાઓમાં અને ૪આરેક પાંચ દિશાઓમાં પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે ૧ ' જહા પાનાદ્વાપ તથા મુસ્તાવાપ અરિજ્ઞાણે મેહુણે પરિગ્રહે કોહે જાવ-મિચ્છાદંસણસલ્લે એવં એપ અટ્ટારસ ચડવીસં દડગા ભાણિયळा ' પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના વચ્ચુન પ્રમાણેજ મૃપાવાદ ૨ અઈસ્તાદાન ૩ મૈયુન ૪, પરિગ્રહ ૫, અને ક્રોષ ૬ લખને મિધ્યાદર્શનશલ્ય ૧૮ મુખીનું વચ્ચુન સમજવુ આ રીતે તે ૧૮ પાપસ્થાનો ઉપર ૨૪ ૬૦૬ ઠહેવા બોધબે.

कथनं भाषासमितिरूपं वा, शौचम् = अन्तःकरणशुद्धिः, एतैः - विद्यादिगुणैः प्रधानाः पूर्वोक्तविद्यामन्त्रादिगुणसंपन्ना इत्यर्थः । “ चारुप्पहाणा ” चारु प्रधानाः = प्रशस्तभावयुक्ताः, शोधिप्रधाना = संयम - शुद्धियुक्ताः निरतिचार - चारित्राराधका इत्यर्थः, अनिदानाः, निदानं = स्वर्गादि ऋद्धि प्रार्थनं, तेन रहिताः अप्सुमुक्याः = विषयोत्कण्ठारहिताः, अवहिलेस्याः = अविद्यमाना बहिः = संयमाद् बहिस्तात् लेश्या = मनोवृत्तिर्येषां ते तथा विशुद्धभावलेस्यायुक्ता इत्यर्थः, सुश्रामण्यरताः = सुश्रामण्यं = निरतिचारचारित्रं = तत्र रताः तत्पराः शुद्धसंयमपालका इत्यर्थः, अच्छिद्रप्रश्नव्याकरणाः = अच्छिद्राणि = निर्दूषणानि प्रश्नव्याकरणानि

रूप नियमों से जीव अजीव आदि पदार्थों के यथावस्थित स्वरूप के कथनरूप सत्य से, अथवा भाषासमितिरूप सत्य से, अन्तःकरण की शुद्धिरूप शौच से, ये सब स्थविर भगवन्त प्रधान थे अर्थात्-इन पूर्वोक्त विद्यामन्त्र आदि गुणों से ये युक्त थे तथा ‘ चारुप्पहाणा ’ प्रशस्त-भावों से ये युक्त थे, ‘ सोहिप्पहाणा ’ शोधिप्रधान थे-संयम की शुद्धि से युक्त थे अर्थात्-निरतिचार चारित्र के आराधक थे, ‘ अणियाणा ’ निदानबन्ध से रहित थे, तपस्यादि के फल में देवादिकों की ऋद्धि की प्राप्ति की चाहना करना इसका नाम निदान है । इस निदान से ये रहित थे । ‘ अप्सुमुक्या ’ विषयों में उत्कण्ठारूप उत्सुकता से ये परे थे । ‘ अवहिलेस्सा ’ संयम से बाहर इनकी मनोवृत्तिरूप लेश्या नहीं थी, अर्थात् ये विशुद्धभावलेस्या से युक्त थे । ‘ सुसामण्यरया ’ निरतिचार चारित्ररूप श्रामण्य में ये रत-तत्पर थे, अर्थात्-शुद्धसंयम को पालन करने वाले थे । ‘ अच्छिद्रपणहवागरणा ’ निरवयव प्रश्नोत्तर के देने

आदि पदार्थोंना यथार्थ स्वरूपना कथनरूप सत्यथी, अथवा भाषा समितिरूप सत्यथी, अतःकरणनी शुद्धिरूप शौचथी, ते स्थविर भगवन्तो युक्त होता. तथा “ चारुप्पहाणा ” तेओ प्रशस्त लावेथी युक्त होता “ सोहिप्पहाणा ” शोधि प्रधान-संयमनी शुद्धिथी युक्त होता ओटवे के निरतिचार चारित्रना आराधक होता “ अणियाणा ” तेओ निदान बंधथी रहित होता, तपस्या आदिना इनरूपे देवादिनी ऋद्धि आदिनी प्राप्तिनी धृग्ग राखवी तेनु नाम निदान नियाणु छे. तेओ ओवा नियाणुथी रहित होता “ अप्सुमुक्या ” विषयोभा उत्कण्ठरूप आतुरताथी तेओ रहित होता “ अवहिलेस्सा ” संयमनी बहार तेमनी मनोवृत्ति रूप लेश्या न होती-तेओ विशुद्ध भावलेस्याथी युक्त ना. “ सुसामण्यरया ” निरतिचार चारित्ररूप श्रमण पर्यायभां तेओ ओटवे के तेओ शुद्ध संयमनु पालन करता होता. “ अच्छिद्रपणह.

लाघवप्राणा " लाघवप्रधाना , काघन क्रियाम् दक्षतरम्, तेन प्रधानाः, क्रियाकरणकृत् इत्यर्थः । ' स्वतिप्प्राणा " सान्ति प्रधानाः, सान्ति = प्रमा, तथा प्रधाना समायुक्ता इत्यर्थः, " मुचिप्प्राणा " मुक्तिप्रधाना, मुक्तिः = निर्लोभता, तथा प्रधाना, निर्लोभतायुक्ता इत्यर्थः, एष = मनेन प्रकरण " विज्जामतवेयपमनयनियमसुखसोयप्राणा " विद्यामन्त्रवदग्रहणनियमसत्यज्ञानप्रधानाः, तत्र विद्या = रोहिणी ग्रहप्रादिका, मन्त्रः = देवा पिष्टिताः, वेदा, आगमा, ब्रह्म = कुशलानुष्ठानरूप ब्रह्मवर्णम्, नयाः = नैगमा द्य, नियमा = अभिग्रहादिरूपा सत्य = भीषाजीवादिपदार्थानां यथास्तिस्वरूप

अर्थात् क्रोधादिकों की मूल में सत्ता होने पर भी उन्हें उदय रहित बना देते थे । उनकी आत्मशक्ति इतिनी अधिक प्रयत्न थी जो क्रोधादिकों को भी रोक सकते थे । और जो मार्दवादि प्रधानविशेष हैं-वे यह कहते हैं कि उनमें क्रोधादिकों का उदयभाव था । अर्थात् उनमें क्रोधादिकों का कभी उदय ही नहीं होता था । ' लाघवप्राणा ' कर्तव्य क्रियाओं में दक्षता होना इसका नाम लाघव है । इस लाघव से ये प्रधान थे, अर्थात्-कर्तव्यक्रियाओं का अनुष्ठान करने में ये कुशल थे । ' स्वतिप्प्राणा ' क्षमाधर्म से ये प्रधान थे, अर्थात्-उत्तमदुःख से युक्त थे । ' मुचिप्प्राणा ' निर्लोभता का नाम मुक्ति है उस मुक्ति से ये प्रधान थे, अर्थात्-निर्लोभता से युक्त थे । इसी प्रकार से विद्या-रोहिणी ब्रह्मसि आदि विद्या से, देवाधिष्ठित मन्त्रों से, आगम रूप वेदों से, कुशलानुष्ठानरूप ब्रह्मवर्ण से, नैगमादिरूप नयों से, अभिग्रहादि

सत्ता होना छटा पक्ष तेमने उदय रहित बन वी देता छटा, तेमनी आत्मशक्ति जेहो जेही प्रणव छटी के तेजो क्रोधादिकोंने पक्ष शक्ति शक्तता छटा अने मार्दवादि शुद्धाशी तेजो युक्त छटा, जे द्वारा सुप्रकार जेम जाताये छे के तेमनामा क्रोधादिकोंने उदयने जलाय छतो जेहो के तेमनामा छटी पक्ष क्रोधादिकोंने उदय यतो नहीं. " लाघवप्राणा " के क्रियाजो कर्षणी होय तेभा रहता होवी तेनु नाम लाघव छे तेजो ते लाघव सयत्र छटा जेहो के कर्षा योध्य क्रियाजो (अनुष्ठानो) कर्षामा तेजो कुशल छटा " स्वतिप्प्राणा " तेजो क्षमा शुद्धी युक्त छटा " मुचिप्प्राणा " निर्लोभता जेहो युक्ति तेजो ते निर्लोभताभी युक्त छटा जेव प्रमाजो विद्याधी-रोहिणी ब्रह्मसि आदि विद्याधी, देवाधिष्ठित मन्त्रभी आगमरूप वेदधी, कुशलानुष्ठानरूप ब्रह्मवर्णधी, नैगम आदि नयोधी, अभिग्रह आदिरूप नियमधी रूप जेव

कथनं भाषासमितिरूपं वा, शौचम् = अन्तःकरणशुद्धिः, एतैः - विद्यादिगुणैः प्रधानाः पूर्वोक्तविद्यामन्त्रादिगुणसंपन्ना इत्यर्थः । “ चारुप्पहाणा ” चारु प्रधानाः = प्रशस्तभावयुक्ताः, शोधिप्रधाना = संयम — शुद्धियुक्ताः निरतिचार-चारित्राराधका इत्यर्थः, अनिदानाः, निदानं = स्वर्गादि ऋद्धि प्रार्थनं, तेन रहिताः अप्सुस्सुयाः = विषयोत्कण्ठारहिताः, अवहिलेस्साः = अविद्यमाना वहिः = संयमाद् वहिस्तात् लेख्या = मनोवृत्तिर्येषां ते तथा विशुद्धभावलेख्यायुक्ता इत्यर्थः, सुश्रामण्यरताः = सुश्रामण्यं = निरतिचारचारित्रं = तत्र रताः तत्पराः शुद्धसंयमपालका इत्यर्थः, अच्छिद्रप्रश्नव्याकरणाः = अच्छिद्राणि = निर्दूषणानि प्रश्नव्याकरणानि

रूप नियमों से जीव अजीव आदि पदार्थों के यथावस्थित स्वरूप के कथनरूप सत्य से, अथवा भाषासमितिरूप सत्य से, अन्तःकरण की शुद्धिरूप शौच से, ये सब स्थविर भगवन्त प्रधान थे अर्थात्—इन पूर्वोक्त विद्यामन्त्र आदि गुणों से ये युक्त थे तथा ‘ चारुप्पहाणा ’ प्रशस्त-भावों से ये युक्त थे, ‘ सोहिप्पहाणा ’ शोधिप्रधान थे—संयम की शुद्धि से युक्त थे अर्थात्—निरतिचार चारित्र के आराधक थे, ‘ अणियाणा ’ निदानबन्ध से रहित थे, तपस्यादि के फल में देवादिकों की ऋद्धि की प्राप्ति की चाहना करना इसका नाम निदान है । इस निदान से ये रहित थे । ‘ अप्सुस्सुया ’ विषयों में उत्कण्ठारूप उत्सुकता से ये परे थे । ‘ अवहिलेस्सा ’ संयम से बाहर इनकी मनोवृत्तिरूप लेख्या नहीं थी, अर्थात् ये विशुद्धभावलेख्या से युक्त थे । ‘ सुश्रामण्यरया ’ निरतिचार चारित्ररूप श्रामण्य में ये रत—तत्पर थे, अर्थात्—शुद्धसंयम को पालन करने वाले थे । ‘ अच्छिद्रपण्हवागरणा ’ निरवद्य प्रश्नोत्तर के देने

आदि पदार्थोंना यथार्थ स्वरूपना कथनरूप सत्यथी, अथवा भाषा समितिरूप सत्यथी, अन्तःकरणनी शुद्धिरूप शौचथी, ते स्थविर भगवतो युक्त होता. तथा “ चारुप्पहाणा ” तेओ प्रशस्त भावोथी युक्त होता “ सोहिप्पहाणा ” शोधि प्रधान—संयमनी शुद्धिथी युक्त होता ओटले डे निरतिचार चारित्रना आराधक होता “ अणियाणा ” तेओ निदान बंधथी रहित होता, तपस्या आदिना इणरूपे देवादिनी ऋद्धि आदिनी प्राप्तिनी छण्ठा राखवी तेनुं नाम निदान नियाणु छे. तेओ ओवा नियाणुथी रहित होता “ अप्सुस्सुया ” विषयोमां उत्कण्ठरूप आतुरताथी तेओ रहित होता “ अवहिलेस्सा ” संयमनी बहार तेमनी मनोवृत्ति रूप लेख्या न होती—तेओ विशुद्ध भावलेख्याथी युक्त होता “ सुश्रामण्यरया ” निरतिचार चारित्ररूप श्रमणु पर्यायमा तेओ रत होता—ओटले डे तेओ शुद्ध संयमनुं पालन करता होता. “ अच्छिद्रपण्ह-

येपां ते तथा—निरवधमश्नोचरकारका इत्यर्थः, इति सग्रहः, तथा “कुक्षिपात्र-
भूया” कुक्षिपात्रभूयाः कुक्षिकं = स्वर्गमर्त्यपातालरूप भूमिप्रयं “तात्स्थपात्र-
वधपदेशः” इति कृत्वा भूमिप्रयगतं यस्तु अवि कुक्षिकं कथ्यते लोकप्रयत्नमपि
समस्तवस्तुजातमित्यर्थ, सरसपादक आपणो = इष्ट कुक्षिपात्रः तद् भूयाः
तत्सदृशाः, सर्वसमीहितार्थ—सम्पादनलक्षिययुक्ताः सर्वगुणोपेता वा इत्यर्थः।
“बहुस्तुया” बहुश्रुताः = श्रुतबहुला सकलभूतज्ञानपारगामिन इत्यर्थः,
“बहुपरिवारा” बहुपरिवाराः = शिष्यादि प्रभूतपरिवातसंपन्नाः, “पचहिं
अणगारसपहिं सद्धि” पञ्चभिरनगरश्रुतैः सार्धम् “सपरिवुडा” सपरि-
वृताः युक्ताः, “अहाणुपुच्छि चरमाणा” यद्यानुपूर्णा तीर्थकरपरंपरया विचरन्तः
“गामाणुगामं दृञ्जमाणा” ग्रामानुग्राम द्रवन्तः=एकस्माद् ग्रामाद्ग्रामान्तरं
गच्छन्तः पादविहारेण मध्यग्राममत्यजन्तः ‘सुहं सुहेण विहरमाणा’ सुहं सुहेन
विहरन्तः योजनपरिमित विहारेण विहरन्तः ‘जेजेव तुगिया नयरी जेजेव पुष्कव
घाले ये’, कुक्षिपात्रभूया’ ये कुक्षिपात्र भूत ये—अर्थात् कुक्षिपात्र
के सदृश ये थे अर्थात्—सर्व समीहित अर्थको संपादन करनेवाली लक्षि
से ये संपन्न थे। अथवा—समस्त गुणों से ये युक्त थे। ‘बहुस्तुया’
सकलभूतज्ञान के ये पारगामी थे। ‘बहुपरिवारा’ शिष्यरूप बहुत परि-
वार से युक्त थे ऐसे वे स्थगिर भगवन्त ‘पचहिं अणगारसपहिं सद्धि’
पांचसौ अनगरों के साथ से, सपरिवुडा’ युक्त हुए और ‘अहाणु
पुच्छि चरमाणा’ तीर्थकर परंपरा के अनुसार विचरण करते
हुए ‘गामाणुगामं दृञ्जमाणा’ चरणविहार से एक गांव से
दूसरे गांव में विचरण करते हुए ‘सुहं सुहेण विहरमाणा’
सुखपूर्वक योजन (चारकोप परिमित विहार करते हुए ‘जेजेव

वागण्णा” तेजो निरवध प्रश्नोत्तर देनारा कृत्वा “कुक्षिपात्रभूया” तेजो
कुक्षिपात्र सभान कृत्वा जेजेवे के उपयोगी श्रीजेनी दुकान लेना कृत्वा—
जेजेवे के समस्त अर्थने संपादन करनारी लक्षिधारी तेजो युक्त कृत्वा अथवा
समस्त श्रुतार्थी युक्त कृत्वा, “बहुस्तुया” सकल भूतज्ञानता प्राप्त कृत्वा,
“बहुपरिवारा” शिष्य आने प्रशिष्यो हुए मोठा परिवारवाला कृत्वा जेवा ते
स्थगिर भगवन्त “पचहिं अणगारसपहिं सद्धि” पांचसौ अणगारवाला समूहसे
“सपरिवुडा” युक्त कृत्वा ‘अहाणुपुच्छि चरमाणा’ तीर्थकर परंपरा प्रमाणे
विचरन्त ‘गामाणुगामं दृञ्जमाणा’ पंचपात्र विहार करीने जेके ग्रामभी
प्रीति गाम विचरन्त—वज्जेना ग्रामाने छोडया विना ‘सुहं सुहेण विहरमाणा’
सुख पूर्वक विचरन्त (चार कोप) प्रमाण विहार करत करत जेजेव तुगिया

इए चेइए तेणेव उवागच्छन्ति' यत्रैव तुङ्गिका नगरी यत्रैव पुष्पवतीकं चैत्यम् तत्रैवो-
पागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य "अहापडिरुवं ओगगह ओगिगिहत्ता णं
संजमेण तवसा अप्पाणं भावे माणा विहरन्ति" यथाप्रतिरूपं शास्त्रानुसारम् अवग्रहं
वनपालाज्ञाम् अवग्रहम्=आदाय संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तो विहरन्ति ॥सू-९॥

मूलम्-तएणं तुंगियाए नयरीए सिंघाडगतिगचउक्कचच्चर
महापहपहेसु जाव एगदिसाभिमुहाणिजायन्ति. तएणं ते समणो-
वासया इमीसे कहाए लद्धट्टा समाणा हट्टुट्टा जाव सदावेत्ति
सदावित्ता एवं वयासी एवं खल्ल देवाणुप्पिया पासावच्चिज्जा
थेरा भगवंतो जाइ संपन्ना, जाव अहापडिरुवं ओगगहं ओगिगि-
हिहत्ता णं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरन्ति । तं महा
फले खल्ल देवाणुप्पिया तहारूवाणं थेराणं भगवंताणं नाम
गोयस्स विसवणयाए, किमंगपुणअभिगमणवंदणनमंसण
पडिपुच्छणपज्जुवासणयाए जाव गहणयाए तं गच्छामो णं
देवाणुप्पिया, थेरे भगवंतेवंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामो
एयंणे इह भवे वा, परभवे वा हियाए सुहाए खेमाए निस्सेय-

तुंगीया नयरी जेणेव पुष्पवहए चेइए, तेणेव उवागच्छन्ति ' जहां वह
तुंगीका नगरी थी और उसमें भी जहां वह पुष्पवतिक चैत्य था वहां आये'
(उवागच्छित्ता) वहां आकर (अहापडिरुवं ओगगहं ओगिगिहत्ता णं
संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरन्ति) वहां आकर यथाप्रतिरू-
प-शास्त्रानुसारं अवग्रह को-वनपाल की आज्ञा लेकर संयम और तप
से अपनी आत्मा को भाविन करते हुए ठहर गये ॥ सू० ९ ॥

नयरी, जेणेव पुष्पवहए चेइए तेणेव उवागच्छति" न्या तुङ्गिका नगरी હતી, તે નગ-
રીની બહાર ન્યા પુષ્પવતિક ચૈત્ય હતું ત્યા આવી પહોંચ્યા, "ઉવાગચ્છિત્તા"
ત્યા આવીને "અહાપડિરુવં ઓગગહં ઓગિગિહત્તા ણં સંજમેણ તવસા અપ્પાણ
ભાવેમાણા વિહરન્તિ" શાસ્ત્રાનુસાર વનપાલની આજ્ઞા લઈ સંયમ અને તપથી
પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા ॥ સૂ, ૯ ॥

येषां ते एषा—निरययमस्नोचरकारका इत्यर्थः, इतिसमग्रः, तथा “कुत्तिपात्र-
भूया” कुम्भिकापणभूताः कुम्भिक = स्वर्गमर्त्यपातालरूपं भूमित्रय “वात्स्थ्यात-
द्वयपदेशः” इति कृत्वा भूमित्रयगत वस्तु अपि कुम्भिक कथ्यते लोकप्रयत्नमपि
समस्तवस्तुवाचमित्यर्थः, वत्सपादक आपणो = हस्तः कुम्भिकापणः तद् भूता =
वत्सद्वयाः, सर्वसमीहितार्थ—सम्पादनलब्धियुक्ताः सर्वानुपेक्षा वा इत्यर्थः।
“बहुस्तुया” बहुभूताः = भुवबहुलाः सकलभूतज्ञानपारगामिन इत्यर्थः,
“बहुपरिवारा” बहुपरिवाराः = शिष्यादि प्रभूतपरिवारसम्भवाः, “पचहिं
अणगारसर्पहिं सद्धि” पञ्चगिरनगरस्रवतैः सार्धम् “सपरिबुडा” सपरि-
बुताः युक्ताः, “अष्टाणुपुब्बि चरमाणा” यथानुपूर्व्या तीर्थकरपरंपरा विचरन्तः
“गामाणुगाम दृग्जमाणा” ग्रामानुग्राम इवन्तः = एकस्माद् ग्रामाद्ग्रामान्तरं
गच्छन्तः पादविहारेण मध्यग्राममत्यजन्तः ‘सुहं सुहेण विहरमाणा’ सुहं सुहेन
विहरन्तः योजनपरिमित विहारेण विहरन्तः ‘जेणेव हुंगिया नयरी जेणेव पुक्कर
घाले ये’, कुत्तिपात्रभूया’ ये कुम्भिकापण भूत ये—अर्थात् कुम्भिकापण
के सदृश ये थे अर्थात्—सर्व समीहित अर्थको संपादन करनेवाली लम्बि
से ये संपन्न थे। अथवा—समस्त गुणों से ये युक्त थे। ‘बहुस्तुया’
सकलभूतज्ञान के ये पारगामी थे। ‘बहुपरिवारा’ शिष्यरूप बहुत परि-
वार से युक्त थे ऐसे व स्थयिर भगवन्त ‘पचहिं अणगारसर्पहिं सद्धि’
पाचसौ अणगारों के साथ से, सपरिबुडा’ युक्त हुए और ‘अष्टाणु
पुब्बि चरमाणा’ तीर्थकर परंपरा के अनुसार विचरण करते
हुए ‘गामाणुगाम दृग्जमाणा’ चरणविहार से एक गांव से
दूसरे गांव में विचरण करते हुए ‘सुहं सुहेण विहरमाणा’
सुखपूर्वक योजन (चारकोप परिमित विहार करते हुए ‘जेणेव

वागारणा” तेजो निश्चय प्रकरोतरे देनाश होता “कुत्तिपात्रभूया” तेजो
कुम्भिकापण समान होता जेटवे के उपयोगी भीजे ॥ दुकान लेवा होता—
जेटवे के समस्त अर्थने संपादन करनेवाली वज्जिधी तेजो युक्त होता अथवा
समस्त बुद्धिधी युक्त होता। “बहुस्तुया” सकल भूतज्ञानना भारक होता,
“बहुपरिवारा” शिष्य अने प्रशिष्यो रूप भोग प्रशिक्षणावाला होता जेवा ते
स्थयिर भगवन्त “पचहिं अणगारसर्पहिं सद्धि” पाचसौ अणगारोंवा समूहधी
“सपरिबुडा” युक्त होता “अष्टाणुपुब्बि चरमाणा” तीर्थकर परंपरा प्रभावे
विचरता गामाणुगाम दृग्जमाणा” पंचपात्रा विहार करने जेक भागधी
धीने गाम विचरता—वज्जिना भागिने छे वा चिना “सुहं सुहेण विहरमाणा”
सुख पूर्वक योजन (चार कोप) प्रभावे विहार करता करता ‘जेणेव हुंगिया

कथाया लब्धार्थाः सन्तो हृष्टतुष्टा यावत् शब्दायन्ति शब्दायित्वा एवमूचुः,
एवं खलु देवानुप्रियाः पार्श्वपत्तीयः स्थविराः भगवन्तो जातिसंपन्ना यावत् यथा
पर, अर्थात्-चौराहे पर, चत्वर-अनेक मार्गवाले स्थान पर, महापथ-
राजमार्ग पर, पथ-सामान्य रास्ते पर, (जाव एगदिसामिमुहा णिज्जा-
यति) यावत्-एकदिशाभिमुख होकर निकले अर्थात् जब वे स्थविर
भगवंत पुष्पवतिक उद्यान में आकर विराजमान हो गये तब उनके
आगमन की बात तुंगिका नगरी में शृंगाटक आदि मार्गों पर प्रत्येक
व्यक्ति के मुख से सुनने में आने लगी, तब लोग तुंगिका नगरी से जहाँ
वे स्थविर भगवंत विराजमान थे उस और चले। (तएणं) इस तरह
जगह जगह इस चर्चा के होने के बाद (ते समणोवासया) वे श्रमणो
पासक (इमीसे कहाए लद्धट्टा समाणा) इस बात को सुनकर (हट्टुट्टा
जाव सदावेति) बहुत ही अधिक हर्षित एवं संतुष्ट हुए। बादमें उन्होंने
ने एक दूसरे को बुलाया (सदावित्ता एवं वयासी) और बुलाकर वे
इस प्रकार से आपस में बात चीत करने लगे (एवं खलु देवानु-
प्पिया । पासावच्चिज्जा) हे देवानुप्रियो ! पार्श्वनाथ भगवान के शिष्य
(थेरा भगवन्ता) स्थविर भगवंत (जाइसंपन्ना जाव) जो कि जातिसंप-
न्न यावत् कुलसंपन्न आदि विशेषणों वाले हैं वे पुष्पवतिक चैत्य में

वाणा मार्गमा, त्रिक-त्रयु रस्ता लेगा थता डोय तेवा स्थानमा, अतुष्क-
चारमार्ग-भगता डोय तेवा स्थानमा, अत्वर-अनेक मार्ग भगता डोय ओवा
स्थानमा, महापथ-राजमार्ग पर, पथ-सामान्य मार्ग पर, " जाव एगदिसा-
मिमुहा णिज्जयति " यावत् ओकदिशाभा अधा जवा लाग्या ओटवे के स्थविर
भगवन्त पुष्पवतिक उद्यानमा पधार्याना समाचार न्यारे तुंगिका नगरी शृंगा-
टक आदि मार्गोपर प्रत्येक व्यक्तिना मुणे सालणवामा आव्या त्यारे लोके
तुंगिका नगरीमाथी ते स्थविर भगवन्तोनी पासे जवा लाग्या " तएणं " आ-
रीते स्थणे स्थणे आ वातनी अणर इलाता " ते समणोवासया " तुंगिका
नगरीना ते श्रावके " इमीसे कहाए लद्धट्टा समाणा " आ वात सालणीने
" हट्टुट्टा जाव सदावेति " अतिशय हर्ष अने सतोप पाभ्या तेमणे ओक
णीन्तने ओलाव्या " सदावित्ता एव वयासी " ओलावीने तेओ तेमनी साथे
आ प्रभाणे वातचीत करवा लाग्या — " एवं खलु देवानुप्पिया । पासावचि-
ज्जा " हे देवानुप्रियो । पार्श्वनाथ भगवानना शिष्य " थेरा भगवन्ता " स्थ-
विर भगवन्त " जाइसंपन्ना जाव " के जे जतिसम्पन्न, कुलसम्पन्न आदि
शुश्रूवाणा छे, (अही आगणना सूत्रमा आवता स्थविर भगवन्तना अधा

साए आणुगामियत्ताए भविस्सइत्तिकहु अण्णमण्णस्स अतिए
 एयमट्ट पडिसुणेंति पडिसुणित्ता जेणेव सयाइ गिहाइ तेणेव
 उवागच्छति उवागच्छित्ता णहाया कयवलिकम्मा कयकोउय
 मगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइ, मगल्लाइ वत्थाइ पवरपरि
 हिया, अप्पमहग्घाभरणाळकियसरीरा सएहिंतो सएहिंतो
 पडिनिक्खमति, पडिनिक्खमित्ता एगयओ मिलति मिलित्ता
 पायविहारचारेण तुगियाए नयरीए मज्झ मज्झेण निगगच्छति
 निगगच्छित्ता जेणेव पुप्फवइए चेइए तेणेव उवागच्छति, उवा
 गच्छित्ता थेरे भगवते पच्चविहेण अभिगमेण अभिगच्छति त
 जहा सच्चित्ताण दब्बाण विउसरणयाए१, अच्चित्ताण दब्बाण
 अविउसरणयाए २, एगसाडिणं, उत्तरासगकरणेणं ३, षक्खु
 प्फासे अजलिप्पगहेण ४, मणसोगएत्तीकरणेणं ५, जेणेव थेरा
 भगवतो तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता तिक्खुत्तो आया
 हिण पयाहिण करेंति, करित्ता जाव तिविहाए पज्जुवासणाए
 पज्जुवासति ॥ सू० १० ॥

छाया-ततः सल्ल वृद्धिकायाः नगर्ण्या दृष्टादृक्प्रिकवतुष्कवत्परमहा
 पयपयेषु यावत् एकदिशामिष्टुला निर्याति तत गत्व ते भगवतोपासका अस्या

(तण्णं तुगियाए नयरीए) इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तण्णं) इसके अनन्तर (तु गियाए नयरीए) तुंगिका नगरीमें
 (सिधाडगनिगयडफणपरमहापइपहेसु) ऋगादक-तीन कोन वाले
 स्थान पर, त्रिक-तीनमार्गवाले स्थान पर, ऋतुष्क-चारमार्गवाले स्थान

" तण्णं तुगियाए नयरीए " इत्यादि

सूत्रार्थ — " तण्णं " त्था २ जाइ " तुगियाए नयरीए " तुंगिका नगरीमां

" सिधाडगनिगयडफणपरमहापइपहेसु " सूत्रादिके शिष्यादीनां आश्रयना—तत्र

वन्दामहे नमस्यामः यावत्पर्युपास्महे एतेन अस्माकम् इहभवे परभवे वा यावत् अनुगामितायै भविष्यति इति कृत्वाऽन्योन्यस्यान्तिके एतमर्थं प्रति शृण्वन्ति प्रतिश्रुत्य यत्रैव स्वकाःस्वकाः गृहास्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य स्नाता कृतवलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः शुद्ध प्रावेश्यानि माङ्गलिकानि वस्त्राणि प्रवरपरिहिता अल्पमहार्घाभरणालंकृतशरीराः स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो

पास चलें, उन्हें वन्दन करें, नमस्कार करें यावत् उनकी पर्युपासना करें। (एयं णे इह भवे वा हियाए सुहाए खेमाए निस्सेयसाए आणुगामिय यत्ताए भविस्सइ) यह काम अपन सबको इस भवमें और परभव में हित के लिये, सुखके लिये, क्षेम के लिये, निःश्रेयस के लिये और आनुगामिता के लिये अर्थात् परलोकमें साथ में आने के लिये होगा (इत्तिकदुट्टु अण्णमण्णस्स अन्तिए एयमट्ठं पडिसुणेंति) इस प्रकार विचार करके उन्होंने एकदूसरे की बातचीत को स्वीकार कर लिया। (पडि-सुणिता) स्वीकार करके (जेणेव सयाइं सयाइं गिहाइं तेणेव उवाग-च्छन्ति) फिर वे सब के सब जहां अपने घर थे वहां आये। (उवा-गच्छिता) वहां आकर उन्होंने (ण्हाया) स्नान किया (कयवलिकम्मा) वलिकर्म किया अर्थात् काय आदि पक्षियों को अन्नादि दिया (कयकोड-मंगलपायच्छिता) कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त किया तथा इन सब कामों को करने के बाद (सुद्धप्पावेसाइ मंगल्लाइ वत्थाइं पवरपरिहिया) शुद्ध, प्रवेश्य-सभा में प्रवेश होनेके योग्यमंगलकारक वस्त्रों को अच्छि तरह से धारण किये। (अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरा) थोड़े भार

तेस्थविर लगव'तो पासे ७धओ. तेभने वट्ठु नमस्कार करीओ. (यावत्) तेभनी पर्युपासना करीओ. एयं णे इह वा परभवे वा हियाए सुहाए खेमाए निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ) ते काम आप सौने भाटे आ लव अने परलवमा डितकारी, सुभकारी, क्षेमकारी, कल्याणकारी अने परलोकना लाता रूप बनशे (इत्तिकदुट्टु अण्णमण्णस्स अन्तिए एयमट्ठं पडिसुणेंति) आ प्रभाषे विचार करीने तेभणे जीजनी वातचीतने मानी लीधी "पडिसुणिता" ओक जीजनी वातने मान्य करीने "जेणेव सयाइ गिहाइं तेणेव उवागच्छति" तेओ पोत पोताने घेर गया "उवागच्छिता" घेर ७धने "ण्हाया" तेभणे स्नान करुं "कयवलिकम्मा" वलिकर्म करुं -कागडा आदिने अन्नादि आभ्या, "कय-कोडमंगलपायच्छिता" कौतुक, मंगल अने प्रायश्चित्त करुं ओ अधा कामे करीने "सुद्धप्पावेसाइ मंगल्लाइ वत्थाइ परिहिया" सभाभां पहरेवा योग्य मंगलकारी वस्त्रोने धारण करुं. "रा" थोडा-प्रश-

प्रतिरूपमवग्रहमवग्रहं खलु संयमेन तपसा आत्मानं भाषयन्तो विहरन्ति
तत्खलु महाफलं देवानुप्रिया तथारूपाणां स्थविराणां भगवतां-नामगोप्तस्यापि
भ्रवणतया, किमंग पुनरभिगमन-वन्दन-नमस्तन-प्रतिपन्न-पर्युपासनतया,
यावत् ग्रहणतया तद् गच्छामः - खलु देवानुप्रिया स्थविरान् भगवतो

आकर (अहं पद्धिरुष ओग्गाह ओग्गिणिहत्ताण) यथा प्रतिरूप अवग्रह
-वनपाल-से कल्पनीय वसति की आज्ञा को लेकर (संजमेण तवसा
अप्पाणं भाषेमाणा विहरन्ति) संयम और तप से अपनी आत्मा को
भाषित करते हुए पुष्पवतिक उद्यान में विराजमान हैं। (त खलु देवा
नुप्रिया) तो हे देवानुप्रियो! (तहारूपाणं येराण भगवताण नामगोय
स्त वि सवणयाए महाफल) तथारूप स्थविर भगवतों के नाम तथा
गोत्र के श्रवण से जीवों को जब महाफल प्राप्त होता है तो (किमंग
पुण अभिगमण वंदण नमस्तणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए जाव गहण
याए) तो फिर हे मित्रो! उनके समक्ष जाने से, उनकी वन्दना करने
से, उन्हें नमस्कार करने से, कुशल समाचाररूप सुखशाता पढ़ने से,
उनकी सेवा करने से यावत् उनके उपदेश को धारण करने से आत्मा
का कल्याण हो जावे तो इसमें कौनसी आश्चर्य की बात है। (त गच्छा
मोणं देवानुप्रिया! येरे भगवन्ते वन्दामो नमसामो जाव पज्जु
वसामो) इसलिये हे देवानुप्रियो! चलो इन स्थविर भगवतों के

विशेषण। अथ ३९वा) तेजो पुष्पवतिक धैर्यमा आनीने 'अहं पद्धिरुष
ओग्गाह ओग्गिणिहत्ताण' आभाशानुसार वनपालनी आज्ञा लधने "संजमेण
तवसा अप्पाण भाषेमाणा विहरन्ति" सबम अने तपसी धैर्यान् आभासे
आवित ३९वा तथा विशेष ३ "त खलु देवानुप्रिया" तो हे देवानुप्रि
यो! 'तहारूपाण येराण भगवताण नामगोयस्त वि सवणयाए महाफल'
स्थविर भगवन्तानां नाम अने ज्ञेयानुं अवल ३९वासी पलु लोने भदान
इणनी प्राप्ति याव ३ तो 'किमंग पुण अभिगमण वंदणनमस्तणपडि पुच्छण पज्जु
वासणयाए जाव गहणयाए' तेमनी पामे ज्ञासी तेमने वन्दना
३९वासी, तेमने नमस्कार ३९वासी, तेमने कुशल समाचार पृ७
वासी, तेमनी सेवा ३९वासी अने तेमने उपदेश साधनवासी आत्मानु ३९वा
पु धर्म आस तो तेम आश्चर्य पामवा नेनु नहीं 'त गच्छामोण देवानुप्रिया
येरे भगवन्ते वन्दामो नमसामो जाव पज्जुवासामो' तो हे देवानुप्रियो! यावे,

પ્રમેયચન્દ્રિકાટીકા શ.૧૩૦૬સૂ૦૩પ્રાણાતિપાતાદિ(૧૮)પાપાસ્થાનક્રિયાવર્ણનસૂ ૧૯

અત્ર યાવચ્છબ્દેન-માન૭-માયા૮-લોભ૯-રાગ૧૦-દ્વેષ૧૧-કલહા ૧૨-SS-
અભ્યાખ્યાન ૧૩-પૈશુન્ય ૧૪-પરપરિવાદ ૧૫-રત્ય-રતિ ૧૬-માયામૃષા ૧૭ '
ઇત્યેષાં ગ્રહણમ્ । 'એવં એ અઢારસ' એવમેતેઽષ્ટાદશ પાપસ્થાનાનિ ક્રિયા-
શબ્દેન સહ યોજિતવ્યાનિ । 'ચતુર્વીસં દંડગા ભાણિયન્વા ' ચતુર્વિંશતિ-
ર્દંડા ભણિતવ્યાઃ । એતાનધિકૃત્ય ચતુર્વિંશતિર્દંડકા વાચ્યાઃ । ' સેવં-
મંતે! સેવં મંતે!' તદેવં મદન્ત! તદેવં મદન્ત!, હે મદન્ત ! યદ્ દેવાનુપ્રિયેણ પ્રતિ-
પાદિતં તદેવમેવ 'તિ' ઇતિ એવં કથયિત્વા 'મગવં ગોયમે' મગવાન્ ગૌતમઃ ' સમણં
મગવં જાવ વિહરઈ' શ્રમણં મગવન્તં યાવદ્ વિહરતિ, અત્ર યાવચ્છબ્દેન-મહાવીરં વન્દતે
નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસાઽઽત્માનં ભાવયન્ વિહરતિ ॥સૂ.૦૩॥
॥ ઇતિ ક્રિયાવિચારઃ ॥

શ્રી મહાવીરોહયોઃ પ્રશ્નોત્તરપ્રકરણમ્—

પૂર્વે કર્મણો નિરૂપણ કૃતમ્, તત્કર્મ ચ પ્રવાહરૂપેણ શાશ્વતમિત્યતઃ શાશ્વતાન્
ભાવાન્ નિરૂપયન્નાહ— ' તેણં કાલેણં ' ઇત્યાદિ ।

ચૌવીસ દણ્ડક કહના યાહિયે । “ કોહે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ” મેં
જો યાવત્ શબ્દ આયા હૈં ઉસસે યહાં માન૭, માયા૮, લોભ૯, રાગ ૧૦,
દ્વેષ ૧૧, કલહ ૧૨, અભ્યાખ્યાન ૧૩, પૈશુન્ય ૧૪, પરપરિવાદ ૧૫, રતિ-
અરતિ ૧૬, માયામૃષા ૧૭, ઇનકા ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈં । હસ પ્રકાર ઇન
કે ગ્રહણ સે પાપસ્થાન ૧૮ હો જાતે હૈં યે ૧૮ પાપસ્થાન ક્રિયા શબ્દ સે
યોજિત કરના યાહિયે, (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ મગવં ગોયમે સમણં
મગવં જાવ વિહરઈ) હે મદન્ત! જૈસા આપને કહા હૈં વહ એસા હી હૈં, હે
મદન્ત ! વહ એસા હી હૈં હસ પ્રકાર કહકર મગવાન્ ગૌતમ ને શ્રમણ
મગવાન્ મહાવીર કો વંદના કી ઉન્હેં નમસ્કાર ક્રિયા ઓર ફિર યે સંયમ
ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે છુપ રહને લગે ॥ સૂ. ૩॥
॥ ઇતિ ક્રિયાવિચાર ॥

કોહે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ” આ સૂત્રના “યાવત્” પદથી માન૭ માયા૮ લોભ૯
રાગ૧૦ દ્વેષ૧૧ કલહ૧૨ અભ્યાખ્યાન૧૩ પૈશુન્ય૧૪ પરપરિવાદ૧૫ રતિઅરતિ૧૬
માયા સહિત, મૃષા૧૭ એએને પણ ગ્રહણ કરવા બોધ્યો. આ અઢાર પાપસ્થાનો
ક્રિયા શબ્દવડે બતાવવામાં આવ્યાં છે. “સેવં મંતે! સેવં મંતે! તિ મગવં ગોયમે સમણં
મગવં જાવ વિહરઈ” છે ભગવન્! આપે એમ કહ્યું તે એમ જ છે, છે ભગવન્ !
આપના કહેવા પ્રમાણે જ છે. એ પ્રમાણે કહીને ભગવાન ગૌતમે મહાવીર
પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા
રહેવા લાગ્યા ॥ સૂ. -૩ ॥

શ્રી ક્રિયાવિચાર

गृहेभ्य प्रतिनिष्क्रामन्ति प्रतिनिष्क्रम्यैकतोमिलन्ति मिश्रित्वा पादविहार
 चारण सुद्विधायाः नगर्या मध्यमध्यन निर्गच्छन्ति निर्गत्य यत्रैव पुण्यवतीक
 चैत्य सत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य स्थविरान् भगवत पञ्चविधेनाभिगमेनाभि
 गच्छन्ति तदप्या सचिषानां द्रव्याणा व्युत्सर्जनतया १ अचिषाना द्रव्याणामस्य
 त्सर्जनतया २, एकस्मा टिकनोत्तरासगकरणेन ३, चक्षु स्पर्शे मञ्जुसिप्रद्वेजे ४,

घाले और अधिकमूल्य घाले आभरणों से अलंकृत शरीर घाले होकर
 फिर वे (सपहितो सपहितो गेहेहितो पश्चिनिक्खमन्ति) अपने अपने
 घरों में से बाहर निकले (पश्चिनिक्खमन्ति) बाहर निकल कर (एग
 यमो मिलति) वे फिर एक जगह इकट्ठे हुए (मिश्रिता) एकट्ठे होकर
 (पादविहारचारेण) पैदल ही (तुंगीयाए नयरीए मज्झम् मग्गेणम्)
 तुंगीका नगरी के ठीक बीचो बीच से होकर (निगगच्छति) निकले
 (निगगच्छत्ता) निकलकर (जेणेव पुण्यवद्वेजे चैव तेणेव उवागच्छन्ति)
 वहाँ पर पुण्यवतिक उद्यान था वहाँ पर आये । (उवागच्छत्ता) वहाँ
 आकर (घेरे भगवन्ते) वे उन स्थविर भगवनों के पास (पञ्चविहेण
 अभिगमेण) पांच प्रकार के अभिगम से (अभिगच्छन्ति) गये
 (तं जहा) वे पांच प्रकार के अभिगम इस प्रकार से हैं (सचिषसाण
 वृक्षाण विउत्तरणयाए) पास में रहे हुए सचिष द्रव्यों को दूर रत
 देना १, (अचिषाण वृक्षाण अविउत्तरणयाए) अचिष द्रव्यों को पास में
 रतना २, (एगमाविण्ण उत्तरासगकरणेण) बिना सिय हुए वस्त्र से

ननां पञ्च अधिक भूषणानां आभूषणोधी शरीरने यक्षुशरीरने तेओ " सपहितो
 सपहितो गहहितो पश्चिनिक्खमन्ति " पीत पोताना धरमाधी अदारः निकषां
 ' पश्चिनिक्खमन्ति " अदार निकषां ' एगयमो मिलति ' तेओ ओक अन्धा
 ओ ओकत्र यथा मिश्रयित्वा " ओकत्र यधने ' पादविहारचारण " पञ्च
 व्याहीने " तुंगीयाए नयरीए मज्झ मग्गेण " तुंगिका नगरीनी पञ्च यधने
 ' निगगच्छति ' नीकन्धा ' निगगच्छत्ता ' त्याधी नीकणीने ' जेणेव पुण्यवद्वेजे
 चैव तेणेव उवागच्छन्ति ' त्यां पुण्यवतिक शैत्य चतु त्यां व्यान्धा ' उवाग
 च्छत्ता " त्या व्यानीने " घेरे भगवन्ते पञ्चविहेण अभिगमेण अभिगच्छन्ति '
 पाधि अभिगमेधी मुक्ता यधने तेओ अथा ते स्थविर कज्जते । पासे अथा
 " तं जहा " ते पात्र भक्षरना अभिगम नीधे प्रथ वे छे- " सचिषाण वृक्षाण
 विउत्तरणयाए " (१) पोतानी पासेन अचित्त द्रव्यने दूर दूर " अचित्त न
 वृक्षाण न विउत्तरणयाए ' (२) अचित्त द्रव्यने पासे दूर दूर " एगमावि
 ण उत्तरासगकरणेण " (३) शिन्धा चिन्धाना कपडाधी उत्तरासग करेना-ओउरे

मनस एकत्वी-करणेन५, यत्रैव स्थविरा भगवन्तस्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति. कृत्वा यावत् त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासते ॥ सू ८ ॥

टीका—‘तएणं तुंगियाए नयरीए’ ततः खलु तुङ्गिकायाः नगर्याः सिंघाडग तियचउक्कचच्चर चउम्मुहमहापहपहेसु ‘शृगाटकत्रिकचतुष्कचत्वरचतुर्मुख महापथ- पथेषु। तत्र शृङ्गाटक—‘सिंघाडा इति भापाप्रसिद्धं जलजं फलं, तदाकारं स्थानं त्रिकोण मित्यर्थः, त्रिक=मिलितत्रिमार्गा स्थानम्, चतुष्क=यत्र चत्वारो मार्गामिलिताः

उत्तरासंग करना अर्थात् यतना के लिये वस्त्र को मुखपर रखना ३, (चक्खुफासे अजलिप्पग्गहेणं) स्थविर भगवंतो के दिखते ही दोनों हाथों को जोड़ना ४ (मणसो एगत्तीकरणेणं) तथा मनको एकाग्र करना। इस प्रकार पांच अभिगमों से युक्त होकर वे सब (जेणेवथेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छन्ति) जहां स्थविर भगवंत थे वहां आये। (उवागच्छित्ता) वहां आकर उन्होंने (तिक्खुत्तो) तीन बार (आयाहिणपयाहिणं करेइ- करित्ता) उनको प्रदक्षिणा पूर्वक यावत् वन्दना नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके (जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासन्ति) त्रिविध पर्युपासना से पर्युपासना करने लगे ॥ १० ॥

टीकार्थ—(तएणं तुंगियाए नयरीए) इसके बाद तुंगिका नगरी के (सिंघाडगतिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापहपहेसु) सिंघाडे के आ- कार वाले मार्ग में अर्थात्-त्रिकोण वाले मार्ग में, त्रिक-जहां पर तीन मार्ग मिलते हैं वहां, चतुष्क-जहां पर चार मार्ग मिलते हैं वहां, चोराहे

इयतना पाणवा भाटे भुणपर वस्त्र राखवु “चक्खुफासे अजलिप्पग्गहेणे” (४) स्थविर भगव तोने लेतावेत अन्ने डाय लेउवा, अने “मणसो एगत्ती करणेण” (५) मनने ऐकाग्र करवु आ प्रमाणे पाथ अलिगमेथी युक्त थयने तेओ भधा “जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छन्ति” न्था स्थविर भगवतो छता त्या आव्या “उवागच्छित्ता” त्या आवीने तेमणे “तिक्खु-त्तो” त्रयु बार “आयाहिण पयाहिण करेइ करित्ता” प्रदक्षिणा पूर्वक तेमने वदणु नमस्कार कर्या वदणु नमस्कार करीने “जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासन्ति” त्रिविध पर्युपासनाथी पर्युपासना करवा लाग्या ॥ सू० १ ॥

टीकार्थ—(तएणं) त्थार गाढ (तुंगियाए नयरीए) तुंगिका नगरीना (सिंघाडगतिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापहपहेसु) शिंघाडाना आकारना मार्गभा-अटले के त्रिकोणिया मार्गभा (त्रिक) न्था त्रयु मार्गो भणता डाय तेवा स्थानभा, चतुष्क- न्था चार मार्ग भणता डाय तेवा चोडभा, (चत्वर)

સન્તિ તત્-ચોરાહા 'શ્વિમાષાપ્રસિદ્ધસ્થાનમ્, ચત્વરં ચતુર્મુખ-સ્યાનમ્, ચતુર્મુખ ચતુર્દારં સ્યાનમ્-આગન્તુકાદીનાં વિધામસ્થાનમ્-મહાપથ-રાજમાર્ગ-પન્થા, પન્થા = રથ્યામાપ્રમ્ સેષુ સર્વેષુ સ્થાનેષુ, ' જાવ ઇગદિસામિમુહા ગિજ્જાપંતિ' યાવત્ એક દિશામિમુહાઃ નિર્ણન્તિ, રૂઢિચાલકરણાત્ "મહાપથ-સદેહ વા જળવૂહેહ વા જળબોલેહ વા જળકલકલેહ વા જળમ્મીહ વા જળકલ્પિયા વા જળસખિયવાપ્પેહ વા જળજળો અણમણસસ પવમાણસ્વેહ એવ માસહ એવં પથ્થવેર એવં પથ્થવેહ એવં સ્વછ્છ વેષાણુપ્પિયા પાસાવણિજ્જા થેરા મગધવો પુમ્માણુપ્પિ ચરમાણા ગામાણુગામ દ્વડ્ડમમાણા રૂઢિ માગયા રૂઢિ સંપચા રૂઢિ સમોસઠા રૂઢિ તુગિયાપ નયરીપ વહિં પુષ્કવણ વેણ અદાપહિક્કથ ઉગ્ગહ ઠમિપ્પિયા સજમેવં સમસા અપ્પાણ મોષેમાણા વિહરંતિ મિદ્ધુ" રૂઢિચાલક ગ્રહણમ્ ।

તત્ર મહાન્ જનશ્યમ્-મહાન્ અનેક જનશ્યમ્, એવ મહાન્, રૂઢિ સર્વથ પા વ્યમ્ । "જળવૂહેહ વા" જળવૂહો શોકસમૂહસ્ય પરસ્પર પૃચ્છા કરણમ્ જળ-બોલેહ વા "જનાનાં વ્યકો ધ્વનિઃ । જળકલકલેહ વા" જળકલકલો મનાનાં

મેં ચત્વર-જહાં અનેક માર્ગ મિલતે હૈં, ચતુર્મુખ-ચારદ્વાર વાલે સ્થાન મેં, અર્થાત્ જહાં પર આગન્તુક જન આકર વિધ્રામ કરતે હૈં એસે સ્થાન મેં, મહાપથ-રાજમાર્ગ મેં, પથ-સામાન્યમાર્ગ મેં, (જાવ ઇગદિસામિમુહા ગિજ્જાપંતિ) યાવત્ એકદિશાની તરફ જુહ કરકે લોગ ચલને લગે, અર્થાત્-તુંગિકા નગરી કે શૃંગાટક આદિ માર્ગો મેં મનુષ્યોંની બહુત ઘડી મીઠ લગી જુહ થી । પરસ્પર મેં વાતે કરતે પ સો કહતે હૈં—(મહ યા જળસરે) કહીંપર મનુષ્યોંની મીઠ થી—વસમેં પરસ્પર મેં મેં લોગોંને એક દુસરે સે બોલતે થે । કહીંપર (જળવૂહેહ વા) આપસ મેં લોગસમૂહ

જ્યાં અનેક માર્ગ મળતા હોય ત્યાં, (ચતુર્મુખ) ચાર દારવાજાં સ્થાનમાં હોય છે
જ્યાં પશ્ચિમે વિધ્રામ હોય છે એવા સ્થાનમાં, (મહાપથ) રાજમાર્ગમાં (પથ) સામાન્ય
માર્ગમાં (જાવ ઇગદિસામિમુહા ગિજ્જાપંતિ) યાવત્ એક દિશા તરફ ચુક કરીને
હોય છે આવા માર્ગમાં હોવાનું વાતપર્યં એ છે કે તુંગિકા નગરીના શૃંગાટક આદિ
માર્ગો પર હોયેલાની બાદે બીજી બાંધી હતી. તેઓ પરસ્પરને વાતો કરતા હતા તે
સૂત્રકાર છે નીચે પ્રમાણે સૂત્ર દ્વારા કહે છે—(મહાપથ જળસરે) કોઈ કોઈ જગ્યાએ
હોયેલાની બાદે બીજી હતી અને તેઓ એક બીજા સાથે વાતો કરતા હતા
(જળવૂહેહ વા) કોઈ કોઈ જગ્યાએ હોયેલાનો સમૂહ એક બીજાને પૂછતો

मनस एकत्वी-करणेन, यत्रैव स्थविरा भगवन्तस्तत्रैवोपागच्छन्ति उपागत्य त्रिकृत्व
आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति. कृत्वा यावत् त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासते ॥ सू. ८ ॥

टीका—‘तएणं तुंगियाए नयरीए’ ततः खलु तुङ्गिकायाः नगर्याः सिंघाडग
तियचउक्कचच्चर चउम्मुहमहापहपहेसु ‘शृगाटकत्रिकचतुष्कचत्वरचतुर्मुख महापथ-
पथेषु। तत्र शृगाटक—‘सिंघाडा इति भापाप्रसिद्धं जलजं फलं, तदाकारं स्थानं त्रिकोण
मित्यर्थः, त्रिक=मिलितत्रिमार्गा स्थानम्, चतुष्क=यत्र चत्वारो मार्गामिलिताः

उत्तरासंग करना अर्थात् यतना के लिये वस्त्र को मुखपर रखना ३,
(चक्खुफासे अजलिप्पगहणे) स्थविर भगवन्तो के दिखते ही दोनों
हार्थों को जोड़ना ४ (मणसो एगत्तीकरणेणं) तथा मनको एकाग्र करना।
इस प्रकार पाँच अभिगमों से युक्त होकर वे सब (जेणेवथेरा भगवन्तो
तेणेव उवागच्छन्ति) जहाँ स्थविर भगवन्त थे वहाँ आये। (उवागच्छित्ता)
वहाँ आकर उन्होंने (तिक्खुत्तो) तीन बार (आयाहिणपयाहिणं करेइ-
करित्ता) उनको प्रदक्षिणा पूर्वक यावत् वन्दना नमस्कार किया,
वन्दना नमस्कार करके (जाव तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासन्ति)
त्रिविध पर्युपासना से पर्युपासना करने लगे ॥ १० ॥

टीका—(तएणं तुंगियाए नयरीए) इसके बाद तुंगिका नगरी के
(सिंघाडगतिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापहपहेसु) सिंघाडे के आ-
कार वाले मार्ग में अर्थात्-त्रिकोण वाले मार्ग में, त्रिक-जहाँ पर तीन
मार्ग मिलते हैं वहाँ, चतुष्क-जहाँ पर चार मार्ग मिलते हैं वहाँ, चोराहे

इतना पाणवा भाटे भुणपर वस्त्र राखवु “चक्खुफासे अजलिप्पगहणे”
(४) स्थविर भगवतोने जेतावेत भन्ने डाय जेउवा, अने “मणसो एगत्ती
करणेण” (५) मनने ऐकाग्र करवु आ प्रमाणे पाय अबिगमोथी युक्त
थने तेओ भधा “जेणेव थेरा भगवन्तो तेणेव उवागच्छन्ति” न्या स्थविर
भगवतो डता त्या आव्या “उवागच्छित्ता” त्या आवीने तेभणे “तिक्खु-
त्तो” त्रणु वार “आयाहिण पयाहिण करेइ करित्ता” प्रदक्षिणा पूर्वक तेभने
पहणु नमस्कार कर्या. पहणु नमस्कार करीने “जाव तिविहाए पज्जुवासणाए
पज्जुवासन्ति” त्रिविध पर्युपासनाथी पर्युपासना करवा लाग्या ॥ सू० १ ॥

टीका—(तएणं) त्थार भाड (तुंगियाए नयरीए) तुंगिका नगरीना
(सिंघाडगतिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापहपहेसु) सिंघाडाना आकारना
मार्गमा-ऐटवे के त्रिकोणिया मार्गमा (त्रिक) न्या त्रणु मार्गो भणता डाय
तेवा स्थानमा, चतुष्क- न्या थार मार्ग भणता डाय तेवा थोडमा, (चत्वर)

पूर्वांनु पूर्व्यां विहरन्तः=शुरुपरम्परया विहरन्तः, “गामाणुगाम दृष्टजमाणा”
 ग्रामानुग्रामं द्रवन्तः एकग्रामादन्यं ग्रामं गच्छन्तः क्रमप्राप्तग्राममत्यजन्त इत्यर्थः
 इह मागया” इहागता=अत्रागता, इह संप्राप्ता=अत्रैव समागता, ‘इह समो
 सदा’ इह समवसृता = साधुकल्पनीयावग्रहे स्थिताः, इहेति कुप्रेत्याह—
 ‘इहेन’ इत्यादि “इहेव तुंगियाए नयरीए बहिं” अत्रैव तुंगिकाया नगर्यां बहिः
 =बहिःप्रदेशे “पुष्कवहए चेहए” पुष्पवतिके चैत्ये=पुष्पवतिकनामोद्याने “अहा
 पडिस्व” यथा प्रतिस्व साधुकल्पानुकूलम् “उगाह” अवग्रहम्=वनपालमवस्था
 वसतेराज्ञाम् “उमिगिहसा” अवग्रह=याचिस्वा “सजमेण” समयेन सस्रह
 विधेन ‘तवसा’ तपसा=द्राव्यविधेन ‘अप्पाण’ आत्मान ‘भावेमाणा’ भावयन्त
 =भावित कुर्वाणा ‘विहरन्ति’ विहरन्ति=तिष्ठन्ति। “चिकइ” इति कृत्वा= इति
 मनस्पवधार्य लोका एकदिशाभिमुख्य सन्तः—तुङ्गिका नगरीतो निर्यान्तीति सम्बन्धः।

माणा) शुरुपरम्परा के अनुसार विहार करने हुए तथा (गामाणुगाम
 दृष्टजमाणा) एक गाम से दूसरे गाम क्रम से विहार करते हुए (इह
 मागया) यहाँ आये हुए हैं, (इह संप्राप्ता) यहाँ पधारे हैं (इह समो
 सदा) यहाँ समवसृत हुए हैं अर्थात्—साधुकल्पनीय वसति में
 रहे हुए हैं। यहाँ कहाँ—तो इसके लिये कहते हैं कि (इहेव
 तुंगीयाए नयरीए बहिं) इसी तुंगिका नगरी के बाहर जो (पुष्क
 वहए चेहए) पुष्पवतिक उद्यान है उसमें। (अहापडिस्व उगाहम्
 उमिगिहसा सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणाविहरन्ति) वहाँ वे यथा
 प्रतिरूप साधुकल्पके अनुकूल—वनपाल से वसति अज्ञा लेकर सस्रह
 प्रकार के समय से और सारह प्रकार के तप से आत्माको भावित
 करते हुए विराजते हैं। (इति चइ) ऐसा मन में अवधारण कर
 लोक एक दिशा की तरफ मुख करके तुंगिका नगरी से निकलते हैं।

(पुष्पाणुपुष्पि वरमाणा) शुरुपरंपरा प्रभावे विहार करता तथा (गामाणुगाम
 दृष्टजमाणा) जोक आभधी नीचे आभ अनुक्रमे विवशता विहरता (इहमागया)
 अहाँ आया है, (इह संप्राप्ता) अहाँ पधारा है, (इह समोसदा) अहाँ
 समवसृत था है—जोहो के साधुने कहे जेवा स्थानमाँ उत्तरी है ते
 अतावना भाटे छोटे है—(इहेव तुंगियाए नयरीए बहिं) आ तुंगिका नगरीनी
 अहोरे (पुष्कवहए चेहए) पुष्पवतिक उद्यान है तेना (अहापडिस्व उगाहम्
 उमिगिहसा सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरन्ति) शास्त्रानुसार वनपालनी
 आज्ञा लई ने सतर प्रकारना समय अने नार प्रकारना तपसी आत्माने
 भावित करता विशा है (इति चइ) जेना मनमाँ निश्चय करीने दोहो जो
 दिशा तवह मुण करीने तुंगिका नगरीमाँभी नीकने है—जोहो के तेमनी भसे

व्यक्तवर्णात्मको नादः 'जणुम्मि'जनोर्मिः जनसंवाधः तरङ्गवज्जनानामुपर्युपरि समागमनम्, "जणुक्कलिया" जनोत्कालिका=जनानां लघुतरःसमुदायः । "जणसण्णिवाएइवा" जनसंनिपातः जनानां संघर्षरूपेण संमिलनं भवति. तत्र "बहुजणो" बहुजनः "अण्णमण्णस्स" अन्योन्यम् "एवमाइक्खइ" एव माख्याति=एकोऽपरं-सामान्यरूपेण वदति, "एवं भासइ" एवं भापते=विशेषतो वदति, एवं पण्णवेइ" एवं प्रज्ञापयति-अपृष्टः सन् कथयति, "एवं परूवेइ" एवं प्ररूपयति कश्चित् पृष्टः सन् कथयति । किंकथयति ! इत्याह—"एवं खलु" इत्यादि । "एवं खलु देवाणुप्पिया" एवं खलु देवानुप्रियाः, "पासावच्चिज्जा थेरा भगवतो" पार्श्वपत्तियाः स्थविरा भगवन्तः "पुव्वाणु पुर्व्वि चरमाणा"

एक दूसरे से पूछते थे (जणबोलेइवा) कहींपर मनुष्यों की अव्यक्तध्वनि होती थी, कहीं पर (जणकलकलेइवा) मनुष्यों का व्यक्त नाद होना था, कहीं पर (जणुम्मी) तरङ्गों की तरह ऊपर के ऊपर मनुष्य आते थे, (जणुक्कलिया) कहीं पर मनुष्यों का छोटा सा समूह दिखाई पड़ना था (जणसण्णिवाए) कहीं पर मनुष्यों का संघर्षरूप से सम्मेलन होता था, उसमें (बहुजणो) अनेक मनुष्यों (अण्णमण्णस्स) एक दूसरे से (एवमाइक्खइ) इस प्रकार सामान्यरूप से कहते थे (एवं भासइ) कोई कोई विशेषरूप से आपस में एक दूसरे से कहते थे (एवं पण्णवेइ) कोई कोई आपस में एक दूसरे से बिना पूछे ही कहते थे । एवं परूवेइ) कोई कोई पूछने पर कहते थे ? सो सूत्रकार स्पष्ट करते हैं (एवं खलु देवाणुप्पिया पासावच्चिज्जा थेरा भगवन्ता) हे देवानुप्रियो ! पार्श्वनाथ ! भगवान् के प्रशिष्य स्थविर भगवन्त (पुव्वाणुपुर्व्वि चर-

होते। (जणबोलेइवा) कौंछ कौंछ स्थणे दोडोने। अव्यक्त ध्वनि आवतो। हतो। कौंछ कौंछ स्थणे (जणकलकलेइवा) मनुष्योने। व्यक्त नाद स लग्नातो। हतो। (जणुम्मी) कौंछ जय्याअे पाण्णीना भोळ्ळोनी जेस मनुष्योने समूह आवतो। हतो, (जणुक्कलिया) कौंछ कौंछ जय्याअे भाणुसोने। नाने समूह नजरे पडतो। हतो, कौंछ कौंछ जय्याअे (जणसण्णिवाए) मनुष्योने। अेटडो। मोटो समूह आवतो। हतो। के तेमने अेक भीळ साथे धसाईने आलपु पडतुं हतु तेमाना (बहुजणो) अनेक मनुष्यो (अण्णमण्णस्स) अेक भीळने (एवमाइक्खइ) सामान्य रीते आ प्रमाणे कडेटा हता, (एव भासइ) कौंछ कौंछ विशेष प्रमाणमा अेक भीळने आ प्रमाणे कडेटा हता, (एव पण्णवेइ) कौंछ कौंछ भाणुसो अेक भीळने विना पूछये अेवुं कडेटा हता (एव परूवेइ) अने कौंछ कौंछ पूछवामा आवे तयारे कडेटा हता के—(एव खलु देवाणुप्पिया पामावच्चिज्जा थेरा भगवन्ता) हे देवानुप्रियो ! पार्श्वनाथ भगवान्ना प्रशिष्यो, स्थविर भगवत्

આતિસમ્પન્નાઃ જાતિઃ=શુદ્ધમાણુકોવશ્ચ તેન સંપન્નાઃ=યુક્તાઃ 'જાણ' યાવત્, જપ્ત યાવત્પદેન "કુલસંપન્ના" ઇત્યારમ્ભ્ય 'ઉનાગચ્છિષ્ઠા' ઇત્યન્તાનિ પદાનિ અગ્રેષ્ઠ સૂત્રે પ્રોક્તાનિ તપ્રતોઽપસેયાનીતિ તે સ્થવિરાઃ પુણ્યવતિકે ચૈત્યે ઉપાગત્ય । "અદ્વાપદિસ્ત્વં ઓમ્મહં ઓગિગિષ્ઠિષ્ઠા ળં સંજમેણ તવસા અપ્પાણ માધેમાણા વિરહિતિ" યયા પ્રતિકુપમચગ્રહમવશુલ્લ સયમેન તપસા આત્માને માધવન્તો વિહરન્તિ "તે મહાફલં સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા" તત્ સસ્માત્કારણાત્ મહાફલં હે દેવાણુપ્પિયા । "તદ્દા રૂવાણ ઘેરાણં મગવંતાણ નામગોયસ્સ ચિ સવળયાણ" તથાવિધાનાં સ્થવિરાણાં નામ ગોત્રસ્યાપિ અવળતાયા, ઇતેષાં નામ ગોત્રસ્યાપિ અવળસ્ય મહાફલં=અન્નમંજરા મરણોચ્છેદનરૂપ મવતિ સર્હિ 'કિમગપુણ અમિગમણવંદનનમસજપદિપુચ્છણ

સંપન્ના જાણ અદ્વાપદિસ્ત્વં ઓમ્મહં ઓગિગિષ્ઠિષ્ઠા ળ સંજમેણં તવસા અપ્પાણં માધેમાણા વિરહિતિ) હે દેવાણુપ્પિયો ! પાર્શ્વપત્તીય સ્થવિર મગવંત જો કિ શુદ્ધમાણુકશરૂપ જાતિ સે યુક્ત હૈં યાવત્ હસી સૂત્રમેં પહેલે કહે ગયે કુલસંપન્ન આદિ વિદોષર્ણો ઘાલે થે પુણ્યવતિક ચૈત્ય મેં જાકર યયાપ્રતિરૂપ અવગ્રહ કો ધારણ કરકે સંયમ ઓર તપસે અપની આત્મા કો આલિત કરસે હુપ ચિરાજમાન હૈં । (તં મહાફલ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા) હસ લિયે હે દેવાણુપ્પિયો ! જપ્ત મહાફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈં (તદ્દા રૂવાણ) તથારૂપ (ઘેરાણં મગવંતાણ) સ્થવિર મગવંતાં કે (નામગોયસ્સચિ સવળયાણ) નામગોત્ર કે અવળસે અર્ધાત્-શાસ્ત્રોં મેં યેસા પ્રકટ કિયા ગયા હૈં કિ-તથારૂપ સ્થવિર મગવંતોં કે નામ ઓર ગોત્ર કે અવળ કરને સેં મ્હીં જીવોં કોં જન્મ જરા ઓર મરણ કા અમાથ હોનેરૂપ ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈં, તો (અન્ન) હે મિત્ર ! (અમિગમણ-અન્ન-નમસજ-પદિપુચ્છણ પડજી

પાસાવશ્ચિરમ્મદા ઘેરા મગવંતા આદિસંપન્ના જાણ અદ્વાપદિસ્ત્વં ઓમ્મહં ઓગિગિષ્ઠિષ્ઠા ળ સંજમેણં તવસા અપ્પાણ માધેમાણા વિરહિતિ) હે દેવાણુપ્પિયો ! પાશ્વનાયના પ્રશિષ્ય, સ્થવિર અમવતો જે શુદ્ધમાણુકશરૂપ જાતિથી મુક્ત છે અને કુલ સંપન્ન આદિ શુદ્ધોથી મુક્ત છે (તે શુદ્ધો આજના સૂત્રમાં આપ્યા છે) તેઓ પુણ્યવતિક ચૈત્યમાં આવીને શાસ્ત્રાના પ્રમાણે વનપાળની રત્ન લઇને, સ્વયમ અને તપથી તેમના આત્માને આલિત કરતા થતા ચિરાજમા છે (ત મહાફલ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા) હે દેવાણુપ્પિયો ! (તદ્દા રૂવાણ ઘેરાણ મગવંતાણ નામ ગોયસ્સ ચિ સવળયાણ) આવાં સ્થવિર મગવંતાના નામગોત્રના અવળથી પણ મહાન ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે કે શાસ્ત્રોમાં જોડે કહેવામાં આવ્યું છે કે એવા સ્થવિર અમવતોના નામ અને ગોત્રનું અવળ કરવાથી પણ જીવોને જન્મ, મરણ અને જરાનો અભાવ થવાથી મહાન ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે તે (અન્ન)

“तएणं ते समणोवासया” ततः खलु श्रमणोपासकाः “इमीसे कहाए-
लद्धहा समाणा हट्ठुट्ठा जाव सदावेति” अस्याः कथाया लब्धार्थाः सन्तो हृष्ट-
तुष्टा यावत् शब्दायन्ति परस्पर वदन्तीत्यर्थः इह यावत्पदेन “चित्तमाणंदिया
पीइमणा परमसोमणस्सिया हरिसवसविसप्पमाणहियया अन्नोन्न” इत्येतेषां ग्रहणम् ।
तत्र हट्ठुट्ठेति : “हट्ठुट्ठचित्तानंदिया” हृष्टतुष्टचित्तानन्दिताः, तत्र हृष्टतुष्टम्=अति
तुष्टम्, यद्वा-हृष्ट हर्षितम्, तुष्टं=प्राप्तसन्तोषं तादृशं चित्तं येषां ते हृष्टतुष्टचित्ताः
अतएव आनन्दिताः=आनन्दं प्राप्ताः सज्जातमानसोल्लासा इत्यर्थः “पीइमणा”
प्रीतिमनसः, प्रीतिः=वृत्तिः मनसि येषां ते तथा वृत्तमनसा इत्यर्थः “परमसोमण-
स्सिया” परमसौमनस्यिताः-परमम्=उत्कृष्टञ्च तत्सौमनस्यं=प्रसन्नचित्तता चेति-
परमसौमनस्यं तदेषां सज्जातं परमसौमनस्यिताः परमानुरागपूर्णमनस्का इत्यर्थः ।
“हरिसवसविसप्पमाणहियया” हर्षवशविसर्पद् हृदयाः, तत्र हर्षवशेन विसर्पत्=
परितः उच्छलद् हृदयं येषां ते तथा स्थविरदर्शनार्थममन्दानन्दतरङ्गसमुच्छलित-
चित्ता इत्यर्थः । ते ‘अन्नोन्नं’ अन्योन्यं=परस्परं शब्दायन्ति=कथयन्ति-इति
सम्बन्धः, “सदावित्ता” शब्दायित्वा “एवं वयासी” एवमवादिषुः, एवं वक्ष्य-
माण प्रकारेण अवादिषुः=अकथयन् कथितवन्त इत्यर्थः । तदेव दर्शयति-“एवं
खलु” इत्यादि । “एवं खलु” देवाणुप्पिया” एवं खलु हे देवानुप्पियाः “पासा-
वच्चिज्जा थेरा भगवंतो” पार्श्वोपत्यीयाः स्थविरा भगवन्तः, “जाइसंपन्ना”

(तएणं) इसके बाद (ते समणोवासया) वे श्रमणोपासक इमीसे कहाए
लद्धहा समाणा) इस कथा के- समाचार से- लब्धार्थ-परिचित होकर
(हट्ठुट्ठ जाव सदावेति) बहुत ही अधिक हर्षित हुए और संतुष्ट हुए
यावत् वे आनन्द मग्न बनकर मन में अतिशय तृप्ति से युक्त हुए उनका
अन्तःकरण परम अनुराग से पूर्ण भर गया । अत्यन्त आनन्द से उनका
हृदय उछलने लगा । उन्होंने ने शीघ्र ही एक दूसरे को बुलाया और
(सदावित्ता) बुलाकर फिर वे (एवं वयासी) इस प्रकार आपस में
कहने लगे (एवं खलु देवाणुप्पिया पासावच्चिज्जा थेरा भगवंता जाइ

जवानो निश्चय करीने तु जिंका नगरीमाथी पुण्णवतिके उद्यान तरङ्ग जवा भाटे
रवाना थाय छे (तएण ते समणोवासया) त्थार भाट ते श्रमणोपासके।
(इमीसे कहाए लद्धहा समाणा) आ समाचार ज्ञाणीने (हट्ठुट्ठ जाव सदावेति)
अतिशय हर्ष अने संतोष पाभ्या तेओ आनन्दमग्न जनीने मनमां अतिशय
तृप्ति पाभ्या तेमना अतः रणु आनन्दथी उल्लावा लाग्यां, तेमना हृदय नाथी
उठ्या. तेमणे तुरत ज ओके जीणने ओलाव्या अने (सदावित्ता) ओलावीने
(एवं वयासी) ओके जीणने आ प्रभाणे कडेवा लाग्या-एवं खलु देवाणुप्पिया ।

પ્રમૂતસરસ્ય અર્થસ્ય મોક્ષરૂપસ્ય ગ્રહણસાધા = ગ્રહણસ્ય યાવદુપવિષ્ટસ્યાર્થસ્ય ગ્રહણેન
 કિં વક્તવ્યમ્, યાવત્પ્રોક્તાર્થગ્રહણેન સર્વથા કૃતાર્થો મયસીતિ માવઃ "ત ગચ્છામો
 ણં" તત્ સત્માત્કારણાત્ વય ગચ્છામઃ સ્વલુ "દેવાણુપિયા" દે દેવાણુપિયાઃ
 "ધેરે મગવતે વંદામો નમસામો જાવ પજ્જુવાસામો" અથ યાવત્પટેન "સકારેમો
 સમ્માણેમો કલ્યાણં મગલં વેષ્ય વેશ્ય" इति सग्राहम् । तत्र - 'धेरे मगवते
 स्यविरान् मगवतः 'वंदामो' वन्दामहे = गुणगानेन स्तुतिं कुर्म "नमसामो"
 नमस्याम पश्चाद्नमनेन नमस्कुर्म, 'सककारेमो' सत्कुर्मः अभ्युत्थानादिना,
 'सम्माणेमो' सम्मानयामः वस्त्रमक्तादिप्रदानेन । कीदृशांस्तान् ? इत्याह - 'कल्याणं'
 कल्याणं, कश्यो = मोक्षः = कर्मजनित सकलोपाधि रहितत्वात्, तं आ = समन्ताभ्यति
 प्रापयतीति, अथवा कश्येण = ज्ञानदर्शनचारिभ्रमभ्येनारोग्येण आणयति = जीवयति

ગ્રહણ કર છેતા હૈ-उसके लिये तो कहा ही क्या जामकता है । वह
 जीव तो मोक्षरूप अर्थ के ग्रहण से सर्वथा कृतार्थ हो हो जाता है ।
 (तंगच्छामो णं) इसलिये चलो (देवाणुपिपा) है देवानुपियो !
 (धेरे मगवते वंदामो नमसामो जाव पज्जुवासामो) चलो अपन सब
 मिलकर चले-चलकर उनको धंदना करे, उन्हें नमस्कार करें, यावत्
 हमकी पर्युपासना करें, अर्थात्-चलो उनको वन्दना करे-गुणमानपूर्वक
 उनकी स्तुती करें, उन्हें नमस्कार करें-पश्चात् झुकाकर उन्हें नमन करे ।
 अभ्युत्थान आदि द्वारा उनका सत्कार करे, सम्मान कर, क्योंकि वे
 कल्याणस्वरूप हैं । कश्य नाम मोक्ष का है क्योंकि वह कर्म जनित स
 कल उपाधियों से रहित होता है । इस मोक्षरूप कश्य को जो अच्छी तरह
 से जीवों को प्राप्त कराता है वह कल्याण है, अथवा-कश्य नाम ज्ञानदर्शन एवं चारित्र्य और तप का है, इस ज्ञानदर्शन चारित्र्यतपस्वरूप आरोम्प

ઉપવિષ્ટ મોક્ષરૂપ અર્થને ગ્રહણ કરી લે છે, તેમની તો યાવત્ જ શુ કરવી ।
 તે જ્યાં તો મોક્ષરૂપ મહાન ફળની પ્રાપ્તિ કરીને સર્વથા કૃતાર્થ જ થઈ
 જાય છે (તં ગચ્છામો ણ દેવાણુપિયા) તો હે દેવાણુપિયો ! ચાલો, (ધેરે
 મગવતે વંદામો નમસામો જાવ પજ્જુવાસામો) બધાએ જામ સામે મળીને
 તેમને વંદણા કરીએ, નમસ્કાર કરીએ યાવત્ તેમની પર્યુપાસના કરીએ કહે
 વાનું વ્યતપય છે કે-ચાલો તેમને વંદણા કરીએ, અણુમાન પૂર્વક તેમની સ્તુતિ
 કરીએ, તેમને ધ્યાન આપી સંકાપીને નમસ્કાર કરીએ અભ્યુત્થાન આદિ દ્વારા
 તેમનો સત્કાર કરીએ કાશ્ય કે તેઓ કશ્યાર્થ રૂપ છે 'કશ્ય' એટલે મોક્ષ
 તે કમ જનિત સમસ્ત ઉપાધિશીરહિત કોય છે એ મોક્ષરૂપ કશ્યના છવેને
 એઓ પ્રાપ્તિ કરાવે છે તેઓ કશ્યાણુરૂપ કહેવાય છે અથવા જ્ઞાન, દર્શન અને

પજ્જુવાસણયાણ ” કિમંગ પુનરભિગમનવન્દનનમસ્યનપ્રતિપ્રચ્છન પર્યુપાસનતાયાઃ
તત્ર “ કિમંગ ” इत्यत्र ‘ अङ्गशब्दो कोमलामन्त्रणे तेन हे अङ्ग=हे मित्र ! ’ किं
पुनस्तेषाम् , अभिगमनवन्दननमस्यनप्रतिप्रच्छनपर्युपासनायाः, अभिगमनं =
सन्मुखगमनं, वन्दनं=स्तुतिकरणम् , नमस्यनम् ‘ त्तिकवुत्तो ’ इति पाठेन पञ्चाङ्ग-
नमनपूर्वकं नमस्कारकरणम् , प्रतिप्रच्छनं = शरीरसमाधिविषये पुनः पुनः प्रच्छनम्
पर्युपासनं=मनोवाक्यायोगैः सेवाकरणं, तेन यत्फलं भवति तत् किं वक्तव्यम्
अनेन यदनुत्तरं फलं भवति तद् वक्तुं न शक्यते इति भावः, तथा “ जाव-गहण-
याए ” यावत् ग्रहणताया; इह यावत्पदेन “ एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुव-
णयस्स सवणयाए किमंगपुण विउलस्स अट्टस्स ” इति ग्रहणं कर्त्तव्यम् तत्र एकस्या-
प्यार्यस्य आर्योक्तस्य तीर्थंकरप्रतिपादितस्य धार्मिकस्य धर्मप्रयोजकस्य अतएव
सुवचनस्य=सदुपदेशस्य श्रवणतायाः=श्रवणस्य महाफलं भवति । किमंग पुनर्विपुलस्य

વાસયાણ કિંપુણ) उनके साक्षात्दर्शन करने से या उनके सन्मुख जाने
से उनकी स्तुति करने से पांचों अङ्गों को झुकाकर उन्हें नमस्कार करने
से, उनकी सुख शांता पूछने से और मन वचन एवम् काय से-तीनों
योगों से उनकी सेवा करने से जो फल प्राप्त होता है-उस विषय में तो
क्या कहना । तात्पर्य यह है कि अभिगमन आदि द्वारा जो जीवों को
अनुत्तर फल प्राप्त होता है वह वचन द्वारा प्रकट नहीं किया जा सकता
वह तो अनिर्वचनीय है तथा (जाव गहणयाए) यहाँ यावत् पद से
(एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवणयस्स सवणयाए किमङ्ग ! पुण-
विउलस्स अट्टस्स) जब आर्यतीर्थंकर द्वारा प्रतिपादित, धार्मिक-धर्म
प्रयोजक- ऐसे एक भी सुवचन उपदेशके श्रवण का महाफल होता
है तो फिर हे मित्रो ! जो जीव उनके द्वारा उपदिष्ट मोक्षरूप अर्थ को

હે મિત્રો ! (અભિગમણ વંદન નમંસણ-પહિપુચ્છણ, પજ્જુવાસણયાણ કિં પુણ) તેમના
સાક્ષાત્ દર્શન કરવાથી, તેમની પાસે જઈને તેમની સ્તુતિ કરવાથી, પાંચે
અંગો ઝુકાવીને તેમને નમસ્કાર કરવાથી, તેમને સુખશાંતા પૂછવાથી, અને
મન વચન અને કાયાના યોગોથી તેમની સેવા કરવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે
તેની તો વાત જ શી કરવી ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અભિગમન આદિ
દ્વારા જે અદ્વિતીય ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું તો વર્ણન જ થઈ શકે તેમ
નથી - તે તો અવર્ણનીય છે. (જાવ ગહણયાણ) અહીં (યાવત્) પદથી
(એગસ્સ વિ આરિયસ્સ ધમ્મિયસ્સ સુવણયસ્સ સવણયાણ કિમંગ ! પુણ વિહલસ્સ અટ્ટસ્સ
આર્ય-તીર્થંકર દ્વારા પ્રતિપાદિત ધાર્મિક (ધર્મપ્રયોજક એક પણ ઉપદેશના
શ્રવણથી મહાન ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો હે મિત્રો ! જે જીવો તેમના દ્વારા

मूलम्—तेण कालेण तेणं समणणं समणस्स भगवओ महा
वीरस्स अतेवासी रोहे णाम अणगारे पगइभइए, पगइमउए,
पगइविणीए, पगइउवसते, पगइपयणुकोहमाणमायालोमे,
मिउमइवसपत्ते, अल्लीणे, भइए, विणीए, समणस्स भगवओ
महावीरस्स अदूरसामते उड्डजाणू अहोसिरे, झाणकोटोवगए,
सजमेण तवसा अण्णाण भावेमाणे विहरइ । तएण से रोहे
अणगारे जायसइ जेव पज्जुवासमाणे एव वयासी—

पुंवि भते । लोए पच्छा अलोए ? पुंवि अलोए पच्छा लोए ?
रोहा ! लोए य अलोए य, पुंविपेते, पच्छापेते, दोवि एए,
सासया भावा, अणाणुपुव्वी एसा रोहा । पुंवि भते जीवा पच्छा
अजीवा, पुंवि अजीवा पच्छा जीवा ?, जहेव लोए अलोए य
तहेव जीवा य अजीवा य । एव भवसिद्धिया य अभवसिद्धिया
य, सिद्धी असिद्धी, सिद्धा असिद्धा । पुंवि भते अण्डए
पच्छा कुक्कुडी ? पुंवि कुक्कुडी पच्छा अण्डए ?, रोहा !
से ण अण्डएकओ ?, भयव ! कुक्कुडीओ, सा णं कुक्कुडी कओ ?,
भंते ! अण्डयाओ, एवमेव रोहा ! से य अण्डए सा य कुक्कुडी पुंवि
पेते पच्छापेते दोवि एए सासया भावा, अणाणुपुव्वी एसा रोहा !,
पुंवि भते ! लोयते पच्छा अलोयते, पुंवि अलोयते पच्छा लोयते ?,
रोहा ! लोयते य अलोयते य जाव अणाणुपुव्वी एसा रोहा !,
पुंवि भते ! लोयते पच्छा सत्तमे उवाससरे पुच्छा, रोहा ! लोयते
य सत्तमे उवाससरे य, पुंविपेते पच्छापेते, दोवि एए सासया
भावा अणाणुपुव्वी एसा रोहा । एव लोयते य सत्तमे य तणु
वाए, एवं घणवाए घणोदही, सत्तमा पुव्वी, एव लोयंते
एकेकेणं सजोएयवने इमेहिं ठाणेहिं तं जहा—(गाहा)

સંસારમોહજાલાનલજ્વાલામાલાવલીઢાન્ મૂઢાન્ પ્રાણિનઃ પ્રશમયતીતિ વા કલ્યાણ
કલ્યાણ-સ્વરૂપવાન્, સૂત્રે આર્પત્વાદેકવચનમ્, एवं सर्वत्र 'विज्ञेयम्' । 'मंगलं'
મઙ્ગલમ્-મં=ભવસમ્બન્ધિવન્ધનં, તન્નિવન્ધનં, દુઃખં વા ગાલયતિ=નાશયતિ વા,
યદ્વા મંગ્યતે=પ્રાપ્યતે સ્વર્ગો મોક્ષો વાડનેનેતિ મઙ્ગલઃ=ધર્મઃ, તં લાતિ=ગૃહ્ણતિ-
ઈતિ મઙ્ગલઃ=શ્રુતચારિત્રધર્મધારકઃ તમ્=મઙ્ગલસ્વરૂપાન્ "દેવયં" દૈવતં દેવતૈવ
દૈવતં=ધર્મદેવં=ધર્મદેવસ્વરૂપાન્, 'ચેદ્યં' ચૈત્યમ્, ચેતનં ચિતિઃ=સમ્યગ્જ્ઞાનમ્,
તદેવ ચૈત્યમ્ "ચિતીસંજ્ઞાને" ઇતિ ધાતોઃ સ્ત્રિયાં ક્તિન્ 'પા. ૩-૩-૯૪' ઇતિ
ભાવેક્તિન્ ? જ્ઞાનસ્વરૂપાનિત્યર્થઃ । અથવા-કલ્યાણં કલ્યાણકારિત્વાત્, મઙ્ગલં

દ્વારા જો સંસારસંબંધી મોહ જાલરૂપી અનલ કી જ્વાલાં સે અત્યન્ત ઘ્રસ્ત
હુએ જીવોં કી રક્ષા કરતા હૈ-અન્હેં જીવન દાન દેતા હૈ વહ કલ્યાણ હૈ,
એસે કલ્યાણ સ્વરૂપ વે હૈ । ભવ સમ્બન્ધી વન્ધન કા નામ (મં) હૈ અથ-
વા હસ ભવસમ્બન્ધી વંધન સે જનિત જો દુઃખ હૈ વહ (મં) હૈ । હસ (મં)
કો જો (ગાલતિ) નષ્ટ કર દેતા હૈ વહ મંગલ હૈ, અથવા-સ્વર્ગ મોક્ષ
જિસકે દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયા જાતા હૈ વહ 'મઙ્ગલ' હૈ હસ (મઙ્ગલ) કો જો દેતા
હૈ અથવા ગ્રહણ કરતા હૈ વહ મંગલ હૈ, એસા મંગલ-શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ
કા ધારક જીવ હોતા હૈ । એસે મંગલરૂપ વે સ્થવિર ભગવન્ત હૈ । દેવતા
હી દૈવત હૈ-ધર્મદેવ હૈ । એસે ધર્મદેવ સ્વરૂપ વે સ્થવિર ભગવન્ત હૈ । ચે-
તન કા નામ ચિતિ હૈ-યહ ચિતિ સમ્યગ્ જ્ઞાનરૂપ હોતી હૈ । (ચિતી
સંજ્ઞાને) ધાતુસે (સ્ત્રિયાં ક્તિન્) હસ પઞિનીય કેવ્યકરણાનુસાર ક્તિન્

ચારિત્રને (કલ્ય) કહે છે. તે જ્ઞાન, દર્શનતપ અને ચારિત્રરૂપ આરોગ્ય દ્વારા
જેઓ સંસારના મોહ બાળ રૂપી અગ્નિની જ્વાળાથી અત્યંત ત્રાસી ઉઠેલા
જીવોની રક્ષા કરે છે-તેમને જીવતદાન દે છે, તેમનું કલ્યાણ કરે છે, એવા
જીવને કલ્યાણસ્વરૂપ કહેવાય છે. તે સ્થવિર ભગવતો મંગલરૂપ છે. (મંગલ
મંગલ) ભવ સંબંધી બંધનને (મં) કહે છે, અથવા આ ભવબંધનજનિત-
જે દુઃખ છે તેને (મ) કહે છે તે (મં) નો જે (ગાલતિ) નાશ કરે છે
અથવા સ્વર્ગમોક્ષ જેના દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે તેનું નામ (મઙ્ગલ) છે.
તે (મઙ્ગલ)ને આપનાર અથવા ગ્રહણ કરનારને મંગલ કહે છે શ્રુતચારિત્ર
રૂપ ધર્મનો ધારક જીવ એવો મંગલ સ્વરૂપ હોય છે એવા મંગલસ્વરૂપ તે
સ્થવિર ભગવતો છે દેવતા જ દૈવત છે-ધર્મદેવ છે એવા ધર્મદેવસ્વરૂપે તે
સ્થવિર ભગવતો છે ચેતનને (ચિતિ) કહે છે, તે ચિતિ સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપ હોય છે
(ચિતી સંજ્ઞાને) ધાતુમાંથી (સ્ત્રિયાં ક્તિન્) પાણિની બ્યાકરણ અનુસાર (ક્તિન્)

દુરિતોપશ્ચમનકારિત્વાત્, વૈષત ધર્મદેવસ્વરૂપત્વાત્, ચૈત્ય સુપશ્ચસ્તમનોરેતુત્વા-
વિતિ, । “ પઞ્જુવાસામો ” પર્યુપાસ્મહે=વિનયન સેવામહે । કિમર્થ પર્યુપાસ્મહે !
ઇત્યાદિ—“ ઇયં જે ” ઇત્યાદિ, “ ઇય ” એતત્=સ્થવિરાણાં પર્યુપાસનમ્ ‘ જે ’
અસ્માકમ્ ‘ હિયાપ સુહાપ સ્ત્રેમાપ નિસ્સેયસાપ અણુગામિયસાપ મવિસ્સા ”
હિતાપ સુક્તાપ ક્ષેમાપ નિઃશ્વેયસાપ અણુગામિકસાપે મવિષ્યતિ, ઇપાં વદાનાં
વ્યાખ્યાઽર્જેવ પૂર્વ સ્કન્દકમ્પરણે વિલોકનીયતિ । “ ચિકદ્દુ ” ઇતિ કૃત્વાઞ્ચ
મળાસ્ત ઇયમદ્વ પદિસુર્જેતિ ” અન્યોન્યમત્તમર્થ મતિશૂન્નવન્તિ ? સ્થવિરપર્યુપાસ-
નકારાં વાર્તા તે ધાવકા પરસ્પર સ્વીકૃર્ન્વી—ઇતિ માતઃ ।

પ્રત્યય હોને પર ચિતિ યતતા હૈ । હસ ચિતિ-જ્ઞાન સ્વરૂપ જો હોતે હૈ વે
ચૈત્ય હૈ । એસે ચૈત્યરૂપ વે સ્થવિર અગચન્ત હૈ । અયવા-કલ્યાણકારી
હોને સે વે સ્થવિર અગચન્ત કલ્યાણરૂપ હૈ પાપોં કે લપશ્ચમન કરાને
ચાહે હોને કે કારણ વે સ્થવિર અગચન્ત મંગલરૂપ હૈ, ધર્મદેવ સ્વરૂપ હો
ને કે કારણ વે સ્થવિર અગચન્ત વૈષત હૈ । પ્રશસ્ત મન કે હોને મેં હેતુ
શૂત હોને કે કારણ વે સ્થવિર અગચન્ત ચૈત્ય હૈ । અતઃઽનકી (પઞ્જુવા
સામો) પર્યુપાસના કરે-વિનયપૂર્વક ડનકી સેવા કરે । કપોં કિ (ઇયં)
હન સ્થવિરોં કી વહ પર્યુપાસના (જે) હમલોગોં કે (હિયાપ સુહાપ, સ્ત્રે
માપ નિસ્સેયસાપ, અણુગામિયસાપ મવિસ્સા) હિતકે લિયે, સુખ કે
લિયે, ક્ષેમ કે લિયે, નિઃશ્વેયસ કે લિયે ઓર વરંપરા સે વિશેષકલ્યાણ
કે લિયે હોગી । હન વદોં કી વ્યાખ્યા વહોં પહિછે સ્કન્દક કે
મ્પરકરણ મેં લિલ્લી જા ચુકો હૈ । અતઃઽવહાં સે દેશ લેની ચાહિયે ।
(સિ કદ્દુ) હસ પ્રકાર વિચાર કરકે ડન અમર્જોપાસકો ને (અણ્વ

પ્રત્યય લગાડવાથી ચિતિ બને છે તે ચિતિ (જ્ઞાન) સ્વરૂપ જે, કોય છે તેને
ચૈત્ય કહે છે, કોવા ચૈત્યરૂપ તે સ્થવિર અગચતો છે અયવા-કલ્યાણકારી
કોવાથી તેઓ કલ્યાણ સ્વરૂપ છે, પાપોનુ લપશ્ચમન કરાવનાર હે વાલી તેઓ
મંગલરૂપ છે, ધર્મદેવ સ્વરૂપ કોવાથી સ્થવિર અગચતો વૈષતરૂપ છે, અને
પ્રશસ્ત મન કોવામા હેતુશૂત કોવાને કારણે તેઓ ચૈત્યરૂપ છે તેથી તેમની
(પઞ્જુવાસામો) પર્યુપાસના કરીએ-વિનયપૂર્વક તેમની સેવા કરીએ. કારણ કે
(ઇયં) તે સ્થવિર અગચતોની સેવા આપણે માટે (હિયાપ, સુહાપ, સ્ત્રેમાપ
નિસ્સેયસાપ, અણુગામિયસાપ મવિસ્સા) હિતકારી, ક્ષેમકારી, સુખકારી, ક્ષેમકારી
અને આગમની અવને માટે પણ વિશેષ કલ્યાણ કરી વધ પામે. આ પહેલી
વ્યાખ્યા આ સમવતીસુત્રમા સ્કન્દકના પ્રશ્નમાં આપવામાં આવી છે તે તે પ્ર
શ્નમાંથી વાલી લેવી. (સિકદ્દુ) આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે અમર્જોપાસકોને

“ पडिसुणित्ता ” प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य ते श्रावकाः “ जेणेव सयाइं सयाइं गिहाइं ” यत्रैव स्वकानि स्वकानि गृहाणि “ तेणेव उवागच्छन्ति ” तत्रैवोपागच्छन्ति, “ उवागच्छित्ता ” उपागत्य “ ण्हाया कयवलिकम्मा ” स्नाताः कृतवलि कर्माणि, तत्र स्नाताः=कृतस्नानाः कृतवलिकर्माणि काकाद्यर्थे कृतान्नभागाः “ कय-कोउयमंगलपायच्छित्ता ” कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः—कृतानि = सम्पादितानि, कौतुकानि=मषीतिलकादीनि, मङ्गलानि=मङ्गलकारकाणि, दध्यक्षतादीनि प्रायश्चित्तानि = दुस्वप्नादि फलविघातार्थमवश्यकर्तव्यानि यैस्ते तथा, “ सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिया ” शुद्धप्रवेश्यानि मङ्गल्यानि वस्त्राणि प्रवरपरिहिताः, शुद्धानि=स्वच्छानि, प्रवेश्यानि=सभाप्रवेशयोग्यानि मङ्गल्यानि=मङ्गलजनकानि—वस्त्राणि प्रवरपरिहिताः=सम्यग्रीत्या परीधृताः—सम्यक्परिधृत माङ्गलिक स्वच्छवस्त्रा इत्यर्थः “ अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरा ” अल्पमहार्घाभरणालङ्कृत

मण्णस्स एयमट्ठं पडिसुणेति) स्थविरो की पर्युपासना करनेरूप बात को आपस में स्वीकार लिया (पडिसुणित्ता) स्वीकार कर के फिर वे श्रमणोपासक—श्रावक (जेणेव सयाइ सयाइं गिहाइं) जहाँ अपने अपने घर थे (तेणेव उवागच्छन्ति) वहाँ पर गये (उवाग—च्छित्ता) जाकर (ण्हाया कयवलिकम्मा) उन्हो ने पहिले स्नान किया बाद में काक आदि पक्षियों के निमित्त अन्न आदि देने रूप वलि कर्म किया, (कयकोउयमंगलपायच्छित्ता) मषीतिलक आदि कौतुकों को, मंगलकारक कर्मों को एवं दुःस्वप्न आदिके फल को विघात करने के निमित्त अवश्य करने योग्य प्रायश्चित्तों को किया बाद में (सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिया) उन्होंने ने शुद्ध स्वच्छ तथा सभा में पहिरने के योग्य मांगलिक वस्त्रों को अच्छे ढंग से पहिरा (अप्पमह—

(अणमण्णस्स एयमट्ठं पडिसुणेति) स्थविर लगवतोनी पर्युपासना करवा ज्वानी वातनो परस्पर स्वीकार कथों (पडिसुणित्ता) स्वीकार करीने तेओ (जेणेव सयाइ सयाइं गिहाइ तेणेव उवागच्छन्ति) पोत पोताने घेर गया. (उवागच्छित्ता) घेर जधने “ ण्हाया कयवलिकम्मा ” तेमछे स्नान कथुं त्यार भाद डागडा आदि पक्षीओने अन्नादि देवाइप अलिक्कं कथुं. “ कयकोउयमंगलपायच्छित्ता ” त्यार भाद भश आजवाइप कौतुके कथा मंगलकारके कर्मा कथा अने दुस्वप्न आदिहुं कण नष्ट करवाने भाटे आवश्यक प्रायश्चित्तो कथा. “ सुद्धप्पावेसाइ मंगल्लाइ वत्थाइ पवरपरिहिया ” त्यार भाद तेमछे सभाभा पहिरवा योग्य स्वच्छ तथा मांगलिक कपडां सारी रीते धारण कथा. “ अप्पमहग्घाभरणा

शरीराः-अल्पानि-भारेण, महाघाणि-भूत्येन, तादृक्षैरभरणैः=भलङ्करी मल्लु
 तानि=विभूषितानि-शरीराणि येषां-ते तथा । एतादृशा सन्तस्ते भावका "स
 परिहृतो सपरिहृतो गिहेर्हितो" स्वकेभ्य स्वकेभ्यो गृहेभ्य "पडिणिक्खमति"
 प्रतिमिष्काभ्यस्ति=निरसरन्ति "पडिणिक्खमिष्ठा" प्रतिनिष्कभ्य "एगयओ
 मिलायति" एकतो मिलति=एकत्री भवन्ति "एगयओ मिलाइत्ता" एकतो
 मिलित्वा=एकत्रीभूय "पायविहारचारेण-पादविहारेण-नतु यानादिना पारो=
 गमन यत्र सः, तेन "तुगियाए नयरीए" तुङ्गिकाया नगर्याः "मज्झ मज्झेण"
 मध्य मध्येन "णिग्गच्छति" निर्गच्छति "णिग्गच्छिन्ता" निगत्य "जेणैव
 पुप्फवइए वेइए" यथैव पुष्पवतिक चैस्य "तेणेव उवागच्छति" तथैवोपाय
 च्छन्ति "उवागच्छिन्ता" उपागत्य "वेरे भगवते" स्वचिरान् भगवतः "प-

श्वामरणालक्षितशरीरा) तथा साधर्म्य ऐसे अलंकारों को पहिरा कि
 जो ध्वजन में कम थे कीमत में बहुमूल्य थे । इस प्रकार से सजधज कर
 वे अमणोपासक आचक (सपरिहृतो सपरिहृतो गिहेर्हितो) अपने
 घरों से (पडिणिक्खमति) निकले (पडिणिक्खमिष्ठा) निकल कर
 फिर वे (एगयओ मिलायंति) एक स्थान पर इकट्ठे हुए (एगयओ
 मिलाइत्ता) एक स्थान पर जय सब धा करके मिल चुके तब वे सब
 के सब (पायविहारचारेण) पैदल ही यान आदि से नहीं (तुगियाए
 नयरीए) तुङ्गिका नगरी के (मज्झ मज्झेण) ठीक बीचों बीच होकर
 (णिग्गच्छति) निकले (णिग्गच्छिन्ता) निकल कर (जेणैव पुप्फवइए
 वेइए) जहाँ पुष्पवतिक उद्यान था (तेणेव उवागच्छति) वहाँ पर आये ।
 (उवागच्छिन्ता) वहाँ आकरके (वेरे भगवते पञ्चविहेण अमिगमेण

अभियसरीरा ' अने छोछां वञ्जवाणा पञ्च कारे भूषवाणा आभूषणै
 पडेर्यां अथ प्रभावे सज्जवट करीने तेज्जा "सपरिहृतो सपरिहृतो गिहेर्हितो"
 पोत पोताने धरेशी "पडिणिक्खमति" नीकन्था "पडिणिक्खमिष्ठा" येशी
 नीकणीने "एगयओ मिलति" जेठ स्थले जेआ गया 'एगयओ मिळिष्ठा'
 जेठ व वञ्जवाजे जेठत्र यधने तेज्जा अथा "पायविहारचारेण" पत्रपाणा
 व (पादनभा धेसीने नहीं) "तुगियाए नयरीए मज्झ मज्झेण" तुङ्गिका
 नगरीनी पञ्च यधने 'मिगच्छति' नीकन्था "णिग्गच्छिन्ता" नगरीनी पञ्चयथी
 पसाए यधने 'जेणेव पुप्फवइए वेइए' अथा पुष्पवतिक उद्यान कट्ट 'तेणेव उवा
 गच्छति' तथा आधी पडेर्या "उवागच्छिन्ता" तथा अर्धने 'वेरे भगवते पञ्च
 विहेण' अमिगमेण अमिगच्छति' तेज्जा पांच प्रकारना अभिजम पूव व स्थान

विहेणं अभिगमेणं अभिगच्छन्ति ” पञ्चविधेन=पञ्चप्रकारेण अभिगमेन, विनयपूर्वकं गुर्वादिसमीपे विधिपूर्वकं गमनम्-अभिगमस्तेन अभिगच्छन्ति सम्मुखं गच्छन्तीति पञ्चप्रकारकमभिगममेव दर्शयति-“ त जहा ” इत्यादि । “तं जहा ” तद् यथा-“ सचित्ताणं द्रव्याणं विउसरणयाए ” सचित्तानां द्रव्याणां व्यवसर्जनतया=सचित्तानां पुष्पताम्बूलादीनां व्यवसर्जनतया=परित्यागेन १ । “ अचित्ताणं द्रव्याणं विउसरणयाए ” अचित्तानां द्रव्याणां वस्त्रालङ्कारादीनाम् । अव्यवसर्जनतया=अपरित्यागेन २ । “ एगसाडिएणं ” एवशाटिकेन स्यूतवर्जिताखण्डितवस्त्रेण “ उत्तरासंगकरणेणं ” उत्तरासंगकरणेन भाषायतनार्थमुत्तरीयवस्त्रस्य मुखोपरि-स्थापनेन ३ । “ चक्खुप्फासे ” चक्षुः स्पर्शं स्थविरीणां दर्शने सति “ अंजलिप्पगहेणं ” अञ्जलिप्रग्रहेण, अञ्जलिवन्धनेन ४ । तथा “ मणसो एगत्तीकरणेणं ”

अभिगच्छन्ति) वे स्थविर भगवन्तो के पास पांच प्रकार के अभिगम से गये । विनयपूर्वक गुरु आदि के समीप जाने की विधि जैसी शास्त्र में कही गई है उसके अनुसार उनके पास जाना इसका नाम अभिगम है । यह पांच प्रकार का होता है, जैसे- (सचित्ताणं द्रव्याणं विउसरणयाए) सचित्तद्रव्यों का परित्याग करना, अर्थात्-साधुओं के दर्शन करने के लिये जाते समय अपने पास ताम्बूल आदि रूप सचित्त वस्तुओं को नहीं रखना १, (अचित्ताणं द्रव्याणं विउसरणयाए) अचित्तवस्त्रादि को त्याग नहीं करना २, (एगसाडिएणं उत्तरासंगकरणेणं) भाषा की यतना के लिये अखंडित-विनासिये हुए उत्तरीय वस्त्र को मुख के ऊपर रखना ३ । (चक्खुप्फासे अंजलिप्पगहेणं) पूज्य स्थविरो के दर्शन होते ही दोनों हाथों को जोड़ना ४ । (मणसो एगत्तीकरणेणं) भक्ति

भगवतो पासो गया विनयपूर्वक गुरु आदिनी पासो जवानी जे विधि शास्त्रो मां भतावी छे ते विधि प्रमाणे गुरुनी पासो गमन करवुं तेनुं नाम अभिगम छे. तेना पांच प्रकारो नीचे प्रमाणे छे-“ सचित्ताणं द्रव्याणं विउसरणयाए ” (१) सचित्त द्रव्येनो परित्याग करवो-साधुज्योनां दर्शन करवा जती वभते पोतानी पासो ताम्बूल आदि वस्तुज्यो राखवी नही. (२) “ अचित्ताणं द्रव्याणं विउसरणयाए ” अचित्त वस्त्रादिकोना त्याग न करवो. (३) “ एगसाडिएणं उत्तरासंगकरणेणं ” (३) भाषानी यतनाने निमित्ते शीघ्र विनाने कापडोने कडडो (मुणवस्त्रिका) मोढा उपर राखवो (४) “ चक्खुप्फासे अंजलिप्पगहेणं ” पूज्य स्थविरोना दर्शन थता ज भन्ने हाथ जोडवा. (५) (मणसो एगत्तीकरणेणं) मनने लक्षितभा ओकाअ करवुं ओटवे के अनेक विषयेनो

મનસેષકત્વીકરણેન-એકેષ સ્થાપનેનં અનેકવિષયકં મમ સ્થિતવિચારે પરિત્યજ્ય
 દર્શનમાત્રવિષયકવિચારણતા મનસેત્યર્થે । “જેષેષ થેરા મગવંતો તેણેષ-
 સંભાગેચ્છન્તિ” એવેષ સ્થાપિરા મગવંતઃ તત્રેવોપાગચ્છન્તિ । ઉપાગચ્છિત્તો
 સંપાગિત્યે “તિવસુત્તો આયાહિણપયાહિણ કરેતિ” પ્રિકૃત્સ્વઃ=ત્રિપારમ્ આદ-
 સિણમદક્ષિણં ષડ્દાઞ્જિમિપુટં દક્ષિણકર્ણમૂલત્ આરમ્ય લલાટપ્રવેશેન ધામસ્મા
 ન્તિકેન ચક્રાકારં વારમયં પરિભ્રામ્ય લલાટદેશે સ્થાપનરૂપં કુર્વન્તિ । “કરિત્તા”
 કૃત્વા “જાવ” યાવત્-વંદહ નમસહ ” વન્દતે નમસ્યતિ “વદિત્તા મમસિત્તા”
 વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા “તિવિદ્દાપ વજ્જુવાસણયાપ” ત્રિવિધયા મનોધાકાયરૂપયા
 વર્યુપાસનયા વર્યુપાસતે સેવન્તે ॥ સુ૦ ૧૦ ॥

મેં મન કો યકામ કરના અર્થાત્ અનેક વિષયોકે વિચાર કરને મેં લખ
 લીન હુવ મન કો ઇસ સમય उन વિચારોં સે હટાકર હસે કેવલ દર્શન
 આદિ મેં સ્થિર રલ્લના ૫ । હસ પ્રકાર કે હન પાંચ અમિગમોં સે યુક્તહો
 કર વે પ્રમણોપાસક (જેણેષ થેરા મગવંતો તેણેષ ઉપાગચ્છન્તિ) જહાં સ્થાપિર
 મગવંત ચિરાજમાન થે વહાં પરઆપે (ઉપાગચ્છિત્તા) વહાં આકર ઉઠોને
 (તિવસુત્તો) સીન પાર (આયાહિણપયાહિણ કરેતિ) આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કિયા
 ષડ્દાંજલિ પુટ કો દક્ષિણ કર્ણ મૂલ સે હેકર ચક્રાકારરૂપ મેં લલાટ
 કે ઉપર સે હુમાતે હુવ ધામકર્ણાન્તિતક હે જાના હસ પ્રકાર તીન
 પાર કરનાં ઔર અત મેં હસે મસ્તક પર સ્થાપિત કરનાં હસકા નામ
 આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ હૈ । ‘કરિત્તા’ આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કરકે ‘જાવ’
 યાવત શબ્દ સે (વંદહ નમસહ વદિત્તા મમસિત્તા) ફિર ઉઠોને
 હનકા વન્દના કી, નમરકાર કિયા, વન્દના નમરકાર કરકે ‘તિવિ
 દ્દાપ વજ્જુવાસણયાપ’ ત્રિવિધ મનોધાકાયરૂપ વર્યુપાસના સે હનકી
 (વજ્જુવાસંતિ) સેવા કરને લગે ॥ સુ૦ ૧૦ ॥

વિચાર કરવામાથી મનને વાળી લઇ તેને દર્શન આદિમાં સ્થિર કરવું આ પ્રમાણે
 પાંચે અભિગમો પૂર્વક તે યાવકો (જેણેષ થેરા મગવંતો તેણેષ ઉપાગચ્છન્તિ) આ
 સ્થિર અમતે વિશલ્પતા હતા ત્યાં આગ્યા ‘ઉપાગચ્છિત્તા’ ત્યાં આવીને તેમણે
 “તિવસુત્તો” ત્રણવાર ‘આયાહિણપયાહિણ કરેતિ’ આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ
 કર્યા - (હાથ નેડીને અમણા કાનથી શરૂ કરીને ઘડાકાપે લલાટની ઉપર થઇને
 કાળા કાન મુખી લઇ જવો આ પ્રમાણે ત્રણ વાર કરવું અને પછી તેને માથા
 પર યોડવો તેનું નામ આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ છે) ‘કરિત્તા’ આદક્ષિણ પ્રદ-
 ક્ષિણ કરીને (જાવ) અર્થ (યાવત) પછી “વંદહ નમસહ વદિત્તા મમસિત્તા”
 તેમણે તેમને વંદણ કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદણ નમસ્કાર કરીને “તિવિદ્દાપ
 વજ્જુવાસણયાપ” મન, વચન અને કાયકૃપ ત્રિવિધ પ્રમાણે ‘વજ્જુવાસતિ’
 તેમની મેવા કરવા લાગ્યા ॥ સુ. ૧૦ ॥

मूलम्—तएणं ते थेरा भगवंतो तेसिं समणोवासयाणं
 तीसेय महइ महालयाए परिसाए चाउज्जामं धम्मं परिकहेति
 जहाकेसिसामिस्स जाव समणोवासियत्ताए विहरमाणे
 आणाए आराहए भवइ जाव धम्मो कहिओ । तएणं ते
 समणोवासया थेराणं भगवंताणं अंतिए धम्मं सोच्चा,
 निसम्म हट्टतुट्ट० जाव हियया तिव्वुत्तो आयाहिण--पया-
 हिणं करेति, जाव तिव्विहाए पज्जुवासणयाए पज्जुवासंति,
 पज्जुवासित्ता एवं वयासी, संजमेणं भंते ! किं फले ? ।
 तएणं ते थेरा भगवंतो ते समणोवासए, एवं वयासी-
 संजमेणं अज्जो अणण्हयफले, तवे वोदाणफले । तएणं ते
 समणोवासया थेरे भगवंते एवं वयासी जइणं भंते ! संजमे
 अणण्हयफले तवेवोदाणफले । किं पत्तियं णं भंते ! देवा
 देवलोएसु उववज्जंति, तत्थ णं कालियपुत्ते नामं थेरे ते
 समणोवासए एवं वयासी पुव्वतवेणं अज्जो ? देवा देवलोएसु
 उववज्जंति, तत्थणं मेहिले नामं थेरे ते समणोवासए एवं
 वयासी पुव्वं संजमेणं अज्जो ! देवा देवलोएसु उववज्जंति ।
 तत्थ णं आणंदरक्खिणं नामं थेरे ते समणोवासए एवं
 वयासी, कम्मियाए अज्जो देवादेवलोएसु उववज्जंति । तत्थ णं
 कासवे नामं थेरे ते समणोवासए एवं वयासी, संगियाए
 अज्जो देवादेवलोएसु उववज्जंति पुव्वतवेणं पुव्वं संजमेणं
 कम्मियाए संगियाए अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति ।
 सच्चेणं एसअट्ठे तो च्चेव णं आयभाववत्तवयाए । तएणं

ते समणोवासगा थेरोहिं भगवतेहिं इमाइ एयारूवाइ वाग
 रणाइ वागरिया समाणा हट्टुत्तुद्धा थेरे भगवते वदति नम
 सति वदिता नमसित्ता पसिणाइ पुच्छन्ति पसिणाइ पुच्छि-
 ता अट्टाइ उवादियति, उवादिप्ता उट्टाप उट्टोति उट्टिता
 थेरे भगवते तिक्खुत्तो वदनि नमसति वदिता नमसित्ता
 थेराण भगवताण अतियाओ पुप्फवइयाओ चेइयाओ पडि
 निक्खमिप्ता जामेव दिस्सि पाउब्भूया तामेव दिस्सि पडिगया ।
 तएण ते थेरा भगवतो अस्सया कयाइ तुगियाओ नयरीओ
 पुप्फवइयाओ चेइयाओ पडिनिग्गच्छति पडिनिग्गच्छिता
 वइिया जणवयविहार विहरति ॥ सु० ११ ॥

छाका—तव सख ते स्वविरा भगवन्तस्तेभ्यः भगवोपासकेभ्यस्वस्पां
 महाविमहालयायां परिपदि चातुर्याम धर्मं परिकल्पन्ति यथाकेचित्सामिनः यावत्

‘तएण ते थेरा भगवतो’ इत्यादि ।

सुत्रार्थ—(तएण) इसके बाद (ते थेरा भगवतो) उन स्वविर
 भगवन्तो ने (तेहिं समणोवासयाणां) उन भगवोपासकों के लिये
 (तीसे य महाविमहालयाए परिपद्य) उस बड़ी भारी विस्तृत समा में
 (चातुर्याम धर्मं) चातुर्याम धर्मका—चारमहाव्रत छोड़े—धर्मका (परि-
 कल्पेति) उपदेश दिया। (जहा केसिसामिस्स) केसिस्वामी की तरह
 जिस प्रकार केशी स्वामी ने चार महाव्रतकप धर्म कहा उसी प्रकार

“तएण ते थेरा भगवतो” इत्यादि ।

सुत्रार्थ—‘तएण’ त्पार जाह ‘ते थेरा भगवतो’ ते स्वविर भग-
 वन्तोने तेहिं समणोवासयाणां’ ते भगवोपासकेने “तीसे य महा
 महालयाए परिपद्य” ते बड़ी भारी समाभा “चातुर्याम धर्मं” चातुर्याम
 धर्मने—चार महाव्रतकाया धर्मने “परिकल्पेति” उपदेश दीये। “जहाकेसि
 सामिस्स” ते उपदेश केसिस्वामीना उपदेश सुण्ण भगवन्ते नेरी रीते
 केसिस्वामीने चार महाव्रत रूप धर्मने उपदेश कएने ते भगवन्ते

શ્રમણોપાસકતયા વિહરન્ત આજ્ઞાયા આરાધકા ભવન્તિ યાવત્ ધર્મકથિતઃ તતઃ
 સ્વલુ તે શ્રમણોપાસકાઃ સ્થવિરાણાં ભગવતામન્તિકે ધર્મશ્રુત્વા, નિશમ્ય દૃષ્ટુષ્ટ
 યાવદ્ હૃદયાઃ ત્રિકૃત્વ આદક્ષિણપ્રદક્ષિણં કુર્વન્તિ, યાવત્ ત્રિવિધયા પર્યુપાસનયા
 પર્યુપાસતે પર્યુપાસ્ય, એવમૂચુઃ સંયમઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં ફલઃ ? તપઃ સ્વલુ ભદન્ત

સ્થવિર ભગવન્તો ને મી ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મકહા । કહાં તક ધર્મકથા
 કહી ઉસકે લિયે કહતે હૈં (જાવ સમણોવાસિયત્તાએ વિહરમાણે આણાએ
 આરાહણે ભવહ) અર્થાત્-હસ ચાર મહાવ્રત ઓર ચાર અણુવ્રતરૂપ ધર્મ-
 સ્વીકાર કરકે જો સાધુ યા સાધ્વીપને સે શ્રાવક યા શ્રાવિકાપન સે
 રહેંગે વે આજ્ઞાકે આરાધક હોંગે યહાં તક કહી । (જાવ ધમ્મો કહિઓ)
 હસતરહ યાવત્ ધર્મકથા પૂરી હુઈ (તણે તે સમણોવાસયા થેરાણં ભગ
 વંતાણં અંતિએ ધમ્મં સોચ્ચા નિસમ્મ દદ્ધતુઢુ જાવ હિયયા તિક્કુત્તો
 આયાહિણપયાહિણં કરેંતિ) હસકે વાદ ઉન શ્રમણોપાસકોં ને સ્થવિર
 ભગવંતોં કે પાસ ધર્મ કા શ્રવણ કર ઓર ઉસે અપને હૃદય મેં ધારણ
 કર બહુત હી અધિક હર્ષિત એવ સંતુષ્ટ હો યવત્ હર્ષવશસે વિસર્પિત-
 પ્રફુલ્લિત હૃદય હોકર ત્રીન વાર ઉન સ્થવિર ભગવન્તોં કી આદક્ષિણ
 પ્રદક્ષિણા કી । (જાવ તિવિહાએ પજ્જુવાસણયાએ પજ્જુવાસંતિ) યાવત્
 ત્રિવિધ પર્યુપાસના સે ઉનકી સેવા કરને લગે । (પજ્જુવાસિત્તા એવં
 વયાસી) પર્યુપાસના કરકે ફિર વે ઉનસે હસ પ્રકાર પૂછને લગે-(સંજ-

સ્થવિર ભગવંતોએ પણ ઉપદેશ આપ્યો. તે ધર્મકથા કયા સુધી શ્રદ્ધા કર-
 વાની છે તે સમજાવવા માટે સૂત્રધાર કહે છે કે “ જાવ સમણોવાસિયત્તાએ
 વિહરમાણે આણાએ આરાહણે ભવહ ” જેઓ આ ચાર મહાવ્રત અને ચાર
 અણુવ્રતરૂપ ધર્મને અંગીકાર કરીને સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક કે શ્રાવિકા રૂપે રહેશે
 અને આજ્ઞાનું પાલન કરશે ત્યા સુધી તે કથા કહી. “ જાવ ધમ્મો કહિઓ ”
 આ રીતે ધર્મકથા પૂરી થઈ “તણે તે સમણોવાસયા થેરાણં ભગવંતાણં અંતિએ
 ધમ્મં સોચ્ચા નિસમ્મ દદ્ધ તુઢુ જાવ હિયયા તિક્કુત્તો આયાહિણ પયાહિણં કરેંતિ”
 ત્યાર બાદ તે શ્રમણોપાસકો સ્થવિર ભગવંતોની પાસે ધર્મકથાનું શ્રવણ કરીને
 તથા તેને પોતાના હૃદયમાં અવધારણ કરીને અતિશય હર્ષ અને સંતોષ
 પામ્યા આનંદથી તેમના હૃદય પ્રકુલિત થયા તેમણે તે સ્થવિરભગવંતોને
 ત્રણ વાર વિધિ પૂર્વક આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કરી “ જાવ તિવિહાએ પજ્જુવાસણયાએ
 પજ્જુવાસંતિ ” અને ત્રિવિધ (મન, વચન અને કાયાથી) પર્યુપાસનાથી
 તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. (પજ્જુવાસિત્તા એવં વયાસી) પર્યુપાસના કરીને

किं फलम् ? ततः खलु तं स्थविरं भगवन्तस्तान् भ्रमणोपासकान् एवमपेक्ष्य
तपम खलु आर्याः ? अनाश्रवफलः तपोव्यवदानफलम् । ततः खलु ते भ्रमणोपा-
सकाः स्थविरान् भगवन्त एवमवादिषु यदि खलु भवन्तः । त्वमोऽनाश्रवफलः तपो
व्यवदानफलम् । किं प्रत्यय खलु भवन्तः । दशदेवलोकेषु उत्पद्यन्ते ? । तत्र खलु
काष्ठिकपुत्रो नाम स्थविरः तान्-भ्रमणोपासकान् एवमवादीत् पूर्वतपसा आर्याः

मेण भन्ते ! किं फले ? हे भवन्तः ! तप की आराधना का क्या फल होता
है ? (तपेण भन्ते किं फल) हे भवन्तः ! तप की आराधना का क्या फल
होता है ? उ०—(तपेण ते येरा भगवन्तो ते समणोवासप एव वपासी)
तप उन स्थविर भगवन्तों ने उन भ्रमणोपासकों से ऐसा कहा—(सम
मेण अज्जो) हे आर्यो संयम (अणण्हयफले) अनाश्रवफल वाला है—
अर्थात्—तप की आराधना से कर्मों का अस्रव (आना) नहीं होता है
(तपेवोदानफले) तप व्यवदान फलवाला है । अर्थात् तप से आत्मा कर्मरूप
कीचड़ से रहित होकर निर्मल बन जाती है । (तपेण ते समणोवासपा
येरे भगवन्ते एव वपासी) तप उन भ्रमणोपासकों ने स्थविरभगवन्तों
से इस प्रकार पुनः पूछा—(जहण भन्ते । संजमे अणण्हफले तवे वोदान
फले) हे भवन्तः ! यदि संयम अनाश्रवफलवाला है और तप व्यवदान
फलवाला है तो (किं पत्तिप ण भन्ते ! देवा देवलोपसु उववज्जति) हे
भवन्तः ! देव-देवलोको में उत्पन्न होते हैं, इसमें क्या कारण है ?

तेभ्ये तेभने आ भग्गये पूछ्थुं—“ सज्जेण भन्ते ! किं फले ” के भवन्तः !
संयम की आराधना तुं पूछा भजे छे ? “ तवेण भन्ते किं फले । ” के भवन्तः !
तप की आराधना तुं पूछा भजे छे ।

उ०—“ तपेण ते येरा भगवन्तो ते समणोवासप एव वपासी ” त्वारे ते
स्थविर भगवन्तो ते भग्गोपासकोने आ भग्गये ज्ञाना ज्ञाप्थो—“ खलु
मेण अज्जो अणण्हयफले ” के आर्यो ! संयम अनाश्रव फलवाला छे—जैसे
के संयम की आराधना करवायी जगिना आश्रव भूतो नहीं “ तवे वोदानफले ”
तप व्यवदान फलवाला छे । जैसी के तप की आत्मा कर्मरूप कावकी रहित
पानीने निर्मल बर्ध आय छे “ तपेण ते समणोवासपा येरे भगवन्ते एव वपासी ”
त्वारे आह ते भग्गोपासकोने ते स्थविर भगवन्तोने आ भग्गये देरीधी
पूछ्थुं—“ जहण भन्ते । संजमे अणण्हफले तवे वोदानफले ” के भवन्तः ! जे संयम
अनाश्रवफलवाला होय भन्ते तप व्यवदान फलवाला होय तो “ किं पत्तिप ण
भन्ते ! देवा देवलोपसु उववज्जति ” देवो देवलोपसु उत्पन्न आय, छे तेनं तुं जहण छे

“ उवास वाय--घण--उदहि,--पुढवी--दीवा य सागरा वासा ।
 नेरइयाई अत्थि य, समया कम्माइं लेस्साओ ॥ १ ॥
 दिट्ठी दंसण णाणा, सण्णा सरीरा य जोग उवओगे ।
 दव्व पएसा पज्जव, अद्धा किं पुर्विं लोयंते ॥ २ ॥”

पुर्विं भंते ! लोयंते पच्छा सव्वद्धा, जहा लोयंतेणं संजो-
 इआ सव्वे ठाणा एए, एवं अलोयंतेणवि संजोएयव्वा सव्वे ।
 पुर्विं भंते सत्तमे उवासंनरे पच्छा सत्तमे तणुवाए एवं सत्तमं
 उवासंतरं सव्वेहि समं संजोएयव्वं जावसव्वद्धाए, पुर्विं भंते !
 सत्तमे तणुवाए पच्छा सत्तमे घणवाए ? एयंपि तहेव णेयव्वं
 जाव सव्वद्धा । एवं उवरिल्लं एक्केकं संजोयंतेणं जो जो हिठिल्लो
 तं तं छडुंतेणं नेयव्वं, जाव अतीय—अणागयद्धा पच्छा
 सव्वद्धा, जाव अणाणुपुर्वी एसा रोहा!-सेवं भंते! सेवं भंते!,
 त्ति जाव विहरइ ॥ सू० ४ ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तेवासी
 रोहो नामानगारः प्रकृतिभद्रकः, प्रकृतिमृदुकः प्रकृतिविनीतः, प्रकृत्युपशान्तः
 प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभो मृदुमार्दवसंपन्नोऽलीनो भद्रको विनीतः श्रमणस्य
 भगवतो महावीरस्यादूरसामन्ते ऊर्ध्वजानुरधःशिरा ध्यानकोष्ठोपगतः संयमेन
 तपसःऽऽत्मानं भावयन् विहरति । ततः खलु स रोहोऽनगारो जातश्रद्धो
 यावत्पर्युपासीन एवमवादीत्—

पूर्वं भदन्त ! लोकः पश्चादलोकः पूर्वमलोकः पश्चालोकः?, रोह ! लोक-
 श्चालोकश्च पूर्वमप्येतौ पश्चादप्येतौ द्वावपि एतौ शाश्वतौ भावौ अनानुपूर्व्येष्वा
 रोह! पूर्वं भदन्त! जीवाः पश्चादजीवाः, पूर्वमजीवा पश्चाज्जीवाः ? यथैव लोको-
 ऽलोकश्च तथैव जीवाश्चाजीवाश्च, एवं भवसिद्धिकाश्चाभवसिद्धिकाश्च, सिद्धिरसिद्धिः,
 सिद्धाअसिद्धाः!, पूर्वं भदंत! अण्डकं पश्चात् कुक्कुटी पूर्वं कुक्कुटीपश्चादण्डकम्?, रोह!
 तत् खलु अण्डकं कुत? भगवन्! कुक्कुट्याः, सा कुक्कुटी कुतः ? भदन्त अण्डकात्
 एवमेव रोह ! तदण्डकं सा च कुक्कुटी पूर्वमप्येते पश्चादप्येते द्वावपि एतौ शाश्वतौ
 भावौ, अनानुपूर्वी एषा रोह! पूर्वं भदन्त! लोकान्तः पश्चादलोकान्तः पूर्वमलोकान्तः

દેવાદેવલોકેપૂત્પન્નતે પૂર્વતપસા પૂર્વસયમેન કર્મિતયા સંગિતયા આર્યાઃ દેવા-
દેવલોકેપૂત્પન્નતે ? સત્ય સ્તુત્વ ઇપોઽર્થ નો વૈવાત્મમાવસ્થામ્યતયા । સત્ સત્
તે ઇમણોપાસકાઃ સ્થવિરૈર્મઘ્નિઃ । શ્માનિ પત્રપ્રૂપાણિ વ્યાકરણાણિ વ્યાકૃતા
સન્તો હૃદ્વદ્વાઃ સ્થવિરાન્ મગધતો વન્દન્તે નમસ્પન્તિ-વન્દિત્વા નમસ્તિતા
પશ્ચાન્ પુષ્પન્તિ । પ્રશ્નાન્ પૃષ્ઠા અર્થાન્ ઉપાદદન્તિ-ઉપાદાય સ્ત્યયા ઉષ્ણન્તિ ।

સગ સે યુક્ત હોને કે કારણ દેવ દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । (પુનરત્ત-
ર્થ પુસ્થસજમેણ, કમ્મિયાપ, સજ્જિયાપ અગ્ગો । દેવા દેવલોપસુ હવચ્ચ-
તિ-સન્ને પં એસ અદ્દે, ણો વેચ ણ આયમાવચસમ્બયાપ) હસ તરહ હૈ
આર્યો ! પૂર્વતપ કે પ્રભાવ સે, પૂર્વસયમ કે પ્રભાવ સે, કર્મ કે અવશિષ્ટ
હોને કે કારણ સે ઓર સજ્જ સે યુક્ત હોને કે કારણ સે દેવ દેવલોકોં
મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં યહ વાત સત્ય હૈં-હસલિયે કહી હૈં પર અપને મન સે
હમને હસ વાત કો નહીં કહી હૈં । (તપ્પં તે સમણોવાસગા યેરેહિં
મગધતેહિં શ્માહ ઇયારુચાહ વાગરણાહ વાગરિયા સમાણા હૃદ્વદ્વા યેરે
મગધતે વન્દન્તિ, નમસ્સતિ, વદિત્વા નમસ્સિતા પસિણાહ પુષ્પન્તિ)
જબ સ્થવિર મગધન્તોં ને સન ઇમણોપાસકોં કે લિયે યહ હસ પ્રકારકા
વસ્તર દિયા-તવ-વે વહુત અધિક હર્ષિત ઇવમ્ સન્તુષ્ટ હુપ સન્તોં
ને સ્થવિર મગધન્તોં કો વન્દના કી ઓર પશ્ચાદ્ નમન પૂર્વક ઉર્ને
નમસ્કાર કિયા । વન્દના નમસ્કાર કર પુનઃ ઉર્ને ને ઉર્ને ઓર
મી અનેક પ્રશ્ન પૂછે (પસિણાહ પુષ્પિસ્તા) પ્રશ્નો કો પૂછક

ઇમણોપાસકોને કહું-હે આર્યો ! સઝથીયુક્ત થવાને કારણે દેવો દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે । પુસ્થસજમેણ, પુસ્થસમમેણ, કમ્મિયાપ સંગિવાપ અગ્ગો ।
દેવા દેવલોપસુ હવચ્ચતિ-સન્ને પં એસ અદ્દે ણો વેચ ણ આયમાવચસમ્બયાપ
હે આર્યો ! આ રીતે પૂર્વતપના પ્રભાવથી પૂર્વસયમના પ્રભાવથી કર્મને
પૂરેપૂરે ક્ષય ન થવાને કારણે અને સઝથીયુક્ત થવાને કારણે દેવો દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે આ વાત સત્ય હોવાથી કહી છે-અમારો જોવો મત હોવાને
કારણે કહી નથી. જો-તો કે જો વાત સાચી છે માટે કહી છે કવપત્તથી કહી
નથી તપ્પં તે સમણોવાસગા યેરેહિં મગધતેહિં શ્માહ ઇયારુચાહ વાગરણાહ
વાગરિયા સમાણા હૃદ્વદ્વા યેરે મગધતે વન્દન્તિ નમસ્સતિ વદિત્વા નમસ્સિતા પસિણાહ
પુષ્પન્તિ । આરે તે સ્થવિર મગધતોજે તે ઇમણોપાસકોને આ પ્રકારને જવાબ
આપ્યો ત્યારે તેઓ થયો હર્ષ અને સતોષ પામ્યા. તેમણે સ્થવિર મગધતોને
વરણા કરી અને પાંચે જગો નમાવીને તેમને નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને

देवादेवलोकेषुत्पद्यन्ते । तत्र खलु मेधिलोनामस्थविरस्तान् एवमवादीत् पूर्वसंयमेन
आर्यादेवादेवलोकेषुत्पद्यन्ते । तत्र खलु आनन्दरक्षितो नामस्थविरस्तान् श्रमणो-
पासकान् एवमवादीत्, कर्मितया आर्यादेवा - देवलोकेषुत्पद्यन्ते । तत्र खलु
काश्यपो नाम स्थविरः तान् श्रमणोपासकान् एवमवादीत्, संगितया आर्याः

उत्तर—(तत्थ णं कालियपुत्ते नाम थेरे ते समणोवासए एवं व-
यासी) उनमें से कालिक पुत्र नाम के स्थविर ने उन श्रमणोपासकों से
इस प्रकार कहा—(पुव्वत्तवेणं अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति) हे आ-
र्यों ! पूर्वकृत तप के प्रभाव से देव देवलोको में उत्पन्न होते हैं । (तत्थ
णं मेहिळे नामं थेरे ते समणोवासए एवं वयासी—पुव्वसंजमेण अज्जो
देवा देवलोएसु उववज्जंति) उन स्थविर भगवन्तो में एक मेधिल नाम
के स्थविर थे सो उन्होंने ने उन श्रमणोपासकों से ऐसा कहा—हे आर्यों !
पूर्वसंयमके बल से देव देवलोको में उत्पन्न होते हैं । (तत्थणं आणंदर
क्खिए नामं थेरे ते समणोवासए एव वयासी) इन स्थविरों में एक
आनन्द रक्षित नामके जो स्थविर थे उन्होंने ने उन श्रमणोपासकों से
ऐसा कहा—(कम्मियाए अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति) पूर्वकर्म
क्षीण न होने से—अर्थात् कर्म अवशिष्ट होने से देव देवलोको में
उत्पन्न होते हैं । (तत्थणं कासवे नामं थेरे ते समणोवासए एव वयासी
संगियाए अज्जो ! देवा देवलोएसु उववज्जंति) उन स्थविरों में जो का
श्यप नाम के स्थविर थे, उन्होंने श्रमणोपासकों से ऐसा कहा—हे आर्यों

उत्तर—“तत्थ णं कालियपुत्ते थेरे ते समणोवासए एवं वयासी” तेओभांना कालि-
उपुत्र नामना स्थविरे तेभने आ प्रभाण्णे कहुं—“ पुव्वत्तवेणं अज्जो देवा देव
लोएसु उववज्जंति ” हे आर्यों ! पूर्वकृत तपना प्रभावथी हेवे देवलोकां
उत्पन्न थाय छे “ तत्थण मेहिळे नामं थेरे ते समणोवासए एवं वयासी—
पुव्वसंजमेण अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति ” ते स्थविरोभां ओक मेधिल
नामना स्थविर उता, तेभण्णे कहुं, हे आर्यों पूर्वसंयमना प्रभावथी हेवे देव
लोकां उत्पन्न थाय छे “ तत्थणं आनन्दरक्खिए नाम थेरे ते समणोवासए
एवं वयासी ” तेओभांना आनंदरक्षित नामना स्थविरे ते श्रमणोपासकोने
आ प्रभाण्णे कहुं—“ कम्मियाए अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति ” कर्मना पूरे
पूरे क्षय न थावाथी ओउले के कर्म अवशिष्ट रहेवाथी हेवे देवलोकां उत्पन्न
थाय छे. “ तत्थण कासवे नामं थेरे ते समणोवासए एवं वयासी—संगियाए
अज्जो ! देवा देवलोएसु उववज्जंति ” तेओभांना काश्यप नामना स्थविरे ते

टीका—‘तृणं ते घेरा भगवतो’ इतः स्वच्छ ते स्थविरा भगवन्तः ‘तेसि समणोपासयाणं’ तेभ्यः भ्रमणोपासकेभ्यः ‘तीसे य महइ महासयाए परिसाए’ तस्यां च महाति महासयायां परिपदि ‘चाउज्जाम धम्मं परिकहेति’ चातुर्पमं चतुर्महावतरूपं धर्मं परिकथयन्ति ‘जहा केसिसामिस्स’ यथा केसिस्वामिनः चातुर्पमधर्मकथनरूपा धर्मकथा ‘तथा धिक्खेया’ तत्र चत्वारि महाव्रतानि—यथा—
 ‘सब्बाओ पाणाइषायाओ घेरमणं १ । सब्बाओ मुसावायाओ घेरमणं २ । सब्बाओ अदिज्जादाणाओ घेरमणं ३ । सब्बाओ परिग्गहाओ घेरमणं ४ । इत्यादि धर्मकथा ।
 मैथुनस्य परिग्रहेऽन्तर्भूतत्वाच्चत्वारि महाव्रतानि भवन्तीति । कियत्पर्यन्त धर्मकथा

टीकार्थ—(तृणं ते घेरा भगवतो) उसके बाद उन स्थविर भगवन्तोंने (तेसि समणोपासयाणं) उन भ्रमणोपासकों के लिये (तीसे य महइ महासयाए परिसाए) उन विशाल परिपदा में (चाउज्जाम धम्मं परिकहेति) चार महाव्रतरूप धर्म का उपदेश दिया । (जहा केसिसामिस्स) जैसे केसि स्वामी की चारमहाव्रत कथनरूप धर्मकथा है, उसी प्रकार इन स्थविर भगवन्तों की भी वह धर्मकथा जाननी चाहिये । उस धर्मकथा में चार महाव्रत इस प्रकार से कहे गये हैं—(सब्बाओ पाणाइषायाओ घेरमणं १, सब्बाओ मुसावायाओ घेरमणं २, सब्बाओ अदिज्जादाणाओ घेरमणं ३, सब्बाओ परिग्गहाओ घेरमणं ४ ” समस्त प्रणालिपात से विरक्त होना, समस्त मृदावाद से विरक्त होना, समस्त अदस्तादान से विरक्त होना, समस्त परिग्रह से विरक्त होना, यहाँ पर जो ब्रह्मचर्य को महाव्रत में नहीं कहा गया है उसका कारण यह है कि

टीकार्थ—(तृणं ते घेरा भगवतो) त्वां आह ते स्थविर भगवतो ज्ञे (तेसि समणोपासयाणं) ते भ्रमणोपासकेभ्यः (तीसे य महइ महासयाए परिसाए) ते विशाल परिपदा (सभा) भां (चाउज्जाम धम्मं परिकहेति) चार महाव्रतरूप धर्मोपदेश दीपि (जहा केसिसामिस्स) केसिस्वामीनी चार महाव्रत कथनरूप धर्मकथा जेवी छे जेवी च आ स्थविर भगवतोनी पण धर्मकथा समज्जी. ते धर्मकथाभा नीखे प्रभाखे चार महाव्रत कथा छे—
 “१ सब्बाओ पाणाइषायाओ घेरमणं ” समस्त प्राणालिपातधी निरक्त भव
 “२ सब्बाओ मुसावायाओ घेरमणं ”—समस्त मृदावादधी निरक्त भव
 “३ सब्बाओ अदिज्जादाणाओ घेरमणं ”—समस्त अदस्तादानधी निरक्त भव
 “४ सब्बाओ परिग्गहाओ घेरमणं ”—समस्त परिग्रहधी निरक्त भव,
 अर्थात् महाव्रतने महाव्रतभां अणुअणु नथी करणु छे मैथुनने परिग्रहभां सभा

उत्थाय स्थविरान् भगवत-स्त्रिकृतो वन्दन्ते नमस्यन्ति-वन्दित्वा नमस्यित्वा स्थ-
विराणां भगवतामंतिकात् पुष्पवतिकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामन्ति प्रतिनिष्क्रम्य
यामेव दिशं प्रादुर्भूताः तामेव दिशं प्रतिगताः । ततः खलु ते स्थविरा अन्यदा
कदाचित् तुङ्गिकायाः नगर्याः पुष्पवतिकात् चैत्यात्-प्रतिनिर्गच्छन्ति, प्रतिनिर्गत्य
वहिर्जनपदविहारं विहरन्ति ॥ सू० ११॥

(अट्टाङ्गं उवादिप्यन्ति) उनका अर्थ ग्रहण किया ॥ (उवादिता)
अर्थ को ग्रहण कर अर्थात्-प्रश्नों का समुचित उत्तर प्राप्त कर फिर वे
(उट्टाए इट्टेति) अपनी उत्थान शक्ति से उठे (उट्टिता थेरे भगवन्ते
तिकखुत्तो वंदन्ति नमसंति) उठकर उन्होंने स्थविर भगवन्तों को तीन
बार वन्दना की-स्तुति की-नमस्कार किया (वंदित्ता नमसित्ता) वन्द-
ना नमस्कार करके (थेराणां भगवन्ताणां अन्तियाओ) वे उन स्थविर
भगवन्तों के पास से (पुष्पवड्याओ चेइयाओ) और पुष्पवतिक उद्या-
न से (पडिनिक्खमन्ति) बाहर निकले और (पडिनिक्खमिन्ता) निकल
कर (जामेव दिस्सि पाउब्भूया तामेव दिस्सि पडिगया) जिस दिशा
से आये थे वहीं वापिस गये । (तएणं ते थेरा भगवन्तो अन्नयाकयाइं)
इसके बाद उन स्थविर भगवन्तों ने किसी एक समय (तु गियाओ नय-
रीओ) तुंगिका नगरी से और (पुष्पवड्याओ चेइयाओ पुष्पवतिक
उद्यान से (पडिनिग्गच्छन्ति) विहार किया और वहांसे (पडिनिग्ग-
च्छित्ता) विहार करके वे (वहिया जणवयविहारं विहरन्ति) बाहर
देशों में विचरने लगे ॥ सू-११ ॥

भीम अनेक प्रश्नो पणु पृथ्या (पसिणाइ पुच्छित्ता) प्रश्नो पूछीने (अट्टाङ्गं उवा-
दियति) ते प्रश्नोना अर्थ अडुणु कथां (उवादिता) अर्थ अडुणु करीने-अट्टे के
पोताना प्रश्नोना समुचित उत्तर भेजवीने (उट्टाए उट्टेति) तेमनी उत्थान
शक्तिथी उड्या. “ उट्टिता थेरे भगवते तिकखुत्तो वंदन्ति नमसंति ” उडीने तेमणे
स्थविर भगवतोने त्रणु वार वडुणु करी, नमस्कार कथां. (वंदित्ता नमसित्ता)
वडुणु नमस्कार करीने (थेराणां भगवन्ताणां अन्तियाओ) ते स्थविर भगवाननी
पामेयी तथा (पुष्पवड्याओ चेइयाओ) पुष्पवतिक चैत्यमाथी (पडिनिक्खमन्ति)
भडा नीकल्या (पडिनिक्खमिन्ता) त्याथी नीकणीने (जामेव दिस्सि पाउब्भूया तामेव
दिस्सि पडिगया) ने दिशाभा नी आब्बा डता, ते दिशाभा पाछां कथां. (तएणं
ते थेरे भगवन्तो अन्नया कयाइ) तयार भाद ते स्थविर भगवन्तोअे केअ अेक
समये (तु गियाओ नयरीयाओ पुष्पवड्याओ चेइयाओ पडिनिग्गच्छन्ति) तुंगिका नगरी
ना ते पुष्पवतिक चैत्यमाथी विहार कथे अने त्याथी (पडिनिग्गच्छित्ता) विहार
करीने तेअा (वहिया जणवयविहारं विहरन्ति) भडारना प्रदेशोभां विचरवा लाब्बा
अ ११२

इयमपार्य 'दृष्टुं जाव हियया' इष्टुं यावद् इदयाः इह यावत्पदेन विधानदिवाः
प्रीतिमनसः परमसौमनस्यिताः इयं वशविसर्पद् इदया इति ग्राह्यम् 'तिनसुचो-
आयाहिण पयाहीणं करेति' भिक्षुत्वाद् आदक्षिणप्रदक्षिण-कुर्वन्ति 'जाव तिविहाए
पञ्जुवासणाए पञ्जुवासति' यावत्-त्रिविषया पर्युपासनया पर्युपासते कापि
कवाचिकमानसमदेन पर्युपासनायास्त्रैविध्यं भवति । यावत्पदेन चन्दन नमस्कार
रादीनां ग्रहणं भवतीति । "पञ्जुवासिस्सा एव वयासी" पर्युपास्य एव=वत्स्य
माणप्रकारेण अनादिपुः=अव्ययम्-पृष्टवन्त इत्यर्थः 'संजमेण भते । किं फले'
सयमः स्वस्तु भवन्त । किं फलं सयमस्य सर्वविरतिलक्षणस्य किं फलमित्यर्थः
'तवेण भते । किं फले' तप स्वस्तु भवन्त । किं फलम् सयमतपसोः किं फलं
मिति भ्रमणोपासकानां प्रश्नः । 'तप ए ते येरा भगवतो ते समजोवासए एव

(दृष्टुं जाव हियया) इयं और सतोप से युक्त और इयं वश से प्रकृष्टित
इदय होते हुए (तिनसुचो) तीनवार (आयाहिण पयाहिणं करेति)
उनका आदक्षिण प्रदक्षिण किया । (जाव तिविहाए पञ्जुवासणाए पञ्जु-
वासति) यावत् उन्होंने उन स्थिति में भगवन्तो की त्रिविध पर्युपासना की।
मानसिक वाचनिक और कायिक के भेद से उपासना तीन प्रकार की
होती है । यहाँ जो यावत् पद प्रयुक्त हुआ है उससे चन्दन नमस्कार
आदि का ग्रहण किया गया है । (पञ्जुवासिस्सा) पर्युपासना करके
(एव वयासी) फिर उन भ्रमणोपासको ने उन स्थिति में भगवन्तो से
इस प्रकार कहा, अर्थात्—उन्होंने ने उनसे इस प्रकार से पूछा-
(संजमेण भते किं फले) हे भवन्त ! सर्व विरतिरूप जो सयम है उसका
क्या फल होता है ? (तवेण भते किं फले) इसी तरह हे भवन्त ! तपका
क्या फल होता है ? इस तरह संयम और तप के विषय में उन भ्रमणो

'मिस्सम्' तेने पात्तानां लुब्धभां धारयु करी (इष्टुं जाव हियया) तेभना लुब्धभां
अतिशय दुःखं अने अतोय बने दुःखं धारये तेभना लुब्ध प्रकृतिवत् कथा
(तिनसुचो) त्रयु वार (आयाहिण पयाहिणं करेति) तेभजे त्रयुवार आदक्षिण
पूर्वक तेभने पद्वि नमस्कार करी (जाव तिविहाए पञ्जुवासणाए पञ्जुवासति)
अने तेभजे ते स्थिति भगवतोनी त्रयु प्रकारे—मन, वाचन अने कायनां येअधी
पर्युपासना करी अही ने यावत् 'तप एव' तपेण भते इति द्वारा चन्दन
नमस्कार आदि श्रद्धा करायी कि (पञ्जुवासिस्सा एव वयासी) पर्युपासना
(सेवा) करीने तेभजे ते स्थिति भगवतोने आग्रहावे प्रश्न पूछये (संज-
मेण भते किं फले) हे भवन्त ! सर्व विरतिरूप सयमजुं इण थं डेव ठी
(तवेण भते किं फले) हे भवन्त ! तपजुं थं इण डेव ठी आ रीते

વાચ્યેત્યાહ—‘ જાવ ’ ઇત્યાદિ ‘ જાવ સમણોવાસિયત્તાણ વિહરમાણે ’ યાવત્ શ્રમ-
ણોપાસકતયા વિહરન્ ‘ આણાણ આરાહણ ભવહ ’ આજ્ઞયા આરાધકો ભવતિ ।
‘ જાવ ધમ્મો કહિઓ ’ યાવત્ ધર્મઃ અગારાનગારરૂપઃ કથિતઃ । અત્ર ધર્મકથા
સર્વાવાચ્યા સા ઔપપાતિકસૂત્રે પદ પચ્ચાશત્તમસ્ય સપ્તપચ્ચાશત્તમસ્ય ચ સૂત્રસ્ય
મલ્કતાયાં પીયૂષવર્ષિણી વ્યાખ્યાયાં વિલોકનીયેતિ ।

‘ તણ્ ણં તે સમણોવાસયા થેરાણં ભગવંતાણં અંતિણ ધમ્મં સોચ્ચા ’ તતઃ સ્વલ્લ
તે શ્રમણોપાસકાઃ સ્થવિરાણાં ભગવતામંતિકે ધર્મં શ્રુત્વા—‘ નિસમ્મ ’ નિશમ્ય—

મૈથુન કો પરિગ્રહ મેં અન્તર્ભૂત કર લિયા ગયા હૈ । यह धर्मकथा कहाँ-
तक जाननी चाहिये सो इसके लिये कहते हैं—(जाव समणोवासिय-
त्ताण विहरमाणे आणाण आराहण भवह) यह पाठ यहां तक कि चार
महाव्रत यथवा चार अणुव्रतों को स्वीकार कर जो साधु या साध्वीपने
से श्रावक या श्राविकापने से रहेंगे वे आज्ञा के आराधक होंगे । (जाव-
धम्मो कहिओ) यावत् धर्मकथा पूर्ण हुई । इस तरह इस धर्मकथा में
अनगार और अगाररूप धर्मका कथन उन स्थविर भगवन्तों ने किया ।
यहां प्रकरण में धर्मकथा समस्त ही कह लेनी चाहिये, यह धर्मकथा
औपपातिक सूत्र में छप्पनवें (५६) तथा सत्तावनवें (५७) सूत्र की
मेरे द्वारा कृत पीयूषवर्षिणी टीका की व्याख्या में लिखी गई है सो वहां से
देख लेनी चाहिये । (तण्णं ते समणोवासया थैराणं भगवन्ताणं अतिण
धम्मं सोच्चा) इस प्रकार उन श्रमणोपासकों ने उन स्थविर भगवन्तों
से धर्मकथा सुनकर और उसे (निसमम्) अपने हृदय में धारणकर

વેશ કરવામાં આવ્યો છે ઉપરોક્ત ધર્મકથા કયા સુધી ગ્રહણ કરવી । તેનો
ખુલાસો નીચેના સૂત્રમાં કર્યો છે—“ જાવ સમણોવાસિયત્તાણ વિહરમાણે આણાણ
આરાહણ ભવહ ” તે પાઠ ત્યાં સુધી ગ્રહણ કરવાનો છે ચાર મહાવ્રત અથવા
ચાર અણુવ્રતોને અંગીકાર કરીને જેઓ સાધુ અથવા સાધ્વીપણે શ્રાવક શ્રાવિ-
કા પણે રહેશે, તેઓ આજ્ઞાના આરાધક ગણાશે. “ જાવ ધમ્મો કહિઓ ”
ધર્મકથા પૂરી થઈ આ કથામાં તે સ્થવિર ભગવંતોએ અણુગારરૂપ ધર્મનું
તથા અગારરૂપ ધર્મનું વર્ણન કર્યું છે. અહીં સમસ્ત ધર્મકથા કહેવી જોઈએ
તે ધર્મકથા ઔપપાતિક સૂત્રમાં છપ્પન તથા સંતાવનમાં સૂત્રની મારા દ્વારા
લખાયેલી પીયૂષવર્ષિણી ટીકાની વ્યાખ્યામાં આપવામાં આવેલ છે. તે તે ત્યાંથી
વાંચી લેવી. “ તણ્ણં તે સમણોવાસયા થૈરાણં અંતિણ ધમ્મં સોચ્ચા આ પ્રમાણે
તે શ્રમણોપાસકોએ તે સ્થવિર ભગવંતો પાસેથી ધર્મકથા સાંભળીને અને તેને

રાન્ મગવતઃ एवमवाविष्णु , 'अ. णं मते ! संजमे अणण्हय फले तवेवोदान फळे' यदि खलु भदन्त ! सयमोऽनास्रयफल तपो व्यवदानफलम् तदा " किं पत्तिय मं मते ! देवा देवलोकेषु उवयज्जंति ' किं प्रत्यय खलु देवा देवलोकेषूपपद्यते ! का प्रत्ययः कारण यम तत् किं प्रत्ययम्-हे मगवन् ! यदि सयमस्य उपसम्मानास्रं फल व्यवदानमेवफल तदारात्रकानां तेन च सिद्धिरेव भवेत् । ककारणनिशेषमासाद्य देवलोकं उत्पत्तिमवति कारणाभावात् । संयमतपसोस्तु अनाप्रव्यवदानम् प्रत्येवकारणत्वेन देवलोकं उत्पत्ति-प्रत्यकारणत्वात् , ततश्च देवानां देवलोकं भकार गिकैवोत्पत्तिरिति सिद्धमिति मन्नाशय । एतादृश मन्मथबणोपासकानां भुत्वा 'तत्

व्यवदान है ऐसी बात जब उन अमणोपासकों ने स्वधियों के भीमुख से सुनी तब फिर उन्होंने ने उनसे इस प्रकार पूछा (जहण मते ! संजमे अणण्हयफले तवे वोदानफळे) हे भदन्त ! यदि सयमका फल अनास्र ही है और तप का फल केवल व्यवदान (कर्मका विनाश) ही है तो (किं पत्तिय मं मन्ते ! देवा देवलोकेषु उवयज्जति) फिर क्या कारण है जो देव देवलोकों में उत्पन्न होते हैं ? प्रश्न करने का आशय इस प्रकार से है कि यदि सयम का फल केवल एक अनास्र ही है और तप का फल केवल एक व्यवदान ही है तो फिर संयम और तप की आराधना करने वालों को सीधी मुक्ति ही प्राप्ति होनी चाहिये देवलोक की नहीं क्योंकि देवलोक में उत्पत्ति होने के प्रति उन दोनों में कारणता नहीं है कारणता तो आपके कथनानुसार सिद्धिगति के प्रति ही आती है, परन्तु ऐसी बात एका न्तरूप से पनती नहीं है-क्यों कि ऐसे जीवों का देवलोक में भी जन्म

તપનું ફળ વ્યવદાન હોય છે, એવો તે સ્થવિર ભગવન્નોએ જવાબ આપીને તેમણે તેમને આપ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો-(જહણ મટે ! સંજમે અણણ્હફલે તવે વોદાણ ફલે) હેભદન્ત! એ સયમનું ફળ અનાસ્રવ હોય અને તપનું ફળ વ્યવદાન જ હોય તે (કિં પત્તિય મ મટે ! દેવા દેવલોકેષુ ઉવયજ્જંતિ) શા કારણે દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે? પ્રશ્ન પૂછવાનો આશય એ છે કે સયમનું ફળ અનાસ્રવ જ હોય અને તપનું ફળ વ્યવદાન જ હોય તે સયમ અને તપની આરાધના કરનારને સીધી મુક્તિની જ પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ એ દેવલોકની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ નહીં, કારણ કે સયમ અને તપનું આશ્રય કરનારને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાનું કારણ જ રહેતું નથી આપના કહેવા પ્રમાણે તે સયમ અને તપ સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર મનુષ્ય જોઈએ. પર ન્તુ એવું જ કાયમ બનતું નથી. કારણ કે એવા છવો દેવલોકમાં પણ ઉત્પન્ન

વયાસી ' તતઃ સ્વલુ તે સ્થવિરા ભગવન્તઃ તાન્ શ્રમણોપાસકાન્ એવમવદન્ 'સંયમે
ણં અજ્ઞો અણ્ણહ્ય ફલે ' સંયમઃ સ્વલુ આર્યા ! અનાસ્રવફલઃ, આસ્રવઃ=નવ
કર્મોપાદાનમ્, ન આસ્રવોઽનાસ્રવઃ નવકર્માનુપાદાનામ્ એતદેવ સંયમસ્ય ફલમિ-
ત્યનાસ્રવ ફલકઃ સંયમઃ ' તવોવોદાણફલે ' તપોવ્યવદાનફલમ્, તપસો વ્યવદા-
નમેવ પૂર્વ ફલમ્. વિ. અવ. ભવનાર્થકાદ્ધાતોઃ, અથવા શોધનાર્થક
દૈષ્ઠાતોર્વ્યવદાનમિતિરૂપં ભવતિ, તદર્થસ્તુ પૂર્વસંપાદિતકર્મવનગહનસ્ય લવનં
છેદનમ્-અથવા ભવાન્તરસમ્પાદિત કર્માત્મકમલસ્ય સંશોધનમ્, એતદેવ ફલં તપસ
ઇતિ । ' તણ્ણં તે સમણોવાસયા થેરે ભગવંતે એવં વયાસી ' તતઃ સ્વલુ=સંયમ
તપસોરનાસ્રવ વ્યવદાનાત્મકમેવ ફલમિતિ શ્રવણાનન્તરમ્. તે શ્રમણોપાસકાઃ સ્થવિ

પાસકોં ને યે દો પ્રશ્ન કિયે-(તણ્ણં) શ્રમણોપાસકોં કે હસ પ્રકાર સે
પ્રશ્ન કરને કે વાદ (તે થેરા ભગવંતો) ડન સ્થવિર ભગવન્તોં ને (તે સમણો
વાસણ) ડન શ્રમણોપાસકોં કો હસ પ્રકાર સે સમજાયા (સંજમેણં અજ્ઞો)
હે આર્યો ! સંયમ કા ફલ (અણ્ણહ્યફલે) અનાસ્રવ હોતા હૈ । નવીન
કર્મો કા આના હસકા નામ આસ્રવ હૈ । હસ આસ્રવ કા નહીં હોના સો
અનાસ્રવ હૈ । અર્થાત્ નવીન કર્મો કા નહીં આના સો અનાસ્રવ હૈ ।
યહી ફલ સંયમ કા હૈ । (તવો વોદાણફલે) તપ કા ફલ વ્યવદાન હૈ ।
હસકા અર્થ (પૂર્વ મેં સંપાદિત કર્મરૂપ ગહનવન કા (લવન) કાટનાં,
અથવા ભવાન્તર મેં સમ્પાદિત કર્મરૂપ મલ કા સંશોધન કરના એસા
હોતા હૈ । યહી તપ કા ફલ હૈ । (તણ્ણં તે સમણોવાસયા થેરે ભગવંતે
એવં વયાસી) સંયમ કા ફલ કેવલ અનાસ્રવ ઓર તપ કા ફલ કેવલ

તપ અને સયમના વિષયમાં તે શ્રમણોપાસકોએ બે પ્રશ્નો પૂછ્યા. (તણ્ણં)
ત્યારે (તે થેરા ભગવંતો તે સમણોવાસણ એવં વયાસી) તે સ્થવિર ભગવંતોએ
તે શ્રમણોપાસકોને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો-(સંજમેણં અજ્ઞો ! અણ્ણહ્ય
ફલે) હે આર્યો ! સયમનું ફળ અનાસ્રવ હોય છે. આસ્રવ એટલે નવીન
કર્મોનું આગમન તે આસ્રવ ન થયો તેનું નામ અનાસ્રવ છે. એટલે કે નવીન
કર્મોનું આગમન બંધ થયું તેનું નામ અનાસ્રવ છે. તે સયમને કારણે બને
છે માટે સયમનું ફળ અનાસ્રવ કહેલ છે (તવો વોદાણફલે) તપનું ફલ
વ્યવદાન છે પૂર્વે સંપાદિત કર્મરૂપ ગહન વનને કાપવું તેનું નામ વ્યવદાન
છે અથવા અન્ય લેવોમા સંપાદિત કર્મરૂપ મલનું સંશોધન કરવું તેનું નામ
વ્યવદાન છે આ રીતે પૂર્વકૃત કર્મોના નાશરૂપ તપનું ફળ બતાવ્યું છે. (તણ્ણં
તે સમણોવાસયા થેરે ભગવંતે એવં વયાસી) સયમનું ફળ અનાસ્રવ અને

પૂર્વ સયમેન જે આર્યોઃ । દેવા દેવલોકેષુ ઉત્પદ્યન્તે । પૂર્વ સંયમતપોઽમ્યાં દેવલોકે
ઉત્પત્તિર્મવતીતિ । તપ્ત પૂર્વતપઃ સરાગાધરથા માધિની તપસ્યા ધીતરાગાપેક્ષા
સરાગાવસ્થાયાઃ પૂર્વકાલિકસ્થાત્ । ઇથ સયમોઽપિ-અયથામયાતવારિષ્મ્, અથા
શ્વય, યદપિ તપઃ સંયમો મોક્ષ મતિ કારણભૂતૌ ન સુ દેવાદ્યુત્પત્તિ મતિ તપોઃ કાર
ણતા । કિન્તુ સરાગકૃતૌ તૌ તપ સયમૌ દેવોત્પત્તિમ્મતિ કારણે મથત ઇથ ।

થાસપ ઇથ ઘયાસી) સ્થવિર મગધન્તો કે બીચ મેં જો મેધિલનામ કે
જો સ્થવિર યે વન્દોં ને જન અમળોપાસકોં કોં ડનકે પ્રમ્ન કે વસર મેં
હસ પ્રકાર કહા—(પુસ્વસજમેળં અન્જો દેવા દેવલોપસુ ઉચ્ચજંતિ)
જે આર્યોં! પૂર્વસયમ સે દેવ દેવલોકોં મેં વસ્પન્ન હોતે હેં । હસ તરહ પૂર્વતપ
ઔર સંયમ સે દેવલોકોં મેં હમફી આરાધના કરને બાલે મનુષ્યોં કી
ઉત્પત્તિ હોતી હૈ હસ પ્રકાર દોનોં સ્થવિરોં કે કથન ના સાર જાનના
ચાહિયે । યહતો પહિલે હી પ્રકટ કર દિયા ગયા હૈ કિ સરાગાવસ્થાના
ધિની જો તપસ્યા હૈ ઘહ ધીતરાગ કી અપેક્ષા પૂર્વકાલમાધિની હૈ । અતઃ
ઉસે પૂર્વતપ કહા ગયા હૈ । હસી પ્રકાર સે યહાં સંયમ ની અયથાસ્થા-
તરૂપ હેના ચાહિયે । અયથાસ્થાતરૂપ યહ સંયમ રાગાવસ્થામાધી હોતા
હૈ । રાગાવસ્થા માધી જો તપ ઔર સયમ હોતે હેં યે દેવોત્પત્તિ કે
મતિ કારણ હોતે હેં— ધીતરાગાવસ્થામાધી યે દેવોત્પત્તિ કે મતિ કારણ
નહીં હોતે હેં । એમા સિદ્ધાન્ત કા કથન હૈ । હસીલિયે (સંયમ મોક્ષ કે
કારણમૂલ હોતે હેં) એમા કહા હૈ । અતઃ સરાગકૃત તપ ઔર સંયમ

સે સમળોવાસપ ઇથ ઘયાસી) તેઓમાંના મેધિલ નામના સ્થવિરે તે સમજે
પ્રાસદાને આ પ્રમાણે કહ્યું—(પુસ્વસજમેળં અન્જો! દેવા દેવલોપસુ ઉચ્ચજંતિ)
જે આર્યોં! પૂર્વ સયમથી દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે” આ રીતે પૂર્વ
તપ અને સયમના પ્રભાવથી તેમની આરાધના કરનાર મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ
દેવલોકમાં થાય છે, જે રીતને કાલિકપુત્ર અને મેધિલ નામના સ્થવિરોના
કથનને સાર સમજવો જોવાત તો આગળ કહી દેવામાં આવી છે સરાગાવ-
સ્થા માધિની જે તપસ્યા છે તે ધીતરાગની તપસ્યાની અપેક્ષાએ પૂર્વ કાલમાધિની
છે તેથી તેને પૂર્વતપ કહેલ છે એજ પ્રમાણે અહીં સયમ અથવા આતરૂપ દેવો
એકજો અયથાસ્થાતરૂપ તે સયમ રાગાવસ્થા, ભાવી કોથ છે રાગાવસ્થા ભાવી
જે તપ અને સયમ કોથ છે તે દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પત્તિના કારણરૂપ અને છે
ધીતરાગાવસ્થા ભાવી તપ અને સયમ દેવમતિમાં ઉત્પન્ન કરાવવાના કારણરૂપ
બનતાં નથી એવું સિદ્ધાન્તનું કથન છે તેથી એવું કહ્યું છે કે તપ અને
સયમ મોક્ષ અપાવવામાં કારણરૂપ કોથ છે તેથી જે વાત સ્પષ્ટ થાય છે

‘નામં થેરે તે સમણોવાસણ એવં વયાસી’ તત્ર ચલુ કાલિકપુત્રોનામ-
સ્થવિરસ્તાન્ શ્રમણોપાસકાન્ એવમવાદીત્ । ‘પુન્નતવેણં અજ્જો દેવાદેવલોણસુ
ઉવવજ્જંતિ’ પૂર્વતપસા હે આર્યાઃ । દેવા દેવલોકેષુ ઉત્પદ્યન્તે । ‘તત્થ ણં મેહિલે
નામં થેરે તે સમણોવાસણ એવં વયાસી’ તત્ર ચલુ મેધિલો નામસ્થવિરસ્તાન્
શ્રમણોપાસકાન્ એવમવાદીત્-‘પુન્નસંજમેણં અજ્જો દેવાદેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ’

હોતા હૈ। સો કયા યહ ઉનકા વહાં પર જન્મ નિષ્કારણક માના જાવેગા
હસ તરહ કા શ્રમણોપાસકોં કા પ્રશ્ન સુન કરકે (તત્થણં કાલિયપુત્તે નામં
થેરે તે સમણોવાસણ એવ વયાસી) ઉન સ્થવિર ભગવન્તોં કે વીચ
મેં જો કાલિક પુત્ર નામકે સ્થવિર થે ઉન્હોં ને ઉન શ્રમણોપાસકોં કો
હસ પ્રકાર સે ઉત્તર દિયા-(પુન્ન તવેણં અજ્જો! દેવા દેવલોણસુ ઉવવ-
જ્જંતિ) હે આર્યો! પૂર્વતપસ્યા કે પ્રભાવ સે દેવ દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
હેં। તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ તપ ઓર સયમ કિસીં મી આયુ કે વંધ
કે કારણ નહીં હોતે નિર્જરા કે હી કારણ હોતે હેં-પરન્તુ ફિર મી જો
જીવ હનકે પ્રભાવ સે દેવલોક કી આયુ કા વંધ કર વહાં જન્મ લેતે હેં
ઉસકા કારણ રાગ હૈ-રાગ યુક્ત તપ ઓર સંયમ દેવગતિ કે પ્રતિ કારણ
બન જાતે હેં। વીતરાગ કે તપ ઓર સંયમ દેવગતિ કે કારણ ન હોકર
મુક્તિ કે હી કારણ હોતે હેં। પૂર્વતપ કા તાત્પર્ય યહી હૈ કિ સરાગાવસ્થા
મેં જો તપસ્યા કી જાતી હૈ વહ ક્યોં કિ યહ વીતરાગાવસ્થા કી અપે-
ક્ષા પૂર્વકાલભાવિની હોતી હૈ। (તત્થ ણં મેહિલે નામં થેરે તે સમણો

થાય છે. તો તેઓ શા કારણે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ પ્રકારનો તે શ્રમણોપાસકોનો પ્રશ્ન સાંભળીને (તત્થ ણં કાલિયપુત્તે નામં
થેરે તે સમણોવાસણ એવ વયાસી) તે સ્થવિરોમાના કાલિપુત્ર નામના સ્થવિરે
તે શ્રમણોપાસકોને આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો- (પુન્નતવેણ અજ્જો દેવા દેવલો
ણસુ ઉવવજ્જંતિ) હે આર્યો! પૂર્વ તપસ્યાના પ્રભાવથી દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન
થાય છે કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે તપ અને સંયમ કોઈ પણ આયુષ્યને
માટે કારણરૂપ હોતાં નથી, પણ તે તો નિર્જરાના કારણરૂપ બને છે છતાં પણ
જે જીવો તેમના પ્રભાવથી દેવલોકના આયુષ્યને બંધ કરીને ત્યાં દેવપણે ઉત્પન્ન
થાય છે, તેનું કારણ રાગ છે-રાગયુક્ત તપ અને સંયમ દેવગતિના કારણભૂત
બને છે વીતરાગનાં તપ અને સંયમ દેવગતિના કારણભૂત નહીં બનતા મુક્તિ
નાં કારણરૂપ બને છે, પૂર્વતપ એટલે સરાગાવસ્થામાં કરાતી તપસ્યા કારણ કે
તે વીતરાગાવસ્થા કરતા પૂર્વકાલભાવિની હોય છે (તત્થ ણં મેહિલે નામં થેરે

पश्चात् लोकान्तः? रोह! लोकान्तश्चलोकान्तश्च यावदनानुपूर्व्येया रोह! पूर्व मदन्त! लोकान्तः पश्चात् सप्तममवकाशान्तरम् पुच्छ, रोह! लोकान्तश्च सप्तममवकाशान्तरं च, पूर्वमप्यते पश्चादप्यते द्वावपेसी शान्तो मावौ यावत् अनानुपूर्वी एषा रोह! एष लोकान्तश्च सप्तमश्च तनुवातः, एवं घनवातो घनोदधिः सप्तमी पृथिवी, एवं लोकान्त एकैकेन संयोजयितव्य एभिः स्थानैः तद्यथा—

“अवकाश-वात-घनोदधि-पृथिवी-द्वीपाश्च सागरा वर्षाणि ।

नैरयिकाद्यस्तिकाया समयाः कर्माणि छेदयाः ॥ १ ॥

दृष्टिर्दर्शनं ज्ञानानि सप्ता शरीराणि च योगोपयोगौ ।

द्रव्यप्रदेसाः पर्यंवा अद्वा किं पूर्वं लोकान्तः ॥ २ ॥

पूर्व मदन्त! लोकान्तः पश्चात्सर्वाद्वा, यथा लोका-तेन संयोजितानि सर्वाणि स्वाना-येतानि, एवमलोका-तेनापि संयोजयितव्यानि सर्वाणि । पूर्व मदन्त! सप्तममवकाशान्तरं पश्चात्सप्तमस्तनुवातः, एवम् सप्तममवकाशान्तरं सर्वैः सर्वं संयोजयितव्यम् यावत्सर्वाद्वा । पूर्व मदन्त! सप्तमस्तनुवातः पश्चात्सप्तमो घनवातः?, एवमपि तथैव द्वावप्यम् यावत् सर्वादां, एवमुपरितनम्, एकैकेन संयोजयता यो योऽवस्तनस्त्वं तं छेदयता द्वावप्यम्, यावदतीतानागतोद्वा, पश्चात्सर्वाद्वा यावदनानुपूर्वी एषा रोह! तदेवं मदन्त! तदेवं मन्त! इति यावद्विहरति ॥सू०४॥

टीका—“तेणं कालेण” तस्मिन् काले, भगवतो महावीरस्य समससरण-काले ‘तेणं समपणं’ तस्मिन् समये, धर्मकथासमाप्तिसमये ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ भ्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘अतेवासी’ अन्तेवासी=शिष्यः ‘रोहे

भी महावीर और रोह का प्रसोत्तरप्रकरण—

पहिले कर्म का निरूपण किया गया है। सो यह कर्म प्रवाहरूप से शाश्वत है। इसलिये शाश्वत भाषों का निरूपण करने के लिये सूत्रकार कहते हैं—“तेणं कालेण” इत्यादि ।

(तेणं कालेण) भगवान् महावीर के समससरणकाल में (तेणं समपणं) उस समय में—अर्थात् धर्मकथा समाप्ति के समयमें (समणस्स भगवओ महावीरस्स) भ्रमण भगवान् महावीर के (अतेवासी) अन्ते

शेष अनुशासना प्रश्नो अने भी महावीरना उत्तरो—

पढेवां भोअंनु निरुपणं कएवाम्मा आअंनु ते भमं प्रवाहरूपे शाश्वतं ते तेही ते शाश्वत भावोनु निरुपणं कएवाने भाटे सूत्रकार कळे छे—तेणं कालेणं इत्यादि।

“तेणं कालेण” भगवान् महावीरना भ्रमणसंश्लेषणमा “ते समपणं” ते समये—जेटवे के धर्मकथा समाप्तिना समये “समणस्स भगवओ महावीरस्स”

તતશ્ચ સરાગકૃતેન સંયમેન તપસા ચ દેવત્વપ્રાપ્તિર્ભવતિ રાગાંશસ્ય કર્મવન્ધકાર-
ણત્વાદિતિ । ' તત્થ ણં આણંદરક્ખિણં નામ થેરે તે સમણોવાસણં એવં વયાસી ' તત્થ
સલુ આનન્દરક્ષિતોનામ સ્થવિરઃ તાન્ શ્રમણોપાસકાન્ એવમવાદીત્ ' કમ્મિયાણં અજ્જો
દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ ' કર્મિતયા હે આર્યાઃ ! દેવા દેવલોકેષુ ઉત્પદ્યન્તે ।

કર્મન્ શબ્દાત્ = ત્રીહ્યાદેરાકૃતિગણાત્વાત્ ' ત્રીહ્યાદિશ્યશ્ચ ' इति मत्वर्थे इनि
પ્રત્યયે ' નસ્તદ્ધિતે ' इत्यनेन કર્મન્ શબ્દસ્ય અનુલોપે કર્મિન્ શબ્દાત્ ભાવે તલ્
પ્રત્યયે તલન્તં સ્ત્રિયામિતિ નિયમાત્ સ્ત્રીત્વે કર્મિતા તયા-કર્મિતયા ઇતિ । અથવા
કર્મણાં વિકારઃ કાર્મિકા તયા કર્મિકયા કર્મન્ શબ્દાત્ વિકારાર્થેનુષ્ઠ પ્રત્યયે અકા-
દેશે સ્ત્રીત્વાદ્વાપિ પ્રત્યયસ્થાત્ કાદિતિ ઇત્વે કાર્મિકા ઇતિ સિદ્ધ્યતિ ।

સે દેવત્વ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । દેવાયુ કા વંધ હોના યહ રાગાંશ સે
હોતા હૈ । ક્યોં કિ રાગાંશ કર્મવન્ધ કા કારણ કહા ગયા હૈ । (તત્થ
ણં આણંદરક્ખિણં નામં થેરે તે સમણોવાસણં એવં વયાસી) ઉન સ્થવિર
ભગવન્તોં મેં એક આનન્દ રક્ષિત નામ કે સ્થવિર થે ઉન્હોં ને ઉન શ્રમણો
પાસકોં સે એસા કહા-(કમ્મિયાણં અજ્જો દેવા દેવલોણસુ ઉવવ-
જ્જંતિ) હે આર્યોં કર્મિતા સે દેવ દેવલોંકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આત્મા મેં જવ કાર્યકારી કર્મ શેષ-વાકી
રહ જાના હૈ તવ જીવોં કો દેવત્વ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

શંકા-આત્મા મેં કેવલ જ્ઞાન કે વાદ મી કર્મોં કા શેષ-અધાતિક
કર્મ રહતા હૈ ફિર ઉસકો દેવત્વ કી પ્રાપ્તિ ક્યોં નહીં હોતી હૈ ? ।

કે સરાગકૃત તપ અને સયમથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય છે દેવાયુનો બંધ રાગાં-
શથી બંધાય છે, કારણ કે રાગાંશ કર્મબંધનું કારણ ગણાય છે. (તત્થ ણ
આણંદરક્ખિણં નામં થેરે તે સમણોવાસણં એવં વયાસી) તે સ્થવિર ભગવતોમાંના
આનંદરક્ષિત નામના સ્થવિરે તે શ્રમણોપાસકોને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો-
(કમ્મિયાણં અજ્જો ! દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ) હે આર્યો ! કર્મોના પૂરે પૂરે
ક્ષય ન થવાથી દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે
આત્મામાં બધારે ભવકૃત કર્મો બાકી રહી જાય છે, ત્યારે જીવોને દેવત્વની
પ્રાપ્તિ થાય છે

શંકા-કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ આત્મામાં કર્મો બાકી રહી જાય છે,
(કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી પણ અધ્યાત્મિકકર્મો બાકી રહે) તો તેને દેવત્વની
પ્રાપ્તિ કેમ થતી નથી ?

સર્વમતમુપસંહરતિ-પુન્વતવેણં પુન્વસંજમેણં. કિમ્મિયાણ સંગિયાણ અજ્જો
દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ ' પૂર્વતપસા-પૂર્વસંયમેન કર્મિતયા સઙ્ગિતયા હે આર્યાઃ
દેવા દેવલોકેપૂત્પદ્યન્તે. તથા ચ દેવત્વપ્રાપ્તિમ્પ્રતિ સરાગતપઃ સંયમાદિરેવ કારણં
ભવતિ-અતો ન દેવત્વપ્રાપ્તિકારણિકેત્યુત્તરમ્ ' સચ્ચેણં એસ અદ્દે ' સત્યઃ સ્વલુ
પ્પોડર્યઃ હે આર્યાઃ ! અસ્માભિઃ પ્રતિપાદ્યમાનોડર્યઃ સત્ય એવ નાસત્યઃ । કસ્માત્
કારણાત્ ભવદ્ભિઃ પ્રતિપાદિતોડર્યઃ સત્યસ્તત્રાહ- ' નો ચેવ ણં ' હત્યાદિ ' નો ચેવ ણં

“ પુન્વતવસંજમા હોતિ રાગિણો પચ્છિમા અરાગસ્સ ।

રાગો સંગો બુત્તો, સંઙ્ગા કમ્મં ભવો તેણં ॥ ૧ ॥ ”

રાગી પુરુષ કે જો તપ ઓર સયમ હોતે હૈં વે પૂર્વતપ ઓર પૂર્વસં-
યમ કહલાતે હૈં ઓર રાગરહિત-વીતરાગ જીવ કે જો તપ ઓર સંયમ
હોતે હૈં વે પશ્ચાત્ તપ ઓર પશ્ચાત્ સંયમ કહલાતે હૈં । રાગ કા તાત્પર્ય
સંગ હૈં હસ સંગ સે કર્મ કા બંધ હોતા હૈં ઓર કર્મ બંધ સે ભવ-સંસાર
ઉત્પન્ન હોતા હૈં । અવ સૂત્રકાર પૂર્વકથિત મત કા ઉપસંહાર કરતે હુણ
કહતે હૈં-(પુન્વતવેણં પુન્વસંજમેણં કિમ્મિયાણ, સંગિયાણ અજ્જો દેવા દેવ-
લોણસુ ઉવવજ્જંતિ) હસ તરહ હે આર્યો ! દેવ પૂર્વતપ સે, પૂર્વ સંયમસે
કર્મિતા સે ઓર સઙ્ગિતા સે દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસ કારણ
દેવત્વ પ્રાપ્તિ કે પ્રતિ સરાગસંયમ સરાગતપ આદિ હી કારણ હોતે હૈં,
અતઃદેવત્વ પ્રાપ્તિ અકારણક નહીં હૈં, કિન્તુ સકારણક હી હૈં (સચ્ચે-
ણં એસ અદ્દે) હે આર્યો ! હમલોગોં કે દ્વારા પ્રતિપાદ્યમાન જો યહ ઉત્ત-

“ પુન્વતવસંજમા હોતિ રાગિણો પચ્છિમા અરાગસ્સ

“ રાગો સંગો બુત્તો, સંગા કમ્મં ભવો તેણં ॥ ૧ ॥

રાગી પુરુષોના તપ અને સયમને પૂર્વતપ અને પૂર્વસયમ કહે છે, પણ
રાગરહિત (વીતરાગ) જીવોના તપ અને સયમને પશ્ચાત્ તપ (ઉત્તરતપ)
અને પશ્ચાત્ સંયમ (ઉત્તર સંયમ) કહે છે. રાગ એટલે સંગ તે સંગથી
કર્મબંધ બંધાય છે, અને કર્મબંધથી ભવ-સંસાર ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે સૂત્રકાર પૂર્વોક્ત મતને ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે-(પુન્વતવેણં,
પુન્વસંજમેણં, કિમ્મિયાણ, સંગિયાણ અજ્જો ! દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ) હે આર્યો !
પૂર્વતપથી, પૂર્વસયમથી, કર્મિતાથી અને સંગિતાથી દેવો દેવલોકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. આ રીતે સરાગ તપ, સરાગ સયમ આદિ દેવત્વની પ્રાપ્તિને માટે
કારણરૂપ છે, તેથી દેવત્વની પ્રાપ્તિ અકારણક નથી પણ સકારણક છે, (સચ્ચેણં
એસ અદ્દે) હે આર્યો ! અમારા દ્વારા પ્રતિપાદિત આ ઉત્તરરૂપ જે અર્થ છે

આપમાવતસ્વ્યાપ' નો એવ સ્વલ્પ આત્મવક્તવ્યતયા નૈવાત્મમાવત્કવ્યતયા
અપમર્યઃ, આત્મમાય સ્વામિપ્રાયઃ ન સ્વલ્પ વસ્તુતત્ત્વમ્, વક્તવ્યઃ શાશ્વતઃ અમિ
માનાત્ યેષાં તે આત્મમાવત્કવ્ય્યાઃ તેષામાત્મમાવત્કવ્ય્યાનાં માત્ર આત્મમાવત્ક
વ્યતા અમિમાનિતા, તયા આત્મમાવત્કવ્યતયા અમિમાનિતયા નવમવન પ્રકિ-
પાદયામ અપિ તુ પરમાર્થજ્ઞાપયમર્થ વિષોડ્યઃ તીર્થકરોદિતત્વાત્ 'તથ નં તે
સમળોપાસયા' તત્ સ્વલ્પ તે અમળોપાસકા 'યરેદિ મગધંતેદિ' સ્થિરિર્ભગ-
વત્કિ 'ઈમાઈં ઇયારુઆઈં વાગરણાઈં' ઇમાનિ ઇતદ્રૂપાણિ વ્યાપ્તમાનિ 'વાગરિયા
સમાણા' વ્યાકૃતાઃ સન્તઃ 'ઈદુ તુઠ્ઠા' 'ઈદુતુષ્ઠાઃ' 'યરે મગવત' સ્થિરિતાન્ મગ-

રુપ અર્થે હૈ વહ સત્ય હૈ। यह इस प्रकार का उत्तर (नो चेन्न न
आपमावतस्वयाप) हमने अभिमान के वशवर्ती होकर तुम्हें नहीं
दिया है किन्तु तीर्थकर प्रभु द्वारा प्रतिपादित होने के कारण यह वास्त-
विक रूप में ही तुम्हें दिया है अतः यह पारमार्थिक ही है। आत्मभाव
वक्तव्यता का तात्पर्य यह है कि जिस उत्तर में अभिमान के वश
होकर जीवों द्वारा आत्मभाव-स्वाभिप्राय स्वकल्पित अभिप्राय-कहा
जाता है वह, सो यह उत्तर ऐसा नहीं है, यह तो तीर्थहर प्रभुका आ-
देश है। उसी के अनुसार यह कहा गया है।

(तएण ते समળोपासया) इस के बाद वे अमળोपासक (येरेદિ
મગધંતેદિ) उन स्थિર भगवतों द्वारा (इमाइं इयारुआइं वागरणाइं /
इस प्रकार के इन उत्तरों से (वागरिया) प्रतिपोषित किये जाने पर
(इदु तुठ्ठा) बहुत अधिक हर्षित हुए और सतुष्ट हुए (येरे मगधंते वद

તે સત્ય છે આ પ્રકારનો ઉત્તર (નો ચેન્ન ન આપમાવતસ્વવાપ) અમે
અભિમાનને અધીન થઈને આપ્યો નથી, પણ તીર્થકર પ્રભુદ્વારા પ્રતિપાદિત
હોવાથી તે ઉત્તર વાસ્તવિક છે અને તેથી તે પારમાર્થિક છે (આપમાવત
વક્તવ્યતા) આ પદનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે--અભિમાનને વશ થઈને છતાં
દ્વારા કેટલીક વખત સ્વાભિપ્રાય--સ્વકલ્પિત અભિપ્રાય આપવામાં આવે છે
તેવા અભિપ્રાયને આત્મભાવ વક્તવ્યતા કહે છે તો અમે આપેલા ઉત્તર એ
પ્રકારનો નથી તેનો તીર્થકર દ્વારા પ્રતિપાદિત છે તથી તે વધારા છે
અમારી કલ્પના યજ્ઞિથી તે ઉત્તર અપાયો નથી

(તएण ते समળोपासया) ત્યારે અમળોપાસકો (યરેદિ મગધંતેદિ)
તે સ્થિર ભગવતો દ્વારા (इमाइं इयारुआइं वागरणाइं) તે પ્રકારના તે ઉત્તરો
આશીર્વાદો (वागरिया) પ્રતિષ્ઠાપિત થયા (इदु तुठ्ठा) તેઓ અતિથય હા

વતઃ 'વંદૈ નમંસૈ' વન્દતે નમસ્યતિ 'વંદિત્તા નમસિત્તા' વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા
'પસિણાઈ પુચ્છંતિ' પ્રશ્નાન્ પૃચ્છન્તિ 'પસિણાઈ પુચ્છિત્તા' પ્રશ્નાન્-પૃષ્ઠા 'અટ્ટાઈ
ઉવાદિયંતિ' અર્થાન્ ઉપાદદતિ 'ઉવાદિત્તા ઉટ્ટાએ ઉટ્ટેતિ' ઉપાદાય ઉત્થયા ઉત્તિ-
શ્નન્તિ 'ઉટ્ટિત્તા થેરે ભગવતે તિવ્વુત્તો વંદંતિ નમંસંતિ' ઉત્થાય સ્થવિરાન્ ભગ-
વતઃ ત્રિકૃત્વો-ગ્ન્દન્તે નમસ્યન્તિ 'વંદિત્તા નમંસિત્તા' વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા 'થેરાણં
ભગવતાણં અંતિયાઓ' સ્થવિરાણાં ભગવતામન્તિકાત્ સમીપાત્ 'પુપ્ફવહ્યાઓ
ચેહ્યાઓ પહિનિક્કલમંતિ' પુષ્પવતિકાત્ ચૈત્યાત્ પ્રતિનિષ્ક્રામન્તિ 'પહિનિક્કલ-
મિત્તા' પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય 'જામેવદિસિં પાઠ્ઠમૂયા' યામેવ દિશમાશિલ્લપ્રાદુર્ભૂતાઃ

નમંસૈ) ઉન્હોં ને ઉન સ્થવિર ભગવન્તોં કો વન્દના કી નમસ્કાર કિયા
(વંદિત્તા નમંસિત્તા) વંદના નમસ્કાર કરકે (પસિણાઈ પુચ્છંતિ) ફિર
ઉન્હોંને ઉનસે ઔર મી જો પ્રશ્ન પૂછને થે વે પૂછે (પસિણાઈ પુચ્છિત્તા)
પ્રશ્નોં કો પૂછકર (અટ્ટાઈ ઉવાદિયંતિ) ઉનકા ઉનસે સમુચિત યથાર્થ
ઉત્તર પ્રાપ્ત કિયા । (ઉવાદિત્તા) યથાર્થ સમુચિત ઉત્તર પ્રાપ્ત કર (ઉટ્ટા-
એ ઉટ્ટેતિ) અપની હી ઉત્થાનશક્તિ દ્વારા વહાં સે ઉઠે (ઉટ્ટિત્તા થેરે ભગવંતે
તિવ્વુત્તો વંદંતિ નમંસંતિ) ઉઠકર સ્થવિર ભગવન્તોં કો ઉન્હોંને ત્રીન
વાર વંદના કી ઔર નમસ્કાર કિયા (વંદિત્તા નમંસિત્તા) વંદના નમસ્કાર
કરકે (થેરાણં ભગવન્તાણં અંતિયાઓ) સ્થવિર ભગવન્તોં કે પાસ સે
ઔર (પુપ્ફવહ્યાઓ ચેહ્યાઓ) પુષ્પવતિક ચૈલ્લ સે વે સવ કે સવ
(પહિનિક્કલમંતિ) બાહર નિકલે (પહિનિક્કલમિત્તા) બાહર નિકલ કર
(જામેવ દિસિં પાઠ્ઠમૂયા) જિસ દિશા સે પ્રકટ હુએ થે અર્થાત્-જિસ

અને સતોષ પામ્યા. (થેરે ભગવંતે વંદૈ નમંસૈ) તેમણે તે સ્થવિર ભગ-
વતોને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા (વંદિત્તા નમસિત્તા) વંદણા નમસ્કાર કરીને
(પસિણાઈ પુચ્છંતિ) ખીબા પ્રશ્નો પાણુ પૂછ્યા (પસિણાઈ પુચ્છિત્તા) પ્રશ્નો
પૂછીને (અટ્ટાઈ ઉવાદિયંતિ) તે પ્રશ્નોના સમુચિત ઉત્તરો તેમની પાસેથી બહી
લીધા (ઉવાદિત્તા) યથાર્થ સમુચિત ઉત્તરો મેળવીને (ઉટ્ટાએ ઉટ્ટેતિ) તેમની
ઉત્થાન શક્તિથી ઉઠ્યા, (ઉટ્ટિત્તા થેરે ભગવંતે તિવ્વુત્તો વંદંતિ નમંસંતિ) ઉઠીને
તેમણે સ્થવિર ભગવતોને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા (વંદિત્તા નમસિત્તા)
વંદણા નમસ્કાર કરીને (થેરાણ ભગવંતાણ અંતિયાઓ) સ્થવિર ભગવતોની
પાસેથી, અને (પુપ્ફવહ્યાઓ ચેહ્યાઓ) પુષ્પવતિક ચૈત્યમાથી તેઓ બધા
(પહિનિક્કલમંતિ) બહાર નીકળ્યા (પહિનિક્કલમિત્તા) ત્યાંથી બહાર નીકળીને
(જામેવ દિસિં પાઠ્ઠમૂયા) જે દિશાએથી આવ્યા હતા (તમેવ દિસિં પહિગયા)

‘तामेवदिस पडिगया’ तामेव दिक्षं प्रतिगताः ‘तएणं ते थेरा अजया कयाई’ ततः खलु ते स्वविराः अग्यदाकशचित् ‘तुगियाओ जयरीओ पुप्फवइयाओ चेइयाओ’ तुङ्गिकायानगयां पुष्पवतिकात् चैत्यात् ‘पडिनिग्गच्छन्ति’ प्रतिनिगं च्छन्ति ‘पडिणिग्गच्छिता’ प्रतिनिर्गत्य ‘बहिया जणवयविहार विहरन्ति’ बहिर्जनपदविहारं विहरन्तीति ॥ सू० ११ ॥

पादवौपत्यीयनिर्ग्रन्थानां तुङ्गिकानगरीतो विहारानन्तरं यदभवत् तद् दर्शयितुमाह ‘तेणं कालेणं तेणं समएण’ इत्यादि ।

सूत्रम्—तेण कालेण तेण समएण रायगिहे नाम नगरे जाव परिता पडिगया, तेणं कालेणं तेण समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अतेवासी इदमूर्हनाम अणगारे जाव, सखित्त विउलतेयलेस्से छट्ठे छट्ठेण अणिक्खित्तेण तवोकम्मेण सजमेणं तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ । तएणं से भगव गोयमे छट्ठक्खमणपारणगासि पडमाए पोरिसीए. सज्जाय करेइ, वीयाए पोरिसीए, झाणं क्षियाइ, तइयाए पोरिसीए अत्तुरियमचवल-मसभत्ते मुहपोत्तिय पडिलेहेइ पडिलेहिता भायणाइ वरथाइ पडिलेहेइ पडिलेहिता भायणाइ पमाज्जइ, पमज्जित्ता भायणाइ

दिशा से आये थे (तामेव दिक्षं पडिगया) उसी दिशा की ओर चले गये । (तएणं) इसके बाद (ते थेरा अजया कयाई) वे स्वविर भगवन्त किसी एक समय में (तुगियाओ जयरीओ) वस तुंगिका नगरी से और (पुप्फवइयाओ चेइयाओ) पुष्पवतिका चैत्या से (पडिनिग्गच्छन्ति) निकले (पडिनिग्गच्छिता) बाहर निकल कर (बहिया जणवयविहारं विहरन्ति) वहाँ से और २ देशों में विहार करने लगे ॥ सू० ११ ॥

ज्येष्ठ दिशाभां पाछां इयां (तएणं) त्थाए जाइ (ते थेरा अजया कयाइ) ठाण ज्येष्ठ समये ते स्वविर भगवतो (तुगिया जयरीओ पुप्फवइयाओ चेइयाओ) तुंगिका नगरभांशी अने पुष्पवतिका चैत्याभांशी (पडिनिग्गच्छन्ति) अन्तार-नीकया (पडिनिग्गच्छिता) अन्तार-नीकणीने (बहिया जणवयविहारं विहरन्ति) अथ प्रदेशोभां निवशया लाग्या ॥ सू० ११ ॥

વાન મહાવીરસ્તત્રૈવોપાગચ્છતિ । ઉપાગત્ય શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે નમ-
સ્યતિ વન્દિત્વા-નમસ્યિત્વા એવમવાદીત્ ઇચ્છામિ ચલુ ભદંત ! યુષ્માભિરભ્યનુજ્ઞાતઃ
સન્ પ્લક્ષણપારણકે રાજગૃહે નગરે ઉચ્ચનીચમધ્યમાનિ કુલાનિ ગૃહસમુદાનસ્ય
ભિક્ષાચર્યાયામ્ અટિતુમ્ યથાસુખં દેવાનુપ્રિય ! મા પ્રતિવન્ધં કુરુ । તતઃ ચલુ

લેહિતા ભાયણાઈં પમજ્ઞઈ) પ્રતિલેખના કરકે ફિર વે પાત્રોં કી પ્રમાર્જના
કી । (પમજ્ઞિત્તા) પ્રમાર્જના કરકે (ભાયણાઈં) પાત્રોં કો ફિર વે
(ડગ્ગહેઈ) લિયે (ડગ્ગહિત્તા) પાત્રોં કો લેકર (જેણેવ સમણે ભગવં
મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) જહાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વિરાજમાન
યે વહાં પર આયે (ઉવાગચ્છિત્તા) વહાં આકર વે (સમણં ભગવં મહા-
વીરં વંદઈ, નમંસઈ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કી સ્તુતિ કી ઉન્હે અપને
પાંચ અંગોં કો ઝુકાકર નમસ્કાર કિયા । (વંદિત્તા નમંસિત્તા) વંદના
નમસ્કાર કરકે ફિર વે ઉન્હે ઇસ પ્રકાર કહા- (ઇચ્છામિ ણં મંતે ।
તુવ્મેહિં અચ્છમણુણાણ સમાણે છટ્ઠકલ્લમણપારણગંસિ રાયગિહે નયરે
ઉચ્ચનીચમજ્ઞિમાઈં કુલાઈં ઘરસમુદાનસસ ભિક્ષવાયરિયાણ અહિત્તણ)
હે ભદંત ! મેં આપસે આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરકે આજ છટ્ઠ કે પારણા કે દિન
રાજગૃહ નગર મેં ઉચ્ચ, નિચ એવં મધ્યમ કુલોં મેં ભિક્ષાચર્યાં કી વિધિ
કે અનુસાર ભિક્ષાલેનેકે નિમિત્ત જાના ચાહતા હૂં, ઉસ પર ભગવાન્ ને
કહા-(અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા ! મા પહિવંધ કરેહ) હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ્હે

લેહિતા) પ્રતિલેખના કરીને (ભાયણાઈ વત્થાઈ પહિલેહેઈ) ભાજનોની અને
પશોની પ્રતિલેખના કરી. (પહિલેહિત્તા ભાયણાઈ પમજ્ઞઈ) પ્રતિલેખના કરીને
તેમણે તે પાત્રોની પ્રમાર્જના કરી (પમજ્ઞિત્તા) પ્રમાર્જના કરીને (ભાયણાઈં
ડગ્ગહેઈ) પાત્રોને હાથમા લીધા (ડગ્ગહિત્તા) પાત્રોને લઈને (જેણેવ સમણે
ભગવ મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) જ્યા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન
હતા ત્યા આવ્યા (ઉવાગચ્છિત્તા) ત્યા આવીને (સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઈ
નમસઈ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદણા કરી, પાચે અગો નમાવીને નમ
સ્કાર કર્યા. (વંદિત્તા નમંસિત્તા) વદણા નમસ્કાર કરીને (એવ વયાસો)
તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-(ઇચ્છામિ ણ મંતે તુવ્મેહિં અચ્છમણુણાણ છટ્ઠકલ્લમણ
પારણગંસિ રાયગિહે નયરે ઉચ્ચનીચમજ્ઞિમાઈ કુલાઈં ઘરસમુદાનસસ ભિક્ષવાયરિયાણ
અહિત્તણ) હે ભદન્ત ! આપની અનુસા મળે તો આજે છટ્ઠના પારણાને દિવસે
હે રાજગૃહ નગરના ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુલોમા ભિક્ષાચર્યાની વિધિ
અનુસાર ભિક્ષાલેવાને જવા માણુ છું ત્યારે ભગવાને આ પ્રમાણે જવાખ
આપ્યો (અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા ! મા પહિવંધ કરેહ) હે દેવાનુપ્રિય ! આપને

इन्द्रभूतिर्नामानगारो यावत् सक्षिप्तविपुलतेजोलेख्यः पृष्ठं पृष्ठनानिषिपेन
 तपः कर्मणा सयमेन तपसा आत्मान भाषयन् यावद्विहरति । तप्तं स्तु स भग
 वान् गौतमः पृष्ठपक्षपादपादके प्रथमायां पौरुष्यां स्वाध्यायं करोति द्वितीयायां
 पौरुष्यां ध्यानं ध्यायति तृतीयायां-पौरुष्याम् अत्ररिसम् अघपसम् असम्रान्तो
 सुखवस्त्रिकां प्रतिष्ठेत्स्वयं प्रतिष्ठेत्स्व भाजनानि वस्त्राणि प्रतिष्ठेत्स्व प्रतिष्ठेत्स्व
 भाजनानि प्रमार्जयति प्रमार्ज्य भाजनानि उद्गृह्णाति उद्गृह्य यज्ञैव धमणो भग
 अतेवासी इदमूर्ध्ना नामं अणगारे जाय मंस्त्रिस्त विउलतेपळेस्ते छुं
 छट्टेण अणिकिम्बसेणं तवोकम्मेणं सजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे
 विहरइ) अमण भगवान् महावीर के प्रधान अतेवासी इन्द्रभूती नाम
 के गणधर थे ये यावत् संक्षिप्त विपुल तेजोलेख्यावाछे-विपुल तेजोलेख्यो
 को अपने में रोकने चाहे थे । निरन्तर छट्ट छट्ट की तपस्या से तथा
 सयम और तप से अपनी आत्मा को भाषित करते हुए रहते थे ।
 (तपणं से भगवं गोयमे छट्टस्वमणपारणगंसि पढमाए पोरिसीए स
 ज्ञाय करेइ) वे भगवान् इन्द्रभूति गणधर जब छट्ट के पारण के दिन
 प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय कर (बीयाए पोरिसीए ज्ञाण ज्ञियाइ) द्वितीय
 पौरुषी में ध्यान सूत्र अर्थ का चिन्तन कर (तइयाए पोरिसीए अतुरिय-
 मव्वलमसमंते मुहपोत्तिय पडिछेइइ) तृतीय पौरुषी में शारीरिक एवं
 मानसिक व्यपलता से रहित होकर असंभ्रान्त ज्ञानपूर्वक सदोरक मुहपत्ति
 की प्रतिष्ठेत्स्वना की । (पडिछेइइ) प्रतिष्ठेत्स्वना करके (भायणोइ वत्थाइं
 पहिलेइइ) फिर वे भाजनों की एवं वस्त्रों की प्रतिष्ठेत्स्वना की (पडि-

सक्षिप्त विउलतेपळेस्ते छट्टं छट्टणं अणिकिम्बसेणं तवोकम्मेणं सजमेणं तवसा
 अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) अमण भगवान् महावीरना भुज्य शिष्य इन्द्रभूति
 नामना जणधर हता तेजो संक्षिप्त विपुल तेजोलेख्या वाणा हता-जेठले के
 विपुल तेजोलेख्याने पोतानी अइर स कुचित करनाइ हता तेजो निरन्तर
 छट्टने पारछे छट्टनी तपस्याथी तथा सयम अने तपसी तेमना आत्माने भाषित
 करत्ता रहैत्ता हता (तपणं से भगव गोयमे छट्टस्वमण पारणगंसि पढमाए पोरि
 सीए सज्जाय करेइ) ते भगवान् इन्द्रभूति जणधरे (गौतम स्वाभी) छट्टना
 पारछाने दिनस पळेवा पळेइ स्वाध्याय करीने (बीयाए पोरिसीए ज्ञाण ज्ञियाइ)
 बीजा पळेइ ध्यान-सूत्र अर्थनु चिन्तन करीने (तइयाए पोरिसीए अतुरियमव
 वलमसमंते मुहपोत्तिय पडिछेइइ) त्रीजे पळेइ शारीरिक अने मानसिक व्यपल
 ताथी रहित धमने असंभ्रान्त ज्ञानपूर्वक सुभवस्त्रिकांनी प्रतिष्ठेत्स्वना करी (पडि-

वान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति । उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नम-
स्यति वन्दित्वा-नमस्यित्वा एवमवादीत् इच्छामि खलु भदंत ! गुप्ताभिरभ्यनुज्ञातः
सन् पण्डक्षणपारणके राजगृहे नगरे उच्चनीचमध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य
भिक्षाचर्यायाम् अटितुम् यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं कुरु । ततः खलु

लेहिता भायणाइं पमज्जइ) प्रतिलेखना करके फिर वे पात्रों की प्रमार्जना
की । (पमज्जित्ता) प्रमार्जना करके (भायणाइं) पात्रों को फिर वे
(उग्गहेइ) लिये (उग्गहित्ता) पात्रों को लेकर (जेणेव समणे भगवं
महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान
थे वहां पर आये (उवागच्छित्ता) वहां आकर वे (समणं भगवं महा-
वीरं वंदइ, नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर की स्तुति की उन्हे अपने
पांच अंगों को झुकाकर नमस्कार किया । (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना
नमस्कार करके फिर वे उनसे इस प्रकार कहा- (इच्छामि णं भंते ।
तुम्हेहिं अब्भणुण्णाए समाणे छट्ठक्खमणपारणगंसि रायगिहे नगरे
उच्चनीचमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदानस्स भिक्खायरियाए अडित्तए)
हे भदंत ! मैं आपसे आज्ञा प्राप्त करके आज छट्ठ के पारणा के दिन
राजगृह नगर में उच्च, निच एवं मध्यम कुलों में भिक्षाचर्या की विधि
के अनुसार भिक्षालेनेके निमित्त जाना चाहता हूं, उस पर भगवान् ने
कहा- (अहासुह देवानुप्पिया ! मा पडिबन्धं करेह) हे देवानुप्रिय ! तुम्हें

लेहिता) प्रतिलेखना करीने (भायणाइं बत्थाइ पडिलेहेइ) लाज्जोनी अने
पओनी प्रतिलेखना करी (पडिलेहिता भयणाइं पमज्जइ) प्रतिलेखना करीने
तेमणे ते पात्रोनी प्रमार्जना करी (पमज्जित्ता) प्रमार्जना करीने (भायणाइं
उग्गहेइ) पात्रोने हाथमा लीधां (उग्गहित्ता) पात्रोने लधने (जेणेव समणे
भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान
हैता त्या आव्या (उवागच्छित्ता) त्या आवीने (समणं भगवं महावीरं वंदइ
नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीरने वदणु करी, पांचे अंगो नभावीने नम
स्कार कर्या. (वंदित्ता नमंसित्ता) वदणु नमस्कार करीने (एव वयासी)
तेमणे तेमने आ प्रभाणे कहु- (इच्छामि णं भंते तुम्हेहिं अब्भणुण्णाए छट्ठक्खमण-
पारणगंसि रायगिहे नगरे उच्चनीचमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदानस्स भिक्खायरियाए
अडित्तए) हे भदन्त ! आपनी अनुज्ञा भणे तो आवे छटना पारणाने दिवसे
हुं राजगृह नगरमा उच्च, नीच अने मध्यम कुलोमा भिक्षाचर्यानी विधि
अनुसार भिक्षालेवाने जवा भाणु छु. त्यारे भगवाने आ प्रभाणे जवाण
आये. (अहासुह देवानुप्पिया ! मा पडिबन्धं करेह) हे देवानुप्रिय ! आपने

मगधान् गौतम! भ्रमणेन भगवता महावीरेणाभ्यनुज्ञात सन् भ्रमस्य भगवतो
महावीरस्यान्तिकत्वात् गुणशिलकात्-चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्राम्य स्वरित
मषपत्न्यसन्भ्रान्तो युगान्तरपलोकनया दृष्ट्या पुरतो रितम्-र्यया शोधयन् शोधयन्
यत्रैव राजगृहं नगरं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य राजगृहे नगरे उच्चनीच मध्यमानि
कुलानि गृहसमुदायस्य भिक्षापर्याप्तमिति ॥ सू० १२ ॥

जैसे सुख हो वैसा करो, विलम्ब मत करो । (तएणं भगव गोयमे
समणेण भगवया महावीरेणं अम्मणुण्णाए समाणे) तब भ्रमण भगवान्
महावीर के द्वारा आज्ञा पाकर वे भगवान् गौतम (समणस्स भगवओ
महावीरस्स अंतियाओ गुणसिलामो चेइयाओ पडिनिक्खमइ) भ्रमण
भगवान् महावीर के पास से और गुणशिलक उद्यान से निकले, और
(पडिनिक्खमिप्पा) निकलकर (अतुरियमवधलमसमंते जुगंतर पलो
यणाए दिट्ठीए पुरओरियं सोहमाणे जेणेव रायगिहे जयरे तेणेव उवा-
गच्छइ) शारीरिक एवं मानसिक खंचलता से रहित होकर असन्तो
ज्ञानपूर्वक जुआ प्रमाण सामने की भूमि का दृष्टि से शोधन करते हुए
राजगृह नगर की तरफ गये । (उवागच्छिप्पा) राजगृह नगर में पहुँच
कर (रायगिहे जयरे) वहाँ (उच्चनीच मज्झिमकुलाहं घरसमुदायस्स
भिक्षापरियं अइइ) ऊँच, नीच और मध्यम घरों में शास्त्रोक्तविधि
के अनुसार भिक्षा के लिये घूमने लगे ॥ १२ ॥

अथ उपमे तेम कथे, विदथ न कथे । (तएण भगव गोयमे समणेण भगवया
महावीरेणं अम्मणुण्णाए समाणे) तब भ्रमण भगवान् महावीरनी आज्ञा
अर्पिते गौतम स्वामी (समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ गुणसिलामो
चेइयाओ पडिनिक्खमइ) भ्रमण भगवान् महावीरनी पासवी शुद्धशिलक चैत्य
भाषी उद्धार नीकथा । (पडिनिक्खमिप्पा) उद्धार नीकथीने (अतुरियमवधलमसमंते
जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओरियं सोहमाणे जेणेव रायगिहे जयरे तेणेव
उवागच्छइ) शारीरिक अने मानसिक अव्यगताधी रहित यर्पित अथ अन्त
ज्ञानपूर्वक भ्रमण प्रमाण सामनेनी भूमिनु दृष्टिशी शोधन करवा करवा राज
गृह नगर तरफ आगवा आगवा (उवागच्छिप्पा) राजगृह नगरमा पहुँचने
(रायगिहे जयरे उच्चनीचमज्झिमकुलाहं घरसमुदायस्स भिक्षापरियं अइइ)
ऊँच नीच अने मध्यम घरमा शास्त्रोक्त विधि अनुसार बोधरी प्राप्त करवा
भाटे करवा आगवा ॥ १२ ॥

णामं अणगारे' रोहनामकोऽनगारः, स कीदृशः? इत्याह—'पगइभदए' प्रकृति भद्रकः, प्रकृत्या स्वभावेनैव भद्रकः=अनुकूलवृत्तिः 'पगइमउए' प्रकृतिमृदुकः, प्रकृत्या स्वभावत एव मृदुकः=कोमलः, 'पगइविणीए' प्रकृतिविनीतः, यतो भावमार्दविकोऽतएव स्वभावतो विनयशीलः, 'पगइउवसंते' प्रकृत्युपशान्तः स्वभावत एव प्रशान्ताकारः 'पगइपयणु कोहमाणमायालोभे' प्रकृतिप्रतनुकोध-मानमायालोभः—प्रकृत्यैव स्वभावत एव प्रतनवः=प्रतलाः क्रोधमानमायालोभा यस्य स तथा, सत्यपि कषायोदये क्रोधादिकषायरहित इत्यर्थः। 'मिउमद्वसंपन्ने' मृदुमार्दवसंपन्नः, अत्यन्तकोमलः, 'अल्लीणे' आलीनः गुरुवचनाश्रितः, यद्वा—गुप्तेन्द्रियः, 'भदए' भद्रकः गुरुशिक्षयाऽनुतापकः 'विणीए' विनीतः गुरुसेवा-

वासी-शिष्य (रोहे णामं अणगारे) रोहनाम के अनगार थे। (पगइभदे) ये प्रकृति से भद्र थे—अर्थात् स्वभावसे ही अनुकूल वृत्तिवाले थे (पगइ-मउए) स्वभाव से ही कोमल थे (पगइविणीए) प्रकृति से ही विनीत थे (पगइउवसंते) स्वभाव से ही प्रशान्ताकार वाले थे (पगइपयणुकोहमाणमा-यालोभे) क्रोध, मान, माया, और लोभ ये चारों ही कषायें इनमें स्वभा-वतः ही कम थी। तात्पर्य यह है कि इनके यद्यपि कषाय का उदय था क्योंकि १० वें गुणस्थान तक कषाय रहती है फिर इनमें कषाय का उदय स्वभावसे ही अत्यन्त मन्द था। (मिउमद्वसंपन्ने) ये अत्यन्त कोमल परिणामवाले थे। (अल्लीणे) गुरु के वचनों के आश्रित थे। अथवा—गुप्ते-न्द्रिय थे (भदए) भद्रक—गुरु की शिक्षा से किसी भी जीव को सताप नहीं पहुंचाने वाले थे। (विणीए) विनीत—गुरु की सेवा करने वाले थे।

श्रमणु लगवान् भडावीरना "अंतेवासी" अंतेवासी शिष्य "रोहे णामं अणगारे" रोहे नामना अणुगार होता. "पगइभदे" के जेओ लद्र प्रकृतिवाणा होता ओटले के स्वभावथी ज सरल वृत्तिवाणा होता. "पगइमउए" स्वभावथी ज कोमल होता "पगइविणीए" स्वभावथीज विनीत होता "पगइउवसंते" स्वभावथी ज उपशान्त वृत्ति वाणा होता "पगइपयणुकोहमाणमायालोभे" तेमनामा क्रोध, मान, माया अने दोष, जे आरे कषायो स्वभावथी ज ओछा होता तात्पर्य जे छे के तेमनामा जे के कषायनो उदय होतो, कारणु के हसमा गुणुस्थान सुधी कषायनो सहलाव रहे छे पणु तेमनामा कषायनो उदय स्वभावथी ज अत्यंत मंद होतो "मिउमद्वसंपन्ने" तेओ अत्यंत कोमल परिणामवाणा होता. "अल्लीणे" गुरुना वचनोनो आश्रय लेनारा होता. अथवा गुप्तेन्द्रिय होता. "भदए" लद्रिक—माया उपटथी रहित होता "वीणीए" विनीत—गुरुनी

પ્રાનિત્યર્થ 'છટ્ટ છટ્ટેણં અણિક્ષિત્ત્વેણ તથોક્તમેણ' પષ્ટપષ્ટેન અનિસિત્તેન નિરન્તરેણ તપઃ કર્મણા 'સંજમેણં તથસા અપ્પાણં માવેમાણે વિહરહ' સયમેન તપસા આત્માન માનયન્ યાવત્ વિહરતિ 'તણ ના સે મગ્ગ ગોયમે' તત સહુ સ મગ્ગાન્ ગૌતમ 'છટ્ઠક્કલમણપારણમસિ' પઠ્ઠક્કપણપારણકે 'પઢમાણ પોરિસીણ સજ્ઞાય કરેહ' મથમાયાં પૌરુષ્યામ્ સ્વાધ્યાયં કરોતિ 'વીયાણ પોરસીણ મ્માર્ણ સિયાહ' દ્વિતીયાયાં-પૌરુષ્યા ધ્યાનં ધ્યાયતિ-સૂત્રાર્થચિન્તનરૂપ ધ્યાનં ધ્યાયતિ

પ્રયોગ નહીં કરતે થે, હસે હન્ટોં ને અપને શરીર કે સીતર હી સક્ષિત્ત સકુચિત્ત કરકે રહ્યા યા। (છટ્ટ છટ્ટેણં અણિક્ષિત્ત્વેણં તથોક્તમેણં) અન્તર રહિત થે છટ્ટ છટ્ટ કી તપસ્યા કરતે થે અર્થાત્ દો ઉપવાસ ફિર એક પારણા, દો ઉપવાસ ફિર એક પારણા હસ તરહ કે તપઃ કર્મ સે એવ (સંજમેણ તથસા) સગ્રહ પ્રકાર કે સંયમ ઓર અનશનાદિક બારહ પ્રકાર કે યાદ્ય આમ્યન્તર તપ સે થે (અપ્પાણ માવે માણો વિહરહ) મપની આત્મા કો માવિત્ત કરતે વિચરતે રહતે થે। (વિહરહ) ક્રિયાપદ કા અર્થ વિહાર કરના હોતા હૈ જિસકા માવ યહાં પર એસા હૈ કિ થે પૂર્વોક્ત તપ સયમાદિ સે યુક્ત અપની આત્મા મેં સમાયે રહતે થે। (તણ સે મગ્ગ ગોયમે) વાદ મેં થે મગ્ગાન્ ગૌતમ (છટ્ઠક્કલમણપારણમસિ) જવ છટ્ટ કી તપસ્યા કે અનન્તર પારણા કરતે થે તપ ઓસ દિન થે (પઢમાણ પોરિ સીણ) પ્રથમ પૌરુષી મેં (સજ્ઞાય કરેહ) સ્વાધ્યાય ક્રિયા (વીયાણ પોરિસીણ) દ્વિતીય પૌરુષી મેં સૂત્ર અર્થ કે ચિન્તનરૂપ ધ્યાન ક્રિયા,

છે પણ તેઓ તે તેભેલેશ્યાને પ્રયોગ કરતા નહીં. તેમણે તેને ચાતાના શરીરમા જ સંક્ષિપ્ત (સકુચિત) કરીને શાખી હતી. (છટ્ટ છટ્ટેણં અણિક્ષિત્ત્વેણં તથોક્તમેણં) તેઓ નિરન્તર છટ્ટને પાસે છે કરતા હતા એટલે કે વચ્ચે આતરો. પણા વિના જે ઉપવાસને પાસે જે ઉપવાસ સતત થાં કરતા હતા આપ્રકારની તપશ્ચર્યાથી (સંજમેણં તથસા) અને અતર પ્રકારના સંયમ અને અનશનાદિ બાર પ્રકારના બાહ્ય અને આત્મિક તપથી તેઓ (અપ્પાણં માવે માણો વિહરહ) ચાતાના આત્માને ભાવિત કરતા રહેતા. (વિહરહ) એટલે વિહાર કરવો-પણ તે ક્રિયાપદનો અર્થ એવો ભાવાય છે કે તેઓ પૂર્વેક્ત સંયમ તપ આદિથી મુક્ત ચાતાના આત્મામા લીન રહેતા હતા. (તણ સે મગ્ગ ગોયમે) તે જગવાન ગૌતમે (ઇન્દ્રજીતિ) (છટ્ઠક્કલમણપારણમસિ) છટ્ટની તપસ્યાને અન્તે પાસેવાને દિવમે (પઢમાણ પોરિસીણ) પહેલે પહેલે (સજ્ઞાય કરેહ) સ્વાધ્યાય કર્યો, (વીયાણ પોરિસીણ) બીજે પહેલે સૂત્ર

ટીકા—‘ તેણં કાલેણં તેણં સમણં ’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘ રાય-
ગિહે નામં નયરે જાવ પરિસા પડિગયા ’ રાજગૃહં નામ નગર યાવત્ પર્યત્ પ્રતિ-
ગતા અત્ર યાવત્ પદેન નગરમભવદિત્યારમ્ય ધર્મકથા પર્યન્તં સર્વં વાચ્યમ્ ‘ તેણં
કાલેણં તેણં સમણં ’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીર-
સ્સ ’ શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘ જેઠ્ઠે અંતેવાસી ઇંદ્રભૂઈનામં અણગારે ”—
જ્યેષ્ઠોઽન્તેવાસી ઇન્દ્રભૂતિ નામાનગારઃ ‘ જાવ સંઘિત્તવિહરતેયલેસે ’ યાવત્
સંઘિત્તવિપુલતેજોલેશ્યઃ=ઈહ યાવત્ કરણાત્—જાતિસમ્પન્ન કુલાદિ સમ્પન્નાદિ
વિશેષણાનાં ગ્રહણમ્ । સંઘિત્તવિપુલતેજોલેશ્યઃ=સંઘિત્તા-સંકોચિતા શરીરાન્તર્ગત-
ત્વેન-વિપુલા-વિસ્તીર્ણાં અનેકયોજનપ્રમાણક્ષેત્રાશ્રિત વસ્તુદહનસમર્થત્વાત્-સંઘિત્તા
તિરોહિતા વિપુલા તેજોલેશ્યા તેજોજ્વાલા यस્ય સ તથા-શરીરાન્તર્લીન તેજોલેશ્યા

ટીકાર્થ—(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) उस काल और उस समय में
(रायगिहे नामं नयरे जाव परिसा पडिगया) राजगृह नामका नगर था-
यावत् सभा विसर्जित हो गई । यहां (यावत्) शब्द से (होत्था) पद
से लगाकर धर्म कथा पर्यन्त का समस्त पाठ ग्रहण किया गया है ।
(तेणं कालेणं तेणं समणं) उस काल और उस समय में (समणस्स
भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (जेठ्ठे अंतेवासी)
बड़े शिष्य (इंद्रभूई नामं अणगारे) इन्द्रभूति नामके अनगार थे वे
(जाव संघित्तविहलतेयलेससे) यावत् संक्षिप्त विपुल तेजोलेश्यावाले थे ।
यहां यावत् शब्द से जाइसंपन्न आदि विशेषणों से युक्त थे । अनेक
योजन तक के क्षेत्र में रही हुई वस्तुओं को भस्म करने में समर्थ होने
से उनकी तेजोलेश्या विपुल विस्तीर्ण थी, परन्तु इस तेजोलेश्या का वे

ટીકાર્થ—(તેણં કાલેણ તેણ સમણ) તે કાળે અને તે સમયે (રાયગિહે
નામ નયરે જાવ પરિસા પડિગયા) રાજગૃહ નામે નગર હતું. પરિવહા વિસ-
ર્જિત થઈ ત્યાં સુધીનું વકતવ્ય ગ્રહણ કરવું. અહીં (યાવત્) પદથી એમ
સૂચવવામાં આવ્યું છે કે (હોત્યા) પદથી શરૂ કરીને (ધર્મકથા) પર્યન્તનો
સમસ્ત પાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે (તેણ કાલેણં તેણં સમણ) તે કાળે અને તે
તે સમયે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (જેઠ્ઠે
અંતેવાસી) પૃથ્વીશિષ્ય (ઇંદ્રભૂઈ નામં અણગારે) ઇન્દ્રભૂતિ (ગૌતમસ્વામી) નામ
ના અણગાર હતા તેઓ (જાવ સંઘિત્તવિહરતેયલેસે) સંક્ષિપ્ત વિપુલ
તેજોલેશ્યા વાળા હતા અહીં યાવત્ પદથી જાતિસંપન્ના, કુલસંપન્ના આદિ
શુણ્ય ગ્રહણ કરવા તેમની તેજોલેશ્યામાં અનેક યોજન સુધીના ક્ષેત્રમાં રહેલી
વસ્તુને ખાળી નાખવાનું સમર્થ હતું. તેથી તે લેશ્યા ને વિપુલ-વિસ્તીર્ણ કહી

પ્રતિષ્ઠેત્ય ભાજનાનિ કાષ્ઠનિર્મિતાહારપાત્રાણિ પ્રમાર્જયસિ પરિશોધયતીત્યર્થઃ
 પમગ્નિષ્ઠા = પ્રમાર્જ્ય 'ભાયળાહ ઝગ્ગાહેહ' ભાજનાનિ ઉત્પ્રગ્લાતિ--' ઝગ્ગા
 હેષ્ઠા ' ઉત્પ્રગ્લાતિ ' જેણેવ સમણે મગવ મહાવીરે તેણેવ ઉઘાગચ્છિષ્ઠા ' યૌ૧૧ ભ્રમણો
 મગવાન્ મહાવીરસ્તથૌપોગચ્છતિ ઉઘાગચ્છિષ્ઠા ' ઉપાગત્ય ' સમર્થ મગવ
 મહાવીરં વદહ નમસહ ' શ્રમણં મગવન્ત મહાવીરં વન્દતે નમસ્પતિ ' વંદિષ્ઠા નર્મ-
 સિષ્ઠા ' વન્દિષ્ઠા નમસ્યિત્વા ' एव वयासी ' एवमवादीत् ' इच्छामि णं मते !
 तुम्हेहि अब्भणुप्पाए समाणे छट्ठक्खमणपारणगंसि, रायगिहे नयरे उच्चनीच
 मज्झिमाह कुलाह घरसमुदागस्स मिक्खत्तापरियाए अक्किचए ' इच्छामि खलु भव-
 न्त ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् पष्ठपणपाण्णके राजगृहनगरे उच्चनीचमध्यमानि
 कुलानि गृहसमुदानस्य मिताचर्यया अटितुम्-तत्र उच्च द्रव्यतः-उच्चमवना दीनि,

છેલ્લના કે ઘાડ (ભાયળાહ પમગ્નિષ્ઠા) ભાજનોં કી પ્રમાર્જના કરતે (પમ
 ગ્નિષ્ઠા) પ્રમાર્જના કરકે ફિર ઘે (ભાયળાહ ઝગ્ગાહેહ) ડન પાત્રોં કો લિયા
 ઓર (ઝગ્ગાહિષ્ઠા) છેકર (જેણેવ સમણે મગવ મહાવીરે તેણેવ ઉઘા
 ગચ્છિષ્ઠા) જહાં પર શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર ચિરાજમાન ઘે વહાં પર
 આવે (ઉઘાગચ્છિષ્ઠા) આકર સમણ મગવ મહાવીરં વદહ નમસહ
 શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કો વંદના કી ઓર નમસ્કાર કિયા (વંદિષ્ઠા
 નર્મસિષ્ઠા) વન્દના નમસ્કાર કરકે (एव वयासी) ફિર ઘે ડનસે
 હસ પ્રકાર કી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરને ક લિયે પ્રાર્થનાકી (इच्छामि णं मते !)
 હે ભદન્ત ! મેં પાહતા હૂં કિ-(તુમ્હેહિ અબ્ભણુપ્પાએ સમાણે)
 આપકી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર (छट्ठक्खमणपारणगंसि) આજ છટ્ઠ તપ કે
 પારણા કે ડિન (रायगिहे नयरे) રાજગૃહ નગર મેં (उच्चनीच मज्झि-
 माह कुलाह) ઉચ્ચ, નીચ ઓર મધ્યમ કુલોં મેં (घरसमुदागस्स)

પાત્રોની પ્રમાર્જના કરી (પ્રમગ્નિષ્ઠા) પ્રમાર્જના કરીને (ભાયળાહ ઝગ્ગાહેહ)
 તેમણે તે પાત્રો લીધાં (ઝગ્ગાહિષ્ઠા) પાત્રો લઇને (જેણેવ સમણે મગવ મહાવીરે
 તેણેવ ઉઘાગચ્છિષ્ઠા) ત્યાં શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર ચિરાજમાન હતા ત્યાં આવ્યા
 (ઉઘાગચ્છિષ્ઠા) ત્યાં આવીને તેમણે (સમણ મગવ મહાવીર વદહ નમસહ)
 શ્રમણ મગવાન્ મહાવીરને વદણા કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદિષ્ઠા નર્મસિષ્ઠા
 વન્દણા નમસ્કાર કરીને (एव वयासी) આ પ્રમાણે બોલ્યા—

(इच्छामि णं मते तुम्हेहि अब्भणुप्पाए समाणे) હે ભદન્ત! આપની
 અન્ના મળે તો (छट्ठक्खमणपारणगंसि) આજે છટ્ઠની તપસ્થાના પારણાને
 દિવસે (रायगिहे नयरे) રાજગૃહ નગરમાં (उच्चनीचमज्झिमाह कुलाह)
 ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ કુળોમાં (घरसमुदागस्स) ગૃહસમુદાન-અનેક ઘરોની

‘तद्व्याप्य पोरसीए अतुरियमचवलमसंभंते मुहपोत्तियं पडिलेहेइ’ अत्वरितमच-
पलमसंभ्रान्तो मुखवस्त्रिकां प्रतिलेखयति, तत्रात्वरितम्=त्वरारहितम् । अचपल-
मिति. मानसिक चपलतारहितम्. असंभ्रान्तः प्रासुकशुद्धआहारो विनश्यति
नवेति भ्रान्तिरहितः ‘मुहपोत्तियं’ सदोरक मुखवस्त्रिकाम्. प्रतिलेखयति,
‘पडिलेहिता’ प्रतिलेख्य ‘भायणाइं वत्थाइं पडिलेहेइ’ भाजनानि
काष्ठनिर्मितपात्राणि वस्त्राणि प्रतिलेखयति ‘पडिलेहिता भायणाइ पमज्जई’

(तद्व्याप्य पोरसीए अतुरियमचवलमसंभंते मुहपोत्तियं पडिलेहेइ) तृती-
य पौरुषी में शारीरिक उतावले से और मानसीक अस्थिरता से रहित
होकर, अर्थात्-त्वरा-शीघ्रता से रहित होकर ही मुहपत्ति की प्रतिलेख-
ना करते जल्दी-जल्दी प्रतिलेखना नहीं करते और न उस समय मन
को अस्थिर रखते किन्तु उपयोगपूर्वक-उपयोगकी स्थिरता पूर्वक-ही
प्रतिलेखना करते थे इन के मन में इस प्रकार की चिन्तारूप भ्रान्ति
उत्पन्न नहीं होती कि आज पारणा के दिन मुझे प्रासुक शुद्ध आहार
प्राप्त होगा या नहीं, यदि प्रतिलेखना में देरी हो जावेगी तो शुद्ध प्रासुक
आहार मिलेगा कि नहीं मिलेगा, ऐसा भाव उस समय उनका नहीं
होता था किन्तु जिस समय पर जो मुनि की क्रिया होती उसे उसी
समय करते और आगे पीछे की चिन्ता छोड़ देते । (पडिलेहिता) मुह-
पत्ति की प्रतिलेखना करके (भायणाइं वत्थाइं पडिलेहेइ) तो फिर भाजनों
की-पात्रों की और वस्त्रों की प्रतिलेखन की (पडिलेहिता) उनकी प्रति-

अर्थना चिन्तन इय ध्यान क्युं, (तद्व्याप्य पोरसीए अतुरियमचवलमसंभंते
मुहपोत्तियं पडिलेहेइ) त्रीजे पडोरे शारीरिक उतावण अने मानसिक उता-
वण अने मानसिक अस्थिरताथी रहित थधने-मुणवस्त्रिकानी प्रतिलेखना करी
तेज्जे अउपथी प्रतिलेखना करता नही, ते समये मनने अस्थिर राभता नही
पणु उपयोग पूर्वक-उपयोगनी स्थिरता पूर्वक प्रतिलेखना करता हुता तेमना
ज्ञानमा तेमने जे प्रकारनी चिन्ता इय भ्रान्ति उत्पन्न थती नही के आजे
पारणाने दिवसे मने शुद्ध प्रासुक आहार भणशे के नही, प्रतिलेखनामां भोडुं
थध जशे तो कदाय प्रासुक आहार नही भणे जेवी चिन्ता तेमने थती नही.
जे समये मुनिजे करवा योग्य क्रिया होय ते समयोजित क्रिया तेज्जे अरोअर
करता अने ते वणते आगण पाछणनी चिन्ता छोडी देता. (पडिलेहिता) मुहुप-
त्तिनी प्रतिलेखना करीने (भायणाइ वत्थाइ पडिलेहेइ) पात्रो अने वस्त्रोनी
प्रतिलेखना करी. (पडिलेहिता) तेमनी प्रतिलेखना करीने (भायणाइं पमज्जई)

गुणश्लिष्वनामकात् सधानात् प्रतिनिष्कामसि-नि सरसि ' पट्टिनिकस्वमिषा ' प्रतिनिष्काम्य-निःसृत्य इत्यर्थे ' अतुरियमचवचमसमते ' भस्वरितमधपनमस भ्रान्त , स्वराहित्यपलतारहितभ्रान्तिरहितः ' जुगतरपलोयणाए दिट्ठीए ' युगा-तरप्रलोकनया दृष्ट्या युगं यूपः चतुर्हस्तप्रमाणं तत्प्रमाणम् दृष्ट्या अन्तर व्यवधानं स्वदेहदेशस्य दृष्टिपातदेशस्य च एतादृशं व्यवधानं विलोकयति या दृष्टिः प्रबो-धनतया दृष्टिः युगान्तर प्रलोकनतया दृष्टिः सया दृष्ट्या ' पुरभोरियं सोहमाणे ' पुरतः रितं शोधयन् रितमिति-ईर्यागमनं शोधयन् ' जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छइ " यज्ञीव राजगृह नगरं यज्ञीवोपागच्छति " उपागच्छिषा " उपागस्य । ' रायगिहे नयरे ' राजगृहे नगरे ' उषनीचमजिप्रमाइ कुलाइ ' उषनीचमव्यमानि कुलानि ' घरसमुदाणस्स मिक्खायरिय अइइ ' गृहसमुदाणस्य मिक्खायरी कर्तुमन्ति =परिभ्रमति ॥ सू० १ ॥

(पट्टिनिकस्वमिषा) निकलकर (अतुरियमचवचमसमते) स्वरा रहित, अपलतारहित और भ्रान्ति रहित होकर (जुगतरपलोयणाए दिट्ठीए) चार हाथ प्रमाण रूप व्यवधान को अपने देह रूप स्थान से लेकर दृष्टिपातक के स्थान रूप अन्तर को देखने वाली दृष्टि से अपात ईया समिति के आराधनपूर्वक (पुरभोरिय सोहमाणे) आगे २ के मार्ग का शोधन करते हुए अर्थात् ईयासमिति से चलते हुए (जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छइ) जहाँ राजगृह नगर या-वहाँ जाये (उवागच्छिषा) आकर (रायगिहे नयरे उषनीच मजिप्रमाइ कुलाइ घरसमुदाणस्स मिक्खायरिय अइइ) वहाँ आकर वे उषनीच भादि कुलों में शास्त्रोक्त विधि के अनुसार भिक्षा प्राप्ति करनेके लिये भ्रमण करने लगे ॥ सू० १२ ॥

मइ) नीक्ष्ण (पट्टिनिकस्वमिषा) त्याधी नीक्ष्णीने (अतुरियमचवचमसमते) त्वरा रहित अपलता रहित अने भ्रान्ति रहित अने (जुगतर पलोयणाए दिट्ठीए) चार हाथप्रमाण व्यवधानने (ज्ञाने) पोताना देह रूप स्थानधी अधि दृष्टिपात पयन्तना स्थानरूप अन्तरने जेनासी दृष्टिधी-जेन्हे के धिया समितिना आराधन पूर्वक (पुरभोरिय सोहमाणे) आगमना मार्गजुं शोधन करत-जेन्हे के धियासमिति पूर्वक यावता (जेणेव रायगिहे नयरे तेणेव उवागच्छइ) जहाँ राजगृह नगर इतु त्या आग्या (उवागच्छिषा) त्या आवीने (रायगिहे नयरे उषनीचमजिप्रमाइ कुलाइ घरसमुदाणस्स मिक्खायरियाए अइइ) तेजे उषनी, नीच मध आदि कुलों परेशां शास्त्रोक्त विधि प्रमाणे भिक्षा प्राप्तिने भाटे अभय करवा दान्या ॥ सू. १२ ॥

ભાવતઃ શુભભાવાયુક્તાનિ, દ્રવ્યતો નીચાનિ-પર્ણકુટીરાદીનિ, ભાવતઃ શુભભા-
વાદિરહિતાનિ, મધ્યમાનિ દ્રવ્યતઃ સામાન્યાનિ, ભાવતઃ સામાન્યભાવયુક્તાનિ
'કુલાઈ' ગૃહાણિ 'ઘરસમુદાણસ્સ' ગૃહસમુદાણસ્ય=ગૃહેષુ સમુદાનં મૈક્ષં ગૃહ-
સમુદાનં તસ્મૈ ગૃહસમુદાનાય 'મિક્ષ્વાયરિયાએ' મિક્ષાચર્યાયૈ=મિક્ષાચર્યાર્થમ્-
'અડિત્તએ' અટિતું-ગન્તુમ્ ભવદાજ્ઞયા ઉક્તકુલેષુ પષ્ટપારણકે મિક્ષાર્થ ગન્તુ
મિચ્છામિ-હિતિ ગૌતમસ્ય ભગવદાજ્ઞાયાચનમિતિ ભગવાન્ કથયતિ 'અહાસુહં
દેવાણુપ્પિયા' યથા સુખં દેવાણુપ્રિય! મા પહિવંધં કરેહ' મા પ્રતિવંધં વિલમ્બં
કુરુત 'તએણં ભગવં ગોયમે' તતઃ खलु ભગવાન્ ગૌતમઃ 'સમણેણં ભગવયા
મહાવીરેણં અવ્ભણુણ્ણાએ સમાણે' શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણાભ્યનુજ્ઞાતઃ સન્
'સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિયાઓ' શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્યાંતિ-
કાત્ સમીપાત્ 'ગુણસિલાઓ ચેદ્ધયાઓ પહિનિક્ખમહ' ગુણશિલકાત્ ચૈત્યાત્-

ગૃહસમુદાન-અનેક ઘરોં કી મિક્ષા કે લિયે (મિક્ષ્વાયરીયાએ) શાસ્ત્રોક્ત
વિધિકે અનુસાર મિક્ષા પ્રાપ્ત કરને કો (અડિત્ત) શ્રમણ કરૂં અર્થાત્ આપ
કી આજ્ઞા સે ઉક્ત કુલોં મેં છટ્ટ કે પારણા મેં મિક્ષા કે લિયે જાના
ચાહતા હૂં। ઇસ પ્રકાર ગૌતમ સ્વામી ને જબ આજ્ઞા માંગને કે લિયે પ્રાર્થ-
ના કી- તબ પ્રભુને ડનસે કહા (અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા) હે દેવાણુ પ્રિય!
તુમ્હેં જૈસે સુખ હો વૈસા કરો (મા પહિવંધં કરેહ) વિલમ્બ મત કરો
(તએણં ભગવં ગોયમે) તબ ભગવાન્ ગૌતમ (સમણેણં ભગવયા મહા-
વીરેણં અવ્ભણુણ્ણાએ સમાણે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સે અભ્યનુજ્ઞાત
હોકર અર્થાત્ આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિ-
યાઓ ગુણસિલાઓ ચેદ્ધયાઓ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે પાસ સે
ઔર ગુણશિલક ચૈત્ય- ઉદ્યાન સે (પહિનિક્ખમહ) નિકલે ઔર

લિક્ષા લેવાને માટે (મિક્ષ્વાયરિયાએ) શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે લિક્ષા મેળવવાને
માટે (અડિત્ત) શ્રમણ કરવાની મારી ધન્યા છે. એટલે કે આપની અનુજ્ઞા
લધને આજે છટ્ટના પારણાને દિને ઉક્ત કુલોમા ગોચરી કરવા જવાની મારી
અલિલાષા છે. આ રીતે બ્યારે ગૌતમ સ્વામીએ આજ્ઞા માગી ત્યારે પ્રભુએ
તેમને કહ્યું-(અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા) હે દેવાણુપ્રિય! તમને સુખ ઉપજે તેમ
કરો, (મા પહિવંધં કરેહ) હીલ ન કરો ત્યારે ભગવાન ગૌતમ (સમણેણં ભગવયા
મહાવીરેણં અવ્ભણુણ્ણાએ સમાણે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની આજ્ઞા લધને
(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિયાઓ ગુણસિલાઓ ચેદ્ધયાઓ) શ્રમણ ભગ-
વાન મહાવીરની ધાસેથી અને ગુણશિલક ચૈત્ય (ઉદ્યાન) માથી (પહિનિક્ખ-

સંજિતયા આર્યા દેશાદેવલોકેપૂત્યધન્તે । સત્ય સ્વસ્તુ ઈપોઽર્થઃ નો વૈશાત્મમાત્ર
 વક્તવ્યતયા તત્કયમેતન્મયે ઇષમ્ ? તત સ્વસ્તુ ભ્રમણો ભગવાન ગૌતમ પતસ્પા
 કયાયાઃ સમ્પાર્થ સન્ જાતમદો યાવત્ સમુપ્પન્નકુત્તહલો યથા પર્યાપ્તં સમુદાનં
 યદ્દાતિ યુક્તિયા રાજસુદામગરાત્ પ્રતિનિષ્ક્રામતિ અસ્વરિતં યાવત્ શોભયન્ યમૈવ

કિ (સંજમેળ અજ્ઞો અણ્ણહયફલે) મયમ્ કા ફલ મનાત્તય હૈ (તથે
 મોદાણ ફલે) ઓર તપ કા ફલ વ્યવદાન (નિર્જેરા) હૈ । (તથેવ જાવ પુમ્મતવેળં
 પુમ્મતવેળં પુમ્મસંજમેળં કમ્મિયાપ સગિયાપ અજ્ઞો ! દેશા દેવલોપસુ
 હવવજ્ઞતિ) હસ વિષય મેં જૈસા કયન પૂર્વે ? (ગ્યારહર્વાં સૂત્ર મેં (પુવતવેળં)
 હત્યાદિ પદોં દ્વારા કહા ગયા હૈ વહ સવ કયન ઘડાં પર સમજ હેના
 જાહિયે । અર્થાત્ પૂર્વ તપ સે, પૂર્વસયમ સે, કર્મિતા સે ઇવ સગિતા સે
 હે આર્યો ! દેવલોકાં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યહ જાત સત્ય હૈ-યહ હમને જો
 ઇસા કહા હૈ યહ અપને મન સે નહીં કહા હૈ । (સે કહમેયં મતે ઇવં)
 સો યહ કયન સત્ય હૈ કયા માના જા સકતા હૈ ? (તપ્પ સમણે મગવ
 ગોયમે હમીસે કહાપ-હદ્દહે સમાણે જાયસદ્દે જાવ સમુપ્પન્નકોટહસે
 મહાપજ્ઞસં સમુદાણ ગેણ્હ) હસ પ્રકાર કી વાત લોગોં કે મુલ્લ સે
 સુનતે હુપ મગવાન ગૌતમ કો હસ વાત કો જાનને કી મદ્દા ઉસમ હુઈ
 યવત્ વે આશ્ચર્ય યુક્ત હુપ ઓર યથાપર્યાપ્ત મિક્ષા ઇન્હોને ઘડાં સે પ્રાપ્ત
 કી । (ગેણિહસા) મિક્ષા પ્રાપ્ત કર ફિર વે (રાવગિહામો નયરામો)

અજ્ઞો અણ્ણહયફલે) હે આર્યો ! સમમનું રૂળ અનાત્તય છે (તથે વૈશાત્મ
 ફલે) તપ્પ રૂળ વ્યવદાન (નિર્જેરા) છે (તથેવ જાવ પુમ્મતવેળં
 કમ્મિયાપ સગિયાપ અજ્ઞો ! દેશા દેવલોપસુ હવવજ્ઞતિ) આ વિષયમા ૧૧મા
 સૂત્રમા (પુવતવેળં) હત્યાદિ પદોં દ્વારા જે કયન કરવામા આવ્યું છે તે
 શ્રદ્ધા કરવું એટલે કે પૂવતવેળં, પૂવસયમથા કમિતાથા અને સગિતાથા,
 હે આર્યો ! દેવો દેવલોકાં ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત સત્ય છે, અર્હન્ત પ્રતિ
 પાદિત છે, અમારી કથનાથી ઉપજાવી શકેલી નથી" ત્યાં સુધીના સંસ્ત
 સૂત્રપાઠ અહીં શ્રદ્ધા કરવા (સે કહમેયં મતે ઇવં) તેા શુ તે કથનને સત્ય
 માની શકાય તેમ છે ? (તપ્પ સમણે મગવ ગોયમે હમીસે કહાપ હદ્દહે
 સમાણે જાયસદ્દે જાવ સમુપ્પન્નકોટહસે મહાપજ્ઞસં સમુદાણ ગેણ્હ) આ
 પ્રમાણે વાત લોકોના મુખેથી સાંભળીને ભગવાન ગૌતમને તે વાત બહુવાની
 મદ્દા ઉત્પન્ન થઈ ચાવત' તેજા અશ્ચર્ય પામ્યા અને તેમણે ત્યાંથી અર
 નેટલી મિક્ષા પ્રાપ્ત કરી (ગેણિહસા) મિક્ષા થઈ ને (રાવગિહામો નયરામો)

मूलम्—तएणं से भगवं गोयमे रायगिहे नयरे जाव अड-
माणे बहुजणसइं निसामेइ, एवं खलु देवाणुप्पिया तुंगिया
नयरीए वहिया पुप्फवइए चेइयाएपासावच्चिज्जा थेरा भगवंतो
समणोवासएहिं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं पुच्छिया संज-
मेणं भंते ! किं फले तवेणं भंते ! किं फले. तएणं ते थेरा
भगवंतो ते समणोवासए एवं वयासी संजमेणं अज्जोअणणहय
फले. तवे वोदाणफले, तं चेव जाव पुव्वतवेणं, पुव्वसंजमेणं
कम्मियाए सांगियाए अज्जो देवा देवलोएसु उववज्जंति. सज्जेणं
एसमट्ठे णो चेव णं आयभाववत्तव्वयाए, से—कहमेयं भंते !
एवं ! तएणं समणे भगवं गोयमे इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे
जाव सट्ठे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले अहापज्जत्तं समुदाणं गेणहइ,
गेणिहत्ता रायगिहाओ नयराओ पडिनिक्खमइ. पडिनिक्ख-
मित्ता अतुरियं जाव सोहेमाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स
अदूरसामंते गमणागमणाए, पडिक्कमइ एसणमणेसणं
आलोएइ आलोइत्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ. पडिदंसित्ता समणं
भगवं महावीरं जाव एवं वयासी—एवं खलु भंते ! अहं तुब्भेहिं
अव्वभणुन्नाए समाणे रायगिहे नयरे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं
घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडमाणे बहुजणसइं णिसा-
मेमि एवं खलु देवाणुप्पिया ! तुंगियाए नयरीए वहिया पुप्फ-
वइए चेइए पासावच्चिज्जा थेरा भगवंतो समणोवासएहिं
इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं पुच्छिया, संजमेणं भंते ! किं फले

मदन् बहुजनशब्दं निश्चामयामि एव खलु वदामिः तुङ्गिकाया नगर्या बहिः
पुष्पवतिके चैत्ये पार्श्वपत्नीया स्थविरा भगवन्त भ्रमणोपासकैरिमानि एतद्-
पाणि व्याकरणानि पृष्ठा समयं खलु मदन्त ! किं फलः ? तप किं फलम् ? तदेव
यामत्-सत्यं खलु एषोऽयं नो वैवात्ममावक्तव्यतया तत् प्रमथः खलु मदन्त !

मिक्षायरियाए अद्यमाणे बहुजनसह गितामेमि) हे भदन्त ! मैं आज
आपसे अनुमति प्राप्तकर राजगृह नगर में ऊँचे, नीचे, मध्यम कुलों में
शास्त्र विहित विधि के अनुसार मिक्षा छेने के लिये एक घर से दूसरे
घर पर ईर्ष्यासमितिपूर्वक पर्यटन कर रहा था उस समय मैंने अनेक
जनों के मुख से ऐसा सुना कि (एव खलु देवानुप्पिया ! तुङ्गियाए
नगरीए बहिया पुष्पवईए चैहए पासावच्छिज्जा थेरा भगवतो) हे देवा
नुप्पियो ! राजगृह नगर के पास के तुङ्गिका नगरी के बाहर
पुष्पवतिक उद्यान में पार्श्व प्रभु के सन्तानिक स्थविर भगवतों से (सम
णोवासेहि) वहाँ के भ्रमणोपासकों द्वारा (इमाह एयारुवाह वागर
णाहपुच्छिया) इस प्रकार से ये प्रश्न पूछे गये हैं—(सज्जेण मते ! किं
फळे, तवेण मते किं फळे) हे भदन्त ! संयम का क्या फल है, तप का
हे भदन्त ! क्या फल है ? (त चेव जाव सच्चेण एसमहे णो चेव म आय
भावससव्याए) इस तरह पूछे गये इन प्रश्नों के उत्तर में जो पहिले
स्थविर भगवतों ने उन्हीं से कहा है वह सब प्रकरण यहाँ कह लेना

मुवाणस्स मिक्खयरियाए अद्यमाणे बहुजनसह गितामेमि) के भदन्त ! आज आपनी
अनुसा लधने राजगृह नगरना विषय, नीच और मध्यम कुलोभा शक्कोत्त
विधि प्रभावे निष्ठा देवाने भाटे धरे धरे धर्मासमिति पूर्वक इत्ये कत्ते ।
त्याहे अनेक भावुसोने भुजेथी अ आ प्रभावे वात साजणी छे—

(एव खलु देवानुप्पिया ! तुङ्गियाए नगरीए बहिया पुष्पवईए चैहए पासा
वहिया थेरा भगवतो) के देवानुप्पियो ! तुङ्गिका नगरीनी अकारना पुष्पवतिक
मिक्षमा पार्श्वनाय भगवानना सन्तानिक स्थविर भगवतोने (समणोवासेहि
इमाह एयारुवाह वागरणाह पुच्छिया) त्याना भ्रमणोपासकोके आ प्रभारना
प्रभो पूछमा कता—, सज्जेण मते किं फळे, तवेण मते किं फळे ?
के भदन्त ! संयमनु शु दण प्राप्त थाय छे ? के भदन्त ! तपनु शु दण भजे
छे ? (त चेव जाव सच्चेण एसमहे णो चेव म आयभावससव्याए) आ प्रभ
रना प्रक्षोना उत्तरोभा स्थविर भगवतोके ने कहुं कहुं ते अही कहेवुं बोधके—
ते क्वां सुधी कहेवुं ? ' अमे आपेला आ उत्तरो सत्य छे अहं त प्रतिपादित
छे, अमाही कवनानी उपजानी कहेला नथी ' त्या सुधीनु समस्त कवन सूत्र ११

गुणशिलकं चैत्यम् यत्रैव च श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य-
श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरसामंते गमनागमनाय=गमनागमनार्थं प्रतिनि-
ष्क्रामतिः एषणाऽनेषणमालोचयति-आलोच्य भक्तपानं प्रतिदर्शयति-प्रतिदर्श्य
श्रमणं भगवन्त महावीरं यावदेवमवादीत् . एवं खलु भदंत ! अहं युष्माभिरभ्यनु-
ज्ञातः सन् राजगृहे नगरे उच्चनीच मध्यमकुलानि गृहसमुदानस्य भिक्षाचर्याया-

राजगृह नगरी से (पडिनिक्खमइ) निकले (पडिनिक्खमित्ता) निकल
कर (अतुरियं जाव सोहेमाणे जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवा-
गच्छइ) त्वरारहित यावत् ईर्यासमिति का आराधन करते हुए वे जहां
श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां पर आये (उवागच्छित्ता)
वहां आकर उन्होंने (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते
गमणागमणाए पडिक्कमइ) श्रमण भगवान् महावीर के समीप उचित
स्थान पर बैठकर गमन एवं आगमन में लगे हुए अतिचारों का प्रति-
क्रमण किया (एसणमणेसणं आलोएइ) एषणा अनेषणा की अलोचना
की (आलोएत्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ) आलोचना करके फिर उ-
न्होंने लाये हुवे भक्तपान श्रमण भगवान् महावीर को दिखाया
(पडिदंसित्ता) भक्तपान दिखाकर के (समणं भगवं महावीरं जाव
एवं वयासी) फिर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर से यावत्
इस प्रकार से कहा—(एवं खलु भंते ! अहं तुव्मेहिं अब्भणुण्णाए
समाणे रायगिहे नयरे उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदानस्स

तेओ राजगृह नगरभाथी (पडिनिक्खमइ) नीकल्या. (पडिनिक्खमित्ता) त्या-
थी नीकणीने (अतुरियं जाव सोहेमाणे जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव
उवागच्छइ) त्वरा रहित (यावत्) ईर्यासमिति पूर्वक तेओ न्या श्रमणु भग-
वान् महावीर विराजमान छता त्यां आन्या (उवागच्छित्ता) त्यां आवीने
तेमणे (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते गमणागमणाए पडिक्कमइ)
श्रमणु भगवान् महावीरनी पासो उचित स्थाने जेसीने गमन अने आगम
नमा लागेला अतिचारो ' दोषो ' नु प्रतिक्रमणु कर्तुं . (एसणमणेसणं आलो-
एइ) ओषणु अने अनेषणुनी आलोचना करी (आलोएत्ता भत्तपाणं पडिदंसेइ)
आलोचना करी ने पछी तेमणे वडोरी लावेला अडार पाषी भगवान् महा-
वीरने देणाड्या (पडिदंसित्ता) भक्तपान जतावीने (समण भगवं महावीरं जाव
एवं वयासी) तेमणे श्रमणु भगवान् महावीरने आ प्रभाणे कथु—(एवं खलु भंते !
अहं तुव्मेहिं अब्भणुण्णाए समणे रायगिहे नयरे उच्चनीचमज्झिमाइं कुलाइं घरस-

पश्चात् लोकान्तः ? रोह ! लोकान्तश्चालोकान्तश्च यावदनाजुपूर्व्येपा रोह ! पूर्वं मदन्त !
लोकान्तः पश्चात् सप्तममवकाशान्तरम् पुच्छा, रोह ! लोकान्तश्च सप्तममवकाशान्तरं
च, पूर्वमप्यते पश्चादप्यते द्वावप्येतौ शाश्वतौ भावौ यावत् अनानुपूर्वी एपा रोह !
एष लोकान्तश्च सप्तमश्च स्तुवातः, एष घनवातो घनोदधिः सप्तमी पृथिवी, एवं
लोकान्त एकैकेन सयोजयितव्य एमि स्थानैः तद्यथा—

“अवकाश-वात-घनोदधि-पृथिवी-द्वीपाश्च सागरा वर्षाणि ।

नैरयिकाद्यस्तिकाया समयाः कर्माणि लेख्याः ॥ १ ॥

दृष्टिर्दर्शनं ज्ञानानि सङ्गा शरीराणि च योगोपयोगौ ।

द्रव्यप्रदेशा पर्येषा अद्या किं पूर्वं लोकान्तः ॥ २ ॥

पूर्वं मदन्त ! लोकान्तः पश्चात्सर्वाद्या, यथा लोका तेन सयोजितानि सर्वाणि स्वा-
नापेतानि, एवमल्लोका तेनापि संयोजयितव्यानि सर्वाणि । पूर्वं मदन्त ! सप्तमम-
वकाशान्तरं पश्चात्सप्तमस्तनुवातः, एषम् सप्तममवकाशान्तरं सर्वं सम सयोजयित-
व्यम् यावत्सर्वाद्या । पूर्वं मदन्त ! सप्तमस्तनुवातः पश्चात्सप्तमो घनवातः, एवमपि
तयैष द्वावप्यम् यावत् सर्वाद्या, एवमुपरितनम्, एकैकेन सयोजयता यो योऽप-
स्तनस्त तं छर्दयता द्वावप्यम्, यावदतीतानागताद्या, पश्चात्सर्वाद्या यावदनाजुपूर्वी
एपा रोह ! तदेव मदन्त ! तदेवं मदन्त ! इति यावद्विहरति ॥६०४॥

टीका—“तेण काळेण” तस्मिन् काले, मगवतो महावीरस्य समवसरण-
काले ‘तेण समएण’ तस्मिन् समये, धर्मक्यासमाप्तिसमये ‘समणस्स मगवभो
महावीरस्स’ भ्रमणस्य मगवतो महावीरस्य ‘अन्तेवासी’ अन्तेवासी=शिष्यः ‘रोहे

श्री महावीर और रोह का प्रश्नोत्तरमकरण—

पहिले कर्म का निरूपण किया गया है। सो यह कर्म प्रवाहरूप
से शाश्वत है। इसलिये शाश्वत भावों का निरूपण करने के लिये सूत्र
कार कहते हैं—“तेण कालेण” इत्यादि ।

(तेण कालेण) मगधान महावीर के समवसरणकाल में (तेण सम-
एण) उस समय में—अर्थात् धर्मकथा समाप्ति के समयमें (समणस्स
मगवभो महावीरस्स) भ्रमण मगधान महावीर के (अन्तेवासी) अन्ते

रोह अणुभासना प्रश्नोत्तरे श्री महावीरना उत्तरा—

पदेवां कर्मानु निरूपण करवाभा आणु ते कर्म प्रवाहरूपे शाश्वत छे
तेथी ते शाश्वत भावोनु निरूपण करवाने भागे सूत्रकार छे छे—तेण कालेण इत्यादि

‘तेण कालेण’ भ्रमणान महावीरना समवसरणकालभा “ते समएण” ते
समये—जोखे के धर्मकथा समाप्तिना समये ‘समणस्स मगवभो महावीरस्स’

तेषां श्रमणोपासकानाम् इमानि एतद्रूपाणि व्याकरणानि व्याकर्तुम् उताहो
अप्रभवः ? समिताः खलु भदन्त ! ते स्थविराः भगवन्तस्तेषां श्रमणोपासकानाम्
उताहो असमिताः ? आयोगिकाः खलु भदन्त ते स्थविरा भगवन्तः श्रमणोपास-
कानाम् इमानि एतद्रूपाणि व्याकरणानि व्याकर्तुम् ? उताहो अनायोगिकाः ?
प्रायोगिकाः खलु भदन्त ! ते स्थविरा भगवन्तः श्रमणोपासकानाम् इमानि एत-
द्रूपाणि व्याकरणानि व्याकर्तुम् उताहो अप्रायोगिकाः पूर्वतपसा आर्याः देवादेव-

चाहिये । (तं पभू णं भंते ! ते थेरा भगवंतो तेसिं समणोवासयाण
इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं वागरित्तए) तो क्या हे भदंत ! वे स्थविर
भगवन्त उन श्रमणोपासकों के लिये इस प्रकार से इस उत्तर को देने
के लिये समर्थ हैं ? (उदाहु अप्पभू) अथवा असमर्थ हैं । (समिया
णं भंते ! ते थेरा भगवंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं
वागरणाइं वागरित्तए) हे भदंत ! वे स्थविर भगवन्त उन श्रमणोपासकों
के लिये इस प्रकार के इन उत्तरों को देने में अभ्यासवाले हैं (उदाहु
असमिया) अथवा अनभ्यासी हैं । (आउज्जियाणं भंते ! ते थेरा भग-
वंतो तेसिं समणोवासयाणं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं वागरेत्तए-
उदाहु अणाउज्जिया) हे भदन्त ! वे स्थविर भगवन्त उन श्रमणोपा-
सकों को इन इस प्रकार के उत्तरों को देने के लिये उपयोग युक्त हैं या
उपयोग रहित हैं ? (पलिउज्जिया णं भंते ! थेरा भगवंतो तेसिं समणो
वासयाणं इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं वागरेत्तए) हे भदंत ! वे स्थविर

अगियार अनुसार अही पण्णे ये थनन समञ्जसु (त पभू णं भंते ! थेरा भगवंतो
तेसिं समणोवासयाण इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं वागरित्तए) तो हे भदन्त ! शुं ते
स्थविर भगवन्तो ते श्रमणोपासकाना ते प्रकारना प्रश्नोना ते प्रमाणे उत्तर
आपवाने समर्थ छे ? (उदाहु अप्पभू) अथवा असमर्थ छे ? “ समियाणं
भंते ! ते थेरा भगवन्तो तेसिं समणोवासयाण इमाइं एयारूवाइं वागरित्तए ”
हे भदन्त ! ते स्थविर भगवन्तो ते श्रमणोपासकाने तेमना प्रश्नोना ने
उत्तर आप्या ते उत्तरे आपवाने भाटे तेओ अभ्यास वाणा छे के “ उदाहु
असमिया ” अनभ्यासी छे ? “ आउज्जियाण भंते ! ते थेरा भगवन्तो तेसिं सम-
णोवासयाण इमाइं एयारूवाइं वागरेत्तए उदाहु अणाउज्जिया ” हे भदन्त ! ते
श्रमणोपासकाना ते प्रमाणे उत्तर आपवाना ते स्थविर भगवन्तो उपयोग
युक्त छे, के उपयोग रहित छे ? “ पलिउज्जियाणं भंते ! ते थेरा भगवन्तो तेसिं
समणोवासयाण इमाइं एयारूवाइं वागरणाइं वागरेत्तए ” हे भदन्त ! ते स्थ-

લોકે પૂત્તપદ્ધન્તે, પૂર્વસયમેન કર્મિતયા સગિતયા આર્યાઃ દેવાદેવલોકે પૂત્તપદ્ધન્તે, સત્યઃ સ્વલુ ઇપોઽર્થઃ નો ચૈવાત્મભાવશક્ત્યસયા, પ્રમથ સ્વલુ ગૌતમ ! તે સ્થિરિઃ મગવન્તસ્તેષાં ધ્રમણોપાસકાનામ્ શ્માનિ ઇત્યુપાણિ વ્યાકરણાનિ વ્યાકર્તુમ્ નો ચૈવ સ્વલુ અપ્રમથઃ તથૈવ જ્ઞાતવ્યમ્ અવજ્ઞેપિતમ્ યાવત્ પ્રમથ સમિતાઃ આયોગિકાઃ

મગવન્ત ડન અમણો પાસકોં કો ફન ફસ પ્રકાર કે ઉત્તરોં કો દેને કે લિયે વિશેષ જ્ઞાની હૈ (ઉદાહુ) અથવા (અપલિઝ્ઝિજયા) સાધારણ જ્ઞાની હૈ । (પુવ્યત્તવેણ અઝ્ઝો । દેવા દેવલોપસુ ઉવચ્ચજ્ઞતિ, પુવ્વસજ મેણ કમ્મિયાપ સંગિયાપ અઝ્ઝો ? દેવા દેવલોપસુ ઉવચ્ચજ્ઞતિ સન્ધેણં ઇસમદ્દે ણોચેવર્ણં આપમાવચસન્ધવાપ) જો વે એસા કહતે હૈં કિ હે આર્યોં ! દેવ દેવલોકોંમેં પૂર્વતપસે, પૂર્વસયમ સે કર્મિતા સે સગિતા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યહ યાત સત્ય હે ફસલિયે હમ ને કહી હૈં હમને અપની બુદ્ધિ સે નહીં કહી હૈં । એસા જો ઉન્હોને કહા હૈં કયા વહ સત્ય હૈં ? ફસ પર મગવાન્ કહતે હૈં (પચૂર્ણં ગોયમા ! તે ઘેરા મગવતો તેસિં સમણોવાસયાણ ફમાઈં પચારુવાઈં વાગરણાઈં વાગરેસપ, ણો ચેવ ણ અપમ્) હે ગૌતમ ! વે સ્થિરિ મગવન્ત ડન અમણોપાસકોં કે પ્રશ્નોં કે ફસ પ્રકાર કે ફન ઉત્તરોં કો દેને કે લિયે સમર્થ હૈં । અસમર્થ નહીં હૈં । (તહ ચેવ જેયમ્મ અવસેસિયં) બાકી મૌર સબ ફસ વિષય મેં ફસી પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે અર્થાન્ વે સ્થિરિ મગવન્ત ફસ પ્રકાર સે

વિર ભગવતોને તે અમણોપાસકોના તે પ્રકારના ઉત્તરો આપવાને ચેઅ વિશેષ જ્ઞાન યુક્ત છે ' ઉદાહુ ' અથવા ' અપલિઝ્ઝિજયા ' વિશેષજ્ઞાનથી શઢિત છે । એટલે કે સાધારણ જ્ઞાનવાળા છે " પુવ્વ તવેણં અઝ્ઝો ! દેવ દેવલોપસુ ઉવચ્ચજ્ઞતિ, પુવ્વસજમેણ કમ્મિયાપ અઝ્ઝો ! દેવા દેવલોપસુ ઉવચ્ચજ્ઞતિ, સન્ધેણં પસમદ્દે ણો ચેવ ણં આપમાવ વચસન્ધવાપ " તેઓ એવું બે કહે છે કે— " હે આર્યોં ! પૂર્વતપથી પૂર્વસયમથી, કર્મિતાથી અને સગિતાથી દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ યાત સત્ય કોવાથી કહી છે અમારી બુદ્ધિથી ઉપબધીને કહી નથી " આ પ્રકારનું તેમનું કથન શું સત્ય છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નોના જવાબ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે— " પચૂર્ણં ગોયમા ! તે ઘરાણ મગવતો તેસિં સમણોવાસયાણ ફમાઈં પચારુવાઈં વાગરણાઈં વાગરેસપ ણો ચેવ ણં અપમ્ " હે ગૌતમ ! તે સ્થિરિ ભગવતો અમણોપાસકોના પ્રશ્નોના તે પ્રકારના ઉત્તરો આપવાને સમર્થ છે અસમર્થ નથી. (તહ ચેવ જેયમ્મ અવસેસિયં) બાકીનું સમસ્ત કથન પણ એ પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે તે સ્થિરિ ભગવન્તો તેમના પ્રશ્નોના તે પ્રકારના ઉત્તરો દેવાને અભ્યાસયુક્ત, ઉપયોગયુક્ત

પ્રાયોગિકાઃ યાવત્ સત્યઃ एपोऽर्थः નો ચૈવ સ્વલ્પ આત્મભાવવક્તવ્યતયા, અહમપિ સ્વલ્પ ગૌતમ ! एवमाख्यामि भापे प्रज्ञापयामि प्ररूपयामि पूर्वतपसा देवा देवलो केपूतपद्यन्ते पूर्वसंयमेन देवादेवलोकेपूतपद्यन्ते कर्मितया देवा देवलोकेपूतपद्यन्ते

इन उत्तरों को देने के लिये अभ्यासवाले हैं, उपयोग वाले हैं, विशेष-
ज्ञानी हैं, वे अपने मन से कल्पित करके इन उत्तरों को नहीं कहा है।
इस प्रकार गौतम ने प्रभु से कहा, और साथ में यह भी कहा— (अहं
पि णं गोयमा ! एवमाइक्खामि) हे गौतम ! मैं भी इस विषय में ऐसा
ही कहता हूं (आसामि) भाषण करता हूं (पन्नवेमि) प्रज्ञापित करता
हूं (परूवेमि) प्ररूपित करता हूं कि- (पुव्वतवेणं देवा देवलोएसु उव-
वज्जंति) पूर्वतप के द्वारा देव देवलोकों में उत्पन्न होते हैं। (पुव्व
संजमेणं देवा देवलोएसु उववज्जंति) पूर्व संयम के द्वारा देव देवलोकों
में उत्पन्न होते हैं। (कम्मियाए देवा देवलोएसु उववज्जंति) कर्मिना
के द्वारा देव देवलोकों में उत्पन्न होते हैं (संगियाए देवा देवलोएसु
उववज्जंति) संगिता के द्वारा देव देवलोकों में उत्पन्न होते हैं। इस तरह
(पुव्वतवेणं पुव्वसंजमेणं कम्मियाए संगियाए अज्जो देवा देवलोएसु उव-
वज्जंति) पूर्वतप के द्वारा, पूर्व संयम के द्वारा, कर्मिता के द्वारा और
संगिता के द्वारा देव देवलोकों में उत्पन्न होते हैं। (सच्चे णं एस अट्ठे णो

અને વિશેષજ્ઞાન યુક્ત છે તેમણે પોતાના મનથી ઉપજાવી કાઢીને તે ઉત્તરે
આપ્યા નથી આ પ્રમાણે પ્રભુએ ગૌતમને જવાબ આપ્યો, વળી વધુ પ્રતીતિ
કરાવવા માટે પોતાનો પણ એજ પ્રકારનો અભિપ્રાય છે એમ બતાવવાને
માટે નીચે પ્રમાણે કહ્યું—અહં પિ ણ ગોયમા ! એવમાઈક્ખામિ) હે ગૌતમ !
હું પણ એ વિષયમાં એવું જ કહું છું, (આસામિ) ભાષણ કરું છું, (પન્ન-
વેમિ) પ્રજ્ઞાપિત કરું છું, (પરૂવેમિ) અને પ્રરૂપણા કરું છું કે (પુવ્વતવેણં
દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) પૂર્વતપના પ્રભાવથી દેવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે,
પુવ્વસંજમેણ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) પૂર્વ સંયમના પ્રભાવથી દેવ દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે, (કમ્મિયાએ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) કર્મિતા દ્વારા દેવો
દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (સંગિયાએ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) સંગિતા
દ્વારા દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે (પુવ્વતવેણં, પુવ્વસંજમેણ,
કમ્મિયાએ, સંગિયાએ અજ્જો ! દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) પૂર્વતપ દ્વારા, પૂર્વ
સંયમ દ્વારા, કર્મિતા દ્વારા અને સંગિતા દ્વારા દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે

संगितया देवादेवल्लोकेपूत्यधन्ते पूर्वतपसा सयमेन कर्मितया संगितया भार्याः
देवादेवल्लोकेपूत्यधन्ते सत्यं स्वस्त्य एषोऽर्थः नो चेन्न स्वस्त्य आत्ममावक्ष्यतया ॥

टीका—‘तपणं’ इत्यादि । ‘तपणं’ से भगवं गोयमे रायगिहे नयरे बहुजनसह
निसामेह । ततः स्वस्त्य स भगवान् गौतमः राजगृहे नगरे यावत् मिक्षार्थम् अटन् बहु
जनसन्धं निशामयति बहुजनानां वक्ष्यमाणशब्दं निशामयति शृणोति, कीदृशं शब्दं
शृणोति ? इत्याह—“ एवं स्वस्त्य देवानुप्पिया ” एवं स्वस्त्य देवानुप्पियाः “ तुं गि
याए नयरीए वहिया पुप्फवईए चेइए ” तुं गिकाया नगर्यां वहि पुप्पवतिके
वैत्ये “ पासावन्विज्जा येरा भगवतो ” तत्र पार्श्वपर्यायाः पार्श्वजिनस्त्रिप्या
“ येरा भगवतो समणोवासएहिं ” अमणोपासकैः “ इमाह ” इमानि वक्ष्यमाण
रीत्या “ एयास्वाह ” एतद्व्याप्ति “ वागरणाह ” व्याकरणानि “ पुच्छिया ”

येष णं आयमाववसव्वयाए) यह बात मैं ने सत्य कही है—अपने
आत्मभाव से नहीं कही है किन्तु केवल ज्ञान से देखकर कही है ॥सू१३॥

टीकार्थ—(तपण से भगवं गोयमे) इसके बाद वे भगवान् गौतम
ने (रायगिहे नयरे) राजगृह नगर में मिक्षार्थ (जाव अटमाणे) याव
त् पर्यटन करते हुए (बहुजनसहं निसामेह) अनेक मनुष्यों के मुख
से इस प्रकार सुना-क्या सुना-सो उसे प्रकट किया जाता है—(एवं
स्वस्त्य देवानुप्पिया ।) हे देवानुप्पियो ! (तुं गियाए नयरीए) तुं गिका नगरी
के (वहिया) पाहर (पुप्फवईएचेइए) पुष्पवतिके ध्यान में (पासावन्वि-
ज्जा येरा भगवतो) पार्श्व प्रभु के सन्तानीय स्थित भगवन्त (समणो
वासएहिं) अमणोपासकों द्वारा (इमाह) इन आगे कहे जाने वाले
(एयास्वाह) इस प्रकारके (वागरणाह) प्रश्नों को (पुच्छिया) पूछे

(सक्के ज एसमट्टे जो येष ज आयमाववसव्वयाए) आ बात मैं सत्य
कही है भाग्य आत्मभावभी कही नहीं पक्ष केवलज्ञानभी देखने कही है ॥सू१३॥

टीकार्थ—(तपण से भगवं गोयमे) त्थाह आह भगवान् गौतमे (राय-
गिहे नयरे) राजगृह नगरमें मिक्षार्थ (जाव अटमाणे) करते करते, (बहु
जनसह निसामेह) अनेक मनुष्यों ने मुझे आ प्रभावे बात सांजनी गौतम
स्वामीने भी बात सांजनी ते नीयतां सुते द्वारा प्रकट किये आने के है
(एवं स्वस्त्य देवानुप्पिया) हे देवानुप्पियो ! (तुं गियाए नयरीए वहिया पुप्फवईए
चेइए) तुं गिका नगरीनी ओहारे आवेता पुष्पवतिके ध्यानमें (पासावन्विज्जा
येरा भगवतो) पार्श्वनाथ भगवानना सन्तानीय स्थित भगवतो पार्श्वजिन
(समणोवासएहिं) तेमने त्याना अमणोपासकोंने “ इमाह ” आगे कहे जाने
मुख “ एयास्वाह ” आ प्रकटना “ वागरणाह पुच्छिया ” प्रश्नों पूछना दना

પૃષ્ઠાનિ-પાર્શ્વજિનશિષ્યાઃ તુઙ્ગિકાયાનગર્યાઃ વહિઃ પ્રદેશે પુષ્પવતિકે ચૈત્યે સમવ-
શ્રિતાઃ શિષ્યાઃ તેષાં સમીપે તુઙ્ગિકા નગરીકાઃ શ્રાવકાઃ વક્ષ્યમાણપ્રકારાન્ પૃષ્ઠ-
વન્તઃ ઇતિ ભાવઃ કિં પૃષ્ઠવન્ત ઇત્યાહ—

હે ભદન્ત-ઇતિ સંવોધ્ય-સ્થવિરાન્ પૃચ્છતિ “સંજમેણં મંતે કિં ફલે ” સંયમઃ
સ્વલુ કિં ફલઃ હે ભદન્ત સંયમસ્ય કિં ફલં ભવતિ “ તવેણં મંતે કિં ફલે ” તપઃ
કિં ફલં હે ભદન્ત તપસઃ કિં ફલં ભવતિ “ તણં તે થેરા ભગવન્તો તે સમણો
વાસણ એવં વયાસી ” તતઃ સ્વલુ ને-સ્થવિરાઃ શ્રમણોપાસકાન્ એવં વક્ષ્યમાણ-
રીત્યા અવાદિપુઃ-ઉત્તરં દત્તવન્તઃ “ સંજમેણં અજ્જો ” સંયમઃ સ્વલુ આર્યાઃ ! હે
આર્યાઃ ! “ અણ્ણહયફલે ” અનાસ્રવફલઃ નવકર્માનુપાદાનં ફલમ્ ‘તવે વોદાણ-

ગયે હૈં, તાત્પર્ય યહ કિ-પાર્શ્વ નાથ પ્રસુ કે સન્તાનીય સ્થવિર ભગવન્ત
તુઙ્ગિકા નગરી કે બાહિરી પ્રદેશ મેં સ્થિત પુષ્પવતિક ચૈત્ય મેં આયે હુણ
હૈં । ઉનકે પાસ તુંગિકા નગરી કે નિવાસી શ્રાવક ગયે ઓઁ ઉન્હોં ને
ઉનસે આગે પ્રગટ કિયે જાને વાલે પ્રશ્નોં કો પૂછા, વે પ્રશ્ન કૌન સે હૈં-
સો હી પ્રકટ કિયા જાતા હૈ-(સંજમે ણં મંતે ! કિં ફલે) સ્થવિરોં કો
ભદંત ! ઇસ તરહ સે સંવોધિત કરતે હુણ ઉન શ્રાવકોં ને ઉનસે પૂછા-
હે ભદત ! સંયમ કા કયા ફલ હોત હૈ ? (તવેણં મંતે ! કિં ફલે) હે
ભદન્ત ! તપ કા કયા ફલ હોત હૈ ? ઇસ પ્રકાર જવ શ્રાવકોં ને ઉનસે
પૂછા-(તણં) તવ (તે થેરા ભગવંતો તે સમણોવાસણ એવ વયાસી)
ઉન સ્થવિર ભગવન્તોં ને ઉનસે ઇસ પ્રકાર કહા-અર્થાત્-ઉનકે પ્રશ્નોં
કા ઇસ પ્રકાર સે ઉત્તર દિયા (સંજમેણ અજ્જો અણ્ણહયફલે) હે
આર્યો ! સંયમ અનાસ્રવસ્વ ફલવાલા હોત હૈ । અર્થાત્ સંયમ કી આરા-
ધના કરને સે જીવ નવીન કર્મોં કા બંધ નહીં કરતા હૈ (તવે વોદાણ-

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તુંગિકા નગરીની બહાર આવેલા પુષ્પવતિ ચૈત્યમાં
પાર્શ્વનાથ ભગવાનના પ્રશિષ્યો પધાર્યા હતા તુંગિકા નગરીના શ્રાવકો તેમની
પાસે ગયા હતા. તેમણે તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા “ સંજમેણં
મંતે કિં ફલે ” હે ભદન્ત ! સંયમનું શું ફળ મળે છે ? “ તવેણં મંતે ! કિં ફલે ?
હે ભદન્ત ! તપનું શું ફળ હોય છે ? “ તણ ” શ્રાવકોના તે પ્રકારના પ્રશ્નો
સાંભળીને “ તે થેરા ભગવંતો તે સમણોવાસણ એવ વયાસી ” તે સ્થવિર ભગવંતોએ
તેમને આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો “ સંજમેણ અજ્જો અણ્ણહયફલે ” હે આર્યો !
સંયમનું અનાસ્રવરૂપ ફળ મળે છે એટલે કે સંયમની આગધના કરવા છવ
નવા કર્મોના બંધ બાંધતો નથી “ તવે વોદાણફલે ” તપનું ફળ વ્યવહાર

સંગિતયા વેનાદેવલોકેપ્રત્યધન્તે પૂનસપસા સયમેન કર્મિતયા સંગિતયા આયાં
વેનાદેવલોકેપ્રત્યધન્તે સત્ય સ્વલુ ઇપોઽર્થ નો ચૈવ સ્વલુ આત્મમાવધક્ષ્યતયા ॥

ટીકા—‘તર્ણ’ इत्यादि । ‘तर्ण’ से मगधं गोयमे रायगिहे नयरे बहुजनसह
निसामेइ । ततः स्वलु स मगधान् गौतमः राजगृहे नगरे यावत् मिक्षार्थम् अटन् बहु
जनसङ्घं निशामयति बहुजनानां वक्ष्यमाणशब्दं निशामयति शृणोति, कीदृशं श्रुत्यं
शृणोति ’ इत्याह—“ एवं स्वलु देवानुप्पिया ” एवं स्वलु देवानुप्पियाः ‘ तुं गि
याए नयरीए बहिया पुप्फवईए चेइए ” तुङ्गिकाया नगर्या’ इति पुष्पवतिके
क्षेत्रे “ पासावन्धिज्जा घेरा भगवंतो ” तत्र पार्श्वपरिवीयाः पार्श्वदिशि
“ घेरा मगधतो समणोवासएहिं ” अमणोपासकै “ इमाइ ” इमानि वक्ष्यमाण
रीत्या “ एयारुवाइ ” एतद्वृत्ताणि “ वागरणाइ ” व्याकरणानि “ पुच्छिया ”

વેવ જાં આયમાવધક્ષ્યતયા) यह यात मैं ने सत्य कही है—अपने
आत्मभाव से नहीं कही है किन्तु केवल ज्ञान से देखकर कही है ॥ २१ ॥

टीकार्थ—(तर्ण से मगधं गोयमे) इसके बाद वे मगधान् गौतम
ने (रायगिहे नयरे) राजगृह नगर में मिक्षार्थ (जाब अहमाणे) याव
त् पर्यटन करते हुए (बहुजनसह निसामेइ) अनेक मनुष्यों के मुख
से इस प्रकार सुना—क्या सुना—सो वैसे प्रकट किया जाता है—(एवं
स्वलु देवानुप्पिया !) हे देवानुप्पियो ! (तुंगियाए नयरीए) तुंगिका नगरी
के (बहिया) बाहर (पुप्फवईएचेइए) पुष्पवतिके इद्यान में (पासावन्धि
जा घेरा भगवंतो) पार्श्व प्रसु के सन्तानीय स्थिर भगवन्त (समणो
वासएहिं) अमणोपासकों द्वारा (इमाइं) इन आगे कहे जाने वाले
(एयारुवाइ) इस प्रकारके (वागरणाइ) प्रश्नों को (पुच्छिया) पूछे

(શ્રુત્વે જ एसमहे जो वेव ज आयमावधक्क्ष्यतया) आ यात मे सत्य
कही छे माश आत्मभावधी कही नहीं पक्ष केवलज्ञानधी जोधनि कही छे ॥ २१ ॥

टीकार्थ—(तर्ण से मगध गोयमे) त्पश्चात् आह भगवान् गौतमे (राय-
गिहे नयरे) राजगृहे नगरमां मिक्षार्थे (जाब अहमाणे) कस्त्य कस्त्वा, (बहु
जनसह निसामेइ) अनेक मनुष्योने मुझे आ प्रभावे यात संभण्णि गौतम
स्वाभीजे शी यात संभण्णि, ते नीयेना सुत्रे दाश प्रकट करवायां आवेक्ष छे
(एवं स्वलु देवानुप्पिया) हे देवानुप्पियो ! (तुंगियाए नयरीए बहिया पुष्पवइए
चेइए) तुंगिका नगरीनी जकार आवेक्ष पुष्पवतिके इद्यानमां (पासावन्धिज्जा
घेरा मगधतो) पार्श्वनाथ भगवानन्ता सन्तानीय स्थिति भगवतो पध्यामां यत्ता.
(समणोवासएहिं) तेभने त्याता अमणोपासकोजे “ इमाइ ” आभज कक्षा
मुखज “ एयारुवाइ ” आ भक्षरना “ वागरणाइ पुच्छिया ” प्रश्नो पूछ्या यत्ता.

“तएणं से भगवं गोयमे” तत् खलु स भगवान् गौतमः “इमीसे कहाए लद्धहे समाणे” एतस्याः कथायाः लब्धार्थः सन् ‘जायसङ्गे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले’ जातश्रद्धो यावत् समुत्पन्नकुतूहलः इह यावत्पदेन ‘जायसंसए-जायकोउहल्ले’ उप-
 णसङ्गे उप्पणसंसए उप्पणकोउहल्ले संजायसङ्गे संजाणसंसए, संजायकोउहल्ले
 समुप्पन्नसङ्गे समुप्पसंसए’ इति ग्रहणं तत्र ‘जायसङ्गे’ जातश्रद्धः=जाता-प्रागभूता
 सम्प्रति सामान्येन प्रवृत्ता श्रद्धा तत्त्वनिर्णयविपर्यया तपः संयमनिर्णयात्मिका
 वांछा यस्य स जातश्रद्धः “जायसंसए” जातसंशयः जातः प्रवृत्तः संशयो
 यस्य स तथोक्तः संशयः तत्र कारणं तु-तपः संयमस्य तथा देवलोकगमनस्य
 विभिन्नतया स्थविराणामुत्तरप्रदानम्. “जायकोउहल्ले” जातकुतूहलः = जात

मिलकर बातें कर रहे थे और ऐसा कह रहे थे कि यह उन स्थविरों का
 कथन माना जावे ऐसा कैसे हो सकता है। इस प्रकार की यह चर्चा
 उन श्रावकों की गौतम के कान में पड़ी (तएणं) सो (से भगवं
 गोयमे) वे भगवान् गौतम (इमीसे कहाए लद्धहे समाणे) इस चर्चा
 से परिचित होकर (जायसङ्गे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले) इस बात
 को जानने की इच्छा वाले हुए और उन्हें यावत् इस विषय में कुतूहल
 भी उत्पन्न हुआ। अर्थात् जिसे श्रद्धा उत्पन्न हुई है वह जात श्रद्ध है-
 गौतम स्वामी ने जब श्रावकों के मुख से पूर्वोक्त बात को सुना तब
 उन्हें इस प्रकार की सामान्य रूप से श्रद्धारूप वांछा उत्पन्न हुई कि तप
 और संयम के स्वरूप का निर्णय होना चाहिये, इस प्रकार की वांछा
 उन्हें पहिले उत्पन्न नहीं हुई थी श्रावकों के वचनों को सुनकर ही अब

नगरना श्रावकोनी आ प्रकारनी अर्था गौतमस्वामीने काने पडी. “तएण” त्यारे “से
 भगव गोयमे” ते लगवान गौतम “इमीसे कहाए लद्धहे समाणे” ते अर्थार्थी
 परिचित थछने “जायसङ्गे जाव समुप्पन्नकोउहल्ले” ते वात जाणुवाने
 श्रद्धायुक्त थया, ते स्थविरानु कथन सत्य छे के नडी ते लगवान मडावीरने
 पूछीने नक्की करवानी श्रद्धा तेमनामा जन्मी अने ते जणुवानु कुतूहलथयु
 जेने श्रद्धा उत्पन्न थछ होय ते जातश्रद्ध कडेवाय छे. गौतम स्वामीजे न्यारे
 श्रावकोना मुजेथी पूर्वोक्त वात सांलणी त्यारे तेमने आ प्रकारनी सामान्य
 श्रद्धाइप वाछा उत्पन्न थछ के तप अने संयमना स्वइपने निश्चय थवे।
 जेथजे, आ प्रकारनी वाछां तेमना हुदथमा पडेला उत्पन्न थछ न डती-
 श्रावकोनी वात सांलणीने ज डवे ते वांछा उत्पन्न थछ डती. तेथी तेमने

ફલે ” તપો વ્યવદાનફલમ્ = કૃતકર્મકાનનન્દનમ્ “ તુ ચેષ જાવ પુન્નતવેષં
પુન્ન સજમેળ-કમ્મયાપ સંગિયાપ અઙ્ગો દવાદેવલોપસુ ઉત્તવજ્જન્તિ ” સદેવ
યાવત્-પદેન-પૂર્વતપસા પૂર્વસયમેન કર્મિકતયા સંગિતયા આર્યાં દનાદેવભોકેપૂ
ત્પદ્યન્તે, અનેકૈઃ સ્થવિરૈઃ વિમિષરીત્યા કથિતમ્ તે આર્યા પૂર્વતપસા પૂર્વસંયમેન
કાર્મિકતયા સંગતિતયા દેવા દેવભોકેપૂત્પદ્યન્તે “ સન્નેણ एसमद्वे ” સત્યઃ સ્તુ
પોર્ણ્ય “ જો ચેષ ણં આપમાય-નત્તપ્પયાપ ” ન ધ ઇષ સ્વતુ માતમમાયવત્તપ્પ-
સયા પુનઃ કથિત સ્થવિરૈઃ અસ્મામિ પ્રતિપાદિતોર્ણ્ય સત્ય એવ મગવદમિમાયેવ
કથિત ન તુ આત્મમાય વત્તપ્પસયા “ સે કહમેયં મણ્ણે ઇયં ” તત્તપ્પમ્ પતન્નમ્
ઇય આપકાઃ રાજગૃહનગર્યાં પરસ્પર વદન્તિ ।

ફલે) તપ કર્મરૂપ થન કા વિશ્વસ્મ કરને ચાલા હોતા હૈ, યહી ડસકા
ફલ હૈ । (તુ ચેષ જાવ પુન્નતવેષં પુન્નસજમેળ કમ્મયાપ સંગિયાપ અઙ્ગો ।
દેવા દેવલોપસુ ઉત્તવજ્જન્તિ) હસ તરહ પૂર્વ-તપ સે પૂર્વસયમ સે કર્મિતા
સે સગિતા સે હે આર્યો । દેવ દેવલોકો મેં ડતરણ હોતે હૈ ।

હસ પ્રકાર અનેક સ્થવિરો ને વિમિષરીતિ સે કહા હૈ । (સન્નેણ
एसमद्वे) તથા ડન સ્થવિરો ને એમા મી કહા કિ હમને જો હસ તરહ
કથન કિયા હૈ ઘહ અપની કલ્પના સે નહીં કિયા હૈ કિન્તુ પાર્વપ્રશ્ન
કા એસા આદેશ હૈ સો તુમસે પ્રકટ કિયા હૈ । હસલિયે ઘહ હમારે
દ્વારા પ્રતિપાદિત અર્થ સત્ય હી હૈ । હમારી ઘટાઈ હો હમ માવના સે
પ્રેરિત હોકર ઘહ ઘાત આપ લોકો સે હમને નહીં કહી હૈ । (સે કહ-
મેયં મણ્ણે ઇયં) હસ રૂપ સે શ્રાવક જન રાજગૃહ નગરી મેં આપસ મેં

(નિર્વેરા) છે બોલે છે તપથી કમરૂપ વતનો વિશ્વસ્મ થાય છે કર્મોની
નિર્વેરા થાય છે, “ તુ ચેષ જાવ પુન્નતવેષં પુન્નસજમેળ કમ્મયાપ સંગિયાપ
અઙ્ગો । દેવા દેવલોપસુ ઉત્તવજ્જન્તિ ” આ રીતે સૂત્ર મા આવતા પ્રશ્નોત્તરોનો
સૂત્ર પાઠ અહીં શરૂ થઈ રહ્યો છે આ રીતે પૂર્વતપથી, પૂર્વસંયમથી કર્મિતાથી
જાને સગિતાથી દેવા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ” ત્યાં સુધીનું કથન શરૂ
કરતુ અનેક સ્થવિર ભગવતોએ વિભિન્ન મતે ઉપર સુશ્રવ જણાવ્યા આપ્યા
છે “ સન્નેણ एसमद्वे તથા તેમણે બોલે પણ કહ્યું છે કે અમારૂં આ કથન
અમારી કલ્પનામાં ઉપજાવી શકેલું નથી, પણ પાશ્વનાથ પ્રશ્નનું જ તે કથન છે
પાશ્વનાથ પ્રશ્નદ્વારા પ્રતિપાદિત હોવાથી તે સત્ય છે તેમાં શકા સેવવા જેવું નથી
અમારી મહેત્તા માટે આ ઉત્તર આપ્યા નથી પણ અહીં તે પ્રતિપાદિત ઉત્તર આપ્યો
છે “ સે કહમેયમણ્ણે ઇયં ” રાજગૃહ નગરના શ્રાવકો આ પ્રમાણે વાતો કરતા
હતા અને કહેતા હતા કે તે સ્થવિરોનું કથન કેવી રીતે માની શકાય ? “ રાજગૃહ

“તણ્ણં સે ભગવં ગોયમે” તતઃ સ્વલુ સ ભગવાન્ ગૌતમઃ “ઈમીસે કહાણ લલ્લદ્દે સમાણે” એતસ્યાઃ કથાયાઃ લબ્ધાર્થઃ સન્ ‘જાયસડ્ડે જાવ સમુપ્પન્નકોઝહલ્લે’ જાતશ્રદ્ધો યાવત્ સમુત્પન્નકુતૂહલઃ ઇહ યાવત્પદેન ‘જાયસંસણ-જાયકોઝહલ્લે ઉપ્પ-ણસડ્ડે ઉપ્પણસંસણ ઉપ્પણકોઝહલ્લે સંજાયસડે સંજાણસંસણ, સંજાયકોઝહલ્લે સમુપ્પન્નસડે સમુપ્પસંસણ’ ઇતિ ગ્રહણં તત્ર ‘જાયસડ્ડે’ જાતશ્રદ્ધઃ=જાતા-પ્રાગભૂતા સમ્પ્રતિ સામાન્યેન પ્રવૃત્તા શ્રદ્ધા તત્ત્વનિર્ણયવિષયિકા તપઃ સંયમનિર્ણયાત્મિકા વાંછા યસ્ય સ જાતશ્રદ્ધઃ “જાયસંસણ” જાતસંશયઃ જાતઃ પ્રવૃત્તઃ સંશયો યસ્ય સ તથોક્તઃ સંશયઃ તત્ર કારણં તુ-તપઃ સંયમસ્ય તથા દેવલોકગમનસ્ય વિભિન્નતયા સ્થવિરાણામુત્તરપ્રદાનમ્. “જાયકોઝહલ્લે” જાતકુતૂહલઃ = જાતં

મિલકર વાતે કર રહે થે ઓર એસા કહ રહે થે કિ યહ ડન સ્થવિરોં કા કથન માના જાવે એસા કૈસે હો સકતા હૈ । ઇસ પ્રકાર કી યહ ચર્ચા ડન શ્રાવકોં કી ગૌતમ કે કાન મેં પડી (તણ્ણં) સો (સે ભગવં ગોયમે) વે ભગવાન્ ગૌતમ (ઇમીસે કહાણ લલ્લદ્દે સમાણે) ઇસ ચર્ચા સે પરિચિત્ત હોકર (જાયસડે જાવ સમુપ્પન્નકોઝહલ્લે) ઇસ વાત કો જાનને કી ઇચ્છા વાલે હુએ ઓર ડન્હે યાવત્ ઇસ વિષય મેં કુતૂહલ્લ મી ઉત્પન્ન હુઆ । અર્થાત્ત્ જિસે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન હુઈ હૈ વહ જાત શ્રદ્ધ હૈ-ગૌતમ સ્વામી ને જવ શ્રાવકોં કે મુખ સે પૂર્વોક્ત વાત કો સુના તવ ડન્હે ઇસ પ્રકાર કી સામાન્ય રૂપ સે શ્રદ્ધારૂપ વાંછા ઉત્પન્ન હુઈ કિ તપ ઓર સંયમ કે સ્વરૂપ કા નિર્ણય હોના ચાહિયે, ઇસ પ્રકાર કી વાંછા ડન્હે પહિલે ઉત્પન્ન નહીં હુઈ થી શ્રાવકોં કે વચનોં કો સુનકર હી અવ

નગરના શ્રાવકોની આ પ્રકારની ચર્ચા ગૌતમસ્વામીને ડાને પડી. “તણ્ણં” ત્યારે “સે ભગવ ગોયમે” તે ભગવાન ગૌતમ “ઈમીસે કહાણ લલ્લદ્દે સમાણે” તે ચર્ચાથી પરિચિત્ત થઈને “જાયસડ્ડે જાવ સમુપ્પન્નકોઝહલ્લે” તે વાત બાળવાને શ્રદ્ધામુક્ત થયા, તે સ્થવિરોનું કથન સત્ય છે કે નહીં તે ભગવાન મહાવીરને પૂછીને નક્કી કરવાની શ્રદ્ધા તેમનામાં જન્મી અને તે બાળવાનું કુતૂહલથયું જેને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ હોય તે બાતશ્રદ્ધ કહેવાય છે. ગૌતમ સ્વામીએ ત્યારે શ્રાવકોના મુખેથી પૂર્વોક્ત વાત સાંભળી ત્યારે તેમને આ પ્રકારની સામાન્ય શ્રદ્ધારૂપ વાંછા ઉત્પન્ન થઈ કે તપ અને સંયમના સ્વરૂપનો નિર્ણય થવો જોઈએ આ પ્રકારની વાંછા તેમના હૃદયમાં પડેલા ઉત્પન્ન થઈ ન હતી-શ્રાવકોની વાત સાંભળીને જ હવે તે વાંછા ઉત્પન્ન થઈ હતી. તેથી તેમને

કુતૂહલમ્ ઔત્સુક્યં यस્ય સ જાતકુતૂહલઃ તપસઃ સયમમ્ય તથા દેવલોકગમનમ્ય ચ
કીદશમ્ ઉપર મગધાન્ વદ્યસિ - તત્ત્રોતુમૌત્સુક્યથામ્ ફલ્યર્થઃ “ ઉપ્પન્નસદ્ધે ”
ઉત્પન્નભદ્રઃ=ઉત્પન્ના વિદ્યેષણ જાતા ભદ્રા यस્ય સ તથા યદા થદ્વાપાઃ સ્વરૂપસ્ય
તિરોહિતત્વે નાતભદ્ર યસ્યાઃ સ્વરૂપસ્ય માદુર્માલેહુ ઉત્પન્નભદ્રઃ ‘ ઉપ્પન્નસસપ ’

યહ ઉનમેં જગી હૈ । અત યે જાતભદ્ર કહે ગયે હૈ । હસ પ્રકાર કી
વાંછા કે હોને કા દૂસરા કારણ યહ મી થા કિ જો સયમ ઓર તપ કે
વિષય મેં વેદ્યગતિ ગમન કી યાત કો લેકર સ્પષ્ટિર મગધવત્તોં ને મિત્ર ૨
રૂપ સે અપને ૨ અભિપ્રાય પ્રકટ કિયે યે સો ગૌતમ કો સશય હુમા
કિ વાસ્તવિક સ્થિતિ કયા હૈ હસ કારણ ઉનકે જાતભદ્ર હોને મેં સશય
કારણ હુમા હસલિયે વે (જાતસશય) કહે હૈ । જાતકુતૂહલ વે
હસલિયે કહે ગયે હૈ કિ તપ સયમ કે વિષય મેં તથા દેવલોકગમન
કે વિષય મેં પૂછને પર મગધાન્ કેસા ઉત્તર દેંગે હસ યાત કો સુનને કે
લિયે ઉનકે ચિત્તા મેં ઉત્સુકતા આગઈ થી (ઉપ્પન્નસદ્ધે) યહ પદ હસ
યાતકો પ્રકટ કરતા હૈ કિ જો તપ સયમ કો નિર્ણય કરને કે નિમિત્ત
સામાન્યરૂપ સે પહિલે વાંછા ઉનહેં જગી થી અથ વહી વાંછા ઉનમેં
વિશેષરૂપ સે ઉદ્ભૂત હો ગઈ । અથવા જયતક શદ્ધા કા સ્વરૂપ તિરો-
હિત રહતા હૈ તયતક યહ શદ્ધા (જાતા) કહલાતી હૈ ઓર જબ શદ્ધા
કા સ્વરૂપ પ્રકટ હો જાતા હૈ તય યહ થદ્વા (ઉત્પન્ન) કહલાતી હૈ ।

જાતભદ્ર કહ્યા છે આ પ્રકારની વાંછા ઉત્પન્ન થવાનું બીજું કારણ એ પણ
હતું કે સયમ અને તપને વિષે દેવગતિમા જ્ઞાની વાતને અનુલક્ષીને ગુપ્ત
ગુપ્ત સ્થવિશાએ જુદો જુદો અભિપ્રાય ધર્શાવ્યો હતો તેથી જોતમને સશય
થયો કે વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ થી છે । આ રીતે જાતભદ્ર હોવામાં તેમને
સશય કારણરૂપ થયો તેથી તેમને ‘ જાતસશય ’ કહ્યા છે તેમને જાતકુતૂહલ
કહેવાનું કારણ એ છે કે તપ, સયમ અને દેવલોકગમનના વિષયમા ભગવાન મહા
વીરને પૂછવામાં આવતા તેઓ શી ઉત્તર આપ્યો તે જાણવાને તેઓ ઉત્સુક થયા હતા
‘ ઉપ્પન્નસદ્ધે ’ પદ જોમ જતાવે છે કે તપ, સયમનો નિષ્ક્રમ કરવાને માટેની
વાંછા પહેલાં સામાન્ય રૂપે તેમનામાં જાગી હતી. હવે તે વાંછા તેમનામાં
વિશેષરૂપે ઉદ્ભવી હતી, અથવા આ સુધી શદ્ધાનું સ્વરૂપ તિરોહિત રહે છે
ત્યાં સુધી તે શદ્ધાને (જાતા) કહે છે પણ આજે શદ્ધાનું સ્વરૂપ પ્રકટ થઈ
અથ છે ત્યારે તે શદ્ધાને “ ઉત્પન્ના ” કહે છે, કહેવાનું વાત્પથ’ એ છે કે

चन्द्रिकाटीका श० १३०६ सू० ४ लोकालोकादिपूर्वपञ्चाशत् रोहानगरप्र० ४३

अणगारे' रोहनामकोऽनगारः, स कीदृशः? इत्याह—'पगइभदए' प्रकृतिः, प्रकृत्या स्वभावेनैव भद्रकः=अनुकूलवृत्तिः 'पगइमउए' प्रकृतिमृदुकः, स्वभावत एव मृदुकः=कोमलः, 'पगइविणीए' प्रकृतिविनीतः, यतो मार्दविकोऽतएव स्वभावतो विनयशीलः, 'पगइउवसंते' प्रकृत्युपशान्तः स्वभावत एव प्रशान्ताकारः 'पगइपयणु कोहमाणमायालोभे' प्रकृतिप्रतनुक्रोध-मायालोभः—प्रकृत्यैव स्वभावत एव प्रतनवः=प्रतलाः क्रोधमानमायालोभा यस्य माया, सत्यपि कषायोदये क्रोधादिकषायरहित इत्यर्थः। 'मिउमद्वसंपन्ने' मार्दवसंपन्नः, अत्यन्तकोमलः, 'अल्लीणे' आलीनः गुरुवचनाश्रितः, यद्वा—न्द्रियः, 'भदए' भद्रकः गुरुशिक्षयाऽनुतापकः 'विणीए' विनीतः गुरुसेवा-

नी-शिष्य (रोहे णामं अणगारे) रोहनाम के अनगार थे। (पगइभदे) प्रकृति से भद्र थे—अर्थात् स्वभावसे ही अनुकूल वृत्तिवाले थे (पगइमउए) स्वभाव से ही कोमल थे (पगइविणीए) प्रकृति से ही विनीत थे (पगइउवसंते) स्वभाव से ही प्रशान्ताकार वाले थे (पगइपयणुकोहमाणमायालोभे) क्रोध, मान, माया, और लोभ ये चारों ही कषायें इनमें स्वभाव से ही कम थी। तात्पर्य यह है कि इनके यद्यपि कषाय का उदय था कि १० वें गुणस्थान तक कषाय रहती है फिर इनमें कषाय का उदय स्वभावसे ही अत्यन्त मन्द था। (मिउमद्वसंपन्ने) ये अत्यन्त कोमल प्रकृतिवाले थे। (अल्लीणे) गुरु के वचनों के आश्रित थे। अथवा—गुप्तेन्द्रिय थे (भदए) भद्रक—गुरु की शिक्षा से किसी भी जीव को सताप पहुँचाने वाले थे। (विणीए) विनीत—गुरु की सेवा करने वाले थे।

अथु लगवान् भङ्गावीरना "अंतेवासी" अंतेवासी शिष्य "रोहे णामं अणगारे" रोहनामना अणुगार होता "पगइभदे" के जेओ लक्ष प्रकृतिवाणा होता उदये के स्वभावथी ज सरल वृत्तिवाणा होता "पगइमउए" स्वभावथी ज कोमल होता "पगइविणीए" स्वभावथी ज विनीत होता "पगइउवसंते" स्वभावथी ज प्रशान्त वृत्ति वाणा होता. 'पगइपयणुकोहमाणमायालोभे' तेमनामा क्रोध, मान, माया अने लोभ, ओ आरे कषायो स्वभावथी ज ओछा होता तात्पर्य यह है के तेमनामा जे के कषायनो उदय होता, कारण के इसभा गुणस्थान १० धी कषायनो सद्भाव रहे छे पणु तेमनामा कषायनो उदय स्वभावथी ज अत्यन्त मन्द होता "मिउमद्वसंपन्ने" तेओ अत्यन्त कोमल परिणामवाणा होता. "अल्लीणे" गुरुना वचनोनो आश्रय लेनारा होता अथवा गुप्तेन्द्रिय होता. "भदए" भद्रक—गुरु की शिक्षा से किसी भी जीव को सताप पहुँचाने वाले थे।

पर्याप्तं समुदानम् अन्तःप्रान्तादिद्वयं गृह्णाति मिसाम् "गेण्हिता" गृहीत्वा
 "रायगिहाओ नयराओ" राजगृहात् नगरात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्कामति-
 निःसरति "पडिनिक्खमिप्पा" प्रतिनिष्कम्य निष्पत्य "अतुरियं जाय सोहे
 माणे जेणेव गुणसिल्लए चेइए समणे भगवं महावीरे तेणेव उबागच्छइ' अश्वरितं
 यावत् क्षोषयन् यत्रैव गुणसिल्लके चैत्ये भ्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति
 इह यावत्पदेन अवपत्त-अमंभ्रान्त युगान्तरप्रलोकनया दृष्ट्या पुरतः रितं पदसम्
 हस्य ग्रहणम् युगान्तरप्रलोकनया = युगपरिमितप्रलोकनभूमिमागया "दिहीए"
 दृष्ट्या "रियं" रित=गमनं "सोहेमाणे" क्षोषयन् "जेणेव गुणसिल्लए चेइए"
 यत्रैव गुणशीलक चैत्य "जेणेव समणे भगवं महावीरे" यत्रैव भ्रमणो भगवान्

निर्णयार्थं प्रश्न कर्त्तव्यः तत्र ये इसका उत्तर किस प्रकार का देंगे अतः वे
 संजात संशय होकर संजातकुतूहल घाले (उत्कंठा घाले) हुए। इसी
 तरह से (समुत्पण्णसङ्गे) आदि पदों की भी व्याख्या समझलेनी चा-
 हिये। इस प्रकार यथा पर ज्ञान, उत्पन्न संजात और समुत्पन्न
 विशेषणों से विशेषित श्रद्धा, संशय और कुतूहल पदोंमें विशेषता
 जानना चाहिये। हम प्रकार की स्थिति सपन पनकर उन गौतम स्वामी
 ने (अहापज्जसं समुदानं गेण्हइ) वहाँ से यथापर्याप्त समुदानी भिक्षा-
 ली (गेण्हिता) भिक्षा लेकर (रायगिहाओ नयराओ) फिर वे राजगृह
 नगर से (पडिनिक्खमइ) अपने स्थानपर जाने के लिये निकले। (पडि
 निक्खमिप्पा) निकल कर (अतुरियं जाय सोहेमाणे जेणेव गुणसिल्लए
 चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे) क्षीघ्रता रहित शारीरिक अवपत्ता
 रहित होवे दूसरा प्रमाण मार्ग का दृष्टि से संशोधन करते हुए गुणशि

आ रीते सन्त स शय यधने तेज्जो सन्तवृत्तक (उत्कंठा भुक्ता) यथा-
 जे व रीते "समुत्पण्णसङ्गे" आदि पदोंकी व्याख्या पद्य समष्टि देवी आ
 प्रमाणे अतः, उत्पन्न सन्त अने समुत्पन्न विशेषणोंकी सूक्ष्म अर्थात्, स शय
 अने वृत्तक पर वषणेना लेख समझवे। आ प्रमाणे भानसिद्धि स्थिति सपन
 अनीने गौतम स्वामीजे " अहापज्जसं समुदानं गेण्हइ " त्वांता उच्य, नीच
 अने मध्यम धर्माभांथी जेठजे तेठवां प्रमाणेर्मा भिक्षा अर्हण करी "गेण्हिता"
 भिक्षा लधने ' रायगिहाओ नयराओ पडिनिक्खमइ " तेज्जो राजगृह नगर
 भांथी नीकल्या ' पडिनिक्खमिप्पा " त्वांथी नीकलीने " अतुरियं जाय सोहेमाणे
 जेणेव गुणसिल्लए चेइए जेणेव समणे भगवं महावीरे ' त्वश रहित आसे आसता
 शारीरिक अवपत्ता रहित दूसरी प्रमाण मार्ग का दृष्टि से संशोधन करत,

उत्पन्नसंशयः “उत्पन्नकोऊहल्ले” उत्पन्न कौतूहलः “संजायसद्दे” संजातश्रद्धः
प्रकर्षादिवाचकः संशब्दः ततश्च संजाता विशेषेण उत्पन्ना श्रद्धा यस्य स संजातश्रद्धः
“संजायसंसर्ग” संजातसंशयः “संजाय कोऊहल्ले” संजातकौतूहलः “समु-
पण्णसद्दे” समुत्पन्नश्रद्धः=समुत्पन्नो सर्वतः संजाता श्रद्धा तपः संयमादि निर्णय
रूपा श्रद्धा यस्य स समुत्पन्नश्रद्धः “समुत्पन्नसंसर्ग” समुत्पन्नसंशयः “समु-
पण्णकोऊहल्ले” समुत्पन्नकौतूहलः “अहापज्जत्तं समुदाणं गेण्हति” यथा

तात्पर्य कहने का यह है कि तत्त्व को निर्णय करने की वांछा गौतम
स्वामी के चित्त में जबतक स्वरूपतः अप्रकट रही तबतक वे जातश्रद्ध
कहलाये और जब वही वांछा उनके चित्त में स्वरूपतः प्रकट हो गई
तब वे उत्पन्न श्रद्ध कहलाये। (उत्पन्न, संसर्ग) उत्पन्नश्रद्ध होने में
कारण उन्हें उत्पन्न संशय हुआ (उत्पन्नकोऊहल्ले) और इसी
कारण वे उत्पन्न उत्कंठा वाले बने। (संजायस) आदि पदों में जो
(सं) शब्द है वह अतिशय अर्थ को वाचन है जैसे अतिशय से
बहुत अधिकरूप से पहिले की अपेक्षा विशेषरूप से उत्पन्न हुई है
श्रद्धा जिनको ऐसे वे गौतम स्वामी हुए क्योंकि उनके हृदय में तप
संयम आदि के स्वरूप के प्रति संशय विद्यमान हो गया था अतः उ-
नके स्वरूप को निर्णय करने की जिज्ञासा उनके अन्तःकरण में विशे-
षरूप से हो चुकी थी और साथ में ऐसी उत्कंठा भी पहिले की उत्कंठा
की अपेक्षा विशेषरूप में आ गई थी कि प्रभु से मैं जब इस विषय के

तत्त्वको निर्णय करवानी वाछा न्यां सुधी गौतम स्वामीना चित्तमा अप्रकट
स्वरूपे रही त्यां सुधी तेजो नत श्रद्ध कडेवाया पणु न्यारे ते वांछां तेमना
चित्तमां प्रकट स्वरूपे नगृत थर्ध त्यारे तेजो उत्पन्न श्रद्ध कडेवाया, “उत्पन्न
संसर्ग” तेमने उत्पन्नश्रद्ध थवामा कारणभूत तेमने उत्पन्नसंशय थयो “उत्प-
ण्ण कोऊहल्ले” अने ते कारणे न तेजो उत्पन्न कौतूहल्ले-तेमने नगुवानी
अतिशय उत्कंठा थर्ध छे जेवा-थया “संजायसद्दे” आदि पदोमां जे “सं”
शब्द छे ते अतिशयता वाचक छे जेभ के अतिशय प्रमाणमां-पडेलां करतां
अधिक प्रमाणमा जेमने श्रद्धा उत्पन्न थर्ध छे जेवा ते गौतम थया कारण
के तेमना हृदयमा तप, संयम आदिना स्वरूपना विषयमा संशय उत्पन्न थर्ध
गयो इतो तेथी तेमना स्वरूपको निर्णय करवानी जिज्ञासा तेमना चित्तमां
विशेष प्रमाणमा नगृत थर्ध चुकी इती, अने साथे जेवी उत्कंठा पणु
पडेला करता अधिक प्रमाणमां नगी इती के आ विषयको निर्णय करवाने
भाटे न्यारे हु भडावीर प्रभुने प्रश्नो पूछीश त्यारे तेजो तेनो उत्तर आपसे,

तुम्मेहि अम्मणुष्साण समाणे रायगिहे नयरे" अहं युष्मामिरम्यनुज्ञातः सन् मन्त्र-
दाय्या मिताये राजगृहे नगरे गतवान् " उच्चनीष मन्त्रिमाणि कुलानि घरस-
मुदाणस्स भिक्षवायरियाए अम्ममाणे बहुजणसद्धं निसामेमि " उच्चनीषमध्य
मानि कुलानि गृहसमुदाणस्य मिताचर्याये अटन् बहुजनस्य निसामयामि=भृजो
मीत्यर्थः ' एवं खलु देवानुप्पिया ! तुंगियाए नयरीए बहिया पुप्फवइए चेइए
पासावच्चिज्जा येरा मगवतो समणोवासएहि इमाइ एयारूवाइ वागरणाइ-
पुच्छिया ' एवं खलु देवानुप्पिया ! तुङ्गिकाया नगर्या बहिः पुष्पवतिके चैत्ये
पासावस्थिताः स्यविरा मगवन्तं अमणोपासकैरिमानि एवमूपाणि व्याकरवानि
पूठाः " संजमेणं मंते ! किं फले ? तवेणं मंते ! किं फले ? सं वेध जाव स वेध
मदन्त । (अहं तुम्मेहि अम्मणुष्साण समाणे) मैं आप से आज्ञा प्राप्त
कर (रायगिहे नयरे) आज राजगृह नगर में गया था । (उच्चनीष
मन्त्रिमाणि कुलाइ घरसमुदाणस्स भिक्षवायरियाए अम्ममाणे बहुजण
सद्धं निसामेमि) वहां पर उच्च, नीच, मध्यम कुलों में शास्त्रविहित
विधि के अनुसार जय मैं भिक्षा ग्रहण के निमित्त एक घर से दूसरे
घर पर पर्यटन कर रहा था उस समय मैंने अनेक मनुष्यों के मुख से ऐसा
सुना—(देवानुप्पिया एवं खलु) हे देवानुप्पिय ! इस प्रकार (तुंगियाए
नयरीए बहिया) तुंगिका नगरी के बाहर (पुप्फवइए चेइये) पुष्प-
वतिक चैत्य—उद्यान में (पासावच्चिज्जा) पार्श्वनाथ प्रभु के सन्तानिक (येरा
मगवतो) स्यविर मगवन्तों से (समणोवासएहि) अमणोपासकों ने
(इमाइ एयारूवाइ) इन इस प्रकार के (वागरणाइ) प्रश्नों को (पुच्छिया)
पूछा है । (संजमेणं मंते ' किं फले, तवेणं मंते ! किं फले,) हे मदन्त !

कथं—“ एवं खलु मते ! ” के शब्दन्त ! “ अहं तुम्मेहि अम्मणुष्साण समाणे ”
आपनी आज्ञा अधिने हूं आज्ञा “ रायगिहे नयरे ” राजगृह नगरभा अये
होते । “ उच्च नीच मन्त्रिमाणि कुलाइ घरसमुदाणस्स भिक्षवायरियाए अम्ममाणे
बहुजण सद्धं निसामेमि ” त्या उच्च, नीच, मध्यम कुलों में, शास्त्रोक्त
विधि प्रमाणे भिक्षा लेवाने भाए व्यापे जोक भरेभी जी ? घरे पर्यटन करी
रहो होते, तारे में अनेक बोझोने बोझोना प्रमाणे बात सांजणी छे—“ देवा
नुप्पिया ” “ एवं खलु हे देवानुप्पियो ! “ तुंगियाए नयरीए बहिया ” तुंगिका
नगरीनी ओदार ‘ पुप्फवइए चेइए ’ पुष्पवतिक चैत्य में ‘ पासावच्चिज्जा ’
पार्श्वनाथ भगवानना प्रशिक्ष्य “ येरा मगवतो ” स्यविर भगवन्तोने “ समणो
वासएहि ” भगवोपासकोंने “ इमाइ एयारूवाइ ” या भगवन्ताना—नीचे
प्रमाणे “ वागरणाइ ” प्रश्नो (पुच्छिया) पूछा । (संजमेणं मंते ! किं फले तवेणं मंते !

महावीरः “ तेणेव उवागच्छइ ” तत्रैव उवागच्छति=आगच्छति ‘ उवागच्छित्ता’
 उपागत्य “ समणस्स भगवओ महावीरस्स ” श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
 “अदूरसामंते ” अदूरसामन्ते—नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने स्थित्वा इत्यर्थः
 “ गमणागमणाए पडिक्कमई ” गमनागमनया इर्यापथिकीं प्रतिक्रामति “ एसण-
 मणेमणं ” एषणं निर्दोषं कल्पनीयम्—अणेषणं ’ अकल्पनीयम् “ आलोएइ ”
 आलोचयति, कल्पनीयाकल्पनीयविषये जातमतिचारं प्रकाशयतीत्यर्थः “ आलो-
 इत्ता ” आलोच्य “ भत्तपानं पडिदंसेइ ” भगवते भक्तपानं प्रतिदर्शयति “ पडि-
 दंसित्ता ” प्रतिदर्श्य ‘समणं भगवं जाव महावीरं एवं वयासी’ श्रमणं भगवन्तं महावीरं
 यावत् एवमवादीत्. अत्र यावत्पदेन “ वंदइ नमंसइ ” वन्दित्वा नमस्यित्वा ’
 इत्येतस्य ग्रहणं कर्तव्यम् तेन वन्दते नमस्करोति भगवन्तम्, वन्दनं नमस्कारं
 कृत्वा एवमवादीत् “ एवं खलु भंते ” हे भदन्त ! एवं वक्ष्यमाणरीत्या “अहं

लक उद्यान में आये वहाँ आकर जहाँ श्रमण भगवान् महावीर विराज-
 मान थे (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पर आये (उवागच्छित्ता) भगवान्
 महावीर के पास आकर के उन्होंने ने पहिले (समणस्स भगवओ महा-
 वीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के समीप (अदूरसामंते) न
 बिलकुल समीप और न बहुत दूर, किन्तु उचित स्थान पर बैठ कर
 (गमणागमणाए पडिक्कमई) ईर्यापथका प्रतिक्रमण किया (एसणमणे-
 सणं अलोएइ) एषणा अनेषणा की अलोचना की (अलोइत्ता)
 आलोचना करके (भत्तपानं पडिदंसेइ) फिर उन्होंने ने लाये हुए भक्त-
 पान प्रभु को दिखलाया। (पडिदंसित्ता) दिखाकर बाद में उन्होंने ने
 (समणं भगवं महावीरं जाव एवं वयासी श्रमण भगवान् महावीर को
 यावत् वन्दन नमस्कार करके इस प्रकार कहा—(एवं खलु भंते) हे

ल्या श्रमणु भगवान् महावीर विराजमान छता, ते शुणुशिलक गैत्यमां आल्या.
 “ उवागच्छित्ता ” त्या आवीने तेमणे “ समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-
 सामंते ” भगवान् महावीरथी णहु दूर पणु न डोय अने णहु पासो पणु न
 डोय अथा स्थाने ठेसीने “ गमणागमणाए पडिक्कमई ” इर्यापथयु प्रति
 कंभणु कथुं—गमन तथा आगमनना अतिचारांनी आलोचयना करी. “ एसण-
 मणेसणं आलोएइ ” अनेषणा अने अनेषणांनी आलोचयन करी ‘, आलोइत्ता ”
 आलोचयना करीने “ भत्तपान पडिदंसेइ ” वडोरी लावेला अडार पाणी प्रभुने
 अताल्या, पडिदंसित्ता ” ते अतावीने तेमणे “ समणं भगव महावीरं जाव
 एवं वयासी ” श्रमणु भगवान् महावीरने वडणु नमस्कार करीने आ प्रमाणे

‘इमां एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय’ इमानि एतद्गुणाणि व्याकरणानि व्याक-
 र्त्तुम्—उत्तरं ५। तुम् ‘उदाहु अप्यमु’ उताहो अप्रमत्तः—प्रमत्त समर्थाः अप्रमत्तोऽप्रमत्ता
 हे भगवन् ! इमे १२ विराः एतेषां व्याकरणां प्रश्नोत्तरे समर्था असमर्था वेति
 गौतमस्य प्रश्नाश्च यः ‘समियाण भवे’ ते येरा भगवन्तो—तेहिं समणोवासयाणं
 इमां एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय’ समिताः खलु उत्तरदाने अभ्यासवन्त-
 किम् भवन्त । ते स्थविराः—तेषां अभ्योपासकानामिमानि एतावद्गुणाणि व्याकर-
 णानि व्याकर्त्तुम् “उदाहु असमिया” उताहो असमिताः—अभ्यासवन्त सम्प-
 द्वा इति समिताः समिता इत्यत्र सम्पत्तिगति प्रत्ययार्थको निपात तत्र सम्पत्त्यर्थे
 व्याकर्त्तुं वर्तते अविपर्ययस्य अथवा सम् अश्नन्तीति सम्पञ्च अथवा समिताः
 सम्पत्प्रवृत्त्यर्थं ते स्थविरा उत्तरदाने अभ्यासवन्तो भवेति ? । ‘आठज्जियाण
 भवे !’ आयोगिकाः खलु भवन्त । आयोगिका उपयोगवन्तः ज्ञानवन्त किम् ?
 ‘ते येरा भगवन्तो तेहिं समणोवासयाण इमां एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय’
 ते स्थविरा भगवन् ! तेषां अभ्योपासकानाम् इमानि एतावद्गुणाणि व्याकरणानि
 व्याकर्त्तुम्—‘उदाहु अणाठज्जिया’ उताहो अनायोगिकाः उत्तरदानज्ञानरहिताः

एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय) हे भवन्त । तो क्या वे स्थविर भग-
 वन्त उन अभ्योपासकों के इन इस प्रकार के प्रश्नों का उत्तर देने के
 लिये समर्थ हैं ? (उदाहु अप्यमु) अथवा असमर्थ हैं ? (समिया णं
 भवे ! ते येरा भगवन्तो तेहिं समणोवासयाणं इमां एवास्मां वागरे-
 णाम् ५। रिचय) हे भवन्त । वे स्थविर भगवन्त इन इस प्रकार के उन
 अभ्योपासकों के प्रश्नों का उत्तर देने के लिये अभ्यास युक्त हैं (उदा-
 हु असमिया) अथवा अभ्यास युक्त नहीं हैं (अठज्जियाण भवे ! ते येरा
 भगवन्तो तेहिं समणोवासयाणं इमां एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय)
 अथवा—वे स्थविर भगवन्त उन अभ्योपासकों के इन इस प्रकार के
 प्रश्नों के उत्तर देने के उपयोग-ज्ञान-वाले हैं ‘उदाहु’ या ‘अणा

एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय) हे भवन्त । ते अभ्योपासकेभ्यः ते प्रकारना
 प्रश्नेना ते प्रकारना उत्तर आपवाने ते स्थविर भगवन्तो समर्थ छे, अथवा
 (उदाहुअप्यमु) असमर्थ छे ? (समिया णं भवे ! ते येरा भगवन्तो तेहिं
 समणोवासयाणं इमां एवास्मां वागरेणाम् ५। रिचय, उदाहु असमिया ?)
 हे भवन्त । ते स्थविर भगवन्तो ते अभ्योपासकेभ्यः ते प्रकारना प्रश्नेना
 उत्तर आपवाने माटे अभ्यासयुक्त छे के अभ्यासयुक्त नहीं ? (आठ
 ज्जियाण भवे ! ते येरा भगवन्तो तेहिं समणोवासयाणं इमां एवास्मां
 वागरेणाम् ५। रिचय) ते स्थविर भगवन्तो ते अभ्योपासकेभ्यः ते प्रकारना
 प्रश्नेना उत्तर देने के उपयोग-ज्ञान (ज्ञानयुक्त) छे, (उदाहु अणाठज्जिया ?)

‘એસમદ્વેળો ચેવળં આયભાવવત્તવ્વયા’ સંયમઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં ફલઃ ? તપઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં ફલમ્ ? તદેવ યાવત્ સત્યઃ સ્વલુ એપોર્થઃ—અત્ર યાવત્ પદેન ‘અણહ્યફલે તવે ત્રોદાણફલે તં ચેવ જાવ પુવ્વતવેણ પુવ્વસંજમેણ કમ્મિયા’ સંગિયા’ અજ્જો દેવા દેવલો’ણુ ઉવ્વજ્જંતિ ’ સંયમઃ અનાસ્રવ ફલઃ તપો વ્યવદાન-ફલં પૂર્વતપસા પૂર્વમંયમેન કાર્મિકતયા સંગિતયા આર્યાઃ દેવા દેવલોકેપૃત્પદ્યન્તે. સત્યઃ સ્વલુ એપોર્થઃ “ળો ચેવ ણં આયભાવવત્તવ્વયા” નો ચેવ સ્વલુ આત્મભાવ-વત્તવ્યતયા ‘તં પમ્હૂણં મંતે ! ’ તત્પ્રભવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! હે ભદન્ત ! તત્ સમર્થાઃ કિમ્ ?

નો ચેવ સ્વલુ આત્મભાવવત્તવ્યતયા. ઇહ યાવત્ પદેન કથં દેનાઃ દેવલોકેપૃ-ત્પદ્યન્તે ઇત્યેતત્સંપૂર્ણમેવ પ્રકરણમત્ર વિજ્ઞેયમ્ ઇતિ નિશામયામીતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ. અનેન પ્રકારેણ રાજગૃહે અમૃદિતિ સ્થવિરશ્રાવક્યોર્વાર્ત્તાં ભગવતી મહાવીરે નિવેદ્ય સ્થવિરૈર્યદુત્તરિતં તત્ કિં સત્યમસત્યં વેતિ મંયન્તરેણ જ્ઞાતુકામો—ગૌતમઃ ભગવન્તં પૃચ્છતિ ‘તં પમ્હૂણં’ ઇત્યાદિના ‘ત પમ્હૂણં મંતે’ તત્ પ્રભવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘તે થેરા ભગવંતો તેસિં સમણોવાસયાણં’ તે સ્થવિરા ભગવન્તસ્તેપાં શ્રમણોપામકાનામ્

સંયમ કા કયા ફલ હોતા હૈ ? તપ કા હે ભદન્ત ! કયા ફલ હોતા હૈ ? (તં ચેવ જાવ સચ્ચેણ એસમદ્વેળો ચેવ ણં આયભાવવત્તવ્વયા) યહાં અવશિષ્ટ સય કથન પહિલે કી તરહ જાનના ચાહિયે—યાવત્ યહ કથન સત્ય હૈ, ઇસલિયે કહા હૈ, અપની શ્લાઘા કે નિમિત્ત નહીં કહા ગયા હૈ। ઇસ પ્રકાર સે રાજગૃહ નગર મેં શ્રાવકોં કે વીચ હુઈ વાર્તા કી ગૌતમ ભગ-વાન્ મહાવીર પ્રમુ કે સમક્ષ પ્રકટ કરકે સ્થવિરોં ને જો ઉત્તર દિયા હૈ અથ હસ વિષય મેં પ્રમુ સે પૂછતે હૈ—હે ભદન્ત ! વહ સત્ય હૈ યા અસત્ય હૈ ? ઇસી વાત કી જાનને કી ઇચ્છા સે ગૌતમ ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સે પૂછા—(તં પમ્હૂ ણં મંતે ! તે થેરા ભગવંતો તેસિં સમણોવાસયાણં હમાઈ

કિં ફલે ?) હે ભદન્ત ! સંયમનુ શુ ઇણ છે ? હે ભદન્ત ! તપનુ શુ ઇણ છે ? (ત ચેવ જાવ સચ્ચેણ એસમદ્વેળો ચેવ ણં આયભાવ વત્તવ્વયા) અહીં ણાકીનુ સમસ્ત કથન સૂત્ર ૧૧ પ્રમાણે જ સમજવુ “આ કથન સત્ય છે માટે કહુ છે અમારી શ્લાઘાને માટે કયું થની” ત્યાં સુધીને સમસ્ત પાંઠ શ્રદ્ધા કરવો. આ પ્રમાણે રાજગૃહ નગરના શ્રાવકોની વચ્ચે જે વાત થઈ, તે ભગવાન મહાવીરની સમક્ષ પ્રકટ કરીને સ્થવિરોએ જે ઉત્તરો આપ્યા તે વિષે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચેના પ્રશ્નો પૂછે છે—

(તં પમ્હૂ ણ મંતે ! તે થેરા ભગવંતો તેસિં સમણોવાસયાણં હમાઈ

સહ આત્મભાવવત્કવ્યથયા ઇતાવત્ પ્રકરણ પૂર્વપ્રકરણસ્યૈવાનુવાદક પૂર્વ યદમશ્વ
તત્ ગૌતમેન મગધવદ્મેજુનાદિતમ્ । एवं गौतमेन स्वविरभप्रणेपासकानां वार्ता
निवेदिता तदनु - મગધનાહ—‘ પમૂળ ગોયમા ’ પ્રમથઃ સહ ગૌતમ ! સમ
ર્થાઃ ? ‘ તે થેરા મગધનો તેસિ સમણોવાસયાણ ઇમાઈ પયારુનાઈ વાગરણાઈ વાગ-
રેત્તપ્પ ’ તે સ્વવિરા મગધન્તસ્તેપાં અમણોપાસકાનામ્ ઇમાનિ ઇતાદૂપાણિ વ્યા-
કરણાણિ વ્યાકર્તૃમ્ ‘ જો શેવળં અપ્પમ્ ’ નોત્તેવ સહ અપમથ -અસમર્થા=‘ તહા
શેવ જોયવ્વ અવસેસિયં ’ તથેવ નેતથ્થ ઘાતથ્થમ્ । અવગોપકમ્ તથેવ પૂર્વવદેવ
જ્ઞાતવ્યમ્ અવશિષ્ટમ્ ‘ જાવ પમૂસમિવા આઠજ્ઞિપપમ્મિઠ્ઠિમ્મયા ’ યાવત્ પ્રમથઃ
સમિતાઃ આયોગિકા પ્રાયોગિકા ઇહ યાવત્પદેન ત સ્વવિરાઃ અમણોપાસકા-
નામ્ચરદાને સમિતા આયોગિકાઃ પ્રાયોગિકા ઇત્યેતદ્સર્વં જ્ઞાતવ્યમ્-‘ જાવ સચ્ચેવં
પસમહે ’ યાવત્ સહ સત્થ ઇપોડર્યં ઇદાઽપિ યાવત્પદેન પૂર્વોક્તમેવ સર્વં જ્ઞાતવ્યમ્

—કહને કા યહ હૈ કિ પહિલે જો કુછ જુઆ ઓર ગૌતમ ને જૈસા ઉસે
સુના વહ સથ ઉન્હોં ને પ્રશ્ન કે સમક્ષ કહ દિયા । સ્વવિર અમણોં કી
વાર્તા જો હસપ્રકાર નિવેદિત ગૌતમ કે દ્વારા હુઈ વહ સુનકર મગધાન્ત
ને હસ વિષય મેં કયા કહા—સો ઉસકો પ્રકટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર
કહતે હૈં કિ—(પમૂળં ગોયમા ! તે થેરા મગધનો તેસિ સમણોવાસ
યાળં ઇમાઈ પયારુનાઈ વાગરણાઈ વાગરેત્તપ્પ) હૈ ગૌતમ ! તે સ્વવિર
મગધન્ત ઉન અમણો પાસકોં કોહન કે દ્વારા કિયે ગયે પ્રશ્નોં કા ઉત્તર
પ્રદાન કરને મેં સમર્થ હૈં । (જોશેવળં, અપ્પમ્) અસમર્થ નહીં હૈં ।
(તહા શેવ જોયવ્વ અવસેસિયં) અર્થાત્ તે સ્વવિર મગધન્ત ઉન પ્રશ્નોં
કે જત્તર દેને મં અભ્યાસવાલે હૈં ઉપયોગ બાલે યાને જ્ઞાન બાલે હૈં તથા

એ છે કે શબ્દગુહ નગરના આવકોને મુખે સાબલેલી તમામ હસિહત પ્રશ્નને
સહજાવાળા અને તે વિષયમાં તેમના મનમાં ઉદ્ભવેલા પ્રશ્નો પણ મહાવીર
પ્રશ્નને પૂછ્યા મહાવીર પ્રશ્નએ ગૌતમ સ્વામીના તે પ્રશ્નોના ને જવાબો આપ્યા
તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—(પમૂળં ગોયમા ! તે થેરા મગધનો તેસિ સમણોવાસ
યાળં ઇમાઈ પયારુનાઈ વાગરણાઈ વાગરેત્તપ્પ) હૈ ગૌતમ ! તે સ્વવિર મગધન્તો તે
અમણોપાસકો દ્વારા પૂછવામાં આવેલા તે પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાને સમર્થ છે (જો
શેવળં અપ્પમ્) અસમર્થ નથી (તહાશેવ જોયવ્વ અવસેસિયં) બાકીના પ્રશ્નોના
પણ એવાજ ઉત્તર સમજવા બોલે છે કે તે સ્વવિર મગધન્તો તેમના તે પ્રશ્નોના
ઉત્તર આપવાને ચોખ્ખ ઉપયોગ વાળા (જ્ઞાન વાળા) છે, અભ્યાસ વાળા છે
અને ઉત્તર આપવા ચોખ્ખ વિશેષ જ્ઞાનમુક્ત છે, ઉપયોગ સંહિત નથી, અભ્યાસ

કિમેતે સ્થવિરાઃ શ્રાવકાનામુત્તરદાને ઉપયોગયન્તો નથેતિ પ્રશ્નાશયઃ ' પલ્લિ
 ઉજ્જિયાણ મંતે ' પ્રાયોગિકાઃ ચ્લુ મદન્ત ! પ્રમમન્તાન્ આયોગિકા ઇતિ પ્રાયો-
 ગિકાઃ પરિજ્ઞાનિન ઇત્યર્થઃ ઉત્તરં દાતું પરિજ્ઞાનન્તિ કિમિતિભાવઃ । ' તે થેરા
 ભગવંતો તેસિં સમણોવાસયાણં હમાઈં ઇયાહ્વાઈં વાગરણાઈં વાગરેત્તણ ' તે સ્થ
 વિરા ભગવન્તસ્તેપાં શ્રમણોપાસકાનામિમાનિ ઇતાવદ્દુશાણિ વ્યાકરણાણિ વ્યાક-
 ર્તુમ્ ? ' ઉદાહુ અપલ્લિઉજ્જિયા ' ઉતાહો અપ્રાયોગિકાઃ પ્રાયોગરહિતા અજાનન્તઃ
 કિમિતિભાવઃ કાસ્મિન્વિષયે તત્રાહ 'પુવ્વતવેણં અજ્જો' પૂર્વતપસા આર્યાઃ 'દેવા
 દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ દેવાઃ દેવલોકેષુ ઉત્પદ્યન્તે 'પુવ્વસંજમેણં કમ્મિયાણ સંગિયાણ
 અજ્જો દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ' પૂર્વસંયમેન કર્મિકતયા સન્નિતયાદેવા દેવલોકેષુ-
 ત્પદ્યન્તે સચ્ચેણં ઇસમદ્દેવો ચેવ ણં આયમાવવત્તવ્વયાણ' સત્યઃ ચ્લુ ઇપાસર્થ નો ચૈવ

ઉજ્જિયા ' ઉત્તર દેને કે જ્ઞાન સે રહિત હૈં । હમ પ્રશ્ન કા આશય યહ
 કિ ચે સ્થવિર ડન શ્રાવકોં કો ઉત્તર દેને મેં સમર્થ હૈં કિ નહીં ?
 (પલ્લિઉજ્જિયા ણં મંતે ! તે થેરા ભગવંતો તેસિં સમણોવસયાણં હમાઈં
 ઇયાહ્વાહ વાગરણાહ વાગરેત્તણ) અથવા-કયા ચે સ્થવિર ભગવન્ત ડન
 શ્રાવકોં કો ઉત્તર દેના જાનતે હૈં (ઉદાહુ) અથવા નહીં જાનતે હૈં ?
 જો વે એસાં કહતે હૈં કિ-(પુવ્વતવેણં અજ્જો દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ,
 પુવ્વસંજમેણં કમ્મિયાણ, સંગિયાણ, અજ્જો દેવા દેવલોણસુ ઉવવજ્જંતિ,
 સચ્ચેણં ઇસમદ્દે વો ચેવ ણં આયમાવવત્તવ્વયાણ) પૂર્વતપસે પૂર્વસંજમ સે
 કર્મિતા સે ઓર સંગિતા સે દેવદેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં યહ વાત હમને
 અપને મનસે નહીં કહી હૈ કિન્તુ ભગવાન્ પાર્શ્વનાથપ્રમુને કહી હૈ તાત્પર્ય

કે ઉત્તર દેવા યોગ્ય જ્ઞાનથી રહિત છે ? આ પ્રશ્નનો પ્રશ્ન પૂછવાનું તાત્પર્ય
 એ છે કે તે સ્થવિરો તે શ્રાવકોના પ્રશ્નોના ઉત્તર દેવાને ઉપયોગવાળા છે કે
 નહીં ? (પલ્લિઉજ્જિયાણ મંતે ! તે થેરા ભગવંતો તેસિં સમણોવાસયાણં હમાઈં
 ઇયાહ્વાહ વાગરણાહ વાગરેત્તણ) અથવા તે સ્થવિર ભગવંતો તે શ્રમણોપાસકોના
 તે પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાનું વિશેષ જ્ઞાન ધરાવે છે કે " ઉદાહુ " નથી
 ધરાવતા ? તેઓ એવું જ કહે છે કે (પુવ્વતવેણ અજ્જો ! દેવા દેવલોણસુ
 ઉવવજ્જંતિ, પુવ્વસંજમેણં, કમ્મિયાણ, સંગિયાણ અજ્જો ! દેવા દેવલોણસુ ઉવવ-
 વજ્જંતિ, સચ્ચેણ ઇસમદ્દે વો ચેવ ણ આયમાવ વત્તવ્વયાણ) પૂર્વતપથી, પૂર્વ
 સયમથી, કર્મિતાથી અને સંગિતાથી દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, આ
 વાત અમે અમારી કલ્પનાથી કહેતા નથી પણ સત્ય હોવાથી કહી છે-પાર્શ્વ-
 નાથ પ્રભુદ્વારા પ્રતિપાદિત હોવાથી અમારૂં કથન સત્ય છે " કહેવાનું તાત્પર્ય

ઇસુ ઉવચ્ચન્તિ ' કાર્મિકતયા દેવા દેવલોકેપુત્પદન્તે ' સગિયાપ દેવા દેવલોકે
 ઉવચ્ચન્તિ ' સજ્જિતયા દેવા દેવલોકેપુત્પદન્તે ' પુણ્નતવેષં પુણ્નસન્નમેષં કમ્મિ
 યાપ-અજ્ઞો દેવા દેવલોકેપુત્પદન્તે સપ્પેણં ઇસમદ્દે જો ચેવણં આયમા
 વસત્તવ્યાપ ' પૂર્વતપસા પૂર્વસંયમેન કમ્મિતયા સંગિતયા આપાં : દેવા દેવાલોકેપુ
 ત્પદન્તે સત્પ : સલ્લ ઇપોડ્ઠ્ય નોચેવ સલ્લ આત્મમાવસત્તવ્યાપયા હે ગૌતમ ! ય
 પિ તપ : સંયમયોર્મોસમ્પ્રતિ કારણત્વ નતુ દેવોત્પત્તિ પ્રતિ કિન્તુ સરાગતપ સંય
 મયો : દેવત્વે કારણત્વમ્ એવં કાર્મિકતયા અસીણઈર્મવિદ્ધેદેવ સજ્જિતયા સયમાદિ-
 યુક્તોડપિ દ્રવ્યાદિગ્નાસક્ત : દેવલોકેપુ સમુત્પત્તિર્મવતિ અત સ્થવિરે : પત્કથિતમ્
 યાપ, સગિયાપ દેવા દેવલોકેપુત્પદન્તે ઉવચ્ચન્તિ) સપ્પેણં ઇસમદ્દે
 જો ચેવણં આયમાવસત્તવ્યાપ) પૂર્વતપ સે પૂર્વસંયમ સે ઔર
 કમ્મિતા સે કર્મો કે અવશિષ્ટ રહને સે સંગિતા સે સયમાદિ સે
 યુક્ત મી દ્રવ્યાદિ ચી સગતિ અનુરાગ સે દેવ દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતે
 હે, યહ અર્થ સત્ત્વા હે મેં કેવલ અપને જ્ઞાન સે નહીં કહતા હું કિન્તુ
 અનંત જ્ઞાનિયોં ને મી એસા હી કહા હે । પ્રમુ ને ગૌતમ કો યહી સમ-
 જ્ઞાયા કિ હે ગૌતમ ! યથાપિ તપ ઔર સયમ યે દોનોં મોક્ષ કે પ્રતિ
 કારણ હે દેવોત્પત્તિ કે પ્રતિ નહીં, કિન્તુ જય યે સરાગ હોતે હે તથ
 દેવત્વ કે પ્રતિ કારણ બન જાતે હે । હસી તરહ તપ સંયમાદિ સે યુક્ત
 મી જીવ જય કે કર્મફોપ રહ જાતે હે તથ અથવા સગિતા સે
 યુક્ત રહતા હે દ્રવ્યાદિકોં મેં આસક્ત બના રહતા હે તથ ઉસકી ઉત્પત્તિ
 દેવલોકમેં હોમી હે । હસલિયે હસ વિષય મેં સ્થવિરોં ને જો અમળો

દેવો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (પુણ્નતવેણ, પુણ્નસન્નમેણ કમ્મિયાપ, સગિયાપ,
 દેવા દેવલોકેપુત્પદન્તે ઉવચ્ચન્તિ સપ્પે જ ઇસમદ્દે જો ચેવ જા આયમાવસત્તવ્યાપ)
 પૂર્વતપથી પૂર્વ સયમથી, કમ્મિતયાથી (કર્મો બાધી રહેવાથી) અને સજ્જિતયાથી
 (સયમ આદિથી મુક્ત હોવા છતાં દ્રવ્યાદિની સગતિ-અનુરાગથી) દેવો દેવ
 લોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે આ અર્થ સાચો છે આ અર્થ માત્ર જ જ્ઞાનથી હું
 કહેતો નથી પણ અનંત જ્ઞાનીઓએ એવું જ કહેલું છે પ્રમુએ જીતમને
 એવું સમજાવ્યું કે હે જીતમ ! તપ અને સયમ બન્ને શોભ આપિના કારણ
 રૂપ છે દેવલોક આપિનાં કારણ રૂપ નથી. છતાં પણ બ્યારે તે સરાગ હોય છે
 ત્યારે દેવત્વ અપાવવાને કારણશૂત બને છે એજ પ્રમાણે તપ અને સયમથી
 મુક્ત હોવાના કમ્મિના એ પૂરે પૂરે ક્ષય થતો નથી. એ તેમના કર્મો અવશિષ્ટ
 રહી બધા છે અથવા એ તે સંગિતા (દ્રવ્યાદિકોની આસક્તિ) થી મુક્ત રહ્યા
 હરે છે તો તેને શોભા મળતો નથી પણ દેવલોક મળે છે તેથી આ વિષયને

‘જો ચેવ જં આયભાવવત્તવ્યા’ નૌચેવ ચલુ આત્મભાવવત્તવ્યતયા, હે ગૌતમ ! સ્થવિરૈર્યત્ પ્રતિપાદિતં તત્સર્વં સત્યમેવ તે ચ સ્થવિરાઃ તાદૃશાર્થપ્રકાશને સમર્થાઃ યાવદુપયોગાદિમન્તઃ ભગવતા પાર્શ્વનાથેન પ્રકાશિતં પ્રવચનં તત્સર્વં સત્યમિતિભાવઃ એતદર્થે મદીયં મતં યત્ તદપિ શ્રુણુ ઇત્યાશયેનાહ ‘અહંપિ’ ઇત્યાદિ ‘અહંપિ જં ગોયમા’ અહમપિ ચલુ ગૌતમ ! ‘એવમાહ્વામિ ભાસેમિ પન્નવેમિ પરુવેમિ’ એવમાહ્વામિ ભાપે પ્રજ્ઞાપયામિ પ્રરૂપયામિ ‘પુન્નવત્તવેણં દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ’ પૂર્વતપસા દેવાઃ દેવલોકેપૂત્પદ્યન્તે ‘પુન્નસંજમેણં દેવા દેવલો-એસુ ઉવવજ્જંતિ’ પૂર્વસંયમેન દેવા દેવલોકેપ્રત્પદ્યન્તે ‘કમ્મિયા’ દેવા દેવલો-

ઉત્તર દેના જાનતે હૈં (જાવ) યાવત્ (પમ્ અઉજ્જિયપલિઉજ્જિયા) ઉપયોગ વાલે મી હૈં ઔર ઉત્તર દેના જાનતે મી હૈં । (જો ચેવ જં આયભાવવત્તવ્યા) હે ગૌતમ ! ડન સ્થવિર ભગવન્તોં ને જો પ્રતિપાદિ-ત કિયા હૈ વહ સવ સત્ય હી હૈ વે સ્થવિર ભગવન્ત ઉસ પ્રકાર કે અર્થકો અપને મન સે નહીં કહા હૈ કિન્તુ ભગવાન્ પાર્શ્વનાથ કે દ્વારા પ્રકાશિત જો પ્રવચન હૈ વહ કહા હૈ । હસ વિષય મેં જો હમારા મન્તવ્ય હૈ હે ગૌતમ ! તુમ ઉસકો મી સુનો- (અહં પિ જં ગોયમા એવમાહ્વામિ ભાસેમિ પન્નવેમિ પરુવેમિ) હે ગૌતમ । પાર્શ્વપ્રમુ કે સન્તાનિક ડન સ્થવિરોં ને જો કહા હૈ વૈસા હી મેરા મન્તવ્ય હૈ) કિ (પુન્નવત્તવેણં દેવા દેવલોએસુ ઉવવ-જ્જંતિ) પૂર્વસરાગ તપકે પ્રભાવ સે દેવ દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । (પુન્નસંજમેણં દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) પૂર્વસરાગસંયમ સે દેવ દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । (કમ્મિયા’ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ,) સંગિયા’ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ,) પુન્નવત્તવેણં, પુન્નસંજમેણં, કમ્મિ

રહિત નથી અને વિશેષ જ્ઞાનથી ઠહિત નથી (જો ચેવ જં આયભાવ વત વ્યા’) હે ગૌતમ । તે સ્થવિર ભગવન્તોએ જે વાતનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સત્ય જ છે તેમણે તે પ્રકારનો અર્થ તેમની કલ્પનાથી કર્યો નથી પણ ભગ-વાન પાર્શ્વનાથ દ્વારા પ્રતિપાદિત જે અર્થ છે તેનુ જ કથન કર્યું છે આ વિષયમા મારે જે અભિપ્રાય છે તે પણ હે ગૌતમ ! તું સાંભળ (અહં પિ જં ગોયમા ! એવમાહ્વામિ, પન્નવેમિ, પરુવેમિ) હે ગૌતમ ! પાર્શ્વનાથના સંતા નિક સ્થવિરોના જેવુ જ મારૂ મતવ્ય છે કે (પુન્નવત્તવેણ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) પૂર્વ સરાગ તપના પ્રભાવથી દેવો દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાયછે, (પુન્નસંજમેણં દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) પૂર્વ સરાગ સંયમથી દેવો દેવ લોકમા ઉત્પન્ન થાય છે (કમ્મિયા’ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ, સંગિયા’ દેવા દેવલોએસુ ઉવવજ્જંતિ) કર્મિતાથી દેવો દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે, સંગિતાથી

કારકા, 'સમણસા મગ્ગઓ મહાવીરસ્સ' અમણસ્ય મગ્ગતો મહાવીરસ્ય 'અદૂર સામંતે' અદૂરસામંતે, નાતિદૂરે નાતિસમીપે ઉચિતસ્યાને 'ઉદ્ધુ જાણુ' ઉર્ધ્વમાત્તુ, ઉત્કુડુકાસનવાન્ 'અહોસિરે' અષઃશિરા, અષોમુલ - નોર્ધ્વે ન તિર્યગ્ શા સિપ્પ- દષ્ટિઃ 'જ્ઞાણકોટ્ટોવગપ' ધ્યાનકોટ્ટોરગત, ધ્યાનં, - ધર્મશુક્લધ્યાનં, તદેવ કોષ્ટસ્ય કોષ્ટઃ ધ્યાનકોષ્ટસ્તદ્વપગતઃ, 'સંજમેજ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરહ' સંયમેન તપસા આત્માને માનયન્ વિહરતિ, તિષ્ઠતીત્યર્થ, 'તપ્પ ણ સે રોહે અણગારે' તતઃ સ્વલ્પ ત્વ રોહોડનગાર, 'જાયસહુ' જાતભદ્રઃ, જાતા પ્રાગભૂતા સંપ્રતિ સામાન્યેન પ્રવૃત્તા ભદ્રા=વત્સ્યમાણતત્ત્વનિર્ણયાર્થિકા વાઠઝા यस્ય સ તથા 'જાવ પજ્જુવાસમાણે एवं वयासी' यावत्पुपासीन एवमवादीन्-અત્ર યાવન્ન્યદેન-

યે રોહ નામક અનગાર (સમણસા મગ્ગઓ મહાવીરસ્સ) અમણ મગ્ગવાન્ મહાવીર કે પાસ (અદૂરસામંતે) ઉચિત સ્યાન પર-ન અતિદૂર ઔર ન અધિક પાસ હસ રૂપ સે ટનકે પાસ સન્મુલ્લ (ઉદ્ધુ જાણુ) ઉત્કુડુકાસન સે (અહોસિરે) નીચે દષ્ટિ રલ્લે હુપ (જ્ઞાણકોટ્ટોવગપ) ધર્મધ્યાન ઔર શુક્લધ્યાન રૂપ કોષ્ટ મેં પ્રાપ્ત હુપ (સંજમેજ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરહ) સયમ ઔર તપ સે લે ડસ સમય અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હુપ પેઢે થે । (તપ્પ ણ સે રોહે અણગારે જાયસહુલે જાવ પજ્જુવા સમાણે एवं वयासी હસકે પાદ ઉત્પન્નભદ્ર-ભદ્રા સંપન્ન યને હુપ યાવત્ પ્રમુ કી પર્યુપાસના કરતે હુપ ડન રોહ નામક અનગાર ને પ્રમુ સે હસ પ્રકાર પૂછા " જાયસહુ " યહાં પર ભદ્રા શબ્દ કા અર્થ તત્ત્વો કી નિર્ણય કરને કી વાઠઝા હે યહ વાઠઝા ડનકો પહિલે ઉત્પન્ન નહીં હુઈ થી । અત્તી ૨ હી સામાન્ય રૂપ સે ઉત્પન્ન હુઈ હે । યહી વાત " જાયસહુ "

સેવા કરતાશ હતા 'સમણસા મગ્ગઓ મહાવીરસ્સ' તે જોવા શેઠ નામના જાણુઆર અમણુ અમવાન મહાવીરની પાસે 'અદૂરસામંતે' ઉચિત સ્થાને-વધારે દૂર પણ નહીં અને વધારે નજીક પણ નહીં જોવા સ્થાને-તેમની સંપૂર્ણ 'ઉદ્ધુ જાણુ' ઉત્કુડુકાસને અહોસિરે નીચું મસ્તક શાખીને "જ્ઞાણકોટ્ટોવગપ" ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનરૂપ ઠાઠીઆ શેઠતા 'સંજમેજ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરહ' સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા જોડા હતા "તપ્પ ણ સે રોહે અણગારે જાયમહુલે જાવ પજ્જુવાસમાણે एवं वयासी" ત્યાર બાદ ઉત્પન્ન થયેલ છે ભદ્રા જેને જોવા તે શેઠ જાણુઆર 'યાતમ્' પ્રમુની પર્યુપાસના કરીને પ્રમુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-"જાયમહુલે જહીં ભદ્રા શબ્દનો અર્થ તત્ત્વોના નિર્ણય કરવાની વાંછા (અભિલાષા) સમજો તે વાળા તેમનામાં પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ન હોતી પણ અન્યારે જ સામાન્ય રૂપે સર્વ પ્રથમ ઉત્પન્ન થઈ જી

श्रमणोपासकेभ्यस्तत् सम्यगेव प्रतिपादितम् अहमपितमेव पञ्चमनुमोदयामि सद्-
भूतार्थत्वात् भगन्मुखादवगत्य संदेहरहितो गौतमो जातः ॥ सू० १३ ॥

अनन्तरप्रकरणे श्रमणपर्युपासनसंविधानकमुक्तम् सा पर्युपासना किं फला
भवतीति प्रदर्शनाय सूत्रकारः प्राह 'तद्धारुवं' इत्यादि ।

मूलम्—तद्धारुवं णं भंते ! समणं वा माहणं वा पज्जुवास-
माणस्स किं फला पज्जुवासणा. गोयमा ! सवणफला. से
णं भंते ! सवणे किं फले ! णाणफले, से णं भंते ! णाणे
किं फले ? विज्जाण फले. से णं भंते ! विज्जाणे किं फले ?
पच्चक्खाण फले. से णं भंते ! पच्चक्खाणे किं फले ? संजम
फले, से णं भंते ! संजमे किं फले ? अणण्हय फले । एवं
अणण्हये तवफले तवेवोदाणफले. सेणं भंते ! वोदाणे किं
फले ! वोदाणे अकिरिया फले. सा णं भंते ! अकिरिया किं
फला, सिद्धिपज्जवसाणफला पन्नत्ता गोयमा !

गाहा—सवणे णाणेय विज्जाणेय पच्चक्खाणेय संजमे ।

अणण्हये तवे चेव वोदाणे अकिरिया सिद्धी ॥ सू० १४ ॥

पासकों के लिये कहा है वह बिल्कुल सत्य ही कहा है । मैं भी उन्हीं
के पक्ष की अनुमोदना करता हूँ । क्यों कि उनका पक्ष सद्भूत अर्थ-
वाला है, इस तरह प्रभु के मुख से स्थविर भगवन्तों का कथन सत्य
जानकर वे गौतम संदेह रहित हो गये ॥ सू० १३ ॥

अनन्तर प्रकरण में श्रमणों की पर्युपासना करने के विषय में सम-
झाया गया है । सो उनकी पर्युपासना से क्या फल मिलता है इस बात

अनुसक्षीने ते स्थविरास्मे ते श्रमणोपासकेने जे कहु छे ते सत्य ज छे. हुं
पण तेमना मतयने अनुमोदना आयु छु, कारण के तेमणु सत्य अर्थनु
ज प्रतिपादन कयुं छे मडावीर प्रभुना मुअथी आ प्रकारेने उत्तर मणवाथी
गौतम स्वामीने सदेह हर थछ गये ॥ सू. १३ ॥

इवेना प्रकरणमा श्रमणोपासकेनी पर्युपासनाना विषयमा कडेवामां

છાયા-રૂપારૂપે સ્વલુ મદન્ત ! ધર્મણં વા માહન વા પર્યુપાસીનસ્ય કિં ફલમ્
પર્યુપાસના ? ગૌતમ ! સ્વર્ણફલા-સ્વલુ મદન્ત ! ધર્મણં કિં ફલમ્ ? જ્ઞાનફ
લમ્ સ્વલુ મદન્ત ? જ્ઞાનં કિં ફલમ્ ? વિજ્ઞાનફલમ્ સ્વલુ મદન્ત ! વિજ્ઞાનં
કિં ફલમ્ ? પ્રત્યાખ્યાનફલમ્-સ્વલુ મદન્ત ! પ્રત્યાખ્યાનં કિં ફલમ્-સંપ

કો સ્પષ્ટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં — (તદ્દારૂપ ણ) इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(તદ્દારૂપ ણ મતે ! સમર્ણ વા માદ્દન વા પર્યુપાસમા-
ણસ્સ કિં ફલા પર્યુપાસના) હે મદન્ત ! તથારૂપવાલે ધર્મણ કી અ-
ધવા માહન કી પર્યુપાસના કરને વાલે વ્યક્તિ કી પર્યુપાસના કિસ
ફલવાલી હોતી હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સ્વર્ણફલા) ઠનકી
પર્યુપાસના ધર્મણ ફલવાલી હોતી હૈ । અર્થાત્ આગમ કે સ્તુત્તરરૂપ ફલ
હોતા હૈ અર્થાત્ ધર્મણ કી પર્યુપાસના સે શાસ્ત્રધર્મણ કા અવસર
પ્રાપ્ત હોતા હૈ । (સે ણ મતે ! સ્વર્ણે કિં ફલે) હે મદન્ત ! વહ સ્વર્ણ
કિસ ફલ વાલા હોતા હૈ ? (જ્ઞાનફલે) ધર્મણ જ્ઞાનફલવાલા હોતા હૈ ।
(સે ણ મતે ! જ્ઞાને કિં ફલે) હે મદન્ત ! વહ જ્ઞાન કિસ ફલ વાલા
હોતા હૈ ? (વિજ્ઞાનફલે) વહ જ્ઞાન વિજ્ઞાન ફલ વાલા હોતા હૈ (સે
ન મતે ! વિજ્ઞાને કિં ફલે) હે મદન્ત ! વહ વિજ્ઞાન કિસ ફલ વાલા
હોતા હૈ ? (પ્રત્યાખ્યાનફલે) વિજ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાનફલવાલા હોતા હૈ ।
(સે ણ મતે ! પ્રત્યાખ્યાને કિં ફલે) હે મદન્ત ! વહ પ્રત્યાખ્યાન કિસ

આવ્યુ છે તે પર્યુપાસનાનુ શુ ફળ મળે છે તે દર્શાવવાને માટે સૂત્રકાર
કહે છે—(તદ્દારૂપ ણ) इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(તદ્દારૂપ ણ મતે ! સમર્ણ વા માદ્દન વા પર્યુપાસમાજરસ કિં
ફલાપર્યુપાસના) હે મદન્ત ! તથારૂપ (તે પ્રકારના) ધર્મણની અધવા માહનની
પર્યુપાસના કરનારની પર્યુપાસનાનુ કેવા પ્રકારનું ફળ મળે છે । (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (સ્વર્ણફલા) તેમની પર્યુપાસના અવજ્ઞ ફળ વાળી હોય છે
એટલે કે તેમની પર્યુપાસના કરનારથી શાસ્ત્ર અવજ્ઞનો અવસર મળે છે । (સે
ન મતે ! સ્વર્ણે કિં ફલે) હે મદન્ત ! ધર્મણનુ શુ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે ? (જ્ઞાન
ફલે) ધર્મણ જ્ઞાન ફળ વાળુ હોય છે । (સે ન મતે ! જ્ઞાને કિં ફલે) હે
મદન્ત ! તે જ્ઞાનનુ શુ ફળ મળે છે । (વિજ્ઞાનફલે) તે વિજ્ઞાન ફળ વાળુ
હોય છે । (સે ણ મતે ! વિજ્ઞાને કિં ફલે) હે મદન્ત ! તે વિજ્ઞાનનુ શુ ફળ
મળે છે । (પ્રત્યાખ્યાનફલે) વિજ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન ફળ વાળુ હોય છે । (સે
ન મતે ! પ્રત્યાખ્યાને કિં ફલે) હે મદન્ત ! તે પ્રત્યાખ્યાનનુ શુ ફળ મળે છે ।

મફલમ્ સં સ્વલુ ભદન્ત ! સંયમઃ કિં ફલઃ ? અનાસ્રવફલઃ એવમનાસ્રવસ્તપઃ
ફલઃ, તપોવ્યવદાનફલમ્ તત્ સ્વલુ ભદન્ત ! વ્યવદાનં કિં ફલમ્ ? વ્યવદાનમ્
અક્રિયાફલમ્ સં સ્વલુ ભદન્ત ! અક્રિયા કિં ફલઃ ? સિદ્ધિર્પર્યવસાનફલા પ્રજ્ઞપ્તા
ગૌતમ ! ગાથા-શ્રવણં જ્ઞાનશ્ચ વિજ્ઞાનં પ્રત્યાખ્યાનશ્ચ સંયમઃ । અનાસ્રવસ્ત-
પચૈવ વ્યવદાનમક્રિયાસિદ્ધિઃ ઇતિ ॥ સૂ-૧૪ ॥

ફલ વાલા હોતો હૈ ? (સંજમફલે) વહ પ્રત્યાખ્યાન સંયમફલ વાલા
હોતો હૈ । (સે ણં મંતે ! સજમે કિં ફલે) હે ભદન્ત ! સંયમ કિસ
ફલવાલા હોતો હૈ ? (અણ્ણહયફલે) સંયમ અનાસ્રવ ફલવાલા હોતો
હૈ । એવં અણ્ણહય તવફલે) હસી તરહ સે અનાસ્રવ તપ ફલવાલા
હોતો હૈ । (તવે વોદાણફલે) તપ વ્યવદાન ફલવાલા હોતો હૈ । (સે ણં મંતે !
વોદાણે કિં ફલે) હે ભદન્ત વહ વ્યવદાન (કર્મનિર્જગ) કિસ ફલવાલા
હોતો હૈ । (વોદાણે અકિરિયા ફલે) વહ વ્યવદાન અક્રિયાફલવાલા
હોતો હૈ । (સે ણં મંતે ! અકિરિયા કિં ફલો) હે ભદન્ત ! અક્રિયા
કિસ ફલવાલી હોતી હૈ ? (સિદ્ધિ પજ્જવસાણફલા પન્નત્તા
ગોયમા !) હે ગૌતમ ! અક્રિયા અન્ત મેં સિદ્ધિ ફલવાલી હોતી હૈ ।
ગાથા- (સવણે ણાણે ય વિજ્ઞાણે પન્નવક્ખાણે ય સંજમે, અણ્ણહયે તવે
ચેવ વોદાણે અકિરિયા સિદ્ધિ) પર્યુપાસના સે શ્રવણ, શ્રવણ સે જ્ઞાન,
જ્ઞાન સે વિજ્ઞાન વિજ્ઞાનસે પ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન સે સંયમ, સંયમ સે
અનાસ્રવ, અનાસ્રવ સે તપ, તપ સે વ્યવદાન, વ્યવદાન સે અક્રિયા
ઔર અક્રિયા સે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ ॥ સૂ-૧૪ ॥

(સંજમફલે) તે પ્રત્યાખ્યાન સંયમફલ વાળો હોય છે (સે ણ મંતે ! સંજમે
કિં ફલે !) હે ભદન્ત ! સંયમનુ શુ ફળ મળે છે ! (અણ્ણહય ફલે) સંયમ
અનાસ્રવ ફળ વાળો છે (એવ અણ્ણહય તવ ફલે) એજ પ્રમાણે અનાસ્રવનુ ફળ
તપ છે, (તવે વોદાણફલે) તપ વ્યવદાન (નિર્જગ વાળુ હોય છે (સે
ણ મંતે ! વોદાણે કિં ફલે ?) હે ભદન્ત ! વ્યવદાનનુ શુ ફળ મળે છે !
(વોદાણે અકિરિયા ફલે) તે વ્યવદાન અક્રિયાફળવાળુ હોય છે (સાણ મંતે !
અકિરિયા કિં ફલો !) હે ભદન્ત ! અક્રિયાનુ શુ ફળ મળે છે ? (સિદ્ધિપજ્જવસાણ
ફલા પન્નત્તા ગોયમા !) હે ગૌતમ ! અક્રિયા અ તે સિદ્ધિ ફળવાળી હોય છે.

ગાથા- (સવણે ણાણે ય વિજ્ઞાણે પન્નવક્ખાણે ય સંજમે, અણ્ણહયે તવે ચેવ
વોદાણે અકિરિયા સિદ્ધિ) પર્યુપાસનાથી શ્રવણ, શ્રવણથી જ્ઞાન, જ્ઞાનથી વિજ્ઞાન,
વિજ્ઞાનથી પ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાનથી સંયમ, સંયમથી અનાસ્રવ, અનાસ્રવથી તપ,
તપથી વ્યવદાન, વ્યવદાનથી અક્રિયા, અને અક્રિયાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકા-‘તદ્ધારુચં ણં મતે !’ તથારૂપં સ્વછ મદ્-ત ! તથારૂપં તથા પ્રકારકં રૂપં સદોરકમુલ્લવલ્લિકા રજોહરણાદિવેપો यस્ય સ તથા ‘સમર્ણં વા માહર્ણં વા’ અમર્ણં વા માહર્ણં વા અમર્ણસ્તપસાપુત્ત સમ્ મૂલોત્તરગુણસમ્પન્નમિત્યર્થઃ માહર્ણં વા સ્વર્ણં ઋષિવિરાધના રહિતત્વાત્ પરં પ્રતિ માહર્ણં ઇતિવાદિનમ્ મૂલોત્તરગુણયુક્તમિત્યર્થઃ ‘વજ્રુવાસમાગસ્ત’ પર્યુપાસીનસ્ય અમર્ણોપાસકસ્ય પુરુષસ્ય ‘કિં ફલા વજ્રુવાસના’ ‘કિં ફલા પર્યુપાસના ? યઃ પુરુષઃ અમર્ણસ્ય માહર્ણસ્ય વા સેર્વાં કરોતિ તસ્ય સેવા કર્તુઃ પુરુષસ્ય કોશ્છ ફલં મન્વતિ—ઈતિ પ્રશ્નાશ્રયઃ મગધાનાઈ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સષ્ણવકલા’ અવશ્યકત્વા અમર્ણસ્ય પર્યુપાસનેન સત્ત્વાદ્યધવળમેષ ફલ મશ્વતીતિ માધઃ । ‘સે ણ મંતે’ તત્ સ્વછ

ટીકાર્થ—(તદ્ધારુચં ણ મતે ।) તથાપ્રકાર ચાલા હૈ રૂપ જિસ કા ઘટ્ઠ તથારૂપ હૈ અર્થાત્-સદોરકમુલ્લવલ્લિકા એવમ્ રજોહરણ આદિ મુનિવેપ કા નામ તથારૂપ હૈ હસ તથારૂપ બાહે મુનિ જન કી-અમર્ણ કી અર્થાત્-તપ સે યુક્ત સકલસંયમી કા અર્થાત્-મૂલગુણ, ઉત્તરગુણ ધારી મુનિ કી તથા-માહર્ણ કી-સ્વર્ણજીવોં કી વિરાધના સે રહિત હોને કે કારણ વૃત્તરોં કો મી (માહર્ણ મા હર્ણ) મત મારો, મત મારો, એસા ઉપદેશ દેને બાહે મૂલોત્તરગુણધારી સાધુ કી (વજ્રુવાસમાગસ્ત) પર્યુપાસના કરને બાહે અમર્ણોપાસકોં કી (વજ્રુવાસના કિં ફલા) પર્યુપાસના ફલધાલી હોતી હૈ । તાત્પર્ય-કહને કા ઘટ્ઠ હૈ કિં બો પુરુષ અમર્ણ કી અથવા માહર્ણ કી સેવા કરતા હૈ હસે કેમા ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર ઢલે હુપ પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈ કિં-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સષ્ણવકલા) અમર્ણ મહાન કી પર્યુપાસકા કરને સે મનુષ્ય કો સત્ શાસ્ત્ર કે સ્તુતને રૂપ ફલ

ટીકાર્થ—(તદ્ધારુચં ણ મતે ।) તે પ્રકારનુ છે રૂપ જેનું તેને (તદ્ધારુચં) ઢલે છે એવે છે સદોરક મુલપત્તિ, રજોહરણ આદિ મુનિવેપને તદ્ધારુચં ઢલે છે તે તદ્ધારુચં વાળા મુનિજનોની-અમર્ણની-તપથી મુખ્ય સહજ સમમીની એટલે કે મૂલગુણ ઉત્તરગુણધારી મુનિની, તથા માહર્ણની-પાતે છવોની વિરાધના કરતા નથી અને (માહર્ણ માહર્ણ) બીજાને ક્રત્યા ન કરવાને ઉપદેશ આપે છે, એવા મૂલોત્તરગુણધારી સાધુની (વજ્રુવાસમાગસ્ત) પર્યુપાસના કરનારા અમર્ણોપાસકોને (વજ્રુવાસના કિં ફલા) તેમની પર્યુપાસના કેવું ફળ આપે છે ? ઢલેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે જે બ્રહ્મા અમર્ણની અથવા માહર્ણની સેવા કરે છે તેને કેવું ફળ મળે છે ? મહાવીર પ્રશ્ન ઢલે છે (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સષ્ણવકલા) અમર્ણની સેવા કરનાર બ્રહ્માને સત્ શાસ્ત્રના શ્રવ

મદન્ત ! 'સવળે કિ ફલે' શ્રવણં કિ ફલમ્ ? હે ભગવન્ ! શ્રોતાશ્રવણાત્ કીદૃશં ફલમાપ્નોતિ ભગવાનાહ—“ના ૧ ફલે ” જ્ઞાનફલં શ્રવણસ્ય જીવાજીવાદિ વિષયકજ્ઞાનં ભવતિ “સેળં મંતે નાળે કિ ફલે” તત્ સ્વલુ મદન્ત ! કિં જ્ઞાનં ફલમ્ ? ભગવાનાહ—“વિજ્ઞાનફલે ” વિજ્ઞાનફલમ્, વિશિષ્ટજ્ઞાનમેવ ફલં જ્ઞાનસ્ય યતઃ શ્રુતજ્ઞાનાત્ હેયોપાદેયવિવેકકારિ વિજ્ઞાનં સમુત્પદ્યતે । “સેળં મંતે વિજ્ઞાને કિ ફલે ” તત્ સ્વલુ મદન્ત ! વિજ્ઞાનં કિ ફલ ? વિજ્ઞાનસ્ય કીદૃશં ફલં ભવતીત્યર્થઃ

પ્રાપ્ત હોતા હૈ પુનઃ ગૌતમ ! પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં કિ—(સેળં મંતે સવળે) હે મદન્ત ! સત્ શાસ્ત્ર કે શ્રવણ સે (કિં ફલે) જીવ કો કૌન સે ફલ કી પ્રાપ્તિ હોની હૈ ? હસ વિષય મેં ગૌતમ કો સમઘાતિ હુઅ પ્રશ્ન કહતે હૈં કિ—હે ગૌતમ ! (સવળે નાળફલે) સત્ શાસ્ત્ર કે શ્રવણ સે શ્રોતા કો જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વ વિષયક જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોતા હૈ । (સેળં મંતે ! નાળે કિ ફલે) હે મદન્ત ! જીવ કો જો જીવ અજીવ આદિ તત્ત્વવિષયક જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઉસસે ઉસે કયા ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? તવ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં કિ હે ગૌતમ ! (વિજ્ઞાનફલે) જ્ઞાન કા ફલ જો વિજ્ઞાન હૈ વહ ઉસે પ્રાપ્ત હોતા હૈ । શાસ્ત્રસુનને સે સાધારણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ—ઑર સાધારણ જ્ઞાન સે વિશિષ્ટ જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ । જિસસે હેય ઑર ઉપાદેય કા વૉધ જીવકો પ્રાપ્ત હો સકતા હૈ વહી વિજ્ઞાન હૈ । યહાં વિવેક રૂપ જ્ઞાન હી વિજ્ઞાનપદ સે લિયા ગયા હૈ—હેય ઑર ઉપાદેય કા જ્ઞાન હો જાના હસકા નામ વિજ્ઞાન હૈ । ઐસા વિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । (સેળં મંતે ! વિજ્ઞાને કિ ફલે) હે મદન્ત ! વિજ્ઞાન કા કયા ફલ હોતા હૈ ? તવ હસ પર

પ્રશ્ન કળની પ્રાપ્તિ થાય છે વળી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે—“સેળં મંતે ! સવળે કિ ફલે” હે મદન્ત ! સત્ શાસ્ત્રના શ્રવણથી જીવને કેવું ફળ મળે છે ? મહાવીર પ્રશ્ન જવાબ આપે છે—“સવળે નાળફલે” હે ગૌતમ ! સત્ શાસ્ત્રના શ્રવણથી જીવને અજીવ આદિ તત્ત્વ વિષયક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ્ઞાનનું શું ફળ મળે છે ? “વિજ્ઞાનફલે” હે ગૌતમ ! જ્ઞાનનું ફળ જે વિજ્ઞાન છે તેની તેને પ્રાપ્તિ થાય છે શાસ્ત્ર સાલણવાથી સામાન્ય જ્ઞાન મળે છે અને સાધારણ જ્ઞાનમાંથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે જેનાથી જીવને હેય અને ઉપાદેયનો વૉધ થઈ શકે છે તેનું નામ જ વિજ્ઞાન છે અહીં વિવેકરૂપ જ્ઞાનને જ વિજ્ઞાન પદ દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે—હેય અને ઉપાદેય સમજવાનો વિવેક આવેલો તેનું નામ જ વિજ્ઞાનપ્રાપ્તિ છે એવું વિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા જ ઉત્પન્ન થાય છે “સેળં મંતે ! વિજ્ઞાને કિ ફલે ?”

મગધાનાદ—“પચ્ચક્ષણફલે” પ્રત્યાક્ષ્યાન ફલમ્ પ્રત્યાક્ષ્યાન પ્રાણાતિપા
 વાદિ વિનિવૃત્તિ ફલમ્ ત્રિશિષ્ટજ્ઞાની પાર્થ પ્રત્યાક્ષ્યાતીતિ ॥ “સે જં મંતે પચ્ચ
 ક્ષણે કિં ફલે” વત્ સ્વલુ મદન્ત ! પ્રત્યાક્ષ્યાનમ્ કિં ફલમ્ ? પ્રત્યાક્ષ્યાન્સ્ય
 ફલં કિમિતિ પ્રશ્ન ઉત્તરયતિ—“સજમફલે” સંયમફલમ્—કુટ પ્રત્યાક્ષ્યાન્સ્ય
 સયમો મવતીતિ માથઃ । ‘સે જ મંતે ! સંજમે કિં ફલે’ વત્ સ્વલુ મદ્ વ ! સયમઃ કિં
 ફલઃ સયમસ્ય ફલ કિમિતિ પ્રશ્નઃ ઉત્તરયતિ—‘અજઞ્ઞફલે’ અનાસ્ત્રિફલં સંધના

પ્રશ્ન કહેતે હૈં કિ (પચ્ચક્ષણફલે) વિજ્ઞાન કા ફલ પ્રત્યાક્ષ્યાન હોતા
 હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ આત્મા મૈં વિશેષ જ્ઞાનરૂપ-હેયોપાદેય
 વિજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હૈ એસી યહ આત્મા પ્રાણાતિપાત આદિ
 પાપોં સે દૂર હો જાતા હૈ-અર્થાત્-યહ પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓં
 કો નહીં કરતા હૈ, યહી વિજ્ઞાન કા ફલ ડસે પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ !
 (સે જં મંતે ! પચ્ચક્ષણે કિં ફલે ?) હૈ મદન્ત ! પ્રત્યાક્ષ્યાન કા
 કયા ફલ હૈ ? તો ઇસે સમજાતે છુપ્ પ્રશ્ન ગૌતમસે કહેતે હૈં કિ (સજમ
 ફલે) એસે મનુષ્ય કો કિ જો પાપ પ્રવૃત્તિ કા પ્રત્યાક્ષ્યાન કર ચુકા હૈ
 ડસકો સયમરૂપ ફલ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ-પ્રત્યાક્ષ્યાન કા ફલ જો સંયમ
 હૈ યહ ડસે પ્રાપ્ત હોતા હૈ, પાપમય પ્રવૃત્તિ સે દૂર રહના યહી સંયમ હૈ-
 સો યહ સંયમ એસા આત્મા કો સ્વતઃસ્વભાવ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ । (સે જ
 મંતે ! સજમે કિં ફલ) હૈ મદન્ત ! સંયમ પ્રાપ્ત હો જાને પર ની ડસકા
 ફલ ડસ આત્મા કો કિસ રૂપ મૈં પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? તય ઇસ્કે સમાધાનાર્થ

હે બદન્ત ! વિજ્ઞાનનું શુ ફળ મળે છે ? ત્યારે મહાવીર પ્રશ્ન કરવાનું આપે
 છે—‘પચ્ચક્ષણ ફલે’ વિજ્ઞાનનું ફળ પ્રત્યાક્ષ્યાન હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય
 એ છે કે જે આત્માની અદર હેયોપાદેયના વિવેક રૂપ ત્રિશિષ્ટ જ્ઞાન (વિ
 જ્ઞાન) ઉત્પન્ન થાય છે તે આત્મા પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોના પરિત્યાગ કરે
 છે એટલે કે તે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓ કરતો નથી, વિજ્ઞાનનું એ ફળ
 તેને મળે છે “સે જં મંતે પચ્ચક્ષણે કિં ફલે ?” હે બદન્ત ! પ્રત્યાક્ષ્યા
 નનું શુ ફળ મળે છે ? મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે “સંયમ ફલે” પ્રત્યાક્ષ્યાન
 કરનાર વ્યક્તિને સયમની પ્રાપ્તિ થાય છે—પાપ પ્રવૃત્તિનો પરિત્યાગ
 કરનાર વ્યક્તિને સચમરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે પાપપ્રવૃત્તિથી દૂર
 રહેવું એનું નામ જ સયમ કહેવાય છે એા આત્માને સ્વાભાવિ
 રીતે સયમ પ્રાપ્ત થાય છે “સે જં મંતે ! સંયમે કિં ફલે” હે બદન્ત !
 સયમનું કેવા પ્રકારનું ફળ સચમી આત્માને મળે છે ? મહાવીર પ્રશ્ન તે

संयमवतां नवकर्मनुधादानात् “ एवं अणणह्ये ” एवमनास्रवः किं फलः ! अनास्रवस्य फलं किमितिप्रश्नात्—भगवानाह—“ तव फले ” तपः फलम् अनास्रवो हि लघुकर्मत्वात् तप करोति—“ तवे ” तपः किं फलम् ? “ वोदाणफले ” व्यवदानफलम् तपः व्यवदान कर्म निर्जरणम् तपसा पूर्वसञ्चितकर्मणां निर्जरणं भवतीति । ‘ से णं भंते ! वोदाणे किं फले ’ तत् खलु भदन्त ! व्यवदानं किं फलम् ? व्यवदानस्य किं फलमित्यर्थः “ वोदाणे अकिरिया फले ” व्यवदानम् अक्रियाफलम् योगनिरोधफलम् कर्मनिर्जरातो हि योगनिरोधं करोति । “ सा ण भंते ! अकिरिया किं फला ” तत् खलु भदन्त ! अक्रिया किं फला ? अक्रियाया किं फलमिति प्रश्नः, उत्तरयति—‘ सिद्धिपज्जवसाणा फला पन्नत्ता गोयमा ! ”

प्रभु गौतम से कहते हैं कि हे गौतम ! (अणणह्यफले) जो संयमशाली जीव होते हैं उनके उस संयम के प्रभाव से नवीन कर्मों का आस्रव नहीं होता है । अर्थात्—नवीन कर्म का बंध संयमधारी जीव के नहीं होता है । (एव अणणह्ये तवफले) इसी तरह से जो जीव आस्रव बिना का हो जाता है वह लघुकर्म होने से तप करता है (तवे वोदाण फले) तप करने से आत्मा में पूर्व के संचित हुए कर्मों की निर्जरा होती है (से णं भंते ! वोदाणे किं फले) इस व्यवदान—निर्जरा से आत्मा को क्या लाभ होता है (वोदाणे अकिरीयाफले) व्यवदान—निर्जरा से उसके योगों का निरोध हो जाता है अर्थात्—कर्मों की निर्जरा होने से जीव अक्रिय हो जाता है अर्थात् वह योगों का निरोध करता है (सा णं भंते ! अकिरिया किं फला) हे भदन्त ! वह अक्रिया किस फलवाली होती ? (सिद्धि पज्जवसाणा फला) अक्रिया से अर्थात्—योगों का नि-

प्रश्ननुं नीचे प्रमाणे समाधान करे छे—“ अणणह्यफले ” छे गौतम ! संयमना प्रभावथी नवीन कर्मेना आस्रव थतो नथी ओटवे छे संयमी एव नवीन कर्मेना षध इरतो नथी “ एवं अणणह्ये तवफले ” ओअ रीते वे एव आस्रव रहित होय छे ते उणु कर्मी होवाथी तप करे छे आ रीते अनास्र वनुं इण तप छे “ तवे वोदाण फले ” तपथी आत्मानी अइरना पूर्व संचित कर्मेनी निर्जरा थाय छे “ से ण भंते ! वोदाणे किं फले ! ” छे लदन्त ! “ व्यवदान (निर्जरा) थी आत्माने शे लाल थाय छे ? “ वोदाणे अकि रिया फले ” व्यवदान (निर्जरा) थी तेनो योगोनो निरोध थध नय छे ओटवे छे कर्मेनी निर्जरा थवाथी एव अक्रिय थध नय छे—एव योगोनो निरोध करे छे “ सा ण भंते ! अकिरिया किं फला ! ” छे लदन्त ! ते अकि-

मिद्विपर्यवसानफलं प्रकृता गौतम ! हे गौतम ! अक्रियासिद्धिमुक्तिनमणं परं
पसा कलं सफलफलपर्यन्तवर्तकलं यस्य अहो सिद्धिपर्यवसानकला । अक्रिये
विशेषः अक्रियाया फलं सिद्धिरेव भवतीति । 'गाहा' गाथा

“ सवणे णाणेय विभाणे पच्चक्खणाणेय सज्जे ।

अण्हय तवे चेव, दोदाणे अकिरिया सिद्धी ”

अवणं ज्ञानं च विज्ञानं प्रत्याख्यानं च संयमः ।

अनासन्नस्तपश्चैव व्यसदानमक्रिया सिद्धिः ॥

अवणोपासनायाः फलं सत्-साक्षादवधत् अन्तर्जन्म त्वत्तुल्यं भवति भुव
ज्ञानात् विशिष्टज्ञानं विज्ञानं जायते विज्ञानात् प्रत्याख्यानं पापानां भवति ।
प्रत्याख्यानानात् संयमोऽपि प्रादुर्भवति, प्रादुर्भूतसंयमस्य नवीनकर्मोपादानं
सप्तणोऽनासन्नः प्रादुर्भवति, अनासन्नात् तपः सर्वोदार्ता निर्जरा जायते कर्मणो
विनाशात् अक्रिया योगनिरोधो भवति अक्रियाया सकलकर्मवशात्सिद्धिः सिद्धिः मोक्षो
भवतीति सोपानपरम्परया पर्युपासनायाः मुख्यं फलं मोक्ष एवेति भावः ॥ १४ ॥

गोचरं देने से जीव को अन्त में सिद्धि-मुक्ति रूप फल प्राप्त हो जाना
है । इस तरह अक्रिया का फल सिद्धि है । गाथा-(सवणे णाणे य वि
भाणे पच्चक्खणाणे य सज्जे, अण्हये तवे चेव दोदाणे अकिरिया
सिद्धिः ॥) अमणो की उपामना करने का फल जीव को सत् शास्त्र
का अवण प्राप्त होता है । आगे अवण से भुतज्ञान, भुतज्ञान से वि
शिष्ट ज्ञानरूप विज्ञान, विज्ञान से प्रत्याख्यान, प्रत्याख्यान से संयम,
संयम से नवीन कर्मों का वशात्कामनाय वशात्माय से निर्जर, निर्जरा से
अक्रिया-योगों का निरोध और योगों के निरोध से सकल कर्मों के
क्षयरूप सिद्धि-मुक्ति प्राप्त होती है । इस तरह सोपानपरम्परा की तरह
पर्युपासना का मुख्य फल मोक्ष ही होता है ॥ १०१४ ॥

यापि अत्माने उवा द्वितीयां प्रति याव उ । ' सिद्धिं वज्रवसाणा वज्रा '
अक्रियाधी-योगेनो निरोधं करवाधी-एवमेव अते मुक्तिरूप द्वितीयां प्रति याव उ
आ रीने अक्रियानु द्वितीयां प्रति उ आथा- ' सवणं णाणं य ' इत्यादि ।
अमणोनी उपामना करवाधी एवमेव अत् शास्त्राना यत्तु रूप द्वितीयां प्रति
याव उ आत् शास्त्र शास्त्राधी भुतज्ञाननी भुतज्ञानधी विशिष्ट-ज्ञान रूप विज्ञाननी
विज्ञानधी प्रत्याख्याननी प्रत्याख्यानधी संयमरी नवीन कर्मिणा अनासन्नानी, नवीन
कर्मिणा अनासन्नानी निजरानी, निजरानी अक्रिया (योगेन निरोधनी) अने
अक्रियाधी माय कर्मिणा वज्ररूप सिद्धि (मुक्ति) प्राप्त याव उ आ रीने
सोपानपरम्परानी जेम पर्युपासनाय मुख्य द्वितीयां प्रति अत् याव उ १४

इतः पूर्वप्रकरणे श्रमणोपासनायाः परम्परया मोक्षात्मकं फलं भवतीति प्रतिपादितम् परन्तु यत्फलं साधुसेवायाः कथितं न तत्फलं यस्य कस्य साधोरुपासना भवति किन्तु विलक्षणगुणवतां सत्साधूनां सेवात एव समुत्पद्यते यतः सत्साधवः आहत प्रवचनानुसारिणः सत्यवादिनो भवन्ति अन्ये तु मृषावादिनः अतोऽग्रे मृषाभाषिणां साधूनां स्वरूप दर्शयितुमाह 'अन्न उत्थिया' इत्यादि ।

मूलम्—अन्नउत्थिया णं भंते ! एवमाइक्खंति भासंति पन्नवेति परूवेति एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स बहिया वेभारस्स अहे एत्थणं महं एगे हरए अप्पे (अहे) पन्नत्ते अणेगाइं जोयणाइं आयामंविक्खंभेणं णाणादुमखंडमंडित उद्देसे सस्सिरिण जाव पडिरूवे तत्थ णं बहवे उदालावलाहया संसेयंति समुच्छंति, वासंति तव्वइरित्तेय णं सया समिओ उसिणे उसिणे आउकाए अभिनिस्सवइ से कहं एवं भंते ! एवं गोयमा ! जं णं ते अन्नउत्थिया एवमाइक्खंति जाव जे ते एवं आइक्खंति मिच्छंते एवमाइक्खंति जाव सव्वं नेयव्वं अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि. भासामि पन्नवेमि परूवेमि एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स बहिया वेभारपव्वयस्स अदुरसामंते एत्थ णं महातवो वतीरप्पभवे नामं पासवणे पन्नत्ते. पंच धनुसयाइं आयाम-विक्खंभेणं णाणादुमखंडमंडितउद्देसे, सस्सिरिण पासादिण दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे तत्थणं बहवे उसिणजो-णिया जीवाय पोग्गलाय उदगत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति. षयंति उवचिज्जंति तव्वइरित्ते वियणं सयासमिअं उसिणे उसिणे आउयाए अभिनिस्सवइ एसणं गोयमा ! महातवो

સિદ્ધિપર્યવસાનફલા પ્રજ્ઞતા ગૌતમ ! હે ગૌતમ ! અક્રિયાસિદ્ધિમુક્તિચ્છેદન પર્યવસાન ફલ સકલફલપર્યન્તવર્તિકલ્પસ્ય અસ્તિ સિદ્ધિપર્યવસાનફલા । અક્રિયે વિશેષ અક્રિયાયાઃ ફલ સિદ્ધિરેવ મવતીતિ । ‘ ગાદા ’ ગાથા

“ સત્ત્વે જાણેય ચિજ્ઞાણે પન્ચક્ષણેય સત્તમે ।

અગ્રહ્યે તથે ચેવ, દોષાણે અકિરિયા સિદ્ધી ”

અવર્ણ જ્ઞાન ચ વિજ્ઞાનં પ્રત્યાભ્યાસ્ય ચ સયમ ’ ।

અનાસ્રવસ્તપ્તૈવ જ્યયદાનમક્રિયા મિદ્ધિ ॥

અવળોપાસનાયાઃ ફલ સત્-શાસ્ત્રધર્મકમ્ અધ્ધજેન સ્વલ્લુ શ્રુતજ્ઞાને મધતિશ્રુત જ્ઞાનાત્ વિશિષ્ટજ્ઞાન વિજ્ઞાનં જાપતે વિજ્ઞાનાત્ પ્રત્યાભ્યાસ્યાનં પાપાનાં મવતિ । પ્રત્યાભ્યાસનાત્ સયમોહ પ્રાદુર્ભવતિ, પ્રાદુર્ભવત્પ્રમસ્ય નવીનકર્માનુપાદાન લક્ષણોડનાસ્રવઃ પ્રાદુર્ભવતિ, અનાસ્રવાત્ ઇવ તથોદ્ધર્તા નિર્જરા જાપતે કર્મણો વિનાશાત્ અક્રિયા યોગનિરોધોમધતિ અક્રિયા સકલકર્મધ્વાત્મિકા સિદ્ધિઃ મોક્ષો મવતીતિ સોપાનપરમ્પરયા પર્યુપાસનાયાઃ કુલ્ચ ફલ મોક્ષ એવેતિ માત્ર ॥ સૂ ૧૪ ॥

રોષ કર દેને સે જીવ કો અન્ત મેં સિદ્ધિ-મુક્તિ રૂપ ફલ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ । હમ તરહ અક્રિયા કા ફલ સિદ્ધિ હૈ । ગાથા-(સત્ત્વે જાણેય ચ વિ જ્ઞાણે પન્ચક્ષણેય ચ સત્તમે, અગ્રહ્યે તથે ચેવ દોષાણે અકિરિયા મિદ્ધિ ॥) અમળો કી ઉપાસના કરને કા ફલ, જીવ કો સત્ શાસ્ત્ર કા અવળ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । શાસ્ત્ર અવળ સે શ્રુતજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન સે વિ શિષ્ટ જ્ઞાનરૂપ વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાન સે પ્રત્યાભ્યાસ, પ્રત્યાભ્યાસ સે સંયમ, સંયમ સે નવીન કર્મો ક વંધાકાઅમાય, વંધામાય સે નિર્જર, નિર્જરા સે અક્રિયા-યોગો કા નિરોધ ઓર યોગો કા નિરોધ સે સકલ કર્મો કા ક્ષયરૂપ સિદ્ધિ-મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ । હમ તરહ સોપાનપરમ્પરા કી તરહ પર્યુપાસના કા મુખ્ય ફલ મોક્ષ હી હોતા હૈ ॥ સૂ ૦૧૪ ॥

વાથી અત્માને કેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ? ‘ સિદ્ધિ પન્ચક્ષણા ફલા ’ અક્રિયાથી-યોગોના નિરોધ કરવાથી-છવને અતે અક્રિયરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે આ રીતે અક્રિયાનું ફળ સિદ્ધિ છે ગાથા-“ સત્ત્વે જાણેય ચ ” ઉત્પાદિ । અમળોની ઉપાસના કરવાથી છવને સત્ શાસ્ત્રના અવલુ રૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે શાસ્ત્ર અવલુથી શ્રુતજ્ઞાનની શ્રુતજ્ઞાનથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન રૂપ વિજ્ઞાનની, વિજ્ઞાનથી પ્રત્યાભ્યાસની પ્રત્યાભ્યાસથી સંયમથી નવીન કર્મોના બંધાવાની, નવીન કર્મોના બંધા અવધી નિર્જરાની, નિર્જરાથી અક્રિયા (યોગોના નિરોધની) અને અક્રિયાથી સકલ કર્મોના ક્ષયરૂપ સિદ્ધિ (મુક્તિ) પ્રાપ્ત થાય છે આ રીતે સોપાન પરમ્પરાની જેમ પર્યુપાસનાનું મુખ્ય ફળ મોક્ષ જ અલ્યાય છે સૂ ૧૪

‘ जायसंसर्प जायकोऊ इहले, उप्पणस, उप्पणसंसर्प, उप्पणकोऊहल्ले, संजायसद्धे संजायसंसर्प, संजायकोऊहल्ले, समुप्पणसद्धे, समुप्पणसंसर्प, समुप्पणकोऊहल्ले, उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठाए उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता, नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सुसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणणं पंजलिउडे ” इति संग्राहम् ।

छाया—जातसंशयः जातकुतूहलः, उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकुतूहलः, संजातश्रद्धः संजातसंशयः संजातकुतूहलः, समुत्पन्नश्रद्धः समुत्पन्नसंशयः समुत्पन्नकुतूहलः, उत्थया उत्तिष्ठति उत्थया उत्थाय यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिण प्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे शुश्रूषमाणो नमस्यन् अभिमुखः विनयेन प्राञ्जलिपुट इति । तत्र—‘ जायसंसर्प ’ जातसंशयः—जातः=प्रवृत्तः संशयः=लोकालोकजीवाजीवादीनां पूर्वपश्चाद्भावविष-

पद प्रकट करता है । अर्थात् जिनके चित्त में जीवादिक पदार्थों के निर्णय करने के निमित्त अभी २ सामान्यरूपसे अभिलाषा जाग चुकी है ऐसे वे रोह नामके अनगर थे । यहां जो “यावत्” शब्द आया है उस से “जात संशयः, जातकौतूहलः, उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकौतूहलः, संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजानकौतूहलः, समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकौतूहलः, उत्थया उत्थाय यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं आदक्षिण प्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे शुश्रूषमाणो नमस्यन् अभिमुखः विनयेन प्राञ्जलिपुटः ” इस पाठ का संग्रह किया गया है । इसका अर्थ इस प्रकार से है—लोक

ये० वात “जायसद्धे” पद पडे जातावी छे अटले के जेभना मनमां एवादिक् पदार्थी विषे डेअ जतनी शङ्का न डती तात्पर्य अ छे के तेओ अत्यंत श्रद्धाणु डता ओवा ते रोह आणुगार डता अही “यावत्” पद पडे, “ जातसंशयः, जातकौतूहलः, उत्पन्नश्रद्धः, उत्पन्नसंशयः, उत्पन्नकौतूहलः, संजातश्रद्धः, संजातसंशयः, संजातकौतूहलः, समुत्पन्नश्रद्धः, समुत्पन्नसंशयः, समुत्पन्नकौतूहलः, उत्थया उत्तिष्ठति उत्थया उत्थाय यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीर त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे शुश्रूषमाणो नमस्यन् अभिमुखः विनयेन प्राञ्जलिपुट ” आ पाठने सग्रह थयो छे तेनो अर्थ आ प्रमाणे छे—लोके अलोकेना तथा

સિદ્ધિપર્યવસાનફલા પ્રજ્ઞા ગૌતમ ! હે ગૌતમ ! અક્રિયાસિદ્ધિમુક્તિનિપણ પર્યવસાન ફલ સમ્યક્ફલપર્યવસાનવર્ણિત્વસ્ય અસ્તિ સિદ્ધિપર્યવસાનફલા । અક્રિયેતિશેષ' અક્રિયાયાઃ ફલ સિદ્ધિરેવ મવતીતિ । ' ગાદા ' ગાથા

“ સવળે જાણેય વિજ્ઞાણે પન્ચવક્ત્રાણેષ સંજમે ।

અણ દ્રવ્યે તથે ચેષ, દેહાણે અકિરિયા સિદ્ધી ”

અવળ જ્ઞાનં ચ વિજ્ઞાનં પ્રત્યાભ્યાસ ચ સંયમ ।

અનાસવસ્તપથેન વ્યવધાનમક્રિયા દિદ્ધે ॥

અવળોપાસનાયાઃ ફલ સત્-શાસ્ત્રઅવળાન્ અપજેન સત્ શુદ્ધજ્ઞાનં મવતિ શ્રુતજ્ઞાનાત્ વિશિષ્ટજ્ઞાન વિજ્ઞાનં જાપતે વિજ્ઞાનાત્ પ્રત્યાભ્યાસાનં પાપાનાં મવતિ । પ્રત્યારપાનાત્ સયમોઽ પ્રાદુર્ભવતિ, પ્રાદુર્ભૂતકંપમસ્ય નવીનકર્માનુપાદાન સક્ષણોડનાસ્રવઃ પ્રાદુર્ભવતિ, અનાસવાત્ તપ સયોદતાં નિર્જરા જાપતે કર્મણો વિનાશાત્ અક્રિયા યોગનિરોધોમવતિ અક્રિયા સક્ષણકર્મણ્યાત્મિકા સિદ્ધિઃ મોક્ષો મવતીતિ સોધાનપરમ્પરયા પર્યુપાસનાયાઃ દુઃસ્વ ફલ મોક્ષ એવેતિ માતઃ ॥ સૂ ૧૪ ॥

રોષ કર દેને સે જીવ કો અન્ત મે સિદ્ધિ-મુક્તિ રૂપ ફલ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ । હસ તરહ અક્રિયા ફા ફલ સિદ્ધિ હૈ । ગાથા-(સવળે જાણે ય વિજ્ઞાણે પન્ચવક્ત્રાણે ય સંજમે, અણદ્રવ્યે તથે ચેષ દેહાણે અકિરિયા સિદ્ધિ ॥) અમણો કી ઉપાસના કરને કા ફલ, જીવ કો સત્ શાસ્ત્ર કા અવળ પ્રાપ્ત હોતા હૈ । શાસ્ત્ર અવળ સે શ્રુતજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન સે વિશિષ્ટ જ્ઞાનરૂપ વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાન સે પ્રત્યાભ્યાસ, પ્રત્યાભ્યાસ સે સંયમ, સંયમ સે નવીન કર્મો ક બધાકાઅમાય, બંધામાય સે નિર્જર, નિર્જરા સે અક્રિયા-યોગો કા નિરોધ ઓર યોગો કે નિરોધ સે સક્ષણ કર્મો કે ક્ષયરૂપ સિદ્ધિ-મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ । હસ તરહ સોધાનપરમ્પરા કી તરહ પર્યુપાસના કા મુખ્ય ફલ મોક્ષ હી હોતા હૈ ॥ સૂ ૦૧૪ ॥

યાથી અભ્યાસે કેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ? ‘ સિદ્ધિ પરમ્પરસાના ફલા ’ અક્રિયાથી-યોગોના નિરોધ કરવાથી-ભવને અતે મુક્તિરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે આ રીતે અક્રિયાનું ફળ સિદ્ધિ છે ગાથા-‘ સવળે જાણે ય ’ ઇત્યાદિ । અમણોની ઉપાસના કરવાથી ભવને સત્ શાસ્ત્રના અવળ રૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે શાસ્ત્ર અવળથી શ્રુતજ્ઞાનની શ્રુતજ્ઞાનથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન રૂપ વિજ્ઞાનની વિજ્ઞાનથી પ્રત્યાભ્યાસની, પ્રત્યાભ્યાસથી સંયમથી નવીન કર્મોના બંધાભાવની નવીન કર્મોના બંધા ભાવથી નિર્જરાની, નિર્જરાથી અક્રિયા (યોગોના નિરોધની) અને અક્રિયાથી સક્ષણ કર્મોના ક્ષયરૂપ સિદ્ધિ (મુક્તિ) પ્રાપ્ત થાય છે આ રીતે સોધાનપરમ્પરાની જેમ પર્યુપાસનાનું મુખ્ય ફળ મોક્ષ જ અણાય છે સૂ ૧૪

इतः पूर्वपकरणे श्रमणोपासनायाः परम्परया मोक्षात्मकं फलं भवतीति प्रतिपादितम् परन्तु यत्फलं साधुसेवायाः कथितं न तत्फलं यस्य कस्य साधोरुपासना भवति किन्तु विलक्षणगुणवतां सत्साधूनां सेवात एव समुत्पद्यते यतः सत्साधवः आहत प्रवचनानुसारिणः सत्यवादिनो भवन्ति अन्ये तु मृषावादिनः अतोऽग्रे मृषाभाषिणां साधूनां स्वरूप दर्शयितुमाह 'अन्न उत्थिया' इत्यादि ।

मूलम्—अन्नउत्थिया णं भंते ! एवमाइक्खंति भासंति पन्नवेति परूवेति एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स बहिया वेभारस्स अहे एत्थणं महं एगे हरए अप्पे (अहे) पन्नत्ते अणेगाइं जोयणाइं आयामंविक्खंभेणं णाणादुमखंडमंडित उद्देसे सस्सिरिए जाव पडिरूवे तत्थ णं बहवे उदालावलाहया संसेयंति समुच्छंति, वासंति तव्वइरित्तेय णं सया समिओ उसिणे उसिणे आउकाए अभिनिस्सवइ से कहं एवं भंते ! एवं गोयमा ! जं णं ते अन्नउत्थिया एवमाइक्खंति जाव जे ते एवं आइक्खंति मिच्छंते एवमाइक्खंति जाव सव्वं नेयव्वं अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि. भासामि पन्नवेमि परूवेमि एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स बहिया वेभारपव्वयस्स अदुरसामंते एत्थ णं महातवो वत्तिरिप्पभवे नामं पासवणे पन्नत्ते. पंच धनुसयाइं आयाम-विक्खंभेणं णाणादुमखंडमंडितउद्देसे, सस्सिरिए पासादिए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे तत्थणं बहवे उसिणजो-णिया जीवाय पोग्गलाय उदगत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति. षयंति उवचिज्जंति तव्वइरित्ते वियणं सयासमिअं उसिणे उसिणे आउयाए अभिनिस्सवईएसणं गोयमा ! महातवो

વતીરપ્પમથે પાસવળો યસર્ણ ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પમ
 વસ્ત પાસવળસ્સ અટ્ટે પન્નત્તે, સેવં મતે ! સેવ મતે ! તિ
 સમર્ણ મગધ મહાવીર વદહ્ નમસહ્ ॥ સૂ૦૧૫ ॥

છાયા—અન્યયૂથિકાઃ સહ મદન્ત ! એવાક્યાંતિ માપન્તે પ્રજાપયન્તિ પ્ર
 પયન્તિ એ સહ રામગૃહસ્થ નગરસ્થ બહિર્વેમારસ્થ પર્વતસ્થાઓપ્ર મહાનેકો રૂપ

પૂર્વપ્રકરણ મેં અમળ જનોં કી ઉપાસના કરને કા ફલ પરમ્પરા સે
 મોક્ષ હૈ યહ કહા ગયા હૈ સો એસા ફલ જીવ કો હરપક સાધુ કી સેવા
 કરને સે પ્રાપ્ત નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ જો વિલક્ષણ ગુણવાળે સચ્ચે સાધુ
 હૈં ઉનકી સેવા સે હી પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ક્યોં કિ જો સચ્ચે સાધુ હોતે હૈં
 વે આર્હતપ્રવચન કે અનુસાર અપની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ કિયા કરતે હૈં ઓર
 સત્યવાદી હોતે હૈં—ઇન્સે અતિરિક્ત સાધુ એસે નહીં હોતે હૈં તથા મૃષા
 વાદી હોતે હૈં—ઇસલિયે મૃષાવાદી સાધુઓં કા સ્થરૂપ દિખાને કે કિયે
 સૂત્રકાર કહતે હૈં—(અજ્ઞ હતિયા ણં મતે) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્ય—(અજ્ઞ હતિયા ણં મતે ! એવાક્યાંતિ, માસન્તિ,
 પમ્પવેતિ, પરૂવેતિ,) હૈ મદન્ત ! અન્યયૂથિક એસા કહતે હૈં,
 એસા માપન કરતે હૈં, એસી પ્રજાપના કરતે હૈં, એસી પ્રરૂપના
 કરતે હૈં (એ સહ રામગૃહસ્થ નગરસ્થ બહિયા વેમારસ્થ પમ્વ-
 યસ્થ અહે) રાજગૃહ નગર કે બાહર વેમાર પર્વત કે નીચે (ત્વ ણં મદે

આગળના પ્રકરણમાં જે વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું કે અમલોની
 ઉપાસનાનું ફળ પ્રાપ્તિમાં છે પણ એવું ફળ જીવને હરેક સાધુની સેવાથી
 પ્રાપ્ત થવું નથી પણ વિલક્ષણ ગુણવાળા સાધુ સાધુઓની સેવાથી જ તે પ્રાપ્ત
 થાય છે કારણ કે સાધુ સાધુઓ અહિં પ્રવચન અનુસાર જ પોતાની
 પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ કરનારા અને સત્યવાદી હોય છે પણ તે સિવાયના સાધુઓ
 એવા હોતા નથી, તેઓ મૃષાવાદી હોય છે તેથી આ પ્રકરણમાં એવા મૃષા
 વાદી સાધુઓનું સ્થરૂપ બતાવ્યું છે—(અજ્ઞ હતિયા ણં મતે ! ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્ય—“અજ્ઞ હતિયા ણં મતે ! એવાક્યાંતિ માસન્તિ પમ્પવેતિ” પરૂવેતિ”
 કે મદન્ત ! અન્યયૂથિક (અન્યમતવાદીઓ) એવું કહે છે, એવું માપન કરે
 છે, એવી પ્રજાપના કરે છે એવી પ્રરૂપના કરે છે (એ સહ રામગૃહસ્થ નગરસ્થ
 બહિયા વેમારસ્થ પમ્વયસ્થ અહે” કે રાજગૃહ નગરની બહાર વેમારપર્વતની નીચે

इतः पूर्वप्रकरणे श्रमणोपासनायाः परम्परया मोक्षात्मकं फलं भवतीति प्रतिपादितम् परन्तु यत्फलं साधुसेवायाः कथितं न तत्फलं यस्य कस्य साधोरुपासना भवति किन्तु विलक्षणगुणवतां सत्साधूनां सेवात एव समुत्पद्यते यतः सत्साधवः आहत प्रवचनानुसारिणः सत्यवादिनो भवन्ति अन्ये तु मृषावादिनः अतोऽग्रे मृषाभाषिणां साधूनां स्वरूप दर्शयितुमाह 'अन्न उत्थिया' इत्यादि ।

मूलम्—अन्नउत्थिया णं भंते ! एवमाइक्खंति भासंति पन्नवेति परूवेति एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स बहिया वेभारस्स अहे एत्थणं महं एगे हरए अप्पे (अहे) पन्नत्ते अणेगाइं जोयणाइं आयामंविक्खंभेणं णाणादुमखंडमंडित उद्देसे सस्सिरिण जाव पडिरूवे तत्थ णं बहवे उदालावलाहया संसेयंति समुच्छंति, वासंति तव्वइरित्तेय णं सया समिओ उसिणे उसिणे आउकाए अभिनिस्सवइ से कहं एवं भंते ! एवं गोयमा ! जं णं ते अन्नउत्थिया एवमाइक्खंति जाव जे ते एवं आइक्खंति मिच्छंते एवमाइक्खंति जाव सव्वं नेयव्वं अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि. भासामि पन्नवेमि परूवेमि एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स बहिया वेभारपव्वयस्स अदुरसामंते एत्थ णं महातवो वतीरप्पभवे नामं पासवणे पन्नत्ते. पंच धनुसयाइं आयाम-विक्खंभेणं णाणादुमखंडमंडितउद्देसे, सस्सिरिण पासादिण दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे तत्थणं बहवे उसिणजो-णिया जीवाय पोग्गलाय उदगत्ताए वक्कमंति विउक्कमंति. षयंति उवचिज्जंति तव्वइरित्ते वियणं सयासमिअं उसिणे उसिणे आउयाए अभिनिस्सवइ एसणं गोयमा ! महातवो

ગૌતમ ! એવાક્યામિ માથે પ્રજાપયામિ પ્રરૂપયામિ એવ સ્વલ્લ રાત્રગૃહસ્થ નગરસ્થ
 બહિર્ધૈમારપર્વતસ્પાદૂરસામંતેઽપ્ર મહાતપોપતીરપ્રમવો નામ પ્રસ્રવણઃ પ્રજ્ઞતઃ પદ્મ
 ધનુઃ છતાનિ આયામવિક્લમેણ નાનાદ્રુમપષ્ઠમણ્ડિતોદેશઃ—સમીક માસાદીયો
 વર્ષનીયોઽમિરૂપ સ્તપ્ર સ્વલ્લ બહવે ઉખાયોનિકાઘીનાથ પુત્રસામ્રોદકતયાઽવક્રામ
 મિચ્છતે એવાક્યામિ) જો એ અન્યયુષિક એસા કહતે હૈં યાવત
 અપતીર્ષિકો ને જો કહા હૈં (મિચ્છતે એવાક્યામિ) વહ સખ
 સન્હો ને મિથ્યા કહા હૈં (જાણ સર્વ નેયજ્ઞ) તથા હ્રદ કે વિષય મેં મી
 જો કહા હૈં વહ ઠીક નહીં કહા હૈં । (અહં પુન ગોચમા એવાક્યામિ)
 હૈં ગૌતમ ! મૈં તો હસ હવ કે વિષય મેં એસા કહતા હૂં (માસમિ) એસા
 ભાષણ કરતા હૂં (પક્ષભેમિ) એસા સમજાતા હૂં (પસ્થભેમિ) એસી પ્રરૂ-
 પના કરતા હૂં । કિ (એવ સ્વલ્લ રાયગિહસ્થ બહિયા બેમારપર્વતસ્થ
 અદૂરસામંતે પથ્થ ણ મહાતપોપતીરપ્રમવે નામ પાસવળે પક્ષભે) રાજ
 ગૃહ નગર કે બાહર બેમારપર્વત કે પાસ મહાતપોપતીરપ્રમવ હસ નામ
 કા પ્રસ્રવણ-શરના હૈં । (પંચધનુસયાહ આયામવિક્લમેણ) હસકી
 સર્વાઈ પાંચસૌ ધનુષ કી હૈં । ‘ જાણાદ્રુમ સ્થિતમંડિતોદેસે ’ હસકા
 અગ્રભાગ અનેક દ્રુમસ્રંહો સે મંડિત હૈં (સત્તિરીપ પાસાદીપ) હસકી શોભા
 બહુત હી નિરાલી હૈં । ચિત્તકો લુભાવે એમાયહ સુન્દર હૈં (વરસણિક્કે)
 દેસનેવાલોંકી આલેં દેસતે ૨ હસે કમી થકતી નહીં હૈં । (અમિક્કે)

મિચ્છતે એવાક્યામિ ” તે અન્યયુષિકો એવું ને કહે છે, એવું ને જાણ
 કરે છે એવી ને પ્રજાપના કરે છે એવી ને પ્રરૂપણા કરે છે “ મિચ્છ તે
 એવાક્યામિ ” તે મિથ્યા કહે છે “ જાણ સર્વ નેયજ્ઞ ” તથા હ્રદ વિષય
 એમનું કષત પણ મિથ્યા છે—તે કષત સાચું નથી. “ અહં ગોચમા ! એવાક્યા
 ક્યામિ ” કે ગૌતમ ! એ હ્રદ (ચરોવર) ના વિષયમાં હું તો એવું કહું
 છું “ માસમિ ” એવું જાણ્યું કરે છું, (પક્ષભેમિ) એવી પ્રજાપના કરે
 છું (પસ્થભેમિ) એવી પ્રરૂપણા કરે છું કે (એવ સ્વલ્લ રાયગિહસ્થ નયસ્થ
 બહિયા બેમારપર્વતસ્થ અદૂરસામંતો પથ્થ ણ મહાતપોપતીરપ્રમવે નામ પાસવળે
 પક્ષભે) રાજગૃહ નગરની બહાર બેમાર પર્વતની પાસે મહાતપોપતીર પ્રસ્રવ
 નમનું અરણ્ય છે (પંચ ધનુસયાહ આયામવિક્લમેણ) તેની જ બાઈ અને પહો
 બાઈ પાંચ સો ધનુષપ્રમાણ છે (જાણાદ્રુમસ્રંહિતોદેસે) તેના અગ્રભાગ
 વિવિધ વૃક્ષસ્રંહોથી મંડિત છે (સત્તિરીપ પાસાદીપ) તેની શોભા પ્રચીજ
 અદ્ભુત છે—ચિત્તને લોભાવે તેવું તે બાહ્યંક છે (વરસણિક્કે) તેને લેતા
 હસકેની આજો થકતી જ નથી. (અમિક્કે) ત્યાં તેના એવું સુદર બીજું

આપ્યઃ (અધઃ) પ્રજ્ઞસઃ અનેકાનિ યોજનાનિ-આયામવિષ્કંભેણ નાનાદ્રુમપંડ મંડિ-
તોદેશઃ સશ્રીકો યાવત્ પ્રતિરૂપઃ તત્ર સ્વલુ વહવે ઉદારા બલાહકાઃ સંસ્વેદન્તે-સંમૂ-
ચ્છન્તિ વર્ષન્તિ તદ્વચતિરિક્તશ્ચ સ્વલુ સદાસમિતઉષ્ણઃ ઉષ્ણઃ અપ્કાયોઽભિનિસ્સવતિ
તત્કથમેતદ્ ભદન્ત ! એવમ્-ગૌતમ ! યત્તુ સ્વલુ તે અન્યયૂથિકા એવમારૂયાન્તિ
યાવત્ એતે એવમારૂયાન્તિ મિથ્યાતે એવમારૂયાન્તિ યાવત્ સર્વ જ્ઞાતવ્યમ્-અહં પુન

એગે હરેઅપ્પે (અધે) પન્નત્તે) બઢા ભારી એક જલ કી ઉત્પત્તિ કા સ્થાન-
ભૂત અથવા અધનામકા હ્રદ (દ્રહ) હૈ (અળેગાઈં જોયળાઈં આયામવિ-
ક્ષંભેણં) હસકી લંબાઈં ચૌઢાઈં અનેકયોજનોં તક કી હૈ । (ણાળાદુ-
મલ્લંઢમંઢિત ઉદેસે) હસ હ્રદ કે આગે કા ભાગ અનેક વૃક્ષોં કે સમૂહ
સે સુશોભિત હૈ । (સસિસરીએ જાવ પઢિરૂવે) હસકી શોભા નિરાલી
હૈ યોવત્ યહ દેખને વાલોં કી આંઘોં કો અનુપમ આનંદ પ્રદાન કરતા
હૈ । (તત્થણં વહવે ઉરાલા વલાહયા સંસેયન્તિ) વહાં પર અનેક
ઉદાર-વિશાલ- મેઘ ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈ, (સંમુચ્છન્તિ) કિ-
તનેત ઉસમેં વરસતે રહતે હૈ । (તવ્વહરિત્તે ય ણં સયા સમિઓ ઉસિણે
ઉસિણે આઝકાયે અભિનિસ્સવહ) ઉસ હ્રદ મેં સે અતિરિક્ત ઉસ જલ
કે સિવાય ગરમ ગરમ જલકાય જલ હમેશા ચારોં ઓર ફરને કે રૂપ
સે ફરતા રહતા હૈ । (સે કહમેયં ભંતે ! એવં) સો હે ભદન્ત ! અન્ય-
યૂથિકોં કા હસ પ્રકાર કા કથન કયા સત્ય હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(જ ણં તે અન્નઉત્થિયા એવમાહક્ષંતિ જાવ જે તે એવમાહક્ષંતિ

“પત્થ ણ મહ એગે હરે અપ્પે “અધે” પન્નત્તે” જળની ઉત્પત્તિના સ્થાન
રૂપ અથવા અધ નામનુ- એક હ્રદ (સરોવર) છે “અળેગાઈં જોયળાઈં આયામ
વિક્ષંભેણ” તે અનેક યોજન લાઘુ પહોળું છે “નાળા દુમલ્લંઢમંઢિત
ઉદેસે” તે હ્રદનો આગળનો ભાગ વિવિધ વૃક્ષોના સમૂહથી શોભાયમાન છે.
“સસિસરીએ જાવ પઢિરૂવે” તેની શોભા અનોખી છે. તે ભોનારની આંખોને
અનુપમ આનંદ આપે છે “તત્થણં વહવે ઉદાલા વલાહયા સંસેયન્તિ” ત્યા
અનેક ઉદાર (વિશાળ) મેઘ ઉત્પન્ન થતા રહે છે, “સંમુચ્છન્તિ” કેટલાક
ઉત્પન્ન થઈ આઢ્યા બંધ છે, “વાસતિ” કેટલાક તેમાં વરસતા રહે છે. “તવ્વ
હરિત્તે ય ણં સયા સમિઓ ઉસિણે ઉસિણે આઝકાએ અભિનિસ્સવહ” ત્યારે તે
જળશય પૂરે પૂરું ભરાઈ બંધ છે ત્યારે તે સરોવરમાંથી ગરમ ગરમ જળકાય
જળ-હંમેશા ત્યારે તરફ ઝરણાના રૂપે વહેતુ રહે છે “સે કહમેયં ભંતે એવં”
હે ભદન્ત ! અન્યયૂથિકોં તે પ્રકારનું કથન શું સત્ય છે ? “ગોયમા !”
હે ગૌતમ ! “જ ણં તે અન્નઉત્થિયા એવમાહક્ષંતિ જાવ જે તે એવમાહક્ષંતિ

ટીકા—‘અન્નઉત્થિયાણ મતે’ અન્નપુષિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘અપમાદ્કર્ન્તિ’
 એ વસ્તુમાણપ્રકારેણ આરુપ્યાન્તિ=કથયન્તિ સામાન્યેન ‘માસન્તિ’ માપન્તે
 વિશેષણ ‘પક્ષવેતિ’ પ્રજ્ઞાપયન્તિ દેતુદ્દાતાદિના ‘પરુર્વેતિ’ પ્રરૂપયન્તિ સ્વ
 ય્યા પ્રરૂપણાં કુર્વન્તિ કિં પ્રરૂપયન્તિ इत्याह—‘एवं स्वल्प रायगिहस्त नयरस्त’
 એ સ્વલ્પ રાજગૃહસ્ત નગરસ્થ ‘બહિયા’ બહિઃ બાહ્યપદેશે इत्यर्थ ‘वैमारस्त
 पञ्चयस्त’ વૈમારપર્વતસ્થ ‘અહે’ અથ અધસ્તાત્ પર્વતસ્યોપરિનીચભાગે ‘एतथ
 मह एगे हरप आप्ते’ અથ પક્ષતે ‘अथ स्वल्प महानेको इद आप्यः अयां अलानी
 प्रमथ उत्पत्तिस्थान इदो विघते अथवा ‘अघे’ અધોનામકઃ एक महानइदो विदुषते
 इति प्रमथ कथितः ‘अणेगाईं जोयणाईं आयामविक्षंभेण’ અનેકાનિયોમનાનિ
 आयामविक्षंभेण दैर्घ्यविस्ताराभ्यामनेकयोजनपरिमाणः पुनश्च कीदृशं स।

और अपने स्थान पर जा बैठे ॥ १५ ॥

ટીકાર્થ—(અણ ઉત્થિયા ણં મતે) જે મદન્ત ! અપતીર્થિક લોક
 (એ આદૃક્ષતિ) સામાન્યરૂપ સે હસ (પશ્યમાણ) પ્રકાર સે કહતે
 હૈં (માસતિ) કોઈ ૨ વિશેષ પ્રકાર સે કહતે હૈં, કોઈ ૨ દેતુ દદાતા
 આદિ દ્વારા (પક્ષવેતિ) અપને કથિત વિષય કી પુષ્ટિ કરતે હૈં (પરુર્વેતિ)
 તથા કોઈ ૨ અપની બુદ્ધિ કે અનુસાર પ્રરૂપણા કરતે હૈં કેસી પ્રરૂપણા
 કરતે હૈં સો પતાયા જાતા હૈ (एवं स्वल्प रायगिहस्त नयरस्त) રાજગૃહ
 નગર કે બાહર (वैमारस्त पञ्चयस्त) વૈમાર પર્વત કે (अहे) નીચે
 અર્થાત્ પર્વત કે ઉપર કે નીચે ભાગ મેં एतथ णं मह एगे हरप अप्ते
 (अघे) પક્ષતે (अथ स्वल्प महानेको इद आप्यः अयां अलानी
 प्रमथ उत्पत्तिस्थान इदो विघते अथवा ‘अघे’ અધોનામકઃ एक महानइदो विदुषते
 इति प्रमथ कथितः ‘अणेगाईं जोयणाईं आयामविक्षंभेण’ અનેકાનિયોમનાનિ
 आयामविक्षंभेण दैर्घ्यविस्ताराभ्यामनेकयोजनपरिमाणः पुनश्च कीदृशं स।

મહાવીરને વક્ષ્યા કરી નમસ્કાર કર્યા અને પોતાને સ્થાનેથી જયા ૩૧૫

તીર્થ—“અન્નઉત્થિયા ણં મતે !” જે મદન્ત ! અન્નપુષિકા (અન્ન
 તીર્થિકા) “એ આદૃક્ષતિ” સામાન્ય રીતે જા પ્રમાણે (નીચે કહ્યા પ્રમાણે)
 કહે છે “માસતિ” કોઈ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારે સમજાવે છે ‘પક્ષવેતિ’ કોઈ
 કોઈ દેતુ દદાતા આદિ દ્વારા પોતાની માન્યતાને પુષ્ટિઆપે છે (પરુર્વેતિ)
 તથા કોઈ કોઈ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર પ્રરૂપણા કરે છે કે—‘એ સ્વલ્પ રાય
 ગિહસ્ત નયરસ્ત’ સ્વલ્પ નગરની બહાર “વૈમારસ્થ પચ્ચયસ્થ અહે” વૈમાર
 પર્વતની નીચે એટલે કે પવતની ઉપર, નીચેના બાગમાં “અથ જ મહ ઇગે
 હરપ આપ્તે (અથ) પક્ષતે” અણની ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ એક ડહ (અણા
 થય) છે જે સ્વલ્પ વિશાળ છે તેનું નામ ‘અથ’ છે “અણગાઈં જોયણાઈં આયા-

ન્તિ વ્યુત્ક્રામન્તિ ચ્યવન્તે ઉત્પદ્યન્તે તદ્વચતિરિક્તોઽપિ ચ સદાસમિતમુષ્ણ ઉણ્ણો
કાયોઽભિનિસ્સવતિ-एष गौतम ! महातपोपतीरप्रभवः प्रस्रवणस्य अर्थः प्रज्ञप्तः तदेवं
भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते
नमस्यति ॥ सू-१५ ॥

और न इस जैसा सुन्दर वहां और कोई दूसरा झरना है । (पडिरूवे)
दर्शकजनों को इसे देखने से बहुत अधिक सन्तोष मिला है । (तत्थ णं
बहवे उसिणजोणियाजीवा य पोग्गला य) उस झरने में अनेक उष्ण
योनीवाले जीव तथा पुद्गल (उदमत्ताए वक्कमंति, विउक्कमंति, चयंति,
उवचिज्जंति) जलरूप से उत्पन्न होते रहते हैं, नष्ट होते रहते हैं।
नष्ट होकर उत्पन्न होते रहते हैं । (तव्वहरित्तेवि य णं सयासमियं उसि-
णे उसिणे आउयाए अभिनिस्सवई) उस हृद में से अतिरिक्त गरम
गरम पानी सदा चारों ओर से बाहर झरता रहता है । (एस णं गोय-
मा ! महातवोवतीरप्पभवे पासवणे) हे गौतम ! यह (महातपोपतीरप्रभव)
नामका झरना है (एस णं गोयमा ! महातवोवतीरप्पभवस्स पासव-
णस्स अट्ठे पन्नत्ते) और हे गौतम ! यह (महातपोपतीरप्रभव) झरने
का अर्थ है । (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं
महावीरं वंदइ नमसइ) हे भदन्त ! आपने कहा है वह इसी प्रकार
से है हे भदन्त ! जैसा आपने कहा वह इसी प्रकार से है । ऐसा कहा
कर गौतम ने श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की नमस्कार किया

કેઈ અરણુ નથી. (પહિરૂવે) તેને બેઠેને દર્શકોને અત્યંત સંતોષ થાય છે
(તત્થ ણં બહવે ઉસિણજોણિયા જીવા ય પોગ્ગલા ય) તે અરણુમાં અનેક
ઉષ્ણયોનિવાળા જીવો તથા પુદ્ગલો (ઉદમત્તાએ, વક્કમંતિ, વિઉક્કમંતિ, ચયંતિ,
ઉવચિજ્જંતિ) જળરૂપે ઉત્પન્ન થતા રહે છે, અને નાશ પામીને ઉત્પન્ન થતાં
રહે છે. (તવ્વહરિત્તે વિ ય ણં સયાસમિયં ઉસિણે ઉસિણે આઉયાએ અભિનિસ્સવઈ)
તે જળાશય પૂરે પૂરે ભરાઈ જાય ત્યારે ગરમ ગરમ પાણી સદા આરે તરફ
થી બહાર વહેતુ રહે છે (એસ ણં ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસવણે)
હે ગૌતમ ! તે “ મહાતપોપતીરપ્રભવ ” નામનું અરણુ છે (એસ ણં ગોયમા !
મહાતવોવતીરપ્પભવસ્સ પાસવણસ્સ અટ્ઠે પન્નત્તે) હે ગૌતમ ! આ (ઉપેદેક્ત)
“ મહાતપોપતીરપ્રભવ ” અરણુનો અર્થ છે (સેવં ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં
ભગવં મહાવીરં વંદઈ નમંસઈ) હે ભદન્ત ! આપે કહ્યા પ્રમાણે જ છે હે ભદન્ત !
આપનું કથન યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન

ટીકા—‘અન્નઉત્થિયાણ મતે’ અન્નયુથિયાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘પ્રમાદસ્મિન્’
 एवं प्रत्यमाणप्रकारेण आरूपान्ति=रूपयन्ति सामान्येन ‘मासन्ति’ मासन्ते
 विशेषण ‘पल्लवेति’ प्रहापयन्ति हेतुद्वयान्तादिना ‘परुषेति’ प्ररूपयन्ति स्व
 व्या प्ररूपणां कुर्वन्ति किं प्ररूपयन्ति इत्याह—‘एवं स्वल्प रायगिहस्त नयरस्त’
 एव स्वल्प रामगृहस्त नगरस्य ‘वहिया’ वहिः वासप्रदेशे इत्यर्थ ‘वैमारस्त
 पर्वयस्त’ वैमारपर्वतस्य ‘अहे’ अघ अघस्तात् पर्वतस्योपरिनीचमागे ‘एत्य
 मह एगे हरए आप्ये’ अघ पल्लवे’ अत्र स्वल्प महानेको इदं आप्यः अपां वल्लानां
 प्रमत्र उत्पत्तिस्थान इदो विद्यते अथवा ‘अघे’ अधोनामकः एक महानइदो विद्यते
 इति प्रहस कवितः ‘अणेगाइ जोयणाइ आयामविक्लंमेण’ अनेकानियोजनानि
 आयामविक्लंमेण दैर्घ्यविस्ताराम्यामनेरुयोजनपरिमाणः पुनश्च कीदृश सः

और अपने स्थान पर जा बैठे ॥ १५ ॥

ટીકાર્થ—(અમ ઉત્થિયા ણં મતે) હે મદન્ત ! અ-યતીર્થિક લોક
 (એવ આદૃક્ષ્વતિ) સામાન્યરૂપ સે રસ (પ્રત્યમાણ) પ્રકાર સે કહતે
 હૈં (માસતિ) કોઈ ૨ વિશેષ પ્રકાર સે કહતે હૈં, કોઈ ૨ હેતુ દ્વયન્ત
 આદિ દ્વારા (પલ્લવેતિ) અપને કપિત વિષય કી પુષ્ટિ કરતે હૈં (પરુષેતિ)
 તથા કોઈ ૨ અપની બુદ્ધિ કે અનુસાર પ્રરૂપણા કરતે હૈં કેસી પ્રરૂપણા
 કરતે હૈં સો યતાયા જાતા હૈ (એવ સ્વલ્પ રાયગિહસ્ત નયરસ્ત) રાજગૃહ
 નગર કે બાહર (વૈમારસ્ત પર્વયસ્ત) વૈમાર પર્વત કે (અહે) નીચે
 અર્થાત્ પર્વત કે ઉપર કે નીચે ભાગ મેં એત્થ ણં મહ એગે હરએ અપ્પે
 (અઘે) પલ્લવે) જલ કી ઉત્પત્તિ કા સ્થાન મૂત એક દ્રુવ જલાશય હૈ
 જો બહુત યદા હૈ । રસકા નામ અઘ હૈ । (અણેગાઈ જોયણાઈ આયા-

મહાવીરને વહ્યા કરી નમસ્કાર કર્યા અને પોતાને સ્થાનેબેસી ગયા ૩૧૫

ટીકાર્થ—“અમઉત્થિયા ણં મતિ !” હે મદન્ત ! અન્નયુથિયા (અન્ન
 તીર્થિકે) “એવ આદૃક્ષ્વતિ” સામાન્ય રીતે આ પ્રમાણે (નીચે કહ્યા પ્રમાણે)
 કહે છે “માસતિ” કોઈ કોઈ નિશ્ચિત પ્રકારે સમજાવે છે, પલ્લવેતિ” કોઈ
 કોઈ હેતુ દ્વારા આદિ દ્વારા પોતાની માન્યતાને પુષ્ટિઆપે છે, (પરુષેતિ)
 તથા કોઈ કોઈ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર પ્રરૂપણા કરે છે કે—“એવ સ્વલ્પ રાય
 ગિહસ્ત નયરસ્ત” રાજગૃહ નગરની બહાર “વૈમારસ્ત પર્વયસ્ત અહે” વૈમાર
 પર્વતની નીચે એટલે કે પર્વતની ઉપર, નીચેના ભાગમાં ‘એત્થ ણં મહ એગે
 હરએ અપ્પે (અઘે) પલ્લવે અજની ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ એક દ્રુવ (જળા
 શય) છે જે ઘણું વિશાળ છે તેનું નામ ‘અઘ’ છે “અણેગાઈ જોયણાઈ

‘ળાળાદુમલ્લંડમંડિત ઉદ્દેસે’ નાનાદુમલ્લંડમંડિત ઉદ્દેશઃ યસ્ય પ્રાન્તભૂમિરનેક-
વિધવૃક્ષસમુદાયેન વ્યાપ્તા ‘સસ્સિરીય’ સશ્રીકઃ-શોભાયુક્તઃ ‘જાવપહિરુવે’
યાવત્ પ્રતિરૂપઃ અત્ર યાવત્ પદેન પ્રાસાદીયંદર્શનીયમ્ અભિરૂપમ્ હત્યેતેપાં ગ્રહણં
ભવતિ । તેન અસૌ હ્રદઃ પ્રાસાદીયં દર્શનીયમ્ અભિરૂપઃ પ્રતિરૂપોઽસ્તિ । ‘તત્થ ણં
વહવે ઉદાલા વલાહયા સંસેયંતિ’ તત્ર ચલુ વહવ ઉદારા વલાહકાઃ સંસ્વેદન્તે
ઉદારા કતિવિસ્તીર્ણાઃ વલાહકા મેઘાઃ સંસ્વેદન્તે=ઉત્પાદાભિમુખી ભવન્તિ
‘સમુચ્છંતિ’ સમૂર્છન્તિ ઉત્પદ્યન્તે ‘વાસંતિ’ વર્ષન્તિ ‘તવ્વહરિત્તે ય’ તદ્વ્યતિ-
રિત્તિચ તત્ તસ્માત્ હ્રદપૂરણાત્ અતિરિત્ત ઉત્કલિત્ત હત્યર્થઃ ‘ળમિતિ ચલુ સયા’
સદા ‘સમિઓ’ સમિતઃ તસ્માત્ હ્રદાત્ ‘ઉસિણે ઉસિણે આઝકાણ અભિનિક્કલ્લ-
મહ’ ઉલ્લણ્ણણોઽપ્પકાયઃ અભિનિક્કામતિ-અભિનિઃસવતિ-તલહદેશોપરિનિર્ગ-
ચ્છતિ-ક્ષરતીત્યર્થઃ ‘સે કહમેઅં મંતે ંવં’ તત્ કિમેતદ્ ભદન્ત ! ંવમ્?અન્યતીર્થિક

મવિક્લંભેણં) હસકી લમ્વાઈ ચૌડાઈ અનેક યોજનોં તક કી હૈ ।
(ળાળાદુમલ્લંડમંડિય ઉદ્દેસે) હસકી પ્રાન્ત ભૂમિ અનેકવિધ વૃક્ષસ-
મૂહોં સે વ્યાપ્ત હૈ (સસ્સિરીય) યહ શોભા સમ્પન્ન હૈ । (જાવ પહિરુવે)
યાવત્ દર્શકજનોં કો હસે દેલકર વહુત અધિક સંતોષ હોતા હૈ ।
(તત્થ ણં વહવે ઉદાલા વલાહયા સંસેયંતિ) વહાં પર અનેક અતિવિ-
સ્તીર્ણ મેઘ ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈં, (સમુચ્છંતિ) કિતનેક ઉત્પન્ન
હોતે રહતે હૈં (વાસંતિ) કિતનેક મેઘ વહાં પર વરસતે હૈં ।
(તવ્વહરિત્તે ય) હ્રદ કે પૂરે ભર જાને કે વાદ અતિરિત્ત (આઝકાણ
જલ (સમિઓ) ઉસ હ્રદ સે (સયા) હમેશા (અભિનિક્લમહ)
ક્ષરના રૂપ સે વાહર નિકલતા-ક્ષરતા રહતા હૈ । યહ જલ (ઉસિણે

આયામવિક્લંભેણં ” અનેક યોજનપ્રમાણુ તેની લગાધ અને પહોળાધ છે
“ ળાળાદુમલ્લંડમંડિયઉદ્દેસે ” તેની સમીપનો પ્રદેશ અનેક પ્રકારના વૃક્ષ સમૂ-
હોથી વ્યાપ્ત છે “ સસ્સિરીય ” તે શોભાસંપન્ન છે. “ જાવ પહિરુવે ”
(યાવત્) દર્શકો તેને જોધ ને અત્યંત સંતોષ પામે છે “ તત્થ ણં વહવે
ઉદાલા વલાહયા સંસેયંતિ ” ત્યાં અનેક અતિ વિસ્તીર્ણ મેઘ ઉત્પન્ન થયા
કરે છે “ સમુચ્છતિ ” કેટલાક મેઘ ઉત્પન્ન થતા રહે છે, “ વાસતિ-
” કેટલાક મેઘ તેના પર વરસતાં રહે છે “ તવ્વહરિત્તેય ” તે જળાશય પૂરે
પૂરે ભરાધ ગયા પછી વધારાનુ “ આઝકાણ ” જળ “ સમિઓ ” તે જળાશ-
યમાથી ‘સયા’ હમેશા “ અભિનિક્લમહ ” ઝરણા રૂપે બહાર નીકળીને
વહેતુ રહે છે. તે જળ “ ઉસિણે ઉસિણે ” બહુ જ ગરમ રહે છે. “ સે-

यको यस्य स तथा, तत्स्वरूपं चेत्यम्—किं पूर्वं लोकः पश्चादलोकः ? अथवा पूर्वमलोकः पश्चादलोकः । एष किं पूर्वं जीवः पश्चादजीवः, अथवा पूर्वमजीवः पश्चादजीवः ? इत्यादिविषयकवक्ष्यमाणसंशयोत्पत्त्या जातसंशय इति । 'जायकोऊहले जातकुतूहलः—जातं=पशुं कुतूहलं=मत्पृष्टप्रश्नस्य भगवान् कीदृशमुत्तरं वक्ष्यतीत्येवं भोतुमौत्सुक्यं यस्य स तथा—स्वकृतप्रश्नस्योत्तरध्वनौ सुख्यवानित्यर्थः । 'उष्णणासद्' उत्पन्नभद्रः—उत्पन्ना=विशेषेण समाप्ता भद्रा=तत्त्वनिर्णयवाक्यारूपा यस्य स तथा, यद्वा—तत्त्वनिर्णयवाक्यारूपायाः भद्रायाः स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातभद्रः, तस्याः स्वरूपस्य मादुर्भावे तु उत्पन्नभद्र इति भावः ।

अलोक का तथा जीव अजीव आदि पदार्थों का पूर्वपश्चाद्भावविषयक संदेह इन्हें उत्पन्न हुआ है अर्थात् पहिले लोक है कि अलोक, अथवा पहिले अलोक है कि लोक। पहिले जीव है कि अजीव अथवा पहिले अजीव है कि जीव । इस प्रकार का पूर्वपश्चाद्भावस्वरूपसे संशय इन्हें उत्पन्न हो चुका था इस कारण ये जातसंशय कहे गये हैं । मेरे द्वारा पूछे गये प्रश्न का भगवान् कैसा उत्तर देगे, इस प्रकार से भगवान् के उत्तर को सुनने के लिये इनके चित्त में उत्कंठाभाव यह हुआ था इस कारण ये जातकुतूहल कहे गये हैं, अर्थात् अपने द्वारा किये गये प्रश्न के उत्तर को सुनने की उत्सुकता (उत्कंठा) इन्हें हो गई थी । उत्पन्नभद्र ये इसलिये कहे गये हैं कि विशेषरूप से तत्त्वनिर्णय करने की वाञ्छा इनके चित्तमें उत्पन्न हो गई थी । अथवा—तत्त्वनिर्णयवाक्यारूप भद्राका स्वरूप उनके जब तक तिरोहित रहा तबतक तो वे जातभद्र कहलाये, और

एव अएव आदि पदार्थोंना पूर्वपश्चात्भावविषयक संदेह तेमने उत्पन्न भयो छे अएवे के पछेवा लोक छे के अलोक ? अथवा पछेवा अलोक छे के लोक ? पछेवा एव छे के अएव ? अथवा पछेवा अएव छे के एव ? अे प्रकारेना पूर्वपश्चात् भाव रूप संशय तेमना मनमा उत्पन्न भयो ते कारणे तेमने 'जातसंशय' कहा छे भाश वटे पूछयेवा प्रश्नोना भगवान् तरहसी केवे । अवाच मण्यो ? ते अणुवानी जिशासा तेमना मनमा वधी अछ दती, तेसी तेमने 'जातकुतूहल' कहा छे अएवे के पोते पूछेवा प्रश्नोना अवाच साधनवानी उत्कंठ तेमने यछ दती तेमने "उत्पन्नभद्र अे कारणे कहा छे के विशेष रूपे तत्त्व निर्णय करवानी अविद्याया तेमना मनमा अगी युष्टी दती, अथवा अवा सुधी तत्त्वनिर्णय वाछा रूप भद्रानु भव रूप तेमना चित्तनी अहर अ तिरोहित (हजायेछे) रह्युं त्या सुधी तो तेअे जातभद्र दता. पण अमादे तत्त्वनिर्णय वाछा

પવ્વયસ્સ અદુરસામંતે ” વહિર્વેભારપર્વતસ્યાદૂરસામન્તે નાતિદૂરે નાતિસમીપે
 इत्यर्थः “ एत्थणं महातवोवतीरप्पभवे नामं पासवणे पन्नत्ते ” अत्र खलु महातपो
 पतीरप्रभवो नामकप्रस्रवण निर्झरं प्रज्ञप्तम्. आतपइवातप उष्णता महांश्चासौ आतप-
 ३चेति महातपः महातपस्य तीर समीपमिति महातपोपतीरं तस्मिन् महातपोप-
 तीरे प्रभवः समुत्पत्तिर्यत्रासौ महातपोपतीरप्रभवो नाम प्रस्रवति = क्षरतीति
 प्रस्रवणं स्पन्दनः ‘ झरना ’ इति लोकप्रसिद्धं प्रज्ञप्त कथितम् तत् प्रस्रवणं कथं
 भूतम् तत्राह ‘ पंच धनुसयाइं आयामविक्खंभेण ’ पञ्चधनुः शतानि आयामवि-
 ष्कंभेण दैर्घ्यविस्ताराभ्यां पञ्चधनुःशतप्रमाणकं प्रस्रवणमित्यर्थः ‘ णाणादुमखंड-
 मंडितउद्देसे ’ नानाद्रुमखण्डमण्डितोद्देशः—नानाद्रुमाणामनेकप्रकारकः खण्डः वन-
 खण्डः तेन मण्डितः सुशोभितः उद्देशः प्रान्तभागो यस्य स तथा अनेकविधवृक्ष
 राजिशोभिततटप्रान्तभाग इत्यर्थः ‘ सस्सिरिए ’ सश्रीकः शोभया युक्त इत्यर्थः

(एवं खલુ रायગिहस्स नयरस्स वहिया) राजगृह नगर के बाहिर वै-
 भार पर्वत के न अतिसमीप न अतिदूर ऐसे उचितस्थान में—(एत्थणं
 महातवोवतीरप्पभवे नामं पासवणे पन्नत्ते) “ महातपोपतीरप्रभव ” इस
 नाम का एक प्रस्रवण—झरना कहा गया है । बहुत अधिक उष्णता का
 नाम महातप है—जिसकी उत्पत्ति महा तप के पास है—वह (महातपोप
 तीरप्रभव) है । जो झरता है—उसका नाम प्रस्रवण—झरना है । यह
 झरणा (पंचधनुसयाइं आयामविक्खंभेण) लंबाई चौड़ाई में पांचसौ
 ५०० धनुष प्रमाण है । (णाणादुमखंडमंडिय उद्देसे) नानावृक्षों के
 अनेक प्रकार के जो खंड—वनखण्ड हैं उससे इस झरने का प्रान्तभाग
 सुशोभित रहता है । (सस्सिरिए) यह झरना शोभा से युक्त है ।
 (पासादीए) देखनेवालों का मन सदा इसके अवलोकन से हराभरा

“ एवं खલુ राયગિહસ્સ નયરસ્સ વહિયા ” રાજગૃહ નગરની બહાર વૈભાર
 પર્વતની બહુ પાસે પણ નહીં અને બહુ દૂર પણ નહીં
 એવે સ્થાને “ એત્થ ણ મહાતવોવતીરપ્પભવે નામં પાસવણે પન્નત્તે ”
 ‘ મહા તપોપતીરપ્રભવ ’ નામનું અરણ્ય છે. એટલે અતિશય ઉષ્ણતા.
 —એની ઉત્પત્તિ મહાતપની પાસે છે, તેને ‘ મહાતપોપતીર પ્રભવ ’ કહે છે.
 જે અરે છે તેને પ્રસ્રવણ (અરણ્ય) કહે છે તે અરણ્ય “ પંચ ધનુ
 સયાઈ આયામવિક્કંભેણ ” તે અરણ્યાની લંબાઈ પહોળાઈ ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણ છે
 “ ણાણા દુમખંડમંડિય ઉદ્દેસે ” વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષસમૂહોથી તે અરણ્યનો
 ડિનારાનો ભાગ શોભે છે. “ સસ્સિરીય ” તે અરણ્ય સુદર છે. “ પાસાદીય ”

कथितं सत्यम् । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादिना ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘जं गं ते
अन्न उत्तिया एव माइस्त्विति’ यत् खलु ते अन्यतीर्थिकाः एवमाख्यान्ति यावत्-
यावत्करणात् मापणपक्षापनमरूपणानां संग्रहः ‘जे ते एवमाइस्त्विति’ ये ते एव-
माख्यान्ति ‘मिच्छते एवमाइस्त्विति’ मिथ्याते एवमाख्यान्ति मिथ्यात्वेन एव
रूप्यनस्य विमंगलानपूर्वकत्वात् प्रायः सर्वज्ञवचनविरोधात्—तथा प्रायोग्यवहारिक-
प्रत्यक्षादि प्रमाणेन स्वरूपा अनवलम्बनाच्च । “जाय सच्चं नेयच्च” यास्
सर्वं नेतव्यं ज्ञातव्यमिति । ‘अहं पुण गोयमा’ अहं पुनर्गौतम । अस्मिन् ब्रह्मविषये
‘एवमाइस्त्वामि’ एव माख्यामि’ मासे पञ्चवेमि परस्वेमि मापे पक्षापयामि परूपयामि
“ एवं खलु रायगिहस्स नपरस्स ” एवं खलु राजगृहस्य नगरस्य “वहिया बेमार

उत्तिणे) बहुत गर्म रहता है । (से कहमेयं भंते ! एवं) तो हे भदन्त !
वैमार पर्वत के ब्रह्म के विषय में जैसा यह कथन अन्यतीर्थिकों का है
सो क्या वह ब्रह्म ऐसा ही है ? अर्थात् ऐसा उनका कथन सत्य है ?
इसके उत्तर में भगवान् गौतम से कहते हैं— (जं गं ते गोयमा !
अन्न उत्तिया एवमाइस्त्विति जाय) हे गौतम ! अन्यतीर्थिक लोगों ने
जो हम ब्रह्म के विषय में अपना ऐसा कथन प्रकट किया है सो (जे ते
एवमाइस्त्विति) जो वे ऐसा कहते हैं (मिच्छं ते एवमाइस्त्विति) वह
वे झूठा कहते हैं अर्थात् इस प्रकार का उनका कथन असत्य मिथ्या
है । इस कथन में मिथ्यात्व इसलिये है कि यह कथन विमंगलानपूर्वक
किया गया है । (अहं पुण गोयमा ! एवमाइस्त्वामि) हे गौतम ! मैं तो
इस ब्रह्म के विषय में ऐसा कहता हूँ (मासामि, पञ्चवेमि, परस्वेमि)
ऐसा मापण करता हूँ, ऐसा समझाता हूँ, ऐसी प्ररूपणा करता हूँ—कि

कहमेय भंते । एवं ’ तो हे भदन्त ! वैमार पर्वतना अन्नाशयना विषयमा
अन्यतीर्थिकानां आ के कथन छे ते शु सत्य छे ? त्वादे भट्टावीर प्रभु भौत-
भ स्वाभीने आ प्रभाजे अवाण आपे छे—“ जं गं ते गोयमा ! अन्न उत्तिया
एवमाइस्त्विति जाय ” हे गौतम ! अन्य तीर्थिकों के ते अन्नाशयना विषयमा
तेभनुं ओवु के कथन प्रकट कथुं छे “ जे ते एव माइस्त्विति ” तेओ ओवु
के कहे छे मिच्छं ते एवमाइस्त्विति ” ते तेभनुं कथन बूझु छे—तेभनुं ते कथन
मिथ्या छे आ कथनमा मिथ्यात्व के कारणे छे के ते कथन विमंगलान
पूर्वक करवामां आओनुं छे “ अहं पुण गोयमा ! एवमाइस्त्वामि ” हे गौतम !
ओ विषयमा हुं तो ओवु कहुं छु, “ मासामि पञ्चवेमि, परस्वेमि ” ओवु
आपणु कइ छु ओवु समझवु छु अने ओवी प्ररूपणा कइ छु के

પવ્વયસ્સ અદુરસામંતે ” વહિર્વેભારપર્વતસ્યાદુરસામન્તે નાતિદૂરે નાતિસમીપે
 इत्यर्थः “ एत्थणं महातवोवतीरप्पभवे नाम पासवणे पन्नत्ते ” अत्र खलु महातपो
 पतीरप्रभवो नामकप्रस्रवण निर्झरं प्रज्ञप्तम्. आतपइवातप उष्णता महांश्चासौ आतप-
 श्चेति महातपः महातपस्य तीर समीपमिति महातपोपतीरं तस्मिन् महातपोप-
 तीरे प्रभवः समुत्पत्तिर्यत्रासौ महातपोपतीरप्रभवो नाम प्रस्रवति = क्षरतीति
 प्रस्रवणं स्पन्दनः ‘ क्षरना ’ इति लोकप्रसिद्धं प्रज्ञप्त कथितम् तत् प्रस्रवणं कथं
 भूतम् तत्राह ‘ पच धनुसयाइं आयामविक्खंभेण ’ पञ्चधनुः शतानि आयामवि-
 ष्कंभेण दैर्घ्यविस्ताराभ्यां पञ्चधनुःशतप्रमाणकं प्रस्रवणमित्यर्थः ‘ णाणादुमखंड-
 मंडितउद्देसे ’ नानाद्रुमखण्डमण्डितो देशः—नानाद्रुमाणामनेकप्रकारकः खण्डः वन-
 खण्डः तेन मण्डितः सुशोभितः उद्देशः प्रान्तभागो यस्य स तथा अनेकविधवृक्ष
 राजिशोभिततटप्रान्तभाग इत्यर्थः ‘ सस्सिरिए ’ सश्रीकः शोभया युक्त इत्यर्थः

(एवं खलુ રાયગિહસ્સ નયરસ્સ વહિયા) રાજગૃહ નગર કે બાહિર વૈ-
 ભાર પર્વત કે ન અતિસમીપ ન અતિદૂર એસે ઉચિતસ્થાન મેં—(એત્થણં
 મહાતવોવતીરપ્પભવે નામં પાસવણે પન્નત્તે) “ મહાતપોપતીરપ્રભવ ” હસ
 નામ કા એક પ્રસ્રવણ-ક્ષરના કહા ગયા હૈ । વહુત અધિક ઉષ્ણતા કા
 નામ મહાતપ હૈ—જિસકી ઉત્પત્તિ મહા તપ કે પાસ હૈ—વહ (મહાતપોપ
 તીરપ્રભવ) હૈ । જો ક્ષરતા હૈ—ઉસકા નામ પ્રસ્રવણ-ક્ષરના હૈ । યહ
 ક્ષરણા (પચધનુસયાઈં આયામવિક્કંભેણ) લંવાઈ ચૌડાઈ મેં પાંચસૌ
 ૫૦૦ ધનુષ પ્રમાણ હૈ । (ણાણાદુમખંડમંડિય ઉદ્દેસે) નાનાવૃક્ષોં કે
 અનેક પ્રકાર કે જો ક્ષંડ-વનખંડ હૈ ઉસસે હસ ક્ષરને કા પ્રાન્તભાગ
 સુશોભિત રહતા હૈ । (સસ્સિરિય) યહ ક્ષરના શોભા સે યુક્ત હૈ ।
 (પાસાદીય) દેખનેવાલોં કા મન સદા હસકે અવલોકન સે હરાભરા

“ एवं खलु रायगिहस्स नयरस्स वहिया ” राजगृह नगरनी બહાર વૈભાર
 પર્વતની બહુ પાસે પણ નહીં અને બહુ દૂર પણ નહીં
 એવે સ્થાને “ एत्थ ण महातवोवतीरप्पभवे नाम पासवणे पन्नत्ते ”
 ‘ મહા તપોપતીરપ્રભવ ’ નામનું અરણ્ય છે. એટલે અતિશય ઉષ્ણતા.
 —એની ઉત્પત્તિ મહાતપની પાસે છે, તેને ‘ મહાતપોપતીર પ્રભવ ’ કહે છે.
 જે અરે છે તેને પ્રસ્રવણ (અરણ્ય) કહે છે. તે અરણ્ય “ પંચ ધનુ
 સયાઈં આયામવિક્કંભેણ ” તે અરણ્યની લંબાઈ પહોળાઈ ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણ છે
 “ ણાણા દુમખંડમંડિય ઉદ્દેસે ” વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષસમૂહોથી તે અરણ્યનો
 ઝિનારાનો ભાગ શોભે છે. “ સસ્સિરીય ” તે અરણ્ય સુંદર છે. “ પાસાદીય ”

‘પાસાદીપ’ પ્રાસાદિકા મન’ મસખતાપ્રધોતકત્વાત્ ‘દરસખિજ્જે’ દર્શનીયં
પુનઃ પુનર્દર્શનેડપિ નેપ્રત્યપ્તજનકત્વાત્ ‘અમિરુપે’ અમિરૂપઃ અતિરમણીયત્વાત્
‘પઢિરુપે’ પ્રતિરૂપ દર્શકજનસંતોષમનકત્વાત્ યથાદર્શ મસ્રવર્ણં વિધતે, ઉષ્ણ
તાકારણંવક્તિ—‘તત્થ ણં બહુવે ઉસિણજોણિયા’ સત્ત મહાશ્વે સ્વલુ બહુવોડ્ઝેકે
ઉષ્ણ યોનિકાઃ તેમઃ કાયાઃ ‘જીવાય’ જીવાશ્ચ ‘પોગ્ગલાય’ પુગ્ગલાશ્ચ ‘ઉવગ-
ત્તાપ’ ઉવગતયા જલરૂપેણ ‘વક્કમંતિ’ અષક્રામન્તિ—ઉત્પદ્યન્તે ‘વિત્તકમંતિ’
વ્યુત્ક્રામન્તિ વિનશ્યન્તિ કથિતમેષાર્થે વ્યત્પયેન દર્શયતિ ‘વયંતિ’ વ્યવર્તે
વિનશ્યન્તિ ‘ઉવચિજ્જન્તિ’ ઉત્પદ્યન્તે ‘તત્થહરિચે—વિ ય ણં સયાસમિઓ ઉસિણે
ઉસિણે આઠયાપ અમિનિસ્સવહ’ સદ્વચતિરિક્તે ચ સ્વલુ સદા નિરન્તરં સમિતઃ

ધન જાતા હૈ (દરિસખિજ્જે) ધાર ધાર દેસને પર મિ દેસને વાલે લોગો
કી આલોં કો વૃષ્ટિ નહીં મિલતી હૈં પેસા યહ દર્શનીય હૈ। (અમિરુપે)
અત્યન્ત રમણીય હોને સે યહ અમિરૂપ હૈ। (પઢિરુપે) દર્શક જનો
કો સતોષ કા જનક હોને સે યહ સરના પ્રતિરૂપ હૈ। હસ સરના કે
જલ મેં જો ઉષ્ણતા રહતી હૈં ઉસકા કારણ યહ હૈં કિ (તત્થ ણં બહુવે
ઉસિણ જોણિયા) ઉસ મહાશ્વ મેં અનેક ઉષ્ણયોનિક (જીવાય) જીવ
ઔર (પોગ્ગલાય) પુગ્ગલ (ઉવગત્તાપ) જલરૂપ સે (વક્કમંતિ) ઉત્પન્ન
હોતે રહતે હૈં। હસી કથિત અર્થકો વ્યત્પય કરકે દિસાતે હૈં (વયંતિ
ઉવચિજ્જન્તિ) વિનષ્ટ હોતે રહતે હૈં ઔર ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈં। (તત્થહ-
રિચે વિય ણં સયાસમિઓ ઉસિણે ઉસિણે આઠયાપ અમિનિસ્સવહ) બહ
શ્વ જય પૂર્ણ સર જાતા હૈં તથા ઉસમેં સે નિરંતર ઉષ્ણ અપૂકાય-જલ-

જેનાશ્ચ મનને તે શ્વ પ્રકુચિત કરે છે “દરિસખિજ્જે” તે એવું થયું
નીચ છે કે વાર વાર જેવા છતાં થઈકનાં નેત્રોને વૃષ્ટિ થતી નથી. “અમિ-
રુપે” અત્યન્ત રમણીય જોવાથી તે અનેકાયુ છે. “પઢિરુપે” દર્શકને
સતોષ આપનાર જોવાથી તે પ્રતિરૂપ છે તે ઉપજાના જળમાં જે ઉષ્ણતા
રહે છે તેનું કારણ એ છે કે “તત્થ ણં બહુવે ઉસિણજોણિયા ઉવગત્તાપ” તે
જળાશયમાં અનેક ઉષ્ણ યોનિક જીવાય પોગલા ચ” એવા અને પુગ્ગલ
“ઉવગત્તાપ” જળરૂપે “વક્કમંતિ” ઉત્પન્ન થતાં રહે છે “વિત્તકમંતિ”
વિનષ્ટ થતાં રહે છે, (જોજ કથિત અર્થને ઉક્તવાર્થને બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે)
“વયંતિ ઉવચિજ્જન્તિ” વિનષ્ટ થતાં રહે છે અને ઉત્પન્ન થતાં રહે છે “તત્થ
હરિચે વિ ય ણં સયાસમિઓ ઉસિણે ઉસિણે આઠયાપ અમિનિસ્સવહ” તે જળાશય
અધારે પૂરે પૂરે સરાઈ બાય છે ત્યારે તેમાંથી ગરમ-ઘરમ અપઝાય-જળ નિર-

તસ્માત્ નિર્ઘરાત્ ઉણાઃ ઉણ્ણોડપ્કાયઃ અભિનિસ્રવતિ. તસ્માત્ પ્રસ્રવણાત્ સર્વદૈવ
અત્યુણ્ણં જલં પ્રસ્રવતીતિ ‘એસણં ગોયમા’ એતત્ સ્વલુ હે ગૌતમ ! “મહાતવોવ-
તીરપ્પભવે પાસવણે” મહાતપોપતીરપ્રભવં પ્રસ્રવણમ્ અસ્તિ । પ્રકરણાર્થમુપસંહન્નાહ
“એસણં ગોયમા” એપ સ્વલુ હે ગૌતમ ! “મહાતવોવતીરપ્પભવસ્સ પાસવણસ્સ
અદ્દે પન્ને” મહાતપોપતીરપ્રભવસ્ય પ્રસ્રવણસ્યાર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ અન્વર્થનામકથિતમ્ ।
સેવં ભંતે સેવં ભંતે” તદેવમ્-ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! હે ભદન્ત ! અસ્મિન્ ઉદ્દે-
શકે યદેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્ એવમેવ સત્યમેવ આપ્તસ્ય ભવતો વાક્યસ્ય યથા-
ર્થત્વાત્ અન્યતીર્થિકાનામનાપ્તત્વેન તદીયવાક્યસ્ય તથા ત્વાત્દ્વિરુક્તિર્ભવતિ
આદરાતિશયજનિકા ‘ત્તિ ભગવં ગોયમં સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ્ નમંસહ’

બાહર નિકલતા રહતા હૈ । (એસ ણં ગોયમા । મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસ-
વણે) હસ પ્રકાર સે હે ગૌતમ યહ (મહાતપોપતીરપ્રભવ) દ્ધરના હૈ ।
પ્રકરણાર્થ કા ઉપસંહાર કરતે હુએ ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈ-હે ગૌત-
મ ! હસ પ્રકાર કા (મહાતપોપતીરપ્રભવ) દ્ધરના હૈ (સેવં ભંતે ! સેવં
ભંતે ! હે ભદન્ત ! હસ ઉદ્દેશક મૈં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા વહ એસા
હી હૈ અર્થાત્-સત્ય હી હૈ, દો વાર જો ગૌતમ ને એસા કહા હૈ ઉસકા
કારણ ગૌતમ કા પ્રશ્ન મૈં આદરાતિશય હૈ । જિસમૈં અતિશય આદર
કા ભાવ હોતા હૈ વહ પ્રાયઃઉનકે વિષય મૈં એક હી વાક્ય કા દો વાર
પ્રયોગ કર દિયા કરતા હૈ । હસીલિયે (સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !) એસા
દો વાર એક હી વાક્ય કા પ્રયોગ કિયા હૈ (ત્તિ) હસ પ્રકાર કહ કર
(ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ્, નમંસહ) ભગવાન્ ગૌતમ
ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રશ્ન કો વંદના કી, નમસ્કાર કિયા । વંદના

તર બહાર નીકળ્યા કહે છે, “એસણ ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસવણે”
હે ગૌતમ ! ‘મહાતપોપતીર પ્રભાવ’ ઝરણાનું આવું સ્વરૂપ છે આ પ્રકરણ
ના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં લગવાન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે “હે ગૌત-
મ ! આ પ્રકારનું મહાતપોપતીર પ્રભવ” ઝરણુ છે.” સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ”
હે ભદન્ત ! આ ઉદ્દેશકમાં આપે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે. બે વાર એમ કહે-
વાનું કારણ પ્રભુપ્રત્યે ગૌતમ સ્વામીનો અતિશય આદર ભાવ છે જેનો જેના
પ્રત્યે અતિશય હોય છે તે સામાન્ય રીતે (આદરણીય વ્યક્તિના) વિષયમાં
એક જ વાક્યનો બે વાર પ્રયોગ કર્યા કહે છે. છેથીજ “સેવં ભંતે ! સેવં
ભંતે ! ” એવો પ્રયોગ બે વાર કરવામાં આવ્યો છે. “ત્તિ” આ પ્રમાણે કહીને
“ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ્ નમંસહ” લગવાન ગૌતમે શ્રમણ

‘પાસાદીપ’ પ્રાસાદિક’ મનઃ પ્રસન્નતાપ્રયોત્કત્વાત્ ‘દરસણિજ્ઞે’ દર્શનીયઃ
 પુનઃ પુનર્દર્શનેડપિ મેષમૃત્યુવ્રજનકત્વાત્ ‘અમિરુચે’ અમિરુપઃ અતિરમણીયત્વાત્
 ‘પદ્મિરુચે’ પ્રતિરુપઃ દર્શકજનસતોપબનકત્વાત્ एतादृશं પ્રસવર્ણ વિધતે, ઉષ્ણ
 તાકારગવક્તિ—‘તત્ત્વ ણં બહુચે ઉસિણજોણિયા’ સપ્ર મહાહરદે સ્વલ્પ બહુવોડનેકે
 ઉષ્ણ યોનિકાઃ સેઝઃ કાયાઃ ‘જીવાય’ જીવાશ્ચ ‘પોગલાય’ પુત્રલાશ્ચ ‘ઉદગ
 ત્તાપ’ ઉદગતયા જલરૂપેણ ‘વક્ષમંતિ’ અષક્રામન્તિ—ઉત્પદ્યતે ‘વિરક્ષમંતિ’
 વ્યુત્ક્રામન્તિ વિનશ્યન્તિ કથિતમેવાર્થે વ્યત્યયેન દર્શયતિ ‘ચર્યંતિ’ વ્યવર્તે
 વિનશ્યન્તિ ‘વચચિજ્ઞંતિ’ ઉત્પદ્યન્તે ‘તલ્લ્લહરિચે—વિ ય ણ સયાસમિમો ઉસિણે
 ઉસિણે આડયાપ અમિનિસ્સવહ’ તદ્વચતિરિક્તે ચ સ્વલ્પ સદા નિરન્તરં સમિતઃ

બન જાતા હૈ (દરિસણિજ્ઞે) બાર બાર દેઘને પર મિ દેઘને બાહે લોગો
 બી આલ્હો કો તુપ્તિ મહીં મિલતી હૈં એસા યહ દર્શનીય હૈ। (અમિરુચે)
 અત્યન્ત રમણીય હોને સે યહ અમિરુપ હૈ। (પદ્મિરુચે) દર્શક જનો
 કો સતોષ કા જનક હોને સે યહ હરના પ્રતિરુપ હૈ। હસ હરના કે
 જલ મેં જો ઉષ્ણતા રહતી હૈ ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ (તત્ત્વ ણં બહુચે
 ઉસિણ જોણિયા) હસ મહાહરદ મેં અનેક ઉષ્ણયોનિક (જીવાય) જીવ
 ઔર (પોગલાય) પુત્રલ (ઉદગત્તાપ) જલરુપ સે (વક્ષમંતિ) ઉત્પદ્ય
 હોતે રહતે હૈં। હસી કથિત અર્થકો વ્યત્યય કરકે વિસ્તાતે હૈં (ચર્યંતિ
 વચચિજ્ઞંતિ) વિનષ્ટ હોતે રહતે હૈં ઔર ઉત્પદ્ય હોતે રહતે હૈં। (તલ્લ્લહરિ
 ચે) વિધર્ણ સયાસમિમો ઉસિણે ઉસિણે આડયાપ અમિનિસ્સવહ) વહ
 હદ જમ પૂર્ણ બર જાતા હૈ તય ઉસમેં સે નિરંતર ઉષ્ણ અપૂકાય-જલ-

ભેનાસ્ત્મ મનને તે વધુ પ્રચુચિત કરે છે “દરિસણિજ્ઞે” તે એવું દર્શ
 નીય છે કે વાર વાર એવા છતાં દર્શકનાં નેત્રોને તુપ્તિ થતી નથી. “અમિ-
 રુચે” અત્યન્ત રમણીય હોવાથી તે જાનોયું છે “પદ્મિરુચે” દર્શકને
 સતોષ આપનાર હોવાથી તે પ્રતિરૂપ છે તે બરણના જળમાં જે ઉષ્ણતા
 રહે છે તેવું કારણ એ છે કે “તત્ત્વ ણં બહુચે ઉસિણજોણિયા તેષકાપાપ” તે
 જળાશયમાં અનેક ઉષ્ણ યોનિક જીવાય પોગલાય ચ” એવા અને પુત્રલ
 “ઉદગત્તાપ” જળરૂપે “વક્ષમંતિ” ઉત્પદ્ય થતાં રહે છે “વિરક્ષમંતિ”
 વિનષ્ટ થતાં રહે છે, (એજ કથિત આજને ઉક્તાર્થને બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે)
 “ચર્યંતિ વચચિજ્ઞંતિ” વિનષ્ટ થતાં રહે છે અને ઉત્પદ્ય થતાં રહે છે “તલ્લ
 હરિચે વિ ય જં સયા સમિમો ઉસિણે ઉસિણે આડયાપ અમિનિસ્સવહ” તે જળાશય
 અંધારે રૂંદે પડે બરાબ બાથ છે ત્યારે તેમાંથી અરમ-અરમ અપઝાથ-જળ નિર-

તસ્માત્ નિર્ઘરાત્ ઉષ્ણઃ ઉષ્ણોઽપ્કાયઃ અભિનિસ્રવતિ. તસ્માત્ પ્રસ્રવણાત્ સર્વદૈવ
અત્યુષ્ણં જલં પ્રસ્રવતીતિ 'એસણં ગોયમા' એતત્ સ્વલ્પ હે ગૌતમ ! "મહાતવોવ-
તીરપ્પભવે પાસવણે" મહાતપોપતીરપ્રભવં પ્રસ્રવણમ્ અસ્તિ । પ્રકરણાર્થમુપસંહન્નાહ
"એસણં ગોયમા" એપ સ્વલ્પ હે ગૌતમ ! "મહાતવોવતીરપ્પભવસ્સ પાસવણસ્સ
અટ્ટે પન્નતે" મહાતપોપતીરપ્રભવસ્ય પ્રસ્રવણસ્યાર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ અન્વર્થનામકથિતમ્ ।
સેવં ભંતે સેવં ભંતે" તદેવમ્-ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! હે ભદન્ત ! અસ્મિન્ ઉદ્દે-
શકે યદેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્ એવમેવ સત્યમેવ આપ્તસ્ય ભવતો વાક્યસ્ય યથા-
ર્થત્વાત્ અન્યતીર્થિકાનામનાપ્તત્વેન તદીયવાક્યસ્ય તથા ત્વાત્દ્વિરુક્તિર્ભવતિ
આદરાતિશયજનિકા 'ત્તિ ભગવં ગોયમં સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમસહ'

બાહર નિકલતા રહતા હૈ । (એસ ણં ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસ-
વણે) હિસ પ્રકાર સે હે ગૌતમ યહ (મહાતપોપતીરપ્રભવ) ઘરના હૈ ।
પ્રકરણાર્થ કા ઉપસંહાર કરતે હુએ ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈ-હે ગૌત-
મ ! હિસ પ્રકાર કા (મહાતપોપતીરપ્રભવ) ઘરના હૈ (સેવં ભંતે ! સેવં
ભંતે ! હે ભદન્ત ! હિસ ઉદ્દેશક મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા વહ એસા
હી હૈ અર્થાત્-સત્ય હી હૈ, દો બાર જો ગૌતમ ને એસા કહા હૈ ઉસકા
કારણ ગૌતમ કા પ્રશ્ન મેં આદરાતિશય હૈ । જિસમેં અતિશય આદર
કા ભાવ હોતા હૈ વહ પ્રાયઃઉનકે વિષય મેં એક હી વાક્ય કા દો બાર
પ્રયોગ કર દિયા કરતા હૈ । હિસીલિયે (સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ।) એસા
દો બાર એક હી વાક્ય કા પ્રયોગ કિયા હૈ (ત્તિ) હિસ પ્રકાર કહ કર
(ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ, નમસહ) ભગવાન્ ગૌતમ
ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રશ્ન કો વંદના કી, નમસ્કાર કિયા । વંદના

તર બહાર નીકળ્યા કરે છે, "એસણં ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસવણે"
હે ગૌતમ ! "મહાતપોપતીર પ્રભવ" અરણુનું આલુ સ્વરૂપ છે આ પ્રકરણુ
ના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે "હે ગૌત-
મ ! આ પ્રકારનું મહાતપોપતીર પ્રભવ" અરણુ છે, "સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !"
હે ભદન્ત ! આ ઉદ્દેશકમા આપે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે. જે વાર એમ કહે-
વાનું કારણ પ્રભુપ્રત્યે ગૌતમ સ્વામીનો અતિશય આદર ભાવ છે જેનો જેના
પ્રત્યે અતિશય હોય છે તે સામાન્ય રીતે (આદરણીય વ્યક્તિના) વિષયમાં
એક જ વાક્યનો જે વાર પ્રયોગ કર્યા કરે છે. છેથીજ "સેવં ભંતે ! સેવં
ભંતે !" એવો પ્રયોગ જે વાર કરવામા આવ્યો છે. "ત્તિ" આ પ્રમાણે કહીને
"ભગવં ગોયમે સમણં ભગવ મહાવીર વંદહ નમસહ" ભગવાન્ ગૌતમે શ્રમણુ

‘પાસાદીપ’ ગ્રાસાદિકઃ મનઃ પ્રસન્નતાપ્રધોતકરવાત્ ‘દરસિજ્જે’ દર્શનીયઃ
 પુનઃ પુનર્દર્શનેડપિ મેષ્વૃત્ત્યજનકતાત્ ‘અમિરુચે’ અમિરૂપઃ અતિરમણીયત્વાત્
 ‘પદ્ધિરુચે’ પ્રતિરૂપઃ દર્શકમનસંતોષમનકત્વાત્ યથાશ્ચ પ્રસવર્ણં વિધતે, ઉષ્ણં
 તાકારણંવક્તિ—‘તત્થ ણં વહ્થે ઉસિણ્ણોખિયા’ તથા મહાહથે સ્વલ્લ વહ્થોડ્ઠનેકે
 ઉષ્ણ યોનિકાઃ તેમઃ કાયા ‘ઝીવાય’ જીવાય ‘પોગ્ગલાય’ પુદ્ગલાય ‘ઉદગ
 ત્તાય’ ઉદગતયા ખસરૂપેણ ‘વક્કમંતિ’ અવક્રામન્તિ—ઉત્પદ્યન્તે ‘વિઝ્ઞમંતિ’
 વ્યુત્ક્રામન્તિ વિનશ્યન્તિ કથિતમેવાર્થે વ્યસ્યયેન દર્શયતિ ‘વયંતિ’ વ્યવન્તે
 વિનશ્યન્તિ ‘ઉવચિજ્જંતિ’ ઉત્પદ્યન્તે ‘તલ્લહરિચે—વિ ય ણ સયાસમિઓ ઉસિણે
 ઉસિણે આડયાપ અમિનિસ્સવહ’ તદ્વપતિરિચ્છે ચ સ્વલ્લ સદા નિરન્તરં સમિતઃ

ધન જાતા હૈ (દરિસિજિજ્જે) ઘાર ઘાર દેસ્વને પર મિ દેસ્વને ઘાટે લોગો
 કી આલ્હો કો છપ્પિ નહોં મિલતી હૈ પેસા યહ્ દર્શનીય હૈ । (અમિરુચે)
 અત્યન્ત રમણીય હોને સે યહ્ અમિરૂપ હૈ । (પદ્ધિરુચે) દર્શક જનો
 કો સતોષ કા જનક હોને સે યહ્ શરના પ્રતિરૂપ હૈ । હસ શરના કે
 જલ મેં જો ઉષ્ણતા રહતી હૈ ઉસકા કારણ યહ્ હૈ કિ (તત્થ ણં વહ્થે
 ઇસિણ જોણિયા) ઉસ મહાહથ મેં અનેક ઉષ્ણયોનિક (જીવાય) જીવ
 ઔર (પોગ્ગલાય) પુદ્ગલ (ઉદગત્તાય) જલરૂપ સે (વક્કમંતિ) ઉત્પન્ન
 હોતે રહતે હૈ । હસી કથિત અર્થકો વ્યસ્યય કરકે દિશ્વાતે હૈ (વયંતિ
 ઉવચિજ્જંતિ) વિનષ્ટ હોતે રહતે હૈ ઔર ઉત્પદ્ય હોતે રહતે હૈ । (તલ્લહ
 રિચે વિયણ સયાસમિઓ ઉસિણે ઉસિણે આડયાપ અમિનિસ્સવહ) વહ
 હથ જય પૂર્ણ મર જાતા હૈ તથ ઇસમેં સે નિરંતર ઉષ્ણ અપ્રકાપ-જલ-

ભોનાશના મનને તે બધુ પ્રકુચિત કરે છે “દરિસિજિજ્જે” તે બેબુ દર્શ
 નીય છે કે વાર વાર ભેવા છતાં દર્શકનાં નેત્રોને તુષિ થતી નથી. “અમિ
 રુચે” અત્યન્ત રમણીય હોવાથી તે બનેાણુ છે “પદ્ધિરુચે” દર્શકોને
 સતોષ આપનાર હોવાથી તે પ્રતિરૂપ છે તે જરણાના જ્ઞામાં છે ઉષ્ણતા
 રહે છે તેનુ કારણુ બે છે કે “તત્થળં વહ્થે ઇસિણ્ણોખિયા વેઠકાપાપ” તે
 જ્ઞાણશયમા અનેક ઉષ્ણ યોનિક જીવાય પોગાલાય” એવો અને પુદ્ગો
 “ઉદગત્તાય” જ્ઞાણે “વક્કમંતિ” ઉત્પન્ન થતા રહે છે, “વિઝ્ઞમંતિ”
 વિનષ્ટ થતા રહે છે, (એજ કથિત અર્થને ઉત્પદ્યન્તે બતાવતા સૂત્રકાર કહે છે)
 “વયંતિ વચ્ચિજ્જંતિ” વિનષ્ટ થતાં રહે છે અને ઉત્પન્ન થતાં રહે છે “તલ્લ
 હરિચે વિ ય ણ સયાસમિઓ ઇસિણે ઇસિણે આડયાપ અમિનિસ્સવહ” તે જ્ઞાણય
 બ્યારે પૂરે પૂરે અરણ્ય બાંધ છે ત્યારે તેમાંથી મરમ-આમ અપકાપ જા નિર-

તસ્માત્ નિર્જરાત્ ઉબ્બઃ ઉબ્બોડપ્પકાયઃ અભિનિસ્રવતિ. તસ્માત્ પ્રસ્રવણાત્ સર્વદૈવ
અત્યુબ્બં જલં પ્રસ્રવતીતિ ‘એસણં ગોયમા’ એતત્ સ્વહુ હે ગૌતમ ! “મહાતવોવ-
તીરપ્પભવે પાસવણે” મહાતપોપતીરપ્રભવં પ્રસ્રવણમ્ અસ્તિ । પ્રકરણાર્થમુપસંહન્નાહ
“એસણં ગોયમા” એપ સ્વહુ હે ગૌતમ ! “મહાતવોવતીરપ્પભવસ્સ પાસવણસ્સ
અટ્ટે પન્નત્તે” મહાતપોપતીરપ્રભવસ્ય પ્રસ્રવણસ્યાર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ અન્વર્થનામકથિતમ્ ।
સેવં ભંતે સેવં ભંતે” તદેવમ્-ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! હે ભદન્ત ! અસ્મિન્ ઉદ્દે-
શકે યદેવાનુપ્રિયેણ કથિતં તત્ એવમેવ સત્યમેવ આપ્તસ્ય ભવતો વાક્યસ્ય યથા-
ર્થત્વાત્ અન્યતીર્થિકાનામનાપ્તત્વેન તદીયવાક્યસ્ય તથા ત્વાત્દિરુક્તિર્ભવતિ
આદરાતિશયજનિકા ‘ત્તિ ભગવં ગોયમં સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમંસહ’

બાહર નિકલતા રહતા હૈ । (એસ ણં ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસ-
વણે) હસ પ્રકાર સે હે ગૌતમ યહ (મહાતપોપતીરપ્રભવ) દ્ધરના હૈ ।
પ્રકરણાર્થ કા ઉપસંહાર કરતે હુએ ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈ-હે ગૌત-
મ ! હસ પ્રકાર કા (મહાતપોપતીરપ્રભવ) દ્ધરના હૈ (સેવં ભંતે ! સેવં
ભંતે ! હે ભદન્ત ! હસ ઉદ્દેશક મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા વહ એસા
હી હૈ અર્થાત્-સત્ય હી હૈ, દો વાર જો ગૌતમ ને એસા કહા હૈ ઉસકા
કારણ ગૌતમ કા પ્રશ્ન મેં આદરાતિશય હૈ । જિસમેં અતિશય આદર
કાં ભાવ હોતા હૈ વહ પ્રાયઃઉનકે વિષય મેં એક હી વાક્ય કા દો વાર
પ્રયોગ કર દિયા કરતા હૈ । હસીલિયે (સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !) એસા
દો વાર એક હી વાક્ય કા પ્રયોગ કિયા હૈ (ત્તિ) હસ પ્રકાર કહ કર
(ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ, નમંસહ) ભગવાન્ ગૌતમ
ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રશ્ન કો વંદના કી, નમસ્કાર કિયા । વંદના

તર બહાર નીકળ્યા કરે છે, “એસણં ગોયમા ! મહાતવોવતીરપ્પભવે પાસવણે”
હે ગૌતમ ! “મહાતપોપતીર પ્રભવ” અરણ્ણાનું આવુ સ્વરૂપ છે આ પ્રકરણ
ના અર્થના ઉપસંહાર કરતાં લગવાન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે “હે ગૌત-
મ ! આ પ્રકારનું મહાતપોપતીર પ્રભવ” અરણ્ણ છે, “સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !”
હે ભદન્ત ! આ ઉદ્દેશકમા આપે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે બે વાર એમ કહે-
વાનું કારણ પ્રભુપ્રત્યે ગૌતમ સ્વામીનો અતિશય આદર ભાવ છે જેનો જેના
પ્રત્યે અતિશય હોય છે તે સામાન્ય રીતે (આદરણીય વ્યક્તિના) વિષયમાં
એક જ વાક્યનો બે વાર પ્રયોગ કર્યા કરે છે છેથીજ “સેવં ભંતે ! સેવં
ભંતે !” એવો પ્રયોગ બે વાર કરવામા આવ્યો છે. “ત્તિ” આ પ્રમાણે કહીને
“ભગવં ગોયમે સમણં ભગવ મહાવીર વંદહ નમંસહ” લગવાન્ ગૌતમે શ્રમણ

इति मगवान् गौतमः भ्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्य-
त्वा च सपमेन सपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ १२ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-भगवच्छ्रम - प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकवि-
तल्लसितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक- बादिमानमर्दक-
श्रीशाह छत्रपतिकोल्हापुररामप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य ' पद्मसूचित-
कोल्हापुररामगुरु-बालप्रवचनारि-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री
धासीलालप्रतिविरचिता श्री मंगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां द्वितीयशतकस्य पञ्चमोद्देशक समाप्तः

नमस्कार कर फिर वे समय और तप से आत्मा को आश्रित करते हुए
अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १५ ॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीधासीलालप्रतिवि-
रचित श्रीमंगवतीसूत्र की प्रमेयचन्द्रिका-व्याख्या के
पाँचवां उद्देशक समाप्तः ॥ १-५ ॥

भगवान् महावीरने व इष्टा करी, नमस्कार करी व इष्टा नमस्कार करीने, सबस
अने तपशी आत्माने आश्रित करत। येताने स्थाने बसली गया ॥ १५ ॥

जैनशास्त्र श्री धासीलालप्रवचन महाशय हुत भगवती सूत्रनी प्रिचन्द्रिका
व्याख्याना जीव शतकना पञ्चमो-उद्देशो समाप्त भवे।

‘उत्पन्नसंसर्ग’ उत्पन्नसंशयः वक्ष्यमाणविषये विशेषवाञ्छायुक्तः । ‘उत्पन्न-
कोऊहल्ले’ उत्पन्नकुतूहलः स्वकृतप्रश्नस्योत्तरश्रवणे विशेषात्सुक्ययुक्तः ।
‘संजायसद्’ संजातश्रद्धः-स्वपृष्टतत्त्वनिर्णये विशेषतर वाञ्छायुक्तः । ‘संजा-
यसंसर्ग’ संजातसंशयः-विशेषतरपूर्वोक्तवाञ्छायुक्तः, ‘संजायकोऊहल्ले’
संजातकुतूहलः-विशेषतरात्सुक्य युक्तः, ‘समुत्पन्नसद्’ समुत्पन्नश्रद्धः-विशे-
षतमेन सर्वप्रकारेण तत्त्वनिर्णयात्मकवाञ्छायुक्तः । ‘समुत्पन्नसंसर्ग’ समुत्प-

जब तत्त्वनिर्णयवाञ्छारूप श्रद्धाका स्वरूप उनके प्रकट हो गया तब वे
उत्पन्नश्रद्ध कहलाये । “उत्पन्नसंसर्ग” वक्ष्यमाण विषय में वे विशेष
वाञ्छा से युक्त थे इसलिये वे उत्पन्नसंशय थे और उन्हें अपने द्वारा
कृत प्रश्न के उत्तर को सुननेमें विशेषरूप से औत्सुक्य भाव बढ़ गया था
इसलिये वे उत्पन्नकुतूहल थे । संजातश्रद्ध इन्हें इसलिये कहा गया है कि
अपने द्वारा पूछे गये तत्त्वोंके निर्णय करनेमें इन्हें विशेषतररूपसे वाञ्छा
उत्पन्न हो गई थी । संजातसंशय इन्हें इसलिये कहा गया है कि जीवा-
दिक पदार्थों के निर्णय करने की वाञ्छा इनके चित्तमें पहिलेकी अपेक्षा
अब विशेषतररूप से उत्पन्न हो चुकी थी, और इसी कारण उसके
निर्णयको सुननेका औत्सुक्यभाव पहिले की अपेक्षा अब विशेषतर-
रूपमें जाग्रत हो रहा था । समुत्पन्नश्रद्ध इन्हें इस कारण कहा गया है
कि इन्हें तत्त्वनिर्णय करनेकी जो वाञ्छा अब उत्पन्न हुई थी वह विशेष-
तमरूपमें हुई थी वह सामान्य, या विशेष, या विशेषतररूपसे अब नहीं

इप श्रद्धानुं, स्वइप तेमना चित्तमां प्रकट थयु ल्यारे तेओ उत्पन्नश्रद्ध थया.
“उत्पन्नसंसर्ग” उपर द्दर्शावेदी भावतमा तेओ विशेष वांछावाणा उता ते
कारणु तेमने “उत्पन्नसंशय” कहेला छे अने तेमने पोते पूछेला प्रश्नोना उत्तर
सांभलवानी विशेषइपे उत्सुकता उती तेथी तेमने “उत्पन्नकुतूहल” कहेला छे
तेमने “संजातश्रद्ध” कहेवानुं कारणु ओ छे के पोते पूछेलां तत्त्वोना निर्णय
करवानी वाछा तेमनामा अधिकतर प्रमाणुमां उत्पन्न थछ उती तेमने “संजात
संशय” कहेवानु कारणु ओ छे के अवादिक् पदार्थोना निर्णय करवानी अखिलाषा
तेमना चित्तमा पडेला करतां हवे अधिकतर प्रमाणुमां उत्पन्न थछ यूझी उती
अने ओव कारणु ते प्रश्नोना उत्तर सांभलवानी उत्सुकता हवे पडेला करतां
पणु अधिकतर प्रमाणुमां जाग्रत थछ उती तेमने “समुत्पन्नश्रद्ध” कहेवानु कारणु
ओ छे के तेमना चित्तमा तत्त्वनिर्णय करवानी ओ वांछा अत्यारे उत्पन्न थछ
उती ते विशेषतम (सौथी विशेष) इपे उत्पन्न थछ उती- ते हवे सामान्य

इति भगवान् गौतमः धर्मं भगवन् महावीर वन्दते नमस्यति चन्द्रित्वा नमस्य
त्वा च संयमेन तपसा आत्मान भावयन् विहरतीति ॥ १२ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु - प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकछि-
सखलितकथापात्रापर-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक- वादिमानमर्दक-
श्रीश्राद्ध उग्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य ' पद्मभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालग्रन्थारि-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री
पासीलालप्रतिविरचिता श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकास्यायां
व्याख्यायां द्वितीयप्रतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः

नमस्कार कर फिर ये समय और तप से आत्मा को भावित करते हुए
अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १५ ॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीपासीलालप्रतिविर-
चित श्रीभगवतीसूत्र की प्रमेयचन्द्रिका-व्याख्या के
पाँचवा उद्देशक समाप्तः ॥१-५॥

भगवान् महावीरने व इच्छा करी, नमस्कार कर्या व इच्छा नमस्कार करीने, संयम
अने तपशी आत्माने भावित करवा पोताने स्थाने ऐसी गवा ॥ १५ ॥

जैनशास्त्र श्री पासीलाल भट्टाचार्य द्वारा भगवती सूत्र की प्रमेयचन्द्रिका
व्याख्याना जीव्य शतकना पथमे-उद्देशे समाप्त भये।

॥ अथ द्वितीयशतके षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

तत्र षष्ठोद्देशके संक्षेपतो विचारणीया विषया इमे. तथाहि—भाषा अवधारणीया वा नवेति प्रश्नो गौतमस्य, अवधारणीया भाषा इति भगवत उत्तरम्. भाषाविषये प्रज्ञापना सूत्रस्य भाषा निर्णायकं भाषापदं नेतव्यमिति तत्र भाषापद-विचार इति ॥

द्वितीयशतकीयपञ्चमोद्देशकस्यान्ते परतीर्थिका मिथ्याभाषिण इत्युक्तम् मिथ्यभाषित्वं सत्यभाषित्वञ्च भाषामन्तरेण न संभवति अतः स्वरूपनिरूपणाय षष्ठ उद्देशकः प्रारभ्यते. तदनेन सम्बन्धेनायातस्य षष्ठोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम् “से पूर्णं भंते” इत्यादि ।

—द्वितीय शतक का छठा उद्देशक प्रारंभ—

—इस छठे उद्देश के विषयों का संक्षिप्त विवरण—

भाषा अवधारणी “पदार्थ के स्वरूप का निर्णय करने वाली” है कि नहीं ऐसा गौतम का प्रश्न, इस पर प्रभुका उत्तर हां भाषा अवधारणी है। भाषा के विषय में प्रज्ञापना सूत्र का भाषापद जानना चाहिये क्यों कि उसमें भाषा का विचार है ऐसा कथन ।

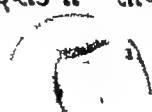
द्वितीयशतक के अन्त में (परतीर्थिक मिथ्याभाषी है) ऐसा कहा गया है सो मिथ्याभाषित्व और सत्यभाषित्व भाषा के बिना नहीं जाना जा सकता है। अतः भाषा के स्वरूपको निरूपण करने के लिये यह छठे उद्देशक सूत्रकार प्रारंभ करते हैं। इस तरह से पांचवें उद्देशक के साथ इस छठे उद्देशक का सम्बन्ध है। इस सम्बन्ध से आये हुए

भील शतकना छठ्ठा उद्देशकनो प्रारंभ

—छठ्ठा उद्देशकमां आवता विषयेन संक्षिप्त विवरण—

“भाषा अवधारणी (पदार्थना स्वरूपनु निर्णय करानार) छे के नहीं ओवे। गौतम स्वाभीनो प्रश्न-प्रभुनो उत्तर, ” हा, भाषा अवधारणी छे, भाषा ना विषयनु निरूपण प्रज्ञापना सूत्रना “भाषापद” भा कर्था प्रमाणे समजवुं, ओवुं प्रभुनुं कथन.

भील शतकना पांचमां उद्देशकने अन्ते “परतीर्थिक मिथ्याभाषी छे, ” ओम कडेवांमां आयुं छे. ते मिथ्याभाषित्व अने सत्यभाषित्व भाषा बिना भाषी शकतां नथी तेथी भाषाना स्वरूपनु निरूपण करवा भाटे सूत्रकारे आ छठ्ठा उद्देशक शङ् कर्था छे, पांचमां उद्देशकनी साथे छठ्ठा उद्देशकनो ओ प्रश्न.

મૂલ્ય—સે ણૂર્ણ મંતે ! મન્નામિ ઇતિ ઓહારિણી ભાસા
 યવ ભાસાપદ માણિયવ્વ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

છાયા—તત્ત્વ સ્વલ્પ નૂન મદન્ત ! મન્યે ઇતિ અવધારિણી માપા એવં માપાણં
 મણિતવ્યમ્ ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

ટીકા—“ સે ણૂર્ણ મંતે ” અર્થ નૂન સ્વલ્પ મદન્ત ! અથ ‘ સે ’ શબ્દઃ અથ
 શબ્દવાચકઃ સ ચ વાચ્યમારમ્મબોધકઃ, નૂનમિતિ પદમ્ ઉપમાનાડવધારક
 તર્કમમ્મદેતુષ્ણ અર્થેષુ વિધતે તદિદ્ નૂન શબ્દોડવધારણેડર્થે વિધતે ‘ મંતે ’ ઇતિપદમ્

હસ છદે ઉદ્દેશક કા યહ પ્રથમ સુત્ર હૈ—(સે ણૂર્ણ મંતે) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે ણૂર્ણ મંતે ! મન્નામિ ઇતિ ઓહારિણી ભાસા) હૈ
 મદન્ત ! (મૈં એસા માનતા હુ) યહ માપા અવધારિણી માપા હૈ ક્યા !
 (યવં ભાસાપદ માણિયવ્વ) હસ પ્રકાર હસકે જાનને કે લિયે પ્રજ્ઞાપના
 કે માપાપદ કો કહના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—જિસકે દ્વારા અર્થ કા બોધ હોતા હૈ વહ માપા હૈ । તાત્પર્ય
 કહને કા યહ હૈ કિ પદાર્થવિષયક જ્ઞાન જિસ કે દ્વારા ઉત્પન્ન હોતા
 હૈ—પદાર્થ કે જ્ઞાન કરાને મૈં બો કારણ હોતી હૈ વહ માપા હૈ । શબ્દાર્થ
 વિષયક જ્ઞાન માપા સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા છોક વ્યવહાર મી
 માપા સે હી ચલ્લતા હૈ (માપ્યતે ઇતિ માપા) જો પોલી જાવે વહ માપા
 હૈ । શબ્દ રૂપ સે પરિણમિત હુઈ તથા શબ્દરૂપ સે બાહર નિકાલી જો

રેના સંબંધ છે, આ સંબંધપૂર્વકના આ છટ્ટા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ
 પ્રમાણે છે—“ સે ણૂર્ણ મંતે ! ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે ણૂર્ણ મંતે ! મન્નામિ ઇતિ ઓહારિણી ભાસા) હૈ મદન્ત !
 હુ એવું માનું છું, ” શું આ ભાષા અવધારિણી ભાષા છે ? (યવ માણવ
 માણિયવ્વ) આ વિષયને બહુવા માટે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું ભાષાપદ છેવેતું બોધ્યું,

ટીકાર્થ—એના દ્વારા અર્થના બોધ થાય તે ભાષા છે છેવેતાનું વાતપર
 એ છે કે પદાર્થ વિવેનું જ્ઞાન એના દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે—પદાર્થનું રૂપન કે-
 વવાણું જે મહદરૂપ થાય છે તે ભાષા છે, શબ્દાર્થ વિષયક જ્ઞાન ભાષા દ્વારા
 થાય છે, તથા લોકવ્યવહાર પણ ભાષાથી જ ચાલે છે—(માપ્યતે ઇતિ માપા)
 બહુવામાં આવે છે તે ભાષા છે શબ્દ રૂપે પરિણમિત થયેલી તથા શબ્દ
 રૂપે બહાર આવે છે દ્રવ્યસદૃતિ છે તેનું નામ ભાષા છે, આવે તેના પદાર્થ

॥ अथ द्वितीयशतके पण्डोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

तत्र पण्डोद्देशके संक्षेपतो विचारणीया विषया इमे. तथाहि—भाषा अवधारणीया वा नवेति प्रश्नो गौतमस्य, अवधारणीया भाषा इति भगवत उत्तरम्. भाषाविषये प्रज्ञापना सूत्रस्य भाषा निर्णायकं भाषापदं नेतव्यमिति तत्र भाषापद-विचार इति ॥

द्वितीयशतकीयपञ्चमोद्देशकस्यान्ते परतीर्थिका मिथ्याभाषिण इत्युक्तम् मिथ्यभाषित्वं सत्यभाषित्वञ्च भाषामन्तरेण न संभवति अतः स्वरूपनिरूपणाय पण्ड उद्देशकः प्रारभ्यते. तदनेन सम्बन्धेनायातस्य पण्डोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम् “से पूर्णं भंते” इत्यादि ।

—द्वितीय शतक का छद्म उद्देशक प्रारंभ—

—इस छद्मे उद्देश के विषयों का संक्षिप्त विवरण—

भाषा अवधारणी “पदार्थ के स्वरूप का निर्णय करने वाली” है कि नहीं ऐसा गौतम का प्रश्न, इस पर प्रमुका उत्तर हां भाषा अवधारणी है। भाषा के विषय में प्रज्ञापना सूत्र का भाषापद जानना चाहिये क्यों कि उसमें भाषा का विचार है ऐसा कथन ।

द्वितीयशतक के अन्त में (परतीर्थिक मिथ्याभाषी है) ऐसा कहा गया है सो मिथ्याभाषित्व और सत्यभाषित्व भाषा के बिना नहीं जाना जा सकता है । अतः भाषा के स्वरूपको निरूपण करने के लिये यह छद्मे उद्देशक सूत्रकार प्रारंभ करते हैं । इस तरह से पांचवें उद्देशक के साथ इस छद्मे उद्देशक का सम्बन्ध है । इस सम्बन्ध से आये हुए

भील शतकना छद्म उद्देशकने प्रारंभ

—छद्म उद्देशकमां आवता विषयानुं संक्षिप्त विवरणु—

“भाषा अवधारणी (पदार्थना स्वरूपनुं निर्णय करानार) छे के नहीं ओवो गौतम स्वामीना प्रश्न-प्रत्युने उत्तर, ” हा, भाषा अवधारणी छे, भाषा ना विषयनुं निरूपण प्रज्ञापना सूत्रना “भाषापद” मा कर्था प्रमाणे समजनुं, ओवु प्रत्युं कथन.

भील शतकना पात्रमां उद्देशकने अन्ते “परतीर्थिक मिथ्याभाषी छे, ” ओम उडेवामां आव्युं छे. ते मिथ्याभाषित्व अने सत्यभाषित्व भाषा बिना भाषी शकता नथी. तेथी भाषाना स्वरूपनुं निरूपण करवा माटे सूत्रकारे आ छद्मे उद्देशक शङ् कर्था छे, पात्रमां उद्देशकनी साथे छद्म उद्देशकने ओ प्रका.

મૂલ્ય—સે જૂળં મતે ! મન્નામિ ઇતિ ઓહારિણી ભાસા
 એવ ભાસાપદં ભાણિયત્વં ॥ સૂ૦ ૧ ॥

છાયા—તત્ સ્વલ્પ નૂનં મદન્ત ! મન્યે ઇતિ અવધારિણી માપા એવં માપાપદં
 મજિતવ્યમ્ ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

ટીકા—“ સે જૂળં મતે ” અર્થ નૂનં સ્વલ્પ મવન્ત ! અથ ‘ સે ’ શબ્દઃ અથ
 શબ્દવાચકઃ સ ચ વાક્યપ્રારમ્ભબોધકઃ, નૂનમિતિ પદમ્ ઉપમાનાડવધારક-
 ત્વર્કમમદેતુષ્ઠ અર્થેષુ વિધતે તદિદ નૂન શબ્દોડવધારણેડર્થે વિધતે ‘ મતે ’ ઇતિપદમ્

હસ છદે ઉદ્દેશક કા યહ પ્રથમ સૂત્ર હૈ—(સે જૂળં મતે) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે જૂળં મતે ! મન્નામિ ઇતિ ઓહારિણી ભાસા) હૈ
 મદન્ત ! (મૈં એસા માનતા હું) યહ માપા અવધારિણી માપા હૈ ક્યા !
 (એવં ભાસાપદં ભાણિયત્વં) હસ પ્રકાર હસકે જાનને કે લિયે પ્રજ્ઞાપના
 કે માપાપદ કો કહના चाहिये ।

ટીકાર્થ—જિસકે દ્વારા અર્થ કા બોધ હોતા હૈ સહ માપા હૈ । તાત્પર્ય
 કહેને કા યહ હૈ કિ પદાર્થવિષયક જ્ઞાન જિસ કે દ્વારા ઉત્પન્ન હોતા
 હૈ—પદાર્થ કે જ્ઞાન કરાને મૈં જો કારણ હોતી હૈ સહ માપા હૈ । શબ્દાર્થ
 વિષયક જ્ઞાન માપા સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા લોક વ્યવહાર મી
 માપા સે હી ચલતા હૈ (માપ્યતે ઇતિ માપા) જો યોલી જાવે સહ માપા
 હૈ । શબ્દ રૂપ સે પરિણમિત હુઈ તથા શબ્દરૂપ સે યાહર નિકાલી જો

જેના સંબંધ છે, આ સંબંધપૂર્વકના આ છદ્ધ ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ
 પ્રમાણે છે—“ સે જૂળં મતે ! ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(સે જૂળં મતે ! મન્નામિ ઇતિ ઓહારિણી ભાસા) હૈ મદન્ત !
 હું જોવું માનું છું, ” શું આ ભાષા અવધારિણી ભાષા છે ? (એવ માપાપદ
 ભાણિયત્વ) આ વિષયને જાણવા માટે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું ભાષાપદ કહેવું જોઈએ,

ટીકાર્થ—જેના દ્વારા અર્થનો બોધ થાય તે ભાષા છે, કહેવાનું તાત્પર્ય
 એ છે કે પદાર્થ વિષેનું જ્ઞાન જેના દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે—પદાર્થનું જ્ઞાન કે
 પદાર્થો ને મહદરૂપ થાય છે ને ભાષા છે, શબ્દાર્થ વિષયક જ્ઞાન ભાષા દ્વારા
 થાય છે, તથા લોકવ્યવહાર પગ્લુ ભાષાથી જ આવે છે—(માપ્યતે ઇતિ માપા)
 જોલવામાં આવે છે તે ભાષા છે શબ્દ રૂપે પરિણમિત થયેલી તથા શબ્દ
 રૂપે બહાર આવે ને દ્રવ્યસદૃશિ છે તેનું નામ ભાષા છે, આવે તેના પદાર્થ

आमन्त्रणे 'मन्त्राणि इति ओहारिणी भासा' मन्ये इति अवधारिणी भाषा मन्ये-
अवबुध्ये इति एवम् अवधार्यतेऽवगम्यते अर्थोऽनया इत्यवधारिणी पदार्थविषय-
कज्ञानकारणीभूता भाषा इत्यर्थः यया शब्दार्थविषयकज्ञानं प्रादुर्भवेत् व्यवहारश्च
भवेत् सा भाषा इति । भाष्यते उच्यते इति भाषा तद् योग्यतया परिणामित
निसृष्टनिसृज्यमानद्रव्य संहतिरिति भावः । एष पदार्थः, अयं पुनर्वाक्यार्थः हे-
भगवन् । 'अहमेवं मन्ये' इत्याकारिका भाषा अवश्यमवधारिणी किमिति ? भग-
वानाह—'एवं भाषापदं भणितव्यम् एवमनेन प्रकारेण प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं
भाषापदमिह भाषास्वरूपावगतये भणितव्यम् ॥ सू० १ ॥

द्रव्य संहति है वह भाषा है । यह पदार्थ है । वाक्यार्थ इस प्रकार है-
हे भदन्त ! (मैं ऐसा मानता हूं) इत्याकारक जो भाषा है वह क्या
अवधारिणी भाषा है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते
हैं—यहां (एवं भाषापयं भाणियच्चं) प्रज्ञापना सूत्र का ग्यारहवां जो
भाषापद है वह भाषा स्वरूप को जानने के लिये यहां कहलेना चाहिये ॥

भावार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने भाषाके विषयमें अपना
अभिप्राय प्रकट किया है । एकेन्द्रिय जीवके सिवाय शेष द्वीन्द्रियादिक
जीवों में यह भाषा पाई जाती है । सत्य असत्य आदि के भेद से इस
भाषा के अनेक भेद शास्त्रों में वर्णित हुए हैं । जीव अपना अभि-
प्राय इस भाषा के द्वारा ही प्रकट करता है । यह भाषा भाषावर्गणा
से उत्पन्न होती है । इसमें रूप, रस, गंध, और स्पर्श ये पुद्गल के गुण
पाये जाते हैं । यह अमूर्तिक नहीं है । मूर्तिक है । नैयायिक वगैरह

(शब्दार्थ) थाय छे वाक्यार्थ आ प्रमाणे छे—हे भदन्त ! “ हु आहुं मानुं
धुं ” जेवा प्रकारनी जे भाषा छे, ते शु अवधारिणी भाषा छे ? तेना जवाब
आपता महावीर प्रभु गौतम स्वामीने कहे छे—(एवं भाषापय भाणियच्चं)
भाषानुं स्वप्न जागुवाने भाटे प्रज्ञापनासूत्रना (भाषापद नामना) अगियारमां
पहनुं कथन करवु जेछे जे.

भावार्थ—आ सूत्रमां सूत्रकारे भाषाना विषयमां चोताने अभिप्राय
अताज्ये छे जेकेन्द्रिय सिवायना द्विन्द्रिय आदि जथा एवोमां भाषा विध-
मान होय छे सत्य, असत्य आदिना लेखी भाषाना अनेक प्रकार शास्त्रोमां
अताज्ये छे एव आ भाषा द्वारा ज चोताने अभिप्राय प्रकट करे छे भा-
षावर्गणाथी भाषा उत्पन्न थाय छे तेमां रूप, रस, गंध, अने स्पर्श, जे
पुद्गलना शुद्धे रहैवा होय छे. ते अमूर्तिक नथी यहु मूर्तिक छे. नैयायिक
वगैरे अन्यसिद्धांतकारो जे (शब्दगुणकं आकाशं) तेने आकाशना शुष्माणुसार

અન્યસિદ્ધાન્તકારોં ને હસે આકાશ કા શુણ (વાય્વગુણક આકાશ) કે અનુસાર માના હૈ । તથા કિ જૈનશાસ્ત્રકારોં ને હસે પુદ્ગલ કી પર્યાય માની હૈ । પુદ્ગલ કે અનેક મેદ્ હૈ પર હસે આઠ ધિમાર્ગોં મેં શાસ્ત્રકારોંનિ વિમક્ત કિયા હૈ ભાષાધર્મગણા ૧, મનોધર્મગણા ૨, શ્વાસોચ્છવાસધર્મગણા ૩, ઔશરિકધર્મગણા ૪, વૈક્રિયધર્મગણા ૫, આહારકધર્મગણા ૬, તૈજસધર્મગણા ૭ ઔર કાર્મણધર્મગણા ૮ । અક્ષરાત્મક ઔર અનક્ષરાત્મક ભાષા કે મેદ્ સે ભાષા દો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । ભાષા વસ્તુ ક્યા હૈ ? યહ ક્યાં સે, કેસે ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? હસકા આકાર કેસા હૈ ? યહ કિસ પ્રકાર સે પોલી જાતી હૈ હત્યાદિ સમસ્ત બાનોં કા વિચાર પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે ગ્યારહબે ભાષા પદ્ મેં કિયો ગયા હૈ । હસ ભાષાપદ્ મેં હન સબ બાનોં કો બતાને કે સાથ ૨ યહ બી કહા ગયા હૈ કિ ભાષા કિતને પ્રકાર કી હોતી હૈ । ભાષા કા આદિ કારણ ક્યા હૈ । ભાષા કી ઉત્પત્તિ કિ મસે હોતી હૈ । ભાષા કા આહાર કિસ જૈસા હૈ । ભાષા કા અન્ત ક્યાં હૈ । ભાષા કે પોલને વાલે કૌન હોતે હૈ ઔર કિતને હૈ । ભાષા નહીં પોલને વાલે કિતને ઔર કૌન હૈ । હત્યાદિ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ વૃસરે શતક કા છઠ્ઠો ઉદ્દેશા સમાપ્ત ॥

માનેલ છે ત્યારે જૈનસિદ્ધાન્તકારોં તેને પુદ્ગલની પર્યાય માને છે પુદ્ગલના અનેક લેહ છે, પણ શાસ્ત્રકારોંએ તેને આઠ વિભાગમાં વહેંચી નાખેલ છે— (૧) ભાષાધર્મગણા (૨) મનોધર્મગણા, (૩) શ્વાસોચ્છવાસ વર્ગગણા, (૪) ઔશરિક વર્ગગણા, (૫) વૈક્રિય વર્ગગણા, (૬) આહારક વર્ગગણા, (૭) તૈજસ વર્ગગણા અને (૮) કાર્મણ વર્ગગણા ભાષાના બે લેહ કહ્યા છે—(૧) અક્ષરાત્મક અને (૨) અનક્ષરાત્મક ભાષા શુ છે ? તે ક્યાંથી અને કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? તેના આકાર કેવો છે ? તે કેવી રીતે બોલાય છે ? હત્યાદિ સમસ્ત બાબતોનો વિચાર પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અગ્રિમારમાં (ભાષાપદ) કરવામાં આવ્યો છે તે ભાષાપદમાં આ બધી બાબતોનું નિરૂપણ કર્યું છે, અને સાથે સાથે એ પણ કહ્યું છે કે ભાષા કેટલા પ્રકારની હોય છે ભાષાનું આદિ કારણ શું છે, ભાષાની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થાય છે, ભાષાનો આહાર શેના બેવેલે હોય છે, ભાષાનો અન્ત ક્યા છે, ભાષા બોલનાર કોણ અને કેટલા છે, ભાષા નહીં બોલનાર કોણ અને કેટલા છે, હત્યાદિ વિષયનું તેમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે ॥સૂ.૧॥

॥ બીજા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૨—૬ ॥

॥ अथ द्वितीयशतके सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

षष्ठोद्देशके भाषाविचारः कृतस्तत्र भाषाविशुद्धेर्देवत्वं भवतीति देवोद्देशकः
सप्तमः प्रारभ्यते तदनेन सम्वन्धेनायातस्य सप्तमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्
“कइविहाणं” इत्यादि ।

मूलम्—कइविहाणं भंते ! देवा पन्नत्ता ? गोयमा ! चउव्विहा
देवा पन्नत्ता तं जहा—भवणवइ वाणमंतर जोइस वेमाणिया
कहि णं भंते ! भवणवासिणं देवाणं ठाणा पन्नत्ता ? गोयमा !
इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जहा—ठाणपए देवाणं वत्तव्वया
सा भाणियव्वा णवरं भवणा पन्नत्ता. उववाएणं लोयस्स
असंखेज्ज भागे एवं सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धगंडिया
संमत्ता कप्पाण पइट्ठाणं वाहल्लोच्चत्तं एवं संटार्णं जीवाभिगमे
जाव वेमाणिउद्देशो भाणियव्वो सव्वो ॥ सू० १ ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! देवाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधाः—देवाः

दूसरे शतक का सातवां उद्देशक प्रारंभ

छठे उद्देशक में भाषाका विचार किया गया है । सो भाषा की वि-
शुद्धि से जीव को देवत्व की प्राप्ति होती है, इस अभिप्राय से देव
संबंधी विषय कहने के लिये यह सातवां देवोद्देशक प्रारंभ किया गया
है । इस संबंध को लेकर प्रारंभ किये गये इस सातवें उद्देशक का यह
पहिला सूत्र है—(कइविहाणं भंते) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइविहाणं भंते । देवा पणत्ता) हे भदन्त ! देव कितने
प्रकार के कहे हैं (गोयमा ! चउव्विहा देवा पन्नत्ता) हे गौतम ! देव

॥ भीष्म शतकना सातमा उद्देशकनो प्रारभ ॥

छठ्ठा उद्देशकमा भाषानो विचार करवामां आब्यो छे. भाषानी विशुद्धिथी
छपने देवत्वनी प्राप्ति थाय छे. छठ्ठा उद्देशक साथे सातमां उद्देशकनो ते
प्रकारनो सणध छे तेथी देव सणधी विषयनु निरूपण करवाने भाटे आ
देवोद्देशकनो प्रारभ कर्यो छे तेनुं पडेलु सूत्र आ प्रमाणे छे

“कइविहाणं भंते !” इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइविहाणं भंते । देवा पणत्ता ?) हे भदन्त ! देवो केटला
प्रकारना कइया छे । (गोयमा ! चउव्विहा देवा पन्नत्ता) हे गौतम ! देवोना

ममृताः तद्यथा भवनपति-वाणभ्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिकाः, कुत्र खलु भवन्त । भवनवासिनाम् देवानाम् स्थानानि ममृशानि, गौतम । अस्याः रत्नप्रमायाः पृथिव्या पृथास्यानपदे देवानां वक्तव्यता सा मणितव्या नवरं भवनानि ममृशानि उपपातेन लोकस्य असंख्येयभागे एव सर्वं मणितव्यम् यावत् सिद्धिगण्डिका समाप्ता कस्यानं मन्त्रिष्ठानं बाह्योच्छ्वस्वम् एव संस्थानम् जीवामिगमे यावत् वैमानिकोरेषको मणितव्यं सर्वं ॥ सू० १ ॥

चार प्रकार के कहे गये हैं । (संजहा) देवों के वे चार प्रकार ये हैं- (भयवती-वाणभ्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिका) भवनपति, वाणभ्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक । (कहिणं भंते ! भयवतीसीण देवानं ठाणा पन्नत्ता) हे भवन्त ! भयवतीसी देवों के स्थान कहाँ कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (इमीसे रणणप्पमाए पुव्वीए जहा ठाणपए देवानं वक्तव्यता सा मणितव्या) इस रत्नप्रमा पृथिवी के नीचे भवनवासी देवों के स्थान कहे गये हैं हस्यादि समस्त कथन प्रज्ञापना के स्थानपद में कहा है सो वहाँ जैसा जान लेना चाहिये । (णवरं) विशेषता यह है कि वहाँ स्थानपद में (ठाणापन्नत्ता) ऐसा कहा है, और यहाँ (भयणापन्नत्ता) भवन कहे गये हैं । ऐसा कहना यही विशेषता (णवरं) पदसे समझना चाहिये । (उववाएणं लोयस्स असंखेज्जभागे एवं सख्वं माणियम्भं) वृत्तका उपपात लोक के असंख्यातर्धे भाग में होता है । इस तरह सब कहना चाहिये । (जाव सिद्धिगण्डिया सम्मत्ता) यावत् सिद्धिगण्डिका पूर्ण हुई लेनी चाहिये । (कप्पाणपइद्धानं बाह्योच्छ्वस्व एवं संठण जीवामिगमे याव वैमानिकोरेषो

चार प्रकार कहा है (संजहा) वे प्रकार आ प्रमाण है- (भयवती, वाणभ्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिका) (१) भवनपति, (२) वाणभ्यन्तर, (३) ज्योतिष्क और (४) वैमानिक (कहिणं भंते ! भयवतीसीण देवानं ठाणा पन्नत्ता ?) हे भवन्त ! भवनवासी देवानां स्थान कहाँ आवेला है ? (गोयमा) हे गौतम ! (इमीसे रणणप्पमाए पुव्वीए जहा ठाणपए देवानं वक्तव्यता सा मणितव्या) आ रत्नप्रमा पृथिवी नीचे भवनवासी देवानां स्थान कहेला है, हस्यादि समस्त कथन प्रज्ञापनासूत्रना (स्थानपद) आ कहा प्रमाणे समस्त देव (णवरं) विशेषता को है (भयणा पन्नत्ता) भवना कहेवाला आवेला है (उववाएणं लोयस्स असंखेज्जभागे एवं सख्वं माणियम्भं) तेमना उपपात लेना असंख्यातर्धे भागमें थाय है आ प्रमाणे जय कहेव लेण्णे (जाव सिद्धिगण्डिया सम्मत्ता) पूर्ण सिद्धिगण्डिका पर्यंत समस्त कथन यय लेण्णे (कप्पाणपइद्धानं बाह्योच्छ्वस्व एवं संठण जीवामिगमे याव वैमानिकोरेषो

॥ अथ द्वितीयशतके सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

पण्ठोद्देशके भाषाविचारः कृतस्तत्र भाषाविशुद्धेर्देवत्वं भवतीति देवोद्देशकः सप्तमः प्रारभ्यते तदनेन सम्बन्धेनायातस्य सप्तमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम् “कइविहाणं” इत्यादि ।

मूलम्—कइविहाणं भंते ! देवा पन्नत्ता ? गोयमा ! चउव्विहा देवा पन्नत्ता तं जहा—भवणवइ बाणसंतर जोइस वेमाणिया कहि णं भंते ! भवणवासिणं देवाणं ठाणा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जहा—ठाणपए देवाणं वत्तव्वया सा भाणियव्वा णवरं भवणा पन्नत्ता. उववाएणं लोयस्स असंखेज्ज भागे एवं सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धगंडिया संमत्ता कप्पाण पइट्ठाणं वाहल्लोच्चत्तं एवं संटार्णं जीवाभिगमे जाव वेमाणिउद्देशो भाणियव्वो सव्वो ॥ सू० १ ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! देवाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधाः—देवाः

दूसरे शतक का सातवां उद्देशक प्रारंभ

छठे उद्देशक में भाषाका विचार किया गया है । सो भाषा की विशुद्धि से जीव को देवत्व की प्राप्ति होती है, इस अभिप्राय से देव संबंधी विषय कहने के लिये यह सातवां देवोद्देशक प्रारंभ किया गया है । इस संबंध को लेकर प्रारंभ किये गये इस सातवें उद्देशक का यह पहिला सूत्र है—(कइविहाणं भंते) इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइविहाणं भंते । देवा पणत्ता) हे भदन्त ! देव कितने प्रकार के कहे हैं (गोयमा ! चउव्विहा देवा पन्नत्ता) हे गौतम ! देव

॥ श्रील शतकना सातमा उद्देशकनो प्रारंभ ॥

छठे उद्देशकमा भाषानो विचार करवाभां आब्यो छे भाषानी विशुद्धिथी अपने देवत्वनी प्राप्ति थाय छे छठे उद्देशक साथे सातमा उद्देशकनो, ते प्रकारनो सभध छे तेथी देव सभधी विषयनु निरूपण करवाने भाटे आ देवोद्देशकनो प्रारंभ कर्यो छे तेनु पडेलु सूत्र आ प्रमाणे छे

“कइविहाणं भंते ।” इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कइविहाणं भंते ! देवा पणत्ता ?) हे भदन्त ! देवो कितने प्रकारना कहे छे । (गोयमा ! चउव्विहा देवा पणत्ता) हे गौतम ! देवाना

અસંશય - વિશેષતમસંશયયુક્ત, 'સમુત્પન્નકોઝહલ્લે' સમુત્પન્નકુતૂહલઃ = વિશેષતમૌત્સુક્યયુક્તઃ । અથ મદ્દાદૌ કાર્યકારણમાવધેત્યમ્ - પ્રશ્નવાચ્છારૂપા મદ્દા જાતા, તસ્યા કારણં સંશય કુતૂહલ ષેતિ । પતાચ્છો રોહનામાડનગારઃ 'ઉઢાપ' ઉત્થયા = સ્વસ્થૈરોત્થાનશક્ત્યા ન તુ પરસાદાય્યેન 'ઘટ્ટે' ઉચ્છિષ્ઠતિ, 'ઉઢાપ ઉઢિષ્ઠા' ઉત્થયા ઉત્થાય 'જેજેષ સમણે મગધં મહાવીરે' યથૈષ સ્થાને ભ્રમણો મગધાન્ મહાવીરઃ 'તેજેષ ઉવાગચ્છ' તથૈવોપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિષ્ઠા' ઉપાગત્ય મગધ ત્વમીપે સમાગત્ય 'સમણ મગધં મહાવીરં' ભ્રમણ મગધન્તં મહાવીરં 'તિસ્સુજો આપાહિણપપાહિણ કરે' પ્રિ કૃત્વ આદહિણમદહિણં કરોતિ, કૃત્વા 'વંદ્ધ નમં

થી' હસી કારણ જો સંશય ઉન્હો ઉત્પન્ન હુઆ યા વહ્ મી વિશેષતમ રૂપ સે ઉન્હો ઉત્પન્ન હુઆ યા અતઃ યે સમુત્પન્નસંશય કહલાયે । ઔર અપને ક્રિયેહુપ પ્રશ્નકે ઉત્તર સુનનેકા ઉત્કટારૂપ આવ મી ઉન્હો વિશેષતમ રૂપસે જગ ઝુકા યા હસલિયે યે સમુત્પન્ન કુતૂહલ કહલાયે । યહાં મદ્દા દિક મેં કાર્યકારણમાવ હસ પ્રકાર સે હૈ - રોહ અનગાર કે ચિત્ત મેં જો પ્રશ્નવાચ્છારૂપ મદ્દા ઉત્પન્ન હુઈં જસકે કારણ સંશય ઔર કુતૂહલ (ઉત્કટા) યા । એસે યે રોહ નામ કે અનગાર "ઉઢાપ ઉઢે" અપની હી ઉત્થાનશક્તિ સે ડટે પર કી સહાયતા સે નહીં । "ઉત્થયા ઉત્થાય" ઔર અપનો ઉત્થાનશક્તિ સે ઊઠ કર (જેજેષ સમણે મગધ મહાવીરે) જહાં અમખ મગધાન્ મહાવીર પિરાજમાન યે (તેજેષ ઉવાગચ્છ) વહીં પર આવે । (ઉવાગચ્છિષ્ઠા) વહાં આકર (સમણં મગધં મહાવીર) ઉન્હોને ભ્રમણ મગધાન્ મહાવીર કો (તિસ્સુજો) ત્રીન વાર (આપાહિણપપાહિણં કરે) ।

રૂપે વિશેષરૂપે કે વિશેષતમ રૂપે જ રહી ન હતી. પણ વિશેષતમરૂપે ઉત્પન્ન થઈ હતી જોજ પ્રમાણે જે સંશય તેમને ઉત્પન્ન થયો હતો તે પણ વિશેષતમ રૂપે ઉત્પન્ન થયો હતો. તેથી તેમને "સમુત્પન્નસંશય" કહેલા છે. એવે પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર સાંભળવાની ઉત્કૃષ્ટતા પણ તેમના ચિત્તમાં વિશેષતમરૂપે અનુભવ થઈ હતી તેથી તેમને અહીં 'સમુત્પન્નકોઝહલ્લે' કહ્યા છે. મદ્દા વગેરેમાં કાર્ય કારણભાવ નીચે મુજબ છે. શેઠ અણગારના મનમાં જે પ્રશ્ન વાછારૂપ મદ્દા ઉત્પન્ન થઈ તે કાર્ય અને તેના કારણો સંશય અને કુતૂહલ (ઉત્કટા) હતા જોવા તે શેઠ નામના અણગાર "ઉઢાપ ઉઢે" એવાની યોગે / ઉડ્યા "ઉઢાપ ઉઢિષ્ઠા" એવાની યોગે જ ઉડીને "જેજેષ સમણે મગધ મહાવીરે" ત્યાં અમણ ભ્રમણાનમદ્દાવીર સ્વાગતી બિરાજમાન હતા. તેજેષ ઉવાગચ્છ" ત્યાં અથા. "ઉવાગચ્છિષ્ઠા" ત્યાં અહીં "સમણ મગધ મહાવીર" તેમણે અમણ ભ્રમણાનમદ્દાવીરને "તિસ્સુજો" ત્રણ

इत्यादि 'गोयमा हे गौतम ! 'इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रमाया पृथिव्याः 'जहा ठाणपदे देवानं वत्तव्वया सा माणियव्वा' यथा स्थानपदे देवानां वक्तव्यता सा मणितव्या 'जहा ठाणपदे' इति यथा यत्प्रकारा यादृशी प्रज्ञापना-सूत्रस्य द्वितीयस्थाननामकपदे देवानां वक्तव्यता कथिता सेति तथा प्रकारं तादृशी वक्तव्यता इहापि मणितव्या सूत्रस्यदेववक्तव्यता चैवम् 'इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए' असीसइस्स उत्तरजोयणसयसइस्सवाइस्साए उवरि एगं जोयणसइस्स ओगाहेचा हेहा चेगं जोयणसइस्स वज्जेचा मग्गे अट्ठइत्तरसइस्सुत्तरं जोयणसयसइस्से एत्थणं मवणवासीणं देवानं सत्तमवणकोट्ठिमो वावसरिं च मवणावाससयसइस्सा मवंतीति मन्त्वायं' इत्यादि, अस्याः रत्नप्रमायाः पृथिव्याः अशीत्युत्तरयोद्धनश्चतसहस्रबाह्वयाया उपरि एक योजनसहस्रमवगाढा अवस्थैर्न योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये अष्टासप्तति सहस्रोत्तरयोमनश्चतसहस्रे अथ मवनवा

(इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए) इस रत्नप्रमा पृथिवी के नीचे मवनवासी देवों के स्थान हैं-इमी पात को स्पष्ट करने के लिये जहाठाणपदे देवाण वत्तव्वया सा माणियव्वा) प्रज्ञापना सूत्र के (स्थान) नामक द्वितीय पद में जिस प्रकार से देवों की वक्तव्यता कही गई है उसी प्रकार से यह यहाँ कहनी चाहिये-यहाँ पर देवों की वक्तव्यता इस प्रकार से है-(इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए असीसइस्स उत्तरजोयणसयसइस्स वाइस्साए उवरि एगं जोयणसइस्स ओगाहेचा हेहाचेगं जोयणसइस्स वज्जेचा मग्गे अट्ठइत्तरसइस्सुत्तरे जोयणसयसइस्से) इत्यादि) इस रत्नप्रमा पृथिवी की मोटाई एक अस्सी हजार योजन की है । इसमें एक हजार ऊपरके और एक हजार नीचे के योजन परिमित भाग को छोड़कर बीच में एक काल अठहत्तर हजार योजन

के औतम । "इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए" આ રત્નપ્રમા પૃથિવીની નીચે જવનપતિ દેવાનાં સ્થાન છે, આ વાતને સ્પષ્ટ કરવાને માટે " જહા ઠાણપદે દેવાણ વત્તવ્વયા સા માણિયવ્વા " એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનાગ્રંથ (સ્થાનપદ) મા જે પ્રમાણે દેવાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે અહીં તે કથન થતું એઈએ (સ્થાનપદ) આ દેવા વિષે આ પ્રમાણે વક્તવ્યતા છે

" इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए असीसइस्स उत्तरजोयणसयसइस्स वाइस्साए उवरि एगं जोयणसइस्स ओगाहेचा हेहाचेगं जोयणसइस्स वज्जेचा मग्गेअट्ठइत्तरसइस्सुत्तरे जोयणसयसइस्से " इत्यादि आ रत्नप्रमा पृथिवीની ઉપરનો એક હાજ એ સી હજાર યોજનની છે તેમાને ઉપરનો એક હજાર યોજન પ્રમાણ અને નીચેનો એક હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગ છેદીને બાકીના એક હાજ એક

સિનાં દેવાનામ્ સપ્તભવનકોટયઃ દ્વાસપ્તતિથ્થ ભવનાવાસશતસહસ્રાણિ ભવન્તીત્યા-
ખ્યાતમ્ ઇતિચ્છાયા । અશીતિસહસ્રોત્તરલક્ષયોજનપરિમિતસ્થુલાયા રત્નપ્રભાપૃથિવ્યા
ઉપરિતલે સહસ્રયોજનમવગાહ્ય ॥

એકસહસ્રયોજનં પરિત્યજ્ય મધ્યે અઘ્રાસપ્તતિ સહસ્રોત્તરશતસહસ્રયોજનપરિ-
મિતસ્થલે ભવનવાસિદેવાનામ્ દ્વાસપ્તતિલક્ષોરત્તસપ્તકોટિપરિમિતભવનાનિ સન્તીતિ
શાસ્ત્રે પ્રતિપાદનાત્ ઇતિ પ્રજ્ઞાપનામુત્રસ્યાશયઃ । તસ્મિન્નેવ પ્રજ્ઞાપનામુત્રપ્રકરણે
વિદ્યમાનં વિશેષ-વિશેષરૂપેણ કથયતિ ‘ઉવવાણં’ ઇત્યાદિ ‘ઉવવાણં લોયસ્સ
અસંખેજ્જભાગે’ ઉપપાતેન લોકસ્વાસંખ્યેયભાગે લોકસ્વાસંખ્યેયતમે ભાગે
વર્તન્તે ભવનવાસિનો દેવા ઇતિ । ‘એવં સવ્વં ભાણિયવ્વ’ એવં સર્વં ભણિતવ્યમ્.
એવમ્ ઉક્તપ્રકારેણાન્યદપિ ભણિતવ્યમ્ તદિત્થમ્ ‘સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહ
ભાગે’ સમુદ્ધાતેન લોકસ્વાસંખ્યેયભાગે મરણાન્તિકસમુદ્ધાતવર્તિનો ભવન-
પતયો લોકસ્વાસંખ્યેયભાગે એવ વર્તન્તે ॥ તથા ‘સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહ

પરિમિત ક્ષેત્ર મેં ભવનવાસી દેવોં કે સાત કરોડ વહત્તર લાખ ભવન
હેં । તાત્પર્ય-કહને કા યહ હેં કિ એક લાખ અસ્સી હજાર યોજન કી
મોટી રત્નપ્રભા પૃથિવી કે ઉપર કે એક હજાર યોજનકો છોડકર ઔર
નીચે કે એક હજાર યોજન કો છોડકર વીચ મેં એક લાખ અઠહત્તર હજાર
યોજન પરિમિત સ્થાન મેં ભવનવાસી દેવોં કે પૂર્વોક્ત ભવન હેં । એસા
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર મેં કહા હેં । ડસી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં વિદ્યમાન વિશેષ અર્થ
કો વિશેષતાપૂર્વક સૂત્રકાર વતારને કે નિમિત્ત કહતે હેં-(ઉવવાણં
ઇત્યાદિ-ઉપપાત કી અપેક્ષા ભવનવાસી દેવ લોક કે અસંખ્યાતવેં ભાગ
મેં રહતે હેં । (એવં સવ્વં ભાણિયવ્વં) ઇસી પ્રકાર સે ઔર ખી કહલેના
ચાહિયે-વહ ઇસ પ્રકાર સે હેં-(સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહભાગે)
મારણાન્તિક સમુદ્ધાત મેં રહે હુએ ભવનપતિ દેવલોક કે અસંખ્યાતવેં
ભાગ મેં હી રહતે હેં તથા (સદ્ધાણેણં લોયસ્સ અસંખેજ્જહભાગે) સ્વ-

તેર હંબર યોજન પ્રમાણ લાગમા ભવનપતિ દેવાના સાત કરોડ યોતેર લાખ
ભવન છે, એમ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમા કહેલું છે એજ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પ્રકટ કર-
વામા આવેલા વિશેષ અર્થને વિશેષતાપૂર્વક બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે
“ ઉવવાણ ” ઇત્યાદિ-ઉપપાતની અપેક્ષાએ ભવનવાસી દેવો દેવલોકના અસં-
ખ્યાતમા ભાગમાં રહે છે. “ એવં સવ્વં ભાણિયવ્વ ” એજ પ્રમાણે બીબુ પણ
સમસ્ત કથન કરવું બોધ્યું, જે આ પ્રમાણે છે-“ સમુગ્ધાણં લોયસ્સ અસંખે-
જ્જહ ભાગે ” મારણાન્તિક સમુદ્ધાતમા રહેલા ભવનપતિ દેવો દેવલોકના અસં-
ખ્યાતમા ભાગમા જ રહે છે, તથા “ સદ્ધાણેણ લોયસ્સ અસંખેજ્જહભાગે ”

इत्यादि 'गोयमा हे गौतम ! 'इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रमायाः पृथिव्याः 'जहा ठाणपदे देवार्ण वत्तब्बया सा माणियब्बा' यथा स्थानपदे देवानां वक्तव्यता सा मणितब्बा 'जहा ठाणपदे' इति यथा यत्प्रकारा यादृशी प्रज्ञापना-सूत्रस्य द्वितीयस्थाननामकपदे देवानां वक्तव्यता कथिता सेति तथा प्रकारा तादृशी वक्तव्यता इहापि मणितब्बा समस्त्यदेववक्तव्यता चैवम् 'इमीसे रयणप्प-माए पुढवीए असीसइस्स उत्तरजोयणसयसइस्सवाइछाए ठवरि एग जोयण सइस्स ओगाहेत्ता हेठा चेगं जोयणसइस्स वज्जेत्ता मग्गे अट्ठहत्तरसइस्सुत्तर जोयणसयसइस्से एत्थणं मवणवासीयं देवानां सत्तमवणकोटिओ धावत्तरिं च मव वावाससयसइस्सा मवंतीति मक्खार्यं' इत्यादि, अस्याः रत्नप्रमायाः पृथिव्याः अस्तीत्युत्तरयोक्त्रनश्रुतसहस्रवाइत्याया उपरि एफं योजनसइस्समवगाह्म अवधैकं योवनसइस्सं वर्मयित्वा मग्गे अष्टासप्तति सहस्रोत्तरयोक्त्रनश्रुतसइस्से अत्र मन्तवा

(इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए) इस रत्नप्रमा पृथिवी के नीचे मबन वासी देवों के स्थान हैं-इसी बात को स्पष्ट करने के लिये जहाठाण पदे देवार्ण वत्तब्बया सा माणियब्बा) प्रज्ञापना सूत्र के (स्थान) नामक द्वितीय पद में जिस प्रकार से देवों की वक्तव्यता कही गई है उसी प्रकार से वह यहां कहनी चाहिये-वहां पर देवों की वक्तव्यता इस प्रकार से है-(इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए असीसइस्स उत्तरजोय णसयसइस्स वाइछाए ठवरि एग जोयणसइस्सं ओगाहेत्ता हेठाचेगं जोयणसइस्सं वज्जेत्ता मग्गे अट्ठहत्तरसइस्सुत्तरे जोयणसयसइस्से) इत्यादि) इस रत्नप्रमा पृथिवी की मोटाई एक अस्ती हजार योजन की है । इसमें एक हजार ऊपरके और एक हजार नीचे के योजन परिमित भाग को छोड़कर बीच में एक लाख अठहत्तर हजार योजन

के औतम ! "इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए" આ રત્નપ્રમા પૃથિવીની નીચે કવ નપતિ દેવાના સ્થાન છે, આ વાતને સ્પષ્ટ કરવાને માટે " જહા ઠાણપદે દેવાણ વત્તબ્બયા સા માણિયબ્બા " એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનાબીજા (સ્થાનપદ) માં જે પ્રમાણે દેવાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે અહીં તે કથન થતું જોઈએ (સ્થાનપદ) માં દેવા વિશે આ પ્રમાણે વક્તવ્યતા છે

" इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए असीसइस्स उत्तरजोयणसयसइस्स वाइ छाय ठवरि एगं जोयणसइस्स ओगाहेत्ता हेठाचेगं जोयणसइस्सं वज्जेत्ता मग्गेअट्ठ हत्तर सइस्सुत्तरे जोयणसइस्से " इत्यादि आ रत्नप्रमा पृथिवीની ઉપરથી એક લાખ એક સીકંબર યોજનની છે તેમાનો ઉપરનોએક લંબર યોજનપ્રમાણ અને નીચેનો એક લંબર યોજન પ્રમાણ ભાગ છે. બીજા એક લાખ અંશે

તત્પ્રકરણમિત્યમ્ 'કહિણં મંતે સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા' કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! સિદ્ધાણાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનિ ? इह देवस्थानाधिकारे यत् सिद्धगण्डिकायाः कथनं कृतम् तत् स्थानाधिकारबलात् कथितमिति विज्ञेयम् । तथा जीवाभिगम सूत्रप्रकरणमपि अत्र वक्तव्यम् तथाहि 'कप्पाण पइट्ठाणं' कल्पानां प्रतिष्ठानं कल्पविमानानामाधारो वक्तव्य इत्यर्थः । स चैवम् 'सोहम्मीसाणेसु, णं मंते ! कप्पेसु विमाण पुढवी किं पइट्ठिया पण्णत्ता ? गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया पण्णत्ता' इत्यादि, सौधर्मेशानयोः स्वलु भदन्त ! कल्पयोः विमान पृथिवी किंप्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता ? गौतम ! घनोदधि प्र-

પ્રતિપાદન કરને વાલા એક પ્રકરણ હૈ સો જહાં તક યહ સમાસ હુઆ હૈ વહાં તક ચારોં પ્રકાર કે દેવોં કે ભવન આદિકોં કે વિચાર સમજ-લેના ચાહિયે, વહ પ્રકરણ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(કહિ ણં મંતે ! સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા) હે ભદન્ત ! સિદ્ધોં કે સ્થાન કહાં કહે ગયે હે ? ઇત્યાદિ । યહાં દેવસ્થાન કે અધિકાર મેં જો સિદ્ધ-ગણ્ડિકા કો કથન કિયા ગયા હૈ વહ સ્થાનાધિકાર કે બલ સે કિયા ગયા હૈ । તથા જીવાભિગમસૂત્ર કા પ્રકરણ સી યહાં કહ લેના ચાહિયે જૈસે (કપ્પાણપટ્ટાણં) કલ્પવિમાનોં કા આધાર કહના ચા-હિયે, વહ આધાર વિષયક કથન ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિં પટ્ટિયા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઘ્ણો-દહિ પટ્ટિયા) ઇત્યાદિ, સૌધર્મ ઓર ઈશાન કલ્પ મેં વિમાનોં કી પૃથિ-વી કિસકે આધારપર હૈ ? ઉત્તર દેતે હુએ પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહેતે હૈં કિ હૈ ગૌતમ ! વહ પૃથિવી ઘનોદધિવાતવલય કે આધાર પર હૈ । ઇત્યાદિ । કહા સી હૈ—

છે, તેનુ નામ (સિદ્ધિગણ્ડિકા) છે, તે સિદ્ધિગણ્ડિકાની સમાપ્તિ થાય ત્યાં સુધીમાં આરે પ્રકારના દેવોનાં ભવન આદિ વિષયનુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—“કહિણં મંતે ! સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા ?” હે ભદન્ત ! સિદ્ધોનાં સ્થાન કયાં છે ? ઇત્યાદિ. અહીં દેવસ્થાનનું નિરૂપણ કરતી વખતે જે સિદ્ધગણ્ડિકાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સ્થાનનું વક્તવ્ય આલેતું હોવાથી કરવામાં આવેલ છે. તથા જીવાભિગમસૂત્રનું પ્રકરણ અહીં કેહી દેવું નોઈએ—જેમ કે કપ્પાણપટ્ટાણ ” કલ્પવિમાનો (દેવલોકનાં વિમાનો આધાર કહેવો નોઈએ, તે આધાર વિષયક કથન આ પ્રમાણે છે—“સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિં પટ્ટિયા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઘ્ણોદહિ પટ્ટિયા, ” ઇત્યાદિ પ્રશ્ન-હે ભદન્ત ! સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં વિમાનોની પૃથ્વી કેના આધાર પર છે ? ” ઉત્તર—“હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વી ઘનોદધિવાત-વલયના આધાર પર છે ” કહ્યું પણ છે—

માગે ' સ્વસ્થાનેન લોકસ્થાસંસ્કર્યેયે માગે સ્વસ્થાનસ્પોક્તમથનપતિમથનાવાસ
 દ્વિસપ્તવિરુદ્ધાધિકસપ્તકોટિલક્ષણસ્ય લોકસ્થાસંસ્કર્યેયમાગે વિદ્યમાનત્વાદ્ ।
 एषमसुरकुमाराणामपि स्थानादिकं वक्तव्यम् एष तेषामेवासुरकुमाराणां दाक्षि-
 णात्यानाम् औदीच्यानां च एवं नागकुमारादिमवनपत्नीनां मवनविषये विचार-
 करणीयः । एवं यथोचित्येन व्यंस्तराणामपि मथनादीनि वान्छ्यानि । एवमेव व्यो-
 तिष्काणां वैमानिकानां च स्थानादीनि वक्तव्यानि—अथ कियत्स्पर्धन्तं स्थानादि-
 कानि वक्तव्यानि ? तत्राह—‘आष सिद्धिगंडिया समसा’ यावत् सिद्धिगण्डिका समाप्ता
 सिद्धिगण्डिका सिद्धिस्थानप्रतिपादनपरक प्रकटणं समाप्यते तावत्स्पर्धन्तं वक्तव्यम् ;

સ્થાનની અપેક્ષા સે પૂર્વોક્ત સાત કરોડ બહસ્તર લાભ અપને મથના-
 વાસોંની અપેક્ષા સે યે લોક કે અસંખ્યાતથે માગ રહતે હૈં, યયોતિષ્કો
 ઘનકે યે મથનાવાસ લોક કે અસંખ્યાતથે માગ મેં વિદ્યમાન હૈં । હસીં
 તરહ સે અસુર કુમારોં કે વિષય મેં મીં ડનકે સ્થાન આદિ કો છેકર
 સમજના ચાહિયે । દક્ષિણ કે તર્પા ઉત્તર કે અસુરકુમારોં કે વિષય મેં
 ઓર નાગકુમાર આદિકોકે મથનોં કે વિષય મેં મીં એસા હી વિચાર
 કર છેના ચાહિયે । હસીં પ્રકાર યયોચિતરૂપ સે વ્યંતરોં કે, વ્યોતિષ્કો
 કે ઓર વૈમાનિક વેષોં કે મીં સ્થાન આદિક સમજના ચાહિયે । યહ
 સબ કથન કહાંતક જાનના ચાહિયે તો હસકે લિયે (આષ સિદ્ધિગંડિયા
 સમસા) યહ સૂત્ર કહા ગયા હૈં—હસસે યહ પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈં કિ
 ચારોં પ્રકાર કે વેષોં કે સ્થાન આદિ કા સબ કથન સિદ્ધિગંડિકા ની
 સમાપ્તિ તક જાનના ચાહિયે । સિદ્ધિગંડિકા યહ સિદ્ધિસ્થાનકે સ્વરૂપ કો

સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ આમ સમજવું તેમના પૂર્વોક્ત સાત કરોડ બેંતેર લાખ
 ભવનાવાસોની અપેક્ષાએ તેઓ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહે છે, કારણ
 કે તેમના તે ભવનાવાસ લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં વિદ્યમાન છે એમ
 રીતે અસુરકુમારના વિષયમાં તેમના સ્થાન આદિના વિષયમાં પણ સમજવું
 હસિલુના તથા ઉત્તરના અસુરકુમારોનાં ભવનોના વિષયમાં અને નાગકુમાર
 આદિકોનાં ભવનોના વિષયમાં પણ એમ જ સમજી લેવું એમ પ્રમાણે યોગ્ય
 રીતે અન્તરેના, વ્યોતિષ્કોનાં અને વૈમાનિક દેવોનાં સ્થાન આદિને પણ સમ
 જના બેંધએ આ સમસ્ત કથન તે સૂત્રમાં ક્યાં સુધી પ્રકટ કરવું બેંધએ,
 તે સમજવવાને માટે કહ્યું છે કે “ આષ સિદ્ધિગંડિકા સમસા ” બેંધએ કે ચારે
 પ્રકારનાં દેવોનાં સ્થાન આદિનું સમસ્ત કથન (સિદ્ધિ ગંડિકાની સમાપ્તિ
 પર્વ) પ્રકટ કરવું સિદ્ધિ સ્થાનના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરનાર એક પ્રકરણ

તત્પ્રકરણમિત્યમ્ 'કહિં મંતે સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા' કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! સિદ્ધાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞાનિ ? इह देवस्थानाधिकारे यत् सिद्धगण्डिकायाः कथनं कृतम् तत् स्थानाधिकारबलात् कथितमिति विज्ञेयम् । तथा जीवाभिगम सूत्रप्रकरणमपि अत्र वक्तव्यम् तथाहि 'कप्पाण पइट्ठाणं' कल्पानां प्रतिष्ठानं कल्पविमानानामाधारो वक्तव्य इत्यर्थः । स चैवम् 'सोहस्मीसाणेसु, णं मंते ! कप्पेसु विमाण पुढ्वी किं पइट्ठिया पणत्ता ? गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया पणत्ता' इत्यादि, सौधर्मेशानयोः स्वलु भदन्त ! कल्पयोः विमान पृथिवी किंप्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता ? गौतम ! घनोदधि प्र-

પ્રતિપાદન કરને ચાલા એક પ્રકરણ હૈ સો જહાં તક યહ સમાસ હુઆ હૈ વહાં તક ચારોં પ્રકાર કે દેવોં કે ભવન આદિકોં કે વિચાર સમજા-લેના ચાહિયે, વહ પ્રકરણ હસ પ્રકાર સે હૈ—(કહિ ણં મંતે ! સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા) હે ભદન્ત ! સિદ્ધોં કે સ્થાન કહાં કહે ગયે હે ? હત્યાદિ । યહાં દેવસ્થાન કે અધિકાર મેં જો સિદ્ધ-ગણ્ડિકા કો કથન કિયા ગયા હૈ વહ સ્થાનાધિકાર કે બલ સે કિયા ગયા હૈ । તથા જીવાભિગમસૂત્ર કા પ્રકરણ ઓ યહાં કહ લેના ચાહિયે જૈસે (કપ્પાણપટ્ટાણં) કલ્પવિમાનોં કા આધાર કહના ચા-હિયે, વહ આધાર વિષયક કથન હસ પ્રકાર સે હૈ—(સોહસ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિં પહટ્ઠિયા પણત્તા ? ગોયમા ! ઘણો-દહિ પહટ્ઠિયા) હત્યાદિ, સૌધર્મ ઓર ઈશાન કલ્પ મેં વિમાનોં કી પૃથિ-વી કિસંકે આધારપર હૈ ? ઉત્તર દેતે હુએ પ્રભુ ગૌતમ સે કહેતે હૈં કિ હે ગૌતમ ! વહ પૃથિવી ઘનોદધિવાતવલય કે આધાર પર હૈ । હત્યાદિ । કહા ઓ હૈ—

છે, તેનુ નામ (સિદ્ધિગણ્ડિકા) છે, તે સિદ્ધિગણ્ડિકાની સમાપ્તિ થાય ત્યાં સુધીમાં ચારે પ્રકારના દેવોનાં ભવન આદિ વિષયનુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—“કહિં મંતે ! સિદ્ધાણ ઠાણા પન્નત્તા ?” હે ભદન્ત ! સિદ્ધોનાં સ્થાન કયાં છે ? ઇત્યાદિ. અહીં દેવસ્થાનનું નિરૂપણ કરતી વખતે બે સિદ્ધિગણ્ડિકાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સ્થાનનું વક્તવ્ય ચાલતું હોવાથી કરવામાં આવેલ છે. તથા જીવાભિગમસૂત્રનું પ્રકરણ અહીં કહી દેવું જોઈએ—જેમ કે કપ્પાણપટ્ટાણં” કલ્પવિમાનો (દેવલોકના વિમાનો આધાર કહેવો જોઈએ, તે આધાર વિષયક કથન આ પ્રમાણે છે—“સોહસ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિંપહટ્ઠિયા પણત્તા ? ગોયમા ! ઘણોદહિ પહટ્ઠિયા, ” ઇત્યાદિ પ્રશ્ન-હે ભદન્ત ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં વિમાનોની પૃથ્વી કોના આધાર પર છે ?” ઉત્તર—“હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વી ઘનોદધિવાત-વલયના આધાર પર છે” કહ્યું પણ છે—

भागे ' स्वस्थानेन लोकस्यासंख्येये भागे स्वस्थानस्योक्तमवतपतिमवनावास
द्विसप्ततिलक्षाधिकसप्तकोटिलक्षणस्य लोकस्यासंख्येयभागे विद्यमानस्तात् ।
एवमसुरकुमाराणामपि स्थानादिकं वक्तव्यम् एव तेषामेवासुरकुमारानां दाक्षि-
णात्यानाम् औदीच्यानां च एवं नागकुमारादिमवनपत्नीनां मवनविषये विचारः
करणीयः । एवं यथोचित्येन व्यसराणामपि मवनादीनि ज्ञान्यानि । एवमेव ज्यो-
तिष्काणां वैमानिकानां च स्थानादीनि वक्तव्यानि—अथ कियत्पर्यन्तं स्थानादि-
कानि वक्तव्यानि ? उभाह—'जाय सिद्धिगंधिया समप्ता' यावत् सिद्धिगण्डिका समाप्ता
सिद्धिगण्डिका सिद्धस्थानप्रतिपादनपरकं प्रकरणं समाप्यते तावत्पर्यन्तं वक्तव्यम्

स्थान की अपेक्षा से पूर्वोक्त सात करोड़ पहरार लाख अपने भवना-
वासों की अपेक्षा से ये लोक के असंख्यातवें भाग रहते हैं, क्योंकि
उनके ये भवनावास लोक के असंख्यातवें भाग में विद्यमान हैं । इसी
तरह से असुर कुमारों के विषय में भी उनके स्थान आदि को लेकर
समझना चाहिये । दक्षिण के तथा उत्तर के असुरकुमारों के विषय में
और नागकुमार आदिकोंके भवनों के विषय में भी ऐसा ही विचार
कर लेना चाहिये । इसी प्रकार यथोचितरूप से व्यन्तरी के, ज्योतिष्कों
के और वैमानिक देशों के भी स्थान आदिक समझना चाहिये । यह
सब कथन कहाँतक जानना चाहिये तो इसके लिये (जाय सिद्धिगंधिया
समप्ता) यह सूत्र कहा गया है— इससे यह प्रकट किया गया है कि
चारों प्रकार के देशों के स्थान आदि का सब कथन सिद्धिगण्डिका की
समाप्ति तक जानना चाहिये । सिद्धिगण्डिका यह सिद्धिस्थानके स्वरूप का

स्वस्थानकी अपेक्षासे आठ सप्तत्यु वेमना पूर्वोक्त सात करोड़ पहरार लाख
भवनावासेकी अपेक्षासे तेजो दोहना असंख्यातवर्मा भागभां १६६ छे अक्षु
के तेमना ते अवनावास दोहना असंख्यातवर्मा भागभां विद्यमान छे जेव
रीते असुरकुमारना विषयभां तेमना स्थान आदिना विषयभां पक्षु सप्तत्यु
दक्षिणुना तथा उत्तरना असुरकुमारना अवनाना विषयभां अने नागकुमार
आदिना अवनाना विषयभां पक्षु जेव व सप्तत्यु वेव जेव प्रभावे येव
रीते व्यन्तरीना, ज्योतिष्केनां अने वैमानिक देवनां स्थान आदिने पक्षु सप्त
त्यु जेव जेव जेव सप्तत्यु कथन ते सूत्रभां कथां सुभी अक्षु अक्षु जेव जेव
ते सप्तत्युने भाटे अक्षु छे के " जाय सिद्धिगंधिया समप्ता " जेवते के आरे
प्रकारना देवनां स्थान आदिनु सप्तत्यु कथन (सिद्धि गण्डिका समाप्ति
पर्यंत अक्षु अक्षु सिद्धि स्थानना स्पष्टपुं प्रतिपादन करनार जेव प्रक्षु

તત્પ્રકરણમિત્યમ્ ‘કહિળં મંતે સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા’ કુત્ર ચલુ ભદન્ત ! સિદ્ધાનાં સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? इह देवस्थानाधिकारे यत् सिद्धगण्डिकायाः कथनं कृतम् तत् स्थानाधिकारबलात् कथितमिति विज्ञेयम् । तथा जीवाभिगम सूत्रप्रकरणमपि अत्र वक्तव्यम् तथाहि ‘कप्पाण पइट्ठाणं’ कल्पानां प्रतिष्ठानं कल्पविमानानामाधारो वक्तव्य इत्यर्थः । स चैवम् ‘सोहम्मीसाणेसु, णं मंते ! कप्पेसु विमाण पुढवी किं पइट्ठिया पणत्ता ? गोयमा ! घणोदहि पइट्ठिया पणत्ता’ इत्यादि, सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोः विमान पृथिवी किंप्रतिष्ठिता प्रज्ઞપ્તા ? गौतम ! घनोदधि प्र-

પ્રતિપાદન કરને ચાલા એક પ્રકરણ હૈ સો જહાં તક યહ સમાસ હુઆ હૈ વહાં તક ચારોં પ્રકાર કે દેવોં કે ભવન આદિકોં કે વિચાર સમજ-લેના ચાહિયે, વહ પ્રકરણ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(કહિ ણં મંતે ! સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા) હે ભદન્ત ! સિદ્ધોં કે સ્થાન કહાં કહે ગયે હે ? ઇત્યાદિ । યહાં દેવસ્થાન કે અધિકાર મેં જો સિદ્ધ-ગણ્ડિકા કો કથન કિયા ગયા હૈ વહ સ્થાનાધિકાર કે બલ સે કિયા ગયા હૈ । તથા જીવાભિગમસૂત્ર કા પ્રકરણ ઓ યહાં કહ લેના ચાહિયે જૈસે (કપ્પાણપહટ્ઠાણં) કલ્પવિમાનોં કા આધાર કહના ચા-હિયે, વહ આધાર વિષયક કથન ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિં પહટ્ઠિયા પણત્તા ? ગોયમા ! ઘણો-દહિ પહટ્ઠિયા) ઇત્યાદિ, સૌધર્મ ઓર ઈશાન કલ્પ મેં વિમાનોં કી પૃથિ-વી કિસકે આધારપર હૈ ? ઉત્તર દેતે હુએ પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં કિ હૈ ગૌતમ ! વહ પૃથિવી ઘનોદધિવાતવલય કે આધાર પર હૈ । ઇત્યાદિ । કહા ઓ હૈ—

છે, તેનુ નામ (સિદ્ધિગણ્ડિકા) છે, તે સિદ્ધિગણ્ડિકાની સમાપ્તિ થાય ત્યાં સુધીમા આરે પ્રકારના દેવોનાં ભવન આદિ વિષયનું નિરૂપણ કરવામા આવ્યું છે તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—“કહિળં મંતે ! સિદ્ધાણ ઠાણા પન્નત્તા ?” હે ભદન્ત ! સિદ્ધોનાં સ્થાન કયા છે ! ઇત્યાદિ અહીં દેવસ્થાનનું નિરૂપણ કરતી વખતે જે સિદ્ધગણ્ડિકાનું કથન કરવામા આવ્યું છે તે સ્થાનનું વક્તવ્ય આલેતું હોવાથી કરવામા આવેલ છે તથા જીવાભિગમસૂત્રનું પ્રકરણ અહીં કહી દેવું નેહએ-નેમ કે કપ્પાણપહટ્ઠાણ” કલ્પવિમાનો (દેવલોકના વિમાનો આધાર કહેવો નેહએ, તે આધાર વિષયક કથન આ પ્રમાણે છે—‘સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઢવી કિંપહટ્ઠિયા પણત્તા ? ગોયમા ! ઘણોદહિ પહટ્ઠિયા, ” ઇત્યાદિ પ્રશ્ન-હે ભદન્ત ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં વિમાનોની પૃથ્વી કોના આધાર પર છે ? ” ઉત્તર—“હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વી ઘનોદધિવાત-વલયના આધાર પર છે ” કહ્યું પણ છે—

मागे ' स्वस्थानेन श्लोकस्यासंख्येये मागे स्वस्थानस्योक्तमवनपठिमवनावाप्त
द्विसप्ततिसप्ताधिकसप्तकोटिलक्षणस्य श्लोकस्यासंख्येयमागे विद्यमानत्वात् ।
एवमसुरकुमाराणामपि स्थानादिक वक्तव्यम् एव तेषामेषासुरकुमारानां दक्षि-
णात्यानाम् औदीच्यानां च एवं नागकुमारादिमवनपठिनां मवनविषये विचार
करणीय । एवं यथोचित्येन व्यंशराणामपि मवनादीनि ज्ञान्यानि । एवमेव न्यो-
तिष्काणां वैमानिकानां च स्थानादीनि वक्तव्यानि—अथ कियत्स्पर्धन्तं स्थानादि-
कानि वक्तव्यानि ? उवाच—'जाव सिद्धगण्डिया समप्ता' यावत् सिद्धगण्डिका समाप्ता
सिद्धगण्डिका सिद्धस्थानप्रतिपादनपरकं प्रकरणं समाप्यते तात्पर्यन्तं वक्तव्यम्

स्थान की अपेक्षा से पूर्वोक्त सात करोड़ यहशर लाख अपने भवना-
वासों की अपेक्षा से ये लोक के असंख्यतासे भाग रहते हैं, क्योंकि
उनके ये भवनावास लोक के असंख्यतासे भाग में विद्यमान हैं । इसी
तरह से असुर कुमारों के विषय में भी उनके स्थान आदि को लेकर
समझना चाहिये । दक्षिण के तथा उत्तर के असुरकुमारों के विषय में
और नागकुमार आदिकों के भवनों के विषय में भी ऐसा ही विचार
कर लेना चाहिये । इसी प्रकार यथोचितरूप से व्यन्तरो के, न्योतिष्कों
के और वैमानिक देवों के भी स्थान आदिक समझना चाहिये । यह
सब कथन कहाँ तक जानना चाहिये तो इसके लिये (जाव सिद्धगण्डिया
समप्ता) यह सूत्र कहा गया है— इससे यह प्रकट किया गया है कि
चारों प्रकार के देवों के स्थान आदि का सब कथन सिद्धगण्डिका की
समाप्ति तक जानना चाहिये । सिद्धगण्डिका यह सिद्धिस्थानके स्वरूप का

स्वस्थानकी अपेक्षाके आस सम्बन्धु तेमना पूर्वोक्त सात करोड़ श्रोतेर लाभ
अवनावासेनी अपेक्षाके तेजेर दोहना असंख्यातमां भागमां रहे छे, अरु
हे तेमना ते अवनावास दोहना असंख्यातमां भागमां विद्यमान छे जेकर
हीते असुरकुमारना विषयमा तेमना स्थान आदिना विषयमां पक्षु सम्बन्धु
दक्षिणना तथा उत्तरना असुरकुमारानां अवनेना विषयमां अने नागकुमार
आदिनां अवनेना विषयमां पक्षु जेम न सम्बन्धु लेवु जेकर प्रमावे योभ
हीते व्यन्तराना, न्योतिष्कानां अने वैमानिक देवानां स्थान आदिने पक्षु सम्
बन्धु जेम जेकर आ सम्बन्धु कथन ते सूत्रमां कथां सुधी अरु अरु जेम जेकर
ते सम्बन्धुपाने माटे कहु छे " जाव सिद्धगण्डिया समप्ता " जेकरे हे कारे
प्रभरना देवानां स्थान आदिनु सम्बन्धु कथन (सिद्धि गण्डिकानी समाप्ति
पर्यंत) अरु अरु सिद्धि स्थानमा स्वरूपनु प्रतिपादन करनार जेकर प्रभर

सह' वन्दते नमस्यति 'वन्दित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा 'नच्चासण्णे ना-
इदूरे' नात्यासन्ने नातिदूरे=उचितप्रदेशे 'सुस्सुसमाणे' शुश्रूपमाणः भगवद्वाक्यं
श्रोतुमिच्छन् 'णमंसमाणे' नमस्यन्=नमनादिना विनयं प्रकटयन् 'अभिमुहे' अभि-
मुखः=सम्मुखे स्थित्वेत्यर्थः 'विणएणं' विनयेन=विनयपूर्वकं 'पंजलिउडे' प्राञ्जलिपुटः
=संयोजितहस्तद्वयः सन् 'पज्जुवासमाणो एवं वयासी' पर्युपासीनः=सेवमानः
एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण अरादीत=कथितवान् । किमवादीदित्याह—'पुण्वि भंते' इ.

'पुण्वि भंते! लोए पच्छा अलोए' पूर्व भदन्त! लोकः पश्चादलोकः अथवा 'पुण्वि
अलोए पच्छा लोए' पूर्वमलोकः पश्चादलोकः, हे भदन्त! किं पूर्व लोकः पट्टजीव-
निकायरूपः अस्ति पश्चादलोकः धर्मास्तिकायादिरहितः केवलाकाशरूपः । अस्ति,
अथवा पूर्वमलोकः पश्चादलोकः अस्तीति प्रश्नाशयः । भगवानाह—'रोहे'

आदक्षिण प्रदक्षिण किया । (करित्ता वंदइ नमसइ) आदक्षिण प्रदक्षिण
पूर्वक वंदना की नमस्कार किया । "वन्दित्ता नमंसित्ता" वन्दना नम-
स्कार करके, (नच्चासन्ने नाइदूरे) न अति निकट और न दूर किन्तु
उचित ऐसे स्थान पर (सुस्सुमाणे णमंसमाणे) भगवद्वचनको सुननेकी
अभिलाषा से फिर वे नमस्कार करते हुए प्रभु केसंमुख बैठ कर उन्होंने
(विणएणं पंजलिउडे) विनयपूर्वक हाथ जोड़कर (पज्जुवासमाणे एवं
वयासी) पर्युपासना करते हुए प्रभु से इस प्रकार पूछा 'पुण्वि भंते!' इ०

(भंते!) हे भदन्त! (पुण्वि लोए? पच्छा अलोए? पुण्वि
अलोए पच्छा लोए?) पहिले लोक है और बाद में अलोक है क्या?
अथवा पहिले अलोक है और बाद में लोक है क्या? पट्टजीवनिकाय-
रूप स्थान का अर्थात् जहाँ पर जीवादिक छहों द्रव्य पाये जाते हैं ऐसे
आकाश का नाम लोक है और जहाँ धर्मास्तिकायादिक द्रव्य नहीं पाये

वार "प्रायाहिणपयाहिण करेइ" आदक्षिण-प्रदक्षिण करी "करित्ता वदइ नमंसइ"
आदक्षिण-प्रदक्षिणपूर्वक नमस्कार करी "वन्दित्ता नमसित्ता" वदण्ण नमस्कार
करीने, 'णच्चासन्ने नाइदूरे' अतिदूर पणु नहीँ अने अति नज्ज पणु नहीँ
ऐवा योग्य स्थाने, "सुस्सुमाणे णमसमाणे" लगवानना पय्थने सांलगवानी
अभिलाषा साथे करीथी नमस्कार करता छता प्रभुनी सामे ऐसी ने त्थार आह
"विणएणं पज्जलिउडे" विनयपूर्वक हाथ जोडीने "पज्जुवासमाणे एवं वयासी" पर्युपा-
सना करीने तेमण्णे लगवान मडावीरने आ प्रमाणे पूछथु—"पुण्विभंते" इत्यादि

"भंते" हे लगवान । "पुण्वि लोए? पच्छा अलोए? पुण्वि अलोए? पच्छा
लोए?" पडेला लोक अने त्थारआह अलोके छे के पडेला अलोके अने त्थार
आह लोक छे? न्था ज्वादिक् छण्णे द्रव्यो होथ छे ऐवा आकाशतुं नाम लोक

तिष्ठिता महता इत्यादि, अन्यदपि आह—“घणउदहि पइहाणासुरमयणाहुंति दोसु कप्पेसु तिसु वा उपइहाणा तदुमयसु पइहिया तिसुय तेण पर उवरिमगा आगासंतरपइहिया सब्बे सि” घनोदधिप्रतिष्ठितानि सुरमयनानि भवन्ति द्वयोः कल्पयोः त्रिषु वातप्रतिष्ठितानि तदु मयप्रतिष्ठितानि त्रिषु च तेन परिमलानि आकाशान्तरप्रतिष्ठितानि सर्वाणि इति एवं बाह्वलेतिविमानपृथिव्या पिप्बो क्लृप्त्यः स च एवम् “सोहम्मीसाणेसु ण मंते कप्पेसु विमाण पुडवी केवइय बाह्वलेण पण्णसा गोयमा सत्तावीस जोगणसयाइ” इत्यादि, सौधर्मेशानयो खलु मदन्त ! कल्पयोः विमानपृथिवीकियत्ती बाह्वलेन महता ? गौतम ! सप्तविंशतियोगन-

(घणउदहि पइहाणा सुरमयणा हुति दोसु कप्पेसु ।

तिसु वाउपइहाणा तदुमय सुपइहिया तिसु य ॥ १ ॥

तेणपरं उवरिमगा, आगासंतरपइहिया सब्बे ॥) इति ।

दो कल्पों के देवमयन घनोदधिवातमलय के आधार पर हैं। तीन कल्पों के देवमयन वायु के आधार पर हैं, तीन कल्पों के देवविमान दोनों के सहारे पर हैं, अर्थात् घनोदधि और घनवात के आधार पर हैं। इनके बाद के सय ऊपर के विमान आकाश के आधार पर रहे हुए हैं। (एव बाह्वलेति) विमान पृथिवियों की मोटाई इस प्रकार से है (सोहम्मीसाणेसु ण मंते । कप्पेसु विमाणपुडवी केवइया बाह्वलेण पण्णसा) ? गोयमा ! सत्तावीस जोगणसयाइ) इत्यादि— हे मेदन्त ! सौधर्म और ईशान, इन कल्पों में विमानपृथिवी की मोटाई कितनी है ? हे गौतम ! इन दो कल्पों में विमानपृथिवी की मोटाई सत्ताईस सौ दो हजार सातसौ (२७००) योगनकी कही गई है। कहा भी है—

“घणउदहि पइहाणा सुरमयणा हुंति दोसु कप्पेसु ।

तिसु वाउपइहा तदुमय सुपइहिया तिसु य ॥ १ ॥

तेण पर उवरिमगा, आगासंतर पइहिया सब्बे ॥ ” इति ।

पहेलां ते कल्पेनां देवमयन घनोदधिवातमलयना आधार पर छे पछीनां त्रयु कल्पेनां देवमयन वायुना आधार पर छे पछीनां त्रयु कल्पेनां देवमयन जन्मेना आधार पर छे—कोटि के घनोदधि जने घनवातना आधार पर छे, त्थार पछीनां जहां देवलोकां विमान आकाशना आधार पर रहेलां छे त्थार एव बाह्वलेति विमान पृथ्वीजोनी छिआठ आ प्रभासे छे ।

‘ सोहम्मीसाणेसु ण मंते । कप्पेसु विमाणपुडवी केवइया बाह्वलेण पण्णसा ! हे मदन्त ! सौधर्म जने ईशान कल्पेनी विमान पृथ्वीनी आठ केटली छे । गोयमा ! ” हे गौतम ! (सत्तावीस जोगणसयाइ) इत्यादि, ते जन्मे देव

તત્ત્વકરણમિત્યમ્ 'કહિં' મંતે સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા' કુત્ર સ્વલુ ભદન્ત ! સિદ્ધાનાં
સ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? इह देवस्थानाधिकारे यत् सिद्धगण्डिकायाः कथनं कृतम् तत्
स्थानाधिकारबलात् कथितमिति विज्ञेयम् । तथा जीवाभिगम सूत्रप्रकरणमपि अत्र वक्त-
व्यम् तथाहि 'कप्पाण पइट्ठाणं' कल्पानां प्रतिष्ठानं कल्पविमानानामाधारो वक्तव्य
इत्यर्थः । स चैवम् 'सोहम्मीसाणेसु णं મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણ પુઠ્ઠવી કિં પહટ્ઠિયા
પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઘણોદહિ પહટ્ઠિયા પણ્ણત્તા' इत्यादि, सौधर्मेशानयोः स्वलु
भदन्त ! कल्पयोः विमान पृथिवी किंप्रतिष्ठिता प्रज्जप्ता ? गौतम ! घनोदधि प्र-

પ્રતિપાદન કરને વાલા એક પ્રકરણ હૈ સો જહાં તક યહ સમાસ હુઆ
હૈ વહાં તક ચારોં પ્રકાર કે દેવોં કે ભવન આદિકોં કે વિચાર સમજ-
લેના યાહિયે, વહ પ્રકરણ ઇસ પ્રકાર સે હૈ-(કહિ ણં મંતે !
સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા) હે ભદન્ત ! સિદ્ધોં કે સ્થાન કહાં કહે
ગયે હે ? इत्यादि । यहां देवस्थान के अधिकार में जो सिद्ध-
गण्डिका का कथन किया गया है वह स्थानाधिकार के बल से किया
गया है । तथा जीवाभिगमसूत्र का प्रकरण भी यहां कह लेना
चाहिये जैसे (कप्पाणपइट्ठाणं) कल्पविमानों का आधार कहना चा-
हिये, वह आधार विषयक कथन इस प्रकार से है-(सोहम्मीसाणेसु
णं મંતે ! कप्पેસુ વિમાણપુઠ્ઠવી કિં પહટ્ઠિયા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઘણો-
દહિ પહટ્ઠિયા) इत्यादि, सौधर्म और ईशान कल्प में विमानों की पृथि-
वी किसके आधारपर है ? उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि
हे गौतम ! वह पृथिवी घनोदधिवातवलय के आधार पर है । इत्यादि ।
कहा भी है—

છે, તેનું નામ (સિદ્ધિગણ્ડિકા) છે, તે સિદ્ધિગણ્ડિકાની સમાપ્તિ થાય ત્યાં
સુધીમા ચારે પ્રકારના દેવાનાં ભવન આદિ વિષયનું નિરૂપણ કરવામા આવ્યું
છે. તે પ્રકરણ આ પ્રમાણે છે—“કહિં મંતે ! સિદ્ધાણં ઠાણા પન્નત્તા ?” હે
ભદન્ત ! સિદ્ધોનાં સ્થાન કયા છે ! ઇત્યાદિ. અહીં દેવસ્થાનનું નિરૂપણ કરતી
વખતે જે સિદ્ધગણ્ડિકાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સ્થાનનું વક્તવ્ય ચાલેતું
હોવાથી કરવામાં આવેલ છે. તથા જીવાભિગમસૂત્રનું પ્રકરણ અહીં કહી દેવું
જોઈએ—જેમ કે કપ્પાણપહટ્ઠાણં” કલ્પવિમાનો (દેવલોકનાં વિમાનો આધાર
કહેવા જોઈએ, તે આધાર વિષયક કથન આ પ્રમાણે છે—“સોહમ્મીસાણેસુ ણં
મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણપુઠ્ઠવી કિંપહટ્ઠિયા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! ઘણોદહિ પહટ્ઠિયા, ”
ઇત્યાદિ પ્રશ્ન-હે ભદન્ત ! સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં વિમાનોની પૃથ્વી
કેના આધાર પર છે ?” ઉત્તર—“હે ગૌતમ ! તે પૃથ્વી ઘનોદધિવાત-વેલયના
આધાર પર છે” કહ્યું પણ છે—

મદન્ત ! કલ્પયોર્વિમાનાનિ કિયદુન્વત્વેન પ્રજ્ઞતાનિ ? ગૌતમ ! પચ્ચયોજનશ્ચતાનિ ।
 ઇત્યાદિ । તદુક્તમ્ “ પચસયઠ્ઠચ્છેજં આદમકલ્પેસુ હોતિ ઇ વિમાણા । એકેકેક વુરિ
 સેસે દુરુગે ય દુગે ચઠ્ઠકેય ॥ ૧ ॥ ” પચ્ચશ્ચતાનિ ઇત્યત્વેન આદિમકલ્પયોર્મંવન્તિ
 વિમાનાનિ । એકેકદ્વિત્રેષે ત્રિકે ત્રિકે ત્રિકે ચતુષ્કે ચ ઇત્યાદિ, પ્રેવેયકેપુ દશ
 શ્ચતાનિ ઇત્યત્વમ્ અનુચરે સુ કલ્પે વિમાનપૃથિગ્ન્યાઃ એકાદશયોજનપરિમિતમ્
 જ્ઞમતત્થમિતિ ।

“ એવં સંઠારણ ” ઇતિ એવ સંસ્થાને વિમાનાનાં વક્તવ્યમ્ સચ્ચૈવમ્ “ સોઈમ્મી
 પક્કસા ? ગોયમા । પંચ યોજણસયાઈ) હે મદન્ત ! સૌધર્મ ઔર ઈશા
 જ કલ્પ મેં વિમાનોં કી ડુંચાઈ કિતની કહી ગઈ હૈ ? હે ગૌતમ ! પાંચસૌ
 પાંચસૌ યોજન કી કહી ગઈ હૈ । સો હી કહા હૈ—(પંચસય ઇત્યત્વસેજં,
 આદમ કલ્પેસુ હોતિ ઇ વિમાણા ।

એકેકવુરિ સેસે, દુ દુગે ય દુગે ચઠ્ઠકે ય ॥ ૧ ॥)
 આદિ કે સૌધર્મ ઈશાન નામકે દો કલ્પોં મેં વિમાનોં કી ડુંચાઈ
 પાંચસૌ પાંચસૌ યોજન કી હૈ બાકી કે વિમાનોં મેં દો, દો, દો, વિમાનોં
 તથા અન્ત કે ચાર વિમાનોં મેં ડુંચાઈ કા પ્રમાણ પાંચસૌ યોજન મેં એક
 એકસૌ યોજન કી વૃદ્ધિ કરને પર કહા ગયા હૈ । સ્વ તરહ અન્ત કે ચાર
 વિમાનોં કી ડુંચાઈ નૌ સૌ યોજન કી હોતી હૈ । પ્રેવેયકોં મેં વિમાનોંકી
 ડુંચાઈ કા પ્રમાણ હજાર હજાર યોજન કા હૈ । અનુચરોં મેં વિમાનોં

(ગોયમા । પંચયોજણસયાઈ) હે મદન્ત ! સૌધર્મ ઔર ઈશાન કેવ
 દેવલોકમાં વિમાનોની ડુંચાઈ કેટલી હતી છે ! હે ગૌતમ ! ૫૦૦-૧૦૦ યોજનની
 હતી છે કહ્યું પણ છે—

“ પંચસય ઇત્યત્વસેજં, આદમ કલ્પેસુ હોતિ ઇ વિમાણા ।

એકેકેક વુરિ સેસે, દુ દુગે ય દુગે ચઠ્ઠકે ય ॥ ૧ ॥ ”

પહેલા સૌધર્મ અને બીજા ઈશાન નામના કલ્પોમાં વિમાનોની ડુંચાઈ
 ૫૦૦-૧૦૦ પાંચસૌ પાંચસૌ યોજનની છે પછીના બે બે, બે અને ચાર
 દેવલોકોનાં વિમાનોમાં ૧૦૦-૧૦૦એકસૌ એકસૌ યોજનની ડુંચાઈ વધતી જાય
 છે આ રીતે છેલ્લાં ચાર દેવલોકોમાં વિમાનોની ડુંચાઈ ૬૦૦-૬૦૦ નવસૌ
 નવસૌ યોજનની થાય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ત્રીજા અને ચોથા દેવ
 લોકના વિમાનોની ડુંચાઈ ૬૦૦-૬૦૦ છસૌ છસૌ યોજનની પાંચમાં અને
 છઠ્ઠામાં ૭૦૦-૭૦૦ સાતસૌ સાતસૌ યોજનની, સાતમાં અને આઠમાં ૮૦૦-
 ૮૦૦ આઠસૌ આઠસૌ યોજનની અને નવમાં દસમાં અગ્નિધારમાં અને બાર
 માંમાં ૬૦૦-૬૦૦ નવસૌ નવસૌ યોજનની થાય છે ત્રીવેલોકમાં વિમાનોની
 ડુંચાઈ ૧૦૦૦-૧૦૦૦ એકેક હજાર યોજન પ્રમાણ છે અનુચરોમાં વિમાનોની

સાળેસુ ણં મંતે કપ્પેસુ વિમાણા કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા ગોયમા ! જે આવલિયા પવિટ્ટા વટ્ટા, તંસા ચરેસા. જે આવલિયા વાહિરા તે ણાણા સંઠિયા ”,
 इति सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोः विमानानि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि
 गौतम ! यानि आवलिकाप्रविष्टानि तानि वृत्तानि त्र्यस्त्राणि चतुरस्त्राणि यानि आव-
 लिका बाह्यानि तानि नानासंस्थानानि इति, उक्तानामेवार्थानामवशिष्टमतिदिश-
 नाह—“ जीवाभिगमे जाव वेमाणि उद्देशो भाणियव्वो सव्वो ” जीवाभिगमे यावत्

કો ઝંચાઈ કા પ્રમાણ ગ્યારહ સૌ ગ્યારહ સૌ યોજન કા હૈ । (एवं સં-
 ઠાણં) હસી પ્રકાર સે વિમાનોં કા આકાર ભી કહનાં ચાહિયે, વહ ઇસ
 પ્રકાર સે હૈ—(સોહમ્મીસાળેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કિં—સંઠિયા
 પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! સૌધર્મ ઓર ઈશાનકલ્પોં મેં વિમાનોં કા આકાર
 કૈસા હૈ ? (ગોયમા ! જે આવલિયા પવિટ્ટા તે વટ્ટા, તંસા, ચરંસા, જે
 આવલિયા વાહિરા તે ણાણા સંઠિયા તિ) હે ગૌતમ ! જો વિમાન આવ-
 લિકાપ્રવિષ્ટ હૈ—હારવંધરૂપ હૈ વે ગોલ હૈ, ત્રિકોણ હૈ, ચૌખટ્ટે હૈ । ઓર જો
 વિમાનઆવલિકાપ્રવિષ્ટ નહીં હૈ વે અનેક આકાર વાલે હૈ । અવ ઇસ કથન
 સે ઓર ભી જો વિમાન સંવંધી કથન વાકી રહ ગયા હૈ ડસકો વત્તાને કે
 નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈ કિ—(જીવાભિગમે જાવ વેમાણિય ડદ્દેસો ભી
 ણિયવ્વો સવ્વો) વિમાનોં કા પ્રમાણ, વિમાનોં કા વર્ણ, વિમાનોં કી
 કાંતિ, ઓર વિમાનોં કા ગંધ આદિ વિષય જાનને કે લિયે જીવાભિગમ

ઉંચાઈ ૧૧૦૦—૧૧૦૦ અગિયારસો અગિયારસો ચોળન પ્રમાણ છે (एवं
 સંઠાણં) એજ પ્રમાણે વિમાનોના આકાર પણ કહેવા બેઈએ. તે આકારો આ
 પ્રમાણે છે (સોહમ્મીસાળેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા !)
 હે ભદન્ત ! સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પમા વિમાનોના આકાર કહેવા છે !

(ગોયમા ! જે આવલિયા પવિટ્ટા તે વટ્ટા, તંસા, ચરસા, જે આવલિયા વાહિરા
 તે ણાણા સંઠિયા તિ) હે ગૌતમ ! જે વિમાન આવલિકામાં (હારવંધ) છે
 તે ગોળ, ત્રિકોણ અને ચોખૂણુ છે પણ જે વિમાનો આવલિકા પ્રવિષ્ટ
 નથી, તે અનેક આકાર વાળા છે હવે વિમાન વિષે આ સિવાનું જે વર્ણન
 બાકી છે તે જણાવવાને માને સૂત્રકાર કહે છે કે (જીવાભિગમે જાવ વેમાણિય
 હ્દેસો ભાણિયવ્વો) વિમાનોનું પ્રમાણ, વિમાનોનો વર્ણ, વિમાનોની કાંતિ,
 વિમાનોની ગંધ આદિ વિષય જાણવાને માટે જીવાભિગમ સૂત્રનો વૈમાનિક

वैमानिकद्वेषो मज्झिमः सर्वः विमानानां प्रमाणवर्णप्रमादिक सर्वं जीवामि-
गमात् हास्यमिति ॥ १ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-अगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपद्मदक्षभापाकलितकल्लिकला-
पालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-त्रादिमानमर्दक-श्रीश्राद्धप्रप-
तिकोत्तापुरराजमदक्ष-‘ जैनशास्त्राचार्य ’ पद्मभूषित-कोत्तापुरराज
गुद-बाळग्रन्थधारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविधाकरपूज्यश्री-घासीलाल-
प्रतिधिरचितायां श्रीमगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाभ्यायां
व्याख्यायां द्वितीयसप्तके सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥२-७॥

सूत्र का वैमानिक उद्देशापुरा देखना चाहिये अर्थात् यह सब विषय
वहाँ से जानलेना चाहिये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “ श्री मगवती
सूत्र की ” प्रियदर्शिनी व्याख्याके दूसरे शतकके
सातवा उद्देशक समाप्त

उद्देशक पूरे पूरे वाच्यो ज्ञेयको ज्योते के ते अभस्त विषयनु वरुन
तेभांभी लक्ष्मी देव ॥ सू. १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत ‘ मगवतीसूत्र ’ की प्रियदर्शिनी
व्याख्याना ज्योत् शतकेना सातमोद्देशक समाप्त

સાણેસુ ણં મંતે કપ્પેસુ વિમાણા કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા ગોયમા ! જે આવ-
લિયા પવિટ્ટા વટ્ટા, તંસા ચરેસા. જે આવલિયા વાહિરા તે ણાણા સંઠિયા !
इति सौधर्मेशानयोः खलु भदन्त ! कल्पयोः विमानानि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि
गौतम ! यानि आवलिकाप्रविष्टानि तानि वृत्तानि त्र्यस्राणि चतुरस्राणि यानि आव-
लिका बाह्यानि तानि नानાસંસ્થાનાનિ इति, उक्तानामेवार्थानामवशिष्टमतिदिश-
चाह-“ जीवाभिगमे जाव वेमाणि उद्देशो भाणियव्वो सव्वो ” जीवाभिगमे यावत्

કી ઝંચાર્દે કા પ્રમાણ ગ્યારહ સૌ ગ્યારહ સૌ યોજન કા હૈ । (એવં સં-
ઠાણં) હસી પ્રકાર સે વિમાનો કા આકાર સી કહના ચાહિયે, વહ હસ
પ્રકાર સે હૈ-(સોહમ્મીસાણેસુ ણં મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કિં-સંઠિયા
પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! સૌધર્મ ઓર ઈશાનકલ્પોં મેં વિમાનોં કા આકારં
કૈસા હૈ ? (ગોયમા ! જે આવલિયા પવિટ્ટા તે વટ્ટા, તંસા, ચરંસા, જે
આવલિયા વાહિરા તે ણાણા સંઠિયા તિ) હે ગૌતમ ! જો વિમાન આવ-
લિકાપ્રવિષ્ટ હૈ-હારવંથરૂપ હૈ વે ગોલ હૈ, ત્રિકોણ હૈ, ચૌખૂટે હૈ । ઓર જો
વિમાન આવલિકાપ્રવિષ્ટ નહીં હૈ વે અનેક આકાર વાલે હૈ । અવ હસ કથન
સે ઓર સી જો વિમાન સંવંધી કથન વાકી રહ ગયા હૈ ઉસકો વત્તાને કે
નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈ કિ-(જીવાભિગમે જાવ વેમાણિય ઉદ્દેસો ભા
ણિયવ્વો સવ્વો) વિમાનોં કા પ્રમાણ, વિમાનોં કા વર્ણ, વિમાનાં કી
કાંતિ, ઓર વિમાનોં કા ગંધ આદિ વિષય જાનને કે લિયે જીવાભિગમ

જિયાં ૧૧૦૦-૧૧૦૦ અગિયારસો અગિયારસો યોજન પ્રમાણ છે (એવં
સંઠાણં) એજ પ્રમાણે વિમાનોના આકાર પણ કહેવા બેઈએ. તે આકારો આ
પ્રમાણે છે (સોહમ્મીસાણેસુ ણ મંતે ! કપ્પેસુ વિમાણા કિં સંઠિયા પણ્ણત્તા !)
હે ભદન્ત ! સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પમા વિમાનોના આકાર કહેવા છે !

(ગોયમા ! જે આવલિયા પવિટ્ટા તે વટ્ટા, તંસા, ચરસા, જે આવલિયા વાહિરા
તે ણાણા સંઠિયા તિ) હે ગૌતમ ! જે વિમાન આવલિકામાં (હારવંથ) છે
તે ગોળ, ત્રિકોણ અને ચોખૂણું છે પણ જે વિમાનો આવલિકા પ્રવિષ્ટ
નથી, તે અનેક આકાર વાળા છે હવે વિમાન વિષે આ સિવાનું જે વર્ણન
બાકી છે તે જણાવવાને માને સૂત્રકાર કહે છે કે (જીવાભિગમે જાવ વેમાણિય
ઉદ્દેસો ભાણિયવ્વો) વિમાનોનું પ્રમાણ, વિમાનોના વર્ણ, વિમાનોની કાંતિ,
વિમાનોની ગંધ આદિ વિષય જણાવવાને માટે જીવાભિગમ સૂત્રનો વૈમાનિક

मोक्षेक्षकस्तेदमादिममूत्रम् " कश्चिं भते " इत्यादि ॥

मूलम्—कहिण भते चमरस्स असुरिन्दस्स असुरकुमारर
ण्णो सभासुहम्मा पण्णत्ता? गोयमा! जव्वदीवे दीवे मदरस्स
पव्वयस्स दाहिणेणं तिरियमसखेज्जे दीवसमुह वीइवइत्ता,
अरुणवरस्स दीवस्स दाहिरिल्लाओ वेइयताओ अरुणोदयं
समुह दायालीस जोयणसहस्साइ ओगाहित्ता परयण चम
रस्स असुरिन्दस्स असुरकुमाररण्णा तिगिच्छकूढे नाम उप्पा
यपव्वय पन्नत्ते सत्तदस एकवीसे जोयणसय उव्व उच्चत्तेणं
चत्तारि तीसे जोयणसय कोस चउव्वे गोधुमस्स आवास
पव्वयस्स पमाणेणं नेयव्व नवर उवरिल्लं पमाणं मज्झे
भाणियव्व मूले दसधावीसे जोयणसय विक्खमेणं मज्झे
चत्तारिचउवीसे जोयणसय विक्खमेणं उवरि सत्तत्तेवीस-
जोयणसय विक्खमेण मूले तिणिणजोयणसहस्साइ, दोणिण
य वत्तीसुत्तरे जोयणसय किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं,
मज्झे पग जोयणसहस्स तिणिणय इगुयाले जोयणसय,
किंचिविसेसूणे परिक्खेवेण उवरि दोविय जोयण सह
स्साइ, दोन्नि य छलसीय जोयणसय किंचिविसेसाहिप
परिक्खेवेणं, मूले वित्थडे मज्झे सखित्ते उप्पि विसाले, मज्झे
धरवइरविग्गाहिण महामउदसंठाणसाठिप सब्बरयणामयं
अच्छे जाय पडिक्खे से णं पगाय पउमवरवेइयाय, पगेणं
धणसडेण य सब्बओ समेता सपरिक्खित्ते पउमवरवेइयाय
धणसंहस्स य वण्णओ तस्स णं तिगिच्छकूढस्स उप्पाय-

॥ अथ द्वितीयशतके अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

अष्टमोद्देशके विचारणीया विषया इमे—असुरेन्द्रचमरस्य सुधर्मा सभा क वि-
घते इति प्रश्नः । जम्बूद्वीपस्य मन्दरपर्वतदक्षिणभागे अरुणवरद्वीपः तस्य वेदिका-
न्तम् उत्पातपर्वतस्तस्य प्रमाणम् गोस्तुभपर्वतेन सह समानत्वप्रदर्शनम्, अरुण-
वरपर्वतस्य पद्मवरवेदिका वनखण्डः, तयोर्वर्णनम् एकः प्रासादस्यावतंसः,
तस्य प्रमाणं वर्णनं च मणिपीठिका अरुणोदयसमुद्रः चमरचंचा नाम राजधानी
तस्य दुर्गः सुधर्मासभा उपपातसभा हृदः, तेषां वर्णनम्, अभिषेकालंकारविजय-
देववर्णनम् । चमरेन्द्रऋद्धिवर्णनम् । उद्देशक परिसमाप्तिः ॥

सप्तमोद्देशके देवस्थानानां प्रतिपादनं कृतम् तदधिकारादेव चमरचञ्चानामक
देवस्थानस्य प्रतिपादनायाष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते अथानेन सम्बन्धेनायातस्याऽष्ट-

दूसरे शतक का आठवां उद्देशक प्रारंभ

अष्टम उद्देशक में विचार करने योग्य जो विषय हैं उनका संक्षिप्त
विवरण इस प्रकार से है— असुरेन्द्र चमर की सुधर्मा सभा कहां है ?
यह प्रश्न । जम्बूद्वीप के मन्दरपर्वत की दक्षिणादिशा में अरुणवर द्वीप
है । उसकी बाहर की वेदिका का अन्त । अरुणोदयसमुद्र उत्पातपर्वत
का प्रमाण, गोस्तुभ पर्वत के साथ अरुणवरपर्वत की समानता का
प्रदर्शन । पद्मवरवेदिका, वनखण्ड इन दोनों का वर्णन । एक प्रासा-
दावतंस, उसका प्रमाण और उसका वर्णन । मणिपीठिका; अरुणोद-
यसमुद्र, चमरचंचा नामकराजधानी, उसका किला, सुधर्म सभा,
उपपातसभा, हृदका वर्णन, अभिषेक, अलंकार विजयदेवका अतिशय
चमरेन्द्र की ऋद्धि का वर्णन उद्देशक परिसमाप्ति ।

બીજા શતકનો આઠમા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

આઠમાં ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તે સંક્ષેપમાં
નીચે પ્રમાણે છે—અસુરેન્દ્ર ચમરની સુધર્મા સભા ક્યાં છે ! ઉત્તર-જમ્બૂ
દ્વીપના મન્દરપર્વતની દક્ષિણ દિશામાં અરુણવર દ્વીપ છે તેની બહારની વેદિકાનો
અન્ત-અરુણોદય સમુદ્ર ઉત્પાત પર્વતનું પ્રમાણ-ગોસ્તુભ પર્વતની સાથે અરુ-
ણવર પર્વતની સરખામણી—પદ્મવર વેદિકા, વનખંડ એ બંનેનું વર્ણન એક પ્રાસા-
દાવતંસ, તેનું વર્ણન—મણિપીઠિકા, અરુણોદય સમુદ્ર, ચમરચંચા નામની રાજ-
ધાની, તેનો કિલ્લો, સુધર્મા સભા, ઉપપાત-સભા, હૃદનું વર્ણન, અભિષેક,
અલંકાર, વિજય દેવનું વર્ણન, ચમરેન્દ્રની ઋદ્ધિનું વર્ણન—ઉદ્દેશકની પરિસમાપ્તિ.

છાયા—કુપ સ્વલ મદન્તસ્ય ચમરસ્યાઽસુરેન્દ્રસ્યાઽસુરકુમારરાજસ્ય સમા સુષર્મા પ્રજ્ઞતા? ગૌતમ! જંબૂદીપે દ્વીપે મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય દક્ષિણેન તિરિયમસંલેજ્જે દીપસમુદ્રાન વ્યતિગ્રજ્યાઽરુણવરસ્ય દીપસ્ય વાહિરિહિતામો વેદ્યતામો અરુણોદય સમુદ્રે ત્રિચતારિષ્ઠ્ય યોમનસહસ્રાણિ અવગાણાઽપ્ર સ્વલ ચમરસ્યાઽસુરેન્દ્રસ્યાઽસુરકુમાર રાજસ્ય તિગિચ્છિક્કટો નામોત્પાતપર્વત પ્રજ્ઞત સપ્તદશૈકવિંશતિયોમનઘ્નતાનિ કર્ષ્યે

સપ્તમ ઉદ્દેશક મેં દેવોં કે સ્થાનોં કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ સો હસી અધિકાર કો હેરુર ચમરચજ્ઞા નામક દેવસ્થાન કે પ્રતિપાદન કરને કે લિપે યહ માઝઘાં ઉદ્દેશક પ્રારમ્ભ કિયા ગયા હૈ । હસી સંબંધ સે પ્રારંભ કિયે ગયે હસ અષ્ટમ ઉદ્દેશક કા યહ પહિલા સૂત્ર હૈ—(કહિ ણં મંતે !) હસ્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો સમા સુહસ્મા પણ્ણસા) હૈ મદન્ત ! અસુરકુમારોં કેન્દ્ર અસુર કુમાર રાજા ચમર કી સુષર્મા નામકી સમા કિસ સ્થાન પર હૈ ? (ગોયમા ! જંબૂદીપે દીપે મન્દરમ્સ પમ્બવસ્સ દાહિણેણં તિરિયમસંલેજ્જે દીપસમુદ્રે વીહવહસા અરુણવરસ્સ દીપસ્સ વાહિરિહિતામો વેદ્યતામો અરુણોદય સમુદ્ર વાયાલીસ જોયણસહસ્સાહં ઓગાહિસા, પત્થ ણં ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તિગિચ્છિક્કટ્ટે નામ ઉપ્પાયપમ્બવ પમ્મચે) હૈ ગૌતમ ! જંબૂદ્રિપ નામકે દ્વીપ મેં વર્તમાન મન્દર મેઠ પર્વત કી દક્ષિણ દિશા તરફ તીરછે અસંરુપાત દ્વીપ સમુદ્રોં કો ઉત્તરધને પર અરુણવર નામકા એક દ્વીપ હૈ । ઉસ દ્વીપ કી વાહ્ય વેદિકા કે અન્ત સે

સાતમાં ઉદ્દેશકમાં દેવોનાં સ્થાનોનું પ્રતિપાદન કરાયું છે તે જાણવના જાની અપેક્ષાએ ચમરચજ્ઞા નામના દેવસ્થાનનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે આડમાં ઉદ્દેશક શરૂ કર્યો છે આ સંબંધને આધારે શરૂ કરાયેલા આડમાં ઉદ્દેશકનું સીધી પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—(કહિ ણં મંતે) હત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કહિ ણં મંતે ! ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો સમા સુહસ્મા પણ્ણસા) હૈ મદન્ત ! અસુરકુમારેના ઇન્દ્ર અસુરકુમારરાજા ચમરની સુષર્મા નામની સમા ક્યા સ્થાને છે । (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (જંબૂદીપે દીપે મન્દરમ્સ પમ્બવસ્સ દાહિણેણ તિરિયમસંલેજ્જે દીપસમુદ્રે વીહવહસા અરુણવરસ્સ દીપસ્સ વાહિરિહિતામો વેદ્યતામો અરુણોદય સમુદ્ર વાયાલીસ જોયણસહસ્સાહં ઓગાહિસા, પત્થ ણં ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો તિગિચ્છિક્કટ્ટે નામ ઉપ્પાયપમ્બવ પમ્મચે) હૈ ગૌતમ ! જંબૂદ્રિપ નામના દ્વીપમાં આવેલા મન્દર (મેઠ) પર્વતની દક્ષિણ દિશા તરફ તીરછા અનેક દ્વીપસમુદ્રોને ઓળંગીએ ત્યારે અરુણવર નામના એક દ્વીપ આવે છે તે દ્વીપની વાહ્ય વેદિકાને છેડેથી બેતાળીસ હજાર

पव्वयस्स उप्पि बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पन्नत्ते वण्णओ
तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभागे
एत्थणं महं एगे पासायवडिसए पन्नत्ते अट्ठाइज्जाइं जोयण
सयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पणवीसं जोयणसयाइं विक्खंभेणं ।
पासायवण्णओ उल्लोय भूमिवण्णओ अट्ठजोयणाइं मणिपे-
ढिया चमरस्स सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं तस्स णं
तिगिच्छकूडस्स दाहिणेणं छक्कोडिसए पणवन्नं च कोडीओ
पणासिं च सयसहस्साइं, पण्णासं च सहस्साइं अरुणोदए
समुदे तिरियं वीइवइत्ता अहेर यणप्पभाए पुढवीए चत्ता-
लिसं जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ णं चमरस्स असु-
रिंदस्स असुरकुमाररणो चमरचंचा नाम रायहाणी पणत्ता
एणं जोयणसयसहस्सं आयासविक्खंभेणं जंबूदीवप्पमाणा
पागारो दिवडुं जोयणसयं उड्डं उच्चत्तेणं मूले पन्नासं जो-
यणाइं विक्खंभेणं उवरिं अट्ठतेरसजोयणाइं विक्खंभेणं
कविसीसगा अट्ठजोयणाआयामेणं, कोसं विक्खंभेणं देसूणं
अट्ठजोयणं उड्डं उच्चत्तेणं एगमेगाए वाहाए, पंच पंच-
दारसया अट्ठाइज्जाइं जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं अट्ठं
विक्खंभेणं उवरियलेणं सो लक्षजोयणसहस्साइं आयाम-
विक्खंभेणं पन्नासं जोयणसहस्साइं पंच य संत्ताणउय जोय
णसए किंचिविसेसूणे परिकखेवेणं सव्वप्पमाणेणं वेसाणि
यप्पमाणस्स अट्ठं नेयव्वं ॥ १ ॥

ત્યાદિ, 'રોહા' હે રોહ ! 'લોષ ય અલોષ ય' લોકઆલોકય 'પુન્નિવેતે પચ્છા પેતે' પૂર્વમપ્યેતૌ પચ્છાદપ્યતૌ 'દોચિ એપ સાસયા માયા' આપ્યેતૌ આપ્યતૌ માયૌ 'અણાણુપુલ્લી એસા રોહા' અનાનુપૂર્વ્યેપા રોહા, હે રોહ ! હમૌ દ્વાવપિ લોકા લોકૌ માવૌ પ્રવાહરુપેણ નિત્યૌ, અત પૂર્વે લોચ પચ્છાદલોકેત્યાકારિકાઽનપો રાનુપૂર્વી નાસ્તિ કિન્તુ પૂર્વપચ્છાત્તરુપક્રમધિવર્જિતાવેશાધિતિ ત્લોકોપ્યલોકોપિ અલોકોપિ લોકોપીતિ માર્થઃ । 'પુન્નિવ મતે ! જીવા પચ્છા અજીવા, પુન્નિવ અજીવા પચ્છા જીવા' પૂર્વે મદન્ત ! જીવાઃ, પચ્છાદજીવાઃ પૂર્વમજીવાઃ પચ્છાદ જીવાઃ, હે મદન્ત ! પૂર્વે જીવા પચ્છાદજીવા પૂર્વમજીવા પચ્છાદજીવા વેતિ । જીવા જીવવિપયે પૂર્વાપરમાવો ચિયતે ન વેતિ મમાર્થ । મગવાનાહ—'જહેવ'

જાતે હૈં કિન્તુ હનસે રહિત એસા જો કેયલ એક આકાશરૂપ સ્થાન હૈં વસકા નામ અલોક હૈં । મગવાન ને ઝનવે હસ પ્રશ્ન કા ઝત્તર વેતે કુપ ઝનસે કહા કિ (રોહા) હે રોહ ! (લોષ ય અલોષ ય) લોક ઝૌર અલોક યે દોનો (પુન્નિવેતે પચ્છાવેતે) પહિલે મી હૈં ઝૌર પોછ મી હૈં । (દોચિ એપ સાસયા માયા) યે દોનો મી આશ્વત માય હૈં । (અણાણુપુલ્લી એસા રોહા) હે રોહ ! યહ અનાનુપૂર્વી હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ જબ યે દોનો હી માય-લોક અલોક રૂપ યે દોનો પદાર્થ, દ્રવ્ય-પ્રવાહરૂપસે નિત્ય હૈં હસ લિયે હનમેં એસી આનુપૂર્વી નહીં હૈં કિ પહિલે લોક હૈં પાદ મેં અલોક હૈં, અથવા પહિલે અલોક હૈં ઝૌર પાદ મેં લોક હૈં અતઃ યે દોનો હી પૂર્વ પચ્છાત્ રૂપ ક્રમ સે રહિત હૈં । (પુન્નિવ મતે ! જીવા પચ્છા અજીવા ? પુન્નિવ અજીવા પચ્છા જીવા ?) હે મદન્ત ! પહિલે જીવ હૈં ઝૌર પાદ મેં અજીવ હૈં અથવા પહિલે અજીવ હૈં ઝૌર પાદ મેં જીવ હૈં ?, કયા

છિ પણ જ્યાં ધર્માન્તિકાયાદિકે છ દ્રવ્યો હોતા નથી પણ માત્ર એક આકાશ દ્રવ્ય જ છે તેને અલોક કહે છે મગવાન મહાવીર રોકે અણુગારના તે પ્રશ્નોના આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે 'રોહા હે રોહ ! 'લોષ ય અલોષ ય' લોક અને અલોક, તે બન્ને "પુન્નિવેતે પચ્છાવેતે" પહેલાં પણ છે અને પછી પણ છે "દોચિ એપ સાસયા માયા" તે બન્ને આશ્વત માય છે 'અણાણુપુલ્લી એસા રોહા' હે રોહ ! તે બાવો આનુપૂર્વી વિનાના છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે લોક અને અલોકરૂપ બન્ને પદાર્થ દ્રવ્ય-પ્રવાહ રૂપે નિત્ય જ હોવાથી તેમનામાં એવી આનુપૂર્વિકા બાબ છે કે પહેલાં લોક છે અને પછી અલોક છે, અથવા પહેલાં અલોક છે અને પછી લોક છે તેથી તેઓ બન્ને આનુપૂર્વીથી પૂર્વ અને પછી એવા ક્રમથી રહિત જ છે 'પુન્નિવ મતે ! જીવા પચ્છા અજીવા ? પુન્નિવ અજીવા પચ્છા જીવા ?' હે મગવાન ! પહેલાં જીવ છે અને પછી અજીવ છે ! અથવા પહેલાં અજીવ છે અને પછી જીવ છે ? એવો કે જીવ અને અજીવમાં

મુન્નત્ત્વેન ચતુર્વિંશદ્ યોજનગતાનિ ક્રોશ ચોદ્વેધેન ગોસ્તુભરયાગાસપર્વતસ્ય પ્રમા-
ણેન જ્ઞાતવ્યમ્ નવરમુપરિતનં પ્રમાણં મધ્યે મળિતવ્યમ્ મૂલે દશદ્વાવિંશતિર્યોજન-
શતાનિ વિષ્કંભેણ મધ્યે ચત્વારિ ચતુર્વિંશતિર્યોજનગતાનિ વિષ્કંભેણ, ઉપરિ સપ્ત-
ત્રયોર્વિંશતિર્યોજનશતાનિ વિષ્કંભેણ મૂલે ત્રીણિ યોજનસદ્દશાણિ દ્વે ચ દ્વાત્રિંશોત્તરે

ધયાલીસ હજાર યોજન સમુદ્ર કે ઉપરિતલ કો લાંબને પર અસુરોં કે
ઇન્દ્ર તથા અસુરોં કે રાજા ચમર કા તિગિચ્છકૂટનામ કા ઉત્પાતપર્વત
હે (સત્તદસ એકવીસે જોયણસળ ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં) ઇમ પર્વત કી ઊંચાઈ
સત્રહ સૌ ઇક્કીસ ૧૭૨૧ યોજન કી હે (ચત્તારિ તીસે જોયણસળ કોસં
ઉવ્વેહેણં) ચારસૌ તીસ ૪૩૦ યોજન ઔર એકકોશ કા હસકા ઉદ્વેધ
(ઉંઢાપના-ગહરાઈ) હે । (ગોથુમસસ આવાસપન્વયસસ પમાણેણં નેયન્વ)
ઇસ પર્વત કા માપ ગોસ્તુભ આવાસપર્વત કી તરહ જાનના ચાહિયે ।
(નવરં-ઉવરિલ્લં પમાણં મજ્જે મળિયન્વ) વિશેષતા યહાં પર કેવલ યહી
હે કિ ગોસ્તુભ કે ડપર કા જો આગ હે ઔર ઉસકા જો માપ હે વહ યહાં વીચ
કે ભાગ મેં જાનના ચાહિયે (મૂલે દસઘાવીસે જોયણસળ વિષ્કંભેણં મજ્જે
ચત્રવીસે જોયણસળ વિષ્કંભેણં) અર્થાત્-તિગિચ્છકૂટ કા વિષ્કંભ
મૂલમેં એક હજાર વાઈસ ૧૦૨૨ યોજન કા -, વીચ મેં વિષ્કંભ ચારસૌ
ચૌઈસ ૪૨૪ યોજન કા હે (ઉવરિ સત્તત્તેવીસે જોયણસળ વિષ્કંભેણં)
ડપર કા વિષ્કંભ સાતસૌ તેઈસ ૭૨૩ યોજન કા હે । (મૂલે તિણિજો

યોજનતું સમુદ્રની ઉપરની સપાટી પરુ અંતર ઓળગવાથી અસૂરોના ઈન્દ્ર
અસુરરાજ ચમરનો તિગિચ્છકૂટ નામનો ઉત્પાત પર્વત છે (સત્તદસ એકવીસે
જોયણસળ ઉઢું ઉચ્ચત્તેણ) (તે પર્વત ૧૭૨૧ એક હજાર સાતસો એકવીસ)
યોજન ઊંચો છે (ચત્તારિતીસે જોયણસળ કોસ ચ ઉવ્વેહેણ) ૪૩૦ ચારસોત્રીસ
યોજન અને એક ડોશનો તેનો ઉદ્વેધ (ઊંઢાધ) છે (ગોથુમસસ આવાસપન્વયસસ
પમાણેણ નેયન્વ) આ પર્વતનુ માપ ગોસ્તુભ આવાસ પર્વત જેવુ જ સમ-
જવુ . (નવરં-ઉવરિલ્લ પમાણ મજ્જે મળિયન્વ) અંહી એટલીજ વિશેષતા સમ-
જવાની છે કે ગોસ્તુગના ઉપરના ભાગનુ જે માપ છે તે અહીં વચ્ચેના માપ સમ-
જવુ (મૂલે દસઘાવીસે જોયણસળ વિષ્કંભેણ મજ્જે ચત્તારિ ચત્રવીસે જોયણસળ વિષ્કંભેણ
એટલે કે તિગિચ્છકૂટનો વિષ્કંભ (વિસ્તાર) મૂળમા ૧૦૨૨ (એક હજાર
બાવીસ) યોજનનો છે અને વચ્ચે ૪૨૪ ચારસો ચોવીન યોજનનો વિષ્કંભ છે.
(ઉવરિ સત્તત્તેવીસે જોયણસળ વિષ્કંભેણ) અને ઉપરનો વિષ્કંભ ૭૨૩ યોજ-
નનો છે (મૂલે તિણિજોયણસહસ્રમાદ્ દોણિય વત્તીસુત્તરે જોયણસળ કિંચિન્નિ-

યોજનનશ્ચતે કિંચિદ્વિશેષોને પરિક્ષેપેણ મધ્યે એકં યોજનસહસ્ર ત્રીણિવૈકલ્યસ્વારિશ્વ
 યોજનનશ્ચત્તાનિ કિંચિદ્વિશેષોને પરિક્ષેપેણ ઉપરિ ધૃં ચ યોજનસહસ્ર ધૃં ચ વશ્ચીતિ
 યોજનનશ્ચતે કિંચિદ્વિશેષોપાધિકે પરિક્ષેપેણ મૂળે વિસ્તૃતઃ મધ્યે સંક્ષિપ્તઃ ઉપરિવિશાભો
 મધ્યે વરવશ્ચવિપ્રહિતો મહામુકુન્દસંસ્થાનસંસ્થિતઃ સર્વરત્નમયોઽચ્છો યાવત્
 પ્રતિકૃપ્ય સ સ્વસ્તુ એકયા પદ્યપરવેદિકયા એકેન ધનત્વળેન ચ સર્વેભઃ સમન્તાતિ

યજ્ઞસહસ્તાઈ દોષ્ણિય વત્તીસુતરે જોયણસપ કિંચિવિસેસુળે પરિક્ષેવેણ
 મૂળ મેં 'હસકા પરિક્ષેપ કુછકમ તીન હજાર દોસૌ વત્તીસ' ૩૨૩૨ યોજ
 નપ્રામાણ હૈ । (મજ્ઞે એ જોયણસહસ્સં તિણિય ય ઇગુપાલે જોયણસપ
 કિંચિ વિસેસુળે પરિક્ષેવેણ) યીવમેં હસકા પરિક્ષેપ કુછકમ એક હજાર
 તીનસૌ ઇગતાલીસ ૧૬૪૧ યોજન કા હૈ । (ઉવરિં દોવિ ય જોયણસ
 હસ્તાઈ દોષ્ણિય છલસોય જોયણસપ કિંચિ વિસેસાહિય પરિક્ષેવેણ)
 કપર મેં પરિક્ષેપ હસ કા કુછ અધિક દો હજાર દો સૌ છયાસી ૨૨૮૬
 યોજન કા હૈ । હસલિયે (મૂળે વિત્પરે) મૂળ માગ હસક વિસ્તૃત હૈ ।
 (મંજ્ઞે સંક્ષિપ્તે) મધ્યમાગ હસકા સંક્ષિપ્ત હૈ (હપ્પિ વિસાલે) કપર
 કા માગ હસ કા વિસાલ હૈ (મજ્ઞે વરવશ્ચ વિગાહિય) હસકા મધ્ય કા
 માગ ઉત્તમ વજ્ર કે જેસા હૈ (મહામંદવસંઠાણસંઠિય) મહામુકુન્દ
 કે આકાર જેસા હસકા આકાર હૈ (સર્વરત્નમય અચ્છે જાવ પદિ
 વે) યહ પૂરા પદ્યત રત્નમય હૈ સુન્દર હૈ યાવત્ પ્રતિકૃપ્ય હૈ । (સેર્વ
 પદ્યપ પદ્યમરવેદિયાય પદ્યેર્ણ વણસંઘેણ ય, સમ્બધો સમતા સંપરિ

સેરણે પરિક્ષેવેણ) મૂળમાં તેના પરિક્ષેપ (પરિમિતિ) ૩૨૩૨ (ત્રણ હબાર
 બસો બત્રીસ) યોજન કરતાં સહેજ ઓછો છે (મજ્ઞે એ જોયણસહસ્સ
 તિણિય ય ઇગુપાલે જોયણસપ કિંચિવિસેસુળે પરિક્ષેવેણ) વધેથી તેના પાંચપ
 (પરિમિત) એક હબાર ત્રણસો એકતાલીસ (૧૬૪૧) યોજન કરતાં ૪૪૪
 ઓછો છે (ઉવરિં દોવિ ય જોયણસહસ્તાઈ દોષ્ણિય છલસોય જોયણસપ કિંચિ
 વિસેસાહિય પરિક્ષેવેણ) ઉપરના ભાગને પરિક્ષેપ (પરિમિતિ) એ હબાર બસો
 છયાસી (૨૨૮૬) યોજન કરતાં ૪૪૪ વધારે છે આ રીતે (મૂળે વિત્પરે)
 તેના મૂળના ભાગ વિસ્તૃત છે (મજ્ઞે સંક્ષિપ્તે) મધ્ય ભાગ સંક્ષિપ્ત છે
 (હપ્પિ વિસાલે) અને ઉપરના ભાગ વિશાળ છે (મજ્ઞે વરવશ્ચ વિગાહિય) તેના
 મધ્યના ભાગ ઉત્તમ વજ્રના જેવો છે, અને (મહામંદવસંઠાણસંઠિય) તેના
 આકાર મહામુકુન્દ જેવો છે (સર્વરત્નમય અચ્છે જાવ પદિકા) તે આખો
 પદ્યત રત્નમય છે, સુન્દર છે અને અનોખો છે (સેર્વ પદ્યપ પદ્યમરવેદિયાય

સંપરિક્ષિપ્તઃ પદ્મવરવેદિકાયાઃ વનસ્ખંડકસ્ય ચ વર્ણકઃ તસ્ય સ્વલુ તિગિચ્છ કૂટ-
 સ્યોત્પાતપર્વતસ્યોપરિ વહુસમરમણીયો ભૂમિભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ વર્ણકઃ । તસ્ય સ્વલુ વહુ-
 સમરમણીયસ્ય ભૂમિભાગસ્ય વહુમધ્યદેશભાગેઽત્ર સ્વલુ મહાનેકઃ પ્રાસાદાવતંસકઃ,
 પ્રજ્ઞપ્તઃ અર્ધતૃતીયાનિ યોજનશતાનિ ઋર્ધ્વમુચ્ચત્વેન પન્નવિંશતિયોજનશતાનિ વિષ્કં-
 મેણ પ્રાસાદવર્ણકઃ । ઉલ્લોચ્ચભૂમિવર્ણકઃ અપૃયોજનાનિ મણિશીઠિકા ચમરસ્ય

સ્વિચ્છે)-યહ પર્વત્ત એક ઉત્તમપદ્મવરવેદિકા સે ચારોં ઓર-સે સર્વ
 પ્રકાર સે ઘિરા હુઆ હૈ (પદ્મવરવેદ્યાય વણસંઢસ્ય ય વણઓ) -
 યહાં પદ્મવર વેદિકા ઓર વનસ્ખંડ કા વર્ણન કર લેના ચહિયે । (તસ્સ
 ણં તિગિચ્છકૂટસ્ય ઉપ્પાયવ્વયસ્ય ઉપ્પિ વહુસમરમણિજ્ઞે ભૂમિભાગે
 પન્નત્તે)-ઇસ તિગિચ્છકૂટ ઉત્પાત પર્વત કા ડપરી ભાગ ચિલકુલ સમ-
 હૈ ઓર વડા હી રમણીય હૈ । (વણઓ) વર્ણક-યહાં ઇસકે ડપરીભાગ
 કા વર્ણન કરલેના ચહિયે (તસ્સ વહુસમરમણિજ્ઞસ્ય ભૂમિભાગસ્ય
 વહુમજ્ઞદેસભાગે એથ ણં મહં એગે પ્રાસાયવડિસય પન્નત્તે) ચિલકુલ
 વસ સુન્દર ડપર કે ભાગ કે ઠીક મધ્યભાગ મેં એક વડા ભારી પ્રાસા-
 દાવતંસક-ઉત્તમ-મહલ હૈ । (અઢ્ઢાહજ્ઞાહ જોયણસયાહં ઉઢ્ઢમ ઉચ્ચત્તે
 ણં પ્ણવીસં જોયણસયાહં વિક્કલંમેણં)-ઇસ પ્રાસાદાવતંસક કી ડંચાઈ
 દો સૌ પચાસ ૨૫૦ યોજન કી હૈ । ઓર ઇસકા વિસ્તાર એકસૌ પચીસ
 ૧૨૫ યોજન કા હૈ । (પ્રાસાયવણઓ) યહાં વસ પ્રસાદાવતંસક કા વર્ણન
 કર લેના ચહિયે । (ઉલ્લોચ્ચભૂમિ વણઓ) પ્રાસાદાવતંસક કે ઉલ્લોચ્ચ

એગેણં વણસંઢેણં ય, સંઘ્વઓ સમતા સપરિક્ષિત્તે) તે પર્વત એક (પદ્મવરવેદિ-
 કાથી ઉત્તમ કમળાની વેદિકાથી, અને એક વનખંડથી ચારે તરફથી આચ્છા-
 દિત છે (પદ્મવરવેદ્યાય વણસંઢસ્ય ય વણઓ) અહીં પદ્મવરવેદિકા અને
 વનખંડનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. (તસ્સ ણં તિગિચ્છકૂટસ્ય ઉપ્પાયવ્વયસ્ય
 ઉપ્પિ વહુસમ-રમણિજ્ઞે ભૂમિભાગે પન્નત્તે) આ તિગિચ્છકૂટ ઉત્પાત પર્વતનો
 ઉપરનો ભાગ તદન સપાટ અને રમણીય છે (વણઓ) અહીં તે ઉપરના
 ભાગનું વર્ણન કરી લેવું જોઈએ. (તસ્સ વહુસમ-રમણિજ્ઞસ્ય ભૂમિભાગસ્ય
 વહુમજ્ઞદેસભાગે એથ ણં મહં એગે પ્રાસાયવડિસય પન્નત્તે) ઉપરના તે સુંદર
 ભાગના બરોબર વચ્ચેના ભાગમાં એક મોટો પ્રાસાદાવતંસક-ઉત્તમ
 મહેલ છે, (અઢ્ઢાહજ્ઞાહ ઉઢ્ઢ ઉચ્ચત્તેણ પ્ણવીસં જોયણસયાહ વિક્કલંમેણં)
 તે પ્રાસાદાવતંસકની ઊંચાઈ બસો પચાસ (૨૫૦) યોજનની છે અને
 વિસ્તાર (વિષ્કલ) એક સો પચીસ (૧૨૫) યોજનનો છે. (પ્રાસાય-
 વણઓ) અહીં તે પ્રાસાદાવતંસકનું વર્ણન કરવું જોઈએ, (ઉલ્લોચ્ચ
 ભૂમિ વણઓ) તે પ્રાસાદાવતંસકના મહેલના ઉપરના ભાગનું

સિંહાસન સપરિવાર મણિવંચમ્ । તસ્ય સ્વલુ તિગિચ્છટ્ટસ્ય દસિષે પદ્મકોટિક
 સ્થાનિ પચ્ચપચ્ચાશ્ચ કોટયઃ પચ્ચપ્રિયચ્ચ શતસહસ્રાણિ પચ્ચાશ્ચ સહસ્રાણિ
 (૬,૫૫,૩૬,૫૦,૦૦૦ અરુણોદયે સમુદ્રે તિરિયં વ્યતિગ્રન્થાધોસ્તનપ્રમાયા પૃથિવ્યાઃ
 ચતારિંશદ્ યોજનસહસ્રાણિ અવગાદ્ય=અધોગત્વા અમ્ર સ્વતુ ચમરસ્યાસુરેન્દ્રસ્યા
 સુરકુમારરાજસ્ય ચમરચંચા નામ રાજધાની પ્રદક્ષા એક યોજનશતસહસ્રમાયા

-ઝપર કે માગ કા વર્ણનકર લેના વાદિયે । (અદ્ધ જોયળાહ મણિપેદિયા)
 આઠયોજન કી મણિપીટિકા હૈ । (ચમરસ્સ સીંહાસનં સપરિવારં માણિયમ્)
 ચમર કા સિંહાસન પરિવાર મહિત કહના વાદિયે । (તસ્ય ણં તિગિચ્છ
 કૂચસ્સ દાહિણેણં છક્કોહિસપ્ પળયમ્ ચ કોહીઓ પળતીસ ચ સયસ
 હસ્સાહ, પળ્ળાસ ચ સહસ્સાહં અરુણોદય સમુદ્રે તિરિયં વીહવહસ્તા અહે-
 રયણપ્પમાપ પુહવીપ અસાલીસ જોયણસહસ્સાહ ઓગાહિસ્તા પ્ત્તળ ણં
 ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો નામં રાયહાણી પળ્ળક્કા) હસ
 તિગિચ્છક્ક પર્થત કી દક્ષિણ તરફ એક અરુણોદય નામકા સમુદ્ર હૈ,
 હસ સમુદ્ર મેં છહસો પચપન કરોડ વૈતીસ લાલ પચાસ હજાર
 (૬૫૫૩૫૦૦૦૦) યોજન તિરછે જાને પર નીચે રસ્તપ્રમા પૃથિવી
 કા ચાલીસ હજાર યોજન જિતના માગ અવગાહિત કરને પર અર્થાત્
 નીચે ઉતરને પર અસુરેન્દ્ર ઇથં અસુર કુમારોં કે રાજા ચમર કી ચમર-
 ચચા નામકી રાજધાની આતી હૈ । (પગ જોયણસયસહસ્સ આયામ-

વજુન ૩૨૫ બેધએ (અદ્ધ જોયળાહ મણિપેદિયા) આઠ યોજનની મણિપીટિકા છે
 (ચમરસ્સ સીંહાસનં સપરિવાર માણિયમ્) અહીં ચમરના સિંહાસનનું
 તથા પરિવારનું વજુન ૩૨૫ બેધએ. “ તસ્ય ણં તિગિચ્છકૂચસ્સ દાહિણેણં
 છક્કોહિસપ્ પળયમ્ ચ કોહીઓ પળતીસ ચ સયસહસ્સાહ, પળ્ળાસ ચ સહ
 સ્સાહ અરુણોદય સમુદ્રે તિરિયં વીહવહસ્તા અહે રયણપ્પમાપ પુહવીપ અસાલીસ જોય
 ણસહસ્સાહ ઓગાહિસ્તા પ્ત્તળ ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો ચમરચચાપ
 મામ રાયહાણી પળ્ળક્કા) આ તિગિચ્છકૂચ પર્વતની દક્ષિણે અરુણોદય નામનો
 સમુદ્ર છે આ સમુદ્રમા છ અળજ, પચાવન ૩૧૩૬ પાત્રીસ લાખ, પચાસ
 હજાર યોજન (૬૫૫૩૫૦૦૦૦ યોજન) તિરછા જતા, અને રસ્તપ્રમા પૃથ્વી
 નો ચાલીસ હજાર યોજન પ્રમાણુ ભાગ નીચે ઉતરતા અસુરકુમારના રાજ્ય
 અસુરેન્દ્ર ચમરની ચમરચચા નામની રાજધાની આવે છે (પગ જોયણ
 સયસહસ્સ આયામનિક્કમેણ અણ્ણીવપ્પમાણા) આ ચમરચચા નમરની લગાઈ
 પહેળાઈ એક લાખ યોજનની છે એટલે કે તે જગૃહીપના એટલી જ છે
 (પાગારો રિવહ જોયણસય હહં વચ્ચતેણ) તેના ઠાટની છેલ્લાઈ એક સો પચાસ

મવિષ્કંભેણ જંબૂદ્વીપપ્રમાણઃ પ્રાકારોદ્યયર્થ યોજનશતમ્ ઊર્ધ્વમ્ ઉચ્ચત્વેન મૂલે પશ્ચાદ્ યોજનાનિ વિષ્કંભેણ ઉપરિ અર્ધત્રયોદશયોજનાનિ વિષ્કંભેણ કપિશીર્ષ-
કાણિ અર્ધયોજનાનિ આયામેન ક્રોશં વિષ્કંભેણ. દેશોનમ્ અર્ધયોજનમૂર્ધ્વમ્ ઉચ્ચ-
ત્વેન એકૈકસ્યાં વાહાયામ્ પશ્ચપશ્ચદ્વાદશશતાનિ અર્ધતૃતીયાનિ યોજનશતાનિ ઊર્ધ્વમ્
ઉચ્ચત્વેન અર્ધ વિષ્કંભેણ ઉપરિતલે સ્વલુ પોઢશયોજનસહસ્રાણિ આયામવિષ્કંભેણ

વિક્ષંભેણ જંબૂ દીવપ્પમાણા) હસ ચમરચંચા રાજધાની કી લંબાઈ ચૌ-
ડાઈ એક લાખ યોજન કી હૈ, અતઃ યહ જંબૂદ્વીપ કે વરોદર હૈ । (પા-
ગારો દિવદ્ધુ જોયણસયં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણ) હસકા પ્રાકાર એકસૌ પચાસ
યોજન ઊંચા હૈ । (મૂલે પત્નાસં જોયણાઈં વિક્ષંભેણ, ઉવરિં અદ્વતેરસ
જોયણાઈં વિક્ષંભેણ) હસ પ્રાકાર કા મૂલ કા વિસ્તાર પચાસ યોજન
કા હૈ હસકે ઉપર કે ભાગ કા વિષ્કંભ સાઢા વારહ (૧૨૥) યોજન
કા હૈ । (કવિસીસગા અદ્વજોયણા આયામેણ, કોસં વિક્ષંભેણ,
દેસૂણં અદ્વજોયણં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણ) હસકે કંગૂરોં કી લંબાઈ આધે યોજન
કી હૈ । ઓર ચૌડાઈ એક કોશકી હૈ । ઊંચાઈ કુછ કમ આધે યોજન
કી હૈ । (એમેગાં વાહાં પચ પંચ દારસયા, અદ્વાહજાઈં જોયણસ-
યાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં અદ્વં વિક્ષંભેણ) એક એક વાહા મેં પાંચસૌ પાંચસૌ
દરવાજે હૈં । હન દરવાજોં કી ઊંચાઈ દો સૌ પચાસ યોજન કી હૈ ।
ઊંચાઈં સે આધા હનકા વિષ્કંભ હૈ । (ઉવરિયલેણં સોલસજોયણસ-
હસસાઈ આયામવિક્ષંભેણં પત્નાસં જોયણસહસસાઈ પંચ ય સત્તાણઙ ય
જોયણસં કિંચિ વિસેસૂણે પરિક્ષેવેણં સંવ્વપ્પમાણેણં વેમાણિયપ્પમા-

યોજનની છે (મૂલે પત્નાસ જોયણાઈ વિક્ષ ભેણ, ઉવરિં અદ્વતેરસજોયણાઈં વિક્ષં-
મેણં) તે કોટના મૂળને વિસ્તર પચાસ યોજનનો છે અને ઉપરના ભાગનો
વિસ્તાર ૧૨૥ સાડાબાર યોજનનો છે (કવિસીસગા અદ્વજોયણાઆયામેણ, કોસં-
વિક્ષભેણ, દેસૂણ અદ્વજોયણ ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં) તેના કાગરાની લંબાઈ અર્ધા યોજનની
અને પહોળાઈ એક કોશની છે, બીચાઈ અર્ધા યોજનથી સડેજ ઓછી છે.
(એમેગાં વાહાં પંચપંચ દારસયા, અદ્વાહજાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણ અદ્વ વિક્ષંભેણં
તે કોટની પ્રત્યેક બાજુએ ૫૦૦-૫૦૦ દરવાજા છે તે દરવાજાઓની ઉંચાઈ
બસો પચાસ યોજનની છે તેથી પહોળાઈ ઉંચાઈ કરતા અર્ધી (૧૨૫ સવાસો યોજન
છે, (ઉવરિયલેણ સોલસજોયણસહસસાઈ આયામવિક્ષભેણં પત્નાસં જોયણસહસસાઈં
પંચ ય સત્તાણઙય જોયણસં કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ સંવ્વપ્પમાણેણં વેમા

પંચાશ્વદ્ યોજનસહસ્રાણિ પચ્ચ ચ સપ્તનવતિષ્ઠ યોજનશતાનિ કિંચિદ્ વિશેષોન્ન
પરિક્ષેપેન સર્વપ્રમાણં વૈમાનિકપ્રમાણસ્યાર્થે દ્વાવધ્યમ્ ॥ સુ-૧ ॥

ટીકા—“કહિ જ મતે” કુપ્ર સ્વલ્લ મદન્ત ! “ચમરસ્સ” અમુરિવસ્સ
ચમરસ્યાંસુરેન્દ્રસ્ય ઇન્દ્રત્વ ચ સાધરણ-ઈશ્વરતામાત્રેણાપિ સર્મચતિ-શ્વરત આ-
“અમુરકુમારરણ્ણો” અમુરકુમાર રાનસ્ય અમુરકુમારાણાં રાજા इति अमुकस्य
રરાનસ્તસ્ય “સમા સુહસ્મા પ્ણજા” સમા સુધર્મા પ્રજ્ઞા, હે દેવાહુમિય ! અમુ-
રકુમારરાનસ્ય ચમરેન્દ્રસ્ય સુધર્મા સમા કુપ્રસ્થાને વિધતે इति गौतमस्य प्रभु, अमु-
વાનાહ—“ગોયમા” इत्यादि “गोयमा” हे गौतम ! “અંબૂદીવે દીવે”
અંબૂદીપે દીવે=મધ્યઅંબૂદીપે “મદરસ્સ પન્વયસ્સ” મન્દરસ્ય પર્વતસ્ય=પ્રેક્ષ્યપર્વતસ્ય
“વાહિણે” दक्षिणेन ‘विरियमसखेज्जे’ विर्यगसखयेवान् “દીવસહુરે રી

ળસ્સિં અદ્ધમેયઘ્વ) ઉપરિતલ દરવાજોં કે ઉપર કે ભાગ કાં આપ્પમ
ઔર વિજેકમ લંબાઈ ઔર ચૌડાઈ સોલહ હજાર યોજન કા હૈ, इससे
परिक्षेप कुछ कम पचास हजार पांच सौ सत्तानवे ५०५९७ योजन का
है । सर्व प्रमाण से, वैमानिक के प्रमाण की अपेक्षा यहाँ सब विषय
आधा जानना चाहिये ॥ सु-१ ॥

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે પૂછતે હૈં-(કહિ જ મતે ! અમુરિવસ્સ
અમુરે કુમારરણ્ણો ચમરસ્સ સમા સુહસ્મા પ્ણજા) હૈ મદન્ત ! અમુરકુ-
મારોં કે રાજા અમુરેન્દ્ર ચમરેની સુધર્મા સમા કહાં પર કહી ગઈ હૈ ? इस
प्रभु का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि (गोयमा !) हे गौतम !
अमुर कुमार राज, चरमेन्द्र की सुधर्मा समा (अंबूदीवे दीवे) जम्बूद्वीप
नाम के मध्य जम्बूद्वीप में, (मंदरस्स पन्वयस्स वाहिणेण) उस मेरु पर्वत

विरियममाणस्स अद्ध मेयव्व) उपरितल-नी (दरवाजा) उपरना भागनी
लंबाई અને પહોળાઈ યોગ હજાર યોજનની છે અને તેના પરિક્ષેપ (પરિમિતિ)
પચાસ હજાર પાંચસો સત્તાણી યોજનથી કંઈક ઓછો છે, वैमानिकप्रमाण
ને પ્રમાણ છે કહ્યો ॥ તેના કરતાં અહીં દરેક પ્રમાણ અર્ધા સમજવા ॥ સુ ૧ ॥

ટીકાર્થ-ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે (કહિ જ મતે !
અમુરિવસ્સ અમુરકુમારરણ્ણો ચમરસ્સ સમા સુહસ્મા પ્ણજા) હૈ મદન્ત !
અમુરકુમારના રાજા અમુરેન્દ્ર ચમરની સુધર્માસલા ક્યાં આવેલી છે ? अमु-
प्रभुने कहा कि आपदा महावीर प्रभु गौतम स्वामीने कहे छे के छे गौतम,
अमुरकुमारना राजा चरमेन्द्रनी सुधर्मा सला (अंबूदीवे दीवे) जम्बूद्वीप
नामकी द्वीपमें आवेली छे (मंदरस्स पन्वयस्स वाहिणेण) ते मेरु पर्वत

વૃહતા" દ્વીપસમુદ્રાન્ વ્યતિવ્રજ્ય. ઉલ્લંઘ્યેત્યર્થઃ 'અરુણવરસ્સ દીવસ્સ' 'અરુણ-
વરસ્ય દ્વીપસ્ય' 'વાહિરિલ્લાઓ વેદ્યંતાઓ' વાહ્યાદ્ વેદિકાન્તાત્ અરુણવરદ્વીપસ્ય
નિષ્ક્રમણાનન્તરમ્ "અરુણોદયં સમુદ્રં" અરુણોદય સમુદ્રમ્ "વાયાલીસં જોયણ
સહસ્તાઈ" દ્વિચત્વારિંશત્ યોજન સહસ્રાણિ "ઓગાહિત્તા" અવગાહ્ય સમુદ્રજ-
લોપરિભાગમતિક્રમ્ય — દ્વિચત્વારિંશદ્ યોજનસહસ્રાણિ ઉપર્યુપરિગત્વેત્યર્થઃ ।
"પૃથ્વળ ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો" અત્ર સ્વલ્પ ચમરસ્યાઽસુરેન્દ્ર
સ્યાઽસુરકુમારાજસ્ય "તિગિચ્છકૂડે નામં ઉપ્પાયપન્વણ પન્નત્તે" તિગિચ્છકૂડો

કી દક્ષિણ દિશામેં (તિરિયમસંઘિજ્જે દીવસમુદ્દે વીહવહ્તા) તિરિછે અસં-
ખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોં કો લાંઘને પર (અરુણવરસ્સ દીવસ્સ) અરુણવર નામ
કો એક દ્વીપ હૈ । દ્વીપ કા જૈસા નામ હૈ ઉસ દ્વીપ કો ઘેરે હુણ સમુદ્ર કા
મી અઢાઈ દ્વીપ કે વાહિર વહી નામ હોતા હૈ । દ્વીપ ઓર દ્વીપ કે વાદ
સમુદ્ર હૈ । અતઃ જંવુદ્વીપસ્થિત મેરુ પર્વત સે દક્ષિણ કી ઓર તિરિછે અસં-
ખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોં કો પાર કરને પર અરુણવર નામ કા દ્વીપ આતા હૈ ।
ઇસ દ્વીપ કે ચારો તરફ સમુદ્ર હૈ—જિસકા નામ અરુણોદય સમુદ્ર હૈ ।
યંહી ઘાત (વાહિરિલ્લાઓવેદ્યંતાઓ અરુણોદયં સમુદ્રં વાયાલીસં જોય-
ણસયસહસ્તાઈ) ઇસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । અર્થાત્—અરુ-
ણવર દ્વીપ કી જો વેદિકા જગતી હૈ ઉસકે વાહિરી-અન્તિમ છોડ સે
આગે વઢને પર અરુણોદય નામકા સમુદ્ર આતા હૈ । ઇસ સમુદ્ર મેં વયા-
લીસહજાર યોજન (ઓગાહિત્તા) સમુદ્ર કે ઉપરિતલ કે લાંઘને પર
(પૃથ્વળ ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણોતિગિચ્છકૂડે નામં ઉપ્પા-
યપન્વણ પન્નત્તે) ટીક વહીં અસુર કુમારાજચમરેન્દ્ર કા ઉત્પાતપર્વત

દક્ષિણ દિશામાં (તિરિયમસંઘિજ્જે દીવસમુદ્દે વીહવહ્તા) તીરછા અસંખ્ય દ્વીપ
ઓળગવાથી (અરુણવરસ્સ દીવસ્સ) અરુણવર નામનો એક દ્વીપ આવે છે.
દ્વીપનું જે નામ છે, એજ નામ દ્વીપને ઘેરીને આવેલા અઢી દ્વીપની બંધારના
સમુદ્રનું પણ છે, દ્વીપ અને દ્વીપની પછી સમુદ્ર છે. એટલેકે જે બધીપમાં
આવેલા મેરુ પર્વતની દક્ષિણ તરફ તીરછા અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને પાર કર-
વાથી અરુણવર નામનો દ્વીપ આવે છે. તે દ્વીપની ચારે તરફ જે સમુદ્રને અરુણો-
દય સમુદ્ર કહે છે એજ વાત (વાહિરિલ્લાઓ વેદ્યંતાઓ અરુણોદયં સમુદ્ર વાયા-
લીસં જોયણસયસહસ્તાઈ) આ સૂત્ર દ્વારા બતાવવામાં આવે છે એટલે કે
અરુણવર દ્વીપની જે વેદિકા છે તેના અન્તિમ છેડેથી આગળ વધતા અરુણોદય
નામનો સમુદ્ર આવે છે તે સમુદ્રમાં બેંતાળીસ હજાર યોજન (ઓગાહિત્તા),
મેરુથી અતર પાર કરવાથી (પૃથ્વળ ચમરસ્સ અસુરિન્દસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો

નામ ઉપપાત પર્વત પ્રાપ્તઃ તિર્યગ્લોકગમનાય યત્રાગસ્ય ચમર ઉત્પત્તિ સ ઉપ
પાતનામકઃ પર્વત કથ્યતે इति । તસ્ય તિગિચ્છકૂટપર્વતસ્ય પ્રમાણં વર્ણયતિ
'સપ્તદસ' ઇત્યાદિ "સપ્તરસપ્તક્રીસે જોયણસપ્ ઉદ્ધુ ઉચ્ચત્તેણ" સપ્તદશ
વિંશતિયોઽનશ્ચતાનિ ઉર્ધ્વમ્ ક્વચત્ત્વેન "ચત્તારિતીસે જોયણસપ્ કોસ ચ
ઉચ્ચેદ્દેણ" ચતુસ્ત્રિંશદ્ યોજનશ્ચતાનિ ક્રોશ્ચશ્ચ ઉદ્દેધેન ગમ્મીરત્ત્વેન મૂમ્પવગાહને
ત્થર્યઃ "ગોપુમસ્સ આવાસપન્થપસ્મ પમાણેણ નેયન્થ" ગોસ્તુમસ્યાઽઽવાસપર્વ
તસ્ય પ્રમાણેન નેતલ્પમ્ । ગોસ્તુમાર્યાવાસપર્વતસ્ય યાવત્ પ્રમાણં તાવદેવ વિ
ગિચ્છ—ઉપપાતપર્વતસ્યાપિ પ્રમાણ જ્ઞાતમ્પ્રમિત્યર્થઃ । ગોસ્તુમપર્વતસ્ય પ્રમાણ
સાદૃશ્યમ્ ઉપપાત પર્વતસ્ય કથિત ત્વ ગોસ્તુમપર્વતસ્યૈવ ક્રિયત્ પ્રમાણમિતિ જ્ઞાત
પ્રતિપાદિત તત્પ્રમાણમિદમ્ ગોસ્તુમો સ્વર્ણસમુદ્રમધ્યે પૂર્વસ્થાં ત્રિંશિ નાગરાજનામા-

હૈ । ઇસ પર્વત કા નામ તિગિચ્છકૂટ હૈ । ચમરન્દ્ર જપ તિર્યગ્લોક મે
જાને કા ઇચ્છુક હોતા હૈ-તય વહ પહિછે ઇમ પર્વત પર આના હૈ ઐ
યહાં સે ફિર વહ તિર્યગ્લોક મેં જાના હૈ ઇસલિયે ઇમ પર્વત કા નામ
ઉપપાત પર્વત હૈ । ઇસ તિગિચ્છકૂટ કા પ્રમાણ વત્તાને કે નિમિત્ત સૂત્રકર
કહતે હૈ—(સપ્તરસ એકત્રીસે જોયણસપ્ ઉદ્ધુ ઉચ્ચત્તેણ, ચત્તારિતીસે
જોયણસપ્ કોસંચ ઉચ્ચેદ્દેણ) ઇસ ઉપપાતપર્વત કી ઊંચાઈ સપ્તદસ
ઇક્કીસ ૧૭૨૧ યોજન કી હૈ ઐર ઇસકા વદ્દેધ-ગહરાઈ-મૂમિ મેં અવગાહ
ના-ચારસોતીસ ૪૩૦ યોજન ઐર એક કોશ કા હૈ । (ગોપુમસ્સ
આવાસપન્થપસ્મ પમાણેણ નેયન્થ) ગોસ્તુમ નામક આવાસપર્વત કા
જિતના પ્રમાણ હૈ અતના હી પ્રમાણ ઇસ તિગિચ્છકૂટ નામક ઉપપાત
પર્વત કા ઐ જાનના ચાહિયે । ગોસ્તુમ નામક આવાસપર્વત કા પ્રમાણ
જિતના હૈ યહ શાસ્ત્રોં મેં પ્રતિપાદિત જુઝા હૈ-જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ-

તિગિચ્છકૂટે નામ ઉપપાતપર્વત પન્થસે) અમુરકુમારેના શબ્દ અમરેન્દ્રને
ઉપપાત પર્વત આવે છે તે પર્વતનું નામ તિગિચ્છકૂટ છે, આદિ અમરેન્દ્રને
તિર્યગ્લોકમાં જવાની ઈચ્છા થાય છે ત્યારપહેલાં તે આ પર્વત પર આવે છે
અને ત્યાંથી તે તિર્યગ્લોકમાં જાય છે તે કારણે તેને ઉપપાત પર્વત કહે છે
હવે તે તિગિચ્છકૂટનું માપ બતાવવામાટે સૂત્રકાર કહે છે કે (સપ્તરસ એકત્રીસે
જોયણસપ્ ઉદ્ધુ ઉચ્ચત્તેણ ચત્તારિતીસે જોયણસપ્ કોસ ચ ઉચ્ચેદ્દેણ) તે ઉપપાતપર્વતની
ઉચ્ચાઈ ૧૭૨૧ સપ્તદશોક્કત્રીસ યોજનની અને તેની ઉચ્ચાઈ (અતીતની અદરની
અવગાહના) ૪૩૦ ચારસોત્રીસ યોજન અને એક કોશની છે (ગોપુમસ્સ આવાસ
પન્થપસ્મ પમાણેણ નેયન્થ) ગોસ્તુમ નામના આવાસ પર્વતનું જેટલું પ્રમાણ
છે તેટલું જ પ્રમાણ આ તિગિચ્છકૂટ નામના ઉપપાતપર્વતનું પણ સમજવું
ગોસ્તુમ નામના આ ઉપપાતપર્વતનું જે પ્રમાણ શાસ્ત્રોમાં બતાવ્યું છે તે નીચે

વાસપર્વતઃ તસ્યાડડિમધ્યાન્તેષુ વિષ્કંભપ્રમાણમિદમ્ “કમસો વિક્ષ્વંભોસે દસ-
વાવીસાઈ જોયણસયાઈ સત્તસૅ તેવીસે ચત્તારિસૅ ય ચઢવીસે” ક્રમશોવિષ્કં-
ભસ્તરસ્ય દશઘાદિશતિર્યોજનશતાનિ સપ્તશતાનિ ત્રયોવિંશતિશ્ચત્વારિંશતાનિ ચ
ચતુર્વિંશતિરિતિ ॥ ગોસ્તુભોપપાતપર્વતયોઃ પ્રમાણે સર્વથા સાદૃશ્યં નિવારયન્નાહ
“નવર ઉવરિલ્લં પ્રમાણં મઝ્ઝે ભાણિયવ્વં” નવરમુપરિતનં પ્રમાણં મધ્યે મણિત-
વ્યમ્ । ગોસ્તુભપર્વતસ્ય યત્ ઉપરિભાગે પ્રમાણં તત્ ઉપપાતપર્વતસ્ય મધ્યે જ્ઞાતવ્ય-
મિત્યર્થઃ, તત્તથેદમુક્ત મ્વતિ (મૂલે દસવાવીસે જોયણસૅ વિક્ષ્વંમેણં) મૂલે

યહ ગૌસ્તુભપર્વત નાગરાજોં કાં આવાસપર્વત હૈ યહ લવણસમુદ્ર કે બીચ
મેં પૂર્વદિશા મેં હૈ । હસકે આદિ ભાગ કા, મધ્યભાગ કા ઔર અન્તિમ-
ભાગ કા વિષ્કંભ પ્રમાણ હસ પ્રકાર સે હૈ (કમસો વિક્ષ્વંભો સે દસ-
વાવીસાઈ જોયણસયાઈ, સત્તસૅ તેવીસે ચત્તારિસૅ ય ચઢવીસે)
આદિ ભાગકા વિષ્કંભ પ્રમાણ એકહજાર બાઈસ ૧૦૨૨ યોજનકા મધ્ય-
ભાગ કા વિષ્કંભ પ્રમાણ સાતસૌ તેઈસ ૭૨૩ યોજન કા ઔર અન્તિમ-
ભાગ કા વિષ્કંભ પ્રમાણ ચારસૌ ચોઈસ ૪૨૪ યોજન કા હૈ ।

અવ ગોસ્તુભ ઔર ઉત્પાતપર્વતકે પ્રમાણમેં સર્વથા સાદૃશ્યકા નિવારણ
કરનેકે નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈં (નવરં) ઇત્યાદિ, ઉસસે હસમેં વિશેષતા
યહ હૈ કિ (ઉવરિલ્લં પ્રમાણં મઝ્ઝે ભાણિયવ્વં) ગોસ્તુભપર્વત કા અન્તિ-
મભાગ કા-જો પ્રમાણ કહા ગયા હૈ વહ પ્રમાણ ઉત્પાત પર્વત કે બીચ-
ભાગ કા જાનના ચાહિયે, ગોસ્તુભપર્વત કે અન્તિમભાગ કા પ્રમાણ ચા-
રસૌ ચોઈસ ૪૨૪ યોજન કા કહા ગયા હૈ સો યહ પ્રમાણ ઉત્પાત પ-
ર્વત કે મધ્યભાગ કા જાનના ચાહિયે, યહી બાત (મૂલે દસ વાવીસે જો-

આવામાં આવેલ છે. તે ગોસ્તુભપર્વત નાગરાજાનો આ પર્વત છે. તે લવણ
સમુદ્રની વચ્ચે પૂર્વમાં આવેલો છે તેના આદિ ભાગનો અને ઉપરના ભાગનો
વિષ્કંભ (પરિમિતિ આ પ્રમાણે છે (કમસો વિક્ષ્વંભો સે દસવાવીસાઈ જોયણ-
સયાઈ સત્તસૅ તેવીસે ચત્તારિસૅ ય ચઢવીસે) આદિ ભાગનો વિષ્કંભ છે ૧૦૨૨
યોજનનો, મધ્યભાગનો વિષ્કંભ ૭૨૩ યોજનનો અને ઉપરના ભાગનો વિષ્કંભ
૪૨૪ યોજનનો છે,

હવે ગોસ્તુભ અને ઉત્પાત પર્વતના પ્રમાણમાં જે તફાવત છે તે દર્શા-
વવા માટે સૂત્રકાર “નવરં” આદિ સૂત્રો કહે છે-ઉવરિલ્લં પ્રમાણં મઝ્ઝે ભાણિ-
યવ્વં” ગોસ્તુભ પર્વતના ઉપરના ભાગનું જે માપ આપ્યું છે તે માપ ઉત્પાત
પર્વતના મધ્યભાગનું સમજવું એટલે કે ગોસ્તુભ પર્વતના ઉપરના ભાગનું
માપ ૪૨૪ યોજનનું હશે, તો ઉત્પાત પર્વતના મધ્ય ભાગનું માપ ૪૨૪
યોજન સમજવું એજ વાત “મૂલે દસવાવીસે જોયણસૅ વિક્ષ્વંમેણં, મઝ્ઝે ચત્તારિ

નામ ઉપપાત પર્વત પ્રશ્નતઃ તિર્યગ્લોકગમનાય યન્નાગત્ય ચમર ઉત્પત્તિ સ ઉપ
 પાતનામકઃ પર્વતઃ કથયતે इति । તસ્ય તિગિચ્છકૂટપર્વતસ્ય પ્રમાણં દર્શયતિ
 'સત્તરસ' ઇત્યાદિ " સત્તરસપદ્મશીસે જોયણસણ ઉઘુ ઠચ્ચત્તેણ " સપ્તદશ પદ્મ
 વિંશતિયોજનશતાનિ ઠર્ચમ્ ઠચ્ચત્તેણ " ચત્તારિતીસે જોયણમણ કોસં ચ
 ઠચ્ચેહેણ " ચત્તુર્વિંશદ્ યોજનશતાનિ ક્રોશ્ચચ્ચ ઉદ્ધેણેન ગમ્મીરત્તેણ મુમ્પવગાહન
 ત્યર્યઃ " ગોપુમસ્સ આવાસપબ્બયસ્મ પમાણેણ નેયબ્બ " ગોસ્તુમસ્યાઽઽવાસપર્વ-
 તસ્ય પ્રમાણેન નેતબ્બમ્ । ગોસ્તુમારુપાવાસપર્વતસ્ય યાવત્ પ્રમાણ તાવદેવ તિ
 ગિચ્છ—ઉપપાતપર્વતસ્યાપિ પ્રમાણં જ્ઞાતમ્પમિત્યર્યઃ । ગોસ્તુમપર્વતસ્ય પ્રમાણ
 સાદૃશ્યમ્ ઉપપાત પર્વતસ્ય કથિત તત્ર ગોસ્તુમપર્વતસ્યેવ કિયત્ પ્રમાણમિતિ જ્ઞાત
 પ્રતિપાદિત તત્રપ્રમાણમિદમ્ ગોસ્તુમો લગ્ગણસમુદ્રમધ્યે પૂર્વસ્યાં વિશ્વિ નાગરાબાનામા-
 હૈ । હસ પર્વત કા નામ તિગિચ્છકૂટ હૈ । ચમરેન્દ્ર જય તિર્યગ્લોક મેં
 આને કા ઇચ્છુક હોતા હૈ—તય વહ પદિછે હમ્ પર્વત પર આતા હૈ ઓર
 યહાં સે ફિર વહ તિર્યગ્લોક મેં જાના હૈ હસલિયે હસ પર્વત કા નામ
 ઉત્પાત પર્વત હૈ । હસ તિગિચ્છકૂટ કા પ્રમાણ બતાને કે નિમિત્ત સૂચકાર
 કહતે હૈ—(સત્તરસ પદ્મશીસે જોયણસણ ઉઘુ ઠચ્ચત્તેણ, ચત્તારિતીસે
 જોયણસણ કોસંચ ઠચ્ચેહેણ) હસ ઉત્પાતપર્વત કી ઊંચાઈ સપ્તદસૌ
 હક્કીસ ૧૭૨૧ યોજન કી હૈ ઓર હસકા વઢેચ-ગહરાઈ-મુમિ મેં અવગાહ
 ના-ચારસૌતીસ ૪૩૦ યોજન ઓર પદ્મ કોશ કા હૈ । (ગોપુમસ્સ
 આવાસપબ્બયસ્મ પમાણેણ નેયબ્બ) ગોસ્તુમ નામક આવાસપર્વત કા
 જિતના પ્રમાણ હૈ ઉતના હી પ્રમાણ હસ તિગિચ્છકૂટ નામક ઉત્પાત
 પર્વત કા મી જાનના ચાહિયે । ગોસ્તુમ નામક આવાસપર્વત કા પ્રમાણ
 જિતના હૈ યહ શાસ્ત્રો મેં પ્રતિપાદિત જુમા હૈ—જો હમ પ્રકાર સે હૈ—

તિગિચ્છકૂટે નામ ઉપપાતપર્વત પવ્વતે) અમુરકુમારેના રાજા અમરેન્દ્રને
 ઉત્પાત પર્વત આવે છે તે પર્વતનું નામ તિગિચ્છકૂટ છે, આરે અમરેન્દ્રને
 તિર્યંગ્લોકમાં જવાની ઈચ્છા થાય છે ત્યારેપહેલાં તે આ પર્વત પર આવે છે
 અને ત્યાંથી તે તિર્યંગ્લોકમાં જાય છે તે કારણે તેને ઉત્પાત પર્વત કહે છે
 હવે તે તિગિચ્છકૂટનું માપ જતાપચામાટે સૂચકાર કહે છે કે (સત્તરસ પદ્મશીસે
 જોયણસણ ઉઘુ ઠચ્ચત્તેણ, ચત્તારિતીસે જોયણમણ કોસંચ ઠચ્ચેહેણ) તે ઉત્પાતપર્વતની
 ઊંચાઈ ૧૭૨૧ સત્તરસોએકવીસ યોજનની અને તેની લંબાઈ (જમીનની અંદરની
 અવગાહના) ૪૩૦ આશીસત્રીસ યોજન અને એક કોશની છે (ગોપુમસ્સ આવાસ
 પબ્બયસ્મ પમાણેણ નેયબ્બ) ગોસ્તુમ નામના આવાસ પર્વતનું જેટલું પ્રમાણ
 છે એટલું જ પ્રમાણ આ તિગિચ્છકૂટ નામના ઉત્પાતપર્વતનું પણ સમજવું
 ગોસ્તુમ નામના આ ઉત્પાતપર્વતનું જે પ્રમાણ શાસ્ત્રોમાં બતાવ્યું છે તે નીચે

इत्यादि, 'जहेव लोए य अलोए य तहेव जीवा य अजीवा य' ययैव लोकश्चालोकश्च तथैव जीवाश्चाजीवाश्च, लोकालोकयोरिव जीवाजीवविषयेऽप्यानुपूर्वी नास्ति किन्तु जीवाजीवेष्वप्यनानुपूर्व्येव वक्तव्येति भावार्थः । 'एवं भवसिद्धिया य अभवसिद्धिया य, सिद्धी असिद्धी, सिद्धा असिद्धा' एवं भवसिद्धिकाश्चाभवसिद्धिकाश्च, सिद्धिरसिद्धिः, सिद्धा असिद्धाः, भविष्यन्तीति भवाः, भवा=भाविनी सिद्धि-मुक्तिर्येषां ते भवसिद्धिकाः येषां सिद्धिर्भाविनी ते भवसिद्धिकाः, एतद्विपरीता अभवसिद्धिकाः, येषां नियमतः संसार एव भविष्यतीति । एवमेव सिद्धिः-मोक्षः, असिद्धिः=अमोक्षः, सिद्धा-मुक्ताः, असिद्धा-अमुक्ता अपि विज्ञेयाः । 'पुण्वि

ऐसा जीव और अजीव में पूर्वापर भाव है या नहीं? भगवान् इस प्रश्न का उत्तर देते हुए उनसे कहते हैं कि (जहेव लोए, अलोए य तहेव जीवा य अजीवा य) हे रोह', जिस प्रकार लोक और अलोकमें आनुपूर्वी नहीं है उसी प्रकार से जीव और अजीव में भी आनुपूर्वी नहीं है अतः जीव, और अजीव ये दोनों पदार्थ भी बिना आनुपूर्वी के ही हैं । (एवं भवसिद्धिया य अभवसिद्धिया य, सिद्धी असिद्धी, सिद्धा असिद्धा) इसी तरह से भवसिद्धिक अभवसिद्धिक, सिद्धि असिद्धि, और सिद्ध असिद्ध, इनको भी जानना चाहिये। जिन्हें आगे सिद्धि-मुक्ति प्राप्त होने वाली है वे भव सिद्धिक कहलाते हैं । जो इनसे विपरीत होते हैं अर्थात् जिन्हें आगे सिद्धि प्राप्त नहीं होनेवाली होती है वे अभवसिद्धिक होते हैं, भवसिद्धिक जीव नियम से मुक्ति प्राप्त करते हैं और अभवसिद्धिक जीव नियम से संसार में ही परिभ्रमण करते रहते हैं । इसी तरह सिद्धि-मोक्ष, असिद्धि-संसार, सिद्ध-मुक्त जीव और असिद्ध-अमुक्त

એવો પૂર્વ અને પછીનો ક્રમ છે કે નથી? તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા ભગ-
વાન કહે છે કે “જહેવ લોએ ય અલોએ ય તહેવ જીવાય અજીવા ય” હે રોહ !
જેવી રીતે દોઢ અને અદોઢમાં આનુપૂર્વી (પૂર્વ અને પછીનો ક્રમ) નથી, એજ
પ્રમાણે જીવ અને અજીવમાં પણ આનુપૂર્વી નથી. તેથી જીવ અને અજીવ, એ
બન્ને પદાર્થો પણ આનુપૂર્વી વગરના જ છે “એવ ભવસિદ્ધિયા ય અભવસિદ્ધિયા ય
સિદ્ધી અસિદ્ધી, સિદ્ધા અસિદ્ધા” એવી જ રીતે ભવસિદ્ધિક અને અભવસિદ્ધિક
સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ તથા સિદ્ધ અને અસિદ્ધના વિષયમાં પણ બાણુબુ જેમને
હવે પછી ગમે ત્યારે મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાની છે તેમને ભવસિદ્ધિક કહે છે
અને જેમને આગળ જતા મુક્તિ પ્રાપ્ત થવાની નથી તેમને અભવસિદ્ધિક કહે છે.
ભવસિદ્ધિક જીવો નિયમથી જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે અને અભવસિદ્ધિક જીવો નિય-
મથી જ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. એજ પ્રમાણે સિદ્ધિ-મોક્ષ અસિદ્ધિ-

વાસપર્વતઃ તસ્યાડડિમધ્યાન્તેષુ વિષ્કંભપ્રમાણમિદમ્ “કમસો વિક્ષ્વંભોસે દસ-
વાવીસાઈં જોયણસયાઈં સત્તસણે તેવીસે ચત્તારિસણે ય ચડવીસે” ક્રમશોવિષ્કં-
ભસ્તસ્ય દશઢ્ઠાવિંશતિર્યોજનશતાનિ સપ્તશતાનિ ત્રયોવિંશતિશ્ચત્વારિંશતાનિ ચ
ચતુર્વિંશતિરિતિ ॥ ગોસ્તુભોપપાતપર્વતયોઃ પ્રમાણે સર્વથા સાદૃશ્યં નિવારયન્નાહ
“નવર ઉવરિલ્લં પ્રમાણં મહ્જ્ઞે ભાણિયવ્વં” નવરમુપરિતનં પ્રમાણં મધ્યે મણિત-
વ્યમ્ । ગોસ્તુભપર્વતસ્ય યત્ ઉપરિભાગે પ્રમાણં તત્ ઉપપાતપર્વતસ્ય મધ્યે જ્ઞાતવ્ય-
મિત્યર્થઃ, તતશ્ચેદમુક્ત ભવતિ (મૂલે દસવાવીસે જોયણસણે વિક્ષ્વંભેણં) મૂલે

યહ ગોસ્તુભપર્વત નાગરાજોંકા આવાસપર્વત હૈ યહ લવણસમુદ્ર કે બીચ
મૈં પૂર્વદિશા મૈં હૈ । હસકે આદિ ભાગ કા, મધ્યભાગ કા ઓર અન્તિમ-
ભાગ કા વિષ્કંભ પ્રમાણ હસ પ્રકાર સે હૈ (કમસો વિક્ષ્વંભો સે દસ-
વાવીસાઈં જોયણસયાઈં, સત્તસણે તેવીસે ચત્તારિસણે ય ચડવીસે)
આદિ ભાગકા વિષ્કંભ પ્રમાણ એકહજાર બાઈસ ૧૦૨૨ યોજનકા મધ્ય-
ભાગ કા વિષ્કંભ પ્રમાણ સાતસૌ તેઈસ ૭૨૩ યોજન કા ઓર અન્તિમ-
ભાગ કા વિષ્કંભ પ્રમાણ ચારસૌ ચોઈસ ૪૨૪ યોજન કા હૈ ।

અવ ગોસ્તુભ ઓર ઉત્પાતપર્વતકે પ્રમાણમૈં સર્વથા સાદૃશ્યકા નિવારણ
કરનેકે નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈં (નવરં) હત્યાદિ, ડસસે હસમૈં વિશેષતા
યહ હૈં કિ (ઉવરિલ્લં પ્રમાણં મહ્જ્ઞે ભાણિયવ્વં) ગોસ્તુભપર્વત કા અન્તિ-
મભાગ કા-જો પ્રમાણ કહા ગયા હૈં વહ પ્રમાણ ઉત્પાત પર્વત કે બીચ-
ભાગ કા જાનના ચાહિયે, ગોસ્તુભપર્વત કે અન્તિમભાગ કા પ્રમાણ ચા-
રસૌ ચોઈસ ૪૨૪ યોજન કા કહા ગયા હૈં સો યહ પ્રમાણ ઉત્પાત પ-
ર્વત કે મધ્યભાગ કા જાનના ચાહિયે, યહી બાત (મૂલે દસ વાવીસે જો-

આવામા આવેલ છે તે ગોસ્તુભપર્વત નાગરાજનો આ પર્વત છે. તે લવણ
સમુદ્રની વચ્ચે પૂર્વમા આવેલો છે તેના આદિ ભાગનો અને ઉપરના ભાગનો
વિષ્કંભ (પરિમિતિ આ પ્રમાણે છે (કમસો વિક્ષ્વંભો સે દસવાવીસાઈં જોયણ-
સયાઈં સત્તસણે તેવીસે ચત્તારિસણે ય ચડવીસે) આદિ ભાગનો વિષ્કંભ છે ૧૦૨૨
યોજનનો, મધ્યભાગનો વિષ્કંભ ૭૨૩ યોજનનો અને ઉપરના ભાગનો વિષ્કંભ
૪૨૪ યોજનનો છે,

હવે ગોસ્તુભ અને ઉત્પાત પર્વતના પ્રમાણમા જે તક્ષવત છે તે દર્શા-
વવા માટે સૂત્રકાર “નવરં” આદિ સૂત્રો કહે છે-ઉવરિલ્લં પ્રમાણં મહ્જ્ઞે ભાણિ-
યવ્વં ” ગોસ્તુભ પર્વતના ઉપરના ભાગનું જે માપ આપ્યું છે તે માપ ઉત્પાત
પર્વતના મધ્યભાગનું સમજવું એટલે કે ગોસ્તુભ પર્વતના ઉપરના ભાગનું
માપ ૪૨૪ યોજનનું હશે છે, તે ઉત્પાત પર્વતના મધ્ય ભાગનું માપ ૪૨૪
યોજન સમજવું એવા વાત “મૂલે દસવાવીસે જોયણસણે વિક્ષ્વંભેણં, મહ્જ્ઞે ચત્તારિ

દશદ્વાવિંશતિર્યોજનશત્તાનિ વિષ્કંમેણ " મજ્ઞે ચત્તારિ ષડ્ધીસે જોયણસપ્ વિષ્કંમેણ " મધ્યે પત્તવારિ ચતુર્વિંશતિર્યોજનશત્તાનિ વિષ્કંમેણ=ચતુર્વિંશત્યુત્તરચતુઃશ્વમિત્યર્થઃ " ઉચ્ચરિસચ્ચત્તેવીસે જોયણસપ્ વિષ્કંમેણ " ઉપરિ સપ્તમપોવિંશતિ પોજનશત્તાનિ વિષ્કંમેણ મપોવિંશત્યુત્તરસપ્તશ્વતયોજનશત્તાનિ-इत्यर्थः " મૂલે તિણ્ણિ જોયણસહસ્સાઈ દોણ્ણિયપ્પચીસુત્તરે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસૂણે પરિફલેવેણ " મૂલે ધ્રીણિ યોજનસહસ્સાણિ દે ચ દ્વાવિંશત્યુત્તરે યોજનશ્વતે કિંચિત્-વિશેષોને પરિફલેવેણ " મજ્ઞે પગં જોયણસહસ્મ તિણ્ણિયદ્દુગાલે-જોયણસપ્ કિંચિવિસેસૂણે પરિફલેવેણ " મધ્યે ઇકમ યોજનસહસ્સ ધ્રીણિ ચ ઇકપત્તારિશ્વત્ યોજનશ્વત્તાનિ કિંચિદ્વિશેષોને પરિફલેવેણ " ઉચ્ચરિં દોણ્ણિય જોયણસહસ્સાઈ દોણ્ણિય છલસીપ્ જોયણસપ્ કિંચિવિસેસાદિપ્ પરિફલેવેણ " ઉપરિ દે ચ યોજનસહસ્સે, દે ચ પદ્ધત્તીતિર્યોજન પ્ણસપ્ વિષ્કંમેણ, મજ્ઞે ચત્તારિ ષડ્ધીસે જોયણસપ્ વિષ્કંમેણ, ઉચ્ચરિ સચ્ચત્તેવીસે જોયણસપ્ વિષ્કંમેણ) હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રક્ટ કી ગઈ હૈ । મૂલ મેં ઇક હજાર પાઈસ ૧૦૨૨ યોજન કા વિષ્કંમ પ્રમાણ હૈ, મધ્ય મેં ચારસૌ પાઈસ ૪૨૪ યોજન કા વિષ્કંમ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉપર મેં સાતસૌ પાઈસ ૭૨૩ યોજન કા વિષ્કંમ પ્રમાણ હૈ । (મૂલે તિણ્ણિ જોયણસહસ્સાઈ દોણ્ણિય પ્પચીસુત્તરે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસૂણે પરિફલેવેણ) હસ પર્યંત કા પરિક્ષેપ કિતના હૈ સો ચુદ્ધકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રક્ટકિયા હૈ, મૂલ મેં હસકા પરિક્ષેપ કુછ કમ ત્રીન પ્જાર દો સૌ પચીસ ૩૨૩૨ યોજન કા હૈ । હસી તરહ સે (મજ્ઞે પગં જોયણસહસ્સં તિણ્ણિય દ્દુગાલે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસૂણે પરિફલેવેણ) મધ્યમાગ મેં હસકા પરિક્ષેપ ઇક હજાર ત્રીનસૌ રક્ત્તાલીસ ૧૩૪૧ યોજન મેં કુછ કમ હૈ । (ઉચ્ચરિં દોણ્ણિય જોયણસહસ્સાઈ દોણ્ણિય પ્પચીસુત્તરે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસાદિપ્ પરિફલેવેણ) ઉપર કે ભાગ મેં

ષડ્ધીસે જોયણસપ્ વિષ્કંમેણ, ઉચ્ચરિ સચ્ચત્તેવીસે જોયણસપ્ વિષ્કંમેણ " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા મજ્ઞે ૩૨૫૫૦ આપેલ છે કહેવાનું તાત્પર્ય છે કે ઉપરના ત્રીણ વિષ્કંમ મૂળમાં ૧૦૨૨ યોજન, મધ્ય ભાગમાં ૪૨૪ યોજન અને ઉપરના ભાગમાં ૭૨૩ યોજન છે 'મૂલે તિણ્ણિ જોયણસહસ્સાઈ દોણ્ણિય પ્પચીસુત્તરે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ કહે સૂત્રકાર તે પર્યંતના પરિક્ષેપ' (પરિષેપ)નું વર્ણન કરે છે મૂળમાં તેનો પરિક્ષેપ ૪૨૪૨ યોજન કરતાં ચલેલો જોાય છે 'મજ્ઞે પગં જોયણસહસ્મ તિણ્ણિય દ્દુગાલે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ' મધ્ય ભાગમાં તેનો પરિક્ષેપ ૧૩૪૧એક રક્ત્તાલીસ યોજનોએકતાત્રીસયોજન કરતાં જોાયેલું છે " ઉચ્ચરિં દોણ્ણિય જોયણસહસ્સાઈ દોણ્ણિય પ્પચીસુત્તરે જોયણસપ્ કિંચિવિસેસાદિપ્ પરિક્ષેવેણ

शते किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण २२८६ किञ्चिद्विशेषाधिके “ मूले वित्थडे ” मूले विस्तृतः उपपातपर्वतः “मज्जे संखिते ” मध्ये संक्षिप्तः “उप्पि विसाले” उपरिविशालः ‘मज्जे वरवड्ढरविग्गहिण’ मध्ये वरवज्जविग्रहितः तत्र वरः= श्रेष्ठः वज्रःतन्नामकः शस्त्रविशेषः आकृतिः= स्वरूपम् ततश्च वरवज्रस्येव विग्रहः आकृतिर्यस्य स वरवज्रविग्रहः ततो-वरवज्रविग्रहात् स्वार्थिकक प्रत्यये कृते सति वरवज्रविग्रहिकः मध्ये क्षामः कृश इत्यर्थः । एतदेव दर्शयति “ महामउदसंठाण-संठिए ” महामुकुन्दसंस्थानसंस्थित’ मुकुन्दो = वाद्यविशेषः महांश्चासौ मुकुन्दः-महामुकुन्दस्तस्य संस्थानमाकृतिविशेषः तदिव संस्थितः तदाकृतिवदाकृतिमा नित्यर्थः असौ उपपात पर्वतः, “ सव्वरयणामए ” सर्वरत्नमयः उपपातपर्वतः, “ अच्छ० ” अच्छः स्वच्छः स्फटिकादिरिव निर्मलः “ जाव पडिख्वे ” यावत्

इसका परिक्षेप कुछ विशेषाधिक दो हजार दो सौ छयासी २२८६ योजन का है । (मूले वित्थडे) पहिले जो इसका चिक्कंभ प्रकट किया गया है उससे यह बात निश्चित होती है कि यह पर्वत मूल में विस्तृत है, (मज्जे संखिते) मध्य में संक्षिप्त है और (उप्पि विसाले) ऊपर में विशाल है । (मज्जे वर वड्ढरविग्गहिण) यहां विग्रह का अर्थ आ-कृति है, वर वज्र श्रेष्ठ वज्र नाम के शस्त्र के समान इस पर्वत की आ-कृति है अतः वह वर वज्र विग्रहिक है । इससे यह प्रकट किया गया कि यह पर्वत मध्य में कृश है । (महामउदसंठाणसंठिए) मुकुन्द नाम वाद्यविशेष का है सो इस वाद्यविशेष की जैसी आकृति होती है वैसी आकृति वाला यह उत्पात पर्वत है । इससे भी यह मध्य में कृश है यही प्रकट किया गया है । यह उत्पात पर्वत (सव्वरयणामए) सर्व-रत्नमय है । (अच्छे) स्फटिकमणि आदि के समान यह निर्मल है ।

विसेसाहिए परिक्षेवेण” उपरना लागमा तेनो परिक्षेप २२८६आवासो छयासी योजन करतां थोडो पधारे छे. “मूलवित्थडे” आ रीते तेनो भूणभाग विस्तृत छे, “मज्जे संखिते” मध्यभाग संक्षिप्त छे, अने “ उप्पि विसाले” उपरनो भाग विशाल छे. “ मज्जे वरवड्ढरविग्गहिण ” अही विग्रहने अर्थ आजार समझ-वाने छे. ते पर्वतने आकार वरवज्र (श्रेष्ठ वज्र नामना शस्त्र) समान छे. तेथी ने पर्वतने वरवज्रविग्रहिक (श्रेष्ठ वज्रना जेवा आकारने) कह्यो छे. छेवोनु तात्पर्य ओ छे के ते पर्वत मध्यभागमा संक्षिप्त-कृश छे. “ महामउद संठाणसंठिए ” मुकुंद नामनु ओके वाद्य होय छे. मुकुंदना जेवा आकारना ते उत्पात पर्वत छे आ सूत्र द्वारा पाणु ओज वात प्रकट करी छे के ते मध्यभां कृश (संक्षिप्त) छे. ते उत्पात पर्वत “सव्वरयणामए” सर्वरत्नमय छे. “अच्छे”

પતિરૂપઃ इह यावत्पदोपात्तानात् इयम् ब्राह्मम्—“ सण्डे ” श्लक्ष्णः चिकण इत्यर्थः
 श्लक्ष्ण पुटलन जायमानत्वात् “ सण्डे ” मसृणोऽतीवकोमलः “ पट्टे ” घृष्ट
 इव घृष्टः खरसाणेन “ मट्टे ” घृष्ट इव घृष्ट मुकुमारसायेन अथवा मृष्ट इव
 घृष्ट मार्जित इव प्रमार्जनिकया शोधित इव, अतएव “ निरप ” नीरजस्कृ-रजो
 रहितः “ निम्मले ” निर्मलः कठिनमलरहितः “ निष्पके ” निष्पकः—आर्द्रमस-
 रहितः “ निष्कण्डच्छाय ” निष्कण्डच्छायः निरावरणदीप्तिः=प्रारणरहित-
 प्रमाचानित्यर्थः “ सण्यम ” सत्प्रभा—‘ समिर्दिष्ट ’ समरीचिकः स किरण

(જાવ પહિરૂપે) યાવન્ યહ પ્રતિરૂપ હૈ । યહા (યાવન્) જાન્દ સે જન
 પદોંકા ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ (સણ્દે, લણ્દે, ઘટ્ટે, મટ્ટે, નિરપ, નિમ્મલે,
 નિષ્પકે, નિષ્કંકડચ્છાવ, સણ્યમે, સમરિર્દિષ્ટ, સઝજોળ, પાસાદપ, ઈંસ-
 ણિજ્જે, અમિરૂપે, પહિરૂપે) ચિકને પુટલોં સે પના છૂઝા હોને ક
 કારણ યહ પર્યંત શ્લક્ષ્ણ ચિકના હૈ, મસૃણ અત્યંત કોમલ હૈ, જાણ
 પર ચિસકર તૈયાર કી જુઈ ઘસ્ટુ કે સમાન યહ ઘૃષ્ટ હૈ, કોમલ જાણ
 પર ચિસી જુઈ ઘસ્ટુ કે સમાન યહ ઘૃષ્ટ હૈ, અતઃવેસા જ્ઞાન હોતા હૈ
 કિ માનો ઘુહારી સે જાહકર ઇસે રજ(હિન) પના દિયા ગયા હૈ (નિમ્મલે)
 કઠિનમલ સે યહ રહિત હૈ । કીચહ આદિ સે રહિત દાને ક કારણ યહ
 નિષ્પક હૈ, જાન્તિ ઇસકી આયરણ રહિત હૈ અતઃ યહ નિષ્કંકડચ્છાવ
 હૈ । ઇમકી પ્રમા સુન્દર હૈ અતઃ યહ સપ્રમ હૈ । ઇમસે સર્વદા પ્રમા
 પી કિરણોં છિટકતી રહતી હૈં ઇસલિયે યહ સમરીચિક હૈ । ન-યવસ્તુ

આવ પહિરૂપે આદિ સમાન તે નિમલ છે “જાવ પહિરૂપે” પ્રતિરૂપ પર્યં
 તના વિશેષજોથી તે યુક્ત છે અર્થા “જાવ” (યવન્ત) પરથી નીચનાં પર્યં
 શ્લક્ષ્ણ ક્રિયાના છે—“સણ્દે, લણ્દે, ઘટ્ટે, મટ્ટે, નિરપ, નિમ્મલે નિષ્પકે નિષ્કંક
 ષ્છાવ મલમે, સમરિર્દિષ્ટ સઝજોળ, પાસાદપ ઈંસણિજે અમિરૂપે, પહિરૂપે”
 આ વિશેષજોનાં અથ નીચ પ્રમાણે છે યુવાનાં પુટલોનાં બનેલાં દોડાથી તે
 પર્યંત ઝરણ-મુલાવમ છે, મસૃણ-અનિશ્ચય કોમલ છે અરુણ પર પસેકી વસ્તુ
 ના અમાન તે ઘૃષ્ટ છે, કોમલ નરાણ ૧૨ ધમેકી વસ્તુના જેવો તે ઘૃષ્ટ છે,
 તેથી તેને બરાબર અજેરીને પૂગરદિન બનાવ્યો દેખ તથા લાગે છે “નિમ
 લ” તે નિમળ છે, કીચ આદિથી રહિત દેખાને લાપિ તે નિષ્પક છે કો
 પલ બાનના આવશ્યકથી રહિત જાન્તિવાળો હોવાથી તે “નિષ્કંકડચ્છાવ” છે
 તેની પ્રમા મુદર દોડાથી તે અપ્રમ છે તેમાંથી તજના કિરણો અથ વિજયાર્થ
 રહે છે તેથી તે સમરીચિક (કિરણોથી યુક્ત) છે તે અન્વ વસ્તુને પ્રમાણ

શતે ત્રિચ્ચિદ્વિશેષાધિકે પરિક્ષેપેણ ૨૨૮૬ કિંચિદ્વિશેષાધિકે “ મૂલે વિત્થહે ” મૂલે વિસ્તૃતઃ ઉપપાતપર્વતઃ “મજ્ઞે સંસ્થિતે ” મધ્યે સંક્ષિપ્તઃ “ઉર્ષિ વિસાલે” ઉપરિવિશાલઃ ‘મજ્ઞે વરવજ્રવિગ્રહિણ’ મધ્યે વરવજ્રવિગ્રહિતઃ તન્ન વરઃ= શ્રેષ્ઠઃ વજ્રઃતન્નામકઃ શસ્ત્રવિશેષઃ આકૃતિઃ= સ્વરૂપમ્ તતથ વરવજ્રસ્યેવ વિગ્રહઃ આકૃતિર્યસ્ય સ વરવજ્રવિગ્રહઃ તતો-વરવજ્રવિગ્રહાત્ સ્વાર્થિકક પ્રત્યયે કૃતે સતિ વરવજ્રવિગ્રહિકઃ મધ્યે ક્ષામઃ કૃશ ઇત્યર્થઃ । એતદેવ દર્શયતિ “ મહામંડસંઠાણ સંઠિણ ” મહામુકુન્દસંસ્થાનસંસ્થિતઃ મુકુન્દો = વાઘવિશેષઃ મહાંશ્વાસૌ મુકુન્દઃ- મહામુકુન્દસ્તસ્ય સંસ્થાનમાકૃતિવિશેષઃ તદિવ સંસ્થિતઃ તદાકૃતિવદાકૃતિમા નિત્યર્થઃ અસૌ ઉપપાત પર્વતઃ, “ સવ્વરયણામણ ” સર્વરત્નમયઃ ઉપપાતપર્વતઃ, “ અચ્છ૦ ” અચ્છઃ સ્વચ્છઃ સ્ફટિકાદિરિવ નિર્મલઃ “ જાવ પહિરુવે ” યાવત્

હસકા પરિક્ષેપ કુછ વિશેષાધિક દો હજાર દો સૌ છયાસી ૨૨૮૬ યોજન કા હૈ । (મૂલે વિત્થહે) પહિલે જો હસકા વિષ્કંભ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ ઉસસે યહ બાત નિશ્ચિત હોતી હૈ કિ યહ પર્વત મૂલ મેં વિસ્તૃત હૈ, (મજ્ઞે સંસ્થિતે) મધ્ય મેં સંક્ષિપ્ત હૈ ઓર (ઉર્ષિ વિસાલે) ઊપર મેં વિશાલ હૈ । (મજ્ઞે વર વજ્રવિગ્રહિણ) યહાં વિગ્રહ કા અર્થ આ-કૃતિ હૈ, વર વજ્ર શ્રેષ્ઠ વજ્ર નામ કે શસ્ત્ર કે સમાન હસ પર્વત કી આ-કૃતિ હૈ અતઃ વહ વર વજ્ર વિગ્રહિક હૈ । હસસે યહ પ્રકટ કિયા ગયા કિ યહ પર્વત મધ્ય મેં કૃશ હૈ । (મહામંડસંઠાણસંઠિણ) મુકુન્દ નામ વાઘવિશેષ કા હૈ સો હસ વાઘવિશેષ કી જૈસી આકૃતિ હોતી હૈ વૈસી આકૃતિ વાલા યહ ઉત્પાત પર્વત હૈ । હસસે ઓ યહ મધ્ય મેં કૃશ હૈ યહી પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । યહ ઉત્પાત પર્વત (સવ્વરયણામણ) સર્વ-રત્નમય હૈ । (અચ્છે) સ્ફટિકમણિ આદિ કે સમાન યહ નિર્મલ હૈ ।

વિસેસાહિણ પરિક્ષેવેણ” ઉપરના ભાગમાં તેનો પરિક્ષેપ ૨૨૮૬બાવોસરો છયાસી યોજન કરતાં થોડો વધારે છે. “મૂલવિત્થહે” આ રીતે તેનો મૂળભાગ વિસ્તૃત છે, “મજ્ઞે સંસ્થિતે” મધ્યભાગ સંક્ષિપ્ત છે, અને “ ઉર્ષિ વિસાલે” ઉપરનો ભાગ વિશાળ છે. “ મજ્ઞે વરવજ્રવિગ્રહિણ ” અહીં વિગ્રહનો અર્થ આકાર સમજવાનો છે. તે પર્વતનો આકાર વરવજ્ર (શ્રેષ્ઠ વજ્ર નામનો શસ્ત્ર) સમાન છે. તેથી તે પર્વતને વરવજ્રવિગ્રહિક (શ્રેષ્ઠ વજ્રના જેવા આકારનો) કહ્યો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે પર્વત મધ્યભાગમાં સંક્ષિપ્ત-કૃશ છે. “ મહામંડ સંઠાણસંઠિણ ” મુકુન્દ નામનું એક વાઘ હોય છે. મુકુન્દના જેવા આકારના તે ઉત્પાત પર્વત છે આ સૂત્ર દ્વારા પણ એજ વાત પ્રકટ કરી છે કે તે મધ્યમાં કૃશ (સંક્ષિપ્ત) છે. તે ઉત્પાત પર્વત “ સર્વરત્નમય છે. “અચ્છે”

તિગિચ્છકૂટઉપરિતલપરિસ્થેપસમા પરિક્ષેપેણ “તીસેણ પઝમચરવેદ્યાપ” ત્સમા
 ત્વહ પદ્યચરવેદિકાયાઃ “હમેચારુવે વળ્ળાવાસે પળ્ળાસે” અયમેતદ્દુપો વર્ણ
 ણ્યાસ પ્રજ્ઞા વર્ણકઠવાસા વર્ણકવિસ્તાર इत्यर्थ “વહરામયા નેમા” વજ્ર
 મધી નેમા इत्यादि, નેમાઃ સમાનાં મૂલપાદાઃ ‘અસ્યાઃ સવિસ્તારતો વર્ણનં
 રાજપ્રમીય મુદ્રતોઽવસેયમ્ । વનસ્પન્ધવર્ણકસ્ત્યેવમ્ “સે વં વળ્ણસંઢે વેદુળાઈ વો
 જોપળાઈ વ વજ્રચાલત્રિક્સંમેળ” ॥ ત્વહ વનસ્પન્ધકો વેદોને ઢે યોનમે વજ્ર
 ચાલત્રિક્સંમેળ મોલાકારેચ “પઝમચરવેદ્યાપ-પરિક્ષેવસમે પરિક્ષેવેણ” પદ્ય
 ચરવેદિકાપરિસ્થેપસમા પરિક્ષેપેણ “કિણ્હે કિણ્હોવમાસે” કૃષ્ણઃ કૃષ્ણાવમાસ
 इत्यादि । “તસ્ત ણ તિગિચ્છકૂટસ્ત ણ્યાપપન્થપસ્ત ઈવિં વદુસમરમખિગ્ગે-

(તિગિચ્છકૂટઉપરિતલપરિક્ષેવસમા પરિક્ષેવેણ) હસ પદ્યચરવેદિ-
 કા કા પરિક્ષેપ તિગિચ્છકૂટ ઉત્પાન વર્ણન કે અપરિભાગ કા જિતના પ-
 રિક્ષેપ હૈ ઇતના હૈ । (તીસેણ પઝમચરવેદ્યાપ હમેચારુવે વળ્ળાવાસે
 પળ્ળાસે) હસ પદ્યચર વેદિકા કે ઔર મી વર્ણન કા વિસ્તાર હસ પ્રકાર
 સે હૈ (વહરામયા નેમા) इत्यादि હસ પદ્યચર વેદિકા કે નેમ સ્તંભો કે
 મૂલપાદ વજ્ર કે યને કુપ હૈ । હસકા વિસ્તૃત વર્ણન રાજપ્રમીય સુદ્ર મેં
 કિયા ગયા હૈ સો વહાં સે જાન લેના ચાહિયે ।

વનસ્પન્ધ કા વર્ણન હસ પ્રકાર સે હૈ (સે વં વળ્ણસંઢે વેદુળાઈ વો
 જોપળાઈ વજ્રચાલત્રિક્સંમેળ) હસ વનસ્પન્ધ કા ચેરાવ કુદ્ર કમ વો
 યોજન કા હૈ । (પઝમચરવેદ્યાપ પરિક્ષેવસમે પરિક્ષેવેણ) હસકા
 પરિક્ષેપ પદ્યચરવેદિકા કે પરિક્ષેપ કે જિતના હૈ । (કિણ્હે કિણ્હોવમાસે)
 વહ કૃષ્ણ ઔર કૃષ્ણકાન્તિવાલા હૈ । इत्यादि । (तस्त ण तिगिचछकू-

ની બનેલી છે ‘તિગિચ્છકૂટઉપરિતલપરિક્ષેવસમા પરિક્ષેવેણ’ તે પદ્યચર
 વેદિકાના પરિક્ષેપ (પરિક્ષ) તિગિચ્છકૂટ પદ્યવના ઉપરના ભાગ બેટો છે
 છે તીસેણ પઝમચરવેદ્યાપ હમેચારુવે વળ્ળાવાસે પળ્ળાસે” તે પદ્યચર વેદિ
 કાનુ અધિક વળ્ણ ના પ્રમાણે છે- ‘વહરામયા નેમા’ તે પદ્યચરવેદિકાના
 સ્તંભોના મૂળભાગ વળ્ણો બનેલી છે તેનુ વિસ્તૃત વળ્ણન (રાજપ્રમીય સુદ્ર
 માં) ક્યું છે, તેા ત્યાથી વાંચી લેવુ

વનપ કનુ વળ્ણન ના પ્રમાણે છે- ‘સે વં વળ્ણસંઢે વેદુળાઈ વો જોપળાઈ
 વજ્રચાલત્રિક્સંમેળ’ તે વનપ કનો ઘેરાવો બે યોજન કરતાં ચઢેજ બોલે છે “વજ્ર
 ચરવેદ્યાપ પરિક્ષેવસમે પરિક્ષેવેણ” તેના પરિક્ષેપ પદ્યચરવેદિકાના પરિક્ષેપ બેટો
 છે “કિણ્હે કિણ્હોવમાસે” તે કૃષ્ણસ્થામ છે, અને સ્થામ કાન્તિથી ગુદા છે

કિરણયુક્ત इत्यर्थः “सङ्गो स” सोद्द्योतकः अन्यवस्तु प्रकाशकः ‘पासाइए’
 प्रासादीयः प्रसन्नताजनकत्वात् “दंसणिज्जे” दर्शनीयः ‘अभिरूवे’ अभिरूपकः
 अतिरमणीयः “पडिरूवे” प्रतिरूपः सुन्दराकृतिकः “सेण एगाए पउमवर
 वेइयाए” स खलु एकया पञ्चवरवेदिकया युक्तः “एगेण वणसंडेण य” एकेन वन
 खण्डकेन च ‘सव्वओ समंता संपरिकिखत्ते’ सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तः परि-
 वेष्टित इत्यर्थः “पउमवरवेइयाए वणसंडस्स य वण्णओ” पञ्चवरवेदिकायाः
 वनखण्डकस्य च वर्णकः तत्र वेदिकावर्णकस्तु इत्थम् तथाहि—“सा ण पउमवर-
 वेइया अद्वं जोयणं उड्डु उच्चत्तेण” सा खलु पञ्चवरवेदिका अर्धयोजनम् ऊर्ध्वम्
 उच्चत्वेन “पंचधणुसयाइं विक्खंभेण” पञ्चधनुः शतानि विष्कंभेण “सव्वरय-
 गामइ” सर्वरत्नमयी “विगिच्छूडउवरितलपरिक्खेवसमा परिक्खेवेण”

का प्रकाशक होनेसे यह सोद्योत उद्योत से युक्त है । प्रसन्नताका जनक होने से यह प्रासादीय है । देखने योग्य होने से दर्शनीय, अतिरमणीय होने से अभिरूप और सुन्दराकृतियुक्त होने से प्रतिरूप है । (से ण एगाए पउमवरवेइयाए) यह उत्पान पर्वत एक पञ्चवर वेदिका से (ए-गेण वणसंडेण) और एक वनखंड से (सव्वओ समंता संपरिकिखत्ते सब तरफ अच्छो तरह से परिवेष्टित । (पउमवरवेइयाए वणसंडस्स य वण्णओ) पञ्चवरवेदिका और वनखंड का वर्णन यहां जानना चाहिये । पञ्चवर वेदिका का वर्णन इस प्रकार से है—सा णं पउमवरवेइया अद्वं जोयणं उड्डु, उच्चत्तेण) इस पञ्चवर वेदिका की ऊंचाई आधे योजन की है । (पंचधणुसयाइं विक्खंभेण) विष्कंभ इस को पांच सौ ५०० धनुष का है । (सव्वरयगामइ) यह पूरी रत्नों की बनी हुई है ।

હોવાથી સોદ્યોત-પ્રકાશથી યુક્ત છે તે પ્રસન્નતાનો જનક હોવાથી પ્રસાદીય છે. તે દેખવા યોગ્ય હોવાથી દર્શનીય છે, અતિશય સુંદર હોવાથી અભિરૂપ છે અને સુંદર આકૃતિ વાળો હોવાથી પ્રતિરૂપ છે.

‘સે ણ એગાએ પઝમવરવેઇયાએ’ તે ઉત્પાત પર્વત એક પઝમર વેદિકાથી અને “એગેણ વણસંડેણ” એક વનખડથી “સવ્વઓ સમંતા સંપરિકિલ્લે” બધી બાજુએ ઘેરાયેલો છે ‘પઝમવરવેઇયાએ વણસંડસ્સ ય વણ્ણઓ” અહીં પઝમર વેદિકાનું તથા વનખડનું વર્ણન કરવું બોધ્યું પઝમરવેદિકાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે— “સા ણં પઝમવરવેઇયા અદ્વં જોયણ ઉડ્ડ ઉચ્ચત્તેણ” આ પઝમર વેદિકાની ઉચ્ચ અર્ધા યોજનની છે, “પંચ ધણુસયાઈ વિક્કંભેણ” તેના વિષ્કંભ (વિસ્તાર) ૫૦૦ ધણુપનો છે. “સવ્વરયગામઈ” તે પૂરે પૂરી રત્નો.

પ્રાસાદોઽવતસક અવતસક ઇવ શિરોમૂષણ ઇવ પ્રધાનત્વાત્ ઇતિ પ્રાસાદાવતસકઃ
 પ્રાસાદધ્રેષ્ઠ ઇત્યર્થઃ । તાદૃશ પ્રાસાદસ્ય પ્રમાણ દર્શયતિ “ અઘ્નુ ઇજ્ઞાઈ જોયજ-
 સયાઈ ઉઘ્ઠં ઉષ્વષેણ ” અર્ધલુપ્તીયાનિ યોજનશ્ચતાનિ કાર્યમ્ ઉચ્ચત્ત્યેન “ પળ-
 વીસ જોયજસયાઈ વિક્ષ્વમેજ ” પચ્ચર્ધિશ્ચતિર્યોજનશ્ચતાનિ ત્રિષ્કમેજ ‘પસાયવળ્લજો’
 અપ્ર સહ્ય પ્રાસાદપર્ણકો વિજ્ઞેય સ ચૈવમ્ “ અન્નમુગયમ્સિયપહસિય ” અન્નમુગત
 ઉચ્છિદ્ધત મહસિત અન્નમુગતમ્ અન્નમુગતમ્વા યથા મવતિ-પચ્ચમ્સિદ્ધત ગગનચુમ્બી
 ઇત્યર્થઃ યદ્વા મકારસ્વાગમસિદ્ધત્વાદ-અન્નમુગતમ્વાસૌ ઉચ્છિદ્ધતશ્ચેતિ અન્નમુગતોચ્છિદ્ધત
 અતિશય ઉચ્ચ ઇત્યર્થઃ તથા-મહસિતઃ કાન્તિનિકરપરિગતતથા મહસિત ઇવ મહ
 સિતઃ અથવા પ્રમયા સિતઃ સુખલઃ અથવા પ્રમયા સિતઃ સમ્બદઃ પ્રકાશિત ઇત્યર્થ

મુમિભાગ કે ઠીક થીજ મેં એક વજામરી પ્રાસાદાવતંસક-પ્રાસાદોં મેં
 સર્વોત્કૃષ્ટ-ઉત્તમ મહલ હૈ । અવતંસક-શબ્દ કા અર્થ મુકુટ હોતા હૈ ।
 સો વહ પ્રાસાદ પ્રધાન હોને કે કારણ અન્યપ્રાસાદોં કે પીચ મેં મુકુટ
 કે સમાન અથવા શિરોમૂષણ કે સમાન હૈ અત પ્રાસાદાવતંસકરુપ સે
 હસે પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । હસ પ્રસાદ કા પ્રમાણ કિતના હૈ સો પ્રકટ
 કિયા જાતા હૈ-(અઘ્નુઈજ્ઞાઈ જોયજસયાઈ ઉઘ્ઠ ઉષ્વષ્ણ) વહ પ્રાસાદ દો
 સૌ પચાસ ૨૫૦ યોજન ઊંચા હૈ । (પળવીસ જોયજસયાઈ વિક્ષ્વમેજ)
 હસકા વિક્ષ્વમેજ એકસૌ પચીસ ૧૨૫ યોજન કા હૈ । (પાસાયવળ્લજો)
 હસ પ્રાસાદ કા વર્ણક હસ પ્રકાર સે હૈ-(અન્નમુગયમ્સિયપહસિય) વહ
 પ્રાસાદ હસના ઊંચા હૈ કિ હસને માનો અપની ઊંચાઈ સે આકાશ કો
 છ દિયા હૈ અર્થાત્ વહ ગગન ચુમ્બી હૈ કાન્તિનિકર સે વ્યાપ્ત હોને કે
 કારણ એસા માલૂમ હોતા હૈ કિ માનો વહ પ્રાસાદ હસ રહા હૈ
 અથવા-વહ અપની નિર્મલ પ્રભા સે સિત-સફેદ હૈ યા પ્રકાશિત હૈ ।

વચ્ચ એક વજો ઉત્તમ મહેલ આવેલો છે (અવતસક) પદનો અર્થ મુગધ
 યાય છે તે પ્રાસાદ (મહેલ) એક ઢોવાથી બીજા પ્રાસાદોની વચ્ચે મુગધના
 જેમ-શિશીમૂવણના જેમ-ચોલો છે માટે તે મહેલ ને “પ્રાસાદવતસક” કહેલ
 છે હવે તે મહેલનું માપ બતાવનામાં આવે છે-(અઘ્નુઈજ્ઞાઈજોયજસયાઈ ઉઘ્ઠ
 ઉષ્વષ્ણ) તે મહેલ ૨૫૦ અઢિસો ચોજન ઊંચો છે (પળવીસ જોયજસયાઈ
 વિક્ષ્વમેજ) તેનો વિષ્વમેજ ૧૨૫ ચવાસો ચોજન છે (પાસાય વળ્લજો) હવે તે
 પ્રાસાદ (મહેલ) નું વર્ણન કરવામાં આવે છે (અન્નમુગયમ્સિયપહસિય) તેની
 ઊંચાઈ જોયજી બધી છે કે તે જાણને સ્પષ્ટતા હોય તેમ લાગે છે કહે
 વાનો બાવાથ જો છે કે તે ગગનચુમ્બી છે તે તેની નિમલ પ્રભાને કારણે
 સફેદ તથા પ્રકાશિત દેખાય છે તેથી તે પ્રાસાદ હવે સમાન લાગે છે-(મનિ

ભૂમિભાગે પન્નત્તે ” તસ્ય ચલુ તિગિચ્છ કૂટસ્ય ઉપપાતપર્વતસ્ય ઉપરિ વહુસમર-
મણીયો ભૂમિભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ તત્ર વહુસમરમણીયઃ=અત્યંતસમોરમણીય. મનોહરચ્ચે
ત્યર્થઃ “ વણ્ણઓ ” વર્ણકઃ તાદૃશાત્યન્ત - સમરમણીયસ્ય ભૂમિભાગસ્ય વર્ણનં
કર્તવ્યમ્ તદિત્થમ્ “ સે જહા - નામણ આલિંગપુક્કવરે હવા ” તદ્ યથા નામ
આલિંગપુક્કરમિતિ- વા. આલિંગપુક્કરં મુરજમુલ્લમુલ્લમ્—

“ મુદંગ પુક્કવરે હવા ” મુદંગપુક્કરમિતિ વા “ સરતલે હવા ” સરસ્તલમિતિ
વા “ કરતલે હવા ” કરતલમિતિ વા “ આયસમંડલે હવા ” આદર્શમંડલ-
મિતિ વા. “ ચંદમંડલે હવા ” ચંદ્રમંડલમિતિ વા इत्यादि पूर्वोक्त विशेष-
णवत् समतल इत्यर्थः “ तस्स णं वहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स ” तस्य खलु
बहुसमरमणीयस्य भूमिभागरय. “ बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं महं एगे पासाय
वडिसये पन्नत्ते ” बहुमध्यदेशभागे अत्र खलु महानेकः प्रासादावतसकः प्रज्ञप्तः

હસસ ઉપ્પાયપવ્વયસસ ઉપ્પિ વહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પન્નત્તે) હસ તિ-
ગિચ્છકૂટ નામક ઉત્પાત પર્વત કા જો ઉપર કા ભૂમિભાગ હૈ વહ બિલકુલ
સમતલ હૈ-ઝંચા નીચા-અથવા-ઝબડે ચાબડે-નહીં હૈ અતઃયહ બડા
હી સુન્દર હૈ । (વણ્ણઓ) હસ વહુસમરમણીયભૂમીભાગ કા વર્ણન
કર લેના ચાહિયે જો હસ પ્રકાર સે હૈ-(સે જહાનામણ અલિંગપુક્કવરેહ
વા) વહ ભૂમિભાગ મુરજમુલ્લ કે સમાન હૈ । (મુદંગપુક્કવરેહ વા) મુદંગ
મુલ્લ કે જૈસા હૈ । (સરતલેહ વા) તાલાબ કે તલભાગ કે સદૃશ હૈ ।
(કરતલેહ વા) હાથોં કે તલિયા કે અનુરૂપ હૈ । (આયસમંડલેહ વા) દ-
ર્પણ મંડલ કે તુલ્ય હૈ । (ચંદમંડલેહ વા) ચંદ્રમંડલ કે જૈસા હૈ । હન
સબ વિશેષણોં સે યહી પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ વહ ભૂમિભાગ બિલકુલ
સમતલ વાલા હૈ । (તસસ ણં વહુસમરમણિજ્જસસ ભૂમિભાગસસ વહુમજ્ઞ-
દેસભાગે એત્થ ણં મહ એગં પાસાયવડિસે પન્નત્તે) વહુસમરમણીય હસ

“ તસ ણં તિગિચ્છકૂટસસ ઉપ્પાયપવ્વયસસ ઉપ્પિ વહુસમરમણિજ્જે ભૂમિભાગે પન્નત્તે
તે તિગિચ્છકૂટ નામના ઉત્પાત પર્વતનો ઉપરનો ભાગ તદ્દન સમતલ છે તે
ભાગ ઉંચો નીચો અથવા ખાડા ટેકરા વાળો નથી તે સઘળા સુદર લાગે છે.
(વણ્ણઓ) તે સમતલ રમણીય ભાગનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે (સે જહા નામણ
આલિંગપુક્કવરેહ વા) તે ભૂમિભાગ મુરજ મુલ્લ ના જેવો છે, (મુદંગપુક્કવરેહ
વા) મુદંગમુલ્લના જેવો છે, (સરતલેહવા) સરોવરના તલભાગ સમાન છે,
(કરતલેહવા) કરતલ સમાન છે, (આયસમંડલેહવા) ચંદ્રીસાની સપાટી
સમાન છે, (ચંદમંડલેહ વા) અને ચંદ્રમંડલ સમાન છે આ સઘળા વિશે-
ષણો દ્વારા એ વાત પ્રકટ કરવામા આવી છે કે તે ભૂમિભાગ તદ્દન સમતલ
છે. (તસસ ણ વહુસમરમણિજ્જસસ ભૂમિભાગસસ વહુમજ્ઞદેસભાગે એત્થ ણ મહ
એગ પાસાયવડિસે પન્નત્તે) તે બહુસમર રમણીય ભૂમિભાગની બરાબર વચ્ચે

‘મંતે! અઢપ પચ્છા કુક્કુઢી, પુચ્છિ કુક્કુઢી પચ્છા અંઢપ’ પૂર્વ મદન્ત! મન્દકમ્ પમાત્કુક્કુટી, પૂર્વ કુનકુટી પમાદપ્પકમ્, મન્દકકુવકુટ્યાઃ પૂર્વાપરમાવો વિયતે ન વા?, યદિ વિયતે પૂર્વાપરમાવસ્તદાગ્નિસ્સ્ય પૂર્વેપુત્પત્તિ કુક્કુટ્યા વેતિ પ્રમા-
ણ્યઃ। મગવાન્ કથયતિ—‘રોહે’ત્યાદિ, ‘રોઠા’ હે રોહક! ‘સે ણં અઢપ કમો’
તદપ્પક કુતઃ, હે રોહ! યદતદપ્પકં મમ્મુગ્ગમ્યતે તદપ્પકં કુત વસ્માદુત્પન્નમિતિ,
રોહ! કથયતિ—‘મયથ’ હે મગવન ‘કુનકુટીમો’ કુવકુટીત, પત્તદપ્પક કુનકુટીવો
જાતમિતિ। મગવાનાહ—‘સા ણ કુવકુટી કમો’ સા સ્સુ કુવકુટી કુતઃ, યા
કુવકુટી હસ્યતે સા કસ્માન્નજાયતે? રોહ કથયતિ—‘મંતે! અંઢયામો’ હે મદન્ત
કુવકુટી અપ્પકાજ્જાયતે। एवं वस्तुस्वरूपावबोधनेन रोहमभस्योत्तरं तस्य वृत्ते
नैव प्रतिपादितम्। મગવાન્ કથયતિ—‘પચ્છામેથ’ ત્યાદિ, ‘પચ્છામેથ રોઠા સે ય
અંઢપ સા ય કુવકુટી’ પચ્છમેથ હે રોહ! તદપ્પકં સા ય કુનકુટી, ‘પુચ્છિપેતે

સંસારી જીવ ‘મી જાનના ચાહિયે। (પુચ્છિ ‘મંતે! અંઢપ પચ્છા કુક્કુઢી,
પુચ્છિ કુક્કુઢી પચ્છા અઢપ) હે મદન્ત! પહિલે અચા હૈં કિ કુક્કુટી હૈં?।
અથવા પહિલે કુવકુટી હૈં કિ અંઠા હૈં? પૂછને કા તાત્પર્ય પેસા હૈં કિ?।
અંઠા બૌર કુવકુટી મેં પૂર્વાપર માથ મૌજૂદ હૈં યા નહીં? મગવાન્ ઇસ્કા
ઉત્તર વૈતે કુપ કહતે હૈં કિ—(રોહ! સે ણં અઢપ કમો? મયથ!।
કુવકુટીમો સા ણં કુવકુટી કમો? મંતે! અ ઢયામો) હે રોહ! પહ તો
પતામો વહ અંઠા કિસસે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં? રોહ ને કહા મગવન્! વહ
અંઠા કુક્કુટી (મુરગી) સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં। પુન મગવાન્ ને પૂછા હે રોહ
વહ કુક્કુટી કિસસે ઉત્પન્ન હુઈ હૈં। તથ રોહ ને કહા—હે મદન્ત! વહ
કુવકુટી અઢે સે ઉત્પન્ન હુઈ હૈં। ઇસ તરહ વસ્તુ સ્વરૂપ કે સમજને સે
રોહ કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર ઉસકે મુલ્ક સે પ્રતિપાદિત હો જાતા હૈં। અત

સંસાર સિદ્ધ-મુક્તિલવ અને અસિદ્ધ-અમુક્તા-સંસારી લવ બે બધાને માટે
પણ સમજવું. ‘પુચ્છિ મંતે! અઢપ પચ્છા કુક્કુઢી, પુચ્છિ કુવકુટી પચ્છા
અઢપ?’ કે મગવન પહેલું ઇંડું કે મરથી? અથવા પહેલી મરથી કે પછી
ઇંડું? બોલે છે ઇંડું અને મરથીમાં પહેલા અને પછીના શ્રાવણ અસ્તિત્વ છે
કે નહીં? ઉત્તર—રોહા! સે ણં અઢપ કમો? મયથ! કુવકુટીમો! સા ણં કુવકુ-
ટી કમો? મંતે અઢયામો કે રોહ! તમે બે બતાવો કે ઇંડું શામાંથી ઉત્પત્ત
થયું છે? રોહે કહ્યું “મગવન! ઇંડું મરથીથી ઉત્પત્ત થયું હોય છે” વળી
મગવાને પૂછ્યું કે રોહ! તે મરથી શામાંથી ઉત્પત્ત થઈ છે? રોહે જવાબ આપ્યો
‘કે પ્રસો! તે મરથી ઇંડામાંથી ઉત્પત્ત થઈ છે” આ રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ સમ-
જવવાથી રોહના પ્રશ્નોના જવાબ તેના માટેથી જ તેને મળી જાય છે તેથી

“મણિક્ષણગરયણભક્તિચિત્તે” મણિક્ષણકરસ્તનભક્તિચિત્રઃ મણિક્ષણકરસ્તનાનાં ભક્તિ-
ભિર્વિચ્છિત્તિભિઃ ‘વેલવુટા’ इति भाषाप्रसिद्धाभिः चित्रितः अतिशयितविल-
क्षण इति मणिक્ષણकस्त्वनभक्तिचित्र इत्यादि प्रासादवर्णकः । ‘उल्लोयभूमिव-
ण्णओ’ उल्लोचभूमिवर्णकः प्रासादोपरिभागस्य वर्णक इति, स चैवम्-“तस्स
णं पासायवडिंसगरस इमे यारूवे उल्लोए पणत्ते” तस्य खलु प्रासादावतंस-
कस्यायमेतद्रूपः उल्लोच ‘उपरितनभागः’ प्रज्ञप्तः ‘ईहामिगउसभतुरगनर मग-
रविहगविलाडकिंनर रुरुसरभ-चमर-कुंजर-वणलय-पउमलयभक्तिचित्ते’ ईहामृग
ऋषभतुरगनरमकरविहगविलाड-किन्नररुरु-सरभचमर-कुञ्जरवनवलय-पद्मलता
भक्तिचित्रः ‘जाव सव्वतपणिज्जमए अच्छे जाव पडिरूवे’ यावत् सर्वतपनी-
यमयोऽच्छो यावत् प्रतिरूपः, इह यावत्पदेन श्लक्ष्णः मसृणः घृष्टः मृष्टः नीरजस्कः

(મણિક્ષણગરયણભક્તિચિત્તે) મણિયોં કે સુવર્ણ કે ઔર રત્નોં કે બને
દુણ વેલવૂટોં સે યહ ચિત્રિત હો રહા હૈ । ઇત્યાદિ । (ઉલ્લોચ ભૂમિવણ-
ઓ) હસ પ્રાસાદ કે ડપરકી ભૂમિ કા વર્ણન સમજ્ઞ લેના ચાહિયે-જો
હસ પ્રકાર સે હૈ-(તસ્સ ણં પાસાયવડિંસગસ્સ હમેયારૂવે ઉલ્લોએ પણત્તે)
(ઉલ્લોચ) શબ્દ કા અર્થ-પ્રાસાદ કે ડપર કા જો ભાગ હૈ વહ હૈ । યહ
પ્રાસાદ કે ડપર કા ભાગ (ઈહામિગ-ઉસભ-તુરગ-નર-મગર-વિહગ-
વિલાડ-કિંનર-રુરુ-સરભ-ચમર-કુંજર-વણલય-પડમલય-ભક્તિચિત્તે)
હન ચીજોં કે વેલવૂટાંસે યુક્ત હૈ-જૈસે-ઈહામૃગ-મૃગવિશેષ યા વૃક, ઋષભ
-વૈલ, તુરગ-ઘોડા, નર-મનુષ્ય, મકર-મગર, વિહર-પક્ષી, વિલાડ-
ચિલી, કિન્નર, રુરુ-મૃગ, સરભ-અષ્ટાપદ, ચમર, હાથી, વનલતા ઔર
પદ્મલતા । (જાવ સવ્વતપણિજ્જમए) યાવત્ યહ પૂરા પ્રાસાદ કે ડપર
કા ભાગ સુવર્ણ સે હી બના હૈ-એસા જ્ઞાત હોતા હૈં (અચ્છે) યહ સર્વ

ક્ષણગરયણભક્તિચિત્તે) તેમા ભણી, સુવર્ણ અને રત્નોના વેલવૂટા આલેખેલાં
છે. તેથી તે ઘણા મનોહર લાગે છે (ઉલ્લોચ ભૂમિવણ્ણઓ) હવે તે પ્રાસાદની
ઉપરના ભૂમિભાગનું વર્ણન કરવામાં આવે છે-(તસ્સ ણ પાસાયા વડિંસગસ્સ
હમેયારૂવે ઉલ્લોએ પણત્તે) પ્રાસાદના ઉપરના ભાગને (ઉલ્લોચ) કહે છે તે
પ્રાસાદના ઉપરીભાગ નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેની ચીજોના વેલવૂટાથી યુક્ત છે-
(ઈહામિગ, ઉસભ, તુરગ, નર મગર, વિહગ, વિલાડ, કિંનર, રુરુ, સરભ, ચમર,
કુજર, વણલય, પડમલય, ભક્તિચિત્તે) ઈહામૃગ-વાનર અથવા વરૂ, ઋષભ-બળદ,
તુરગ-ઘોડો, નર-માનુષ્ય, મકર-મગર, વિહગ-પક્ષી, વિલાડ-ખીલાડી, કિન્નર,
મૃગ, સરભ-અષ્ટાપદ, ચમર, હાથી, વનલતા અને પદ્મલતા. (જાવ સવ્વ તપ
-પણિજ્જમए) તે મહેલના ઉપરના આખા ભાગ સુવર્ણના જ બન્યો હોય એવું

निर्मलः निर्णयः निष्कण्ठः सप्रमः समरीचिकः सोद्व्योतकः प्रासादीयः दर्शनीयः अमिर्यः 'एतेषां ग्रहणं भवति । भूमिभागस्य वर्णनं तु एवम्—' तस्मिन् पामायनद्विसयस्स बहुसगरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते तंजहा आळिगपुक्खरेइ वा ' तस्य सत्तु प्रासादावतंसकस्य बहुसगरमणीयो भूमिभागः प्रकृतः तद्वया आळिगपुक्खरमिति वा कीदृशः भूमिभाग इत्याह—आळिगपुक्खरं मुरजमुत्तवत् पदगमुत्तवत् सरस्तलवत् करतलवत् आर्द्रमण्डलवत् चन्द्रमण्डलवत् तमसयाम्बुधिमितः इत्यादि । 'अट्टजोयणाइ मणिपीडिया' तत्र अष्ट योजनानि मणिपीठिकाः 'चमरस्स सीहासण सपरिवारं भाणियण्णं' चमरस्य सिंहासनं सपरिवारं मणितन्म्यम्—चमरराजस्य चमरेन्द्रस्य सपरिवारं—परिवारसहितं सिंहासनं 'भाणियण्णम्' मणितन्म्यम् उचित्वम् 'तस्मिन् सीहासणस्स अकरुवरे णं उत्तरे ण उत्तरपुरत्थिमेण' इत्येवं चमरस्स चउत्तरीयं

प्रकार से स्पष्ट और (जाय पहिल्ले) यावत् श्लक्ष्ण आदि विशेषणों से युक्त है उत्पात पर्वत के समान अत्यन्त सुहावना है । भूमिभाग का वर्णन तो इस प्रकारसे है—(तस्मिन् पामायनद्विसयस्स बहुसगरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते—तं जहा—अळिगपुक्खरेइ वा, मुत्तंगपुक्खरेइ वा सरतळेइ वा आर्यसमंडळेइ वा पंतमंडळेइ वा) इत्यादि विशेषणों वाला उत्पात पर्वत के भूमिभाग के समान अत्यन्त समतल वाला है ये भूमिभाग के अर्थ करते समय किया जा चुका है—सो वहाँ से देखतेना चाहिये । (अट्टजोयणाइ मणिपीडिया) इसकी मणिपीठिका आठ योजन प्रमाण है । (चमरस्स सीहासण सपरिवारं भाणियण्णं) चमर के सिंहासन का सिंहासन के परिवार सहित वर्णन करना चाहिये—जो इस प्रकार से है—(तस्मिन् सीहासणस्स अकरुवरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं गत्तवर्णं

छावे छे (अच्छे) ते निहणुत्त स्वच्छ अने (जाय पहिल्ले) (तस्मिन्)—मुत्तयमयी छानि प्रतिश्च पर्वतना उत्पात पर्वतनुं वर्णन करती वजते छे विशेषज्ञा वाचसी छे, ते विशेषज्ञाथी मुत्त छे तेथी ते उत्पात पर्वतना छेवे। मुत्त छे भूमिभागनु वर्णन नीछे प्रभावे छे—(तस्मिन् पामाया द्विसयस्स बहुसगरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते—तंजहा—आळिगपुक्खरेइ वा, सरतळेइ वा, आर्यसमंडळेइ वा, पंतमंडळेइ वा) इत्यादि विशेषज्ञावाला उत्पात पर्वतना भूमि भाग छेवे। ते उत्पात समतल छे आसूत्रेना अर्थ भूमिभागनु वर्णन करती वजते आगत आपवाभा आवेत्त छे, तो त्यांथी वांथी सेवे।—(अट्टजोयणाइ मणिपीडिया) तेनी मणिपीठिका आठ योजन प्रमाण छे (चमरस्स सीहासण सपरिवारं भाणियण्णं) छेवे अमरे—तना सिंहासननु सिंहासनना परिवार (विभाग) सहित वर्णन करवाभा आवे छे—

સામાણિય સાહસ્સીણં ચડસદ્વીભદ્રાસનસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ-એવં પુરત્થિમેણં પંચણ્હં
અગ્ગમહિસીણ સપરિવારાણં પંચ ભદ્રાસણાઈં સપરિવારાઈં-દાહિણપુરત્થિમેણં અઠ્ઠિમ-
તરિયાએ પરિસાએ ચડવ્વીસાએ દેવસાહસ્સીણં ચડવીસં ભદ્રાસણસાહસ્સીઓ એવં
દાહિણેણં મઙ્ગિમાએ પરિસાએ અઠ્ઠાવીસં ભદ્રાસણ સાહસ્સીઓ-દાહિણપચ્ચત્થિમેણં
વાહિરાએ પરિસાએ વત્તીસં ભદ્રાસણસાહસ્સીઓ પચ્ચત્થિમેણં સત્તણ્હં અણિયાહિવર્ણં

ચમરસ્સ ચડસદ્વીણં સામાણિય સાહસ્સીણં ચડસદ્વી ભદ્રાસનસાહસ્સી-
ઓ પન્નત્તાઓ, એવં પુરત્થિમેણં) इत्यादि, उक्त सिंहासन के पश्चिम और
उत्तर के कोने में अर्थात् वायव्यकोण में, उत्तर में एवं उत्तरपौरस्थ में-
ईशानकोण में-चमर के चोसठ ६४ हजार सामानिक देवों के चोसठ
६४ हजार भद्रासन हैं। इसी तरह पूर्वदिशा में (पंचण्हं अगमहिस्सीणं
सपरिवाराणं पंच भद्रासणाईं सपरिवाराईं) परिवारसहित पांच षट्देवि-
यों के परिवारसहित पांच भद्रामन हैं (दाहिणपुरत्थिमेणं अठ्ठिमत-
रियाए परिसाए चडव्वीसाए देवसाहस्सीणं चडवीसं भद्रासणसाहस्सीओ)
दक्षिण और पूर्व के कोने में-अग्निकोण में आभ्यन्तरिक परिषद् के
चौबीसहजार देवों के चौबीसहजार भद्रासन हैं। (एवं दाहिणेणं
मङ्गिमाए परिसाए अट्ठावीसं भद्रासणसाहस्सीओ) इसी प्रकार से
दक्षिणदिशामें मध्यमपरिषदके अट्ठाईस २८ हजार भद्रासन हैं।
(दाहिण पच्चत्थिमेणं वाहिराए परिसाए वत्तीसं भद्रासणसाहस्सीओ)
दक्षिण और पश्चिम के कोने में अर्थात् नैऋतकोण में बाहिरी परिषद के
वत्तीस ३२ हजार भद्रासन हैं। (पच्चत्थिमेणं, सत्तण्हं अणियाहिवर्णं

(तस्स णं णं सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमे णं एत्थणं चमरस्स
चडसद्वी भद्रासनसाहस्सीओ पन्नत्ताओ, एवं पुरत्थिमे णं) इत्यादि. ते सिंहा-
सनना वायव्य कोणुमां, उत्तरमां अने ईशानकोणुमां चमरना ચોસઠ હજાર
સમાનિક દેવોનાં ચોસઠ હજાર ભદ્રાસન છે. એજ પ્રમાણુ પૂર્વદિશામાં (પંચણ્હં
અગમહિસીણ સપરિવારણ પચ ભદ્રાસણાઈં સપરિવારાઈં) પરિવાર સહિત પાંચ
મુખ્ય દેવીઓના પરિવાર સહિત પાંચ ભદ્રાસન છે. (દાહિણપુરત્થિમેણં અઠ્ઠિમ-
તરિયાએ પરિસાએ ચડવ્વીસાએ દેવસાહસ્સીણં ચડવીસં ભદ્રાસણસાહસ્સીઓ)
અગ્નિકોણુમા અભ્યન્તરિક પરિષદના ચોવીસહજાર દેવોના ચોવીસ હજાર ભદ્રાસન
છે. (એવ દાહિણેણ મઙ્ગિમાએ પરિસાએ અઠ્ઠાવીસં ભદ્રાસણસાહસ્સીઓ) એજ
પ્રમાણુ દક્ષિણ દિશામાં મધ્યમા પરિષદનાં ૨૮ અઠ્યાવીસ હજાર ભદ્રાસન છે.
(દાહિણપચ્ચત્થિમેણં વાહિરાએ પરિસાએ વત્તીસં ભદ્રાસણસાહસ્સીઓ) નૈઋત્યકોણુમાં
બાહ્ય પરિષદના ત્રીસ હજાર ભદ્રાસન છે. (પચ્ચત્થિમેણં, સત્તણ્હં અણિયા

सप्तमदासणाई चउदिस - आयरवम्बदेवाणं चसारिगदासमसहस्तचउसट्टीमो ' इत्यादि (तस्य खलु सिंहासनस्य अपरोक्षरेण (वायुकोणे) उत्तरम-उत्तरपौरस्त्ये (ईशानकोणे) अत्र खलु चमरस्य चतुःपट्टिः सामानिकसाहस्रीणाम् चतुः पट्टिः मद्रासनसाहस्रस्य मद्रासा एव पौरस्त्ये खलु पञ्चानामग्रमहिषीणां उपरिवाराणाम् पञ्चमद्रासनानि सपरिवाराणि दक्षिणपौरस्त्ये अभ्यन्तरिकायाः पर्यदः चतुर्विंशति देवसाहस्रीणां चतुर्विंशतिर्मद्रासनसाहस्रस्य एवं दक्षिणस्या मध्यमायाः परिक्रमः अष्टाविंशतिर्मद्रासनसाहस्रस्य दक्षिणपट्टिचमे वायायाः परिपदः द्वाविंशद् मद्रासनसाहस्रस्य पट्टिचमे सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्तमद्रासनानि चतुर्विंशमात्मरक्षकदेवानां चतस्रः मद्रासनसाहस्रचतुः पट्टस्य इति) ' तस्स ण तिगिच्छकूटस्स दाहिणेणं छकोडिसस्य ' तस्य खलु तिगिच्छकूटस्य दक्षिणेन पदकोटिद्वयानि ' पण्यन्ने च कोडीमो ' पण्यपञ्चाशत् च कोटयः ' पणवीस च सयसहस्ताई ' पञ्चविंशच्च वत्सहस्राणि 'पण्णास च सहस्ताई' पञ्चाशच्च सहस्राणि (३,९५,३५,५००००) ' अरुणोदय समुदे तिरिय वीहवइत्ता अरुणोदये समुदे-तिरियवतिग्रन्य पञ्चाशत्

सप्तमदासणाई) पश्चिमदिशा में सात सेनापतियों के सात मद्रासन हैं। (चउदिस आयरवम्बदेवाणं चसारी मद्रासनसहस्तचउसट्टीमो इत्यादि) तथा चारों दिशाओं में आत्मरक्षकदेवों के चौंसठ हजार ६४ हजार मद्रासन हैं, अर्थात् सब मिलाकर दो लाख छप्पन हजार (२५६ ०००) मद्रासन होते हैं, (तस्स ण तिगिच्छकूटस्स दाहिणेणं छकोडिसस्य (६०००००००००) पण्यन्ने च कोडीमो (५५००००००००) पणवीस च सयसहस्ताई (३५००००००) पण्णास च (५०००००) सहस्ताई अरुणोदय समुदे तिरिय वीहवइत्ता) उस तिगिच्छकूट पर्यंत की दक्षिण दिशा तरफ अरुणोदय समुद्र में छसी पचपन करोड पेंतीस-

हिवईज सप्तमदासणाई) पश्चिम दिशा में सात सेनापतियों के सात मद्रासन हैं (चउदिस आयरवम्बदेवाणं चसारी मद्रासनसहस्तचउसट्टीमो) इत्यादि। तथा चारों दिशाओं में आत्मरक्षक देवों के ६४०००-६४००० मद्रासन हैं, जो दो के आत्मरक्षक देवों के अर्धा भोजीने के साथ छप्पन हजार मद्रासन हैं (तस्स ण तिगिच्छकूटस्स दाहिणेणं छकोडिसस्य) (६०००००००००) पण्यन्ने च कोडीमो (५५००००००००) पणवीस च सयसहस्ताई (३५००००००) पण्णास च (५०००००) सहस्ताई अरुणोदय समुदे तिरिय वीहवइत्ता) ते तिगिच्छकूट पर्यंत की दक्षिण दिशा तरफ अरुणोदय समुद्र में छसी पचपन करोड पेंतीस साथ पञ्चास करोड (६५५३५५ ०) भोजन विशिष्ट भोजन (जो

સહસ્રોત્તર-પશ્ચત્રિંશત્ - લક્ષાધિક - પશ્ચપશ્ચાશત્કોટ્યધિકપડર્વયોજનમરુણોદય
સમુદ્રંતિયગ્ન્યતિવ્રજ્ય 'અહે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ચત્તાલીસં જોયણસહસ્રાઈં ઓગા-
હિત્તા' અધોરત્નપ્રમાયા: પૃથિવ્યા: ચત્ત્વારિંશદ્ યોજનસહસ્રાણિ અવગાહ્ય પ્રચિ-
ચ્ચેત્યર્થઃ, 'એત્થ ણં ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો' અત્ર ચલ્લુ ચમરસ્યાઽ
સુરેન્દ્રસ્યાઽસુરકુમારરાજસ્ય 'ચમરચંચાણ નામં રાયહાણી પણ્ણત્તા' ચમરચંચા-
નામ રાજધાની પ્રજ્ઞપ્તા, ચમરચંચાયા રાજધાન્યા નગર્યા: સ્થાનં પ્રદર્શ્ય તદનન્તરં
તસ્યા: પ્રમાણં દર્શયિતુમાહ 'એવં જોયણસયસહસસં' ઇત્યાદિ 'એવં જોયણસય-
સહસસં આયામવિક્કલંભેણં' એવં યોજનશતસહસમ્ આયામવિક્કલંભેણ આયામવિસ્તા-
રાભ્યામેકલક્ષયોજનપરિમિત ઇત્યર્થઃ 'જંબૂદીવપ્પમાણા' જંબૂદ્વીપપ્રમાણા: 'પાગારો
દિવહું જોયણસયં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં' પ્રાકારદ્વિતીયાર્થ યોજનશતમ્ સાર્થમેકયોજ-

લાઘ, પચાસ હજાર (૬૫૫૩૫૫૦૦૦૦) યોજન તિરછે જાકર (અહે
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ચત્તાલીસં જોયણસહસ્રાઈં ઓગાહિત્તા) નીચે ર-
ત્નપ્રમા પૃથિવી કા ચાલીસ ૪૦ હજાર યોજન જિતના ભાગ અવગાહિત
કર લેને પર (એત્થણં ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો ચમરચંચા
ણામં રાયહાણી પણ્ણત્તા) ટીક હસી સ્થાન પર અસુરકુમારોં ક્રે રાજા
ચમરેન્દ્ર કી ચમરચંચા નામકી રાજધાની કહી ગઈ હૈ । હસ પ્રકાર ચમ-
રચંચા રાજધાની કા સ્થાન દિત્વાકર અવ સૂત્રકાર ઉસકા પ્રમાણ પ્રકટ
કરને ક્રે નિમિત્ત સૂત્ર કહતે હૈ (એવં જોયણસયસહસસં આયામવિ-
ક્કલંભેણં) યહ રાજધાની આયામ ઓર વિસ્તાર સે ઁક લાઘ યોજન કી
હૈ । અતઃ યહ (જંબૂદ્વીપ ક્રે પ્રમાણ ચરાવર હૈ । (પાગારો દિવહું જોય-
ણસયં ઉહું ઉચ્ચત્તેણ) હસ રાજધાની કા પ્રાકાર કોટ ઁકસૌપચાસ ૧૫૦

રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ચત્તાલીસ જોયણસહસ્રાઈં ઓગાહિત્તા) નીચે રત્નપ્રમા
પૃથ્વીને યાળીસ હજાર યોજનપ્રમાણ ભાગ યોળાંગીએ ત્યારે (એત્થણં ચમરસ્સ
અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો ચમરચંચાણામ રાયહાણી પણ્ણત્તા) અસુરકુમારેના
રાજા ચમરેન્દ્રની ચમર ચંચા નામની રાજધાની આવે છે આ રીતે ચમર-
ચંચા નામની રાજધાનીનુ સ્થાન આતાવીને હવે સૂત્રકાર તેનુ પ્રમાણ બતાવવા
માટે નીચેના સૂત્રો લખે છે. (એવ જોયણ સયસહસસ આયામવિક્કલંભેણં)
તે રાજધાનીને વિસ્તાર અને આયામ (લંબાઈ) ઁકે કાળ યોજનની છે
તેથી તે (જંબૂદીવપ્પમાણા) જંબૂદ્વીપ જેટલા જ પ્રમાણવાળી છે. (પાગારો
દિવહું જોયણસય સહું ઉચ્ચત્તેણ) તે રાજધાનીને કોટ ૧૫૦ હોઢસે યોજન હશે

सप्तमहामण्डाई चउदिसं - आयरफन्वदेयार्णं चत्तारिमहामणसहस्सचउमदीओ ' इत्यादि (तस्य खलु सिंहासनस्य भवरोक्षरेण (यापुत्राण) उत्तरण-उत्तरपौरस्स्य (ईशानकोण) अप्र खलु भवरोक्षस्य चतुःपट्टिः सामानिरुताइस्त्रीणाम् भवतः पट्टिः मद्रामनसाहस्सच महत्ताः पर्यं पौरस्स्य खलु पश्चानामग्रमहिणीणां तपरिवाराणाम् पश्चमद्रासनानि सपरिवाराणि दक्षिणपौरस्स्य अभ्यन्तरिमायाः पणइः चतुर्विंशति- र्वेवसाइस्त्रीणां चतुर्विंशतिर्मद्रामनसाहस्सचः पर्यं दणिणत्स्यां मध्यमाया परिवइः अष्टाविंशतिर्मद्रामनसाहस्सचः दक्षिणपडिचमं पायायाः परिवइः अष्टाविंशद् मद्रासन- साहस्सचः पणचिमं सप्तानामनीकाधिपतीनां सप्तमद्रासनानि चतुर्दिशमात्सरसक- दधानां चतस्रः मद्रासनसाहस्सचतुःपट्टच इति) ' तस्स ण तिगिच्छकूटस्स दा- दिणं छकोडिसय ' तस्य खलु तिगिच्छकूटस्य दक्षिणेन पदकोटिद्वतानि ' पण पन्ने च कोडीओ ' पणपन्नाउत् च कोट्यः ' पगतीस च सयसहम्माई ' पणविं- शच द्वातमहस्साणि ' पण्णास च सहस्साई ' पण्णास्य सहस्साणि (६,५५,३७,५००००) ' अरुणोदय समुदे तिरियं बीइयइसा अरुणोदय समुदे-त्रियगुणपतिग्रज्य पण्णाउत्

मरा भद्रामण्डाई) पश्चिमदिशा में सात सनापतियों के मान मद्रासन हैं। (चउदिसं आयरफन्वदेयार्णं चत्तारि भद्रामणमहस्सचउमदीओ इ त्यादि) तथा चारों दिशाओं में आत्मारक्षकदेवों के चौंसठ हजार ६४ हजार मद्रासन हैं, अर्थात् सब मिलाकर दो लाख छप्पन हजार (२५६ ०००) मद्रामन होते हैं, (तस्स ण तिगिच्छकूटस्स दादिणं छकोडि सय (६०००००००००) पणपन्ने च कोडीओ (७५०००००००) पगतीस च सयसहम्माई (८५००००००) पण्णासं च (५०००००) सहस्साई अवणो दय समुद तिरियं बीइयइसा) उम तिगिच्छकूट पर्वत की दक्षिण दिशा तरफ अरुणोदय समुद्र में छोटी पणपन करोड पैंतीस-

दिवईण राव महामण्डाई) पश्चिम दिशा में सात सनापतियों की सात मद्रासन हैं (चउदिसं आयरफन्वदेयार्णं चत्तारि महामण्डाहस्सचउमदीओ) इत्यादि। तथा चार दिशाओं में आत्मारक्षक देवों की ६४०००-६४००० मद्रासन हैं, जो दो दो आत्मारक्षक देवों की भर्तृत्वे से साथ छप्पन हजार मद्रासन हैं (तात् ण तिगिच्छकूटस्य दादिणं छकोडिसय) (६०००००००००) पणपन्ने च कोडीओ (५५०००००००) पण्णासं च सयसहम्माई (३५००००००) पण्णासं च (५०००००) सहस्साई अरुणोदय समुदे तिरियं बीइयइसा) ते त्रिभिश्च ३८ पणपती इति च दिशा तरफ अरुणोदय समुद्र में छोटी पणपन करोड पैंतीस साथ पण्णासं द्वाव (६५५३५५०००) पणपन तिरिक्क अणि (अवे

સહસ્રોત્તર-પશ્ચત્રિંશત્ - લક્ષાધિક - પશ્ચપશ્ચાશત્કોટયધિકપર્વયોજનમરુણોદય
સમુદ્રંતિયગૂર્વ્યતિત્રજ્ય 'અહે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ચત્તાલીસં જોયણસહસ્રાઈં ઓગા-
હિત્તા' અધોરત્નપ્રમાયા: પૃથિવ્યા: ચત્તારિંશદ્ યોજનસહસ્રાણિ અવગાહ્ય પ્રવિ-
શ્યેત્યર્થઃ, 'એત્થ ણં ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો' અત્ર ચલુ ચમરસ્યાઽ
સુરેન્દ્રસ્યાઽસુરકુમારરાજસ્ય 'ચમરચંચાણ નામં રાયહાણી પન્નત્તા' ચમરચંચા-
નામ રાજધાની પ્રજ્ઞપ્તા, ચમરચંચાયા રાજધાન્યા નગર્યા: સ્થાનં પ્રદર્શ્ય તદનન્તરં
તસ્યા: પ્રમાણં દર્શયિતુમાહ 'એવં જોયણસયસહસં' ઇત્યાદિ 'એવં જોયણસય-
સહસં આયામવિક્કલંભેણં' એવં યોજનશતસહસ્રમ્ આયામવિક્કલંભેણ આયામવિસ્તા-
રાભ્યામેકલક્ષયોજનપરિમિત ઇત્યર્થઃ 'જંબૂદીવપ્પમાણા' જંબૂદ્વીપપ્રમાણા: 'પાગા-
રોદિવહું જોયણસયં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં' પ્રાકારદ્વિતીયાર્થં યોજનશતમ્ સાર્ધમેકયોજ-

લાખ, પચાસ હજાર (૬૫૫૩૫૫૦૦૦૦) યોજન તિરછે જાકર (અહે
રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ચત્તાલીસં જોયણસહસ્રાઈં ઓગાહિત્તા) નીચે ર-
ત્નપ્રમા પૃથિવી કા ચાલીસ ૪૦ હજાર યોજન જિતના ભાગ અવગાહિત
કર લેને પર (એત્થણં ચમરસ્સ અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો ચમરચંચા
ણામં રાયહાણી પન્નત્તા) ટીકા ઇત્તી સ્થાન પર અસુરકુમારોં કે રાજા
ચમરેન્દ્ર કી ચમરચંચા નામકી રાજધાની કહી ગઈ હૈ । હસ પ્રકાર ચમ-
રચંચા રાજધાની કા સ્થાન દિલાકર અવ સૂત્રકાર ઉસકા પ્રમાણ પ્રકટ
કરને કે નિમિત્ત સૂત્ર કહતે હૈ (એવં જોયણસયસહસં આયામવિ-
ક્કલંભેણં) યહ રાજધાની આયામ ઓર વિસ્તાર સે એક લાખ યોજન કી
હૈ । અતઃ યહ (જંબૂદ્વીપ કે પ્રમાણ બરાબર હૈ । (પાગારો દિવહું જોય-
ણસયં ઉહું ઉચ્ચત્તેણ) હસ રાજધાની કા પ્રાકાર- કોટ એકસૌપચાસ ૧૫૦

રણયપ્પમાણ પુઢવીણ ચત્તાલીસં જોયણસહસ્રાઈં ઓગાહિત્તા) નીચે રત્નપ્રમા
'પૃથ્વીનેા યાળીસ હંતર યોજનપ્રમાણુ ભાગ યોળંગીએ ત્યારે (એત્થણં ચમરસ્સ
અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો ચમરચંચાણામ રાયહાણી પન્નત્તા) અસુરકુમારેના
રાજા ચમરેન્દ્રની ચત્તર ચંચા નામની રાજધાની આવે છે આ રીતે ચમર-
ચંચા નામની રાજધાનીનુ સ્થાન બાતાવીને હવે સૂત્રકાર તેનુ પ્રમાણ બતાવવા
માટે નીચેના સૂત્રો લખે છે (એવ જોયણ સયસહસં આયામવિક્કલંભેણં)
તે રાજધાનીનેા વિસ્તાર અને આયામ (લંબાઈ) એક ત્રાણ યોજનની છે
તેથી તે (જંબૂદ્વીવપ્પમાણા) જંબૂદ્વીપ જેટલા જ પ્રમાણવાળી છે . (પાગારો
દિવહું જોયણસય ઉહું ઉચ્ચત્તેણ) તે રાજધાનીનેા કોટ ૧૫૦ દોહસો યોજન હશે

नम्रतम् ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन 'मूले पञ्चासं जोयणाई विक्लममेण' मूल पंचासत् योजनानि विक्लममेण 'उपरि अद्भुतैरसजोयणाई विक्लममेण' उपरि अर्धप्रपोदयोजनानि सार्द्धद्वादशयोजनानि, विक्लममेण 'कपिसीसगा अद्भुतजोयणा आयामेण' कपिसीसगा अर्धपाननम् आयामेण 'कोस विक्लममेण' कोस विक्लममेण 'देसून अद्भुतजोयण उद्भु उच्चत्वेण' 'मेजोनम् अर्धयोजनम् ऊर्ध्वमुच्चत्वेन 'एगमेगाण वाहाए पंच पंचदारमया' एगमेगाण वाहाए पंच पंचदारमया दिनि पञ्च पञ्चदारमयानि सति 'अद्भुतजोयण जे यणसपाई उद्भु उच्चत्वेण' अर्धतृतीयाणि योजनयानि ऊर्ध्वम् उच्चत्वेन तथा- 'अद्भुतजोयण' अर्धविक्लममेण-पञ्चविंशत्यधिकयोजनयानि विक्लममेण 'उपरिक्लेण सोमसजोयण सहस्माई आयामविक्लममेण' उपरितल सल्ल पोदयोजनसहस्राणि

योजन का ठप्पा है। (मूले पञ्चास जोयणाई विक्लममेण, उपरि अद्भुतैरसजोयणाई विक्लममेण) इस प्रकार के मूल का विक्लम पचास योजन प्रमाण है, और ऊपर के भाग के विक्लम का प्रमाण साठ बा-रह १२० योजन का है। (कपिसीसगा अद्भुतजोयणा आयामेण) कंगूरी की छंवाई आधे योजन की है। (कोस विक्लममेण) चौड़ाई एक कोस की है। (देसून अद्भुतजोयण उद्भु उच्चत्वेण) छंवाई कुछ कम आधे योजन की है। (एगमेगाण वाहाए पंचपंचदारमया) एक एक वाहा में दि-का में पांचसौ पांचसौ दरबाजे हैं। (अद्भुतजोयण उद्भु उच्चत्वेण) दरवाजों की छंवाई दो सौ पचास २५० योजनकी है। (अर्ध विक्लममेण) छंवाई की अपेक्षा विक्लम का प्रमाण आधा है। अर्थात् एक सौ पचीस १०० योजन का है। (उपरिक्लेण सोमसजोयणसह-स्माई आयामविक्लममेण) उपरितल ऊपरका भाग आयाम और वि-

ॐ (मूले पञ्चास जोयणाई विक्लममेण, उपरि अद्भुतैरसजोयणाई विक्लममेण) ते कोटया भूताना कायने विस्तार पञ्चास योजन प्रमाण है, अने उपरना कायने विस्तार १२० योजनार योजनने ॐ (कपिसीसगा अद्भुतजोयणा आयामेण) तेना कायनानी लयाथ अर्धा योजननी ॐ (कोसविक्लममेण) अने पढेगाथ कोसयोजननी ॐ (देसून अद्भुतजोयण उद्भु उच्चत्वेण) अने उच्चाथ अर्धा योजन ३२५ अर्धकोस आछा ॐ (एगमेगाण वाहाए पंच पंच बारमया) तेनी प्रपेठ दिशाये ५ - ५०० पांचसौ पांचसौ दरबाजे ॐ (अद्भुतजोयण उद्भु उच्चत्वेण) ते दरबाजोनी उच्चाथ ० अर्धकोस योजननी ॐ (अर्ध विक्लममेण) उच्चाथ ३२५ पढेगाथ अर्धा-कोस है १२५ अवाभा योजननी ॐ (उपरिक्लेण सोमसजोयणसहस्माई आयामविक्लममेण) तेना उपरना कायनी लयाथ अने

આયામવિષ્કંભેણ 'પન્નાસં જોયણસહસ્સાઈ પંચ ય સત્તાણંડય જોયણસણ કિંચિવિસે-
સૂણે પરિક્ષેવેણ' પન્નાશદ્યોજનસહસ્સાણિ-પન્ન ચ સપ્તનવતિશ્ચ યોજનશતાનિ
કિંચિદ્વિશેષોનમ્ પરિક્ષેપેણ-પન્નાશત્સહસ્-પન્નશતસપ્તનવતિપ્રમાણમુપરિતલં કિં-
ચિદ્વિશેષોનમ્ 'સવ્વપ્પમાણે ણં વૈમાનિકપમાણસ્સ અદ્દં નેયવ્વં' સર્વપ્રમાણેન
વૈમાનિકપ્રમાણસ્યાર્થં નેતવ્યમ્=જ્ઞાતવ્યમ્ એતસ્ય ચલુ પ્રકરણસ્યાયમર્થ:-

ચમરચંચારાજધાન્યામ્ પ્રાકારપ્રાસાદસભાદિસર્વવસ્તૂનામ્ આયામોચ્છ્રયાદિ
પ્રમાણં સૌધર્મ-વૈમાનિકવિમાન-પ્રાસાદપ્રાકારસભાદિ-વસ્તુગતપ્રમાણાપેક્ષયાડર્ધપ્ર-
માણકમેવ જ્ઞાતવ્યમ્-તથાહિ સૌધર્મવૈમાનિકદેવાનાં વિમાનપ્રાકારો યોજનાનાં

કંભ કી અપેક્ષા સોલહ હજાર યોજન કા હૈ । (પન્નાસ જોયણસહ-
સ્સાઈ પંચ ય સત્તાણંડ ય જોયણસણ કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ)
ઉપરિતલ કે પરિક્ષેપ કા પ્રમાણ કુછ કમ પન્નાસ હજાર પાંચ સૌ સ-
તાનવે (૫૦૫૯૭) યોજન કા હૈ । (સવ્વપ્પમાણેણ વેમાણિયપ્પમાણ-
સ્સ અદ્દં નેયવ્વં) વૈમાનિક દેવોં કી અપેક્ષા સે યહાં પર સબ વસ્તુઓં
કા પ્રમાણ આધા જાનના ચાહિયે । ઇસ પ્રકરણ કા યહ અર્થ હૈ- ચમર
ચંચા રાજધાની મેં પ્રાકાર, પ્રાસાદ તથા સભા ચગૈરહ જો વસ્તુઈ હૈં ડ-
નકી ઉંચાઈ આદિ કા જો પ્રમાણ વહ સૌધર્મ વિમાન કે જો પ્રાસાદ,
પ્રાકાર, સભા આદિ હૈં ઉનકે પ્રમાણ કી અપેક્ષા આધા હૈ । જૈસે સૌ-
ધર્મ દેવલોક મેં રહને વાલે દેવોં કે વિમાનોં કે પ્રાકાર કી ઉંચાઈ
૩૦૦ ત્રીસો યોજન કી હૈ । તથા ચમરેન્દ્ર કી નગરી કે પ્રાકાર
કી ઉંચાઈકા પ્રમાણ ૧૫૦ દેડસો યોજનકા હૈ । ઇસ તરહ પ્રાકાર યહાં કા
સૌધર્મદેવલોક કે વિમાન કે પ્રાકાર કી અપેક્ષા આધા જાનના ચાહિયે ।

પહોળાઈ સોળ હજાર યોજનની છે. (પન્નાસજોયણસહસ્સાઈ પંચ ય સત્તાણંડ ય
જોયણસણ કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ) ઉપરના ભાગનો પરિક્ષેપ (પરિવ્ર)
૫૦૫૯૭ પન્નાસ હજાર પાંચસો સત્તાણું યોજન કરતાં થોડો ઓછો છે
(સવ્વપ્પમાણે ણ વેમાણિયપ્પમાણસ્સ અદ્દં નેયવ્વં) વૈમાનિક દેવો કરતાં
અહીં સઘળા પ્રમાણ અર્ધા સમજવા જોઈએ. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે
કે ચમરચંચા રાજધાનીના કોટ, પ્રાસાદ, સભા વગેરેનું માપ (ઉંચાઈ આદિનું
પ્રમાણ) સૌધર્મ વિમાનના કોટ, પ્રાસાદ, સભા આદિનાં માપ કરતાં અર્ધું
છે. જેમ કે સૌધર્મ દેવલોકમાં રહેતા દેવોના વિમાનોના કોટની ઉંચાઈ ૩૦૬
યોજનની છે, ત્યારે ચમરેન્દ્રની નગરીના કોટની ઉંચાઈ ૧૫૦ યોજનની છે
આ રીતે સૌધર્મ દેવલોકના વિમાનના પ્રકાર 'કોટ' કરતા ચમરેન્દ્રની નગ-
રીના પ્રકાર-કોટ નું માપ અર્ધું છે, સૌધર્મ દેવલોકનો મુખ્ય મહેલ ૫૦૦

નામગ્ ઉર્ધ્વમ્ ઉચ્ચસ્થેન 'મૂલે પદ્માયં યોગનાઈ ચિત્તવર્ધન' મૂલ પંચાન્ન પોષ્ણ-
 નિ ચિત્તવર્ધન 'ચરિં અદ્વત્તરામોયનાઈ ચિત્તવર્ધન' ઉપરિ અર્ધપ્રગોદશ્ચયોજનનામિ
 તાર્દદાદ્યયોજનનામિ, ચિત્તવર્ધન 'કવિમીસગા અદ્વજોયના આયામય' કવિમી
 ર્ધકાણિ અર્ધયોજનમ્ આયામય 'કોરા ચિત્તવર્ધન' કોરા ચિત્તવર્ધન 'દેવનં અદ્વજો-
 યનાં ઉદ્ધ ઉચ્ચસ્થેન' અદ્વજોયનામ્ ઉચ્ચસ્થેન 'વગમગાપ પાદાપ વગ-
 વગદારગયા' વગમગાપ પાદાપાં દિશિ વગ વગદારગયાં તાવિ 'અદ્વજોયનાં
 જોયનાયાઈ ઉદ્ધ ઉચ્ચસ્થેન' અર્ધજોયનામિ યોજનવ્રતાનિ ઉર્ધ્વમ્ ઉચ્ચસ્થેન તથા-
 'અદ્વજિત્તવર્ધન' અર્ધચિત્તવર્ધન-પદ્મવિદ્યુત્તયચિત્તવર્ધન યોજનવ્રતં ચિત્તવર્ધન 'ઉપરિષ્ઠેન
 ગોચ્ચામોયના તદ્વસ્તાઈ આયામચિત્તવર્ધન' ઉપરિષ્ઠેન તદ્વ પોષ્ણયોજનવ્રતાનામિ

યોજન કા ઉચ્ચા છે । (મૂલે પદ્માયં યોગનાઈ ચિત્તવર્ધન, ઉપરિ અદ્વ-
 ત્તરામોયનાઈ ચિત્તવર્ધન) આ પ્રકાર કે મૂલ કા ચિત્તવર્ધન પચાસ
 યોજન પ્રમાણ છે, ઓર કપર કે આગ કે ચિત્તવર્ધન કા પ્રમાણ સાઠા પા-
 રદ ૧૨૫ યોજન કા છે । (કવિમીસગા અદ્વજોયના આયામેન) કંચરો
 પી લંવાઈ આધે યોજન કો છે । (કોરા ચિત્તવર્ધન) ચોઢાઈ એક કોમ
 પી છે । (દેવનં અદ્વજોયનાં ઉદ્ધ ઉચ્ચસ્થેન) ઉંચાઈ કુલ કામ આધે યોજ-
 ન કી છે । (વગમગાપ પાદાપ પાપગદારગયા) એક એક વાહા મેં વિ-
 જા મેં પાંચસો પાંચસો દરવાજો છે । (અદ્વજોયનાં ઉદ્ધ ઉચ્ચસ્થેન) દરવાજાં કી ઉંચાઈ દો સો પચાસ ૨૫૦ યોજનકી છે । (અર્ધ
 ચિત્તવર્ધન) ઉંચાઈ કી ગ્રામેના ચિત્તવર્ધન કા પ્રમાણ આગા છે । અર્થાત્
 એક સો પચોમ ૧૦૫ યોજન કા છે । (ઉપરિષ્ઠેન ગોચ્ચામોયનામહ-
 સ્તાઈ આયામચિત્તવર્ધન) ઉપરિષ્ઠેન કપરકા આગ આયામ ઓર ચિ-

ઉ (મૂલે પદ્માયં યોગનાઈ ચિત્તવર્ધન, ઉપરિ અદ્વત્તરામોયનાઈ ચિત્તવર્ધન) તે
 કોટના મૂળના યોજનો વિસ્તાર પચાસ યોજન પ્રમાણ છે, અને ઉપરના ભાગનો
 વિસ્તાર ૧૨૫ યોજનાર યોજના છે । (કવિમીસગા અદ્વજોયના આયામેન)
 તેના કમિશની લંબાઈ આધાં યોજનની છે । (કોરા ચિત્તવર્ધન) અને પંદોળાઈ
 એકયોજનની છે । (દેવનં અદ્વજોયનાં ઉદ્ધ ઉચ્ચસ્થેન) અને ઉંચાઈ આધાં યો-
 જન ૩૨૫ યોજન પ્રમાણ છે । (વગમગાપ પાદાપ પાપગદારગયા) તેની પ્ર-
 દિશાએ ૫૦૦-૫૦૦ પાંચસો પાંચસો દરવાજાં છે । (અદ્વજોયનાં ઉદ્ધ ઉચ્ચસ્થેન) તે
 દરવાજાંએની ઉંચાઈ ૨૫૦ યોજનની છે । (અર્ધ ચિત્તવર્ધન)
 ઉંચાઈ ૩૨૫ પંદોળાઈ આધાં-એકસો કે ૧૨૫ સત્રાં યોજનની છે । (ઉપરિષ્ઠેન
 ગોચ્ચામોયનામહસ્તાઈ આયામચિત્તવર્ધન) તેના ઉપરના ભાગની લંબાઈ અને

પચ્છાપેતે ' પૂર્વમપિ एतौ पश्चादप्येते, 'दोवि एए सासया भावा अणाणुपुव्वी एसा रोहा!' દ્વાત્રાપ્યેતૌ શાશ્વતૌ ભાવૌ અનાનુપૂર્વી એસા રોહા! તત્ર દ્વયોરપિ વ્યક્તિવિશે-
પરૂપેનાણ્ડકકુક્કુટયોઃ સત્યપિ પૂર્વાપરભાવે સામાન્યરૂપેણ ન તયોઃ પૂર્વમિદં પશ્ચા-
દિદં,વેતિ નિર્ણયઃ, કિન્તુ ક્રમરાહિત્યમેવૈતયોઃ કદાચિત્પૂર્વમણ્ડકં પશ્ચાત્ કુક્કુટી,
કદાચિત્પૂર્વં કુક્કુટી પશ્ચાદણ્ડકમિતિ, પ્રવાહરૂપેણૈતૌ ભાવૌ શાશ્વતાવેવ, રોહઃ
પૃચ્છતિ-“ પુર્વિવં ભંતે! લોચંતે પચ્છા અલોચંતે, પુર્વિવં અલોચંતે પચ્છા લોચંતે?”
પૂર્વં ભદન્ત! લોકાન્તઃ પશ્ચાદલોકાન્તઃ, પૂર્વમલોકાન્તઃ પશ્ચાલ્લોકાન્તઃ, લોકાન્તા-

ભગવાન્ કહતે હૈં કિ-(એવામેવ રોહા ! સે ય અંડા સા ય કુક્કુટી
પુર્વિવપેતે, પચ્છાપેતે દોવિ એ સાસયા ભાવા, અણાણુપુર્વવી એસા રોહા!)
इसी तरह से हे रोह ! वह अंडा और वह कुक्कुटी पहिले भी हैं, बाद
में भी हैं। ये दोनों शाश्वत भाव हैं अतः हे रोह ! यहां आनुपूर्वी
नहीं है। यद्यपि यहां इन दोनों में व्यक्तिविशेष की अपेक्षा अंडक
और कुक्कुटी में पूर्वापर भाव मौजूद है। परन्तु वह पूर्वापर भाव
सामान्य की अपेक्षा से इन दोनों में नहीं है, क्योंकि यह पहिले है
और यह बादमें है ऐसा, नहीं कहा जा सकता है। अतः इन दोनोंमें क्रम-
रहितपना ही है। कारण कि कदाचित् पहिले अंडा हो जाता है और
बाद में कुक्कुटी होती है कभी कुक्कुटी पहिले रहती है और अंडा
बाद में रहता है। इस तरह प्रवाह रूप से ये दोनों ही शाश्वत भाव हैं।
रोह पूछते हैं कि (भंते ! पुर्विं लोचंते, पच्छा अलोचंते, पुर्विं अलोचंते
पच्छा लोचंते) हे भदन्त ! यह तो बताईये कि पहिले लोकान्त है,

ભગવાન કહે છે કે-“એવામેવ રોહા ! સે ય અંડા સા ય કુક્કુટી પુર્વિવપેતે
પચ્છાપેતે દોવિ એ સાસયા ભાવા, અણાણુપુર્વવી એસા રોહા.” એજ પ્રમાણે હે રોહ !
તે ઇંડુ અને તે મરથી પહેલા પણ છે અને પછી પણ છે. તે બન્ને શાશ્વત
ભાવ છે તેથી હે રોહ ! અહીં આનુપૂર્વી-પૂર્વ કે પછીનો ક્રમ-નથી. જો કે
અહીં તે બન્નેમાં વ્યક્તિવિશેષની અપેક્ષાએ પૂર્વાપર ભાવ મોજૂદ છે પણ સામા-
ન્યની અપેક્ષાએ પૂર્વાપર ભાવ બન્નેમાં નથી કારણ કે આ પહેલું કે તે પહેલું
બન્નેમાં કોણ પહેલું તે કહી શકાય નહીં તે કારણે તે બન્નેમાં
રહિત પણ ક્રમ છે કારણ કે ક્યારેક ઇંડુ પહેલું લાગે છે અને
પછી મરથીનું અસ્તિત્વ જણાય છે તો ક્યારેક મરથીનું અસ્તિત્વ પહેલું લાગે
છે અને પછી ઇંડાનું અસ્તિત્વ જણાય છે આ રીતે પ્રવાહ રૂપે એ બન્ને
શાશ્વતભાવ છે. ત્યારબાદ ફરી રોહ અણુગાર પૂછે છે-(ભંતે પુર્વિવં લોચંતે, પચ્છા

श्रीणि श्रुतानि उत्पत्त्यन चमरराजस्य नगर्याः प्राकारममाण तदपेक्षयाऽधिकमवति
 सार्धं तम-तथा सौधमैमानिजानाम्-मूलप्रासादः-पच योजनानां श्रुतानि तद्वन्
 चत्वारस्तत्परिवारभूताः साध्वे श्वे प्रत्येकं च तर्षा पशुर्णामपि अन्ये परिवारभूता-
 चत्वारः सपाद श्रुतम् एवमन्ये च परिवारभूता सार्धाद्विपष्टिः एवमन्ये मपदेक-
 प्रिगन्, इह तु चमरराजराजधान्यां मूलप्रासादः सार्धं द्वे योजनश्रुते। एवमप्युक्त्या
 उर्ध्वदीनास्तदपरं सर्वमवति थावन्तिमा पञ्चप्रयोजनानि पञ्च च भागा योज-

तथा सौधमै देवर्षी का मूल महल पाँचसौ योजन का ऊँचा है तथा इस
 प्रासादके परिवार रूप चार और महल हैं सो इनकी ऊँचाई दो सौ पचास
 २५० योजन की है। तथा इन चार महलों में से प्रत्येक महल के आस
 पास दूम्बरे और चार चार इनके परिवाररूप महल हैं, उनकी ऊँचाई
 एकसौ पचीस १२५ योजन की है। इसी तरह इन चार २ महलों के
 परिवार मूल और भी चार २ महल हैं इनकी ऊँचाई साठे पासठ साठ
 पासठ ६०॥-६०॥ योजन की है। इसी तरह इन महलों के भी और
 चार चार परिवार महल हैं इनकी ऊँचाई प्रत्येक की तथा इगतीस सवा
 इगतीस ३१-३१ योजन की है। परन्तु यहाँ चमरराज राजधानी में
 मूलमहल की ऊँचाई दो सौ पचास २५० योजन की है। और इस म
 लप्रासाद के आस पास के और जिसने महल-प्रासाद हैं उसकी ऊँचाई
 मूल महल की अपेक्षा आधी २ होती गई है। इस तरह अन्तिम महल
 की ऊँचाई पट्ट १५ योजन और एक योजन के अठिया पाँच भाग
 अर्धोत्त आठ भागों में से पाँच भाग है। इसी तरह चार की बाबतों

योग्यता ॥ ते भदेसना पञ्चिग ॥ इय जीवने ते चार भदेस छ तेभनी
 जियाई १५०-२५० अदिमो अदिमो योग्यता ॥ ते चार भदेसभाना प्रत्येक
 भदेसनी आसपास तेभना पञ्चिग इय चार चार भदेस छ ते इरेकनी
 जियाई १२५-१२५ सवाभो सवाभो योग्यता ॥ छ गी ते चार भदेसभाना
 प्रत्येकना परिवार इय चार चार भदेस छ ते इरेकनी जियाई ६०-६०
 आदीनामठ आदीनामठ योग्यता ॥ छ गी ते चार भदेसभाना प्रत्येकना परि
 वारइय जीवने चारचार भदेस छ ते इरेकनी जियाई ३१-३१ मवा जेहनीम सवा
 जेहनीम योग्यता ॥ अमव्यथा राजधानीभां भदेसना माप उपर श्रुतिता सो
 धर्म देवते इना भदेसो इना अर्ध ॥ जेहते के अमव्यथा राजधानीना मुख्य
 भदेसनी जियाई २५० अदिमो योग्यता ॥ अने ते मुख्य भदेसनी आसपासना भीम
 जेहता प्रासाद (भदेसो) छ ते इरेकनी जियाई मुख्य प्रासाद इना अर्धो
 अर्धो इनी अर्ध छ आ दीने इरेक चार प्रासादनी जियाई १५५-२५ योग्यता
 छ जेह चार सूत्रकार नीनेना सूत्र द्वारा प्रकट करी छ-(चत्वारि परिशदीजो

આયામવિષ્કંભેણ 'પન્નાસં જોયણસહસ્સાઈ પંચ ય સત્તાણડય જોયણસણ કિંચિવિસે-
સૂણે પરિક્ષેવેણ' પન્નાશદ્યોજનસહસ્તાણિ-પન્ન ચ સપ્તનવતિરુચ યોજનશતાનિ
કિંચિદ્વિશેષોનમ્ પરિક્ષેપેણ-પન્નાશત્સહસ્ર-પન્નશતસપ્તનવતિપ્રમાણમુપરિતલં કિં-
ચિદ્વિશેષોનમ્ 'સવ્વપ્પમાણે ણં વૈમાનિકપમાણસ્સ અદ્દં નેયવ્વં' સર્વપ્રમાણેન
વૈમાનિકપ્રમાણસ્યાર્થં નેતવ્યમ્=જ્ઞાતવ્યમ્ એતસ્ય ચલુ પ્રકરણસ્યાયમર્થ:-

ચમરચંચારાજધાન્યામ્ પ્રાકારપ્રાસાદસભાદિસર્વવસ્તૂનામ્ આયામોચ્છ્રયાદિ
પ્રમાણં સૌધર્મ-વૈમાનિકવિમાન-પ્રાસાદપ્રાકારસભાદિ-વસ્તુગતપ્રમાણાપેક્ષયાઽર્ધપ્ર-
માણકમેવ જ્ઞાતવ્યમ્-તથાહિ સૌધર્મવૈમાનિકદેવાનાં વિમાનપ્રાકારો યોજનાનાં

ખંભ કી અપેક્ષા સોલહ હજાર યોજન કા હૈ । (પન્નાસ જોયણસહ-
સ્સાઈ પંચ ય સત્તાણડ ય જોયણસણ કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ)
ઉપરિતલ કે પરિક્ષેપ કા પ્રમાણ કુછ કમ પન્નાસ હજાર પાંચ સૌ સ-
તાનવે (૫૦૫૯૭) યોજન કા હૈ । (સવ્વપ્પમાણેણં વૈમાણિયપ્પમાણ-
સ્સ અદ્દં નેયવ્વં) વૈમાનિક દેવોં કી અપેક્ષા સે યહાં પર સબ વસ્તુઓં
કા પ્રમાણ આધા જાનના ચાહિયે । હિસ પ્રકરણ કા યહ અર્થ હૈ- ચમર
ચંચારાજધાની મેં પ્રાકાર, પ્રાસાદ તથા સભા વગેરહ જો વસ્તુઈ હૈં ડ-
નકી ઉંચાઈ આદિ કા જો પ્રમાણ વહ સૌધર્મ વિમાન કે જો પ્રાસાદ,
પ્રાકાર, સભા આદિ હૈં ઉનકે પ્રમાણ કી અપેક્ષા આધા હૈ । જૈસે સૌ-
ધર્મ દેવલોક મેં રહને વાલે દેવોં કે વિમાનોં કે પ્રાકાર કી ઉંચાઈ
૩૦૦ ત્રીસો યોજન કી હૈ । તથા ચમરેન્દ્ર કી નગરી કે પ્રાકાર
કી ઉંચાઈકા પ્રમાણ ૧૫૦ દેડસો યોજનકા હૈ । હિસ તરહ પ્રાકાર યહાં કા
સૌધર્મદેવલોક કે વિમાન કે પ્રાકાર કી અપેક્ષા આધા જાનના ચાહિયે ।

પહોળાઈ સોળ હજાર યોજનની છે. (પન્નાસજોયણસહસ્સાઈ પંચ ય સત્તાણડ ય
જોયણસણ કિંચિવિસેસૂણે પરિક્ષેવેણ) ઉપરના ભાગનો પરિક્ષેપ (પરિધ)
૫૦૫૯૭ પન્નાસ હજાર પાંચસો સત્તાણું યોજન કરતાં થોડો ઓછો છે.
(સવ્વપ્પમાણે ણં વૈમાણિયપ્પમાણસ્સ અદ્દં નેયવ્વં) વૈમાનિક દેવો કરતાં
અહીં સઘણાં પ્રમાણ અર્ધા સમજવા જોઈએ કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે
કે ચમરચંચારાજધાનીના કોટ, પ્રાસાદ, સભા વગેરેનું માપ (ઉંચાઈ આદિનું
પ્રમાણ) સૌધર્મ વિમાનના કોટ, પ્રાસાદ, સભા આદિના માપ કરતાં અર્ધું
છે. જેમ કે સૌધર્મ દેવલોકમાં રહેતા દેવાનાં વિમાનોના કોટની ઉંચાઈ ૩૦૬
યોજનની છે, ત્યારે ચમરેન્દ્રની નગરીના કોટની ઉંચાઈ ૧૫૦ યોજનની છે.
આ રીતે સૌધર્મ દેવલોકના વિમાનના પ્રાકાર 'કોટ' કરતાં ચમરેન્દ્રની નગ-
રીના પ્રાકાર-કોટ ત્રીસ માપ અર્ધું છે, સૌધર્મ દેવલોકનો મુખ્ય મહેલ ૫૦૦

भीणि क्षतानि उच्छरत्वेन चमरराजस्य नगर्याः प्राकारप्रमाणं सद्यपेक्षयाऽधिकमेवेति
सार्धैश्चतुर्भ्यः-तथा सौपर्ण्यैर्मानिकानाम्-मूलप्रासादः-पञ्च योजनानां क्षतानि तदन्ते
चत्वारस्तत्परिवारभूताः सार्धैश्चतुर्भ्यः प्रत्येकं च तेषां चतुर्णामपि अन्ये परिवारभूता-
श्चत्वारः सप्तार्धं क्षतम् एवमन्ये चत्परिवारभूताः सार्धैश्चतुर्भ्यः। एवमन्ये सप्तार्धे
मिश्रतः, इह तु चमरचन्द्रारामान्यां मूलप्रासादः सार्धे द्वे योजनक्षते। एवमेवाऽर्धा
ऽर्धहीनास्तदपरे सर्वमवति यापयन्तिमाः पञ्चदशयोजनानि पञ्च च भागा योज-

तथा सौघर्म देवो का मूल महल पाँचसौ योजन का ऊँचा है तथा इस
प्रासादके परिवार रूप चार और महल हैं सो इनकी ऊँचाई दो सौ पचास
२५० योजन की है। तथा इन चार महलों में से प्रत्येक महल के आस
पास दूसरे और चार चार इनके परिवाररूप महल हैं, उनकी ऊँचाई
एकसौ पचीस १२५ योजन की है। इसी तरह इन चार २ महलों के
परिवार भूत और भी चार २ महल हैं इनकी ऊँचाई साठे घामठ साठे
घासठ ६२॥-६२॥ योजन की है। इसी तरह इन महलों के भी और
चार चार परिवार महल हैं इनकी ऊँचाई प्रत्येक की सत्ता इगतीस सत्ता-
इगतीस ३१-३१ योजन की है। परन्तु यहाँ चमरचन्द्रा राजधानी में
मूलमहल की ऊँचाई दो सौ पचास २५० योजन की है। और इस मू-
लप्रासाद के आस पास के और जितने महल-प्रासाद हैं उसकी ऊँचाई
मूल महल की अपेक्षा आधी २ होती गई है। इस तरह अन्तिम महल
की ऊँचाई पन्द्रह १५ योजन और एक योजन के अठिया पाँच भाग
अर्थात् आठ भागों में से पाँच भाग है। इसी तरह घात को बाचनी

योजन क्षति छे ते भडेहना परिवार रूप जील के आर भडेह छे तेभनी
छिआर्ध २५०-२५० अडिसे अडिसे योजननी छे ते चार भडेहभांन प्रत्येक
भडेहनी आसपास तेभना परिवार रूप आर आर भडेह छे ते इहेहनी
छिआर्ध १२५-१२५ सवासे सवासे योजननी छे वनी ते चार भडेहभांन
प्रत्येकना परिवार रूप आर आर भडेह छे ते इहेहनी छिआर्ध ६२-६२
सादीवासठ सादीवासठ योजननी छे वनी ते आर भडेहभांन प्रत्येकना परि-
वाररूप जील आरआर भडेह छे ते इहेहनी छिआर्ध ३१-३१ सवा जेभनीस सवा
जेभनीस योजननी छे अमरख आ राजधानीमा भडेहोनुं माप उपर इसविहा सो-
धर्म देवले हना भडेहो कस्ता अधुं छे जेहले के अमरख आ राजधानीमा मुख्य
भडेहनी छिआर्ध २५ अडिसे योजन छे जेने ते मुख्य भडेहनी आसपासना जील
नेटवा प्रासाद (भडेहो) छे ते इहेहनी छिआर्ध मुख्य प्रासाद कस्ता अधुं
अर्धा घटी जय छे आ रीते छेहवा आर प्रसादनी छिआर्ध १५-१५ योजननी
छे जेह घात सूत्रकार नीधेना सूत्र द्वारा आठ करी छे- (चत्वारि परिवारजी

નસ્યાઽષ્ટસુ ભાગેષુ, ઉક્તઞ્ચ—‘ ચત્તારિપરિવાહીઓ, પાસાયવહિંસગાળં અદ્વદ્વહી-
ળાઓ ’ ચતસ્રઃ પરિપાટયઃ પ્રાસાદાવતસકાનામર્ધાર્દ્ધહીના इतिच्छाया । एतेषां च
પ્રાસાદાદીનાં ચતસ્રોઽપિ પરિપાટયઃ ત્રીણિ શતાનિ એક ચત્વારિંશદધિકાનિ ભવન્તિ।
एतेभ्यः प्रासादादिभ्य उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे सुधर्मा सभा भवतीति तदेव दर्श-
યતિ ‘સમાસુહમ્મા ’ इति ईशानकोणे सुधर्मानाम्नी सभा भवति असुरेन्द्रस्य चम-
रराजस्येति इतिभगवत उत्तरम् ॥ सू-१ ॥

इति श्री-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल व्रतिविरचितायां प्रमे-
यचन्द्रिकाख्यायां द्वितीय शतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥ २-८ ॥

નત્ર મેં (ચત્તારિ પરિવાહિઓ પાસાયવહિંસગાળં અદ્વદ્વહીળાઓ સ્તિ)
इस पाठ द्वारा कहा गया है, अर्थात्—प्रासादावतंसकों की अर्धार्धहीन
चार परिपाटी-पंक्तियां हैं । इन प्रासादावतंसकों की चारों भी परिपाटि
यों में कुल तीनसौ इगतालीस प्रासाद हैं । इन प्रासादों के ईशानकोने
में असुरेन्द्र चमरराजकी (सभा सुहम्मा) सुधर्मा सभा है । इस प्रकार
भगवान् ने गौतम को उत्तर दिया ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजा कृत “भगवतीसूत्र” की प्रिय-
दर्शिनी व्याख्याके द्वितीय शतकके आठवां उद्देशा समाप्त ॥ २-८ ॥

પાસાયવહિંસગાળ અદ્વદ્વહીળા ઓત્તિ) પ્રાસાદાવતંસકોની—ઉત્તમ પ્રાસાદોની અર્ધા
ર્ધ હીન ચાર પરિપાટી-પંક્તિયો છે એટલે કે સુખ્ય પ્રાસાદની આસપાસ પહે-
લી ચાર પ્રાસાદની પંક્તિ છે જેના દરેક પ્રાસાદની ઊંચાઈ ૧૨૫સવાસો ચોજનની
છે. તે ચાર પ્રાસાદની આસપાસ ૬૨૧-૬૨૧ સાડીબાસઠ સાડીબાસઠ ચોજનની
ઊંચાઈના ચાર ચાર પ્રાસાદોની બીજી પંક્તિ છે, વળી આ બીજી પંક્તિના
પ્રત્યેક પ્રાસાદની આસપાસ ૩૧૧-૩૧૧ સવા એકત્રીસ સવા એકત્રીસ ચોજનની
ઊંચાઈ વાળા ચાર ચાર પ્રાસાદોની ત્રીજી પંક્તિ આવે છે. પછી આ ત્રીજી
પંક્તિના પ્રત્યેક પ્રાસાદની આસપાસ ૧૫૫-૧૫૫ ચોજનની ઊંચાઈ વાળા ચાર
ચાર પ્રાસાદોની ચોથી પંક્તિ આવે છે તે પ્રાસાદાવતંસકોની ચારે પંક્તિયોમાં
એકંદરે ૩૪૧ ત્રણસો એકતાલીસ પ્રાસાદો છે (સુખ્ય ૧ × ૪ + ૧૬ + ૬૪
× ૨૫૬) એ પ્રાસાદોના ધિશાનકોણમાં અસુરેન્દ્ર ચમરરાજની (સમા સુહમ્મા)
સુધર્મા સભા આવેલી છે. ભગવાને ગૌતમસ્વામીને ઉપર સુજળ જવાળ દીધો. ॥સૂ ૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ ભગવતીસૂત્ર ” ની પ્રિયદર્શિની

વ્યાખ્યાના બીજા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૨-૮ ॥

॥ अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

नवमोद्देशकस्य राशिगणितगणितारः ॥ करय समयक्षेत्रमिति नाम भवतीति प्रश्नः सार्धद्वीपद्वयम् द्वौ समुद्री न समयक्षेत्रमित्यनेन ज्ञायते इति उत्तरपक्षः जीवाभिगमगुप्तसंगोद्धरणं चेति ॥

अष्टमोद्देशके नवमोद्देशकनामकं क्षेत्रम् शुभगांतामादिषुक्तम् अथ क्षेत्राभि कारात् त्वमे उद्देशके समयक्षेत्रम् गण्यते ' किमिदं भते । ' इत्यादि ।

मूलम्—किमिदं भते । समय खेत्तेति पयुच्यद् गोयमा ।
अद्वया इज्जादीया दीयसमुदा एतणं पयद्गु समयखेत्तेति पयुच्यद् तदथ णं अय जवूदीये दीये सव्यदीवसमुदाण सव्य
अन्तरं पय जीवाभिगमपक्षव्यया नेयत्वा जाय अर्द्धिभत्तर पु
पस्तरुद्ध जोद्धिम विहृण ॥ सू-१ ॥

उत्तरा—किमिदं भदन्त । समयक्षेत्रमिति मोक्षय ? भौतत । अर्पवृषीगङ्गीया

मितीयक्षेत्राक का नवम उद्देशा प्रारम्भ-

इस नवम उद्देशक का संक्षेप से विषय विवरण इस प्रकार से है-
समयक्षेत्र यह किसका नाम है ऐसा प्रश्न, अर्थात् क्षेत्र और वो समुद्र
यह समयक्षेत्र है ऐसा उत्तर, जीवाभिगमगुप्त का उद्धरण ।

अष्टम उद्देशक में नवमोद्देशक नामक राजधानी और शुभगांता मा
आदि विषय कहा गया है सो क्षेत्र के अधिकार को लेकर इस नवम
उद्देशक में समय क्षेत्र का वर्णन कहा जाता है (किमिदं भते) इत्यादि
सूत्रार्थ—(किमिदं भते । समयखेत्तेति पयुच्यद्) हे भदन्त । स-

जीव शतकना नवमा उद्देशकना प्रारम्भ—

जीव शतकना नवमा उद्देशकः संक्षेप वर्णन ॥ प्रश्नः ॥ प्रश्न-
समयक्षेत्र केने कहे छे । उत्तर अदी द्वीप अदी छे समुद्रीने समयक्षेत्र कहे छे
आ विषयमा एवाभिगम सूत्रने उत्तीर्य

आठमा उद्देशकमा अष्टमव्यया नाम ॥ राजधानी ॥ तथा अष्टमव्ययी
शुभगांता आदि विषयानु निष्पन्न करणमा आन्यु छे उदी क्षेत्रना अपि
कारणी अपेक्षाके आ नवमा उद्देशकमा समयक्षेत्रानु वर्णन करणमा आने छे
(किमिदं भते ।)

सूत्रार्थ—(किमिदं भते । समयक्षेत्रेति पयुच्यद् ?) हे भदन्त । अ-

નસ્યાઽષ્ટસુ ભાગેષુ, ઉક્તઞ્ચ-‘ ચત્તારિપરિવાહીઓ, પાસાયવહિંસગાળં અદ્વદ્વહી-
નાઓ ’ ચતસ્રઃ પરિપાટયઃ પ્રાસાદાવતસકાનામર્ધાર્ધહીના इतिच्छाया । एतेषां च
પ્રાસાદાદીનાં ચતસ્રોઽપિ પરિપાટયઃ ત્રીણિ શતાનિ એક ચત્વારિંશદધિકાનિ ભવન્તિ।
एतेभ्यः प्रासादादिभ्य उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे सुधर्मो सभा भवतीति तदेव दर्श-
यति ‘सभासुहम्मा ’ इति ईशानकोणे सुधर्मानाम्नी सभा भवति असुरेन्द्रस्य चम-
रराजस्येति इतिभगवत उत्तरम् ॥ सू-१ ॥

इति श्री-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल त्रतिविरचितायां प्रमे-
यचन्द्रिकाख्यायां द्वितीय शतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥ २-८ ॥

નત્તર મેં (ચત્તારિ પરિવાહિઓ પાસાયવહિંસગાળં અદ્વદ્વહીનાઓ સ્તિ)
इस पाठ द्वारा कहा गया है, अर्थात्-प्रासादावतंसकों की अर्धार्धहीन
चार परिपाटी-पंक्तियां हैं । इन प्रासादावतंसकों की चारों ओर परिपाटि
यों में कुल तीनसौ इगतालीस प्रासाद हैं । इन प्रासादों के ईशानकोने
में असुरेन्द्र चमरराजकी (सभा सुहम्मा) सुधर्मा सभा है । इस प्रकार
भगवान् ने गौतम को उत्तर दिया ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजा कृत “भगवतीसूत्र” की प्रिय-
दर्शिनी व्याख्याके द्वितीय शतकके आठवां उद्देशा समाप्त ॥ २-८ ॥

પાસાયવહિંસગાળ અદ્વદ્વહીના ઓત્તિ) પ્રાસાદાવતંસકોની—ઉત્તમ પ્રાસાદોની અર્ધો
ર્ધ હીન ચાર પરિપાટી-પંક્તિયો છે એટલે કે મુખ્ય પ્રાસાદની આસપાસ પહે-
લી ચાર પ્રાસાદની પંક્તિ છે જેના દરેક પ્રાસાદની ઊંચાઈ ૧૨૫ સવાસો ચોજનની
છે. તે ચાર પ્રાસાદની આસપાસ ૬૨૧-૬૨૧ સાડીબાસઠ સાડીબાસઠ ચોજનની
ઊંચાઈના ચાર ચાર પ્રાસાદોની બીજી પંક્તિ છે, વળી આ બીજી પંક્તિના
પ્રત્યેક પ્રાસાદની આસપાસ ૩૧૧-૩૧૧ સવા એકત્રીસ સવા એકત્રીસ ચોજનની
ઊંચાઈ વાળા ચાર ચાર પ્રાસાદોની ત્રીજી પંક્તિ આવે છે. પછી આ ત્રીજી
પંક્તિના પ્રત્યેક પ્રાસાદની આસપાસ ૧૫૫-૧૫૫ ચોજનની ઊંચાઈ વાળા ચાર
ચાર પ્રાસાદોની ચોથી પંક્તિ આવે છે તે પ્રાસાદાવતંસકોની ચારે પંક્તિયોમાં
એકંદરે ૩૪૧ ત્રણસો એકતાલીસ પ્રાસાદો છે (મુખ્ય ૧ × ૪ + ૧૬ + ૬૪
× ૨૫૬) એ પ્રાસાદોના ઈશાનકોણમાં અસુરેન્દ્ર ચમરરાજની (સભા સુહમ્મા)
સુધર્મા સભા આવેલી છે. લગવાને ગૌતમસ્વામીને ઉપર મુજબ જવાબ દીધો. ॥ સૂ ૧ ॥
જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ ભગવતીસૂત્ર ” ની પ્રિયદર્શિની

વ્યાખ્યાના બીજા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૨-૮ ॥

જુહાસ્નાદીવા ' અર્ધવૃત્તોયો દ્વીપો અર્ધમધિક ત્રિપત યમ સારશ્ચો યદ્વા સૃતીય-
 સ્યાર્ધમાગેન યુક્તો દ્વી દ્વીપો' इति तथा अर्धसृतीयो द्वीप इति कथ्यते ' दो य
 समुद्रा ' द्वो च समुद्रौ ' एसण एषह्ण समयखेत्तेसि पबुण्ह ' एतत् सत्तु पठात्
 समयक्षेत्रમिति मोच्यते ' तत्त्व ण ' तत्र खलु तत्र सार्द्धद्वीपद्रवसमुद्रस्य मध्ये
 ' अयं जंबू दीવીदीવી ' अयं जंबूद्वीपनामको द्वीप ' सन्वद्दीवसमुद्राण सन्वन्म-
 तरे ' सबद्वीपसर्वसमुद्राणामभ्यन्तरे विष्ठतीति शेषः, ' समयखेत्तेसि ' समयक्षे-
 त्रमिति तत्र समयः कालः कालेनातीताऽनागतवर्त्तमानसमयेनोपलक्षितं यत् सम

પ્રમુ તનસે કહતે હું કિ (ગોપમા) હે ગૌતમ ! (અઢ્ઢાહજા દીવા)
 અઢાઈ દ્વીપ ઓર (દો ય સમુદ્રા) દો સમુદ્ર (પસ ણ એહ્ણ સમય-
 સેત્તેસિ પબુણ્હ) હતના યહ સમય ક્ષેત્ર કહા ગયા હું । હસ પ્રકાર કે
 કપન સે જંબૂદ્વીપ ઘાતકીખંહ ઓર આઘા પુલ્કર વર દ્વીપ હતના ક્ષેત્ર
 સમયક્ષેત્ર હૈ તથા હસમેં જો લઘણસમુદ્ર ઓર કાલોલ્લધિ સમુદ્ર યે જો
 દો સમુદ્ર હું યહ સય સમયક્ષેત્ર કહા ગયા હૈ । સમય શન્દ કા અર્ધ
 કાલ હૈ ઓર હસ કાલ સે ઉપલક્ષિત જો ક્ષેત્ર હૈ યહ સમયક્ષેત્ર હૈ ।
 હસે ટીકાકાર સ્પયં આગે સ્પષ્ટ કર રહે હું (તત્ત્વ ણ) વહાં ઢાઈદ્વીપ
 ઓર દો સમુદ્ર કે બીચ મેં (અય જંબૂદીવી દીવી) જો જંબૂદ્વીપ નામકો
 પહિલા દ્વીપ હૈ યહ (સન્વદ્દીવસમુદ્રાણ સન્વન્મતરે) સમસ્ત દ્વીપ
 ઓર સમુદ્રોં કે ઠીક બીચોં બીચ હૈ । સમયક્ષેત્ર કા તાત્પર્ય ક્યા
 હૈ ? સો હસે ટીકાકાર સ્પષ્ટ કરતે હું—સમય નામ કાલ કા
 હૈ હસકે અતીત, અનાગત, ઓર વર્તમાન એસે ત્રીન ભેદ હું હન

મહાવીર સ્વામી તે પ્રશ્નનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—(ગોક્મા !)
 હે ગૌતમ ! (અઢ્ઢાહજાદીવા) અદી દ્વીપ અને (દો ય સમુદ્રા) એ સમુદ્રોને
 (પસણ એહ્ણ સમયસેત્તે સિ પબુણ્હ) સમયક્ષેત્ર કહે છે એટલે કે જંબૂદ્વીપ,
 ઘાતકીખંહ અને અધી પુલ્કરદ્વીપ, એ અદી દ્વીપને તથા લઘુસમુદ્ર અને
 કાલોલ્લધિ સમુદ્ર એ એ સમુદ્રોને સમયક્ષેત્ર કહે છે સમય એટલે કાળ તે
 કાળથી ઉપલક્ષિત એ ક્ષેત્ર તેનું નામ સમયક્ષેત્ર િ સૂત્રકાર પાતે જ
 આજળ તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—(તત્ત્વ ણ) ત્યાં અદી દ્વીપ અને એ સમુદ્રોની
 વચ્ચે (અય જંબુદીવી દીવી) એ જંબૂદ્વીપ નામનો પહેલો દ્વીપ છે તે (સન્વદ્
 દ્વીપસમુદ્રાણ સન્વન્મતરે) સમસ્ત દ્વીપો અને સમુદ્રની બરાબર વચ્ચે િ
 સમયક્ષેત્ર એટલે શુ ટીકાકાર તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે કરે છે—અમય
 એટલે કાળ. તેના ત્રણ ભેદ છે—જૂતકાળ, બાલિયકાળ અને વર્તમાનકાળ તે

દ્વૌ ચ સમુદ્રૌ એતત્ કલ્પ એતાવત્ સમયક્ષેત્રમિતિ પ્રોચ્યતે તત્રાયં જંબૂદ્વીપો દ્વીપઃ
સર્વદ્વીપસમુદ્રાણાં સર્વાભ્યન્તરે એવ જીવાભિગમવત્કવ્યતા જ્ઞાતવ્યા યાવદભ્યન્તરં
પુષ્કરાર્દમ્ જ્યોતિષિકવિદ્ધીનમ્ ॥ સુ-૧ ॥

ટીકા—‘કિમિદં મંતે ! સમયચક્ષેત્તેત્તિ પચુચ્ચહ ’ કિમિદં મદન્ત ! સમય-
ક્ષેત્રમિતિ પ્રોચ્યતે ? હે મગવન્ ! કસ્ય ક્ષેત્રસ્ય સમયક્ષેત્રમિતિ નામ મવતીતિ
ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા ’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘અ-

મયક્ષેત્ર કૌનસા ક્ષેત્ર કહલાતા હૈ ? । (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અઢ્ઠા-
હજ્જા દીવા દો ય સમુદ્દા એસણં એવહ્ણ સમયચક્ષેત્તેત્તિ પચુચ્ચહ) અઢાર્દ
દ્વીપ ઔર દો સમુદ્ર હસે સમયક્ષેત્ર કહા ગયા હૈ । (તત્થ ણં અયં જં-
બુદ્ધીવે દીવે, સન્વદીવસમુદ્દાણં સન્વચ્ચંતરે એવં જીવાભિગમવત્કવ્યયા
નેયન્વા જાવ અઢ્ઠિમતરં પુષ્કરાર્દ જોહસવિહૂણં) હસમેં જો જંબુદ્વીપ
નામકા દ્વીપ હૈ વહ સમસ્ત દ્વીપ ઔર સમુદ્રોં કે ટીક વીચ મેં હૈ । હસ
તરહ યહાં સમસ્ત કથન જીવાભિગમસૂત્ર કે કથન કી તરહ જાનના
ચાહિયે । વહાં કા યહ કથન યહાં કહાં તક લેના ચાહિયે ? તો હસકે
લિયે કહા ગયા હૈ કિ આમ્યન્તર પુષ્કરાર્દતક કા લેના ચાહિયે ડસમેં
મી જ્યોતિષિક સંબંધી કથન છોડ દેના ચાહિયે ડસકો યહાં નહીં
લેના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—(કિમિદં મંતે ! સમયચક્ષેત્તેત્તિ પચુચ્ચહ)-હે મદન્ત !
(સમયક્ષેત્ર) યહ કિસકો કહા ગયા હૈ ? અર્થાન્ સમયક્ષેત્ર યહ કિસ
ક્ષેત્ર કા નામ હૈ એસા યહ પ્રશ્ન ગૌતમ કા હૈ, હસકા ડત્તર દેતે હુણ

ક્ષેત્રને સમયક્ષેત્ર કહે છે ! (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અઢ્ઠાહજ્જાદીવા દો ય સમુદ્દા
એસ ણ એવહ્ણ સમયચક્ષેત્તે ત્તિ પચુચ્ચહ) અઢી દ્વીપ અને ણે સમુદ્રોને સમયક્ષેત્ર
કહે છે (તત્થણં અયં જંબુદીવે, દીવે સન્વદીવસમુદ્દાણ સન્વચ્ચંતરે એવં
જીવાભિગમવત્કવ્યયા નેયન્વા જાવ અઢ્ઠિમતરપુષ્કરાર્દજોહસવિહૂણં) તેમાં જંબુ-
દ્વીપ નામનો દ્વીપ છે તે સમસ્ત દ્વીપ અને સમુદ્રોની બરાબર વચ્ચે
વચ્ચ છે આ પ્રમાણે સમસ્ત કથન જીવાભિગમ સૂત્રના કથન પ્રમાણેજ અઢી
અઢણ કરવાનું છે કયા સુધી તે કથન અઢણ કરવું ! તો સૂત્રકાર કહે છે કે
“અભ્યન્તર પુષ્કરાર્દ” પર્યન્ત તે કથન અઢણ કરવું નેધએ. પરંતુ તેમા
જ્યોતિષિકના વિષયમા જે કથન આવે છે તે છોડી દેવું નેધએ-તે સિવાયનું
સમસ્ત કથન અઢણ કરવું નેધએ

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે—(કિમિદં મંતે ! સમયચક્ષેત્તે
તિ પચુચ્ચહ) હે મદન્ત ! કયા ક્ષેત્રને સમયક્ષેત્ર કહે છે ! એટલે કે કયા ક્ષેત્રનું
નામ સમયક્ષેત્ર છે !

હાઈજાડીયા ' અર્ધતૃતીયાં દ્વીપો અર્ધમધિક ચિયત યત્ર તારુઓ યદા તૃતીય-
 સ્યાર્ધમાગેન યુક્તો દ્વો દ્વીપો' इति तथा अर्धतृतीयां द्वीपौ इति कथ्यते ' दो य
 समुद्रा ' द्वौ च समुद्रौ ' एसण एवम्प समयखेचेचि पशुण्ड ' एतत् खलु एतास्
 समयक्षेत्रमिति प्रोच्यते ' तस्य णं ' तत्र खलु तत्र सार्द्धद्वीपद्रव्यसमुद्रस्य मध्ये
 ' अयं जंबू दीवेदीवे ' अयं जंबूद्वीपनामको द्वीप ' सन्वदीपसमुद्राण सन्वग्म-
 तरे ' सन्वદ्वीपसर्वसमुद्राणामभ्यन्तर तिष्ठतीति शेष , ' समयखेचेचि ' समयक्षेत्र
 मिति तत्र समयः काल कालनातीताऽनागतवर्तमानकक्षणेनोपलक्षितं यत् सम

પ્રમુ વનસે કહતે હેં ફિ (ગોયમા) હે ગૌમમ ! (અઢાઈજા ડીયા)
 અઢાઈ દ્વીપ ઓર (દો ય સમુદ્રા) દો સમુદ્ર (एस ण एवम्प समय-
 खेचेचि पशुण्ड) इतना यह समय क्षेत्र कहा गया है । इस प्रकार के
 कथन से जंबूद्वीप धामकीर्ण्ड और आधा पुष्कर वर द्वीप इतना क्षेत्र
 समयक्षेत्र है तथा इसमें जो लवणसमुद्र और कालोदधि समुद्र ये जो
 दो समुद्र हैं यह सब समयक्षेत्र कहा गया है । समय शब्द का अर्थ
 काल है और इस काल से उपलब्धित जो क्षेत्र है यह समयक्षेत्र है ।
 इसे टीकाकार स्पष्ट आगे स्पष्ट कर रहे हैं (तस्य णं) वहां दार्द्वीप
 और दो समुद्र के बीच में (अयं जंबूदीवे दीवे) जो जंबूद्वीप नामका
 पहिला द्वीप है यह (सन्वदीपसमुद्राण सन्वग्मतरे) समस्त द्वीप
 और समुद्रों के ठीक बीचों बीच है । समयक्षेत्र का तात्पर्य क्या
 है ? सो इसे टीकाकार स्पष्ट करते हैं—समय नाम काल का
 है इसके अतीत, अनागत, और वर्तमान ऐसे तीन भेद हैं इन

મહાવીર સ્વામી તે પ્રશ્નને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—(ગોક્મા !)
 હે ઔતમ ! (અઢાઈજાડીયા) બધી દ્વીપ અને (દો ય સમુદ્રા) બે સમુદ્રોને
 (एस ण एवम्प समयखेचेचि पशुण्ड) અમયક્ષેત્ર કહે છે એટલે કે જંબૂદ્વીપ,
 પાતદ્વીપ અને અખી પુષ્કરદ્વીપ, એ બધી દ્વીપને તથા લવણસમુદ્ર અને
 કાલોદધિ સમુદ્ર એ બે સમુદ્રોને અમયક્ષેત્ર કહે છે સમય એટલે કાળ તે
 કાળથી ઉપલક્ષિત એ મેત્ર તેનું નામ અમયક્ષેત્ર છે સૂત્રકાર પોતે જ
 આગળ તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—(तस्य णं) ત્યાં બધી દ્વીપ અને બે સમુદ્રોની
 વચ્ચે (अयं जंबूदीवे दीवे) એ જંબૂદ્વીપ નામનો પહેલો દ્વીપ છે તે (सन्व
 दीपसमुद्राण सन्वग्मतरे) સમસ્ત દ્વીપો અને સમુદ્રની જણનાર વચ્ચે છે.
 અમયક્ષેત્ર એટલે શુ ટીકાકાર તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે કરે છે—અમય
 એટલે કાળ. તેના ત્રણ ભેદ છે—પૂર્વાકાળ, બર્તમાનકાળ અને વર્તમાનકાળ તે

યક્ષેત્રમ્ કાલઞ્ચ સમયક્ષણાહોરાત્ર-માસપક્ષ-ઋતુઅયન સંવત્સરાદિરૂપો દિનકરગત્ય-
ભિવ્યંગ્યો મનુષ્યક્ષેત્રે એવ ભવતિ નાન્યત્ર-મનુષ્યક્ષેત્રાદન્યત્ર ન સૂર્યસ્ય સત્ત્વારો
ભવતીતિ અતો યાવત્પર્યન્તં સૂર્યસ્ય ગતિસ્તાવદેવ કાલવ્યવહારો જાયતે કાલોપ-
લક્ષિતત્વાત્ ક્ષેત્રં સમયક્ષેત્રમિતિ । ‘ એવં જીવાભિગમ વક્તવ્યયા નેયન્વા ’ એવં
જીવાભિગમવક્તવ્યતા નેતવ્યા (જ્ઞાતવ્યા) સર્વમત્ર જીવાભિગમસૂત્રપ્રતિપાદિત
દિશૈવ જ્ઞાતવ્યમિતિ જીવાભિગમવક્તવ્યતા ચૈવમ્ ‘ એગં જોયણ સયસહસ્સં આ-
યામવિક્કલંમેણ ’ ઇત્યાદિ એકં યોજનશતસહસ્રમાયામવિક્કલંમેણ ઇત્યાદિકં સર્વમત્ર
વિજ્ઞેયમ્ । કિયત્પર્યન્તં જીવાભિગમવક્તવ્યતા જ્ઞેયા ? તત્રાહ-“ જાવ અન્નિભતરં

તીન ભેદો સે યુક્ત જો ક્ષેત્ર હૈં—વે સમયક્ષેત્ર શબ્દ સે વ્યવહૃત
હુએ હૈં । સમય, ક્ષણ, અહોરાત્ર, માસ, પક્ષ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર
આદિ રૂપ જો કાલ હૈ કિ જો સૂર્યકી ગતિ સે જાનો જાતા હૈ વહ
મનુષ્યક્ષેત્ર મેં હી હૈ દૂસરે ક્ષેત્રોં મેં નહીં હૈ, ક્યોં કિ મનુષ્ય ક્ષેત્ર સે
અન્યત્ર ક્ષેત્રોં મેં સૂર્ય ગતિ નહીં કરતે હૈં । ઇસલિયે જહાંતક સૂર્ય કી
ગતિ હૈ વહીં તક કાલ કા વ્યવહાર હોતા હૈ । ઇસલિયે ઇસ કાલ સે
ઉપલક્ષિત ક્ષેત્ર સમય ક્ષેત્ર હૈ, એસા જાનના ચાહિયે । (એવં જીવાભિગ-
મવક્તવ્યયા નેયન્વા) ઇસ તરહ જીવાભિગમ કી વક્તવ્યતા કહની ચાહિ-
યે, અર્થાત્—જીવાભિગમ સૂત્ર મેં જિસ પ્રકાર સે યહ વિષય પ્રતિપાદન
કિયા ગયા હૈ ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર યહ વિષય પ્રતિપાદિત કર લેના
ચાહિયે, જીવાભિગમ કિ વક્તવ્યતા ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(એગં જોયણસય
સહસ્સં આયામવિક્કલંમેણ) એકલાઘ યોજન કા આયામ ઓર વિક્કલંમ
હૈ ઇત્યાદિ સવ યહાં જાનના ચાહિયે, જીવાભિગમસૂત્ર કી વક્તવ્યતા

ત્રણ ભેદોથી યુક્ત જે ક્ષેત્ર છે તે ક્ષેત્રને સમય ક્ષેત્ર કહે છે સમય, ક્ષણ,
દિવસ—રાત્રિ, માસ, પક્ષ, ઋતુ, અયન, સવત્સર આદિ રૂપ જે કાળ છે; તે
સૂર્યની ગતિથી બાણી શકાય છે અને તેનું અસ્તિત્વ મનુષ્યક્ષેત્રોમાં જ છે—
અન્યક્ષેત્રોમાં નથી, કારણ કે મનુષ્યક્ષેત્ર સિવાયના ક્ષેત્રોમાં સૂર્ય ગતિ કરતો
નથી. તેથી જ્યાં સુધી સૂર્યની ગતિ છે ત્યાં સુધી કાળનો વ્યવહાર થાય છે.
તેથી જ તે કાળથી ઉપલક્ષિત ક્ષેત્રને સમયક્ષેત્ર કહે છે

(એવં જીવાભિગમવક્તવ્યયા નેયન્વા) જીવાભિગમસૂત્રમાં આ વિષયનું જે
વર્ણન કરવાયું છે તે અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ જીવાભિગમ સૂત્રમાં
આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે—(એગ જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્કલંમેણ) એક લાખ
ચોત્તરની તેની લાખાઈ અને પહોળાઈ છે “ ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન અહીં લેવું
જોઈએ. આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે જીવાભિગમ સૂત્રમાંથી કયા સુધી વર્ણન

લોકાન્તયોઃ પૂર્વાપરમાયો વિષયતે ન વેતિ પ્રશ્નાશ્ચય । મગધાનાહ-‘રોહા
 લોયંતે ય અલોયતે જાઘ અણાણુપુચ્ચી ઇસા રોહા’ રોહ ! લોકાન્તઅલોકાન્તમ
 યાવદનાનુપૂર્વી ઇપા રોહા, લોકાન્તાલોકાન્તયોર્નાસ્તિ પૂર્વાપરમાયોઽપિ સુ પૂર્વાપર
 ક્રમરહિતાવધેતી અલોકાન્ત પૂર્વ લોકાન્તો વા પૂર્વમ્ ? લોકાન્ત પૂર્વમલોકાન્તો
 વા પૂર્વમિતિ ક્રમો નાઽસ્તીતિ માત્ર । પુન પૃચ્છતિ રોહ -‘પુચ્ચિ મંતે મોયતે પચ્છા
 સત્તમે ડવાસતરે પુચ્છા’ પૂર્વ મદન્તા લોકાન્ત પચ્ચાત્ સત્તમમવકાશાન્તરમ્ પૃચ્છા,
 હે મદન્તા ! કિમ્ પૂર્વ લોકાન્ત પચ્ચાત્સપ્તમમવકાશાન્તરમસ્તિ, અથવા પૂર્વમવકા
 શાન્તરં પચ્ચાલ્લોકાન્તોઽસ્તીતિ પ્રશ્નાશ્ચય । મગધાનાહ-‘રોહે ’-શ્યાદિ । ‘રોહા’
 હે રોહ ! ‘લોયંતે ય સત્તમેડવાસતરે ય’ લોકાન્તમ સપ્તમમવકાશાન્તરં
 વ ‘પુચ્ચિપેતે પચ્છાપેતે’ પૂર્વમપ્યેતે દે પચ્ચાકપ્યેતે દે ‘કોચિ ઇ’ દ્વાવપ્યેતી

બાદ મેં અલોકાન્ત હૈ, કિ પહિલે અલોકાન્ત હૈ બાદ મેં લોકાન્ત હૈ ?
 અર્થાત્ લોકાન્ત ઔર અલોકાન્ત મેં પૂર્વાપરમાય મૌજૂદ હૈ યા નહીં ?
 હસકા ઉત્તર દેતે છુપ મગધાન્ કહતે હૈં કિ (રોહ ! લોયંતે ય અલોયતે ય
 જાઘ અણાણુપુચ્ચી ઇસા રોહા) હૈ રોહ ! લોકાન્ત ઔર અલોકાન્ત યે
 દોનો હૈં યાવત્ इनमें આનુપૂર્વી નહીં હૈં । લોકાન્ત ઔર અલોકાન્ત મેં
 પૂર્વાપરમાય નહીં હૈં । પૂર્વાપરક્રમ સે યે દોનો રહિત હી હૈં । ઇસા નહીં
 કિ પહિલે લોકાન્ત હૈ ઔર બાદ મેં અલોકાન્ત હૈ, પહિલે અલોકાન્ત હૈ
 ઔર બાદ મેં લોકાન્ત હૈ । રોહ પુનઃ પૃચ્છતે હૈં કિ-(પુચ્ચિ મંતે ! લોયંતે
 પચ્છા સત્તમે ડવાસતરે ? પુચ્છા) હૈ મદન્તા ! પહિલે લોકાન્ત હૈ ઔર
 બાદ મેં સાતવાં અવકાશાન્તર હૈ, કિ પહિલે સાતવાં અવકાશાન્તર હૈ
 ઔર બાદ મેં લોકાન્ત હૈ ? મગધાન્ હસકા ઉત્તર દેતે છુપ કહતે હૈં કિ-
 (રોહા ! લોયંતે ય, સત્તમે ડવાસતરે ય, પુચ્ચિ પેતે પચ્છા પેતે) હૈ રોહ !

અલોયતે, પુચ્ચિ મલોયતે પચ્છા લોયંતે ?) કે અગવન્ ! પહેલા લોકાન્ત છે અને
 પછી અલોકાન્ત છે કે પહેલા અલોકાન્ત છે અને પછી લોકાન્ત છે ? એટલે
 કે લોકાન્ત અને અલોકાન્તમા પૂર્વાપર ભાવ મોઝૂદ છે કે નહીં ? ઉત્તર—
 (રોહ ! લોયંતે ય અલોયતે ય જાઘ અણાણુપુચ્ચી ઇસા રોહા !) કે રોહ ! લોકાન્ત
 અને અલોકાન્ત બન્ને છે ત્યાંથી લઈને તેમનામા આનુપૂર્વી નથી ત્યાં
 સુધીનું તમામ કથન જાહી બદલુ કરવું લોકાન્ત અને અલોકાન્તમા પૂર્વાપર
 ભાવ નથી. તે બન્ને પૂર્વાપરના કમથી રહિત જ છે રોહ વળી નીચેનો પ્રશ્ન
 પૂછે છે-(પુચ્ચિ મંતે ! લોયંતે પચ્છા સત્તમે ડવાસતરે ? પુચ્છા) કે અગવન્ !
 પહેલું લોકાન્ત અને ત્યાર બાદ સાતમું અવકાશાન્તર છે ? કે પહેલું સાતમું
 અવકાશાન્તર અને ત્યાર બાદ લોકાન્ત છે ?

ઉત્તર (રોહા ! લોયંતે ય સત્તમે ડવાસતરે ય પુચ્ચિ પેતે પચ્છા પેતે) કે રોહ !

॥ अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

दशमोद्देशकस्थ विषया इमे-कतिपयाः अस्तिकायाः ? धर्मास्तिकाये कतिपयाः वर्णाः, इत्यादि. ते च वर्णादिरहिताः अवस्थिताश्च इत्यादि प्रश्नोत्तरम् । धर्मास्तिकायस्य पञ्चभेदाः-द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव, गुणभेदात् । जीवास्तिकाये वर्णादिरस्ति किमिति प्रश्नः ? तस्मिन् वर्णादिर्नास्ति इत्युत्तरम् । गतिगुणो धर्मास्तिकायः स्थितिगुणश्च अधर्मास्तिकायः, अवगाहनगुणः आकाशास्तिकायः, उपयोगगुणः जीवास्तिकायः, पूरणगलनस्वभावः-पुद्गलास्तिकायः, तस्मिन् कियन्ति वर्णादीनि इति प्रश्नः पञ्चवर्ण-पञ्चरस-द्विगन्धाष्टस्पर्शयुक्तः पुद्गलास्तिकायः इत्युत्तरम् । धर्मा-

दूसरे शतकके दशवां उद्देशक प्रारंभ-

(दसवें उद्देशक का विषय विवरण)

इस दशवें उद्देशक में विषय इस प्रकार से हैं-अस्तिकाय कितने हैं ? धर्मास्तिकायमें कितने वर्ण हैं ? इत्यादि । वे वर्णादि से रहित हैं और अवस्थित हैं इत्यादिरूप से प्रश्नोत्तर । धर्मास्तिकाय के द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव और गुण के भेद से पांच भेद हैं । जीवास्तिकाय में वर्णादिक हैं क्या ? ऐसा प्रश्न । उसमें वर्णादिक नहीं हैं ऐसा उत्तर । गतिगुणवाला धर्मास्तिकाय है, स्थितिगुणवाला अधर्मास्तिकाय है, अवगाहनगुणवाला आकाशास्तिकाय है, उपयोगगुणवाला जीवास्तिकाय है, पूरण गलन स्वभाव वाला पुद्गलास्तिकाय है पुद्गलास्तिकाय में कितने वर्णादिक होते हैं ? ऐसा प्रश्न । उसमें पांच वर्ण, पांच रस, दो गंध

બીજા શતકના દશમો ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

આ દસમાં ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે-

પ્રશ્ન અસ્તિકાય કેટલાં છે ? ધર્માસ્તિકાયના કેટલા વર્ણ છે ?

ઉત્તર-તેઓ વર્ણાદિથી રહિત છે અને અવસ્થિત છે. દ્રવ્ય,

ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ગુણની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયના પાંચ ભેદ છે

પ્રશ્ન-જીવાસ્તિકાયમાં વર્ણાદિક હોય છે કે નહીં ? ઉત્તર-તેમાં વર્ણાદિક હોતા નથી. ધર્માસ્તિકાય ગતિગુણવાળું છે, અધર્માસ્તિકાય સ્થિતિગુણવાળું છે આકા-

શાસ્તિકાય અવગાહન ગુણવાળું છે, જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાળું છે અને

પુદ્ગલાસ્તિકાય પૂરણ ગલન સ્વભાવવાળું છે. પ્રશ્ન-પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં કેટલા વર્ણા-

દિક હોય છે ? ઉત્તર-તેમાં પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શ

पुष्करवद् जोइस चिह्नम्” यावत् अन्यन्तर पुष्करार्धद्वीपपर्यन्तम् ज्योतिष्क
 विहीनम् तत्र जंबूद्वीपमनुष्यक्षेत्रवक्तव्यतायाम् जीवामिगमसूत्रप्रवेदितायाम्
 ज्योतिष्कवक्तव्यताऽपि विद्यते किन्तु प्रकृते ज्योतिष्कविहीनं यथा भवेत् तथा—
 जीवामिगमवक्तव्यता ग्राह्या ज्योतिष्काधिकार परित्यज्याऽन्यत् सर्वमत्र ग्राह्यम्,
 अत्र परिमाणमात्रस्यैवाधिकारादिति ॥ सू० १ ॥

इति श्री-भैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल प्रतिविरचितायां मने
 यचन्द्रिकाख्यायां द्वितीय शतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥ २-९ ॥

इस विषय को प्रतिपादन करने के लिये कहाँतक की छेनी चाहिये तो
 इसके लिये कहा गया है कि (आय अन्तिमतर पुष्करवद् जोइसचिह्नम्)
 तात्पर्य इसका यह है कि-जीवामिगम सूत्र में जंबूद्वीप मनुष्यक्षेत्र की
 वक्तव्यता में ज्योतिष्कदेवों की भी वक्तव्यता कहने में आई है सो वह
 वक्तव्यता यहां नहीं कहनी चाहिये, उसको छोड़कर ही यहां प्रकृत में
 जीवामिगमसूत्र प्रतिपादित वक्तव्यता ग्रहण करनी चाहिये। अर्थात्
 देव संबंधी अधिकार को छोड़कर बाकी सब वहाँ का विषय यहां
 ग्रहण कर लेना चाहिये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रिय
 दर्शिनी व्याख्याके द्वितीय शतकके नवमोद्देशक समाप्त ॥ २-९ ॥

अस्तु जेधं जे । ते स्रुतार कहे छे छे (आय अन्तिमतर पुष्करवद् जोइसचिह्नम्)
 कहेवातु तात्पर्य जे छे छे जीवामिगमसूत्रमा जंबूद्वीप मनुष्यक्षेत्रमा वक्ष्यं
 साये ज्योतिष्क देवानु पक्ष वक्ष्यं अस्माभां आवेसु छे ज्योतिष्क देवानु
 वक्ष्यं अही अस्तु जेधं जे नही जे सिनावनु जीवामिगमसूत्रमा आवेसु सभस्त
 वक्ष्यं अही अस्तु जेधं जे जेटले छे ज्योतिष्क देवाना विषयमा न अधिकार आवे
 छे ते अही छे ने जाहीना सभस्त विषय अही अक्षय अस्तु जेधं जे ॥ सू. १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराज कृत भगवती सूत्र की प्रियदर्शिनी
 व्याख्याना जीव शतकने नवमोद्देशक समाप्त यथे.

॥ अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

दशमोद्देशकस्थ विषया इमे-कतिपयाः अस्तिकायाः ? धर्मास्तिकाये कतिपयाः वर्णाः, इत्यादि. ते च वर्णादिरहिताः अवस्थिताश्च इत्यादि प्रश्नोत्तरम् । धर्मास्तिकायस्य पञ्चभेदाः-द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव, गुणभेदात् । जीवास्तिकाये वर्णादिरस्ति किमिति प्रश्नः ? तस्मिन् वर्णादिर्नास्ति इत्युत्तरम् । गतिगुणो धर्मास्तिकायः स्थितिगुणश्च अधर्मास्तिकायः, अवगाहनगुणः आकाशास्तिकायः, उपयोगगुणः जीवास्तिकायः, पूरणगलनस्वभावः-पुद्गलास्तिकायः, तस्मिन् कियन्ति वर्णादीनि इति प्रश्नः पञ्चवर्ण-पञ्चरस-द्विगन्धाष्टस्पर्शयुक्तः पुद्गलास्तिकायः इत्युत्तरम् । धर्मा-

दूसरे शतकके दशवां उद्देशक प्रारंभ-

(दसवें उद्देशक का विषय विवरण)

इस दशवें उद्देशक में विषय इस प्रकार से हैं-अस्तिकाय कितने हैं ? धर्मास्तिकायमें कितने वर्ण हैं ? इत्यादि । वे वर्णादि से रहित हैं और अवस्थित हैं इत्यादिरूप से प्रश्नोत्तर । धर्मास्तिकाय के द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव और गुण के भेद से पांच भेद हैं । जीवास्तिकाय में वर्णादिक हैं क्या ? ऐसा प्रश्न । उसमें वर्णादिक नहीं हैं ऐसा उत्तर । गति-गुणवाला धर्मास्तिकाय है, स्थितिगुणवाला अधर्मास्तिकाय है, अवगाहनगुणवाला आकाशास्तिकाय है, उपयोगगुणवाला जीवास्तिकाय है, पूरण गलन स्वभाव वाला पुद्गलास्तिकाय है पुद्गलास्तिकाय में कितने वर्णादिक होते हैं ? ऐसा प्रश्न । उसमें पांच वर्ण, पांच रस, दो गंध

भील शतकना दशमो उद्देशको प्रारंभ

आ दसमां उद्देशकतुं सक्षिप्त विषय विवरण नीचे प्रमाणे छे-

प्रश्न अस्तिकाय केटलां छे ? धर्मास्तिकायना केटला वर्णां छे ?

उत्तर-तेआ वर्णाद्विधी रहित छे अने अवस्थित छे द्रव्य,

क्षेत्र, काल, भाव अने गुणनी अपेक्षाअ धर्मास्तिकायना पांच भेद छे.

प्रश्न- जीवास्तिकायमां वर्णादिक डोय छे के नहीं ? उत्तर-तेमां वर्णादिक डोय

नथी. धर्मास्तिकाय गतिगुणवाण छे, अधर्मास्तिकाय स्थितिगुणवाण छे आका-

शास्तिकाय अवगाहन गुणवाण छे, जीवास्तिकाय उपयोग गुणवाण छे अने

पुद्गलास्तिकाय पूरण गलन स्वभाववाण छे प्रश्न-पुद्गलास्तिकायमां केटला वर्णा-

दिक डोय छे ? उत्तर- तेमा पांच वर्ण, पांच रस, दो गंध अने आठ स्पर्श-

સ્તિકાયસ્ય એકઃ પ્રવેશોઽનેકમદશાઃ ચા ધર્માસ્તિકાય ઇત્યુચ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ યાવદ્
 ઇકોઽપિ પ્રવેશોન્યૂનો યથેત્ સાત્ નાસ્તિ સાત્ ધર્માસ્તિકાય ઇત્યુત્તરમ્, યથા
 અલ્પાન્દો મોદક પચ મોદક ઇતિ વ્યવહરિયતે કિન્તુ અર્ધો મોદકો મોદકસ્તથા
 ઇત્યુચ્યતે। તથૈવાપ્રાઽપિ ધર્માસ્તિકાયાદી વિશેષમ્। આકાશસ્ય કવિમેદા ઇતિ પ્રશ્નઃ
 લોકાકાશાઽવોકાકાશમદેન દ્વી મેદો ઇત્યુત્તરમ્। લોકાકાશો જીવરૂપ-જીવ
 વેશરૂપઃ-જીવમદશરૂપ અજીવરૂપ અજીવદ્વયરૂપઃ અજીવમદશરૂપ, રૂપ્યજીવસ્ય
 ચતુર્મેદાઃ સ્કન્ધ-સ્કન્ધવેશ-સ્કન્ધમદેશ-પરમાણુપુલ્હ-લક્ષણા, અરૂપ્યજીવસ્ય
 પચ્ચમેદા-ધર્માસ્તિકાય ૧, ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રવેશા ૨, અધર્માસ્તિકાયઃ ૩,
 અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રવેશા ૪, અદ્વાસમય ૫, અલોકાકાશ સ અજીવદ્વયપ્રવેશઃ

ઔર આઠસ્પર્શો હોતે હૈં ऐसा उत्तर। धर्मास्तिकाय का एक प्रवेश अनेक
 प्रवेश धर्मास्तिकाय कहे जाते हैं क्या? ऐसा प्रश्न। जयतक एक भी
 प्रवेश कम है तयतक वह धर्मास्तिकाय नहीं है। जैसे अर्धमोदक ही
 मोदक कहलाता है और मोदक का आधा स्वह मोदक लण्ड कहलाता
 है। उसीप्रकार यहाँ धर्मास्तिकाय आदि में भी जानना चाहिये। आका-
 श के कितने मेद होते हैं ऐसा प्रश्न। लोकाकाश और अलोकाकाश इस
 प्रकारसे आकाशके दो मेद होते हैं ऐसा उत्तर। लोकाकाश जीवरूप है,
 जीववેશરૂપ है, जीवપ્રવેશરૂપ हैं, अजीवरूप है अजीव वેશरૂપ है, अजीव
 प्रवેશरૂप है, रूपी अजीवके स्कन्ध, स्कन्धवેश स्कन्धप्रवેश, परमाणु ये चार
 मेद होते हैं, अरूपी अजीवके पांच मेद होते हैं। जैसे-धर्मास्तिकाय १,
 धर्मास्तिकाय के प्रवेश २, अधर्मास्तिकाय ३, अधर्मास्तिका के प्रवेश ४,
 अद्वैतसमय ५। अलोकाकाश अजीवद्वयप्रवેशरूप, अशुक्लधुरूप है, लोका-

શ હોય છે પ્રશ્ન-ધર્માસ્તિકાયાના એક પ્રવેશને ધર્માસ્તિકાય કહે છે કે અનેક
 પ્રવેશને ધર્માસ્તિકાય કહે છે? જવાબ-જ્યાં સુધિ એક પણ પ્રવેશ જોઈ
 હોય ત્યાં સુધી તેને ધર્માસ્તિકાય કહેવાય નહીં. જેમ કે બાબા લાડુને જ
 લાડુ કહેવાય છે અર્થા લાડુને તો લાડુનો અર્ધો કહેવાય કહેવાય છે' એજ
 પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાય આદિની બાબતમાં પણ સમજવું પ્રશ્ન-આકાશના કેટલા
 વેશ છે? ઉત્તર-આકાશના બે વેશ છે- લોકાકાશ અને અલોકાકાશ. અવરૂપ
 છે, અવરેશરૂપ છે અવપ્રવેશરૂપ છે છે અવરૂપ છે અવરેશરૂપ છે,
 અવરૂપ પ્રવેશરૂપ છે રૂપી અવરૂપના ચાર વેશ છે (૧) સ્કન્ધ (૨) સ્કન્ધવેશ,
 (૩) સ્કન્ધ પ્રવેશ અને (૪) પરમાણુ બ્રહ્માં અવરૂપના ત્રીણે પ્રમાણે પાંચ વેશ
 છે-(૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) ધર્માસ્તિકાયાના પ્રવેશ (૩) અધર્માસ્તિકાય (૪) અધ-
 મર્માસ્તિકાયાના પ્રવેશ અને (૫) આદ્વાસમય અલોકાકાશ અવરૂપ રૂપ

અગ્રુલઘુઃ । લોકાકાશે કિયન્તિ વર્ણાદીનિ ઇતિ પ્રશ્નઃ તસ્મિન્ નાસ્તિ વર્ણાદિક-
મિત્યુત્તરમ્ । ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રમાણં સ્પર્શના ચ તથા ધર્માસ્તિકાયઃ કિયાન્
વિશાલઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ લોકપરિમિતઃ, ઇત્યુત્તરમ્ ' એવં લોકાકાશાસ્તિકાયેષુ પ્રશ્નો-
ત્તરમ્ ' અધોલોકઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય કિયન્તં ભાગં સ્પૃશતિ ? કિચ્ચિદધિકમેક-
ભાગમ્ ઇત્યુત્તરમ્ । તિર્યગ્લોકઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય કિયન્તં ભાગં સ્પૃશતિ ? અસંખ્યેય-
ભાગમિત્યુત્તરમ્ । ઊર્ધ્વલોકઃ કિયન્તં ભાગં સ્પૃશતિ ? કિચ્ચિન્ન્યૂનમધં ભાગં સ્પૃ-
શતિ । ધર્માસ્તિકાયેન સાદ્રં રત્નપ્રમાયાઃ ઘનોદયેઃ અવકાશાન્તરસ્ય ચ સ્પર્શના ।
અનેન પ્રકારેણ સપ્તપૃથિવીનામપિ સ્પર્શના જમ્બુદ્વીપાદયોદ્વીપાઃ લઘ્વણસમુદ્રાદયઃ

કાશ મેં કિતને વર્ણાદિક હોતે હેં એસા પ્રશ્ન । ઉસમેં વર્ણાદિક નહીં હેં
એસા ઉત્તર । ધર્માસ્તિકાય આદિકોં કા પ્રમાણ ઔર સ્પર્શનાં તથા
ધર્માસ્તિકાય કિતના વિશાલ હેં એસા પ્રશ્ન, લોકપરિમિત હેં એસા ઉત્તર
એવં લોકાકાશ ઔર અસ્તિકાયાદિકોં મેં ભી પ્રશ્નોત્તર સમજના । અધો-
લોક ધર્માસ્તિકાય કે કિતને ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હેં ? । યહ પ્રશ્ન ।
કુછ અધિક આધે ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હેં એસા ઉત્તર । તિર્યગ્ લોક
ધર્માસ્તિકાય કે કિતને ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હેં ? એસા પ્રશ્ન । અસંખ્યા-
ત ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હેં એસા ઉત્તર । ઊર્ધ્વલોક કિતને ભાગ કા
સ્પર્શ કરતા હેં ? એસા પ્રશ્ન—કુછકન આધે ભાગકા સ્પર્શ કરતા હેં, એસા
ઉત્તર । ધર્માસ્તિકાય કે સાથ રત્નપ્રમાં કી, ઘનોદધિ કી, અવકાશા-
ન્તર કી સ્પર્શનાં હસ પ્રકાર સે સાતોં પૃથિવિયોં કી સ્પર્શનાં કહના,

દેશરૂપ, અગુરુ લઘુરૂપ છે પ્રશ્ન—લોકાકાશમા કેટલા વર્ણાદિક હોય છે ? ઉત્તર
તેમાં વર્ણાદિક હોતા નથી

પ્રશ્ન—ધર્માસ્તિકાય આદિકોનું પ્રમાણ કેટલું હોય છે ? સ્પર્શના તથા વિશા-
ળતા કેટલી હોય છે ? ઉત્તર—ધર્માસ્તિકાય લોકપરિમિત છે.

એજ પ્રમાણે લોકાકાશ અને અસ્તિકાયાદિકોના પણ પ્રશ્નોત્તરો સમજી લેવા

પ્રશ્ન—અધોલોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને સ્પર્શે છે ?

ઉત્તર—અર્ધા કરતા થોડા વધારે ભાગને સ્પર્શે છે

પ્રશ્ન—તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને સ્પર્શે છે ?

ઉત્તર—અસંખ્યાત ભાગને સ્પર્શે છે

પ્રશ્ન—ઉર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને સ્પર્શે છે ?

ઉત્તર—અર્ધાકરતા થોડા ઓછા ભાગને સ્પર્શે છે

ધર્માસ્તિકાયની સાથે રત્નપ્રમાની, ઘનોદધિની, અવકાશાન્તરની સ્પર્શના

એજ પ્રમાણે સાતે પૃથિવીઓની સ્પર્શનાનું કથન, જમ્બુદ્વીપાદિક દ્વીપોનું,

સ્તિકાયસ્ય એકઃ પ્રવેશોઽનેકપ્રવેશઃ યા ધર્માસ્તિકાય ઇત્યુચ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ યાક્ત
 એકોઽપિ પ્રવેશોન્યૂનો મથેત્ તાવત્ નાસ્તિ તાવત્ ધર્માસ્તિકાય ઇત્યુત્તરમ્, યથા
 અલ્પશ્વો મોદક એવ મોદક ઇતિ વ્યવહરિયતે કિન્તુ અર્થો મોદકો મોદકસ્વપ્ન
 ઇત્યુચ્યતે। તથૈવાપ્રાઽપિ ધર્માસ્તિકાયાદૌ વિશેયમ્। આકાશસ્ય કતિમેદાઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ
 લોકાકાશાઽલોકાકાશમદેન દ્વૌ મેદૌ ઇત્યુત્તરમ્। લોકાકાશો જીવરૂપઃ-જીવ
 વેશ્વરૂપઃ-જીવપ્રવેશરૂપઃ અજીવરૂપઃ અજીવવેશ્વરૂપ અજીવપ્રવેશરૂપઃ, રૂપ્યજીવસ્ય
 ધતુર્મેદા સ્કન્ધ-સ્કન્ધવેશ્વ-સ્કન્ધપ્રવેશ-પરમાણુપુત્રલ-લક્ષણાઃ, અરૂપ્યજીવસ્ય
 પદ્મમેદા-ધર્માસ્તિકાય ૧, ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રવેશ ૨, અધર્માસ્તિકાયઃ ૩,
 અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રવેશઃ ૪, અદ્વાસમય ૫, અલોકાકાશઃ સ અજીવવેશ્વરવેશ્વર

ઔર આઠસ્પર્શાં હોતે હૈં એસા ઉત્તર। ધર્માસ્તિકાય કો એક પ્રવેશ અનેક
 પ્રવેશ ધર્માસ્તિકાય કહે જાતે હૈં કયા? એસા પ્રશ્ન। જયતક એક બી
 પ્રવેશ કમ હૈં તયતક વહ ધર્માસ્તિકાય નહીં હૈં। જૈસે અલ્પ મોદક હી
 મોદક કહલાતા હૈં ઔર મોદક કા આધા સ્વહ મોદક સ્વપ્ન કહલાતા
 હૈં। ઠસીપ્રકાર યહાં ધર્માસ્તિકાય આદિ મેં બી જાનના ચાહિયે। આકા-
 શ કે કિતને મેદ હોતે હૈં એસા પ્રશ્ન। લોકાકાશ ઔર અલોકાકાશ હસ
 પ્રકારસે આકાશકે દો મેદ હોતે હૈં એસા ઉત્તર। લોકાકાશ જીવરૂપ હૈં,
 જીવવેશ્વરૂપ હૈં, જીવપ્રવેશરૂપ હૈં, અજીવરૂપ હૈં અજીવવેશ્વરૂપ હૈં, અજીવ
 પ્રવેશરૂપ હૈં, રૂપી અજીવકે સ્કન્ધ, સ્કન્ધવેશ્વરૂપ સ્કન્ધપ્રવેશ, પરમાણુ યે ચાર
 મેદ હોતે હૈં, અરૂપી અજીવકે પાંચ મેદ હોતે હૈં। જૈસે-ધર્માસ્તિકાય ૧
 ધર્માસ્તિકાય કે પ્રવેશ ૨, અધર્માસ્તિકાય ૩, અધર્માસ્તિકા કે પ્રવેશ ૪,
 અદ્વાસમય ૫। અલોકાકાશ અજીવવેશ્વરવેશ્વરરૂપ, અશુક્લધુરૂપ હૈં, લોકા-

શ્ચ હોય છે પ્રશ્ન-ધર્માસ્તિકાયાના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહે છે કે અનેક
 પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહે છે? જવાબ-ત્યાં સુધિ એક પણ પ્રદેશ જોયો
 હોય ત્યાં સુધી તેને ધર્માસ્તિકાય કહેવાય નહીં। જેમ કે જાપા લાડુને બ
 લાડુ કહેવાય છે અર્થા લાડુને તે લાડુનો અર્થ કડક કહેવાય છે જેમ
 પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાય જાદિની જાબતમા પણ સમજવું પ્રશ્ન-આકાશના કેટલા
 વેદ છે? ઉત્તર-આકાશના બે વેદ છે- લોકાકાશ અને અલોકાકાશ અવશ્ય
 છે, અવશ્યરૂપ છે, અવપ્રદેશરૂપ છે, અવશ્યરૂપ છે, અવશ્યરૂપ છે,
 અવશ્ય પ્રદેશરૂપ છે, રૂપી અવશ્યના ચાર વેદ છે (૧) સ્કન્ધ (૨) સ્કન્ધવેશ્વ,
 (૩) સ્કન્ધ પ્રદેશ અને (૪) પરમાણુ અરૂપી અવશ્યના ત્રીણે પ્રમાણે પાંચ વેદ
 છે-(૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) ધર્માસ્તિકાયાના પ્રદેશ, (૩) અધર્માસ્તિકાય (૪) અધ
 માસ્તિકાયાના પ્રદેશ અને (૫) અદ્વાસમય અલોકાકાશ અવશ્ય રૂપ

અગુરુલઘુઃ । લોકાકાશે કિયન્તિ વર્ણાદીનિ ઇતિ પ્રશ્નઃ તસ્મિન્ નાસ્તિ વર્ણાદિક-
મિત્યુત્તરમ્ । ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રમાણં સ્પર્શના ચ તથા ધર્માસ્તિકાયઃ કિયાન્
વિશાલઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ લોકપરિમિતઃ, મિત્યુત્તરમ્ ' એવં લોકાકાશાસ્તિકાયેષુ પ્રશ્નો-
ત્તરમ્ ' અધોલોકઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય કિયન્તં ભાગં સ્પૃશતિ ? કિચ્ચિદધિકમેક-
ભાગમ્ મિત્યુત્તરમ્ । તિર્યગ્લોકઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય કિયન્તં ભાગં સ્પૃશતિ ? અસંખ્યેય-
ભાગમિત્યુત્તરમ્ । ઊર્ધ્વલોકઃ કિયન્તં ભાગં સ્પૃશતિ ? કિચ્ચિન્ન્યૂનમર્ધં ભાગં સ્પૃ-
શતિ । ધર્માસ્તિકાયેન સાદૃશં રત્નપ્રભાયાઃ ઘનોદયેઃ અવકાશાન્તરસ્ય ચ સ્પર્શના ।
અનેન પ્રકારેણ સપ્તપૃથિવીનામપિ સ્પર્શના જમ્બૂદ્વીપાદયો દ્વીપાઃ લવણસમુદ્રાદયઃ

કાશ મેં કિતને વર્ણાદિક હોતે હેં એસા પ્રશ્ન । ઉસમેં વર્ણાદિક નહીં હેં
એસા ઉત્તર । ધર્માસ્તિકાય આદિકોં કા પ્રમાણ ઓર સ્પર્શનાં તથા
ધર્માસ્તિકાય કિતના વિશાલ હૈ એસા પ્રશ્ન, લોકપરિમિત હૈ એસા ઉત્તર
એવં લોકાકાશ ઓર અસ્તિકાયાદિકોં મેં ભી પ્રશ્નોત્તર સમજના । અધો-
લોક ધર્માસ્તિકાય કે કિતને ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હૈ ? । યહ પ્રશ્ન ।
કુછ અધિક આઘે ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હૈ એસા ઉત્તર । તિર્યગ્ લોક
ધર્માસ્તિકાય કે કિતને ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન । અસંખ્યા-
ત ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ એસા ઉત્તર । ઊર્ધ્વલોક કિતને ભાગ કા
સ્પર્શ કરતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન—કુછકમ આઘે ભાગકા સ્પર્શ કરતા હૈ, એસા
ઉત્તર । ધર્માસ્તિકાય કે સાથ રત્નપ્રભાં કી, ઘનોદધિ કી, અવકાશા-
ન્તર કી સ્પર્શના હમ પ્રકાર સે સાતોં પૃથિવિયોં કી સ્પર્શના કહના,

દેશરૂપ, અશુરુ લઘુરૂપ છે પ્રશ્ન—લોકાકાશમાં કેટલા વર્ણાદિક હોય છે ? ઉત્તર
તેમાં વર્ણાદિક હોતા નથી

પ્રશ્ન—ધર્માસ્તિકાય આદિકોં પ્રમાણ કેટલું હોય છે ? સ્પર્શના તથા વિશા-
ળના કેટલી હોય છે ? ઉત્તર—ધર્માસ્તિકાય લોકપરિમિત છે

એજ પ્રમાણે લોકાકાશ અને અસ્તિકાઆદિકોના પણ પ્રશ્નોત્તરો સમજ લેવા
પ્રશ્ન . અધોલોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને સ્પર્શે છે ।

ઉત્તર—અર્ધા કરતા થોડા વધારે ભાગને સ્પર્શે છે.

પ્રશ્ન—તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને સ્પર્શે છે ।

ઉત્તર—અસંખ્યાત ભાગને સ્પર્શે છે

પ્રશ્ન—ઉર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને સ્પર્શે છે ।

ઉત્તર—અર્ધાકરતા થોડા ઓછા ભાગને સ્પર્શે છે.

ધર્માસ્તિકાયની સાથે રત્નપ્રભાની, ઘનોદધિની, અવકાશાન્તરની સ્પર્શના
એજ પ્રમાણે સાતે પૃથિવીઓની સ્પર્શનાનું કથન, જમ્બૂદ્વીપાદિક દ્વીપોનું,

समुद्राः सौधर्मकल्पः यावत् ईपत् प्राग्भारा पृथिवी तथैव अधर्मास्तिकायः, एवं लोकाकाशोऽपि विद्येयः ॥

नवमोऽश्वके क्षेत्रनिरूपणं कृतम्, तत् क्षेत्रम् अस्तिकायरूपम् । अतोऽस्तिकाय-
निरूपणाय तथा द्वारगायोक्ताऽस्तिकाय निरूपणाय च दशमोऽश्वकः प्राह, तस्येदं
मादियं सूत्रम् 'कइ ण भते' इत्यादि ।

मूलम्—कइ ण भते अस्तिकाया पण्णसा गोयमा ! पञ्च
अस्तिकाया पण्णसा, त जह्वा धम्मस्थिकाय, अधम्मस्थिकाय,
आगासस्थिकाय, जीवस्थिकाय, पोग्गलस्थिकाय, धम्मस्थिका
एण भते ! कइवण्णे, कइगधे, कइरसे, कइफासे गोयमा ! अवण्णे
अगधे, अरसे अफासे, अरूपो, अजीवे, सासए अवट्ठिए लोग
दव्वे, से समासए पच्चविहे पण्णत्ते, त जह्वा दव्वओ, खेत्तओ
कालओ, भावओ, गुणओ, दव्वओण धम्मस्थिकाय एके दव्वे
खेत्तओण लोगपमाणमेत्ते कालओ न कया वि न आसि, न
कया वि नत्थि जावणिच्चे, भावओ, अवण्णे, अगधे, अरसे,
अफासे गुणओ गमणगुणे, अहमस्थिकाय, वि एव चेव नवर
गुणओ ठाण गुणे, आगासस्थिकाय वि एव चेव नवर खेत्तओ

जम्बूदिपादिक द्वीप, लवणसमुद्रादि समुद्र, सौधर्मकल्प यावत् ईपत्प्राग्भारा
पृथिवी, इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय एवं लोकाकाश के विषय में भी
जानना चाहिये ।

नववें अश्वक में क्षेत्र का निरूपण किया वह क्षेत्र अस्तिकायरूप है,
इसलिये अस्तिकाय के निरूपण के लिये तथा द्वारगायोक्त अस्तिकाय के

लवणसमुद्रादि समुद्रानुं, सौधर्मकल्पधी छपत्प्राग्भारा पृथ्वी पधन्तनुं, अने
अने प्रमाणे अधर्मास्तिकाय अने लोकाकाशनुं वणुंन समञ्जु

नवमां अश्वकमां समक्षेत्रनुं निरूपणुं कर्तुं ते क्षेत्र अस्तिकाय इय
ते, तेथी अस्तिकायनुं निरूपणुं करवा माटे तथा द्वारगायामां अश्वका अस्ति

ળં આગાસત્થિકાણ લોચાલોચપ્પમાણમેત્તે, અણંતે ચેવ જાવ.
ગુણઓ અવગાહનાગુણે જીવત્થિકાણં ભંતે! કઙ્કવણે, કઙ્કગંધે,
કઙ્કરસે, કઙ્કફાસે ગોચમા ! જાવ અરૂચી, જીવે સાસણ અવટ્ઠિણ
લોગદવ્વે સે સમાસણ પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા દવ્વઓ જાવગુણઓ,
દવ્વઓ ણં જીવત્થિકાણ અણંતાઈં જીવદવ્વાઈં, સેત્તઓ લોગપ્પ-
માણમેત્તે કાલઓ ન કયા વિ ન આસી જાવ ણિચ્ચે, ભાવઓ-
પુણ અવણે, અગંધે, અરસે, અફાસે, ગુણઓ ઉવઓગગુણો.
પોગ્ગલત્થિકાણ ણં ભંતે! કઙ્કવણે, કઙ્કગંધે, કઙ્કરસે, કઙ્કફાસે?
ગોચમા ! પંચવણે પંચરસે, દુગંધે, અટ્ઠફાસે, રૂપી, અજીવે,
સાસણ, અવટ્ઠિણ, લોગદવ્વે, સે સમાસઓ પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં
જહા-દવ્વઓ, સેત્તઓ કાલઓ, ભાવઓ, ગુણઓ, દવ્વઓ ણં
પોગ્ગલત્થિકાણ અણંતાઈં, દવ્વાઈં, સેત્તઓ લોગપ્પમાણમેત્તે,
કાલઓ ન કયાઈ ન આસી જાવ ણિચ્ચે ભાવઓ વણ્ણમંતે
ગંધમંતે ફાસમંતે ગુણઓ ગહણગુણે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

છાયા—કતિ સ્વભદન્ત ! અસ્તિકાયાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ગૌતમ ! પચ્ચ અસ્તિકાયા
પ્રજ્ઞતાઃ તથથા ધર્માસ્તિકાયોઽધર્માસ્તિકાયઃ આકાશાસ્તિલાયો જીવાસ્તિકાયઃ

નિરૂપણ કે લિયે હસ દશવે ઉદેશક કા પ્રારંભ કિયા ગયા હૈ હસકા
આદિમ સૂત્ર યહ હૈ—(કઙ્ક ણ ભંતે !) હત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(ભંતે !) હે ભદન્ત ! (કઙ્ક ણં અત્થિકાયા પણ્ણત્તા) અ-
સ્તિકાય કિતને કહે ગયે હૈં ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (પંચ અત્થિકા-
યા પણ્ણત્તા) પાંચ અસ્તિકાય કહે ગયે હૈં । (તંજહા) જૈસે—(ધમ્મ-
ત્થિકાણ, અધમ્મત્થિકાણ, આગાસત્થિકાણ, જીવત્થિકાણ, પોગ્ગલત્થિ-

કાયનું નિરૂપણ કરવા માટે આ દસમા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ કરાયો છે. તેનું પહેલું
સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—(કઙ્ક ણ ભંતે !) ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(ભંતે,) હે ભદન્ત ! (કઙ્ક ણ અત્થિકાયા પણ્ણત્તા ?) અસ્તિ-
કાય કેટલા કહ્યા છે. (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (પચ્ચ અત્થિકાયા પણ્ણત્તા) અસ્તિ
કાય પાંચ કહ્યા છે (તંજહા) તે પાંચના નામ આ પ્રમાણે છે—(ધમ્મત્થિકાણ,
અધમ્મત્થિકાણ, આગાસત્થિકાણ, જીવત્થિકાણ, પોગ્ગલત્થિકાણ) ધર્માસ્તિકાય

समुद्राः सौधर्मकल्पः यावत् ईषत् प्राग्गारा पृथिवी तथैव अधर्मास्तिकायः, एव
लोकाकाशोऽपि विद्येयः ॥

नवमोद्देशके क्षेत्रनिरूपणं कृतम्, तत् क्षेत्रम् अस्तिकायरूपम् । अतोऽस्तिकाय-
निरूपणाय तथा द्वारगायोक्ताऽस्तिकाय निरूपणाय च दशमोद्देशकं प्राह, तस्येदं
मादिमं सूत्रम् 'कह ण भते' इत्यादि ।

मूलम्—कह ण भते अस्तिकाया पणत्ता गोयमा । पञ्च
अस्तिकाया पणत्ता, त जहा धम्मस्तिकाय, अधम्मस्तिकाय,
आगासस्तिकाय, जीवस्तिकाय, पोग्गलस्तिकाय, धम्मस्तिका
एण भते । कहवण्णे, कहगधे, कहरसे, कहफासे गोयमा । अवण्णे
अगधे, अरसे अफासे, अरूपो, अजीवे, सासए अवट्ठिए लोग
दव्वे, से समासए पञ्चविहे पणत्ते, त जहा दव्वओ, खेत्तओ
कालओ, भावओ, गुणओ, दव्वओण धम्मस्तिकाय एके दव्वे
खेत्तओण लोगपमाणमेत्ते कालओ न कया वि न आसि, न
कया वि नस्थि जावणिच्चे, भावओ, अवण्णे, अगधे, अरसे,
अफासे गुणओ गमणगुणे, अहमस्तिकाय, वि एव चेव नवर
गुणओ ठाण गुणे, आगासस्तिकाय वि एव चेव नवर खेत्तओ

अम्बुविपादिक द्वीप, लवणसमुद्रादि समुद्र, सौधर्मकल्प यावत् ईषत्प्राग्गारा
पृथिवी, इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय एवं लोकाकाश के विषय में भी
जानना चाहिये ।

नववें उद्देशक में क्षेत्र का निरूपण किया यह क्षेत्र अस्तिकायरूप है,
इसलिये अस्तिकाय के निरूपण के लिये तथा द्वारगायोक्त अस्तिकाय के

अवयवसमुद्रादि समुद्रानुं, सौधर्मकल्पश्च ध्वत्प्राग्गारा पृथ्वी पर्यन्तानुं, जने
ज्जेन प्रभात्ते अधर्मास्तिकाय ज्जेन लोकाकाशानुं चत्थं न समञ्जसु

नवमां उद्देशकमां समयक्षेत्रानुं निरूपय्य भुं ते क्षेत्र अस्तिकाय इय
थे, तेथी अस्तिकायानुं निरूपय्य करवा भाटे तथा द्वारगायामां कट्टेता अस्ति

‘સાસયા ભાવા’ શાશ્વતો ભાવો ‘અણાણુપુન્વી એસા રોહા’ અનાણુપુર્વેષા રોહા! હે રોહા ! લોકાન્તશ્ચ સપ્તમમવકાશાન્તરં ચ, પૂર્વમપિ પશ્ચાદપિ । એતયોર્નિયતાઽઽનુપૂર્વી નાસ્તિ કિન્તુ આનુપૂર્વીરહિતે એતે દ્વે, પૂર્વપશ્ચાદ્રૂપઃ ક્રમો ન ભવતીતિ । સપ્તમ-મવકાશાન્તરમિતિ સપ્તમપૃથિવ્યા અધોવર્તિ આકાશમિતિ । ‘એવં લોચંતે ય સત્તમે ય તણુવાએ’ એવં લોકાન્તશ્ચ સપ્તમશ્ચ તનુવાતઃ । ‘એવં ઘણવાએ’ એવં ઘન-વાતઃ, ‘ઘણોદહી’ ઘનોદધિઃ ‘સત્તમા પુઢવી’ સપ્તમી પૃથિવી ‘એવં લોચંતે એકકે-કકેણં સંજોએયવ્વે ઇમેહિ ઠાણેહિ’ એવં લોકાન્ત એકેકેન સંયોજયિતવ્ય એભિઃ વક્ષ્યમાણગાથોક્તૈશ્ચતુર્વિંશતિસંખ્યકૈઃ સ્થાનૈઃ ‘તં જઠા’ તદ્યથા-તદેવ ગાથાદ્વયેન દર્શયતિ-‘ઉવાસ’ ઇત્યાદિ । ‘ઉવાસ’ ઇતિ અવકાશઃ, અત્ર પદૈકદેશે પદસમુદાયગ્ર-

લોકાન્ત ઓર સાતવાં અવકાશાન્તર એ દોનોં હૈં । इनमें पहिले अमुक है और बाद में अमुक है ऐसा पूर्व पश्चात् क्रम नहीं है । (दो वि एए सासया भावा) ये दोनों ही शाश्वतभाव हैं । (अणाणुपुन्वी एसा रोहा ! हे रोहा ! लोकान्त, और सातवां अवकाशान्तर ये दोनों पहिले भी हैं और बाद में भी है । इनमें नियत आनुपूर्वी नहीं है । किन्तु ये दोनो आनुपूर्वी से रहित हैं अतः इनमें पूर्वपश्चात् रूप क्रम नहीं है । सप्तम पृथ्वी के नीचे रहा हुआ जो आकाश है उसका नाम सप्तम अवकाशा-न्तर है । (एवं लोचते य सत्तमे य तणुवाए, एवं घणवाए, घणोदही, सत्तमा पुढवी, एवं लोचंते एककेककेणं संजोएयव्वे इमेहि ठाणेहि) इसी तरहसे लोकान्त और सातवां तनुवात, तथा इसी तरहसे घनवात घनोदधि और सातवीं पृथिवी, ‘इस तरह इन “उवासवाय०” इत्यादि दो गाथाओं में कहे हुए चोईस २४ स्थानों में से प्रत्येक स्थान के लोकान्त को जोड़ना चाहिये । गाथामें कहे हुए २४ स्थान ये हैं- (उवास)

લોકાન્ત અને સાતમુ અવકાશાન્તર બન્ને છે. તેમાં પહેલું અમુક અને પછી અમુક છે એવો પૂર્વાપરનો ક્રમ હોતો નથી “દો વિ એએ સાસયે ભાવે” એ બન્ને શાશ્વત ભાવ છે “અણાણુપુન્વી એસા રોહા !” હે રોહા ! લોકાન્ત અને સાતમુ અવકાશાન્તર એ બન્ને પહેલાં પણ છે અને પછી પણ છે. તે બન્ને આનુપૂર્વાથી રહિત છે તેથી તેમાં પૂર્વાપરના ક્રમનો અભાવ છે સાતમી પૃથ્વીની નીચે રહેલા આકાશને સાતમું અવકાશાન્તર કહે છે “એવં લોચંતે ય સત્તમે ય તણુવાએ, એવં ઘણવાએ, ઘણોદહી, સત્તમા પુઢવી, એવં લોચંતે એકકેકકેણં સંજોએયવ્વે ઇમેહિ ઠાણેહિ” એજ પ્રમાણે લોકાન્ત અને સાતમુ તનુવાત, તથા એજ રીતે ઘનવાત ઘનોદધિ અને સાતમી પૃથ્વી, તથા એવી જ રીતે આ ગાથામાં કહેલાં ૨૪ સ્થાનોમાંના પ્રત્યેક સ્થાનની સાથે લોકાન્તને યોજીને આલા-પકે બનાવવા બોધ એ ગાથામાં દર્શાવેલાં ૨૪ સ્થાનો આ પ્રમાણે છે-“ઉવાસ”

પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ, ધર્માસ્તિકાયાઃ સ્વલ્પ મદન્ત । કતિવર્ણઃ કતિગંધઃ કતિરસઃ
 કતિસ્પર્શઃ ગૌતમ ! અવર્ણ અગંધ અરસ અસ્પર્શઃ અરૂપી અજીવ શાશ્વતઃ અવ-
 સ્થિતો લોકદ્રવ્યમ્ સ સમાસતઃ પંચવિધ મહત્તઃ, તથા દ્રવ્યતઃ ક્ષેપતઃ કાલતો
 માવતો ગુણતઃ, દ્રવ્યતો ધર્માસ્તિકાયાઃ એક દ્રવ્યમ્ । ક્ષેપતો લોકમમાણમાત્ર-
 કાલતો ન કદાચિન્નાસીત્ ન કદાચિન્નાસ્તિ, યાવત્ નિત્યઃ માવતોઽવર્ણઃ અગ-

કાપ) ધર્માસ્તિકાયા ૧, અધર્માસ્તિકાયા ૨, આકાશાસ્તિકાયા ૩, જીવા-
 સ્તિકાયા ૪, પુદ્ગલાસ્તિકાયા ૫ । (ધર્મસ્તિકાયા ણં મતે ! કહ્યણ્ણે, કહ્
 ગંધે, કહ્ રસે, કહ્ પાસે ?) હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયા મેં કિત્તને વર્ણ
 હેં, કિત્તને ગંધ હેં, કિત્તને રસ હેં, ઓર કિત્તને સ્પર્શ હેં ? (ગોયમા !
 અવણ્ણે, અગંધે, અરસે અપાસે) હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયા મેં વર્ણ નહીં
 હે, ગંધ નહીં હે, રસ નહીં હે ઓર સ્પર્શ નહીં હે (અરૂપી અજીવે સા-
 સણ અવઢિપ્પ લોગદ્વ્યે) યહ્ દ્રવ્ય અરૂપી હે અજીવ હે, શાશ્વત હે,
 અવસ્થિત હે લોક દ્રવ્ય હે (સે સમાસઓ પંચવિદ્ધે (તંજહા) જૈસે-
 (વસ્થઓ, સ્વેસઓ, કાલઓ માવઓ ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા ધર્મા-
 સ્તિકાયા, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયા, કાલ કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયા,
 માવ કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયા ઓર ગુણકી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયા (વ-
 વ્થઓ ણં ધર્મસ્તિકાયા ણ્ણે દ્વ્યે) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયા એક
 દ્રવ્ય હે । (સ્વેસઓ ણ લોગપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયા

(૧) અધર્માસ્તિકાયા, (૨) આકાશાસ્તિકાયા (૪) જીવાસ્તિકાયા અને (૫) પુદ્ગલા-
 સ્તિકાયા (ધર્મસ્તિકાયા ણ મતે ! કહ્યણ્ણે કહ્યણ્ણે, કહ્યણ્ણે, કહ્યણ્ણે !) હે
 હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયાના કેટલા પ્રકારના વસ્તુ હોય છે, કેટલા પ્રકારના અધ-
 હોય છે, કેટલા પ્રકારના રસ હોય છે અને કેટલાક પ્રકારના સ્પર્શ હોય છે
 (ગોયમા ! અવણ્ણે, અગંધે અરસે અપાસે) હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયાનાં વસ્તુ
 નથી, અધ નથી, રસ નથી, સ્પર્શ નથી. (અરૂપી અજીવે સાસણ અવઢિપ્પ
 લોગદ્વ્યે) તે દ્રવ્ય અરૂપી છે અજીવ છે શાશ્વત છે અવસ્થિત છે, લોક
 દ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પંચવિદ્ધે વણ્ણે) તે ધર્માસ્તિકાયાના સંક્ષિપ્તમાં પાંચ
 પ્રકાર છે (તંજહા) તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—(વસ્થઓ, સ્વેસઓ, કાલઓ માવઓ
 ગુણઓ (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયા, (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકા-
 યા, (૩) કાળની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયા, (૪) ભાવની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકા-
 યા અને (૫) શુદ્ધની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયા (વસ્થઓ ણ ધર્મસ્તિકાયા કો
 દ્વ્યે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયા એક દ્રવ્ય છે (ક્ષેત્રઓ ણ લોગપ્પમાણમેત્તે)

ગ્ધોરસોડસ્પર્શઃ ગુણતો ગમનગુણઃ, અધર્માસ્તિકાયોડપિ એવમેવ. નવર, ગુણતઃ સ્થાનગુણઃ આકાશાસ્તિકાયોડપિ એવમેવ, નવરમ્ - ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ આકાશાસ્તિકાયો લોકાલોકપ્રમાણમાત્રઃ અનન્તથૈવ યાવત્ ગુણતોડવગાહનાગુણઃ । જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલુ ભદન્ત કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ? ગૌતમ ! અવર્ણો

લોકપ્રમાણ હૈ । (કાલઓ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ નતિય, જાવ ગિચ્ચે) કાલકી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય પૂર્વકાલ મેં કિસી મી સમય મેં નહીં થા એસા મી નહીં હૈ, વર્તમાન કાલ મેં કિસી મી સમય નહીં હૈ એસા મી નહીં હૈ ઓર અવિષ્યત્ કાલ મેં કિસી મી સમય મેં નહીં હોગા, એસા મી નહીં હૈ, કયોં કિ યાવત્ વહ નિત્ય હૈ (ભાવઓ અવર્ણે અગંધે, અરસે, અફાસે) ભાવકી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયવર્ણ રહિત, ગંધરહિત, રસરહિત ઓર સ્પર્શરહિત હૈ । (ગુણઓ ગમનગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય ગમનમેં સહાયક ગુણવાલા હૈ । (અહમ્મત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) અધર્માસ્તિકાય મી એસા હી હૈ (નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે) પરન્તુ અધર્માસ્તિકાય ગુણ કી અપેક્ષા સ્થિતિ ગુણ વાલા હૈ । (આગાસત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) આકાશાસ્તિકાય મી એસા હી હૈ । (નવરં સ્વેત્તઓ ણં આગાસ=ત્થિકાએ લોયા લોયપ્પમાણમેત્તે) પરન્તુ આકાશાસ્તિકાય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોકાલોકપ્રમાણ હૈ । (અણંતે ચેવ) અનન્ત હૈ । (જાવ ગુણઓ અવગાહનાગુણે) યાવત્ આકાશાસ્તિકાય ગુણ કી અપેક્ષા અવગાહન

ગમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય લોક પ્રમાણ છે (કાલઓ ન કયાહ નતિય, જાવ ગિચ્ચે) કાળની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય ભૂતકાળમાં કોઈ પણ સમયે ન હતુ એવુ પણ નથી, વર્તમાન કાળમાં કોઈ સમયે નથી એવુ પણ શક્ય નથી, અને ભવિષ્યકાળમાં પણ કોઈ પણ સમયે તેનું અસ્તિત્વ નહીં હોય એવુ પણ નથી, કારણ કે તે નિત્ય છે, (ભાવઓ અવર્ણે અગંધે, અરસે, અફાસે) ભાવની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય વર્ણુ રહિત, ગંધરહિત, રસ રહિત અને સ્પર્શ રહિત છે (ગુણઓ ગમનગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય ગમન ગુણ વાળુ છે (અહમ્મત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) અધર્માસ્તિકાય પણ એવુ જ છે (નવર ગુણઓ ઠાણગુણે) પરન્તુ અધર્માસ્તિકાય ગુણની અપેક્ષાએ સ્થિતિ ગુણ વાળુ છે (આગાસત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) આકાશાસ્તિકાય પણ એવું જ છે (નવરં સ્વેત્તઓ ણં આગાસત્થિકાએ લોયા-લોયપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય લોકાલોકપ્રમાણ છે, (અણંતે ચેવ) અનન્ત છે, (જાવ ગુણઓ અવગાહના ગુણે) અને ગુણની અપેક્ષાએ અવગાહન ગુણવાળુ છે.

પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ, ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલ્પ મદન્ત્ય ! કતિવર્ણઃ કતિગંધઃ કતિરસઃ
 કતિમ્પર્શઃ ગૌતમ ! અર્ણવઃ ગંગા ધરસ અસ્પર્શઃ અરૂપી અજીવઃ શાશ્વતઃ અવ-
 સ્થિતો સોષદ્રવ્યમ્ સ સમાસત પચચિદ્ મદન્ત્ય, તથા દ્રવ્યત ક્ષેત્રતઃ કાલતો
 માવતો ગુણતઃ, દ્રવ્યતો ધર્માસ્તિકાય એક દ્રવ્યમ્ । ક્ષેત્રતો લોકમમાનમાત્રઃ
 કાલતો ન કદાચિન્નાસીત્ ન કદાચિન્નાસ્તિ, યાવત્ નિત્યઃ માવતોઽવર્ણઃ અગ-

કાપ) ધર્માસ્તિકાય ૧, અધર્માસ્તિકાય ૨, આકાશાસ્તિકાય ૧, બીજા-
 સ્તિકાય ૪, પુદ્ગલાસ્તિકાય ૫ । (ધર્મસ્થિકાપ ણં મતે ! કહ્યણે, કહ
 ગંધે, કહ રસે, કહ પાસે) હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય મેં કિનને વર્ણ
 હું, કિતને ગંધ હું, કિતને રસ હું, ઓર કિતને સ્પર્શ હું ? (ગોયમા !
 અવણે, અગંધે, અરસે અપાસે) હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય મેં વર્ણ નહીં
 હું, ગંધ નહીં હું, રસ નહીં હું ઓર સ્પર્શ નહીં હું (અરૂપી અજીવે સા-
 સપ અવદિપ્તિ લોગદ્વ્યે) યહ દ્રવ્ય અરૂપી હું અજીવ હું, શાશ્વત હું,
 અવસ્થિત હું લોક દ્રવ્ય હું (સ સમાસઓ પચચિદે (તંજહા) જેસે-
 (વ્યવઓ, ક્ષેત્રઓ, કાલઓ માવઓ ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા ધર્મા-
 સ્તિકાય, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય, કાલ કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય,
 માવ કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય ઓર ગુણકી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય (દ-
 વ્યઓ ણં ધર્મસ્થિકાપ ણો દ્વ્યે) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય એક
 દ્રવ્ય હું । (ક્ષેત્રઓ ણ લોગપ્પમાનમેત્તે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય

(૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલા-
 સ્તિકાય (ધર્મસ્થિકાપ ણ મતે ! કહ્યણે કહગંધે, કહરસે, કહસ્પર્શે) હે
 હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રકારના વસ્તુ હોય છે, કેટલા પ્રકારના અધ
 હોય છે, કેટલા પ્રકારના રસ હોય છે અને કેટલાક પ્રકારના સ્પર્શ હોય છે
 (ગોયમા ! અવણે, અગંધે, અરસે અસ્પર્શે) હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયમાં વર્ણ
 નથી, અધ નથી, રસ નથી, સ્પર્શ નથી (અરૂપી અજીવે સાસપ અવદિપ્તિ
 લોગદ્વ્યે) તે દ્રવ્ય અરૂપી છે અજીવ છે, શાશ્વત છે અવસ્થિત છે, એક
 દ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પચચિદે વણ્ણસે) તે ધર્માસ્તિકાયના સંક્ષિપ્તમાં પાંચ
 પ્રકાર છે. (તજહા) તે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે—(દ્રવ્યમાં, ક્ષેત્રમાં, કાલમાં માવમાં
 ગુણમાં (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય, (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિ-
 કાય, (૩) કાલની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય, (૪) માવની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિ-
 કાય અને (૫) ગુણની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય (દ્રવ્યમાં ન ધર્મસ્થિકાપ ણો
 દ્વ્યે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય એક દ્રવ્ય છે (ક્ષેત્રમાં ન લોગપ્પમાનમેત્તે)

ઘ્નોઽરસોઽસ્પર્શઃ ગુણતો ગમનગુણઃ, અધર્માસ્તિકાયોઽપિ એવમેવ. નવરં, ગુણતઃ સ્થાનગુણઃ આકાશાસ્તિકાયોઽપિ એવમેવ, નવરમ્ - ક્ષેત્રતઃ સ્વલ્લ આકાશાસ્તિકાયો લોકાલોકપ્રમાણમાત્રઃ અનન્તથૈવ યાવત્ ગુણતોઽવગાહનાગુણઃ । જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલ્લ ભદન્ત કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ? ગૌતમ ! અવર્ણો

લોકપ્રમાણ છે । (કાલઑ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ નત્થિ, જાવ ણિચ્છે) કાલકી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય પૂર્વકાલ મેં કિસી મી સમય મેં નહીં થા એસા મી નહીં છે, વર્તમાન કાલ મેં કિસી મી સમય નહીં છે એસા મી નહીં છે ઓર ભવિષ્યત્ કાલ મેં કિસી મી સમય મેં નહીં હોગા, એસા મી નહીં છે, ક્યોં કિ યાવત્ વહ નિત્ય છે (ભાવઑ અવર્ણે અગંધે, અરસે, અપાસે) ભાવકી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાયવર્ણ રહિત, ગંધરહિત, રસરહિત ઓર સ્પર્શરહિત છે । (ગુણઑ ગમનગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય ગમનમેં સહાયક ગુણવાલા છે । (અહમ્મત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) અધર્માસ્તિકાય મી એસા હી છે (નવરં ગુણઑ ઠાણગુણે) પરન્તુ અધર્માસ્તિકાય ગુણ કી અપેક્ષા સ્થિતિ ગુણ વાલા છે । (આગાસત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) આકાશાસ્તિકાય મી એસા હી છે । (નવરં ચેત્તઑ ણ આગાસ=ત્થિકાએ લોયા લોચ્છમાણમેત્તે) પરન્તુ આકાશાસ્તિકાય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોકાલોકપ્રમાણ છે । (અણંતે ચેવ) અનન્ત છે । (જાવ ગુણઑ અવગાહનાગુણે) યાવત્ આકાશાસ્તિકાય ગુણ કી અપેક્ષા અવગાહન

ગમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય લોક પ્રમાણ છે (કાલઑ ન કયાહ નત્થિ, જાવ ણિચ્છે) કાળની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય ભૂતકાળમાં કોઈ પણ સમયે ન હતું એવું પણ નથી, વર્તમાન કાળમાં કોઈ સમયે નથી એવું પણ શક્ય નથી, અને ભવિષ્યકાળમાં પણ કોઈ પણ સમયે તેનું અસ્તિત્વ નહીં હોય એવું પણ નથી, કારણ કે તે નિત્ય છે, (ભાવઑ અવર્ણે અગંધે, અરસે, અપાસે) ભાવની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય પણ રહિત, ગંધરહિત, રસ રહિત અને સ્પર્શ રહિત છે. (ગુણઑ ગમનગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય ગમન ગુણ વાળું છે (અહમ્મત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) અધર્માસ્તિકાય પણ એવું જ છે (નવરં ગુણઑ ઠાણગુણે) પરન્તુ અધર્માસ્તિકાય ગુણની અપેક્ષાએ સ્થિતિ ગુણ વાળું છે (આગાસત્થિકાએ વિ એવં ચેવ) આકાશાસ્તિકાય પણ એવું જ છે (નવરં ચેત્તઑ ણં આગાસત્થિકાએ લોયા-લોચ્છમાણમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય લોકાલોકપ્રમાણ છે, (અણંતે ચેવ) અનન્ત છે, (જાવ ગુણઑ અવગાહના ગુણે) અને ગુણની અપેક્ષાએ અણ-ગાહન ગુણવાળું છે.

યાવદ્રૂપી જીવ* સાન્વતઃ અવસ્થિતો લોકદ્રવ્યમ્ । ત સમાસત પચ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞતઃ
તદ્ યથા દ્રવ્યતો યાવત્-ગુણત , દ્રવ્યતઃ સ્વલ્લ જીવાસ્તિકાયોઽનન્તાનિ જીવ
દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો લોકપ્રમાણમાત્રઃ કાલતો ન કદાપિભાસીત્ યાવન્મિત્યઃ માવતા
પુનરર્થઃ અગ્ન્યઃ અરસઃ અસ્પર્શઃ ગુણતરૂપયોગગુણ , પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલ્લમદન્ત!

ગુણવાદ છે । (જીવસ્તિકાયા ણં મતે ! કહ્યું યણે, કહ્યું ગંધે, કહ્યું રસે,
કહ્યું પાસે ?) હે મદન્ત ! જ્યાસ્તિકાય કિતને ઘર્ણવાદ છે, કિતને ગંધ
વાદ છે, કિતને રસવાદ છે ઓર કિતને સ્પર્શ વાદ છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (અવળે જાવ અરુચી) જીવાસ્તિકાય ઘર્ણરહિત છે યાવત્
વહ અરૂપીદ્રવ્ય છે (જીવે સાસર અવદિપ્ત લોગદબ્ધે) જીવ છે સાન્વત
છે, અવસ્થિત છે, લોકદ્રવ્ય છે । (સે સમાસઓ પચ્ચવિદે પણ્ણવે) વહ
સંક્ષેપ સે પાંચ પ્રકાર કા કહ્યા ગયા છે । (તજ્ઞા) જૈસે (દ્રવ્યઓ જાવ
ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય યાવત્ ગુણ કી અપેક્ષા જીવા-
સ્તિકાય (દ્રવ્યઓ ણ જીવસ્તિકાયા અર્ણતાઈ જીવદ્રવ્યવાદ) દ્રવ્ય કી
અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય અનન્ત જીવદ્રવ્યરૂપ છે । (સ્વેસઓ લોગપ્યમાણ-
મેવે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય લોકપ્રમાણમાત્ર છે । (કાલઓ ણ
કયાઈ ન આસી, જાવ નિશ્ચે) કાલકી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય મૂતકાલ
મેં કિસી મી સમય મેં નહીં યા દેસા નહીં છે યાવત્ વહ નિત્ય છે ।
(માવઓ પુણઅવળે, અગંધે, અરસે, અપાસે) માવ કી અપેક્ષા જી-

(જીવસ્તિકાયા ણ મતે ! કહ્યું યણે, કહ્યું રસે, કહ્યું પાસે) હે મદન્ત ! જ્યા
સ્તિકાયને કેટલા વધુ, કેટલા ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલાસ્પર્શ હોય છે ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અવળે જાવ અરુચી) જીવાસ્તિકાય વધુરહિતથી
હમને અરૂપી પચન્તાના ગુણોવળ હોય છે (જીવે, સાસર, અવદિપ્ત લોગદબ્ધે)
જીવાસ્તિકાય ચેતનાવાળું, સાન્વત, અવસ્થિત, લોકદ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પચ
વિદે પણ્ણવે) તે સંક્ષિપ્તમાં પાંચ પ્રકારનું છે (તજ્ઞા) તે પ્રકારે જા પ્રમાણે
છે-“દ્રવ્યઓ જાવ ગુણઓ” દ્રવ્યની અપેક્ષાએથી હમને ગુણનીઅપેક્ષા પચ-
ન્તાના તેના પાંચ પ્રકાર છે “દ્રવ્યઓ ણ જીવસ્તિકાયા અર્ણતાઈ જીવદ્રવ્યવાદ”
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય અનન્ત જીવદ્રવ્યરૂપ છે ક્ષેત્રઓ લોગપ્યમાણ
મેવે” ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય લોક પરિમિત છે, “કાલઓ ણ કયાઈ
ન આસી, જાવ નિશ્ચે” કાળની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ મૂતકાળમાં
કાઈ વધુ સમય ન હોતું એવું જન્મું નથી, ત્યાંથી હમને તે નિશ્ચ છે તથા મુખી-
નું ક્ષયન ધર્માસ્તિકાય પ્રમાણે સમજવું “માવઓ પુણ અવળે, અગંધે, અરસે,
અપાસે” માવની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય વધુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શરહિત

કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ? ગૌતમ ! પञ्चवर्णः पञ्चरसः द्विगन्धः अष्ट
स्पर्शः रूपी अजीवः शाश्वतोऽवस्थितो लोकद्रव्यम् स समासतः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः
तद् यथा द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतो गुणतः, द्रव्यतः पुद्गलास्तिकायोऽनन्तानि
द्रव्याणि क्षेत्रतो लोकप्रमाणमात्रः कालतो न कदाचिन्नासीत् यावन्नित्य भावतो
वर्णवान् गन्धरसस्पर्शवान् गुणतोऽग्रहणगुणः ॥ सू० १ ॥

વાસ્તિકાય વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે રહિત હૈ । (ગુણઓ ઉવઓ-
ગગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાલા હૈ । (પોગ્ગ-
લ્થિકાઈ ણં મંતે ! કહવણ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે) હે મદન્ત !
પુદ્ગલાસ્તિકાય કિતને વર્ણવાલા હૈ ? કિતને ગંધવાલા હૈ ? કિતને રસ-
વાલા હૈ ? કિતને સ્પર્શવાલા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવણ્ણે
પંચરસે દુગધે અટ્ટફાસે રૂવી અજીવે, સાસણ અવદ્વિઈ લોગદવ્વે) પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય પાંચ વર્ણવાલા હૈ, પાંચ રસવાલા હૈ, દો ગંધવાલા હૈ આઠ
સ્પર્શવાલા હૈ રૂપી હૈ અજીવ હૈ શાશ્વત હૈ અવસ્થિત હૈ ઓર લોકદ્રવ્ય
હૈ । (સે સમાસઓ પંચવિહે પળ્ણત્તે) વહ પુદ્ગલાસ્તિકાય સંક્ષેપસે પાંચ
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જૈસે (દવ્વઓ, લેત્તઓ, કાલઓ,
માવઓ, ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા
પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાલ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, માવ કી અપેક્ષા પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય, ગુણ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય (દવ્વઓ ણં પોગ્ગલ્થિ-
કાઈ અણંતાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય અનંત દ્રવ્યરૂપ

છે “ ગુણઓ સ્વઓગુણે ” ગુણની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાળુ, છે.

“ પોગ્ગલ્થિકાઈ ણં મંતે ! કહ વણ્ણે, કહ ગંધે, કહ રસે કહ ફાસે ! ”
હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કેટલા વર્ણુ વાળુ છે, કેટલા ગંધવાળુ છે ? કેટલા
રસ વાળુ છે ? અને કેટલા સ્પર્શવાળુ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પંચ-
વણ્ણે, પંચ રસે, દુગધે, અટ્ટફાસે, રૂવે અજીવે સાસણ અવદ્વિઈ લોગદવ્વે) પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય પાંચ વર્ણુવાળુ પાંચ રસવાળુ, બે ગંધવાળુ, આઠ સ્પર્શવાળુ, રૂપી,
અજીવ, શાશ્વત, અવસ્થિત, અને લોકદ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પંચવિહે પળ્ણ-
ત્તે) તે પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંક્ષિપ્તમાં પાંચ પ્રકાર છે (તંજહા) તે પ્રકારો આ
પ્રમાણે છે- (દવ્વઓ લેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ, ગુણઓ) (૧) દ્રવ્યની અપે-
ક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૩) કાળની અપે-
ક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૪) કાવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને (૫) ગુણની
અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય. (દવ્વઓ ણ પોગ્ગલ્થિકાઈ અણંતાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્યની

યાવદ્વરૂપી જીવઃ શ્વાશ્વતઃ અવસ્થિતો લોકદ્રવ્યમ્ । સ સમાસતઃ પચ્ચત્રિપઃ મહાપ્તઃ
 સદ્ યથા દ્રવ્યતો યાવત્-ગુણતઃ, દ્રવ્યતઃ સ્વછ જીવાસ્તિકાયોઽનન્તાનિ જીવ
 દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો લોકપ્રમાણમાત્રઃ કાલતો ન કદાચિન્નાસીત્ યાવન્નિત્યઃ માતૃતા
 પુનરર્થઃ અગ્ન્યઃ અરસઃ અસ્પર્શઃ ગુણસઠપયોગગુણઃ, પુત્રલાસ્તિકાય સહુભદન્તા

ગુણવાલા છે । (જીવત્થિકાપ ણ મંતે ! કહ વળ્ણે, કહ ગંધે, કહ રસે,
 કહ પાસે ?) છે મદન્ત ! જવાસ્તિકાય કિતને વર્ણવાલા છે, કિતને ગધ
 શાલા છે, કિતને રસવાલા છે ઓર કિતને સ્પર્શ વાલા છે ? (ગોયમા !)
 છે ગૌતમ ! (અવળ્ણે જાવ અરુઘી) જીવાસ્તિકાય વર્ણરહિત છે યાવત્
 વહ અરૂપીદ્રવ્ય છે (જીવે સાસપ અવદ્દિપ્તિ લોગદબ્બે) જીવ છે શ્વાશ્વત
 છે, અવસ્થિત છે, લોકદ્રવ્ય છે । (સે સમાસઓ પચ્ચત્રિ પળ્ણસે) વહ
 સંક્ષેપ સે પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા છે । (તજહા) ઝેસે (દબ્બઓ જાવ
 ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય યાવત્ ગુણ કી અપેક્ષા જીવા-
 સ્તિકાય (દબ્બઓ ણ જીવત્થિકાપ અળતાઈ જીવદબ્બાઈ) દ્રવ્ય કી
 અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય અનત જીવદ્રવ્યરૂપ છે । (સેસઓ લોગવ્વમાણ-
 મેસે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય લોકપ્રમાણમાત્ર છે । (કાલઓ જ
 કયાઈ ન આસી, જાવ નિરુપે) કાલકી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય મૂતકાલ
 મેં કિસી મી સમય મેં નહીં થા એસા નહીં છે યાવત્ વહ નિત્ય છે ।
 (માતૃઓ પુણઅવળ્ણે, અગંધે, અરસે, અપાસે) માતૃ કી અપેક્ષા જી-

(જીવત્થિકાપ ણ મંતે ! કહ વળ્ણે, કહ રસે, કહ પાસે) છે મદન્ત ! જીવા-
 સ્તિકાવને કેટલા વર્ણ, કેટલા ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલાસ્પર્શ હોય છે ?
 (ગોયમા !) છે ગૌતમ ! (અવળ્ણા જાવ અરુઘી) જીવાસ્તિકાય વર્ણરહિતથી
 હઇને અરૂપી પદ્યન્તના શુદ્ધાવશુ હોય છે (જીવે, સાસપ, અવદ્દિપ્તિ લોગદબ્બે)
 જીવાસ્તિકાય ક્ષેત્રનાવાશુ, શ્વાશ્વત, અવસ્થિત, લોકદ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પચ્ચ-
 ત્રિ પળ્ણસે) તે સંક્ષિપ્તમાં પાંચ પ્રકારનું છે (તજહા) તે પ્રકારના પ્રમાણ
 છે-“દબ્બઓ જાવ ગુણઓ” દ્રવ્યની અપેક્ષાઓથી હઇને શુદ્ધની અપેક્ષા પદ્ય-
 ન્તના તેના પાંચ પ્રકાર છે “લોકઓ જ જીવત્થિકાપ વર્ણતાઈ જીવદબ્બાઈ”
 દ્રવ્યની અપેક્ષાઓ જીવાસ્તિકાય અનત જીવદ્રવ્યરૂપ છે ક્ષેત્રઓ લોગવ્વમાણ
 મેસે ” ક્ષેત્રની અપેક્ષાઓ જીવાસ્તિકાય લોક પરિમિત છે, “કાલઓ જ કયાઈ
 ન આસી, જાવ નિરુપે” કાલની અપેક્ષાઓ જીવાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ મૂતકાલમાં
 કોઈ પણ સમય ન હવું બેવું જનું નથી, ત્યાંથી હઇને તે નિર્ણ છે ત્યાં મુખી-
 તું ક્યેન ધર્માસ્તિકાય પ્રમાણે સમજવું “માતૃઓ પુણ અવળ્ણે, અગંધે, અરસે,
 અપાસે” માતૃની અપેક્ષાઓ જીવાસ્તિકાય વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શરહિત

કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ? ગૌતમ ! પશ્ચવર્ણઃ પશ્ચરસઃ દ્વિગન્ધઃ અષ્ટસ્પર્શઃ રૂપી અજીવઃ શાશ્વતોઽવસ્થિતો લોકદ્રવ્યમ્ સ સમાસતઃ પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ તદ્ યથા દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતો ભાવતો ગુણતઃ, દ્રવ્યતઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયોઽનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો લોકપ્રમાણમાત્રઃ કાલતો ન કદાચિન્નાસીત્ યાવન્નિત્ય ભાવતો વર્ણવાન્ ગન્ધરસસ્પર્શવાન્ ગુણતોગ્રહણગુણઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

વાસ્તિકાય વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે રહિત હૈ । (ગુણઓ ઉવઓ-ગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાલા હૈ । (પોગ્ગલ્થિકાણં મંતે ! કહવણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે) હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કિતને વર્ણવાલા હૈ ? કિતને ગંધવાલા હૈ ? કિતને રસવાલા હૈ ? કિતને સ્પર્શવાલા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવણે પંચરસે દુગંધે અટ્કાસે રૂવી અજીવે, સાસણ અવઢિણ લોગદવ્વે) પુદ્ગલાસ્તિકાય પાંચ વર્ણવાલા હૈ, પાંચ રસવાલા હૈ, દો ગંધવાલા હૈ આઠ સ્પર્શવાલા હૈ રૂપી હૈ અજીવ હૈ શાશ્વત હૈ અવસ્થિત હૈ ઓર લોકદ્રવ્ય હૈ । (સે સમાસઓ પંચવિહે પળ્ણત્તે) વહ પુદ્ગલાસ્તિકાય સંક્ષેપસે પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (ત જહા) જૈસે (દવ્વઓ, ચેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ, ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાલ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, માવ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, ગુણ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય (દવ્વઓ ણં પોગ્ગલ્થિકાણં અણંતાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય અનંત દ્રવ્યરૂપ

છે “ ગુણેઓ ઉવઓગુણે ” ગુણુની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણુવાળુ, છે.

“ પોગ્ગલ્થિકાણં મંતે ! કહ વણે, કહ ગંધે, કહ રસે કહ ફાસે ! ”

હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કેટલા વર્ણુ વાળું છે, કેટલા ગંધવાળું છે ? કેટલા રસ વાળું છે ? અને કેટલા સ્પર્શવાળું છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પંચવણે, પંચ રસે, દુગંધે, અટ્કાસે, રૂવે અજીવે સાસણ અવઢિણ લોગદવ્વે) પુદ્ગલાસ્તિકાય પાંચ વર્ણુવાળું પાંચ રસવાળું, બે ગંધવાળું, આઠ સ્પર્શવાળું, રૂપી, અજીવ, શાશ્વત, અવસ્થિત, અને લોકદ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પંચવિહે પળ્ણત્તે) તે પુદ્ગલાસ્તિકાયના સક્ષિપ્તમાં પાંચ પ્રકાર છે. (તંજહા) તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—(દવ્વઓ ચેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ, ગુણઓ) (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૩) કાળની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૪) ભાવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને (૫) ગુણની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય. (દવ્વઓ ણં પોગ્ગલ્થિકાણં અણંતાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્યની

ટીકા—“કહ ણ મતે અસ્તિકાયા પખ્ખા ” કતિ સ્વહ હે મદન્ત ! અસ્તિ
કાયા પ્રવ્વપ્તાઃ ? કથિતાઃ અસ્તિકાયાનાં કિં સ્વરૂપમ્ કીયતી ચ સંસ્પેતિ મમઃ
મગધાનાહ—‘ ગોયમા ’ इत्यादि । “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! ‘ પંચ અસ્તિકાયા
પખ્ખા ” ૫અ અસ્તિકાયાઃ પ્રવ્વપ્તાઃ અસ્તિકાયશ્ચન્દાસ્યાઽર્થસ્ત્વયમ્ । અસ્તિ
કાય इत्यत्र अस्तिशब्दस्य मदेशोऽर्थं कायशब्दस्य च राशिः=समुदायः तथा च
है । (खेत्तओ लोचणमाणमेसे) क्षेत्र की अपेक्षा पुद्गलास्तिकाय
लोक प्रमाण मात्र है (कालओ ण कयाह न आसी जाव णिप्पे)
काल की अपेक्षा पुद्गलास्तिकाय सूतकाल में कभी नहीं था ऐसा नहीं
है यावत् यह नित्य है । (भावओ घणमंते गघरसफासमंते) भाव
की अपेक्षा पुद्गलास्तिकाय वर्णवाला है, गंधवाला है, रसवाला है, स्पर्श
वाला है, (गुणओ गहणगुणे) गुण की अपेक्षा पुद्गलास्तिकाय ग्रहणगु
ण वाला है ॥ सू० १ ॥

ટીકાર્પ—(કહ ણ મતે ! અસ્તિકાયા પખ્ખા) હે મદન્ત ! અસ્તિ
કાય કિતને કહે ગયે હૈં ? અર્થાત્-અસ્તિકાયોં કા કયા સ્વરૂપ હે ઓર
ઠનકી સંકયા કિતની હે એસા હસ પ્રમ્મ કા ભાવ હે । મગધાન્ હસકા
ઉત્તર દેતે હુપ કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ અસ્તિકાયા પખ્ખ
સા) પાંચ અસ્તિકાય કહે ગયે હે । અસ્તિકાય શબ્દ કા અર્થ હસ પ્રકાર
સે હે—(અસ્તિકાય) મેં દો શબ્દ હૈં-૧ક (અસ્તિ) ઓર દુસરા (કાય)
અસ્તિ શબ્દકા અર્થ પ્રદેશ હે ઓર કાય શબ્દ કા અર્થ રાશિ હે, હસ

અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય અનત દ્રવ્યપ છે, (લેક્ષઓ લોચણમાણમેસ) ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય લોકપરિમિત (લોકપ્રમાણ) છે (કાલઓ ન કયાહ
આસી જાવ ણિપ્પે) કાળની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ શૂનકાળમાં ન
હતું એવું બનું નથી, ત્યાંથી લઈને તે નિત્ય છે ત્યાં સુધીનું સમસ્ત ક્ષયન
ધર્માસ્તિકાય મુચ્છ સમજવું (માવઓ ઘણમંતે ગંધરસફાસમંતે) ભાવની
અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી મુક્ત છે (ગુણઓ
ગહણગુણે) શુણની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય અહંજમુણવાળું છે ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—“ કહ ણ મતે ! અસ્તિકાયા પખ્ખા ” હે મદન્ત ! અસ્તિકા
કેટલા છે ? પ્રમ્મને ભાવાર્થ એ છે કે અસ્તિકાઓનું કેવું સ્વરૂપ ॥ અને તેમની
સંખ્યા કેટલી છે ?

ગૌતમ સ્વામીના પ્રમ્મને જવાબ આપતાં મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે “ગો-
યમા” હે ગૌતમ ! “પંચ અસ્તિકાયા પખ્ખા” અસ્તિકા પાંચ કયાં છે “અ-
સ્તિકાય ” શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-અસ્તિ x કાય = અસ્તિકાય અસ્તિ
એટલે પ્રદેશ અને કાય એટલે રાશિ. પ્રદેશોની બે રાશિ (સમુદાય) હોય

કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ? ગૌતમ ! પञ्चवर्णः पञ्चरसः द्विगन्धः अष्ट
स्पर्शः रूपी अजीवः शाश्वतोऽवस्थितो लोकद्रव्यम् स समासतः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः
तद् यथा द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतो गुणतः, द्रव्यतः पुद्गलास्तिकायोऽनन्तानि
द्रव्याणि क्षेत्रतो लोकप्रमाणमात्रः कालतो न कदाचिन्नासीत् यावन्नित्य भावतो
वर्णवान् गन्धरसस्पर्शवान् गुणतोऽग्रहणगुणः ॥ सू० १ ॥

વાસ્તિકાય વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે રહિત હૈ । (ગુણઓ ઉચ્ચઓ-
ગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાલા હૈ । (પોગ્ગ-
લ્થિકાણં ણં મંતે ! કહવણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે) હે મદન્ત !
પુદ્ગલાસ્તિકાય કિતને વર્ણવાલા હૈ ? કિતને ગંધવાલા હૈ ? કિતને રસ-
વાલા હૈ ? કિતને સ્પર્શવાલા હૈ ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! (પંચવર્ણે
પંચરસે દુગધે અટ્ટફાસે રૂચી અજીવે, સાસણ અવદ્વિણ લોગદવ્વે) પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય પાંચ વર્ણવાલા હૈ, પાંચ રસવાલા હૈ, દો ગંધવાલા હૈ આઠ
સ્પર્શવાલા હૈ રૂપી હૈ અજીવ હૈ શાશ્વત હૈ અવસ્થિત હૈ ઓર લોકદ્રવ્ય
હૈ । (સે સમાસઓ પંચવિદ્ધે પણ્ણત્તે) વહ પુદ્ગલાસ્તિકાય સંક્ષેપસે પાંચ
પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જૈસે (દવ્વઓ, ચેત્તઓ, કાલઓ,
માથઓ, ગુણઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા
પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાલ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય, માથ કી અપેક્ષા પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય, ગુણ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય (દવ્વઓ ણં પોગ્ગલ્થિ-
કાણં અણંતાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય અનંત દ્રવ્યરૂપ

છે “ ગુણેઓ સ્વઓગુણે ” ગુણની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાળું છે.

“ પોગ્ગલ્થિકાણં ણં મંતે ! કહ વણે, કહ ગંધે, કહ રસે કહ ફાસે ! ”

હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કેટલા વર્ણુ વાળું છે, કેટલા ગંધવાળું છે ? કેટલા
રસ વાળું છે ? અને કેટલા સ્પર્શવાળું છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (પંચ-
વર્ણે, પંચ રસે, દુગધે, અટ્ટફાસે, રૂચે અજીવે સાસણ અવદ્વિણ લોગદવ્વે) પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય પાંચ વર્ણુવાળું પાંચ રસવાળું, બે ગંધવાળું, આઠ સ્પર્શવાળું, રૂપી,
અજીવ, શાશ્વત, અવસ્થિત, અને લોકદ્રવ્ય છે (સે સમાસઓ પંચવિદ્ધે પણ્ણ-
ત્તે) તે પુદ્ગલાસ્તિકાયના સક્ષિપ્તમા પાંચ પ્રકાર છે (તંજહા) તે પ્રકારે આ
પ્રમાણે છે-(દવ્વઓ ચેત્તઓ, કાલઓ, માથઓ, ગુણઓ) (૧) દ્રવ્યની અપે-
ક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૩) કાળની અપે-
ક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૪) લાવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, અને (૫) ગુણની
અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય. (દવ્વઓ ણં પોગ્ગલ્થિકાણં અણંતાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્યની

જ્ઞાત-અવકાશાન્તરાણીતિ । એમગ્રેડપિ વિજ્ઞેયમ્ । અવકાશાન્તરાણિ-પૃથિવ્યા
 અપોવર્ષ્યાકાશાનિ સપ્ત ૧ । ‘વાય’ इति-વાતા-‘તનુવાતા’ સપ્ત ૨ । ‘घण’ इति
 घना-घनवाताः सप्त ૩ । ‘उदधि’ इति उदधय-घनोदधयः सप्त ૪ । અવકા
 શાન્તરાણીનાં સપ્તસુ પૃથિવીપુ પ્રત્યેકસ્મિન્નેકૈકમદ્વાવાતે સપ્ત મયન્તિ ।
 ‘पुद्गी’ इति पृथिव्याः=नारकपृथिव्य सप्त ૫ । ‘दीवा य’ इति द्वीपाश्च जम्बूद्वी
 पादयोऽसंख्येया ૬ । ‘सागरा’ इति सागराः=समुद्राः लक्षणसमुद्रादयोऽसंख्येयाः ૭ ।
 ‘वासा’ इति वर्षाणि=भरतादिक्षेत्राणि सप्त ૮ । ‘नैरय्या’ नैरयिकादयश्च
 सुविंशतिदण्डका ૯ । ‘अस्थिय’ इति अस्तिकाया-धर्मास्तिकायादिकाः पञ्च ૧૦ ।
 ‘समया’ इति समयः=कालविभागाः ૧૧ । ‘कम्मा’ इति कर्माणि ज्ञाना
 वरणीयादीन्यष्ट ૧૨ । ‘छेस्साओ’ छेद्याः कृष्णादय पद ૧૩ । शा ॥ ૧॥ ‘द्विही’
 इति दृष्टयः-मिथ्यादृष्ट्यादिकास्त्रिंशः ૧૪ । ‘दर्शन’ इति दर्शनानि चक्षुरादीनि
 चत्वारि ૧૫ । ‘जाणा’ ज्ञानानि-भतिश्रुतादीनि पञ्च ૧६ । ‘सज्जा’ इति सज्जाः=

અવકાશ પદ સે યહાં પૈકવેગ મેં પદસમુદાય કે ગ્રહણ કરને કે નિયમ
 સે અવકાશાન્તર કહના ચાહિયે । આગે મી હસી તરફ સે જાનના ચાહિયે ।
 યે અવકાશાન્તર સાતો પૃથિવિયોમિસે એકર પૃથિવીકે નીચે રહને કે કારણ
 સાત હોતે હૈં, ક્યોં કે સાતો પૃથિવિયોમિં જો પરસ્પરમેં અન્તરાલ હૈ વહી
 અવકાશાન્તર હૈ । વાત-તનુવાત ૭, ઘન-ઘનવાત ૭, ઉદધિ-ઘનોદધિ ૭,
 નારકપૃથિવીયાં ૭, જંબૂદ્વીપ આદિ અસંખ્યાનદ્વીપ, લક્ષણસમુદ્ર આદિ
 અસંખ્યાત સમુદ્ર, ભરત આદિ માત ક્ષેત્ર, નૈરયિક આદિ ચોઈસ દણ્ડક,
 ધર્મોસ્તિકાયાદિક પાંચ, અસ્તિકાય, સમય-કાલવિભાગ, જ્ઞાનાવરણીય
 આદિ આઠ કર્મ, કૃષ્ણાદિક છ છેદ્યાર્ષ, મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિક ત્રીન દૃષ્ટિયાં,
 ચક્ષુર્દર્શનાદિક ચાર દર્શન, મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ જ્ઞાન, આહારસંજ્ઞા આદિ

અવકાશ પદ દ્વારા અહીં અવકાશાન્તર સમજવું બોધ્યું છે. તે અવકાશાન્તર સાત
 છે કારણ કે સાતે પૃથ્વીમાની દરેક પૃથ્વીની નીચે અવકાશાન્તર હોય છે
 સાતે પૃથ્વીઓમાં પરસ્પરની (એકબીજાની) વચ્ચે જે અન્તરાલ છે તેને જ
 અવકાશાન્તર કહે છે. વાત-તનુવાત ૭ ઘન-ઘનવાત, ઉદધિ-ઘનોદધિ ૭
 નારક પૃથ્વીઓ ૭, જંબૂદ્વીપ વગેરે અસંખ્યાત દ્વીપ લવણ સમુદ્ર વગેરે
 અસંખ્યાત સમુદ્ર ભરત વગેરે ૭, ક્ષેત્ર નૈરયિક વગેરે ૨૪ હડક ધર્મોસ્તિ
 કાય વગેરે ૫ અસ્તિકાય સમય-કાલવિભાગ, જ્ઞાનાવરણીય વગેરે ૮ કર્મ, કૃષ્ણા
 દિક ૬ છેદ્યાઓ, મિથ્યાદૃષ્ટિ વગેરે ત્રણ દૃષ્ટિઓ ચક્ષુર્દર્શન વગેરે ૪ દર્શન,
 મતિજ્ઞાન વગેરે પાંચ જ્ઞાન, આહારમજ્જા વગેરે ૪ સજ્જાઓ બોધ્યાર્થે વગેરે

અસ્તીનામ્ પ્રદેશાનામ્ કાયાઃ રાશયઃ ઇતિ અસ્તિકાયાઃ અથવા અસ્તીતિ તિઙ્ઞન્ત પ્રતિરૂપકો નિપાતઃ ભૂતભવિષ્યવર્તમાનેતિ કાલત્રયવાચકઃ તતઃ અસ્તીતિ સન્તિ આસન્ ભવિષ્યન્તિ ચ યે કાયાઃ પ્રદેશરાશયઃ તે અસ્તિકાયાઃ । એતદ્રૂપા ઇમે અસ્તિકાયાઃ પંચ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, પચ્ચાસ્તિકાયાનેવ દર્શયતિ ‘ તં જહા ’ ઇત્યાદિ । “ તં જહા ” તદ્ યથા “ ધમ્મત્થિકાએ ” ધર્માસ્તિકાયઃ “ અધમ્મત્થિકાએ ” અધર્માસ્તિકાયઃ “ આગાસત્થિકાએ ” આકાશાસ્તિકાયઃ “ જીવત્થિકાએ ” જીવાસ્તિકાયઃ “ પોગ્ગલાત્થિકાએ ” પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ-ઇતિ, વહુષુ અસ્તિકાયેષુ પ્રથમંતઃ

તરહ સે પ્રદેશોં કી જો રાશિ-સમુદાય હૈ વહ અસ્તિકાય હૈ । અથવા-અસ્તિ યહ તિઙ્ઞન્ત પ્રતિરૂપકનિપાત અવ્યય હૈ ઓર યહ ભૂત, ભવિષ્યત્ ઓર વર્તમાન એસે તીનોં કાલોં કા વાચક હૈ । ઇસસે યહ અર્થ નિકલતા હૈ કિ જો કાય વર્તમાન કાલ મેં હૈ, ભૂતકાલ મેં થે, ઓર ભવિષ્યત્કાલ મેં ભી રહેંગે વે અસ્તિકાય હૈ । ઇસ તરહ કે અસ્તિકાય પાંચ કહે ગયે હૈ-તાત્પર્ય કહ્ને કા યહી હૈ કિ કાય-શરીર કે સમાન જો દ્રવ્ય વહુત પ્રદેશ વાલે હૈ વે અસ્તિકાય હૈ । અવિભાગી પુદ્ગલકા પરમાણુ જિતને આકાશરૂપ સ્થાન કો રોકતા હૈ ઉસકા નામ પ્રદેશ હૈ । એસે પ્રદેશ જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ ઓર આકાશ દ્રવ્ય મેં હી હોતે હૈ અતઃયે અસ્તિકાયકહે ગયે હૈ । (તંજહા) ઇસ વિષયકા સ્પષ્ટીકરણ સ્વયં ટીકાકાર આગે કર રહે હૈ-(ધમ્મત્થિકાએ, અધમ્મત્થિકાએ, આગાસત્થિકાએ, જીવત્થિકાએ, પોગ્ગલત્થિકાએ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય । ઇસ પ્રકાર ઇન પાંચ અસ્તિ

છે તેનુ નામ અસ્તિકાય છે અથવા “ અસ્તિ ” એ તિઙ્ઞન્ત પ્રતિરૂપક નિપાત અવ્યય છે અને તે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન, એ ત્રણે કાળનું વાચક છે. તેનો ભાવાર્થ એ થાય છે કે જે કાય રાશિ ભૂતકાળમાં હતાં, વર્તમાનકાળમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ હશે તેમને અસ્તિકાય કહે છે આ પ્રકારના પાંચ અસ્તિકાય કહ્યાં છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કાય-શરીરની જેમ જે દ્રવ્યો બહુ પ્રદેશોવાળા છે તેમને અસ્તિકાય કહે છે. અવિભાગી પુદ્ગલનું પરમાણુ જેટલા આકાશરૂપ સ્થાનને પ્રદેશ કહે છે એવા પ્રદેશો જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ દ્રવ્યમાં જ હોય છે, તેથી તે પાંચે ને અસ્તિકાય કહેવામાં આવે છે હવે ટીકાકાર તે અસ્તિકાયો બતાવે છે “ તંજહા ” તે પાંચ અસ્તિકાયો નીચે પ્રમાણે છે-“ ધમ્મત્થિકાએ, અધમ્મત્થિકાએ, આગાસત્થિકાએ, જીવત્થિકાએ, પોગ્ગલત્થિકાએ ” (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય

ટીકા—“કહ ણ મંતે અસ્તિકાયા પળ્ણસા ” કતિ સ્વહુ હે મદન્ત ! અસ્તિકાયાઃ પ્રપ્તાઃ ? કથિતાઃ અસ્તિકાયાનાં કિં સ્વરૂપમ્ કીયતી ચ સમ્યેતિ પ્રમા-મગધાનાહ—‘ગોયમા’ રસ્યાદિ । “ગોયમા” હે ગૌતમ । ‘પંચ અસ્તિકાયા પળ્ણસા ” પચ્ચ અસ્તિકાયાઃ પ્રપ્તાઃ અસ્તિકાયશ્ચન્દાસ્યાડર્યસ્ત્વયમ્ । અસ્તિકાયમ્ એત્યગ્ર અસ્તિશ્ચન્દસ્ય પ્રદેશોડર્યઃ કાયશ્ચન્દસ્ય ચ રાશિઃ—સમુદાયઃ તવા ચ હૈ । (લેક્ષઓ છોયપ્પમાણમેસે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય સોક પ્રમાણ માગ્ર હૈ (કાલઓ ન કયાહ ન આમી જાવ ણિચ્ચે) કાલ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય મૂતકાલ મેં કમી નહીં યા એસા નહીં હૈ યાવત્ યહ નિત્ય હૈ । (ભાવઓ વળ્ણમતે ગધરસપ્પસમતે) ભાવ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાયા વર્ણવાલા હૈ, ગધવાલા હૈ, રસવાલા હૈ, સ્પર્શવાલા હૈ, (ગુણઓ ગહણગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય વ્રહ્મણ્ણ વાલા હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—(કહ ણ મંતે ! અસ્તિકાયા પળ્ણસા) હે મદન્ત ! અસ્તિકાય કિતને કહે ગયે હૈ ? અર્થાત્—અસ્તિકાયાં કા કયા સ્વરૂપ હૈ ઓર ઓનકી સંખ્યા કિતની હૈ એસા હસ પ્રમા કા ભાવ હૈ । મગધાન્ હસકા હસર દેતે ક્રુપ કહતે હૈ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ અસ્તિકાયા પળ્ણસા) પાંચ અસ્તિકાય કહે ગયે હૈ । અસ્તિકાય શબ્દ કા અર્થ હસ પ્રકાર સે હૈ—(અસ્તિકાય) મેં દો શબ્દ હૈ—એક (અસ્તિ) ઓર દુસરા (કાય) અસ્તિ શબ્દકા અર્થ પ્રદેશ હૈ ઓર કાય શબ્દ કા અર્થ રાશિ હૈ, હસ

અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય અનંત દ્રવ્યરૂપ છે, (લેક્ષઓ છોયપ્પમાણમેસ) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય લોકપરિમિત (લોકપ્રમાણ) છે (કાલઓ ન કયાહ આસી જાવ ણિચ્ચે) કાળની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ શૂન્યકાળમાં ન હોતું હોય પણ નથી, ત્યારથી લઈને તે નિત્ય છે, ત્યાં મુખીનું અમરત ક્ષયન થઈ અસ્તિકાય મુજબ સમજાવું (ભાવઓ વળ્ણમતે ગધરસપ્પસમતે) ભાવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય વર્ણુ અથ, રસ અને સ્પર્શથી મુક્ત છે (ગુણઓ ગહણગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય બ્રહ્મણુમુલ્લાભ છે ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—“કહ ણ મંતે ! અસ્તિકાયા પળ્ણસા ” હે મદન્ત ! અસ્તિકાય કેટલા છે ? પ્રશ્નને આવાર્થ એ છે કે અસ્તિકાયાનું કેવું સ્વરૂપ છે અને તેમની સંખ્યા કેટલી છે ?

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નને જવાબ આપતાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે ‘ગો-યમા’ હે ગૌતમ । “પંચ અસ્તિકાયા પળ્ણસા” અસ્તિકાય પાંચ કલાં છે “અ-સ્તિકાય ” શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—અસ્તિ+કાય=અસ્તિકાય. અસ્તિ એટલે પ્રદેશ અને કાય એટલે રાશિ. પ્રદેશોની જે રાશિ (સમુદાય) હોય

અસ્તીનામ્ પ્રદેશાનામ્ કાયાઃ રાગયઃ ઇતિ અસ્તિકાયાઃ અથવા અસ્તીતિ તિઙ્ઠન્ત પ્રતિરૂપકો નિપાતઃ ભૂતભવિષ્યવર્તમાનેતિ કાલત્રયવાચકઃ તતઃ અસ્તીતિ સન્તિ આસન્ ભવિષ્યન્તિ ચ યે કાયાઃ પ્રદેશરાગયઃ તે અસ્તિકાયાઃ । एतद्रूपा इमे अस्तिकायाः पञ्च प्रज्ञप्ताः, यश्चास्तिकायानेव दर्शयति ' तं जहा ' इत्यादि । “ तं જહા ” તદ્ યથા “ ધમ્મત્થિકાए ” ધર્માસ્તિકાયઃ “ અધમ્મત્થિકાए ” અધર્માસ્તિકાયઃ “ આગાસત્થિકાए ” આકાશાસ્તિકાયઃ “ જીવત્થિકાए ” જીવાસ્તિકાયઃ “ પોગ્ગલત્થિકાए ” પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ-ઇતિ, વહુપુ અસ્તિકાયેપુ પ્રથમતઃ

તરહ સે પ્રદેશોં કી જો રાગિ-સમુદાય હૈ વહ અસ્તિકાય હૈ । અથવા-અસ્તિ યહ તિઙ્ઠન્ત પ્રતિરૂપકનિપાત અવ્યય હૈ ઓર યહ ભૂત, ભવિષ્યત્ ઓર વર્તમાન એસે તીનોં કાલોં કા વાચક હૈ । ઇસસે યહ અર્થ નિકલ-તા હૈ કિ જો કાય વર્તમાન કાલ મેં હૈ, ભૂતકાલ મેં થે, ઓર ભવિષ્ય-ત્કાલ મેં ભી રહેંગે વે અસ્તિકાય હૈ । ઇસ તરહ કે અસ્તિકાય પાંચ કહે ગયે હૈં-તાત્પર્ય કહ્ને કા યહી હૈ કિ કાય-શરીર કે સમાન જો દ્રવ્ય વહુત પ્રદેશ વાલે હૈં વે અસ્તિકાય હૈં । અવિભાગી પુદ્ગલકા પરમાણુ જિતને આકાશરૂપ સ્થાન કો રોકતા હૈં ઉસકા નામ પ્રદેશ હૈ । એસે પ્ર-દેશ જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ ઓર આકાશ દ્રવ્ય મેં હી હોતે હૈં અતઃવે અસ્તિકાયકહે ગયે હૈં । (તંજહા) ઇસ વિષયકા સ્પષ્ટીકરણ સ્વયં ટીકાકાર આગે કર રહે હૈં-(ધમ્મત્થિકાए, અધમ્મત્થિકાए, આગાસત્થિકાए, જીવત્થિકાए, પોગ્ગલત્થિકાए) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ-સ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય । ઇસ પ્રકાર ઇન પાંચ અસ્તિ-

છે તેનુ નામ અસ્તિકાય છે અથવા “ અસ્તિ ” એ તિઙ્ઠન્ત પ્રતિરૂપક નિપાત અવ્યય છે અને તે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન, એ ત્રણે કાળનું વાચક છે. તેનો ભાવાર્થ એ થાય છે કે જે કાય રાશિ ભૂતકાળમાં હતાં, વર્ત-વર્તમાનકાળમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ હશે તેમને અસ્તિકાય કહે છે આ પ્રકારના પાચ અસ્તિકાય દહ્યા છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે કાય-શરી-રની જેમ જે દ્રવ્યો બહુ પ્રદેશોવાળા છે તેમને અસ્તિકાય કહે છે અવિ-ભાગી પુદ્ગલનું પરમાણુ જેટલા આકાશરૂપ સ્થાનને પ્રદેશ કહે છે એવા પ્રદેશો જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ દ્રવ્યમાં જ હોય છે, તેથી તે પાચે ને અસ્તિકાય કહેવામાં આવે છે હવે ટીકાકાર તે અસ્તિકાયો બતાવે છે “ તંજહા ” તે પાચ અસ્તિકાયો નીચે પ્રમાણે છે-“ ધમ્મત્થિકાए, અધમ્મત્થિકાए, આગાસત્થિકાए, જીવત્થિકાए, પોગ્ગલત્થિકાए ” (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધ-ર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

ટીકા—“કદ્દ ણ મંતે અસ્તિકાયા પળ્લણ્ણા” કતિ સ્વલ્લ હે મદન્ત ! અસ્તિ
કાયાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? વયિતા, અસ્તિકાયાનાં કિં સ્વરૂપમ્ કીયતી ચ સસ્યેવિ મમઃ
મગનાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । “ગોયમા” હે ગૌતમ ! ‘પંચ અસ્તિકાયા
પળ્લણ્ણા” પશ્ચ અસ્તિકાયાઃ પ્રજ્ઞતાઃ અસ્તિકાયશ્ચ્ચાસ્યાર્થસ્ત્વયમ્ । અસ્તિ
કાય ઇત્યપ્ર અસ્તિશ્ચ્ચ્ચસ્ય પ્રવેશોર્થ કાયશ્ચ્ચ્ચસ્ય ચ રાશિઃ સ્તપ્રુણાયઃ તથા ચ
હે । (લેક્ષઓ લોચપ્પમાણમેષે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા પુર્રલાસ્તિકાય
લોક પ્રમાણ માત્ર હે (કાલઓ ણ કયાહ ન આસી જાવ ણિચ્ચે)
કાલ કી અપેક્ષા પુર્રલાસ્તિકાય શ્રૂતકાલ મેં કમી નહીં યા એસા નહીં
હે યાવત્ યહ નિત્ય હે । (માવઓ ઘળ્ણમંતે ગંધરસપ્પાસમંતે) માવ
કી અપેક્ષા પુર્રલાસ્તિકાય ઘર્ણવાલા હે, ગંધવાલા હે, રસવાલા હે, સ્પર્શ-
વાલા હે, (ગુણઓ ગહ્ણણુને) ગુણ કી અપેક્ષા પુર્રલાસ્તિકાય પ્રહ્ણણ-
ણ વાલા હે ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—(કદ્દ ણ મંતે ! અસ્તિકાયા પળ્લણ્ણા) હે મદન્ત ! અસ્તિ
કાય કિતને કહે ગયે હે ? અર્થાત્—અસ્તિકાયોં કા કયા સ્વરૂપ હે ઓર
ઉનકી સહયા કિતની હે એસા હસ મમ્મ કા માવ હે । મગવાન્ હસકા
ઉત્તર દેતે હુપ કહતે હે (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ અસ્તિકાયા પળ્લ
ણા) પાંચ અસ્તિકાય કહે ગયે હે । અસ્તિકાય શબ્દ કા અર્થ હસ પ્રકાર
સે હે—(અસ્તિકાય) મેં દો શ્વદ્દ હે—પ્રક (અસ્તિ) ઓર દુસરા (કાય)
અસ્તિ શબ્દકા અર્થ પ્રદેશ હે ઓર કાય શબ્દ કા અર્થ રાશિ હે, હસ

અપેક્ષાએ પુર્રલાસ્તિકાય અનંત દ્રવ્યરૂપ છે, (લેક્ષઓ લોચપ્પમાણમેષ) ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પુર્રલાસ્તિકાય લોકપરિમિત (લોકપ્રમાણ) છે (કાલઓ ણ કયાહ
આસી જાવ ણિચ્ચે) કાળની અપેક્ષાએ પુર્રલાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ શ્રૂતકાળમાં ન
હતું એવું બન્ધુ નથી, ત્યાંથી લઇને તે નિત્ય છે ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન
ધર્માસ્તિકાય મુજબ સમજવું (માવઓ ઘળ્ણમંતે ગંધરસપ્પાસમંતે) માવની
અપેક્ષાએ પુર્રલાસ્તિકાય વર્ણ અંધ, રસ અને સ્પર્શથી મુક્ત છે (ગુણઓ
ગહ્ણણુને) શુદ્ધની અપેક્ષાએ પુર્રલાસ્તિકાય પ્રહ્ણણુપુણાણુ છે ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ—“કદ્દ ણ મંતે ! અસ્તિકાયા પળ્લણ્ણા” હે મદન્ત ! અસ્તિકા
કેટલા છે ? પ્રશ્નનો આવાજ છે છે કે અસ્તિકાઓનું કેવું સ્વરૂપ છે અને તેમની
અંચા કેટલી છે ?

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે ‘ગો
યમા’ હે ગૌતમ ! “પંચ અસ્તિકાયા પળ્લણ્ણા” અસ્તિકાય પાંચ કલાં છે. “અ
સ્તિકાય” શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—અસ્તિ + કાય = અસ્તિકાય અસ્તિ
એટલે પ્રદેશ અને કાય એટલે રાશિ. પ્રદેશોની એ પાંચ (અનુદાય) કલાં

અસ્તીનામ્ પ્રદેશાનામ્ કાયા' રાશયઃ ઇતિ અસ્તિકાયાઃ અથવા અસ્તીતિ તિઙ્ઠન્ત પ્રતિરૂપકો નિપાતઃ ભૂતભવિષ્યવર્તમાનેતિ કાન્ત્રયયવાચકઃ તતઃ અસ્તીતિ સન્તિ આસન્ ભવિષ્યન્તિ ચ યે કાયા. પ્રદેશરાશયઃ તે અસ્તિકાયાઃ । એતદ્રૂપા ઇમે અસ્તિકાયાઃ પંચ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, પચ્ચાસ્તિકાયાનેવ દર્શયતિ ' તં જહા ' ઇત્યાદિ । “ તં જહા ” તદ્ યથા “ ધમ્મત્થિકાણ ” ધર્માસ્તિકાયાઃ “ અધમ્મત્થિકાણ ” અધર્માસ્તિકાયાઃ “ આગામત્થિકાણ ” આકાશાસ્તિકાયાઃ “ જીવત્થિકાણ ” જીવાસ્તિકાયાઃ “ પોગ્ગલત્થિકાણ ” પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ-ઇતિ, વહુપુ અસ્તિકાયાણુ પ્રથમતઃ

તરહ સે પ્રદેશોં કી જો રાશિ-સમુદાય હૈ વહ અસ્તિકાય હૈ । અથવા-અસ્તિ યહ તિઙ્ઠન્ત પ્રતિરૂપકનિપાત અવ્યય હૈ ઓર યહ ભૂત, ભવિષ્યત્ ઓર વર્તમાન એસે તીનોં કાલોં કા વાચક હૈ । ઇસસે યહ અર્થ નિકલતા હૈ કિ જો કાય વર્તમાન કાલ મેં હૈ, ભૂતકાલ મેં થે, ઓર ભવિષ્યત્કાલ મેં બી રહેંગે વે અસ્તિકાય હૈ । ઇસ તરહ કે અસ્તિકાય પાંચ કહે ગયે હૈ-તાત્પર્ય કહ્ને કા યહી હૈ કિ કાય-શરીર કે સમાન જો દ્રવ્ય વહુત પ્રદેશ વાલે હૈ વે અસ્તિકાય હૈ । અવિભાગી પુદ્ગલકા પરમાણુ જિતને આકાશરૂપ સ્થાન કો રોકતા હૈ ઉસકા નામ પ્રદેશ હૈ । એસે પ્રદેશ જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ ઓર આકાશ દ્રવ્ય મેં હી હોતે હૈ અતઃયે અસ્તિકાયકહે ગયે હૈ । (તંજહા) ઇસ વિષયકા સ્પષ્ટીકરણ સ્વયં ટીકાકાર આગે કર રહે હૈ-(ધમ્મત્થિકાણ, અધમ્મત્થિકાણ, આગામત્થિકાણ, જીવત્થિકાણ, પોગ્ગલત્થિકાણ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય । ઇસ પ્રકાર ઇન પાંચ અસ્તિ

છે તેનું નામ અસ્તિકાય છે. અથવા “ અસ્તિ ” એ તિઙ્ઠન્ત પ્રતિરૂપક નિપાત અવ્યય છે અને તે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન, એ ત્રણે કાળનું વાચક છે. તેનો ભાવાર્થ એ થાય છે કે જે કાય રાશિ ભૂતકાળમાં હતાં, વર્તમાનકાળમાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ હશે તેમને અસ્તિકાય કહે છે આ પ્રકારના પાંચ અસ્તિકાય દહ્યાં છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કાય-શરીરની જેમ જે દ્રવ્યો બહુ પ્રદેશોવાળા છે તેમને અસ્તિકાય કહે છે. અવિભાગી પુદ્ગલનું પરમાણુ જેટલા આકાશરૂપ સ્થાનને પ્રદેશ કહે છે એવા પ્રદેશો જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ દ્રવ્યમાં જ હોય છે, તેથી તે પાંચે ને અસ્તિકાય કહેવામાં આવે છે હવે ટીકાકાર તે અસ્તિકાયો બતાવે છે “ તંજહા ” તે પાંચ અસ્તિકાયો નીચે પ્રમાણે છે-“ ધમ્મત્થિકાણ, અધમ્મત્થિકાણ, આગામત્થિકાણ, જીવત્થિકાણ, પોગ્ગલત્થિકાણ ” (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

ધર્માસ્તિકાયસ્યેવ નિર્વચન કૃતમ્ તથાપ્ય હેતુઃ ધર્મશબ્દઃ સુખાદિમદ્ગુણસ્વાર્થ
પ્રયોજનકરત્વેન મદ્ગુણરૂપોઽસ્તઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રથમ નિર્વેણઃ તદનન્તરમ્ ધર્માસ્તિ
કાયવિરોધિત્વાત્ અધર્માસ્તિકાયસ્ય કથનં કૃતમ્ । તદનન્તરમ્ ધર્માસ્તિકાયાઽધ
ર્માસ્તિકાયયોરાપારમૃતતાત્ આકાશાસ્તિકાયસ્ય કથનં કૃતમ્ તત્તથામૂર્ધત્વાઽન
ન્તસ્વસાધર્મ્યાત્ જીવાન્તિકાયસ્ય કથનમ્ તતો જીવોપદંભકત્વાત્ પુરુષાસ્તિકા
યસ્ય કથનમિતિ “ધર્મત્યિકાણં મંતે” ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વહ મદન્તા “કતિ
વળ્ણે” કતિર્વળ્ણવાન્ ‘કતિ ગચે’ કતિ ગચવાન્ “કતિ રસે” કતિરસ

કાર્યો મેં સે સૂત્રકાર ને જો સર્વપ્રથમ ધર્માસ્તિકાય ના નિરૂપણ ક્રિયા
હૈ ઇત્થા કારણ યહ હૈ-ધર્મશબ્દ સુખાદિમદ્ગુણસ્વાર્થ કા પ્રયોજક
હોને સે મગલરૂપ માના જાતા હૈ અતઃ સૂત્રકાર ને પ્રથમ ધર્માસ્તિકાય
કા નિર્દેશ ક્રિયા હૈ । ધર્માસ્તિકાય સે વિપરીત સ્વભાવ ઘાલા હોને કે
કારણ ધર્માસ્તિકાય કે બાદ અધર્માસ્તિકામ કા પાઠ રહ્યા હૈ । ધર્મા
સ્તિકાય ઔર અધર્માસ્તિકાય કા આપાર મૂલ ક્ષેત્ર આકાશ હૈ-અતઃ
આકાશાસ્તિકાય કા કથન હન દોનોં કે બાદ ક્રિયા ગયા હૈ । અમૂર્તત્વ
ઔર અનન્તત્વ કે સાધર્મ્ય કો લેકર આકાશાસ્તિકાય કે બાદ જીવા
સ્તિકાય કા કથન ક્રિયા હૈ । જીવ કા ઉપદંભક (ઉપકારક) હોને સે
જીવાસ્તિકાય કે બાદ પુરુષાસ્તિકાય કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ । (ધર્મ
ત્યિકાણં મંતે ।) હૈ મદન્તા ! ધર્માસ્તિકાય (કહ્વળ્ણે) કિત્તને વળ્ણો ઘાલા
હૈ ? (કહ્ ગચે) કિત્તને ગચ ઘાલા હૈ ? (કહ્ રસે) કિત્તને રસોઘાલા હૈ ?
(કહ્ રસે) કિત્તને સ્પર્શો ઘાલા હૈ ? તાત્પર્ય યહ કિ હૈ મદન્તા । કહિયે

આ પાંચે અસ્તિકાયોમાંથી સૂત્રકારે ચોથી પહેલા ધર્માસ્તિકાયનું નિરૂપણ
કયું છે, તેનું કારણ એ છે કે-ધર્મ શબ્દ મુખ્યત્વે મગ્ધરૂપ અર્થને પ્રયો
જક દેવાથી મગ્ધરૂપ મનાય છે ધર્માસ્તિકાય કરતાં વિપરીત સ્વભાવવાળું
અધર્માસ્તિકાય છે તેથી ધર્માસ્તિકાયનું નિરૂપણ કયો પછી સૂત્રકારે અધર્માસ્તિ
કાયનું નિરૂપણ કયું છે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનું આપારરૂપ ક્ષેત્ર
આકાશ છે તેથી સૂત્રકારે તે બન્નેનું નિરૂપણ કયો પછી આકાશાસ્તિકાયનું
નિરૂપણ કયું છે અમૂર્તત્વના અને અનન્તત્વનાસમાન ગુણને લીધે આકા
શાસ્તિકાય પછી જીવાસ્તિકાયનું નિરૂપણકયું છે પુરુષાસ્તિકાયજીવનું ઉપકારક
દેવાથી જીવાસ્તિકાયનું નિરૂપણ કયો પછી સૂત્રકારે પુરુષાસ્તિકાયનું નિરૂપણ કયું છે
પ્રશ્ન- ધર્મત્યિકાણં મંતે । ” છે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયને “ કહ્વળ્ણે ” કેટલા
વળ્ણ દેાય છે ? ‘ કહ્ ગચે ’ કેટલી ગચ છે ? ‘ કહ્ રસે ” કેટલા રસ દેાય
છે, ‘ કહ્ સ્પર્શે ” અને કેટલા સ્પર્શ દેાય છે ?

वान् “ कतिफासे ” कतिस्पर्शवान् । हे भगवन् । धर्मास्तिकाये कति वर्णगन्ध
रसस्पर्शाः भवन्तीति कथयेति भावः । भगवानाह—‘ गोयमा ’ इत्यादि. ‘ गोयमा ’
हे गौतम ! ‘अवण्णे अगंधे अरसे अफासे अरूवी अजीवे सासए अवट्टिए लोगदव्वे’
अवर्णोऽगन्धोऽरसोऽस्पर्शः—अरूपी अजीवः शाश्वतोऽवस्थितो लोकद्रव्यम् । तत्र
अवर्णः नीलपीतादिपञ्चवर्णरहितः, तथा अगन्धः = सुरभिदुरभिगन्धरहितः,
अरसः—तिक्तादिरसरहितः, अस्पर्शः—कर्कशाद्यष्टविधस्पर्शरहितश्च धर्मास्तिकायः,
“ अरूवे ” अरूपी—आकाररहितः “ अजीवे ” अजीवः—जीवरहितः “ सासए ”
शाश्वतः—द्रव्यतो नित्यः “ अवट्टिए ” अवस्थितः प्रदेशैः “ लोगदव्वे ” लोक
द्रव्यम् । लोकस्य पञ्चास्तिकायरूपस्यांशभूतं द्रव्यमिति लोकद्रव्यम् “ से समा-
सओ पंचविहे पणत्ते ” स धर्मास्तिकायः समासतः संक्षेपतः, पञ्चविधः—पञ्चप्रका-

धर्मास्तिकाय मे कितने वर्ण, कितने गंध, कितने रस, और कितने स्पर्श
होते हैं । प्रभु ने इस पर यों कहा—(गोयमा!) हे गौतम । (अवण्णे,
अगंधे, अरसे, अफासे, अरूवी, अजीवे, सासए, अवट्टिए, लोगदव्वे)
धर्मास्तिकाय नील पीत आदि पांचों वर्णों से रहित है सुरभिदुरभिगंध
से रहित है, तिक्तादि पांच प्रकार के रसों से रहित है कर्कश आदि
आठ प्रकार के स्पर्श से रहित है । इसका कोई रूप नहीं है । यह अ-
जीव—चैतन्य गुण से रहित है । द्रव्य की अपेक्षा यह (सासए) शाश्वत
है । अर्थात् द्रव्य नित्य है । (अवट्टिए) अपने प्रदेशों से यह सदा एकसा
रहता है—अर्थात् धर्मास्तिकाय के असंख्यात प्रदेश हैं—सों ये प्रदेश
इसके कमसी बढ़ती नहीं होते हैं । (लोगदव्वे) पञ्चास्तिकायरूप लोक का
यह द्रव्य अंशभूत है इसलिये इसे लोक द्रव्य कहा गया है । (से समा-
सओ पंचविहे पणत्ते) यह धर्मास्तिकाय संक्षेपसे पांच प्रकार का कहा

उत्तर—(अवण्णे, अगंधे, अरसे, अफासे, अरूवी, अजीवे, सासए, अवट्टिए,
लोगदव्वे) हे गौतम ! धर्मास्तिकाय लाल, पीला, वादणी आदि पांच रंगों से
रहित होय छे, ते सुगंध अने दुर्गंध से रहित छे ते आठो, आठो, कडवो
आदि पांच रस से रहित छे, ते कठोर आदि आठ प्रकारना स्पर्श से रहित छे.
ते अक्षय छे, ते अक्षय (चैतन्य रहित) छे द्रव्यनी अपेक्षा अने ते शाश्वत
(नित्य) छे. (अवट्टिए) धर्मास्तिकायना अनेक प्रदेशो होय छे तेना ते प्रदे-
शोमा वधारे घटाडो थतो नथी, भाटे तेने अवस्थित कछो छे (लोगदव्वे)
पञ्चास्तिकाय रूप होअतु ते अशभूत द्रव्य छे तेथी तेने लोकद्रव्य कहेल छे.
(से समासओ पंचविहे पणत्ते) ते धर्मास्तिकायना संक्षेपमा पांच प्रकार छे.

ધર્માસ્તિકાયસ્યૈવ નિર્વચનં કૃતમ્ સપ્રાયં હેતુઃ ધર્મશબ્દઃ સુત્રાદિમદ્વલરૂપાર્થ
પ્રયોજનકરણેન મદ્વલરૂપોચ્ચઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રથમં નિર્દેશઃ સદનન્તરમ્ ધર્માસ્તિ-
કાયવિરોધિત્વાત્ અધર્માસ્તિકાયસ્ય કથનં કૃતમ્ । સદનન્તરમ્ ધર્માસ્તિકાયાઽધ-
ર્માસ્તિકાયયોરાધારભૂતતાત્ આકાશાસ્તિકાયસ્ય કથનં કૃતમ્ તત્કામૂર્ધત્વાઽન-
ન્તત્વસાધર્મ્યાત્ ઝીવાન્તિકાયસ્ય કથનમ્ સતો જીવાપદમકત્વાત્ પુદ્ગલાસ્તિકા-
યસ્ય કથનમિતિ “ધર્મત્યિકાયમં મતે” ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલુ મદન્તાં “કતિ
વર્ણે ” કતિર્વર્ણવાન્ ‘ કતિ ગંધે ” કતિ ગાંધવાન્ “ કતિ રસે ” કતિરસ-

કાર્યો મેં સે સૂત્રકાર ને જો સર્વપ્રથમ ધર્માસ્તિકાય કા નિરૂપણ ક્રિયા
હૈ હસકા કારણ યહ હૈ-ધર્મશબ્દ સુત્રાદિમદ્વલરૂપ અર્થ કા પ્રયોજક
હોને સે મગલરૂપ માના જાતા હૈ અતઃસૂત્રકાર ને પ્રથમ ધર્માસ્તિકાય
કા નિર્દેશ ક્રિયા હૈ । ધર્માસ્તિકાય સે વિપરીત સ્વભાવ ઘાલા હોને કે
કારણ ધર્માસ્તિકાય કે યાદ અધર્માસ્તિકામ કા પાઠ રહ્યા હૈ । ધર્મા
સ્તિકાય ઓર અધર્માસ્તિકાય કા આધાર ભૂત ક્ષેત્ર આકાશ હૈ-અતઃ
આકાશાસ્તિકાય કા કથન હન દોનોં કે યાદ ક્રિયા ગયા હૈ । અમૂર્તત્વ
ઓર અનન્તસ્ય કે સાધર્મ્ય કો હેકર આકાશાસ્તિકાય કે યાદ જીવા-
સ્તિકાય કા કથન ક્રિયા હૈ । જીવ કા વપદંત્રક (વપકારક) હોને સે
જીવાસ્તિકાય કે યાદ પુદ્ગલાસ્તિકાય કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ । (ધર્મ
ત્યિકાય મતે ।) હૈ મદન્તાં ! ધર્માસ્તિકાય (કહવર્ણે) કિતને વર્ણોં ઘાલા
હૈ ? (કહ ગંધે) કિતને ગંધ ઘાલા હૈ ? (કહ રસે) કિતને રસોંઘાલા હૈ ?
(કહફાસે) કિતને સ્પર્શોં ઘાલા હૈ ? તાત્પર્ય યહ કિ હૈ મદન્તાં । કહિયે

જા પાઠે અસ્તિકાઓમાંથી સૂત્રકારે ચોથી પહેલાં ધર્માસ્તિકામનું નિરૂપણ
કર્યું છે, તેનું કારણ એ છે કે-ધર્મ શબ્દ સુત્રાદિ મગધરૂપ અર્થના પ્રથમ
લઠ દેવાથી મગધરૂપ મનાય છે ધર્માસ્તિકામ કરતાં વિપરીત સ્વભાવવાળું
અધર્માસ્તિકામ છે તેથી ધર્માસ્તિકામનું નિરૂપણ કર્યા પછી સૂત્રકારે અધર્માસ્તિ-
કામનું નિરૂપણ કર્યું છે ધર્માસ્તિકામ અને અધર્માસ્તિકામનું આધારરૂપ ક્ષેત્ર
આકાશ છે તેથી સૂત્રકારે તે બન્નેનું નિરૂપણ કર્યા પછી આકાશાસ્તિકામનું
નિરૂપણ કર્યું છે અમૂર્તત્વના અને અનન્તત્વના સમાન ગુણને લીધે આકા-
શાસ્તિકામ પછી જીવાસ્તિકામનું નિરૂપણ કર્યું છે પુદ્ગલાસ્તિકામનું વપદંત્રક
દેવાથી જીવાસ્તિકામનું નિરૂપણ કર્યા પછી સૂત્રકારે પુદ્ગલાસ્તિકામનું નિરૂપણ કર્યું છે
મમ- ધર્મત્યિકાય મતે ! ” છે મદન્તાં ! ધર્માસ્તિકામને “ કહવર્ણે ” કેટલા
વર્ણ દેાય છે ? “ કહગંધે ” કેટલી ગંધ છે ? “ કહરસે ” કેટલા રસ દેાય
છે, “ કહફાસે ” અને કેટલા સ્પર્શ દેાય છે ?

વાન્ “કતિફાસે” કતિસ્પર્શવાન્ । હે ભગવન્ । ધર્માઽસ્તિકાયે કતિ વર્ણગન્ધ
રસસ્પર્શાઃ ભવન્તીતિ કથયેતિ ભાવઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ. ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! (અવળે અંગે અરસે અફાસે અરુવી અજીવે સાસણ અવટ્ટિણ લોગદન્વે)
અવળે અગ્ન્યોઽરસોઽસ્પર્શઃ—અરુપી અજીવ. શાશ્વતોઽવસ્થિતો લોકદ્રવ્યમ્ । તત્ર
અવર્ણઃ નીલપીતાદિપञ्चવર્ણરહિતઃ, તથા અગ્ન્યઃ = સુરભિદુરભિગન્ધરહિતઃ,
અરસઃ—તિક્તાદિરસરહિતઃ, અસ્પર્શઃ—કર્કશાદિપૃથિગ્સ્પર્શરહિતઃ ધર્માસ્તિકાય,
“અરુવે” અરુપી—આકારરહિતઃ “અજીવે” અજીવઃ—જીવરહિતઃ “સાસણ”
શાશ્વતઃ—દ્રવ્યતો નિત્યઃ “અવટ્ટિણ” અવસ્થિતઃ પ્રદેશઃ “લોગદન્વે” લોક
દ્રવ્યમ્ । લોકસ્ય પञ्ચાઽસ્તિકાયરૂપસ્યાંશભૂતં દ્રવ્યમિતિ લોકદ્રવ્યમ્ “સે સમા-
સઓ પંચવિદે પળ્લત્તે” સ ધર્માસ્તિકાયઃ સમાસતઃ સંક્ષેપતઃ, પञ્ચવિધઃ—પञ્ચપ્રકા-

ધર્માસ્તિકાય મે કિનને વર્ણ, કિનને ગંધ, કિતને રસ, ઔર કિતને સ્પર્શ
હોતે હૈં । પ્રશ્ન ને હસ પર ચૌં કહા—(ગોયમા ।) હે ગૌતમ । (અવળે,
અંગે, અરસે, અફાસે, અરુવી, અજીવે, સાસણ, અવટ્ટિણ, લોગદન્વે)
ધર્માસ્તિકાય નીલ પીત આદિ પાંચૌં વર્ણોં સે રહિત હૈં સુરભિદુરભિગંધ
સે રહિત હૈં, તિક્તાદિ પાંચ પ્રકાર કે રસોં સે રહિત હૈં કર્કશ આદિ
આઠ પ્રકાર કે સ્પર્શ સે રહિત હૈં । હસકા કોઈ રૂપ નહીં હૈં । યહ અ-
જીવ—ચૈતન્ય ગુણ સે રહિત હૈં । દ્રવ્ય કી અપેક્ષા યહ (સામણ) શાશ્વત
હૈં । અર્થાત્ દ્રવ્ય નિત્ય હૈં । (અવટ્ટિણ) અપને પ્રદેશોં સે યહ સદા ઇકસા
રહતા હૈં—અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય કે અસંખ્યાત પ્રદેશ હૈં—તોં યે પ્રદેશ
હસકે કમસી વઢતી નહીં હોતે હૈં । (લોગદન્વે) પંચાસ્તિકાયરૂપ લોક કા
યહ દ્રવ્ય અંશભૂત હૈં હસલિયે હસે લોક દ્રવ્ય કહા ગયા હૈં । (સે સમા-
સઓ પંચવિદે પળ્લત્તે) યહ ધર્માસ્તિકાય સંક્ષેપસે પાંચ પ્રકાર કા કહા

ઉત્તર—(અવળે, અંગે, અરસે, અફાસે, અરુવી, અજીવે, સાસણ, અવટ્ટિણ,
લોગદન્વે) હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય લાલ, પીળો, વાદળી આદિ પાંચ રંગોથી
રહિત હોય છે, તે સુગંધ અને દુર્ગંધથી રહિત છે તે ખાટો, ખારો, કડવો
આદિ પાંચ રસથી રહિત છે, તે કઠોર આદિ આઠ પ્રકારના સ્પર્શથી રહિત છે.
તે અરૂપી છે, તે અજીવ (ચૈતન્ય રહિત) છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે શાશ્વત
(નિત્ય) છે (અવટ્ટિણ) ધર્માસ્તિકાયના અનેક પ્રદેશો હોય છે તેના તે પ્રદે-
શોમા વધારે ઘટાડો થતો નથી, માટે તેને અવસ્થિત કહ્યો છે (લોગદન્વે)
પંચાસ્તિકાય રૂપ લોકનું તે અશભૂત દ્રવ્ય છે. તેથી તેને લોકદ્રવ્ય કહેલ છે.
(સે સમાસઓ પંચવિદે પળ્લત્તે) તે ધર્માસ્તિકાયના સંક્ષિપ્તમાં પાંચ પ્રકાર છે.

रक्तः प्रपुष्पः कथित "सं जहा" तत्र यथा "दृश्यो खेत्तओ कालओ माधओ गुणओ" द्रव्यतः क्षेत्रतः कालओ माधओ गुणतः "दृश्यो न धम्म तिक्काए एगे दृश्ये" द्रव्यतः खलु धर्मास्तिकाय एव द्रव्यम् । अथ धर्मास्तिकायो द्रव्यरूपेण एकद्रव्यरूपा भवति तत्त्वतः 'खेत्तओ णं लोक्कपमाणमेवे' 'क्षेत्रतः खलु लोक्कपमाणमात्रम् लोक्कपमाण माधो यस्य स तथा लोक्कपरिमितक्षेत्र विस्तृत इत्यर्थे 'कयाइ न आसी' कालतो न कदाचिदपि नासीद् "न कयाइ न ति" न कदाचिन् नास्ति, "जाव निच्छे" यावन्नित्यं, यावत्पदेन "न कयाइ न भविस्सइ भविमु भवइ भविस्सइ घुष गियए सासए अत्तए

गया है (तंजहा) वे पांच प्रकार इस के इस प्रकार से हैं—(दृश्यओ, खेत्तओ, कालओ, माधओ, गुणओ) द्रव्य से धर्मास्तिकाय १, क्षेत्र से धर्मास्तिकाय २, काल से धर्मास्तिकाय ३ माध से धर्मास्तिकाय ४ और गुण से धर्मास्तिकाय ५ (दृश्यओ णं धम्मतिक्काए एगे दृश्ये) द्रव्य की अपेक्षा से जब धर्मास्तिकाय का विचार किया जाता है—तो यह धर्मास्तिकाय एक द्रव्य रूप होता है अनेकद्रव्यरूप नहीं। (खेत्तओ णं लोक्कपमाणमेवे) क्षेत्र की अपेक्षा यह धर्मास्तिकाय लोक्कपमाणमात्र है अर्थात् जितना पड़ा लोकहै उतना ही पड़ा यह है, इसका कारण यह है कि लोकाकाश में यह सर्वत्र व्याप्त है लोकाकाश ऐसा कोई भी प्रदेश नहीं है कि जहां पर इस द्रव्य की अवस्थान (स्थिति) न हो। (कालओ न कयाइ न आसी, न कयाइ न ति, जाव निच्छे) काल की अपेक्षा ऐसा कोई भी काल नहीं है कि जिस समय यह नहीं था और न वर्तमान काल ही ऐसा है कि जिसमें यह नहीं है न भविष्यत् काल ही

(तंजहा) ते पांच भूतानि नीचे प्रमाणे छे—(दृश्यओ, खेत्तओ, कालओ माधओ, गुणओ) (१) द्रव्यकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय, (२) क्षेत्रकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय, (३) कालकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय (४) माधकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय (५) गुणकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय एगे दृश्ये) द्रव्यने अनुसंधाने से धर्मास्तिकायने विचार करवाया जावे तो ते धर्मास्तिकाय जो एक द्रव्य रूप छे अनेक द्रव्यरूप नहीं। (खेत्तओ णं लोक्कपमाणमेवे) क्षेत्रकी अपेक्षासे विचार करवाया जावे तो ते धर्मास्तिकाय जो एक प्रमाण है क्षेत्र के ते लोकना सेटहुं न भोदु छे तेनुं करवुं छे छे ते लोकनायमां सब न व्याप्त छे—लोकाकाशने के छे पव प्रवेश जेवा नहीं है व्याप्ता द्रव्यनुं अस्तित्व न होय। (कालओ न कयाइ न आसी, न कयाइ न ति, जाव निच्छे) कालकी अपेक्षासे अनुसंधान के छे पव समये ते (धर्मास्तिकाय) न दंतुं जेवुं न भवति तत्त्वतः कालमां के छे पव समये ते नहीं जेवुं न भवति अने भविष्यत्कालमां के छे पव समये तेनुं

પ્રમેયચક્રાટીકા-શા૦-૨-૭૦૬-સૂ૦-૪-લોકાલોકાદિપૂર્વપશ્ચાત્યે-રોહાનગારપ્ર-૫૭

આહારાદિકાશ્વતસ્રઃ ૧૭ । 'શરીરા ય' શરીરાણિ । સ્વ-ઔદારિકાદોનિ પશ્વ-૧૮ ।
'યોગ' ઇતિ યોગાઃ-મનોવાક્યાયરૂપાસ્રયઃ ૧૯ । 'ઉવઓમે' ઇતિ-ઉપયોગો-દ્વૈ
સાકારાનાકારરૂપી ૨૦ । 'દન્વ' ઇતિ દ્રવ્યાણિ-ધર્મસ્તિકાયાદીનિ પદ-૨૧ ।
'પણસા' પ્રદેશા અનન્તાઃ ૨૨ । 'પજ્જવ' ઇતિ પર્યવાઃ-અનન્તાઃ ૨૩ । 'અદ્દા' ઇતિ-અદ્દા-અતીતાનાગતસર્વાદ્વાબેદાદિત્રિવિધિઃ ૨૪ । પ્રતાનિ સત્ત્વિંશતિસ્થા-
નાનિ 'કિં પુવ્વિં લોચંતે' કિં પૂર્વં લોકાન્તઃ, ઇત્યેવંરૂપેણ પદેન સંયોજિતવ્યાપ્તિતિ
સૂત્રાભિલાપપ્રકારથેત્યમ-તત્ર-અવકાશાન્તરાલાપકઃ સૂત્ર એવ કથિતઃ । તનુવાતા-
લાપકો યથા-“ પુવ્વિં અંતે લોચંતે પચ્છા સત્તમે તણુવાણ પુવ્વિં સત્તમે તણુવાણ
પચ્છા લોચંતે? રોહા! લોચંતે ય તણુવાણ ય પુવ્વિં પેતે પચ્છા પેતે દુવેણ સાસયા

ચારુ સંજ્ઞાપ્, ઔદારિક આદિ પાંચ શરીર, મનોયોગ, વચ્ચનયોગ, કાયયોગ
યેત્તીત્ર યોગ, સાકાર ઉપયોગ અનાકાર-ઉપયોગયે દો ઉપયોગ ધર્મદ્રવ્ય
અધર્મદ્રવ્ય આદિક છ દ્રવ્ય, અનન્તપ્રદેશ અનંત પર્યાયે, ઔર અતીત,
અનાગત, સર્વાદ્વાકાલ । ઇન ચોઈસ સ્થાનકોકા “કિં પુવ્વિં લોચંતે” ઇસ
પદકે સાથ સંયોજિત કરનાં ચાહિયો યહાં સૂત્રાભિલાપ ઇસ પ્રકાર હોગા
ઇસમેં અવકાશાન્તરાલાપક તો સૂત્રમેં હી કહ દિયા ગયાં હૈ । તનુવાતકા
અલાપક જૈસે-“ પુવ્વિં અંતે ! લોચંતે પચ્છા સત્તમે તણુવાતે, પુવ્વિં
સત્તમે તણુવાતે પચ્છા લોચંતે? રોહા! લોચંતે ય તણુવાણ ય પુવ્વિં પેતે
પચ્છા પેતે દુવે સાસયા માવા અણાણુપુવ્વીં ઇસાં રોહા! ” હે ભદન્તે !
પહિલે લોકાન્ત હૈ ઔર બાદમે સાતવાં તનુવાતં હૈ કિં પહિલે સાતવાં તનુ-
વાત હૈ ઔર પશ્ચાન્ લોકાન્ત હૈ ! ઉત્તર-હે રોહા! દોનોં હૈ લોકાન્ત હૈ ઔર
સાતવાં તનુવાત હૈ । યે દોનોં પહલે ભી હૈ ઔર પીછે ભી હૈ, ક્યોં કિ

પાંચ શરીર, મનોયોગ, વચ્ચનયોગ, અને કાયયોગ એ ત્રણ યોગ સાકારઉપયોગ
અને અનાકાર ઉપયોગ, એ બે ઉપયોગ, ધર્મદ્રવ્ય, અધર્મદ્રવ્ય વગેરે છ દ્રવ્ય,
અનન્ત પ્રદેશ, અનન્ત પર્યાયો અને અતીત અનાગત, સર્વાદ્વાકાળ ઉપરોક્ત
૨૪ સ્થાનોતુ “કિં પુવ્વિં લોચંતે” લોકાન્તની સાથે સંયોજન કરવું બીજાં,
અહીં આ પ્રકારનો સૂત્રાભિલાપ થશે-અવકાશાન્તરનો આલાપક તો સૂત્રમા જ
કહી દીધેલ છે તનુવાતનો આલાપક આ પ્રમાણે બંધશે-“ પુવ્વિં અંતે ! લોચંતે
પચ્છા સત્તમે તણુવાણ પુવ્વિં સત્તમે તણુવાણ પચ્છા લોચંતે? ” રોહા! લોચંતે ય
તણુવાણ ય પુવ્વિં પેતે પચ્છા પેતે દુવે સાસયા માવા અણાણુપુવ્વીં ઇસાં રોહા!
હે ભગવન! પહેલા લોકાન્ત અને પછી સાતમે તનુવાત છે, કે પહેલાં સાતમે
તનુવાત અને પછી લોકાન્ત છે? ઉત્તર હે રોહા, લોકાન્ત અને સાતમે
તનુવાત બન્ને છે તે બન્ને પહેલા પછી છે અને પછી પછી છે કારણ કે તે

रकः प्रपञ्चः कथित "त जहा" तद् यथा "द्व्यओ खेचओ कालओ भावओ गुणओ" द्रव्यतः क्षेत्रतः कालओ भावतो गुणतः "द्व्यओ ण चम्म त्थिकाए एगे दब्बे" द्रव्यतः खलु धर्मास्तिकाय एक द्रव्यम् । अयञ्च धर्मास्तिकायो द्रव्यरूपेण एकद्रव्यरूपो भवति नत्वनम् "खेचओ णं लोक्कपमाणमेवे" 'क्षेत्रतः खलु लोक्कपमाणमात्रम् लोक्कप्रमाण मात्रा यस्य स तथा लोक्कपरिमितक्षेत्र विस्तृत इत्यर्थः 'कालओ न कयाइ न आसी' कालतो न कदाचिदपि नासीत् "न कयाइ नत्थि" न कदाचित् नास्ति, "जाव निच्छे" यावन्नित्य, यावत्पदेन "न कयाइ न भविस्सइ भविस्सु भवइ भविस्सइ पुव गियए सासए अन्तए

गया है (तंजहा) वे पाँच प्रकार इस के इस प्रकार से हैं—(द्व्यओ, खेचओ, कालओ, भावओ, गुणओ) द्रव्य से धर्मास्तिकाय १, क्षेत्र से धर्मास्तिकाय २, काल से धर्मास्तिकाय ३ भाव से धर्मास्तिकाय ४ और गुण से धर्मास्तिकाय ५ (द्व्यओ णं चम्मत्थिकाए एगे दब्बे) द्रव्य की अपेक्षा से जय धर्मास्तिकाय का विचार किया जाता है—तो यह धर्मास्तिकाय एक द्रव्य रूप होता है अनेकद्रव्यरूप नहीं। (खेचओ णं लोक्कपमाणमेवे) क्षेत्र की अपेक्षा यह धर्मास्तिकाय लोक्कप्रमाणमात्र है अर्थात् जितना पहा लोक है उतना ही पहा यह है, इसका कारण यह है कि लोक्ककाश में यह सर्वत्र व्याप्त है लोक्काकाश ऐसा कोई भी प्रदेश नहीं है कि जहाँ पर इस द्रव्य की अवस्थान (स्थिति) न हो। (कालओ न कयाइ न आसी, न कयाइ नत्थि, जाव निच्छे) काल की अपेक्षा ऐसा कोई भी काल नहीं है कि जिस समय यह नहीं था और न वर्तमान काल ही ऐसा है कि जिसमें यह नहीं है न भविष्यत् काल ही

(तंजहा) वे पाँच प्रकार नीचे प्रमाणों से—(द्व्यओ, खेचओ, कालओ भावओ, गुणओ) (१) द्रव्यकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय, (२) क्षेत्रकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय, (३) कालकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय (४) भावकी अपेक्षासे धर्मास्तिकाय (द्व्यओ णं चम्मत्थिकाए एगे दब्बे) द्रव्यके अनुवक्षणी के धर्मास्तिकायके विचार करवाया जावे तो ते धर्मास्तिकाय को द्रव्य रूप से अनेक द्रव्य रूप नहीं। (खेचओ णं लोक्कपमाणमेवे) क्षेत्रकी अपेक्षासे विचार करवाया जावे तो ते धर्मास्तिकाय को प्रमाण से जोटके के ते लोकना नेटहु व भोदु से तेनु करव को से के ते लोककाशमा अत्र व्याप्त है—लोककाशना को पक्ष प्रदेश कोवे नहीं के व्याप्ता द्रव्यनु अस्तित्व न होय। (कालओ न कयाइ न आसी, न कयाइ नत्थि जाव निच्छे) कालकी अपेक्षासे भूतकालमा को पक्ष समये ते (धर्मास्तिकाय) न केतु कोतु न भु नहीं, वर्तमान कालमा को पक्ष समये ते नहीं कोतु न भु नहीं अने भविष्यकालमा को पक्ष समये तेनु

અવ્વે અવઢિણે" ન કદાચિત્ત ન ભવિષ્યતિ અભવત્ ભવતિ ભવિષ્યતિ તત
 એ ધ્રુવઃ નિયતઃ શાશ્વતોઽક્ષયોઽવ્યયોઽવસ્થિતઃ इत्येषां पदानां ग्रहणं भव-
 तीति । तथा नित्योऽस्ति ततश्च कालतः धर्मास्तिकायस्त्रिकालेऽपि तिष्ठतीति
 'भावओ अवण्णे अगंधे अरसे अफासे' भावतोऽवर्णोऽगन्धोऽरसोऽस्पर्शः तत्र भावतः
 अत एव ध्रुवः नियतः शाश्वतोऽक्षयोऽव्ययव्यवस्थितः इत्येषां पदानां ग्रहणं भवतीति
 तथा नित्योऽस्ति ततश्च कालतः धर्मास्तिकायस्त्रિકालेऽपि तिष्ठतीति । 'भावओ
 अवण्णे अगंधे अरसे अफासे' भावतोऽवर्णोऽगन्धोऽरसोऽस्पर्शः तत्र भावतः
 धर्मास्तिकायः वर्णगन्धरसस्पर्शरहितो भवतीति । " गुणओ गमणगुणे " गुणतः

ऐसा होगा जिस में धर्मास्तिकाय नहीं रहेगा, तीनों कालों में इस द्रव्य
 का सद्भाव माना गया है । क्योंकि यह द्रव्य यावत् नित्य है यहां या-
 वत्पद से (न कयाइ न भविस्सइ, भविसु, भवइ, भविस्सइ, ध्रुवे णिइए
 सासए अक्खए अधुए अवडिण) इस पाठ को ग्रहण किया गया है ।
 यह ध्रुव है नियत है शाश्वत है अक्षय है अव्यय अवस्थित है । और
 नित्य है । त्रिकालवर्ती यह अस्तिकाय है । (भावओ अवण्णे, अगंधे,
 अरसे, अफासे) भाव की अपेक्षा यह धर्मास्तिकायरूप द्रव्य
 वर्ण, गंध, रस और स्पर्श से रहित है । रूपादिक गुण
 पुद्गल में ही पाये जाते हैं । पुद्गल के सिवाय अन्य द्रव्यों में नहीं ।
 अतः धर्मास्तिकाय में इन गुणों का निषेध किया गया है क्योंकि यह
 द्रव्य अरूपी माना गया है । (गुणओ गमणगुणे) गुण की अपेक्षा यह
 द्रव्य गमनगुणवाला माना गया है । जिस प्रकार जल मत्स्यादिक

અસ્તિત્વ નહીં હોય એવું બનવાનું નથી એટલે કે ત્રણે કાળમાં તેનું અસ્તિત્વ
 હોય છે જ કારણ કે તે દ્રવ્ય નિત્ય પર્યન્તના વિશેષણોવાળું છે અહીં
 (યાવત્) પદથી નીચેના સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—(ન ભવિસ્સइ, ભવિસુ,
 ભવइ, ભવિસ્સइ, ધ્રુવે ણિइए सासए, अक्खए अववए) તે ધ્રુવ છે, નિયત છે,
 શાશ્વત છે, અક્ષય છે, અવસ્થિત છે અને નિત્ય છે ધર્માસ્તિકાયનો ત્રણે કાળમાં
 સદ્ભાવ (અસ્તિત્વ) હોય છે (ભાવओ अवण्णे, अगंधे, अरसे, अफासे)
 ભાવની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયે રૂપ દ્રવ્ય વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત
 હોય છે. રૂપાદિક પુદ્ગલમાં જ જોવામાં આવે છે—પુદ્ગલ સિવાયના અન્ય દ્રવ્યમાં
 રૂપાદિક ગુણો હોતા નથી તેથી ધર્માસ્તિકાયમાં તે ગુણોનો અભાવ બતાવવામાં
 આવ્યો છે. એટલે જ ધર્માસ્તિકાયને અરૂપી માનવામાં આવ્યું છે,

(ગુણओ गमणगुणे) ગુણની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયને ગમન ગુણવાળું

रक्तः मङ्गल्य कथित "तं जहा" तद् यथा "दन्वओ खेत्तओ कालओ माधओ गुणओ" द्रव्यत क्षप्रत कालओ भावओ गुणतः "दन्वओ ण चम्म त्थिकाए एगे दब्बे" द्रव्यत खल्ल धर्मास्तिकाय एक द्रव्यम् । अयम् धर्मास्तिकायो द्रव्यरूपेण एकद्रव्यरूपो भवति नत्तनेः "खेत्तओ ण लोक्कपमाणमेत्ते" 'क्षप्रत खल्ल लोक्कपमाणमात्रम् लोक्कपमाण माभा यस्य स तथा लोक्कपरिमितक्षेत्र विस्तृत इत्यर्थः "कालओ न कयाइ न आसी" कालतो न कदाचिदपि नासीत् "न कयाइ नत्थि" न कदाचित् नास्ति, "भाव णिच्चे" यावन्नित्य, यावत्पदेन "न कयाइ न भविस्सइ भविष्णु भवइ भविस्सइ धुव णियए सासए अवत्सए

गया है (तंजहा) वे पांच प्रकार इस के इस प्रकार से है—(दन्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ, गुणओ) द्रव्य से धर्मास्तिकाय १, क्षेत्र से धर्मास्तिकाय २, काल से धर्मास्तिकाय ३ भाव से धर्मास्तिकाय ४ और गुण से धर्मास्तिकाय ५ (दन्वओ ण चम्मत्थिकाए एगे दब्बे) द्रव्य की अपेक्षा से जब धर्मास्तिकाय का विचार किया जाता है—तो यह धर्मास्तिकाय एक द्रव्य रूप होता है अनेकद्रव्यरूप नहीं। (खेत्तओ ण लोक्कपमाणमेत्ते) क्षेत्र की अपेक्षा यह धर्मास्तिकाय लोक्कपमाणमात्र है अर्थात् जितना बड़ा लोक है उतना ही बड़ा यह है, इसका कारण यह है कि लोकाकाश में यह सर्वत्र व्याप्त है लोकाकाश ऐसा कोई भी प्रदेश नहीं है कि जहाँ पर इस द्रव्य की अवस्थान (स्थिति) न हो। (कालओ न कयाइ न आसी, न कयाइ नत्थि, जाव णिच्चे) काल की अपेक्षा ऐसा कोई भी काल नहीं है कि जिस समय यह नहीं था और न वर्तमान काल ही ऐसा है कि जिसमें यह नहीं है न भविष्यत् काल ही

(तंजहा) ते पांच प्रकार नीचे प्रमाणों से—(दन्वओ, खेत्तओ, कालओ भावओ, गुणओ) (१) द्रव्य की अपेक्षा से धर्मास्तिकाय, (२) क्षेत्र की अपेक्षा से धर्मास्तिकाय, (३) काल की अपेक्षा से धर्मास्तिकाय (४) भाव की अपेक्षा से धर्मास्तिकाय (दन्वओ ण चम्मत्थिकाए एगे दब्बे) द्रव्य से अनुवक्षणी ने धर्मास्तिकाय को विचार करवाया था तो धर्मास्तिकाय को एक द्रव्य रूप से अनेक द्रव्यरूप नहीं। (खेत्तओ ण लोक्कपमाणमेत्ते) क्षेत्र की अपेक्षा से विचार करवाया था तो धर्मास्तिकाय को एक प्रमाण से जोते के ते लोकना केटुं न भिदुं ते तेनं कश्चि के के ते लोकनायमां सवत्र व्याप्त से—लोकनायमां केधं पञ्च प्रदेश केवे नथी के व्याप्त द्रव्यनु अस्तित्व न कोय। (कालओ न कयाइ न आसी, न कयाइ नत्थि जाव णिच्चे) काल की अपेक्षा से अतकालमा केधं पञ्च समये ते (धर्मास्तिकाय) न केतुं केवुं अन्तु नथी, वर्तमान कालमा केधं पञ्च समये ते नथी केतुं अनन्तु नथी अने भविष्यकालमा केधं पञ्च समये ते

અવ્વે અવટ્ટિએ ” ન કદાચિત્ ન ભવિષ્યતિ અભવત્ ભવતિ ભવિષ્યતિ તત્ત
 એવ ધ્રુવઃ નિયતઃ શાશ્વતોઽક્ષયોઽવ્યયોઽવ્યવસ્થિતઃ ઇત્યેવાં પદાનાં ગ્રહણં ભવ-
 તીતિ । તથા નિત્યોઽસ્તિ તત્તથ કાલતઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ત્રિકાલેઽપિ તિષ્ઠતીતિ
 ‘ ભાવઓ અવળ્લો અગંધે અરસે અફાસે ’ ભાવતોઽવર્ણોઽગન્ધોઽસ્પર્શઃ તત્ર ભાવતઃ
 અત્ત એવ ધ્રુવઃ નિયતઃ શાશ્વતોઽક્ષયોઽવ્યયોઽવ્યવસ્થિતઃ ઇત્યેવાં પદાનાં ગ્રહણં ભવતીતિ
 તથા નિત્યોઽસ્તિ તત્તથ કાલતઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ત્રિકાલેઽપિ તિષ્ઠતીતિ । ‘ ભાવઓ
 અવળ્લો અગંધે અરસે અફાસે ” ભાવતોઽવર્ણોઽગન્ધોઽરસોઽસ્પર્શઃ તત્ર ભાવતઃ
 ધર્માસ્તિકાયઃ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શરહિતો ભવતીતિ । “ ગુણઓ ગમણગુણે ” ગુણતઃ

એસા હોગા જિસ મેં ધર્માસ્તિકાય નહી રહેગા, તીનોં કાલોં મેં હસં દ્રવ્ય
 કા સદ્ભાવ માના ગયા હૈ । ક્યોં કિ યહ દ્રવ્ય યાવત્ નિત્ય હૈ યહાં યા-
 વત્પદ સે (ન કયાહ ન ભવિસ્સહ, ભવિંસુ, ભવહ, ભવિસ્સહ, ધ્રુવે ણિહા
 સાસા અક્ખા અધુઅ અવટ્ટિએ) હસ પાઠ કો ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ ।
 યહ ધ્રુવ હૈ નિયત હૈ શાશ્વત હૈ અક્ષય હૈ અવ્યય અવસ્થિત હૈ । ઓર
 નિત્ય હૈ । ત્રિકાલવર્તી યહ અસ્તિકાય હૈ । (ભાવઓ અવળ્લો, અગંધે,
 અરસે, અફાસે) ભાવ કી અપેક્ષા યહ ધર્માસ્તિકાયરૂપ દ્રવ્ય
 વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે રહિત હૈ । રૂપાદિક ગુણ
 પુદ્ગલ મેં હી પાચે જાતે હૈં । પુદ્ગલ કે સિવાય અન્ય દ્રવ્યોં મેં નહીં ।
 અતઃ ધર્માસ્તિકાય મેં હન ગુણોં કા નિપેધ કિયા ગયા હૈ ક્યોં કિ યહ
 દ્રવ્ય અરૂપી માના ગયા હૈ । (ગુણઓ ગમણગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા યહ
 દ્રવ્ય ગમણગુણવાલા માના ગયા હૈ । જિસ પ્રકાર જલ મત્સ્યાદિક

અસ્તિત્વ નહીં હોય એવું બનવાનું નથી એટલે કે ત્રણે કાળમાં તેનું અસ્તિત્વ
 હોય છે જ કારણ કે તે દ્રવ્ય નિત્ય પર્યન્તના વિશેષણોવાળું છે અહીં
 (યાવત્) પદ્ધતી નીચેના સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—(ન ભવિસ્સહ, ભવિંસુ,
 ભવહ, ભવિસ્સહ, ધ્રુવે ણિહા સાસા, અક્ખા અવ્વે) તે ધ્રુવ છે, નિયત છે,
 શાશ્વત છે, અક્ષય છે, અવસ્થિત છે અને નિત્ય છે ધર્માસ્તિકાયનો ત્રણે કાળમાં
 સદ્ભાવ (અસ્તિત્વ) હોય છે (ભાવઓ અવળ્લો, અગંધે, અરસે, અફાસે)
 ભાવની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય રૂપ દ્રવ્ય વર્ણ ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત
 હોય છે રૂપાદિક પુદ્ગલમાં જ ભેવામાં આવે છે—પુદ્ગલ સિવાયના અન્ય દ્રવ્યમાં
 રૂપાદિક ગુણો હોતા નથી તેથી ધર્માસ્તિકાયમાં તે ગુણોનો અભાવ બતાવવામાં
 આવ્યો છે. એટલે જ ધર્માસ્તિકાયને અરૂપી માનવામાં આવ્યું છે,
 (ગુણઓ ગમણગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાયને ગમણ ગુણવાળું

ગમનગુણો મયતિ । ગતિ પરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાના ગત્યુપદંમકત્વાત્ । મત્સ્પાદિ
જલચરજીવાનાં જલમિષ યથા બલાદિ દ્રવ્ય મત્સ્પાદીનાં ગતી ઉપકારક પ્રયો
જકતયા મયતિ સદ્ગત્ ધર્માસ્તિકાપોડપિ જીવપુદ્ગલાનાં ગતિપરિણતાનાં ગતી
ઉપદ્મકતયા સાધાર્ય સમ્પાદયન્ પ્રયોજકો મયતીતિ અતएव—અલોકે ધર્મા
સ્તિકાયાભાવાત્ અલોકે જીવાદીનાં ગમનં ન મયતિ કિન્તુ લોકાકાશપર્યન્તમેવ
एतेषાં ગતિર્મયતીતિ । “ અહમત્યિકાए વિ एयં ચેવ ” અધર્માસ્તિકાપોડપિ ए
મેવ યન રૂપેણ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દ્રવ્યક્ષેત્રાદિમદન સ્વરૂપસ્ય કથન કૃતમ્ તેનૈવ
રૂપેણ અધર્માસ્તિકાયસ્યાડપિ સર્વે જ્ઞાતવ્યમ્ તથાહિ દ્રવ્યત एદ્રવ્યમ્ ક્ષેત્રતો
લોકપ્રમાણં કાલતલ્લિકાલચર્તી, જ્ઞાતવતો નિત્યઃ પ્રાપ્તોઽવર્ણ અગ્રાઃ, અસઃ,
અસ્પર્શઃ, સત્ કિમ્ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્માસ્તિકાપો સર્વથા સમાનો, તદુ ન સમ

જલચર જીવો કો ચલને મેં ઉડાસીન કારણ હોતા હે વસી પ્રકાર
ગતિપરિણત જીવપુદ્ગલોં કો ચલને મેં યહ દ્રવ્ય સહાયક હોતા
હે । હસી કારણ અલોકાકાશ મેં જીવાદિકોં કી ગતિ નહીં હોતી હે ।
કયોં કિ યહાં પર હન દ્રવ્ય કા અમીચ હે । લોકાકાશ કે અન્તતક હી
હસ દ્રવ્ય કા સમ્પાદ હે અતઃ વહીં તફ જીવાદિક દ્રવ્યોં કા ગમન હોતા
હે । (અહમ્માત્યિકાएયિ एयં ચેવ) અધર્માસ્તિકાય ખી એસા હી હે ।
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ આદિ કે મેદ દ્વારા જિસ તરફ સે ધર્માસ્તિકાય કા
સ્વરૂપ કથન કિયા ગયા હે વસી તરફ સે અધર્માસ્તિકાય કે વિષય મેં
ખી સમસ્ત કથન જાનના ચાહિયે દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અધર્માસ્તિકાય एक
દ્રવ્ય હે, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા યહ લોક પ્રમાણ હે, કાલ કી અપેક્ષા યહ ત્રિ-
કાલચર્તી હે, જ્ઞાતવત હે, નિત્ય હે, નાચકી અપેક્ષા યહ વર્ગ, ગત, રસ,
સ્પર્શ હન ચાર ગુણોં સે રહિત હે ।

કહું છે, જેવી રીતે મત્સ્પાદિક જલચર જીવોને ચાલવામાં જળ ઉપાસીનરૂપે
કાશ્યરૂપ બને છે, જોજ પ્રમાણે ગતિપરિણત જીવાદિગીની ગતિ થતી નથી, કારણ
કે ત્યાં આ દ્રવ્ય (ધર્માસ્તિકાય) નો અભાવ છે, લોકાકાશના અન્ત સુધી જ આ
દ્રવ્યનો સદ્ભાવ (અસ્તિત્વ) છે તેથી ત્યાં સુધી જ જીવાદિક દ્રવ્યોનું ગમન
થઈ શકે છે (અહમ્માત્યિકાए વિ एयં ચેવ) અધર્માસ્તિકાય પણ જેવું જ છે,
દ્રવ્ય, કાલ, ક્ષેત્ર આદિની દૃષ્ટિએ ધર્માસ્તિકાયનું જેવું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, જેવું
જ સ્વરૂપ અધર્માસ્તિકાયનું પણ સમજવું દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અધર્માસ્તિકાય એ
દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે લોકપ્રમાણ છે, કાળની અપેક્ષાએ ત્રણ કાળમાં તેનું
સદ્ભાવ (અસ્તિત્વ) હોય છે તે જ્ઞાતવત બને નિત્ય છે બાવની અપેક્ષાએ તે
વર્ગ, ગત, રસ અને સ્પર્શથી રહિત હોય છે

વતિ વિરુદ્ધયોર્દ્વયોઃ સર્વથા સાજાત્યસ્યાઽન્યત્રાઽદૃષ્ટત્વાત્ સર્વથા સાજાત્યે દ્વયોર્વિ-
રોધ એવ કઃ સ્યાદિત્યત આહ—‘ નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે ’ ઇતિ “ નવરં ગુણઓ
ઠાણગુણે ” નવરં ગુણતઃ સ્થાનગુણઃ, અધર્માસ્તિકાયઃ સ્થિતિગુણઃ યથા ધર્માસ્તિ-
કાયો ગુણતઃ કાર્યતો ગત્યુપગ્રાહકસ્તથા અધર્માસ્તિકાયોઽપિ કાર્યતઃ સ્થિતો
પ્રયોજકઃ સ્થિતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપદંભેતુઃ મત્સ્યાદિ જીવાનાં
શુષ્કસ્થલમિવ યદ્વા શ્રાન્તપથિકાનામ્ વૃક્ષાદિચ્છાદ્યેવ, અયમેવ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્મા-
સ્તિકાયયોર્ભેદઃ યદેકઃ ગતૌ કારણમ્ પરશ્ચ સ્થિતૌ કારણમ્ । “ આગાસત્થિકાપ

શંકા—તો ફિર હસ કથન સે તો યહી બાત આઈ કિ યે
દોનો દ્રવ્ય આપસ મેં સર્વથા રૂપ સે હી સમાન હૈં પરંતુ યહ બાત
તો સંભવિત નહીં હોતી હૈ ક્યોં કિ ધર્મદ્રવ્ય સે અધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ
હૈં ઓર અધર્મદ્રવ્ય સે ધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ હૈં અતઃ જબ યે દોનોં દ્રવ્ય
આપસ મેં વિરુદ્ધ હૈં તથ હનમેં સર્વથા રૂપ સે સમાનતા કેસે
આસકતી હૈ ક્યોં કિ વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સાજાત્ય અન્યત્ર
દેખને મેં નહીં આતા હૈ । યદી સર્વથા સાજાત્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં
મેં હો તો ફિર ડનમેં વિરોધ હી ક્યોં માના જાવે ? તો એસી શંકા કો
દૂર કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે) હન
દોનોં દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સમાનતા નહીં હૈ ક્યોં કિ યહ અધર્માસ્તિકાય
સ્થાનગુણ વાલા હૈ જિસ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાય ગતિપરિણત જીવોં ઓર
પુદ્ગલોં કો ગમન મેં સહાયક હોતા હૈં ડસી પ્રકાર યહ દ્રવ્ય બી સ્થિતિ
પરિણત જીવ ઓર પુદ્ગલોં કો ઠહરને મેં પથિકોં કી છાયા કી તરહ સ-
હાયક હોતા હૈં અતઃજિસ પ્રકાર ધર્મદ્રવ્ય કા કાર્ય ચલને મેં સહાયતા

શંકા—ઉપરના કથકથી તો એવું લાગે છે કે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્મા-
સ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યો તદન સમાન છે, પરંતુ એ વાત તો સંભવિત નથી,
કારણ કે ધર્મ દ્રવ્યથી અધર્મ દ્રવ્ય વિરુદ્ધ છે અને અધર્મ દ્રવ્યથી ધર્મદ્રવ્ય
વિરુદ્ધ છે, આ રીતે બન્ને વચ્ચે અસમાનતા રહેલી હોય તો તેમની વચ્ચે
બધી રીતે સમાનતા કેવી રીતે સંભવી શકે ? કારણ કે એ વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા અન્યત્ર જોવામાં આવતી નથી, જો પરસ્પર વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા હોય તો તેમનામાં વિરોધકેવી રીતે માની શકાય ? આ
શંકાનું નિવારણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

(નવર ગુણઓ ઠાણગુણે) ધર્માસ્તિકાય ગમન શુષુવાળું છે પણ અધ-
ર્માસ્તિકાય સ્થાન શુષુવાળું છે જેવી રીતે ધર્માસ્તિકાય ગમન કરતા જીવો અને
પુદ્ગલોને ગમન કરવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય
સ્થિતિપરિણત જીવો અને પુદ્ગલોને સ્થિતિની બાબતમાં (જોભવામાં) સહા-

વતિ વિરુદ્ધયોર્દ્વયોઃ સર્વથા સાજાત્યસ્યાઽન્યત્રાઽદ્વૃત્ત્વાત્ સર્વથા સાજાત્યે દ્વયોર્વિ-
રોધ એવ કઃ સ્યાદિત્યત આહ—‘ નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે ’ ઇતિ “ નવરં ગુણઓ
ઠાણગુણે ” નવરં ગુણતઃ સ્થાનગુણઃ, અધર્માસ્તિકાયઃ સ્થિતિગુણઃ યથા ધર્માસ્તિ-
કાયો ગુણતઃ કાર્યતો ગત્યુપગ્રાહકસ્તથા અધર્માસ્તિકાયોઽપિ કાર્યતઃ સ્થિતો
પ્રયોજકઃ સ્થિતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપપદ્મહેતુઃ મત્સ્યાદિ જીવાનાં
શુષ્કસ્થલમિવ યદ્વા શ્રાન્તપથિકાનામ્ વૃક્ષાદિચ્છાએવ, અયમેવ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્મા-
સ્તિકાયયોર્મેદઃ યદેકઃ ગતૌ કારણમ્ પરશ્ચસ્થિતૌ કારણમ્ । “ આગાસત્થિકાએ

શંકા—તો ફિર ઇસ કથન સે તો ચહી ઘાત આઈ કિ યે
દોનોં દ્રવ્ય આપસ મેં સર્વથા રૂપ સે હી સમાન હૈં પરન્તુ યહ ઘાત
તો સંભવિત નહીં હોતી હૈ ક્યોં કિ ધર્મદ્રવ્ય સે અધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ
હૈં ઓર અધર્મદ્રવ્ય સે ધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ હૈં અતઃ જબ યે દોનોં દ્રવ્ય
આપસ મેં વિરુદ્ધ હૈં તથ ઇનમેં સર્વથા રૂપ સે સમાનતા કૈસે
આસકતી હૈ ક્યોં કિ વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સાજાત્ય અન્યત્ર
દેખને મેં નહીં આતા હૈં । યદી સર્વથા સાજાત્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં
મેં હો તો ફિર ઇનમેં વિરોધ હી ક્યોં માના જાવે ? તો એસી શંકા કો
દૂર કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે) ઇન
દોનોં દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સમાનતા નહીં હૈ ક્યોં કિ યહ અધર્માસ્તિકાય
સ્થાનગુણ ચાલા હૈં જિસ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાય ગતિપરિણત જીવોં ઓર
પુદ્ગલોં કો ગમન મેં સહાયક હોતા હૈં ઉસી પ્રકાર યહ દ્રવ્ય ભી સ્થિતિ
પરિણત જીવ ઓર પુદ્ગલોં કો ઠહરને મેં પથિકોં કી છાયા કી તરહ સ-
હાયક હોતા હૈં અતઃજિસ પ્રકાર ધર્મદ્રવ્ય કા કાર્ય ચલને મેં સહાયતા

શંકા—ઉપરના કથકથી તો એવું લાગે છે કે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્મા-
સ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યો તદ્દન સમાન છે, પરન્તુ એ વાત તો સંભવિત નથી,
કારણ કે ધર્મ દ્રવ્યથી અધર્મ દ્રવ્ય વિરુદ્ધ છે અને અધર્મ દ્રવ્યથી ધર્મ દ્રવ્ય
વિરુદ્ધ છે, આ રીતે બન્ને વચ્ચે અસમાનતા રહેલી હોય તો તેમની વચ્ચે
બધી રીતે સમાનતા કેવી રીતે સંભવી શકે ? કારણ કે એ વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા અન્યત્ર જોવામાં આવતી નથી, જો પરસ્પર વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા હોય તો તેમનામાં વિરોધકેવી રીતે માની શકાય ? આ
શંકાનું નિવારણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

(નવર ગુણઓ ઠાણગુણે) ધર્માસ્તિકાય ગમન શુભુવાળું છે. પણ અધ-
ર્માસ્તિકાય સ્થાન શુભુવાળું છે જેવી રીતે ધર્માસ્તિકાય ગમન કરતાં જોવા અને
પુદ્ગલોને ગમન કરવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય
સ્થિતિપરિણત જોવા અને પુદ્ગલોને સ્થિતિપરિણતમાં (જોવામાં) સહા-

ગમનગુણો મરવતિ । ગતિ પરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં ગત્યુપદમકત્વાત્ । મત્સ્પાદિ
જલચરજીવાનાં જલમિથ યથા જલાદિ દ્રવ્ય મત્સ્પાદીનાં ગતૌ ઉપકારક પ્રયો-
જકત્વયા મરવતિ સદ્ગત્ ધર્માસ્તિકાયોઽપિ જીવપુદ્ગલાનાં ગતિપરિણતાનાં ગતૌ
ઉપદંટમકત્વયા સાદાય્ય સમ્પાદયન્ પ્રયોજકો મરવતીતિ અતएष-અલોકે ધર્મા
સ્તિકાયાભાવાત્ અલોકે જીવાદીનાં ગમન ન મરવતિ કિન્તુ લોકાકાશપર્યન્તમેવ
एટેષાં ગતિર્મરવતીતિ । " અહમત્પિકાए ધિ एવં એવ " અધર્માસ્તિકાયોઽપિ एવ
મેવ એન રૂપેણ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દ્રવ્યક્ષેપ્રાદિમદન સ્વરૂપસ્ય કથન કૃતમ્ તેનૈવ
રૂપેણ અધર્માસ્તિકાયસ્યાઽપિ સર્વે જ્ઞાતવ્યમ્ તથાહિ દ્રવ્યત્વ ઇકદ્રવ્યમ્ ક્ષેપ્રતો
લોકપ્રમાણં કાલતલ્લિકાલવર્તી, શાશ્વતો નિત્યઃ ભાવસોઽવર્ણઃ અગ્ન્યઃ, અસ્તઃ,
અસ્પર્શઃ, તત્ કિમ્ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્માસ્તિકાયો સર્વથા સમાનો, તથુ ન સંમ-

જલચર જીવોં કો જલને મેં ઉડાસીન કારણ હોતા હૈ ઇસી પ્રકાર
ગતિપરિણત જીવપુદ્ગલોં કો જલને મેં યહ દ્રવ્ય સહાયક હોતા
હૈ । ઇસી કારણ અલોકાકાશ મેં જીવાદિકોં કી ગતિ નહીં હોતી હૈ ।
કયોં કિ યહાં પર ઇમ દ્રવ્ય કા અમોષ હૈ । લોકાકાશ કે અન્તતક હી
ઇસ દ્રવ્ય કા સજ્ઞાવ હૈ અતઃ ઘઠીં તક જીવાદિક દ્રવ્યોં કા ગમન હોતા
હૈ । (અહમ્માત્પિકાए ધિ एવં એવ) અધર્માસ્તિકાય મી એસા હી હૈ ।
દ્રવ્ય, ક્ષેપ્ર, કાલ આદિ કે મેદ દ્વારા ઝિસ તરહ સે ધર્માસ્તિકાય કા
સ્વરૂપ કથન કિયા ગયા હૈ ઇસી તરહ સે અધર્માસ્તિકાય કે વિષય મેં
મી સમસ્ત કથન જાનના આહિયે દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અધર્માસ્તિકાય ઇક
દ્રવ્ય હૈ, ક્ષેપ્ર કી અપેક્ષા યહ લોક પ્રમાણ હૈ, કાલ કી અપેક્ષા યહ ત્રિ-
કાલવર્તી હૈ, શાશ્વત હૈ, નિત્ય હૈ, ભાવકી અપેક્ષા યહ ઘર્ગ, ગધ, રસ,
સ્પર્શ ઇન ચાર ગુણોં સે રહિત હૈ ।

કહુ છે, જેવી રીતે મત્સ્પાદિક જલચર હોવાને શાશ્વતામાં જળ ઉડાસીનરૂપે
કારણરૂપ બને છે, એજ પ્રમાણે ગતિપરિણત હોવાદિગતી ગતિ થતી નથી, કારણ
કે ત્યાં આ દ્રવ્ય (ધર્માસ્તિકા) નો અભાવ છે, લોકાકાશના અન્ત ગુધી જ આ
દ્રવ્યનો સદ્ભાવ (અગ્નિત્વ) છે તેથી ત્યાં ગુધી જ હોવાદિક દ્રવ્યોનું ગમન
થઈ શકે છે (અહમ્માત્પિકાए ધિ एवં એવ) અધર્માસ્તિકાય પણ એવું જ છે
દ્રવ્ય, કાલ ક્ષેત્ર આદિની દૃષ્ટિએ ધર્માસ્તિકાવતુ જેવું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, એવું
જ સ્વરૂપ અધર્માસ્તિકાવતુ પણ સમજવું દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અધર્માસ્તિકાય એ
દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે લોકપ્રમાણ છે, કાળની અપેક્ષાએ ત્રણ કાળમાં તેનો
સાદાવ (અસ્તિત્વ) હોય છે તે શાશ્વત બને નિત્ય છે ભાવની અપેક્ષાએ તે
વર્ગ, ગધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત હોય છે

વતિ વિરુદ્ધયોર્દ્વયોઃ સર્વથા સાજાત્યસ્યાઽન્યત્રાઽદૃષ્ટત્વાત્ સર્વથા સાજાત્યે દ્વયોર્વિ-
રોધ એવ કઃ સ્યાદિત્યત આહ—‘ નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે ’ ઇતિ “ નવરં ગુણઓ
ઠાણગુણે ” નવરં ગુણતઃ સ્થાનગુણઃ, અધર્માસ્તિકાયઃ સ્થિતિગુણઃ યથા ધર્માસ્તિ-
કાયો ગુણતઃ કાર્યતો ગત્યુપગ્રાહકસ્તથા અધર્માસ્તિકાયોઽપિ કાર્યતઃ સ્થિતૌ
પ્રયોજકઃ સ્થિતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપદ્ધંભેતુઃ મત્સ્યાદિ જીવાનાં
શુષ્કસ્થલમિવ યદ્વા શ્રાન્તપથિકાનામ્ વૃક્ષાદિચ્છાએવ, અયમેવ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્મા-
સ્તિકાયયોર્ભેદઃ યદેકઃ ગતૌ કારણમ્ પરશ્ચ સ્થિતૌ કારણમ્ । “ આગાસત્થિકાણ

શંકા—તો ફિર હસ કથન સે તો યહી વાત આઈ કિ યે
દોનો દ્રવ્ય આપસ મેં સર્વથા રૂપ સે હી સમાન હૈં પરન્તુ યહ વાત
તો સંભવિત નહીં હોતી હૈ ક્યોં કિ ધર્મદ્રવ્ય સે અધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ
હૈં ઓર અધર્મદ્રવ્ય સે ધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ હૈં અતઃ જવ યે દોનો દ્રવ્ય
આપસ મેં વિરુદ્ધ હૈં તવ હનમેં સર્વથા રૂપ સે સમાનતા કૈસે
આસકતી હૈ ક્યોં કિ વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સાજાત્ય અન્યત્ર
દેખને મેં નહીં આતા હૈ । યદી સર્વથા સાજાત્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં
મેં હો તો ફિર હનમેં વિરોધ હી ક્યોં માના જાવે ? તો એસી શંકા કો
દૂર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે) હન
દોનો દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સમાનતા નહીં હૈ ક્યોં કિ યહ અધર્માસ્તિકાય
સ્થાનગુણ વાલા હૈ જિસ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાય ગતિપરિણત જીવોં ઓર
પુદ્ગલોં કો ગમન મેં સહાયક હોતા હૈં ઉસી પ્રકાર યહ દ્રવ્ય ભી સ્થિતિ
પરિણત જીવ ઓર પુદ્ગલોં કો ઠહરને મેં પથિકોં કી છાયા કી તરહ સ-
હાયક હોતા હૈં અતઃજિસ પ્રકાર ધર્મદ્રવ્ય કા કાર્ય ચલને મેં સહાયતા

શંકા—ઉપરના કથકથી તો એવું લાગે છે કે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્મા-
સ્તિકાય એ બંને દ્રવ્યો તદ્દન સમાન છે, પરંતુ એ વાત તો સંભવિત નથી,
કારણ કે ધર્મ દ્રવ્યથી અધર્મ દ્રવ્ય વિરુદ્ધ છે અને અધર્મ દ્રવ્યથી ધર્મ દ્રવ્ય
વિરુદ્ધ છે, આ રીતે બંને વચ્ચે અસમાનતા રહેલી હોય તો તેમની વચ્ચે
બધી રીતે સમાનતા કેવી રીતે સંભવી શકે ? કારણ કે એ વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા અન્યત્ર જોવામાં આવતી નથી, જો પરસ્પર વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા હોય તો તેમનામાં વિરોધકેવી રીતે માની શકાય ? આ
શંકાનું નિવારણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

(નવર ગુણઓ ઠાણગુણે) ધર્માસ્તિકાય ગમન શુષુવાળુ છે પણ અધ-
ર્માસ્તિકાય સ્થાન શુષુવાળું છે જેવી રીતે ધર્માસ્તિકાય ગમન કરતા જીવો અને
પુદ્ગલોને ગમન કરવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય
સ્થિતિપરિણત જીવો અને પુદ્ગલોને સ્થિતિની આબતમાં (થોભવામાં) સહા-

માયા અણાણુપુચ્છી પસા રોહા !” એવં ધનવાતમારમ્ય પર્યનપર્યન્તા એકરિન્નતિ
રાહાપકા સ્વપુદ્ધા સયોજનીયા इति । અદ્વાવિષયે તુ અતીતાનાગતાદ્વાવિષયો
દ્વારાહાપકો વિશેયો । તથાહિ-“પુચ્છિ મંતે ! લોચતે પચ્છા અતીતાદ્વા, પુચ્છિ
અતીતાદ્વા પચ્છા લોચતે?, રોહા! લોચતે ય અતીતાદ્વા ય પુચ્છિપેતે પચ્છાપેતે-દોષિ
એ સાસયા માયા અણાણુપુચ્છી પસા રોહા ! । અયાનાગતાદ્વા વિષયે પ્રાહ-“પુચ્છિ
મંતે લોચતે પચ્છા અણાગયદ્વા, પુચ્છિ અણાગયદ્વા પચ્છા લોચતે? રોહા લોચતે ય

યે દોનો દ્વાશ્વત માય હૈ । હસ છિપ હે રોહ ! હન દોનો મેં પૂર્વપચ્ચાત્
માવરૂપક્રમ નહીં ધનતા હૈ । હસી પ્રકાર સે ધનવાત સે છેકર પર્યવ
પર્યન્ત ૨? આહાપક અપનો બુદ્ધિ સે સંયોજિત કર લેના ચાહિયે ।
અદ્વાવિષય મેં અતીત અનાગત અદ્વા વિષયક દો આહાપક
જાનના ચાહિયે । યે હસ પ્રકાર સે હૈ-“પુચ્છિ મંતે ! લોચતે પચ્છા
અતીતાદ્વા, પુચ્છિ અતીતાદ્વા પચ્છા લોચતે ? રોહા ! લોચતે ય અતીતાદ્વા
ય પુચ્છિપેતે પચ્છાપેતે બુચે સાસયા માયા અણાણુપુચ્છી પસા રોહા !
હૈ મદન્ત ! પહિલે લોકાન્ત હૈ, ઓર યાદ મેં અતીતાદ્વા હૈ કિ પહિલે
અતીતાદ્વા હૈ ઓર યાદ મેં લોકાન્ત હૈ ? હૈ રોહ ! લોકાન્ત ઓર અતી
તાદ્વા યે દોનો હૈ ઓર યે દોનો પહિલે મી હૈ ઓર પચ્ચાત્ મી હૈ, ક્યોંકિ
યે દોનો દ્વાશ્વત માય હૈ । હનમેં પૂર્વ પચ્ચાત્ક્રમ નહીં હૈ । “પુચ્છિ મંતે !
લોચતે પચ્છા અણાગયદ્વા ? પુચ્છિ અણાગયદ્વા પચ્છા લોચતે ? રોહા !
લોચતે ય અણાગયદ્વા ય પુચ્છિપેતે પચ્છાપેતે બુચે સાસયા માયા,
અણાણુપુચ્છી પસા રોહા ।” હૈ મદન્ત ! પહિલે લોકાન્ત હૈ ઓર પીછે
અનાગતાદ્વા હૈ કિ પહિલે અનાગતાદ્વા હૈ ઓર પીછે લોકાન્ત હૈ ? હૈ રોહ !

બન્ને શાશ્વતભાવ છે તેથી કે રોહ ! તેમનામા પૂર્વ અને પછીના ભાવરૂપ
આનુપૂર્વીના અભાવ છે એજ પ્રમાણે ધનવાતથી લઇને પચાસ મુખીના ૨?
આહાપક બનાવી હેવા. અતીત, અનાગત અને અદ્વા વિષયક બે આહાપકો
આ પ્રમાણે બનશે. “પુચ્છિ મંતે ! લોચતે પચ્છા અતીતાદ્વા પુચ્છિ અતીતાદ્વા
પચ્છા લોચતે ? રોહા લોચતે ય અતીતાદ્વા ય પુચ્છિ પેતે પચ્છા પેતે બુચે સાસયા
માયા અણાણુપુચ્છી પસા રોહા !” કે અજવન ! પહેલા લોકાન્ત અને પછી અતી
તાદ્વા છે, કે પહેલા અતીતાદ્વા અને ત્યારબાદ લોકાન્ત છે ? કે રોહ ! લોકાન્ત અને
અતીતાદ્વા બન્ને પહેલાં પછી છે અને પછી પછી છે કારણ કે તે બન્ને શાશ્વતભાવ
છે તેથી તેમનામાં પૂર્વાપર ભાવ રૂપ (આનુપૂર્વી) ક્રમ નથી. “પુચ્છિ મંતે ! લોચતે
પચ્છા અણાગયદ્વા ? પુચ્છિ અણાગયદ્વા પચ્છા લોચતે ?” ‘રોહા ! લોચતે
અણાગયદ્વા ય પુચ્છિ પેતે પચ્છા પેતે બુચે સાસયામાયા, અણાણુપુચ્છી પસા રોહા !”
કે અજવન ! પહેલા લોકાન્ત અને પછી અનાગતાદ્વા છે, કે પહેલા અનાગતાદ્વા

વતિ વિરુદ્ધયોર્દ્વયોઃ સર્વથા સાજાત્યસ્યાઽન્યત્રાઽદ્વૈત્વાત્ સર્વથા સાજાત્યે દ્વયોર્વિ-
રોધ એવ કઃ સ્યાદિત્યત આહ—‘ નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે ’ ઇતિ “ નવરં ગુણઓ
ઠાણગુણે ” નવરં ગુણતઃ સ્થાનગુણઃ, અધર્માસ્તિકાયઃ સ્થિતિગુણઃ યથા ધર્માસ્તિ-
કાયો ગુણતઃ કાર્યતો ગત્યુપગ્રાહકસ્તથા અધર્માસ્તિકાયોઽપિ કાર્યતઃ સ્થિતૌ
પ્રયોજકઃ સ્થિતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપદંભેતુઃ મત્સ્યાદિ જીવાનાં
શુષ્કસ્થલમિવ યદ્વા શ્રાન્તપથિકાનામ્ વૃક્ષાદિચ્છાયેવ, અયમેવ ધર્માસ્તિકાયાઽધર્મા-
સ્તિકાયયોર્ભેદઃ યદેકઃ ગતૌ કારણમ્ પરશ્ચ સ્થિતૌ કારણમ્ । “ આગાસત્થિકા

શંકા—તો ફિર હસ કથન સે તો યહી બાત આઈ કિ યે
દોનોં દ્રવ્ય આપસ મેં સર્વથા રૂપ સે હી સમાન હૈં પરન્તુ યહ બાત
તો સંભવિત નહીં હોતી હૈ ક્યોં કિ ધર્મદ્રવ્ય સે અધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ
હૈં ઓર અધર્મદ્રવ્ય સે ધર્મદ્રવ્ય વિરુદ્ધ હૈં અતઃ જવ યે દોનોં દ્રવ્ય
આપસ મેં વિરુદ્ધ હૈં તવ હનમેં સર્વથા રૂપ સે સમાનતા કૈસે
આસકતી હૈ ક્યોં કિ વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સાજાત્ય અન્યત્ર
દેખને મેં નહીં આતા હૈ । યદી સર્વથા સાજાત્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ દો દ્રવ્યોં
મેં હો તો ફિર હનમેં વિરોધ હી ક્યોં માના જાવે ? તો એસી શંકા કો
દૂર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (નવરં ગુણઓ ઠાણગુણે) હન
દોનોં દ્રવ્યોં મેં સર્વથા સમાનતા નહીં હૈ ક્યોં કિ યહ અધર્માસ્તિકાય
સ્થાનગુણ વાલા હૈં જિસ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાય ગતિપરિણત જીવોં ઓર
પુદ્ગલોં કો ગમન મેં સહાયક હોતા હૈં ડસી પ્રકાર યહ દ્રવ્ય ભી સ્થિતિ
પરિણત જીવ ઓર પુદ્ગલોં કો ઠહરને મેં પથિકોં કી છાયા કી તરહ સ-
હાયક હોતા હૈં અતઃજિસ પ્રકાર ધર્મદ્રવ્ય કા કાર્ય ચલને મેં સહાયતા

શંકા—ઉપરના કથકથી તો એવું લાગે છે કે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્મા-
સ્તિકાય એ બન્ને દ્રવ્યો તદ્દન સમાન છે, પરંતુ એ વાત તો સંભવિત નથી,
કારણ કે ધર્મ દ્રવ્યથી અધર્મ દ્રવ્ય વિરુદ્ધ છે અને અધર્મ દ્રવ્યથી ધર્મદ્રવ્ય
વિરુદ્ધ છે, આ રીતે બન્ને વચ્ચે અસમાનતા રહેલી હોય તો તેમની વચ્ચે
બધી રીતે સમાનતા કેવી રીતે સંભવી શકે ? કારણ કે બે વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા અન્યત્ર જોવામાં આવતી નથી, જો પરસ્પર વિરુદ્ધ દ્રવ્યોમાં
સંપૂર્ણ સમાનતા હોય તો તેમનામાં વિરોધકેવી રીતે માની શકાય ? આ
શંકાનું નિવારણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

(નવર ગુણઓ ઠાણગુણે) ધર્માસ્તિકાય ગમન શુણવાળું છે. પણ અધ-
ર્માસ્તિકાય સ્થાન શુણવાળું છે જેવી રીતે ધર્માસ્તિકાય ગમન કરતાં જોવા અને
પુદ્ગલોને ગમન કરવામાં સહાયક બને છે, એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય
સ્થિતિપરિણત જોવા અને પુદ્ગલોને સ્થિતિ બાળતમાં (જોવામાં) સહા-

‘‘વિર્ણ ચેવ’’ આકાશસ્તિકાયોઽપિ એવમેવ । યથેવ ધર્માસ્તિકાયાઽ-ધર્મા
સ્તિકાયયોઃ સ્વરૂપ તથા આકાશસ્તિકાયોઽપિ જ્ઞાતવ્યઃ પૂર્વાપેક્ષયાઽઽકાશસ્તિ
કાયસ્ય વૈનત્તવ્યં ઘોતયિતુમાદ-‘નર સેત્તઓળ’ ઇત્યાદિ ‘‘નર સેત્તઓળ
આગાસત્થિકાણ સોયાલોયપ્પમાગમેત્તે’’ નર સેત્ત સ્વલ્લ આકાશસ્તિકાય
લોકાલોકપ્રમાણમાત્ર, પૂર્વાપેક્ષયા આકાશસ્તિકાયસ્વાઽર્થ મેદઃ યત્ ધર્મા
સ્તિકાયઽપમાસ્તિકાયો લોકપ્રમાણી એવ મવત્ત સેત્ત, આકાશસ્તિકાયસુ
સેત્તતો લોકાલોકપ્રમાણઃ લોકમલોકમુમયમપિ વ્યાપ્નોતિ આકાશસ્તિકાય
ઈતિ । ‘અણતે ચેવ જાવ’ અનન્તમેવ યાવત્ । અથ યાવત્પદેન જ્ઞાતવ્યોઽસ્થિત

પરંતુઆના હૈ ઇતી પ્રકાર હસકા ખી કાર્ય ઠહરને મેં સહાયતા પ્રદાન કર
ના હૈ । યહી ધર્માસ્તિકાય ઔર અધર્માસ્તિકાયમેં મેદ હૈ । એક ગતિમેં કારણ
હોતા હૈ ઔર દસરા સ્થિતિમેં કારણ હોતા હૈ । (આગાસત્થિકાણ વિર્ણ ચેવ)
આકાશસ્તિકાય ખી એસા હી હૈ-અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય ઔર અધર્મા
સ્તિકાયકા જેસાં સ્વરૂપ હૈ, ઇતી પ્રકારસે આકાશસ્તિકાયકા ખી જાનનાં
ચાહિયે । પરંતુ હસમેં જો વિશેષતા હૈ-ચહ હસ પ્રકારસે હૈ-(નર સેત્તઓળ
આગાસત્થિકાણ સોયાલોયપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્રકી અપેક્ષા આકાશસ્તિકાય
લોક ઔર અલોકપ્રમાગ હૈ । ધર્માસ્તિકાય ઔર અધર્માસ્તિકાય યે દોનોં
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોકપ્રમાણ હી કહે ગયે હૈ તથા કિ આકાશસ્તિ
કાય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોકાલોકપ્રમાણ હોતા હૈ એમા કહા ગયા હૈ ।
ચહ આકાશસ્તિકાય લોક ઔર અલોક દોનોં મેં વ્યાપ્ત હૈ । ધર્માસ્તિ-

ચક બને છે પથિકોને જેમ છામટા ચોલવામા સહાયન થાય છે તેમ આ દ્રવ્ય
પણુ છવા બને પુદ્ગલોને ચોલવામા સહાયરૂપ થાય છે જેવી રીતે ધર્મદ્રવ્ય
આલવામાં સહાયક બને છે જોગ રીતે અધર્મ દ્રવ્ય ચોલવામા સહાયક બને છે
જોગ ગતિમા સહાયક બને છે બીજી સ્થિતિમાં સહાયક બને છે ધર્માસ્તિકાય
બને અધર્માસ્તિકાય વચ્ચે કોપરોહા લોક કોષ છે

(આગાસત્થિકાણ વિર્ણ ચેવ) આકાશસ્તિકાયનુ સ્વરૂપ પણ ધર્માસ્તિ
કાય બને અધર્માસ્તિકાય જેવુ જ છે (નર સેત્તઓળ આગાસત્થિકાણ
સોયાલોયપ્પમાણમેત્તે) ધર્માસ્તિકાય બને અધર્માસ્તિકાય કરતાં આકાશસ્તિકાયમાં
શી વિશેષતા છે તે આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે પ્રગટ કરી છે

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આકાશસ્તિકાય લોક બને અલોક પ્રમાણુ છે પરંતુ ધર્મા
સ્તિકાય બને અધર્માસ્તિકાય ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક પ્રમાણુ છે એટલે કે

ત્રિકાલવર્તી નિત્ય ઇત્યાદીનાં ગ્રહણં ભવતીતિ । ‘ગુણો અવગાહનગુણે’ ગુણ-
તોઽવગાહનગુણ આકાશાસ્તિકાયઃ જીવપુદ્ગલાદીનામવકાશદાને કારણમ્ । આકા-
શાસ્તિકાયઃ વદરાદીનાં વંશપાત્રવત્ યથા-ધર્માસ્તિકાયસ્ય કાર્યં ગતિઃ અધર્મા-
સ્તિકાયસ્ય કાર્યં સ્થિતિસ્તથા આકાશાસ્તિકાયસ્ય કાર્યમ્ અવકાશદાયકત્વમેવેતિ
ભાવઃ । “જીવત્થિકાણં મંતે” જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલુ મદન્ત ! “કતિ વ્ણો
કતિ ગંધે કતિ રસે કતિ ફાસે” કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ હે
મગવન્ ! જીવાસ્તિકાયે કતિ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શાઃ સન્તીતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ

કાય ઔર અધર્માસ્તિકાય ऐसे नहीं हैं । वे तो सिर्फ लोक को ही व्याप्त
किये हुए हैं । (अणंते चेव जाव) यह आकाशास्तिकाय यावत् अनन्त
है यहां यावत् शब्द से (शाश्वत, अवस्थित, त्रिकालवर्ती नित्य) इत्यादि
पदों को ग्रहण किया गया है । (गुणो अवगाहणागुणे) गुण की अपेक्षा
आकाशास्तिकाय अवगाहणागुणवाला है जैसे टोकरी बदर आदि फलों
को अपने में स्थान देती है उसी प्रकार से आकाश, जीव और पुद्गल
आदि द्रव्यों को अपने में ठहरने में मदद होता है । जिस प्रकार धर्मा-
स्तिकाय का कार्य गति में मदद करना है और अधर्मास्तिकाय का कार्य
स्थिति में मदद करना है उसी प्रकार से आकाशास्तिकाय का कार्य
अवकाशदान देना है । अथ जीव का स्वरूप कहते हैं—(जीवत्थिकाए णं
मंते ! कइवण्णे, कइगंधे, कइरसे, कइफासे) गौतम प्रभु से पूछ रहे हैं
कि हे भदन्त ! जीवास्तिकाय में कितने वर्ण हैं, कितने गंध हैं, कितने

આકાશાસ્તિકાય લોક અને અલોક બન્નેમા વ્યાપેલુ છે, પણ ધર્માસ્તિકાય અને
અધર્માસ્તિકાય તો ફક્ત લોકોમા જ વ્યાપેલુ છે (અણંતે ચેવ જાવ) આકાશા-
સ્તિકાય શાશ્વત, અવસ્થિત, ત્રિકાલવર્તી, નિત્ય અને અનંત છે,

(ગુણો અવગાહના ગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય અવગાહના
ગુણ વાળું છે. જેવી રીતે ટોપડી બેર આદિ ફળોને પોતાની અંદર રહેવાને
માટે આધાર આપે છે, એજ પ્રમાણે આકાશ જીવ, પુદ્ગલ આદિ દ્રવ્યોને
પોતાની અંદર રહેવાને સ્થાન આપવામા મદદ રૂપ થાય છે જેવી રીતે ધર્મા-
સ્તિકાય ગતિમા મદદ કરે છે અને અધર્માસ્તિકાય સ્થિતિમા મદદ કરે છે.
જેવી રીતે આકાશાસ્તિકાયનું કાર્ય અવકાશદાન દેવાનું છે,

હવે સૂત્રકાર જીવસ્તિકાયનું સ્વરૂપ બતાવે છે—

પ્રશ્ન—(જીવત્થિકાણં મંતે ! કइवण्णे, कइ गंधे कइ रसे, कइ फासे !)
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે— ભદન્ત ! જીવાસ્તિકાયમા કેટલા વર્ણ,
કેટલા ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલા સ્પર્શ હોય છે !

વિ एवं चेव ” આકાશાસ્તિકાયોऽपि एवमेव । यद्यैव धर्मास्तिकायाऽ-धर्मा
 स्तिकाययोः स्वरूपं तथा आकाशास्तिकायोऽपि द्वातन्त्र्यः पूर्वापेक्षयाऽऽकाशास्ति
 कायस्य वैलक्षण्यं द्योतयितुमाह-‘नवर क्षेत्रयोः’ इत्यादि “नवरं क्षेत्रयोः
 आगासस्तिकाए लोयालोयप्पमाणमेवे ” नवर क्षेत्रतः खलु आकाशास्तिकायाः
 लोकालोकप्रमाणमात्रः, पूर्वापेक्षया आकाशास्तिकायस्याऽयं भेदः यत् धर्मा
 स्तिकायाऽधर्मास्तिकायां लोकप्रमाणा एव भवतु क्षेत्रतः, आकाशास्तिकायस्तु
 क्षेत्रतो लोकालोकप्रमाणकः लोकमलोकमुभयमपि व्याप्नोति आकाशास्तिकाय
 इति । ‘अर्थात् चेव जाव ’ अनन्तश्चैव यावत् । अथ यावत्स्यदेन द्वातन्त्र्योऽवस्थित-

પહુચાના છે હસી પ્રકાર હસકા મી કાર્ય ઠહરને મેં સહાયતા પ્રદાન કર
 ના છે । યહી ધર્માસ્તિકાય ઔર અધર્માસ્તિકાયમેં મેવ છે । એક ગતિમેં કારણ
 હોતા છે ઔર હસરા સ્થિતિમેં કારણ હોતા છે । (આગાસસ્તિકાણ વિ एवं
 ચેવ) આકાશાસ્તિકાય મી પેસા હી છે-અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય ઔર અધર્મા
 સ્તિકાયકા જેસાં સ્વરૂપ છે, હસી પ્રકારસે આકાશાસ્તિકાયકા મી જાનનાં
 જાહિયે । પરંતુ હમમેં જો બિશેષતા છે-યહ હસ પ્રકારસે છે-(નવર ક્ષેત્રમો ં
 આગાસસ્તિકાણ લોયાલોયપ્પમાણમેસે) ક્ષેત્રકી અપેક્ષા આકાશાસ્તિકાય
 લોક ઔર અલોકપ્રમાણ છે । ધર્માસ્તિકાય ઔર અધર્માસ્તિકાય યે દોનોં
 દ્રશ્ય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોકપ્રમાણ હી કહે ગયે હેં તથા કિ આકાશાસ્તિ
 કાય ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોકાલોકપ્રમાણ હોતા છે એસા કહા ગયા છે ।
 યહ આકાશાસ્તિકાય લોક ઔર અલોક દોનોં મેં વ્યાપ્ત છે । ધર્માસ્તિ

યક અને છે પથિઠાને જેમ જાયઝાં યોજવામાં સહાયન થાય છે તેમ જા દ્રવ્ય
 પદ્મ છવે અને પુદ્ગલોને યોજવામાં સહાયરૂપ થાય છે જેવી રીતે ધર્માસ્તિકા
 ચાલવામાં સહાયક અને છે જોઈ રીતે અધર્મ દ્રવ્ય યોજવામાં સહાયક અને છે
 જોઈ અતિમાં સહાયક અને છે બીજી સ્થિતિમાં સહાયક અને છે ધર્માસ્તિકા
 અને અધર્માસ્તિકા વચ્ચે કોપરોક્ત ભેદ હોય છે

(આગાસસ્તિકાણ વિ एवं ચેવ) આકાશાસ્તિકાયનું સ્વરૂપ પદ્મ ધર્માસ્તિ-
 કાય અને અધર્માસ્તિકાય જેવું જ છે (નવર ક્ષેત્રમો ં આગાસસ્તિકાણ
 લોયાલોયપ્પમાણમેસે) ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય કસ્ટાં આકાશાસ્તિકાયામાં
 થી વિશેષતા છે તે જા સૂત્રમાં સૂત્રકારે પ્રગટ કરી છે

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય લોક અને અલોક પ્રમાણ છે પરંતુ ધર્મા-
 સ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક પ્રમાણ છે જોઈ છે

ત્રિકાલવર્તી નિત્ય ઇત્યાદીનાં ગ્રહણં મયતીતિ । ‘ ગુણો અવગાહનગુણે ’ ગુણ-
તોજ્વગાહનગુણ આકાશાસ્તિકાયઃ જીવપુદ્ગલાદીનામવકાશદાને કારણમ્ । આકા-
શાસ્તિકાયઃ વદરાદીનાં વંશપાત્રવત્ યથા-ધર્માસ્તિકાયસ્ય કાર્યં ગતિઃ અધર્મા-
સ્તિકાયસ્ય કાર્યં સ્થિતિસ્તથા આકાશાસ્તિકાયસ્ય કાર્યમ્ અવકાશદાયકત્વમેવેતિ
ભાવઃ । “ જીવત્થિકાણં મંતે ” જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલુ મદન્ત ! “ કતિ વળ્ણે
કતિ ગંધે કતિ રસે કતિ ફાસે ” કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ હે
મગવન્ ! જીવાસ્તિકાયે કતિ વર્ણગન્ધરસસ્પર્શાઃ સન્તીતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ

કાય ઔર અધર્માસ્તિકાય એસે નહીં હૈં । વે તો સિર્ફ લોક કો હી વ્યાસ
કિયે હુએ હૈં । (અણંતે ચેવ જાવ) યહ આકાશાસ્તિકાય યાવત્ અનન્ત
હૈ યહાં યાવત્ શબ્દ સે (શાશ્વત, અવસ્થિત, ત્રિકાલવર્તી નિત્ય) ઇત્યાદિ
પદોં કો ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । (ગુણો અવગાહનાગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા
આકાશાસ્તિકાય અવગાહનાગુણવાલા હૈ જૈસે ટોકરી ઘદર આદિ ફલોં
કો અપને મેં સ્થાન દેતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે આકાશ, જીવ ઔર પુદ્ગલ
આદિ દ્રવ્યોં કો અપને મેં ઠહરને મેં મદદ હોતા હૈ । જિસ પ્રકાર ધર્મા-
સ્તિકાય કા કાર્ય ગતિ મેં મદદ કરના હૈ ઔર અધર્માસ્તિકાય કો કાર્ય
સ્થિતિ મેં મદદ કરના હૈ ઉસી પ્રકાર સે આકાશાસ્તિકાય કા કાર્ય
અવકાશદાન દેના હૈ । અથ જીવ કા સ્વરૂપ કહતે હૈં—(જીવત્થિકાણં મં
મંતે । કહવળ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે) ગૌતમ પ્રભુ સે પૂછ રહે હૈં
કિ હે મદન્ત ! જીવાસ્તિકાય મેં કિતને વર્ણ હૈં, કિતને ગંધ હૈં, કિતને

આકાશાસ્તિકાય લોક અને અલોક બન્નેમા વ્યાપેલું છે, પણ ધર્માસ્તિકાય અને
અધર્માસ્તિકાય તો ફક્ત લોકોમા જ વ્યાપેલું છે (અણંતે ચેવ જાવ) આકાશા-
સ્તિકાય શાશ્વત, અવસ્થિત, ત્રિકાલવર્તી, નિત્ય અને અનંત છે.

(ગુણો અવગાહનાગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય અવગાહના
ગુણ વાળું છે. જેવી રીતે ટોપલી બોર આદિ ફળોને પોતાની અંદર રહેવાને
માટે આધાર આપે છે, એજ પ્રમાણે આકાશ જીવ, પુદ્ગલ આદિ દ્રવ્યોને
પોતાની અંદર રહેવાને સ્થાન આપવામાં મદદ રૂપ થાય છે જેવી રીતે ધર્મા-
સ્તિકાય ગતિમાં મદદ કરે છે અને અધર્માસ્તિકાય સ્થિતિમાં મદદ કરે છે.
એવી રીતે આકાશાસ્તિકાયનું કાર્ય અવકાશદાન દેવાનું છે,

હવે સૂત્રકાર જીવસ્તિકાયનું સ્વરૂપ બતાવે છે—

પ્રશ્ન—(જીવત્થિકાણં મંતે ! કહવળ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે !)
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે— મદન્ત ! જીવાસ્તિકાયમા કેટલા વર્ણ,
કેટલા ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલા સ્પર્શ હોય છે !

મગધનાદ—‘ગોપમા’ इत्यादिना “गोयमा” हे गौतम । “अवण्णे—आव
अरुवी जीवे सासए अवट्टिए लोमदब्बे” अवणो यावत् अरुपी जीवः शाश्वतोऽ
अस्थितो लोकाद्रप्यम् । इह यावत्पदेन भगवोऽस्सोऽप्यर्ह इत्येषा ग्रहणम् “जीवे
सासए” द्रव्यतो जीव—चेतनावान्—आश्वत “अवट्टिए” अवस्थितः पर्यायतः
लोकास्य पञ्चास्तिकायात्मकस्यांशभूत द्रव्यमिति लोकाद्रप्यम् । “से समासो
पंचविहे पण्णसे” स समासतः संक्षेपेण स इति जीवास्तिकायः पञ्चविधः पञ्च
प्रकारक ग्रहणः कथितो जीव इति, पञ्चविधत्वमेव दर्शयति ‘तं महा’ इत्यादि
“तं महा” तद् यथा “दम्बओ जाव गुणओ” द्रव्यतो यावत् गुणतः अथ
यावत्पदेन क्षेत्रकालमायानां ग्रहणं भवति, तत्र स्वल्प “दम्बओ” जीवस्तिकाया
अणताई जीवदम्बाई” द्रव्यतः स्वल्प जीवास्तिकायोऽनन्तानि जीवदम्बावि द्रव्या-
इह हैं और कितने स्थान हैं ? तत्र भगवान् गौतम से कहते हैं कि हे
गौतम ! (अवण्णे जाव अरुवी जीवे सासए, लोमदब्बे) जीवास्तिकाय
इह रूप रस आदि पौद्गलिक गुणों से सर्वथा रहित है । वह अरुपी है,
शाश्वत है, अवस्थित है, लोकाद्रप्यरूप है । यहाँ यावत् पद से (अगध,
अरस और अस्पय) इनका ग्रहण किया गया है । द्रव्य की अपेक्षा
जीव चेतनावाला है, शाश्वत है और अवस्थित है । पर्याय की अपेक्षा
पञ्चास्तिकायरूप लोक का अशून्य द्रव्य है । (से समासओ पंचविहे
पण्णसे) यह जीवास्तिकाय संक्षेप से पांच प्रकार का कहा गया है—(द
दम्बओ) द्रव्य की अपेक्षा जीवास्तिकाय यावत् गुण की अपेक्षा जीवा-
स्तिकाय यहाँ यावत् पदसे (क्षेत्र, काल और भाव) इन तीन का ग्रहण
किया गया है । (तत्तय दम्बओण जीवस्तिकाय अणताई जीवदम्बाई)

મહાવીર પ્રભુ જનાણ આપે છે—(ગોપમા । અવણ્ણે જાવ અરુવી જીવે
સાસપ અવટ્ટિય લોમદબ્બે) જીવાસ્તિકાય રૂપ, રસ, સ્પર્શ વગેરે પૌદ્ગલિક
શુદ્ધેશી નિરાકુલ રહિત હોય છે તે અરૂપી છે શાશ્વત છે અવસ્થિત છે
અને લોકાદ્રવ્ય રૂપ છે અર્હા (જાવ) (પર્યાય) અગધ, અરસ અને અસ્પય
એ નિરેખણો સેવામાં આવ્યા છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ ચેતનાવાળો, શાશ્વત
અને અવસ્થિત છે પર્યાયની અપેક્ષાએ પચાસ્તિકાયરૂપ લોકના અશૂન્ય
દ્રવ્ય છે (સે સમાસો પંચવિહે પણ્ણસે) તે જીવાસ્તિકાયના સંક્ષિપ્તમાં નીચે
પ્રમાણે પાંચ લેઈ છે—(દમ્બજા જાવ ગુણજો) (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવા-
સ્તિકાય, (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય, (૩) કાળની અપેક્ષાએ જીવા-
સ્તિકાય, (૪) ભાવની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય અને (૫) ગુણની અપેક્ષાએ
જીવાસ્તિકાય (તત્તય દમ્બજો ય જીવસ્તિકાય અણતાઈ જીવદમ્બજા)

પેક્ષયા જીવા અનન્તાઃ સન્તીત્યર્થઃ “ચેત્તઓ લોગપ્પમાણમેત્તે” ક્ષેત્રતો લોકપ્રમાણ માત્રઃ યાવદેવ લોકસ્ય પ્રમાણં તાવદેવ જીવાસ્તિકાયસ્યાપીત્યર્થઃ । “ કાલઓ ન કયાઈ નાસી જાવ નિચ્ચે ” કાલતો ન કદાચિત્-નાસીત્ યાવત્ નિત્યઃ અંત્ર યાવત્પદેન ન કદાચિત્ નાસ્તિ ન કદાચિત્ ન ભવિષ્યતિ અપિ તુ આસીત્ અસ્તિ ભવિષ્યતિ ધ્રુવઃ નિયતઃ, શાશ્વતોઽક્ષયોઽવ્યયોઽવસ્થિતઃ : इत्येतेषां ग्रहणं भवति, कालीपेक्षया नित्यः खलु जीवः त्रिकाले विद्यमानत्वात् पर्यायतोऽनित्यत्वेऽपि द्रव्यतः सदैवाऽवस्थानात् । “ भावओ पुण अवण्णे अगंधे अरसे अफासे ” भावतः

द्रव्य की अपेक्षा जीवास्तिकाय अनन्त हैं । (चेत्तओ लोगप्पमाणमेत्ते) क्षेत्र की अपेक्षा जीवास्तिकाय लोकप्रमाणमात्र हैं—अर्थात् जितना लोक का प्रमाण है—उतना ही प्रमाण जीवास्तिकाय का है । “ कालओ न कयावि नासी जाव निचचे ” कालकी अपेक्षा यह जीवास्तिकाय किसी समय नहीं था ऐसा नहीं है यावत् यह नित्य है यहां यावत् पद ‘ न कदापि नास्ति, न कदापि न भविष्यति, अपि तु असीत् अस्ति, भविष्यति, ध्रुवः, नियतः, शश्वतोऽक्षयोऽव्ययोऽवस्थितः, इन पदों का संग्राहक है । अर्थात्—पहिले कभी जीव नहीं था ये बात नहीं अपितु था ही, वर्तमान में नहीं है ये बात नहीं अपि तु है, भविष्यत्काल में जीव नहीं होगा ये बात नहीं किन्तु होगी । त्रिकाल में जीव की सत्ता रहती है अतः वह काल की अपेक्षा नित्य है । यद्यपि पर्यायदृष्टि से जीव को अनित्य भी माना गया है—फिर भी द्रव्य की अपेक्षा से उस का अव-

અપેક્ષાએ અનંત છે. (ચેત્તઓ લોગપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય લોકપરિમિત છે એટલે કે જેટલું લોકનું પ્રમાણ છે એટલું જ પ્રમાણ જીવાસ્તિકાયનું છે (કાલઓ ન કયાઈ નાસી જાવ નિચ્ચે) કાળની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય કોઈ પણ સમયે ન હતું એવું નથી, તે તો નિત્ય છે. અહીં (જાવ) (પર્યાન્ત) પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—(ન કદાપિ નાસ્તિ, ન કદાપિ ન ભવિષ્યતિ, અપિતુ આસીત્, અસ્તિ, ભવિષ્યતિ, ધ્રુવ નિયત શાશ્વતો-ઽક્ષયોઽવ્યયોઽવસ્થિતિઃ) પહેલાં જીવાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ ન હોય એવું બન્યું નથી—એટલે કે ભૂતકાળમાં તે હતું વર્તમાનમાં તેનું અસ્તિત્વ ન હોય એવું પણ બનતું નથી, એટલે કે વર્તમાનકાળમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ છે જ ભવિષ્યમાં તેનું અસ્તિત્વ ન હોય એવું પણ બનવાનું નથી—ભવિષ્યમાં પણ તે હશે જ ત્રણે કાળમાં જીવાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ રહે છે, માટે જ કાળની અપેક્ષાએ તે નિત્ય છે. જો કે પર્યાયની અપેક્ષાએ જીવને અનિત્ય માનવામાં આવેલ છે, પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેનો સદ્ભાવ શાશ્વત રહેતો હોવાથી તેને નિત્ય માન-

બીજોઽર્ણઃ શુક્લનીલાદિ ઘણરહિતઃ અગ્નિ-મુરમિદુરમિગન્ધરહિતઃ અરસો મધુરાદિરસવર્જિતઃ અસ્પર્શઃ કર્કશાઘાદિષિષ્પર્શરહિતઃકેવિ । " ગુણો ઉચ્ચોગગુણે " ગુણતઃ-ઉપયોગગુણઃ ઉપયોગઞ્ચૈતન્યમ્ સત્ સાધારણાકારમેદેન દ્વિવિધમ્ સદેવૈતન્ય ગુણ કાર્યમ્ यस્ય સ ઉપયોગગુણઃ જીવઃ યથા ધર્માસ્તિ કાયાદીનાં ગત્યાદિકં કાર્યમ્ તથા જીવસ્પાઽપિૈતન્ય વાર્યે જીવસ્યૈતન્યમ્ તિ કારણત્વમ્ મશ્ચીતિ માથ । પચાસ્તિકાયાન્તર્ગતજીવાસ્તિકાયાન્ત ચિન્ધિમ્

સ્થાન શાશ્વત રહને કે કારણ થઈ નિશ્ચ મી માના ગયા છે । " માથમો પુણ અઘણે, અગધે, અરસે, અજાસે " માથ કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય મેં કોઈ મી ઘર્ણ નહીં છે, કિસી મી પ્રકાર કા ગધ નહીં છે, પાંચ પ્રકાર કે રસોં સે યહ સર્વથા રહિત છે । ઝોઠ પ્રકાર કે સ્પર્શ મેં સે કોઈ મી સ્પર્શ ઘ્યાં પાયા નહીં જાતા છે । " ગુણો ઉચ્ચોગગુણે " ગુણ કી અપેક્ષા યહ ઉપયોગ ગુણવાલા છે । ઉપયોગ નામૈતન્ય કો છે । શાસ્ત્રોં મેં એસા હી કહ્યા છે—(આત્મચૈતન્યાનુચિધાવીપરિણામ ઉપયોગ) આત્મા કા ચૈતન્યાનુચિધાવી જો પરિણામ છે યહ ઉપયોગ છે । યહ ઉપયોગ સાકાર ઓર અનાકાર કે મેદ સે ઘો પ્રકાર કા હોતા છે । યહ ચૈતન્યરૂપ ઉપયોગ જિસકા ગુણ-કાર્ય છે યહ ઉપયોગ ગુણ છે । યહ ઉપયોગ ગુણ જીવ કા છે । જિમ પ્રકાર સે ધર્માસ્તિકાયાદિ કોં કે કાર્ય ગત્યાદિક હૈં ઁસી પ્રકાર સે જીવ કા કાર્ય ચૈતન્ય છે । વર્ણોં કિ જીવ મેં હી ચૈતન્યકે પ્રતિ કારણતા છે । હસ પ્રકાર સે પંચાસ્તિકાય કે અન્તર્ગત જીવાસ્તિકાયાન્ત તક ધિવેચન કરકે અપ સૂત્રકાર પુરુષાસ્તિકાય

વામાં આવે છે (માથમો પુણ અઘણે અગધે, અરસે, અજાસે) શારની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાયમાં કોઈ વર્ણ નથી, બે પ્રકારની અંધમાંની કોઈ અંધ નથી, પાંચ પ્રકારના રસમાંના કોઈ રસ નથી અને આઠ પ્રકારના સ્પર્શમાંથી કોઈ ષ્ણુ સ્પર્શ નથી તે વર્ણ, અંધ, રસ અને સ્પર્શથી તબીબ રહિત છે (ગુણો ઉચ્ચોગગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ ગુણવાળું છે. ઉપયોગ કોટલે ચૈતન્ય. શાઓમો એવું કહ્યું છે કે (આત્મચૈતન્યાનુચિધાવી પરિણામ ઉપયોગ) આત્માનુ ચૈતન્યાનુચિધાવી જે પરિણામ કોણ છે તેનું નામ જ ઉપયોગ છે તે ઉપયોગના સાકાર અને અનાકારએવા બે પ્રકાર પડે છે તે ચૈતન્ય રૂપ ઉપયોગ એનો શુદ્ધ (કાર્ય) છે, તે ઉપયોગશુદ્ધ કહેવાય છે જ્યારે આ ઉપયોગશુદ્ધ કોણ છે એમ ધર્માસ્તિકાયનું કાયનું કાર્ય (શુદ્ધ) અતિ છે, તેમ જીવનો શુદ્ધ-જનનું કાર્ય-ચૈતન્ય છે કારણ કે જીવમાં જ ચૈતન્યનો શુદ્ધ કોણ છે

પુદ્ગલાસ્તિકાયાં નિરૂપયિતુમાહ—‘ પોગ્ગલત્થિ ’ ઇત્યાદિ, ‘ પોગ્ગલત્થિકાણં મંતે ’ પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! “ કઙ્ગણે, કઙ્ગંધે, કઙ્ગરસે, કઙ્ગાસે ” કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ અત્ર વર્ણાદિપદં વર્ણાશ્રયપરકં તેન પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ કતિવર્ણવાન્ કતિગન્ધરસસ્પર્શવાંશ્ચેત્યર્થઃ ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ, “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ પંચ વર્ણે ” પંચવર્ણઃ પંચવર્ણવાન્ ‘દુગંધે’ દ્વિગન્ધઃ દ્વિગન્ધવાન્ “ પંચરસે ” પંચરસઃ પંચપ્રકારકરસવાન્ “ અટ્ઠાસે ” અષ્ટસ્પર્શવાન્ “ રૂવી ” રૂપી રૂપવાન્ “ અજીવે ” અજીવઃ ચેતનાદિ ગુણરહિતઃ

કા નિરૂપણ કરને કે લિયે (પોગ્ગલત્થિકાણં મંતે ! કઙ્ગ વર્ણે, કઙ્ગ ગંધે, કઙ્ગ રસે, કઙ્ગાસે) હસ પાઠ સે કથનપ્રારંભ કરતે હૈં-હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયાં મેં કિતને વર્ણ, કિતને ગંધ, કિતને રસ, ઓર કિતને સ્પર્શ પાચે જાતે હૈં ? યહાં પર વર્ણાદિપદવર્ણાશ્રયપરક હૈં-હસસે પુદ્ગલ કિતને વર્ણવાલા હૈ કિતને ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શવાલા હૈં એસા હસ પાઠ કા અર્થ કરના ચાહિયે । ઉત્તર દેતે હુણ ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈં કિ-હે ગૌતમ ! (પંચવર્ણે, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ઠાસે) પુદ્ગલાસ્તિકાયાં-પાંચ-વર્ણવાલા, દોગંધવાલા, પાંચ રસ વાલા ઓર આઠ સ્પર્શવાલા હૈં । ‘ રૂવી ’ હસી કારણ વહ રૂપી કહા ગયા હૈં । (અજીવે) જિસમેં રૂપ રસાદિક ગુણ પાચે જાતે હૈં વહ અજીવ ચેતના રહિત હોતા હૈં-હસલિયે યહ અજીવ હૈં । હસકા તાત્પર્ય યહ નહીં હૈં કિ જો અજીવ હોગા વહ નિયમતઃ રૂપ રસાદિ વાલા હોગા ક્યોં કિ હસ પ્રકાર કી માન્યતા સે ધર્માસ્તિકાયાદિકોં મેં રૂપ રસાદિ-

આ રીતે પંચાસ્તિકાયોમાના જીવાસ્તિકાયા સુધીના ચાર અસ્તિકાયોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર પુદ્ગલાસ્તિકાયાનું નિરૂપણ કરે છે

પ્રશ્ન—(પોગ્ગલત્થિકાણ મંતે ! કઙ્ગ વર્ણે, કઙ્ગ ગંધે, કઙ્ગ રસે, કઙ્ગાસે ?) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયામા કેટલા વર્ણુ, કેટલા પ્રકારના ગંધ કેટલા રસ, અને કેટલા પ્રકારના સ્પર્શ હોય છે ?

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ વર્ણે, દુગંધે, પંચ રસે, અટ્ઠાસે) પુદ્ગલાસ્તિકાયાં પાચ વર્ણુવાળુ, બે ગંધવાળુ, પાચ રસવાળુ અને આઠ સ્પર્શવાળુ હોય છે. (રૂવી) તે કારણે તેને “ રૂપી ” કહેલુ છે. “ અજીવે ” જેમાં રૂપ, રસ આદિ ગુણ રહેલા હોય છે તે અજીવચેતના રહિત હોય છે. આનું તાત્પર્ય એવું નથી કે જે અજીવ હશે તેનું રૂપ, રસાદિથી યુક્ત હશે કરેણુ

બીષોડર્ણઃ શુલ્કનીલાદિ ચર્ખરહિતઃ અગન્ધઃ—સુરમિદુરમિગન્ધરહિતઃ કતો મધુરાદિરસવર્નિતઃ અસ્પર્શઃ કર્કશાયદ્રવિષસ્પર્શરહિતસ્ત્રેતિ । “ ગુણો લ્લ-
બોગગુણે ” ગુણતા—ઉપયોગગુણઃ ઉપયોગસ્વૈતન્યમ્ તત્ સાકારાનાકારમેવેન
દ્વિવિધમ્ તદેવ ચૈતન્ય ગુણઃ કાર્યમ્ यस્ય સ્ત ઉપયોગગુણઃ જીવઃ યથા ધર્માસ્તિ
કાયાદીનાં ગત્યાદિકં કાર્યમ્ તથા જીવસ્યાપિ ચૈતન્ય કાર્યં જીવસ્ય ચૈતન્યમ્
તિ કારણત્વમ્ ભવતીતિ ભાવ । પંચાસ્તિકાયાન્તર્ગતજીવાસ્તિકાયાન્તં રિચિષ્વ

સ્થાન શાશ્વત રહને કે કારણ બહ નિસ્વ મી માના ગયા છે । “ માથમો
પુણ અવળ્લો, અગંધે, અરસે, અફાસે ” માથ કી અપેક્ષા જીવાસ્તિકાય
મેં કોઈ મી વર્ણ નહીં છે, કિસી મી પ્રકાર કા ગંધ નહીં છે, પાંચ પ્રકાર
કે રસોં સે વહ સર્વથા રહિત છે । ઝાંઠ પ્રકાર કે સ્પર્શ મેં સે કોઈ મી
સ્પર્શ વહાં પાયા મહીં જાતા છે । “ ગુણો લ્લ-બોગગુણે ” ગુણ કી
અપેક્ષા વહ ઉપયોગ ગુણધાલા છે । ઉપયોગ નામ ચૈતન્ય કા છે । શાસ્ત્રોં
મેં એસા હી કહા છે—(આત્મચૈતન્યાનુવિધાયીપરિણામ ઉપયોગ)
આત્મા કા ચૈતન્યાનુવિધાયી જો પરિણામ છે વહ ઉપયોગ છે । વહ ઉપ-
યોગ સાકાર ઓર અનાકાર કે મેદ સે દો પ્રકાર કા હોતા છે । વહ
ચૈતન્યરૂપ ઉપયોગ જિસકા ગુણ—કાર્ય છે વહ ઉપયોગ ગુણ છે । વહ
ઉપયોગ ગુણ જીવ કા છે । જિસ પ્રકાર સે ધર્માસ્તિકાયાદિ કોં કે કાર્ય
ગત્યાદિક હૈં વસી પ્રકાર સે જીવ કા કાર્ય ચૈતન્ય છે । ધર્મોં કિ જીવ
મેં હી ચૈતન્યકે પ્રતિ કારણતા છે । હસ પ્રકાર સે પંચાસ્તિકાય કે અન્ત
ર્ગત જીવાસ્તિકાયાન્ત તક વિવેચન કરકે અપ મૂલ્યકાર પુત્રતાસ્તિકાય

વામાં આવે છે (માથમો પુણ અવળ્લો અગંધે, અરસે, અફાસે) શારીરી અધિક્ષાએ
જીવાસ્તિકાયમાં કોઈ વસ્તુ નથી, બે પ્રકારની ગંધમાંની કોઈ ગંધ નથી, પાંચ
પ્રકારના રસમાંના કોઈ રસ નથી અને આઠ પ્રકારના સ્પર્શમાંથી કોઈ સ્પર્શ
સ્પર્શ નથી તે વસ્તુ અધ, રસ અને સ્પર્શથી તદ્દન રહિત છે (ગુણો લ્લ-
બોગગુણે) શુણની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ શુણવાળું છે. ઉપયોગ
એવે ચૈતન્ય. શાસ્ત્રોમાં એવું કહ્યું છે કે (આત્મચૈતન્યાનુવિધાયી પરિણામ
ઉપયોગ) આત્માનુ ચૈતન્યાનુવિધાયી જે પરિણામ હોય છે તેનું નામ જ ઉપ-
યોગ છે તે ઉપયોગના સાકાર અને અનાકાર એવા બે પ્રકાર પડે છે તે ચૈતન્ય-
રૂપ ઉપયોગ જેનો શુણ (કાય) છે, તે ઉપયોગશુણ કહેવાય છે જ્યાંમાં આ ઉપ-
યોગશુણ હોય છે જેમ ધર્માસ્તિકાયનું કાર્યનું કાર્ય (શુણ) ગતિ છે, તેમ જ્યાં
શુણ-અવનું કાર્ય-ચૈતન્ય છે કારણ કે જ્યાંમાં જ ચૈતન્યનો શુણ હોય છે

અણાગયદ્વા ય પુર્વિવપેતે પચ્છાપેતે-દોવિ એ સાસયા ભાવા અણાણુપુર્વી એસા રોહા! સર્વાદ્વાલાપકં તુ સૂત્રકાર એવાહ-‘પુર્વિ મંતે’ ઇત્યાદિ। ‘પુર્વિ મંતે લોચંતે પચ્છા સવ્વદ્વા’ ઇતિ પદેન સર્વોઽપિ સૂત્રાલાપકઃ સંગ્રાહસ્તથાદિ-“ પુર્વિ મંતે લોચંતે પચ્છા સવ્વદ્વા, પુર્વિ સવ્વદ્વા પચ્છા લોચંતે ? રોહા ! લોચંતે ય સવ્વદ્વા ય પુર્વિવપેતે પચ્છાપેતે દોવિ એ સાસયા ભાવા અણાણુપુર્વી એસા રોહા ” ઇતિ। અથાલોકવિષયે પ્રાહ-‘જહા લોચંતેણં’ ઇત્યાદિ। ‘જહા લોચંતેણં સંજોડયા સવ્વે-ઠાણા એતે અલોચંતેણવિ સંજોડયવ્વા સવ્વે ” યથા લોકાન્તેન સંયોજિતાનિ સર્વાણિ સ્થાનાનિ એતાનિ એવમલોકાન્તેનાપિ યોજયિતવ્યાનિ સર્વાણિ, યેન પ્રકા-

લોકાન્ત ઓર અનાગતાદ્વા યે દોનોં હેં ઓર યે દોનોં પહિલે ભી હેં ઓર પશ્ચાત્ ભી હેં, ક્યોંકિ યે શાશ્વત ભાવ હેં હસલિયે હનમેં પૂર્વ પશ્ચાત્ ભાવ નહીં હે । સર્વાદ્વાલાપક તો સૂત્રકારને સ્વયં હી (પુર્વિ મંતે ! લોચંતે પચ્છા સવ્વદ્વા) હસ સૂત્ર દ્વારા કહ દિયા હે । હસી તરહ સે ઓર ભી સમસ્ત સૂત્રાલાપક સંયોજિત કર લેના ચાહિયે । જૈસે-હે ભદન્ત ! પહિલે લોકાન્ત હે ઓર વાદ મેં સર્વાદ્વા હે કિ પહલે સર્વાદ્વા હે ઓર વાદ મેં લોકાન્ત હે ? હે રોહ ! લોકાન્ત ઓર સર્વાદ્વા યે દોનોં પહિલે ભી હેં ઓર વાદ મેં ભી હેં । હનમેં પૂર્વાપર ક્રમ નહીં હે । ક્યોંકિ યે દોનોં શાશ્વત ભાવ હે । (જહા લોચંતેણં સંજોડયા સવ્વે ઠાણા એતે અલોચંતેણવિ સંજોડયવ્વા સવ્વે) જિસ તરહ લોકાન્ત કે સાથ હન સમસ્ત સ્થાનોં કો સંયોજિત કિયા ગયા હે હસી તરહ સે હન સમસ્ત સ્થાનોં કો અલોકાન્ત કે સાથ ભી સંયોજિત કર લેના ચાહિયે ।

તાત્પર્ય કહને કા યહ હે કિ જિસ પ્રકાર સે લોકાન્ત કે સાથ એક એક સ્થાનકો જોડકર સૂત્રાલાપક કિયા હે હસી તરહ સે અલોકાન્ત કે

અને પછી લોકાન્ત છે ? હે રોહ ! લોકાન્ત અને અનાગતાદ્વા બંને છે. અને તે બંને પહેલા પણુ છે અને પછી પણુ છે કારણુ કે તે બંને શાશ્વતભાવ છે. તે કારણુ તેમાં પૂર્વાપર ભાવ (આનુપૂર્વી) નથી સર્વાદ્વા આલાપક તો સૂત્રકારે પોતે જ સૂત્ર દ્વારા કહ્યો છે-(પુર્વિમંતે ! લોચંતે પચ્છા સવ્વદ્વા) હે પૂન્ય ! પહેલાં લોકાન્ત છે અને ત્યારબાદ સર્વાદ્વા છે, કે પહેલા સર્વાદ્વા અને ત્યાર પછી લોકાન્ત છે ? હે રોહ ! લોકાન્ત અને સર્વાદ્વા, એ બંને પહેલા પણુ છે અને પછી પણુ છે. તે બંને શાશ્વત ભાવ હોવાથી તેમનામાં પૂર્વાપર ક્રમ નથી.

(જહા લોચંતેણ સંજોડયા સવ્વે ઠાણા એતે અલોચંતેણ વિ સંજોડયવ્વા સવ્વે) જેવી રીતે લોકાન્તની સાથે ઉપર મુજબના તમામ સ્થાનોનું સંયોજન કરવામાં આવ્યું છે. એવી જ રીતે અલોકાન્તની સાથે પણુ તે બધા સ્થાનોનું સંયોજન

“સાસર” શાશ્વતઃ કાલત્રયવર્તી, “અઘટ્ટિય” અવસ્થિતો દ્રવ્યતઃ ‘લોગદ્વ્યે’
 લોકદ્રવ્યમ્, ‘સે સમાસમો પચવિદે પચ્ચસે” સ પુરુલાસ્તિકાયઃ સમાસત સન્ને
 પતઃ પચ્ચવિષ મયપ્તઃ “ત જહા” તદ્ યથા” વૃથ્વમો સ્વેષ્મમો કાલમો માષમો
 ગુણમો” દ્રવ્યત સેષ્વતઃ કાલમો માષમો ગુણતઃ દ્રવ્યસેષ્વકાલમાષમૈ પચ
 વિષઃ પુરુલાસ્તિકાયો મયસીત્યર્થઃ ‘દૃષ્વમો ણ પોગલત્થિકાણ અર્પેતાઃ દેન્ના’

કોં કે હોને કા. પ્રસંગ ધાસ હોગા, અંતઃ યહી માનનોં વાહિયે કિં રૂપ
 રસાદિવાલા પદાર્થ નિયમત અજીવ હોતોં હૈ, પરં જો અજીવ હોગોં બૈ
 इन घोला हो भी और न भी हो। इस तरह यहाँ रूपी और अजीबत्व
 की विषम व्याप्ति ही बनती है समव्याप्ति नहीं। यह पुरुलास्तिकाय भी
 अन्य अस्तिकायों की तरह (सासए) शाश्वत है कालत्रयवर्ती है।
 (अघट्टिप) अवस्थित है। (लोकद्व्ये) लोकद्रव्यरूप है। पुरुलास्ति-
 काय में जो नित्यपना एवं अवस्थितपना कहा गया है वह द्रव्य की अ-
 पेक्षा ही कहा गया है ऐसा जानना चाहिये। (से समासमो पचविदे
 पण्णसे) यह पुरुलास्तिकाय संक्षेप से पांच प्रकार का कहा गया है
 (तंजहा) वे उसके पांच प्रकार ये हैं (वृथ्वमो स्वेषमो कालमो मा-
 षमो गुणमो) द्रव्य की अपेक्षा से पुरुलास्तिकाय, क्षेत्र की अपेक्षा से
 पुरुलास्तिकाय, काल की अपेक्षा से पुरुलास्तिकाय, भाव की अपेक्षा से
 पुरुलास्तिकाय और गुण की अपेक्षा से पुरुलास्तिकाय (वृथ्वमो ण

કે એ પ્રકારની માન્યતાથી તે અસ્તિકાય અર્થમાં પણ રૂપ, રસાદિકે હોવાનું
 માનવું પડે. તે આ ક્યનનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે સમજવું રૂપ, રસાદિવાળા
 પ્રદર્શો નિયમથી જ જાણી હોય છે પણ ને જાણવ હોય તે રૂપ, રસાદિકે
 યુક્ત હોય પણ અરુ જાને રૂપ, રસાદિકે રહિત પણ હોય આ રીતે અહીં
 રૂપી અને જાણવત્વની વિષમ વ્યાપ્તિજ સભવે છે-સમવ્યાપ્તિ સભતી નથી.

તે પુરુલાસ્તિકાય પણ અન્ય અસ્તિકાયોના જેવું જ (સાસર) શાશ્વત
 છે-ત્રણે કાળમાં તેનું અસ્તિત્વ હોય છે, (અઘટ્ટિય) તે અવસ્થિત છે અને
 (લોગદ્વ્યે) લોકદ્રવ્ય રૂપ છે પુરુલાસ્તિકાયમાં ને નિત્યતા અને અવસ્થિત
 પદ્ધતિ છે તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ સમજવું

(સે સમાસમો પચવિદે પણ્ણસે) તે પુરુલાસ્તિકાયના સંક્ષિપ્તમાં પાંચ
 પ્રકાર પડે છે (તંજહા) તે પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે (વૃથ્વમો સ્વેષમો
 કાલમો માષમો ગુણમો) (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુરુલાસ્તિકાય (૨) ક્ષેત્રની
 અપેક્ષાએ પુરુલાસ્તિકાય, (૩) કાળની અપેક્ષાએ પુરુલાસ્તિકાય, (૪) ભાવની
 અપેક્ષાએ પુરુલાસ્તિકાય અને (૫) ગુણની અપેક્ષાએ પુરુલાસ્તિકાય.

પુદ્ગલાસ્તિકાયં નિરૂપયિતુમાદ—‘ પોગ્ગલત્થિ ’ ઇત્યાદિ, ‘ પોગ્ગલત્થિકાણં મંતે ’ પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલુ ભદન્ત ! “ કઙ્ગવળ્ણે, કઙ્ગંઘે, કઙ્ગરસે, કઙ્ગફાસે ” કતિવર્ણઃ કતિગન્ધઃ કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ અત્ર વર્ણાદિપદં વર્ણાશ્રયપરકં તેન પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ કતિવર્ણવાન્ કતિગન્ધરસસ્પર્શવાંઙ્ગ્વેત્યર્થઃ ભગવાનાદ—‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ, “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ પંચ વળ્ણે ” પચ્ચવર્ણઃ પચ્ચવર્ણવાન્ ‘દુગંઘે’ દિગન્ધઃ દિગન્ધવાન્ “ પંચરસે ” પચ્ચરસઃ પચ્ચપ્રકારકરસવાન્ “ અઢ્ઢફાસે ” અષ્ટસ્પર્શવાન્ “ રૂવી ” રૂપી રૂપવાન્ “ અજીવે ” અજીવઃ ચેતનાદિ ગુણરહિતઃ

કા નિરૂપણ કરને કે લિયે (પોગ્ગલત્થિકાણં મંતે ! કઙ્ગ વળ્ણે, કઙ્ગ ગંઘે, કઙ્ગ રસે, કઙ્ગ ફાસે) હસ પાઠ સે કથનપ્રારંભ કરતે હૈં—હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયા મેં કિતને વર્ણ, કિતને ગંધ, કિતને રસ, ઓર કિતને સ્પર્શ પાચે જાતે હૈં ? યહાં પર વર્ણાદિપદવર્ણાશ્રયપરક હૈં—હસસે પુદ્ગલ કિતને વર્ણવાલા હૈ કિતને ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શવાલા હૈ એસા હસ પાઠ કા અર્થ કરના ચાહિયે । ઉત્તર દેતે હુણ ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈં કિ—હે ગૌતમ ! (પંચવળ્ણે, દુગંઘે, પંચરસે, અઢ્ઢફાસે) પુદ્ગલાસ્તિકાયા—પાંચ—વર્ણવાલા, દોગંધવાલા, પાંચ રસ વાલા ઓર આઠ સ્પર્શવાલા હૈ । ‘ રૂવી ’ હસી કારણ વહ રૂપી કહા ગયા હૈ । (અજીવે) જિસમેં રૂપ રસાદિક ગુણ પાચે જાતે હૈં વહ અજીવ ચેતના રહિત હોતા હૈ—હસલિયે યહ અજીવ હૈ । હસકા તાત્પર્ય યહ નહીં હૈ કિ જો અજીવ હોગા વહ નિયમતઃ રૂપ રસાદિ વાલા હોગા ક્યોં કિ હસ પ્રકાર કી માન્યતા સે ધર્માસ્તિકોયાદિકોં મેં રૂપ રસાદિ—

આ રીતે પંચાસ્તિકાયોમાના છવાસ્તિકાય સુધીના ચાર અસ્તિકાયોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર પુદ્ગલાસ્તિકાયનું નિરૂપણ કરે છે

પ્રશ્ન—(પોગ્ગલત્થિકાણ મંતે ! કઙ્ગ વળ્ણે, કઙ્ગ ગંઘે, કઙ્ગ રસે, કઙ્ગ ફાસે ?) હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયમા કેટલા વર્ણુ, કેટલા પ્રકારના ગંધ કેટલા રસ, અને કેટલા પ્રકારના સ્પર્શ હોય છે ?

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ વળ્ણે, દુગંઘે, પંચ રસે, અઢ્ઢફાસે) પુદ્ગલાસ્તિકાયા પાચ વર્ણુવાળુ, બે ગંધવાળુ, પાચ રસવાળુ અને આઠ સ્પર્શવાળુ હોય છે. (રૂવી) તે કારણે તેને ‘ રૂપી ’ કહેલું છે “ અજીવે ” જેમા રૂપ, રસ આદિ ગુણ રહેલા હોય છે તે અજીવચેતના રહિત હોય છે. આનું તાત્પર્ય એવું નથી કે જે અજીવ હશે તે નિયમથી જ રૂપ, રસાદિથી યુક્ત હશે કરેલું

“ સાસપ ” શાશ્વતઃ કાલત્રયચર્તી, “ અવદિપ ” અવસ્થિતો દ્રવ્યતઃ ‘ સોતદમ્બે ’
 સોતદ્રવ્યમ્, ‘ સે સમાસમો પંચવિદે પન્નતે ” સ પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ સમાસતઃ સંતે
 પતઃ પન્નવિધઃ મદ્યપ્તઃ “ સ જહા ” તદ્ યથા ” દ્વ્યઓ સ્વેતઓ કાલઓ માત્તઓ
 ગુણઓ ” દ્રવ્યત સેષતઃ કાલતો માત્તતો ગુણતઃ દ્રવ્યસેષકાલમાત્તગુણે પન્ન
 વિધઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયો મયતોત્યર્થઃ ‘ દમ્બઓ ણ પોગ્ગલત્થિકાપ્ અમેઠા દમ્બા’

કોં કે હોને કા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોગા, અતઃ યદી માનનાં યાદિયે કિં રૂપ
 રસાદિવાલા પદાર્થ નિયમત અજીબ હોતા હૈ, પર જો અજીબ હોનાં વૈ
 હન થાલા હો મી ઓર ન મી હો । इस तरह यहाँ रूपी और अजीब
 की विषम व्याप्ति ही बनती है समव्याप्ति नहीं । यह पुद्गलास्तिकाय मी
 अन्य अस्तिकायों की तरह (सासप) शाश्वत है कालत्रयचर्ती है ।
 (अवद्विप) अवस्थित है । (लोकरव्हे) लोकद्रव्यरूप है । पुद्गलास्ति-
 काय में जो नित्यपना एवं अवस्थितपना कहा गया है वह द्रव्य की अ-
 पेक्षा ही कहा गया है ऐसा जानना चाहिये । (से समासमो पंचविदे
 पण्णत्ते) यह पुद्गलास्तिकाय संक्षेप से पांच प्रकार का कहा गया है
 (तजहा) वे उसके पांच प्रकार ये हैं (द्वावओ स्वैतओ कालओ मा-
 तओ गुणओ) द्रव्य की अपेक्षा से पुद्गलास्तिकाय, क्षेत्र की अपेक्षा से
 पुद्गलास्तिकाय, काल की अपेक्षा से पुद्गलास्तिकाय, भाव की अपेक्षा से
 पुद्गलास्तिकाय और गुण की अपेक्षा से पुद्गलास्तिकाय (द्वावओ ण

કે એ પ્રકારની માન્યતાથી તે પદ્મસ્તિકાય આદિમાં પણ રૂપ, રસાદિક દેવાતુ
 માનવું પડે. તે આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે સમજવું રૂપ, રસાદિવાલા
 પ્રકારે નિયમથી જ અલગ દેખ છે પણ જે અલગ દેખ તે રૂપ, રસાદિકી
 શુદ્ધ દેખ પણ અરુ અને રૂપ, રસાદિકી રહિત પણ દેખ. આ રીતે અહીં
 રૂપી અને અલગત્વની વિષમ વ્યાપ્તિ સહાય છે-સમવ્યાપ્તિ સંભતી નથી.

તે પુદ્ગલાસ્તિકાય પણ અન્ય અસ્તિકાયોના જેવું જ (સાસપ) શાશ્વત
 છે-ત્રણે કાળમાં તેનું અસ્તિત્વ દેખ છે, (અવદિપ) તે અવસ્થિત છે અને
 (લોગરવ્હે) લોકદ્રવ્ય રૂપ છે પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં જે નિત્યતા અને અવસ્થિત
 ખજી કહ્યું છે તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ સમજવું

(સે સમાસમો પંચવિદે પણ્ણતે) તે પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંક્ષિપ્તમાં પાંચ
 પ્રકાર પડે છે (તજહા) તે પાંચ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે- (દ્વાવઓ સ્વેતઓ,
 કાલઓ માતઓ ગુણઓ) (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય (૨) ક્ષેત્રની
 અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૩) કાળની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય, (૪) ભાવની
 અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય અને (૫) ગુણની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય.

દ્રવ્યતઃ સ્વલુ પુદ્ગલાસ્તિકાયોઽનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ દ્રવ્યતોઽનન્તદ્રવ્યરૂપત્વં પુદ્ગલા-
સ્તિકાયસ્યેત્યર્થઃ । “સ્વેત્તઓ લોચપ્પમાણમેત્તે” ક્ષેત્રતો લોકપ્રમાણમાત્રઃ “કાલઓ
ન કયાવિ નાસી જાવ ણિચ્ચે ” કાલતો ન કદાઽપિ નાસીત્-યાવન્નિત્યઃ અત્ર
યાવત્પદેન ન કદાપિ ‘ ન ભવઈ ’ ન કદાપિ ‘ ન ભવિસ્સઈ ’ કિન્તુ પૂર્વમપ્યાસીત્
હદાનીમપિ વર્તેતે અનાગતેઽપિ ભવિષ્યતિ શાશ્વતોઽવ્યયોઽવસ્થિત ઇત્યાદીનાં ગ્રહણં
ભવતિ । “ ભાવઓ વળ્ણમંતે ગંધરસફાસમંતે ” ભાવતો વર્ણવાન્ ગંધરસસ્પર્શવાન્
ભાવતઃ વર્ણવાન્ ગન્ધવાન્ રસવાન્ સ્પર્શવાન્ ઇત્યર્થઃ । “ગુણઓ ગહણગુણે ”

પોગ્ગત્થિકાએ અણંતાઈ દવ્વાઈ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય અ-
નન્તદ્રવ્યરૂપ હૈ । (સ્વેત્તઓ લોચપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય લોકપ્રમાણમાત્ર હૈ । (કાલઓ ન કયાઈ નાસી જાવ ણિચ્ચે)
કાલ કી અપેક્ષા સે પુદ્ગલાસ્તિકાય કબી નહીં થા એસા નહીં હૈ યાવત્
વહ નિત્ય હૈ । યહાં યાવત્ પદ સે (ન કયાઈ ન ભવઈ, ન કયાઈ ન
ભવિસ્સઈ, ભવિંસુ ભવઈ ભવિસ્સઈ ધુવે, ણિઈએ સાસએ અક્કલએ અવ્વએ
અવ્ઠિએ) ઇસ પાઠ કા સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ । અર્થાત્ પુદ્ગલાસ્તિકાય
ભૂતકાલ મેં નહીં થા યહ બાત નહીં, થા હી, વર્તમાનકાલ મેં નહીં હૈ
યહ બાત નહીં, હૈ હી ભવિષ્યત્ કાલમેં નહીં હોગા યહ બાત નહીં, હોગા
હી । (કયોં કિ યહ ધ્રુવ હૈ, નિયત હૈ, શાશ્વત હૈ, અક્ષય હૈ, અવ્યય હૈ,
અવસ્થિત હૈ) ઓર નિત્ય હૈ (ભાવઓ વળ્ણમંતે ગંધરસફાસ મંતે)
ભાવ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય વર્ણવાલા હૈ, ગંધ રસ ઓર સ્પર્શવાલા
હૈ । (ગુણઓ ગહણગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય ગ્રહણ ગુણ

(દવ્વઓ ણ પોગ્ગત્થિકાએ અણંતાઈ દવ્વાઈ) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલા
સ્તિકાય અનંત દ્રવ્યરૂપ છે (સ્વેત્તઓ લોચપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય લોકપ્રમાણ છે (કાલઓ ન કયાઈ નાસી જાવ ણિચ્ચે) કાળની અપેક્ષા
એ પુદ્ગલાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ કોઈ પણ કાળે ન હોય એવું બન્યું નથી, કારણ-
કે તે નિત્ય છે. અહીં જાવ (પર્યન્ત) પદ્ધતી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો
છે- (ન કયાઈ ન ભવઈ, ન કયાઈ ન ભવિસ્સઈ, ધ્રુવે, ણિઈએ, સાસએ, અક્કલએ,
અવ્વએ, અવ્ઠિએ) એટલે કે પુદ્ગલાસ્તિકાય ભૂતકાળમાં ન હતું એવું
બન્યું નથી વર્તમાનમાં નથી એવું પણ બનતું નથી અને ભવિષ્યમાં
નહીં હોય એવું પણ બનવાનું નથી ત્રણે કાળમાં તેનું અસ્તિત્વ હોય છે જ,
કારણ કે તે ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અક્ષય, અવ્યય, અવસ્થિત અને નિત્ય છે
(ભાવઓ વળ્ણમંતે ગંધ, રસ, ફસમંતે) ભાવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય
વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળું છે, (ગુણઓ ગહણગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ

ગુણવો પ્રદાણગુણ-ગુણત્વ કાર્યત્વ इत्यर्थं તથા ચ પ્રદાણ પરસ્પરેણ સમ્બન્ધને જીવેન વા ઔદારિકાદિભિઃ છરીર પ્રકારૈરિતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

અવતરણમ્—ધર્માસ્તિકાયાદીનાં સ્વરૂપ નિરૂપ્ય તત્ત્વેકદેશે ધર્માસ્તિકાયાત્મ-
મસ્તિ ન વેત્યાદિ પ્રરૂપયન્નાહ—“એગે મંતે” ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—એગે મંતે ! ધર્મસ્તિકાયાપયસે ધર્મસ્તિકાયા ત્તિ વત્તઽવ
સિયા ? ગોયમા । ણો ઇણદ્દે સમદ્દે એવ દોણિણ વિ, તિણિણ વિ,
ચત્તારિ વિ, પચ્છ સત્ત અટ્ટ ણવ દસ સસેજ્ઞા અસસેજ્ઞા મંતે !
ધર્મસ્તિકાયાપયસા ધર્મસ્તિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા । ગોયમા !
ણો ઇણદ્દે સમદ્દે એગપપસૂણે વિ ય ણ મંતે ! ધર્મસ્તિકાયા ત્તિ
વત્તઽવ સિયા, ણો ઇણદ્દે સમદ્દે । સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છહ
એગે ધર્મસ્તિકાયાસ્સ પપસે નો ધર્મસ્તિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા
જાવ એગપપસૂણે વિ ય ણ ધર્મસ્તિકાયા નો ધર્મસ્તિકાયા
ત્તિ વત્તઽવ સિયા । સે ણૂણ ગોયમા ! સ્વદે ચક્રે સગલે ચક્રે ?
મગવ સયલે ચક્રે નો સ્વદે ચક્રે, એવ છત્તે, ચમ્મે, દદ્દે, ઇસે,
આડદ્દે મોયપ, સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ વુચ્છહ એગે ધર્મ
સ્તિકાયાપદેસે ણો ધર્મસ્તિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા, જાવ એગપપસૂણે
વિ ય ણ ધર્મસ્તિકાયા ણો ધર્મસ્તિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા । સે કિં

ચાલા હૈ । ગુણ શબ્દ કા અર્થ કાર્ય ઔર પ્રદાણ શબ્દ કા અર્થ આપસ
મેં સંબંધ હોના હૈ । इसका तात्पर्य यह है कि औदारिक आदि पुद्गलों
के साथ जीवका संबंध है, अथवा जीव औदारिक आदि अनेक प्रकार
के पुद्गलों को प्रदण करता है यही पुद्गल का प्रदण होना गुण है ॥ सू. १ ॥

પુદ્ગલાસ્તિકાયા પ્રદણગુણવાળું છે, ગુણનો અર્થ કાર્ય અને પ્રદણનો અર્થ
આપસમા સંબંધ હોવો એવો થાય છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ઔદારિક આદિ
પુદ્ગલોની સાથે જીવનો સંબંધ છે અથવા જીવ ઔદારિક આદિ અનેક
પ્રકારનાં પુદ્ગલોને પ્રદણ કરતો રહે છે એને જ પુદ્ગલાસ્તિકાયાનો પ્રદણ ગુણ
કહે છે ॥ સૂ. ૧ ॥

દ્રવ્યતઃ સ્વલુ પુદ્ગલાસ્તિકાયોઽનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ દ્રવ્યતોઽનન્તદ્રવ્યરૂપત્વં પુદ્ગલા-
સ્તિકાયસ્યેત્યર્થઃ । “સ્વેત્તઓ લોચપ્પમાણમેત્તે” ક્ષેત્રતો લોકપ્રમાણમાત્રઃ “કાલઓ
ન કયાવિ નાસી જાવ ણિચ્ચે ” કાલતો ન કદાઽપિ નાસીત્-યાવન્નિત્યઃ અત્ર
યાવત્પદેન ન કદાપિ ‘ ન ભવઈ ’ ન કદાપિ ‘ ન ભવિસ્સઈ ’ કિન્તુ પૂર્વમપ્યાસીત્
ઈદાનીમપિ વર્તેતે અનાગતેઽપિ ભવિષ્યતિ શાશ્વતોઽવ્યયોઽવસ્થિત ઇત્યાદીનાં ગ્રહણં
ભવતિ । “ ભાવઓ વણ્ણમંતે ગંધરસફાસમંતે ” ભાવતો વર્ણવાન્ ગંધરસસ્પર્શવાન્
ભાવતઃ વર્ણવાન્ ગન્ધવાન્ રસવાન્ સ્પર્શવાન્ ઇત્યર્થઃ । “ગુણઓ ગહણગુણે ”

પોગથિકાઽ અણ તાઈં દવ્વાઈં) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય અ-
નન્તદ્રવ્યરૂપ હૈ । (સ્વેત્તઓ લોચપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય લોકપ્રમાણમાત્ર હૈ । (કાલઓ ન કયાઈ નાસી જાવ ણિચ્ચે)
કાલ કી અપેક્ષા સે પુદ્ગલાસ્તિકાય કબી નહીં થા એસા નહીં હૈ યાવત્
વહ નિત્ય હૈ । યહાં યાવત્ પદ સે (ન કયાઈ ન ભવઈ, ન કયાઈ ન
ભવિસ્સઈ, ભવિંસુ ભવઈ ભવિસ્સઈ ધુવે, ણિઈઈ સાસઈ અક્કઈ અવ્વઈ
અવ્વઈ) ઇસ પાઠ કા સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ । અર્થાત્ પુદ્ગલાસ્તિકાય
ભૂતકાલ મેં નહીં થા યહ ઘાત નહીં, થા હી, વર્તમાનકાલ મેં નહીં હૈ
યહ ઘાત નહીં, હૈ હી ભવિષ્યત્ કાલમેં નહીં હોગા યહ ઘાત નહીં, હોગા
હી । (કયોં કિ યહ ધ્રુવ હૈ, નિયત હૈ, શાશ્વત હૈ, અક્ષય હૈ, અવ્યય હૈ,
અવસ્થિત હૈ) ઓર નિત્ય હૈ (ભાવઓ વણ્ણમંતે ગંધરસફાસ મંતે)
ભાવ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય વર્ણવાલા હૈ, ગંધ રસ ઓર સ્પર્શવાલા
હૈ । (ગુણઓ ગહણગુણે) ગુણ કી અપેક્ષા પુદ્ગલાસ્તિકાય ગ્રહણ ગુણ

(દવ્વઓ ણં પોગથિકાઽ અણ તાઈ દવ્વાઈં) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલા-
સ્તિકાય અનન્ત દ્રવ્યરૂપ છે (સ્વેત્તઓ લોચપ્પમાણમેત્તે) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય લોકપ્રમાણ છે (કાલઓ ન કયાઈ નાસી જાવ ણિચ્ચે) કાળની અપેક્ષા
એ પુદ્ગલાસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ કોઈ પણ કાળે ન હોય એવું બન્યું નથી, કારણ
કે તે નિત્ય છે. અહીં જાવ (પર્યાન્ત) પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો
છે—(ન કયાઈ ન ભવઈ, ન કયાઈ ન ભવિસ્સઈ, ધ્રુવે, ણિઈઈ, સાસઈ, અક્કઈ,
અવ્વઈ, અવ્વઈ) એટલે કે પુદ્ગલાસ્તિકાય ભૂતકાળમા ન હોતું એવું
બન્યું નથી વર્તમાનમા નથી એવું પણ બનતું નથી અને ભવિષ્યમા
નહીં હોય એવું પણ બનવાનું નથી ત્રણે કાળમા તેનું અસ્તિત્વ હોય છે જ,
કારણ કે તે ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અક્ષય, અવ્યય, અવસ્થિત અને નિત્ય છે.
(ભાવઓ વણ્ણમંતે ગંધ, રસ, ફાસમંતે) ભાવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય
વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળું છે, (ગુણઓ ગહણગુણે) ગુણની અપેક્ષાએ

શુણ્ણો ગ્રહણશુણ્ણ - શુણ્ણત કાર્યત્વં इत्यर्थः तथा च ग्रहण परस्परेण सम्भव
जीवेन वा औदारिकादिभिः क्षरीर भ्रकारैरिति ॥ सू० १ ॥

અવતરણમ્—ધર્માસ્તિષ્ઠાયાદીનાં સ્વરૂપં નિરૂપ્ય તદેકદેશે ધર્માસ્તિકાપત્ત-
મસ્તિ ન વેત્યાદિ પ્રરૂપયન્નાહ—“એગે મંતે ” ઇત્યાદિ ।

મૂળમ્—એગે મંતે ! ધમ્મરથિકાપપયસે ધમ્મરથિકાપ ત્તિ વત્તવ્વ
સિયા ? ગોયમા ! ખો ઇણદ્દે સમદ્દે એવ દોણિણ વિ, તિણિણ વિ,
ચત્તારિ વિ, પચ છ સત્ત અટ્ટ ણવ દસ સસેજ્જા અસસેજ્જા મંતે !
ધમ્મરથિકાપપયસા ધમ્મરથિકાપ ત્તિ વત્તવ્વ સિયા । ગોયમા !
ખો ઇણદ્દે સમદ્દે એગપપસૂણે વિ ય ણ મંતે ! ધમ્મરથિકાપ ત્તિ
વત્તવ્વ સિયા, ખો ઇણદ્દે સમદ્દે । સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ
એગે ધમ્મરથિકાપસસ પપસે નો ધમ્મરથિકાપ ત્તિ વત્તવ્વ સિયા
જાવ એગપપસૂણે વિ ય ણ ધમ્મરથિકાપ નો ધમ્મરથિકાપ
ત્તિ વત્તવ્વ સિયા । સે પૂણ ગોયમા ! સ્વદે ચક્રે સગલે ચક્રે !
મગવ સયલે ચક્રે નો સ્વદે ચક્રે, એવ છત્તે, ચમ્મે, દદ્દે, ઇસે,
આઝહે મોયપ, સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ વુચ્ચઈ એગે ધમ્મ
રથિકાપપદેસે ખો ધમ્મરથિકાપ ત્તિ વત્તવ્વ સિયા, જાવ એગપપસૂણે
વિ ય ણ ધમ્મરથિકાપ ખો ધમ્મરથિકાપ ત્તિ વત્તવ્વ સિયા । સે કિં

ચાલા હે । શુણ્ણ શબ્દ કા અર્થ ગાર્ય ઓર ગ્રહણ શબ્દ કા અર્થ બાપસ
મેં સંબધ હોના હે । હમકા તાત્પર્ય યહ હે કિ ઓદારિક આદિ પુત્રલો
કે સાથ જીયકા સબધ હે, અથવા જીય ઓદારિક આદિ અનેક પ્રકર
કે પુત્રલો કો ગ્રહણ કરતા હે યદી પુત્રલ કા 'ગ્રહણ હોના શુણ્ણ હે' ॥ સૂ. ૧ ॥

પુત્રવાસ્તિભાય બ્રહ્મણશુણ્ણવાણ છે, શુણ્ણો અર્થ 'કાર્ય' અને બ્રહ્મણો અર્થ
આપસમા સબધ હોવો, એવો થાય છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ઓદારિક આદિ
પુત્રલોની સાથે જીવના સબધ છે, અથવા જીવ ઓદારિક આદિ અને
પ્રમાણના પુત્રલોને બ્રહ્મણ કરતો રહે છે એને જ પુત્રવાસ્તિભાયનો બ્રહ્મણ કહ્યો
રહે છે ॥ સૂ. ૧ ॥

खाइणं भंते ! धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया । गोयमा ! अ-
संखेज्जा धम्मत्थिकाएपएसा, ते सव्वे कसिणा पडिपुण्णा, निर-
वसेसा एगगहणगहिया एसणं गोयमा ! धम्मत्थिकाए त्ति
वत्तव्वं सिया । एवं अधम्मत्थिकाए वि । आगासत्थिकाए वि
जीवत्थिकाए वि, पोग्गलत्थिकाए वि एवं चेव, नवरं तिण्हं-
पएसा अणंता भाणियव्वा सेसं तं चेव ॥ सू० २ ॥

छाया—एको भदन्त ! धर्मास्तिकायप्रदेशो धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् गौतम !
नायमर्थः समर्थः एवं द्वावपि त्रयोऽपि चत्वारोऽपि पञ्चपट् सप्त अष्ट नव दश—संख्या-

धर्मास्तिकाय आदि पांच प्रकार के अस्तिकायों का स्वरूप निरूपण
कारके अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि धर्मास्तिकाय के एकदेश में
धर्मास्तिकायता है या नहीं— (एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे) इत्यादि ।
(एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया) हे
भदन्त ! धर्मास्तिकायके एकप्रदेशको (यह धर्मास्तिकाय है) ऐसा कहा जा
सकता है क्या ? (गोयमा ! णो इण्हंते समद्वे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ
नहीं है अर्थात् धर्मास्तिकायका एकप्रदेश धर्मास्तिकाय नहीं कहा जा सकता
है । (एवं दोण्णि वि तिण्णि वि, चत्तारि वि, पंच, छ, सत्त, अट्ठ, नव, दस,
संखेज्जा,) इसी तरह से धर्मास्तिकाय के दो प्रदेश भी, तीन प्रदेश भी,
चार प्रदेश भी, पांच प्रदेश भी, छह प्रदेश भी, सात प्रदेश भी आठ
प्रदेश भी, नौ प्रदेश भी, दश प्रदेश भी धर्मास्तिकाय नहीं कहे जा

धर्मास्तिकाय आदि पांच प्रकारना अस्तिकायेना स्वरूपं निरूपणं करीने
छेवे सूत्रकार ते जतावे छे के धर्मास्तिकायना ऐक देशमा-धर्मास्तिकायना
डोय छे के नहीं—(एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे) इत्यादि

सूत्रार्थ—(एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे धम्मत्थिए त्ति वत्तव्वं सिया) हे भदन्त !
धर्मास्तिकायना ऐक प्रदेशने अनुलक्षीने, (आ धर्मास्तिकाय छे,) जेवु कही
शक्य भइ ? (गोयमा ! णो इण्हंते समद्वे) हे गौतम ! जे-अर्थ अत्रात्र
नथी—जेटवे के धर्मास्तिकायना ऐक प्रदेशने धर्मास्तिकाय कही शक्य नहीं.
(एवं दोण्णि वि, तिण्णिवि चत्तारि वि, पंच, छ, सत्त, अट्ठ, नव, दस, संखे-
ज्जा) जेअ प्रमाणे धर्मास्तिकायना जे त्रयु, चारु, पाच, छ सात, आठ,
नव, दस वगेरे प्रदेशने पणु धर्मास्तिकाय कही शक्य नहीं. धर्मास्तिकायना

ગુણતો ગ્રહણગુણ*—ગુણત કાર્યત્વ ઇત્યર્થ તથા ધ ગ્રહણ પરસ્પરેષ સમ્પન્ન
જીવેન યા ઔદારિકાદિભિઃ શરીર પ્રકારૈરિતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

અવતરણમ્—ધર્માસ્થિકાયાદીનાં સ્વરૂપ નિરૂપ્ય તત્ત્વેકદેશે ધર્માસ્થિકાયાસ-
મસ્તિ ન ચેત્યાદિ પ્રરૂપયન્નાહ—“એગે મતે” ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ્—એગે મતે । ધમ્મસ્થિકાયાપયસે ધમ્મસ્થિકાયા ત્તિ વત્તઽવ
સિયા ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે એવ દોણિણ વિ, તિણિણ વિ,
ચત્તારિ વિ, પચ્છ સત્ત અટ્ટ ણવ દસ સસેજ્ઞા મસસેજ્ઞા મતે !
ધમ્મસ્થિકાયાપયસા ધમ્મસ્થિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા । ગોયમા !
ણો ઇણદ્દે સમદ્દે એગપપસૂણે વિ ચ ણ મતે ! ધમ્મસ્થિકાયા ત્તિ
વત્તઽવ સિયા, ણો ઇણદ્દે સમદ્દે । સે કેણદ્દેણં મતે ! એવ વુચ્ચઈ
એગે ધમ્મસ્થિકાયાપયસે નો ધમ્મસ્થિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા
જાવ એગપપસૂણે વિ ચ ણ ધમ્મસ્થિકાયા નો ધમ્મસ્થિકાયા
ત્તિ વત્તઽવ સિયા । સે ણૂણ ગોયમા ! સ્વદે ચક્રે સગલે ચક્રે !
મગ્ગ સયલે ચક્રે નો સ્વદે ચક્રે, એવ છત્તે, ચમ્મે, દદે, હસે,
આડહે મોચય, સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ વુચ્ચઈ એગે ધમ્મ
સ્થિકાયાપયસે ણો ધમ્મસ્થિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા, જાવ એગપપસૂણે
વિ ચ ણ ધમ્મસ્થિકાયા ણો ધમ્મસ્થિકાયા ત્તિ વત્તઽવ સિયા । સે કિં

વાલા છે । ગુણ શબ્દ કા અર્થ કાર્ય ઓર ગ્રહણ શબ્દ કા અર્થ આપણ
મેં સંપર્ષ હોના છે । ઇસ્કા તાત્પર્ય યહ છે કિ ઔદારિક આદિ પુત્રલો
કે સાથ જીવકા સંપર્ષ છે, અથવા જીવ ઔદારિક આદિ અનેક પ્રકાર
કે પુત્રલો કો ગ્રહણ કરતા છે યહી પુત્રલ કા ગ્રહણ હોના ગુણ છે ॥ સૂ. ૧ ॥

પુત્રલવાસ્થિકાયા ગ્રહણગુણવાણ છે, ગુણનો અર્થ કાર્ય અને ગ્રહણનો અર્થ
આપણના સંપર્ષ હોવો, એવો સાધ છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ઔદારિક આદિ
પુત્રલોની સાથે જીવનો સંપર્ષ છે અથવા જીવ ઔદારિક આદિ અને
પ્રકારનાં પુત્રલોને ગ્રહણ કરતો રહે છે એને જ પુત્રલવાસ્થિકાયાનો ગ્રહણ ગુણ
રહે છે ॥ સૂ. ૧ ॥

खाइणं भंते ! धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया । गोयमा ! अ-
संखेज्जा धम्मत्थिकाएपएसा, ते सव्वे कसिणा पडिपुण्णा, निर-
वसेसा एगगहणगहिया एसणं गोयमा ! धम्मत्थिकाए त्ति
वत्तव्वं सिया । एवं अधम्मत्थिकाए वि । आगासत्थिकाए वि
जीवत्थिकाए वि, पोग्गलत्थिकाए वि एवं चेव, नवरं तिण्हंपि-
पएसा अणंता भाणियव्वा सेसं तं चेव ॥ सू० २ ॥

छाया—एको भदन्त ! धर्मास्तिकायप्रदेशो धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् गौतम !
नायमर्थः समर्थः एवं द्वावपि त्रयोऽपि चत्वारोऽपि पञ्चपद सप्त अष्ट नव दश—संख्या-

धर्मास्तिकाय आदि पांच प्रकार के अस्तिकायों का स्वरूप निरूपण
करके अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि धर्मास्तिकाय के एकदेश में
धर्मास्तिकायता है या नहीं— (एगे भंते ! धम्मत्थिकाएपएसे) इत्यादि ।
(एगे भंते ! धम्मत्थिकाएपएसे धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया) हे
भदन्त ! धर्मास्तिकायके एकप्रदेशको (यह धर्मास्तिकाय है) ऐसा कहाजा
सकता है क्या ? (गोयमा ! गो इण्हठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ
नहीं है अर्थात् धर्मास्तिकायका एकप्रदेश धर्मास्तिकाय नहीं कहा जा सकता
है । (एवं दोण्णि वि तिण्णि वि, चत्तारि वि, पंच, छ, सत्त, अट्ठ, नव, दस,
संखेज्जा,) इसी तरह से धर्मास्तिकाय के दो प्रदेश भी, तीन प्रदेश भी,
चार प्रदेश भी, पांच प्रदेश भी, छह प्रदेश भी, सात प्रदेश भी आठ
प्रदेश भी, नौ प्रदेश भी, दश प्रदेश भी धर्मास्तिकाय नहीं कहे जा

धर्मास्तिकाय आदि पांच प्रकारना अस्तिकायाना स्वरूपतुं निरूपण करीने
छे सूत्रकार ते बतावे छे के धर्मास्तिकायना ओक देशमा धर्मास्तिकायना
छाय छे के नहीं— (एगे भंते ! धम्मत्थिकाएपएसे) इत्यादि

सूत्रार्थ—(एगे भंते ! धम्मत्थिकाएपएसे धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया) हे भदन्त !
धर्मास्तिकायना ओक प्रदेशने अनुलक्षीने, (आ धर्मास्तिकाय छे,) ओवु कही
शकय भइ ? (गोयमा ! गो इण्हठे समट्ठे) हे गौतम ! ओ अर्थ भराभर
नथी—ओटवे के धर्मास्तिकायना ओक प्रदेशने धर्मास्तिकाय कही शकय नहीं.
(एवं दोण्णि वि, तिण्णिवि चत्तारि वि, पंच, छ, सत्त, अट्ठ, नव, दस, संखे-
ज्जा) ओअ प्रमाणे धर्मास्तिकायना ओ त्रणु, चारु, पाय, छ सात, आठ,
नव, दस वगेरे प्रदेशाने पणु धर्मास्तिकाय कही शकय नहीं. धर्मास्तिकायना

ગૌતમ ! ચ્વંડંચક્રં સકલ ચક્રમ્ ? ભગવન્ ! સકલં ચક્રમ્ નો ચ્વંડં ચક્રમ્ એવં છત્રં ચર્મ દણ્ડઃ દૂષ્યમ્-આયુધમ્-મોદકમ્-તત્ તેન અર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોન ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ યાવદેકપ્રદેશોનોઽપિ ચ ચ્વંડુ ધર્માસ્તિકાયો ન ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ તત્ કિં સ્વાઈ-પુનઃ ચ્વંડુ

વક્તવ્ય નહીં હો સકતા હૈ યાવત્ એક પ્રદેશન્યૂન ભી ધર્માસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય એસા નહીં કહા જા સકતા હૈ ? (સે જૂળ ગોયમા ! ચ્વંડે ચક્રે ? સગલે ચક્રે ? ભગવં ! સગલે ચક્રે, નો ચ્વંડે ચક્રે એવં છત્તે, ચમ્મે, દંડે, દૂસ, આઝહે, મોયએ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ્ એગે ધમ્મ-સ્થિતકાયપપસે જો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વક્તવ્વં સિયા-જાવ એગપપસૂણે વિય જં નો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વક્તવ્વં સિયા) હે ગૌતમ ! હમ તુમસે પૂછતે હૈ કિ ચક્ર કા ચ્વંડ પૂરા ચક્ર કહલાવેગા યા પૂરા ચક્ર સંપૂર્ણ ચક્ર કહલાવેગા ? તવ ગૌતમ ને કહા-હે ભદન્ત ! પૂરા ચક્ર હી ચક્ર કહલાવેગા, ચક્ર કા ચ્વંડ ચક્ર નહીં કહલાવેગા, હસી તરહ સે છત્ર, ચર્મ, દણ્ડ દૂષ્ય, (વસ્ત્ર,) શસ્ત્ર, મોદક કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિયે । (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ્, એગે ધમ્મત્થિકાયપપસે જો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વક્તવ્વં સિયા, જાવ એગપપસૂણે વિય જં ધમ્મત્થિકાએ નો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વક્તવ્વં સિયા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ પૂરા ધર્માસ્તિકાય નહીં કહા જા સકતા

એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં, જો, ત્રણ આદિથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશોને પણ ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં, અને એક પ્રદેશ ન્યૂન હોય તો પણ તેને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં ? (સે જૂળ ગોયમા ! ચ્વંડે ચક્રે ? સગલે ચક્રે ? ભગવં સગલે ચક્રે, નો ચ્વંડે ચક્રે) હે ગૌતમ ! ચક્રના ખંડને ચક્ર કહી શકાય, કે આખા ચક્રને જ ચક્ર કહેવાય ! ગૌતમ સ્વામી જવાબ આપે છે, -હે ભદન્ત ! આખા ચક્રને જ ચક્ર કહી શકાય, ચક્રના ખંડને ચક્ર કહી શકાય નહીં ” મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે (એવ છત્તે, ચમ્મે, દંડે દૂસે, આઝહે, મોયએ સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ્ એગે ધમ્મત્થિકાયપપસે જો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વક્તવ્વં સિયા જાવ એગપપસૂણે વિય જં ધમ્મત્થિકાએ નો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વક્તવ્વં સિયા) એજ પ્રમાણે છત્ર, ચર્મ, દંડ વસ્ત્ર, શસ્ત્ર મોદક આદિના વિષયમા પણ સમજવું એટલે કે તેમના આખા ભાગને જ છત્ર, ચર્મ, આદિ કહી શકાય, તેમના ખંડને છત્ર, ચર્મ, દંડ આદિ નામે ઓળખી શકાય નહીં હે ગૌતમ ! તે કારણે જ હું એવું કહું છું કે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને પૂરો ધર્માસ્તિકાય કહેવાતું નથી. જો, ત્રણ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત આદિ પ્રદે-

ताः असंख्याताः । भवन्तः । धर्मास्तिकायप्रवेशा धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात्
 गौतम । नायमर्थः समर्थः एकप्रदेशो नोऽपि च खलु भवन्तः । धर्मास्तिकायः प-
 र्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् नायमर्थः समर्थः तत्केनार्थेन भवन्तः । एवमुच्यते
 एको धर्मास्तिकायस्य प्रदेशो न धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् यावत् एकप्रदे-
 शो नोऽपि च खलु धर्मास्तिकायो न धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् तन्न

संकेते हैं । तथा धर्मास्तिकाय के संख्यात प्रदेश भी धर्मास्तिकाय नहीं
 कहा सकते हैं । 'असंख्येया भंते धम्मत्थिकायपएसा धम्मत्थिकाए सि
 वसब्बं सिया' है भवन्तः । धर्मास्तिकाय के असंख्यात प्रदेश धर्मास्तिका-
 य इसरूप से वक्तव्य हो सकते हैं ? 'गोयमा । णो इण्ठे समद्वे' है गौ-
 तम । पद अर्थ समर्थ नहीं है—अर्थात् धर्मास्तिकाय के असंख्यात प्रदेश
 धर्मास्तिकाय इसरूप से वक्तव्य नहीं हो सकते हैं । 'एगपएसूणे वि य
 णं भंते ? धम्मत्थिकाए सि वसब्बं सिया' है भवन्तः । एक प्रदेश न्यून
 भी धर्मास्तिकाय धर्मास्तिकाय इस पद से वक्तव्य हो सकता है ? 'गोय-
 मा । णो इण्ठे समद्वे' है गौतम । यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात्—एक
 प्रदेश न्यून भी धर्मास्तिकाय इस पद द्वारा वक्तव्य नहीं हो सकता है ।
 'से केणद्वेयं भंते ! एवं पुच्छंइ एगे धम्मत्थिकायस्स पएसे नो धम्म
 त्थिकाए सि वसब्बं सिया, जाव एगपएसूणे वि य णं धम्मत्थिकाए नो
 धम्मत्थिकाए सि वसब्बं सिया' है भवन्तः । ऐसा आप किस कार-
 ण से कहते हो कि धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश धर्मास्तिकाय इसरूप से

संख्यात प्रदेशो ने पक्ष धर्मास्तिकाय ठहरेवा नहीं (असंख्येया भंते ! धम्म
 त्थिकायपएसा धम्मत्थिकाए सि वसब्बं सिया ?) के कहन्ते । धर्मास्तिकाय
 असंख्यात प्रदेशो ने अनुवक्षीने (या धर्मास्तिकाय छे, जेवुं छेदी शक्य भइ ?
 (गोयमा । णो इण्ठे समद्वे) के गौतम । ते अर्थ पक्ष अशक्य नहीं—
 छेदवे के धर्मास्तिकायना असंख्यात प्रदेशो ने पक्ष धर्मास्तिकाय छेदी शक्य नहीं
 (एगपएसूणे वि य णं भंते ! धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकाए सि वसब्बं सिया ?) के
 कहन्ते । जेह पक्ष प्रदेश न्यून (जेहछे) होय जेवा धर्मास्तिकायने धर्मास्तिकाय
 छेदी शक्य भइ ? (गोयमा । णो इण्ठे समद्वे) के गौतम । जे अर्थ पक्ष
 अशक्य नहीं, जेहवे के जेह प्रदेशनी पक्ष न्यूनता होय तेने धर्मास्तिकाय
 छेदी शक्य नहीं (से केणद्वेयं भंते एवं पुच्छंइ एगे धम्मत्थिकायस्स पएसे के
 धम्मत्थिकाए सि वसब्बं सिया, जाव एगपएसूणे वि य णं धम्मत्थिकाए
 सि वसब्बं सिया) के कहन्ते । आप आ कहने जेवुं छेदी छे के धर्मास्तिकाय

ગૌતમ ! ચ્વંડં ચક્રં સકલ ચક્રમ્ ? ભગવન્ ! સકલં ચક્રમ્ નો ચ્વંડં ચક્રમ્ એવં છત્રં ચર્મં દણ્ડઃ દૃષ્યમ્-આયુધમ્-મોદકમ્-તત્ તેન અર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોન ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ યાવદેકપ્રદેશોનોઽપિ ચ ચ્વંડુ ધર્માસ્તિકાયો ન ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ તત્ કિં ચ્વાઈ-પુનઃ ચ્વંડુ

વક્તવ્ય નહીં હો સકતા હૈ યાવત્ એક પ્રદેશન્યૂન ભી ધર્માસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય એસા નહીં કહા જા સકતા હૈ ? (સે જૂળં ગોચમા ! ચ્વંડે ચક્રે ? સગલે ચક્રે ? ભગવં ! સગલે ચક્રે, નો ચ્વંડે ચક્રે એવં છત્રે, ચર્મે, દંડે, દૂસ, આઝહે, મોચે સે તેણદ્રેણં ગોચમા ! એવં બુચ્ચઈ એગે ધર્મસ્થિતકાયપણેસે જો ધર્મસ્થિકાઈ સ્તિ વક્તવ્યં સિયા-જાવ એગપણેસૂણે વિય જં નો ધર્મસ્થિકાઈ સ્તિ વક્તવ્ય સિયા) હે ગૌતમ ! હમ તુમસે પૂછતે હૈ કિ ચક્ર કા ચ્વંડ પૂરા ચક્ર કહલાવેગા યા પૂરા ચક્ર સંપૂર્ણ ચક્ર કહલાવેગા ? તવ ગૌતમ ને કહા-હે ભદન્ત ! પૂરા ચક્ર હી ચક્ર કહલાવેગા, ચક્ર કા ચ્વંડ ચક્ર નહીં કહલાવેગા, હસી તરહ સે છત્ર, ચર્મ, દણ્ડ દૃષ્ય, (વસ્ત્ર,) શસ્ત્ર, મોદક કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિયે. (સે તેણદ્રેણં ગોચમા ! એવં બુચ્ચઈ, એગે ધર્મસ્થિકાયપણેસે જો ધર્મસ્થિકાઈ સ્તિ વક્તવ્યં સિયા, જાવ એગપણેસૂણે વિય જં ધર્મસ્થિકાઈ નો ધર્મસ્થિકાઈ સ્તિ વક્તવ્યં સિયા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ પૂરા ધર્માસ્તિકાય નહીં કહા જા સકતા

એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં, જે, ત્રણ આદિથી લઈને અસંખ્યાત પ્રદેશોને પણ ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં, અને એક પ્રદેશ ન્યૂન હોય તો પણ તેને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં ? (સે જૂળ ગોચમા ! ચ્વંડે ચક્રે ? સગલે ચક્રે ? ભગવં સગલે ચક્રે, નો ચ્વંડે ચક્રે) હે ગૌતમ ! ચક્રના ખંડને ચક્ર કહી શકાય, કે આખા ચક્રને જ ચક્ર કહેવાય. ગૌતમ સ્વામી જવાબ આપે છે, -હે ભદન્ત ! આખા ચક્રને જ ચક્ર કહી શકાય, ચક્રના ખંડને ચક્ર કહી શકાય નહીં ” મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે (એવ છત્રે, ચર્મે, દંડે, દૂસે, આઝહે, મોચે સે તેણદ્રેણં ગોચમા ! એવં બુચ્ચઈ એગે ધર્મસ્થિકાયપણેસે જો ધર્મસ્થિકાઈ સ્તિ વક્તવ્યં સિયા જાવ એગપણેસૂણે વિય જં ધર્મસ્થિકાઈ નો ધર્મસ્થિકાઈ સ્તિ વક્તવ્ય સિયા) એજ પ્રમાણે છત્ર, ચર્મ, દંડ વસ્ત્ર, શસ્ત્ર મોદક આદિના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે તેમના આખા ભાગને જ છત્ર, ચર્મ, આદિ કહી શકાય, તેમના ખંડને છત્ર, ચર્મ, દંડ આદિ નામે ઓળખી શકાય નહીં હે ગૌતમ ! તે કારણે જ હું એવું કહું છું કે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને પૂરા ધર્માસ્તિકાય કહેવાતું નથી. જે, ત્રણ, અસંખ્યાત, અસંખ્યાત આદિ પ્રદે-

भदन्त ! धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् गौतम ! असंख्येया धर्मास्तिकायप्रदेशास्ते सर्वे कृत्स्नाः प्रतिपूर्णा निरवशेषा एकग्रहणगृहीता एषः त्वत्तु गौतम ! धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् एवमधर्मास्तिकायोऽपि । आकाशास्तिकायोऽपि जीवास्तिकायोऽपि पुद्गलास्तिकायोऽपि एवमेव नवरं त्रयाणामपि अनन्ता मणित्वेन । शेष उदेव ॥ सू० २ ॥

है और इसी तरह से यावत एक प्रदेश न्यून धर्मास्तिकाय भी पूरा धर्मास्तिकाय नहीं कहा जा सकता है । (से किं खाइए णं भते धम्मस्तिकाए सि वत्तब्बं सिया) तो हे भदन्त ! कहो धर्मास्तिकाय इस शब्द से क्या वक्तव्य होना चाहिये ? (गोयमा । असंख्येया धम्मस्तिकायपपसा) हे गौतम ! धर्मास्तिकाय के असंख्यातप्रदेश हैं (ते सव्वे कसिणा पक्खिपुण्णा, निरवसेसा, एग ग्रहणगहिया एस णं गोयमा । धम्मस्तिकाए सि वत्तब्बं सिया) वे सब कृत्स्न, प्रतिपूर्ण, निरवशेष और एक ग्रहण-शब्द से गृहीत होजायें ऐसे रूप में हो गये हो तब वे असंख्यात प्रदेश (धर्मास्तिकाय) इस शब्दद्वारा वक्तव्य हो सकते हैं । (एवमधम्मस्तिकाए वि, आगासस्तिकाए वि जीवस्तिकाए वि पोग्गळ-स्तिकाए वि एवं चेष-नवरं तिण्णं पि पपसा अणता भाणियम्भा-सेसं तं चेष) इसी तरह से अधर्मास्तिकाय में भी, आकाशास्तिकाय में भी और जीवास्तिकाय में भी जानना चाहिये तथा पुद्गलास्तिकाय में भी

माने पक्ष धर्मास्तिकाय कहेवता नहीं, जोक व प्रदेश न्यून (कोअे) होव जेवा धर्मास्तिकायने पक्ष पूरे धर्मास्तिकाय कही शकतो नहीं।

(से किं खाइए णं भते । धम्मस्तिकाए सि वत्तब्बं सिया) के भदन्त ! तो पक्ष धर्मास्तिकाय शब्दही शु अक्षय थाव छे ? (गोयमा । असंख्येया धम्मस्तिकाए पपसा) के गौतम ! धर्मास्तिकायना असंख्यात प्रदेशो होव छे ।

(ते सव्वे कसिणा पक्खिपुण्णा निरवसेसा एगग्रहणगहिया एस णं गोयमा । धम्मस्तिकाए सि वत्तब्बं सिया) के गौतम ! ते सव्वे प्रदेशो कृत्स्न (संपूर्ण) प्रतिपूर्ण, निरवशेष अने (धर्मास्तिकाय) जेवा जोक शब्द पठे आइ (अक्षय करवा योग्य) अनता होव, त्याहे व ते असंख्यात प्रदेशोने 'धर्मास्तिकाय' शब्दही कोअेभी शक्य छे (एवमधम्मस्तिकाए वि, जीवस्तिकाए वि पोग्गळ-स्तिकाए वि एवं चेष-नवरं तिण्णं पि पपसा अणता भाणियम्भा-सेसं तं चेष) अधर्मास्तिकाय आकाशास्तिकाय, अने जीवास्तिकायना विषयभां पक्ष जे प्रमाणे व समग्रपु पुद्गलास्तिकायना विषयभां पक्ष जोव व समग्रपु पक्ष तेभां

ટીકા—“એમે મંતે । ધમ્મત્થિકાયપપસે ધમ્મત્થિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ”
 (કોઽપિ ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશે ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ હે ભદ-
 ન્ત ! ધર્માસ્તિકાયસ્ય એકસ્મિન્ પ્રદેશે ધર્માસ્તિકાયત્વં ધર્મો વિદ્યતે ન વા વિદ્યતે
 વેત્તદા એકસ્મિન્નપિ અવયવે ધર્માસ્તિકાયોઽયમિતિ વ્યવહારઃ સ્યાત્ તથા ચ તત્
 વદવયવેનૈવ ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વ્યવહારસ્ય સમ્પાદનાત્ પ્રદેશસમુદાયાત્મકધ-
 ર્માસ્તિકાયસ્ય નૈરર્થક્યમેવ પ્રસજ્યેત પ્રત્યેકસ્મિન્નવયવે ધર્માસ્તિકાયત્વં ધર્મો ન
 હસ પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે । વિશેષતા કેવલ હતની હી હૈ કિ જીવા-
 સ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય इन के प्रदेश अनन्त
 कहना चाहिये । चाकी का अवशिष्ट कथनसब पूर्वजैसा नहीं है ॥सू २॥

ટીકાર્થ—(એમે મંતે । ધમ્મત્થિકાયપપસે ધમ્મત્થિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં
 સિયા ” હે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયકા એકપ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય હસ શબ્દ
 દ્વારા વક્તવ્ય હો સકતા હૈ કયા ? પૂછને કા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ-
 ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ મેં ધર્માસ્તિકાયત્વરૂપ ધર્મ મૌજૂદ હૈ યા
 નહીં ? યદિ પ્રથમ પક્ષ અંગીકાર કિયા જાવે તો ફિર હસ સ્થિતી મેં
 પ્રદેશ સમુદાયાત્મક ધર્માસ્તિકાય કે માનને કી આવશ્યકતા હી કયા
 રહતી હૈ કયોં કિ ધર્માસ્તિકાય કે એક બી પ્રદેશ મેં (યહ ધર્માસ્તિકાય
 હૈ) એસા વ્યવહાર હોના તુમ માન રહે હો અતઃ જવ એક પ્રદેશ સે હી
 ધર્માસ્તિકાયરૂપ વ્યવહાર સંપાદિત હોજાતા હૈ—તો વાત સ્વતઃ હી સાબિત
 હો જાતી હૈ કિ પ્રદેશસમુદાયાત્મક ધર્માસ્તિકાય માનના નિરર્થક હી હૈ ?

એટલી જ વિશેષતા છે કે ઇવાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના
 પ્રદેશ અનેક છે એમ કહેવું બેઘણું. બાકીનું સમસ્ત કથન ધર્માસ્તિકાય બેવું જ
 સમજવું ॥ સૂ ૨ ॥

ટીકાર્થ—“ એમે મંતે । ધમ્મત્થિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ” હે ભદન્ત ! ધર્મા
 સ્તિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય ખરૂં ? પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે
 પ્રમાણે છે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશમા ધર્માસ્તિકાયના બધા ધર્મો (શુણ)
 મોબુદ હોય છે કે નહીં ।

જો એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાતો હોય તો પ્રદેશસમુદાય રૂપ
 ધર્માસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ માનવાની આવશ્યકતા જ શી રહે કારણ કે ધર્મા-
 સ્તિકાયના એક પ્રદેશને માટે “આ ધર્માસ્તિકાય છે” એવો ઉલ્લેખ કરવામાં
 આવી શકે તો એ વાત તો આપો આપ સાબિત થઈ જાય છે કે પ્રદેશ
 સમુદાયાત્મક ધર્માસ્તિકાય માનવું નિરર્થક જ છે જો પ્રદેશ સમુદાયાત્મક

मदन्त । धर्मास्तिकाय इति वक्तव्य स्यात् गौतम । असंख्येया धर्मास्तिकायप्रदे-
शास्ते सर्वे कृत्स्नाः प्रतिपूर्णा निरवशेषा एकग्रहणगृहीताः एषः सत्तु गौतम ।
धर्मास्तिकाय इति वक्तव्य स्यात् एवमधर्मास्तिकायोऽपि । आकाशास्तिकायोऽपि
जीवास्तिकायोऽपि पुद्गलास्तिकायोऽपि एवमेव नवर त्रयाणामपि अनन्ता मणित-
व्याः । शेष उदय ॥ सू० २ ॥

हे और इसी तरह से यावत् एक प्रवेश न्यून धर्मास्तिकाय
भी पूरा धर्मास्तिकाय नहीं कहा जा सकता है । (से किं खाइए णं अते
धम्मत्थिकाए सि वत्तव्वं सिया) तो हे मदन्त ! कहो धर्मास्तिकाय
इस शब्द से क्या वक्तव्य होना चाहिये ? (गोयमा ! असंख्येया धम्म-
त्थिकामपएसा) हे गौतम ! धर्मास्तिकाय के असंख्यातप्रवेश हैं (ते
सब्बे कसिणा पडिपुण्णा, निरवशेषा, एग ग्रहणगहिआ एस णं गोयमा !
धम्मत्थिकाए सि वत्तव्वं सिया) वे सब कृत्स्न, प्रतिपूर्ण, निरवशेष
और एक ग्रहण-शब्द से गृहीत होजायें ऐसे रूप में हो गये हो तब वे
असंख्यात प्रवेश (धर्मास्तिकाय) इस शब्दद्वारा वक्तव्य हो सकते हैं ।
(एवमधम्मत्थिकाए वि, आगासत्थिकाए वि जीवत्थिकाए वि पोग्गल-
त्थिकाए वि एवं चैव-नवरं तिण्णं पि पएसा अणतां भाणियव्वा-सेसं
तं चैव) इसी तरह से अधर्मास्तिकाय में भी, आकाशास्तिकाय में भी
और जीवास्तिकाय में भी जानना चाहिये तथा पुद्गलास्तिकाय में भी

शाने पणु धर्मास्तिकाय ठडेवता नथी, ओठ व प्रवेश न्यून (ओछे) होव
ओवा धर्मास्तिकायने पणु पूरे धर्मास्तिकाय कही शकतो नथी.

(से किं खाइए णं अते ! धम्मत्थिकाए सि वत्तव्वं सिया) हे मदन्त !
तो पछी धर्मास्तिकाय शण्ढथी शु व्यक्त थाय छे ? (गोयमा ! असंख्येया
धम्मत्थिकाए पएसा) हे गौतम ! धर्मास्तिकायना असंख्यात प्रवेशो होव छे.

(ते सब्बे कसिणा पडिपुण्णा निरवशेषा एगग्रहणगहिआ एवणं गोयमा !
धम्मत्थिकाए सि वत्तव्वं सिया) हे गौतम ! ते सब्ब प्रवेशो कृतान (संपूर्ण)
प्रतिपूर्ण, निरवशेष अने (धर्मास्तिकाय) ओवा ओठ शण्ढ वटे थाक (ठडव
ठेवा थोअ) अनन्ता होव त्थारे व ते असंख्यात प्रवेशोने 'धर्मास्तिकाय'
शण्ढथी ओगण्ठी शकय छे (एवमधम्मत्थिकाए वि, जीवत्थिकाए वि पोग्गल-
त्थिकाए वि एवं चैव-नवरं तिण्णं पि पएसा अणतां भाणियव्वा-सेसं तं चैव)
अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय, अने जीवास्तिकायना विषयमां पणु ओ प्रमादे
व समञ्ज पुद्गलास्तिकायना विषयमां पणु ओ व समञ्ज पणु तेमां

ટીકા—“એગે મંતે ! ધમ્મત્થિકાયપપ્પસે ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ”
 ઇકોઽપિ મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશે ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્ હે મદન્ત !
 ધર્માસ્તિકાયસ્ય એકસ્મિન્ પ્રદેશે ધર્માસ્તિકાયત્વં ધર્મો વિદ્યતે ન વા વિદ્યતે
 ચેત્તદા એકસ્મિન્નપિ અવયવે ધર્માસ્તિકાયોઽયમિતિ વ્યવહારઃ સ્યાત્ તથા ચ તત્
 તદવયવેનૈવ ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વ્યવહારસ્ય સમ્પાદનાત્ પ્રદેશસમુદાયાત્મકધર્માસ્તિકાયસ્ય નૈરર્થક્યમેવ પ્રસજ્યેત પ્રત્યેકસ્મિન્નવયવે ધર્માસ્તિકાયત્વં ધર્મો ન

હસ પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે । વિશેષતા કેવલ હતની હી હૈ કિ જીવાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય इन के प्रदेश अनन्त कहना चाहिये । बाकी का अवशिष्ट कथनसब पूर्वजैसा नहीं है ॥सू २॥

ટીકાર્થ—(એગે મંતે ! ધમ્મત્થિકાયપપ્પસે ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ” હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયકા એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય હસ શબ્દ દ્વારા વત્તવ્ય હો સકતા હૈ કયા ? પૂછને કા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ-ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ મેં ધર્માસ્તિકાયત્વરૂપ ધર્મ મૌજૂદ હૈ યા નહીં ? યદિ પ્રથમ પક્ષ અંગીકાર કિયા જાવે તો ફિર હસ સ્થિતી મેં પ્રદેશ સમુદાયાત્મક ધર્માસ્તિકાય કે માનને કી આવશ્યકતા હી કયા રહતી હૈ ક્યોં કિ ધર્માસ્તિકાય કે એક બી પ્રદેશ મેં (યહ ધર્માસ્તિકાય હૈ) એસા વ્યવહાર હોના તુમ માન રહે હો અતઃ જબ એક પ્રદેશ સે હી ધર્માસ્તિકાયરૂપ વ્યવહાર સંપાદિત હોજાતા હૈ-તો બાત સ્વતઃ હી સાબિત હો જાતી હૈ કિ પ્રદેશસમુદાયાત્મક ધર્માસ્તિકાય માનના નિરર્થક હી હૈ ?

એટલી જ વિશેષતા છે કે જીવાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશ અનેક છે એમ કહેવું બેઠએ. બાકીનું સમસ્ત કથન ધર્માસ્તિકાય જેવું જ સમજવું ॥ સૂ ૨ ॥

ટીકાર્થ—“ એગે મંતે ! ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ” હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય ખરૂં ? અશ્વત્થુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશમા ધર્માસ્તિકાયના બધા ધર્મો (ગુણો) મોબુદ હોય છે કે નહીં !

જો એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાતો હોય તો પ્રદેશસમુદાય રૂપ ધર્માસ્તિકાયનું અસ્તિત્વ માનવાની આવશ્યકતા જ શી રહે કારણ કે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને માટે “આ ધર્માસ્તિકાય છે” એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવી શકે તો એ વાત તો આપો આપ સાબિત થઈ જાય છે કે પ્રદેશ સમુદાયાત્મક ધર્માસ્તિકાય માનવું નિરર્થક જ છે જો પ્રદેશ સમુદાયાત્મક

निघते चेत्तदा प्रत्येकस्मिन् अविद्यमानस्य समुदायेऽपि अवर्तमानत्वमेव भवतीति नियमेन प्रवेशसमुदायात्मकधर्मास्तिकायेऽपि धर्मास्तिकायत्वधर्मस्य वृत्तिता न स्यात् यथा प्रत्येकसिक्ताकणेषु अनुपलभ्यमान तैल न सिक्ताकणसमुदायेऽपि भवति तद्वत् प्रकृतेऽपीति सेयमुच्यते: 'पाशारज्जुरिति न्यायः समापत्तवीति प्रश-
यितुः प्रशनाश्रयः । मग्नान् आह—'गोयमा !' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम !
'गो इण्डे समडे' नायमर्थः समर्थः धर्मास्तिकायस्य प्रतिप्रदेशं धर्मास्तिकायत्व
धर्मो न भवतीत्यर्थः । यथा एकप्रदेशस्य धर्मास्तिकाय इति व्यवहारो न युक्तस्तेषां
सर्वप्रदेशेऽपि स व्यवहारो न युक्त इत्यतिदेशेन दर्शयति—'एवं दोषिणि चि' एवं त्रौ

यदि प्रवेश समुदायात्मक धर्मास्तिकायकी सिद्धि मानने निमित्ते द्वितीय
पक्ष स्वीकार किया जावे और कहा जावे नि धर्मास्तिकायके प्रत्येक प्रदेश
में धर्मास्तिकायत्वरूप धर्म नहीं है तो फिर इस प्रकार के कथन में पूरे
धर्मास्तिकाय का ही लोप प्राप्त होता है क्यों कि जो धर्म अवयव में नहीं
है—वह अवयव के समुदाय में क्योंकर हो सकता है । इस लिये यह
मानना ही पड़ेगा कि (प्रत्येकस्मिन् अविद्यमानस्य समुदायेऽपि अवर्त-
मानत्वमेव) प्रदेश समुदायात्मक धर्मास्तिकाय में धर्मास्तिकायत्वरूप धर्म
की वृत्ति नहीं है । जैसे प्रत्येक सिक्ताकणों में अनुपलभ्यमान तैल की वृत्ति
लक्षि सिक्ता कणों के समुदाय में नहीं होती है । इस तरह उच्यते ।
पाशारज्जु प्राप्त होनी है । ऐसा आशय प्रकटकर्ता है इसका उत्तर देते
हुए प्रभु कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (गो इण्डे सम) यह

धर्मास्तिकायने शिद्ध करवाने आटे उपर दशावेला नीले भत स्वीकारवाभा
आवे अने छेवाभा आवे के धर्मास्तिकायना प्रत्येक प्रदेशभा धर्मास्तिकायत्व
रूप धर्म होता नही, तो अे प्रकटना कथनही तो पूरा धर्मास्तिकायने अ
लोप ववाने प्रसंग उलो याय छे करव के के धर्म अवयवभा अस्तित्व न
प्रशवतो होय ते अवयवभा समुदायभा क्वाधी सलगी शडे । तेधी अेवु भानवु अ
पक्षे के "प्रत्येकस्मिन् अविद्यमानस्य समुदायेऽपि अवर्तमानत्वमेव" प्रदेशसमु-
दायात्मक धर्मास्तिकायभा धर्मास्तिकायत्वरूप धर्मना सहजाव होता नही अेवी
रीते रीतीना प्रत्येक कणभाधी तैल भगवानो सलव नही होता तेवी अ रीते
रीतीना कणाना समुदायभाधी तैल भगवानो सलव होता नही अेअ प्रभावे
धर्मास्तिकायना अेक प्रदेशभा के धर्म (गुण) नही ते तेना प्रदेशसमुदायभा

१ उच्यते: पाशारज्जुरिति न्याया—अथ—जैसे दोनो तरफ जाक रिछा हो ताके
मध्य में अवस्थित पुरुष अगर इपर जाता है तो भी जाक में पकता है इपर
अन्तेसे भी जाकमें फसता है अतः मध्य में ही सुरती होता है । यह न्याय
इतोऽप्याप्रवृत्तरी य श्लाघके समान है—इपर बाप इपर मही बीचमें मजा मनु
ष्य के समान है—अर्थात् दोनो तरफ मय वरत्तित है ।

અપિ 'તિણિ વિ ચત્તારિ ત્રિ' ત્રયોઽપિ ચત્વારોઽપિ 'પંચ છ સત્ત અટ્ટ નવ દશ સંખેજ્જા' પશ્ચપદ સપ્તાષ્ટ નવ દશ સંખ્યાતાઃ અપીતિશેષઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રત્યે-
કસ્મિન્ અવયવે ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વ્યવહારો ન યુક્તસ્તથા દ્વિત્રિચતુઃપશ્ચપદ સપ્તાષ્ટ
નવ દશ સંખ્યેયાઽવયવેષ્વપિ ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વ્યવહારો નૈવ યુજ્યતે इत्यर्थः ।
'અસંખેજ્જા મંતે ! ધમ્મત્થિકાયપણસા ધમ્મત્થિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા' અસં-
ખ્યાતાઃ ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ ધર્માસ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્-હે ભદ-
ન્ત ! ધર્માસ્તિકાયસ્ય અસંખ્યાતા પ્રદેશા ધર્માસ્તિકાયશબ્દેન વ્યપદેહું શક્યાઃ
કિમિત્યર્થઃ, ભગવાન આહે- 'ગોયમા ! જો ઇળદ્દે સમદ્દે' હે ગૌતમ ! નાયમર્થઃ
સમર્થઃ-હે ગૌતમ ! એવં વ્યપદેહું નૈવ શક્યતે इत्यर्थः 'एगपएमूणे वि य णं मंते !

અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રતિપ્રદેશ મેં ધર્માસ્તિકા-
યત્વરૂપ વ્યવહાર નહીં હોતા હૈ । હસી તરહ સે (દોણિ વિ, તિણિ
વિ ચત્તારિ વિ, પંચ, છ, સત્ત, અટ્ટ, નવ, દસ, સંખેજ્જા) ધર્માસ્તિકાય
કે દો પ્રદેશોમેં, ત્રીન પ્રદેશોમેં, ચાર પ્રદેશોમેં, પાંચ પ્રદેશોમેં, છહ પ્ર-
દેશોમેં, સાત પ્રદેશોમેં, આઠ પ્રદેશોમેં નૌ પ્રદેશોમેં દશ પ્રદેશોમેં,
સંખ્યાત પ્રદેશોમેં ભી ધર્માસ્તિકાયરૂપ વ્યવહાર નહીં હોતા હૈ । (અસ
ખેજ્જા ણં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયપણસા) હે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કે
અસંખ્યાત પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયરૂપ રો વક્તવ્ય હો સકતા હૈં કયા ? અ-
ર્થાત્ વે ધર્માસ્તિકાય હસ શબ્દ સે વ્યપદેશ કરના શક્ય હો સકતે
હૈ ? હસકા ઉત્તર દેતે હુણ પ્રશ્ન કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ (જો
ઇળદ્દે સમદ્દે) યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય કે અસં-
ખ્યાત પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય હસ શબ્દ સે વ્યપદેશ કરના શક્ય નહીં

પણ હોતો નથી. હવે ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નને મહાવીર સ્વામીએ જે જવાબ
આપ્યો તેનું ટીકાકાર નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે

(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જો ઇળદ્દે સમદ્દે) તે અર્થ યોગ્ય નથી. અટલે
ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાતો નથી એજ પ્રમાણે
(દોણિ વિ, તિણિ વિ, ચત્તારિ વિ, પંચ છ, સત્ત, અટ્ટ, નવ, દસ, સંખેજ્જા)
ધર્માસ્તિકાયના બે પ્રદેશને, ત્રણ પ્રદેશને, ચાર પ્રદેશને, પાંચ પ્રદેશને, છ પ્રદેશને,
સાત પ્રદેશને, આઠ પ્રદેશને, નવ પ્રદેશને દસ પ્રદેશને અને સંખ્યાત પ્રદેશને
(ત્રણ ધર્માસ્તિકાય કહી શકાતાં નથી) (અસંખેજ્જા ણં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયપણસા ?
હે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય અર્થ ?
અટલે હે ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશને માટે (ધર્માસ્તિકાય) શબ્દ
પાપરી શકાય અર્થ ? મહાવીર પ્રશ્ન તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જો ઇળદ્દે સમદ્દે) આ અર્થ પણ અસાધ્ય નથી.

विद्यते चेत्तदा प्रत्येकस्मिन् अभिद्यमानस्य समुदायेऽपि अवर्तमानत्वमेव भवतीति नियमेन प्रवेशसमुदायात्मकधर्मास्तिकायेऽपि धर्मास्तिकायत्वधर्मस्य वृत्तिः न स्यात् यथा प्रत्येकसिक्ताकणेषु अनुपलभ्यमान तैल न सिक्ताकणसमुदायेऽपि भवति तद्वत् प्रकृतेऽपीति सेयमुभयतः 'पाशारज्जुरिति न्यायः समापततीति प्रत्ययितुः प्रश्नाश्रयः । मगवान् भाव—'गोयमा !' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'जो इण्डे सम' नायमर्थः समर्थः धर्मास्तिकायस्य प्रतिप्रवेशं धर्मास्तिकायत्वधर्मो न भवतीत्यर्थः । यथा एकप्रदेशस्य धर्मास्तिकाय इति व्यवहारो न युक्तस्तथा सर्वप्रदेशेऽपि व्यवहारो न युक्त इत्यतिदेशेन दर्शयति—'एव दोषि वि' एवं ही

यदि प्रदेशा समुदायात्मक धर्मास्तिकायकी सिद्धि मानने निमित्ते द्वितीय पक्ष स्वीकार किया जावे और कहा जावे नि धर्मास्तिकायके प्रत्येक प्रदेश में धर्मास्तिकायस्वरूप धर्म नहीं है तो फिर इस प्रकार के कथन में पूरे धर्मास्तिकाय का ही लोप प्राप्त होना है क्योंकि जो धर्म अवयव में नहीं है—वह अवयव के समुदाय में क्योंकर हो सकता है । इस लिये कह मानना ही पड़ेगा कि (प्रत्येकस्मिन् अभिद्यमानस्य समुदायेऽपि भवति मानत्वमेव) प्रदेशा समुदायात्मक धर्मास्तिकाय में धर्मास्तिकायस्वरूप धर्म की वृत्ति नहीं है । जैसे प्रत्येक सिक्ताकणों में अनुपलभ्यमान तैल की वृत्ति सिक्ता कणों के समुदाय में नहीं होती है । इस तरह उभयता पाशारज्जु प्राप्त होनी है । ऐसा आशय प्रसक्तार्थाका है इसका उत्तर देते हुए प्रसु कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (जो इण्डे सम) यह

धर्मास्तिकायने सिद्ध करवाने भाटे उपर द्वावेदो वीजे मत स्वीकार्यतां आवे जने कहेवाभां आवे के धर्मास्तिकायना प्रत्येक प्रदेशमा धर्मास्तिकायत्व रूप धर्म कोतो नथी तो जे प्रकारना कथनथी तो पूरा धर्मास्तिकायना न होप कवाने अस ज ठेको थाय छे कश्यु के के धर्म अवयवमा अस्तित्व न धरावतो होय ते अवयवना समुदायमा कमाथी स भवी शके ? तेथी जेपु भानपु न पछये के "प्रत्येकस्मिन् अभिद्यमानस्य समुदायेऽपि अवर्तमानत्वमेव" प्रदेशसमुदायात्मक धर्मास्तिकायमा धर्मास्तिकायत्वरूप धर्मना सहजाव कोतो नथी जेनी रीते रीतीना प्रत्येक कणुमाथी तेस भजवाने स भव नथी कोतो तेथी न रीते रीतीना कहेना समूहमाथी पणु तेस भजवाने स भव कोतो नथी जेन प्रथावे धर्मास्तिकायना जेक प्रदेशमा के धर्म (गुण) नथी ते तेना प्रदेशसमुदायमा

१ उभयतः पाशारज्जुरिति न्यायः—अब—जैसे दोनो तरफ बाँध बिछा हो उसके मध्य में अवस्थित पुरुष अगर इसर खाना है तो मी जान में फसता है अगर जानेसे मी जानमें फसता है अतः मध्य में ही दुपड़ी होता है । यह न्याय इतोऽप्याप्रवृत्तरी प न्यायके समान है—इसर बांध अगर नहीं बीचमें बाँध मध्य के समान है—अर्थात् दोनो तरफ मध्य अवस्थित है ।

નેયવૃત્ત" એવમ્પરિતનમ્ એકૈકં સંયોજ્યતા યો યોઽધસ્તનસ્તં ત છર્દયતા જ્ઞાતિવ્યમ્,
 એવ પૂર્વોક્તક્રમેણોપરિતનમેકૈકં સંયોજ્યન્ અધસ્તનં પૂર્વોક્તમેકૈકં ત પરિ-
 ત્યજન્ પૂર્વવદેવં સત્ત્વ જ્ઞાતિવ્યમ્ ! કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ— 'જાવ અતીતઅનાગમ્યદ્વા-
 પચ્છા સવ્વદ્વા' યાવદતીતાનાગતાદ્વા પશ્ચાત્સર્વાદ્વા ઘનોદધિત આરમ્ભ્ય અતીત-
 દ્વાઽનાગતાદ્વાપર્યન્તં, પશ્ચાત્ તદનન્તરં સર્વાદેતિ સર્વાદ્વાપર્યન્તં સર્વે પ્રશ્નોત્તરં
 સ્વયમુદ્ગતીયમિતિ, કિયદવધીત્યાહ— 'જાવ અણાણુપુન્ની એસા રોહા !' યાવત્ અન્તા-
 નુપૂર્વો એસા રોહા ! યાવત્પદેન ઉત્તરપક્ષે 'પુન્નિ પેતે પચ્છાપેતે દોવિ એ સાસયા ભાવા'
 इति संयोजनीयम्। रोहा पूर्वमप्येतौ पश्चादप्येतौ द्वात्रप्येतौ शाश्वतौ भावौ एषौऽ-

તેણ નેયવૃત્ત) इस तरह ऊपर के अर्थात् आगे के एक एक पद को
 जोड़कर और जो जो नीचे के पद हैं अर्थात् पीछे के पद हैं उन्हें
 छोड़कर पहिले की तरह से ही सब प्रश्नोत्तर जानना चाहिये। कहाँ
 तक जानना चाहिये इस के लिये सूत्रकार कहते हैं कि (जाव अती-
 ताणागम्यद्वा सव्वद्वा) यावत् अतीत अनागत काल तक और पश्चात्
 सर्वाद्वा तक (जाव अणाणुपुन्नी एसा रोहा) यावत् हे रोह ! यहाँ
 किसी भी प्रकार का क्रम नहीं है। तात्पर्य कहने का यह है कि घनो-
 दधि से लेकर अतीत अनागताद्वा तक, पश्चात् सर्वाद्वा तक सब प्रश्न
 और उत्तर अपने आप ही पहिले की तरह से बना कर समाधानयुक्त
 कर लेना चाहिये। "जाव अणाणुपुन्नी एसा रोहा" में जो यावत् पद रखा
 है उससे सूत्रकार इस बात की सूचना देते हैं कि उत्तरपक्ष में जो
 "पुन्नि पेटे पच्छापेटे, दुवे सासया भावा" पहिले ऐसा कहा गया है सो

આ રીતે જ આગળ આવતાં પ્રત્યેક પદને જોડીને અને પાછળ આવી ગયેલાં પદોને
 છોડીને પહેલા બતાવ્યા પ્રમાણે જ પ્રશ્નોત્તરો બનાવવા જોઈએ, કયાં સુધી આ
 પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર બનાવવા ? તે સૂત્રકાર કહે છે કે (જાવ અતીતાણાગમ્યદ્વા
 સવ્વદ્વા) અતીત અનાગત કાળ સુધી અને છેવટે સર્વાદ્વા સુધી આ પ્રમાણે
 કરવું (જાવ અણાણુપુન્ની એસા રોહા !) હે રોહ ! તે બધામા ફેરવે પણ પ્રકારનો
 ક્રમ નથી, તે અનાનુપૂર્વી છે ત્યાં સુધી પણ ઉપર સુદૃઢ કહેવું. આપણે જો
 છે કે ઘનોદધિથી લઈને, અતીત અનાગત દ્વાદ્વા સુધી અને છેવટે સર્વાદ્વા સુધી
 તમામ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો પહેલા પ્રમાણે જ બંને બનાવી લેવા જોઈએ,
 (જાવ અણાણુપુન્ની એસા રોહા !) એ વાક્યના યાવત્ (પર્યન્ત) પદ વડે સૂત્ર-
 કાર એ સૂચન કરે છે કે ઉત્તરપક્ષમા જે "પુન્નિ પેતે પચ્છા પેતે દોવિ એ સાસયા
 ભાવા" કહ્યું છે તે બંને પહેલા પણ છે અને અતીત અનાગત દ્વાદ્વા સુધી

ધમ્મત્થિકાપ ધમ્મત્થિકાપ તિ વત્તસ્વ સિયા ' એકપ્રવેશોનોડપિ ચ સલ્લ મદન્ત !
 ધર્માસ્તિકાયો ધર્માસ્તિકાય इति वक्तव्यं स्यात्-हे मदन्त ! यावत्पर्यन्तम् एकेनापि
 પ્રવેશોન કનઃ=ધર્માસ્તિકાયઃ તાત્ત્વં કિં ધર્માસ્તિકાય इति शब्देन व्यवाहृतं वक्तव्यं
 કિમિતિ ? મગધાનાહ- ' જો જણદે સમદે ' નાયમર્થ સમર્થઃ इति प्रतिज्ञामात्रेण क-
 થિતમ્ યુક્તિસ્તુ ન પ્રતિપાદિતા इति तत्र युक्तिं ज्ञातुं गौतमः पुनः प्रश्नयति ' से
 કેણદે જ ' इत्यादिना ' से केणद्वे षं मते ! ' તત્ કેન મર્થેન હે મદન્ત ! ' ए-
 वमुच्यते ' एगे धम्मत्थिकापस्स पपसे नो धम्मत्थिकाप त्ति वत्तस्व सिया ' एको
 ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રવેશો ન ધર્માસ્તિકાય इति वक्तव्यं स्यात्- ' જાવ ઇગપપસુજે
 વિ ય જ ધમ્મત્થિકાપ નો ધમ્મત્થિકાપ તિ વત્તસ્વ સિયા ' યાવદેકપ્રવેશોનોડપિ
 ચ સલ્લ ધર્માસ્તિકાયો ન ધર્માસ્તિકાય इति वक्तव्यं स्यात्-हे मगधन् ! धर्मास्ति-

हैं । (एगपपसुजे वि य ज मंते ! धम्मत्थिकाप धम्मत्थिकाप त्ति
 वत्तस्व सिया) हे मदन्त ! एक प्रवेशान्यून धर्मास्तिकाय क्या (धर्मास्तिकाय)
 इस शब्दद्वारा कहा जा सकता है ? इसके उत्तरमें प्रश्नुने कहा (गोयमा !)
 हे गौतम ! (जो इणद्वे समद्वे) यह अर्थ समर्थ नहीं है । इस प्रकार
 प्रश्नु का कथन सुनकर इस विषय में युक्ति की जिज्ञासा बाछे गौतम
 ने पूछा (से केणद्वेण मंते ! एव मुच्यह) हे मदन्त ! आप ऐसा किस
 कारण से कहते हैं कि (एगे धम्मत्थिकापस्स पपसे नो धम्मत्थिकाप
 त्ति वत्तस्व सिया, जाव एगपपसुजे वि य ज धम्मत्थिकाप नो धम्म-
 त्थिकाप त्ति वत्तस्व सिया) धर्मास्तिकाय का एक प्रवेश धर्मास्तिकाय
 नहीं कहा जा सकता है, यावत् एक प्रवेशान्यून भी धर्मास्तिकाय धर्मा-
 स्तिकाय नहीं कहा जा सकता है । अर्थात् धर्मास्तिकाय के एक प्रवेश

તેનુ કારણે જો છે કે ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રવેશને પણ ધર્માસ્તિકાય કહી
 શકાય નહીં (ઇગપપસુજે વિ ય જ મંતે ! ધમ્મત્થિકાપ ધમ્મત્થિકાપ તિ વત્તસ્વ
 સિયા !) ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે- કે બદન્ત ! જોમાં જોકે પ્રવેશ જોઇએ કોઇ
 જોવા ધર્માસ્તિકાયને માટે " ધર્માસ્તિકાય " જોવો પ્રયોગ કરી શકાય બરે !
 બજવાન બવાબ આપે છે- (ગોયમા ! જો જણદે સમદે) કે ગૌતમ ! જો વાત
 બજાબર નર્મી-જોકે ન્યૂન પ્રવેશવાળા ધર્માસ્તિકાયને પણ " ધર્માસ્તિકાય " કહી
 શકાય નહીં બજવાનને આ પ્રકારનો બવાબ સાંભળીને તેનુ કારણ બાધવાની
 વિચારસાધી ગૌતમ સ્વામી નીચેના પ્રશ્ન પૂછે છે- (સે કેણદ્વેણ મંતે ! એવ મુચ્ચહ)
 કે બદન્ત ! આપ શા કારણે જોવું કહેા-છા કે (એગે ધમ્મત્થિકાસ પપસે નો
 ધમ્મત્થિકાપ તિ વત્તસ્વ સિયા જાવ ઇગપપસુજે વિ ય જ ધમ્મત્થિકાપ નો ધમ્મત્થિક-
 કાપ તિ વત્તસ્વ સિયા) ધર્માસ્તિકાયના જોકે પ્રવેશને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાતો
 નથી જોકે પ્રવેશની ન્યૂનતા કોઇ તો પણ તેને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય નહીં

अपि ' तिणि वि चत्तारि वि ' त्रयोऽपि चत्वारोऽपि ' पंच छ सत्त अट्ठ नव दस संखेज्जा ' पञ्चपद सप्ताष्ट नव दश संख्याताः अपीतिशेषः धर्मास्तिकायस्य प्रत्ये-
कस्मिन् अवयवे धर्मास्तिकाय इति व्यवहारो न युक्तस्तथा द्वित्रिचतुःपञ्चपद सप्ताष्ट
नव दश संख्येयाऽवयवेष्वपि धर्मास्तिकाय इति व्यवहारो नैव युज्यते इत्यर्थः ।
' असंखेज्जा भंते ! धम्मत्थिकायपएमा धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया ' असं-
ख्याताः भदन्त ! धर्मास्तिकायप्रदेशाः धर्मास्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात्—हे भद-
न्त ! धर्मास्तिकायस्य असंख्याताः प्रदेशा धर्मास्तिकायशब्देन व्यपदेष्टुं शक्याः
किमित्यर्थः, भगवान् आह—' गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे ' हे गौतम ! नायमर्थः
समर्थः=हे गौतम ! एवं व्यपदेष्टुं नैव शक्यते इत्यर्थः ' एगपएमूणे वि य णं भंते !

अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् धर्मास्तिकाय के प्रतिप्रदेश में धर्मास्तिका-
यत्वरूप व्यवहार नहीं होता है । इसी तरह से (दोणि वि, तिणि
वि चत्तारि वि, पंच, छ, सत्त, अट्ठ, नव, दस, संखेज्जा) धर्मास्तिकाय
के दो प्रदेशोंमें, तीन प्रदेशोंमें, चार प्रदेशोंमें, पांच प्रदेशोंमें, छह प्र-
देशोंमें, सात प्रदेशोंमें, आठ प्रदेशोंमें नौ प्रदेशोंमें दश प्रदेशोंमें,
संख्यात प्रदेशोंमें भी धर्मास्तिकायरूप व्यवहार नहीं होता है । (असं
खेज्जा णं भंते ! धम्मत्थिकायपएमा) हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय के
असंख्यात प्रदेश धर्मास्तिकायरूप से वक्तव्य हो सकता है क्या ? अ-
र्थात् वे धर्मास्तिकाय इस शब्द से व्यपदेश करना शक्य हो सकते
हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं (गोयमा) हे गौतम (णो
इण्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् धर्मास्तिकाय के असं-
ख्यात प्रदेश धर्मास्तिकाय इत्त शब्द से व्यपदेश करना शक्य नहीं

प्रभु-डोतो मथी. डुवे गौतम स्वाभीना प्रश्नो भडावीर स्वाभीणे ने ज्वाण
आये तेनुं टीकाकार नीचे प्रमाणे स्पष्टीकरण करे छे

(गोयमा) हे गौतम ! (णो इण्ठे समट्ठे) ते अर्थ योग्य नहीं आट्ठे
हे धर्मास्तिकायना एक प्रदेशने धर्मास्तिकाय कही शकातो नथी अथवा प्रमाणे
(दोणि वि तिणि वि, चत्तारि वि, पंच छ, सत्त, अट्ठ, नव, दस, संखेज्जा)
धर्मास्तिकायना छे प्रदेशने, त्रणु प्रदेशने, चार प्रदेशने, पाच प्रदेशने, छ प्रदेशने,
सात प्रदेशने, आठ प्रदेशने, नव प्रदेशने दस प्रदेशने अने संख्यात प्रदेशने
(त्रणु धर्मास्तिकाय कही शकाता नथी) असंखेज्जा णं भंते ! धम्मधिकोयपएमा ?
हे भदन्त ! धर्मास्तिकायना असंख्यात प्रदेशने धर्मास्तिकाय कही शकाय अइ ?
आट्ठे हे धर्मास्तिकायना असंख्यात प्रदेशने माटे (धर्मास्तिकाय) शब्द
आपरी शकाय अइ ? भडावीर प्रभु तेनो आ प्रमाणे ज्वाण आये छे—
(गोयमा !) हे गौतम ! (णो इण्ठे समट्ठे) आ अर्थ प्रणु अपापर नथी.

ધર્મસ્તિકાય ધર્મસ્તિકાય સિ વત્તન્નંસિયા ' એકપ્રદેશોનોડપિ ચ સઘુ મદન્ત !
 ધર્માસ્તિકાયો ધર્માસ્તિકાય સિ વત્તન્નં સ્યાત્-હે મદન્ત ! યાવત્પર્યન્તમ્ રહેનારો
 પ્રદેશેન ઝનઃ=ધર્માસ્તિકાય તાવત્ કિં ધર્માસ્તિકાય સિ વત્તન્નં ધ્યવાત્તુ કસ્મિં
 કિમિતિ ? મગવાનાર- ' જો રૂણદે સમદે ' નાયમર્થ સમર્થ સિ પ્રતિગ્રામીય
 યિતમ્ યુક્તિસ્તુ ન પ્રતિપાદિતા સિ સઘુ યુક્તિં જ્ઞાતું ગૌતમઃ પુનઃ પ્રશ્નપતિ ' છે
 કેણદે જ ' સિયાદિના ' સે કેણદે જ મતે ! ' તત્ કેન અર્થેન હે મદન્ત ! ' ર
 મુચ્યસે ' એવે ધર્મસ્તિકાયસ્સ પપસે નો ધર્મસ્તિકાય સિ વત્તન્નં સિયા ' ર
 ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદશા ન ધર્માસ્તિકાય સિ વત્તન્નં સ્યાત્- ' જાવ પગપણ્ણે
 વિ ય જ ધર્મસ્તિકાય નો ધર્મસ્તિકાય સિ વત્તન્નં સિયા ' યાવદ્ધર્મપ્રદેશોનોડપિ
 ચ નલ્લ ધર્માસ્તિકાયો ન ધર્માસ્તિકાય સિ વત્તન્નં સ્યાત્-હે મગવત્ ! ધર્માસ્તિકા

હૈ । (પગપણ્ણે વિ ય જ મતે ! ધર્મસ્તિકાય ધર્મસ્તિકાય સિ
 વત્તન્નં સિયા) હે મદન્ત ! એક પ્રદેશન્યૂન ધર્માસ્તિકાય કયા (ધર્માસ્તિકાય)
 હસ શબ્દદ્વારા કહા જા સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમે પ્રશ્નને કહા (ગોયમા)
 હે ગૌતમ ! (જો રૂણદે સમદે) યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ । હસ પ્રશ્ન
 પ્રશ્ન કા કથન સુનકર હસ વિષય મેં યુક્તિ કો જિજ્ઞાસા થાંધે ગૌતમ
 ને પૂછા (સે કેણદે જ મતે ! એવ મુચ્યહ) હે મદન્ત ! આપ પેસા કિસ
 કારણ સે કહતે હૈ કિ (એવે ધર્મસ્તિકાયસ્સ પપસે નો ધર્મસ્તિકાય
 સિ વત્તન્નં સિયા, જાવ પગપણ્ણે વિ ય જ ધર્મસ્તિકાય નો ધર્મ-
 સ્તિકાય સિ વત્તન્નં સિયા) ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય
 નહીં કહા જા સકતા હૈ, યાવત્ એક પ્રદેશન્યૂન મી ધર્માસ્તિકાય ધર્મા-
 સ્તિકાય નહીં કહા જા સકતા હૈ । અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ

તેનુ કારણ જો છે કે ધર્માસ્તિકાયના જાણનાર પ્રદેશને પણ ધર્માસ્તિકાય મી
 શકાય નહીં (પગપણ્ણે વિ ય જ મતે ! ધર્મસ્તિકાય ધર્મસ્તિકાય સિ વત્તન્નં
 સિયા !) ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે- ' હે મદન્ત ! જેમાં જોક પ્રદેશ જોધે કો
 જોવા ધર્માસ્તિકાયને માટે " ધર્માસ્તિકાય " જોવો પ્રયોગ કરી શકાય નથી !
 અજવાન જવાળ આપે છે- (ગોયમા ! જો રૂણદે સમદે) હે ગૌતમ ! જે વા
 બશાબર નથી-જોક ન્યૂન પ્રદેશવાળા ધર્માસ્તિકાયને પણ " ધર્માસ્તિકાય " કહી
 શકાય નહીં અજવાનને આ પ્રકારનો જવાબ સાંભળીને તેનુ કારણ બાબત
 વિશ્વાસથી ગૌતમ સ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે- (સે કેણદે જ મતે ! એવ મુચ્યહ)
 હે મદન્ત ! આપ શા કારણે જોવું કહેા છે કે (એવે ધર્મસ્તિકાયસ્સ પપસે નો
 ધર્મસ્તિકાય સિ વત્તન્નં સિયા જાવ પગપણ્ણે વિ ય જ ધર્મસ્તિકાય નો ધર્મ-
 સ્તિકાય સિ વત્તન્નં સિયા) ધર્માસ્તિકાયના જોક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય મી શકાય
 નથી જોક પ્રદેશની ન્યૂનતા કોમ તેા પણ તેને ધર્માસ્તિકાય મી શકાય નહીં

કાયસ્યૈકસિત્ત્વ પ્રદેશે ન્યુનેઽપિ ધર્માસ્તિકાયે ધર્માસ્તિકાયશબ્દેન વ્યવહારઃ
કથમ્ ભવતિ તત્ર કિં વારણમિતિ પ્રશ્નાશયઃ ભગવાનાહ—‘ સે પૂર્ણં ગોયમા’
इत्यादि । ‘ से पूर्णं गोयमा ! ’ तन्मूनं गौतम ! ‘ खंडे चक्के सगळे चक्के ’
खण्डं चक्रम् सकलम् चक्रम्—हे गौतम ! चक्रस्य एको भागश्चक्रं भवति किंवा
सकलं चक्रं चक्र भवतीति भगवतः गौतमप्रति कथनम् यथा खण्डं चक्रं चक्रं न
भवति खण्डचक्रमित्येव तस्य व्यवहारात् किन्तु सकलमेव चक्रं चक्रं भवति एवं
प्रदेशेनापि ऊनो धर्मास्તિકાયો न धर्मास्તિકाय इति वक्तव्यं स्यात् यथा चक्रे तथे
हापि ज्ञातव्यम् एष निश्चयनयाऽनुसारेण एकप्रदेशेनाप्यून धर्मास्તિકાય

में धर्मास्तिकाय इस शब्द का व्यवहार नहीं हो सकता है और न एक
प्रदेश से हीन धर्मास्तिकाय में धर्मास्तिकाय इस शब्द का व्यवहार हो
सकता है सो हे भदन्त ! इसमें क्या कारण है ? इस विषय में गौतम
की जिज्ञासा के समाधान निमित्त प्रभु उनसे ही पूछते हुए कहते हैं
(से पूर्णं गोयमा !) हे गौतम ! तुम यह तो कहो कि (खंडे चक्के,
सगळेचक्के) चक्र का एक भाग चक्र कहलाता है कि समस्त चक्र चक्र
कहलाता है । भदन्त ! चक्र का खंड चक्र नहीं कहलाता किन्तु समस्त
चक्र चक्र कहलाता है, तो हे गौतम ! सोचो जिस प्रकार चक्र का खण्ड
चक्र नहीं कहा जा सकता वह तो खण्ड चक्र इसरूप से ही व्यवहृत होता है
किन्तु पूरा चक्र ही चक्र कहा जाता है— इसी प्रकार एक प्रदेश से भी
प्यून धर्मास्तिकाय, धर्मास्तिकाय नहीं कहला सकता है । वह तो खण्ड

અહીં યાવત્ (પર્યન્ત) પદ્ધતી નીચેના સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—એ, ત્રણ, ચાર,
પાંચ આદિથી લઈને ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશોને પણ ધર્માસ્તિકાય
કહી શકાય નહીં આ રીતે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને તેમણે આપેલા
ઉત્તરનું કારણ પૂછે છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સમજાવવા માટે પ્રભુ તેમને જ પ્રશ્ન
કરે છે—(સે પૂર્ણં ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સંઢે ચક્કે, સગલે ચક્કે !) આખા
ચક્રને ચક્ર કહેવાય કે તેના એક ભાગને ચક્ર કહેવાય ? ગૌતમ સ્વામી જવાબ
આપે છે— હે ભદન્ત ! ચક્રના ભાગને ચક્ર કહેતા નથી પણ આખા ચક્રને
જ ચક્ર કહેવાય છે ” મહાવીર પ્રભુ સમજાવે છે, “ જેમ ચક્રના ભાગને ચક્ર
કહેવાય નહીં પણ ચક્રનો ભાગ જ કહેવાય છે, અને આખા ચક્રને જ ચક્ર
કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે એક પ્રદેશ પણ ઓછો હોય એવા ધર્માસ્તિકાયને
ધર્માસ્તિકાય કહેવાતું નથી. તેને તો ધર્માસ્તિકાયનો ભાગ જ કહેવાય છે. આ

ધર્માસ્તિકાયવ્યવહારસ્ય નિવેષઃ કૃતઃ વ્યવહારનયાન્નુસારેણ તુ પદાદિપ્રદેશા
 નોઽપિ પદાર્થસ્તેનૈવ રૂપેણ વ્યવદિશ્યતે એવ યથા કતિપયાશ્રયવરહિતોઽપિ પટઃ
 પટ એવ મવતિ, યથા વા છિન્નલાઘ્નોઽપિ ક્ષ્વા ક્ષ્વા એવ કલ્પ્યતે, તદુક્તમ્ વૈયાક
 રમૈઃ ' એકદેશવિકૃતમનન્યવત્ ' इति । મગધત કાકુમિભિતમુત્તરં નિશ્ચમ્ય
 કયયતિ ગૌતમઃ ' મગધ સગણે વચ્ચકે નો સંઘે વચ્ચકે ' હે મગધન્ ! સક્કમ્ વચ્ચ
 નો સંખંઠં વચ્ચમ્ પિકલાવયવસ્ય ન વચ્ચમિતિ સજ્ઞા મવતિ અપિ તુ સક્કલાવયવસ્યૈવ
 વચ્ચમિતિ સજ્ઞા મવતીતિ ગૌતમ ! મુસાદેવોત્તરં નિર્ણાધ્યાતિશ્ચયેનાન્યમાઽપિ ઇત્થ
 મેવોત્તર પ્રદર્શયતિ મગધાન્- ' एवं છત્તે ' इत्यादि, ' एवं છત્તેવમ્મે દ્વેદ્દેવસેઆઠ્ઠે

ધર્માસ્તિકાય કહણાથેગા, વચ્ચકી તરહ હી યહાં જાનના આહિયે । એસા
 પહ કપન નિશ્ચયનય કે મતાનુસાર હૈ-નિશ્ચયનય કે મન્તવ્યાનુસાર
 ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ મેં પૂરે ધર્માસ્તિકાય કા વ્યવહાર હોના નિ
 ચિદ્ધ માના ગયા હૈ । પરન્તુ હાં-વ્યવહાર નયકે મન્તવ્યાનુસાર તો એક
 આદિ પ્રદેશ સે ન્યૂન મી પદાર્થ ઊસી રૂપ સે કહા હી જાતા હૈ-એસે
 કિતનેક અવયવો સે રહિત મી પટ પટ હી વ્યવહાર મેં માના જાતા હૈ
 વહ અપટ નહીં માના જાતા, અથવા એસે છિન્ન પૂછ ઘાલા મી કુસા કુસા
 હી કહા જાતા હૈ ' વહ ' ગણા નહીં કહા જાતા-વૈયાકરમોં ને મી હસી
 સિદ્ધાન્ત કો માના હૈ- વે કહતે હૈ (એકદેશવિકૃતમનન્યવત્) એકદેશ
 મેં વિકાર હોજાને પર મી પદાર્થ હસરા યોઢે હી હો જાતા હૈ । જો, વહ
 પદાર્થ હૈ વહી વહ રહતા હૈ । હસ પ્રકાર પ્રસુકા કાકુમિભિત ઉત્તર સુન
 કર ગૌતમ ને જો કહા ઇસે સૂચકાર (મગધં સગણે વચ્ચકે) હસ પાઠ

કથન નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે કથુ" છે નિશ્ચયનયના અભિપ્રાય અનુસાર તે
 ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહેવાનો નિવેષ છે પરંતુ વ્યવહાર
 નયની માન્યતા પ્રમાણે તો એકાદિ પ્રદેશ ન્યૂન હોય એવા પદાર્થને પણ એ
 પ્રદાર્થ રૂપે જ જોળખવામાં આવે છે એમ કે કેટલાક અવયવોથી રહિત
 પટને પણ વ્યવહારમાં તો પટ જ માનવામાં આવે છે-અપટ માનવામાં
 આવતો નથી, પૂછડી કપાઈ ગયેલી હોય એવા કુતરાને કુતરા જ કહે છે-
 બીજા કોઈ પણ નામે જોળખતા નથી. વ્યાકરણકારોએ પણ એ જ સિદ્ધાંત
 માન્ય કર્યો છે તેઓ કહે છે (એકદેશવિકૃતમનન્યવત્) એક પ્રદેશમાં
 (ભાગમાં) વિકાર થઈ જવાથી પદાર્થ બીજો થોડોક જ થઈ જાય છે ? એ પ્રદાર્થ
 જ હોય છે તે જ રહે છે

મગધાનનો મુક્તિપૂર્વકનો પ્રશ્ન સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ એ ઉત્તર
 આપ્યો તે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કર્યો છે- (મગધ સગણે વચ્ચકે

કાયસ્યૈકરિસન્ પ્રદેશે ન્યુનેઽપિ ધર્માસ્તિકાયે ધર્માસ્તિકાયશબ્દેન વ્યવહારઃ
કથન્ન ભવતિ તત્ર કિં કારણમિતિ પ્રશ્નાશયઃ ભગવાનાહ—‘ સે ણૂણં ગોયમા’
इत्यादि । ‘ से णूणं गोयमा ! ’ तन्नूनं गौतम ! ‘ खंडे चक्के सगळे चक्के ’
खण्डं चक्रम् सकलम् चक्रम्—हे गौतम ! चक्रस्य एका भागश्चक्रं भवति किंवा
सकलं चक्रं चक्रं भवतीति भगवतः गौतमम्प्रति कथनम् यथा खण्डं चक्रं चक्रं न
भवति खण्डचक्रमित्येव तस्य व्यवहारात् किन्तु सकलमेव चक्रं चक्रं भवति एवं
प्रदेशेनापि ऊनो धर्मास्તિકાયો न धर्मास्તિકाय इति वक्तव्यं स्यात् यथा चक्रे तथे
हापि ज्ञातव्यम् एष निश्चयनयाऽनुसारेण एकप्रदेशेनाप्युने धर्मास्તિકાય

में धर्मास्तिकाय इस शब्द का व्यवहार नहीं हो सकता है और न एक
प्रदेश से हीन धर्मास्तिकाय में धर्मास्तिकाय इस शब्द का व्यवहार हो
सकता है सो हे भदन्त ! इसमें क्या कारण है ? इस विषय में गौतम
की जिज्ञासा के समाधान निमित्त प्रभु उनसे ही पूछते हुए कहते हैं
(से णूणं गोयमा !) हे गौतम ! तुम यह तो कहो कि (खंडे चक्के,
सगळेचक्के) चक्र का एक भाग चक्र कहलाता है कि समस्त चक्र चक्र
कहलाता है । भदन्त ! चक्र का खंड चक्र नहीं कहलाता किन्तु समस्त
चक्र चक्र कहलाता है, तो हे गौतम ! सोचो जिस प्रकार चक्र का खण्ड
चक्र नहीं कहा जा सकता वह तो खण्ड चक्र इसरूप से ही व्यवहृत होता है
किन्तु पूरा चक्र ही चक्र कहा जाता है— इसी प्रकार एक प्रदेश से भी
न्यून धर्मास्तिकाय, धर्मास्तिकाय नहीं कहला सकता है । वह तो खण्ड

અહીં ચાવત્ (પર્યન્ત) પદ્ધતી નીચેના સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—એ, ત્રણ, ચાર,
પાંચ આદિથી લઈને ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશોને પણ ધર્માસ્તિકાય
કહી શકાય નહીં આ રીતે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને તેમણે આપેલા
ઉત્તરનું કારણ પૂછે છે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સમજાવવા માટે પ્રભુ તેમને જ પ્રશ્ન
કરે છે—(સે ણૂણં ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (खंडे चक्के, सगळे चक्के !) આખા
ચક્રને ચક્ર કહેવાય કે તેના એક ભાગને ચક્ર કહેવાય ? ગૌતમ સ્વામી જવાબ
આપે છે— હે ભદન્ત ! ચક્રના ભાગને ચક્ર કહેતા નથી પણ આખા ચક્રને
જ ચક્ર કહેવાય છે ” મહાવીર પ્રભુ સમજાવે છે, “ જેમ ચક્રના ભાગને ચક્ર
કહેવાય નહીં પણ ચક્રનો ભાગ જ કહેવાય છે, અને આખા ચક્રને જ ચક્ર
કહેવાય છે, એજ પ્રમાણે એક પ્રદેશ પણ ઓછો હોય એવા ધર્માસ્તિકાયને
ધર્માસ્તિકાય કહેવાતું નથી. તેને તો ધર્માસ્તિકાયનો ભાગ જ કહેવાય છે. આ
મ ૧૩૧

ધર્માસ્તિકાયવ્યવહારસ્ય નિષેધઃ કૃતઃ વ્યવહારનયાઽનુસારેણ તુ પદ્માદિપ્રદેશાદ્
 નોઽપિ પદાર્થસ્તેનૈવ રૂપેણ વ્યવધિશ્ચયતે એવ યથા કતિપયાવયવરહિતોઽપિ પટઃ
 પટ એવ મવતિ, યથા યા છિન્નસાક્ષોઽપિ જ્ઞા જ્ઞા એવ કથ્યતે, તદુક્તમ્ વૈયાક્ર
 ર્ણૈઃ ' એકદેશવિકૃતમનન્યવત્ ' ઇતિ । મગધત્ કાકુમિમિત્તમુચરં નિશ્ચય
 કયયતિ ગૌતમઃ ' મગધં સગણે વચ્ચકે નો સંજે વચ્ચકે ' હે મગધન્ ! સકસમ્ ચક્ર
 નો સંજ્ઞં ચક્રમ્ વિકલાપયવસ્ય ન ચક્રમિતિ સજ્ઞા મવતિ અપિ તુ સકલાવયવસ્યૈવ
 ચક્રમિતિ સજ્ઞા મવતીતિ ગૌતમ । મુસ્તાદેવોચર નિર્ણય્યાતિશ્ચયેનાન્યપ્રાઽપિ ઇત્ય
 મૈવોચર, પ્રદર્શયતિ મગધાન્—'એવ છત્તે' ઇત્યાદિ, ' એવ છત્તેવમ્મે દદે વૃસે આઠે

ધર્માસ્તિકાય કહ્યાલેગા, ચક્રની તરફ હી યહાં જાનના આદિયે । એસા
 યહાં કયન નિશ્ચયનય કે મતાનુસાર હૈ—નિશ્ચયનય કે મન્તવ્યાનુસાર
 ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ મેં પૂરે ધર્માસ્તિકાય કા વ્યવહાર હોના નિ
 પિદ્ધ માના ગયા હૈ । પરન્તુ હાં—વ્યવહાર નયકે મન્તવ્યાનુસાર તો એક
 આદિ પ્રદેશ સે ન્યૂન ખી પદાર્થ ઊસી રૂપ સે કહા હી જાતા હૈ—જૈસે
 કિતનેક અવયવો સે રહિત ખી પટ પટ હી વ્યવહાર મેં માના જાતા હૈ
 વહ અપટ નહીં માના જાતા, અથવા જૈસે છિન્ન પૂછ ચાલા ખી કુસા કુસા
 હી કહા જાતા હૈ વહ ગધા નહીં કહા જાતા—વૈયાકરણો ને ખી ઇસી
 સિદ્ધાન્ત કો માના હૈ—વે કહતે હૈ (એકદેશવિકૃતમનન્યવત્) એકદેશ
 મેં વિકાર હોજાને પર ખી પદાર્થ દુસરા ઘોડે હી હો જાતા હૈ । જો વહ
 પદાર્થ હૈ વહી વહ રહતા હૈ । હસ પ્રકાર પ્રમુકા કાકુમિમિત્ત છત્તર સુન
 કર ગૌતમ ને જો કહા છસે સૂત્રકાર (મગધ સગણે વચ્ચકે) હસ પાઠ

કથન નિશ્ચયનયના મત પ્રમાણે કથુ" છે નિશ્ચયનયના અભિપ્રાય અનુસાર તે
 ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાય કહેવાનો નિષેધ છે પરંતુ વ્યવહાર
 નયની માન્યતા પ્રમાણે તો એકાદિ પ્રદેશ ન્યૂન હોય એવા પદાર્થને પણ એ
 પદાર્થ રૂપે જ જોળખવામાં આવે છે એમ કે કેટલાક અવયવોથી રહિત
 પટને પણ વ્યવહારમાં તો પટ જ માનવામાં આવે છે—અપટ માનવામાં
 આવતો નથી, પૂછડી કપાઈ ગયેલી હોય એવા કુતરાને કુતરા જ કહે છે—
 બીજા કોઈ પણ નામે જોળખતા નથી. વ્યાકરણકારોએ પણ એ જ સિદ્ધાન્ત
 માન્ય કયો છે તેઓ કહે છે (એકદેશવિકૃતમનન્યવત્) એક પ્રદેશમાં
 (ભાગમાં) વિકાર થઈ જવાથી પદાર્થ બીજો થોડોક જ થઈ જાય છે । એ પ્રદાર્થ
 જ હોય છે તે જ રહે છે

મગધાનનો મુક્તિપૂર્વકનો પ્રશ્ન સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ જે ઉત્તર
 આપ્યો તે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કર્યો છે—(મગધ સગણે વચ્ચકે

મોયે ' એવં છત્રં ચર્મં દણ્ડો દૃષ્યમ્ (વસ્ત્રમ્) આયુધમ્ મોદકઃ એવં યથા એકા-
વયવરહિતં ચક્રં ચક્રં ન ભવતિ યથા વા છત્ર-ચર્મદણ્ડ વસ્ત્રાસ્ત્રમોદકાદિકમ્
એકાવયવરહિતમ્ છત્રાદિશબ્દેન ન વ્યપદિશ્યતે તથૈવ એકપદેશેનાપિ જનો ધર્મા-
સ્તિકાયો ધર્માસ્તિકાય ઇતિ નૈવ વક્તવ્યમ્ સ્યાત્ ઇતિ ભાવઃ । ' સે તેણદ્દેણં
ગોયમા ! ' તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ । ' એવમુચ્ચઈ એગે ધમ્મત્થિકાયપદેસેણો
ધમ્મત્થિકાએ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ' એકો ધર્માસ્તિ ધર્માસ્તિકાયપદેશે ન ધર્મા-
સ્તિકાય ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ અનેન કારણેન, હે ગૌતમ ! કથંયામિ એક-

દ્વારા પ્રકટ કિયા હૈ । અતઃ ગૌતમ કે હી મુખ સે (અવયવ રહિત ચક્ર
એસી સંજ્ઞા નહીં હોતી હૈ કિન્તુ સકલ અથર્વો સે યુક્ત ચક્ર મેં હી ચક્ર
એસી સંજ્ઞા હોતી હૈ) હિસ પ્રકારકા નિર્ણય કરા કર અન્યત્ર ભી હસી
તરહ સે હોતા હૈ હિસ વાત કો પ્રભુ ડનસે પ્રકટ કરતે હૈ—(એવં છત્તે,
ચમ્મે, દંડે, દૂસે, આઝહે, મોયે,) હે ગૌતમ । જિસ પ્રકાર એકાવયવ
રહિત ચક્ર પૂરાચક્ર નહીં કહલાતા અથવા જૈસે—છત્ર, ચર્મ, દણ્ડ, વસ્ત્ર,
શસ્ત્ર, મોદક આદિ પદાર્થ એક અપને અવયવ સે રહિત હોને પર છત્રાદિ
શબ્દ દ્વારા વ્યપદિષ્ટ નહીં હોતે—ડસી તરહ એકપદેશ સે ભી ડન ધર્મા-
સ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય હિસ શબ્દ દ્વારા વ્યપદિષ્ટ નહીં હો સકતા હૈ ।
(સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં મુચ્ચઈ, એગે ધમ્માત્થિકાયપએમે જો ધમ્મ-
ત્થિકાએ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા) હિસ કારણ હે ગૌતમ । મૈને એસા કહા હૈ
કિ ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય રૂપ સે વક્તવ્ય નહીં હો
સકતા હૈ । અર્થાત્— ધર્માસ્તિકાય કે એકપદેશ મેં ધર્માસ્તિકાયતા નહીં
હૈ । (જાવ એગપેસૂણે વિ ય ણં ધમ્મત્થિકાએ નો ધમ્મત્થિકાએ ત્તિવત્ત-

નો ત્વણ્ડે ચક્કે) આ રીતે ગૌતમસ્વામીને મુખે જ, “ ચક્રના ભાગને ચક્ર
કહેવાતું નથી પણ આખા ચક્રને જ ચક્ર કહેવાય છે એવો નિર્ણય કરાવીને
બીજા પદાર્થોમા પણ એવું જ બને છે તે દર્શાવવામાટે કહે છે—એવં છત્તે,
ચમ્મે, દંડે, દૂસે, આઝહે, મોયે) હે ગૌતમ જેવી રીતે એક પણ અવયવથી
રહિત ચક્રને આખું ચક્ર કહેવાતું નથી, જેવી રીતે એક પણ અવયવથી
રહિત છત્ર, ચર્મ, દંડ, વસ્ત્ર, શસ્ત્ર, મોદક આદિને છત્ર, ચર્મ આદિ નામે
આજાળાતા નથી એજ પ્રમાણે એક પણ પ્રદેશ ન્યૂન હોય એવા ધર્માસ્તિ-
કાયને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાતો નથી. (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં મુચ્ચઈ)
ધત્યાદિ હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે ધર્માસ્તિકાયના એક

स्मिन् धर्मास्तिकायप्रदेशे धर्मास्तिकायत्व नास्तीति भावः । ' नात्र एग-
पसूणे च य णं धम्मस्तिकाए नो धम्मस्तिकाए पि वत्तव्वसिया ' यावत्
एक प्रदेशो नोऽपि च खलु धर्मास्तिकायो न धर्मास्तिकाय इति वक्तव्य स्यात् ।
अत्र यावत्पदेन द्वि-त्रि यत्तुः पञ्च पद-सप्त-अष्ट-नव-दश-संख्येया-अंशरूपयानां
धर्मास्तिकायप्रदेशानाम् ग्रहण भवतीति । ' से किं खाइण भते । धम्मस्तिकाए
चि वृत्तव्वं सिया ' अथ कः किं पुनः खलु भवत् । धर्मास्तिकाय इति वक्तव्य स्यात्
पुनरर्थबोधक ' खाइए ' इति वेषीयसन्दः पुनरर्थे, हे भवत् । यदि धर्मास्तिका
यस्य प्रतिपदेशं धर्मास्तिकाय इति व्यवहारो वार्यते तदा पुनः कुत्र धर्मास्तिकायोऽयमिति व्य-
वहारं कियते प्रदेशसमुदायातिरिक्तस्य धर्मास्तिकायस्याभावादिति मन्त्रवर्तु-
राशयः । मगवानाह ' गोयमा ' इत्यादि " गोयमा " हे गौतम ! " असंखेयमा
धम्मस्तिकाए पपसा " असंख्याता धर्मास्तिकायप्रदेशा " ते सखे " ते सर्वे

व सिया) यावत् एक प्रदेश से कम भी धर्मास्तिकाय पूरा धर्मास्ति-
काय नहीं माना जा सकता है । यहां (यावत्) पद से (धर्मास्तिकाय
के अनेक प्रदेशों का ग्रहण हुआ है । (से किं खाइएणं भते । धम्म-
स्तिकाए सि वत्तव्व सिया) हे भवन्त ! धर्मास्तिकाय इस शब्द का
व्यवहार कहाँ किया जा सकता है । तात्पर्य इस प्रश्न का यह है कि-जब
आप धर्मास्तिकाय के एक प्रदेश में धर्मास्तिकायरूप व्यवहार होनेका निवे-
द्य कर रहे हैं और एकप्रदेश न्यून भी धर्मास्तिकायमें धर्मास्तिकायके व्यव-
हार होने का निवेद्य कर रहे हैं-तब यह तो कहिये कि धर्मास्तिकाय इस
शब्द का व्यवहार कहाँपर हो सकेगा ? (खाइए) यह देवीय दाद है और
पुन अर्थ का बोधक है । इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-
गोयमा) हे गौतम ! (असंखेयमा धम्मस्तिकाए पपसा) धर्मास्तिकाय में

ज्यादा प्रदेशने पल धर्मास्तिकाय कही शक्य नही, जेक पल प्रदेश न्यून होय
जेना धर्मास्तिकायने पल धर्मास्तिकाय कही शक्य नही. "

(से कि खाइएण भते ! धम्मस्तिकाए सि वत्तव्व सिया) तो हे भवन्त !
कौने धर्मास्तिकाय कही शक्य ? कहेवाने काबायं जे छे के जे धर्मास्तिकायना
जेक प्रदेशने धर्मास्तिकाय न कही शक्य जेक पल प्रदेशनी न्यूनता वाजा
धर्मास्तिकायने पल धर्मास्तिकाय न कही शक्य, तो जे तो कहे के ' धर्मास्तिकाय
शब्दने व्यवहार कहाँ कही शक्य ? कौने धर्मास्तिकाय कही शक्य ?

आ सूत्रभाष्यभाष्ये ' खाइए शब्द गाभडी छे तेना अर्थ ' पुनः '
भाव छे गौतम स्वामीना प्रश्नने उत्तर आपना प्रभ भते ते- /

मोयए' एवं छत्रं चर्म दण्डो दूष्यम् (वस्त्रम्) आयुधम् मोदकः एवं यथा एका-
वयवरहितं चक्रं चक्रं न भवति यथा वा छत्र-चर्मदण्ड वस्त्रास्त्रमोदकादिकम्
एकावयवरहितम् छत्रादिशब्देन न व्यपदिश्यते तथैव एकप्रदेशेनापि ऊनो धर्मा-
स्तिकायो धर्मास्तिकाय इति नैव वक्तव्यम् स्यात् इति भावः । ' से तेणट्टेणं
गोयमा ! ' तत् तेनार्थेन गौतम । ' एवमुच्चइ एगे धम्मत्थिकायपदेसेणो
धम्मत्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया ' एको धर्मास्ति धर्मास्तिकायप्रदेशो न धर्मा-
स्तिकाय इति वक्तव्यं स्यात् अनेन कारणेन, हे गौतम ! कथयामि एक-

द्वारा प्रकट किया है । अतः गौतम के ही मुख से (अवयव रहित चक्र
ऐसी संज्ञा नहीं होती है किन्तु सकल अवयवों से युक्त चक्र में ही चक्र,
ऐसी संज्ञा होती है) इस प्रकारका निर्णय करा कर अन्यत्र भी इसी
तरह से होता है इस बात को प्रभु उनसे प्रकट करते हैं—(एवं छत्ते,
चम्मे, दंडे, दूसे, आउहे, मोयए,^१) हे गौतम । जिस प्रकार एकावयव
रहित चक्र पूराचक्र नहीं कहलाता अथवा जैसे-छत्र, चर्म, दण्ड, वस्त्र,
शस्त्र, मोदक आदि पदार्थ एक अपने अवयव से रहित होने पर छत्रादि
शब्द द्वारा व्यपदिष्ट नहीं होते-उसी तरह एकप्रदेश से भी उन धर्मा-
स्तिकाय धर्मास्तिकाय इस शब्द द्वारा व्यपदिष्ट नहीं हो सकता है ।
(से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, एगे धम्मत्थिकायपएमे णो धम्म-
त्थिकाए त्ति वत्तव्वं सिया) इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है
कि धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश धर्मास्तिकाय रूप से वक्तव्य नहीं हो
सकता है । अर्थात्- धर्मास्तिकाय के एकप्रदेश में धर्मास्तिकायता नहीं
है । (जाव एगपएसूणे वि य णं धम्मत्थिकाए नो धम्मत्थिकाए त्तिवत्त-

नो खण्डे चक्के) आ रीते गौतमस्वामीने सुणे ४, “ यकना लागने यक
कडेवातुं नथी पणु आभा यकने ४ यक कडेवाय छे ओवे निणुय करीवीने
भील पदार्थोभां पणु ओवु ४ एने छे ते दशाववामाटे कडे छे-एवं छत्ते,
चम्मे, दंडे, दूसे, आउहे, मोयए) हे गौतम जेवी रीते ओक पणु अवयवथी
रहित यकने आणु यक कडेवातुं नथी, जेवी रीते ओक पणु अवयवथी
रहित छत्र, चर्म, दंड, वस्त्र, शस्त्र, मोदक आदिने छत्र, चर्म आदि नामे
आणभाता नथी ओज प्रमाणे ओक पणु प्रदेश न्यून होय ओवा धर्मास्ति-
कायने धर्मास्तिकाय कडी शकतो नथी. (से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ)
धत्तादि हे गौतम ! ते कारणे में ओवु कहु छे के धर्मास्तिकायता ओक

નાનુપૂર્વી નામ પૂર્વાપરમાઓ વિષયે, શ્રિતિ માત્ર । એવાનિ ચ સુત્રાગિ શૂન્યવાદજ્ઞાનવા
 દાદિનિરાસેન વિચિત્રાનેકપાદ્યાર્થસમ્રાપસૂચકાનિ તેન શૂન્યતાવસ્તુરૂપા, અર્થાઘા-
 પારમાર્થિકા, શ્રિતિ શૂન્યવાદિમત્ત નિરસ્તમ્' એવ જ્ઞાનમાત્ર મગત્ અર્થસ્તુ સ્વમોપમ
 શ્રિતિ જ્ઞાનવાદિમત્તમપિ નિરસ્તમ્ । એવ પૃથિવ્યાદય ईश्वराદિચિનિર્મિતા શ્રિતિ જગત્ક
 ર્ત્વવાદિત્તમસ્યાપિ નિરાકરણપરાખ્યેતાનિ સુત્રાણિ, લોકાલોકાદય સર્વેપિ પદાર્થા
 વિચિત્રા અનાધનંતા ન તુ ईश्वरकालप्रकृत्यादिजनिता, તથા સતિ કદાચિન્નવેયુરિમે

વહ સય ઘડાં પર મી ઉત્તરપક્ષ મેં સગન કર લેના વાહિયે । યે સય સૂત્ર
 શૂન્યવાદ કો જિસે કિ માધ્યમિક ધૌદ્ધ માનતે હૈં, એવ જ્ઞાનવાદ કો
 કિ જિસે સૌત્રાન્તિક ધૌદ્ધ માનતે હૈં હત્યાદિ અનેક ઘાદોં કા નિરાકરણ
 કરતે હૈં ઔર વિચિત્ર અનેક વાદ્યાર્થકે સમ્રાવકો સૂચિત કરતે હૈં ।

યે સૂત્ર યહ કહતે હૈં કિ વિચિત્ર પ્રકારકે વાદ્યાર્થ હૈં ઔર યે સ્વતંત્ર હૈં
 શૂન્યતા માનના વાસ્તવિક રૂપસે યુક્તિસંગત નહીં હૈં । વાદ્ય પદાર્થ
 પરમાર્થિક સત્ હૈં । જગત્ જ્ઞાનમાત્રરૂપ નહીં હૈં । ઔર ન વાદ્યપદાર્થ
 સ્વપ્નોપમપદાર્થતુલ્ય હૈં । હસી તરહસે યે સૂત્ર હસ વાતકા મી નિરાકરણ
 કરતે હૈં કિ જો ईश्वरवादी ऐसा कहते हैं कि पृथिव्यादिकय जगत्को ईश्वरने
 बनाया है । और इस बातका समर्थन करते हैं कि लोक अलोक आदि
 जितने भी पदार्थ हैं वे सभी विचित्र हैं और अनादि अनन्त हैं ।
 ईश्वर, काल, प्रकृति आदिसे जनित नहीं हैं । यदि इन्हें ऐसा माना

હોવાથી તેમનામાં આનુપૂર્વી નથી.) તેનુ અહીં પણ ઉત્તર પક્ષમાં બધે સયો
 જન કશુ બેઠાં જા બધા સૂત્રોથી બેઠાન્ત શૂન્યવાદ (કે જેને માધ્યમિક
 બોલો માને છે) અને બેઠાન્ત જ્ઞાનવાદ (કે જેને સૌત્રાન્તિક બોલો માને છે)
 બન્નેરે અનેક વાદોનું નિશાકરણ (જંદન) થઈ આવે છે અને અનેક સ્વતંત્ર વાદો
 થેનિ સ્થાપ સુચિત થાય છે

સાચા જો છે કે જા સૂત્રો વઢે જો બતાવવામાં આવેલ છે કે વિવિધ
 પ્રકારના વાદોથી છે અને તે સ્વતંત્ર પણ છે શૂન્યતા માનવી તે વાસ્તવિક
 રીતે મુક્તિસંજત નથી. કાશ્યુ કે બાહ્ય પદાર્થો પારમાર્થિક સત્ છે જગત
 ખાલી જ્ઞાનરૂપ જ નથી. અને બાહ્યપદાર્થો સ્વપ્ના જેવા પણ નથી. વળી જા
 સૂત્રો વઢે ઉપસ્થાપીઓ કહે છે કે જા પૃથ્વી વગેરે રૂપ જગત ઉપરે બનાવ્યું
 છે જો વાતનું પણ અહીં જંદન થઈ આવે છે અહીં જો વાતનું પ્રતિપાદન કરાયું
 છે કે લોક અલોક વગેરે બેઠા પદાર્થો છે તે બધા પદાર્થો સ્વતંત્ર છે અને
 અનાદિ અનન્ત છે તે પદાર્થો ईश्वर, काल, प्रकृति वगैरेशी उत्पन्न થયેલાં નથી.

અસંખ્યાત પ્રદેશ હૈં (તે સન્વે) વે સવ (કસીણા) પૂરે (પહિપુણ્ણા) પ્રતિ-
પૂર્ણ (નિરવસેસા) નિરવશેષ (એગગહણગહિયા) યહ ધર્માસ્તિકાય હૈ
હસ શબ્દ સે ગ્રહણ કરને કે લાયક હો જાવે-તવ (ધમ્મત્થિકાએ સ્તિ
વત્તવ્વં સિયા) ડન સવ કા વહ સમૂહ (ધર્માસ્તિકાય) હસ શબ્દ દ્વારા
વક્તવ્ય હોતા હૈં। ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં કે હન વિશેષણોં કી સાર્થકતા
હસ પ્રકાર સે હૈં-સર્વ શબ્દ કા અર્થ (સમસ્ત) એસા હોતા હૈં તથા (ક-
સિણા-કૂત્તના) હસ શબ્દ કા અર્થ ખી સમસ્ત હોતા હૈં તથા ઓર ખી
જો વિશેષણ હૈં-વે ખી હસી અર્થ કે વાચક હૈં-પરન્તુ જવ હન શબ્દોં કે
અર્થ કા વારીક રીતિસે વિચાર કિયા જાતા હૈં તવ હસ મેં હસ પ્રકાર
સે ભિન્નત આતી હૈં-જો ધોડે વહુત ખી પદાર્થ હોતે હૈં ડન્હેં ખી વ્યવહાર
મેં (સર્વ) એસા કહ દિયા જાના હૈં ક્યોં કિ યહ સર્વ શબ્દ એક દેશીય
સર્વતા કા ખી સૂચક હોતા હૈં અતઃ (અસંખ્યાત વે સવ પ્રદેશ ધર્માસ્તિ
કાય હૈં) હસ કથન સે એસા ખી અર્થવોધ હો સકતા હૈં કિ એક, દો
ત્રીન આદિ અનેક સવ અવયવ ધર્માસ્તિકાયકે હૈં, હસમેં અસંખ્યાત પ્રદેશોં
કે સમુદાય રૂપ પદાર્થ મેં ધર્માસ્તિકાયતા કા અર્થ વોધ નહીં હોતા।

હે ગૌતમ! (અસંખેજ્ઞા ધમ્મત્થિકાએ પએસા) ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત
પ્રદેશો હોય છે. “તે સન્વે” તે બધા “કસિણા” પૂરે પૂરા, “પહિપૂણ્ણા”
પ્રતિપૂર્ણ રૂપે, “નિરવસેસા” નિરવશેષરૂપે “એગગહણ ગહિયા” આ ધર્મા-
સ્તિકાય છે” એવા શબ્દ પ્રયોગથી ગ્રહણ કરવાને-થોગ્ય બની નય ત્યારે
‘ધમ્મત્થિકાએ સ્તિવત્તવ્વં સિયા’ તે સૌના તે સમૂહને માટે “ધર્માસ્તિકાય”
શબ્દનો પ્રયોગ કરી શકાય છે ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોના ઉપરોક્ત વિશેષણોની
સાર્થકતા બતાવવા માટે ટીકાકાર કહે છે કે-‘સર્વ’ એટલે સમસ્ત એજ
પ્રમાણે “કસિણા-કૂત્તના” પદનો અર્થ પણ ‘સમસ્ત’ થાય છે, તથા એ
સિવાયના વિશેષણો પણ એજ અર્થના વાચક છે. પણ ત્યારે તે શબ્દોના
અર્થનો ઝીણવટથી વિચાર કરવામા આવે ત્યારે તેમની વચ્ચે નીચે પ્રમાણે તફા-
વત નજરે પડે છે-જે થોડા કે ઓછા પદાર્થો હોય છે તેમને પણ વ્યવહારમા
‘સર્વ’ (સમસ્ત કહેવામા આવે છે, કારણ કે તે ‘સર્વ’ શબ્દ એક દેશીય
સર્વતાનો પણ દર્શક હોય છે તેથી “તે બધા, અસંખ્યાત પ્રદેશો ધર્મા
સ્તિકાય છે” એવું માનવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે વળી એ કથનથી
એવો અર્થ-બોધ થાય છે કે એક, બે, ત્રણ આદિ અનેક અવયવ ધર્મા-

તે વ સર્વે દેશાપેક્ષયાઽપિ મથતિ, પ્રકારકાર્ત્સ્ન્યઽપિ સર્વશબ્દસ્ય પ્રવૃત્તિર્લક્ષના
વિરપત આદિ 'કસિણ' કૃત્સ્નાઃ સમસ્તા ન સુ તદેકદેશાપેક્ષયા સર્વે इत्यर्थः ।
તે વ પ્રદેશઃ સ્વસ્વમાવરહિતામપિકદ્રાચિદ્ મથતિ, તે સ્વસ્વમાવરહિતા કલો-
પધાયકત્વરૂપકારણસ્વામાવવન્તોઽપિ સ્વરૂપયોગ્યત્વેન તથા વ્યવહારુમ્ શ્રવ્યતે
इत्याशयेनाह—“पट्टिपुण्णा” प्रतिपूर्णा स्वस्वरूपेणाऽविकल्पाः फलोपधायकाः।

દેશાપેક્ષ સય પ્રદેશો મેં ધર્માસ્તિકાયતા કા બોધ હોતા હૈ—મતઃએસી,
માન્યતા આગમકે અનુકૂલ નહીં હૈ—પ્રતિકૂલ હૈ—ઇસલિયે સર્વ શબ્દ કા
યાં એસા અર્થ નહીં હેના ચાહિયે કિન્તુ (કસિણે) કૃત્સ્ન એસા અર્થ હેના
ચહિયે ક્યોં કિ સર્વ શબ્દ કી પ્રકાર મૌર કૃત્સ્ન ઇન અર્થો મેં પ્રવૃત્તિ
લેખી ગઈ હૈ—કૃત્સ્ન શબ્દ કા અર્થ હૈ પૂરે પૂરે સય એક માગ કી અપેક્ષા
સય નહીં કિન્તુ સર્વ પ્રકાર સે પૂરે પૂરે સય । એસે પ્રદેશ સ્વમાવરહિત મી,
કદાચિત્ હો સકતે હૈ અર્થાત્ સય પૂરે પૂરે પ્રદેશ હો મી ઓર યદિ યે
અપને ૨ સ્વમાવ સે મી રહિત હોં તો ઇનમેં સર્વ કૃત્સ્નતા કા વાપ નહીં
આતા હૈ ઓર યે ધર્માસ્તિકાયત્વ સે માનલિયે જાવેંગે, કારણ ફલોપ-
ધાયકસ્વરૂપ (કાર્ય કો સિદ્ધ કરનેવાલા) કારણ કે અમાવ મેં, સ્વરૂપ
યોગ્યતા હોને પર મી એસા વ્યવહાર થન, સકતા હૈ સો, ઇસ વાત કો
નિયેષ કરને કે લિયે (પટ્ટિપુણ્ણા) યહ વિશેષણ રખા હૈ । યહ વિશેષણ
યહ પ્રગટ કરતા હૈ કિ યે સર્વકૃત્સ્ન પ્રદેશ એસે હોં કિ જો અપને સ્વમાવ

સ્તિકાયતાને બાધ થવાને બદલે તેમ પ્રેક્ષ સમગ્ર પ્રદેશમા ધર્માસ્તિકાયતાને
બાધ થાય છે પણ જો પ્રકાશની માન્યતા તો આશ્રમોની વિશ્દ્ધ થય છે.
તેથી 'સર્વ' શબ્દનો અર્થ એવો બધા હોવો બોધજે નહીં પણ "કસિણે"
'કૃત્સ્ન (સર્વુ)' અર્થ હોવો બોધજે, 'કૃત્સ્ન' બોધલે પૂરે પૂરે—કેટલાક
ભાગોની અપેક્ષાએ પૂરા નહીં પણ, સર્વ પ્રકારે સર્વુ' એવા પ્રદેશો મધ્ય
સ્થાવર રહિત પણ હોઈ શકે છે—બોધલે કે સર્વ પૂરે પૂરા પ્રદેશ હોય પણ
જે તબ્બે પાત પાતાના સ્થાવરથી પણ રહિત હોય તો તેમાં સર્વ 'કૃત્સ્ના'
—સર્વુ'તાનો બાધ (વાધા) આવતો નથી, અને તેમને ધર્માસ્તિકાય રૂપે
માનવા પડે, કારણ કે ફલોપધાયકત્વરૂપ કારણના અભાવે સ્વરૂપ યોગ્યતા
હોવા છતાં પણ એવો અવહાર સભવી શકે છે. તો જો વાતનું નિરાશય
કરવાને માટે "પટ્ટિપુણ્ણા" (પ્રતિપૂર્ણ) વિશેષણ વાપરું છે આ વિશેષણ
એવું બતાવે છે કે તે સર્વકૃત્સ્ન (સર્વુ) પ્રદેશ એવા હોવા બોધજે કે જે

તે ચ પ્રદેશાઃ પ્રદેશાન્તરાપેક્ષયા સ્વસ્વભાવન્યુના અપિ આત્મસ્વરૂપેનાઽવિકલા
 ઉચ્યન્તે તત્રાહ—‘નિરવસેસા’ નિરવશેષાઃ પ્રદેશાન્તરતોઽપિ સ્વસ્વભાવેન ન
 સે યુક્તઃ, ઉસ સમય મેં વહાં સ્વરૂપ યોગ્યતા કી આવશ્યકતા નહીં
 માની ગઈ હૈ વહ યોગ્યતા ઉનમેં આવિર્ભૂત હો રહી હો એસે હી હોં,
 તમી જાકર ઉનમેં ધર્માસ્તિકાયરૂપ વ્યવહાર હો સકતા હૈ । યહાં એસા
 નહીં માના ગયા હૈ કિ જિસ પ્રકાર ઢંડ અપને કાર્ય કો નહીં કર
 રહા હૈ ઓર વહ એક તરફ રહ્યા હુઆ હૈ ફિર મી વહ ઢંડ કહલાતા
 હૈ—એસા હી વે કૃત્સ્નપ્રદેશ અપને કાર્યકો જબ નહીં કરતે હૈં તચ મી
 ઉનમેં ધર્માસ્તિકાય કા વ્યવહાર હો જાવે । ક્યોં કિ નિશ્ચયનય કી
 માન્યતાનુસાર અપનીક્રિયા મેં પ્રવૃત્ત દ્રવ્ય હી ઉસ ૨ અભિધેય કા વાચ્ય
 હોતા હૈ । કૃત્સ્નપ્રદેશોં કી અપનીક્રિયાકે કરને મેં પ્રવૃત્તિ હોના યહી
 ઉનમેં (પ્રતિપૂર્ણતા) હૈ ।

શંકા—અપની ક્રિયા કે કરને મેં પ્રવૃત્તિ, અપને મેં વૈસી
 યોગ્યતા—સ્વભાવ ન મી હો તો મી અન્ય કી સહાયતા સે હોતી દેખી
 જાતી હૈ હસી તરહ હન ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં મેં અન્યપ્રદેશોં કી સ-
 હાયતા સે, અપની ક્રિયાકે કરને કે સ્વભાવ કી વિકલતા હોને પર મી
 તત્સ્વભાવતા માન લેનેપર (પ્રતિપૂર્ણતા) માન લી જાવે તો ક્યા વાધા હૈ?

પોતાના સ્વભાવથી યુક્ત હોય, તે સમયે ત્યાં સ્વરૂપ યોગ્યતાની આવશ્યકતા
 માનવામાં આવી નથી—તે યોગ્યતાનો તો ત્યાં સદ્ભાવ જ માન્યો છે. ત્યારે
 જો તેમને માટે ‘ધર્માસ્તિકાય’ શબ્દ વાપરી શકાય છે—અહીં અર્થ માનવામાં
 આવ્યું નથી કે “લાકડી પોતાનું કાર્ય ન કરતી હોય—તે એક બાજુએ પડેલી
 હોય તો પણ તેને લાકડી જ કહી શકાય છે”—એજ પ્રમાણે તે કૃત્સ્ન
 (સંપૂર્ણ) પ્રદેશ પોતાનું કાર્ય ન કરતા હોય ત્યારે પણ તેમને ધર્માસ્તિકાય
 કહેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે. કારણ કે નિશ્ચયનયની માન્યતા પ્રમાણે તો
 પોતાની ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત દ્રવ્ય જ તે તે અભિધેયનું વાચ્ય (બોધક) હોય છે.
 કૃત્સ્ન પ્રદેશોની પોતાની ક્રિયાઓ કરવામાં પ્રવૃત્તિ હોવી એજ એમાં રહેલી
 ‘પ્રતિપૂર્ણતા’ છે.

શંકા—પોતાની ક્રિયા કરવાની પ્રવૃત્તિ, પોતાની અંદર એવી યોગ્યતા
 ન હોય તોપણ અન્યની સહાયતાથી જોવામાં આવે છે, એ રીતે તે ધર્મા-
 સ્તિકાયના પ્રદેશોમાં અન્ય પ્રદેશોની સહાયતાથી, પોતાની ક્રિયા કરવાના સ્વ-
 ભાવની વિકલતા હોવા છતાં તે સ્વભાવનું અસ્તિત્વ માની લઈને ‘પ્રતિપૂર્ણતા’
 માની લેવામાં આવે તો શો વાધો છે?

તે ચ સર્વે દેશાપેક્ષયાઽપિ મવન્તિ, પ્રકારકાસ્ત્યેઽપિ સર્વશબ્દસ્ય મહત્ત્વિર્વના
 દિત્યત આદિ 'કસિણ' કૃત્સ્નાઃ સમસ્તા ન તુ તદેકદેશાપેક્ષયા સર્વે, इत्यर्थः ।
 તે ચ પ્રદેશાઃ સ્વસ્વમાવરિતાઅપિકદાચિદ્ મર્ષંતિ તે સ્વસ્વમાવરિતા ક્ષો
 પમાયકત્વરૂપકારણત્વામાવન્તોઽપિ સ્વરૂપયોગ્યત્વેન તથા વ્યવહારુમ્ ક્ષપ્યતે
 इत्याशयेनाह—“पश्चिपुष्पा” प्रतिपूर्णा स्वस्वरूपेणाऽविकल्पाः क्लोपमायकाः

દેશાપેક્ષ સય પ્રદેશોં મેં ધર્માસ્તિકાયતા કા બોધ હોતા હૈ—અત એસી
 માન્યતા આગમકે અનુકૂલ નહીં હૈ—પ્રતિકૂલ હૈ—હસલિયે સર્વ શબ્દ કા
 યહાં એસા અર્થ નહીં હેના ચાહિયે કિન્તુ (કસિણે) કૃત્સ્ન એસા અર્થ હેના
 ચહિયે વર્ધોં કિ સર્વ શબ્દ કી પ્રકાર ઔર કૃત્સ્ન इन अर्थों में प्रवृत्ति
 देखी गई है—कृत्स्न शब्द का अर्थ है पूरे पूरे सब एक भाग की अपेक्षा
 सब नहीं किन्तु सर्व प्रकार से पूरे पूरे सब । ऐसे प्रदेश स्वभावरहित भी
 कदाचित् हो सकते हैं अर्थात् सब पूरे पूरे प्रदेश हो भी और यदि ये
 अपने २ स्वभाव से भी रहित हों तो उनमें सर्व कृत्स्नता का बाध नहीं
 आता है और वे धर्मास्तिकारूप से मानलिये जावेंगे, कारण क्लोप-
 मायकत्वरूप (कार्य को सिद्ध करनेवाला) कारण के अभाव में, स्वरूप
 योग्यता होने पर भी ऐसा व्यवहार बन सकता है सो इस बात को
 निषेध करने के लिये (पश्चिपुष्पा) यह विशेषण रखा है । यह विशेषण
 यह प्रगट करता है कि वे सर्वकृत्स्न प्रदेश, ऐसे हों कि जो अपने स्वभाव

સ્તિકાયતાનો બાધ થવાને બદલે દેશ પેક્ષ સહજા પ્રદેશોર્મા ધર્માસ્તિકાયતાનો
 બાધ થાય છે પણ જો પ્રકારની માન્યતા તો આગમીની વિરૂદ્ધ બધ છે
 તેથી સબ 'શબ્દનો બધી જોવો બધ હોવો ભેદજો નહીં પણ 'કસિણે'
 'કૃત્સ્ન (સ'પૂર્ણ) અર્થ' હોવો, ભેદજો, 'કૃત્સ્ન' જો/લે પૂરે પૂરે—કેટલાક
 ભાગીની અપેક્ષાજો પૂરા નહીં પણ સર્વ પ્રકારે સ'પૂર્ણ' જોવા પ્રદેશો બધા
 સ્વભાવ રહિત પણ હોઈ, શકે છે—જો/લે કે સર્વ પૂરે પૂરા પ્રદેશ હોય પણ
 જો તજો પાત પોતાના સ્વભાવથી પણ શકિન હોય તો તેમાં સર્વ 'કૃત્સ્ના'
 —સ'પૂર્ણતાનો બાધ (બધિ) આવતો નથી, અને તેમને ધર્માસ્તિકાય રૂપે
 માનવા પડે, કારણ કે ફરીપમાયકત્વરૂપ કારણના અભાવે સ્વરૂપ યોગ્યતા
 હોવા છતાં પણ જોવો અવહાર સહજી શકે છે તો જો બાતનું નિરાશરૂ
 કરવાને માટે "પશ્ચિપુષ્પા" (પ્રતિપૂર્ણ) વિશેષણ વાપરું છે આ વિશેષણ
 જોડું બતાવે છે કે તે સર્વકૃત્સ્ન (સ'પૂર્ણ) પ્રદેશ જોવા હોવા ભેદજો કે જે

દ્રવ્યાણામપિ “પ્રસા” પ્રદેશા “અણંતા ભાણિયત્વા” અનન્તા ભણિતવ્ય
 એતેષાં ત્રયાણામપિ અનન્તાઃ પ્રદેશાઃ જ્ઞાતવ્યા इत्यर्थः : લોકાઽલોકાપેક્ષયા આકા
 શાસ્તિકાયસ્યાનન્તત્વમ્ । જીવાસ્તિકાયસ્ય સર્વજીવાપેક્ષયાઽનન્તત્વં જ્ઞાતવ્ય
 પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય તુ સ્વભાવતઃ સ્વાનન્તત્વં જ્ઞાતવ્યમ્ “સેસં તં ચેવ” શેષં તદે
 પૂર્વોક્તમેવ જ્ઞાતવ્યમ્ ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયયોરસંખ્યેયાઃ પ્રદેશાઃ કથિત
 આકાશાસ્તિકાયાદીનાં ત્રયાણાં દ્રવ્યાણાં પુનરનન્તાઃ પ્રદેશા વક્તવ્યાઃ અન
 પ્રદેશિકત્વાદેતેષામિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ઉપયોગગુણવાન્ જીવાસ્તિકાય इति પૂર્વપ્રકરણે પ્રદર્શિતમ્ હદાર્નીં જીવ
 સ્તિકાયસ્ય દેશભૂત એકો જીવ ઉત્થાનાદિગુણવાનિતિ દર્શયિતુમાહ-“જીવેણ
 इत्यादि ॥

મૂલમ્-જીવે ણં મંતે ? સ ઉટ્ટાણે, સ કમ્મે, સ વલે, સ
 ચીરિણ, સ પુરિસક્કારપરક્કમે, આયમાવે ણં જીવમાવં, ઉવદંસે
 તીતિ વત્તઠ્ઠં સિયા ? હંતા ગોયમા ! જીવેણ સ ઉટ્ટાણે જા
 ઉવદંસેતીતિ વત્તઠ્ઠં સિયા, સે કેણટ્ટેણં જાવ વત્તઠ્ઠં સિયા

ભાણિયત્વા) આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય इन ती
 अस्तिकारूप द्रव्यों के प्रदेश अनन्त हैं । लोक और अलोक की अपेक्षा
 से आकाशास्तिकाय के प्रदेशों में अनन्तता है । जीवों में सर्वजी
 की अपेक्षा अनन्तता है तथा पुद्गलास्तिकाय में तो स्वभावतः ही अ
 नन्तता है । (सेसं तं चैव) अवशिष्ट कथन पूर्वोक्त जैसा ही जानना च
 हिये । धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय इन दो द्रव्यों के असंख्यात प्रदे
 कहे गये हैं आकाशास्तिकाय आदि तीन द्रव्यों के प्रदेश अनन्त व
 गये हैं । क्योंकि कि ये प्रत्येक अनन्तप्रदेशिक हैं ॥ सू. २ ॥

અણંતા ભાણિયત્વા” આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય એ
 ત્રણે અસ્તિકાયરૂપ દ્રવ્યોના પ્રદેશ અનન્ત છે, લોક અને અલોકની અપેક્ષાએ
 આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશમા અનન્તતા છે, જીવોમાં સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ અ
 તતા છે તથા પુદ્ગલાસ્તિકાયમા તો સ્વભાવથી જ અનન્તતા છે. ‘સેસં તં ચેવ’
 બાકીનું સમસ્ત કથન આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું ધર્માસ્તિકાય અને
 અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યોના અસંખ્યાત પ્રદેશ કહ્યા છે. આકાશાસ્તિકાય આદિ ત્રણ
 દ્રવ્યોના અનન્ત પ્રદેશો પ્રમાણે એ પ્રદેશોને એ પ્રદેશો અનન્ત પ્રદેશિકો કહેવાય છે.

ન્યૂના इत्यर्थे तथा 'एगगाङ्गगहिया" एकग्रङ्गगृहीता एकग्रङ्गेन एकग्र-
 म्देन 'धर्मास्तिकाय' इत्येकलक्षणेन गृहीता ये ते एकग्रङ्गगृहीताः एकग्र-
 वाच्या इत्यर्थे । "एसणं गोयमा" एष सुद्ध गौतम ! "धम्मत्थिकाए त्ति वत्थं
 सिया" धर्मास्तिकाय इति वक्तव्य स्यात् । 'एष मधम्मत्थिकाए वि' एवम् अप-
 र्मास्तिकायोऽपि यथा धर्मास्तिकायस्य प्रकल्प्यं कृतं तथा अपर्मास्तिकायोऽपि
 ज्ञातव्यः । "आगासत्थिकाए वि जीवत्थिकाए वि पोग्गलत्थिकाए वि एव वेव"
 आकाशास्तिकायोऽपि जीवास्तिकायोऽपि पुद्गलास्तिकायोऽपि एवमेव नरा-
 केवलम् 'विणंपि' धयाणाम् आकाशास्तिकाय-जीवास्तिकाय-पुद्गलास्तिकाय

समाधान—ऐसा नहीं है क्यों कि—(निरवसेसा) पद से यह सम्-
 ज्ञाया गया है कि उन प्रदेशों में जो धर्मास्तिकायता है वह अन्यप्रदेशों
 की सहायता से नहीं है किन्तु स्वभाव से ही है। इस प्रकार वे सब
 प्रदेश जब धर्मास्तिकायरूप स्वभाव से युक्त हो जाते हैं तभी (एगगाङ्ग-
 गगहिया) धर्मास्तिकाय इस एक शब्द के वाक्य होते हैं। अथवा ये
 सब धूस्स आदि शब्द समान अर्थवाले हैं। (एस णं गोयमा ! धम्मत्थि-
 काए त्ति वत्थं सिया) और तभी वे धर्मास्तिकाय कहे जा सकते हैं।
 (एवमहम्मत्थिकाए वि वत्थं) इसी प्रकारसे अधर्मास्तिकायके विषय
 में भी जानना चाहिये। (आगासत्थिकाए जीवत्थिकाए वि पोग्गलत्थिकाए
 वि एव वेव) इसी तरह से आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय और पुद्ग-
 लास्तिकाय की वक्तव्यता भी जाननी चाहिये। (नवर) इनके विषय
 में जो विशेषता है वह इस प्रकार से है (विणं पि पप्सा अणता

समाधान—जैवुं नहीं करवुं के "निरवसेसा" पदથી જોવું સમજાવવામાં
 આવ્યું છે કે પ્રદેશોમાં જે ધર્માસ્તિકાયતા છે તે અન્યપ્રદેશોની સહાયતાથી
 નથી, પણ સ્વભાવથી જ છે આ રીતે બધા પ્રદેશો ભ્યારે ધર્માસ્તિકાયરૂપ
 સ્વભાવથી યુક્ત થઈ બાક છે ત્યારે 'એગગાંગગહિયા' (ધર્માસ્તિકાય)
 એના એક શબ્દના વાક્ય-કહેવાને ખાત્ર-બની બાક છે એવવા-તે દૂસ્સ
 અ હિ સમગ્રાં પદો સમાન અર્થના વાક્ય છે એસ ણ ગોયમા ! ધમ્મત્થિકાવત્તિ
 વત્થં સિયા" કે ગૌતમ ! ત્યારે જ તેમને ધર્માસ્તિકાય કહી શકાય છે
 "એવમહમ્મત્થિકાવ વિ વત્થં" એવ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના વિષયમાં પણ અમ
 જવુ "આગાસત્થિકાવ વિ જીવત્થિકાવ વિ પોગ્ગલત્થિકાવ વિ એવ વેવ" આકાશ
 ત્થિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના વિષયમાં પણ એવ પ્રમાણે સમજવુ
 "નવર" પણ તેમનામાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે— વિણં વિ પપ્સા

દ્રવ્યાણામપિ “પણ્ણ” પ્રદેશા “અણંતા માણિયવ્વા” અનન્તા માણિતવ્યાઃ
 એતેપાં ત્રયાણામપિ અનન્તાઃ પ્રદેશાઃ જ્ઞાતવ્યા इत्यर्थः લોકાઽલોકાપેક્ષયા આકા-
 શાસ્તિકાયસ્યાનન્તત્વમ્ । જીવાસ્તિકાયસ્ય સર્વજીવાપેક્ષયાઽનન્તત્વં જ્ઞાતવ્યમ્
 પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય તુ સ્વભાવતઃ એવાનન્તત્વં જ્ઞાતવ્યમ્ “સેસં તં ચેવ” શેષં તદેવ
 પૂર્વોક્તમેવ જ્ઞાતવ્યમ્ ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયયોરસંખ્યેયાઃ પ્રદેશાઃ કથિતાઃ
 આકાશાસ્તિકાયાદીનાં ત્રયાણાં દ્રવ્યાણાં પુનરનન્તાઃ પ્રદેશા વક્તવ્યાઃ અનન્ત
 પ્રદેશિકત્વાદેતેપામિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ઉપયોગગુણવાન્ જીવાસ્તિકાય इति पूर्वप्रकरणे प्रदर्शितम् इदानीं जीवा-
 स्तिकायस्य देशभूत एको जीव उत्थानादिगुणवानिति दर्शयितुमाह-‘ जीवेण ’
 इत्यादि ॥

મૂલમ્—જીવે ણં મંતે ? સ ઉટ્ટાણે, સ કમ્મે, સ વલે, સ
 વોરિણ, સ પુરિસકારપરક્રમે, આયભાવે ણં જીવભાવં, ઉવદંસે-
 તીતિ વત્તવં સિયા ? હંતા ગોયમા ! જીવેણ સ ઉટ્ટાણે જાવ
 ઉવદંસેતીતિ વત્તવં સિયા, સે કેણટ્ટેણં જાવ વત્તવં સિયા,

માણિયવ્વા) આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય इन तीनों
 अस्तिकारूप द्रव्यों के प्रदेश अनन्त हैं । लोक और अलोक की अपेक्षा
 से आकाशास्तिकाय के प्रदेशों में अनन्तता है । जीवों में सर्वजीवों
 की अपेक्षा अनन्तता है तथा पुद्गलास्तिकाय में तो स्वभावतः ही अन-
 न्तता है । (सेसं तं चैव) अवशिष्ट कथन पूर्वोक्त जैसा ही जानना चा-
 हिये । धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय इन दो द्रव्यों के असंख्यात प्रदेश
 कहे गये हैं आकाशास्तिकाय आदि तीन द्रव्यों के प्रदेश अनन्त कहे
 गये हैं । क्योंकि ये प्रत्येक अनन्तप्रदेशिक हैं ॥ सू. २ ॥

અણંતા માણિયવ્વા” આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય એ
 ત્રણે અસ્તિકાયરૂપ દ્રવ્યોના પ્રદેશ અનન્ત છે, લોક અને અલોકની અપેક્ષાએ
 આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશમાં અનન્તતા છે, જીવોમાં સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ અન-
 તતા છે તથા પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં તો સ્વભાવથી જ અનન્તતા છે. ‘સેસં તં ચેવ’
 બાકીનું સમસ્ત કથન આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું. ધર્માસ્તિકાય અને
 અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યો ના અસંખ્યાત પ્રદેશ કહ્યા છે. આકાશાસ્તિકાય આદિ ત્રણ
 દ્રવ્યોના અનન્ત પ્રદેશો કહ્યા છે, કારણ કે તે દરેક અનન્ત પ્રદેશિક છે ॥સૂ.૨॥

ગોયમા ! જીવેણ અણતાણ અભિણિવોહિયણાણપજ્જવાણ, ઇવ
 સુયણાણપજ્જવાણ, ઓહિણાણ પજ્જવાણ, મણપજ્જવણાણ પજ્જવાણ
 કેવલણાણ પજ્જવાણ, મહ અજ્ઞાણ પજ્જવાણ, સુઅઅણ્ણાણ પજ્જ
 વાણ, ધિમ્મગણાણ પજ્જવાણ, અક્કલુદસણ—પજ્જવાણ, અચક્કલુ
 દંસણપજ્જવાણ, ઓહિદસણપજ્જવાણ, કેવલદસણપજ્જવાણ,
 ઉવચ્છોગ ગચ્છહ ઉવચ્છોગલક્કલણેણ જીવેસે ઇ પટ્ટેણ, ઇવ વુચ્છહ
 ગોયમા ? જીવેણ સ ઉદ્ધાણે જાવ વત્તઁવ સિયા ॥ ૩ ॥

છાયા—જીવ સહ મદન્ત ! સોત્થાના સકમા સવલ સવીર્ય સ પુર
 પકારપરાક્રમઃ આત્મભાવેણ જીવમાયસુપદર્શયતિ, इति वक्तव्यम् स्यात् ? इत्थ
 ગૌતમ ! જીવઃ સહ સોત્થાનાઃ યાવદુપદર્શયતિ इति वक्तव्यम् स्यात् तत् केनार्थेन

જીવાસ્તિકાંય ઉપયોગ શુણ થાલા હૈ—યહ પહિલે પ્રકટ કિયા જા
 ચુકા હૈ। અવ યહ પ્રકટ કિયા જાતા હૈ કિ જીવાસ્તિકાંય કા વેશમૂત
 પક જીવ ઉત્થાન આદિ શુણથાલા હોતા હૈ—(જીવે ન મંતે ! સડદ્ધાણે)
 હત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જીવે ન મંતે ! સડદ્ધાણે, સકમ્મે, સવલે, સવીરિય, સપુ
 રિસક્કારપરકમ્મે) હૈ મદન્ત ! ઉત્થાનથાલા, કર્મથાલા, વસથાલા, ધીયથાલા,
 ઔર પુરુષકારપરાક્રમથાલા જીવ (આયમાવેણ) આત્મભાવદ્વારા (જીવમાયે
 સવર્ણસેતિ इति वक्तव्यं सिया) જીવમાયરૂપ ચેતન્ય કો દિશાતા હૈ એસા
 વક્તવ્ય હો સકતા હૈ કયા ? (હંતા ગોયમા ! જીવે ન સડદ્ધાણે જાવ

અવાસ્તિકાંય ઉપયોગ શુણવાણુ દેખ છે એ વાત પહેલાં જાણવામાં
 આવી છે. હવે એ સમજાવવામાં આવે છે કે અવાસ્તિકાંયના દેશરૂપ એક
 એક ઉત્થાન આદિ શુણવાળો દેખ છે—“ જીવેણ મતે ! સડદ્ધાણે ” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—“ જીવે ન મંતે ! સડદ્ધાણે, અકમ્મે, સવલે, સવીરિય, સપુરિસ
 કાર પરકમ્મે ” હૈ મદન્ત ! ઉત્થાનથાળો, કર્મથાળો, જગથાળો વીમવાળો
 અને પુરુષકાર પરાક્રમથાળો એવ (આયમાવેણ) આત્મભાવ દ્વારા (જીવમાય
 સવર્ણસેતિ इति वक्तव्यं सिया) એવભાવ રૂપ નેતન્ય જાણે છે, અર્થ કહી શકાય

યાવદ્ વક્તવ્યં સ્યાત્ ? ગૌતમ ! જીવઃ સ્વલુ અનન્તાનામાભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્ય-
વાણામ્ । एवं श्रुतज्ञान पर्यवाणाम् अवधिज्ञान पर्यवाणाम् मनः पर्यवज्ञानपर्यवाणाम्
કેવલજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , મત્યજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , શ્રુતજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , વિભંગજ્ઞાનપર્ય-
વાણામ્ , ચક્ષુર્દર્શનપર્યવાણામ્ , અવચક્ષુર્દર્શનપર્યવાણામ્ , અવધિર્દર્શનપર્યવાણામ્ ,

उवदसेतीति वक्तव्यं सिया) हां गौतम ! उत्थान आदि विशेषणों
वाला जीव यावत् जीवभावरूप चैतन्य को दिखाता है ऐसा वक्तव्य हो
सकता है । (से केणट्टेणं जाव वक्तव्यं सिया) हे भदन्त ! ऐसा आप किस
कारण से कहते हैं कि उत्थान आदि विशेषणों वाला जीव आत्मभाव
द्वारा जीवभावरूप चैतन्य को दिखाता है ऐसा वक्तव्य हो सकता है ।
(गोयमा) हे गौतम ! (जीवे णं अणंताणं आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं,
एवं सुयणाणपज्जवाणं, ओहिणाणपज्जवाणं, मणपज्जवणाणपज्जवाणं, केव-
लणाणपज्जवाणं) जीव अभिनिबोधिक ज्ञान की अनन्तपर्यायों के इसी
तरह श्रुतज्ञान की अनन्त पर्यायों के, अवधिज्ञान की अनन्तपर्यायों के,
मनः पर्यवज्ञान की अनन्त पर्यायों के केवल ज्ञान की अनन्त पर्यायों
के (मह अन्नाणपज्जवाणं, सुय अण्णाणपज्जवाणं, विभंग अन्नाणपज्ज-
वाणं,) मत्यज्ञान की अनन्तपर्यायों के, श्रुत अज्ञान की अनन्तपर्यायों
के, विभंग अज्ञान की अनन्त पर्यायों के, (चक्खुदंसणपज्जवाणं,

અર્થ ? (હાંતા ગોયમા ! જીવે ણં સ ઉટ્થાને જાવ ઉવદંસેતીતિ વક્તવ્યં સિયા) હે ગૌતમ !
હા, ઉત્થાન આદિ વિશેષણોવાળો જીવ આત્મભાવરૂપ ચૈતન્ય બતાવે છે, એવું કહી
શકાય છે. (સે કેણટ્ટેણ જાવ વક્તવ્યં સિયા) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો
છો કે ઉત્થાન આદિ વિશેષણોવાળો જીવ આત્મભાવદ્વારા જીવભાવરૂપ ચૈતન્ય બતાવે
છે, એવું કહી શકાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! ((જીવે ણં અણંતાણં આભિ-
નિવોહિયણાણપજ્જવાણ એવં સુયણાણપજ્જવાણ ઓહિણાણપજ્જવાણં, મણપજ્જવણાણ-
પજ્જવાણં, કેવલણાણપજ્જવાણં) જીવ અભિનિબોધિક જ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના
એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, અવધિજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના,
મનઃ પર્યવજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, કેવલજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, (મહ
અન્નાણપજ્જવાણ, સુય અણ્ણાણપજ્જવાણ, વિભંગઅન્નાણપજ્જવાણં) મતિ અજ્ઞા-
નાની અનંત પર્યાયોના, શ્રુત અજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, વિભંગ અજ્ઞાનની
અનંત પર્યાયોના (ચક્કુદંસણપજ્જવાણ, અચક્કુદંસણપજ્જવાણં, ઓહિદંસણપ-
જ્જવાણ) ચક્ષુર્દર્શનની અનંત પર્યાયોના, અચક્ષુર્દર્શનની અનંત પર્યાયોના,
અવધિર્દર્શનની અનંત પર્યાયોના (કેવલદંસણપજ્જવાણં) અને કેવલદર્શનની
અનંત પર્યાયોના (સ્વઓગ ગચ્છદ્) ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે. (સ્વઓગ લક્ષણે

ગોયમા ! જીવેણ અણતાણ અભિણિધોહિયણાણપજ્જવાણ, एव
 સુયણાણપજ્જવાણ, ઓહિણાણ પજ્જવાણ, મણપજ્જવાણાણ પજ્જવાણ
 કેવલણાણ પજ્જવાણ, મહ અન્નાણ પજ્જવાણ, સુઅઅણ્ણાણ પજ્જ
 વાણં, વિભંગણાણ પજ્જવાણ, ચક્કસુદસણ—પજ્જવાણ, અચક્કસુ
 દસણપજ્જવાણ, ઓહિદસણપજ્જવાણં, કેવલદસણપજ્જવાણં,
 ઉવઓગ ગચ્છહ ઉવયોગલક્ષણે નજીવેસે ए पट्ठेण, एव वुच्चह
 ગોયમા ? જીવે ન સ ઉદ્ધાણે જાવ વત્તવ્વં સિયા ॥ ૩ ॥

છાયા—જીવ સહુ મદન્ત ! સોત્થાન! સફર્મા સપ્પમઃ સવીરિયં! સ પુર
 પકારપરાક્રમા આરમમાથેન જીવમાયસુપર્વયપિ, इति वक्तव्यम् स्यात् ? इत्थ
 ગૌતમ ! જીવઃ સહુ સોત્થાનઃ યાવદુપર્દયપિ इति वक्तव्यम् स्यात् तत् केनार्थेन

જીવાસ્તિકાય ઉપયોગ શુણ થાતા હૈ—પહ પહિછે પ્રકટ ક્રિયા જા
 ચુકા હૈ। અથ પહ પ્રકટ ક્રિયા જાતા હૈ કિ જીવાસ્તિકાય કા દેશમૂત
 પક જીવ ઉત્થાન આદિ શુણવાલા હોતા હૈ—(જીવે જ મંતે ! સઠદાણે)
 હત્પાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જીવે જ મંતે ! સઠદાણે, સકમ્મે, સપ્પહે, સવીરિયં, સપુ
 રિસપ્પારપરક્કમે) હૈ મદન્ત ! ઉત્થાનવાલા, જર્મવાલા, ચલવાલા, વીર્યવાલા,
 ઓર પુરુષકારપરાક્રમવાલા જીવ (આયમાયેણ) આરમમાથદારા (જીવમાથ
 ઉપર્વસેતિ इति वक्तव्यं सिया) જીવમાયરૂપ નેત-ય કો દિગ્ધાતા હૈ યેસા
 વક્તવ્ય હો મક્કા હૈ કયા ? (હંતા ગોયમા ! જીવે જ મંતે ! સઠદાણે જાવ

અવાસ્તિકાય ઉપયોગ શુણવાળું દોષ છે, જે વાત પડેતાં જતાવવામાં
 આવી છે હવે જે સમજાવવામાં આવે છે કે અવાસ્તિકામના દેશરૂપ એક
 એવ ઉત્થાન આદિ શુણવાળો દોષ છે—“જીવેણ મંતે ! સઠદાણ ” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—“જીવે જ મંતે ! સઠદાણે, અકમ્પ, સપ્પહે, સવીરિયં, સપુરિષ
 કાર પરક્કમે” હૈ મદન્ત ! ઉત્થાનવાળો, જર્મવાળો, જગવાળો, વીર્યવાળો
 અને પુરુષકાર પરાક્રમવાળો એવ (આયમાથેણ) આરમમાથ દ્વારા (જીવમાથ
 ઉપર્વસેતિ इति वक्तव्यं सिया) અવભાવ રૂપ નેત-ય જતાવે છે, અનુ ક્રમી શકાય

લોકાઘાઃ કદાચિન્નૈવ વા, નત્ત્વૈવં, નિયમત્ એતેર્પા સદ્ભાવદર્શનાદિતિ । ‘સેવં મંતે સેવં મંતે ત્તિ જાવ વિહરહ’—૩દેવં ભદન્ત તદેવં ભદન્ત્વિતિ યાવત્ વિહરતિ, હે ભગવન્! યત્ દેવાનુપ્રિયેણ પ્રતિપાદિતં તદ્ એવમેવ સર્વમેવ તત્ તથૈવ ન તુ વિપરી- તમ્ હત્યુક્ત્વા ભગવન્તં વન્દતે નમસ્કરોતિ વન્દિત્વા નમસ્કૃત્ય સંયમેન તપસાઽઽ- ત્માનં ભાવયન્ વિહરતિ સ્વસ્થાને સમુપવિશતીતિ ॥સૂ૦૪॥

॥ ઇતિ રોહપ્રકરણમ્ ॥

જાણે તો ફિર યે લોકાદિક કમી હોંગે ઓર કમી નહીં હોંગે । પરન્તુ એસા તો નહીં હૈ । ક્યોં કિ નિયમ સે इनका सद्भाव दिखाई देता है । (સેવં મંતે । સેવં મંતે । ત્તિ જાવ વિહરહ) હે ભદન્ત ! જૈસા આપ દેવા નુપ્રિયને પ્રતિપાદન કિયા હૈ વહ સવ એસા હી હૈ, હે ભદન્ત ! વહ સવ એસા હી હૈ વિપરીત નહીં હૈ । એસા કહકર વે રોહ અનગાર યાવત્ અપની આત્મા કો તપ સંયમ સે ભાવિત કર વિચરને લગે । યહાં યાવત્ પદ સે “ ઉન્હોંને ભગવાન કો વંદના કી, ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા । વંદના નમસ્કાર કરકે તપ ઓર સંયમ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ ફિર વે” હસ અર્થ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । “અપને સ્થાન પર વૈઠ ગયે” યહ અર્થ “વિહરતિ” પદકા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ વે ભગવદુક્ત પ્રવચન કી મન, વચન, કાયાસે અનુમોદના કરકે અપને સ્થાનપર વૈઠગયે॥સૂ૦૪॥

॥ રોહપ્રકરણ સમાપ્ત ॥

એ આ પદ્ધતિને ઇશ્વર વગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલાં માનવામાં આવે તો આ લોક અલોક વગેરેનું અસ્તિત્વ ક્યારેક હશે અને ક્યારેક નહીં હોય, એ વાત પણ માનવી પડશે, પણ એવું બનતું નથી કારણ કે નિયમથી જ તેમનો સદ્ભાવ જણાય છે (સેવં મંતે ! સેવમેતે ત્તિ જાવ વિહરહ) “હે ભગવન્! આપે જે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે પ્રમાણે જ છે હે ભગવન્! આપનું કથન સાચું જ છે.” એવું કહીને ભગવાનને વંદણા નમસ્કાર કરીને રોહ અણુગાર તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. “વિહરતિ” એ પદનો અર્થ અહિં “પોતાને સ્થાને બેસી ગયા” એવો થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે મન, વચન અને કાયાથી ભગવાને કહેલ પ્રવચનની અનુમોદના કરીને રોહ અણુગાર પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૪ ॥

કેવલદર્શનપર્યવાણામ્ ઉપયોગ ગચ્છતિ, ઉપયોગ મ્હુજઃ સ્વમ્ જીવઃ ઉદેતેનાયેન
 એવમુચ્યતે ગૌતમ ! જીવા મ્હુ સોત્પાનો યાવત્ ક્ષતન્ય સ્પાત્ ॥ ૬૦ ૩ ॥

ટીકા—“જીવ જા મંતે” જીવ સ્વમ્હ મદન્ત “સ ઉદ્ઘાણે” સોત્પાન
 ઉત્પાનં વેષ્ટાવિશેષઃ “સ ક્રમ્મે” સક્રમા - ક્રિયાવિશેષયુક્તઃ “સ વચ્ચે”
 સવચ્ચ-બલ શારીરસામર્થ્યમ્ “સ સીરિય” સનીર્યઃ સીર્ય જીવમયમ્ “સ પુરિ
 સકાર-પરાક્રમે” સપુરુષકારપરાક્રમઃ - પુરુષશરોઽમિમાનવિશેષઃ પરાક્રમઃ
 પુરુષકાર એવ નિપ્પાદિતવિષયઃ “આપમાવેણ” આત્મમાવેન-આત્મસ્વરૂપેણ
 ત્યયઃ “જીવમાવ” જીવમાવં જીવત્વં વૈતન્યમિત્યથ ‘ઉપદસતોતિ ક્ષતન્ય

અથસ્તુદળપરજવાણં, ઓહિદંસળપરજવાણં,) અમુર્દર્શન કી અનન્તપ
 યાંયોં કે, અમુર્દર્શન કી અનન્તપયાંયોં કે અથચિદર્શન કી અનન્તપ
 યાંયોં કે (કેવલ દર્શનપરજવાણં) ઓર કેવલ દર્શન કી અનન્ત પયાંયોં
 કે (ક્ષતબોગ ગચ્છત્) ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (ઉચ્ચબોગલક્ષણે
 જીવે સે) ઉપયોગલક્ષણવાલા જીવ હૈ । (ઉપદેશં એવં મુચ્ચત્ ગોયમા ।
 જીવે જાં સઉદ્ઘાણે જાવ ક્ષતન્ય સિયા) હસ કારણ હૈ ગૌતમ ! મૈને પેલા
 કહા હૈ કિ ઉત્પાન આદિ વિશેષજોં વાલા જીવ યાવત્ જીવમાવ કો
 દિભ્વાતા હૈ પેલા ક્ષતન્ય હો સકતા હૈ ॥ મ્ ૩ ॥

ટીકાર્થ—(જીવે જાં મંતે ।) હૈ મદન્ત ! જીવ (સઉદ્ઘાણે સક્રમ્મે)
 વેષ્ટા વિશેષરૂપ ઉત્પાન વાલા હોકર, જ્ઞાનવરણીય આદિ કર્મવાલા હો
 કર (સવચ્ચે) શારીરિક સામર્થ્યરૂપ વચ્ચ વિશિષ્ટ હોકર (સસીરિય)
 જીવસંબંધી બલસે યુક્ત હોકર (સપુરિસકારપરાક્રમે) અમિમાનવિશેષ
 રૂપ પુરુષકાર સે ઓર પરાક્રમ સે યુક્તહોકર (આપમાવેણ) આત્મા-

જીવે સે) એવ ઉચ્ચબોગલક્ષણ વાળો છે (એવમુજ એવ મુચ્ચત્ ગોયમા । જીવેજ
 સઉદ્ઘાણે જાવ ક્ષતન્ય સિયા) હૈ ગૌતમ ! તે કારણે કે એવ કહ્યું છે કે ઉત્પાન
 આદિ વિશેષજોંથી યુક્ત એવ આત્મભાવરૂપ વૈતન્ય બતાવે છે, એવ કથન
 કરી શકાય છે ॥ મ્ ૩ ॥

ટીકાર્થ—(જીવેજાંમંતે ।) હૈ મદન્ત ! એવ (સઉદ્ઘાણે સક્રમ્મે) વિશિષ્ટ
 વેષ્ટારૂપ ઉત્પાન વાળો, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મવાળો (સવચ્ચે) શારીરિક
 સામર્થ્યરૂપ બળ વાળો, (સસીરિય) વીર્ય વાળો “ સપુરિસકારપરાક્રમ ” એ
 ઉત્પાન વિશેષરૂપ પુરુષકાર અને પરાક્રમવાળો થઈને (આપમાવેણ) આત્મ

યાવદ્ વક્તવ્યં સ્યાત્ ? ગૌતમ ! જીવઃ खलु अनन्तानामाभिनिबोधिकज्ञानपर्य-
 वाणाम् । एवं श्रुतज्ञान पर्यवाणाम् अवधिज्ञान पर्यवाणाम् मनः पर्यवज्ञानपर्यवाणाम्
 केवलज्ञानपर्यवाणाम् , मत्त्यज्ञानपर्यवाणाम् , श्रुतज्ञानपर्यवाणाम् , विभंगज्ञानपर्य-
 वाणाम् , चक्षुर्दर्शनपर्यवाणाम् , अवक्षुर्दर्शनपर्यवाणाम् , अवधिदर्शनपर्यवाणाम् ,

उचदसेतीति वक्तव्यं सिया) हां गौतम ! उत्थान आदि विशेषणों
 वाला जीव यावत् जीवभावरूप चैतन्य को दिखाता है ऐसा वक्तव्य हो
 सकता है। (से केणट्टेणं जाव वक्तव्यं सिया) हे भदन्त ! ऐसा आप किस
 कारण से कहते हैं कि उत्थान आदि विशेषणों वाला जीव आत्मभाव
 द्वारा जीवभावरूप चैतन्य को दिखाता है ऐसा वक्तव्य हो सकता है।
 (गोयमा) हे गौतम ! (जीवे णं अणंताणं आभिणिबोडियणाणपज्जवाणं,
 एवं सुयणाणपज्जवाणं, ओहिणाणपज्जवाणं, मणपज्जवणाणपज्जवाणं, केव-
 लणाणपज्जवाणं) जीव अभिनिबोधिक ज्ञान की अनन्तपर्यायों के इसी
 तरह श्रुतज्ञान की अनन्त पर्यायों के, अवधिज्ञान की अनन्तपर्यायों के,
 मनः पर्यवज्ञान की अनन्त पर्यायों के केवल ज्ञान की अनन्त पर्यायों
 के (मइ अज्ञाणपज्जवाणं, सुय अण्णाणपज्जवाणं, विभंग अज्ञाणपज्ज-
 वाणं,) मत्त्यज्ञान की अनन्तपर्यायोंके, श्रुत अज्ञान की अनन्तपर्यायों
 के, विभंग अज्ञान की अनन्त पर्यायों के, (चक्खुदंसणपज्जवाणं,

अइ ? (हांता गोयमा ! जीवे णं स उट्ठाणे जाव उचदसेतीति वक्तव्यं सिया) हे गौतम !
 હા, ઉત્થાન આદિ વિશેષણોવાળો જીવ આત્મભાવરૂપ ચૈતન્ય બતાવે છે, એવું કહી
 શકાય છે (સે કેણટ્ટેણં જાવ વક્તવ્યં સિયા) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો
 છો કે ઉત્થાન આદિ વિશેષણોવાળો જીવ આત્મભાવદ્વારા જીવભાવરૂપ ચૈતન્ય બતાવે
 છે, એવું કહી શકાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! ((જીવે ણં અણંતાણં આભિ-
 નિબોદિયણાણપજ્જવાણ એવં સુયણાણપજ્જવાણં ઓહિણાણપજ્જવાણં, મણપજ્જવણાણ-
 પજ્જવાણં, કેવલણાણપજ્જવાણં) જીવ અભિનિબોધિક જ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના
 એજ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, અવધિજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના,
 મનઃ પર્યાયજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, કેવલજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, (મહ
 અજ્ઞાણપજ્જવાણ, સુય અણ્ણાણપજ્જવાણ, વિભંગઅજ્ઞાણપજ્જવાણં) મતિ અજ્ઞા-
 નાની અનંત પર્યાયોના, શ્રુત અજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના, વિભંગ અજ્ઞાનની
 અનંત પર્યાયોના (ચક્કહુદંસણપજ્જવાણ, અવચક્કહુદંસણપજ્જવાણં, ઓહિદંસણપ-
 જ્જવાણં) અક્ષુદર્શનની અનંત પર્યાયોના, અવચક્ષુદર્શનની અનંત પર્યાયોના,
 અવધિદર્શનની અનંત પર્યાયોના (કેવલદંસણપજ્જવાણં) અને કેવલદર્શનની
 અનંત પર્યાયોના (વવઓગ ગચ્છહ) ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે. (વવઓગ લક્ષણે

કેતલર્થનપર્યવાણામ્ ઉપયાગ ગચ્છતિ, ઉપયોગ મ્લગ સ્વનૃ જીવઃ સદેસનાર્થેન
 એવમુચ્યતે ગૌતમ ! જીવઃ સ્વલુ સોત્યાના યાવત્ ચતતન્ય સ્પાત્ ॥ મુ. ૩ ॥

ટીકા—“ જીવ ણ મતે ” જીવઃ સ્વલુ મદન્ત “ સ ઉદ્ધાણે ” સોત્યાન
 ઉત્યાનં ઘેષ્ટાચિન્તયઃ “ સ કમ્મ ” મકર્મા — ક્રિયાત્રિગુપયુક્તઃ “ સ મહે ”
 મનહઃ—અમ્ પ્રાર્થેરસામર્થ્યમ્ “ સ ચીરિણ ” સર્વાર્ય ધીર્ય જીવમચમ્ “ સ પુરિ
 સકાર—પરકમ ” સપુરુષકારપરાકમ — પુરુષદારોઽભિમાનવિશેષઃ પરાકમઃ
 પુરુષકાર એવ નિવ્યાદિતવિષય “ આયમાયેણ ” આત્મમાવન—માત્મસ્વરૂપેણ
 ત્યઃ “ જીવમાવ ” જીવમાર્થ જીવત્વં ચૈતન્યમિત્યથ ‘ ઉપદસતીતિ વચન્

અચરબુદ્ધણપઞ્જવાણં, ઓહિદમ્મણપઞ્જવાણં,) ચચુર્દર્શન કી અનન્તપ
 યાંયોં કે, અચ્છુર્દર્શન કી અનન્તપયાંયોં કે અચ્છિદર્શન કી અનન્તપ
 યાંયોં કે (કેચ્છલ દમ્મણપઞ્જવાણ) ઓર કેચ્છલ દર્શન કી અનન્ત પયાંયોં
 કે (ઉવમોગ ગચ્છહ) ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (ઉવમોગલક્ષ્મણે
 જીવે સે) ઉપયોગલક્ષ્મણવાલા જીવ હૈ । (અદ્દેણં અથ્થ ધુચ્ચહ ગોયમા ।
 જીવે ણં સુદ્ધાણે જાવ વસન્થ સિયા) હસ કારણ હૈ ગૌતમ ! મેને એસા
 કહા હૈ કિ ઉત્યાન આદિ વિશેષમોં વાલા જીવ યાવત્ જીવમાવ કો
 દિન્વાતા હૈ એસા વસ્તુવ્ય હો સકતા હૈ ॥ મુ. ૩ ॥

ટીકાર્થ—(જીવે ણં મતે ।) હૈ મદન્ત ! જીવ (સુદ્ધાણે સકમ્મે)
 જેઠા વિશેષરૂપ ઉત્યાન વાળા હોકર, જ્ઞાનચરણીય આદિ કર્મવાલા હો
 કર (સમહે) શારીરિક સામર્થ્યરૂપ અન્ન ચિંતિત્ત હોકર (સચારિણ)
 જીવસપરી વચ્ચે યુક્ત હોકર (સપુરિસકારપરકમે) અભિમાનવિશેષ
 રૂપ પુરુષકાર સે ઓર પરાકમ સે યુક્તહોકર (આયમાયેણ) આત્મા-

જીવે સે) એવ ઉત્યાનલક્ષણ વાળો છે (અદ્દેણ વચ્ચે ધુચ્ચહ ગાયમા । જીવે
 મદ્દાન જાવ વસન્થ સિયા) હૈ ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું કે ઉત્યાન
 આદિ વિશેષવાળો મુક્ત એવ આ અભ્યાવરૂપ ચૈતન્ય બતાવે છે, એવું કહ્યું
 કરી શકાય છે ॥ મુ. ૩ ॥

ટીકા—(જીવેજમત્ત !) હૈ મદન્ત ! એવ (સુદ્ધાણ સકમ્મે) વિચિત્ર
 મેહારૂપ ઉત્યાન વાળો જ્ઞાનચરણીય આદિ કર્મવાળો, (સમહે) શારીરિક
 વ્યકતિરૂપ બન વાળો, (સચારિણ) ધીર્ય વાળો “સપુરિસકારપરકમ” અ
 ભિમાન વિશેષરૂપ પુરુષકાર અને પરાકમવાળા થીને (આયમાયત્ર) આત્મ

યા ' ઉપદર્શયતીતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ । અત્ર સ્વલુ ' સ ઉદ્ધાપ્તે ' इत्यादीनि पञ्च
 शेषणानि सिद्धजीवव्यवच्छेदकानि । सिद्धजीवानामुत्थानादिक्रियाया अभा-
 वत् यावत्संसारमेवोत्थानादिक्रियाया आत्मनि समवेतत्वात् । एतदेव जीवस्य
 सारित्वं यत् क्रियादिमत्त्वं मोक्षेऽपि क्रियादिसत्त्वे मोक्ष इति परिभाषामात्रमेव
 नादिति । ' आय भावेण ' आत्मभावेन उत्थानशयनगमनभोजनादिरूपेणाऽऽ-
 त्मपरिणामविशेषेण ' जीवभावं ' जीवत्वं चैतन्यम् ' उपदंसेति ' उपदर्शयति-

અવધાને પરિણામો દ્વારા (જીવભાવં) ચૈતન્યરૂપ જીવભાવ કો (ઉવદંસે-
 તીતિ વક્તવ્યં સિયા) પ્રકટ કરતા હૈ એસા કહા જા સકનો હૈ કયા ? યે
 પો પૂર્વોક્ત પાંચ વિશેષણ જીવ કે કહે ગયે હૈં વે સિદ્ધ જીવ કે વ્યવ-
 છેદક હૈં । કયોં કિ સિદ્ધ જીવોં કે ઉત્થાન આદિ ક્રિયા કા અભાવ
 હતા હૈ । યે ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઈ જીવ મેં જયતક ઉસકે સાથ સંસાર
 ના સંબંધ હૈ તમીતક ઉસમેં પાઈ જાતી હૈં । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાવિશિષ્ટ
 યોના યહી જીવ મેં સંસારીપના હૈ । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઓં કા
 ત્યાં અસદ્ભાવ હૈ વહી મોક્ષ હૈ । મોક્ષ મેં યે ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઈ
 ત્યાં નહીં હોતી હૈં । યદિ વ્યાં પર ખી ઇનકા સદ્ભાવ માનને મેં આ-
 ત્માય તો ફિર મોક્ષ યહ કેવલ એક પારિભાષિક શબ્દ હી માના જાયગા ।
 અતઃયહી માનના ઉચિત હૈ કિ મોક્ષ મેં યે ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઈ નહીં
 હૈ । સંસાર મેં હી હૈં । હસી કારણ સંસારી જીવ મેં સંસાર કે સમ્બન્ધ
 સે યે ક્રિયાઈ આદિ પાઈ જાતી હૈં । અતઃએસા યહ સંસારી જીવ (આય-
 ભાવેણ) ઉત્થાન, શયન, ગમન, ભોજન, કરણ આદિરૂપ આત્મપરિણામ

ભાવદ્વારા-પરિણામો દ્વારા (જીવભાવ) ચૈતન્યરૂપ જીવભાવને (ઉવદંસેતીતિ
 વક્તવ્ય સિયા) પ્રકટ કરે છે, એવું કહી શકાય ખરું ? ઉપર જીવના જે
 પાંચ વિશેષણ ક્યાં છે તે સિદ્ધજીવને લાગૂ પડતા નથી. કારણ કે સિદ્ધજીવોમાં
 ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓનો અભાવ હોય છે જ્યાં સુધી જીવનો સંસાર સાથે સં-
 બંધ હોય ત્યાં સુધી જ એ ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ જીવમાં જોવા મળે છે. ઉત્થા-
 નાદિ ક્રિયાઓથી યુક્ત હોવું એજ જીવનું સંસારીપણ છે જ્યાં ઉત્થાનાદિ
 ક્રિયાઓનો અસદ્ભાવ છે, એવું સ્થાન મોક્ષ છે મોક્ષમાં ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ
 હોતી નથી. જો ત્યાં પણ તેમનો સદ્ભાવ માનવામાં આવે તો મોક્ષ એક
 પારિભાષિક શબ્દ જ મનાય તેથી એવું જ માનવું યોગ્ય છે કે મોક્ષમાં ઉત્થા-
 નાદિ ક્રિયાઓ નથી-સંસારમાં જો તે ક્રિયાઓનું અસ્તિત્વ છે. કારણ કે સંસાર
 સાથેના સંબંધથી સંસારી જીવોમાં તે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ હોય છે તો એ
 ક્રિયાઓથી યુક્ત સંસારી જીવ (આયભાવેણ) ઉત્થાન, શયન, ગમન, ભોજન
 આદિરૂપ આત્મપરિણામ દ્વારા (જીવભાવં ઉવદંસેતિ) જીવભાવ રૂપ ચૈતન્યને

કેવલદર્શનપર્યવાણામ્ ઉપયોગ ગચ્છતિ, ઉપયોગ લક્ષણઃ સ્વદ્ જીવઃ ઉદેતેનાર્થેન
 એવમુચ્યતે ગૌતમ ! જીવઃ સ્વદ્ સોત્પાનો યાવત્ વનતત્ત્વં સ્થાત્ ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકા—“ જીવે જં મતે ” જીવ સ્વદ્ મદન્ત “ સ ઉદ્ઘાણે ” સોત્પાન
 ઉત્પાનં ચેષ્ટાવિશેષઃ “ સ કમ્મે ” સકર્મા — ક્રિયાવિશેષયુક્તઃ “ સ વચ્ચે ”
 સપચ્છઃ—વચ્ચં શારીરસામર્થ્યમ્ “ સ વીરિય ” સવીર્યં વીર્યં જીવમવમ્ “ સ પુરિ
 સકાર — પરક્રમે ” સપુરુપકારપરાક્રમ — પુરુપકારોઽભિમાનવિશેષઃ પરાક્રમઃ
 પુરુપકાર એવ નિપ્પાદિતવિષયઃ “ આયમાયેણ ” આરમમાયેન—આત્મસ્વરૂપેણ
 ત્યયઃ “ જીવમાવ ” જીવમાવ જીવત્ત્વં ચૈત્તન્યમિત્યર્થ “ ઉપદસતીતિ વચ્ચન્

અવસ્થુદ્ગણપઞ્જવાણ, બોહિદંસણપઞ્જવાણ,) અસુર્દર્શન કી અનન્તપ
 યાંયોં કે, અચ્છુર્દર્શન કી અનન્તપયાંયોં કે અચ્છિદર્શન કી અનન્તપ
 યાંયોં કે (કેવલ દસણપઞ્જવાણ) ઓર કેવલ દર્શન કી અનન્ત પયાંયોં
 કે (ઉવબોગં ગચ્છહ) ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । (ઉવબોગલક્ષણે
 જીવે સે) ઉપયોગલક્ષણવાલા જીવ હૈ । (પરદેર્ણ એવં બુદ્ધિયો ગોચમા !
 જીવે જં સઉદ્ઘાણે જાવ વચ્ચન્ સિયા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મેને એસા
 કહા હૈ કિ ઉત્પાન આદિ વિશેષજોં વાલા જીવ યાવત્ જીવમાવ કો
 વિસ્તાતા હૈ એસા વસ્તુવ્ય હો સકતા હૈ ॥ મૂ. ૩ ॥

ટીકાર્થ—(જીવે જં મતે ।) હે મદન્ત ! જીવ (સઉદ્ઘાણે સકમ્મે)
 ચેષ્ટા વિશેષરૂપ ઉત્પાન વાલા હોકર, જ્ઞાનવરણીય આદિ કર્મવાલા હો
 કર (સવચ્ચે) શારીરિક સામર્થ્યરૂપ વચ્ચ વિશિષ્ટ હોકર (સવીરિય)
 જીવસમવી વલસે યુક્ત હોકર (સપુરિસકારપરક્રમે) અભિમાનવિશેષ
 રૂપ પુરુપકાર સે ઓર પરાક્રમ સે યુક્તહોકર (આયમાયેણ) આત્મા-

જીવે સે) એવ ઉપયોગલક્ષણ વાળો છે (પરદેર્ણ એવં બુદ્ધિયો ગોચમા ! જીવેજ
 સઉદ્ઘાણે જાવ વચ્ચન્ સિયા) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે ઉત્પાન
 આદિ વિશેષજોંથી મુક્ત એવ આ-અભાવરૂપ ચૈતન્ય જતાવે છે, એવું કથન
 કરી શકાય છે ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકાર્થ—(જીવેજ મતે !) હે મદન્ત ! એવ (સઉદ્ઘાણે સકમ્મે) વિશિષ્ટ
 ચેષ્ટારૂપ ઉત્પાન વાળો, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મવાળો (સવચ્ચે) શારીરિક
 સામર્થ્યરૂપ વાળો, (સવીરિય) વીર્ય વાળો “ સપુરિસકારપરક્રમ ” અ
 ભિમાન વિશેષરૂપ પુરુપકાર અને પરાક્રમવાળો થયેને (આયમાયેણ) આત્મ

સિયા ' ઉપદર્શયતીતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ । અત્ર ચ્છલુ ' સ ઉદ્ધાણે ' ઇત્યાદીનિ પશ્ચ વિશેષણાનિ સિદ્ધજીવવ્યવચ્છેદકાનિ. સિદ્ધજીવાનામુત્થાનાદિક્રિયાયા અભા-
વાત્ યાવત્સંસારમેવોત્થાનાદિક્રિયાયા આત્મનિ સમવેતત્વાત્ । એતદેવ જીવસ્ય સંસારિત્વં યત્ ક્રિયાદિમત્ત્વમ્ મોક્ષેઽપિ ક્રિયાદિસત્ત્વે મોક્ષ ઇતિ પરિભાષામાત્રમેવ સ્યાદિતિ । ' આય ભાવેણ ' આત્મભાવેન ઉત્થાનશયનગમનભોજનાદિરૂપેણાઽઽ-
ત્મપરિણામવિશેષેણ ' જીવભાવં ' જીવત્ત્વં ચૈતન્યમ્ ' ઉપદંસેતિ ' ઉપદર્શયતિ-

અપને પરિણામોં દ્વારા (જીવભાવં) ચૈતન્યરૂપ જીવભાવ કો (ઉપદંસે-
તીતિ વક્તવ્યં સિયા) પ્રકટ કરતા હૈ એસા કહા જા સકતો હૈ કયા ? યે
જો પૂર્વોક્ત પાંચ વિશેષણ જીવ કે કહે ગયે હૈં વે સિદ્ધ જીવ કે વ્યવ-
ચ્છેદક હૈં । કયોં કિ સિદ્ધ જીવોં કે ઉત્થાન આદિ ક્રિયા કા અભાવ
રહતા હૈ । યે ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઈ જીવ મેં જયતક ઉસકે સાથ સસાર
કા સંબંધ હૈ તમીતક ઉસમેં પાઈ જાતી હૈં । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાવિશિષ્ટ
હોના યહી જીવ મેં સંસારીપના હૈ । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઓં કા
જહાં અસદ્ભાવ હૈ વહી મોક્ષ હૈ । મોક્ષ મેં યે ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઈ
નહીં હોતી હૈં । યદિ વહાં પર મી इनका सद्भाव मानने में आ-
जाय तो फिर मोक्ष यह केवल एक पारिभाषिक शब्द ही माना जायगा ।
अतः यही मानना उचित है कि मोक्ष में ये उत्थान आदि क्रियाएँ नहीं
हैं । संसार में ही हैं । इसी कारण संसारी जीव में संसार के सम्बन्ध
से ये क्रियाएँ आदि पाई जाती हैं । अतः ऐसा यह संसारी जीव (आय-
भावेण) उत्थान, शयन, गमन, भोजन, करण आदिरूप आत्मपरिणाम

ભાવદ્વારા-પરિણામો દ્વારા (જીવભાવં) ચૈતન્યરૂપ જીવભાવને (ઉપદંસેતીતિ
વક્તવ્યં સિયા) પ્રકટ કરે છે, એવું કહી શકાય ખરું ? ઉપર જીવના જે
પાંચ વિશેષણ કહ્યાં છે તે સિદ્ધજીવને લાગુ પડતાં નથી. કારણ કે સિદ્ધજીવોમાં
ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓનો અભાવ હોય છે જ્યાં સુધી જીવનો સંસાર સાથે સં-
બંધ હોય ત્યાં સુધી જ એ ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ જીવમાં જોવા મળે છે. ઉત્થા-
નાદિ ક્રિયાઓથી યુક્ત હોવું એજ જીવનું સંસારીપણ છે જ્યાં ઉત્થાનાદિ
ક્રિયાઓનો અસદ્ભાવ છે, એવું સ્થાન મોક્ષ છે મોક્ષમાં ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ
હોતી નથી. જો ત્યાં પણ તેમનો સદ્ભાવ માનવામાં આવે તો મોક્ષ એક
પારિભાષિક શબ્દ જ મનાય તેથી એવું જ માનવું યોગ્ય છે કે મોક્ષમાં ઉત્થા-
નાદિ ક્રિયાઓ નથી-સંસારમાં જે તે ક્રિયાઓનું અસ્તિત્વ છે. કારણ કે સંસાર
સાથેના સંબંધથી સંસારી જીવોમાં તે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ હોય છે તો એ
ક્રિયાઓથી યુક્ત સંસારી જીવ (આયભાવેણ) ઉત્થાન શયન, ગમન, ભોજન
આદિરૂપ આત્મપરિણામ દ્વારા (જીવભાવં ઉપદંસેતિ) જીવભાવ રૂપ ચૈતન્યને

ઉપદર્શન પ્રકાશસ્તથા ચ પ્રકાશયતિ इति वक्तव्यं स्यात् विशिष्टाया उत्थानादि
 क्रियाया विशिष्टज्ञानपूर्वकतनियमात् । इत्येते च ज्ञानतारतम्येन क्रियास्तु
 तारतम्यमिति गौतमस्य प्रश्न मगवानाह—‘इवा’ इत्यादि । “इवा गोयमा”
 इन्त गौतम ! “जीवे न जाय उचदंसेतीति वचस्व सिया” जीवाः खलु यास्तु
 पदक्षयतीति वक्तव्यं स्यात् अत्र यावत्पदेन उत्थानादारम्य जीवभावमिन्यन्तं
 प्रभोक्तं सर्वमेव संग्राह्यम् उत्थानादिकं सर्वम् जीव आत्मभावेनोपदर्शयतीति भावः

द्वारा (जीवभावं उपदंसेति) चैतन्यरूप जीव भाव को प्रकाशित करता
 है—प्रकट करता है ऐसा (वचस्व सिया) कहा जा सकता है क्या ? ता
 स्पर्य—इस प्रश्न का यही है कि विशिष्ट उत्थान आदि क्रियाएँ विशिष्ट
 ज्ञानपूर्वक ही होती हैं ऐसा नियम है। यह बात प्रत्यक्ष देखने में आती
 है कि जहाँ पर ज्ञान की तरतमता होती है वहाँ पर क्रियाओं में भी तर
 तमता पाई जाती है। अतः इन क्रियाओं आदिकी तरतमता से जीव
 अपने विशिष्ट चैतन्य का प्रकाशन करता है—यदि ऐसा माना जावे तो
 इसमें कोई बाधा तो नहीं है—ऐसा यह प्रश्न प्रष्ट से किया है। इसके
 उत्तर में प्रष्ट कहते हैं—(इवा गोयमा ! जीवेण जाय उचदंसेतीति वच
 स्व सिया) हाँ गौतम ! उत्थानादि विशेषणों वाला जीव अपने परिणामों
 द्वारा चैतन्यरूप भाव को प्रकाशित करता है—ऐसा मानने में कोई बाधा
 नहीं है। यहाँ यावत्पद से उत्थान से लेकर जीवभावतक के सब पद
 ग्रहण किये गये हैं। जीव आत्मभाव द्वारा अपने भाव को—चैतन्य को

પ્રકટ કરે છે, જોવું (વચસ્વ સિયા) ઠીક શકાય ખરું ? કહે વીકાર પ્રશ્ન
 વાતચત સમજાવે છે—વિશિષ્ટ ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઓ વિશિષ્ટ જ્ઞાન
 પૂર્વક જ થાય છે એવો નિયમ છે જોવું પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે કે જ્યાં
 જ્ઞાનની અધિકતા હોય છે ત્યાં ક્રિયાઓમાં પણ અધિકતા હોય છે તેથી તે
 ક્રિયાઓ આદિની તરતમતાથી (અધિકતાથી) છુપ પોતાના વિશિષ્ટ ચૈતન્યને
 પ્રકટ કરે છે—જોવું જીવાનવામાં આવે તો કોઈ પણ વાંધો નથી આ પ્રશ્ન
 શું મતભેદ યોગ્ય છે કે નહીં, જોવો ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ભાવાર્થ છે
 તેનો ઉત્તર મહાવીર પ્રબુ નીચે પ્રમાણે આપે છે—(इवा गोयमा ! जीवेण जाय
 उचदंसेतीति वचस्व सिया) હાં ગૌતમ ! હા, ઉત્થાનાદિ વિશેષણોથી મુક્તછવ
 પોતાના પરિણામો દ્વારા ચૈતન્યરૂપ ભાવને પ્રકટ કરે છે—જોવું જ્ઞાનવામાં કોઈ
 પણ હંકરત નથી. અહીં (यावत्) (यवन्त) પદથી ઉત્થાનથી લઈને છવ
 ભાવ સુધીના પદો પ્રકૃષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે છવ આત્મભાવ દ્વારા પોતાના

સિયા ' ઉપદર્શયતીતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ । અત્ર ચ્છલુ ' સ ઉદ્ધાણે ' ઇત્યાદીનિ પશ્ચ વિશેષણાનિ સિદ્ધજીવવ્યવચ્છેદકાનિ. સિદ્ધજીવાનામુત્થાનાદિક્રિયાયા અભા-
વાત્ યાવત્સસારમેવોત્થાનાદિક્રિયાયા આત્મનિ સમવેતત્વાત્ । એતદેવ જીવસ્ય
સંસારિત્વં યત્ ક્રિયાદિમત્ત્વમ્ મોક્ષેઽપિ ક્રિયાદિસત્ત્વે મોક્ષ ઇતિ પરિભાષામાત્રમેવ
સ્યાદિતિ । ' આય ભાવેણ ' આત્મભાવેન ઉત્થાનશયનગમનભોજનાદિરૂપેણાઽઽ-
ત્મપરિણામવિશેષેણ ' જીવભાવં ' જીવત્વં ચૈતન્યમ્ ' ઉપદંસેતિ ' ઉપદર્શયતિ-

અપને પરિણામોં દ્વારા (જીવભાવં) ચૈતન્યરૂપ જીવભાવ કો (ઉવદંસે-
તીતિ વક્તવ્યં સિયા) પ્રકટ કરતા હૈ એસા કહા જા સકનો હૈ કયા ? યે
જો પૂર્વોક્ત પાંચ વિશેષણ જીવ કે કહે ગયે હૈં વે સિદ્ધ જીવ કે વ્યવ-
ચ્છેદક હૈં । કયોં કિ સિદ્ધ જીવોં કે ઉત્થાન આદિ ક્રિયા કા અભાવ
રહતા હૈ । યે ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઁ જીવ મેં જયતક ડસકે સાથ સંસાર
કા સંબંધ હૈ તમીતક ડસમેં પાઈ જાતી હૈં । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાવિશિષ્ટ
હોના યહી જીવ મેં સંસારીપના હૈ । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઓં કા
જહાં અસદ્ભાવ હૈ વહી મોક્ષ હૈ । મોક્ષ મેં યે ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઁ
નહીં હોતી હૈં । યદિ વહાં પર મી ઇનકા સદ્ભાવ માનને મેં આ-
જાય તો ફિર મોક્ષ યહ કેવલ એક પારિભાષિક શબ્દ હી માના જાયગા ।
અતઃયહી માનના ઉચિત હૈ કિ મોક્ષ મેં યે ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઁ નહીં
હૈ । સંસાર મેં હી હૈં । ઇસી કારણ સંસારી જીવ મેં સંસાર કે સમ્બન્ધ
સે યે ક્રિયાઁ આદિ પાઈ જાતી હૈં । અતઃએસા યહ સંસારી જીવ (આય-
ભાવેણ) ઉત્થાન, શયન, ગમન, ભોજન, કરણ આદિરૂપ આત્મપરિણામ

ભાવદ્વારા-પરિણામો દ્વારા (જીવભાવ) ચૈતન્યરૂપ જીવભાવને (ઉવદંસેતીતિ
વક્તવ્ય સિયા) પ્રકટ કરે છે, એવું કહી શકાય ખરું ? ઉપર જીવના જે
પાંચ વિશેષણ કહ્યાં છે તે સિદ્ધજીવને લાગૂ પડતાં નથી. કારણ કે સિદ્ધજીવોમાં
ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓનો અભાવ હોય છે ત્યાં સુધી જીવનો સંસાર સાથે સ-
બંધ હોય ત્યાં સુધી જ એ ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ જીવમાં જોવા મળે છે. ઉત્થા-
નાદિ ક્રિયાઓથી યુક્ત હોવું એજ જીવનું સંસારીપણ છે. ત્યાં ઉત્થાનાદિ
ક્રિયાઓનો અસદ્ભાવ છે, એવું સ્થાન મોક્ષ છે. મોક્ષમાં ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ
હોતી નથી. જે ત્યાં પણ તેમનો સદ્ભાવ માનવામાં આવે તો મોક્ષ એક
પારિભાષિક શબ્દ જ મનાય તેથી એવું જ માનવું યોગ્ય છે કે મોક્ષમાં ઉત્થા-
નાદિ ક્રિયાઓ નથી-સંસારમાં જે તે ક્રિયાઓનું અસ્તિત્વ છે. કારણ કે સંસાર
સાથેના સંબંધથી સંસારી જીવોમાં તે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ હોય છે તો એ
ક્રિયાઓથી યુક્ત સંસારી જીવ (આયભાવેણ) ઉત્થાન શયન, ગમન, ભોજન
આદિરૂપ આત્મપરિણામ દ્વારા (જીવભાવં ઉવદંસેતિ) જીવભાવ રૂપ ચૈતન્યને

के अनुसार उन २ शक्तिके अशों को जितने रूप में प्राप्त कर सकता है -प्राप्त करता है। मतिज्ञान में भी इसी तरह के शक्ति के अश अनन्त होते हैं। उद्यत्पान जीवों की बुद्धिगम्य ये अश नहीं हुआ करते हैं-इन्हें तो सर्वज्ञ ही साक्षात् जानता है। हां अनुमानादि द्वारा उद्यत्प भी इन्हें परोक्षरूप से जान सकता है ये मतिज्ञान के अनन्त शस्यांश ही यहाँ पर्यवधान से ग्रहीत हुए हैं। ये सर्वज्ञ प्रज्ञाकृत माने गये हैं। जीव जब उद्यत्पान आदि क्रियाओं के करनेमें व्यापारित होता है तब वह उन क्रियाओं द्वारा अपने स्वरूपभूत उपयोग स्वरूप को प्रकट करता है यह उपयोगरूप उसका अनेक धाराओं में बहता रहता है कभी वह मतिज्ञान रूप में तो कभी वह भुतज्ञान रूप में कभी अवधिज्ञानरूप में तो कभी मनःपर्यय ज्ञानरूप में कभी केषलज्ञानरूप में तो कभी मूर्तीभ-ज्ञान आदि आदि अनेक रूप में संसारी जीव जब उद्यत्पान, शयन आदि क्रियाओं में लगता है तब वह इन क्रियाओं के करते समय म-तिज्ञान आदि की अनन्त पर्यायों में से किसी न किसी एक पर्याय को चारण किये हुए रहता है। इससे यह बात प्रकट होती है कि वह सं-सारी जीव क्रियाओं के करते समय अपने स्वरूप भूत उपयोग क अं

अनन्त होय छे प्रत्येक छव ते ते व्यापारक कर्मना क्षयेत्यशम आदि अनुसार ते ते शक्तिना अशने जेटवा प्रभाषुमा प्राप्त करी शक्तय तेरवा प्रभाषुमा प्राप्त करे छे मतिज्ञानमां पखु ते प्रकारनी शक्तिना अश अनन्त होय छे जे अश उद्यत्पानवेने भाटे तो बुद्धिगम्य होवा नथी-तेभने तो सर्वज्ञ व साक्षात् जाखे छे होय अनुमान आदि द्वारा उद्यत्प पखु तेभने परोक्षरूपे जाखी शके छे मतिज्ञाननाजे अनन्त शक्ति अशने व अर्द्धी (पर्यय) पदधी अठखु करवाभां जाव्या छे जे सर्वान प्रज्ञाकृत भवाया छे छव व्यापार कर्मानादि क्रियाजो करवाभा प्रवृत्त अन्यो होय छे ल्यारे ते क्रियाजो द्वारा ते पोताना स्वरूपभूत उपयोग स्वरूपने प्रकट करे छे तेनु ते उपयोगरूप स्वरूप अनेक धाराजोभां बढेतु रहैछे-अथारै मतिज्ञानरूपे तो अथारै भुतज्ञान रूपे अथारै अवधिज्ञान रूपे तो अथारै मनःपर्यय ज्ञान रूपे, अथारै केषलज्ञान रूपे तो अथारै मति ज्ञान आदि अनेक रूपे ते बढेतु रहै छे संसारी छव व्यापार उद्यत्पान शयन आदि क्रियाजोभा प्रवृत्त भाय छे ल्यारे ते क्रियाजो करवी वजते ते मतिज्ञान आदिनी अनन्त पर्यायभांसी कौछने कौछ जेक पर्यायने धारयु अतो रहै छे तेही जे वाव प्रकट भाय छे ते संसारीछव क्रियाजो करवी वजते पोताना स्वरूपभूत पदधी जना मतिज्ञान आदिनी अनन्त अशोभांसी

આત્મભાવેન જીવભાવમુપદર્શયતીત્યત્ર કારણજ્ઞાનાય ભવતીતિ પુનઃગૌતમઃ પ્રશ્નયતિ
'સે કેળદ્દેણં' ઇત્યાદિ--'સે કેળદ્દેણં જાવ વત્તવ્વં સિયા' તત્કેનાર્થેન યાવત્
વત્તવ્વં સ્યાત્ ! મગ્ગવાનાહ--'ગોયમા' ઇત્યાદિ. હે ગૌતમ ! "જીવેણં"
જીવઃ સ્વલુ 'અણંતાણં આભિણિવોહિયણાણપજ્જવાણં' અનન્તાનામ્ આભિનિ
બોધિકજ્ઞાનપર્યવાણામ્ - મતિજ્ઞાનપર્યવાણામિત્યર્થઃ પર્યવાઃ સર્વજ્ઞપ્રજ્ઞાકૃતા વિભા-
ગાઃ પરિચ્છેદાસ્તે ચ પરિચ્છેદા અનન્તાઃ સન્તિ-આભિનિવોધિકજ્ઞાનસ્ય તસ્માત્

દિશાતા હૈ એસા યહ કથન કારણજ્ઞાન કે લિયે પ્રકટ કિયા ગયા હૈ ।
તાત્પર્ય યહ-કિ આત્મા અતીન્દ્રિય પદાર્થ હૈ વહ કિસી મી ઇન્દ્રિય સે
એવં ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન સે ગમ્ય નહીં હો સકતા હૈ । અતઃઇન પરિણા-
મોં કા કર્તા જો આત્મા હૈ ઉસકા જ્ઞાન ઇન પરિણામોં દ્વારા હો જાતા
હૈ । ઇન પરિણામોં કા જો કર્તા હૈ વહી ડન પરિણામોં કા કારણ હોતા
હૈ । ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્નસે પૂછતે હૈ (સે કેળદ્દેણં જાવ વત્તવ્વં સિયા)
હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણસે કહતે હૈં કિ જીવ આત્મભાવ દ્વારા
જીવભાવકો પ્રકટ કરતા હૈ એસા કહા જા સકતા હૈ ? ઇસકા ઉત્તર
દેતે હુએ પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં-(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જીવેણં) જીવ
(અણંતાણં) અનન્ત (અભિણિવોહિય નાણપજ્જવાણં) આભિનિવોધિકજ્ઞાન-
મતિજ્ઞાન કી પર્યાયોં કે સર્વજ્ઞપ્રતિજ્ઞાદ્વારા કિયે ગયે વિભાગોં કે ઉપયો-
ગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જ્ઞાન મેં શક્તિ કે અંશ અનન્ત
હુઆ કરતે હૈં । પ્રત્યેક જીવ તત્તત્ આવારક કર્મ કે ક્ષયોપશમ આદિ

ચૈતન્યને બતાવે છે, એવું આ કથન કારણજ્ઞાન ને માટે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું
છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આત્મા અતીન્દ્રિય પદાર્થ છે તેને કોઈ પણ
ઇન્દ્રિયથી કે ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનથી ઓળખી શકાતો નથી તેથી તે પરિણા-
મોનો કર્તા જે આત્મા છે તેનું જ્ઞાન એ પરિણામો દ્વારા જ થાય છે. તે
પરિણામોનો જે કર્તા છે, તે જ તે પરિણામોનું કારણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નએ જે ઉત્તર આપ્યો તેનું કારણ બાણવાને
માટે પ્રશ્ન કરે છે- (સે કેળદ્દેણં જાવ વત્તવ્વં સિયા) હે ભદન્ત ! આપ શા
કારણે એવું કહેો છો કે "જીવ આત્મપરિણામો દ્વારા ચૈતન્યભાવ પ્રકટ કરે છે એમ
કહેવામાં કોઈ હરકત નથી? તેનો ઉત્તર મહાવીર પ્રશ્ન આ પ્રમાણે આપે છે (ગોયમા !)
હે ગૌતમ (જીવેણં) જીવ (અણંતાણં) અનન્ત (આભિણિવોહિયનાણપજ્જવાણં)
આભિનિવોધિક જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન)ની પર્યાયોના સર્વજ્ઞપણાદ્વારા કરાયેલા વિભાગોના
ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાનમાં શક્તિના અશ

के अनुसार उन २ शक्तिके अशों को जितने रूप में प्राप्त कर सकता है -प्राप्त करता है। मतिज्ञान में भी इसी तरह के शक्ति के अश अनन्त होते हैं। उद्यस्थान-जीवों की बुद्धिगम्य ये अश नहीं हुआ करते हैं-इन्हें तो सर्वज्ञ ही साक्षात् जानता है। हाँ अनुमानादि द्वारा उद्यस्थ भी इन्हें परोक्षरूप से जान सकता है ये मतिज्ञान के अनन्त शत्यांश ही यहाँ पर्यवशब्द से गृहीत हुए हैं। ये सर्वज्ञ प्रज्ञाकृत माने गये हैं। जीव जब उत्थान आदि क्रियाओं के करनेमें व्यापारित होता है तब वह उन क्रियाओं द्वारा अपने स्वरूपभूत उपयोग स्वरूप को प्रकट करता है यह उपयोगरूप उसका अनेक धाराओं में बहता रहता है कभी वह मतिज्ञान रूप में तो कभी वह बुद्धिज्ञान रूप में कभी अवधिज्ञानरूप में तो कभी मनःपर्यय ज्ञानरूप में कभी केवलज्ञानरूप में तो कभी मतीम-ज्ञान आदि आदि अनेक रूप में संसारी जीव जब उत्थान, शयन आदि क्रियाओं में लगता है तब वह इन क्रियाओं के करते समय मतिज्ञान आदि की अनन्त पर्यायों में से किसी न किसी एक पर्याय को धारण किये हुए रहता है। इससे यह बात प्रकट होती है कि वह संसारी जीव क्रियाओं के करते समय अपने स्वरूप भूत उपयोग के अ

नन्त होय छे अत्येक छव ते ते व्यापारक कर्मना लयेपशम आदि अनुसार ते ते शक्तिना अशने नेटवा प्रभावभां प्राप्त करी शक्य तेव्हा प्रभावभां प्राप्त करे छे मतिज्ञानभां पण ते प्रकाशनी शक्तिना अश अनन्त होय छे के अश उद्यस्थलवेने माटे तो बुद्धिगम्य होता नथी-तेमने तो सर्वज्ञ ज साक्षात् जाने छे हाँ, अनुमान आदि द्वारा उद्यस्थ पण तेमने परोक्षरूपे जाणी शके छे मतिज्ञाननाके अनन्त शक्ति अशने ज अर्द्धी (पर्यय) पशयी प्रकट करवाभां जाव्या छे के सर्वज्ञ प्रज्ञाकृत मनाया छे छव व्यापार उत्थानादि क्रियाओ करवाभां प्रकट अन्यो होय छे, त्यारे ते क्रियाओ द्वारा ते पोताना स्वस्थभूत उपयोग स्वस्थने प्रकट करे छे तेत ते उपयोअप स्वस्थ अनेक धाराओभां बदेतुं रडेछे-क्यारेक मतिज्ञानरूपे तो क्यारेक बुद्धिज्ञानरूपे तो क्यारेक अवधिज्ञान रूपे तो क्यारेक मनःपर्यय ज्ञान रूपे, क्यारेक केवलज्ञान रूपे तो क्यारेक मति ज्ञान आदि अनेक रूपे ते, बदेतुं रडे छे संसारी छव व्यापार उत्थान, शयन आदि क्रियाओभां प्रकट शक्य छे त्यारे ते क्रियाओ करती बजते ते मतिज्ञान आदिनी अनन्त पर्यायोंभांथी कोठने कोठ कोठ पर्यायने धारण करी रडे छे तेथी के बात प्रकट शक्य छे के ते संसारी छव क्रियाओ करती बजते पोताना स्वस्थभूत उपयोगना अशरूप अनिज्ञान आदिना अनन्त अशोंभांथी

आभिनिवोधिकज्ञानपर्यवा अनन्ता इति भावः “ एवं सुयणाणपज्जवाणं ” एवं श्रुतज्ञानपर्यवाणाम् अनन्तानामित्यस्य सर्वत्र सम्बन्धस्तेनाऽनन्तानां श्रुतज्ञानपर्यवाणामित्यर्थः एवमेवाऽवधिज्ञानादावपि योजनीयम् “ ओहिणाणपज्जवाणं ” अवधिज्ञानपर्यवाणामनन्तानाम् “ सण पज्जवणाणपज्जवाणं ” मनःपर्यवज्ञानपर्यवाणाम्—“ केवलणाणपज्जवाणं ” केवलज्ञानपर्यवाणाम् “ मह अन्नाणपज्जवाणं ” मत्तज्ञानपर्यवाणाम् “ सुअअणाण पज्जवाणं ” श्रुताज्ञान पर्यवाणाम् “ त्रिभंगणाण पज्जवाणं ” त्रिभंगज्ञानपर्यवाणाम्—‘ चक्खुदंसणपज्जवाणं ’ चक्षुर्दर्शनपर्यवाणाम्. ‘ अचक्खुदंसणपज्जवाणं ’ अचक्षुर्दर्शनपर्यवाणाम् ‘ ओहिदंसणपज्जवाणं ’ अव-

शरूप मतिज्ञान आदि के अनन्त अंशों में से किसी एक अंश को प्रकट करता रहता है ऐसा कहने में कोई बाधा नहीं है इसी तरह का विवेचन श्रुतज्ञान आदि के विषय में भी समझना चाहिये । (अनन्त) इस पद का संबंध यहां सब जगह कर लेना चाहिये । तथा च— (एवं सुयणाणपज्जवाणं) इसी प्रकार से वह ससारी जीव अनन्त श्रुतज्ञान की पर्यायों के उपयोग को— (ओहिनाणपज्जवाणं) अवधिज्ञान की अनन्त पर्यायों के (मणपज्जवणाणपज्जवाणं) मनः पर्यवज्ञान की अनन्त पर्यायों के (केवलणाणपज्जवाणं) केवलज्ञान की अनन्त पर्यायों के (मई अघाणपज्जवाणं) मत्तज्ञान की अनन्त पर्यायों के (सुय अण्णाणपज्जवाणं) श्रुतज्ञान की अनन्त पर्यायों के, (विभंगणाणपज्जवाणं) विभंगज्ञान की अनन्त पर्यायों के (चक्खुदंसणपज्जवाणं) चक्षुदर्शन की अनन्त पर्यायों के (अचक्खुदंसणपज्जवाणं) अचक्षुदर्शन की अनन्त पर्यायों के

કોઈ એક અંશને પ્રકટ કરતો, રહે છે-એવું, કહેવામાં કોઈપણ પ્રકારનો વાંધો નથી,
શ્રુતજ્ઞાન-સાક્ષિત્વ) વિષયમાં, પણ એવી પ્રકારનું કથન હસમણ પ્લેવું "અવનત"
અનન્ત, અદ્વૈત, સમ્યક-અહીં જાણથી જગ્યાએ-કરી-લેવો-એવું એ વળી (પણ)
સુચનાપવજ્જવાણં), તે સંસારી જીવ અનન્ત શ્રુતજ્ઞાનની પ્રયથિના ઉપયોગને,
(સ્પેશિયલપવજ્જવાણં) અનન્ત પ્રયથિના ઉપયોગને, (સમ્યક-
જ્ઞાણપવજ્જવાણં) સમ્યક-જ્ઞાનની અનન્ત પ્રયથિના ઉપયોગને,
(કેવલજ્ઞાણપવજ્જવાણં) કેવલજ્ઞાનની અનન્ત પ્રયથિના ઉપયોગને, (પ્રાપ્ત
ઉદ્ધેશ, અને તે જીવ (સ્પેશિયલજ્ઞાણપવજ્જવાણં) મિત્તિશામની અનન્ત પ્રયથિના
(સુચિઅજ્ઞાણપવજ્જવાણં) શ્રુત અજ્ઞાનની અનન્ત પ્રયથિના, (પ્રવિસંગર્ભાણં પ્રજ્ઞ-
વાણં) વિલગ જ્ઞાનની અનન્ત પ્રયથિના, (ચક્રચુદ્ધસણપવજ્જવાણં) ચક્રચુદ્ધનની
અનન્ત પ્રયથિના, (અચક્રચુદ્ધસણપવજ્જવાણં) અચક્ર ચુદ્ધનની અનન્ત પ્રયથિના

વિદર્શનપર્યવાણામ્ ' કેવલદક્ષણપરજ્ઞવાણં ' કેવલદર્શનપર્યવાણામ્ ' ઉવગ્મોર્ગ
ગચ્છહ' ઉપયોગ ગચ્છતિ, ઉપયોગદક્ષણજીવમાય ઉત્પાનાદૌ આત્મમાત્રેન વર્ષ
માત્રં ઇતિ વક્તવ્યમ્ । નતુ ચદિ ઉત્પાનાદિ આત્મપરિણામે વર્ષમાનો જીવ
આમિનિવોષિકજ્ઞાનાદિસ્વરૂપં પ્રાપ્નોતિ સત્ ક્રિયેતાવતૈવ જીવમાય વૈતન્ય
દુપદર્શયતીતિ વક્તવ્ય સ્યાદિત્યાજ્ઞાયામાહ- ' ઉપયોગ ' ઇત્યાદિ ' ઉપયોગ

કે (બોદ્ધિદક્ષણપરજ્ઞવાણં) અવધિદર્શનની અનન્તપર્યાયોં કે (કેવલ
દક્ષણપરજ્ઞવાણં) કેવલદર્શનની અનન્તપર્યાયોં કે (ઉવગ્મોર્ગ ગચ્છહ)
ઉપયોગ કો પાતા હૈ । હસ કયન કા આવ હસ પ્રકાર સે સમજના આ
હિયે કિ સિદ્ધાન્ત મેં ઉપયોગ મૂલતઃ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ૧ દર્શ
નોપયોગ ઔર દૂસરા જ્ઞાનોપયોગ । (ઉપયોગો લક્ષણમ્) કે અનુસાર
જીવ કા સ્વરૂપ ઉપયોગ હૈ । અણુદર્શન, અણુદર્શન, અવધિદર્શન ઔર
કેવલદર્શન કે મેદસે દર્શનોપયોગ ચાર પ્રકાર કા હોતા હૈ, ઔર મતિ
જ્ઞાન મુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન, મન પર્યવજ્ઞાન ઔર કેવલજ્ઞાન કે મેદ સે
તથા મતિ અજ્ઞાન, મુતાજ્ઞાન ઔર ચિમ્બગજ્ઞાન इनतीन अज्ञानों के मेद
से ज्ञानोपयोग आठ प्रकार का होता है । ઉપયોગ જીવ મેં હી પાયા જાતા
હૈ, અજીવ મેં નહીં । અતઃ જય જીવ ઉત્પાન આદિ ક્રિયાઓં ચાલા હોતા હૈ
તય વહ इन उपयोगों में से कोई न कोई उपयोग चाला रहता है ।

દાંકા-કેવલ દર્શન ઔર કેલજ્ઞાન યે ઉપયોગ તો અર્હતકેવલી પદ્મ

(બોદ્ધિદક્ષણ પરજ્ઞવાણં) અવધિ-દર્શનની અનન્ત પર્યાયિના અને (કેવલદક્ષણ-
પરજ્ઞવાણં) કેવલ દર્શનની અનન્ત પર્યાયિના (ઉવગ્મોર્ગ ગચ્છહ) ઉપયોગને પ્રાપ્ત
કરે છે આ કથનનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે સમજાવી શકાય-ચિદ્વિદ્યામાં ઉપયોગના
મુખ્ય બે પ્રકાર હતા છે-(૧) દર્શનોપયોગ (૨) જ્ઞાનોપયોગ (ઉપયોગો લક્ષણમ્)
અનુ લક્ષણ ઉપયોગ છે. અણુદર્શન, અણુદર્શન અવધિદર્શન અને કેવલ
દર્શનના લેધી દર્શનોપયોગના ચાર પ્રકાર છે અને જ્ઞાનોપયોગના નીચે
પ્રમાણે આઠ લેહ છે-(૧) મતિજ્ઞાન, (૨) મુતજ્ઞાન, (૩) અવધિજ્ઞાન,
(૪) મન-પર્યવજ્ઞાન (૫) 'કેવલ જ્ઞાન, (૬) મતિ અજ્ઞાન (૭) મુત
અજ્ઞાન, અને (૮) ચિમ્બગજ્ઞાન ઉપયોગનું લક્ષણ અવમા જ દોષ છે-
અવમા સાત્ર નથી તેથી જ્યારે અવ ઉત્પાનાદિ ક્રિયાઓં ચાલે દોષ છે
ત્યારે તે ઉપરજ્ઞાન ઉપયોગોમાંથી કોઈ ને કોઈ ઉપયોગવાળા રહે છે

શકા-કેવલદર્શન અને કેવલજ્ઞાન, એ બે ઉપયોગ તો અર્હત કેવલી અને

લક્ષણે જીવે સે ' ઉપયોગલક્ષણ: સ્વલુ જીવ: સ: ઉપયોગો જ્ઞાનં તદેવ લક્ષણં
સ્વરૂપં યસ્ય સ ઉપયોગલક્ષણ: ઉપયોગસ્વભાવ એવ - 'જીવ: ઉપયુજ્યતે વસ્તુપરિ-
ચ્છેદમ્પ્રતિ વ્યાપાર્યતે જીવોઽનેનેતિ ઉપયોગ: અત ઉપયોગસ્વરૂપં જીવભાવ

સિદ્ધ પરમાત્મા મેં પાચે જાતે હેં પર વહાં ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઈ તો પાઈ
નહીં જાતી, ફિર યહ વાત કૈસે માની જા સકતી હૈ કિ ઉત્થનાદિ ક્રિ-
યાઓં મેં વર્તતા જીવ ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ।

સમાધાન—અહંત અવસ્થામેં તો ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઈ શરીર કે સદ્ભાવ સે
રહતી હી હેં—હસમેં તો કોઈ વાધા હી નહીં હૈ। અવ રહી સિદ્ધ પરમાત્માકી
વાતકો સિદ્ધોંમેં યે ક્રિયાઈ નહીં પાઈ જાતી હેં—ક્યાં કિ વે અશરીરી હેં।
પરંતુ વહાં હન દો ઉપયોગોં કે હોને મેં વાધા હી કૌનસી હૈ। વાધા તો
કશ કહી જા સકતી કિ જવ એસા કહા ગયા હોતા કિ ઉપયોગકે રહને
'પર ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઈ હોતી હેં। યહાં તો યહ પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ કિ
ઉત્થાનાદિક્રિયાઓં કે સદ્ભાવ મેં જીવ હન ઉપયોગોં મેં સે કોઈ ન કોઈ
ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ। શંકા—ઉત્થાન આદિરૂપ આત્મપરિણામ મેં
વર્તમાન જીવ આભિનિયોધિક જ્ઞાનાદિરૂપ ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ તો
ક્યાં વહ હસસે હી અપને ચૈતન્ય કો પ્રકાશિત કરતા હૈ એસા કહા જા
સકતા હૈ તો હસ શંકા કા સમાધાન હસ પ્રકાર સે હૈ (ઉવઓગલક્ષણ-

સિદ્ધ પરમાત્માઓમાંજ હોય છે; પણ તેઓમા ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ તો
હોતો નથી. તો પછી એ વાત કેવી રીતે માની શકાય કે ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ
કરતો એવ ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે?

સમાધાન—અહંત અવસ્થામાં તો શરીરનો સદ્ભાવ હોવાથી ઉત્થાનાદિ
ક્રિયાઓ રહે છે જ— તેમાં તો કોઈ હરકત નથી. હવે રહી સિદ્ધ પરમાત્મા-
ઓની વાત. સિદ્ધ પરમાત્માઓ તો તે ક્રિયાઓ કરતા નથી, કારણ કે
તેમને શરીર જ હોતા નથી. પણ તેમનામાં એ બે ઉપયોગોનું અસ્તિત્વ હોવામાં
શી હરકત છે? આ કથનમાં વાંધો તો ત્યારે જ નહ કે જ્યારે એવું કહેવામાં
આવ્યું હોય કે ઉપયોગના સદ્ભાવમાં ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ થાય છે અહીં તો
એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓના સદ્ભાવમા એવ એ ઉપ-
યોગોમાથી કોઈ ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે

શંકા—ઉત્થાનાદિ રૂપ આત્મપરિણામમાં પ્રવૃત્ત એવ આભિનિયોધિક જ્ઞાના-
દિરૂપ ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે. તો શું તેની મદદથી જ તે પોતાના ચૈતન્યને
પ્રકટ કરે છે?

विदर्शनपर्यवसाम् ' केवलदंसणपञ्जवाणं ' केवलदर्शनपर्यवसाम् ' उबजोगं गच्छइ ' उपयोग गच्छति, उपयोगवत्तणजीवभावः उत्थानादौ आत्मभावेन वर्त्तमान इति वक्तव्यम् । ननु यदि उत्थानादि आत्मपरिणामे वर्त्तमानो जीव आभिनिबोधिक्कानादिस्वरूपं प्राप्नोति तत् किमेतावतैव जीवभावं चैतन्यमुपदर्शयतीति वक्तव्यं स्यादित्याशङ्क्यामाह—' उपयोग ' इत्यादि ' उपयोग

के (ओहिदंसणपञ्जवाणं) अवधिदर्शन की अनन्तपर्यायों के (केवलदंसणपञ्जवाणं) केवलदर्शन की अनन्तपर्यायों के (उबजोगं गच्छइ) उपयोग को पाता है । इस कथन का भाव इस प्रकार से समझना चाहिये कि सिद्धान्त में उपयोग मूलतः दो प्रकार का कहा गया है १ दर्शनोपयोग और दूसरा ज्ञानोपयोग । (उपयोगो लक्षणम्) के अनुसार जीव का स्वरूप उपयोग है । चक्षुदर्शन, अवक्षुदर्शन, अवधिदर्शन और केवलदर्शन के भेदसे दर्शनोपयोग चार प्रकार का होता है, और मति ज्ञान भुतज्ञान अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान के भेद से तथा मति अज्ञान, भुताज्ञान और धर्मगज्ञान इनतीन अज्ञानों के भेद से ज्ञानोपयोग आठ प्रकार का होता है उपयोग जीव में ही पाया जाता है, अजीव में नहीं । अतः जय जीव उत्थान आदि क्रियाओं वाला होता है तब वह इन उपयोगों में से कोई न कोई उपयोग वाला रहता है ।

हांका-केवल दर्शन और केलज्ञान ये उपयोग तो अर्हतकेवली एवं

(ओहिदंसण पञ्जवाणं) अवधि-दर्शननी अनन्त पर्यायिणा अने (केवलदंसण पञ्जवाणं) केवल दर्शननी अनन्त पर्यायिणा (उबजोगं गच्छइ) उपयोगने प्राप्त करे छे आ कथनने भावार्थ आ प्रभावे समझवी शक-सिद्धांतमें अभिमान मुख्य छे प्रकार कहा छे—(१) दर्शनोपयोग (२) ज्ञानोपयोग (उपयोगो लक्षणम्) एवमुं लक्षण उपयोग छे चक्षुदर्शन, अवक्षुदर्शन अवधिदर्शन अने केवल दर्शनना लेखी दर्शनोपयोगना चार प्रकार छे अने ज्ञानोपयोगना नीचे प्रभावे आठ लेख छे—(१) मतिज्ञान, (२) भुतज्ञान, (३) अवधिज्ञान, (४) मनःपर्यवज्ञान (५) केवल ज्ञान, (६) मति अज्ञान (७) भुत अज्ञान, अने (८) विजगज्ञान उपयोगनुं लक्षण एवमां न दोष छे अलपमा दोष नही. तेथी आरे एव उत्थानादि क्रियाओं वाली होखे छे त्पारे ते उपरिष्ठत उपयोगोभांथी कहां ने कहां उपयोगवाला रहे छे

शक-केवलदर्शन अने केवलज्ञान, जे जे उपयोग तो अर्हत केवली अने

જે જીવપણ્ણ, તે નિયમા ઇગિન્દિયપણ્ણ, જાવ અણિન્દિયપણ્ણ
જે અજીવા તે દુવિવહા પણ્ણત્તા । તં જહા રૂવીય અરૂવીય, જે
રૂવી તે ચઠવિવહા પણ્ણત્તા. તં જહા રૂવ્ધા રૂવ્ધદેસા રૂવ્ધપણ્ણ
પરમાણુપોગલા. જે અરૂવી તે પંચવિહા પણ્ણત્તા. તં જહા—
ધમ્મત્થિકાણ. નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ધમ્મત્થિકાયપણ્ણ,
અધમ્મત્થિકાણ નો અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે અધમ્મત્થિકાયસ્સ-
પણ્ણ અદ્ધાસમયે । અલોગાગાસેણં મંતે ! કિં જીવા પુચ્છાતહ
ચેવ । ગોયમા ! નો જીવા જાવ, નો અજીવપ્પણ્ણ, ઇમે અજીવ
પ્પણ્ણ ઇમે અજીવદવ્વદેસે અગુરુલણ્ણ અણંતેહિં અગુરુલહુય
ગુણેહિં સંજુત્તે, સઠ્ઠાગાસે અણંતભાગૂણે ॥ સૂ૦ ૪ ॥

છાયા-કતિવિધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! આકાશઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધ આકાશઃ
પ્રજ્ઞસઃ તદ્યથા લોકાકાશસ્વાલોકાકાશશ્ચ । લોકાકાશે સ્વલુ ભદન્ત ! કિં જીવાઃ

આકાશનિરૂપણ-

પૂર્વપ્રકરણ મેં જીવ કા વિચાર કિયા ગયા હૈ । જીવ કા આધાર
ક્ષેત્ર આકાશ હૈ । અતઃ જીવ કા આધારભૂત ક્ષેત્ર હોને કે કારણ અથ
સૂત્રકાર આકાશ કા નિરૂપણ કરતે હૈ—(કહિવિહેણં મંતે ! આગાસે
પણ્ણત્તે) इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(કહિવિહે નં મંતે । આગાસે પણ્ણત્તે ?) હે ભદન્ત । આકા-
શ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (આગાસે દુ-
વિહે પણ્ણત્તે) આકાશ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તંજહા) વે દો પ્રકાર

આકાશ નિરૂપણ

પૂર્વ પ્રકરણમા જીવનો વિચાર કર્યો જીવનું આધાર ક્ષેત્ર આકાશ
છે તેથી જીવનું નિરૂપણ કર્યા પછી તેના આધારરૂપ ક્ષેત્ર હોવાને કારણે સૂત્ર
કાર હવે આકાશનું નિરૂપણ કરે છે—(કહિવિહેણં મંતે ! આગાસે પણ્ણત્તે) इत्यादि
સૂત્રાર્થ—(કહિવિહેણં મંતે ! આગાસે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત ! આકાશ કેટલા પ્રકારનું
કહ્યું છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (આગાસે દુવિહે પણ્ણત્તે) આકાશ બે પ્રકારના
કહ્યાં છે. (તંજહા) તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—(લોયાગાસે ય અલોયાગાસે ય) (૧)

सत्यानादि - आत्मभावेनोपदर्शयति 'स तेणद्वेष्टं - एव बुद्धिः गोयमा' अनेनार्थेन एवमुच्यते गौतम ! जीवेण स उद्वाणे जाय-वत्स्य सिया' जीवः सन्तु सोत्थानो यावत् वक्तव्यं स्यात् अत्र यावत्पदेन 'स कम्मे' इत्यारम्भ जीवमात्रं उच्यतेति' एतत्पर्यन्तस्य ग्रहणं भवतीति भावः ॥ सू० ३ ॥

अथाकाशानिरूपणम्—अनन्तरपूर्व प्रकरणे जीवस्य विचारः कृतः स च जीव आकाशाचार इति जीवाऽऽकाशानिरूपणायाह—“कइ विहेण” इत्यादि ।

मूलम्—कइविहेण भते ! आगासे पण्णत्ते, गोयमा ! दुविहे, आगासे-पण्णत्ते—त जहा लोयागासे य अलोयागासे य, लोया गासे ण भते ! किं जीवा जीवदेसा, जीवप्पप्सा अजीवा, अजीवदेसा, अजीवप्पप्सा, गोयमा ! जीवावि, जीवदेसावि, जीवप्पप्सावि, अजीवावि, अजीवदेसावि, अजीवप्पप्सावि, जे जीवा ते नियमा एगेदिया, वेइदिया, तेइदिया, चठरिदिया, पचिदिया, अणिदिया, जे जीवदेसाते नियमा एगिदियदेसा,

जे जीवे से एण्णद्वेष्टं) जीव का लक्षण उपयोग है—ज्ञान है क्यों कि इसके द्वारा ही वह वस्तुपरिच्छेद के प्रति व्यापृत किया जाता है—इस कारण वह उपयोग स्वरूप जीव भाव को उत्थान आदि आत्मभाव द्वारा प्रकट करता है । (तेणद्वेष्टं एवं बुद्धि जीवेण स उद्वाणे जाय वत्स्य सिया) इस कारण ऐसा कहा है कि उत्थानक्रिया वाला जीव यावत् जीव भाव को प्रकट करता है ऐसा कहा जा सकता है । यहाँ यावत् पद से (सकम्मे) यहाँ से लेकर (जीवमात्रं उच्यतेति) यहाँ तक का पाठ ग्रहण किया गया है ॥ सू० ३ ॥

समाधान—(उपयोगलक्षणं न जीवे से एण्णद्वेष्टं) एतत्तुं लक्षणं उपपादयति—ज्ञानं ते—कारणं ते तेना द्वारा च तेने वस्तु परिच्छेदं तत्र भवति कार्यं ते—ते कारणे ने उपयोगरूपं उपभाषने उत्थानादि आत्मभाव द्वारा प्रकट करे ते (तेणद्वेष्टं एवं बुद्धि जीवेण स उद्वाणे जाय वत्स्य सिया) ते कारणे जेवुं लक्षणं ते के उत्थानादि क्रियावाले एव उत्थाना परिशुभो द्वारा एवमा एतत्तुं तेनैव प्रकट करे ते अर्थात् (यावत्) (यन्त) यद्यी (सकम्मे) भी यद्यपि (जीवमात्रं उच्यतेति) यन्तने सूत्र पाठ नद्वेष्टं करवाभां आये ॥ सू० ३ ॥

જે જીવપણસા, તે નિયમા એગિંદિયપણસા, જાવ અણિંદિયપણસા
જે અજીવા તે દુવિવહા પળણત્તા । તં જહા રૂઘીય અરૂઘીય, જે
રૂઘી તે ચડાવિહા પળણત્તા. તં જહા રૂંધા રૂંધદેસા રૂંધપણસા
પરમાણુપોગલા. જે અરૂઘી તે પંચવિહા પળણત્તા. તં જહા—
ધમ્મત્થિકાણ. નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ધમ્મત્થિકાયપણસા,
અધમ્મત્થિકાણ નો અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે અધમ્મત્થિકાયસ્સ-
પણસા અદ્ધાસમયે । અલોગાગાસેણં મંતે ! કિં જીવા પુચ્છાતહ
ચેવ । ગોયમા ! નો જીવા જાવ, નો અજીવપ્પણસા, એગે અજીવ
પ્પણસા એગે અજીવદઠ્ઠવદેસે અગુરુલણુણ અણંતેહિં અગુરુલહુય
ગુણેહિં સંજુત્તે, સઠ્ઠાગાસે અણંતભાગૂણે ॥ સૂ૦ ૪ ॥

છાયા-કતિવિધઃ સ્વભૂત ! આકાશઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધ આકાશઃ
પ્રજ્ઞસઃ તદ્યથા લોકાકાશઃ ચાલોકાકાશઃ । લોકાકાશે સ્વભૂત ! કિં જીવાઃ

આકાશનિરૂપણ-

પૂર્વપ્રકરણ મેં જીવ કા વિચાર કિયા ગયા હૈ । જીવ કા આધાર
ક્ષેત્ર આકાશ હૈ । અતઃ જીવ કા આધારભૂત ક્ષેત્ર હોને કે કારણ અય
સૂત્રકાર આકાશ કા નિરૂપણ કરતે હૈ—(કહિવિહેણં મંતે ! આગાસે
પળણત્તે) इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(કહિવિહેણં મંતે ! આગાસે પળણત્તે ?) હે ભદન્ત ! આકા-
શ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (આગાસે દુ-
વિહે પળણત્તે) આકાશ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તંજહા) વે દો પ્રકાર

આકાશ નિરૂપણ

પૂર્વ પ્રકરણમા ઇવનો વિચાર કર્યો ઇવનું આધાર ક્ષેત્ર આકાશ
છે તેથી ઇવનુ નિરૂપણ કર્યા પછી તેના આધારરૂપ ક્ષેત્ર હોવાને કારણે સૂત્ર
કાર હવે આકાશનુ નિરૂપણ કરે છે—(કહિ વિહેણં મંતે ! આગાસે પળણત્તે) इत्यादि
સૂત્રાર્થ—(કહિવિહેણં મંતે ! આગાસે પળણત્તે) હે ભદન્ત ! આકાશ કેટલા પ્રકારનું
કહ્યું છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (આગાસે દુવિહે પળણત્તે) આકાશ બે પ્રકારના
કહ્યા છે. (તંજહા) તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે—(લોયાગાસે ચ અલોયાગાસે ચ) (૧)

જીવદેશા જીવમદેશાઃ અજીવાઃ અજીવદેશાઃ અજીવમદેશાઃ? ગૌતમ ! જીવાઃ જીવદેશા અપિ જીવમદેશા અપિ અજીવા અપિ અજીવ દેશા અપિ અજીવમદેશા અપિ એ જીવાસ્તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયાઃ દ્વીન્દ્રિયા સ્ત્રીન્દ્રિયપ્તુરિન્દ્રિયાઃ પચ્ચેન્દ્રિયા અનિન્દ્રિયાઃ એ જીવદેશાસ્તેનિયમાત્ એકેન્દ્રિયદેશાઃ યાવદનિન્દ્રિયદેશા એ જીવમ

અકાશ કે એ હૈં—(હોયાગાસે ય અહોયાગાસે ય) એક હોકાકાશ દસર અહોકાકાશ । (હોયાગાસે જ મંતે । કિં જીવા, જીવદેસા, જીવપ્પણસા અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપ્પણસા) હૈં મદન્ત ! હોકાકાશ મેં જીવ હૈં ? યા જીવ કે દેશ હૈં ? અથવા કિં જીવકો પ્રદેશ હૈં ? અજીવ હૈં ? યા અજીવ કે દેશ હૈં ? અથવા કિં અજીવ કે પ્રદેશ હૈં ? (ગોચમા !) હૈં ગૌતમ ! (જીવા ચિ, જીવદેસા ચિ, જીવપ્પણસા ચિ, અજીવા ચિ, અજીવદેસા ચિ, અજીવપ્પણસા ચિ,) હસ હોકાકાશ મેં જીવ ઝી હૈં, જીવકે દેશ ઝી હૈં ઝીર જીવ કે પ્રદેશ ઝી હૈં । અજીવ ઝી હૈં, અજીવકે દેશ ઝી હૈં તથા અજીવ કે પ્રદેશ ઝી હૈં । (જે જીવા તે નિયમા પર્ગિદિયા, ચૈદિયા, તેદિયા, ચઠરિદિયા, પંચિદિયા, અર્ગિદિયા) જાવ એસા માના જાતા હૈં કિં હોકાકાશ મેં જીવ હૈં અર્થાત્ હોકાકાશ મેં જીવ રહતે હૈં—તો જીવ જીવ હસ હોકાકાશ મેં રહતે હૈં—એ જીવ નિયમ સે કોઈતો પચ્ચન્દ્રિય ઘાહે હોતે હૈં કોઈ દો દ્વિન્દ્રિય ઘાહે હોતે હૈં, કોઈ ત્રીસ દ્વિન્દ્રિય ઘાહે હોતે હૈં, કોઈ ચાર દ્વિન્દ્રિય ઘાહે હોતે હૈં, કોઈ પાંચ દ્વિન્દ્રિય ઘાહે હોતે હૈં ઝીર કોઈ અનિન્દ્રિય—ચિના દ્વિન્દ્રિયો કે હોતે હૈં । (જે જીવદેસા તે નિયમા પ

હોકાકાશ અને (૨) અવહોકાકાશ (હોયાગાસે મંતે । કિં જીવા, જીવ દેસા, જીવપ્પણસા અજીવા, અજીવદેસા, અજીવપ્પણસા) હૈં મદન્ત ! હોકાકાશમાં, હૈં હવે હૈં ? કે હવના દેશ હૈં ? કે હવના પ્રદેશ હૈં ? કે અહવ હૈં ? કે અહવના દેશ હૈં ? કે અહવના પ્રદેશ હૈં ? (ગોચમા !) હૈં ગૌતમ ! (જીવા ચિ, જીવદેસા ચિ, જીવપ્પણસા ચિ, અજીવા ચિ, અજીવદેસા ચિ, અજીવપ્પણસા ચિ) તે હોકાકાશમાં હવે પણ હૈં, હવના દેશ પણ હૈં, અને હવના પ્રદેશ પણ હૈં, અહવ પણ હૈં, અહવના દેશ પણ હૈં અને અહવના પ્રદેશ પણ હૈં (જે જીવા તે નિયમા પર્ગિદિયા, ચૈદિયા, તેદિયા, ચઠરિદિયા, પંચિદિયા, અર્ગિદિયા) હોકાકાશમાં જ હવે રહે છે તેમાના કોઈ હવ નિયમથી જ એક દ્વિન્દ્રિયાળા દો હૈં, કોઈ બે દ્વિન્દ્રિયાળા દો હૈં, કોઈ ત્રણ દ્વિન્દ્રિયાળા દો હૈં, કોઈ ચાર દ્વિન્દ્રિયાળા દો હૈં કોઈ પાંચ દ્વિન્દ્રિયાળા દો હૈં અને કોઈ અનિન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિયા વિનાના દો હૈં (જે જીવદેસા તે નિયમા પર્ગિદિયા) હોકાકાશ

पृथिवीप्रतिष्ठिताः त्रसाः स्थावराः प्राणाः४, अजीवाजीवप्रतिष्ठिताः५, जीवाः कर्मप्रतिष्ठिताः६, अजीवाः जीवसंगृहीताः७, जीवाः कर्मसंगृहीताः८ । तत्केनार्थेन भदंत ! एवमुच्यते । अष्टविधा यावत् जीवाः कर्मसंगृहीताः, गौतम ! तद्यथा नामकः कश्चित् पुरुषो वस्तिमाटोपयति, वस्तिमाटोप्योपरि सितं वध्नाति, वद्ध्वा मध्ये खलु ग्रन्थि वध्नाति, वद्ध्वोपरितनां ग्रन्थि मुञ्चति, मुक्त्वोपरितनं देशं वमयति उपरितनं देशं वमयित्वोपरितनं देशमपकायेन पूरयति, पूरयित्वोपरि सितं वध्नाति, वद्ध्वा मध्यतनां ग्रन्थि मुञ्चति, तन्नून गौतम ! स अपकायो वायुकायस्य उपरिमतले तिष्ठति ? । इन्त तिष्ठति । तत्तेनार्थेन यावत् जीवाः कर्मसंगृहीताः, तद्यथा वा कश्चित्पुरुषो वस्तिमाटोपयति, आटोप्य कट्यां वध्नाति, वद्ध्वाऽस्ताघाऽनारापौरुषेये उदकेऽवगाहेत, तद् नूनं गौतम ! स पुरुषस्तस्यापकायस्योपरिमतले तिष्ठति ? इन्त तिष्ठति, एवं वाऽष्टविधा लोकस्थितिः प्रज्ञप्ता यावत् जीवाः कर्मसंगृहीताः ॥सू०५॥

टीका—‘भंते त्ति’ हे भदन्त इति संबोध्य ‘भगवं गोयमे’ भगवान् गौतमः ‘समणं जाव’ श्रमणं यावत्—अत्र यावच्छब्देन ‘भगवं महावीरं वन्दइ नमंसइ वन्दित्ता नमंसित्ता णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणएणं

लोकस्थितिवर्णन—

पहिले लोकान्त आदि लोक के पदार्थों का निरूपण सूत्रकार ने किया । अब वे उन्हींके संबन्धसे लोकस्थिति की प्ररूपणा करनेके निमित्त सूत्र कहते हैं—“ भंते त्ति ” इत्यादि । (भंते ! त्ति) हे भदन्त ! ऐसा संबोधन करके (भगवं गोयमे) भगवान् गौतमने (समणं जाव एवं वयासी) श्रमण भगवान् महावीरसे यावत् ऐसा कहा । यहां सूत्र में जो यह “ जाव ” पद आया है उससे सूत्रकार ने “ भगवं महावीरं वन्दइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे

लोकस्थितिवर्णन

पडेला लोकान्त वगेरे लोकना पदार्थानुं निरूपणु करीने सूत्रकार डवे तेमना सअधथी लोकस्थितिनी प्ररूपणु करवाने भाटे सूत्र कडे छे. “भंते त्ति” धत्थादि

(भंते त्ति) छे लगवन् ! ओखु सअधधन करीने (भगवं गोयमे) लगवान् गौतमे (समणं जाव एवं वयासी) महावीरने आ प्रभाणु कहु त्या सुधीनु कथन अडणु करवुं अही “ यावत् ” (पर्यन्त) पढथी “ भगवं महावीर वन्दइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे

जीवदेसाः जीवमदेसाः अजीवाः अजीवदेसाः अजीवमदेसाः ? गौतम ! जीवा अपि जीवदेसा अपि जीवमदेसा अपि अजीवा अपि अजीव देसा अपि अजीवमदेसा अपि ये जीवास्ते नियमात् एकेन्द्रियाः द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रियस्तुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया अनिन्द्रियाः ये जीवदेसास्तेनियमात् एकेन्द्रियदेसाः यावदनिन्द्रियदेसाः ये अजीवम-

अकाश के ये हैं—(लोयागासे य अलोयागासे य) एक लोकाकाश दूसरा अलोकाकाश । (लोयागासे णं मंते । किं जीवा, जीवदेसा, जीवप्पेसा, अजीवा, अजीवदेसा, अजीवप्पेसा) हे भद्रन्त ! लोकाकाश में जीव हैं ? या जीव के देश है ? अथवा कि जीवको प्रदेश है ? अजीव है ? या अजीव के देश है ? अथवा कि अजीव के प्रदेश है ? (गोयमा ।) हे गौतम ! (जीवा वि, जीवदेसा वि, जीवप्पेसा वि, अजीवा वि, अजीवदेसा वि, अजीवप्पेसा वि,) उस लोकाकाश में जीव भी हैं, जीवके देश भी हैं और जीव के प्रदेश भी हैं । अजीव भी हैं, अजीवके देश भी हैं, तथा अजीव के प्रदेश भी हैं । (जे जीवा ते नियमा एगिंदिया, चेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पंचिंदिया, अण्दिंदिया) जब ऐसा माना जाता है कि लोकाकाश में जीव हैं अर्थात् लोकाकाश में जीव रहते हैं—तो जो जीव उस लोकाकाश में रहते हैं—वे जीव नियम से कोईतो एकइन्द्रिय वाले होते हैं, कोई दो इन्द्रिय वाले होते हैं, कोई तीन इन्द्रिय वाले होते हैं, कई बार इन्द्रिय वाले होते हैं, कोई पांच इन्द्रिय वाले होते हैं और कोई अनिन्द्रिय-विना इन्द्रियों के होते हैं । (जे जीवदेसा ते नियमा ए

लोकाकाश मने (२) अवलोकाकाश । (लोयागासेण मंते । किं जीवा, जीव देसा, जीवप्पेसा, अजीवा, अजीवदेसा, अजीवप्पेसा) हे भद्रन्त ! लोकाकाशमां, एं लोकाकाश ? हे लोकाकाश देश ? हे लोकाकाशप्रदेश ? हे अलोकाकाश ? हे अलोकाकाश देश ? हे अलोकाकाशप्रदेश ? (गोयमा ।) हे गौतम ! (जीवा वि, जीवदेसा वि, जीवप्पेसा वि, अजीवा वि, अजीवदेसा वि, अजीवप्पेसा वि) ते लोकाकाशमां लोकाकाश पणुं छे, लोकाकाश देश पणुं छे, मने लोकाकाश प्रदेश पणुं छे, अलोकाकाश पणुं छे, अलोकाकाश देश पणुं छे मने अलोकाकाश प्रदेश पणुं छे (जे जीवा ते नियमा एगिंदिया, चेइंदिया, तेइंदिया, चउरिंदिया, पंचिंदिया, अण्दिंदिया) लोकाकाशमां न लोकाकाश पणुं छे तेमांना केअ लोकाकाश नियमभी न केअ इन्द्रियवाणा केअ छे, केअ जे इन्द्रियवाणा केअ छे, केअ पणुं इन्द्रियवाणा केअ छे, केअ पणुं इन्द्रियवाणा केअ छे मने केअ पणुं अनिन्द्रियवाणा केअ छे (जे जीवदेसा ते नियमा पांगविदेसा) लोकाकाश

દેશાસ્તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયપ્રદેશઃ યાવદનિન્દ્રિયપ્રદેશઃ યે અજીવાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ તદ્યથા રૂપિણશ્ચારૂપિણશ્ચ યે રૂપિણસ્તે ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞતાસ્તદ્યથા સ્કન્ધાઃ સ્કન્ધપ્રદેશઃ સ્કન્ધપ્રદેશઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ યેઽપિ અરૂપિણસ્તે પञ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ તદ્યથા ધર્માસ્તિકાયો નો ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ અધર્માસ્તિકાયઃ નોઽધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ અદ્વાસમયઃ।

ગિદિયદેસા) લોકાકાશ મેં જો જીવ કે દેશ હેં વે નિયમ સે એકેન્દ્રિય જીવ કે દેશ હેં (જાવ અર્ણિદિય દેસા) યવત્ હિન્દ્રિય વિના કે જીવ કે દેશ હેં। (જે અજીવા તે દુવિહા પળણત્તા) લોકાકાશ મેં જો અજીવ હેં વે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હેં-(તંજહા) જૈસે-(રૂવિ ય અરૂવિ ય) એકરૂપી અજીવ ઓર દૂસરા અરૂપી અજીવ। (જે રૂવી તે ચઝવિહા પળણત્તા) જો રૂપી અજીવ હેં વે ચાર પ્રકાર કે કહે ગયે હેં (તંજહા) જૈસે-(લ્વધા, લ્વધદેસા, લ્વધપણસા, પરમાણુપોગ્ગલા) સ્કંધ, સ્કંધદેશ, સ્કન્ધપ્રદેશ ઓર પરમાણુપુદ્ગલ (જે અરૂવી તે પંચવિહા પળણત્તા) તથા-જો અરૂપી અજીવ હેં વે પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હેં-(તંજહા) જૈસે (ધમ્મત્થિકાણ, નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પણસા, અધમ્મત્થિકાણ નો અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે, અધમ્મત્થિકાયસ્સ પણસા, અદ્વાસમયે) ધર્માસ્તિકાય હૈ, ધર્માસ્તિકાય કા દેશ નહીં હેં, ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ હેં, અધર્માસ્તિકાય હૈ, અધર્માસ્તિકાય કા પ્રદેશ નહીં હૈ, અધર્માસ્તિકાય

શમાં જીવના જે દેશ છે તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિય જીવના દેશ છે, (જાવ અર્ણિદિય દેસા) અને દ્વિન્દ્રિયથી લઈને અનિન્દ્રિય જીવ પર્યન્તના દેશ છે. (જે અજીવા તે દુવિહા પળણત્તા) લોકાકાશમાં જે અજીવ છે તે બે પ્રકારના કહ્યા છે. (તંજહા) તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે-(રૂવી ય અરૂવી ય) (૧) રૂપી અજીવ (૨) અરૂપી અજીવ (જે રૂવી તે ચઝવિહા પળણત્તા) રૂપી અજીવના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. (તંજહા) તે ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે (લ્વધા, લ્વધદેસા, લ્વધપણસા, પરમાણુપોગ્ગલા) (૧) સ્કંધ, (૨) સ્કંધદેશ, (૩) સ્કંધપ્રદેશ અને (૪) પરમાણુ પુદ્ગલ. (જે અરૂવી તે પંચવિહા પળણત્તા) અરૂપી અજીવના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (તંજહા) તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (ધમ્મત્થિકાણ, નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે ધમ્મત્થિકાયસ્સ પણસા, અધમ્મત્થિકાણ નો અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે, અધમ્મત્થિકાયસ્સ પણસા, અદ્વા સમયે) (૧) ધર્માસ્તિકાય છે ધર્માસ્તિકાયનો દેશ નથી, (૨) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ છે (૩) અધર્માસ્તિકાય છે- અધર્માસ્તિકાયનો દેશ નથી (૪) અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ છે અને (૫) અદ્વા સમય છે

अलोकाकाशे खलु भवन्त । किं जीवाः पृच्छा ? तथैव गौतम ! नो जीवाः यावत् नो अजीवमवेष्टाः एष अजीवद्रव्यवेष्टाः अशुक्लद्रव्यः अन तैरशुक्लद्रव्यकणैः समुक्ता सर्वाकाशोऽनन्तभागोनः ।

टीकाः—‘कश्चिदेवं मते ! आगासे पण्णसे’ कतिविधः खलु भवन्त । आकाशः प्रश्नः ? हे भवन्त । आकाशस्य कियन्तो वेदाः सन्तीत्यर्थः अयम् प्रश्नः नैयायिकादिमतमसिद्धाकाशस्यैकत्ववद्भूतानिराकरणपरक इति नानुपपन्नः प्रश्नः इति के प्रदेश और अद्वात्मय है, (अलोगागासे नं मते । किं जीवा, पुञ्ज तह चेव) हे भवन्त । अलोकाकाश में क्या जीव हैं, इत्यादि रूप से पहिले की तरह ही यहां पर पूछा जाननी चाहिये । (गोयमा !) हे गौतम ! (नो जीवा जाव नो अजीवप्पएसा) अलोकाकाश में जीव नहीं हैं, यावत्-अजीव के प्रदेश भी नहीं हैं । (एगे अजीवद्रव्यसे) वह अलोकाकाश एक अजीव द्रव्य देश रूप है । (अशुक्लद्रव्य अणंतेहि अशुक्लद्रव्य गुणेहि संजुचे, सव्वागासे अणंतभाण्णे) वह अशुक्लद्रव्य है और अनंत अशुक्लद्रव्य स्वभाववाले गुणों से संयुक्त है तथा अनन्त भाग से हीन सर्वाकाशरूप है क्योंकि अलोकाकाश की अपेक्षा से लोकाकाश अनन्तभागरूप है ॥ सू० ॥ ४ ॥

टीकार्थ—(कश्चिदेवं मते ! आगासे पण्णसे) गौतम स्वामी प्रश्न महावीर से पूछ रहे हैं कि हे भवन्त । आकाश कितने प्रकार का प्रश्न कहा गया है ? अर्थात्—आकाश के कितने वेद हैं ? गौतम स्वामीने जो ऐसा प्रश्न किया है उसका कारण यह है कि नैयायिक भादि मत में

(अलोगागासेन मते ! किं जीवा पुच्छा तहचेव) के भवन्त । अलोकाकाशं तु एवे । एवे प्रश्ने आगम वेदाकाशः विषयं पूछा प्रभावे न नही पूछा भवेत् । (गोयमा !) हे जीवम ! (नो जीवा जाव नो अजीवप्पएसा) अलोकाकाशं एवम् । एवम् अलोकाकाश प्रदेशः पण्णसे नही (एगे अजीवद्रव्यसे) ते अलोकाकाशे के अशुक्लद्रव्य गुण है । (अशुक्लद्रव्य अणंतेहि अशुक्लद्रव्य गुणेहि संजुचे, सव्वागासे अणंतभाण्णे) वह अशुक्लद्रव्य है और अनन्त अशुक्लद्रव्य स्वभाववाले गुणों से संयुक्त है तथा अनन्त भाग से हीन सर्वाकाशरूप है—अलोकाकाशं अजीवमिति आगासेन अनन्त भाग से हीन सर्वाकाशरूप है । (अलोकाकाशं अजीवमिति आगासे पण्णसे) के अणंतेहि अशुक्लद्रव्य गुणेहि संजुचे, सव्वागासे अणंतभाण्णे) वह अशुक्लद्रव्य है और अनन्त अशुक्लद्रव्य स्वभाववाले गुणों से संयुक्त है तथा अनन्त भाग से हीन सर्वाकाशरूप है ।

દેશાસ્તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ યાવદનિન્દ્રિયપ્રદેશાઃ યે અજીવાસ્તે દ્વિવિધ
પ્રજ્ઞાતાઃ તદ્યથા રૂપિણશ્ચારૂપિણશ્ચ યે રૂપિણસ્તે ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞાતાસ્તદ્યથા સ્કંધ
પ્રજ્ઞાતાઃ સ્કંધપ્રદેશાઃ સ્કંધપ્રદેશાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ યેઽપિ અરૂપિણસ્તે પશ્ચવિધ
પ્રજ્ઞાતાઃ તદ્યથા ધર્માસ્તિકાયો નો ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશ
અધર્માસ્તિકાયઃ નોઽધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશઃ અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશાઃ અદ્વાસમય

ગિદિયદેસા) લોકાકાશ મેં જો જીવ કે દેશ હેં વે નિયમ સે એકેન્દ્રિ
જીવ કે દેશ હેં (જાવ અર્ણિદિય દેસા) યવત્ હિન્દ્રિય વિના કે જીવ
દેશ હેં । (જે અજીવા તે દુવિહા પળણત્તા) લોકાકાશ મેં જો અજીવ
વે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હેં—(તંજહા) જૈસે—(રૂવિ ય અરૂવિ ય) એકરૂપ
અજીવ ઓર દૂસરા અરૂપી અજીવ । (જે રૂવી તે વચવિહા પળણત્તા)
જો રૂપી અજીવ હેં વે ચાર પ્રકાર કે કહે ગયે હેં (તંજહા) જૈસે—(સ્વંધ
સ્વંધદેસા, સ્વંધપણસા, પરમાણુપોગ્ગલા) સ્કંધ, સ્કંધદેશ, સ્કંધપ્રદેશ
ઓર પરમાણુપુદ્ગલ (જે અરૂવી તે પંચવિહા પળણત્તા) તથા—જો અરૂપ
અજીવ હેં વે પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હેં—(તંજહા) જૈસે (ધર્મસ્થિકા
નો ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે, ધર્મસ્થિકાયસ્સ પણસા, અધર્મસ્થિકા
અધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે, અધર્મસ્થિકાયસ્સ પણસા, અદ્વાસમયે) ધર્મ
સ્થિકાય હેં, ધર્માસ્થિકાય કા દેશ નહીં હેં, ધર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશ હેં
અધર્માસ્થિકાય હેં, અધર્માસ્થિકાય કા પ્રદેશ નહીં હેં, અધર્માસ્થિકાય

શર્મા ઇવના જે દેશ છે તે નિયમથી જ એકેન્દ્રિય ઇવના દેશ છે, (જાવ
અર્ણિદિય દેસા) અને દ્વીન્દ્રિયથી લઈને અનિન્દ્રિય ઇવ પર્યન્તના દેશ છે.
(જે અજીવા તે દુવિહા પળણત્તા) લોકાકાશમાં જે અણુ છે તે બે પ્રકારના
કહ્યા છે. (તંજહા) તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે—(રૂવી ય અરૂવી ય) (૧)
રૂપી અણુ (૨) અરૂપી અણુ (જે રૂવી તે વચવિહા પળણત્તા) રૂપી અણુના
ચાર પ્રકાર કહ્યા છે (તંજહા) તે ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે (સ્વંધ, સ્વંધદેસા,
સ્વંધપણ, પરમાણુપોગ્ગલા) (૧) સ્કંધ, (૨) સ્કંધદેશ, (૩) સ્કંધપ્રદેશ અને (૪)
પરમાણુ પુદ્ગલ. (જે અરૂવી તે પંચવિહા પળણત્તા) અરૂપી અણુના પાંચ પ્રકાર કહ્યા
છે. (તંજહા) તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (ધર્મસ્થિકા, નો ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે
ધર્મસ્થિકાયસ્સ પણસા, અધર્મસ્થિકા નો અધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસે, અધર્મસ્થિકાય
સ્સ પણસા, અદ્વા સમયે) (૧) ધર્માસ્થિકાય છે ધર્માસ્થિકાયનો દેશ નથી, (૨)
ધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશ છે (૩) અધર્માસ્થિકાય છે— અધર્માસ્થિકાયનો દેશ નથી
(૪) અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશ છે અને (૫) અદ્વા સમય છે.

प्रश्नमकरोत् उचरितञ्च भगवता द्विमेदेन अन्यथा लक्षणज्ञानामावे-विभागस्यासम-
पापातात् लक्षणज्ञानानन्तरमेव सर्वत्र विभागस्य प्रश्नस्योत्थानादिति । तत्र लोका-
काशाऽलोकाकाशयोर्द्वयोस्पीदं लक्षणम् धर्मास्तिकायादीनां द्रव्याणां वृत्तिर्यत्र भ-
वति तत्क्षेत्रम् ते क्षेत्रद्रव्यैः सह विद्यमानो लोकः एतद्विपरीतोऽलोकास्य आकाश-
लोकोपलक्षितो लोकाकाशः अलोकोपलक्षितोऽलोकाकाश इति ।

‘ लोयागासे णं मंते । ’ लोकाकाशे सखु भवन्त । ‘ किं जीवा जीवदेसा
जीवप्रदेसा अनीषा अजीवदेसा अजीवपदेसा ’ किम् जीवाः जीवदेशाः जीवप्रदेशाः
अजीवा अजीवदेशाः अजीवप्रदेशाः । हे भवन्त । किं लोकाकाशे जीवादयः सन्ती

आकाश का लक्षण ज्ञात हैं । जहाँ कहीं पर भी विभाग का प्रश्न होता
है वह उसके लक्षण ज्ञान के बाद ही होता है । आकाश लोकाकाश
और अलोकाकाश इस तरह से दो भेद वाला कहा गया है सो जितने
क्षेत्र में धर्मास्तिकायादिक द्रव्यों का अस्तित्व पाया जाता है उतने आ-
काश का नाम लोकाकाश है और उससे विपरीत अलोकाकाश । अलो-
काकाश में केवल आकाश के विभाप और कोई द्रव्यों का सङ्भाव नहीं
पाया जाता है । इसलिये (लोकोपलक्षितो लोकाकाशः अलोकोपलक्षितो
ऽलोकाकाश) इस कथन के अनुसार लोकरूप धर्मादिक द्रव्यों से उप-
लक्षित आकाश लोकाकाश और अलोक रूप धर्मादिक द्रव्यों के अभाव
से उपलक्षित आकाश अलोकाकाश है- ऐसा निमित्त हो जाता है ।

(लोयागासे णं मंते ।) हे भवन्त लोकाकाशमें (किं जीवा, जी-
वदेसा, जीवपपसा) क्या जीव हैं, कि जीवदेश है, कि जीवप्रदेश हैं? यहाँ

त्यां तेन लक्षणं ज्ञानं तदा पदेषां प्राप्तं यथेष्टं दैवम् आकाशना लोकाकाशं अने
अलोकाकाशं, जीवा ये वेद कथा ये जेटला क्षेत्रमां धर्मास्तिकायादिक द्रव्योर्नु
अस्तित्वं ये जेटला क्षेत्रने-जेटला आकाशने-लोकाकाशं कहे थे, अने तेथी विपरीत
प्रकारं अलोकाकाशं ये अलोकाकाशमां आकाश सिवाय के।पिण्ड द्रव्योना सङ्भाव
होतो नथी, तेथी, न (लोकोपलक्षितो लोकाकाशः अलोकोपलक्षितोऽलोकाकाशः)
आ कथन अनुसार लोक रूप धर्मादिक द्रव्योथी उपलक्षित आकाशने लोकाकाश
कहे थे अने अलोका रूप धर्मादिक द्रव्योना अभावथी उपलक्षित आकाशने
अलोकाकाश कहे ॥

प्रश्न—(लोयागासे णं मंते) हे भवन्त । लोकाकाशमां (किं जीवा, जीवदेसा,
जीवपपसा) य एवे (एवम् अस्तित्व) ये हे एवदेशे ये, हे एवप्रदेशेये

ભાવઃ । ભગવાન્ પ્રાહ-‘ ગોયમા ! ’ ઇત્યાદિ ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ દુવિહે આગાસે પન્નત્તે ’ દ્વિવિધઃ આકાશઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘ તંજઞા ’ તદ્યથા ‘ લોયાગાસેય-અલોયાગાસેય ’ લોકાકાશથાલોકાકાશચ અવગાહનાદાનલક્ષણમ્ આકાશત્વ-મિતિ આકાશસ્ય સામાન્યં લક્ષણમિત્યાકારકં લક્ષણં જ્ઞાનન્ ગૌતમઃ પદ્સંખ્યકં

આકાશ કો સર્વથા એક માના ગયા હૈ અતઃ હસ પ્રકારકી માન્યતા કી નિવૃત્તિ કે નિમિત્ત યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ । અતઃ એસા પ્રશ્ન અનુચિત નહી માના જા સકતા । પ્રભુ ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુએ ઉ-નસે કહતે હૈં કિ (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહે આગાસે પન્નત્તે) આ-કાશ દો ભેદ વાઝા કહા ગયા હૈ । ઉસકે વે દો ભેદ એક લોકાકાશ ઓર દૂસરા અલોકાકાશ એસે હૈં યહી વાત (લોયાગાસે ય અલોયાગાસે ય) હસ વાઝ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । અપને મેં જીવાદિક દ્રવ્યોં કો સ્થા-નદાનદેના યહી આકાશ કા સામાન્ય લક્ષણ હૈ-સો હસ સામાન્ય લક્ષ-ણ કો ચિત્ત મેં રાખકર ગૌતમ ને પ્રભુ સે છહ પ્રશ્ન હસ પ્રકાર સે કિયે ઓર પ્રભુને હન ૬ છહ પ્રશ્નોંકા ઉત્તર આકાશકે દો ભેદ સમજા કર ઉન્હેં ઉત્તર દિયા, યદિ ગૌતમ કો આકાશ કા સામાન્ય લક્ષણ જ્ઞાન ન હોતા તો વે પ્રભુ સે આકાશ કિતને પ્રકાર કા હૈ એસા પ્રશ્ન ન કરતે । પરન્તુ જબ ઉન્હેં ને એસા પ્રશ્ન કિયા હૈ તો હસસે યહી જ્ઞાન હોતા હૈ કિ ઉન્હેં

મતાનુસાર આકાશને એક જ ગણવામા આવ્યું છે. તેથી એ માન્યતાનું નિવા-રણ-ખંડન-કરવાના હેતુથી આ પ્રશ્ન કરાયો છે. માટે તે પ્રશ્નને અનુચિત ગણી શકાય નહીં.

મહાવીર પ્રભુ તે પ્રશ્નનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે, (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહે આગાસે પન્નત્તો) આકાશના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ કહ્યા છે- (૧) લોકાકાશ અને (૨) અલોકાકાશ-એજ વાત (લોયાગાસે ય અલોયા-ગાસેય) પદો દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે

આકાશનું સામાન્ય લક્ષણ એ છે કે તે જીવાદિક દ્રવ્યોને પોતાની અંદર સ્થાન દાન આપે છે એ સામાન્ય લક્ષણને નજર સમક્ષ રાખી ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રકારના છ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, અને મહાવીર પ્રભુએ આકાશના બે ભેદ સમજાવીને તે છ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ્યા છે એ ગૌતમસ્વામીને આકાશના સામાન્ય લક્ષણનું જ્ઞાન ન હોત તો તેઓ પ્રભુને “આકાશ કેટલા પ્રકારનું છે” એ પ્રશ્ન ન કરત પણ તેમણે એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે તેથી બાણી શકાય છે કે તેમને આકાશના લક્ષણનું જ્ઞાન છે જ ન્યા વિભાગનો પ્રશ્ન ઉભો થતો હોય

સિદ્ધ એવેતિ યતો જીવામીવાદિવેષપ્રવેશાના જીવામીવે સદામવાદિતિ જીવા
 દિપ્રદાને સતિ તત્ત્વીયમવેશાદીનામુપાદાનં નિર્બંધરૂપેષામાતિ ઇતિ ચેદપ્રોચ્યતે
 જીવા નિરવયવા ઇતિ યેષાં મતં તન્મતનિરાકરણાયૈવ તથા કયનાદિતિ ગૃહાણ ।
 મગવાન્ પ્રાદ-‘ગોયમા !’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા’ હ ગાતમ ! ‘જીવા પિ જીવદે
 સાવિ જીવવ્યવસાપિ’ જીવા અપિ જીવવેશા અપિ જીવપ્રવેશા અપિ લોકાકાશ્વે
 વર્તન્તે ઇતિ માયઃ । ઇષમ્ ‘અજીવા પિ અજીવ વેસાપિ અજીવવપ્સા પિ’ અ
 જીવા અપિ અજીવવદ્વેશા અપિ અજીવપ્રવદ્વેશા અપિ । ‘જે જીવા તે નિયમા ઇગિ
 દિયા વેદિયા તેદિયા ચતરિદિયા પચિદિયા અચિદિયા’ એ જીવાસ્તથ લોકા

સિદ્ધ થો જાતી છે કે ઘણા પર જીવવેશ જીવપ્રવેશ અજીવવેશ આદિકો
 ના બી સદ્માત્ર છે, ક્યોં કે વનના વનકે સાથ અમેદ હૈ-તો ફિર યહાં
 પર સૂત્ર મેં સ્વતન્ત્ર રૂપ સે જીવ અજીવ કે સાથ જીવવેશ, જીવપ્રવેશ,
 અજીવવેશ અજીવપ્રવેશ ના ગ્રહણ ક્યોં કિયા ગયા છે ?

સમાધાન-કિત્તનેક ધાવી જન પેસા માનતે હૈં કે જીવ નિરવયવ હૈં સો જન
 કયનસે વન્હેં યહ સમજાયા ગયા છે કે જીવ નિરવયવ નહીં હૈં સાવયવ હૈં ।
 ઇસીલિપ સૂત્ર મેં જીવ વેશ આદિ પદોં ના સ્વતન્ત્રરૂપ સે પાઠ કહા ગયા
 હૈં । ઇસ તરહ (ગોયમા) હૈં ગૌતમ ! (જીવા પિ જીવવેસા પિ જીવવ્ય
 વસાપિ) લોકાકાશ મેં સમસ્ત જીવ દ્રવ્ય બી, જીવદ્રવ્ય કે વેશ બી,
 ઓર વનકે પ્રવેશ બી હૈં । ઇસી તરહ (અજીવા પિ અજીવવેસા પિ અ
 જીવવપ્સા પિ) અજીવદ્રવ્ય બી, અજીવદ્રવ્ય ના વેશ બી ઓર વનકે
 પ્રવેશ બી હૈં । (જે જીવા-તે નિયમા ઇગિદિયા, વેદિયા, તેદિયા, ચત

ત્યાં જીવવેશ, અજીવવેશ, અને અજીવ પ્રવેશ આદિનાં પણ સ્પષ્ટતા છે, કારણ
 કે તેમને તેમની સાથે અલેક છે તે પછી સૂત્રકારે અહીં જીવ અને અજી
 વની સાથે જીવવેશ, પ્રવેશ, અજીવવેશ અને અજીવપ્રવેશને સ્વતંત્ર રૂપે શા માટે
 પ્રહણ કર્યા છે ?

સમાધાન-કેટલાક મતવાદીઓ એવું માને છે કે જીવ નિરવયવ છે તે
 બા કયન દાશ તેમને જો નાત સમજાવવામાં આવી છે કે જીવ નિરવયવ નથી
 પણ સાવયવ (અવયવસદિત) છે તે માટે સૂત્રમાં જીવવેશ આદિ પદોને સ્વતંત્ર
 રીતે પ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે જોતમ બ્વામીના પ્રશ્નને મહાવીરપ્રભુ બા પ્રમાણે
 જવાબ આપે છે- (ગોયમા !) હૈં ગૌતમ ! (જીવા પિ, જીવવેશા પિ, જીવવ્યવસાપિ)
 લોકાકાશમાં સમસ્ત જીવદ્રવ્ય પણ છે, જીવદ્રવ્યના વેશ પણ છે અને જીવદ્રવ્યના પ્રવેશ
 પણ છે (અજીવા પિ અજીવવેશા પિ અજીવવપ્સા પિ) એજ પ્રમાણે તેમાં
 અજીવદ્રવ્ય પણ છે, અજીવદ્રવ્યના વેશ પણ છે અજીવદ્રવ્યના પ્રવેશ પણ છે (અજીવા

તિ પ્રશ્નઃ ‘લોયાગાસે’ इति सूत्रे पदप्रश्नाः सन्ति गौतमस्य, तत्र लोकाकाशे जीव इति सम्पूर्णानि जीवद्रव्याणि वर्तन्ते किम्? ‘जीवदेसा’ इति उपयोगलक्षणजीवस्य केवलप्रज्ञाकृता द्वित्रादयो विभागा जीवदेशा इति कथ्यन्ते ‘जीवपणसा’ इति जीवस्यैव प्रकृष्टा देशाः प्रदेशा इति कथ्यन्ते निर्विभागा भागा इत्यर्थः ‘अजीवा’ इति धर्मास्तिकायादयः तेषां च देशाः प्रदेशा एव पूर्वोक्ता एवेति । अथ लोकाकाशे जीवा अजीवाश्च विद्यन्ते इति कथिते सति जीवा जीव देशप्रदेशयोरपि सद्भावः

પર ગૌતમકે ૬છહ પ્રશ્ન હૈ ત્રીન પ્રશ્ન જીવ, જીવદેશ ઔર જીવપ્રદેશ સંબંધ હૈ ઔર ત્રીન પ્રશ્ન અજીવ, અજીવદેશ ઔર અજીવપ્રદેશ સંબંધી હૈ જીવ સે યહાં સમસ્ત જીવ દ્રવ્ય ગ્રહણ કિયે ગયે હૈ । ઉપયોગ લક્ષણ વાલે જીવ કે કેવલિપ્રજ્ઞાકૃત દો ત્રીન અદિ જો વિભાગ હૈ વે જીવ દેશ સે ગ્રહણ કિયે ગયે હૈ । તથા ઁસી જીવ કે પ્રકૃષ્ટ દેશ પ્રદેશ શબ્દ સે કહે ગયે હૈ । ઁન પ્રદેશોં કા ફિર વિભાગ નહીં હોના હૈ અતઃનિર્વિભાગ જો ભાગ હૈ વે પ્રદેશ હોતે હૈ ઁસા જાનના ચાહિયે । ઁસ પ્રશ્ન કા તત્પર યહ હૈ કિ લોકાકાશમેં સમ્પૂર્ણ જીવ દ્રવ્ય હૈ, કિ જીવકે દેશ હૈ અથવા જીવ કે પ્રદેશ હૈ ? ઁસી તરહ સે લોકાકાશ મેં (અજીવા અજીવદેસ અજીવપણસા) અજીવ જો ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય હૈ વે હૈ કિ ઁનકે દેશ હૈ યા ઁનકે પ્રદેશ હૈ ? શંકા—જવ યહ વાત નિશ્ચિત હૈ કિ લોકાકાશ મેં જીવ ઔર અજીવ વે દોનોં દ્રવ્ય હૈ, તો ઁસ કથન સે યહ વાત અ

અહીં ગૌતમ સ્વામીએ ૭ પ્રશ્નો કર્યા છે તેમાંના ત્રણ જીવ, જીવદેશ અને જીવપ્રદેશ વિષે છે અને બીજા ત્રણ પ્રશ્નો અજીવ, અજીવદેશ અને અજીવપ્રદેશ વિષે છે. ‘જીવ’ પદ દ્વારા અહીં સમસ્ત જીવદ્રવ્ય અહીં કરવામાં આવ્યું છે. ઉપયોગ લક્ષણવાળા જીવના કેવલિ પ્રજ્ઞાકૃત બે, ત્રણ આદિ જે વિભાગ છે, તેમને “જીવદેશ” કહેવામાં આવેલ છે. તથા એજ જીવના પ્રકૃષ્ટ દેશને માટે (જીવપ્રદેશ) શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. તે વિભાગો પાડી શકાતા નથી. તેથી જે અવિભાજ્ય ભાગો છે તેમને જ પ્રદેશ કહેવામાં આવે છે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે—લોકાકાશમાં સંપૂર્ણ જીવદ્રવ્ય છે, કે જીવના દેશ છે, કે જીવના પ્રદેશ છે ? એજ પ્રમાણે લોકાકાશમાં (અજીવા, અજીવાદેસા, અજીવપણસા) અજીવ “ધર્માસ્તિકાયા આદિ દ્રવ્ય છે,” કે તેમના પ્રદેશ છે ?

શંકા—જો એ વાત ચોક્કસ છે કે લોકાકાશમાં જીવ અને અજીવ, એ બંને દ્રવ્યોનું અસ્તિત્વ છે, તો તે કથનથી એ વાત પણ સિદ્ધ થાય છે કે

સિદ્ધ એવેતિ યતો જીવામીષાદિદેશપ્રદેશાનાં જીવામીષે સદ્ભાવોદિતિ જીવા
 દિપ્રહણે સતિ સ્વીયપ્રદેશાદીનામુપાધાનં નિરધક્ષમેવામાતિ ઇતિ શ્વેદશ્ચોષ્યતે
 જીવા નિરવયશ્ચ ઇતિ યથા મત તન્મતનિરાકરણાયેષ તથા કયનાદિતિ ઘટામ્ ।
 મગધાન્ પ્રાહ-‘ ગોયમા ! ’ ઇત્યાદિ ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ જીવા ચિ જીવદે
 સાપિ જીવપ્પણસાપિ ’ જીવા અપિ જીવદેશા અપિ જીવપ્રદેશા અપિ લોકાકાશે
 વર્તન્તે ઇતિ માયઃ । એવમ્ ‘ અજીવા ચિ અજીવ દેસાપિ અજીવપણસા ચિ ’ અ
 જીવા અપિ અજીવદેશા અપિ અજીવપ્રદેશા અપિ । ‘ જે જીવા તે નિયમા ઈર્ણિ
 દિયા શેદિયા તેદિયા ચરિદિયા પર્ણિદિયા અર્ણિદિયા ’ એ જીવાસ્તત્ર લોકા

સિદ્ધ હો જાતી છે કે ઘટા પર જીવદેશ જીવપ્રદેશ અજીવદેશ આદિકો
 ની સદ્ભાવ છે, ક્યોં કે ઊનકા ઊનકે સાથ અમેદ હૈં-તો ફિર યહાં
 પર સૂત્ર મેં સ્વતન્ત્ર રૂપ સે જીવ અજીવ કે સાથ જીવદેશ, જીવપ્રદેશ,
 અજીવદેશ અજીવપ્રદેશ કા પ્રહણ ક્યોં કિયા ગયા છે ?

સમાધાન-કિત્તનેક ઘાવી જન એસા માનસે હૈં કે જીવ નિરવયશ્ચ હૈં સો જન
 કયનસે ઊન્હૈં યહ સમજાયા ગયા છે કે જીવ નિરવયશ્ચ નહીં હૈં સાધયશ્ચ હૈં ।
 ઇતીભિપ્ત સૂત્ર મેં જીવ દેશ આદિ પદોં કા સ્વતન્ત્રરૂપ સે પાઠ કહા ગયા
 હૈં । ઇત્ત તરહ (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જીવા ચિ જીવદેસા ચિ જીવપ્પ
 ણસાપિ) લોકાકાશ મેં સમસ્ત જીવ દ્રવ્ય મી, જીવદ્રવ્ય કે દેશ મી,
 ઔર ઊનકે પ્રદેશ મી હૈં । ઇતી તરહ (અજીવા ચિ અજીવદેસા ચિ અ
 જીવપણસા ચિ) અજીવદ્રવ્ય મી, અજીવદ્રવ્ય ક દેશ મી ઔર ઊનકે
 પ્રદેશ મી હૈં । (જે જીવા-તે નિયમા ઈર્ણિદિયા, શેદિયા, તેદિયા, ચર

ત્તાં છવપ્રદેશ, અછવપ્રદેશ અને અછવ પ્રદેશ આદિને પચ્ચ સજ્જાવ છે કાશ્વ
 કે તેમને તેમની સાથે અલેક છે તે પછી સૂત્રાદિ અહીં છવ અને અછ
 વની સાથે છવપ્રદેશ, પ્રદેશ, અછવપ્રદેશ અને અછવપ્રદેશને સ્વતત્રરૂપે શા માટે
 શ્રદ્ધા કર્યા છે ?

સમાધાન-કેટલાક મતવાદીઓ એવું માને છે કે છવ નિરવયશ્ચ છે તે
 આ કથન દ્વારા તેમને એ પાઠ સમજાવવામા આવી છે કે છવ નિરવયશ્ચ નથી
 પણ માવયશ્ચ (અવયવસદ્ધિત) છે તે માટે સૂત્રમા છવપ્રદેશ આદિ પદોને સ્વતત્ર
 રીતે શ્રદ્ધા કરવામા આન્ધા છે ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નને મહાવીરપ્રભુ આ પ્રમાણે
 જવાબ આપે છે- (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જીવા ચિ જીવદેસા ચિ, જીવપણસા
 ચિ) લોકાકાશમા અમસ્ત છવદ્રવ્ય પણ છે, છવદ્રવ્યના દેશપણ છે અને છવદ્રવ્યના પ્રદેશ
 પણ છે (અજીવા ચિ અજીવદેસા ચિ, અજીવપણસા ચિ) એજ પ્રમાણે તેમાં
 અછવદ્રવ્ય પણ છે, અછવદ્રવ્યના દેશ પણ છે અછવદ્રવ્યના પ્રદેશ પણ છે (જે જીવા

કાશે વિધન્તે તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયા દ્વીન્દ્રિયાત્રીન્દ્રિયાઃ ચતુરિન્દ્રિયાઃ પચ્ચેન્દ્રિયાઃ
અનિન્દ્રિયાઃ, અનિન્દ્રિયાઃ-અપર્યાપ્તાઃ કેવલિનઃ સિદ્ધાસ્ત્વેતિ । એતેનાથસ્ય પ્રશ્નત્ર-
યસ્યોત્તરં દત્તમ્ । ‘જે જીવદેસા તે નિયમા એગેંદિય દેસા જાવ અર્ણિદિયદેસા’

રિંદિયા, પંચિંદિયા, અર્ણિદિયા) લોકાકાશ મેં જો જીવ દ્રવ્ય હૈં-વે એકે-
ન્દ્રિય મી હૈં, દો ઇન્દ્રિય મી હૈં, તે ઇન્દ્રિય મી હૈં, ચૌ ઇન્દ્રિય મી હૈં,
પાંચ ઇન્દ્રિય વાલે મી હૈં । તથા-અનિન્દ્રિય-અપર્યાપ્ત કેવલી ઓર સિદ્ધ
મી હૈં । અતિન્દ્રિયસે યહાં જો અપર્યાપ્ત આદિ જીવ ગ્રહણ કિયે ગયે હૈં ઉસ
કા કારણ યહ હૈં કિ ઇન જીવોં કે ઇન્દ્રિયાં નહીં હોતી હૈં । અપર્યાપ્ત
જીવોંકે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કી પૂર્ણતાકે અભાવ સે તથા દૃઢ પર્યાપ્તિયોંમેં સે
કિસી મી પર્યાપ્તિ કે ન હોને સે કોઈ મી ઇન્દ્રિય નહીં હોતી હૈં । યદ્યપિ
કેવલી કે ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં પરન્તુ વે વહાં કાર્યકારી નહીં હોતી હૈં ।
કેવલી કા જ્ઞાન ક્ષાયિક હોતા હૈં અતઃ વહ ઇન્દ્રિયાતીત માના ગયા હૈં ।
સિદ્ધોં કે શરીર ન હોને કે કારણ વે ઇન્દ્રિયોં સે સર્વથા રહિત માને
ગયે હૈં । ઇન સવ જીવોં કા નિવાસ લોકાકાશ મેં હી હૈં । સિદ્ધોં
કા નિવાસ યદ્યપિ લોક કે અગ્રભાગ મેં હૈં, પરન્તુ વહ અગ્રભાગ
આખિર તો લોક મેં હી હૈં । ઇસ કથન સે કિ લોકાકાશ મેં જીવદ્રવ્ય,
જીવ દેશ ઓર જીવપ્રદેશ રહતે હૈં, પ્રભુ ને ગૌતમ કે આદિ કે ત્રીન

તે નિયમા એર્ણિદિયા, વેઈંદિયા, તેઈંદિયા, ચરિંદિયા, પંચિંદિયા, અર્ણિદિયા) લોકાકા-
શમાં રહેલુ જીવદ્રવ્ય નિયમથી જ એકેન્દ્રિય પણ છે, બે ઇન્દ્રિય પણ છે,
ત્રીન્દ્રિય પણ છે, ચતુરિન્દ્રિય પણ છે, પચ્ચેન્દ્રિય પણ છે અને અનિન્દ્રિય-
અપર્યાપ્ત, કેવલી અને સિદ્ધ-પણ હોય છે (અનિન્દ્રિય) પદ દ્વારા અહીં જે
અપર્યાપ્ત આદિ જીવો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે તે
જીવોને ઇન્દ્રિયો હોતી નથી. અપર્યાપ્ત જીવોને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિની પૂર્ણતાને
અભાવે તથા છ પર્યાપ્તિઓમાંથી એક પર્યાપ્તિનો સફળાવ ન હોવાથી કોઈ પણ
ઇન્દ્રિય હોતી નથી જો કે કેવલીને ઇન્દ્રિયો હોય છે, પણ તે કાર્યકારી નથી.
કેવલીનું જ્ઞાન ક્ષાયિક હોય છે તેથી તેને ઇન્દ્રિયાતીત માનવામાં આવ્યું છે.
સિદ્ધ પરમાત્માઓને શરીર જ હોતું નથી તેમને ઇન્દ્રિયોથી તદ્દન રહિત
માનવામાં આવ્યા છે તે બધા જીવોનો નિવાસ લોકાકાશમાં જ છે સિદ્ધોનો
નિવાસ લોકના અગ્ર ભાગમાં છે, પણ તે અગ્રભાગ પણ લોકમાં જ છે એમ
કહેવામાં કોઈ વાધો નડતો નથી. “લોકાકાશમાં જીવદ્રવ્ય, જીવદેશ અને
જીવપ્રદેશ રહે છે,” આ કથનથી લગવાને ગૌતમ સ્વામીના પહેલા ત્રણ પ્રશ્નોના

પંચલિઠઢે પજ્જુવાસમાણે' इति सम्राट् । 'यं वक्ष्यमाणमकारेण 'व्यासी' अनादीत्
'कश्चिद्वा णं मंते लोयद्धिं पण्णा' कतिविधा खड्ग मयं । लोहस्थिति मण्णा?
मगवानार—' गोयमे'—त्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । ' अट्ठविहा लोयद्धिं पण्णा'

अभिमुहे विणएण पंजलिठढे पज्जुवासमाणे " इस पाठ का समग्र किया
है । इसका अर्थ इसप्रकार से है—गौतमने जब भगवान् को हे भदन्त ।
इस पदसे सयोधित कर पूछा तो एकदम नहीं पूछा किन्तु उन्होंने पूछने
के पछिछे भगवान् महावीर को धन्दना की, नमस्कार किया । वदना
नमस्कार करके फिर वे उनके सन्मुख ऐसे बैठे कि जिससे वे न अधिक
उनके पास प्रतीत होते थे और न अधिक दूर ही दिखलाई देते थे ।
उचित स्थान पर सन्मुख बैठने का कारण यह था कि वे भगवद्वचन को
सुनने के अमिलापी थे । वदना और नमस्कार करके भी जब वे अपने
योग्य स्थानपर बैठने लगे तब पुनः उन्होंने प्रभुको धन्दना नमस्कार किया ।
सन्मुख बैठे हुए भी वे प्रभुको विनयपूर्वक दोनों हाथ जोड़कर पूछनेलगे ।
इस तरहकी क्रियासे वे प्रभुको भक्तिमें लीन रहते आये हैं, यह बात सूत्रकारने
प्रकट की है । गौतम ने प्रभु से क्या पूछा सो इसके लिये सूत्रकार कहते
हैं—(कश्चिद्वा णं मंते ! लोयद्धिं पण्णा) गौतम ने प्रभु से यह पूछा कि
हे भदन्त ! लोक की स्थिति कितने प्रकार की कही गई है ? प्रभु ने गौतम
के इस प्रश्नका उत्तर क्या दिया इसे सूत्रकार बताते हुए कहते हैं कि—
(गोयमा ! अट्ठविहा लोयद्धिं पण्णा) प्रभुने गौतमके द्वारा किए गए प्रश्नका

अभिमुहे विणएण पंजलिठढे पज्जुवासमाणे " આ પાઠને શ્રદ્ધલુ કરવામા આવ્યો
છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—ગૌતમસ્વામીએ ક્યારે ભગવાન મહાવીરને
' હે ભગવન્ ! એ પદ્ધતિ સંગ્રાહ્યા પછી એક દમ પ્રશ્ને પૂછ્યા નહીં પણ
તેમણે પહેલાં તેા ભગવાન મહાવીરને વદણા કરી નમ કાર કર્યા વદણા નમ
સ્કાર કરીને તેઓ તેમનાથી અતિ દૂર પણ નહીં અને અતિ નિકટ પણ નહીં
એવા સ્થાને (ઉચિત સ્થાને) બેસીને પ્રશ્ન સા કરતા મક્કા ભગવાનને ફરીથી નમ
સ્કાર કરીને ભગવાનની સામે બન્ને હાથ તેડીને વિનયપૂરક યથુ પાસના કરતા
મક્કા પૂછ્યા હાથ્યા. આ સૂત્રો વડે ગૌતમ સ્વામીની ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિ અને
વિનય દર્શાવવામાં આવેલ છે હવે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને પૂછેલા પ્રશ્ને અને
પ્રભુ વડે તે પ્રશ્નોના જે ઉત્તરો આપાયાતે સૂત્રકાર બતાવે છે

પ્રશ્ન—(કશ્ચિદ્વાણ મંતે ! લોયદ્ધિં પણ્ણા) કે પ્રશ્નો । તેઢની સ્થિતિ
કેટલા પ્રકારની હતી છે ઉત્તર—(ગોયમા ! અટ્ઢવિહા લોયદ્ધિં પણ્ણા) હે ગૌતમ !

નાડભેદસ્ય સ્વાભાવિકત્વાત્, વૃક્ષશિંશપયોરિવેતિ ભાવઃ. અત્ર યાવત્પદેન દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પન્ચેન્દ્રિયપ્રદેશાનાં ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ ય એવ જીવપ્રદેશ સ્ત. એવ દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રદેશા અપીતિ ભાવઃ. અથાન્ત્યસ્ય પ્રશ્નત્રયસ્ય ઉત્તરમાહ-‘ જે અજીવા ’ ઇત્યાદિ ‘ જે અજીવા તે દુવિહા પળ્ળત્તા ’ એ અજીવાસ્તે, દ્વિવિધાઃ

સ્વાભાવિક છે. જેસે વૃક્ષ ઓર શિંશપા-શિશમમેં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ હોને સે અભેદસ્વાભાવિક છે. તાત્પર્ય-ઇસ કથન કા યહ છે કે જિસ પ્રકાર વૃક્ષ વ્યાપક ઓર શિંશપા વ્યાપ્ય માના જાતા હે કયોં કે શિંશપા કે વિના ખી વૃક્ષત્વ કા સદ્ભાવ પાયા જાતા છે પરન્તુ વૃક્ષત્વ કે વિના શિંશપા કા સદ્ભાવ ત્રિકાલ મેં ખી નહીં પાયા જાતા છે અતઃ ઇન દોનોં મેં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ હોને સે કથંચિત્ અભેદ માના જાતા છે ઉસી પ્રકાર જીવદેશ, જીવપ્રદેશ એ દોનોં વ્યાપક છે ઓર એકેન્દ્રિયાદિ દેશ પ્રદેશ સબ વ્યાપ્ય છે. જહાં જીવદેશ, જીવપ્રદેશત્વરૂપ વ્યાપક હોગા વહાં એકેન્દ્રિય કા હી દેશત્વ હોગા યહ નિયમ નહીં બન સકતા અન્ય-જીવ કા ખી દેશત્વ હો સકતા છે. પર જહાં એકેન્દ્રિયાદિ દેશત્વાદિ હોગા-વહાં નિયમ સે જીવ દેશત્વાદિ હોગા. (જે જીવપણસા તે નિયમા ઈન્દ્રિય પણસા જીવ અર્ણિદિયપણસા) યહાં યાવત્ શબ્દ સે, દ્વીન્દ્રિય પ્રદેશ, ત્રીન્દ્રિયપ્રદેશ, ચતુરિન્દ્રિયપ્રદેશ, પંચેન્દ્રિયપ્રદેશ ઓર અનિન્દ્રિય-પ્રદેશોં કા ગ્રહણ ક્રિયા ગયા છે. અવ પ્રશ્ન અન્ત કે ત્રીન પ્રશ્નોં કા ઉત્તર દેને કે નિમિત્ત ગૌતમસે કહતે છે-(જે અજીવા તે દુવિહા પળ્ળત્તા) જો

વૃક્ષને વ્યાપક અને સીસમને વ્યાપ્ય માનવામાં આવે છે, કારણ કે સીસમ વિના પણ વૃક્ષનું અસ્તિત્વ સંભવી શકે છે પણ વૃક્ષવિના સીસમનું અસ્તિત્વ કહી પણ સંભવી શકતું નથી. આ રીતે તે બંને વચ્ચે વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ હોવાથી તેમની વચ્ચે અભેદ માનવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે જીવદેશ અને જીવપ્રદેશ, એ બંને વ્યાપક છે અને એકેન્દ્રિયાદિ દેશ અને પ્રદેશ વ્યાપ્ય છે. બંન્માં જીવદેશ અને જીવપ્રદેશત્વ રૂપ વ્યાપક હશે ત્યાં એકેન્દ્રિયનું જ દેશત્વ હોઈ શકે છે, એવો નિયમ થઈ શકતો નથી-અન્ય જીવનું પણ દેશત્વ ત્યાં હોઈ શકે છે, પણ બંન્માં એકેન્દ્રિયાદિ દેશત્વ હશે ત્યાં જીવદેશત્વાદિ પણ હશે, એવો નિયમ છે. (જે જીવપણસા તે નિયમા ઈન્દ્રિયપણસા જાવ અર્ણિદિયપણસા) આ સૂત્રમાં (જાવ) (પર્યન્ત) પદથી દ્વીન્દ્રિયપ્રદેશ, ત્રીન્દ્રિયપ્રદેશ, ચતુરિન્દ્રિયપ્રદેશ પંચેન્દ્રિય પ્રદેશ અને અનિન્દ્રિય પ્રદેશો ગ્રહણ કરાયા છે. હવે પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીના છેલ્લા ત્રણ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા કહે છે-(જે અજીવા તે દુવિહા પળ્ળત્તા)

યે જીવદેશાસ્તે નિયમાત્ એકેન્દ્રિયદશા યાન્ત્ અનિન્દ્રિયદેશાઃ, જીવદેશ
 એકેન્દ્રિયદેશયોરમેદાત્ જીવેકેન્દ્રિયયોર્બ્યાપ્યભ્યાપકમાનાદિત્યથ । ' જે જીવ-
 પ્પણ્ણસા તે નિયમા ઈર્ગદિયપ્પણ્ણસા જામ્ અર્ગિદિયપ્પણ્ણસા ' યે જીવપ્રદેશાઃ
 ત નિયમાત્ એકેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ યાન્ત્ અનિન્દ્રિ પ્રદેશા યે જીવાનામ્ પ્રકૃષ્ટા
 દેશાઃ ત જીવપ્રદેશા ત નિયમાત્ એકેન્દ્રિયપ્રદેશાઃ યાન્ત્ અનિન્દ્રિયપ્રદેશાઃ
 જીવપ્રદેશ - એકેન્દ્રિયાદિપ્રદેશાનામભિષ્ત્વમ્ યદ્વા જીવ-એકેન્દ્રિયયોર્બ્યાપ્ય-
 બ્યાપકમાપ્સત્તદા જીવપ્રદેશ - એકેન્દ્રિયપ્રદેશયોરપિ બ્યાપ્યભ્યાપકમાર્થે

પ્રશ્નો કા ઉત્તર દિયા છે । (જે જીવદેશા તે નિયમા ઈર્ગદિય દેશા જામ્
 અર્ગિદિયદેશા) જો જીવદેશા હોતે હેં થે હી નિયમ સે એકેન્દ્રિયદશા હોતે
 હેં, યાત્ અનિન્દ્રિયજીવોં કે દેશા હોતે હેં । જીવદેશા ઓર એકેન્દ્રિયદેશા
 મેં અમેદ હેં કયોં કિ જીવ ઓર એકેન્દ્રિય મેં બ્યાપ્ય બ્યાપકમામ્ હેં ।
 યહાં યાન્ત્ પદ સે ઈન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય દેશોં કા ગ્રહણ હુઆ
 હેં । તથાચ-જો હી જીવ દેશા હેં થે હી દોહન્દ્રિય આદિ જીવોં કે બી દેશા
 હેં । હસી તરહ-(જે જીવપ્પણ્ણસા તે નિયમા ઈર્ગિદિયપ્પણ્ણસા જામ્ અર્ગિદિ
 યપ્પણ્ણસા) જો જીવ પ્રદેશા હેં થે હી નિયમ સે એકેન્દ્રિયપ્રદેશા હેં યાન્ત્
 અનિન્દ્રિયપ્રદેશા હેં । જો જીવોં કે પ્રકૃષ્ટ દેશા હેં થે જીવપ્રદેશા હેં થે નિય
 મ સે એકેન્દ્રિયપ્રદેશા યાન્ત્ અનિન્દ્રિય પ્રદેશા હેં । જીવપ્રદેશોં મેં અભિ-
 સ્તના હેં । જમ્ જીવ ઓર એકેન્દ્રિય મેં બ્યાપ્ય બ્યાપક મામ્ હેં તથ જીવ
 પ્રદેશા ઓર એકેન્દ્રિય પ્રદેશા મેં બી બ્યાપ્ય બ્યાપક મામ્ હોને સે અમેદ

જીવમ્ આપ્ત્તા છે (જે જીવદેશા તે નિયમા ઈર્ગિદિયદેશા જામ્ અર્ગિદિયદેશા)
 એવદેશો નિયમથી જ એકેન્દ્રિયથી હાથે અનિન્દ્રિય એવો પદ્ધતિના દેશ
 હોય છે એવદેશ અને એકેન્દ્રિયદેશમા અમેદ છે કારણ કે એવ અને એકે
 ન્દ્રિયમા બ્યાપ્ય બ્યાપક મામ્ છે અહીં યાન્ત્ (પદ્ધતિ) પદ્ધતિ એ ઈન્દ્રિય,
 ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય દેશો પ્રકૃષ્ટ કરવ મા આપ્ત્તા છે વળી કે
 એવદેશો છે તેજ દ્વિન્દ્રિય આદિ એવાના પણ દેશ છે જેમ પ્રમાણે (જે જીવપ્પણ્ણ
 તે નિયમા ઈર્ગિદિયપ્પણ્ણસા) જે એવપ્રદેશ છે તેજો નિયમથી જ એકેન્દ્રિય
 પ્રદેશથી હાથે અનિન્દ્રિય પદ્ધતિના પ્રદેશ છે જે એવાના પ્રકૃષ્ટ દેશ છે-
 અવિશાલ્ય નિશાગ છે-તેમને એવપ્રદેશ કહે છે તેજો નિયમથી જ એકેન્દ્રિય
 પ્રદેશથી હાથે અનિન્દ્રિય પદ્ધતિના પ્રદેશ છે એવપ્રદેશ અને એકેન્દ્રિયાદિ
 પ્રદેશોમા અમેદ છે જેવી રીતે એવ અને એકેન્દ્રિયમા બ્યાપ્ય બ્યાપક મામ્ છે
 જેવી જ રીતે એવપ્રદેશ અને એકેન્દ્રિયપ્રદેશમા પણ બ્યાપ્ય બ્યાપક મામ્
 હોવાથી તે અમેદ સ્વાભાવિક થાય છે - જેવી રીતે વૃક્ષ અને સીતમ્ભા
 બ્યાપ્ય બ્યાપક મામ્ હોવાથી અમેદ સ્વાભાવિક છે- એવે કે જેવી રીતે

નાડભેદસ્ય સ્વાભાવિકત્વાત્, વૃક્ષશિશપયોરિવેતિ ભાવ. અત્ર યાવત્પદેન દ્વીન્દ્રિય
ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયપ્રદેશાનાં ગ્રહણં ભવતિ તથા ચ ય એવ જીવપ્રદેશા
સ્ત. એવ દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રદેશા અપીતિ ભાવઃ. અથાન્ત્યસ્ય પ્રશ્નત્રયસ્ય ઉત્તરમાહ-‘ જે
અજીવા ’ હ્યાદિ ‘ જે અજીવા તે દુવિહા પળણ્તા ’ એ અજીવાસ્તે દ્વિવિધાઃ

સ્વાભાવિક છે. જેસે વૃક્ષ ઓર શિશપા-શિશમમેં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ
હોને સે અભેદસ્વાભાવિક છે. તાત્પર્ય-ઇસ કથન કા યહ છે કિ જિસ
પ્રકાર વૃક્ષ વ્યાપક ઓર શિશપા વ્યાપ્ય માના જાતા હે કયોં કિ શિ-
શપા કે વિના મી વૃક્ષત્વ કા સદ્ભાવ પાયા જાતા છે પરન્તુ વૃક્ષત્વ કે
વિના શિશપા કા સદ્ભાવ ત્રિકાલ મેં મી નહીં પાયા જાતા છે અતઃ
ઇન દોનોં મેં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ હોને સે કથંચિત્ અભેદ માના જાતા છે
ઉસી પ્રકાર જીવદેશ, જીવપ્રદેશ એ દોનોં વ્યાપક હેં ઓર એકેન્દ્રિયાદિ
દેશ પ્રદેશ સવ વ્યાપ્ય હેં. જહાં જીવદેશ, જીવપ્રદેશત્વરૂપ વ્યાપક હોગા
વહાં એકેન્દ્રિય કા હી દેશત્વ હોગા યહ નિયમ નહીં થન સકતા અન્ય-
જીવ કા મી દેશત્વ હો સકતા છે. પર જહાં એકેન્દ્રિયાદિ દેશત્વાદિ
હોગા-વહાં નિયમ સે જીવ દેશત્વાદિ હોગા. (જે જીવયપસા તે નિયમા
અર્ણિદિય પપસા જાવ અર્ણિદિયપપસા) યહાં યાવત્ શબ્દ સે, દ્વીન્દ્રિય
પ્રદેશ, ત્રીન્દ્રિયપ્રદેશ, ચતુરિન્દ્રિયપ્રદેશ, પંચેન્દ્રિયપ્રદેશ ઓર અનિન્દ્રિય-
પ્રદેશોં કા ગ્રહણ કિયા ગયા હેં. અવ પ્રશ્ન અન્ત કે ત્રીન પ્રશ્નોં કા ઉત્તર
દેને કે નિમિત્ત ગૌતમસે કહતે હેં-(જે અજીવા તે દુવિહા પળણ્તા) જો

વૃક્ષને વ્યાપક અને સીસમને વ્યાપ્ય માનવામાં આવે છે, કારણ કે સીસમ
વિના પણ વૃક્ષનું અસ્તિત્વ સંભવી શકે છે પણ વૃક્ષવિના સીસમનું અસ્તિ-
ત્વ કહી પણ સંભવી શકતું નથી. આ રીતે તે બંને વચ્ચે વ્યાપ્ય વ્યાપક
ભાવ હોવાથી તેમની વચ્ચે અભેદ માનવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે જીવદેશઅને
જીવપ્રદેશ, એ બંને વ્યાપક છે અને એકેન્દ્રિયાદિ દેશ અને પ્રદેશ વ્યાપ્ય છે.
બ્યાં જીવદેશ અને જીવપ્રદેશત્વ રૂપ વ્યાપક હશે ત્યાં એકેન્દ્રિયનું જ દેશત્વ
હોઈ શકે છે, એવો નિયમ થઈ શકતો નથી-અન્ય જીવનું પણ દેશત્વ ત્યાં હોઈ
શકે છે. પણ બ્યાં એકેન્દ્રિયાદિ દેશત્વ હશે ત્યાં જીવદેશત્વાદિ પણ હશે, એવો નિયમ
છે (જે જીવપપસા તે નિયમા અર્ણિદિયપપસા જાવ અર્ણિદિયપપસા) આ સૂત્રમાં (જાવ)
(પર્યન્ત) પઢથી દ્વીન્દ્રિયપ્રદેશ, ત્રીન્દ્રિયપ્રદેશ, ચતુરિન્દ્રિયપ્રદેશ પંચેન્દ્રિય
પ્રદેશ અને અનિન્દ્રિય પ્રદેશો ગ્રહણ કરાયા છે. હવે પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીના
હેલા ત્રણ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા કહે છે-(જે અજીવા તે દુવિહા પળણ્તા)

મમ્મતા 'ત જહા' તદ્ યયા 'સ્વીય અસ્વીય' રુપિણશ્ચરુપિણશ્ચ રુપિણો
મૂર્ત્યૌઃ પુત્રલાઃ અરુપિણોઽમૂર્ત્યાઃ ધર્માસ્તિકાયાદયઃ, 'જે સ્વી તે ચતુર્વિદા પ
પ્ણસા' એ રુપિણઃ પુત્રલાસ્તે ચતુર્વિદાઃ મમ્મતાઃ 'ત જહા' તદ્ યયા 'સપા
સ્થંધદેસા-સ્થપપસા પરમાણુ પોગલા' સ્કન્ધાઃ સ્કન્ધદેશાઃ સ્કન્ધપ્રદેશાઃ પર
માણુપુત્રલાઃ તથા સ્કન્ધાઃ પરમાણુસમુદાયાત્મકા અવયવિ ન હૃત્યર્થઃ સ્કન્ધદેશ
આદયો વિભાગાઃ સ્કન્ધપ્રદેશાસ્તસ્યેવ નિરંદ્રા અવયવાઃ પરમાણુપુત્રલા અવયવા

અજીવ હૈં એ દો પ્રકાર કે હૈં-(તજહા) જૈસે-(સ્વી ય અસ્વી ય) એકરુપી
અજીવ ઓર દૂસરા અરુપી અજીવ, રુપી શબ્દ કા અર્થ-જિમમેં બર્ણ, ગંધ,
રસ ઓર સ્પર્શ એ પાવે જાતે હૈં એસા મૂર્તિક પદાર્થ ઓર જિસમેં એ ચાર ગુણ
નહીં પાવે જાવે એસા અમૂર્તિક પદાર્થ અરુપી કહા ગયા હૈ। મૂલ મેં અજીવ
કે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુત્રલાસ્તિકાય ઓર
કાલ એસે પાંચ મેદ હૈં। इनमें पुत्रलास्तिकाय को छोड़कर बाकी चार
अस्तिकाय अरुपी हँ और पुत्रलास्तिकाय रुपी है। (जे स्वी ते चतुर्विद
पणसा) रुपी पुत्रलास्तिकाय चार प्रकार का कहा गया है। (तजहा)
जैसे (स्वंधा, स्वंधदेसा, स्वंधपपसा, परमाणुपोगला) स्कंध, स्कंधदेश,
स्कंधप्रदेश और परमाणुपुत्रल, तथा परमाणु समुदायात्मक जो अवयवी
है वह स्कंध है, स्कंध के दो तीन आदि अष्टपृथग्भूता जो विभाग हँ वे
स्कंधदेश हँ' स्कंधदेश के जो निरंद्रा विभाग हँ वे स्कंधप्रदेश हँ। तथा

ને અહીં છે તે બે પ્રકારના છે (તજહા) જેમ કે (સ્વીય અસ્વી ય)
(૧) રૂપી અહીં અને (૨) અરૂપી અહીં એમાં રૂપ, રસ, ગંધ સ્પર્શ
હોય છે એવા મૂર્તિક પ્રદાર્થને 'રૂપી' કહે છે, અને એમાં બે ચાર ગુણ
હોવા નથી એવા અમૂર્તિક પદાર્થ ને "અરૂપી" કહે છે અહીંવના મૂળ
ચાંચ લેક છે ૧, ધર્માસ્તિકાય, ૨, અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય ૪
પુત્રલાસ્તિકાય અને ૫, કાળ તેમાંના પુત્રલાસ્તિકાય સિવાયના ચાર અસ્તિકાય
અરૂપી છે પણ પુત્રલાસ્તિકાય રૂપી છે (જે સ્વી તે ચતુર્વિદા પ્ણસા !)
રૂપી પુત્રલાસ્તિકાયના ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે (સપા, સ્થંધદેશ, સ્થપપસા
પરમાણુપોગલા) (૧) સ્કન્ધ (૨) સ્કન્ધદેશ, (૩) સ્કન્ધપ્રદેશ અને (૪) પર
માણુ પુત્રલપરમાણુના સમુદાયરૂપને અવયવી છે તેને સ્કન્ધ કહે છે સ્કન્ધના
બે ત્રણ આદિઅષ્ટકરૂપ ને વિભાજે છે તેમને સ્કન્ધદેશ કહે છે સ્કન્ધદેશના
ને નિરંદ્રા (અવિભાજ્ય) વિભાગ છે તેમને સ્કન્ધપ્રદેશ કહે છે તથા અવયવ

વયવિભાવવર્જિતાઃ પરમાણવઃ એવેતિ, ' જે અરૂવી તે પંચવિદ્યા પળણ્તા ' અરૂપિણસ્તે પશ્ચવિદ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા-ધર્મ્મત્થિકાણ્' इत्यादि. 'તં જહા ધર્મ્મત્થિકાણ્' તદ્ યથા ધર્માસ્તિકાયઃ । ધર્માસ્તિકાયઃ નાસ્તિ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશરૂપઃ । ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ ૨ અધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાયોઽપિ નાસ્તિ અધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશરૂપઃ ૩ અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશઃ ૪ અદ્વા-કાલસ્તલ્લક્ષણઃ સમયઃ-સળોઽદ્વાસમયઃ સ ચૈક એવ વર્તમાનક્ષણલક્ષણઃ, અતીતાનાગતયોઃ સત્ત્વાભાવાત્ ।

અવયવ અવયવી ભાવ સે વર્જિત જો પુદ્ગલ હૈં વે પરમાણુપુદ્ગલ હૈં । યહ પરમાણુપુદ્ગલ વે હી લિયે ગયે હૈં જો સ્કંધ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત નહીં હુએ હૈં (જે અરૂવી તે પંચવિદ્યા પળણ્તા) તથા જો અરૂપી અજીવ હૈં વહ પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં- (તંજહા) જૈસે (ધર્મ્મત્થિકાણ્, નો ધર્મ્મત્થિકાણ્સ દેસે, ધર્મ્મત્થિકાણ્સ પપ્પસા અધર્મ્મત્થિકાણ્, નો અધર્મ્મત્થિકાણ્સ દેસે, અધર્મ્મત્થિકાણ્સ પપ્પસા, અદ્વાસમય) ધર્માસ્તિકાય ૧ ધર્માસ્તિકાયે કે પ્રદેશ ૨ અધર્માસ્તિકાય ૩ અધર્માસ્તિકાયે કે પ્રદેશ ૪ ઓર અદ્વાસમય ૫ યહાં પર ધર્માસ્તિકાય કા દેશ ઓર અધર્માસ્તિકાય કા દેશ નહીં માના ગયા હૈં । એસે ક્યોં નહીં માના ગયા હૈં સો ઇસ વિષય મેં સ્પષ્ટીકરણ ઇસ પ્રકાર સે હૈં- જીવ ઓર પુદ્ગલ અનેક હૈં, ઇસ લિયે એક જીવ જિતને સ્થાન મેં સમાતા હૈં અથવા એક પુદ્ગલ જિતને સ્થાન કો રોકતા હૈં ઉતને સ્થાન મેં સંકોચ વિસ્તાર ગુણ સે યુક્ત હોને કે કારણ અનેક જીવ ઓર પુદ્ગલ સમા સકતે હૈં । ઇસ કારણે જીવ, જીવ-

અને અવયવી ભાવથી રહિત જે પુદ્ગલ છે, તેને પરમાણુ પુદ્ગલ કહે છે અહીં પરમાણુ પુદ્ગલ તેમને જ કહ્યા છે કે જેઓએ સ્કંધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી નથી. (જે અરૂવી તે પંચવિદ્યા પળણ્તા) અરૂપી જીવનો નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે (ધર્મ્મત્થિકાણ્, નો ધર્મ્મત્થિકાણ્સ દેસે, ધર્મ્મત્થિકાણ્સ પપ્પસા) અધર્મ્મત્થિકાણ્, નો અધર્મ્મત્થિકાણ્સ દેસે, અધર્મ્મત્થિકાણ્સ પપ્પસા અદ્વાસમયે) (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ (૩) અધર્માસ્તિકાય (૪) અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અને (૫) અદ્વાસમય (કાળ) અહીં ધર્માસ્તિકાયનો દેશ અને અધર્માસ્તિકાયનો દેશ અલગ કરવાનો નથી. અહીં ધર્માસ્તિકાયના અને અધર્માસ્તિકાયના દેશને શા માટે અરૂપી અજીવના પ્રકાર ગણવામાં આવ્યા નથી તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે- જીવ અને પુદ્ગલ અનેક છે તેથી એક જીવ જેટલા સ્થાનમાં સમાય છે અથવા એક પુદ્ગલ જેટલી જગ્યા રોકે છે, જેટલી જગ્યામાં સંકોચ વિસ્તાર ગુણથી યુક્ત

મદ્રસા 'ત જહા' તદ્ યયા 'સ્વીય અસ્વીય' રુપિણ્યારુપિણ્ય રુપિણ્ય
મૂર્ત્યાઃ પુદ્ગલાઃ અરુપિણોઽમૂર્ત્યાઃ ધર્માસ્તિકાપાદયાઃ, 'જે રૂપી તે ચડવિદા પ
ળગા' એ રુપિણઃ પુદ્ગલાસ્તે ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ 'ત જહા' તદ્ યયા 'ત્વા
સ્વંપદેસા-સ્વંપવપ્સા પરમાણુ પોગલા' સ્કન્ધા સ્કન્ધવેદ્યાઃ સ્કન્ધમદેશાઃ પર
માણુપુદ્ગલાઃ તથા સ્કન્ધાઃ પરમાણુસમુદાયાત્મકા અવયવિ ન હૃત્યર્થઃ સ્કન્ધવેદ્યા
ગ્રાદયો વિભાગા સ્કન્ધમવેદ્યાસ્તસ્યેષ નિરંદ્યા અવયવાઃ પરમાણુપુદ્ગલા અવપરા

અજીય હૈં એ દો પ્રકાર કે હૈં-(તજહા) જૈસે-(સ્વીય અસ્વીય) એકરૂપી
અજીય ઓર દુસરા અરૂપી અજીય, રૂપી શબ્દ કા અર્થ-જિમમેં વર્ણ, ગંધ,
રસ ઓર સ્પર્શ એ પાપે જાતે હૈં એસા મૂર્તિક પદાર્થ ઓર જિસમેં એ ચાર ગુણ
નહીં પાપે જાપે એસા અમૂર્તિક પદાર્થ અરૂપી કહા ગયા હૈં। મૂલ મેં અજીય
કે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય ઓર
કાલ એસે પાંચ મેદ હૈં। इनमें पुद्गलास्तिकाय को छोड़कर बाकी चार
अस्तिकाय अरूपी हैं और पुद्गलास्तिकाय रूपी है। (જે રૂપી તે ચડવિદા
પળગસા) રૂપી પુદ્ગલાસ્તિકાય ચાર પ્રકાર કા રહ્યા ગયા હૈં (તજહા)
જૈસે (સ્વંધા, સ્વંધવેદ્યા, સ્વંધવપ્સા, પરમાણુપોગલા) સ્કન્ધ, સ્કન્ધવેદ્યા,
સ્કન્ધમવેદ્યા ઓર પરમાણુપુદ્ગલ, તથા પરમાણુ સમુદાયાત્મક જો અવયવી
હૈં એ સ્કન્ધ હૈં, સ્કન્ધ કે દો ત્રીન આદિ અષ્ટવૃત્તમૂર્ત્યા જો વિભાગ હૈં એ
સ્કન્ધવેદ્યા હૈં' સ્કન્ધવેદ્યા કે જો નિરંદ્યા વિભાગ હૈં એ સ્કન્ધમવેદ્યા હૈં। तथा

એ અછત છે તે બે પ્રકારના છે (તજહા) જેમ કે (સ્વીય અસ્વીય)
(૧) રૂપી અછત અને (૨) અરૂપી અછત. જેમાં રૂપ રસ, ગંધ સ્પર્શ
હોય છે જેવા મૂર્તિક પ્રાર્થને 'રૂપી' કહે છે, અને જેમાં એ ચાર ગુણ
હોતા નથી જેવા અમૂર્તિક પદાર્થને "અરૂપી" કહે છે અછતના મૂળ
પાંચ હોય છે ૧, ધર્માસ્તિકાય, ૨, અધર્માસ્તિકાય, ૩, આકાશાસ્તિકાય ૪
પુદ્ગલાસ્તિકાય અને ૫, કાળ તેમાંના પુદ્ગલાસ્તિકાય સિવાયના ચાર અસ્તિકાય
અરૂપી છે પણ પુદ્ગલાસ્તિકાય રૂપી છે (જે રૂપી તે ચડવિદા પળગસા ?)
રૂપી પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે (સ્વા, સ્વંધવેદ્યા, સ્વંધવપ્સા
પરમાણુપોગલા) (૧) સ્કન્ધ, (૨) સ્કન્ધવેદ્યા, (૩) સ્કન્ધમવેદ્યા અને (૪) પર
માણુ પુદ્ગલપરમાણુના સમુદાય રૂપ એ અવયવી છે તેને સ્કન્ધ કહે છે સ્કન્ધના
બે ત્રણ આદિ અષ્ટવૃત્તમૂર્ત્યા જે વિભાગો છે તેમને સ્કન્ધવેદ્યા કહે છે સ્કન્ધવેદ્યાના
એ નિરંદ્યા (અવિભાજ્ય) વિભાગ છે તેમને સ્કન્ધમવેદ્યા કહે છે તથા અવયવ

वयविभाववर्जिताः परमाणवः एवेति, 'जे अरूवी ते पंचविहा पण्णत्ता' से
अरूपिणस्ते पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-धम्मत्थिकाए' इत्यादि. 'तं जहा धम्मत्थि-
काए' तद् यथा धर्मास्तिकायः। धर्मास्तिकायः नास्ति धर्मास्तिकायस्य देशरूपः १
धर्मास्तिकायस्य प्रदेशाः २ अधर्मास्तिकायः अधर्मास्तिकायोऽपि नास्ति अधर्मास्ति-
कायस्य देशरूपः ३ अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशाः ४ अद्वा-कालस्तलक्षणः समयः-
सणोऽद्वासमयः स चैक एव वर्तमानक्षणलक्षणः, अतीतानागतयोः सत्त्वाभावात्॥

अवयव अवयवी भाव से वर्जित जो पुद्गल हैं वे परमाणुपुद्गल हैं। यहां
परमाणुपुद्गल वे ही लिये गये हैं जो स्कंध अवस्था को प्राप्त नहीं हुए हैं।
(जे अरूवी ते पंचविहा पण्णत्ता) तथा जो अरूपी अजीव है वह पांच
प्रकार का कहा गया है—(तंजहा) जैसे (धम्मत्थिकाए, नो धम्मत्थि-
कायस्स देसे, धम्मत्थिकायस्स पएसा अधम्मत्थिकाए, नो अधम्मत्थि-
कायस्स देसे, अधम्मत्थिकायस्स पएसा, अद्वासमए) धर्मास्तिकाय १
धर्मास्तिकाय के प्रदेश २ अधर्मास्तिकाय ३ अधर्मास्तिकाय के प्रदेश ४
और अद्वासमय ५ यहां पर धर्मास्तिकाय का देश और अधर्मास्ति-
काय का देश नहीं माना गया है। ऐसे क्यों नहीं माना गया है सो इस
विषय में स्पष्टीकरण इस प्रकार से है—जीव और पुद्गल अनेक हैं, इस-
लिये एक जीव जितने स्थान में समाता है अथवा एक पुद्गल जितने स्था-
न को रोकता है उतने स्थान में संकोच विस्तार गुण से युक्त होने के
कारण अनेक जीव और पुद्गल समा सकते हैं। इस कारण जीव, जीव-

अने अवयवी भावથી रहित જે पुद्गल છે, તેને પરમાણુ પુદ્ગલ કહે છે અહી
પરમાણુ પુદ્ગલ તેમને જ કહ્યા છે કે જેઓએ સ્કંધ અવસ્થા પ્રાપ્તિ કરી નથી.

(જે અરૂવી તે પંચવિહા પણ્ણત્તા) અરૂપી જીવનાં નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર
કહ્યા છે (ધમ્મત્થિકાએ, નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે, ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપસા) અધમ્મત્થિકાએ,
નો અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે, અધમ્મત્થિકાયસ્સ પપસા અદ્વાસમયે) (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨)
ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ (૩) અધર્માસ્તિકાય (૪) અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અને (૫) અ-
દ્વાસમય (કાળ) અહીં ધર્માસ્તિકાયના દેશ અને અધર્માસ્તિકાયના દેશ અહણુ કર-
વાનો નથી. અહીં ધર્માસ્તિકાયના અને અધર્માસ્તિકાયના દેશને શા માટે અરૂપી
અજીવના પ્રકાર ગણવામા આવ્યા નથી તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે—જીવ
અને પુદ્ગલ અनेક છે તેથી એક જીવ જેટલા સ્થાનમાં સમાય છે અથવા એક
પુદ્ગલ જેટલી જગ્યા રોકે છે, એટલી જગ્યામા સકોચ વિસ્તાર ગુણથી યુક્ત

અમ્ર જીવાનાં પુદ્ગલાનાશ્વાડનેકસ્વાદેકસ્ય જીવસ્ય ચા એકસ્ય પુદ્ગલસ્ય ચા સ્થાને સંકોચાદિકારણપદ્માદનેકે જીવાઃ પુદ્ગલાથ જીવપદ્માઃ પુદ્ગલદેશાઃ જીવપદેશાઃ પુદ્ગલપદેશાથ તથા રુપિદ્રવ્યાપેતયા અજીવાદવાઽજીવપદેશાઽજીવપદેશાઽથે સ્વેચ્છરૂપેણ બહુવચનં સગતમેવ એકસ્મિન્નપ્યપિકરણે મેદ્યતો વસ્તુમયસ્ય સક્રાવાદ પર્માસ્તિકાયાદૌ તુ દ્વિતયમેવ યુક્તમ્ યતો યથા સંપૂર્ણમેવ વસ્તુ ચિત્સ્યતે તદા પર્માસ્તિકાયાદિ દ્વિત્યુચ્યતે તસ્ય વસ્તુનોઽશ્વમાપસ્ય વિષયાર્થા તુ તત્ત્વપદેશા ઇતિ તેષા મવસ્થિતરૂપત્વાત્ તદીયપદેશકરૂપના તુ ન યુક્તા તેષામનવસ્થિતરૂપત્વાત્ ઇતિ ।

દેશ, જીવપદેશા ઓર પુદ્ગલ, પુદ્ગલદેશા એવ પુદ્ગલપદેશા એસા કયન થન જાતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ પુદ્ગલ ઓર જીવ કે પ્રદેશોં મેં સંકોચ ઓર વિસ્તાર હોને કી પ્રદીપચત્ ઝાલિ હૈ સ્વભાવ હૈ । અતઃ એક પુદ્ગલ તથા એક જીવ જિતને સ્થાન મેં રહતા હૈ ઉતને હી સ્થાન મેં અનેક જીવ ઓર અનેકપુદ્ગલ મી રહ સકતે હૈ । ઇસલિયે અનેક જીવ ઓર અનેક પુદ્ગલ હો સકતે હૈ ઓર ઇસ કારણ એસા બહુવચનવાલા કયન સગત થન જાતા હૈ કિ અનેક જીવ, અનેકપુદ્ગલ, અનેક જીવપદેશ, અનેક પુદ્ગલદેશ, અનેક જીવપદેશા ઓર અનેક પુદ્ગલપદેશા । તથા રુપીદ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે મી એસા બહુવચનવાલા કયન સગત થન જાતા હૈ અનેક અજીવ, અનેક અજીવપદેશ, અનેક અજીવપદેશા । કયોં કિ એક હી અધિકરણ (સ્થાન) મેં મેદવાન્ વસ્તુમય કા સક્રાવ રહ સકતા હૈ । ધર્માસ્તિકાયાદિ મેં તો ઇસ પ્રકાર સે ઇતીન મેદ સમધિત ન હોકર

હોવાને કારણે અનેક એવ અને અનેક પુદ્ગલને અભાવેશ થઈ શકે છે તે કારણે એવ, એવપદેશ, એવપદેશ અને પુદ્ગલ, પુદ્ગલ દેશ અને પુદ્ગલ પ્રદેશના વિષયમાં એવ કથન થઈ શકે છે કહેવાતુ તાત્પર્ય" જો છે કે પુદ્ગલ અને એવના પ્રદેશમાં સંકોચ અને વિસ્તાર પ્રાપ્તવાની શક્તિ (સ્વભાવ) છે તેથી એક પુદ્ગલ તથા એક એવ એટલા સ્થાનમાં રહી શકે છે એટલા જ સ્થાનમાં અનેક એવ અને અનેક પુદ્ગલ પણ રહી શકે છે તેથી અનેક એવ અને અનેક પુદ્ગલ હોઈ શકે છે અને તે કારણે અનેક એવ, અનેક પુદ્ગલ, અનેક એવપદેશ, અનેક પુદ્ગલપદેશ, અનેક એવપદેશ અને અનેક પુદ્ગલપદેશ એવુ બહુવચનવાળુ કથન જાત બની જાય છે તથા રૂપીદ્રવ્યની અપેક્ષાએ પણ " અનેક અએવ, અનેક અએવપદેશ, અનેક અએવપદેશ " એવુ બહુવચનવાળુ કથન સગત બની જાય છે તેનું કારણ જો છે કે એકજ અધિકરણ (સ્થાન)માં કહેવાળી ત્રણે વસ્તુનો સદ્ભાવ રહી શકે છે ધર્માસ્તિકાયાદિમાં તો આ પ્રકારના ત્રણ લોક સંજલિત નથી, ખજ ઉપર

યદ્યપિ અનવસ્થિતરૂપત્વં જીવાદિદેશાનામપિ અસ્તિ તથાપિ તેષાં જીવાદિદેશાનામેક-
સ્મિન્નધિકરણે ભેદેન સંભવઃ પ્રરૂપણાકારણમ્ અત્ર તુ તન્નાસ્તિ ધર્માસ્તિકાયાદેરે-
કત્વાત્ સદ્ભોવાદિધર્મત્વાભાવાચ્ચ અતएव ધર્માસ્તિકાયાદિદેશનિષેધાર્થમાહ-
' નો ધર્મસ્થિકાયાસ્સ દેસે તથા નો અધર્મસ્થિકાયાસ્સ દેસે ઇતિ । ' ધર્માસ્તિકા-

જો પૂર્વોક્તરૂપ સે દો ભેદ હી સંભવિત હોતે હૈં ઉસકા કારણ યહ હૈ
કિ જવ ધર્માસ્તિકાયાદિરૂપ સંપૂર્ણ હી વસ્તુ વિવક્ષિત હોતી હૈ તમી
ધર્માસ્તિકાયા આદિ એસા કહા જાતા હૈ ઓર જવ ધર્માસ્તિકાયાદિ કે
અંશમાત્ર કી વિવક્ષા હોતી હૈ, તવ ધર્માસ્તિકાયાદિ કે પ્રદેશ એસા
કહા જાતા હૈ કારણ કિ વે પ્રદેશ અવસ્થિત રૂપ વાલે હોતે હૈં ।
ધર્માસ્તિકાયાદિકે દેશોં કી કલ્પના ઇસલિયે યુક્તિયુક્ત નહીં હૈ, કિ
વેં ઉનકે દેશ અનવસ્થિત રૂપ વાલે હોતે હૈં । યદ્યપિ જીવાદિદ્રવ્યોં કે
દેશ મી અનવસ્થિતરૂપવાલે હોતે હૈં, તથાપિ ઉન જીવાદિદેશોં કા એક
હી અધિકરણ મેં ભિન્ન ૨ રૂપ સે રહના સંભવ હોતા હૈ ઇસલિયે ઉનકી
ભિન્ન ૨ રૂપ સે પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ । ધર્માસ્તિકાયાદિક મેં તો એસી ઘાત
હૈં નહીં કારણ કિ વે એક દ્રવ્ય હૈ । ભેદ વિના કે હૈં । દૂસરે ઉનમેં
સંકોચ આદિ હોને રૂપ ધર્મ નહીં હૈ । ઇસી કારણ ધર્માસ્તિકાયાદિકોં
કે દેશોં કો નિષેધ કરને કે લિયે (નો ધર્મસ્થિકાયાસ્સ દેસે, નો અધ-
ર્મસ્થિકાયાસ્સ દેસે) એસા કહા હૈ । ધર્માસ્તિકાયા આદિ કે દેશોં કે

કહ્યા મુજબના એ ભેદ જ સંભવિત છે. તેનું કારણ એ છે કે બ્યારે ધર્મા-
સ્તિકાયાદિ રૂપ સંપૂર્ણ વસ્તુની વાત કરવામાં આવતી હોય ત્યારે જ તેને માટે
ધર્માસ્તિકાયા આદિ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. પણ બ્યારે ધર્માસ્તિકાયા આદિના
અંશ માત્રની જ વાત થતી હોય, ત્યારે તેમને ધર્માસ્તિકાયા આદિના પ્રદેશ
કહેવામાં આવે છે, કારણ કે તે પ્રદેશો અવસ્થિત રૂપવાળા હોય છે. ધર્મા-
સ્તિકાયાદિકોના દેશોની કલ્પના સુસંગત લાગતી નથી, કારણ કે એમના તે
દેશો અનવસ્થિતરૂપવાળા હોય છે જો કે જીવાદિક દ્રવ્યોના દેશો પણ અનવ-
સ્થિતરૂપવાળા હોય છે, તો પણ તે જીવાદિ દેશોનું એક જ સ્થાને લિપ્ત લિપ્ત
રૂપે રહેવાનું સંભવિત હોય છે, તેથી તેમની લિપ્ત લિપ્ત રૂપે પ્રરૂપણા કર-
વામાં આવી છે. ધર્માસ્તિકાયા આદિ દ્રવ્યમાં તો એવી વાત જ શક્ય નથી,
કારણ કે એકદ્રવ્યરૂપ છે-ભેદ વિનાના છે. વળી તેમનામાં સંકુચન આદિ ધર્મ
(સ્વભાવ) હોતા નથી તે કારણે જ ધર્માસ્તિકાયા આદિકોમાં દેશોનો નિષેધ
કરવા માટે નો ધર્મસ્થિકાયાસ્સ અધર્મસ્થિકાયાસ્સ દેસે) એવું કહે

अप्र जीवानां पुद्गलानां आत्मानेकत्वादेवस्य जीवस्य वा एकस्य पुद्गलस्य वा स्थाने संकोचादिकारणव्यावर्तने के जीवाः पुद्गलाश्च जीवदेशाः पुद्गलदेशा जीवप्रदेशाः पुद्गलप्रदेशाश्च तथा रूपिन्द्रियापेक्षया अजीवाश्चाऽजीवदेशाश्चाऽजीवप्रदेशाश्च तेषां रूपेण बहुवचन संगतमेव एकस्मिन्मध्यधिकरणे भेदवतो वस्तुत्रयस्य सद्भावात् पर्मास्तिकापादौ तु द्वितयमेव युक्तम्यतो यदा सपूर्णमेव वस्तु विवक्ष्यते तदा पर्मास्तिकापादि इत्युच्यते तस्य वस्तुनोऽद्यमात्रस्य विवक्षायां तु सत्प्रदेश इति तेषां भवस्थितरूपत्वात् तदीयदेशकल्पना तु न युक्ता तेषामनवस्थितरूपत्वात् इति ।

देश, जीवप्रदेश और पुद्गल, पुद्गलदेश एवं पुद्गलप्रदेश ऐसा कथन बन जाता है । तात्पर्य कहने का यह है कि पुद्गल और जीव के प्रदेशों में संकोच और विस्तार होने की प्रदीपवत् शक्ति है स्वभाव है । अतः एक पुद्गल तथा एक जीव जितने स्थान में रहता है वतने ही स्थान में अनेक जीव और अनेक पुद्गल भी रह सकते हैं । इसलिये अनेक जीव और अनेक पुद्गल हो सकते हैं और इस कारण ऐसा बहुवचनवाला कथन संगत बन जाता है कि अनेक जीव, अनेक पुद्गल, अनेक जीवदेश, अनेक पुद्गलदेश, अनेक जीवप्रदेश और अनेक पुद्गलप्रदेश । तथा रूपीन्द्रिय की अपेक्षा से भी ऐसा बहुवचनवाला कथन संगत बन जाता है अनेक अजीव, अनेक अजीवदेश, अनेक अजीवप्रदेश । क्योंकि एक ही अधिकरण (स्थान) में भेदवान् वस्तुत्रय का सद्भाव रह सकता है । पर्मारितकाय आदि में तो इस प्रकार से इतीन भेद संभवित न होकर

होवाने कारणे अनेक एव अने अनेक पुद्गलानां सम्भावेश्च शक्यं ते कारणे एव, एवदेश, एवप्रदेश अने पुद्गल, पुद्गलदेश अने पुद्गलप्रदेशानां विषयमां ज्ञेय कथन शक्यं ते कहेवानुं तात्पर्यं ज्ञेयं ते पुद्गल अने एवानां प्रदेशमां समेक अने विस्तार प्राप्तवानी शक्ति (स्वभाव) । तेभी जेक पुद्गल तथा जेक एव जेटला स्थानमां रही शक्यं ते जेटला व स्थानमां अनेक एव अने अनेक पुद्गल पण रही शक्यं ते तेभी अनेक एव अने अनेक पुद्गल देख शक्यं ते अने ते कारणे अनेक एव, अनेक पुद्गल, अनेक एवदेश, अनेक पुद्गलदेश, अनेक एवप्रदेश अने अनेक पुद्गलप्रदेश जेवु बहुवचनवाला कथन संगत नानी जाय ते तथा इपी द्रव्यनी अपेक्षाको पण "अनेक अएव, अनेक अएवदेश, अनेक अएवप्रदेश" जेवु बहुवचनवाला कथन संगत नानी जाय ते तेनुं कारण ज्ञेयं ते जेक अधिकरण (स्थान)मां होइवाणी त्रये वस्तुनो सद्भाव रही शक्यं । पर्मारितकाय आदिमां तो आ भक्ताना त्रय होइ संभवित नही, पण उपर

પૃથ્વીયા લોકસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા' તદ્વથા—' આગાસપૃથ્વીવાદ ' આકાશ-
પ્રતિષ્ઠિતો વાતઃ—આકાશે પ્રતિષ્ઠા સ્થિતિર્વિદ્યતે યસ્યાસૌ આકાશપ્રતિષ્ઠિત આકા-
શાધિકરણકો વાયુસ્તનુવાતઘનવાતરૂપઃ, તસ્યાવકાશાન્તરોપરિસ્થિતત્વાત્ । નનુ
યથા વાયુઆકાશે પ્રતિષ્ઠિતરતથા આકાશસ્યાપિ કિંચિદધિષ્ઠાનમસ્તિ ન વા?,
અસ્તિ ચેત્તદા તદધિકરણં મૂલકૃતા કુતો ન દર્શિતમ્, નાસ્તિ ઇતિ ચેત્ તદા

ઉત્તરઇસ પ્રકારસે દિયા કિ હે ગૌતમ ! લોક કી સ્થિતિ આઠ પ્રકારકી કહી
ગઈ હૈ । (તં જહા) વહ આઠ પ્રકાર કી સ્થિતિ ઇસ તરહસે હૈ—(આગાસ-
પૃથ્વીવાદ, વાયુપૃથ્વીવાદ ઉદહી, ઉદહીપૃથ્વીવાદ પુઢવી, પુઢવીપૃથ્વીવાદ
તસા થાવરા પાળા, અજીવા જીવપૃથ્વીવાદ, જીવા કમ્મપૃથ્વીવાદ, અજીવા
જીવસંગહિયા, જીવા કમ્મસંગહિયા) આકાશપ્રતિષ્ઠિત વાત (૧), વાત-
પ્રતિષ્ઠિત ઉદધિ (૨), ઉદધિપ્રતિષ્ઠિત પૃથ્વી (૩), પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠિત વ્રસ
સ્થાવર પ્રાણ-જીવ (૪), જીવપ્રતિષ્ઠિત અજીવ (૫), કર્મપ્રતિષ્ઠિત જીવ (૬),
જીવસંગૃહીત અજીવ (૭), ઓર કર્મસંગૃહીત જીવ (૮) । આકાશ મેં
જિસકી સ્થિતિ હૈ એસા તનુવાતરૂપ ઓર ઘનવાતરૂપ જો વાયુ હૈ વહ આકા-
શપ્રતિષ્ઠિતવાયુ હૈ । યહ વાયુ અવકાશાન્તર કે ડપર સ્થિત રહના હૈ ।

અકા—જિસ પ્રકારસે વાયુ આકાશમેં પ્રતિષ્ઠિત કહા ગયા હૈ ઉસી
પ્રકાર સે આકાશ કો બી કિસી ઓર મેં પ્રતિષ્ઠિત વત્તાના ચાહિયે ।
યદિ ઇસ પર કહા જાય કિ આકાશ કા આધાર ઓર કોઈ નહીં હૈ તો
હમ ઇસ પર યો કહ સકતે હૈ કિ જિસ પ્રકાર ચિના આધાર કે વાયુકે

લોકની સ્થિતિ આઠ પ્રકારની ઢહી છે (તંજહા) તે આઠ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે—
(આગાસપૃથ્વીવાદ, વાયુપૃથ્વીવાદ ઉદહી, ઉદહીપૃથ્વીવાદ પુઢવી, પુઢવીપૃથ્વીવાદ તસા
થાવરા પાળા, અજીવા જીવપૃથ્વીવાદ, જીવા કમ્મપૃથ્વીવાદ, અજીવા જીવસંગહિયા, જીવા
કમ્મસંગહિયા) (૧) આકાશપ્રતિષ્ઠિતવાયુ, (૨) વાયુપ્રતિષ્ઠિત ઉદધિ, (૩) ઉદધિ-
પ્રતિષ્ઠિતપૃથ્વી, (૪) પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠિત વ્રસ સ્થાવર પ્રાણિઓ, (૫) જીવ પ્રતિષ્ઠિત
અજીવ, (૬) કર્મપ્રતિષ્ઠિત જીવ, (૭) જીવસંગૃહીત અજીવ અને (૮) કર્મ-
સંગૃહીત જીવ

આકાશના આધારે જેની સ્થિતિ છે એવા જે તનુવાત અને ઘનવાત તેનું
નામ આકાશપ્રતિષ્ઠિત વાયુ છે. તે વાયુ અવકાશાન્તર ઉપર રહેલ છે.

શંકા—જેવી રીતે વાયુને આકાશના આધારે પ્રતિષ્ઠિત (રહેલો) કહ્યો છે,
એજ પ્રમાણે આકાશને પણ કોઈ બીજા પદાર્થના આધારે પ્રતિષ્ઠિત બતાવવું
જોઈએ. જો તેના બધાબધાં એમ કહેવામાં આવે કે આકાશનો કોઈ આધાર
નથી. તો તેની સામે એ દલીલ કરી શકાય કે જેવી રીતે આધાર વગર

यस्य देशनिषेधे भगवत् मरुपणैव कारणमिति । 'धम्मस्तिक्कायस्स पएसा' धर्मास्तिक्कायस्य प्रदेशः, सया 'अधम्मस्तिक्काए' अयर्मास्तिक्कायाः 'नो अधम्मस्तिक्कायस्स देसे' नो अधर्मास्तिक्कायस्य देशः, 'अधम्मस्तिक्कायस्स पएसा' अधर्मास्तिक्कायस्य प्रदेशः 'अद्दासमए' अद्दासमय अद्दा कामएतस्वरूपाः समयः सग इति अद्दा समय स च काल एक एव वर्तमानरूपेण अतीतानागतयोरसत्त्वात् एव प्रकारेण

निषेध में भगवान् की प्ररूपणा ही कारण है । इस तरह धर्मास्तिक्काय १, धर्मास्तिक्काय के प्रदेश २, अधर्मास्तिक्काय ३ अधर्मस्तिक्काय के प्रदेश ४ और अद्दासमय ५ अरूपीद्रव्य के ये पांच प्रकार वर्णित किये गये हैं । इनका वर्णन से ही लोकाकाश विषयक ६ छह प्रश्नों का उत्तर हो जाता है । अद्दासमय का तात्पर्य क्षण से है । और यह क्षण वर्तमान समय रूप होता है—और वर्तमान समय एक क्षणरूप होता है । अतीतकाल और अनागतकाल का असम्बन्ध होने से सद्भाव ही नहीं माना गया है । एक क्षण रूप वर्तमानकाल को ही अद्दासमयरूप माना गया है । दूसरी जगह अरूपी द्रव्य प्रकार के कहे हुए हैं—जैसे—आकाशास्तिक्काय, १ आकाशास्तिक्कायदेश, २ आकाशास्तिक्कायप्रदेश, ३ धर्मास्तिक्काय ४ धर्मास्तिक्कायप्रदेश, ५ धर्मास्तिक्कायप्रदेश, ६ अधर्मास्तिक्काय ७ अधर्मास्तिक्कायप्रदेश ८ अधर्मास्तिक्कायप्रदेश ९, अद्दासमय १०, ।

धर्मास्तिक्काय १ धर्मास्तिक्काय देशाना निषेधमा सर्वानां प्ररूपणा २ आकाशरूप से आती है (१) धर्मास्तिक्काय, (२) अधर्मास्तिक्काय प्रदेश, (३) अधर्मास्तिक्काय, (४) अधर्मास्तिक्काय प्रदेश (५) अद्दासमय (वर्तमान काल) के प्रमाण अरूपी द्रव्यना पांच प्रकार वर्णित हैं । तेमनु वर्णित द्रव्याधी लोकाकाश विषय ६ प्रश्नोना उत्तर भणी जाय छ । अद्दासमय अद्दे सेव अने ते क्षण वर्तमान समय रूप कोय छ । अने वर्तमान समय के क्षण रूप कोय छ । अद्दासमय अने अविध्यकाणनु अस्त्व (अधम्म—अधर्मस्तिक्काय), अद्दासमय, तेमने सुद्दासमय ७ भानवाया आये नथी । के क्षणरूप वर्तमान काल ८ अद्दासमय रूप आये छ । नीछ ७ आये अरूपीने नीछ प्रमाण द्या छ—(१) आकाशास्तिक्काय, (२) आकाशास्तिक्काय देश, (३) आकाशास्तिक्काय प्रदेश, (४) धर्मास्तिक्काय, (५) धर्मास्तिक्काय प्रदेश, (६) धर्मास्तिक्काय प्रदेश, (७) अधर्मास्तिक्काय, (८) अधर्मास्तिक्काय प्रदेश, (९) अधर्मास्तिक्काय प्रदेश, अने (१०) अद्दासमय (वर्तमान काल) ।

लोकाकाशविषयकप्रश्नषट्कस्याप्युत्तरं कृतमिति । अन्यत्र तु अरूपिणो दश प्रकारा वर्णिताः यथा आकाशास्तिकायः, तद्देशः तत्प्रदेशश्च एवं धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायौ तयोर्देशप्रदेशाः समयश्चेति मिलित्वा दश भवन्ति, इह तु समेदस्याऽऽकाशस्याधिकरणरूप्यरूपितया विवक्षितत्वात् इति आकाशाधेयाः सप्तैव वक्तव्या भवन्ति न च ते सप्तापीह विवक्षिता अविवक्षाकारणस्य अग्रे वक्ष्यमाणत्वात्,

अथ लोकाकाशविषयकप्रश्नषट्कस्यापि उत्तरं कृत्वा अलोकाकाशविषयकं प्रश्नं कुर्वन्नाह—‘अलोगागासे’ इत्यादि. ‘अलोगागासे णं भंते’ अलोकाकाशः खलु

शंका—जब इस प्रकार से अरूपी के दूसरी जगह १० भेद कहे गये हैं तो फिर यहाँ उसके पांच भेद कहने का कारण क्या है ?

उत्तर—यहाँ पर तीन भेद वाले आकाश को आधाररूप से विवक्षित किया गया है इस कारण उसके तीन भेद यहाँ गिने नहीं गये हैं । यहाँ तो जो आधेय हैं उनके ही भेदों का विचार किया गया है । अतः धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय और अद्वासमयरूप काल इन आधेय रूप अरूपी तीनों का ही विचार करने में आया है इस विचार में पूर्वोक्त १० दस भेदों में से आकाशास्तिकाय के तीन ३ भेद निकाल देने पर बाकी सात ७ बचे रहते हैं । सो इनमें भी सात भेदों की यहाँ विवक्षा नहीं हुई है इसका कारण आगे प्रकट किया जायगा । जिन भेदों की विवक्षा की गई है उन्हें ही यहाँ प्रकट किया गया है ।

अब अलोकाकाश के विषय में प्रश्न करते हुए गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं (अलोगागासे णं भंते ! किं जीवा पुच्छा तह चेव) अलोकाकाश में

शंका—जे ज्ञीण ज्ञ्याये अइपीना दस प्रकार कहा छे तो अही शा आठे-तेना पाय लेह कहा छे ? उत्तर—अही त्रणु लेहवाणा आकाशने आधार इप गणुवामा आवेल छे, तेथी तेना त्रणु लेहने गणुतरीमां दीधा नथी. अही तो जे आधेय छे तेमना लेहोना ज विचार करवामा आओ छे. तेथी धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय अने अद्वासमय इप काण ओ आधेय इपअइपी त्रणुने ज अही विचार करवामा आओ छे. आरीते उपर कहेला १० दस लेहोमाथी आकाशास्तिकायना त्रणु लेहने काही नाभवथी बाकी सात लेह रहे छे. ते सात लेहने पहले पाय लेहोनु वणुन शा आठे करवामा आओ छे ते आगण भताववामा आओ छे. ओटले के धर्मास्तिकायना देश अने अधर्मास्तिकायना देश अने अधर्मास्तिकायना देशने पणु गणुवामा आओ नथी, बाकीना पांचने ज अइपीना लेह तरीके गणुओ छे

इसे गौतम स्वामी भडावीर प्रभुने अलोकाकाश ने विषे प्रश्न पूछे छे— (अलोगागासे णं भंते ! किं जीवा पुच्छा तह चेव) अलोकाकाशमा एव अने

मवन्त ! ' किं जीवा पुच्छा तह येव तथा चैव यथा लोकाकाशे प्रश्न कुत तथा अलोकाकाशेऽपि प्रश्नो वातव्यस्तथाहि ' अलोगागासे ण भत किं जीवा जीव-
वेसा जीवप्पएसा अजीवा अजीववेसा अजीवप्पएसा " एवं रूपेणालोकाकाशमि-
यक पूर्ववदेव प्रश्नः । एतेषा पण्णाभपि निपेयं कुर्यन्नेव मगधानाह— गोयमा'
इत्यादि ' गोयमा ' हे गौतम ! ' नो जीवा जाव नो अजीवप्पएसा ' नो जीवा
यावत् नो अजीवप्रदेशः हे गौतम ! योऽयमलोकाकाशः स जीवानां तद्वेदानां
तत्प्रदेशानामजीवानां तद्वेदानां तत्प्रदेशानां नास्ति आधार इत्यर्थः अत्र यावत्पदेन
जीवप्रदेशमीवतद्वेदानां सग्रहो भवतीति । यदि अलोकाकाशो न
जीवादीनामाधारभूतस्तदा किं स्वरूपस्तथाह— ' एगे ' इत्यादि । ' एगे अजीव
द्वन्द्वदेस ' एकोऽजीवद्वन्द्वदेसः अलोकाकाशस्य वेद्यत्वं लोकाकाशद्रव्यस्य भाग-

भी जीव और अजीवादि को छेकर पहिले लोकाकाशो की तरह ६ छेद
प्रश्न कर छेना चाहिये—वे इस प्रकार से—(अलोगागासे ण भते ! किं जीवा,
जीववेसा, जीवप्पएसा, अजीवा, अजीववेसा, अजीवप्पएसा, ? हे भव-
न्त ! अलोकाकाश में जीव, जीववेसा, जीवप्रदेश, अजीव, अजीववेसा
और अजीवप्रदेश है क्या ? इसका उत्तर देते हुए प्रश्न गौतम से कह-
ते हैं (गोयमा !) हे गौतम ! (नो जीवा जाव नो अजीवप्पएसा) अ-
लोकाकाश में न जीव के देश है, न जीव के प्रदेश है, न अजीव है,
न अजीव के देश है और न अजीव के प्रदेश भी है । यहाँ (यावत्)
पद से जीववेसा तत् प्रदेश, अजीववेसा और तत् प्रदेश इनका संग्रह
हुया है । प्रश्न—यदि अलोकाकाश जीवादिक द्रव्यों का आधारभूत नहीं
है तो फिर यह किं स्वरूप है—? समाधान—(एगे अजीवद्वन्द्वदेसे) वह
अलोकाकाश एक अजीवद्वन्द्वदेशरूप है । यहाँ जो अलोकाकाश में अ-

अलव आदि ७ के नदी अदी पक्ष लोकाकाशने विरे के ६ ७ प्रश्नो आजम
पूछ्या ७ येव अलोकाकाश विरे पूछ्या लोचने-ते प्रश्नो आ प्रभावे ७—(अलो-
गागासे ण भते) किं जीवा, जीववेसा, जीवप्पएसा, अजीवा, अजीववेसा, अजीवप्पएसा
हे भवन्त ! अलोकाकाशमां लव, लवदेश, लव प्रदेश, अलव, अलवदेश अलवप्रदेश
हेय ७ के नदी ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो जीवा जाव नो अजीव पएसा)
ना अलोकाकाशमां लवद्रव्यो नधी, लवदेश नधी, अलवद्रव्य नधी अलवदेश
नधी अलवप्रदेश नधी अदी (जाव) (पर्यन्त) पाथी लवदेश लवप्रदेश, अलव,
अलवदेश अने अलवप्रदेश प्रदक्षु कथा ७

प्रश्न.—जे अलोकाकाश लवादिकद्रव्योना आधारभूत न होय तो तेहुं
१०७५ हेतु ७ ।

लोकाकाशविषयकप्रश्नपट्टकस्याप्युत्तरं कृतमिति । अन्यत्र तु अरूपिणो दश प्रकारा वर्णिताः यथा आकाशास्तिकायः, तद्देशः तत्प्रदेशश्च एवं धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायौ तयोर्देशप्रदेशाः समयश्चेति मिलित्वा दश भवन्ति, इह तु समेदस्याऽऽकाशस्याधिकरणरूप्यरूपितया विवक्षितत्वात् इति आकाशाधेयाः सप्तैव वक्तव्या भवन्ति न च ते सप्तापीह विवक्षिता अविवक्षाकारणस्य अग्रे वक्ष्यमाणत्वात् ,

अथ लोकाकाशविषयकप्रश्नपट्टकस्यापि उत्तरं कृत्वा अलोकाकाशविषयकं प्रश्नं कुर्वन्नाह—‘अलोगागासे’ इत्यादि. ‘अलोगागासे णं भंते’ अलोकाकाशः खलु

शंका—जब इस प्रकार से अरूपी के दूसरी जगह १० भेद कहे गये हैं तो फिर यहाँ उसके पांच भेद कहने का कारण क्या है ?

उत्तर—यहाँ पर तीन भेद वाले आकाश को आधाररूप से विवक्षित किया गया है इस कारण उसके तीन भेद यहाँ गिने नहीं गये हैं । यहाँ तो जो आधेय हैं उनके ही भेदों का विचार किया गया है । अतः धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय और अद्धासमयरूप काल इन आधेय रूप अरूपी तीनों का ही विचार करने में आया है इस विचार में पूर्वोक्त १० दस भेदों में से आकाशास्तिकाय के तीन ३ भेद निकाल देने पर बाकी सात ७ बचे रहते हैं । सो इनमें भी सात भेदों की यहाँ विवक्षा नहीं हुई है इसका कारण आगे प्रकट किया जायगा । जिन भेदों की विवक्षा की गई है उन्हें ही यहाँ प्रकट किया गया है ।

अब अलोकाकाश के विषय में प्रश्न करते हुए गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं (अलोगागासे णं भंते ! किं जीवा पुच्छा तह चेव) अलोकाकाश में

शंका—जे जीवा जे अरूपीना इस प्रकार कहा छे तो अही-शा माटे-तेना पाय लेह कहा छे ? उत्तर—अही त्रुषु लेहवाणा आकाशने आधार रूप गणुवामा आवेल छे, तेथी तेना त्रुषु लेहने गणुतरीमा लीधा नथी. अही तो जे आधेय छे तेमना लेहोने जे विचार करवामा आव्यो छे. तेथी धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय अने अद्धासमय रूप काल जे आधेय रूप अरूपी त्रुषुने जे अही विचार करवामा आव्यो छे. आ-रीते उपर उहेला १० इस लेहोमाथी, आकाशास्तिकायना त्रुषु लेहोने काही नाभवथी बाकी सात लेह रहे छे. ते सात लेहने जेहले पाय-लेहोनुं वर्णन शा. माटे करवामा आव्यु छे ते आगण बताववामा आव्यु छे. जेहले के धर्मास्तिकायना देश अने अधर्मास्तिकायना देश अने अधर्मास्तिकायना देशने पणु गणुवामा आव्यो नथी, बाकीना पायने जे अरूपीना लेह तरीके गणुव्या छे

हुवे गौतम स्वामी भट्टाचार प्रभुने अलोकाकाश ने विषे प्रश्न पूछे छे— (अलोगागासे णं भंते ! किं जीवा पुच्छा तह चेव) अलोकाकाशमां एव अने

मदन्त ! ' किं जीवा पुच्छा तद् येव तथा चैव यथा लोकाकाशे मदन कुतः तथा
अलोकाकाशेऽपि मन्नो ज्ञातव्यस्तथादि ' अलोकागासे ण भते किं जीवा जीव-
वेसा जीवप्पएसा अजीवा अजीववेसा अजीवप्पएसा " एव रूपेणालोकाकाशवि-
यसं पूर्ववदेव मन्न । एतथां पण्णामपि निषेधं कुर्वन्नेव मगधानाह— गोयमा'
इत्यादि ' गोयमा ' हे गौतम ! ' नो जीवा जाव नो अजीवप्पएसा ' नो जीवा
यावत् नो अजीवप्रदेशा हे गौतम ! योऽयमलोकाकाश स जीवानां तद्देशानां
तत्प्रदेशानामजीवानां तद्देशानां तत्प्रदेशानां नास्ति आधार इत्यर्थः अत्र यावत्प्रदे-
न जीवदेशप्रदेशाजीवतद्देशतत्प्रदेशानां समग्रो भवतीति । यदि अलोकाकाशो न
जीवादीनामाधारभूतस्तदा किं स्वरूपस्तथाह—'एगे' इत्यादि । ' एगे अजीव
दब्बदसे ' एकोऽजीवद्रूपवेसा अलोकाकाशस्य देशत्वं लोकाकाशद्रूपस्य माग-

मी जीव और अजीवादि को लेकर पहिले लोकाकाशो की तरह ६ छह
प्रश्न कर केना चाहिये—वे इस प्रकार से—(अलोकागासे ण भते ! किं जीवा,
जीववेसा, जीवप्पएसा, अजीवा, अजीववेसा, अजीवप्पएसा, ? हे मद-
न्त ! अलोकाकाश में जीव, जीवदेश, जीवप्रदेश, अजीव, अजीवदेश
और अजीवप्रदेश है क्या ? इसका उत्तर दते हुए प्रभु गौतम से कह-
ते हैं (गोयमा !) हे गौतम ! (नो जीवा जाव नो अजीवप्पएसा) अ-
लोकाकाश में न जीव के देश है, न जीव के प्रदेश है, न अजीव है,
न अजीव के देश है और न अजीव के प्रदेश भी है । यहाँ (यावत्)
पद से जीवदेश तत् प्रदेश, अजीवदेश और तत् प्रदेश इनका संग्रह
हुया है । प्रश्न—यदि अलोकाकाश जीवादिक द्रव्यों का आधारभूत नहीं
है तो फिर वह किं स्वरूप है—? समा धाम—(एगे अजीवदब्बदसे) वह
अलोकाकाश एक अजीवद्रूपप्रदेशरूप है । यहाँ जो अलोकाकाश में अ-

अलं न आदि ॥ ३ नदी नदी पक्ष लोकाकाशने विषे के ६ छ प्रश्नो आगम
पूछ्या छ जेव अलोकाकाश विषे पूछ्या जेधजे ते प्रश्नो आ प्रमाछे छ—(अलो-
गागासे ण भते ! किं जीवा, जीववेसा, जीवप्पएसा, अजीवा, अजीववेसा, अजीवप्पएसा
हे मदन्त ! अलोकाकाशमा एव, एवदेश, एव प्रदेश, अलं न, अलं नदेश अलं नप्रदेश
हेम छ ३ नदी ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो जीवा जाव नो अजीव पएसा)
ना, अलोकाकाशमा एवप्रदेश नथी, एवदेश नथी, अलं नप्रदेश नथी अलं नदेश
नथी अलं नप्रदेश नथी अली (जाव) (पर्यन्त) पक्षी एवदेश एवप्रदेश, अलं न,
अलं नदेश अने अलं नप्रदेश शक्य कथावा छ

प्रश्न.—जे अलोकाकाश एवादिद्रव्येना आपावृत्त न होय तो ते
१०३५ हेतु छ ।

રૂપત્વાત્ કથિતમ્ 'અગુરુલહુષ્' અગુરુલઘુકઃ નોગુરુર્નવા લઘુરલોકાકાશ इत्यर्थः
તથા 'અણંતેહિં અગુરુલહુયગુણેહિં સંજુત્તે' અનન્તૈરગુરુલઘુકગુણૈઃ સંયુક્તઃ અનન્તૈઃ
સ્વપર્યાયપરપર્યાયૈર્ગુણૈરગુરુલઘુસ્વભાવૈઃ સંયુક્ત इत्यर्थः 'સન્વાગાસે અણંતભાગૂણે'

જીવદ્રવ્ય કો દેશત્વ કહા ગયા હૈ વહ લોકાલોકરૂપ અકોશદ્રવ્ય કા
ભાગરૂપ હોને સે કહા ગયા હૈ યહ અલોકાકાશ ન ગુરુ હૈ, ન લઘુ હૈ,
અતઃઅગુરુલઘુરૂપ હૈ । (અણંતેહિં અગુરુલહુયગુણેહિં સંજુત્તે) અનન્ત અગુ-
રુલઘુસ્વભાવવાલે ગુણો સે યહ યુક્ત હૈ । અર્થાત્- અગુરુલઘુ સ્વભાવવાલે
સ્વપર્યાયરૂપ એવં પરપર્યાયરૂપ ગુણો સે યહ સહિત હૈ । તાત્પર્ય કહને
કા યહ હૈ કિ પરિણમન સે શૂન્ય કોઈ ભી વસ્તુ નહીં હૈ । આકાશ-
અલોકાકાશ ભી વસ્તુરૂપ હૈ અતઃ ઉસમેં ભી પરિણમન હોતા હૈ । ઓર
યહ પરિણમન ન લઘુ હોતા હૈ ઓર ન ગુરુ હી હોતા હૈ । ઇસ પરિણમન
કા નામ હી સ્વપર્યાય પરપર્યાય હૈ । પરપર્યાય કા તાત્પર્ય પર કે નિમિ-
ત્ત સે જો પરિણમન હોતા હૈ વહ હૈ । યદ્યપિ અલોકાકાશ મેં આકાશ
કે સિવાય ઓર કોઈ દ્રવ્ય નહીં હૈ-પર ફિર ભી વહાં જો પરપર્યાયરૂપ
પરિણમન હોતા રહતા હૈ વહ લોકાકાશ કે સંબંધ કો લેકર હી માના
ગયા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ આકાશ એક અખંડ સમૂચા દ્રવ્ય
હૈ ઉસમેં જિતને ભાગ મેં ધર્માદિક દ્રવ્ય રહતે હૈં ઉતને ભાગ કો લોકા-

ઉત્તર—(एते अजीवदन्वदेसे) ते अलोककाश એક અજીવ દ્રવ્યદેશરૂપ છે.
અહીં જે અલોકાકાશમાં અજીવદ્રવ્યનું દેશત્વ કહેલું છે તે લોકાલોકરૂપ આકા-
શદ્રવ્યના ભાગરૂપ હોવાથી કહેલ છે. તે અલોકાકાશ શુરુ નથી, લઘુ નથી, પણ
અગુરુલઘુરૂપ છે. (અણંતે હિં અગુરુલહુયગુણેહિં સંજુત્તે) તે અનન્ત અગુરુલઘુ
સ્વભાવવાળા ગુણોથી યુક્ત છે. એટલે કે અગુરુલઘુ સ્વભાવવાળા સ્વપર્યાયરૂપ
અને પરપર્યાયરૂપ ગુણોથી તે યુક્ત છે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પરિણુમન
વિનાની કોઈપણ વસ્તુ હોતી નથી આકાશ અને અલોકાકાશ પણ વસ્તુરૂપ છે.
તેથી તેમનામાં પણ પરિણુમન હોય છે તે પરિણુમન લઘુ પણ હોતું નથી અને
શુરુ પણ હોતું નથી તે પરિણુમનનું નામ જ સ્વપર્યાય પરપર્યાય છે પરને
નિમિત્તે જે પરિણુમન થાય છે તેને પરપર્યાય કહે છે જે કે અલોકાકાશમાં
આકાશ સિવાય બીજું કોઈ દ્રવ્ય હોતું નથી, તો પણ ત્યાં જે પરપર્યાયરૂપ
પરિણુમન થતું રહે છે તે લોકાકાશના સંબંધને લીધેજ થાય છે એમ માનવામાં
આવ્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આકાશ એક અખંડ દ્રવ્ય છે--તેના
બેટલા ભાગમાં ધર્માદિક દ્રવ્ય રહે છે એટલા ભાગને લોકાકાશ કહે છે

સર્વાકાશોઽનન્તમાગોર્નિ અલોકાકાશ, અલોકાકાશાપેક્ષયા લોકાકાશસ્યાન્તે
માગરૂપત્વાત્ ॥ ૬૦૪ ॥

॥ ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રમાણસ્પર્શનયોર્વિષયઃ ।

અથ અનન્તરમકરણે ઉક્તો ધર્માસ્તિકાયાદીન્ પ્રમાણતો નિરૂપણ
'ધર્મસ્તિકાણં મતે' इत्यादि ॥

મૂલમ્—ધર્મસ્તિકાણ મતે? કે મહાલપ્ પણતે ગોચમા !
લોપ્ લોયમેત્તે લોયપ્પમાણે લોયફુડે લોય વૈવ ફુસિસાણ

કાશ કહ દિવા ગયો હે મૌર જિતને મેં વે નહીં રહતે ઉતને કો અલોકાકાશ
કહા ગયા હે । તો જિસ પ્રકાર વક અગ્વંહ ઘાંસ કે છોડ કો હિલાને પર
પૂરા ઘાંસ હિલ જાયા કરતા હે ઉસી પ્રકાર લોકાકાશ મેં જો પરપદા-
યો કો હેકર પરિણમન હોતા હે—વહ પૂરે આકાશમાત્ર મેં હોતા હે ।
નહીં તો ફિર અલોકાકાશ મેં કાલદ્રવ્ય તો હે નહીં—વહાં ફિર સ્વપર્યા-
યરૂપ સદૃશ પરિણમન મી જો કિ પ્રત્યેક ક્ષણ ૨ મેં હોતા રહના હે કેસે
માના જોયગા । પરિણમનમાત્ર કાલદ્રવ્ય કે નિમિત્ત સે હોતા હે સ્વતઃ
નહીં હોતા । ઇસ તરહ અલોકાકાશ સ્વપરપર્યાયરૂપ અનન્તગુણો સે જો
કિ અગુરુલઘુસ્વભાવવાળે હોતે હે યુક્ત હે । (સમ્બાગાસે અર્જવમાણે)
વહ અલોકાકાશ મર્બાકાશ મેં અનન્ત માગન્યૂન હે, કયોં કિ અલોકા-
કાશ કો અપેક્ષા લોકાકાશ અનન્તમાગરૂપ માના ગયા હે અતઃ અલો-
કાકાશ ઉતને માગ સે ન્યૂન કહા ગયા હે સુ॥ ૪ ॥

॥ આકાશનિરૂપણ સમાપ્તિ ॥

અને બેટલા ભાગમાં તે રહેતું નથી તેટલા ભાગને અલોકાકાશ કહે છે.
તો બેવી રીતે એક અખંડ વાંસના છેદને હલાવવાથી આખો વાંસ હલ્યા
કરે છે, એજ પ્રમાણે પરપદાથીને કારણે લોકાકાશમાં જે પરિવર્તન થાય છે
તે અખંડ (પૂરે પૂરા) આકાશમાં થાય છે અલોકાકાશમાં કાલદ્રવ્ય તો છે
જ નહીં—તો ત્યાં પ્રત્યેક ક્ષણે કેવા કરતાં સ્વપર્યાયરૂપ સદૃશ (સમાન) પરિ-
ણમન કેવી રીતે સંભવી શકે ? હરેક પરિણમન કાલદ્રવ્યને કારણે થતું હોય
છે, સ્વતઃ (બંદે જ) થતું નથી. આ રીતે અલોકાકાશ અગુરુલઘુ સ્વભાવથીજા ।
સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયરૂપ અનંત શુદ્ધોથી યુક્ત છે (સમ્બાગાસે અર્જવમાણે)
તે અલોકાકાશ સર્વોક્તમાં અનંત ભાગ મૂળ છે કારણ કે અલોકાકાશ કરતાં
લોકાકાશ અનંત ભાગરૂપ માનવામાં આવતું છે, તેથી અલોકાકાશને બેટલા ભાગ
પ્રમાણ ન્યૂન કહેલ છે

॥ આકાશ નિરૂપણ સમાપ્ત ॥

રૂપત્વાત્ કથિતમ્ 'અગુરુલહુષ્' અગુરુલઘુકઃ નોગુરુર્નવા લઘુરલોકાકાશ इत्यर्थः
તથા 'અણંતેહિં અગુરુલહુયગુણેહિં સંજુતે' અનન્તૈરગુરુલઘુકગુણૈઃ સંયુક્તઃ અનન્તૈઃ
સ્વપર્યાયપરપર્યાયૈર્ગુણૈરગુરુલઘુસ્વભાવૈઃ સંયુક્ત इत्यर्थः 'સવ્વાગાસે અણંતભાગૂણે'

જીવદ્રવ્ય કો દેશત્વ કહા ગયા હૈ વહ લોકાલોકરૂપ અકોશદ્રવ્ય કા
ભાગરૂપ હોને સે કહા ગયા હૈ યહ અલોકાકાશ ન ગુરુ હૈ, ન લઘુ હૈ,
અતઃઅગુરુલઘુરૂપ હૈ । (અણંતેહિં અગુરુલહુયગુણેહિં સંજુતે) અનંત અગુ-
રુલઘુસ્વભાવવાલે ગુણો સે યહ યુક્ત હૈ । અર્થાત્- અગુરુલઘુ સ્વભાવવાલે
સ્વપર્યાયરૂપ એવં પરપર્યાયરૂપ ગુણો સે યહ સહિત હૈ । તાત્પર્ય કહને
કા યહ હૈ કિ પરિણમન સે શૂન્ય કોઈ મી વસ્તુ નહીં હૈ । આકાશ-
અલોકાકાશ મી વસ્તુરૂપ હૈ અતઃ ઉસમેં મી પરિણમન હોતા હૈ । ઓર
યહ પરિણમન ન લઘુ હોતા હૈ ઓર ન ગુરુ હી હોતા હૈ । હસ પરિણમન
કા નામ હી સ્વપર્યાય પરપર્યાય હૈ । પરપર્યાય કા તાત્પર્ય પર કે નિમિ-
ત્ત સે જો પરિણમન હોતા હૈ વહ હૈ । યદ્યપિ અલોકાકાશ મેં આકાશ
કે સિવાય ઓર કોઈ દ્રવ્ય નહીં હૈ-પર ફિર મી વહાં જો પરપર્યાયરૂપ
પરિણમન હોતા રહતા હૈ વહ લોકાકાશ કે સંબંધ કો લેકર હી માના
ગયા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ આકાશ એક અખંડ સમૂચા દ્રવ્ય
હૈ ઉસમેં જિતને ભાગ મેં ધર્માદિક દ્રવ્ય રહતે હૈં ઉતને ભાગ કો લોકા-

ઉત્તર—(એ અજીવદ્રવ્યદેસે) તે અલોકાકાશ એક અણુવ દ્રવ્યદેશરૂપ છે.
અહીં જે અલોકાકાશમાં અણુવદ્રવ્યનું દેશત્વ કહેલું છે તે લોકાલોકરૂપ આકા-
શદ્રવ્યના ભાગરૂપ હોવાથી કહેલ છે. તે અલોકાકાશ ગુરુ નથી, લઘુ નથી, પણ
અગુરુલઘુરૂપ છે. (અણંતે હિં અગુરુલહુયગુણેહિં સંજુતે) તે અનંત અગુરુલઘુ
સ્વભાવવાળા ગુણોથી યુક્ત છે. એટલે કે અગુરુલઘુ સ્વભાવવાળા સ્વપર્યાયરૂપ
અને પરપર્યાયરૂપ ગુણોથી તે યુક્ત છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પરિણમન
વિનાની કોઈપણ વસ્તુ હોતી નથી આકાશ અને અલોકાકાશ પણ વસ્તુરૂપ છે.
તેથી તેમનામાં પણ પરિણમન હોય છે તે પરિણમન લઘુ પણ હોતું નથી અને
ગુરુ પણ હોતું નથી તે પરિણમનનું નામ જ સ્વપર્યાય પરપર્યાય છે પરને
નિમિત્તે જે પરિણમન થાય છે તેને પરપર્યાય કહે છે જે કે અલોકાકાશમાં
આકાશ સિવાય બીજું કોઈ દ્રવ્ય હોતું નથી, તે પણ ત્યાં જે પરપર્યાયરૂપ
પરિણમન થતું રહે છે તે લોકાકાશના સંબંધને લીધે જ થાય છે એમ માનવામાં
આવ્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આકાશ એક અખંડ દ્રવ્ય છે--તેના
એટલા ભાગમાં ધર્માદિક દ્રવ્ય રહે છે એટલા ભાગને લોકાકાશ કહે છે

સર્વાકાશિઽનન્તમાર્ગાનં ચત્રોક્ષાકાશઃ, અત્રોક્ષાકાશાપસ્યા ચોક્ષાકાશસ્વાનને
માગમ્યન્વાન્ ॥ ૬૦૪ ॥

॥ ધર્માસ્તિકાયાદીનો પ્રમાણસ્પર્શનયોર્વિચાર ।

અથ અનન્તરપદ્ધતિ ઉક્તાન્ ધર્માસ્તિકાયાદીન્ પ્રમાણતો નિરૂપયન્ના
' ધર્મન્યિકાપણં મતે ' ઇત્યાદિ ॥

ચૂલ્ક-ધર્મસ્થિકાણાનં ભતે? કે મહાલપ્પણ્ણસં ગોયમા !
લોપ્પ લોયમેત્તે લોયપ્પમાણે લોયફુદે લોય ચેવ ફુસિસાણ

કાશ કહ દિવા ગયા હે ઓર જિતને મેં યે નહીં રહતે ઉતને કો અલોકાકાશ
કહા ગયા હે । તો જિસ પ્રકાર યક અર્થક થાસિ કે હોહ કો હિલાને પર
પૂર્ણ થાસિ દિહ જાયા કરતા હે ઉસી પ્રકાર લોકાકાશ મેં જો પરપદ્ધ-
તિ કો ઉકર પરિણમન હોના હે-બહ પૂરે આકાશમાત્ર મેં હોના હે ।
નહીં તો ફિર અલોકાકાશ મેં કાલદ્રવ્ય તો હે નહીં-વહાં ફિર સ્વર્ણ
યસ્થ મહા પરિણમન સી જો કિ પ્રત્યેક ક્ષણ ૨ મેં હોના રહના હે કેસે
માના જોયગા । પરિણમનમાત્ર કાલદ્રવ્ય કે નિમિત્ત સે હોતા હે સ્વર્ણ
નહીં હોના । ઇસ તરહ અલોકાકાશ સ્વપરપયાયક અનન્તગુણો સે જો
કિ અગુણ્યુમ્પમાથવાકે હોતે હે પુરુષ હે । (સમ્માગાસે અર્ણવમાર્ગે)
યહ અલોકાકાશ સર્વાકાશ મેં અનન્ત માગમ્યુન હે, કર્યો કિ અલોકા
કાશ કો અપેક્ષા લોકાકાશ અનન્તમાગરૂપ માના ગયા હે અના અલો
કાકાશ ઉતને માગ સે ન્યૂન કહા ગયા હે સુ. ॥ ૪ ॥

॥ આકાશનિરૂપણ સમાપ્ત ॥

અને જેટલા આગમ તે રહેતું નથી તેટલા આગમે અલોકાકાશ કહે છે.
તેા જેવી રીતે એક અખંડ વાસના ઊભને દલાવવાથી આગે વાસ દલા
કરે છે, એજ પ્રમાણે પરપદ્ધતિને કારણે લોકાકાશમાં જે પરિવ્રમન થાય છે
તે અખંડ (પૂરે પૂર્ણ) આકાશમાં થાય છે અલોકાકાશમાં કાલદ્રવ્ય તેા છે
જ નહીં-તેા ત્યાં પ્રત્યેક ક્ષણે થતા સ્વપર્યાયક મહા (સમાન) પરિ
વ્રમન જેવી રીતે સતતી થાયે । દરેક પરિવ્રમન કાલદ્રવ્યને કારણે થતું હોય
છે, સ્વર્ણ. (બહે જ) થતું નથી. આ રીતે અલોકાકાશ અચુરુચુ સ્વભાવવામાં ।
સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયક અનંત શુદ્ધિથી મુક્ત છે (સમ્માગાસે અર્ણવમાર્ગે)
તે અલોકાકાશ સર્વાકાશમાં અનંત આગ ન્યૂન છે, કારણ કે અલોકાકાશ કરતાં
લોકાકાશ અનંત આગરૂપ માનવામાં આવ્યું છે, તેથી અલોકાકાશને જેટલા આગ
પ્રમાણ ન્યૂન કહેલ છે

॥ આકાશ નિરૂપણ સમાપ્ત ॥

चिट्ठइ एवमहमत्थिकाए लोयागासे जीवत्थिकाए पोग्गलत्थिकाए पंचविण्णाभिलावा अहो लोएण भंते धम्मत्थिकायस्स केवइयं फुसति? गोयमा! सातिरेगं अद्धं फुसइ, तिरियिलोएणं भंते! पुच्छा? गोयमा! असंखेज्जइ भागं फुसइ उट्ठेलोएणं भंते! पुच्छा? गोयमा! देसूणं अद्धं फुसइ, इमाणं भंते! रयणप्पभा पुढवी धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जभागं फुसइ, असंखेज्जभागं फुसइ, संखेज्जे भागे फुसइ, असंखेज्जे भागे फुसइ, सव्वं फुसइ? गोयमा! णो संखेज्जभागं फुसइ. असंखेज्जभागं फुसइ, णो संखेज्जे भागे णो असंखेज्जे भागे फुसइ, नो सव्वं फुसइ। इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए घणोदही धम्मत्थिकायस्स पुच्छा किं संखेज्जइभागं फुसइ? जहा रयणप्पभा तहा घणोदही घणवाय-तणुवाया वि। इमीसे णं भंते? रयणप्पभाए पुढवीए उवासंतरे धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ. असंखेज्जइ भागं फुसइ जाव सव्वं फुसइ? गोयमा! संखेज्जइभागं फुसइ णो असंखेज्जइ भागं फुसइ. णो संखेज्जे णो असंखेज्जे णो सव्वं फुसइ उवासंतराइं सव्वाइं. जहा रयणप्पभाए पुढवीए वत्तव्वया भाणिया एवं जाव अहे सत्तमाए जंबूदीवाइया दीवा, लवणसमुदाइया समुदा, एवं सोहम्ममे कप्पे जाव इसी पब्भारा पुढवी फुसइ ते सव्वे वि असंखेज्जइभागं फुसंति सेसा पडिसेहियव्वा. एवं अधम्मत्थिकाए एवं लोयागासे वि, गाहा-पुढवोदहीघणतणू, कप्पा गेवेज्जणुत्तरा सिद्धी संखेज्जइ भागं अंतरेसु सेसा असंखेज्जा ॥ सू० ५ ॥

॥ वितियं सयं समत्तं ॥

અનધિકરણસ્ય વાયોર્યયા ન સંમતસ્તથાડનધિકરણસ્યાકાશસ્યાપિ કૃતઃ સમતઃ !
 इति चेदाह—वस्तुस्वभावस्य वैचित्र्येण अधिकरणमन्तरेणापि आकाशस्य प्रतिष्ठितस्व-
 संमवात्, नहि एकस्य पदार्थस्य यादृक् स्वरूप, सर्वस्यापि पदार्थस्य तादृगेव स्वरूप
 स्यादिति नियम । अन्यथा वस्तुवैचित्र्यमेव न स्यात् । यथा भवति किंचिद्वस्तु
 चक्षुषा ग्राह्य किंचिद्वसनया ग्राह्यम्, तत्र न कश्चिदपि भवति प्रश्न, यत् रसो न
 कथं चक्षुर्ग्राह्य, रूपं वा कथं न रसनया गृह्यते, तत्कस्मादेतो ? वस्तुस्वभावस्य

હોને કી સમઘના નહીં ઠસી પ્રકારસે યિના આધારકે આકાશ કા મી
 સઝાવ કૈસે હો સકતા હૈ । યદિ કહા જાય કિ આકાશકા મી અન્ય
 અધિષ્ઠાન આધાર હૈ તો ફિર ડસે યહાં સુઝકાર ને કપોં નહીં દિસલાપા ?
 ડસે અવશ્ય દિસાના જાહિયે યા ।

ઉત્તર—યહ તો વસ્તુકે સ્વભાવ કી વિચિત્રતા હૈ જો આકાશરૂપ
 વસ્તુ યિના દૂસર આધાર કે મી પ્રતિષ્ઠિત રહતી હૈ । યેસા તો કોઈ
 નિયમ નહીં હૈ કિ ઇક પદાર્થકા જેમા સ્વભાવ હો દૂસરે પદાર્થકા મી
 વૈસા હી સ્વભાવ હોના જાહિયે । યદિ યેસા હી હોને લગે તો ફિર વસ્તુમો
 મેં જો વૈચિત્ર્ય પાયા જાતા હૈ વહ નહીં પાયા જા સકેગા । યહ વસ્તુ
 સ્વભાવકી હી તો વિચિત્રતા હૈ જૈસે કોઈ વસ્તુ રસના ઇન્દ્રિયસે ગ્રાહ્ય હોતી
 હૈ ઓર કોઈ વસ્તુ ચક્ષુઇન્દ્રિય સે ગ્રહણ કરને મેં આતી હૈ । યદિ યેસા
 ન હોતા તો ફિર રસ ચક્ષુઇન્દ્રિય સે ગ્રાહ્ય હો જાતા ઓર રૂપ રસના
 ઇન્દ્રિય સે ગ્રાહ્ય હો જાતા । જો નહીં હોતા હૈ તો હસકા કારણ વસ્તુ
 સ્વભાવ કી વિચિત્રતા હી તો હૈ । તો જિસ પ્રકારસે યહાં પર વસ્તુસ્વભાવ

વાયુનુ અસ્તિત્વ સબવી શકતુ નથી. તેવી રીતે આધાર વિના આકાશનુ અસ્તિત્વ
 પણ સબવી શકતુ નથી ? તેના જવાબમા જો જોમ કહેા કે આકાશને
 આધાર પણ કોઈ અન્ય પદાર્થ છે, તો સૂચકારે અહી શા માટે તેના ઉલ્લેખ
 કર્યો નથી ? અથવા તો તેના ઉલ્લેખ અવશ્ય થવો જોઈતો હતો

ઉત્તર—આકાશરૂપ વસ્તુ બીજા કોઈ પણ વસ્તુના આધાર વગર પણ રહી
 શકે છે, જોતો વસ્તુના સ્વભાવની વિચિત્રતા દર્શાવે છે જોવો કેઈ નિયમ નથી
 કે જોક પદાર્થનો જોવો સ્વભાવ હોય તેવો જ સ્વભાવ બીજા પદાર્થનો પણ
 હોવો જોઈએ. જો જોવું જ જનતું હોય તો જુદી જુદી વસ્તુઓમાં જે જુદી જુદી
 વિચિત્રતા જોવા મળે છે તે વિચિત્રતા સબવત જ નથી. વસ્તુ સ્વભાવની જ
 જો વિચિત્રતા છે કે કોઈ વસ્તુ છઠ્ઠા ઇન્દ્રિય વડે ગ્રાહ્ય હોય છે તો કોઈ
 વસ્તુ ચક્ષુઇન્દ્રિય વડે ગ્રાહ્ય હોય છે જો જોવું જનતું ન હોય તો ખાટામીઠા
 રસને ચક્ષુઇન્દ્રિય વડે ગ્રહણ કરી શકાત અને રૂપને છઠ્ઠા ઇન્દ્રિય વડે જાણી
 શકાત પણ જોવું જનતું નથી. તેજ કારણ વસ્તુસ્વભાવની વિચિત્રતા જ છે

चिद्वृद्ध एवमहमत्थिकाए लोयागासे जीवत्थिकाए पोगगलत्थि-
 काए पंचविएक्काभिलावा अहो लोएण भंते धम्मत्थिकायस्स
 केवइयं फुसति? गोयमा! सातिरेगं अद्धं फुसइ, तिरियलोएणं
 भंते! पुच्छा? गोयमा! असंखेज्जइ भागं फुसइ उड्डे लोएणं भंते!
 पुच्छा? गोयमा! देसूणं अद्धं फुसइ, इमाणं भंते! रयणप्पभा
 पुढवी धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जभागं फुसइ, असंखेज्जभागं
 फुसइ, संखेज्जे भागे फुसइ, असंखेज्जे भागे फुसइ,
 सव्वं फुसइ? गोयमा! णो संखेज्जभागं फुसइ. असंखेज्ज-
 भागं फुसइ, णो संखेज्जे भागे णो असंखेज्जे भागे फुसइ, नो
 सव्वं फुसइ। इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए घणोदही
 धम्मत्थिकायस्स पुच्छा किं संखेज्जइ भागं फुसइ? जहा रयण-
 प्पभा तहा घणोदही घणवाय-तणुवाया वि। इमीसे णं भंते?
 रयणप्पभाए पुढवीए उवासंतरे धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइ-
 भागं फुसइ. असंखेज्जइ भागं फुसइ जाव सव्वं फुसइ? गोयमा!
 संखेज्जइ भागं फुसइ णो असंखेज्जइ भागं फुसइ. णो संखेज्जे
 णो असंखेज्जे णो सव्वं फुसइ उवासंतराइं सव्वाइं. जहा रय-
 णप्पभाए पुढवीए वत्तवया भाणिया एवं जाव अहे सत्तमाए
 जंबूदीवाइया दीवा, लवणसमुदाइया समुदा, एवं सोहम्ममे
 कप्पे जाव इसी पब्भारा पुढवी फुसइ ते सव्वे वि असंखेज्जइ भागं
 फुसंति सेसा पडिसेहियव्वा. एवं अधम्मत्थिकाए एवं लोया-
 गासे वि, गाहा-पुढवोदहीघणतणू, कप्पा गेवेज्जणुत्तरा सिद्धी
 संखेज्जइ भागं अंतरेसु सेसा असंखेज्जा ॥ सू० ५ ॥

॥ वितियं सयं समत्तं ॥

છાયા-ધર્માસ્તિકાયાઃ સ્વસ્તુ મદન્ત ! કિયાન્મહાલયઃ પ્રજ્ઞત્ ? ગૌતમ ! લોકો
 લોકમાત્રઃ લોકપ્રમાણલોકોસ્પૃષ્ટો લોકં ચૈવ સ્પૃષ્ટ્વા સ્વસ્તુ તિષ્ઠતિ પરમધર્માસ્તિકાયા
 લોકોષાધિકો લોકોષાસ્તિકાયાઃ પુરુષાર્થિકાયા પશ્ચાડપિ પદ્મામિલાષાઃ
 અપોલોકઃ સ્વસ્તુ મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયાસ્ય કિયતં સ્પૃષ્ઠતિ ? ગૌતમ ! સાતિરેકમર્થ

ધર્માસ્તિકાયાદિક કે પ્રમાણ કા ઓર સ્પર્શના કા વિચાર—

અનન્તર પ્રકરણ મેં કથિત ધર્માદિક દ્રવ્યોં કા કથન પ્રમાણ કી
 અપેક્ષા સે અય સુત્રકાર કહતે હૈ—(ધર્મસ્તિકાયા ન મતે !) इत्यादि।

સુત્રાર્થ—(ધર્મસ્તિકાયા ન મતે ! કે મહાલય પળ્લસે) હે મદન્ત !
 ધર્માસ્તિકાયા કિતના યદા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (લોપ, લોપમેસે, લોપપમાણે લોપફુલે, લોપ ચેવ કુસિસાણં ચિદ્રુહ)
 વદ ધર્માસ્તિકાયા લોકરૂપ હૈ, લોકમાત્ર હૈ, લોકપ્રમાણ હૈ, લોક સ્પૃષ્ટ હૈ
 ઓર લોકો સ્પર્શ કરકે રહા હુઆ હૈ । (પરમહમસ્તિકાયા લોપાગાસે
 લોકોષાધિકાયા પોગલસ્તિકાયા પંચ વિ પદ્મામિલાષા) इसी तरह अधर्मा
 स्तिकाय, लोकाकाश, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय के विषय में भी
 जानना चाहिये । इन पाँचों का एक ही जैसा अभिलाप है (अहो लोप
 न मते ! धर्मस्तिकायस्त केवइय कुसति) हें मदन्त ! अघोलोक
 धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ? (गौयमा) हें गौतम !
 (सातिरेगं मदं कुसइ) अघोलोक धर्मास्तिकाय के कुछ अधिक भाग

ધર્માસ્તિકાયા આદિના પ્રમાણ અને સ્પર્શનાનું નિરૂપણ—

પૂર્વ પ્રકરણમાં જે ધર્માદિક દ્રવ્યોની વાત કરવામાં આવી છે, તેમના
 પ્રમાણનું આ પ્રકરણમાં સુત્રકારે નિરૂપણ કર્યું છે—(ધર્મસ્તિકાયા ન મતે !) इत्यादि।

સુત્રાર્થ—(ધર્મસ્તિકાયા ન મતે ! કે મહાલય પળ્લસે ?) હે મદન્ત !
 ધર્માસ્તિકાયા કેટલું શાદુ લેખ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (લોપ, લોપમેસે,
 લોપપમાણે, લોપફુલે, લોપ ચેવ કુસિસાણં ચિદ્રુહ) તે ધર્માસ્તિકાયા લોકરૂપ છે,
 લોકમાત્ર છે, લોકપ્રમાણ છે, લોકસ્પૃષ્ટ છે, અને લોકને સ્પર્શને રહેતું છે (પર
 મહમ્મસ્તિકાયા લોપાગાસે લોકોષાધિકાયા પોગલસ્તિકાયા પંચ વિ પદ્મામિલાષા) એજ
 પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયા, લોકોકાશ, જીવાસ્તિકાયા અને પુદ્ગલાસ્તિકાયાના વિવર્તમાં
 પણ વ્યવસ્થા (કથન) સમજાવું જોઈશે કે પાંચનું પણ ન સરખું જ સમજવું
 (અહોલોપ ન મતે ! ધર્મસ્તિકાયાસ્ત કેવइय कुसति ?) હે મદન્ત ! અધોલોક
 ધર્માસ્તિકાયાના કેટલા ભાગને સ્પર્શ કરે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સાતિ
 રેગં મદં કુસइ) અધોલોક ધર્માસ્તિકાયાના અર્ધ કરતાં વધારે ભાગને સ્પર્શ

સ્પૃશતિ તિર્યગ્લોકઃ खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! असंख्येयभागं स्पृशति । ऊर्ध्वलोकः खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! देशोनमर्धं स्पृशति इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी धर्मास्तिकायस्य किं संख्येयभागं स्पृशति असंख्येयभागं स्पृशति संख्येयान् भागान् स्पृशति असंख्येयान् भागान् स्पृशति सर्वं स्पृशति ? गौतम ! नो संख्येयभागं

भाग का स्पर्श करता है । (तिरियलोए णं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यग् लोक धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ? (गोयमा ! असंखेज्जइभाग फुसइ) हे गौतम ! तिर्यग् लोक धर्मास्तिकाय के असंख्यातवें भाग का स्पर्श करता है । (उड्डेलोए णं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! उर्ध्वलो न धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! उर्ध्वलोक धर्मास्तिकाय के (देखूणं अद्धं फुसइ) कुछ कम आधे भाग का स्पर्श करता है । (इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्जे भागे फुसइ, असंखेज्जे भागे फुसइ, सव्वं फुसइ) हे भदन्त ! यह जो रत्नप्रभा नामकी पृथिवी है वह धर्मास्तिकाय के संख्यातवें भाग का स्पर्श करती है, कि असंख्यातवें भाग का स्पर्श करती है ? अथवा उसके संख्यातभागों का स्पर्श करती है या असंख्यातभागों का स्पर्श करती है ? अथवा कि समस्त पूरे का स्पर्श करती है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (णो संखेज्जाइभागं फुसइ

કરે છે. (તિરિયલોએ ણં ભંતે ! પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ઊર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકાયાના કેટલા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અસંખેજ્જઇભાગં ફુસઇ) તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિકાયાના અસંખ્યાતમાં ભાગને સ્પર્શે છે. (ઉડ્ડેલોએ ણં ભંતે ! પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ઉર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકાયાના કેટલા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસૂણં અદ્ધં ફુસઇ) ઉર્ધ્વલોક તેના અર્ધ કરતાં ઓછા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે (ઇમાણ ભંતે ! રયણપ્પમાપુઢવી ધમ્મત્થિકાયાસ્સ કિં સંખેજ્જઇભાગં ફુસઇ, અસંખેજ્જઇભાગં ફુસઇ, સંખજ્જે ભાગે ફુસઇ, અસંખજ્જે ભાગે ફુસઇ, સવ્વં ફુસઇ ?) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી ધર્માસ્તિકાયાના સંખ્યાતમાં ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, કે અસંખ્યાતમાં ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, કે તેના સંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરે છે, તેના અસંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરે છે, કે સમસ્ત ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ણો સંખેજ્જઇ ભાગં ફુસઇ,

છાયા-ધર્માસ્તિકાયાઃ સ્વસ્તુ મદન્ત ! ધિયાન્મહાલય પ્રજ્ઞાઃ ? ગૌતમ ! લોકઃ
લોકમાત્રાઃ લોકપ્રમાણકો લોકસ્પૃષ્ટો લોકં ચૈવ સ્પૃષ્ટ્વા સ્વસ્તુ તિષ્ઠતિ એવમ
ધર્માસ્તિકાયો લંબાલાકો જીવાસ્તિકાય પુરુષાસ્તિકાયઃ પચ્ચાડપિ એકામિલાપાઃ
અપોલોક સ્વસ્તુ મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયાસ્ય ધિયતં સ્પૃષ્ઠતિ ? ગૌતમ ! સાતિરેકમપૈ

ધર્માસ્તિકાયાધિક કે પ્રમાણ કા ઔર સ્પર્શના કા વિષય—

અનન્તર ચક્રણ મેં કથિત ધર્માધિક દ્રવ્યોં કા કથન પ્રમાણ કી
અપેક્ષા સે અથ સૂત્રકાર કહતે હૈં—(ધમ્મત્થિકાપ ણ મંતે !) इत्यादि।

સૂત્રાર્થ — (ધમ્મત્થિકાપ ણ મંતે ! કે મહાસપ્ પણ્ણસે) હે મદ
ન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કિતના પદ્ધા કહા ગયા હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(છોણ, છોયમેસે, છોયપ્પમાણે છોયફુદ્દે, છોયં ચેવ પુમિસાણ ચિદ્દહ)
બહુ ધર્માસ્તિકાય લોકરૂપ હૈં, લોકમાત્ર હૈં, લોકપ્રમાણ હૈં, લોક સ્પૃષ્ટ હૈં
ઔર લોકકો સ્પર્શ કરકે રહા કુમા હૈં । (એવમહમત્થિકાપ છોયાગાસે
જીવત્થિકાપ પોગલત્થિકાપ પંચ વિ એકામિલાપા) इसी तरह अधर्मा
સ્તિકાય, લોકાકાશ, જીવાસ્તિકાય, પુરુષાસ્તિકાય કે વિષય મેં ત્રી
જાનના ચાહિયે । इन पाँचों का एक ही जैसा अभिलाष है (अहो छोय
णं मंते ! धम्मत्थिकायस्स केवइय पुसंति) हे मदन्त ! अधोलोक
धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ? (गोयमा) हे गौतम !
(सातिरेगं मदं पुसइ) अधोलोक धर्मास्तिकाय के कुछ अधिक आधे

ધર્માસ્તિકાયા આદિના પ્રમાણ અને સ્પર્શનાનું નિરૂપણ—

પૂર્વ પ્રકરણમાં જે ધર્માધિક દ્રવ્યોની વાત કરવામાં આવી છે, તેમના
પ્રમાણનું આ પ્રકરણ સૂત્રકારે નિરૂપણ કર્યું છે—(ધમ્મત્થિકાપ ણ મંતે !) इत्यादि
સૂત્રાર્થ—(ધમ્મત્થિકાપ ણ મંતે ! કે મહાસપ્ પણ્ણસે ?) હે મદન્ત !
ધર્માસ્તિકાય કેટલું આદ્ય લોક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (છોણ, છોયમેસે,
છોયપ્પમાણે, છોયફુદ્દે, છોયં ચેવ પુમિસાણ ચિદ્દહ) તે ધર્માસ્તિકાય લોકરૂપ છે,
લોકમાત્ર છે, લોકપ્રમાણ છે, લોકસ્પૃષ્ટ છે, અને લોકને સ્પર્શને રહેતું છે (એ
મહમ્મત્થિકાપ છોયાગાસે જીવત્થિકાપ પોગલત્થિકાપ પંચ વિ એકામિલાપા) એજ
પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય, લોકાકાશ, જીવાસ્તિકાય અને પુરુષાસ્તિકાયના વિષયમાં
પણ પછાત્ય (કથન) સમજવું જોઈશે કે પાંચેનું વર્ણન સરળ જ સમજવું
(અહો છોય ણ મંતે ! ધમ્મત્થિકાયાસ્સ કેવઇય પુસંતિ !) હે મદન્ત ! અપોલોક
ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સાતિ
રેગ અદં પુસઇ) अधोलोक धर्मास्तिकायना अधं कर्ता अधारे भागने स्पर्श

स्पृशति तिर्यग्लोकः खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! असंख्येयभागं स्पृशति । ऊर्ध्वलोकः खलु भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! देशोनमर्धं स्पृशति इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी धर्मास्तिकायस्य किं संख्येयभागं स्पृशति असंख्येयभागं स्पृशति संख्येयान् भागान् स्पृशति असंख्येयान् भागान् स्पृशति सर्वं स्पृशति ? गौतम ! नो संख्येयभागं

भाग का स्पर्श करता है । (तिरियलोए णं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यग् लोक धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ? (गोयमा ! असंखेज्जइभागं फुसइ) हे गौतम ! तिर्यग् लोक धर्मास्तिकाय के असंख्यातवें भाग का स्पर्श करता है । (उड्ढे लोए णं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! उर्ध्वलोके धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! उर्ध्वलोक धर्मास्तिकाय के (देसूणं अद्धं फुसइ) कुछ कम आधे भाग का स्पर्श करता है । (इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्जे भागे फुसइ, असंखेज्जे भागे फुसइ, सर्व्वं फुसइ) हे भदन्त ! यह जो रत्नप्रभा नामकी पृथिवी है वह धर्मास्तिकाय के संख्यातवें भाग का स्पर्श करती है, कि असंख्यातवें भाग का स्पर्श करती है ? अथवा उसके संख्यातभागों का स्पर्श करती है या असंख्यातभागों का स्पर्श करती है ? अथवा कि समस्त पूरे का स्पर्श करती है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (णो संखेज्जाइभागं फुसइ

कदे छे (तिरियलोए णं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! अधोलोक धर्मास्तिकायना केटवा लागेनो स्पर्शं कदे छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (असंखेज्जइभागं फुसइ) तिर्यग्लोक धर्मास्तिकायना असंख्यातमां लागेनो स्पर्शं छे । (उड्ढेलोए णं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! उर्ध्वलोक धर्मास्तिकायना केटवा लागेनो स्पर्शं कदे छे ? (गोयमा) हे गौतम ! (देसूणं अद्धं फुसइ) उर्ध्वलोक तेना अर्धं कस्तां ओछा लागेनो स्पर्शं कदे छे (इमाणं भंते ! रयणप्पभापुढवी धम्मत्थिकायस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्जे भागे फुसइ, असंखेज्जे भागे फुसइ, सर्व्वं फुसइ ?) हे भदन्त ! रत्नप्रभा पृथ्वी धर्मास्तिकायना संख्यातमां लागेनो स्पर्शं कदे छे, के असंख्यातमां लागेनो स्पर्शं कदे छे, के तेना संख्यात भागोना स्पर्शं कदे छे, तेना असंख्यात भागोना स्पर्शं कदे छे, के समस्त भागोना स्पर्शं कदे छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (णो संखेज्जइ भागं फुसइ,

સ્પૃશ્વતિ અસલ્પેયમાર્ગં સ્પૃશ્વતિ નો સરપેયાન્ માગાન્ નો અસલ્પેયાન્ માગાન્
સ્પૃશ્વતિ નો સર્વં સ્પૃશ્વતિ एतस्या* स्वतु मदन्त ! रत्नप्रभाया पृथिव्याः घनोदधिः
धर्मास्तिकापस्य पृच्छा किं सल्लेख्यमागं स्पृशति ? यथा रत्नप्रभा तथा घनोदधि
घनघात तनुवाता अपि । एतस्या म्वल्ल मदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या अत्र
काशान्तर धर्मास्तिकापस्य किं सल्लेख्यमागं स्पृशति यावत् सर्वं स्पृशति ? गौतम !

અસલ્લેખ્યમાર્ગં ફુલહ, ણો સલ્લેખ, ણો અસલ્લેખજ્ઞે નો સલ્લ ફુલહ) यह
रत्नप्रमानाम की पृथिवी धर्मास्तिकाप के संख्यातर्षे भागका स्पर्श नहीं
करती है किन्तु उसके असल्यानर्षे भाग का ही स्पर्श करती है। वह
उसके सम्पातभागों असख्यातभागों का भी स्पर्श नहीं करती है और
न समस्त पूर रूप में ही उसका वह स्पर्श करती है। (इमीसे ण भंते ।
रघणप्पमाए पुड्डीए घणोदही, धम्मत्थिकापस्स पुच्छा किं संलेख्यमागं
फुमह) हे भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो घनोदधि है वह धर्मा
स्तिकाप के किनारे भाग का स्पर्श करता है—क्या वह उसके सख्यानर्षे
भाग का स्पर्श करता है ? (जहा रघणप्पमा तहा घणोदही—घणवाय
तणुवाया वि) हे गौतम ! जिस प्रकार रत्नप्रभापृथिवी धर्मास्तिकाप के
असख्यानर्षे भाग का स्पर्श करती है वसी प्रकार से घनोदधि भी
उसके असल्यानर्षे भाग का ही स्पर्श करता है इसी तरह से घनघात
और तनुघात भी उसका असख्यातर्षे भाग का स्पर्श करते हैं। (इमीसे
ण भंते । रघणप्पमाए पुड्डीए उवासतरे धम्मत्थिकापस्स किं सल्लेख

અસલ્લેખ્યમાર્ગં ફુલહ, ણો સલ્લેખ ના અસલ્લેખજ્ઞે નો સલ્લ ફુલહ) रत्नप्रभा पृथ्वी
धर्मास्तिकापस्य पृथिवी भागनेः स्पर्शं कर्तती नथी, पञ्च तेना असल्यानर्षे
भागनेः अ स्पर्शं कर्ते ते तेना असल्यानर्षे भागनेः के अत्र ज्यात भागनेः
पञ्च स्पर्शं कर्तती नथी. ते तेना समस्त भागनेः पञ्च स्पर्शं कर्तती नथी (इ
मीसे ण भंते । रघणप्पमाए पुड्डीए घणोदही, धम्मत्थिकापस्स पुच्छा किं संलेख्यमा
गं फुमह) हे भान्त ! ते रत्नप्रभा पृथ्वीनेः के घनोदधिः ते ते धर्मास्त
िकापस्य केरवा भागनेः स्पर्शं कर्ते ते ? शु ते तेना असल्यानर्षे भागनेः स्पर्शं
कर्ते ते ? (जहा रघणप्पमा तहा घणवायतणुवाया वि) हे गौतम !
के प्रभावे रत्नप्रभा पृथ्वी धर्मास्तिकापस्य असल्यानर्षे भागनेः स्पर्शं कर्ते
ते, केव प्रभावे घनोदधिः पञ्च तेना असल्यानर्षे भागनेः स्पर्शं कर्ते ते
केव प्रभावे घनघात अने तनुघात पञ्च तेना असल्यानर्षे भागनेः स्पर्शं
कर्ते ते (इमीसे ण भंते । रघणप्पमाए पुड्डीए उवासतरे धम्मत्थिकापस्स किं

સંખ્યેયભાગં સ્પૃશતિ નો અસંખ્યેયભાગં સ્પૃશતિ નો સંખ્યેયાન્ ભાગાન્ નો અસંખ્યેયાન્ ભાગાન્ નો સર્વં સ્પૃશતિ અવકાશાન્તરાણિ સર્વાણિ યથા રત્નપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ વક્તવ્યતા મણિતા એવં યાવદધઃ સપ્તમ્યાઃ જંબૂદ્વીપાદિકા દ્વીપાઃ લવ-

હભાગં ફુસહ, અસંખેજ્જહભાગં ફુસહ જાવ સર્વં ફુસહ) હે ભદન્ત ! હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કા અવકાશાન્તર કયા ધર્માસ્તિકાય કે સંખ્યાતર્વે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ યા અસંખ્યાતર્વે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ-યા યાવત્ત્વહ સર્વ પૂરે ધર્માસ્તિકાય કા સ્પર્શ કરતા હૈ ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી કા અવકાશાન્તર (સંખેજ્જહભાગં ફુસહ, ણો અસંખેજ્જહભાગં ફુસહ, ણો સંખેજ્જે ભાગે ફુસહ, ણો અસંખેજ્જેભાગે ણો સર્વં ફુસહ) ધર્માસ્તિકાય કે સંખ્યાતર્વે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ, કિન્તુ અસંખ્યાતર્વે ભાગ કા નહીં ઓર ન ઉસકે સંખ્યાતભાગોંકા સ્પર્શ કરતા હૈ ઓર ન અસંખ્યાતભાગોં કા સ્પર્શ કરતા હૈ તથા ન વહ પૂરે ધર્માસ્તિકાય કા સ્પર્શ કરતા હૈ । (ઉવાસંતરાહં સંઘાહં) હસી તરહ સે અન્ય અવકાશાન્તરોં કે વિષય મેં જાનના ચાહિયે । (જહા રયણપ્પમાણ પુઢવીણ વત્તવ્વયા મણિયા, એવં જાવ અહે સત્તમાણ) રત્નપ્રભાપૃથિવી કે વિષય મેં જૈસી વક્તવ્યતા કહી હૈ ઉસી તરહ કી વક્તવ્યતા યાવત્ત્વહ સપ્તમપૃથિવીતક સમજ્ઞની ચાહિયે । (જંબૂદીવાહયા દીવા, લવણસમુદાહયા

સંખેજ્જહભાગં ફુસહ, અસંખેજ્જહભાગં ફુસહ જાવ સર્વં ફુસહ ?) હે ભદન્ત ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વીનું અવકાશાન્તર શુ ધર્માસ્તિકાયના સંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, કે અસંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, સંખ્યાત ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, કે અસંખ્યાત ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, કે સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયનો સ્પર્શ કરે છે ! (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વીનું અવકાશાન્તર (સંખેજ્જહ ભાગં ફુસહ, ણો અસંખેજ્જહ ભાગં ફુસહ, ણો સંખેજ્જે ભાગે ફુસહ, ણો અસંખેજ્જે ભાગે, ણો સર્વ ફુસહ) ધર્માસ્તિકાયના સંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, તેના અસંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરતું નથી, તેના સંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરતું નથી, કે તેના અસંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરતું નથી અથવા તો પૂરા ધર્માસ્તિકાયનો પણ સ્પર્શ કરતું નથી (ઉવાસંતરાહં સંઘાહં) એજ પ્રમાણે બીજા અવકાશાન્તરોના વિષયમા પણ સમજવું (જહા રયણપ્પમાણ પુઢવીણ વત્તવ્વયા મણિયા, એવં જાવ અહે સત્તમાણ) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં આઢી જે કથન થયું છે તે સાતમી પૃથ્વી મુધીની બધી પૃથ્વીઓને પણ લાગૂ પડે છે. (જંબૂદીવાહયા દીવા, લવણસમુદાહયા મમ્મજા) જંબૂદીપ આદિ દ્વીપો લવણ સમુદ્ર

स्पृशति असंख्येयमागं स्पृशति नो संख्येयान् भागान् नो असंख्येयान् भागान्
 स्पृशति नो सर्वे स्पृशति एतस्याः स्वच्छं मदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधिः
 धर्मास्तिकायस्य पृच्छा किं संख्येयमागं स्पृशति ? यथा रत्नप्रभा तथा घनोदधि
 घनवातं तनुवाता अपि । एतस्याः स्वच्छं मदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या अब्र
 काशान्तरं धर्मास्तिकायस्य किं संख्येयमागं स्पृशति यावत् सर्वं स्पृशति ? गौतम !

असंख्येयमागं कुलह, गो सखेज्ज, गो असखेज्जे, नो सम्भ कुसह) यह
 रत्नप्रमानाम की पृथिवी धर्मास्तिकाय के संख्यातवें भागका स्पर्श नहीं
 करती है किन्तु उसके असख्यातवें भाग का ही स्पर्श करती है । वह
 उसके सख्यातभागों असंख्यातभागों का भी स्पर्श नहीं करती है और
 न समस्त पूरे रूप में ही उसका वह स्पर्श करती है । (इमीसे न भंते !
 रयणप्पमाए पुड्वीए घणोदही, धम्मस्थिकायस्स पुच्छा किं संखेज्जमागं
 कुसह) है भदन्त ! इस रत्नप्रभा पृथिवी का जो घनोदधि है वह धर्मा
 स्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है—क्या वह उसके सख्यातवें
 भाग का स्पर्श करता है ? (जहा रयणप्पमा तहा घणोदही—घणवाय
 तणुवाया वि) है गौतम ! जिस प्रकार रत्नप्रभापृथिवी धर्मास्तिकाय के
 असख्यातवें भाग का स्पर्श करती है वसी प्रकार से घनोदधि भी
 उसके असंख्यातवें भाग का ही स्पर्श करता है इसी तरह से घनवात
 और तनुवात भी उसके असख्यातवें भाग का स्पर्श करते हैं । (इमीसे
 न भंते ! रयणप्पमाए पुड्वीए उवासतरे धम्मस्थिकायस्स किं संखेज्ज

असंखेज्जमागं कुसह, गो संखेज्जे ना असखेज्जे नो सम्भ कुसह) रत्नप्रभा पृथ्वी
 धर्मास्तिकायना संख्यातमां भागनो स्पर्श करती नहीं, पण तेना असंख्यातमां
 भागनो न स्पर्श करे छे ते तेना संख्यातमां भागनो के असंख्यात भागनो
 पण स्पर्श करती नहीं, ते तेना समस्त भागनो पण स्पर्श करती नहीं (इ
 मीसे न भंते ! रयणप्पमाए पुड्वीए घणोदही धम्मस्थिकायस्सपुच्छा किं संखेज्जमागं
 कुसह) है भदन्त ! ते रत्नप्रभा पृथ्वीनो न घनोदधि छे ते धर्मास्ति
 कायना केरहा भागनो स्पर्श करे छे ? शुं ते तेना संख्यातमां भागनो स्पर्श
 करे छे ? (जहा रयणप्पमा तहा घणोदही—घणवायतणुवाया वि) है गौतम !
 न प्रभावे रत्नप्रभा पृथ्वी धर्मास्तिकायना असंख्यातमां भागनो स्पर्श करे
 छे, जेन प्रभावे घनोदधि पण तेना असंख्यातमां भागनो स्पर्श करे छे
 जेन प्रभावे घनवात जने तनुवात पण तेना असंख्यातमां भागनो स्पर्श
 करे छे (इमीसे न भंते ! रयणप्पमाए पुड्वीए उवासतरे धम्मस्थिकायस्स किं

टीका—‘ धम्मत्थिकाएणं भंते ’ धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! “ के महालए पणत्ते ’ कियान् महालयः प्रज्ञप्तः ? कियान् विशालः कथितः धर्मास्तिकायस्य कियद्वि-
शालत्वम् इति प्रश्नः । भगवानाह—‘ गोयमा ’ इत्यादि ‘ गोयमा ’ हे गौतम !
‘ लोए लोय मेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयं चेव फुसित्ताणं चिट्ठइ ’ लोको लोक-
मात्रः लोकप्रमाणः लोकस्फुटः लोकं चैव स्पृष्ट्वा खलु तिष्ठति । तत्र लोको लोकप्र-

टीकार्थ- (धम्मत्थिकाए णं भंते ।) हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय (के
महालए पणत्ते) कितना बड़ा कहा गया है ? अर्थात्- धर्मास्तिकाय
कितना विशाल है ? इस प्रकार के गौतम के इस प्रश्न का उत्तर देते
हुए भगवान् उनको कहते हैं- (गोयमा !) हे गौतम ! (लोए लोय-
मेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयं चेव फुसित्ता णं चिट्ठइ) यह धर्मास्ति-
काय लोक धर्मास्तिकाय को लोकरूप कहने का कारण यह है कि यह
लोक प्रमित होने के कारण अथवा लोक इस द्वारा कहे जाने के कारण
लोक शब्द से कहा गया है । तात्पर्य कहने का यह है कि धर्मास्तिकाय
जितना बड़ा लोक उतना ही बड़ा है क्यों किया वह उसमें व्यापक ब-
ना हुआ है । जिस प्रकार तिल में तेल व्यापक होकर रहता है उसी
प्रकार से यह संपूर्ण लोकाकाश में रहता है । लोकाकाश का ऐसा कोई
सा भी प्रदेश नहीं है कि जहां पर यह द्रव्य न हो । इस कारण धर्मा-
स्तिकाय को लोकप्रमित कहा गया है तथा जब लोकाकाश का विचार
किया है तब वहां पर धर्मादिक द्रव्यों को (लोक) ऐसे नाम से कहा

टीकार्थ—“ धम्मत्थिकाए णं भंते ! के महालये पणत्ते ” हे भदन्त ! धर्मा-
स्तिकाय केट्ठु भोटुं डोय छे-अट्ठे के ते केट्ठुं विशाण छे ? गौतम स्वा-
भीना आ प्रश्नो उत्तर आपता भडावीर पणु कडे छे के “ गोयमा ! ” हे
गौतम ! “ लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयचेव फुसित्ताणं चिट्ठइ ” आ
धर्मास्तिकाय दोकइय छे ” धर्मास्तिकायने दोकइय कडेवानुं कारणु अे छे के ते
दोकप्रमित (दोकप्रमाणु) डोवाथी अथवा “ दोक ” द्वारा ओणणातुं डोवाने
कारणु तेने (दोक) शब्द द्वारा ओणणवामां आवे छे-दोक नेट्ठो भोटो छे
अट्ठुं न भोटु धर्मास्तिकाय छे कारणु के ते समस्त व्यापेणुं छे नेवी रीते
तलमां तेल व्यापक अनीने रडे छे, ओण रीते धर्मास्तिकाय संपूर्णुं दोकाका-
शमा रडे छे-दोकाकाशना कोण पणु ओवो प्रदेश नथी के न्यां तेनुं अस्तित्व
न डोय तेथीन धर्मास्तिकायने दोकप्रमित (दोक प्रमाणु कडु छे, तथा न्यारे
दोकाकाशना विचार कराये छे तयारे त्यां पणु धर्मादिक द्रव्योने “ दोक ”

णसमुद्रादिकाः समुद्राः एव सौधर्मः कल्पो यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी स्पृशति
ते सर्वेऽपि असंख्यमागं स्पृशन्ति शेषाः प्रतिपेदम्भाः एवमधर्मास्तिकायः
एवं लोकाकाशोऽपि ।

गाथा—पृथिव्युदधी धन तनुकल्पा ग्रैवेयकानुत्तरी सिद्धिः ।

सत्येयमागम् मन्तरेषु शेषा असंख्येयाः ॥

॥ द्वितीयशतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ द्वितीयं शतकं समाप्तम् ॥

समुद्रा) जन्तुद्वीप आदिक द्वीप, और लवणसमुद्र आदिक समुद्र (एवं सोहम्मे कप्ये, जाय इसीपन्मारा पुढवी) सौधर्म'कल्प यावत् ईषत्प्राग्भारापृथिवी, ये सय हे भवन्त । धर्मास्तिकाय के कितने भाग का (फुसई) स्पर्श करते हैं तो इसका उत्तर यह है कि (ते सन्वेऽपि असंखेज्जइमागं फुसति) ये सब धर्मास्तिकाय के असंख्यातवें भाग का स्पर्श करते हैं । (सेसा पडिसेहियम्भा) अवशिष्ट भागों के स्पर्श करने का निषेध करना चाहिये । (एवं अहमत्थिकाए एवं लोगागासे वि) इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय और लोकाकाश को भी जानना चाहिये । गाथा (पुढवोदही चजतगूकप्पा गेवेज्जणुत्तरासिद्धी, संखेज्जइमागं अतरेषु सेसा असंखेज्जा) पृथिवी, उदधि, धनवात, तनुवात, कल्प, ग्रैवेयक, अनुत्तर, और सिद्धि इनके अधकाशान्तर धर्मास्तिकायके संख्यातवें भाग का स्पर्श करते हैं और बाकी सब पृथिवी धनोदधि वगैरह अधर्मास्तिकाय के असंख्यातवें भाग का ही स्पर्श करते हैं ॥ सू०५॥

आदि समुद्रो, (एवं सोहम्मे कप्ये जाय इसीपन्मारा पुढवी) सौधर्म'कल्प ये सय हे भवन्त धर्मप्रभाश पृथ्वी पर्वताना के जथा पडावो धर्मास्तिकायना केसा भाजने (फुसई) स्थ' है ?

उत्तर—(ते सन्वेऽपि असंखेज्जइमागं फुसति) ते जथा, धर्मास्तिकायना असंख्यातवें भाजने स्थ' है, (सेसा पडिसेहियम्भा) स'भातवें भाजने, के स'भातवें भाजने, के अ'भातवें भाजने, के स'भातवें धर्मास्तिकायना स्थ' करता नहीं (एवं अहमत्थिकाए एवं लोगागासे वि) अधर्म'स्तिकाय अने लोकाकाशना विषयमां पत्रु जेज्ज प्रभाजे सम'ज्ज

गाथा—“ पुढवोदहीचण-तनुकल्पागेवेज्जणुत्तरा सिद्धि, सतरेज्जइमागं अतरेषु सेसा असंखेज्जा ” पृथिवी, उदधि, धनवात, तनुवात, कल्प ग्रैवेयक, अनुत्तर विमाने अने सिद्धिना अधकाशान्तरै धर्मास्तिकायना स'भातवें भाजने स्थ' है, अने आदीना पृथिवी, धनोदधि वगैरे धर्मास्तिकायना असंख्यातवें भाजने स्थ' है ॥ सू. ५ ॥

વિચિત્રત્વાત્, તથેહાપિ વસ્તુસ્વભાવૈવિન્યમાદાય નિરધિષ્ઠાનસ્યાપ્યાકાશસ્યાવ-
સ્થાનસમ્ભવેન આકાશાધિકરણસ્ય શાસ્ત્રે વિચારો ન કૃત્વતિત્ત્વાત્, 'વાયવપદ્ધિ-
ઉદહી' વાતપ્રતિષ્ઠિત ઉદધિઃ, તનુવાતઘનવાતયોરુપરિ ઘનોદધેઃ પ્રતિષ્ઠિતત્વાત્,
અર્થાત્ યથા વાયોરધિકરણં ગગનમ્ તથોદધેરધિકરણં વાયુરેવ । એવમ્ 'ઉદધિપદ્ધિ-
દ્વિયા પુઢ્વી' ઉદધિપ્રતિષ્ઠિતા પૃથિવી, ઘનોદધેરુપરિ રત્નપ્રભાદિપૃથિવીનાં સ્થિત-
ત્વાત્ । મૂળે યદુક્તં 'ઉદધિપદ્ધિયા પુઢ્વી' ઇતિ, તદ્ બાહુલ્યાપેક્ષયા વિજ્ઞેયમ્,
ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાયાઃ પૃથિવ્યા આકાશપ્રતિષ્ઠિતત્વાત્ । 'પુઢ્વી પદ્ધિયા તસા ધાવરા

મેં વિચિત્રતા હૈ उसी प्रकार से आकाशस्वभाव में भी विचित्रता है,
जिसकी वजह से वह बिना अन्य आधार के भी प्रतिष्ठित रहता है ।
अतः जब आकाश बिना किसी अन्य आधार के प्रतिष्ठित है तो फिर
अधिष्ठान से विहीन आकाश के अधिकरण (आधार) का विचार शास्त्र
में करने की आवश्यकता ही क्या है ? इसी कारण शास्त्र में आका-
शाधिकरण का विचार नहीं किया गया है । वातप्रतिष्ठित उदधि कहने
का तात्पर्य ऐसा है कि तनुवात और घनवात के ऊपर घनोदधि प्रतिष्ठित
है । अर्थात् जैसे वायु का अधिकरण (आधार) गगन है उसी प्रकार
उदधि का अधिकरण वायु ही है । "उदधि पद्विद्या पुढ्वी" का तात्पर्य
यह है कि घनोदधि के ऊपर रत्नप्रभा आदि पृथिवियां प्रतिष्ठित हैं
अर्थात् स्थित हैं । मूल में जो "उदधिपद्विद्या पुढ्वी" ऐसा कहा गया
है सो वह बाहुल्य की अपेक्षा से कहा गया जानना चाहिये । क्योंकि
ईषट्प्राग्भार नाम की जो पृथिवी है वह आकाश में प्रतिष्ठित है ।

તો તેવી જ રીતે અહીં વસ્તુસ્વભાવની વિચિત્રતા બાણી શકાય છે તેવી જ રીતે
આકાશ દ્રવ્ય પણ પોતાના સ્વભાવની વિચિત્રતાને કારણે જ અન્ય દ્રવ્યના
આધાર વગર પણ પ્રતિષ્ઠિત રહે છે આ રીતે આકાશ કેઈ પણ અન્ય પદાર્થના
આધાર વિના જ રહેલું હોવાથી અધિકરણ (આધાર) રહિત હોવાથી
તેના અધિકરણનો વિચાર કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. તે કારણે જ શાસ્ત્રમાં
આકાશના અધિકરણનો વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી "વાત પ્રતિષ્ઠિત ઉદધિ"નું
તાત્પર્ય એ છે કે તનુવાત અને ઘનવાતના આધારે ઘનોદધિ પ્રતિષ્ઠિત
(રહેલ) છે એટલે કે જેવી રીતે વાયુનું અધિકરણ (આધાર) ગગન છે એવી જ
રીતે ઉદધિના આધાર વાયુ છે "ઉદધિપદ્ધિયા પુઢ્વી" ઉદધિપ્રતિષ્ઠિત પૃથ્વી
નું તાત્પર્ય એ છે કે ઘનોદધિના આધારે રત્નપ્રભા વગેરે પૃથ્વીઓ (નરકો)
પ્રતિષ્ઠિત (રહેલી) છે મૂળમાં જે "ઉદધિપદ્ધિયા પુઢ્વી" કહેલ છે તે
બાહુલ્યની અપેક્ષાએ સમજવું કારણ કે ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામની જે સિદ્ધશિલા

મિતત્વાત્ સ્ત્રોત્રધ્યપરેષાદ્વા લોકકલ્પદેનોચ્યતે-ધર્માસ્તિકાયમયો લોકઃ' (પંચાસ્તિકાયમયો લોકઃ) લોકમાત્રો લોકપરિમાણા
લોકસ્ય યાદૃશ્ચં પરિમાણં તાદૃશપરિમાણવાનમિત્યર્થઃ સ ચ વિશ્વિન્યૂનોઽપિ બ્વ-
પહારતસ્તયાસ્યાદિત્યતઃ બ્રાહ્મ-લોકપ્રમાણ સપૂર્ણલોકધ્યાપિત્વાત્ મોક્ષપ્રમાણા સ
ધાન્યોન્યાનુવન્ધેન સિચસ્ય ફરયેતદેવાહ-લોકરપૂઠઃ લોકેન લોકાકાશેન સપલ-
સ્વકીયપ્રદેશીઃ સ્પૃષ્ટ ઇતિ લોકરપૂઠઃ । તથા લોક વહુર્દશરજ્જ્વાત્મક સ્પૃષ્ટા

ગયા છે. આ કારણે લોકપ્રમાણ હોવાને સે પણ લોક શબ્દ દ્વારા વ્યવહાર
હોવાને સે ધર્માસ્તિકાયમયો લોકઃ' શબ્દ લોકરૂપ કહા ગયા છે । કહા 'મી' છે-
(પંચત્તિકાયમયમ્ લોકઃ) પંચાસ્તિકાયમયો લોકઃ ।) પણ લોક પાંચ જ
સ્તિકાયમય છે । અતઃ જાણ ધર્માસ્તિકાયમયો લોકરૂપ છે તથા પણ (લોક-
માત્ર) લોક કા જેસા પરિમાણ છે તાદૃશ પરિમાણવાળા છે પણ કબન
સંગત હો જાતા છે । યદિ કોઈ એસા યદ્યાં પર કહેં કિ યહ ધર્માસ્તિકાય
કુલ પ્રમાણ મેં કમ મી હો તો મી વ્યવહાર મેં એસા દિયા જાતા છે કિ
યહ લોકમાત્ર છે તો આજ્ઞાકાની નિષ્પત્તિ કે લિપે સુચકાર મે
(લોકપ્રમાણ) યહ પદ રહ્યા છે આસે વન્ધોને યહ પ્ર-
કટ કિયા છે કિ યહ યોગે સે મી અણ મેં ન્યૂન નહીં છે-
કિન્તુ સંપૂર્ણ લોક મેં વ્યાપી છે ઓર આસી કારણ લોકાકાશ કે જિતને
મી પ્રદેશ છે ઓન સથ પ્રદેશો દ્વારા યહ સ્પૃષ્ટ છે । તથા-ધર્માસ્તિકાય ૧૪
બૌદ્ધ રાજપ્રમાણ આ લોક કો અપને પ્રદેશો દ્વારા સ્પષ્ટ કરકે રહ્યા

નામધી વર્ણવ્યા છે તેથી જ તેને લોકપ્રમાણ કહેલ છે વળી આ રીતે લોક-
પ્રમાણ હોવાને બીધે અને (લોક) શબ્દ દ્વારા જોળખાતું હોવાથી ધર્માસ્તિક-
કાયને પોતાને જ લોકરૂપ કહેલ છે કહ્યું પણ છે કે "પંચત્તિકાયમયમ્ લોકઃ"
પંચાસ્તિકાયમયો લોકઃ-આ લોક પાંચ અસ્તિકાયમય છે આ રીતે ધર્માસ્તિકાય
મય (પોતે જ) લોકરૂપ છે-તેથી તે લોકમાત્ર (લોક પ્રમાણ)-લોકનું
જેટલું પ્રમાણ છે જેટલા પ્રમાણ વાળો-છે એ કયન સુચકત લાગે છે કાલ
કોઈ જોવી દલીલ કરે કે ધર્માસ્તિકાય લોક પ્રમાણમાં જોણુ દોષ તે પણ
નહેવાનમાં તે જોણુ કહી શકાય કે તે લોકમાત્ર (લોક પ્રમાણ) છે, તે તે
દલીલનું નિરાકરણ કરવા માટે સૂચકાર (લોક પ્રમાણ) પણ મૂક્યું છે 'લોક
પ્રમાણ' પદનો ઉપયોગ કરીને સૂચકર જો પ્રકટ કરે છે કે તે સાચ લોક અને
પણ ન્યૂન નથી, પણ સમસ્ત લોકમાં વ્યાપ્ત છે, અને તે કારણે લોકાકાશના
જેટલા પ્રદેશો છે તે સવળા પ્રદેશો દ્વારા તે સ્પૃષ્ટ છે, તથા ધર્માસ્તિકાય
બૌદ્ધ રાજપ્રમાણ આ લોકને પોતાના સવળા પ્રદેશો દ્વારા સ્પર્શીને સ્પૃષ્ટ છે

टीका—‘ धम्मत्थिकाएणं भंते ’ धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! “ के महालए पण्णत्ते’ कियान् महालयः प्रज्ञप्तः? कियान् विशालः कथितः धर्मास्तिकायस्य कियद्वि-
शालत्वम् इति प्रश्नः । भगवानाह—‘ गोयमा ’ इत्यादि ‘ गोयमा ’ हे गौतम !
‘ लोए लोय मेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयं चेव फुसित्ताणं चिट्ठइ ’ लोको लोक-
मात्रः लोकप्रमाणः लोकरूपः लोकं चैव स्पृष्ट्वा खलु तिष्ठति । तत्र लोको लोकप्र-

टीकार्थ- (धम्मत्थिकाए णं भंते !) हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय (के महालए पण्णत्ते) कितना बड़ा कहा गया है ? अर्थात्- धर्मास्तिकाय कितना विशाल है ? इस प्रकार के गौतम के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए भगवान् उनको कहते हैं- (गोयमा !) हे गौतम ! (लोए लोय-
मेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयं चेव फुसित्ता णं चिट्ठइ) यह धर्मास्ति-
काय लोक धर्मास्तिकाय को लोकरूप कहने का कारण यह है कि यह लोक प्रमित होने के कारण अथवा लोक इस द्वारा कहे जाने के कारण लोक शब्द से कहा गया है । तात्पर्य कहने का यह है कि धर्मास्तिकाय जितना बड़ा लोक उतना ही बड़ा है क्यों किया वह उसमें व्यापक ब-
ना हुआ है । जिस प्रकार तिल में तेल व्यापक होकर रहता है उसी प्रकार से यह संपूर्ण लोकाकाश में रहता है । लोकाकाश का ऐसा कोई सा भी प्रदेश नहीं है कि जहां पर यह द्रव्य न हो । इस कारण धर्मा-
स्तिकाय को लोकप्रमित कहा गया है तथा जब लोकाकाश का विचार किया है तब वहां पर धर्मादिक द्रव्यों को (लोक) ऐसे नाम से कहा

टीकार्थ—“ धम्मत्थिकाए णं भंते ! के महालये पण्णत्ते ” हे भदन्त ! धर्मा-
स्तिकाय केवलु मोटुं डोय छे—ओटवे के ते केवलुं विशाल छे ? गौतम स्वा-
मीना आ प्रश्नो उत्तर आपता भडावीर प्रलु कडे छे के “ गोयमा ! ” हे
गौतम ! “ लोए लोयमेत्ते लोयप्पमाणे लोयफुडे लोयचेव फुसित्ताणं चिट्ठइ ” आ
धर्मास्तिकाय लोकप्रमित छे ” धर्मास्तिकायने लोकप्रमित कडेवानुं कारण ओ छे के ते
लोकप्रमित (लोकप्रमाण) डोवाथी अथवा “ लोक ” द्वारा ओणभावुं डोवाने
कारण तेने (लोक) शब्द द्वारा ओणभवामां आवे छे—लोक नेटो मोटो छे
ओटलु न मोटु धर्मास्तिकाय छे कारण के ते समस्त व्यापेणुं छे नेवी रीते
तलमां तेल व्यापक जनीने रडे छे, ओज रीते धर्मास्तिकाय संपूर्ण लोकका-
शमा रडे छे—लोकाकाशना कोछ पणु ओवो प्रदेश नथी के न्यां तेनु अस्तित्व
न डोय तेथीज धर्मास्तिकायने लोकप्रमित (लोक प्रमाण) कहु छे, तथा न्याने
लोकाकाशना विचार कराये छे त्याने त्या पणु धर्मादिक द्रव्योने “ लोक ”

ધર્માસ્તિકાયસ્યાધોલોકઃ સ્પૃશ્ણતીતિ માવઃ, મગનાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सातिरेगं अर्द्धं कुसह’ सातिरेकमर्धं स्पृशति धर्मास्ति
 कायो हि लोकेव्यापकः अधोलोकरतु सातिरेकसत्तरञ्जुप्रमाणः अतः सातिरेक
 मर्धमागमेधाधोलोको धर्मास्तिकायस्य स्पृशतीति । ‘तिरियलोएणं मंते पुच्छा’
 तिर्यग्लोकः सृष्ट्यमदन्त । पुच्छा ? धर्मास्तिकायस्य कियन्त मागं स्पृशति तिर्यग्म्लोक
 इति प्रश्नः ‘गोयमा असंखेज्जह मागं कुसह’ इत्युत्तरम् हे गौतम ! असंखेयमागं
 धर्मास्तिकायस्य तिर्यग्म्लोकः स्पृशति असंख्यातयोजनप्रमाणं धर्मास्तिकायः

हे મદન્ત ! અધોલોક (ધર્મસ્તિકાયાસ્સ કેવલ્યં કુસહ) ધર્માસ્તિકાયા
 કે કિત્તને ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હે ? હસ ગૌતમ ! કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે
 હુપ પ્રશ્ન ઉત્તર કહતે હિં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સાતિરેગં અર્ધં કુસ
 હ) અધોલોક ધર્માસ્તિકાયા કે કુહ અધિક આધેભાગ કો સ્પર્શ કરતા હે
 —હસકા સાત્પર્યં યહ હે કિ—ધર્માસ્તિકાયા તો લોકમર મેં વ્યાપક હે, ઓર
 અધોલોક જો હે વહ કુહ અધિક માતરાજુ પ્રમાણ વાલા હે । હસ તરહ
 ૧૪૫૦૬ રાજુપ્રમાણ લોક મેં વ્યાપક હુપ ધર્માસ્તિકાયા કે કુહ અધિક
 આધે ભાગ કા હી વહ સ્પર્શ કરતા હે યહ હિસાબ ઠીક વેઠતા હે । (તિ
 રિયલોપ ણં મંતે । પુચ્છા) હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિકાયા કે
 કિત્તને ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હે ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કો ઉત્તર દેતે હુપ
 પ્રશ્ન ઉત્તર કહતે હિં—(ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (અસંખેજ્જહ માગં કુસહ)
 તિર્યગ્ લોક ધર્માસ્તિકાયા કે અસંખ્યાતયે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હે—હસકા

અધોલોક ધર્માસ્તિકાયાના કેટલાક ભાગનો સ્પર્શ કરે છે

ઉત્તર—‘ ગોયમા । ’ હે ગૌતમ ! “ સાતિરેગં અર્ધં કુસહ ” અધોલોક
 ધર્માસ્તિકાયા અર્ધા કરતાં વધારે ભાગનો સ્પર્શ કરે છે આ કથનનું તાત્પર્ય
 નીચે પ્રમાણે છે—ધર્માસ્તિકાયા તો સમસ્ત લોકમાં વ્યાપક છે અધોલોક તો
 સાત રાજુપ્રમાણથી સહેજ વધારે પ્રમાણવાળો છે તેથી થોડા રાજુપ્રમાણ
 લોકમાં વ્યાપક (વ્યાપક) ધર્માસ્તિકાયા તેના અર્ધા કરતાં થોડા વધારે ભાગનો
 સ્પર્શ કરે છે, જો ગણતરી ચોખ્ખી હોય છે

પ્રશ્ન—“ તિરિયલોપ ણં મંતે પુચ્છા ” હે મદન્ત ! તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિ
 કાયાના કેટલા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ?

ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ અસંખેજ્જહ માગં કુસહ ” તિર્યગ્લોક
 ધર્માસ્તિકાયાના અસંખ્યાતમાં ભાગનો સ્પર્શ કરે છે આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે

સ્વપ્રદેશેતિષ્ઠતીતિ । ‘ એવમધર્મત્થિકાણ ’ એવમધર્માસ્તિકાયઃ યથા ધર્માસ્તિકા-
યો લોકઃ લોકમાત્રો લોકપ્રમાણો લોકસ્પૃષ્ટો લોકં સ્પૃષ્ટ્વા તિષ્ઠતિ તથા અધર્મા-
સ્તિકાયોઽપિ લોકોલોકમાત્રો લોકપ્રમાણો લોકસ્પૃષ્ટો લોકં સ્પૃષ્ટ્વા તિષ્ઠતીતિ
જ્ઞાતવ્યઃ । “ લોયાગાસે ” લોકાકાશઃ એવમેવ લોકાકાશોઽપિ ‘ જીવત્થિકાણ ’
જીવાસ્તિકાયઃ ‘ પોગ્ગલત્થિકાણ ’ પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ ‘ પંચ વિ એકામિલાવા ’
પચ્ચાપિ એકામિલાવાઃ ધર્માઽધર્માકાંશ જીવ પુદ્ગલાસ્તિકાયા એતે પચ્ચાપિ સમાના
મિલાપૈરમિલપ્ત્યાઃ इत्यर्थः । ધર્માન્તિકાયાદીનાં પચ્ચાનામપિ પ્રમાણસ્પર્શનાદિકં
કથમિતિ સ્પર્શનાધિકારાદેવાધોલોકાદીનાં ધર્માસ્તિકાયાદિગતાં સ્પર્શનાં દર્શય-
ન્નાહ—‘ અહોલોણં મંતે ’ इत्यादि ‘ अहोलोणं मंते ’ अधोलोकः खलु भदन्त !
‘ ધર્મત્થિકાયસ્સ કેવદ્વયં કુસડ ’ ધર્માસ્તિકાયસ્ય ક્રિયન્તં સ્પૃશતિ ? ક્રિયન્તં ભાગં

હુઆ હૈ (એવમધર્મત્થિકાણ) જિમ પ્રકાર ધર્માસ્તિકાય લોકરૂપ, લોક-
માત્ર, લોકપ્રમાણ, લોકસ્પૃષ્ટ હૈ ઓર લોકકો સ્પર્ગકર રહા હુઆ હૈ
વસી પ્રકાર અધર્માસ્તિકાય ભી લોકરૂપ, લોકમાત્ર, લોકપ્રમાણ, લોક-
સ્પૃષ્ટ હૈ ઓર લોક કો સ્પર્ગકર રહા હુઆ હૈ એસા જાનના ચાહિયે ।
(લોયાગાસે) હસી તરહ સે લોકાકાશ (જીવત્થિકાણ) જીવાસ્તિકાય
(પોગ્ગલત્થિકાણ) પુદ્ગલાસ્તિકાય કે વિષય મેં ભી જાનના ચાહિયે । ક્યો
કિ ઇન (પંચ વિ એકામિલાવા) પાંચોં કા પાઠ એક જૈસાહી હૈ । હસ
તરહ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય
ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કી વિશાલતા ઓર સ્પર્શના કા કથન કરકે અબ
સૂત્રકાર સ્પર્શના કે અધિકાર કો લેકર હી ધર્માસ્તિકાયાદિગત અધો-
લોકાદિકોં કી સ્પર્શના કે વિષય મેં કથન કરતે હૈ—(અહોલોણં મંતે

‘ એવમધર્મત્થિકાણ ’ એમ ધર્માસ્તિકાય લોકરૂપ, લોકમાત્ર, લોકપ્રમાણ,
લોકસ્પૃષ્ટ છે અને લોકને સ્પર્શીને રહેલું છે, એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય
પણ લોકરૂપ, લોકમાત્ર, લોકપ્રમાણ, લોકસ્પૃષ્ટ છે અને લોકને સ્પર્શીને રહેલું
છે, એમ સમજવું “ લોયાગાસે ” એજ પ્રમાણે લોકાકાશ, “ જીવત્થિકાણ ”
જીવાસ્તિકાય, અને “ પોગ્ગલત્થિકાણ ” પુદ્ગલાસ્તિકાયના વિષયમાં પણ સમજવું કારણ
કે તે પાણેનું “ પંચ વિ એકામિલાવા ” વક્તવ્ય એક સરખું જ છે આ રીતે ધર્મા-
સ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયની
વિશાળતાનું અને સ્પર્શનાનું વર્ણન કરીને સૂત્રકાર સ્પર્શનાના અધિકારને લઈને
ધર્માસ્તિકાયાદિગત અધોલોક દિગ્ગોની સ્પર્શનાના વિષયનું નિરૂપણ કરે છે—

પ્રશ્ન—“ અહોલોણં મંતે ! ધર્મત્થિકાયસ્સ કેવદ્વયં કુસડ) હે ભદન્ત !

ધર્માસ્તિકાયસ્વાધોલોક સ્પૃશ્ણતીતિ માઘઃ, મગધાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि
 ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘सातिरेर्ग अर्द्धं फुसइ’ सातिरेकमर्धं स्पृशति धर्मास्ति
 कायो हि लोके व्यापक’ अधोलोकस्तु सातिरेकसत्तरञ्जुप्रमाणः अतः सातिरेक
 मर्धभागमेधाधोलोको धर्मास्तिकायस्य स्पृशतीति । ‘तिरियलोएणं मंते पुच्छा’
 तिर्यग्लोकं तद्वत्तदत् । पुच्छा ? धर्मास्तिकायस्य कियन्तं मार्गं स्पृशति तिर्यग्लोक
 इति पश्नः ‘गोयमा असखेज्जइ मार्गं फुसइ’ इत्युत्तरम् हे गौतम ! असंख्येयमार्गं
 धर्मास्तिकायस्य तिर्यग्लोकः स्पृशति असंख्यातयोजनप्रमाणं धर्मास्तिकाया

हे भदन्त ! अधोलोक (धર્मास्तिकायस्स કેવળં ફુસઈ) ધર્માસ્તિકાય
 કે કિતને ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હે ? હસ ગૌતમ ! કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે
 હુણ પ્રશ્ન ઉત્તર કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સાતિરેર્ગ અર્ધં ફુસ
 ઈ) અધોલોક ધર્માસ્તિકાયા કે કુછ અધિક આધેભાગ કો સ્પર્શ કરતા હૈ
 —હસકા તાત્પર્યં યહ હૈ કિ—ધર્માસ્તિકાયા તો લોકમર મેં વ્યાપક હૈ, ઓર
 અધોલોક જો હૈ વહ કુછ અધિક સાતરાજૂ પ્રમાણ ચાલા હૈ । હસ તરહ
 ૧૪બૌદ્ધ રાજૂપ્રમાણ લોક મેં વ્યાપક હુણ ધર્માસ્તિકાયા કે કુછ અધિક
 આધે ભાગ કા હી વહ સ્પર્શ કરતા હૈ યહ હિસાબ ઠીક પૈઠતા હૈ । (તિ
 રિયલોપ ણં મંતે । પુચ્છા) હે ભદન્ત ! તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિકાયા કે
 કિતને ભાગ કો સ્પર્શ કરતા હૈ ? હસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કો ઉત્તર દેતે હુણ
 પ્રશ્ન ઉત્તર કહતે હૈં—(ગોયમા ! હે ગૌતમ ! (અસંખેજ્જમાર્ગ ફુસઈ)
 તિર્યગ્ લોક ધર્માસ્તિકાયા કે અસંખ્યાતયે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ—હસકા

અધોલોક ધર્માસ્તિકાયા કેટલાક ભાગનો સ્પર્શ કરે છે

ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ । “ સાતિરેર્ગ અર્ધં ફુસઈ ” અધોલોક
 ધર્માસ્તિકાયા અર્ધા કરતાં વધારે ભાગનો સ્પર્શ કરે છે આ કથનનું તાત્પર્ય
 નીચે પ્રમાણે છે—ધર્માસ્તિકાયા તો સમસ્ત લોકમાં વ્યાપક છે અધોલોક તો
 સાત રાજુપ્રમાણથી સહેજ વધારે પ્રમાણવાળો છે તેથી બૌદ્ધ રાજુપ્રમાણ
 લોકમાં વ્યાપક (વ્યાપેહુ) ધર્માસ્તિકાયા તેના અર્ધા કરતાં થોડા વધારે ભાગનો
 સ્પર્શ કરે છે, જે ગણતરી થોડા હોય છે

પ્રશ્ન—“ તિરિયલોપ ણં મંતે પુચ્છા ” હે ભદન્ત ! તિર્યગ્લોક ધર્માસ્તિકા
 ધર્મના કેટલા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ?

ઉત્તર—“ ગોયમા । ” હે ગૌતમ । “ અસંખેજ્જમાર્ગ ફુસઈ ” તિર્યગ્લોક
 ધર્માસ્તિકાયા અસંખ્યાતયે ભાગનો સ્પર્શ કરે છે આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે

તિર્યગ્લોઃસ્તુ અષ્ટાદશયોજનશતપ્રમાણઃ-અતો ધર્માસ્તિકાયસ્યાસંખ્યાતભાગે વિઘ-
માનત્વાત્તસ્યાસંખ્યેયમેવ ભાગં સ્પૃશતીતિ ભાવઃ । “ઉઢ્ઢુલોણં મંતે પુચ્છા”
ઊર્ધ્વલોકઃ-સ્વલુ ભદન્ત ! પુચ્છા હે ભદન્ત ! ઊર્ધ્વલોકો ધર્માસ્તિકાયસ્ય કિયન્તં
ભાગં સ્પૃશતીતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા દેસૂણં અદ્દં ફુસઈ’
ગૌતમ ! દેશોનમર્ધં સ્પૃશતિ, દેશોનસપ્તરજ્જુપ્રમાણત્વાત્ ઊર્ધ્વલોકસ્યેતિ સમ્પૂર્ણ
લોકશ્ચતુર્દશરજ્જુપ્રમાણકસ્તદર્દ્દમ્ સપ્તરજ્જુપ્રમાણકઃ ઇતિ ભાવઃ ‘ઈમાણં મંતે’ હ્યં
સ્વલુ ભદન્ત ! ‘રયણપ્પમા પુઢ્ઢવી’ રત્નપ્રમા પૃથિવી, “ધમ્મત્થિકાયસ્સ” ધર્મા-

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત સ્વજન પ્રમાણવાલા હૈ ઔર
તિર્યગ્લોક જો હૈ વહ ૧૮અઠારહ સૌ યોજન પ્રમાણ વાલા હૈ । અતઃ વહ
ધર્મ કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં વર્તમાન હોનેકે કારણ ઉસકે અસંખ્યાત વે
ભાગ કા હી સ્પર્શ કરતા હૈ યહ કથન ઠીક હૈ । (ઉઢ્ઢુલોણં મંતે !
પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ઊર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકાય કે કિતને ભાગ કા સ્પર્શ ક
રતા હૈ ? ઇસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા સમાધાન કરનેકે નિમિત્ત પ્રશ્ન ઉનસે
કહતે હૈ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસૂણં અદ્દં ફુસઈ) ઊર્ધ્વલોક ધર્મા-
સ્તિકાય કે કુછ કમ આધે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ-સો ઇસકા કારણ
યહ હૈ કિ ઊર્ધ્વલોક કા પ્રમાણ કુછ કમ સાત રાજૂ કા હૈ । સંમસ્ત
લોક કા પ્રમાણ ૧૪ ચૌદહ રાજૂ કા હૈ સો ૧૪ ચૌદહ રાજૂ પ્રમાણ વેલિ
લોક મેં વ્યાપક રહે હુએ ધર્માસ્તિકાય કે કુછ કમ આધે ભાગ કા ઊર્ધ્વ
લોક સ્પર્શ કરતા હૈ । (ઈમાણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢ્ઢવી) હે ભદન્ત !
જો યહ રત્નપ્રમા નામ કી પહિલી પૃથિવી હૈ સો વહ (ધમ્મત્થિકાયસ્સ

મુજળ છે-ધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ વાળું છે, પણ તિર્યગ્લોક ૧૮૦૦
અઠાર સો યોજન પ્રમાણ છે તેથી તે ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ
હોવાથી તેના અસંખ્યાતમાં ભાગનો સ્પર્શ કરે છે, તે કથન બરાબર છે.

પ્રશ્ન--“ઉઢ્ઢુલોણ મંતે ! પુચ્છા” હે ભદન્ત ! ઊર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિ-
કાયના કેટલાક ભાગનો સ્પર્શ કરે છે ?

ઉત્તર--“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “દેસૂણં અદ્દં ફુસઈ” ઊર્ધ્વલોક
ધર્માસ્તિકાયના અર્ધ કરતા ઓછા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે. આ કથનનું કારણ
નીચે પ્રમાણે છે, સમસ્ત લોક ૧૪ રાજુપ્રમાણ છે ઊર્ધ્વલોકનું પ્રમાણ સાત
રાજુ કરતા ઓછું છે તેથી ૧૪ રાજુપ્રમાણ લોકમાં ધર્માસ્તિકાય ઊર્ધ્વલોકના
અર્ધ કરતા ઓછા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે તે કથન બરાબર છે.

પ્રશ્ન--ઈમાણં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢ્ઢવી” હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમા નામની

स्तिकायस्य ' किं सखेज्जभागं कुसइ ' किं सखयेयभागं स्पृशति ? ' असखेज्जभागं कुसइ ' असखयेयभागं स्पृशति ? 'सखेज्जे भागे कुसइ ' सम्मययान् भागान् स्पृशति ? 'असखेज्जे भागं कुसइ ' असखयेयान् भागान् स्पृशति ? 'सन्वं कुसइ' सर्वं स्पृशति ? हे भदन्त । येयं रत्नप्रभा पृथिवी सा किं धर्मास्तिकायस्य सखयेयभागं स्पृशति असखयेयभागं स्पृशति अथवासखयेयान् वा भागान् असखयेयान् वा भागान् स्पृशति सप वा स्पृशतीति पइन मगयानाह— गोयमा ' इत्यादि ' गोयमा ' हे गौतम ! ' णो सखेज्जइ भागं कुसइ ' नो संखयेयभागं स्पृशति— धर्मास्तिकायस्य रत्नप्रभा किन्तु ' असखेज्जइ भागं कुसइ ' असखयेयभागं स्पृशति धर्मास्तिकायस्य लोकन्यापकत्वात् रत्नप्रभायासात्पक्षेष्टवृत्तित्वादिति तथा ' णो सखेज्जे णो असखेज्जो नो सर्वं कुसइ ' नो सखययान् भागान् नो

किं संखेज्जइभागं कुसइ, असखेज्जइभागं कुसइ, सखेज्जे भागे कुसइ, असखेज्जे भागे कुसइ, सन्वं कुसइ) धर्मास्तिकाय के सखयेय भाग का स्पर्श करती है ? या असखयेयभाग का स्पर्श करती है ? अथवा—उसके संख्यात भागों का स्पर्श करती है ? या असंख्यात भागों का स्पर्श करती है ? या सम्पूर्ण धर्मास्तिकाय का वह स्पर्श करती है । इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए मनु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (णो संखेज्जइ भागं कुसइ, असखेज्जइ भागं कुसइ, णो संखेज्जे, णो असखेज्जे, णो सन्वं कुसइ) रत्नप्रभा नाम की पहिली पृथिवी धर्मास्तिकाय के संख्यातवर्षे भाग का स्पर्श नहीं करती है, किन्तु उसके असंख्यातवर्षे भाग का ही स्पर्श करती है क्योंकि धर्मास्तिकाय सम्पूर्णलोक में प्राप्त है और रत्नप्रभा पृथिवी थोड़ीसी जगह में है । तथा यह रत्नप्रभापृथिवी धर्मास्तिकाय के (णो संखेज्जे णो असखेज्जे नो सर्वं कुसइ) संख्यात

के पहेली पृथ्वी (११३) के "धर्मास्तिकायस्य किं सखेज्जइ भागं कुसइ असखेज्जइ भागं कुसइ, संखेज्जे भागे कुसइ असखेज्जे भागे कुसइ सन्वं कुसइ ? " के धर्मास्तिकायना संख्यातभा आगेना स्पृशं करे छे ? के असंख्यातभा आगेना स्पृशं करे छे ? के तेना संख्यात आगेना स्पृशं करे छे के तेना असंख्यात आगेना स्पृशं करे छे ? के ते संपूर्ण धर्मास्तिकायना स्पृशं करे छे

उत्तर—' गोयमा । " " णो सखेज्जइ भागं कुसइ असखेज्जइभागं कुसइ, णो सखेज्जे, णो असखेज्जे णो सर्वं कुसइ ' रत्नप्रभा नाम्नी पहेली पृथ्वी धर्मास्तिकायना संख्यातभा आगेना स्पृशं करेती नहीं, तेमअ असंख्यात आगेना स्पृशं करेवा नहीं, संख्यात आगेना स्पृशं पक्ष करेती नहीं, असंख्यात आगेना पक्ष स्पृशं करेती नहीं, समस्त धर्मास्तिकायना

તિર્યગ્લોકસ્તુ અષ્ટાદશયોજનશતપ્રમાણઃ—અતો ધર્માસ્તિકાયાસંખ્યાતભાગે વિદ્ય-
માનત્વાત્તસ્યાસંખ્યેયમેવ ભાગં સ્પૃશતીતિ ભાવઃ । “ઉઢ્ઢુલોર્ણં ભંતે પુચ્છા”
ઉર્ધ્વલોકઃ—સ્વલુ ભદન્ત । પૃચ્છા હે ભદન્ત ! ઉર્ધ્વલોકો ધર્માસ્તિકાયાસ્ય કિયન્તં
ભાગં સ્પૃશતીતિ પ્રશ્નઃ ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા દેસૂણં અદ્દં ફુસહં’
ગૌતમ ! દેશોનમર્થં સ્પૃશતિ, દેશોનસપ્તરજ્જુપ્રમાણત્વાત્ ઉર્ધ્વલોકસ્યેતિ સમ્પૂર્ણ
લોકશ્ચતુર્દશરજ્જુપ્રમાણકસ્તદર્દ્દમ્ સપ્તરજ્જુપ્રમાણકઃ ઇતિ ભાવઃ ‘ઈમાણં ભંતે’ इयं
સ્વલુ ભદન્ત ! ‘રયણપ્પમા પુઢવી’ રત્નપ્રમા પૃથિવી. “ધમ્મત્થિકાયાસ્સ” ધર્મા-

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ ધર્માસ્તિકાયા અસંખ્યાત સ્વજન પ્રમાણવાલા હૈ. ઔર
તિર્યગ્લોક જો હૈ વહ ૧૮અટારહ સૌ યોજન પ્રમાણ વાલા હૈ. અતઃ વહ
ધર્મ કે અસંખ્યાતવે ભાગ મેં વર્તમાન હોનેકે કારણ ઉસકે અસંખ્યાત વે
ભાગ કા હી સ્પર્શ કરતા હૈ યહ કથન ઠીક હૈ. (ઉઢ્ઢુલોર્ણં ભંતે !
પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ઉર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકાયા કે કિતને ભાગ કા સ્પર્શ ક
રતા હૈ ? ઇસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા સમાધાન કરનેકે નિમિત્ત પ્રશ્ન ઉનસે
કહતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દેસૂણં અદ્દં ફુસહં) ઉર્ધ્વલોક ધર્મા-
સ્તિકાયા કે કુછ કમ આધે ભાગ કા સ્પર્શ કરતા હૈ—સો ઇસકો કારણ
યહ હૈ કિ ઉર્ધ્વલોક કા પ્રમાણ કુછ કમ સાત રાજૂ કા હૈ. સમસ્ત
લોક કા પ્રમાણ ૧૪ ચૌદહ રાજૂ કા હૈ મો ૧૪ ચૌદહ રાજૂ પ્રમાણ વાલિ
લોક મેં વ્યાપક રહે હુએ ધર્માસ્તિકાયા કે કુછ કમ આધે ભાગ કા ઉર્ધ્વ
લોક સ્પર્શ કરતા હૈ. (ઈમાણં ભંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી) હે ભદન્ત !
જો યહ રત્નપ્રમા નામ કી પહિલી પૃથિવી હૈ સો વહ (ધમ્મત્થિકાયાસ્સ

સુજ્ઞ છે—ધર્માસ્તિકાયા અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ વાળું છે, પણ તિર્યગ્લોક ૧૮૦૦
અઢાર સો યોજન પ્રમાણ છે. તેથી તે ધર્માસ્તિકાયાના અસંખ્યાતમાં લાગ પ્રમાણ
હોવાથી તેના અસંખ્યાતમાં લાગનો સ્પર્શ કરે છે, તે કથન બરાબર છે.

પ્રશ્ન—“ઉઢ્ઢુલોર્ણં ભંતે ! પુચ્છા” હે ભદન્ત ! ઉર્ધ્વલોક ધર્માસ્તિકા-
યાના કેટલાક લાગનો સ્પર્શ કરે છે ?

ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “દેસૂણં અદ્દં ફુસહં” ઉર્ધ્વલોક
ધર્માસ્તિકાયાના અર્ધ કરતા ઓછા લાગનો સ્પર્શ કરે છે. આ કથનનું કારણ
નીચે પ્રમાણે છે, સમસ્ત લોક ૧૪ રાજુપ્રમાણ છે ઉર્ધ્વલોકનું પ્રમાણ સાત
રાજુ કરતા ઓછું છે તેથી ૧૪ રાજુપ્રમાણ લોકમાં ધર્માસ્તિકાયા ઉર્ધ્વલોકના
અર્ધ કરતાં ઓછા લાગનો સ્પર્શ કરે છે તે કથન બરાબર છે.

પ્રશ્ન—ઈમાણં ભંતે ! રયણ - પુઢવી” હે ભદન્ત ! રત્નપ્રમા નામની

स्तिष्कायस्य ' किं संखेज्जमागं कुसह ' किं संख्ययमाग स्पृशति ? ' असंखेज्जमागं कुसह ' असंख्येयमागं स्पृशति ? ' संखेज्जे मागे कुसह ' संख्येयान् भागान् स्पृशति ? ' असंखेज्जे मागे कुसह ' असंख्येयान् भागान् स्पृशति ? ' सत्त्वं कुसह ' सत्त्वं स्पृशति ? हे मइन्त ! येय रत्नप्रभा पृथिवी सा किं धर्मास्तिष्कायस्य संख्येयं भागं स्पृशति असंख्येय माग स्पृशति अथवा संख्येयान् वा भागान् असंख्येयान् वा भागान् स्पृशति सत्त्वं वा स्पृशतीति मइन्त मगवानाह— गोयमा ' इत्यादि ' गोयमा ' हे गौतम ! ' गो संखेज्जह माग कुसह ' गो संख्येयमाग स्पृशति— धर्मास्तिष्कायस्य रत्नप्रभा किन्तु ' असंखेज्जह माग कुसह ' असंख्येयमाग स्पृशति धर्मास्तिष्कायस्य लोकव्यापकत्वात् रत्नप्रभायाभाव्यदेशवृत्तित्वादिति तथा ' गो संखेज्जे गो असंखेज्जे गो सत्त्वं कुसह ' गो संख्येयान् भागान् गो

किं संखेज्जह माग कुसह, असंखेज्जह माग कुसह, संखेज्जे मागे कुसह, असंखेज्जे मागे कुसह, सत्त्वं कुसह) धर्मास्तिष्काय के संख्येय भाग का स्पर्श करती है ? या असंख्येयभाग का स्पर्श करती है ? अथवा—उसके संख्यात भागों का स्पर्श करती है ? या असंख्यात भागों का स्पर्श करती है ? या सम्पूर्ण धर्मास्तिष्काय का वह स्पर्श करती है । इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (गो संखेज्जह माग कुसह, असंखेज्जह माग कुसह, गो संखेज्जे, गो असंखेज्जे, गो सत्त्वं कुसह) रत्नप्रभा नाम की पहिली पृथिवी धर्मास्तिष्काय के संख्यातवै भाग का स्पर्श नहीं करती है, किन्तु उसके असंख्यातवै भाग का ही स्पर्श करती है क्योंकि कि धर्मास्तिष्काय सम्पूर्णलोक में प्राप्त है और रत्नप्रभा पृथिवी योड़ीसी जगह में है । तथा यह रत्नप्रभापृथिवी धर्मास्तिष्काय के (गो संखेज्जे गो असंखेज्जे गो सत्त्वं कुसह) संख्यात

के पड़ेही पृथ्वी (२१४) है "धर्मास्तिष्कायस्य किं संखेज्जह माग कुसह असंखेज्जह माग कुसह, संखेज्जे मागे कुसह असंखेज्जे मागे कुसह सत्त्वं कुसह ? " ते धर्मास्तिष्कायना सञ्जातमां भागाने स्पशं हरे छे ? के असञ्जातमां भागाने स्पशं हरे छे ? के तेना सञ्जात भागाने स्पशं हरे छे के तेना असञ्जात भागाने स्पशं हरे छे ? के ते संपूषु धर्मास्तिष्कायने स्पशं हरे छे

उत्तर— ' गोयमा ! ' ' गो संखेज्जह माग कुसह असंखेज्जह माग कुसह, गो संखेज्जे, गो असंखेज्जे गो सत्त्वं कुसह ' रत्नप्रभा नामकी पड़ेही पृथ्वी धर्मास्तिष्कायना सञ्जातमां भागाने स्पशं हरेती नहीं, तेमअ असञ्जात भागाने स्पशं हरेता नहीं, सञ्जात भागाने स्पशं पशु हरेती नहीं, असञ्जात भागाने पशु स्पशं हरेती नहीं, समस्त धर्मास्तिष्कायने

અસંખ્યેયાન્ ભાગાન્ ન વા સર્વં ભાગં સ્પૃશતિ. કિન્તુ અસંખ્યેયમેવ ભાગં સ્પૃશ-
તીતિ । ‘ઇમીસેણં મંતે’ અસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત । ‘રયણપ્પમાણ પુઢવીણ’ રત્નપ્રભાંયાઃ
પૃથિવ્યાઃ ‘ઘનોદહી’ ઘનોદધિઃ ‘ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ ધર્માસ્તિકાયસ્ય “ કિં
સંખેજ્જભાગં ફુસહ્ ’ ધર્માસ્તિકાયસ્ય કિં સંખ્યેયભાગં સ્પૃશતિ સર્વં વા સ્પૃશ-
તીતિ રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાઃ સમ્બન્ધી ઘનોદધિઃ ધર્માસ્તિકાવયવસંખ્યેયભાગં સ્પૃશ-
ત્યાદિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ જહાં ’ ઇત્યાદિ—“ જહા રયણપ્પમા તહા-ઘણો-
દહી ” યથા રત્નપ્રમા તથા ઘનોદધિઃ, યથા રત્નપ્રમા ધર્માસ્તિકાયસ્યા-સંખ્યેય

भागों का और असंख्यात भागों का भी स्पर्श नहीं करती है-और न
वह सम्पूर्णरूप में ही उसका स्पर्श करती है-इस तरह यहाँ असंख्या-
तवें भाग का स्पर्श करना यह द्वितीयपक्ष ही अङ्गीका किया है-शेष
चार पक्ष नहीं । (इमीसेणं मंते ! रयणप्पमाण पुढवीण घनोदही) हे
भदन्त ! अब हम आपसे यह जानना चाहते हैं कि इस रत्नप्रभासंबंधी
जो घनोदधि है वह धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ?
(किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्जेइभागे फुसइ,
असंखेज्जेभागे फुसइ, सव्वं वा फुसइ) क्या संख्यातवें भाग का स्पर्श
करता हैं, या असंख्यातवें भाग का स्पर्श करता है, अथवा धर्मास्तिका-
य के संख्यातभागों का स्पर्श करता है-या असंख्यातभागों का स्पर्श
करता है-किं समस्तरूप से उसका स्पर्श करता है ? इस विषय में
गौतम का समाधान करने निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौ-
तम । (जहोरयणप्पमा तहा घणोदही) जिस प्रकार रत्नप्रभा पृथिवी

પણ સ્પર્શ કરતી નથી. પણ તે તેના અસંખ્યાતમા ભાગનો સ્પર્શ કરે છે.
આ જવાબનુ કારણ નીચે પ્રમાણે છે ધર્માસ્તિકાય સ પૂર્ણ લોકમા વ્યાપ્ત છે પણ
રત્નપ્રમા પૃથ્વી ઘણી થોડી જગ્યામા આવેલી છે ગૌતમ સ્વામીના ઉપરોક્ત
પાત્ર વિકલ્પોમાના બીજા વિકલ્પનો જ અહીં સ્વીકાર થયો છે.

પ્રશ્ન—“ ઇમીસે ણ મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઘનોદહી ” હે ભદન્ત !
આ રત્નપ્રમા સંબંધી જે ઘનોદધિ છે તે ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગનો
સ્પર્શ કરે છે ? (કિં સંખેજ્જઇમાગ ફુસહ્ ?) શુ તે તેના સંખ્યાતમા ભાગનો
સ્પર્શ કરે છે ? (કિં અસંખેજ્જઇમાગ ફુસહ્) કે તેના અસંખ્યાતમા ભાગનો
સ્પર્શ કરે છે ? “ સંખેજ્જે માગે ફુસહ્ ? અસંખેજ્જે માગે ફુસહ્ ? સવ્વં વા ફુસહ્ ”
કે તેના સંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ કરે છે, કે તેના અસંખ્યાત ભાગોનો સ્પર્શ
કરે છે ? કે સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયનો સ્પર્શ કરે છે ?

પાળા' પૃથિવીપ્રતિષ્ઠિતા પ્રસાઃ સ્થાવરા પ્રાણા, સર્વેપિ પ્રાણિનઃ પૃથિવ્યધિક રમતા एव । जीवा पृथिवीप्रतिष्ठिता, इत्यपि कथनम् प्राणिकमेव, आकाशपर्वत विमान,दाक्षपि जीवनिवासस्य शास्त्रे प्रतिपादनात् । 'अजीवा जीवपइद्विया' अजीवा शरीरादिपुद्गलरूपाः जीवप्रतिष्ठिताः जीवा प्रतिष्ठा=अधिकरण येषां ते जीवप्रतिष्ठिता शरीरादीनां बीषेषु स्थितत्वात् । 'जीवा कम्मपइद्विया' जीवा कर्मप्रतिष्ठिताः, अनुदयावस्थकर्मपुद्गलसमुदायरूपेषु कर्मसु ससारिजीवानामा भित्तत्वात्, जीवा कर्मापीनस्थितिका इत्यर्थः । 'अजीवा जीवसंगइया' अजीवा जीवसंगृहीता, मनोमापादियु पुद्गलानां जीवै संगृहीतत्वात् ।

“પૃથ્વીપદ્ધિયા તસા ધાવરા પાળા” જો એસા કહા ગયા હૈ સો હસકા માવાય્યં યહ હૈ કિ-જિતને બી બ્રમ ઓર સ્થાવર જીવ હૈં એ સવ પૃથિવી હૈ,અધિકરણ (આધાર)બાલે હૈં । “પૃથિવી પ્રતિષ્ઠિતાસસા સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ” એસા જો કથન કિયા ગયા હૈ સો યહ બી પ્રાણિક હી હૈ ક્યોંકિ આકાશ, પર્વત ઓર વિમાન આદિ મેં બી જીવોં કા નિવાસ શાસ્ત્ર મેં પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈં । “અજીવા જીવપ્રતિષ્ઠિતા” એસા જો કહા ગયા હૈ સો હસકા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ શરીરાદિ પુદ્ગલરૂપ જો અજીવ હૈં એ જીવ કે આધારરૂપ હૈ-જિનકા અધિકરણ જીવ હૈં, ક્યોં કિ શરીરાદિક પુદ્ગલ જીવોં મેં સ્થિત હોતે હૈં । “જીવા કમ્મપદ્ધિયા” જીવ કર્મપ્રતિષ્ઠિત હૈં એસા જો કહા ગયા હૈ, સો હસકા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ અનુદયાવસ્થા પ્રાપ્ત કર્મ પુદ્ગલ કે સમુદાય ડુવર સંસારી જીવ આશ્રિત રહતે હૈં, અર્થાત્ સસારી

પૃથ્વી છે તે બ્રહ્માના આધારે જ પ્રતિષ્ઠિત છે ‘પૃથ્વીપદ્ધિયા તસા ધાવરા પાળા’, (પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠિત બ્રમ સ્થાવર જીવો)નુ વ્યત્પત્તિ એ છે કે બેટકાં બ્રહ્મ અને સ્થાવર જીવો છે તેનો આધાર પૃથ્વી છે ‘પૃથ્વીપદ્ધિયા તસા ધાવરા પાળા’ એવું બે કથન છે તે ખજી ઘણે બાજે છે એમ સમજવું કારણ કે આકાશ, પર્વત અને વિમાન વગેરેના આધારે પણ જીવોના શહેડાણો છે એવું શાસ્ત્રોમા પ્રતિપાદન કરાયેલ છે (અજીવા જીવપદ્ધિયા) (અજીવો જીવપ્રતિષ્ઠિત છે) તેનું વ્યત્પત્તિ એ છે કે શરીરાદિ પુદ્ગલ રૂપ ને અજીવ જીવો તેમનું અધિકરણ (આધાર) જીવ છે તેમનું અધિકરણ (આધાર) જીવ છે તેમને જીવપ્રતિષ્ઠિત કહે છે કારણ કે શરીરાદિ પુદ્ગલો જીવો ને આધારે પ્રતિષ્ઠિત (સ્થિત) હોય છે “જીવા કમ્મપદ્ધિયા (કર્મપ્રતિષ્ઠિત જીવો) જીવો કર્મપ્રતિષ્ઠિત છે તેનો આધાર આ પ્રમાણે છે-કર્મપ્રતિષ્ઠિત નહીં આવેલ કર્મપુદ્ગલોને આધારે સસારી જીવો શહેડા છે એટલે કે સસારી જીવોની સ્થિતિ કર્માપીન દેવ,

અસંખ્યેયાન્ ભાગાન્ ન વા સર્વં ભાગં સ્પૃશતિ. કિન્તુ અસંખ્યેયમેવ ભાગં સ્પૃશ-
તીતિ । ‘इमीसेणं भंते’ अस्याः खलु भदन्त । ‘रयणप्पभाए पुढ्वीए’ रत्नप्रभायाः
पृथिव्याः ‘घनोदही’ घनोदधिः ‘धम्मत्थिकायस्स’ धर्मास्तिकायस्य “ किं
संखेज्जभागं फुसइ ’ धर्मास्तिकायस्य किं संख्येयभागं स्પૃશતિ સર્વં વા સ્પૃશ-
તીતિ રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાઃ સમ્બન્ધી ઘનોદધિઃ ધર્માસ્તિકાવયવસંખ્યેયભાગં સ્પૃશ-
ત્યાદિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ जहां ’ इत्यादि—“ जहा रयणप्पभा तहा-घणो-
दही ” यथा रत्नप्रभा तथा घनोदधिः, यथा रत्नप्रभा धर्मास्तिकायस्या-संख्येय

भागों का और असंख्यात भागों का भी स्पर्श नहीं करती है—और न
वह सम्पूर्णरूप में ही उसका स्पर्श करती है—इस तरह यहाँ असंख्या-
तवें भाग का स्पर्श करना यह द्वितीयपक्ष ही अङ्गीकार किया है—शेष
चार पक्ष नहीं । (इमीसेणं भंते ! रयणप्पभाए पुढ्वीए घनोदही) हे
भदन्त ! अब हम आपसे यह जानना चाहते हैं कि इस रत्नप्रभासंबन्धी
जो घनोदधि है वह धर्मास्तिकाय के कितने भाग का स्पर्श करता है ?
(किं संखेज्जइभागं फुसइ, असंखेज्जइभागं फुसइ, संखेज्जेइभागे फुसइ,
असंखेज्जेभागे फुसइ, सव्वं वा फुसइ) क्या संख्यातवें भाग का स्पर्श
करता है, या असंख्यातवें भाग का स्पर्श करता है, अथवा धर्मास्तिका-
य के संख्यातभागों का स्पर्श करता है—या असंख्यातभागों का स्पर्श
करता है—किं समस्तरूप से उसका स्पर्श करता है ? इस विषय में
गौतम का समाधान करने निमित्त प्रभु उनसे कहते हैं (गोयमा) हे गौ-
तम । (जहोरयणप्पभा तहा घणोदही) जिस प्रकार रत्नप्रभा पृथिवी

પણ સ્પર્શ કરતી નથી. પણ તે તેના અસંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શ કરે છે.
આ જવાબનુ કારણ નીચે પ્રમાણે છે. ધર્માસ્તિકાય સંપૂર્ણ લોકમાં વ્યાપ્ત છે પણ
રત્નપ્રભા પૃથ્વી ઘણી થોડી જગ્યામા આવેલી છે ગૌતમ સ્વામીના ઉપદેશાત
પાત્ર વિકલ્પોમાના ખીજા વિકલ્પને જ અહીં સ્વીકાર થયો છે.

પ્રશ્ન—“ इमीसे ण भंते ! रयणप्पभाए पुढ्वीए घनोदही ” हे भदन्त ।
आ रत्नप्रभा सङ्गधी जे घनोदधि છે તે ધર્માસ્તિકાયના કેટલા ભાગને
સ્પર્શ કરે છે ? (કિં સંખેજ્જઇમાગ ફુસઇ ?) થું તે તેના સંખ્યાતમાં ભાગને
સ્પર્શ કરે છે ! (કિં અસંખેજ્જઇમાગ ફુસઇ) કે તેના અસંખ્યાતમાં ભાગને
સ્પર્શ કરે છે ? “ સંખેજ્જે ભાગે ફુસઇ ? અસંખેજ્જે ભાગે ફુસઇ ? સવ્વં વા ફુસઇ ”
કે તેના સંખ્યાત ભાગોને સ્પર્શ કરે છે, કે તેના અસંખ્યાત ભાગોને સ્પર્શ
કરે છે ? કે સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયને સ્પર્શ કરે છે ?

માગમેવ સ્પૃશતિ તથા રત્નપ્રમાસમ્યગ્ધી ધનોદધિરપિ ધર્માસ્તિકાયસ્યાસંસ્થેષ
 માગમેષ સ્પૃશતીતિ દ્વિતીયપક્ષસ્યાનુમતિર્વદ્વા મગવતા શ્લેષપક્ષતૃણ્યસ્યામ્નીકાર
 ણ્વેતિ માત્રઃ । એનમ્—‘ઘણવાય તણુવાયા ચિ’ ધનવાતસ્તનુવાતાચપિ યથા ધનો-
 દધિઃ રત્નપ્રમાસમ્યગ્ધી ધર્માસ્તિકાયસ્યાસંસ્થેયમાગમેવ સ્પૃશતિ પર્યેવ-
 ધનવાતસ્તનુવાતમાપિ ધર્માસ્તિકાયસ્યાસંસ્થેયમેય માગં સ્પૃશતીતિ । ‘હમીસે
 ણં મતે’ અસ્યાઃ સ્વસ્તુ મદન્ત ! ‘રયણપ્પમાણ પુદ્ધીય’ રત્નપ્રમાયા પૃથિવ્યાઃ
 ‘ઉપાસંતરે’ અવકાશાન્તરમ્ ‘ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ ધર્માસ્તિકાયસ્ય ‘કિં સંલે-
 જ્જમાગં ફુસહ’ કિં સંસ્થયમાગં સ્પૃશતિ ‘અસંલેજ્જમાગં ફુસહ’ અસં-
 સ્થયમાગં સ્પૃશતિ । ‘જાવ સમ્મ ફુસહ’ યાવત્સર્થ સ્પૃશતિ હા યાવત્સર્થે
 ‘સંલેજ્જે માગે અસંલેજ્જે માગે’ અનયોર્ગ્રહણમ્ । રત્નપ્રમાસમ્યગ્નિ અવકાશાન્ત

ધર્માસ્તિકાય કે અસંસ્થાતર્યે માગ કા સ્પર્શ કરતી હૈ उसी प्रकार से
 इस रत्नप्रमा सस्यी जो धनोदधी है वहभी धर्मास्तिकायके असंस्थातर्षे
 भाग का ही स्पर्श करता है इस प्रकार द्वितीय पक्ष ही यहाँ स्वीकार
 किया गया है शेष चार पक्ष नहीं । (एवं घणवायतणुवाया चि) इसी
 तरह से रत्नप्रमा सस्यधी धनवात और तनुवात ये दो भी धर्मास्तिकाय
 के असंस्थातर्षे भागका ही स्पर्श करता है ।

अब गौतम प्रश्न से यह पूछते हैं कि (हमीसे णं मते ! रयणप्पमाए
 पुद्वीय उपासंतरे धम्मत्थिकायस्स किं संलेज्जमागं फुसह, असंलेज्ज
 हमागं फुसह, जाव सम्म फुसह) हे भदन्त ! इस रत्नप्रमा पृथिवी का
 जो अवकाशान्तर है वह धर्मास्तिकाय के किनारे भाग का स्पर्श करता
 है क्या संस्थातर्षे भाग का स्पर्श करता है या उसके असंस्थातर्षे भा-
 ग का स्पर्श करता है अथवा धर्मास्तिकाय के संस्थातर्षमागों का स्पर्श

ઉત્તર—“ ગોથમા । ” હે ગૌતમ ! “ જાહા રયણપ્પમા ઉપાસંતરે ”

જેમ રત્નપ્રમા પૃથ્વી ધર્માસ્તિકાયના અસંજ્ઞાતર્ષા ભાગને સ્પર્શ કરે છે
 એજ પ્રમાણે રત્નપ્રમાને ધનોદધિ પણ ધર્માસ્તિકાયના અસંજ્ઞાતર્ષા ભાગને
 સ્પર્શ કરે છે આ રીતે બહી પણ યાવ વિકલ્પમાર્ગના બીજા વિકલ્પને સ્વી-
 કાર કરાયો છે બાકીના ચારને સ્વીકાર મયો નથી. (एवं घणवायतणुवाया
 चि ” એજ પ્રમાણે રત્નપ્રમાના ધનવાત અને તનુવાત પણ ધર્માસ્તિકાયના
 અસંજ્ઞાતર્ષા ભાગને સ્પર્શ કરે છે

પ્રશ્ન—“ હમીસે ણં મતે ! રયણપ્પમાએ પુદ્ધીય ઉપાસંતરે ધમ્મત્થિકાયસ્સ
 કિં સંલેજ્જમાગં ફુસહ, અસંલેજ્જમાગં ફુસહ જાવ સંલેજ્જમાગં ફુસહ ” હે ભદન્ત !
 આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીનું જે અવકાશાન્તર છે તે ધર્માસ્તિકાયના સંજ્ઞાતર્ષા ભાગને

સ્મ, ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ કતમં ભાગં સ્પૃશતીતિ પ્રશ્નઃ । મહાવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇ-
ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સંખેજ્જહભાગં ફુસહ’ સંખેયભાગં સ્પૃશતિ
‘ળો અસંખેજ્જહભાગં ફુસહ’ નો અસંખેયભાગં સ્પૃશતિ ‘ળો સંખેજ્જે ભાગે ળો
અસંખેજ્જે ભાગે ળો સવ્વં ફુસહ’ નો સંખેયભાગાન્ નો અસંખેયભાગાન્ નો
વા સર્વં સ્પૃશતિ । ‘ઉવાસંતરાઈં સઘ્વાઈં’ અવકાશાન્તરાણિ, પૂર્વોક્તપ્રકારેણ સર્વા-
પ્યપિ અવકાશાન્તરાણિ જ્ઞાતવ્યાનીતિ । “જહા રયણપ્પમાણ પુઢવીણ વત્તઞ્ચયા
મણિયા’ યથા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ વક્તવ્યતા મણિતા. ‘એવં જાવ અહે
સત્તમાણ’ એવં યાવત્ અધઃ સપ્તમ્યા વક્તવ્યતા મણિતવ્યાઃ ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ

કરતા હૈં યા અસંખ્યાતભાગ સ્પર્શ કરતા હૈં યા કિ સમ્પૂર્ણરૂપ સે ડસ-
કા સ્પર્શ કરતા હૈં ? ઇસકા ઉત્તર દેતે હુણ પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં
(ગોયમા !) હે ગૌતમ । (સંખેજ્જહભાગં ફુસહ) રત્નપ્રભાપૃથિવી કા
અવકાશાન્તર ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સંખ્યાતવેં ભાગ કા હી સ્પર્શ કરતા હૈં ।
અસંખ્યાતવેં ભાગ કા, સંખ્યાતભાગોં કા અસંખ્યાતભાગોં કા સ્પર્શ
નહીં કરતા હૈં ઔર ન વહ સમ્પૂર્ણ સે હી ડસકા સ્પર્શ કરતા હૈં । (ઉ-
વાસંતરાઈં સઘાઈં) ઇસ તરહ સે ઔર બી જિતને અવકાશાન્તર હૈં વે
સબ ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સંખ્યાતવેં ભાગ કા હી સ્પર્શ કરતે હૈં એસા જા-
નના ચાહિયે । (જહા રયણપ્પમાણ પુઢવીણ વત્તઞ્ચયા મણિયા એવં જાવ
અહે સત્તમાણ) જિસ પ્રકાર સે ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સ્પર્શના કા યદ્ધ પૂર્વોક્ત
રૂપ સે વિચાર રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં કિયા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે શેષ
હિ છહ પૃથિવીકાવસ્તુ મેં બી જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ રત્નપ્રભા

સ્પર્શ કરે છે ? કે અસંખ્યાતભાગોના સ્પર્શ કરે છે ? સંખ્યાત ભાગોના
સ્પર્શ કરે છે ? કે અસંખ્યાત ભાગોના સ્પર્શ કરે છે ? કે સમસ્ત ધર્મસ્થિ-
તિકાવસ્તુ સ્પર્શ કરે છે ?

ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સંખેજ્જહ ભાગં ફુસહ” રત્નપ્રભા
પૃથ્વીનુ અવકાશાન્તર ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સંખ્યાતમા ભાગોના સ્પર્શ કરે છે. તે
ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ અસંખ્યમા ભાગોના, કે સંખ્યાત ભાગોના, કે અસંખ્યાત ભાગો
ના, કે સમસ્ત ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સ્પર્શ કરતું નથી.

એજ પ્રમાણે “ઉવાસંતરાઈં સઘ્વાઈં” બીજાં પણ બેટલાં અવકાશાન્તરો છે,
તેઓ બધાં ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સંખ્યાતમા ભાગોના જ સ્પર્શ કરે છે, એવું સમજ લેવું.

“જહા રયણપ્પમાણ પુઢવીણ વત્તઞ્ચયા મણિયા એવં જાવ અહે સત્તમાણ”
ધર્મસ્થિતિકાવસ્તુ સ્પર્શનાને પૂર્વોક્ત રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની બાબતમાં જે રીતે
વિચાર કરવામા આવ્યો છે એજ રીતે બાકીની છ પૃથ્વીઓ સાથેની સ્પર્શના

स्पर्शनादिपयको विचारो यथा रत्नप्रमायां कृतः तथैव अत्रः सप्तमपृथिवीपर्यन्तं
ते नैव रुदेण विचारः कल्प्य इति यथा रत्नप्रमा पृथिवी सत् सम्बन्धि-घनादधि
घनपात-सनुवात-अवकाशांतरमिति मिलिता पञ्च मूत्राणि तथैव शर्करापृथिवी
सत्सम्बन्धी घनोदधि घ-पात-सनुवात-अवकाशान्तरमिति मिलिता तत्रापि पञ्च
मूत्राणि, एवं नेपारस पञ्चपृथिवीसु पञ्चमूत्राणि दिक्षेयानि । सर्वसंभवजन्या पञ्च
द्रिष्टम् मूत्राणि भवन्ति । ‘ जम्पूदीमाह्वया दीषा लघणसमुद्राद्यासमुद्रा ’
जम्पूदीपादिद्वा द्वीपाः लघणसमुद्रादिकाः समुद्राः पूर्वोक्तपदेन ज्ञातव्या जम्पूदीपा
दयोर्जपि धर्मास्तित्तयास्यास्त्वयेयभागमेव स्पृष्टन्तीति ‘ एव सोहमेकप्ये जाव
ईसीपन्मारा पुडवी कुसङ्ग ’ एवं सौधर्मः बल्यो यावत् ईपसाम्भारा पृथिवी

संघर्षी घनोदधि, घनवात, तनुवात, अवकाशान्तर ये सब मिलकर जिन प्रकार पांच सूत्रों द्वारा विचारित हुए हैं, उसी प्रकार से शर्करा पृथिवी संघर्ष घनोदधि, घनवात, तनुवात और अवकाशान्तर तथा स्वयं शर्करा पृथिवी इनके विषय में भी इसी प्रकार के पांच सूत्र बना कर विचार कर लेना चाहिये। इसी प्रकार से घालुकाप्रभा आदि पांच पृथिवी विषय के भी पांच पांच सूत्र जानना चाहिये। इस प्रकार सब मिलकर ३५ पन्तीस सूत्र हो जाते हैं। (जंबूदीपादया दीपा लयण समुद्रादया मनुष्या) इसी प्रकार से जंबूदीप आदि असेमस्यान द्वीप और लयण समुद्र आदि अममस्यान समुद्र भी धर्मात्मिकाय के असेमस्यान के भाग का ही स्पर्श करते हैं—अन्य चार का नहीं। (यं सोहमे कल्पे जाय ईसीप ध्वारा पुद्गी कुसुड) इसी प्रकार से मौषर्म कल्प से लेकर ईषापी-

બાળવર્મા પણ સ્મરણ લેવું કહેવાનું વાત્સર્વ' કો છે કે રત્નપ્રજ્ઞાના ધનોદધિ,
 ધનવાન, વનુવાન અને અવકાશાન્તર, કો બધાના જેવા રીતે પાંચ સૂત્રો દ્વારા
 વિચાર કરવામાં આવ્યો છે એજ પ્રમાણે ગ્રહ'શ, જાત્રુકામલા વગેરે છ પૃથ્વી
 જોના ધનોદધિ, ધનવાન, વનુવાન અને અવકાશાન્તરો તથા તે છેએ પૃથ્વીને
 વિષે પણ ઉપર પ્રમાણે પાંચ, પાંચ સૂત્રો સ્મરણ લેવા. આ રીતે સાતેના મળીને
 ૩૫ પાંત્રીમ્ સૂત્રો બનશે.

“अवृत्तीवाहयानीवा अवनसमुद्गहवाअमुदा” जेन् प्रभावे १/७५ दीप आदि
अस ज्ञात छीथि अने हवज समुद्र आदि अस ज्ञात समुद्रो पल धर्मो
सिद्धायना अस ज्ञानभा आभनो स्थथं करे छे, अ ज्ञानभा आभनो, के अ
ज्ञान आभनो, के अस ज्ञात आभनो के समस्त धर्मसिद्धायनो स्थथ करत
नथी. “एव सोहमे कये जाव ईमीपछारा पुढीपुसइ” जेन् प्रभावे नौधर्म
कथ आदि कथथी छथिने छितअनआरा पृथ्वा पथतना विषे समस्त छिटहे के

स्पृशति. ' ते सखे वि असंखेज्जइभागं फुसंति ' ते सर्वेऽपि असंखेयभागं
 स्पृशन्ति ' सेसा पडिसेहियव्वा ' शेषाः प्रतिषेद्धव्याः जम्बूद्वीपादिकाः द्वीपाः
 सर्वे समुद्राः सौधर्मकल्पादयो यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी-पर्यन्ताः-सर्वेऽपि
 धर्मास्तिकायस्यासंखेयमेव भागं स्पृशन्तीति न तु संखेयभागम् संखेयान्
 भागान् असंखेयान् भागान् सर्वं वा स्पृशन्तीति भावः । ' एवं अहमत्थिकाए '
 एवमधर्मास्तिकायः धर्मास्तिकायवदेवाऽधर्मास्तिकायस्यापि स्पर्शनाविषये विचारः
 करणीयः ' एवं लोयागासेवि ' एवं लोकाकाशेऽपि ।

आलापश्चेत्थम् ' इमाणं रयणप्पभा पुढवी अहमत्थिकाए सा किं संखेज्जइ
 भागं फुसइ असंखेज्जइ भागं फुसइ. संखेज्जे भागे फुसइ, असंखेज्जे भागे फुसइ
 ग्भारा नाम की पृथिवी तक जानना चाहिये-अर्थात् सौधर्म आदि सम-
 स्तकल्प, नव ग्रैवेयक, पांच अनुत्तर और ईषत्प्राग्भारा पृथिवी ये सब
 धर्मास्तिकाय के असंख्यातवें भाग का ही स्पर्श करते हैं (सेसा पडि-
 सेहियव्वा) धर्मास्तिकाय के संख्यातवें भाग का, धर्मास्तिकाय के
 संख्यातभागों का, असंख्यातभागों का स्पर्श नहीं करते हैं और
 न धर्मास्तिकाय को ये सब पूर्णरूप से स्पर्श करते हैं । (एवं अहम्म-
 त्थिकाए) इसी तरह से अधर्मास्तिकाय के स्पर्श के विषय में भी
 विचार जानना चाहिये । (एवं लोयागासे वि) तथा लोकाकाश
 को स्पर्श करने के विषय में ऐसा ही विचार जानना चाहिये ।
 अधर्मास्तिकाय के स्पर्श करने के विषय में रत्नप्रभा पृथिवी को
 लेकर आलाप इस प्रकार से है-(इमाणं रयणप्पभा पुढवी अहम्मत्थि-
 काए सा किं संखेज्जइभागं फुसइ ? असंखेज्जइभागं ? फुसइ ? संखे-

सौधर्म आदितसमस्त कल्पो (देवलोको), नव ग्रैवेयको, पांच अनुत्तर विभा-
 नो, अने धृष्टप्रागलारा पृथ्वी, ये षष्ठा धर्मास्तिकायना असंख्यातभां लागेना
 स्पर्श करे छे " सेसा पडिसेहियव्वा " तेअो संख्यातभां लागेना, के संख्या-
 तलागेना, के असंख्यातलागेना के समस्त धर्मास्तिकायना स्पर्श करता
 नथी. आ रीते भाडीना आर विकल्पो अही पणु लागू पडतां नथी " एवं
 अहम्मत्थिकाए " अधर्मास्तिकायनी स्पर्शनाना विषयभां पणु धर्मास्तिकाय प्रभाणे
 न पणुन समज्जे देवु (एवं लोयागासे वि) लोकाकाशनी स्पर्शनाना विष-
 यभां पणु अे प्रभाणे न समज्जुं. अधर्मास्तिकायनी रत्नप्रभा पृथ्वी साथेनी
 स्पर्शना विषेनां सूत्रे नीचे प्रभाणे छे-

" इमाणं रयणप्पभा पुढवी अहम्मत्थिकाए सा किं संखेज्जइभागं फुसइ ?
 असंखेज्जइभागं फुसइ ? संखेज्जे भागे फुसइ, ? असंखेज्जेभागे फुसइ, सर्वं फुसइ "

સમ્ય પુસદ્ ગોયમા ! નો સસેજ્જમાગ પુસદ્ અસસેજ્જમાગ પુસદ્ નો સસેજ્જમાગ પુસદ્, નો ડસસેજ્જે માગે પુસદ્ નો સમ્ય પુસદ્ ' इत्यादिरूपेण सर्वथा व्यापका स्वयमवोदनीयाः । इहापि पूर्ववदेव विचार करणीय इति ।

। મગધિ વેદ સંગ્રહગાથા—પુદ્ગોન્દી ઘનતણુ વપ્પા ગેવેજ્જણુત્તારિટી । સસેજ્જમાગ અંતરમ્ સેસા અસસેજ્જમાગ ' पृथिव्युत्पत्ती घनतनूकत्वा प्रवेयका दुश्चरी सिद्धि रश्मयश्चागम अक्षरं पु देवाः उक्षरयथाः ॥ पृथिव्युद्विघ्नवशात्

વજે માગે પુસદ્ ? અસસેજ્જે માગે પુસદ્ ? સમ્ય પુસદ્ ?—ગોયમા । નો સસેજ્જમાગ પુસદ્, અસસેજ્જમાગ પુસદ્, નો સસેજ્જે માગે પુસદ્ નો અસસેજ્જે માગે પુસદ્, નો સમ્ય પુસદ્) इन सूत्रों का अर्थ स्पष्ट है—निक घर्मास्तिकाय की जगह अधर्मास्तिकाय लगा कर इनका अर्थ करना चाहिये । इसी तरहसे घर्मास्तिकायके सूत्रपाठ की तरह अधर्मास्तिकाय की स्पर्शना के विषय में अग्निलोक उष्णलोक आदि सप्तवि विचार भी करनेना चाहिये और उस विषय में सूत्रपाठ घर्मास्तिकाय की जगह अधर्मास्तिकाय लगाकर कहना चाहिये । यही बात (इहापि पूर्ववदेव विचारः करणीयः) हम कथन से प्रफट की गई है ।

સંગ્રહ ગાથા— કા અર્થ હમ પ્રકાર સે ટે—રત્નપ્રમા આદિક સાતો પૃથિવિકાય, ઘનોદધિ, ઘનયાત ઓર તનુયાત ય તીનો ૧૦ કલ્પ, ૯ પ્રવેયક, ૫ અનુત્તર ઓર રૂપાપગમારા નામક મિટ્ટિ સ્થાન યે સય ધર્મા

“ ગોયમા ! નો રસજ્જમાગ પુસદ્, અસસેજ્જમાગ પુસદ્ નો સસેજ્જે માગે ” પુસદ્ ? ” ના અર્થનાજેમાગ પુસદ્ ના સમ્ય પુસદ્ ? ” આ સૂત્રોનો અર્થ સ્પષ્ટ છે આગળ ધર્માસ્તિકાયની રત્નપ્રમા પૃથ્વી સાથેની સ્પર્શના વિષે એ સૂત્રો આપ્યા છે, તે સૂત્રોમાં ધર્માસ્તિકાયને બદલે અધર્માસ્તિકાયના ૫૬ મૂળને ધર્માસ્તિકાયના સૂત્રો પ્રમાણે જ તેમનો અર્થ કરવો બોધ્યો જોજ પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાયના સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અધર્માસ્તિકાયની અપોલોક, ઉષ્ણલોક વગેરેની સાથેની સ્પર્શનાના વિષયમાં પણ સૂત્રો કહેવા બોધ્યો. પણ તે સૂત્રપાઠમાં ધર્માસ્તિકાયને બદલે ‘ અધર્માસ્તિકાય ’ ૫૬ મૂળનું બોધ્યો. જોજ વાત “ इहापि पूर्ववदेव विचार करणीयाः ” આ કથન દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે

અંતરગ્રાધાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—રત્નપ્રમા આદિ સાતે પૃથ્વી, ઘનોદધિ, ઘનયાત અને તનુયાત. જો ત્રણે આર કલ્પ, ૬ ગેવેયક, પાંચ અનુ

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટી૦શ૨૩૦૧૦સૂ૦૫ ધર્માસ્તિકાયાદિનાં પ્રમાણાદિનિરૂપણમ્ ૧૦૧૧

તન્નુ વાતકલ્પગ્રૈવેયકાનુત્તરસિદ્ધીનામવકાશાન્તરાણિ સર્વાણિ ધર્માસ્તિકાયસ્ય
સંખ્યેયભાગં સ્પૃશન્તિ શેષાઃ સર્વેઽપિ ધર્માસ્તિકાયસ્ય અસંખ્યેયમેવ ભાગં
સ્પૃશન્તીતિ ગાયાર્થઃ ॥ સૂ૦ ૧૨ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलितललितकला-
पालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रप-
तिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘ जैनशास्त्राचार्य ’ पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री-घासीलाट्ट-
व्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां द्वितीयशतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥२-१०॥

સ્તિકાય કે અસંખ્યાતવે ભાગ કો હી સ્પર્શ કરતેં હૈં તથા જો અવકા-
શાન્તર હૈં વે ધર્માસ્તિકાય કે સંખ્યાતવે ભાગકો સ્પર્શ કરતેં હૈં ॥સૂ૦૫॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજા કૃત “ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રિય-
દર્શિની વ્યાખ્યાકે દ્વિતીય શતકકે દશવાંઉદ્દેશા સમાપ્ત ॥૨-૧૦॥

ત્તર વિમાનો અને ઇષ્ટપ્રાગભારા નામનું સિદ્ધિ સ્થાન, એ સાતે ધર્માસ્તિકાયના
અસંખ્યાતમાં ભાગનો સ્પર્શ કરે છે પણ એ અવકાશાન્તર છે તે ધર્માસ્તિકા-
યના સંખ્યાતમાં ભાગનો સ્પર્શ કરે છે.

॥ બીજા શતકનો દશમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજા કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના બીજા શતકનો દશમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત થયો. ॥ ૨-૧૦ ॥

સખ્વ પુસદ્ ગોયમા ! નો સસેઝ્જમાગ પુસદ્ અસસેઝ્જમાગ પુસદ્ નો સસેઝ્જે
માગે પુસદ્, નો અસસેઝ્જે માગે પુસદ્ નો સખ્વ પુસદ્ 'શ્રયાદિરુપેણ સર્વમા-
સ્થાપનાઃ સ્વયમેવોદનીયાઃ । ઇદાપિ પૂર્વવદેવ વિચાર યર્જય્ય' इति ।

મથતિ વેદ સમ્રજગાયા—પુરુષોત્ત્ત્વી ઘણતણ કપ્પા ગેવેઝ્જેણુત્તરાસિદ્ધી ।
સસેઝ્જમાગ માર્ગ અંતરેસુ સેસા અસસેઝ્જમાગ 'પૃથિવ્યુદધી ધનસનુકસ્યા પ્રેવેયકા
નુપરો સિદ્ધિ રસદેયમાગમ અતરેપુ દેવા અસસેઝ્જમાગ ॥ પૃથિવ્યુદધિધનવાત

ઝજે માગે પુસદ્ ? અસસેઝ્જમાગે પુસદ્ ? મખ્વ પુસદ્ ?—ગોયમા ! નો
સસેઝ્જમાગ પુસદ્, અસસેઝ્જમાગ પુસદ્, નો સસેઝ્જે માગે પુસદ્
નો અસસેઝ્જેમાગે પુસદ્, નો સખ્વ પુસદ્) इन सुत्रों का अर्थस्पष्ट है—
सिफ धर्मास्तिकाय की जगह अधर्मास्तिकाय लगा कर इनका अर्थ करना
चाहिये । इसी तरहसे धर्मास्तिकायके सूत्रपाठ की तरह अधर्मास्तिकाय
की स्पर्शना के विषय में अस्तिलोक उच्छलोक आदि संयवि विचार भी
करलेना चाहिये और उस विषय में सूत्रपाठ धर्मास्तिकाय की जगह
अधर्मास्तिकाय लगाकर कहना चाहिये । यही बात (इहापि पूर्ववदेव
विचारः करणीय) इस कथन से प्रकट की गई है ।

સમ્રજ ગાયા— કા અર્થ જ્ઞાન પ્રકાર સે જે—રત્નપ્રમા આદિક સાતો
પૃથિવિકાય, ધનોદધિ, ધનવાત ઓર તનુવાત ય ત્રીનો ૧૨ કલ્પ, ૯ પ્રેવે
યક, ૫ અનુસર ઓર રૂપાપાગમારા નામક સિદ્ધિ સ્થાન પે સય ધર્મા

“ગોયમા ! નો સસેઝ્જમાગ પુસદ્, અસસેઝ્જમાગ પુસદ્, નો સસેઝ્જે
માગ પુસદ્ ? ” નો અસસેઝ્જેમાગ પુસદ્ નો સખ્વ પુસદ્ ? ” આ સૂત્રોનો અર્થ
સ્પષ્ટ છે આગળ ધર્માસ્તિકાયની રત્નપ્રમા પૃથ્વી સાથેની સ્પર્શના વિષે જે
સૂત્રો આપ્યા છે તે સૂત્રોમાં ધર્માસ્તિકાયને બદલે અધર્માસ્તિકાયના પદ મૂકીને
ધર્માસ્તિકાયના સૂત્રો પ્રમાણે જ તેમનો અર્થ કરવો બોધ્યો જોઈ પ્રમાણે
ધર્માસ્તિકાયના સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અધર્માસ્તિકાયની અપોલોક, ઉચ્ચલોક વગેરેની
સાથેની સ્પર્શનાના વિષયમાં પણ સૂત્રો કહેવા બોધ્યો જોઈ. પણ તે સૂત્રપાઠમાં
ધર્માસ્તિકાયને બદલે ‘અધર્માસ્તિકાય’ પદ મૂકવું બોધ્યો. જોઈ વાત “इहापि
पूर्ववदेव विचारः करणीय” આ કથન દ્વારા બતાવવામાં આવેલ છે

સમ્રજગાયાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—રત્નપ્રમા આદિ સાતે પૃથ્વી,
ધનોદધિ, ધનવાત અને તનુવાત. જે ત્રણે, બાર કલ્પ, ૯ પ્રેવેયક, ૫ અનુ

171

નતુ ‘અજીવા જીવપદ્ધિયા અજીવા જીવસંગહિયા’ इत्यनयोर्वाक्ययोरर्थे को भेदः? न कोपि भेदः प्रतिभाति यथा मुनिसंयतयोः, इति चेदत्रोच्यते-अजीवा जीव-प्रतिष्ठिताः, इत्यत्राऽजीवजीवयोराधाराधेयभावः कथितः, तथा अजीवा जीवसंगृहीता इति वाक्ये तु अजीवजीवयोः संग्राह्यसंग्राहकभावः प्रतिपादितः संग्रहकर्ता जीवः संग्राह्याश्चाजीवाः, इत्येतावानेव भेद उभयत्र, सावद्यकर्मणि मौनकरणान्मुनिः, पट-

जीवों की स्थिति कर्माधीन होती है इस कारण वे कर्माधीन स्थितिवाले होने के कारण ‘जीव कर्मप्रतिष्ठित हैं’ ऐसा कहा गया है। “अजीवा जीवसंगहिया” ऐसा जो कहा है सो उसका भाव ऐसा है कि जीव मनो भाषा आदि रूप में पुद्गलों का ग्रहण करते रहते हैं।

शंका—“अजीवा जीवपद्विद्या” इस वाक्य में और “अजीवा जीवसंगहिया” इन दोनों वाक्यों के अर्थ में क्या भेद है? मुझे तो कोई भी भेद मालूम नहीं पड़ता है। जैसे मुनि और संयत में फर्क नहीं है क्यों कि जो मुनि है, वही संयत है, जो संयत है, वही मुनि है।

समाधान—“अजीवा जीवप्रतिष्ठिताः” इस वाक्य में अजीव और जीव इनमें आधार आधेय भाव कहा गया है। और “अजीवा जीव संगृहीता” इस वाक्य में संग्राह्यसंग्राहक भाव कहा गया है। संग्रह-कर्त्ता जीव और संग्राह्य अजीव हैं। इतना ही मात्र इन दोनोंमें भेद है। मुनि और संयत, इनमें भी समभिरूढनय की अपेक्षा भेद है और

છે. આ રીતે તેઓ કર્માધીન સ્થિતિવાળા હોવાથી તેમને કર્મપ્રતિષ્ઠિત કહ્યાં. “અજીવા જીવસંગહિયા” (અજીવો જીવસંગ્રહીત છે) એનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવો મનોવર્ગણના પુદ્ગલોને મનરૂપે તથા ભાષા વગેરે વર્ગણના પુદ્ગલોને ભાષા વગેરે રૂપે ગ્રહણ કરતા રહે છે તે કારણે અજીવો જીવ સંગ્રહીત કહેલ છે

શંકા—“અજીવા જીવપદ્ધિયા” અને “અજીવા જીવસંગહિયા” એ બંને વાક્યોમા શો અર્થભેદ છે? જેવી રીતે મુનિ અને સંયત વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી કારણ કે જે મુનિ છે તેજ સંયત છે અને જે સંયત છે તેજ મુનિ છે, એજ પ્રમાણે ઉપરના વાક્યોના અર્થમા પણ કોઈ ભેદ લાગતો નથી

સમાધાન—“અજીવા જીવપ્રતિષ્ઠિતાઃ” આ વાક્યમાં અજીવ અને જીવનો આધાર આધેય ભાવ કહ્યો છે અને “અજીવા જીવસંગ્રહીતા” આ વાક્યમાં સંગ્રાહ્ય અને સંગ્રાહક ભાવ કહ્યો છે સંગ્રહકર્તા જીવ છે અને સંગ્રાહ્ય અજીવ છે એટલો તે બંને વચ્ચે તફાવત છે. મુનિ અને સંયતમાં પણ સમભિરૂદ્ધનયની અપેક્ષાએ ભેદ છે. તે ભેદ આ પ્રમાણે છે—પાપદ્રવ્ય છે.

રમ્ય 'અજીવા જીવસમુદોષાઃ, જીવાઃ કર્મસંપ્રદીતાઃ' इत्यन्त पदसदमो यान्त्यदेन
 ज्ञातव्य, हे भदन्त ! एतत्सर्वं यदुच्यते देवानुमियेण तत्र किं कारणमिति मायः ।
 मगधानाह—'गोयमे'—स्थादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहा णामए केइ
 पुरिसे' स यथा नामका कश्चित् पुरुष, 'वत्थिमाढोवेइ' वत्थिमाढोपयति,
 वत्थि=वत्ति भाटोपयति वायुना मपूरयति 'वत्थिमाढोवेत्ता' वत्थिमाढोपयित्वा
 वत्ति वायुना पूरयित्वा 'उप्पि सितं वषइ' उपरि सितं वज्ज्जाति, उपरि सितं=
 वज्जन वज्ज्जाति 'वंधित्ता' वद्धत्वा 'मग्गण' मग्ग्ये खलु 'गंठि वषइ' ग्रन्थि वज्ज्जाति,
 'वंधित्ता' वद्धत्वा 'उपरिख गंठि मुयइ' उपरितनां ग्रन्थि मुञ्चति, 'मुइत्ता' मुक्त्वा,
 ग्रन्थि विमोच्य 'उपरिख देसं वमेइ' उपरितनं दश वमयति—वस्तेरुब्धदिक्षाप्राप्तुं

“यावत्” शब्द से “अद्विहा लोयट्ठि” से लेकर “अजीवा जीव
 संगहिया जीवा कम्मसगहिया” तक का पाठ ग्रहण किया गया है।
 इसका भाव वही है, जो पहिले कह दिया गया है कि हे भदन्त ! यह
 सब जो आप कहते हैं उसका क्या कारण है ? तब प्रभु इस का उत्तर
 देते हुए कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (से जहा णामए केइ
 पुरिसे) जैसे अनुक नामवाला कोई पुरुष (वत्थिमाढोवेइ) मसक को
 हवा से मर दे (वत्थिमाढोवेत्ता) और मसक को हवा से मर कर
 (उप्पि सितं वषइ) फिर वह उसका मुख बांध दे। (वंधित्ता मग्गेण
 गंठि वषइ) बांध कर उस मसक के बीचमें वह फिर गांठ लगा दे।
 (वंधित्ता) बीच में गांठ लगा कर वह फिर (उपरिख गंठि मुयइ) ऊपर
 की अर्धात् मसक के मुख की गांठ को खोल दे। (मुइत्ता) गांठ खोलकर
 (उपरिख देसं वमेइ) उस मसक के ऊपरी भाग से वायु को वह निकाल

અહીં “જાવ પહ વટે” મટ્ટજિહા લોયટ્ઠિ થી લઇને ‘અજીવા જીવસંગહિયા’
 ‘જોવા કમ્મસગહિયા’ સુધીના પાઠ શ્રદ્ધાથી કથયો છે તેનો ભાવાર્થ આગળ
 કહ્યો પ્રમાણેય છે કે જે પ્રશ્ન ! આપ દેહસ્થિતિમા જે આઠ પ્રકાર જનાયો છે
 તેનું કારણ શું છે ? ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સ જહા ણામએ કેઈ પુરિસે)
 જેમકે કોઈ પુરુષ (વત્થિમાઢોવેઈ) મસકને હવા વડે ભરી દે (વત્થિમાઢોવેતા)
 અને મસકને જવામાં ભરી દઈને (ઉપ્પિ સિત વષઈ) પૃથ્વી તે માણસ તેના
 મુખને બાંધી દે. (વંધિતા મગ્ગણ ગંઠિ વષઈ) આ રીતે મસકના મુખને
 બાંધીને તેની વચ્ચે તે ફરીથી આ વાગી દે (વંધિતા) વચ્ચે આ બાંધીને
 (ઉપરિખ ગંઠિ મુયઈ) ઉપરની જોડેથી કે મસકના મુખની ગાંઠને પછી ઊઠી
 નાખે. (મુઈતા) પછી ઉપરની આંખને છેડીને (ઉપરિખ દેસં વમેઈ) તે

મગધત કથનમ્। ગૌતમઃ પ્રાહ—‘ઈત્થા ચિદ્દુ’ હન્ત તિષ્ઠતિ મદન્ત !, इति गौतमस्य स्वीकरणम्। तथा च यथा वायुराધારા જલસ્ય વસ્તિસ્થલે દૃશ્યત એવમવ તત્તુ વાતમલયોરપ્યાધારાધેયમાવ સમવન્યેવ, તમ વાયુરધિકરણમાધેયમ્ જલમિતિ। મગવાનાહ—‘સે તેણદ્દેણ જાવ જીવા કમ્મસંગહિયા’ તથેનાયેન યાવત્ જીવા કર્મસંગૃહીતાઃ, તેન કારણેન દત્તિસ્થિતનાયુજલદૃષ્ટા તેન એવમુચ્ચતે દે ગૌતમ। ‘જાવ જીવા કમ્મસંગહિયા’ યાવત્-જીવા કર્મસંગૃહીતા, યાવચ્ચન્દેન આકાશ પ્રતિષ્ઠિતો વાયુરિત્યારમ્ય ‘અજીવા જીવસંગહિયા’ અજીવાઃ જીવસંગૃહીતાઃ, इत्यन्त पाठः सप्राज्ञः, अथ घनोदधिपरि पृथिवीति दृष्टा-तेन स्पष्टयति—‘से जहा वा’ इत्यादि, ‘से जहा वा केइ पुरिसे वस्ति आहोवेइ’ तद्यथा-वा कश्चित् पुरुषो वस्तिमाटोपयति, वायुना पूरयति अत्र ‘वा’ शब्दो दृष्टान्तान्तरयोक्तः है। इस बात को प्रकट करने के लिये यह ‘उपरिमज्जल’ पद कहा गया है। तथा -जैसे वायु आधार जल का वस्तिस्थल में दिव्स्वलाई देता है, इसी प्रकार से तनुवात और जल इन दोनों का भी आधार आधेयभाव सम्बधता है। यहां वायु अधिकरण है और जल आधेय है। (से तेणद્देणं जाव जीवा कम्मसंगहिया) इस कारण हे गौतम। मैंने ऐसा कहा है कि यावत् जीव कर्मसंगृहीत हैं। यहां यावत् शब्द से आगासपइद्विष बाप ” इस पाठ से लेकर “अजीवा जीवसंगहिया” यहां तक का पाठ ग्रहण किया गया है। “घनोदधि के ऊपर पृथिवी है” इस बात को अथ सूत्रकार दृष्टान्त से स्पष्ट करते हैं। (से जहा वा केइ पुरिसे वस्ति आहोवेइ) जैसे कोई पुरुष चमड़े की मसक में वायु भरकर फुलावे। यहां जो “वा” शब्द प्रयुक्त हुआ है वह दूसरे दृष्टान्त का बोधक है।

‘उपरिमज्जल’ पद भूभુ છે જેવી રીતે પાણીને આધાર વાયુ મશકમાં ફેલાય છે જેમ પ્રમાણે તનુવાત અને પાણી, જે જન્નેમા પણ આધાર આધેય બાવ સંબધી થકે છે અહીં વાયુ આધાર છે અને પાણી આધેય છે (સે તેણદ્દેણં જાવજીવા કમ્મસંગહિયા) છે ગૌતમ। તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે અહીં ‘અવ કમ સંગૃહીત છે’ તથા મુખીનું કથન મહલ્લુ કરતુ અહીં (જાવ) યાવત્ ” પરથી ‘આગાસપઈદ્વિષ બાપ’ થી શરૂ કરીને ‘અજીવા જીવસંગહિયા’ મુખીને પાઠ મહલ્લુ કરવો ઘનોદધિની ઉપર પૃથ્વી છે ” એ વાતને સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્ત વડે સમજાવે છે—(સે જહા વા કેઈ પુરિસે વસ્તિ આહોવેઈ) જેમ કે કોઈ પુરુષ વ્યામકાની મશકમાં હવા ભરીને તેને ફુલાવે અહીં ને “વા” પદ આશુ છે તે પીઠા દૃષ્ટાન્તનું બોધક છે (આહોવિષા

નિષ્કાસયતીત્યર્થઃ, 'ઉપરિલ્લં દેસં વામેત્તા' ઉપરિતન દેશં વમયિત્વા, ઊર્ધ્વદેશા-
દ્વાયુમપસાર્ય, 'ઉપરિલ્લં દેસં આઝકાયસ્સ પૂરેઝ' ઉપરિતનં દેશમપ્કાયેન પૂરયતિ,
ઊર્ધ્વ દેશં જલેન પ્રપૂરયતીત્યર્થઃ, 'પૂરિત્તા' પૂરયિત્વા 'ઉપ્પિ સિત્ત વંધઃ' ઉપરિ
સિત્તં=વન્ધનં વન્તાતિ, 'વંધિત્તા' વદ્ધ્વા 'મજ્જિલ્લં ગંઠિં મુયઃ' મધ્યમાં ગ્રન્થિ
મુચ્ચતિ, 'સે નૂણં ગોયમા' તન્નૂન હે ગૌતમ! 'સે આઝકાપ વાઝકાયસ્સ ઉપ્પિ
ઉવરિમતલે ચિટ્ઠઃ' સ અપ્કાયો વાયુકાયસ્યોપરિ ઉપરિમતલે તિષ્ઠતિ કિમ્ ?
અપ્કાયો જલમ્ વાયુકાયસ્ય વાયોરુપરિ યદ્યપ્યુપરિ વ્યવહારતોપિ સંભવેત્તથાપિ
સર્વોપરિત્વબોધનાયાહ 'ઉવરિમતલે' ઉપરિમતલે સર્વોપરીત્યર્થઃ કિં તિષ્ઠતીતિ

દે । इस तरह उस ममक में आधे भागमें तो वायु भरी रहती है और
आधाभाग वायु से रहित होकर खाली हो जाता । (उवरिल्लं देसं
वामेत्ता) इस प्रकार उर्ध्वदेश से वायु को हटाकर (उवरिल्लं देसं आ-
कायस्स पूरेऽ) वह उस उर्ध्वदेश को जलसे भर दे । (पूरित्ता उप्पि सि-
तं वंधः) भर कर फिर वह उसे बांध दे । (वंधित्ता) बांधकर (मज्झिल्लं
गंठिं मुयः) पहिले लगाई हुई बीच की गांठ को फिर वह खोल दे ।
(से नूणं गोयमा ! से आऽकाप वायुकायस्स उप्पि उवरिमतले चिट्ठः)
तो हे गौतम ! वह भरा हुआ पानी उस पवन के ऊपर के भाग
में रहता है क्या ? ऐसा भगवान् ने गौतम से पूछा । तब गौतम ने कहा
(हंता चिट्ठः) हाँ मदन्त ! रहता है । यहां (उवरिमतले) ऐसा जो
कहा गया है उसका कारण यह है कि जल वायु के ऊपर रहता है यह
वात व्यवहार से भी लोक में मानी जाती है तो भी वह जल सर्वोपरि

મશકની ઉપરના ભાગમાથી વાયુને ખહાર કાઢી નાખે આ પ્રમાણે કરવાથી
મશકના અર્ધા ભાગમા તો વાયુ ભરેલો રહેશે અને અર્ધો ભાગ વાયુરહિત
ખાલી થઈ જશે (ઉવરિલ્લં દેસં વામેત્તા) પછી મશકના ઉપરના ભાગમાથી
વાયુને કાઢી નાખીને (ઉવરિલ્લં દેસં આઝકાયસ્સ પૂરેઽ) તે ઉપરના ભાગને
પાણીથી ભરી દે (પૂરિત્તા ઉપ્પિ સિત્ત વંધઃ) પછી પાણી ભરીને ફરીથી તેનું
ઉપરનું મુખ બાંધી દે (વંધિત્તા) મુખને બાંધી દઈને (મજ્જિલ્લં ગંઠિં મુયઃ)
પહેલા બાંધેલી વચલા ભાગની ગાંઠને પછી ખોલી નાખે (સે નૂણં ગોયમા !
સે આઝકાપ વાઝકાયસ્સ ઉપ્પિ ઉવરિમતલે ચિટ્ઠઃ ?) તો હે ગૌતમ ! તે ભરેલું
પાણી વાયુના ઉપરના ભાગમા રહે છે ખરું ? ગૌતમે જવાબ આપ્યો (હંતા
ચિટ્ઠઃ) હા ભગવન્ ! રહે છે. અહીં (ઉવરિમતલે) એવું જે કહ્યું છે તેનું
કારણ એ છે કે પાણી વાયુની ઉપર રહે છે તે વાત વ્યવહારથી પણ લોકમા
માનવામા આવે છે. તો પણ પાણી સર્વોપરી છે એ વાતને બતાવવાને માટે

લોકસ્થિતરેવાપ્રાપ્તિદ્વારેણ તદાશ્રિત્યૈવંદમાહ—‘અતિથિ ણ’—મિત્યાદિ । મયથા
‘અજીવા જીવપશ્ચિદિયા’ રિત્યાદે પદચતુષ્ટયસ્ય માયનાર્થમિદમાહ ‘અતિથિ ણ’ મિત્યાદિ ।

મૂલ્—અતિથિ ણં ભતે જીવા ય પોગ્ગલા ય અન્નમન્નવદ્ધા
અન્નમન્નપુટ્ટા અન્નમન્નમોગાહા અણમણાસિણેહપઢિવદ્ધા અન્નમન્ન
ઘટ્તાપચિદ્ધતિ ? હતા અતિથિ । સે કેણદ્વેણં ભતે જાત ચિદ્ધતિ,
ગોયમા !, સે જહા ણામપ્પ હરપ્પ સિયા પુણ્ણે પુણ્ણપ્પમાણે
ઘોલદ્ધમાણે વાસદ્ધમાણે સમભરઘટ્તાપચિદ્ધહ, અહે ણં કેદ્ધ પુરિસે
તસિહરયસિ ઇગ મહ નાય સયાસવ્વ સયટ્ઠિદ્ધ ઓગાહેજ્ઞા, સે ણૂળ
ગોયમા ! સા ણાવાતેહિં આસવ્વદારેહિં આપૂરેમાણી આપૂરેમાણી
પુત્ત્રા, પુત્ત્રપ્પમાણા ઘોલદ્ધમાણા ઘોસદ્ધમાણા સમભરઘટ્તાપ
ચિદ્ધહ?, હતા ચિદ્ધહ । સે તેણટ્ટુણ, ગોયમા ! અતિથિ ણ જીવા ય
જાવ ચિદ્ધતિ ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા—અસ્તિ સ્વહ મદન્ત ! જીવાથ પુદ્ગલાશ્રાન્ત્યોન્પવદ્ધા અન્યોપસ્પૃષ્ઠાઃ
અન્યોન્પાવગાહા અન્ત્યોન્પસ્નેહપતિવદ્ધા અન્યોન્પઘટ્તયા તિષ્ઠન્તિ?, અન્ત અસ્તિ,
તત્કેનાર્થેન મદન્ત યાવત્ તિષ્ઠતિ?, ગૌતમ ! તથપા નામના દ્વારે સ્થાત્ પૂર્વ પૂર્ણ
પ્રમાણો વ્યપલોટયન્ વિકસન્ સમમરઘટ્તયા તિષ્ઠતિ અથ કશ્ચિત્પુરસ્તસ્મિન્ દ્રવ્યે
પક્કાં મહત્તી નાથ સ્વતાશ્રયમ્ સ્વતઃસિદ્ધામવગાહયત્, તન્ નૂન ગૌતમ ! સા નોસ્તૈ
રાક્ષસગરૈરાપૂર્વમાણી આપૂર્વમાણી પૂર્ણા પૂર્ણપ્રમાણા વ્યપલોટયન્તી વિકસન્તી
સમમરઘટ્તયા તિષ્ઠતિ?, અન્ત તિષ્ઠતિ, તથેનાર્થેન ગૌતમ ! અસ્તિ સ્વહ જીવાથ
યાવત્ તિષ્ઠન્તિ ॥ મૂ. ૬ ॥

હિયા ” યહાં તક કા પાઠ સગૃહીત ક્રિયા મયા હે । “ એ વા ” યહાં
“ વા ” શબ્દ દૂસરે દ્રવ્યનાંત કા સૂચક હે એસા જાનના આદિય ॥ સૂ. ૫ ॥

યહાં લોકસ્થિતિકા હી અધિકાર ચલ રહા હે । અથ ડસી કો છેકર
સૂત્રકાર પઢતે હ—અથવા ‘ અજીવા જીવ પશ્ચિદિયા ’ રિત્યાદિ જો ચાર

‘ માગમપશ્ચિદિય વાપ થા શરૂ કરીને ‘ અજીવા જીવપશ્ચિદિયા ’ સુધીનો
પાઠ બ્રહ્મણ કરીએ છે એવ વા ” આ પદમાં ‘ વા ” શબ્દ બીજા દ્રવ્યનાંત
સૂચક છે એમ સમજવું ॥ સૂ. ૫ ॥

અહીં લોકસ્થિતિનું જ વર્ણન થાતી શકું છે તેથી તેને અનુસરનાર
સૂત્રકાર કહે છે—‘ અતિથિ ણં ભતે ’ ઇત્યાદિ અથવા ‘ અજીવા જીવપશ્ચિદિયા ’ ઇત્યાદિ

‘આહોવિત્તા કહીએ બંધઈ’ આટોપ્ય કટથાં વદ્ધનાતિ ‘વંધિતા’ વદ્ધ્વા ‘અત્યાહ-
મતારમપોરુસિયંસિ ઉદગંસિ ઓગાહેજ્જા’ અસ્તાઘાડતારાપૌરુષેયે ઉદકે અવગાહેત,
અસ્તાઘશ્ચ અતારં ચાપૌરુષેયં ચેત્યસ્તાઘાડતારાપૌરુષેયં તસ્મિન્, મરુારદ્વયમત્ર પ્રાકૃત-
ત્વાત્ । સ્તાઘં=પ્રમાણં, ન સ્તાઘમ્-અસ્તાઘમ્-અપ્રમાણં પ્રમાણરહિતં-ગમ્મોરમિત્યર્થઃ,
અથવા ‘અત્યાહં’-ઈતિ અસ્તાઘઃ અસ્તમ્ અધઃ=અધસ્તલ યસ્યેતિ તત્ અસ્તાઘઃ, નિરસ્તાઘ-
સ્તલમ્ અગાધમિત્યર્થઃ, યત્ એવાગાધમત્ એવાતારં તરીતુમશક્યમ્, પુરુષઃ પ્રમાણં વિદ્યતે
યસ્ય તત્ પૌરુષેયમ્, ન પૌરુષેયમિત્યપૌરુષેયમ્, પુરુષપ્રમાણાધિકરણમિત્યર્થઃ । એતાદૃશે
જલે કશ્ચિદવગાહનં કુર્યાત્, ‘સે જૂણં ગોયમા’ તદ્ નૂનં ગૌતમ ! ‘સે પુરિસે તસ્સ
આડયસ્સ ઉવરિમતલે ચિદ્દઈ’ સ પુરુષસ્તામ્યાપ્કાયસ્યોપરિમતલે કિં તિષ્ઠતિ?,
ગૌતમઃ પ્રાહ-‘હંતા ચિદ્દઈ’ હન્ત તિષ્ઠતિ, હં ભદંત સ પુરુષો જલસ્યોર્ધ્વમાગે એવ
તિષ્ઠતીતિ । ભગવાનાહ-‘એવં વા અદ્ધવિદ્ધા લોચદ્ધિં પન્નત્તા જાવ જીવા કમ્મ-
સંગહિયા’ એવં વાડઠ્ઠવિદ્ધા લોકસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા યાવત્ જીવાઃ કર્મસંગૃહીતાઃ,
યાવત્પદેન-આકાશપ્રતિષ્ઠિતો વાયુરિત્યારમ્ય ‘અજીવા જીવસંગૃહીતાઃ’ इत्यन्तः
पाठोऽत्र संग्राहः । ‘એવં વા’ इत्यत्र ‘वा’ शब्दो दृष्टान्तान्तरमूचक इति बोध्यम् ॥ ૧ ॥

(આહોવિત્તા કહીએ બંધઈ) ફુલાકર ફિર ઉસે અપને કટિપ્રદેશમેં બાંધ લેવે
(વંધિતા અત્યાહ-મતાર-મપોરુસિયંસિ ઉદગંસિ ઓગાહેજ્જા) બાંધ કર
ફિર વહ અગાધ એસે જલ મેં કિ જિસ મેં તૈરા નહીં જા સકે ઓર જો
પુરુષ પ્રમાણસે બી અધિક હો પ્રવેશ કરે તો (સે જૂણં ગોયમા ! સે પુરિસે
તસ્સ આડયસ્સ ઉવરિમતલે ચિદ્દઈ) હે ગૌતમ ! વહ પુરુષ પાણી કે ઉપર
હી રહેગા ન? (હંતા ચિદ્દઈ) હાં, ભદન્ત ! રહેગા । (એવં વા અદ્ધવિદ્ધા લોચ-
દ્ધિં પન્નત્તા જાવ જીવા કમ્મસંગહિયા) હસી તરહ લોક કી સ્થિતિ આઠ
પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । યાવત્ જીવ કર્મસંગૃહીત હૈ । યહાં યાવત્ શબ્દ
સે “ આગાસપહિદ્ધિએ વાએ ” હસ પાઠ સે લગા કર “ અજીવા જીવ સંગ-

કહીએ બંધઈ) આ રીતે ફુલાવીને તે તેને પોતાની કેડ સાથે બાધી દે.
(વંધિતા અત્યાહ-મતાર-મપોરુસિયંસિ ઉદગંસિ ઓગાહેજ્જા) આ રીતે ફુલાવેલી
મશકને કેડે બાધીને અગાધ, અને જેને તરી શકાય નહી એવા તથા માણસ
રૂપી બધ એવા ઊંડા પાણીમા પ્રવેશ કરે તો (સે જૂણં ગોયમા ! સે પુરિસે
તસ્સ આડયસ્સ ઉવરિમતલે ચિદ્દઈ ?) હે ગૌતમ ! તે પુરુષ પાણીની ઉપર જ
રહેશે કે નહી ? (હંતા ચિદ્દઈ) હે પૂત્ય ! તે માણસ પાણીની ઉપર જ રહેશે.
(એવં વા અદ્ધવિદ્ધા લોચદ્ધિં પન્નત્તા જાવ જીવા કમ્મસંગહિયા) આ રીતે
હે ગૌતમ ! લોકની સ્થિતિ આઠ પ્રકારની કહી છે અહી પણ “અવકર્મસંગૃહીત
છે” ત્યા સુધીને પાઠ થઇજી કરાયો છે. અહીં (જાવ) “ યાવત્ ” પદ વડે

મન્યોન્યસ્નેહપ્રતિબદ્ધા, અ-યોન્ય=પરસ્પર સ્નેહેન રાગાદિરુપેણ પ્રતિબદ્ધા=પરકી માત્ર ગતા । વક્તવ્ય—

“સ્નેહામ્યક્તશરીરસ્ય રેણુના શ્લિષ્યતે યથા ગાત્રમ્ ।

રાગદ્વેષક્લિષ્ઠસ્ય કર્મપરમાણુ મવત્યેવમ્” ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

સ્પર્શનામાત્ર સે પરસ્પર મેં સ્પૃષ્ટ થે इसी कारण ये दोनों पीछे गात्रतर यथ से आपस में सघट्ट हो गये हैं क्या? “अमममनोगाढा” का तात्पर्य यह है कि जिस प्रकार लोहे के गोले में अग्नि सघट्ट से प्रविष्ट हो जाती है उसी तरह से कर्मपरमाणु आत्मा के साथ और आत्मा कर्मपरमाणुओं के साथ लोलीमाय को प्राप्त हो जाता है क्या? लोलीमार का तात्पर्य है एकमेक हो जाना । जैसे अयोगोलक (लोहेका गोला) और अयोगोलक (लोहे के गोले) में प्रविष्ट अग्नि परस्पर में एकमेक हो जाते हैं, उसी प्रकार क्या आत्मा और कर्मपरमाणु परस्पर में एकमेक हो जाते हैं क्या? । ये आपसमें स्नेहप्रतिबद्ध हैं क्या? यहाँ स्नेह से तात्पर्य रागादिरूप स्नेह (चिकनाहट)से है। कहा भी है—“स्नेहाम्यक्त” इति।

जिस व्यक्ति का शरीर तैल आदिसे चिकना होता है तो जैसे उसका शरीर चिपना होनेका कारण घूलि आदिसे, बिशेषरूप से आश्लिष्ट हो जाता है, अर्थात् उस पर घूलि आदि के कण आकर चिपक जाते हैं उसी प्रकार जब आत्मा रागद्वेष आदिरूप स्नेह से चिकना बन जाता है तो उसका साथ भी कर्मों का बंध हो जाता है, अर्थात् कर्मपरमाणु

જ પરપરમા ૨૪ / ૫૮૫ તેઓ પાછળથી ગાત્રતર બંધ વડે આપસમા (પરપરમા) સગડ થઈ ગયા છે ખરા? ‘અમમમનोगाढा’ નું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે જેમ લોહના ગોળામા બધી બાબુઓથી અગ્નિ પ્રવેશી શકે છે તેમ કમ પરમાણુઓ આત્માની સાથે અને આત્મા કર્મપરમાણુઓની સાથે લોલીમૂત (એકમેક થવા પત્ર) થાય છે શું? જેવી રીતે અયોગોલક (લોહાનોગોળો) અને આયોગોલક (લોહના ગોળામા પ્રવેશી અગ્નિ પરપરમા એક એક થઈ બપ છે એજ પ્રમાણે શુ આત્મા અને કમ પરમાણુઓ પરપરમા એકમેક થઈ બપ છે? શુ તેઓ પરપર સ્નેહ પ્રતિબદ્ધ છે? અહીં ‘સ્નેહ’ નો અર્થ રાગદ્વેષ સ્નેહ (ચીકાસ) મમત્વો કાનું પત્ર છે ‘સ્નેહામ્યક્ત’ ઉત્પાદિ અપારે કાર્ય બાબિનુ શરીર તેજ ગોરેથી ચીકણુ થયું હોય ત્યારે તે બાબિનુ શરીર ઉપર પૂરું ગમેના ફરકવા આપને ધાંત્રી બપ છે એજ પ્રમાણે અપારે આત્મા રાગદ્વેષ રૂપ સ્નેહથી ચીકણુ હેવ છે ત્યારે તેની સાથે કર્મોના તીવ્ર બંધ થાય છે બિરતે કે અત્યધરોની મધે કમ પરમાણુઓ

ટીકા—‘અત્થિ ણ મંતે’ અસ્તિ સ્વલુ ભદન્ત ! “જીવા ય પોગ્ગલા ય અન્નમન્ન-
વદ્ધા” જીવાશ્ચ પુદ્ગલાશ્ચ અન્યોન્યવદ્ધાઃ, જીવાઃ પુદ્ગલાશ્ચ-કર્મશરીરાદિપુદ્ગલાઃ
પરસ્પરં સંવદ્ધાઃ, જીવાઃ પુદ્ગલાનાં, પુદ્ગલાશ્ચ જીવાનાં સંવદ્ધા ઇતિ ભાવઃ । કથં-
વદ્ધાઃ? ઇત્યત્ર હેતુગર્ભિતવિશેષણમાહ ‘અન્નમન્નપુદ્ગા’ અન્યોન્યસ્પૃષ્ટાઃ યતઃ પૂર્વ સ્પર્શ-
નામોત્ત્રેણાન્યોન્યં સ્પૃષ્ટા અત એવેત્યર્થઃ, યતઃ પૂર્વ સ્પૃષ્ટાઃ સ્પર્શનવિષયા જાતાઃ,
પશ્ચાત્ અન્યોન્ય વદ્ધાઃ=ગાઢતરસંવદ્ધા ઇતિ ભાવ । ‘અન્નમન્નમોગાઢા’ અન્યોન્યા-
વગાઢાઃ, અયોગોલકવત્ પરસ્પરેણ લોલીભાવં પ્રાપ્તાઃ, ‘અણમણ્ણસિણેહપઢિવદ્ધા’

પદ હૈં उन पदों का द्विचार करने के निमित्त यह सूत्र कहते हैं—‘अत्थि ण मंते । जीवा य पोग्गला य’ इत्यादि ।

(અત્થિ ણ મંતે ! જીવા ય પોગ્ગલા ય અન્નમન્નવદ્ધા, અન્નમન્નપુદ્ગા, અન્નમન્નમોગાઢા, અણમણ્ણસિણેહપઢિવદ્ધા, અન્નમન્નવદ્ધત્તાણ ચિટ્ઠંતિ ?) હે ભદન્ત ! જીવ ઓર પુદ્ગલ કયા પરસ્પર વદ્ધ હૈં ? ચેતના લક્ષણ વાલા જો હોતા હૈં ઉસકા નામ જીવ ઓર રૂપ, રસ, ગંધ ઓર સ્પર્શ ઇન ચાર ગુણો વાલા જો હોતા હૈં વહ પુદ્ગલ હૈં । પુદ્ગલ સે યહાં કર્મશરીરાદિ પુદ્ગલ લિયે ગયે હૈં । પુદ્ગલોં કે સાથ જીવ ઓર જીવોં કે સાથ પુદ્ગલોં કા જો એક ક્ષેત્રાવગાહ સંવધ હૈં વહી યહાં પર પરસ્પર મેં વંધ હૈં ઓર ઇસ સંવધ સે યુક્ત હોના ઇસકા નામ વદ્ધ હૈં । યે આપસ મેં વદ્ધ હૈં એસા પ્રશ્ન જો કિયા ગયા હૈં ઉસકા કારણ યહ હૈં કિ-યે દોનોં “અન્નમન્નપુદ્ગા” હૈં યહ હેતુગર્ભિત વિશેષણ હૈં । ઇમકા તાત્પર્ય યહ હૈં કિ યે દોનોં પહિલે

જે ચાર પદ છે તેમનો વિચાર કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે “અત્થિ ણ મંતે” ઇત્યાદિ

(અત્થિ ણ મંતે ! જીવા ય પોગ્ગલા ય અન્નમન્નવદ્ધા, અન્નમન્નપુદ્ગા, અન્નમન્નમોગાઢા, અણમણ્ણસિણેહપઢિવદ્ધા અન્નમન્નવદ્ધત્તાણ ચિટ્ઠંતિ ?) હે ભગવન્ ! જીવો અને પુદ્ગલો શું પરસ્પર બધાયેલાં છે ?” ચેતના જેનું લક્ષણ છે તેને જીવ કહે છે તથા રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ ચાર ગુણો જેમા હોય છે તેનું નામ પુદ્ગલ છે “પુદ્ગલ” પદ વડે અહીં કર્મશરીરાદિ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરાયેલ છે પુદ્ગલોની સાથે જીવનો અને જીવની સાથે પુદ્ગલોનો જે એકક્ષેત્રાવગાહ (એક સ્થળમા રહેવાનો) સબધ છે એજ અહીં પરસ્પરમાં બધરૂપ છે, અને તે સબધથી યુક્ત હોવુ એવી સ્થિતિને “બદ્ધ” કહે છે “જીવ અને પુદ્ગલ પરસ્પર બદ્ધ છે ?” એ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછવાનુ કારણ એ છે કે તે બન્ને “અન્નમન્નપુદ્ગા” (પરસ્પર બધાયેલા) છે, એ હેતુગર્ભિત વિશેષણ છે તેનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે—તેઓ બન્ને પહેલા માત્ર સ્પર્શનાથી

पूर्णप्रमाणः 'बोलदृमाणे, व्यपछोटयन्, अतिक्षयजलवत्वेन छर्द्यमानमल इत्यर्थः। 'बोसदृमाणे' चि विवसन् जलाधिक्यात् विकास प्राप्नुवन् अछेन पर्दमान इत्यर्थः, 'सममरपट्टचाप' चि सममरपट्टतया, समो न विपमो धनैकदेशमनाधितत्वेन स्रो जससमूहो यस्मिन् स सममर सवथा भृत इति सममरः, समसन्द सर्वार्थकोपि विद्यते, सममरभासौ घटयेति सममरपट्ट' सममरपट्ट इवेति सममरपट्टस्तस्य भावा सममरपट्टता, सया सममरपट्टतया सर्वथा संभृतघटाकारतया तिष्ठतीत्यर्थः। 'अहे ण केइ पुरिसे वंसि हरयंसि एगं मह नाव' अय खलु कथित् पुरुषः तस्मिन् इदं एकां महतीं नावं=नीकाम्, कीदृशीमित्याह-'सयासव' क्षताभवाम्, आ=ईपत् स्रवति=सरति जल येभ्यस्ते आस्रवाः=सूक्ष्मरन्ध्राणि ते सन्तो=विद्यमाना यत्र सा सदास्रवा, ताम्। यद्वा-सदा=सर्वकाले आस्रवति नम यस्याः सा सदास्रवा, ताम्, यद्वा-'क्षतास्रगाम्' इतिच्छायापक्षे क्षतसंस्पर्शका आस्रवा यस्यां सा क्षता स्रवा, ताम्। तथा 'सयछिदं' क्षतच्छिद्राम् छिद्राणि वृश्चररन्ध्राणि क्षतानि=क्षत-संस्पर्शकानि छिद्राणि वृश्चररन्ध्राणि यस्यां सा क्षतछिद्रा, ताम् वृश्चररन्ध्रवतीं

કુછ કમ ની ભરા હોને પર વ્યવહાર મેં લોગ કહ દિયા કરતે હૈં કિ પહ પૂરા ભરા હૈ-સો એસા ભરા હુઆ યહાં નહીં સમજના ચાહિયે કિન્તુ હસ હદમેં પાની અપને પ્રમાગમેં જિતના ભરા જા સક્તા હોડતના પાની હસમેં ભરા હો, હસી ઘાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે યહાં "પુણ્ણપમાણે" પદ દિયા ગયા હૈ, અર્થાત્ વહ એસા હદ-જલાશય હો જો સ્વયં ઉપર તક લગાલગ ભરા હો ઔર હસી કારણ જિસમેં સે જલ છલક રહા હો અર્થાત્ લગાલગ ભરે હોને કે કારણ જિસમેં સે જલ બાહર બી નિકલ જાતા હો તથા જલ કો અધિકતા સે જો વિકાસ કો અર્થાત્ વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હો રહા હો ઔર લેખને પર એમા માલુમ લેતા હો કિ માનો જલ સે લગાલગ ભરા હુઆ યહ એક વિશાલ ઘઠા હી રક્ષા હૈ। (અહે જ કેહ પુરિસે તંસિ હરયંસિ એગં મહ નાવં સયાસવં સયછિદં એગાહેજા) એસે હસ હદ મેં કોઈ પુરુષ એક બઢી નૌકા કિ જિમયેં છોટે ૨ સૈકઝો છિદ્ર

અવસરમાં દોઢો એવું કહે છે કે તે બરેલું છે બહારી એવા સરોવરની વાત નથી. પણ જેટલું પાણી બાંધી શકે તેટલું બરેલું છે એમ ખતાવવાને માટે બહારી 'પુણ્ણપમાણે' પદ મૂક્યું છે) એટલે કે પાણીથી છલોછલ બરેલું તે સરોવર કોય અને છલોછલ બરેલું કોવાથી જેમાથી પાણી બહાર પણ આવ્યું હતું કોય તથા પાણીની અધિકતાથી જે વિકાસ પામી શક્યું કોય અને પાણીથી છલોછલ બરેલા ઘણાં જેવું જે કેળાવું કોય. (અહેજ કેહ પુરિસે તંસિ હરયંસિ એગં મહ નાવં સયાસવં સયછિદં એગાહેજા) એવા સરોવરમા દોઢ માલુમ એ

અતઃ એવં ‘અન્નમન્નઘડત્તાણ ચિદ્વૃત્તિ’ અન્યોન્યઘટતયા તિષ્ઠન્તિ । અન્યોન્યં પરસ્પરં ઘટઃ સમુદાયો યેષાં તે અન્યોન્યઘટસ્તસ્ય સાવોઽન્યોન્યઘટતા, તયા અન્યોન્યઘટ- તયા તિષ્ઠન્તિ ક્ષિમિતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ હંતે ’—ત્યાદિ । ‘ હંતા અત્થિ ’ હન્ત અસ્તિ, હે ગૌતમ ! યથા ત્વયા પ્રોક્તં તત્તથૈવાસ્તીત્યુત્તરમ્ । ગૌતમઃ પ્રાહ— ‘સે કેણદ્દેણં મંતે જાવ ચિદ્વૃત્તિ’ તત્કેનાર્યેન ભદન્ત ! યાવત્ તિષ્ઠન્તિ, યાવચ્છ- વ્દેન—‘ અન્નમન્નઘડ્ઢાઃ ’ इत्यारभ्य ‘अन्नमन्नघडत्ताए’ इत्यन्तः पदसंदर्भः सग्राह्यः । ભગવાનાહ—‘ ગોયમે ’—ત્યાદિ ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ સે જહા નામણ હરદે સિયા ’ તદ્ યથા નામકો હ્રદઃ સ્યાત્ ‘પુણ્ણે પુણ્ણપ્પમાણે વોલટ્ટમાણે વોસટ્ટમાણે સમમરઘડત્તાણ ચિદ્દહ’ પૂર્ણઃ પૂર્ણપ્રમાણો વ્યપલોટઘન્ વિકસન સમમરઘટતયા તિ- ષ્ઠતિ, યથા હ્રદો જલેન પૂર્ણઃ સ્યાત્ કિશ્ચિન્ન્યુનત્વેપિ વ્યવહારતઃ પૂર્ણતયા વ્યવહ્રિયેત તન્નાહ—‘ પુણ્ણપ્પમાણે ’ પૂર્ણપ્રમાણઃ પૂર્ણ જલેન સ્વકીય માનં यस્ય સ

ચિપક જાતે હૈં । “ અન્નમન્નઘડત્તાણ ” કા તાત્પર્ય હૈ આપસ મૈં એક સમુદાયરૂપ મૈં હોદ્દર રહના । પ્રશ્ન કર્તાકા યહાં એસા અભિપ્રાય હૈ કિ કર્મપુદ્ગલ ઔર જીવ જવ આપસ મૈં વંધદશા કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં તવ કયા યે દોનોં એક સમુદાયરૂપ મૈં આજાતે હૈં ? હસ પ્રકાર યે પ્રશ્ન હૈં । इन सब का उत्तर देते हुए भगवान् कहते हैं कि (हंता अत्थि) हे । गौतम ! हां ऐसा ही है । (से केणद्वेणं मंते ! जाव चिद्वृत्ति ?) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि यावत् वे इस प्रकार से रहते हैं ? (गोयमा ! से जहा नामए हरदे सिया पुण्णे पुण्णप्पमाणे वोलट्टमाणे वोसट्टमाणे सममरघडत्ताए चिद्वह) हे गौतम ! जैसे कोई एक ह्रद हो और वह पानी से पूरा भरा हो । पूरा नहीं भरा होने पर भी अर्थात्

ચોટી બાય છે, “ અન્નમન્નઘડત્તાણ ” એટલે “ પરસ્પર એક સમુદાય રૂપે રહેવુ ” પ્રશ્ન કર્તાના આશય એવો છે કે ત્યારે કર્મપુદ્ગલો અને જીવના પ્રદેશો પર- સ્પર બંધાય છે ત્યારે શુ તેઓ બન્ને એક સમુદાય રૂપે બની બાય છે ? આ બતના ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નોના ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે —(હંતા અત્થિ) હે ગૌતમ ! એવું જ બને છે —

પ્રશ્ન—(સે કેણે મંતે ! જાવ ચિદ્વૃત્તિ ? હે ભગવન્ ! આ શા કારણે એવુ કહો છો કે “ તેઓ આ રીતે રહે છે ? ” ત્યા સુધીના સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો ઉત્તર—(ગોયમા ! સે જહા નામણ હરદે સિયા પુણ્ણે પુણ્ણપ્પમાણે વોલટ્ટમાણે વોસટ્ટમાણે સમમરઘડત્તાણ ચિદ્દહ) હે ગૌતમ ! જેવી રીતે કોઈ એક સરોવર હોય અને તે પાણીથી પૂરેપૂરે ભરેલુ હોય (પૂરેપૂરે ન ભરેલુ હોવા છતાં પણ

પૂર્ણમમાણ: 'શોલદ્રમાણે, ધ્યપછોટયન્, અતિશયજ્ઞપચ્ચેન છર્યમાનજલ્લ ઇત્યર્થ:। 'શોસદ્રમાણે' સિ વિવસન્ જલાધિવયાત વિકાસમાપ્નુવન્ ખછેન વર્દમાન ઇત્યર્થ:। 'સમમરઘટ્તાપ'તિ સમમરઘટતયા, સમો ન વિવમો ધર્મકલ્પેશ્વમનાભિવત્ત્વેન મરો ખલ્લસમૂહો યસ્મિન્ સ સમમર સર્વથા મૃત્ત ઇતિ સમમર:। સમશ્ચન્ સર્વાર્થકોપિ વિધતે, સમમરમાસૌ ઘટથેતિ સમમરઘટ: સમમરઘટ ઇથેતિ સમમરઘટસ્તસ્ય માય: સમમરઘટ્તા, તયા સમમરઘટતયા સર્વથા સમૃતઘટાકારતયા તિષ્ઠતીત્યર્થ:। 'અહે ન કેહ પુરિસે તંસિ હરયંસિ પગં મહ નાથ' અથ સલ્લ કથિત્ પુરુષ: તસ્મિન્ હ્રદે एकां महतीं नावं=नौकाम्, कीदृशीमित्याह-'सयासव' क्षताश्रयाम्, आ=ईपत् स्रवति=सरति जलं यन्ध्यस्ते आस्रवा:=सूक्ष्मरन्ध्राणि, ते सन्तो=विद्यमाना यत्र सा सदास्रवा, ताम्। यद्वा-सदा=सर्वकाले आस्रवति जलं यस्या: सा सदास्रवा, ताम्, यद्वा-'क्षताश्रयाम्' इतिच्छायापक्षे क्षतसंख्यका आस्रवा यस्यां सा क्षता स्रवा, ताम्। तया 'सयच्छिदं' क्षतच्छिद्राम् छिद्राणि वृश्चररन्ध्राणि क्षतानि=क्षत संख्यकानि छिद्राणि वृश्चररन्ध्राणि यस्यां सा क्षतछिद्रा, ताम् वृश्चररन्ध्रवती

કુછ કમ મી મરા હોને પર બ્યવહાર મેં લોગ કહ દિયા કરતે હેં કિ પહ પૂરા મરા હૈ-સો એસા મરા હુઆ યહાં નહીં સમક્ષના વાહિયે કિન્તુ હસ્ટ હ્રદમેં પાની અપને પ્રમાગમેં જિતના મરા જા સકતા હોવતના પાની હસ્ટમેં મરા હો, હસી પાત કો પ્રકટ કરને કે લિયે યહાં "પુષ્પગણમાણે" પદ દિયા ગયા હૈ, અર્થાત્ વહ એસા હ્રદ-જલાશય હો જો સ્વયં ઉપર તક લલાલખ મરા હો ઓર હસી કારણ જિસમેં સે જલ છલક રહા હો અર્થાત્ લલાલખ મરે હોને કે કારણ જિસમેં સે જલ પાદર મી નિકલ જાતા હો તથા જલ કો અધિકતા સે જો વિકાસ કો અર્થાત્ વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હો રહા હો ઓર દેખને પર એમા માલૂમ લેતા હો કિ માનો જલ સે લલાલખ મરા હુઆ યહ એક ચિણાલ ઘણા હી રક્ષવા હૈ। (અહે ન કેહ પુરિસે તંસિ હરયંસિ પગં મહ નાથ સયાસવં સયચ્છિદં ઓગાહેજ્જા) એસે હસ્ટ હ્રદ મેં કોઈ પુરુષ એક બઢી નૌકા કિ જિસમેં છોટે ૨ સૈકડોં છિદ્ર

બ્યવહારમાં લોકો એવું કહે છે કે તે બરેલું છે અહીં એવા સરોવરની વાત નથી. પણ એટલું પાણી બરાબ થકે તેટલું બરેલું છે એમ ખતાવવાને માટે અહીં 'પુષ્પગણમાણે' પદ મૂક્યું છે) એટલે કે પાણીથી છલોછલ બરેલું તે સરોવર હોય અને છલોછલ બરેલું હોવાથી એમાથી પાણી બહાર પડુ માથું હતું હોય તથા પાણીની અધિકતાથી જે વિકાસ પામી રહ્યું હોય અને પાણીથી છલોછલ બરેલા ધમ્મ એવું જે દેખાતું હોય. (અહેન કેહ પુરિસે તંસિ હરયંસિ પગં મહ નાથ સયાસવં સયચ્છિદં ઓગાહેજ્જા) એવા સરોવરમાં હોય માલુમ એક

નૌકામ્, આસ્રવછિદ્રયોઃ સૂક્ષ્મસ્થૂલરન્ધ્રત્વેન વૈલક્ષણ્યમિતિ ન પુનરુક્તિ । ‘ઓગાહે-
જ્જા’ અવગાહયેત્ પ્રવેશયેત્, ‘સે જૂણં ગોયમા’ અથ નૂનં હે ગૌતમ । ‘સા જાવા’ સા
નૌકા ‘તેહિં આસવદારેહિં’ તૈરાસ્રવદારૈઃ ‘આપૂરેમાણી’ ‘આપૂરેમાણી-આપૂર્યમાણા આ-
પૂર્યમાણા પૌનઃપુન્યેન ભ્રિયમાણા સતી ‘પુન્ના’ પૂર્ણા જલેન ‘પુણ્ણપ્પમાણા’ પૂર્ણપ્રમાણા-
સ્વકીયપ્રમાણેન ભૂતા ‘વોલહ્હમાણા’ વ્યપલોટયન્તી-અતિશયજલવચ્ચેન છર્દ્ધમાનજલા,
‘વોસહ્હમાણા’ વિકસન્તી-જલાધિક્યેન વ માના સતી ‘સમમરઘટ્તાણ’ સમમરઘટ-
તયા, હૂદક્ષિત્તસર્વથા ભૂતઘટવત્ હૂદતલાવસ્થાનતયા, ‘ચિટ્ઠહ’ તિષ્ઠતિ=હૂદજલે

હોં ઓર વડે ૨ મી સૈકહોં છિદ્ર હોં ઉસકો ઢાલે । “સયાસવ્વ” જિનસે
ધીરે ૨ જલ આવે વે આસ્રવ, અર્થાત્ સૂક્ષ્મછિદ્ર, -યે સૂક્ષ્મછિદ્ર જિસ મેં
વિચમાન હૈં વહ સદાસ્રવા હૈં । અથવા-“સદા આસ્રવતિ જલં યસ્યાઃ સા
સદાસ્રવા”-સવ સમય મેં જિસમેં જલ આતા રહતા હો વહ સદાસ્રવા
હૈં । અથવા શતાસ્રવા-શતસંખ્યક હૈં છેદ જિસ મેં એસી વહ શતાસ્રવા
નૌકા । યહાં પર આસ્રવ ઓર છિદ્ર મેં સૂક્ષ્મ સ્થૂલ છિદ્રોં કી અપેક્ષા
ભેદ હોને કે કારણ પુનરુક્તિ દોષ આને કી સંભાવના નહોં હૈં । (સે-
જૂણં ગોયમા ! સા જાવા તેહિં આસવદારેહિં આપૂરમાણી આપૂરમાણી
પુન્ના પુન્નપ્પમાણા, વોલહ્હમાણા સમમરઘરત્તાણ ચિટ્ઠહ) તો હે ગૌતમ !
વહ નૌકા ઉન આસ્રવદારોં-છેદોં સે આતે હુણ જલ સે ભરતી રહતી હૈં ।
ભરતે ૨ વહ પૂરી ભર જાતી હૈં । પાની સે છલકને લગ જાતી હૈં । યહાં
તક કિ પાની ઉસકે ઉપર સે મી નિકલને લગ જાતા હૈં । હસ સ્થિતિ મેં
વહ નૌકા જલ કી અધિક વૃદ્ધિ હો જાને કે કારણ હૂદમેં ઢાલે હુણ ભરે

મોટી નાવને ઉતારે કે જેમા નાનાં મોટાં સેકડો છિદ્રો હોય “સયાસવ્વ”
તે છિદ્રો વડે ધીમે ધીમે પાણીનો પ્રવેશ થાય તેવાં આસ્રવો-સૂક્ષ્મ છિદ્રો-
વાળી નૌકાને “સદાસ્રવા” કહી છે અથવા-“સદા આસ્રવતિ જલં યસ્યા
સા સદાસ્રવા” હમેશાં જેમા પાણી આવ્યા કરતું હોય તેને સદાસ્રવા કહે છે,
અથવા-“શતાસ્રવા” એટલે જેમા સેકડો છિદ્રો હોય એવી નૌકા અહીં આસ્રવ
અને છિદ્રમા સૂક્ષ્મ અને સ્થૂળ છિદ્રોની અપેક્ષાએ ભિન્નતા હોવાને કારણે પુન-
રુક્તિ દોષનો સભવ રહેતો નથી (સે જૂણ ગોયમા ! સા જાવા તેહિં આસવદારેહિં
આપૂરેમાણીર પુન્ના પુન્નપ્પમાણા વોલહ્હમાણા વોસહ્હમાણા સમમરઘટ્તાણ ચિટ્ઠહ ?) તો
હે ગૌતમ ! આવી નાવ તે આસ્રવદારો વડે (છિદ્રોમાથી) પ્રવેશ પામતા
પાણીથી ભરાતી રહેશે આવી રીતે ભરાતા ભરાતા તે પાણીથી પૂરેપૂરી ભરાઇ
જશે અને પાણીથી છલકાવા માડશે વળી તે એટલે સુધી છલકાશે કે પાણી
તેમાથી બહાર પણ નીકળવા માડશે. એવી સ્થિતિમા પાણીની વિશેષ વૃદ્ધિ થવાને

નિમજ્જતિ ? , इति भगवद्वाक्यम् , गौतम प्राह—‘ईवा विद्म’ इन्त तिष्ठति, हे मर्दंत
यथा जलपूर्णा घटा इदं तले जलेन सह तिष्ठति तथा नौरपि जलपूर्णा इदं स्वापोदेह
तिष्ठतीति। भगवानाह—‘से तेणद्वेण गोयमा’ सत्तेनार्येण इ गौतम ! ‘अत्थि ण जीवा
य जाव विट्ठति’ अस्ति मीयास यावत्तिष्ठन्तीति, जीवास अत्र यावत्पदेन—पुद्गलास
अन्यो-यपद्धा अन्यान्यस्पृष्टा अन्यान्यावगाहा अन्योन्यस्नेहप्रतिषद्धा अन्यान्यघन्तया
इति समास, तिष्ठन्तीति सम्बन्ध । यथा नौका इदं तले न परस्परवगाहपूर्वक
तिष्ठति तथैव जीवाः पुद्गलाश्चान्योन्यावगाहपूर्वक तिष्ठन्तीति समास्य ॥सू०६॥

હુના ઘડે કી તરફ નીચે ઘેઠ જાની છે ન?, અર્થાત્ હવ જાતી છે ન?, (હંતા
ચિદ્દહ) હા મદન્ત ! તેસી વદ નૌકા ઉમ્મ રૂવ મેં રૂપ જાતી છે । જૈસે તલ
પૂર્ણ ઘટ રૂવ તલ મેં જલ કં માય ૨ રૂપ જાતા છે ઉમ્મો પ્રકાર વદ નૌકા
કિ જિસ મેં સૈવરોં છોટે વદે છિટ્ટોં દ્વારા જલ ઓ આ કર લ્યાલબ
મર ગયા હૈ રૂપ જાતી હૈ । (સે તેણદ્વેણ ગોયમા ! અત્થિ ણ જીવા ય
જાવ વિટ્ઠતિ) હમી કારણ હૈ ગૌતમ ! મેં તેસા વદતા હૈ જીવ કિ યાવત્
પહિલે કહે રૂપ કી તરફ રહતે હિં । ત્રહાં જો “ યાવત્ ” વદ આયા હૈ
વસસે “પુદ્ગલાસ, અન્યો-યપદ્ધા અન્યોન્યસ્પૃષ્ટા અ-યોન્યાવગાહા અન્યો
ન્યસ્નેહપ્રતિષદ્ધા અન્યોન્યઘન્તયા” હસ પૂર્વોક્ત પાઠ કા સમ્પદ્ધ કિયા ગયા
હૈ । તાત્પર્ય હસ સુત્ર કા તેસા હૈ કિ જિસ પ્રકાર નૌકા ઓર રૂવ જલ
યે દોનોં પરસ્પર મેં અવગાહપૂર્વક રહતે હિં વમી પ્રકાર સે જીવ ઓર
પુદ્ગલ મી આપમ મેં એક દુસરે મેં અવગાહપૂર્વક રહતે હિં ॥સૂ.૦૬॥

કારણે તે નાવ ભરેલા બધાની જેમ સરોવરમા ડૂબી બાપ છે કે નહીં ? (હંતા
ચિદ્દહ) કે ભગવન્ એવી નાવ સરોવરમા અવસ્થા ડૂબી બાપ છે એવી રીતે
પાણીથી ભરેલા થયે સરોવરની બહાર ડૂબી બાપ છે તેવી રીતે સેકઠો નાનાં
માટા છિદ્રોવાળી છે નૌકા પણ ડૂબી બાપ છે- (સે તેણદ્વેણ ગોયમા ! અત્થિ ણ
જીવા ય જાવ વિટ્ઠતિ) કે ગૌતમ ! તેથી જ હું એમ કહું છું કે એવો ‘ આગળ
કહ્યા પ્રમાણે રહે છે ત્યા સુધીનો પાક થયેલ કશોય બહી (જાવ) “ યાવત્ ”
પદ વડે ‘ પુદ્ગલાસ અન્નમન્નવચ્ચા, અન્નમન્નપુદ્ગા અન્નમન્નમોગાહા અન્નમન્ન
ચિણ્ણપિણ્ણચ્ચા અન્નમન્નવચ્ચાપ’ આ પૂર્વોક્ત પાક થયેલ કશોય છે આ સૂત્રનો
આવ એવો છે કે જેવી રીતે નાવ અને સરોવરનું પાણી એ બન્ને અવગાહ
પૂર્વક રહે છે, એવી જ રીતે એવ અને પુદ્ગલો પણ પરસ્પર અવગાહ
પૂર્વક રહે છે ॥ સૂ. ૬-૪ ॥

लोकस्थितिबिषये एवेदमाह—, अत्थि णं 'इत्यादि ।

मूलम्—अत्थि णं भंते सया समियं सुहुमे सिणेहकाये पव-
डइ, हंता अत्थि । से भंते किं उड्डे पवडइ अहे पवडइ, तिरियं
पवडइ, गोयमा ! उड्डे वि पवडइ, अहे वि पवडइ, तिरिए वि
पवडइ, जहा से वायरे आउकाए अन्नमन्नसमाउत्ते चिरंमि
दीहकालं चिड्डइ तहा णं से वि?, णो इणट्टे समट्टे, से णं
खिप्पामेव विट्ठंसमागच्छइ । सेवं भंते सेवं भंते त्ति ॥ सू०७॥

॥ ऋद्धो उद्देशो समत्तो ॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त ! सदा गमितं सूक्ष्मः स्नेहकायः प्रपतति, इन्त
अस्ति । तद् भदन्त ! किम् ऊर्ध्वं प्रपतति, अधः प्रपतति, तिर्यक् प्रपतति, गौतम !
ऊर्ध्वमपि प्रपतति, अधोपि प्रपतति, तिर्यगपि प्रपतति, यथा स वादरोऽपकायोऽ-
न्योन्यसमायुक्तश्चिरमपि दीर्घकालं तिष्ठति, तथा खलु सोऽपि?, नायमर्थः समर्थः
तत् क्षिप्रमेव विट्ठंसमागच्छति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू०७॥

॥ षष्ठ उद्देशः समाप्तः ॥

टीका—‘ अत्थि णं भंते ’ अस्ति खलु भदन्त ! ‘ सया ’ सदा—सर्वकालम् ,
‘ समियं ’ समित सपरिमाणं न तु वादरापकायवदपरिमितम् , अथवा सदा सर्वऋतुषु
समितमिति रात्रौ दिवसे च ‘ सुहुमे सिणेहकाये पवडइ ’ सूक्ष्मः स्नेहकायः
सूक्ष्मोऽपकायविशेषः प्रपतति किमिति प्रश्नः । भगवानाह—‘ हंते ’—त्यादि ।

फिर लोक की स्थिति के विषय में ही सूत्रकार कहते हैं—
‘ अत्थि णं भंते ! सया समियं ’ इत्यादि ।

(अत्थि णं भंते) हे भदन्त ! (सया) सर्वकाल (समियं) परिमाण-
सहित, वादर अपकायकी तरह अपरिमित नहीं, अथवा—सदा—सर्व
ऋतुओं में, समित—रात्रि और दिवस में, (सुहुमे सिणेहकाये पवडइ)
सूक्ष्म—स्नेहकाय अपकायविशेष—गिरता है क्या ? तात्पर्य पूछने का यह

बोद्धव्यस्थितिना विषयमा न सूत्रकार उडे छे—“ अत्थि णं भंते ! ” इत्यादि
अत्थि णं भंते ! हे प्रभो ! (सया) सदा—सर्वकाले (समियं) परिमाण
(माप) सहित (वादर अपकायनी जेम अपरिमित नहीं) अथवा—सदा तमास
ऋतुओंमा समित—रात्रि अने दिवसे (सुहुमे सिणेहकाये पवडइ ?) सूक्ष्म स्नेह-
काय—अपकायविशेष पड्या न उरे छे शु ? तात्पर्य उेशु उमेशा सूक्ष्म अपकाय

‘હન્ત અત્યિ હન્ત મસ્તિ, સર્વસ્મિન્નેવ ઋતૌ દિવસે રાત્રી ચ સૂક્ષ્મોઽપ્કાયઃ સર્વ કાલ પ્રપતત્યવતિ સમુદિતાર્થ ।’ (સે મંતે કિં ઠલે પવહહ, અહે પવહહ, તિરિય પવહહ ?) તદ્ મદન્ત ! કિમ્ ઋર્ધ્વે પતતિ, અથ પતતિ, તિર્યક્ પતતિ ? ઋર્ધ્વે-વર્તુલ ચૈતાહવાદી, અથ -અધોલોકપ્રામેયુ નિર્યક્-તિર્યગ્લોકે । મગવાનાહ-‘ગોયમે’ -સ્વાદિ, ‘ગાયમા’ હે ગૌતમ ! ‘૦’ હે પવહહ અહેવિ પવહહ, તિરિયવિ પવહહ ? ઋર્ધ્વમપિ પ્રપતતિ, અધોઽપિ પ્રપતતિ, તિરથપિ પ્રપતતિ, ઋર્ધ્વલોકપિ, અધોલોકેઽપિ, તિર્યગ્લોકેઽપિ સર્વથ સર્વદા સૂક્ષ્માપ્કાયઃ પ્રપતતીતિ માત્ર ।

નનુ યદિ રાત્રી દિવસે સર્વઋતુષુ સર્વદેવાપ્કાયઃ પ્રપતતિ તદા સાધુમિઃ કસ્મિન્નપિ કાલે કુત્રાપિ કયમપિ ન ગન્તમ્ય સર્વકાલેઽપ્કાયવિરાપનામસંગાદિતિ હૈ કિ સમ સમય સૂક્ષ્મ જલકાય ગિરતા હૈ કયા ? હસકા ઉત્તર વેતે કુપ પ્રસુ કહતે હૈ કિ-(હતા અત્યિ) હાં ગિરતા હૈ । અર્થાત્ સમી ઋતુઓં મેં રાત્રી ઓર દિનમેં સૂક્ષ્મ અપ્કાય સમ સમય મેં ગિરતા હી રહતા હૈ । (સે મંતે ! કિં ઠલે પવહહ, અહે પવહહ, તિરિય પવહહ ?) હૈ મદન્ત ! જહ સૂક્ષ્મ જલકાય કયા ઋર્ધ્વે ગિરતા હૈ, યા નીચે ગિરતા હૈ, યા કિ તિરછા ગિરતા હૈ ? અર્થાત્-ઋર્ધ્વે વર્તુલ ચૈતાહવાદિ મેં, નીચે-અધોલોક પ્રામેયોં મેં ઓર તિરછે-તિર્યગ્લોક મેં પડતા હૈ કયા ? હસકા ઉત્તર વેતે કુપ પ્રસુ કહતે હૈ કિ-(ગોયમા-ઠહહે યિ પવહહ, અહે વિ પવહહ, તિરિયે વિ પવહહ) હૈ ગૌતમ ! જહ સૂક્ષ્મ અપ્કાય ઋર્ધ્વે-વર્તુલ ચૈતાહવાદિ પર્વતોં પર મી, નીચે-અધો લોકપ્રામેયોં મેં મી ઓર તિરછે-તિર્યગ્લોક મેં મી સદા ગિરતા હૈ ।

શંકા—યદિ સૂક્ષ્મ અપ્કાય રાત્રિ મેં દિન મેં, સર્વ ઋતુઓં મેં સદા હી ગિરતા રહતા હૈ તો ફિર સાધુજનોંકો કિસી મી સમય મેં કહીં પર મી કિસી મી તરહ નહોં જાના જાહિયે—જ્યોં કિ દેમા કરને સે સર્વથ

પઠે છે ? ઉત્તર—(હતા અત્યિ) હા પઠે છે જોગ્યે કે બધાં ઋતુઓંમાં (દરરોજ) સૂક્ષ્મ અપ્કાય હમેશા પડ્યા જ કરે છે (સે મંતે ! કિં ઠહહ પવહહ, અહે પવહહ તિરિય પવહહ ?) હૈ મગવન ! તે સૂક્ષ્મ અપ્કાય શુ જોયે પઠે છે કે નીચે પઠે છે કે તિરછુ પઠે છે ? જોગ્યે કે ઋર્ધ્વે-વર્તુલ ચૈતાહવાદિ પ્રપત વગેરે મી નીચે અધોલોકપ્રામેય તિરછુ-તિર્યગ્લોકમાં પઠે છે ? ઉત્તર—(ગોયમા) ઠહહ પવહહ, અહે વિ પવહહ, તિરિયવિ પવહહ) હૈ ગૌતમ ! તે સૂક્ષ્મ અપ્કાય હમેશા-વર્તુલ ચૈતાહવાદિ વગેરે પર્વતોંમાં પણ હમેશા પઠે છે નીચે અધોલોકપ્રામેય પણ હમેશા પઠે છે અને તિરછુ-તિર્યગ્લોકમાં પણ હમેશા પઠે છે

શંકા—જો સૂક્ષ્મ અપ્કાય રાત્રિ તમામ ઋતુઓંમાં હમેશા પડ્યા જ કરે છે તો સાધુજનોંકો કોઈ પણ મથને કોઈ પણ રીતે કપાશન

મગવાનાદ-‘જો ણ્ણદ્દે’ ક્યાદિ । ‘જો ણ્ણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્યઃ સમર્યઃ, સરિકમિસ્પાદ ‘મે ણ મિણ્ણમેવ વિદ્ધમમાગચ્છદ’ સન્ ત્વલુ મિમમેવ વિષ્વસમાગ ચ્છતિ મ્યલ્પસાસસ્ય ‘મંથ મંતે મેવ મતે સિ’ તદેવ મદન્ત ! તદર્થ મદન્ત ! હ મગવન્ મેવાનુમિયેણ યત્ત કથિતં સમર્થ સત્યમેવતિ ॥૫૦૭॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीधामीलालप्रतिनिधि
चिन्ताया श्रीमगधनीमूर्तस्य प्रमेयचन्द्रिका-व्याख्यायां प्रथम
छातकस्य पण्डोद्देशक समाप्तः ॥१-६॥

ઉત્તર—(જો ણ્ણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યદ્ અર્થ-સમર્થ-ટીક-નહીં હૈ, કયોં કિ (સે ણ) ચદ્ધ (મિણ્ણમેવ વિદ્ધમમાગચ્છદ) પદ્ધત્ત હી દ્વીધ નદ્દ હો જાતા હૈ । કારણ યદ્દે હૈ કિ દ્દહ મ્વલ્પ છોતા હૈ । (સેવં મંતે, સેવ મંતે સિ) હે મદન્ત ! જૈમા આપમે કદ્દા હૈ યદ્દે તેમા હી હૈ । હે મદન્ત ! ચદ્દ તેમા હી હૈ । હમ પ્રકાર કદ્દ કર વે ગૌગમમ્મામી પ્રસુ કી યંદના ઓર ઠન્હેં નમસ્કાર કર અવન સ્થાન પર બેઠ ગયે ॥૫૦૭॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीधासीलालजी महाराजकृत मगधनी
मूर्तकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके प्रथम छातकका छोटा उद्देशक समाप्त ॥१-६॥

એવુ બનતું નથી કાશ્યુ ૪ (સ જ) તે સુકમ અકાચના છુતો (મિણ્ણમેવ વિદ્ધસમાગચ્છ) એકદમ સ્ત્રીધા નામ પામે છે કાશ્યુ ૪ તંએ મૂકમ હોય છે (સજ મંત ! સેવ મંત !) હે બગવન ! આપે કદ્દા પ્રમાણે જ બધુષ છે હે પ્રભો ! આનતુ કહેવું નાયુ જ છે આ પ્રમાણે કદ્દાને મદાવીગને વદ્ધા અને નમસ્કાર કરીને જૈનમન્વામી પોતાને સ્થાને ગયા ॥ ૫૦-૭ ॥

इति श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीधामीलालजी महाराजकृत मगधनीमूर्तनी

प्रियदर्शिनी व्याख्यायां प्रथम छातकको छोटा उद्देशक समाप्तः ॥१-६॥

ચેન્ન-દિવસે સૂર્યકિરણેન તસ્યાપ્કાયસ્યાકાશપતિતસ્ય વિનાશેન તત્કાલે સાધુગમનસ્યાવિરુદ્ધત્વાત્, યદિ પરિષ્ઠાપનકાઘાવશ્યકકારણમાસાઘ્ય રાત્રિગમન-માપતેત્તદા સંચરણેનૈવ ગન્તવ્યમિતિ શાસ્ત્રમર્યાદા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહા સે વાયરઆઝકાણ’ યથા સ વાદરાડપ્કાયઃ ‘અન્નમન્નસમાઝત્તે’ અન્યોન્યસમાયુક્તઃ—એકો વાદરાપ્કાયોડન્યેન વાદરાપ્કાયેન સહ મિલિતઃ સન્ ‘ચિરંપિ’ ચિરમપિ=અનેકવર્ષે યાવત્ તડાગાદિપૂરણાત્, ‘દીહકાલં’ દીર્ઘકાલમ્=અનેકદિનં યાવત્ ‘ચિદ્દહ’ તિષ્ઠતિ—‘તહા ણં’ તથા સ્વલુ તેન પ્રકારેણ હે ભદન્ત ! ‘સેવિ’ સોડપિ સૂક્ષ્માપ્કાયોડપિ ચિરમપિ દીર્ઘકાલ તિષ્ઠતિ કિમિતિ પ્રશ્ન ।

સબ કાલ મેં અપ્કાય કી ચિરાધના હોને કા પ્રસન્ન પ્રાપ્ત હોના હૈ ।

ઉત્તર—દિન મેં સૂર્યકિરણોં સે આકાશપતિત ઉસ અપ્કાય કા વિનાશ હો જાતા હૈ—અતઃ ઉસ સમય મેં માયુજનોં કા ગમન અવિરુદ્ધ હૈ—વાધાકારી જહીં હૈ । યદિ પરઠવને આદિ આવશ્યક કારણોં કો લેકર રાત્રિ મેં ગમન કરના પડે તો શરીર કો ઢક કર હી ચલના ચાહિયે. સ્વલે શરીર હોકર જહીં ચલના ચાહિયે, એમી શાસ્ત્ર કી મર્યાદા હૈ । અબ ગૌતમ પુનઃ પૂછતે હૈ (જહા સે વાયરે આઝકાણ અન્ન-મન્નસમાઝત્તે ચિરંપિ, દીહં કાલં ચિદ્દહ, તહા ણ સે વિ હે ભદન્ત ! જૈસે એક વાદર અપ્કાય દૂસરે વાદર અપ્કાય કે સાથ મિલા હુઆ હોકર અનેક વર્ષોં તક યાવત્ તડાગ આદિમેં અર જાનેસે અનેક દિનોં અનેક મામ અનેક વર્ષોં તક રહતા હૈ ઉસી તરહસે કયા યહ સૂક્ષ્મ અપ્કાય સી રહના હૈ ?

પણ જુવુ જોધએ નહીં કારણ કે તેઓના જવા આવવાથી બધે સ્થળે હુમેશાં અપૂકાયના જીવોની વિરાધના થવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે

સમાધાન—દિવસે સૂર્યનાં કિરણોની ગરમી વડે આકાશમાંથી પડતાં તે અપૂકાયના જીવોનો સ્વાભાવિક રીતેજ વિનાશ થાય છે તેથી દિવસે સાધુઓના જવા આવવાથી અપૂકાય જીવોની વિરાધનાનો સંભવ રહેતો નથી પરંતુ રાત્રે અપૂકાયના જીવોની હિ સાથી બચવાને માટે ઝાડો, પેશાબ વગેરે અનિવાર્ય કારણોને લઈને રાત્રે સાધુ સાધવી તથા વ્રતધારી શ્રાવક શ્રાવિકાઓને જવા આવવાની જરૂર પડે તો શરીરને ઢાકીને જ જવું આવવું જોઈએ ઉઘાડે શરીરે જઈ આવી શકાય નહીં એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે વળી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે (જહા સે વાયરે આઝકાણ અન્નમન્નસમાઝત્ત ચિરપિ, દીહં કાલં ચિદ્દહ, તહા ણં સે વિ) હે ભગવન્ ! જેવી રીતે બાહર (સ્થૂળ) અપૂકાય (પાણી) બીજા બાહર અપૂકાયની સાથે મળીને તળાવ વગેરેમાં દિવસોના દિવસો, મહિનાઓ અને વર્ષો સુધી રહે છે, એવી રીતે શું સૂક્ષ્મ અપૂકાય પણ રહે છે ?

ઉત્તર—(જાં ફળદે સમદે) હે ગૌતમ્ તે અર્થ બરાબર નથી એટલે કે

તાદીનામાહારઃ, इत्युचरम्, गर्भगतस्य क आहारः? इति प्रश्नः, मातृशोणितेन सार्धं मातृमसित्वाहारः, इत्युचरम् । गर्भगतस्य जीवस्य मूत्रपुरीषादिकं भवति न चेति प्रश्नः, नेत्युचरम् । तत्र कारणप्रश्नः, आहारस्यानेक रूपेण परिणामो भवतीत्युचरम् । गर्भस्यो जीव किं मुखेन ग्रह्यन्ते ? नेत्युचरम् । तत्र कारणप्रश्नः, सर्वशरीरेमाहारं करोतीति कारणकथनम् । मातृरसहारिणी-पुत्रजीवरसहारिणी-नाड्योर्विचारः, सन्तानस्य मातृरङ्गानि कियंति भवन्तीति प्रश्नः, ग्रीणीत्युचरम्, मातुः सकाशात्-ज्वाङ्गानि कियत्कालं सिष्ठन्तीति प्रश्नः, आमरणमित्युचरम् । गर्भे विद्यमानो जीवो नरके याति न चेति प्रश्नः, याति न वा यातीत्युचरम् । तत्र कारणकथनम् । गर्भस्य

પ્રશ્નમાં શુક્રશોણિત આદિ કાં થઈ આહાર કરતા હૈ એસાં ઉત્તર । ગર્ભ મેં રહેં છુપે જીવ કા આહાર કયા હોતા હૈ? એસા પ્રશ્ન-માતા કે શોણિત કે સાથ માતા કે દ્વારા મક્ષિત પદાર્થ હસકા આહાર હોતા હૈ, એસા ઉત્તર । ગર્ભગત જીવ કે મૂત્ર પુરીષ (વિષ્ટા) આદિ હોતે હૈં યા નહીં? એસા પ્રશ્ન-નહીં હોતે, એસા ઉત્તર । હસકા કયા કારણ હૈ એસા પૂછના-ઔર આહાર કા અનેક રૂપ સે પરિણામ હોતા હૈ ? એસા ઉત્તર દેના । ગર્ભમેં રહા છુપા જીવ કયા મુઠ્ઠાસે છાતા હૈ એસા પ્રશ્ન-મુઠ્ઠાસે નહીં છાતા હૈ એસા ઉત્તર । હસમેં કયા કારણ હૈ ? એસા પ્રશ્ન, જહ સર્વ શરીર સે આહાર કરતા હૈ એસા કારણકથનરૂપ ઉત્તર । માતૃજીવરસહારિણી ઔર પુત્રજીવરસ-હારિણી નાડિયોં કા વિચાર, સંતાન કે માતા કે અંગ કિતને હોતે હૈં ? એસા પ્રશ્ન, ત્રીન હોતે હૈં, એસા ઉત્તર, માતાસે પ્રાસ છુપે અંગ કિતને કાલ-તક રહતે હૈં ? એસા પ્રશ્ન, મરણ પર્યન્ત રહતે હૈં, એસા ઉત્તર, ગર્ભ મેં વિદ્યમાન જીવ નરકમેં જાતા હૈ યા નહીં ? એસા પ્રશ્ન, જાતા ની હૈ ઔર

કરે છે એવો ઉત્તર, ગર્ભમાં રહેલો છવ કયો આહાર લે છે ? એવો પ્રશ્ન અને માતાના શોણિતની સાથે માતા વડે ખવાયેલ પદાર્થોના આહાર લે છે એવો ઉત્તર ગર્ભમાં રહેલો છવ મળ મૂત્ર કરે છે કે નહીં ? એવો પ્રશ્ન અને તેને નકારમાં ઉત્તર, તેનું શું કારણ છે ? એવો પ્રશ્ન અને આહાર અનેક રીતે પરિણમે છે એવો ઉત્તર, ગર્ભમાં રહેલો છવ શું મુખ વડે ખાય છે ? એવો પ્રશ્ન અને નથી ખાતો એવો ઉત્તર, તેનું કારણ શું ? એવો પ્રશ્ન અને તે સમસ્ત શરીર વડે આહાર કરે છે એવો ઉત્તર માતૃજીવરસહારિણી અને પુત્રજીવરસહારિણી નાડિયોના વિચાર, સંતાનમાં માતાનાં કેટલાં અંગ દેાય છે ? એવો પ્રશ્ન, અને ત્રણ દેાય છે એવો ઉત્તર માતાથી પ્રાપ્ત થયેલાં અંગો કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? એવો પ્રશ્ન-મરણ પર્યન્ત રહે છે એવો ઉત્તર, ગર્ભમાં રહેલો છવ નરકમાં જાય છે કે નહીં ? એવો પ્રશ્ન-

। અથ સસમોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે ।

સસમોદ્દેશકે સંક્ષેપતો વિચારણીયા હમે વિષયાસ્તથાદિ-નારકાદિજીવાના-
ઉત્પત્તિવિચારઃ, તત્ર ચતુર્વિંગતિદણ્ડકાઃ, નારકાદીનામાહારવિચારઃ, પુનશ્ચતુર્વિ-
ંગતિદણ્ડકાઃ, નૈરયિકોદ્વર્તનવિચારસ્તત્રોપપન્નોદ્વૃત્તવિગ્રહગતિસમાપન્નાઽવિગ્રહગતિ
સમાપન્નાદિકથને ચતુર્વિંગતિદણ્ડકાઃ દેવાનાં ચ્યવનં ગર્ભવિચારઃ, ગર્ભે સમુત્પદ્યમાના
જીવા ઇન્દ્રિયવન્તો ન વેતિ વિચારઃ, દ્રવ્યેન્દ્રિયભાવેન્દ્રિયયોઃ કથનમ્, ગર્ભાદુત્પદ્ય-
માનસ્ય શરીરં ભવતિ ન વેતિ વિચારઃ, ઔદારિકવૈક્રિયાહારકતૈજસકાર્મણશરીરાણાં
વિચારઃ, ગર્ભે ઉત્પદ્યમાનો જીવઃ પ્રથમતઃ કમાહારં ગૃહ્ણતીતિ પ્રશ્નઃ, શુક્રશોણિ-

સાતવાં ઉદ્દેશક પ્રારંભ—

અથ સાતવાં ઉદ્દેશક પ્રારંભ હોતા હૈં । હસમેં જો વિચારણીય
વિષય હૈં વે સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈં-નારક આદિ જીવોં કી ઉત્પત્તિ
કા વિચાર, હસમેં ચૌવીસ દણ્ડક, નારક આદિ જીવોંકા આહારવિષયક
વિચાર, પુનઃ ચૌવીસ દણ્ડકોં કા વિચાર, નૈરયિક જીવોં કે ઉદ્વર્તન કા
વિચાર ઉપપન્ન (ઉત્પન્ન હોના), ઉદ્વૃત્ત (નિકલના), વિગ્રહગતિસમાપન્ન,
અવિગ્રહગતિસમાપન્ન આદિ કથન મેં ચૌવીસ દણ્ડક, દેવચ્યવન ઓર
ગર્ભવિચાર, ગર્ભ મેં ઉપજતે જીવ ઇન્દ્રિયોં સે યુક્ત હોતે હૈં યા નહીં હોતે
હૈં? એસા વિચાર, દ્રવ્યેન્દ્રિય ઓર ભાવેન્દ્રિય કા કથન, ગર્ભ સે ઉપજતે
હુણ જીવ કે શરીર હોના હૈં યા નહીં હોના હૈં, એસા વિચાર, ઔદારિક,
વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ ઓર કાર્મણ, હન શરીરોં કા વિચાર, ગર્ભ
મેં ઉપજતા હુઆ જીવ પહિલે કિસ આહાર કો ગ્રહણ કરતા હૈં? એસા

સાતમા ઉદ્દેશકની શરૂઆત

હવે સાતમો ઉદ્દેશક શરૂ થાય છે તેમા જે વિષયોનું નિરૂપણ
કરાયું છે તે વિષયોને સંક્ષેપમાં બતાવવામા આવે છે-નારકાદિ જીવોની ઉત્પત્તિનો
વિચાર, તેમા ૨૪ દણ્ડક, નારકાદિ જીવોના આહારનો વિચાર, ફરીથી ૨૪
દણ્ડકોનો વિચાર, નારક જીવોના ઉદ્વર્તનનો વિચાર, ઉત્પન્ન (ઉત્પન્ન થવું) ઉદ્વ-
ર્તન (નીકળવું) વિગ્રહગતિ સમાપન્ન, અવિગ્રહગતિ સમાપન્ન, વગેરેના કથનમા
૨૪ દણ્ડક, દેવચ્યવન અને ગર્ભ વિચાર, ગર્ભમા ઉપજતા જીવો ઇન્દ્રિયોથી
યુક્ત હોય છે કે નથી હોતા તેનો વિચાર, દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિયનું વર્ણન,
ગર્ભથી ઉપજતા જીવોને શરીર હોય છે કે નહીં, તેનો વિચાર, ઔદારિક,
વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, અને કાર્મણ, એ શરીરોનો વિચાર, ઉત્પન્ન થતો જીવ
પહેલા કયો આહાર લે છે? તેવો પ્રશ્ન, અને શુક્ર શોણિત વગેરેનો તે આહાર
મ ૧૧

નાશનિરૂપણે કૃતે નાશવિરોધિન ઉત્પાદકમ્ય સ્મરણમવશાન્ પ્રમદ્ગમગત્યા નામોત્તર કાલ ઉત્પાદકમ્ય નિરૂપણમાયાતીતિ ઉત્પાદનિરૂપણાય મત્તમોદેશકસ્યારમ્મઃ ક્રિયતે। અથવા છોરધ્યતિ પષ્ટ પથિતા, દશાપિ છાકસ્થિતિવિષય એવ કથ્યત્ત્વેતિ પદ્યકાર્યકારિત્વરૂપમંગત્યા પષ્ટોદેશકાનન્તરસમ્પ્રમોદેશકમ્ય નિરૂપણ ક્રિયતે। અથવા ‘નેરહ્ણ’ इति संप्रदगायायां कथिगम्, तस्य विवचनमवसरमाप्तमिति अवसरमंगत्या पष्ठोदेषज्ञानन्तरं नैगयिकविषयस्य मत्तमोदेषकस्य निरूपणं क्रियते, तस्यदमादिमं सूत्रम्—‘नेरह्ण ण भंते’ इत्यादि।

મૂલ્—નેરહ્ણ ણ ભંતે ! નેરહ્ણસુ ઉવવજ્ઞમાણે કિં દેસેણ દેસ ઉવવજ્ઞહ, દેસેણ સઘ્ઘ ઉવવજ્ઞહ, સઘ્ઘેણં દેસ ઉવવજ્ઞહ,

ધર્મ હેં। इस कारण नाश के निरूपण करने से नाश के विरोधी उत्पाद का स्मरण हो आना समझ होने से प्रमग से नाशोत्तरकाल में उत्पाद का निरूपण आता है। इसलिये उत्पाद निरूपणके लिये सातवें उद्देशक का आरंभ किया गया है अथवा लोफस्थिति के विषय में ही कहा जा रहा है। सो इस निमित्त को लेकर एककार्यकारित्वरूप मगति के ध्यान से सूत्रकार छठे उद्देशक के बाद मानये उद्देशक का निरूपण कर रहे हैं। अथवा—“नेरह्ण” इस सम्प्रद गाया में जो नारकपद कहा गया है उसका विवेचन अब अवसरमाप्त है सो अवसरमाप्त होने के कारण छठवें उद्देशक के बाद नैगयिक विषयवाले मानवें उद्देशक का सूत्रकार निरूपण कर रहे हैं। उसका सर्वप्रथम सूत्र यह है—“नेरह्ण ण भंते” इत्यादि।

ઉપાત્ત ધ્વુ એ જન્ને પરસ્પર વિરોધી ધર્મો છે તેથી વિનાશનું નિરૂપણ કર્યા પછી તેનાથી વિપરીત એવા ઉપાદાનુ સ્મરણ થઈ આવે છે તે કારણે વિનાશ પછી ઉત્પાદનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે હવે ઉપાદાનું નિરૂપણ કરવાના આશયથી સાતમાં ઉદ્દેશાની સમ્પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે અથવા—છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં દોષની સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું છે તે ગુણજ અર્થો પણ લોપસ્થિતિના વિષયમાં જ કમન બાકી રહ્યું છે તેા તે નિમિત્તને કારણે એક કાચકારિત્વરૂપ સમ્પ્રાપ્તિને ધ્યાનમાં રાખીને સૂત્રકાર છઠ્ઠા ઉદ્દેશાની સમ્પ્રાપ્તિ કરીને હવે સાતમાં ઉદ્દેશો સૂચ કર્યો છે અથવા ‘નેરહ્ણ’ આ સંબંધ જાણમાં જે “નાશક” પદ રહ્યું છે, તેનું વિવેચન કરવાનો અવસર હવે આવી ગયો છે એમ સમજીને સૂત્ર કાર છઠ્ઠા ઉદ્દેશાની પછી નરયિક વિષયવાળા સાતમાં ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરે છે તેનું સીધી પડેલું સૂત્ર “નેરહ્ણ ણ ભંતે !” ઈત્યાદિ છે

જીવસ્ય શત્રુણા સહ સંગ્રામકરણમ્ । ગર્ભસ્થો જીવઃ કિં દેવો ભવેદિતિ પ્રશ્નઃ,
ભવેન્ન વા ભવેદિત્યુત્તરમ્ । ગર્ભસ્થિતસ્ય ધાર્મિકપ્રવચનાદિશ્રવણવિચારઃ, જીવસ્ય
ગર્ભનિવાસપ્રકારવિચારઃ, માતુઃ સુખાત્સુખી દુઃખાઃદુઃખી ભવતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ,
ભવતીત્યુત્તરમ્, ગર્ભાન્નિઃસરણકાલિકશુભાશુભવિચારઃ, ઉદ્દેશકપરિસમાપ્તિશ્ચેતિ ॥

અથ ષષ્ઠમુદ્દેશકં નિરૂપ્ય તદનન્તરં સપ્તમોદ્દેશકં નિરૂપયતિ, ષષ્ઠસપ્તમયોરયં
સંબન્ધસ્તથાહિ-ષષ્ઠોદ્દેશકસ્યાન્તે સ્નેહકાયઃ સિપ્રમેવ ત્રિનિશ્યતીતિ કથિતમ્,
હૃદ તુ તાદૃશ્ચિનાશવિપર્યય ઉત્પાદઃ પ્રતિપાદ્યતે, તત્ર નાશોત્પાદયોઃ પરસ્પરં વિરોધેન

નહીં મી જાતા હૈ, ઇસા ઉત્તર, ઇસમૈં કારણ કથન, ગર્ભ મૈં રહા હુઆ
જીવકા શત્રુકે સાથ સંગ્રામ કરના, ગર્ભમૈં રહા હુઆ જીવ કયા દેવ હોતા
હૈ? ઇસા પ્રશ્ન, હો મી સકતા નહીં મી હો સકતા હૈ ઇસા ઉત્તર, ગર્ભસ્થ
જીવકે ધાર્મિક પ્રવચન આદિકે સુનનેકા વિચાર, જીવકે ગર્ભ નિવાસકે
પ્રકાર કા વિચાર, માતા કે સુખ સે સુખી ઓર માતા કે દુઃખ સે દુઃખી
હોતા હૈ? કયા ઇસા પ્રશ્ન, -હોતા હૈ, ઇસા ઉત્તર, ગર્ભસે નિકલતે સમય
કા શુભાશુભ વિચાર, ઉદ્દેશક કી સમાપ્તિ ॥

છઠ્ઠે ઉદ્દેશક કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર ઇસકે બાદ સાતવે
ઉદ્દેશક કા નિરૂપણ કરતે હૈં । ઇન દોનોં કા સંબંધ ઇસ પ્રકાર સે હૈ-
છઠ્ઠે ઉદ્દેશક કે અન્ત મૈં જો ઇસા કહા ગયા હૈ કિ સ્નેહકાય જો
સૂક્ષ્મ હોતા હૈ વહ શીઘ્ર હી નષ્ટ હો જાતા હૈ સો ઇસ ઉદ્દેશક મૈં ઇસકે
ઉસ ચિનાશ સે વિપરીત જો ઉત્પાદ હૈ ઇસકા કથન કિયા ગયા હૈ ।
ક્યોં કિ નાશ ઓર ઉત્પાદ (ઉત્પન્ન હોના) યે દોનોં આપસ મૈં વિરોધી

અથ છે પણ ખરો અને નથી પણ જતો એવો ઉત્તર, અને ગર્ભમાં રહેલા
જીવનો શત્રુની સાથે સંગ્રામ, વગેરે કારણોનું વર્ણન ગર્ભમાં રહેલા જીવ
શુ દેવ થાય છે? એવો પ્રશ્ન થાય પણ ખરો અને ન પણ થાય એવો ઉત્તર
ગર્ભમાં રહેલ જીવનો ધાર્મિક પ્રવચન વગેરે શ્રવણ કરવાનો વિચાર, જીવના
ગર્ભનિવાસના પ્રકારનો વિચાર, ગર્ભમાનો જીવ માતાના સુખથી સુખી અને
માતાના દુઃખથી દુઃખી થાય છે કે નહીં? એવો પ્રશ્ન-થાય છે એવો ઉત્તર,
ગર્ભમાંથી બહાર આવવાના સમયનો શુભાશુભ વિચાર, ઉદ્દેશકની સમાપ્તિ

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર સાતમાં ઉદ્દેશાનું નિરૂપણ કરે
છે તે બન્ને ઉદ્દેશાઓ વચ્ચે આ પ્રમાણે સંબંધ છે- છઠ્ઠા ઉદ્દેશાને અતે
એવું કહ્યું છે કે સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય શીઘ્ર (જલ્દીથી) નાશ પામે છે બન્યારે આ
ઉદ્દેશામાં વિનાશથી વિપરીત ઉત્પાદ કરવામાં આવ્યું છે. નાશ અને

सुपपद्यत, नादशेन सर्वसुपपद्यत नो सर्वेण देशसुपपद्यते, सर्वेण सर्वसुपपद्यते, यथा
 नैरयिकः एवं यावद्वैमानिकः । नैरयिकः स्वलु मदन्त ! नैरयिकेऽसुपपद्यमानः किं
 देशेन देशमाहरति, दशेन सर्वमाहरति, सर्वेण देशमाहरति, सर्वेण सर्वमाहरति,
 गौतम ! नो देशेन दशमाहरति, ना देशेन सर्वमाहरति, सर्वेण वा देशमाहरति,
 सर्वेण वा सर्वमाहरति, एव यावद्वैमानिकः । नैरयिकः स्वलु मदन्त ! नैरयिकेभ्य
 उद्धर्तमानः किं देशेन देशमुद्धर्तत, यथोपपद्यमानस्तथेवोद्धर्तमानेपि दण्डको मणितव्यः ।
 नैरयिकः स्वलु मदन्त ! नैरयिकेभ्य उद्धर्तमानः किं देशेन देशमाहरति? तथैव यावत्
 सर्वेण वा दशमाहरति, सर्वेण वा सर्वमाहरति, एवं यावद्वैमानिकः, नैरयिकः स्वलु
 मदन्त ! नैरयिकसुपपन्नः किं देशेन देशसुपपन्नः, एवोपि तथैव, यावत् सर्वेण सर्व
 सुपपन्नः । यथोपपद्यमाने उद्धर्तमाने च चत्वारो दण्डका यथोपपन्नेनोद्धर्ततेनापि
 चत्वारो दण्डका मणितव्याः, सर्वेण सर्वसुपपन्नः, सर्वेण सर्वमुद्धर्ततः, सर्वेण वा
 दशमाहरति, सर्वेण वा सर्वमाहरति, एतन्नामिलापन, उपपन्नेपि, उद्धर्त्तनेऽपि
 शातव्यम्, नैरयिकः स्वलु मदन्त ! नैरयिकेऽसुपपद्यमानः किम् अर्थेन अर्थसुपपद्यत,
 अर्थेन सर्वसुपपद्यत, सर्वेणार्थसुपपद्यते, सर्वेण सर्वसुपपद्यत, यथा प्राथमिकेनाष्ट
 दण्डकान्तयाऽर्थेनाप्यष्ट दण्डकाः मणितव्याः, नवरं यत्र देशेन देशसुपपद्यते, तथा
 र्थेनार्थसुपपद्यते इति मणितव्यम्, एतन्नामात्मम्, एते सर्वेपि पौंड्र दण्डका
 मणितव्याः ॥ सु० १ ॥

टीका—ननु 'नैरयिकेभ्य उद्धर्तमाने' इति मूलसूत्रवाक्यं न
 युक्तियुक्तं प्रतिमाति यत्रा यो जीव इदानीं नरकेनात्मसु स कथं नैरयिक इति
 कथयितुं शक्यते, नरके उत्पन्नयन्तरमेव नैरयिक इति कथनं युक्ति युक्तं भवेत् न

टीकार्थ—शङ्का—'नैरयिकेभ्य उद्धर्तमाने' इति मूलसूत्रवाक्यं न
 मूलसूत्र वाक्य हे वह युक्तियुक्त नहीं मालूम पड़ता है । क्योंकि जो
 जीव इस समय में नरक में उत्पन्न नहीं हुआ है । वह कैसे नैरयिक
 कहा जा सकता है । नरक में जन्म होने के बाद ही जीव नारक कहलाता
 है, और यही पाप युक्तियुक्त प्रतीत होती है । इस के पहिले नारक
 कहने की पाप युक्तियुक्त प्रतीत नहीं होती है ।

टीकार्थ—शङ्का—'नैरयिकेभ्य उद्धर्तमाने' नारकाभा उत्पन्न
 यन्तरे नारक भवता के भूतसूत्र वाक्य से ते मुक्ति भूत वाक्य न थी कारण के
 के भव वतमान को नारका उत्पन्न भवे न थी तेने नैरयिक (नारक) केही
 शीते कही शक्य है नारका भव हीमा पछी व तेने नारकीने भव कही शक्य
 ते पहेला तेने नारकीने भव कहेवे ते मुक्तिभूत वाक्य न थी.

सव्वेणं सव्वं उववज्जइ?, गोयमा ! नो देसेणं देसं उववज्जइ,
नो देसेणं सव्वं उववज्जइ, नो सव्वेणं देसं उववज्जइ, सव्वेणं सव्वं
उववज्जइ, जहा नेरइए एवं जाव वेमाणिए । नेरइए णं भंते !
नेरइएसु उववज्जमाणे किं देसेणं देसं आहारेइ, देसेणं सव्वं
आहारेइ, सव्वेणं देसं आहारेइ, सव्वेणं सव्वं आहारेइ,
गोयमा ! नो देसेणं देसं आहारेइ, नो देसेणं सव्वं आहारेइ, सव्वेणं
वा देसं आहारेइ, सव्वेणं वा सव्वं आहारेइ, एवं जाव वेमाणिए ।
नेरइए णं भंते ! नेरइएहिंतो उव्वट्टमाणे किं देसेणं देसं
उव्वट्टइ? जहा उववज्जमाणे तहेव उव्वट्टमाणे वि दंडगो भा-
णियव्वो, नेरइएणं भंते! नेरइएहिंतो उव्वट्टमाणे किं देसेणं देसं
आहारेइ? तहेव जाव सव्वेणं वा देसं आहारेइ, सव्वेणं वा सव्वं
आहारेइ, एवं जाव वेमाणिए, नेरइए णं भंते! नेरइएसु उववज्जे
किं देसेणं देसं उववज्जे, एसो वि तहेव जाव सव्वेणं सव्वं उववण्णे।
जहा उववज्जमाणे, उव्वट्टमाणे य चत्तारि दंडगा तहा उवव-
ज्जेणं उववट्टेण वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, सव्वेणं सव्वं
उववण्णे, सव्वेणं सव्वं वा देसं आहारेइ, सव्वेणं वा सव्वं
आहारेइ, एएणं अभिलावेणं उववज्जे वि, उव्वट्टेण वि नेयव्वं,
नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जमाणे किं अद्धेणं अद्धं
उववज्जइ, अद्धेणं सव्वं उववज्जइ, सव्वेणं अद्धं उववज्जइ,
सव्वेणं सव्वं उववज्जइ, जहा पढमिल्लेणं अट्टदंडगा तहा
अद्धेण वि अट्टदंडगा भाणियव्वा, नवरं जहिं देसेणं देसं
उववज्जइ तहिं अद्धेणं अद्धं उववज्जइ, इति भाणियव्वं, एयं
णाणत्तं, एए सव्वेवि सोलसदंडगा भाणियव्वा ॥सू०१॥

छाया-नैरयिकः खलु मदन्त ! नैरयिकेषु उपपद्यमानः किं देशेन देशमुपपद्यते,
देशेन सर्वमुपपद्यते, सर्वेण देशमुपपद्यते, १मुपपद्यते, गौतम! नो देशेन देश-

नैरयिको भदन्त नैरयिकेषु उपपद्यमानः ' किं देसेणं दसं उववज्जइ ' किं देशेन देशमुपपद्यते जीवः स्वस्यैकदेशेन एकैनावयवेन नारकस्यैकदेशमाधित्य उत्पद्यते, किम्? 'देसमं सव्वं उववज्जइ' देशेन सर्वावयवपद्यते, देशेन स्वावयवेन सर्वं सर्वा माधित्य सर्वात्मना नारकावयवितयस्यर्थ, उत्पद्यते? अथवा किम् 'सव्वेणं देसं उववज्जइ' सर्वेण देशमुपपद्यते, सर्वेण सर्वात्मना दसं देशतो नारकावयवतयोत्पद्यते, अथवा किम्—'सव्वेणं सव्वं उववज्जइ' सर्वेण सर्वावयवपद्यते, सर्वेण सर्वात्मना सर्वं सर्वतो नारकावयवितया समुत्पद्यते? अथमाशयः—नरके उत्पद्यमानो जीवः किम् स्वस्यैकदेशेन, नारकस्यैकदेशतयोत्पद्यते १, अथवा स्वस्यैकदेशेन नारकस्य सर्वावयवतया—उत्पद्यते २, अथवा सर्वावयवेन नारकस्यैकदेशतया समुत्पद्यते ३, अथवा स्वस्य सर्वावयवेन नारकस्य सर्वावयवितया समुत्पद्यते ४ इति चत्वारो

अथ गौतमस्वामी प्रश्नु से पूछते हैं कि (नेरइए णं मंते! नेरइएसु उववज्जमाणे) हे भदन्त! नरकों में उपजनेवाला—अमी उत्पन्न नहीं हुआ है। आगे उत्पन्न होनेवाला है, ऐसा नारक जीव (किं देसेणं देस उववज्जइ) क्या अपने एक देश से—एक अवयव से—नारक के एक देश को आश्रित करके उत्पन्न होता है? (देसेणं सव्वं उववज्जइ!) या एक देश से सब को आश्रित करके—पूर्ण नारकरूप अवयवों से उत्पन्न होता है? अथवा (सव्वेणं देस उववज्जइ) अपने समस्त अवयवों से नारक के अवयवरूप से उत्पन्न होता है? अथवा—(सव्वेण सव्वं उववज्जइ) समस्त अवयवों से नारक के समस्त अवयवरूप से उत्पन्न होता है? इसका यह आशय है कि—नरक में उत्पद्यमान जीव क्या अपने एक देश से नारक के एकदेशरूप से उत्पन्न होता है, अथवा अपने एकदेश से नारक के सर्वावयवरूप से उत्पन्न होता है, अथवा अपने सर्वावयव से नारक के एकदेशरूप से उत्पन्न होता है, अथवा कि अपने सर्वावयव से नारक के सर्वावयवरूप से उत्पन्न होता है? इस तरह से चार विकल्प गौतमस्वामी के हैं—इसका उत्तर दें

गौतम स्वामी भदन्त प्रश्नुने पूछि छे हे (नेरइए णं मंते! नेरइएसु उववज्जमाणे नारकमा उत्पन्न वनाशे नारक एव (किं देसेणं देसं उववज्जइ) शु पीताना ओकदेशधी नारकना ओकदेश इये उत्पन्न थाय छे, (देश ओटवे अवयव अथवा अश) (देसेण सव्वं उववज्जइ?) पीताना ओक देशधी नारकना सब देश इये उत्पन्न थाय छे? हे (सव्वेणं देसं उववज्जइ?) पीताना समस्त अवयवधी नारकना ओक अवयव इये उत्पन्न थाय छे? हे सव्वेणं सव्वं उववज्जइ?) हे पीताना समस्त अवयवधी नारकना समस्त अवयव इये उत्पन्न थाय छे? यदि चार विकल्प गौतमस्वामीके पूछ्या.

તુ તત્પૂર્વકાલે ? इत्याशङ्कायामाह-वर्तमानभविष्यत्कालयोरभेदमुपचर्य उत्पद्यमानो जीव उत्पन्न इति कथ्यते, तथा नरके उत्पद्यमानो जीवः नरक इति संज्ञयापि संगतो भवितुमर्हति नरकत्व प्रायोग्यायुप उदयप्राप्तत्वोदिति । अपि च यदा जीवस्यान्यस्यायुष्यकर्मणो नोदयोऽपि तु नारकायुष्कस्यैवोदयस्तथा यदि स नारक इति शब्देन न व्यवह्रियते तदा केन नामविशेषेण तस्य संकेतः करणीयः स्यादिति हेतुनाऽपि नरके उत्पद्यमानो जीवो नैरयिकशब्देन व्यवह्रियते । न तत्र काऽपि क्षतिरिति । गौतमः पृच्छति-‘नेरइए णं भंते नेरइएसु उववज्जमाणे’

उत्तर वर्तमानकाल और भविष्यत्काल इन दोनों कालोंमें यहां अभेद का उपचार किया गया है । सो इन अभेद उपचार को लेकर नरकमें उत्पन्न होने के सन्मुख हुए जीवको नारक कह दिया गया है । तथा नरकमें जो उत्पन्न होने जा रहा है ऐसा जीव नारक इस नामसे भी कहा जाय तो कोई विरोध नहीं आता है क्योंकि उस समय उस जीवके नरकप्रायोग्य आयु का उदय हो जाता है । गति, आनुपूर्वी और आयु, इनका उदय एक साथ होता है । तथा-जब नरक गति में उपजने के लिये सन्मुख हुए जीव के तिर्यञ्चायु मनुष्यायु और देवायु, इनमें से किसी भी आयु का उदय नहीं होता है, एक नरकायुष्क का ही उदय होता है तो ऐसी स्थिति में वह नारक शब्द से नहीं कहा जायगा तो ओर किस शब्द से कहा जायगा, अतः नरक में उत्पद्यमान जीवका नैरयिक शब्द से ही व्यवहार होगा । इसी कारण यहां पर भी उसका नारक शब्दसे व्यवहार किया गया है । इस प्रकार के व्यवहार में सैद्धान्तिक कोई भी आपत्ति नहीं आती है ।

સમાધાન—અહીં વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળ, એ બન્ને કાળમાં અલે-
દનો ઉપચાર (આરોપણ) કરવામાં આવેલ છે તે અલેદ ઉપચારની અપેક્ષાએ
નરકમાં ઉત્પન્ન થવાને સન્મુખ થયેલા જીવને નારક કહેવામાં આવ્યો છે નરકમાં
જે ઉત્પન્ન થવાનો છે એવા જીવને નારક કહેવામાં કોઈ વાંધો જણાતો નથી
કારણ કે તે સમયે જીવના નરક પ્રાયોગ્ય (યોગ્ય) આયુષ્યનો ઉદય થઈ ગયો
હોય છે ગતિ, આનુપૂર્વી અને આયુષ્યનો ઉદય એક સાથે જ થાય છે વળી
નરકગતિમાં ઉપજવાને સન્મુખ થયેલા જીવના તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવ
આયુ, એ ત્રણેમાંથી એક પણ આયુનો ઉદય હોતો નથી ફક્ત નરકાયુનો જ
ઉદય હોય છે તો એવી સ્થિતિમાં તેને “નારક” ન કહી શકાય તો બીજી શું
કહી શકાય ? તેથી નારકમાં ઉત્પદ્યમાન (ઉત્પન્ન થવાને સન્મુખ થયેલા) જીવને
માટે “ નારક ” શબ્દનો જ પ્રયોગ કરવો જોઈએ. આમ કરવામાં કોઈ પણ
પ્રકારનો સૈદ્ધાન્તિક વાંધો નથી.

માયતે, સમ્પૂર્ણરૂપગૌરવ દુર્ગ્ધ સમ્પૂર્ણદધિરૂપતયૈવ પરિણમતે ન તુ દુર્ગ્ધસ્યૈકદેષેન દધ્નિ એકદેષો ભવતિ, યથા ષા તન્તુના પટામતિબદ્ધપટમદેશઃ । યથા પટદેશ મૂતેન તન્તુના પટામતિબદ્ધઃ પટદેશો ન નિર્વર્ત્યતે, તથૈવ પૂર્વતિર્યગાદિવપિ

ક્યોં કિ કારણસે અર્થાત્ અપને એક અંશસે અપને કાર્યકે એક અંશરૂપમેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા, ફસકા અભિપ્રાય એસા છે કિ જો પરિણામી કારણ હોતા છે ઉસકે એક અવયવ સે કાર્ય કે એક અવયવ કી ઉત્પત્તિ સ્વીકૃત નહીં કી ગઈ છે, ક્યોં કિ જો પરિણામી કારણ હોતા છે—અર્થાત્ ઉપાદાન કારણ હોતા છે—વહ અપને સર્વરૂપ સે હી કાર્ય કે આકાર મેં પરિણમ આતા છે । એસા નહીં છે કિ ઉસકે એકદેશ સે ઉસકે કાર્ય કા એકદેશ નિષ્પન્ન હોતા હો । જૈસે વહી કા ઉપાદાન કારણ વૃક્ષ છે મો વહ ઉપાદાન કારણરૂપ વૃક્ષ અપને સમસ્ત અવયવોં સે હી સંપૂર્ણ દધિરૂપ મેં પરિણમતા છે । એસા નહીં છે કિ ઉસ વૃક્ષ કે એકદેશ સે વહી કા એક દેશ નિષ્પન્ન હોતા હો । તાત્પર્ય કહને કા યહ છે કિ જો ઉપાદાન કારણ હોતા છે વહ નિયમ સે અપને સમ્પૂર્ણરૂપ સે અપને કાર્યરૂપ મેં બદલ જાતા છે । ઉપાદાન કી ઉપાદાનતા કેવલ યહી તો છે કિ જો વહ અપને આપ કો સમસ્તરૂપ મેં કાર્યરૂપ મેં પરિણમા દેતા છે । વહી કા ઉપાદાન કારણ વૃક્ષ અપને સમસ્ત નિજરૂપ કો વહીરૂપ મેં યના દેતા છે । જૈસે—વક્ત્ર કે એકદેશમૂલ તત્તુસે પટામતિબદ્ધ પટમદેશ ઉત્પન્ન નહીં હોતા છે । ઇતી તરહ પૂર્વતિર્યગાદિ—અવયવી મેં પ્રતિષ્ઠિત રહતે હુણ જીવ કે એકદેશ સે ઉત્તરાવયવીરૂપ નારકકા એકદેશ નિષ્પન્ન નહીં હો સક્તા હૈ । કહનેકા તાત્પર્ય યહ છે કિ આતાનચિતાતીમૂલ તંતુઓંસે (તાનાવાના કિયે હુણ) યનતે હુણ વક્ત્રકે ઉપાદાન કારણ બે તંતુ હોતે હૈં, ઓર વહ વક્ત્ર ઉનકા કાર્ય હોતા છે । અથ યહાંપર યહ વિચારના ચાહિયે કિ ઉન તંતુઓંસે જો વક્ત્રકા

આવેશ છે જેમ કે હઢીનું ઉપાદાન કારણ રૂપ છે તે ઉપાદાન કારણ રૂપ રૂપ પાતાના તમામ અશીધી તમામ અશી સહિત હઢી રૂપે પરિણમે છે એવું નથી હોતું કે રૂપના એકદેશથી હઢીના એકદેશ બને. ઉપાદાન કારણની મહત્તા એજ છે કે તે પાતાને સમસ્ત રૂપે જ કાર્ય રૂપે પરિણમાવે છે જેમ વક્ત્રના એકદેશરૂપ તત્તુથી (તાંતણાથી) બાપુ વક્ત્ર તૈયાર થતું નથી એવી જ રીતે પૂર્વની તિથિ અવશેષે યોનિના છવોના એકદેશ (અવયવ)થી નારકનો એકદેશ (અવયવ) નિષ્પન્ન થતો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે તાણાવાણાઓથી બનતા વક્ત્રના ઉપાદાન કારણરૂપ તત્તુઓ છે અને વક્ત્ર તેમનું કાર્ય છે હવે તત્તુઓના એકદેશથી વક્ત્રનું નિર્માણ થતું નથી, એટલું જ નહીં પણ તત્તુઓના

વિકલ્પાઃ પ્રશ્નકર્તુરિતિ । મગવાનાહ—‘ગોયમે’-ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો દેસેણં દેસં ઉવવજ્જહ’ નો દેસેન દેશમુપપચ્ચતે, યતઃ-પરિણામિ કારણસ્યૈકેનાવયવેન કાર્યાવયવસ્યોત્પત્તેરનશ્યુપગમ એવ ભવતિ, યત્ પરિણામિ કારણં તત્સર્વરૂપતયૈવ કાર્યાકારેણ પરિણમતે ન તુ એકદેશતઃ કાર્યસ્ય એકદેશો

હુએ પ્રશ્ન કહતે હૈં—(ગોયમા ? નો દેસેણં દેસં ઉવવજ્જહ, નો દેસેણં સવ્વં ઉવવજ્જહ, નો સવ્વેણં દેસં ઉવવજ્જહ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જહ) હે ગૌતમ ! ઉત્પદ્યમાન નારકજીવ અપને એકદેશ સે ન તો નારકજીવ કે એકદેશ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ન વહ અપને એકદેશ સે નારક જીવકે સર્વાવયવરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ન વહ અપને સમસ્ત અવયવોં સે નારકજીવ કે એકદેશરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિન્તુ વહ અપને સમસ્ત અવયવોં સે નારક જીવ કે સમસ્ત અવયવરૂપ સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઇન ચાર પ્રશ્નોં કા ભાવાર્થ એસા હૈ કિ કોઈ નયા જીવ જો નરકોં મેં નારકજીવ કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોને વાલા હોતા હૈ ડસકે વિષય મેં ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ વહ જીવ અપને કિસી એક અંશ સે ડસ પર્યાય કે એક અંશ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, યા ડસકે સમસ્ત અંશ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, યા અપને સમસ્ત અંશ સે ડસ પર્યાય કે એક અંશ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ યા સમસ્ત અંશ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઇનમેં પહિલે કે ત્રિન પ્રશ્નોં કો અસાન્ય વતાકર ચૌથે પ્રશ્ન કો સ્વીકાર કરતે હુએ પ્રશ્ન ને ગૌતમ કો સમજાયા કિ હે ગૌતમ ! જો નયા જીવ નૈરયિક કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ વહાં અપને સમસ્ત અંશોં સે ડસ વિવક્ષિત પર્યાયકે સમસ્ત અંશોંમેં અર્થાત્ ડસી પૂર્ણ અવયવીરૂપમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

ભગવાન કહે છે—(ગોયમા ! નો દેસેણં દેસં ઉવવજ્જહ, નો દેસેણં સવ્વં ઉવવજ્જહ, નો સવ્વેણં દેસં ઉવવજ્જહ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જહ) હે ગૌતમ ! નારકોંમાં ઉત્પન્ન થતો એવ પોતાના એકદેશથી નારકના એકદેશ રૂપે ઉત્પન્ન થતો નથી, તથા પોતાના એકદેશથી નારકના સર્વદેશ રૂપે પણ ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમજ પોતાના સર્વદેશથી નારકના એકદેશ રૂપે પણ ઉત્પન્ન થતો નથી, પરંતુ તે પોતાના સર્વદેશથી નારકના સર્વદેશ રૂપે જ ઉત્પન્ન થાય છે

ઉપરના ચાર પ્રશ્નોમાથી ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબ નકારમા અને ચોથા પ્રશ્નનો જવાબ હકારમા આપતા મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! જે નવો એવ નરકગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે તે પોતાના તમામ અશોથી નરકગતિમા તેમામ અશો સાથે—પૂર્ણ અવયવી રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે પરિણામી કારણ એક અશથી પોતાના કાર્યના એક અશ રૂપે ઉત્પન્ન થતું નથી તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જે પરિણામી કારણ એટલે કે ઉપાદાન કારણ હોય છે તેના એક અવયવથી કાર્યના એક અવયવની ઉત્પત્તિ સ્વીકારવામા આવી નથી પરંતુ તેના સર્વ અવયવોથી જ કાર્યના સર્વ અવયવોની ઉત્પત્તિ સ્વીકારવામા

નોપપદ્યતે સમ્પૂર્ણપરિણામિકારણત્વાત્ સમસ્તઘટકારણૈર્ઘટકદેશવત્, યયા મૃત્તિકારૂપપરિણામિકારણ ન વેશતયા ઘટમુત્પાદયતિ, તદ્વત્ પ્રકૃતે સમ્પૂર્ણો બીજાવયવઃ નારકાદિસ્વરૂપૈકલેષ્ણ નોત્પાદયિતું સમર્થઃ પરિણામિકારણસ્ય સર્વાત્મનેષ પરિણામસ્ય કાર્યાકારેણ દર્શનાત્ ૩ । કિન્તુ 'સબ્બેણં સબ્બં ઉત્તવગ્ગહ' સર્વેષામ સર્વમુપપદ્યતે, સર્વેણ સર્વાવયવેન સર્વમ્ સમ્પૂર્ણોઽવયવી ઉત્પદ્યતે પૂર્ણકારણસમવાયાત્ ઘટાદિવત્, યથા ઘટસમવાયિકારણમૂળા મૃત્તિકા સર્વરૂપેષ સર્વામિના સમ્પૂર્ણઘટરૂપેણ પરિણમતિ તદ્વત્ પ્રકૃતેઽપિ જીવઃ સર્વાવયવેન નારકાદિસર્વાવયવતયા સમુત્પદ્યતે इति, અમુર્યે એવ પશ્ચત્તીર્યકરસ્યામિમત इति । 'મહા નેરુપ

इसका भाव यह है कि वह उत्पद्यमान नारकजीव अपने पूर्ण अंशों से नारक पर्याय के एक अंशरूप में उत्पन्न नहीं होता है। जैसे समस्त पट के कारणों से पट का एकदेश उत्पन्न नहीं होता है, जिस प्रकार मृत्तिकारूप परिणामिकारण घटका उत्पाद एकदेश से नहीं करता है। उसी प्रकार यहां पर भी संपूर्ण जीवावयव नारकादिरूप के एकदेश को उत्पन्न नहीं कर सकते हैं, क्योंकि जो परिणामी कारण होता है वह अपने समस्तरूप से ही अपने कार्य के आकार से देखा जाता है। "सब्वेणं सब्बं उयवज्जह" ऐसा जो कहा गया है—सो उसका तात्पर्य यह है कि उत्पद्यमान नारकजीव अपने समस्त अवयवों द्वारा संपूर्ण अवयवीरूप से उत्पन्न होता है, पूर्णकारणकलाप के मिलजाने से जैसे घट उत्पन्न हो जाता है। तात्पर्य यह है कि जैसे घट की समवायीकरण-उपादानकारण मृत्तिका सर्वरूप से संपूर्ण घटरूप में परिणम जाती है। उसी तरह यहां पर भी उत्पद्यमान नारकजीव अपने समस्त अवयवों द्वारा नारकजीवरूप पूर्ण पर्याय में घटल जाता है। ऐसा यह

આ પ્રમાણે છે—જેમ ઘડનાં સંપૂર્ણ કારણોથી ઘડના એકદેશ તૈયાર થતો નથી. જેમ માટીરૂપ ઉપાદાન કારણ એક ભાગ રૂપે ઘડનું નિર્માણ કરતું નથી. એજ પ્રમાણે ઉપના પાતાના સંપૂર્ણ અવયવો નારકાદિ રૂપના એક દેશને ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી; કારણ કે જે પરિણામી કારણ કોય છે તે પોતાના સમસ્ત રૂપથી જ કાર્યના રૂપે પરિણમતું બેવામાં આવે છે 'સબ્બેણં સબ્બં ઉત્તવગ્ગહ' નું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે—ઉત્પદ્યમાન (ઉત્પન્ન થનાર) નારકજીવ પોતાના સમસ્ત અવયવો વડે જ સંપૂર્ણ અવયવી રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે પૂર્ણકારણ કલાપ મળવાથી જ ઘડની ઉત્પત્તિ થાય છે—એટલે કે ઘડનું ઉપાદાન કરણ માટી છે તે માટી સમસ્તરૂપે સંપૂર્ણ ઘડના રૂપે જેમ પરિણમે છે તેમ ઉત્પન્ન થનાર નારક જીવ પોતાના સમસ્ત અવયવો વડે નારક જીવ રૂપ સમસ્ત પર્યાયમાં બદલાય છે આ ચિંથા જેવીકર પ્રભુએ સ્વીકાર કર્યો બાકીના

પ્રતિવદ્દેન જીવસ્યૈકદેશેનોત્તરાવયવિનારકદેશો ન નિર્વર્તયિતું શક્યતે इति १ ।
તથા-‘ નો દેસેણં સવ્વં ઉવવજ્જહ ’ નો દેશેન સર્વમુપપદ્યતે, ન દેશેનાવયવેન
સર્વમ્ સર્વતંત્યોત્પદ્યતે અપરિપૂર્ણકારણત્વાત્ તન્તુના પટ ઇવેતિ ૨ । તથા-‘ નો સવ્વેણં
દેસં ઉવવજ્જહ ’ નો સર્વેણ દેશમ્ ઉપપદ્યતે, સર્વેણ દેશં દેશતયા અવયવતયાપિ

નિર્માણ હોતા હૈ વહ ડન તંતુઓં કૈ ઇકદેશ સૈ નહીં હોતા હૈ,
ઔર ન વલ્લ કા બી ઇકદેશ ડન કૈ ઇકદેશ સૈ તૈયાર હોતા હૈ ।
કિન્તુ સમસ્ત તંતુઓંસૈ હી સમસ્ત વલ્લ કા નિર્માણ કિયા જાતા હૈ ।
અવયવી કા ઇકદેશ પૂર્ણ અવયવી નહીં કહલાતા । પટ કા ઇસા કોઈ
સા બી ભાગ તંતુઓં કૈ ઇકદેશ સૈ તૈયાર નહીં હોતા હૈ, જો પટ સૈ
જુદા હો । ઉપાદાન કારણ અપને કાર્ય કૈ સાથ જુડા હુઆ હોતા હૈ-
અર્થાત્-અપને આપ કો વહ કાર્યરૂપ મૈ પરિણમા દેતા હૈ । તબ ડસકા
કોઈ સા બી ઇસા ભાગ નહીં હોતા હૈ, જો અપને કાર્ય કૈ ઇકદેશ કો
ઉત્પન્ન કરૈ, કિન્તુ પૂર્ણ ઉપાદાન હી અપને પૂર્ણ કાર્ય કો નિષ્પન્ન કરતા
હૈ, અતઃ જબ યહ સિદ્ધાન્ત નિશ્ચિત હૈ તો ફિર યહ કૈસૈ માના જા
સકતા હૈ કિ ઉત્પદ્યમાન નારકજીવ અપને ઇકદેશ સૈ હી નારકજીવ
કી પર્યાય કૈ ઇકદેશ મૈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । તથા-“ નો દેસેણં સવ્વં
ઉવવજ્જહ ” ઇસ કા ભાવ યહ હૈ । કિ વહ ઉત્પદ્યમાન નારકજીવ અપને
ઇકદેશ સૈ પૂર્ણનારકરૂપ પર્યાય મૈ ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ જૈસૈ ઇક તન્તુ
સૈ પૂરા પટ ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ । તથા-“ નો સવ્વેણં દેસં ઉવવજ્જહ ”

એકદેશથી વચ્ચના એકદેશનું નિર્માણ થતું નથી માટે કહ્યું છે કે-“ નો દેસેણ
દેસં ઉવવજ્જહ ” પરંતુ બધા તંતુઓ વડે જ સંપૂર્ણ વચ્ચનું નિર્માણ થાય છે.
અવયવીના એકદેશને પૂર્ણ અવયવી કહેવાતો નથી. વચ્ચનો એવો કોઈ પણ ભાગ
તંતુઓના એકદેશથી-એક ભાગથી તૈયાર થતો નથી કે જે વચ્ચથી બુદ્ધો હોય. ઉપાદાન
કારણ પોતાના કાર્ય સાથે જોડાયેલું જ હોય છે-એટલે કે પોતાને જ તે કાર્યરૂપે
પરિણમાવે છે તેથી તેનો કોઈપણ ભાગ એવો હોતો નથી કે જે પોતાના કાર્યના
એકભાગને ઉત્પન્ન કરતો હોય, પણ પૂર્ણ ઉપાદાન જ તેના પૂર્ણ કાર્યનું નિર્માણ કરે છે.
આ પ્રકારનો સિદ્ધાંત નિશ્ચિત હોવાથી ઉત્પદ્યમાન નારકજીવ પોતાના એકદેશથી નારક
જીવની પર્યાયના એકદેશરૂપે ઉત્પન્ન થતો નથી તથા “નો દેસેણં સવ્વ ઉવવજ્જહ.”
નો ભાવાર્થ એવો છે કે જેવી રીતે એક તંતુમાંથી પૂરું વચ્ચ તૈયાર થતું નથી
એવી જ રીતે ઉત્પદ્યમાન (ઉત્પન્ન થનાર) નારક જીવ એકદેશથી પૂર્ણ નારક
રૂપે પર્યાયમા ઉત્પન્ન થતો નથી. ત” “ નો સવ્વેણં દેસં ઉવવજ્જહ ’ નો ભાવાર્થ

एवं जाय वेमाणि' यथा नैरयिक एव यावद्वैमानिक, उत्पत्तिविषये यथा नैरयिकविषये विचार कृतस्तद्वदनासुरकुमारादारभ्य वैमानिकपर्यन्तत्रयोविंशति दण्डकविषयेपि विचारो विधेय इति । उत्पत्त्यनन्तरमाहारस्वापद्वयकृता भवत्यत आहारनूपमाह—' नैरइणं मंते ! नैरइणसु उववज्जमाणे ' नैरयिकः सख् भवन्त ! नैरयिकेपूपपचमाना, ' किं देसेणं देस आहारेइ ' किं देसेन देसमाहरति, देसेनात्मप्रदसेन देसम् अभ्यवहार्यं द्रव्यस्य मदेसमेकावयवमेवाहरति आहार कर्तुं माहरणीयद्रव्यस्यैकदेसमेकावयवमेव स्वावयवेन गृह्णाति किम्? इति प्रथमो मद्रः १। किंवा 'देसेणं सच्च आहारेइ' देसेन सर्वमाहरति, जीवः स्वस्यैकावयवेनाहरणीय द्रव्यस्य सर्वावेकावयवान् आहरति इति द्वितीयो मद्रः २ । किम् 'सब्बेणं देस आहारेइ' सर्वेण देशमाहरति, जीवः स्वस्य सर्वावयवेनाहरणीयद्रव्यस्यैकदेशमाहरतीति तृतीयो मद्रः ३ । 'सब्बेणं सच्च आहारेइ' सर्वेण सर्वमाहरति, जीवः सर्वात्मप्रदसेन सर्वात्मना आहारणीयद्रव्यस्य सर्वावेकावयवान् आहरति किम्,

(जहा नैरइण, एवं जाय वेमाणि) उत्पत्ति के विषय में जैसा यह विचार नैरयिक विषयमें किया गया है वैसा ही विचार असुरकुमारसे छेकर वैमानिक तक जो २३तेईस दण्डक हैं उनमें भी करसना चाहिये । उत्पत्ति के बाद आहारकी आवश्यकता होती है इसलिये सूत्रकार आहार संबंधी सूत्र कहते हैं—(नैरइण णं मंते ! नैरइणसु उववज्जमाणे किं देसेणं देस आहारेइ, देसेणं सच्च आहारेइ सम्बेणं देस आहारेइ, सम्बेणं सच्च आहारेइ) हे भदन्त ! नैरयिक पर्याय में उत्पद्यमान नैरयिक जीव क्या एकदेश से एकभाग को आश्रय कर आहार करता है ? या एकदेश से सर्वदेश का आश्रय कर आहार करता है ? या सर्वदेश से एकदेश का आश्रय कर आहार करता है ? या सर्वदेश से सर्वदेश का

(જહા નૈરઇણ, એવં જાય વેમાણિ) ઉત્પત્તિના વિષયમાં જેવું કથન ની શેકાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના ૨૩ શેકાના વિષયમાં પણ સમજવું ઉત્પત્તિ થયા પછી આહારની આવશ્યકતા શું છે તેથી હવે સૂત્રકાર આહાર સંબંધી સૂત્રોનું કથન કરે છે—

(નૈરઇણ ણં મંતે ! નૈરઇણસુ ઉવવજ્જમાણે કિં દેસેણં દેસ આહારેइ દેસેણ સચ્ચ આહારેइ, સમ્બેણં દેસ આહારેइ, સમ્બેણં સચ્ચ આહારેइ) હે પૂજ્ય ! નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થયેલ છવ મુ એકદેશથી આહાર કરવા લાયક દ્રવ્યના એકદેશનો આહાર કરે છે ? અથવા એકદેશથી આહાર કરવા લાયક દ્રવ્યના સમસ્ત દેશનો આહાર કરે છે ? અથવા સમસ્ત દેશથી તેના એકદેશનો આહાર કરે છે ? અથવા સમસ્ત દેશની આહાર કરવાલાયક દ્રવ્યના સમસ્ત દેશનો આહાર કરે છે ?

ચૌથા પક્ષ હી તીર્થંકર પ્રશ્ન કો માન્ય હૈ, શેષ ૩ તીન નહીં । इस सब कथन का सारांश ऐसा है कि यदि कोई जीव नारकपर्याय में उत्पन्न होनेवाला है तो वह वहां इस रूप से उत्पन्न नहीं होगा कि उसके एक प्रदेश को छोड़कर बाकी के प्रदेश तो पूर्व पर्याय में प्रतिबद्ध रहे और अपने एक प्रदेश से वह नारक पर्याय के एकदेश से अथवा सर्वदेश से नरक में उत्पन्न हो जाय । इसी तरह वह इस रूप से भी वहां उत्पन्न नहीं होगा कि वह अपने समस्त प्रदेशों को यहां लेकर अर्थात् पूर्वपर्याय से मरकर नरक में नारक जीव की पर्याय के एक अंश से जन्म ले, सम्पूर्ण अंश से जन्म न ले, अर्थात् वह सम्पूर्ण अंश में नारक न बने किन्तु एक ही अंशमें नारक बनें । सिद्धान्त क्या है सो यही बात अंतिम चतुर्थ प्रश्न से प्रकट की गई है—कि पूर्वपर्याय को छोड़कर जो जीव नरकादि गतियों में तत्तत्पर्याय में उत्पन्न होता है वह उस पर्याय में अपने समस्त प्रदेशों से ही पूर्णरूप में उत्पन्न होता है, क्यों कि—वह विवक्षित पर्याय उस पूर्वपर्यायगत जीव का कार्य है, इसलिये वह उस पर्याय का उपादान कारण है । और यह बात अभी २ प्रकट ही कर दी गई है कि जो जिस पर्याय का उपादान कारण होता है वह सम्पूर्ण रूप से ही अपने को उस समस्त पर्यायरूप में ही परिणमा देता है, अतः यही सिद्ध हुआ कि उत्पद्यमान नारक नरकमें सम्पूर्ण रूप से ही उस समस्त विवक्षित पर्याय में उत्पन्न होता है ।

ત્રણ પક્ષનો અસ્વીકાર કર્યો છે ઉપરના કથનનો સારાશ એ છે કે નારક પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થનારો કોઈ એવો રીતે ઉત્પન્ન નહીં થાય કે તેના એક પ્રદેશ (અવયવ) સિવાયના બાકીના પ્રદેશો તો પૂર્વ પર્યાયરૂપે જ પ્રતિબદ્ધ (બંધાયેલા) રહે અને માત્ર એક પ્રદેશથી જ તે નારક પર્યાયના એક દેશ રૂપે કે સર્વદેશ રૂપે નારકમાં ઉત્પન્ન થઈ બાકી પરંતુ એણે બનતું નથી એટલે કે પૂર્વપર્યાયમાંથી મરીને નરકમાં નારક એવની પર્યાયના એક અંશે ઉત્પન્ન થાય એવું પણ બનતું નથી. ચોથા પ્રશ્નના જવાબમાં ક્યો સિદ્ધાંત છે તે પૂર્વે બતાવ્યું છે કે પૂર્વ પર્યાયને છોડીને જે એવ નરકાદિ ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે એવ તે પર્યાયમાં પોતાના સમસ્ત પ્રદેશોથી જ પૂર્ણરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે તે પૂર્વપર્યાયગત એવનું કાર્ય છે તેથી તે એવ તે પર્યાયનું ઉપાદાન કારણ છે અને એ વાતનું અમે આગળ પ્રતિપાદન કરી ગયા છીએ કે જે કાર્યનું જે ઉપાદાન કારણ હોય છે તે ઉપાદાન કારણ સંપૂર્ણ રીતે જ કાર્ય રૂપે પરિણમે છે, આ રીતે ઉત્પદ્યમાન નારક એવ નરકમાં સંપૂર્ણ અવયવોથી જ સંપૂર્ણ અવયવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

પર્વોં કો પ્રહણ કરતા હૈ કયા ? અથવા-યહ જીય અપને સમસ્ત અવયર્વોં
 સે આહરણીય દ્રવ્ય કે વ્યવહાર કો પ્રહણ કરતા હૈ- કયા ? અથવા-યહ
 જીય સમસ્ત અપને પ્રવર્તોં સે આહરણીય દ્રવ્ય કે સમસ્ત પ્રવર્તોં કો
 પ્રહણ કરતા હૈ કયા ? इन प्रश्नों का उत्तर दत्ते हुए प्रभुन जो गौतम
 स्वामी से कहा यह ऐसा है कि हे गौतम ! प्रथम के जो दो प्रश्न हैं, वे
 अमान्य हैं । अर्थात् यह जीय अपन एक वेश से आह्रणीय द्रव्य के एक
 वेश को आहार करने के लिये ग्रहण नहीं करता है और न अपने एक
 ही वेश से आहार करने योग्य द्रव्य के आहार करने के लिये समस्त
 अवयवों को ग्रहण करता है, किन्तु या तो यह अपने समस्त प्रवेष्टों से
 आहार करने योग्य द्रव्य के एकवृत्त को आहार करने के निमित्त ग्रहण
 करता है या अपने समस्त अवयवों द्वारा आहार करने योग्य द्रव्य के
 समस्त अवयवों को आहार करने के लिये ग्रहण करता है । वह जीय
 जो अपने समस्त प्रवेष्टों-अवयवों द्वारा आह्रणीय द्रव्य के एक वेश
 को एकांत एक भाग को आहार करने के निमित्त ग्रहण करता है सो
 इसका आशय हम प्रकार से है कि यह जीय उत्पत्ति के बाद तुरन्त ही
 अपने समस्त प्रवेष्टों द्वारा आह्रणीय द्रव्य के-आहार करने योग्य द्रव्य
 के-पुटलों को ग्रहण करता है । इनमें से यह किन्तनेक पुटलों का तो

अवयवોને શ્રદ્ધા કરે છે ? અથવા તે નારક છવ પોતાના સમસ્ત અવયવો
 વડે આધારને યોગ્ય દ્રવ્યના એક ભાગ (વેશ)ને શ્રદ્ધા કરે છે ? કે તે છવ
 પોતાના સમસ્ત પ્રવેશો ઠાસ આધારને યોગ્ય દ્રવ્યના સમસ્ત પ્રવેશોને શ્રદ્ધા
 કરે છે ? આ બાર પ્રશ્નોના જવાબમાં ભગવાને પદ્ધેશ બે પ્રશ્નોના જવાબ નકા
 રમાં આપ્યા છે એટલે કે તે નારક છવ પોતાના એકવેશથી આધારને યોગ્ય
 દ્રવ્યના એકવેશને શ્રદ્ધા કરતો નથી, અને પોતાના એક જ વેશથી આધારને
 યોગ્ય દ્રવ્યના સમસ્ત પ્રવેશોને પણ ને આધાર માટે શ્રદ્ધા કરતો નથી. ત્રીજા
 અને ચોથા પ્રશ્નોના જવાબ હકાતમાં આપ્યો છે એટલે કે તે નારક છવ
 પોતાના સમસ્ત પ્રવેશો વડે આધારને યોગ્ય પદાર્થના એકવેશને પણ શ્રદ્ધા
 કરે છે, અને પોતાના સમસ્ત પ્રવેશો વડે આધાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના સમ
 સ્ત અવયવોને પણ આધાર કરવા માટે શ્રદ્ધા કરે છે તે નારક છવ પોતાના
 સમસ્ત પ્રવેશો (અવયવો) વડે આધારને યોગ્ય દ્રવ્યના એકવેશ (ભાગ) ને
 આધાર માટે શ્રદ્ધા કરે છે એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે તેનું કારણ આ પ્રમાણે
 છે-તે નારક છવ નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થયા પછી તરત જ પોતાના તમામ
 અવયવો વડે આધાર કરવા યોગ્ય પદાર્થનાં પુટલોને-શ્રદ્ધા કરે છે તેમાંનાં

इति चतुर्थो भङ्गः ४ । भगवानाह—‘गोयमे’-त्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ।
नो देसेणं देसं आहारेइ’ नो देजेन देशमाहरति, जीवः स्वस्यैकदेशेन अवयवेना-
हरणीयद्रव्यस्य देशमेकावयवं नाहरति १ । ‘नो देसेणं सन्वं आहारेइ’ नो
देशेन सर्वमाहरति २ । एतौ द्वौ भङ्गौ निषिद्धौ । अथ—स्वीकृतभङ्गौ प्रदर्शयति—
‘सन्वेणं वा देसं आहारेइ’ सर्वेण वा देशमाहरति, जीवः स्वकीयसर्वावयवेना-
हरणीयद्रव्यस्यैकदेशमाहरति, अयमाशयः—जीवः स्वकीय सर्वप्रदेशैराहरणीयद्रव्य-
स्यैकभागमाहरति, यतः उत्पत्त्यनन्तरं तत्काले एव जीवः स्वकीयसर्वप्रदेशैरा-

आश्रय कर आहार करता है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (नो देसेणं
देसं आहारेइ, नो देसेणं सन्वं आहारेइ, सन्वेणं वा देसं आहारेइ, सन्वे
णं वा सन्वं आहारेइ) वह एकदेश से एकदेश का आश्रय कर आहार
नहीं करता है और न एकदेश से सर्वदेश का आश्रय कर आहार
करता है । किन्तु सर्वदेश से एकदेश का आश्रय कर आहार करता है
तथा सर्वदेश से सर्वदेश का आश्रय कर आहार करता है । “ देसेणं
देसं आहारेइ ” का तात्पर्य पूछने वाले का ऐसा है कि नैरयिकों में उत्प-
न्नमान नैरयिक जो आहार करता है, सो क्या वह अपने एक प्रदेश से
खाने योग्य द्रव्य के एक प्रदेश का—एक अवयव का ही आहार करता
है ? अर्थात् आहार करने के लिये आहार करने योग्य द्रव्य के एक देश
रूप अवयव को ही अपने एक अवयव से ग्रहण करता है क्या ? अथवा
वह जीव अपने ही एक अवयव से आहरणीय द्रव्य के समस्त अव-

लगवान कहे छे—(गोयमा) हे गौतम ! (नो देसेणं देसं आहारेइ, नो देसेणं
सन्वं आहारेइ, सन्वेणं वा देसं आहारेइ, सन्वेणं वा सन्वं आहारेइ) ते अकदेशथी
आहार करवा योग्य द्रव्यना अकदेशेनो आहार करतो नथी, ते अकदेशथी
समस्त देशेनो आहार करतो नथी, परंतु सर्वदेशथी आहार करवा योग्य
द्रव्यना अकदेशेनो आहार करे छे तथा सर्वदेशथी समस्त देशेनो आहार
पणु करे छे, हुवे आ सूत्रोनुं स्पष्टीकरण करवामां आवे छे—“ देसेणं दे
आहारेइ ” आ प्रश्नो बावार्थ अे छे के नरकगतिमां उत्पन्न थतो नारक
एव ने आहार करे छे ते शुं पोताना अेक प्रदेशथी आहारने योग्य पदार्थना
अेक प्रदेशेनो न आहार करे छे ? अेटले के आहार करवा योग्य द्रव्यना अेक
देशइय अवयवने न पोताना अेक अवयव वडे आहार भाटे अडणु करे छे ?
के ते नारक एव पोताना अेक वडे आहारने योग्य द्रव्यना समस्त

તત્કાલે સર્વત્ર પ્રથમ પસિતમ્ યદ્વપ્તં તત્ યથા લેલાદે' સર્વાનેવ માગાન્ સ્વ-
 કીયસર્પમાગેન યદ્વાપિ, તથા બીલાંડપિ સ્વકીયસર્પમવેદોરાહરણીયદ્રવ્યપુટ્તલસ્ય
 સર્વાનેવાવયધાન્ આહરણિ, અતઃ પ્લોક્તમ્—' સઘ્વેણં સઘ્વ આહારે' ' ઇતાવળા
 આહારનિપયે ચતુર્થમગોપિ સ્વીકૃત એવ, તતઃ પ્રથમદ્વિતીયપક્ષો નિરાકૃત્ય
 તૃતીયચતુર્થયો સ્વીકાર કૃતઃ સ્થિતિ । અયોત્પાદવિપક્ષમૂતસ્વાદ્ વર્તમાનનિર્દેશ
 સાપત્ન્યાંજ્યોદ્વર્ષનાસૂત્રમાદ—' નેરહ્ણ ણં મંતે ' ઇત્યાદિ । ' જોરહ્ણ ણં મંતે '
 નૈરપિકઃ સ્લુ મદન્ત । ' નેરહ્ણદિતો ઉવદ્ધમાણે ' નૈરપિકેન્ય ઉદ્વર્તમાન, કિં
 વેસેણ વેસં ઉવદ્ધ' કિં વેસેણ વેસં ઉવદ્ધવે, બીલાં નરકાદુદ્વર્તમાનઃ નિસ્સરન્ કિં
 સ્વસ્ત્યકદેસેન એવાવયથેન વેસં ઉત્પત્તિસ્થાનસ્વેકવેસમાશ્રિત્ય, નારકાવયવત્સેનો

કદાઈ મેં સર્વપ્રથમ ઢાલા ગયા પહેલે પુખા (પુટ્તલા) પુતાલિકા કે સમસ્ત
 ભાગોં કો અપને સમસ્ત ભાગોં સે ગ્રહણ કરતા હૈ । उसी तरह से
 जीव भी अपने समस्त प्रदेशों से आहरणीय द्रव्य पुट्टल के समस्त
 अवयवों को अपने आहार के काम ले लेता है । इसीलिये "सघ्वेणं
 सघ्वमाहारे" ऐसा सूत्र सूत्रकार ने कहा है । उनके इस कथन से
 "आहार के विषय में उन्होंने ने यह चौथा विकल्प भी माप रखा ही
 है " यह बात ज्ञात हो जाती है । इस तरह प्रथम और द्वितीय पक्षों को
 निराकृत करके तृतीय और चतुर्थ पक्ष स्वीकार किये गये हैं । अब
 उत्पाद का विपक्षमूत होने से और वर्तमान निर्देश के मरीखा होने से
 उद्वर्षनासूत्र को सूत्रकार कहते हैं—' जेरह्ण णं मंते !) हें मद
 न्त । नैरपिक जीव (नेरह्णहिमो उव्वदमाणे) नैरपिकों में से उद्वर्तित
 होता हुआ अर्थात् उस पर्याय से निकलता हुआ (किं वैसेण वैसे उव्वदह्)
 क्या अपने एक देश से—एक अवयव से—गुदीन नारक पर्याय के एक

ઘોડા બરેલા અત્મત વધેલા વાવધમાં સૌથી પહેલા નાખવામાં આવેલ પુટ્તલા
 થી બગેરેના તમામ ભાગોને પોતાના તમામ ભાગે વડે ગ્રહણ કરે છે એવી રીતે જ
 પણ પોતાના તમામ પ્રદેશો વડે આહારને યોગ્ય દ્રવ્ય પુટ્તલા તમામ અવયવોને
 પોતાના આહાર માટે ગ્રહણ કરે છે તેથીજ કહ્યું છે કે "સઘ્વેણ સઘ્વ આહારે"
 તેમના આ કથન વડે આહારના વિષયમાં સૂત્રકારે ચોથા ભાગોને પણ સ્વીકાર કર્યો
 છે, એ વાત સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે આ રીતે ચાર ભાગોના પહેલા
 અને બીજા ભાગોને અસ્વીકાર કરીને ત્રીજા અને ચોથા ભાગોને સૂત્રકારે સ્વી-
 કાર કર્યો છે એવે ઉત્પાદથી વિપરીત એવી ઉદ્વર્તનના વિષયનું સૂત્રકાર નિરૂપણ
 કરે છે—' જોરહ્ણ ણં મંતે ! " તે અમત્ત ! નારક જીવ નેરહ્ણદિતો ઉવ્વદમાણ"
 નારકોનાથી ઉદ્વર્તિત થતી વખતે નીકળતી વખતે " કિં વેસેણ વેસં ઉવ્વદહ્ ? " શું
 પોતાના એકદેશથી—એક અવયવથી—ઉત્પત્તિસ્થાનના એકદેશને આશ્રિત કરીને

હરણીયદ્રવ્યસ્ય પુદ્ગલાનાહરતિ, તત્ર કિયન્તો ભાગા આહ્રિયમાણા ભવન્તિ, કિયન્તશ્ચાનાહ્રિયમાણા એવ તિષ્ઠન્તિ । યથાઽતિતત્ત્વકટાહે તૈલઘૃતાદિપૂરિતે પતિતમણં, તૈલાદેઃ કિયન્તો ભાગાન્ આદદાતિ અવશિષ્ટાંશ્ચ ભાગાન્ નાદ-
દાતિ, તથૈવ જીવ આહરણીયદ્રવ્યસ્ય કિયન્દ્વાગમાહરતિ કિયન્દ્વાગાંશ્ચ પરિત્ય-
જતિ, અત એવોવતં મૂત્રકૃતા સર્વેણ દેશમાહરતીતિ । એતાવતા તૃતીયમન્નસ્યાહાર-
વિષયે સ્વીકારઃ કૃતઃ ૩ । ‘ સન્વેણં વા સન્વં આહારેઽ ’ સર્વેણ વા સર્વમાહરતિ,
જીવઃ સ્વકીયસર્વભાગૈરાહરણીયદ્રવ્યસ્ય સર્વાનેવ ભાગાનાહરતિ, જીવઃ સ્વોત્પત્તિ
સમયે એવ સર્વાત્મપ્રદેશૈઃ સર્વાનેવાહારપુદ્ગલાન્ આહરતિ, પ્રથમતો ઘૃતાદિ-
પૂરિતાતિતત્ત્વકટાદિપતિતપ્રાથમિકાપૂર્ણવત્, યથા પરિમિતઘૃતપ્રપૂરિતાતિ-

આહાર કરતા હૈં ઓર કિતનેક પુદ્ગલોં કો વૈસે હી છોડ દેતા હૈં । જૈસે-
તૈલ અથવા ઘૃન આદિ સે ભરે હુએ એસે અત્યંત સંતપ્ત કઢાઈ મેં પ્રક્ષિપ્ત
પુઆ (પુડ્ગલ) ઘૃતાદિક કે કિતનેક ભાગોં કો ગ્રહણ કર લેતા હૈં ઓર
બાકી કે ભાગોં કો છોડ દેતા હૈં-ગ્રહણ નહીં કરતા હૈં । ઇસી તરહ વહ
જીવ આહરણીય દ્રવ્ય કે કિતનેક ભાગોં કો આહાર કે કામ મેં લે લેતા
હૈં ઓર કિતનેક ભાગોં કો છોડ દેતા હૈં-આહાર કે કામ મેં નહીં લેતા
હૈં । ઇસીલિયે સૂત્રકાર ને “ સર્વેણ દેશમાહરતિ ” એસા કહા હૈં । ઇસ
કથન સે “ ઉન્હોંને આહાર કે વિષય મેં તૃતીય ભંગ-વિકલ્પ સ્વીકાર
કિયા હૈં ” યહ પ્રમાણિત હોતા હૈં । “ સન્વેણં વા સન્વં આહારેઽ ”
અથવા વહ જીવ સમસ્ત અપને પ્રદેશોં દ્વારા સમસ્ત આહરણીય દ્રવ્ય
કો આહાર કે નિમિત્ત ગ્રહણ કરતા હૈં સો ઇસકા અભિપ્રાય એસા હૈં કિ
જીવ અપની ઉત્પત્તિ કે સમય મેં હી સમસ્ત આત્મપ્રદેશોં સે સમસ્ત
આહાર પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈં । જૈસે- ઘૃતાદિ સે ભરે હુએ અત્યંત તપ્ત

કેટલાક પુદ્ગલોના તે તે આહાર કરે છે પણ કેટલાક પુદ્ગલોને તે એમ ને એમ
છોડી દે છે જેવી રીતે ઉક્ષતા ધી તેલ વગેરેના તાવડામાં નાખેલા માલપૂવા
ધી તેલ વગેરેના અમુક ભાગોને જ ગ્રહણ કરે છે અને અમુક ભાગોને છોડી દે
છે, અર્થાત્ ગ્રહણ કરતા નથી, એજ પ્રમાણે નારક જીવો પણ આહારને યોગ્ય દ્રવ્યના
કેટલાક ભાગોને આહારના કામમાં લે છે અને કેટલાક ભાગોને આહારના
કામમાં લેતો નથી-છોડી દે છે એજ કારણે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે “ સન્વેણં વા દેસ
આહારેઽ ” આ કથન વડે તેમણે આહારના વિષયમાં ત્રીજા ભાગોના સ્વીકાર
કર્યો છે તે સિદ્ધ થાય છે સન્વેણં વા સન્વં આહારેઽ ” અથવા તે જીવ પોતાના
સમસ્ત પ્રદેશો વડે આહારને યોગ્ય તમામ દ્રવ્યને આહાર માટે ગ્રહણ કરે છે
એ કથનનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-જીવ પોતાની ઉત્પત્તિને સમયે તમામ
આત્મપ્રદેશો વડે તમામ આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે જેવી રીતે ધી વગેરેથી

ઈતિ । અપ્પ ઉત્પત્તિ સુપ્પચ્ચતુથમદ્વય સ્વીકૃત્વ ઈતિ । અયાઽઽહારવિપયં પિન્તુ પિતુમાહ—‘નેરહ્પ ણ મંતે ’ નૈરયિયઃ ગલુ મદન્ત । ‘નેરહ્પહિતો ઉબ્બદ્ધમાણે કિં દેસેણ દસં આહારેહ્’ નૈરયિદેભ્ય ઉદર્તમાન કિં દેસેન દેશમાહરતિ ? , હરપિ

યા સર્વેણ દેશમુદર્તતે, અપિ તુ સર્વેણ સર્વમુદર્તતે ” અર્થાત્ ઘઠ નારક, નારકરૂપ સે ગૃહીત પિચે ગયે ઉમ નારક કે શરીર મેં કે ઈકદેશ સે અપને ઈકદેશ સે નહીં નિકલતા હૈ ઓર ન અપને ઈકદેશ સે ઘઠાં સે સર્વદેશ મેં ઉદર્તિત હોતા હૈ ઓર ન અપને સર્વદેશ સે ઉસકે ઈકદેશ સે ઉદર્તિત હોતા હૈ કિન્તુ અપને સર્વદેશ સે હી ઘઠા ક સર્વદેશ સે ઉદર્તિત—નારક સે નિકલતા હૈ । હમ તરહ ઘઠાં ઉત્પત્તિસૂત્ર કી તરહ હી ચૌથા વિકલ્પ સ્વીકાર કિયા ગયા । અય સૂત્રકાર આહાર કે વિપય મેં વિચાર કરતે હુવ્વ કહતે હું કિ—(નેરહ્પ ણ મંતે । નેરહ્પહિતો ઉબ્બદ્ધમાણે કિં દેસેણ દસં આહારેહ્, દેસેણ સમ્બં આહારેહ્, સમ્બેણ દેસં આહારેહ્, સમ્બેણ સમ્બ આહારહ્) હૈ મદન્ત । નારકોં મેં સે ઉદર્તમાન નારકજીવ કયા અપને ઈકદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે ઈકદેશ કા આહાર કરતા હૈ ? યા અપને ઈકદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વદેશ કા આહાર કરતા હૈ ? યા અપને સર્વદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે ઈકદેશ કા આહાર કરતા હૈ ? યા અપને સર્વદેશ સે

યા સર્વેણ દેશમુદર્તતે, અપિ તુ સર્વેણ સર્વમુદર્તતે ” એમ્હે કે નારક છવ નારક રૂપે ગૃહીત નારક શરીરના એકદેશથી નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનના એકદેશને આશ્રય કરીને ઉદર્તિત થતો નથી, વગી તે નારક છવ પોતાના એકદેશથી (અવયવથી) નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનના સર્વદેશને આશ્રય કરીને નીકળતો નથી, તેમજ પોતાના તમામ દેશથી ત્યાંના એકદેશને આશ્રય કરીને નીકળતો નથી. પણ તે નારક છવ પોતાના તમામ દેશથી ત્યાંના તમામ દેશને આશ્રિત કરીને નીકળે છે આ રીતે ઉત્પત્તિ સૂત્રમા જેમ ઘોઘા બાંગાને સ્વીકાર કર્યો છે તેમ ઉદતનામાં પણ ઘોઘા બાંગાને જ સ્વીકાર કર્યો છે

હવે સૂત્રકાર આહારના વિવચના વિચાર કરતા કહે છે કે—

“ નેરહ્પ ણ મંતે ! નરહ્પહિતો ઉબ્બદ્ધમાણ કિં દેસેણ દસં આહારેહ્, દેસેણ સમ્બં આહારેહ્, સમ્બેણ દેસં આહારેહ્, સમ્બેણ સમ્બ આહારેહ્ ? ” હે ભગવન્ ! નારકમાંથી નીકળતો નારક છવ પોતાના એકદેશ (અવયવ) થી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના એકદેશને આહાર કરે છે ? કે પોતાના એકદેશથી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના સર્વદેશને આહાર કરે છે ? કે પોતાના તમામ દેશથી આહાર

દર્શિત ઉત્પત્તિસ્થાનસ્યેકદેશમાશ્રિત્યોદ્વર્તિતો ભવતિ કિમ્ ? इति प्रथमो भङ्गः । एवं शेषास्तयः प्रश्नाः पूर्ववद्देवाध्येतव्याः, तथाहि किं देशेन सर्वमुद्वर्तते २, सर्वेण देशमुद्वर्तते ३, सर्वेण सर्वमुद्वर्तते ४ इति । भगवानाह—‘ जहे ’—त्यादि । ‘ जहा उव्वज्जमाणे ’ ‘ तहेव उव्वट्टमाणे वि दंडगो भाणियव्वो ’ यथा उत्पद्यमाने तथैवोद्वर्तमानेऽपि दण्डको भणितव्यः, यथोत्पत्तिविषये दण्डकः कथितस्तथैव उद्वर्तनाविषयेऽपि दण्डको वर्णनीयस्तथाहि न देशेन देशमुद्वर्तते १, न वा देशेन सर्वमुद्वर्तते २ । न वा सर्वेण देशमुद्वर्तते ३ । अपि तु सर्वेण सर्वमुद्वर्तते ४

देश से उद्वर्तना करता है—अर्थात् उस गृहीत नारक के शरीर के एक भाग से निकलता है ? चाकी के ३ प्रश्न और यहां पर उस विषय में पहले की तरह से ही लगा लेना चाहिये—जैसे—वह नैरयिक जीव अपने एकदेश से सर्वभाग का आश्रय करके उस गृहीत नारक के समस्त शरीर से उद्वर्तना करता है ? या अपने सर्वदेश से उस गृहीत नारक पर्याय के एकदेश से निकलता है ? या अपने सर्वदेश से उस गृहीत नारक पर्याय के सर्वदेश से निकलता है ? इन प्रश्नों का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि हे गौतम ! (जहा उव्वज्जमाणे तहेव उव्वट्टमाणे वि दंडगो भाणियव्वो) जैसा उत्पद्यमान में दण्डक कहा है वैसा ही यहां उद्वर्तमान में भी दण्डक कह लेना चाहिये—अर्थात् जिस प्रकार से उत्पत्तिविषय में दण्डक कहा गया है उसी प्रकार से उद्वर्तना के विषय में भी दण्डक का वर्णन कर लेना चाहिये । वह इस प्रकार से है—“ न देशेन देशं उद्वर्तते न वा देशेन सर्वमुद्वर्तते, न

ઉદ્વર્તના કરે છે ?—એટલે કે તે ગૃહીત નારક શરીરના એક ભાગથી નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનના એકદેશને આશ્રિત કરીને નીકળે છે ? એવો પ્રશ્ન છે. બાકીના ત્રણ પ્રશ્નો પહેલા બતાવ્યા પ્રમાણે જ સમજી લેવા જેમકે—‘શુ’ તે નારક જીવ પોતાના એકદેશથી નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનના સમસ્ત દેશને આશ્રિત કરીને ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે પોતાના સર્વદેશથી નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનની એકદેશને આશ્રિત કરીને નીકળે છે ? કે પોતાના સર્વદેશથી નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનના સર્વદેશને આશ્રિત કરીને નીકળે છે ?

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે—

હે ગૌતમ ! “જહા ઉવ્વજ્જમાણે તહેવ ઉવ્વટ્ટમાણે વિ દડગો ભાણિયવ્વો” જે પ્રમાણે ઉત્પત્તિના વિષયમાં દંડક કહેલ છે એજ પ્રમાણે ઉદ્વર્તનાના દંડકોનું પણ વર્ણન કરવું. જેમ કે—“ ન ઉદ્વર્તતે, ન વા દેશેન સર્વમુદ્વર્તતે,

કરણીય । અયોત્પન્નવિષય પ્રાહ- નેરહ્ણ ણં મતે નેરહ્ણસુ ઉવચ્છણ ' નેરહ્ણિ
ચલુ મદન્ત ! નેરહ્ણિકેષુ ઉપપન્ન ' કિં દેસણ દેસં ઉવચ્છણે ' કિં દેસેન દેસપ્પ-
પન્ન! , હે મદન્ત ! નેરહ્ણિકેષુ જીવ' દેસેનાવયથેન દેસમવયથત ઉપપન્નો મરતિ! ,
દેસેનાવયથેન સર્થ સર્પતયા ઉપપન્નો મરતિ ૨, સર્પેણ દેસમુપપન્નો મરતિ ૩, સર્પેણ
સર્વે વા ઉપપન્નો મરતીતિ ૪ । ચત્તારો વિકલ્પા જ્ઞાતવ્યાઃ । મગવાનાહ- 'એસો વિ
હસ્પાદિ । 'એસો વિ સહેવ' એવોડપિ ઉપપન્નો-તથેય, યથા ઉપપન્નમાના-રૂપમાન-
સૂત્રે ચતુર્થાં મદ્ સ્વીકૃતસ્તથેદાપિ ચતુર્થો મદ્ સ્વીકરણીયઃ, સદેયાહ- ' જાવ
સમ્બેણં સમ્મ ઉવચ્છણે ' યાવત્ સર્પેણ સર્વ ઉપપન્ન એપથતુર્થાં મદ્ સ્વીકરણીય ।

કે નિમિત્ત સૂત્ર કહત છે- (નેરહ્ણણં મતે । નેરહ્ણસુ ઉવચ્છણે કિં દેસેણ
દેસં ઉવચ્છણે ?) હે મદન્ત ! નેરહ્ણિકોં મેં ઉત્પન્ન નારક જીવ કયાં અપને
એક ભાગ સે નારક કે એક ભાગ મેં ઉત્પન્ન હુઆ માના જાતા હૈ ? અથવા
અપને એક ભાગ સે સર્વભાગ મેં ઉત્પન્ન હુઆ માના જાતા હૈ ? અથવા
અપને સર્વભાગ સે નારક કે એક ભાગ મેં ઉત્પન્ન હુઆ માના જાતા હૈ ?
અથવા અપને સર્વભાગોં સે સર્વભાગોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ માના જાતા હૈ ?
મગવાન હસ કા ઉત્તરવેતે હુર કહતે હૈ કિ (એસો વિ સહેવ જાવ
સમ્બેણં સમ્મ ઉવચ્છણે) યહ, ઉત્પન્ન પક્ષ ત્રી ઉત્પન્નમાન પક્ષ કી તરહ
હી જાનના ચાહિયે-અર્થાત્ જિસ પ્રકાર સે ઉત્પન્નના સૂત્ર મેં ચૌથા મંગ
સ્વીકાર કિયા ગયા હૈ ઊસી પ્રકાર સે યહાં પર ત્રી " આપને સમસ્ત
અવયવોં સે જહ નારક કે સમસ્ત અવયવોં રૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ માના
જાતા હૈ " યહ ચૌથા મંગ હી સ્વીકાર કિયા ગયા હૈ । યહી યાત " જાવ

હવે ઉત્પન્ન વિષયનો પણ વિચાર કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે-

" નેરહ્ણ ણં મતે । નેરહ્ણસુ ઉવચ્છણે કિં દેસેણ દેસ ઉવચ્છણે ? " હે મગવાન !
નારકીમાં ઉત્પન્ન થયેલ નારક જીવ શુ પોતાના એક ભાગથી નરકના એક
ભાગમાં ઉત્પન્ન થયેલ મનાય છે ? કે પોતાના એક ભાગથી નરકના સર્વ ભાગમાં
ઉત્પન્ન થયેલ મનાય છે ? કે પોતાના સર્વભાગોથી નારકના એક ભાગમાં
ઉત્પન્ન થયેલ મનાય છે ? કે પોતાના સર્વભાગોથી નરકના સર્વભાગોમાં ઉત્પન્ન
થયેલ મનાય છે ? તેનો ઉત્તર મગવાન આ પ્રમાણે આપે છે " એસો વિ સહેવ
જાવ સમ્બેણં સમ્મ ઉવચ્છણે " ઉત્પન્ન પક્ષના વિષયમાં પણ ઉત્પન્નમાન પ્રમાણે જ
સમજવું જોઈ કે જેવી રીતે ઉત્પન્નમાન સૂત્રમાં જોયા ભાંગાનો સ્વીકાર કર્યો
છે એવી જ રીતે ઉત્પન્ન સૂત્રમાં પણ " તે પોતાના તમામ અવયવોથી નારકના
તમામ અવયવો, રૂપે ઉત્પન્ન થયેલ મનાય છે " આ જોયા સ્વીકાર

પ્રશ્નપ્રકરણે ચત્વારો ભંગા જ્ઞાતવ્યાઃ । મગવાનાહ—‘ તદેવે ’-ત્યાદિ । ‘ તદેવ જાવ સર્વેણ વા દેસં આહારેહ સર્વેણ વા સર્વં આહારેહ ’ તથૈવ યાવત્ સર્વેણ વા દેશમાહરતિ સર્વેણ વા સર્વમાહરતિ, અયં ભાવઃ—નૈરયિકેભ્ય ઉદ્વર્તમાનો જીવો ન દેશેન દેશમાહરતિ નવા દેશેન સર્વમાહરતિ કિન્તુ સર્વેણ દેશમાહરતિ સર્વેણ વા સર્વમાહરતિ, ઇતિ તૃતીયચતુર્થમજ્ઞૌ ગ્રાહ્યૌ । ‘ એવં જાવ વૈમાણિય ’ એવં યાવત્ વૈમાનિકઃ, યથા નૈરયિકજીવાનાં નરકેભ્ય ઉદ્વર્તનાસમયે આહારવિષયે વિચારઃ કૃતઃ તથૈવ યાવદિતિ અસુરકુમારાદારભ્ય વૈમાનિકપર્યન્તવિષયેઽપિ વિચારઃ

આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વદેશ કા આહાર કરતા હૈ ? એસે યે ચાર પ્રશ્ન હૈ । ઇસકાં ઉત્તર દેતે હુએ પ્રશ્ન ગૌતમ કો સમજાતે હૈ કિ—(તદેવ જાવ સર્વેણ વા દેસં આહારેહ, સર્વેણ વા સર્વં આહારેહ, એવં જાવ વૈમાણિય) હે ગૌતમ ! વહ અપને એકદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે એકદેશ કા આહાર નહીં કરતા હૈ, ઓર ન અપને એકદેશ સે વહ આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વદેશ કા હી આહાર કરતા હૈ, કિન્તુ સર્વદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે એકદેશ કા આહાર કરતા ઓર અપને સર્વદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વદેશ કા બી આહાર કરતા હૈ । ઇસ તરહ યહાં પર તૃતીય ઓર ચતુર્થ વિકલ્પ સ્વીકૃત કિયે ગયે હૈ । યાવત્ વૈમાનિક દેવોં મેં બી ઇસી તરહ સે જાનનાં ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર સે નૈરયિક જીવોં કે, નરકોં સે ઉદ્વર્તનાં કે સમય મેં આહાર કે વિષય મેં વિચાર કિયા ગયા હૈ ઁસી તરહ સે અસુરકુમાર સે લગાકર વૈમાનિક તક કે દેવોં કે વિષય મેં બી એસા હી વિચાર કર લેનાં ચાહિયે । અવ સૂત્રકાર ઉત્પન્ન વિષય મેં વિચાર

કરવા લાયક દ્રવ્યના એકદેશનો આહાર કરે છે ? કે પોતાના તમામ અવયવોથી આહારને યોગ્ય દ્રવ્યના સર્વદેશનો આહાર કરે છે ? આ પ્રમાણે ચાર પ્રશ્નો છે.

ઉત્તર—“ તદેવ જાવ સર્વેણ વા દેસં આહારેહ, સર્વેણ વા સર્વં આહારેહ એ જાવ વૈમાણિય ” હે ગૌતમ ! તે છવ પોતાના એકદેશથી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના એકદેશનો આહાર કરતો નથી, તેમજ એકદેશથી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના સમસ્ત દેશનો પણ આહાર કરતો નથી, પણ સર્વદેશથી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના એકદેશનો આહાર કરે છે, અને સર્વદેશથી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના સર્વદેશનો પણ આહાર કરે છે આ રીતે અહીં પણ ત્રીજા અને ચોથા ભાંગાને સ્વીકારવામાં આવેલ છે વૈમાનિક દેવો સુધીના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું તાત્પર્ય એ છે કે જે રીતે નારક છવેના, નરકમાં ઉત્પત્તિ મમથમાં આહારના વિષયમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ ઉત્તરસૂત્ર સમજ લેવું. એવી જ રીતે અસુરકુમારોથી માંડીને વૈમાનિકો સુધીના દેવોના વિષયમાં પણ વિચાર કરવો જોઈએ.

સર્વમાહરતિ, ક્ષત્યેષ્વરુપેણ આહારવિપયઽપિ પૂર્વોક્તૈવ પરિપાટી જ્ઞાતવ્યા તદ્દેવા-
' ઇષ્ણ અમિલાયણં ઉચ્ચન્ને ચિ ઉચ્ચદૃષ્ટે ચિ નયન્ત્વ ' એતનાહારવિપયકેનામિતા
યેનોપપન્નેઽપિ ઉદ્ઘર્ત્તનેઽપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । યથોપપદમાને ઉદ્ઘર્ત્તમાનેઽપિ આહારવિપક
આલાપક કૃતસ્તથોપપન્ને ઉદ્ઘર્ત્તેનપિ આહારલાપક કરણીય ઇતિ માષ' ।

ઉપપદ્મસૂત્રે તદાલાપકાધેત્યમ્—

“ નેરહ્ણ નં મંતે નેરહ્ણસુ ઉચ્ચન્ને કિં દેસેણં દેસ ઉચ્ચન્ને, દેસણ સન્ન
ઉચ્ચન્ને સન્નેણં દેસ ઉચ્ચન્ને સન્નેણ સન્ન ઉચ્ચન્ને ? ગોપમા ! નો દેસેણં દેસ
ઉચ્ચન્ને નો દેસણ સન્ન ઉચ્ચન્ને, નો સન્નેણ દેસ ઉચ્ચન્ને, સન્નેણં સન્ન ઉચ્ચન્ને !”

और अपने समस्त अवयवों से आहार करने योग्य द्रव्य का समस्त
रूप में भी आहार करता है । इस रूप से पूर्वोक्त परिपाटी ही जाननी
चाहिये । (१५१) अमिलायणं उच्यन्ते चि उच्यदृष्टे चिनेयन्त, इस आहार
विषयक अमिलाय से उपपन्न में और उद्वर्तन में भी ऐसा ही जानना
चाहिये—अर्थात्—जैसा उपपद्यमान और उद्वर्तमान में भी आहारविषयक
अमिलाय किया गया है वैसा ही उपपन्न और उद्वर्तन में आहारविष-
यक अमिलाय कर लेना चाहिये । आहारसूत्र में आहार विषयक
आलाप इस प्रकार से है—“ नेरह्णं मंते । नेरह्णसु उच्यन्ते किं दैसेणं
दस उच्यन्ते दैसेण सन्नं उच्यन्ते सन्नेणं दैस उच्यन्ते, सन्नेणं सन्नं
उच्यन्ते ? गोपमा ! नो दैसेण दैस उच्यन्ते, नो दैसणं सन्नं उच्यन्ते,
नो सन्नेणं दसं उच्यन्ते, सन्नेणं सन्नं उच्यन्ते ” हे भद्रन् ! नारकों में
उत्पन्न नारक जीव क्या अपने एकदेश से उस पर्याय के एकदेश में

આહાર કરે છે અને પોતાના તમામ પ્રદેશોમાં આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના તમામ
પ્રદેશોને પણ આહાર રૂપે મદન કરે છે આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પરિપાટી ન અતી
મમળાવી વર્ણ અમિલાયણં ઉચ્યન્ત, ચિ ઉચ્યદૃષ્ટે ચિ નેયન્ત્વ' આ આહાર
વિષયક અમિલાયી ઉપપન્ન અને ઉદ્ઘર્તનના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે ગમજદ-
કોત્રે કે નેવો ઉપપદ્યમાન અને ઉદ્ઘર્ત્યમાનમાં આહાર વિષયક અત્યો ૩૧
એવો જ ઉપપન્ન અને ઉદ્ઘર્તનના વિષયમાં પણ આહાર વિષયક અત્યો ૩૧
અત્યો ઉપપન્ન અત્યો ઉપપન્ન વિષયક અત્યો આ પ્રમાણે છે—

‘ નેરહ્ણ નં મંતે । નેરહ્ણસુ ઉચ્યન્ત, કિં દૈસેણં દૈસ ઉચ્યન્તે દૈસેણં સન્ન
ઉચ્યન્તે સન્નેણં દૈસ ઉચ્યન્તે સન્નેણ સન્ન ઉચ્યન્તે ? ” ગોપમા ! નો દૈસેણં
દૈસ ઉચ્યન્તે આ દૈસેણં સન્ન ઉચ્યન્તે નો સન્નેણં દૈસ ઉચ્યન્તે સન્નેણ
ઉચ્યન્તે = ” ભગવન્ ! ન ગોપમા ઉપપન્ન નારક ૩૧ ૩૧ ઉપપન્ન આદેશો તે
પરિપન્ન આદેશમાં ” પણ અર્થ મદન ? કે પદ્મના આદેશો તે પરિ-

‘જહા ઉવવજ્જમાણે ઉવ્વટ્ટમાણે ચત્તારિ દંડગા તહા ઉવવન્નેણં ઉવ્વટ્ટેણ વિ ચત્તારિ દંડગા માણિયન્વા ’ યથા ઉપપદ્યમાને ઉદ્વર્તમાને ચ ચત્વારો દણ્ડકાઃ, તથા ઉપવન્નેન ઉદ્વર્તનાપિ ચત્વારો દણ્ડકાઃ મણિતવ્યાઃ, અયં ભાવઃ—યથા વર્તમાનકાલિકોત્પત્ત્યુદ્વર્તનવિષયે ચત્વારો દણ્ડકા જાતાઃ તથા ભૂતકાલિકોપ-ત્ત્યુદ્વર્તનવિષયેપિ ચત્વારો દણ્ડકાઃ પઠનીયા એવ, સ્વીકૃતમ્ભગ્માહ—‘સવ્વેણં સવ્વં ઉવવન્ને સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટે’ સર્વેણ સર્વગુપપન્નઃ સર્વેણ સર્વમુદ્વર્ત્તઃ, ‘સવ્વેણં વા દેસં આહારેઙ્ગ સવ્વેણં વા સવ્વં આહારેઙ્ગ’ સર્વેણ વા દેશમાહરતિ, સર્વેણ વા

સવ્વેણં સવ્વં ઉવવણ્ણે ” હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી ગઈ છે । (જહા ઉવ-વજ્જમાણે, ઉવ્વટ્ટમાણે ય ચત્તારિ દંડગા, તહા ઉવવન્નેણં ઉવ્વટ્ટેણ વિ ચત્તારિ દંડગા માણિયન્વા) જિસ પ્રકાર સે વર્તમાનકાલ સંબંધી ઉત્પત્તિ ઓર ઉદ્વર્તન કે વિષય મેં ચાર દણ્ડક હુએ હેં, ઉસા તરહ સે ભૂતકા-લિક ઉત્પત્તિ ઓર ઉદ્વર્તન કે વિષય મેં મી ચાર હી દણ્ડક કહના ચાહિયે । અવ સૂત્રકાર ઇન્હીં સ્વીકૃત મંગોં કી પરિગણના કરતે હેં કિ-સવ્વેણં સવ્વં ઉવવન્ને, સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટે, સવ્વેણં વા દેસં આહારેઙ્ગ, સવ્વેણં સવ્વં આહારેઙ્ગ) જો નયા નારક જીવ નારકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ વહાં અપને સમસ્ત અવયવોં સે હી ઉસ પર્યાય કે સમસ્ત અવયવોં કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઇસી તરહ સે વહ જો વહાં સે ઉદ્વર્તિત (નિક-લના) હોતા હૈ સો અપને સમસ્ત અવયવોં સે ઉસ પર્યાય કે સમસ્ત અવયવોં મેં સે ઉદ્વર્તિત હોતા હૈ । તથા જો વહ વહાં આહાર કરતા હૈ સો સર્વદેશ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે એકદેશરૂપ મેં આહાર કરતા હૈ

કયોં છે એજ વાત “ જાવ સવ્વેણં સવ્વં ઉવવણ્ણે ” સૂત્ર વડે દર્શાવી છે (જહા ઉવવજ્જમાણે, ઉવ્વટ્ટમાણે ય ચત્તારિ દંડગા, તહા ઉવવન્નેણં, ઉવ્વટ્ટેણ વિ ચત્તારિ દંડગા માણિયન્વા ” જે રીતે ઉત્પત્તિ અને ઉદ્વર્તનાના વિષયમા વર્તમાનકાળ સંબંધી ચાર દંડકો થયા છે, એવી જ રીતે ભૂતકાલિક ઉત્પત્તિ અને ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં પણ ચાર દંડક કહેવા જોઈએ હવે સૂત્રધાર એજ સ્વીકૃત ભાગા-ઓની ગણના કરે છે—“સવ્વેણં સવ્વં ઉવવન્ને, સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટે, સવ્વેણં વા દેસં આહારેઙ્ગ, સવ્વેણં સવ્વં આહારેઙ્ગ) જે નારક જીવ નારકોમા ઉત્પન્ન થાય છે તે ત્યા પોતાના તમામ અવયવોથી તે પર્યાયના તમામ અવયવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, એજ પ્રમાણે નારક જીવનું ત્યાથી જે નીકળવાનું થાય છે તે પણ તેના તમામ અવયવોથી નીકળીને ઉત્પત્તિસ્થાનના તમામ દેશને આશ્રિત કરીને થાય છે. તથા તે ત્યા પોતાના તમામ પ્રદેશોવડે આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના એકદેશને

અપોત્પન્નસ્યાદારાલાપકમાદ—

“નેરહણ મંતે ! નેરહણસુ ઉવચન્ને કિં દેસેણં દેસ આહારેહ દેસેણં સર્વ આહારેહ, સર્વેણં દેસ આહારેહ, સર્વેણં સર્વ આહારેહ ? ! ગોપમા ! નો દેસેણં દેસ આહારેહ, નો દેસેણં સર્વ આહારેહ, સર્વેણં દેસ આહારેહ, સર્વેણં સર્વ આહારેહ ” ।

અપોત્પન્નસ્યાદારાલાપકમાદ—

“નેરહણ મંતે ! નેરહણિતો ઉવચ્છે કિં દેસેણં દેસ આહારેહ, દેસેણં સર્વ આહારેહ, સર્વેણં દેસ આહારેહ, સર્વેણં સર્વ આહારેહ ? ગોપમા ! નો દેસેણં દેસ આહારેહ, નો દેસેણં સર્વ આહારેહ, સર્વેણં દેસ આહારેહ, સર્વેણં સર્વ આહારેહ ”

પર્યાય કે એક અંશ સે નિકલતા હૈ એસા માના જાવેગા, યા વહ અપને સમસ્ત અંશોં સે ઉમ પર્યાય કે સમસ્ત અંશોં સે નિકલતા હૈ એસા માના જાવેગા ? પ્રસુ હસકા ઉત્તર વતે કુપ કહતે હૈં કિં હૈ ગૌતમ ! વહ નારક જીવ નરકોં સે જો નિકલતા હૈ સો અપને એક દેશ સે ઉસ પર્યાય કે એકદેશ સે નહીં નિકલતા હૈ, ઓર ન વહ અપને એકદેશ સે ઉસ પર્યાય કે સર્વદેશ સે નિકલતા હૈ, ઓર ન અપને સર્વદેશ સે ઉસ પર્યાય કે એક દેશ સે નિકલતા હૈ, કિન્તુ અપને સમસ્ત દેશ સે હી ઉસ પર્યાય સર્વથી સમસ્ત અંશોં સે નિકલતા હૈ એસા માના જાવેગા ।

ઉત્પન્ન કા આહાર સપત્તી આલાપક હસ પ્રકાર સે હૈ—

“નેરહણ મંતે ! નેરહણસુ ઉવચન્ને કિં દેસેણં દેસ આહારેહ, દેસેણં સર્વ આહારેહ, સર્વેણં દેસ આહારેહ, સર્વેણં સર્વ આહારેહ ? ” હૈ મદન્ત ! નારકોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ નારક જીવ કયા અપને એક ભાગ કે દ્વારા

દેશે નીકળેશે મનાશે, કે પોતાના તમામ દેશોથી તે પર્યાયના તમામ દેશરૂપે નીકળેશે મનાશે ? તેનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—હૈ જૌતમ ! તે નાશક છવ કે જે નશકોમાથી નીકળે છે તે પોતાના એકદેશથી તે પર્યાયના એકદેશ રૂપે નીકળતો નથી. તેમજ તે પોતાના એકદેશથી તે પર્યાયના સર્વદેશ રૂપે પણ નીકળતો નથી, વળી તે પોતાના સર્વદેશથી તે પર્યાયના એકદેશ રૂપે પણ નીકળતો નથી પણ પોતાના તમામ દેશથી તે પર્યાયના તમામ દેશ રૂપે જ નીકળે છે

ઉત્પન્નનો આહાર વિવશક વ્યથાનો આ પ્રમાણે ॥

ટીકાર્થ—“નેરહણ મંતે ! નેરહણસુ ઉવચન્ને કિં દેસેણં દેસ આહારેહ દેસેણં સર્વ આહારેહ, સર્વેણં દેસ આહારેહ, સર્વેણં સર્વ આહારેહ ? ” હૈ અમવન્ત ! નરકોમા ઉત્પન્ન થયેલ નાશક છવ જુ પોતાના એક આત્મપ્રદેશ બટે આહાર કરવા

अथोद्धर्तनालापकमाह—

“ नेरइए ण भंते ! नेरइएहिं तो उव्वट्टे किं देसेणं देसं उव्वट्टेइ, देसेणं सव्वं उव्वट्टे, सव्वेणं देसं उव्वट्टे, सव्वेणं सव्वं उव्वट्टे ? गोयमा ! नो देसेणं देसं उव्वट्टे, नो देसेणं सव्वं उव्वट्टे, नो सव्वेणं देसं उव्वट्टे, सव्वेणं सव्वं उव्वट्टे । ”

उत्पन्न हुआ माना जावेगा ? या अपने एकदेश से उस पर्याय के समस्त देश में उत्पन्न हुआ माना जावेगा ? या अपने समस्त अंशों से उस पर्याय के एकदेश में उत्पन्न हुआ माना जावेगा ? या अपने समस्त अंशों से उस पर्याय के समस्त अंशों में—भागों में उत्पन्न हुआ माना जावेगा ? प्रभु इस का उत्तर देते हुए कहते हैं कि हे गौतम ! नारक जीवों में उत्पन्न हुआ नारक जीव वहां अपने समस्त अंशों से उस पर्याय के समस्त अंशों में उत्पन्न हुआ ही माना जावेगा ।

उद्धर्तनालापक इस प्रकार से है—

“ नेरइएणं भंते ! नेरइएहिं तो उव्वट्टे किं देसेणं देसं उव्वट्टे, देसेणं, सव्वं उव्वट्टे, सव्वेणं देसं उव्वट्टे, सव्वेणं सव्वं उव्वट्टे ? गोयमा ! नो देसेणं देसं उव्वट्टे, नो देसेणं सव्वं उव्वट्टे नो सव्वेणं देसं उव्वट्टे, सव्वेणं सव्वं उव्वट्टे ” हे भदन्त ! नारकों से उद्धर्त-निकला हुआ जीव क्या वहां से वह अपने एक अंश से उस पर्याय के एक अंश से निकला है ऐसा माना जावेगा या वह अपने एक अंश से उस पर्याय के समस्त अंशों से निकला है ऐसा माना जावेगा, या वह अपने समस्त अंशों से उस

यना तमाम देशमा उत्पन्न थयेल भनाशे ? के पोताना तमाम देशथी ते पर्यायना ओकदेशमा उत्पन्न थयेल भनाशे ? के पोताना तमाम देशोथी ते पर्यायना तमाम देशोमा उत्पन्न थयेल भनाशे ?

उत्तर—हे गौतम ! नारकोमा उत्पन्न थयेल नारक एव पोताना तमाम देशोथी ते पर्यायना तमाम देशोमा न उत्पन्न थयेलो भनाशे उद्धर्तना णाय-तनो यदावे आ प्रभाणु छे—

“ नेरइए ण भंते ! नेरइएहिं तो उव्वट्टे किं देसेणं देसं उव्वट्टेइ, देसेणं सव्वं उव्वट्टे, सव्वेणं देसं, उव्वट्टे, सव्वेणं सव्वं उव्वट्टे ? ” “ गोयमा ! नो देसेणं देसं उव्वट्टे, नो देसेणं सव्वं उव्वट्टे, नो सव्वेणं देसं उव्वट्टे, सव्वेणं सव्वं उव्वट्टे ” हे भगवन् ! नारकोमाथी उद्धर्त (नीकणेलो) एव शुं त्याथी पोताना ओकदेशथी ते पर्यायना ओकदेश इपे नीकणेलो भनाशे, के पोताना ओकदेशथी ते पर्यायना तमाम देश इपे नीकणेलो भनाशे, के पोताना तमाम देशोथी ते पर्यायना ओक

નકાસમાધિત્ય-ઉદ્વર્ત્યમાનસ્યોદ્વર્તનાધિપયસ્તૃતીયસૂત્રાત્મકસૃતીયો દષ્ટકઃ ૧ ।
 ઉદ્વર્ત્યમાનસ્યાહારવિપયકચતુર્યસૂત્રાત્મકચતુર્થા દષ્ટક ૪ । ઉદ્વર્તનાત્પન્નસ્ય
 સ્યાદિતિ ભૂતકાલમાધિત્યોત્પન્નસ્યોત્પત્તિવિપયકઃ પચ્ચમસૂત્રાત્મક પચ્ચમો દષ્ટક
 ૫ । ઉત્પન્નઃ સન્નાહારં કરોતીતિ ભૂતકાલમાધિત્યોત્પન્નસ્યાહારવિપયક પૃથ્વસૂત્રા-
 ત્મકઃ પઞ્ચો દષ્ટકઃ ૬ । ઉત્પન્નમતિપક્ષત્વાદુદ્વર્ત્યમાનસ્યોદ્વર્તનાધિપયક સત્તમસૂત્રા-
 ત્મકઃ સત્તમો દષ્ટકઃ ૭ । ઉદ્વર્તઃ સન્નાહારં કરોતીત્યુદ્વર્તસ્યાહારવિપયકોઽ-
 ષ્ટમસૂત્રાત્મકોઽષ્ટમો દષ્ટકઃ ૮ ॥

અથ પૂર્વોક્તૈરણમિરેવ દષ્ટકૈરર્ધમર્વાખ્યામૃત્વાદાદિકમેવચિન્તયન્નાહ—
 'નેરણ્ણ ણં મંતે' इत्यादि । 'नेरण्ण णं मंते' नैरयिकः तलु मदन्त । 'नेरण्ण

પ્રાય સે ચર્તમાનકાલ કો આધિત્ય કરકે ઉદ્વર્ત્યમાન નારક જીવ કી ઉદ્વર્તના કો વિપય કરને ચાલા તૃતીય સૂત્રાત્મક તીસરા દષ્ટક ૧, ઉદ્વર્ત્યમાન નારક કે આહાર કો વિપય કરને ચાલા ચતુર્ય સૂત્રાત્મક ચૌથા દષ્ટક ૪, ઉદ્વર્તના ઉત્પન્ન નારક જીવ કી હોતી હૈ હસ ચ્યાલ સે ભૂતકાલ કો આધિત્ય કરકે ઉત્પન્ન નારક જીવ કી ઉત્પત્તિ કો વિપય કરને ચાલા પચ્ચમ સૂત્રાત્મક પાચવાં દષ્ટક ૫, ઉત્પન્ન હુઆ નારક જીવ આહાર કરતા હૈ હસ ચ્યાલ સે ભૂતકાલ કો આધિત્ય કરકે ઉત્પન્ન હુઆ નારક કે આહારકો વિપય કરનેચાલા પૃથ્વસૂત્રાત્મક છઠ્ઠા દષ્ટક ૬, ઉત્પન્નકા પ્રતિપક્ષ ઉદ્વર્ત ઓર ઉદ્વર્તના હૈ હસલિયે ઉદ્વર્ત ઓર ઉદ્વર્તના વિપયક સત્તમ દષ્ટક ૭ હૈ । ૭, ઉદ્વર્ત હોતા હુઆ નારક જીવ આહાર કરતા હૈ હસ ચ્યાલ સે ઉદ્વર્ત કા આહાર વિપયક અષ્ટમસૂત્રાત્મક ૮ વાં દષ્ટક હૈ ।

અથ સૂત્રકાર ઇન્હી પૂર્વોક્ત આઠ દષ્ટકોં દ્વારા હસ યાગ કા વિચાર

શબ્દ ઉદ્વર્તન છે તેથી વતમાનજાળની અપેક્ષાએ ઉદ્વર્તમાન (નીકળતા) નારક જીવની ઉદ્વર્તના વિષેના ત્રીજા સૂત્ર રૂપે આપેલું ત્રીજું હક, ઉદ્વર્તમાન નારકના આહાર વિષેનું ચોથા સૂત્ર રૂપ ચોથું હક ઉદ્વર્તના ઉત્પન્ન થયેલ નારક જીવની જ થાય છે તેથી ભૂતજાળને અનુલક્ષીને ઉત્પન્ન થનાર નારક થયેલ જીવની ઉત્પત્તિ વિષયક પાચમા સૂત્રમાં આપેલું પાચમું હક ઉત્પન્ન થયેલો નારક જીવ આહાર કરે છે તેથી ભૂતજાળને અનુલક્ષીને ઉત્પન્ન થયેલ નારકના આહાર વિષેના છઠ્ઠા સૂત્રમાં બતાવેલું છઠ્ઠું હક ઉત્પન્ન થી ઉલટો શબ્દ ઉદ્વર્ત અને ઉદ્વર્તના છે તે કારણે ઉદ્વર્ત અને ઉદ્વર્તના વિષયક સાતમું હક કહ્યું છે અને ઉદ્વર્ત થતો નારક જીવ આહાર કરે છે તેને અનુલક્ષીને ઉદ્વર્તના આહાર વિષેના આઠમા સૂત્ર રૂપે આપેલું આઠમું હક આ રીતે આઠ હકોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. હવે સૂત્રકાર જોજ પૂર્વોક્ત આઠ હકો વડે જો વાતનો વિચાર કરે ॥

અર્થ ભાવઃ—વર્તમાનકાલમાશ્રિત્ય ઉત્પદ્યમાનસ્યોત્પત્તિવિષયક એકમૂત્રાત્મક
કો દણ્ડકઃ ૧, ઉત્પદ્યમાનસ્યાહારાવશ્યકતાંભવેદિતિ ઉત્પદ્યમાનસ્યાહારવિષ-
યકો દ્વિતીયમૂત્રાત્મકો દ્વિતીયો દણ્ડકઃ ૨ । ઉત્પાદપ્રતિપક્ષમુદ્વર્તનમિતિ વર્તમા-

આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે એક ભાગ કા આહાર કરતા હૈ ? યા અપને
એક ભાગ કે દ્વારા આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વભાગ કા આહાર
કરતા હૈ ? યા અપને સર્વભાગ દ્વારા આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે એક-
ભાગ કા આહાર કરતા હૈ ? યા અપને સર્વભાગો દ્વારા આહાર કરને
યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વભાગો કા આહાર કરતા હૈ ? હે ગૌતમ ! નારકો મેં
ઉત્પન્ન હુઆ નારક જીવ ન અપને એકદેશરૂપ ભાગ સે આહાર કરને
યોગ્ય દ્રવ્ય કે એક ભાગ કા આહાર કરતા હૈ ઓર ન અપને એકદેશરૂપ
ભાગ સે આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે સર્વભાગો કા હી આહાર કરતા હૈ
કિન્તુ વહ અપને સર્વદેશરૂપ ભાગો સે, આહાર કરને યોગ્ય દ્રવ્ય કે એક
ભાગ કા ઓર સર્વભાગો કા હી આહાર કરતા હૈ ।

હસ કથન કા યહ ભાવ હૈ—વર્તમાનકાલ કો આશ્રિત કરકે ઉપજને
વાલે નારક જીવ કી ઉત્પત્તિ કો વિષય કરને વાલા એક દણ્ડક, વર્ત-
માન મેં ઉત્પન્ન હુએ નારક જીવ કો આહાર કી આવશ્યકતા હોતી હૈ
હસ ધ્યાલ સે ઉત્પદ્યમાન નારક કે આહાર કો વિષય કરને વાલા દ્વિતીય
મૂત્રાત્મક દૂસરા દણ્ડક, ઉત્પાદકા પ્રતિપક્ષી ઉદ્વર્તન હોતા હૈ હસ અભિ-

યોગ્ય દ્રવ્યના એક દેશનો આહાર કરે છે ? કે પોતાના એક આત્મપ્રદેશ વડે
આહારને યોગ્ય દ્રવ્યના તમામ ભાગનો આહાર કરે છે ? કે પોતાના તમામ
આત્મપ્રદેશો વડે આહારને યોગ્ય દ્રવ્યના એક ભાગનો આહાર કરે છે ? કે પોતાના
તમામ આત્મપ્રદેશો વડે આહારને યોગ્ય દ્રવ્યના તમામ દેશોનો આહાર કરે છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! નારકેમા ઉત્પન્ન થયેલો નારક જીવ પોતાના એક
દેશ રૂપ ભાગથી આહાર કરવા યોગ્ય દ્રવ્યના એક ભાગનો આહાર કરતો નથી.
તેમજ તે પોતાના એકદેશ રૂપ ભાગ વડે આહારને યોગ્ય દ્રવ્યના તમામ ભાગનો
પણુ આહાર કરતો નથી, પણુ તે પોતાના સર્વદેશ રૂપ ભાગો વડે આહાર કરવા
યોગ્ય દ્રવ્યના એક ભાગનો આહાર કરે છે અને સર્વભાગનો પણુ આહાર કરે છે

આ કથનનો સારાશ આ પ્રમાણે છે—વર્તમાન કાળની અપેક્ષાએ ઉત્પ-
દ્યમાન (ઉત્પન્ન થનાર) નારક જીવની ઉત્પત્તિ વિષેનુ એક દડક, વર્તમાન
કાળમા ઉત્પદ્યમાન નારક જીવને આહારની આવશ્યકતા રહે છે. તેથી ઉત્પદ્યમાન
નારકના આહાર વિષેના બીજા સૂત્ર રૂપે આપેલુ બીજુ દડક, ઉત્પાદ્યથી ઉલટો

કયનીયાઃ । નવરં વિશેષસ્ત્વપમ્—‘ જહિં દેસેણ દેસ ઉચ્ચજ્ઞઃ, તદિં અદ્દેણં મદં ઉચ્ચજ્ઞઃ’ ઇતિ માણિયવ્ચં ’ યત્ર દેશેન દેશમુપપદત તત્ર અદ્દેણં મદંમુપપદતે ઇતિ મણિતવ્યમ્ । અયં માવઃ—દેશપટિતાર્થપટિતદ્વયે પ્તદેશ ચૈલક્ષણ્યં યસ્ય યત્ર કિં દેશેન ‘દેશમુપપદતે’ ઇત્યાદિ કથિતમ્ તત્ર સ્પષ્ટે હૃદ ‘કિમ્ અર્દેનાર્થમુપપદતે’ ઇત્યાદિ ધક્તવ્યમિત્યેસાધાનનયોરુપયોર્મેદ ઇતિ ‘અર્થં જાણસં’ એતન્નાનાસમ્, એતદ્—એતદેવ અનુપદમુક્તમેવ નાનાત્વમ્—ઉપયોર્મેદ ઇતિ । દેશસ્થાને અર્થં પા પિત્વા મેદો રચનીય ઇતિ માવ । ‘અર્થ સમ્બે ચિ’ એતે સર્વેપિ ‘સોલસ વઢના

કિ જિસ પ્રકાર સે પહિછે દેશ કે સાથ ઉત્પાદ આદિકોં કે આઠ વણ્ઠક કહે ગયે હૈં, उसी तरह से अर्द्ध के साथ भी उत्पाद आदिकों के आठ वण्ठक कह लेना चाहिये । (नवरं) विशेषणा यह है कि—(जहिं देसेण दसं उचचज्जह, तदं अददेणं मदं उचचज्जह, इति माणियव्चं) जहां पर “क्या एकदेश से एकदेश को आश्रय करके उत्पन्न होता है ?” ऐसा पाठ आता है वहां पर “क्या अर्धभाग से अर्धभाग को आश्रित करके उत्पन्न होता है ?” ऐसा पाठ लगा लेना चाहिये । तात्पर्य कहने का यह है कि देश संबंधी और अर्ध संबंधी ये जो दो प्रश्न हैं उनमें इतना ही भेद है कि जहां पर “क्या देश से देश को आश्रित कर के उत्पन्न होता है ?” ऐसा कहा गया है, वहां पर इस स्थलमें “क्या आधे भाग से आधे भाग को आश्रित करके उत्पन्न होता है ?” ऐसा पाठ कहना चाहिये । (अर्थं जाणसं) यही इन दोनों में विशेषता है । अर्थात् देश के स्थान में अर्ध पद जोड़ कर भेद कर लेना चाहिये । (अर्थात् सव्वे चि सौलस वडगा

એટલે કે પહેલાં જેવી રીતે દેશની અપેક્ષાએ ઉત્પાદ વજેરનાં આઠ ઇડકો કહેવામા આવે છે, એવી જ રીતે અર્ધની અપેક્ષાએ પણ ઉત્પાદ વજેરનાં આઠ ઇડકો કહેવાં બાઈએ ‘નવર’ પણ તેમા જે વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે છે “જહિં દેસેણ દેસ ઉચ્ચજ્ઞઃ, તદિં અદ્દેણં મદં ઉચ્ચજ્ઞઃ, ઇતિ માણિયવ્ચં” ક્યા “એકદેશથી એકદેશનો આશ્રય લઈને ઉત્પન્ન થાય છે ?” એવું કમન આવે છે ત્યાં “શુ અર્ધભાગથી અર્ધભાગનો આશ્રય લઈને ઉત્પન્ન થાય છે ?” એવું કમન કરવું બોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે દેશ સંબંધી અને અર્ધ સંબંધી જે બે પ્રશ્નો છે તેમાં એટલો જ ભેદ છે કે જ્યાં દેશથી દેશનો આશ્રય લઈને ઉત્પન્ન થાય છે ?” એવું કહ્યું છે ત્યાં શુ અર્ધભાગથી અર્ધભાગનો આશ્રય લઈને ઉત્પન્ન થાય છે ?” એટલો ફરકાર કરવો બોઈએ ‘અર્થ જાણસં’ એ બન્નેમા એજ વિશેષતા છે એટલે કે ‘દેશ’ ની જગ્યાએ ‘અર્ધ’ પડનો પ્રયોગ કરીને સૂત્ર બનાવવાં બોઈએ “અર્થ સમ્બે ચિ સોલસ વડગા

ઉવવજ્જમાણે ' નૈરયિકેપૂપપદ્યમાનઃ ' કિં અદ્વેષં અદ્વં ઉવવજ્જઈ' કિમ્ અર્દ્ધનાર્દ્ધમ્
ઉપપદ્યતે, ' અદ્વેષં સર્વં ઉવવજ્જઈ' અર્દ્વેણ સર્વમુપપદ્યતે ' સર્વેણં અદ્વં ઉવવજ્જઈ'
સર્વેણાર્દ્ધમુપપદ્યતે, ' સર્વેણં સર્વં ઉવવજ્જઈ ' સર્વેણ સર્વમુપપદ્યતે, હે ભગવન્ નરકે
ઉત્પદ્યમાનો નારકઃ કિમર્દ્વેણ ભાગેનાર્ધભાગમાશ્રિત્યોત્પદ્યતે કિં વા અર્દ્ધભાગેન
સર્વમાશ્રિત્યોત્પદ્યતે, અથવા સર્વભાગેનાર્દ્ધભાગમાશ્રિત્યોત્પદ્યતે અથવા સર્વભાગેન
સર્વભાગમાશ્રિત્યોત્પદ્યતે इति પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-‘જહાપઢમિલ્લેણ’મિત્યાદિ। ‘જહા
પઢમિલ્લેણં અદ્વ દંડગા તહા અદ્વેણ વિ અદ્વ દંડગા ભાવિયન્વા ’ યથા પ્રાથમિકેન
દેશરૂપેણાદૃ દણ્ડકાસ્તથાર્દ્ધેનાપિ અદ્વૌ દણ્ડકા ભણિતવ્યા, યથા પૂર્વ દેશેન
સહોત્પાદાદીનામદૃ દણ્ડકા ઉક્તાસ્તથાર્દ્ધેનાપિ સહોત્પાદાદીનામદૃદણ્ડકાઃ

કરતે હૈં કિ નૈરયિકોં મેં ઉપજતા હુઆ નારક જીવ કયા અપને અર્ધ-
ભાગ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ અથવા અપને સર્વભાગ સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ-
(નેરહ્ણ ણં મંતે ।) હે ભદન્ત ! નારક જીવ (નેરહ્ણસુ ઉવવજ્જમાણે)
જો કિ નૈરયિકોં મેં ઉપજનેવાલા હૈ (કિં અદ્વેષં અદ્વં ઉવવજ્જઈ, અદ્વેષં
સર્વં ઉવવજ્જઈ) વહ કયા અપને આધે ભાગ સે આધે ભાગ કો આશ્રિત
કરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યા અપને આધે ભાગ સે સર્વભાગ કો આશ્રિત
કરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (સર્વેણં અદ્વં ઉવવજ્જઈ, સર્વેણં સર્વં ઉવવજ્જઈ) યા
અપને સર્વભાગસે ઉત્પત્તિસ્થાનકે આધે ભાગકો આશ્રિત કરકે ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ? યા અપને સર્વભાગ સે સર્વભાગકો આશ્રિત કરકે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
(જહા પઢમિલ્લેણં અદ્વ દંડગા તહા અદ્વેણ વિ અદ્વ દંડગા ભાણિયન્વા)
જૈસે દેશરૂપ પ્રથમ કે સાથ આઠ દણ્ડક કહે ગયે હૈં ડસી તરહ
સે અર્ધ કે સાથ મી આઠ દણ્ડક કહના ચાહિયે । તાત્પર્ય વહ હૈ

કે નૈરયિકોમા ઉપજતો નારક જીવ શુ પોતાના અર્ધભાગથી ઉત્પન્ન થાય છે,
કે પોતાના સર્વ ભાગથી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ટીકાર્થ—“ નેરહ્ણ ણ મંતે ! નેરહ્ણસુ ઉવવજ્જમાણે” હે ભગવન્ ! નારક જીવોમાં
ઉપજનારો નારક જીવ “કિં અદ્વેષં અદ્વં ઉવવજ્જઈ અદ્વેણ સર્વં સર્વંજ્જઈ ? ” શુ
પોતાના અર્ધભાગથી અર્ધભાગને આશ્રિત કરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પોતાના
અર્ધભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત કરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? (સર્વેણં અદ્વં ઉવ-
વજ્જઈ, સર્વેણં સર્વં ઉવવજ્જઈ ? ” કે પોતાના સર્વભાગથી અર્ધભાગને આશ્રિત
કરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પોતાના સર્વભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત કરીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? “ જહા પઢમિલ્લેણં અદ્વ દંડગા તહા અદ્વેણ વિ અદ્વ દંડગા
ભાણિયન્વા ” હે જોતમ ! જેવી રીતે દેશરૂપ પ્રથમની સાથે આઠ દડકો કહે-
વામાં આવ્યા છે એજ પ્રમાણે અર્ધની સાથે પણ આઠ દડકો કહેવા જોઈએ.

किं भक्षेणं अदं आहारेह, भक्षेण सख्य आहारेह, सख्येण अद आहारेह, सख्येणं सख्यं आहारेह ? गोयमा । नो भक्षेणं अदं आहारेह, नो भक्षेणं सख्यं आहारेह, सख्येणं अदं आहारेह, सख्येणं सख्यं आहारेह २ । नेरहणं णं भंते । नेरहणं

भागको आश्रित करके उत्पन्न होता है । नरकमें उत्पन्न हुए नारक जीवको आहारकी आवश्यकता होती है अतः गौतमस्वामी प्रभुसे इस विषयमें प्रश्न करते हुए पूछते हैं कि—(नेरहणं भंते । नेरहणसु उषषज्जमाणे भक्षेणं अदं आहारेह, भक्षेणं सख्यं आहारेह, सख्येण अदं आहारेह, सख्येणं सख्यं आहारेह) हे भदन्त ! नारकियों में उत्पन्न हुआ नारकजीव क्या अपने आधे भागसे आधे भागको आश्रितकर आहार करता है ? या अपने आधे भागसे सर्वभागको आश्रितकर आहार करता है ? या अपने सर्वभाग से सर्वभाग को आश्रित कर आहार करता है ? (गोयमा । नो भक्षेणं अदं आहारेह, नो भक्षेणं सख्यं आहारेह, सख्येणं अदं आहारेह, सख्येणं सख्यं आहारेह) हे गौतम ! वह न अपने आधे भाग से आहरणीय द्रव्य के आधे भाग को आश्रितकर आहार करता है, न अपने आधे भाग से आहरणीय द्रव्य के सर्व भागों को आश्रितकर आहार करता है किन्तु अपने सर्ववैश से आहरणीय द्रव्य के आधे भाग को आश्रित करके आहार करता है और अपने सर्ववैश से आहरणीय द्रव्य के सर्ववैश को भी आश्रित करके आहार करता है । (नेरहणं

७ उत्पन्नं यद्ये नरकभा उत्पन्नं यथेहा नारक एवने आहारणी आवश्यक-
कत्वा रके छे—तेभी गौतमस्वामी भद्वनीर प्रभुने आहार सख्यभी प्रभो पूछे छे—
“नेरहणं भंते । नेरहणसु उषषज्जमाणे भक्षेणं अदं आहारेह, भक्षेणं सख्यं आहारेह, सख्येण अदं आहारेह, सख्येणं सख्यं आहारेह ?” के भगवन् । नारकभा उत्पन्न यथेहा नारक एव शु पोताना अधिभागभी आहारने योग्य द्रव्यना अधि भागने आहार करे छे ? के पोताना अधिभागभी आहारने योग्य द्रव्यना सर्वभागने आहार करे छे ? के पोताना सर्वभागभी अधिभागने आहार करे छे ? के पोताना सर्वभागभी आहारने योग्य द्रव्यना सर्वभागने आहार करे छे ?

उत्तर—‘गोयमा । नो भक्षेण अदं आहारेह, नो भक्षेण सख्यं आहारेह, सख्येण अदं आहारेह, सख्येणं सख्यं आहारेह’ के गौतम । ते नारक एव पोताना अधिभागभी आहारने योग्य द्रव्यना अधिभागने आहार करतो नथी, तेमज ते पोताना अधिभागभी आहारने योग्य द्रव्यना सर्वभागने पण आहार करतो नथी, पण ते पोताना सर्ववैशभी आहारने योग्य द्रव्यना अधिभागने आहार करे छे तथा पोताना सर्ववैशभी आहारने योग्य द्रव्यना सर्वभागने आहार पण करे छे

માણિયન્વા ' ષોડશ દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ, દેશઘટિતોત્પાદે ચત્વારો દણ્ડકાસ્તથા દેશઘટિતે આહારે ચત્વારો દણ્ડકાઃ, સંકલનયા અઘૌ દણ્ડકાઃ, એવમર્દ્ધઘટિતોત્પાદે ચત્વારો દણ્ડકાસ્તથાર્દ્ધઘટિતે આહારેઽપિ ચત્વારો દણ્ડકાઃ, ઇતિ અર્દ્ધઘટિતેઽઘૌ દણ્ડકાઃ, સર્વસંકલનયા ષોડશ દણ્ડકાઃ ભવન્તીતિ પરમાર્થઃ। અર્દ્ધસર્વયોરષ્ટ દણ્ડકા-શ્ચેત્યમ્—અત્ર પ્રથમદણ્ડકપ્રશ્નસૂત્રં મૂલે એવ કથિતમ્, ઉત્તરસૂત્રં ત્વેવમ્—

“ નો અદ્વેણં અદ્ધ ઉવવજ્જઈ, નો અદ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જઈ, નો સવ્વેણં અ ઉવવજ્જઈ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જઈ ૧ । નેરઙ્ગણં મંતે । નેરઙ્ગણસુ ઉવવજ્જમાણે

માણિયન્વા) હસ તરહ યે સચ મિલ કર સોલહ દંડક હો જાતે હૈં । તાત્પર્ય યહ કિ—જૈસે દેશ સંબંધી ઉત્પાદ મેં ચાર દણ્ડક ઓર દેશ સંબંધી આહારમેં ચાર દણ્ડક હસ પ્રકાર યે ૮ આઠદણ્ડક હોતે હૈં ઊસી પ્રકારસે અર્દ્ધ સંબંધી ઉત્પાદમેં ચાર દણ્ડક ઓર અર્દ્ધ સંબંધી આહારમેં ચાર દણ્ડક હોતે હૈં । હસ તરહ દેશ સંબંધી ૮ આઠ દણ્ડક ઓર અર્દ્ધ સંબંધી ૮ આઠદણ્ડક મિલકર સોલહ દણ્ડક હો જાતે હૈં । અર્દ્ધ કે ઓર સર્વ કે આઠ દણ્ડક હસ પ્રકાર સે હૈં—હન મેં જો પ્રથમ દણ્ડક પ્રશ્નસૂત્ર હૈ વહ તો મૂલ મેં હી કહ દિયા ગયા હૈ પરન્તુ જો ઉત્તર સૂત્ર હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ—“ નો અદ્વેણં અદ્ધ ઉવવજ્જઈ, નો અદ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જઈ, નો સવ્વેણં અદ્ધ ઉવવજ્જઈ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જઈ ” હૈ ગૌતમ ! નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા નારકજીવ અપને આધે ભાગ સે આધે ભાગ કો આશ્રિત કરકે ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ, ઓર ન વહ અપને સર્વ ભાગ સે આધે ભાગ કો આશ્રિત કરકે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કિન્તુ અપને સર્વ ભાગ સે હી સર્વ-

માણિયન્વા ” આ રીતે તે બન્ને મળીને કુલ ૧૬ દંડક થાય છે એટલે કે એમ ઉત્પાદમાં દેશસંબંધી ચાર દંડક અને આહારમાં દેશ સંબંધી ચાર દંડક થાય છે તેમ ઉત્પાદમાં અર્ધસંબંધી ચાર દંડક અને આહારમાં અર્ધસંબંધી ચાર દંડક આ રીતે દેશ સંબંધી ૮ દંડક અને અર્ધસંબંધી ૮ દંડક મળીને કુલ ૧૬ દંડક થાય છે, અર્દ્ધના અને સર્વના આઠ દંડક નીચે પ્રમાણે છે તેમાનું પ્રથમ દંડક પ્રશ્નસૂત્ર તો મૂળસૂત્રમાં જ કહી દીધું છે પણ જે ઉત્તરસૂત્ર છે તે આ પ્રમાણે છે—“ નો અદ્વેણં અદ્ધ ઉવવજ્જઈ, નો અદ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જઈ, નો સવ્વેણં અદ્ધ ઉવવજ્જઈ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવવજ્જઈ ” હે ગૌતમ નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થનારો નારક છવ પોતાના અર્ધલાગથી અર્ધલાગને આશ્રિત કરીને ઉત્પન્ન થતો નથી વળી તે પોતાના અર્ધલાગથી સર્વલાગને આશ્રિત કરીને પણ ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમજ તે પોતાના સર્વલાગથી અર્ધલાગને આશ્રિત કરીને ઉત્પન્ન થતો નથી પણ તે પોતાના સર્વલાગથી સર્વલાગને આશ્રિત કરીને

ઉવ્વટ્ટમાણે કિં અદ્દેણં અદ્દ ઉવ્વટ્ટહ, અદ્દેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ ? ગોયમા ! નો અદ્દેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, નો અદ્દેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ, નો સવ્વેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં વા સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ ૩। નેરહણં મંતે ! નેરહણં હિંતો ઉવ્વટ્ટમાણે કિં અદ્દેણં અદ્દં આહારેહ, અદ્દેણં સવ્વં આહારેહ, સવ્વેણં અદ્દં આહારેહ, સવ્વેણં મંતે ! નેરહણં હિંતો ઉવ્વટ્ટમાણે કિં અદ્દેણં અદ્દ ઉવ્વટ્ટહ, અદ્દેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ ?) હે ભદન્ત ! નૈરયિકોંસે વર્તમાનકાલમેં ઉદ્વૃત્ત (નિકલાહુવા)હુઆ નારકજીવ કયાઅપને આધે ભાગસે આધે ભાગકો આશ્રિત કરકે ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ? યા અપને આધે ભાગસે સર્વભાગકો આશ્રિત કરકે ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ? યા સર્વભાગસે આધે ભાગકો આશ્રિત કરકે ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ? યા અપને સર્વભાગસે સર્વભાગકો આશ્રિત કરકે ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ ? (ગોયમા ! નો અદ્દેણં અદ્દ ઉવ્વટ્ટહ, નો અદ્દેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ, નો સવ્વેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ) હે ગૌતમ ! ન વહ અપને આધે ભાગસે આધે ભાગકો આશ્રિત કર ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ, ન અપને આધે ભાગસે સર્વભાગકો આશ્રિત કર ઉદ્વૃત્ત હોતા હૈ, ઓર ન અપને સર્વભાગસે આધે ભાગકો હી આશ્રિત કર ઉદ્વર્તિત હોતા હૈ કિન્તુ અપને સર્વભાગસે હી સર્વભાગ કો આશ્રિત કર ઉદ્વર્તિત હોતા હૈ । (નેરહણં મંતે ! નેરહણં હિંતો ઉવ્વટ્ટમાણે કિં અદ્દેણં અદ્દ આહારેહ, અદ્દેણં સવ્વં આહારેહ, સવ્વેણં અદ્દ આહારેહ, સવ્વેણં સવ્વ આહારેહ ?) હે

પ્રશ્ન—“નેરહણં મંતે ! નેરહણં હિંતો ઉવ્વટ્ટમાણે કિં અદ્દેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, અદ્દેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ ?” હે ભગવાન ! નૈરયિકોંસે વર્તમાનકાળે ઉદ્વૃત્ત થયેલો નારક જીવ શુ પોતાના અર્ધભાગથી અર્ધભાગને આશ્રિત કરીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે ? કે પોતાના અર્ધભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત કરીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે ? કે પોતાના સર્વભાગથી અર્ધભાગને આશ્રિત કરીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે ? કે પોતાના સર્વભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત કરીને ઉદ્વૃત્ત થાય છે ?

ઉત્તર—“ ગોયમા ! નો અદ્દેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ, નો અદ્દેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ, નો સવ્વેણં અદ્દં ઉવ્વટ્ટહ સવ્વેણં સવ્વં ઉવ્વટ્ટહ ” હે ગૌતમ ! તે પોતાના અર્ધભાગથી અર્ધભાગને આશ્રિત કરીને પણ ઉદ્વૃત્ત થતો નથી તેમજ અર્ધભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત કરીને ઉદ્વૃત્ત થતો નથી, તથા સર્વભાગથી અર્ધભાગને આશ્રિત કરીને પણ ઉદ્વૃત્ત થતો નથી પણ સર્વભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત કરીને જ ઉદ્વૃત્ત થાય છે

પ્રશ્ન—“નેરહણં મંતે ! નેરહણં હિંતો ઉવ્વટ્ટમાણે કિં અદ્દેણં અદ્દ આહારેહ, અદ્દેણં સવ્વં આહારેહ, સવ્વેણં અદ્દં આહારેહ, સવ્વેણં સવ્વ આહારેહ ?” હે ભગ.

પાં મતે ! કિં વિગ્ગહગહસમાવગ્ગા અવિગ્ગહગહસમાવગ્ગા,
ગોયમા ! વિગ્ગહગહસમાવગ્ગા વિ અવિગ્ગહગહસમાવગ્ગા વિ,
નેરહયાણ મતે ! કિં વિગ્ગહગહસમાવગ્ગા, અવિગ્ગહગહસમા
વગ્ગા, ગોયમા ! સઘ્ધે વિ તાવ હોજ્જા અવિગ્ગહગહસમાવ
ગ્ગા ? અહવા અવિગ્ગહગહસમાવગ્ગા ય, વિગ્ગહગહ
સમાવગ્ગા ય ૨, અહવા અવિગ્ગહગહસમાવગ્ગા ય, વિગ્ગહ
ગહસમાવગ્ગા ય ૩, એવ જીવ ઇર્ગિદિયવજ્જો તિયમ્મગો ॥ ૨ ॥

છાયા—જીવો મદન્ત ! કિં વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા
ગૌતમ ! સ્યાત્ વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા સ્યાદવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા એવં યાવત્ પેમા-
નિકા : જીવા મદન્ત ! કિં વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા
ગૌતમ ! વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા અપિ અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા અપિ । નૈરથિકા :
મદન્ત ! કિં વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા ? ગૌતમ ! સર્વેપિ
યાવત્ મધેયુરવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા ૧, અથવા અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા વિગ્ગહ
ગતિસમાપન્નકા ૨, અથવા અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા ૩ વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા ૪
૩ । એવ જીવેકેન્દ્રિયવર્નકસ્મિન્ન ॥ સૂ ૦૨ ॥

ટીકા—‘ જીવે ન મતે ’ જીવ : સઘ્ધ મદન્ત ! ‘ કિં વિગ્ગહગહ સમાવગ્ગા’
કિં વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા, ‘ અવિગ્ગહગહસમાવગ્ગા ’ અવિગ્ગહગતિસમાપન્નકા.

વિગ્ગહગતિ વેષઙ્ગપચન

પહિલે ઉત્પત્તિ ઓર ઉદ્વર્તના જો કહી ગઈ હૈં, સો વે પ્રાય ગતિ
પૂર્વિકા હોતી (ગતિકો હેકર હો) હૈં અતઃ અથ સૂત્રકાર ગતિસૂત્રોં કો
કહતે હૈં—‘ જીવેણ મતે ! ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—(જીવેણ મતે ? કિં વિગ્ગહગહસમાવગ્ગા, અવિગ્ગહગહસમાવ
ગ્ગા) હૈં મદન્ત ! જીવ કયા વિગ્ગહગતિસમાપન્નકા (વિગ્ગહગતિઘાલા) હૈં કિ

વિગ્ગહગતિ અને વેષઙ્ગપચન

પહેલાં ને ઉત્પત્તિ અને ઉદ્વર્તનનું નિરૂપણ કર્યું તે ઉત્પત્તિ અને ઉદ્વર્તન
સામાન્ય રીતે ગતિપૂષક કહેાય છે તેથી કહે સૂત્રકાર ગતિસૂત્રોં ક્યન
કરે છે—‘ જીવેણ મતે ! ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—(જીવેણ મતે ! કિં વિગ્ગહગહસમાવગ્ગા, અવિગ્ગહગહ સમાવગ્ગા ?)
હૈં જાગવન ! એવ શુ વિગ્ગહગતિ વાળો કહેાય છે હૈં અવિગ્ગહગતિ વાળો કહેાય છે !

ઉદ્વૃત્તોદ્વર્તનવિષયે ૩, ઉદ્વૃત્તાહારવિષયે ૪ ચેતિ ચત્વાર આલાપકાઃ પઠનીયાઃ, વર્તમાનકાલિકવદેવાત્રાપિ—આહારવિષયેऽન્તિમૌ દ્વૌ મદ્ભૌ સ્વીકૃતતયા પઠનીયૌ ।
 इति परमार्थः । ननु देशस्यार्द्धस्य च को विशेषः, नहि देशार्धयोः किञ्चिद्वैलक्षण्य-
 मनुभूयते, य एव देशस्तदेवार्धम् ?, इति चेदाह—देश—एकद्वित्रिभागादिरनेकप्रका-
 रकः, अर्द्धं तु एकप्रकारकमेव, अतो देशार्द्धयोर्वैलक्षण्यान्नात्र पौनरुक्त्यम् ॥ सू० १ ॥

વિગ્રહગતિદેવચ્યવનપ્રકરણમ્—

પૂર્વમુત્પત્તિરુદ્વર્તના ચ કથિતા, સા ચ પ્રાયો ગતિપૂર્વિકા ભવતીતિ ગતિ
 સૂત્રાણિ પ્રાહ—“ જીવેણં મંતે ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જીવે પાં મંતે! કિં વિગ્રહગહસમાવણ્ણ, અવિ-
 ગ્રહગહસમાવણ્ણ, ગોયમા ! સિય વિગ્રહગહસમાવન્નગે,
 સિય અવિગ્રહગહસમાવન્નગે, એવં જાવ વેમાણિણ । જીવા

આહાર કે વિષયમેં भी लगा लेना चाहिये । वर्तमान कालकी तरह यहां
 पर भी आहारके विषयमें अंतिम दो भंग ही स्वीकृत माने गये हैं ।

શંકા—દેશ ઓર અર્ધ મેં કયા અન્તર હૈ ? હમેં તો ઇન દોનોં મેં
 कोई अन्तर प्रतीत नहीं होता है, क्यों कि जो देश है वही अर्ध है ।

ઉત્તર—એક, દો, ત્રીન ભાગ આદિ રૂપ સે દેશ અનેક પ્રકાર કા
 होता है, और अर्द्ध जो होता है वह एक प्रकार का ही होता है अतः
 देश और अर्द्ध में भिन्नता होने के कारण यहां इन दोनों के कथन में
 पुनरुक्ति दोष नहीं आता है ॥ सू. १ ॥

ઉદ્વૃત્તનું ઉદ્વર્તન અને ઉદ્વૃત્તના આહારના વિષયમાં પણ ચાર ઢાંક કહેવા
 બેઠાએ વર્તમાનકાળની જેમ જ અહીં પણ આહારના વિષયમાં છેલ્લા બે લાંગાને
 જ સ્વીકાર થયેલા છે એ ઉત્તર સૂત્રોમાં બતાવવું બેઠાએ

શંકા—દેશ અને અર્ધમાં શો ભેદ છે ? અમને તો તે બંનેમાં કોઈ
 તફાવત લાગતો નથી કારણ કે જે દેશ છે તેજ અર્ધ છે અને જે અર્ધ છે
 તેજ દેશ છે

ઉત્તર—તમારી વાત બરાબર નથી કારણ કે એક, બે, ત્રણ, વગેરે લાગ
 રૂપે દેશ અનેક પ્રકારનો હોય છે પણ અર્ધલાગ તો એક જ પ્રકારનો હોય
 છે આ રીતે દેશ અને અર્ધમાં ભિન્નતા હોવાથી અહીં તે બંનેના કથન
 બુદ્ધા બુદ્ધા કહેલા છે ॥ સૂ. ૧ ॥

સ્થિત-ઇત્યેવાર્થઃ, અવિગ્રહગતીત્યથા વિગ્રહગતેરમાપમાપ્ત્યાભવનાત્ । યદિ અવિગ્રહગતિસમાપન્નક-ઇત્યથા ઋજુગતિક-ઇત્યેવાર્થ-તચ્ચેત'તદા નારકાદિપદેષુ સર્વ-દેવાવિગ્રહગતિકાનાં યદ્ બહુત્વં કથયિષ્યતિ તત્સર્વથૈવ વાપિતં ભવેદિતિ, એકા-દીનામપિ તેષુ નારકાદિપદેષૂત્પાદભવનાત્ । મગધનાદ-‘ગોયમે’ત્યાદિ ।

સ્થિત એસા હી હોતા હૈ, ક્યોં કિ “અવિગ્રહગતિ” યહાં પર વિગ્રહગતિ કા અભાવ માત્ર હી લિયા ગયા હૈ । યદિ “અવિગ્રહગતિસમાપન્નક” કા અર્થ ઋજુગતિવાલા એસા હી લિયા જાવે ઔર સ્થિત અર્થ ન લિયા જાવે તો નારક આદિ પદોં મેં જો સર્વદા હી અવિગ્રહગતિ વાલોં કી વહુતા કહી જાને ઘાલી હૈ વહ સર્વથા હી વાપિત હો જાવેગી, ક્યોં કિ ઠન નરકાદિ પદોં મેં અવિગ્રહગતિસમાપન્નક એક આદિ જીવોં કા મી ઉત્પાદ સુના જાતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ યદિ અવિગ્રહગતિ સમાપન્નકકા અર્થ કેવલ “ઋજુગતિવાલા જીવ” એસા હી માના જાવેગા તો ઇસકા અર્થ એસા હોગા કિ નારકોં મેં ઋજુગતિવાલે જીવ વહુત હોતે હૈં અર્થાત્ એક દો આદિ જીવ નહીં હોતે, સો ઇમ તરહ સે યહાં એક દો આદિ અવિગ્રહગતિવાલે જીવોંકા ઉત્પન્ન હોના વનેગા નહીં, પરન્તુ એસી યાત તો હૈ નહીં, ક્યોંકિ શાસ્ત્રોંમેં યહાં એક દો આદિ અવિગ્રહગતિવાલે જીવોંકા મી ઉત્પાદ હોના કહા ગયા હૈ । ઇસ લિયે અવિગ્રહગતિસમા પન્નક કા અર્થ સીધી ગતિવાલા તથા સ્થિત-ગતિ વિના કા-એસા અર્થ હોના વાહિયે ।

શાય છે કારણ કે “અવિગ્રહગતિ” માં વિગ્રહગતિનો અભાવ જ હોયો છે એ ‘અવિગ્રહગતિવાળા’ નો અર્થ “ઋજુગતિવાળો” જ હોવામાં આવે અને “સ્થિત” અર્થ હોવામાં ન આવે તો નારક વગેરેમાં હોયેલા અવિગ્રહ ગતિવાળા જીવોની જે બહુલતા કહેવાની છે તેમાં ઓછી મુશ્કેલી ઉભી થશે. કારણ કે તે નારકાદિ પદોમાં અવિગ્રહગતિવાળા એક વગેરે જીવોનો ઉત્પાદ પણ થાય છે એવું સાંભળ્યું છે તાત્પર્ય એ છે કે એ અવિગ્રહગતિવાળાનો અર્થ માત્ર ઋજુગતિવાળા જ હોવામાં આવે તો એવું માનવું પડે કે નારકોમાં ઋજુગતિવાળા જીવો થળા હોય છે-એટલે કે ત્યાં એક, બે વગેરે અવિગ્રહગતિ વાળા જીવો હોતા નથી એ રીતે તો ત્યાં એક બે વગેરે અવિગ્રહગતિવાળા જીવોની ઉત્પત્તિ જ સંભવી શકે નહીં પણ શાસ્ત્રોમાં તો ત્યાં એક, બે, વગેરે અવિગ્રહગતિવાળા જીવોનો પણ ઉત્પાદ થવાનું કહ્યું છે તેથી અવિગ્રહ-ગતિવાળાનો અર્થ “સીધીગતિવાળો તથા સ્થિત-ગતિવાળો” થવો એમજ

વિગ્રહગતિસમાપન્નક इत्यत्र विग्रहो वक्रता तत्प्रधाना गति विग्रहगतिः, तां समापन्नः=प्राप्त इति विग्रहगतिसमापन्नः । तद्विघ्नः अविग्रहगतिसमापन्नः, स तु ऋजुगतिकः, अथवा स्थितो वा भवेत् विग्रहगतिनिषेधमात्राश्रयणात् । तथा च यदा विग्रहगत्या गच्छन् जीवो विग्रहगतिसमापन्नक इति । विग्रहगत्यभाववांश्च जीव ३ । अविग्रहगतिसमापन्नकः, अभावस्याधिकरणस्वरूपत्वमिति नये विग्रहगत्य-भाववान् ऋजुगतिको जीव इत्यर्थः । अथवा अविग्रहगतिसमापन्नक इत्यस्य

अविग्रहगतिસમાપન્નક હૈ? વિગ્રહ નામ વક્રતા-તેડે કા હૈ । યહ વક્રતા તેડાપન જિસ ગતિમેં પ્રધાન હોતી હૈ ઉસ ગતિ કા નામ વિગ્રહગતિ હૈ । ઇસ ગતિકો જો જીવ પ્રાપ્ત હોતા હૈ વહ વિગ્રહગતિસમાપન્નક કહલાતા હૈ । જિસ ગતિમેં તેડાપન નહીં હોતા હૈ વહ અવિગ્રહ ગતિ હૈ । એસી ગતિ ઋજુ-ગતિ હોતી હૈ । ઇસ ઋજુગતિકો જો પ્રાપ્ત હોતા હૈ વહ અવિગ્રહગતિસમા-પન્નક કહલાતા હૈ । અથવા ‘અવિગ્રહગતિ’ મેં વિગ્રહગતિ માત્રકે નિષેધ કે આશ્રયણ સે અવિગ્રહગતિ કા અર્થ સ્થિત હૈ । ઇસ તરહ અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક કા તાત્પર્ય સ્થિત એસા હોતા હૈ । અતઃ વિગ્રહગતિસે પરભવ મેં જાતા હુઆ જીવ વિગ્રહગતિસમાપન્નક ઔર વિગ્રહગતિ કે અભાવ-વાલા જીવ અવિગ્રહગતિસમાપન્નક હૈ । અભાવ અધિકરણ સ્વરૂપવાલા હોતા હૈ એસા એક નય હૈ સો ઇસ નય કી માન્યતાનુસાર “વિગ્રહગતિ કે અભાવવાલા જીવ અર્થાત્ ઋજુગતિવાલા જીવ” એસા અવિગ્રહગતિસ-માપન્નકકા અર્થ હો જાતા હૈ । અથવા અવિગ્રહગતિસમાપન્નક ઇસકા અર્થ

વિગ્રહ એટલે વળાક તે વળાંકી જે ગતિમા મુખ્ય હોય છે તે ગતિને વિગ્રહ ગતિ કહે છે તે ગતિને પ્રાપ્ત કરનાર જીવને વિગ્રહગતિવાળો કહેવામાં આવે છે જે ગતિમા વળાક હોતા નથી તે ગતિને અવિગ્રહગતિ કહે છે એવી ગતિને ઋજુગતિ કહે છે તે ઋજુગતિ વાળા જીવને અવિગ્રહગતિવાળો જીવ કહે છે અથવા “અવિગ્રહગતિ” મા વિગ્રહગતિમાત્રના નિષેધને કારણે અવિ-ગ્રહગતિનો અર્થ “સ્થિત” પણ થાય છે

આ રીતે અવિગ્રહગતિ વાળા જીવોનો ભાવાર્થ “સ્થિત” પણ થાય છે તેથી વિગ્રહગતિથી પરભવમાં જતા જીવને વિગ્રહગતિવાળો અને જેમનામાં વિગ્રહ ગતિનો અભાવ છે એવા જીવોને અવિગ્રહગતિવાળા કહેવામાં આવે છે તેમજ અભાવ, અધિકરણ સ્વરૂપવાળો હોય છે, એવો એક નય છે તે નયની માન્યતા અનુસાર “વિગ્રહગતિના અભાવવાળો જીવ એટલે કે ઋજુગતિવાળો જીવ” અવિગ્રહગતિવાળો ગણાય છે અથવા અવિગ્રહગતિવાળો એનો અર્થ સ્થિત જ

અથાનેક જીવવિષયે ગ્રાહ—‘જીવા નં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘જીવા નં મંતે’ જીવા સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા’ કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાપખકા, “ અવિમાહગ્ગહસમાવખગા’ અવિપ્રહગ્ગહસમાપખકા, રૂપે પરિદ્દશ્યમાના અનેકપ્રકારકા જીવાઃ કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાપખકા અવિપ્રહગ્ગહસમાપખકા ધા મવન્તીતિ પ્રશ્ન । મગવાનાહ—ગોયમે’—ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા વિ’ વિગ્ગહગ્ગહસમાપખકા અપિ ‘અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા વિ’ અવિપ્રહગ્ગહસમાપખકા અપિ સમયવિધા અપિ મવન્તિ, જીવાનામાનન્ત્યાદુભયેપામપિ સહુનાં સદ્ગાત્ । સમ્પતિ નૈરયિકવિષયમાહ—‘નેરહ્યા નં મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘નેરહ્યા નં મંતે’ નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં વિમાહગ્ગહસમાવખગા, અવિમાહગ્ગહસમાવખગા’ કિં વિપ્રહગ્ગહસમાપખકા અવિપ્રહગ્ગહસમાપખકા, નારકજીવાનાં કિં વિપ્રહગ્ગહસમાવખકા

અથ સૂત્રકાર ઇતી વિષય કો નાના જીવોં કી અપેક્ષા છેકર પ્રકટ કરનેક નિમિત્ત પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક સૂત્ર કહતે હૈં કિ—(જીવા નં મંતે ! કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા) હે મદન્ત ! જીવ કયા વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હૈં કિ અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હૈં ? અર્થાત્ યે અનેક પ્રકાર કે દિશ્વલાઈ પડુમે ચાલે જો જીવ હૈં કે વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોતે હૈં યા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોતે હૈં ? (ગોયમા ! વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા વિ, અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા વિ) હે ગૌતમ ! યે વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા મી હોતે હૈં ઓર અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા મી હોતે હૈં । કયોં કિ જીવ રાજિ અનન્ત હૈં, અતઃ ઇનમેં દોનો ગતિયાછે અનેક જીવોં કા સદ્ગાત્ રહતા હૈં । (નેરહ્યા નં મંતે ! કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા, અવિમાહગ્ગહસમાવખગા ?) હે મદન્ત ! નારક જીવ કયા વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા

હવે સૂત્રકાર એજ વિષયનુ અનેક એવોની અપેક્ષાએ નિરૂપણ કરવા માટે પ્રશ્નોત્તર પૂર્વક સૂત્રો કહે છે—

(જીવા નં મંતે ! કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા ?) હે મગવન્ ! એવો શુ વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોય છે કે અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોય છે ? એટલે કે અમારમા જે અનેક પ્રકારના એવો નાજર પડે છે તેઓ શુ વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોય છે કે અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોય છે ?

ઉત્તર—(ગોયમા ! વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા વિ, અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા વિ) હે ગૌતમ ! તેઓ વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા પણ હોય છે અને અવિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા પણ હોય છે કારણ કે એવશયિ અનત હોવાથી તેમા અને ગતિયાઓ એવોને મહાભાવ રહે છે

પ્રશ્ન—નેરહ્યા નં મંતે ! કિં વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા અવિમાહગ્ગહસમાવખગા ? હે મગવન્ ! શુ નારક એવો વિગ્ગહગ્ગહસમાવખગા હોય છે, કે અવિમાહગ્ગહસમાવખગા હોય છે ?

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય વિગ્રહગહસમાવન્નગે’ સ્યાત્ વિગ્રહગતિસમાપન્નકઃ, ‘સિય અવિગ્રહગહસમાવન્નગે’ સ્યાત્ અવિગ્રહગતિસમાપન્નકઃ યોડયં જીવઃ કદાચિદ્ ઋજુગતિમાન્ સ્થિતો વા ભવતિ, નાયં નિયમો યત્ સર્વથા વિગ્રહગતિમાનેવ અથવા સર્વથા અવિગ્રહગતિમાનેવેતિ કિન્તુ કશ્ચિદ્વિગ્રહગતિમાન્ કશ્ચિદાવિગ્રહ— ગતિમાન્, ઇતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિ’ એવં યાવદ્વૈમાનિકઃ, એવમ્ યથા જીવ સામાન્યવિષયે કદાચિદ્વિગ્રહગતિમત્ત્વં કદાચિત્ અવિગ્રહગતિમત્ત્વં ભગવતા પ્રદર્શિતં તથૈવ નૈરયિકાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તમુભયમપિ બોધ્યમિતિ ભાવઃ ।

“જીવ કયા વિગ્રહગતિસમાપન્નક હૈ યા અવિગ્રહગતિસમાપન્નક” હૈ? ઇસ પ્રશ્નકા ઉત્તર દેતે હુએ ભગવાન કહતે હૈં કિ—(ગોયમા! સિય વિગ્રહગહસમાવન્નગે સિય અવિગ્રહગહસમાવન્નગે, એવં જાવ વેમાણિ) હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ વિગ્રહગતિસમાપન્નક ભી હોતા હૈં ઓર કોઈ જીવ અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક ભી હોતા હૈં । ઇસ તરહ યાવત્ વૈમાનિક તક જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ—કિ જો યહ જીવ કદાચિત્ વક્રગતિવાલા હોતા હૈં, કદાચિત્ ઋજુગતિવાલા અથવા સ્થિત વિના ગતિકા હોતા હૈં—એસા નિયમ નહીં હૈં કિ જીવ સર્વથા વિગ્રહગતિવાલા હી હો, અથવા—સર્વથા અવિગ્રહગતિ વાલા હી હો, કિન્તુ કોઈ જીવ વિગ્રહગતિવાલા હોતા હૈં ઓર કોઈ અવિગ્રહગતિવાલા હોતા હૈં । ઇસ તરહ સૂત્રકાર ને જૈસે સામાન્ય જીવ કે વિષયમેં કદાચિત્ વિગ્રહગતિમત્ત્વ ઓર કદાચિત્ અવિગ્રહગતિમત્ત્વ દિશ્વાયા હૈં વૈસા હી નૈરયિકસે લેકર વૈમાનિક દેવોં તકમેં કદાચિત્ વિગ્રહગતિમત્ત્વ ઓર કદાચિત્ અવિગ્રહગતિમત્ત્વ જાનના ચાહિયે ।

ગૌતમે પૂછેલો પ્રશ્ન—“શું એવ વિગ્રહગતિવાળો છે કે અવિગ્રહગતિવાળો છે?”

ઉત્તર—(ગોયમા ! સિય વિગ્રહગહસમાવન્નગે સિય અવિગ્રહગહસમાવન્નગે એવં જાવ વેમાણિ) હે ગૌતમ ! કોઈ એવ વિગ્રહગતિવાળો પણ હોય છે અને કોઈ એવ અવિગ્રહગતિવાળો પણ હોય છે આ પ્રમાણેનું કથન નારકીથી માહીને વૈમાનિક દેવો સુધી સમજવું તાત્પર્ય એ છે કે સસારી એવ ક્યારેક વક્રગતિવાળો હોય છે, અને ક્યારેક ઋજુગતિવાળો પણ હોય છે અથવા વિના ગતિવાળો (સ્થિત) પણ હોય છે એવો નિયમ નથી કે સસારી એવ હમેશા વિગ્રહગતિવાળો જ હોય અથવા સર્વથા અવિગ્રહગતિવાળો જ હોય પરન્તુ કોઈ એવ વિગ્રહગતિવાળો પણ હોય છે અને કોઈ એવ અવિગ્રહગતિવાળો પણ હોય છે આ રીતે સૂત્રકારે જેમ સામાન્ય એવના વિષયમાં ક્યારેક વિગ્રહગતિ પણ અને ક્યારેક અવિગ્રહગતિપણું પ્રકટ કર્યું છે એજ પ્રમાણે નારકીથી લઇને વૈમાનિકો સુધીના એવોમા પણ ક્યારેક વિગ્રહગતિ, અને ક્યારેક અવિગ્રહગતિપણું સમજવું

દિષ્વપ્પેતદ્વિકલ્પપથ્ય સંયોજનીયમિત્યાશ્ચયેનાહ—‘એવ’ મિત્યાદિ, ‘એવ ધીપ
 ઇગિદિયવજ્જો તિયમંગો’ એવં ઓષ્ઠેકેન્દ્રિયવર્જિતસિમ્મ, એવ નારવથત્ત્વ ધીવે
 કેન્દ્રિયવર્જે इति સામાન્યધીવધિપયૈકેન્દ્રિયધિપયાલાપકવર્જિત પ્રિમજ્જો ક્ષિપ્પે,
 સામાન્યધીવસૂત્રે એકેન્દ્રિયસૂત્રે ચૈતે પૂર્વાક્તાસૂત્રો મજ્ઞા ન કર્ષણ્યા, શ્વેપ્પ નેર
 ચિકમાભિસ્યૈકોનવિંશતિવ્ષ્ટકેણ મજ્ઞો મજ્ઞા ક્ષિપ્પેયા इति માષ ॥ સુ. ૨ ॥

અથ ગત્યધિકારાત્ વ્યવનસૂત્રમાહ—‘દેવે ણં મંતે’ इत्याદિ ।

મૂલ્ય—દેવે ણ મંતે! મહિષ્સિપ્પ મહજ્જુદ્ધપ્પ મહવ્વલે મહા
 જસે મહાસોક્કલે મહાણુમાવે અવિઠકતિય ચય ચયમાણે
 કિંચિકાલ દ્વિલ્લિત્તિય વુગુલ્લાવત્તિય પરિસહવત્તિય આહાર નો
 આહારેદ્ધ, અહેણ આહારેદ્ધ આહારિજ્જમાણે આહારિપ્પ પરિણામિ
 જ્ઞમાણે પરિણામિપ્પ, પહીણે ય આડપ્પ ભવદ્ધ, જત્થ ઉવવજ્જદ્ધ ત
 આડય પઢિસવેદ્ધ, ત જહા તિરિવલ્લ જોણિયાડય વા, મણુસ્સા
 ડય વા, હતા ગોયમાદેવેણ મહિષ્સિપ્પ જાવ મણુસ્સાડય વા ॥ ૩ ॥

જીવ વિગ્રહગતિસમાપન્નક હોતે હૈં । યહ તીસરા મજ્ઞ હૈ ૩ । અસુર અધિ
 કો મૈં ધી યે તીન વિકલ્પ જોડુ છેના ચાદિયે, હસ આણય સે સૂત્રકાર
 કહતે હૈં કિ—(એવં જીય ઇગિદિયવજ્જો તિયમંગો) હસી તરહ સે યે તીન
 મંગ સર્વથ જાનના ચાદિયે, પરન્તુ સામાન્યજીવસૂત્ર મૈં ઓર એકેન્દ્રિયજીવ
 સૂત્ર મૈં યે તીન મંગ નહીં કરના ચાદિયે । વાકી સેર્હસ વળ્લકો મૈં યે
 તીનો મંગ નારક જીવોં કી તરહ સે હી જાનના જાદિયે ॥ સુ. ૨ ॥

હોય છે યજ્ઞ નારક જીવો વિગ્રહગતિવાળા હોય છે આ ત્રીજો ભાગો થયો.
 અમુરકુમાર વગેરેમા યજ્ઞ આ ત્રણે ભાગો કરવા નોંધવો. તે દર્શાવવા માટે
 સૂત્રકાર કહે છે કે (એવં ધીપ ઇગિદિયવજ્જો તિયમંગો) આ રીતે તે ત્રણે ભાગો
 ભધી જગ્યાએ સમજવા નોંધવો પરંતુ સામાન્યજીવસૂત્રમા બને એકેન્દ્રિય
 જીવસૂત્રમા આ ત્રણ ભાગો હોવા નહીં બાકીના ૧૬ ૬ કોમા નારક જીવો પ્રમાણે
 જ તે ત્રણ ભાગો સમજવા ॥ સુ. ૨ ॥

તિમત્ત્વં વા ભવતીતિ પ્રશ્નાશયઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સર્વે વિ તાવ હોજ્જા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા’ સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુ-
રવિગ્રહગતિસમાપન્નકાઃ, સર્વેઽપિ નારકા અવિગ્રહગતિમન્ત એવ ભવન્તિ, નારક-
જીવાનામલ્પત્વાદ્ વિગ્રહગતિવતાં ચ કદાચિદસંભવાત્, સંભવેઽપિ એકદ્વાદીના-
મેવ સંભવાદ્ વિગ્રહગતિપ્રતિષેધવતાં ચ સદૈવ વહૂનાં સંભવાત્ હિતિ પ્રથમો ભક્તઃ ૧ ।
‘અહ્વા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા વિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગે ય’ અથવા અવિગ્રહગતિસમા-
પન્નકાઃ વિગ્રહગતિસમાપન્નકથ, અનેકે અવિગ્રહગતિમન્તો ભવન્તિ એકો વિગ્રહગ-
તિમાન્ ભવતીતિ દ્વિતીયો ભક્તઃ ૨ । ‘અહ્વા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા ય વિગ્ગહગ્ગહ-
સમાવન્નગા ય’ અથવા અવિગ્રહગતિસમાપન્નકાથ વિગ્રહગતિસમાપન્નકાથ, અનેકે
અવિગ્રહગતિમન્ત અનેકે વિગ્રહગતિમન્તથ ભવન્તીતિ તૃતીયો ભક્તઃ ૩ । અસુરા-

હોતે હૈં કિ અવિગ્રહગતિસમાપન્નક હોતે હૈં । (સર્વે વિ તાવ હોજ્જા
અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા) હે ગૌતમ ! જિતને મી નારક જીવ હૈં વે સવ
અવિગ્રહગતિસમાપન્નક હી હોતે હૈં, કયોં કિ નારક જીવ અલ્પ હોતે
હૈં । અતઃ વિગ્રહગતિવાલે જીવોં કી ઉન મેં પ્રાયઃ અસંભવતા હી હોતી
હૈં । યદિ એસે જીવોં કી ઉનમેં સંભવતા ખી હો તો વે એક દો આદિ
હી સંભવતે હૈં । તથા જિનકી વિગ્રહગતિ નહીં હોતી હૈં એસે અનેક જીવોં
કી વહાં સદા હી સંભવતા રહતી હૈં । ઇસ પ્રકાર યહ પ્રથમ ભંગ હૈં ૧ ।
(અહ્વા-અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા વિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગે ય) અથવા વહાં
કિતનેક નારક જીવ અવિગ્રહગતિસમાપન્નક હોતે હૈં ઓર કોઈ એક
નારક જીવ વિગ્રહગતિસમાપન્નક હોતા હૈં । એસા યહ દૂસરા ભંગ હૈં ૨ ।
(અહ્વા-અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા ય વિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા ય) અથવા-
વહાં અનેક નારક જીવ અવિગ્રહગતિસમાપન્નક હોતે હૈં ઓર અનેક નારક

ઉત્તર—“સર્વે વિ તાવ હોજ્જા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા” હે ગૌતમ !
જેટલા નારક જીવો છે તેઓ અવિગ્રહગતિ વાળા જ હોય છે કારણ કે નારક
જીવો અલ્પ હોય છે તેથી વિગ્રહગતિવાળા જીવોની તેમનામા સામાન્ય રીતે
અસંભવતા જ હોય છે જો તેમનામા એવા જીવોની સંભાવના હોય તો પણ
તેમનામા એવા જીવો એક, બે વગેરે જ સંભવે છે બન્યારે વિગ્રહગતિ વિનાના
એનેક જીવોની ત્યા હમેશા સંભાવના જ રહે છે આ પ્રકારનો આ પહેલો
ભાગો છે (અહ્વા અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા વિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગે ય) અથવા ત્યા
ધણા નારક જીવો અવિગ્રહગતિવાળા હોય છે અને કેઇ એક નારક જીવ
વિગ્રહગતિ વાળો હોય છે આ બીજો ભાગો છે (અહ્વા-અવિગ્ગહગ્ગહસમાવન્ન-
ગા વિગ્ગહગ્ગહસમાવન્નગા ય) અથવા ધણા નારક જીવો અવિગ્રહગતિવાળા

અભિષેખાદધ્યુત્ક્રાન્તિકં તદ્ યથા સ્યાથથા 'જ્યમાણે' જ્યમાનાઃ, જીવન્નેષ મરણ માપદમાન ઇત્યર્થઃ, કિમ્ 'કિંચિત્કાલ' કિંચિત્કાલમ્, કિયન્તમપિ કાલમ્ 'આહારં નો આહારેઈ' ઇત્યગ્રેવત્તેન સમ્મ-ધ- કૃતઃ કિયત્કાલં નાહરતિ તત્રાઈ- 'હિરિવચિયં' હ્રીપ્રત્યયમ્, લજ્જાનિમિત્ત નાહારયતીતિ દેવો હિ જ્યવનસમયે ઉત્પત્તિસ્થાન પશ્યતિ દદ્વા ષ વેષમવવિલક્ષણ પુરુષોપમુજ્યમાનસ્ત્રીગર્માશયરૂપમ્ ' તત્રાઈ સ્વકીયં સર્વસુખદં સ્થાનં પરિત્યજ્ય યાસ્મામી 'તિ કૃત્વા નાહરતિ, તથા 'દુર્ગુણા વચિયં' યુગુપ્સાપ્રત્યયે, કૃત્સાનિમિત્ત શુદ્ધશોણિતાદેસ્ત્વચિકારણસ્ય યુગુપ્સાકારણત્વાત્, 'પરિસહવચિયં' પરિપદપ્રત્યયમ્, ઇદ પ્રકરણાત્ પરિપદશ્ચ્ચેનારતિ

ન્ય પલવાલા હો (અધિઉકિતિયં જ્યં જ્યમાણે) ઓર મરને કે સન્નુલ્લ હો રહા હો-અમી ઘઘાં સે જ્યુત નહીં કુઆ હો જીતે જી હી જો મરને કી તૈયારી કર રહા હો- પેસા ઘઘ વેષ (કિંચિ કાલ આહારં નો આહારેઈ) કુછ કાલતક આહાર નહીં લેતા હૈ । કુછ કાલતક વસકે આહાર નહીં હેને મેં કારણ ઘઘ હૈ કિ ઘઘ (હિરિવચિયં) લક્ષિત હોતા હૈ-અપોત્ વેષ જ્યવનસમય મેં અપને પ્રાપ્ત હોનેવાછે ઉત્પત્તિસ્થાન કો દેસ્વતા હૈ સો દેવમવસે ચિલક્ષણ અપને ઉત્પત્તિસ્થાનકો કિ જો પુરુષઘારા મોગી જાતી સ્ત્રીકે ગર્માશયરૂપ હોતા હૈ દેસ્વકર વસે ઘઘ ચિચાર આતા હૈ કિ મેં વસ સ્થાન મેં અપને ઇસ સર્વસુખદ સ્થાન કો છોડકર જાઝેગા, ઇસ ચિચાર સે ઘઘ લજ્જાપુત્ત વનકર સ્વાતા નહીં હૈ (દુર્ગુણાવચિયં) નહીં સ્થાને મેં ઇસરા કારણ વસે ઘૂળા આતી હૈ, કયોં કિ ઘઘ ઘઘ જાનતા હૈ કિ મેરી ઉત્પત્તિ કા કારણ શુદ્ધશોણિત આદિ હૈ, પેસા જાનકર વસે ઘૂળા-શ્લાનિ આતી હૈ । (પરિસહવચિયં) ઘઘા પ્રકરણઘશ પરીપદ શબ્દ સે

વાની ક્રિયા વજેરેમા અધિન્ત્ય બજવાળો હોય, "અધિક્કતિયં જ્યં જ્યમાણે" અને જે મૃત્યુની નીચ પહોંચી રહ્યો હોય. જે કે હલ ત્યાથી જ્યવન (મરણ) થયુ નથી પણ જે મરવાની તૈયારીમા હોય છે. "કિંચિત્કાલં આહાર નો આહારેઈ" તે દેવ કેટલોક સમય આહાર લેતો નથી. "હિરિવચિયં" તે લક્ષિત થાય છે કારણકે દેવ પોતાના જ્યવન સમયે પોતાનું જાવિ ઉત્પત્તિસ્થાન પોતાના જ્ઞાનથી જુવે છે તે ઉત્પત્તિસ્થાન સ્ત્રીના ગર્માશયરૂપ હોય છે જ્યવનકાળે દેવના મનમા જોવો વિચાર આવે છે કે આ મુખના સ્થાનને છોડીને મારે જોવા દુ ખદ સ્થાનમા જવું પડે? આ વિચાર આવવાથી લલ્લપુકા બનીને તે ખાતો નથી "દુર્ગુણાવચિયં" નહીં ખાવાનું બીજુ કાશજુ તેના મનમાં ઉત્પન્ન થતી ધૂણા પણ છે કારણકે પોતાની ઉત્પત્તિનું કાશજુ શુદ્ધ શોણિત વજેરે છે, જે બાળીને તેને ધૂણા થાય છે 'પરિસહવચિયં' અર્થે "પરીપદ" ૫૬ વડે

छाया—देवो भदन्त ! महर्द्धिको महाद्युतिको महाबलो महायशा मह
सौख्यो महानुभावोऽव्युत्क्रान्तिकम् चयं च्यवमानः किञ्चित्कालं हीप्रत्ययम् जुग
प्साप्रत्ययं परिषहप्रत्ययमाहारं नो आहरति, अथ खलु आहरति आह्रियमाणमाहृत
परिणम्यमानं परिणतं प्रहीणं चायुष्कं भवति, यत्रोपपद्यते तदायुष्कं प्रतिसंवेद
यति, तत् तिर्यग्योन्यायुष्कं वा मनुष्यायुष्कं वा ? इत गौतम ! देवो महर्द्धिको याव
मनुष्यायुष्कं वा ॥ सू० ३ ॥

टीका—‘देवेणं भंते’ देवः खलु भदन्त ‘महिङ्गिण’ महर्द्धिकः विमान
परिवाराद्यपेक्षया देवानां महर्द्धिकत्वं विज्ञेयम् । ‘महज्जुङ्ग’ महाद्युतिकः महती
शरीराभरणाद्यपेक्षयाऽतिशायिनी द्युतिर्विद्यते यस्य स महाद्युतिकः । ‘महाबले
महाबलः शरीरप्राणापेक्षया, ‘महाजसे’ महायशाः, महद्वर्थादिसंपन्नत्वेन अति
शयितख्यातिमान्, ‘महासोक्खे’ महासौख्यः, महदत्यधिकं सौख्यं यस्य
महासौख्यः विशिष्टसुखसंपन्न इत्यर्थः, ‘महानुभावे’ महानुभावः, विशिष्टवैक्रिया
करणाचिन्त्यसामर्थ्यः, ‘अविउक्कंतिथं’ अव्युत्क्रान्तिकम्, व्युत्क्रान्तिः—मरणं

अब सूत्रकार गति के अधिकार होने से च्यवनसूत्र कहते हैं—
‘देवेणं भंते !’ इत्यादि ।

टीकार्थ—(देवेणं भंते !) हे भदन्त ! ऐसा देव (महिङ्गिण) जो महर्द्धिक हो
विमान, परिवार आदिकी अपेक्षा से मोटी ऋद्धिवाला हो, (महज्जुङ्ग
महाद्युतिक हो शरीर आभरण आदि की अपेक्षा से जिसकी द्युति बहुत
अधिक हो, (महाबले) महाबल हो—शारीरिक अपेक्षासे विशिष्ट बलशाली
हो (महाजसे) महायशावाले हो महाऋद्धि आदिसे संपन्न होनेके कारण
विशिष्टख्यातिवाला हो (महासोक्खे) विशिष्ट सुख संपन्न हो (महानुभावे
विशिष्ट रीति से अनेक प्रकार के रूप करने वगैरह की क्रिया में अचि

गतिने अधिकार आलते। डोवाथी डवे सूत्रकार देवताना च्यवनसूत्रे
डडे छे ‘देवेणं भंते ! महिङ्गिण’ इत्यादि ।

टीकार्थ—(देवेणं भंते !) हे भगवन् ! हे देव (महिङ्गिण) महर्द्धिक होय ओटवे
डे (विमान परिवार वगैरेनी अपेक्षाओ महाऋद्धिवाणो होय) (महज्जुङ्ग)
महागतिवाणो होय (शरीर आभूषणो वगैरेनी अपेक्षाओ नेनी गति—द्युति
धणीज वधारे होय) (महाबले) धणो भणवान होय—शारीरिक शक्तिनी अपेक्षाओ
विशिष्ट भणयुक्त होय (महाजसे) धणो यशस्वी होय, महाऋद्धि वगैरेथी
युक्त होवाने डारणे नेनी आति धणीज होय, “महासोक्खे” विशिष्ट सुख-
संपन्न होय, “महानुभावे” महानुभाव होय ओटवे डे अनेक प्रकारना रूप कर-

નિષ્ઠાકાલયોરમદાદાહારકાલસ્થાલપતા કથિતા-સ્વલ્પમાહાર મુદ્ધાતીત્યર્થ । પરિણા
મિજ્જમાણે પરિણામિષ્ ' પરિણમ્યમાન પરિણતમ્, ' પહીણે ય આડપ્ મવહ્ '
પહીણં ચાયુષ્ક મવસિ, દેવાયુષ્ક ન તદા ધિનદ્ મવસિ, ' જત્ય ઉવચ્છન્નહ્ ' યત્રો
પપચ્છતે, દેવશરીર પરિત્યજન યાદૃશ્વયોનિવિશેષે સમુત્પત્ત્યમાનત્વમ્, ' તં
આડય પહિસંવેદેહ્ ' તદાયુષ્ક-અનિર્દિષ્ટાયુષ્કં પ્રતિસંવેદયતિ તત્સ્યલ્પસ્થાયુષ્ક
કર્મણોઽનુમવ કરોતીત્યર્થ, અથ ગન્તવ્યસ્થાનાયુષ્કસ્ય નિર્દેશં કરોતિ-'તં
જહા' સઘયા-'તિરિસ્સ્વજોગિયાડય વા' તિર્યગ્યોનિકાયુષ્ક વા 'મણુસ્સા
ડય વા' મનુષ્યાયુષ્ક વા, તિર્યગાધિયોનો દેવાનાં સમુત્પત્તિર્મવસિતિ ન તુ કદાચિદપિ
દેવચ્યુતા દેવલોકે નરકે વા ગચ્ચતીતિ દેવનારકયોઃ પ્રવિષેષઃ કુતો મવતિ ઇતિ

અર્થાત્ પ્રારંભકાલ ઓર નિષ્ઠાકાલ અર્થાત્ સમાપ્તિકાલ इन दोनों में
यहाँ अमेद का उपचार किया गया है । इससे आहार में उत्पत्ता करी
गई है, अतः इससे यह ज्ञात होता है कि यह स्तल्पमात्रा में आहार
लेता है । (पहीणे य आडप मवह) इस तरह उसका आयुष्क-देवा
युष्क समाप्त हो जाता है । (जत्य उवचछन्नह तं आडय पहिसंवेदेह) सो
देव शरीर को छोड़कर आगे जिस योनिविशेष में इसे उत्पन्न होना
है वहाँ के आयुष्क का यह अनुमव करता है सो हे भवन्त ! वह किस
का आयुष्य जानना चाहिये-(तिरिस्स्वजोगियाडय वा, मणुस्साडय वा)
तिर्यग्चयोनिक का कि मनुष्य का यहाँ जो ऐसा प्रथम आयुष्य संयंघ को
लेकर किया गया है उसका कारण यह है कि देवों की उत्पत्ति मरने के
बाद या तो मनुष्यगति में होती है या तिर्यग्चयोनिक गति में होती है, अन्य
गतियों में नहीं, क्योंकि देव च्युत होकर देवलोक में अथवा नरक में

કાળ જોતલે કે સમાપ્તિકાળ જો બન્નેમાં જાહી બંધેતલે ઉપચાર કરાયો છે.
તેના વડે આહારમાં અસ્પષ્ટા કહેવામાં આવી છે તેથી જો વાત બાધી સમજ
છે કે તે સ્વરૂપમાત્રામાં-મોજા પ્રમાણમાં જ આહાર ગ્રહણ કરે છે

(પહીણે ય આડપ મવહ) ત્યારબાદ છેવટે તેનું આયુષ્ય (દેવાયુષ્ય) સમાપ્ત
મવહ બન્યું છે (જત્ય ઉવચ્છન્નહ તં આડય પહિસંવેદેહ) તે પહી દેવનું શરીર
છેડીને જે યોનિવિશેષમાં તેને ઉત્પન્ન થવાનું હોય છે તે યોનિવિશેષના આયુ-
ષ્યનો તે અનુભવ કરે છે તો કે જાતવન ! તે કોનું આયુષ્ય સમજવું ?
(તિરિસ્સ્વજોગિયાડય વા, મણુસ્સાડય વા) તિર્યગ્યોનિનું કે મનુષ્યયોનિનું તે
આયુષ્ય સમજવું ? જાહી આયુષ્યના વિષયમાં આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ
જે છે કે દેવતા મરીને જોતલે કે બચીને મનુષ્યગતિમાં અથવા તિર્યગ્યગતિમાં

परिषद्ग्रहो ग्राह्यस्तेनारतिपरिषदनिमित्तमाहारं न गृह्णाति, लोकेपि दृश्यते अरतिप्रत्ययात्
आहारग्रहणामात्र इति, 'आहारं नो आहारेइ' आहारं नो आहरति, मनसा तथाविध-
पुद्गलोपादानरूपं देवसम्बन्धिकं दिव्यमाहारं न करोतीति, अहेणं आहारेइ' अथ खलु
आहरति, लज्जादिक्षणानन्तरमाहारमाहरति क्षुधावेदनीयस्य कर्मणश्चिरकालं सोढु-
मशक्यत्वात् 'आहरिज्जमाणे आहारिण' आह्रियमाणमाहृतम्, अनेन क्रियाकाल

अरतिपरीषद् ग्रहण करना चाहिए इससे यह ध्वनित होता है कि उसे
इन समस्त कारणों को लेकर चित्त में चैन नहीं पड़ती है-वह जैसे लोक
में लोग चैन न होने के कारण कुछ समय आहार ग्रहण नहीं करते हैं
अगर करते हैं तो अल्प करते हैं, वैसे ही चित्त में चैन के अभाव से -
अर्थात् वेचैन होने से आहार ग्रहण नहीं करता है। देवों के मानसिक
आहार होता है कबलाहार तो होता नहीं है अतः वह देव मन से
तथाविध पुद्गलोपादानरूप देवसंबन्धी दिव्य आहार नहीं लेता है। अर्थात्
मानसिक आहार नहीं करता है। (अहेणं आहारेइ) क्षुधावेदनीय कर्म
को चिरकालतक सहने में असमर्थ होने के कारण लज्जा वगैरह हो
चुक्ने के बाद वह आहार करता है-मन से तथाविध पुद्गलों का ग्रहण
करता है-(आहारिज्जमाणे आहारिण परिणामिज्जमाणे परिणामिण) सो
लिया जाता वह आहार लिया जा चुका, तथा परिणाम को प्राप्त हो
रहा वह आहार परिणम गया ऐसा कहा जाता है क्यों कि क्रियाकाल

“अरतिपरीषद्” अर्थ अडणु करवो उपरोक्त कारणोंने लीधे तेने येन पडतु
नथी तेनुं मन उद्विग्न रहे छे आ बोडभां पणु मन उद्विग्न होय छे तयारे
बोडो आहार अडणु करता नथी अने अडणु करे तो धणो न ओओ आहार
अडणु करे छे, ओए प्रमाणे देवो पणु मननी उद्विग्नताने लीधे आहार लेता
नथी देवो मानसिक धण्डा मात्रथी न शैम आहार ले छे, कवलाहार लेता
नथी ओटले अही ओम समजवु के ते देव मनथी तथाविध पुद्गलोपादान रूप
देव सम्बन्धी दिव्य आहार लेतो नथी ओटले के मानसिक आहार पणु अडणु
करतो नथी (अहेण आहारेइ) अथवा क्षुधावेदनीय कर्मने लाणा समय सुधी
सहने करवाने असमर्थ होवाथी ते लज्जा वगैरे उत्पन्न थया पछी पणु
अल्प आहार अडणु करे छे-मनथी तथाविध पुद्गलोंने णहुए थोडा प्रमाणमां
अडणु करे छे. (आहारिज्जमाणे आहारिण परिणामिज्जमाणे परिणामिण) तो लेवातो
ते आहार देवाध युक्तो तथा परिणमने प्राप्त थतो ते आहार परिणभी
होयो, ओवु कही शक्य छे कारणके क्रियाकाल ओटले के प्रारंभकाल अने निष्ठा

केणट्टेण? गोयमा ! ओरालिय वेउव्विय आहारयाइ पडुच्च
 असरीरी वक्कमेइ, तेया कम्माइ पडुच्च ससरीरी वक्कमइ
 से तेणट्टेण गोयमा० ! जीवे ण भते ! गव्व भक्कममाणे
 तप्पढमयाए किं आहार आहारेइ, गोयमा ! माउओय
 पिउसुक्क तं तदुभय ससिद्ध कल्लस किव्विस तप्पढमयाए
 आहार आहारेइ । जीवे णं भते ! गव्वगए समाणे किं
 आहार आहारेइ, गोयमा ! ज से मायानाणपिहाओ रस
 विगईओ आहार आहारेइ, तदेकवेसेणं ओय आहारेइ ।
 जीवस्स ण भते ! गव्वगयस्स समाणस्स अत्थे उच्चारेइ
 वा, पासवणेइ वा, खेलेइ वा, सिंघाणेइ वा वतेइ वा पित्तेइ
 वा? गोयमा! णो इणट्टे समट्टे से केणट्टेणं भते !० गोयमा!
 जीवे णं गव्वगए समाणे ज आहारेइ त चिणाइ त सोइ
 दियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए अट्ठि अट्ठिमिज केस मसुरोम
 नहत्ताए, से तेणट्टेणं० । जीवे णं भते ! गव्वगए समाणे
 पमूमुहेणं कावलिय आहार आहारित्तए, गोयमा ! णो
 इणट्टे समट्टे से केणट्टेणं, गोयमा ! जीवे णं गव्वगए समाणे
 सव्वओ आहारेइ सव्वओ परिणामेइ सव्वओ उस्ससइ सव्वओ
 निस्ससइ अभिक्खणं आहारेइ, अभिक्खणं परिणामेइ, अभिक्खणं
 उस्ससइ, अभिक्खणं निस्ससइ, आहच्च आहारेइ, आहच्च
 परिणामेइ, आहच्च उस्ससइ, आहच्च नीससइ । माउ
 जीवरसहरणी पुत्तजीवरसहरणी, माउजधिपडिबद्धा पुत्त
 जीवफुडा तम्हा आहारेइ, तम्हा परिणामेइ, अवरा वियणं

किं सत्यमिति प्रश्नः । अगवानाह—‘ हंता ’ इत्यादि । ‘ हंता गोयमा ’ हंत हे गौतम ! हंतेति स्वीकारे ‘ देवेण महिड्डिए जाव मणुस्साउयं वा ’ देवः खलु महर्द्धिको यावत् सनुष्यायुष्कं वा, अत्र यावत्पदेन प्रश्नोक्तः सर्वोऽपि पाठः संग्राह्यः । महर्द्धिकत्वादिगुणविशिष्टो देवः परिभोगेन देवलोके स्वकीयायुष्कं कर्म परिसमाप्य देवलोकान्निर्गच्छन् प्राप्स्यमानतिर्यग्योनिकाद्यायुषः प्रतिसंवेदनं करोतीति भावः ॥ सू० ३ ॥

गर्भशास्त्रम्—

उत्पत्त्यधिकाराद् गर्भसूत्रमाह—‘ जीवे णं ’ इत्यादि ।

मूलम्—जीवे णं भंते ! गव्भं वक्कममाणे किं सइंदिए वक्कमइ, अणिंदिए वक्कमइ, गोयमा ! सिय सइंदिए वक्कमइ, सिय अणिंदिए वक्कमइ, से केणट्टेणं भंते ! गोयमा ! दट्ठिंदियाइं पडुच्च अणिंदिए वक्कमइ, भाविंदियाइं पडुच्च सइंदिए वक्कमइ, से तेणट्टेणं० । जीवे णं भंते ! गव्भं वक्कममाणे किं ससरीरी वक्कमइ, असरीरी वक्कमइ, गोयमा ! सिय सरीरी वक्कमइ, सिय असरीरी वक्कमइ, से

जन्म कभी भी नहीं लेता है ऐसा सिद्धान्त है । अतः यहां ऐसा प्रश्न देव नारक संबंधी आयुष्य को निषिद्ध कर किया गया है । (हंता गोयमा ! देवेण महिड्डिए जाव मणुस्साउयं वा) , हाँ गौतम ! महर्द्धिकत्वादिगुण विशिष्ट देव अपनी आयु की परिसमाप्ति होने पर वहां से च्यव कर— अर्थात् देवलोक से निकलकर, तिर्यग्योनिक आदि जीवों की आयु का अनुभव करता है । यहां यावत् पद से प्रश्नसूत्रोक्त सब पाठ ग्रहण कर लेना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

५ उत्पन्न थाय छे देवलोडभाथी व्यवीने देव देवलोडभां डे नरउगतिमां डडि पणु उत्पन्न थता नथी, ओवो सिद्धांत छे तेथी अही प्रश्नमा देवायु अने नरउयुनो उल्लेख थयो नथी

उत्तर—(हंता गोयमा ! देवेण महिड्डिए जाव मणुस्साउयं वा) छे गौतम ! महर्द्धिकपाणु वगेरे गुणस पन्न देव पोतानुं आयुष्य पूर थतां त्याथी व्यवीने— देवलोडभांथी नीकणीने—तिर्यग्योनिक ओवोना अथवा मनुष्यगतिना ओवोना आयुष्यनो अनुभव करे छे अही “जाव” (यावत्) पदथी प्रश्नसूत्रोक्त तमाम पाठ ग्रहण करवो जेधओ ॥ सू० ३ ॥

सर्वत आहरति सर्वत परिणमयति सर्वत उच्छ्वसति सर्वतो नि श्वसति भमीक्ष्य माहृत्यमीक्ष्य परिणमयत्यमीक्ष्य उच्छ्वसत्यमीक्ष्य निःश्वसति, आहृत्याहरति आहत्य परिणमयति आहत्योच्छ्वसति आहत्य नि श्वसति, मातृजीवरसहरणी पुत्र जीवरसहरणी मातृजीवप्रतिषद्धा पुत्रजीवस्पृष्टा तस्मादाहरति तस्मात्परिणमयति, अपरापि च पुत्रजीव प्रतिषद्धामातृजीवस्पृष्टा तस्माच्चिनोति तस्मादुपचिनोति तत्तेनार्येन यावत् नो प्रष्टुमुखेन काषलिकमाहारमाहर्तुम्, कति खलु भदन्त ! मात्र ज्ञानि प्रश्नानि ? गौतम ! त्रिणि मात्रज्ञानि प्रश्नानि तद्यथा—गांस शोभित मस्तुल्लङ्घम् । कति खलु भदन्त ! पित्रज्ञानि प्रश्नानि, गौतम ! त्रीणि पित्रज्ञानि प्रश्नानि तद्यथा—अस्थि, अस्थिमज्जा, केवलमधुरोमनरणा, अम्बापैठक खलु भदन्त ! शरीरं कियत्कालं सतिष्ठते, गौतम ! यावन्त कालं तस्य भवधारणीयं शरीरमव्यापन्नं भवति, एतावन्तं कालं संतिष्ठते, अथ खलु समये समये वपकुप्यमाण व्यपकुप्यमाणं चरमकालसमये व्युच्छिन्नं भवति ॥ सू० ४ ॥

टीका—‘जीवे णं मते’ जीवः खलु भदन्त ! ‘गम्भं वक्कममाणे’ गर्भं व्युत्क्रामन्, गर्भं समुत्पद्यमान इत्यर्थः, ‘किं सहदिप वक्कमइ अणिदिप वक्कमइ’ किं सेन्द्रियो व्युत्क्रामति अनिन्द्रियो व्युत्क्रामति, सेन्द्रियाः=इन्द्रियविशिष्टाः, अनिन्द्रियाः=इन्द्रियरहितः, गर्भावस्थायां जीवस्येन्द्रियाणि भवन्ति न चेति प्रश्नाश्च ।

गर्भोत्पत्तिः

उत्पत्तिः का अधिकार हाने से ही सूत्रकार अथ गर्भसूत्र को कहते हैं—‘जीवे णं मते !’ इत्यादि ।

टीकार्य—(जीवे णं मते ! गम्भं वक्कममाणे किं सहदिप वक्कमइ, अणिदिप वक्कमइ) हे भदन्त ! गर्भमें उत्पन्न होते समय जीव क्या इन्द्रिय सहित उत्पन्न होता है ? कि बिना इन्द्रिय के उत्पन्न होता है ? तात्पर्य इस प्रश्न का यह है के गर्भावस्था में जीव की इन्द्रियां होती हैं कि नहीं

अर्थशास्त्र—

उत्पत्तिनो अधिकार यावतो कोषाधी कवे सूत्रकार अथ सूत्रनु धन ठरे छे—‘जीवे णं मते ! गम्भं वक्कममाणे’ इत्यादि ।

टीकार्य—‘जीवे णं मते ! गम्भं वक्कममाणे किं सहदिप वक्कमइ, अणिदिप वक्कमइ ?’ हे भगवन् ! गर्भमा उत्पन्न यती वणते छे एव धन्त्रियो सहित उत्पन्न थाय छे ? के धन्त्रियो बिना उत्पन्न थाय छे ? या प्रश्नो कोषाधी कोषा छे के गर्भमा उत्पन्न यती वणते एवने धन्त्रियो कोष छे के नहीं कोषती ?

पुत्तजीवपडिबद्धा माउजीवफुडा तम्हा चिणाइ, तम्हा
उवचिणाइ, से तेणट्टेणं जाव नो पभूसुहेणं कावलियं आहारं
आहरित्तए । कह णं भंते माइयंगा पन्नत्ता, गोयमा ! तओ
माइयंगा पन्नत्ता, तं जंहा—मंसे, सोणिए, मत्थुलुंगे । कह णं
भंते ! पिइयंगा पन्नत्ता, गोयमा ! तओ पिइयंगा पन्नत्ता, तं
जहा—अट्टी, अट्टिमिंजा, केसमंसुरोमनहे । अस्मापिइए णं
भंते ! सरीरए केवइयं कालं संचिट्ठइ ? गोयमा ! जावइयं
से कालं भवधारणिज्जे सरीरए अव्वावन्ते भवइ एवइयं
कालं संचिट्ठइ, अहे णं समए समए वोक्कसिज्जमाणे वोक्क-
सिज्जमाणे चरमकालसमयांसि वोच्छिन्नने भवइ ॥ सू०४ ॥

छाया—जीवो भदन्त ! गर्भं व्युत्क्रामन् किं सेन्द्रियो व्युत्क्रामति अनि-
न्द्रियो व्युत्क्रामति, गौतम ! स्यात्सेन्द्रियो व्युत्क्रामति स्यात् अनिन्द्रियो व्युत्क्रा-
मति, तत्केनार्थेन ? गौतम ! द्रव्येन्द्रियाणि प्रतीत्यानिन्द्रियो व्युत्क्रामति भावेन्द्रियाणि
प्रतीत्य सेन्द्रियो व्युत्क्रामति, तत्तेनार्थेन० । जीवो भदन्त ! गर्भं व्युत्क्रामन् किं
सशरीरी व्युत्क्रामति, अशरीरी व्युत्क्रामति?, गौतम ! स्यात् सशरीरी व्युत्क्रामति,
स्यादशरीरी व्युत्क्रामति, तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते, गौतम ! औदारिक
वैक्रियाहारकाणि प्रतीत्याशरीरी व्युत्क्रामति, तैजसकर्मणे प्रतीत्य सशरीरी
व्युत्क्रामति तत्तेनार्थेन गौतम० । जीवो भदन्त ! गर्भं व्युत्क्रामन् तत्प्रथमतया
कमाहारमाहरयति ? गौतम ! मात्रोजः पितृशुक्रम् तद् तदुभयसंश्लिष्टं कलुषं
किल्बिषं तत्प्रथमतयाऽऽहारमाहरति । जीवो भदन्त ! गर्भगतः सन् कमाहारमाह-
रति? गौतम ! यत्तस्य माता नानाविधा रसविकृतीराहारमाहरति, तदेकदेशेन
ओज आहरति, जीवस्य खलु भदन्त ! गर्भगतस्य सतोऽस्ति उच्चार इति वा प्रस्र-
वणमिति वा खेल इति वा शिंघानकमिति वा वान्तमिति वा पित्तमिति वा?, नाय-
मर्थः समर्थः, तत्केनार्थेन० गौतम ! जीवो गर्भगतः सन् यदाहरति तच्चिन्वोति
तत् श्रोत्रेन्द्रियतया यावत् स्पर्शेन्द्रियतया अस्थ्यस्थिमज्जाकेशदन्तशुक्रोमनख-
तया, तत्तेनार्थेन० जीवो भदन्त ! गर्भगतः सन् प्रभृद्युखेन कावलिकमाहारमाह-
र्तुम्?, गौतम ! नायमर्थः समर्थः, तत्केनार्थेन ? गौतम ! जीवो गर्भगतः सन्
भ० १८

સેન્દ્રિયો વ્યુત્ક્રામસિ, ભાવેન્દ્રિયાણિ ઉપયોગાત્મકાનિ, તાનિ તુ જીવસ્ય સર્વાં
 સ્વાપામેવ મવન્તિ ઉપયોગસ્ય જીવેન સદ તાદાત્મ્યાદિતિ સદ્મિત્રાયેન ગર્મેઽપિ
 ઇન્દ્રિયો સહિત ઉત્પન્ન હોતા હૈ । इस कारण मैं ऐसा कहता हूँ कि जीव
 गर्मे मैं किसी अपेक्षा से-इन्द्रिय सहित उत्पन्न होता है और किसी
 अपेक्षा से इन्द्रिय विना भी उत्पन्न होता है । निवृत्ति और उपकरण
 के भेद से द्रव्येन्द्रिया दो प्रकार की होती हैं । द्रव्येन्द्रिय की रचना जीव
 के पर्याप्तावस्था में होती है, अपर्याप्तावस्था में नहीं । अतः गर्म में
 उत्पन्न होने वाला जीव जयतक विग्रह गति में रहता है तयतक उसके
 इन्द्रियपर्याप्ति न होनेके कारण वह अनिन्द्रिय-विना इन्द्रियका-रहता है
 तथा गर्म में उपजते समय भी वह जीव उसी समय इन्द्रियवाला नहीं होता
 है, क्योंकि कि जयतक इन्द्रियों की रचना उसकी पूर्ण नहीं हो जाती तयतक
 उसकी इन्द्रियपर्याप्ति पूर्ण हुई नहीं कहलाती है, अत इन्द्रियपर्याप्ति
 की पूर्णता होने पर ही द्रव्येन्द्रियों की पूर्णता होती है । गर्म में उत्पन्न
 होते समय जीव के इन्द्रियपर्याप्ति पूर्ण नहीं होती है, इस अपेक्षा से
 वह विना इन्द्रिय का उत्पन्न होता है ऐसा कहा गया है, क्योंकि कि उस
 समय उसके द्रव्येन्द्रिय का अभाव है । लघि और उपयोग, ये भाव
 इन्द्रियां हैं, इनकी अपेक्षा से जीव गर्म में इन्द्रियसहित उत्पन्न होता है
 ऐसा कहा है, क्योंकि कि भावેન્દ્રિયાં जीव के सर्वकाल में रहती हैं ।

ગર્ભમાં ઇન્દ્રિયો વિના ઉત્પન્ન થાય છે અને ભાવેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ એવ ગર્ભમાં
 ઇન્દ્રિયો સહિત ઉત્પન્ન થાય છે તે કારણે હું એવું કહું છું કે ગર્ભમાં એવ
 કોઈ અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય સહિત ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય
 સહિત ઉત્પન્ન થાય છે નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ ઇન્દ્રિયના એકથી દ્રવ્યેન્દ્રિયો એ
 પ્રકારની હોય છે દ્રવ્યેન્દ્રિયની રચના એવી પર્યાપ્તાવસ્થામાં થાય છે, અપર્યા-
 પ્તાવસ્થામાં થતી નથી તેથી ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થનારો એવ જ્ઞાતુધી વાટે વહેતો
 રહે છે ત્યાંસુધી તેને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ ન હોવાને કારણે તે અનિન્દ્રિય-ઇન્દ્રિયો
 વિનાનો રહે છે વળી ગર્ભમાં ઉપજતી વખતેજ તે એવ ઇન્દ્રિયોવાળો હોતો નથી.
 કારણકે જ્ઞાતુધી તેની ઇન્દ્રિયોની રચના થતી નથી ત્યાંસુધી તેની ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ
 હજી થાતી નથી. તેથી ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિની પૂર્ણતા થાય ત્યારે જ દ્રવ્યેન્દ્રિયોની
 પૂર્ણતા થાય છે ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતી વખતે એવને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ હોતી નથી,
 એ રીતે વિચાર કરતાં ‘ તે ઇન્દ્રિયો વિના ઉત્પન્ન થાય છે ’ એવું કહું છે,
 કારણકે તે સમયે તેનામાં દ્રવ્યેન્દ્રિયનો અભાવ હોય છે સખિ અને ઉપયોગ
 એ બે ભાવઇન્દ્રિયો છે તેમની અપેક્ષાએ એવું કહેવાયું છે કે એવ ગર્ભમાં
 ઇન્દ્રિયો સહિત ઉત્પન્ન થાય છે કારણકે ભાવેન્દ્રિયો એવામાં સર્વકાળે રહે છે.

મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સઙ્દિએ વક્કમઙ્’ સિય અણિંદિએ વક્કમઙ્’ સ્યાત્ સેન્દ્રિયો વ્યુત્ક્રામતિ સ્યાદનિન્દ્રિયો વ્યુત્ક્રામતિ ઉભાવપિ પક્ષો ભવતઃ કદાચિત્ત્વંન્દ્રિયવિશિષ્ટોપિ ગર્ભે સમુત્પન્નો ભવતિ જીવઃ કદાચિદિન્દ્રિયરાહિત્યેનાપ્યુત્પદ્યતે ગર્ભે જીવઃ । ‘સે કેળદ્દેણં’ તત્કેનાર્થેન હે ભદન્ત ! તત્કેન કારણેન એવમુચ્યતે, યદિન્દ્રિયવિશિષ્ટોપ્યુત્પદ્યતે ઇન્દ્રિયરહિતોપ્યુત્પદ્યતે ? ઇતિ ભાવઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દર્વિંદિયાઙ્’ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નિર્વૃત્યુપકરણલક્ષણાણિ ‘પહુચ્ચ’ પ્રતીત્ય—દ્રવ્યેન્દ્રિયાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘અણિંદિએ વક્કમઙ્’ અનિન્દ્રિયો વ્યુત્ક્રામતિ સમુત્પદ્યતે, દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તો સત્યામેવ ભવિષ્યન્તીત્યતો ગર્ભે સમાગચ્છન્ અનિન્દ્રિય એવ જીવ ઉત્પદ્યતે તદાનીં દ્રવ્યેન્દ્રિયસ્યાભાવાત્ ‘ભાવિંદિયાઙ્’ ભાવેન્દ્રિયાણિ લઘ્યુપયોગલક્ષણાણિ ‘પહુચ્ચ’ પ્રતીત્ય આસાદ્યેત્યર્થઃ, ‘સઙ્દિએ વક્કમઙ્’

હોતી હૈં ? ઇસ કા ઉત્તર દેતે હુએ મગવાન્ કહતે હૈં કિ (ગોયમા ! સિય સઙ્દિએ વક્કમઙ્, સિય અણિંદિએ વક્કમઙ્) હે ગૌતમ ! જીવ ઇન્દ્રિય સહિત ભી ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ઇન્દ્રિય વિના કા ભી હોતા હૈં । ઇસ તરહ દોનોં પક્ષ માન્ય હુએ હૈં । કિસી અપેક્ષા સે ઇન્દ્રિયવિશિષ્ટ ભી ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર કિસી અપેક્ષા સે ઇન્દ્રિય વિના કા ભી ઉત્પન્ન હોતા હૈં । (સે કેળદ્દેણં) હે ભદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ ઇન્દ્રિય સહિત ભી જીવ ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ઇન્દ્રિય વિના કા ભી જીવ ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં (ગોયમા ! દર્વિંદિયાઙ્ પહુચ્ચ, અણિંદિએ વક્કમઙ્, ભાવિંદિયાઙ્ પહુચ્ચ સઙ્દિએ વક્કમઙ્ સે તેળદ્દેણં) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કે અપેક્ષા કરકે જીવ ગર્ભ મેં વિના ઇન્દ્રિયોં કા ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ભાવઇન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા કરકે જીવ ગર્ભ મેં

ઉત્તર—“ગોયમા ! સિય સઙ્દિએ વક્કમઙ્, સિય અણિંદિએ વક્કમઙ્” હે ગૌતમ ! એવ ગર્ભમા ઇન્દ્રિય સહિત પણુ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઇન્દ્રિય વિના પણુ ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે બન્ને પક્ષનો સ્વીકાર કર્યો છે

પ્રશ્ન—“સે કેળદ્દેણં ઇત્યાદિ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે એવ ગર્ભમા ઇન્દ્રિયસહિત પણુ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઇન્દ્રિય વિના પણુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર—“ગોયમા ! દર્વિંદિયાઙ્ પહુચ્ચ, અણિંદિએ વક્કમઙ્, ભાવિંદિયાઙ્ પહુચ્ચ સઙ્દિએ વક્કમઙ્ સે તેળદ્દેણં” હે ગૌતમ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ એવ

या मवति । ननु सशरीरिपक्ष शरीरकारणस्य मातृपितृशोणितादेरभावात् कथं सशरीरत्व संभवति ? अशरीरिपक्ष शरीरभावात् कथमुत्पत्तिः ? नहि अशरीरस्य जीवस्य क्वचिदप्युत्पत्तिर्ह्यस्या संभवति वा, तथा सति मुक्तस्यापि यदाचिदुत्पत्तिः स्यादिति चेदाह—अपेक्षामेदात् शरीराशरीरसमवायित्वाशयेनोत्तरयति भगवान्—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ ह गौतम । ‘सिय समरीरी वक्कमइ’ स्यात् सशरीरी भ्युत्तामति, ‘सिय असरीरी वक्कमइ’ स्यात् अशरीरी भ्युत्तामति, गौतमः पृच्छति—‘से केणट्ठेण’ सत् केनार्येण,—केन कारणेन एवमुत्पत्तेः ? भगवानाह—‘गोयमा ।’ हे गौतम ! ‘ओरात्थि-वेउत्थिय-आहारयाइ पइच्च’

उत्पन्न होता है—तो ऐसा कहना ठीक नहीं है, क्यों कि उस समय शरीर के कारणभूत मातापिता संघर्षी शुक्रशोणित आदि का अभाव रहता है । यदि कहा जाये कि अशरीरी उत्पन्न होता है, तो ऐसा कहना भी ठीक नहीं बनता, कारण कि बिना शरीर के मिट्टी की तरह जीव की उत्पत्ति ही नहीं हो सकती है ? सो ऐसी आज्ञा ठीक नहीं, कारण—अपेक्षामेद से शरीरसंस्तित्वपना और शरीररहितपना माना गया है और इसी आज्ञा से भगवान् ने इसका उत्तर यों दिया है—(गोयमा । सिय समरीरी वक्कमइ, सिय असरीरी वक्कमइ) हे गौतम ! जीव गर्भ में किसी अपेक्षा से सशरीरी भी उत्पन्न होता है और किसी अपेक्षा से बिना शरीर का भी उत्पन्न होता है । (से केणट्ठेण०) हे भदन् ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि जीव गर्भ में शरीरसंस्तित्व भी उत्पन्न होता है और शरीररहित भी उत्पन्न होता है ?

ले जेभ के नामा आवे के शरीरमदिन उपाय आवे छे—तो ते कथन लख जख नही कारण के ते मथये शरीरना कारणभूत मातापिताना शुक्र शोणित वगैरना अभाव दाख छे जे जेभ के नामा आवे के तेजे अशरीरी उपाय आवे छे—तो तं जे ५१ योअ वा ली नही कारण के शरीर बिना निदोअ आभाओनी जेभ छवनी उत्पत्ति / य० शकनी नही । उपाय यथा अथ ने अयुअ हो उपाय के जित जित हजिय बि ताइ उरीने शरीरमुज्जना अने शरीरम दिनाय माननाय आदी उ अने अने आभाओनी अययान तेजे आभमय एवम आवे छे—(गोयमा । सिय समरीरी वक्कमइ सिय असरीरी वक्कमइ) हे गौतम ! के अयउ न एव मथय शरीरमदिन ५१ उपाय यथा अने के अय न अशरीरी (शरीरमदिन) ५१ उपाय यथा उ

જીવઃ સેન્દ્રિય એવ ઉત્પદ્યતે ઇતિ ભાવાર્થઃ । ‘ સે તેણદ્વેણં ’ તત્તેનાર્થેન ગૌતમ ? એવમુચ્યતે કદાચિત્ સેન્દ્રિય ઉત્પદ્યતે કદાચિદનિન્દ્રિય ઉત્પદ્યતે, દ્રવ્યેન્દ્રિયા-પેક્ષયા અનિન્દ્રિયઃ ભાવેન્દ્રિયાપેક્ષયા તુ સેન્દ્રિયઃ ગર્ભગતસ્ય જીવસ્યેન્દ્રિયવૈશિષ્ટ્યા-વૈશિષ્ટ્યં પ્રતિપાદ્ય શરીરવૈશિષ્ટ્યં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘ જીવે ણ મંતે ’ ઇત્યાદિ, ‘ જીવે ણ મંતે ’ જીવ. સ્વલુ મદન્ત ! ‘ ગર્ભ વક્કમમાણે ’ ગર્ભ વ્યુત્ક્રામન્ ગર્ભ ઉત્પદ્યમાનઃ કિં સસરીરી વક્કમહ્ અસરીરીવક્કમહ્ ? કિં સશરીરી વ્યુત્ક્રામતિ, અશરીરી વ્યુત્ક્રામતિ, ગર્ભે સમુત્પદ્યમાનો જીવઃ કિં શરીરવિશિષ્ટો ભવતિ શરીરરહિતો

ઉપયોગ ભાવેન્દ્રિયોં મેં હૈ, અતઃ ઉપયોગાત્મક ભાવેન્દ્રિયોં કે જીવ કી સર્વાવસ્થાઓં મેં હી હોને કે કારણ જીવ કિસી भी समय किसी भी अवस्था में इन्द्रियों से रहित नहीं होता है । जीव का और उपयोग का तादात्म्य संबंध कहा गया है, अतः इस अभिप्राय से गर्भ में भी जीव इन्द्रियसहित भी उत्पन्न होता है । (से तेणद्वेणं) इस कारण हे गौतम ! मैं ऐसा कहता हूँ कि जीव किसी अपेक्षा इन्द्रियसहित उत्पन्न होता है और किसी अपेक्षा इन्द्रियरहित उत्पन्न होता है ।

इस तरह गर्भगत जीव के इन्द्रियसहितपना और इन्द्रियरहितपना प्रतिपादन करके अब सूत्रकार उसके शरीरसहितता और शरीररहितता का प्रतिपादन करने के लिये प्रश्नोत्तरपूर्वक सूत्र कहते हैं (जीवे ण मंते ! गर्भं वक्कममाणे किं ससरीरी वक्कमह, असरीरी वक्कमह ?) हे भदन्त गर्भ में उत्पन्न होते समय जीव शरीरसहित उत्पन्न होता है, कि बिना शरीर के उत्पन्न होता है ? यदि कहा जावे कि शरीरसहित

ઉપયોગ એ ભાવેન્દ્રિય છે તેથી ઉપયોગાત્મક ભાવેન્દ્રિયોતુ અસ્તિત્વ જીવની સર્વ અવસ્થાઓમાં હોવાને કારણે જીવ કોઈપણ સમયે કોઈપણ અવસ્થામાં ભાવ ઇન્દ્રિયોથી રહિત હોતો નથી. જીવનો તથા ઉપયોગનો તાદાત્મ્ય સંબંધ કહ્યો છે, તેથી આ રીતે ગર્ભમાં પણ જીવ ઇન્દ્રિય સહિત જ ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહી શકાય. “સે તેણદ્વેણં ઇત્યાદિ” હે ગૌતમ ! તે કારણે હું એવું કહું છું કે કોઈ અપેક્ષાએ ગર્ભમાંનો જીવ ઇન્દ્રિય સહિત ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય રહિત ઉત્પન્ન થાય છે

આ રીતે ગર્ભગત જીવની ઇન્દ્રિયયુક્તતા અને ઇન્દ્રિયરહિતતાનું પ્રતિ-પાદન કરીને હવે સૂત્રકાર તેના શરીરની યુક્તતા અને શરીરરહિતતાનું પ્રતિ-પાદન કરવા માટે પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક સૂત્ર કહે છે—(જીવે ણ મંતે ! ગર્ભ વક્ક-મમાણે કિં સસરીરી વક્કમહ, અસરીરી વક્કમહ ?) હે ભગવન્ ! ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતી વખતે જીવ શરીરસહિત ઉત્પન્ન થાય છે કે શરીરરહિત ઉત્પન્ન થાય છે ?

સર્વદૈવ માવાત્ ગર્ભોત્પત્તિસમયપિ જીવ શરીરગાનેષેતિ તાદૃગ્નરીરદ્વયાપેક્ષયા
સન્નરીરી સમુત્પદ્યતે इति कथ्यते, एवमौदारिकवैक्रियाहारक-शरीरप्रयापेक्षया
अशरीरीति कथ्यते उत्पत्तेः पूर्वमेतादृशशरीरप्रयत्नस्य चस्याभावादिति ।

पूर्व शरीरेन्द्रियविषयक वर्णनं कृतं साम्प्रत शरीरेन्द्रियवश्वे आहारस्यावश्यकता
मवेदित्याहारसૂत्रमाह-‘जीवे ण भंते’ इत्यादि । ‘जीवे ण भंते’ जीव सख
भवन्त ! ‘गम्भ वक्कममाणे’ गम्भ व्युत्क्रामन् गर्भे समुत्पद्यमान इत्यर्थः, ‘तप्पइमयाए’
उत्पद्यमानतया ‘किं आहार आहारेइ’ कमाहारमाहरति ‘तप्पइमयाए’ चि, तस्य
गर्भागमनस्य प्रथमत्वेति उत्पद्यमानता, तथा प्रथमतया गर्भ उत्पद्यमान एवेत्यर्थः,
कमाहारमाहरति-गर्भे उत्पद्यमानन्तरं कीदृशमाहारं प्रथमत आहरतीति प्रश्नाश्रयः ।
मगवानाह-‘गोपमे’त्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘माउभोयं’ माभोजः, ओजः=

औदारिक, वैશ્વિક, और आहारक इन तीन शरीरों की अपेक्षा
जय की जाती है-तब गर्भ में उत्पन्न होते समय इन तीन शरीरों में से
जीव के कोई भी शरीर नहीं होता है इस तरह गर्भ में उत्पन्न
होते समय जीव के इनमें से कोई भी शरीर न होने के कारण “बह
अशरीरी गर्भ में उत्पन्न होता है” यह कथन भी बन जाता है ।

પહિલે સૂત્રકાર ને હિન્દ્રિય ઓર શરીર કા વર્ણન સૂત્રો દ્વારા કર દી
દિયા છે । અયથે આહાર કા વર્ણન કરને કે નિમિત્ત આહારસૂત્ર કા કથન
કરતે હૈ કવોં કિ હિન્દ્રિય ઓર શરીર સે યુક્તતા હોને પર જીવ કો
આહાર કી આવશ્યકતા હોતી હૈ (જીવે ણ ભંતે ! ગમ્મ વક્કમમાણે
તપ્પઇમયાપ કિં આહાર આહારેહ) હૈ મવન્ત ! જીવ જય ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ તય વહ સર્વપ્રથમ કયા સ્થાતા હૈ ? અર્થાત્ કેસા આહાર
હેતા હૈ ? (ગોપમા ! માઉભોયં પિવસુક્ક તં તદુમયસંસિદ્ધં કલુસં,

વિચારતા “ જીવ ગર્ભમાં શરીરસહિત ઉત્પન્ન થાય છે ” એ કથન અશભર
છે તથા ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતી વખતે જીવને ઔદારિક, વૈશ્વિક, અને આહારક
ત્રણ એ શરીરમાનું કોઇ પણ શરીર હોતું નથી. એ હિન્દ્રિયો વિચાર કરતાં
“ જીવ ગર્ભમાં અશરીરી ઉત્પન્ન થાય છે ” એ કથન પણ યોગ્ય છે ”

પહેલાં સૂત્રકાર ઇન્દ્રિય અને શરીરનું વર્ણન સૂત્રો વડે કરી દીધું જ છે
હેવે આહારનું વર્ણન કરવાને માટે તેઓ આહાર સૂત્રનું કથન કરે છે કારણ
કે ઇન્દ્રિયો અને શરીરથી યુક્ત એવા જીવને આહારની આવશ્યકતા રહે છે-
(જીવે જ મંતે ! ગમ્મ વક્કમમાણે તપ્પઇમયાપ કિં આહાર આહારેહ ?) એ બન
વનું ! આરે જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે સૌથી પહેલાં શું ખાય
છે ? એટલે કે કેવો આહાર હૈ છે ?

ઔદારિકવૈક્રિયાદારકાણિ શરીરત્રિતયાનિ પ્રતીત્ય=સમાશ્રિત્ય 'અસરીરી વક્ક-
મહ' અશરીરી વ્યુત્ક્રામતિ, ઔદારિકાદિશરીરત્રિતયાપેક્ષયા ઔદારિકાદિશરીરત્રયં
વેહાય જીવો ગર્ભે સમુત્પદ્યમાન અશરીરી સમુત્પદ્યતે इति, 'તેયાકમ્માઈ-પડુચ્ચ'
તૈજસકાર્મણે શરીરે પ્રતીત્ય=સમાશ્રિત્ય 'સસરીરી વક્કમહ' । સશરીરી વ્યુત્ક્રમતિ,
તૈજસકાર્મણશરીરદ્વયાપેક્ષયા જીવઃ સશરીરી સમુત્પદ્યતે इति भावः ।
'સે તેણદ્દેણં ગોયમા૦' તત્તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે, સ્યાત્ કદાચિત્ અશ-
રીરી કદાચિત્સશરીરી ગર્ભે વ્યુત્ક્રામતિ, અયમાશયઃ તૈજસકાર્મણશરીરદ્વયસંવન્ધસ્ય

(ગોયમા ! ઓરાલિય-વેડન્વિય-આહારયાહ પડુચ્ચ અસરીરી વક્કમહ)
હે ગૌતમ ! જીવ કો જો " અશરીરી ઉત્પન્ન હોતા હૈ " એસા કહા હૈ
ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ-ઉસ સમય ઉસ કે ઔદારિક વૈક્રિય ઔર
આહારક ઇન ત્રીન શરીરોંમેં સે એક ભી શરીર નહીં હોતા હૈ । ઇસ અપેક્ષા
વિના શરીરકે હી જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । (તેયા-કમ્માઈ પડુચ્ચ સસરીરી
વક્કમહ) તૈજસ ઔર કાર્મણ ઇન દો શરીરોં કી અપેક્ષા જવ કી જાતી
હૈ તય વહ શરીરસહિત હી ગર્ભમેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, એસા કહા જાતા હૈ ।
(સે તેણદ્દેણં૦) ઇસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈં એસા કહતા હૂં કિ જીવ
ગર્ભમેં શરીરરહિત ઔર શરીરસહિત ભી ઉત્પન્ન હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને
કા યહ હૈ કિ-" સર્વસ્ય " સૂત્ર કે અનુસાર તૈજસ ઔર કાર્મણ યે દો
શરીર સમસ્ત સંસારી જીવોં કે હોતે હૈં, ઇસલિયે ગર્ભમેં ઉત્પત્તિ હોને
કે સમયમેં ભી ઇનકા સદ્ભાવ રહતા હૈ અતઃ ઇસ અપેક્ષા સે જીવ ગર્ભ
મેં શરીરસહિત ભી ઉત્પન્ન હોતા હૈ-એસા કથન બન જાતા હૈ । તથા

પ્રશ્ન—સે કેણદ્દેણં૦ ઇત્યાદિ હે લગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જીવ
ગર્ભમાં શરીરસહિત પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને શરીર રહિત પણ ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર—(ગોયમા ! ઓરાલિય, વેડન્વિય, આહારયાહ, પડુચ્ચ અસરીરી
વક્કમહ) હે ગૌતમ ! 'જીવ અશરીરી ઉત્પન્ન થાય છે,' એવું જે કહ્યું છે
તેનું કારણ એ છે કે, તે સમયે તેને ઔદારિક વૈક્રિય અને આહારક, એ ત્રણ
શરીરમાનુ એક પણ શરીર હોતું નથી એ દૃષ્ટિબિન્દુથી ઉત્પન્ન થતી વખતે
જીવ અશરીરી જ હોય છે, (તેયાકમ્માઈ પડુચ્ચ સસરીરી વક્કમહ) તથા
તૈજસ અને કાર્મણ, એ બે શરીરની અપેક્ષાએ એમ કહી 'શકાય કે જીવ
શરીરસહિત જ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે' સે તેણદ્દેણં૦ ઇત્યાદિ હે ગૌતમ !
તે કારણે જુ એવું કહ્યું છું કે જીવ ગર્ભમાં શરીરરહિત પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને
શરીરસહિત પણ ઉત્પન્ન થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે-" સર્વસ્ય " એ સૂત્રાનુસાર
તૈજસ અને કાર્મણ એ બે શરીરો તમામ સંસારી જીવોને હોય છે તેથી
ગર્ભમાં જીવની ઉત્પત્તિ થતી વખતે પણ તેમનો સદ્ભાવ હોય છે, એ દૃષ્ટિએ

ચિહ્નતીનામેફદેશ્ય इति एकाग्रः तेन निष्पन्न ओजः—सारमाहरति—पृष्ठापीति भावः । 'जीवस्स ण मंते' जीवस्य सल्ल भदन्त ! 'गग्मगयस्स समाणस्स' गर्मगतस्य सत् 'अत्थि—उच्चारे इ वा' अस्ति उच्चार इति वा, उच्चारः—पुरीषम् 'पासवणे इ वा' प्रसवणमिति वा, प्रसवणं—मूत्रम् 'खेछेइ वा' खेछ इति वा, खेछः—छेष्मा, 'सिंघाणे इ वा' सिंघानक मिति वा, सिंघानकं—नासि कामल, 'वत्ते इ वा' धान्तमिति वा, धान्त—वमनम्, 'पित्ते इ वा' पित्तमिति वा, हे भदन्त ! गर्मगतस्य जीवस्य मूत्रपुरीषवमनपित्तछेष्मादिकं भवति किमिति प्रश्नः मगवानाह—'णो इण्हे समहे' नायमयः समर्थः, यत् गर्मगतस्य उच्चारादिकं भवतीति भावः । गौतमः पृच्छति—'से केण्हेणं' सत् केनार्थेन हे भदन्त ! केन कारणेन एवमुच्यते यत् गर्मगतस्य जीवस्योच्चारादिकं न भवतीति । मगवानाह—'गोयमे'त्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! जीवे यं गग्मगय समाणे' जीवः तल्ल

करता है । (जीवस्स ण मंते ! गग्मगयस्स समाणस्स अत्थि उच्चारो वा पासवणेइ वा, खेछेइ वा, सिंघाणेइ वा, वत्तेइ वा, पित्तेइ वा ?) हे भदन्त ! गर्भ में स्थित जीव के मल होता है क्या ? मूत्र होता है क्या ? कफ होता है क्या ? नाक का मेल होता है क्या ? वमन होता है क्या ? पित्त होता है क्या ? (गोयमा ! णो इण्हे समहे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । अर्थात् गर्मगत जीव के उच्चार (यही नीत) मल होना, पामवण (लघुनील) मल मूत्र आदि का होना यह सब नहीं होता है (से केण्हेणं) हे भदन्त) आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि गर्मगत जीव के मलमूत्र आदि नहीं होते हैं (गोयमा !

જે આહાર કરે છે તે આહારના એકદેશથી એન્ડે કે ખાવામાં આવેલ તે રસવિકૃતિયોના એક અથવા વધે તૈયાર થયેલ જે બ્રાજ (સાર) છે, તેના તે આહાર કરે છે (જીવસ્સ ણ મંતે ! ગગ્મગયસ્સ સામાણસ્સ અત્થિ ઉચ્ચારો વા પાસવણેઈ વા લેછેઈ વા, સિંઘાણેઈ વા, વંતેઈ વા, પિત્તેઈ વા ?) હે ભગવન્ ! ગર્ભમાં રહેલા છપને શું ખાંડો થાય છે ? પેશાબ થાય છે ? કદ થાય છે ? નાહના લીંડો થાય છે ? ઉલટી થાય છે ? પિત્ત થાય છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણ્હે સમહે) હે ગૌતમ ! તે અર્થ જરાબર નથી—એન્ડે કે ગર્ભમાં રહેલ છપને ઉચ્ચાર (ખાંડો) પાસવણ (પેશાબ) વગેરે કંઈ પણ થતું નથી. (સે કેણ્હેણં) ઇત્યાદિ હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે ગર્ભજન છપને ખાંડો પેશાબ વગેરે કંઈ પણ થતાં નથી ? (ગોયમા ! જીવે જં ગગ્મગય સમાણે

આર્તવમ્ શોણિતમિત્યર્થઃ, 'પિડસુક્રં' પિતૃશુક્રં, પિતૃવીર્યમાહરતીતિ સમ્બન્ધઃ। 'તં' इति आहारम्, कीदृशमित्याह—'तदुभयसंसिद्धं' 'तदुभयसंश्लिष्टं, तदुभयेन-मात्रोज-पितृशुक्ररूपेण संश्लिष्टं=संमिलितम्, अत एव कलुपम्=अतिघृणितम् आहारम् 'किञ्चिदसं' किल्विपम्=अपवित्रम्, एतादृशम् आहारं 'तप्पढमयाए' तत्प्रमतया सर्वतः प्रथमम् 'आहारेइ' आहरति, गर्भे उत्पद्यमानस्य आहारं निरूप्य सम्प्रति गर्भगतः सन् जीवः कीदृशमाहारमाहरतीति निरूपयति—'जीवे णं भंते' इत्यादि। 'जीवे णं भंते' जीवः खलु भदन्त ! 'गव्भगए समाणे' गर्भगतः सन् 'किं आहारं आहारेइ' कमाहारमाहरति, भगवानाह—'गोयमे'—त्यादि। 'गोयमा' हे गौतम ! 'जं से माया' यास्तस्य माता, या इति यद्रपाः, 'णाणा विहाओ' नानाविधा-अनेकप्रकारकाः, 'रसविगईओ' रसविकृतीः-रसरूपाविकृतीः दुग्धदध्यादिरूपाः 'आहारं आहारेइ' आहारमाहरति, आहारतया गृह्णाति, 'तदेगदेसेण ओयं आहारेइ' तदेकदेशेन ओज आहरति, तदेकदेशेन तासां

किञ्चिदસં તપ્પદમયાએ આહારં આહારેइ) હે ગૌતમ । જીવ જબ માતા કે ગર્ભ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ—તથ વહ સર્વ સે પ્રથમ માતા કા ઓજ-આર્તવ-અર્થાત્ શોણિત ઓર પિતા કા શુક્ર ઇન દોનોં સે મિશ્રિત જો આહાર હોતા હૈ ઉસે ગ્રહણ કરત હૈ । યહ આહાર અતિઘૃણિત હોતા હૈ । તથા અપ-વિત્ર હોતા હૈ, કયોં કિ યહ માતા કે શોણિત ઓર પિતા કે વીર્ય સે મિશ્રિતરૂપ હોતા હૈ । (જીવે ણં ભંતે । ગવ્ભગએ સમાણે કિં આહારં આહારેइ) હે ભદન્ત ! જીવ જબ તક માતા કે ગર્ભ મેં રહતા હૈ તથતક વહ કયા આહાર કરતા હૈ ? (ગોયમા ! જં સે માયા ણાણાવિહાઓ રસવિગ-ઈઓ આહારં આહારેइ, તદેગદેસેણ ઓયં આહારેइ) હે ગૌતમ ! જો ઉસકી માતા દૂધ, દહીં આદિરૂપ નાના પ્રકાર કી વિકૃતિયોં કા આહાર કરતી હૈ ઉસ આહાર કે એકદેશ સે અર્થાત્ ઉપશુક્ત ઉન રસ વિકૃતિયોં કે એકાંશ સે નિષ્પન્ન જો ઓજ હૈ—સાર હૈ—ઉસકા વહ આહાર ગ્રહણ

ઉત્તર—(ગોયમા ! માડઓયં પિડસુક્રં તં તદુભયસસિદ્ધ કલુસં, કિઞ્ચિદસં તપ્પદમયાએ આહાર આહારેइ) હે ગૌતમ ! બ્યારે જીવ માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે માતાનું ઓજ (આર્તવ, શોણિત) અને પિતાનું શુક્ર, એ બન્નેથી મિશ્રિત જે આહાર હોય છે તે ખાય છે માતાના શોણિત અને પિતાના શુક્રથી મિશ્રિત હોવાને કારણે તે આહાર ઘૃણિત (મેલેા) અને અપવિત્ર હોય છે. (જીવે ણં ભંતે ! ગવ્ભગએ સમાણે કિં આહારં આહારેइ ?) હે ભગવન્ ! જીવ માતાના ગર્ભમાં રહે ત્યાં સુધી કયો કયો આહાર લે છે ? (ગોયમા ! જં સે માયા ણાણાવિહાઓ રસવિગઈઓ આહાર આહારેइ, તદેગદેસેણ ઓયં આહારેइ) હે ગૌતમ ! તેની માતા દૂધ, દહીં વગેરે રૂપ વિવિધ પ્રકારની વિકૃતિયો વાળો

હારમાહર્ષુમ્, હે મદન્ત ! ગર્ભસ્થો જીવ મુલ્કેનાહારમાહર્ષુ સમર્થો મવેદિતિ પ્રશ્નઃ । મગધાનાહ—‘ગોયમા’ સ્થાવિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જો’ જ્ઞાત્તે સમ્પ્તે’ નાપમર્થ સમર્થ, ગર્ભગતો જીવો મુલ્કેન કાષલિકમાહારં નાહરતીતિ । તત્કારણં પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્દેણં’ સત્કેનાર્યેન, કેન કારણેન હે મદન્ત ! એવમુચ્યતે યત્ ગર્ભગતો જીવો કાલિકમાહારમાહર્ષુ ન સમર્થ સ્તિ । મગધાનાહ—‘ગોયમા’ સ્થાવિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જીવેણં ગમ્મગણ સમાણે સન્નમ્મો આહારે’ જીવઃ સ્વલ્લ ગર્ભગત સન્ સર્વતઃ સર્વાત્મના આહરતિ, ‘સન્નમ્મો પરિણામે’ સર્વતઃ સર્વાત્મના પરિણમયતિ ‘સન્નમ્મો ઉસ્સસહ’ સર્વતઃ સર્વાત્મના ઉચ્છ્વસતિ, શ્વાસ શુદ્ધાતિ, ‘સન્નમ્મો નિસ્સસહ’ સર્વતો નિશ્વસતિ, સર્વાત્મના શ્વાસ શુદ્ધાતિ, ‘અમિ-ક્ષણ આહારે’ અમીક્ષણમાહરતિ પુનઃ પુનરાહરતીત્યર્થ, ‘અમિક્ષણ પરિણામે’

આહરિત્તપ) હે મદન્ત ! ગર્ભગત જીવ કયા મુલ્ક સે ફલતરૂપ નિષાલા આહાર કરને મેં સમર્થ હે ? (ગોયમા ! જો જ્ઞાત્તે સમ્પ્તે) હે ગૌતમ ! યહ કર્થ સમર્થ નહીં હે । અર્થાત્ ગર્ભગત જીવ મુલ્ક સે કાલિક આહાર લેને મેં સમર્થ નહીં હે । (સે કેળદ્દેણં) હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હો કિ ગર્ભગત જીવ કાલિક રૂપ આહાર લેને મેં સમર્થ નહીં હે ? (ગોયમા ! જીવે જ ગમ્મગણ સમાણે સન્નમ્મો આહારે) હે ગૌતમ ! ગર્ભ મેં રહ્યા હુઆ જીવ સર્વાત્મના શ્વાસ હે (સન્નમ્મો પરિણામે) શ્વાસ હુવ કો સર્વાત્મના પરિણમાતા હે । (સન્નમ્મો નિસ્સસહ) સર્વાત્મના બહ શ્વાસ લેતા હે (સન્નમ્મો નિસ્સસહ) સર્વાત્મના બહ નિશ્વાસ લેતા હે, અર્થાત્ સર્વાત્મના બહ શ્વાસ કો છોડતા હે । (અમિ ક્ષણ આહારે) વાર ૨ બહ આહાર લેતા હે । (અમિક્ષણ પરિણામે)

આહાર આહરિત્તપ ?) હે ભગવન્ ! શુ ગભ માં રહેલો છવ ખુખરી કવલાહાર (ઠાળીયા વટે ખાવું તે) અહલુ કરવાને સમર્થ હોય છે ? (ગોયમા ! જો જ્ઞાત્તે સમ્પ્તે) હે ગૌતમ ! તે અથ બરાબર નથી, ક્યેલે કે ગભ માં રહેલ છવ ખુખરી કવલાહાર લેવાને સમર્થ હોતો નથી. (સે કેળદ્દેણ) હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે ક્યેલું કહો છો કે ગભ માં રહેલો છવ કવલ આહાર અહલુ કરવાને સમર્થ હોતો નથી ? (ગોયમા ! જીવેણ ગમ્મગણ સમાણે સન્નમ્મો આહારે) હે ગૌતમ ! ગભ માં રહેલો છવ સવ આત્મપ્રદેશો વટે ખાવ છે (સન્નમ્મો પરિણામે) આધિયા બધા આહારને સવ આત્મપ્રદેશો વટે પરિણમાવે છે (સન્નમ્મો ઉસ્સસહ) સવ આત્મપ્રદેશો વટે તે શ્વાસ લે છે (સન્નમ્મો નિસ્સસહ) અને સવ આત્મપ્રદેશો વટે નિશ્વાસ છોડે છે (અમિક્ષણ આહારે) તે વાર વાર આહાર

ગર્ભગતઃ સન્ 'જં આહારેહ તં ચિનાહ' યદાહરતિ તત્ ચિનોતિ, 'તં સોઈંદિય-
ત્તા' તત્ શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા 'જાવ ફાસિંદિયત્તા' યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયતયા, યાવત્
પદેન-ચક્ષુરસનઘ્રાણેન્દ્રિયાણાં-પરિગ્રહો ભવતિ, 'અદ્દિ અદ્દિમિંજકેસમંસુરોમનહ-
ત્તા' અસ્થિસ્થિમજ્જાકેશઞ્મશ્મુરોમનઘ્વતયા, તત્ર-'અદ્દિમિંજ'-ત્તિ અસ્થિમજ્જા
તયા-અસ્થિગતધાતુવિશેષતયા 'કેસ' ત્તિ, કેશતયા 'મંસુ' ત્તિ ઞ્મશ્મુતયા 'રોમ'ત્તિ,
રોમતયા 'નહ'ત્તિ નઘ્વતયા ચ ચિનોતીતિ સમ્બન્ધઃ, ચિનોતિ પરિણમયતીતિ ભાવઃ ।
'સે તેણદ્દેણં' તત્ તેનાર્થેન હે ગૌતમ ! એવમુચ્યતે યદ્ ગર્ભગતસ્ય જીવસ્ય
ઉચ્ચારાદિકં ન ભવતિ, આહ્રિયમાણાહારસ્ય યદિ કોપ્યશોઽવશિષ્ટો ભવેત્તદા
તન્નિઃસરણાત્મકમલાદીનાં સંભાવના ભવેન્નત્તેવમ્ આહ્રિયમાણાહારસ્ય શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ
રૂપેણ પરિણતત્વાત્ । 'જીવે ણં મંતે' જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત ! 'ગઘ્મગણ સમાણે'
ગર્ભગતઃ સન્ 'પમ્મુ મુદ્દેણં કાવલિયં આહારં આહરિત્તા' પ્રમુમુક્ષેન કાવલિકમા-

જીવેણં ગઘ્મગણ સમાણે જં આહારેહ, તં ચિનાહ) હે ગૌતમ ! ગર્ભસ્થિત જીવ
જો આહાર કરતા હૈ વહ ઉસકા ચય કરતા હૈ । (તં સોઈંદિયત્તા જાવ
ફાસિંદિયત્તા, અદ્દિ, અદ્દિમિંજ, -કેસ, -મંસુ-રોમ, -નહત્તા પરિણામેહ
સે તેણદ્દેણં) ઉસે વહ શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપ સે યાવત્ સ્પર્શન ઇન્દ્રિયરૂપ સે,
અસ્થિ-હઢીરૂપ સે, અસ્થિમજ્જા-અસ્થિગત ધાતુવિશેષરૂપ :સે કેશરૂપ
સે, ઞ્મશ્મુરૂપ સે, રોમરૂપ સે, નઘ્વરૂપ સે, પરિણમાતા હૈ । હસ કારણ હે
ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ ગર્ભગત જીવ ઉચ્ચાર આદિક નહીં કરતા
હૈ । આહ્રિયમાણ આહાર કા યદિ કોઈ અંશ વાકી વચા રહે તો ઉસે નિકા-
લને રૂપ મલાદિકોં કી સંભાવના હો સકતી હૈ, પરન્તુ એસા તો હોતા નહીં
હૈ, કયોં કિ આહ્રિયમાણ આહાર શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિરૂપ સે પરિણત હોતા રહતા
હૈ । (જીવે ણં મંતે ! ગઘ્મગણ સમાણે પમ્મુ મુદ્દેણં કાવલિયં આહારં

જં આહારેહ, ત ચિનાહ) હે ગૌતમ ! ગર્ભમા રહેલ જીવ જે આહાર કરે છે,
તેનો તે ચય કરે છે (ત સોઈંદિયત્તા જાવ ફાસિંદિયત્તા અદ્દિ, અદ્દિમિંજ,
કેસ, મસુ, રોમ, નહત્તા સે તેણદ્દેણં) તેને તે ગર્ભનો જીવ શ્રોત્રેન્દ્રિયથી લઇને સ્પ
શેન્દ્રિય રૂપે, અસ્થિ (હાડકા) રૂપે, અસ્થિમજ્જા રૂપે, કેશ રૂપે, શ્મશ્મુ (દાઢી) રૂપે,
રોમ રૂપે, અને નખ રૂપે પરિણમાવે છે તે કારણે, હે ગૌતમ ! મે એવું કહ્યું છે કે
ગર્ભમાં રહેલ જીવ મળ, મૂત્રાદિ કરતો નથી આહાર રૂપે ગ્રહણ કરાયેલ આહારનો
કોઇ ભાગ જે ચય પામ્યા વિનાનો બાકી રહે તો તેને આહાર કાઢવા માટે
બાહ્ય, પેશાબ વગેરે જરૂરીયાત રહે છે પણ ગર્ભમાં રહેલ જીવની બાબતમાં
એવું બનતું નથી કારણ કે આહાર રૂપે ગ્રહણ કરાયેલ ખોરાક શ્રોત્રેન્દ્રિય
આદિ રૂપે પરિણમતો રહે છે. (જીવે ણ મંતે ! ગઘ્મગણ સમાણે પમ્મુમુદ્દેણ કાવલિયં

‘પુત્રજીવરસહરણી’ પુત્રજીવરસહરણી, एते द्वे नाड्यौ स्तः, तयोर्मध्ये आधा या मातृजीवरसह्रणी सा, ‘मातृजीवपट्टिषट्पा’ मातृजीवपट्टिषट्पा પુત્રજીવસ્પૃષ્ટા, इयं रसप्रादिका नाडी मातृजीवपट्टिषट्पा-मातृजीवेन सह सप्तदा, तथा सप्त नाडी पुत्रजीवस्पृष्टा इति पुत्रजीव स्पर्शिका भवति, इ प्रतिषट्पत्ता च गाढसंबन्ध, मातृजीवસ્पर्शानुरूपत्वात्तस्या, स्पृષ્ટता च सप्तमन्मात्रम्, यतो न सा पुत्रजीवસ્पर्शानुरूपा, मातृजीवપટ્ટિષટ્પા કેવલં પુત્રજીવ સ્પૃષ્ટસ્યેવેતિ ‘તમ્હા આહારેહ’ તસ્માદાહરતિ યસ્માત્ एवं तस्मात् कारणत् मातृजीवपट्टिषट्पा रसहरण्या नाडया पुत्रजीवेन सह स्पर्शनात् गर्भगतो जीव आहरति=आહારં

કો હરણ કરને ઘાલી નાહી નાભિનાલ હોતા હૈ । ક્યોંકિ માતા દ્વારા ઉપસુક્ત આહાર કા રસ ગર્ભગત જીવ કો હસી કે દ્વારા મિલતા રહતા હૈ । હસલિયે “રસો ત્રિપતે-ભાવીયતે યયા સા રસહરણી” વેસી રસહરણી શબ્દ કી વ્યુત્પત્તિ ટીકાકાર ને કી હૈ । (પુત્રજીવરસહરણી) પુત્રજીવરસહરણી-યહ બી એક નાડી હોતી હૈ । હસ તરફ યે દો નાડિયાં હૈ । इनके बीचमें जो आदि की नाडी मातृजीवरसह्रणी है वह (मातृजीवपट्टिषट्पा) मातृजीव के साथ सप्तदा रहती है । और पुत्र जीव के साथ स्पृष्ट होती है । प्रतिषट्पत्ता शब्द का तात्पर्य गाढसंबन्ध से है, क्योंकि वह प्रतिषट्पत्ता मातृजीव के अंशरूप होती है । और स्पृષ્ટता का तात्पर्य सामान्य संबन्ध से है, क्योंकि यह स्पृષ્ટता पुत्र जीव के अंशरूप नहीं होती है । मातृजीव प्रतिषट्पा नाडी केवल पुत्र जीवका स्पर्श ही करती है । (तम્हा आहारेह) हसलिये वह आहार करता है । तात्पर्य यह है कि मातृजीवप्रतिषट्पा रसहरणी नाडी पुत्र जीव

નાડી-નાભિનાલ-માતા વડે આહાર રૂપે પ્રકરણ કરાયેલ આહારનો રસ બહુ સ્થળે તે નાભિનાલ વડે મેળવતો રહે છે તેથી “ રસો ત્રિપતે-ભાવીયતે યયા સા રસહરણી ” એવી રસહરણી શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ટીકાકારે કરી ॥ (પુત્રજીવરસહરણી) પુત્રજીવરસહરણી-તે પણ એક નાડી હોય છે તેમાની પહેલી માતૃજીવરસહરણી નાડી (માતૃજીવપટ્ટિષટ્પા) માતાના જીવ સાથે બધાયેલી રહે છે અને પુત્રના જીવ સાથે પણ સ્પૃષ્ટ હોય ॥ પ્રતિષટ્પત્તિ એટલે ગાઢ સંબંધ. કારણ કે તે પ્રતિષટ્પત્તિ માતૃજીવના અંશરૂપ હોય છે સ્પૃષ્ટતા એટલે સામાન્ય સંબંધ કારણ કે તે સ્પૃષ્ટતા પુત્રજીવના અંશ રૂપ હોતી નથી. માતાના જીવ સાથે બધાયેલી નાડી માત્ર પુત્રના જીવનો સ્પર્શ કરે છે (તમ્હા આહારેહ) તેથી તે આહાર કરે ॥ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે માતૃજીવપ્રતિષટ્પત્તિ નાડી પુત્ર જીવની સાથે સ્પર્શ કરે છે, તે કારણે

અમીક્ષણં=પૌનઃપુન્યેન પરિણમયતિ, 'અમિક્ષણં ઉસ્સસહ' અમીક્ષણમુચ્છ્વસતિ 'અમિક્ષણં નિસ્સસહ' અમીક્ષણં નિઃશ્વસતિ, કદાચિત્ 'આહચ્ચ આહારેહ' આહત્યા-
હરતિ-વિરમ્ય વિરમ્ય આહરતિ, 'આહચ્ચ પરિણામેહ' આહત્ય પરિણમયતિ, 'આહચ્ચ
ઉસ્સસહ' આહત્યોચ્છ્વસતિ, આહચ્ચ નિસ્સસહ' આહત્ય નિઃશ્વસતિ, કદાચિદા-
હારાદિકં કરોતિ ગર્ભગતો જીવઃ કદાચિદાહારાદિકં ન કરોતિ, એનાદશસ્વભાવ-
ત્વાત્તસ્ય, ગર્ભગતો જીવઃ કથં સર્વત આહારં કરોતીત્યાહ-'માઝજીવે'-ત્યાદિ ।
'માઝજીવરસહરણી' માતૃજીવરસહરણી, રસો હ્રિયતે આદીયતે યયા સા રસ-
હરણી નાભિનાલમિત્યર્થઃ, માતૃજીવસ્ય રસહરણીતિ માતૃજીવરસહરણી, તથા

વાર ૨ વહ લિયે હુણ આહાર કો વાર ૨ પરિણમાતા હૈ । (અમિક્ષણં-
ઉસ્સસહ) વાર ૨ વહ શ્વાસ લેતા હૈ । (અમિક્ષણં નિસ્સસહ) વાર ૨ વહ
શ્વાસ છોડતા રહતા હૈ । (આહચ્ચ આહારેહ) કદાચિત્ વહ ઠહર ઠહર
કર આહાર કરતા હૈ । (આહચ્ચ પરિણામેહ) કદાચિત્ વહ ઠહર ૨ કર
ઉસ કૃત આહાર કો પરિણમાતા હૈ । (આહચ્ચ રસસહ) કદાચિત્
ઠહર ૨ કર વહ શ્વાસ લેતા હૈ । (આહચ્ચ નિસ્સસહ) કદાચિત્ વહ
ઠહર ૨ કર નિઃશ્વાસ લેતા હૈ । તાત્પર્ય ઇસ કથન કા યહ હૈ કિ ગર્ભ-
ગત જીવ કદાચિત્ આહાર આદિ કરતા ખી હૈ ઓર, કદાચિત્ આહાર
આદિ નહીં ખી કરતા હૈ, ક્યોં કિ ઉસકા એસા હી સ્વભાવ હોતા હૈ ।
ગર્ભગત જીવ સર્વાત્મના કૈસે આહાર કરતા હૈ ? ઇસકે સમાધાન
નિમિત્ત ભગવાન્ કહતે હૈં કિ (માઝજીવરસહરણી) માતૃજીવ રસ
હરિણી-યહાં માતૃ જીવ રસહરિણી શબ્દ કા અર્થ-માતૃ જીવ કે રસ

લે છે (અમિક્ષણં પરિણામેહ) અને વાર વાર ગ્રહણ કરેલા આહારને વાર વાર
પરિણમાવે છે (અમિક્ષણં ઉસ્સસહ) વાર વાર તે શ્વાસ લે છે, (અમિક્ષણં
નિસ્સસહ) વાર વાર તે શ્વાસ છોડે છે (આહચ્ચ આહારેહ) ક્યારેક તે થોલી
થોલીને પણ આહારને લે છે. (આહચ્ચ પરિણામેહ) ક્યારેક થોલી થોલીને
તે આહારને તે પરિણમાવે છે (આહચ્ચ ઉસ્સસહ) અને ક્યારેક થોલી થોલીને
તે શ્વાસ લે છે (આહચ્ચ નિસ્સસહ) અને ક્યારેક થોલી થોલીને તે નિઃશ્વાસ
છોડે છે-આ કથનનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-ગર્ભમાં રહેલો જીવ ક્યારેક આહાર
વગેરે ગ્રહણ કરે છે અને ક્યારેક આહારાદિ ગ્રહણ નથી પણ કરતો કારણ
કે તેનો એવો સ્વભાવ હોય છે ગર્ભમાં રહેલો જીવ સર્વ આત્મપ્રદેશો વડે કેવી
રીતે આહાર લે છે તે સમજાવવા માટે ભગવાન કહે છે કે-(માઝજીવરસ-
હરણી) માતૃજીવરસહરિણી-એટલે કે માતૃજીવના રસનું હરણ કરનારી

‘સે તેણદ્વેષ’ તથેનાર્યેન, તેન કારણેન ‘જાવ નો પમૂ મુદ્દેષ’ કાવલિય આહારં આહરિષ્ણ’ યાવન્ નો પ્રમુઃ મુલ્કેન કાવલિકમાહારમાદર્તુમ્, મત્ર યાવ ત્વદન—‘હે ગૌતમ ! એમુચ્યસે જીવઃ સ્વલુ ગર્મગત સન્’ इति સપ્રહઃ । પૂર્વોક્ત કારણેન ગર્મગતો જીવો મુલ્કેન કાવલિકમાહારં કર્ણુ ન સમર્થ इति ।

ગર્માધિકારાદેવ ગર્મગત જીવસ્યાઙ્ગવિષયે પ્રાહ—‘કઈ ણ મંતે’ इत्यादि । ‘કઈ ણ મંતે’ કસિ સ્વલુ મદન્ત ! માઈ અંગા પક્ષત્તા’ માપ્રંગાનિ મઘ્ઘાનિ, મગ્ગાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તમો માઈ યગા પક્ષત્તા’ ત્રિપિ માપ્રઙ્ગાનિ મઘ્ઘાનિ ‘સં જહા’ તથયા—‘મંસ સોનિય-મરયુલ્લગે’ માંસ ઘોણિત મસ્થુલુગમ્—મસ્થુલુગ્ગ=મસ્તિક મસ્તકાન્તઃ સ્થિતસ્તિગ્વપરાય વિશેષઃ ‘મેમા’ इति પ્રસિદ્ધમ્, ‘કઈ ણ મંતે પિદ્ધંગા પક્ષત્તા’ કસિ સ્વલુ મદન્ત ! પિત્તઙ્ગાનિ મઘ્ઘાનિ, મગ્ગાનાહ—‘ગોયમે’ इत्यादि, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! તઓ પિદ્ધંગા પક્ષત્તા’ શ્રીણિ પિત્તઙ્ગાનિ મઘ્ઘાનિ ‘સં જહા’ તથયા—‘અદ્ધિ અદ્ધિ

પુત્ર કી નામિ મેં ઓર માતા કે હૃદય મેં નાહી સંપંચિત હૈ । इसी नाही से गर्मगत जीव कुल्यासे खेतमें पानी पहुंचाने के स्थानरूप नाही से कैदार (क्यारा) की तरह पुष्ट होता रहता है ॥१॥

(સે તેણદ્વેષ) इस कारण हे गौतम ! मैं ऐसा कहता हू कि (जाव नो पमू मुद्देष् कालिय आहारं आहरिषण) गर्मगत जीव मुल से कबलरूप आहारको लेने के किये समर्थ नहीं है ।

गर्म का अधिकार होने से ही सूत्रकार अथ गर्मगत जीव के अंग के विषय में प्रश्नोत्तरपूर्वक सूत्र कहते हैं—(कई ण मंते ! माइअंगा पक्खत्ता) हे भदन्त ! माता के अंग कितने कहे गये हैं ? (गोयमा ! तमो माइ अंगा पक्खत्ता, त जहा मंसे, सोणिय, मस्थुलुगे) हे गौतम ! माता के अंग

(સે તેણદ્વેષ) हे गौतम ! ते क्षरत्वे हू अथुं कहुं छुं ठे (जाव नो पमू मुद्देष् कालिय आहारं आहरिषण) अङ्गमा एकेव एव भुज वटे क्व खाहार देवाने समर्थ होता नही.

अङ्गमा अधिकार बाधतो होताथी हवे सूत्रकार अङ्गमा एकेव एवनां अङ्गाना विषयमा प्रश्नोत्तर पूर्वक सूत्रा कहे छे (कई ण मंते ! माइअंगा पक्खत्ता) हे भजवन् ! अङ्गमा एकेव एवमां माताना अङ्गा केटवां कोथ छे ? (गोयमा ! तमो माइअंगा पक्खत्ता—त जहा—मंसे सोणिय, मस्थुलुगे) हे गौतम ! मातानां तसु अङ्ग तेने कोथ छे—(१) मांस, (२) शोणित, (३) रुधिर) अने (४) भजव (कई ण मंते ! पिद्वङ्गा पक्खत्ता ?) हे भजवन् ते एवने पित्ताना केटवां अङ्गा कोथ छे ? (गोयमा ! तमो पिद्वङ्गा पक्खत्ता) हे गौतम ! ते एवने

કરોતિ 'તમ્હા પરિણામેઈ' તસ્માત્ પરિણમયતિ, તસ્માદેવ કારણાત્તદ્ આહતમાહારં પરિણમયતિ । 'અવરાવિ ય ણં' અપરાપિ ચ સ્પર્શિકા ચલુ અપરા=અન્યા યા 'પુત્તજીવસહરણી' પુત્રજીવસહરણી સા 'પુત્તજીવપઢિવદ્ધા' પુત્રજીવપ્રતિવદ્ધા, પુત્રજીવેન સહ સંવદ્ધા સૈવ, 'માઝજીવફુડા' માતૃજીવસ્પૃષ્ટા, માતૃજીવસ્ય કેવલં સ્પર્શં કુર્વતી, યસ્માદેવમ્ 'તમ્હા' તસ્માત્ કારણાત્ ગર્ભગતો જીવઃ 'ચિણાઈ' ચિનોતિ, પુષ્પાતિ સામાન્યેન શરીરાદિકં પુષ્ટં કરોતિ, એવમ્ 'તમ્હા ડવચિણાઈ' તસ્માદુપચિનોતિ, તસ્માદેવકારણાત્ વિશેષતયા પુષ્પાતિ=પુષ્ટં કરોતિ શરીરાદિકં ગર્ભગતો જીવ ઇતિ । ઉક્ત ચ—

“પુત્રસ્ય નાભૌ માતૃશ્ચ, હૃદિ નાડી નિવધ્યતે ।

યયાસૌ પુષ્ટિમાપ્નોતિ, કેદાર ઇવ કુલ્યયા ” ॥૧૧॥

કે સાથ સ્પર્શ કરતી હૈ, હિસ કારણ ગર્ભગત જીવ ડસ માતૃજીવપ્રતિ વદ્ધ નાડી દ્વારા આહાર લેતા હૈ । (તમ્હા પરિણામેઈ) હસી કારણ વહ આહત આહાર કો પરિણમાતા હૈ । (અવરા વિ ય ણ પુત્તજીવપઢિવદ્ધા માઝજીવફુડા તમ્હા ચિણાઈ તમ્હા ડવચિણાઈ) તથા દૂસરી નાડી જો પુત્ર જીવસહરણી હૈ વહ પુત્ર જીવકે સાથ સંવદ્ધ હૈ ઓર માતૃજીવ કો સ્પર્શ કરતી હૈ । હસકારણ ગર્ભગત જીવ સામાન્યરૂપ સે અપને શરીર આદિ કો પુષ્ટ કરતા રહતા હૈ । વિશેષરૂપ સે પુષ્ટ કરતા રહતા હૈ । કહા ખી હૈ—

“પુત્રસ્ય નાભૌ માતૃશ્ચ હૃદિ નાડી નિવધ્યતે ।

યયાસૌ પુષ્ટિમાપ્નોતિ કેદાર ઇવ કુલ્યયા ॥૧૧॥”

ગર્ભમાં રહેલ જીવ માતૃજીવપ્રતિવદ્ધ નાડી વડે આહાર લે છે (તમ્હા પરિણામેઈ) તેથી આહાર કરેલ આહારને પરિણુમાવે છે (અવરા વિ ય ણ પુત્તજીવપઢિવદ્ધા માઝજીવફુડા-તમ્હા ચિણાઈ, તમ્હા ડવચિણાઈ) તથા બીજી પુત્ર જીવસહરણી નામની નાડી પુત્ર જીવની સાથે અંધાયલી છે અને માતાના જીવને માત્ર સ્પર્શ જ કરે છે તે કારણે ગર્ભમાં રહેલ જીવ સામાન્ય રૂપે તથા વિશેષરૂપે માતાના શરીર વગેરેની પુષ્ટિ કરતો રહે છે,

કહ્યું પણ છે કે—

“પુત્રસ્ય નાભૌ માતૃશ્ચ, હૃદિ નાડી નિવધ્યતે ।

યયાસૌ પુષ્ટિમાપ્નોતિ, કેદાર ઇવ કુલ્યયા ॥૧૧॥”

પુત્રની નાભિમાં અને માતાના હૃદયમાં નાડી સંબંધિત છે જેવી રીતે કંથ્યાથી—જેતરમાં પાની પહોચ્યાડવાની નીક વડે જેતરને પોષણ મળ્યા કરે છે, એવી રીતે તે નાડી વડે ગર્ભમાં રહેલ જીવને પોષણ મળ્યા કરે છે ॥૧૧॥

વ-ને ' અઘ્યાપન્નમ્, ધ્યાપન્નમ્ વિનષ્ટમ્ તન્નિષેધાત્ અઘ્યાપન્નમ્ અવિનષ્ટમિત્યર્થઃ, મવતિ=તિષ્ઠતિ, ' ઇવતિયં કાલં સચિદ્દૃષ્ટં ' ઇત્યાશ્રન્તં કાલ સંવિષ્ઠતે ' અદે ણં ' અય સ્વલુ-શરીરમાપ્ત્યનન્તરમ્ ' સમપ સમપ ' સમયે સમયે-પ્રતિષ્ઠનમિત્યર્થઃ, ષોક્કસિજ્જમાણે ષોક્કસિજ્જમાણે ' વ્યપકુપ્પમાણ વ્યપકુપ્પમાણ-પ્રવિસમય દીય-માનં સત્ ' ધરમકાલસમયસિ ' ધરમકાલસમયે-મરણસમય ' ચોચ્છિન્ને મવહ ' વ્યુચ્છિન્ન મવતિ-નષ્ટં મવતીતિ ॥ સૂ. ૪ ॥

ગર્મસ્યૈવાધિકારાત્ ગર્મગત્ત્રીયસ્ય ગત્યન્તરગમનં પ્રદર્શયન્ પ્રાહ- જીવે ણં મતે' ૧.

મૂલ્ય-જીવે ણ મતે ! ગત્તમગપ સમાણે નેરહપસુ ઉવવ જ્ઞેજ્ઞા, ગોયમા ! અત્યેગહપ ઉવવજ્જેજ્ઞા, અત્યેગહપ નો ઉવવજ્જેજ્ઞા, સે કેણદ્દેણ ગોયમા ! સે ણં સન્નીપર્વિદિપ સવ્વાહિં પજ્જત્તિહિ પજ્જત્તપ, વીરિયલદ્ધીપ, વેડવિવિયલદ્ધીપ, પરાણીય આગય સોજ્ઞાનિસમ્મ પપસે નિચ્છુભદ્, નિચ્છુભિત્તા વેડવિવિયસમુગ્ધાપણ સમોહણદ્, સમોહણિત્તા વાડરગિણિં સે

સંચિદ્દૃષ્ટ) હે ગૌતમ ! જિતને કાલતક ઇસકા મવધારણીય શરીર વિનષ્ટ નહીં હોતા હૈ ઇતને કાલતક ઠહરતા હૈ । (અદે ણં સમપ સમપ ષોક્કસિજ્જમાણે ૨ ધરમકાલસમયસિ ચોચ્છિન્ને મવહ) ફિર સમય પર છીજતા હુઆ વહ અન્તસમય મેં નષ્ટ હો જાતો હૈ । તાત્પર્ય હસ પ્રશ્નોત્તરકા પેસા હૈ કિ ગર્મગત જીવકે શરીરમેં માતા પિતાકે પ્રાસ અંગ તથ તક રહતે હૈ કિ જયતક ઇસકા મવધારણીય શરીર-જન્મસે લેકર મરણ પર્યન્ત રહનેવાલા શરીર-રહતા હૈ । જૈસે ૨ વહ મવધારણીય શરીર સમય ૨ મેં હીન હોતા જાતા હૈ વૈસે ૨ વે અંગ મી હીન હોતે જાતે હૈ, ઔર મવધારણીય ઇસ શરીરકે નષ્ટ હોતે હી વે અંગ મી નષ્ટ હો જાતે હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

શ્રીય શરીર નાશ પામતુ નથી ત્યાં સુધી તે શરીર રહે છે (અદે ણં સમપ સમપ ષોક્કસિજ્જમાણે ૨ ધરમકાલસમયસિ ચોચ્છિન્ને મવહ) ત્યાર બાદ પ્રત્યેક સમયે છીજતુ (શ્રીય થતુ) તે શરીર અત સમયે નાશ પામે છે આ પ્રશ્નો ત્તરેણ તાત્પર્ય જો છે કે ત્યાં સુધી અવધારણીય શરીર-જ મધી લઇને મરણ પર્વન્ત રહેનાર શરીર-રહે છે ત્યાં સુધી બળમાં રહેલ છવ પ્રાસ કરેલાં માતાપિતાનાં અંગો તેને રહે છે જેમ જેમ તે અવધારણીય શરીર સમયે સમયે શ્રીય થતુ બાધ છે તેમ તેમ તે અંગો પણ શ્રીય થતાં બાધ છે અને તે અવધારણીય શરીર નાશ પામતાં જ તે અંગો પણ નષ્ટ થઇ જાય છે ॥ સૂ. ૪ ॥

મિંજા 'કેસમંસરોમનહે' અસ્થિ અસ્થિમજ્જાકેશશ્મશ્રુરોમનસ્વાઃ, ગર્ભસ્થિતજીવસ્ય શરીરે માંસશોણિતમસ્તુલ્લજ્ઞાનિ માતુઃસકાશાદાગતાનિ તથા અસ્થ્યસ્થિમજ્જાકેશશ્મશ્રુરોમનસ્વાઃ પિતુઃ સકાશાદાગતાનિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । ગર્ભગતસ્ય જીવસ્ય માતૃપિત્રવયવપ્રાપ્તશરીરં—કિયત્કાલપર્યન્તં તિષ્ઠતીત્યાવેદયિતુમાહ—‘અમ્માપિહ્ણ’ ઇત્યાદિ । ‘અમ્માપિહ્ણ ણં મંતે સરીરણ’ અમ્વાપૈતૃકં સ્વલુ ભદન્ત ! શરીરકં ‘કેવહ્ણયં—કાલં સંચિદ્દહ’ કિયત્કાલં સંતિષ્ઠતે, હે ભદન્ત !, મગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જાવહ્ણયં સે કાલં’ યાવન્તં કાલં તંસ્ય ‘ભવધારણિજ્જે સરીરણ’ ભવધારણીયં શરીરમ્ ‘અવ્વાવન્ને ભવહ્ણ’ અવ્યાપન્નં ભવતિ, ભવધારણીયં=ભવધારણપ્રયોજન મનુષ્યાદિ ભવોપગ્રાહકમિત્યર્થઃ, ‘અવ્વા-

તીન કહે ગયે હૈં—વે इस प्रकार से हैं—१ मांस, २ शोणित (रुधिर) और तीसरा मस्तक के भीतरस्थित स्निग्ध पदार्थविशेष जिसे “भेजा” कहते हैं । (कह णं मंते ! पिह्णं गा पन्नत्ता) हे भदन्त ! पिताके अंग कितने कहे गये हैं ? (गोयमा ! तओ पिह्णं गा पन्नत्ता) हे भदन्त ! पिताके अंग तीन कहे गये हैं । (तं जहा) वे इस प्रकार से हैं (अट्ठिमिज्जा केसमंसु रोमनहे) हाड, अस्थिमज्जा केश-श्मश्रु-रोम और नख । तात्पर्य यह है कि—गर्भस्थित जीव के शरीर में मांस, शोणित और भेजा ये तीन माता से प्राप्त होते हैं और हाड १, अस्थिमज्जा २, केश, श्मश्रु, रोम और नख ३, ये पिता से प्राप्त होते हैं । गर्भगत जीव का माता पिता के अवयवों से प्राप्त शरीर कितने कालतक रहता है ? इस बात को अब सूत्रकार प्रश्नोत्तरपूर्वक कहते हैं—(अम्मापिह्णं णं मंते ! सरीरणं केवह्णयं कालं संचिद्वह ?) हे भदन्त ! माना पिता के अवयवों से प्राप्त गर्भस्थित जीव का शरीर कितने कालतक ठहरता है ? (गोयमा ! जावह्णयं से कालं भवधारणिज्जे सरीरणं अव्वावन्ने भवह्ण एवतियं कालं

પિતાના ત્રણ અંગ હોય છે—(તં જહા) તે આ પ્રમાણે છે—(અટ્ઠિ—અટ્ઠિમિંજા,—કેસમંસરોમનહે) હાડકા, અસ્થિમજ્જા, કેશ—શ્મશ્રુરોમ અને નખ કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે ગર્ભમાં રહેલ જીવના શરીરમાં માંસ, રુધિર અને મગજ માતા તરફથી પ્રાપ્ત થાય છે અને (૧) હાડકા, (૨) અસ્થિમજ્જા અને (૩) કેશ, શ્મશ્રુ રોમ અને નખ પિતા તરફથી પ્રાપ્ત થાય છે. માતા પિતાના અવયવોથી પ્રાપ્ત એવું ગર્ભમાં રહેલ જીવનું શરીર કયા સુધી રહે છે—એ વાતને સૂત્રકાર પ્રશ્નોત્તર વડે બતાવે છે—(અમ્માપિહ્ણ ણ મંતે ! સરીરણ કેવહ્ણય કાલ સંચિદ્દહ ?) હે ભગવન્ ! માતા પિતાના અવયવોથી પ્રાપ્ત થયેલું ગર્ભમાં રહેલ જીવનું શરીર કેટલા સમય સુધી ટકે છે ? (ગોયમા ! જાવહ્ણય સે કાલં ભવધારણિજ્જે સરીરણ અવ્વાવન્ને ભવહ્ણ એવહ્ણયં કાલં સંચિદ્દહ) હે ગૌતમ ! જ્યાં સુધી તેનું ભવધાર-

जागरइ सुहियाए सुहिण भवइ, दुहियाए दुहिण भवइ, हुंता
 गोयमा ! जीवे ण गव्वमणए समाणे जात्रदुहियाएदुहिण भवइ,
 अहे ण पसवणकालसमयसि सीसेण वा पाएहिं वा आगच्छइ,
 सम आगच्छइ तिरिय आगच्छइ विणिहाय आवज्जइ वल्लव
 ज्झाणिय से कम्माइ वद्धाइ पुट्ठाइं निहत्ताइ कडाइ पट्टवियाइ
 आभिनिविट्ठाइ अभिसमझागयाइ उदिझाइ नो उवसताइ
 भवति, तओ भवइ दुरूवे दुवन्ने दुरसे दुफासे अणिट्ठे अकते
 अप्पिए असुभे अमणुस्से अमणामे हीणस्सरे दीणस्सरे अणि
 ट्ठस्सरे अकतस्सरे अप्पियस्सरे असुभस्सरे अमणुस्सरे अम
 णामस्सरे अणाएज्जवयणे पञ्चायाए यावि भवइ वणवज्झाणिय
 से कम्माइ नो वद्धाइ पसत्थ णेयव्व जाव आदिज्जवयणे
 पञ्चायाए यावि भवइ, सेव भते सेव भते त्ति ॥ सू० ५ ॥

॥ पइम सयये सवमो ठवेसो सम्मघो ॥ १-७ ॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! गर्भगतः सन् नैरयिकेपूपपद्येत ? गीतम ! अ
 स्त्येकक उपपद्येत अस्त्येकको नोपपद्येत तत् केनार्थेन, गीतम ! ससङ्गी पवेन्द्रियः
 सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तको वीर्यलब्ध्या वैक्रियलब्ध्या परानीकमागत भुत्वा
 निश्चम्य प्रवेशान् निक्षिपति निक्षिप्य वैक्रियसमुद्घातेन समरहन्ति समरस्य
 चतुरंगिणीं सेनां विह्वल्यति चतुरंगिणीं सेनां विह्वल्य चतुरङ्गिण्या सेनया परानीकेन
 सार्धं सप्रार्मसंप्रामयते सजीवोऽर्थकामको राज्यकामको भोगकामकः कामकामकः,
 अर्थकक्षितो राज्यकक्षितो भोगकक्षितः कामकक्षितः, अर्थपिपासितो राज्यपिपा
 सितो भोगपिपासितः कामपिपासितः तन्निवृत्तस्तन्मनास्तल्लभ्यस्तदभ्यनसितस्त
 चीव्राध्यवसानस्तदर्थोपपुक्तस्तदर्पितस्तरणस्तद्वायनाभावितः एतस्मिन्नन्तरे
 कालं कुर्यात् नैरयिकेपूपपद्यते, तत्तेनार्थेन गीतम ! यावदन्त्यकक उपपद्येत अस्त्ये
 कको नोपपद्येत, जीव खलु भदन्त ! गर्भगतः सन् देवलोकेपूपपद्येत, गीतम !

णं विउव्वइ चाउरंगिणिं सेणं विउवित्ता चाउरंगिणीए स्रेणाए
 पराणीए णं सद्धिं संगामं संगामेइ, से णं जीवे अत्थकामए
 रज्जकामए भोगकामए कामकामए, अत्थकंखिए रज्जकंखिए
 भोगकंखिए, कामकंखिए, अत्थिपिवासिए रज्जपिवासिए भो-
 गपिवासिए कामपिवासिए, तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसिए
 तत्तिव्वज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पियकरणे तव्भावणभाविए,
 एएसिं णं अंतरंसि कालं करेज्ज नेरइएसु उववज्जइ से तेणट्ठेणं
 गोयमा जाव अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगइए नो उववज्जेज्जा,
 जीवे णं भंते ! गव्वभगए समाणे देवलोगेसु उववज्जेज्जा,
 गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा अत्थेगइए नो उववज्जेज्जा,
 से केणट्ठेणं, गोयमा ! से णं सन्नी पंचिंदिए सव्वाहिं पज्जत्तिहिं
 पज्जत्तए तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि
 आरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा निसम्म तओ भवइ संवेग-
 जायसट्ठे तिव्वधम्माणुरागरत्ते, से णं जीवे धम्मकामए पुन्न-
 कामए सगगकामए मोक्खकामए धम्मकंखिए पुन्नकंखिए
 सगगकंखिए मोक्खकंखिए धम्मपिवासिए पुन्नपिवासिए सगगपि-
 वासिए मोक्खपिवासिए तच्चित्ते तम्मणे तल्लेसे तदज्झवसित-
 त्तिव्वज्झवसाणे तदट्ठोवउत्ते तदप्पियकरणे तव्भावणाभाविए
 एएसिं णं अंतरंसि कालं करेज्ज देवलोगेसु उववज्जइ से तेणट्ठेणं
 गोयमा ! जीवे णं भंते ! गव्वभगए समाणे उत्ताणे वा
 पासिल्लए वा अक्खुज्जए वा अच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा निसी-
 एज्ज वा तुयट्ठेज्ज वा माउए सुवभाणीए सुवइ जागरमाणीए

‘ ઉવચ્ચજ્જેઝ્ઝા ’ ઉપપચેત ‘ અત્થેગહપ્પ નો ઉવચ્ચજ્જેઝ્ઝા ’ અત્થેગહપ્પો નોપપચેત, કમ્મિભરકે ઉત્પચ્ચતે કમ્મિભોત્પચ્ચતે, ગૌતમ!—પ્રોહ—‘ સે કેમ્મદ્દેઝ્ઞં ’ તત્કેનાર્યેન કારણેન હે મદન્ત પચ્ચુચ્ચતે—મગવાનાહ—‘ ગોયમે ’ત્યાદિ, ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ સે ણં સમ્મી પંચિદ્ધિપ્પ ’ સ સલ્લ સંસી પંચેન્દ્રિયઃ ‘ સમ્માર્હિ પગ્ગચીર્હિ ’ સર્વામિઃ પર્યાસિમિઃ ‘ પરગ્ગચ્છપ્પ ’ પર્યાસિકઃ, સામિમાનિરાનાદિ જીવઃ કમ્મિદ્ધર્મ ગતઃ સન્ નરકગમનયોગ્યં કર્મવધ્નાતીતિ સમવતિ, પત્તદેવ સૂચયિતુ સંક્ષિત્વાદિ નિશ્ચેપજાનિ દ્વાનિ તથા ‘ વીરિયલ્લહીપ્પ ’ વીર્યલ્લહ્યા ‘ વેઠમ્મિયલ્લહીપ્પ ’ વૈક્રિયલ્લહ્યા ચ સપ્રામયતીત્યગ્રેતમેન સહ સંબન્ધઃ, અથવા ‘ વીરયલ્લદિપ્પ વેઠમ્મિયલ્લદિપ્પ ’ इति वीर्यलब्धिको वैक्रियलब्धिकश्च सन् ‘ पराणीय ण ’ परानीक सङ्ग, शत्रु सैन्यम् ‘ आगयं सोच्चा ’ आगतं भुत्वा ‘ निसम्म ’ निश्चम्य हृद्यवायं ‘ पएसे निच्छुमइ ’ प्रवेशान् निक्षिपति आत्मप्रवेशान् गर्मदेशाभिक्षाश्रयति, निष्कु

અત્થેગહપ્પ ઉવચ્ચજ્જેઝ્ઝા, અત્થેગહપ્પ નો ઉવચ્ચજ્જેઝ્ઝા) હે ગૌતમ ! કોઈ એક ગર્મગત જીવ મરકર નરકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઓર કોઈ એક ગર્મગત જીવ મરકર નરકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં મી હોતા હૈ । (સે કેમ્મદ્દેઝ્ઞં) હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કોઈ એક ગર્મગત જીવ મરકર નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર કોઈ એક ગર્મગત જીવ મરકર નરક મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ ? (ગોયમા ! સે ણં સમ્મી પંચિદ્ધિપ્પ સમ્માર્હિ પગ્ગચીર્હિ પગ્ગચ્છપ્પ) હે ગૌતમ ! વહ સસી પંચેન્દ્રિય ઓર સર્વ પર્યાસિયોં સે પૂર્ણ—પર્યાસિક બુઝા ગર્મગત જીવ (વીરિયલ્લહીપ્પ, વેઠમ્મિયલ્લહીપ્પ) વીર્યલ્લહિદ્વારા, વૈક્રિયલ્લહિદ્વારા, (પરાણીયં આગય સોચ્ચા) શત્રુ કી સેના કો આઈ હુર્ફ સુનકર (નિસમ્મ) ઘસે હૃદય મેં ધારણ કર (પપ્પસે નિચ્છુમહ) અપને આત્મપ્રદેશોં કો ગર્મદેશ

જ્જેઝ્ઝા, અત્થેગહપ્પ નો ઉવચ્ચજ્જેઝ્ઝા) હે ગૌતમ ! કોઈ એક ગતિમાં રહેલ જીવ મરીને નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ એક ગતિમાં રહેલ જીવ મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન નથી પણ થતો (સે કેમ્મદ્દેઝ્ઞં) હે ગૌતમ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ એક ગતિમાં રહેલ જીવ મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ એક ગતિમાં રહેલ જીવ મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થતો નથી ? (ગોયમા ! સે ણં સમ્મી પંચિદ્ધિપ્પ સમ્માર્હિ પગ્ગચીર્હિ પગ્ગચ્છપ્પ) હે ગૌતમ ! તે સસી પંચેન્દ્રિય અને સર્વપર્યાસિયોથી પૂર્ણ—પર્યાસ અવસ્થામાં રહેલો ગર્મગત જીવ (વીરિયલ્લહીપ્પ વૈક્રિયલ્લહીપ્પ પરાણીય આગય સોચ્ચા નિસમ્મ પપ્પસે નિચ્છુમહ) વીર્યલ્લહિ વડે અને વૈક્રિયલ્લહિ વડે શત્રુની સેનાનું આગ્રમન સાક્ષીને, તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને, પોતાના આત્મપ્રદેશોને ગર્મપ્રદેશ

अस्त्येकक उपपद्येत अस्त्येकको नोपपद्येत तत्—केनार्थेन, गौतम ! ससंज्ञी पंचेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तकस्तथारूपस्य श्रमणस्य वा साह्नस्य वाऽन्तिके एकमपि आर्यम् धार्मिकं सुवचनं श्रुत्वा निश्चयं ततो भवति, संवेगजातश्रद्धस्तीव्रधर्मानुरागरक्तः सजीवो धर्मकामकः पुण्यकामकः स्वर्गकामको मोक्षकामकः, धर्मकांक्षितः पुण्यकांक्षितः स्वर्गकांक्षितो मोक्षकांक्षितः, धर्मपिपासितः पुण्यपिपासितः स्वर्गपिपासितः मोक्षपिपासितः तच्चित्तस्तल्लेश्यस्तदध्यवसितस्तत्तीव्राध्यवसानस्तदर्थोपयुक्तस्तदर्पितकरणस्तद्भावनाभावित एतस्मिन्नन्तरे कालं कुर्यात्, देवलोकेषूपपद्येत तत्तेनार्थेन गौतम० जीवः खलु भदन्त ! गर्भगतः सन् उत्तानको वा पार्श्वीयो वा आम्रकुञ्जको वा आसीद्वा तिष्ठेद्वा निपीदेद्वा, त्वग्वर्तयेद्वा मातरि स्वपत्यां स्वपिति, जग्रत्यां जागर्ति, सुखितायां सुखितो भवति, दुःखितायां दुःखितो भवति, हंत गौतम ! जीवो गर्भगतः सन् यावत् दुःखितायां दुःखितो भवति, अथ खलु प्रसवन् कालसमये शीर्षेण वा पादाभ्यां वा आगच्छति सम्यगागच्छति तिर्यगागच्छति विनिघातमापद्यते वर्णवध्यानि च तस्य कर्माणि ब्रह्मानि स्पृष्टानि निधत्तानि कृतानि प्रस्थापितानि अभिनिविष्टानि अभिसमन्वागतानि उदीर्णानि नो उपशान्तानि भवन्ति ततो भवति दुरूपो दुर्वर्णः दूरतः दुःस्पर्शः अनिष्टः अकान्तः अभियः अशुभः अमनोज्ञः अमनोमः हीनस्वरः दीनस्वरः अनिष्टस्वरः अकान्तस्वरः अभियस्वरः अशुभस्वरः अमनोज्ञस्वरः अमनोमस्वरः अनादेयवचनः प्रत्यायातश्चापि भवति, वर्णवध्यानि च तस्य कर्माणि नो ब्रह्मानि० प्रशस्तं ज्ञातव्यम् यावदादेयवचनः प्रत्यायातश्चापि भवति तदेवं भदंत तदेवं भदंत इति ॥ सू० ५ ॥

टीका—‘जीवे णं भंते’ जीवः खलु भदन्त ! ‘गवभगए समाणे’ गर्भगतः सन् ‘नेरइएसु’ नैरयिकेषु ‘उववज्जेज्जा’ उपपद्येत किम् ? हे भदन्त ! गर्भगतो जीवो मृत्वा किं नरकेषु उत्पत्तिं प्राप्नुयादिति प्रश्नाशयः, भगवानाह—‘गोयमे’ त्याति । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अत्थेगइए’ अस्त्येककः कश्चिदित्यर्थः

गर्भ का ही अधिकार होने से सूत्रकार अब गर्भगत जीव का गत्यन्तर गमन सूत्र का कथन करते हैं—‘जीवेणं भंते !’ इत्यादि ।

टीकार्थ—(जीवे णं भंते ! गवभगए समाणे नेरइएसु उववज्जेज्जा) हे भदन्त ! गर्भ में जीव क्या सरकर नरकों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा !

गर्भना अधिकार आलतो डोवार्थी सूत्रकार डवे गर्भमा रहिले एवना भीउ गतिमा जवा आगत सूत्रनु कथन करे छे—“जीवे ण भंते ! इत्यादि टीकार्थ—(जीवे ण भंते ! गवभगए समाणे नेरइएसु उववज्जेज्जा) हे भदन्त ! गर्भमा रहिले एव शु भरीने नरकोमा उत्पन्न थाय छे ? (गोयमा ! अत्थेगइए उवव-

મિત્તા ' નિશ્ચિપ્ય ' વેડવિવ્યસમુદ્ધાણં સમોહણઙ ' વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સ્વલુ સમવહન્તિ સમવહતો ભવતિ તથાવિધ પુદ્ગલગ્રહણાર્થં વૈક્રિયસમુદ્ધાતં કરોતિ ' સમોહણિત્તા ' સમવહત્ય ' ચાતુરંગિણિ સેણં વિડવ્વઙ ' ચતુરઙ્ગિણીં સેનાં વિકુર્વતિ વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન ગજાશ્વરથપદાતિરૂપાં ચતુરઙ્ગિણીં સેનામુત્પાદયતીત્યર્થઃ, ' ચાતુરંગિણિ સે ણં વિડવિત્તા ' ચાતુરઙ્ગિણીં સેનાં વિકુર્વ્ય તાદૃશીં સેનાં વૈક્રિયલઙ્ઘ્યા સમુત્પાદ્ય ' ચતુરંગિણીએ સેણાએ ' તથા ચતુરંગિણ્યા સેનયા ' પરાણીએ ણં ' પરાનીકેન શત્રુસૈન્યેન ' સદ્ધિં ' સાર્દ્ધમ્ ' સંગામં ' સંગ્રામં યુદ્ધમિત્યર્થઃ, ' સંગામે ઙ ' સંગ્રામયતિ સંગ્રામં કરોતીત્યર્થઃ । ' સે ણં જીવે ' સ સ્વલુ જીવઃ ય. સ્વલુ

સે બાહર નિકાલતા હૈ । (નિચ્છુભિત્તા વેડવિવ્યસમુદ્ધાણં સમોહ-
ણઙ) બાહર નિકાલકર વૈક્રિય સમુદ્ધાત દ્વારા સમવહત હોતા હૈ અર્થાત્
તથાવિધ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરને કે લિયે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરતા હૈ ।
(સમોહણિત્તા ચાતુરંગિણિ સેણં વિડવ્વઙ) વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરકે ફિર
વહ ચતુરંગી સેના કો-ગજ, અશ્વ, રથ, ઓર પદાતિરૂપ ચાર અંગવાલી
સેના કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ । (ચાતુરંગિણિ સેનાં વિડવિત્તા) ચતુરંગી
સેના કો ઉત્પન્ન કરકે (ચાતુરંગિણીએ સેણાએ પરાણીએ ણં સદ્ધિં સંગામં
સંગામેઙ) ઉસ અપની ચતુરંગી સેના સે શત્રુ કી સેના કે સાથ સંગ્રામ-
યુદ્ધ કરતા હૈ । યહાં એસા કહા ગયા હૈ કિ વહ ગર્ભગત જીવ સામિમાની
કોઈ રાજા આદિ કા જીવ હો ઓર વહ સંજી હો, પાંચોંઈન્દ્રિય વાલા હો ।
સમસ્ત પર્યાસિયાં જિસેકી પૂર્ણ હો ચુકી હોં એસા હો । વહ જવ શત્રુ કી
સેના કો આઈ હુઈ સુનતા હૈ તવ વહ વીર્યલઙ્ઘિ દ્વારા યા વૈક્રિયલઙ્ઘિ-
દ્વારા અપને આત્મપ્રદેશોં કો ગર્ભદેશ સે બાહર નિકાલતા હૈ, ઓર

માથી ખહાર કાઢે છે (નિચ્છુભિત્તા વેડવિવ્યસમુદ્ધાણં સમોહણઙ) ખહાર કાઢીને
વૈક્રિય સમુદ્ધાત વડે તથાવિધ પુદ્ગલોને ઝડપી કરવાને માટે વૈક્રિય સમુદ્ધાત
કરે છે (સમોહણિત્તા ચાતુરંગિણિ સેણં વિડવ્વઙ) વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરીને તે ચતુ-
રંગી સેનાને-ગજ, અશ્વ, રથ અને પાયદળ, એ ચાર પ્રકારની સેનાને-ઉત્પન્ન
કરે છે (ચાતુરંગિણિ સેણં વિડવિત્તા) ચતુરંગી સેનાને ઉત્પન્ન કરીને (ચાતુર-
ંગિણીએ સેણાએ પરાણીએ સદ્ધિં સંગામ સંગામેઙ) પોતાની તે ચતુરંગી સેનાથી
શત્રુની સેના સાથે સંગ્રામ કરે છે અહીં એવું કહ્યું છે કે તે ગર્ભમાં રહેલ
જીવ સ્વાભિમાની કોઈ રાજા વગેરેનો જીવ હોય અને તે સંજી હોય, પાંચે
ઈન્દ્રિયો વાળો હોય, જેની સમસ્તપર્યાસિઓ પૂર્ણ થઈ ચુકી હોય, આ બાતનાં
તેના લક્ષણો બતાવ્યા છે એવો ગર્ભમાં જીવ બ્યારે શત્રુની સેનાનું આગમન
થયેલું સાબળે છે ત્યારે વીર્યલઙ્ઘિ વડે અથવા વૈક્રિયલઙ્ઘિ વડે પોતાના આત્મ-

નુમોદિતરૂપાણિ, કરણાણિ યેન સ સદર્પિતકરણમ્મિત્તિ । ‘તન્માવમા માવિપ’ તન્માવના માવિતઃ, અર્થાદિમાત્રનયા માવિતો ય સ તન્માવના માવિતઃ, ‘અયસિ ણં અંતરંસિ’ એવસ્મિન્ સ્વછ અન્તરે, એવસ્મિન્ સગ્રામાદિકરણસમય ‘કાલં કરેજ્જા’ કાલં કુર્યાત્, ત્રિયસ તદ્વા ‘નેરૂપ્પસુ’ ઉવચજ્જાઃ । નેરૂપ્પિકેપૂપપપ્પથે, યદા સ્વછ અર્થાદિકામક સંગ્રામાદિકં ગર્મસ્ય એવ સપાદયનં તસ્મિન્નેવાવસરે મળં પ્રાપ્તુપાન્ તદા સ જીવ નરકેપૂત્તપ્પથ અન્યસ્તુ નોત્તપ્પથતે મિત્તિ, ‘સ તેજ્ઞદ્દે ંગોપમા’ તપ્પેનાર્યેન હે ગૌતમ ! ‘જાવ અત્થેગાપ્પ ઉવચજ્જેજ્જા’ યાવત્ અત્થેક ઉપપપ્પથે ‘અત્થેગાપ્પ નો ઉવચજ્જેજ્જા’ અત્થેકકો નોપપપ્પથે, યાવત્તપ્પથેન—‘એવં ધુરુચ્ચહ જીવે ણ ગન્મગા સમાણે નેરૂપ્પસુ’ મિત્તિ સગ્રાહ્યમ્ । અત્થેન કારણેન હે ગૌતમ ! ક્યયામિ યત્ કમિત્ત કારણવિશેષમાસાધ નરકે ઉત્તપ્પથતે કમિત્ત નોત્તપ્પથતે મિત્તિ માવ ।

નિમિત્ત સમસ્ત ઇન્દ્રિયોં કો અથવા કૃત કારિત એવ અનુમોદના કો સમાવેશિત કર (તન્માવનામાવિપ) અર્થાદિક કો માવના સે માવિત બનકર પુદ્ધ કરતા હૈ—યદિ(અયસિ ણ અંતરંસિ) હસી સગ્રામ આદિ કરને કે સમય મેં વહ (કાલં કરેજ્જા) મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ તો (નેરૂપ્પસુ ઉવચજ્જા) નારકોં મેં વહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । તાત્પર્ય હમકા પહી હૈ કિ ગર્મસ્ય જીવ અર્થાદિક કો કામનાષાલા બનકર સગ્રામ આદિ કરતા હૈ ઓર ઉસી સ્થિતિ મેં યદિ વહ મર જાતા હૈ તો યહ ગર્મસ્ય જીવ નરકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અન્ય ગર્મસ્ય જીવ નહીં । (સે તેજ્ઞદ્દે ંગોપમા) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મેં એસા કહતા હ (જાવ અત્થેગાપ્પ ઉવચજ્જેજ્જા અત્થેગાપ્પ નો ઉવચજ્જેજ્જા) કિ યાવત કોઈ એક ગર્મસ્ય જીવ કારણવિશેષ કો લેકર નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર કોઈ એક જીવ નરકમેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ ।

સમસ્ત ઇન્દ્રિયોંને અથવા કૃત કારિત અને અનુમોદનાને સમાવેશિત કરીને (તન્માવનામાવિપ) અર્થાદિકની ભાવનાથી ભાવિત બનીને પુદ્ધ કરે છે અને (અયસિ ણં અંતરંસિ) આ રીતે પુદ્ધ વગેરે કરતી વખતે જો તે ગર્ભમાં રહેલ છે (કાલં કરેજ્જા) મૃત્યુ પામે તો (નેરૂપ્પસુ ઉવચજ્જા) નારકોમાં જન્મ લાયક છે કહેવાનું તાત્પર્ય જો છે કે ગર્ભમાં રહેલ છે અર્થાદિકની ઇચ્છાવાળો થઇને સગ્રામ વગેરે કરે છે અને જો જો યિત્તિમાં તે મરણ પામે છે તો તે ગર્ભમાં રહેલ છે નારકોમાં જન્મ લાયક છે અન્ય પ્રકારના ગર્ભમાં રહેલ છે નારકોમાં જન્મ લાયક નથી. (સ તેજ્ઞદ્દે ંગોપમા) હે ગૌતમ ! તે કારણે હું એવું કહું છું કે (જાવ અત્થેગાપ્પ ઉવચજ્જેજ્જા અત્થેગાપ્પ નો ઉવચજ્જેજ્જા) કાંઈ એક ગર્ભમાં રહેલ છે વપરના કારણે નરકમાં જન્મ લાયક છે અને કે એક છે નરકમાં જન્મ લાયક નથી.

‘ भोगकंखिए ’ भोगकांक्षितः ‘ कामकंखिए ’ कामकांक्षितः ‘ अत्यपिवासिए ’ अर्थपिपासितः पिपासा इव पिपासा प्राप्तेर्प्यर्थेऽतृप्तिरूपा संजाता यस्य स तथा, ‘ रज्जपिवासिए ’ राज्यपिपासितः, प्राप्तेपि राज्ये तृप्त्यभाववानित्यर्थः, ‘ भोगपिवासिए ’ भोगपिपासितः ‘ कामपिवासिए ’ कामपिपासितः, ‘ तच्चित्ते ’ तच्चित्तः, तस्मिन् अर्थादौ चित्तं यस्य स तच्चित्तः, ‘ तम्मणे ’ तन्मनाः, तस्मिन् अर्थादौ मनो विद्यते यस्य स तन्मनः, ‘ तल्लेसे ’ तल्लेश्यः, लेश्यानाम् आत्मपरिणामविशेषः तादृशलेश्यावानित्यर्थः, ‘ तदज्झवसिए ’ तदध्यवसितः, इहाध्यवसाय इति अध्यवसितं, तत्र तच्चित्तादि भावयुक्तस्य सतस्तेष्वर्थराज्यभोगकामेष्वेवाध्यवसितं परिभोगक्रियासपादनविषयकं यस्य स तदध्यवसितः, तद्विषयकोत्साहवानित्यर्थः, ‘ तत्तिव्वज्झवसाणे ’ तत्तीव्राध्यवसानं, तस्मिन्नेवार्थराज्यादौ तीव्रमारंभकालादारभ्य प्रकृष्टमध्यवसानं प्रयत्नविशेषो यस्य स तीव्राध्यवसानः, ‘ तदट्ठेवउत्ते ’ तदर्थोपयुक्तः तदर्थम् अर्थराज्यभोगादिनिमित्तमुपयुक्तोऽवहित इति तदर्थोपयुक्तः, ‘ तदप्पियकरणे ’ तदर्पितकरणः तस्मिन्नेवार्थराज्यादौ अर्पितानि विनिहितानि समावेशितानि करणानि=इन्द्रियाणि, अथवा कृतकारितानि

कंखिए) काम में गृद्धिवाला बनकर (अत्यपिवासिए) अर्थ के होने पर भी अतृप्तिरूप अभिलाषावाला बनकर (रज्जपिवासिए) प्राप्त राज्य में भी अतृप्तिरूप अभिलाषावाला बनकर (भोगपिवासिए) भोगमें पिपासित बनकर (कामपिवासिए) काम में पिपासित बनकर (तच्चित्ते) अर्थादिक में एकचित्तवाला होकर (तम्मणे) अर्थादिक में एक अन्तःकरण वाला होकर (तल्लेसे) उसीरूप आत्म परिणामवाला होकर (तदज्झवसिए) तद्विषयक अध्यवसायवाला होकर (तत्तिव्वज्झवसाणे) आरंभ काल से ही तद्विषयक प्रयत्नविशेषवाला होकर (तदट्ठेवउत्ते) उसी अर्थ राज्य, भोगादि के निमित्त उपयुक्त बन कर (तदप्पियकरणे) उन्हीं की प्राप्ति

(अत्यकंखिये) अर्थनी लालसा वाणो णनीने, (अत्यपिवासिए) अर्थ लेवा छता पणु तेनाथी अतृप्त रहीने तेनी अभिलाषा वाणो णनीने, (रज्जपिवासिए) प्राप्त राज्यथी अतृप्त रहीने राज्य भोगवपानी अभिलाषा वाणो णनीने (भोगपिवासिए) भोगनी धन्धावाणो णनीने, (कामपिवासिए) कामनी धन्धाथी युक्त णनीने (तच्चित्ते) अर्थाद्विद्भा ओक चित्त थधने (तम्मणे) अर्थाद्विद्भा ओक अत करणवाणो थधने-तद्धीन थधने (तल्लेसे) ते प्रधारना आत्मपरिणाम वाणो थधने (तदज्झवसिए) ते विषयक प्रवृत्तिवाणो थधने (तत्तिव्वज्झवसाणे) आरंभ प्राणथी न ते विषे विशिष्ट प्रयत्न वाणो थधने (तदट्ठेवउत्ते) अर्थ, राज्य, भोगादिने भाटे उपयुक्त णनीने (तदप्पियकरणे) तेमनी प्राप्तिने भाटे

કુસ્ય માવતઃ સમિતિશુપ્ત્યારાધનસ્ય ' સમણસ્સ વા ' શ્રમણસ્ય વા-દ્વાદશવિષત
પોયુક્તસ્ય શ્રમણસ્ય સાધો , ' માહણસ્સ વા ' માહનસ્ય વા, વા-મથવા સ્વયંસ્પૂજ
પ્રાણાતિપાતાદિભ્યો નિટથ સન ' માહન માહન ' એવ રૂપણ પરાનુપદિશતિ વા
સ માહનઃ=દશચિરતસ્તસ્ય ' અતિપ ' અન્તિકે સમીપે ' ઇગમપિ ' ઇકમપિ ' આરિયં
ધમ્મિય ' આર્યમ્=જિનપ્રણીતં ધાર્મિકમ્=શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મસમ્પાદકમ્ અતઃ પર
' સુવચ્ચં ' સુવચનમ્-પ્રાણાતિપાતાદિચિરતિરૂપં નિરચ્ચ ' સોચ્ચા ' શ્રુતા
' નિસમ્મ ' નિશ્ચમ્ય-દ્વિધિ અરપાર્ય, ' તઓ મચ્ચદ્ ' તતો મચતિ, તવનન્તરમેવ
અવખાજ્જધારધ્યાનન્તરમેવ જાયસે, ' સવેગ જાયસચ્છે ' સવેગજાતઅદ્, સવેગો વૈરાગ્યં
ત્રેન જાતા સમુત્પન્ના અદ્વા તરપઅદ્વાનં યસ્ય સ સવેગજાતઅદ્, તિચ્ચધમ્માણુ

સીહિં પજ્જસપ તદ્દારૂપસ્સ સમણસ્સ વા માહણસ્સ વા અતિપ ઇગમપિ
આરિયં ધમ્મિયં સુવચ્ચં સોચ્ચા નિસમ્મ) કે ગૌતમ ! યજ્ઞ ગર્ભગત જીવ
યદિ કોઈ ધાર્મિક જીવ હે ઓર યહ સંજી, પચ્ચેન્દ્રિય પર્યાસક હૈતો એસી
સ્થિતિ મેં યહ જીવ તયારૂપ-દ્રવ્યતઃ-સદોરકમુખ્વલ્લિકાદિરૂપ સાધુ
કા વેષ ધારણ કિયે હુપ અચત -સમિતિ શુસિ આદિ કે આરાધક, એસે
શ્રમણ, ધારણ પ્રકાર કે તપોં કો તપને યાલે સાધુ કે, અથવા માહણ-
સ્પૂજ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપ ક્રિયાઓં સે નિવૃત્ત હોકર જો દૂસરોં કો
એસા હી વપદેશ વેતા હૈ કિ જીવોં કો "મા હન મા હન" "મત મારો મત
મારો " એસે વેશચિરતિ કો ધારણ કિયે હુપ પંચમ શુણસ્થાનધર્મોં આવક
રૂપ માહણ કે પાસ એક બી આર્ય જિનપ્રણીત-ધાર્મિક-શ્રુતચારિત્રરૂપ
ધર્મકે સમ્પાદક-સુવચન કો-પ્રાણાતિપાતાદિચિરતિરૂપ નિરચ્ચ-
વચન કો સુત્ર કરકે ઓર ઉસે હૃદય મેં અવધારણ કરકે (તઓ) ઉસો
સમય (સવેગજાયસચ્છે તિચ્ચધમ્માણુરાગરસે મચ્ચદ્) સવેગ સે-વૈરાગ્ય

તદ્દારૂપસ્સ સમણસ્સ વા માહણસ્સ વા અતિપ ઇગમપિ આરિય ધમ્મિયં સુવચ્ચં
સોચ્ચા નિસમ્મ) કે ગૌતમ ! તે અર્જુના રહેલો એવ જો ધાર્મિક હોય, સંજી
હોય અને પચ્ચેન્દ્રિય સંહિત અને પર્યાસક હોય તો તે દ્રવ્યથી ઘેરા સંહિત
શુણપર સુહૃદપત્નીવ ઉપકરણો સંહિત સાધુ વેષ ધારણ કરેલા અને સાવધી સમિતિ,
શુસિ વગેરેના આરાધક તથા બાર પ્રકારના તપ કરનારા શ્રમણપાસે તેમજ સ્પૂજ
પ્રાણાતિપાત વગેરે પાપ ક્રિયાઓથી નિવૃત્ત થઈને જીવે અને પણ ' મા હન મા
હન ' ' હણે નહીં હણે નહીં ' એવો ઉપદેશ દેનારા વેશચિરતિને ધારણ
કરનારા પાત્રમા શુણસ્થાનવર્તી આવકરૂપ માહણ પાસે જોકે પણ આર્ય જિન
પ્રણીત-ધાર્મિક-શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મના સંપાદક-સુવચનો-પ્રાણાતિપાતાદિ વિર
તિરૂપ નિર્દોષ વચનને સાચાગીને અને તેને ચોતાના હૃદયમા ધારણ કરીને (તઓ)
ત્યાર બાદ (સવેગજાયસચ્છે તિચ્ચધમ્માણુરાગરસે મચ્ચદ્) સવેગથી (વેશચરથી)

પૂર્વે ગર્ભગતસ્ય જીવસ્ય નરકગમનકરણં પ્રતિપાઘ્ય સમ્પ્રતિ દેવલોકગમન-
કરણં પ્રદર્શયન્નાહ—‘જીવે ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

‘જીવે ણં મંતે’ જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘ગઽમગ્ણ સમાણે’ ગર્ભગતઃ સન્
દેવલોગેસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ દેવલોકેપૂપપઘેત કિમ્ ? । મગવાનાહ—‘ગોયમે’—
ત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! અત્યેગ્ણ ઉવવજ્જેજ્જા’ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્
ઉપપઘેત ‘અત્યેગ્ણ નો ઉવવજ્જેજ્જા’ અસ્ત્યેકકઃ કથિત્ નોપપઘેત ‘સે કેળદ્દે
ણં’ તત્કેનાર્યેન હે મદન્ત ! કેન કારણેનૈવમુચ્યતે યત્ કથિદેવલોકં ગચ્છતિ
કથિન્નો ગચ્છતીતિ ભાગ્યઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘સે ણં સન્ની પંચિદિય’ સ સ્વલુ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયઃ, ‘સઽવાહિં પજ્જત્તીહિં
પજ્જત્તણં’ સર્વાભિઃ પર્યાપ્તિભિઃ પર્યાપ્તકઃ સર્વ પર્યાપ્તિભિર્યુક્ત સન્નિત્યર્થઃ, ‘તહા-
સ્સ’ તથારૂપસ્ય, તથાવિધસ્ય દ્રવ્યતઃ સદોરકમુખવલ્લિભિરિદિ સાધુવેપધાર-

इस तरह गर्भगत जीव के नरक गमन में कारण प्रतिपादित कर
अब सूत्रकार देवलोक में उसके गमन के कारण का प्रतिपादन करने
निमित्त प्रश्नोत्तररूप सूत्र का कथन करते हैं—(जीवै णं मंते !
गम्भगए समाणे देवलोगेसु उववज्जेज्जा) हे भदंत ! गर्भस्थ जीव
क्या देवलोकों में उत्पन्न हो जाता है ? (अत्येगए उववज्जेज्जा)
हे गौतम ! गर्भ में रहा हुआ कोई एक जीव मरके देवलोक
में उत्पन्न होता है और कोई एक गर्भगत जीव मरकर देवलोक में
उत्पन्न नहीं भी होता है । (से केणद्वेणं०) हे भदन्त ! आप ऐसा किस
कारण से कहते हैं कि कोई एक गर्भस्थ जीव मरके देवलोक में
उत्पन्न नहीं होता है ? (गोयमा ! से णं सन्नी पंचिदिए सव्वाहिं पज्ज-

આ રીતે ગર્ભમા રહેલ જીવના નરકગમનનાં કારણોનું પ્રતિપાદન કરીને હવે
સૂત્રકાર તેના દેવલોક ગમનનાં કારણોનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે પ્રશ્નોત્તર રૂપ
સૂત્રોનું કથન કરે છે— (જીવે ણ મંતે ! ગમ્ભગણ સમાણે દેવલોગેસુ ઉવવ-
જ્જેજ્જા ?) હે ભગવન્ ! શુ ગર્ભમા રહેલ જીવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
(અત્યેગણ ઉવવજ્જેજ્જા, અત્યેગણ નો ઉવવજ્જેજ્જા) હે ગૌતમ ! ગર્ભમા રહેલો
કોઈ એક જીવ મરીને દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે, અને કોઈ એક ગર્ભમા
રહેલ જીવ મરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન નથી પણ થતો (સે કેળદ્વેણં) હે
ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કોઈ એક ગર્ભમાં રહેલ જીવ
મરીને દેવલોકમા જાય છે અને કોઈ એક ગર્ભમા રહેલ જીવ મરીને દેવ-
લોકમા જતો નથી

ઉત્તર—(ગોયમા ! સે ણ સન્ની પંચિદિય સવ્વાહિં પજ્જત્તીહિં પજ્જત્તણં

‘तस्मिन्ने’ तन्मनाः तस्मिन् धर्मादावेव मनो यस्य स तथा, तद्वत्से’ तद्वत्से’
 लेख्या आत्मपरिणामविशेष—तथा च तस्मिन्नेव धर्मादौ लेख्या आत्मपरिणामवि-
 शेषरूपा विद्यते यस्य स तथा ‘तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’
 ध्यवसायवान् ‘तत्त्वज्ञानवसाणे’ तत्त्वज्ञानवसाणे, तस्मिन्नेव तीमाध्यवसाय-
 युक्त, ‘तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’
 ‘तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’ तद्वत्से’
 अथवा करणानि=कृतकारितानुमोदितरूपाणि वा यस्य स तथा, ‘तस्मिन्ने’
 मावि’ तद् भावना मावि, तस्मिन् धर्मादावेव भावना वासना तथा मावि’
 य’ स, तथा, ‘एयसि णं अंतरंसि एतस्मिन् खलु अंतरे—एतस्मिन् समये’ कालं
 करेज्जा’ कालं कुर्यात् चियेत् तदा स जीवः ‘देवलोके’ देवलोकेषु ‘उत्प-
 ज्ज’ उत्पद्येत, देवो भवेदित्यर्थ, ‘से तेण्हणं गोयमा’ तत्तेनार्थेन हे

धर्मादिक में ही एक खिस्त वाला बनकर (तस्मिन्ने) धर्मादिक में ही
 एक अन्तःकरण वाला बनकर (तद्वत्से) धर्मादिकरूप आत्मपरिणाम
 वाला बनकर (तद्वत्से) धर्मादिविषयक अध्यवसायवाला बनकर
 (तत्त्वज्ञानवसाणे) धर्मादिविषयक तीव्र अध्यवसायवाला बनकर
 (तद्वत्से) धर्मादिक निमित्त ही उपयोगवाला बनकर (तद्वत्से)
 करण) धर्मादिक में ही अपनी इन्द्रियाँ को, अथवा कृत कारित अनुमो-
 दना को समर्पित करनेवाला बनकर (तस्मिन्ने) धर्मादिक
 की ही भावना से भावित बनकर (एयसि अंतरंसि) उस समय यदि
 (कालं करेज्जा) कालधर्म को प्राप्त होता है—गर्भ में ही मर जाता है—
 तब ऐसा वह जीव (देवलोके) देवलोक में (उत्पज्ज) उत्पन्न
 होता है, अर्थात् देव होता है (से तेण्हणं गोयमा) इस कारण है

खिस्त धर्मादिक, (तस्मिन्ने) धर्म वगैरेमां व पोतानुं अतः कल्पे हीन करीने,
 (तद्वत्से) धर्मादिक रूप आत्मपरिणाम वाणी धर्मादिक (तद्वत्से) धर्मादिक
 प्रवृत्तिमा प्रवृत्त धर्मादिक, (तत्त्वज्ञानवसाणे) धर्मादिविषयक तीव्र अध्यवसाय
 वाणी धर्मादिक, (तद्वत्से) धर्मादिक निमित्त व उपयोगवाणी धर्मादिक, (तद्वत्से)
 करण) धर्मादिकमा व पोतानी इन्द्रियोने अथवा कृत, कारित अनुमोदनाने
 समर्पित करेज्जा धर्मादिक धर्मादिक (तस्मिन्ने) भावनाधीन भावित
 धर्मादिक (एयसि अंतरंसि) ते भवेत् ते ते भवेत् एव (कालं करेज्जा)
 कालधर्म धर्मादिकमा व भूत्तु धर्मादिक ते गन्धमां रदेव एव (देवलोके)
 उत्पज्ज देवलोकेमा उत्पन्न धर्मादिक ते अतः व देव धर्मादिक (से तेण्हणं

રાગરક્તે 'તીવ્રધર્માનુરાગરક્તઃ, તીવ્રોઽતિશયિતો યો ધર્મવિષયકો અનુરાગો ધર્મ
વહુમાનરૂપસ્તેન રક્ત ઇવ રક્તો યઃ સ તીવ્રધર્માનુરાગરક્તઃ, 'સે ણં જીવે' સ
ખલુ જીવઃ 'ધમ્મકામણ' ધર્મકામકઃ-શ્રુતચારિત્રરૂપધર્મવાઙ્ઙાયુક્ત, 'પુન્ન
કામણ' પુણ્યકામકઃ, પુણ્ય-શુભકર્મ તસ્ય કામો=વાઙ્ઙા વિદ્યતે યસ્ય સ પુણ્યકા-
મકઃ, 'સગ્ગકામણ' સ્વર્ગકામકઃ, સ્વર્ગવાઙ્ઙાવાન્ 'મોક્ષકામણ' મોક્ષકામકઃ
મોક્ષવાઙ્ઙાયુક્તઃ 'ધમ્મકંઘિણ' ધર્મકાંક્ષિતઃ, 'પુન્નકંઘિણ' પુણ્યકાંક્ષિતઃ,
'સગ્ગકંઘિણ' સ્વર્ગકાંક્ષિતઃ 'મોક્ષકંઘિણ' મોક્ષકાંક્ષિતઃ 'ધમ્મપિવાસિણ'
ધર્મપિપાસિતઃ, ધર્મે પિપાસા ઇવ પિપાસા અતૃપ્તિર્વિદ્યતે યસ્ય સ તથા, 'પુન્નપિવા-
સિણ' પુણ્યપિપાસિતઃ, 'સગ્ગપિવાસિણ' સ્વર્ગપિપાસિતઃ 'મોક્ષપિવાસિણ'
મોક્ષપિપાસિતઃ, 'તચ્ચિત્તે' 'તચ્ચિત્તઃ તસ્મિન્ એવ ધર્માદૌ ચિત્તં યસ્ય સ તથા,

સે શ્રુતચારિરૂપ ધર્મમેં શ્રદ્ધાવાલા બન જાતા હૈ, અથવા-વૈરાગ્ય સે જિસે
તત્ત્વશ્રદ્ધારૂપ રુચિ ઉત્પન્ન હો જાતી હૈ, જો તીવ્ર ધર્માનુરાગસે-અતિશય
ધર્મવિષયક વહુમાનરૂપ અનુરાગ સે-રંગ જાતા હૈ (સે ણં જીવે) એસા
વહુ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાલા ગર્ભગત જીવ (ધમ્મકામણ, પુન્નકામણ, સગ્ગ-
કામણ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કી વાંછાસે યુક્ત બનકર, શુભકર્મરૂપ પુણ્ય
કી વાંછાસે યુક્ત બનકર, સ્વર્ગ કી વાંછાસે યુક્ત બનકર, (મોક્ષકામણ)
મોક્ષકી વાંછાસે યુક્ત બનકર (ધમ્મકંઘિણ) ધર્મકી કાંક્ષાસે યુક્ત બન-
કર, (પુણ્ણકંઘિણ) પુણ્ય કી કાંક્ષાયુક્ત બનકર (સગ્ગકંઘિણ) સ્વર્ગ
કી કાંક્ષાસેયુક્ત બનકર (મોક્ષકંઘિણ) મોક્ષકી કાંક્ષાસે યુક્ત બનકર,
(ધમ્મપિવાસિણ) ધર્મ કી પિપાસા વાલા બનકર (પુણ્ણપિવાસિણ)
પુણ્ય કી પિપાસા વાલા બનકર (સગ્ગપિવાસિણ) સ્વર્ગ કી પિપાસા-
વાલા બનકર (મોક્ષપિવાસિણ) મોક્ષ કી પિપાસા વાલા બનકર (તચ્ચિત્તે)

શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મમા શ્રદ્ધાવાળો બની જાય છે અથવા વૈરાગ્યને લીધે જેને
સાચા તત્ત્વમા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ હોય છે, અને જે તીવ્ર ધર્માનુરાગથી રંગાયો
હોય છે (સે ણં જીવે) એવા પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળો તે ગર્ભમા રહેલ જીવ
(ધમ્મકામણ, પુન્નકામણ, સગ્ગકામણ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની અભિલાષા વાળો
બનીને, શુભકર્મરૂપ પુણ્યની વાછા વાળો બનીને, સ્વર્ગની અભિલાષા વાળો
બનીને, (મોક્ષકામણ) મોક્ષની ઇચ્છાના વાળો બનીને, (ધમ્મકંઘિણ) ધર્મની
ઈચ્છાવાળો બનીને, (પુણ્ણકંઘિણ) પુણ્યની ઈચ્છા વાળો બનીને (સગ્ગકંઘિણ)
સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળો બનીને (મોક્ષકંઘિણ) મોક્ષની ઈચ્છાવાળો બનીને (ધમ્મ-
પિવાસિણ) ધર્મની પિપાસાવાળો બનીને, (પુણ્ણપિવાસિણ) પુણ્યની પિપાસા
વાળો બનીને, (સગ્ગપિવાસિણ) સ્વર્ગની પિપાસાવાળો બનીને (મોક્ષ-
પિવાસિણ) મોક્ષની પિપાસાવાળો બનીને, (તચ્ચિત્તે) ધર્મ વગેરેમાં એક

ગત પુત્ર જીવોપિ જાગર્તિ-કિમ્ 'સુદિયાણ સુદિપ મવઃ' સુસ્તિતાયાં સુસ્તિતો મવતિ કિમ્ ? 'દુદિયાણ દુદિપ મવઃ' દુઃસ્તિતાયાં દુ સ્તિતો મવતિ કિમિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાદ- 'હતે'ત્યાદિ । 'હતા ગોયમા' હત્ત હે ગૌતમ ! 'જીવે ભં ગમ્મગણ સમાણે' જીવં સ્વલ્લ ગર્મગત સન્ 'આવ દુદિયાણ દુદિપ મવઃ' યાવત્ દુઃસ્તિતાયાં દુઃસ્તિતો મવતિ, ગર્મગતમ્પ જીવસ્ય સર્વાઽપિ ક્રિયા માતુરજ્ઞુસારિણેષ્વ મવેદિતિ માવઃ । 'અહે ણ' અથ સલ્લ નવમાસપર્યન્ત ગર્ભે વાસાનન્તરમ્ 'પસવ વજ્રકાલસમયસિ' પ્રસવનકાલસમયે-પ્રસૂતિસમયે 'સીસેણ વા પાપર્હિ વા આમ ચ્છતિ' યદા શોર્પેય વા પાદાર્ધ્યાં વા આગચ્છતિ તદા 'સમ્મ આગચ્છઃ' સમમાગચ્છતિ=સમં=સુત્વેન માગચ્છતિ । યદા- 'તિરિયમાચ્છઃ' તિરિયાગચ્છતિ, વજ્ર

કયા વહ મી સો જાતા હૈ ? (જાગરમાણીય જાગરહ) તથા માતા કે જગ જાને પર કયા વહ મી જગ જાતા હૈ ? (સુદિયાણ સુદિપ મવઃ દુદિયાણ દુદિપ મવઃ) અથવા જબ માતા સુસ્તી હોતી હૈ તય વહ કયા સુસ્તી હોતા હૈ ? જબ માતા દુઃસ્તી હોતી હૈ તય વહ ગર્મગત જીવ કયા દુઃસ્તી હોતા હૈ ? (હતા ગોયમા ! ગમ્મગણ સમાણે જાહ દુદિયાણ દુદિપ મવઃ) હાં ગૌતમ! ગર્મગત જીવ યાવત્ માતાકે દુ સ્તિત હોતેપર દુ સ્તીહોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ ગર્મગત જીવ કી સમસ્ત ક્રિયાઈ માતા કી ક્રિયા અનુસાર હી હોતી હૈ । (અહે ણ પસવજકાલ સમયસિ) જીવ જય નૌ માહ તક ગર્મ મેં રહ ચુકતા હૈ તય ઉસકે પાદ પ્રસૂતિ સમય મેં (સીસેણ વા પાપર્હિ વા) વહ જીવ યદિ મસ્તક સે અથવા ઢોનોં પેરોં સે (આગચ્છઃ) બાહર નિકલતા હૈ તો (સમ્મ આગચ્છઃ) અચ્છો તરહ સે-વિના કિસી કણ્ઠ કે-બાહર નિકલ આતા હૈ । યદિ વહ (તિરિ

અથ છે ? (જાગરમાણીય જાગરહ) શુ માતા બાળે ત્યારે તે પણ બાળી બાળ છે ? (સુદિયાણ સુદિપ મવઃ દુદિયાણ દુદિપ મવઃ) શુ માતા દુ ખી થાય ત્યારે જર્ભમાં રહેલો જીવ દુઃખી થાય છે ? બાળે માતા સુખી થાય ત્યારે શુ તે સુખી થાય છે ?

ઉત્તર—(હતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (જીવે ભં ગમ્મગણ સમાણે જાવ દુદિયાણ દુદિપ મવઃ) જર્ભમાં રહેલો જીવ સુખ વાચુ કરીને રહે છે બહારથી લઈને માતાના દુ ખે દુઃખી થવા સુખીની બધી ક્રિયાઓથી મુક્ત રહે છે તાત્પર્ય એ છે કે જર્ભમાં રહેલો જીવની બધી ક્રિયાઓ માતાની ક્રિયા પ્રમાણે જ થાય છે (અહે ણ પસ વજ્રકાલસમયસિ) જીવ સવાનવ માસ સુખી જર્ભમાં રહે છે-ત્યાર પછી પ્રસૂતિના સમયે સીસેણ વા પાપર્હિ વા બે તે જીવ મસ્તકથી અથવા બાળે પગથી (આગચ્છઃ) બહાર નીકળે છે તો (સમ્મ આગચ્છઃ) કોઈ પણ બાળની મુશ્કેલી વિના બહાર નીકળે છે પણ બે (તિરિયાગચ્છઃ) તિરે છે "બાટા"

ગૌતમ ! અનેન કારણેન એવમુચ્યતે યદેકઃ કથિદ્ ધર્મીં જીવો ગર્ભે મૃત્વા દેવલોકં ગચ્છતિ, એકઃ કથિત્ ધર્માદિરહિતો ગર્ભે મૃત્વા દેવલોકં ન ગચ્છતીતિ ભાવઃ ગર્ભાધિકારાદેવેદમપરં ગર્ભસ્ત્રમાહ—‘ જીવે ણં મંતે ’ ઇત્યાદિ ।

‘ જીવે ણં મંતે ’ જીવઃ खलु भदन्त ! ‘ ગન્ધગણ સમાણે ’ ગર્ભગતઃ સન્ ‘ ઉત્તાણવ ’ ઉત્તાનકો વા, ગર્ભે વસન્ જીવઃ કિમ્ ઉત્તાનક ઊર્ધ્વપુશ્વઃ, તથા— ‘ પાસિહ્ણવ ’ પાર્શ્વિતો વા—પાર્શ્વભાગેન સ્થિતો વા ‘ અંબલુજ્જવ ’ આમ્રકુન્ડલકો વા, આમ્રફલવત્ કુન્ડલો વા ‘ અચ્છેજ્જવ ’ આસીત વા સામાન્યતઃ । ‘ ચિદ્દેજ્જવ ’ તિષ્ઠેદ્વા ઊર્ધ્વસ્થાનેન ‘ નિસીણ્જ્જવ ’ નિપીદેદ્વા પર્યંકાયાસનેન ‘ તુપદ્દેજ્જવ ’ ત્વગ્વર્તયેદ્વા, પાર્શ્વે પરિવર્તયેદ્વા, ‘ માઉણ સુવમાણીણ સુવહ ’ માતરિ સ્વપત્યાં સ્થપિતિ. યદા માતા નિદ્રાતિ તદા તદ્ગર્ભગતો જીવોપિ નિદ્રાતિ કિમ્ જાગરમાણીણ જાગરહિં જાગત્યાં જાગર્તિ, યદા માતા જાગર્તિ તદા તદીયગર્ભ-

ગૌતમ ! મેં એસા કહતા હું કે ગર્ભમાં રહા હુઆ કોઈ એક જીવ મર કર દેવલોક મેં જાતા હૈ, કોઈ એક ધર્માદિ સે રહિન વના હુઆ ગર્ભસ્થિત જીવ મરકર દેવલોક મેં નહીં જાતા હૈ ।

ગર્ભ કા અધિકાર હોને સે હી સૂત્રકાર અથ યહ દૂસરા ગર્ભસૂત્ર કહેતે હૈં (જીવે ણં મંતે ! ગન્ધગણ સમાણે ઉત્તાણવ વા પાસિહ્ણવ વા) હે ભદન્ત ! ગર્ભ મેં સ્થિત જીવ કયા ચત્તા-ઊંચા સુખ કયા હુઆ સ્થિતહોતા હૈ ? પાર્શ્વભાગસે સ્થિત હોતા હૈ ? (અંબલુજ્જવ વા) કયા વહ આમકે જૈસા કુન્ડલ હોતા હૈ ? (અચ્છેજ્જવ વા) સામાન્યઆસનસે બેઠતા હૈ (ચિદ્દેજ્જવ વા) યદા હોતા હૈ ? (નિસીણ્જ્જવ વા) અથવા કિ-પર્યંક આદિ આસનસે બેઠતા હૈ ? (તુપદ્દેજ્જવ વા) યા કરવટ બદલતા હૈ ? (માઉણ સુવમાણીણ સુવહ) અથવા-માતાકે સો જાને પર

ગોચમા !) હે ગૌતમ ! તે કારણે હું એવું કહું છું કે ગર્ભમાં રહેલો કોઈ એક જીવ મરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ધર્માદિથી રહિત એવો કોઈ એક જીવ મરીને દેવલોકમાં જતો નથી

ગર્ભના અધિકાર આલતો હોવાથી સૂત્રકાર આ બીજી ગર્ભ સૂત્ર કહે છે—

(જીવે ણં મંતે ! ગન્ધગણ સમાણે ઉત્તાણવ વા પાસિહ્ણવ વા) હે ભગવન્ ! ગર્ભમાં રહેલો જીવ શુ મુખ બીજી કરીને રહે છે ? શુ તે પાર્શ્વભાગથી સ્થિત હોય છે ? (અંબલુજ્જવ વા) શુ તે આમના સમાન કુન્ડલ (કુખડો) હોય છે ? (અચ્છેજ્જવ વા) શુ તે સામાન્ય આસને બેસે છે ? (ચિદ્દેજ્જવ વા) હોય થાય છે ? (નિસીણ્જ્જવ વા) અથવા પર્યંક વગેરે આસને બેસે છે ? (તુપદ્દેજ્જવ વા) કે પડખુ ફેરવે છે ? (માઉણ સુવમાણીણ સુવહ) અથવા-માતા સૂવે ત્યારે તે પશુસૂઈ

ત્વેન મ્યવસ્પાપિતાનિ, 'અમિનિવિદ્વાઈ' અમિનિવિદ્વાનિ, અમિ=વીત્રાનુમાપતયા
 નિવિષ્ટાનિ સ્થાપિતાનીત્યર્થઃ, 'અમિસમન્વાગયાઈ' (અમિસમન્વાગતાનિ ઉદયામિ-
 મુક્તીમૂતાનિ તતશ્ચ 'ઉચ્ચિસાઈ' ઉચ્ચીર્ણાનિ, કર્મસ્થિતિપરિપાકેન ઉદયાવરિકાર્યા
 માત્તાનિ, કિન્તુ 'નો ઉવસતાઈ મવતિ' નો ઉપશ્ચાન્તાનિ મવન્તિ 'તમો મવઈ'
 સતો મવતિ, યદિ કર્મણોપશ્ચાન્તમ્ કિન્તુ ફલોદયાય કમ્પદાનાય મ્યવસ્થિતં સ્યાત્
 તદા ગર્મનિર્ગતો બીજ કોદશ્ચો મવતીત્યાઈ- 'દુરુવે' દુરુવ, દુરુપો મવતિ-વિક્ત
 તાકૃતિમાન્ મવસિ, 'દુચને' દુર્વર્ણઃ, કૃત્તિસર્વર્ણવાન્ મવસિ, 'દુગંધે' દુર્ગંધઃ,
 કૃત્તિસર્વગંધવાનિત્યર્થઃ, 'દુરસે' દૂરસ, કૃત્તિસર્વસ્ય ર્થઃ, 'દુફાસે' દુ-
 સ્પર્શ, કર્કશ્ચ કઠોરાદ્યશ્ચમસ્પર્શવાનિત્યર્થઃ, 'અણિદ્દે' અનિદ્દ, અવાંછનીયા,
 'અકતે' અકાન્તઃ, અનમિલપનીયઃ, 'અપિય' અપ્રિયઃ, સર્વોપકારકઃ, 'અમુમે'
 અશુભઃ, અકરુણાકરઃ, 'અમણુને' અમનોદ્ધઃ, અદિતકારકઃ, 'અમણામે' અમ-
 નોમઃ, સકલજનપતિકૂલ, 'દીણસ્સરે' દીનસ્વરઃ, 'દીનસ્સરે' દીનસ્વરઃ,
 'અણિદ્દસ્સરે' અનિદ્દસ્વરઃ 'અકંતસ્સરે' અકાન્તસ્વરઃ, 'અપિયસ્સરે' અપ્રિય-
 સ્વરઃ 'અમુમસ્સરે' અશુભસ્વરઃ, 'અમણુજ્જસ્સરે' અમનોદ્ધસ્વરઃ, અમણામસ્સરે'

દુપ હૈં, (તમો મવઈ, દુરુવે, દુચને, દુરસે, દુફાસે, અણિદ્દે, અકંતે,
 અપિય, અમુમે, અમણુને, અમણામે, દીણસ્સરે, દીનસ્સરે, અણિદ્દસ્સરે
 અકતસ્સરે, અપિયસ્સરે, અમુમસ્સરે, અમણુજ્જસ્સરે અમણામસ્સરે, અણ-
 પ્જજઘયણે પચ્ચાયાપ યાચિ મવઈ) તો વઈ જીવ પેસા મનુષ્ય હોતા હૈં,
 કિ જો કદૂપ હોતા હૈં, છોટે ઘર્ણવાળા હોતા હૈં, છોટે રસ વાળા હોતા હૈં,
 છોટે સ્પર્શવાળા હોતા હૈં, અનિદ્દ હોતા હૈં, અકાન્ત હોતા હૈં, અપ્રિય હોતા
 હૈં, અશુભ હોતા હૈં, અમનોદ્ધ હોતા હૈં, અમનોમ હોતા હૈં, દીનસ્વરવાળા
 હોતા હૈં, દીનસ્વરવાળા હોતા હૈં, અનિદ્દસ્વરવાળા હોતા હૈં, અકાન્ત સ્વર
 વાળા હોતા હૈં, અશુભ સ્વરવાળા હોતા હૈં, અમનોદ્ધ સ્વરવાળા હોતા હૈં,

આવશે." (તમો મવઈ, દુરુવે, દુચને, દુરસે, દુફાસે, અણિદ્દે, અકતે, અપિય,
 અમુમે, અમણુને, અમણામે, દીણસ્સરે, દીનસ્સરે, અણિદ્દસ્સરે, અકતસ્સરે,
 અપિયસ્સરે, અમુમસ્સરે અમણુજ્જસ્સરે અમણામસ્સરે અણાપ્જજઘયણે પચ્ચાયાપ
 યા ચિ મવઈ) તે ઠઠ્ઠપો દોષ છે ખરાજ વળ મુઠ્ઠ દોષ છે, ખરાજ રચવાળો
 દોષ છે ખરાજ સ્પર્શવાળો દોષ છે અનિદ્દ દોષ છે અકાન્ત દોષ છે,
 અપ્રિય દોષ છે અશુભ દોષ છે અમનોદ્ધ દોષ છે અમનોમ દોષ છે, દીન
 સ્વરવાળો દોષ છે દીનસ્વરવાળો દોષ છે અનિદ્દ સ્વરવાળો દોષ છે, અકાન્ત
 સ્વરવાળો દોષ છે, અપ્રિયસ્વરવાળો દોષ છે, અશુભસ્વરવાળો દોષ છે, અમનોદ્ધ

તયા નિસ્સરતિ તદા 'વિણિઘાયમાવજ્જઈ' વિનિઘાતમાપદ્યેત, મ્રિયેતેત્યર્થઃ, યદા ગર્ભસ્તિરશ્ચીનો ભૂત્વા માતુરુદરાન્નિર્ગન્તું પ્રવર્તેતે તદા સ તન્માતા ચ પ્રાયોમરણમાપદ્યેત, તિર્યગ્રુપેણ નિઃસરણસ્યાસંભવાત્ । ગર્ભનિર્ગતસ્ય જીવસ્ય યત્ સ્યાત્તદાહ— 'વન્નવજ્જાણિ' વર્ણવધ્યાનિ ચ વર્ણ. શ્લઘારૂપઃ. સ વધ્યો દન્તવ્યો યેપાં તાનિ વર્ણવધ્યાનિ નિન્દનીયાનીત્યર્થઃ, અથવા 'વર્ણવાહ્યાનિ' ઇતિચ્છાયા, તત્ર-વર્ણાદ્ વાહ્યાનિ અશુભાનીત્યર્થઃ । 'સે' તસ્ય ગર્ભવિનિર્ગતસ્ય જન્તોઃ 'કમ્માઈ' કર્માણિ 'વદ્ધાઈ' વદ્ધાનિ સામાન્યતઃ, તાનિ તુ દૂરતોઽપિ ભવન્તીત્યાહ— 'પુટ્ટાઈ' સ્પૃષ્ટાણિ સંલગ્નતયા ગાઢતરવન્ધનતઃ, અથવા વદ્ધાનિ, કુતઃ? સ્પૃષ્ટાણિ-પૂર્વં સ્વવ્યાપારણૈવ સ્પર્શવિપયીકૃતાની અભૂવન્ અતएव વદ્ધાનીતિ ભાવઃ, 'નિહત્તાઈ' નિધત્તાનિ, ઉદ્વર્તનાઽપર્વતનકરણવર્જિતશેષકરણાયોગ્યત્વેન વ્યવસ્થાપિતાનિ, 'કઢાઈ' કૃતાનિ, નિકાચિતાનિ સર્વકરણાયોગ્યત્વેન વ્યવસ્થાપિતાનિ, 'પટ્ટવિયાઈ' પ્રસ્થાપિતાનિ, મનુષ્યગતિપશ્ચેન્દ્રિયજાતિત્રસાદિનામકર્માદિના સહોદય-

યમાગચ્છઈ) તિરછા હોકર વાહર નિકલતા હૈ તવ તો (વિણિઘાયમાવજ્જઈ) મરજાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ જવ ગર્ભ તિરછા હોકર માતા કે ગર્ભાશય સે વાહર નિકલને લગતા હૈ, તવવહ માતા ઔર ગર્ભ પ્રાયઃ દોનોં હી મરણ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં । ક્યોં કિ ગર્ભ તિરછા હોકર માતા કે પેટ સે યોનિ ઢારા નિકલ નહીં સકતા હૈ । અવ સૂત્રકાર યહ પ્રકટ કરતે હૈં કિ ગર્ભ સે નિર્ગત જીવ કૈસા કયા હોતા હૈ—(વન્નવજ્જાણિ ય સે કમ્માઈ વદ્ધાઈ, પુટ્ટાઈ, નિહત્તાઈ, કઢાઈ, પટ્ટવિયાઈ, અભિનિવિટ્ટાઈ, અભિસમન્નાગયાઈ, ઉદિન્નાઈ નો ઉવસંતાઈ ભવંતિ) ગર્ભ સે નિર્ગત હુए उस जीव के जो अशुभ कर्म बद्ध हैं, स्पृष्ट हैं, निधत्त हैं, कृत हैं, प्रस्थापित हैं, अभिनिविष्ट हैं, अभिसमन्वागत हैं, उदयप्राप्त हैं, उपशान्त नहीं

થધને બહાર આવે તો (વિણિઘાયમાવજ્જઈ) તે મરણ પામે છે તાત્પર્ય એ છે કે બે ગર્ભ તિરછા “આડો” થધને માતાના ગર્ભાશયમાથી બહાર નીકળે તો ઘણે ભાગે માતા અને ગર્ભ બન્ને મરણ પામે છે કારણ કે ગર્ભ તિરછા થધને માતાના ગર્ભાશયમાથી બહાર નીકળી શકતો નથી

હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે ગર્ભમાથી બહાર આવેલો શુવ કેવો હોય છે?

(વણ્ણવજ્જાણિ ય સે કમ્માઈ, વદ્ધાઈ, પુટ્ટાઈ, નિધત્તાઈ, કઢાઈ, પટ્ટવિયાઈ, અભિનિવિટ્ટાઈ, અભિસમન્નાગયાઈ, ઉદિન્નાઈ, નો ઉવસંતાઈ ભવંતિ) ગર્ભમાથી બહાર નીકળેલો તે શુવ કે જેને અશુભ કર્મ બદ્ધ છે, સ્પૃષ્ટ છે, નિધત્ત છે, કૃત છે, પ્રસ્થાપિત છે, અભિનિવિષ્ટ છે, અભિસમન્વાગત છે, ઉદય પ્રાપ્ત છે અને જેનાં કર્મ ઉપશાન્ત થયેલ નથી “આ બધાં પદોનો અર્થ આગળ સમજાવવામાં

આદિજ્ઞવચને પચાયાપ આધિમત્ત ' યાવત્ આદયવચન પ્રત્યાપાતશ્ચાપિ મતિ
 યદિ તસ્યાશુભં કર્મ નો યદ્ મથેતદા રૂપાદારમ્ સ્વરપર્યન્તં સર્વશુભપ્રસન્નમ
 મથેત્ સમુપતશ્ચ જીવ આદેયવચન સન્ મનુષ્યત્વે સમુત્પન્નો મતીતિ, ' સે
 મતે સેવં મતે ' તિ તદેવ મદન્ત તદેવ મદન્ત इति, हे मदन्त ! गर्भविषय येन
 પ્રકારેણ યદ્વસ્તુ દેવાનુગ્રિયણ । કથિત સત્ એવમંવ મર્વ સત્યમંવ ઇત્યુસ્ત્વા અમર્ણ
 મગધન્ત મહાધીરં ચન્દતે નમસ્યસિ યન્દિસા નમસ્યિત્વા ચ સયમેન તપસા આત્માન
 માષયન્ વિહરતીતિ ॥ ૨૦૫ ॥

“ પુઢાઈ ” યહ પદ હેતુપરક પદ હૈ-આત્મા મેં કર્મ યદ્ કયોં હુપ તો
 હસકા ઉત્તર યહ (પુઢાઈ) પદ દેતા હૈ-ચહ યતાતા હૈ કિ આત્માવે
 પહિછે હન્નેં અપને હી યોગાદિરૂપ વ્યાપાર સે સ્પર્શ કા વિષયમૂલ બનાયા
 થાસો વે આત્માકે સાથ ચિપક ગયો. ‘ નિષત્ત ’ હસ પદકે વિષયમેં વિશેષ
 વિવરણ મેરે યનાયે હુપ “ મોક્ષપદ ” મેં લિખા જા હુકા હૈ-જિસકા તાત્પર્ય
 યહ હૈ કિ નિષત્ત જો કર્મ હોતે હૈં ઉનમેં ઉદ્ધર્સતા ઓર અપવર્તતા હન
 દો કરણોં કે સિવાય દસરે ઓર કરણ કુછ મી નહીં કર સકતે હૈં ।
 તથા જીવ કે સાથ જો કર્મ યદ્ હૈં ઉનકા કર્તા ઓર કોઈ દૂસરા જીવ
 નહીં હૈ કિન્તુ વહી સ્વયં આત્મા હૈ કિ જિસકે સાથ વે યદ્ હૈં, યહ જાત
 “ કઢાઈ ” પદ પ્રકટ કરતા હૈ । હસસે યહ યાન સિદ્ધાન્ત કી પુષ્ટ
 ઓર સ્પષ્ટ હો જાતી હૈ કિ કર્મોં કો અપને સાથ યદ્ કરને મેં અધિ-
 કારી સ્વયં આત્મા હી હૈ । નિકાષિત વે કર્મ હોતે હૈં કિ જિનમેં કોઈ મી
 કરણ કુછ મી નહીં કર સકતા હૈ । મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ગ્રસ

હેતુપરક પદ ॥ એટલે કે આત્માની સાથે કર્મ શા માટે બદલ થયા તેનો
 ઉત્તર આ “ પુઢાઈ ” પદ આપે છે તે એ વાત બતાવે છે કે આત્માએ
 પહેલા પોતાના જ યોગ વગેરે વ્યાપારથી તેમને બદલ્યું કર્યો અને તેથી તે
 કર્મો આત્માની સાથે બંધાયા “ નિષત્ત ” પદના વિષયમાં વિશેષ વચ્ચું ન મોકળ
 પદ ‘મા સખવામ આન્સુ ॥ તેનું તાત્પર્ય’ એ ॥ કે નિષત્ત કર્મમાં, ઉદ્ધર્તાના
 અને અપવતના એ બે સિવાયના કરણ કંઈ પણ કરી શકતાં નથી, તથા
 છપની સાથે જે કર્મ બદલે છે તેના કર્તા બીજા કંઈ પણ છવ હોતો
 નથી પણ સ્વયં આત્મા પોતે જ છે એજ વાત “ કઢાઈ ” પદ પ્રકટ કરે છે
 બાકી સિદ્ધાન્તની એ વાતને સમર્થન મળે ॥ કે કર્મોને પોતાની સાથે બદલ
 કરવામાં આત્મા પોતે જ અપરાધી હોય છે જે કર્મ ઉપર કંઈ પણ કરણની
 કંઈ પણ પ્રજ્ઞાની

સૂત્રી નથી તે કર્મને નિકાષિત ” કર્મ કહે છે.

અમનોમસ્વરઃ, 'અણાણ્જઞયણે' અનાદેયવચનઃ, અગ્રાહ્યવચનઃ, એતાદૃશઃ સન્
'પચ્ચયાણ્યાત્રિ ભવઈ' પ્રત્યાયાતશ્ચાપિ ભવતિ, મનુષ્યભવમાગચ્છતીતિ, યસ્ય
જીવસ્ય 'વણ્ણવજ્ઞાણિયસે કમ્માઈ નો વદ્દાઈ' વર્ણવદ્ધચાનિ ચ તસ્ય કર્માણિ
નો વદ્ધાનિ 'પસત્થં ણેયવ્વં' પ્રશસ્તં જ્ઞાતવ્યમ્, અત્ર પૂર્વપાઠો વ્યત્યયેન=પ્રશસ્ત-
રૂપેન ગ્રાહ્ય इत्यर्थः, यदि तस्य जीवस्य कर्माणि अशुभरूपेण नो वद्वानि भवेयुस्तदा
सर्वं रूपादिकं प्रशस्तमेव भवतीति ज्ञातव्यानीतिभावः। कियत्पर्यन्तमित्याह-‘जाव

અમનોમસ્વરવાલા હોતા હૈ, અનાદેયવચનવાલા હોતા હૈ। સૂત્રકારને યહાં
યહ કહા હૈ કિ યદિ ગર્ભસ્થ જીવ આગ્યવશાત્ સુરક્ષિત રીતિ સે ગર્ભ સે
બાહર નિકલ ભી આતા હૈ પરન્તુ યદિ ઉસકે પૂર્વોપાર્જિત કર્મ નિંદનીય
યા અશુભ આદિ રૂપ હૈં ઓર અભીતક વે ઉપશાંત દશા મેં નહીં આ પાયે
હૈં-ઉદય દશા મેં હી ચલ રહે હૈં તો વહ ઉનકે ઉદય કે કારણ ઓટ્ટે રૂપ
આદિ વાલા વચન જાયા કરતા હૈ। સૂત્ર મેં જો “વન્નવજ્ઞાણિ” પદ આયા
હૈ ઉસકા અર્થ “નિંદનીય યા અશુભ” એસા હૈ, કારણ કિ-વર્ણ શબ્દકા
અર્થ શ્લાઘારૂપ વર્ણ જિનકા નષ્ટ હો ચુકા હૈ, અર્થાત્ જો નિંદનીય હૈં વે
કર્મ। અથવા જો કર્મ અશુભ હૈં વે “વણ્ણવજ્ઞ” હૈ યહાં હસ પદ કી
સંસ્કૃત છાયા “વર્ણવાહ્ય” એસી હોગી, ક્યોંકિ જો અશુભ કર્મ હોતે હૈં વે
વર્ણ સે-પ્રશંસા સે વાહ્ય.વહિર્ભૂત હુઆ કરતે હૈં। (વદ્ધ) કા તાત્પર્ય યહાં
સામાન્યરૂપ સે બાંધે ગયે એસે કર્મો સે હૈ (પુટ્ટાઈ) પદ સે યહ વાત
સ્પષ્ટ હોતી હૈ કિ જો ગાઢ બંધન સે પુષ્ટ કિયે હૈં એસે વે કર્મ। અથવા

સ્વરવાળો હોય છે, અમનોમસ્વરવાળો હોય છે, અને અનાદેય વચનવાળો હોય
છે. સૂત્રકાર અહીં એ બતાવે છે કે ગર્ભનાં એવ જો ભાગ્યવશાત્ સુરક્ષિત રીતે
ગર્ભમાંથી બહાર નીકળે તો પણ તેના પૂર્વોપાર્જિત કર્મો જો નિંદનીય અથવા
અશુભ હોય અને જ્યાં સુધી તેના તે કર્મો ઉપશાન્ત દશામાં આવ્યા ન હોય
ઉદય દશામાં જ હોય તો તે કર્મોના ઉદયને કારણે તે એવ ખરાબ રૂપ વગેરે
વાળો જન્મે છે. સૂત્રમાં આપેલા “વન્નવજ્ઞાણિ” પદનો અર્થ અહિં
“નિંદનીય કે અશુભ” એવો થાય છે કારણ કે “વણ્ણ” શબ્દનો અર્થ
“શ્લાઘા” પણ થાય છે તે શ્લાઘારૂપ વણ્ણ જેનો નષ્ટ થઈ ગયો છે એટલે
કે જે નિંદનીય છે એવા કર્મ અથવા જે કર્મ અશુભ હોય છે તેમને
“વણ્ણવજ્ઞ” કહે છે અહીં તેની સંસ્કૃત છાયા “વર્ણવાહ્ય” એવી થાય છે.
કારણ કે જે અશુભ કર્મો હોય છે તે વણ્ણથી (પ્રશંસાથી) બાહ્ય (રહિત)
હોય છે. “વદ્ધ” એટલે સામાન્ય રૂપે બાધેલા કર્મો “પુટ્ટાઈ” પદનો અર્થ
ગાઢ બંધનથી પુષ્ટ કરાયેલા કર્મ એવો સમજવો અથવા “પુટ્ટાઈ” એ પદ

યદિ (વળગજ્ઞાણિ સે કમ્માઈ નો પદ્દાઈ પસસ્ય ણેયન્વ જાવ આદિ
 ણગયણે પચ્ચાયાપ યાવિ મવઈ) ઉસ ગર્મગત જીવ કે અશુભ અથવા
 નિંદનીય કર્મ વદ્ધ ન હોં તો સય રૂપાદિક ઉસકે પ્રશસ્ત હી હોતે
 હોં, પેસા જાનના ચાહિયે, યહ પ્રશસ્તતા ફર્હાતક જાનની ચાહિયે
 તો હસકે લિયે સૂત્રકાર ને કહા કિ—“ જાવ આદિજ્ઞવયણે
 પચ્ચાયાપ યાવિ મવઈ ” કિ યદિ જીવ કે અશુભ કર્મ વદ્ધ નહોં
 અપિતુ શુભ કર્મ વદ્ધ હોં તો રૂપ સે લેકર સ્વર પર્યન્ત સય ઉસકે પ્રશસ્ત હી
 હોતે હોં. વહ અપની ઉચ્ચતિ કરતા હુઆ લોક મેં આદેવવચન થાલા બન
 જાતા હૈ. પેસા વહ મનુષ્ય હોતા હૈ. તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ અશુભ
 કર્મ વદ્ધ આદિ થાલે પૂર્વજીવ કી અપેક્ષા હસ શુભ કર્મ વદ્ધાદિથાલે
 જીવ કી સય થાલે પ્રશસ્ત હી પ્રશસ્ત હોતી હોં. (સેવ મતેર ! સ્તિ) હૈ
 મદન્ત ! ગર્મ કે ચિષય મેં જિસ પ્રકાર સે આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ
 વહ સય પેમા હી હૈ પેસા હી હૈ અર્થાત્ સત્ય હી હૈ સત્ય હી હૈ—પેસા કહ
 કર ઉન ગૌતમ સ્વામી ને અમળ મગધાન્ મહાવીર કો વન્દના કી, નમ
 સ્કાર કિયા. વન્દના નમસ્કાર કર ફિર બે સંપમ ઓર તપ સે અપની
 આત્મા કો ભાવિત કરતે હુપ અપને સ્થાન પર બેઠ ગયે ॥સૂ.૦૫॥

॥ પ્રથમ ઘાતકમે યહ સપ્તમ શ્લોક સમાપ્ત હુઆ ૧-૭॥

હે તો પચ્ચ ખરાબ રૂપ વજેરે વાળો સાથ છે પચ્ચ બે (વળગજ્ઞાણિ સે
 કમ્માઈ નો વદ્દાઈ પસસ્ય ણેયન્વ જાવ આદિજ્ઞ વયણે પચ્ચાયાપ યાવિ મવઈ)
 તે અભાગથી નિકળેલા એ અશુભ અથવા નિંદનીય કર્મ બાંધ્યા ન હોય તો
 તેના રૂપ વજેરે પ્રશસ્ત (સારા) જ હોય છે એમ બાલુવુ તે પ્રશસ્ત પચ્ચ
 કર્યાં સુધી સમજવુ તે બતાવવાને માટે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે “જાવ આદિજ્ઞ
 વયણે પચ્ચાયાપ યાવિ મવઈ” એટલે કે બે બે એવને અશુભ કર્મેના બધ
 બાંધેલા ન હોય પચ્ચ શુભકર્મો જ બાંધ્યા હોય તો તેના રૂપથી સ્થિતિ સ્વર
 સુધીના બધા જ સારાં હોય છે તે પોતાની પ્રગતિ સાધતો સાધતો હોય
 આદેવવચન વાળો બની બાધ છે (તેનાં વચનને બધાં હોંકો માન્ય કરે છે,
 તાત્પર્ય એ છે કે અશુભ કર્મ બદ્ધ એવની અપેક્ષાએ શુભ કર્મબદ્ધ એવના
 રૂપ વજેરે બધાં પ્રશસ્ત જ હોય છે (સેવ મતે ! સેવ મતે !)) કે અત્રવનાં
 આપે અર્જના વિષયમાં જે કહ્યું તે યથાથ જ છે કે અત્રવનાં આપની વાત
 તરફ સારી છે આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને વહજા
 કરી, નમસ્કાર કર્યાં. વહજા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી પોતાના
 આત્માને ભાવિત કરતાં તેઓ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૫ ॥

આદિ વગેરે નામકર્મ કે સાથ ઉદયરૂપ સે વ્યવસ્થાપિત કિયે ગયે એસે જો કર્મ હૈં વે વ્યવસ્થાપિત કર્મ હૈં । જિન કર્મોં કા અનુભાવ તીવ્રરૂપ સે સ્થાપિત હુઆ હૈં વે કર્મ અભિનિવિષ્ટ હૈં । “ અભિસમન્નાગયાઈ ” કા તાત્પર્ય હૈં કિ જો કર્મ ઉદય કે સન્મુખ હો રહે હૈં । ઓર હસી કારણ જો “ ઉદિન્નાઈ ” ઉદયાવલિકા મેં પ્રાપ્ત હો રહે હૈં તો જીવ એસે કર્મોં કે પ્રભાવ સે કૈસા હોતા હૈં ? હસકા ઉત્તર સૂત્રકાર ને “ દુરુવે ” ઇત્યાદિ પદોં દ્વારા દિયા હૈં । દુરુપ શબ્દ કા અર્થ વિકૃત (સ્વરાવ) આકારવાલા હોતા હૈં । એસા જીવ વિકૃત આકારવાલા હોતા હૈં । “ દુવન્ને ” કુત્સિત વર્ણવાલા હોતા હૈં । “ દુર્ગંધે ” દુર્ગંધ આદિ વાલા હોતા હૈં । “ અણિદ્દે ” પદ યહ કહતા હૈં કિ ઉસે કોઈ ચાહતા નહીં હૈં । (અકંતે) વહ અન-મિલિષણીય હોતા હૈં “ અપ્પિય ” અપ્રિય-સવ કા અપકાર કરને વાલા હોતા હૈં । “ અસુમે ” અકલ્યાણકર હોતા હૈં । અમનોજ્ઞ-અહિતકારક હોતા હૈં । અમનોમ-સકલજનોં કે પ્રતિકૂલ રહા કરતા હૈં । તથા હીનાદિ સ્વર વાલા હોતા હૈં । ઉસકા વચન કોઈ નહીં માનતા હૈં એસા વહ અના-દેય વચન વાલા હોતા હૈં । ‘ પચ્ચાયાય યાવિ ભવઈ ’ યહ પદ પ્રકટ કરતા હૈં કિ એસા જીવ યદિ મનુષ્ય હોતા હૈં તો વહ એસા હોતા હૈં । તથા

મનુષ્યગતિ, પચ્ચેન્દ્રિય ભતિ, ત્રસ વગેરે નામ કર્મની પ્રકૃતિઓ સાથે ઉદયરૂપે વ્યવસ્થાપિત એવા જે કર્મ છે તેને “ વ્યવસ્થાપિત કર્મ ” કહે છે. જે કર્મોના અનુભવ તીવ્ર રૂપે સ્થાપિત થયો હોય છે તે કર્મોને “ અભિનિવિષ્ટ ” કહે છે “ અભિસમન્નાગયાઈ ” એટલે કે જે કર્મો ઉદયની સન્મુખ આવી રહ્યાં હોય અને તે કારણે જે “ ઉદિન્નાઈ ” ઉદયાવલિકામાં આવી રહ્યાં હોય છે એવાં કર્મ. એવા કર્મોના પ્રભાવથી જીવ કેવા સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, એ સૂત્રકારે ‘ દુરુવે ’ ઇત્યાદિ પદો વડે બતાવ્યું છે “ દુરુવે ” એટલે વિકૃત (ખરાબ દેખાવ વાળો, “ દુર્ગંધે ” એટલે દુર્ગંધ વાળો, “ અણિદ્દે ” (અનિષ્ટ) એ પદ એ અર્થ બતાવે છે કે તેને કોઈ આહતુ નથી ‘ અકંતે ’ એ પદ એમ સૂચવે છે કે તે અકાન્ત-અનમિલિષણીય-હોય છે “ અપ્પિય ” અપ્રિય સૌનો અપકાર કરનારો હોય છે “ અસુમે ” અકલ્યાણકારી, “ અમનોજ્ઞ ” અહિતકારક, “ અમનોમ ’ બધા લોકોને પ્રતિકૂળ રહેનારો હોય છે વળી તે ગર્ભમાંથી નિકળેલો જીવ હીન વિગેરે સ્વર વાળો હોય છે તેનાં વચનને કોઈ માનતુ નથી, માટે તેને અનાદેય વચન વાળો કહ્યો છે “ પચ્ચાયાય યાવિ ભવઈ ” આ પદો વડે એ બતાવ્યું છે કે એવો જીવ જે મનુષ્ય ગતિમાં જન્મ

સત્તમમુદ્દેશક નિરૂપ્ય, તદનુ અદમ નિરૂપયતિ, તદનયો સત્તમાદમોદ્દેશકયોઃ પરસ્પરમય સપન્થઃ, સત્તમોદ્દેશકે જીવાના ગર્ભવાસ પ્રતિપાદિતઃ, ગર્ભવાસઃ જીવાનાં સત્ત્યાયુષ્કે એવ મવતિ, ઇત્યાયુષો નિરૂપણાયમદમોદ્દેશકઃ તથા પ્રથમ શતકમયમોદ્દેશકસ્પાદી સગ્રહગાથાયાં—‘વાલ’તિ યચુક્ત તદિદ્વાલમ્ય નિરૂપણાય ચાપ્તમોદ્દેશક પ્રારમ્ભ્યતે, તસ્ય પ્રારમ્ભ્યમાણસ્યાપ્તમોદ્દેશકસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્— ‘રાયગિદ્દે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—રાયગિદ્દે સમોસરણં જાવ એવ ઘયાસી—અગંત ઘાલેણં મતે ! મણુસ્સે કિં ણેરહયાઉય પકરેહ તિરિક્કલાઉય પકરેહ, મણુસ્સાઉય પકરેહ, દેવાઉય પકરેહ ? ણેરહયાઉય કિચ્ચા ણેરહપ્પસુ ઉવવજ્જહ, તિરિક્કલાઉય કિચ્ચા તિરિપ્પસુ ઉવવજ્જહ, મણુસ્સાઉય કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જહ, દેવા ઉય કિચ્ચા દેવલોગેસુ ઉવવજ્જહ ? ગોયમા ! અગંત ઘાલેણં

કાં કથન, ધીર્યધિચાર લઙ્ઘિધીર્ય તથા કરણધીર્ય કા વિચાર, સ્ત્રીધીસ વળ્લક, ઉદ્દેશક કી પરિસમાપ્તિ—

સત્તમ ઉદ્દેશક કા નિરૂપણ કરકે અય સૂત્રકાર આઠઁ ઉદ્દેશક કા નિરૂપણ કરતે હૈં । ઇન દોનોં માત્રેઁ ઓર આઠઁ ઉદ્દેશકોં કા આપસ મૈં ઇસ પ્રકાર સે મયજ હૈ—સત્તમ ઉદ્દેશક મૈં જીવોં કા ગર્ભવાસ પ્રતિ પાદિત કિયા ગયા હૈ—સો યહ ગર્ભવાસ જીવોં કા આયુકર્મ કે હોને પર હી હોતા હૈ । ઇસ આયુ કર્મકે નિમિત્ત તથા પ્રથમ શતકકે પ્રથમ—ઉદ્દેશક કી આદિ મૈં મમહ ગાથા મૈં “ વાલ ” એમા જો કહા ગયા હૈ સો ઉસ વાલ કે નિરૂપણ કરને કે નિમિત્ત યહ આઠઁ ઉદ્દેશક પ્રારમ્ભ કિયા ગયા હૈ ઉસકા સર્ગ પ્રથમ સૂત્ર (રાયગિદ્દે સમોસરણં જાવ) ઇત્યાદિ હૈ ।

આતમા ઉદ્દેશનુ નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર આઠમાં ઉદ્દેશનુ નિરૂપણ કરે છે તે બન્ને ઉદ્દેશજ્ઞો વચ્ચે પરસ્પરનો મનઃપ્રેરણા પ્રમાણે છે—આતમા ઉદ્દેશકમા છવોના ગર્ભવાસનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે—છવોના ગર્ભવાસ આયુષ્ય કર્મના સંભાવના બં યાય છે તેથી આયુષ્યક્રમનુ નિરૂપણ કરવાના આશયથી તથા પોતા શતકના પહેલા ઉદ્દેશની સદ્ગતિમા આવતી સંબંધગાથામાં જે “ વાલ ” પર આવે છે તે બાલનુ નિરૂપણ કરવાને માટે આ આઠમા ઉદ્દેશને પ્રારંભ કર્યો છે તેનુ સ્ત્રી પહેલુ સૂત્ર ‘રાયગિદ્દે સમોસરણં જાવ’ ઇત્યાદિ છે

॥ अथ अष्टमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

अस्मिन् उद्देशके संक्षेपतो विचारणीया विषया इमे सन्ति एकान्तबालस्य एकान्त-
पण्डितस्य च स्वरूपादिकथनम्, अंतक्रियायाः कल्पोपपत्तिकाक्रियायाश्च स्वरूप-
विचारः, बालपण्डितस्य स्वरूपादिनिर्णयः, देवगतेः कारणप्रतिपादनम्। मृग-
घातकादिपुरुषाणां स्वरूपादि संकीर्तनम्, क्रिया-कायिकीआधिकरणिकी-प्राद्वे-
षिकी-पारितापनिकी-प्राणातिपातिकादीनां स्वरूपादिविचारः, तृणदाहकपुरुषस्य
स्वरूपादिकथनम्, धनुर्धारिपुरुषविचारः, मृगवैरपुरुषवैरादीनां कथनम्, पण्मा-
सानां मध्ये तदुपरि वा मरणे क्रियाविचारः पुरुषघातकपुरुषस्य विचारः, समा-
नयोर्द्वयोः पुरुषयोः स्वरूपकथनपूर्वकं जयपराजययोः कारणकथनम्, वीर्यविचारः,
लब्धिवीर्यस्य तथा करणवीर्यस्य विचारः, चतुर्विंशतिर्दण्डकाः उद्देशकपरिसमाप्तिश्चेति।

प्रथमशतक अष्टम उद्देशक

इस अष्टम उद्देशक में विचारणीय विषयों की सूची संक्षेप से इस
प्रकार से है—एकान्त बालक तथा एकान्तपण्डित का स्वरूप आदि का
कथन अन्तक्रिया का और कल्पोपपत्तिका क्रिया का स्वरूपविचार, बाल-
पण्डित के स्वरूप आदि का निर्णय, देवगति के कारणों का प्रतिपादन,
मृगघातक आदि पुरुषों के स्वरूप आदि का कथन, क्रिया-कायिकी,
अधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपाति की आदिकों के
स्वरूप आदि का विचार, तृणदाहक पुरुष के स्वरूप आदि का विचार,
धनुर्धारी पुरुष का कथन, मृगवैर, पुरुषवैर आदि का कथन, छहमास
के भीतर व उसके बाद मरने में क्रिया का विचार, पुरुषघातक पुरुष
का विचार समान दो पुरुषों के स्वरूपकथनपूर्वक जय पराजय के कारण

पडेली शतकनो आठमो उद्देशक

पडेलीं तो आ आठमां उद्देशमां क्या क्या विषयनो विचार कर्यो छे ते
संक्षेपमां बताववामां आवे छे—एकान्त तथा बालक एकान्त पंडितना स्वरूपनुं
कथन, अन्तक्रियानो अने कल्पोपपत्तिका क्रियाना स्वरूपनो विचार, बाल पंडितना
स्वरूप वगेरेनो निर्णय, देवगतिना कारणोनो प्रतिपादन, मृगघातक वगेरे पुरु-
षाना स्वरूप वगेरेनुं कथन, क्रिया-कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारिताप-
निकी, प्राणातिपातिका वगेरेना स्वरूप आदिनो विचार, तृणदाहक पुरुषना
स्वरूप वगेरेनो विचार, धनुर्धारी पुरुषनुं कथन, मृगवैर पुरुषवैर वगेरेनुं कथन,
छ मासनी अहर अने छ मास पछी मरवामां क्रियानो विचार, पुरुषघातक
पुरुषनो विचार, समान छे पुरुषाना स्वरूप कथन पूर्वक जय पराजयना कारणोनो
विचार, वीर्य विचार, लब्धिवीर्य तथा करण वीर्यनो विचार, ओवीस दंड,
उद्देशनी समाप्ति

ચન્દિત્વા નમસ્વિત્વા નાત્પાસન્ને નાસિત્તુરે શુશ્રૂપમાણ નમસ્યન્ અભિમુક્તં વિનયેન પ્રાઞ્જલિપુટઃ ” ઇતિ સપ્રહ, ‘ એમ વળાસી ’ એવમવાદીત્-વક્ત્ર્યમાણપદ્ધારેણા-ક્રમયત્-ક્ષિત્ત્વાદીદિત્વાદ-‘ એગતવાલે ’ ઇત્યાદિ ।

‘ એગતવાલે જ મંતે ’ એકાન્તવાલઃ સ્વલ્લ મદન્ત !, એકાન્તવાલઃ-મિથ્યા-દષ્ટિરવિરતો વા ‘ મણુસ્તે ’ મનુષ્યઃ ‘ કિ જેરહ્યાઝય પકરેહ ’ કિ નૈરયિકાયુષ્કં પ્રકરોતિ, સપ્રૈકાન્તવાલ ઇત્યપ્ર એકાન્તેતિ પદ મિથ્યદષ્ટિક્ષીય વ્યવર્તયતિ । ‘ મણુસ્તાઝયં પકરેહ ’ મનુષ્યાયુષ્કં પ્રકરોતિ, ‘ દેવાઝય પકરેહ ’ દેવાયુષ્કં પ્રકરોતિ ? ‘ જેરહ્યાઝયં કિન્ચા જેરહ્યસુ ડવજઝઝહ ’ નૈરયિકાયુષ્ક કૃત્વા નૈરયિકેહ

પાદ ગૌતમ ને પ્રશ્ન કો ચન્દના ઓર નમસ્કાર કિયા । પાદ મેં હે અપને ડચિત સ્થાન પર ધર્મ સુનને કી અમિલાપા સે પ્રશ્ન કે સન્નુસ નમસ્કાર કર દોનો હાથ જોડ કર પેઠ ગયે । ઓર હસ પ્રકારસે પૂછને લગે (એગત વાલેણં મંતે મણુસ્તે કિ જેરહ્યાઝયં પકરેહ ?) હે મદન્ત એકાન્તવાલ ક્યા નરકાયુષ્ક કા ઘષ કરતા હૈ ? (તિરિક્ષ્યાઝય પકરેહ ?) તિર્યચ્ચાયુ કા ઘષ કરતા હૈ ? (મનુસ્તાઝય પકરેહ) મનુષ્યાયુ કા ઘષ કરતા હૈ ? (દેવાઝય પકરેહ) દેવાયુ કા ઘષ કરતા હૈ ? યહાં એકાન્ત શબ્દ કા અર્થ મિથ્યા દષ્ટિ અથવા અવિરત-વિરતિ વિના કા જીવ હૈ । વાલ પદ કે સાથ જો એકાન્ત વિશેષણ પદ કા પ્રયોગ કિયા હૈ ડસસે ઘટ ઘાત સૂચિત હોતી હૈ કિ જો જીવ મિથ્યદષ્ટિ વાલા હૈ વહ એકાન્ત વાલ નહીં હૈ । અત્ હમ મિથ્ય દષ્ટિ વાલે કી વ્યાવૃત્તિ કે નિમિત્ત વાલા પદ કે સાથ એકાન્ત શબ્દ વિશેષણરૂપ સે પ્રયુક્ત કિયા ગયા હૈ । (જેરહ્યા

નગરમાં પાછા ફર્યા ત્યાર બાદ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને વલ્લુ નમસ્કાર કરીને, ધમત્વત્વનુ અવજી કરવાની અભિલાષાથી બન્ને હાથ જોડીને શિર નમાવીને પ્રશ્નની સમુપ ગેમી ગયા અને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો-‘ એગત વાલેણં મંતે ’ મણુમે કિ જેરહ્યાઝય પકરેહ ?) હે ભગવન્ ? એકાન્ત બાલ હવ, શુ નરકાનુબનો બંધ બાંધે છે ? કે (તિરિક્ષ્યાઝય પકરેહ ?) તિર્યચ્ચના આનુનો બંધ બાંધે છે ? (મનુસ્તાઝય પકરેહ) કે મનુષ્યના આનુનો બંધ બાંધે છે ? (દેવાઝય પકરેહ) કે દેવતાના આનુબ્યનો બંધ બાંધે છે ? બહી એકાન્તબાલનો અથ મિથ્યાદષ્ટિ અથવા અવિરતિ (વિરતિ વિનાનો) હવ સમજવો. બાલ શબ્દ સાથે એકાન્ત વિશેષણનો પ્રયોગ કરવાનું કારણ એ છે કે જે હવ મિથ્યદષ્ટિવાળો હોય છે તેને એકાન્તબાલ કહી શકાતો નથી. તેથી મિથ્યદષ્ટિવાળોના સમાવેશ ન કરવા માટે એકાન્ત વિશેષણ બાલ પરની માથે યોગ્યતામાં આનુ છે (જેરહ્યાઝયં કિન્ચા, જેરહ્યસુ ડવજઝઝહ) તે એકાન્તબાલ

मणुस्से णेरइयाउयंपि पकरेइ, तिरियाउयंपि पकरेइ, मणुस्सा-
उयंपि पकरेइ, देवाउयंपि पकरेइ, णेरइयाउयंपि किच्चा
णेरइएसु उववज्जइ, तिरियाउयंपि किच्चा तिरिएसु उवव-
ज्जइ, मणुस्साउयंपि किच्चा मणुएसु उववज्जइ, देवाउयंपि
किच्चा देवलोगेसु उववज्जइ ॥ सू० १ ॥

छाया—राजगृहे समवसरणम्, यावदेवमवादीत्, एकान्तबालो भदन्त !
मनुष्यः किं नैरयिकायुष्कं प्रकरोति, तिर्यगायुष्कं प्रकरोति मनुष्यायुष्कं प्रकरोति,
देवायुष्कं प्रकरोति ? नैरयिकायुष्कं कृत्वा नैरयिकेषूपपद्यते, तिर्यगायुष्कं कृत्वा
तिर्यक्षूपपद्यते, मनुष्यायुष्कं कृत्वा मनुष्येषूपपद्यते, देवायुष्कं कृत्वा देवलोकेषू-
पपद्यते, गौतम ! एकान्तबालः खलु मनुष्यो नैरयिकायुष्कमपि प्रकरोति तिर्यगायुष्क-
मपि प्रकरोति मनुष्यायुष्कमपि प्रकरोति देवायुष्कमपि प्रकरोति, नैरयिकायुष्कमपि
कृत्वा नैरयिकेषूपपद्यते, तिर्यगायुष्कमपि कृत्वा तिर्यक्षूपपद्यते मनुष्यायुष्कमपि
कृत्वा मनुष्येषूपपद्यते देवायुष्कमपि कृत्वा देवलोकेषूपपद्यते ॥ सू० १ ॥

टीका—‘रायगिहे समोसरणं’ राजगृहे समवसरणम्—राजगृहे नगरे भग-
वतः समागमनम् ‘जाव’ यावत्पदेन—तच्छ्रुत्वा परिपदो नगराभिर्गमनम्, भग-
वतो धर्मकथा श्रवणानन्तरं परिषदः प्रतिगमनं, तदनु भगवान् गौतमो भगवन्त

“रायगिहे समोसरणं जाव एवं वयासी” इत्यादि ।

टीकार्थ—(रायगिहे समोसरणं जाव एवं वयासी) राजगृह नगरमें भग-
वान्का समवसरण—शुभागमन—हुवा यावत् इस प्रकारसे बोले “यहां
यावत् पद से इस प्रकार से प्रकरण की सगति करनी चाहिये—“ भग-
वान् के शुभागमन को सुनकर वहां का जनसमूह नगर से निकला,
भगवान्के पास जाकर वदना नमस्कार कर प्रभुके मुखसे उसने धर्मकथा
श्रवण की, धर्मकथा सुनकर वह नगर में पीछे वापस आ गया । इसके

“रायगिहे समोसरणं जाव एव वयासि” इत्यादि ।

टीकार्थ—“रायगिहे समोसरणं जाव एवं वयासि” राजगृह नगरमा भगवान्तुं
समवसरण—शुभागमन—थयु. त्याथी शङ् करीने “आ प्रभाणु ओद्ध्यां”
सुधीने पाठ अही देवा जेधं अही “यावत्” (पर्यन्त) पद वडे आ
प्रभाणु पाठ अडणु करवा—भगवानना शुभागमनना समाचार सांलणीने त्यांनि
मानवसमूह नगरमाथी नीकणीने भगवान् पासे गये भगवाननी पासे जेधने
वंदणा नमस्कार करीने धर्मकथानुं श्रवण—कथं. धर्मकथा सांलणीने दोडे

छाया—एष खलु चतुर्भिः स्थानैर्मीमा नैरयिकतायै कर्म प्रकुर्वन्ति, नैरयिक
तायै कर्म प्रकृत्य नैरयिकेषु उपपद्यते, तद्यथा—महारम्मतया १, महापरिग्रहता
२, पञ्चेन्द्रियवधेन ३, कुणपाहारेण ४ इति ।

‘तिरिक्ताद्यपि पकरेह’ तिर्यगायुष्कमपि प्रकरोति, मायिकत्वादिभिश्चतुर्भि
कारणैर्जीवस्तिर्यगायुष्कं बभ्नाति, उक्तञ्च—“तिरिक्त्वमोक्षिणसु माछ्णयाए
गियहिछ्णयाए १, अल्लियवपणेअ २, उक्कचणयाए ३, वंचणयाए ” इति ।

छाया—तिर्यग्योनिकेषु मायाचितया निकृतिमत्तया १, अभीकवचनेन २,
उत्कञ्चनतया ३, वञ्चनतया ४ इति । ‘मणुस्साउयंपि पकरेह’ मनुष्यायुष्कमपि

(गेरह्याउयपि किञ्चा गेरहएसु उववज्जइ) नरकायुष्क का भी यष
कर वह नैरयिकों में उत्पन्न होता है । (तिरियाउयंपि किञ्चा तिरिएसु
उववज्जइ) तिर्यचायुष्क भी यष कर वह तिर्यचों में उत्पन्न होता है ।
(मणुस्साउयंपि किञ्चा मणुएसु उववज्जइ देवाउयंपि किञ्चा
देवलोगेसु उववज्जइ) मनुष्यायु का भी यष कर वह मनुष्यों में
उत्पन्न होता है । देवायु का भी यष कर वह देवलोक में उत्पन्न होता
है । एकान्त यास जो मनुष्य होता है—अर्थात् जो मनुष्य मिथ्यादृष्टि
अथवा विरति बिना का होता है—वह महारम्भ आदि रूप चार
कारणों को लेकर नरकायुष्क का यष करता है—औपपातिक सूत्र
में कहा है कि “एष खलु षडहि ठाणेहिं जीवा गेरहयत्ताए कम्मं पक-
रेति नेरहयत्ताए कम्म पकरेत्ता गेरहएसु उववज्जति—त जहा—महारम्भ-
याए १ महारिग्रहयाए २ पंचिन्द्रियवहणं ३, कुणिमाहारेणं ४” जीव
इन चार स्थानों द्वारा नैरयिक गति में जाने के लिये कर्मयष करते हैं—

किंवा तिरिएसु उववज्जइ) तिर्यचायुष्कना जपे जाधीने तिपंअ येनीमा पसु
उत्पन्न थाय छे । (मणुस्साउयंपि किंवा मणुएसु उववज्जइ देवाउय पि किंवा
देवलोगेसु उववज्जइ) मनुष्यना आधुष्येना जपे जाधीने मनुष्योभा पसु
उत्पन्न थाय छे अने देवना आधुष्येना जपे जाधीने देवलोकाभा पसु उत्पन्न
थाय छे अनेकान्तयास अनेके के मिथ्यादृष्टि अथवा विरति विनाने—मनुष्य
मदारम्भ पगेरे व्यार हास्येने वीपे नरकना आधुष्येना जपे जापि छे औप-
पातिक सूत्रभा इहु छे के—(एष खलु षडहि ठाणेहिं जीवा गेरहयत्ताए कम्म-
पकरेति नेरहयत्ताए कम्म पकरेत्ता गेरहएसु उववज्जति—त जहा—(१) महारम्भयाए
(२) परिग्रहयाए (३) पंचिन्द्रियवहणं (४) कुणिमाहारेण) अथ व्यार हास्येने
वीपे एष नरकमनिभा अथवा योअ इमने जपे जापि छे—(१) महारम्भ ३१

ઉપપદ્યતે, 'તિરિયાડયં કિચ્ચા તિરિણ્ણુ ઉવવજ્જહ' તિરિયાડુષ્કં કૃત્વા તિરિયાડુ ઉપપદ્યતે, 'મણુસ્સાડયં કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જહ' મણુ'યાડુ'ં કૃત્વા મણુબ્બેપ્પ-પપદ્યતે, 'દેવાડયં કિચ્ચા દેવલોગેસુ ઉવવજ્જહ' દેવાડુષ્કં કૃત્વા દેવલોકેપ્પ-પપદ્યતે । કિમિત્તિપ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ઇકાન્તવાલેણં - મણુસ્સે જેરહયાડયંપિ પકરેહ' ઇકાન્તવાલઃ શ્વલુ મણુબ્બો નૈરયિકાડુષ્કમપિ પ્રકરોતિ, હે ગૌતમ ! ઇકાન્તવાલો મિથ્યાદૃષ્ટિરવિરતો વા જીવો મહારંભાદિમિશ્વતુર્ભિઃ કારણરૂપાર્જયતિ નૈરયિકાડુષ્કમપીતિ ।

ઉક્તં ચૌપપાતિકમુત્રે—'એવં શ્વલુ ચડિં ઠાણેદિં જીવા જેરહયાડયં કમ્મં પકરેતિ, નેરહયાડયં કમ્મં પકરેત્તા જેરહયાડયં ઉવવજ્જંતિ ત જહા-મહારંભયા ૧, મહાપરિગ્ગહયા ૨, પંચિદિયવહેણં ૩, કુણિમાહારેણં ૪ ।' ઇતિ ।

ડયં કિચ્ચા જેરહયાડયં ઉવવજ્જહ) વહ ઇકાન્ત વાલ નરકાડુષ્કાં વંધ કર વ્યા નૈરયિકાં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (તિરિયાડયં કિચ્ચા તિરિણ્ણુ-ઉવવજ્જહ) તિરિયાડુષ્કાં વંધકર વ્યા તિરિયાડુષ્કાં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (મણુસ્સાડયં કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જહ) મણુબ્બાડુષ્કાં વંધકર વ્યા મણુબ્બો મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (દેવાડયં કિચ્ચા દેવલોગેસુ ઉવવજ્જહ) દેવાડુષ્કાં વંધકર વ્યા દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? યે સવ પ્રશ્ન હૈ-હનકા ઉત્તર દેતે હુએ ભગવાન્ કહતે હૈ કિ (ગોયમા ! ઇકાન્તવાલેણં મણુસ્સે જેર હયાડયં પિ પકરેહ, તિરિયા ડયં પિ પકરેહ, મણુસ્સા ડયં પિ પકરેહ, દેવાડયં પિ પકરેહ) હે ગૌતમ ! ઇકાન્ત વાલ જો મણુબ્બ હોતા હૈ વહ નરકાડુષ્કાં વંધ કરતા હૈ, તિરિયાડુષ્કાં વંધ કરતા હૈ, મણુબ્બાડુષ્કાં વંધ કરતા હૈ, દેવાડુષ્કાં વંધ કરતા હૈ ।

નરકાડુષ્કાં વંધ બાધીને શુ નરકાડુષ્કાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (તિરિયાડયં કિચ્ચા તિરિણ્ણુ ઉવવજ્જહ) તિરિયાડુષ્કાં આડુષ્કાં વંધ બાધીને શુ તિરિયાડુષ્કાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (મણુસ્સાડયં કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઉવવજ્જહ) મણુબ્બાડુષ્કાં આડુષ્કાં વંધ બાધીને શુ મણુબ્બોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે (દેવાડયં કિચ્ચા દેવલોગેસુ ઉવવ-જ્જહ) દેવતાના આડુષ્કાં વંધ બાધીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર—(ગોયમા ! ઇકાન્તવાલેણં મણુસ્સે જેરહયાડયં પિ પકરેહ, તિરિયાડયં પિ પકરેહ, મણુસ્સાડયં પિ પકરેહ, દેવાડયં પિ પકરેહ) હે ગૌતમ ! ઇકાન્ત વાલ મણુબ્બ નરકાડુષ્કાં વંધ બાધીને શુ તિરિયાડુષ્કાં વંધ બાધીને છે—(જેરહયાડયં પિ કિચ્ચા જેરહયાડયં ઉવવજ્જહ) તે ઇકાન્તવાલ મણુબ્બ નરકાડુષ્કાં વંધ બાધીને નૈરયિકાડુષ્કાં વંધ બાધીને છે, (તિરિયાડયં પિ-

નૈરયિકેષુપપદ્યતે, તાદશાયુષ્કર્મ ષ-પન કૃત્વા સત્કર્મપ્રેરિતો નરકેષુ સમુત્પદ્યતે
 इति भावः । ' तिरियाउर्यंवि किञ्चा तिरियसु उववज्जइ ' तिर्यगायुष्कमपि कृत्वा
 तिर्यगु उपपद्यते, ' मणुस्साउर्यंवि किञ्चा मणुणसु उववज्जइ ' मनुष्यायुष्कमपि
 कृत्वा मनुष्येषुपपद्यते, ' देवाउर्यंवि किञ्चा देवलोगसु उववज्जइ ' देवायुष्कमपि
 कृत्वा देवलोकेपुपपद्यते, आदश्च यादश्च कर्मष-पनं स्वयमेव करोत्वकान्तबाभो
 जीवः स तच्चदनुकूलनारकादारम्य देवलोकपर्यन्त गच्छति, कर्मणामेतादश्च
 माधादिति भावः, एकान्तपालत्वे सर्वेषां समानेऽपि सत्कारणविशेषवशादेव
 नानाविधमायुर्ब्रह्मान्यत एव पालत्वे समानेऽप्यविरतसम्पद्दृष्टिर्मनुष्यो देवायुष्क-
 मव ब्रह्माति, न तु शेषाणि नारकाद्यायुष्काणीति ॥ सू० १ ॥

एकान्तबाभप्रतिपक्षत्वेन एकान्तपण्डितसूत्रमाह—' एगंतपडिइ ' इत्यादि ।

મૂલ્ય—एगंत पडिइ ण भते ! मणुस्से किं णेरइयाउय
 पकरेइ जाव देवाउय किञ्चा देवलोपसु उववज्जइ ? गोयमा ।

यद् एतत् कर्म से प्रेरित होकर उसी गति में जाकर उत्पन्न हो जाता है ।
 यही बात सूत्रकार ने (णेरइयाउयपि किञ्चा णेरइणसु उववज्जइ)
 इत्यादि सूत्रों द्वारा प्रकट की है । कर्मों का ऐसा ही स्वभाव है कि एक
 जन्मपाल जीव जैसे २ कर्म को बंधा करता है वह उसके अनुकूल ही
 नारक से लेकर देवलोक पर्यन्त जाता है । यद्यपि जितने भी एकान्तपाल
 जीव हैं उन सब में एकान्त पालपना समान होता है—फिर भी आयु
 पक्षबंध के कारणों की विशेषता को लेकर नाना प्रकार की आयु का पक्ष
 पालजीव करते हैं । इस तरह पालपना समान होन पर भी अविरत
 सम्पद्दृष्टि मनुष्य देवायु का ही बंध करता है । शेष नरकादिक तीन
 आयुओं का नहीं ॥ सू-१ ॥

જે ગતિના આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે—તે કમબંધને કારણે—તે ગતિમાં ઉત્પત્તિ
 થાય છે એજ વાત સૂત્રકારે (ણેરइयाउयपि किञ्चा णेरइणसु उववज्जइ) વગેરે
 સૂત્રો વડે બતાવી છે એકાન્ત બાલ એવા એવા કમોનો બંધ બાંધે છે,
 તેવાં તેવાં કમેની અનુકૂળ નારકગતિથી લઈને દેવગતિ સુધી ઉત્પત્તિ થાય છે
 એ કે તમામ એકાન્તબાલ એવામાં એકાન્ત બાલ પણ અરણ્ય જ દેાય છે,
 છતાં પણ આયુષ્ય બંધના કારણેની વિશેષતાને લીધે તે એકાન્તબાલ એવા
 વિવિધ ગતિના આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે આ રીતે બાલપણની (અજ્ઞાન
 પણની) સમાનતા દેવા છતાં પણ અવિરત સમ્પદ્દૃષ્ટિ મનુષ્ય દેવાયુષ્યનો
 જ બંધ બાંધે છે—નાશકારી શેષ ત્રણ આયુષ્યોનો બંધ બાંધતો નથી ॥ ૧ ॥

પ્રકરોતિ, પ્રકૃતિભદ્રતાદિભિશ્ચતુર્ભિઃ કારણૈર્જીવોપિ મનુષ્યાયુક્કં પ્રકરોતિ, ઉક્તશ્ચ—

“મણુસ્સેસુ પગદ્ભદ્યા ૧, પગદ્વિણીયયા ૨, સાણુક્રોસયા ૩, અમ-
ચ્છરિયા ૪” ઇતિ ।

છાયા—મનુષ્યેષુ પ્રકૃતિભદ્રતયા ૧, પ્રકૃતિવિનીતતયા, ૨, સાણુક્રોશ-
તયા ૩, અમત્સરિતયા ૪ । ઇતિ । ‘દેવાયુષ્યંપિ પકરેદ્’ દેવાયુષ્કમપિ પ્રકરોતિ,
સરાગસંયમાદિભિશ્ચતુર્ભિઃ કારણૈર્જીવો દેવાયુષ્કં પ્રકરોતિ, ઉક્તશ્ચ—

“દેવેસુ—સરાગસંજમેણં ૧, સંજમાસંજમેણં ૨, અકામણિજ્જરા ૩, ચાલ-
તથોકમ્મેણં ૪” ઇતિ ।

છાયા—દેવેષુ—સરાગસંયમેન ૧, સંયમાસંયમેન ૨, અકામનિર્જરયા ૩, ચાલતપઃકર્મણા
૪ । ઇતિ । ‘જેરદ્યાયુષ્યંપિ કિચ્ચા જેરદ્દેસુ ઉવવજ્જદ્’ નૈરયિકાયુષ્કમપિ કૃત્વા

કર્મબંધ કર વે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । વે ચાર સ્થાન હસ પ્રકાર
સે હૈં—મહા આરંભ કરના, મહા પરિગ્રહ રાખના, પંચેન્દ્રિય જીવો કા વધ
કરના, કુણિમાહાર (માંસાહાર) કરના । હસી તરહ જીવ માયાચાર આદિ
ચાર કારણોંકે સેવન કરનેસે તિર્યંચ કી આયુકા બંધ કરતા હૈ—વે ચાર
કારણ હસ પ્રકાર સે હૈ—૧ માયાચાર, નિકૃતિ, ૨ અલીક વચન,
૩ ઉત્કંચન(લાંચ), ૪ વંચન । પ્રકૃતિભદ્રતા આદિ ચાર કારણોં કો ઢેકર
જીવ મનુષ્ય આયુ કા બંધ કરતા હૈ—વે ચાર કારણ યે હૈ—પ્રકૃતિ સે ભદ્ર
હોના ૧, સ્વભાવતઃ વિનીત હોના ૨, દયાલુ હોના ૩, મત્સર ભાવ નહીં
રાખના ૪ સરાગસંયમ આદિ ચાર કારણોં કે સેવન કરને સે જીવ
દેવાયુ કા બંધ કરતા હૈ—વે ચાર કારણ હસ પ્રકાર સે હૈ—સરાગસંયમ
કા પાલન કરના ૧, અકામનિર્જરા કરના ૨, ચાલ તપ કરના ૩ સંયમા-
સંયમ કા પાલન કરના ૪ । હસ તરહ જીવ જિસ આયુકા બંધ કરતા હૈ

વાથી (૨) મહા પરિગ્રહ રાખવાથી, (૩) પંચેન્દ્રિય જીવોનો વધ કરવાથી અને
(૪) કુણિમાહાર (માંસાહાર) કરવાથી જીવ તિર્યંચ આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે.
તે ચાર કારણો આ પ્રમાણે છે—(૧) માયાચાર નિકૃતિ, (૨) અલીક વચન,
(૩) ઉત્કંચન અને (૪) વંચન. પ્રકૃતિભદ્રિકતા વગેરે ચાર કારણોના સેવનથી
જીવ મનુષ્યના આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે તે ચાર કારણો આ પ્રમાણે છે—
(૧) સરલ પ્રકૃતિવાળા હોવું, (૨) વિનીત સ્વભાવના હોવું, (૩) દયાળુ હોવું
અને (૪) મત્સર ભાવ ન રાખવો. સરાગસંયમ વગેરે ચાર કારણોના
સેવનથી જીવ દેવાયુષ્યનો બંધ બાંધે છે તે ચાર કારણો આ પ્રમાણે છે—
(૧) સરાગસંયમનું પાલન કરવું, (૨) અકામ નિર્જરા કરવી, (૩) ચાલ તપ
કરવું અને (૪) સંયમાસંયમનું (શ્રાવકધર્મનું) પાલન કરવું. આ રીતે જીવ

દે ગતી પ્રજાપેતે તથા અન્તક્રિયા ચૈવ કલ્પોપપતિકા ચૈવ, ત્તેનાર્થેન ગૌતમ ! યાવત્ દેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે, ચાલર્પણિત* સ્વલ્લ મદન્ત ! મનુષ્ય* કિં નૈર યિકાયુષ્કં પ્રકરોતિ યાવદેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે ? ગૌતમ ! નો નૈરયિકાયુષ્કં પ્રકરોતિ, યાવત્ દેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે, તત્કેનાર્થેન યાવત્ દેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે ? ગૌતમ ! ચાલર્પણિતઃ સ્વલ્લ મનુષ્યસ્તયારૂપસ્ય ધમણસ્ય ચા માહનસ્ય વાઽન્તિકે એકમપિ આયધાર્મિકં સુત્રચર્ચેન યુત્વા નિશ્ચમ્ય વેદશુપરમતિ વેદાં નોપરમતિ, વેદશ્ચ પ્રત્યાશ્વયાતિ વેદશ્ચ નો પ્રત્યાશ્વયાતિ, ત્તેનાર્થેન વેદશોપરમદેશ પ્રત્યાશ્વયાનેન નો નૈરયિકાયુષ્કં પ્રકરોતિ યાવદેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે ત્તે નાર્થેન યાવદેવેષુપપદ્યતે ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—‘એગંત પંહિય ણ મતે’ એકાન્તપણ્ડિતઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! એકાન્ત પણ્ડિત સાધુ ‘મણુસ્સે’ મનુષ્ય, ‘એકાન્તપણ્ડિતે’ તિ ક્યનેનૈવ મનુષ્ય-આયાતિ પુન ‘મણુસ્સે’ રૂતિ ક્યનેન ક્રિમયે કુતમ્ ? યતો મનુષ્યમન્તરેણ એકાન્ત પણ્ડિતત્વં ન મથિતુમર્હેતિ ? અત્રોચ્યતે—મનુષ્યતિ ત્રિષેષણં સ્વરૂપમાપરિચાય

એકાન્ત ચાલપને કા પ્રતિપક્ષી જો એકાન્તપણ્ડિતપના હૈં હસ સમધી સૂત્ર કો અપ સૂત્રકાર કહતે હૈં—‘એગંતપંહિય ણ મતે । મણુસ્સે’ રૂત્યાદિ ।

ટીકાચ—(એગંતપંહિય ણ મતે । મણુસ્સે કિં ણેરહયાડય પકરેહ ? જાવ દેવાડયં કિચ્ચા દેવલોપસુ ઉવવજ્ઞહ) હૈં મદન્ત ! જો મનુષ્ય એકાન્ત પણ્ડિત હૈં—વહ ક્યા નૈરયિક કી આયુ કા વંધ કરતા હૈં ? તથા—યાવત્ વહ દેવાયુ કા વંધ કરકે દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોના હૈં ? એસા વહ પ્રમ્ન હૈં ? યદિ કોઈ યહાં એસી પાત કહે કિ એકાન્તપણ્ડિતપના તો મનુષ્ય કે સિવાય ઓર કહીં સમ્બિત હૈં નહીં—ફિર સૂત્રકાર ને જો (મણુસ્સે) યહ પદ રચ્વા હૈં વહ ક્યોં રચ્વા । ક્યોં કિ (એગંત પંહિય) હસ શાંદસે હી

એકાન્ત બાલને પ્રતિપક્ષી એકાન્તપણ્ડિત દેખ છે હવે સૂત્રકાર એકાન્ત પતિ વિષે સૂત્રો કહે છે—‘એગંત પંહિય ણ મતે । મણુસ્સે’ રૂત્યાદિ ।

ટીકાચ—(એગંત પંહિય ણ મતે । મણુસ્સે કિં ણેરહયાડય પકરેહ ? જાવ દેવાડય કિયા દેવલોપસુ ઉવવજ્ઞહ ?) “હે ભગવન ! શુ એકાન્ત પણ્ડિત મનુષ્ય નરકાધુખના બધ બધિ છે ? ત્યાંથી શરૂ કરીને પહેલાંના સૂત્રો પ્રમાણેજ ‘શુ તે દેવાધુખને બધ બાધીને દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે ?’ ત્યાંથી શરૂ કરીને બધ બધા સૂત્રો એવી રીતે કહે કે એકાન્ત પતિપણ્ડિત તો મનુષ્ય સિવાયની યોનીમા સમધી શકનું જ નથી. તો સૂત્રકારે સૂત્રમાં (મણુસ્સ) (મનુષ્ય) પદ શા માટે મુક્યું છે ? કારણ કે (એગંતપંહિય) પદથી જ મનુષ્ય શબ્દ પ્રદેવ થાય છે તો તે

एगंतपंडिएणं मणुस्से आउयं सिय पकरेइ सिय णो पगरेइ,
जइ पगरेइ णो णेरइयाउयं पकरेइ, णो तिरियाउयं पकरेइ,
णो मणुस्साउयं पकरेइ, देवाउयं पकरेइ, णो णेरइयाउयं
किच्चा णेरइएसु उववज्जइ, णो तिरियाउयं किच्चा तिरिएसु
उववज्जइ, णो मणुस्साउयं किच्चा मणुस्सेसु उववज्जइ, देवा-
उयं किच्चा देवेसु उववज्जइ । से केणट्टेणं जाव देवाउयं किच्चा
देवेसु उववज्जइ ? गोयमा ! एगंतपंडियस्स केवलमेव दोगईओ
पण्णायंति, तं जहा-अंतकिरिया चेव कप्पोववइया चेव, से
तेणट्टेणं गोयमा ! जाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ,
वालपंडिए णं भंते ! मणुस्से किं णेरइयाउयं पकरेइ, जाव
देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ ? गोयमा ! णो णेरइयाउयं
पकरेइ जाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ । से केणट्टेणं
जाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ ? गोयमा ! वालपंडिए
णं मणुस्से तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए
एगमपि आरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा णिसम्म देसं उवर-
मति, देसं णो उवरमइ, देसं पचक्खाइ, देसं णो पचक्खाइ,
से तेणट्टेणं देसोवरमदेसपच्चक्खाणे णं णेरइयाउयं पकरेइ,
जाव देवाउयं किच्चा देवेसु उववज्जइ, से तेणट्टेणं जाव
देवेसु उववज्जइ ॥ सू० २ ॥

छाया—एकान्तपण्डितः खलु भदन्त । मनुष्यः किं नैरयिकायुष्कं प्रकरोति,
यावद्देवायुष्कं कृत्वा देवलोकेषूपपद्यते ? गौतम ! एकान्तपण्डितो मनुष्यः स्यादा-
युष्कं प्रकरोति स्यान्नो प्रकरोति, यदि प्रकरोति नो नैरयिकायुष्कं प्रकरोति नो
तिर्यगायुष्कं प्रकरोति नो मनुष्यायुष्कं प्रकरोति, देवायुष्कं प्रकरोति, नो नैरयिका-
युष्कं कृत्वा नैरयिकेषूपपद्यते, नो तिर्यगायुष्कं कृत्वा तिर्यक्षूपपद्यते नो मनुष्या
युष्कं कृत्वा मनुष्येषूपपद्यते, देवायुष्कं कृत्वा देवेषूपपद्यते । तत्केनार्थेन यावत्
देवायुष्कं कृत्वा देवेषूपपद्यते ? गौतम ! एकान्तपण्डितस्य मनुष्यस्य केवलमेव

—‘गोयमे’ स्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम । ‘एगंत पडिण मणुसे’ एकान्त पण्डितः खलु मनुष्यः ‘सिय पकरइ सिय गो पकरइ’ स्यात् प्रकरोति स्यात् नो प्रकरोति, एकान्तपण्डितः कदाचिदायुष्यं बध्नाति कदाचिन्नो बध्नाति, सम्यक्सप्तके क्षपिते न बध्नात्यायु अथवा तु बध्नात्येषत्याक्षयन कथितं स्यात् प्रकरोति स्यात् प्रकरोतीति । ‘जइ पकरेइ गो जेरइयाउय पकरेइ’ यदि प्रकरोति तदा न नैरयिकायुष्यं प्रकरोति, ‘गो तिरियाउय पकरइ’ नो तिरियायुष्यं प्रकरोति ‘गो मणुस्साउय पकरेइ’ नो मनुष्यायुष्यं प्रकरोति, अपि तु ‘देवाउय पकरेइ’ देवायुष्यं प्रकरोति, एकान्तपण्डितो यदायुष्यं कर्मोपार्जयति तदा ठेवसवन्धिकर्मोपार्जयति नान्यदिति मायः । अथ पुनः प्रकारान्तरेण तदेव दर्शयति—‘गो जेरइयाउय किच्चा जेरइसु उववज्जइ’ नो नैरयिकायुष्यं कृत्वा नैरयिकेषूपपद्यते, ‘गो तिरियाउय किच्चा तिरिइसु उववज्जइ’ नो तिरियायुष्यं

मण मणुस्से आउय सिय पकरेइ, सिय गो पकरेइ) गौतम । जो एकान्त पण्डित मनुष्य है वह किसी अपेक्षा आयु का बंध करता भी है और किसी अपेक्षा आयु का बंध नहीं भी करता है । (जइ पकरेइ गो जेरइयाउय पकरेइ, गो तिरियाउय पकरेइ, गो मणुस्साउय पकरेइ, देवाउय पकरेइ) यदि वह आयु का बंध करता है तो नैरयिक आयु का बंध नहीं करता, तिरियायु का बंध नहीं करता, मनुष्यायु का बंध नहीं करता, सिर्फ एक देवायु का बंध करता है । (गो जेरइयाउय किच्चा जेरइसु उववज्जइ, गो तिरियाउय किच्चा, तिरिइसु उववज्जइ, गो मणुस्साउय किच्चा मणुस्सेसु उववज्जइ) नैरयिक आयु का बंध कर वह नैरयिकों में उत्पन्न नहीं होता है, तिरियायु का बंध कर वह तिरियायु

(गोयमा ! एगंत पडिण मणुस्से आउय सिय पकरेइ सिय गोपकरेइ) हे गौतम । जो एकान्त पण्डित मनुष्य है वह किसी अपेक्षा आयु का बंध करता भी है और किसी अपेक्षा आयु का बंध नहीं भी करता है । (जइ पकरेइ गो जेरइयाउय पकरेइ, गो तिरियाउय पकरेइ, गो मणुस्साउय पकरेइ, देवाउय पकरेइ) जो एकान्त पण्डित मनुष्य है वह नैरयिक आयु का बंध नहीं करता, तिरियायु का बंध नहीं करता, मनुष्यायु का बंध नहीं करता, सिर्फ एक देवायु का बंध करता है । (गो जेरइयाउय किच्चा जेरइसु उववज्जइ, गो तिरियाउय किच्चा, तिरिइसु उववज्जइ, गो मणुस्साउय किच्चा मणुस्सेसु उववज्जइ, देवाउय किच्चा देवेसु उववज्जइ) नैरयिकों में उत्पन्न नहीं होता है, तिरियायु का बंध कर वह तिरियायु

કમ્, શુક્લં દધિ પ્રમેયો ઘટ ઇત્યાદૌ યથા શુક્લત્વં પ્રમેયત્વં પરિચાયકં તથૈવ મક્રુતેપિ । ‘કિં ધેરહ્યાઁયં પકરેહ’ કિં નૈરયિકાયુષ્કં પ્રકરોતિ - વધ્નાતિ કિમ્ ? ‘જાવ દેવાઁયં કિચ્ચા દેવલોગેસુ ઁવવજ્જહ’ યાવત્ દેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવલોકેષૂપપદ્યતે કિમ્ ? અત્ર યાવત્પદેન - “તિરિક્લાઁયં પકરેહ ? મણુસ્સાઁયં પકરેહ ? દેવાઁયં પકરેહ ? નેરહ્યાઁયં કિચ્ચા નેરહ્ણસુ ઁવવજ્જહ ? તિરિક્લાઁયં કિચ્ચા તિરિહ્ણસુ ઁવવજ્જહ ? મણુસ્સાઁયં કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઁવવજ્જહ ? ” ઇતિ સંગ્રાહમ્ । અસ્યાર્થસ્તુ ઁકાન્તવાલસૂત્રપ્રશ્નવ્યાખ્યાયાં વિલોકનીયઃ । મગવાનાહ

મનુષ્યકા ગ્રહણ હો જાતા હૈ । સો હસકા સમાધાન ઁસા હૈ કિ (મનુષ્ય) યહ પદ જો વિશેષરૂપ સે રલા ગયા હૈં સો વહ વ્યાવર્તક વિશેષણરૂપ સે નહીં રલા હૈં કિન્તુ સ્વરૂપ વિશેષરૂપ સે રલા ગયા હૈ - જૈસે શુક્લં દધિ, પ્રમેયો ઘટઃ ઇત્યાદિ પ્રયોગોં મેં દેલા જાતા હૈ । અતઃ શુક્લત્વ ઔર પ્રમેયત્વ ઁ સ્વરૂપ કે પરિચાયક જૈસે વિશેષણ હૈં ઁસી પ્રકાર સે યહાં પર ભી (મણુસ્સે) યહ ભી સ્વરૂપ કા પરિચાયક વિશેષણ હૈ । યહાં જો (જાવ) પદ આયા હૈ ઁસસે (તિરિક્લાઁયં પકરેહ, મણુસ્સાઁયં પકરેહ, દેવાઁયં પકરેહ, ધેરહ્યાઁયં, કિચ્ચા નેરહ્ણસુ ઁવવજ્જહ, તિરિક્લાઁયં કિચ્ચા તિરિક્લેસુ ઁવવજ્જહ ? મણુસ્સાઁયં કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઁવવજ્જહ) યહ સવ પૂર્વોક્ત પાઠ સં ગૃહિત હુઁા હૈં । હસ પાઠ કા અર્થ ઁકાન્ત-વાલસૂત્ર કો યહાં પહિલે સૂત્ર મેં પ્રશ્નવ્યાખ્યા મેં કર દિયા ગયા હૈ । સો વહાં દેલ લેના ચાહિયે । હસ તરહ સે જો ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન કિયા હૈ ઁસકા ઁત્તર દેતે હુઁ પ્રભુ ઁનસે કહતે હૈં કિ - (ગોયમા ! ઁગંતપંડિ-

શકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે કરી શકાય - “મનુષ્ય” પદને જે વિશેષણરૂપે મૂકવામાં આવ્યું છે તે વ્યાવર્તક વિશેષણરૂપે મૂક્યું નથી પણ સ્વરૂપ વિશેષણરૂપે મૂક્યું છે - એવું જ (શુક્લં દધિ) (પ્રમેયો ઘટઃ) વગેરે પ્રયોગોમાં જોવા મળે છે જેવી રીતે શુક્લત્વ અને પ્રમેયત્વ, એ બંને સ્વરૂપને પરિચય આપનારા વિશેષણ છે, એવી જ રીતે (મણુસ્સે) મનુષ્યપદ પણ સ્વરૂપને પરિચય આપનાર વિશેષણ છે અહીં આવેલાં (જાવ) (યાવત્ પર્યન્ત) પદથી નીચેના પાઠને ગ્રહણ કરવો જોઈએ (તિરિક્લાઁયં પકરેહ, મણુસ્સાઁયં પકરેહ, દેવાઁયં પકરેહ, ધેરહ્યાઁયં કિચ્ચા નેરહ્ણસુ ઁવવજ્જહ, તિરિક્લાઁયં કિચ્ચા તિરિક્લેસુ ઁવવજ્જહ ? મણુસ્સાઁયં કિચ્ચા મણુસ્સેસુ ઁવવજ્જહ ?) આ પાઠનો અર્થ ઁકાન્તવાલ સૂત્રના પહેલા સૂત્રની પ્રશ્નવ્યાખ્યામાં આપવામાં આવ્યો છે, ત્યાંથી વાચી લેવો. આ પ્રકારના જે પ્રશ્નો ગૌતમ સ્વામીએ પૂછ્યા છે તેનો ઁત્તર મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે -

તીર્થકરૈઃ પ્રજ્ઞાયેતે, एतादृशगतिद्वयस्यैवावश्यं भावित्वादिति । अन्तक्रिया-
निर्वाणम्, कल्पोपपत्तिका=कल्पेषु अनुत्तर विमानान्तदेवलोकेषु उपपत्ति कल्पोप-
पत्तिः, सैव कल्पोपपत्तिका, अत्र कल्पशब्दः सामान्ये नैव वैमानिक देवावासस्य
सूचकः ।

દેવાયુ કા ઘણ કર વહ દેવલોક મેં હતપમ્મ હોતા હૈ । યહા પર “ કેવલ-
મેવ દો ગઈઓ પળ્લાયંતિ ” જો એમા કહા હૈ સો તસકા તાત્પર્ય યહ હૈ
કિ જિતને મી એકાન્તપણિહત મનુષ્ય હૈં તન સબ કા હી અન્તક્રિયા ઔર
કલ્પોપપત્તિકા યે દો હી ગતિ હોતી હૈં અન્ય ગતિ નહીં હોતી હૈં । એસા
તીર્થકર પ્રસુ કા કહના હૈ । અન્તક્રિયા શબ્દ કા અર્થ નિર્વાણ હૈ ઔર
કલ્પોપપત્તિકા કા અર્થ સૌધર્મ દેવલોક સે હેકર અનુત્તર વિમાનતક
દેવલોક મેં હતપમ્મ હોના હૈ તથા એકાન્તપણિહત મનુષ્ય આયુ કા ઘણ
કરતા મી હૈ ઔર નહીં મી કરતા હૈ એસા જો કહા ગયા હૈ તસકા
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ યે
અનંતાનુબંધી ચાર એવં મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સમ્ય-
ક્ત્વ મોહનીય, યે ત્રીન હસ પ્રકાર સાત પ્રકૃતિયાં જિસકે ક્ષય હો
ગયે હૈ તો વહ કિસી મી આયુ કા ઘણ નહીં કરતા હૈ । ઔર યદિ યે
સમ્યક્ત્વ સસક તસકે નષ્ટ નહીં કુપ તો વહ આયુ કા ઘણ કરતા હૈ ।
કલ્પોપપત્તિકા મેં જો કલ્પ શબ્દ હૈ વહ સામાન્યરૂપ સે હી વૈમાનિક
દેવાવાસ કા સૂચક હૈ ।

હર્કુ છ કે ચાવત તે દેવાયુધ્યનો બધ બાંધીને દેવલોકમાં હતપમ્મ થાય છે.
અહીં “ કેવલમેવ દો ગઈઓ પળ્લાયંતિ ” એવું એ હર્કુ છે તેનું તાત્પર્ય એ છે
કે એકાન્ત પંહિત મનુષ્ય એ ગતિમાં જ જાય છે (૧) અન્તક્રિયા અને
(૨) કલ્પોપપત્તિકા અન્ય ગતિમાં જતો નથી, એવું તીર્થકર પ્રસુએ હર્કુ છે
અન્તક્રિયા એટલે નિર્વાણ ‘ શાશ્વ ’ અને કલ્પોપપત્તિકા એટલે સૌધર્મ કલ્પથી
લઈને અનુત્તર વિમાન સુધીના દેવલોકમાં હતપમ્મ થવું “ એકાન્ત પંહિત
મનુષ્ય આયુધ્યનો બધ બાંધે પણ છે અને નથી પણ બાંધતો એ અનંત
તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-અનંતાનુબંધી ક્રોધ માન, માયા અને લોભ એ ચાર
અને મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય, એ ત્રણ
મળીને કુલ સાત પ્રકૃતિઓના એણે સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો હોય તે કોઈ પણ
આયુધ્યનો બધ બાંધતો નથી. પણ જો તે સાતે પ્રકૃતિઓના ક્ષય થયો ન
હોય તો તે એકાન્ત પંહિત આયુધ્યનો બધ બાંધે છે કલ્પોપપત્તિકામાંના
કલ્પ શબ્દ સામાન્ય રીતે વૈમાનિક દેવ આવાસનો સૂચક છે

કૃત્વા તિર્યક્ષુ ઉપપદ્યતે ' જો મણુસાઉયં કિચ્ચા મણુસેસુ-ઉવવજ્જહ ' નો મનુ-
બ્યાયુષ્કં કૃત્વા મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યતે, કિન્તુ ' દેવાઉયં-કિચ્ચા દેવેસુ ઉવવજ્જહ '
દેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે, નૈરયિકાઘાયુષ્કં નોપાર્જયતિ, ન વા તાદૃશમાયુષ્ક-
મુપાર્જ્ય નરકાદિષુ કદાચિદપ્યુત્પદ્યતે કિન્તુ દેવાયુષ્કં સમુપાર્જ્ય તદાયુર્ચલાદેવલોકે
એવ સમુત્પદ્યતે ઇતિ સમુંદિતાર્થ ઇતિ । ' સે કેળટ્ટેણ ' તત્કેનાર્થેન ' જાવ દેવાઉયં
કિચ્ચા દેવેસુ ઉવવજ્જહ ' યાવત્ દેવાયુષ્કં કૃત્વા દેવેષુપપદ્યતે, કેન કારણેન સ
નારકાદિકર્માયુરનુપાર્જ્ય નરકાદિષુ નોત્પદ્યતે દેવાયુષ્કમુપાર્જ્ય દેવલોકે
એવોત્પદ્યત ઇતિ ? ભગવાનાહ—' ગોયમે 'ત્યાદિ । ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' એગં-
તપંડિયસ્સ જં ' એકાન્તપંડિતસ્ય સ્વલુ 'મણુસસ્સ' મનુષ્યસ્ય 'કેવલમેવ કેવલમેવ
' દોર્ગઈઓ ' દ્વે ગતી ' પળ્ણાયતિ ' પ્રજ્ઞાપ્યંતે નાન્યા ઇતિ । તે એવં દર્શયતિ—' તં
જહા ' તદથા ' અંતકિરિયા ચેવ કપ્પોવવત્તિયા ચેવ ' અન્તક્રિયા ચૈવ કલ્પોપપ-
ત્તિકા ચૈવ । કેવલશબ્દઃ સાકલ્યાર્થે અતઃ સર્વેપામેવૈકાન્તપંડિતાનાં દ્વે એવ ગતી

મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ, મનુષ્ય આયુ કા બંધ કર વહ મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન
નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ દેવાયુ કા હી બંધ કર વહ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
(સે કેળટ્ટેણ જાવ દેવાઉય કિચ્ચા દેવેસુ ઉવવજ્જહ) હે ભદન્ત ! આપ
એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ એકાન્તપંડિત મનુષ્ય યાવત્ દેવાયુ
કા બંધ કર દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? (ગોયમા ! એગતપંડિયસ્સ જં
મણુસસ્સ કેવલમેવ દો ગર્ઈઓ પળ્ણાયંતિ) હે ગૌતમ ! જો એકાન્તપંડિત
મનુષ્ય હોતા હૈં ઉસકી દો ગતિયાં કહી ગર્ઈ હૈં (તં જહા) વેહસ પ્રકાર
સે હૈં । (અંતકિરિયાચેવ કપ્પોવવત્તિયા ચેવ) એક અન્તક્રિયા ઔર
દુસરી કલ્પોપપત્તિકા (સે તેળટ્ટેણ ગોયમા ! જાવ દેવાઉયં કિચ્ચા
દેવેસુ ઉવવજ્જહ) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મેં એસા કહતા હૂં કિ યાવત્

તિર્યંચ આયુષ્યનો બંધ બાધીને તે તિર્યંચ થોનિમા ઉત્પન્ન થતા નથી,
મનુષ્યાયુષ્યનો બંધ બાધીને તે મનુષ્યગતિમા ઉત્પન્ન થતા નથી, પણ દેવાયુષ્યનો
જ બંધ બાધીને તે દેવોમા જ ઉત્પન્ન થાય છે. (સે કેળટ્ટેણ જાવ દેવાઉયં
કિચ્ચા દેવેસુ ઉવવજ્જહ ?) હે ભગવન્ ? આપ શા કારણે એવું કહો છો કે
એકાન્ત બાલપંડિત મનુષ્યોં “ નરકાયુષ્યનો બંધ બાધીને નરકોમા ઉત્પન્ન
થતા નથી ” ત્યાંથી લઈને “ દેવાયુષ્યના બંધ બાધીને દેવગતિમા ઉત્પન્ન
થાય છે ? ” ત્યાં સુધીના સૂત્રપાઠ થઈ જાય (ગોયમા ! એગંત પંડિયસ્સ જં
મણુસસ્સ કેવલમેવ દો ગર્ઈઓ પળ્ણાયંતિ) હે ગૌતમ ! એકાન્ત પંડિત મનુષ્યોની
બે ગતિઓ જ કહી છે, (તં જહા) તે ગતિઓ આ પ્રમાણે છે—(અંતક્રિયા
ચેવ કપ્પોવવત્તિયા ચેવ) (૧) અંતક્રિયા અને (૨) કલ્પોપપત્તિકા (સે તેળટ્ટેણ-
ગોયમા ! જાવ દેવાઉયં કિચ્ચા દેવેસુ ઉવવજ્જહ) હે ગૌતમ ! તે કારણે હું એવું

पूपपद्यते, बालपण्डितः नैरयिकादिसर्गणि आयुष्यकर्म नोपार्जयति, न वा तादृश कर्मवृत्तेन नैरयिकाधारभ्य मनुष्यपर्यन्तगती समुत्पद्यते किन्तु देवायुष्कं सम्पान्त्र्य तादृशकर्मवृत्त्यादेवल्लोके एव समुत्पद्यते इति भावः । पुनः प्रश्नयति—‘स केणद्वेण’ तत्केनार्थेन ‘आव देवाउय-किञ्चा देवसु उववज्जइ’ यावत् देवायुष्कं कृत्वा देवपूपपद्यते ? चात्पण्डितो न नैरयिकाधायुर्बध्नाति, न च नैरयिकाधायुर्बध्ना नारकादिपूपपद्यते किन्तु देवायुरेव बध्ना दवल्लोकेपूपपद्यते, स्रमं किं कारणमिति प्रश्नाशय । मगधानाह—‘गोयम’ त्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘बालपण्डि एणं मणुस्स’ बालपण्डित खलु मनुष्य चात्पण्डितो नाम भावक, ‘उहारुवस्स’

मनुष्य नरकायु का बंध नहीं करता है और यावत् वह देवायु का बंध कर देवलोक में उत्पन्न होता है । तात्पर्य कहने का यह है कि जो बालपण्डित मनुष्य होता है वह नैरयिक स्रमही आयुष्क कर्मका उपार्जन नहीं करता है, और न वह ऐसे कर्म के बल से नैरयिक से लेकर मनुष्य पर्यन्त गति में उत्पन्न होता है, किन्तु देवायुष्क का उपार्जन कर वह तादृश कर्म के प्रभाव से देवलोकों में ही उत्पन्न होता है । (से केणद्वेण आव-देवाउय किञ्चा देवसु उववज्जइ ?) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह बालपण्डित मनुष्य यावत् देवायुष्क का उपार्जन कर देवलोकों में उत्पन्न होता है अर्थात्-वह बालपण्डित मनुष्य न नैरयिक आदि की आयु बांधता है और न नैरयिक आदि की आयु बांध कर वह नारकादिकों में उत्पन्न होता है किन्तु देवायु ही बांध कर वह देवलोकों में उत्पन्न होता है इसमें क्या कारण है ? (गोयमा ! बालपण्डि एणं मणुस्से) हे गौतम ! जो बालपण्डित मनुष्य होता है वह

“ हे गौतम ! ते बालपण्डित मनुष्य नारकायुने जंघ बांधतो नही ” त्याची वृत्ति ‘ देवायुने जंघ बांधीने देवलोकभा उत्पन्न थाय छे ’ त्या सुधीने पाठ शक्य करवे । तात्पर्य जे छे ते बालपण्डित मनुष्य नारकी स्रमही आयुष्य कर्मनु उपार्जन करतो नही, जेने ते तिर्थायुष्यने जेने मनुष्या-युष्यने जंघ पळ बांधतो नही, जेने जेवां कर्मेनि जंघ न बाधवाने कारणे ते नारक गतिमां, तिर्था गतिमां तेमज मनुष्य गतिमां उत्पन्न थतो नही पळ देवायुष्यने जंघ बांधीने देवलोकभा ज उत्पन्न थाय छे

प्रश्न—(से केणद्वेण आव देवाउय किञ्चा देवसु उववज्जइ ?) हे भगवन् ! आप या कारणे जेवुं कहे छे ते बालपण्डित मनुष्य नारक, तिर्था जे जेने मनुष्य आयुष्यने जंघ बांधीने नारकगतिमां, तिर्था गतिमां हे मनुष्यगतिमां उत्पन्न थतो नही पळ देवायुष्यने जंघ बांधीने देवलोकभा ज उत्पन्न थाय छे !

તથારૂપસ્ય ' સમગસ્ય વા ' શ્રમણસ્ય વા તપસ્વિનઃ ' માહણસ્ય વા ' માહનસ્ય વા-માહન માહન इत्येवं वदनशीलस्य निवृत्तसर्वसावद्यव्यापारस्य साधोः, यदा-माह्नस्येति श्रावकस्य वा ' अंतिए ' अन्तिके समीपे ' एगमपि आरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा ' एकमपि आर्य धार्मिकं सुवचनं श्रुत्वा ' णिसम्म ' निश्चयं हृदि अवधार्य ' देसं उवरमइ ' देशमुपरमति, धार्मिकप्रवचनश्रवणोत्तरकाल देशादुपरतो भवतीत्यर्थः, ' देसं णो उवरमइ ' देशं नोपरमति, देशान्नोपरतो भवति, ' देसं पच्चक्खाइ ' देशं प्रत्याख्याति, देशादुपरमानन्तरं देशम्-एकदेशं स्थूलं प्राणातिपातादिकं प्रत्याख्याति त्यजति ' देसं णो पच्चक्खाइ ' देशं नो प्रत्याख्याति, आंशिकं प्रत्याख्यानं करोति आंशिकं प्रत्याख्यानं न करोति, ' से तेणट्ठेणं ' तत्ते-

(અર્થાત્ શ્રાવક) (તહારૂવસ્ય સમણસ્ય વા માહણસ્ય વા અંતિએ) તથા રૂપ શ્રવણ તથા માહન-મત મારો, મત મારો હસ પ્રકાર કા ઉપદેશ દેને વાલે સર્વસાવધવ્યાપારનિવૃત્તશાલી સાધુ કે અથવા માહન શ્રાવક-કે પાસ સે (એગમપિ આરિયં ધમ્મિયં સુવચણં સોચ્ચા) એક મી આર્ય ધાર્મિક સુવચન સુન કરકે ઓર (ણિસમ્મ) ઉસે હૃદય મેં અવધારણ કરકે (દેસં ઉવરમઈ) કિતનિક પ્રવૃત્તિયોં સે દૂર હો જાતા હૈ, ઓર (દેસં ણો ઉવરમઈ) કિતની પ્રવૃત્તિયોં સે દૂર નહીં હોતા હૈ । (દેસ પચ્ચક્ખાઈ, દેસં ણો પચ્ચાક્ખાઈ) ઉપરમ હોને કે વાદ વહ એકદેશ સે પ્રાણાતિપાત આદિકા-અર્થાત્ સ્થૂલપ્રાણાતિપાત આદિકા ત્યાગ કર દેતા હૈ ઓર એકદેશ સે પ્રાણાતિપાત આદિ કા ત્યાગ નહીં

ઉત્તરઃ—(ગોયમા ! બાલપટ્ટિણં મણુસે) હે ગૌતમ ! જે બાલપંડિત (શ્રાવક) મનુષ્ય હોય છે તે (તહારૂવસ્ય સમણસ્ય વા માહણસ્ય વા અંતિએ) તે પ્રકારના શ્રમણ પાસેથી તથા “ મા હન ” “ હણો નહી, હણો નહી ” એવા ઉપદેશ દેનારા સર્વસાવધ વ્યાપારથી રહિત એવા સાધુ પાસેથી અથવા માહન-શ્રાવકની પાસેથી (એગમપિ આરિય ધમ્મિયં સુવચણં સોચ્ચા) એક પણ આર્ય ધાર્મિક સુવચનનું શ્રવણ કરીને અને (ણિસમ્મ) તેને હૃદયમાં ધારણ કરીને (દેસં ઉવરમઈ) કેટલીક પાપકારી પ્રવૃત્તિઓથી દૂર રહે છે અને (દેસં ણો-ઉવરમઈ) કેટલીક પાપકારી પ્રવૃત્તિઓથી દૂર રહેતો નથી (દેસ પચ્ચક્ખાઈ, -દેસ ણો પચ્ચક્ખાઈ) તે એક દેશથી (અમુક અંશે) પ્રાણાતિપાત (હિંસા) વગેરેનો સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વગેરેનો ત્યાગ કરે છે અને અમુક અંશે પ્રાણાતિપાત વગેરેનો ત્યાગ કરતો નથી. એટલે કે પ્રાણાતિપાત વગેરેનો અમુક દૃષ્ટિએ આંશિક ત્યાગ કરે છે અને અમુક પ્રકારે આંશિકરૂપે તેનો ત્યાગ નથી પણ

નાર્યેન 'દેસોવરમ દેસપન્ચક્ષાણે' દેશોપરમદેશપ્રત્યાખ્યાનેન 'જો ઘેરયા
તયં પચ્ચેદ' નો નૈરયિકાપુલ્ક પ્રકરોતિ, 'જાવ દેવાડય કિન્ચા દેવેસુ ઉચ્ચજ્ઞ'
યાવત્ દેવાપુલ્ક કૃત્વા દેવેપૂપપચ્ચતે, 'સે તેજદ્વેષ જાવ દેવેસુ ઉચ્ચજ્ઞ'
તત્તેનાર્યેન દેવેપૂપપચ્ચતે, પરતેન દેશોપરમદેશપ્રત્યાખ્યાનેન ચાત્રપણિતો નારકાધાપુલ્ક
ન ચન્નાતિ કિન્તુ દેવાપુત્રો વપનં કૃત્વા દેવલોકેયુ સમુત્પન્નો મથતીતિ ॥૨૦॥

॥ इत्येकान्तपण्डितबालपण्डितयोर्विचारः ॥

अथ मृगपालकपुरुषादिविचारः—

जन्मग्रहणे आयुष्यकर्म कारणम्, आयुषो बन्धे च क्रिया कारवमिति क्रिया-
प्रतिपादिकां पञ्चसूत्रीमाह—' पुरित्से णं मत्ते ' इत्यादि ।

करता है । अर्थात् वह प्राणातिपात आदिका किसीरूप आंशिकरूप में
त्याग कर देता है और किसीरूप से आंशिकरूप में उनका त्याग नहीं
करता है । इस तरह वह देशविरत भावक बन जाता है । (से तेजद्वेन
देसोवरमदेसपन्चक्क्षणाणे ण जો जेरइयाउय पकरेइ, जाव देवाउय किन्चा
देवेसु उचचज्जइ से तेजद्वेण जाव देवेसु उचचज्जइ) इसलिये हे गौतम !
देशोपरम और दशाप्रत्याख्यान से युक्त होने के कारण वह बाल पण्डित
मनुष्य नैरयिक आयुका बंध नहीं करता है । यावत् वह देवायु का बंध
कर देवों में उत्पन्न होता है । इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है
कि वह बालपण्डित मनुष्य यावत् देवलोकमें उत्पन्न होता है ॥ सू० २॥
॥इस प्रकारसे एकान्त पण्डित और बालपंडित का विचार संपूर्ण हुआ॥

अथ मृगपालक पुरुषादिकों का विचार—

जन्म के छेने में आयु कर्म कारण है और आयु कर्म के बांधने में

કરતા આ રીતે તે દેશવિરત-આવક કહેવાય છે (સે તેજદ્વેન દેસોવરમ-
દેસપન્ચક્ષાણે જો જો જેરઇયાય પકરેઇ, જાવ દેવાઉય કિન્ચા દેવેસુ ઉચ્ચજ્ઞ)
હે ગૌતમ ! દેશોપરમ અને દેશ પ્રત્યાખ્યાનથી મુક્ત હોવાને કારણે તે બાલ
પણ્ડિત મનુષ્ય નૈરયિક, તિર્થંજ અને મનુષ્યાધુન્યનો બંધ બાંધીને નાશક,
તિર્થંજ અને મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થતો નથી પણ દેવાધુન્યનો બંધ બાંધીને
દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે કારણે જ એનું કશું છે કે તે બાલપણ્ડિત મનુષ્ય
દેવાધુન્યનો બંધ બાંધીને દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે ॥ સૂ. ૨ ॥

॥ એકાન્ત પણ્ડિત અને બાલપણ્ડિતનું વક્તવ્ય સમાપ્ત ॥

મૃગપાલક પુરુષાદિકનું વક્તવ્ય

જન્મ દેવામાં કારણરૂપ આધુન્ય કર્મ છે અને આધુન્ય કર્મ બાંધવામાં

मूलम्—पुरिसे णं भंते ! कच्छंसि वा दहंसि वा उदगंसि
 दवियंसि वा बलयंसि वा नूमंसि वा गहणंसि वा गहणवि-
 दुग्गंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयविदुग्गंसि वा वणंसि वा
 वणविदुग्गंसि वा मियवित्तिए मियसंकप्पे मियपाणिहाणे
 मियवहाए गंता, एते मियत्ति काउं अण्णयरस्स मियस्स व-
 हाए कूडपासं उदाइ, तओ णं भंते ! से पुरिसे कइ किरिए
 पन्नत्ते, गोयमा ! जावं च णं से पुरिसे कच्छंसि वा जाव
 कूडपासं उदाइ, तावं च णं से पुरिसे सिय ति किरिए,
 सिय चउ किरिए, सिय पंच किरिए, से केणट्टेणं भंते ! एवं
 बुच्चइ सिय ति किरिए सिय चउ किरिए सिय पंच किरिए,
 गोयमा ! जे भविए उदवणयाए णो वंधणयाए, णो मार-
 णयाए, तावं च णं से पुरिसे काइयाए अहिगरणियाए पाउ-
 सियाए, तिहिं किरियाहिं पुट्टे, जे भविए उदवणयाए वि
 वंधणयाए वि णो मारणयाए तावं च णं से पुरिसे काइयाए
 अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए चउहिं किरियाहिं
 पुट्टे, जे भविए उदवणयाए वि वंधणयाए वि मारणयाए वि
 तावं च णं से पुरिसे काइयाए—अहिगरणियाए पाउसियाए
 जाव पाणाइवायकिरियाए पंचहिं किरियाहिं पुट्टे, से तेण-
 ट्टेणं जाव पंचकिरिए ॥ सू० ३ ॥

क्रिया कारण है । इस विचार से अब सूत्रकार क्रिया प्रतिपादिका पंच-
 सूत्री का कथन करते हैं—‘पुरिसे णं भंते !’ इत्यादि।

क्रिया शशुभूत होय छे. तेथी हुवे सूत्रकार क्रिया प्रतिपादक पाच सूत्रोनुं
 कथन करे छे—“पुरिसे णं भंते !” इत्यादि

छाया—पुरुषः खलु भदन्त ! कच्छ वा इदे वा उदके वा द्रवके वा पल्य वा नूमे वा गहने वा गहनविदुर्ग वा पर्यते वा पर्यनविदुर्ग वा वने वा वनविदुर्गे वा मृगवृक्षिको मृगसकल्पो मृगमणिधानो मृगवपाय गन्ता एत मृगा इति कृत्वाऽन्यतरस्य मृगस्य वधाय कृत्वा मृगद्राति, ततो भदन्त ! स पुरुषः कतिक्रियः प्रहसः ? गौतम ! यावच्च खलु स पुरुष कच्छे वा यावत् कृत्वा मृगद्राति, तावच्च खलु स पुरुषः स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुक्रियः, स्यात् पंचक्रियः ! तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यत म्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुक्रियः स्यात् पंचक्रियः गौतम ! यो मय्य उद्वज्जतया, नो वचनतया, नो मारणतया तावच्च खलु स पुरुषः कायिकया आधिकरणिकया प्राडेपिकया तिसृमि क्रियामिः स्पृष्टः यो मय्यः उद्वज्जतयापि, वचनतयापि नो मारणतया तावच्च खलु स पुरुषः कायिकया आधिकरणिकया प्राडेपिकया पारितापनिकया चतसृमि क्रियामिः स्पृष्टः, यो मय्य उद्वज्जतयापि वचनतयापि मारणतयापि तावच्च खलु स पुरुषः कायिकया आधिकरणिकया प्राडेपिकया यावत् प्राणातिपातक्रियया पंचमिः क्रियामिः स्पृष्टः तत्केनार्थेन यावत् पंचक्रियः ॥ सू० ३ ॥

टीका—‘ पुरिसे न भते ’ पुरुषः खलु भदन्त ! ‘ कच्छंसि वा ’ कच्छे वा—कच्छे नदीजलपरिवेष्टितवृक्षादियुक्तप्रदेशविशेषे, ‘ दहंसि वा ’ इदे वा—अगाधजलप्रदेशे ‘ उदगंसि वा ’ उदके वा, सामान्ये जलाशये ‘ दनिर्यंसि वा ’ द्रवके वा वृक्षादि द्रव्य समुदाये ‘ वनिर्यंसि वा ’ वने वा, वृक्षाकारनद्यादिजलकुटि

टीकार्थ—(भते !) हे भदन्त ! न निश्चयसे (मिय यित्तिण) मृगोंसे अपनी जीविका चलानेवाला (मिय सकप्पे) मृगी को मारने के लिये कुल संकल्पवाला, (मियपणिहाणे) मृगों की शिकार करने में तल्लीन भित्तवाला ऐसा (पुरिसे) कोई पुरुष (मियवहाण) मृगों को मारने के लिये (कच्छंसि वा) कच्छ में—नदी के जल से घिर हुए झाड़ीवाले स्थान में (दहंसि वा) अथवा द्रव—अगाध जलवाले स्थान में (उदगंसि वा) वा सामान्य जलाशय रूप तालाब आदि स्थान पर (वनिर्यंसि वा)

टीकार्थ—(मति ! न मिययित्तिण) हे भगवन् भूजे वटे जे/ले के पशु जे/नी कृत्वा करीने न चोताने निर्वह करनाये, (मिय सकप्पे) भूजेने भाए वाने जे/मले अकथ करी ॥ जे/वा (मियपणिहाणे) मृगोने शिकार करवाना न तल्लीन भित्त वाजे (पुरिसे) जे/वा कोउ पुरुष (मियवहाण) भूजेनी कृत्वा करवाने भाटे (कच्छंसि वा) कच्छमा नदीसी घेरायेवा आदीवाजा स्थानमा (दहंसि वा) अथवा द्रवमा—अगाध जलवाजा स्थानमा, (वनिर्यंसि वा) अथवा सामान्य जलाशय रूप तालाब वजे/ स्थान पर, (वनिर्यंसि वा) अथवा वास

मूलम्—पुरिसे णं भंते ! कच्छंसि वा दहंसि वा उदगंसि
 दवियंसि वा बलयंसि वा नूमंसि वा गहणंसि वा गहणवि-
 दुग्गंसि वा पव्वयंसि वा पव्वयविदुग्गंसि वा वणंसि वा
 वणविदुग्गंसि वा मियवित्तिण्ण मियसंकप्पे मियपाणिहाणे
 मियवहाण गंता, एते मियत्ति काउं अण्णयरस्स मियस्स व-
 हाण कूडपासं उदाइ, तओ णं भंते ! से पुरिसे कइ किरिण
 पन्नत्ते, गोयमा ! जावं च णं से पुरिसे कच्छंसि वा जाव
 कूडपासं उदाइ, तावं च णं से पुरिसे सिय ति किरिण,
 सिय चउ किरिण, सिय पंच किरिण, से केणट्ठेणं भंते ! एवं
 बुच्चइ सिय ति किरिण सिय चउ किरिण सिय पंच किरिण,
 गोयमा ! जे भविण्ण उदवणयाण्णो बंधणयाण्णो मार-
 णयाण्णो, तावं च णं से पुरिसे काइयाण्ण अहिगरणियाण्ण पाउ-
 सियाण्णो, तिहिं किरियाहिं पुट्ठे, जे भविण्ण उदवणयाण्णो वि
 बंधणयाण्णो वि णो मारणयाण्णो तावं च णं से पुरिसे काइयाण्ण
 अहिगरणियाण्ण पाउसियाण्ण पारितावणियाण्णो चउहिं किरियाहिं
 पुट्ठे, जे भविण्ण उदवणयाण्णो वि बंधणयाण्णो वि मारणयाण्णो वि
 तावं च णं से पुरिसे काइयाण्ण—अहिगरणियाण्ण पाउसियाण्ण
 जाव पाणाइवायकिरियाण्ण पंचहिं किरियाहिं पुट्ठे, से तेण-
 ट्ठेणं जाव पंचकिरिण ॥ सू० ३ ॥

क्रिया कारण है । इस विचार से अब सूत्रकार क्रिया प्रतिपादिका पंच-
 सूत्री का कथन करते हैं—‘पुरिसे णं भंते !’ इत्यादि।

क्रिया कारणभूत होय छे तेथी हवे सूत्रकार क्रिया प्रतिपादक पाथ सूत्रोनुं
 कथन करे छे—“पुरिसे णं भंते !” इत्यादि

રૂપાસ ડહાઈ ' કૂટપાશ્વમુદાતિ, કુટ=મૃગગ્રહણકારણ ગર્તાદિકમ્, પાશ્વશ્ચ વાસુરા
 ઇતિ કૂટપાશ્વમ્, સદ્દાતિ મૃગવધાય રચયતિ, 'તઓ જ મંતે' તતઃ સ્વલુ મદન્ત!
 'સે પુરિસે' સ પુરુષઃ 'કઠ્ઠકિરિય' કતિક્રિયાઃ, કતિસમ્યક્ક્રિયાવાન્
 મયતીતિ મન્નઃ । ઉચ્ચરયતિ મગધાન્--'ગોયમે' સ્યાદિ । 'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
 'જાવં જ ન સે પુરિસે' યાવત્ જ સ પ્વચ્છ પુરુષઃ 'કચ્છસિ ઘા' કચ્છે ઘા
 'જાવકૂટપાસ ડહાઈ' યાવત્ કૂટપાશ્વમુદાતિ, 'તાવં જ ન સે પુરિસે સિય તિ
 કિરિય' તાવત્ જ સ સ્વચ્છ પુરુષ સ્યાત્ પ્રિક્રિય 'સિયવઠકિરિય' સ્યાત્ વઠ
 ષ્ક્રિયાઃ, 'સિયપંચકિરિય' સ્યાત્પંચક્રિયાઃ, યાવત્કાલમ્ સ પુરુષઃ કૂટપાશ્વાદિક
 રચયતિ તાવત્ સ પુરુષઃ, કદાચિત્ પ્રિક્રિયાવાન્ કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયાવાન્ કદા-
 ચિત્ પંચક્રિયાવાન્ સ્યાદિતિ માત્રઃ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ ગૌતમઃ 'સે કેળદ્દેન'
 મિત્યાદિ, 'સે કેળદ્દેનં મંતે' તત્ કેનાયેન મદન્ત ! 'એવં ધુચ્ચહ' એવમુચ્યતે

કરકે કિસી મૃગ કો મારને કે લિયે સ્વહા બના કર ડસ પર જાલ'તાવ
 દિયા (તઓ જ મંતે ! સે પુરિસે કઠ્ઠ કિરિય પળ્ળસે ?) તો હે મદન્ત !
 એસા વહ પુરુષ કિતની ક્રિયાવાલા કહસાવેગા ? મૃગ કો પકડને કે
 લિયે કૂટ ઓર વાંધને કે લિયે જાલ હોતા હૈ । (ગોયમા ! જાવં જ ન
 સે પુરિસે કચ્છસિ ઘા જાવ કૂટપાસ ડહાઈ તાવં જ ન સે પુરિસે સિય
 તિકિરિય, સિય વઠકિરિય સિય પંચકિરિય) હે ગૌતમ ! જય તક વહ
 કચ્છ મેં યાવત્ કૂટ-મૃગાદિકોં કો પકડને કે લિયે ગર્ત આદિ કો
 ઓર જાલ આદિકો રચતા હૈ તજતક વહ પુરુષ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા-
 વાલા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાલા, ઓર કદાચિત્ પાંચક્રિયાવાલા કહસા
 વેગા । (સે કેળદ્દેનં મંતે ! એવં ધુચ્ચહ, સિય તિકિરિય, સિય વઠકિરિય,
 સિયપંચકિરિય ?) હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ

નિશ્ચય કરીને એક મૃગને મારવાને માટે ખાડો બનાવીને તેની ઉપર બળ
 પાથરી દીધી (તઓ જ મંતે ! સે પુરિસે કઠ્ઠ કિરિય પળ્ળસે ?) તો હે મગધવન્ !
 એવા પુરુષને કેટલી ક્રિયા વાળો કહી શકાય. (મૃગને પકડવાને માટે કૂટ બને
 બાંધવાને માટે બળ કોય છે) (ગોયમા ! જાવં જ ન સે પુરિસે કચ્છસિ ઘા
 જાવ કૂટપાસ ડહાઈ તાવં જ ન સે પુરિસે સિય તિકિરિય સિય વઠકિરિય,
 સિય પંચકિરિય) હે ગૌતમ ! બધા મુખી તે પુરુષ કચ્છમાં (નદીથી ઘેરાયેલા
 બધા વાળા સ્થાનમાં) (ત્યાંથી લઇને) ' મૃગાદિકોને પકડવાને માટે ખાડો
 બનાવી તેના પર બળ વજેરે રહે છે ' (ત્યાં મુખીનો પાઠ પ્રદક્ષ કરવો)
 ત્યાં મુખી તે પુરુષ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળો, ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો અને
 ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળો કહેવાય । (સે કેળદ્દેનં મંતે ! એવં ધુચ્ચહ, સિય
 કિરિય, સિય વઠકિરિય, સિય પંચકિરિય ?) હે મગધવન્ આપ શા કારણે

लगतियुक्तप्रदेशे इत्यर्थः, 'नूमंति वा' नूमे वा, नूमे-अन्धकारयुक्ते कन्दरादा-
वित्यर्थः । 'गहणंसि वा' गहने वा, तृणगुल्मलतावृक्षादिसमुदाये 'गहणविदुगं-
सि वा' गहनविदुर्गे वा, पर्वतात्रेकदेशावस्थितवृक्षवल्ल्यादिसमुदाये 'पन्वयंसि
वा' पर्वते वा 'पन्वयविदुगंसि वा' पर्वतविदुर्गे वा, पर्वतसमुदाये इत्यर्थः,
'वणंसि वा' वने वा, एकजातीय वृक्षसमुदायो वनम्, तस्मिन् । 'वणविदुगंसि
वा' वनविदुर्गे वा, अनेकप्रकारकवृक्षसमुदाये, 'मियवित्ति' मृगवृत्तिकः, मृगै-
र्वन्यपशुविशेषैर्वृत्तिर्जाविका यस्य स मृगवृत्तिकः, । मृगपालकोपि मृगवृत्तिः
स्यादित्यत आह—'मियसंकल्पे' मृगसंकल्पः, मृगमारणाय कृतः संकल्पो निश्चयो
येन स मृगसंकल्पः, मृगमारणसंकल्पवानित्यर्थः, चलचित्ततयापि मृगवधाध्यव-
सायो भवेदित्यत आह—'मियपणिधाने' मृगप्रणिधान, मृगवधाय कृतं-
प्रणिधानं चित्तैकाग्र्यं येन स मृगप्रणिधानः, मृगवधैकचित्तः, 'मियवहाए गंता'
मृगवधाय गन्ता=गमनशीलः 'एते मियत्ति काउं' एते मृगाः इति कृत्वा
'अण्णयरस्स' अन्यतरस्य 'मियस्स' मृगस्य 'वहाए' वधाय-मारणाय 'कू-

अथवा-घास आदि समुदाय से व्याप्त प्रदेश में (वल्यंसि वा) गोलाकार
नदी के जल से छुटिल गति वाले स्थान में (नूमंसि वा) अथवा अंध-
कार युक्त कन्दरादिरूप प्रदेश में (गहणंसि वा) अथवा तृणगुल्म, लता,
वृक्ष आदिकों से युक्त स्थान में (गहणविदुगंसि वा) अथवा पर्वतादि
के एक देश में स्थित ऐसे वृक्षलतादि समुदायवाले स्थान में (पन्वयंसि-
वा) अथवा किसी पर्वत के ऊपर (पन्वयविदुगंसि वा) अथवा अनेक
पर्वतों पर (वणंसिवा) अथवा एक जाती के वृक्षों के समुदाय वाले स्थान में
(वणविदुगंसि वा) अथवा अनेक जाती के वृक्षों के समुदायाकीर्ण स्थान में
(गंता) गया-वहां जाकर उसने (एते मियत्ति काउं अण्णयरस्स
मियस्स वहाए कूटफासं उद्दीह) ये ही मृग हैं ऐसा खयाल करके-निश्चय

वगेरैथी आ०छादित प्रदेशमा, (वल्यंसि) गोलाकार नदीना जलधौ छुटिल
स्थानमा (नूमंसि वा) अथवा अंधकार वाणी शुद्धाओना स्थानमां (गहणं सि
वा) अथवा तृण, गुल्म, लता, वृक्ष वगेरैथी युक्त स्थानमां, (गहण विदुगंसि
वा) अथवा पर्वतादिना ओठ लागमां आवेल लता अने वृक्षोना समुदाय
वाणा स्थानमा (पन्वयंसि वा) अथवा पर्वत उपर (पन्वयविदुगंसि वा)
अथवा अनेक पर्वतो उपर, (वणंसिवा) अथवा ओठ न लतना वृक्षोना
समुदाय वाणा स्थानमा, (वणविदुगंसि वा) अथवा अनेक लतना वृक्षोना
समुदायथी आ०छादित स्थानमा (गंता) गयो. न्यां जठने तेले (एते मिय-
त्तिकाव' अण्णयरस्स मियस्स वहाए कूटफासं) आ मृगो न छे ओवे।

भ्रामणादिरूपपीडनाय प्रवर्त्तते किन्तु 'गो बंधगयाए' नो बन्धनाय 'गो मार गयाए' नो मारणाय, यावत्पर्यन्त स पुरुषः कूटपाशादिक रचयति मृगपीडनस्य-
दृश्य किन्तु नो बध्नाति मृगं नो वा मारयति मृगमिति भावः । 'तां च य
से पुरिसे' तावत् च खलु स पुरुष 'काइयाए' कायिन्या, गमनादिकायवेष्टा
रूपयाक्रियया, 'अहिगरणियाए' आधिकरणिक्या, अधिकरणेन कूटपाशादिक

है। इस क्रिया से वह युक्त बना हुआ है, अतः वह अधिकरणिकी
क्रिया से स्पष्ट कहा गया है। मृगों के प्रति जो उसके हृदय में बुष्ट
भाव जगा है वह प्रदेष्ट है—इस प्रदेष्ट को लेकर जो क्रिया वह कर रहा
है वह प्रादेष्टिकी क्रिया है। इस क्रिया वाला वह मारणक्रिया में श्रेष्ठ
अवश्य होने के कारण हुआ है अतः वह प्रादेष्टिकी क्रिया से स्पष्ट कहा
गया है। जो पुरुष केवल मृगों को मारने के लिये कूटपाश आदि की
रचना कर रहा है अभी उनको न बांध रहा है और न मार रहा है—
तब तक वह कायिकी आधिकरणिकी और प्रादेष्टिकी इन तीन क्रिया
ओं से युक्त होता है। इसीलिये यहाँ वह कदाचित् तीन क्रियाओं से
युक्त होता है ऐसा कहा गया है। (जे मविण उदबणयाए वि, बंधण
याए वि नो मारणयाए, तां च य णं से पुरिसे काइयाए, अहिगरणियाए,
पावसियाए, परितावणियाए चवहिं किरियाहिं पुट्ठे) तथा जयनक वह
बचक पुरुष जाल को रखे हुए है मृग की खोज में इधर उधर फिर रहा
है, तथा मृग को बांध रहा है मार नहीं रहा है तबतक वह बचक पुरुष

ते क्रियाधी युक्त होवाने कारणे तेने अधिकरविही क्रियाधी स्पष्ट
कहेवाभां आये। ते मृगो प्रत्ये तेना लुब्धभा ने दुष्टभाव उत्पन्न भया ।।
ते प्रादेष्टिक भाव ।। ते प्रादेष्टने वीध ते ने क्रिया करी रख्यो । तेने प्रादे
ष्टिकी क्रिया कहे । मारवाणी क्रियाभा देख अवश्य देख्यो होय । ते कारणे
तेने प्रादेष्टिकी क्रियाधी स्पष्ट कहेवाभा आये। ते ने पुरुष भूओने मारवाने
भाटे कूटपाशादिनी रचना करी रख्यो होय पणु न्या भुभी ते भूओने बाधतो
न होय अथवा मारतो न होय तथा भुभी ते कायिकी, अधिकरविही अने
प्रादेष्टिकी जे त्रजु क्रियाओधी न भुज्ज होय । तेथी अही जेम कहुं । ते
ते पुरुष कपारेक त्रजु क्रियाओधी युक्त होय । (जे मविण उदबणयाए वि,
बंधणयाए वि, नो मारणयाए तां च य णं से पुरिसे काइयाए, अहिगरणियाए,
पावसियाए परितावणियाए चवहिं किरियाहिं पुट्ठे) तथा न्या भुभी ते पुरुष
अग्ने निष्ठापीने भूगनी शोधभां आभ तेम देखतो होय, तथा भूओने बाधतो
होय पणु मारतो न होय तथा भुभी ते शिकारी मार क्रियाओधी युक्त भव्या

‘सिय तिकिरिए सिय चतुकिरिए सिय पंचकिरिए’ स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रियः स्यात् पंचक्रिय इति ? उत्तरयति भगवान्-‘ गोयमे’त्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जे भविए’ यो भव्यः, भवतीति भव्यो वधकः, अत्र भव्यशब्देन वधको जीवो गृह्यते, यावन्तं कालं स मृगवधकः ‘उद्वणाए’ उद्वणतायै=उद्वणाय=इतस्ततो

वह पुरुष कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चारक्रियावाला, कदाचित् पांच क्रियावाला कहलावेगा (गोयमा ! जे भविए उद्वणयाए णो बंधणयाए णो मारणाए, ताव च णं से पुरिसे काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए तिहिं किरियाहिं पुट्टे) हे गौतम ! जब तक वह वधक पुरुष इधर उधर चलने फिरने आदि रूप क्रिया में प्रवृत्त हो रहा है मृग को बांधने और मारने में प्रवृत्त नहीं हो रहा है तथा वह पुरुष मृग को पीडा देने के उद्देश से जबतक कूट पाशादिक की रचना कर रहा है, किन्तु वह अभी उसे पकड़ नहीं रहा है और न मार ही रहा है, तब-तक वह पुरुष कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी इनतीन क्रियाओं से स्पृष्ट हो रहा है । तात्पर्य कहने का यह है कि उस वधक पुरुष में मृगको मारनेके निमित्त जो आने जाने आदि रूप शरीरकी चेष्टा हो रही है वह शारीरिक क्रिया है । इस क्रियावाला होनेके कारण वह उस क्रिया से उस समय स्पृष्ट हो रहा है । तथा कूट पाशरूप हिंसा के अधिकरण के निमित्त जो क्रिया हो रही है वह आधिकरणिकी क्रिया

એવુ કહો છે કે તે પુરુષ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળો, ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો અને પાંચ ક્યારેક ક્રિયાવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! જે ભવિયે ઉદ્વણયાએ ણો બંધણયાએ ણો મારણાએ તાવ ચ ણં સે પુરિસે કાઠ્યાએ અહિગરણિયાએ પાઉસિયાએ તિહિં કિરિયાહિં પુટ્ટે) હે ગૌતમ ! બ્યાં સુધી તે હિંસક પુરુષ આમ તેમ હરવા કરવાની ક્રિયા કરી રહ્યો છે, પણ મૃગને બાધવા તથા મારવાને માટે પ્રવૃત્ત થયો નથી તથા તે પુરુષ મૃગને મારવાને માટે બ્યાં સુધી કૂટ પાશાદિકની રચના કરી રહ્યો છે, પણ તેને બ્યાં સુધી પકડતો નથી કે મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે પુરુષ કાયિકી, અધિકરણિકી, અને પ્રાદ્વેષિકી એ ત્રણ ક્રિયાઓથી સ્પૃષ્ટ હોય છે (કરતો હોય છે) કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે શિકારી, મૃગને મારવાને માટે જે અવર જવર રૂપ શારીરિક ક્રિયાઓ કરતો હોય છે તેને કાયિકી ક્રિયા કહે છે. આ ક્રિયાવાળો હોવાને કારણે તે વખતે તે આ ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થતો હોય છે. તથા કૂટ પાશાદિક રૂપ હિંસાના અધિકરણને (સાધનેને) નિમિત્તે જે ક્રિયા થતી હોય છે તે ક્રિયાનું નામ અધિકરણિકી

પ્રાણેપિક્યા ' જ્ઞાન પાનાદ્યાય કિરિયાણ ' ચાવત્-ચાવત્પદેન પારિતાપનિક્યા,
 તથા પ્રાણાતિપાતિક્યા, આમિઃ ' પંચર્હિ પિરિયાર્હિ પુટ્ટે ' પશ્ચમિઃ ક્રિયામિઃ
 સ્પૃષ્ટો મનતિ, અપમાન્યઃ-ઉદ્ઘાવણમાત્રે કૃતે કાચિકી આધિકરણિકી પ્રાણેપિકીતિ
 ક્રિયાત્રયયુક્તો મનસિ, યદ્યને કૃતે પરિતાપો જાયતે इति પૂર્વાક્તક્રિયાત્રય તથા
 ચતુર્થી પરિતાપનક્રિયાપિ જાયતે इति ચતુષ્ક્રિયાયુક્તો મનસિ, મારભે સતિ
 પ્રાણાતિપાતો જાયતે इति પૂર્વોક્ત ચતુષ્ક્રિયાસહિતા પંચમી પ્રાણાતિપાતક્રિયેતિ
 પંચક્રિયો મનતીતિ । ' સે તળદૃષ્ટે જાણ પંચકિરિણ ' તથેનાર્થન ચાવત્ પંચક્રિય
 હે ગૌતમ ! ઉક્તકારણે રૂપરિ પ્રદર્શિત મુક્તિમિ કદાવણાદિક કુર્ષન્ પુરુષઃ કદા-
 ચિન્ ક્રિયાત્રયાદિના સ્પૃષ્ટઃ સન્ પ્રિક્રિયમનુવિન્યઃ પચક્રિયો યા મનતીતિ ॥૧॥

પ્રાણેપિકી, પારિતાપનિકી ઓર પ્રાણાતિપાન ક્રિયા इन पांच क्रियाओं
 से स्पर्श किया गया है-अर्थात् इन पांच क्रियाओं वाला कहलाता है ।
 आशय यह है-कि उद्घावणमात्र (गड्ढा ग्योड़ना, जाल बिछाना आदि)
 करने पर वह पुरुष काचिकी, अधिकरणिकी, प्राणैपिकी इन तीन
 क्रियाओं से युक्त होता है । मृग को बांध लने पर "परिताप उसे होता
 है" इसमिये वह पुरुष चारक्रियाओं से युक्त होता है । मृग के मारने
 पर प्राणातिपात होता है इसलिये वह पुरुष पूर्वोक्त चारक्रियावाला होता
 है । इन कारणों हे गौतम ! उक्त कारणोंको लेकर ऊपर प्रदर्शित मुक्तियों
 के अनुसार उद्घावण (उपव्रज) आदि को करने वाला पुरुष कदाचिन् तीन
 आदि क्रियाओं से स्पृष्ट होकर तीनक्रियावाला चारक्रियावाला पांच-
 क्रियावाला होता है ।

અને પ્રાણાતિપાત, એ પાંચે ક્રિયાઓથી સ્પૃષ્ટ-એટલે કે એ પાંચે ક્રિયાઓથી
 મુક્ત કહેવાય છે ત્યારથી એ છે કે ઉદ્ઘાવણમાત્ર (ખાડો ખોદવો, જાલ
 બિછાવવી વગેરે) કરે ત્યાં સુધી તે પુરુષ કાચિકી અધિકરણિકા અને પ્રાણે
 પિકી એ ત્રણ ક્રિયાઓથી મુક્ત હોય છે ત્યારે તે પુરુષ મૂંઝને બાપિ
 છે ત્યારે તેને પરિતાપ (દુઃખ) થતું હોય છે તેથી ત્યારે તેને પારિતાપનિકી
 ક્રિયા પણ કરે છે તેથી આર ક્રિયાઓથી મુક્ત થાય છે મૂંઝને મારવાથી
 પ્રાણાતિપાત થાય છે તેથી તે ઉપશાંતિ આર ક્રિયા ઉપશાંતિ પાંચમી પ્રાણાતિ
 પાત ક્રિયાથી મુક્ત થવાથી પાંચ ક્રિયાવાળો થાય ॥ ૯ ગૌતમ ! ઉપશાંતિ
 કારણેને લીધે દુઃખ એવું કહ્યું ॥ ૯ તે પુરુષ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળો,
 ક્યારેક આર ક્રિયાવાળો અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળો, હોય ॥

पेण निर्वृत्ता या क्रिया सा आधिकरणिकी तथा 'पाउसियाए' प्राद्वेषिक्या, प्रद्वेषेण निर्वृत्ता या क्रिया सा प्राद्वेषिकी तथा मारणक्रियायां द्वेषस्यावश्यंभावात्, 'तिहिं-किरियाहिं पुट्टे' आभिः तिसृभिः क्रियाभिः स्पृष्टः, यो हि पुरुषः केवलम् मृगाणामुद्धवणाय कूटपाशादिकं विरचयति नो बन्धनाय न वा मारणाय स कायिक्याधिकरणिकी-प्राद्वेषिकीति क्रियात्रययुक्तो भवतीति कदाचित् त्रिक्रिय इति कथ्यते, 'जे भविए' यो भव्यः=वधकः 'उद्धवणयाए वि बंधणयाए वि नो मारणयाए' उद्धवणतायै अपि बन्धनतायै अपि क्रियां करोति किन्तु नो मारणतायै 'तावं च णं से पुरिसे' तावत् च खलु स पुरुषः 'काइयाए' कायिक्या, गमनादिरूपया क्रियया, 'अहिगरणियाए' आधिकरणिक्या=कूटपाशाद्यधिकरण संपादितया, 'पाउसियाए' प्राद्वेषिक्या, प्रद्वेषनिष्पादितया 'पारितापणियाए' पारितापनिक्या, दुःखोत्पादनरूपया परितापप्रयोजना या क्रिया सा पारितापनिकी, सा च क्रिया मृगबन्धने कृते सति भवति, तथा क्रियया 'चउहिं किरियाहिं पुट्टे' चतसृभिः क्रियाभिः स्पृष्टः, आभिः क्रियाभिः स्पृष्टो युक्तः सन् चतुष्क्रियः स पुरुषो भवतीति कदाचिच्चतुष्क्रिय इति कथ्यते । 'जे भविए' यो भव्यः=वधकः 'उद्धवणयाए वि' उद्धवणतायै अपि 'बंधणयाए वि' बन्धनतायै अपि 'मारणयाए वि' मारणतायै अपि कूटपाशादिकं रचयति, 'तावं च णं से पुरिसे' तावत् च खलु स पुरुषः, कायिक्या 'अहिगरणियाए' आधिकरणाक्या, 'पाउसियाए'

चार क्रियाओं से युक्त हो रहा है ऐसा मानना चाहिये। वे चार क्रियाएँ इस प्रकार से हैं—पूर्वोक्त तीन और चौथी पारितापनिकी। यह पारितापनिकी क्रिया मृग के बंधन करने पर होती है। सो उसने मृग को बांध ही लिया है। (जे भविए उद्धवणयाए वि बंधणयाए वि मारणयाए वि तावं च णं से पुरिसे काइयाए, अहिगरणियाए, पाउसियाए जाव पाणाइवाय किरियाए पंचहिं किरियाहिं पुट्टे-से तेणट्टेणं जाव पंच-किरिए) तथा वह वधक पुरुष जबतक उस जाल को रखे-हुए है, मृगों को बांधता है, मृगों को मारता है तबतक वह पुरुष कायिकी, आधिकरणिकी,

छे ते-पूर्वोक्त त्रिषु क्रियाया अने चौथी पारितापनिकी क्रिया न्यारे ते पुरुष मृगने कूटपाशादिमां आधे छे त्यारे पारितापनिकी क्रिया थती डाय छे (जे भविए उद्धवणयाए वि बंधणयाए वि मारणयाए वि तावं च णं से पुरिसे काइयाए, अहिगरणियाए, पाउसियाए, जाव पाणाइवाय किरियाए पंचहिं किरियाहिं पुट्टे से तेणट्टेणं जाव पंचकिरिए) तथा ते पुरुष न्यारे जणने पिछावीने मृगोने आधीने न्यारे मृगोने मारे छे त्यारे कायिकी, आधिकरणिक्की, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी

टीका— पुरिसं णं मंते ' पुरुषं खलु भवन्त ! ' कच्छसि वा ' कच्छे वा ' जाव षणविदुग्गसि वा ' यावद्धनविदुग्गे वा ' तणाई ' तणानि ' उवसिय उवसिय ' उरसपर्य—पुन पुनरेकप्रीकृत्येत्यर्थः, कच्छाधारभ्य वनविदुग्गपर्यन्तस्पर्शे सुमानां पुच्छं कृत्वेत्यर्थः, ' अगणिकायं णिसिरइ ' अग्निकायं निवृजति ' ताव च ण मंते से पुरिसे कइकिरिए ' तावच्च खलु भवन्त ! स पुरुष कतिक्रियाः, य खलु वचकपुरुषः कच्छ विचनविदुग्गाद्यन्यतमदेवे तणान्येकप्रीकृत्य तत्र तृणराशौ अग्निं प्रज्वालयति तस्याग्निं प्रज्वलनकर्तुः पुरुषस्य कीदृश्यः क्रियत्यश्च क्रिया भवन्तीति भावः । मगवानाह— ' गोयमे ' स्यादि । ' गोयमा ' हे गौतम ! ' सिय तिकिरिए ' स्यात् प्रिक्रियः, ' सिय चउकिरिए ' स्यात् चतुक्रियाः, ' सिय पंचकिरिए ' स्यात् पचक्रियाः, कच्छाद्यधिकरणकत्वात्प्राज्ञौ अग्निप्रज्वलनकर्तापुरुषः कदाचित् क्रियात्रयं कदाचित् क्रियाचतुष्केण कदाचित् क्रियापचकेन कायिक्याधारभ्य माणातिपातपर्यन्तेन पुक्तो भवन् प्रिक्रियश्चतुक्रियः पचक्रियो वा भवेदिति भावः, गौतमः पृच्छति

इन्हीं क्रियाओं के विषय में पुनः सूत्रकार कहते हैं—' पुरिसे ण मंते ! कच्छसि वा ' इत्यादि ।

टीकार्थ—(पुरिसे णं मंते) हे भवन्त ! कोई पुरुष (कच्छसि वा जाव षणविदुग्गसि वा) कच्छमें यावत् घन विदुग्गमें अनेक जातिके वृक्षवाले घन में (तणाई उवसिय उवसिय) तृणों को धार ? इकट्ठा करके—अर्थात् तृणों को समेट २ कर एकत्रित करके (अगणिकायं णिसिरइ) आग लगाता है (ताव च ण से मंते ! पुरिसे कति किरिए) तो वह पुरुष किन्तनी क्रियावाला कहलावेगा ? (गोयमा ! सियतिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंच किरिए) हे गौतम ! वह पुरुष किसी अपेक्षा तीन

के क्रियावाला विषयमा सूत्रकार विशेष ध्यान करे छे— पुरिसे ण मंते ! कच्छसि वा जाव षणविदुग्गसि वा " इत्यादि ।

शब्दार्थ—(पुरिसे णं मंते !) हे भगवन् किछ भावुस (कच्छसि वा जाव षणविदुग्गसि वा) कच्छमा (नदीनी वच्चे आवेला अग्निवाण प्रवेशमां) ' यावत् " अनेके आतिना वृक्षावाणा वनमा (जह्नी यावत् ' पृथ्वी त्रीज सूत्रमा आवेला तमात्र स्थानो अहंयु करवा) (तणाई उवसिय उवसिय) धातुने बारबार जेह्नु करीने जेह्ने के धातुने बारबार लथ आवीने जेह्नु करे अने (अगणिकायं णिसिरइ) अने तेने आज लगावे तो "ताव च ण से मंते ! पुरिसे कतिकिरिए ?) हे भगवन् ! ते पुरुषने केहसी क्रियावाला कहि पाय ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पचकिरिए) हे गौतम ! आरंभ ते त्रय क्रियावाणा, आरंभ आर क्रियावाला अने आरंभ पांच क्रिया

પુનઃ ક્રિયાવિપયે એવ પ્રાહ—‘ પુરિસે ણં મંતે ’ ઇત્યાદિ—

મૂલમ્—પુરિસે ણં મંતે ! કચ્છાંસિ વા જાવ વળવિદુગ્ગંસિ વા તળાઈં ઝસવિય ઝસવિય અગણિકાયં ણિસિરઙ્ગ, તાવં ચ ણં સે મંતે પુરિસે કતિકિરિયે ગોયમા ! સિય તિકિરિયે સિય ચતુકિરિયે સિય પંચકિરિયે, સે કેળટ્ટેણં ? ગોયમા ! જે મવિયે ઝસસવળયાયે તિહિં ઝસસવળયાયે ણિસિરળયાયે વિ ણો દહળયાયે ચઢહિં, જે મવિયે ઝસસવળયાયે વિ ણિસિરળયાયે વિ દહળયાયે વિ તાવં ચ ણં સે પુરિસે કાઙયાયે જાવ પંચહિં કિરિયાહિં પુટ્ટે સે તળેટ્ટેણં ગોયમા ! ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા—પુરુષો મદન્ત ! કચ્છે વા યાવત્ વનવિદુર્ગે વા તળન્યુત્સર્પ્યોત્સર્પ્યાગ્નિકાયં નિમ્જતિ તાવચ્ચ સ્વલુ મદન્ત ! સ પુરુષઃ કતિક્રિયઃ, ગૌતમ ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયઃ સ્યાત્ પંચક્રિયઃ, તત્કેનાર્થેન ? ગૌતમ ! યો મવ્ય ઝચ્છયળતાયૈ તિમ્મિઃ ઝચ્છયળતાયૈ અપિ નિસર્જનતાયૈ અપિ નો દહનતાયૈ ચતસુમિઃ યો મવ્ય ઝચ્છયળતાયૈ અપિ નિસર્જનતાયૈ અપિ દહનતાયૈ અપિ તાવચ્ચ સ્વલુ સ પુરુષઃ કાયિક્યા યાવત્ પચમિઃ ક્રિયામિઃ સ્પૃષ્ટઃ તત્કેનાર્થેન ગૌતમ ! ॥ સૂ. ૪ ॥

ભાવાર્થઃ—યહાં પર વધક પુરુષ કિતની ૨ ક્રિયાઓં સે યુક્ત કિસ ૨ સ્થિતિ મેં હોતા હૈ ઇસકા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ । ઇસમેં યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ જબતક વહ વધક પુરુષ સિર્ફ જાલ કો ધારણ કરતા હૈ—પરન્તુ મૃગકા વંધન ઔર ઝસકા મારણ નહીં કરતા હૈ—તવતક વહ ત્રીન ક્રિયાઓં વાલા માના ગયા હૈ । ઔર જવ વહ મૃગકા વંધન કર લેતા હૈ એસી સ્થિતિ મેં વહ ચારક્રિયાઓં વાલા માના જાતા હૈ । તથા જવ વહ મૃગ કો માર દેતા હૈ—તવ વહ પાંચક્રિયાઓં વાલા હો જાતા હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

ભાવાર્થ—અહીં એ વિચાર કરવામા આવ્યો છે કે શિકારી પુરુષ કેવી કેવી સ્થિતિમા કેટલી કેટલી ક્રિયાઓથી યુક્ત હોય છે ન્યા સુધી તે પુરુષ કેવળ નાળ પાથરતો હોય—પણ મૃગને બાંધતો ન હોય અને મારતો ન હોય—ત્યાં સુધી તેને ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો કહેવાય છે. અને ન્યારે તે મૃગને બાંધે છે. ત્યારે તે ચાર ક્રિયાઓ વાળો કહેવાય છે અને ન્યારે તે મૃગને મારી નાખે છે ત્યારે તે પાંચ ક્રિયાવાળો કહેવાય છે ॥ સૂ. ૩ ॥

પ્રસિપ્તિ ન તુ પ્રજ્વાલયતિ તાવત્પર્યન્ત ત્ત પુરુષઃ કાચિકયાદિપરિતાપનપર્યન્તામિઃ
 ચતસુમિ ક્રિયામિર્ધુક્તઃ મન્તવીત્યર્થઃ । ‘જે મન્ત્રિ ઉત્સરણયાળ વિ, દ્રશ્યયાપ
 નિ’ યો મન્ત્ય ઉત્સરણસાર્ય અપિ નિસર્જનસાર્યે અપિ ક્રિયાં કરોતિ, ‘સાર્યં ચ
 ણ-સ પુરિમે કાશ્યાળ જાઘ ધંચર્દિં ફિરિયાઈ પુદ્રે’ તાવચ મ્હતુ સ પુરુષો
 યાવત્ કાચિકયાદિમિઃ ધંચમિઃ ક્રિયામિઃ સ્પૃષ્ઠઃ, યાવત્પર્યન્તામ્ ઘ્ણાદિક્ સંચિ
 નોતિ તપ્ર ધાર્મિનિઃ યજ્ઞતિ પ્રજ્વાલયતિ ચ તાવત્ સ પુરુષઃ કાચિકયાદિમિઃ
 પંચમિ ક્રિયામિઃ યુક્તો મપતીતિ માઘઃ । ‘સુ ત્થળદ્વળ ગોયમા૦’ તત્તેનાર્યેન દે
 ગૌતમ ! પતન કારણેન ણચમુચ્યતે યત્ ત્થળરાશ્નો અગ્નિ પ્રસિપ્ત્ય પ્રજ્વાલયતિ તદા
 સ પુરુષઃ પંચમિઃ ક્રિયામિર્ધુક્તો મન્તવીતિ માઘઃ ॥ ૬૦ ૪ ॥

ગૌતમઃ પુનઃ પ્રચ્છતિ—‘પુરિમે ણં મંતે’ इत्यादि ।

મૂલ્-પુરિસે ણં મંતે ! કન્છસિ ઘા જાઘ ધણવિદુગ્ગસિ
 ઘા મિયવિત્તિણ મિયસકપ્પે મિયપણિહાણે મિયઘહાણ ગતા
 ણ્તે મિયત્તિ કાઠ ંણચરસ્સ મિયસ્સ ઘહાણ ઉસું નિસિરહ,
 તઓ ણ મંતે ! સે પુરિસે કહકિરિણ? ગોયમા ! સિય તિ

તથ તત્ક ઘટ ચાર ક્રિયાયાલા કલા જાવેગા । તથા જય ઘટ તૃણો
 કો વૃક્ષા કરતા હૈ, ડનમેં આગ ઢાલતા હૈ ઓર ઉન્હે જલાતા હૈ-તથ
 તત્ક ઘટ પાંચ ક્રિયાઓયાલા કહા જાયેગા । મારાશ હમ્ કપનકા ઘટ
 હૈ કિ ઘટ પુરુષ જય તત્ક તૃણાદિકો કો વૃક્ષાતિત કરતા હૈ તથ તત્કતીન
 ક્રિયાઓં સે ઓર ડનમેં અગ્નિકા પ્રક્ષેપ કરતા હૈ તથ તત્ક ચાર ક્રિયાઓં
 સે ઓર ઉન્હ જય જલાને લગ જાતા હૈ તથ ઘટ પાંચ ક્રિયાઓં સે યુક્ત
 માના જાયેગા । હમ્ લિય હૈ ગૌતમ ! મૈને હમ્ કારણ સે યેસા કહા હૈ
 કિ ઘટ પુરુષ કિમી અપેક્ષા તીન ક્રિયાઓયાલા, કિમી અપેક્ષા ચાર ક્રિયા
 ઓયાલા ઓર કિમી અપેક્ષા પાંચ ક્રિયાઓયાલા માના જાયેગા ॥ ૬૦ ૪ ॥

ઉ પળ ત્યારે તેમાં આગ મૂકીને તેને સગમાને છે ત્યારે પાંચ ક્રિયાયાળા કહે-
 વાય છે આ કથનને બાવાઈ એ છે કે તે પુરુષ ત્યાં સુધી તૃણાદિકને જોડન
 કરને કોય ત્યાં સુધી ત્ત ક્રિયાયાળા મનાય છે અને તેમાં અગ્નિ મૂકે ત્યારે
 ચાર ક્રિયાયાળા મળાય છે અને ત્યારે આગથી તેને સગમાવવા લાગી આવ
 છે ત્યારે પાંચ ક્રિયા યાળા કહેવાય છે હા તોતમ ! તે કારણે એ એવું કહ્યું
 છે કે ત પુરુષ કોઈ અપેક્ષાને ત્ત ક્રિયાયાળા, કોઈ અપેક્ષાને ચાર ક્રિયા
 યાળા અને કોઈ અપેક્ષાને પાંચ ક્રિયાયાળા કહેવાયે ॥ ૬૦ ૪ ॥

—‘સે કેળટ્ટેણ’ મિત્યાદિ । ‘સે કેળટ્ટેણ’ તત્ કેનાર્થેન તત્ કેન કારણે-
 નૈવમુચ્યતે સ્યાન્નિક્રિય ઇત્યાદિ । મગધાનાદ-‘ગોયમે’ત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ!
 ‘જે ભવિણ’ યો ભવ્યઃ-વધકઃ ‘ઉસ્સવળયાણ’ ઉત્સર્પણતાયૈ તૃણપુઙ્ગરૂપં વ્યાપારં
 કરોતિ તદા ‘તિહિ’ તિસૃમિઃ ક્રિયામિઃ ઉત્સર્પણ દગ્ધું વ્યાપારવિશેષસ્તથા ચ
 યો વધકો દહનાય વ્યાપારમાત્રં કરોતિ સ તિસૃમિઃ કાચિકી આધિકરણિકી
 પ્રાદેષિકીતિ ક્રિયા-ત્રયેણ યુક્તો ભવતિ, ‘ઉસ્સવળયાણ વિ’ ઉત્સર્પણતાયૈ અપિ
 ‘ણિસિરળયાણવિ’ નિસર્જનતાયૈ અપિ યદા તૃણપુઙ્ગં સ્ચયતિ કિન્તુ ‘ણો દહનયાણ’
 નો દહનતાયૈ, દહનાય નૈવ તદા ‘ચઙ્ગિહિં કિરિયાહિં’ ચતસૃમિઃ ક્રિયામિર્યુક્તો
 ભવતીતિ ભાવઃ । તથા ચ યાવત્પર્યન્ત સ પુરુષસ્તૂણાદિકં સંચિનોતિ તત્ર ચાર્ગિન

ક્રિયાવાલા, કિસી અપેક્ષા ચાર ક્રિયાવાલા ઓર કિસી અપેક્ષા પાંચ ક્રિયા
 વાલા કહલાવેગા । (સે કેળટ્ટેણ) હે ભદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણસે કહતે
 હૈં કિ વહ પુરુષ ત્રીન ક્રિયાવાલા ઓર કિસી અપેક્ષા ચાર ઓર કિસી અપેક્ષા
 સે પાંચ ક્રિયાવાલા કહલાવેગા (ગોયમા ! જે ભવિણ ઉસ્સવળયાણ તિહિં
 ઉસ્સવળયાણ ણિસિરળયાણ વિ ણો દહળયાણ ચઙ્ગિહિં, જે ભવિણ ઉસ્સ-
 વળયાણ વિ, ણિસિરળયાણ વિ દહળયાણ વિ તાવં ચ ણં સે પુરિસે કાઢ-
 યાણ જાવ પંચહિં કિરિયાહિં પુટ્ટે સે તેળટ્ટેણ ગોયમા !૦) જો વહ પુરુષ
 તૃણરાશિકો, જલાને કે લિયે એકત્રિત કરનેકા જબ તક કેવલ વ્યાપાર
 કરતા હૈ—અર્થાત્ જલાનેકે લિયે તૃણોંકો ઇધર ઉધરસે વટોર ૨ કર
 એકત્રિત કરતા હૈ—તબ તક વહ કાચિકી, આધિકરણિકી પ્રાદેષિકી
 ઇન ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા કહા જાવેગા । ઓર જબ તક વહ પુરુષ ઇકઢ્ઠા
 કર ૨ ઉસ તૃણરાશિમેં અગ્નિ ઢાલના હૈ—અમી ઉસે જલાયા નહીં હૈ

વાળો કહેવાશે (સે કેળટ્ટેણ૦) હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહે-
 છો કે કોઈ અપેક્ષાએ તે ત્રણ ક્રિયાવાળો, કોઈ અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળો
 અને કોઈ અપેક્ષાએ પાંચ ક્રિયાવાળો કહેવાય છે ? (ગોયમા ! જે ભવિણ
 ઉસ્સવળયાણ તિહિં, ઉસ્સવળયાણ વિ ણો દહળયાણ ચઙ્ગિહિં, જે ભવિણ ઉસ્સવ-
 ળયાણ વિ, ણિસિરળયાણ વિ દહળયાણ વિ તાવં ચ ણં સે પુરિસે કાઢ
 જાવ પંચહિં કિરિયાહિં પુટ્ટે સે તેળટ્ટેણ ગોયમા !૦) હે ગૌતમ ! જ્યાં સુધી
 તે પુરુષ તૃણરાશિને સળગાવવાને માટે એકત્રિત કરવાની જ પ્રવૃત્તિ કરતો
 હોય છે—જ્યાં સુધી તે ઘાસને જુદી જુદી જગ્યાએથી લાવીને સળગાવવા માટે
 ભેગુ કરતો હોય છે. ત્યાં સુધી તે કાચિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી, એ
 ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો કહેવાય છે અને જ્યારે તે પુરુષ તે તૃણરાશિમા અગ્નિ
 મૂકે છે—પણ હજી તેને સળગાવતો નથી ત્યારે તે ચાર ક્રિયાવાળો કહેવાય

नमगहनगहनरिदुर्गवर्तनपर्वगत्रिदुर्गरानां ग्रहणम् । एतन्पत्रापि पारस्व्यन्त
 प्रातम्यम् । 'मियमिनिष' मृगष्टुचिह्नः, मृगष्टुचिह्नीषिका पिघत यम्य स मृग
 ऋचिह्नः, 'मियमंक्वप्ते' मृगमंक्वप्ते, मृगपु सक्वन्त्या वधनिधया पिघते यम्य स
 मृगमंक्वप्ते, 'मियमणिदाणे' मृगमणिधानः, मृगवधाय वृत्तचिह्नः, 'मिय वहाए
 गता' मृगवधाय गता=गमननीय 'यमे मिय मि काउ' एत मृगा इति कृत्वा,
 मृगवधमुरिदय कच्छाश्रिपदं प्राप्य तत्र च मृगान् दृष्ट्वा एतयामत्र वधायाहम
 प्रागतास्मि पतानेयान्यययामि एत च माग्याम मिमिता इति मनसा निमि
 त्यत्यर्थः, 'मणयस्म' अयनस्य, अनेकमृगमपुदाये वधाय यस्य कस्यचिद्
 'मियम्य वहाए' मृगम्य वधाय 'उमु' इपुम्-पाणम् 'णिमिरह' निमृजति,
 मृगं पृथीकृत्य प्रसिपति, 'तभा ण भंत' । 'ततः ग्राउ भदन्त' । ततः दूगोपरि
 पाणप्रक्षपानन्तरम्, 'स पुरिस' स पुरुषः वधक 'कडकिरिण' कतिक्रिया,
 एतादृशपापकमकरणान् तं तादृशः क्रियः क्रियाः स्पृष्टन्तीति भावः । मगवानाह
 —'गायम'त्यादि । 'गायमा' इ गीतम् । 'सियमिनिषि' स्यात् विक्रिया

यमबिदुर्गमि या गता) मृगों को मारन के लिए कच्छ में यावन अनेक
 जानियाछे पृक्षोंके यनमं गया यहाँ जा कर (गते मियमिकाउं) येही मृग
 हैं इहे ही मारन के गिये में यहाँ आया ह-इन्ह ही ब्योज रहा था य
 मुझ 'माग स मिल गया है । ऐसा मन से निश्चय करक-बिचार करके
 (अणयस्मन् मियम्य वहाए) यह मृगों के समूह में वर्तमान किसी एक
 मृग को मारन के लिए (उमु निमिरह) अपना पाण छोड़ता है, अर्थात्
 किसी एक मृगको स्पर्श कर उस पर अपना पाण चलाता है । (तओ
 ण भंत ! स पुरिस कड किरिण ?) तो हे भदन्त ! ऐसा पुरुष मृग पर
 पाण प्रक्षेप के बाद किसनी क्रियाओंसे युक्त माना जाता है । (गायमा !

कच्छा (नदीना जगनी बन्ध आचला जागीवाला प्रदेशमां) यावन अनेक
 वननां वृक्षावाला वनमां यो (अदी "यावन" पदधी त्रीम भूतमां जना
 वेलां जहाँ स्थानो अदणु करवा) यो जग्ने (मियमि काउ) आ भूते
 ॥ दु तमने माग्यान् आटे आब्यो उ-उ तमनी ए शोधमां कने। भने
 अदुआये तमनी प्राप्ति यथ छे, जेना भनमा विचार करिने । (अणयस्म
 मियम्य वहाए) भूतेना समूहमांता केए ओक भूतेने मारवाने भा? (उमु
 निमिरह) पतानु आपु छटे ह-हाउ ओक भूतेने वध करिने तारे छटे ॥
 (तभा ण भंत ! स पुरिस कड किरिण ?) ता के अभवन ! ते पुरुषने केही
 क्रियावाला केही थाक्य । (गायमा ! सिय विक्रिय, सिय वधक्रिय, सिय

किरिए सियचउकिरिए सियपंचकिरिए से केणट्टेणं ?
 गोयमा ! जे भविए णिसिरणयाए नो विद्धंसणयाए वि नो
 मारणयाए वि तिहिं, जे भविए णिसिरणयाए वि, विद्धंसण-
 याए वि णो मारणयाए चउहिं, जे भविए णिसिरणयाए
 वि विद्धंसणयाए वि मारणयाए वि तावं च णं से पुरिसे
 काइयाए जाव पाणाइवायकिरियाए पंचहिं किरियाहिं पुट्टे
 से तेणट्टेणं गोयुमा ! सिय तिकिरिए सियचउकिरिए
 सियपंचकिरिए ॥ सू० ५ ॥

छाया—पुरुषो भदन्त ! कच्छे वा यावद्वनविदुर्गे वा मृगवृत्तिको मृगसंक्रुल्लपो
 मृगप्रणिधानो मृगवधाय गन्ता “ एते मृगा ” इति कृत्वाऽन्यतरस्य मृगस्य
 वधायेषु निसृजति, ततो भदन्त ! स पुरुषः कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः
 स्यात् चतुष्क्रियः स्यात् पंचक्रियः तत्तेनार्थेन गौतम ! यो भव्यो निसर्जनतायै
 अपि नो मारणतायै अपि तिसृभिः, यो भव्यो निसर्जनतायै अपि विध्वंसनतायै
 अपि नो मारणतायै चतसृभिः, यो भव्यो निसर्जनतायै अपि विध्वंसनतायै अपि
 तावच्च खलु स पुरुषः कायिकया यावत् प्राणातिपातक्रियया पंचभिः क्रियाभिः
 स्पृष्टः, तत्तेनार्थेन गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्याच्चतुष्क्रियः स्यात्पंचक्रियः ॥५॥

टीका—‘ पुरिसे णं भंते ’ पुरुषः खलु भदन्त ! ‘ कच्छंसि वा ’ कच्छे वा
 ‘ जाव वणविदुर्गांसि वा ’ यावत् वनविदुर्गे वा, यावत् पदेन—हृदौदकद्रवकवल्य-

गौतम पुन प्रश्न करते हुए प्रश्न से पूछते हैं—‘ पुरिसे णं भंते ! इत्यादि ।

टीकार्थ—(भंते) हे भदन्त ! (पुरिसे णं) पुरुष खलु (मियवि-
 त्तिए) मृगों से अपनी आजीविका चलानेवाला (मियसंकप्पे) मृगों की
 शिकार करनेवाला (मियवणिहाणे) मृगों की शिकार करने में
 एकचित्तवाला ऐसा (पुरिसे) कोई पुरुष (मियवहाए कच्छंसि वा जाव

गौतम स्वामी क्रियाना विषयमां भडावीर प्रभुने डल्ल पल्ल वधारे प्रश्नो
 पूछे छे—“ पुरिसे णं भंते ! इत्यादि

टीकार्थ—हे लगवन् ! (पुरिसेणं मियवत्तिए) भृगोने भारीने पोताने
 निर्वाडि यत्तावनार (मियसंकप्पे) भृगोने शिकार करवाना संकल्पवाणे (मिय-
 वणिहाणे) भृगोने शिकार करवायेक चित्तवाणे (पुरिसे) केछि अेक पुरुष
 (मियवहाए कच्छंसि वा जाव वणविदुर्गांसि वा गन्ता) भृगोने मारवाने भाटे

મથિણિ નિસિરણયાણ ચિ 'યો મમ્યઃ યદ્વા નિસર્જનતાયે અપિ 'ચિદ્વંસનયાણ ચિ' ચિદ્વંસનતાયે અપિ 'નો મારણયાણ' નો મારણતાયે ધાર્ણ ધનુષિ સયોજયતિ તદા 'ચર્ઙ્ઙિ' યતસ્મૃમિઃ ક્રિયામિઃ સ્પૃષ્ઠો મયતિ । મ પુરુષો મૃગમુદિશ્ય યાચ ત્યર્પ્યન્ત ધાણ નિશ્લેષણાય ચિર્ષ્યસનાય ધનુષિ સધષ્ઠે પરન્તુ ન મૃગમારણાય તાચ ત્યર્પ્યન્ત સ પુરુષઃ કાયિકયાધિકરણિકી માટેપિકી પારિતાપિનિકીતિ ચતુ ધ્વિયાયાન્ મયતાતિ માય , 'જે મથિણિ નિસિરણયાણ' યો મમ્યો નિસર્જનતાયે અપિ, 'ચિદ્વંસનયાણ ચિ' ચિર્ષ્યસનતાયે અપિ 'મારણયાણ ચિ' મારણતાયે અપિ ધાર્ણ પ્રસિપતિ 'તાચ ચ નં સે પુરિસે' તાચત્-ચ ગચ્છ સ પુરુષઃ 'કાઠ્યાણ જાચ પાજા ઇવાય કિરિયાણ' કાયિકયા યાચત્ માણાતિપાતક્રિયા 'પર્ઙ્ઙિ કિરિયાઈ પુદ્ધે' પંચમિ ક્રિયામિઃ સ્પૃષ્ઠઃ, યાચત્યન્તમ્ સ પુરુષો મૃગમુદિશ્ય ધાર્ણ મક્ષપચાય ધનુષિ સધષ્ઠે વેષનાય તથા મારણાય સંધષ્ઠે તાચત્ ગ પુરુષઃ કાયિકી ત્યાધારમ્ય

ફી પ્રઠેપિકી ય ત્રીન ક્રિયાઈ પદ્ધતી જાતી હ । (જે મથિણિ નિસિરણયાણ ચિ ચિદ્વંસનયાણ ચિ યો મારણયાણ ચર્ઙ્ઙિ) તથા જય તક વહ પુરુષ મૃગકો ઉદ્દેશ કરકે અપને ધાણકો ચલાનેકે લિયે ઔર મૃગ કો ઘાપલ કરનેકે લિયે ધાણ કો ધનુષ પર ચઢાતા હે મારનેકે લિયે નહીં તય તક વહ પુરુષ ચાર ક્રિયાઓં સે યુક્ત માના જાતા હે । તાત્પર્ય કહને કા યહ હે કિ ઉસને ધાણ છોટ દિયા ઔર ઉસ ધાણને મૃગ કો લગકર ઘાપલ કર દિયા જાન સે નહીં મારા-ગેસી સ્થિતિ મેં વહ પુરુષ ચાર ક્રિયાઓં કા ધંધકર્તા માના ગયા હે । (જે મથિણિ નિસિરણયાણ ચિ, ચિદ્વંસનયાણ ચિ, મારણયાણ ચિ તાય ચ નં પુરિસે કાઠ્યાણ જાચ પાજા ઇવાયકિરિયાણ પંચર્ઙ્ઙિ કિરિયાઈ પુદ્ધે સે તેજદ્વેષ ગાયમા । સિય તિકિરિય મિયચર્ઙ્ઙકિરિય મિકપચકિરિય) તથા જય તક વહ પુરુષ મૃગકો લક્ષ્ય કર ધાણ કો છોટમેકે લિયે, ધનુષ પર ચઢાતા હે, મૃગ કો વેષને

ક્રિયાઓ વાળે કહેવાય છે (જે મથિણિ નિસિરણયાણ ચિ ચિદ્વંસનયાણ ચિ કો મારણયાણ ચર્ઙ્ઙિ) યસ્મિન્ ત્યારે તે પુરુષ મૃગને લક્ષ્ય કરીને, મૃગને ધાપલ કરવાને માટે તીર ઉપર છે ત્યારે તે આર ક્રિયાવાળે કહેવાય છે (તીર ઉપર તીર વખતે મૃગને ધાપલ કરવાના જ આશય છે મારવાનો આશય નથી) ત્યારપછી જો છે કે તેજે તીર ઉપર મૃગને તે તીર વાજવાથી મૃગ ધાપલ થયુ જાનથી મરી થયુ નહીં—જેવી સ્થિતિમાં તેપુરુષને આર ક્રિયાઓનો કર્તા માનવામાં આવે છે (જે મથિણિ નિસિરણયાણ ચિ, ચિદ્વંસનયાણ ચિ, મારણયાણ ચિ, તાય ચ નં પુરિસે કાઠ્યાણ જાચ પાજા ઇવાય કિરિયાણ પંચર્ઙ્ઙિ કિરિયાઈ પુદ્ધે । સે તેજ જ ગાયમા । સિય તિકિરિય, સિય ચર્ઙ્ઙકિરિય, સિય પચકિરિય) તથા તે પુરુષ મૃગને લક્ષ્ય

एतादृश पुरुषेण कदाचित् तिस्रः क्रिया वद्धा भवन्ति इत्यर्थः 'सियचउकिरिय' स्यात् चतुष्क्रियः कदाचित् चतस्रः क्रिया संपादिता भवेयुरित्यर्थः, 'सियपचकिरिए' स्यात् पंचक्रियः कदाचित् कायिक्याद्यारभ्य प्राणातिपातान्तपंचक्रियावान् भवति 'से केणट्ठेणं' तत्केनार्थेन तत्र किं कारणम् येन तिस्रः, चतस्रः पंचापि क्रियास्तादृशपुरुषस्य वद्धा भवन्तीति । भगवानाह—'गोयमे' त्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे भविए निसरणयाए' यो भव्यः—वधकः निसर्जनतायै 'नो विद्धंसणयाएवि' नो विध्वंसनतायै अपि 'नो मारणयाए वि' नो मारणतायै अपि स 'तिहिं' तिसृभिः, यावत्पर्यन्तं वाणं मृगमुद्दिश्य प्रक्षेपणाय धनुषि संयोजयति परन्तु मृगं न वेधयति न वा मारयति, तावत्पर्यन्तं वाणं प्रक्षेप्तुमुद्यतस्य पुरुषस्य कायिकी आधिकरणिकी प्राद्वेषिकी, इति तिस्र एव क्रिया वद्धा भवन्तीत्यर्थः, 'जे

सिध ति किरिए, सिध चउकिरिए, सिधपंचकिरिए) हे गौतम ! ऐसा वह पुरुष किसी अपेक्षा से तीन क्रियाओंवाला, किसी अपेक्षा से चार क्रियाओंवाला और किसी अपेक्षा से पांच क्रियाओंवाला माना जाता है । (से केणट्ठेणं ?) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह किसी अपेक्षासे तीन क्रियाओंवाला, किसी अपेक्षासे चार क्रियाओंवाला और किसी अपेक्षा से पांच क्रियाओंवाला माना जाता है ? (जे भविए णिसिरणयाए नो विद्धंसणयाए विनो मारणयाए वि तिहिं) हे गौतम ! जो वह पुरुष जब तक सिर्फ बाण को फेंकनेके लिये क्रिया करता है मृग को घायल करनेकी तथा मृग को मारने की क्रिया नहीं करता है तब तक वह तीन क्रियाओं से युक्त होता है—अर्थात्—जब तक वह मृग को लक्ष्य कर छोड़ने के लिये बाण को धनुष के ऊपर चढ़ाता है मृगको उस समय वह वेधता नहीं है और न मारता ही है—ऐसे बाण को चलाने में उद्यत हुए पुरुषद्वारा तब तक कायिकी, आधिकरणि

પંચકિરિય) હે ગૌતમ ! કોઈ અપેક્ષાએ તેને ત્રણ ક્રિયા વાળો, કોઈ અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળો અને કોઈ અપેક્ષાએ પાચ ક્રિયાવાળો કહે છે (સે કેળવટું) હે ભગવન ! આપ શા કારણે એવું કહેો છો કે કોઈ અપેક્ષાએ તેને ત્રણ ક્રિયાવાળો કોઈ અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળો અને કોઈ અપેક્ષાએ તેને પાચ ક્રિયાવાળો કહેવાય છે ? (જે ભવિષ્ય નિસિરણયાણ નો વિદ્વંસણયાણ વિ નો મારણયાણ વિ તિર્હિ) હે ગૌતમ ! બન્યા સુધી તે પુરુષ મૃગને લક્ષ્ય કરીને બાણને ફેંકવાને માટે ધનુષ પર ચઢાવે છે-પણ બન્યા સુધી મૃગને વીધતો નથી તેમજ મારતો નથી ત્યાં સુધી તે પુરુષ કાંચિકી, અધિકરણિકી અને પ્રદેષિકી, એ ત્રણ

पुनः प्रभवति गौतम — 'पुरिसे ण' इत्यादि ।

मूलम्—पुरिसे ण भते ! कच्छसि वा जाव अण्णयरस्स-
मियस्स वहाए आयतकण्णायत उसु आयामेत्ता चिट्ठेज्जा
अण्णे य अन्नयरे पुरिसे मग्गओ आगम्म सयपाणिणा,
असिणा सीस छिंदेज्जा, से यउसू ताए चेव पुढ्वायामणया
एत मिय विंधेज्जा, से ण भते पुरिसे किं मियवेरेणं पुढे,
पुरिसेवेरेण पुढे ? गोयमा ! जे मिय मारेइ सिय मियवेरेणं
पुढे जे पुरिस मारेइ से पुरिसवेरेण पुढे, से केणट्ठेण भंते !
एव वुच्चइ जाव से पुरिसवेरेण पुढे ? से ण्ण गोयमा !
कज्जमाणे कहे, सधिज्जमाणे सधित्ते, णिवत्तिज्जमाणे निव
त्तिप, निसरिज्जमाणे णिमिट्ठेत्ति वत्तव्वसिया हता भगव
कज्जमाणे कहे, जाव णिसिट्ठेत्ति वत्तव्वं सिया, से तेणट्ठेणं
गोयमा ! जे मिय मारेइ, से मियवेरेण पुढे, जे पुरिस
मारेइ से पुरिसवेरेण पुढे, अतो छण्ह मासाण मरइ काइ
याए, जाव पच्चहिं किरियाहिं पुढे, बाहिं छण्ह मासाण
मरइ काइयाए, जाव पारियाणियाए चउहिं किरियाहिं
पुढे ॥ सू० ६ ॥

छाया—पुरुषो मदन्त ! कच्छे वा यावदन्यतरस्य मृगस्य वधाय आप्त
कर्माप्यतम् इषुमाप्यम्य तिष्ठेदन्यतरस्य पुरुषो मार्गतः पश्चादागत्य स्वकृपाभिना
भसिना क्षीर्पं छिन्धात्, स चेपुस्तया चैव पूर्यामनतया तं मृगं विध्यत्, स
मदन्त ! पुरुषः किं मृगवैरेण स्पृष्टः पुरुषवैरेण स्पृष्टः गौतम ! यो मृग मारयति ?
स मृगवैरेण स्पृष्टः, यः पुरुषं मारयति स पुरुषवैरेण स्पृष्टः, तत्केनार्थेन
मदन्त ! एवमुच्यते यावत् स पुरुषवैरेण स्पृष्टः ? तद् भूतं गौतम ! क्रियमाण
कृतम् संशीयमानं सहितम् निर्वर्त्यमानं निर्वर्षितम् निस्त्रुज्यमानं निस्त्रुष्टम् इति
वक्तव्यं स्यात्, इति भगवन् ! क्रियमाणं कृतं यावद्विशुद्धमिति वक्तव्यं स्यात्
तत्केनार्थेन गौतम ! यो मृग मारयति स मृगवैरेण स्पृष्टः य पुरुषं मारयति स

પ્રાણાતિપાતપર્યન્તાભિઃ પંચભિઃ ક્રિયાભિર્યુક્તો ભવતિ, 'સે તેણદ્રેણં ગોયમા !' તત્તેનાર્થેન હે ગૌતમ ! એવમુચ્યતે 'સિયતિ઼કિરિણ' સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, 'સિયચઉ-કિરિણ' સ્યાત્—ચતુષ્ક્રિયઃ. 'સિયપંચકિરિણ' સ્યાત્ પંચક્રિયો ભવતીતિ ।
અય મ્ભાવઃ—વધકપુરુષો યદા નિક્ષેપણાય વાણં ધનુષિ સંયોજનવ્યાપારં કરોતિ, તદા તસ્ય આદ્યાસ્તિસ્રઃ ક્રિયાઃ ૧। નિક્ષેપણાય, વિધ્વંસનાય વાણ સંયોજયતિ તદા તસ્ય આદ્યાશ્વતસ્રઃ, ૨ નિક્ષેપણાય વિધ્વંસનાય મારણાય ચ વાણં સંયોજયતિ તદા તસ્ય પञ्चाપિ ક્રિયા ભવન્તીતિ ॥ સૂ. ૫ ॥

કે લિયે તથા ઉસે મારને કે લિયે વાણ કો ધનુષ પર આરોપિત કરતા હૈ તચ તક વહ પુરુષ કાયિકી ક્રિયા સે લેકર પ્રાણાતિપાત પર્યન્ત પાંચ ક્રિયાઓં સે યુક્ત માના જાતા હૈ । હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ વહ પુરુષ કિસી અપેક્ષા તીન ક્રિયાઓં સે યુક્ત, કિસી અપેક્ષા ચાર ક્રિયાઓં સે યુક્ત ઔર કિસી અપેક્ષા સે પાંચ ક્રિયાઓં સે યુક્ત માના જાતા હૈ । હસકા ભાવ હસ પ્રકાર સે હૈ—વધક પુરુષ જવ છોડને કે લિયે વાણ કો ધનુષ પર આરોપિત કરતા હૈ તવ ઉસકે આદિકી તીન ક્રિયાઈ હોતી હૈ, તથા જવ વહ નિક્ષેપણ કે લિયે ઔર વિધ્વંસન કે લિયે વાણ કો ધનુષ પર આરોપિત કરતા હૈ તવ ઉસકે આદિકી ચાર ક્રિયાઈ હોતી હૈ । તથા જવ વહ નિક્ષેપણ કે લિયે, વિધ્વંસન કે લિયે એવં મારણ કે લિયે વાણ કો ધનુષ પર આરોપિત કરતા હૈ તવ ઉસકે પાંચોં હી ક્રિયાઈ હોતી હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

કરીને તીર ચડાવી ને મૃગને વીધી નાખીને જ્યારે મારી નાખે છે ત્યારે તે કાયિકી ક્રિયાથી લઈને પ્રાણાતિપાત સુધીની પાંચે ક્રિયાઓ વાળો કહેવાય છે તે કારણે, હે ગૌતમ ! મે એવુ કહ્યુ છે કે કોઈ અપેક્ષાએ તે પુરુષ ત્રણ ક્રિયાવાળો કહેવાય છે અને કોઈ અપેક્ષાએ ચાર ક્રિયાવાળો કહેવાય છે અને કોઈ અપેક્ષાએ પાંચ ક્રિયાવાળો કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે શિકારી જ્યા સુધી તીરને ધનુષ પર ચડાવે છે ત્યા સુધી ત્રણ ક્રિયાઓથી યુક્ત કહેવાય છે તે ત્રણ ક્રિયાઓ કાયિકી, અધિકરણિકી, અને પ્રાદેષિકી ક્રિયાઓ છે. પણ જ્યારે તે ધનુષ પર તીર ચડાવીને મૃગને લક્ષ્ય કરીને તીર વડે વીધી નાખે છે ત્યારે ઉપરોક્ત ત્રણ ક્રિયાઓ ઉપરાંત પારિતાપનિકી ક્રિયા પણ કરે છે. અને જ્યારે તે તીર ચડાવીને મૃગને લક્ષ્ય કરીને તીર છોડે છે, વીધે છે, અને મૃગને મારી નાખે છે ત્યારે ઉપરોક્ત ચાર ક્રિયાઓ ઉપરાંત પાંચમી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા પણ કરે છે. તેથી ત્યારે તે પાંચ ક્રિયાઓવાળો કહેવાય છે સૂ. ૫

न्ताकृष्टबाण पुरुषस्यान्य कश्चित् पुरुष पृष्ठदेशादागत्य स्वकीयस्त्रेण मस्तकं मपहरेदिति भावः, 'सेय उम्' स चेपु मृगवधायापानुप्रधीयमानः पूर्वपुरुष-संबन्धी बाणः 'ताए चेष पुब्बायामणयाए' तथा चैष पूर्व्यायामनतया पूर्वाकर्षण-तया 'त मिय विधेज्जा' तं मृगं विध्यन् यदर्थं पूर्वपुरुषेणैतावान् प्रयत्नः कृतस्तं तादृशमेवपुनः यदि स इषुमारियेत् तदा 'से ण मंते' स खलु म्रदन्तः ! मृगवधः 'पुरिसे' पुरुष 'किं मिय वरेण-पुट्ठे' किं मृगवैरेण स्पृष्ट वा 'पुरिसेवरेण पुट्ठे' पुरुषवैरेण स्पृष्ट, किम् ? बाणेन मृगस्य मरण जातमसिना च मृगवधकपुरुषस्य, तत्र मृगवधजनितपापेन घनुषागिपुरुषस्य स्वर्गो भवेत् स्वधर्मादिपुल्यस्य चेति ।

अपने हाथकी तलवार से उसका शिर काट देवे अर्थात्-गड़से उसके शिरको अलग कर देवे । ऐसी स्थिति में (से य उम्) मृगके वधके लिये घनुष पर आरोपित हुआ वह बाण (ताए चेष पुब्बायामणयाए) पहिले से ही आकर्षित होने के कारण उछल कर (तं मिय विधेज्जा) उस मृग को घेब देवे-अर्थात् जिस मृगको मारने के लिय वह पहिला व्यक्ति उस बाण को घनुष पर आरोपित कर और उसे कर्णान्त तक खेच कर खड़ा हुआ या उसी मृग को घनुष से छूट कर वह घान मार डाले तो (से ण मंते ! पुरिसे किं मियवरेण पुट्ठे पुरिसेवरेण पुट्ठे ?) वह तलवार से उस मृगघातक के शिर का छेदन करने वाला मनुष्य मृग के घेर से-पाप से-स्पृष्ट होगा कि पुरुष के घेर से-पाप से स्पृष्ट होगा ? अर्थात् उस समय बाण से मृग का मरण हुआ और तलवार से पुरुष का मरण हुआ-तो ऐसी स्थिति में उस घनुषारी व्यक्ति को मृग के मरने का पाप लगेगा या उस पुरुषघातक को मृग के

जेन्नीने तीर बडावीने छेबेला ते पुरुषनी पाछणभी ज्ञावीने केछ पुरुष पोतानी तक्षवारधी तेनु भासु बडधी जल्लग करी नाजे. पक्ष जे परिस्थितिभं (से य उम्) मृगने मारवाने भाटे घनुष पर बडावेहुं ते ज्ञासु (ताए चेष पुब्बाया मणयाए) पहेलेभी न आकर्षित होवाने कारणे छीने (त मिय विधेज्जा) ते मृगने वीधी नाजे तो (से ण मंते ! पुरिसे किं मियवरेण पुट्ठे पुरिसेवरेण पुट्ठे ?) तो के भजवन् ! ते मृगघातकनु भासु तक्षवारधी कापी नाजनार भासुसने ते मृग कृत्यानुं पाप लागये के तीर बडावीने मृगने वीधवाने भाटे तैवार बथेला पुरुषने ते मृगकृत्यानु पाप लागये ? तात्पर्य जे छे के मृगने मारवाने तैवार बथेला पुरुषने तेनु पाप लागये के ते पुरुषने तक्षवारधी भारी नाजनारने मृगकृत्यानुं पाप लागये ?

पुरुषवैरेण स्पृष्टः अन्तः पण्णां मासानां भ्रियते कायिकया यावत्पञ्चाभिः क्रियाभिः
स्पृष्टः, वहिः पण्णां मासानां भ्रियते कायिकया यावत् पारितापनिकया चतसृभिः
क्रियाभिः स्पृष्टः ॥ सू० ६ ॥

टीका—‘पुरिसे णं भंते’ पुरुषः खलु भदन्त ! ‘कच्छंसि’ कच्छे वा ‘जाव
अण्णयरस्स मियस्स बहाय’ यावत् अन्यतरस्य मृगस्य वधाय ‘आयत कण्णायतं’
आयतकर्णायतम् कर्णं यावत् आयतः कर्णपर्यन्तमाकृष्ट इति कर्णायतः, आयतं—
प्रयत्नयुक्तं यथा भवतीत्यायतकर्णायतं तम् आयतकर्णायतम् प्रयत्नपूर्वककर्ण-
पर्यन्तमाकृष्टं ‘उसुं’ इषुम्-वाणम् ‘आयामेत्ता’ आयम्य=आकृत्य ‘चिट्ठेज्जा’
तिष्ठेत्, मृगवधाय प्रयत्नपूर्वकं वाणं सन्धाय तिष्ठेत् कोऽपि वधकपुरुषः,
तस्मिन् समये ‘अण्णयरे’ अन्यतरश्च कोऽपि ‘पुरिसे’ पुरुषः ‘मग्गओ’ मार्गतः
पृष्ठदेशादित्यर्थः, ‘आगम्म’ आगम्य ‘सयपाणिणा’ स्वकपाणिना—स्वकीयहस्तेन
‘असिना’ असिना—खड्गेन ‘सीसं छिदेज्जा’ शीर्षं छिन्द्याद्, मृगवधाय कर्ण-

गौतमस्वामी भगवान् से पुनः प्रश्न करते हुए पूछते हैं—

‘पुरिसे णं भंते ! कच्छंसि वा जाव अण्णयरस्स मियस्स’ इत्यादि।

टीकार्थ—(भंते) हे भदन्त ! पूर्वोक्त विशेषणों वाला कोई एक
(पुरिसे) पुरुष (कच्छंसि वा जाव अण्णयरस्स मियस्स बहाए) कच्छ
में यावत् किसी एक मृग मारने निमित्त (आयतकण्णायतं) प्रयत्न-
पूर्वक कान तक लंबे किये गये (उसुं) वाण को (आयामेत्ता) खेंच
कर (चिट्ठेज्जा) खड़ा हो जावे। (अण्णे य अन्नयरे पुरिसे मग्गओ
आगम्म सयपाणिणा असिणा सीसं छिदेज्जा) इस तरह मृगको मारने
के लिये प्रयत्नपूर्वक वाण को तान कर खड़े हुए मनुष्य के पीछेसे आकर

गौतम स्वामी भडावीर प्रबुद्धे वणी पूछे छे के—(पुरिसे णं भंते ! कच्छं
सि वा जाव अण्णयरस्स मियस्स) इत्यादि,

टीकार्थ—(भंते !) हे भगवन् ! पूर्वोक्त विशेषणोंवाला कोई एक
(पुरिसे) पुरुष (कच्छंसि वा जाव अण्णयरस्स मियस्स बहाए) कच्छमां-
नदी वच्चे आवेला आडीवाण स्थानमा (थी लधने “भृगने भारवाने निमित्ते”
सुधीने त्रीज सूत्रमा आवेला पाठ अछी “यावत्” पढथी अडुणु करवे)
अथ अने भृगने भारवाने निमित्ते (आयत कण्णायतं) प्रयत्नपूर्वक कान सुधी
जे बेदी धनुषनी पणुछ पर (उसु) णाणुने (आयामेत्ता) जे रीने (चिट्ठेज्जा)
उलो थछ अथ, (अण्णे य अन्नयरे पुरिसे मग्गओ आगम्म सयपाणिणा असिणा
सीसं छिदेज्जा) आ रीते भृगने भारवाने माटे प्रयत्नपूर्वक धनुषनी पणुछ

ગૌતમ!—‘સે કેણદ્દેણ’ इत्यादि । ‘स षण्णद्वेण मंते’ तत्केनार्थेन मदन्त । ‘एवमुच्चइ जाव स पुरिमवेरेण पुढे’ एवमुच्यते यावत् स पुरुषवेरेण स्पृष्टः, यो भृगु मारयति स भृगवधप्रणितपापेन लिप्यते यच्च पुरुष मारयति स पुरुषवध प्रणितपापेन लिप्यते तत्र किं कारणमिति गौतमस्य प्रश्न, भगवानाह—‘से ण्ण गोयमे’ स्यादि, ‘से ण्ण गोयमा’ तन्नूनं इ गौतम ! ‘कज्जमाणे कडे’ क्रियमाणं कृतम्, ‘सधिज्जमाणे सधिण’ सन्धीयमान सद्धितम् ‘गिबसिज्जमाणे गिबसिण’ निर्वर्त्यमान निर्वर्धितम्, ‘निसरिज्जमाणे निसिद्धे’ निवृज्यमानं निवृष्टम् ‘वत्तव्वं सिया’ इति वक्तव्यं स्यात् ? इति भगवदुक्तिं स्वीकुर्वन् गौतम कथयति—‘इते’ स्यादि, ‘इता भगव’ इन्त भगवन्, इन्तेस्यामन्न स्वीकारप्राये, ‘कज्जमाणे कडे’ क्रियमाणं कृतम् ‘जाव’ यावत् ‘गिसिद्धि वत्तव्वंसिया’ निवृष्टमिति वक्तव्यं स्यात्, हे भगवन् यत् कार्यं क्रियमाणं तदपि कृतम्, तथा यद् निवृज्यमानं तदपि निवृष्टमिति वक्तुं शक्यते एवेति भावः । अथ

‘वेरेण पुढે’ આપ એસા કિસ કારણસે કહતે હૈં કે જો મૃગ કો મારતા હૈં વહ મૃગ વધજન્ય પાપ સે લિસ હોતા હૈં ઓર જો પુરુષ કો મારતા હૈં વહ પુરુષ વધજન્ય પાપસે લિસ હોતા હૈં । હસ ગૌતમકે કૂન પ્રશ્નકા ઉત્તર વેતે ભગવાન હનસે કહતે હૈં—(ગોયમા ! કજ્જમાણે કડે, સંધિજ્જમાણે સંધિણે, ગિબસિજ્જમાણે ગિબસિણે, નિસરિજ્જમાણે નિસિદ્ધે સિ વત્તવ્વં સિયા) હૈં ગૌતમ ! જો કિયા જા રહા હૈં વહ કિયા જા જુકા જો ઝાંઝા જા રહા હૈં વહ છુઢ જુકા, જો હો રહા હૈં વહ હો જુકા, જો ધનાયા જા રહા હૈં વહ ધન જુકા એસા કહા જાતા હૈં ન ? (હંતા ભગવ ! કજ્જમાણે કડે જાવ ગિસિદ્ધે સિ વત્તવ્વં સિયા) હાં ભગવન્ ! જો કિયા જા રહા હૈં વહ કિયા જા જુકા યાંધત્ જો ધનાયો જા રહા હૈં વહ ધન જુકા એસા

ખંરને તેણ પાપ લાગણુ બેધએ નહીં, તે માટે જે ગૌતમસ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને ઉપશીલ્ય પ્રશ્ન પૂછ્યો છે હવે મહાવીર સ્વામીએ તેના જે જવાબ આપ્યો તે સૂત્રકાર બતાવે છે—

ઉત્તર—(ગોયમા ! કજ્જમાણે કડે સંધિજ્જમાણે સંધિણે ગિબસિજ્જમાણે ગિબસિણે નિસરિજ્જમાણે નિસિદ્ધે સિ વત્તવ્વં સિયા) હૈં ગૌતમ ! જે કસ્વામાં આવી રહ્યું છે તે કશયુ જે બેઠવામાં આવી રહ્યું છે તે બેઠાઈ જુકયુ જે ઘડ રહ્યું છે તે ઘડ જુકયુ જે બનવામાં આવી રહ્યું છે તે બની ચૂકયુ એણે કહી શકાય છે ને ? (હતા ! મગ ! કજ્જમાણે કડે જાવ ગિસિદ્ધે સિ વત્તવ્વં સિયા) હા ભગવાન ! એણે કહી શકાય છે કે જે કસ્વામાં આવી રહ્યું છે તે કશયુ યાવત્ જે બનાવવામાં આવી રહ્યું છે તે બની ચૂકયુ આ બિધયનું સ્પષ્ટીકરણ

મગવાનાહ—‘ગોયમે’ત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે મિય મારેઈ’ યો મૃગ મારયતિ ‘સે મિયવેરેણ પુઢે’ સ મૃગવૈરેણ સ્પૃષ્ટઃ, ઇહ-વૈરમિતિ વૈરહેતુત્વાદ્ વધઃ પાપં વા તેન વધેન વધજનિતપાપેન વેત્યર્થઃ । મૃગઘાતકસ્યૈવ મૃગવધજનિતં પાપ ભવતીતિ ભાવઃ । ‘જે પુરિસં મારેઈ’ યઃ પુરુષં મારયતિ ‘સે’ સઃ ‘પુરિસવેરેણ પુઢે’ પુરુષવૈરેણ પુરુષવધજનિતપાપેન સ્પૃષ્ટઃ લિપ્તો ભવતીતિ । નન્નુ મ્રિયમાણ-પુરુષસ્ય ધનુઃ સક્રાશાદ્ યોડ્યં વાળસ્યોપનિપાતઃ સ ન ધનુર્ધરપુરુષહેતુકઃ, અપિ તુ શિરશ્છેદનકર્તુ. પુરુષસ્ય પ્રયત્નેન જાત ઇતિ સ એવ શિરશ્છેદનકર્તા પુરુષો મૃગવધજનિતપાપેન સ્પૃષ્ટો ભવિતુમર્હતિ ન તુ ધનુર્ધરઃ, તર્હિ કથમત્ર મૃગમારકઃ મૃગવૈરેણ સ્પૃષ્ટઃ, પુરુષમારકઃ પુરુષવૈરેણ સ્પૃષ્ટઃ, ઇતિ કથિતમ્ ? ઇત્યાશયેન પ્રશ્નયતિ

મરને કા પાપ લગેગા ? એસા યહ પ્રશ્ન હૈ—(ગોયમા ! જે મિયં મારેઈ, સિય મિયવેરેણ પુઢે, જે પુરિસં મારેઈ સે પુરિસવેરેણ પુઢે) હે ગૌતમ ! જો પુરુષ મૃગ કો મારતા હૈ વહ મૃગ કે વધજન્ય પાપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ઔર જો, પુરુષ પુરુષ કો મારતા હૈ વહ પુરુષવધજન્ય પાપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ । (સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ જાવ સે પુરિસવેરેણ પુઢે) હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ યાવત્ વહ પુરુષવૈર સે—અર્થાત્ પુરુષ વધજન્ય પાપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? શંકાકાર કા યહાં એસા અભિપ્રાય હૈ કિ મ્રિયમાણ પુરુષ કે ધનુષ સે જો વાળ છૂટા વહ ડસ ધનુર્ધર પુરુષ હેતુક નહીં હૈ, કિન્તુ શિર છેદન કરને વાલે ડસ પુરુષ કે પ્રયત્ન સે વહ છૂટા હૈ ઇસલિયે વહ શિરછેદન કરને વાલા પુરુષ હો મૃગવધજનિતપાપ સે સ્પૃષ્ટ હોના ચાહિયે ધનુર્ધર નહીં । તો ફિર કૈસે આપ યહ કહતે હો કિ મૃગમારક મૃગકે વૈર સે—મૃગવધજન્ય પાપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ઔર પુરુષમારક પુરુષ વૈર સે—પુરુષવધજન્ય પાપ સે—સ્પૃષ્ટ હૈ । ઇસી આશય સે ગૌતમ ને મગવાન સે યહ પૂછા કિ “સે કેળટ્ટેણ મંતે ! એવં વુચ્ચહ જાવ સે પુરિસ

ઉત્તર—(ગોયમા ! જે મિયં મારેઈ, સિય મિયવેરેણ પુઢે, જે પુરિસ મારેઈ, સે પુરિસવેરેણ પુઢે) હે ગૌતમ ! જે પુરુષ મૃગને મારે છે તેને ‘મૃગહત્યાનુ’ પાપ લાગે છે, અને જે પુરુષ પુરુષની હત્યા કરે છે તેને ‘નરહત્યાનુ’ પાપ લાગે છે.

પ્રશ્ન—(સે કેળટ્ટેણ મંતે ! એવં વુચ્ચહ જાવ સે પુરિસવેરેણ પુઢે ?) હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે મૃગને મારનારને મૃગહત્યાનુ પાપ લાગે છે અને પુરુષને મારનારને પુરુષહત્યાનુ પાપ લાગે છે ? અહીં શકાકારની શકા એવા પ્રકારની છે કે મરનાર પુરુષના ધનુષમાથી જે તીર છૂટ્યુ તે મરનારના પ્રયત્નથી છૂટ્યુ નથી પણ તલવારથી તેનું માથું છેદનારના પ્રયત્નથી છૂટ્યુ છે. તો માથું છેદનાર પુરુષને જ મૃગહત્યાનુ પાપ લાગવું જોઈએ, પણ તે ધનુ-

इति मृगवधमनितपापलेपस्तु धनुर्धरपुरुषस्यैव भवति न तु शिरःछेदनकर्तृ-
 द्वितीयस्य पृच्छतः समागतस्येति । ' से तेणहेण गोयमा ' तच्चेनार्धेन गौतम !
 ' जे मियं मारेइ ' योमृगं मारयति ' से मियं बेरेण पुट्टे ' स मृगवैरेण स्पृष्टः
 यो हि मृगस्य मारकः स एव मृगवधमनितपापेन लिप्तो भवतीति भावः, ' जे
 पुरिस मारेइ से पुरिसवरेण पुट्टे ' यः पुरुष मारयति स पुरुषवैरेण स्पृष्टः
 पुरुषस्य प्यापादयिता पुरुषवधमनितपापेन लिप्तो भवतीति । अयं भावः—हिंसाया
 हि आत्मपरिणाम एव कारणं भवतीत्यसौ मृगवधकस्य मृगमारणात्मकात्मपरि-
 णामसद्भावात्, पुरुषवधस्य च पुरुषमारणात्मकात्मपरिणामसद्भावात् तत्तद्व्यत्यं-
 पायं तस्य तस्यैव जायते इति ।

मान कर वह पाप उस धनुर्धर ने ही फेंका है ऐसा मानना चाहिये ।
 इस लिये शर के निक्षेप से जो हरण की मृत्यु हुई है उसका पाप उस
 धनुर्धारी को ही लगेगा—शिरछेदन कर्त्ता दूसरे पुरुष के जो कि उसके
 पीछे से आया है नहीं लगेगा । (से तेणहेण गोयमा । जे मियं मारेइ,
 से मियं बेरेण पुट्टे जे पुरिस मारेइ, से पुरिसवरेण पुट्टे) इस कारण
 है गौतम ! मैंने ऐसा कहा है जो मग को मारता है वह मृग के वध
 जय पाप से लिप्त होता है और जो पुरुष को मारता है वह पुरुष वध
 जय पाप से लिप्त होता है । इसका तात्पर्य यह है कि हिंसा में आत्मा
 के परिणाम ही कारण होते हैं । इस लिये जो मृग का वधक है उसके
 मृग को मारनेरूप परिणाम के सम्राय से, और पुरुष का वधकर्त्ता है
 उसके पुरुष के मारनेरूप परिणाम के सम्राय से तत्तत् जन्य पाप उस ?

પ્રથમ ખજુ કરી શકાય છે આ પ્રમાણે હકીકત દેવાથી તે ધનુર્ધર જ તે
 તીર ઉપર બેસી જોઈને તેથી તીર ફેરવાથી તીર વાત્રવાથી જે
 મૃગનું મરણ થયું છે તે મૃગદત્તાનું પાપ તે ધનુર્ધરને જ લાગશે, ધનુર્ધરનું
 તલવારથી શિર છેદનાર પુરુષને તે પાપ લાગશે નહીં (સે તેણહેણ ગોયમા !
 જે મિયં મારેઈ સે મિયંબેરેણ પુટ્ટ, જે પુરિસ મારેઈ, સે પુરિસવેરેણ પુટ્ટ) છે
 ગૌતમ ! તે કારણે હું જોઈ કહું છું કે જે પુરુષ મૃગને મારે છે તે પુરુષને
 મૃગદત્તાનું પાપ લાગે છે અને જે પુરુષની હત્યા કરે છે તેને પુરુષદત્તાનું
 પાપ લાગે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે હિંસામાં આત્માનાં પરિણામો જ
 કારણરૂપ હોય છે તેથી મૃગની હિંસા કરનારને મૃગને મારવારૂપ પરિણામના
 સદ્ભાવથી મૃગદત્તાનું પાપ લાગે છે અને પુરુષની હત્યા કરનારને પુરુષની
 હત્યા કરવારૂપ પરિણામના સદ્ભાવથી પુરુષ દત્તાનું પાપ લાગે છે બી

માશયઃ યત્ ક્રિયમાણં તત્ કૃતમિતિ વ્યવહ્રિયતે યથા 'ચલમાણે ચલિણ' ઇત્યાદિ પ્રથમશતકે પ્રથમોદ્દેશકે નવમસૂત્રે વિવેચિતમિતિ તત્ એવં સર્વમનુસન્ધેયમ્। તથા સન્ધીયમાણં પ્રત્યંચાયાં સમારોપ્યમાણં વાણમ્, અથવા સમારોપ્યમાણ-પ્રત્યંચં ધનુઃ સંહિતં કૃતસંધાનમિતિ કથ્યતે તથા નિર્વર્ત્યમાનમતિશયેન વર્તુલીક્રિયમાણં પ્રત્યંચાકર્ષણેન નિર્વર્તિતં વૃત્તીકૃતં ગોલાકારં કૃતં ભવતિ, તથા નિસૃજ્યમાનમ્ પ્રક્ષિપ્યમાણં વાણં નિસૃષ્ટં પ્રક્ષિપ્તમિતિ કથ્યતે, યદા ચ નિસૃજ્યમાનમપિ વાણં નિસૃષ્ટમિતિ ભૂતકાલિકતયા પ્રયોગો ભવતિ તદા નિસૃજ્યમાનતાયાઃ ધનુર્ધરેણૈવ કૃતત્વાત્ તેન ધનુર્ધરેણૈવ વધકેન વાણો નિક્ષિપ્તો ભવતિ શરનિક્ષેપાચ્ચ તેનૈવ ગરેણ મૃગો મારિત

કહા જાતા હૈ । ઇસ વિષય કા ચુલાશારૂપ મેં પ્રથમ શતક કે પહેલે ઉદ્દેશ મેં "ચલમાણે ચલિણ" ઇસ નૌવે સૂત્ર મેં વિવેચન કિયા જા ચુકા હૈ ઇસલિયે યહ વહાં સે સમજ લેના ચાહિયે । પ્રકૃત મેં ઇસે યૌં સમજા જા સકતા હૈ-જો વાણ પ્રત્યંચા કે ડપર વર્તમાન મેં વઢા હુઆ હૈ વહ સન્ધીયમાન હૈ અથવા-સમારોપ્યમાણ પ્રત્યંચાવાલા જો ધનુષ હૈ વહ સંધીયમાન હૈ । સો યહ સંધિત હૈ-વઢાયા જા ચુકા હૈ-ઇસ પ્રકારકા કથન ભૂતકાલ કો લેકર પ્રયોગમેં લાયા જાતા હૈ । ઇસી તરહ નિર્વર્ત્યમાન-વર્તમાન મેં પ્રત્યંચા કે ચેંચને સે અતિશય ગોલ ક્રિયા જા રહા જો ધનુષ હૈ વહ ગોલ કિયા જા ચુકા હૈ, તથા નિસૃત્યમાન-ફેંકને કે સન્નુચ્છ હુઆ વાણ ફેંક દિયા ગયા હૈ એસા ભૂતકાલ સંવંધી પ્રયોગ હો જાતા હૈ । અતઃ જવ યહ વાત હૈ તો જિસ સમય વાણ કો ફેંકને કી તૈયારી ડસ ધનુર્ધર ને કી થી-વહ ડસકે દ્વારા ડસ સમય ફેંક હી દિયા ગયા એસા

પ્રથમ શતકના પહેલા ઉદ્દેશોમાં "ચલમાણે ચલિણ" નામના નવમા સૂત્રમાં અપાઈ ગયેલ છે તો ત્યાંથી તેને સમજી લેવું અહીં તેને આ પ્રમાણે સમજાવી શકાય-જે બાણને વર્તમાન કાળે પ્રત્યંચાની ઉપર ચડાવવામાં આવ્યું છે તે સન્ધીયમાન છે અથવા સમારોપ્યમાન પ્રત્યંચાવાળું જે ધનુષ છે તે સન્ધીયમાન છે તેનું સંધાન કરવામાં આવ્યું છે-તેને ચડાવવામાં આવ્યું છે-એ પ્રકારનું કથન ભૂતકાળની અપેક્ષાએ કરી શકાય છે. એ જ પ્રમાણે નિર્વર્ત્યમાનવર્તમાન સમયે પ્રત્યંચાને જેચવાથી અતિશય ગોળાકાર કરાયેલું જે ધનુષ છે-તે ગોળ કરાયું એવો ભૂતકાલિક પ્રયોગ કરી શકાય છે તથા નિસૃત્યમાન-ફેંકવામાં આવી રહેલું બાણ ફેંકવામાં આવી ગયું એવો ભૂતકાલિક પ્રયોગ પણ કરી શકાય છે, વસ્તુ સ્થિતિ આ પ્રમાણે હોવાથી તે ધનુર્ધરે બાણને જે સમયે ફેંકવાની તૈયારી કરી હતી તે સમયે જ તે ધનુર્ધર વડે બાણ ફેંકાયું એવો ભૂતકાલિક

‘વાર્હિ છળ્હ માસાળ મરઢ’ ઘરિ પળ્ગાં માસાનાં મ્રિયતે ‘વાર્યા-ગ્રાવ પારિયાવળિયાવ’ કાપિશ્યા યાવત્ પારિતાપનિક્યા ‘ચઠરિ-કિરિયારિ’ વઠ સ્મિઃ મ્રિયામિઃ ‘પુદ્દે’ સ્પૃષ્ટો મવતિ । પળ્પાગાનન્તરં મરણ તુ કારમાન્તર-માયમિતિ કૃત્વા પળ્પાસાદનન્તરં પ્રાણાતિપાતક્રિયા ન મવતીતિ જ્ઞેયમ્, પરન્તુ વ્યવહારનયાપસ્યા પ્રાણાતિપાતક્રિયાન્યપદશ્ચમાપ્રોપદર્શનાર્થમેવ કથિતમિતિ, નિશ્ચયનયેન તુ યદા કદાચિત્-પ્રાણાદિહતક મરણ મવતિ તત્કાલે એવ પ્રાણાતિ પાતક્રિયા મવતીતિ માધઃ ॥ સૂ. ૬ ॥

પુનરપ્યાહ—‘પુરિસે ણં મતે’ इत्यादि ।

મૂલ્—પુરિસે ણં મતે । પુરિસ સત્તીષ તમવિધસેજા સયપા ણિણા વા, સે અસિણા સીસ છિંદેજ્જા, તઓ ણ મતે । સે પુરિસે કહ્ કિરિય? ગોયમા જાવ ચ ણં સે પુરિસે ત પુરિસં

इन पांच क्रियाओं से स्पष्ट होना है । तथा यदि वह छह महीने के भीतर २ नहीं मरता है वाद में मरता है—तो वह मरण अन्य कारणक हुआ है ऐसा होने से छह मास के बाद प्राणातिपात क्रिया नहीं होनी है ऐसा जानना चाहिये । यह कथन व्यवहारनय की अपेक्षा से प्राणातिपात क्रिया के व्यपदेश मात्र को दिखानेके लिये ही किया गया है । नहीं तो निश्चयनय क मन्तव्यानुसार तो जय कमी भी बाणादि इतुक मरण होता है उस काल में ही प्राणातिपात क्रिया होनी है—बाहे वह मरण छह माहमें हो बाहे छह माह के बाद भी हो यदि वह बाणइतुक है तो वहां अवश्य २ ही प्राणातिपात क्रिया है ॥ सू. ६ ॥

પનિકી અને પ્રાણાતિપાત, એ પાંચે ક્રિયાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે પણ તે ૭ માસની અંદર તે મરણ પામે નહીં પણ ત્યાર બાદ તે મરણ પામે તો તે મરણ કોઈ બીજા કારણે થયું છે એમ માની શકાય અને તે પ્રમાણે અને ત્યારે તે પુરુષને પ્રાણાતિપાત ક્રિયામાં થતું પાપ લાગતું નહીં—પણ બાકીની ચાર ક્રિયાઓથી તે પુરુષ મુક્ત થાય છે આ કથન અવધાર નયની અપેક્ષાએ પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના અપદેશ માત્રને બતાવવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે નિશ્ચય નયના મતઅ પ્રમાણે તો ત્યારે બાણાદિને કારણે કોઈ પણ મૃત્યુ થાય ત્યારે તે કાળે જ પ્રાણાતિપાતની ક્રિયા થતી હોય છે—પછી તે મરણ બંને છ માસની અંદર થાય કે છ માસ પછી થાય એ તે મરણ બાણાદિને કારણે થયું હોય તો ત્યા અવશ્ય પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થઈ ગયાં છે ॥ સૂ. ૬ ॥

અસ્મિન્ પ્રકરણે ક્રિયાયાઃ વિવેચનં કૃતમ્ તાઽથ ક્રિયા અનન્તરકથિતમૃગા-
દિવધે યાવત્યો યત્ર કાલવિભાગે ભવંતિ તાવતીઃ ક્રિયાસ્તત્ર દર્શયન્નાહ-‘અંતો
છળ્હં’ ઇત્યાદિ, અંતો છળ્હં માસાણં મરઙ્હં’ અન્તઃ પળ્ળા માસાનાં મ્રિયતે, ‘કાઙ્
યાઁ’ કાચિક્યા ‘જાવ પંચહિં કિરિયાહિં પુઢ્ઢે’ યાવત્ પંચભિઃ ક્રિયાભિઃ
સ્પૃષ્ટઃ, વાળપ્રક્ષેપાનન્તરં યદિ પદ્માસાશ્યન્તરે મૃગસ્ય મરણં ભવેત્તત્ર તાદૃશ
પ્રહારસ્યેવ કારણતેતિ તાદૃશમરણજનિતપાપેન સ વધકઃ કાચિક્યાધિકરણિક
પ્રાદેષિકી પરિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયારૂપ પંચક્રિયાભિઃ સ્પૃષ્ટો ભવતીતિ ભાવઃ।

કો હી હોતા હૈ । (અંતો છળ્હં માસાણં મરઙ્હં કાઙ્યાઁ જાવ પંચહિં
કિરિયાહિં પુઢ્ઢે, વાહિં છળ્હં માસાણં મરઙ્હં, કાઙ્યાઁ જાવ પારિયાવણિ-
યાઁ કિરિયાહિં પુઢ્ઢે) વહ મરનેવાલા વ્યક્તિ યદિ છહ માસ કે ખીતર ૨
મર જાતા હૈ તો ઉસે મારનેવાલી વ્યક્તિ કાચિકી આદિ પાંચ ક્રિયાઓ
સે યુક્ત હોતા હૈ ઓર મરનેવાલા વ્યક્તિ યદિ છહ માસ કે વાદ મરતા
હૈ તો ઉસે મારનેવાલા વ્યક્તિ કાચિકી ક્રિયાસે લેકર પારિતાપનિકી
ક્રિયા તરુ કી ચાર ક્રિયાઓ સે યુક્ત હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ
હૈ કિ હસ પ્રકરણ મેં ક્રિયા કા વિવેચન ક્રિયા ગયા હૈ । વે ક્રિયાઈ
અનન્તર કથિત મૃગાદિ વધ મેં જિતની જિસ કાલ વિભાગ મેં હોતી હૈ
ઉતની ક્રિયાઓ કો “અંતો છળ્હં” ઇત્યાદિ સૂત્રદ્વારા દિશ્વલાયા ગયા
હૈ । હસમેં યહ કહા ગયા હૈ કિ વાળ પ્રક્ષેપ કે વાદ યદિ છહ માસકે
ખીતર ૨ મૃગકા મરણ હો જાતા હૈ તો ઉસકે ઉસ મરણ મેં ઉસ પ્રકાર
કે પ્રહારમેં હી કારણતા હૈ । અતઃ તાદૃશ મરણજનિત પાપ સે વહ વધક
કાચિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતક્રિયા

શાસ્ત્રમા એમ પણ કહ્યું છે કે (અંતો છળ્હં માસાણં મરઙ્હં કાઙ્યાઁ જાવ પંચહિં
કિરિયાહિં પુઢ્ઢે વાહિં છળ્હં માસાણં મરઙ્હં કાઙ્યાઁ જાવ પારિયાવણિયાઁ વહિં
કિરિયાહિં પુઢ્ઢે) જે માર ખાનાર વ્યક્તિ છ માસની અદર મરી જાય તો
મારનાર વ્યક્તિ કાચિકીથી માડીને પ્રાણાતિપાત સુધીની પાંચે ક્રિયાઓવાળો
કહેવાય છે, પણ જે માર ખાનાર વ્યક્તિ છ માસ વીતી ગયા પછી મરે તો
મારનાર વ્યક્તિ કાચિકી ક્રિયાથી માડીને પરિતાપનિકી પર્યન્તની ચાર ક્રિયા
વાળો કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે આ પ્રકરણમા ક્રિયાનુ વિવેચન કર્યું છે.
તે ક્રિયાઓ પૂર્વકથિત મૃગાદિવધના જેટલી જે કાળ વિભાગમા થાય છે તેટલી
ક્રિયાઓને “અંતો છળ્હં” ઇત્યાદિ સૂત્રો વડે બતાવવામા આવી છે તેમાં એ
બતાવ્યું છે કે બાણ છોડ્યા પછી છ માસની અદર તે મૃગનુ મરણ થાય તો
તેના મરણનુ કારણ તે પ્રહારને જ ગણી શકાય છે તો તે પ્રકારના મરણના
પાપથી તે હત્યા કરનારો પુરુષ કાચિકી, આધિકરણિકી પ્રાદેષિકી, અને પરિતા-

પુરિસે 'સ પુરુષઃ' 'સં પુરિસ' સં પુરુષમ્ 'સત્તીય' શક્ત્યા સ્વશક્તિષ્ણેષે
 'સમવિષંસે' સમમિશ્વંસસે હ્યદિત્યર્થઃ, 'સપાપિણા યા' સ્વકપાણિના ના
 સ્વહસ્તેન 'સે' તસ્ય 'અસિણા' અસિના 'સીસં છિદ્ધિ' શીર્ષં છિનત્તિ, 'તાં
 ચ ન' તાવત્ ચ સ્કલ 'સે પુરિસે' સ પુરુષ, 'કાઢ્યાણ' કાયિક્યા, શરીર-
 વ્યાપારરૂપ્યા ક્રિય્યા, 'અદિગરણિયાણ' આચિકરણિક્યા, શક્તિસ્વરૂપ્યા-
 ક્રિય્યા 'જાણ પાજાહવાયકિરિયાણ' યાવત્ પ્રાણાતિપાતક્રિય્યા, યાવત્ પદેન
 પ્રાદેપિકી પારિતાપનિક્યા સગ્રહ, 'પંચહિં કિરિયાહિં' -પંચમિ ક્રિયામિ,
 'પુદ્ધે' સ્પૃષ્ટો ભવતિ, 'આસન્નવધણ ય' આસન્નવધકેન ચ, આસન્ન સમીપે
 વિષમાનો વધો વિનાશો યસ્માત્ વૈરાત્ સત્ તનાસન્નવધકેન મત્તિ ચ વૈરાત્
 વધકસ્ય વધસ્તમેવ વધ્યમાધિત્ય અન્યસ્માદ્વા સૈવ જન્મનિ જન્માન્તરે યા ।

સે પાણિણા યા સે અસિણા સીસં છિદ્ધિ તાં ચ ન સે પુરિસે કાઢ્યાણ
 અદિગરણિયાણ જાણ પાજાહવાયકિરિયાણ પંચહિં કિરિયાહિં પુદ્ધે) જે
 ગૌતમ ! જ્યતક વહ પુરુષ વસ દુસરે પુરુષ કો શક્તિ સે-હપિયારવિશેષ
 સે મારતા હૈ, અથવા-અપને હાથોં તલયાર સે વસકા મસ્તક કાટતા હૈ
 તત્કતક વહ પુરુષ કાયિકી, -શરીરવ્યાપારરૂપ કાયિકી ક્રિયા સે શક્તિ
 વ્યાપારરૂપ અચિકરણિકી ક્રિયા સે યાવત્ પ્રાણાતિપાતક્રિયા સે જન
 પાંચ ક્રિયાઓં સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । યહાં યાવત્ શ-૩ સે પ્રાદેપિકી ક્રિયા
 ઓર પારિતાપનિકી ક્રિયા જન દોતોં ક્રિયાઓં કા મહન હુઆ હૈ । (આ
 સન્ન વધણ ય અજવકંઠજળવત્તીય નં પુરિસવેરેણ પુદ્ધે) તથા જા
 પુરુષ આસન્ન સમીપ મેં વિષમાન હૈ વધવિનાશ જિસસે એસે આસન્ન
 વધ વાલે તથા દુસરે કે પ્રાણોં કી અથવા અપને અપાય કી જિસમેં ચિલ-
 કુલ અપેક્ષા નહીં હૈ એસે પુરુષવૈર સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા

જાવં ચ નં સે પુરિસે સં પુરિસ સત્તીય સમમિષસેતિ સે પાપિણા યા સે અસિણા
 સીસં છિદ્ધિ તાં ચ નં સે પુરિસે કાઢ્યાણ અદિગરણિયાણ જાણ પાજાહવાયકિ
 રિયાણ પંચહિં કિરિયાહિં પુદ્ધે) હે ગૌતમ ! આપે તે પુરુષ બીજા પુરુષને
 શક્તિ વડે બેઠે પ્રકારના હથિયારથી-મારે છે અથવા પોતાના હાથમાં તલવાર
 લઈને તેનું મસ્તક કાપી નાખે છે ત્યારે તે કાયિકી શરીરની પ્રવૃત્તિરૂપ કાયિકી
 ક્રિયાથી, શક્તિ તલવાર વાદિ અધિકરણને ઉપયોગ કરવાથી અચિકરણિકી
 ક્રિયાથી, પ્રાદેપિકી ક્રિયાથી પારિતાપનિકી ક્રિયાથી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી
 સ્પૃષ્ટ થાય છે (આસન્ન વધણ ય અજવકંઠજળવત્તીય નં પુરિસવેરેણ પુદ્ધે)
 તથા તે પુરુષ આસન્ન-જેનો વધ અમીપમાં જ વિષમાન છે-જેના આસન્ન-
 વધવાળા તથા તે પ્રાણને તે વધતે અન્યના પ્રાણોનું અથવા પોતાના અપ-
 યનું જેમાં નિઠકુલ બાન રહેતું નથી એવા પુરુષ વેરથી સ્પૃષ્ટ થાય છે કે-

सत्तीए समभिधंसेति, से पाणिणा वा, से असिणा सोसं
छिंदति तावं च णं से पुरिसे काइयाए अहिगरणियाए जाव
पाणाइवायकिरियाए पंचहिं किरियाहिं पुढे, आसणवधएण
य अणवकंखण वित्तिए णं पुरिसवेरेणं पुढे ॥ सू०७ ॥

छाया-पुरुषो भदन्त ! पुरुषशक्त्या समभिध्वंसते स्वकपाणिना वा स असिना
शीर्षं छिन्द्यात्, ततो भदन्त ! स पुरुषः कतिक्रियः ? गौतम ! यावत् च खलु
स पुरुषस्तं पुरुषं शक्त्या समभिध्वंसते, स्वकपाणिना वा तस्य असिना शीर्षं
छिनत्ति तावच्च खलु स पुरुषः कायिक्या-आधिकरणिक्या यावत् प्राणाति-
पातक्रियया पंचभिः क्रियाभिः स्पृष्टः आसन्नवधकेन चानवकांसणवृत्तिकेन
पुरुषवैरेण स्पृष्टः ॥ सू० ७ ॥

टीका—‘ पुरिसे णं भंते ’ पुरुष. खलु भदन्त ! ‘ पुरिसं ’ पुरुषं ‘ सत्तीए ’
शक्त्या शास्त्रविशेषेण ‘ समविधंसेज्जा ’ समभिध्वंसते हन्यादित्यर्थः, ‘ सय-
पाणिणा वा ’ स्वकपाणिना वा स्वकीयहस्तेनेत्यर्थः, ‘ असिणा ’ ‘ सोऽसिना ’
खड्गेन ‘ सीसं छिंदेज्जा ’ शीर्षं छिन्द्यात् विनिपातयेत्, ‘ तथो णं भंते ’ ततः
खलु भदन्त ! ततः शीर्षच्छेदानन्तरम् खलु ‘ से पुरिसे कइकिरिए ’ स पुरुषः कति-
क्रियः, स पुरुषः खड्गेन शिरश्छेदनकर्ता पुरुषः कतिक्रियावान् भवति, भगवानाह—
‘ गोयमा ’ इत्यादि । ‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ जावं च णं ’ यावत् च खलु ‘ से

‘ पुरिसे णं भंते ! पुरिसं सत्तीए ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—(भंते) हैं भदन्त ! (पुरिसे) कोई एक पुरुष (पुरिसं
सत्तीए समभिधंसेज्जा) दूसरे किसी पुरुष को हथियार विशेष से मारे
(वा) अथवा (सयपाणिणा) अपने हाथ से (से) वह (असिणा)
तलवार लेकर (सीसं छिंदेज्जा) उसका शिर काट लेवे (तया णं भंते !
से पुरिसे कइ किरिए) तो हे भदन्त ! वह पुरुष कितनी क्रियाओं वाला
है ? (गोयमा ! जावं च णं से पुरिसे तं पुरिसं सत्तीए समभिधंसेति

“ पुरिसे णं भंते ! पुरिसे सत्तीए ” इत्यादि ।

टीकार्थ—(भंते !) हे लगवन् ! (पुरिसे) कुछ कुछ पुरुष (पुरिसं
सत्तीए समभिधंसेज्जा) कुछ भीन्त पुरुषने हथियार विशेषથી मारे (वा)
अथवा (सयपाणिणा) पोताना हाथमां (से) ते (असिणा) तलवार लधने
(सीसं छिंदेज्जा) तेनुं माथुं धापी नाजे, (तया णं भंते !) से पुरिसे कइ
किरिए) तो हे लगवन् ! ते पुरुष डेटवी क्रियावाणो छडेवाय ? (गोयमा !

અનયકાલણટ્ટિલેન 'પુરિસચેરણ પુટ્ટે' પુરુષચેરણ સ્પૃષ્ટ', પતાશ્ચેન પુરુષચેરણ
પ્રવૃત્તયા શિરચ્છેનપર્ત્ત પુરુષા સ્પૃષ્ટો મનતીતિ માવ' ॥ સુ. ૭ ॥

ક્રિયાધિકાર એવ ઇદમપ્પાદ—'દો મત' ઇત્યાદિ ।

મૃચ્છ—દો મતે ! પુરિસા સરિસયા સરિસવયા સરિસત્તયા
સરિસમહમત્તોવગરણા અણ્ણમણ્ણેણ સહિં સગામ સગામેહ
તત્થ ણ પગે પુરિસે પરાજિણાહ, પગે પુરિમે પરાહ્જ્ઞહ, સે કહમેય
મતે ! એવ, ગોયમા ! સચીરિણ પરાજિણહ અચીરિણ પરાહ્જ્ઞહ,
સે કેણદ્દેણ જાવ પરાહ્જ્ઞહ, ગોયમા ! જસ્સ ણ વીરિણ
ઘઙ્ગાહ કમ્માહ ણા વઙ્ગાહ ણો પુટ્ટાહ જાવ ણો અભિસમ
ણ્ણાગયાહ ણો ઠદિણ્ણાહ નો ઉવસત્તાહ ભવતિ, સે ણ પરા
જિણહ, જસ્સ ણ વીરિણ વઙ્ગાહ કમ્માહ ઘદ્દાહ, જાવ ઠદિ
ણ્ણાહ ણો ઉવસત્તાહ ભવતિ, સે ણ પુરિસે પરાહ્જ્ઞહ, સે
તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ વુચ્ચહ સચીરિણ પરાજિણહ અચીરિણ
પરાહ્જ્ઞહ ॥ સુ. ૮ ॥

છાયા—કો મદન્ત ! પુરુષી સહ જો સહકર્તૃત્વર્થા મદગ્ચયસ્ત્તો સહમાંદમાત્રા
પક્કરણો અન્યોન્યન સાર્દ્ધ સપ્રામં સપ્રામયત સર્વેક પુરુષ પગપ્રયત એક પુરુષ
પરામીયત, તત્કમમત્તુ મદન્ત ! એમ્ ? ગોતમ ! સચીર્યઃ પરાપ્રયતે, અચીર્યઃ
પરામીયત, તત્કેનાર્યેન યાયત્તુ પરામીયત ! ગોતમ ! યસ્ય વીરજપ્પાનિ કર્માણિ

હે તપ ઉમસે જો ચેર ઘણના હે ઉમસે દુસરેકે પ્રાણોંની જરા સી પરવાહ
નહોં રહના હે અથવા ઉમસે હમરા પયા અનિષ્ટ હોગા હસકા સી કપાલ
પિલકુલ નહોં રહના હે એસે પુન્ય ચેર સ, અહ શક્તિ સે—હયિયારચિશેપ સે
દુસરે ૫ શિરકા છેવન કમન ચાલા મનુષ્ય સ્પૃષ્ટ હોગા હે ॥ સુ. ૭ ॥

હે અચારે કોઈ બાળિ હવની હત્યા કરે છે અને તેની સાથે જે વેશ નિષે છે
ત્યારે તેને અન્યના નણોની જરા પણ નરવા દેતી નથી, અથવા તેનાથી પોતાનું
શુ અનિષ્ટ થશે તેને પણ અચાર તેને રહને નથી શક્તિથી અથવા તથ
વારથી અન્યનું શિર કાપનાર નાણુએ એવા પ્રકારનું પુરુષવેશ બાપે છે ॥ સુ. ૭ ॥

તદુક્તં—“ વહમરણઅઘ્મક્ષાણ દાણ પરધણવિલોવનાઈણં ।

સવ્વ જહન્નો ઉદયો દસગુણિઓ એકસિકયાણં ॥ ” ઇતિ ॥

છાયા—વધમરણાભ્યાખ્યાનદાનપરધનવિલોપનાદીનામ્, સર્વજઘન્યઉદયો દશ ગુણિત એકશ કૃતાનામિતિ । આસન્નવધકેન ચેત્યત્ર ચ શબ્દઃ સમુચ્ચયાર્થકઃ, ‘અણવકંરણવત્તિણં’ અનવકાંક્ષણવૃત્તિકેન ચલુ અનવકાંક્ષણા પરકીયપ્રાણ નિરપેક્ષા, સ્વગતાપાયપરિહારાપેક્ષા વા, તયા વૃત્તિર્વર્તનં યત્ર વૈરે તત્ તથા તેન

યહ હૈ જો પુરુષ જિસકા ઘાત કરતા હૈ વહ પુરુષ ઉસકે દ્વારા યા કિસી દૂસરે કે દ્વારા ઉસી ભવ મેં યા દૂસરે ભવ મેં મારા જાતા હૈ ક્યોં કિ વૈર સે વધક કા વધ હોતા હૈ । ઇસલિયે ઉસી વધ્ય કો લેકર ઉસકા વધ હો યા અન્ય કિસી દૂસરે પ્રાણી કો લેકર ઉસકા વધ હો યાહે વહ વધ ઉસી ભવ મેં યા અન્ય જન્મ મેં હો । કહા ‘બી હૈ—

“ વહ મરણઅઘ્મક્ષાણદાણ-પરધણ વિલોવનાઈણં ।

સવ્વજહન્નો ઉદયો દસ ગુણિઓ એકસિકયાણં.” ઇતિ ॥

વધ કરના મારના, અભ્યાખ્યાન, યુગલી કરના, ચોરી કરના, ઇન સવ એકવાર કિયે અપકૃત્યોં કા સર્વજઘન્ય ઉદય દસગુણા હોતા હૈ । “આસન્નવધકેન ચ” યહાં પર જો “ચ” શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ વહ સમુચ્ચય અર્થ મેં કિયા ગયા હૈ । દૂસરે કે પ્રાણોં કી પરવાહ નહીં કરના અથવા અપને અપાય કી દરકાર નહીં રચના ઇમકા નામ અનવકાંક્ષણા હૈ । તાત્પર્ય ઇસકા યહ હૈ કિ જવ કોઈ કિસી કા ઘાતકરતા

વાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે પુરુષ જેનો ઘાત કરે છે તેના વડે અથવા બીજા કોઈની મારફત એજ ભવમા કે અન્ય ભવમા માર્યો જાય છે, કારણ કે વેર ને લીધે મારનારનો વધ થાય છે. તે કારણે તે વધ્ય (જેનો વધ કર્યો છે તે) વડે તેનો વધ થાય અથવા અન્ય કોઈ જવ વડે તેનો વધ થાય, તે વધ એજ ભવમા પણ થાય અને અન્ય ભવમા પણ થાય. કહ્યું પણ છે....

“ વહ મરણ અઘ્મક્ષાણ દાણ પરધણ વિલોવનાઈણં ।

સવ્વજહન્નો ઉદયો દસ ગુણિઓ એકસિકયાણં ” ઇતિ ।

વધ કરવાનો, મારવાનો, અભ્યાખ્યાનનો. નિંદા કરવાનો અને ચોરી કરવાનો આ બધા અપકૃત્યોનો સર્વજઘન્ય ઉદય દસગણો હોય છે. “આસન્ન વધકેન ચ” એ પદમા જે (ચ) એ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તે સમુચ્ચયાર્થ કરાયો છે બીજા જીવોના પ્રાણોની દરકાર ન કરવી અથવા પોતાના અપા-યની દરકાર ન કરવી તેનું નામ “અનવકાંક્ષણા” છે. તેનો ભાવાર્થ એ છે

સમાનત્વેપિ કથમેકસ્ય જયઃ, અપરસ્ય ચ પરાજયો મથતિ ? મગવાનાહ—
 ‘ગોયમે’ ત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવીરિણ પરાજિજાહ’ સવીર્યઃ
 પરાજયતે અપરં પરાજિતં કરોતિ ‘અધીરિણ પરાજ્જહ’ અધીર્યઃ પરામીયતે,
 ધીર્યરહિત પરાજિતો મથતિ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ—‘સે કેણદ્દેય જાણ પરાજ્જહ’
 તત્કેનાર્થેન યાત્વ પરાજીયતે ? હે મદન્ત ! તપ્ત કિં કારણં યેનૈકમ્ય જયઃ અપરસ્ય
 ચ પરાજય ઇતિ માથઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘જસ્સ ણં ધીરિયવજ્જાહં કમ્માહ ણો વદ્ધાહ’ યસ્ય સ્વછ ધીર્યવચ્ચાનિ નીર્યવચ્ચં
 =અશુદ્ધમનીય યત્ત તાનિ=અશુદ્ધમનીયાનિ કર્મણિ નો વદ્ધાનિ ‘ણો પુટ્ટાઈ’ નો
 સ્પૃષ્ઠાનિ જાણ ણો અમિસમન્નાગયાહ’ યાત્વ નો અમિસમન્નાગયાનિ, યાત્વ

કહમેયં મંતે !) તો હે મદન્ત ! હસતા કયા કારણ હૈ : પ્રશ્નકર્તા કા
 અભિપ્રાય પેસા હૈ કિ જય કોનોં એકસી સ્થિતિ આદિ ઘાલે હૈ સમાન
 ઘલ આદિ ઘાલે હૈ તો ફિર પેસા કયોં હોતા હૈ કિ એક કી જીત હોતી
 હૈ ઓર દુસરે કી હાર હોતી હૈ ? (ગોયમા ! એવ સવીરિણ પરાજિજાહ
 અધીરિણ પરાજ્જહ) હે ગૌતમ ! યહ ઘાત હસ પ્રકાર સે હૈ—કિ જો
 ધીર્યસહિત હોતા હૈ યહ દુસરે કો પરાસ્ત કર યેત્ત હૈ ઓર જો ધીર્ય
 હિત હોતા હૈ વહ પરાસ્ત હો જાતા હૈ । (સે કેણદ્દેય જાણ પરાજ્જહ)
 હે મદન્ત ! પેસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હો કિ જો ધીર્યવાળા હોતા
 હૈ વહ જીતતા હૈ ઓર જો ધીર્યવિનાકા હોતા હૈ વહ હારતા હૈ ? તાત્પર્ય
 યહ હૈ કિ એક કી જીત હોતી હૈ ઓર દુસરે કી હાર હોતી હૈ હસમેં
 કયા કારણ હૈ ? (ગોયમા ! જસ્સ ણં ધીરિયવજ્જાહં, કમ્માહ ણો વદ્ધાઈ

મેળવે છે અને બીજો પુરુષ પરાજય પામે છે (સે કહમેયં મંતે !) તો કે
 બગવન્ ! જોહું શા કારણે બને છે ? પ્રશ્ન કર્તાના પ્રશ્નનો આશય એ છે કે
 બન્ને સમાન બગ વાળા સમાન ઉભર વાળા, સમાન સાધન સામગ્રીવાળા
 હોવા છતાં જોહું કેમ બને છે કે જોકની છત બને બીજાની હાર થાય છે ?
 (ગોયમા ! એવ સવીરિણ પરાજિજાહ, અધીરિણ પરાજ્જહ) હે ગૌતમ ! તેહું
 કારણે એ છે કે જે વીર્યશુદ્ધ હોય છે તે બીજાને હરાવી દે છે અને જે
 વીર્યરહિત હોય છે તે પરાજય પામે છે (સે કેણદ્દેય જાણ પરાજ્જહ) હે
 બગવન્ ! આપ શા કારણે જોહું કહો છો કે વીર્યવાળાનો જય થાય છે અને
 વીર્યરહિત અશક્તિની હાર થાય છે ? તાત્પર્ય એ છે કે જોકનો જય અને
 બીજાનો પરાજય થવાનું કારણ શું છે ? એ પ્રશ્ન છે તેનો ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે
 ઉત્તર—(ગોયમા ! જસ્સ ધીરિયવજ્જાહં, કમ્માહ ણો વદ્ધાઈ ણો પુટ્ટાઈ

નો વદ્ધાનિ નો સ્પૃષ્ઠાનિ યાવત્ નો અભિસયન્યાગતાનિ, નો ઉદીર્ણાનિ ઉપશાન્તાનિ
ભવંતિ સ પરાજયતે યસ્ય યલ્લુ વીરવધ્યાનિ કર્માણિ વદ્ધાનિ યાવત્ ઉદીર્ણાનિ
નોપશાન્તાનિ ભવંતિ સ પુરુષઃ પરાજીયંતે તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ! એવ મુચ્યતે સ
વીર્યઃ પરાજયતે અવીર્યઃ પરાજીયતે ॥ ૮ ॥

ટીકા—‘દો ભંતે પુરિસા’ ટ્વૌ ભદન્ત ! પુરુષૌ ‘સરિસયા’ સદૃશૌ,
કૌશલપ્રમાણાદિના તુલ્યૌ, ‘સરિસત્તયા’ સદૃશત્વચૌ, સદૃશાકૃતી, ‘સરિસવ્વયા’
સદૃશવયસ્કૌ સમાનયૌવનાદ્યવસ્થૌ, ‘સરિસમંડમત્તોવગરણા’ સદૃશભાંડામત્રોપકરણૌ,
તત્ર-ભાણ્ડમ્ હિરણ્યસુવર્ણાદિકમ્, અમત્ર-કાંસ્યભાજનાદિપાત્રમ્ અથવા ભાણ્ડ-
માત્રા ગણિમાદિદ્રવ્યરૂપઃ પરિચ્છેદઃ, ઉપકરણાનિ અનેકવિધવસ્તુશસ્ત્રાદીનિ ।
તતઃ સદૃશાનિ=તુલ્યાનિ ભાણ્ડમાત્રોપકરણાનિ યયોસ્તૌ સદૃશભાણ્ડામત્રોપકરણૌ,
એતાવતા દ્વયોઃ પુરુષયોઃ સમાનવિભૂતિકત્વં કથિતમ્, ‘અણ્ણમણ્ણેણ’ અન્યોન્યેન
પરસ્પરેણ ‘સદ્ધિ’ સાર્ધમ્ ‘સંગામં’ સંગ્રામં-યુદ્ધમ્, ‘સંગામેન્તિ’ સંગ્રામયેતે-
પરસ્પરં યુદ્ધં કુરુત ઇત્યર્થઃ, ‘તત્થણં-એગે પુરિસે પરાજિણહ’ તત્ર યલ્લુ એકઃ
પુરુષઃ પરાજયતે અપરં પરાજિતં કરોતિ, ‘એગે પુરિસે પરાહ્જજહ’ એકઃ પુરુષઃ
પરાજીયતે, પરાસ્તો ભવતિ, એકઃ પુરુષો વિજેતા ભવતિ અપરશ્ચ પરાજિતો ભવ-
તીતિ ભાવઃ । ‘સે કઠમેયં ભંતે એવમ્’ તત્ કથમેતદ્ ભદન્ત ! એવમ્, વલાદિના

ક્રિયા કે અધિકાર મેં હી યહ સૂત્ર ધી સૂત્રકાર ને કહા હૈ—

‘દો ભંતે ! પુરિસા સરિસયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—(ભંતે) હે ભદન્ત ! (સરિસયા) એક સરીખે (સરિસ-
વ્વયા) એકસી લટ્ઠર વાલે (સરિસત્તયા) એકમી ચમડી વાલે (સરિસ
મંડમત્તોવગરણા) સમાન ભાંડમત્ર ઉપકરણવાલે અર્થાત્ સમાનસામગ્રી
વાલે એસે (દો પુરિસા) કોઈ દો પુરુષ (અણ્ણમણ્ણેણ સદ્ધિ) આપસ
મેં એક દૂસરે કે સાથ (સંગામં સંગામેહ) લડાઈ કરને મેં રત હોતે હૈ
તો (તત્થ) ડનમેં (એગે પુરિસે) એક પુરુષ (પરાજિણહ) જીતના હૈ
(એગે પુરિસે પરાહ્જજહ) ઓર એક દૂસરા પુરુષ હાર જાતા હૈ (સે

ક્રિયાના અધિકારને અનુલક્ષીને સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રનું પણ કથન કરે છે—

“ સે ભંતે ! પુરિસા સરિસયા ” ઇત્યાદિ.

ટીકાર્થ—(ભંતે) હે ભગવન ! (સરિસયા) એક સરખા (સરિસવ્વયા)
એક સરખી ઉમરના, (સરિસત્તયા) એક સરખી ચામડીવાળા (સરિસમંડ-
મત્તોવગરણા) એક સરખા ભાંડમત્ર ઉપકરણવાળા એટલે કે સમાન સાધન
સામગ્રી વાળા (દો પુરિસા) બે પુરુષો (અણ્ણમણ્ણેણ સદ્ધિ) આપસ આપ-
સમા-એક બીજાની સાથે (સંગામ સંગામેહ) સંગ્રામ એકે છે (તત્થ એગે પુરિસે
પરાજિણહ એગે પુરિસે પરાહ્જજહ) ત્યારબાદ તે બેમાનો એક પુરુષ વિજય

મયં માધ-યસ્ય પુરુષસ્ય મયમં તુ ચીર્યવધ્યાનિ કર્માણિ પૂર્વઘટા-યેષ ન મવેયુઃ
 યદિ ઘટાનિ મવેયુઃ-તથાપિ સ્પૃષ્ઠાનિ ન મવેયુઃ યદિ સ્પૃષ્ઠાનિ મવેયુઃ તથાપિ
 નિષ્પત્તાનિ ન મવેયુઃ, યદિ નિષ્પત્તાનિ મવેયુસ્તથાપિ નિકાચિતાનિ ન મવેયુઃ,
 યદિ નિકાચિતાનિ મવેયુસ્તથાપિ અમિસમન્વાગતાનિ ન મવેયુઃ યદિ અમિસમ
 ન્વાગતાનિ મવેયુસ્તથાપિ ઉદોર્ણાનિ ન મવેયુઃ, સર્થિ-ક્ષિમ્, ઉપશાન્તાનિ મવેયુ
 સ્તસ્ય પુરુષસ્ય વિજયો મવતિ, સમ્રાજસ્ય પરાજયો મવતીતિ । 'સે તેજઃદ્વેજં
 ગોયમા' ત્વેનાર્ષેન ગૌતમ ! 'પથ-યુચ્ચહ' પથયુચ્યતે- 'સધીરિણ પરાવિજિજ્ઞ
 અધીરિણ પરાજિજ્ઞહ' સધીર્યઃ પરાજયતે, અધીર્યઃ પરાજીયતે, इति ॥ મૂ० ૮ ॥
 ॥ इति मृगधानकादिपुरुषप्रकरणम् ॥

-ધીર્યરહિત होने के कारण दूसरेके द्वारा पराजित होता है । तात्पर्य यह है
 कि जिस पुरुष के पहिले तो धीर्यवध्य कर्म पूर्वं बद्ध हीन हों, यदि हों भी तो
 वे उससे स्पृष्ट न हों यदि स्पृष्ट भी हों तो वे निषत्स न हों, यदि निषत्स
 भी हों तो वे निकाचित न हों, यदि निकाचित हों तो वे उसके अमि-
 स-मन्वागत न हों, यदि अमिसमन्वागत (नहीं प्राप्त किया है) हों तो
 भी वे उसके उदीर्ण न हों किन्तु उपशान्त हो ऐसी दशा में उस पुरुष
 की विजय होती है और ऐसी स्थितिसे भिन्न स्थितिवाले की हार होती
 है । (से तेजःद्वेजं गोयमा । पथं युच्यह) इस कारण से है गौतम । मैं
 ऐसा कहता हूँ कि (सधीरिण पराजिणह, अधीरिण पराजिह) जो धीर्य
 सहित होता है वह अपने समान धयवाले, समान धमड़ीवाले, समान
 सामग्रीवाले और उपकरणवाले दूसरे व्यक्ति को जीत लेता है और दूसरा
 धीर्यरहित व्यक्ति उससे हार जाता है । "सरिसमं ह्यमस्तोषगरणा"

શાન્ત નથી. (સે પુરિષે પરાજિજ્ઞહ) તે પુરુષ વીર્યરહિત હોવાને કારણે પરા
 જય પામે છે કહેવાનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-જો પુરુષે વીર્યવધ્ય (વીર્યરહિત)
 કર્મો પહેલાં તે બધા જ ન હોય, કદાચ બાધ્યા હોય તો તેના બે સ્પૃષ્ટ
 થયો ન હોય, બે સ્પૃષ્ટ હોય તો નિષત્ત ન હોય કદાચ નિષત્ત પણ હોય
 અને નિકાચિત ન હોય કદાચ નિકાચિત હોય પણ અમિસમન્વાગત ન હોય
 કદાચ અમિસમન્વાગત (પ્રાપ્ત નહીં કરેલા) હોય તો ઉદીર્ણ ન હોય કિન્તુ
 ઉપશાન્ત હોય એવી દશામાં તે પુરુષનો વિજય થાય છે અને તેથી વિપરીત
 સ્થિતિવાળાનો પરાજય થાય છે (સે તેજઃદ્વેજં ગોયમા । પથં યુચ્યહ) છે ગૌતમ ।
 તે કારણે હું એવું કહું છે કે સધીરિણ પરાવિજિજ્ઞ અધીરિણ પરાજિજ્ઞહ "
 વીર્યમુક્ત પુરુષ, સમાન ધયના સમાન આમ ત્રાણા સમાન સામગ્રી અને ઉપ
 કરણવાળા વીર્યરહિત પુરુષને હારી જાય છે, અને વીર્યરહિત વ્યક્તિ તેની

દેન-‘નો નિધત્તાનિ, નો નિકાચિત્તાનિ’ અનયોઃ સંગ્રહઃ, ‘ળો ઉદિણ્ણાઈ’ નો ઉદોર્ણાનિ, કિન્તુ ‘ઁવસંતાઈ ભવંતિ’ ઉપશાન્તાનિ કાર્યકરણાસમર્થાનિ ભવંતિ, ‘સે ણ’ સ યલુ વીર્યવાન્ પુરુષઃ ‘પરાજિણઙ’ પરાજયતે અપરં પરાજિતં કરોતિ, ઇતાદ્દશઃ પુરુષો યુદ્ધ જેતા ભવતીત્યર્થઃ, ‘જસસ ણ વીરિયવજ્ઞાઈ કમ્માઈ વદ્દાઈ જાવ ઉદિણ્ણાઈ ણો ઁવસંતાઈ ભવતિ’ યસ્ય પુરુષવિશેષસ્ય યલુ વીર્યવધ્યાનિ કર્માણિ વદ્ધાનિ સ્પૃષ્ટાનિ નિધત્તાનિ નિકાચિત્તાનિ અભિસમન્વાગતાનિ ઉદોર્ણાનિ ઉદયાવલિકાયાં પ્રવિષ્ટાનિ કિન્તુ ઉપશાન્તાનિ નો ભવંતિ, ‘સે ણ પુરિસે પરાઙ્ગજ્ઞઙ’ સ યલુ વીર્યમદિતઃ પુરુષઃ પરાજીયતે અપરેણ પરાજિતો ભવતિ ।

ળો પુદ્દાઈ જાવ ણો અભિસમણ્ણાગયાઈ ણો ઉદિણ્ણાઈ ણો ઁવસંતાઈ ભવંતિ, સે ણ પરાજિણઙ) જિસ જીવને વીર્યવધ્ય-વીર્યરહિત અર્થાત્ શત્રુદમનીય કર્મોં કો તદ્રૂપ મેં નહીં બાંધા હૈ, નહીં સ્પર્શ કિયા હૈ, યાવત્ નહીં પ્રાપ્ત કિયા હૈ, ઁસકે વે કર્મ ઉદોર્ણ નહીં હૈ, કિન્તુ ઉપશાંત હૈ કાર્ય કરને મેં અસમર્થ હૈ એસા પુરુષ યુદ્ધમેં દુસરે કો જીતતા હૈ યહાં યાવત્ શબ્દ સે નિધત્ત ઔર નિકાચિત્ત ઇન દોં પદોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । ઇસ સે વીર્યવધ્ય કર્મ ઁસકે ન નિધત્ત હૈ ઔર ન નિકાચિત્ત હૈ એસા અર્થબોધ હોના હૈ । (જસસ ણ વીરિયવજ્ઞાઈ કમ્માઈ વદ્દાઈ જાવ ઉદિણ્ણાઈ ણો ઁવસંતાઈ ભવતિ) તથા જિસ પુરુષકે વીર્યવધ્ય કર્મવદ્ધ હોતે હૈ-અર્થાત્ જિસ પુરુષ ને વીર્યરહિત કર્મોં કો બાંધા હૈ, ઁન્હે સ્પર્શ કિયા હૈ, વે ઁસકે નિધત્ત હૈ, નિકાચિત્ત હૈ, અભિસમન્વાગત હૈ, ઉદયાવલિકા મેં પ્રવિષ્ટ હૈ કિન્તુ ઉપશાન્ત નહીં હૈ (સે પુરિસે પરાઙ્ગજ્ઞઙ) એસા વહ પુરુષ

જાવ ણો અભિસમણ્ણાગયાઈ ણો ઉદિણ્ણાઈ ણો ઁવસંતાઈ ભવતિ સે ણ પરાજિ-
ણઙ) હે ગૌતમ । જે જે વીર્યવધ્ય-વીર્યરહિત એટલે કે શત્રુથી નાશ
થનારા કર્મોં બાધ્યા નથી, સ્પર્શ્યા નથી, યાવત્ પ્રાપ્ત કર્યા નથી તેના તે કર્મ
ઉદોર્ણ નથી, પણ ઉપશાન્ત છે-કાર્ય કરવાને અસમર્થ છે-એવો પુરુષ યુદ્ધમાં
બીજા પુરુષને જીતે છે અહીં “યાવત્” પદ વડે નિધત્ત અને નિકાચિત્ત,
એ એ પદોને પણ સમાવેશ થયો છે તેમ ચમત્ક્રમ તેથી એવો અર્થબોધ
થાય છે કે તેના વીર્યવધ્ય કર્મ નિધત્ત પણ નથી અને નિકાચિત્ત પણ નથી
(જસસ ણ વીરિયવજ્ઞાઙ કમ્માઈ વદ્દાઈ જાવ ઉદિણ્ણાઈ ણો ઁવસંતાઈ ભવંતિ)
તથા જે પુરુષે વીર્યવધ્ય કર્મોં બાધ્યા હોય છે-એટલેકે જે પુરુષે વીર્યરહિત
કર્મોં બાધ્યા છે, સ્પર્શ્યા છે, નિધત્ત અને નિકાચિત્ત પણ કર્યા છે, અને જેના
તે કર્મોં અભિસમન્વાગત છે અને ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશી ચુક્યા છે પણ હા-

णेरइयाण भते ! किं सवीरिया अवीरिया, गोयमा ! णेरइया
 लद्धिवीरएण सवीरिया, करणवीरिएण सवीरियावि अवीरि
 यावि । से केणट्ठेण ? गोयमा ! जेसिं ण णेरइयाण अस्थि
 उट्ठाणे कम्मे धले वीरिए पुरिसक्कारपराक्कमे, तेण णेरइया
 लद्धिवीरिएण वि सवीरिया करणवीरिएण वि सवीरिया ।
 जे सि ण णेरइयाण णस्थि उट्ठाणे जाव परक्कमे तेण णेरइया
 लद्धिवीरिएण सवीरिया, करणवीरिएण अवीरिया से तेण
 ट्ठेणं० । जहा णेरइया, एव जाव पचिदिय तिरिक्खजोणिया
 मणूसा जहा ओहिया जीवा, णवर सिद्धवज्जा भाणियवा ।
 वाणमतरजोइसवेमाणिया जहा णेरइया । सेव भते सेव
 भते, ति जाव विहरइ ॥ सू० ९ ॥

॥ पढमसए अट्ठमो उद्देशो ॥ १-८॥

छाया—जीवाः खलु मदन्त ! किं सवीर्या अवीर्या ? गौतम ! सवीर्या अपि
 अवीर्या अपि । तत्केनार्येन ? । गौतम ! जीवा द्विविधा मज्झिमा तथया—संसार-
 समापन्नकायासंसारसमापन्नकाय । तत्र ये तेऽसंसारसमापन्नकास्ते सिद्धाः, सिद्धा
 अवीर्याः । तत्र खलु ये ते संसारसमापन्नकास्ते द्विविधाः मज्झिमा तथया शैलेशी
 प्रतिपन्नकाय, अशैलेशीप्रतिपन्नकाय । तत्र ये ते शैलेशीप्रतिपन्नकास्ते सम्मि
 वीर्येण सवीर्याः करणवीर्येणावीर्या । तत्र य तेऽशैलेशी प्रतिपन्नकास्ते सम्मि
 वीर्येण सवीर्या करणवीर्येण सवीर्या अपि अवीर्या अपि, तत्केनार्येन गौतम !
 एवमुच्यते—जीवाः सवीर्या अपि अवीर्या अपि । नैरयिका खलु मदन्त ! किं
 सवीर्या अवीर्याः ? गौतम ! नैरयिका सम्मिषीर्येण सवीर्या करणवीर्येण सवीर्या
 अपि अवीर्या अपि । तत्केनार्येन मदन्त ? । गौतम ! ययां खलु नैरयिकानाम्
 अस्ति उत्थानम् कर्म बलम् वीर्यम् पुरुषकारपराक्रम, त नैरयिका सम्मिषीर्येणापि
 सवीर्याः, करण वीर्येणापि सवीर्या येयां खलु नैरयिकानां नास्ति उत्थानम्
 पावत्पराक्रमः । ते खलु नैरयिका सम्मिषीर्येण सवीर्याः करणवीर्येणावीर्या तत्केना-

અથ વીર્યવિચારઃ—

પૂર્વે ‘સવીરિણ અવીરિણ’ ઇત્યાદિ વર્ણિતમ્, તત્પ્રસ્તાવાદેવ વીર્યમૂત્રમાંહ—
‘જીવા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—જીવા ણં મંતે ! કિં સવીરિયા અવીરિયા ? ગોયમા !
સવીરિયાવિ અવીરિયાવિ, સે કેણદ્દેણં ગોયમા ! જીવા દુવિહા
પન્નત્તા, તં જહા—સંસારસમાવણ્ણગા ય અસંસારસમાવણ્ણગા
ય, તત્થણં જે તે અસંસારસમાવણ્ણગા તેણં સિદ્ધા, સિદ્ધા ણં
અવીરિયા, તત્થણં જે તે સંસારસમાવણ્ણગા તે દુવિહા પન્નત્તા
તં જહા—સેલેસિ પઢિવણ્ણગા ય, અસેલેસિ પઢિવણ્ણગા ય તત્થ ણં
જે તે સેલેસિ પઢિવણ્ણગા તે ણં લક્ઢિવીરિણ ણં સવીરિયા, કરણ-
વીરિણ ણં અવિરિયા, તત્થ ણં જે તે અસેલેસી પઢિવણ્ણયા તેણં
લક્ઢિવીરિણ ણં સવીરિયા કરણવીરિણં સવીરિયા વિ, અવિરિયાવિ
સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ જીવા સવીરિયાવિ અવીરિયાવિ ।

મેં ભાંડમત્ર ઉપકરણ યે જો દો શબ્દ આયે હૈં ઉનમેં હિરણ્ય સુવર્ણ
આદિ કો ભાંડસે ઓર કાંસે આદિ કે વર્તનોં કો અમત્ર શબ્દ સે કહા
ગયા હૈં । અથવા—ભાંડમાત્રા ગણિમાદિ દ્રવ્યરૂપ જો પરિચ્છેદ હૈં વેહં
ભાંડમાત્રા હૈં । તથા અનેકવિધ જો વસ્ત્ર શસ્ત્ર આદિ હૈં વે ઉપકરણ હૈં ।
હસસે ઉન દોનોં કો સમાન સામગ્રીવાંલા કહા હૈં ॥ સૂ૦ ૮ ॥

॥ હસ પ્રકાર યહ મૃગધાતક આદિ પુરુષ પ્રકરણ સમાપ્ત હુઆ ॥

ભારત પરાંન્ય પામે છે “સરિસમંડમત્તોવગરણા” એ પદમા જે “લાડા-
મત્ર ઉપકરણ” પદમા લાડ અને અમત્ર, એ જે શબ્દોનો પ્રયોગ થયો છે.
તેમા હિરણ્ય, સુવર્ણ વગેરેના ઉપકરણોને ‘લાડ’ કહે છે અને કાસા વગેરેના
વાસણો અથવા ઉપકરણોને “અમત્ર” કહે છે અથવા—“લાડમાત્રા”—ગણિ-
માદિ દ્રવ્યરૂપ જે પરિશિદ્ધ છે તેને લાડમાત્રા કહે છે, તથા વિવિધ પ્રકારના જે
વસ્ત્ર, શસ્ત્ર વગેરે હોય છે તેને ઉપકરણ કહે છે તેથી તે ણંનેને સમાન
સામગ્રીવાળા કહેવામા આવ્યા છે ॥ સૂ-૮ ॥

॥ મૃગધાતક આદિ પુરુષ પ્રકરણ સમાપ્ત ॥

અસારસમાપન્નકાશ, 'તત્ત્વ ણ જે અસારસમાવળ્લગા' તથા સ્વલુ યે અસંસારસમાપન્નકા, 'તેષાં સિદ્ધા' તે સ્વલુ સિદ્ધા, 'સિદ્ધાણં અધીરિયા' સિદ્ધા સ્વલુ અધીર્યા, કરણવીર્યસ્યામાયેન સિદ્ધા અધીર્યાં' इति कथ्यन्ते, 'તત્ત્વ ણ જે તે સસારસમાવળ્લગા' તથા સ્વલુ યે તે સસારસમાપન્નકાઃ સંસારિણઃ 'તે દુષિહા પન્નસા' તે દ્વિવિધા પ્રાપ્તા, 'તં જહા' તથા—'સેલેસીપઢિવળ્લગા ય' શૈલેશીપ્રતિપન્નકાશ અશૈલેશીપ્રતિપન્નકાશ, શીલેશ સર્વસંવરણરૂપ ચારિત્રવાન્ તસ્યેયમવસ્થા શૈલેશી અથવા શૈલાનાં પર્વતાનામીશ इति શૈલેશો મેઠસ્તસ્યેષ યાડવસ્યા સા શૈલેશી સ્થિરતાસાધર્મ્યાત્, સ્થિરતા ચ સર્વથા યોગનિરોધેષ મ્મ ઇન્દ્રિયલુક્ટ इति પંચદશાસરોચાર કાલપ્રમાણા, તાં પ્રતિપન્ના યે તે શૈલેશીપ્રતિ

કહે ગયે છે. જે હસ પ્રકાર સે છે—એક સંસારસમાપન્નકાશ અને હસરે અસંસારસમાપન્નકા (તત્ત્વ ણ જે અસંસાર સમાવળ્લગા સે ણં સિદ્ધા) હનમેં જો અસંસારસમાપન્નકા છે તે સિદ્ધા છે. (સિદ્ધાણં અધીરિયા) યે સિદ્ધા કરણવીર્યકે અમાય સે વીર્ય ચિનાકે છે એસે કહે ગયે છે. (તત્ત્વ ણ જે તે સંસારસમાવળ્લગા તે દુષિહા પન્નસા) તથા જો સસારસમાપન્નકા જીવ છે તે દો પ્રકારકે કહે ગયે છે. (તં જહા) જે દો પ્રકાર ય છે—(સેલેસી પઢિવળ્લગા ય અસેલેસી પઢિવળ્લગા ય) એક શૈલેશીપ્રતિપન્નકાશ અને હસરે અશૈલેશી પ્રતિપન્નકા. જો શીલકે રૂંધા હોતે છે ત્થા શીલેશ કહે ગયે છે—અર્થાત્ સર્વસંવરણરૂપ ચારિત્રવાલે હી શૈલેશ હોતે છે. હન શૈલેશોં કી જો અવસ્થા હૈ ત્થા શૈલેશી હૈ. અથવા પર્વતોં કા રૂંધા જો સુમેઠ પર્વત હૈ હસ પર્વત કે જૈસી અવસ્થા કા નામ શૈલેશી હૈ. હસકી સ્થિરતા કે સામર્થ્ય સે ત્થા શૈલેશી અવસ્થા કહી ગઈ હૈ. ત્થા સ્થિરતા

અવ બે પ્રકારના હોય છે—(૧) સસાર સમાપન્નકા અને (૨) અસસાર સમાપન્નકા (તત્ત્વ ણ જે અસસારસમાવળ્લગા સે ણ સિદ્ધા) તેમાં જે અસસાર સમાપન્નકા હોય છે તેમને સિદ્ધા કહે છે (સિદ્ધાણં અધીરિયા) તે સિદ્ધાને કારણવીર્યને અમાયે વીર્યરહિત કહ્યા છે (તત્ત્વ ણ જે તે સસારસમાવળ્લગા તે દુષિહા પન્નસા) તથા જે સસાર સમાપન્નકા હોય છે તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, (તં જહા) તે બે પ્રમાણે છે—(સેલેસી પઢિવળ્લગા ય) (શૈલેશી—પ્રતિપન્નકા અને (૨) અશૈલેશી પ્રતિપન્નકા સર્વ સંવરણરૂપ ચારિત્રવાળા હોવાને જ શીલેશ કહે છે તે શીલેશીની જે અવસ્થા તેનું નામ શૈલેશી છે

અથવા... પર્વતોના ઈશને સુમેઠ પર્વત છે, તે સુમેઠના જેવી અવસ્થાને શૈલેશી અવસ્થા કહે છે સ્થિરતાની અપેક્ષાએ સમાનતા હોવાથી એવી અવસ્થાને

યેન૦ યથા નૈરયિકાઃ એવં યાવત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ । મનુષ્યા યથા ઔષિકા
જીવાઃ, નવરં સિદ્ધવર્જા ભણિતવ્યાઃ વાનવ્યંતરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા યથા નૈરયિકાઃ,
તદેવં ભદંત ! તદેવં ભદંત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ પ્રથમશતકેઽષ્ટમોદેશઃ ॥ ૧-૮ ॥

ટીકા—‘જીવા ણં મંતે’ જીવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કિં સવીરિયા અવીરિયા’
કિં સવીર્યાઃ અવીર્યાઃ ? જીવા. કિં વીર્યવન્તો ભવન્તિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—
‘ગોયમે’ત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવીરિયાવિ-અવિરિયાવિ’ સવીર્યા
અપિ અવીર્યા અપિ । ‘સે કેણદ્દેણં’ તત્કેનાર્થેન, હે ભદન્ત ! કેન કારણેનૈવ
મુચ્યતે જીવાઃ સવીર્યા અપિ અવીર્યા અપીતિ । ભગવાનાહ—‘ગોયમે’ત્યાદિ ।
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જીવા દુવિદ્દાપણ્ણત્તા’ જીવાઃ દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં
જહા’—તદ્યથા—‘સંસારસમાવણ્ણગા ય અસંસારસમાવણ્ણગા ય’ સસારસમાવણ્ણકાશ્ચ,

વીર્યવિચાર—

પહિલે “સવીરિય અવીરિય” ઇત્યાદિ રૂપવર્ણન કિયા જા ચુકા હૈ
સો ડસી પ્રસ્તાવ કો લેકર અથ સૂત્રકાર વીર્યસૂત્ર કા કથન કરતે હૈ—
‘જીવા ણં મંતે ! કિં સવીરિયા અવીરિયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ(મંતે) હે ભદન્ત ! (જીવા ણં) જીવ (કિં સવીરિયા અવીરિયા)
કયા વીર્ય સહિત હોતે હૈ કિ વિના વીર્ય કે હોતે હૈ ? (ગોયમા !
સવીરિયા વિ અવીરિયા વિ) હે ગૌતમ ! જીવ વીર્યવાલે ભી હોતે હૈ
ઔર વિના વીર્ય કે ભી હોતે હૈ । (સે કેણદ્દેણં) હે ભદન્ત ! આપ એસા
કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિ જીવ વીર્યવાલે ભી હોતે હૈ ઔર વિના
વીર્યકે ભી હોતે હૈ (ગોયમા ! જીવા દુવિદ્દા પણ્ણત્તા-તં જહા-સંસાર
સમાવણ્ણગા ય અસંસારસમાવણ્ણગા ય) હે ગૌતમ ! જીવ દો પ્રકારકે

વીર્ય વિચાર—

પહેલા “સવીરિય અવીરિય” ઇત્યાદિરૂપ વર્ણન કરવામા આવ્યું છે તો
એ જ પ્રસ્તાવને અનુલક્ષીને સૂત્રકાર હવે વીર્યસૂત્રનું કથન કરે છે—

“જીવાણં મંતે ! કિં સવીરિયા” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—(મંતે !) હે ભગવન્ ! (જીવાણ કિં સવીરિયા અવીરિયા) શુ’
શુવો વીર્યસહિત હોય છે, કે વીર્યરહિત હોય છે ? (ગોયમા ! સવીરિયા વિ
અવીરિયા વિ) હે ગૌતમ ! શુવો વીર્યસહિત પણ હોય છે, અને વીર્યરહિત
પણ હોય છે (સે કેણદ્દેણં) હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે શુવ
વીર્યસહિત પણ હોય છે અને વીર્યરહિત પણ હોય છે (ગોયમા ! જીવા દુવિદ્દા
પણ્ણત્તા તં જહા સંસારસમાવણ્ણગા ય અસંસાર સમાવણ્ણગા ય) હે ગૌતમ !

કથ્યન્તે । ‘તત્ત્વ ણં જે સ અસેલસી પઢિવળ્ળયા’ સપ્પ ચલુ ય તે અગ્ગેલેશી પ્રતિપક્કાઃ, ‘તેણ સદ્ધિચીરિણ સચીરિયા’ તે ચલુ સમ્મિચીર્યેણ સચીર્યા, ‘કરણ ચીરિયેણ સચીરિયા ચિ અચીરિયા ચિ’ કરણચીર્યેણ સચીર્યા અપિ અચીર્યા અપિ । તત્ત્વ સચીર્યા ઉત્થાનાદિક્રિયાવન્ત અચીર્યાસ્તુ ઉત્થાનાદિક્રિયારહિતા । તે પર્યાપ્તાદિ કાલે અવગન્તવ્યા હિતિ । ‘સે તેણદ્વેણ ગોયમા’ સત્તેનાર્યેણ ગૌતમ ! ‘एवं पुच्छह’ एवमुच्यते—‘સચીરિયા ચિ—અચીરિયા ચિ’ સચીર્યા અપિ અચીર્યા અપિ, ધીર્ય — જીવપ્રમથં ચલમ્, તત્ સમ્મિચીયકરણચીયમદાત્ત્વ દ્વિવિધમ્, સ્વ સમ્મિચીર્યમ્ આત્મચલસ્ય સત્તાવિદ્વેષરૂપમેવ, કરણચીર્યં તુ કાર્યકરણમમઘોત્સવ

કહે ગયે હૈ । (તત્ત્વ ણં જે સે અસેલેસી પઢિવળ્ળયા તે ણં સદ્ધિચીરિણ સચીરિયા ચિ કરગચીરિણ, ણં સચીરિયા ચિ અચીરિયા ચિ) તથા જો અગ્ગેલેશીપ્રતિપક્ક જીવ હૈં વે સમ્મિચીર્યં ની અપેક્ષા સે સચીર્યં હોતે હૈં । ઓર કરણચીર્યં ની અપેક્ષા સે ચીર્યસહિત મી હોતે હૈં ઓર વિના ચીર્યકે મી હોતે હૈં । ઉત્થાન આદિ ક્રિયાકાલે જો હૈં વે સચીર્યં હૈં ઓર ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઓ સે જો રહિત હોતા હૈ—વે વિના ચીર્યં કે જીવ—અપર્યાપ્ત આદિ સમય મેં હોતે હૈં । (સે તેણદ્વેણ ગોયમા ! एवं पुच्छह, सचीरिया चि अचीरिया चि) इसी कारण से है गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि जो अग्गेलेशी प्रतिपक्क जीव हँ वे चीर्य सहित मी होते हैं और विना चीर्य के मी होते हैं । जीव से जो बल उत्पन्न होता है उसका नाम चीर्य है । यह चीर्य सच्चिचौर्य और करण-चीर्य के भेद से दो प्रकार का होता है । इनमें जो सच्चिचौर्य होता है वह तो आत्मचल की विशेष मस्तकूप ही होता है । तथा जो करणचीर्य

નથી, તેથી તે અપેક્ષાએ તેમને અચીર્ય—વીચરહિત—કહ્યા છે (તત્ત્વ ણં જે સે અસેલેસી—પઢિવળ્ળયા તે ણં સદ્ધિચીરિણ સચીરિયા કરણચીરિણ સચીરિયા ચિ અચીરિયા ચિ) તથા જે અગ્ગેલેશી પ્રતિપક્ક હોવો છે તેઓ સમ્મિચીર્યની અપેક્ષાએ સચીર્ય છે પણ કરણચીર્યની અપેક્ષાએ વીચરહિત પણ કોય છે અને વીચરહિત પણ કોય છે ઉત્થાન વગેરે ક્રિયાવાળા જેઓ કોય છે તેઓ સચીર્ય કોય છે અને જેઓ ઉત્થાનાદિ ક્રિયારહિત કોય છે તેઓ અચીર્ય કોય છે અપર્યાપ્ત વગેરે સમયમા હવ અચીર્ય કોય છે (સે તેણદ્વેણ ગોયમા ! एवं पुच्छह, सचीरिया चि अचीरिया चि) के गौतम ! वे कारण से है जो है अग्गेलेशी प्रतिपक्क हव वीचरहिति પણ કોય છે અને વીચરહિત પણ કોય છે હવમા જે બગ ઉત્પન્ન થાય છે તેને વીચર કહે છે તે વીચના બે પ્રકાર તે—(૧) સમ્મિચીય અને (૨) કરણચીય તેમા જે સમ્મિચીય છે તે તે

પન્નકાઃ, તદ્વિન્ના અશૈલેશીપ્રતિપન્નકાઃ, 'તત્થળં જે તે સેલેસીપડિવન્નયા' તત્ર
 સ્વલુ યે તે શૈલેશી પ્રતિપન્નકાઃ 'તેળં લઢ્ધિવીરિયેળં સવીરિયા' તે સ્વલુ લઢ્ધિવીર્યેળ
 સવીર્યા, વીર્યાન્તરાયક્ષયક્ષયોપશમતો યા વીર્યસ્ય લઢ્ધિઃ સા એવ તદ્દેતુત્વાત્
 વીર્ય-લઢ્ધિવીર્ય તેન લઢ્ધિવીર્યેળ સવીર્યાઃ । એતેપાં ક્ષાયિકમેવ લઢ્ધિવીર્યમ્ ।
 'કરણ-વીરિણ અવીરિયા' કરણવીર્યેળાવીર્યાઃ લઢ્ધિવીર્યકાર્યભૂતા ક્રિયા
 કરણમ્ તદ્દૂપં વીર્યમિતિ કરણવીર્યમ્ । શૈલેશીપ્રતિપન્નકાસ્તદભાવાદવીર્યાઃ

શૈલેશ મેં સર્વથા યોગોં કે નિરોધ હો જાને પર આતી હૈં ઓર હસકા કાલ
 -અ-હ-ઉ-ઋ-લૃ-૯-પાંચ હ્રસ્વાક્ષરોં કે ઉચ્ચારણકાલ કે વરાવર હૈં ।
 હસ શૈલેશી અવસ્થા કો જો પ્રાપ્ત હો ચુકે હૈં વે શૈલેશીપ્રતિપન્નક હૈં ।
 ઓર હનસે ભિન્ન જો જીવ હૈં વે અશૈલેશીપ્રતિપન્નક હૈં । (તત્થ ણં જે
 તે સેલેસીપડિવન્નયા) હનમેં જો શૈલેશીપ્રતિપન્નક હૈં (તે ણં લઢ્ધિવીરિયેળં
 સવીરિયા) વે લઢ્ધિવીર્ય સે સવીર્ય હૈં । વીર્યાન્તરાય કર્મ કે ક્ષય, ક્ષયોપ-
 શમ સે જો વીર્ય કી લઢ્ધિ હોતી હૈં વહ લઢ્ધિ હી તદ્દેતુ હોને કે કારણ
 અર્થાત્ વીર્ય કી પ્રાપ્તિ મેં કારણ હોને સે વીર્યરૂપ હૈં-અર્થાત્ લઢ્ધિવીર્યરૂપ
 હૈં । હસ લઢ્ધિવીર્ય સે વે સવીર્ય હોતે હૈં । હનમેં ક્ષાયિક ભાવરૂપ હી
 લઢ્ધિવીર્ય કારણ હૈં (કરણવીરિણં અવીરિયા) કરણવીર્ય સે વે અવીર્ય
 હૈં । લઢ્ધિવીર્ય કી કાર્યભૂત જો ક્રિયા હૈં હસકા નામ કરણ હૈં । હસ
 કરણરૂપ જો વીર્ય વહ કરણવીર્ય-યહ કરણવીર્ય શૈલેશીપ્રતિપન્નક જીવોં
 મેં હોતા નહીં હૈં હસલિચે હસકી અપેક્ષા સે વે અવીર્ય-વીર્ય વિના કે-

શૈલેશી કહી છે યોગોના સર્વથા નિરોધ થવાથી તે અવસ્થા શૈલેશને જ પ્રાપ્ત
 થાય છે, અને તેનો કાળ અ-ઇ-ઉ-ઋ-લૃ-એ પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોના ઉચ્ચારણકાળ
 જેટલો જ હોય છે એવી શૈલેશી અવસ્થા જેમણે પ્રાપ્ત કરી હોય છે તેમને શૈલેશી
 પ્રતિપન્નક કહે છે અને તે ચૌદમે ગુણુ સ્થાને જ હોય છે અને તેમનાથી ભિન્ન
 ગુણુનાના છવોને અશૈલેશી પ્રતિપન્નક કહે છે (તત્થળં જે તે સેલેસી-પડિવન્નયા)
 તેમના જે શૈલેશીપ્રતિપન્નક છવો છે તેઓ (તેળં લઢ્ધિવીરિયેળ સવીરિયા)
 લઢ્ધિવીર્યને કારણે સવીર્ય છે વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષય અને ક્ષયોપશમથી જે
 જે વીર્ય-લઢ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે લઢ્ધિ જ વીર્યપ્રાપ્તિમા કારણભૂત હોવાથી
 વીર્યરૂપ છે-એટલે કે લઢ્ધિ વીર્યરૂપ છે. આ લઢ્ધિવીર્યથી જ તેઓ વીર્ય-
 યુક્ત કહેવાય છે ક્ષાયિકભાવરૂપ લઢ્ધિવીર્ય જ તેમા કારણભૂત છે (કરણ
 વીરિણ અવીરિયા) પરંતુ કરણવીર્યની અપેક્ષાએ તેઓ અવીર્ય-વીર્યરહિત-
 છે લઢ્ધિવીર્યની કાર્યભૂત જે ક્રિયા છે તેનું નામ કરણ છે તે કરણરૂપ જે
 વીર્ય તેનું નામ કરણવીર્ય છે તે કરણવીર્ય શૈલેશી પ્રતિપન્નક છવોમા હોતું

ધીર્યેણ સધીર્યાઃ ધીર્યસહિતાઃ 'કરણધીરિણ' કરણધીર્યેણ 'સધીરિયા વિ' સધીર્યાં
 અપિ 'અધીરિયાવિ' અપિ-અધીર્યાં અપિ। પુનઃ પ્રશ્નયતિ- 'સે કેણદ્વેષં' ઉત્તરેનાર્થેન
 મદન્ત્સ। એવમુચ્યતે ચત્ નારકજીવાઃ સધીર્યાં અપિ અધીર્યાં અપિ, મગધાનાઈ 'ગોયમે'
 ત્યાદિ। 'ગોયમા' હે ગૌતમ! 'જેસિં ણં જેરહયાણં અત્થિ' એવાં સહુ નૈર
 યિકાણામ્ અસ્તિ 'ઉદ્ધાએ કમ્મે વલે ધીરિણ પુરિસકારપરકમે' ઉત્થાનં કર્મ વર્ણ
 ધીર્યં પુરુષકાર પરાક્રમઃ, સત્ત્વ ઉત્થાનમ્-વૈષ્ટાધિશેષઃ, કર્મ = ધ્રમણાદિક્રિયા,
 વલ્લમ્=અરીરસામર્થ્યમ્, ધીર્યમ્=આત્મપ્રમદ વલ્લમ્, પુરુષકાર-અમિમાનવિશેષઃ,
 પરાક્રમ-નિષ્પાદિતસ્વવિપયઃ પુરુષકાર એવ। 'સેણં નૈરહયા' તે સહુ નૈરયિકાઃ

હે ગૌતમ! નારકજીવ લલ્લિધધીર્યંની અપેક્ષા છેકર તો ધીર્યં સહિત કે
 હોતે હૈ ઓર કરણધીર્યંની અપેક્ષા છેકર ધીર્યંસહિત ધીર્યં હોતે હૈ ઓર
 ધીર્યંસહિત ધીર્યં હોતે હૈ (સે કેણદ્વેષં) હે મદન્ત્સ! આપ એસા કિસ
 કારણ સે કહતે હૈ કિ નારક જીવ લલ્લિધધીર્યંની અપેક્ષા સે તો ધીર્યં
 સહિત હોતે હૈ ઓર કરણધીર્યંની અપેક્ષા સે કે ધીર્યંસહિત ધીર્યં હોતે હૈ
 ઓર ધીર્યંસહિત ધીર્યં હોતે હૈ (ગોયમા! જેસિં ણં નૈરહયાણં અત્થિ ઉદ્ધાએ
 કમ્મે વલે ધીરિણ પુરિસકારપરકમે તે ણ નૈરહયા લલ્લિધીરિણ વિ સધી
 રિયા, કરણધીરિણ વિ સધીરિયા) હે ગૌતમ! જિન નારકોં કે ઉત્થાન
 કર્મ, વલ, ધીર્યં, પુરુષકારપરાક્રમ હૈ કે નારકલલ્લિધધીર્યંની અપેક્ષા સે
 ધીર્યંવાલે હૈ ઓર કરણધીર્યંની અપેક્ષા સે ધીર્યંવાલે હૈ। વૈષ્ટા
 ધિશેષ કા નામ ઉત્થાન હૈ। ધ્રમણાદિ ક્રિયા કા નામ કર્મ હૈ। શારી
 રિકસામર્થ્ય કા નામ વલ હૈ। આત્મોદયવલ કા નામ ધીર્યં હૈ। અમિમાન

નારક જીવો લલ્લિધધીર્યંની અપેક્ષાએ ધીર્યંસહિત હોય છે, અને કરણધીર્યંની
 અપેક્ષાએ ધીર્યંસહિત પણ હોય છે અને ધીર્યંસહિત પણ હોય છે (સે કેણ-
 દ્વેષં) હે મદન્ત્સ! આપ શા કારણે એવું કહે છે કે નારક જીવો લલ્લિ
 ધીર્યંની અપેક્ષાએ ધીર્યંસહિત હોય છે, અને કરણધીર્યંની અપેક્ષાએ ધીર્યંસહિત
 પણ હોય છે અને ધીર્યંસહિત પણ હોય છે? (ગોયમા! જેસિં ણ નૈરહયાણ
 અત્થિ ઉદ્ધાએ કમ્મે વલે ધીરિણ પુરિસકારપરકમે તે ણ નૈરહયા લલ્લિધીરિણ
 વિ સધીરિયા કરણધીરિણ વિ સધીરિયા) હે ગૌતમ! જે નારકોને ઉત્થાન
 કર્મ, વલ, ધીર્યં અને પુરુષકાર પરાક્રમ છે, તે નારકો લલ્લિધધીર્યંની અપેક્ષાએ
 પણ ધીર્યંવાળા છે અને કરણધીર્યંની અપેક્ષાએ પણ ધીર્યંવાળા છે વૈષ્ટાધિ-
 શેષને ઉત્થાન કહે છે ધ્રમણાદિ ક્રિયાને કર્મ કહે છે શારીરિક સામર્થ્યને
 વલ કહે છે આત્મવલને ધીર્ય કહે છે અમિમાન વિશેષને પુરુષકાર કહે છે

એવે, લલ્લિધીવીર્યં તુ પ્રાયઃ સર્વેષામેવ સંસારિજીવાનાં ભવતિ, કરણવીર્યં સર્વેષાં જીવાનાં ભવેદેવેતિ ન નિયમઃ કિન્તુ ભવેન્નત્રો ભવેદિતિ ।

જીવસામાન્યસ્ય વીર્યં ભવતિ નવેતિ વિચાર્ય જીવવિશેષે તદ્વિચારણાયાહ—
'નેરહ્યાણં ભંતે ' ઇત્યાદિ । ' નેરહ્યાણં ભંતે ' નૈરયિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ હે ભદન્ત !
' કિં સવીરિયા અવીરિયા ' કિં સવીર્યા અવીર્યા, નારકાઃ સ્વલુ જીવાઃ હે
ભદન્ત ! વીર્યવન્તો ભવન્તિ અવીર્યવન્તો વા ભવન્તિ । મગવાનાહ—'ગોયમે 'ત્યાદિ,
' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' નેરહ્યા લલ્લિધીવીરિણં સવીરિયા ' નૈરયિકાઃ લલ્લિધિ-

હોતા હૈ વહ કાર્ય કરને મેં સમર્થ આત્મચલરૂપ હોતા હૈં । લલ્લિધીવીર્યં
સમસ્ત હી સંસારી જીવોં કે હોતા હૈ । પરન્તુ જો કરણવીર્યં હૈ વહ સર્વ
જીવોં કે હોતા હી હૈ એસા નિયમ નહીં હૈ । ક્યોં કિ અપર્યાસકાલમેં વહ
સર્વ જીવોં કે નહીં હોતા—અતઃ વહ હોતા સ્ત્રી ઓર નહીં સ્ત્રી હોતા હૈ ।
વીર્યં એક પ્રકારકા આત્મચલ હૈ । લલ્લિધીવીર્યં એક જાન કે આત્મચલકી
સત્તારૂપ હોતા હૈ । કરણવીર્યં કોઈ સ્ત્રી પ્રકારકી ક્રિયા કરતે હુએ આત્મ-
ચલરૂપ હોના હૈ । વીર્યં જીવ સામાન્ય કે હોતા સ્ત્રી હૈ ઓર નહીં સ્ત્રી
હોતા હૈ એસા વિચાર કરકે અવ સૂત્રકાર ઓસ વીર્યં કા જીવ વિશેષકે
સાથ વિચાર કરને કે નિમિત્ત પ્રશ્નોત્તરરૂપ સૂત્રોં કા કથન કરતે હૈ—
(નેરહ્યાણં ભંતે ! કિં સવીરિયા ? અવીરિયા ?) હે ભદન્ત ! નારક જીવ
ક્યા વીર્યસહિત હોતે હૈં કિ વિના વીર્યં કે હોતે હૈ ? (ગોયમા ! નેરહ્યા
લલ્લિધીવીરિણં સવીરિયા કરણવીરિણં સવીરિયા વિ અવીરિયા વિ)

આત્મબળની સત્તા વિશેષરૂપ હોય છે તથા જે કરણવીર્યં છે તે કાર્ય કરવાને સમર્થ
એવા આત્મબળરૂપ હોય છે તમામ સંસારી જીવોમાં લલ્લિધીવીર્યં હોય છે.
પણ કરણવીર્યં તમામ સંસારી જીવોમાં હોય છે જ એવો નિયમ નથી કારણ
કે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તે સર્વ જીવોમાં હોતું નથી—તેથી તે હોય પણ છે
અને નથી પણ હોતું એવું કહ્યું છે વીર્યં એક પ્રકારનું આત્મબળ છે લલ્લિધિ-
વીર્યં એક જાતના આત્મબળની સત્તારૂપ હોય છે. કરણવીર્યં કોઈ પ્રકારની
ક્રિયા કરતા આત્મબળરૂપ હોય છે સામાન્ય જીવો વીર્યયુક્ત પણ હોય છે
અને વીર્યરહિત પણ હોય છે, એ બાબતનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર તે
વીર્યનો વિચાર જીવ વિશેષને અનુલક્ષીને કરવા માટે પ્રશ્નોત્તરરૂપ સૂત્રોનું કથન
કરે છે (નેરહ્યાણં ભંતે ! કિં સવીરિયા ? અવીરિયા ?) હે ભગવન્ શુ નારક
જીવો વીર્યયુક્ત હોય છે કે વીર્ય વિનાના હોય છે ? (ગોયમા ! નેરહ્યા લલ્લિ-
ધીવીરિણં સવીરિયા, કરણવીરિણં સવીરિયા વિ અવીરિયા વિ) હે ગૌતમ !

માવન્ત એ મવન્તીતિ માવઃ । 'સે તેણદ્દેણં' સચેનાર્યેન, અનેન કારણેન દે
 ગૌતમ ! નારકજીવાઃ લઘ્વિવીર્યેણ સર્વીર્યા કરણવીર્યેણ તુ સત્તીર્યા અપિ સર્વીર્યા
 અપીતિ માવઃ । નારકજીવાનામ્ વીર્યવત્ પ્રતિપાદ્ય શ્લેષપ્રયોગિષ્વતિદમ્બકજીવાનાં
 સત્પ્રતિપાદયિતુમાઃ—'જહે' સ્પાદિ, 'જહા યેરહયા એષ જાવ પંચિદિયતિરિ
 ક્સજોણિયા' યથા યેરહયા એષ યાવત્ પચેન્દ્રિયતિર્યગ્મોનિકાઃ, યેન રૂપેણ
 નારકવિપયે વીર્યસ્ય સમ્પ્રાવાદિક ચિન્તિતમ્ એષ તંનૈવ પ્રકારેણ યાવત્ પચેન્દ્રિય
 વીર્યં સે સર્વીર્યં હૈં, પરન્તુ કરણવીર્યં સે રહિત હોને કે કારણ વીર્યવાલે
 નહીં હૈં । યદ્ કથન અપર્યાપ્ત અવસ્થા કી અપેક્ષા સે ક્રિયા ગયા જાનના
 આહિયે । ક્યોં કિ અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં કિસી મી જીવ કે ઉત્થાનાદિ
 ક્રિયાઈ નહીં હોતી હૈ । અતઃ અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં ઉત્થાનાદિ ક્રિયા રહિત
 નારકજીવ લઘ્વિવીર્યવાલે હોતે હુપ મી કરણવીર્યં કી અપેક્ષા સર્વીર્ય-
 માવચિશિષ્ટ હી હોતે હૈં । (સે તેણદ્દેણં) હસ કારણ હે ગૌતમ ! નારક
 જીવ લઘ્વિવીર્યં કી અપેક્ષા સે સર્વીર્ય હોને પર મી કરણવીર્યં કી અ-
 પેક્ષા સે તો કે સર્વીર્ય મી હોતે હૈં ઓર વીર્યં સે રહિત મી હોતે હૈં-
 એસા મૈને કહા હૈ । હસ તરહ નારક જીવોં મેં વીર્યવત્તા કા પ્રતિપાદન
 કરકે અથ સૂત્રકાર શ્લેષ ૨૩ વળ્લકોં મેં હસ પામ કો પ્રતિપાદન કરને
 કે નિમિત્ત કહતે હૈં કિ—(જહા યેરહયા એવં જાવ પંચિદિયતિરિક્સજો
 ળોણિયા મળૂયા જહા ઓહિયા જીવા ણવર સિદ્ધચજ્ઞા માણિયજ્ઞા,
 વાળમંતર-જોતિસ-ધેમાણિયા જહા યેરહયા) જિસ રૂપ સે નારકવિપય
 મેં વીર્યં કે સમ્પ્રાવ અસમ્પ્રાવ કા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે

છવેા લઘ્વિવીર્યની અપેક્ષાએ સર્વીર્યં છે, પરન્તુ કરણવીર્યની અપેક્ષાએ સર્વીર્ય
 ઈ આ કથન અપર્યાપ્ત અવસ્થાની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું ઈ તેમ સમ
 જનું કારણ કે કોઈ પણ છવને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉત્થાન આદિ ક્રિયાએ
 હોતી નથી. તેથી અપર્યાપ્તાવસ્થામાં ઉત્થાનાદિ ક્રિયારહિત નારક છવો લઘ્વિ
 વીર્યવાળા હોવા છતાં કરણવીર્યની અપેક્ષાએ સર્વીર્યરહિત જ હોય છે (સે તેણ
 દ્દેણં) એ ગૌતમ ! તે કારણે જો એવું કહ્યું છે કે નારક છવો લઘ્વિવીર્યની
 અપેક્ષાએ સર્વીર્યં હોવા છતાં પણ કરણવીર્યની અપેક્ષાએ સર્વીર્યં પણ હોય
 છે અને સર્વીર્ય પણ હોય છે આ રીતે નારક છવોમાં સર્વીર્યવાતાનું પ્રતિપાદન
 કરીને હવે સૂત્રકાર બાહીનાં ૨૩ વળ્લકોમાં તેનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે કે
 (જહા યેરહયા એવં જાવ પંચિદિયતિરિક્સજોણિયા મળૂયા જહા ઓહિયા જીવા
 ણવર સિદ્ધચજ્ઞા માણિયજ્ઞા વાળમંતર-જોતિસ-ધેમાણિયા જહા યેરહયા) એવી
 રીતે નારકનાં ૧૫૫માં વીર્યના સમ્પ્રાવ અને અસમ્પ્રાવનો વિચાર કરવામાં

‘લઢિવીરિણ વિ સવીરિયા કરણવીરિણ વિ સવીરિયા’ લઢિવીર્યેણાપિ-
સવીર્યાઃ કરણવીર્યેણાપિ સવીર્યાઃ ‘જેસિ ણં નેરહ્યા ણં’ યેષાં સ્વલુ નૈરયિકાણામ્
‘ળત્થિ ઉઢ્ઢાણે જાવ પરક્કમે’ નાસ્તિ ઉત્થાનં યાવત્ પરાક્રમઃ, ઉત્થાનબલવીર્ય-
પુરુષકારપરાક્રમાઃ યેષાં ન સંતીત્યર્થઃ, ‘તેણં નેરહ્યા’ તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ
‘લઢિવીરિણં સવીરિયા’ લઢિવીર્યેણ સવીર્યાઃ ‘કરણવીરિણં અવીરિયા’
કરણવીર્યેણ અવીર્યાઃ, અપર્યાપ્તાવસ્થાપેક્ષયા, ઉત્થાનાદિરહિતા નારકજીવાસ્તુ
લઢિવીર્યેણ વીર્યવન્તો ભવન્તોઽપિ-કરણવીર્યેણ તુ અપર્યાપ્તાવસ્થામાશ્રિત્ય વીર્યા-

વિશેષ કા નામ પુરુષકાર । નિષ્પાદિત સ્વવિષયવાલે કા નામ હી પરા-
ક્રમ હૈ । તાત્પર્ય ઇસકા યહ હૈ કિ લઢિવીર્ય આત્મબલ કી સત્તારૂપ
હોતા હૈ । સો નારક જીવોં મેં આત્મબલકી સત્તા હૈ હી અતઃ ઇસ આત્મ-
બલ કી સત્તારૂપ લઢિવીર્ય ઉનમેં હોને સે વે ઇસલઢિવીર્ય કી અપેક્ષા
ભી સવીર્ય કહલાતે હૈ । તથા કરણવીર્ય કોઈ ભી પ્રકાર કી ક્રિયા
કરનેવાલે આત્મબલરૂપ હોતા હૈ સો જિન નારક જીવોં કા ઉત્થાનાદિ
ક્રિયા કરને મેં લગા હુઆ વહ આત્મબલ હૈ વે ઉસ કરણ વીર્ય સે ભી
યુક્ત હૈ । ઓર જિનકા આત્મબલ ઉત્થાનાદિ ક્રિયા રહિત હૈ વે ઉસ
વીર્ય સે રહિત હૈ । અતઃ વે ઉસ વીર્ય કી અપેક્ષા અવીર્ય વાલે હૈ । યહી
ચાત સૂત્રકાર ને (જેસિ ણં નેરહ્યાણં ળત્થિ ઉઢ્ઢાણે જાવ પરક્કમે, તે ણં
નેરહ્યા લઢિવીરિણં સવીરિયા, કરણવીરિણં અવીરિયા) ઇસ સૂત્ર-
દ્વારા પ્રદર્શિત કી હૈ । ઇસમેં ઉન્હોંને યહ દર્શાયા હૈ કિ જિન નારક
જીવોં કા બલ ઉત્થાન યાવત્ પરાક્રમ કરનેરૂપ ક્રિયા મેં નહીં લગા હુઆ
હૈ-અર્થાત્ જિનકે ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઈ નહીં હૈ વે નારક જીવ યદ્યપિ લઢિ-

અને નિષ્પાદિત સ્વવિષયવાળા પુરુષકારનું નામ જ પરાક્રમ છે તેનું તાત્પર્ય
એ છે કે લઢિવીર્ય આત્મબળની સત્તારૂપ હોય છે નારકજીવોમાં આત્મ-
બળની સત્તા છે જ તે આત્મબળની સત્તારૂપ લઢિવીર્યનો તેમનામાં સદ્-
ભાવ હોવાથી લઢિવીર્યની અપેક્ષાએ તેઓ સવીર્ય કહેવાય છે-તથા કરણ-
વીર્ય કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા કરનાર આત્મબળ રૂપ હોય છે, તો જે નારકો
ઉત્થાન વગેરે ક્રિયા કરવામાં લાગેલા આત્મબળવાળા હોય છે તેઓ તે કરણ-
વીર્યથી સહિત હોય છે અને જેમનું આત્મબળ ઉત્થાનાદિ ક્રિયા રહિત હોય
છે તે નારકો કરણવીર્યથી રહિત હોય છે તેથી તે વીર્યની અપેક્ષાએ તેઓ
અવીર્ય કહેવાય છે એજ વાત સૂત્રકારે (જેસિણ નેરહ્યાણ ળત્થિ ઉઢ્ઢાણે જાવ
પરક્કમે, તેણ નેરહ્યા લઢિવીરિણ સવીરિયા, કરણવીરિણ અવીરિયા) આ સૂત્ર
મારફત બતાવી છે જે નારક જીવોને ઉત્થાનાદિ ક્રિયાઓ હોતી નથી તે નારક

યાવદ્વિહરતિ, હે મદન્ત ! જીવાનાં સામાન્યરૂપણ વિશેષરૂપેગ વ ધીર્યવિષય યત્
મણિત સદ્ પદમેષ-સર્વથેય સત્યમિતિ-કથયિત્વા મગવન્ત નમસ્કૃત્ય પન્દિત્વા
સયમેન તપસ્યા આત્માનં ભાષયમાનો વિહરતિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीघासीलालप्रतिभिर
षितायां श्रीमगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-व्याख्यायां प्रथम
शतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः॥१-८॥

ધીર્યવચ્ચા આદિકા વિચાર કર છેના આહિયે । (સેવ મતે સેવ મતે ! તિ
જાય વિહરત્) હે મદન્ત ! આપ શેવાનુપ્રિય ને જીવોં કે ધીર્ય કે વિષય
મેં જૈસા સામાન્યરૂપ સે ઓર વિશેષરૂપ સે વિચાર કિયા હૈ પ્રત્પણા કી
હૈ-બહ સય એસા હી હૈ-એસા હી હૈ અર્થાત્-સર્વથા હી સત્ય હૈ-એસા
કહ્ કર વે ગૌતમ સ્વામી મગવાન્ કો નમસ્કાર કરકે ઊનકો સંદના
કરકે સયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાષિત કરતે હુવ વહાં સે અપને
સ્થાન પર આકર પેઠ ગયે ।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीघासीलालजी
महाराजकृत मगवतीसूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या
के प्रथमशतकका आठवा उद्देशक समाप्त॥१-८॥

(સેવ મતે ! સેવ મતે ! તિ જાય વિહરત્) હે મગવન્ત ! આપે છવેના
ધીર્યના વિષયમાં સામાન્યરૂપે અને વિશેષ રૂપે જેવી પ્રત્પણા કરી છે, એ
પ્રમાણે જ તે તમામ હકીકત છે એ વાત તદ્દન સત્ય છે એ પ્રમાણે કહીને
ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને વહન નમસ્કાર કર્યા. અને વહન નમસ્કાર
કરીને સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાષિત કરતાં પોતાને સ્થાને ગયા.
પ્રતિશ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત મગવતીસૂત્રની
પ્રિવદશિનીબ્યાખ્યાના પહેલા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧-૮॥

તિર્યગ્યોનિકવિષયેऽપિ ચિન્તનીયમ્ । યાવત્પદેન-દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાં
ગ્રહણમ્ । ‘મણૂસા જહા ઓહિયા જીવા’ મનુષ્યા યથા ઓધિકા જીવાઃ,
સમુચ્ચયજીવાઃ, યથા જીવ સામાન્યે વીર્યવત્ત્વાદિ વિચારસ્તથા મનુષ્યદણ્ડકેऽપિ
વીર્યવત્ત્વાદિવિચારઃ કરણીય ઇતિ । ‘ળવરં સિદ્ધવજ્જા માણિયત્ત્વા’ નવરં સિદ્ધ
વર્જાઃ મણિતવ્યા, ઔગ્રિકજીવેષુ સિદ્ધાનામન્તર્ભાવો ભવતિ કિન્તુ મનુષ્યેષુ તે
સિદ્ધા ન સન્તિ, અતો મનુષ્યદણ્ડકે વીર્યવિષયકવિચારે સિદ્ધાલાપકો ન મણિ-
તવ્ય ઇતિ । ‘વાળમંતરજોઃસવેમાણિયા જહા ણેરહ્યા’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિક
વૈમાનિકા યથા-નૈરયિકાઃ, યથા નૈરયિકદણ્ડકે વીર્યવિચારઃ કૃતસ્તથૈવ વાન-
વ્યન્તરાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્તજીવદણ્ડકેऽપિ વીર્યવત્ત્વાદિવિચારઃ કરણીય
એવેતિ । ‘સેવં મંતે સેવં મંતે તિ જાવ વિહરહ’ તદેવં મદન્ત । તદેવં મદન્ત । ઇતિ-

યાવત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ જીવોં કે વિષય મેં ભી વિચાર કર લેના ચાહિયે ।
યહાં “ યાવત્ ” ઉસ પદ સે દ્વિન્દ્રિય, તેઢન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય જીવોં
કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । મનુષ્યદણ્ડક મેં ભી વીર્યવત્તા આદિ કા
વિચાર જૈસા જીવ સામાન્ય મેં કિયા ગયા હૈ વૈસા હી કર લેના ચાહિયે ।
પરન્તુ યહાં પર વિશેષતા ઇતની હી હૈ કિ યહાં પર સિદ્ધોં કો છોડ દેના
ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સામાન્ય જીવોં મેં સિદ્ધોં કા અન્તર્ભાવ હો
જાતા હૈ, કિન્તુ મનુષ્યોં મેં વે સિદ્ધ નહીં આતે હૈં । ઇસલિયે મનુષ્યદણ્ડક
મેં વીર્ય વિષયક વિચાર કરને પર સિદ્ધાલાપક નહીં કહના ચાહિયે ।
તથા જિસ પ્રકાર સે નૈરયિક જીવોં મેં વીર્ય કા વિચાર કિયા ગયા હૈ
ઉસી તરહ સે વાનવ્યન્તર સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત જીવદણ્ડક મેં ભી

આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે પચેન્દ્રિય તિર્યચ સુધીના જીવોના વિચાર કરવો
જોઈએ. અહીં “ યાવત્ ” પદ વડે દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોને
થડેણુ કરવા જોઈએ મનુષ્યનાદેકમાં પણ વીર્યવત્તા વિગેરેનો વિચાર જીવ
સામાન્યમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવો. પણ એટલી વિશેષતા છે કે અહીં સિદ્ધ
ભગવતોનો સમાવેશ કરવો નહીં. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે સામાન્ય જીવોમાં
સિદ્ધભગવતોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, પરન્તુ મનુષ્યોમાં સિદ્ધભગવતોનો
સમાવેશ કરવો નહીં, ને કારણે મનુષ્ય દેકમાં વીર્યવિષયક વિચાર કરતી
વખતે સિદ્ધભગવતોની સાથે આલાપકો કહેવા નહીં જેવી રીતે નારક જીવોના
વિષયમાં વીર્યનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે એવી જ રીતે વાણવ્ય તર દેવોથી
લઈને વૈમાનિકદેવો સુધીના જીવ દેકમાં પણ વીર્યવત્તા વિગેરેનો વિચાર કરવો જોઈએ

પ્રાણાતિપાતાદિકરણેન । એવ પ્રાણાતિપાતાદયમાયેન સંસાર વ્યતિવ્રજન્તિ । એવં ગુરુત્વ-લઘુત્વ-આકુલીકરણપરીતત્વ-દીર્ઘત્વ-ઠસ્વત્વપર્યટનવ્યતિવ્રજનેષુ ગુરુત્વા કુલીકરણદીર્ઘત્વપર્યટનરૂપાણિ ચત્વારિ અપ્રશસ્તાનિ સંસારકારણત્વાત્ લઘુત્વપરીતત્વ ઠસ્વત્વવ્યતિવ્રજનાનિ ચત્વારિ પ્રશસ્તાનિ મોક્ષકારણત્વાદિત્યેવંરૂપેણ પ્રશસ્તાપ્ર-
શસ્તયોર્વિચાર । એવં સપ્તમમચકાશાન્તર ગુરુ, લઘુ, ગુરુલઘુ, અગુરુલઘુકં વેતિ મજ્જવત્તુટ્ટયેન પ્રશ્નઃ । નો ગુરુકં ન વા લઘુકં નો ગુરુલઘુકં કિન્તુ ચતુર્યંભંગેન 'અગુરુલઘુક' મિત્યાકારકેણ । કિં સપ્તમસ્તનુવાતો ગુરુકો વા લઘુકો વા ગુરુ લઘુકો વા અગુરુલઘુકો વેતિ મજ્જવત્તુટ્ટયેન સનુવાતવિષયે પ્રશ્નઃ । સપ્તમસ્તનુવાતો

સીમિત (કમ) કર લેતા હૈ, હસી તરહ સે હન પ્રાણાતિપાત આદિકોં કે સેવન સે વહ અપને સંસાર કો દીર્ઘ કર લેના હૈ ઓર હનકે ત્યાગ સે વહ સંસાર અલ્પ બના લેતા હૈ । પ્રાણાતિપાત આદિ કે કરને સે જીવ સંસાર મેં બારબાર પરિવ્રમણ કરતા હૈ । તથા પ્રાણાતિપાત આદિ કે અમાય સે જીવ સંસાર સે પાર હો જાતા હૈ । હસ પ્રકાર ગુરુત્વ, લઘુત્વ, આકુલી કરણ (સંસાર કો બઢાના) પરિતત્વ (સંસાર કો અલ્પ કરના) દીર્ઘત્વ, ઠસ્વત્વ, પર્યટન ઓર વ્યતિવ્રજન હનમેં ગુરુત્વ, આકુલીકરણ, (સંસાર કો વઢના) દીર્ઘત્વ પર્યટન યે ચાર સંસાર કે કારણ હોને સે અપ્રશસ્ત હૈં । તથા લઘુત્વ, પરીતત્વ, ઠસ્વત્વ, ઓર વ્ય તિવ્રજન યે ચાર મોક્ષકારણ હોને સે પ્રશસ્ત હૈં । હસ રૂપ સે પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્ત હન દોનોં કા વિચાર કિયા ગયા હૈ । સાતવાં અવકા-
શાન્તર ગુરુ હૈ, કિ લઘુ હૈ કિ ગુરુ લઘુ હૈ અથવા અગુરુલઘુક હૈ હસ પ્રકાર ચાર મજ્જોં કો લકર પ્રશ્ન, કિયા ગયા હૈ । તથા ન વહ ગુરુ હૈ, ન

તિપાત વગેરે પાપોના સેવનથી સંસારમાં રહેવાનો કાળ વધારે છે અને તેમના ત્યાગથી સંસારમાં રહેવાનો કાળ ઘટાડે છે પ્રાણાતિપાત વગેરેના સેવનથી જીવને વારંવાર સંસારમાં પરિવ્રમણ કરવું પડે છે પણ તેમના ત્યાગથી જીવ સંસાર સાગર તરી બચે છે આ રીતે ગુરુત્વ, લઘુત્વ આપ્તલીકરણ (સંસાર વધારવો) પરીતત્વ (સંસાર ઘટાડવો) દીર્ઘત્વ, ઠસ્વત્વ, પર્યટન અને વ્ય તિવ્રજન, તેમના ગુરુત્વ, આપ્તલીકરણ (સંસાર વધારવો) દીર્ઘત્વ અને પર્યટન, એ ચાર સંસારના કારણરૂપ હોવાથી અપ્રશસ્ત છે તથા લઘુત્વ, પરી-
તત્વ, ઠસ્વત્વ અને વ્યતિવ્રજન, એ ચાર મોક્ષના કારણરૂપ હોવાથી પ્રશસ્ત છે આ રીતે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત, એ બન્નેનો વિચાર કર્યો છે પ્રશ્ન-સાતમાં અવકાશાન્તર ગુરુ છે લઘુ છે ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ? આ પ્રકારને -ચાર ભાગ્યોને અનુલક્ષીને-પ્રશ્ન પૂછ્યો તો તે લઘુ નથી, ગુરુ નથી, ગુરુ-

અથ નવમોદ્દેશકः--

તદિહ નવમોદ્દેશકે સંક્ષેપતો વિચારણીયા ઇમે વિષયાઃ, તથાહિ-જીવાનાં ગુરુત્વં કેન કારણેન ભવતીતિ ગુરુત્વવિષયે પ્રશ્નઃ । પ્રાણાતિપાત-મૃષાવાદાદત્તાદાન-મૈથુનપરિગ્રહક્રોધમાનમાયાલોભ-રાગદ્વેષકલહાભ્યાખ્યાન-પૈશુન્યપરપરિવાદરતિઅરતિ-માયામૃષામિથ્યાદર્શનશલ્યકારણૈર્જીવાનાં ગુરુત્વં કર્મભારેણ ભવતીત્યુત્તરમ્ । एवं जीवानां लघुत्वं केन कारणेन भवतीति प्रश्नः । प्राणातिपाताधारभ्य मिथ्यादर्शनशल्यविरमणेन पापभारापगमात् लघुत्वं जीवानां भवतीत्युत्तरम् । प्राणातिपातादिकरणेन जीवाः संसारं वर्द्धयन्ति तथा प्राणातिपातादिविरमणेन जीवाः संसारं परीतीकुर्वन्ति एवं दीर्घीकुर्वन्ति ह्रस्वीकुर्वन्ति । संसारमनुपरिवर्तन्ते

નવમ પ્રદેશક પ્રારંભ—

इस नौवें उद्देशक में जो विषय विचार ने में आये हैं वे इस प्रकार हैं-जीवों में गुरुता किस कारण से होती है इस प्रकार से गुरुत्व के विषय में प्रश्न हुआ है और इस का उत्तर-प्राणातिपात, मृषावाद अदत्तादान, मैथुन, परिग्रह, क्रोध, मान, माया, लोभ, राग द्वेष, कलह, अभ्याख्यान, पैशुन्य, परपरिवादअरति, रति, माया, मृषा, मिथ्यादर्शन शल्य, इन कारणोंको लेकर बंधते हुए कर्मके भारसे जीवोंमें गुरुता होती है ऐसा कहा गया है । जीवों में लघुता किस कारण से होती है ? ऐसा प्रश्न-उत्तर-प्राणातिपात आदि से लेकर मिथ्यादर्शन शल्य तक अठारह प्रकार के पाप स्थानों का विरमण (त्याग) करने से उनमें लघुता आ जाती है । प्राणातिपात आदि के करने से जीव संसार को बढ़ाता है, तथा प्राणानिपात आदि के विरमण से-त्याग से जीव संसार को

નવમા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

આ ઉદ્દેશકમાં જે વિષયોનું નિરૂપણ કર્યું છે તેનો અર્થ સંક્ષેપમાં વિચાર કરવામાં આવે છે-જીવોમાં કયા કારણોને લીધે ગુરુતા હોય છે ? એ પ્રશ્ન અને તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર-પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ, અરતિ, રતિ, માયા, મૃષા અને મિથ્યાદર્શનશલ્ય એ કારણોને લીધે બધાતા કર્મના ભારથી જીવોમાં ગુરુતા હોય છે. જીવોમાં કયા કારણોને લીધે લઘુતા હોય છે ? એવો પ્રશ્ન-ઉત્તર-પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શન સુધીના ૧૮ પ્રકારના પાપસ્થાનોનો ત્યાગ કરવાથી જીવોમાં લઘુતા આવે છે. પ્રાણાતિપાત વગેરેના સેવનથી જીવ સંસાર વધારે છે, અને પ્રાણાતિપાત વગેરેના વિરમણથી જીવ સંસારને સીમિત કરે છે-ઘટાડે છે. આ રીતે જીવ પ્રાણા

લઘુત્વં અગુરુલઘુત્વમિતિ પ્રશ્ન । વૈક્રિયતૈમસશરીરાપેક્ષયા નો ગુરુત્વં ન ચ
 લઘુત્વમ્ કિન્તુ ગુરુલઘુત્વમ્-ન યા અગુરુલઘુત્વમ્ । ઝીર્વં કાર્મણશરીરં વામિત્વ
 નો ગુરુકા નો લઘુકા નો ગુરુલઘુકાઃ કિન્તુ અગુરુલઘુકા ઇત્યુત્તરમ્ । પુદ્ગલાસ્તિ
 કાયઃ કિં ગુરુકઃ કિં યા લઘુકઃ કિં યા ગુરુલઘુકઃ અગુરુલઘુકો યેતિ પુદ્ગલાસ્તિ
 કાયાનાં ગુરુત્વલઘુત્વવિપયકઃ પ્રશ્નઃ । નો ગુરુકો ન યા લઘુકઃ કિન્તુ ગુરુ
 લઘુકોપિ પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ । અગુરુલઘુકોઽપિ પુદ્ગલાસ્તિકાય ઇત્યુત્તરમ્ । કેન
 કારણેન ન ગુરુત્વં ન લઘુત્વં કિન્તુ ગુરુલઘુત્વમપિ અગુરુલઘુત્વમપીતિ પ્રશ્ન । ગુરુ

મી હોતે હૈં ઓર અગુરુલઘુ મી હોતે હૈં એસા ઉત્તર દિયા ગયા હૈ । કિસ
 કારણ સે નારક્ત્તીર્થો મૈં નં ગુરુતા હોતી હૈ અથવા ન લઘુતા હોતી હૈ
 કિન્તુ ગુરુલઘુતા ઓર અગુરુલઘુતા હોતી હૈ એસા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ ।
 ઓર હસકા ઉત્તર-વૈક્રિય શરીર, તૈજસશરીર કી, અપેક્ષા સે સનમૈં ન
 ગુરુતા હોતી હૈ, ન લઘુતા હોતી હૈ ઓર ન અગુરુલઘુતા હોતી હૈ કિન્તુ
 ગુરુલઘુતા હોતી હૈ । તથા ઝીર્વ ઓર કાર્મણ શરીર કો વામિત કરકે
 વે ન ગુરુ હોતે હૈં, ન લઘુ હોતે હૈં, ન ગુરુલઘુ હોતે હૈં કિન્તુ અગુરુલઘુ
 હોતે હૈં એસા ઉત્તર દિયા ગયા હૈ । પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ હોતા હૈ, અથવા
 કયા લઘુ હોતા હૈ ? અથવા કયા ગુરુલઘુ દોનો પ્રકાર કા હોતા હૈ યા
 અગુરુલઘુ દોનો પ્રકાર કા નહીં-હોતા હૈ ? એસા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ ।
 હસકા ઉત્તર-ન વહ ગુરુ હોતા હૈ, ન વહ લઘુ હોતા હૈ કિન્તુ વહ ગુરુ
 લઘુ મી હોતા હૈ ઓર અગુરુલઘુ મી હોતા હૈ । કિસ કારણ સે વહ ગુરુ
 મહીં હોતા હૈ, લઘુ નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ગુરુલઘુ મી હોતા હૈ ઓર અગુ

લઘુ હોય છે પ્રશ્ન-નારકોમાં શા કારણે ગુરુતા અથવા લઘુતા હોતી નથી, પણ
 ગુરુલઘુતા અને અગુરુલઘુતા હોય છે ?

ઉત્તર-વૈક્રિય શરીર અને તૈજસ શરીરની અપેક્ષાએ તેમનામાં ગુરુતા
 હોતી નથી, લઘુતા હોતી નથી અને અગુરુલઘુતા પણ હોતી નથી પરંતુ
 ગુરુલઘુતા જ હોય છે તથા ઝીર્વ અને કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ તેઓ ગુરુ
 હોતા નથી, લઘુ હોતા નથી, ગુરુલઘુ પણ હોતા નથી, પરંતુ અગુરુલઘુ જ
 હોય છે પુદ્ગલાસ્તિકાય શું ગુરુ હોય છે લઘુ હોય છે, ગુરુલઘુ હોય છે ?
 અગુરુલઘુ હોય છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછવો છે

ઉત્તર-પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ હોતું નથી, લઘુ હોતું નથી, પરંતુ ગુરુલઘુ
 હોય છે અને અગુરુલઘુ હોય છે

પ્રશ્ન-શા કારણે પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ હોતું નથી, લઘુ હોતું નથી, પણ
 ગુરુલઘુ હોય છે અને અગુરુલઘુ હોય છે ?

ન ગુરુકો ન વા લઘુકઃ કિન્તુ ગુરુલઘુકો ન વા અગુરુલઘુક इत्येवं रूपेण तृतीय भंगेनोत्तरम् एवं सप्तमात्रकाशान्तरवत् घनवातसप्तमघनोदधिसप्तमपृथिवीद्वीप-सागरवर्षाण्यपि विज्ञेयानि इत्यतिदेशेन घनवातादिषु गुरुत्वलघुत्वादिविचारः । नैरयिकाः किं गुरुवो वा लघवो वा गुरुलघवो वेति नारके गुरुत्वलघुत्वादि विषयः प्रश्नः । नैरयिकाः न गुरुवः न वा लघवः किन्तु गुरुलघुका अपि अगुरु-लघुका अपीत्युत्तरम् । केन कारणेन नारकाणां न गुरुत्वं न लघुत्वं किन्तु गुरु-

વહ લઘુ હૈ ન વહ ગુરુલઘુ હૈ કિન્તુ અગુરુલઘુક હૈ इस तरह से चौथे भंग को लेकर उत्तर दिया गया हैं । क्या सातवां तनुवात गुरुक है ? अथवा लघुक है ? अथवा गुरुलघुक है ? इस प्रकार भङ्गचतुष्टय को लेकर तनुवात के विषय में प्रश्न किया गया हैं तथा सप्तम तनुवात न गुरुक हैं, न लघुक है, न अगुरुलघुक है किन्तु गुरुलघुक है इस तरह तीसरे भंग को लेकर उत्तर दिया गया है । सप्तम अवकाशान्तर की तरह घनवात, सप्तम घनोदधि, सप्तम पृथिवी, द्वीप, सागर वर्ष क्षेत्र ये भी जानना चाहिये इस तरह अतिदेश से घनवात आदिकों में गुरुत्व लघुत्व आदि का विचार किया गया है । नैरयिक जीव क्या गुरु होते हैं ? अथवा लघु होते हैं अथवा गुरुलघु दोनों प्रकार के होते हैं अथवा अगुरुलघु होते हैं ? इस तरह से नारक के विषय में गुरुलघुत्व आदि विषयक प्रश्न हुआ है । नैरयिक जीव न गुरु होते हैं, न लघु होते हैं, किन्तु गुरुलघु

લઘુ નથી, પણ અગુરુલઘુ છે, એ પ્રકારનો ચોથા ભાંગાનો સ્વીકાર કરતો ઉત્તર આપ્યો છે પ્રશ્ન-શુ સાતમું તનુવાત ગુરુ છે ? કે લઘુ છે ? અથવા ગુરુલઘુ છે ? અથવા અગુરુલઘુ છે ? આ પ્રમાણે ચાર ભાંગાની અપેક્ષાએ તનુ વાતના વિષયમાં પણ પ્રશ્ન પૂછ્યા છે

ઉત્તર—સાતમું તનુવાત ગુરુ પણ નથી લઘુ પણ નથી, અગુરુલઘુ પણ નથી, પરંતુ ગુરુલઘુ છે આ રીતે ત્રીજા ભાંગાનો સ્વીકાર કર્યો છે. સાતમા અવ-કાશાન્તર પ્રમાણે જ ઘનવાત, સાતમું ઘનોદધિ, સાતમી પૃથ્વી, દ્વીપ, સાગર અને વર્ષક્ષેત્રના વિષયમાં પણ સમજવું, આ રીતે અતિદેશથી ઘનવાત વગેરે માં ગુરુત્વ, લઘુત્વ વગેરેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે નૈરયિક જીવ શું ગુરુ હોય છે ? અથવા લઘુ હોય છે ? અથવા ગુરુલઘુ હોય છે ? અથવા અગુરુ લઘુ હોય છે ? આ રીતે નારકાના વિષયમાં પણ ગુરુત્વ લઘુત્વ વગેરે, વિષ-યક પ્રશ્નો પૂછ્યા છે અને તેને આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે—નારક જીવો ગુરુ હોતા નથી, લઘુ પણ હોતા નથી, પરંતુ ગુરુલઘુ હોય છે અને અગુરુ-

ન વા લઘુકા ન વા અગુરુલઘુકા કિન્તુ ગુરુલઘુકેતિ તૃતીયમંગેનોષ્ઠરમ્ । તથા માવછેશ્યાં પ્રતીત્ય ચતુર્થપદેનાગુરુલઘુકરૂપેણ સમાધાનમ્, એવમતિદેશેન નીલ-કાપોતતેજઃપદ્મશુક્લેશ્યાસ્વપિ ગુરુલઘુસાદિકથનમ્ । દૃષ્ટિદર્શનજ્ઞાનાજ્ઞાન-સંજ્ઞાસુ ચતુર્થપદેન ગુરુલઘુલઘુત્વાદીનાં સ્વીકાર । દૃષ્ટ્યાદયો ન ગુરુકા ન વા ગુરુલઘુકા અપિ વૃ અગુરુલઘુકા इति । અથસ્તનાનિ ચત્વારિ શરીરાણિ ઔદારિક વૈક્રિયાહારકતૈમસાનિ તૃતીયપદેન ગુરુલઘુકરૂપેણ નેતૃભ્યાનીતિ શરીરગુરુલઘુત્વ યોર્વિચારઃ । કાર્મણશરીરે ચતુર્થપદેન અગુરુલઘુકેન સ્વીકાર, મનોયોગ વાગયોગૌ

ગયા છે કે દ્રવ્યલેહ્યા કી અપેક્ષા સે વહ ન ગુરુક હોતી છે, ન લઘુક હોતી છે, ઓર ન અગુરુલઘુક હોતી છે કિન્તુ વહ ગુરુલઘુક હોતી છે । તથા માવછેહ્યા કી અપેક્ષા સે વહ અગુરુલઘુક હોતી છે । હસી પ્રકાર અતિદેશ સે નીલ, કાપોત, તેજઃ, પદ્મ ઓર શુક્લ હન લેહ્યાઓ મેં શ્રી ગુરુલ્લઘુલ્લઘુ આદિ કા કથન કર હેના ચાહિયે । દૃષ્ટિ, વર્ણન, જ્ઞાન, અજ્ઞાન ઓર સંજ્ઞા હનમેં ચતુર્થ મંગ કો હેકર અગુરુલઘુલ્લઘુ કો સ્વીકૃત્ત કિયા ગયા છે । દૃષ્ટ્યાદિક ન ગુરુક હૈં, ન લઘુક હૈં, ઓર ન ગુરુલઘુક મી હૈં કિન્તુ અગુરુલઘુક હૈં । ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક ઓર તૈજસ યે ચાર શરીર ન ગુરુક હૈ, ન લઘુક હૈં ઓર ન અગુરુલઘુક હૈં કિન્તુ તૃતીયમંગ જો ગુરુલઘુક હૈં હસ સ્વરૂપ હૈં । હસ તરહ ચાર શરીર સંબંધી ગુરુલઘુલ્લઘુ કા વિચાર હુઆ હૈં । કાર્મણ શરીર જો કિ પાંચમાં શરીર હૈં હસમેં અગુરુલઘુલ્લઘુ માના ગયા છે । મનોયોગ ઓર વચનયોગ હન

ઉત્તર- દ્રવ્ય લેશ્યાની અપેક્ષાએ તે ગુરુ હોતી નથી, લઘુ પણ હોતી નથી, અગુરુલઘુ પણ હોતી નથી પરન્તુ તે ગુરુલઘુ જ હોય છે તથા દ્રવ્ય લેશ્યાની અપેક્ષાએ તે અગુરુલઘુ જ હોય છે એવ પ્રમાણે અતિદેશથી નીલ, કાપોત, તેજ પદ્મ, અને શુક્લ લેશ્યાઓમા પણ ગુરુલ્લઘુલ્લઘુત્વ વગેરેનુ પણ ની કરવું જોઈએ. દૃષ્ટિ દર્શન, જ્ઞાન અજ્ઞાન, અને સંજ્ઞામાં થોડા ભાગોની અપેક્ષાએ અગુરુલઘુલ્લઘુત્વે સ્વીકાર કરાયો છે દૃષ્ટિ વગેરે ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી, ગુરુલઘુ પણ નથી પરન્તુ અગુરુલઘુ જ છે એમ બતાવવામાં આવ્યું છે ઔદારિક વૈક્રિય આહારક અને તૈજસ, એ ચાર શરીર ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી, અગુરુલઘુ પણ નથી પરન્તુ ગુરુલઘુ જ છે આ રીતે ત્યા ત્રીજા ભાગોના જ સ્વીકાર કર્યો છે પાંચમાં પ્રકારના કાર્મણ શરીરમાં અગુરુલઘુલ્લઘુ છે આ રીતે કાર્મણ શરીરના વિષયમાં થોડા ભાગોને સ્વીકાર કર્યો છે મનયોગ તથા વચનયોગને અગુરુલઘુ માનવામાં આવેલ છે કારણે-

લઘુકદ્રવ્યાપેક્ષયા નો ગુરુત્વં નો લઘુત્વં ન વા અગુરુલઘુત્વં કિન્તુ ગુરુલઘુકત્વ-
મિતિ તૃતીયભંગેન સમાધાનમ્ । અગુરુલઘુકદ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય નો ગુરુકો ન વા
ગુરુલઘુકઃ કિન્તુ અગુરુલઘુક ઇતિ ચતુર્થભંગેનોત્તરમ્ । એવં સમયેષુ કર્મસુ ચ
ગુરુત્વાદિવિષયપ્રશ્નઃ । અગુરુલઘુકમિતિ ચતુર્થભંગેન સમાધાનમ્ । એવં કૃષ્ણ-
લેશ્યા ગુરુકા લઘુકા અગુરુલઘુકા વેતિ કૃષ્ણલેશ્યા વિષયકઃ પ્રશ્નઃ નો ગુરુકા
નો લઘુકા કિન્તુ ગુરુલઘુકા અપિ અગુરુલઘુકા અપિ ઇતિ સમાધાનમ્ । કથમેકૈવ
કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલઘુકાપિ અગુરુલઘુકાપીતિ પ્રશ્નઃ । દ્રવ્યલેશ્યા પેક્ષયા નો ગુરુકા

રુલઘુ ભી હોતા હૈ એસા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ-ઑર હસકા ઉત્તર-ગુરુલઘુ
દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા સે ડસમેં ગુરુતા નહીં હૈ, ન લઘુતા હૈ, ઑર ન અગુરુ
લઘુતા હૈ કિન્તુ ગુરુલઘુતા હૈ હસ તૃતીય ભંગ સે દિયા ગયા મેં । અગુરુ-
લઘુક દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા લેકર કે વહ પુદ્ગલાસ્તિકાય ન ગુરુ હૈ, ન લઘુ
હૈ, ઑર ન ગુરુલઘુ ડોનોં પ્રકાર કા હૈ કિન્તુ વહ અગુરુલઘુ હૈ હસ પ્રકાર
સે ચૌથે ભંગ કો લેકર ઉત્તર દિયા ગયા હૈ । હસ પ્રકાર સે સમયોં મેં
ઑર કર્મોં મેં ગુરુત્વાદિવિષયક પ્રશ્ન હુઑા હૈ । ઑર ડસકા સમાધાન
ચતુર્થભંગ કો લેકર કિયા ગયા હૈ । હસી તરહ સે કૃષ્ણલેશ્યા ક્યાગુરુ
હૈ અથવા લઘુ હૈ અથવા ગુરુલઘુ હૈ અથવા અગુરુલઘુ હૈ એસા પ્રશ્ન કૃષ્ણ-
લેશ્યા કે વિષય મેં કિયા ગયા હૈ । વહ ન ગુરુ હૈ, ન લઘુ હૈ, કિન્તુ વહ
ગુરુલઘુ ભી હૈ ઑર અગુરુ લઘુ ભી હૈ એસા હસ પ્રશ્ન કા સમા-
ધાન દિયા ગયા હૈ । ફિર પ્રશ્ન કિયા ગયા કિ ઁક હી કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુ-
લઘુ ભી ઑર અગુરુલઘુ ભી કૈસે હોતી હૈ-તો હસકા સમાધાન યોં કિયા

ઉત્તર-ગુરુલઘુ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ તેમાં ગુરુતા પણ નથી, લઘુતા પણ
નથી, અગુરુલઘુતા પણ નથી, પરન્તુ ગુરુલઘુતા જ છે. આ રીતે ત્રીજા લાગાને
સ્વીકાર કર્યો છે અગુરુલઘુ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં ગુરુતા નથી,
લઘુતા પણ નથી, ગુરુલઘુતા પણ નથી, પરન્તુ અગુરુલઘુતા જ છે. આ રીતે
અહીં ચોથા લાગાને સ્વીકાર કર્યો છે. એજ પ્રમાણે સમયોમાં અને કર્મોમાં
ગુરુત્વાદિ વિષયક પ્રશ્નો પૂછ્યાછે અને ચોથા લાગાની અપેક્ષાએ તે પ્રશ્નોનું સમાધાન
થયું છે. એ જ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશ્યાના વિષયમાં પણ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે-“શુ”
કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુ છે, અથવા લઘુ છે, અથવા ગુરુ લઘુ ને અથવા અગુરુલઘુ છે ?

ઉત્તર-તે ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી, પરન્તુ ગુરુલઘુ છે અને
અગુરુલઘુ છે.

પ્રશ્ન-કૃષ્ણલેશ્યા કેવી રીતે ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ છે ?

પદ્માત્સંહત કાલ કુર્વન્ સિદ્ધયતિ બુદ્ધયતે મુચ્યતે પરિનિર્વાતિ સર્વદુઃસ્થાનામન્તં
કરોતીતિ સિદ્ધાન્તમરૂપણેન નિર્મન્યવિષયે વિચારઃ । એકો જીવ એકસ્મિન્
સમયે આયુષ્કલ્પ્ય કરોતીતિ પરતીર્થિકાઃ કથયન્તિ સત્ સત્યમસત્યં
વેતિઃ પ્રશ્નઃ । પરતીર્થિકાનાં મતમસત્યમ્ સત્ નૈકો જીવ એકસમયે આયુષ્ક
લ્પ્ય કરોતિ, કિન્તુ એકો જીવ એકદા એકમેવાયુષ્કં કરોતીતિ સર્વજ્ઞમત-
મતિપાદનમ્ । કાલાસ્પષેપિકપુત્રાનગારસ્થવિરયોઃ પ્રશ્નોચરમ્ । સામાયિકાદેઃ

ગયા છે । તથા પહિલે પશુત મોહ ચાલા ખી પદ્માત્ ઉસ મોહ કા છાગ
કર સહૃત હુઆ અમણ મરકર યયા સિદ્ધ હોતા હૈ ? બુદ્ધ હોતા હૈ ?
સમસ્ત દુઃખોં સે છુટ જાતા હૈ ? વિલકુલ શાંત હો જાતા હૈ, સર્વદુઃખોં
કા યહ અન્ત કર દેતા હૈ ? એસે પ્રશ્નકા ખી ઉત્તર હાં કે હી રૂપમેં વિધા
ગયા હૈ । હસ તરહ સિદ્ધાન્તકી મરૂપણા કરતે કુપ સૂત્રકારને નિર્મન્યકે
વિષયમેં વિચાર પ્રસ્તુત કિયા હૈ । એક જીવ એક સમયમેં દો આયુકા બંધ
કરતા હૈ એસા અન્ય મત ચાલે કહતે હૈ—સો વનકા યહ મત સત્ય હૈ કિ
અસત્ય હૈ એસા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ ઓર હસકે સમાધાન મેં એસા
કહા ગયા હૈ કિ પરતીર્થિકોં કા યહ મન્તવ્ય અસત્ય હૈ । ક્યોં કિ એક
જીવ એક સમય મેં એક હી આયુકર્મ કા બંધ કરતા હૈ દો કા નહીં ।
એસા હી સર્વજ્ઞ કા શાસન હૈ । હસ તરહ કે હસ કથન સે સર્વજ્ઞ પ્રશ્ન
કા હસ વિષય મેં યયા મત હૈ યહ પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈ । કાલા-
સ્પષેપિક પુત્ર અનગાર ઓર સ્થવિર હન દોનોં કે પ્રશ્નોત્તર કાં કથન

પ્રશ્ન—પહેલાં પ્રશ્ન જ મોહવાળો કોય પાછળથી મોહનો ત્યાગ કરીને
સવૃત થયેલો મગધ સુ મરીને સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરે છે ? બુદ્ધ થાય છે ? બધા
દુઃખોથી મુક્ત થાય છે ? બિલકુલ ઉપશાન્ત થઈ આવે છે ? અને સુ તે તમામ
દુઃખોનો અન્ત લાવી દે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ હકારમાં જ આપ્યો છે

આ રીતે સિદ્ધાંતની પ્રશ્નપૂજા કરતાં સૂત્રકારે નિર્મન્યના વિષયમાં પણ
વિચારની શબ્દગત કરી છે અન્ય મતવાળા બોલે કહે છે કે બેક એવ બેક
સમયે બે આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે, તો તેમનું તે કથન સત્ય છે કે અસત્ય છે ?

ઉત્તર—પરતીર્થિકોં તે કથન અસત્ય છે, કારણ કે બેક એવ બેક
સમયે બેક જ આયુષ્યકર્મનો બંધ બાંધે છે એનો નહીં. એવો સર્વજ્ઞ પ્રભુનો
સિદ્ધાંત છે આ પ્રકારના કથનથી સર્વજ્ઞ પ્રભુનો આ વિષયમાં જે મત છે તેનું
પ્રતિપાદન કરવામાં આ મુ છે કાલાસ્પષેપિક પુત્ર—અણગાર અને સ્થવિર મુનિવરો
જે બન્નેના પ્રશ્નોત્તરોનું કથન થયું છે સામાયિક વગેરેનું કેવું સ્વરૂપ છે ? અને તેનું

ચતુર્થપદેન નેતવ્યૌ । કાયયોગસ્તૃતીયપદેન વિજ્ઞેયઃ । સાકારાનાકારોપયોગૌ
ચતુર્થપદેન જ્ઞાતવ્યૌ । સર્વદ્રવ્ય સર્વપ્રદેશ સર્વપર્યવાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયવત્ તૃતીયપદેન
સ્વીકરણીયાઃ । અતીતાનાગતસર્વાદ્વા ચતુર્થપદેન વિજ્ઞાતવ્યા । લઘુત્વાલ્પેચ્છત્વાઽ-
મૂર્છત્વાઽનાસક્તત્વાઽપ્રતિબદ્ધત્વં શ્રમણાનાં કિં પ્રશસ્તમિતિ પ્રશ્નઃ । લઘુત્વાદિકં
સર્વં શ્રમણાનાં પ્રશસ્તમિત્યુત્તરમ્ । અક્રોધત્વમમાનત્વમમાયત્વમલોભત્વં શ્રમણાનાં
પ્રશસ્તં કિમિતિ પ્રશ્નઃ । અક્રોધત્વાદિકં સર્વમેવ પ્રશસ્તમિત્યુત્તરમ્ । કાંક્ષા-
દોષરહિતઃ શ્રમણોઽન્તકરો ભવતિ નવેતિ પ્રશ્નઃ । બહુમોહોઽપિ પૂર્વં વિહત્ય અથ

દોનોં કો અગુરુલઘુક માના ગયા હૈ । કાયયોગ કો ગુરુલઘુક માના ગયા
હૈ । સાકાર ઉપયોગ અનાકાર ઉપયોગ इन दोनों को अगुललघुक माना
गया है । सर्व द्रव्य, सर्वप्रदेश, समस्त पर्याये पदगुलास्तिकाय की तरह
गुललघुकपद से युक्त माने गये हैं । अतीतकाल, अनागतकाल, और
सर्वाद्वा ये सब चतुर्थपद से अर्थात्-अगुललघुक से युक्त स्वीकार किये
गये हैं । लघुत्व, अल्पेच्छत्व, अमूर्च्छत्व, अनासक्तत्व, अप्रतिबद्धत्व ये
सब श्रमणजनों को क्या प्रशस्त हैं ऐसा प्रश्न हुआ है । और इसका
उत्तर-ये सब लघुत्वादिक श्रमणजनों को प्रशस्त हैं ऐसा दिया गया
है । अक्रोधत्व, अमानत्व, अमायत्व, अलोभत्व, ये सब श्रमणजनों को
प्रशस्त हैं क्या ? ऐसा प्रश्न इसका उत्तर-ये सब अक्रोधत्वादिक श्रमण
जनों को प्रशस्त है ऐसा उत्तर इस प्रश्न का दिया गया है । कान्क्षा दोष-
रहित श्रमण क्या अन्तकर (दुःख के अन्त करने वाले) होता है या
नहीं होता है ? ऐसा प्रश्न किया गया है और इसका उत्तर हां में दिया

ગને ગુરુલઘુ માનેલ છે સાકાર ઉપયોગ અને નિરાકાર ઉપયોગને અગુરુલઘુ
માનવામાં આવેલ છે સર્વદ્રવ્ય, સર્વપ્રદેશ અને સર્વપર્યાયને પુદ્ગલાસ્તિકાય
પ્રમાણે જ ગુરુલઘુ માનવામાં આવેલ છે અતીતકાળ (ભૂતકાળ) અનાગતકાળ
(ભવિષ્યકાળ) અને સર્વાદ્વા (વર્તમાનકાળ) એ ત્રણે ને અગુરુલઘુ જ કહ્યા છે

પ્રશ્ન--શું લઘુત્વ, અલ્પેચ્છત્વ, અમૂર્છત્વ, અનાસક્તત્વ અને અપ્રતિ-
બદ્ધત્વ શ્રમણોને (સાધુઓને) માટે પ્રશસ્ત ગણાય છે ?

ઉત્તર--હા, લઘુત્વ વગેરે તમામ ગુણો શ્રમણોને માટે પ્રશસ્ત છે.

પ્રશ્ન--અક્રોધત્વ, અમાનત્વ, અલોભત્વ, એ સધળા ગુણો શું શ્રમણો
માટે પ્રશસ્ત ગણાય છે ?

ઉત્તર--હા, અક્રોધત્વ વગેરે તમામ ગુણો શ્રમણો માટે પ્રશસ્ત છે.

પ્રશ્ન--કાંક્ષા દોષરહિત શ્રમણ શું અન્તકર, (દુઃખને અન્ત કરનાર)
હોય છે કે નથી હોતો ? તે પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારમાં આપ્યો છે.

તુલ્યા વિષમા યેતિ પ્રશ્ન , સમૈય સર્વેષામપ્રત્યાક્ષ્યાનક્રિયેત્યુત્તરમ્ । તત્ર કિં કારણ મિતિ પ્રશ્ન , ઇષ્ઠ્યાનિવૃત્ત્યમાવસ્થાયા અધિરતેઃ સર્વેષુ સમાનત્વાત્ તુલ્યેષ સા અપ્રત્યાક્ષ્યાનક્રિયેત્યુત્તરમ્ , આધાકર્મિકાહારં મુજ્જાનસ્ય શ્રમણસ્ય કર્મબન્ધો મતિ નયેતિ પ્રશ્નઃ । મત્તીત્યુત્તરમ્ । તત્કારણપ્રવર્ણનં ચ । પ્રાસુકાહાર મુજ્જાનઃ શ્રમણ કર્મબન્ધનં કરોતિ નયેતિ પ્રશ્નઃ । નૈવેત્યુત્તરમ્ । તત્ર કારણપ્રવર્ણનમ્ । અસ્થિરાદિ પ્રમોચરમ્ । ઉદ્દેશકપરિસમાપ્તિઃ । इति नवमोद्देशकस्य निर्देश ॥

અષ્ટમોદ્દેશક નિરૂપ્ય નવમોદ્દેશકં નિરૂપયતિ, તદનયોરય સંબન્ધ , અષ્ટમો દેશકત્વાન્તે વીર્યસ્ય વિચારઃ કૃત , વીર્યેણ સ્ત્રુ જીવા ઘૃત્સ્વાદિકમાસાવયતીતિ

હૈ કિ વિષમ હતી હૈ ? પ્રશ્ન-ઉત્તર-इन सय की अप्रत्याक्ष्यान क्रिया पकसी ही होती है । इसमें क्या कारण है ? प्रश्न, उत्तर-सय में इच्छा नियुक्ति की अभावरूप अधिरति समान ही है इस कारण वह अप्रत्याक्ष्यानक्रिया भी सय की समान ही है । आधाकर्मिक आहार को अपने उपयोग में लाने वाले श्रमण के कर्मयव होता है कि नहीं होता है ? प्रश्न, उत्तर-हां होता है । इस कारण का दिखाना । प्रामुक आहार को करने वाला श्रमण कर्मयव करता है ? कि नहीं करता ? प्रश्न, उत्तर -नहीं करता है । इसमें क्या कारण है-यह समझाना । अस्थिर आदि के विषय में प्रश्न और उत्तर । उद्देशक की संक्षिप्तविषय समाप्ति ।

अथ सूत्रकार अष्टम उद्देशक का निरूपण करके नवमें उद्देशक का निरूपण करते हैं । इन दोनों का आपस में इस प्रकार से संबंध है-

પ્રશ્ન—એથી હરિદ્ર, દૂપણ અને શાભ, એ સૌની અપ્રત્યાક્ષ્યાન ક્રિયા એકસરખી હોય છે કે જુદી જુદી હોય છે ?

ઉત્તર—એ સૌની અપ્રત્યાક્ષ્યાન ક્રિયા એકસરખી જ હોય છે

પ્રશ્ન—તેનું કારણ શું છે ? ઉત્તર—તે સૌમાં ઇષ્ઠ્યાનિવૃત્તિના અભાવરૂપ અધિરતિ સમાન જ હોય છે । તેથી તે સૌની અપ્રત્યાક્ષ્યાન ક્રિયા પણ સમાનજ હોય છે । પ્રશ્ન-આધાકર્મિક આહારને પોતાના ઉપયોગમાં લેનારા શ્રમણ ક્રમબંધ બાધે છે કે નથી બાધતો ?

ઉત્તર—હા ક્રમબંધ બાધે છે તેના કારણનું પ્રદર્શન

પ્રશ્ન—પ્રામુક આહાર લેનારા શ્રમણ ક્રમબંધ બાધે છે કે નથી બાધતો ?

ઉત્તર—તે ક્રમબંધ બાધતો નથી. તેના કારણનું પ્રદર્શન અસ્થિર વજેર બાળનોમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર ઉદ્દેશકના સમિત વિષય નિરૂપણની સમાપ્તિ

આમાં ઉદ્દેશકનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર નવમા ઉદ્દેશકનું નિરૂપણ કરે છે । આમાં અને નવમા ઉદ્દેશકનો પરસ્પર સંબંધ આ પ્રમાણે છે-

કિં સ્વરૂપં કિં ચ પ્રયોજનમિતિ પ્રશ્નઃ । આત્મસ્વરૂપમેવ સામાયિકમાત્મૈવ-
સામાયિકસ્યાર્થં ઇત્યુત્તરમ્ । યદિ ભવન્મતે આત્મૈવ સામાયિકાદેરર્થસ્તદા કિમર્થ
ક્રોધાદીનાં ગર્હણમિતિ પ્રશ્નઃ, સંયમાર્થં ક્રોધાદીનાં ગર્હણમિત્યુત્તરમ્ । ગર્હાસંયમો
ઽગર્હા વેતિ પ્રશ્નઃ । ગર્હા સંયમો નો અગર્હાસંયમ ઇત્યુત્તરમ્ । એવં રૂપેણ ભગવ-
ન્મુખાત્સામાયિકાદીનાં સ્વરૂપાદિકં જ્ઞાત્વા સંબુદ્ધઃ, કાલાસ્યવેષિકપુત્રશ્ચતુર્મહા-
વ્રતિકં ધર્મં પરિત્યજ્ય સપતિક્રમણં પંચમહાવ્રતિકં ધર્મં સ્વીકૃત્ય વિહરન્ કાલેન
સિદ્ધઃ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણો જાત ઇતિ । શ્રેષ્ઠિદરિદ્રકૃપણરાજામપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા

ક્રિયા છે । સામાયિક આદિ કા કયા સ્વરૂપ છે ઓર ઉસકા કયા પ્રયો-
જન છે-એસા પ્રશ્ન ક્રિયા ગયા છે ઓર ઇસકા ઉત્તર “ સામાયિક છે
ઓર આત્માહી સામાયિક કા અર્થ છે ” ઇસ રૂપ સે દિયા ગયા છે । યદિ
આપ કે મત મેં સામાયિક આદિ કા અર્થ આત્મા છે તો ફિર ક્રોધાદિકોં
કી ગર્હા કિસ લિયે કી ગર્હા છે ? એસા પ્રશ્ન ક્રિયા ગયા છે ઓર ઇસકા
ઉત્તર “ સંયમ કે નિર્વાહ કે લિયે ક્રોધાદિકોં કી ગર્હા કી ગર્હા છે ”
એસા દિયા ગયા છે । ગર્હા સંયમ છે કિ અગર્હા સંયમ ? પ્રશ્ન,
ઉત્તર--ગર્હા સંયમ છે, અગર્હા સંયમ નહીં છે । ઇસ તરહ સે
ભગવાન કે મુખ સે સામાયિક આદિકોં કા સ્વરૂપાદિક જાનકર સંબુદ્ધ
હુણ કાલસ્ય વેષિક પુત્રને ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ કો છોડકર પ્રતિક્રમણ
સહિત પાંચ મહાવ્રતસંપન્ન ધર્મ કો સ્વીકાર કર વિચરને લગે । અન્ત મેં
સર્વદુઃખોં રહિત હો ગયે-અર્થાત્ મોક્ષ મેં જાકર વિરાજમાન હો ગયે ।
શ્રેષ્ઠી, દરિદ્ર, કૃપણ ઓર રાજા ઇન સબકી અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા એકસી હોતી

શું પ્રયોજન છે ? એવો પ્રશ્ન. ઉત્તર--“આત્મા જ સામાયિક છે અને આત્માજ
સામાયિકનો અર્થ છે ” જો અપના મતાનુસાર સામાયિક વગેરેનો અર્થ
આત્મા છે, તો ક્રોધાદિકોની ગર્હા (નિંદા) શા માટે કરવામાં આવી છે ?
એવો પ્રશ્ન ક્યો છે અને તેનો એવો ઉત્તર આપ્યો છે કે “ સયમના નિર્વા
હને માટે ક્રોધાદિકોની ગર્હા કરવામાં આવી છે. ” પ્રશ્ન-ગર્હા સંયમ છે કે
અગર્હા સંયમ છે ?

ઉત્તર--ગર્હા સંયમ છે, અગર્હા સંયમ નથી આ પ્રમાણે ભગવાનને
મુખેથી સામાયિક વગેરેનું સ્વરૂપ સમજીને યોધ પામેલ કાલસ્યવેષિકપુત્ર
અણુગાર ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મને છોડીને પ્રતિક્રમણ સહિત પાંચ મહાવ્રતયુક્ત
ધર્મનો સ્વીકાર કરીને વિચરવા લાગ્યા, અને અન્તે તેઓ સર્વ હુ ખોથી રહિત
થઈ ગયા, એટલે કે મોક્ષે સિધાવ્યા.

છાયા-કથં સ્વલ્પ મદન્ત । જીવા શુરુકત્વ ધીમ્નમાગચ્છન્તિ, પ્રાણાતિપાતેન મૃપાવાદેન અદત્તાદાનેન મૈથુનેન પરિગ્રહેણ ક્રોધમાનમાયાલામપ્રેમદ્રેષકલહામ્યા ક્યાનપેશુન્ય પરપરિવાહારતિરસિ માયામૃપામિધ્યાદર્શનશ્ચરયેન, एवं સ્વલ્પ ગૌતમ ! ઝીવા હૃષ્વમાગચ્છન્તિ । કથં સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવા લઘુકરથં હૃષ્વમાગચ્છન્તિ, ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતવિરમણેન યાષન્મિધ્યાદર્શનશ્ચરયવિરમણેન, एवं સ્વલ્પ ગૌતમ ! ઝીવા લઘુકત્વ હૃષ્વમાગચ્છન્તિ । एवं સસારમાકુલીકુર્ષન્તિ, एवं પરીતીકુર્ષન્તિ, एवं દીર્ઘીકુર્ષન્તિ । એવ હસ્તીકુર્ષન્તિ । એવમનુપર્પટન્તિ । एवं વ્યતિમ્નન્તિ । પ્રશ્નસ્તાનિ ચત્વારિ, અપ્રશ્નસ્તાનિ ચત્વારિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા-‘કહણં મતે’ કથં સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘જીવા શુરુકત્વં હૃષ્વમાગચ્છન્તિ’ જીવા શુરુત્વં હૃષ્વમાગચ્છન્તિ, હે મદન્ત ! હમે ઝીવાઃ કેન પ્રકારેણ શુરુકત્વં માપ્નુવન્તીત્યર્થ । ‘હૃષ્વ’ એટલે દેશીય છન્દો વાક્યાલંકારે શૌઘ્યે વા । एवं સર્વથા વિજ્ઞેયમ્ । શુરુત્વમ્ જ્ઞાનાવરણીયાદિવિષકર્મોપચયસ્વરૂપમ્ તદ્ શુરુકમિવ શુરુકમ્ અભોગતિ શમનકારણત્વાત્ । ઝીવસ્ય શુરુત્વવચ્ચે કિં કારણમિતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરયતિ મગધાન્ - ‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પાણાદિવાણં’ પ્રાણાતિપાતેન, પ્રાણિનાં=મીથાનામતિપાતો વધતીતિ પ્રાણાતિપાતસ્તેન શુરુક્લમાસાવ્યન્તીતિ ? । તથા ‘મુસાવાણં’ મૃપાવાદેન, સતોઽપલાપોઽસતમ પ્રકુપણં મૃપાવાદસ્તેન ૨ । ‘અદિષ્ણાદાણેજં’ અદત્તાદાનેન, અદત્ત=દેવદુર્વાચનનુજ્ઞાત, તસ્ય આદાનં=પ્રદાનમ્ -અદત્તાદાન, તેન ૩ । ‘મેદુણેજં’ મૈથુનેન, મિથુનસ્થ=સ્ત્રીપુત્રરૂપસ્ય કર્મ મૈથુનં =કુહીલસેવન, તેન ૪ । ‘પરિગ્રહેણ’ પરિગ્રહેણ-પરિગ્રહઃ=સ્વસ્થામિમાવેન મૂર્ધા તેન ધર્મોપકરણવ્યવિરિક્તવસ્તુગ્રહણરૂપેણ ૫ । ‘કોહમાણમાયાલોમ પેઝ્જદોસકલ્લ

ટીકાર્થ—(‘મતે !’) હે મદન્ત ! (જીવા) જીવ (શુરુકત્વ) શુરુત્વ કો (કહણ) કિસ તરહ સે (હૃષ્વ આગચ્છન્તિ) પાતે હૈ ? “ હૃષ્વ ” યહ દેશીશન્દ હૈ ઔર વાક્યાલંકાર મૈ પ્રયુક્ત બુધા હૈ । હસી તરહ સે સર્વથા જાનના ચોહિયે । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પાણાદિવાણં મુસાવાણં અદિષ્ણાદાણેજં, મેદુણેજં, પરિગ્રહેણ) એ જીવ પ્રાણાતિપાત સે, અદત્તાદાન સે, મૈથુન સે પરિગ્રહ સે, (કોહમાણમાયાલોમ પેઝ્જ દોસ

ટીકા-મતે ! હે મગધન્ ! (જીવા) જીવો (શુરુકત્વ) શુરુત્વને (કહણ) કોની રીતે (હૃષ્વ આગચ્છન્તિ) પાસ કરે છે ? “ હૃષ્વ ” દેશી શબ્દ છે અને તે વાક્યાલંકારમાં વપરાયો છે. આ પ્રમાણે જ સર્વત્ર સમચ્છન્તિ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પાણાદિવાણં મુસાવાણં અદિષ્ણાદાણેજં મેદુણેજં પરિગ્રહેણ) તે જીવો પ્રાણાતિપાત, મૃપાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન પરિગ્રહ, (કોહમાણમાયાલોમ

વીર્યકાર્યસ્ય ગુરુત્વાદેઃ પ્રસજ્ઞેન ગુરુત્વાદીનાં નિરૂપણાર્થે નવમોદ્દેશકઃ પ્રારભ્યતે । તથા પ્રથમશતકસ્ય પ્રથમોદ્દેશકસ્યાદૌ સંગ્રહગાથાયાં ‘ ગુરુ’ ઇત્યુક્તમિતિ ગુરુત્વાદેઃ પ્રતિપાદનાય નવમોદ્દેશકઃ પ્રારભ્યતે, તત્રેદમાદિમમુત્રમ્-‘કહણં’ ઇત્યાદિ’

મૂલમ્-કહણં ભંતે ! જીવા ગુરુયત્તં હૃવમાગચ્છંતિ ગોયમા ! પાણાઙ્વાણં મુસાવાણં અદિષ્ણાદાણેણં મેહુણેણં પરિગ્ગ-
હેણં, કોહમાણમાયાલોભપેજ્જદોસકલહઅભક્ષાણપેસુન્ન-
પરપરિવાય-અરરુરુ-માયામોસ-મિચ્છાદંસણસલ્હેણં, એવં યલુ
ગોયમા ! જીવા ગુરુયત્તં હૃવમાગચ્છંતિ, કહણં ભંતે ! જીવા
લહુયત્તં હૃવમાગચ્છંતિ, ગોયમા ! પાણાઙ્વાયવૈરમણેણં જાવ
મિચ્છાદંસણસલ્લવિરમણેણં, એવં યલુ ગોયમા ! જીવાલહુયત્તં
હૃવમાગચ્છંતિ, એવં સંસારં આઝલી કરેતિ, એવં પરિત્તીક-
રેતિ, એવં દીહી કરેતિ, એવં હસ્સી કરેતિ, એવં અણુપરિયટ્ટંતિ,
એવં વીઙ્ઠ વયંતિ, પસત્થા ચત્તારિ, અપ્પસત્થા ચત્તારિ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

અષ્ટમ ઉદ્દેશક કે અંત મેં વીર્ય કા વિચાર ક્રિયા ગયા હૈ, સો ઉસ વીર્ય
સે જીવ ગુરુત્વ આદિ કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં । ઇસ લિયે વીર્ય કે કાર્યભૂત
ગુરુત્વ આદિ કે પ્રસજ્ઞ સે ગુરુત્વાદિ કે નિરૂપણ કે નિમિત્ત સૂત્રકાર ને
ઇસ નવમેં ઉદ્દેશક કા પ્રારંભ ક્રિયા હૈ । તથા પ્રથમ શતક કે પ્રથમ
ઉદ્દેશક કી આદિ મેં સંગ્રહ ગાથા મેં “ ગુરુ ” એસા કહા ગયા હૈ સો
ઉસ ગુરુત્વાદિક કે પ્રતિપાદન કે નિમિત્ત નવમેં ઉદ્દેશક કા ઉન્હોં ને
પ્રારંભ ક્રિયા હૈ । ઇસ ઉદ્દેશક કા સર્વપ્રથમ સૂત્ર “ કહણં ” ઇત્યાદિ હૈ
‘ કહ ણં ભંતે ! જીવા ગુરુયત્તં હૃવમાગચ્છંતિ ’ ઇત્યાદિ ।

આઠમા ઉદ્દેશકને અન્તે વીર્યના વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તે વીર્યથી છવ
ગુરુત્વ વગેરે પ્રાપ્તિ કરે છે. તેથી વીર્યના કાર્યભૂત ગુરુત્વ વગેરેનું નિરૂપણ
કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થવાથી સૂત્રકાર આ નવમાં ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ કરે છે
તથા પ્રથમ શતકના પ્રથમ ઉદ્દેશકની શરૂઆતમાં સંગ્રહગાથામાં “ ગુરુ ”
પદ આવે છે. તેથી ગુરુત્વાદિકનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકારે નવમા ઉદ્દેશ-
કની શરૂઆત કરી છે આ ઉદ્દેશકનું સૌથી પહેલું સૂત્ર “ કહણ ” ઇત્યાદિ છે.

“ કહણં ભંતે ! જીવા ગુરુયત્તં હૃવમાગચ્છંતિ ” ઇત્યાદિ ।

सत्येन, तत्र क्रोधः=कृत्याकृत्यविवेको मूलकोऽसमाख्य आत्मपरिणामः ६। मानो गर्भः ७। माया=साठचम ८। लोभः=घृणुता ९। प्रेम=प्रीतिरासक्तिर्वा काम-भोगादिषु १०। द्वेषः=अप्रीतिः ११। कलहः=विरोधः १२। अभ्याख्यानम्=असदोपारोपणम् १३। पैशुन्यं=परोक्षे कर्षान्तिकादौ विद्यमानस्याविद्यमानस्य वा दोषस्योद्घाटनम् १४। परपरिवादः=प्रभूतजनसमर्थ परदोषप्रकाशनम् १५।

प्ररूपण रूप असत्यभाषण से-द्वेष, गुरु, राजा, गाथापति, साधर्मी द्वारा अननुज्ञात के आदानरूप अदसादान से, मैथुन से-स्त्रीपुरुष के समोग कर्मरूप कुशील सेवन से, परिग्रह से-धर्मोपकरण व्यनिरिक्त वस्तुओं के ग्रहण करने से अर्थात् धर्मोपकरण के सिवाय परपदार्थों में स्व स्वा-मिभाव मानकर उनमें मूर्च्छा रखने से, जीव गुरुत्व भाव को प्राप्त कर लेता है इसी तरह क्रोधादिक जो आत्मा के विकारी भाव हैं उनसे भी जी गुरुत्व को पा लेते हैं। आत्मा में कृत्याकृत्य के विवेक जो जड़मूल से उत्साह देने वाला जो अक्षमारूप परिणाम होता है उसका नाम क्रोध है। गर्भ का नाम मान है। माया नाम कपटका है। घृणुता का नाम लोभ है इसे भाषा में लालच कहते हैं। कामभोग आदिमें आसक्ति होना इसका नाम प्रेम है अथवा प्रीतिका नाम प्रेम है। अप्रीतिका होना इसका नाम द्वेष है। विरोध का नाम कलह है। असदोपोंका आरोपण करना इसका नाम अभ्याख्यान है। परोक्षमें, किसीके विद्यमान अथवा नहीं विद्यमान दोषोंका एकान्तमें प्रकट करना इसका नाम पैशुन्य है। अनेक जनोके समक्ष दूसरोंके दोषोंको प्रकाशित करना इसका नाम परपरिवाद

(१) प्राप्तातिपातधी-लवोनी विशाधना करवाधी (२) भूपावाधी-असत्य (३) अदसादानधी देव, गुरु, राजा, गाथापति, तेमव साधर्मी वगैरे भासव न अपायेही वस्तु अदख करवाधी, थोरी करवाधी (४) मैथुन-अग्रसखर्भ-कुशील सेवनधी (५) परिग्रहधी-धर्मोपकरण सिवायनी वस्तुअधने अदख करवाधी तेमव तेमा भासीक्षिपलु राणीने आसक्ति राखवाधी (६) क्रोधधी आत्माभा आश नरसाना विवेकने नजभूगधी उजेरी नाणनार उअताइय ने परिलुभ वरपत थाय छ तेनाधी (७) मानधी-जवयी (८) मायाधी-कपटधी, (९) लोभधी-लालचधी, आशा-तृष्णाधी (१०) रागधी-प्रीत्यक्तिक वस्तुअधमा आसक्ति राखवाधी. (११) द्वेषधी-अप्रीति-वेरअरे (१२) कलहधी-विशेष राखवाधी, कलहा कलसधी, (१३) अभ्याख्यानधी-उाधना उपर आण अडाववाधी (१४) पैशुन्यधी-या १ नुअधी (१५) परपरिवादधी अके जीअनी निदा करवाधी,

અન્નમ્ભક્ષાણપેસુન્ન પરપરિવાયઅરહરહમાયામોસમિચ્છાદંસણસલ્લેણં ' ક્રોધમાનમા-
યાલોભપ્રેમદ્વેષકલહામ્યાખ્યાનપૈશુન્યપરપરિવાદારતિરતિમાયામૃષામિથ્યાદર્શન -

કલહઅમ્ભક્ષાણપેસુન્નપરપરિવાયઅરહરહમાયામોસમિચ્છાદંસણસલ્લેણં)
ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, (રાગ) પ્રેમ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય,
પરપરિવાદ, અરતિ, રતિ, માયામૃષા ઓર મિથ્યાદર્શનશલ્પસે ગુરુત્વકો
પાછેતે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ-જિસ પ્રકાર કોઈ બનાદી ગઈ ભારી
વસ્તુ સ્વભાવતઃ નીચે કી ઓર જાતી હૈ ઉસી પ્રકાર ઉર્ધ્વગમન સ્વભા-
વવાલી યહ આત્મારૂઢ વસ્તુ મી જવ પૌદ્ગલિક જ્ઞાનાવરણીય આદિ અષ્ટ-
વિધ-કર્મોં કે બંધ સે ભારી બના દી જાતી હૈ-તવ વહ મી ઉર્ધ્વગમન
સ્વભાવ સે વિપરીત અધોગમન કરને વાલી બન જાતી હૈ । આત્મા કા
સંસારદશા મેં ભ્રમણ કરતે રહના યહી ઉસમેં ગુરુત્વ હૈ । ઓર યહ ગુરુ-
ત્વ ઉસમેં જ્ઞાનાવરણીય આદિ અષ્ટવિધ કર્મોં કે ઉપચય સ્વરૂપ હૈ । ક્યોં
કિ હનકે બંધ સે હી આત્મા મેં યહ ગુરુત્વ આયા હૈ । આત્મા પૌદ્ગલિક
જ્ઞાનાવરણીય આદિ અષ્ટવિધ કર્મોં કા બંધ યા ઉપચય કિન ૨ કારણોં
સે કિયા કરતા હૈં યહી બાત સૂત્રકાર ને યહાં પ્રકટ કી હૈ । હસમેં ઉન્હોં
ને યહ કહા હૈ કિ યહ આત્મા પ્રાણાતિપાન સે-જીવોં કી વિરાધના
સે, જ્ઞાનાવરણીય આદિ અષ્ટવિધ કર્મોં કા ઉપચય રૂપ જો ગુરુત્વ હૈ
ઉસે પ્રાપ્ત કરતા હૈ । તથા મૃષાવાદ સે-સત્ કે અપલાપ ઓર અસત્ કે

પેજ્જશેસકલહ, અમ્ભક્ષાણ, પેસુન્નપરપરિવાયઅરહરહમાયામોસમિચ્છાદંસણસલ્લેણં)
ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય,
પરપરિવાદ, અરતિ, રતિ માયામૃષા અને મિથ્યાદર્શનશલ્પના સેવનથી ગુરુત્વ
પ્રાપ્ત કરે છે (એટલે કે ભારે કર્મોં અને છે) તાત્પર્ય એ છે કે-જેવી રીતે
ભારે વસ્તુ સ્વાભાવિક રીતે જ નીચે જાય છે, એ જ પ્રમાણે ઉર્ધ્વગમનના
સ્વભાવવાળા આ આત્મા પણ બ્યારે પૌદ્ગલિક જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠે કર્મોંના
ભારથી ભારે બને છે ત્યારે તે ઉર્ધ્વગમન કરવાને બદલે અધોગમન કરે છે.
આત્માને સંસારમા જે ભ્રમણ કરવું છે તે તેના ગુરુત્વને કારણે જ છે તે
ગુરુત્વ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ કર્મોંના ઉપચય સ્વરૂપ છે, કારણ કે તેમને
બંધ બાધવાને કારણે જ આત્મામા ગુરુત્વ આવે છે. આત્મા પૌદ્ગલિક જ્ઞાના-
વરણીય વગેરે આઠે કર્મોંના બધ અથવા ઉપચયકયા કયા કારણે કરે છે, એજ
બાત સૂત્રકારે અહીં પ્રકટ કરી છે તે એ છે કે આ આત્મા પ્રાણાતિપાત વગેરે
અઠાર પાપસ્થાનોનું સેવન કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ કર્મોંના ઉપચય
રૂપ ગુરુત્વને પ્રાપ્ત કરે છે.

ण भते ' कथ खलु मन्त ! ' जीवा लघुत्वं ह्य आगच्छति ' जीवा लघुत्वं
इच्छमागच्छन्ति, लघुत्वं-केन कारणेन जीवानां लघुत्वं मन्तीति मन्तः,
उत्तरयति मन्तान्-'गोयम' त्यादि । ' गायमा ' हे गौतम ! ' पाणाश्वाय वेर
मणेण' प्राणातिपातविरमणेन, ' जाय मिच्छादमणसत्त्वविरमणेण ' यावत् मिथ्या
दर्शनजन्यविरमणेन यावत्सदन-मृगादादारम्य मायामृपापर्यन्तस्य ग्रहण मन्ति,
तथा च प्राणातिपातादारम्य यावन्मिथ्यादर्शनजन्यत्वात्तदोपायां विरमणे सति
जीवा लघुत्वंमागच्छन्ति । ' एष खलु गोयमा ' एष खलु ह गौतम ! ' जीवा
लघुत्वं ह्य आगच्छति ' जीवा लघुत्वं इच्छमागच्छति, ' एष सत्तारं आउली
करति ' एवं संसारमाकुलीकुर्वन्ति, एषम्=अनेन पूर्वोक्ताभिधायप्रकरण संसा
रम् आकुलीकुर्वन्ति कर्मणा मधुरीकुर्वन्ति, एष आउली करतीत्यत्र एवं शब्दः
जीव कैसे आरीपन के अभाव रूप लघुत्वं का-हृत्करण को पाते
हैं ? (गोयमा ! पाणाश्वायवेरमणेण जाय मिच्छादमणसत्त्वविरमणेण)
हे गौतम ! प्राणातिपात से दूर होने से-अर्थात्-प्राणातिपात के विरमण
-त्याग से यावत् मिथ्यादर्शन शरण के विरमण-त्याग से जीव
लघुत्वं पाता ह । यहाँ "यावत्" पद से मृपाबाद से लेकर मायामृपा
तक का पूर्याप्त पाठ ग्रहण किया गया है । तथा प्राणातिपात से
छगाकर मिथ्यादर्शन शरण तक के पार्श्व के त्याग होने पर जीव लघुता
को प्राप्त कर लिया करते हैं ऐसा अर्थ बोध होता है । यही बात प्रभु ने
(एवं खलु गोयमा ! जीवा लघुत्वं ह्य आगच्छति) इस सूत्र पाठ
द्वारा गौतम ! के प्रति व्यक्त की है । (एवं संसारं आउली करेंति) इस
पूर्वोक्त अभिधाय प्रकार से प्राणातिपात आदिकों के सेवन करने से
जीव संसार को पकड़ते हैं-प्रभुर करते हैं ३ । यहाँ जो " एवं " यह शब्द

लघुत्वं अभाव रूप लघुत्वं दृष्टापात्त एव केवी रीते प्राप्त करे ?

उत्तर—(गोयमा ! पाणाश्वायवेरमणेण जाय मिच्छादमणसत्त्वविरमणेण)
हे गौतम ! प्राणातिपातभी लघुनि मिथ्यादर्शनशरण मुनीना आदरे पाप-भा
नेना त्यागभी एव लघुत्वं प्राप्त करे है । अर्थात् " यावत् " पद वदे मृपाबादभी
लघुनि मायामृपा पर्यन्तना पाठ ग्रहण करी है तात्पर्यं के है प्राणातिपातभी
लघुनि मिथ्यादर्शनशरण मुनीना पापेना त्याग करवाभी एव लघुता दृष्टापात्त प्राप्त
करे है । के व बात प्रभु के पद खलु गोयमा ! जीवा लघुत्वं ह्य आगच्छति"
सूत्रपाठ वदे गौतमने समझली है (एष सत्तारं आउली करेंति) पूर्वोक्त अभिधाय
व्यावस्था प्राणातिपात वदेना अनन्यता एव अनन्तर वधार है । अर्थात् " एवं " पद
प्रभु ने ते पूर्वोक्त अभिधायन सूत्र है ते अभिधाय आ प्रभाव

રત્યરતિઃ, તત્ર રતિઃ=વિષયેષ્વનુરાગઃ, અરતિઃ=ધર્મેઽનભિરુચિઃ, રતિસહિતા અરતિઃ
-રત્યરતિઃ ૧૬ । માયામૃષા=માયાસહિતો મૃષાવાદઃ ૧૭ । મિથ્યાદર્શનશલ્યમ્=
મિથ્યાદર્શન=મિથ્યાત્વમ્, તદેવ શલ્યમિવ વિવિધવ્યથાજનકત્વાત્ મિથ્યાદર્શન-
શલ્યમ્=કુદેવકુગુરુકુધર્મેષુ :સુદેવાદિબુદ્ધિઃ ૧૮ । ઇત્યષ્ટાદશપાપાનિ તૈઃ । ' એવં
સ્વલુ ગોયમા ' એવં પૂર્વેક્તપ્રાણાતિપાતાદારમ્મ્ય મિથ્યાદર્શનશલ્યપર્યન્તૈરષ્ટા-
દશભિઃ પાપૈઃ સ્વલુ ઇતિ નિશ્ચયેન હે ગૌતમ ! ' જીવા ' જીવાઃ ' ગુરુયત્તં ' ગુરુ-
કત્વમ્, આગચ્છંતિ=પ્રાપ્નુવન્તીતિ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ-' કહણં મંતે ' ઇત્યાદિ । ' કહ

હૈ । વિષયોં મેં અનુરાગ રચના ઇસકાં નામ રતિ, ધર્મ મેં અભિરુચિ કા
નહીં હોના ઇસકા નામ અરતિ હૈ । માયાસહિત ઝૂઠ ઘોલને કા નામ
માયામૃષા હૈ । મિથ્યાત્વકા નામ મિથ્યાદર્શન હૈ । ઇસે જો શલ્ય કહા
ગયા હૈ સો ઇસકા કારણ યહં હૈ કિ જિસ પ્રકાર શલ્ય અનેક પ્રકારકી
વ્યથાઓં (દુઃખોં) કો શરીર મેં લગ જાને પર ઉત્પન્ન કરતા હૈ ડસી
પ્રકાર સે મિથ્યાદર્શન મી જીવ કો સાથ મેં લગ જાને પર વિવિધ પ્રકાર
કી યાતનાઓ કો ચારોં ગતિયોં મેં દેતા રહતા હૈ । ઇસકે પ્રભાવસે જીવ
કુદેવ, કુગુરુ ઓર કુધર્મ મેં સુદેવ, સુગુરુ ઓર સુધર્મ કી માન્યતા વાલા
બન જાયા કરતા હૈ । યે સવ પૂર્વોક્ત ૧૮ પાપ હૈં । ઇનકે દ્વારા હી જીવ
જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકાર કે કર્મોં કા સંચય કરને પર ગુરુત્વ આતા
હૈ ૧ । યહી વાત (એવં સ્વલુ ગોયમા ! જીવા ગુરુયત્તં હવ્વં આગચ્છંતિ)
હસ સૂત્ર પાઠ ને ગૌતમ કો સમજાઈ હૈ ।

(કહ ણં મંતે ! જીવા લહુત્તં હવ્વં આગચ્છંતિ) હે મદન્ત !

(૧૬) રતિથી વિષયોમા અનુરાગ રાખવાથી, અરતિથી-ધર્મમાં અભિરુચિ ન
રાખવાથી, (૧૭) માયા મૃષાથી માયાસહિત જૂઠું ઘોલવાથી અને (૧૮)
મિથ્યાદર્શનશલ્યથી-મિથ્યાત્વને મિથ્યાદર્શન કહે છે. મિથ્યાદર્શનને શલ્ય
કહેવાનું કારણ એ છે કે જેમ કાટી (શલ્ય) વાગવાથી શરીરમા અનેક પ્રકાર-
ની પીડા થાય છે એ જ પ્રમાણે મિથ્યાદર્શન શલ્ય જીવને ચારે ગતિઓમાં
બ્રમણ કરાવીને અનેક પ્રકારની પીડા પહોંચાડે છે. તેના પ્રભાવથી જીવ કુદેવ,
કુગુરુ અને કુધર્મને સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મ માનતો થાય છે ઉપરોક્ત
૧૮ પાપોના સેવનથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના સંચય કરીને
ગુરુત્વ પ્રાપ્ત કરે છે એ જ વાત (એવં સ્વલુ ગોયમા ! જીવા ગુરુયત્તં હવ્વં
આગચ્છંતિ) આ સૂત્ર પાઠથી ગૌતમને સમજાવવામા આવી છે

પ્રશ્ન—(કહણ મંતે ! જીવા લહુત્તં હવ્વં આગચ્છંતિ ?) હે ભગવન્ !

પ મધુરકાલાવસ્થિતિક મેસારં કુર્વન્તિ, 'એવ હસ્સી કરેતિ' એવં હસ્સીકુર્વન્તિ, સંસારસ્પાત્યકાલાવસ્થાયિત્વ કુર્વન્તિ, 'એવ અણુપરિચક્ષતિ' એવમનુપર્યટન્તિ, પૌ-પઃ પુ-પેન ધ્રમન્તિ સસારે । 'એવં ઘીહ વર્યતિ' એવ ઘ્યતિવ્રજન્તિ, ગ્યતિ ક્રામન્તિ સસારં સમુલ્લખ્યન્તીતિ । અયોપસંહરઆઠ- 'પસત્યાચચારિ' મશ્વસ્તાનિ ચત્વારિ, શુદ્ધલગ્નુત્ત્રાદિપુ અષ્ટસુ મધ્યે ચત્વારિ-ચતુઃ સંખ્યકાનિ લગ્નુત્તરી તત્ત્વ-હસ્ત્ત્વ-ઘ્યતિવ્રજનનાનિ પ્રશ્નસ્તાનિ-પ્રશ્નસનીયાનિ મોક્ષકારણત્વાત્ 'અપ્પસ ત્થચચારિ' અમશ્વસ્તાનિ ચત્વારિ, શુદ્ધાકુલ્લત્ત્વ-દીર્ઘત્ત્વપર્યટનનાનિ અપ્રશ્નસ્તાનિ, તેષાં સમારકારણત્વાત્ । યદ્યપ્યેતાનિ સર્વાણિ સંસારસવદ્ધાન્યેષ તથાપિ ચત્વારિ

સસાર કો હતનો વઢી ખારી લંથી સ્થિતિવાલા વે હન્હી પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૮ અઠારહ પાપોં કે સેવન કરને સે હી યનાતે હૈ । (એવ હસ્સી કરેતિ) તથા પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૮ અઠારહ પાપ સ્થાનોં સે નિવૃત્ત હોને સે વે સંસાર કો અસ્પકાલાવસ્થાયી યના છેસે હૈ । (એવં અણુપરિચક્ષતિ) હસી કારણસે-અર્થાત્ ડ-હોં ને અપને સસાર કો યહુન અધિક લંથી સ્થિતિવાલા યના લિયા હૈ-હમી નિમિત્ત સે-વે સસાર મેં ચાર ૨ ધ્રમણ કરતે હૈ । (એવં ઘીહવર્યતિ) પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૮ અઠારહ પાપસ્થાનોંસે નિવૃત્ત હોને સે જીવ સંસાર કો ડલ્લંઘ જાતે હૈ-અર્થાત્ સસાર સે પાર હો જાતે હૈ । (પસત્યા ચચારિ, અપ્પસત્થા ચચારિ અપ પૂર્વોક્ત વિષય કા ઉપસહાર કરતે હુપ સૂત્રકાર કહતે હૈ કિ હે ગૌતમ । શુદ્ધલગ્નુત્ત્વ આદિ આઠ મેં સે સપ્ત ત્ત્વ, પરીતત્ત્વ, હસ્ત્ત્વ ઓર ગ્યતિવ્રજન યે ચાર મોક્ષ કે કારણ હોને સે પ્રશ્નસમીય હૈ । તથા શુદ્ધલ, આકુલીત્ત્વ દીર્ઘત્ત્વ ઓર પર્યટન યે ચાર સસાર

છે કે પ્રાણાતિપાત વગેરે અઠારે પાપોનું સેવન કરવાથી જ જીવને સંસાર જૂળ જ દીર્ઘ સ્થિતિવાળો બને છે । (એવં હસ્સી કરેતિ) તથા પ્રાણાતિપાત વગેરે અઠારે પાપોથી નિવૃત્ત થવાથી જીવ પોતાના સંસારને અસ્પક્ષાલવાળો-દ્રઃ ૩૩ કાળને બનાવે છે । (એવં અણુપરિચક્ષતિ) જો જ કારણે જોડેલે કે સંસારને ઘણી જ લાંબી સ્થિતિ વાળો બનાવી લીધો હોવાને કારણે જોવા છોડે વારંવાર સંસારમાં પરિવ્રમણ કર્યા કરે છે । (એવં ઘીહવર્યતિ) પ્રાણાતિપાત વગેરે અઠાર પાપસ્થાનોથી નિવૃત્ત થવાથી જીવે સંસારને જોગળી બધ છે, જોડેલે કે સંસારસામરને તરી બધ છે । (પસત્યા ચચારિ અપસત્થા ચચારિ) કહે પૂર્વોક્ત વિષયને ઉપસહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-હે ગૌતમ ! શુદ્ધત્વ, લગ્નુત્ત્વ વગેરે આઠમાંથી લગ્નુત્ત્વ પરી તત્ત્વ, હસ્ત્ત્વ અને ગ્યતિવ્રજન, જે ચાર મોક્ષના કારણરૂપ હોવાથી પ્રશ્નસમીય છે તથા શુદ્ધલ આકુલીત્ત્વ (સંસાર વધારવો) દીર્ઘત્ત્વ અને પર્યટન, જે

પૂર્વોક્તાભિલાપસંસૂચકઃ સચાભિલાપ એવં ભવતિ—‘કહ્ણં ભંતે ! જીવા સંસાર-
આડલી કરેતિ, ગોયમા ! પાળાઢવાણં જાવમિચ્છાદંસણસલ્લેણં ’ કથં સ્વલ્લ
ભદન્ત ? જીવાઃ સંસારમ્ આકુલીકુર્વન્તિ, ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતેન યાવન્મિધ્યા-
દર્શનશલ્યેન ક્ત્યાદિ । એવમુત્તરત્રાપિ પરીતીકરણાદિપદેધ્વપિ અભિલાપપ્રકારો
જ્ઞાતવ્યઃ । ‘ એવં પરિત્તી કરેતિ ’ એવં પરીતીકુર્વન્તિ=સંસારમલ્પીકુર્વન્તિ, ‘ એવં
દીહી કરેતિ ’ એવં દીર્ઘીકુર્વન્તિ, સંસારસ્ય દૈર્ઘ્યં પ્રચુરતરકાલાવસ્થાયિત્વં તથા

હૈ વહ પૂર્વોક્ત અભિલાપ કા સંસૂચક હૈ । તહ અભિલાપ ઇસ પ્રકાર સે
હોતા હૈ—“ કહ્ણં ભંતે ! જીવા સંસારં આડલી કરેતિ ” હૈ ભદન્ત ! જીવ
સંસાર કો કિસ કારણ સે વઢાતે હૈં ? “ ગોયમા ! પાળાઢવાણં જાવ
મિચ્છાદંસણસલ્લેણં ” હૈ ગૌતમ ! જીવ સંસાર કો પ્રાણાતિપાત આદિ
કારણોં કૈ સેવન સે લગાકર મિધ્યાદર્શન શલ્યતક કૈ કારણોં કૈ સેવન
સે વઢાને હૈં । ઇસી તરઢ સે પરીતીકરણાદિક જો આગે કૈ પદ હૈં ઉનમૈં
ભી અભિલાપ પ્રકાર જાનના ઑહિયે । (એવં પરિત્તી કરૈંતિ) તથા—
પ્રણાતિપાત આદિ સંસાર વર્ધક કારણોં સે નિવૃત્ત હોને સે જીવ સંસાર
કો અલ્પ કર દેતે હૈં । (એવં દીહી કરૈંતિ) ઔર પ્રાણાતિપાત આદિકોં કૈ
સેવન કરને સે જીવ સંસાર કો દીર્ઘ-લંબા કર દેતે હૈં । યહાં દીર્ઘ કરને
કા અભિપ્રાય યહ હૈ કિ પ્રાણાતિપાત આદિકોં કૈ સેવનકર્તા સંસાર
મૈં પ્રચુરકાલતક ઢ્રમણ કરતે રહતે હૈં । અતઃ ંસે જીવોં કી અપેક્ષા
ઉનકા સંસાર ઉનકે સાથ બહુત વઢે લંબે સમય તક રહતા હૈ । અર્થાત્
વહ સંસાર ઉનકા બહુત વઢી ભારી સ્થિતિવાલા બન જાતા હૈ । અપને

બને છે—“ કહ્ણં ભંતે ! જીવા સંસારં આડલી કરેતિ ” હૈ ભગવન્ ! શા કારણે
અવ સંસાર વધારે છે ? ‘ ગોયમા ! પાળાઢવાણં જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લેણં ’
હૈ ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતથી લઘને મિધ્યાદર્શનશલ્ય સુધીનાં પાપોનું સેવન
કરવાથી અવ સંસારને વધારે કરે છે એજ પ્રમાણે પરીતીકરણ (સીમિત-
કરણ) વગેરે ને પદો આગળ આવે છે તેમના વિષયમા પણ અભિલાપ
કરવો (એવં પરિત્તી કરેતિ) પ્રાણાતિપાત વગેરે સંસારવર્ધક કારણોથી નિવૃત્ત
થવાથી અવ સંસારને અલ્પ (સીમિત) કરી નાખે છે. (એવ દીહી કરેતિ)
અને પ્રાણાતિપાત વગેરેનું સેવન કરવાથી અવ સંસારને વધારે છે સંસારને
વધારવો એટલે સંસારમા લાખા કાળ સુધી ઢ્રમણ કરવું તે. પ્રાણાતિપાત વગેરે
૧૮ પાપોનું સેવન કરનાર અવ બહુજ દીર્ઘ કાળસુધી સંસારમા રહે છે.
એટલે કે તેનો સંસાર ખૂબજ લાખી સ્થિતિવાળો બની બાય છે. સારાશ એ

एण भते ! किं गुरुए लहुए गुरुयलहुए अगुरुयलहुए ? गो
यमा ! णो गुरुए णो लहुए गुरुयलहुए वि, अगुरुयलहुए
वि । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! गुरुयलहुयदव्वाइ पडुच्च णो
गुरुए णो लहुए गुरुयलहुए णो अगुरुयलहुए । अगुरुयलहु
यदव्वाइ पडुच्च णो गुरुए णो लहुए णो गुरुयलहुए अगुरु-
यलहुए । समयाकम्माणि य चउत्थपपणं । कण्हे लेस्सा णं
भते ! किं गुरुया जाव अगुरुयलहुया ? गोयमा ! णो गुरुया णो
लहुया गुरुयलहुया वि अगुरुयलहुया वि । से केणट्ठेणं ? ।
गोयमा ! दव्वलेस पडुच्च तइयपपणं । भावलेस्स पडुच्च
चउत्थपपणं । एव जाव सुक्कलेस्सा । दिट्ठी दसणणाणऽण्णाण
सन्नाओ चउत्थपपणं णेयव्वाओ । हेठिह्हा चत्तारि सरीरा
णायव्वा तइपणं पपणं । कम्मया चउत्थपपणं पपणं । मण
जोगो षड्जोगो चउत्थपपणं पपणं । कायजोगो तइपणं
पपण । सागारोवओगो अणागारोवओगो चउत्थपपणं ।
सव्वदव्वा सव्वपपसा सव्वपज्जवा जहा पोगलत्थिकाओ ।
तीयद्धा अणागयद्धा सव्वद्धा चउत्थपपण पपण ॥सू०२॥

छाया—सप्तम खलु मदन्त ! अवकाशान्तरं किं गुरुकं किं लघुकं गुरुल-
घुकम् अगुरुलघुकम् ? गौतम ! नो गुरुक नो लघुकं नो गुरुकलघुकम् अगुरुक-
लघुकम् । सप्तमः खलु मदन्त ! तनुवात किं गुरुको लघुको गुरुकलघुका अगुरुक-
लघुका ? गौतम ! नो गुरुको नो लघुको गुरुकलघुको नो अगुरुकलघुका । एवं
सप्तमो वनवात । सप्तमो वनोदधिः । सप्तमी पृथिवी । अरकाशान्तराणि स
र्वाणि यथा सप्तममवकाशान्तरं । शेषा यथा तनुवात, एवं गुरुलघुकाः “अ-
काशपातवनोदधिः पृथिवीदीपाश्च सागराः सर्वाणि” नरयिना खलु मदन्त !
किं गुरुता यापदगुरुलघुका ? । गौतम ! नो गुरुका नो लघुकाः गुरुलघुका

આધાનિ સંસારપોષકતયા અપ્રસ્તાનીતિ, અનાદેયાનિ । इतराणि तु मोक्षकारण-
त्वेन प्रशस्तानीति समुपादेयानीति ॥ सू० १ ॥

ગુરુત્વલઘુત્વયોરધિકારાદેવેદમપિ સૂત્રમાહ—‘ સત્તમે ણં ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—સત્તમેણં મંતે ! ઉવાસંતરે કિં ગુરુણ લહુણ ગુરુય-
લહુણ અગુરુ ય લહુણ ? ગોયમા ! ણો ગુરુણ ણો લહુણ ણો
ગુરુયલહુણ અગુરુયલહુણ, સત્તમેણં મંતે ! તણુવાણ કિં ગુરુણ
લહુણ ગુરુયલહુણ અગુરુયલહુણ ગોયમા ! ણો ગુરુણ ણો
લહુણ ગુરુયલહુણ ણો અગુરુયલહુણ, एवं सत्तमे घणवाए
सत्तमे घणोदही सत्तमापुढवी, उवासंतराइं सव्वाइं जहा सत्तमे
उवासंतरे, सैसा जहा तणुवाए, ‘ एवं गुरुलहुए, ओवाय-
घणउदहि-पुढवी-दीवा य सायरा वासा ’ । णेरइयाणं
મંતે ! કિં ગુરુયા જાવ અગુરુયલહુયા ? ગોયમા ! ણો ગુરુયા ણો
લહુયા ગુરુલહુયા વિ, અગુરુયલહુયા વિ, સે કેણદ્દેણં ? ગો-
યમા ! વિઉવ્વિયતેયાઈં પહુચ્ચ ણો ગુરુયા ણો લહુયા ગુરુય-
લહુયા ણો અગુરુયલહુયા । जीवं च कम्मणं च पडुच्च णो
गुरुया णो लहुया णो गुरुयलहुया अगुरुयलहुया से तेणद्वेणं ।
एवं जाव वेमाणिया, णाणत्तं जाणियव्वं सरीरेहिं । धम्म-
त्थिकाए जाव जीवत्थिकाए चउत्थपएणं । पोग्गलत्थिका-

के कारण होने से अप्रशस्त हैं । यद्यपि ये सब संसारसंबद्ध ही हैं, तो
भी आदि के चार संसार के पोषक होने के कारण अप्रशस्त-अनादेय
हैं । बाकी के चार मोक्ष के कारण होनेसे प्रशस्त-उपादेय हैं ॥ सू० १ ॥

ચાર સંસારનાં કારણરૂપ હોવાથી અપ્રશસ્ત છે જો કે એ બધા કારણો સંસાર-
સબદ્ધ છે, તો પણ શરૂઆતના ચાર સંસારના પોષક હોવાથી અપ્રશસ્ત હોય
છે અને બાકીના ચાર મોક્ષ અપાવનાર હોવાથી પ્રશસ્ત ઉપાદેય છે સૂ૦ ૧

“ નિચ્છયગ્રો સન્નગુરુ સન્નમ્મુ ધા ન તિજ્ઞપ દન્વ ।

વ્યવહારગ્રો ડગુન્નમ્મ, વાયરસ્વપેસુ નડ્ડોસુ ॥ ૧ ॥

અગુરુલહુ ષડકાસા અરુપિ દન્વા ય હોતિ નાયન્વા ।

સેસામ્મો અદ્ધકાસા, ગુરુલહુયાનિચ્છયણપસ્સ ” ॥ ૨ ॥

છાયા—નિશ્ચયતઃ સર્વ ગુરુ સર્વ લઘુ વા નિવિધતે દ્રવ્યમ્ ।

વ્યવહારતસ્મુ યુન્મતે વાદરસ્કન્ધેષુ નાન્યપુ ॥ ૧ ॥

અગુરુલપય ચતુ સ્પર્શાઃ અરુપિ દ્રવ્યાણિ ચ મવતિ જ્ઞાતવ્યાનિ ।

કેપાસ્તુ અદ્ધસ્પર્શા ગુરુલહુકા નિશ્ચયનયસ્ય ” ॥ ૨ ॥ ઇતિ ।

નિશ્ચયતઃ=નિશ્ચયનયાનુસારેણ કિમપિ દ્રવ્યમ્ સર્વતઃ ગુરુ સર્વતો લઘુ વા ન મવતિ, પરન્તુ વ્યવહારતઃ વ્યવહારનયાનુસારેણ વાદરસ્કન્ધેષુ વાદરસ્કન્ધવિષય સર્વતઃ ગુરુત્વ સર્વતો હ્યુત્વં વા યુગ્યતે=મવતિ, નાયપુ, અન્યપુ વાદરસ્કન્ધસ્કન્ધમિન્નેષુ સૂક્ષ્મેષુ સર્વતો ગુરુત્વં સર્વાપેક્ષયા હ્યુત્વ વા ન મવતિ । ઇતિ પ્રથમ ગાયાર્થ । ચતુઃસ્પર્શા સૂક્ષ્મપરિણામવન્તિ યાનિ દ્રવ્યાણિ ચતુઃમહારકસ્પર્ક્યુ ક્તાનિ, રૂપીણિ તથાડરુપિદ્રવ્યાણિ ચ તાનિ સર્વાણ્યપિ અગુરુલહુનિ મવતિ ઇતિ જ્ઞાતવ્યાનિ કેપાસ્તુ ઇતદ્મિથાનિ યાનિ દ્રવ્યાણિ અદ્ધસ્પર્શવન્તિ, વાદરાણિ તાનિ સર્વાણ્યપિ ગુરુલહુકાનિ મવન્તિ, નિશ્ચયનયસ્ય=નિશ્ચયનયસ્ય મતં ક્ષેપમ્ ।

કરની ચારિયે—નિશ્ચય નય કી અપેક્ષા લેકર જય ગુરુ લઘુ કા વિચાર કિયા જાતા હૈ તૌ કોઈ બી દ્રવ્ય પેસા નહીં હૈ જો સય સે ખારી હો ખીર સયસે હલકા હો । પરન્તુ જય વ્યવહારનય કી અપેક્ષા લેકર ગુરુ લઘુ કા વિચાર કિયા જાતા હૈ તય—જો વાદર સ્કન્ધ હૈં ઉનમૈં સય સે ખારીપના ખીર સય સે હલકાપના રહતા હૈં । અન્યોં મૈં નહીં । જો દ્રવ્ય ચાર સ્પર્શાવાલે હોતે હૈં તથા અરૂપી—રૂપ—રસ ગંધ ઓર સ્પર્શ જનસે રહિત હોતે હૈં યે સય અગુરુ લઘુ હોતે હૈં । તથા વાકી કે આઠ સ્પર્શ-વાલે દ્રવ્ય ગુરુલહુ હૈં, પેસા નિશ્ચય નય કા મન્તવ્ય હૈં । તાત્પર્ય જન

પ્રમાણે કસેલો ભેઈએ બે નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ શુરુત્વ અને લઘુત્વના વિચાર કરવામાં આવે તો ઠાઠ પણ દ્રવ્ય એવું નથી કે જે સીધી બારે હોય કે સીધી હલકું હોય પણ વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ શુરુ લઘુના વિચાર કરવામાં આવે તો જે બાદર (સ્પર્શ) સ્કન્ધ છે તેમાં સીધી વધારે શુરુત્વ (બારેપણ) અને સીધી ઓછું લઘુત્વ (હલકાપણ) રહે છે બીજામાં રહેતું નથી જે દ્રવ્યોમાં ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે તથા અરૂપી (રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શથી રહિત) હોય છે તે બધા દ્રવ્યો અગુરુલહુ હોય છે અને બાકીના આઠ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યો ગુરુલહુ છે, એવું નિશ્ચયનયનું મતવ્ય છે, આ બંને

अपि अगुरुकलघुका अपि । तत्केनार्थेन ? । गौतम ! वैक्रियतैजसे प्रतीत्य नो गुरुका नो लघुकाः गुरुकलघुका नो अगुरुकलघुका । जीवं च कर्मणं च प्रतीत्य नो गुरुका नो लघुका नो गुरुकलघुकाः अगुरुकलघुकाः, तत् तेनार्थेन ? एवं यावद्वैमानिकाः, नानात्वं ज्ञातव्यं शरीरैः । धर्मास्तिकायो यावत् जीवास्तिकायश्चतुर्थपदेन । पुद्गलास्तिकायः खलु भदन्त ! किं गुरुको लघुको गुरुकलघुकः अगुरुकलघुकः ? । गौतम ! नो गुरुको नो लघुको गुरुकलघुकोऽपि अगुरुलघुकोऽपि । तत् केनार्थेन ? गौतम ! गुरुकलघुकद्रव्याणि प्रतीत्य नो गुरुको नो लघुको गुरुकलघुको नो अगुरुकलघुकः । अगुरुकलघुकद्रव्याणि प्रतीत्य नो गुरुको नो लघुको नो गुरुकलघुकः अगुरुलघुकः । समयाः कर्माणि च चतुर्थपदेन । कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! किं गुरुका यावदगुरुलघुका ? गौतम ! नो गुरुका नो लघुका गुरुलघुका अपि अगुरुलघुका अपि । तत्केनार्थेन ? गौतम ! द्रव्यलेश्यां प्रतीत्य तृतीयपदेन । भावलेश्यां प्रतीत्य चतुर्थपदेन एवं यावत् शुक्ललेश्या दृष्टिदर्शनं ज्ञानाज्ञानसंज्ञाश्चतुर्थपदेन नेतव्याः । अधस्तनानि चत्वारि शरीराणि ज्ञातव्यानि तृतीयपदेन । कर्मणं चतुर्थकेन पदेन । मनोयोगो वचोयोगश्चतुर्थेन पदेन । काययोगस्तृतीयपदेन । साकारोपयोगोऽनाकारोपयोगश्चतुर्थकेन पदेन । सर्वद्रव्याणिसर्वप्रदेशाः सर्वपर्यवाः यथा पुद्गलास्तिकाया । अतीताद्वा, अनागताद्वा सर्वाद्वा चतुर्थकेन पदेन ॥ सू० २ ॥

टीका—‘सत्तमे णं भंते’ सप्तमं खलु भदन्त ! ‘उवासंतरे’ अवकाशान्तरं ‘किं गुरुए लहुए गुरुयलहुए अगुरुलहुए’ किं गुरुकं लघुकं गुरुलघुकम्—अगुरुलघुकम्, अत्र च गुरुलघुव्यवस्था एवं करणीया—

गुरुत्व लघुत्व के अधिकार से ही सूत्रकार अब इस “सत्तमे णं भंते !” सूत्र का भी कथन करते हैं—‘सत्तमे णं भंते ! उवासंतरे किं गुरुए’ इत्यादि ० ।

टीकार्थ—(भंते !) हे भदन्त ! (सत्तमे णं उवासंतरे किं गुरुए, लहुए, गुरुयलहुए, अगुरुयलहुए) सातवां जो अवकाशान्तर है वह क्या भारी है, अथवा हलका है ? या भारी हलका दोनों रूप है ? या न भारी है, न हलका है इसरूप है ? यहां गुरु लघु की व्यवस्था इस प्रकार से

गुरुत्व અને લઘુત્વની અપેક્ષાએ જ હવે સૂત્રકાર “સત્તમેણં ભંતે !” ઇત્યાદિ સૂત્રોતુ કથન કરે છે—“સત્તમે ણં ભંતે ! ઉવાસંતરે કિં ગુરુ” ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—(ભંતે !) હે ભગવન ! (સત્તમેણં ઉવાસંતરે કિં ગુરુ, લહુ, ગુરુયલહુ, અગુરુયલહુ ?) સાતમું અવકાશાન્તર શું ભારે છે ? અથવા શું હલકું છે ? અથવા ભારે તથા હલકું એ બન્નેરૂપ છે ? અગુરુલઘુ છે (ભારે પણ નહીં અને હલકું પણ નહીં એવું) છે ? અહીં ગુરુલઘુનો વિચાર આ

ઉત્તરયતિ મગવાન્—‘ગોયમ’ ત્યાદિ, ‘ગાયમા’ હે ગૌતમ ! ‘બો ગુરુ’ નો ગુરુક સત્તમમયકાશાન્તરમ્ ‘જો લહુપ’ નો લહુકમ્ ‘જો ગુરુપ્પહુપ’ ના ગુરુક્લ્લહુકમ્ ‘અગુરુપ્પહુપ’ અગુરુક્લ્લહુકમ્, ‘સત્તમ જં મંતે’ સત્તમ સ્તુ મદન્ત ! ‘તણુવાપ’ તનુવાતઃ ‘કિં ગુરુપ લહુપ ગુરુપ્પહુપ-અગુરુપ્પહુપ’ કિં ગુરુકઃ હ્યહુક ગુરુક્લ્લહુકોઽગુરુક્લ્લહુક ? સત્તમે તનુવાત ગુરુત્વં લ્હુત્વં ગુરુક મ્હુત્વમગુરુક્લ્લહુત્વં ષતિ પ્રશ્ન । ઉત્તરયતિ મગવાન્—‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગાયમા’ હે ગૌતમ ! જો ગુરુપ’ નો ગુરુક ‘જો લહુપ’ નો લહુકઃ, કિન્તુ ‘ગુરુપ્પહુપ’ ગુરુક્લ્લહુક ‘જો અગુરુપ્પહુપ’ નો અગુરુક્લ્લહુકઃ, હે ગૌતમ ! યાઽસી સત્તમસ્ત તુવાતઃ સ નો ગુરુ નો લ્હુ કિન્તુ ગુરુક્લ્લહુકો ન વા અગુરુક્લ્લહુક ઇત્યેવં જ્ઞાતમ્ ઇતિ । એવમવ સત્તમા ધનવાતાદયોપિ જ્ઞાતવ્યા ઇત્યાશયેનાહ—‘એવ સત્તમ ધન વાપ’ ઇત્યાદિ । ‘એવ સત્તમે ધનવાપ’ એવં સત્તમો ધનવાત, યયા સત્તમસ્ત તુવાતઃ ન ગુરુર્ન વા લ્હુ કિન્તુ ગુરુક્લ્લહુકો ન અગુરુક્લ્લહુસ્તયા સત્તમો ધનવાતો ઽપિ ન ગુરુ નં વા લ્હુનાપિ તુ ગુરુક્લ્લહુકો ન અગુરુક્લ્લહુક ઇતિ માત્ર ।

ગૌતમસ્વામીકૃત પૂર્વપ્રશ્ન કા ઉત્તર દત્તે હુપ પ્રશ્ન કહતે હેં કિ- (ગોયમા ! જો ગુરુપ, જો લહુપ, જો ગુરુપ્પહુપ, અગુરુપ્પહુપ) હે ગૌતમ ! સામર્થો જો અધકાશાન્તર હેં વહ ન ગુરુક હેં, ન લહુક હેં, ન ગુરુક્લ્લહુક હેં । (સત્તમે જં મંતે ! તણુવાપ કિં ગુરુપ, લહુપ, ગુરુપ્પહુપ, અગુરુપ્પહુપ) હેં મદન્ત ! સામર્થો જો તનુવાત હેં વહ કયા ગુરુ હેં, લ્હુ હેં, ગુરુક્લ્લહુ હેં યા અગુરુક્લ્લહુ હેં । (ગોયમા ! જો ગુરુપ, જો લહુપ, ગુરુપ્પહુપ, જો અગુરુપ્પહુપ) હેં ગૌતમ ! સામર્થો જો તનુવાત હેં વહ ન ગુરુ હેં, ન લ્હુ હેં ઓર ન અગુરુક્લ્લહુ હેં કિન્તુ ગુરુક્લ્લહુ હેં । (એવ સત્તમે ધન વાપ, સત્તમે ધનવાતી, સત્તમા પુઠ્ઠી, ડયામંતરાઈ સમ્માઈ અહા સત્તમે ડયામંતર) જૈસે માતમા તનુવાત ન ગુરુ હેં ન લ્હુ હેં ઓર ન અગુરુક્લ્લહુ

હવે ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નોના મહાવીર પ્રશ્નને જવાબ આપે છે તે સૂત્રકાર ૪૩૮ ૪૨ છે—(ગોયમા ! જો ગુરુપ જો લહુપ જો ગુરુક્લ્લહુપ, અગુરુક્લ્લહુપ) હે ગૌતમ ! સામર્થ અધકાશાન્તર ગુરુ નથી, લ્હુ નથી, ગુરુક્લ્લહુ નથી પણ અગુરુક્લ્લહુ છે (સત્તમજન મત ! તણુવાપ કિં ગુરુપ, લહુપ, ગુરુપ્પહુપ, અગુરુપ્પહુપ) હેં મદન્ત ! સામર્થ તનુવાત લ્હુ છે ગુરુ છે ? ગુરુક્લ્લહુ છે કે અગુરુક્લ્લહુ છે ? (ગોયમા ! જો ગુરુપ જો લહુપ, ગુરુપ્પહુપ, જો અગુરુપ્પહુપ) હે ગૌતમ ! સામર્થ તનુવાત ગુરુ પણ નથી, લ્હુ પણ નથી, અગુરુક્લ્લહુ પણ નથી, પરંતુ ગુરુક્લ્લહુ છે (એવ સત્તમે ધનવાપ સત્તમે ધનવાતી, સત્તમા પુઠ્ઠી ડયામંતરાઈ સમ્માઈ અહા સત્તમે ડયામંતર) જેવી રીતે સામર્થ તનુવાત ગુરુ નથી, લ્હુ નથી, અગુરુક્લ્લહુ નથી પણ ગુરુક્લ્લહુ છે એવ પ્રશ્ન

યાનિ દ્રવ્યાણિ ગુરુલઘુકાનિ તાનિ રૂપીણિ ભવંતિ, યાનિ અગુરુલઘુકાનિ તાનિ રૂપીણિ અપિ ભવેયુઃ રૂપરહિતાન્યપિ ભવેયુઃ । વ્યવહારનયમતાનુસારેણ તુ દ્રવ્યાણિ લઘૂનિ ગુરુણિ ગુરુલઘૂનિ અગુરુલઘૂનિ વા ભવંતિ, યથા લોષ્ટો ગુરુરધો ગમનાત્ ધૂમો લઘુરુધ્વગમનાત્ ગુરુલઘુર્વાયુસ્તિર્યગ્ગમનાત્, આકાશોઽગુરુલઘુ-સ્તથાસ્વભાવાદિતિ ॥ ૨ ॥

દોનોં ગાથાઓં કા હસ પ્રકાર સે હૈ કિ નિશ્ચયનય કૈ અનુસાર કોઈં મી દ્રવ્ય ન સર્વતઃ ગુરુ હૈ ઔર ન સર્વતઃ લઘુ હૈ । પરન્તુ વ્યવહાર નય કૈ અનુસાર બાદર સ્કન્ધોં મેં હી યહ સર્વતઃ ગુરુત્વ ઔર લઘુત્વ રહતા હૈ । અન્ય જો બાદરસ્કન્ધોં સે ભિન્ન સૂક્ષ્મ સ્કંધ હૈં ઉનમેં સર્વાપેક્ષયા ન ગુરુ-ત્વ હોતા હૈં ઔર ન સર્વાપેક્ષયા લઘુત્વ હોતા હૈં । સૂક્ષ્મપરિણમનવાલે જિતને દ્રવ્ય ચાર પ્રકાર કૈ સ્પર્શ સે યુક્ત હૈં તથા જો રૂપી ઔર અરૂપી દ્રવ્ય હૈં વે સબ મી ગુરુલઘુ હોતે હૈં । ઇનસે ભિન્ન જો આઠ સ્પર્શવાલે બાદર દ્રવ્ય હૈં વે સબ મી ગુરુલઘુ હોતે હૈં । જિતને દ્રવ્ય ગુરુલઘુક હોતે હૈં વે સબ રૂપી હોતે હૈં । જો અગુરુલઘુક હૈં વે રૂપી મી હોતે હૈં ઔર અરૂપી મી હોતે હૈં । યહ નિશ્ચય નય કા મત હૈં । વ્યવહારનય કૈ મત અનુસાર સે તો દ્રવ્ય લઘુ હોતે હૈં, ગુરુ હોતે હૈં ગુરુલઘુ હોતે હૈં ઔર અગુરુલઘુ હોતે હૈં । નીચે ગમન કરને સે લોષ્ટ ગુરુ હોતા હૈં, ઉધ્વગમન કરને સે ધૂમ લઘુ હોતા હૈં તીરછીગમન કરને સે વાયુ ગુરુલઘુ હોતી હૈં તથા આકાશ કા તથા સ્વભાવ હોને સે વહ અગુરુલઘુ હોતા હૈં ।

ગાથાઓનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-નિશ્ચયનયાનુસાર કોઈં પણ દ્રવ્ય સર્વથા ગુરુ પણ નથી અને સર્વથા લઘુ પણ નથી પરન્તુ વ્યવહારનયાનુસાર બાદર-સ્કંધોમા જે સર્વથા ગુરુત્વ અને લઘુત્વ રહે છે બાદર (ન્યૂલ) સ્કંધોથી જૂદા એવા જે સૂક્ષ્મ સ્કંધો છે તેમા સર્વથા ગુરુત્વપણુ પણ નવા અને સર્વથા લઘુત્વપણુ પણ નથી સૂક્ષ્મ પરિણમનવાળા જેટલા દ્રવ્યો આર પ્રકારના સ્પર્શથી યુક્ત છે અને જે રૂપી અને અરૂપી દ્રવ્યો છે તે બધા પણ અગુરુલઘુ હોય છે, તે દ્રવ્યોથી ભિન્ન આઠ પ્રકારના સ્પર્શવાળા જે બાદર દ્રવ્યો છે તે બધાં પણ ગુરુલઘુ હોય છે જેટલા દ્રવ્યો ગુરુલઘુ હોય છે, તે બધાં રૂપી હોય છે અને જે દ્રવ્યો અગુરુલઘુ હોય છે, તે રૂપી પણ હોય છે અને અરૂપી પણ હોય છે, આ નિશ્ચયનયનો મત છે, વ્યવહારનયની માન્યતા પ્રમાણે તો દ્રવ્ય, લઘુ હોય છે, ગુરુ હોય છે, ગુરુલઘુ હોય છે અને અગુરુલઘુ પણ હોય છે. જેમકે અધોગમન કરવાથી પથર ગુરુ હોય છે, ઉધ્વગમન કરવાથી ધુમાડો લઘુ હોય છે, તિરછુ ગમન કરવાથી વાયુ ગુરુલઘુ હોય છે, અને આકાશનો તે પ્રકારનો સ્વભાવ હોવાથી અગુરુલઘુ હોય છે.

वर्षाधिपये गुरुलघुतया ज्ञातव्यमिति, एतानि-चावकाशान्तराणि सूत्राणि सार
गायानुसारेणावगन्तव्यानि तथाहि—

‘ ओषास-घाय-घण-उदही पुढवी दीषा य सागरावासा ।
नेरइयाई अस्थि य समया कम्माई लेस्साओ ॥ १ ॥
दिद्वीदसण नाणे सप्पा सरीस य जोग उवओगे ।
दब्बपपसा पज्जव तीया आगामि सम्बद्धा ’ इति ॥२॥

छाया—अवकाशो वात घनोदधिः पृथिवी द्वीपाश्च सागरा वर्षाणि ।
नैरयिकादयोजस्तिकाय समया कर्माणि लेख्याः ॥ १ ॥
दृष्टिर्द्वेन ज्ञान सप्ता शरीराणि च योगोपयोगी ।
द्रव्यप्रदेष्टा पर्ययाः अतीता आगामिनी सर्वाद्या ॥२॥

‘ गेरइयाण भंते ’ नैरयिकाः सल्ल भवन्त ! ‘ किं गुरुया जाव अगुरुलघुया ’
किं गुरुया यावद् अगुरुलघुकाः ? हे भवन्त ! नैरयिका गुरुका वा सल्लुका वा
घनोदधिवात, पृथिवी, द्वीप, सागर और घण-क्षेत्र इनके विषय में भी
जानना चाहिये अर्थात् ये सब गुरुलघुरूप तृतीय पद वाले कहे गये हैं ।
जितने भी ये अवकाशान्तर सूत्र हैं वे इन संग्रह गाथाओं के अनुसार
हैं—वे संग्रह गाथाएँ इस प्रकार से हैं—

“ ओषास घाय-घण-उदही पुढवी, दीषा य सागरा वासा ।
नेरइयाई अस्थि य समया कम्माई लेस्साओ ॥ १ ॥
दिद्वी दसण नाणे सप्पा सरीरा य जोग उवओगे ।
दब्बपपसा पज्जव तीया आगामि सम्बद्धा ॥ ”

(गेरइया ण भंते ! किं गुरुया जाव अगुरु य लघुया ?) हे भवन्त !
नैरयिक जीव क्या गुरु हैं ? यावद् अगुरुलघुक हैं ? यहाँ यावद् पद से

अवकाश घनोदधिवात, पृथिवी द्वीप सागर अने वर्षाक्षेत्रों के विषय में सब
शब्दों उरु लघु ओष्ठ, ओष्ठ के ६ ओष्ठों में गुरुलघु कहे जाते हैं ओष्ठ समर्थ
नेटला अवकाशान्त सूत्रों में ते आ गाथाओं अनुसार ॥ ते संग्रह गाथाओं
नीचे मुख्य हैं—

‘ ओषास घाय-घण उदही पुढवी, दीषा य सागरावासा ।
नेरइयाई अस्थि य समया कम्माई लेस्साओ ॥ १ ॥
दिद्वी दसण नाणे सप्पा सरीरा य जोग उवओगे ।
दब्बपपसा पज्जव तीया आगामि सम्बद्धा ॥ २ ॥ ”

(गेरइया ण भंते ! किं गुरुया जाव अगुरुलघुया ?) हे भवन्त ! नैरयिक
जीव गुरु क्या हैं ? लघु क्या हैं ? अथवा गुरुलघु क्या हैं ? अगुरुलघु

एवमेव 'सत्तमे घनोदही' सप्तमो घनोदधिः, सप्तमो घनोदधिरपि घनवातवद्-
व्याख्येयः, 'सत्तमा पुढवी' सप्तमी पृथिवीः, सप्तमी पृथिव्यपि घनवातवदेव
व्याख्येया । 'उववासंतराहं सव्वाहं जहा सत्तमे उवासंतरे' अवकाशान्तराणि
सर्वाणि यथा सप्तममवकाशान्तरम्, सर्वेषामवकाशान्तराणां वक्तव्यता सप्तमाव-
काशान्तरवद् अगुरुलघुरूपा विज्ञेया । 'सेसा जहा तणुवाए' शेषाः द्वीपादयो
यथा तनुवातः, कथम् ? 'एवं गुरुलहुए' एवं गुरुलघुकः, यथा तनुवातः
गुरुलघुरूपेण तृतीयपदेन कथितस्तथा द्वीपाः, सागराः, वर्षाण्यपि गुरुलघुक
रूपेण तृतीयपदेन व्याख्येयानि । संग्रहगाथाद्धमाह—

‘ओवास वाय-घण-उदही-पुढवी-दीवा य सागरा-वासा’ ।

છાયા—અવકાશઃ વાતો ઘનોદધિઃ પૃથિવી દ્વીપાશ્ચ સાગરા વર્ષાણિ ।

તનુવાતવિષયે યથા કથિતં તથૈવ અવકાશવાતઘનોદધિપૃથિવીદ્વીપસાગર

है किन्तु गुरुलघु है उसी प्रकार से सातमा घनवात भी न गुरु है, न
लघु है, और न अगुरुलघु है, किन्तु गुरुलघु है । इसी तरह से सातमा
घनोदधि भी घनवात की तरह है । सातमी पृथिवी भी घनवात की
तरह ही है । तथा समस्त अवकाशान्तर संबंधी वक्तव्यता सप्तम अव
काशान्तर की तरह ही जाननी चाहिये । (सेसा जहा तणुवाए) शेष
द्वीपादिक तनुवात की तरह गुरुलघु तृतीय पद से कहे गये हैं । यही
वात (एवं गुरुलहुए) इस पाठ द्वारा कही गई है । अर्थात् जितने
भी द्वीप हैं । सागर हैं, और वर्ष हैं वे सब गुरुलघुरूप तृतीयपद से
व्याख्यात हुए हैं । इस विषय में गाथाद्ध इस प्रकार से है—“ ओवास-
वाय-घण उदही-पुढवी-दीवा य सागरा वासा ” तनुवात के विषय में
जैसा कहा गया है—उसी प्रकार से अवकाश वात घनोदधि—अर्थात्

સાતમુ ઘનવાત પણુ ગુરુ નથી, લઘુ નથી, અગુરુલઘુ નથી પણુ ગુરુલઘુ છે.
એ જ પ્રમાણે સાતમા ઘનોદધિ અને સાતમી પૃથ્વી વિષેતુ વક્તવ્ય પણુ ઘનવાત
પ્રમાણે જ સમજવું તથા તમામ અવકાશાન્તર સંબંધી વક્તવ્ય સાતમા અવકાશા-
ન્તર પ્રમાણે જ સમજવું (સેસા જહા તણુવાએ) બાકીના દ્વીપાદિકતુ વક્તવ્ય તનુવાત
પ્રમાણે સમજવું, એટલે કે તેમને ગુરુલઘુ કહ્યા છે એમ સમજવું, એ જ વાત
(એવ ગુરુલહુએ) સૂત્રપાઠ વડે બતાવવામાં આવી છે એટલે કે બધા દ્વીપોને
સાગરોને અને વર્ષોને ગુરુલઘુરૂપ ત્રીજા પદથી વર્ણવ્યા છે—એટલે કે તેઓ
ગુરુલઘુ છે આ વિષયમાં આ પ્રમાણે ગાથાદર્ છે—“ ઓવાસ, વાય, ઘણઉદહી-
પુઢવી, દીવાય સાગરાવાસા ” તનુવાતની બાબતમાં જે કથન થયું છે તે કથન

તૈજમયર્ગનામ શુક્લધુકા તથા મયન્તિ, તથસ્તાદ્દ્યો કારણે શુક્લમયપુત્વાત્કાર્યેઽપિ શુક્લલધુત્વં એવ મયત્ત इति । तदुक्तम्—

‘ओरालिय येउच्चिय आहारग तेव शुक्लं दृश्या’ । इति ।

छाया—औदारिय पैक्रियकाहारगतैमसानि शुक्लधुકાનિ દ્રવ્યાણિ ॥ ” इति ।

औदारिकं वैक्रियकम् आहारक तथा तेजसमित्यतत्परं शुक्लधुद्रव्यमेवेति । ‘जीवं च कम्मण च पटुच्च जो गुरुया जो लहुया जो गुरुयलहुया अगुरुयलहुया’ जीवं च कर्मणं च प्रतीत्य नो गुरुका नो लघुका नो गुरुकलघुकाः अगुरुयलहुया नारका जीवापेक्षा । कर्मणशीरापेक्षया च अगुरुयलहुया एव जीवस्वरूपिद्रव्यत्वेनाशुक्लधुस्वभावत्वात्, कर्मणशीरस्य च कर्मवर्गणारूपत्वान्, कर्मवर्गणानां चाशुक्लधुत्वादिति । तथोक्तम्—

वैक्रिय वर्गणां शुक्लधुक ही होती हैं । इसलिये जब कारण शुक्लधुक हैं तो इनके कार्य भी शुक्लधुक ही होंगे । इसी अभिप्राय से नारक जीव “ शुक्लधुक भी हैं ” ऐसा कहा है । तदुक्तम्—

“ ओरालिय येउच्चिय आहारग तेव शुक्लं दृश्या ”

औदारिक, वैक्रियक, आहारक, तेजસ ये શુક્લધુક દ્રવ્ય છે । (જીવ તથા કર્મનં ચ પટુચ્ચ જો ગુરુયા, જો લહુયા, જો ગુરુયલહુયા, અગુરુયલહુયા) કાર્મણ શરીર કી અપેક્ષા નારક જીવ ન શુદ્ધ છે, ન લઘુ છે ઓર ન શુક્લધુ છે ને કિન્તુ અગુરુલધુ હી છે । કયોં કિ જીવ અરૂપી દ્રવ્ય છે કમલિયે વસકા સ્વભાવ અગુરુલધુરૂપ છે । તથા જો કાર્મણ શરીર છે તથા કર્મવર્ગણારૂપ છે । ઓર જો કર્મવર્ગણાં છે તે અ શુક્લધુરૂપ હોતી હિં । તથા ચોક્તમ—

અને વૈક્રિય વર્ગણાં શુક્લધુક દેખાય છે તેથી એ કારણ શુક્લધુ છે તો તેમના કાર્ય પણ શુક્લધુ જ દેખાય છે એટલા માટે નારક જો “ શુક્લધુ પણ દેખાય છે ” એમ કહે છે । કહ્યું પણ છે કે—

“ ओरालिय येउच्चिय आहारग तेव शुक्लं दृश्या ”

औदारिक वैક્રिय, आहारक અને तेजસ को आर शुकलधुक द्रव्यो છે । (જીવ તથા કર્મ તથા પટુચ્ચ જો ગુરુયા, જો લહુયા, જો ગુરુયલહુયા, અગુરુયલહુયા) કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ નારક એવ શુદ્ધ પણ નથી લધુ પણ નથી શુદ્ધ લધુ પણ નથી પરન્તુ અગુરુલધુ જ કારણ કે એ અરૂપી દ્રવ્ય છે, તેથી તેનો સ્વભાવ અગુરુલધુરૂપ છે તથા જે કાર્મણ શરીર છે તે કર્મવર્ગણારૂપ છે અને કર્મવર્ગણાં અગુરુલધુરૂપ દેખાય છે કહ્યું પણ છે કે—

ગુરુલ્લઘુના વા અગુરુલ્લઘુના વેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરતિ ભગવાન્—‘ગોયમા’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો ગુરુયા’ નો ગુરુકાઃ ‘નો લહુયા’ નો લઘુકાઃ કિન્તુ ‘ગુરુલ્લહુયા વિ’ ગુરુલ્લઘુકા અપિ ‘અગુરુલ્લહુયા વિ’ અગુરુલ્લઘુકા અપિ, હે ગૌતમ ! નારકા નો ગુરુકા ન વા લઘુકાઃ અપિ તુ ગુરુલ્લઘુકાસ્તંથા અગુરુલ્લઘુ-કાથ-ભવન્તીતિ ‘સે કેળદ્દેણં’ તત્કેનાથેન ? ઉત્તરયતિ ભગવાન્—‘ગોયમા’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વેડન્વિય તેયાઈં પહુચ્ચ’ વૈક્રિયતૈજસે શરીરે પ્રતીત્યે=અધિકૃત્ય ‘ળો ગુરુયા ળો લહુયા ગુરુય લહુયા’ નો ગુરુકા નો લઘુકા ગુરુલ્લઘુકા નો અગુરુલ્લઘુકાઃ, નારકા વૈક્રિયતૈજસશરીરે પ્રતીત્યે ગુરુલ્લઘુકા એવં યતો વૈક્રિયતૈજસશરીરે વૈક્રિયતૈજસવર્ગણાનિષ્પાદિતે, વૈક્રિય

“લઘુ ઓર ગુરુલ્લઘુ” इन पदों का ग्रहण किया गया है । इस तरह से हे भदन्त ! नैरयिक जीव क्या गुरु हैं ? लघु हैं ? या गुरु लघु रूप हैं अथवा अगुरुलघुरूप हैं ? यह प्रश्न वेन जाता है । (गोयमा !) हे गौतम ! नारक जीव (नो गुरुया, नो लहुया) न गुरु हैं, न लघु हैं किन्तु (गुरु यलहुया वि अगुरुलहुया वि) गुरुलघु भी हैं और अगुरुलघु भी हैं । (से केणद्वेणं ?) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि नारक जीव न लघु हैं न गुरु हैं किन्तु गुरुलघु भी हैं और अगुरुलघु भी हैं ? (गोयमा ! वेडन्विय-तेयाईं पडुच्च णो गुरुया, णो लहुया, गुरुय-लहुया) हे गौतम ! वैक्रियशरीर तैजस शरीर इन दो शरीरों की अपेक्षा करके नारक जीव न गुरु हैं, न लघु हैं किन्तु गुरुलघु हैं । अगुरुलघु नहीं है । तात्पर्य यह है कि नारक जीवों के तैजसशरीर कर्मणशरीर तथा वैक्रियशरीर ये ३ तीन शरीर होते हैं । सो तैजस एवं वैक्रिय शरीर तैजस और वैक्रिय वर्गणाओं से निष्पादित होते हैं । और ये तैजस

હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! નારક જીવો (નો ગુરુયા, નો લહુયા) ગુરુ પણ નથી લઘુ પણ નથી, પરન્તુ (ગુરુયલહુયા વિ અગુરુયલહુયા વિ) ગુરુલઘુ પણ હોય છે અને અગુરુલઘુ પણ હોય છે ? (સે કેળદ્દેણં) હે ભગવન્ ! આપ શા માટે એવું કહેો છો કે નારકજીવો ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી પરન્તુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે ? (ગોયમા ! વેડન્વિય-તેયાઈં પહુચ્ચ ળો ગુરુયા, ળો લહુયા, ગુરુયલહુયા) હે ગૌતમ ! વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરની અપેક્ષાએ નારક જીવો ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી, અગુરુ-લઘુ પણ નથી પરન્તુ ગુરુલઘુ છે તાત્પર્ય એ છે કે નારક જીવોને તૈજસ કર્મણ શરીર અને વૈક્રિય શરીર એ ત્રણ શરીર હોય છે. તૈજસ અને વૈક્રિય શરીરનું નિર્માણ તૈજસ અને વૈક્રિય વર્ગણાઓથી થાય છે અને તે તૈજસ

પરિતેપિ છે ગુરુત્વાદયા ન ભવન્તીતિ માત્રઃ । 'સે તેણદ્વેષ' વત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવ કથ્યતે યત્ નારકા ન ગુરુકા ન ષા લઘુકાઃ કિન્તુ ગુરુલઘુકા નો અગુરુલઘુકા इति, 'એવ જાવ વેમાણિયા' એવ યાવદ્દેમાણિકા, અમુરકુમાર દારુણ વૈમાનિકદેવપયન્ત નારકલ્પલક્ષ્યદેવ પ્રકારા યોગનીય इति, 'જાણસં જાણિયવ્યં સરીરેહિ' નાનાત્વ જ્ઞાતવ્ય શરીરેઃ, વૈમાનિકાદિષુ ગુરુત્વલઘુત્વાદિ વિચારે ન સર્વથા સારણ્યમેવ કિન્તુ ચૈત્ત્વણ્યમપિ વિષયતે તદ્વૈલગ્ન્ય શરીરદારેષ જ્ઞાતવ્યમ્, યસ્ય યાનિ શરીરાણિ સમ્ય તાનિ શરીરાણિ જ્ઞાત્વા અમુરકુમારાદિ સુખાણિ પઠિતવ્યાનીતિ, માત્રઃ । તથાદિ અમુરાદિદેવાસ્તુ નારકલ્પદંવ નારકલ્પત્વ્યાઃ

હૈ । ઓર યદિ ડપાદિ મેં ગુરુત્વ ક્વાદિ નહીં હોં તો તાદૃશ ડપાણિ સે ડપહિતદ્રવ્ય મેં મી ગુરુત્વ લઘુત્વ નહીં હોતે હૈં । (સે તેણદ્વેષ) હસ કારણ સે હે ગૌતમ ! મેંને એસા કહા હૈ કિ નારક ન ગુરુ હૈં ઓર ન લઘુ હૈં કિન્તુ ગુરુલઘુક મી હૈં ઓર અગુરુલઘુક મી હૈં । (એવ જાવ વે માણિયા) હસી પ્રકાર સે અમુરકુમાર સે હેકર વૈમાનિક દેવકર્પન્ત નારકલ્પલક્ષ્ય કી તરહ હી સમજના ચાહિયે । (જાણસં જાણિયવ્યં સરી રેહિ) પરન્તુ જો વિશેષતા હૈ વહ શરીરોં કો હેકર હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વૈમાનિક દેવપ્રાદિકોં મેં જય ગુરુત્વ લઘુત્વ ક્વાદિકા વિચાર કિયા જાત્તા હૈ તય ડત્તમેં સર્વથા સમાનતા હી નહીં આતી હૈ કિન્તુ ભિન્નતા મી આતી હૈ ઓર યહ ભિન્નતા ડનમેં શરીર દાર સે આતી હૈ એસા જાનના ચાહિયે અતઃ જિસ કે જો ૧ શરીર હૈ ડસકે ડન ૨ શરીરોં કો, સમજ કર અમુરકુમાર ક્વાદિ સૂત્ર પઢના ચાહિયે । જેસે-અમુર

ન કોય તો તે પ્રકારની ડપાણિથી ડપહિત દ્રવ્યમા પણ ગુરુત્વ લઘુત્વ કોય નથી, (સે તેણદ્વેષ) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે નારક લઘુ, શરૂ પણ નથી, લઘુ પણ નથી, પરંતુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે, (એવ જાવ વેમાણિયા) નારકલ્પલક્ષ્ય જેમ જ અમુરકુમારથી લઈને વૈમાનિકા અત્યાર સુધીની ગુરુતા, લઘુતા વગેરેના વિષયમાં સમજવું, (જાણસં જાણિયવ્યં સરીરેહિ) પણ જે વિશેષતા છે તે શરીરની અપેક્ષાએ છે, તાત્પર્ય જે છે કે વૈમાનિક દેવ વગેરેમા અત્યાર ગુરુત્વ લઘુત્વ વગેરેના વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે તેમનામા બધી રીતે સરખાઈ કોતી નથી, ભિન્નતા પણ કોય છે, તે ભિન્નતા શરીરની અપેક્ષાએ રહેલી કોય છે તેથી જેના જેવાં જેવા શરીરો કોય છે તેના તેવા તેવા શરીરોને સમજાને અમુરકુમાર વગેરે સૂત્રોડ કથન કરું નોંધજે, જેમકે-અમુરકુમાર વગેરે કોય તો નારકો જેવાં જ છે, તેથી વૈમાનિક

“કમ્મણ મણ માસાઈં ઇયાઈ અગુરુલહુયાઈં” કાર્મણ-મનો-માપાઃ इमा सर्वा अपि वर्गणा अगुरुलघुका एव भवन्तीति । वैक्रियतૈજસશરીરાપેક્ષયા નારકા ગુરુલઘુકા ભવંતિ, પ્રયોજકયોઃ શરીરયોઃ વૈક્રિયતૈજસયોર્ગુરુલઘુત્વેન તદવચ્છિન્ને નારકેપિ તયોર્ગુરુત્વલઘુત્વયોઃ સંભવાત્, જીવકાર્મણાપેક્ષયા ચ નારકા અગુરુલઘુકા એવ યતો જીવસ્યારૂપિત્વં વિદ્યતે કાર્મણશરીરસ્યાપિ અરૂપિત્વમ્, અતઃ અગુરુલઘુત્વમેવ । એતદુક્ત મવતિ સ્વસ્વભાવતસ્તુ જીવો ન ગુરુ ન વા લઘુઃ કિન્તુ કર્મોપાધિવશાત્ તથા તથા-પ્રતિભાસતે, યદિ ઉપાધૌ ગુરુત્વં લઘુત્વં મવેત્તદા તદુપહિતે તસ્મિન્નપિ તદ્ મવતિ, યદ્યુપાધૌ ગુરુત્વાદિક ન મવેત્તદા તાદૃશોપાધ્ય-

“કમ્મણ મણમાસાઈં ઇયાઈં અગુરુલહુયાઈં ।”

કાર્માણવર્ગણા મનોવર્ગણા ઔર માપાવર્ગણા યે સવ વર્ગણાં અગુરુલઘુક હી હોતી હૈં અતઃ વૈક્રિય ઔર તૈજસ ઇન દો શરીરોં કી અપેક્ષા સે નારકજીવ ગુરુલઘુક હોતે હૈં । કયોં કિ પ્રયોજક વૈક્રિય તૈજસ શરીર મેં ગુરુતા ઔર લઘુતા હોને સે, તદવચ્છિન્ન-ઇન દો શરીરોં સે યુક્ત-નારકજીવ મેં મી ગુરુત્વ ઔર લઘુત્વ સંમવતા હૈ । તથા-જીવ ઔર કાર્માણશરીર કી અપેક્ષા સે નારકજીવ અગુરુલઘુક હી હોતે હૈ, કયોં કિ જીવ અરૂપી હોતા હૈ ઔર કાર્માણશરીર મી અરૂપી હોતા હૈ । ઇસ-લિયે નારકજીવ મેં અગુરુલઘુત્વ આતા હૈ । કહને કા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જીવ સ્વભાવ સે ન ગુરુ હૈ ઔર ન લઘુ હૈ કિન્તુ કર્મોપાધિ કે વશ સે વહ્ ઉસ ઉસ રૂપસે પ્રતિભાસિત હોતા હૈ । યદિ ઉપાધિમેં ગુરુતા હૈ તો ઇસ ઉપાધિસે ઉપહિત દ્રવ્યમેં મી ગુરુતા આ જાતી હૈ ઔર યદિ ઉપાધિ મેં લઘુતા હૈ તો ઉપાધિ સે ઉપહિત (યુક્ત) દ્રવ્ય મેં મી લઘુતા આ જાતી

“કમ્મણ મણમાસાઈં ઇયાઈં અગુરુલહુયાઈં”

કાર્માણવર્ગણા મનોવર્ગણા અને માપાવર્ગણા, એ બધી વર્ગણાઓ અગુરુલઘુ ન હોય છે તેથી વૈક્રિય અને તૈજસ, એ બે શરીરની અપેક્ષાએ નારક હોવો ગુરુલઘુ હોય છે, કારણ કે પ્રયોજક વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરમાં ગુરુતા અને લઘુતા હોવાથી, તે બે શરીરોથી યુક્ત નારક હોવામાં પણ ગુરુત્વ અને લઘુત્વ સહી શકે છે તથા એ અને કાર્માણ શરીરની અપેક્ષાએ નારક અગુરુલઘુ ન હોય છે, કારણ કે એ અડધી હોય છે, તે કારણે નારક હોવામાં અગુરુત્વ લઘુત્વ પણ હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે એ સ્વભાવથી ગુરુ પણ નથી અને લઘુ પણ નથી, કર્મોપાધિને કારણે તે ગુરુ અથવા લઘુરૂપે પ્રતિભાસિત થાય છે બે ઉપાધિમાં ગુરુતા હોય તો તે ઉપાધિથી ઉપહિત દ્રવ્યમાં પણ ગુરુતા આવી જાય છે, બે ઉપાધિમાં લઘુતા હોય તો તે ઉપાધિથી ઉપહિત દ્રવ્યમાં પણ લઘુતા આવી જાય છે, અને બે ઉપાધિમાં ગુરુત્વ વગેરે

કાર્મણાપસ્યા ચાગુરુલ્લુપ્તા* । મનુષ્યાસ્તુ ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈનસાશરકશરી-
રાણિ પ્રતીત્ય ગુરુલ્લુપ્તા, જીવકાર્મણપસ્યા ચાગુરુલ્લુપ્તો મર્ચંતીતિ । ‘ ધર્મ-
સ્થિકાપ જાવજીવસ્થિકાપ ’ ધર્માસ્થિકાય યાવત્ જીવાસ્થિકાયઃ, इह यावत्पदेन
अधर्मास्तिकायाकाशास्तिकाययोप्राप्ते कर्तव्यम्, ‘ અડત્યપણ્ણ ’, ‘ ચતુર્થપદેન,
ધર્માસ્થિકાયાદારમ્ય જીવાસ્થિકાયપર્યન્તા ચતુર્થપદેન ‘ અગુરુલ્લુપ્ત ’ ઇત્યનેન
વક્ત્ર્ય્યા શેષાણાં નિયેવ એવ કર્તવ્ય, ધર્માસ્થિકાયાઽધર્માસ્થિકાયાકાશાસ્થિ-
કાયજીવાસ્થિકાયા આપમન્ન પ્રયાણામમાલો વક્ત્ર્ય્ય ઇતિ, નામરૂપિત્વેનાગુરુ-
લ્લુપ્તસ્યેવ સમવાત્ ઇતિ । ‘ પોમ્મસ્થિકાપ્ણ મત્તે ’ પુરુલાસ્થિકાય સલ્લ મદન્ત ।

આહારક શરીર નહીં હોતા । અતઃ ઔદારિક, વૈક્રિય ઓર તૈજસ इन
तीन शरीरों की अपेक्षा से इनमें गुरुल्लुप्ता और जीव तथा कर्मण
शरीर की अपेक्षा से इनमें अगुरुल्लुप्ता आती है ऐसा जानना चाहिये ।
મનુષ્ય મેં પાંચો હી શરીર હો સકતે હૈં—અતઃ इनमें औदारिक, वैक्रिय,
आहारक और तैजसशरीर की अपेक्षा से गुरुल्लुप्ता और जीव एवं
कर्मणशरीरकी अपेक्षामे अगुरुल्लुप्ता आती है ऐसा जानना चाहिये । इस
तरह असुरकुमार से लेकर यावत् वैमानिक देवपर्यन्त शरीरों को लेकर
गुरुल्लुप्ता तथा अगुरुल्लुप्ता प्रकट की गई है । (‘ ધર્મસ્થિકાપ જાવ જી-
વસ્થિકાપ અડત્યપણ્ણ) ધર્માસ્થિકાય યાવત્ જીવાસ્થિકાય ચોથે પદ સે
અપલક્ષિત જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય હમકા યહ હૈં કિ ધર્માસ્થિકાય,
અધર્માસ્થિકાય, આકાશાસ્થિકાય, કાલ ઓર જીવાસ્થિકાય इनमें आदि
के गुरु, लघु और गुरुल्लघु ये तीन भंग नहीं है केवल अगुरुल्लघु जो

આહારક શરીર હોતું નથી. તેથી ઔદારિક, વૈક્રિય અને વક્રિય એ ત્રણ શરી-
રની અપેક્ષાએ તેમનામાં ગુરુલ્લુપ્તા હોય છે અને એવ તથા કાર્મણ શરીરની
અપેક્ષાએ તેમનામાં અગુરુલ્લુપ્તા હોય છે, એમ સમજવું મનુષ્યોમાં પણ
શરીરે હોઈ શકે છે તેથી ઔદારિક તૈજસ, વૈક્રિય અને આહારક શરીરની
અપેક્ષાએ તેમનામાં ગુરુલ્લુપ્તા હોય છે અને એવ તથા કાર્મણ શરીરની અપે-
ક્ષાએ મનુષ્યોમાં અગુરુલ્લુપ્તા હોય છે એમ સમજવું આ રીતે અસુરકુમારોથી
હાલને વૈમાનિક દેવો સુધીના શરીરોની અપેક્ષાએ ગુરુલ્લુપ્તા અને અગુરુલ્લુપ્તા
પ્રકાર કરવામાં આવી છે (ધર્મસ્થિકાપ જાવ જીવસ્થિકાપ અડત્યપણ્ણ) ધર્મા-
સ્થિકાયથી અધર્માસ્થિકાય સુધીનું કોણું પણ પ્રકટ કરવું એટલે કે ધર્માસ્થિકા,
અધર્માસ્થિકા આકાશાસ્થિકા કાલ અને અધર્માસ્થિકામાં શરૂઆતના ત્રણ
માંના નથી પણ ચોથો માંગો છે. એટલે કે તેઓ ગુરુ નથી લઘુ નથી,
ગુરુલ્લુપ્ત નથી, પણ અગુરુલ્લુપ્ત છે કારણ કે તે બધા ત્રેયો અર્થથી છે.

વૈક્રિયતૈજસશરીરાપેક્ષયા ગુરુલઘુકાઃ, જીવકાર્મણાપેક્ષયા ચાગુરુલઘુકા જ્ઞાત-
વ્યા. । પૃથિવ્યાદિજીવાસ્તુ પૃથિવ્યપ્તેજોવનસ્પતિજીવાસ્તુ ઔદારિકતૈજસ-
શરીરે પ્રતીત્ય ગુરુલઘવો જ્ઞાતવ્યાસ્તાદ્દશશરીરયોર્ગુરુલઘુત્વેન તદ્વિશિષ્ટજીવસ્યાપિ
તથાત્વસંભવાત્, જીવં કાર્મણં ચ શરીરં પ્રતીત્યાગુરુલઘવઃ, એતયોરરૂપિત્વેનાગુ-
રુલઘુત્વાત્, વાયુકાયાસ્તુ ઔદારિક-વૈક્રિયતૈજસશરીરાણિ પ્રતીત્ય ગુરુલઘવઃ
જીવકાર્મણાપેક્ષયા અગુરુલઘવઃ; एवं पञ्चेन्द्रियतिर्य्यग्योनयो
वायुकायवद् ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસશરીરાણ્યાશ્રિત્ય ગુરુલઘુકાઃ. । एवं जीव

આદિ દેવ તો નારક કી तरह હી હૈ-અતઃ વૈક્રિય તૈજસ શરીર કી
અપેક્ષા સે યે ગુરુલઘુક હોતે હૈં તથા જીવ ઔર કાર્મણ શરીર કી અપેક્ષા
સે યે અગુરુલઘુક હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે. તથા-પૃથિવીજીવ, અપ્-
જીવ, તેજોજીવ, વનસ્પતિજીવ યે સવ ઔદારિક તૈજસ શરીર કી અ-
પેક્ષા ગુરુલઘુ હોતે હૈં ક્યોં કિ યે દોનોં શરીર ગુરુલઘુ હૈં, હસલિયે હન
દોનોં શરીરોં સે યુક્ત હોને કે કારણ હન જીવોં મેં મી તથા રૂપતા કા
સંભવ હોતા હૈ. તથા-જીવ ઔર કાર્મણ શરીર કો લેકર હનમેં અગુરુ-
લઘુતા આતી હૈ. ક્યોં કિ યે દોનોં અરૂપી હૈં. વાયુકાયિક જો જીવ હૈં
હનમેં ઔદારિક શરીર, વૈક્રિયશરીર ઔર તૈજસ કી અપેક્ષા ગુરુલઘુતા
આતી હૈ ઔર જીવ તથા કાર્મણશરીર કી અપેક્ષા હનમેં અગુરુલઘુતા
આતી હૈ. હસી तरह સે પંચેન્દ્રિય જો તિર્યંચ જીવ હૈં હનમેં મી વાયુ-
કાય કી तरह ગુરુલઘુતા ઔર અગુરુલઘુતા આતી હૈ. ક્યોં કિ પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોં મેં ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ ઔર કાર્મણ યે ચાર હોતા હૈ.

અને તૈજસ શરીરની અપેક્ષાએ તેઓ ગુરુલઘુ હોય છે, તથા જીવ અને
કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ તેઓ અગુરુલઘુ હોય છે, એમ સમજવું. તથા-
પૃથિવીકાયના જીવો, અપ્કાયના જીવો, તેજસ્કાયના જીવો અને વનસ્પતિકાયના
જીવો, એ બધા જીવો ઔદારિક અને તૈજસ શરીરની અપેક્ષાએ ગુરુલઘુ હોય
છે, કારણ કે તે બન્ને શરીર ગુરુલઘુ છે તેથી તે એ શરીરથી યુક્ત હોવાને
કારણે તે જીવોમા પણ ગુરુલઘુપણ સંભવી શકે છે તથા જીવ અને કાર્મણ
શરીરની અપેક્ષાએ તેમનામા અગુરુલઘુપણ હોય છે, કારણ કે તે બન્ને અરૂપી છે
વાયુકાયિક જીવોમા ઔદારિક શરીર, વૈક્રિય શરીર અને તૈજસશરીરની અપેક્ષા
ગુરુલઘુતા હોય છે, પણ જીવ અને કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ તેમનામા અ-
ગુરુલઘુતા હોય છે એ જ પ્રમાણે જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવો છે તેમનામા
પણ વાયુકાયની જેમ જ ગુરુલઘુતા અને અગુરુલઘુતા હોય છે, કારણ કે પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચોને ઔદારિક, વૈક્રિય અને તૈજસ અને કાર્મણ શરીર હોય છે.

વન્માઈ પદુચ્ચ ' ગુરુચ્ચુક્રદ્રવ્યાણિ ઔદારિકાદીનિ ચત્વારિ ધરીરાણિ પ્રતીત્ય
 = માથિત્ય ' જો ગુરુષ ' નો ગુરુકઃ, ' જો લઘુષ ' નો લઘુક, પુત્રલાસ્તિકાય
 ઔદારિકાદિનરીરાપેક્ષયા ન ગુરુ ને વા લઘુરિતિ માયઃ, કિન્તુ ' ગુરુચ્ચુક્ર
 ગુરુચ્ચુક્ર ' ' જો અગુરુચ્ચુક્ર ' નો અગુરુચ્ચુક્ર, ' અગુરુચ્ચુક્રદ્રવ્યાણિ પદુચ્ચ
 અગુરુચ્ચુક્રદ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય, અગુરુચ્ચુ દ્રવ્યાણિ-કાર્મણદ્રવ્યાણિ, તાનિ માથિત્ય
 ' જો ગુરુષ જો લઘુષ જો ગુરુચ્ચુક્ર ' નો ગુરુકઃ નો મધુકો નો ગુરુચ્ચુ
 કોડપિતુ ' અગુરુચ્ચુક્ર ' અગુરુચ્ચુક્ર ' પુત્રલાસ્તિકાય ઇતિ । ' સમયા કમ્માણિ
 ય ચતર્યપણ ' સમયા કર્માણિ ચ ચતુર્થપરેન, સમયા=કાલવિભાગા અમૂઘાં,
 કર્માણિ=કાર્મણર્ગણાણાણિ પપામગુરુલઘુત્વમ્, ' કણ્ણલેક્ષા ય મતે ' કુલ્લ-

વન્માઈ પદુચ્ચ જો ગુરુષ, જો લઘુષ, ગુરુચ્ચુક્ર, જો અગુરુચ્ચુક્ર)
 ગુરુલઘુ દ્રવ્યોંની અપેક્ષા સે પુત્રલાસ્તિકાય ન ગુરુ હૈં ન લઘુ હૈં ન અગુ
 રુચ્ચુ હૈં કિન્તુ ગુરુલઘુ હૈં । યહા ગુરુલઘુક દ્રવ્ય સે ઔદારિક આદિ
 ચાર ધરીર લિયે ગયે હૈં । इन धार धरीर की अपेक्षा से पुत्रास्तिकाय
 ન ગુરુ હૈં, ન લઘુ હૈં, ન અગુરુચ્ચુક્ર હૈં કિન્તુ યહ ગુરુલઘુક હૈં । (અગુ
 રુચ્ચુક્રદ્રવ્યાણિ પદુચ્ચ જો ગુરુષ, જો લઘુષ જો ગુરુચ્ચુક્ર અગુરુચ્ચુક્ર)
 અગુરુચ્ચુક્ર દ્રવ્યોંની અપેક્ષા સે પુત્રલાસ્તિકાય ન ગુરુ હૈં ન લઘુ હૈં, ઔર
 ન ગુરુલઘુ હૈં કિન્તુ અગુરુચ્ચુક્ર હૈં । यहां अगुरुलघुक द्रव्य से कार्मणद्रव्य
 લિયે ગયે હૈં । क्योंकि कार्मणद्रव्य अगुरुलघुक होता है यह बात अभी
 ૨ પ્રકટ કી જા ચુકી હૈં । अत कार्मण द्रव्य की अपेक्षा से पुत्रला
 સ્તિકાય અગુરુચ્ચુક્ર પ્રકટ કિયા હૈં । (સમયા કમ્માણિ ય ચતર્યપ-
 ણ) સમય-કાલવિભાગ, ઔર કાર્મણ વર્ગનારૂપ કર્મ યે સબ અગુરુ

ઉત્તર—(ગુરુચ્ચુક્રદ્રવ્યાણિ પદુચ્ચ જો ગુરુષ જો લઘુષ, ગુરુચ્ચુક્ર,
 જો અગુરુચ્ચુક્ર) ગુરુ લઘુ દ્રવ્યોંની અપેક્ષા સે પુત્રલાસ્તિકાય ગુરુ પદુ નથી
 લઘુ પદુ નથી, અગુરુચ્ચુક્ર પદુ નથી, પરંતુ ગુરુલઘુ છે, અહીં ગુરુલઘુ દ્રવ્યોંની
 ઔદારિક વચેરે આર ધરીર લેવામા આવ્યાં છે તે આર ધરીરની અપેક્ષા સે
 પુત્રલાસ્તિકાય ગુરુ પદુ નથી, લઘુ પદુ નથી, અગુરુચ્ચુક્ર પદુ નથી, પરંતુ
 ગુરુલઘુ છે (અગુરુચ્ચુક્રદ્રવ્યાણિ પદુચ્ચ જો ગુરુષ જો લઘુષ જો અ
 ગુરુચ્ચુક્ર) અગુરુચ્ચુક્ર દ્રવ્યોંની અપેક્ષા સે પુત્રલાસ્તિકાય ગુરુ પદુ નથી, લઘુ
 પદુ નથી, ગુરુલઘુ પદુ નથી પરંતુ અગુરુચ્ચુક્ર છે અહીં અગુરુલઘુ દ્રવ્યોંની
 કાર્મણદ્રવ્ય લેવામા આવેલ છે કારણ તે કાર્મણદ્રવ્ય અગુરુલઘુ છે, એ
 બે વાત હજી હમણાં જ પ્રકટ કરેલા આવી છે તેથી કાર્મણ દ્રવ્યોંની અપે
 ક્ષા સે પુત્રલાસ્તિકાયને અગુરુલઘુ બતાવ્યું છે (સમયા કમ્માણિ ય ચતર્યપ-
 ણ) સમય-કાલવિભાગ, અને કાર્મણવર્ગનારૂપ અગુરુલઘુક કર્મ છે

‘ किं गुरुए ’ किं गुरुकः, ‘ लहुए ’ लघुकः ‘ गुरुयलहुए ’ गुरुकलघुकः ‘ अगुरु-
लहुए ’ अगुरुलघुकः ? उत्तरयति भगवान्—‘ गोयमे ’ त्यादि । ‘ गोयमा ’ हे
गौतम ! ‘ णो गुरुए ’ नो गुरुकः ‘ णो लहुए ’ नो लघुकः, ‘ गुरुलहुए वि ’
गुरुलघुकोपि । ‘ अगुरुलहुए वि ’ अगुरुलघुकोऽपि हे गौतम ! पुद्गलास्तिकायो
न गुरु न वा लघुः किन्तु गुरुलघुरपि अगुरुलघुरपि भवति, तथा च प्रथमद्वितीय
भंगौ न ग्रहीतव्यौ किन्तु तृतीयचतुर्थयोरेव ग्रहणं कर्तव्यम् । पुद्गलास्तिकायविषये
उत्तरं निश्चयनयानुसारेण ज्ञातव्यम्, एतन्मते कोपि पदार्थः एकान्ततो न गुरु न
वा लघु भवतीति । ‘ से केणट्ठेणं भंते ’ तत्केनार्थेन हे भदन्त ! केन कारणेन
एवमुच्यते, पुद्गलास्तिकायो न गुरु न वा लघुः किन्तु गुरुलघुकोऽगुरुलघुकश्चेति,
उत्तरयति भगवान्—‘ गोयमे ’—त्यादि । ‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ गुरुयलहुय-
चौथा भंग है वही है । क्यों कि ये सब अरूपी द्रव्य हैं । (पोग्गत्थि-
काए णं भंते ! किं गुरुए, लहुए, गुरुयलहुए, अगुरुयलहुए) हे भदन्त !
पुद्गलास्तिकाय क्या गुरु है, अथवा लघु है ? या गुरुलघु हैं ? कि अगु-
रुलघु है ? (गोयमा ! णो गुरुए, णो लहुए, गुरुयलहुए वि, अगुरुलहुए
वि) हे गौतम ! पुद्गलास्तिकाय न गुरु है, न लघु है किन्तु गुरुलघु भी
है और अगुरुलघु भी है । इस तरह यहां प्रथम भंग और द्वितीय भंग
ग्रहण नहीं करना चाहिये, किन्तु तृतीय और चतुर्थ भंग ही यहां ग्रहण
करना चाहिये । पुद्गलास्तिकाय में उत्तर निश्चयनय के अनुसार ही जानना
चाहिये—निश्चयनय की मान्यतानुसार कोई भी पदार्थ एकान्ततः न गुरु
है और न एकान्ततः लघु ही है । (से केणट्ठेणं भंते !) हे भदन्त !
आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि पुद्गलास्तिकाय न गुरु है और
न लघु है किन्तु गुरुलघु भी है और अगुरुलघु भी है । (गुरुयलहुय-

(पोग्गत्थिकाए णं भंते ! किं गुरुए, लहुए, गुरुयलहुए अगुरुयलहुए ?) हे भग-
वन् ! पौद्गलास्तिकाय गुरु છે ? લઘુ છે ? અથવા ગુરુલઘુ છે ? કે અગુરુલઘુ
છે ? (ગોયમા ણો ગુરુએ, ણો લહુએ, ગુરુયલહુએ વિ, અગુરુલહુએ વિ) હે ગૌતમ !
પૌદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી પણ ગુરુલઘુ છે અને અગુ-
રુલઘુ છે આ રીતે અહીં પડેલા અને ખીન્ન લાગાનો સ્વીકાર કર્યો નથી
પણ ત્રીજા અને ચોથા લાગાનો સ્વીકાર કર્યો છે પુદ્ગલાસ્તિકાયના વિષયમાં
જે ઉત્તર આપ્યો છે તે નિશ્ચયનયના મતાનુસાર સમજવો. નિશ્ચયનયની માન્ય
તાનુસાર કોઈ પણ પદાર્થ એકાન્તપણે ગુરુ પણ નથી અને એકાન્તપણે લઘુ
પણ નથી (સે કેણટ્ઠેણં મંતે ! ૦) હે ભગવન ! આપ શા માટે એવું કહે છે કે
પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ નથી, લઘુ નથી પરંતુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે.

વર્ણા ઔદારિક ચ ગુરુષ્વુ ઇતિ કૃત્વા કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલ્લુપ્તા વાચ્યા । 'માત્ર
 હેસ્તં પદુચ્ચ' માત્રલેશ્યા પ્રતીત્ય 'ચતુર્યપર્ણ' ચતુર્યપદેન, કૃષ્ણલેશ્યા જ્ઞાતૃમ્યા,
 માત્રલેશ્યા જીવપરિણતિરૂપા, જીવપરિણતિઆમૃત્તા, इत्यतो માપાપેક્ષ્યા કૃષ્ણલેશ્યા
 અગુરુલ્લુપ્તૈવ મત્તીતિ માત્ર । 'एव जाय सुकलेस्सा' एव यावत् ગુરુલ્લેશ્યા
 જ્ઞાતૃમ્યા, 'दिद्वी' इष्टि 'दसण' दर्शनम् 'नार्ण' ज्ञानम् 'अज्ञान' अज्ञानम्
 सन्नाओ 'सन्नाः' चतुર्य पपर्ण जेयन्वाओ 'चतुयपदेन अगुरुल्लुपदेन नेतृम्या'
 =જ્ઞાતૃમ્યા, 'हेट्टिह्वा चचारि सरीरा जेयन्वा तर्हण पपर्ण' અધસ્તનાનિ ધસ્તારિ
 શરીરાણિ જ્ઞાતૃમ્યાનિ તૃતીયન પદન, અધસ્તાનિ ઔદારિક-વૈક્રિયકાર્મણ-તૈજસ
 શરીરાણિ, દત્તીયપદન ગુરુલ્લુપ્તકેન જ્ઞાતૃમ્યાનિ, ઔદારિકાદિચતુ શરીરાણામ્
 ગુરુલ્લુપર્ગણાસ્વરૂપસ્વાન્, કમ્મર્ણં ચ ચતુર્યેર્ણં પર્ણં 'કાર્મર્ણં ચ ચતુર્યેન પદેન

આદિ શરીરોં કા જો કાલા રગ હૈ વહ દ્રવ્યતઃ કૃષ્ણલેશ્યા હૈ । ઔદારિક
 આદિ શરીર ગુરુલ્લુપ્ત હોતે હૈ, અતઃ કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલ્લુપ્ત હોતી
 હૈ । જીવોં કી પરિણતિરૂપ માત્રલેશ્યા હોતી હૈ । અતઃ માત્રલેશ્યા કી
 અપેક્ષા સે યિચાર કરને પર વહ કૃષ્ણલેશ્યા અગુરુલ્લુપ્ત હોતી હૈ । ક્યોં
 કિ જીવ કી પરિણતિ અમૃત્ત હૈ । (एव जाय सुकलेस्सा) इस तरह से
 यावत् गुरुल्लेह्या तक जानना चाहिये । (दिद्वीदंसण-जाणज्जाण
 सन्नाओ चउर्यपपर्ण जेयन्वाओ) तथा-इष्टि, दर्शन, ज्ञान, अज्ञान और
 मंज्ञा ये सय चतुर्थपद से अगुरुल्लुप रूप जानना चाहिये । (हेट्टिह्वा चचारि
 सरीरा जेयन्वा तर्हणं पपर्णं) नीचे के चार शरीर औदारिक, वैक्रिय,
 कार्माण और तैजस-तृतीयपद से गुरुल्लुप रूप जानना चाहिये । क्यों कि
 ये चार शरीर गुरुल्लुप वर्गणारूप होते हैं । (कम्मर्णं च चउर्येर्णं पपर्णं)

કાળે ૨૭ દેવ છે તે દ્રવ્યથી કૃષ્ણલેશ્યા છે ઔદારિક અને શરીર ગુરુલ્લુપ્ત
 દેવ છે, તેથી કૃષ્ણલેશ્યા પણ ગુરુલ્લુપ્ત દેવ છે એવી પરિણતિ આ
 લેશ્યા દેવ છે તેથી અવલેશ્યાની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો તે
 કૃષ્ણલેશ્યા અગુરુલ્લુપ્ત રૂપ દેવ છે કારણ કે એવી પરિણતિ અમૃત્ત છે
 (एव जाय सुकलेस्सा) એ ૪ પ્રમાણે ગુરુલ્લેશ્યા સુધીની લેશ્યાઓ વિષે પણ
 સમજવું (दिद्वी-दंसण-जाणज्जाणसन्नाओ चउर्यपपर्ण जेयन्वाओ) तथा—
 इष्टि, दर्शन, ज्ञान, अज्ञान अछे सन्ना, ओ अभाभां क्षाया पदेन अद्वय
 કરવું એટલે કે તેમને અગુરુલ્લુપ્ત બાબતો. (हेट्टिह्वा चचारि सरीरा जेयन्वा
 तर्हणं पपर्णं) નીચેના આ ૪ શરીરોને ઔદારિક વૈક્રિય, આહારક તૈજસ શરી-
 રોને ત્રીજા પદથી ગુરુલ્લુપ્ત બાબત કારણ કે તે આ ૪ શરીર ગુરુલ્લુપ્ત રૂપ
 રૂપ દેવ છે (कम्मर्णं च चउर्येर्णं पपर्णं) કારણ શરીરને અગુરુલ્લુપ્ત

લેશ્યા. સ્વલુ ભદન્ત ! ' કિં ગુરુયા ' કિં ગુરુકાઃ ' જાવ અગુરુચલહુયા ' યાવત્ અગુરુલઘુકાઃ, યાવત્પદેન લઘુકાઃ ગુરુલઘુકા વેત્યસ્ય ભંગદ્વયસ્ય ગ્રહણં કર્તવ્યમ્
ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરયતિ ભગવાન્—' ગોયમે '—ત્યાદિ । ' ગોયમા ' હે ગૌતમ !
' જો ગુરુયા ' નો ગુરુકાઃ ' જો લહુયા ' નો લઘુકાઃ કિન્તુ ' ગુરુચલહુયા વિ ' ગુરુલઘુકા અપિ તથા ' અગુરુલહુયા વિ ' અગુરુલઘુકા અપિ । ' સે કેળદ્વેણ ' તત્કેનાર્થેન ઇવમુચ્યતે ? ઉત્તરયતિ ભગવાન્—' ગોયમે '—ત્યાદિ । ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' દ્વલેસ્સં—પહુચ્ચ ' દ્રવ્યલેશ્યાં પ્રતીત્ય ' તદ્વિપણં ' તૃતીયપદેન દ્રવ્યલેશ્યા—માશ્રિત્ય કૃષ્ણલેશ્યા તૃતીયપદેન ગુરુલઘુરૂપેણ વાચ્યા । દ્રવ્યલેશ્યા પેક્ષ્યા કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલઘુકા ભવતિ । દ્રવ્યતઃ કૃષ્ણલેશ્યા ઔદારિકાદિશરીર-

લઘુરૂપ હૈ । (કળ્હલેસ્સાણં મંતે ! કિં ગુરુયા, જાવ અગુરુચલહુયા ?) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યા ક્યા ગુરુ હૈ, અથવા લઘુ હૈ, યા ગુરુલઘુ હૈ કિ અગુરુલઘુ હૈ ? (ગોયમા ! જો ગુરુયા, જો લહુયા, ગુરુચલહુયા વિ અગુરુચલહુયા વિ) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા ન ગુરુ હૈ, ન લઘુ હૈ, કિન્તુ ગુરુલઘુ મી હૈ ઔર અગુરુલઘુ મી હૈ । (સે કેળદ્વેણં) હે ભદન્ત આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કૃષ્ણલેશ્યા ન ગુરુ હૈ, ન લઘુ હૈ કિન્તુ ગુરુલઘુ મી હૈ ઔર અગુરુલઘુ મી હૈ । (ગોયમા ! દ્વલેસ્સ પહુચ્ચ તતિ-યપણં, ભાવલેસ્સં પહુચ્ચ ચત્થપણં) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યલેશ્યા કી અપેક્ષા સે કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલઘુક હૈ ઔર ભાવલેશ્યા કી અપેક્ષા સે વહ ચતુર્યપદરૂપ જો ૪ ગુરુલઘુક હૈં ઉસ સ્વરૂપ હૈં । કૃષ્ણલેશ્યાએ દ્રવ્ય ઔર ભાવ કી અપેક્ષા સે દો પ્રકાર કી હોતી હૈં । ઇનમેં દ્રવ્ય કી અપેક્ષા કૃષ્ણલેશ્યા ઔદારિક આદિ શરીરોં કે વર્ણરૂપ હોતી હૈં । અર્થાત્—ઔદારિક

(કળ્હલેસ્સાણ મંતે ! કિં ગુરુયા, જાવ અગુરુચલહુયા ?) હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુ છે, લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે, કે અગુરુલઘુ છે ? (ગોયમા ! જો ગુરુયા, જો લહુયા, ગુરુચલહુયા વિ અગુરુચલહુયા વિ) હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુ નથી, લઘુ નથી પરંતુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ છે (સે કેળદ્વેણં) હે ભગવન્ ? આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુ પણ નથી, લઘુ પણ નથી પરંતુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ છે ? (ગોયમા ! દ્વલેસ્સં પહુચ્ચ તતિયપણં, ભાવલેસ્સં પહુચ્ચ ચત્થપણ) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલઘુ છે અને ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ તે અગુરુલઘુ છે અહીં ત્રીજા પદથી ગુરુલઘુ અને ચોથા પદથી અગુરુલઘુ ગ્રહણ કર્યું છે કૃષ્ણ વગેરે લેશ્યાઓ દ્રવ્ય અને ભાવની અપેક્ષાએ બે પ્રકારની હોય છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કૃષ્ણલેશ્યા ઔદારિક વગેરે શરીરોના વર્ણરૂપ હોય છે, એટલે કે ઔદારિક વગેરે શરીરોના બે

પામેવ નિર્વિમાળા અન્ના, સર્વપર્યયા ઘર્ણોપયોગાદયો દ્રવ્યધર્મા એ તે સર્વે પુરુષા
લાસ્તિકાય વદ્ વ્યપવેશ્યાઃ ગુરુસ્વલ્લપ્ત્યેનાગુરુલ્લપ્ત્યેન ચેતર્યથ યત સૂક્ષ્માણિ
અમૂર્તાનિ ચ દ્રવ્યાણિ અગુરુલ્લપ્ત્યે, હૃતરાણિ શાદરાણિ મૂર્ત્તાનિ ચ ગુરુલ્લપ્ત્યે
પ્રવેશ્યાઃ પર્યયાસ્તુ તત્તદ્રવ્ય સંબન્ધિત્વેન સત્તત્સ્વમાવા इति । 'તોયદ્વા' અતીતદ્વા
અતીતકાલ इत्यર્થ, 'અનાગયદ્વા' અનાગતાદ્વા, અનાગતકાલ इत्यર્થ, 'સમ્બદ્વા'
સર્વાદ્વા સર્વકાલ इति યાવત્, 'ચતુર્યેણ પર્ણ' ચતુર્યેણ પર્ણેન પર્ણેન અગુરુલ્લપ્ત્યે
અતીતાનાગતસર્વકાલામર્થ્ય પર્ણેન જ્ઞાતવ્યા અગુરુલ્લપ્ત્યે જ્ઞાતવ્યા સ્વમાવત એવ
કાલરૂપ ગુરુસ્વલ્લપ્ત્યગુરુલ્લપ્ત્યેનામમાવાદિત્યથઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

અથ નિર્મલ્ય પ્રકરણમ્ ।

इतः पूर्वप्रकरणे गुरुत्वलघुत्वयो विचारः कृत इति गुरुत्वलघुत्वयो मन्त्रा-
न्तर्यामिण्ये एव इदं सूत्रमाह—' से पूर्ण भते ' इत्यादि ।

પૂર્ણ—સે જૂળ ભતે લાઘવિય અપિચ્છા અમુચ્છા અગેહી
અપદિષદ્વયા સમણાણ ણિમ્મંધાણં પસરથ । હતા ગોયમા !

દ્રવ્ય હૈં । इनके जो निर्विभाग अंश हँ वे प्रवेश है, घर्ण उपयोग आवि
जो हँ वे द्रव्य के धर्म हँ । जो सूक्ष्म और अमूर्तद्रव्य हँ वे अगुल्लपु हँ
और जो श्वादर एवं मूर्तद्रव्य हँ वे गुरुलपु हँ । प्रवेश और पर्याय ये दोनों
मित्र २ द्रव्यों के साथ रहने के कारण—तत्तद्रव्य संबन्धी होने से तत्त-
स्वभावरूप जानना चाहिये । (तीयद्वા અનાગયદ્વા, સમ્બદ્વા ચતુર્યેણ
પર્ણ) અતીતકાલ, અનાગતકાલ ઓર સર્વાદ્વા યે સય—ચતુર્ય પદ સે
કહના ચાહિયે । કયો કિ કાલ મેં સ્વભાવતઃ હી ગુરુત્વ, લઘુત્વ ઓર
ગુરુલઘુત્વ इनका अभाय रहता है ॥ सू-२ ॥

પુરુષાસ્તિકાય એવા જ સમજવા દ્રવ્ય શબ્દથી ધર્માસ્તિકાય વગેરેને બ્રહ્મ
ક્યા છે, તેમના જે અવિભાજ્ય અશ છે પ્રદેશ છે અને વધુ, ઉપયોગ
વગેરે દ્રવ્યના ધર્મો છે જે સૂક્ષ્મ અને અમૂર્ત દ્ર વ છે તે અમુરુલપુ કોય
છે, અને જે બાહર (સ્વ) અને મૂર્તદ્રવ્ય છે તે ગુરુલપુ કોય છે પ્રદેશ
અને પર્યાય જે બને ગુહા ગુહા દ્રવ્યોની સાથે રહેવાને કારણે—તે તે દ્રવ્ય
ધર્મથી કોવાને કારણે તે તે સ્વભાવરૂપ અણુના (તીયદ્વા અનાગયદ્વા, સમ્બદ્વા
ચતુર્યેણ પર્ણ) અતીતકાળ (મૂર્તકાળ) અનામતકાળ (અવિધ્યકાળ) અને
સર્વાદ્વા (વર્તમાનકાળ) જે બધાને ગુરુલપુ કહેવા બેઠાં, કારણ કે કાળમાં
સ્વભાવથી જ ગુરુત્વ, લઘુત્વ અને ગુરુલઘુત્વનો અભાવ રહે છે ॥ સૂ-૨ ॥

કાર્મણશરીરસ્યાગુરુલઘુદ્રવ્યાત્મકત્વાત્ ચતુર્થપદેનાગુરુલઘુકેનૈવ સંગ્રહસંભવાત્,
'મળજોગો વચજોગો ચઉત્થપણં પણં' મનોયોગો વચોયોગશ્ચતુર્થકેન પદેન, મનો-
યોગવચોયોગો ચતુર્થપદેન વક્તવ્યૌ તદ્રવ્યાણામગુરુલઘુત્વાદિતિ, 'કાયજોગો તદ્દપણં
પણં' કાયયોગસ્તૃતીયેન પદેન, કાયયોગઃ કાર્મણંવર્જિતસ્તૃતીયપદેન ગુરુલઘુકેન
જ્ઞાતવ્યસ્તદ્રવ્યાણાં ગુરુલઘુત્વાદિતિ 'સાગારોવ ઓગો અણાગારોવઓગો ચઉત્થપણં'
સાકારોપયોગઃ અનાકારોપયોગશ્ચતુર્થપદેન ઇમૌ દ્વાવપિ ઉપયોગૌ ચતુર્થપદેનાગુરુ-
લઘુકેન જ્ઞાતવ્યૌ, ઉપયોગા અરૂપિત્વેન અગુરુલઘવો ભવંતિ इति भावः। 'સવ્વદવ્વા
સવ્વપણ્ણસા સવ્વપજ્જવા જહા પોગ્ગલાત્થિકાઓ' સર્વદ્રવ્યાણિ સર્વપ્રદેશાઃ સર્વ-
પર્યાવાઃ યથા પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ, તત્ર સર્વદ્રવ્યાણિ ધર્માસ્તિકાયાદીનિ સર્વપ્રદેશાસ્તે-

કાર્મણશરીર ચતુર્થપદ સે અગુરુલઘુરૂપ જાનના ચાહિયે । ક્યોં કિ વહ
અગુરુલઘુદ્રવ્યાત્મક હોતા હૈ । (મળજોગો વહજોગો ચઉત્થપણં પણં)
મનયોગ, વચનયોગ યે દોનોં ચતુર્થપદ જો અગુરુલઘુપદ હૈ ઉસસે
કહના ચાહિયે । ક્યોં કિ ઇનકે દ્રવ્ય અગુરુલઘુ હોતે હૈ । કાય જોગો
તદ્દપણં પણં) કાયયોગ તૃતીયપદ જો ગુરુલઘુ પદ હૈ ઉસસે કહના
ચાહિયે । યહાં કાર્મણ કાયયોગ છોડ દેના અર્થાત્ વહ ગુરુલઘુક પદ સે
નહીં કહના ચાહિયે । વાકી કે ૬ કાયયોગ તૃતીય પદ સે કહના ચાહિયે ।
ક્યોં કિ ઇનકે દ્રવ્ય ગુરુલઘુ હોતે હૈ । (સાગારોવઓગો અણાગારોવઓગો
ચઉત્થપણં) સાકારોપયોગ-જ્ઞાન, અનાકારોપયોગ-દર્શન યે દોનોં
ચતુર્થપદ સે — અગુરુલઘુપદ સે કહના ચાહિયે । ક્યોં કિ ઉપયોગ
અમૂર્ત્ત હોતે હૈ । ઇસ કારણ વે અગુરુલઘુ હોતે હૈ । (સવ્વદવ્વા, સવ્વ-
પણ્ણસા, સવ્વપજ્જવા, જહા પોગ્ગલાત્થિકાઓ) સર્વદ્રવ્ય, સર્વપ્રદેશ, સર્વ-
પર્યાયે, પુદ્ગલાસ્તિકાય કી તરહ જાનના ચાહિયે । ધર્માસ્તિકાયાદિક

સમજવુ, અહીં ચોથા પદથી “અગુરુલઘુ” ગ્રહણ કરાયું છે, કારણ કે કાર્મણ
શરીર અગુરુલઘુ દ્રવ્યાત્મક હોય છે (મળજોગો વહજોગો ચ ચઉત્થપણં પણં)
મનોયોગ અને વચનયોગ, એ બન્નેને અગુરુલઘુ હોય છે. (કાયજોગો તદ્દપણ
પણં) કાયજોગને ગુરુલઘુ કહેવો જોઈએ, અહીં કાર્મણ કાયયોગને ગ્રહણ
કરવાનો નથી એટલે કે કાર્મણ કાયયોગને ગુરુલઘુ કહેવો જોઈએ નહીં
બાકીના છ કાયયોગને ગુરુલઘુ કહેવા જોઈએ, કારણ કે તેમના દ્રવ્ય ગુરુલઘુ
હોય છે (સાગારોવઓગો અણાગારોવઓગો ચઉત્થપણં) સાકારોપયોગ-જ્ઞાન,
અનાકારોપયોગ-દર્શન, એ બન્નેને અગુરુલઘુ કહેવા જોઈએ, કારણ કે ઉપયોગ
અમૂર્ત્ત હોય છે, તેથી તેઓ અગુરુલઘુ હોય છે (સવ્વદવ્વા, સવ્વપણ્ણસા,
સવ્વપજ્જવા, જહા પોગ્ગલાત્થિકાઓ) સર્વદ્રવ્ય, સર્વપ્રદેશ, અને સર્વપર્યાયોને

માંવો લાઘવ લાઘવમેષ લાઘવિકમ્ અલ્પોપધિત્વ 'અપિચ્છા' અલ્પેચ્છા, ક્ત્યા
 ઇચ્છા અમિલાપા આહારાદિષુ ઇત્યલ્પેચ્છા, 'અમુચ્છા' અમૂર્છા, ઉપધ્યાદિરક્ષણાદિ
 વિપયકમૂર્છારિતિત્વમ્, 'અગેહી' અગૃહિઃ, આહારાદિષુ પરિમોગકાલે આસક્તિ-
 રહિતત્વમ્ । 'અપદિષદ્વયા' અપ્રતિવદ્વતા=સાસારિક વધુવાંધવાદિષુ સ્નેહમાધા,
 एतत् लाघविकाल्पेच्छाऽमूर्च्छाऽगृह्यप्रतिवदत्तेति पञ्चकम् 'समणां' अमणा-
 नाम् 'निर्ग्रन्थाणां' निर्ग्रन्थानाम् 'पसत्य' प्रशस्तम्, सुन्दरम् कल्याणकरं भवति
 किम् ? इति प्रश्न । मगवानाह—'हंता गोयमे' त्यादि । 'हंता गोयमा'
 इन्त हे गौतम ! 'लाघविय जाव पसत्य' लाघविक यावत् प्रशस्तम्, यावत्पदेन
 —'अल्पेच्छाऽमूर्च्छाऽगृह्यप्रतिवदत्ता अमणानां निर्ग्रन्थानाम्' इति सत्राहम् ।
 हे गौतम ! अमणानां निर्ग्रन्थानां लाघविकादिक सर्वं प्रशस्तमेव, एतदेव अमणानां

अगिदि अपदिवद्वया, समणां निर्ग्रन्थाणां पसत्यं) लाघविक-अल्प
 उपधि रखने रूप लघुता, तथा अपिच्छा-आहार आदिकों में अल्पइच्छा,
 अमूर्च्छा-उपधि आदि के रक्षण करने रूप मूर्च्छासे रहितपना, अगोही
 आहार आदिके उपमोग कालमें अगृह्यपन, और अप्रतिवद्वता-वांघ
 आदिकों के ऊपर स्नेह का अभाव होना सो ये लाघविक, अपेच्छा,
 अमूर्च्छा, अगृह्य और अप्रतिवद्वता पांच बातें अमण निर्ग्रन्थों का
 कल्याण करनेवाली होती हैं क्या ? (हंता गोयमा लाघविय जाव पस-
 त्य) हां गौतम ! ये लाघव आदि पांच बातें अमण निर्ग्रन्थों का कल्याण
 करनेवाली होती हैं । यहाँ यावत् शब्द से "अल्पेच्छा, अमूर्च्छा, अगृह्य
 और अप्रतिवद्वता" इनका प्रहण हुआ है । हे गौतम ! अमण निर्ग्रन्थों
 का कल्याण करनेवाली ये लाघवादिक पांच बातें हैं । यही अमणों की

અગોહી અપદિવદ્વયા સમણાં નિર્ગ્રન્થાણં પસત્યં ?) લાઘવિક અલ્પેચ્છા, અમૂ-
 ર્છા અગૃહિ અને અપ્રતિવદ્વતા, જે પાંચે બાબતો શુ અમણનિર્ગ્રન્થાને માટે
 પ્રશસ્ત (કલ્યાણકારી) હોય છે ? જે પાંચે પદોના અર્થ નીચે મુજબ છે
 લાઘવિક એટલે અલ્પ ઉપધિ રાખવા રૂપ લઘુતા અપિચ્છા એટલે આહાર
 વગેરેની અલ્પ ઇચ્છા અમૂર્છા એટલે ઉપધિ વગેરેની રક્ષા કરવાની આસક્તિ
 ન હોવી તે અગૃહિ એટલે આહાર વગેરેમા લાલસાના અભાવ, અપ્રતિવદ્વતા
 એટલે સત્રાં સ્નેહીઆ પ્રત્યે સ્નેહ (મીઠું) નો અભાવ (હંતા ગોયમા । જાવ-
 નીચ જાવ પસત્ય) હે ગૌતમ ! લાઘવ વગેરે પાંચ વાતો અમણનિર્ગ્રન્થા માટે
 પ્રશસ્ત-કલ્યાણકારી ગણાય છે યાવત્ ' પદ્યો ' અલ્પેચ્છા અમૂર્છા,
 અગૃહિ અને અપ્રતિવદ્વતા શક્ય કરાયા છે હે ગૌતમ ! અમણ નિર્ગ્રન્થો
 કલ્યાણ કરનારી તે લાઘવાદિકે પાંચ વાતો છે એમા જ અમણોની અમણતા

लाघवियं जाव पसत्थं । से णूणं भंते ! अकोहत्तं
अमायत्तं अलोभत्तं समणाणं णिग्गंथाणं पसत्थं । हंता
गोयमा ! अकोहत्तं अमाणत्तं जाव पसत्थं । से णूणं भंते !
कंखपओसेणं खीणे ससणे णिग्गंथे अंतकरे भवइ, अंतिम-
सरीरिए वा बहुमोहे वि य णं पुठ्वि वि हरित्ता अहपच्छा
संबुडे कालं करेइ, तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ सर्व
दुक्खाणं अंतंकरेइ, हंता गोयमा ! कंखपओसे खीणे
जाव अंतं करेइ ॥ सू० ३ ॥

छाया-तद् नूनं भदन्त ! लाघविकम् अल्पेच्छा अमूर्च्छा अगृद्धिरप्रतिबद्धता
श्रमणानां निर्ग्रन्थानाम् प्रशस्तम्? हन्त गौतम ! लाघविकं यावत् प्रशस्तम् । तद् नूनं
भदन्त ! अक्रोधत्वममानत्वममायत्वमलोभत्वं श्रमणानां निर्ग्रन्थानां प्रशस्तम् ?
हन्त गौतम ! अक्रोधत्वममानत्वं यावत् प्रशस्तम् । तद् नूनं भदन्त ! काँक्षाप्रदोषे
क्षीणे श्रमणो निर्ग्रन्थोऽन्तकारो भवति, अंतिमशरीरको वा भवति, बहुमोहश्चापि पूर्वं
विहृत्य, अथ पश्चात् संवृतः कालं करोति ततः पश्चात् सिद्ध्यति बुद्ध्यते मुच्यते
परिनिर्वाति सर्वदुःखानामन्तं करोति?, हन्त गौतम ! काँक्षाप्रदोषे क्षीणे यावदन्तं
करोतीति ॥ सू० ३ ॥

टीका—‘ से णूण भंते ! ’ तद् नूनं भदन्त ! ‘लाघवियं’ लाघविकम् लघो-

निर्ग्रन्थप्रकरण-

इससे पूर्वप्रकरण में गुस्त्व और लघुत्व इनका विचार किया गया
है । अतः उन्हीं का प्रकरण चलता है इस कारण उसी विषय में
सूत्रकार “ से णूणं भंते ! ” इत्यादि सूत्र कह रहे हैं—

टीकार्थ—(भंते) हे भदन्त ! (से णूणं लाघवियं अपिच्छा, अमुच्छा

निर्ग्रन्थ प्रकरण

आ पडेलांना प्रकरणभा गुरुत्व अने लघुत्वना विचार करवाभां आये।
छे अेमनुं न प्रकरण आलतुं डोवाथी अेन विषयभा सूत्रकार “ से णूणं
भंते ! ” धत्यादि सूत्रां कडे छे—

‘ से णूण भंते ! लाघवियं अपिच्छा ” धत्यादि

टीकार्थ—(भंते !) हे भगवन् ! (से णूण लाघविय अपिच्छा, अमुच्छा,

मध्वस्तम्, साधूनामेतत्सर्वमप्रोपरशदिकं मध्वस्तं तच्छोपाङ्गमेव । 'से पूर्णं भवे'
 त्वत् नूनं भदन्त । 'कर्मवओसे णं' काक्षामदोष स्वत् 'सीणे' सीणे, विन्दे
 रतिं, 'सगणे निर्गन्धे' भ्रमणो निर्गन्धः, 'अंतकर भवद्' अन्तकरो भवति-
 त्विम् ? काक्षामदोषः काक्षा = परवर्धनपाठ्या, परवर्धनविषयादिषां, सेव
 मकृत्तो दाप इति काक्षामदोषः । 'अन्तिमगरीणि वा' अन्तिमगरीरको वा
 भवति त्विम् ? अथवा 'यद्गोद वि य णं' यद्गोदापि य स्वात् भूया 'युर्वि वि
 हरिता' पूर्वं गिहृत्य 'अहपच्छा' अथ पश्चात् 'संपुटेकालं परे' संपुटः कालं
 कहनं वा यद् इति किं भ्रमणो मे भ्रमणता तव ही आसीति हे किं जव
 उतमं कोभादिकपायो वा अभवत् त्वे । अतः जित प्रकार से लाघवा-
 दिकरूप प्रवृत्तियां भ्रमणजनो के लिये हितायह है उसी प्रकार से इन
 लाघवादिकों की दोषाभा निमित्त प्रोधादिकों की अभवत्प्रवृत्तियां भी
 उनके लिये हिताकारक है । अतः ये सब उपादेय हैं ।

(से पूर्णं भवे ।) हे भदन्त ! (कर्मवओसे) काक्षामदोष (सीष)
 नष्ट हो जाये पर (सगणे निर्गन्धे) भ्रमण निर्गन्ध (अंतकर भवद्)
 क्या अंतकर होता है ? पर वर्धन विषयक आत्मरूप पाठ्या का नाम
 काक्षा है । अभवा-परवर्धन विषयक आसक्तिरूप यद्वि का नाम काक्षा
 है । यद् एक पद्मा नारी दोष है । अतः इस पाठ्या को मकृष्ट दोषरूप,
 भ्रान्त कर उसे " काक्षामदोष " इस समासान्त पद द्वारा प्रकट किया
 गया है । अन्तिमगरीणि वा) तथा यथा यद् अन्तिमगरीर पाठा होता
 है ? (यद्गोदे वि य णं युर्वि विहरिता, अहपच्छा संपुटे कालं करे,
 तन्नो यत्ता विज्ज्ञाद्, मुज्ज्ञाद्, मुकृन्द्, जाय स्वस्ववृक्कम्पाणि अंत करेह)

आभां शुद्धी श्रमणाय त्वादे न आ । उ के व्यादे तेभनाभां कीपादि का
 येना अता । अय उ तगी दागवादि इय प्रवृत्तियो नेवी शीते भ्रमणेने भादे
 दिनकर उ, अ न भ्रमण कीपादिहे ॥ अभावइय प्रवृत्तियो भय तेभने भादे
 दिनकर उ अ । तगी ते जगी प्रवृत्तियो उपादेय उ

(से पूर्णं भवे ।) ५ जग । १ । (कर्मवओसे सीष सगणे निर्गन्धे भवद्
 भवद् ? काक्षामदोष नाथ पागे त्वादे शु श्रमण निर्गन्ध सशान्ते अता
 नाथ जगे उ ? जीव्य प्रवृत्त । विषय आश्रय इय गांछा (अभिवापा) उ
 नाथ काक्षा उ अथवा जीव्य दशन विषय आश्रय उ नाथ काक्षा उ, ते
 यज्जा भादे दोष जणुय उ ते काक्षाने मकृष्ट दोषरूप गांछी तेने भादे
 ' काक्षामदोष ' शब्दने प्रयोग कर्हि उ (अन्तिम गरीण वा) शु ते भ्रमण
 अन्तिम गरीरी डाप शब्दे ? (यद्गोद वि य णं युर्वि विहरिता, अह पच्छा

શ્રમણત્વમ્, તત્ત્વ ક્રોધાદ્યભાવમન્તરેણ ન સંભવતિ અતઃ ક્રોધાદ્યભાવસ્ય પ્રાશસ્ત્ય સૂચનાર્થમાહ—‘ સે ણૂણં મંતે ’ ઇત્યાદિ । ‘ સે ણૂણં મંતે ’ તદ્ નૂનં મદન્ત ! ‘ અકોહત્તં ’ અક્રોધત્વમ્ ક્રોધરાહિત્યમ્ ‘ અમાણત્તં ’ અમાનત્વ માનરહિતત્વં, ‘ અમાયત્તં ’ અમાયત્વં, માયાવિવર્જિતત્વમ્, ‘ અલોમ્મત્તં ’ અલોમત્વમ્, લોભરહિતત્વમ્ । એતત્સર્વં ‘ સમણાણં ’ શ્રમણાનામ્ ‘ ણિગ્ગથાણં ’ નિર્ગ્રન્થાનામ્ ‘ પસત્થં ’ પ્રશસ્તં કિમ્ ? મગવાનાહ—‘ હંતા ગોયમે ’ ત્યાદિ । ‘ હંતા ગોયમા ’ મન્ત હે ગૌતમ ! ‘ અકોહત્તં-અમાણત્તં જાવ પસત્થં ’ અક્રોધત્વમમાનત્વં યાવત્

શ્રમણતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ નિર્ગ્રન્થશ્રમણજનોં મેં હી યે પૂર્વોક્ત વાતેં દેખને મેં આતી હૈં અન્યત્ર નહીં । ડનમેં યે સવ વાતેં હસ લિયે કહને મેં આતી હૈ કિ વે હનકા મન, વચન, કાયા સે પાલન કરતે હૈં, હનકે પાલન કરને કા ડનકા ઉદેશ્ય યહી હૈ કિ યે સવ વાતેં ડનકે લિયે હિતકર હૈં । અતઃ પ્રભુ ગૌતમ કો સમજાતે હૈ કિ હે ગૌતમ ! શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોં કી યે લાઘવાદિક સવ હી પ્રવૃત્તિયાં પ્રશસ્ત હી હોતી હૈ । શ્રમણોં કી શ્રમણતા હસી મેં સમાઈ હુઈ હૈ । સાથ ૨ મેં યહ શ્રમણતા ઓર કિન ૨ વાતોં સે સમ્બન્ધ રખતી હૈ-સો ખી પ્રભુ ગૌતમ કો સમજાને કે લિયે ડનકે પ્રશ્ન કરને પર પ્રકટ કરતે હૈં-(સે ણૂણં મંતે ! અકોહત્તં, અમાણત્તં અમાયત્તં અલોમ્મત્તં સમણાણં ણિગ્ગથાણં પસત્થં) હે મદન્ત ! ક્રોધ કરને સે રહિત હોના, માન કરને સે રહિત હોના માયા કરને સે રહિત હોના, લોભ કરને સે રહિત હોના સો યે સવ પ્રવૃત્તિયાં નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ જનોં કે લિયે હિતકર હોતી હૈં । તાત્પર્ય

છે. ફલિતાર્થ એ છે કે નિર્ગ્રન્થ શ્રમણોમા જ એ પૂર્વોક્ત પાત્ર બાબતો બેવામાં આવે છે બીજે બેવામાં આવતી નથી. શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોમા જ એ પાત્રે વાતોના દર્શન થાય છે કારણ કે તેઓ મન, વચન, અને કાયાથી તેમનું પાલન કરે છે. તેઓનો તેમનું પાલન કરવા પાછળનો ઉદ્દેશ એ છે કે એ પાંચે વાત તેમને માટે હિતકારી છે. તેથી જ મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે તેમની લાઘવાદિક સઘળી પ્રવૃત્તિયો પ્રશસ્ત જ હોય છે શ્રમણોની શ્રમણતા એમાં જ રહેલી છે એ શ્રમણપણું બીજી કંઈ કંઈ વાતો સાથે મળધ રાખે છે, તે વાત ગૌતમને સમજાવવા માટે, તેમના પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે સમજાવે છે— (સે ણૂણ મંતે ! અકોહત્તં, અમાણત્તં, અમાયત્તં, અલોમ્મત્તં, સમણાણ ણિગ્ગથાણ પસત્થં ?) હે ભગવન્ ! અક્રોધ (ક્રોધનો અભાવ) અમાન (માનનો અભાવ) અમાયા (માયાથી રહિત હોવું) અને અલોભ (લોભનો અભાવ) એ બધા શુભો શુ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થોને માટે હિતકર હોય છે ? તાત્પર્ય એ છે કે શ્રમ-

अथान्यमतविषये प्रश्नोत्तरम्—

इतः पूर्वं कांक्षामदोषः कथितः, स च कांक्षामदोषो महान् दोषः । तस्य कांक्षामदोषस्य दोषत्वं दर्शनान्तरस्य विपरीततया सम्यगीति दर्शनान्तरस्य विपरीतरूपतां दर्शयन्नाह—‘अण्ण उत्थिया’ इत्यादि ।

मूलम्—अण्णउत्थिया णं भते ! एव आइक्खंति एव भासति एव पण्णवेति एव परुवेति, एव खल्ल एगे जीव एगेणं समयणं दो आउयाइ पकरेइ, त जहा—इहभविआउय च परभविआउय च । ज समय इहभविआउय पकरेइ, त समय परभविआउय पकरेइ, ज समय परभविआउय पकरेइ, त समय इहभविआउय पकरेइ, इहभविआउयस्स पकरणयाए परभविआउय पकरेइ, परभविआउयस्स पकरणयाए इहभविआउय पकरेइ, एव खल्ल एगे जीवे एगेण समयणं दो आउयाइ पकरेइ, त जहा—इहभविआउय च परभविआउय च से कहमेय भते ! एव ? गोयमा । ज णं त अण्ण उत्थिया एव आइक्खंति जाव परभविआउय च, जे ते एव आहसु मिच्छा ते एव आहसु अह पुण गोयमा । एव आइक्खामि जाव परुवेमि, एव खल्ल एगे जीवे एगेणं समयणं एगं आउय पकरेइ, त जहा इहभविआउय वा परभविआउय वा ज समय इहभविआउय पकरेइ, णो त समय परभविआउय पकरेइ, ज समय परभविआउय पकरेइ णो त समय इहभविआउय पकरेइ इह भविआउयस्स पकरणयाए णो परभविआउय पकरेइ, परभविआउयस्स पकरणयाए णो इहभविआउय पकरेइ एव खल्ल एगे जीव एगेणं समयणं एग आउय

કરોતિ, સંવૃતઃ=સંવરં પ્રાપ્તઃ સન્ કાલં કરોતિ મ્રિયતે, 'તઓ પચ્છા' તતઃ પથાત્ 'સિજ્ઞહ' સિદ્ધયતિ, સિદ્ધિપ્રાપ્નોતિ? 'બુજ્ઞહ' બુદ્ધયતે, વોધં ક્રેવલજ્ઞાનમાપ્નોતિ, 'મુચ્ચહ' મુચ્ચતે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મકાત્ નિવૃત્તો ભવતિ, 'જાવ અંતંકરેહ' યાવદન્તે કરોતિ યાવત્પદેન પરિનિવ્વાહ સવ્વદુક્ખાણ 'હિતિ સંગ્રહઃ । પરિનિર્વાતિ=કર્મ સંતાપરાહિત્યેન શીતલી ભવતિ, સર્વદુઃખાનાં=શારીર-માનસિકદુઃખાનામ્ અન્તં કરોતિ કિમ્? ભગવાનાહ—'હંતે' ત્યાદિ । 'હતા ગોયમા' હન્તે હે ગૌતમ ! 'કંઘપઓસે સ્વીણે' કાંક્ષાપ્રદોષે ક્ષીણે સતિ 'જાવ અંતં કરેહ' યાવદન્તં કરોતિ, યસ્ય કાંક્ષા પ્રદોષો વિનષ્ટો જાત સ સિદ્ધો બુદ્ધઃ મુક્તઃ પરિનિર્વાન્તઃ સર્વદુઃખાન્તકરશ્ચ ભવતીતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

॥ હિતિ નિર્ગ્રન્થપ્રકરણમ્ ॥

અથવા-પહિલે વહ બહુત મોહવાલા હોકર વિહાર કરે ઓર વાદ મેં સંવર સે યુક્ત હોકર સર જાવે, તો ક્યા વહ સિદ્ધ હોતા હૈ, બુદ્ધ હોતા હૈ ? મુક્ત હોતા હૈ ? યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અંત કરતા હૈ ? સિદ્ધિ-પદ કો પ્રાપ્ત હોના હસકા નામ સિદ્ધ હોના હૈ । કેવલ જ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરના હસકા નામ બુદ્ધ હોના હૈ । સંસાર સાગર સે નિવૃત્ત હોના હસકા નામ મુક્ત હોના હૈ । શારીરિક, માનસિક દુઃખોં કા અન્ત કરના હસકા નામ સર્વ દુઃખાન્તકર હૈ । યહાં યાવત્ પદસે “પરિનિવ્વાહ” હસ પદ કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । કર્મ સંતાપ સે રહિત હોકર શીતલી ભૂત હોના હસકા અર્થ હૈ । (હંતા ગોયમા ! કંઘપઓસે સ્વીણે જાવ અંતં કરેહ) હાં ગૌતમ ! કાંક્ષા પ્રદોષ નષ્ટ હોને પર-શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સિદ્ધ હોતા હૈ, બુદ્ધ હોતા હૈ મુક્ત હોતા હૈ, પરિનિર્વાત હોતા હૈ ઓર સર્વ દુઃખોં કા અન્ત કરનેવાલા હોતા હૈ ॥ સૂ-૩ ॥

સંવુદે કાલં કરેહ, તઓ પચ્છા સિજ્ઞહ, બુજ્ઞહ, મુચ્ચહ, જાવ સવ્વદુક્ખાણ અંતં કરેહ ?) અથવા-પહેલા તે શ્રમણ ધણા જ મોહયુક્ત થઈને વિચરતા હોય, પણ ત્યાર બાદ સવૃત થઈને (સવર યુક્ત થઈને) મરણ પામે તો શુ તે સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે ? પરિનિર્વૃત થાય છે ? અને તમામ દુઃખોનો અંત કરે છે ? સિદ્ધિપદ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવું એટલે સિદ્ધ થવું. કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એટલે બુદ્ધ થવું. સંસાર સાગરને તરી જવો એટલે મુક્ત થવું. કર્મસંતાપથી રહિત થઈને શીતલીભૂત થવું એટલે પરિનિર્વૃત થવું. અને શારીરિક તથા માનસિક દુઃખોનો નાશ કરવો એટલે સર્વ દુઃખાન્તકર થવું

(હતા ગોયમા ! કંઘપઓસે સ્વીણે જાવ અંતં કરેહ) હા ગૌતમ ! કાંક્ષાપ્રદો-ષનો નાશ થતાથી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સિદ્ધપદ પામે છે, બુદ્ધ બને છે, મુક્ત થાય છે, પરિનિર્વૃત થાય છે અને તમામ દુઃખોનો અંત કરનાર બને છે. ॥સૂ૦ ૩॥

अथान्यमतविषये प्रश्नोत्तरम्—

इत् पूर्व कांक्षामदोषः कथितः, स च कांक्षामदोषो महान् दोषः । तस्य कांक्षामदोषस्य दोषत्वं दर्शनान्तरस्य विपरीततया समवतीति दर्शनान्तरस्य विपरीतरूपता दर्शयन्नाह—‘अण्ण उत्थिया’ इत्यादि ।

मूलम्—अण्णउत्थिया णं भत्ते । एव आइक्खति एव भासति एव पण्णवेत्ति एव परुवेत्ति, एव खल्ल एगे जीवे एगेणं समयणं दो आउयाइ पकरेइ, त जहा—इहभविया उय च परभवियाउय च । ज समय इहभवियाउय पकरेइ, त समय परभवियाउय पकरेइ, ज समय परभवियाउय पकरेइ, त समय इहभवियाउय पकरेइ, इहभवियाउयस्स पकरणयाए परभवियाउय पकरेइ, परभवियाउयस्स पकरणयाए इहभवियाउय पकरेइ, एव खल्ल एगे जीवे एगेण समयणं दो आउयाइ पकरेइ, त जहा—इहभवियाउय च परभवि याउय च से कहमेय भत्ते । एव ? गोयमा । ज णं त अन्न उत्थिया एव आइक्खति जाव परभवियाउय च, जे ते एव आहसु मिच्छा ते एव आहसु अह पुण गोयमा । एव आइक्खामि जाव परुवेमि, एव खल्ल एगे जीवे एगेणं समयणं एगं आउय पकरेइ, त जहा इहभवियाउय वा परभवियाउय वा ज समय इहभवियाउय पकरेइ, णो त समय परभवियाउय पकरेइ, ज समय परभवियाउय पकरेइ णो त समय इहभवि या उय पकरेइ इह भवियाउयस्स पकरणयाए णो परभवियाउय पकरेइ, परभवि याउयस्स पकरणयाए णो इहभवि याउय पकरेइ एव खल्ल एगे जीव एगेणं समयणं एग आउय

पकरेइ, तं जहा—इहभविद्याउयं वा परभविद्याउयं वा, सेवं भंते त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ ॥ सू० ४ ॥

छाया—अन्ययूथिकाः खलु भदन्त ! एवमाख्यान्ति, एवं भापंते, एवं प्रज्ञापयन्ति, एवं प्ररूपयन्ति, एवं खलु एको जीव एकेन समयेन द्वे आयुषी प्रकरोति, तद्यथा -- इहभविद्यायुष्कं च परभविद्यायुष्कं च य समयं इहभविद्यायुष्कं प्रकरोति, तं समयं परभविद्यायुष्कं प्रकरोति, यं समयं परभविद्यायुष्कं प्रकरोति त समयम् इहभविद्यायुष्कं प्रकरोति, इहभविद्यायुष्कस्य प्रकरणतया परभविद्यायुष्कं प्रकरोति परभविद्यायुष्कस्य प्रकरणतयेहभविद्यायुष्कं प्रकरोति, एवं खलु एको जीवः एकेन समयेन द्वे आयुषी प्रकरोति तद्यथा—इहभविद्यायुष्कं च परभविद्यायुष्कं च, तत् कथमेतद् भदन्त ! एवम् ? । गौतम ! यत् ते अन्ययूथिका एवमाख्याति यावत् परभविद्यायुष्कं च, ये ते एवमाहुः, मिथ्या ते एवमाहुः, अहं पुन गौतम ! एवमाख्यामि यावत् प्ररूपयामि एवं खलु एको जीव एकेन समयेन एकमायुष्कं प्रकरोति तद्यथा—इहभविद्यायुष्कं वा परभविद्यायुष्कं वा । य समयमिहभविद्यायुष्कं प्रकरोति नो तं समयं परभविद्यायुष्कं प्रकरोति, यं समयं परभविद्यायुष्कं प्रकरोति, नो तं समयमिहभविद्यायुष्कं प्रकरोति, इहभविद्यायुष्कस्य प्रकरणतया नो परभविद्यायुष्कं प्रकरोति, परभविद्यायुष्कस्य प्रकरणतया नो इह भविद्यायुष्कं प्रकरोति, एवं खलु एको जीव एकेन समयेनैकमायुष्कं प्रकरोति, तद्यथा—इहभविद्यायुष्कं वा परभविद्यायुष्कं वा, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमो यावद्विहरति ॥ सू० ४ ॥

टीका—‘अण्णउत्थिया णं भंते !’ अन्य यूथिकाः खलु भदन्त ! ‘एवं आइक्खंति’ एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यान्ति सामान्यरूपेण कथयन्ति, ‘एवं भासंति’ एव भापन्ते विशेषरूपेण कथयन्ति, ‘एवं पण्णवेत्ति’ एवं प्रज्ञा-

अन्यमतविषय में प्रश्नोत्तर—

इससे पहिले कांक्षाप्रदोष कहा जा चुका है और यह कहा गया है कि यह एक महान् दोष है । इस कांक्षा प्रदोष (पर दर्शन की वांछा) में दोषरूपता दर्शनान्तर की विपरीतता से ही संभवनी है—अतः दर्श-

अन्यमत विषयमां प्रश्नोत्तर

आ पडेला कांक्षाप्रदोषनु निरूपणु करवामा आओयु अने तेने महान दोषइय अताववामा आओये आ कांक्षाप्रदोष (परदर्शननी वाछा) मा भील दर्शननी विपरीतताने लीधे अ दोषपणु सलवे छे. तेथी भील दर्शनामां

પવન્તિ, ઉપપત્તિદ્વારેણ 'એવં પરુષેતિ' એવં પ્રરૂપયન્તિ, પ્રરૂપણં કુર્ષન્તિ મેદ
 કયનત્, કિમિત્યાહ-એવ સ્વલુ એગે જીવે 'એવ સ્વલુ એકો જીવઃ' 'એગે સમ
 એગં' એકેન સમયન 'દો આઝયાહ' દે આયુષી, આયુર્દ્રય 'પકરેહ' પ્રકરોતિ
 =વચ્નાતિ, જીવો નામ સ્વપર્યાય સમૂહરૂપઃ સ ચ પર્યાયસમૂહાયાત્મકો જીવો
 યદા એકમાયુઃપર્યાય કરોતિ તદાઽન્યપિ પર્યાય કરોત્યેવ સ્વપર્યાયત્વાવિશેષત્
 જ્ઞાનસમ્યક્ત્વાદિપર્યાયત્વ સ્વપર્યાયસ્ય કર્તા જીવ એવેતિ સ્મીકર્તૃત્વમેવ અન્યથા

નાન્તર મેં ઘિપરીતરૂપતા દિહ્યાને કે નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈ—
 'અળ્લ ડલ્લિયા ણં મંતે !' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—(અળ્લડલ્લિયા ણં મંતે !) હે મનુષ્ય ! અન્યયુધિકજન-વૃત્તે
 સીર્થિકજન (એવ આહવક્ષન્તિ) હસ પ્રકાર સે સામાન્યરૂપ સે કહતે હૈ
 (એવ માસતિ) હસ પ્રકાર સે વિશેષરૂપ સે કહતે હૈ । (એવ પળ્લવેતિ)
 (યુક્તિયો દ્વારા હસ પ્રકાર સે સમજાતે હૈ) (મેદોં કે કથનપૂર્વક મેં હસ
 પ્રકાર સે પ્રરૂપણા કરતે હૈ—(એવ સ્વલુ) કિ—(એગે જીવે એગે સમયે)
 એક જીવ એક સમય મેં (દો આઝયાહ) દો આયુષોં કા (પકરેહ)
 વંધ કરતા હૈ । હસ વિષય મેં ડનકા એસા કહના હૈ કિ—જીવ જો હૈ
 વહ અપની પર્યાયોં કા એક સમૂહરૂપ હૈ । મત વહ પર્યાયસમૂહરૂપ જીવ
 જિસ સમય એક આયુરૂપ પર્યાય કો કરતા હૈ, હસી સમય વહ વૃત્તી
 મી આયુરૂપ પર્યાય કો કરતા હી હૈ । ક્યોં કિ સ્વપર્યાયત્વ કી હસમેં
 અવિશેષતા હૈ । જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ આદિ સ્વપર્યાય કો તરહ । તાત્પર્યે કહમે

વિપરીતતા બતાવવાને માટે સૂત્રકાર સૂત્ર કહે છે

ટીકાર્થ— અળ્લ ડલ્લિયા ણં મંતે !' ઇત્યાદિ

(અળ્લ ડલ્લિયા ણં મંતે !) હે મનુષ્ય ! અન્ય યુધિકજન-અન્ય સીર્થિક
 અન્ય મતને માનનારા લોકો (એવ આહવક્ષન્તિ) આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે
 કહે છે, (એવ માસતિ) આ પ્રમાણે વિશેષરૂપે કહે છે, (એવ પળ્લવેતિ)
 યુક્તિયો વડે આ પ્રમાણે સમજાવે છે (એવ પરુષેતિ) બેદોના કથન પૂર્વક
 આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે કે—(એવ સ્વલુ એગે જીવે એગે સમયે દો આઝ
 યાહ પકરેહ) એક જીવ એક સમયે એ આયુષ્યનો વંધ બાંધે છે આ
 વિષયમા પરધર્મીઓની માન્યતા બેલી છે કે—જીવ પોતાની પર્યાયોના એક
 સમૂહરૂપ છે તેથી પર્યાયસમૂહરૂપ જીવ ને સમયે એક આયુષ્યરૂપ પર્યાય કરે
 છે એ જ સમયે તે બીજી આયુષ્યરૂપ પર્યાય પણ કરે છે કારણ કે જ્ઞાન
 સમ્યક્ત્વ વગેરે સ્વપર્યાયની જેમ તેનામા સ્વપર્યાયપણાની અવિશેષતા છે.

पकरेइ, तं जहा—इहभवियाउयं वा परभवियाउयं वा, सेवं भंते त्ति भगवं गोयमे जाव विहरइ ॥ सू० ४ ॥

छाया—अन्ययूथिकाः खलु भदन्त ! एवमाख्यान्ति, एवं भाषन्ते, एवं प्रज्ञापयन्ति, एवं प्ररूपयन्ति, एवं खलु एको जीव एकेन समयेन द्वे आयुषी प्रकरोति, तद्यथा — इहभविकायुष्कं च परभविकायुष्कं च य समयं इहभविकायुष्कं प्रकरोति, तं समयं परभविकायुष्कं प्रकरोति, यं समयं परभविकायुष्कं प्रकरोति त समयम् इहभविकायुष्कं प्रकरोति, इहभविकायुष्कस्य प्रकरणतया परभविकायुष्कं प्रकरोति परभविकायुष्कस्य प्रकरणतयेहभविकायुष्कं प्रकरोति, एवं खलु एको जीवः एकेन समयेन द्वे आयुषी प्रकरोति तद्यथा—इहभविकायुष्कं च परभविकायुष्कं च, तत् कथमेतद् भदन्त ! एवम् ? । गौतम ! यत् ते अन्ययूथिका एवमाख्याति यावत् परभविकायुष्कं च, ये ते एवमाहुः, मिथ्या ते एवमाहुः, अहं पुन गौतम ! एवमाख्यामि यावत् प्ररूपयामि एवं खलु एको जीव एकेन समयेन एकमायुष्कं प्रकरोति तद्यथा—इहभविकायुष्कं वा परभविकायुष्कं वा । य समयमिहभविकायुष्कं प्रकरोति नो तं समयं परभविकायुष्कं प्रकरोति, यं समयं परभविकायुष्कं प्रकरोति, नो तं समयमिहभविकायुष्कं प्रकरोति, इहभविकायुष्कस्य प्रकरणतया नो परभविकायुष्कं प्रकरोति, परभविकायुष्कस्य प्रकरणतया नो इह भविकायुष्कं प्रकरोति, एवं खलु एको जीव एकेन समयेनैकमायुष्कं प्रकरोति, तद्यथा—इहभविकायुष्कं वा परभविकायुष्कं वा, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमो यावद्विहरति ॥ सू० ४ ॥

टीका—‘ अण्णउत्थिया णं भंते ! ’ अन्य यूथिकाः खलु भदन्त ! ‘ एवं आइक्खन्ति ’ एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यान्ति सामान्यरूपेण कथयन्ति, ‘ एवं भासन्ति ’ एव भाषन्ते विशेषरूपेण कथयन्ति, ‘ एवं पण्णवे ति ’ एवं प्रज्ञा-

अन्यमतविषय में प्रश्नोत्तर—

इससे पहिले कांक्षाप्रदोष कहा जा चुका है और यह कहा गया है कि यह एक महान् दोष है । इस कांक्षा प्रदोष (पर दर्शन की वांछा) में दोषरूपता दर्शनान्तर की विपरीतता से ही संभवनी है—अतः दर्श-

अन्यमत विषयमा प्रश्नोत्तर

आ पडेला कांक्षाप्रदोषनु निरूपणु करवामा आओयु अने तेने भडान दोषरूप भताववामा आओये. आ कांक्षाप्रदोष (परदर्शननी वाछा) मा भीन् दर्शननी विपरीतताने वीधे ॥ दोषपणु स भवे छे. तेथी भीन् दर्शनोमां

પયન્તિ, ઉપપત્તિદ્વારેણ 'એવં પરુવેતિ' એવ પ્રરૂપયન્તિ, પ્રરૂપણાં કુર્ષન્તિ મેદ કયન્તઃ, કિમિત્યાહ—એવ સ્વલ્લ એગે જીવે 'એવ સ્વલ્લ એગો જીવઃ' એગેણ સમ એગ 'એકેન સમયેન 'દો આઠયાહ' દ્વે આયુષી, આયુર્દય 'પકરેહ' પ્રકરોતિ = ઘષ્ઠનાતિ, જીવો નામ સ્વપર્યાય સમૂહરૂપ સ ધ પર્યાયસમુદાયાત્મકો બીજો યદા એકમાયુઃપર્યાય કરોતિ તદાઽન્યમપિ પર્યાયં કરોત્યેવ સ્વપર્યાયત્વાભિશેષાત્ જ્ઞાનસમ્યક્ત્વાદિપર્યાયશ્ચ સ્વપર્યાયસ્ય કર્તા બીજ એવેતિ સ્વીકર્તવ્યમેવ અન્યથા

નાન્તર મેં વિપરીતરૂપતા દિશ્જાને કે નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈ—
'અળ્લ ઇત્થિયા ણં મંતે!' ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—(અળ્લ ઇત્થિયા ણં મંતે!) હે મહન્ત! અન્યયુધિકજન—તૂસરે તીર્થિકજન (એવં આહ્વસંતિ) હસ પ્રકાર સે સામાન્યરૂપ સે કહતે હૈ (એવં માસંતિ) હસ પ્રકાર સે વિશેષરૂપ સે કહતે હૈ। (એવં પળ્લબેતિ) (યુક્તિયો દ્વારા હસ પ્રકાર સે સમજાતે હૈ) (મેવોં કે કથનપૂર્વક લે હસ પ્રકાર સે પ્રરૂપણા કરતે હૈ—(એવં સ્વલ્લ) કિ—(એગે જીવે એગેણં સમણં) એક જીવ એક સમય મેં (દો આઠયાહ) દો આયુષોં કા (પકરેહ) બંધ કરતા હૈ। હસ વિષય મેં ડનકા એસા કહમા હૈ કિ—જીવ જો હૈ લહ અપની પર્યાયોં કા એક સમૂહરૂપ હૈ। અત લહ પર્યાયસમૂહરૂપ જીવ જિસ સમય એક આયુરૂપ પર્યાય કો કરતા હૈ, ઇસી સમય લહ ટૂસરી બી આયુરૂપ પર્યાય કો કરતા હી હૈ। કયોં કિ સ્વપર્યાયત્વ કી ઇસમેં અવિશેષતા હૈ। જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ આદિ સ્વપર્યાય કો તરહ। તાત્પર્યે કહને

વિપરીતતા બતાવવાને માટે સૂત્રકાર સૂત્ર કહે છે

ટીકાર્થ—'અળ્લ ઇત્થિયા ણં મંતે।' ઇત્યાદિ

(અળ્લ ઇત્થિયા ણં મંતે!) હે ભગવન્! અન્ય યુધિકજન—અન્ય તીર્થિકો અન્ય મતને માનનારા લોકો (એવં આહ્વસંતિ) આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે કહે છે (એવં માસંતિ) આ પ્રમાણે વિશેષરૂપે કહે છે (એવં પળ્લબેતિ) મુક્તિયો વડે આ પ્રમાણે સમજાવે છે (એવં પરુવેતિ) બોદોના કથન પૂવક આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે કે—(એવં સ્વલ્લ એગે જીવે એગેણં સમણં દો આઠ યાહ પકરેહ) એક જીવ એક જ સમયે બે આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે આ વિષયમાં પરધર્મીઓની માન્યતા એવી છે કે—જીવ પોતાની પદચિના એક સમૂહરૂપ છે તેથી પર્યાયસમૂહરૂપ જીવ ને સમયે એક આયુષ્યરૂપ પર્યાય કરે છે એ જ સમયે તે બીજી આયુષ્યરૂપ પર્યાય પણ કરે છે કારણ કે જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ વગેરે સવપર્યાયની જેમ તેનામાં સ્વપર્યાયપણાની અવિશેષતા છે

સિદ્ધત્વાદિપર્યાયાણામુત્પાદાભાવ એવ સ્યાદિતિ ભાવઃ । 'ત જહા' તથા—'ઇહ ભવિયાઉયં ચ પરમવિયાઉયં ચ' ઇહભવિકાયુષ્કં ચ પરમવિકાયુષ્કં ચ, તદેવ સ્પષ્ટયતિ—'જં સમયં' ઇત્યાદિ । 'જં સમયં ઇહભવિયાઉયં પફરેઈ' યં સમયમા-

કા યહ હૈ કિ જિસ તરહ જીવ આયુરૂપ પર્યાય કો કરતે સમય જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ આદિ અપની પર્યાયોં કરતા હૈ ઉસ એક હી સમય મેં ઉનકે કરને મેં કોઈ વાધા નહીં આતી હૈ વયોં કિ વે ઉસકી પર્યાયોં હૈં હસી પ્રકાર સે એક હી જીવ એક હી સમય મેં દો આયુકર્મોં કા બંધ કરતા હૈ । હસમેં ભી કોઈ વાધા નહીં આતી હૈ । કારણ—જૈસે એક આયુકર્મકા કરના ઉસકી પર્યાય હૈ ઉસી પ્રકારસે ઉસી સમયમેં દૂસરી આયુકર્મકા કરના ઉસકી પર્યાય હૈ । હસ કથનસે યહ વાત સમજમેં આ જાતી હૈ કિ જીવ હી અપની પર્યાયોં કા કર્તા હૈ । યદિ જીવ અપની પર્યાયોં કા કર્તા ન માના જાવે તો ફિર સિદ્ધત્વ આદિ પર્યાયોં કા કમી ઉત્પાદ હી નહીં હો સકને કે કારણ ઉનકા અભાવ હી હો જાવેગા । હસ દો આયુઓં કો એક સમય મેં કરને કી વાત કો અવ ઔર વિશેષરૂપ સે સ્ફુટ કરને કે લિયે ઉન્હીં કી તરફ સે સૂત્રકાર કહતે હૈ કિ—(તં જહા) ઉનકે મન્તવ્યાનુસાર એક હી સમયમેં એક હી જીવ હન દો આયુઓંકો હસ પ્રકાર સે કરતા હૈ (ઇહ ભવિયાઉયં ચ પરમવિયાઉયં ચ) એક હસ ભવ સમ્બન્ધી આયુકો ઔર દૂસરી પરમ ભવ સમ્બન્ધી આયુકો । (જં સમયં ઇહભવિયાઉયં

તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે જે સમયે જીવ; આયુષ્યરૂપ પર્યાયને કરતી વખતે જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ વગેરે પોતાની પર્યાયોને પણ કરે છે—તો એ એક જ સમયે તે બધી પર્યાયો કરવામા જેમ વાધો નહોતો નથી, કારણ કે તે તેની પર્યાયો છે, એજ પ્રમાણે એક જ જીવ એક જ સમયે બે આયુષ્યનો પણ બંધ કરે છે જેમ કરવામા કોઈ મુશ્કેલી નહોતી નથી કારણ કે એક આયુષ્ય કર્મ કરવું એ જેમ તેની પર્યાય છે, એજ પ્રમાણે એજ સમયે બીજુ આયુષ્યકર્મ કરવું એ પણ તેની પર્યાય જ છે આ કથનથી એ વાત સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જીવ પોતે જ પોતાની પર્યાયોનો કર્તા છે, બે જીવને પોતાની પર્યાયોનો કર્તા માનવામા ન આવે તો સિદ્ધત્વ વગેરે પર્યાયોની કચારેય પણ ઉત્પત્તિ ન થઈ શકવાને કારણે તેનો અભાવ જ માનવો પડે હવે બે આયુષ્યો એક જ સમયે કરવાના વિષયનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે (તં જહા) અન્ય ધર્મોંઓના કથનાનુસાર એક જ સમયે એક જ જીવ બે આયુષ્યનો બંધ આ રીતે કરે છે—(ઇહભવિયાઉયં ચ પરમવિયાઉયં ચ) એક આ જીવ સંબંધી આયુષ્યનો અને બીજો પરલવ સંબંધી આયુષ્યનો બંધ (જં સમયં ઇહભવિયા યં

પયન્તિ, તપપતિદ્વારેણ 'એવ પરુવેસિ' એવ પ્રરૂપયન્તિ, પ્રરૂપણા કુર્ષન્તિ મેદ
 કથનતઃ, કિમિત્યાહ-એવ સ્વલ્લુ એગે જીવે 'એવ સ્વલ્લુ એકો જીવઃ' 'એગેણ સમ
 પર્ણ' એકેન સમયન 'દો આડયાઈ' દો આયુષી, આયુર્દય 'પકરેઈ' પકરોતિ
 =વળ્નાતિ, જીવો નામ સ્વપર્યાય સમૂહરૂપઃ સ ચ પર્યાયસમુદાયાત્મકો જીવો
 યદા એકમાયુઃપર્યાયં કરોતિ તદાઽન્યમપિ પર્યાય કરોત્યેવ સ્વપર્યાયત્વાવિશેષાત્
 જ્ઞાનસમ્યક્ત્વાદિપર્યાયવત્ સ્વપર્યાયસ્ય કર્તા જીવ એવેસિ સ્વીકર્તૃભ્યમેવ અન્યથા

નાન્તર મેં વિપરીતરૂપતા દિશ્વામે કે નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈં—

‘અળ્ળ ઉત્થિયા ણં મંતે !’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—(અળ્ળઉત્થિયાણં મંતે!) હે મદન્ત! અન્યપૂર્થિકજન-દૂસરે
 તીર્થિકજન (એવ આહવસંતિ) હસ પ્રકાર સે સામાન્યરૂપ સે કહતે હૈં
 (એવ આસતિ) હસ પ્રકાર સે વિશેષરૂપ સે કહતે હૈં । (એવ પળ્ળવેતિ)
 (યુક્તિયો દ્વારા હસ પ્રકાર સે સમજાતે હૈં) (મેદોં કે કથનપૂર્વક વે હસ
 પ્રકાર સે પ્રરૂપણા કરતે હૈં—(એવ સ્વલ્લુ) કિ—(એગે જીવે એગેણ સમપર્ણ)
 એક જીવ એક સમય મેં (દો આડયાઈ) દો આયુષોં કા (પકરેઈ)
 પંથ કરતા હૈં । હસ વિષય મેં ડનકા એસા કહના હૈં કિ—જીવ જો હૈં
 વહ અપની પર્યાયોં કા એક સમૂહરૂપ હૈં । અત વહ પર્યાયસમૂહરૂપ જીવ
 જિસ સમય એક આયુરૂપ પર્યાય કો કરતા હૈં, વસી સમય વહ દૂસરી
 બી આયુરૂપ પર્યાય કો કરતા હી હૈં । કયોં કિ સ્વપર્યાયત્વ કી વસમેં
 અવિશેષતા હૈં । જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ આદિ સ્વપર્યાય કો તરહ । તાત્પર્ય કહને

વિપરીતતા બતાવવાને માટે સૂત્રકાર સૂત્ર કહે છે

ટીકાર્થ— અળ્ળ ઉત્થિયા ણં મંતે !’ હત્યાદિ

(અળ્ળ ઉત્થિયા ણં મંતે!) હે મદન્ત! અન્ય પૂર્થિકજન-અન્ય તીર્થિક
 અન્ય મતને માનનારા લોકો (એવ આહવસંતિ) આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે
 કહે છે (એવ આસતિ) આ પ્રમાણે વિશેષરૂપે કહે છે, (એવ પળ્ળવેતિ)
 યુક્તિયો વડે આ પ્રમાણે સમજાવે છે (એવ પરુવેસિ) લોકોના કથન પૂર્વક
 આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરે છે કે—(એવ સ્વલ્લુ એગે જીવે એગેણ સમપર્ણ દો આડ
 યાઈ પકરેઈ) એક જીવ એક જ સમયે બે આયુષ્યનો પંથ બાંધે છે આ
 વિષયમા પરધર્મીઓની માન્યતા એવી છે કે—જીવ પોતાની પથશિના એક
 સમૂહરૂપ છે તેથી પર્યાયસમૂહરૂપ જીવ જે સમયે એક આયુષ્યરૂપ પર્વાય કરે
 છે એ જ સમયે તે બીજી આયુષ્યરૂપ પર્વાય પણ કરે છે કારણ કે જ્ઞાન
 સમ્યક્ત્વ વગેરે સવ પર્યાયની જેમ તેનામા સ્વપર્યાયપણાની અવિશેષતા છે

सिद्धत्वादिपर्यायाणामुत्पादाभाव एव स्यादिति भावः । 'त जहा' तद्यथा—'इह भवियाउयं च परभवियाउयं च' इहभविकायुष्कं च परभविकायुष्कं च, तदेव स्पष्टयति—'जं समयं' इत्यादि । 'जं समयं इहभवियाउयं पकरेइ' यं समयमा-

का यह है कि जिस तरह जीव आयुरूप पर्याय को करते समय ज्ञान सम्यक्त्व आदि अपनी पर्यायों करता है उस एक ही समय में उनके करने में कोई बाधा नहीं आती है वर्यों कि वे उसकी पर्यायें हैं इसी प्रकार से एक ही जीव एक ही समय में दो आयुर्कर्मों का बंध करता है । इसमें भी कोई बाधा नहीं आती है । कारण—जैसे एक आयुर्कर्मका करना उसकी पर्याय है उसी प्रकारसे उसी समयमें दूसरी आयुर्कर्मका करना उसकी पर्याय है । इस कथनसे यह बात समझमें आ जाती है कि जीव ही अपनी पर्यायों का कर्त्ता है । यदि जीव अपनी पर्यायों का कर्त्ता न माना जावे तो फिर सिद्धत्व आदि पर्यायों का कभी उत्पाद ही नहीं हो सकने के कारण उनका अभाव ही हो जावेगा । इस दो आयुओं को एक समय में करने की बात को अब और विशेषरूप से स्फुट करने के लिये उन्हीं की तरफ से सूत्रकार कहते हैं कि—(तं जहा) उनके मन्तव्यानुसार एक ही समयमें एक ही जीव इन दो आयुओंको इस प्रकार से करता है (इह भवियाउयं च परभवियाउयं च) एक इसभव सम्बन्धी आयुको और दूसरी परभव सम्बन्धी आयुको । (जं समयं इहभवियाउयं

तात्पर्यं એ છે કે જેવી રીતે જે સમયે જીવ, આયુષ્યરૂપ પર્યાયને કરતી વખતે જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ વગેરે પોતાની પર્યાયોને પણ કરે છે—તો એ એક જ સમયે તે બંધી પર્યાયો કરવામાં જેમ વાધો નડતો નથી, કારણ કે તે તેની પર્યાયો છે, એજ પ્રમાણે એક જ જીવ એક જ સમયે બે આયુષ્યનો પણ બંધ કરે છે એમ કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નડતી નથી. કારણ કે એક આયુષ્ય કર્મ કરવું એ જેમ તેની પર્યાય છે, એજ પ્રમાણે એજ સમયે બીજું આયુષ્યકર્મ કરવું એ પણ તેની પર્યાય જ છે. આ કથનથી એ વાત સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જીવ પોતે જ પોતાની પર્યાયોનો કર્તા છે. જો જીવને પોતાની પર્યાયોનો કર્તા માનવામાં ન આવે તો સિદ્ધત્વ વગેરે પર્યાયોની ક્યારેય પણ ઉત્પત્તિ ન થઈ શકવાને કારણે તેનો અભાવ જ માનવો પડે હવે બે આયુષ્યો એક જ સમયે કરવાના વિષયનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે (તં જહા) અન્ય ધર્મોના કથનાનુસાર એક જ સમયે એક જ જીવ બે આયુષ્યનો બંધ આ રીતે કરે છે—(इहभवियाउयं च परभवियाउयं च) એક આ ભવ સંબંધી આયુષ્યનો અને બીજો પરભવ સંબંધી આયુષ્યનો બંધ (जं समयं इहभविया यं

મિત્ય યસ્મિન્ સમયં હત્યર્થે હ્રમવિકાયુષ્ક પ્રકરોતિ-વધ્નાતિ, 'તં સમય પર મવિયાઠયં પકરેહ' ત સમયમામિત્ય તસ્મિન્ સમયે હત્યર્થઃ પરમવિકાયુષ્ક પ્રકરોતિ, તથા 'અ સમયં પરમવિયાઠયં પકરેહ' ય સમયમામિત્ય પરમવિકાયુષ્ક પ્રકરોતિ 'ત સમય હ્રમ મવિયાઠયં પકરેહ' ત સમયમ્ હ્રમવિકાયુષ્ક પ્રકરોતિ, હ્રમ મવો વર્તમાનમવો યસ્મિન્ આયુપિ વર્ષતે ફલરૂપણ તત્ હ્રમવિકાયુષ્ક, એવ પરમવઃ આગામિમવો યસ્મિન્ આયુપિ ફલતથા વર્ષતે તત્ પરમવાયુષ્કમ્ । આમ્યા સુધ્રામ્યામ્ હ્રમવાયુષ્કરણસમયે પરમવાયુઃકરણં નિયમિતમ્, એવં વર મવાયુ કરણસમયે હ્રમવાયુઃકરણ ચ નિયમિતમ્ એવં સૂમદ્રયેન એકસમપદ્ય

પગરેહ, તં સમયં પરમવિયાઠયં પકરેહ અ સમય પરમવિયાઠય પકરેહ, તં સમયં હ્રમવિયાઠયં પકરેહ) જિસ સમય જીવ હસ મવ સમ્યન્ધી આયુ કા વધ કરતા હૈ ઉસી સમય મૈં વહ પરમવ સમ્યન્ધી આયુ કા વંધ કરતા હૈ । ઓર જિસ સમય મૈં વહ હસ મવ સમ્યન્ધી આયુ કા વંધ કરતા હૈ । ઉસી સમય મૈં વહ પરમવ સમ્યન્ધી આયુકા વંધ કરતા હૈ । જિસ આયુ કે ફલ સ્વરૂપ યહ ચાલુ મવ હૈ વહ આયુ હ્રમવિક આયુ હૈ ઓર આગામી મવ જિસ આયુ કે હોને પર ફલરૂપ સે વર્તતા હૈ વહ પરમવાયુ હૈ । इन दो सूत्रों द्वारा यह नियमित किया गया कि ह्रम मव आयु के करने के समय में परमव की आयु का करना नियमित है और परमवीय आयु के करने के समय ह्रमवीय आयु का करना नियमित है । इस तरह इन दो सूत्रों द्वारा दो आयु एक ही समय में किया जाता है इस प्रकार से कहकर अब यह प्रकट किया जाता है

પગરેહ, તં સમય પરમાવિયાઠય પગરેહ અ સમય પરમવિયાઠય પગરેહ, ત સમય હ્રમવિયાઠય પગરેહ) જે સમયે છવ આ ભવ સબંધી આયુષ્યનો બધ બાપિ છે તે જ સમયે પરભવ સબંધી આયુષ્યનો બધ પશુ બાપિ છે જે સમયે તે પરભવ સબંધી આયુષ્યનો બધ બાપિ છે એજ સમયે આ ભવ સબંધી આયુષ્યનો બધ પશુ બાપિ છે જે આયુષ્યના ફળસ્વરૂપ આ ચાલુ ભવ છે, તે ઉદ્ભવિક આયુષ્ય કહેવાય છે અને આગામી (હવે પછીનો) ભવ, જે આયુષ્યના ફળસ્વરૂપે ઉદ્ભવે છે તે પરભવાયુ છે આ બન્ને સૂત્રો વડે જે નિવમ બતાવવામા આવ્યો છે તે આ ભવના આયુષ્યને કરવાના સમયમા પરભવાયુષ્ય કરવાનું નિયમિત છે, અને પરભવના આયુષ્ય ને કરવાને સમયમા ઉદ્ભવીય આયુષ્ય કરવાનું નિયમિત છે આ રીતે આ બન્ને સૂત્રો વડે જ આયુષ્ય એજ સમયે કરવામા આવે છે એવુ કહન કરીને હવે જે વાત પ્રકટ કરવામા

યતાં દ્વયોરાયુપોઃ કથયિત્વા દ્વયોરાયુપોરેકક્રિયાકાર્યતામાહ—‘ઇહભવિયા-
 ડયસ્સે’ ત્યાદિ, ‘ઇહ ભવિયાડયરસ પકરણયા’ ‘ઇહભવાયુપઃ પ્રકરણતયા
 કરણેન ‘પરમવિયાડયં પકરેઈ’ પરમવાયુષ્કં પ્રકરોતિ, ‘પરમવિયાડયસ્સ પકર-
 ણયા’ પરમવાયુષ્કસ્ય પ્રકરણતયા કરણેન ‘ઇહભવિયાડયં પકરેઈ’ ઇહભવિ-
 કાયુષ્કં પ્રકરોતિ, પરમવસંવન્ધ્યાયુપઃ કરણસમયે એવ એતદ્ભવસંવન્ધ્યાયુપો વન્ધનં
 કરોતિ । પ્રકરણાર્થં નિગમયન્નાહ—‘એવં સ્વલ્લુ એગે જીવે’ એવં સ્વલ્લુ એકો જીવઃ
 ‘એગેણં સમણં’ એકેન સમયેન ‘દો આડયાઈ પકરેઈ’ દ્વે આયુપી પ્રકરોતિ,
 ‘તં જહા’ તદ્યથા—‘ઇહભવિયાડયં ચ પરમવિયાડયં ચ’ ઇહભવિકાયુષ્કં ચ
 પરમવિકાયુષ્કં ચ, ‘સે કહમેયં મંતે એવં’ તત્કથમેતત્ કિમેતત્ ભદન્ત ! એવમ્=
 એવં રૂપેણાસ્તિ તત્કથનં કિં સત્યમિતિ પ્રશ્ન । હે ભદન્ત ! એકસમયે આયુપો-
 દ્વયસ્ય કરણં કિં સંભવતીતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ ।

કિં ચે દોનોં આયુ એક હી ક્રિયા સે કી જાલી હૈં—(ઇહભવિયાડયસ્સ પક-
 રણયા’ પરમવિયાડયં પકરેઈ, પરમવિયાડયસ્સ પકરણયા’ ઇહભવિયાડયં
 પકરેઈ) જીવ ઇહ સમ્બન્ધી આયુ કો કર કે પરમવ સમ્બન્ધી આયુ
 કો કરતા હૈ । ઓર પરમવ સંબંધી આયુ કે કરને સે ઇહમવ સંબંધી
 આયુ કો કરતા હૈ । (એવં સ્વલ્લુ એગે જીવે એગેણં સમણં દો આડયાઈ
 પકરેઈ) ઇસ તરહ સે એક જીવ એક હી સમય મેં દો આયુઓં કા વંધ
 કરતા હૈ । (તં જહા—ઇહ ભવિયાડયં ચ પરમવિયાડયં ચ) એક ઇસ મવ
 સમ્બન્ધી આયુ કા દૂસરી પરમવ સમ્બન્ધી આયુ કા । (સે કહમેયં મંતે !
 એવં) સો હે ભદન્ત ! એસા યહ કથન કયા ઉન લોગોં કા સત્ય હૈ ?
 અર્થાત્—એક સમય મેં દો આયુ કા વંધ કરના કયા સંભવતા હૈ ? એસા

છે કે એ બન્ને આયુ એક જ ક્રિયાથી કરાય છે—(ઇહભવિયાડયસ્સ પકરણયા’
 પરમવિયાડયં પકરેઈ, પરમવિયાડયસ્સ પકરણયા’ ઇહભવિયાડયં પકરેઈ) એવ
 આ ભવ સંબંધી આયુષ્ય કરવાથી પરભવ સંબંધી આયુષ્ય કરે છે.
 અને પરભવ સંબંધી આયુષ્ય કરવાથી આ ભવ સંબંધી આયુષ્ય કરે છે
 (એવં સ્વલ્લુ એગે જીવે એગેણં સમણં દો આડયાઈ પકરેઈ) આ રીતે એક જ
 એવ એક જ સમયે એ આયુષ્યનો બંધ કરે છે (તં જહા—ઇહભવિયાડયં ચ
 પરમવિયાડયં ચ) તે એ આયુષ્ય આ ડાખે છે—(૧) આ ભવસંબંધી આયુ
 ય અને (૨) પરભવ સંબંધી આયુષ્ય (સે કહમેયં મંતે ! એવં) તેા હે ભગ-
 વન્ ! શુ એ દોડોની ઉપરની માન્યતા સાચી છે ? એટલે કે એક સમયે એ
 આયુષ્યનો બંધ બાધવાનું સંભવી શકે ? એવો પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે.

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જ ણ તે અન્નરૂપિયા’ યત્ સન્નુ અન્યયુધિકા ‘પરં
આરૂપ્યતિ જાવ પરમચિયાડય ચ’ એવાગ્યાન્તિ યાવત્ પરમચિયાપુર્ણં ચ,
દ્વ યાવત્પદેન માપન્તે પ્રજ્ઞાપયન્તિ પ્રરૂપયન્તિ, एको जीव एरुसमये द्वे आयुपी
प्रकरोति इह भविकायुष्म चेत्यादीना संग्रह । ‘जे ते एव आहसु मिच्छा त एवं
आहंसु’ ये ते एवमुक्तवन्तो मिथ्या ते एवमुक्तवन्त, परमतस्य मिथ्यास्य चैवम्-
एकेनाध्यवसायन परस्परविरुद्धयोरायुषोर्वचासमभात्, यदप्युक्तं परतीर्थिकै-
पर्यायान्तरफरणे पर्यायान्तरं करोति स्वपर्यायत्वात्, तच्च सम्पक् सिद्धत्वपर्याय

પહ ગૌતમ કા પ્રશ્ન છે-(ગોયમા ! જ ણ તે અન્નરૂપિયા એવં આરૂપ્યતિ
જાવ પરમચિયાડય ચ) હે ગૌતમ ! જો એ અન્યયુધિકા જન પેસા કહતે
હેં કિં એક જીવ એક જી સમય મેં દો આયુ કા યંચ કરતા હૈ-એક હસ
અવ સમ્પન્ની આયુ કા ઓર દૂસરી પરમચસમ્પન્ની આયુ કા, સો (જે
તે એવં આહસુ મિચ્છા તે એવં આહસુ) જો ડન્હોં ને પેસા કહા હૈ વહ
ડન્હોં ને મિથ્યા કહા હૈ । “આરૂપ્યતિ જાવ પરમચિયાડય ચ” યહાં
જો “યાવત્” પદ આયા હૈ વહ પૂર્વ મેં કથિત “માપન્તે, પ્રજ્ઞાપયન્તિ,
પ્રરૂપયન્તિ, એકો જીવ એક સમયે દ્વે આયુષી પ્રકરોતિ, ઇહ ભવિકાયુ-
ષ્મં ચ” ઇત્યાદિ પાઠ કા સંગ્રહક હૈ ।

“ડન્હોં ને જો પેસા કહા હૈ સો મિથ્યા કહા હૈ” અય યહી વાત
સ્પષ્ટ થી જાતી હૈ-એક જી અધ્યવસાય સે પરસ્પર વિરુદ્ધ દો આયુ કા
હોના અસંભવ હૈ । તથા પેસા જો અની ૨ ડન્હોં ને કહા હૈ કિં અપની
પર્યાય હોને કે કારણ જીવ સમ્પક્ત્વ ઓર જ્ઞાન થી તરહ એકપર્યાય કે
કરને મેં દૂસરી પર્યાય કો કરતા હૈ સો પેસા કહના થી ડનકા ઠીક

(ગોયમા ! જ ણ તે અન્નરૂપિયા એવં આરૂપ્યતિ જાવ પરમચિયાડય ચ) હે
ગૌતમ ! અન્ય તીર્થિકા જોણુ એ કહે છે કે જોક જ સમયે (૧) આ અવ
સભાં આયુષ્યને અને (૨) પરભવ સભાં આયુષ્યને-જોમ ને આયુષ્યને
બંધ બાંધે છે (જે તે એવં આહસુ મિચ્છા તે એવં આહસુ) તેમણે જોણુ એ
કહેલ છે તે મિથ્યા છે, સત્ય નથી “આરૂપ્યતિ જાવ પરમચિયાડય ચ” જાદી એ
“યાવત્” પદ છે તેનાથી પૂર્વોક્ત માપન્તે, પ્રજ્ઞાપયન્તિ, પ્રરૂપયન્તિ, એકો જીવ એક
સમયે દ્વે આયુષી પ્રકરોતિ ઇહ ભવિકાયુષ્મં ચ” ઇત્યાદિ પાઠનો સંગ્રહ કરાયો છે

‘અન્ય તીર્થિકાજો એ કહ્યું છે તે મિથ્યા છે’ જોક વાતનું પ્રતિપાદન
કેવે કરવામાં આવે છે-જોક જ અધ્યવસાયથી પરસ્પર વિરુદ્ધ જોવાં ને આયુ-
ષ્યને બંધ થવો અસંભવિત છે તબી પોતાની પર્યાય કોવાને કારણે એવો
સમ્પક્તવ અને જ્ઞાનની આશ્રય જોક પર્યાય કરવામાં બીજા પર્યાય કરે છે” જોણુ

યતાં દ્વયોરાયુષોઃ કથયિત્વા દ્વયોરાયુષોરેકક્રિયાકાર્યતામાહ—‘ઇહમવિયા-
 યસ્સે’ ત્યાદિ, ‘ઇહ મવિયાયસ્સ પકરણયા’ ઇહમવાયુષઃ પ્રકરણતયા
 કરણેન ‘પરમવિયાયયં પકરેહ’ પરમવાયુષ્કં પ્રકરોતિ, ‘પરમવિયાયસ્સ પકર-
 ણયા’ પરમવાયુષ્કસ્ય પ્રકરણતયા કરણેન ‘ઇહમવિયાયયં પકરેહ’ ઇહમવિ-
 કાયુષ્કં પ્રકરોતિ, પરમવસંવન્ધ્યાયુષ કરણસમયે એવ એતદ્ભવસંવન્ધ્યાયુષો વન્ધનં
 કરોતિ । પ્રકરણાર્થે નિગમયન્નાહ—‘એવ સ્વલ્લુ એગે જીવે’ એવં સ્વલ્લુ એકો જીવઃ
 ‘એગેણં સમણં’ એકેન સમયેન ‘દો આડયાઈ પકરેહ’ દ્વે આયુષી પ્રકરોતિ,
 ‘તં જહા’ તથથા—‘ઇહમવિયાયયં ચ પરમવિયાયયં ચ’ ઇહમવિકાયુષ્કં ચ
 પરમવિકાયુષ્કં ચ, ‘સે કહમેયં મંતે એવં’ તત્કથમેતત્ કિમેતત્ ભદન્ત ! એવમ્=
 એવં રૂપેણાસ્તિ તત્કથનં કિં સત્યમિતિ પ્રશ્નઃ । હે ભદન્ત ! એકસમયે આયુષો-
 દ્વયસ્ય કરણં કિં સંભવતીતિ ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ ।

કિં યે દોનોં આયુ એક હી ક્રિયા સે કી જાતી હૈં—(ઇહમવિયાયયસ્સ પક-
 રણયા પરમવિયાયયં પકરેહ, પરમવિયાયસ્સ પકરણયા ઇહમવિયાયયં
 પકરેહ) જીવ ઇહ સમ્બન્ધી આયુ કો કર કે પરમવ સમ્બન્ધી આયુ
 કો કરતા હૈ । ઓર પરમવ સંબંધી આયુ કે કરને સે ઇહમવ સંબંધી
 આયુ કો કરતા હૈ । (એવં સ્વલ્લુ એગે જીવે એગેણં સમણં દો આડયાઈ
 પકરેહ) હસ તરહ સે એક જીવ એક હી સમય મેં દો આયુઓં કા વંધ
 કરતા હૈ । (તં જહા—ઇહ મવિયાયયં ચ પરમવિયાયયં ચ) એક હસ મવ
 સમ્બન્ધી આયુ કા દૂસરી પરમવ સમ્બન્ધી આયુ કા । (સે કહમેયં મંતે !
 એવં) સો હે ભદન્ત ! એસા યહ કથન કયા ડન લોગોં કા સત્ય હૈ ?
 અર્થાત્—એક સમય મેં દો આયુ કા વંધ કરના કયા સંભવતા હૈ ? એસા

છે કે એ બન્ને આયુ એક જ ક્રિયાથી કરાય છે—(ઇહમવિયાયયસ્સ પકરણયા
 પરમવિયાયય પકરેહ, પરમવિયાયસ્સ પકરણયા ઇહમવિયાયયં પકરેહ) એવ
 આ ભવ સંબંધી આયુષ્ય કરવાથી પરભવ સંબંધી આયુષ્ય કરે છે
 અને પરભવ સંબંધી આયુષ્ય કરવાથી આ ભવ સંબંધી આયુષ્ય કરે છે
 (એવ સ્વલ્લુ એગે જીવે એગેણં સમણં દો આડયાઈ પકરેહ) આ રીતે એક જ
 એવ એક જ સમયે બે આયુષ્યનો બંધ કરે છે (તં જહા—ઇહમવિયાયયં ચ
 પરમવિયાયયં ચ) તે બે આયુષ્ય આ પ્રમાણે છે—(૧) આ ભવસંબંધી આયુ
 ષ્ય અને (૨) પરભવ સંબંધી આયુષ્ય. (સે કહમેયં મંતે ! એવ) તે હે ભગ-
 વન્ ! શું એ દોઢોની ઉપરની માન્યતા સાચી છે ? એટલે કે એક સમયે બે
 આયુષ્યનો બંધ બાધવાનું સંભવી શકે ? એવો પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે.

મકરોત્યપેતિ માવઃ । અન્યયુથિકમતસ્ય મિથ્યાત્વમુક્ત્વાસ્વકીયમતં દર્શયન્ના-
 ‘અહ પુન’ इत्यादि । ‘अहं पुन गीयमा एव आइस्त्वामि आव परुवेमि’ मई पुन
 गीतम। एवमास्यामि यावत् प्ररूपयामि इह यावत्पदेन—‘एव भासेमि एव पमवेमि’
 इत्यनयो संग्रहः, तत्र—आस्यामि=हययामि सामान्येन, भाप=पश्चिम विशेषरूपेण,
 प्रज्ञापयामि=हेतुदृष्टांतेन प्ररूपयामि=मेदकयनेन । तदथाह—‘एव सल एमे
 जीवे एगण समएण एग आठयं पफरइ’ एवं सल एको जीव एकेन समयेनैक
 मायुष्कं मकरोति ‘त जहा’ तद्यथा ‘इहमवियाउयं वा परमवियाउय वा’

હી જીવ પરમવ અન્યની આયુ કા વધ કર છેતા હે તો ફિર હન સત્કૃત્યો
 કે કરને કા ઓર સયમાધિક અનુષ્ઠાનોં કે સેવન કરને કા પ્રયોજન હી
 નિરર્થક હો જાતા હે । સો એસા જો વૂસરોં ને કહા હે સો ડનકા યહ
 “આયુર્બંધ કાલાદયગ્ર જ્ઞાતવ્યમ્” કથન આયુ કે વંધ કાલ કે સિવાય
 કે સમય કા અર્થાત્ અપર્યાપ્ત અવસ્થા કી અપેક્ષા સે જાનના ચાહિયે ।
 નહીં તો ફિર યહ કથન અન્યતીર્થિકજનોં કા અસત્ય નહીં ઠહરાપા જા
 સકતા જો કે એસા કહતે હેં કિ જીવ આયુ કે વધકાલ મેં હમ મ્બ
 સમ્યગ્ની આયુ કા વેદન કરતા હે અર્થાત્ મોગતા હે ઓર પરમવ સમ્ય
 ગ્ની આયુ કા વધ કરતા હે । કારણ કિ જૈનસિદ્ધાન્ત કી મી યહી માન્યતા
 હે । હસી તરહ અન્યતીર્થિકજનોં કે મત્ત કો અસમીચીન કહકર અપના
 હમ વિષય મેં કયા મન્તવ્ય હે સો દિશ્વાને કે મ્લિયે સૂત્રકાર કહતે હે—

(અહ પુન ગોયયા । એવ આહ્વામ્યામિ આવ પરુવેમિ) હે ગૌતમ ।
 મેં મી હસ વિષય મેં એસા હી વહતા હેં યાવત્ પ્રરૂપણા કરતા હેં, કિ

બંધ બાંધી દેતો હોય તો તેને પછી ત્રત્કૃત્યો કસ્વાનુ અને સયમાધિની આસ-
 ધના કરવાનુ પ્રયોજન જ રહેતુ નથી યાયુવજ્ઞાનાદયગ્ર જ્ઞાતવ્યમ્” આયુ
 ને અન્ય મતવાદીઓનુ કથન છે તે આયુષ્યના બધકાળ સિવાયના સમયની
 એટલે કે અપર્યાપ્ત અવસ્થાની અપેક્ષાએ સમજવુ નહીં તો અન્ય તીર્થિકોં
 “એવ આયુષ્યના બધ કાળે આ જાવ સબંધી આયુષ્યનુ વેદન કરે છે—સોત્રવે
 છે અને પરભવ સબંધી આયુષ્યનો બધ જાપે છે આ કથન અસત્ય કહી
 શકાયે નહીં કારણ કે જૈનસિદ્ધાન્તની પત્રુ કો જ માન્યતા છે આ રીતે
 અન્ય તીર્થિકોના મતને મિથ્યા-અબ્ધીકાર્ય—કઢીને આ વિષયમા પેતાનુ થું
 મન્તવ્ય છે તે બતાવવ ને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—

(અહ પુન ગોયમા । એવ આહ્વામ્યામિ આવ પરુવેમિ) હે ગૌતમ । હું
 આ વિષયમા એનુ ૬, ૭, ૮ યાવત્ પ્રરૂપણા કરે ૭, ૮ કે (એગ જીવે એગ

કરણે સંસારિત્વપર્યાયરય તત્રાકરણાત્ ઇતિ, અન્યે તુ એવ કથયન્તિ—“ ઇહમવાયુ-
ર્યદા પ્રકરોતિ વેદયતે તદા પરમવાયુઃ પ્રકરોતિ વધ્નાતિ, ઇહમવાયુપ ઉપભોગેન
પરમવસંવન્ધિ આયુર્વધ્નાતીત્યર્થઃ, તન્મતં મિથ્યા, યતો જાતમાત્રો જીવ ઇહ
મવાયુર્વેદયતે તસ્મિન્નેવ સમયે યદિ પરમવસંવન્ધ્યાયુપો વન્ધનં કૃત તદા દાન-
શીલતપોભાવાનામાચરણં સંયમાદ્યાચરણં ચ નિરર્થકં પ્રસજ્યેત ” એતત્ આયુર્વન્ધ-
કાલાદન્યત્ર જ્ઞાતવ્યમન્યથા — આયુપોવન્ધકાલે ઇહમવાયુર્વેદયતે પરમવાયુસ્તુ

નહીં હૈ—કારણ કિ આત્મા જવ સિદ્ધત્વ પર્યાય કો કરતા હૈ તવ વહ ઉસ
સમય સંસારિત્વ પર્યાય કો નહીં કરતા હૈ । દૂસરે તો એસા કહતે હૈ—
“ ઇસ ભવ સમ્બન્ધી આયુ કો જવ જીવ “ પ્રકરોતિ ” વેદતા હૈ । તવ
વહ પરમવ સમ્બન્ધી આયુ કા વંધ કરતા હૈ—ઇસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
ઇસ ભવ સમ્બન્ધી આયુ કે ઉપભોગ સે જીવ પરમવ સમ્બન્ધી કો વાંધતા
હૈ—સો એસા મી અન્યતીર્થિકોં કા કથન ઠીક નહીં હૈ । ક્યોં કિ જાત-
માત્ર (જન્મતે હી) જીવ ઇસ ભવ સમ્બન્ધી આયુ કા વેદન કરને લગતા
હૈ સો યદિ વહ ઉસી સમય મેં પરમવ સમ્બન્ધી આયુ કા ઉસને વંધ
કા લિયા હૈ એસા માન લિયા જાવે તો દાન, શીલ, તપ ઓર ભાવ ઇનકા
આચરણ કરના તથા સયમ આદિ અનુષ્ઠાનોં કા આચરણ કરના યે સવ
નિરર્થક હો જાવેંગે । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ જો જીવ ઉત્પન્ન હોને
કે બાદ સમર્થ હોને પર દાનાદિક સત્કૃત્યોં કા ઓર સંયમાદિક અનુ-
ષ્ઠાનોં કા આચરણ ઇસલિયે તો કરતા કિ ઉસે આગે ચલકર ઉસી ભવ
મેં પરમવ સમ્બન્ધી હુઆયુ કા વંધ હો જાવે । પરન્તુ યદિ ઉત્પન્ન હોતે

તેમનુ ને કથન છે તે પણ યોગ્ય નથી—કારણ કે આત્મા, જ્યારે સિદ્ધત્વ પર્યાય
પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તે એજ સમયે સંસારિત્વ પર્યાય ધારણ કરતો નથી વળી
કેટલાક અન્ય તીર્થિકોની માન્યતા એવી છે કે—“ જ્યારે જ્યારે જીવ આ લવ
સંબધી આયુષ્યનુ વેદન કરે છે ત્યારે ત્યારે તે પરલવ સંબધી આયુષ્યનો બંધ
બાંધે છે ” આ માન્યતા પણ ઘરાબર બધેસતી નથી કારણ કે જન્મ થતાજ જીવ,
આ લવના આયુષ્યનુ વેદન કરવા માટે છે, ને આત્મા એજ સમયે પરલવના
આયુષ્યનો બંધ બાંધે છે એવું માનવામા આવે તો દાન, શીલ, તપ અને
ભાવનાનુ આચરણ તથા સયમાદિનુ સેવન કરવુ વગેરે નિર્ર્થક જ થશે તાત્પર્ય
એ છે કે જીવ ઉત્પન્ન થયા પછી જ્યારે તેમનામાં યોગ્ય સામર્થ્ય આવે છે
ત્યારે તે દાનાદિ સત્કૃત્યો અને સયમ વગેરે અનુષ્ઠાનોનું આચરણ કરે છે અને
તે એટલા માટે જ કરે છે કે આગળ જતા એજ લવમા પરલવ સંબધી
શુભ આયુષ્યનો બંધ બંધાય ને જન્મ થતા જ જીવ, પરલવના આયુષ્યનો

મિકાયુક્તસ્ય પ્રકરણતયા ' જો હ્રમચિયાડયં પકરેહ ' નો હ્રમચિકાયુક્ત પ્રકરોતિ, ' એવ સ્વલ્લુ ઇમે જીવે ઇમેણ સમયેણ ઇમ આડય પકરેહ ' એવ સ્વલ્લુ ઇમે જીવે એકેન સમયેન એકમાયુક્તં પ્રકરોતિ, ' ત જહા ' તથયા—' હ્રમચિયાડયં વા પરમચિયાડયં વા ' હ્રમચિકાયુક્ત વા પરમચિકાયુક્ત વા, એકેન જીવેનેકદા એકમેવાયુર્ધ્વમ્યસે, એતદ્વચસમધિ વા પરમવસંમન્ધિ વા, ન તુ આયુર્ધ્વમેકદા મચીતિ । ' સેવં મંતે સંધ મત ' તદેવ મદંત । તદેવં મદન્ત ! આયુક્તકર્મણઃ સપાદનચિપયે યદેવાનુપ્રિયેણ કથિત નત્ તથૈવ સર્વથૈવ સમ્પ્રગિતિ, ' તિ મગધં ગોયમે

પરમચિયાડય પકરેહ) જીવ હ્રમ મધ સમ્પન્ધી આયુક્ત કો નહીં કર છેતા હૈ । (એવ સ્વલ્લુ ઇમે જીવે ઇમેણ સમયેણ ઇમ આડયં પકરેહ) હ્રમ તરહ એક જીવ એક સમય મેં એક હી આયુક્ત કો કરતા હૈ (તં જહા—હ્રમ મચિયાડયં વા પરમચિયાડયં વા) યા તો વહ હ્રમ મધ કા આયુષ્ય કરતા હૈ અથવા પરમવ કા આયુષ્ય કરતા હૈ । હ્રમ સપ કથન કા સાર યહી હૈ કિ એક જીવ એક સમય મેં એક હી આયુ કો વાંધતા હૈ—યા તો વહ હ્રમ મધ સમ્પન્ધી આયુ કો વાંધતા હૈ યા વહ પરમવ સમ્પન્ધી આયુ કો વાંધતા હૈ । એક સાથ વહવો આયુક્ત કા વંધ નહીં કરતા । (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ મગધં ગોયમે જાય વિહરહ) હૈ મદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો આયુક્ત કા સપાદન કે વિષય મેં કહા હૈ વહ ધેમા હી હૈ—અર્થાત્—“ સર્વથા હી સત્ય હૈ સર્વથા હી સત્ય હી હૈ ” એસા કહકર મગધાન્ ગૌતમ પ્રભુ કો વન્દના

આયુષ્યકર્મણઃ બધ બાધતો નથી (પરમચિયાડયસ પકરણયા) અને પરમવ સબધી આયુષ્યકર્મણઃ બધ બાધી લેવાથી (જો હ્રમચિયાડય પકરેહ) આ બવસબધી આયુષ્યકર્મણઃ બધ બાધી લેતો નથી (એવ સ્વલ્લુ ઇમે જીવે ઇમેણ સમયેણ ઇમ આડય પકરેહ) આ રીતે એક જીવ એક જ સમયે એક જ આયુષ્યકર્મણઃ બધ બાધી છે (ત જહા—હ્રમચિયાડય વા પરમચિયાડય વા) તે એ રીતે કે કા તો આ બવના આયુષ્યનો બધ બાધી છે અને કાંતો તે પર બવના આયુષ્યનો બધ બાધી છે આ તમામ કથનનો સાવાય એ છે કે જીવ એક સમયે એક જ આયુષ્યનો બધ બાધી છે—કાં તો આ બવસબધી આયુષ્યનો બધ બાધી છે અને કાંતો પરબવ સબધી આયુષ્યનો બધ બાધી છે. પરંતુ એક સાથે બે આયુષ્યનો બધ બાધતો નથી (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ મગધં ગોયમે જાય વિહરહ) “ ભગવન્ ! આપે આયુષ્યકર્મણઃ વિષયમાં જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સવથા સત્ય જ છે—એમાં શકાને સ્થાન જ નથી. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને વહના નમસ્કાર કર્યા

इहभविष्यायुष्कं वा परभविष्यायुष्कं वा 'जं समयं इहभविष्यायुष्कं पकरेइ' यं समयमिहभविष्यायुष्कं प्रकरोति 'णो त समयं परभविष्यायुष्कं पकरेइ' नो त समयं परभविष्यायुष्कं प्रकरोति । 'जं समयं परभविष्यायुष्कं पकरेइ णो तं समयं इहभविष्यायुष्कं पकरेइ' यं समयं परभविष्यायुष्कं प्रकरोति न तं समयमिहभविष्यायुष्कं प्रकरोति, यदा जीव एतद्भवसंबन्धि आयुष्ककर्म करोति तदा न परभवसंबन्धि आयुष्कं करोति, तथा यदा परभवसंबन्धि आयुष्कं करोति । तदा न एतद्भवसंबन्धि आयुष्ककर्म करोतीति भावः । यदि एकस्मिन्नेव समये द्वयोरपि बन्धनं भवेत्तदा संयमाद्याचरण निरर्थकं भवेदिति भावः । 'इह भविष्यायुष्कं पकरणयाए' इहभविष्यायुष्कस्य प्रकरणतया, करणेनेत्यर्थः, 'णो परभविष्यायुष्कं पकरेइ' नो परभविष्यायुष्कं प्रकरोति, 'परभविष्यायुष्कं पकरणयाए' परभ-

(एगे जीवे एगेणं समणं एगं आउयं पकरेइ, तं जहा—इह भविष्यायुष्कं वा परभविष्यायुष्कं वा) एक जीव एक समय में एक आयु को करता है—वह इस प्रकार से—या तो वह इस भवसंबन्धी आयुष्य को करे या परभव सम्बन्धी आयुष्य को करे । एक समय में दो आयुओं को नहीं करता है । (ज समयं इह भविष्यायुष्कं पकरेइ) जिस समय में इस भव सम्बन्धी आयुको वह करता है (णो तं समयं परभविष्यायुष्कं पकरेइ) उस समय में वह परभवसम्बन्धी आयु को नहीं करता है । यदि एक समय में दो आयु कर्म का बंध हो तो संयमादिक का आचरण करना निरर्थक हो जावेगा । तथा—(इहभविष्यायुष्कं पकरणयाए णो परभविष्यायुष्कं पकरेइ) इस भव सम्बन्धी आयु के कर लेने से जीव परभव सम्बन्धी आयु कर्म को नहीं कर लेता है । (परभविष्यायुष्कं पकरणयाए) तथा परभव सम्बन्धी आयुष्क के कर लेने से (णो इह

समण एग आउय पकरेइ, तं जहा—इह भविष्यायुष्कं वा परभविष्यायुष्कं वा)
 ओक एव ओक समये ओक न आयुष्येनो णध णाधे छे—आ लवस णधी
 आयुष्येनो णध णाधे छे अथवा तो परलव स णधी आयुष्येनो णध णाधे
 छे—परतु ओक न समये णे आयुष्येनो णध णाधतो नथी (ज समय इह
 भविष्यायुष्कं पकरेइ) ने समये एव आ लव स णधी आयुष्येनो णध णाधतो
 होय छे, (णो त समय परभविष्यायुष्कं पकरेइ) ते समये ते परलवस णधी
 आयुष्येनो णध णाधतो नथी ने ओक न समये णे आयुष्येनो णध
 थतो होय तो समय वगेरेनु आचरण करवु नकामु थछ पडथी तेमन (इह
 भविष्यायुष्कं पकरणयाए णो परभविष्यायुष्कं पकरेइ) आ लव स णधी आयु-
 ष्येनो णध णाधी देवाधी (णो परभविष्यायुष्कं पकरेइ) एव, परलवस णधी

थेरा सजम न जाणति, थेरा सजमस्त अट्ट न जाणति,
 थेरा सवर न जाणति, थेरा सवरस्त अट्ट न जाणति, थेरा
 विवेग न जाणति, थेरा विवेगस्त अट्ट न जाणति, थेरा
 विउस्सग न जाणति, थेरा विउस्सग्गस्त अट्ट न जाणति ।
 तएण ते थेरा भगवतो कालासवेतिपुत्त अणगार एव
 वयासी-जाणामो ण अज्जा सामाइय, जाणामो णं अज्जो
 सामाइयस्त अट्ट जाव जाणामो णं अज्जो विउस्सग्गस्त
 अट्ट । तएण से कालासवेसिपुत्ते अणगारे ते थेरे भगवते
 एव वयासी, जइण अज्जा तुळ्ळे जाणह सामाइय, जाणह
 सामाइयस्त अट्ट, जाव जाणह विउस्सग्गस्त अट्ट किं मे
 अज्जो सामाइय, किं मे अज्जो सामाइयस्त अट्टे, जाव किं
 मे विउस्सग्गस्त अट्टे ? तएण थेरा भगवतो कालासवेसि
 यपुत्ते अणगार एव वयासी आयाणे अज्जो सामाइय, आयाणे
 अज्जो सामाइयस्त अट्टे, जाव विउस्सग्गस्त अट्टे । तएण
 से कालासवेसियपुत्ते अणगारे थेरे भगवते एव वयासी—
 जइ मे अज्जो आया सामाइय, आया सामाइस्त अट्टे, एव
 जाव आया विउस्सग्गस्त अट्टे, अवहहु कोहमाणमायालोमे
 किं अट्ट अज्जो गरहह । कालासवेसियपुत्त । सजमट्टयाप ।
 से भत्ते । किं गरहा सजमे, अगरहा सजमे ? । कालासवे
 सियपुत्त गरहा सजमे णो अगरहा सजम, गरहा वि य णं
 सव्व दोस पविणेइ, सव्व घालिय परिण्णाप, एव खु णे आया
 सजमे उवहिप भवइ, एव खु णे आया सजमे उवट्ठिप भवइ ।

જાવ વિહરહ' ઇતિ ભગવાન્ ગૌતમો યાવદ્વિહરતિ, ભગવન્તં ચન્દિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયમાનો વિહરતિસ્મેતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

॥ ઇત્યન્યયૂથિકમતે પ્રશ્નોત્તરનિરૂપણપ્રકરણમ્ ॥

આર્યકાલાસ્યવેષિપુત્રાનગારપ્રકરણમ્—

અન્યયૂથિકપ્રસ્તાવાદેવેદં સૂત્રમાહ—‘તેણં કાલેણં’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—તેણં કાલેણં તેણં સમણં પાસાવચ્ચિજ્જે કાલા-
સવેસિયપુત્તે ણામં અણગારે જેણેવ થેરા ભગવંતો તેણેવ
ઉવાગચ્છહ ઉવાગચ્છિત્તા થેરે ભગવંતે એવં વયાસી—થેરા
સામાઙ્ગ્યં ન જાણંતિ, થેરા સામાઙ્ગ્યસ્સ અટ્ઠં ન જાણંતિ, થેરા
પચ્ચક્ખાણં ન જાણંતિ, થેરા પચ્ચક્ખાણસ્સ અટ્ઠં ન જાણંતિ,

નમસ્કાર કર વહાં સે સંયમ ઔર તપ સે અપની આત્મા કો ભાવિત
કરતે હુએ અપને સ્થાન પર આ ગયે । યહાં ઉત્તરસૂત્ર મેં જો “અહં પુણ
ગોયમા । એવં આહ્વક્ખામિ જાવ પરુવેમિ ” યાવત્ પદ આયા હૈં ઉસસે
“ એવં ભાસેમિ એવં પન્નવેમિ ” ઇન દો ક્રિયાપદોં કા સંગ્રહ ક્રિયા ગયા
હૈં । સામાન્યરૂપ સે કથન કરના ઇસકા નામ આહ્યા હૈં । વિશેષરૂપ સે
કથન કરના ઇસકા નામ ભાષગ હૈં । હેતુ દૃષ્ટાન્ત દેકર અપને અભિમત
વિષય કા સમર્થન કરના ઇસકા નામ પ્રજ્ઞાપના હૈં । ભેદોં કે કથન સે
જો વિષય નિરૂપિત ક્રિયો જાતા હૈં ઉસકા નામ પ્રરૂપણા હૈં ॥ સૂ-૪ ॥

હસ પ્રકાર સે અન્યયૂથિકમત મેં પ્રશ્નોત્તરનિરૂપણ

કરને વાલા પ્રકરણ સમાપ્ત હુઆ ॥

વંદણા નમસ્કાર કરીને સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા
પોતાને સ્થાને ગયા અહીં ઉત્તર સૂત્રમા જે “અહં પુણ ગોયમા । એવં આહ્-
વક્ખામિ જાવ પરુવેમિ” ‘જાવ’ (યાવત્) પર આવ્યું છે તેની મારફત “એવં
ભાસેમિ, એવં પન્નવેમિ” એ જે ક્રિયાપદોનો સમાવેશ કરાયો છે વિશેષરૂપે
કથન કરવું તેનું નામ “ભાષણ” છે હેતુ દૃષ્ટાન્ત વડે પોતાના મતનું પ્રતિ-
પાદન કરવું તેનું નામ “પ્રજ્ઞાપના” છે હેતોના કથન વડે વિષયનું જે નિરૂપણ
કરવામા આવે છે તેને “પ્રરૂપણ” કહે છે ॥ સૂ૦૪ ॥

॥ અન્યતીર્થિક મત વિષયક પ્રશ્નોત્તર સમાપ્ત ॥

भूमिसेजा, फलहसेजा, कट्टसेज्जा, केसलोओ धभचेरवासो
परघरप्पवेसो, लद्धावलद्धी, उच्चावया, गामकटगा, वावीस
परिसहोवसग्गा अहियासिज्जति, त अट्ट आराहेइ आरा
हिता, चरमेहिं उस्सासनीसासेहिं सिद्धे बुद्धे मुत्तेपरिनिव्वुडे
सव्ववुस्सव्वप्पहीणे ॥ सू० ५ ॥

छाया—तस्मिन् फाळे तस्मिन् समये पार्श्वोपरीत्य कालास्यवेपिकपुत्रो
नामानगारो यत्रैव स्थिरा भगवंतस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य स्थविरान् भगवत
एवमादीत्, स्थविरा मामापिक न जानन्ति, स्थविरा! सामापिकस्वार्थं न

आर्यकालास्येपि पुत्र अनगार प्रकरण-

अन्ययुक्तिकों के प्रस्ताव से ही सूत्रकार ने इस “ तेजं कालेण तेजं
समणं इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तेजं कालेण तेजं समणं) उस काल में और उस
समय में (पासायन्चिज्जे) पार्श्वनाथ के वश में उत्पन्न हुए (काला-
स्यवेसियपुत्ते) कालास्य वेपिक पुत्र (गामं अणगारे) नाम के अनगार
(जेणेव घेरा भगवतो) जिस तरफ स्थविर भगवंत थे तेणेव उवा-
गच्छइ) उस तरफ गये (उपागच्छिस्ता) वहा जाकर के (घेरे भा-
वते एव ययामी) उन्होंने ने स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा—(घेरा!
समाइय न जाणंति, घेरा मामाइस्स अहं न जाणंति) हे स्थविरों ! आप

आर्यकालास्येपिपुत्र अनगार प्रकरण—

अन्ययुक्तिका (अन्यतीर्थिका) ना प्रस्ताव पढे ॥ सूत्रकार “ तेजं कालेण
तेजं समणं ’ इत्यादि सूत्रनु ध्यान किये—

‘ तेजं कालेण तेजं समणं ’ इत्यादि

सूत्रार्थ—(तेजं कालेण तेजं समणं) ते काले अने ते मध्ये (पोसा
वन्चिज्जे) पार्श्वनाथना वशमा उत्पन्न भयेस (कालास्यवेसियपुत्ते) कालास्य
वेपिकपुत्र (गामं अणगारे) नामना अनगार (जेणेव घेरा भगवतो) ने तरहे
स्थविर भगवतान विगच्छता नना (तेजइ उपागच्छइ) ते तरहे गया “ इय
गच्छि । त्या अर्थने (घरे भगवते एव ययामी) तेमये स्थविर भगवन्तो
ने आ प्रभावे किये—(घेरा ! सामाइय न जाणंति, घेरा समाइय अहं न

एत्थ णं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे संबुद्धे थेरे भगवंते
वंदइ णमंसइ वंदित्ता णमंसित्ता एवं वयासी एएसिणं भंते !
पयाणं पुत्तिव अन्नाणयाए, असवणयाए, अवोहियाए अणभि
गमेणं, अदिट्ठाणं अस्सुयाणं अस्सुयाणं अविन्नायाणं अव्वोग-
डाणं अवोच्छिन्नाणं अणिज्जुढाणं अणुवधारियाणं एयमट्ठं
नो सदहिए, णो पत्तइए, णो रोइए, इयाणिं भंते ! एतेसिं
पयाणं जाणणयाए, सवणयाए वोहीए, अभिगमेणं दिट्ठाणं
सुयाणं सुयाणं विन्नायाणं वोगडाणं वोच्छिन्नानां णिज्जुढाणं
उवधारियाणं एयमट्ठं सदहामि, पत्तियामि, रोएमि, एवमेयं
से जहेयं तुब्भे वदह । तएणं ते थेरा भगवंतो कालासवे-
सियपुत्तं अणगारं एवं वयासी-सदहाहि अज्जो पत्तियाहि
अज्जो, रोएहि अज्जो से जहेयं अस्हे वदामो । तएणं से
कालासवेसियपुत्ते अणगारे थेरे भगवंते वंदइ नमंसइ,
वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-इच्छामि णं भंते ! तुब्भं
अंतिए चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कमणं
धम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तिए, अहासुहं देवाणुप्पिया मा
पडिबंधं करेह । तएणं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे थेरे
भगवंते वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता चाउज्जामाओ
धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ताणं
विहरइ । तएणं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे बहूणि वासाणि
सामन्नपरियं गं पाउणइ, पाउणित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे,
मुंडभावे, अण्हाणयं अदंतधुवणयं, अच्छत्तयं, अणोवाहणयं

આર્ય ! સામાયિકં જાનીમ આર્ય ! સામાયિકસ્યાર્થં યાવત્ જાનોમ આર્ય ! બ્યુત્સર્ગં સ્યાર્થમ્ । તતઃ સ કાલામ્યધેપિપુત્ર ઝનગારસ્થાન્ સ્યવિરાન્ મગધતે એવમવાક્તૃત્વ યથાર્યાઃ! યૂય જાનીષ સામાયિકં, જાનીષ સામાયિકસ્યાર્થં, યાવત્ જાનીષ બ્યુત્સર્ગ- સ્યાર્થં, કિં મનતામાર્યા! સામાયિકમ્'કો મનતામાર્યાઃ! સામાયિકસ્યાર્થં કો મસ્તા

કાલામ્યધેસિપુત્રં ઝનગારં ધર્મ યથાસી) તપ્તે ઝન સ્યવિર મગધન્તો ને કાલામ્યધેપિપુત્ર ઝનગારસે હસ પ્રકાર કહ્યા (જાણામો ણં અઝ્જો સામા હય, જાણામો ણં અઝ્જો સમાહયસ્મ અહં) હે આર્ય ! હમ લોગ સામા યિક કો જાનતે હૈ । હે આર્ય હમ લોગ સામાયિક કે અર્થ કો જાનતે હૈ (જાય જાણામો ણ અઝ્જો વિહસગસસ અહં) યાવત્ હે આર્ય ! હમ લોગ બ્યુત્સર્ગ કે અર્થ કો જાનતે હૈ । (તપ્તે સે કાલામ્યધેસિપુત્રે ઝન ગારે તે થેરે મગધતે ધર્મ યથાસી) તપ્તે ઝન કાલામ્યધેપિપુત્ર ઝનગાર ને ઝન સ્યવિર મગધન્તો સે હસ પ્રકાર કહ્યા—(જહ્ણ ઝવજ્જો તુલ્લમે જાણહ સામાહય, જાણહ સામાહયસ્મ અહં, જાય જાણહ વિહસગસસ અહં) યદિ હે આર્યો ! તુમ લોગ સામાયિક કો જાનતે હો, સામાયિક કે અર્થ કો જાનતે હો, યાવત્ બ્યુત્સર્ગ કે અર્થ કો જાનતે હો, તો (કિં મે અઝ્જો સામાહય) આપ કે મત્ત મેં આર્યો ! સામાયિક યદ્ વ્યા વસ્તુ હૈ ? (કિં મે અઝ્જો સામાહયસ્મ અહં) હે આર્યો ! આપ કે મત્ત મેં સામાયિક કા

ત્યારે તે સ્યવિર મગધન્તોને કાલામ્યધેપિપુત્ર અજુગાપુને આ પ્રમાણે કહ્યું—

(જાણામો ણ અઝ્જો સામાહય, જાણામો ણં અઝ્જો સામાહયસ્મ અહં) હે આર્ય ! અમે સામાયિક બાણીએ છીએ, હે આર્ય ! અમે સામાયિકને અર્થ પણ બાણીએ છીએ (જાય જાણામો ણં અઝ્જો વિહસગસસ અહં) યાવત્ હે આર્ય ! અમે બ્યુત્સર્ગને અર્થ પણ બાણીએ છીએ. (તપ્તે સે કાલામ્યધેસિપુત્રે ઝનગારે તે થેરે મગધતે ધર્મ યથાસી) ત્યારે તે કાલામ્યધેપિપુત્ર અજુગાપુ તે સ્યવિર મગધન્તોને આ પ્રમાણે કહ્યું—(જહ્ણ ઝવજ્જો તુલ્લમે જાણહ સામા હય જાણહ સમાહયસ્મ અહં જાય જાણહ વિહસગસસ અહં) હે આર્યો ! મે તમે સામાયિકને બાણતા હો અને સામાયિકના અર્થને બાણતા હો, “ યાવત્ ” બ્યુત્સર્ગના અર્થને પણ સમજતા હો (અહીં “ યાવત્ ” પદની પ્રત્યાખ્યાન, સમય વિવેક અને બ્યુત્સર્ગને બાણતા હો અને તેમના અર્થ સમજતા હો એટલે પૂર્વોક્ત સૂત્રમાં કહ્યું છે) તો (કિં મે અઝ્જો સામાહય) હે આર્યો ! આપના મતાનુસાર સામાયિક શું છે ? (કિં મે અઝ્જો સામાહયસ્મ અહં) હે આર્યો ! આપના મત પ્રમાણે સામાયિકને શો અર્થ છે ? (જાય કિં

जानन्ति, स्थविराः प्रत्याख्यानं न जानन्ति, स्थविराः प्रत्याख्यानस्यार्थं न जानन्ति, स्थविराः संयमं न जानन्ति, स्थविराः संयमस्यार्थं न जानन्ति स्थविराः संवरं न जानन्ति, स्थविराः संवरस्यार्थं न जानन्ति, स्थविराः विवेकं न जानन्ति, स्थविराः विवेकस्यार्थं न जानन्ति, स्थविराः व्युत्सर्गं न जानन्ति, स्थविराः व्युत्सर्गस्यार्थं न जानन्ति, ततस्ते स्थविराः भगवन्तः कालास्यवेपिकपुत्रमनगारमेवमवादिषुः जानीम

लोग सामायिक नहीं जानते हैं, सामायिक के अर्थ को नहीं जानते हैं (थेरा पच्चक्खाणं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग प्रत्याख्यान को नहीं जानते हैं (थेरा पच्चक्खाणस्स अट्ठं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग प्रत्याख्यान के अर्थ को नहीं जानते हैं । (थेरा संजमं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग संयम को नहीं जानते हैं । (थेरा संझमस्स अट्ठं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग संयम के अर्थ को नहीं जानते हैं । (थेरा संवरं न जानन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग संवर को नहीं जानते हैं । (थेरा संवरस्स अट्ठं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग संवर के अर्थ को नहीं जानते हैं । (थेरा विवेकं न जाणन्ति, थेरा विवेकस्स अट्ठं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग विवेक को नहीं जानते हैं और हे स्थविरो ! आप लोग विवेक के अर्थ को नहीं जानते हैं । (थेरा विउसगं न जानन्ति, थेरा विउसगस्स अट्ठं न जानन्ति) हे स्थविरो ! आप लोग व्युत्सर्ग को नहीं जानते हैं । हे स्थविरो ! आप लोग व्युत्सर्ग के अर्थ को नहीं जानते हैं । (तएणं ते थेरा भगवन्तो

जाणन्ति) हे स्थविरो ! तमे सामायिकं ज्ञायता नथी अने सामायिकेनो अर्थं पणु ज्ञायता नथी (थेरा पच्चक्खाणं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! तमे प्रत्याख्यानने ज्ञायता नथी, (थेरा पच्चक्खाणस्स अट्ठं न जाणन्ति) अने हे स्थविरो ! तमे प्रत्याख्यानने अर्थं पणु ज्ञायता नथी, (थेरा संजमं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! तमे संजमने ज्ञायता नथी, (थेरा संझमस्स अट्ठं न जाणन्ति) अने हे स्थविरो ! तमे संजमने अर्थं पणु ज्ञायता नथी, (थेरा संवरं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! तमे संवरने ज्ञायता नथी, (थेरा संवरस्स अट्ठं न जाणन्ति) अने हे स्थविरो ! तमे संवरने अर्थं पणु ज्ञायता नथी, (थेरा विवेकं न जाणन्ति, थेरा विवेकस्स अट्ठं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! तमे विवेकने ज्ञायता नथी, अने हे स्थविरो ! तमे विवेकने अर्थं पणु ज्ञायता नथी, (थेरा विउसगं न जाणन्ति, थेरा विउसगस्स अट्ठं न जाणन्ति) हे स्थविरो ! तमे व्युत्सर्गने ज्ञायता नथी, अने हे स्थविरो ! तमे व्युत्सर्गने अर्थं पणु ज्ञायता नथी (तएणं ते थेरा भगवन्तो कालास्यवेपिकपुत्रमनगार एव वयासी)

કિં ગર્હાં સંયમ અગર્હાં સયમઃ ? । કાલાસ્યવેપિકપુત્ર ! ગર્હાં સયમો નો અગર્હાં સંયમઃ, ગર્હાંપિ ચ खलु सर्वं दोषं भविनयति, सर्वा बालता परिहाय, एव खल्वस्माकमात्मा सयमे उपहितो भवति, एष खल्वस्माकमात्मा सयमे उपस्थितो भवति । अत्र खलु स कालास्यवેपિકपुत्रोऽनगार सधुद स्थिरान् भगवतो

इन क्रोधादिकों की निंदा करते हो ? तब उन स्थविर भगवन्तों ने कालास्यवेपिपुत्र से कहा कि (कालास्यवेपिपुत्र) हे कालास्यवेपिकपुत्र ! (स जमहाए) हम लोग जो क्रोधादिकों की निंदा करते हैं वह सयम के लिये करते हैं । (से भंते । किं गरहा सजमे अगर्हा सजमे ?) तब कालास्यवेपिकपुत्र ने उन स्थविर भगवन्तों से पूछा कि हे भवन्तो ! गर्हा (निंदा) सयम है ? कि अगर्हा सयम है ? (कालास्यवेपि पुत्र । गरहा सजमे, णो अगर्हा सजमे) स्थविर भगवन्तों ने तब कहा कि कालास्यवेपिकपुत्र ! गर्हा सयम है, अगर्हा सयम नहीं है । (गरहा वि य णं सव्व दोस पबिणेइ) अपि च गर्हा समस्त दोषों को पिलकुल दूर कर देती है, (सव्वं बालियं परिण्णाए) समस्त बाल्य-अज्ञान को ज्ञ परिज्ञा से जानकर । अर्थात् गर्हा द्वारा आत्मा ज्ञ परिज्ञा से समस्त अज्ञान जानकर प्रत्याख्यान परिज्ञा से दोषों का नाश कर देती है । (एव खु णे आया संजमे उबट्टिए भवइ) इस तरह से हम लोगों की आत्मा सयम में स्थापित हो जाती है । (एव खु णे आया सजमे उबट्टिए भवइ) इस तरह से हम लोगों की आत्मा सयम में उपस्थित हो जानी है । (एवं

ગર્હાં (બૂણા) કરે છે ? ત્યારે તે સ્થવિર ભગવતોએ કાલાસ્યવેપિક પુત્રને કહ્યું- (કાલાસ્યવેપિપુત્ર !) હે કાલાસ્યવેપિક પુત્ર ! (સજમહાએ) અને એ ક્રોધ વગેરેની બૂણા કરીએ છીએ તે સયમને માટે જ કરીએ છીએ (સે ભંતે ! કિં ગરહા સજમે અગરહા સંજમે ?) ત્યારે કાલાસ્યવેપિકપુત્રે તેમને પૂછ્યું- હે પૂજ્યો ! ગર્હાં (શુરુઆક્ષી એ આત્મનિંદા) સયમ છે ? કે અગર્હાં સયમ છે ? (કાલસ્યવેપિપુત્ર ! ગરહા સજમે ખો અગરહા સજમે) હે કાલસ્યવેપિક પુત્ર ! ગર્હાં સયમ છે અગર્હાં સયમ નથી. (ગરહા વિ ય ણં સવ્વ દોષ પવિણેહ) અને ગર્હાં તમામ દોષો સદતર દૂર કરનારી છે (સવ્વ બાલિય પરિણ્ણાએ) તમામ બાલ્યને (અજ્ઞાનને) ન પરિનાશી બાળીને-એટલે કે ગર્હાં એટલે કે શુરુઆક્ષાં એ એ નિંદા કરીને આત્મા જ પરિજ્ઞાથી અજ્ઞાનને બાળીને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે દોષોનો નાશ કરે છે (એવ શુ ણે આયા સજમે ઉબટ્ટિયે ભવઈ) આ રીતે અમારો આત્મા સયમમાં સ્થાપિત થઈ જાય છે (એવ શુ ણે આયા સજમે ઉબટ્ટિયે ભવઈ) આ રીતે અમારો આત્મા સયમમાં ઉપસ્થિત

માર્યા! વ્યુત્સર્ગઃ, કો ભવતામાર્યા! વ્યુત્સર્ગસ્યાર્થઃ! તતસ્તે સ્થવિરા ભગવંતઃ કાલાસ્ય વેષિકપુત્રમનગારમેવમવાદિપુઃ, આત્મા-અસ્માકમાર્યા! સામાયિકમ્, આત્મા અસ્માકમાર્યા! સામાયિકસ્યાર્થઃ, યાવદ્ વ્યુત્સર્ગસ્યાર્થઃ! તતઃ સ કાલાસ્યવેષિકપુત્રો-નગારઃ સ્થવિરાન્ ભગવત્ એવમવાદીત્, યદિ ભવતામાર્યા! આત્મા સામાયિકમ્, આત્મા સામાયિકસ્યાર્થ એવં યાવત્ આત્મા વ્યુત્સર્ગસ્યાર્થઃ, અપહૃત્ય ક્રોધમાનમા-યાલોમાન્ કિમર્થમાર્યાઃ ગર્હતઃ। કાલાસ્યવેષિકપુત્ર! સંયમાર્થતયા। તદ્ ભદંત!

કયા અર્થ હૈ? (જાવ કિં મે વિડસંગસસ્ અટ્ટે) યાવત્ વ્યુત્સર્ગ કા
કયા અર્થ હૈ? (તણ થેરા ભગવન્તો કાલાસવેસિકપુત્ર અણગારં એવં
વયાસી) હસકે વાદે ઉન સ્થવિર ભગવંતોં ને કાલાસ્યવેષિકપુત્ર અનગાર
સે હસ પ્રકાર સે કહા। (આયાણે અજ્જો! સમાહણ, આયાણે અજ્જો
સામાહ્યસ્સ અટ્ટે જાવ વિડસંગસસ્સ અટ્ટે) હે આર્ય! હમારા આત્મા
સામાયિક હૈ। હે આર્ય! હમારા આત્મા સામાયિક કા અર્થ હૈ। (જાવ
વિડસંગસસ્સ અટ્ટે) યાવત્ વ્યુત્સર્ગ કા અર્થ હૈ (તણ સે કાલાસવે-
સિયપુત્તે અણગારે થેરે ભગવન્તે એવં વયાસી) તવ ઉન કાલાસ્યવેષિક
પુત્ર અનગાર ને ઉન સ્થવિર ભગવન્તો સે એસા કહા-(જહ સે અજ્જો
આયા સામાહણ, આયા સામાહ્યસ્સ અટ્ટે) હે આર્યો! યદિ આપ લોગો
કી આત્મા સામાયિક હૈ, આત્મા સામાયિક કા અર્થ હૈ (એવં જાવ આયા
વિડસંગસસ્સ અટ્ટે) હસી તરહ સે યાવત્ આત્મા વ્યુત્સર્ગ કા અર્થ હૈ, તો
(કોહમાણમાયાલોમે) ક્રોધ, માન, માયા ઔર લોભ હનકો (અવહટ્ટુ
છોડકર (કિં અટ્ટ) કિસલિયે (અજ્જો) હે આર્યો! તુમ લોગ (ગરહહ)

મે વિડસંગસસ્સ અટ્ટે) યાવત્ વ્યુત્સર્ગનો શો અર્થ છે? (અહીં પણ “યાવત્”
પદથી પૂર્વોક્ત સૂત્રપાઠ શ્રદ્ધા કરવો) (તણ થેરા ભગવન્તો કાલાસવેસિયપુત્ર
અણગારં એવં વયાસી) ત્યારે તે સ્થવિર ભગવન્તોએ કાલાસ્યવેષિકપુત્રને આ
પ્રમાણે કહ્યું-(અયાણે અજ્જો! સામાહણ, આયાણે અજ્જો સામાહ્યસ્સ અટ્ટે જાવ
વિડસંગસસ્સ અટ્ટે) હે આર્ય! અમારો આત્મા એજ સામાયિક છે, અને હે
આર્ય! અમારો આત્મા એજ સામાયિકનો અર્થ છે, “ યાવત્ ” વ્યુત્સર્ગનો
અર્થ છે (તણ સે કાલાસવેસિયપુત્તે અણગારે ભગવન્તે એવં વયાસી) ત્યારે તે
કાલાસ્યવેષિકપુત્ર અણગારે તે સ્થવિર ભગવન્તોને આ પ્રમાણે કહ્યું-(જહ મે
અજ્જો આયા સામાહ્યસ્સ અટ્ટે એવં જાવ આયા વિડસંગસસ્સ અટ્ટે) હે આર્યો!
મે આપનો આત્મા સામાયિક હોય અને આપનો આત્મા સામાયિકનો અર્થ
હોય, “ યાવત્ ” આપનો આત્મા વ્યુત્સર્ગનો અર્થ હોય તો (કોહમાણ માયા
લોમે) ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો (અવહટ્ટુ) ત્યાગ કરીને વળી (કિ
અટ્ટ) શા માટે (અજ્જો) હે આર્યો! (ગરહહ) તમે તેમની (ક્રોધાદિકાની)

બ્યુન્નિમાનાં નિર્યૂદાનામચારિતાનામતમર્થે થદ્ધામિ, પ્રત્યમિ, રોષે, એવમેષેત્ત
ત્ત્વં યથેત્ત્વં યુયં વદસ્વ । તત્તરતે સ્થવિરા મગવન્ત કાલાસ્યવેપિકપુત્રમનગારમેષ
મધાદિપુત્ર, અદ્દેહિ આર્ય ! રોચસ્વ આર્ય ! તદ્ યથેત્ત્વં વર્યં વદામઃ । તતઃ કાલા

કો (નો સદ્દહિ) અદ્ધા સે યુક્ત નહીં ગિયા (જો પત્તહપ) પ્રતીતિ
(વિશ્વાસ) સે યુક્ત નહીં કિયા (જો રોહપ) રુચિ સે યુક્ત નહીં કિયા
(હયાણિ મંતે) હમ સમય હે મદતો ! (જાણણયાપ) હન પદોં કા
જ્ઞાન હો જાને કે કારણ (સચણયાપ) અચણ હો જાને કે કારણ (બોહીપ
બોધ હો જાને કે કારણ (અમિગમેણ) અમિગમ હો જાને કે કારણ (વિ
દ્ઢાણ) દેલ્લે ગયે (સુયાણં) સુને ગયે (સુયાણ) સ્મરણ કિયે ગયે (વિજ્ઞા-
યાણં) વિજ્ઞાત કિયે ગયે (યોગદ્ઢાણ) બ્યાકૃત કિયે ગયે (ઘોચ્છિન્નાપં)
બ્યુચ્છિન્ન કિયે ગયે (ણિજ્ઞુદ્ઢાણ) નિર્યૂદ કિયે ગયે (વચધારિયાપં)
અવધારિત કિયે ગયે (પ્તેસિં પયાણ) હન પદોં ક (પયમદ્દો) હસ્ત અર્થ
કી (સદ્દહામિ) મેં અદ્ધા કરતા હું (પત્તિયામિ) પ્રતીતિ કરતા હું (રો
પમિ) રુચિ કરતા હું (એવમેયં) યહ એસા હી હૈં જૈસા કિ આપ કહતે
હૈં । (તપણં) હસ્તકે પાદ (તે ઘેરા મગવન્તો) હન સ્થવિર મગવન્તોં ને
(કાલાસવેસિયપુત્રં અણગાર) કાલાસવેપિક પુત્ર અનગાર સે (એવં
વયાસી) એસા કહા (સદ્દહાહિ અજ્ઞો પત્તિયાહિ અજ્ઞો, રોપહિ અજ્ઞો)
હે આર્ય, અદ્ધા કરો, હે આર્ય પ્રતીતિ કરો, હે આર્ય રુચિ કરો (સે જાહેયં

અર્થે ન હોય, (જો પત્તહપ) આ અર્થમાં પહેલાં અને વિશ્વાસ ન
હોય, (જો રોહપ) રુચિ ન હોય (હયાણિ મંતે !) હે પૂર્યો ! હવે (જાણ-
યાપ) આ ખોલુ જ્ઞાન થવાને કારણે (સચણયાપ) અવજુ થવાને કારણે
(બોહીપ) બોધ થવાને કારણે (અમિગમેણ) અમિગમ (અમરજુ) થવાને
કારણે, (વિદ્ઢાણ, સુયાણ, વિજ્ઞાયાણ, યોગદ્ઢાણ વાચ્છિન્નાણ, ણિજ્ઞુદ્ઢાણ, વચ-
ધારિયાણ પ્તેસિં પયાણ પયમદ્દુ સદ્દહામિ પત્તિયામિ રોપમિ એવમેય) તે પદોં
નાં આ અર્થને જોઈને, સાંભળીને, સ્મરજુ કરીને, વિજ્ઞાત કરીને, બ્યાકૃત
(પ્રગટ) થવાથી, બ્યુચ્છિન્ન થવાથી, નિર્યૂદ થવાથી અને અવધારિત કરવાથી
તે અર્થમાં હવે અને અદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ છે તે અર્થની અને પ્રતીતિ થઈ છે,
તે અર્થ પ્રત્યે અને રુચિ પેલા થઈ છે, આપના કહેવા પ્રમાણે જ એ તમામ
અર્થ બરાબર છે (તપણ) ત્યાર બાદ (તે ઘેરા મગવન્તો) તે સ્થવિર મગ-
વતોએ (કાલાસવેસિયપુત્ર અણગાર) કાલાસવેપિક પુત્ર અણગારને (એવં
વયાસી) આ પ્રમાણે કહ્યું—(સદ્દહાહિ અજ્ઞો પત્તિયાહિ અજ્ઞો, રોપહિ અજ્ઞો, સે

वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, एतेषां भदन्त पदानां पूर्व-
मज्ञानतया अश्रवणतया अवोधितया अनभिगमेनादृष्टानामश्रुतानामस्मृतानामविज्ञा-
तानामव्याकृतानामव्युच्छिन्नानामनिर्यूढानामनवधारितानामेषोऽर्थो नो श्रद्धितो नो
प्रतीतः (प्रत्ययितः) नो रुचित इदानीं भदन्त । एतेषां पदानां ज्ञानतया श्रव-
णतया-बोधितयाऽभिगमनेन दृष्टानां श्रुतानां स्मृतानां विज्ञातानां व्याकृतानां

खु णे आया संजमे उवट्टिए भवइ) इस तरह हम लोगों की आत्मा
संयम में उपस्थित हो जाती है । (एत्थ णं से कालासवेसियपुत्ते) ऐसा
सुनकर वे कालस्यवेषिक पुत्र (अणगारे) अनगार (संवुद्धे) संवुद्ध हो
गये । (थेरे भगवन्ते वदइ, णमसइ) उन्होंने ने स्थविर भगवन्तों को
वन्दना की । उन्हें नमस्कार किया । (वन्दित्ता णमंसित्ता) वन्दना नम-
स्कार करके फिर वे उन से (एवं वयासी) इस प्रकार बोले (भन्ते !)
हे भदन्तो) (पुत्तिं) पहिले मैं ने (अन्नाणयाए) अज्ञानता के कारण
(असवणयाए) अश्रवणता के कारण (अवोहियाए) अवोधिता के
कारण (अनभिगमेण) अनभिगम (नहीं जानने) के कारण (अदिट्ठाणं)
नहीं देखे गये (अस्सुयाणं) नहीं सुने गये (अस्सुयाणं) नहीं स्मृत
किये गये (अविन्नायाणं) नहीं विज्ञात किये गये (अव्वोगडाणं) नहीं
व्याकृत (प्रगट) किये गये (अवोच्छिन्नाणं) नहीं व्युच्छिन्न किये गये
(अणिज्जूढाणं) नहीं निर्यूढ किये गये (अणुवधारियाणं) नहीं अव-
धारित किये गये (एएसिं णं पयाणं) इन पदों के (एयमट्ठं) इस अर्थ

थं नथ छे (एव खु णे आया संजमे उवट्टिए भवइ) आ रीते अभासे।
आत्मा संयममा उपस्थित थं नथ छे (एत्थ ण से कालासवेसियपुत्ते
अणगारे संवुद्धे) तेमना अ प्रकारना पयने। सासणीने कालास्यवेषिक पुत्र अणु-
गार बोध पाभ्या (थेरे भगवन्ते वदइ, णमंसइ) त्थार भाद तेमणे स्थविर
भगवन्तेने वदइ करी अने नमस्कार कर्या (वदित्ता णमंसित्ता) वदन नम-
स्कार करीने (एवं वयासी) तेमणे तेमने आ प्रभाणे कछु-भन्ते ! हे भून्थे !
(पुत्तिं) पड़ेला (अन्नाणयाए) अज्ञानताने कारणे, (असवणयाए) अश्रवण-
ताने कारणे, (अवोहियाए) अवोधिताने कारणे, (अनभिगमेण) अणुसमजने
कारणे, (अदिट्ठाणं) नहीं देखेला, (अस्सुयाणं) नहीं सासणेला, (अस्सु-
याणं) नहीं स्मृत करेला, (अविन्नायाणं) नहीं विज्ञात करायेला, (अव्वोगडाणं)
नहीं प्रगट करायेला, (अवोच्छिन्नाणं) नहीं व्युच्छिन्न करायेला (अणिज्जूढाणं)
नहीं निर्यूढ करायेला, (अणुवधारियाणं) नहीं अवधारित करायेला (एएसिं
ण पयाणं) अथा आ पढ़ेने। (एयमट्ठं) आ अर्थ (नो सदहिं) भे श्रद्धा

धर्मसुपसपद्य खलु विहरति । तत खलु स कालास्यवेपिकपुत्रोऽनमारो बहूनि
वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयति, पालयित्वा यस्यार्थं क्रियते 'नम्रमावो मुण्डमा-
वोऽस्नानकर्मदत्तघावनकर्म' छत्रकम्पनुपानत्क भूमिद्वय्या फलकस्य्या काष्ठस्य्या

चन्दना की, उन्हें नमस्कार किया (चन्दिस्ता नममिस्ता) चन्दना करके,
नमस्कार करके, (चाउउजामाओ घम्माओ) चार महाव्रत वाले धर्म को
छोड़कर (सपट्टिकमणं) प्रतिक्रमण सहित (पंच महव्यहयं) पांच महा-
व्रत वाले (घम्मं) धर्म को (उबमम्पज्जित्ताण) प्राप्त कर (विहरइ)
विचारने लगे (तएणं से कालास्यवेमिपुत्ते अणगार) इसके बाद इन कालास्य
वेपिकपुत्र अणगारने (बहूनि वासाणि) बहुत वर्षों तक (सामन्न परियागं पाउ
णइ) श्रामण्यपर्याय का पालन किया । (पाउणिस्ता) पालन करके (ज
स्सट्ठाण) जिस अपने प्रयोजन को सिद्ध करने के निमित्त (नग्गमावे
कीरइ) उन्होंने ने नग्नपना लिया (मुण्डमावे) मुण्डपना लिया (अन्हा
णयं) स्नान नहीं करना ऐसा नियम लिया (अर्द्धधुवणय) दन्तघा-
वन-दांतोंन नहीं की (अञ्जसयं) छत्र नहीं रखा (अणोवाहणयं) पारखे
नहीं पहरे (भूमिसेज्जा) भूमि पर शयन किया (फलइसेज्जा) फलक
पर शयन किया (कट्टसेज्जा) काष्ठ पर शयन किया (केसलोओ) केशों
काजुं घन किया (वनचेर वासो) ब्रह्मचर्य में वास किया (परपरणवेसो)

३४१२ कथा (चदिता, नमसिता) व ३४१३ नमस्कार करीने (चाउउजामाओ घम्माओ)
चार महाव्रतवाणा धर्मने छोडीने (सपट्टिकमण) प्रतिक्रमण सहितता (पच
महव्यहयं) पांच महाव्रतवाणा (घम्मं) धर्मने (उबमम्पज्जित्ताण) अर्पण
करीने (विहरइ) विचारना लाया (तएण से कालास्यवेमिपुत्ते अणगारे) तब
आठ ते कालास्यवेपिकपुत्र अणुगारे (बहूनि वासाणि) बहुत वर्षों भुभी (सामन्न
परियाग पाउणइ) अभव पर्यायनु पालन कथुं (पाउणिस्ता) अभव पर्यायनु
पालन करीने (जस्सट्ठाण) तेमणे पाताना आत्मकल्याणुनी सिद्धि भाटे (नग्ग
मावे कीरइ) नग्नता धारण करी-बन्धोने परित्याग कथो (मुण्डमावे) मावे
भुडि कथो-ठेसलुवन कथुं (अण्हाणय) स्नान नहीं कराने नियम कथो,
(अर्द्धधुवणयं) दांत धोवानुं नथ कथुं (अञ्जसयं) छत्र राजनुं नथ कथुं,
(अणोवाहणयं) पगमा नेजा पहरेना नथ कथा, (भूमिसेज्जा) भूमि पर
शयन करवा माठयु (फलइसेज्जा) फलक पर शयन करवा माठयुं (कट्टसेज्जा)
काष्ठ पर शयन करवा माठयुं (केसलोओ) वागने लाय करवा मांडमे
(वनचेरवासो) ब्रह्मचर्य पाणवा मांडयु, (परपरणवेसो) निक्षार्य परपरभां

स्यवेपिकपुत्रोऽनगारः स्थविरान् भगवतो वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा
एवमवादीत्, इच्छामि खलु भदंत ! युष्माकमन्तिके चातुर्यामाद् धर्मात् पंचमहा-
व्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसंपद्य विहर्तुम् । यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं
कुरु । ततः खलु स कालास्यवेपिकपुत्रोऽनगारः स्थविरान् भगवतो वन्दते नम-
स्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा चातुर्यामाद् धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं

अम्हे वदह) उस पर जैसा कि हम कहते हैं । (तएणं से कालासवेसि-
पुत्ते अणगारे) इसके बाद कालास्यवेपिक पुत्र अनगार ने (थेरे भगवंते
वंदह, नमंसह) उन स्थविर भगवन्तों की वन्दना की, उन्हें नमस्कार
किया (वंदित्ता नमसित्ता) वन्दना नमस्कार करके (एवं वयासी)
फिर उन्होंने उनसे ऐसा कहा (भन्ते ! तुवमं अंतिए) हे स्थविर
भदन्तों ! आप लोगों के पास मैं (चाउज्जामाओ धम्माओ) चार
महाव्रत वाले धर्म को छोड़कर (सप्पडिक्कमणं पंचमहव्वयं धम्मं)
प्रतिक्रमणसहित पाँचमहाव्रत वाले धर्म को (उवसंपज्जित्ता णं
विहरित्तए इच्छामि) प्राप्त कर विचरना चाहता हूँ । तब स्थविर भ-
गवन्तों ने उनसे कहा- (अहासुहं देवानुप्पिया ! मा पडिबन्धं करेह)
आप को जैसे सुख हो हे देवानुप्रिय ! आप वैसा करें । विलम्ब न करें।
(तएणं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे) इसके बाद उन कालास्यवेपिक
पुत्र अनगार ने (थेरे भगवंते वदह, नमंसह) स्थविर भगवन्तों को

जहेयं अम्हे वदह) हे आर्य ! अमे ते विषे ने कहीअे छीअे तेभा श्रद्धा
राअे, हे आर्य ! तेनी प्रतीति करे, हे आर्य ! तेभां रुचि राअे । (तएण
से कालासवेसियपुत्ते अणगारे) त्थार ण ह ते कालास्यवेपिकपुत्र अणुगारे (थेरे
भगवंते वंदह नमंसह) ते स्थविर भगवन्तोने वदण्णु करी, नमस्कार कर्या।
(वंदित्ता नमसित्ता) वदण्णु नमस्कार करीने (एवं वयासी) तेभण्णे करीथी
तेभने आ प्रभाण्णे क्खु- (भन्ते तुवमं अंतिए) हे स्थविर भगवन्तो ! आपनी
समक्ष न हूँ (चाउज्जामाओ धम्माओ) चार महाव्रतवाणा धर्मने छोडीने
(सप्पडिक्कमणं पंचमहव्वयं धम्मं) प्रतिक्रमण सहितना पाय महाव्रतवाणा
धर्मने । (उवसंपज्जित्तानं विहरित्तए इच्छामि) स्वीकर करीने विचरवा भागुं
छुं । त्थारे स्थविर भगवन्तोअे क्खु- (अहासुहं देवानुप्पिया ! मा पडिबन्धं करेह)
हे देवानुप्रिय ! आपने ने रीते सुअ थाय अे प्रभाण्णे करे-परतु विलम्ब
करेओ नही । (तएण से कालासवेसियपुत्ते अणगारे) त्थारे ते कालास्यवेपिकपुत्र
अणुगारे (थेरे भगवंते वदह, नमंसह) स्थविर भगवानोने वदण्णु करी, नम-

એવ પ્રદેશે સ્થવિરા મગવન્ત આસન્ તેનેવ તમ્મિન્ને પ્રદેશે ઊગગ્ગઠ્ઠિ, 'ઠવાગ-
ચ્છિત્તાથેરે મગવંતે એવં ધયામી' ઇગગમ્પ સ્થવિરાન્ મગવન્ત એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ
અવાદીત્ 'થેરા સામાણ્ણમ્ ન જાણતિ' હે સ્થવિરા ! મગવન્ત સામાયિકં ન જાનન્તિ,
તસ્યાત્યન્તપૂરુષમગૂર્વાર્ધતયા દુર્વિજ્ઞેયત્વાત્ 'થેરા સામાણ્ણમ્મ અદ્દુ ન જાનન્તિ' હે
સ્થવિરા ! મગવન્ત સામાયિકસ્ય અર્થ પ્રયોગ્ગન ન જાનન્તિ, તત્પયોગ્ગનજ્ઞાનસ્ય અતિ
દુષ્કરત્વાત્ 'થેરા પચ્ચક્કણ્ણમ્ ન જાણતિ' હે સ્થવિરા ! મગ્ગઠ પ્રત્યાખ્યાન ન
જાનન્તિ, ત્યાગધર્મસ્ય દુર્વિજ્ઞેયત્વાત્, થેરા પચ્ચક્કણ્ણસ્સ અદ્દુ ન જાણતિ' હે
સ્થવિરા ! મગવન્ત પ્રત્યાખ્યાનસ્ય અર્થ પ્રયોગ્ગન ન જાનન્તિ, તસ્ય અર્થઠ ગૂઢ

થેયી પુત્ર અનગાર થ । યે જિસ પ્રદેશ મેં સ્થવિર મગવન્ત ચિરાજમામ થે
વહાં ગયે । મગધાન મહાવીર કે યજ્ઞધુન જો શિષ્ય થે । ડનકા નામ
સ્થવિર હૈ । ડનકે સમીપ જાકર ડનહોં ને ડસ સ્થવિર મગધન્તોં સે ંસા
-આગે જો વિષય કહા જાને ઘાલા હૈ ડસ રૂપ સે-કહા, વહ વિષય હસ
પ્રકાર સે હૈ-(થેરા સામાણ્ણમ્ ન જાણતિ) હે સ્થવિરો । આપ સામાયિક
કો નહીં જાનતે હૈ । ક્યોંકિ વહ અત્યન્ત સૂક્ષ્મ ગૂઢ અર્થ ઘાલા હૈ । હસ
કારણ વહ દુર્વિજ્ઞેય હૈ-ડસકા સમજના-જાનના-વહુન કઠિનાર્યોં
સે અરપૂર હૈ । (થેરા સામાણ્ણમ્મ અદ્દુ ન જાણતિ) હે સ્થવિરો । આપ
લોગ સામાયિક કે અર્થ કો નહીં જાનતે હૈ । યહાં અર્થ કા તાત્પર્ય પ્રયો
ગ્ગન કા જ્ઞાન હોના અતિદુષ્કર હૈ । (થેરા પચ્ચક્કણ્ણમ્ ન જાણતિ) હે
સ્થવિરો ! આપ પ્રત્યાખ્યાન કો નહીં જાનતે હૈ । ક્યોં કિ પ્રત્યાખ્યાન
ત્યાગધર્મરૂપ હોતા હૈ । ઓર ત્યાગધર્મ કા સમજના દુર્વિજ્ઞેય હૈ । (થેરા
પચ્ચક્કણ્ણમ્મ અદ્દુ ન જાણતિ) હે સ્થવિરો ! આપ પ્રત્યાખ્યાન કા કયા

અર્થ ત વિશજ્ઞમાન હવા ત્યા ગયા । અગધાન મહાવીર । જે શિષ્યો અદુષ્ટ હવા
તેમને સ્થવિર કહેવા કાલાસ્યથેયીપુત્ર અણ્ણગારે તેમની પાસે બઝીને તેમને આ પ્રમાણે
કહ્યું— 'થેરા સામાણ્ણમ્ ન જાણતિ' હે સ્થવિરો । આપ સામાયિકને અણ્ણ
નથી કારણ કે તેનો અર્થ અત્યન્ત સૂક્ષ્મ અને ગૂઢ છે દુર્વિજ્ઞેય છે એટલે
કે તેને સમજવાનું કાંય અતિશય મુશ્કેલ છે 'થેરા સામાણ્ણમ્મ અદ્દુ ન જા-
ણતિ' હે સ્થવિરો । તમે સામાયિકને અર્થ પણ અણ્ણતા નથી । અહીં
અર્થ એટલે પ્રયોગ્ગન સમજવું કારણ કે સામાયિકનું પ્રયોગ્ગન
સમજવું અતિ દુષ્કર છે 'થેરા પચ્ચક્કણ્ણમ્ ન જાણતિ' હે સ્થવિરો । તમે
પ્રત્યાખ્યાનને સમજતા નથી કારણ કે પ્રત્યાખ્યાન ત્યાગધર્મરૂપ હોય છે અને
ત્યાગધર્મને સમજવો પણ અતિ મુશ્કેલ ॥ 'થેરા પચ્ચક્કણ્ણમ્મ અદ્દુ ન
જાણતિ' હે સ્થવિરો । તમે પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રયોગ્ગન પણ સમજતા નથી ।

केशलोचः ब्रह्मचर्यवासः परगृहप्रवेशः लब्धव्यपलब्धिः, उच्चावचा ग्रामकण्टका
द्राविंशतिः परिसहोपसर्गा अधिसन्नन्ते तत्पर्यमाराधयति आराध्य चरमैरुच्छवास
निःश्वासैः सिद्धो बुद्धो मुक्तः परिनिर्वातः सर्वदुःखप्रहीणः ॥ सू० ५ ॥

टीका—‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये खलु ‘पासा-
वच्चिज्जे कालासवेसियपुत्ते णामं अणगारे’ पार्थापत्यातः—पार्थसन्तानीयः काला-
स्यवेपिपुत्रो नाम अनगारः ‘जेणेव येरा भगवतो तेणे उवागच्छ’ येनैव यस्मिन्

भिक्षा के लिये परघर में प्रवेश किया (लद्धावलद्धी) भिक्षा मिले या न
मिले दोनों अवस्थाओं में समताभाव रखा, (उच्चावचा) अनुकूल प्रति-
कूल ऐसे (गामकण्ठगा) तथा इन्द्रियों के कण्ठकल्प (द्वावीस परिसहो-
वसर्गा) ऐसे २२ परीषदों को और उपसर्गों को (अहियासिज्जन्ति)
सदा (तं अट्ट आहारेइ) उस अर्थ की उन्होंने ने अच्छी तरह से आरा-
धना की । (आराहिता) और आराधना करके वे (चरमेहि उस्सास
नीसासेहि) अन्तिम उच्छ्वासनिःश्वास में (सिद्धे बुद्धे मुक्ते परिनि-
व्वुडे, सव्वदुक्खप्पहीणे) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, परिनिर्वात और समस्त
दुःखों से रहित हो गये ।

टीकार्थ—(तेण काले तेण समएण) उस काल में अर्थात् चतुर्थ-
काल में, उस समय में—अर्थात्—जब कि श्रमण भगवान् महावीर विरा-
जमान थे तब । (पासावच्चिज्जे) पार्थापत्यीय—पार्श्वनाथ के शिष्यों
में के एक शिष्य जिनका नाम (कालासवेसियपुत्ते अणगारे) कालास्य-

प्रवेश करवा भाइयो—गोचरी भाटे धरे धरे करवा भाइयु (लद्धावलद्धी)
भिक्षा भणे डे न भणे, ओ भन्ने अवस्थाभा समताभाव राखवा भाइयो,
(उच्चावचा) अनुकूल तथा प्रतिकूल ओवां (गामकण्ठगा) तथा इन्द्रियोंने
भाटे कण्ठकल्प (द्वावीस परिसहोवसर्गा) ओवा द्वावीस परीषदो अने उपस-
र्गोने (अहियासिज्जन्ति) सहन कर्था (त अट्ट आहारेइ) ते अर्थनी (भोक्ष-
मार्गनी) तेभण्णे सारी रीते आराधना करी (आराहिता) आराधना करीने
तेओ (चरमेहि उस्सासनीसासेहि) अन्तिम उच्छ्वास निःश्वासभा (सिद्धे, बुद्धे,
मुक्ते, परिनिव्वुडे, सव्वदुक्खप्पहीणे) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त अने परिनिर्वात थर्धने
तभाम दुःखो रहित थर्ध गया अर्थात् भोक्ष पदनी प्राप्ति करी

टीकार्थ—‘ तेण काले तेण समएण ’ ते काले ओटले डे ओथा आराभां,
ते समय—ओटले डे न्यारे श्रमण भगवान् महावीर स्वामी विराजमान इता
त्यारे “ पासावच्चिज्जे ” पार्श्वनाथना शिष्योमाना ओक शिष्य डे जेभनुं नाम
“ कालासवेसियपुत्त अणगारे ”, कालास्यवेपिपुत्र आणुगार इतुं, तेओ न्या स्थविर

હે સ્થવિરાઃ ! મગધંતો ધ્યુત્સર્ગ ન જાનન્તિ, તસ્ય દુષ્કરત્વાત્, ' ઘેરા વિઠસગ્ગસ્સ અદ્ધં ન જાણતિ ' હે સ્થવિરાઃ ! મગધંતો ધ્યુત્સર્ગસ્ય અર્થ ન જાનન્તિ, તત્સ્વરૂપસ્ય દુર્ષોધ્યસ્વાત્, ' તણ્ણ તે ઘેરા મગધંતો-કાલાસયેપિપુત્ર અનગારં ઇધં ઘયાસી ' તતસ્તે સ્થવિરાઃ મગધન્ત કાલાસયેપિપુત્ર અનગારમ્ ઇધ-વક્ષ્યમાણપ્રકારેષ અવાદિપુઃ ' જાણામો ણં અજ્ઞો ! સામાય્ય ' હે આર્ય ! ઘય જાનીમઃ સલ્લ સામાયિકમ્, ' જાણામો ણં અજ્ઞો ! સામાય્યસ્સ અદ્ધ ' હે આર્ય ! જાનીમ' સલ્લ ઘયં સામાયિકસ્ય અર્થ પ્રયોજનમ્, ' જાવ-જાણામો ણં અજ્ઞો વિઠસગ્ગસ્સ અદ્ધં ' સ્થવિરો ! આપ વિષેક કે પ્રયોજન કો નહીં જાનતે હૈં ક્યોં કિ વહ પ્રયોજન અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હૈં । (ઘેરા વિઠસગ્ગ ન જાણતિ) હે સ્થવિરો ! આપ ધ્યુત્સર્ગ કો નહીં જાનતે હૈં ક્યોં કિ ડસકા કરના ઘડા કઠિન હૈં । (ઘેરા વિઠસગ્ગસ્સ અદ્ધ ન જાણતિ) હે સ્થવિરો ! આપ ધ્યુત્સર્ગ કે અર્થ કો નહીં જાનતે હૈં ક્યોં કિ ડસકા સ્વરૂપ દુર્ષોધ્ય હૈં । કાલાસયેપિપુત્ર અનગાર કી હસ ઘાત કો સુનકર ઇન સ્થવિર મગધન્તો ને કાલાસયેપિપુત્ર અનગાર સે ઇસા કહા-હે આર્ય ! હમ સામાયિક કો જાનતે હૈં સામાયિક કે પ્રયોજન કો જાનતે હૈં । હે આર્ય ! હમ પ્રત્યાક્યાન કો જાનતે હૈં, પ્રત્યાક્યાન કે અર્થ કો જાનતે હૈં । હે આર્ય ! હમ સયમ કો જાનતે હૈં, સયમ કે અર્થ કો અર્થાત્ પ્રયોજન કો જાનતે હૈં । હે આર્ય ! હમ સઘર કો જાનતે હૈં, સઘર કે પ્રયોજન કો જાનતે હૈં । હે આર્ય ! હમ વિષેક કો જાનતે હૈં, વિષેક કે અર્થ કો જાનતે હૈં । હમ ધ્યુત્સર્ગ કો

જાણતા નથી, કારણ કે તે પ્રયોજન અત્યંત સૂક્ષ્મ છે ' ઘેરા વિઠસગ્ગ ન જાણતિ ' હે સ્થવિરો ! તમે ધ્યુત્સર્ગને જાણતા નથી કારણ કે તે કશ્વર્ણ કાય પણ કઠિન છે ' ઘેરા વિઠસગ્ગસ્સ અદ્ધ ન જાણતિ ' હે સ્થવિરો ! તમે ધ્યુત્સર્ગનું પ્રયોજન પણ જાણતા નથી કારણ કે તંત્ર સ્વરૂપ જાણવાનું કાશ્વર્ણ પણ દુષ્કર છે કાલાસયેપીપુત્ર અનગારની તં વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભ્રમ થતોએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું— હે આય ! અમે સામાયિકને સમજીએ છીએ અને સામાયિકના પ્રયોજનને પણ જાણીએ છીએ હે આર્ય ! અમે પ્રત્યાક્યાનનું પ્રયોજન પણ સમજીએ છીએ હે આય ! અમે સયમને જાણીએ છીએ અને સયમના પ્રયોજનને પણ જાણીએ છીએ હે આય ! અમે સઘરને જાણીએ છીએ અને સઘરના પ્રયોજનને પણ જાણીએ છીએ, હે આય ! અમે વિષેકને જાણીએ છીએ અને વિષેકના અર્થને પણ જાણીએ છીએ તથા હે આય ! અમે ધ્યુત્સર્ગને જાણીએ છીએ અને ધ્યુત્સર્ગના અર્થને પણ જાણીએ છીએ, સ્થવિર ભ્રમવાનું એ પ્રકારનું કથન સાંભળીને કાલાસયેપીપુત્ર

ત્વાત્, 'થેરા સંજમં ન જાણંતિ' હે સ્થવિરાઃ ભવન્તઃ સંયમં ન જાનન્તિ, તસ્યા-
ત્યન્તદુષ્કરત્વાત્, 'થેરા સંજમસ્સ અટ્ટં ન જાણતિ' હે સ્થવિરાઃ ! ભવન્તઃ સંય-
મસ્ય અર્થં ન જાનન્તિ, તસ્ય દુર્વિજ્ઞેયત્વાત્ 'થેરા સંવરં ન જાણંતિ' હે સ્થવિરાઃ !
ભવન્તઃ સંવરં ન જાનન્તિ, તદારાધનસ્ય દુઃસાધ્યત્વાત્, 'થેરા સંવરસ્સ અટ્ટં ન
જાણંતિ' હે સ્થવિરાઃ ! ભવન્તઃ સંવરસ્ય અર્થં ન જાનન્તિ, તદારાધનવિધેઃ દુર્જ્ઞેય-
ત્વાત્, 'થેરા વિવેગં ન જાણંતિ' હે સ્થવિરાઃ ! ભવન્તો વિવેકં ન જાનન્તિ,
તત્સ્વરૂપસ્ય દુર્વિજ્ઞેયત્વાત્, 'થેરા વિવેગસ અટ્ટં ન જાણંતિ' હે સ્થવિરાઃ ! ભવન્તો
વિવેકસ્ય અર્થં ન જાનન્તિ, તસ્યાત્યન્તમુદ્ધમત્વાત્, 'થેરા વિવેગસં ન જાણંતિ'

પ્રયોજન હૈ इस बात को भी नहीं जानते हैं। क्योंकि प्रत्याख्यान का
प्रयोजन अत्यंत गूढ़ है। (थेरा संजमं न जाणंति) हे स्थविरो ! आप
संयम को भी नहीं जानते हैं। क्यों कि वह संयम अत्यन्त दुष्कर है।
(थेरा संजमस्स अट्ठं न जाणंति) हे स्थविरो ! आप संयम का क्या
प्रयोजन है—इसे भी नहीं जानते हैं क्यों कि संयम का प्रयोजन बड़ी
मुश्किल से समझ में आवे ऐसा है। (थेरा संवरं न जाणंति) हे स्थ-
विरो ! आप संवर को नहीं जानते हैं क्यों कि संयम की आराधना
अत्यन्त दुःसाध्य है—सब इसकी आराधना कर सकें—ऐसी नहीं है।
(थेरा संवरस्स अट्ठं न जाणंति) हे स्थविरो ! आप संवर के अर्थ को
नहीं जानते हैं क्यों कि उसके आराधना की विधि दुर्विज्ञेय है। (थेरा
विवेगं न जाणंति) हे स्थविरो ! आप विवेक को नहीं जानते हैं क्यों कि
विवेक का स्वरूप दुर्विज्ञेय है। (थेरा विवेगस्स अट्ठं न जाणंति) हे

કારણ કે પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રયોજન અત્યંત ગૂઢ-ગહન છે “થેરા સંજમ ન જાણંતિ”
હે સ્થવિરો ! તમે સંયમને પણ સમજતા નથી, કારણ કે સંયમ પાળવાનું
કાર્ય અતિ દુષ્કર છે “થેરા સંજમસ્સ અટ્ટં ન જાણતિ” હે સ્થવિરો ! સંયમનું
શું પ્રયોજન છે તે પણ તમે જાણતા નથી, કારણ કે સંયમનું પ્રયોજન સમ-
જવાનું કાર્ય અત્યંત મુશ્કેલ છે “થેરા સંવરં ન જાણતિ” હે સ્થવિરો ! તમે
સંવરને જાણતા નથી કારણ કે સંવરની આરાધના કરવાનું કાર્ય અતિ દુષ્કર
છે બધા લોકો તેની આરાધના કરી શકતા નથી “થેરા સંવરસ્સ અટ્ટં ન
જાણતિ” હે સ્થવિરો ! તમે સંવરનું શું પ્રયોજન છે તે પણ જાણતા નથી,
કારણ કે તેના આરાધનની વિધિ દુર્વિજ્ઞેય છે “થેરા વિવેગં ન જાણતિ”
હે સ્થવિરો ! તમે વિવેકને સમજતા નથી, કારણ કે તેનું સ્વરૂપ દુર્વિજ્ઞેય છે
“થેરા વિવેગસ્સ અટ્ટં ન જાણતિ” હે સ્થવિરો ! તમે વિવેકનું પ્રયોજન પણ

મઘતાં મતે સયમ, કથમ્ મઘર્તાં મતે સયમસ્ય અર્થ, યઃ મઘર્તાં મતે સ્વરા ? કથમ્ મઘર્તાં મત સત્ત્વસ્ય અર્થ ? ક મઘર્તાં મતે વિવેક કથમ્ મઘર્તાં મતે વિવેકસ્ય અર્થઃ પ્રયોજનમ્, કો મઘર્તાં મતે વ્યુત્સર્ગઃ ? इति सग्राह्यम्, 'तपमं वेदा मगधतो कासास्यवेपिपुत्र अणगारं एवं वयासी' तत खलु ते स्थविराः मगधन्त कालास्यवेपिपुत्रपुत्रमनगारमेवमयाविपुः 'आया णे अज्जो सामाइय' हे आर्य ! आत्माना अस्माकं मते सामायिक समभावरूप वर्तने, 'आया णे अज्जो सामाइयस्स अट्ठे' हे आर्य ! आत्मा एव नः अस्माक मते सामायिकस्य समभावरूपस्य अर्थः नूतनकर्मानुपादानपूर्वककृतकर्मनिर्जराख्यं प्रयोजनं वर्तत 'जाय-विटस्स

સે યહા પૂર્વોક્ત પાઠ કા સમ્રદ્ધ ક્રિયા ગયા હૈ-જો દસ પ્રકાર સે હૈ-આપ કે મત મેં પ્રત્યાખ્યાન કયા હૈ ? પ્રત્યાખ્યાન કા પ્રયોજન કયા હૈ ? આપકે મત મેં સયમ કયા હૈ ? સંયમ કા પ્રયોજન કયા હૈ ? આપકે મત મેં સંઘર કયા હૈ ? સંઘર કા પ્રયોજન કયા હૈ ? આપ કે મત મેં વિવેક કયા હૈ ? વિવેક કા પ્રયોજન કયા હૈ ? આપકે મત મેં વ્યુત્સર્ગ કયા હૈ ? કાલસ્ય વેપિકપુત્ર અનગાર કી હસ પાત કો સુનકર ઊન સ્થવિર મગધન્તો ને ઊનસે ઈસા કહા કિ 'આયા ણે અજ્જો સામાઈય, આયા ણે અજ્જો સામાઈયસ્સ અટ્ઠે' હૈ આર્ય ! હમ લોગોં કે મત મેં સામાયિક ઘસ્ટુ સમ ભાવરૂપ આત્મા હૈ । ઓર હૈ આર્ય ? આત્મા હી સમભાવરૂપ સામાયિક કા અર્થ હૈ । આત્મા જમ સમભાવરૂપ સામાયિક મેં ઘતતી હૈ-તથ હસકે નવીન કર્મોં કા વષ નહીં હોતા હૈ ઓર પુરાને સન્નિવ કૃત કર્મોં કી નિર્જરા હોતી રહતી । યહી સામાયિકકા અર્થ-પ્રયોજન હૈ । હમી તરહસે

પઠથી પૂર્વોક્ત નીચે પ્રમાણેનો પાઠ બ્રહ્મણ કરાવ્યો છે-આપના મત અનુસાર પ્રત્યાખ્યાન શુ અને પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રયોજન શુ છે ? આપની માન્યતા મુજબ સયમ શુ છે ? અને સયમનું પ્રયોજન શુ છે ? આપની માન્યતા મુજબ વિવેક શુ છે અને વિવેકનું પ્રયોજન શુ છે ? આપના મત પ્રમાણે વ્યુત્સર્ગ શુ છે ?) કાસાસ્થવેપીપુત્ર અણગારના આ પ્રશ્નોનો તે સ્થવિર ભગવતોએ એવો ઉત્તર આપ્યો કે 'આયા ણે અજ્જો સામાઈય આયા ણે અજ્જો સામાઈયસ્સ અટ્ઠે' હે આર્ય ! અમારા મત પ્રમાણે સામાયિક વસ્તુ સમભાવરૂપ આત્મા છે, અને હે આર્ય ! આત્મા જ સમભાવરૂપ સામાયિકનો અર્થ છે જ્યારે આત્મા સમભાવરૂપ સામાયિકમાં પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે તે નવા કર્મોના વધ બાધતો નથી અને પહેલાના મગધ કરેલા કર્મોની નિવૃત્તિ કરે છે એ જ સામાયિકનું પ્રયોજન છે એ જ પ્રમાણે અમારા મત પ્રમાણે આત્માજ પ્રત્યા

यावत् हे आर्य ! जानीमः खलु वयं प्रत्याख्यानम्, जानीमः प्रत्याख्यानस्य अर्थम् प्रयोजनम्, जानीमो वयम् संयमं, जानीमः संयमस्य अर्थम् प्रयोजनम्, जानीमो वयं संवरम्, जानीमः खलु संवरस्य अर्थम् प्रयोजनम्, जानीमो वयं विवेकम्, जानीमः खलु विवेकस्यार्थम् प्रयोजनम्, जानीमः खलु व्युत्सर्गं, जानीमो वयम् व्युत्सर्गस्य अर्थम् प्रयोजनम्, 'तत्त्वं से कालास्यवेपिकपुत्रे अणगारे ते थेरे भगवन्ते एवं वयासी' ततः खलु स कालास्यवेपिकपुत्रोऽनगरः तान् स्थविरान् भगवतः एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- 'जड्णं अज्जो ! तुव्भे जाणह समाइयं हे आर्या ! यदि खलु यूयं जानीथ सामायिकम् 'जाणह सामाइयस्स अट्ठं' अथ च जानीथ यूयं सामायिकस्य अर्थं प्रयोजनम्, 'जाव जाणह-विउस्सग्गस्म अट्ठं' यावत्-जानीथ यूयं व्युत्सर्गस्य अर्थम् प्रयोजनम्, यावत्कारणात्-उपर्युक्तं प्रत्याख्यानदिव्युत्सर्गान्तं संग्राह्यम्, तदा 'के भे अज्जो ! सामाइए ?' हे आर्या ! किं भवतां मते सामायिकं वस्तु वर्तते ? 'के भे अज्जो ! सामाइयस्स अट्ठे ?' हे आर्या ! कः भवतां मते सामायिकस्य अर्थः प्रयोजनम् ? 'जाव-के भे विउस्सग्गस्स अट्ठे ?' यावत्-को भवतां मते व्युत्सर्गस्य अर्थः प्रयोजनम् ? यावत्करणात्-किं भवतां मते प्रत्याख्यानम् ? को भवतां मते प्रत्याख्यानस्य अर्थः ? कः

जानते हैं, व्युत्सर्ग के अर्थ को जानते हैं। इस प्रकार से स्थविर भगवन्तो के कथनको सुनकर कालास्यवेपिकपुत्र अनगर ने (ते थेरे भगवन्ते एवं वयासी) उन स्थविर भगवन्तो से ऐसा पूछा-हे आर्यो ! यदि आप लोग सामायिक को जानते हैं, सामायिक के प्रयोजन को जानते हैं, (यावत् व्युत्सर्ग के अर्थ-प्रयोजन को जानते हैं, यहां यावत् पद से उपर्युक्त प्रत्याख्यान से लेकर व्युत्सर्ग तक का पाठ ग्रहण किया गया है) तो हे स्थविरो ! मैं आप लोगों से पूछता हूं कि सामायिक आपके मत में क्या वस्तु है। और हे आर्यो ! सामायिक का प्रयोजन आप के मत में क्या है ? यावत् आप के मत में व्युत्सर्ग का अर्थ क्या है ? (यहां यावत् शब्द

अणुगारे "ते थेरे भगवन्ते एव वयासी" ते स्थविर भगवतोने पूछथुं के "हे आर्यो ! जे तमे सामायिकने जणुता हो, सामायिकनु प्रयोजन समजता हो, (यावत्) व्युत्सर्गनु प्रयोजन समजता हो (अर्थात् "यावत्" पहली प्रत्याख्यानथी लछने व्युत्सर्ग सुधीने उपर्युक्त पाठ अणु करायो छे) तो हे आर्यो ! हु आपने पूछ छुं के आपनी मान्यता प्रमाणे सामायिक थुं छे ? अने हे आर्यो ! आपनी मान्यतानुसार सामायिकनु थुं प्रयोजन छे ? "यावत्" आपना मत प्रमाणे व्युत्सर्ग अर्थ छे ? (अर्थात् "यावत्"

મતે સવરઃ इन्द्रिय-नो इन्द्रिय-प्रवृत्त्यवरोधरूपो वर्तते, आत्मा एव अस्माकं मते
 सवरस्य इन्द्रिय-नो इन्द्रिय प्रवृत्त्यवरोधरूपस्य अर्थ , नूतनકર્મબન્ધનિરોધરૂપ
 અનાસ્રવસ્વરૂપ યા પ્રયોજન વર્તતે, આત્મા એવ અસ્માક મતે વિવેકો ચિચિદ્રુષોષ-

હુઆ और इस सयम का प्रयोजन पृथिव्यादिक जीवों की रक्षा करना
 अथवा पापों से विरक्त रहना यह हुआ। अतः ऐसा यह प्रयोजन आत्मा
 से जुदा नहीं है क्यों कि आत्मा स्वयं ही तद्रूप है। इसलिये आत्मा ही
 सयम का प्रयोजनरूप प्रकट किया गया है। यह सयम का प्रयोजन
 १७ प्रकार का फटा गया है। आत्मा ही हमारे मत में सवर है। सवर
 का तात्पर्य इन्द्रियों और मन की प्रवृत्तियों को रोकना है। आत्मा जब
 सयमचाला बन जाता है तब स्वतः स्वभाव ही उसकी इन्द्रियों की एव
 मन की शुभाशुभरूप प्रवृत्तियाँ बढ़ हो जाती है। अतः यह संवर रूप
 गुण आत्मा का ही है। और किसी का नहीं है। इसलिये गुणगुणी में
 अमेद विद्यमान मानकर यहाँ आत्मा को ही सवररूप कहा गया है। इस
 सवर का प्रयोजन भी यही है कि वह आत्मा में होने वाली शुभाशुभ
 प्रवृत्तियों का निरोध कर देता है। अतः शुभाशुभ प्रवृत्तियों का निरोध
 होना रूप प्रयोजन आत्मा में ही रहता है अतः आचाराद्येय भाव में कथं-
 चित् अमेद मानकर आत्मा को ही सवर का फलरूप प्रकट किया गया
 है। संवररूप आत्मा नूतन कर्म बंध से रहित हो जाता है-अर्थात् नवीन

સયમરૂપ ગણી શકાય અને તે સયમનું પ્રયોજન પૃથ્વીકાય વગેરે છ કાયના
 છવેની રક્ષા કરવી અને પાપોથી વિરક્ત થવું એ ગણી શકાય તેથી આપા પ્રકારનું
 પ્રયોજન આત્માથી જુદું નથી કારણ કે આત્મા પોતે સયમરૂપ છે. તેથી આત્માને
 સયમના પ્રયોજનરૂપ કહ્યાં છે. સયમનું પ્રયોજન ૧૭ સત્તર પ્રકારનું કહ્યું છે.
 આત્મા જ જમાવી માન્યતા પ્રમાણે સવર છે. ઇન્દ્રિયો અને મનની પ્રવૃત્તિ
 બોને રોકવી તેનું નામ સવર છે. બ્યારે આત્મા સયમથી શુભ બને છે ત્યારે
 આપોઆપ ઇન્દ્રિયો અને મનની ચમળ પ્રવૃત્તિઓ બંધ પડે. બાપ ૭ તેથી
 સવર એ આત્માનો જ ગુણ છે બીજા કોઈનો નથી તેથી ગુણ અને ગુણીમાં
 અલેહની અપેક્ષાએ બની આત્માને સવરરૂપ કહ્યો છે. આત્માની અદર ચાડવી
 આશવની પ્રવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાનું પ્રયોજન તે સવર ૭ તેથી તેથી
 આત્માની પ્રવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવારૂપ પ્રયોજન આત્મામાં જ રહેવું કહાય
 ૭ તેથી આધાર આપિય બાવમા અલેહપત્તુ માનીને આત્માને જ સવરના
 ફલરૂપ પ્રક કયા છે. સવરરૂપ આત્મા નવા કમબંધથી રહિત થઈ બાપ ૭

ગાસ્સ અદ્વે 'યાવત્ આત્મા એવ અસ્માકં મતે પ્રત્યાખ્યાને પૌરુષ્યાદિનિયમનરૂપં વર્તેતે, આત્મા એવ અસ્માકં મતે પ્રત્યાખ્યાનમ્વ પૌરુષ્યાદિ નિયમનરૂપસ્ય અર્થઃ કર્માગમનમાર્ગાત્મકાઽઽશ્રવદ્વારનિરોધરૂપં પ્રયોજન વર્તેતે, આત્મા એવ અસ્માકં મતે સંયમઃ પૃથિવીકાયપ્રવૃત્તિસંરક્ષણરૂપઃ, પાપોપરમરૂપો વા વર્તેતે આત્મા એવ અસ્માકં મતે સંયમસ્ય પૃથિવ્યાદિ સંરક્ષણરૂપસ્ય, પાપોપરમરૂપસ્ય વા અર્થઃ પૃથિવીકાયાધારમ્ભદિરતિરૂપમ્ તપ્તદશધિય્ પ્રયોજન વર્તેતે, આત્મા એવ અસ્માકં

હમારે મત મેં આત્મા હી પ્રત્યાખ્યાન-પૌરુષી આદિ કે નિયમન રૂપ હૈ । ઓર આત્મા હી હમારે મત મેં પૌરુષી આદિ કે નિયમનરૂપ પ્રત્યાખ્યાન કા પ્રયોજન હૈ । અર્થાત્ ઇસ પ્રત્યાખ્યાન કા પ્રયોજન યહી હૈ કિ ઇસકે પ્રભાવ સે આત્મા મેં કર્મોં કે ડાગમન કા માર્ગરૂપ જો આશ્રતાર હૈ ઉસકા નિરોધ હો જાતા હૈ । હમારે મતમેં આત્મા હી સંયમ હૈ । પૃથિવી કાય આદિ જીવોં કી રક્ષા કરને રૂપ, અથવા પાપોપરમરૂપ સંયમ હોતા હૈ । જવ સંયમ પૃથિવીકાય આદિ જીવોં કી રક્ષા કરનેરૂપ અથવા પાપોં સે ઉપરમરૂપ માના ગયા હૈ-તો ઇસ ક્રિયા કા કર્તા એક આત્મા હી હોતા હૈ-અતઃ ક્રિયા ઓર ક્રિયાવાન્ અભેદ વિવિક્ષા કે વશ સે આત્મા હી સંયમરૂપ માન લિયા ગયા હૈ । તથા આત્મા હી સંયમ કા પ્રયોજન હૈ । ઇસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આત્મા કા નિજ સ્વભાવ પૃથિ-વ્યાદિ જીવોં કી વિરાધના કરનેરૂપ અથવા પાપોં મેં પ્રવૃત્તિ કરનેરૂપ નહી હૈ-અર્થાત્ સંયમરૂપ હૈ । અતઃ જવ આત્મા કા નિજ સ્વભાવ હી એસા હૈ તો ઉસકા તાત્પર્ય હી યહ હુઆ કિ આત્મા સ્વયં હી સંયમ રૂપ

ખ્યાન પોરસી વગેરેના નિયમનરૂપ છે અને અમારા મત અનુસાર આત્મા જ પોરસી વગેરેના નિયમનરૂપ પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રયોજન છે એટલે કે તે પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રયોજન એ છે કે તેના પ્રભાવથી આત્માની સાથે કર્મોના અગમનરૂપ જે આશ્રવદ્વારો છે તે બંધ થઈ જાય છે. અમારા મત પ્રમાણે આત્મા જ સંયમ છે, પૃથ્વીકાય, અખકાય વગેરે જીવોની રક્ષા કરવારૂપ અથવા પાપથી દૂર રહેવા રૂપ સંયમ હોય છે જે સંયમને પૃથ્વીકાય વગેરે જીવોની રક્ષા કરવારૂપ, અથવા પાપોથી વિરામ પામવારૂપ માનવામાં આવે તો તે ક્રિયાનો કર્તા આત્મા જ ગણાય છે તે કારણે ક્રિયા અને ક્રિયાવાન (કર્તા) માં અલેદની અપેક્ષાએ આત્માને જ સંયમરૂપ માન્યો છે તથા આત્મા જ સંયમનું પ્રયોજન છે એટલે કે આત્માનો સ્વભાવ પૃથ્વીકાય વગેરે છ કાયના જીવોની વિરાધના કરવાનો અથવા પાપોમાં પ્રવૃત્તિ કરવાનો નથી એટલે કે આત્મા સંયમરૂપ છે. આ રીતે આત્માનો પોતાનો સ્વભાવ જ સવરૂપ છે તેથી આત્મા પોતે જ

મતે સવર ઇન્દ્રિય-નો ઇન્દ્રિય-પ્રવૃત્ત્યવરોધરૂપો વર્તે, આત્મા એ અસ્માક મત સવરસ્ય ઇન્દ્રિય-નો ઇન્દ્રિય પ્રવૃત્ત્યવરોધરૂપસ્ય અર્થ, નૂતનકર્મધન્યનિરાપરૂપ અનાત્મસ્વરૂપ ત્રા પ્રયોજન વર્તે, આત્મા એ અસ્માક મત વિવેકો વિનિવૃત્તો-

હુઆ ઓર હમ સયમ કા પ્રયોજન પૃથિવ્યાદિક જીવોં કી રક્ષા કરના અથવા પાપો સે ચિરત્તરહના યહ હુઆ। અતઃ યેમા યહ પ્રયોજન આત્મા સે છુદા નહીં હૈં કયોં કિ આત્મા સ્વયં હી તદ્રૂપ હૈં। હમલિયે આત્મા હી સયમ કા પ્રયોજનરૂપ પ્રકટ કિયા ગયા હૈં। યહ સયમ કા પ્રયોજન ૧૭ પ્રકાર કા વર્ણ ગયા હૈં। આત્મા હી હમારે મત મેં સવર હૈં। સવર કા તાત્પર્ય ઇન્દ્રિયોં ઓર મન કી પ્રવૃત્તિયોં કો રોકના હૈં। આત્મા જહ સયમવાલા યન જાના હૈં તય સ્વતઃ સ્વમાય હી ઉમકી ઇન્દ્રિયોં કી એ મન કી શુભાશુભરૂપ પ્રવૃત્તિયોં યદ્દ હો જાતી હૈં। મન યહ સંચર રૂપ ગુણ આત્મા કા હી હૈં। ઓર કિસી કા નહીં હૈં। હસલિયે ગુણગુણી મેં અમેદ્ વિશ્વાસ માનકર યહાં આત્મા કો હી સવરરૂપ કહા ગયા હૈં। હસ સવર કા પ્રયોજન બી યહીં હૈં કિ યહ આત્મા મેં હોને વાલી શુભાશુભ પ્રવૃત્તિયોં કા નિરોધ કર વના હૈં। અતઃ શુભાશુભ પ્રવૃત્તિયોં કા નિરોધ હોનારૂપ પ્રયોજન આત્મા મેં હી રહતા હૈં અતઃ આધારાલેપ માવ મેં કયં-ચિત્ અમેદ્ માનકર આત્મા કો હી સવર કા કન્ઠરૂપ પ્રકટ કિયા ગયા હૈં। સવરરૂપ આત્મા નૂતન કર્મ યદ્દ સે રહિત હો જાતા હૈં-અર્થાત્ નવીન

સયમરૂપ નહીં શકાય અને તે સયમનુ પ્રયોજન પૃથ્વીકાય વગેરે ઉદ્ધવના છવેની રક્ષા કરવી અને ૫ પાંચી વિશ્વાસ યુગ્મ કો ગતી શકાય તેથી આવા પ્રકારનુ પ્રયોજન આત્માથી જુદુ નથી કારણ કે આત્મા પોતે સયમરૂપ છે તેથી આત્માને સયમના પ્રયોજનરૂપ ધ્યાન્યો છે સયમનુ પ્રયોજન ૧૭ સત્તર પ્રકારનુ કશું છે આત્મા જ આમાની માન્યતા પ્રમાણે સવર છે ઇન્દ્રિયો અને મનની પ્રવૃત્તિ-જોને રોકવી તેનુ નામ સવર છે બીજા આત્મા સયમથી યુગ્મ અને છેલ્લે આપોઆપ ઇન્દ્રિયો અને મનની અસંગ પ્રવૃત્તિયો જાણ પી લાય છે તેથી સવર કો આત્મ નો જ ગુણ છે બીજા કાનો નથી તેથી ગુણ અને શુભીમા અલેહની અપે કો અર્ધી આ માને સવરરૂપ કો છે આત્માની અદર ચાકલી આત્મવની પ્રવૃત્તિજોને નિરોધ કરવા નુ પ્રયોજન તે સવર છે તેથી તેથી આત્માની પ્રવૃત્તિજોને નિરોધ કર રૂપ પ્રયોજન આ મામા ૮ રતેનુ લેવા છે તેથી આપણે આપણે આત્મા અલેહ ૧ માનીને આ માને જ સવરના રૂપ પ્રકાર કયા છે સવરરૂપ આત્મા નવા કમલધથી રહિત યદ્દ અપ છે

રૂપો વર્તેતે, તસ્ય જ્ઞાનમયસ્વરૂપત્વાત્, આત્મા એવ અસ્માકં મતે વિવેકસ્ય વિશિષ્ટ
બોધરૂપસ્ય અર્થઃ ત્યાજ્યવસ્તુત્યાગાદિરૂપં પ્રયોજનં વર્તેતે, આત્મા એવ અસ્માકં
મતે વ્યુત્સર્ગઃ કાયમમત્વત્યાગરૂપો વર્તેતે, આત્મા એવ અસ્માકં મતે વ્યુત્સર્ગસ્ય
કાયમમત્વત્યાગરૂપસ્ય અર્થઃ અનભિષ્વજ્ઞતાલક્ષણં પ્રયોજનમ્ વર્તેતે, તથાહિ સમ-
ભાવરૂપં સામાયિકમુચ્યતે, સમભાવશ્ચ સમતા, રાગદ્વેષવિયુક્તો યઃ સર્વભૂત-પ્રાણ

કર્મોં કા આશ્રવ ઉસકે નહીં હોતા હૈ । યહી શુભાશુભ પ્રવૃત્તિયો કા
નિરોધ હૈ । ઓર યહી સંવર કા પ્રયોજન હૈ । વિવેક વિશિષ્ટ જ્ઞાન હોતા
હૈ । સો હમારે મત મેં આત્માહી વિવેકરૂપ હૈ સો ઇસ કથન કા સારાંશ
ગહ હૈ કિ આત્મા સ્વયં વિશિષ્ટ જ્ઞાનરૂપ હૈ । ક્યોં કિ આત્મા કા સ્વ-
રૂપ હી જ્ઞાનમય હૈ । ઇસ જ્ઞાન કા પ્રયોજન કેવલ ઇતના હી હૈ કિ વહ
હેય વસ્તુ કા બોધ કરાકર ઉસે હેય સમજાતા હૈ ઓર ઉપાદેય વસ્તુ કા
બોધ કરાકર ઉસે ઉપાદેય વતાતા હૈ । અતઃ એસા જો યહ વિવેક કા પ્ર-
યોજન હૈ વહ આત્મારૂપ વસ્તુ હી હૈ । ક્યોં કિ જય આત્મા હી વિવેકરૂપ
હૈ તો ઇસ વિવેક કા પ્રયોજન ભી આત્મા રૂપ હી હોતા હૈ । ઇસ કથન મેં
ફલરૂપ પ્રયોજન કો વિવેક સે અભિન્ન માનકર ઉસ વિવેકરૂપ આત્માકો
વિવેક કા પ્રયોજનરૂપ માના ગયા હૈ । શરીર સે મમત્વ કા ત્યાગ કરના
ઇસકા નામ વ્યુત્સર્ગ હૈ । સો આત્મા હી કાયશરીર મમત્વ ત્યાગરૂપ વ્યુ-
ત્સર્ગ કા અર્થ હૈ અર્થાત્ અનભિષ્વજ્ઞતા (વિષયોં મેં આસક્તિ નહીં રલ્લના
રૂપ પ્રયોજનરૂપ હૈ । ટીકાકાર ઇસી સવ વિષય કો “ તથાહિ ” કહ

એટલે કે તેમા નવા ક્રમેની આશ્રવ થતો નથી એનું નામ જ શુભાશુભ પ્રવૃ-
ત્તિયોનો નિરોધ છે, અને એ જ સંવરનું પ્રયોજન છે, જ્ઞાન વિવેકયુક્ત હોય
છે. અમારા મત પ્રમાણે આત્મા જ વિવેકરૂપ છે એટલે કે આત્મા પોતે જ
વિશિષ્ટ જ્ઞાનરૂપ છે, કારણ કે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાનમય છે તે જ્ઞાનનું પ્રયોજન
એટલું જ છે કે તેની મારફત હેય અને ઉપાદેય વસ્તુનો બોધ થાય છે અને
તે જ્ઞાનવડે આત્માને હેય અને ઉપાદેયની સમજણ પડે છે વિવેકનું જે
પ્રયોજન છે તે આત્મારૂપ જ છે, કારણ કે જો આત્મા જ વિવેકરૂપ હોય તો
વિવેકનું પ્રયોજન પણ આત્મારૂપ જ હોય છે આ કથનવડે ફલરૂપ પ્રયોજનને
વિવેકથી અલિપ્ત માનીને વિવેકરૂપ આત્માને વિવેકના પ્રયોજનરૂપ માન્યો છે.
શરીર ઉપરથી મમત્વનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ વ્યુત્સર્ગ છે, આત્મા જ કાયના
મમત્વના ત્યાગરૂપ વ્યુત્સર્ગનો અર્થ છે-એટલે કે વિષયોમા આસક્તિ ન રાખવી
એવો પ્રયોજનરૂપ છે ટીકાકાર આ સમસ્ત વિષયને “તથાહિ” પદ કહીને સ્પષ્ટ

—જીવ-સર્વાન્ આત્મવત્યશ્યયિ સ સમઃ તસ્ય સમભાવો મવતિ, ધર્મધર્મિણોર મેદાત્ ભાવપ્રધાનનિર્દેશાદ્ યા સમસ્ય સમત્વમર્થઃ, તથા ચ રાગદ્વેષરહિતસ્ય સમસ્ય સમતારૂપસ્ય પ્રતિક્ષણચિલ્ક્ષણાપૂર્વાપૂર્વકર્મનિજરાદેતુરૂપાયાઃ વિશુદ્ધે માયો લામઃ, સમાય, સ એવ સામાયિકમ્, અથવા સમાનાં જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણામ્-આય સમાય પ્રવદ્માનશ્ચારદશુષ્કપ્પલદિતીયાદિચન્દ્રકલાવત્ પ્રતિક્ષણચિલ્ક્ષણ-

કર સ્પષ્ટ કરતે હૈં । સમ-ભાવરૂપ સામાયિક કહા ગયા હૈ । સમ-ભાવ કા અર્થ હૈ સમતા । રાગદ્વેષ સે રહિત હોકર જો મમસ્ત પ્રાણિયોં કો સમ સ્તમૂર્તોં કો, સમસ્ત જીયોં કો, સમસ્ત મર્ત્યોં કો, અપને સમાન વૈશ્વતા હૈ—જાનતા હૈ—યહ સમ હૈં ઓર હમ સમ કા જો ભાવ હોતા હૈં યહ સમ ભાવ હૈં ધર્મ ઓર ધર્મોં કે અમેદ સે અથવા ભાવપ્રધાન નિર્દેશ સે સમ કા અર્થ સમત્વ હૈ । તથા ચ—રાગદ્વેષ સે રહિત એસે સમતારૂપ સમ કો જો પ્રતિક્ષણ ચિલ્ક્ષણ વિશુદ્ધિ કા લામ હોતા હૈં કિ જો વિશુદ્ધિ અપૂર્વ કર્મનિર્જરા કી હેતુમૂલ હોતી હૈં ઉમકા નામ સમાય હૈં । યહ સમાય હૈં સામાયિક હૈં । તાત્પર્ય હમકા યહ હૈં કિ સમાય સે સામાયિક પના હૈં ઓર સમ+આય સે સમાય પના હૈં । હસમેં સમ શબ્દ કા અર્થ રાગદ્વેષ સે રહિત જો આત્માપ્રાણી હૈં યહ હૈં, ઓર આય કા અર્થ લામ હૈં । હસ પ્રાણી કે લિયે પ્રતિક્ષણ ચિલ્ક્ષણ એસી વિશુદ્ધિ કા લામ હોતા રહતા હૈં કિ જિસ વિશુદ્ધિ કે યલ પર ઉસ આત્મા કે અપૂર્વ અપૂર્વ—જો પહિલે કમી નહીં છૂદ્ડે એમી—કર્મ નિર્જરા કી હેતુમૂલ હોતી રહતી હૈં । અથવા

કરે છે સામાયિકને મમભાવરૂપ કહેલ છે મમભાવ એટલે સમતા રાગદ્વેષથી રહિત બનીને તમામ પ્રાણીઓને, તમામ ભૂતોને, તમામ છોવોને, અને તમામ મર્ત્યોને પોતાની માફક ગણવા તેનું નામ મમભાવ છે । ધર્મ અને ધર્મીના અભેદથી અથવા ભાવપ્રધાન નિર્દેશથી સમને । અર્થ સમત્વ છે તથા—સમ દેવથી રહિત એવા સમતારૂપ (સમભાવયુક્ત વ્યક્તિને) પ્રતિજ્ઞા જે વિલક્ષણ વિશુદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જે વિશુદ્ધિ અપૂર્વ કર્મનિર્જરાના દેતુરૂપ બને છે તે વિશુદ્ધિનું નામ જ સમાય ” છે તે સમાય જ સામાયિક છે તાત્પર્ય એ છે કે સમ+આય=સમાય અને સમાયમાંથી જ સામાયિક શબ્દ બન્યો છે રાગદ્વેષથી રહિત જે આત્મા હોય છે તેનું નામ ‘સમ’ છે અને આય એટલે લામ (પ્રાપ્તિ) હોવને પ્રતિજ્ઞા એવી વિલક્ષણ વિશુદ્ધિની પ્રાપ્તિ થતી રહ છે કે જે વિશુદ્ધિના પ્રભાવથી આત્મા અપૂર્વ - પૂર્વ કી ન અનુભવી હોય એવી—કર્મ નિર્જરા કરે છે । અથવા સમ શબ્દનો અર્થ રાગ

જ્ઞાનાદિલાભઃ, સં એવ પ્રયોજનમસ્યેતિ સામાયિકમ્, એવમ્ સમતાપ્રતિ-
પન્નો હિ જ્ઞાનાદિસમ્પન્નો હિ આત્મા પ્રતિક્ષણમપૂર્વૈઃ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રપર્યાયૈઃ
ભવાટવીભ્રમણજન્યસંકલેશવિનાશકૈઃ અનુપમસુખહેતુભૂતૈઃ તિરસ્કૃતચિન્તામણિ-
કલ્પદ્રુમકામધેનુસદૃશૈઃ સંયુજ્યતે, અથવા સમો રાગાદિરહિતસ્ય આયો ગમનં
પ્રવૃત્તિઃ સમાય. સમાય એવ વા, સમયે ભવં વા, સમાયેન નિર્વૃત્તં વા, સમાયસ્યાં શો
વા, સમાયો વા પ્રયોજનમસ્યેતિ સામાયિકમ્, । ઉક્તમ્—

સમ શબ્દ કા અર્થ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર હૈ ઓર આય કા અર્થ લાભ
હૈ । જૈસે-શરત્કાલ મૈં નિર્મલ ચન્દ્ર કી કલાઈ શુદ્ધપદ્મ કી દ્વિતીયાદિ
તિથિયૌં મૈં વઢતી જાતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે પ્રતિક્ષણ મૈં વિલક્ષણ જ્ઞાના-
દિક કા જો આત્મા કો લાભ હોતા રહતા હૈ ઉસકા નામ સમાય હૈ ।
યહ સમાય હી જિસકા પ્રયોજન હૈ વહ સામાયિક હૈ । ઇસ તરહ સમતા
પ્રતિપન્ન ઓર જ્ઞાનાદિક સે સંપન્ન આત્મા, પ્રતિક્ષણ અપૂર્વ જેસે જ્ઞાન,
દર્શન ઓર ચારિત્રરૂપ પર્યાયૌં દ્વારા કિ જો ઇસકે ભવાટવી મૈં ભ્રમણ
કરને કે સંકલેશ કે નાશક હૈં, અનુપમ સુખ કે હેતુભૂત હૈં, ઓર
ચિન્તામણિ, કલ્પવૃક્ષ એવં કામધેનુ સે બી ઇંચો વહુત વઢકર હૈં યુક્ત
હોતા રહતા હૈ ઉસકા નામ સામાયિક હૈ । અથવા-રાગાદિ સે રહિત
હોના ઇસકા નામ સમ હૈ ઇસ સમ કી જો આય-પ્રવૃત્તિ હૈ વહ સમાય
હૈ । યહ સમાય હી સામાયિક હૈ, અથવા સમાય મૈં જો હો વહ સામા-
યિક હૈ, અથવા સમાયસે નિર્વૃત્ત-નિષ્પન્ન હો વહ સામાયિક હૈ, અથવા
સમાય કા જો અંશ હૈ વહ સામાયિક હૈ, અથવા સમાય જિસકા

દર્શન અને ચારિત્ર થાય છે અને આયનો અર્થ લાભ થાય છે જેમ શરદ-
ઋતુમાં ચન્દ્રની કળા શુદ્ધ ધીજથી શરૂ થઈને દરરોજ વધતી જાય છે
તેમ પ્રતિક્ષણ આત્માને જે વિલક્ષણ જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ થતી રહે છે તેનું નામ
જ સમાય છે. આ સમાય જ જેનું પ્રયોજન છે તે સામાયિક કહેવાય છે આ
રીતે સમતાયુક્ત અને જ્ઞાનાદિથી યુક્ત આત્મા, પ્રતિક્ષણ સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન
અને ચારિત્રરૂપ પર્યાયોથી યુક્ત થતો રહે છે કે જેથી ભવાટવીમાં ભ્રમણ કરવા
રૂપ ઇષ્ટનો નાશ થાય છે, જે અનુપમ સુખને અપાવનારી છે, અને જે
ચિન્તામણિ, કલ્પવૃક્ષ અને કામધેનુથી પણ અધિક ગણાય છે. એનું નામ જ
સામાયિક છે અથવા-રાગાદિથી રહિત થવું એનું નામ “સમ” છે. તે
સમની જે આય (પ્રવૃત્તિ) છે તેનું નામ “સમાય” છે તે સમાય જ
સામાયિક છે, અથવા સમાયમાં જે હોય તેને સામાયિક કહે છે, અથવા સમા-
યથી જે નિષ્પન્ન થાય છે તેનું નામ સામાયિક છે, અથવા સમાયનો જે અંશ

“રાગદોષવિરહિઓ, સમો સિ અયણ અઽપિ ગમણ તિ ।

સમગમણતિ સમાઓ, સ એવ સામાઈયં નામ ॥ ૧ ॥

અથવા મઓ સમાપ, નિન્વત્ત તેણ સમ્મય વાવિ ।

અ સપ્પઓયણં વા, તેણ વા સામાઈય નેયં ” સિ ॥ ૨ ॥

છાયા—રાગદોષવિરહિતઃ, સમોઽસ્તિ અયન પ્રવૃત્તિઃ ગમનમિતિ ।

સમાગમનમિતિ સમાય, સ એવ સામાયિક નામ ॥ ૧ ॥

અથવા મવઃ સમાય નિર્વૃત્ત તેન સન્મય વાપિ ।

યત્ તત્પયોજન વા, તેન વા સામાયિકં જ્ઞેયમ્ ॥ ૨ ॥ इति

અથવા સમાનિ જ્ઞાનાદીનિ તેપુ તેવાં અયનમ્-ગમનમ્ અયઃ સમાય, સ એવ સામાયિકમ્ इति ।

અર્થાદિ વ—“અથવા સામાઈ સમ્મય-નાણ વરણાઈ ।

તેસુ તેહિં વા અયનં અઓ સમાઓ સ એવ સામાઈયં નામ ॥૧॥

છાયા—અથવા સમાનિ સમ્યક્ત્વજ્ઞાનાવરણાનિ ।

તેપુ તેવાં અયનમ્ અય સમાયઃ સ એવ સામાયિકં નામ ॥૧॥

અથવા સમસ્ય રાગાદિરહિતસ્ય આયો ગુણાનાં સામા, સમાનાં વા જ્ઞાનાદીનામાય સમાયઃ, સ એવ સામાયિકમ્ ।

પ્રયોજન હૈ વહ સમાયિક હૈ । કહા ની હૈ—

સામાયિક શબ્દ કી જો વ્યુત્પત્તિ કહી ગઈ હૈ । અથવા-સમ-જ્ઞાન આદિકોં મેં, અથવા જ્ઞાન આદિકોં બાર । જો પ્રવૃત્તિ હૈ વહ સમાય હૈ । યહ સમાય હી સામાયિક હૈ । સો હી કહા હૈ—

અથવા-રાગાદિરહિત આત્મા રૂપ સમ કો જો ગુણોં કા હામ હોતા હૈ વહ સમાય હૈ, અથવા-સમ-જ્ઞાનાદિકોં કા જો આય-લામ હૈ વહ સમાય હૈ । યહ સમાય હી સામાયિક હૈ ।

એ તેનુ નામ સામાયિક છે અથવા જેનુ પ્રયોજન સમાય છે તે સામાયિક છે.

આ ગાથાઓવડે સામાયિક શબ્દની જે વ્યુત્પત્તિ બતાવવામા આવી છે તે પૂર્વે અથ સહિત પ્રકરણવામાં આવી ગઈ છે અથવા-સમ-જ્ઞાન વગેરેમાં અથવા જ્ઞાનાદિઓવડે જે પ્રવૃત્તિ બાદે છે તેનુ નામ સમાય છે તે સમાય જ સામાયિક છે.

અથવા—જ્ઞાનાદિથી સહિત આત્મારૂપ સમને જે શુભોનો લાભ (પ્રાપ્તિ) થાય છે તેનુ નામ સમાય છે અથવા જ્ઞાનાદિની જે આય (લાભ) તેને સમાય કહે છે તે સમાય જ સામાયિક છે.

ઉક્તશ્ચ—અહવા સમસ્સ આઓ, ગુણાણલાભોત્તિ જો સમાઓ સો ।

અહવા સમણમાઓ, જેઓ સમાઈયં નામ ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

છાયા—અથવા—સમસ્ય આયો ગુણાનાં લાભઃ ઇતિ યઃ સમાયઃ સઃ ।

અથવા સમાનમાયો નેયઃ સામાયિકં નામ ॥ ૧ ॥ ઇતિ

અથવા—સામ્નિ મૈત્ર્યાં સામ્ના વા અયઃ તસ્ય વા આયઃ સામાયઃ, સ એવ સામાયિકમ્ । ઉક્તશ્ચ—

“ અહવા સામં મેત્તી, તત્થ અઓ તેણેવ ત્તિ સમાઓ ।

અહવા સમસ્સાઓ લાભો, સામાઈય નામ ॥ ૧ ॥ ઇતિ ।

છાયા—અથવા સામં મૈત્રી, તત્ર આયઃ તેન વેતિ સામાયઃ ।

અથવા સામસ્યાયો લાભઃ, સામાયિકં નામ ॥ ૧ ॥

તત્ત્વ સામાયિકં મૂલગુણાનામાધારભૂત સાવધયોગવિરતિરૂપમ્, આત્મનશ્વ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપરત્નત્રયવત્ત્વસ્યૈવ વાસ્તવિકાત્મત્વસ્વરૂપતયા રાગદ્વેષરહિતસ્ય નિરાવણસ્ય તસ્યાત્મનઃ કૃતકર્મનિર્જરાહેતુભૂતવિશુદ્ધિમત્ત્વેન જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવત્ત્વેન ચ સ્વરૂપોપપત્તેઃ વસ્તુસ્થિત્યા આત્મૈવ સામાયિકમિતિ સિદ્ધમ્ । ઉક્તશ્ચ—

અથવા—સમ શબ્દ કા અર્થ મૈત્રી હૈ, સો હસ મૈત્રી મેં અથવા હસ મૈત્રી કે દ્વારા જો અય—ગમન પ્રવૃત્તિ હૈ—વહ સમાય હૈ, અથવા—સામ કા જો આય—લાભ હૈ વહ સમાય હૈ યહ સામાયિક હૈ । કહા મી હૈ—

યહ સામાયિક મૂલગુણોં કા આધારભૂત કહા ગયા હૈ । ઓર હસમેં સમસ્ત સાવધયોગકા પરિત્યાગ હોનેસે યહ સાવધયોગવિરતિરૂપ હોતા હૈ । જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયસે યુક્ત જો આત્મા હેં વહી વાસ્તવિકરૂપ મેં આત્મત્વસ્વરૂપ વાલી હૈ । અતઃ રાગદ્વેષ સે રહિત એવં નિરાવરણ ઉસ આત્મા કો, અપને દ્વારા કૃતકર્મોં કી નિર્જરા કી હેતુભૂત જો વિશુદ્ધિ હૈ ઉસ વિશુદ્ધિ કે યુક્ત હો જાને કે કારણ ઓર જ્ઞાન, દર્શન

અથવા—સમ શબ્દનો અર્થ મૈત્રી છે, તેથી તે મૈત્રીમા અથવા તે મૈત્રી પડે જે અય—ગમન—પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેનું નામ સમાય છે અથવા સમનો જે લાભ થાય છે તેને જ સમાય કહે છે. એ સમાય જ સામાયિક છે.

તે સામાયિકને મૂળ ગુણોના આધારરૂપ કહેલ છે, અને તેમા તમામ સાવધયોગોનો પરિત્યાગ થતો હોવાથી તેને સાવધયોગ વિરતિરૂપ પણ કહેલ છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયથી યુક્ત જે આત્મા છે, એ જ આત્મા વાસ્તવિક રીતે આત્મત્વ સ્વરૂપવાળો હોય છે તેથી રાગદ્વેષથી રહિત અને આવરણોથી રહિત એવા તે આત્માને, ચોતાની મારફત થતી કૃતકર્મોની નિર્જરા કરવાના હેતુરૂપ જે વિશુદ્ધિ છે તે વિશુદ્ધિથી યુક્ત થઈ જવાને કારણે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રથી યુક્ત થઈ જવાને કારણે, ચોતાના સ્વરૂપની પ્રા

‘જીવો ગુણપટ્ટિવશો, નયસ્સ દ્વન્ધ્વદ્વિયસ્સ સામાય્યં’ इति ।

છાયા — જીવો ગુણ પ્રતિપક્ષો નયસ્ય દ્રવ્યાર્થિકસ્ય સામાયિકમ્ ॥

एतावता द्रव्यार्थिकनयानुसारेण तथाविधविशुद्धज्ञानदर्शनचारित्र्यस्त्वारि
रूपनिजगुणप्रतिपक्ष आत्मैव सामायिकमिति फलितम्, तथा नूतनकर्मानुपा
दानकृतकमनिर्जरणरूप सामायिकस्य प्रयोजनमपि आत्मैव, नवकर्मानुपादानकृत
कर्मनिर्जरादीनाम् आत्मगुणतया गुणगुणिनोरमेदात् सद्गुणानामात्माऽनतिरिक्त
त्वात् ‘नोलो घट’ इत्यादौ नीलगुणस्य घटेन गुणिना सह अमेददर्शनात्, एवं
तथा चारित्र्यसे युक्त हो जानेके कारण अपने स्वरूप की प्राप्ति हो जाती
है । इससे वस्तुगत्या आत्मा ही सामायिक है यह बात सिद्ध हो जाती
है । सो ही कहा है—

“जीवो गुणपट्टिबन्धो, नयस्स द्ध्वद्विपस्स समाय्यं”

गुणप्रतिपक्ष आत्मा ही द्रव्यार्थिक नय के अनुसार सामायिक है
अर्थात्-द्रव्यार्थिक नय के मन्तव्यानुसार आत्मा जब तथाविध विशुद्ध
जो ज्ञान, दर्शन और चारित्र्यरूप निज गुणों को प्राप्त कर लेता है तब
वह ऐसा आत्मा ही सामायिक है यह फलित हो जाता है । तथा-नवीन
कर्मों का ग्रहण नहीं करना और पूर्वकृत संचित कर्मों की निर्जरा होना
यह जो सामायिक का प्रयोजन है यह भी आत्मा ही है । क्योंकि
नवीन कर्मों का ग्रहण नहीं होना और पूर्वकृत संचित कर्मों की निजरा
होते रहना आदि जो बातें हैं वे सब आत्माके गुण हैं-अतः गुण और
गुणी में अमेद विषयवादा सामायिक के प्रयोजन को आत्मारूप कह
दिया गया है । गुणगुणी में अमेद विवक्षा इसलिये कथ्येयत् कारणी

જવાને કારણે, પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ બધાં છે તેથી એ વાત સિદ્ધ
થાય છે કે આત્મા જ સામાયિક છે કહી શકાય છે કે—

‘जीवो गुणपट्टिबन्धो, नयस्स द्ध्वद्विपस्स समाय्यं’

द्रव्यार्થિક નયની અપેક્ષાએ શુદ્ધવિશિષ્ટ આત્મા જ સામાયિક છે એટલે
દ્રવ્યાર્થિક નયની માન્યતાનુસાર એ આત્મા વિશુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર
રૂપ નિજગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે એ આત્મા જ સામાયિક છે એ વાત સિદ્ધ
થાય છે તથા નવાં કર્મોને પ્રવણ ન કરવા અને પૂર્વકૃત મચિત કર્મોની નિજરા
કરવી, એવું એ સામાયિકનું પ્રયોજન છે તે પણ આ મા જ છે કારણ કે
નવાં કર્મો પ્રવણ ન કરવા અને મચિત પૂર્વકૃત કર્મોની નિજરા કરવી એ
આત્મા જ ગુણ છે તેથી ગુણ અને શુદ્ધિમા અસેતની અપેક્ષાએ સામાયિકના
પ્રયોજનને જ. માત્ર કહેવું છે ગુણ અને શુદ્ધિમા ક્યારેક અમેદ માની
દેવાનું કારણ એ છે કે આત્માના નિજ ગુણો આત્માથી નિત દેવા નથી એમ

પૌરુષીપ્રમૃત્તિનિયમરૂપસ્ય સાવધયોગનિવૃત્તિરૂપસ્ય શ્રાવકનવમવ્રતરૂપસ્ય પાપ-
ત્યાગપ્રતિજ્ઞારૂપસ્ય વા પ્રત્યાખ્યાનસ્ય આત્મધર્મતયા ધર્મધર્મિણોરભેદાત્ આત્મૈવ
પ્રત્યાખ્યાનં તથા કર્માગમનમાર્ગાઽઽશ્રવનિરોધરૂપસ્ય પ્રત્યાખ્યાનપ્રયોજનસ્યાપિ
આત્મધર્મતયા આત્મૈવ પ્રત્યાખ્યાનપ્રયોજનમ્પિ, एवं सप्तदशविधस्य पृथिवीकायिक-
प्रभृतिसंरक्षणरूपस्य पापोपरमरूपस्य संयमस्य आत्मधर्मतया आत्मैव संयमः,
तथा प्राणातिपात-—मृषावाद—अदत्तादानमैथुनादिविरतिरूपस्य पञ्चास्रवसंवरण-
मूलगुणादिकरणलक्षणानास्रवत्वरूपस्य च संयमप्रयोजनस्यापि आत्मधर्मतया
आत्मैव संयमप्रयोजनम् , तथा संव्रियते कर्मकारणं प्राणातिपातादि निरुध्यते येन

जाती है कि आत्मा के निज गुण आत्मा से भिन्न नहीं होते हैं । जैसे
“ नीलो घटः ” यहां पर नीलगुण का घटरूप गुणीके साथ अभेद किसी
अपेक्षा माना जाता है । इसी तरह से पौरुषी आदि नियमरूप, अथवा
सावध योगनिवृत्तिरूप, अथवा-श्रावक के नवमव्रतरूप, अथवा-पाप
त्याग रूप जो प्रत्याख्यान है वह आत्मा का धर्म है । अतः आत्मा के
धर्मरूप होने के कारण धर्म और धर्मों में यहां पर भी अभेद मानकर
आत्मा को ही प्रत्याख्यानरूप कह दिया गया है । तथा नवीन कर्मों का
आगमन होना इसका नाम आस्रव है-इस आस्रव के निरोध होने रूप
जो प्रयोजन प्रत्याख्यान का है वह भी आत्मा का धर्म है । अतः आत्मा
ही प्रत्याख्यान का प्रयोजन भी है । इसी तरह से १७ (मतरह) प्रकार
का जो संयम है कि जो पृथिवीकायिक बगैरह जीवों के संरक्षणरूप और
पापों के उपरम निवृत्तिरूप होता है वह भी आत्मा का ही धर्म है । अतः
आत्मा ही संयम है । तथा-प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन

કે “ નીલો ઘટ ” મા નીલ ગુણની સાથે ઘટ (ઘડા) રૂપ ગુણી સાથે કોઈ
અપેક્ષાએ અભેદ ભાવ માની લેવામાં આવે છે. એ જ પ્રમાણે પોરુષી વગેરે
નિયમરૂપ, અથવા સાવધયોગ-નિવૃત્તિરૂપ, અથવા શ્રાવકના નવમા વ્રતરૂપ,
અથવા પાપત્યાગરૂપ જે પ્રત્યાખ્યાન છે, તે આત્માના ધર્મરૂપ છે. તેથી પ્રત્યાખ્યા-
નને પણ આત્માના ધર્મરૂપ ગણીને ધર્મ અને ધર્મોમાં અહીં પણ અભેદ
માનીને આત્માને પ્રત્યાખ્યાનરૂપ કહેવામાં આવ્યો છે-તથા નવા કર્મોના આગ-
મન (આસ્રવ) નો નિરોધ કરવાનું પ્રયેજનરૂપ જે પ્રત્યાખ્યાન છે તે પણ
આત્માના ધર્મરૂપ છે તે કારણે આત્મા પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રયોજન પણ છે એજ
પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક વગેરે જીવોની રક્ષા કરવારૂપ અને પાપથી નિવૃત્ત થવારૂપ
જે ૧૭ પ્રકારના સંયમ છે તે પણ આત્માના જ ધર્મરૂપ છે તેથી આત્મા
જ સંયમ છે, તથા પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન વગેરેની વિરતિ

પરિણામેન સ સંચરઃ, ઇત્ય ચ નીલવદ્રોઽધ્યામાશ્વસ્કર્મજ્ઞાનામિન્દ્રિયાદિચ્છિદ્રાણાં સમિત્યાદિના નિરોધનરૂપસ્ય ત્રિસ્રવિધિષસ્યાપિ આસ્રવનિરોધસ્ય આત્મધર્મતથા આત્મૈવ સંચરઃ, ઇત્ય નૂતનાર્મથકનિરોધરૂપસ્ય ચ સચરકમસ્યાપિ આત્મધર્મતથા ધર્મધર્મિણોરમેદાત્ આત્મૈવ સચરખ્યમ્, ઇત્ય વિશિષ્ટબોધરૂપસ્ય ચ વિવેકસ્ય જ્ઞાન

સેધન આદિ કી ચિરનિરુદ્ધ, પાંચ આસ્રવોં કા સચરણરૂપ તથા મૂલગુણ આદિ કે ધારણ કરને રૂપ જો પ્રયોજન સંયમ કા હૈ, સો યહ પ્રયોજન મી આત્મા કા હી ધર્મ હૈ । ઇસ કારણ આત્મા હી સંયમ કા પ્રયોજન રૂપ કહા ગયા હૈ । કર્મ કે કારણ જો પ્રાણાતિપાત આદિ હિં વે આત્મા કે જિસ પરિણામ સે રોક દિયે જાતે હિં-તેના યહ આત્મા કા પરિણામ સચર હિં । યહ સચર “આસ્રવનિરોધ સચર” ઇસકે અનુસાર આસ્રવ કા નિરોધ હોને રૂપ હોતા હૈ । જિસ પ્રકાર નૌકા મેં છિદ્રોં દ્વારા જલ આતા હૈ વસી પ્રકાર આત્મારૂપી નૌકા મેં બી પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓં દ્વારા ઈન્દ્રિય આદિ છિદ્રોં દ્વારા કર્મરૂપી જલ આના હૈ । ચતુર નાવકો ચલોનેવાલા જિસ પ્રકાર જલ આને મેં કારણરૂપ છિદ્રોં કો ચદ કર દેતા હૈ ઓર જલ કા આના રોક દેતા હૈ વસી પ્રકાર આત્મા મી કર્મરૂપી જલ કે આને કે કારણોં કો સમિતિ શુષ્તિ આદિ દ્વારા ચદ કર દેતા હૈ અત કર્મરૂપી જલ કા આના રુક જાતા હૈ । યહી સંચર હૈ । યહ આસ્રવ નિરોધરૂપ સંચર ૨૦ (વીસ) પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । યહ સંચર આત્મા કા નિજ ધર્મ હૈ । અત આત્મા હી સચર હૈ । ઇસી તરદ્ સે નૂતન કર્મ યથ કા નિરોધ

૩૫, તથા પાંચ આસ્રવોના સચરણરૂપ, તથા મૂળ શુદ્ધિને ધારણ કરવારૂપ જે સચરનુ પ્રયોજન છે એ પ્રયોજન પણ આત્માના ધર્મરૂપ છે તે કારણે આત્માને જ સચરના પ્રયોજનરૂપ કહ્યો છે કમનાં કારણરૂપ પ્રાણાતિપાત વગેરે પાપસ્થાનો છે તેમને આત્માના જે પરિણામવડે રોકવામા આવે છે તે પરિણામને પણ સચર કહે છે, તે સચર આસ્રવોના નિરોધરૂપ દેખ છે ‘આસ્રવ નિરોધા સચર’ જેવી રીતે નાવમા છિદ્રોવડે જળ પ્રવેશ કરે છે એવી જ રીતે આત્મારૂપી નાવમાં પ્રાણાતિપાત વગેરે પાપ ક્રિયાઓવડે જાને ઇન્દ્રિયો વગેરે છિદ્રોવડે કમરૂપી જળ પ્રવેશ કરે છે, પરંતુ જેવી રીતે ચતુર નાવિકો નાવના છિદ્રીને બંધ કરીને તેમાં થતા જળના પ્રવેશને અટકાવે છે એ જ પ્રમાણ આત્મા પણ કમરૂપી જળના આગમનનાં કારણોને આસ્રવોને પાંચ સમિતિ, ત્રણ શુષ્તિ વગેરે મારફત બંધ કરી દે છે તે કારણે કમરૂપી જળનું આગમન અટકી જાય છે, એનું નામ જ સચર છે તે આસ્રવ નિરોધરૂપ સચર ૨૦વીમ પ્રકારનો તથા પગસત્તાપન પ્રકારનો કહ્યો છે તે સચર આત્માનો નિજધર્મ છે. તેથી આત્મા જ સચર છે આ પ્રમાણે નવા કથિનો નિરોધકરવારૂપ જે

પૌરુષીપ્રભૃતિનિયમરૂપસ્ય સાવધયોગનિવૃત્તિરૂપસ્ય શ્રાવકનવમવ્રતરૂપસ્ય પાપ-
ત્યાગપ્રતિજ્ઞારૂપસ્ય વા પ્રત્યાખ્યાનસ્ય આત્મધર્મતયા ધર્મધર્મિણોરભેદાત્ આત્મૈવ
પ્રત્યાખ્યાનં તથા કર્માગમનમાર્ગાઽઽશ્રવનિરોધરૂપસ્ય પ્રત્યાખ્યાનપ્રયોજનસ્યાપિ
આત્મધર્મતયા આત્મૈવ પ્રત્યાખ્યાનપ્રયોજનમપિ, एवं सप्तदशविधस्य पृथिवीकायिक-
પ્રભૃતિસંરક્ષણરૂપસ્ય પાપોપરમરૂપસ્ય સંયમસ્ય આત્મધર્મતયા આત્મૈવ સંયમઃ,
તથા પ્રાણાતિપાત- -મૃષાવાદ—અદત્તાદાનમૈથુનાદિવિરતિરૂપસ્ય પશ્ચાસ્રવસંવરણ-
મૂલગુણાદિકરણલક્ષણાનાસ્રવત્વરૂપસ્ય ચ સયમપ્રયોજનસ્યાપિ આત્મધર્મતયા
આત્મૈવ સંયમપ્રયોજનમ્ , તથા સંવ્રિયતે કર્મકારણં પ્રાણાતિપાતાદિ નિરુદ્ધ્યતે વેન

जाती है कि आत्मा के निज गुण आत्मा से भिन्न नहीं होते हैं । जैसे
“ नीलो घटः ” यहां पर नीलगुण का घटरूप गुणी के साथ अभेद किसी
अपेक्षा माना जाता है । इसी तरह से पौरुषी आदि नियमरूप, अथवा
सावध योगनिवृत्तिरूप, अथवा-श्रावक के नवमव्रतरूप, अथवा-पाप
त्याग रूप जो प्रत्याख्यान है वह आत्मा का धर्म है । अतः आत्मा के
धर्मरूप होने के कारण धर्म और धर्मों में यहां पर भी अभेद मानकर
आत्मा को ही प्रत्याख्यानरूप कह दिया गया है । तथा नवीन कर्मों का
आगमन होना इसका नाम आस्रव है-इस आस्रव के निरोध होने रूप
जो प्रयोजन प्रत्याख्यान का है वह भी आत्मा का धर्म है । अतः आत्मा
ही प्रत्याख्यान का प्रयोजन भी है । इसी तरह से १७ (मतरह) प्रकार
का जो संयम है कि जो पृथिवीकायिक वगैरह जीवों के संरक्षणरूप और
पापों के उपरम निवृत्तिरूप होता है वह भी आत्मा का ही धर्म है । अतः
आत्मा ही संयम है । तथा-प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन

કે “ નીલો ઘટ ” મા નીલ ગુણની સાથે ઘટ (ઘડા) રૂપ ગુણી સાથે કોઈ
અપેક્ષાએ અલેદ ભાવ માની લેવામા આવે છે. એ જ પ્રમાણે પોરસી વગેરે
નિયમરૂપ, અથવા સાવધયોગ-નિવૃત્તિરૂપ, અથવા શ્રાવકના નવમા વ્રતરૂપ,
અથવા પાપત્યાગરૂપ જે પ્રત્યાખ્યાન છે, તે આત્માના ધર્મરૂપ છે તેથી પ્રત્યાખ્યા-
નને પણ આત્માના ધર્મરૂપ ગણીને ધર્મ અને ધર્મોમા અહીં પણ અલેદ
માનીને આત્માને પ્રત્યાખ્યાનરૂપ કહેવામા આવ્યો છે-તથા નવા કર્મોના આગ
મન (આસ્રવ) નો નિરોધ કરવાનુ પ્રયેજનરૂપ જે પ્રત્યાખ્યાન છે તે પણ
આત્માના ધર્મરૂપ છે તે કારણે આત્મા પ્રત્યાખ્યાનનુ પ્રયેજન પણ છે એજ
પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક વગેરે જીવોની રક્ષા કરવારૂપ અને પાપથી નિવૃત્ત થવારૂપ
જે ૧૭ પ્રકારના સંયમ છે તે પણ આત્માના જ ધર્મરૂપ છે તેથી આત્મા
જ સંયમ છે, તથા પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન વગેરેની વિરતિ

भाषणमावात् भगवद्भिः स्थविरैः तथा प्रतिपादितं, ततः कामात्म्यवेपिकपुत्रो जगार पुनः स्थविरान् पृच्छति—‘तर्णं से कालासवेसियपुते अनगारे घेरे मगरते एव वयासी—जइ मे अज्जो आया सामादए आया सामाइयस्त अहे एवं जास-आया विउस्समास्त अहे’ ततः खलु स पालास्यवेपिकपुत्रः अनगारः स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—हे आर्याः ! यदि मातां मते आत्मा एव सामायिक वतत, आत्मा एव च सामायिकस्य अर्थ प्रयोजनं कथं वर्तते, एवं तथैव यावत्—प्रत्यात्म्यानां प्युत्सर्गान्तः वर्तते, आत्मेव प्युत्सर्गस्य अर्थ प्रयोजनं वर्तते, ‘अनहदु कोइ-माण-माया-लोम किं अहुं मज्जो ! गरह !’ हे आर्याः ! तर्हि क्वाथ-मान-माया-लोमान् अपहृत्य-परित्यज्य रागद्वेषकामक्रोधादिरहितो भूत्वापि किमर्थं कथं तावत् ‘णिदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि’

इत्यादिरूप से व्ययहार होने के कारण आत्मा ही सामायिक है, आत्मा ही सामायिक का प्रयोजन है। इस तरह से व्युत्सर्ग प्रयोजन तक आत्मा को तराशूप मानने में कोई बाधक नहीं है। इस कारण भगवत् ने ऐसा प्रतिपादित किया है। स्थविर भगवत् द्वारा इस प्रकार का प्रतिपादन सुनकर “से कालासवेसियपुते अनगारे घेरे भगवते एवं वयासी” उन कालास्यवेपिकपुत्र अनगार ने उन स्थविर भगवत् से इस प्रकार से पूछा—“जइ मे अज्जो ! आया सामादए, आया सामाइस्त अहे एवं जाव आया विउस्सग्गस्म अहे” कि हे आर्यो ! यदि आप के मत में आत्मा ही सामायिक है और आत्मा ही सामायिक का प्रयोजन है—तथा इसी तरह से आत्मा ही यावत् व्युत्सर्ग का प्रयोजन है तो फिर आप लोग क्रोध, मान, माया, लोभ इनका परित्याग कर अपाद राग द्वेष, काम द्वेष आदि से रहित होकर भी “किमर्थं कथं तावत्” ‘णिदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि’ क्यों इन वचनों द्वारा अवस्था पाए।

★ सामायिक है, आत्मा ★ सामायिक प्रयोजन है आत्मा हीने व्युत्सर्ग प्रयोजन सुधीनी आनतोभा आत्माने ते ते इषे भानवाभां कालं पञ्च वतते वापि आवतो नभी ते कश्चे ★ स्थविर अत्रवतोणे तेभन् प्रतिपादन कहुं है स्थविर अत्रवतोवडे सामायिक पजेरेनु ते प्रकशेनु प्रतिपादन संभवने “से कालासवेसियपुते अनगारे घेरे भगवते एव वयासी” ते कालास्यवेपिकपुत्र अलुभारे ते स्थविर अत्रवतोने आ प्रभावे पृच्छु—‘जइ मे अज्जो ! जाव सामादए, आया सामाइयस्त अहे एवं जाव आया विउस्सग्गस्म अहे” है आर्यो ! मे आपना भव प्रभावे आत्मा ★ सामायिक होय, आत्मा ★ सामायिक प्रयोजन होय (यावत्) आत्मा ★ व्युत्सर्ग प्रयोजन होय तो आप ही कश्चे क्रोध, मान, माया अने लोभने परित्याग करीने कोवे है राग, द्वेष काम, द्वेष वगेरे रहित रहने पण “किमर्थं कथं तावत्” णिदामि, गरिहामि,

મયાત્મગુણતયા ગુણગુણિનોરભેદાત્ આત્મૈવ વિવેક, ત્યાગ્યવસ્તુત્યાગાદિરૂપસ્ય ચ વિવેક પ્રયોજનસ્ય ત્યાગિરૂપાત્મધર્મતયા ધર્મધર્મિણોરભેદાત્ આત્મૈવ વિવેકપ્રયોજનમ્, તથા કાયાદિમત્તવરાહિન્યસ્ય વ્યુત્સર્ગસ્ય આત્મધર્મતયા ધર્મધર્મિણોરભેદાત્ આત્મૈવ વ્યુત્સર્ગઃ । અનમિષ્વજ્ઞતાલક્ષણસ્ય ચ વ્યુત્સર્ગપ્રયોજનસ્ય આત્મધર્મતયા આત્મૈવ વ્યુત્સર્ગપ્રયોજનમ્, તથા ચ આત્મા ત્યાગી, વિવેકી, નિર્મમઃ, इत्यादि व्यवहारात् आत्मन एव सामायिकादिव्युत्सर्गप्रयोजनान्तस्वरूपस्वीकारे

હોને રૂપ જો ફલ હસ સંવર કા હૈ વહ બી આત્મા કા ધર્મ ઔર ધર્મીં કે અભેદ હોને સે આત્મા કો હી સંવર કા ફલરૂપ માન લિયા ગયા હૈ । હસી તરહ સે વિશિષ્ટ બોધરૂપ જો વિવેક હૈ વહ બી જ્ઞાનમય આત્મા કા ગુણ હૈ । હસી કારણ ગુણગુણી મેં અભેદ વિવક્ષાવશ આત્મા હી વિવેક હૈ એસા માન લિયા ગયા હૈ । ત્યાગકરને યોગ્ય વસ્તુ કા ત્યાગ કરના, તથા ગ્રહણ કરને યોગ્ય વસ્તુ કો ગ્રહણ કરના इत्यादि रूप जो प्रयोजन विवेक का है वह त्यागिरूप आत्मा का धर्म है । इस कारण धर्म और धर्मी की अभेद विवक्षा से आत्मा ही विवेक का प्रयोजन है ऐसा कहा है । शरीरादिक से समत्व भाव का परित्याग करना इसका नाम व्युत्सर्ग है । यह व्युत्सर्ग भी आत्मा का ही धर्म हैं । अतः यहां पर भी धर्म और धर्मी में अभेद मानकर आत्मा ही व्युत्सर्ग है ऐसा कहा गया है । विषयादिकों में त्यागनारूप जो प्रयोजन व्युत्सर्ग का है वह भी आत्मा का ही एक धर्म है । इस कारण उसका व्युत्सर्ग का प्रयोजन रूप कहा गया है । तथा च—आत्मा त्यागी है, विवेकी निर्मम है

સંવરનુ પ્રયોજન છે તે પણ આત્માનો જ ધર્મ છે ધર્મ અને ધર્મીમાં અભેદની અપેક્ષાએ આત્માને જ સવરના ફળરૂપ માનવામા આવ્યો છે એ જ પ્રમાણે વિશિષ્ટ બોધરૂપ જે વિવેક છે તે પણ જ્ઞાનમય આત્માનો ગુણ છે તે કારણે ગુણ અને ગુણીમાં અભેદની અપેક્ષાએ આત્માને જ વિવેક માનવામા આવ્યો છે છોડવાલાયક વસ્તુને ત્યાગ કરવાનું અને ગ્રહણ કરવા લાયક વસ્તુને ગ્રહણ કરવાનું જે વિવેકનું પ્રયોજન છે તે ત્યાગીરૂપ આત્માનો ધર્મ છે. તે કારણે ધર્મ અને ધર્મીમાં અભેદની અપેક્ષાએ આત્માને જ વિવેકના પ્રયોજનરૂપ માનવામા આવ્યો છે શરીર વગેરેના મમત્વનો પરિત્યાગ કરવો તેનું નામ વ્યુત્સર્ગ છે તે વ્યુત્સર્ગ પણ આત્માનો જ ધર્મ છે, તેથી અહીં પણ ધર્મ અને ધર્મીમાં અભેદની અપેક્ષાએ આત્મા જ વ્યુત્સર્ગ છે એમ કહેવામા આવ્યું છે વિષય વગેરેમાં અનાસક્તિરૂપ જે વ્યુત્સર્ગનું પ્રયોજન છે તે પણ આત્માનો જ એક ધર્મ છે. તેથી આત્માને જ વ્યુત્સર્ગના પ્રયોજનરૂપ કહ્યો છે તથા—આત્મા ત્યાગી છે, વિવેકી છે, નિર્મમત્વી છે, ઇત્યાદિરૂપે વ્યવહાર થવાને કારણે આત્મા

યાંનુમોદનસ્ય નિરસનસમવાત્, કાલાસ્યવેપિકપુત્ર પૃચ્છતિ—‘સ મતે! કિં ગરહા સજમે? અગરહા સજમે?’ હ મદત! સત્ કિં ગર્હાં નિન્દા સંયમઃ મગર્હાં અનિન્દા યા સંયમઃ?, સ્યધિરા ઉપચરયન્તિ—‘કાલાસવેસિયપુત્ર! ગરહા સજમે જો અગરહા સજમે’ હે કાલાસ્યવેપિકપુત્ર! ગર્હાં સંયમ, ના અગર્હાં સંયમ- ગર્હાંયા સંયમજનકત્વેઽપિ કારણે કાર્યોપચારાત્ લક્ષણયા ‘ગર્હાં સંયમઃ’ ઇત્યુક્તમ્, અથ ન કેવલં ગર્હાં અવધાનુમતેર્જ્યવચ્છેદનદ્વારા કર્માનુપાદાનરેતુત્વાત્,

ચિચ્છેદ્ હો જાતાહે. તાત્પર્ય યહ હૈ કિં જયતક અવધ્ય ગર્હિત નહીં હોતા હૈ તયતક અવધ્ય સમ્યંધી અનુમતિકા ચિચ્છેદ્ નહીં હોતા હૈ, ઓર જહ વસકા ગર્હગ હો જાતાહે તથ ગર્હગદ્વારા ગર્હિત કાર્યકો અનુમોદના કરને કા નિરસન હો જાતા હૈ. તથ કાલાસ્યવેપિકપુત્ર ને સ્યધિર મગલતીસુરોં સે પૂછા કિં મદન્ત! (કિં ગરિહા સંજમે, અગરિહા સજમે) યહ તો કહીયે કિં ગર્હાં નિન્દા સંયમ હૈ કિં અગર્હાં અનિન્દા સંયમ હૈ! તથ સ્યધિર મગલતીસુરોં ને ઉન્હેં સમજાયા કિં (કાલાસવેસિયપુત્ર! ગરિહા સજમે જો અગરિહા સજમે) હે કાલાસ્યવેપિકપુત્ર! ગર્હાં સંયમ હૈ ઓર અગર્હાં અસંયમ હૈ. ગર્હાં કો જો સંયમરૂપ સે કહા ગયા હૈ વસકા કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર હૈ. તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિં ગર્હાં સે સંયમ હોતા હૈ અતઃ ગર્હાં સંયમ કા જનક હોને સે સંયમ કા કારણ હૈ. સો જો યહાં ગર્હારૂપ કારણ કો સંયમરૂપ કહા ગયા હૈ વહ કારણ મેં કાર્ય કા ઉપચાર કરકે લક્ષણાદૃષ્ટિ સે કહા ગયા હૈ. (ગર્હાં

સંયમની સુધી ધવાય છે તાત્પર્ય કો છે કે જ્યાં સુધી અવધની ખડી થવી નથી ત્યાં સુધી અવધની અનુમતિને વિચ્છેદ થતો નથી, અને જ્યારે તેની ખડી થઈ જાય ત્યારે મૂળાવઠે ગર્હિત કાર્યની અનુમોદના કરવાનું નિરસન (નિષકરણ) થઈ જાય છે ત્યારે કાલાસ્યવેપિકપુત્ર અજ્ઞાતે સ્યધિર ભગવતોને પૂછ્યું—હે ભગવન્તે! કિં ગરિહા સજમે, અગરિહા સજમે’ શું ખડી (નિશ્ચ) સંયમ છે કે અગહી (અનિશ્ચ) સંયમ છે!’ ત્યારે તે સ્યધિર ભગવતોને તેમને સમજાવ્યું કે કાલાસવેસિયપુત્ર! ગરહા સજમે જો અગરહા સંજમે” હે કાલાસ્યવેપિકપુત્ર! ગહી સંયમ છે અને અગહી અસંયમ છે ગહીને સંયમ રૂપ ને ગહી છે તેનું કારણ કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર છે તાત્પર્ય કો છે કે ખડી સંયમની ઉત્પાદક કોવાધી ગહીને સંયમના કારણરૂપ આવી છે, ગહી ને ગહીરૂપ કારણને સંયમરૂપ કહેવામાં આવેલ છે તે કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને લક્ષણાદૃષ્ટિથી કહેલ છે “ગર્હાં સંયમઃ” ખડી સંયમ છે, તે

નિન્દામિ, ગર્હે, આત્માન વ્યુત્સજામિ, इत्यादि वचनद्वारा यूयम् अवद्यं गर्हध्वे यो हि जीवो भव्यस्तथाविधसामायिकवान् त्यक्तरागद्वेषक्रोधादिश्च स्यात् स न कथमपि किमपि निन्दितमुद्यतो भवेत्, निन्दायाः रागद्वेषादिजन्यत्वात्, सामायिकादिमतो जीवस्य द्वेषादिविरहात्, स्थविराः उत्तरयन्ति-‘ कालासवेसियपुत्त ! संजमट्टयाए ’ हे कालास्यवेषिकपुत्र ! समयार्थतया अवद्यं वयं गर्हामहे, अवद्ये गर्हिते सति संयमो भवति, अवद्यानुमतेर्व्युच्छेदनसंभवात्, गर्हणद्वारा गर्हितका-

की निंदा गर्हा आदि करते हो । क्यों कि जो जीव भव्य होता है और तथाविध सामायिक वाला होता है वह राग, द्वेष, क्रोधादि से पहिले से ही रहित हो जाता है । अतः वह जीव किसी भी तरह से किसी की भी निंदा करने के लिये उद्यत नहीं होता है । क्यों कि निंदा जो होती है वह रागद्वेष आदि से जन्य होती है । तथा सामायिक आदि से जन्य होती है । तथा सामायिक आदि से युक्त जीव के द्वेष आदि का विरह रहा करता है । इस प्रकार से कालास्यवेषिक पुत्र अनगार के प्रश्न को सुनकर उन स्थविर भगवन्तों ने उन्हें समझाया कि हे काला-वेषिकपुत्र अनगार जो रागद्वेष आदि से रहित बने हुए भी हम लोग जो “ निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ” इन वचनों का प्रयोग करते हैं-उसका करण संयम का निमित्त है अतः “ संजमट्टाए ” हम लोग संयम के निमित्त “ अवद्यं गर्हामहे ” अवद्य (पाप) की गर्हा करते हैं । क्यों कि अवद्यके गर्हित (गुरुसमक्ष प्रकाशित) हो जाने पर संयम होनेका कारण यह है कि अवद्य सम्बन्धी अनुमतिका होता है। संयम

અપ્પાણં વોસિરામિ ” શા માટે આ વચનોવડે પાપની નિંદા, ગાહી વગેરે કરે છે ! કારણ કે જીવો ભવ્ય હોય છે અને સામાયિકવાળા હોય છે તેઓ તો પહેલેથી જ રાગ, દ્વેષ અને ક્રોધાદિથી રહિત બની જાય છે તેથી એવા જીવો કોઈ પણ રીતે કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી કારણ કે નિંદા કરવાનું કારણ રાગદ્વેષ વગેરે હોય છે સામાયિક વગેરેથી યુક્ત જીવમા તો રાગદ્વેષ વગેરેનો અભાવ હોવો જોઈએ કાલાસ્યવેષીપુત્ર અણુગારનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને સ્થવિર ભગવતોએ સમજાવ્યું કે હે કાલાસ્યવેષીપુત્ર અણુગાર ! રાગદ્વેષ વગેરેથી રહિત હોવા છતાં પણ અમે “ નિંદામિ, ગરિહામિ અપ્પાણ વોસિરામિ ” વગેરે વચનોનો જે પ્રયોગ કરીએ છીએ તે સંયમના રક્ષણ માટે જ કરીએ છીએ, “ સંજમટ્ટાએ ” અમે સંયમના લાભને માટે જ “ અવચં ગર્હામહે ” અવધ (પાપ) ની ગાહી કરીએ છીએ, કારણ કે અવધ (પાપ) ની ધૂણા થાય ત્યારે જ સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે, અવધ (પાપ) સંબંધી અનુમતિનો વિચ્છેદ થાય ત્યારે જ

इति पूर्वेषां भवत्यः, 'एवं स्रु जे आया सजमे उवहिते भवइ' एव स्रु तवा सति गहान्तरम् नः अस्माकम् आत्मा संयम उपहितो भवति, संयमोपपादान् भवति संयमरूपफलोत्पादने सप्रिहितो भवतीत्यर्थः, आत्मरूप संयमो वा उपहितः प्राप्तो भवति, 'एव स्रु जे आया सजमे उवचिण भवइ' एव स्रु भवधवस्रु गहान्तरं नः अस्माकम् आत्मा संयमे उपचितः परिपुष्टो भवति, आत्मरूपो वा संयमः उपचितो भवति, 'एव स्रु जे आया सजमे उवद्विण भवइ' एव स्रु नः अस्माकम् आत्मा संयमे उपस्थितो भवति, अत्यन्तस्विरतयाऽवस्थापी भवति इदो भवति इत्याद्यय, 'एत्य णं से कालासवसियपुत्ते अणगारे सवुद्धे वेरे मा वंतं वदइ णमसइ, वदिचा नमसिचा एवं वयासी' अत्र स्रु स कालास्यवेपिक पुत्रोऽनगारः सवुद्ध सम्पक् प्रबोधवान्, भगवत स्वविरान् वन्दते, नमस्परि, वेती है। (एव स्रु जे आया सजमे उवहिते भवइ) इस प्रकार होनेपर गहान् के बाद हमारा आत्मा संयम में उपचावाला हो जाता है—अर्थात् संयमरूप फल के उत्पादन में सन्निहित हो जाता है। अथवा—आत्मरूप संयम उपहित—प्राप्त हो जाता है। (एव स्रु जे आया संजमे उवचिण भवइ) अवध (पाप) वस्तु की गहान् के बाद नः—अस्माकं—हमारा, आया—आत्मा, संयम में उपस्थित हो जाता है—अर्थात् अत्यन्तस्विरूप से उसमें स्थायी—हूँ हो जाता है। इस प्रकार इस विषय में "से कालासवेसियपुत्त अणगारे" से कालास्यवेपिकपुत्र अनगार (सवुद्धे) बोधपाये अज्ञान से रहित बने गये अर्थात् सवुद्ध हो गये—तत्संविषयक ज्ञान से संपन्न हो गये। (वेरे भगवन्ते वदइ णमसइ, वदिचा, णमसिचा एवं वयासी) सवुद्ध होने के बाद फिर उन्होंने उन स्वविर भगवन्तों को वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया। वन्दना और नमस्कार कर फिर वे

सजमे उवहिते भवइ" आभ जनवाथी गहान् कर्मा पछी जभारो आत्मा संयमभा स्थितावाणे जनी अथ छे—अटके के संयमरूप इणना उत्पादनमां सन्निहित यध अथ छे अथवा आत्मा रूप संयम उपहित (प्राप्त) यध अथ छे "एव स्रु जे आया सजमे उवचिण भवइ" अवध (पाप) नी गहान् कर्मा पछी जभारो आत्मा संयमभा उपस्थित यध अथ छे अटके के अतिशय दृढ़पे तेमां स्थिर यध अथ छे आ प्रकारमां स्थविर भगवन्तानां वयने। साभन्तीने 'से कालासवेसियपुत्ते अणगारे' ते कालास्यवेपिकपुत्र अणगार "सवुद्धे" सवुद्ध यध गया—अज्ञानधी रहित जनी गया—ते ते विषयाना ज्ञानधी मुक्ता जनी अथ 'वेरे भगवन्ते वदइ णमसइ वदिचा णमसिचा एवं वयासी' सवुद्ध यथा पछी तेभजे स्थविर भगवन्ते वदछा करी, नमस्कार कर्मा वदछा नम

સંયમજનિકૈવ ભયતિ, અપિ તુ રાગદ્વેષાદિકમપિ ક્ષપયતીત્યાહ—‘ગરહા વિ ય ણં સઘ્વં દોસં પવિણેહ’ ગર્હૈવ ચ સઘ્વં દોષં રાગદ્વેષાદિકં પૂર્વોપાર્જિતં પાપં વા પ્રવિણયતિ વિનાશયતિ, રાગદ્વેષાદિવિનાશનપ્રકારમાહ—‘સઘ્વં વાલિયં પરિણાણ’ સા હિ અવઘવસ્તુનો ગર્હા સર્વા વાલતાં વાલ્યં મિથ્યાત્વં પરિજ્ઞાય, જ પરિજ્ઞયા જ્ઞાત્વા, પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા ચ પ્રત્યાખ્યાય રાગદ્વેષાદિકં પ્રવિણયતિ

સંયમઃ) ગર્હા સંયમ હૈં હસ પ્રકાર સે કહને કા તાત્પર્ય યહ હૈં કિ ગર્હા અવઘકી અનુમતિ કા વ્યવચ્છેદ કરા દેતી હૈં—અતઃ પહિલે જો અવઘા-નુમતિકે અવ્યવચ્છેદનદ્વારા કર્મોં કા આત્મામેં ઉપાદાન (અગ્રહણ) હોતા થા અવઘ ગર્હા કરનેસે ઉસકે વ્યવચ્છેદન હો જાનેસે ઉસદ્વારા હોતા નહીં હૈં, હસલિયે ઉસદ્વારા હોનેવાલે કર્મકે અનુપાદાન (અગ્રહણ)મેં હેતુભૂત હોને સે વહ ગર્હા સંયમ હૈં યહ વાત સ્પષ્ટ હો જાતી હૈં । યહ ગર્હા કેવલ સંયમ કી હી જનક હૈં સો વાત નહીં હૈં, કિન્તુ યહ રાગ દ્વેષ આદિ કો ભી આત્મા સે દૂર કરતી હૈં—યહી વાત સૂત્રકાર ને (ગરિહા વિ ય ણં સઘ્વં દોસં પવિણેહ) હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કી હૈં । ઝન્હોં ને હસમેં કહા હૈં કિ ગર્હા સમસ્ત દોષોં કો—રાગદ્વેષાદિકોં કો અથવા પૂર્વોપાર્જિત પાપ કો—નષ્ટ કર દેતી હૈં । યહ ગર્હા રાગદ્વેષાદિકોં કો કિસ પ્રકારસે નષ્ટ કરતી હૈં—હસી વાતકો અવ સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (સઘ્વં વાલિયં પરિણાણ)વહ અવઘ(પાપ) વસ્તુકી ગર્હા સમસ્ત મિથ્યાત્વકો જ્ઞપરિજ્ઞાસે જાનકર ઔર પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાસે ઉસકા પ્રત્યાખ્યાનકર રાગદ્વેષ આદિકોં કો નષ્ટ કર

પ્રકારના કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે ગર્હા અવઘની અનુમતિનો વિનાશ કરાવી નાખે છે તેથી પહેલા જે પાપમા અનુમતિના અવિનાશવડે આત્મામા કર્મોંનું ઉપાદાન થતુ હતુ, તે ઉપાદાન હવે ગર્હાવડે પાપની અનુમતિનો વિનાશ થવાથી થતું નથી તેથી તેની મારફત કર્મના અનુપાદાન થવાના હેતુભૂત હોવાથી તે ગર્હા સંયમરૂપ છે એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે, તે ગર્હા માત્ર સંયમની જ જનક છે એટલુ જ નહીં પણ તે રાગદ્વેષ વગેરેને પણ આત્માથી દૂર કરે છે, એ જ વાત સૂત્રકારે—“ ગરહા વિયણ સઘ્વં દોષ પવિણેહ ” આ સૂત્રપાઠવડે સૂત્રકારે કહ્યું છે કે ગર્હા તમામ દોષોને — રાગદ્વેષ વગેરેને તથા પૂર્વોપાર્જિત પાપોને નષ્ટ કરી નાખે છે તે ગર્હાવડે રાગદ્વેષ વગેરેનો દેવી રીતે નાશ થાય છે તે હવે સૂત્રકાર બતાવે છે—‘સઘ્વં વાલિયં પરિણાણ’ તે અવઘ (પાપ) ગર્હા, સમસ્ત મિથ્યાત્વને જ પરિજ્ઞાથી જાણીને અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી તેનો પરિત્યાગ કરીને રાગદ્વેષ વગેરેનો નાશ કરી નાખે છે. “ એવં ચુ ને આર્યા

पाणं' अष्टाणाम् साक्षात् स्वयमनुपलब्धानाम्, अष्टुतानाम् अन्यद्वाराज्ञाकर्तृता-
नाम् भवणागोचरीकृतानाम् इत्यर्थः, अमृतानाम् दर्शनाऽऽकृषणनामाद्यन मनु-
मवज्ञ-यसस्काराभावात् अननुष्णातानाम् विशिष्टोष्णाऽविषयीकृतानाम् अष्पाक-
तानाम् विगोष्ठरूपेण गुरुमिरनास्थातानाम् प्रभोक्षरूपेण अस्पर्शीकृतानाम् अन्य-
स्थितानाम्-विपक्षाद् अव्यावर्तितानाम्, अनियुक्तानाम् सुगन्धवापाय मत्ता
प्रयात् कृपया अत्यन्तसंज्ञेण गुरुमि अनुद्भूतानाम्, अत एव भस्माभि' मनु-
पचारितानाम् न निश्चयविषयीकृतानामित्यर्थः, 'एयमदृ णो सदृष्टिः, णो पणप-
णा रोष्ट' एयार्थं मवद्वि' घतिपादितार्थं नो भद्वि न श्रद्धामावन गृहीत',
नो ग्रीत, नैव मीतिविषयीकृत, अथवा मीतित, इतुमि न प्रत्ययित' निष्-

पणाण) विरक्ष से मैंने उन्हें व्यावर्तिन किया नहीं अर्थात् इनका कभी
निश्चय किया नहीं, (अणिउज्जुताण) यहे ० शास्त्रों से हमारे प्रमादवश
गुरुजनों न इन्हें (गिण्यजन अच्छी तरह से समझ सकें) इस अभि-
प्राय से दिया हर के सक्षेपरूप में उद्धृत किया नहीं, अतः (अणुवधारि-
याणं) मैं अभीतरक इन्हें भरने निश्चयज्ञान का विषयभूत नहीं बना
सका । (एयमदृ णो सदृष्टिः) अतः इन पदों का जो अर्थ आपने प्रति-
पादित किया है इनका यह अर्थ मैंने इसके पहिले कभी भी अपनी
श्रद्धा का विषयभूत नहीं बनाया । क्यों कि सुद्धे (इन पदों का यही
अर्थ है) पहिले ऐसी धारणाएँ अट्टा ही नहीं कीं । श्रद्धा नहीं होने के
कारण इन पदों का यह अर्थ मेरी प्रीति का भी विषयभूत नहीं हो
सका-अथवा हेतुओं द्वारा निर्णीत कर मैंने उसे अपने विश्वास में नहीं

'अणोविपणाणं' मे कही पण ते पढेनो निश्चय क्यो न दतो, 'अणि
उज्जुताणं' अभावा प्रमादने कारणे शुच्येनोब्धे ते पढेनो अथ 'सिध्दो साही
रीने नमस्तु यहे त आशयथा मोटा मोटा अयोमयी सहोपक्षे नमने
समजान्यो न दतो तथा अणुवधारिणां " दु दृष्ट मुधी ते पढेनो
अथने भारा निश्चय ज्ञाना विषयभूत जनानी उच्यो न दतो एयमदृ लो
सदृष्टिः " आपे आ पढेनो ए अथनु आगे भारी अभक्ष प्रतिपादन सु' ए
न अर्थने आ पढेनो कही पण उ भारी याना विषय प जनानी उच्यो
न दतो अणु के आ पढेनो आ प्रमदो न अथ य पठि' जेरी पाठ्या
इय यज्ञा मे पढेनो कही पण उही न दतो यज्ञा न पाषने कारणे आ
पढेनो आ अथ भारा न निना विषयभूत पण जनानी उच्यो न दतो अथवा

वन्दित्वा एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेण अवादीत्-‘एएसि णं भंते ! पयाणं पुंवि
अन्नाणयाए, असवणयाए, अवोहियाए अणभिगमेणं’ हे भगवन् ! एतेषां खलु
पदानां शब्दानाम् पूर्वं प्रथमम् अज्ञानतया अज्ञानो निर्ज्ञानस्तस्य भावः अज्ञानता
तया स्वरूपतोऽनुपलभ्यमानात् ज्ञानाभावेन, अश्रवणतया श्रवणाभावेन, अवोधितया
अवोधिः महावीरजिनधर्मान्वाप्तिः तथा औत्पत्तिकयादिबुद्धयभावेन वा प्रवो-
धाभावेन, अनभिगमाभावेन विस्तरबोधाभावेन हेतुना ‘अदिट्ठाणं, अमुयाणं,
अस्सुयाणं, अविन्नायाणं, अव्वोगडाणं, अव्वोच्छिण्णाणं, अणिज्जूढाणं उवधारि-

उनसे इस प्रकार कहने लगे-“ भंते ! ” हे भगवन् ! (एएसि णं पयाणं)
इन पदों की मैंने (पुंवि) पहिले कभी (अन्नाणयाए) अज्ञानता होने
के कारण इन पदों के स्वरूप को नहीं जान सकने के कारण, (असव-
णयाए) नहीं सुनने के कारण (अवोहियाए) महावीर जिन के धर्म
की अनवासिरूप अवोधि होने के कारण अथवा औत्पत्ति की आदि
बुद्धि के अभाव से प्रवोधाभाव होने के कारण, (अणभिगमेणं) तथा
विस्तृत बोधाभाव होने के कारण (अदिट्ठाणं) साक्षात् स्वयं देखा नहीं,
(अमुयाणं) दूसरों के मुख से मैंने कभी सुना नहीं, (अस्सुयाणं)
दर्शन और नहीं सुनने के कारण अनुभव जन्य संस्कार के अभाव से
मैंने इन्हें कभी स्मरण किया नहीं, (अविन्नायाणं) विशिष्ट बोध का
इन्हें विषय बनाया (अव्वोगडाणं) गुरुजनों को नहीं पूछने से प्रश्नो-
त्तर पूर्वक इनका विशेषरूप से स्पष्टीकरण किया नहीं, (अव्वोच्छि-

स्कार करीने तेमणे-स्थविर लगव तोने कहे-“ भंते ! हे लगव तो ! “ ए एसि णं पयाणं ” आ पढोने आ प्रका-नो अर्थ “ पुंवि ” पढेलां कदि पणु
“ अन्नाणयाए ” अज्ञानने कारणे (आ पढोनु स्वप्न नहीं समज्ज शकवाधी)
“ असवणयाए ” नहीं सासणवाथी (आ प्रका-नो अर्थ पढेलां कोधनी पासे
नहीं सासणवाथी) “ अवोहियाए ” महावीर प्रभुना धर्मनी अप्राप्तिइ अपोधि
होवाने कारणे अथवा औत्पत्तिकी आदि बुद्धिने अलाव होवाथी, प्रबोधने
अलाव होवाने कारणे, “ अणभिगमेणं ” तथा विस्तृत बोधना अलावने कारणे
“ अदिट्ठाणं ” प्रत्यक्षइये जेये न हुतो, “ अस्सुयाणं ” अन्यने मुजे कही
सासणये न हुतो, “ अस्सुयाणं ” दर्शन अने श्रवणना अलावे अनुभवजन्य
संस्कार न होवाथी मे तेनुं कही पणु स्मरण क्युं न हुतु, “ अविन्नायाणं ”
विशिष्ट बोधने विषय तेमने जनाव्यां न हुता, “ अव्वोगडाणं ” सदगुरुजोने
पूछीने प्रश्नोत्तरपूर्वक कही पणु तेमनुं विशिष्ट स्पष्टीकरण क्युं न हुतु,

નામુ વિશિષ્ટયોષવિપયીકૃતાનામ્, સમ કારણમાહ—ન્યાકૃતાનાં વિશેષતયા શ્રુત સદૃશીઃ મયદ્મિઃ ધ્યાનરૂપાતાનામ્, ધ્યુષ્ટિજ્ઞાનાં વિપસાદ્ આત્મમિશ્રાત્ શરીરાદેઃ વ્યવચ્છેદિતાનામ્, નિર્યુદાનાં મુસ્તાવશોભાય અતિસંક્ષેપેષ સારરૂપતયા કરુણત્વ ણાલયૈઃ મયદ્મિઃ શ્રુતસદૃશીઃ મહત્ અર્હત્યવચનાત્ ઉદ્વૃષ્ટ્ય પ્રતિપાદિતાનામ્, અથ મયા અસ્મામિ ધૌ ઉપધારિતાનામ્ સમ્યક્તયા અવધારિતાનામ્ નિમ્નિત્તરૂપેષ પૃહીતાનામિત્યર્થઃ, સામાયિકાદિપદાનામ્ ‘પ્રયમદ્ સદ્દામિ, પશ્ચિયામિ રોપમિ’ પ્રતમર્થ મયદ્મિઃ આત્મસ્વરૂપતયા પ્રતિપાદિતમર્થમ્ અદ્ધામિ અદ્ધયા શૃદ્ધામિ

જાજહુ સે મૈને इन्हें अपने स्मरणज्ञान का द्वार २ विषय बनाया है, अत एव मेरे विशिष्ट योष के विषयभूत यन चुके हैं । कारण कि-श्रुतसदृश आप भगवतों ने विशेषरूप से इनका स्पष्टीकरण जो किया है । आत्मा से भिन्न जो शरीरादिक पदार्थ हैं उन से उनका किसी भी प्रकार का संबंध नहीं है, किन्तु आत्मा से ही इनका यथार्थरूप से संबंध है ऐसा आपने इनके विषय में कहा जो है, इनका योष शिष्यजनों को अनायास ही हो जावे, इस अभिप्राय से, करुणाकरुणालय व्यासागर-आप श्रुतुरय भगवतों ने साररूप में विशाल अर्हत्प्रवचन से इनको उद्घुत कर समझाया जो है इसी कारण से मैंने इन्हें बहुत ही अच्छी तरह से अपने अंतःकरण में इन्हें निमित्तरूप से धारण कर लिया है अर्थात् स्थायीरूप से स्थान दिया है । ऐसे इन सामायिक आदि पदों के (प्रयमदं इस अर्थ को कि जो अभी आपने आत्मरूप से प्रतिपादित किया है मैं (सद्दामि) अपनी अद्धा का विषय बनाता हूं-अर्थात्-आपके द्वारा प्रति

તેમને અર્થ સારી રીતે અવજુ કર્યો છે, આપની પાસે તેનું અવજુ કર્યા ખરી અનુભવવર્ત્ય સંસ્કારને કારણે મેં વારંવાર તેમને મારાં સ્મરણજ્ઞાનનો વિષય બનાવેલ છે, તેથી તેમનું વિશિષ્ટ જ્ઞાન (જોષ) મને મળી ગયું છે, કારણ કે શ્રુત સમજાન આપ ભગવતોએ વિશિષ્ટરૂપે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આત્માથી ભિન્ન એવા જે શરીરાદિક પદાર્થો છે તેમની સાથે તેમને કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ નથી, પણ આત્માની સાથે જ તેમને યથાર્થરૂપે સંબંધ છે એનું આપે તેમના વિષયમાં જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે કારણે તથા શિષ્યોને તેને અનાયાસે જોષ માય તે હેતુથી વ્યાસાગર આપ શ્રુતુરય ભગવતોએ વિશાલ અર્હત્પ્રવચનનો સાર અદ્વજુ કરીને અમારા જેવા શિષ્યોને સમજાવ્યો છે તે કારણે મેં તેને મારા અંતઃકરણમાં ઘડી જ સારી રીતે નિમ્નિત્તરૂપે ધારણ કરેલ છે એટલે કે આવીરૂપે સ્થાન દીધું છે એવા આ સામાયિક વગેરે પદોનો “ પ્રયમદ ” આ અર્થ કે જેને આપે હમણા જ આત્મારૂપે પ્રતિપાદિત કર્યો છે, તેને દુ. ‘ સદ્દામિ ’ મારી અદ્ધાનો વિષય બનાવું છું એટલે કે આપની

સિતઃ, ન વા રુચિતઃ રુચિવિષયીકૃતઃ કિન્તુ ‘एयाणि भंते ! एतेसिं पयाणं जाणयाए, सवणयाए, बोहिए अभिगमेणं ’ हे भगवन् ! इदानीम् अनुना भवद्भिः सामायिकादिपदार्थानां वास्तविकतया प्रतिपादनकाले एतेषां सामायिकादि-व्युत्सरणार्थान्तानां पदानां वास्तविकार्थस्य ज्ञानतया निश्चिततया स्वरूपत उपल-म्भात्, श्रवणतया श्रावणप्रत्यक्षेण, बोधितया जिनधर्मावाप्तिरतया, अभिगमेन विशिष्टबोधेन, ‘ दिट्ठाणं, सुयाणं-सुयाणं, विज्जायाणं, वोग्गडाणं, वोच्छिन्नाणं, णिज्जूहाणं, उवधारियाणं ’ दृष्टानां साक्षात् स्वयमुपलब्धानाम्, श्रुतानां भव-द्भ्यः सम्यगाकर्णितानां सम्यक्तया श्रवणविषयीकृतानामित्यर्थः, स्मृतानां भवद्भ्यः आकर्णितत्वेन तनुभवजन्यसंस्कारादनुध्यातानाम्, अतएव विज्ञाता-

लिया, (જો રોહિ) ઔર ન उसे मैंने अपनी रुचि का विषय ही बनाया । किन्तु (एयाणि भंते) अब हे भदन्त ! (एतेसिं पयाणं जाणयाए, सव-णयाए, बोहिए, अभिगमेणं) आपने जो इन सामायिक आदि पदों के अर्थ का वास्तविक रूप से प्रतिपादन किया है सो इस अवसर में मुझे इन पदों के सामायिक से लेकर व्युत्सर्ग के अर्थ तक के पदों के -अर्थ का अच्छी तरह से ज्ञान हो गया है-निश्चितरूप से इनके स्वरूप की उपलब्धि हो गई है इस कारण से, तथा इन्हें मैंने अपने श्रवण करनेके विषयभूत बनाया है, इस कारण से, जिनधर्म महा-वीर के शासन में पञ्चमहाव्रतरूपधर्म की अवासिरूप बोधि की मुझे प्राप्ति हो चुकी है इस कारण से, तथा मुझ में अब विशिष्ट बोध जग गया है इस कारण से, (दिट्ठाणं) इन पदों को मैंने साक्षात् स्वयं उपलब्ध कर लिया है, इन्हें आप भगवंतों के मुखारविन्द से अच्छी तरह मैंने सुन लिया है, आप से सुन चुकने के बाद अनुभवजन्य संस्कार की

હેતુઓ વડે નિર્ણીત કરીને મેં તેમાં વિશ્વાસ મૂક્યો નહીં, “ જો રોહિ ” અને મેં તેને મારી રૂચિના વિષયરૂપ પણ ળનાવ્યો નહીં પરંતુ “ एयाणि भंते ! हे भगवन्तो ! “ एतेसिं पयाणं जाणयाए, सवणयाए, बोहिए, अभिग-मेणं ” आपने जे सामायिक वगैरे पदोना अर्थोतुं वास्तविकरूपे प्रतिपादन कयुं छे, तेने लीधे हुवे मने आ पदोना - सामायिकथी लधने व्युत्सर्गना अर्थ पर्यन्तना पदोना अर्थतुं सारी रीते ज्ञान थयु छे-निश्चित रीते तेना स्वइपनी मने समज्जु पडी छे ते कारणे, तथा मे ते विषयतुं प्रत्यक्ष श्रवण कयुं होवाने कारणे, महावीरना शासनमां जैनधर्मना पांच महाव्रतरूप धर्मनी अवासिरूप बोधिनी प्राप्ति मने थछ जवाने कारणे, तथा हुवे विशिष्ट बोधनी मारामां जगृति थछ जवाने कारणे, “ दिट्ठाणं ” आ पदोने मे प्रत्यक्ष जेयां छे (तेमना वास्तविक अर्थनां दर्शन कयिं छे) અને आपनां सुणेथी मे

मस्येहि विश्वसिद्धि विश्वासं कुरु हे आर्य ! रोचस्व रुचिं कुरु, यथा एतत् सामा
यिकादि वस्तु वयं वदामः आत्मपरतया प्रतिपादयामः, तत् तथैव वर्तते इति स्वया
प्रतिपक्षन्यम्, 'तर्पणं से कालासवेसियपुत्रे अणगारे येरे भगवन्ते वंदइ, नमसा,
वदिचा नमसिणा एवं वयासी' एत - खलु स कालास्यवपिकपुत्रोऽनगारः स्व
विरात् भगवतो वन्दत नमस्यसि, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणमकारेण
अवादीत् - 'इच्छामि ण भते ! तुभं अतिप चाउज्जामाओ घम्माओ पंचमहम्ब-
इय सपडिक्कम्मणं घम्मं उवसंपज्जिचाणं बिहरिष' इच्छामि खलु भगवन् !
महाव्रतमन्तिक समीपे चतुर्थीमात् पर्मात् चतुः प्रकारकमहाव्रतपर्मात् पञ्चमहाव्र-
तिकं समतिक्रमणं धर्मद्वयसपथ स्वीकृत्य चिह्नं स्यादुम् इच्छामि इति पूर्वेष्वन्यथा
ततः स्पष्टिरा मोक्ष - 'अहा सुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं' हे देवानुप्पिय !

अन्यथा नहीं है इस प्रकार से तुम समझो और उस पर अद्धा, प्रतीति
और रुचि रखो। इसके बाद (से कालासवेसिय पुत्रे अणगार) उन
कालास्यवपिकपुत्र अनगार ने (येरे भगवन्ते वंदइ नमसाह) स्पष्टिर
भगवन्तों को वन्दना की नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर
उन्होंने उनसे अपना हार्दिक जो अभिप्राय था उसे प्रकट किया - इसमें
उन्होंने कहा कि - (इच्छामि णं भते ! तुभं अतिम चाउज्जामाओ
घम्माओ पंचमहम्बइयंसपडिक्कम्मण घम्म उवसंपज्जिस्ता णं बिहरिष)
हे भगवन् ! मैं आपके पास दीक्षा लेकर रहना चाहता हूँ। मैं अभी तक
जो चातुर्थीमरूप महाव्रत धर्म का पालन करता आया हूँ, अतः मैं आपके
पास प्रतिक्रमण सहित पंचमहाव्रतरूप धर्म को स्वीकार करना चाहता
हूँ। उनका इस प्रकार हार्दिक अभिप्राय सुनकर स्पष्टिर भगवन्तों ने
उनसे कहा - (अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेइ) हे देवानुप्पिय !

तेभने। जीने के। १४ पक्ष अर्थ नहीं - जेही तमे अद्धा, प्रतीति जने रुचि रखे।
तथा १४ 'से कालासवेसियपुत्रे अणगारे' ते कालास्यवपिकपुत्र जणुआरे
"येरे भगवन्ते वंदइ नमसाह" स्थनिर भगवतोने वदइया नमस्कार कथो वदइया
नमस्कार करीने तेमजे पोतानी के हार्दिक धम्मा कती ते तेमनी आजण भेट
करी - 'इच्छामि ण भते ! तुभं अतिप चाउज्जामाओ घम्माओ पंचमहम्बइय
सपडिक्कम्मण घम्म उवसंपज्जिचाणं बिहरिष' हे भगवन्तो ! हे आपनी
अभक्ष दीक्षा जणुगीकार करीने रहेवा भाउ छु जत्थार सुधी हुं बार
महाव्रतधर्म भर्तुं पालन करतो कतो, कवे हुं आपनी समक्ष प्रतिक्रमणसहित
पंच महाव्रतधर्म धर्मा स्वीकार करवा छिछु छु तेमनी आ प्रहारनी हार्दिक
धम्मा आजणीने स्थनिर भगवतोने तेमने अहुं के "अहासुहं देवाणुप्पिया !

પ્રત્યેયમિ વિશ્વસિમિ, રોચે, રુચિવિષયતયા અમિલષામિ, 'એવમેયં સે જહેયં તુબ્હે વદહ' એવમેતત્, અથ યથા એતદ્વસ્તુ યૂયં વદથ, યૂયં ભવન્તઃ યથા આત્મપરતયા એતદ્ વસ્તુ સામાયિકાદિ પદાર્થાન વદથ પ્રતિપાદયન્તિ એવમેવ તથેવ એતત્ સામાયિકાદિ વસ્તુ વિદ્યતે હત્યાશયઃ । 'તણં તે થેરા ભગવંતો કાલાસવેસિયપુત્ત અગગારં એવં વયાસી' તતઃ તદનન્તરં તે સ્થવિરાઃ ભગવન્તઃ કાલાસ્યવેષિકપુત્રમ્ અનગારં એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ પ્રોચુઃ 'સદ્દહાહિ અજ્જો ! પત્તયાહિ અજ્જો ! રોણહિ અજ્જો ! સે જહેયં અમ્હે વદામો' હે આર્ય ! શ્રદ્ધેહિ, આત્મપરતયા પ્રતિપાદિતેષુ સામાયિકાદિપદાર્થેષુ શ્રદ્ધાં કુરુ હે આર્ય !

પાદિત સામાયિકાદિ પદોં કે આત્મરૂપ અર્થ પર પૂર્ણવિશ્વાસ કરતા હું (પત્તિયામિ) હસે અપની પ્રીતિ યા પ્રતીતિ કા સ્થાન વનાતા હું (રોણમિ) ઓર અપની રુચિ કા હસે નિવાસસ્થાન વનાતા હું । (એવમેયં સે જહેયં તુબ્હે વદહ) હે ભગવન્ ! આપ જિસ પ્રકાર સે આત્માર્યપરકસામાયિક આદિ પદોં કા કથન કિયા હૈ વાસ્તવ મેં હનકા વહી અર્થ હૈ । હસપ્રકાર સે કાલાસ્યવેષિકપુત્ર અનગાર કે હાર્દિક વચનોં કો સુનકર હન સ્થવિર ભગવંતોં ને હનસે કહા કિ આર્ય ! જૈસા હમ કહતે હૈં (સદ્દહાહિ) હસ પર તુમ પૂર્ણરૂપ સે વિશ્વાસ કરો (પત્તયાહિ અજ્જો) હસે અચ્છી તરહ સે હે આર્ય ! તુમ અપની પ્રતીતિકોટિ મેં હતારો (રોણહિ અજ્જો) હસ પર બહુત હી ગહરાઈ કે સાથ સોચ વિચાર કર અપની રુચિ જમાઓ તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર સે હન સામાયિક આદિ પદોં કા અર્થ હમને આત્મરૂપ અર્થ મેં પ્રતિપાદિત કિયા હૈ વહ વૈસા હી હૈ-

ભારત પ્રતિપાદિત સામાયિક વગેરે પદોના આત્મરૂપ અર્થ પર હું ભારી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરું છું 'પત્તિયામિ' હું એની પ્રતીતિ કરું છું, 'રોણમિ' અને તેમા ભારી રુચિ બાહેર કરું છું. "એવમેયં સે જહેયં તુબ્હે વદહ" હે ભગવન્તો ! આપે જે રીતે આત્માર્થસૂચક આ સામાયિક વગેરે પદોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે એ પ્રતિપાદન જ એ પદોનો વાસ્તવિક અર્થ બતાવનાર છે. આપ્રકારના કાલાસ્યવેષિકપુત્ર અણુગારના હોદ્દિક વચનેા સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવતોએ તેમને કહ્યું કે હે આર્થ ! અમે જે કહ્યું તેમાં "સદ્દહાહિ" આપ સંપૂર્ણ રીતે શ્રદ્ધા રાખો "પત્તયાહિ અજ્જો" હે આર્થ ! આપ તેની સારી રીતે પ્રતીતિ કરો "રોણહિ અજ્જો" તે વિષે જાડો વિચાર કરીને તેમાં રુચિ જમાવો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અમે જે પ્રકારે સામાયિક વગેરે પદોના અર્થનું આત્મરૂપ અર્થમા પ્રતિપાદન કર્યું છે, તે અર્થ જ સાચો છે.

मस्येहि विश्वसिहि विश्वासं कुरु हे आर्य ! रोचस्व रुचिं कुरु, यथा एतत् सामा
यिकादि वस्तु वयं वदाम आत्मपरतया प्रतिपादयाम, तत् तदेव वर्तते इति त्वया
प्रतिपच्यम्, 'तएण से कालासवेसियपुत्ते अणगारे येर मगवन्ते वंदइ, नमसा,
वदिचा नमसिन्ता एवं वयासी' तत् - खलु स कालास्यवपिकपुत्रोऽनगार' स्व-
चिरान् मगवतो वन्दत नमस्पति, वन्दित्वा नमस्पित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण
अवादीत् - 'इच्छामि ण मंते ! तुम्मं अतिए चाउज्जामाभो घम्माभो पंचमहम्म
इय सपट्टिकम्मणं घम्म उवमंपज्जित्ताणं विहरितए' इच्छामि खलु मगवन् !
मवतामन्तिक समीपं चतुर्यामात् धर्मात् चतु' प्रकारकमहाव्रतधर्मात् पञ्चमहाव्र-
तिर्क सप्रतिक्रमणं धर्मसुपसपय स्वीकृत्य चिरं स्थातुम् इच्छामि इति पूर्वेणान्वयः।
तत् स्थिरा मोक्ष - 'अहा मुहं देवानुप्पिया ! मा पडिपंघ' हे देवानुप्पि !

अन्यथा नहीं है इस प्रकार से तुम समझो और उस पर अट्टा, प्रतीति
और रुचि रखो। इसके बाद (से कालासवेसिय पुत्ते अणगार) उन
कालास्यवपिकपुत्र अनगार ने (येरे मगवन्ते वंदइ नमंसइ) स्थिर
मगवन्तो को वन्दना की नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर
उन्होंने उनसे अपना हार्दिक जो अभिप्राय था उसे प्रकट किया - इसमें
उन्होंने कहा कि - (इच्छामि ण मंते ! तुम्मं अंतिम चाउज्जामाभो
घम्माभो पंचमहम्मइयंसपट्टिकम्मणं घम्म उवमंपज्जित्ता णं विहरितए)
हे मगवन् ! मैं आपके पास दीक्षा छकर रहना चाहता हूँ। मैं अभी तक
जो चातुर्यामरूप महाव्रत धर्म का पालन करता आया हूँ, अतः मैं आपके
पास प्रतिप्रमण सन्नि पञ्चमहाव्रतरूप धर्म को स्वीकार करना चाहता
हूँ। उनका इस प्रकार हार्दिक अभिप्राय सुनकर स्थिर मगवन्तो ने
उनसे कहा - (अहामुहं देवानुप्पिया ! मा पडिपंघ करइ) हे देवानुप्पि

तेभने। धीने केअं पणु अर्थ नहीं - जेवी तमे अहं प्रतीति जने रुचि सधे
त्थाइ बाद से कालासवेसियपुत्ते अणगारे " ते कालास्यवपिकपुत्र अनुभर
" घर मगपन वंदइ नमंसइ " स्थिर मगवतोने वदए नमस्कार वयां वदए
नमस्कार करीने तेभने पीतानी ने हार्दिक उच्छा वती ते तेभनी आगत प्रस
करी - ' इच्छामि ण मंते ! तुम्म अतिए चाउज्जामाभो घम्माभो पंचमहम्मइय
सपट्टिकम्मणं घम्म उवमंपज्जित्ता णं विहरितए ' हे मगवन्तो ! तु आपनी
समस्त दीक्षा अनुभार करीने रहेवा भाग्य छ आपने मुझ से आ
भदानाएध धर्मनु पावन करने दोत दोत हे आपनी समस्त प्रतिप्रमणसन्नि
पाय भदानाएध धर्मने स्वीकृ करवा छिछु छ तेभनी आ प्रस रनी हार्दिक
इच्छा सामग्रीने स्थिर मगवतोने तेभने कयु हे " अहा मुहं देवानुप्पि !

यथा सुखं यथेच्छं समाचर, मा प्रतिवन्धं, विलम्बं मा कुरु इत्याशयः, 'तएणं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे थेरे भगवंते वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कणं धम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' ततः खलु स कालास्यवेषिकपुत्रोऽनगारः स्थविरान् भगवतः वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा चतुर्यामाद् धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसंपद्य स्वीकृत्य खलु विहरति तिष्ठति 'तएणं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे बहूणि वासाणि सामन्नपरियागं पाउणइ' ततः खलु स कालास्यवेषिकपुत्रोऽनगारः बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं साधुपर्यायं प्राप्नोति पालयति 'पाउणित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गमावे, मुंडभावे, अण्हाणयं, अदंतधुवणयं, अच्छत्तयं, अणोवाहणयं' प्राप्य पालयित्वा यस्य प्रयोजनस्य मुक्तिरूपस्य अर्थं प्राप्त्यर्थं सिद्धयर्थमित्याशयः क्रियते विधीयते नग्नभावः नग्नत्वम्, मुण्डभावः मुण्डत्वं क्रियते इत्यस्य सर्वत्रैवाग्रे सम्बन्धो बोध्यः, अस्नानकम् स्नानवर्जनम्, अदन्तधूपनकम् दन्तधावनवर्जनम्, अच्छत्रकम् छत्रधारणवर्जनम्, अनुपानत्कत्वम् पादयोरुपानद्वर्जनम्, 'भूमिसेज्जा फलहसेज्जा, कट्टसेज्जा, केसलोओ, वंभचेरवासो, परघरप्पवेसो, लद्धावलद्धी,

जैसी तुम्हारी इच्छा हो वैसा करो। परन्तु आत्मकल्याण में विलम्ब हो ऐसा मत करो। स्थविर भगवतों से इस प्रकार जानकर उन कालास्यवेषिकपुत्र अनगारने उन स्थविर भगवतों को वन्दना की, नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर के चातुर्याम धर्म का परित्याग कर प्रतिक्रमण सहित पंच महाव्रतवाले धर्म स्वीकार कर लिया। इसके बाद उन कालास्यवेषिकपुत्र अनगार ने अनेक वर्षों तक श्रामण्यपर्याय का पालन किया। उन्होंने जिस मुक्तिरूप प्रयोजन की सिद्धि के लिये अर्थात् मुक्तिरूप प्रयोजन की प्राप्ति लिये-नग्नभाव, मुंडभाव, स्नानवर्जन, दन्तधावनवर्जन, छत्रधारणवर्जन, पग में मौजा, जूता आदि पहिरने का

मा पडिवधं करेह " छे देवानुप्रिय ! आपने जेनाथी सुभ उपजे ते करे. पणु आत्मकल्याणमा विदंभ करवे लेधजे नही " स्थविर भगवतोना जे वयने सांलणीने ते कालास्यवेषिकपुत्र अणुगारे तेमने वदणु करी, नमस्कार कर्या. वदणु नमस्कार करीने चातुर्याम धर्मेना पत्तियाग करीने प्रतिक्रमण सहित पाय महाव्रतवाजा धर्मेना स्वीकार कर्यो. त्यारणह ते कालास्यवेषिकपुत्र अणुगारे अनेक वर्षो सुधी श्रमणपर्यायनुं पालन करुं तेमणे मुक्तिरूप प्रयोजननी सिद्धिने माटे जेतले के भोक्ष प्राप्त करवाने माटे नग्नभाव, मुंडभाव, स्नान त्याग, दंतधावनमे त्याग, छत्र धारणमे त्याग, पगमां भोज, लेडां भेडि-

उच्चावया, गामकृशा, पाषीस परिसहोपसगा अधियासिर्नति' भूमिभ्रम्या, पृथिवीभ्रयनम्, फलकशय्या, पीठभ्रयनम्, काष्ठशय्या, दारुभ्रयनम्, केशलोचः, केशलुभ्रयनम्, ब्रह्मचर्यवासः, ब्रह्मचर्यव्रतपालनपूर्वकनिवासः, परमहंसवेषः मित्रा टनार्थं आश्रयगृहद्वारागमनम्, लब्धपलब्धिः यच्चित् स्वयोग्यमितोपलब्धिः यच्च विन्व स्वयोग्यमितानुपलब्धिः, उच्चावचा निम्नोन्नताः ग्रामकण्टका अनुकूलाः प्रतिकूला वा इन्द्रियाणां कण्टकसदृशा द्वाविंशतिः परिपहोपसर्गा अधिसङ्गन्ते सहनत्रिपयोक्रियन्ते, 'तं अहं आराहेइ, आराहिता चरमेहि उस्तास-नीसासेहि-सिदे, बुदे, दृचे, परिनिम्बुदे, सङ्गदुःखलप्यहीणे' त मोक्षरूपं मयम् आराधयति, साधयति, आराध्य सताप्य चरमे उच्छ्वासनिःश्वासे सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, परि निर्मुक्तः सर्वदुःखमहीणः क्षीणसर्वदुःखः सम्पन्नः इत्याश्रयः ॥ सू० ५ ॥

॥ इति आर्यकालास्यवेपिपुत्रानगारप्रकरणम् ॥

अप्रत्याख्यानादिप्रकरणम्—

कालास्यवेपिकपुत्रोऽनगारः प्रत्याख्यानक्रियया सिद्ध इति प्रत्याख्यानक्रिया-विपर्ययभूता अप्रत्याख्यानक्रियेति तां निरूपयितुमिदं सुप्रमाह—'मते' इत्यादि ।

मूल्म्—भते चि भगव गोयमे समर्ण भगव महावीरं

वदइ नमसइ वदिता नमसित्ता एव धयासी-से पूर्ण भते।

सेडियस्स य सणुयस्स य किवणस्स य खत्तियस्स य समे

चेव अपच्चक्खाण किरिया कज्जइ, हता गोयमा ! सेडिय

वर्जन, भूमि आदि पर सोना, केशों का लुब्धन करना, ब्रह्मचर्य का पालन करना, विशुद्ध भिक्षा खेना, लामालाम में संतोष करना परिषह और वपसर्गों को जीतना—उस अर्थ को उन्होंने ने अच्छी तरह से सिद्ध कर लिया और वे चरम उच्छ्वास नि श्वासों द्वारा सिद्ध हो गये, बुद्ध हो गये, मुक्त हो गये, परिनिर्मुक्त हो गये और सर्व दुःखोंसे महीण हो गये ॥ सू० ५ ॥

॥ इस प्रकार यह कालास्यवेसिकपुत्र अनगार प्रकरण समाप्त हुआ ॥

वानो त्याग, भूमिपर शयन, केशलुभ्रयन, ब्रह्मचर्य पालन, विशुद्ध भिक्षानी च प्राप्ति, लामालाममें संतोष, परीषदों जने वपसर्गों पर विजय वजरे सहन कर्तुं जने तेमझे ते जगनी सिद्धि करी जेटसे के जतिम उच्छ्वास निवास से सेव्या सिद्ध भइ गया बुद्ध भया, मुक्त भया परिनिर्मुक्त भया जने तमाम हुआजोने जत कश्नार जनी भया ॥ सू० ५ ॥

॥ कालास्यवेपिकपुत्र जगुजार प्रकरण समाप्त ॥

સ્સ ય જાવ અપચ્ચક્ષાણ કિરિયા કજ્જઈ, સે કેણટ્ટેણં
મંતે! ગોયમા ! અવિરઈ પહુચ્ચસે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં
વુચ્ચઈ, સેટ્ઠિયસ્સ ય. તણુયસ્સ ય. જાવ કજ્જઈ ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા—મદંતંતિતિ ભગવાન્ ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દતે નમ
સ્યતિ વંદિત્વા નમસ્યિત્વા એવમવાદીત્, તદ્ નૂનં મદન્ત ! શ્રેષ્ઠિકસ્ય ચ તનુકસ્ય
ચ કૃપણસ્ય ચ ક્ષત્રિયસ્ય ચ સમમેવાપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે ? હંત ગૌતમ !

અપ્રત્યાખ્યાન આદિ પ્રકરણ—

કાલાસ્યવેષિકપુત્ર અનગાર પ્રત્યાખ્યામ ક્રિયા સે સિદ્ધ હુએયહ વાત
અમી પ્રકટ કી ગઈ હૈ સો ઇસ પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા સે વિપરીત અપ્રત્યા-
ખ્યાન ક્રિયા હૈ । ઇસ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કો નિરૂપણ કરને કે લિખે
અબ સૂત્રકાર સૂત્ર કહતે હૈ—“ મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે ” ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(મંતે તિ ભગવં ગોયમે !) હે મદન્ત ! એસા કહ કર
મહાવાન ગૌતમ ને (સમણં મહાવં) શ્રમણ મહાવાન (મહાવીરં) મહા-
વીર કો (વન્દહ) વન્દના કી (નમંસહ) નમસ્કાર કિયા (વન્દિત્તા
નમંસિત્તા) વન્દના નમસ્કાર કરકે (એવં વયાસી) ફિર ઊંઠ્ઠો ને ઊનસે
ઇસ પ્રકાર પૂછા—(સે ણૂણં મંતે ! સેટ્ઠિઅસ્સ ય તણુયસ્સ ય સ્વત્તિયસ્સ
તં સમંચેવ અપ્પચ્ચક્ષાણ કિરિયા કજ્જઈ) હે મદન્ત ! શ્રેષ્ઠી, કીદરિદ્રી
કી, કૃપણ કી ઓર ક્ષત્રિય રાજા કી અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કયા એકસી

અપ્રત્યાખ્યાન આદિ પ્રકરણ

કાલાસ્યવેષિકપુત્ર અણુગાર પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાથી સિદ્ધપદ પામ્યાં એ વાત
તો હમણાં જ પ્રકટ કરવામાં આવી છે. ને પ્રત્યાખ્યાનની વિપરીત અપ્રત્યા-
ખ્યાન ક્રિયા છે, તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનું નિરૂપણ કરવાને માટે હવે સૂત્રકાર
સૂત્ર કહે છે—“ મંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે ! ” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે !) હે ભગવન્ ! એવુ કહીને ભગવાન
ગૌતમે (સમણ મહાવં) શ્રમણ ભગવાન (મહાવીરં) મહાવીરને (વન્દહ) વદણા
કરી (નમંસહ) નમસ્કાર કર્યા (વંદિત્તા નમંસિત્તા) વંદણા નમસ્કાર કરીને
(એવ વયાસી) તેમણે ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે પૂછ્યું (સે ણૂણં મંતે !
સેટ્ઠિયસ્સ ય તણુયસ્સ ય કિવણસ્સ ય સ્વત્તિયસ્સ ય સમ ચેવ અપ્પચ્ચક્ષાણ કિરિયા
કજ્જઈ) હે ભગવન્ ! શ્રેષ્ઠિની, દરિદ્રીની, કૃપણની અને ક્ષત્રિય-રાજાની અપ્ર-

ભેષ્ઠિકસ્ય ચ યાવત્ અપ્રત્યાશ્વાનક્રિયા ક્રિયતે, તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! ગૌતમ ! અવિરતિ પ્રતીત્ય, તત્કેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે ભેષ્ઠિકસ્ય ચ તનુકસ્ય ચ યાવત્ ક્રિયતે इति ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકા—‘ મંતેષિ ’ મદન્ત इति હે મદન્ત ! इत्यેષ રૂપેણ મગલ્લમમમ્મેતિ ભાવ, ‘ મગલ્લ ગોયમે ’ મગલ્લાન્ ગૌતમ ! ‘ સમણ મગલ્લ મહાવીરં ’ ધમણ મગલ્લ મહાવીર ‘ વદ્દહ નમસહ ’ ઘન્દવે નમસ્યસિ ‘ વંદિષા નમસિષા ’ વંદિત્વા નમસ્યિત્વા ‘ एवं ઘયાસી ’ એવ ઘસ્યમાણમકારેણાવાદીત્ ઉક્તગત્ । સ્મિત્ક-વાનિત્યાહ—‘ સે પૂણ મંતે ’ તદ્ નૂન મદન્ત ! સેટ્ઠિયસ્સ ય ’ ભેષ્ઠિકસ્ય

હોતી હે ? (હતા ગોયમા સેટ્ઠિયસ્સ જાણ અપચક્ષ્ણાગ કિરિયા કઝજહ) હાં ગૌતમ ! ભેષ્ઠી સે છેકર રાજા તક કી અપ્રત્યાશ્વાન ક્રિયા એકસી હોતી હે । (સે કેળદ્દેળં મતે !) હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હું કિ એઠી સે છેકર રાજા તક કી અપ્રત્યાશ્વાન ક્રિયા એકસી હોતી હે ! (ગોયમા ! અવિરત્ પડુચ) હે ગૌતમ ! મેં જો એસા કહતા હું ઘહ અવિરતિ ભાવ કો છેકર કહતા હું (સે સેળદ્દેળં ગોયમા ! એવં ધુચ્ચહ, સેટ્ઠિયસ્સ ય તણુયસ્સ ય જાણ કઝજહ) કિ એક સેઠ કી યાવત્ રાજા કી અપ્રત્યાશ્વાન ક્રિયા એકસી હોતી ।

ટીકાર્થ—(મતે સિ) હે મદન્ત ! હસ રૂપ સે મગલ્લાન આમંત્રણ કરકે (મગલ્લ ગોયમે) મગલ્લાન ગૌતમને (સમણ મગલ્લ મહાવીરં) ધમણ મગલ્લાન મહાવીર કો (વદ્દહ નમસહ) ઘંદના કી ઓર નમસ્કાર કિયા । (વંદિત્વા નમસિષા) ઘંદના નમસ્કાર કરકે (એવં ઘયાસી) ફિર ઉન્હોં ને હન સે એસા પ્રશ્ન પૂછા (સે પૂણં મતે !) હે મદન્ત ! (સેટ્ઠિયસ્સ) જિમકા મત્તક

ત્યાજ્યાન કિયા શુ એકસરખી હોય છે । (હતા ગોયમા ! સેટ્ઠિયસ્સ જાણ અપચક્ષ્ણાગ કિરિયા કઝજહ) હા ગૌતમ ! એઠીથી લઈને રાજા મુખીની અપ્રત્યાજ્યાન કિયા એકસરખી હોય છે (સે કેળદ્દેળં મતે !) હે જાગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહે છે કે મઠીથી લઈને રાજા મુખીની અપ્રત્યાજ્યાન કિયા એક સરખી હોય છે ? (ગોયમા ! અવિરત્ પડુચ) હે ગૌતમ ! હું અવિરતિ ભાવની અપેક્ષાએ એવું કહું છું (સેળદ્દેળં ગોયમા ! એવં ધુચ્ચહ, સેટ્ઠિયસ્સ તણુયસ્સ ય કઝજહ) એઠી (ચેક) થી લઈને રાજા મુખીની અપ્રત્યાજ્યાન કિયા એકસરખી હોય છે

ટીકાર્થ— મતે સિ ” હે જાગવન્ । આ રીતે અબોધીને, “ મગલ્લ ગોયમે ” મગલ્લાન ગૌતમે “ સમણ મગલ્લ મહાવીર ” ધમણ મગલ્લાન મહાવીરને “ વદ્દહ નમસહ ” વદ્દહા કરી અને નમસ્કાર કર્યા “ વંદિષા નમસિષા ” વંદિત્વા નમસ્કાર કરીને “ એવં ઘયાસી ” આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—“ સે પૂણ મંતે ! ”

ચ, શ્રીદેવતાકૃપાકટાક્ષપ્રત્યક્ષલક્ષ્યમાણદ્રવિણલક્ષણવિલક્ષણહિરણ્યપટ્ટસમલંકૃત-
મૂર્ધનગરપ્રધાનવ્યવહર્તુઃ, 'તણુયસ્સ ય' તનુકસ્ય ચ, દરિદ્રપૂર્વોપાર્જિતપાપકર્મકસ્ય
પ્રાપ્તદારિદ્ર્યસંપન્નસ્ય 'કિવણસ્સ ય' કૃપણસ્ય ચ સતિ વિભવેપિ સત્કર્માદૌ
દાનાદિરહિતસ્ય 'સ્વત્તિયસ્સ ય' ક્ષત્રિયસ્ય રાજાશ્ચ 'સમં' ચેવ અપચ્ચક્ષ્ણાણકિ-
રિયા કજ્જહ' સમમેવાપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે ભવતીત્યર્થઃ કિં સમૈવ સદૃશ્યે-
વાઽપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા સર્વેષાં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'હંતા'—ત્યાદિ ।
'હંતા ગોયમા' હંતા ગૌતમ ! 'સેટ્ઠિયસ્સ ય જાવ અપચ્ચક્ષ્ણાણકિરિયા કજ્જહ'
શ્રેષ્ઠિકસ્ય ચ યાવદ્ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે, અત્ર યાવત્પદેન તનુકકૃપણક્ષત્રિય-
પદાનાં સંગ્રહઃ, શ્રેષ્ઠિકદરિદ્રકૃપણરાજાં સર્વેષાં તુલ્યૈવાપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ભવતીતિ

લક્ષ્મીદેવીકે કૃપાકટાક્ષસે પ્રત્યક્ષલક્ષ્યમાણ લક્ષદ્રવિણરાશી (ધન કા ઢેર)
સે નિર્મિત સુવર્ણ કે સુકુટ સે અલંકૃત હો રહા હૈ એસા જો નગર કા પ્રધાન
વ્યવહારી-નગર સેઠ, ડનકી તથા (તણુયસ્સ) તનુક-પૂર્વોપાર્જિત પાપકર્મ
કે કારણ લક્ષ્મી રહિત જો દરિદ્ર વ્યક્તિ હૈ ડસકી, (કિવણસ્સ) વિભવ
કે હોને પર જો અપની લક્ષ્મી કા સદુપયોગ દાન ધર્માદિ મેં નહીં કરતા
હૈ એસા જો કૃપણ વ્યક્તિ હૈ ડસકી તથા (સ્વત્તિયસ્સ) ક્ષત્રિય-રાજા
જો હૈ ડસકી (સમં ચેવ અપચ્ચક્ષ્ણાણ કિરિયા કજ્જહ) અપ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા ઇકસી હી હોતી હૈ ક્યા ? સમાન હી હોતી હૈ ક્યા ? ઇસ પ્રશ્ન કા
ઉત્તર દેતે હુએ ભગવાન કહતે હૈ કિ-(હંતા) હાં (ગોયમા) ગૌતમ ।
(સેટ્ઠિયસ્સ ય જાવ અપચ્ચક્ષ્ણાણ કિરિયા કજ્જહ) શ્રેષ્ઠી કી યાવત્
અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા સમાન હી હોતી હૈ । યહાં યાવત્ પદ કે (તનુક,
કૃપણ, ક્ષત્રિય) ઇન પદોં કા સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા
યહ હૈ કિ શ્રેષ્ઠી દરિદ્ર કૃપણ, ઓર રાજા ઇન સબ કી અપ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા ઇકસી હી હોતી હૈ । સબકી ક્રિયા સમાન હી હોતી હૈ ઇસ ઘાત

હે ભગવન્ ! "સેટ્ઠિયસ્સ" જેનુ મસ્તક લક્ષ્મીદેવીની કૃપાદષ્ટિથી પ્રત્યક્ષ લક્ષ્ય-
માન-લક્ષદ્રવિણરાશીથી રચિત ગુણુ મુગટથી શોભી રહુ છે એવા નગરના
મુખ્ય વ્યાપારી-નગરશેઠની તથા "તણુયસ્સ" તનુકની-પૂર્વના પાપકર્મને કારણે
જે લક્ષ્મીથી રહિત દરિદ્ર સ્થિતિમા મૂકાયેલ છે તેની "કિવણસ્સ" કંબુસની
(ધન હોવા છતાં પણ જે વ્યક્તિ તેનો દાનધર્માદિમાં સદુપયોગ કરતો નથી
તેની) તથા "સ્વત્તિયસ્સ" ક્ષત્રિયની (રાજાની) "સમં" ચેવ અપચ્ચક્ષ્ણાણ
કિરિયા કજ્જહ" અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા શુ એકસરખી હોય છે ! ભગવાન મહા-
વીર સ્વામી તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—"હંતા ગોયમા ! " હા, ગૌતમ !
"સેટ્ઠિયસ્સ ય જાવ અપચ્ચક્ષ્ણાણકિરિયા કજ્જહ" શ્રેષ્ઠીની, દરિદ્રની, કંબુસની

માત્ર । સર્વેષાં સમૈવ દ્વિયા મત્તીતિ શ્રુત્વા પૃચ્છતિ ગૌતમ ‘સે કેણદ્દેણં મંતે’
 તત્કેનાર્યેન મદન્ત । એવમુચ્યતે, સર્વેષાં સમૈવતિ, મગધાનાહ—‘ગોયમા’ ત્યારિ ।
 ‘ગોયમા’ હ ગૌતમ । ‘અચિરદ્ પદુચ્ચ’ અચિરતિ મત્તીત્થ અચિરતિમાશ્વિત્થ,
 ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા’ એવ મુચ્ચદ્ ‘તત્કેનાર્યેન’ હે ગૌતમ । એવમુચ્યતે—‘સેટ્ઠિયસ્સ
 ય તણુપસ્સ ય જાત્ત કજ્જદ્’ ભેટ્ટિકાસ્ય ચ તત્તુકસ્ય ચ યાવત્ ક્રિયતે હે ગૌતમ ।
 અચિરત્થપત્તયા એવ કથ્યતે યત્ સર્વેષામેવ ભેટ્ટિકાદીનાં કુલ્યા અમત્થામ્મ્યાન-
 ક્રિયા મવત્તીતિ ॥ ૬૦ ૬ ॥

અચિરતિશ્ચ સર્વેષાં સમૈવાત સર્વેષાં ભેટ્ટિકાદીનામપ્રત્યામ્મ્યાનક્રિયા કુલ્ય-
 વેત્થાદિના અમત્થામ્મ્યાનક્રિયા મરુપિતેત્થમપ્રત્યામ્મ્યાનક્રિયામસ્તાવાદિદ સૂત્રમાર-
 ‘આહાકમ્મ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલ્મ—આહાકમ્મ ણં મુંજમાણે સમણે ણિગંગથે કિં વધદ્
 કિં પકરેદ્ કિં ધિણાદ્ કિં ઉવચિણાદ્ ? ગોયમા ! આહાકમ્મ

કો સુનકર ગૌતમ ને મગધાન સે પૂછા કિ (સે કેણદ્દેણ મંતે) હે
 મદન્ત । આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હે કિ સબ કી અપ્રત્યામ્મ્યાન
 ક્રિયા એકસી હી હોતી હે ? હમ્મકા ઉત્તર વેતે બુદ્ધ પ્રસુ ડનસે કહતે હે
 કિ (ગોયમા અચિરદ્ પદુચ્ચ) હે ગૌતમ । અચિરતિ કો આશ્રિત કરકે
 (સે તેણદ્દેણં ગોયમા) ગય મુચ્ચદ્) મેં તેમ્મા કહતા જ કિ (સેટ્ઠિયસ્સ
 ય તણુપસ્સ ય જાત્ત કજ્જદ્) ભેટ્ટી કી, તત્તુક કી યાવત અપ્રત્યામ્મ્યાન
 ક્રિયા એકસી હી હોતી હે । તાત્પર્ય વાદે ભેટ્ટી હો વાદે દરિદ્રી હો વાદે
 કૃપણ હો વાદે ગજા હો કોઈ બી હો વદિ ડનકે અચિરતિ વજા હે તો ડન
 સવકી અપ્રત્યામ્મ્યાન ક્રિયા સમાન હી હે । હસમેં કોઈ એદ હી નહીં હે ॥

અને દ્વિત્રિયની અપ્રત્યામ્મ્યાન ક્રિયા એકસરખી જ દેાય છે ત્યારે ગૌતમસ્વામી
 મદાવીરમ્મણે પૂછે છે કે “સે કેણદ્દેણ મત્તે !” હે ભગવન ! આપ આ
 કારણે એવું કહેા છે કે તે બધાની અપ્રત્યામ્મ્યાન ક્રિયા એકસરખી દેાય છે ।

ઉત્તર—“ગોયમા ! અચિરદ્ પદુચ્ચ” હે ગૌતમ ! અચિરતિની અપેક્ષાએ
 “સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ મુચ્ચદ્” હું એવું કહું ॥ કે “સેટ્ઠિયસ્સ ય તણુપા
 ય જાત્ત કજ્જદ્” ભેટ્ટીની, દરિદ્રીની, કૃપણની અને દ્વિત્રિયની અપ્રત્યામ્મ્યાન
 ક્રિયા એકસરખી દેાય છે તાત્પર્ય એ છે કે ભલે શેઠ દેાય કે ભલે ગરીબ
 દેાય, ભલે કૃપણ દેાય કે ભલે શબ્દ દેાય પણ ને તેઓ અચિરતિ દેાય તે
 તે બધાની અપ્રત્યામ્મ્યાન ક્રિયા એકસરખી જ દેાય છે તેમની તે ક્રિયામાં કંઈ
 પણ ભાવનો ભેદ દેાનો નથી ॥ ૬૦ ૬ ॥

णं भुंजमाणे समणे निगंथे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ
 सिढिलबंधणवद्धाओ धणियबंधणवद्धाओ पकरेइ, जाव
 अणुपरियट्टइ, से केणट्टेणं जाव अणुपरियट्टइ, गोयमा !
 आहाकम्मं णं भुंजमाणे समणे निगंथे आयाए धम्मं अइ-
 क्कमइ, आयाए धम्मं अइक्कममाणे पुढविकाइयं णावकंखइ,
 जाव तसकायं णावकंखइ, जेसिं पि य णं जीवाणं सरीराइं
 आहारं आहारेइ, तेवि जीवे णावकंखइ, से तेणट्टेणं गोयमा !
 एवं वुच्चइ आहाकम्मं णं भुंजमाणे समणे निगंथे आउय-
 वज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ जाव अणुपरियट्टइ, फासुएसणिज्जं
 णं भंते भुंजमाणे समणे निगंथे किं बंधइ जाव उवचिणाइ,
 गोयमा ! फासुएसणिज्जं णं भंते भुंजमाणे समणे निगंथे
 किं बंधइ जाव उवचिणाइ ? गोयमा ! फासुएसणिज्जं
 णं भुंजमाणे समणे निगंथे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपग-
 डीओ धणियबंधणवद्धाओ सिढिलबंधणवद्धाओ पकरेइ,
 जहा संवुडेणं, नवरं—आउयं च णं कम्मं सियबंधइ
 सिय नो बंधइ, सेसं तहेव जाव वीइवयइ, से केणट्टेणं
 जाव वीइवयइ, गोयमा ! फासुएसणिज्जं णं भुंजमाणे समणे
 निगंथे आयाए धम्मं नो अइक्कमइ, आयाए धम्मं अणइ-
 क्कममाणे पुढविकाइयं अवकंखइ जाव तसकायं अवकंखइ,
 जेसिं पि य णं जीवाणं सरीराइं आहारेइ ते वि जीवे अव-
 कंखइ, से तेणट्टेणं जाव वीइवयइ ॥ सू० ७ ॥

છાયા—આધાર્કમ સ્વસ્થ સુજ્ઞાનાઃ ધમખો નિર્ગ્રંથઃ કિં ષઘ્નાતિ કિં પ્રકરોતિ કિં ચિનોતિ કિમ્ ઉપચિનોતિ? ગૌતમ! આધાર્કમ સ્વસ્થ સુજ્ઞાનાઃ ધમખો નિર્ગ્રંથઃ આયુષ્કવર્મા સપ્ત કર્મપ્રકૃતીઃ શિથિલવંચનવદ્દા હૃદવન્ચનવદ્દાઃ પ્રકરોતિ, યાવ દન્નુપર્યટતિ, તરકેનાથેન ષાવદન્નુપર્યગતિ? ગૌતમ! આધાર્કમ સ્વસ્થ સુજ્ઞાનાઃ

અચિરતિ સયકી સમાન હી હોતી હૈ અતઃ સમસ્ત શ્રેષ્ઠી આદિકોં કી અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા મી તુલ્ય હી હોતી હૈ ક્ત્યાદિ કપન ઠારા અપ્ર ત્યાખ્યાન ક્રિયા કા નિરૂપણ ક્રિયા । સો અથ હસી અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કે પ્રસ્તાવ કો લેકર સૂત્રકાર (આહાર્કમ્મ ણી) હસ સૂત્ર કા કપન કરતે હૈ—‘આહાર્કમ્મ ણ સુજમાણે સમણે’ ક્ત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(આહાર્કમ્મ ણ સુજમાણે) હૈ અશ્નત । આધાર્કમ્મ દોષ સે વૃપિત આહાર કો ભોગને લાલા (સમણે ણિગ્ગયે) ધમખ નિર્ગ્રંથ (કિં ષયહ) કયા યાઘતા હૈ? (કિં વકરેહ) કયા કરતા હૈ? (કિં ષિણાહ) કિસ કા ચય કરતા હૈ? (કિં વચ્ચિણાહ) કિસકા ઉપચય કરતા હૈ? મગધાન કહતે હૈ—(ગોયમા! આહાર્કમ્મ ણ સુજમાણે સમણે નિર્ગંથે આહયવજ્ઞામો સપ્તકમ્મપગહીમો; સિદ્ધિલવંચનવદ્દામો ઘણિયવંચન વદ્દામો વકરેહ) હૈ ગૌતમ । આધાર્કમ્મ દોષ સે વૃપિત આહાર કો ભોગને લાલા અમખ નિર્ગ્રંથ આયુકર્મ કો છોડકર દોષ સાત કર્મપ્રકૃતિમોં કો કિં જિન્હેં પહિલે ડસને શિથિલવંચન સે યાંધી યોં, ડહીં સાત કર્મપ્ર કૃતિયોં કો મજબૂત વંચન સે યધી હુઈ યના લેતા હૈ । (યાવ અણુપરિ

સીની અચિરતિ (અમત) સમાન લેય છે તે કારણે શ્રેષ્ઠી વગેરે સૌ લોકોની અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા સમાન જ લેાય છે, ક્ત્યાદિ કથનવડે સૂત્રાર્થે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનું નિરૂપણ કર્યું છે તે જ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાના પ્રત્યાબંધે આધાર લઈને સૂત્રાર સૂત્રનું કથન કરે છે—‘આહાર્કમ્મ સુજમાણે સમણે’

પ્રશ્ન—(આહાર્કમ્મ ણ સુજમાણ નિર્ગંથે) હૈ અશ્નત! આધાર્કમોં આહારને પ્રદણ કરનાર અમણ નિર્ગંથ (કિં ષયહ) શુ યાપે છે? (કિં વરેહ) શુ કરે છે? (કિં ષિણાહ) ચેને અથ કરે છે? (કિં વચ્ચિણાહ) અને ચેને ઉપચય કરે છે?

ઉત્તર—(ગોયમા! આહાર્કમ્મ ણ સુજમાણે સમણ નિર્ગંથ આહયવજ્ઞામો સપ્તકમ્મપગહીમો સિદ્ધિલવંચનવદ્દામો ઘણિયવંચનવદ્દામો વકરેહ) હૈ ગૌતમ । આધાર્કમોં આહારને પ્રદણ કરનાર અમણ નિર્ગંથ આયુષ્કમ સિવાયની સવ કમોં પ્રકૃતિયોં કે જે પદેશ શિથિલ વંચનાગી હતી તે મજબૂત વંચનવાગી કરે. (યાવ અણુપરિવહ) (યાવત્) તે સમારમ્મ પરિભ્રમણ કરે છે.

णं भुञ्जमाणे समणे निग्गंथे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ
 सिढिलबंधणवद्धाओ धणियबंधणवद्धाओ पकरेइ, जाव
 अणुपरियट्ठइ, से केणट्ठेणं जाव अणुपरियट्ठइ, गोयमा !
 आहाकम्मं णं भुञ्जमाणे समणे निग्गंथे आयाए धम्मं अइ-
 क्कमइ, आयाए धम्मं अइक्कममाणे पुढविकाइयं णावकंखइ,
 जाव तसकायं णावकंखइ, जेसिं पि य णं जीवाणं सरीराइं
 आहारं आहारेइ, तेवि जीवे णावकंखइ, से तेणट्ठेणं गोयमा !
 एवं वुच्चइ आहाकम्मं णं भुञ्जमाणे समणे निग्गंथे आउय-
 वज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ जाव अणुपरियट्ठइ, फासुएसणिज्जं
 णं भंते भुञ्जमाणे समणे निग्गंथे किं बंधइ जाव उवचिणाइ,
 गोयमा ! फासुएसणिज्जं णं भंते भुञ्जमाणे समणे निग्गंथे
 किं बंधइ जाव उवचिणाइ ? गोयमा ! फासुएसणिज्जं
 णं भुञ्जमाणे समणे निग्गंथे आउयवज्जाओ सत्तकम्मपग-
 डीओ धणियबंधणवद्धाओ सिढिलबंधणवद्धाओ पकरेइ,
 जहा संवुडेणं, नवरं—आउयं च णं कम्मं सियबंधइ
 सिय नो बंधइ, सेसं तहेव जाव वीइवयइ, से केणट्ठेणं
 जाव वीइवयइ, गोयमा ! फासुएसणिज्जं णं भुञ्जमाणे समणे
 निग्गंथे आयाए धम्मं नो अइक्कमइ, आयाए धम्मं अणइ-
 क्कममाणे पुढविकाइयं अवकंखइ जाव तसकायं अवकंखइ,
 जेसिं पि य णं जीवाणं सरीराइं आहारेइ ते वि जीवे अव-
 कंखइ, से तेणट्ठेणं जाव वीइवयइ ॥ सू० ७ ॥

શ્રમણો નિર્ગ્રન્થ કિં વધ્નાતિ યાવદુપચિનોતિ, ગૌતમ ! પ્રાસુકૈવળીય મુદ્ધતઃ
શ્રમણો નિર્ગ્રન્થ આયુષ્કવચ્ચોઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતીઃ દુઃખમન્થનવદ્ધા શિથિલવંચનવદ્ધા
પ્રકરોતિ, યથા સંવૃતઃ સ્વલુનવરમ્ આયુષ્કં ચ પરમસ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યામો વધ્નાતિ
સેયં તથૈય યાવદ્ વ્યતિગ્રજતિ, સત્કેનાર્યેન યાવત્ વ્યતિગ્રજતિ, ગૌતમ ! પ્રાસુ

વૃષિત આહાર કો ભોગને થાલા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આયુર્કર્મ કો છોડકર
શેષ સાત કર્મપ્રકૃતિયો કો ગાઢવંચન સે યાંચતા હૈ ઓર યાવત્ સંસાર
મેં પારંપાર ધૂમતા રહતા હૈ । (પ્રાસુપ્પસગિજ્જ ણં મંતે । મુજમાણે સમણે
નિર્ગ્રન્થે કિં વંચહ, જાવ ઉપચિણહ) હૈ મર્દન ! પ્રાસુક એવળિય આહાર
કો અપને ઉપયોગ મેં લાતા હુઆ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કયા યાચતા હૈ યાવત્
યહ કિસકા ઉપચય કરતા હૈ ? (ગોપમા ! પ્રાસુપ્પસગિજ્જ ણં મુજમાણે
સમણે નિર્ગ્રન્થે આઠવચ્ચજાઓ સત્તકમ્મપગહીઓ ઘણિયવંચનવદ્ધાઓ
સિથિલવંચનવદ્ધાઓ પકરેહ) હૈ ગૌતમ ! પ્રાસુક એવળિય આહાર કો
અપને ઉપયોગ મેં લાતા હુઆ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આયુ કો છોડકર શેષ સાત
કર્મપ્રકૃતિયો કો જિ-હેં ડસને પહિલે ગાઢ વંચન સે યદ્ધ કિયા યા અથ
શિથિલવંચન વાલી કર લેતા હૈ (જહા સવુદેણં) યહ સંવૃત અનગર
કી તરહ હોતા હૈ । (નવર) વિશેષતા યહ હૈ કિ યહ (આઠયં ચ ણં
કમ્મં સિય વંચહ સિય નો વંચહ) આયુર્કર્મ કા કમી વંચ કરતા હૈ ઓર
કમી વંચ નહીં જી કરતા હૈ । (સેસં તહેવ જાવ લીહવયહ) અવશિષ્ઠ

પ્રકૃતિયોને ગાઢવર બધ બાપે છે અને (યાવત્) તે સંસારમા વારંવાર
પરિભ્રમણ કરે છે । (પ્રાસુપ્પસગિજ્જ ણં મંતે) મુજમાણે સમણે નિર્મલે કિં વંચહ,
જાવ ઉપચિણહ) હૈ મર્દન ! પ્રાસુક એવળિય (શુદ્ધતા) આહારને ઉપયોગ
કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ શુ બાપે છે ? (યાવત્) શેનો ઉપચય કરે છે ?
(યાવત્ પહમી બહીં “શુ કરે છે અને શેનો બધ કરે છે ?” આ બે પ્રશ્નો
શ્રેષ્ઠ કરાયા છે)

(ગોપમા પ્રાસુપ્પસગિજ્જ ણં મુજમાણે સમણે નિર્ગ્રન્થે આઠવચ્ચજાઓ
સત્તકમ્મપગહીઓ ઘણિયવંચનવદ્ધાઓ સિથિલવંચનવદ્ધાઓ પકરેહ) હૈ ગૌતમ !
પ્રાસુક એવળિય આહારને ઉપયોગ કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ, આયુષ્ક કર્મ
સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિયોને પહેલાં તેણે ગાઢ વંચનથી બાંધી હતી તેમને
શિથિલ બંધનવાળી કરી નાખે છે (જહા સવુદેણં) તે સંવૃત અનગરના
જેવો હોય છે (નવર) પણ તેનામાં કો વિશેષતા હોય છે કે (આઠયં ચ
ણં કમ્મં સિય વંચહ, સિય નો વંચહ) તે આયુષ્કર્મને બધ કરારેક બાંધે છે
અને કરારેક નથી બાંધતો (સેસં તહેવ જાવ લીહવયહ) “તે સંસારને ખર

શ્રમણો નિર્ગ્રન્થ આત્મનો ધર્મમતિક્રામતિ, આત્મનો ધર્મમતિક્રામન્ પૃથિવીકાયિકં નાવકાંક્ષતિ, યેપામપિ ચ જીવાનાં શરીરાણિ આહારમાહરતિ, તાનપિ જીવાન્ નાવકાંક્ષતિ, તત્તેનાર્થેન ગૌતમ! એવમુચ્યતે આધાકર્મં ચલુ મુજ્ઞાનઃ શ્રમણો નિર્ગ્રન્થઃ આયુષ્કવર્જાઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતીર્યાવત્ અનુપર્યટતિ। પ્રાસુકૈપણીયં ચલુ મદન્ત! મુજ્ઞાનઃ

ચટ્ટહ) યાવત્ વહ સંસાર મેં વારંવાર ધૂમતા રહતા હૈ । (સે કેળદ્દેણં જાવ અણુપરિચટ્ટહ) હે મદન્ત ! હસકા કયા કારણ હૈ-જો વહ યાવત્ સંસારમેં વારંવાર શ્રમણ કરતારહતા હૈ ? (ગોયમા! આહાકર્મ્મં ણં મુજમાણે સમણે નિગ્ગંથે આયાએ ધમ્મં અહ્કમમહ) હે ગૌતમ ! આધાકર્મ્મદોષ સે દૂષિત આહાર કો ભોગને વાલા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ અપની આત્મા કે ધર્મ કા ઉલ્લંઘન કરતા હૈ (આયાએ ધમ્મં) અપની આત્મા કે ધર્મ કો (અહ્-કમમાણે) ઉલ્લંઘન કરતા હુઆ વહ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ (પુઢવીકાહયં ણાવ-કંચહ) પૃથિવીકાયિક જીવોં કી દયા નહીં પાલતા હૈ । (જાવ તસકાયં ણાવકંચહ) યાવત્ વહ ત્રસકાય કી દયા નહીં પાલતે હૈ । (જે સિં પિ ય ણં જીવાણં સરીરાહં આહારં આહારેહ) તથા જિન જીવોં કે શરીરોં કો વહ ચાતા હૈ (તે વિ જીવે નાવકંચહ) ઉન જીવોંકી મી વહ દરકાર (દયા) નહીં કરતા હૈ । (સે તેળદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ (આહાકર્મ્મં ણં મુજમાણે સમણે નિગ્ગંથે આ-યવજ્ઞાઓ સત્તકર્મ્મપગ્ગીઓ જાવ અણુપરિચટ્ટહ) આધાકર્મ્મ દોષ સે

પ્રશ્ન--(સે કેળદ્દેણં જાવઅણુપરિચટ્ટહ) હે ભગવન્ ! શા કારણે તે સંસારમા પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે ?

ઉત્તર--(ગોયમા ! આહાકર્મ્મં ણં મુજમાણે સમણે નિગ્ગંથે આયાએ ધમ્મં અહ્કમમહ) હે ગૌતમ ! આધાકર્મ્મ આહારને અહણુ કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પોતાના આત્મધર્મનું ઉલ્લંઘન કરે છે. (આયાએ ધમ્મં) પોતાના આત્મધર્મનું (અહ્કમમાણે) ઉલ્લંઘન કરતો તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ (પુઢવીકાહયં ણાવકંચહ) પૃથ્વીકાયિક જીવોની દયા પાળતો નથી (જાવ તસકાય ણાવકંચહ) યાવત્ તે ત્રસકાય પર્યંતના જીવોની દયા પણ પાળતો નથી (જે સિં પિ ય ણં જીવાણ સરીરાહં આહારં આહારેહ) તથા તે જે જીવોના શરીરને ખાય છે (તે વિ જીવે નાવકંચહ) તે જીવોની પણ તે દરકાર કરતો નથી (સે તેળદ્દેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હે ગૌતમ ! તે કારણે હું એવું કહું છું કે (આહાકર્મ્મં ણં મુજમાણે સમણે નિગ્ગંથે આયવજ્ઞાઓ સત્તકર્મ્મપગ્ગીઓ જાવ અણુપરિચટ્ટહ) આધાકર્મ્મ આહાર લેનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આયુષ્યકર્મ સિવાયની સાત કર્મ

ટીકા—‘આહાકર્મ્મ ણ મુંજમાણે’ આપાકર્મ્મ સ્વલ્લ મુજ્ઞાન, આપાય સાધુ મનસિ નિષાય કર્મ = પદ્ધત્કાયોપમર્દડપૂર્વકમાહારાદિનિષ્પાદનમ્ તત્ આપાકર્મ્મ, આપયા=સાધુપ્રણિપાનેન યત્ ક્રિયતે-સચેતનં વસ્તુ અચેતનં, ક્રિયતે અચેતનં વા વસ્તુ પચ્યતે, ધીયતે વા ઉપાધયાદિકં, જ્યુયતે વા વચ્ચાદિકં તત્ આપાકર્મ્મ, સાદૃશમાહારાદિકં ‘મુંજમાણે’ મુજ્ઞાન=સાદૃશમાહારાદેરુપમોગ કુર્વાણ ‘સમજે નિર્ગંગે’ ભ્રમણો નિર્ગન્થ ‘કિં વચ્ચઈ’ કિં વચ્ચાતિ કીદૃશં કર્મ વચ્ચાતિ પ્રકૃતિ વાપાપેક્ષયા સ્પૃષ્ટાવસ્થાપેક્ષયા વા, ‘કિં પકરેઈ’ કિં પ્રકરોતિ સ્થિતિવચ્ચાપેક્ષયા વૃદ્ધાવસ્થાપેક્ષયા વા, ‘કિં વિષાઈ’ કિં વિનોતિ અનુમાગવચ્ચાપેક્ષયા, નિષયા

ટીકાર્થ—(આહાકર્મ્મ ણ મુંજમાણે) સાધુ કો અપને મન મેં રલ્લ કર પદ્ધત્કાય કે ઝીર્વો કે ઉપમર્દનપૂર્વક જો આહાર આદિ કા નિષ્પાદન હોતા હૈ વહ આપાકર્મ્મ હૈ । (આપાય કર્મ્મ હિતિ આપાકર્મ્મ) હિસ પ્રકાર કી હિસકી જ્યુત્પત્તિ હૈ, સાધુઓ કો મન મેં રલ્લકર ડનકે આહાર કે લિયે પદ્ધત્કાયિક ઝીર્વો કા ઉપમર્દન કરના અથવા-આપયા કર્મ્મ હિતિ આપાકર્મ્મ સાધુ કો નિમિત્ત કરકે સચેતન વસ્તુ કો અચેતન કરના, અચેતન વસ્તુ કો પકાના, ઉપાધયાદિક પનવાના, વચ્ચ યગેરઈ ધુનવાના વહ સચ આપાકર્મ્મ આહાર આદિ કા ઉપમોગ કરને ચાલા (સમજે નિર્ગંગે) ભ્રમણ નિર્ગન્થ (કિં વચ્ચઈ) પ્રકૃતિ વચ્ચ કી અપેક્ષા સે અથવા સ્પૃષ્ટાવસ્થા કી અપેક્ષા સે કૈસે કર્મ્મ કા વચ્ચ કરતા હૈ ? (કિં પકરેઈ) સ્થિતિવચ્ચ કી અપેક્ષા સે અથવા વૃદ્ધાવસ્થા કી અપેક્ષા સે કયા કરતા હૈ ? (કિં વિષાઈ) અનુમાગવચ્ચ કી અપેક્ષા સે અથવા નિષયસકરણ કી

ટીકાર્થ—“આહાકર્મ્મ ણ મુંજમાણે” સાધુને નિમિત્તે છે કાવના છવેતન વિનાશવાળે જે આહાર વગેરે તૈયાર કરાય છે તે આહારને આધા કમ દોષથી દૂષિત ગણવામાં આવે છે “આપાય કર્મ્મ હિતિ આપાકર્મ્મ” આ પ્રમાણે તેની જ્યુત્પત્તિ થાય છે—સાધુઓને નિમિત્તે છે કાવના છવેતની વિશધના કરીને તૈયાર કરેલા આહારને માટે આ શબ્દ પ્રયોગ થાય છે, અથવા—“આપયા કર્મ્મ હિતિ આપાકર્મ્મ” સાધુને નિમિત્તે સચેત વસ્તુને અચેત કરવી, અચેત વસ્તુને શાંધવી, ઉપાધયાદિક, બનાવરાવવા, વચ્ચાદિ વણાવવા, એ બધાને “આધા કમ” કહે છે આવા આધાકમ દોષથી દૂષિત આહારનો ઉપયોગ કરનાર “સમજે નિર્ગંગે” ભ્રમણ નિર્ગન્થ “કિં વચ્ચઈ” પ્રકૃતિ બધની અપેક્ષાએ અથવા સ્પૃષ્ટાવસ્થાની અપેક્ષાએ ઠેવા કર્મનો બધ બાંધે છે ? “કિં પકરેઈ” સ્થિતિબધની અપેક્ષાએ અથવા વૃદ્ધાવસ્થાની અપેક્ષાએ શુ કરે છે ? “કિં વિષાઈ” અનુભાગબધની

કૈષ્ણીયં મુજ્જાનઃ શ્રમણો નિર્ગન્થ આત્મનો ધર્મ નાતિક્રામતિ, આત્મનો ધર્મમનતિ-
ક્રામન્ પૃથિવીકાયિકમવકાંક્ષતિ યાવત્ ત્રસકાયમવકાંક્ષતિ, યેવામપિ ચ જીવાનાં
શરીરાણ્યાહરતિ તાનપિ જીવાનવકાંક્ષતિ, તત્તેનાર્થેન યાવદ્ વ્યતિવ્રજતિ ॥ ૭ ॥

ઉસી પ્રકાર જાનના ચાહિયે, યાવત્ વહ સંસાર કો ઉલ્લંઘન કર દેતા
હૈ । (સે કેળદ્રેણં જાવ વીહવયહ) હે મદન્ત ! હસકા કયા કારણ હૈ જો
વહ યાવત્ સંસાર કો ઉલ્લંઘન કર દેતા હૈ । (ગોયમા ! ફાસુઅસણિ-
જ્જં ણં મુંજમાણે સમણે નિર્ગંથે આયાઅ ધમ્મં નો અહક્કમહ) હે ગૌતમ !
પ્રાસુક અષણીય આહાર કો અપને ઉપયોગ મેં લાંતા હુઆ શ્રમણ નિર્ગન્થ
અપની આત્મા કે ધર્મ કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતા હૈ । (આયાઅ ધમ્મં
અળહક્કમમાણે પુઢવિક્કાઇયં અવકંઘહ જાવ તસકાયં અવકંઘહ) આત્મા
કે ધર્મ કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતા હુઆ વહ શ્રમણ નિર્ગન્થ પૃથિવીકાયિક
જીવોં પર દયા કરતા હૈ યાવત્ વહ ત્રસકાયિક જીવોં પર દયા રખતા
હૈ । (જેસિં પિ ય ણં જીવાણં સરીરાહં આહારેહ, તે વિ જીવે અવકંઘહ
સે તેળદ્રેણં જાવ વીહવયહ) તથા જિન જીવોં કે શરીર કા વહ આહાર
કરતા હૈ ડન જીવોં કી મી વહ દયા રખતા-પાલતા હૈ । (સે તેળદ્રેણં
જાવ વીહવયહ) હસ કારણ હે ગૌતમ ! વહ શ્રમણ નિર્ગન્થ સંસાર કો
ઉલ્લંઘન કર દેતા હૈ ।

કરે છે ” ત્યા સુધીતુ બાકીતું વર્ણુન એ પ્રમાણે જ (સવૃત અણુગારની
જેમ જ સમજવુ

(સે કેળદ્રેણં જાવ વીહવયહ) હે ભગવન્ ! તેતુ શું કારણ છે કે (યાવત્)
તે સંસારને પાર કરે છે ? (ગોયમા ! ફાસુઅસણિજ્જં ણં મુંજમાણે સમણે
નિર્ગંથે આયાઅ ધમ્મં નો અહક્કમહ) હે ગૌતમ ! પ્રાસુક અષણીય આહારનો
ઉપયોગ કરનાર શ્રમણ નિર્ગંથ પોતાના આત્માના ધર્મતું ઉલ્લંઘન કરતો નથી
(આયાઅ ધમ્મ અળહક્કમમાણે પુઢવિક્કાઇયં અવકંઘહ જાવ તસકાયં અવકંઘહ)
આત્માના ધર્મતું ઉલ્લંઘન ન કરતો તે શ્રમણ નિર્ગંથ પૃથ્વીકાયથી લઈને
ત્રસકાય સુધીના જીવોની દયા પાળે છે (જે સિં પિ ય ણ જીવાણં સરીરાહં
આહારેહ, તે વિ જીવે અવકંઘહ-સે તેળદ્રેણં જાવ વીહવયહ) તથા જે જીવોના
શરીરનો તે આહાર કરે છે, તે જીવોની પણ તે દયા પાળે છે હે ગૌતમ !
તે કારણે તે શ્રમણ નિર્ગંથ સંસારને તરી નાથ છે.

દીર્ઘકાલઠિશ્યાઓ પફરેઈ મંદાણુમાવાઓ તિન્વાણુમાવાઓ પફરેઈ અપ્પપ્પસ
માઓ વહુપ્પસગાઓ પફરેઈ, આઠય ચ ણં કમ્મ સિય વંધઈ સિય નો વંધ
અસાયાધેયખિજ્જં ચ ણં કમ્મ મુજ્જો મુજ્જો ઉવચિનાઈ અણાઈયં ચ ણં
અણવયમ્મ દીહમદ્દં વાઠરતસસારકંતારં 'ઈત્થસ્ય ગ્રહણમ્' । ઠાયા —
ઈત્થકાલસ્થિતિકાઃ દીર્ઘકાલસ્થિતિકાઃ પ્રકરોતિ મન્દાણુમાવાસ્તીવાણુમાવા
પ્રકરોતિ અત્થપ્પદેશાગ્રા વહુપ્પદેશાગ્રાઃ પ્રકરોતિ આયુક્ક ચ કર્મ સ્યાદ્
વઘ્નાતિ સ્યાત્ નો વઘ્નાતિ અસાતાવેદનીયં ચ કર્મ ભૂયો ભૂય ઉપચિનોતિ
અનાદિક્ક વાનવતાગ્ગ દીર્ઘાધ્વ વાતુરતસસારકાન્તારમ્ । एतस्य व्याख्यान्म

करता है । यहां पावत् पद से (इत्थकालठिइयाओ दीर्घकालठिइयाओ
पफरेइ, मंदाणुमावाओ तिन्वाणुमावाओ पफरेइ, अप्पपप्पसगाओ वहु
पप्पसगाओ पफरेइ, आठय च णं कम्मं सिय वंधइ सिय नो वंधइ असा
यावेयपिज्जं च णं कम्म मुज्जो मुज्जो उवचिनाइ, अणाइयं च णं अण
वयग्गं दीहमद्व वाठरतससारकतारं) इस पाठ का समग्र किया गया
है । इसका तात्पर्य यह है कि इत्थकाल की स्थितिवाली कर्म प्रकृतियों
को वह दीर्घकाल की स्थितिवाली बना देता है । मन्द अनुभाववाली कर्म
प्रकृतियों को वह तीव्र अनुभाववाली कर देता है । अल्पप्रदेशाग्रावाली
कर्मप्रकृतियों को वह वहुप्रदेशाग्रावाली बना देता है । यह आयुर्कर्म
का पच करता है और नहीं भी करता है । असातावेदनीय कर्म
का यह चार २ उपपच करता है । तथा अनादि अनन्त तथा
दीर्घमार्गवाळे चतुर्गति रूप ससार कान्तार में चार २ प्रमच
करता रहता है । इन सब पदों की व्याख्या (सवृत्तान प्रकरण में प्रथम

પદવડે નીચેનો સૂત્રપાઠ શ્રદ્ધાથી કરાયો છે—“ હાસકાલઠિશ્યાઓ દીર્ઘકાલઠિશ્યાઓ
પફરેઈ મંદાણુમાવાઓ તિન્વાણુમાવાઓ પફરેઈ અપ્પપ્પસમાઓ વહુપ્પસમાઓ
પફરેઈ આઠય ચ ણ કમ્મ સિય વંધઈ, સિય નો વંધઈ અસાયાધેયખિજ્જં ચ
ણ કમ્મ મુજ્જો મુજ્જો ઉવચિનાઈ અણાઈય ચ ણ અણવયમ્મ દીહમદ્દ વાઠરત
સંસારકતાર ” આ પાઠનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે—ઈત્થકાલની સ્થિતિવાળી કર્મ—
પ્રકૃતિયોને તે દીર્ઘકાલની સ્થિતિવાળી બનાવે છે મદ અનુભાવવાળી કર્મ—
પ્રકૃતિયોને તે તીવ્ર અનુભાવવાળી બનાવે છે અલ્પપ્રદેશવાળી કર્મ પ્રકૃતિયોને
તે વહુ પ્રદેશવાળી બનાવે છે—તે આયુષ્યકર્મનો બંધ બાંધે પણ છે અને નથી
પણ બાંધતો તે વારવાર અસાતાવેદનીય કર્મનો ઉપચય કરે છે, તથા અનાદિ
અનન્ત અને દીર્ઘ માર્ગવાળા, ચાર ગતિરૂપ સસારરૂપી વનમાં પરિભ્રમણ કરી
કરે છે આ બધાં પદોની व्याख्या “ સવૃત્તાનપ્રકરણમાં ” (પ્રથમ શતકના

વસ્થાપેક્ષયા વા 'કિં ઉવચિણાહ' કિમ્ ઉપચિનોતિ પ્રદેશવન્ધાપેક્ષયા નિકાચનાપેક્ષયા વેતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'આહાકર્મ્મં ણં સુંજમાણે' આધાકર્મ્મં સ્વલ્લુ મુજ્ઞાનઃ 'સમણે નિગ્ગંથે' શ્રમણો નિર્ગ્રન્થઃ 'આડયવજ્જાઓ સત્તકમ્મપગડીઓ' આયુષ્કવર્જાઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતીઃ 'સિઢિલવંધણવદ્ધાઓ' શિથિલવંધનવદ્ધાઃ, 'ધણિયવંધણવદ્ધાઓ પકરેહ' દૃઢવંધનવદ્ધાઃ પ્રકરોતિ, આધાકર્મિકાહારાદિપરિસેવનેનાયુષ્કવર્જિતાઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતયો યાઃ શિથિલવંધનવદ્ધા આસન્ તા દૃઢવંધનવદ્ધાઃ પ્રકરોતીતિ, 'જાવ અણુપરિયદ્દહ' યાવત્ અનુપર્યટતિ - પરિભ્રમતિ, યાવત્પદેન-હસ્તકાલઠિડ્યાઓ અપેક્ષા સે કિસકા ચય કરતા હૈ । (કિં ઉવચિણાહ) પ્રદેશવંધની અપેક્ષા અથવા નિકાચનાની અપેક્ષા સે કિસકા ઉપચય કરતા ? એ પ્રશ્ન હૈ । इनका उत्तर देते हुए भगवान कहते हैं कि (गोयमा !) हे गौतम ! (आहाकर्मं णं सुंजमाणे) आधाकर्म दोष से दूषित आहार आदि उपभोग करता हुआ (समणे निगंथे) श्रमण निर्ग्रन्थ (आड-कम्मवज्जाओ सत्तकम्मपगडीओ) आयुर्कर्म को छोड़कर शेष सात कर्म प्रकृतिओं को कि जो इसके पहिले (सिडिल वंघणवद्धाओ) शिथिलवंधन से बद्ध हुई थीं (धणियवंधणवद्धाओ) दृढबंधन से बद्ध बना लेता है । तात्पर्य कहने का यह है कि आधाकर्मिक आहार आदि के परिसेवन करने से सेवनकर्त्ता श्रमण निर्ग्रन्थ आयुर्कर्म के सिवाय सातकर्म प्रकृतियों को जो शिथिलबंधनवाली थीं दृढबंधन से बद्ध करता है । (जाव अणुपरियदह) यावत् वह संसार में जन्ममरण द्वारा परिभ्रमण

અપેક્ષાએ અથવા નિધત્તકરણની અપેક્ષાએ શેનો અય કરે છે ? "કિં ઉવચિણાહ" પ્રદેશબંધની અપેક્ષાએ અથવા નિકાયની અપેક્ષાએ શેનો ઉપચય કરે છે ? આ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે એ પ્રશ્નોના ભગવાન મહાવીર આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે.

"ગોયમા ! હે ગૌતમ ! "આહાકર્મ્મ ણં સુંજમાણે" આધાકર્મ્મ દોષથી દૂષિત આહારાદિનો ઉપભોગ કરનાર "સમણે નિગ્ગંથે" શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ "આડ-કમ્મવજ્જાઓ સત્તકમ્મપગડીઓ" આયુષ્યકર્મ સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિયો કે જેમને તેણે પહેલાં "સિઢિલવંધણવદ્ધાઓ" શિથિલ બંધનથી બાંધી હતી "ધણિયવંધણવદ્ધાઓ" તેમને તે દૃઢ બંધનથી બાંધેલી કરે છે તાત્પર્ય એ છે કે આધાકર્મિક આહાર વગેરેનો ઉપયોગ કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આયુષ્ય-કર્મ સિવાયની જે સાત કર્મપ્રકૃતિયો પહેલાં શિથિલ બંધવાળી હતી તેમને દૃઢ બંધનવાળી કરે છે "જાવ અણુપરિયદ્દહ" (યાવત્) તે સંસારમા જન્મ-મરણ સહિત વારંવાર પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે અહીં "જાવ" (યાવત્=પર્યંત)

दीर्घकालटिप्प्याभो पकरेइ मग्गणुमायाओ तिब्ब्याणुमायाओ पकरेइ अप्पपपस
गाओ बहुपपसगाओ पकरेइ, आठयं च णं कम्म सिय यंपइ सिय ना पभइ
अमायायेयणिज्जं च णं कम्म भुज्जो भुज्जो उयचिणाइ अणाइयं च णं
अणययगं दीहमदं चाउरतसंसारकत्तार 'इत्यस्य ग्रहणम् । छाया —
ह्रस्वकालस्थितिकाः दीर्घकालस्थितिकाः प्रकरोति मन्दानुभावास्तीव्रानुभावा
प्रकरोति अल्पप्रदशाया बहुप्रदशायाः प्रकरोति आयुष्यं च कर्म स्याद्
वप्नाति स्यात् नो वप्नाति अमायायेदनीयं च कर्म भूयो भूय उपविनोति
अनादिक चानवताग्र दीर्घार्थं चातुरतससारकान्तारम् । एतस्य व्याख्यानम्

करता है । यहाँ यावत् पद से (ह्रस्वकालटिप्प्याभो दीर्घकालटिप्प्याभो
पकरेइ, मंदानुभावाओ तिब्ब्याणुमायाओ पकरेइ, अप्पपपसगाओ बहु
पपसगाओ पकरेइ, आठयं च णं कम्म सिय यंपइ सिय ना यंपइ अमा
यायेयणिज्जं च णं कम्म भुज्जो भुज्जो उयचिणाइ, अणाइयं च णं अण
ययगं दीहमदं चाउरतसंसारकत्तार) इस पाठ का समग्र किया गया
है । इसका तात्पर्य यह है कि ह्रस्वकाल की स्थितिवाली कर्म प्रकृतियों
को यह दीर्घकाल की स्थितिवाली बना देता है । मन्द अनुभाववाली कर्म
प्रकृतियों को यह तीव्र अनुभाववाली कर देता है । अल्पप्रदशाप्रवाली
कर्मप्रकृतियों को यह बहुप्रदशाप्रवाली बना देता है । यह आयुर्कर्म
का पत्र करता है और नहीं भी करता है । अमायायेदनीय कर्म
का यह पार = उपशम करता है । तथा अनादि अनन्त तथा
दीर्घमार्गवाचे चतुर्गति रूप संसार कान्तार में पार २ भ्रमण
करता रहता है । इन सब पदों की व्याख्या (संवृतान प्रकरण में प्रथम

५६५८ नीधिनो सुनपाठ भद्वज्ज ३१५० ७—“ इराकाळटिप्प्याभो दीर्घकालटिप्प्याभो
पकरेइ गंणुमायाओ तिब्ब्याणुमायाओ पकरेइ अप्पपपसगाओ बहुपपसगाओ
पकरेइ आठयं च णं कम्म सिय यंपइ, सिय ना यंपइ, अमायायेयणिज्जं च
णं कम्म भुज्जो भुज्जो उयचिणाइ अणाइयं च णं अणययगं दीहमदं चाउरत
संसारकत्तार ” आ आठु तात्पर्य आ प्रमाणे ७—इराकाळनी स्थितिवाली कर्म—
प्रकृतियों ने ते दीर्घकालनी स्थितिवाली बनावे ७ भद्व अनुभाववाली कर्म—
प्रकृतियों ने ते तीव्र अनुभाववाली बनावे ७ अल्पप्रदशावाली कर्मप्रकृतियों ने
ते बहुप्रदशावाली बनावे ७ ते आयुष्यकर्मों के पत्र ७ अने नभी
पत्र अपिने ते पारवार अमायायेदनीय कर्मों उपशम करे ७, तथा अनादि
अनन्त अने दीर्घ मार्गवाचा, पार अनिश्च म मार्गवाली बनमा परिग्रहण करी
करे ७ आ तथा पारानी व्याख्या “ संवृतानप्रकरणम् ” (प्रथम श्रवणा

संवृतानगारप्रकरणे अष्टाविंशतितमे सूत्रे कृतं तत एव द्रष्टव्यम् । 'से केणट्टेणं जाव अणुपरियट्ठइ' तत्केनार्थेन यावदनुपर्यटति ? भगवानाह—'गोयमे' त्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'आहाकम्मं णं भुजमाणे' आधाकर्म खलु भुजानः 'समणे निग्गंथे' श्रमणो निर्ग्रन्थः 'आयाए धम्मं अइक्कमइ' आत्मनो धर्मप्रतिक्रामति, आत्मनः धर्म=चारित्रधर्मं श्रुतधर्मम् अतिक्रामति उल्लंघयति परित्यजतीति भावः, 'आयाए धम्मं अइक्कममाणे' आत्मनो धर्मप्रतिक्रामन् स्वकीयचारित्रात्मकधर्मं परित्यजन् 'पुढविकाइयं' पृथिवीकायिक 'णावकंखइ' नावकांक्षति नानुकम्पते, 'जाव तसकायं णावकंखइ' यावत् त्रसकायं नावकांक्षति, यावत्पदेन—अप्तेजोवायुवनस्पतिकायानां ग्रहणम् । आधाकर्मिकमाहारादिकं भुजानः

शतक प्रथम उद्देशक के २८ वें सूत्र में की जा चुका है सो वहां से जान लेना चाहिये । (से केणट्टेणं जाव अणुपरियट्ठइ) हे भदन्त ! यह किस कारण से पूर्वोक्त विशेषण वाले संसार काल्पार में बार २ घूमता रहता है, तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि—(आहाकम्मं णं भुजमाणे आधाकर्मिक आहार आदि का सेवन करता हुआ वह (समणे निग्गंथे) श्रमण निर्ग्रन्थ (आयाए धम्मं अइक्कमइ) अपने धर्म का उल्लंघन करता है । अर्थात् श्रुत चारित्ररूप जो आत्मा का धर्म है उसका वह परित्याग कर देता है । (आयाए धम्मं अइक्कममाणे) अपने चारित्रात्मक धर्म का उल्लंघन करने वाला—परित्याग कर देने वाला श्रमण निर्ग्रन्थ (पुढविकाइयं) पृथिवीकायिक जीव की (णावकंखइ) अनुकंपा नहीं करता है । (जाव तसकायं णावकंखइ) यावत् वह त्रसकाय की रक्षा नहीं करता है । यहाँ यावत् पद से (अप्काय, तेजःकाय, वायुकाय और

प्रथम उद्देशकना २८वा सूत्रमा) करी छे ते त्यांधी वाची लेवी. " से केणट्टेणं जाव अणुपरियट्ठइ " छे लगवन् । ते श्रमणु निर्ग्रन्थ शा करणु पूर्वोक्त विशेषणवाणा संसार वनमां परिभ्रमणु कर्या करे छे ?

उत्तर—आहाकम्मं णं भुजमाणे " आधाकर्मिक आहारादिषु सेवन करना " समणे निग्गंथे " श्रमणु निर्ग्रन्थ " आयाए धम्मं अइक्कमइ " आत्माना धर्मनु उल्लंघन करे छे, ओटवे के श्रुतचारित्ररूप ले आत्मानो धर्म छे तेनुं आवी स्थितिमा ते पालन करी शकतो नथी " आयाए धम्मं अइक्कममाणे " तथा पोताना चारित्रात्मक धर्मनु उल्लंघन (परित्याग) करना ते श्रमणु निर्ग्रन्थ " पुढविकाइयं " पृथ्वीकायिक एवानी " णावकंखइ " अनुकंपा करतो नथी—इया पाणतो नथी. " जाव तसकायं णावकंखइ " तथा त्रसकाय सुधीना एवानी पणु ते रक्षा करतो नथी. ओडी " यावत् " पदशी अप्काय, तेजःकाय,

અમળો નિર્ગ્રન્થઃ સમસ્તપૃથિવીકાયાદારમ્ય સમસ્તપ્રસકાવપર્યન્તં પટ્કાયં નાવકાં
 સતિ=નાપેક્ષતે નાનુકમ્પતે ચ હન્તુમિચ્છતીત્યર્થઃ । ' જેસિં પિ ય ણં જીવાણં '
 એવામપિ ચ સ્વલ્લ જીવાનામ્ ' સરીરાઈ ' શરીરાણિ, યાનિ આહારતયા નિપ્પાદિ
 તાનિ યાનિ 'આહારં આહારેહ' આહારમાહરતિ, આહારતયા યદ્ધાતિ ' તેવિ જીવે
 નાવકંસહ ' તાનપિ જીવાન નાવકાંસતિ, અવકાંસણમ્ અપેક્ષા અનુકમ્પા ચા તાન
 જીવાન્ નાપેક્ષતે નાનુકંપતે ચ આધાકર્મિકાહારમોજી ' અહહ ! એમિય્દિસ્યેમૈવધં
 પૃથિવ્યાદિપટ્કાયજીવા ઉપમર્દિતાઃ ' રસ્યેવ દયાં ન કુરુતે, ' સે તેજદ્દેણ-
 ગોયમા એવ ધુચ્છહ ' ત્વેનાર્યેન હે ગૌતમ ! વ્યવચ્યતે--' આહારકમ્મં ણં મુંજમાણે '
 આધાકર્મ સ્વલ્લ મુજ્જાનઃ ' સમણે નિર્ગંથે ' અમળો નિર્ગ્રન્થઃ ' બાઉપવજ્જાણો

ધનસ્પતિકાય કા ગ્રહ્ય હુઆ હૈ । આધાકર્મિક આહાર આદિ કા ઉપ-
 યોગ કરને ઘાલા અમળ નિર્ગ્રન્થ સમસ્ત પૃથિવીકાય સે છેકર સમસ્ત
 પ્રસકાય તક જો પટ્કાય કે જીવ હૈ ધન જીવોં ફો અનુકંપા નહીં કરતા
 હૈ, અર્થાત્ ઉન્હેં મારના ઘાહતા હૈ । (જેસિં પિ ય ણં જીવાણં) જિન જીવોં
 કે (સરીરાઈ) શરીર આહાર રૂપ સં નિપ્પાદિત રૂપ હૈ ઉન્હેં યહ આધા
 કર્મિક આહારાદિ કરને ઘાલા અમળ નિર્ગ્રન્થ (આહારં આહારેહ) આહાર
 રૂપ સે ગ્રહણ કર છેતા હૈ । (તેવિ જીવે નાવકસહ) ધન પર ખી યહ
 દયા નહીં કરતા હૈ । અર્થાત્ ધનકે મન મેં એસા દયા આવ નહીં જગતા
 હૈ કિ અહહ ! ઇન ગૃહસ્થોં ને મેરે લિયે પૃથિવ્યાદિક પટ્કાય જીવ બિરાધે
 હૈ-ઉપમર્દિત કિયે હૈ । (સે તેજદ્દેણ ગોપમા ! વ્યવચ્યતે) ઇસલિયે હે
 ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ (આહારકમ્મં ણં મુંજમાણે) આધાકર્મ
 આહારાદિ કા ઉપયોગ કરને ઘાલા (સમણે નિર્ગંથે , અમળ નિર્ગ્રન્થ

વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયને શ્રદ્ધા કરવામા આવ્યા છે આધાકર્મિક આહાર
 બંધેરને ઉપયોગ કરનાર અમળ નિર્ગ્રન્થ પૃથ્વીકાયથી શરૂને પ્રસકાય સુધીના
 બે કા કાયનાં છવે છે તેમની અનુકંપા કરતો નથી, જોયે કે તેમનું રક્ષણ
 કરતો નથી પણ વિશખના કરે છે " જે સિં પિ ય ણં જીવણ " ને છવેનાં
 " સરીરાહ " શરીરનું આહારરૂપે નિર્માણ થયું છે તેનું તે આધાકર્મિક આહાર
 કરનાર અમળ નિર્ગ્રન્થ પોતાના આહારરૂપે શ્રદ્ધા કરે છે ' તે વિ જીવે નાવ
 કંસહ ' એ છવે પર પણ તે દયા કરતો નથી જોયે કે તેના મનમા જોયે
 આશાવ ઉત્પત્ત થતો નથી કે અરેરે ! આ ગૃહસ્થોએ મારે નિમિત્તે આ પૃથ્વી-
 કાય છ કાયનાં છવેનાં વિશખના કરી છે " સે તેજદ્દેણ ગોપમા ! વ્યવચ્યતે "
 હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે " આહારકમ્મ ણં મુંજમાણે " આધાકર્મ
 કોપથી રૂપિત આહારને ઉપયોગ કરનાર "સમણે નિર્ગંથે" અમળ નિર્ગ્રન્થ "આમળ

સંવૃતાનગારપ્રકરણે અષ્ટાવિંશતિતમે સૂત્રે કૃતં તત એવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । ‘સે કેળદ્દેણં જાવ અણુપરિચદ્દહ’ તત્કેનાર્થેન યાવદનુપર્યટતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમે’ ત્યાદિ । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આહાકર્મ્મં ણં મુજમાણે’ આધાકર્મ્મં સ્વલ્લ મુજાનઃ ‘સમણે નિગ્ગંથે’ શ્રમણો નિર્ગ્રન્થઃ ‘આયાણ ધમ્મં અદ્ધકમમ્મ’ આત્મનો ધર્મમતિક્રામતિ, આત્મનઃ ધર્મ=ચારિત્રધર્મ શ્રુતધર્મમ્ અતિક્રામતિ ઉલ્લંઘયતિ પરિત્યજતીતિ ભાવઃ, ‘આયાણ ધમ્મં અદ્ધકમમાણે’ આત્મનો ધર્મમતિક્રામન્ સ્વકીયચારિત્રાત્મકધર્મ પરિત્યજન્ ‘પુઢવિકાદ્ધયં’ પૃથિવીકાયિક ‘ણાવકંઘહ’ નાવકાંક્ષતિ નાનુરૂપતે, ‘જાવ તસકાયં ણાવકંઘહ’ યાવત્ તસકાયં નાવકાંક્ષતિ, યાવત્પદેન—અપ્તેજોવાયુવનસ્પતિકાયાનાં ગ્રહણમ્ । આધાકર્મિકમાહારાદિકં મુજ્ઞાનઃ

શતક પ્રથમ ઉદ્દેશક કે ૨૮ વેં સૂત્ર મેં કી જા ચુકા હૈ સો વહાં સે જાન લેના ચાહિયે । (સે કેળદ્દેણં જાવ અણુપરિચદ્દહ) હે મદન્ત ! યહ કિસ કારણ સે પૂર્વોક્ત વિશેષણ વાલે સંસાર કાન્તાર મેં ચાર ૨ ઘૂમતા રહતા હૈ, તો હસકા ઉત્તર દેતે હુણ પ્રમુ કહતે હૈં કિ—(આહાકર્મ્મં ણ મુજમાણે આધાકર્મિક આહાર આદિ કા સેવન કરતા હુઆ વહ (સમણે નિગ્ગંથે) શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ (આયાણ ધમ્મં અદ્ધકમમ્મ) અપને ધર્મ કા ઉલ્લંઘન કરતા હૈ । અર્થાત્ શ્રુત ચારિત્રરૂપ જો આત્મા કા ધર્મ હૈ ઉસકા વહ પરિત્યાગ કર દેતા હૈ । (આયાણ ધમ્મં અદ્ધકમમાણે) અપને ચારિત્રાત્મક ધર્મ કા ઉલ્લંઘન કરને વાલા—પરિત્યાગ કર દેને વાલા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ (પુઢવિકાદ્ધયં) પૃથિવીકાયિક જીવ કી (ણાવકંઘહ) અનુકંપા નહીં કરતા હૈ । (જાવ તસકાયં ણાવકંઘહ) યાવત્ વહ તસકાય કી રક્ષા નહીં કરતા હૈ । યહાં યાવત્ પદ સે (અપ્કાય, તેજઃકાય, વાયુકાય ઔર

પ્રથમ ઉદ્દેશકના ૨૮માં સૂત્રમાં) કરી છે તે ત્યાથી વાંચી લેવી “સે કેળદ્દેણં જાવ અણુપરિચદ્દહ” હે લગવન્ । તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ શા કારણે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા સંસાર વનમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે ?

ઉત્તર—આહાકર્મ્મં ણં મુજમાણે ” આધાકર્મિક આહારાદિનું સેવન કરનાર “સમણે નિગ્ગંથે” શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ “આયાણ ધમ્મં અદ્ધકમમ્મ” આત્માના ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરે છે, એટલે કે શ્રુતચારિત્રરૂપ બે આત્માનો ધર્મ છે તેનું આવી સ્થિતિમા તે પાલન કરી શકતો નથી “આયાણ ધમ્મં અદ્ધકમમાણે” તથા પોતાના ચારિત્રાત્મક ધર્મનું ઉલ્લંઘન (પરિત્યાગ) કરનાર તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ “પુઢવિકાદ્ધયં” પૃથ્વીકાયિક જીવોની “ણાવકંઘહ” અનુકંપા કરતો નથી—તથા પાળતો નથી. “જાવ તસકાય ણાવકંઘહ” તથા તસકાય સુધીના જીવોની પણ તે રક્ષા કરતો નથી. અહીં “યાવત્” પદથી અપ્કાય, તેજઃકાય,

સ્વલ્લ મદન્ત । તત્ર પ્રાસુકમ્=અવિષ્મ, પ્પણીય=આધાકર્મદિસકનદોપરહિતમ્
 'મુજમાણે' સુજ્ઞાન 'સમણે નિગ્ગથે' અમણો નિર્ગ્ગથઃ 'કિં વચ્છઈ' કિં વચ્છાતિ
 'વાય ઉવચિણાઈ' યાવદુપચિનોતિ? યાવત્પદેન—'કિં પ્રકરોતિ કિં ચિનોતિ'
 इत्यस्य संग्रह । प्रासुकैपणीयमाहारादिकं सुज्ञानः अमणो निर्गन्थं किं क्व
 वचनाति किं प्रकरोति किं चिनोति किम् उपचिनोति चेति प्रश्न, भगवानाह—
 'गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम । 'फासुपसणिज्जं णं मुज्जमाणे'
 प्रासुकैपणीयं स्वल्ल सुज्ञानः दोपरहिताहारादिकं सुज्ञानः 'समणे निगगथे'
 अमणो निर्गन्थं 'आउयवज्जाभो सत्तकम्मपगहीभो' आयुष्कवर्माः सत्त कमपकूठीः

और एषणीय शब्द का अर्थ आधाकर्म आदि समस्त दोषों से रहित-
 निर्दोष-ऐसे आहार आदि को (सुजमाणे) अपने उपभोग में
 लाने वाला (समणे निगगथे) अमण निर्गन्थ (किं वचइ जाव उवचि-
 णाइ) कैसी-कितनी कर्मप्रकृतियों का बंध करता है यावत् वह कैसी
 कर्मप्रकृतियों का उपबन्ध करता है । यदां यावत् पद से (किं प्रकरोति,
 किं चिनोति) इन दो का संग्रह किया गया है । गौतमस्वामी का प्रश्न
 ऐसा है कि प्रासुक एषणीय आहारादि का उपभोग करने वाला अमण
 निर्गन्थ कितनी कर्मप्रकृतियों को बांधता है, उन्हें कैसी करता है किसका
 बन्धनमें बंध करता है, किसका बन्धनमें उपबन्ध करता है ? इसका उत्तर
 देते हुए भगवान कहते हैं कि (गोयमा) हे गौतम ! (फासुपसणिज्जं
 मुजमाणे) प्रासुक एषणीय आहार आदि का उपभोग करने वाला
 (समणे निगगथे) अमण निर्गन्थ (आउयवज्जाभो सत्तकम्मपगहीभो)

એટલે અર્થે અને એવળીય એટલે આધાકર્મ વગેરે તમામ દોષોથી રહિત
 નિર્દોષ-એવા આહારનો ' મુજમાણે ' ઉપભોગ કરનાર " સમણે નિગ્ગથે "
 અમણ નિર્ગ્ગથ " કિં વચ્છઈ જાવ ઉવચિણાઈ " કેવી (કેટલી) કમ પ્રકૃતિઓનો
 બંધ બાંધે છે ? યાવત્ તે કમ પ્રકૃતિઓનો ઉપબંધ કરે છે ? અહીં " યાવત્ "
 મદ્યથી " કિં પ્રકરોતિ, કિં ચિનોતિ " એ બે પ્રશ્નો ગ્રહણ કરાયા છે ગૌતમ
 સ્વામીના ઉપર પ્રશ્ન તાત્પર્ય એ છે કે પ્રાસુક એવળીય આહારાદિનો ઉપ
 ભોગ કરનાર અમણ નિર્ગ્ગથ કેટલી કમ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે ? તેમને
 કેવી રીતે કરે છે ? તેમથી કેનો બંધ કરે છે ? અને કેનો ઉપબંધ કરે છે ?
 તેનો ભગવાન મહાવીરસ્વામી આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—

' ગોયમા । ' હે ગૌતમ । ' ફાસુપસણિજ્જ મુજમાણ " પ્રાસુક એ
 વળી આહાર વગેરેનો ઉપભોગ કરનાર " સમણે નિગ્ગથે " અમણ નિર્ગ્ગથ,
 ' આઉયવજ્જામો સત્તકમ્મપગહીમો " આયુષ્કર્મ સિંચાવની સાત કમ પ્રકૃ-

સત્તકમ્મપગડીઓ જાવ અણુપરિયટ્ટહ આયુષ્કર્મજર્જાઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતીર્યાવદનુપર્યટતિ
અત્ર યાવત્પદેન-‘ હસ્વકાલસ્થિતીઃ દીર્ઘકાલસ્થિતીઃ પ્રકરોતિ, મન્દાનુભાવાસ્તી-
ત્રાનુભાવાઃ પ્રકરોતિ, અલ્પપ્રદેશાગ્રા વહુપ્રદેશાગ્રાઃ પ્રકરોતિ, આયુષ્કં ચ खलु
કર્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યાત્ નો વધ્નાતિ અશાતાવેદનીયં ચ खलु કર્મ ભૂયો ભૂય
ઉપચિનોતિ, અનાદિકં ચ खलુ અનવનતાગ્રં દીર્ઘાધ્વં ચાતુરન્તસંસારકાન્તારમ્ ’
ઇત્યસ્ય સંગ્રહઃ ? અનુપર્યટતિ=પરિભ્રમતિ ।

આધાકર્મવિપક્ષશ્ચ પ્રાસુકૈષ્ણીયમિત્યાધાકર્મસૂત્રાનન્તરં પ્રાસુકૈષ્ણીયસૂત્રમાહ-
‘ ફાસુપ્સણિજ્જં ણં મંતે ’ ઇત્યાદિ । ફાસુપ્સણિજ્જં ણં મંતે ’ પ્રાસુકૈષ્ણીયં
(આઝયવજ્જાઓ સત્તકમ્મપગડીઓ જાવ અણુપરિયટ્ટહ) આયુકર્મ કો
છોદ્ધકર શેષ સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કો દૃઢતર વંધવાલી કરકે વાંધતા હૈ ।
યાવત્ વહ સંસારકાન્તાર-(અટવી) મેં વાર ૨ જન્મ મરણ દ્વારા પરિ-
ભ્રમણ કરતા રહતા હૈ । યહાં પર “ યાવત્ ” પદ સે (હસ્વકાલસ્થિતીઃ
દીર્ઘકાલસ્થિતીઃ પ્રકરોતિ, મન્દાનુભાવાસ્તીત્રાનુભાવાઃ પ્રકરોતિ, અલ્પપ્ર-
દેશાગ્રા વહુપ્રદેશાગ્રાઃ પ્રકરોતિ, આયુષ્કં ચ खलુ કર્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ,
સ્યાત્ નો વધ્નાતિ, અશાતા વેદનીયં ચ खलુ કર્મ ભૂયો ભૂય ઉપચિનો-
તિ, અનાદિકં ચ खलુ અનવનતાગ્રં, દીર્ઘાધ્વં, ચાતુરન્ત સંસારકાન્તારમ્
હસ પ્રાઠ કા સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ । (અણુપરિયટ્ટહ) કા અર્થ “ વાર ૨
પરિભ્રમણ કરતા હૈ ” ઇસા હૈ । આધાકર્મ કા વિપક્ષ પ્રાસુક ઇષ્ણીય
હોતા હૈ હસલિયે સૂત્રકાર ને આધાકર્મસૂત્ર કે વાદ યહ પ્રાસુક ઇષ્ણીય
સૂત્ર કહા હૈ- (ફાસુ પ્સણિજ્જં ણં મંતે) પ્રાસુક શબ્દ કા અર્થ અચિન્ત

વજ્જાઓ સત્તકમ્મપગડીઓ જાવ અણુપરિયટ્ટહ ” આયુષ્યકર્મ સિવાયની સાત કર્મ
પ્રકૃતિયોને દૃઢતર બધવાળી બનાવે છે, (યાવત્) તે સંસારકાતાર (અટવી)
મા વારવાર જન્મ-મરણવડે પરિભ્રમણ કરે છે અહીં “ યાવત્ ” પદથી
નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-“ તે હસ્વકાળની સ્થિતિવાળી પ્રકૃતિયોને
દીર્ઘકાળની સ્થિતિવાળી બનાવે છે, મદ અનુભાગવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને તીવ્ર
અનુભાગવાળી કરે છે, અલ્પ પ્રદેશવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને બહુ પ્રદેશવાળી બનાવે
છે, તે આયુષ્યકર્મનો બધ વાંધે છે પણ ખરો અને નથી પણ બાધતો, તે
અશાતા વેદનીયનો વારવાર ઉપયય કરે છે અને અનાદિ, અનન્ત, દીર્ઘ માર્ગ
વાળી, ચાર ગતિરૂપ સંસાર અટવીમા વારવાર ભટક્યા કરે છે. “ અણુપરિયટ્ટહ ”
છોટલે વારવાર પરિભ્રમણ કરે છે. આધા કર્મથી વિપરીત અર્થવાળો શબ્દ
પ્રાસુક ઇષ્ણીય છે તેથી “ આધાકર્મ ” સૂત્રનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર
“ પ્રાસુક ઇષ્ણીય ” સૂત્રનું નિરૂપણ કરે છે-“ ફાસુ-પ્સણિજ્જં ણં મંતે । પ્રાસુક

एककर्मबन्धनव्यतिरिक्तं सर्वम् संहतानगारवदम् बोद्धव्ये ससारव्यतिव्रजनपर्यन्त
मिति मावः । ' से केणहेण जाव वीइवयइ ' सत्केनार्येन यावद् व्यसिन्नजति ?
ससारकान्तार समुद्धयति ? भगवानाह—' गोयमा ' इत्यादि । ' गोयमा ' हे
गौतम ! ' फासुएसणिज्जं ' मासुकैपणीयम् अचिन्तं निर्दोषमाहारादिकम् ' सुजमाणे'
सुआन तादसमाहारादिकमाहरन् ' समणे निग्गंये ' भ्रमणो निर्ग्रन्थ ' आयाए धम्मं'
आत्मानं धर्मम्=चारिषधर्मम् ' भुतधर्मं च नो अइकमइ ' नो अतिक्रामति
नोद्धयति ' आयाए धम्मं अणइकममाणे ' आत्मनो धर्ममनतिक्रामन् ' पुढवि-
काइय अवकस्वति ' पृथिवीकायिकमवकांसति अवकांशुणमपसथमनुकपन च तथा
वापेसत्तेज्जुकपते वेत्यर्थः, ' जाव एसकाय अवकस्वइ ' यावत् प्रसक्तमवकांसति

सय कथन, आयुष्क कर्मबंध के सिवाय संपूर्ण अनगार की तरह से ही
जानना चाहिये । यह कथन कहाँ तक उसकी तरह जानना चाहिये तो
इसके लिये सूत्रकारने (वीइवयइ) ऐसा कहा है—जिसका तात्पर्य है कि
इसके संबन्ध का और अवशिष्ट कथन (ससार को पार कर
देना है) इस निर्दिष्ट पद तक ही जानना चाहिये । (से केणहेण जाव
वीइवयइ) हे भर्दत आप ऐसा कथन किस आशय से करते हैं कि वह
संसाररूप कान्तार को उल्लंघन कर देता है । तो इसका उत्तर—वेते हुए
प्रसु गौतम से कहते हैं कि—(गोयमा) हे गौतम ! (फासुएसणिज्जं)
अचिन्त निर्दोष आहार आदि को (सुजमाणे) अपने उपयोग में खाने
वाला (समणे निग्गंये) भ्रमण निर्ग्रन्थ (आयाए धम्मं) आत्मा के धर्म
का—भुतचारिषरूप धर्म का—(नो अइकमइ) उल्लंघन नहीं करता है ।
आयाए धम्मं अणइकममाणे) आत्मा के भुतचारिषरूप धर्म का उल्लंघन
नहीं करने वाला भ्रमण निर्ग्रन्थ (पुढविकाइयं अवकस्वति) पृथिवीकायिक

' ससारने पार करी जाय छे ' त्थां सुधीनु तमाभ कथन संपूर्ण अनुभूतना
कथन प्रभावे व समस्त ' वीइवयइ ' ओटसे ससारने पार करी जाय छे

' से केणहेण जाव वीइवयइ ? ' के मत त ! आप या मरहे ओउ
कहे छे के ते ससारही कान्तारने ओपणी जाय छे ? तेना ज्वाभ आपदा
महानीरप्रसु कहे छे के ' गोयमा ! हे गौतम ! ' फासुएसणिज्जं ' अचिन्त
निर्दोष आहार नोहेने ' सुजमाणे ' उपयोग करना ' समणे निग्गंये '
भ्रमण निर्ग्रन्थ ' आयाए धम्मं ' आत्माना धर्मनु—भुत चारिषरूप धर्मनु—
' नो अइकमइ ' उल्लंघन करतो नही, ' आयाए धम्मं अणइकममाणे ' आत्माना
धर्मनु—भुतचारिषरूप धर्मनु—उल्लंघन न करना भ्रमण निर्ग्रन्थ ' पुढविकाइयं
अवकस्वति ' पृथिवीकायिक अनुकपा (इया) राजे छे ' जाव एसकाय अव

અર્થો હિ કર્મપ્રકૃતયસ્તાસુ આયુઃપ્રયોજકકર્મપ્રકૃતિં વિહાય ઇતરાઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતીઃ
યાઃ ‘ ધણિયંબંધનવદ્ધાઓ’ દૃઢવન્ધનવદ્ધાઃ પૂર્વમાસન્ તાઃ સિદ્ધિણ વંધનવદ્ધાઓ પક્-
રેઝ’ શિથિલવન્ધનવદ્ધાઃ પ્રકરોતિ, પૂર્વં યાઃ કર્મપ્રકૃતયો દૃઢતર વન્ધનવદ્ધાઆસન્
તાઃ શિથિલવન્ધનવદ્ધાઃ પ્રકરોતિ, ‘જહા સંવુદેણં’ યથા સંવૃતઃ સ્વલુ, યથા સંવૃતોઽ
નગારઃ અત્રૈવ શતકે પ્રથમોદેશકે એકવિંશતિતમે સૂત્રે સંવૃતાનગાર વક્તવ્યતા પ્રોક્તા
તથાઽસ્યાપિ વક્તવ્યતા વિજ્ઞેયા । ‘નવરં’ નવરં વૈલક્ષણ્યં તસ્માદ્ આયુષ્કવિષયેઽસ્તિઃ
—તત્ર આયુષ્કં કર્મ કદાચિદ્ નો વધ્નાતીત્યસ્તિ ‘આઝયં ચ ણં કમ્મં સિય વંધઈ સિય
નો વંધઈ’ આયુષ્કં ચ સ્વલુ કર્મ સ્યાત્ વધ્નાતિ સ્યાત્ નો વધ્નાતિ કદાચિદાયુષ્કં
કર્મ વધ્નાતિ કદાચિન્નો વધ્નાતિ, યદિ વધ્નાતિ તદા શુભં દેવાદ્યાયુષ્કં વધ્નાતીતિ
ભાવ, ‘ સેસં તહેવ જાવ વીઠ્ઠવયઈ ’ શેષં તથૈવ યાત્ વ્યતિવ્રજતિ, શેષમ્ આયુ-

આયુર્કર્મ કો છોડકર સાતકર્મપ્રકૃતિયોં કો કિ જો ઉસકે પહિલે ગાઠ-
બંધન સે બંધી થીં અથ શિથિલબંધન વાલી બના દેતા હૈ । ઇસ વિષય
મેં સંવૃત અનગાર કો જૈસી વક્તવ્યતા જો પ્રથમ શતક કે પ્રથમ ઉદેશક
કે ૨૮ વેં સૂત્ર મેં કહી ગઈ હૈ વહીં સે જાનના ચાહિયે । યહી યાત સૂત્ર-
કાર ને (જહા સંવુદેણં) ઇસ સૂત્ર દ્વારા સમજાઈ હૈ (નવરં) પરન્તુ
આયુષ્ક કે વંધ કે વિષય મેં ઉસકી અપેક્ષા જો વિલક્ષણતા હૈ યહાં વહ
(આઝયં ચ ણં કમ્મં સિય વંધઈ, સિય નો વંધઈ) ઇસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા
પ્રકટ કી ગઈ હૈ । ઇસમેં યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ વહ કમ્મી આયુ કા
વંધ કરતા મ્હી હૈ ઓર કમ્મી નહીં મ્હી કરતા હૈ । યદિ વહ આયુ કા
વંધ કરતા હૈ તો શુભ દેવાદિ આયુષ્ક કા હી વંધ કરતા હૈ । અન્ય
અશુભ આયુ કા નહીં । (સેસં તહેવ જાવ વીઠ્ઠવયઈ) વાકી કા ઓર

તિયો કે જેમને પહેલા તેણે ગાઠ બંધનોથી બાધી હતી તેમને હવે શિથિલ
બંધનવાળી બનાવે છે આ વિષયમા પહેલા શતકના પહેલા ઉદેશકના ૨૮
માં સૂત્રમા સંવૃત અણુગાર વિષે જે વર્ણુન કર્યું છે તે પ્રાસુક એષણીય આહા-
રાદિનો ઉપયોગ કરનાર શ્રમણ નિર્ઠ્ર થને લાગુ પડે છે, એ જ વાત સૂત્રકારે
“ જહા સંવુદેણ ” સૂત્રપડે સમજાવી છે. “ નવર ” પરન્તુ આયુષ્યબંધની
અપેક્ષાએ તેનામા જે વિશિષ્ટતા છે તે “ આઝયં ચ ણં કમ્મં સિય વંધઈ, સિય
નો વંધઈ ” આ સૂત્રપાઠ વડે પ્રકટ કરી છે, તેમાં બતાવ્યું છે કે આયુષ્ય-
કર્મને બંધ તે ક્યારેક બાધે છે અને ક્યારેક નથી પણ બાધતો, જો તે
આયુષ્યનો બંધ બાધે તો દેવાદિ શુભ આયુષ્યનો જ બંધ બાધે છે. અન્ય
અશુભ આયુષ્યનો બંધ બાધનો નથી. “ સેસં તહેવ જાવ વીઠ્ઠવયઈ ” બાકીનું

મિષઃ આહારાદિ કરનેવાલા અમણ નિર્મન્ય આયુ કર્મ કો છોડકર સાત કર્મપ્રકૃતિયો કા યંચ કરતા હૈ ઓર પ્રાસુક નિર્દોષ આહાર કરને વાલા અમણ નિર્મન્ય આયુકર્મ કો છોડકર શોષ સાત કર્મ પ્રકૃતિયો કા યંચ નહીં કરતા હૈ । આધાકર્મિક આહાર કરતાં અમણ નિર્મન્ય જિન કર્મપ્રકૃતિયો કા યંચ કરતા હૈ વહુ ડનકે પ્રકૃતિ યંચ મેં, સ્થિતિયંચ મેં, અનુભાગયંચ મેં ઓર પ્રદેશયંચ મેં વિશેષ મહત્તા, રહતા ઓર મજમૂતાઈ આદિ વધને લગતે હૈ । ઓર શુદ્ધ નિર્દોષ આહારાદિ કા ઉપયોગ કરને વાલે અમણ નિર્મન્ય કે આગે કે લિયે આયુકર્મ કો છોડકર શોષ ૭ કર્મ પ્રકૃતિયો કા યંચ નહીં હોતા હૈ । તથા જો કર્મપ્રકૃતિયાં પૂર્વ વદ્ધ હૈં ડનકે પ્રકૃતિયંચ મેં અનુભાગયંચ મેં ઓર પ્રદેશયંચ મેં હીનતા, અલ્પતા અદ્વિતા આદિ આવે લગતી હૈ । હસ તરહ સે હન ડોનોં અમણ નિર્મન્યોં કે વિષય મેં જો ચાર પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈં ડનકા ઉત્તર પ્રથમ પ્રશ્ન આધાકર્મિક આહાર કો મોગને વાલે કો અપેક્ષા તો હસ સૂત્ર દ્વારા હસ પ્રકાર દિયા ગયા જાનના ચાહિયે । (કિં વચઃ) હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર યહ હૈ કિં વહુ આયુકર્મ કો છોડકર ૭ કર્મ પ્રકૃતિયો કા યંચ કરતા હૈ । (કિં વકરેઃ) પ્રશ્ન કા ઉત્તર યહ હૈ કિં વહુ અલ્પકાલસ્થિતિવાળા

સૂત્રનું વાતપદ એ છે કે આધાકર્મિક આહાર વગેરેનો ઉપયોગ કરનાર અમણ નિર્મન્ય આયુષ્યક સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓ બધી બાંધે છે પરંતુ પ્રાસુક નિર્દોષ આહાર વગેરેનો ઉપયોગ કરનાર અમણ નિર્મન્ય આયુષ્યક સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓનો બધો બાંધતો નથી. આધાકર્મિક આહારાદિ કરનાર અમણનિર્મન્ય જે કર્મપ્રકૃતિઓનો બધો બાંધે છે તે કર્મપ્રકૃતિઓને તે સ્થિતિવાળી તીવ્રતર અનુભાગવાળી અને બહુતર પ્રદેશવાળી બનાવે છે, પરંતુ પ્રાસુક નિર્દોષ આહાર આદિનો ઉપયોગ કરનાર અમણ નિર્મન્ય પહેલાં જે કર્મપ્રકૃતિઓનો બધો બાંધે છે તેમને તે અલ્પકાળની સ્થિતિવાળી મહત્તર અનુભાગવાળી અને અલ્પતર પ્રદેશવાળી બનાવે છે

આ રીતે બે બે પ્રકારના અમણ નિર્મન્યોના વિષયમાં જે ચાર પ્રશ્નો કર્યા છે તેના ઉત્તરો આપ્યા છે. સૂત્રની શરૂઆતમાં આધાકર્મિક આહારાદિ બ્રહ્મણ કરનાર અમણ નિર્મન્ય અને અનુલક્ષીને ચાર પ્રશ્નો પૂછ્યા છે, અને તેમના ઉત્તરો આપ્યા છે—“ કિં વચઃ ” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે મળ્યો છે આયુષ્યક સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓનો બધો બાંધે છે “ કિં વકરેઃ ” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે મળ્યો છે— અલ્પકાળની સ્થિતિવાળી કર્મપ્રકૃતિઓને

અનુક્રમ્પતે યાવત્પદેન-અપ્તેજોવાયુવનસ્પતીનાં ગ્રહણં કર્તવ્યમ્ । ‘જેસિપિ ય
ળં જીવાણં સરીરાઈં આહારાઈં’ એપામપિ ચ સ્વલ્લ જીવાનાં શરીરાણિ આહરતિ
‘તેવિ જીવે અવકંઘઈ’ તાનપિ જીવાનવકાંક્ષતિ, તેષુ જીવેષ્વપિ દયાબુદ્ધિં કરો-
તીત્યર્થઃ । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ વીઢવયઈ’ તત્તેનાર્થેન યાવત્ વ્યતિવ્રજતિ, एतेन
કારણેનોચ્યતે હે ગૌતમ ! પ્રાસુકૈષ્ણીયમાહારાદિકં ધુઆનઃ શ્રમણો નિર્ગ્રન્થઃ
આયુષ્કર્મવર્જિતાઃ સપ્ત કર્મપ્રકૃતી નોવધ્નાતિ ન પ્રકરોતિ ન ચિનોતિ ન વોપચિનોતિ,
દૃઢતરવદ્ધા અપિ કર્મપ્રકૃતીઃ શિથિલયતિ યાવત્ સંસારકાન્તારં વ્યતિક્રામતિ ઉલ્લં-
ઘયતિ ચેતિભાવઃ ॥ સુ. ૭ ॥

કી અપેક્ષા કરતા હૈ-ડનપર અનુકંપા રખતા હૈ । (જાવ તસકાયં અવકં-
ઘઈ) યાવત્ વહ ત્રસકાય કી અનુકંપા રખતા હૈ । યહાં યાવત્ પદ સે
(અપ્કાય, તેજઃકાય, વાયુકાય ઓર વનસ્પતિકાય કા ગ્રહણ કિયા ગયા
હૈ । (જેસિ પિ ય ળં જીવાણં સરીરાઈં આહારાઈં) અપિ ચ-વહ શ્રમણ
નિર્ગ્રન્થ જિન જીવોં કે શરીરોં કા આહાર કરતા હૈ (તે વિ જીવે અવ-
કંઘઈ) ડન જીવોં પર ભી વહ દયા બુદ્ધિ કરતા હૈ । ઇસલિયે હે ગૌતમ ।
(સે તેણદ્દેણં જાવ વીઢવયઈ) ઇસ આશય સે મૈને એમા કહા હૈ કિ
પ્રાસુક નિર્દોષ આહારાદિ કો અપને ઉપયોગ મેં લાતા હુઆ શ્રમણ નિર્ગ્ર-
ન્થ આયુષ્કર્મ કો છોડકર આને કે લિયે સાતકર્મપ્રકૃતિયોં કો નહીં
બાંધતા હૈ, તથા જો પહિલે વંધ ચુકી હૈં જિનકી લંબેકાલ કી સ્થિતિ પઢી
હૈ ઓર તીવ્ર અનુભાગ જિનમેં પડા હૈ, ડન્હે અલ્પકાલસ્થિતિવાલી બનાતા
હૈ ઓર સન્દ અનુભાગવાલી બનાતા હૈ । તથા વહુપ્રદેશાગ્રવાલી પ્રકૃતિયોં
કો વહ અલ્પપ્રદેશાગ્રવાલી બનાતા હૈ । ઇસ તરહ વહ યાવત્ સંસાર
અટવી સે પાર હો જાતા હૈ । તાત્પર્ય ઇસ સૂત્ર કા યહ હૈ કિ આધાક-

કંઘઈ ” યાવત્ છે ત્રસકાય સુધીના ઇવેની અનુકંપા રાખે છે. અહીં “યાવન્”
પદથી અપ્કાય, તેજસ્કાય વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયને ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે.
“જેસિ પિ ચ ળં જીવાણં સરીરાઈં આહારાઈં” તથા-તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ જે ઇવેનાં
શરીરોનો આહાર કરે છે “તે વિ જીવે અવકંઘઈ” તે ઇવે પણ દયાભાવ
રાખે છે હે ગૌતમ ! “સે તેણદ્દેણં જાવ વીઢવયઈ” તે કારણે મે એવું કહ્યું
છે કે પ્રાસુક નિર્દોષ આહારાદિનો ઉપયોગ કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આયુષ્કર્મ
સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ બાંધતો નથી અને જે કર્મપ્રકૃતિયોનો
બંધ પહેલા બાંધેલા હોય છે, જેમની લંબકાલની સ્થિતિ હોય છે, જેમનો
તીવ્ર અનુભાગ હોય છે, એવી કર્મપ્રકૃતિયોને તે અલ્પકાલની સ્થિતિવાળી અને
મંદ અનુભાગવાળી બનાવે છે અને બહુપ્રદેશવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને તે અલ્પ-
પ્રદેશવાળી બનાવે છે આ રીતે તે સંસારકાન્તારને આળંગી બ્રૂય છે. આ

અસાસય સાસય પઢિય પઢિયત્ત અસાસય, હતા ગોયમા !
અધિરે પલોદ્દહ જાણ પઢિયત્ત અસાસય, સેવ મતે! સેવ મતે!
ત્તિ જાવ વિહરહ ॥ સૂ. ૮ ॥

છાયા—તદ્ નૂનં મદન્ત ! અસ્થિર પ્રમોટયતિ નો સ્થિરઃ પ્રમોટયતિ,
અસ્થિરો મજ્જયતે નો સ્થિરો મન્યતે, શાશ્વતો ચાલકઃ શાશ્વતત્વમ્ અશાશ્વતમ્ શ્વા
શ્વતઃ પઞ્ચિતઃ પઞ્ચિતત્વમશ્વાશ્વતમ્ ! इत गौतम ! अस्थिरं प्रमोदयति, यावत्प
ञ्चितत्त्वमशाश्वतम् तदेव मदन्त ! तदेव मदन्त ! इति यात्राद्विहरति ॥ सू. ८ ॥

સે પાર હોના પ્રકટ ક્રિયા ગયા છે । સો “ ઉનકા યહ સંસાર સે પાર
હાના કર્મ કે અસ્થિર હોને કે કારણ ઉસકે નાશ-પરિવર્તન હોને પર હી
સમઘતા છે ” ઇસ ત્યાલ સે સૂત્રકાર અસ્થિર કે વિષય મેં સૂત્ર કહતે
હે—‘ સે ણૂળં મંતે ! અધિરે પલોદ્દહ ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(મંતે) હે મદન્ત ! (અધિરે પલોદ્દહ) જો અસ્થિર પદાર્થ
હોતા હૈ, વહ પલટતા રહતા હૈ (નો ધિરે પલોદ્દહ) સ્થિર પદાર્થ નહીં પલ
ટતા હૈ । (અધિરે મજ્જહ) જો અસ્થિર હોતા હૈ વહ દૂટ જાતા હૈ (નો
ધિરે મજ્જહ) સ્થિર પદાર્થ નહીં દૂટતા હૈ (સાસય ચાલય ચાલિયત્ત—
અસાસય) ચાલક શાશ્વત હૈ ચાલકપના અશાશ્વત હૈ । (સામય પઢિય
પઢિયત્ત અસાસય) પઢિત શાશ્વત હૈ, પઞ્ચિતપના અશાશ્વત હૈ । (હતા
ગોયમા ! અધિરે પલોદ્દહ, જાણ પઢિયત્ત અસાસય) હાં ગૌતમ ! અસ્થિર
પદાર્થ પલટતા રહતા હૈ યાવત્ પઞ્ચિતપના અશાશ્વત હૈ । (સેવં મતે !

અથ છે, એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવી છે તેમનું સચારને તરીકે જ્યાનું કાર્ય
કર્મોના અસ્થિર થવાના કારણે એટલે કે-કર્મોના નાશ-પરિવર્તન થવાથી જ
સંભવી શકે છે તેનો ખ્યાલ રાખીને સૂત્રકાર અસ્થિરના વિષયમાં સૂત્ર કહે છે

“ સે ણૂળં મંતે ! અધિરે પલોદ્દહ ” ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(મતે !) હે ભગવન ! (અધિર પલોદ્દહ) એ પદાર્થ અસ્થિર
હોય છે તે શું પશ્ચતો (પરિવર્તન પામતો) રહે છે ? (નો ધિરે પલોદ્દહ) શું
સ્થિર પદાર્થ પશ્ચતો નથી ? (અધિર મજ્જહ) એ પદાર્થ અસ્થિર હોય છે
તે શું બાગી બાય છે ? (નો ધિરે મજ્જહ) શું સ્થિર પદાર્થ બાગતો નથી ?
(સામય ચાલય ચાલિયત્ત અસાસય) શું બાલક શાશ્વત છે અને બાલકપણ
અશાશ્વત છે ? (સાસય પઢિય પંઢિયત્ત અસાસય) શું પંડિત શાશ્વત છે ?
અને પંડિતપણ અશાશ્વત છે ? (હતા ગોયમા ! અધિરે પલોદ્દહ, જાણ પંઢિયત્ત
અસાસય) હા, ગૌતમ ! અસ્થિર પદાર્થ પશ્ચતો રહે છે, (યાવત્) પંડિત

ઈદાનન્તરમુત્રે સંસારવ્યતિવ્રજનં પ્રાણાનુકમ્પાવતાં શ્રમણાનામુક્તમ્ તત્ત્વ
વ્યતિવ્રજનં કર્મણોઽસ્થિરતયા પ્રલોટને (પરિવર્તને) સત્યેવ સંભવતિ. इत्यतोऽस्थिरे
સૂત્રમાહ—‘ સે ણૂણં મંતે ’ इत्यादि ।

મૂલમ્—સે ણૂણં મંતે ! અથિરે પલોટ્ટઙ્ગ નો થિરે પલોટ્ટઙ્ગ,
અથિરે મજ્જઙ્ગ નો થિરે મજ્જઙ્ગ, સાસણ વાલણ વાલિયત્તં

પ્રકૃતિયોં કો દીર્ઘકાલસ્થિતિવાલી બના દેતા હૈ, મન્દાનુભાવવાલી પ્રકૃ-
તિયોં કો તીવ્રાનુભાવવાલી બના દેતા હૈ ઓર અલ્પપ્રદેશાગ્રવાલી પ્રકૃ-
તિયોં કો બહુપ્રદેશાગ્રહવાલી બના દેતા હૈ। તથા જો શુદ્ધ નિર્દોશ આહાર
કરને વાલા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ હૈ વહ આયુ કર્મ કા બન્ધ કરતા મી હૈ ઓર
નહીં મી કરતા હૈ। તથા વાંધી હુઈ સાત કર્મ કી પ્રકૃતિયોં કો કિ
જિન્હેં પહિલે ઉસને ગાઢબન્ધન સે ચોંધા હૈ શિથિલબન્ધવવાલી કરને
લગતા હૈ। દીર્ઘ-લંબે કાલ કી સ્થિતિવાલી પ્રકૃતિયોં કો વહ હ્રસ્વકાલ
કી સ્થિતિવાલી બનાના પ્રારંભ કર દેતા હૈ। તથા તીવ્ર અનુભાગવાલી
પ્રકૃતિયોં કો મંદ અનુભાગવાલી ઓર બહુપ્રદેશાગ્રવાલી પ્રકૃતિયોં કી
અલ્પપ્રદેશાગ્રવાલી બનાના શુરુ કર દેતા હૈ। ઇસકે સિવાય કા ઓર
અવશિષ્ટ કથન સંવૃત અનગાર કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા
હી જાનના ચાહિયે। તથા આધાકર્મિક આહારાદિ કરને વાલે કા કથન
અસંવૃત અનગાર કી તરહ જાનના ચાહિયે ॥ સૂ૦ ૭ ॥

યહાં અનન્તરસૂત્ર મેં જીવોં કી અનુકંપા વાલે શ્રમણજનોં કા સંસાર

દીર્ઘકાળની સ્થિતિવાળી બનાવે છે, મદ અનુભાગવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને તીવ્ર
અનુભાગવાળી બનાવે છે, અલ્પ પ્રદેશવાળી કર્મપ્રકૃતિયો બહુ પ્રદેશવાળી બનાવે
છે તથા પ્રાસુક નિર્દોષ આહારાદિ ગ્રહણ કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ આયુષ્યકર્મનો
બધ બાધે પણ છે અને નથી પણ બાધતો, તથા પહેલાં તેણે જે કર્મપ્રકૃ-
તિયોનો ગાઢ બધ બાધ્યો હતો તે કર્મપ્રકૃતિયોને શિથિલ બંધવાળી બનાવે
છે, દીર્ઘ કાળસ્થિતિવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને તે હ્રસ્વની સ્થિતિવાળી બનાવે છે,
તીવ્ર અનુભાગવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને તે મદ અનુભાગવાળી બનાવે છે, અને
બહુ પ્રદેશવાળી કર્મપ્રકૃતિયોને તે અલ્પ પ્રદેશવાળી બનાવે છે આ સિવાયનું
તમામ વક્તવ્ય સંવૃત અણુગારના પ્રકરણમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જ સમજવું,
આધાકર્મિક આહાર વગેરે કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થનું વક્તવ્ય અસંવૃત અણુગાર
પ્રમાણે સમજવું ॥ સૂ૦ ૭ ॥

આગળના સૂત્રમાં જીવોની અનુકંપાવાળા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો સંસારને તરી

વર્તન ન મળતી યથા શિલાદિકમ્, હાહ્યાત્મવિચારે સ્થિરો જીવઃ કર્મસયે જાતેપિ સ્વરૂપવસ્તુસ્ય જીવસ્થાવસ્થિતત્ત્વાદેય નાસૌ જીવઃ કદાચિદપિ પ્રહોટયતિ અજીવતયા ન પરિવર્તતે ચેતનાલક્ષમો હિ જીવઃ સ કદાચિદપિ ન પરિવર્તતે મોક્ષાવસ્થાયામપિ ચેતનાત્મકસ્વભાવસ્થાનપાયાત્, તથા 'અસ્થિર મજ્જઈ' અસ્થિર મજ્જયતે=પ્રુચ્યતિ, યથા-ત્ષ્ણાદિકમસ્થિરસ્વભાવક સત્ મજ્જયતે, હાહ્યાત્મપ્રકરણે અસ્થિર કર્મ તદ્ મજ્જયતે=ઠપ્પેતિ વિનાશપ્રપગ્છતીતિ 'નો ધિરે મજ્જઈ' નો સ્થિરો મજ્જયતે સ્થિરમમગુરસ્વભાવક લોહશાલાકાદિક ન મજ્જયતે । હાહ્યાત્મવિચારમસ્થાવ સ્થિરો

આદિ પદાર્થ અપને નિજ સ્વરૂપ સે કમી નહીં બદલતે હૈં । યહા આત્મા કો લેકર વિચાર ચલ રહા હૈ । ડસમેં સ્થિર પદાર્થ જીવ હૈ । કર્યો કિ કર્મો કા ક્ષય હો જાને પર ખી જીવ અપને નિજસ્વરૂપ સે અવસ્થિત હી રહતા હૈ । એસા તો હોતા નહીં હૈ કિ જીવ અજીવરૂપ સે પરિવર્તિત હો જાવે । મોક્ષાવસ્થા મેં ખી ડસકે ચેતનાત્મક સ્વભાવ કા અપાય (નાશ) નહીં હોતા હૈ । તથા (અત્થિરે મજ્જઈ) એસા જો કહા હૈ સો ડસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર તૃણાદિક અસ્થિર સ્વભાવ ઘાલે હોતે હૈ હસી કારણ વે ટૂટ જાતે હૈ । હસી તરહ યહાં આત્મપ્રકરણ મેં અસ્થિર સ્વભાવઘાલે જીવાત્મા કે' સાય લગે છુટ કર્મ હૈ અતઃ વે ખી ટૂટ જાતે હૈ અર્થાત્ જીવાત્મા સે છૂટ જાતે હૈ-ચિન્ટ હો જાતે હૈ-ડસસે વૂર હો જાતે હૈ । (નો ધિરે મજ્જઈ) એસા જો કહા હૈ સો ડસકા અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જો સ્થિર સ્વભાવઘાલી વસ્તુ હોતી હૈ વહ કમી મજ્જ નહીં હોતી હૈ-તર્થયા નષ્ટ નહોં હોતી હૈ-જૈસે લોહ શાલાકા આદિ । યહાં આત્મા

વર્તન થતુ નથી, જેમકે શિલા વગેરે પદાર્થો પોતાના સ્વરૂપને કહી પણ બદલતા નથી, બહી આત્માની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવ્યો છે તેમાં સ્થિર પદાર્થ એવો છે કારણ કે કર્મોના ક્ષય થવા છતાં પણ એવો પોતાના નિર્વશ્વરૂપમા જ સ્થિર રહે છે, એવું કથારે વ પણ બનતુ નથી કે એવો અણુરૂપે પરિવર્તન પામતો હોય મોક્ષાવસ્થામા પણ તેના ચેતનરૂપ સ્વભાવનો અપાય (નાશ) થતો નથી તથા 'અત્થિરે મજ્જઈ' એવું જે કર્મું તેના જ્ઞાપાર્થ એ છે કે અસ્થિર સ્વભાવવાળા તુણાદિક પદાર્થો જેવી રીતે તૃણી બન્ય છે, જેવી રીતે આત્માની સાથે સાથેલાં અસ્થિર સ્વભાવવાળાં કર્મો પણ તૃણી બન્ય છે-એવે કે આત્માથી અલગ થઈ બન્ય છે-નાશ પામી બન્ય છે " નો ધિરે મજ્જઈ" એટલે કે સ્થિર સ્વભાવવાળી વસ્તુએ કહી પણ લાંબતી નથી-ક્ષય થા નાશ પામતી નથી, જેમકે તોલશાલાકા વગેરે સ્થિર સ્વભાવવાળાં પદાર્થોનાં કહી પણ ક્ષય થા નાશ થતો નથી. બહી આત્માની અપેક્ષાએ વિચાર

ટીકા—‘સે ણૂણં મંતે’ તદ્ નૂનં ભદન્ત ! ‘અથિરે પલોદ્દહ’ અસ્થિરઃ પ્રલોટયતિ, અસ્થિરઃ સ્થિરતારહિતઃ યઃ સર્વદા ન તિષ્ઠતિ સ અસ્થિર ઇતિ કથ્યતે, અસ્થિરઃ લોષ્ટાદિપદાર્થઃ પ્રલોટયતિ પરિવર્તતે પૂર્વાવસ્થાં પરિત્યજ્યાવસ્થાન્તરં પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ, હ્રદ્યાધ્યાત્મવિચારે અસ્થિરં કર્મ, તસ્ય કર્મણઃ જીવપ્રદેશેભ્યઃ પ્રતિસમયં ચલનેનાસ્થિરત્વાત્ પ્રલોટયતિ = વધોદયનિર્જરણાદિપરિણામૈઃ પરિવર્તને । ‘નો થિરે પલોદ્દહ’ નો સ્થિરઃ પ્રલોટયતિ, સ્થિર પદાર્થસ્ય સ્વરૂપ પરિ-

સેવં મંતે । ત્તિ જાવ વિહરહ) જૈસા આપ કહતે હૈં વહ હસી તરહ સે હૈં હે ભદન્ત । હસી તરહ સે હૈં । એસા કહકર યાવત્ વે ગૌતમ અપને ઉચિત સ્થાન પર આકર બૈઠ ગયે ।

ટીકાર્થ—(સે ણૂણં મંતે । હે ભદન્ત ! જો (અથિરે) સ્થિરતા સે રહિત હોતા હૈં—અર્થાત્ જો સર્વદા એકસી સ્થિતિ મેં નહીં રહતા હૈં વહ અસ્થિર કહલાતા હૈં એસા અસ્થિર લોષ્ટ (મિટ્ટી કા ઢેલા) આદિ પદાર્થ (પલોદ્દહ) બદલતા હૈં—પૂર્વાવસ્થા કા ત્યાગ કર અવસ્થાન્તર કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં કયા ? યહાં આત્મા કે વિચાર મેં અસ્થિર પદાર્થ કર્મ હૈં । ઉસ કર્મ કા જીવપ્રદેશોં સે પ્રતિસમય જો ચલના—વિહુડના હોતા હૈં વહી ઉસકી અસ્થિરતા હૈં । હસી કારણ વહ બદલતા રહતા હૈં એસા કહા હૈં તાત્પર્ય યહ હૈં કિ વહ બંધ, ઉદય નિર્જરણ આદિ પરિણામોં સે અક્રાન્ત હોતા રહતા હૈં યહી ઉસકા બદલના હૈં । (નો થિરે પલોદ્દહ) જો પદાર્થ સ્થિર હોતા હૈં ઉસકે સ્વરૂપ કા પરિવર્તન નહીં હોતા હૈં । જૈસે શિલા

પણું અશાશ્વત છે. (સેવં મંતે । સેવ મંતે । ત્તિ જાવ વિહરહ) હે લગવન ! આપના કહેવા પ્રમાણે જ બધુંય છે. હે લગવન ! એ પ્રમાણે જ છે. એવું કહીને (યાવત્) ગૌતમસ્વામી પોતાને સ્થાને ગયા

ટીકાર્થ—“સે ણૂણં મંતે” હે લગવન ! જે “અથિરે” અસ્થિર હોય છે એટલે કે જે પદાર્થ, હમેશા એકસરખી સ્થિતિમાં રહેતો નથી તે પદાર્થને અસ્થિર કહે છે એવા લોષ્ટ (માટીનું ઢેકું) વગેરે પદાર્થો “પલોદ્દહ” શું બદલાતા પરિવર્તન પામતા રહે છે ? પહેલાની અવસ્થાને છોડીને બીજી અવસ્થાને પામતાં રહે છે ? અહીં આત્માની અપેક્ષાએ અસ્થિર પદાર્થ કર્મ છે. તે કર્મો પ્રત્યેક ક્ષમયે જીવ પ્રદેશોમાંથી જૂદા પડતાં રહે છે એને જ કર્મની અસ્થિરતા કહે છે. એટલા માટે જ કર્મ બદલતું રહે છે એવું કહ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે કર્મો, બંધ, ઉદય, નિર્જરા વગેરે પરિણામોથી અક્રાન્ત થતું રહે છે, તેને જ કર્મનું પરિવર્તન કહે છે. “નો થિરે પલોદ્દહ” સ્થિર પદાર્થના સ્વરૂપમાં પરિ-

વર્તન ન મળે તો યથા બિલાવિકમ્, હાથ્યાત્મવિચારે સ્થિરા જીવઃ કર્મસયે જાતેપિ સ્વરૂપતસ્તસ્ય જીવરૂપાવસ્થિતત્વાદેય નામો જીવઃ કદાચિદપિ પ્રહોટયતિ અજીવતયા ન પરિવર્તયતે ચેતનાલ્પગો વિજીવઃ સ કદાચિદપિ ન પરિવર્તયતે મોક્ષાવસ્થાયામપિ ચેતનાત્મકસ્વભાવસ્થાનપાયાત્, તથા 'અસ્થિર મજ્જહ' અસ્થિર મજ્જયતે=મુચ્યતિ, યથા-તુળાદિકમસ્થિરસ્વભાવક સત્ મજ્જયતે, હા આત્મપ્રકરણ અસ્થિર કર્મ સત્ મજ્જયતે=ન્યપેતિ વિનાશમુપગચ્છતીતિ 'નો ધિરે મજ્જહ' નો સ્થિરો મજ્જયતે સ્થિરમમહુરસ્વભાવક સોદશ્યાકાદિક ન મજ્જયતે । હા આત્મવિચારપ્રસ્થાવે સ્થિરો

આદિ પદાર્થ અપને નિજ સ્વરૂપ સે કમી નહીં ધડલતે હૈં । યહાં આત્મા કો લેકર વિચાર ચલ રહા હૈ । ડસમેં સ્થિર પદાર્થ જીવ હૈ । કયોં કિ કર્મો કા ક્ષય હો જાને પર મી જીવ અપને નિજસ્વરૂપ સે અવસ્થિત હી રહતા હૈ । એસા તો હોતા નહીં હૈ કિ જીવ અજીવરૂપ સે પરિવર્તિત હો જાવે । મોક્ષાવસ્થા મેં મી કસકે ચેતનાત્મક સ્વભાવ કા અપાય (નાશ) નહીં હોતા હૈ । તથા (અતિરે મજ્જહ) એસા જો કહા હૈ સો ડસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર તુળાદિક અસ્થિર સ્વભાવ ઘાલે હોતે હૈ હસી કારણ વે ટૂટ જાતે હૈં । હસી તરહ યહાં આત્મપ્રકરણ મેં અસ્થિર સ્વભાવઘાલે જીવાત્મા કે' સાથ લગે હુપ કમ હૈં અતઃ વે મી ટૂટ જાતે હૈં અપાત્ જીવાત્મા સે છૂટ જાતે હૈં-ચિન્ટ હો જાતે હૈં-ડસસે વૂર હો જાતે હૈં । (નો ધિરે મજ્જહ) એસા જો કહા હૈ સો ડસકા અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જો સ્થિર સ્વભાવવાળી વસ્તુ હોતી હૈ વહ કમી મગન નહીં હોતી હૈ-સર્વથા નષ્ટ નહીં હોતી હૈ-જેસે સોદ શાલાકા આદિ । યહાં આત્મા

વર્તન થતુ નથી, જેમકે શિલા વગેરે પદાર્થો પોતાના સ્વરૂપને કદી પણ બદલવા નથી, બહી આત્માની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવ્યો છે તેમાં સ્થિર પદાર્થ એવ છે કાશ્વ કે કમોના કમ થવા છતાં પણ એવ પોતાના નિજ સ્વરૂપમા જ સ્થિર રહે છે એવુ ક્યારેય પણ બનતુ નથી કે એવ અણુવરૂપે પરિવર્તન પામતો કોય મોક્ષાવસ્થામાં પણ તેના ચેતનરૂપ સ્વભાવનો અપાવ (નાશ) થતો નથી. તથા અસ્થિરે મજ્જહ " એવુ જે કહ્યું તેનો ભાવાર્થ એ છે કે અસ્થિર સ્વભાવવાળા તુણાદિક પદાર્થો જેવી રીતે તુટી જાય છે, એવી રીતે જીવાત્માની સાથે જાણેલાં અસ્થિર સ્વભાવવાળાં કમો પણ તુટી જાય છે-એટલે કે જીવાત્માથી અલગ થઈ જાય છે-નાશ પામી જાય છે ' નો ધિરે મજ્જહ " એટલે કે સ્થિર સ્વભાવવાળી વસ્તુઓ કદી પણ જાંમતી નથી-અથવા નાશ પામતી નથી. જેમકે લોટશાલાકા વગેરે સ્થિર સ્વભાવવાળાં પદાર્થો કદી પણ અથવા નાશ થતો નથી. બહી આત્માની અપેક્ષાએ વિચાર

જીવઃ સ ચ ન મૃજ્યતે શાશ્વતત્વાત્ ચેતનાલક્ષણો જીવઃ કદાપિ ન નશ્યતીતિ ભાવઃ।
નરામરત્વાદિપર્યાયત એવ વિનાશસ્ય કથં ચિત્તસ્યાદ્વાદિભિઃ સ્વીકૃતેઽપિ દ્રવ્યરૂપેણ
જીવસ્ય સર્વથા નિત્યત્વમેવ, અન્યથા મોક્ષાર્થં કોઽપિ ન યતેતેતિ । અથ
શાશ્વતાશાશ્વતવિષયે સૂત્રમાહ—‘સાસણ’ ઇત્યાદિ । ‘સાસણ વાલણ’ શાશ્વતો
વાલકઃ, વાલકઃ વ્યવહારનયેન શિશુનિશ્ચયનયતોઽસંયતો જીવ સ દ્રવ્યરૂપેણ

કે વિચાર કે પ્રસ્તાવ મેં સ્થિર જીવ હૈ ઓર વહ શાશ્વત હોને સે કમ્બી
મ્બી દ્રવ્ય સે નષ્ટ નહીં હોતા હૈ । જીવ કા લક્ષણ ચેતના હૈ । એસા ત્રિકાલ
મેં કોઈ સા મ્બી સમય ન આયા હૈ, ન આવેગા, ઓર ન આતા હૈ જવ
કિ જીવ ઇસ અપને લક્ષણ સે રહિત હુઆ હો--હોગા યા હૈ । હાં
જો કુછ મ્બી ઇસ મેં પરિવર્તન હોના રહતા હૈ વહ પર્યાય દૃષ્ટિ સે
હોતા રહતા હૈ । સ્યાદ્વાદસિદ્ધાન્ત કા યહ એક અટલ નિયમ હૈ
કિ દ્રવ્યાર્થિકનય સે કિસી મ્બી વસ્તુ મેં કોઈ મ્બી જાત કા પરિવર્તન
નહીં હોતા હૈ જો કુછ પરિવર્તન હોતા હૈ-વહ સવ પર્યાય કી અપેક્ષા
સે હી હોતા હૈ । ઇસી કારણ યહાં પ્રત્યેક પદાર્થ કો પરિણામિ
માના ગયા હૈ । અપરિણામી નિત્ય નહીં । ઇસલિયે જીવ નર, અમર(દેવ)
આદિ પર્યાયકી અપેક્ષા સે વિનાશી હોને પર મ્બી દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે વહ
શાશ્વત હી હૈ । જો યહ સિદ્ધાન્ત ન માના જાવે તો ફિર મોક્ષકે લિયે
કૌન પ્રયત્ન કરેગા । અર્થાત્ કોઈ મ્બી નહીં કરેગા । અચ સૂત્રકાર શાશ્વત
અશાશ્વત કે વિષય મેં સૂત્ર કહતે હૈ—(સાસણ વાલણ) વાલક શાશ્વત
હૈ-વ્યવહાર નય સે વાલક શબ્દ કા અર્થ શિશુ ઓર નિશ્ચયનય સે

કરવામાં આવે તો તે (જીવ) શાશ્વત હોવાથી કદી પણ નાશ પામતો નથી જીવનું
લક્ષણ ચેતના છે, ત્રણે કાળમાં એવો સમય આવ્યો નથી, આવતો નથી અને આવશે
પણ નહીં કે બ્યારે જીવ ચેતના લક્ષણથી રહિત હોય. તેમાં જે કાઈ પરિવર્તન
થતુ રહે છે. તે પર્યાયની દૃષ્ટિએ થતુ રહે છે સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તનો એક અટલ નિયમ
છે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કોઈ પણ વસ્તુમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પરિ-
વર્તન થતુ નથી, જે કાઈ પરિવર્તન થાય છે તે પર્યાયની અપેક્ષાએ જ થાય
છે. તે જ કારણે અહીં પ્રત્યેક પદાર્થને પરિણામી નિત્ય માનવામાં આવેલ છે
અપરિણામી નિત્ય માનવામાં આવેલ નથી, તેથી નર, દેવ વગેરે પર્યાયોની
અપેક્ષાએ જીવ વિનાશી હોવા છતાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો તે શાશ્વત જ છે
જો આ સિદ્ધાન્તને માનવામાં ન આવે તો મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કોણ કરે ?
કોઈપણ મોક્ષને માટે પ્રયત્ન જ ન કરે, હવે સૂત્રકાર શાશ્વત અને અશાશ્વતના
વિષયમાં સૂત્રોનું કથન કરે છે—“સાસણ વાલણ” બાલક શાશ્વત છે, વ્યવહારનયની
અપેક્ષાએ બાલક શબ્દનો અર્થ શિશુ થાય છે અને નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ

શાશ્વતો નિત્ય एष, 'વાલ્મિયસ અસાસય' ચાલકત્વમશાશ્વતમ્ તન્ન ચાલકત્વમ્
 વ્યવહારનયતઃ શિશુત્વમ્, નિશ્ચયનયતસ્તુ અસયતત્ત્વમ્, તદશાશ્વત પર્યાયરૂપતયા ।
 'સાસય પઢિય' શાશ્વત પઢિતઃ 'પંઢિયસં અસાસય' પઢિતત્વમશાશ્વતમ્,
 પઢિતો વ્યવહારેણ શાસ્ત્રજ્ઞો જીવ નિશ્ચયનયેન તુ સયતો જીવઃ, પઢિતત્વં
 વ્યવહારતઃ શાસ્ત્રજ્ઞત્વમ્, નિશ્ચયતઃ સયતત્વં તદશાશ્વત પર્યાયરૂપત્વાત્ । મગવા
 નાહ—'હતા' इत्यादि । 'हता गोयमा' इन्त गौतम ! 'अधिरे पलोद्दह' अस्थिरा
 प्रलोटयति 'जाव पंढियस असासयं' यावत् पण्डितत्वमशाश्वतम्, यावत्पदेन-
 नो स्थिरः प्रलोटयति, अस्थिरो भज्यते नो स्थिरो भज्यते, शाश्वतो बालकः,

બાલક શબ્દ का अर्थ यहां असंयत जीव होता है । यह असंयतरूप
 बालक जीव द्रव्यरूप से शाश्वत-नित्य ही है और तद्वत बालकत्व-असं-
 यतत्व निश्चयनय से और व्यवहारनय से बालकत्व शिशुत्व पर्यायरूप
 होने के कारण अशाश्वत है । (सासय पडिए पंडियस असासयं)
 पण्डित शाश्वत है और पण्डितत्व अशाश्वत है । व्यवहारनय से पण्डि-
 तशब्द का अर्थ शास्त्र का ज्ञाता जो जीव है वह है और निश्चयनय की
 अपेक्षा से जो जीव संयत है वह है । व्यवहार नय की अपेक्षा से पंडि-
 तत्व का अर्थ शास्त्रज्ञत्व होता है और निश्चयनय की अपेक्षा से सय-
 तत्व पर्यायरूप होने के कारण अशाश्वत है । इन सब का उत्तर देते
 हुए भगवान कहते हैं कि—(हता गोयमा ! अधिरे पलोद्दह, जाव पंढि-
 यत्त असासय) हा गौतम ! अस्थिर पदार्थ पलटता है, यावत् पण्डित
 त्व अशाश्वत है । यहां यावत्पद से (नो स्थिरा पलोटयति, अस्थिरो

બાલક શબ્દનો અર્થ અસંયત જીવ થાય છે તે અસંયતરૂપ બાલક જીવ દ્રવ્ય
 રૂપે શાશ્વત (નિત્ય) જ અને તેમાં રહેલું બાલકપણુ-અસંયતપણુ નિશ્ચય
 નયથી અને વ્યવહારનયથી પર્યાયરૂપ હોવાને કારણે અશાશ્વત ॥ “ સાસય
 પંઢિય પંઢિયસ અસાસયં ” પંઢિત શાશ્વત છે અને પંઢિતપણુ અશાશ્વત છે
 વ્યવહારનયથી પંડિત શબ્દનો અર્થ શાસ્ત્રવેત્તા થાય છે, અને નિશ્ચયનયની
 અપેક્ષાએ સંયત જીવને પંડિત કહે છે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ પંડિતત્વનો
 અર્થ શાસ્ત્રજ્ઞપણુ થાય છે અને નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તેનો અર્થ સંયતપણુ થાય છે

તે સંયતપણુ પર્યાયરૂપ હોવાને કારણે અશાશ્વત છે તે બધા પ્રશ્નોનો
 ઉત્તર આપતા મહાવીરમુનિ કહે છે કે—“ હતા ગોયમા ! અધિરે પલોદ્દહ જાવ
 પંઢિયત્તં અસાસય ” હા, ગૌતમ ! અસ્થિર પદાર્થો પરિવર્તન પામતા રહે છે,
 (યાવત્) પંડિતપણુ અશાશ્વત છે યાવત્ ” પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ થઈ જ

જીવઃ સ ચ ન મૃજ્યતે શાશ્વતત્વાત્ ચેતનાલક્ષણો જીવઃ કદાપિ ન નશ્યતીતિ ભાવઃ ।
નરામરત્વાદિપર્યાયત એવ વિનાશસ્ય કથં ચિત્તસ્યાદ્વાદિભિઃ સ્વીકૃતેઽપિ દ્રવ્યરૂપેણ
જીવસ્ય સર્વથા નિત્યત્વમેવ, અન્યથા મોક્ષાર્થં કોઽપિ ન યતેતેતિ । અથ
શાશ્વતાશાશ્વતવિષયે સૂત્રમાહ—‘સાસણ’ ઇત્યાદિ । ‘સાસણ ચાલણ’ શાશ્વતો
ચાલકઃ, ચાલકઃ વ્યવહારનયેન શિશુનિશ્ચયનયતોઽસંયતો જીવ સ દ્રવ્યરૂપેણ

કે વિચાર કે પ્રસ્તાવ મેં સ્થિર જીવ હૈં ઓર વહ શાશ્વત હોને સે કમી
મી દ્રવ્ય સે નષ્ટ નહીં હોતા હૈં । જીવ કા લક્ષણ ચેતના હૈં । એસા ત્રિકાલ
મેં કોઈ સા મી સમય ન આયા હૈં, ન આવેગા, ઓર ન આતા હૈં જવ
કિ જીવ હસ અપને લક્ષણ સે રહિત હુઆ હો—હોગા યા હૈં । હાં
જો કુછ મી હસ મેં પરિવર્તન હોના રહતા હૈં વહ પર્યાય દૃષ્ટિ સે
હોતા રહતા હૈં । સ્યાદ્વાદસિદ્ધાન્ત કા યહ એક અટલ નિયમ હૈં
કિ દ્રવ્યાર્થિકનય સે કિસી મી વસ્તુ મેં કોઈ મી જાત કા પરિવર્તન
નહીં હોતા હૈં જોં કુછ પરિવર્તન હોતા હૈં—વહ સવ પર્યાય કી અપેક્ષા
સે હી હોતા હૈં । હસી કારણ યહાં પ્રત્યેક પદાર્થ કો પરિણામિ
માના ગયા હૈં । અપરિણામી નિલ્લ નહીં । હસલિયે જીવ નર, અમર(દેવ)
આદિ પર્યાયકી અપેક્ષા સે વિનાશી હોને પર મી દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે વહ
શાશ્વત હી હૈં । જો યહ સિદ્ધાન્ત ન માના જાવે તો ફિર મોક્ષકે લિયે
કૌન પ્રયત્ન કરેગા । અર્થાત્ કોઈ મી નહીં કરેગા । એવ સૂત્રકાર શાશ્વત
અશાશ્વત કે વિષય મેં સૂત્ર કહતે હૈં—(સાસણ ચાલણ) ચાલક શાશ્વત
હૈં—વ્યવહાર નય સે ચાલક શબ્દ કા અર્થ શિશુ ઓર નિશ્ચયનય સે

કરવામાં આવે તો તે (જીવ) શાશ્વત હોવાથી કદી પણ નાશ પામતો નથી જીવનું
લક્ષણ ચેતના છે, ત્રણે કાળમાં એવો સમય આવ્યો નથી, આવતો નથી અને આવશે
પણ નહીં કે બ્યારે જીવ ચેતના લક્ષણથી રહિત હોય. તેમાં જે કાંઈ પરિવર્તન
થતું રહે છે. તે પર્યાયની દૃષ્ટિએ થતું રહે છે સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્તને એક અટલ નિયમ
છે કે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કોઈ પણ વસ્તુમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પરિ-
વર્તન થતું નથી, જે કાંઈ પરિવર્તન થાય છે તે પર્યાયની અપેક્ષાએ જ થાય
છે. તે જ કારણે અહીં પ્રત્યેક પદાર્થને પરિણામી નિત્ય માનવામાં આવેલ છે
અપરિણામી નિત્ય માનવામાં આવેલ નથી, તેથી નર, દેવ વગેરે પર્યાયની
અપેક્ષાએ જીવ વિનાશી હોવા છતાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો તે શાશ્વત જ છે.
જો આ સિદ્ધાન્તને માનવામાં ન આવે તો મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કોણ કરે ?
કોઈપણ મોક્ષને માટે પ્રયત્ન જ ન કરે, હવે સૂત્રકાર શાશ્વત અને અશાશ્વતના
વિષયમાં સૂત્રોનું કથન કરે છે—“સાસણ ચાલણ” બાલક શાશ્વત છે, વ્યવહારનયની
અપેક્ષાએ બાલક શબ્દનો અર્થ શિશુ થાય છે અને નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ

શાશ્વતો નિત્ય એવ, 'વાચિયત્વ અસાસય' શાશ્વત્વમશાશ્વતમ્ તત્ર શાશ્વત્વમ્
 વ્યવહારનયતઃ શિશુત્વમ્, નિશ્ચયમયતસ્તુ અસયતત્ત્વમ્, તદશાશ્વત્વ પર્યાયરૂપતયા ।
 'સાસય પઠિપ' શાશ્વત પઠિતઃ 'પંઠિયત્વ અસાસય' પઠિતત્વમશાશ્વતમ્,
 પઠિતો વ્યવહારેણ શાશ્વતો જીવ નિશ્ચયનયેન તુ સયતો જીવઃ, પઠિતત્વં
 વ્યવહારતઃ શાશ્વત્વમ્, નિશ્ચયતઃ સયતત્વં તદશાશ્વત પર્યાયરૂપત્વાત્ । મગવા
 નાદ—'હંતા' इत्यादि । 'हंता गोयमा' इन्त गौतम । 'अधिरे पलोदृह' अस्थिरः
 प्रलोदयति 'जाव पठियत्त असासय' यावत् पठितत्वमशश्वतम्, यावत्पदेन-
 नो स्थिरः प्रलोदयति, अस्थिरो मज्यते नो स्थिरो मज्यते, शाश्वतो बालकः,

બાલક શબ્દ का अर्थ यहाँ असंयत जीव होता है । यह असंयतरूप
 बालक जीव द्रव्यरूप से शाश्वत-नित्य ही है और तद्वत् बालकत्व-असं
 यतत्व निश्चयनय से और व्यवहारनय से बालकत्व शिशुत्व पर्यायरूप
 होने के कारण अशाश्वत है । (सासय पठिप पठियत्त असासय)
 पठित शाश्वत है और पठितत्व अशाश्वत है । व्यवहारनय से पठि
 तशब्द का अर्थ शास्त्र का ज्ञाता जो जीव है वह है और निश्चयनय की
 अपेक्षा से जो जीव सयत है वह है । व्यवहार नय की अपेक्षा से पठि
 तत्व का अर्थ शास्त्रज्ञत्व होता है और निश्चयनय की अपेक्षा से सय-
 तत्व पर्यायरूप होने के कारण अशाश्वत है । इन सय का उत्तर देते
 हुए भगवान कहते हैं कि—(हंता गोयमा । अधिरे पलोदृह, जाव पठि
 यत्त असासय) हाँ गौतम ! अस्थिर पदार्थ पलटता है, यावत् पठित
 त्व अशाश्वत है । यहाँ यावत्पद से (नो स्थिरः पलोदयति, अस्थिरो

બાલક શબ્દનો અર્થ અસંયત જીવ થાય છે તે અસંયતરૂપ બાલક જીવ દ્રવ્ય
 રૂપે શાશ્વત (નિત્ય) જ અને તેમાં રહેલું બાલકપણુ-અસંયતપણુ નિશ્ચય-
 નયથી અને વ્યવહારનયથી પર્યાયરૂપ હોવાને કારણે અશાશ્વત છે 'સાસય
 પઠિપ પઠિયત્ત અસાસય' પઠિત શાશ્વત છે અને પઠિતપણુ અશાશ્વત છે
 વ્યવહારનયથી પઠિત શબ્દનો અર્થ શાસ્ત્રવેદના થાય છે, અને નિશ્ચયનયની
 અપેક્ષાએ સંયત જીવને પઠિત કહે છે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ પઠિતવને
 અથ શાસ્ત્રજ્ઞપણુ થાય છે અને નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તેનો અથ સયતપણુ થાય છે

તે સયતપણુ પર્યાયરૂપ હોવાને કારણે અશાશ્વત છે તે બધા પ્રશ્નોનો
 ઉત્તર આપતાં મહાવીરપ્રભુ કહે છે કે—'હંતા ગોયમા ! અધિરે પલોદૃહ જાવ
 પઠિયત્ત અસાસય" હા, ગૌતમ ! અસ્થિર પદાર્થો પરિવર્તન પામતા રહે છે,
 (યાવત્) પઠિતપણુ અશાશ્વત છે "યાવત્" પદથી નીચેનો સૂત્રમાં મહંજ

બાલકત્વમશાશ્વતમ્ । શાશ્વતઃ પण्डितः, इत्यस्य ग्रहणम् । व्याख्यानं तु प्रश्नसूत्र-
वदेव भवता करणीयम्, सेवं भंते सेवं भंते' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! हे भदन्त !
यत् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेव, आप्तवाक्यस्य सर्वथाऽबाधि-
तत्वात्, 'त्ति जाव विहरइ' इति यावद् विहरति, इत्येवंरूपेण कथयित्वा
गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन
तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ सू० ८ ॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीघासीलालव्रतिविर-
चितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-व्याख्यायां प्रथम
शतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥१-९॥

भज्यते, शाश्वतो बालकः, बालकत्वं अशाश्वतम्, शाश्वतः पण्डितः)
इस पाठका संग्रह हुआ है । इन पदों का व्याख्यान तो प्रश्नसूत्रकी तरह
ही जानना चाहिये । (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ) हे भदन्त !
आप देवानुप्रिय ने जो कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! वह ऐसा
ही है अर्थात् सर्वथा सत्य ही है-क्यों कि आप वाक्य जो होते हैं, वे
सर्वथा अबाधित ही होते हैं । ऐसा कह कर गौतमस्वामी ने श्रमण
भगवान महावीर प्रभु को वन्दना की, नमस्कार किया । वन्दना नमस्कार
करके फिर वे समय और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने
स्थान पर बैठ गये ॥ सू० ८ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीघासीलालजी
महाराजकृत भगवतीसूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या
के प्रथम शतकका नौवां उद्देशक समाप्त ॥१-९॥
॥ प्रथम शतक में नौवां उद्देशक समाप्त ॥

કરાયો છે-“ સ્થિર પદાર્થો પલટાતા નથી, અસ્થિર પદાર્થો ભાંગી જાય છે,
સ્થિર પદાર્થો ભાગતા નથી, ખાલક શાશ્વત છે, ખાલકપણું અશાશ્વત છે, પંડિત
શાશ્વત છે ” આ પદોનો અર્થ પ્રશ્નસૂત્રના અર્થ પ્રમાણે જ સમજવો.

“ સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરइ ” હે ભગવન્ ! આપ દેવાનુ-
પ્રિયે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે, હે ભગવન્ ! તે વાત તદ્દન સાચી જ છે, કારણ
કે આપ વાક્યમાં શકાને સ્થાન જ હોતું નથી. એવું કહીને ગૌતમસ્વામીએ
શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર
કરીને સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા તેઓ પોતાને
સ્થાને ગયા ॥ સૂ૦ ૮ ॥

॥ઇતિશ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ભગવતીસૂત્રની
પ્રિયદર્શિનીવ્યાખ્યાના પહેલા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧-૯॥

અથ દશમોદેશક -

દશમોદેશકસ્ય સંક્ષેપતો વિચારણીયા इमे विषयाः—अन्यतीर्थिकानां पक्षं स्पष्टं, तत्र यत् चक्षमानं न तत् चलितमित्यादिकथनम् । तथा द्वयोः परमाण्वोः परस्परं संमेलनं न भवति, परमाणोरतिस्वल्पतया द्वयोः परमाण्वोः स्नेहकायस्या भावात्, किन्तु त्रयः परमाणवः चत्वारः पंच वा समिलिता भवन्ति, व्याधिषु मिश्रितेषु स्नेहकायस्य समुद्भवात् । ते त्रयः परमाणवो मिश्रमानाः सार्द्धैकरूपेण सार्धैकरूपेणावतिष्ठन्ते, त्रिषा विभागकरणे एकैकस्यावस्थानं भवति । एव चत्वारो द्विषा चतुर्षा वा मिश्रन्ते । द्विषा विमज्जने द्वौ द्वौ, चतुर्षा विभागकरणे एकैको

દશમ ઉદ્દેશક પ્રારંભ—

इस दशम उद्देश में जो विषय वर्णित हुए हैं उनका वर्णन संक्षेप में इस प्रकार से है—

अन्यतीर्थिकजनों का वक्तव्य । इसमें जो चक्षमान है वह चलित नहीं होता है इत्यादि कथन दो परमाणुओं का परस्पर में संमेलन नहीं होता है । क्यों कि परमाणु को अतिस्वल्प होने के कारण दो परमाणुओं में स्नेहकाय का अभाव रहता है । किन्तु तीन परमाणु, चार परमाणु अथवा पांच परमाणु इनका परस्पर में संमेलन होता है । क्यों कि व्याधि परमाणुओं में संमिलित होने पर स्नेहकाय उद्भूय हो जाता है । ये तीन परमाणु मिश्रमान होते हुए १॥-१॥ भाग में हो जाते हैं । तीन रूप में विभाग करने पर एक एक का अवस्थान रहता है इसी तरह चार पर

દશમો ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

દશમ ઉદ્દેશમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેનું દ્રઢાણમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે—

અન્ય તીર્થિકોનું વક્તવ્ય તેમાં ચક્ષમાન છે તે અસ્થિત થતું નથી જોડું કથન જે પરમાણુઓનો પરસ્પરમાં સંયોગ થતો નથી, કારણ કે પરમાણુઓ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી જે પરમાણુઓમાં સ્નેહકાયનો અભાવ રહે છે પણ ત્રણ ચાર પાંચ વગેરે પરમાણુઓનો પરસ્પરમાં સંયોગ થાય છે કારણ કે ત્રણ ચાર વગેરે પરમાણુઓનો વ્યારે સંયોગ થાય છે ત્યારે તેમનામાં સ્નેહકાયનો ઉદ્ભવ થાય છે તે ત્રણ પરમાણુઓ સેદાતાં ૧૥-૧૥ ભાગમાં પડે આઈ બંધ છે ત્રણ પરમાણુઓના ત્રણ ભાગ કરવાથી બેક બેક પરમાણુ રહે છે બે બે

બાલકત્વમશાશ્વતમ્ । શાશ્વતઃ પण्डितः, इत्यस्य ग्रहणम् । व्याख्यानं तु प्रश्नसूत्र-
वदेव भवता करणीयम्, सेवं भंते सेवं भंते' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त । हे भदन्त !
यत् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेव, आप्तवाक्यस्य सर्वथाऽवाधि-
तत्वात्, 'त्ति जाव विहरइ' इति यावद् विहरति, इत्येवंरूपेण कथयित्वा
गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन
तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥ सू० ८ ॥

इति श्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीघासीलालव्रतिविर-
चितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-व्याख्यायां प्रथम
शतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥१-९॥

भज्यते, शाश्वतो बालकः, बालकत्वं अशाश्वतम्, शाश्वतः पण्डितः)
इस पाठका संग्रह हुआ है । इन पदों का व्याख्यान तो प्रश्नसूत्रकी तरह
ही जानना चाहिये । (सेवं भंते । सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ) हे भदन्त !
आप देवानुप्रिय ने जो कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! वह ऐसा
ही है अर्थात् सर्वथा सत्य ही है-क्यों कि आप वाक्य जो होते हैं, वे
सर्वथा अवाधित ही होते हैं । ऐसा कह कर गौतमस्वामी ने श्रमण
भगवान महावीर प्रभु को वन्दना की, नमस्कार किया । वंदना नमस्कार
करके फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने
स्थान पर बैठ गये ॥ सू० ८ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीघासीलालजी
महाराजकृत भगवतीसूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या
के प्रथम शतकका नौवां उद्देशक समाप्त ॥१-९॥
॥ प्रथम शतक में नौवां उद्देशक समाप्त ॥

કરાયો છે-“ સ્થિર પદાર્થો પલટાતા નથી, અસ્થિર પદાર્થો ભાંગી બચ છે,
સ્થિર પદાર્થો ભાગતા નથી, બાલક શાશ્વત છે, બાલકપણું અશાશ્વત છે, પંડિત
શાશ્વત છે ” આ પદોનો અર્થ પ્રશ્નસૂત્રના અર્થ પ્રમાણે જ સમજવો.

“ સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરइ ” હે ભગવન્ ! આપ દેવાનુ-
પ્રિયે જે કહ્યું તે સત્ય જ છે, હે ભગવન્ ! તે વાત તદ્દન સાચી જ છે, કારણ
કે આપ વાક્યમાં શંકાને સ્થાન જ હોતું નથી. એવું કહીને ગૌતમસ્વામીએ
શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર
કરીને સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા તેઓ પોતાને
સ્થાને ગયા ॥ સૂ૦ ૮ ॥

॥ ઇતિશ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ભગવતીસૂત્રની
પ્રિયદર્શિનીવ્યાખ્યાના પહેલા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧-૯॥

તયાદિ-ચલત્ ચલિતમિત્યાદિ કથનમ્ । દ્વયો પરમાખ્યોરપિ પરસ્પરં સંઘાતો મયતિ ।
 એકૈકસ્મિન્નપિ સ્નેહસદ્ભાવાત્, ગ્ર્યાદીનાં સંઘાતસ્ય તૈરપિ સ્વીકૃતત્વાત્ । દ્વયો-
 દ્વિધાકરણે એક એકોમયતિ । પ્રયાણા પરમાણૂનાં સંઘાતો મયતિ, દ્વિધાકરણે
 એકત્ એકઃ, એકતો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, ન તુ સાર્થકઃ સાર્થકો મયતિ, પ્રિયા
 કૃતે પ્રયો મયન્તિ । एवं चतुर्णां द्विधाकरणे एकत एकः, एकतश्च त्रिप्रदेशिकः
 સ્કન્ધો મયતિ ન તુ દ્વૌ દ્વૌ । पञ्चपरमाणूनां स्कन्धो न दुःख (कर्म) तथा परि
 જમતે । कर्म च अशाश्वत, न तु शाश्वतम् ।

મત્ત હૈ । महावीर प्रभु का चक्षुष्य । अन्यमत में असत्यता का प्रतिपा
 दन । चलमाण वह चलित इत्यादि कथन । दो परमाणुओं का भी पर
 स्पर में संघात होता है क्यों कि एक परमाणु में भी स्नेह का सद्भाव
 रहता है । त्रयणुक आदि के संघात को उन्होंने ने भी स्वीकार किया है ।
 दो के दो टुकड़े करने पर एक एक होता है । तीन परमाणुओं का संघात
 होता है । उसके दो भाग करने पर १॥-१॥ ऐसे दो भाग नहीं होते
 हैं, किन्तु एक तरफ एक का एक और दूसरा द्विप्रदेशिक स्कन्ध । तीन
 टुकड़े करने पर तीन होते हैं । इसी तरह चार के दो टुकड़े पर एक का
 एक और दूसरा तीन प्रदेश वाला स्कन्ध एक दो दो ऐसे दो टुकड़े चार
 के नहीं होते हैं । पांच परमाणुओं का स्कन्ध दुःखकर्म रूप से नहीं परि
 णमता है । कर्म अशाश्वत होता है, शाश्वत नहीं होता है ।

વિષયમા મહાવીર પ્રભુનું ચક્ષુષ્ય. અન્ય મતમા સ્નેહ અસત્યપણાનું પ્રતિપાદન
 ને અલમ્બન છે તે અલિત થઈ ચૂકેલું એવું કથન ને પરમાણુઓનાં પણ પર
 સ્પરમા સંયોગ થઈ શકે છે કારણ કે એક એક પરમાણુમા પણ સ્નેહકામના
 સદ્ભાવ રહે છે ત્રણ વગેરે અણુઓના સંયોગનાં તેમણે પણ સ્વીકાર કર્યો છે
 સંયોગ પામેલા ને અણુઓના ને ટુકડા કરવાથી એક એક અણુ મૂઠું પડે
 છે સંયોગ પામેલા ત્રણ પરમાણુઓના ને વિભાગ કરવાથી ૧૥-૧૥ ના ને
 ભાગ થતા નથી પણ એક વિભાગ એક પરમાણુવાળો બને છે પણ તેના
 ત્રણ ટુકડા કરવાથી એક એક પરમાણુવાળા ત્રણ વિભાગ થાય છે એ જ
 પ્રમાણે સંયોગ પામેલા ચાર પરમાણુના ને ટુકડા કરવાથી બે બે પ્રદેશવાળા
 સ્કન્ધો થતા નથી પણ એક સ્કન્ધ એક પ્રદેશવાળો બને બીજો સ્કન્ધ ત્રણ
 પ્રદેશવાળો થાય છે પાંચ પરમાણુઓ સ્કન્ધ દુઃખ-કર્મરૂપે પરિણમતા નથી.
 કર્મ અશાશ્વત હોય છે, શાશ્વત હોતું નથી.

ભૂત્વા ચત્વારો ભવન્તિ । પરમાણ્વો મિલિતાઃ સન્તો દુઃસ્વતયા પરિણતા ભવન્તિ, દુઃસ્વં કર્મ તત્ શાશ્વતમુપચીયતે ડપચીયતે ચ । ઉચ્ચારણાત્ પ્રાગેવ ભાષા ભાષા ન તુ ભાષ્યમાણા ભાષા, ભાષણાત્ પરતો વા ભાષા ભાષા, સા ભાષા અભાષમાણ-સ્ય ભાષા ભવતિ ન તુ ભાષમાણસ્ય । ઉત્પત્તેઃ પૂર્વ ક્રિયા દુઃસ્વા ન તુ ક્રિયમાણા ક્રિયા દુઃસ્વા ક્રિયાસમયવ્યતિક્રમે કૃતા ક્રિયા દુઃસ્વરૂપા, સા ક્રિયા અકુર્વતો દુઃસ્વા ન તુ કુર્વતો દુઃસ્વા । અકૃત્યં દુઃસ્વમસ્પૃશ્યં દુઃસ્વમ્ અક્રિયમાણકૃત દુઃસ્વમ્, અકૃત્વા અકૃત્વા પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાઃ વેદનાં વેદયન્તિ ન તુ કૃત્વા કૃત્વા વેદયન્તીતિ પરતીર્થિકાનાં મતમ્ । સમ્પ્રતિ મહાવીરવ્રતકવ્યમ્ । અન્યમતસ્યાસત્યત્વપ્રતિપાદનં,

માણુઓં કા વિભાગ કરને પર યા નો ડનકે દો દોં કે દો ભાગ હોતે હેં યા એક એક કા વિભાગ કરને પર ચાર ભાગ હોતે હેં । પરમાણુ મિલિત અવસ્થા મેં દુઃસ્વરૂપ સે પરિણત હોતે હેં । દુઃસ્વ જો હેં વહં કર્મ હેં । વહ શાશ્વત હેં । ડસમેં ચય ઓર અપચય હોતે હેં । ઉચ્ચારણ કે પહિલે હી ભાષા ભાષા હેં । બોલી જાતી ભાષા ભાષા નહીં હેં । અથવા-ભાષણ કરને કે શાદ ભાષા ભાષા હેં । વહ ભાષા અભાષમાણ કી ભાષા હોતી હેં, બોલતે હુએ કી ભાષા ભાષા નહીં હોતી હેં । ઉત્પત્તિ કે પહિલે ક્રિયા દુઃસ્વરૂપ હેં, કી જાતી ક્રિયા દુઃસ્વરૂપ નહીં હેં । ક્રિયાસમય કે વ્યતિક્રમ હોને પર કી ગઈ ક્રિયા દુઃસ્વરૂપ હેં । વહ ક્રિયા નહીં કરને વાલે કો દુઃસ્વરૂપ હેં- કરને વાલે કો દુઃસ્વરૂપ નહીં હેં । અકૃત્ય દુઃસ્વ હેં । અસ્પૃશ્ય દુઃસ્વ હેં । અક્રિયમાણ, કૃત દુઃસ્વ હેં । નહીં કરકે નહીં કરકે પ્રાણ, ભૂત, જીવ ઓર સત્ત્વ વેદના ભોગતે હેં । કર કરકે વેદના નહીં ભોગતે હેં એસા પરતીર્થિક જનોં કા

પ્રમાણુ ચાર પરમાણુઓનો વિભાગ કરવામા આવે તો તેમના બે બેના વિભાગ થાય છે અથવા તો એક એકના ચાર ભાગ થાય છે. પરમાણુ મિલિત અવસ્થામા હુ બરૂપે પરિણમે છે. દુઃખ જે છે તે કર્મ છે. તે શાશ્વત છે, તેમાં ચય અને અપચય થાય છે

ઉચ્ચારણના પહેલાંની ભાષા જ ભાષા છે બોલાતી ભાષા, ભાષા નથી. અથવા ભાષણ કર્યા પછીની ભાષા, ભાષા છે તે ભાષા અભાષકની ભાષા હોય છે, બોલનારની ભાષા, ભાષા હોતી નથી. ઉત્પત્તિના પહેલા ક્રિયા હુ બરૂપ છે, કરાતી ક્રિયા દુઃખરૂપ હોતી નથી ક્રિયાસમયનો વ્યતિક્રમ થતાં કરાયેલી ક્રિયા હુ બરૂપ છે તે ક્રિયા કરનારને હુ બરૂપ છે, નહીં કરનારને હુ બરૂપ નથી અકૃત્ય દુઃખ છે અસ્પૃશ્ય દુ ય છે. અક્રિયમાણ, કૃત દુઃખ છે કર્મ નહીં કરવાથી પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ વેદના ભોગવે છે. કર્મ કરીને વેદના ભોગવતા નથી એવી પરતીર્થિકોની માન્યતા છે. તે

અકપાયોદયમમવા, સામ્પરાયિકી ચ કપાયોદયમમવા, અતો જીવ એકમયં દે
ત્રક્રિયે કર્તુ ન શક્નોતીતિ મગધન્મતમ્ । નરકે ક્રિયાનુ-વિરહકાલ ? इति मृच्छा ।
દ્વાદશ મુહૂર્ત્તાં પ્રત્યુત્તરમ્ । અથ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પૃથ્ઠં ધ્યુસ્ક્રાન્તિપદ-બોધ્યમ્ । ‘સેવ
મતે’ इत्यादि गौतमस्यानुमोदनम् । उद्देशकसमाप्तिः, शतकसमाप्तिमेति ॥ १

નવમોદેશકં નિરૂપ્ય તદનુ ષષ્ઠમોદેશકો નિરૂપ્યતે, તથા નવમોદેશકસ્યા તે
અસ્થિર ચ કર્મ इति वर्णितम्, કર્માદિવિષયે ચ પરતીર્થિકા, વિરુદ્ધં પ્રતિપાદયતિ
અતસ્તેવાં નિરાકરણાત્-તથા પ્રથમશતકસ્યાદૌ (દ્વાર) ગ્રામાયાં ‘ચલણામ્’
इति दशमद्वारतया यदुक्तं तत्प्रतिपादनाय च षष्ठमोद्देशकः प्रारभ्यते, तस्येदमा-
दिम सूत्रम्—‘अथ उत्थियार्ण’ इत्यादि ।

સમય મેં દો ક્રિયા કરને કે-લિયે સમર્થ નહીં હો સકતા. એસા આજ્ઞાન
કા મત હે । નરક મેં વિરહકાલ કિતના હે એસા પ્રશ્ન—૧૨ વારહ મુહૂર્ત
કા-હે એસા ઉત્તર । યહાં પ્રજ્ઞાપના-કા છઠર્થા ધ્યુસ્ક્રાન્તિ પદ જાનના
આહિયે । (સેવ મતે । इत्यादिरूप से गौतम ! का अनुमोदन, उद्देशक
की समाप्ति और प्रथम शतक की भी समाप्ति

નવવે ઉદેશક કા નિરૂપણ કરકે હમકે બાદ સૂત્રકાર અથ દશમ
ઉદેશક કા નિરૂપણ કરતે હૈં—નવવે ઉદેશક કે અંત મેં “કર્મ અસ્થિર
હોતા હે” એસા વર્ણન ક્રિયા ગયા હે । કર્માદિ-કે વિષય મેં પરતીર્થિક
જન વિરુદ્ધ હી પ્રરૂપણા-કરતે હૈં, અતઃ ડનકે મન્ત્રાધ્ય કા નિરાકરણ
કરને કે-લિયે તથા—પ્રથમ-શતક કી આદિ મેં દ્વાર-ગ્રામા મેં “ચલણામ્
એસાં જો દશમ દ્વારરૂપ સે-કહા ગયા હે-અસ્કે પ્રતિપાદન કે-લિયે-હસ
દશમ ઉદેશક કા પ્રારંભ જુઝા હે । ‘અથ ઉત્થિયાર્ણ’ इत्यादि

ઉપર હોય ત્યારે જ થાય છે તેથી એક જ સમયે એવ બે ક્રિયા કરવાને
અમર્થ હોતો નથી એવો જાગવાનનો અવ છે નરકમાં વિરહકાળ કેટલો છે ?
એ પ્રશ્ન ઉત્તર—૧૨ મુહૂર્તનો છે અહીં પ્રજ્ઞાપનાનું છઠું ધ્યુસ્ક્રાન્તિપદ બાણુ
એક એ. “સેવ મતે” इत्यादि કથતવડે ગૌતમનું અનુમોદન. ઉદેશકની સમાપ્તિ
અને પહેલા શતકની પણ સમાપ્તિ.

નવમા ઉદેશકનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર જ્યાં ઉદેશકનું નિરૂપણ
કરે છે નવમા ઉદેશકને અતે “કર્મ અસ્થિર જોય છે” એવું વર્ણન કરવામાં
આવ્યું છે કર્માદિના વિષયમાં પરતીર્થિકો એથી વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરે છે, તેથી
તેમના મતનુ અહન કરવાને માટે તથા પહેલા શતકની શરૂઆતની દ્વાર
આધામાં “ચલણામ્” એવું જો જ્યાં દ્વારરૂપે કહેલું છે તેનું પ્રતિપાદન
કરવાના આશયથી આ જ્યાં ઉદેશકની શરૂઆત કરવામાં આવી છે

ભાષણાત્ પૂર્વં ન ભાષા, ભાષ્યમાણા ભાષા ભવતિ, ભાષણાત્ પરતોઽપિ
 ન ભાષા ભવતિ । ભાષમાણસ્ય ભાષા ભવતિ ન તુ અભાષમાણસ્ય । ભાષાવત્
 ક્રિયાપિ વોધ્યા । કૃત્યં દુઃખં, સ્પૃશ્યં દુઃખં, ક્રિયમાણકૃતં દુઃખં, કર્મ
 કૃત્વા કૃત્વા પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાઃ વેદનાં વેદયન્તિ, ન તુ અકૃત્યમ્, અસ્પૃશ્યમ્
 અક્રિયમાણકૃતં દુઃખમ્, અકૃત્વા અકૃત્વા પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વા વેદનાં વેદયન્તી
 ત્યતોઽસત્યમન્યતીર્થિકાનાં મતમિતિ । પુનરન્યતીર્થિકમતમ્--તથાહિ--एको
 जीव एकस्मिन् समये द्वे क्रिये--ऐर्यापथिकी साम्परायिकी च युगपत्
 करोति तदसत्यम्, तयोः परस्परविरुद्धस्वभावत्वात् । यत ऐर्यापथिकी

ભાષણ સે પહિલે ભાષા ભાષા નહીં હોતી હૈ । જો બોલી જો રહી હૈ વહી
 ભાષા હોતી હૈ । ભાષણ કે વાદ ખી ભાષા ભાષા નહીં હોતી હૈ । બોલતે હુએ
 કી ભાષા ભાષા હોતી હૈ । નહીં બોલતે હુએ કી ભાષા ભાષા નહીં હોતી
 હૈ । ભાષાં કી તરહે ક્રિયાં ખી જાનની ચાહિયે । કૃત્ય દુઃખ હૈ । સ્પૃશ્ય
 દુઃખ હૈ । ક્રિયમાણ કૃત દુઃખ હૈ । કર્મ કર કર કે પ્રાણ, ભૂત, જીવ,
 સત્ત્વ વેદના ભોગતે હૈ । અકૃત્ય, અસ્પૃશ્ય, અક્રિયમાણકૃત દુઃખ નહીં
 હૈ । કર્મ નહીં કરકે પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્ત્વ વેદના ભોગતે હૈ । ઇસલિયે
 અન્યતીર્થિકોં કા મત અસત્ય હૈ । તથા-અન્યતીર્થિકોં કા એસા ઓર ખી
 મત હૈ કિ એક જીવ એક સમય મેં ઈર્યાપથિકી ઓર સામ્પરાયિકી એસી
 દો ક્રિયાએ એક સાથે કરના હૈ । સો યહ ખી અસત્ય હૈ-ક્યોં કિ યે દોનોં
 ક્રિયાએ પરસ્પર મેં વિરુદ્ધ સ્વભાવ વાલી હૈ-કારણ કિ એર્યાપથિકી જો
 ક્રિયા હોની હૈ વહ કષાય કે ઉદય કે અભાવ મેં હોની હૈ ઓર જો સા-
 મ્પરાયિકી ક્રિયા હૈ વહ કષાય કે ઉદય મેં હોતી હૈ । ઇસલિયે જીવ એક

ભાષણની પહેલાની ભાષા ભાષા હોતી નથી જે બોલવામા આવે છે એજ ભાષા
 હોય છે ભાષણ પછીની ભાષા પણ ભાષા નથી. બોલનારની ભાષાજ ભાષા કહેવાય
 છે નહીં બોલનારની ભાષા, ભાષા કહેવાતી નથી ભાષાની જેમ જ ક્રિયા વિષે પણ
 સમજવું, કૃત્ય દુઃખ છે સ્પૃશ્ય દુઃખ છે. ક્રિયમાણ કૃત દુઃખ છે કર્મ કરીને પ્રાણ,
 ભૂત, જીવ, સત્ત્વ વેદના ભોગવે છે. અકૃત્ય, અસ્પૃશ્ય, અક્રિયમાણ કૃત દુઃખ
 નથી, કર્મ નહીં કરી કરીને પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્ત્વ વેદના ભોગવતા નથી.
 આ કારણે અન્ય તીર્થિકોનો મત અસત્ય છે, તથા-અન્ય તીર્થિકોની બીજી
 એક એવી માન્યતા છે કે એક જીવ એક જ સમયે ઈર્યાપથિકી સામ્પરાયિકી
 એ બે ક્રિયાએ એક સાથે કરે છે તેમની તે માન્યતા પણ અસત્ય છે, કારણ
 કે તે બે ક્રિયાઓ પરસ્પર વિરોધી સ્વભાવવાળી છે. ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કષાયના
 ઉદયનો અભાવ હોય ત્યારે જ થાય છે. પરંતુ સામ્પરાયિકી ક્રિયા તો કષાયનો

समय वीक्ष्यत च ण कडा किरिया दुक्खा, सा-किं करणओ
 दुक्खा अकरणओ दुक्खा, अकरणओ ण सा दुक्खा, नोखलु
 सा करणओ दुक्खा, सेव वत्तव्व सिया ।- अकिच्च दुक्ख
 अफुस दुक्ख, अकज्जमाणकड दुक्ख, अकहु अकहु पाणमूय
 जीवसत्तावेयण वेदोति, इति वत्तव्व सिया, से कहमेय
 भते एव० ॥ सू० १ ॥

छाया-अन्ययुक्तिकाः सल्ल मइन्त । एवमाख्यानं यावदेव प्ररूपयति, एवं
 सल्ल वल्लमानमचलितम् यावत् निर्जीर्णमागमतिर्जीर्णम्, द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकौ
 न साह्येते, कस्माद् द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकौ न साह्येते, द्वयो परमाणुपुद्ग
 लयोनास्ति स्नेहकायः तस्मात् द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकौ न साह्येते, त्रयो
 परमाणुपुद्गला एकौ साह्यन्ते, कस्माद् त्रयो परमाणुपुद्गला एकौ साह्यन्ते,

सुप्रार्थ—(भंते) हे भदन् ! (अत्र उच्यते ण)- अन्यतीर्थिकजन
 (एव आह्वयन्ति) इस प्रकार से कहते हैं (जाव एव पक्खेति) यावत्
 इस प्रकार से प्रत्यक्ष करते हैं कि (चलमाणे अचलित) जो चल रहा
 है वह चलित नहीं कहा जाता है (जाव निजरिउजमाणे अगिउज्जन्ने)
 यावत् जिसकी निर्जरा हो रही है वह निर्जीर्ण नहीं कहा जाता । (दो पर
 माणु पोग्गला एगयओ न साहणति) दो परमाणु पुद्गल एक स्कंध रूप
 में नहीं परिणमते हैं । (दोण्ह परमाणुपोग्गलार्ण नत्थि सिगेहकाए) (दो
 परमाणु पुद्गलों के स्नेहकाय नहीं होता है) (तग्हा दो परमाणुपोग्गला
 एगयओ न साहणति) इसलिये दो परमाणुपुद्गल एक स्कंधरूप में नहीं
 परिणमते हैं । (तिण्णि परमाणुपोग्गला एगयओ साहणति) तीन पर

अत्र उच्यते णं भंते । एव आह्वयन्ति " भदन्ति

सुप्रार्थ—(भंते !) हे भदन् ! (अत्र उच्यते णं) अन्य तीर्थिको (एव
 आह्वयन्ति) आ आभावे छडे छे (जाव एव पक्खेति) (यावत्) आ आभावे
 भउपवा छडे छे छे (चलमाणे अचलित) ने यात्री रहू छे तेने चलित (यात्री
 रहू) छडी यात्रय नहीं (जाव निजरिउजमाणे अगिउज्जन्ने) (यावत्) नेनी निर्जरा
 यइ रही छे तेने निर्जीर्ण छडी यात्रय नहीं । (दो परमाणुपोग्गला एगयो न
 साहणति) ने परमाणु पुद्गल अके छउपक्खे परिणमन्त नहीं, (दोण्ह परमाणु
 पोग्गलार्ण नत्थि सिगेहकाए) ने परमाणु पुद्गलोभा स्नेहकायने अभाव देव
 छे (तग्हा दो परमाणुपोग्गला एगयो न साहणति) तेथी ने परमाणु पुद्गलो
 अके छउपक्खे परिणमन्त नहीं । (तिण्णि परमाणुपोग्गला एगयो साहणति)

मूलम्—अन्न उत्थिया णं भंते ! एवं आइक्खंति जाव
 एवं परूवेति, एवं खलु चलमाणे अचलिए जाव निज्जरी-
 ज्जमाणे अणिज्जिन्ने दो परमाणु पोग्गला एगयओ न
 साहणंति, दोण्हं परमाणुपोग्गलाणं नत्थि सिणेहकाए,
 तम्हा दो परमाणुपोग्गला एगयओ न साहणंति, तिणिण
 परमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति, कम्हा तिणिण परमाणु-
 पोग्गला एगयओ साहणंति, तिण्हं परमाणुपोग्गलाणं
 अत्थि सिणेहकाए, तम्हा तिणिण परमाणुपोग्गला एगयओ
 साहणंति ते भिज्जमाणा दुहा वि, तिहा वि कज्जंति, दुहा
 कज्जमाणा एगयओ दिवड्ढे परमाणु पोग्गले भवइ, एगयओ
 वि दिवड्ढे परमाणुपोग्गले भवइ, तिहा कज्जमाणा तिणिण
 परमाणुपोग्गला भवंति, एवं जाव चत्तारि० पंच परमाणु
 पोग्गला एगयओ साहणंति, एगयओ साहणित्ता दुक्खत्ताए
 कज्जंति, दुक्खे वि य णं से सासए सया समियं उवचिज्जइ
 य अवचिज्जइ य । पुर्व्वि भासा भासा, भासिज्जमाणी
 भासा अभासा, भासासमय विइकंतं च णं भासिया भासा,
 जा सा पुवं भासा भासा, भासिज्जमाणी भासा अभासा,
 भासा समय विइकंतं च णं भासिया भासा, सा किं भासओ
 भासा, अभासओ भासा, अभासओ णं सा भासा, नो खलु
 सा भासओ भासा । पुर्व्वि किरिया दुक्खा, कज्जमाणी किरिया
 अदुक्खा, किरिया समयविइकंतं च णं कडा किरिया दुक्खा,
 पुर्व्वि किरिया दुक्खा, कज्जमाणा अदुक्खा, किरिया

સંન્યતે સંન્યતે દુઃસ્વતયા ક્રિયતે, દુઃસ્વતયાપિ ચ સ્વલ્લ સત્ શાશ્વત સદા સમિતદ્
પચીયતે વાઙ્મચીયતે વ । પૂર્વે માપા માપા, માપ્યમાપા માપા અમાપા, માપા
સમયચ્યતિક્રાન્તા ચ સ્વલ્લ માપિતા માપા, યા સા પૂર્વે માપા માપા, માપ્યમાપા
માપા અમાપા, માપાસમયચ્યતિક્રાન્તા ચ સ્વલ્લ માપિતા માપા, સા કિ માપમા-
નસ્ય માપા, અમાપમાનસ્ય ? અમાપમાનસ્ય સ્વલ્લ સા માપા નો સ્વલ્લ સા માપ

હસી તરદ્દ સે યાશ્વત્ ચાર પરમાણુ પુદ્ગલોં કે વિષય મેં જાનના ચાહિયે ।
(પચ પરમાણુપોગ્ગલા યગમો સાહર્ણતિ) પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલ સ્કન્ધ
રૂપ સે પરિણમ જાતે હેં । (સાહર્ણિજ્જા દુક્કસસાપ કઝ્જતિ) ઔર
સ્કન્ધરૂપ મેં પરિણમ કરકે ઘે દુઃસ્વરૂપ-કર્મરૂપ હો જાતે હેં । (દુક્કસે ચિ
ર્ણ સે સાસ ? સયા સમિય ઉવચ્ચિજ્જહ ય અવચ્ચિજ્જહ ય) દુઃસ્વરૂપ ઘહ
કર્મ સર્વદા વાશ્વત રહતા હે । ઔર અઠ્ઠી તરદ્દ સે ઘહ ઉપચય ઔર
અપચય કો પ્રાપ્ત કરતા રહતા હે । (પુર્વિ માસા માસા, માસિજ્જમાણી
માસા અમાસા) બોલને કે પહિલે માપા માપા હે । બોલતે સમય માપા
અમાપા હે । (માસાસમયવિહક્કંત ચ ણં માસિયા માસા) માપા કે સમય
કો ઉલ્લંઘન કરને ઘાલી બોલી ગઈ પેસી માપા માપા હે । (જા મા પુર્વિ
માસા માસા, માસિજ્જમાણી માસા અમાસા, માસાસમયવિહક્કંત ચ
ણં માસિયા માસા, સા કિ માસમો માસા અમાસમો માસા) યદિ ઘહ
બોલને કે પહિલે કી માપા માપા હે, બોલતે સમય કી માપા અમાપા
હે, ઔર બોલને કે સમય કો ઉલ્લંઘન કરને ઘાલી પેસી બોલી ગઈ માપા

(માપત્) ચાર પરમાણુ પુદ્ગલોના વિષયમાં પચ સ્કન્ધવત્ (પચ પરમાણુપોગ્ગલા
યગમો સાહર્ણતિ) પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલો બેઠે સ્કન્ધરૂપે પરિણમે છે (સાહર્ણિજ્જા
દુક્કસસાપ કઝ્જતિ) અને સ્કન્ધરૂપે પરિણમીને તેઓ દુઃસ્વરૂપ-કર્મરૂપ સર્વ
બાધ છે (દુક્કસે ચિ ણં સે સાસ ? સયા સમિય ઉવચ્ચિજ્જહ ય અવચ્ચિજ્જહ ય)
દુઃસ્વરૂપ તે કર્મ સર્વદા વાશ્વત રહે છે, અને તે સારી રીતે ઉપચય અને
અપચય પામ્યા કરે છે (પુર્વિ માસા માસા માસિજ્જમાણી માસા અમાસા)
બોલ્યા પહેલાં માપા; બોલ્યા છે બોલતી વખતે બોલ્યા અમાપા છે (માસા
સમયવિહક્કંત ચ ણં માસિયા માસા) બોલ્યાના સમયનું ઉલ્લંઘન કરનારી
બોલવામાં આવેલી બોલ્યા; બોલ્યા છે (જા મા પુર્વિ માસા માસા, માસિજ્જ
માણી માસા અમાસા, માસાસમયવિહક્કંત ચ ણં માસિયા માસા, સા કિ માસમો
માસા અમાસમો માસા) બે બોલ્યા પહેલાં બોલ્યા; બોલ્યા હોય, બોલતી વખ
તની બોલ્યા અમાપા હોય અને બોલવાના સમયનું ઉલ્લંઘન કરનારી બોલી

ત્રયાણાં પરમાણુપુદ્ગલાનામસ્તિ સ્નેહકાયઃ તરમાત્ ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહન્યન્તે, તે મિથમાના દ્વિધા અપિ ત્રિધા અપિ ક્રિયતે, દ્વિધા ક્રિયમાણા એકતો દ્વયર્થઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતોપિ દ્વયર્થઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, ત્રિધા ક્રિયમાણાઃ ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવંતિ, એવં ચત્વારઃ, પચ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ

માણુ પુદ્ગલ એક સ્કન્ધરૂપ મેં પરિણમતે હેં । (કમ્હા) કિસ કારણ સે (તિણિણપરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ) ત્રીન પરમાણુ પુદ્ગલ એક સ્કન્ધ મેં પરિણમતે હેં (તિણ્હં પરમાણુપોગ્ગલાણં અત્થિ સિણેહકાપ) તો ઇસકો ઉત્તર યહ હૈ કિ ઉન ત્રીન પરમાણુ પુદ્ગલોં મેં સ્નેહકાય હોતા હૈ । (તમ્હા તિણિણ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ) ઇસલિયે ત્રીન પરમાણુ પુદ્ગલ સ્કન્ધ રૂપ મેં પરિણમ જાતે હેં । (તે મિજ્જમાણા ટુહા વિ, તિહા વિ કજ્જંતિ) યદિ ઇન ત્રીન પરમાણુઓં કે ભાગ કિયે જાવે તો ઉનકે દો ભાગ મી હો સકતે હેં ઓર ત્રીન ભાગ મી હો સકતે હેં । (ટુહા કજ્જમાણા એગયઓ દિવહુે પરમાણુપોગ્ગલે ભવહ, એગયઓ વિ દિવહુે પરમાણુપોગ્ગલે ભવહ) જવ ઇનકે દો ભાગ કિયે જાવે તો વેદેઢ ૧૧-૧૧ દેઢ કે દો હોતે હેં-અર્થાત્ ૧૧ પરમાણુ કા એક ભાગ ઓર ૧૧ પરમાણુ કા દૂસરા ભાગ । (તિહા કજ્જમાણા તિણિણ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ) યદિ ઉન પરમાણુ પુદ્ગલોં કે જો ત્રીન ભાગ કિયે જાવે તો ત્રીન પરમાણુ પુદ્ગલ અલગ ૨ હોકર ત્રીન ભાગ વન જાવેંગે । (એવં જાવ ચત્તારિં)

ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલો એક સ્કંધરૂપે પરિણમે છે (કમ્હા) કયા કારણથી (તિણિણ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ) ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલો એક સ્કંધ રૂપે પરિણમે છે ? (તિણ્હં પરમાણુપોગ્ગલાણં અત્થિ સિણેહકાપ) તે ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલોમા સ્નેહકાયનો સદ્ભાવ હોવાથી (તમ્હા તિણિણ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ) તે ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલો સ્કંધરૂપે પરિણમે છે. (તે મિજ્જમાણા ટુહા વિ, તિહા વિ કજ્જંતિ) જો તે સ્કંધના વિભાગ કરવામાં આવે તો તેના બે વિભાગ પણ થઈ શકે છે અને ત્રણ વિભાગ પણ થઈ શકે છે (ટુહા કજ્જમાણા એગયઓ દિવહુે પરમાણુપોગ્ગલે ભવહ, એગયઓ વિ દિવહુે પરમાણુ પોગ્ગલે ભવહ) ન્યારે તેના બે ભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે ત્યારે ૧૧-૧૧ ના બે ભાગ થાય છે. એટલે કે ૧૧ પરમાણુનો એક ભાગ અને ૧૧ પરમાણુનો બીજો ભાગ થાય છે. (તિહા કજ્જમાણા તિણિણ પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ) જો તેના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવે તો ત્રણે પરમાણુ પુદ્ગલો જુદા પડીને એક એક પરમાણુનો પ્રત્યેક ભાગ બને છે, (એવં જાવ ચત્તારિં) એજ પ્રમાણે

માણસ્ય ભાષા । પૂર્વે ક્રિયા દુઃખા, ક્રિયામાણા ક્રિયા અદુઃખા, ક્રિયાસમયવ્યતિક્રાન્તા ચ ચલુ કૃતા ક્રિયા દુઃખા । યા સા પૂર્વે ક્રિયા દુઃખા, ક્રિયામાણા ક્રિયા અદુઃખા, ક્રિયાસમયવ્યતિક્રાન્તા ચ ચલુ કૃતા ક્રિયા દુઃખા, સા કિં કરણતો દુઃખા અકરણતો દુઃખા, અકરણતઃ ચલુ સા દુઃખા, નો ચલુ સા કરણતો દુઃખા,

ભાષાહૈ તો વહ ભાષા કિસ કી હૈ કયા ઘોલતે હુએ કી વહ ભાષા હૈ? યા નહીં ઘોલતે હુએ કી વહ ભાષાહૈ? (અભાસઓ ણં સા ભાસા, નો ચલુ સા ભાસઓભાસા) અભાષમાન નહીં ઘોલતે હુએકી વહ ભાષા હૈ ઘોલતે હુએકી વહ ભાષા નહીં હૈ । (પુર્વિવ કિરિયા દુઃખા, કજ્જમાણી કિરિયા અદુઃખા) પહિલે ક્રિયા દુઃખ હૈ-દુઃખ હેતુ હૈ । કી જાતી ક્રિયા દુઃખ-દુઃખ હેતુ-નહીં હૈ । (કિરિયા સમયવદ્ધકંત ણં કઢા કિરિયા દુઃખા) તથા પહિલે કી ગર્હ ક્રિયા દુઃખ-દુઃખહેતુ હૈ । (પુર્વિવ કિરિયા દુઃખા, કજ્જમાણી કિરિયા અદુઃખા કિરિયાસમયવીદ્ધકંત ચ ણં કઢા કિરિયા દુઃખા સા કિં કરણઓ દુઃખા, અકરણઓ દુઃખા) પહિલે ક્રિયા દુઃખ હૈ, કી જાતી ક્રિયા દુઃખ નહીં હૈ । ઓર કી ગર્હ ક્રિયા દુઃખ હૈ તો વહ ક્રિયા કરણ સે દુઃખ હૈ કિ નહીં કરણ સે દુઃખ હૈ (નો ચલુ સા કરણઓ દુઃખા, સેવં વત્તવ્વં સિયા) વહ કરણ સે દુઃખ નહીં હૈ એસા કહના ચાહિયે । અર્થાત્-અક-

ખોલાયેલી ભાષા; ભાષા હોય તો તે ભાષા કોની છે-શું ખોલતાની તે ભાષા છે કે નહીં ખોલતાની તે ભાષા છે? (અભાસઓ ણં સા ભાસા, નો ચલુ સા ભાસઓ ભાસા) અભાષમાનની-નહીં ખોલનારની-તે ભાષા છે, પરંતુ ભાષમાનની-ખોલતાની તે ભાષા નથી (પુર્વિવ કિરિયા દુઃખા, કજ્જમાણી કિરિયા અદુઃખા) કર્યા પહેલાં ક્રિયા દુઃખ-દુઃખહેતુ છે, જે ક્રિયા કરવામા આવી રહી હોય છે તે દુઃખ-દુઃખહેતુ નથી. (કિરિયા સમયવદ્ધકંત ણ કઢા કિરિયા દુઃખા) તથા પહેલાં કરાયેલી ક્રિયા દુઃખ-દુઃખહેતુ છે (પુર્વિવ કિરિયા દુઃખા, કજ્જમાણી કિરિયા અદુઃખા, કિરિયા સમયવીદ્ધકંત ચ ણં કઢા કિરિયા દુઃખા સા કિં કરણઓ દુઃખા, અકરણઓ દુઃખા) કર્યા પહેલાંની ક્રિયા દુઃખહેતુ હોય, કરાતી ક્રિયા દુઃખહેતુ ન હોય અને કરાયેલી ક્રિયા દુઃખહેતુ હોય, તો તે ક્રિયા કરણકાલમાં કરનાર વ્યક્તિના દુઃખની હેતુભૂત હોય છે કે નહીં કરનારના દુઃખની હેતુભૂત હોય છે? (નો ચલુ સા કરણઓ દુઃખા, સેવં વત્તવ્વં સિયા) તે કરનારને દુઃખની હેતુભૂત થતી નથી-પણ અક્રિયામાણ હોય ત્યારે કરવાને સમયે ન કરાતી ક્રિયા નહીં કરનારને દુઃખની હેતુભૂત થાય છે. (તે

४, द्विज्जमाने अष्टिष्ठणे ५, मिज्जमाने अभिष्ठणे ६, इज्जमाने अद्वे ७, मेज्जमाने अमडे ८, छाया-उदीर्यमाणमनुदीरितम् ९, वेद्यमानमवेदितम् १, प्रदीपमाणप्रदीपम् ४, छिद्यमानमच्छिद्यम् ५, मिद्यमानमभिद्यम् ६, दह्यमानमदग्धम् ७, म्रियमाणममृतम् ८" इति । एषु सर्वेषु अपतीर्थिकाः वर्तमानसमये भूतकालिककार्यस्यासंभवात् वर्तमानभूतत्वयोरेकसमयतया निर्देशं न मन्यन्ते, एवं निर्जीर्यमाणं कर्म अनिर्जीर्यमिति ते मन्यन्ते, वर्तमानसमये भूतकालिककार्यस्याकरणात्, वर्तमानभूतत्वयोरेकतया व्यपदेशस्याप्रपत्त्यादिति, निर्जीर्यमाणमनिर्जीर्यमिति कथयन्ति । पुनश्च कथयन्ति—'दो परमाणु पोग्गला' इति पर-

पद्विज्जमाने अपहीणे ४, छिज्जमाने अष्टिष्ठणे ५, मिज्जमाने अभिष्ठणे ६, इज्जमाने अद्वे ७, मेज्जमाने अमडे ८,) इस पाठ का संग्रह किया गया है । इसका तात्पर्य यह है कि अन्यतीर्थिक जन जैसा चलत कर्म को चलित नहीं मानते हैं, उसी प्रकार स वे उदीर्यमाण कर्म को उदीर्य वेद्यमान कर्म को वेदित, प्रदीपमाण कर्म को प्रदीप, छिद्यमान कर्म को छिद्य, मिद्यमान कर्म को मिद्य दह्यमान कर्म को दग्ध और म्रियमाण को मृत, निर्जीर्यमाण कर्म को निर्जीर्य नहीं मानते हैं । क्यों कि इन सब में वर्तमान काल और भूतकाल का निर्देश हुआ है । सो वर्तमान समय में भूतकालिक कार्य की असंभवा के कारण वर्तमान काल और भूतकाल इन दोनों का एक समयावच्छेदेन निर्देश होता असंभव है । अतः वे ऐसा निर्देश नहीं मानते हैं । वे तो (चलमाणे अपचलिण जाव निज्जरिज्जमाने अनिज्जिष्ठणे) ऐसा ही मानते हैं ।

द्विज्जमाण अपहीणे ४ छिज्जमाने अष्टिष्ठणे ५ मिज्जमाने अभिष्ठणे ६ इज्जमाने अद्वे ७ मेज्जमाणे अमडे ८" आ आदौ सञ्चर्य कथयेत् । तेन तात्पर्यं चे ॥ ६ अन्यतीर्थिको ज्ञेयी दाने चलित कर्मने चलित मानता नथी, जे ७ प्रभावे उदीपनाज्ज कर्मने उदीपुं मानता नथी, वेद्यमान कर्मने वेदित मानता नथी प्रदीपमाण कर्मने प्रदीपुं मानता नथी, छिद्यमान कर्मने छित मानता नथी मिद्यमान कर्मने मिद्य मानता नथी, दह्यमान कर्मने दग्ध मानता नथी म्रियमाण कर्मने मृत मानता नथी अने निज्जमाण कर्मने निज्जमाण मानता नथी, कारणं के जे अभावां वर्तमान अने भूतकालो निर्देश यथे ॥ वर्तमान समयमां भूतकालिक कार्यनी असंभवात् अने वर्तमानकाल अने भूतकाल जे अनेने जेक समयावच्छेदेन निर्देश यथे न संभवतु ॥ तेथी तेज्जे जेवा निर्देशने मानता नथी । तेज्जे तो "वर्तमान अपचिरात् निज्जरिज्जमाणे अनिज्जिष्ठणे" जेव न माने ॥ तेथी

તિ 'ચલત્' અંચલિતમ્, ચલત્ કર્મ ચલિતમિતિ ન સંભવતિ, ચલતા કર્મણા ચલિતકાર્યસ્યાનિષ્પાદનાત્, તથા ચલદિતિ વર્તમાનનિર્દેશઃ ચલિતમિતિ ભૂતનિર્દેશઃ, શત્રુપ્રત્યયક્તપ્રત્યયયોર્વર્તમાનભૂતકાલબોધકત્વાત્, તથા ચ વર્તમાનસ્ય ભૂત- તયા વ્યવહારો ન સંભવતિ, અતથ્ચલત્કર્મ ચલિતમિતિ ન મન્યન્તે પરતીર્થિકાઃ ૧ 'જાવ નિજ્જરિજ્જમાણે અનિજ્જિજ્જણે' યાવત્ નિર્જીર્યમાણમનિર્જીર્ણમ્ અત્ર યાવત્પદેન "ઉદીરિજ્જમાણે અણુદીરિણ ૨, વેહજ્જમાણે અવેહણ ૩, પહિજ્જમાણે અપહીણે

તાત્પર્ય હસ કથન કા હસ પ્રકાર સે હૈ-કિ જો ક અમી આત્મા સે ચલ રહા હૈ ચલ ચુકા નહીં હૈ ઉસકો ચલ ચુકા માનના યહવાત સંભ- વિત નહીં હોતી હૈ । ક્યોં કિ વર્તમાન મેં ચલતા હુઆ કર્મ ચલ ચુકે કર્મ કે કાર્ય કો નિષ્પાદન કરને મેં અસમર્થ માના ગયા હૈ । તથા (કર્મ આત્મા સે) (ચલત્) ચલ રહા હૈ યહ નિર્દેશ વર્તમાન કાલ સંબંધી હૈ । ઓર (ચલિતમ્) કર્મ આત્મા સે ચલ ચુકા યહ નિર્દેશ ભૂતકાલ સંબંધી હૈ । (ચલત્) મેં ચલ્ ધાતુ સે વર્તમાન કાલ કો લેકર (શત્રુ) પ્રત્યય હુઆ હૈ । ઓર (ચલિતમ્) મેં ભૂતકાલ કો લેકર (ક્ત) પ્રત્યય હુઆ હૈ । ઓર હસ તરહ (શત્રુ) ઓર (ક્ત) યે દો પ્રત્યય ક્રમશઃ વર્તમાન ઓર ભૂતકાલ કે જવ નિર્દેશક હૈ-બોધક હૈ તવ વર્તમાન કા ભૂતકાલ રૂપ સે વ્યવહાર કેસે સંભવિત હો સકતા હૈ । અર્થાત્ નહીં હો સકતા । હસલિયે અન્યતીર્થિકજન (ચલત્ કર્મ ચલિતમ્) એસા નહીં જ્ઞાનતે હૈ । (જાવ નિજ્જરિજ્જમાણે અનિજ્જિજ્જણે) યાવત્ નિર્જીર્યમાણં અનિર્જીર્ણમ્) યહાં યાવત્ પદ સે (ઉદીરિજ્જમાણે અણુદીરિણ ૨, વેહજ્જમાણે અવેહણ ૩,

જે કર્મ વર્તમાનકાળે આત્મામાથી ચાલી રહ્યું છે તેને ચાલી ચૂક્યું કહી શકાય નહીં, કારણ કે વર્તમાનમા ચાલી રહેલા કર્મને ચાલી ચૂકેલા કર્મના કાર્યનું નિષ્પાદન કરવાને અસમર્થ માનવામાં આવે છે, તથા "ચલત્" ચાલી રહ્યું છે" વર્તમાનકાળને નિર્દેશ કરે છે. અને "ચલિતમ્" "ચાલી ચૂક્યું છે" તેની ભારફત ભૂતકાળને નિર્દેશ થાય છે "ચલત્" માં "ચલ" ધાતુને વર્તમાનકાળને "શત્રુ" પ્રત્યય લાગ્યો છે. અને "ચલિતમ્" મા ભૂતકાળને "ક્ત" પ્રત્યય લાગ્યો છે. આ રીતે "શત્રુ" અને "ક્ત" પ્રત્યયો અનુક્રમે વર્તમાન અને ભૂતકાળના નિર્દેશક હોવાથી વર્તમાનને ભૂતકાળરૂપે વ્યવહાર સંભવી શકે જ નહીં તેથી અન્ય તીર્થિકો "ચલત્ કર્મ ચલિતમ્" એવું માનતા નથી "જાવ નિજ્જરિજ્જમાણે અનિજ્જિજ્જણે" (યાવત્) જેની નિર્જીર્ય થઈ રહી છે તે અનિર્જીર્ણ છે-તેની નિર્જીર્ય થઈ ચૂકી એવું કહી શકાય નહીં અહીં "યાવત્" પદથી "ઉદીરિજ્જમાણે અણુદીરિણ ૨, વેહજ્જમાણે અવેહણ ૩,

સાદ્ગતિ' તસ્માત્ દ્વો પરમાણુપુદ્ગલો એકત્રો ન સદ્ન્યેતે, યસ્માત્ દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ સ્નેહકાયો નાસ્તિ તસ્માત્ કારણાત્ દ્વયો પરમાણ્વોઃ પરસ્પરં સમેલન ન મદતિ, તથા—'તિષ્ઠિ પરમાણુપોગ્ગલા ' અથ પરમાણુપુદ્ગલા ' એગયત્રો સાદ્ગતિ ' એકત્રઃ સદ્ન્યેતે ' કન્ઘા તિષ્ઠિ પરમાણુ પોગ્ગલા એગયત્રો સાદ્ગતિ ' તસ્માત્ અથ પરમાણુપુદ્ગલા એકત્ર સદ્ન્યેતે? ' તિષ્ઠિ પરમાણુ પોગ્ગલા ' અથાનાં પરમાણુપુદ્ગલાનામ્ ' અસ્થિ સિણેહકાય' અસ્થિ સ્નેહકાયઃ—સ્નેહપર્યાયરાશિઃ, 'તન્મા

પરમાણુપોગ્ગલા એગયત્રો ન સાદ્ગતિ) દો પરમાણુ પુદ્ગલ આપસ મેં મિલકર એક સ્કંધરૂપપર્યાય કો ઉત્પન્ન નહીં કર સકતે હૈં । (સ્તિગ્ધ-રુક્ષત્વાદ્ ઘઃ) એસા સિદ્ધાન્ત કા વચન હૈ । સ્તિગ્ધ સ્તિગ્ધ કા, સ્તિગ્ધ રુક્ષ કા ઝૌર રુક્ષ રુક્ષ કા આપસ મેં ઘષ હો જાતા હૈ । અતઃ ઘષ હોને કે લિપે સ્તિગ્ધ રુક્ષ ગુણ સાપેક્ષ હોતા હૈ । યહ-દો પરમાણુ સૂક્ષ્મ હૈં—અતઃ યનમેં સ્નેહ-ચિકાશ નહીં રહતા હૈ । હસ કારણ યન કા પરસ્પર સમેલન નહીં હોતા હૈ । તથા—(તિષ્ઠિ પરમાણુપોગ્ગલા-એગયત્રો સાદ્ગતિ) ત્રીન પરમાણુ પુદ્ગલ આપસ મેં મિલકર એક ઇયણુક રૂપ સ્કંધ પર્યાય કો ઉત્પન્ન કરતે હૈં । અર્થોં કિ જય યે આપસ મેં મિલતે હૈં તથા ઇનમેં સ્પૃહતા આ જાતી હૈ । હસકા કારણ યનમેં સ્નેહકાય આ જાને સે યનકા પરસ્પર મેં સંમેલન હો જાતા હૈ । યહી ઘણ સૂત્રકાર ને (કન્ઘા તિષ્ઠિ પરમાણુ પોગ્ગલા એગયત્રો સાદ્ગતિ) હસ સૂત્રપાઠ યારા હાંકા રૂપ સે ઉત્પાપિત કર (અસ્થિ સિણેહકાય સન્ઘા તિષ્ઠિ પરમાણુ પોગ્ગલા

પર્યાય રશિ હોતી નથી તે કારણે ઘો પરમાણુ પોગ્ગલા એગયત્રો ન સાદ્ગતિ" એ પરમાણુ પુદ્ગલો પરસ્પર મળી જઈને એક સ્કંધરૂપ પર્યાયને ઉત્પન્ન કરી શકતાં નથી. સ્તિગ્ધરુક્ષત્વાદ્ ઘઃ" એવું સિદ્ધાન્તનું વચન છે. સ્તિગ્ધ સાથે સ્તિગ્ધનો, સ્તિ ધર્મનો અને રુક્ષરુક્ષનો પરસ્પરમાં જમ થઈ બધ છે તેથી જમ થવાને માટે સ્તિગ્ધ રુક્ષ શુદ્ધ સાપેક્ષ હોય છે. બધા એ પરમાણુ સૂક્ષ્મ હોય છે, તેથી તેમનામાં સ્નેહ-ચિકાશ રહેતી નથી. તે કારણે તેમનો પરસ્પરમાં સંયોગ થતો નથી. તથા "તિષ્ઠિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયત્રો સાદ્ગતિ" ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલો અરસપરસમા મળીને એક આણુકરૂપ સ્કંધપર્યાયને ઉત્પન્ન કરે છે, કારણ કે બધારે તેઓનો પરસ્પરમાં સંયોગ થાય છે ત્યારે તેમનામાં સ્પૃહતા બાકી બધ છે, તે કારણે તેમનામાં સ્નેહકાય બાકી બધથી તેમનો પરસ્પરમાં સંયોગ થઈ બધ છે એ જ વાત સૂત્રકારે "કન્ઘા તિષ્ઠિ પરમાણુ પોગ્ગલા એગયત્રો સાદ્ગતિ" આ સૂત્રપાઠ વડે સ્પષ્ટ કરીને "અસ્થિ

માણુપુદ્ગલો 'એગયઓ ન સાહણંતિ' એકતો ન સંહન્યેતે, એકત એકસ્વેનૈકસ્કંધ-
સ્વરૂપેણ ન સંહન્યેતે ન સંહતૌ સંમિલિતૌ સ્યાતામ્, દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ પરસ્પરં
સંમેલનં કુતો ન ભવતીતિ કથયતિ—'કમ્હા દો પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ ન
સાહણંતિ' કસ્માત્ દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ એકતો ન સંહન્યેતે, એકસ્કંધતયા ન પરિ-
ણમેતે । પરસ્પરાસંમેલને કારણમાહ—'દોણં પરમાણુપોગ્ગલાણં' દ્વયોઃ પરમાણુ
પુદ્ગલયોઃ 'નત્થિ સિણેહકાયે' નાસ્તિ સ્નેહકાયઃ' દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ સૂક્ષ્મત્વાત્તત્ર
સ્નેહકાય—સ્નેહપર્યાયરાશિર્નાસ્તિ, 'તમ્હા દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ ન

તથા—और भी इनकी क्या२ मान्यताएँ हैं सो सूत्रकार इन्हें (दो परमाणु पोग्गला) इत्यादि सूत्र द्वारा प्रकट कर रहे हैं—(दो परमाणुपोग्गला एगयओ न साहणंति) दो परमाणु पुद्गल एकस्कन्धरूप में नहीं परिणमते हैं । इस विषय में उनका ऐसा कहना है कि दो परमाणु मिलकर द्व्य-
णुक स्कंध को नहीं बना सकते हैं । क्यों कि वह अत्यन्त सूक्ष्म होते
हे । इसलिये उनमें स्नेह गुण जो बंध होने में अर्थात् स्कन्ध रूप होने
में कारण होता है नहीं होता है । यही बात सूत्रकार ने (कम्हा दो पर-
माणुपोग्गला एगयओ न साहणंति) इस सूत्र द्वारा शंका रूप में उत्था-
पित कर (दोणं परमाणु पोग्गलाणं नत्थि सिणेहकाए) इस उत्तर सूत्र
द्वारा स्पष्ट की है । दो परमाणुपुद्गल एक स्कन्ध को बनाने के लिये
संहत—संमिलित किस कारण से नहीं होते हैं ? तो इसका उत्तर उनकी
ओर से ऐसा दिया गया है कि वे दो परमाणु सूक्ष्म होते हैं—अतः सूक्ष्म
होने के कारण स्नेहपर्याय राशि उनमें नहीं होती है । इस कारण (दो

તેમની બીજી માન્યતાઓ કથી કથી છે તે સૂત્રકાર “દો પરમાણુ પોગ્ગલા”
ઇત્યાદિ સૂત્રો વડે પ્રકટ કરે છે—“દો પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ ન સાહણંતિ”
એ પરમાણુ પુદ્ગલો એક સ્કંધરૂપે પરિણમતા નથી. તે બાબતમાં તેમની માન્યતા
એવી છે કે એ પરમાણુ મળીને એ આણુવાળો (દ્વ્યણુક) સ્કંધ બનાવી શકતા
નથી કારણ કે તેઓ અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે. તેથી સ્કંધરૂપે પરિણમવા માટે
કારણરૂપ સ્નેહગુણનો તેમનામાં સદ્ભાવ હોતો નથી. એ જ વાત સૂત્રકારે
“કમ્હા દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ ન સાહણંતિ” આ સૂત્રવડે શંકારૂપે ઉપ-
સ્થિત કરીને “દોણં પરમાણુપોગ્ગલાણં નત્થિ સિણેહકાય” આ સૂત્રવડે પ્રતિ-
પક્ષીઓ તરફથી તેનો ઉત્તર આપ્યો છે. એ પરમાણુ પુદ્ગલો શાં કારણે સંયોગ
પામીને એક સ્કંધરૂપ બનતાં નથી ? તેનો આ પ્રમાણે પ્રતિપક્ષીઓએ ઉત્તર
આપ્યો છે—એ પરમાણુ સૂક્ષ્મ હોય છે સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે તેમનામાં સ્નેહ-

માણુ પોમાલા મયતિ' ત્રિષાક્રિયમાણા અય પરમાણુપુદ્ગલા મયન્તિ યદિ તપાં
પરમાણુપુદ્ગલાનાં માગમયં કુર્યાત્ તદા એકૈક' પરમાણુપુદ્ગલો મયતીતિ માત્રઃ ।
'એવં જાવ ચત્તારિ' એવં યાવત્ ચત્તાર ૦, એવમ્=અનેન પ્રકારેણ યાવત્ ચત્તાર'
પરમાણુપુદ્ગલા મયન્તિ । અથ યાવત્પદેન-યથા પ્રયાણાં પુદ્ગલાનામાલાપકસ્તથા
ચતુ'સઘ્યકપુદ્ગલાનામપ્યાલાપક' કાર્ય, તથાદિ—'ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા
એગયઓ સાહયતિ । કમ્હા ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહયંતિ ? ચઠ્ઠં
પરમાણુપોગ્ગલાણં અત્યિ સિણેહકાણ તમ્હા ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ
સાહયંતિ । તે મિજ્જમાણા દુદ્ધાવિ ચઢ્ઢાવિ કજ્જંતિ । દુદ્ધા કજ્જમાણા એગયઓ

તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા મયંતિ) યદિ ઠન સંહત હુણ તીન પરમાણુ પુદ્ગલો
કે તીન વિભાગ ક્રિયે જાવે તો એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ કે રૂપ મેં ઠનકે ૧
વિભાગ હો જાતે હેં । (જાવ ચત્તારિ) હસી પ્રકાર સે યાવત્ ચાર પર
માણુ પુદ્ગલ હોતે હેં । યહાં યાવત્ પદ સે (યથા પ્રયાણા પરમાણુપુદ્ગલાનાં
આલાપકસ્તથા ચતુ સઘ્યક પુદ્ગલાનામ્ આલાપક' કાર્ય) યહ સમજાયા
ગેયા હેં કિ કિસ તરહ સે તીન પુદ્ગલ પરમાણુઓં કા યહ આલાપક કહા
ગયા હેં ઠસી પ્રકાર સે ચાર પુદ્ગલ પરમાણુઓં કા મી આલાપક કર હેના
'ચાહિયે-યહ હસ પ્રકાર સે-(ચત્તારિ પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ સાહ
યંતિ ? કમ્હા ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહયંતિ ? ચઠ્ઠં પર
માણુપોગ્ગલાણં અત્યિ સિણેહકાણ તમ્હા ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગ-
યઓ સાહયંતિ-તે મિજ્જમાણા દુદ્ધાવિ ચઢ્ઢાવિ કજ્જંતિ, દુદ્ધા કજ્જ

પ્રશ્ન છે ' તિહા વિ કજ્જમાણા તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા મયંતિ " એ તે સહવ
(સ્કંધરૂપે પરિભુક્તિ) તથા પરમાણુ પુદ્ગલોના તથા વિભાગ કરવામાં આવે
તો એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા તેમના તથા વિભાગ થાય છે " એવં જાવ
ચત્તારિ " એજ પ્રમાણે (યાવત્) આજ પરમાણુ પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ બહુ
બંધી ' યાવત્ " પદથી ' યથા પ્રયાણાં પરમાણુપુદ્ગલાનાં આલાપકસ્તથા
ચતુ' સઘ્યક પુદ્ગલાનામ્ આલાપક' કાર્યઃ " એવું સમજાવવામાં આવ્યું છે કે
એવી રીતે તથા પરમાણુ પુદ્ગલોના આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે એવી જ
રીતે ચાર પરમાણુ પુદ્ગલોના આલાપકો પણ બનાવી લેવા એવંજે, તે આજ
પણ આ પ્રમાણે બનશે—' ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહયંતિ । કમ્હા
ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહયંતિ ? ચઠ્ઠં પરમાણુ પોગ્ગલા
અયિ સિણેહકાણ તમ્હા ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહયંતિ ।
તે મિજ્જમાણા દુદ્ધાવિ ચઢ્ઢાવિ કજ્જંતિ દુદ્ધા કજ્જમાણા એગયઓ

તિણિ પરમાણુપોગલા એગયઓ સાહળંતિ ' તસ્માત્ ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા એકતઃ સંહન્યન્તે, ય્યાદિપરમાણૂનાં સ્થૂલત્વાત્ સ્નેહકાયો ભવતિ તતશ્ચ સ્નેહકાયસાહાય્યાત્ ય્યાદિપરમાણવો મિલિત્વા સ્કન્ધાકારેણ પરિણતા ભવન્તીતિ ભાવઃ। 'તે મિજ્જમાણા દુહાવિ તિહાવિ કજ્જંતિ' તે મિઘમાનાઃ દ્વિધાઽપિ ત્રિધાઽપિ ક્રિયંતે, યદિ તે સંહતાસ્ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા મિઘમાનાઃ સન્તઃ દ્વિત્રિવિભાગેન વિભક્તાઃ ક્રિયન્તે તદા 'દુહા કજ્જમાણા' દ્વિધા ક્રિયમાણાઃ, 'એગયઓ દિવદ્દે પરમાણુપોગલે મવહ્ એગયઓ વિ દિવ પરમાણુ પોગલે મવહ્' એકતો દ્વયર્થઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ એકતોઽપિ દ્વયર્થઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, યદિ ત્રિપરમાણુપુદ્ગલાનાં સંયુક્તાનાં દ્વૌ ભાગૌ ક્રિયેતે તદા દ્વિધા કૃતયો દ્વયોરપિ ભાગયોદ્વયર્થઃ દ્વયર્થઃ અર્ધાધિકૈકત્વસંખ્યાવાન્ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતીત્યર્થઃ, 'તિહાકજ્જમાણા તિણિ પર-

એગયઓ સાહળંતિ) इस सूत्रपाठ से स्पष्ट की है । तीन परमाणु पुद्गल आपस में मिलकर जो स्कन्धरूपपर्याय में परिणत हो जाते हैं उसका कारण उनमें स्नेहकाय है । तात्पर्य कहने का यह है कि तीन आदि परमाणुओं में स्थूलता होने के कारण उनमें स्नेहकाय होता है, इसलिये स्नेहकाय की सहायता से वे ज्यादिक परमाणु मिलकर स्कन्धाकार में परिणत हो जाते हैं । (ते मिज्जमाणा दुहा वि तिहा वि कज्जंति) संहत स्कन्धरूप में परिणत हुए-वे तीन परमाणु पुद्गल जब विभक्त किये जाते हैं तो उनके दो टुकड़े भी हो सकते हैं, और तीन टुकड़े भी हो सकते हैं । (दुहा कज्जमाणा एगयओ दिवद्वे परमाणु पोगगमें भवह्, एगयओ वि दिवद्वे परमाणुपोगगले भवह्) जब संयुक्त इनके दो टुकड़े-विभाग करते हैं तो एक तरफ १॥ और दूसरी तरफ भी १॥ पुद्गल परमाणु हो जाता है । (तिहा कज्जमाण

સિણેહકાય તમ્હા તિણિ પરમાણુ પોગલા એગયઓ સાહળંતિ ” આ સૂત્રપાઠ વડે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલો પરસ્પરમાં મળી જઇને જે સ્કંધ પર્યાયમાં પરિણમે છે તેનું કારણ એ છે કે તેમનામાં સ્નેહકાયનો સદ્ભાવ છે. ઠડેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ત્રણ પરમાણુઓમાં સ્થૂલતા હોવાને લીધે તેમનામાં સ્નેહકાય હોય છે, તે સ્નેહકાયની સહાયતાથી તે ત્રણ ચાર વગેરે પરમાણુઓ મળી જઇને સ્કંધરૂપે પરિણમે છે, “ તે મિજ્જમાણા દુહા વિ તિહા વિ કજ્જંતિ ” સ્કંધરૂપે પરિણમેલાં તે ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલોને ન્યારે બૂદ્ધ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેમના બે ભાગ પશુ અર્ધ શકે છે અને ત્રણ ભાગ પશુ થઇ શકે છે, “ દુહા કજ્જમાણા એગયઓ દિવદ્દે પરમાણુપોગલે મવહ્, એગયઓ વિ દિવદ્દે પરમાણુ પોગલે મવહ્ ” ન્યારે તે સંયુક્ત પરમાણુઓના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે ૧૥-૧૥ પરમાણુ પુદ્ગલના બે વિભાગ

સન્તીતિ માર , અથ દુઃસ્વભાવકારણાદ્ દુઃસ્વ કર્મ કાર્યે કારણોપચારાત્ 'દુઃસ્વે ચિ
ય ય ને' દુઃસ્વમપિ ચ સાદ્ય વદ્ , 'સાસપ્' સાસતય્ 'સયા સમિય' સદા સમિત્ ,
અપ્યક્ સપરિમાણ વા , 'અપચિજ્ઞા ય ' અપચીયતે ચ ' અપચિજ્ઞા ય ' અપ-
ચીયતે ચ , અપચીયતે હૃદિશ્ચ માપ્નોતિ , અપચીયતે , શાસં પ્રાપ્નોતિ , પંચ પરમાણ્વો
મિલિત્વા કર્મરૂપેણ પરિણમન્તિ , તત્કર્મ પ્રવાહરૂપેણ નિત્ય સત્ સર્વદૈવ વ્યાપવ્યયૌ
પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ ।

તાપ ક્વજંતિ) એસા કહા હૈ સો હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ વે પાંચ
પુલ્લપરમાણુ ઇકદ્દે હોકર કર્મરૂપ મેં પરિણત હો જાતે હૈં । યહાં જો
દુઃસ્વ કો કર્મરૂપ કહા ગયા હૈ સો કાર્ય મેં કારણ કે ઉપચાર સે કહા
ગયા હૈ । ક્યોં કિ કર્મ દુઃસ્વ કા વાતા હોને સે દુઃસ્વ કા કારણ હોતા
હૈ । ઓર દુઃસ્વ ઉસકા કાર્ય હોતા હૈ । અતઃ કાર્ય રૂપ દુઃસ્વ મેં કર્મરૂપ
કારણ કા ઉપચાર કરકે ઉસે યહાં સ્વયં કર્મરૂપ કહ દિયા હૈ । (દુઃસ્વે
ચિ ય ય ને સે સાસપ્) વહ દુઃસ્વરૂપ કર્મ શાન્વત હૈ । (સયા સમિય)
સદા સમિત પરિમાણુસહિત હૈ । (અપચિજ્ઞા અપચિજ્ઞા) અપચય ઓર
અપચય ઉસમેં સર્વદા હોતા રહતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા વહ હૈ કિ પાંચ
પરમાણુ મિલકર કર્મરૂપ સે પરિણમ જાતે હૈં । વહ કર્મ પ્રવાહરૂપ સે
નિત્ય હોતા હુમા 'મી સર્વદા હી વ્ય ઓર અપચય કો પ્રાપ્ત હોતા રહતા
હૈ । વ્ય કા અર્થ વૃદ્ધિ ઓર અપચય કા અર્થ ઘ્રાસ હૈ । (સયા સમિય)
પદ યહ પ્રકટ કરતા હૈ કિ કર્મ મેં જો વ્ય ઓર અપચય હોતા હૈ વહ પ્રમાણ
માપ સહિત હોતા હૈ । હસકે લિયે શુણહાની કા પ્રકરણ વેલના વાહિયે ।

અહી ને ' દુઃસ્વભાવ કર્મજંતિ ' એવું કહેવામાં આવ્યું તેનું તાત્પર્ય એ છે
કે તે પાંચ પરમાણુ પુલ્લ એકત્ર થઈને કર્મરૂપે પરિણમે છે અહી ને દુઃખને
કર્મરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે તે કાર્યમાં કારણના ઉપચારની અપેક્ષાએ કહેલ
છે, કારણ કે કર્મ; દુઃખ દેનાર કોવાથી દુઃખનું કારણ ગણાય છે અને દુઃખ
તેનું કાર્ય ગણાય છે તેથી કાર્યરૂપ દુઃખમાં કર્મરૂપ કારણના ઉપચારની અપે-
ક્ષાએ તેને અહીં સ્વયં કર્મરૂપ કહેલ છે "દુઃસ્વે ચિ ય ય ને સે સાસપ્"
તે દુઃખરૂપ કર્મ શાન્વત છે "સયા સમિય" સદા સમિત (પરિમાણુ સહિત)
છે 'અપચિજ્ઞા અપચિજ્ઞા' તેમાં સર્વદા ઉપચય અને અપચય થયા કરે છે
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પાંચ પરમાણુ મળી જઈને કર્મરૂપે પરિણમે છે
તે કર્મ પ્રવાહરૂપે નિત્ય કોવા છતાં પણ સર્વદા વ્ય અને અપચય પ્રાપ્ત
કરે છે વ્ય એવું વૃદ્ધિ અને અપચય એવું ઘ્રાસ. (હાનિ) "સયા સમિય"
પદ એ જતાવે છે કે કર્મમાં ને વ્ય અને અપચય માપ છે તે પ્રમાણુસહિત
(માપ) થાય છે તેના વિરથમ શુણહાનીનું પ્રકરણ એવું લેવું

दो परमाणु पोगगला भवन्ति, एगयओ वि दो परमाणुपोगगला भवन्ति । चउहा कज्जमाणा चत्तारि परमाणु पोगगला भवन्ति ' इति । तथा ' पंच परमाणु पोगगला ' पञ्च परमाणुपुद्गलाः, ' एगयओ साहणित्ता ' एकतः ' संहत्य-मिलित्वा ' दुक्खत्ताए कज्जति ' दुःखतया क्रियन्ते, पञ्च पुद्गलसंहत्यदुःखतया कर्मतया क्रियन्ते

माणा एगयओ दो परमाणु पोगगला भवन्ति एगयओ वि दो परमाणु-पोगगला भवन्ति । चउहा कज्जमाणा चत्तारि परमाणु पोगगला भवन्ति) इस आलापक का भाव यह है-कि चार पुद्गल परमाणु आपस में मिलकर एक स्कन्ध रूप पर्याय में परिणत हो जाते हैं । इनके स्कन्धरूप पर्याय से परिणत होने में कारण स्नेहकाय है । क्योंकि जब ये आपस में संमिलित होते हैं तब इनमें स्थूलता आ जाती है । संहतावस्थापन्न हुए इनके यदि विभाग किये जावें तो इनके दो तथा चार भाग होते हैं एक भाग दो दो पुद्गल परमाणुओं का होता है और जब चार भाग इनके किये जाते हैं तो इसमें एक परमाणु का एक २ भाग होता है इस तरह चार भाग हो जाते हैं । तथा-पंच परमाणुपोगगला) पांच परमाणु पुद्गल जब आपस में मिलकर एक स्कन्ध रूप पर्याय से परिणत होते हैं तब उनकी वह स्कन्धरूप पर्याय दुःखरूप में परिणत हो जाती है । यही बात सूत्रकार ने (एगयओ साहणित्ता दुक्खत्ताए कज्जति) इस सूत्र पाठ द्वारा समझाई है । यहां जो (दुक्ख-

दो परमाणुपोगगला भवन्ति, एगयओ वि दो परमाणु पोगगला भवन्ति । चउहा कज्जमाणा चत्तारि परमाणुपोगगला भवन्ति " आ आलापकेने लावार्थ आ प्रमाणे छे आर परमाणुपुद्गले परस्परमा सयोग पाणीने ओक स्कंधरूप पर्यायमा परिणमे छे तेम जनवानुं धारणु ओ छे के तेमनामा स्नेहकायने सहलाव छे, धारणु के न्यारे तेओ परस्परमां सयोग पाणे छे त्यारे तेमनामा स्थूलता आवी नय छे, आ रीते सयोग पाणेलां ते परमाणुपुद्गलाना ने विलाग करवामा आवे तो जे विलाग करवामा आवे तो जे विलाग पणु थर शके छे अने आर विलाग पणु थर शके छे,

जे तेना जे विलाग करवामा आवे तो प्रत्येक विलाग जे जे परमाणु पुद्गलेना अने छे, अने जे आर विलाग करवामा आवे तो प्रत्येक लाग ओक ओक परमाणु पुद्गलना अने छे तथा " पंच परमाणुपोगगला " न्यारे पांच परमाणु पुद्गले परस्पर साथे मणीने ओक स्कंधरूप पर्यायमा परिणमे छे त्यारे तेनी ते स्कंधरूप पर्याय दुःखरूपे परिणमे छे, ओज बात सूत्रकारे " एगयओ साहणित्ता दुक्खत्ताए कज्जति " आ सूत्रपाठ वडे समझवी छे,

ત્યર્થ, ' માસિયા ' માપિયા ' માસો ' સા માપો ' મરતિ । ' સા ' કિં ' માસઓ માસા અમાસઓ માસા ' સા કિં માપમાણસ્ય માપા અમાપમાણસ્ય માપા, ઉર્ચ રયતિ- ' અમાસઓ ણં સા માસા ' અમાપમાણસ્ય રલુ સા માપા ' મરતિ, ' માપાત્પૂર્વે પમાણ તમાવધોષાત્, કિન્તુ ' નો રલુ સા માસઓ માસા ' નો રલુ ' સા માપમાણસ્ય માપા, માપ્યમાણાયાસ્તસ્પાં વર્તમાનસ્વાતિસુધ્ધમેસ્ત્વેન માપાત્વાસંઘાવાત્

પદાર્થ વિષયક જ્ઞાન હોતા હૈ-અતઃ વહ માપા, જો કિ ઘોલી જા શુકી હૈ માપા હૈ । (જા સા પુર્વિ માસા માસા, માસિજ્જમાણી માસા અમામા, માસાસમયવીરક્ત ચ ણં માસિયા માસા માસા) યદિ ઘોલને કે પહિલે માપા માપા હૈ, વર્તમાન મેં ઘોલો જાતી માપા માપા નહીં હૈ-ઝોર ઘોલને મેં આ શુકી માપા માપા હૈ તો યહાં પેસા પ્રશ્ન હોતા હૈ કિ (સા કિં માસઓ માસા અમાસઓ માસા)-વહ માપા ઘોલતે હુપ વ્યક્તિકી હૈ કિ નહીં ઘોલતે હુપ વ્યક્તિકી હૈ । ઉત્તર-(અમાસઓ ણં સા મામા વહ નહીં ઘોલતે હુપ કી માપા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ માપણ સે પહિલે ઝોર માપણ કે પાદ અર્થ કા યોધ હોને કે કારણ વહ નહીં ઘોલતે કી માપા હૈ । (નો રલુ સા માસઓ માસા) ઘોલતે હુપ વ્યક્તિકી વહ માપા નહીં હૈ । કયોં કિ જો માપા ઘોલી જા રહી હૈ-ઝસમેં માપાત્વ સ્વીકાર નહીં કિયા ગયા હૈ । હસકા કારણ યહ હૈ કિ ઝસસે ઓતાકો અર્થ યોધ નહીં હોતા હૈ । મુલ્ક સે પૂર્ણરૂપ સે માપા કે નિકલ શુકને પર

જા સમજનારને પદાર્થ સબધી જ્ઞાન થાય છે-તે કારણે જે માપા બોલાર્થ શુદ્ધિ છે તેને માપા કહેવાય છે જા સા પુર્વિ માસા માસા, માસિજ્જમાણી માસા અમામા, માસા સમયવીરક્ત ચ ણં માસિયા માસા માસા " જે બોલ્યા પડેલાની માપાને માપા કહેવાતી હોય, તતમાનર્થ બોલાતી માપાને માપા કહેવાતી ન હોય, અને બોલવામા આવી શુદ્ધિ માપાને માપા કહેવામાં આવતી હોય તો જોવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે " સા કિં માસઓ માસા અમા સઓ માસા " તે બોલનાર બ્યક્તિની માપા છે કે નહીં બોલનાર બ્યક્તિની માપા છે ? ઉત્તર-(અમાસઓ ન સા માસા) તે નહીં બોલનારની માપા છે કહેવાનું તાત્પર્ય જે છે કે માપણના પડેલાં અને માપણની પછી અથનો બોધ થવાને કારણે તે નહીં બોલનારની માપા છે " ન વલુ સા માસઓ માસા " બોલનાર બ્યક્તિની તે માપા નથી કારણ કે જે માપા બોલવામાં આવી રહી છે તેમા માપાપણનો સ્વીકાર કરવામા આવ્યો નથી તેનું કારણ જે છે કે તેની મારફત ઓગાને અર્થનો બોધ થતો નથી મુજબથી પૂર્ણરૂપ

અથ ભાષાવિષયં પ્રાહ-‘પુર્વિ’ इत्यादि । ‘पुर्वि भासा भासा’ पूर्व भाषा भाषा, पूर्व-भाषणात् प्राक्काले भाषा=भाषा स्यात् वक्ष्यमाम भाषायाः कारणात् ‘भासिज्जमाणी भासा अभासा’ भाष्यमाणा भाषा अभाषा, उच्यमाना भाषा भाषा न भवति, वर्तमानसमयस्यातिसूक्ष्मतया व्यवहारानुपयोगित्वात् । ‘भासा समयवीङ्कतं च णं’ भाषासमयव्यतिक्रान्तं च खलु, भाषासमये व्यतिक्रान्ते सतीत्यर्थः, ‘भासिया’ भाषिता, निःसृता सती भाषा भवति, श्रोतुःपुरुषस्य पदार्थविषयकज्ञानोत्पादकत्वात् । पुनः प्रश्नयति-‘जा सा’ इत्यादि । ‘जा सा पुर्वि भासा’ या सा पूर्व भाषा, या पूर्व भाषणात् पूर्व सा भाषा भवति, किन्तु ‘भासिज्जमाणी भासा अभासा’ भाष्यमाणा भाषा अभाषा भाष्यमाणा=भाषितुं प्रवर्त्यमाना भाषा ण वर्तमानकाले या भाषा सा अभाषा=भाषा न भवति, तथा ‘भासासमयवीङ्कतं च णं’ भाषासमय व्यतिक्रान्ते भाषणसमयानन्तरमि-

अथ सूत्रकार भाषा के विषय में सूत्र कहते हैं-(पुर्वि भासा भासा) भाषण करने का जो प्राक्काल है वह पूर्व शब्द का अर्थ है-अर्थात् बोलने से पहिले भाषा भाषा है-तात्पर्य इसका यह है कि बोलने से पहिले जो शब्द के अणुओं की थोकड़ी (पुंजरूप) होती है, वह भाषा कहलाती है । क्यों कि वह वक्ष्यमाण भाषा की कारण होती है । (भासिज्जमाणी भासा अभासा) तथा जो भाषा बोलने में आ रही है वह भाषा भाषा नहीं कहलाती है । क्यों कि वर्तमान समय अतिसूक्ष्म होता है इस कारण वह व्यवहार में अनुपयोगी होता है । (भासासमय वीङ्कतं च णं भासिया भासा) बोलने के समय को व्यतिक्रान्त हो जाने पर-अर्थात् बोल चुकने पर भाषा भाषा है-तात्पर्य कहने का यह है कि जब भाषा मुख से निकल चुकती है तभी सुनने वाले पुरुष को

હવે સૂત્રકાર ભાષાના વિષયમાં સૂત્ર કહે છે-“પુર્વિ ભાસા ભાસા” ભાષણ કર્યા પહેલાંના સમયને માટે અહીં “પૂર્વ” શબ્દ વપરાયો છે એટલે કે બોલ્યા પહેલાની ભાષાને જ ભાષા કહે છે-તાત્પર્ય એ છે કે બોલ્યા પહેલા જે શબ્દના અણુ-ઓની થોકડી (પૂંજરૂપે) થાય છે તેને ભાષા કહે છે. કારણ કે તે વક્ષ્ય-ભાણુ ભાષાની કારણરૂપ હોય છે “ભાસિજ્જમાણી ભાસા અભાસા” તથા જે ભાષા બોલવામાં આવી રહી હોય છે તે ભાષાને ભાષા કહી શકાય નહીં, કારણ કે વર્તમાન સમય અતિસૂક્ષ્મ હોય છે, તે કારણે તે વ્યવહારમાં અનુ-પયોગી હોય છે “ભાસાં સમયવીઙ્કતં ચ ણ ભાસિયા ભાસા” બોલવાનો સમય પસાર થઈ ગયા પછી, એટલે કે બોલી ચૂક્યા પછીની ભાષા, ભાષા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે બીજાને ભાષા સુખમાથી નીકળી ચૂકે છે ત્યારે

દુઃસ્તા 'યા સા પૂર્વે ક્રિયા દુઃસ્તા મન્વતિ, 'કર્મમાળી કિરિયા અદુઃસ્તા' ક્રિયા માળા ક્રિયા અદુઃસ્તા, ક્રિયામાળા યા ક્રિયા સા ન દુઃસ્તપ્રયોજિકા, 'કિરિયા સમયવીરક્ષકંતે ચ ણં કઢા કિરિયા દુઃસ્તા' ક્રિયાસમયવ્યવસ્થાકાંતે ચ સ્તુ કૃતા ક્રિયા દુઃસ્તા, ક્રિયામાળસમયવ્યવસ્થાક્રમે સતિ કૃતા નિષ્પાદિતા ક્રિયા દુઃસ્તપ્રયોજિકા મન્વતિ, અથવા પૂર્વકાલે ક્રિયા દુઃસ્તમનિકા અનમ્યાસાત્, ક્રિયામાળા ક્રિયા ન દુઃસ્તપ્રયોજિકા અમ્યાસાત્, કિન્તુ કૃતા ક્રિયા દુઃસ્તા યતઃ ક્રિયાકરણાનન્તરં પચ્ચાપાવાદિર્મન્વતિ પરિભ્રમાદિર્વાં આયતેજ્ઞઃ સા ક્રિયા દુઃસ્તેતિ યા દુઃસ્તેતુર્મન્વતિ-'સા કિં કરણમો દુઃસ્તા અકરણમો દુઃસ્તા' સા કિં કરણતો દુઃસ્તા અકરણતો દુઃસ્તા? કરણત્=કરણમાભિત્ય કરણકાલે કુર્વત ઇત્યર્થઃ સા ક્રિયા દુઃસ્તા અથવા કિમ્ અકરણમાભિત્યાકુર્વત ઇત્યર્થઃ, સા ક્રિયા દુઃસ્તેતિ પ્રમા, ઉચ્ચરયતિ-

કિરિયા દુઃસ્તા) યદિ કરને કે પહેલે ક્રિયા દુઃસ્તેતુ હોતી હૈ, (કર્મ માળી કિરિયા અદુઃસ્તા) તથા વર્તમાન મેં કી જા રહી ક્રિયા દુઃસ્ત હેતુ નહીં હોતી હૈ, (કિરિયાસમયવિરક્ષકંતે ણ કઢા કિરિયા દુઃસ્તા) તથા જો ક્રિયા અપને કાલ કો સ્વસંબંધન કર ચુકી હૈ ક્રિયા દુઃસ્તેતુ હોતી હૈ । અથવા-અનમ્યાસ હોને કે કારણ પૂર્વકાલ મેં ક્રિયા દુઃસ્ત જનક હોતી હૈ, ઝોર અમ્યાસ હો જાને સે વર્તમાન કાલ મેં વહી ક્રિયા દુઃસ્ત પ્રયોજક નહીં હોતી હૈ । કિન્તુ કૃત ક્રિયા દુઃસ્તા હોતી હૈ ક્યોં કિ ક્રિયા કરને કે અનન્તર પચ્ચાપા આદિ હોતા હૈ અથવા પરિભ્રમ આદિ હોતા હૈ । ઇસલિયે વહ ક્રિયા દુઃસ્ત કી હેતુમૂલ હો જાતી હૈ । સો (સા કિં કરણમો દુઃસ્તા, અકરણમો દુઃસ્તા) વહ ક્રિયા જો દુઃસ્ત કી હેતુ હોતી હૈ સો કરણકાલ મેં કરતે હુવ વ્યક્તિ કો દુઃસ્ત કી હેતુમૂલ હોતી હૈ યા નહીં કરને કાલે કો દુઃસ્ત કી હેતુમૂલ હોતી હૈ । ઇસ પ્રકાર કા

દુઃસ્તા " જો ક્યાં પહેલાંની ક્રિયા દુઃસ્તેતુ હોય, " કર્મમાળી કિરિયા અદુઃસ્તા " અને વર્તમાનમાં કરાતી ક્રિયા દુઃસ્તેતુ ન હોય, " કિરિયા સમય વિરક્ષકંત ણ કઢા દુઃસ્તા " તથા જે ક્રિયાને ઠાળ પચ્ચા અર્થ અથો છે એવી કરવામાં આવેલી ક્રિયા દુઃસ્તેતુ હોય તો (અમ્યાસ ન હોવાને કારણે પૂર્વ ઠાળમાં ક્રિયા દુઃસ્તજનક હોય છે, અને અમ્યાસ થઈ ગયા પછી વર્તમાન ઠાળમાં તેજ ક્રિયા દુઃસ્ત પ્રયોજક થતી નથી પરન્તુ કૃત ક્રિયા દુઃસ્તમાળી હોય છે કારણ કે ક્રિયા ક્યાં જાદ પચ્ચાપા વગેરે થાય છે અથવા પરિભ્રમ વગેરે થાય છે તે કારણે તે ક્રિયા દુઃસ્તના હેતુરૂપ જની બધ છે) " સા કિં કરણમો દુઃસ્તા અકરણમો દુઃસ્તા " કરણઠાળમાં કરનાર વ્યક્તિને દુઃસ્તના હેતુરૂપ હોય છે કે નહીં કરનાર વ્યક્તિને દુઃસ્તની હેતુરૂપ હોય છે ?

અથ ક્રિયાવિષયે નિરૂપયતિ--‘ પુન્નિ ’ ઇત્યાદિ । ‘ પુન્નિ કિરિયા દુક્ખા ’ પૂર્વે ક્રિયા દુઃખા, ક્રિયા કાયિકી સા પૂર્વે કરણાત્પૂર્વ યાવન્ન ક્રિયતે તાવદિ-ત્યર્થઃ, દુઃખા=દુઃખહેતુર્ભવતિ । ‘ કજ્જમાણા કિરિયા અદુક્ખા ક્રિયમાણા ક્રિયા અદુઃખા, ક્રિયમાણા કરણસમયે=વર્તમાનસમયે ક્રિયા અદુઃખા=દુઃખહેતુર્ન ભવતિ । તથા ‘ કિરિયા સમયવીજ્ઞકંતં ચ ણં ’ ક્રિયાસમયવ્યતિક્રાન્તે સતિ ક્રિયાયાઃ કરણસમયાનન્તરમિત્યર્થઃ, ‘ કઢા કિરિયા ’ કૃતા સતી ક્રિયા ‘ દુક્ખા ’ દુઃખા-દુઃખહેતુર્ભવતિ । ક્રિયા હિ કરણાત્પૂર્વ પશ્ચાન્ન દુઃખહેતુર્ભવતિ કિન્તુ વર્તમાનસ-મયે ક્રિયા દુઃખહેતુર્ન ભવતીતિ ભાવઃ । શિષ્ય પૂછતિ--‘ જા સા પુન્નિ કિરિયા હી શ્રોતા કો અર્થ કા ઘોધ હોતા હૈ । ફસલિયે વોલી જા રહી ભાષા કો ભાષા નહીં માના ગયા હૈ ।

અવ સૂત્રકાર ક્રિયા કે વિષય મેં નિરૂપણ કરતે હૈં--(પુન્નિ કિરિયા દુક્ખા) યહાં ક્રિયા કાયિકી લી ગઈ હૈ અતઃ કરને સે પહિલે--અર્થાત્ જવ તક વહ ક્રિયા કરને મેં નહીં આ રહી હૈ તવતક વહ ક્રિયા દુઃખ-દુઃખ-હેતુ હોતી હૈ । (કજ્જમાણા કિરિયા અદુક્ખા) જો ક્રિયા કી જા રહી હૈ વહ દુઃખ-દુઃખ કી હેતુરૂપ નહીં હોતી હૈ । તથા (કિરિયા સમયવીજ્ઞ-કંતં ચ ણં કઢા કિરિયા દુક્ખા) ક્રિયા કે કરને કા સમય જવ વ્યતિ-ક્રાન્ત હો જાતા હૈ તથ-અર્થાત્ ક્રિયા કરને કે સમય કે અનન્તર કી જા ચુકી ક્રિયા દુઃખ-દુઃખહેતુ હોતી હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ ક્રિયા કરને સે પહિલે ઓર કરને કે પશ્ચાત્ દુઃખહેતુ હોતી હૈ, કિન્તુ વર્તમાન સમય મેં વહ ક્રિયા દુઃખ હેતુ નહીં હોતી હૈ । શિષ્ય પૂછતા હૈ--(જા સા પુન્નિ

ભાષા નીકળી ચૂક્યા પછી જ શ્રોતાને અર્થનો ઘોધ થાય છે. તેથી જ ભાષા યોગ્યતામાં આવી રહી છે તેને ભાષા ગણતા નથી.

હવે સૂત્રકાર ક્રિયાના વિષયમાં નિરૂપણ કરે છે--

“ પુન્નિ કિરિયા દુક્ખા ” અહીં ક્રિયા પદ વડે કાયિકી ક્રિયા લેવામાં આવી છે. બ્યાં સુધી ક્રિયા કરવામાં આવી રહી નથી ત્યાં સુધી તે ક્રિયા દુઃખ-દુઃખહેતુ હોય છે. “ કજ્જમાણા કિરિયા અદુક્ખા ” જે ક્રિયા કરવામાં આવી રહી છે તે દુઃખ-દુઃખની હેતુરૂપ હોતી નથી. તથા “ કિરિયા સમય વીજ્ઞકંતં ચ ણં કઢા કિરિયા દુક્ખા ” ક્રિયા કરવાનો સમય બ્યારે પસાર થઈ બ્યાં છે ત્યારે એટલે કે ક્રિયા કરવાના સમય પછી કરવામાં આવેલી ક્રિયા દુઃખ-દુઃખહેતુ હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે-કે ક્રિયા કર્યા પહેલાં અને કર્યા પછી દુઃખહેતુરૂપ હોય છે પણ વર્તમાન સમયમાં જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે દુઃખહેતુ હોતી નથી. શિષ્ય પૂછે છે--“ જા સા પુન્નિ કિરિયા

દુઃસ્વા 'યા સા પૂષ ક્રિયા દુઃસ્વા મવતિ, 'કજ્જમાણી કિરિયા મદુઃસ્વા' ક્રિય માણા ક્રિયા મદુઃસ્વા, ક્રિયમાણા યા ક્રિયા સા ન દુઃસ્વપ્રયોજિકા, 'કિરિયા સમયવીરુદ્ધત્વં ચ યં કઢા કિરિયા દુઃસ્વા' ક્રિયાસમયવ્યતિક્રાન્તે ચ સ્તુ કૃતા ક્રિયા દુઃસ્વા, ક્રિયમાણસમયવ્યતિક્રમે સતિ કૃતા નિષ્પાદિતા ક્રિયા દુઃસ્વપ્રયો મિકા મવતિ, અથવા પૂર્વકાલે ક્રિયા દુઃસ્વમનિકા અનભ્યાસાત્, ક્રિયમાણા ક્રિયા ન દુઃસ્વપ્રયોજિકા અભ્યાસાત્, કિન્તુ કૃતા ક્રિયા દુઃસ્વા યતઃ ક્રિયાકરણાનન્તરં પચ્ચાપાદિર્મવતિ પરિભ્રમાદિર્વા ખાયતેષ્ઠઃ સા ક્રિયા દુઃસ્વેતિ યા દુઃસ્વહેતુર્મ- વતિ-' સા કિં કરણમો દુઃસ્વા અકરણમો દુઃસ્વા ' સા કિં કરણતો દુઃસ્વા અક- રણતો દુઃસ્વા? કરણતઃ=કરણમાભિત્ય કરણકાલે કુર્વત્ત્વં હ્યર્થઃ સા ક્રિયા દુઃસ્વા અથવા કિન્તુ અકરણમાભિત્યાકુર્વત્ત્વં હ્યર્થઃ, સા ક્રિયા દુઃસ્વેતિ પ્રભા, ઉચ્ચરયતિ-

કિરિયા દુઃસ્વા) યદિ કરને કે પહિલે ક્રિયા દુઃસ્વહેતુ હોતી હૈ, (કજ્જ માણી કિરિયા મદુઃસ્વા) તથા વર્તમાન મેં કી આ રહી ક્રિયા દુઃસ્વ હેતુ નહીં હોતી હૈ, (કિરિયાસમયવિરુદ્ધત્વં ણ કઢા કિરિયા દુઃસ્વા) તથા જો ક્રિયા અપને કાલ કો સ્વસંબંધન કર ચુકી હૈ ક્રિયા દુઃસ્વહેતુ હોતી હૈ । અથવા-અનભ્યાસ હોને કે કારણ પૂર્વકાલ મેં ક્રિયા દુઃસ્વ અનક હોતી હૈ, ઓર અભ્યાસ હો જાને સે વર્તમાન કાલ મેં વહી ક્રિયા દુઃસ્વ પ્રયોજક નહીં હોતી હૈ । કિન્તુ કૃત ક્રિયા દુઃસ્વા હોતી હૈ ક્યોં કિ ક્રિયા કરને કે અનન્તર પચ્ચાપાદિ હોતા હૈ અથવા પરિભ્રમ આદિ હોતા હૈ । સ્મરિયે વહ ક્રિયા દુઃસ્વ કી હેતુમૂલ હો જાતી હૈ । સો (સા કિં કરણમો દુઃસ્વા, અકરણમો દુઃસ્વા) વહ ક્રિયા જો દુઃસ્વ કી હેતુ હોતી હૈ સો કરણકાલ મેં કરસે હુવ વ્યક્તિ કો દુઃસ્વ કી હેતુમૂલ હોતી હૈ યા નહીં કરને વાલે કો દુઃસ્વ કી હેતુમૂલ હોતી હૈ । સ્વ પ્રકાર કા

દુઃસ્વા " એ ક્યાં પહેલાંની ક્રિયા દુઃસ્વહેતુ હોય, " કજ્જમાણી કિરિયા મદુઃ સ્વા " અને વર્તમાનમાં કરાવી ક્રિયા દુઃસ્વહેતુ ન હોય, " કિરિયા સમય વિરુદ્ધત્વં ણ કઢા દુઃસ્વા " તથા એ ક્રિયાને કાળ પસાર થઈ ગયો છે એવી કથામાં આવેલી ક્રિયા દુઃસ્વહેતુ હોય તો (અભ્યાસ ન હોવાને કારણે પૂર્વ કાળમાં ક્રિયા દુઃસ્વનક હોય છે, અને અભ્યાસ થઈ ગયા પછી વર્તમાન કાળમાં તેજ ક્રિયા દુઃસ્વ પ્રયોજક થતી નથી પરન્તુ કૃત ક્રિયા દુઃસ્વથી હોય છે કારણ કે ક્રિયા ક્યાં જાહે પચ્ચાપાદિ નવેરે થાય છે, અથવા પરિભ્રમ નવેરે થાય છે તે કારણે તે ક્રિયા દુઃસ્વના હેતુરૂપ બની ગય છે) " સા કિં કર- ણમો દુઃસ્વા, અકરણમો દુઃસ્વા " કથાકાળમાં કરનાર અક્ષિતને દુઃસ્વના હેતુરૂપ હોય છે કે નહીં કરનાર અક્ષિતને દુઃસ્વની હેતુરૂપ હોય છે ?

‘અકરણઓ ણં સા દુઃખા નો ચલુ સા કરણઓ દુઃખા’ અકરણતઃ ચલુ સા દુઃખા નો ચલુ કરણતો દુઃખા, અકરણમાશ્રિત્ય અકુર્વતે इत्यर्थः દુઃખજનિકા ક્રિયા ભવતિ, અક્રિયમાણત્વે દુઃખતયા તસ્યાઃ સ્વીકારાત્ । ન તુ કરણમાશ્રિત્ય કુર્વત इत्यर्थः, દુઃખજનિકા ક્રિયા ભવતિ અભ્યાસાત્ ‘સેવં વત્તવ્વં સિયા’ તદેવં વત્તવ્વં સ્યાત્, તદેવ પૂર્વોક્તં વસ્તુ અક્રિયમાણત્વે દુઃખરૂપત્વં ક્રિયાયા ન તુ કુર્વત इत्येवं रूपं वस्तु वक्तव्यं स्यादिति भावः ।

અથાન્યતીર્થિકાનામેવ મતાન્તરમાહ—‘અકિચ્ચં’ इत्यादि । ‘અકિચ્ચં દુઃખં’ અકૃત્યં દુઃખમ્, અનાગતકાલાપેક્ષયા જીવૈરનિર્વર્તનીયમ્, દુઃખમ્=અસાત-યહ પ્રશ્ન છે । ઇસકા ઉત્તર—(અકરણઓ ણં સા દુઃખા નો ચલુ સા કરણઓ દુઃખા) નહીં કરતે હુણે કો વહ દુઃખ કી હેતુભૂત્ હોતી છે—કરતે હુણે કો વહ દુઃખ કી હેતુભૂત નહીં હોતી છે । ક્યોં કિ જવતક વહ ક્રિયા કી નહીં જા રહી છે તમીતક વહ દુઃખ જનક છે એસા સ્વીકાર ક્રિયા ગયા છે । કરને કે સમય કી જા રહી વહ ક્રિયા કરતે હુણે વ્યક્તિ કો અભ્યાસ હોને કે કારણ દુઃખજનક નહીં હોતી છે । (સેવં વત્તવ્વં સિયા) અક્રિયમાણત્વ હોને પર—અર્થાત્ કરને કે સમય મેં નહીં કી જા રહી ક્રિયા નહીં કરને વાલે કો દુઃખ કી હેતુ હોતી છે, ઓર કરતે હુણે કો વહ દુઃખ રૂપ નહીં હોતી છે એસા કહા જા સકતા છે ।

અન્યતીર્થિકજનોં કી ઓર શ્રી માન્યતાઈ છે—જો ઇમ પ્રકાર સે છે (અકિચ્ચ દુઃખં) દુઃખ અકૃત્ય—ક્રિયા કે વિના—હોતા છે । તાત્પર્ય કહને કા યહ છે કિ દુઃખ—અસાતરૂપ—સુખાભાવરૂપ જો પ્રતિકૂલ વેદ-

ઉત્તર—“અકરણઓ સા દુઃખા નો ચલુ સા કરણઓ ક્ષા” નહીં કરનારને તે દુઃખના હેતુરૂપ થાય છે, કરનારને દુઃખની હેતુરૂપ થતી નથી, કારણ કે બ્યા સુધી તે ક્રિયા કરવામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી તે દુઃખજનક છે એ માન્યતા સ્વીકારવામાં આવેલ છે કરવાને સમયે કરવામાં આવતી ક્રિયા કરનાર વ્યક્તિને અભ્યાસ હોવાને કારણે દુઃખજનક થતી નથી “સેવ વત્તવ્વં સિયા” અક્રિયમાણત્વ હોય ત્યારે—એટલે કે કરવાને સમયે નહીં કરાતી ક્રિયા નહીં કરનારને તે દુઃખરૂપ થતી નથી એ પ્રમાણે કહી શકાય છે આ પ્રમાણે અન્યતીર્થિકોની માન્યતા છે. આ ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક માન્યતાઓ તેમની આ પ્રમાણે છે

“અકિચ્ચં દુઃખં” દુઃખ અકૃત્ય—ક્રિયા વિના—હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે દુઃખ, લવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ જીવે વડે અનિષ્પાદ હોય છે. અહીં દુઃખ એટલે અસાતારૂપ—સુખાભાવરૂપ—પ્રતિકૂલ વેદનીય દુઃખ ગ્રહણ

સ્વપતિહૃત્વેન્નીયમિત્યર્થ, અક્રિયમાણ દુઃસ્વ મન્વતીતિ ભાવઃ । અથવા દુઃસ્વ દુઃસ્વકાળ ધર્મ, 'અફુલ્લ દુઃસ્વમ્' અસ્પૃશ્ય દુઃસ્વમ્, તથા યત્ એવાકૃત્યમત્ એવા સ્પૃશ્યમ્ અવધનીયમ્ 'અકરજમાણકર' અક્રિયમાણકૃતમ્, તથા ક્રિયમાણ ધર્તમાનકાલે, કૃત ધાતીસકાષ્ટે, સન્નિપથાત્ અક્રિયમાણકૃતમ્, 'દુઃસ્વ' દુઃસ્વ મન્વતિ । 'અકદુ અકદુ' અકૃત્યા અકૃત્વા, કાલપ્રયેડપિ કર્મણો ધધનિપેપાત્ અકૃત્વાડકૃત્વા અકરણાવેવેત્યર્થ, દુઃસ્વમ્=રૂમ 'પાણમૂયજીવસત્તા' પ્રાણમૂતર્જાવસત્તા, 'વેયણ યદેતિ' વેદનાં વેદયતિ, દુઃસ્વમનુમન્વન્તિ, 'इति वचनं

નીય દુઃસ્વ છે' યદ્ અનાગત કાલ કી અપેક્ષા સે જીયોં દ્વારા અનિર્યત્નીય અનિપ્પાશ-નહીં ઉપજે જેમા હોતા હૈ । કોઈં ખી જીય જેમા નહીં વાહતા હૈ કિ મુદ્દે દુઃસ્વ ઉપજે-પરન્તુ યદ્ તો ઉપજતા હી હૈ-અતઃ યદ્ દુઃસ્વ સ્વમાયત્ હૈ ઓર હમી કારણ યદ્ અકૃત્ય હૈ । અથવા દુઃસ્વ સે યહાં દુઃસ્વ કા કારણ જો કર્મ હૈ યદ્ દુઃસ્વ હૈ જેમા સમક્ષના જાહિયે । (અફુલ્લ દુઃસ્વ) દુઃસ્વ અસ્પૃશ્ય હૈ । અર્થાત્ અથ દુઃસ્વ અકૃત્ય હૈ હમીલિયે યદ્ અસ્પૃશ્ય અવધનીય-નહીં પંધે જેમા હૈ । (અકરજમાણકર) ધર્તમાન કાલ મેં જો ક્રિયા જારહા હૈ યદ્ પ્રિયમાણ હૈ તથા મૂતકાલ મેં જો ક્રિયા જા ચુકા હૈ યદ્ મૂત હૈ । (દુઃસ્વ ન પ્રિયમાણ હૈ ઓર ન મૂત હૈ અતઃ યદ્ અપ્રિયમાણમૂત હૈ । તીનકાલ મેં ખી જીય જે કર્મ કા ધમ નહીં હોતા હૈ । અતઃ દુઃસ્વ યા-કર્મ કો-નહીં કરયે ખી (પાણમૂયજીવસત્તા) પ્રાણ, મૂત, જીવ, મન્વત ય સમ (વેયણ યદેતિ) વેદના કો મોગતે રહતે હૈ । યદ્ સમ ધધન સ્વમાયયાદિયોં કા હૈ-યે જેમા કહતે હૈં કિ જો ખી મુદ્દે દુઃસ્વાદિક પ્રાણમૂતાદિકોં દ્વારા મોગને મેં આતે રહતે હૈં જે

કરવું કાઈ પણ છત્ર એવું મળે નથી કે અને દુઃખ ઉપર પડે તેને દુઃખ તો ઉપર છે જ તથા તે દુઃખ સ્વભાવથી જ ઉપર છે, અને તે કારણે જ તે અનુત્ય છે અથવા-અહીં "દુઃખ" પર પડે દુઃખના કારણે ક્ષ "ક્રમ" ને જ દુઃખ યમ/ત્વ મેળવે. "અનુસ દુઃસ્વ" દુઃખ અસ્પૃશ્ય છે એટલે કે દુઃખ અનુત્ય રોવાથી અનુત્ય-અનુત્ય છે । 'અકરજમાણ કર' ધર્તમાનકાલમાં જે કરવામાં આવી રહ્યું છે તે ક્રિયામાં છે તથા મૂત-કાલમાં જે કરવામાં આવી રહ્યું છે તે મૂત છે । દુઃખ ક્રિયામાં પણ નથી, અને મૂત પણ નથી તેથી તે અક્રિયામાં મૂત છે । તથા કાલમાં ઉપરને ક્રમ નો અથવા અથવા પ નો નથી ક્રમ નહીં કરવા ક્રમ પણ 'વાગ મૂત કીર વળા' પ્ર । મૂત ઉપર અને અન્તે "વેગ્નં વદતિ" વેગના મોગવા ૧૮ છે । આ અનુત્ય તથા ક્રમ સ્વભાવથી જોવા છે તેમાં ક્રમ ૧૮ છે કે જ મુદ્દે દુઃખ ૧૮ ક્રમ ૧૮, જનરેને અ.મરવા ૧૮ છે ન તમના ક્રમના

સિયા' ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્, ઇતિ एतत् पूर्वोक्तम्-वक्तव्यं स्यात्, यदेतत् लोके
सुखदुःखादिकं भवति न तत् केनापि कारणेन भवति, अपि तु स्वाभाविकमेवेदं
सर्वम्, तथाचोक्तम्—

“अतर्कितोपस्थितमेव सर्वं, चित्रं जनानां सुखदुःखजातम् ।

काकस्य तालेन यथाभिधातो न बुद्धिपूर्वोत्र दृथाभिमानः॥૧॥

યથા કણ્ઠકસ્ય તૈક્ષ્ણ્યં શ્રુકાદીનાં દરિતત્વં મયૂરાણાં વિચિત્રતા ન નિયત
કારણજનિતા કિન્તુ સ્વભાવાદેવ । યથા વા પતંગાદીનાં ગગને ઉડ્યનં મત્સ્યાનાં

उनके कर्मों के फलस्वरूप नहीं है क्यों कि किसी भी प्राणी आदि द्वारा
कर्मों का बंध किया ही नहीं जाता है—अतः सब जो कुछ होता रहता
है वह सब स्वभाव से ही होता रहता है। यही बात (इति वक्तव्यं सिया)
इस पाठ द्वारा प्रदर्शित की गई है। लोक में जो कुछ भी सुख दुःखा-
दिक होते रहते हैं वे किसी अन्यकारणक नहीं होते हैं किन्तु स्वभाविक
ही होते हैं इस विषय को प्रकट करने वाला यह (अतर्कितोपस्थित
इत्यादि पद्य है। इसके द्वारा यह समझाया गया है कि नाना प्रकार के
जो सुख दुःख जीवों को बिना विचारे अर्थात् अबुद्धिपूर्वक भोगने में
आते हैं, वे निष्कारणक ही हैं, सकारणक नहीं। जैसे कांटों में तीक्ष्णता
शुक (तोता) आदिकोंमें हरापन, मयूरोमें विचित्रता, यह सब नियत
कारणसे जनित नहीं है—किन्तु स्वभावसे ही है—और जैसे पतंग आदिकों
का आकाश में उड़ना, मछलियों का जल में संचरण करना किसी
कारण से निष्पादित नहीं होता है किन्तु स्वभाव से ही यह उनमें पाया

ફળરૂપ હોતા નથી કારણ કે કોઈ પણ પ્રાણી, ભૂત વગેરે મારફત કર્મોના
બંધ બધાતો જ નથી તેથી જે કંઈ થાય છે તે સ્વભાવથી જ થયા કરે છે.
એ વાત “ ઇતિ વક્તવ્યં સિયા ” આ સૂત્રપાઠ વડે બતાવવામા આવી છે.
લોકમા જે કોઈ સુખ દુઃખ વગેરે ભોગવવા પડે છે તે બીજા કોઈ કારણોને
લીધે ભોગવવા પડતા નથી પણ સ્વાભાવિક જ હોય છે આ વાતને સમજા-
વવાને માટે “ અતર્કિતોપસ્થિત ” ઇત્યાદિ પદો છે તેમની મારફત એ વાત
સમજાવવામા આવી છે કે જીવોને અનેક પ્રકારના જે સુખ દુઃખ અબુદ્ધિપૂર્વક
(વિના વિચારે) ભોગવવા પડતાં હોય છે તે નિષ્કારણ જ હોય છે, સકારણ હોતા
નથી એટલે કે તેની પાછળ કોઈ કારણ હોતુ નથી પણ તે સ્વભાવિક જ હોય છે
જેવી રીતે કાટામા તીક્ષ્ણતા, પોપટમાં લીલાશ, મોરમા વિચિત્રતા, એ બધાંનું કોઈ
બાહ્ય કારણ નથી—પરન્તુ સ્વભાવથી જ તે હોય છે, એવી જ રીતે સુખ-

ચહે સત્ત્વ ન કેનાપિ કારણેન નિષ્પાદિત કિન્તુ સ્વમાવાદેન જાપતે, ક્ષેપ સુસ્વદુઃસ્વાદયોઽપિ ભાષા ન કારણવિશેષમાસાદ્ય મવન્તિ કિન્તુ સ્વમાવત્ત્વ પ્રવર્તન્તે । ઉક્તશ્ચ—

“સ્વમાથેન પ્રવર્તન્તે સુસ્વદુઃસ્વાદયો જ્ઞમી ।

યથા સ્વમાવતો લોકે, હંસાદીનાં હિ શુક્લતા ॥ ૧ ॥

ક્ષેપ સ્વમાવવાદિમતમિતિ ।

તદેતત્પરતીર્થિકાનાં મતં કિં સમ્યગિત્યાજ્યેન ગૌતમઃ પૂછતિ—‘સે કહમેય’ ક્ષેપાદિ । ‘સે કહમેયં મંતે એવ’ તત્ત્વ કષમેતત્ત્વ મદન્ત એવમ્—તત્ત્વ=મન્યતીર્થિકોક્ત મતં કથં=કિમ્ એતત્ત્વ=પૂર્વોક્તં હે મદન્ત ! એવમ્=એવ પ્રકારેણ તૈસ્ક તેનૈવ પ્રકારજાસ્તિ કિમ્ તેપાં પૂર્વોક્ત મત કિં સત્યમ્ ? इति પ્રશ્નઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

જાતા હૈં ક્ષેપી તરફ સે સુસ્વ દુઃસ્વાદિક ભાષા બી કારણ વિશેષ કો લેકર નહીં હોતે હૈં કિન્તુ સ્વમાથ સે હી હોતે રહતે હૈં । તથા ચોક્તમ્—

“સ્વમાથેન પ્રવર્તન્તે સુસ્વદુઃસ્વાદયો જ્ઞમી ।

યથા સ્વમાવતો લોકે, હંસાદીનાં હિ શુક્લતા ॥ ”

ક્ષેપ પ્રકાર સે યદ સ્વમાવ વાદિયોં કા મત હૈં

ક્ષેપ પર ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં કિ (સે કહમેય મંતે એવ) હૈં મદન્ત ! સ્વમાથ વાદિ વાદિયોં ને જો યદ પૂર્વોક્ત રૂપ સે અપના મન્તવ્ય પ્રકટ કિયા હૈં સો યદ કયા મન્તવ્ય ઠનકા ઠસી પ્રકાર સે હૈં—અર્થાત્ સત્ય હૈં કયા ? યદ ગૌતમ સ્વામી કા પ્રશ્ન હૈં ॥ સૂ-૧ ॥

કુપ્તિતિ ભાવ પશુ કોઈ કાશ્ચને લીધે ઉપજતા નથી પણ સ્વભાવથી જ ઉપજ્યા હૈં છે વળી જેવી રીતે પતંગ વગેરેનું આકાશમાં ઉડવું, અને માછલિયોમાં પાછીનું સમરણ કોઈ ખાસ કાશ્ચને લીધે થતું નથી પણ સ્વભાવથી જ થતા હૈં છે જોવી જ રીતે મુખ્ય કુપ્તિતિ ભાવ પણ સ્વભાવથી જ થતા હૈં છે કહ્યું પણ છે—

‘સ્વમાથેન પ્રવર્તન્તે સુસ્વદુઃસ્વાદયો જ્ઞમી ।

યથા સ્વમાવતો લોકે, હંસાદીનાં હિ શુક્લતા ॥ ”

ઉપર મુજબનો સ્વભાવવાદિયોનો મત છે

તે વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે—‘સે કહમેય મંતે એવ’ હૈં ભગવન્ ! સ્વભાવવાદી વગેરેનું પૂર્વોક્ત જે મન્તવ્ય છે તે શું થાય છે ? ॥ સૂ-૧ ॥

સિયા' ઇતિ વક્તવ્યં સ્યાત્, ઇતિ એતત્ પૂર્વોક્તમ્-વક્તવ્ય સ્યાત્, યદેતત્ લોકે સુખદુઃસ્વાદિકં ભવતિ ન તત્ કેનાપિ કારણેન ભવતિ, અપિ તુ સ્વાભાવિકમેવેદં સર્વમ્, તથાચોક્તમ્—

“અતર્કિતોપસ્થિતમેવ સર્વં, ચિત્રં જનનાં સુખદુઃસ્વજાતમ્।

કાકસ્ય તાલેન યથાભિધાતો ન બુદ્ધિપૂર્વોત્તર વૃથાભિમાનઃ॥૧॥

યથા કણ્ટકસ્ય તૈક્ષ્ણ્યં શુકાદીનાં હસ્તિત્વં મયૂરાણાં વિચિત્રતા ન નિયત કારણજનિતા કિન્તુ સ્વભાવાદેવ । યથા વા પતંગાદીનાં ગગને ઉડ્ડયનં મત્સ્યાનાં

उनके कर्मों के फलस्वरूप नहीं है क्यों कि किसी भी प्राणी आदि द्वारा कर्मों का बंध किया ही नहीं जाता है—अतः सब जो कुछ होता रहता है वह सब स्वभाव से ही होता रहता है। यही बात (इति वक्तव्यं सिया) इस पाठ द्वारा प्रदर्शित की गई है। लोक में जो कुछ भी सुख दुःस्वादिक होते रहते हैं वे किसी अन्यकारणक नहीं होते हैं किन्तु स्वभाविक ही होते हैं इस विषय को प्रकट करने वाला यह (अतर्कितोपस्थित इत्यादि पद्य है। इसके द्वारा यह समझाया गया है कि नाना प्रकार के जो सुख दुःख जीवों को बिना विचारे अर्थात् अबुद्धिपूर्वक भोगने में आते हैं, वे निष्कारणक ही हैं, सकारणक नहीं। जैसे कांटों में तीक्ष्णता शुक (तोता) आदिकोंमें हरापन, मयूरोमें विचित्रता, यह सब नियत कारणसे जनित नहीं है—किन्तु स्वभावसे ही है—और जैसे पतंग आदिकों का आकाश में उड़ना, मछलियों का जल में संचरण करना किसी कारण से निष्पादित नहीं होता है किन्तु स्वभाव से ही यह उनमें पाया

ફળરૂપ હોતા નથી. કારણ કે કોઈ પણ પ્રાણી, ભૂત વગેરે મારફત ક્રમેની બંધ બધાતો જ નથી તેથી જે કંઈ થાય છે તે સ્વભાવથી જ થયા કરે છે. એ વાત “ ઇતિ વક્તવ્ય સિયા ” આ સૂત્રપાઠ વડે બતાવવામા આવી છે. લોકમા જે કોઈ સુખ દુઃખ વગેરે ભોગવવા પડે છે તે બીજા કોઈ કારણોને લીધે ભોગવવા પડતા નથી પણ સ્વાભાવિક જ હોય છે આ વાતને સમજાવવાને માટે “ અતર્કિતોપસ્થિત ” ઇત્યાદિ પદો છે તેમની મારફત એ વાત સમજાવવામા આવી છે કે જીવોને અનેક પ્રકારના જે સુખ દુઃખ અબુદ્ધિપૂર્વક (વિના વિચારે) ભોગવવા પડતાં હોય છે તે નિષ્કારણજ હોય છે, સકારણ હોતા નથી એટલે કે તેની પાછળ કોઈ કારણ હોતુ નથી પણ તે સ્વભાવિકજ હોય છે જેવી રીતે કાટામા તીક્ષ્ણતા, પોપટમા લીલાશ, મોરમા વિચિત્રતા, એ બધાંતુ કોઈ ચોક્કસ કારણ નથી—પરંતુ સ્વભાવથી જ તે હોય છે, એવી જ રીતે સુખ—

જાણે સત્ત્વરે ન કેનાપિ કારણેન નિષ્પાદિત કિન્તુ સ્વમાવાદેવ જાયતે, इत्येव सुखदुःखादयोऽपि भाषा न कारणविशेषमासाद्य भवन्ति किन्तु स्वमावत् एव प्रवर्तन्ते । उक्तम्—

“સ્વમાવેન પ્રવર્તન્તે સુસ્વદુઃસાદયો જામી ।

यथा स्वमावतो लोके, हंसादीनां हि शुक्लता ॥ ૧ ॥

इत्येव स्वमावदादिमतमिति ।

તથેતત્પરતીર્થિકાનાં મતં કિં સમ્યગિત્યાજ્ઞયેન ગૌતમઃ પૂચ્છતિ—‘સે કહમેયં’ इत्यादि । ‘સે કહમેયં મંતે એવ’ તત્ કથમેવત્ મદન્ત એવમ્—તત્=અન્યતીર્થિકોક્ત મતં કથ=કિમ્ એતત્=પૂર્વોક્ત હે મદન્ત ! એવમ્=એવ પ્રકારેષ ટેરુક્ત તેનૈવ પ્રકારેણાસ્તિ કિમ્ તેવાં પૂર્વોક્ત મતં કિં સત્યમ્ ? इति प्रश्नः ॥ सू० ૧ ॥

જાતા હૈં इसी तरह से सुख दुःखादिक भाष भी कारण विशेष को लेकर नहीं होते हैं किन्तु स्वभाव से ही होते रहते हैं । तथा चोक्तम्—

‘સ્વમાવેન પ્રવર્તન્તે સુસ્વદુઃસાદયો જામી ।

यथा स्वभावतो लोके हंसादीनां हि शुक्लता ॥ ”

इस प्रकार से यह स्वभाव वादियों का मत है

इस पर गौतम स्वामी प्रश्न से पूछते हैं कि (से कहमेय मंते एव) हे मदन्त ! स्वभाव वादि आदियों ने जो यह पूर्वोक्त रूप से अपना मन्तव्य प्रकट किया है सो यह क्या मन्तव्य उनका उसी प्रकार से है—अर्थात् सत्य है क्या ? यह गौतम स्वामी का प्रश्न है ॥ सू-१ ॥

હુઃખાદિ ભાવ પણ ઠાઠ કારણને લીધે ઉપજતા નથી પણ સ્વભાવથી જ ઉપજ્યા કરે છે વળી જેવી રીતે પવન વગેરેનું આકાશમાં ઉદ્ભવ, અને માછલિયોમાં પાણીનું સચરણ ઠાઠ ખાસ કારણને લીધે થતુ નથી પણ સ્વભાવથી જ થયા કરે છે, એવી જ રીતે મુખ્યદુઃખાદિ ભાવ પણ સ્વભાવથી જ થયા કરે છે કહ્યું પણ છે—

“સ્વમાવેન પ્રવર્તન્તે સુસ્વદુઃસાદયો જામી ।

यथा स्वभावतो लोके हंसादीनां हि शुक्लता ॥ ”

ઉપર મુખ્યભાવ સ્વભાવવાદિયોના મત છે

તે વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવાર પ્રશ્નને પૂછે છે કે—‘સે કહમેય મંતે એવ’ છે સજવન ! સ્વભાવવાદી વગેરેનું પૂર્વોક્ત જે મન્તવ્ય છે તે શુ સાચુ છે ? ॥ સૂ-૧ ॥

अथ भगवान् अन्यतीर्थिकमतं निराकुर्वन् स्वमतं प्ररूपयन्नाह—‘गोयमा’ इत्यादि ।

मूलम्—गोयमा ! जं णं ते अन्नउत्थिया एवं आइक्खंति
 ४ जाव वेयणं वेदेति इति वत्तव्वं सिया, जे ते एवमाहंसु,
 मिच्छा ते एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवं आइक्खामि
 एवं खलु चलमाणेचलिए जाव णिज्जरिज्जमाणे निज्जिण्णे, दो
 परमाणुपोग्गला, एगयओ साहणंति, कम्हा दो परमाणु
 पोग्गला एगयओ साहणंति, दोण्हं परमाणुपोग्गलाणं
 अत्थि सिणेहकाए, तम्हा दो परमाणु पोग्गलाएगयओ
 साहणंति, ते भिज्जमाणा दुहा कज्जंति, दुहा कज्जमाणा
 एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ परमाणुपोग्गले भवइ,
 तिणिणपरमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति, कम्हा तिणिण
 परमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति, तिण्हं परमाणुपोग्ग-
 लाणं अत्थि सिणेहकाये, तम्हा तिणिण परमाणुपोग्गला
 एगयओ साहणंति, ते भिज्जमाणा दुहा वि तिहा वि
 कज्जंति, दुहा कज्जमाणा एगयओ परमाणुपोग्गला एग-
 यओ दुपएसिए खंधे भवइ, तिहा कज्जमाणा तिणिण पर-
 माणुपोग्गला भवंति, एवं चत्तारि, पंच परमाणुपोग्गला
 एगयओ साहणंति, एगयओ साहणित्ता खंधत्ताए कज्जंति,
 खंधेवि य णं से असासएसया समियं उवचिज्जइ य अव-
 चिज्जइ य । पुर्विं भासा अभासा, भासिज्जमाणी भासा
 भासा, भासासमयवीड्कंतं च णं भासिया भासा अभासा,
 जा सा पुर्विं भासा अभासा, भासिज्जमाणी भासा भासा,

ભાસાસમયવીદ્વક્ત ચ ણ ભાસિયા ભાસા અભાસા, સા કિં
ભાસઓ ભાસા, અભાસઓ ભાસા ? ભાસઓણં ભાસા, નો
ચ્છલુ સા અભાસઓ ભાસા । પુર્વિ કિરિયા અદુચ્છા, જહા
ભાસા તહા ભાણિયવ્વા, કિરિયા વિ જાવ કરણઓ ણ સા
દુચ્છા, નો ચ્છલુ સા અકરણઓ દુચ્છા સેવ વત્તવ્વસિયા,
કિચ્છદુચ્છવ ફુસ દુચ્છવ, કઙ્ગમાણકઢદુચ્છવ, કટ્ટુ કટ્ટુ પાણમૂય
જીવ સત્તા ઘેયણ ઘેયતિ ઇતિ વત્તવ્વ સિયા ॥ સૂ. ૨ ॥

છાયા-ગૌતમ! યત્ સ્વલ્પત્રેડન્યયુષિકા એવામરૂપાન્તિ ૪ યાચ્છેદનાં વેદયન્તિ ઇતિ
વક્તવ્ય સ્યાત્, યે તે એવામહુર્મિધ્યા તે એવામહુ, અહં પુન ગૌતમ ! એવામસ્મામિ,
એવ ચ્છલુ ચલ્લમાન ચલિત્થ યાવત્ નિર્જીર્યમાણ નિર્જીર્ણમ્ । ઈં પરમાણુપુદ્ગલો

હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે છુપ મગધાન્ ગૌતમ ! સ્વામી સે કહતે હૈં ।
હસમેં વે અન્યતોયિકજનોં કે મતકા નિરસન કરતે છુપ અપને મત્તે કી
પ્રરૂપમા કરતે હૈં—(ગોયમા ! જ ણં તે અજ્ઞવસ્થિયા) , ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્ય—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જ ણં તે અજ્ઞ વસ્થિયા) જો વે
અન્યયુષિક (એવં આહસ્વતિ ૪) એસા કહતે હૈં (જાવ ઘેયણં વેદેતિ
ઇતિ યશ્ચ સિયા) યાવત્ જીવ વેદના કો ભોગતે હૈં યહ સ્વાભાવિક
હે । સો (જે તે એવામહસુ) જો ઠ-હોં ને એસા કહા હૈં । (મિચ્છા તે
એવામહસુ) વહ તો ઠ-હોં ને મિધ્યા કહા હૈં । (અહં પુન ગોયમા ! એવં
આહસ્મામિ) પર હે ગૌતમ ! મૈં તો એમા કહતા હું (એવં સ્વલ્પ

આ પ્રશ્નને જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને શું કહે છે
તે આ સૂત્રમા બતાવ્યુ છે આ સૂત્ર વડે મહાવીર પ્રભુ બ્ધન્ય મતવાદીઓના
મતનુ ખડન કરીને પોતાના મતની પ્રરૂપણા કરે છે—' ગોયમા ! જ ણં તે
અજ્ઞવસ્થિયા " ૪ ॥

સૂત્રાર્ય—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જ ણં તે અજ્ઞવસ્થિયા) તે બ વતી
ધિકા (એવ આહસ્વતિ) ને એવુ કહે છે કે (જાવ ઘેયણં વેદેતિ ઇતિ યશ્ચ
સિયા) (યાવત્) " જીવ વેદનાને ભોગવે ને તે સ્વાભાવિક છે " ત્યાં
સુખીનુ તેમનુ (જ તે એવામહસુ) ને બધુ કથન છે—ને માન્યતા છે (મિચ્છા તે
એવામહસુ) તે મિધ્યા છે—તેઓ ને કહે છે તે સત્ય નથી. (અહં પુન ગોયમા !
એવ આહસ્મામિ) હે ગૌતમ ! હું તો એવુ કહુ છું કે (એવ રાત્રુ ચલ્લમાણ

अथ भगवान् अन्यतीर्थिकमतं निराकुर्वन् स्वमतं प्ररूपयन्नाह—‘गोयमा’ इत्यादि ।

मूलम्—गोयमा ! जं णं ते अन्नउत्थिया एवं आइक्खंति
 ४ जाव वेयणं वेदेति इति वत्तव्वं सिया, जे ते एवमाहंसु,
 मिच्छा ते एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवं आइक्खामि
 एवं खलु चलमाणेचलिए जाव णिज्जरिज्जमाणे निज्जिण्णे, दो
 परमाणुपोग्गला, एगयओ साहणंति, कम्हा दो परमाणु
 पोग्गला एगयओ साहणंति, दोण्हं परमाणुपोग्गलाणं
 अत्थि सिणेहकाए, तम्हा दो परमाणु पोग्गलाएगयओ
 साहणंति, ते भिज्जमाणा दुहा कज्जंति, दुहा कज्जमाणा
 एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ परमाणुपोग्गले भवइ,
 तिणिणपरमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति, कम्हा तिणिण
 परमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति, तिण्हं परमाणुपोग्ग-
 लाणं अत्थि सिणेहकाये, तम्हा तिणिण परमाणुपोग्गला
 एगयओ साहणंति, ते भिज्जमाणा दुहा वि तिहा वि
 कज्जंति, दुहा कज्जमाणा एगयओ परमाणुपोग्गला एग-
 यओ दुपएसिए खंधे भवइ, तिहा कज्जमाणा तिणिण पर-
 माणुपोग्गला भवंति, एवं चत्तारि, पंच परमाणुपोग्गला
 एगयओ साहणंति, एगयओ साहणित्ता खंधत्ताए कज्जंति,
 खंधेवि य णं से असासएसया समियं उवचिज्जइ य अव-
 चिज्जइ य । पुर्व्वि भासा अभासा, भासिज्जमाणी भासा
 भासा, भासासमयवीइकंतं च णं भासिया भासा अभासा,
 जा सा पुर्व्वि भासा अभासा, भासिज्जमाणी भासा भासा,

પરમાણુપુટલાનામસ્તિ સ્નેહકાયઃ તસ્માત્ત્રયઃ પરમાણુપુટલા એકત્વ સહન્યન્તે, તે મિથમાના ત્રિધા અપિ ત્રિધા અપિ ક્રિયન્તે, ત્રિધા ક્રિયમાણા એકત્વ પરમાણુ પુટલઃ એકત્વો દ્વિપદેશિક સ્કન્ધો મરતિ, ત્રિધા ક્રિયમાણા ત્રય પરમાણુપુટલા મરન્તિ, एवं यावत् पत्वार ०, पच परमाणुपुटला एकत्वं सहन्यन्त, एकत्वं

પરમાણુ પોગલા પગયઓ સાદ્ગતિ) કિસ કારણ સે ત્રીન પરમાણુપુટલ એક સ્કન્ધપર્યાય કો ઉત્પન્ન કરતે હૈ ? (તિષ્ઠ પરમાણુપોગલાનં અર્થિ સિળેહકાણ) ત્રીન પરમાણુ પુટલોં મેં સ્નેહકાય રે । (તમ્હા તિણિ પરમાણુપોગલા પગયઓ સાદ્ગતિ) હસલિયે ચે ત્રીન પરમાણુપુટલ મિલ કર એક સ્કન્ધપર્યાય કો ઉત્પન્ન કરતે હૈ । (તે મિજ્જમાણા બુહાધિ તિહા ચિ કજ્જતિ) જય હન ત્રીન પુટલ પરમાણુ કે વિભાગ કિયે જાતે હૈ તો ઉનકે દો બી ભાગ હો જાતે હૈ ઓર ત્રીન બી ભાગ હો જાતે હૈ (બુહા કજ્જમાણા પગયઓ પરમાણુપોગલે, પગયઓ દુપપસિપ ત્થચે મવહ) હનકે દો ભાગ હસ પ્રકાર સે હોતે હૈ—એક ભાગ ૧ પરમાણુપુટલ કા હો જાતા હૈ ઓર દુનરાભાગ હો પ્રવેશી સ્કન્ધરૂપ રહતા હૈ । (તિહા કજ્જમાણા તિણિ પરમાણુપોગલા મરતિ) જય હનકે ત્રીન ટુકડે કિયે જાતે હૈ તો ચે પરમાણુ પુટલ ૧-૧-૧ હસ તરહ સે ત્રીન ભાગ મેં વિભક્ત હો જાતે હૈ । (ત્થ ચત્તારિ) હસી તરહ સે ચાર પુટલપરમાણુઓં કે વિષય મેં બી જાનના ચાહિયે । (પચ પરમાણુપોગલા પગયઓ સાદ્

(કમ્હા તિણિ પરમાણુપોગલા પગયઓ સાદ્ગતિ ?) આ કારણે ત્રણ પરમાણુ પુટલોએ સ્કન્ધપર્યાય રૂપે પરિવર્તિત છે । (તિષ્ઠ પરમાણુપોગલાનં અર્થિ સિળેહકાણ) ત્રણ પરમાણુ પુટલોમાં સ્નેહકાયનો સદ્ભાવ હોય છે । (તમ્હા તિણિ પરમાણુ પોગલા પગયઓ સાદ્ગતિ) તે કારણે ત્રણ પરમાણુ પુટલો પરસ્પર સાથે મળીને એક સ્કન્ધપર્યાયરૂપે પરિવર્તિત છે । (તે મિજ્જમાણા બુહા ચિ તિહા ચિ કજ્જતિ) જ્યારે તે ત્રણ પરમાણુ પુટલોના વિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેમના બે વિભાગ પણ પડે છે અને ત્રણ વિભાગ પણ પડે છે । (બુહા કજ્જમાણા પગયઓ પરમાણુપોગલે પગયઓ દુપપસિપ ત્થચે મવહ) તેમના બે ભાગ આ પ્રમાણે બને છે એક ભાગ પરમાણુ પુટલનો બને છે અને બીજો ભાગ બે પ્રવેશી સ્કન્ધરૂપ બને છે । (તિહા કજ્જમાણા તિણિ પરમાણુપોગલા મરતિ) જ્યારે તેમના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે પ્રત્યેક વિભાગ ૧, ૧ પરમાણુ પુટલનો બને છે । (પચ ચત્તારિ) આ ૨ પરમાણુ પુટલોના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું । (પચ પરમાણુપોગલા પગયઓ સાદ્ગતિ) પાંચ

થલિય જાવ ણિજ્જરિજ્જમાણે નિજ્જિણે) જે ચાલી રહ્યું છે તે ચાલી ચૂક્યું છે
 (ચાવત)) જેની નિર્જરા થઈ રહી છે તે કર્મ નિર્જળું થઈ ચૂક્યું છે (દો
 પરમાણુપોગલા એગયઓ સાહંતિ) જે પરમાણુ પુદ્ગલો પરસ્પર સાથે સ'યોગ
 પામીને એક સ્કંધપર્યાય રૂપે પરિણમે છે (કન્ઢા દો પરમાણુપોગલા એગ-
 યઓ સાહંતિ ?) શ્રી કારણે જે પરમાણુપુદ્ગલ મળીને એક સ્કંધપર્યાયરૂપે
 પરિણમે છે ? ઉત્તર— (દોણ્ઠં પરમાણુપોગલાણં અત્થિં સિણેહંકાએ) તે જે
 પરમાણુ પુદ્ગલોમાં પણ સ્નેહકાયનો સદ્ભાવ હોય છે તન્ઢા દો પરમાણુપોગલો
 એગયઓ સાહંતિ) તે કારણે તે જે પરમાણુપુદ્ગલો પણ સ્કંધપર્યાયરૂપે
 પરિણમે છે : (તે મિજ્જનાણાં ઢુહા કેજ્જંતિ) જે તેમના વિભાગ કરવામાં
 આવે તો જે વિભાગ થાય છે (ઢુહા કેજ્જમાણા એગયઓ પરમાણુપોગલો
 એગયઓ પરમાણુપોગલો ભવહં) તેમાંનો એક ભાગ પરમાણુનો એને ખીલે ભાગ
 પણ એક પરમાણુનો થાય છે (તિણિણ પરમાણુપોગલા એગયઓ સાહંતિ)
 ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલો પરસ્પર સાથે સ'યોગ પામીને સ્કંધપર્યાય રૂપે પરિણમે છે

અમાપમાણસ્ય માપા । પૂર્વ ક્રિયા અદુઃસ્તા યયા માયા તથા માણિત્વ્યા, ક્રિયા
અપિ યાવત્-કુર્વતઃ સ્વલ્પ સા દુઃસ્તા, નો સ્વલ્પ સા અકુર્વતો દુઃસ્તા, તદેનં ચત્કર્ય
સ્યાત્ । કૃત્ય દુઃસ્ત સ્પૃશ્ય દુઃસ્તં ક્રિયમાણકૃત દુઃસ્ત, કૃતા કૃત્વા માણમૃતઝીવ
સત્ત્વા વેદનાં વેદ્યન્તીતિ ધત્કર્ય સ્યાત્ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

માપા નહીં હૈ, ઔર પોલને મેં આરહી જો માપા હૈ વહીં માપા હૈ । તથા
પોલી જા ચુકી જો માપા હૈ વહ બી માપા નહીં હૈ અમાપા હૈ તો વહ
પોલતે હુપ કી માપા હૈ કિ નહીં પોલતે હુપ કી માપા હૈ ? (માસઓ
ળં સા માસા) વહ પોલતે હુપ કી માપા હૈ । (નો સ્વલ્પ સા અમાસઓ
માસા) નહીં પોલતે હુપ કી માપા નહીં હૈ । (પુર્વિં કિરિયા અદુઃસ્તા,
જહા માસા, તહા માણિયવ્વા) કરને સે પહિસે કી ક્રિયા દુઃસ્ત હેતુ
નહીં હોતી હૈ । ઝેસે માપા વેસે હી હસે સમજના ચાહિયે । (કિરિયા વિ
જાવ કરણઓ ળં સા દુઃસ્તા, નો સ્વલ્પ સા અકરણો દુઃસ્તા સેવ ધત્કર્ય
સિયા) ક્રિયા બી યાવત્ કરતે હુપ કો દુઃસ્ત કી હેતુમૃત હોતી હૈ । નહીં
કરતે હુપ કો વહ દુઃસ્ત કી હેતુમૃત નહીં હોતી હૈ । એસા કહા જા સકતા
હૈ । (કિલ્ચ દુઃસ્તં ફુસં દુઃસ્તં, કઝજમાણકઢ દુઃસ્તં, કટ્ટુ કટ્ટુ પાળ
મૃય જીવસત્તા વેયળં વેપતિ હિતિ ધત્કર્ય સિયા૦) દુઃસ્ત ક્રિયાજન્ય હોતા
હૈ । દુઃસ્ત સ્પૃશ્ય હોતા હૈ । દુઃસ્ત ક્રિયમાણ કૃત હોતા હૈ । પ્રાણી, મૃત, જીવ
ઔર સર્વ ડસે કરકે વેદના મોગતે રહતે હૈ । એસા કહા જાતા હૈ । સૂ ૨

મણુવામા આવતી હોય, તથા મોલવામાં આવી ચૂકેલી ભાષાને અભાષા કહેવામાં
આવતી હોય તો તે મોલનારની ભાષા છે કે નહીં મોલનારની ભાષા છે। માસઓળં
સા માસા) તે મોલનારની ભાષા છે (નો સ્વલ્પ સા અમાસઓ માસા) નહીં
મોલનારની ભાષા નથી. (પુર્વિં કિરિયા અદુઃસ્તા, જહા માસા, તહા માણિયવ્વા)
માં પહેલાની ક્રિયા દુઃખના હેતુરૂપ હોતી નથી ભાષાની ભેદ જ ક્રિયાના
વિષયમાં પણ સમજવું (કિરિયા વિ જાવ કરણઓ ળં સા દુઃસ્તા, નો સ્વલ્પ સા
અકરણો દુઃસ્તા સેવ ધત્કર્ય સિયા) ક્રિયા પણ (યાવત્,) કરનારનેજ દુઃખ
ની હેતુમૃત હોય છે નહીં કરનારને તે દુઃખની હેતુમૃત થતી નથી, ભેદજ
કહેવું બેધબે. (કિલ્ચ દુઃસ્ત,) ફુસ દુઃસ્ત, કઝજમાણકઢ દુઃસ્ત, ક ક
પાળમૃયઝીવસત્તા વેયળં વેપતિ હિતિ ધત્કર્ય સિયા૦) દુઃખ ક્રિયાજન્ય હોય છે
દુઃખ સ્પૃશ્ય હોય છે દુઃખ ક્રિયામાણકૃત હોય છે પ્રાણી, મૃત જીવ અને
સર્વ; ક્રિયા કરીનેજ વેદના મોગવ્યા કરે છે ભેદજ કહેવું બેધબે ॥ સૂ-૨ ॥

સંઘત્ય સ્કન્ધતયા ક્રિયન્તે, સ્કન્ધોપિ ચ સ અશાશ્વતઃ સદા સમિતમુપચીયતે ચ અપચીયતે ચ । પૂર્વ ભાષા અભાષા, ભાષ્યમાણા ભાષા ભાષા, ભાષાસમયવ્યતિક્રાન્તં ચ खलु ભાષિતા ભાષા અભાષા, યા સા પૂર્વ ભાષા અભાષા ભાષ્યમાણા ભાષા ભાષા, ભાષાસમયવ્યતિક્રાન્તં ચ खलુ ભાષિતા ભાષા અભાષા, સા કિં ભાષમાણસ્ય ભાષા, અભાષમાણસ્ય ભાષા, ભાષમાણસ્ય खलु ભાષા નો खलુ સા

ળંતિ) પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ આપસ મેં મિલકર સ્કન્ધરૂપ પર્યાય કો ઉત્પન્ન કરતેં હેં । (ઇગચઓ સાહણિત્તા खंधत्ताए कज्जंति) અર્થાત્ પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલ આપસ મેં ચિપક જાતે હેં ઓર હસ તરહ સે વે ઇક સ્કન્ધપર્યાય કો ઉત્પન્ન કરતે હેં । (खंधे वि य णं से असासए) યહ સ્કન્ધપર્યાય શાશ્વત નહીં હૈ-અશાશ્વત હૈ । (सया समियं उवचिज्जइ य) સર્વદા યહ પર્યાય પ્રમાણ રૂપ મેં ઉપચય ઓર અપચય કો પ્રાપ્ત કરતી રહતી હૈ । (पुर्वि भासा अभासा) વોલને કે પહિલે કી ભાષા ભાષા નહીં હૈ અભાષા હૈ । (भासिज्जमाणी भासा भासा) વોલને મેં આ રહી ભાષા ભાષા હૈ । (भासासमयवीइकंतं च णं भासिया भासा अभासा) ભાષા કે સમય કો ઉત્તલંબન કરને વાલી ભાષા-અર્થાત્ વોલી જા ચુકી ભાષા ભાષા નહીં હૈ-અભાષા હૈ । ચે પૂર્વોક્ત મન્તવ્ય અન્ય મત વાલોં કા હૈ ડનસે પૂછા જાતા હૈ કિ-(सा किं भासओ भासा, अभासओ भासा) યદિ વહ વોલને સે પહિલે કી ભાષા અભાષા હૈ-

પરમાણુ પુદ્ગલોપણુ પરસ્પર સાથે મળીને એક સ્કન્ધરૂપ પર્યાયરૂપે પરિભ્રમે છે. (ઇગચઓ સાહણિત્તા खंधत्ताए कज्जति) એટલે કે પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલો પણુ પરસ્પરની સાથે લેગા મળી જાય છે અને એ રીતે તેઓ એક સ્કન્ધપર્યાયને ઉત્પન્ન કરે છે (खं वि य ण से असासए) આ સ્કન્ધ પર્યાય શાશ્વત નથી પણ અશાશ્વત છે (सया समियं उवचिज्जइ य अवचिज्जइ य) તે પર્યાય સદા પરિમાણુ રૂપે છે અને ઉપચય તથા અપચય રૂપે બન્યા કરે છે

(पुर्वि भासा अभासा) બોલ્યા પહેલાની ભાષા,ભાષા નથી પણ અભાષા છે. (भासिज्जमाणी भासा भासा भासा समय वीइकंतं च णं भासिया भासा अभासा) ભાષાનો સમય બોળાંગી ગયેલી ભાષા એટલે કે બોલવામાં આવી ચૂકેલી ભાષા, ભાષા નથી, ભાષા છે ઉપર્યુકત મહાવીર પ્રભુનો અભિપ્રાય જાણીને તેમને પૂછવામાં આવ્યું છે કે (सा किं भासओ भासा, अभासओ भासा) જો બોલ્યા પહેલાંની ભાષા અભાષા હોય, અને જે ભાષા બોલવામાં આવી રહી છે તેનેજ ભાષા

एवम्=वक्ष्यमाणप्रकारेण हे गौतम ! आख्यामि, एव भाषे, एवं प्रहापयामि एव प्ररूपयामि । विमाखयामि ? इत्याह—‘ एवं खलु ’ इत्यादि । ‘ एवं खलु चलमाणे चलिण जाव निष्मरिज्जमाणे निज्जिमे ’ एव खलु चलत् चलितम् यावत् निर्मीर्यमाणं-निर्जीर्णमिति, अत्र यावत्पदेन—“ उदीर्यमाणमुदीरितम्, वेद्यमान वेदितम्, ग्रहीयमाणं ग्रहीणम्, छिद्यमानं छिन्नम्, भिद्यमानं भिन्नम्, दक्षमान दग्धम्, म्रियमाणं मृतम् ” इति संग्राहम् । मिथ्यात्वं च परतीर्थिकमतस्य यदि चलत् वस्तु प्रथमतमये एव चक्षितमिति न भवेच्चदा द्वितीयादिसमयपि तद्वस्तु अवलम्बेव इति कदापि तत् न चलेत्, अन्तिमसमये च चलितमिति व्यवहारो दृश्यतेऽतः प्रथमसमयादारभ्यैव चलितं उच्यते इति मन्तव्यमेव, “ तावत्कालं स्थिरं चैनं कं पश्चाद् नावशिष्यतीति ” न्यायात्म्यमसमयादारभ्यैव भासेमि, पश्येमि, परुषेमि) परन्तु हे गौतम ! मैं तो ऐसा कहता हूँ यावत् प्ररूपित करता हूँ कि—जो चल रहा है वह चल चुका—यावत् जिसकी निर्जरा हो रही है वह निर्जीर्ण हो चुका । यहाँ यावत् पद से (उदीर्यमाणमुदीरितम्—वेद्यमान वेदितम्, ग्रहीयमाणं ग्रहीणं छिद्यमानं छिन्न, भिद्यमानं भिन्न दक्षमान, दग्धं, म्रियमाणं मृतम्) इस पाठ का समग्र किया गया है । परतीर्थिकों का मत मिथ्या किस प्रकार से है—सो स्पष्ट किया जाता है—यदि चलती हुई वस्तु प्रथम समय में चल चुकी न मानी जाये तो उसे द्वितीय आदि समयों में भी अवल ही मानना होगा । इस तरह वह कभी भी नहीं चल सकेगी । अन्तिम समय में जो (चल चुकी) ऐसा व्यवहार देखा जाता है उससे यही बात प्रतीति में आती है कि यह वस्तु प्रथम समय से लेकर ही अन्तिम समय तक चलित हुई है ।

एव आख्यामि, भाषेमि, पश्येमि, परुषेमि ” हे गौतम ! હું તો એવું કહું છું (યાવત) પ્રરૂપણ કરું છું કે જે આશી રહ્યું છે તે આવી પૂર્યું (યાવત) જેની નિર્જરા થઇ રહી છે તે નિર્જીર્ણ થઇ પૂર્યું, અહીં ‘ યાવત ’ પાછી ‘ ઉદીર્યમાણમુદીરિતમ્ ’ પશ્યમાન વેદિતમ્ પ્રહિયમાણં પ્રહીણં છિદ્યમાન છિન્નમ્, ભિદ્યમાન ભિન્ન, દક્ષમાન દગ્ધ મ્રિયમાણ મૃતમ્ ” આ પાઠનો સમગ્ર કરાયો છે પરતીર્થિકાનો મત કેવી રીતે મિથ્યા છે તે હવે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે જે આશી વસ્તુને પ્રથમ સમયે આશી મૂકેલી માનવામાં ન આવે તો તેને બીજા સમયોમાં પણ અવલ જ માનવી પડે. આ રીતે તો તે કદી પણ ચલિત થશે જ નહીં પરન્તુ અન્તિમ સમયે “ ચલિત થઈ ચૂકી ” એવો જે અવલાર થતો એવામાં આવે છે તેથી જો જાત સિદ્ધ થાય છે કે તે વસ્તુ પ્રથમ સમયથી ચલે કરીને અન્તિમ સમય મુખી ચલિત થતી રહે છે “ તાવ

ટીકા—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જં ણં અન્ન ઉત્થિયા એવં આહક્વંતિ’ યત્ અન્યયુથિકા એવમાખ્યાન્તિ એવં ભાષન્તે એવં પ્રજ્ઞાપયન્તિ એવં પ્રરૂપયન્તિ, ‘જાવ’ યાવત્, અત્ર યાવત્પદેન-તન્મતપ્રતિપાદકઃ પૂર્વોક્તઃ સર્વોઽપિ પાઠઃ સંગ્રાહ્યઃ । કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—‘વેયણં વેદેતીતિ વત્તવ્વં સિયા’ વેદનાં વેદયન્તીતિ વત્ત-વ્યમ્ સ્યાત્, પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વાઃ સ્વભાવેનૈવ વેદનાં વેદયન્તીતિ । ‘જે તે એવ માહંસુ મિચ્છા તે એવમાહંસુ’ યે તે એવમાહુર્મિથ્યા તે એવમાહુઃ ‘અહં પુણ ગોયમા એવં આહક્વામિ ભાસેમિ પન્નવેમિ પરૂવેમિ’ અહં પુન ગૌતમ ! એવમાખ્યામિ

ટીકાર્થ—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જં ણં અન્ન ઉત્થિયા) જો અન્ય-તીર્થિકજન (એવં આહક્વંતિ) એસા સામાન્યરૂપ સે કથન કરતે હૈં (એવં ભાસંતે) એસા વિશેષરૂપ સે કથન કરતે હૈં (એવં પ્રજ્ઞાપયન્તિ) ઇસ તરહ પ્રજ્ઞાપના કરતે હૈં (એવં પ્રરૂપયન્તિ) એસી પ્રરૂપણા કરતે હૈં । યહાં (યાવત્) શબ્દ સે સ્વભાવવાદિયોં કે મત કો પ્રતિપાદન કરનેવાલા પૂર્વોક્ત સમસ્ત ઓ પાઠ ગૃહિત કિયા ગયા હૈ । વહ યહાં કહાં તક ગૃહિત કિયા ગયા હૈ ઇસકો પ્રકટ કરને કે લિયે (વેયણં વેદેતિ) યહ પદ દિયા ગયા હૈ । અર્થાત્ સ્વભાવ વાદિયોં ને જો પ્રથમ સૂત્ર મેં અપના પૂર્ણ મત પ્રકટ કર દિયા હૈ । (વેયણં વેદેતિ) તક-વહ સવ પાઠ યહાં યાવત્ શબ્દ સે પકડા ગયા હૈ ઇસકે દ્વારા જો ઊન્હોં ને યહ કહા હૈ કિ પ્રાણ, ભૂત, જીવ, ઔર સત્ત્વ યે સવ સ્વભાવ સે હી વેદના કો ભોગતે રહતે હૈં (જે તે એવં આહંસુ) જો ઊન્હોં ને એસા કહા હૈ (મિચ્છા તે એવમાહંસુ) વહ મિથ્યા કહા હૈ । (અહં પુણ ગોયમા ! એવં આહક્વામિ

ટીકાર્થ—“ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “જં ણં અન્નઉત્થિયા” અન્યતીર્થિકો અન્ય મતવાદીઓ “એવં આહક્વંતિ” એવું જે સામાન્ય રૂપે કથન કરે છે “એવં ભાસંતે” એવું જે વિશેષરૂપે કથન કરે છે, “એવં પ્રજ્ઞાપયન્તિ” એવી જે પ્રજ્ઞાપના કરે છે, (એવં પ્રરૂપયન્તિ) એવી જે પ્રરૂપણા કરે છે, (અહીં યાવત્ પદથી સ્વભાવવાદીઓના મતનુપ્રતિપાદન કરનાર પૂર્વોક્ત તમામ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે) તે પાઠ કયા સુધીના ગ્રહણ કરવાનો છે તે બતાવવાને “વેયણં વેદેતિ” સુધી તે પાઠ ગ્રહણ કરવો એમ સૂત્રકારે કહ્યું છે, એટલે કે પહેલા સૂત્રમાં સ્વભાવવાદીઓ એ પોતાનો પૂર્ણ મત પ્રકટ કર્યો છે અહીં “યાવત્” પદ વડે એમ કહ્યું છે. (વેયણ વેદેતિ) સુધીના તે પૂર્વોક્ત પાઠ ગ્રહણ કરવો તેમાં તેમણે બતાવ્યું છે કે પ્રાણ, ભૂત, જીવ, અને સત્ત્વ, એ સૌ સ્વભાવથી જ વેદના ભોગ-પતા રહે છે “જે તે એવં આહંસુ” તેમણે એવું જે કહ્યું છે તે “મિચ્છા વે એવમાહંસુ” મિથ્યા કહ્યું છે. તેમણે તે કથન સાચું નથી. “અહં પુણ ગોયમા !

અથ યદિ એકસ્મિન્ પરમાણૌ સ્નેહો ન મહેષદા પરમાણુસમુદાયેપિ સ્નેહઃ કથમપિ ન સમધેત્, એકસ્મિન્ સિકતાકણે તૈલમનુપમમ્યમાનાં તત્સમુદાયે કદાચિદપિ નોપલભ્યતે? કિન્તુ યદા એકસ્મિન્-તિલ્લે સ્નેહ ઉપલભ્યતે તદૈવ તિલસમુદાયેર્ઽપિ તૈલ સમુપલભ્યતે, તથૈવ યદિ એકસ્મિન્ પરમાણૌ સંઘાતકારણસ્નેહો ન મહેષદા પરમાણુસમુદાયાદપિ સંઘાતાત્મકસ્કન્ધસ્પોત્પત્તિ કદાચિદપિ ન મહેદિત્યાશ્ચયે નોચરયતિ મગધાન્-’ દો પરમાણુ પોમામા એગયઓ સાદ્ગતિ ’ ઈ પરમાણુપુદ્ગલો

કારણ ડનમેં સ્નેહ કા અભાવ રહતા હૈ સો હસકા ઉત્સર સૂત્રકાર ને (દો પરમાણુરોગગલા) હસ્યાદિ સૂત્ર દ્વારા વિધા હૈ-હસમેં યહ કહા ગયા હૈ- કિ યદિ એક પરમાણુ મેં સ્નેહ ગુણ ન હો તો ફિર યહ સ્નેહગુણ પરમાણુ સમૂહ મેં કેસે હો સકના હૈ । અર્થાત્ નહીં હો સકતા હૈ । એક સિકતા (રેતી) કે કણ મેં હમ દેખ્વતે હૈ કિ તૈલ કા અંશ જય ઉપલબ્ધ હી નહીં હૈ-તો વહ ઉસકે સમુદાય મેં બી કમી ઉપલબ્ધ નહીં હો સકતા હૈ । એક તિલ મેં સ્નેહગુણ કી ઉપલબ્ધિ હોતી હૈ-હસી કારણ તિલસમુદાય મેં બી સ્નેહગુણ કી ઉપલબ્ધિ હો જાતી હૈ । તો જય હસ પ્રકાર કા સિદ્ધાન્ત હૈ તો હસી પ્રકાર સે એક પરમાણુ મેં યદિ સંઘાત કા કરણ સ્નેહગુણ ન હો તો ચિંચારો વહ પરમાણુ સમુદાય મેં બી કેસે ઉપલબ્ધ હો સકેગા । નહીં હો સકેગા । અતઃ જો પરમાણુ સમુદાય સે સંઘાતાત્મક સ્કન્ધ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ વહ કદાચિત્ બી નહીં હો સકેગી । હસ આશય કો લેકર મગધાન ગૌતમ સે કહતે હૈ કિ (દો પરમાણુ

એક સ્કન્ધ નર્વાય હપે પરિણમતા નથી કારણ કે તેઓ બહુ સૂક્ષ્મ હોય છે તે કારણે તેમનામાં સ્નેહ (બીકાશ) નો અભાવ હોય છે) તેમની તે માન્યતાનું ખૂબ કરવાને માટે સૂત્રકારે “ દો પરમાણુવાંગમ્બા ” ઈત્યાદિ સૂત્રનું કથન કર્યું છે તેમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે-જો એક પરમાણુમાં સ્નેહશુણ્ડ (બીકાશ ન હોય તો તે સ્નેહશુણ્ડ પરમાણુ સમૂહમાં કેવી રીતે સંભવી શકે? જો રીતે એક રેતીના કણમાંથી જો તેલનો અંશ નીકળી શકતો નથી તો તેમના સમુદાયમાંથી પણ તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી, જ્યારે એક તલના ટાણામાં સ્નેહ શુણ્ડ રહેલ હોય ॥ તો તેના સમુદાયમાં પણ સ્નેહશુણ્ડ રહેલો હોય છે આ પ્રકારનો સિદ્ધાન્ત છે હવે તો એક પરમાણુમાં સ્નેહશુણ્ડનો અભાવ હોય તો સંયોગ પામેલા પરમાણુ સમુદાયમાં પણ સ્નેહશુણ્ડ કેવી રીતે સંભવી શકે? જો પણ સંભવી શકે નહીં જો એમ થતું હોય તો પરમાણુ સમુદાયની મર્યાદાથી રક્ષેની જે ઉત્પત્તિ થાય છે તે જો પણ થઈ શકે નહીં આ કારણે અમવાન મહાવીર આત્મી જીવન સ્વામીને કહે છે કે “ જો પરમાણુવાંગમ્બા

ચલિતત્વવ્યપદેશઃ, અન્યથા અન્ત્યસમયપિ ચલિતત્વં ન ભવેદિતિ સર્વાપિ ક્રિયા નિરર્થિકૈવ ભવેદિતિ, અતएव वर्तमानस्यापि विवक्षाबलादतीतत्वं न विरुद्धम् । एतत् सर्वं पूर्वमेव 'चलमाणे चलिए' इति सूत्रे प्रतिपादितमिति विस्तरभयान्नेह पुनः प्रतन्यते ।

यत्पूर्वं परतीर्थिकैः कथितं द्वौ परमाणुपुद्गलौ न संहन्येते अतिसूक्ष्मतया तत्र स्नेहाभावादित्यादि तस्येदमुत्तरम्—'दो परमाणुपोगला' इत्यादि, अयमा-
(तावत्કાલં સ્થિરં ચૈનં કઃ પશ્ચાત્ નાશયિષ્યતિ) હસ ન્યાય કે અનુસાર એસા હી માનના ચાહિયે । કિ પ્રથમ સમય સે લગાકર હી વસ્તુ મેં (ચલિત) એસા વ્યપદેશ હોને લગ જાતા હૈ । યદિ તબ સે વસ્તુ મેં જો એસા વ્યપદેશ ન હો તો ફિર અન્તિમ સમય મેં મી (ચલિત) એસા વ્યપદેશ ડસ વસ્તુ મેં નહીં હો સકતા હૈ । હસ વ્યપદેશ કે અભાવ મેં જિતની મી ક્રિયાઈ હૈં વે સબ નિરર્થક હી હો જાવેગી । હસલિયે વર્તમાન કી મી વિવક્ષા કે વશ સે વસ્તુ મેં અતીતતા વિરુદ્ધ નહીં પડતી હૈ । વસ્તુ જિસ વર્તમાન ક્ષણ મેં ચલન ક્રિયા વિશિષ્ટ હૈ ડસકી અપેક્ષા વહ વસ્તુ ચલમાણ હૈ ઓર વહી વસ્તુ અપને વ્યતીત પૂર્વક્ષણોં કી અપેક્ષા (ચલિત) હૈ । એસા વ્યપદેશ હોને મેં મલા વાધા કૌનસી આ સકતી હૈ । યહ સબ વિષય વિશેષરૂપ સે (ચલમાણે ચલિએ) હસ સૂત્ર મેં પ્રતિપાદિત હી ક્રિયા જા ચુકા હૈ । અવ ઓર અધિક વિસ્તાર ભય સે હસે પુનઃ નહિં પ્રતિપાદિત કરતે હૈં । જો પરતીર્થિકોં ને એસા કહા હૈ કિ ડો પરમાણુ (પરસ્પર મેં મિલતે નહીં હૈં) વ્યો કિ વે અતિ સૂક્ષ્મ હોતે હૈં—હસ

ત્કાલ સ્થિરં ચૈનં ક પશ્ચાત્ નાશયિષ્યતિ ” આ ન્યાયાનુસાર એમ જ માનવું જોઈએ કે પ્રથમ સમયથી લઈને જ વસ્તુમાં (ચલિત) એવો વ્યવહાર થવા માટે છે જો પ્રથમથી જ એવો વ્યવહાર થઈ શકતો ન હોય તો અન્તિમ સમયે પણ પ્રદેશ (વ્યવહાર) ને માનવામાં ન આવે તો જેટલી ક્રિયાઓ છે તે બધી નિરર્થક જ બની જશે. માટે વર્તમાનની વિવક્ષાની અપેક્ષાએ પણ વસ્તુમાં અતીતતા (ભૂતકાલીનતા) વિરુદ્ધ પડતી નથી. જે વર્તમાન ક્ષણે વસ્તુ ચલન ક્રિયાવાળી છે, તે ક્ષણની અપેક્ષાએ તે વસ્તુ ચલમાણ છે અને વ્યતીત થઈ ગયેલી પૂર્વક્ષણોની અપેક્ષાએ એજ વસ્તુ ચલિત છે તે પ્રકારનો વ્યવહાર કરવામાં કોઈ જાતની મુશ્કેલી છે જ નહીં આ આખાય વિષયનું “ ચલમાણે ચલિએ ” સૂત્રમાં વિસ્તાર પૂર્વક પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી અધિક વિસ્તાર થવાના ભયથી તેનું ફરીથી અહીં પ્રતિપાદન કર્યું નથી. પરતીર્થિકોની જે એવી માન્યતા છે કે (જે પરમાણુ પુદ્ગલો પરસ્પર સાથે મળીને

સ્નેહકાયો વિષયે એવ, યત સાર્થપુદ્ગલસ્ય સહતત્ત્વેન પૂર્વપક્ષિમિરેવ સ્વીકારાત્, યતસ્તૈરેવોક્ત 'તિષ્ઠિ પરમાણુપોગલા ઇગયમો સાદર્શંતિ તે મિજ્જમાણા દુશ્શવિ વિશવિ કજ્જતિ, દુશ્શ કજ્જમાણા ઇગયમો દિવદ્ધુ ઇગયમો દિવદ્ધુ" इति एवा-
 यता सार्धपुद्गलस्य सहातत्त्वाम्युपगमेन एकैकस्यापि स्नेहोभ्युपगत एवेति कथं
 स्નેહમાબન પરમાણુવિષયોઃ સઘાતામાવ' સ્યાત્ અપિ તુ દ્વયોરપિ પરમાણ્વોઃ
 સઘાત સ્પાદેવેતિ માયમ્। યત્ચોક્તમ્ એકત્ સાર્થસ્તદ્વપ્યુક્ત એકસ્ય પરમાણોર્મ્પી
 कारण आपस में बिपक जाते हैं। तीन परमाणुओं का ही, चार परमा-
 णुओं का ही संघात होता है सो यह बात नहीं है। दो परमाणुओं में
 स्नेहकाय मौजूद है यह बात पूर्वपक्षी के इस कथन से भी ज्ञात होती है
 जो उसने ऐसा कहा है कि (तीन पुद्गल परमाणु आपस में बिपक जाते
 हैं और जब उनका बिभाग किया जाता है तो उनके १॥ देह १॥ देह
 परमाणुओं के दो बिभाग और १-१ परमाणु के १ बिभाग बन जाते हैं।
 तात्पर्य कहने का यह है कि यदि दो परमाणुओं में स्नेहगुण-विकाश
 न होता तो तीन पुद्गल परमाणुओं के जब १॥-१॥ के दो टुकड़े जा
 उन्हें ने बनाने की बात कही है वह कैसे बन सकती है। अतः उनकी
 इस मायता से यह पता अच्छी तरह पड़ जाता है-प्रमाणित-हो जाता
 है कि उन्होंने स्वयं दो पुद्गल परमाणुओं में स्नेहगुण माना है। नहीं तो
 १॥-१॥ के तीन पुद्गल परमाणुजन्य संघात के दो हिस्से नहीं बन सकते हैं।
 इसी कथन से यह कथन भी सापित हो जाता है कि जब १॥
 पुद्गल परमाणुओं का आपस में बिपक जाना तुमने स्वीकार किया है तो

બીજા સાથે ઘોટી બાય છે ત્રણ પરમાણુનો કે ચાર પરમાણુનો જ સંયોજ
 થાય છે એવુ નથી. બે પરમાણુ સ્નેહકાય મોજૂદ હોય છે એ વાતનુ તો
 અન્ય વીરિકોના આ કથન વડે પણ સમર્થન થાય છે-કે ત્રણ પુદ્ગલ પર
 માણુ એક બીજા સાથે ઘોટી બાય છે અને આમ તેમના વિભાગ કરવામાં
 આવે છે ત્યારે ૧૧-૧૧ પરમાણુના બે વિભાગ અથવા ૧-૧ પરમાણુના ત્રણ
 વિભાગ થાય છે ' કહેવાનુ તાત્પર્ય' એ છે કે એ બે પરમાણુઓમાં સ્નેહગુણ
 (સ્વીકાશ) ન હોય તો ત્રણ પુદ્ગલ પરમાણુઓ વાળા સ્કન્ધના ૧૧-૧૧ પર
 માણુના બે વિભાગ અને ૧-૧ પરમાણુના ત્રણ વિભાગ કેવી રીતે બની શકે ?
 તેથી તેમની એ માન્યતા વરે પણ આ વાત સિદ્ધ થાય છે કે બે પરમાણુમાં
 સ્નેહગુણ હોય છે, નહીં તો ત્રણ પરમાણુના સંયોજથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્કન્ધ-
 માંથી ૧૧-૧૧ ના બે વિભાગ બની શકત નહીં એજ કથન વડે એ વાત
 પણ સાબિત થઈ બાય છે કે બે ૧૧-૧૧ પુદ્ગલ પરમાણુઓનુ એક બીજા સાથે

एकतः संहन्येते, एकतः एकस्वरूपतया परमाणुद्वयस्य सहननं (संमिलनं) भवत्येव संहननकारणस्नेहस्य तत्रापि सद्भावादिति, अत्र कारणं पृच्छति—‘कम्हा दो परमाणु पोग्गला एगयओ साहणंति’ कस्मात् कारणात् द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकतः संहन्येते? उत्तरमाह—‘दोण्हं परमाणुपोग्गलाणं अत्थि सिणेहकाए’ द्वयोः परमाणुपुद्गलयोरस्ति स्नेहकायः, ‘तम्हा—दो परमाणु पोग्गला एगयओ साहणंति’ तस्मात् कारणात् द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकतः संहन्येते, यस्मात् कारणात् एकस्मिन्नपि परमाणौ संघातकारणं स्नेहकायो विद्यते तस्मात् कारणात् द्वयोरपि परमाणुपुद्गलयोः संहननं भवत्येव न तु त्रयाणामेव चतुर्णामेव संघात इति भावः, द्वयोः परमाण्वोः

પોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ) દો પરમાણુ પુદ્ગલ એકરૂપ સે મિલ જાતે હૈં । એક રૂપ સે મિલના હી સ્કન્ધ કી ઉત્પત્તિ હૈ । યહ ઉન દોનોં કા સંમેલન વિના સંઘાત કે કારણભૂત સ્નેહગુણ કે નહીં હો સકતા હૈ । ઇસલિયે યહ માનના ચાહિયે કિ ઉન દો પુદ્ગલ પરમાણુઓં મેં સ્નેહગુણ અવશ્ય ૨ હૈ ઓર યહ સ્નેહગુણ ઉન પરમાણુઓં કે સમેલન સે વહાં પર પ્રકટ હો ગયા સો ઘાત નહીં હૈ । યહ તો વહાં એક ૨ પરમાણુ મેં સ્વતંત્ર રૂપ સે પહિલે સે હી મૌજૂદ હૈ । યહાં શિષ્ય કારણ કો પૂછતા હુઆ પ્રભુ સે પ્રશ્ન કરતા હૈ કિ (કમ્હા દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ) હે ભદન્ત ! ઇસમેં કયા કારણ હૈ જો દો પુદ્ગલ પરમાણુ આપસ મેં મિલકર સ્કન્દ પર્યાય કો ઉત્પન્ન કરતે હૈં । પ્રભુ ઇસકા ઉત્તર દેતે હુએ શિષ્ય સે કહતે હૈં કિ—(દોણ્હં પરમાણુપોગ્ગલાણં અત્થિ સિણેહકાએ) ઉન દો પુદ્ગલ પરમાણુઓં મેં સ્નેહકાય હૈ (તમ્હા) ઇસલિયે (દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ) દો પરમાણુ પુદ્ગલ ચિકાશ હોને કે

એગયઓ સાહણંતિ ” એ પરમાણુ પુદ્ગલો એકરૂપે મળી બીજી છે એક રૂપે મળવું તેનું નામ જ સ્કન્ધની ઉત્પત્તિ છે તે બંનેનો સંઘાત, (સંયોગ) સંઘાતના કારણરૂપ સ્નેહગુણના સદ્ભાવ વિના સંભવી શકતો નથી તેથી એમ માનવું જોઈએ કે તે બે પુદ્ગલ પરમાણુઓમાં સ્નેહગુણ અવશ્ય હોય છે અને તે સ્નેહગુણ તે પરમાણુઓના સંયોગથી ત્યાં પ્રકટ થઈ ગયો એવું પણ નથી. તે ગુણ પ્રત્યેક પરમાણુમાં પહેલેથી જ મોજૂદ હોતો “ કમ્હા દો પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ ” શા કારણે બે પરમાણુ પુદ્ગલો પરસ્પર સાથે સંયોગ પામીને સ્કન્ધપર્યાયને ઉત્પન્ન કરે છે ? આ પ્રકારના ગૌતમના પ્રશ્નનો જવાબ આપના પ્રભુ કહે છે “ દોણ્હં પરમાણુપોગ્ગલાણં અત્થિ સિણેહકાએ ” તે બે પરમાણુમાં સ્નેહકાયનો સદ્ભાવ હોય છે “ તમ્હા ” તેથી “ દો પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ ” એ પરમાણુ પુદ્ગલો ચીકાશ હોવાને કારણે એક

સ્નેહકાયો વિષયે एव, यतः सार्धपुत्रलस्य सहितत्वेन पूर्वपश्चिमिरेव स्वीकारात्, यतस्तैरेवोक्त ' तिष्ठि परमाणुपोगन्ता एगयओ साहणंति ते मिज्जमाणा दुहावि विहावि कज्जति, दुहा कज्जमाणा एगयओ दिक्खे एगयओ दिक्खु ' इति एता यता सार्धपुत्रलस्य सहितत्वाम्युपगमेन एकैकस्यापि स्नेहोभ्युपगत एवेति कथं स्नेहामावन परमाणुद्विकयोः संघातामात्र स्यात् अपि तु द्वयोरपि परमाण्वोः संघातः स्यादवेति भावः॥ यच्चोक्तम् एकतः सार्धस्तदव्यययुक्त एकस्य परमाणोरर्षो

कारण आपस में चिपक जाते हैं। तीन परमाणुओं का ही, चार परमाणुओं का ही संघात होता है सो यह बात नहीं है। दो परमाणुओं में स्नेहकाय मौजूद है यह बात पूर्वपक्षी के इस कथन से भी ज्ञात होती है जो उसने ऐसा कहा है कि (तीन पुत्रल परमाणु आपस में चिपक जाते हैं और जब उनका विभाग किया जाता है तो उनके १॥ देह १॥ देह परमाणुओं के दो विभाग और १-१ परमाणु के ३ विभाग बन जाते हैं। तात्पर्य कहने का यह है कि यदि दो परमाणुओं में स्नेहगुण-विकाश न होता तो तीन पुत्रल परमाणुओं के जब १॥-१॥ के दो टुकड़े जो उन्होंने ने बनाने की घाम कही है यह कैसे बन सकती है। अतः उनकी इस मायता से यह पता अच्छी तरह पड़ जाता है-प्रमाणित-हो जाता है कि उन्होंने स्वयं दो पुत्रल परमाणुओं में स्नेहगुण माना है। नहीं तो १॥-१॥ के तीन पुत्रल परमाणुजन्य संघात के दो हिस्से नहीं बन सकते हैं। इसी कथन से यह कथन भी साधित हो जाता है कि जब १॥ पुत्रल परमाणुओं का आपस में चिपक जाना तुमने स्वीकार किया है तो

બીજા સાથે થોડી બધ છે ત્રણ પરમાણુનો કે ચાર પરમાણુનો જ સંયોગ થાય છે એવું નથી. બે પરમાણુ સ્નેહકાય મોજૂદ હોય છે એ વાતનું તો અન્ય તીર્થિકોના આ કથન વડે પણ સમર્થન થાય છે-કે ત્રણ પુત્રલ પરમાણુ એક બીજા સાથે થોડી બધ છે અને બન્નારે તેમના વિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે ૧૧-૧૧ પરમાણુના બે વિભાગ અથવા ૧-૧ પરમાણુના ત્રણ વિભાગ થાય છે ' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે બે બે પરમાણુઓમાં સ્નેહગુણ (ચીકાશ) ન હોય તો ત્રણ પુત્રલ પરમાણુઓ વાળા સ્થંભના ૧૧-૧૧ પરમાણુના બે વિભાગ અને ૧-૧ પરમાણુના ત્રણ વિભાગ કેવી રીતે બની શકે ? તેમાં તેમની એ માન્યતા વરે પણ આ વાત સિદ્ધ થાય છે કે બે પરમાણુમાં સ્નેહગુણ હોય છે નહીં તો ત્રણ પરમાણુના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્થંભ-માથી ૧૧-૧૧ ના બે વિભાગ બની શકતી નથી એજ કથન વડે એ વાત પણ સાબિત થઈ બધ છે કે બે ૧૧ દેહ પુત્રલ પરમાણુઓનું એક બીજા સાથે

करणे परमाणुत्वाभावप्रसङ्गः स्यात् अत एकस्य परमाणोर्न भागौ भागा वा भवन्ति किन्तु परमाणुद्वयस्यैव भागः संभवतीत्याशयेनाह—‘ ते भिज्जमाणा ’ इत्यादि । ‘ ते भिज्जमाणा दुहा कज्जति ’ तौ भिद्यमानौ द्विधा क्रियेते, द्वौ परमाणुपुद्गलौ संहृत्य स्कन्धतया परिणतौ, तयोर्यदि द्वौ भागौ क्रियेते, तदा ‘ दुहा

यह बात अर्थात् आपन्न है कि एक पुद्गल परमाणु में भी स्नेहगुण है । अतः जब यह बात प्रमाण से प्रतीत कोटि में आ रही है कि एक परमाणु में भी स्नेहगुण है, तो फिर ऐसा कथन कैसे युक्ति युक्त माना जा सकता है कि दो परमाणुओं में स्नेहगुण न हो सकने के कारण उनकी आपस में चिपकना नहीं होता है । अर्थात् उनका संघात नहीं बनना है । अत यह मानना चाहिये कि दो परमाणुओं का भी संघात होता ही है । तथा अभी जो ऐसा कहा है कि तीन परमाणु जन्य संघात के जब हिस्से किये जाते हैं तो उसके १॥-१॥ परमाणु के दो हिस्से भी बन जाते हैं सो ऐसा कहना ठीक नहीं जचता है—कारण जब परमाणु का अर्धीकरण किया जावेगा तो उसमें परमाणुता के अभाव होने का प्रसंग आ जावेगा । परमाणु का तात्पर्य तो यही है कि जिसका फिर हिस्सा-भाग न हो । अतः एक परमाणु में न दो भाग होते हैं और न अनेक भाग ही होते हैं । भाग परमाणुद्वय के ही संभवते हैं । इसी आशय को लेकर सूत्रकार कह रहे हैं कि (ते भिज्जमाणा दुहा कज्जन्ति)

ચોટી જવાનું તમે સ્વીકારતા હો તો એ વાત પણ તમારે સ્વીકારવી જ પડશે કે એક પુદ્ગલ પરમાણુમાં પણ સ્નેહગુણ હોય છે, આ પ્રમાણે જ્યારે એક પરમાણુ પુદ્ગલમાં પણ સ્નેહગુણ હોવાનું પ્રમાણુ મળે છે ત્યારે એ વાત કેવી રીતે સગત માની શકાય કે બે પરમાણુ પુદ્ગલોમાં સ્નેહગુણનો અભાવ હોવાથી તેમનો સંઘાત-સંયોગ થતો નથી ? ઉપરોક્ત પ્રમાણુને આધારે તો એમ જ માનવું પડશે કે બે પરમાણુ પુદ્ગલોનો સંઘાત (સંયોગ) પણ થઈ શકે છે વળી અન્ય તીર્થિકો એવું જ કહે છે કે ત્રણ પરમાણુના સંઘાતથી અનેક સ્કન્ધના ૧૥-૧૥ પરમાણુના બે વિભાગ પડે છે, તે વાત પણ સાચી નથી. કારણ કે બે પરમાણુનું અર્ધીકરણ કરવામાં આવે તો તેમાં પરમાણુ પણુના અભાવનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. કારણ કે પરમાણુનું વિભાજન થઈ શકતું નથી. એટલે કે એક પરમાણુના બે ભાગ પણ થતા નથી અને અનેક ભાગ પણ થતા નથી પરમાણુ દ્વયના જ ભાગ સંભવી શકે છે તે કારણે જ સૂત્રકાર કહે છે કે “તે ભિજ્જમાણા દુહા કજ્જન્તિ” સંયોગ પામેલા બે પરમાણુ

कज्जमाणा एगयओ परमाणुपोगळे एगयओ परमाणुपोगळे भवइ' द्विषा क्रियमाणौ एकतः परमाणुपुद्गल एकत परमाणुपुद्गलो भवति । यत्र द्वयोः परमाण्वोः सघात स्नेहकायवन्मादभूत्तत्र पुनर्द्विषामाग एकैक परमाणुर्भवति, न तु सार्धता कदाचिदपि सम्भवति, तथासति परमाणुत्वंमेव न स्यादिति । द्वयोः

जय वे दो परमाणु विभक्त हो जाते हैं तो एक ? परमाणु के दो भाग हो जाते हैं—सात्यर्थ यह है कि जय दो परमाणु संघातरूप में परिणत हो जाते हैं और जय वह संघात विभक्त होता है । तो उस संघात के १-१ परमाणुरूप में दो हिस्से हो जाते हैं यही बात (दुहा कज्जमाणा एग यओ परमाणुपोगळे भवइ) इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है । इस कथन से सूत्रकार ने यह बात स्पष्ट की है कि जब दो परमाणु स्नेहकाय के कारण आपस में मिलकर एक संघातरूप स्क्व को बनाते हैं और उसे विभक्त किया जाता है तो उसके १-१ परमाणु रूप में दो भाग हो जाते हैं तो इस अवस्था में पहिले प्रतिपक्षी ने जो ऐसा कहा है कि तीन पुद्गल परमाणु से जय जय स्क्व तैयार होता है और जय उसके हिस्से किये जाते हैं तो १॥-१॥ परमाणु के दो भी विभाग हो जाते हैं तो उनका इस कथन के अनुसार ऐसा कथन अयुक्त है । क्योंकि परमाणु में आघातन बनती नहीं है । यह सार्धता तो जय बनती कि एक परमाणु के दो भाग होते । परन्तु एक परमाणु का भाग ही नहीं होते । कारण—भाग मानने पर परमाणु में परमाणुत्व का ही विधान होता है ।

अथारे अथा थाय छे त्थारे ओक, ओक परमाणु वाणा के विभाग थाय छे ओक बात सूत्रकारे 'दुहा कज्जमाणा एगयओ परमाणुपोगळे भवइ' आ सूत्रपाठ पठे भट्ट करी छे आ कथन पठे सूत्रकारे के बात स्पष्ट करी छे के स्नेहकायने करके ओक जीवा साथे सभोग पाभीने ओक स्क्व रूपे परिणमेक के परमाणुपुद्गलीन अथारे विभाजन करवाभा आवे छे त्थारे तेभाना ओक ओक परमाणुना के भाग पड़ी अथ छे आ भावतमा विपक्षीओनुं ने मत अथ आगज भवावु छे के त्रज परमाणु पुद्गलीथी अनेक स्क्वधनु अथारे वि भाजन करवाभा आवे छे त्थारे १॥-१॥ परमाणुना के विभाग पड़ी अथ छे तेभनु आ कथन विचारवाभा आवे तो अमुक्त लागे छे कारण के परमाणुभा अर्धापु सभवतु नथी के ओक परमाणुना के भाग यथ शक्य होत तो न अर्धापु सभवतु शक्य परतु ओक परमाणुना के भाग यथ न नथी के परमाणुना के अथवा अनेक भाग मानवाभा आवे तो परमाणुभा पर-

પરમાણ્વોઃ સ્નેહકાયસદ્ભાવાત્ સંઘાતં તદ્વિભાગં ચ પ્રદર્શ્ય ત્રયાણાં પરમાણૂનાં સંઘાતં તદ્વિભાગં ચ વક્તુકામ આહ—‘તિણિ’ इत्यादि । ‘तિणि परमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति’ त्रयः परमाणुपुद्गलाः एकतः संहन्यन्ते, त्रयाणां परमाणूनामेकैकश परस्परं विलक्षणः संयोगो जायते येन स्कन्धस्य समुत्पत्तिर्भवतीति भावः । कथं त्रयो मिलिता भवन्ति तत्राह—‘कम्हा तिणि परमाणुपोग्गला एगयओ साहणंति’ कस्मात् त्रयः परमाणुपुद्गला एकतः संहन्यन्ते, केन कारणेन त्रयाणां संमेलनं भवतीति—प्रश्नः । उत्तरयति—‘तिणं परमाणुपोग्गलाण अत्थि सिणेहकाए’ त्रयाणां—परमाणुपुद्गलानामस्ति स्नेहकायः, ‘तम्हा तिणि परमाणु पोग्गला एगयओ—साहणंति’ तस्मात् त्रयः—परमाणुपुद्गला एकतः संहन्यन्ते, यस्मात् त्रिषु परमाणुषु विद्यते स्नेहकायः संघातकारणम् तस्मात् कारणात् त्रयाणां परमाणूनां परस्पर संमेलनं भवत्येवेति भावः । ‘ते भिज्जमाणा दुहावि तिहावि

इस तरह दो परमाणुओं के स्नेहकाय के सद्भावसे हुए संघात को और उसके विभाग को दिखाकर अब सूत्रकार तीन परमाणुओं के संघात को और उसके विभाग को दिखाने के लिये सूत्र कहते हैं कि—(तिणि परमाणु पोग्गला एगयओ साहणंति,) तीन परमाणुओं में के हरएक परमाणु का आपस में विलक्षण संयोग होता है कि जिससे स्कन्ध की उत्पत्ति होती है । ये तीन परमाणु पुद्गल किस कारण से आपस में मिलते हैं—तो इसका उत्तर (तिणं परमाणुपोग्गलाण अत्थिसिणेहकाए) तीन परमाणुपुद्गलोंमें संघात का कारण स्नेहकाय होता है (तम्हा तिणि परमाणु पोग्गला एगयओ साहणंति) इस कारण वे तीन परमाणुपुद्गल एक स्कन्धरूप में मिल जाते हैं । (ते भिज्जमाणा दुहावि तिहावि कज्जंति

માણુત્વપણુના ૪ નાશ થાય છે આ રીતે સ્નેહકાયના સદ્ભાવે બે પરમાણુ એના સંયોગનુ અને તેમના વિભાગોનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર ત્રણ પરમાણુએના સંઘાતનુ અને તેમના વિભાગનુ નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે કે “તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ” ત્રણ પરમાણુએમાંના પ્રત્યેક પરમાણુના પરસ્પરમા વિલક્ષણ સંયોગ થવાથી તેઓ એક સ્કન્ધરૂપે પરિણમે છે. તે ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલોનુ શા કારણે સંયોજન થાય છે તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે—“તિણ પરમાણુપોગ્ગલાણ અત્થિ સિણેહકાએ” ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલોના સંયોગનુ કારણુ સ્નેહકાય છે. “તમ્હા -તિણિ પરમાણુ-પોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ,” તે કારણે તે ત્રણ પરમાણુ પુદ્ગલો એક સ્કન્ધરૂપે પરિણમે છે “તે ભિજ્જમાણા દુહા વિ તિહા વિ કજ્જતિ” બે તે ત્રણ પર-

કલ્પજાતિ' તે મિથમાના દ્વિધાડપિ ત્રિધાડપિ ક્રિય'તે, સહત્વ સ્કન્ધતયા યદા પરિ
 ગતાઃ પરમાણ્વ ચિશ્લિપ્ય'તે તદા સે માગદ્વયે માગત્રયે ચાડ્યતિષ્ઠ'તે इत्यर्थ,
 દુહા, કલ્પજમાણા ઇગયમ્નો પરમાણુપોમાછે ઇગયમ્નો દુપણિષ્ઠ સંધે મઘદ્ 'દ્વિધા
 ક્રિયમાણા એકત્વ' પરમાણુપુદ્ગલઃ એકતો, દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મઘતિ, યદા ત્રયમ્નો
 પરમાણૂનાં સ્કન્ધતયાડ્યસ્થિતાનાં વિભાગો મઘતિ, તદા એકસ્મિન્ પ્રવેશે એક
 પરમાણુસ્થિતો મઘતિ પરસ્મિન્ પ્રવેશે ચ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્થિતિ ન હુ સાર્થ-
 સાર્થતયા પરમાણ્વોડ્યસ્થિતા મઘંતીતિ માઘ । 'તિહા કલ્પમાણા તિષ્ઠિ પરમાણુ
 પોમાલા મઘતિ ' ત્રિધા-ક્રિયમાણાસ્ત્રયઃ પરમાણુ પુદ્ગલા મઘન્તિ, યદિ તેષાં
 ત્રિમાગો મઘેત્ તદા ત્રય પરમાણ્વ એકૈરુપિમિધા ઇવાચતિષ્ઠેરિત્યર્થઃ । ' एवं
 जाव चचारि ' एवं यावत् चत्वार , चतुः संख्यकपरमाणुपुद्गलवत्कल्पता चान्य
 ति) જય ઘહ ત્રીન પરમાણુ જન્ય સ્કન્ધ ચિમ્લત અઘસ્થાવાલા હો જાતા
 હૈ તો ઠસકે માગ દો તરહ સે મી હોતે હૈ ઓર ત્રીન તરહ સે મી હોતે
 હૈ-તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સ્કન્ધરૂપસે પરિણત હુપ્થે પરમાણુ આપસમેં વિમાગ
 કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ તથ ચે માગદ્વયમેં યા માગત્રયમેં અઘસ્થિત રહતે હૈ (દુહા
 કલ્પજમાણા ઇગયમ્નો પરમાણુ પોગાછે, ઇગયમ્નો દુપણિષ્ઠ પરમાણુ પોગાછે)
 માગદ્વય મેં અઘસ્થિત રહને પર એક માગ મેં એક પરમાણુ રહતા હૈ
 ઓર દુસરે માગ મેં દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ રહતા હૈ ૧૧૧-૧૧૧ પરમાણુ કે દો
 માગ નહીં હોતે । ઓર જય માગત્રય મેં ચે પરમાણુસ્થિત રહતે હૈ તથ
 એક ૨ માગ મેં એક ૨ પરમાણુ સ્થિત રહતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યદિ
 ઠસ સ્કન્ધ કે ત્રીન માગ કિયે જાયે તો એક ૨ માગ મેં એક ૨
 પરમાણુ મિલ ૨ રૂપ મેં રહતા હૈ । (एवं जाव चचारि) इसी प्रकार से
 चतु संख्यक परमाणुपुद्गलों की वस्तुत्पत्ता जाननी चाहिये । यह वस्तुत्पत्ता

માણુ જન્ય સ્કન્ધનુ વિભાજન કરવામા આવે તો તેમના ભાગ બે રીતે પણ
 પડે છે અને ત્રણ રીતે પણ પડે છે એટલે કે તેમના બે વિભાગ પણ પડે
 છે અને ત્રણ વિભાગ પણ પડે છે "દુહા કલ્પજમાણા ઇગયમ્નો પરમાણુપોમાછે,
 ઇગયમ્નો દુપણિષ્ઠ પરમાણુપોમાછે" આરે તેમના બે વિભાગ કરવામા આવે
 છે ત્યારે એક વિભાગ એક પરમાણુ વાળો બને છે અને બીજો વિભાગ દ્વિપ્ર-
 દેશી સ્કન્ધરૂપ બને છે પરંતુ ૧૧૧-૧૧૧ પરમાણુના બે ભાગ બનતા નથી
 અને આરે તેનુ ત્રણ ભાગમાં વિભાજન કરવામા આવે છે ત્યારે પ્રત્યેક ભાગ
 એક પરમાણુનો બને છે તાત્પર્ય એ છે કે એ તે સ્કન્ધના ત્રણ ભાગ કર-
 વામાં આવે તો દરેક ભાગમા એક એક પરમાણુ મિલ રૂપે રહે છે ' एवं
 जाव चचारि " એજ પ્રમાણે આર પરમાણુ પુદ્ગલોની જાણતમા પણ સમજવુ

યૂથિકાલાપકવ્યાખ્યાયાં દ્રઘ્વ્યા । ચતુર્ણાં પરમાણૂનામ્ સ્નેહકાયવલાત્ સંયોગે સ્કન્ધાકારો ભવતિ, દ્વિધા વિભાગે કૃતે સતિ એકત્રૈકઃ પરમાણુરવસ્થિતો ભવતિ, અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્તિષ્ઠતિ । ‘પંચપરમાણુપોગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ’ પંચ પરમાણુપુદ્ગલા એકતઃ સંઘન્યન્તે ‘એગયઓ સાહર્ણિત્તા સ્વંધત્તાએ કજ્જંતિ’ એકતઃ સંઘત્ય સ્કંધતયા ક્રિયન્તે ભવન્તીત્યર્થઃ, પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલા એકૈકશઃ—પરસ્પરં સંમિલિતા ભવન્તિ મિલિત્વા ચ સ્કન્ધાકારેણ—પરિણતા ભવન્તીત્યર્થઃ । સ્કન્ધવિષયે ઉત્તરયતિ—‘સ્વંધે વિ ય ણં સે અસાસે’ સ્કન્ધોઽપિ ચ સ્વલુ સઃ અશશ્વતઃ સ ચ સ્કન્ધો નૈકાન્તતો નિત્ય અપિ તુ અનિત્યઃ, ઉત્પત્તિ વિનાશસ્ય

અન્યયૂથિકાલાપ કી લિખી જા ચુકી વ્યાખ્યા મેં લિખી જા ચુકી હૈ । અતઃ વહાં સે ઇસે દેખ લેના ચાહિયે । ચાર પરમાણુઓં કા સ્નેહકાય કે બલ સે સંયોગ હોને પર સ્કન્ધાકાર હોતા હૈ । ઇસકા જબ વિભાગ કરતે હૈં તો વે દો પ્રકાર સે હોતે હૈં એક પ્રકાર કે વિભાગ મેં કેવલ એક પરમાણુ અવસ્થિત રહતા હૈ—ઔર દૂસરે પ્રકાર કે વિભાગ મેં ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ રહતા હૈ । (પંચ પરમાણુપોગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ) પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલોં કા સ્નેહકાય કે બલ સે સંયોગ હોને પર સ્કન્ધાકાર હોતા હૈ । (એગયઓ સાહર્ણિત્તા સ્વંધત્તાએ કજ્જંતિ) યહી વાત ઇસ પાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલ એક ૨ કર આપસ મેં મિલ જાતે હૈં ઔર મિલકર વે સ્કન્ધાકાર સે પરિણત હો જાતે હૈં । (સ્વંધે વિ ય ણં સે અસાસે) પરમાણુઓં કે આપસ મેં મિલને સે જો સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ પરમાણુઓં કી તરહ એકાન્ત નિત્ય

તેનુ વર્ણન અન્યયૂથિકાલાપની વ્યાખ્યામાં આપવામાં આવ્યું છે તો ત્યાથી સમજી લેવું, ચાર પરમાણુઓના સ્નેહકાયને કારણે સઘાત થવાથી તેઓ એક સ્કંધ રૂપે પરિણમે છે બ્યારે તેમના વિભાગ કરવામાં આવે છે ત્યારે એ રીતે વિભાગ થાય છે, એક પ્રકારના વિભાગમાં ફક્ત એક જ પરમાણુ હોય છે અને બીજા પ્રકારના વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. “ પંચ પરમાણુ પોગલા એગયઓ સાહર્ણંતિ ” પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલોના સ્નેહકાયને કારણે સંયોગ થઈને તેઓ એક સ્કંધરૂપે પરિણમે છે. એજ વાત “ એગયઓ સાહર્ણિત્તા સ્વંધત્તાએ કજ્જંતિ ” આ સૂત્રપાઠ વડે દર્શાવવામાં આવેલ છે તાત્પર્ય એ છે કે પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે મળી જઈને સ્કંધરૂપે પરિણમે છે. “ સ્વંધે વિ ય ણં સે અસાસે ” પરમાણુઓ એક બીજા સાથે મળી જઈને જે સ્કંધ બને છે તે સ્કંધ પરમાણુઓની જેમ નિત્ય હો તો નથી પણ અનિ-

મત્સ્યપત પશાનુમૂયમાનત્વાત્ । ' સયા સમિયં ઉવચિજ્ઞઃ ય અવચિજ્ઞઃ ય ' સદા સમિતમુપચીયતે ચાપચીયતે ચ, સદા=સર્વસ્મિન્ કાલે, સમિત=નિયમિતં-સત્ મનિત્યત્વાદય સ સ્કન્ધપ્રવાપચયો પ્રાપ્નોતીત્યર્થ ।

યથાન્યતીર્થિકૈસ્કન્ધ—પદ પરમાણુપુટલા સહતાઃ કર્મતયા મવન્તિ, તદપિ ન યુક્તમ્, કર્મણોઽનન્તપરમાણુસ્વરૂપતયાઽનન્તસ્કન્ધરૂપત્વાત્, પંચાણુકસ્ય

નહીં હોતા હૈ, ફિલ્તુ અશાશ્વન-અનિત્ય હોતા હૈ—સદા રહને ચાલા નહીં હોતા હૈ । કયોં કિ ઉમમેં ઉત્પત્તિ ઓર વિનાશ હોના ચે દો થાતે પ્રત્યક્ષ સે હી અનુમૂયમાન હોતી હૈ । (મયા સમિયં ઉવચિજ્ઞઃ ય અવચિજ્ઞઃ ય) ઘટ સ્કન્ધરૂપ પર્યાય સર્વદા હી—સય સમય મેં હી—નિયમ સે મનિ ત્ય હોન કે કારણ ચય ઓર અપચય કો પ્રાપ્ત કરતી રહતી હૈ ।

જો અન્યતીર્થિકજનોં ને એસા કહા હૈ કિ (પંચ પરમાણુપુટલા સંહતા કર્મતયા મવન્તિ) પાંચ પરમાણુપુટલ સંહત હોકર—પરસ્પર મેં મિલકર—કર્મરૂપ સે પરિણત હો જાતે હૈ સો સનકા એસા કહના બી યુક્ત નહીં હૈ । કયોં કિ કર્મરૂપ જો પર્યાય હૈ ઘટ અનંત પુટલ પર માણુઓ કે સમેલન સે નિવ્વજ્ઞ હોતી હૈ । અમ ઘટ અનંત સ્કન્ધ રૂપ હોતી હૈ । પાંચ પરમાણુઓં ક સમેલન સે જો પર્યાયરૂપ સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઘટ સો કેવલ સ્કન્ધ રૂપ હી હોના હૈ । તયા જીવ કે સ્વમાન કો આચરણ કરને ચાલા કર્મ હોના હૈ—અર્થાત્ કર્મ કા ઘટ સ્વમાન હૈ કિ ઘટ માત્મા કે દ્વાનાદિક ગુણોં કા આચરણ કરે । જ્ઞાનાદિક ગુણોં કા આચરણ કરના યહી જીવ કા આચરણ કરના હૈ । કયોં કિ ગુણી

ત્વ (અશાશ્વત) હોમ છે કારણ કે તેની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકાય છે, " સયા સમિયં ઉવચિજ્ઞઃ ય અવચિજ્ઞઃ ય " તે સ્કન્ધ પર્યાય સર્વદા—અથા સમયે—નિયમથી જ અનિત્ય હોવાને કારણે ઘટ અને અપચય પામ્યા કરે છે

અન્ય તીર્થિકાનુ પદ પરમાણુ પુટલા સહતાઃ કર્મતયા મવન્તિ" થાય પરમાણુ પુટલાનુ સંયોજન થઈને તેઓ કર્મરૂપે પરિવર્તિત છે" આ કથન ખરું ચોખ્ખું નથી. કારણ કે કમરૂપ પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને ત પરમાણુ પુટલાના સંયોગ થીજ થાય છે તેથી તે અને કમરૂપ હોય છે પાંચ પરમાણુના સંયોગથી જે પર્યાયરૂપ કમ ઉત્પન્ન થાય છે તે તે કેવળ કમરૂપ જ હોય છે કમ' છતાં સ્વમાનને કાંકે છે એટલેકે કમનો જોવા સ્વભાવ હોય છે કે તે આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને કાંકી ને છે છતાં જ્ઞાનાદિક ગુણો આનંદ

ચં સ્કન્ધમાત્રરૂપત્વાત્, તથા કર્મ જીવસ્યાવરણસ્વભાવમિષ્યતે તત્ કથં પञ्च-
પરમાણુસ્કન્ધમાત્રરૂપ સત્ અસંખ્યાતપ્રદેશાત્મકં જીવમાવૃણુયાદિતિ । તથા કર્મણો
યંત્ શાશ્વતત્વમુક્તં તદપિ ન સંગતમ્, તથાસતિ કર્મણઃ શાશ્વતત્વે ક્ષયોપશમાદીના
મભાવાત્ જ્ઞાનાદીનામુત્પત્તિરેવ ન સ્યાત્ જ્ઞાનાદીનાં સર્વાનુભવસિદ્ધહાનિવૃદ્ધ્યોર-
ભાવપસંગાત્, દૃશ્યેતે ચ જ્ઞાનાદીનાં હાનિર્વૃદ્ધિશ્ચ । તથા યચ્ચોક્તમ્-કર્મ સદા
ચીયતેઽપચીયતે ચેતિ તદપ્યેકાન્તનિત્યત્વે ન સંભવતિ એકાન્તનિત્યસ્ય ચયો-

और गुण में अभेद विवक्षावश भेद नहीं होता है । यही बात दिखाने
के लिये टीकाकार ने (कर्म जीवस्यावरणस्वभावमिष्यते) यह कहा है
है । अतः जब कर्म का स्वभाव जीव को (आवरण करने का ही है-तब
यह विचार ने जैसी बात है कि असंख्यान प्रदेशवाले जीव का पांच
प्रदेश वाला कर्म कैसे आवरण कर सकता है। तथा कर्म की जो शाश्वत
कहा गया है वह भी संगत नहीं है । क्यों कि कर्म यदि शाश्वत मान
लिया जावे तो उसकी जो क्षयोपशम आदि अवस्थाएँ होती हैं वे नहीं
हो सकेंगी उनका अभाव मानना पड़ेगा । इनके अभाव में ज्ञानादिकों
की उत्पत्ति होने का अभाव आवेगा। क्यों कि कर्म के क्षयोपशम आदि
से ही तो ज्ञानादिकों की उत्पत्ति होती है। तथा ज्ञानादिकों में जो हानि
और वृद्धि कर्म के क्षयोपशम से जन्य होती है वह भी नहीं हो सकेगी
इनके भी अभाव होने का प्रसंग प्राप्त होगा । परन्तु ऐसा तो है नहीं
क्यों कि ज्ञानादिकों को हानि और वृद्धि लोक में स्पष्टरूप से देखने में

કરવું એટલે જીવનું આવરણ કરવું કારણ કે ગુણી અને ગુણમાં અલેહની
અપેક્ષાએ લેહ મનાતો નથી. એજ વાત બતાવવાને માટે સૂત્રકારે કહ્યું છે
કે “ કર્મ જીવસ્યાવરણસ્વભાવમિષ્યતે ” આ રીતે બ્યારે કર્મને સ્વભાવ જ
જીવને આવરણ કરવાનો છે ત્યારે અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા જીવનું પાંચ પ્રદેશ
વાળું કર્મ કેવી રીતે આવરણ બની શકે । તથા કર્મને જે શાશ્વત કહે છે,
તે પણ સંગત નથી- જો કર્મને શાશ્વત માનવામાં આવે તો તેની જે ક્ષયોપ
શમ વગેરે અવસ્થાઓ હોય છે તે હોઈ શકે નહીં તેમનો અભાવજ માનવો
પડે અને તેનો જો અભાવ હોય તો જ્ઞાનાદિકની ઉત્પત્તિનો પણ અભાવ જ
માનવો પડશે, કારણ કે કર્મના ક્ષયોપશમ વગેરેથીજ જ્ઞાનાદિ પ્રકટ થય છે.
તથા જ્ઞાનાદિમાં જે હાનિ અને વૃદ્ધિ કર્મના ક્ષયોપશમથી થયા કરે છે
તે પણ થઈ શકે નહીં તેમનો પણ અભાવ માનવો પડે પરંતુ એવું તો
બનતું નથી જ્ઞાનાદિકની હાનિ અને વૃદ્ધિ લોકમાં સ્પષ્ટરૂપે જોવામાં આવે છે,

પચપામાત્રાત્ નહિ જગનસ્યેકાન્તનિત્યસ્ય કદાચિદપિ ચયાપચયૌ ભવત इति न
 કર્મણ એકાન્તશાશ્વતસ્વમ્, અપિ તુ અશાશ્વતસ્વમેવ, તથા સત્યેષ ચયાપચયાદીનાં
 સંમત इति । પૂર્વે કથિતમન્યસીર્વિકોઃ ‘પુન્વિ માસા માસા માસિજ્જમાણી માસા
 અમાસા’ ઇત્યાદિ, શત્ત્વષ્ઠયિતુમ્પ્રક્રમતે—‘પુન્વિ માસા અમાસા’ ઇત્યાદિ,
 ‘પુન્વિ માસા અમાસા’ પૂર્વે માપા અમાપા, પૂર્વે—માપણાત્ પ્રાકુકાલે યા માપા
 સા ન માપા, અમાપેત્યપ નચ્ શબ્દોઽમાચાર્યકા, તથા માપણાત્ પ્રાકુકાલે માપા
 સ્વ ત્વ નાસ્તિ, માપણાત્પૂર્વે માપોત્પષ્ટેરપ્યમાણાત્ । एतावता मापणात् प्राक्का

આતી છે । તથા—એસા જો કહા છે કે કર્મ સદા ચય ઓર અપચય કો
 પ્રાપ્ત હોતા રહતા હૈ—સો યહ યાત કર્મ કી એકાન્ત શાશ્વતતા મેં ધનતી
 હી નહીં છે । ક્યોં કિ જો પદાર્થ એકાન્તત નિત્ય હોતા છે ડસમેં ચય
 ઓર અપચય નહીં હોતે હૈ । જેસે આકાશ એકાન્તતઃ નિત્ય છે—સો ડસમેં
 ચય ઓર અપચય કમી મી નહીં હોતા હૈ । હસ તરહ વિચાર કરને પર
 કર્મ મેં એકાન્તતઃ શાશ્વતતા નહીં ધનતી છે । કિન્તુ ડસમેં અશાશ્વતતા
 હી આતી છે । ક્યોં કિ કર્મ કો હસ પ્રકાર સે માનને પર હી ડસમેં ચય
 ઓર અપચય હોના સંમતે હૈ । તથા જો અન્યસીર્વિકોં ને એસા કહા છે
 કિ (પુન્વિ માસા માસા, માસિજ્જમાણી અમામા) ઇત્યાદિ—માપણ
 સે પહિલે જો માપા છે વહ માપા છે ઘોલતે સમય કી વહ માપા માપા
 નહીં છે હસ યાત કો અય નિરાકરણ ક્રિયા જાતા છે—। પુન્વિ માસા
 અમાસા) ઇત્યાદિ, માપણ સે પહિલે માપા મેં માપાપન નહીં હોતા છે

તથા એવુ બે કહુ છે કે “કર્મ શદ્ધ ચય અને અપચય પામ્યા કરે છે,”
 એ યાત તો કર્મની એકાન્તતા શાશ્વત દશ્યમાં બની શકતી જ નથી, કારણ
 કે જે પદાર્થ એકાન્તતા નિત્ય હોય છે તેમાં ચય અપચય થતાં નથી જેમ
 કે આકાશ એકાન્તતા નિત્ય છે તો તેમાં ચય અને અપચય કરી પણ થતાં
 નથી જા રીતે વિચાર કરવામાં આવે તો કર્મમાં એકાન્ત શાશ્વતતા સંભવતી
 નથી, પણ તેમાં અશાશ્વતતા જ સંભવે છે જા રીતે કર્મમાં આશાશ્વતતા
 માનવામાં આવે તો જ તેમાં ચય અને અપચય થવાનું સંભવી શકે છે
 હવે અન્યસીર્વિકોંનું ભાષાના અજ્ઞાનમાં જે મતભેદ છે તેનું ખડન કરવામાં
 આવે છે ‘પુન્વિ માસા માસા માસિજ્જમાણીઅમાસા’ તેજો કહે છે કે
 ભાષણના પદોનાંની જે ભાષા છે તેને જ ભાષા કહેવાય છે બોલવામાં આવતી
 ભાષા, ભાષા નથી તો તેમના મતનું ‘પુન્વિ માસા અમાસા’ ઇત્યાદિ સૂત્રો
 વડે ખડન કરવામાં આવ્યું છે કે ભાષણથી પદોના ભાષામાં ભાષણનું હોતું

લિખ્યામેવ ભાષાયાં યત્ ભાષાત્વં વ્યવસ્થાપિતે પરૈસ્તન્નિરાકૃતમ્, । નનુ યદિ ઉચ્ચારણાત્ પ્રાક્ ભાષા ન ભવતિ તદા કદા ભાષા ભવતિ તત્રાહ-‘ ભાસિજ્જમા-
ળી ’ ઇત્યાદિ, ‘ ભાસિજ્જમાળી ભાસા ભાસા ’ ભાષ્યમાળા ભાષા ભાષા, ઉચ્ચા-
રણસમયે યા વર્તમાનકાલિકી ભાષા સૈવ ભાષેતિ ભાવઃ । ભાસા સમયવીજ્ઞકંતં ચ
ળં ભાસિયા ભાસા અભાસા ’ ભાષાસમયવ્યતિક્રાન્તે ચ સ્વલુ ભાષિતા ભાષા
અભાષા, ઉચ્ચારણાનન્તરકાલે ભાષિતાપિ ન ભાષા ભવતિ । યત્તૈઃ કથિતં વર્તમાન

ક્યોં કિ ભાષણ સે પહિલે ભાષોત્પત્તિ કા ભાષામેં અભાવ રહતા હૈ ।
અતઃ વહ અભાષા હૈ । અભાષા મેં જો નજૂ શબ્દ હૈ વહ અભાવાર્થક હૈ ।
હસસે યહ વાત પ્રકટ કી ગઈ કિ બોલને સે પહિલે ભાષા મેં ભાષાપન
નહીં હોતા હૈ । એતાવતા ભાષણ સે પહિલે સમય મેં જો અન્યતીર્થિક
જનોં ને ભાષા મેં ભાષાપન વ્યવસ્થાપિત કિયા હૈ વહ નિરાકૃત હો જાતા
હૈ । યદિ યહાં પર કોઈ એસી આશંકા કરે કિ ઉચ્ચારણ સે પહિલે યદિ
‘ ભાષા ભાષા નહીં હોતી હૈ તો ભાષા કવ હોતી હૈ ? હસકે સમાધાન
નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (ભાસિજ્જમાળી ભાસા ભાસા) ઉચ્ચા-
રણ સમય મેં જો વર્તમાન કાલિકી ભાષા હૈ વહી ભાષા હૈ । હસી ત્રહ
સે (ભાસા સમયવીજ્ઞકંતં ચ ળં ભાસિયા ભાસા અભાસા) ભાષા કા
સમય વ્યતિક્રાન્ત હો જાને પર ભાષિતા-બોલીગઈ-ભાષા અભાષા હૈ-
ભાષા નહીં હૈ । તાત્પર્ય હસકા યહ હૈ કિ ઉચ્ચારણ કરને કે અનન્તર
કાલ મેં બોલી ગઈ ભી ભાષા ભાષા નહીં હોતી હૈ । તથા જો અન્યતીર્થિયોં

નથી- કારણ કે ભાષણ પહેલાં ભાષામા ભાષોત્પત્તિનોજ અભાવ રહે છે તેથી
તે અભાષા છે- અભાષામાં જે નજૂ શબ્દ છે તે અભાવાર્થક છે. તેની મારફત
એ વાત દર્શાવવામા આવી છે કે બોલ્યા પહેલાંની ભાષામા ભાષા પાણુડોતુ નથી.
તેથી ભાષણથી પહેલાના સમયની ભાષામાં અન્ય તીર્થિકોએ જે ભાષાપણુ બતાવ્યું
છે તેનું નિરાકરણ થઈ જાય છે કહાય અહીં કોઈને એવી શકા થાય કે ઉચ્ચારણ
‘ પહેલાની ભાષાને બે ભાષા ન કહેવાય ’ તો ભાષા કેને કહેવાય ? તે ‘ શકાના
સમાધાન માટે સૂત્રકાર કહે છે કે “ ભાસિજ્જમાળી ભાસા; ભાસા ” ઉચ્ચારણ
સમયે જે વર્તમાન કાળની ઉચ્ચારાતી ભાષા છે તેને જ ભાષા કહે છે એજ
પ્રમાણે “ ભાસાસમયવીજ્ઞકં તં ચ ળં ભાસિયા ભાસા અભાસા ” ભાષાને
સમય વ્યતીત થઈ ગયા પછી બોલવામા આવેલી ભાષા પણ અભાષા છે.
ભાષા નથી તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉચ્ચારણ કર્યા પછીના કાળે બોલાયેલી
‘ ભાષા પણ ભાષા કહેવાતી નથી. પ્રતિક્ષી એવું જે કથન કરે છે કે વર્તમાન
મ ૫૨

સમયસ્યાતિસૂક્ષ્મતયા વ્યવહારાનુપયોગિત્વેન વર્તમાનકાલિકી ન માપેતિ, તદ્
 સાતમ્, વર્તમાનસમયસ્યૈવ વિષ્યમાનતયા વ્યવહારમયોમકતાત્, અતીતાનાગતસમ
 યયોસ્તુ અસત્ત્વેન વ્યવહારાનુપયોગિતાદિતિ । યત્ કથિતમ્ 'અમાસમો માસા'
 ઇત્યાદિ, તસ્યોપર વદાતિ—'સા કિ માસમો માસા અમાસમો માસા' સા કિ
 માપમાણસ્ય માપા અમાપમાણસ્ય માપા, —માપમાણસ્ય વર્તમાનકાલિકોચ્ચારણ-
 કર્તુરેવ માપા માપા મપતિ અનુચ્ચારયિતુર્વા માપેતિ મમ્, તદુપરમ્—'માસમો
 ણ માસા નો સ્વલ્લ સા અમાસમો માસા' માપમાણસ્ય વર્તમાનકાલિકમાપણ
 કર્તુરેવ માપા, નો સ્વલ્લ સા અમાપમાણસ્ય માપા, ઉચ્ચારણાત્ માહ ન માપા,
 ઉચ્ચારમાનન્તરે ચ સા ન માપા કિન્તુ ઉચ્ચારણસમયે ઉચ્ચારયિતુરેવ યા માપા
 સૈવ માપા મપતિ, અતીતાનાગતકાલિકી અનુચ્ચારયિતુરુપસંબન્ધિની માપા ન માપા

ને એસા કહા, કે કિ વર્તમાન કાલ અતિસૂક્ષ્મ હોને સે વ્યવહાર મેં અનુ
 યોગી હોતા કે અર્થાત્ વ્યવહાર કા અંગ નહીં હોતા કે સ્વ કારણ વર્ત
 માનકાલ સંબંધી માપા માપા નહીં હોતો કે—સો એસા કહના મી ડીક
 નહીં કે—કયોં કિ વર્તમાન જો સમય હોતા કે વહી વિષ્યમાન હોને કે
 કારણ વ્યવહાર કા પ્રયોજક હોતા કે । અતીત અનાગત જો સમય હોંવે
 તો અસત્ત્વ હોતે કે—સ્વ કારણ કે વ્યવહાર મેં અનુપયોગી હુઆ કરતે
 હે । તથા અન્યતીર્થિયોને જો પહિલે એસા કહા કે કિ (અમાસમો માસા)
 નહીં બોલતે હુપ કી માપા માપા કે—સો સ્વકા ઉત્તર દેતે હુપ સૂચકાર
 કહતે કે કિ—(માસમો ણ માસા, નો સ્વલ્લ સા અમાસમો માસા)
 વર્તમાનકાલ મેં જો પુરુષ ઉચ્ચારણ કર રહા કે હસી પુરુષ કી માપા
 માપા હોતી કે, ઉચ્ચારણ કે પહિલે કોર ઉચ્ચારણ કે પાદ મેં માપા

કાળ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી વ્યવહારમાં અનુપયોગી હોય છે એટલે કે વ્યવહાર
 અંગ બનતો નથી, તે કારણે વર્તમાન કાળની, માપા; માપા નથી તેમજ તે
 કથન પણ શોધ્ય નથી. કારણ કે વર્તમાન સમય જ વિષ્યમાન હોવાથી વ્યવ
 હારનો પ્રયોજક હોય છે ત્યારે ભૂતકાળ અને અવિશ્યકાળનો સમય તો અસત્
 રૂપ હોય છે તે કારણે તેઓ વ્યવહારમાં અનુપયોગી રહ્યા કરે છે તથા
 પ્રતિપક્ષીએ પહેલાં એવું બે કથન છે કે "અમાસમો માસા" નહીં બોલનારની
 માપા; માપા કહેવાય છે તો તેમની તે માન્યતાનું ખરું કરવા માટે સૂચકાર
 કહે છે કે 'મામામો જ માસા ન યલ્લ સા અમાસમો માસા' વર્તમાનકાલે
 જે પુરુષ ઉચ્ચારણ કરી રહ્યો હોય છે એજ પુરુષની માપાને માપા કહેવાય છે,
 ઉચ્ચારણ પહેલાંની કે ઉચ્ચારણ પછીની માપાને માપા કહેવાતી નથી. ભૂતકાળ

भवतीति सूत्राशयः । यदप्युक्तं 'भाषासमयव्यतिक्रान्ते' इत्यादि, तदपि न युक्तं भाष्यमाणभाषाया अभावे 'भाषा समय वीङ्कतं च णं' इत्यस्याभिलापस्या भावप्रसंगात् यश्च प्रतिपाद्यस्याभिधेये प्रत्ययोत्पादकत्वादिति हेतुः सोऽप्यहेतुर-
नैकान्तिक एव, प्रतिपाद्यपुरुषनिष्ठविषयज्ञानोत्पादकत्वस्य करादिवेष्टानां विद्यमानत्वेपि करादिवेष्टायां भाषात्वस्यासिद्धेरिति । यदपि कथितम्—'अभा-
वकस्य भाषा भाषा' तदपि न संगतम्, एवं सति सिद्धजीवस्याचेतनस्य वा भाषाप्राप्तिप्रसंगादिति ।

भाषा नहीं है । अतीत और अनागत काल में अनुच्चारयिता पुरुष संबंधी भाषा भाषा नहीं होती है । तथा जो उसने ऐसा कहा है कि भाषा समय के व्यतीत हो जाने पर बोली गई भी भाषा भाषा नहीं होती है—सो ऐसा कहना भी अयुक्त है—क्यों कि जब अन्यतीर्थियों ने भाष्य-
माण भाषा को भाषारूप से ही अंगीकार नहीं किया है तो (भाषास-
मयवीङ्कतं च णं) इस अभिलाप के ही अभाव का प्रसंग आता है । अर्थात् ऐसा अभिलाप नहीं बोला जा सकता है । क्यों कि वर्तमानका-
लिकी भाषा भाषारूप से जब स्वीकार ही नहीं की गई है तो भूतकाल संबंधी भाषा भाषारूप से कैसे मानी जा सकती है । अतः इस सूत्र का अभिलाप ही नहीं हो सकता है । तथा जो भूतकाल की भाषा-
पूर्णरूप से बोली गई भाषा—प्रतिपाद्य—सुनने वाले के लिये अभिधेय—
वाच्यपदार्थ में—प्रत्ययोत्पादक होती है—अर्थात् पूर्णरूप बोली गई भाषा के सुनने से सुनने वाले व्यक्ति को तद्वाच्यार्थ का बोध हो जाता है—

अने लविष्यकाणमा पुरुषे नही उच्यारेदी लाषाने लाषा कडेता नथी वणी
प्रतिपक्षीअ ओवु जे कछु छे के लाषाने समय व्यतीत थया पछी ओलायेदी
लाषाने लाषा कडेवाय ते कथन पणु णराणर नथी कारण के प्रतिक्षीअ न्यारे
लाष्यभाषु (ओदती) लाषाने लाषाउपे स्वीकारी न नथी त्यारे "भाषा
समयवीङ्कतं च णं" तो आ अलिलापना अलापनो न प्रसंग आवे छे,
ओटवे के आ प्रकारनो अलिलापन ओदी शक्य नही, कारणके वर्तमान
काणनी लाषाने ओ लाषाउपे स्वीकारी नथी तो भूतकाणनी लाषाउपे केवी रीते
स्वीकारी शक्य । तेथी आ सूत्रनो अलिलाप न थई शके नही, तथा भूतकाणनी
लाषा पूरुणुपे ओलायेदीलाषा प्रतिपाद्य—श्रोताने माटे—अभिधेय—वाच्यपदार्थ
मां प्रत्ययोत्पादक थाय छे, ओटवे के पूरुणुपे ओलायेदी लाषा सांलणवाथी
सांलणनार व्यक्तिने तेनो वाच्यार्थ समजय छे—तेथी ओध करावनार होवाथी
भूतकाणनी लाषाने लाषा कडेवी ते पणु योग्य नथी, कारण के तेमां जेप्रत्य-

— એ જિયાપિ વર્તમાનકાલે એ ચુષ્કેત્યાશ્ચયેનાહ—‘પુર્વિ કિરિયા’ ઇત્યાદિ,
‘પુર્વિ કિરિયા અદુસ્તા’ પૂર્વ ક્રિયા અદુસ્તા, પૂર્વકાલિકી યા ક્રિયા સા ન
દુઃસ્વકારણમિતિ ‘જહા માસા તહા માણિયખ્યા’ યથા માપા તથા મણિયખ્યા,

અતઃ ઘોષ કરાને ચાહે હોને સે જહ મૂતકાલ સંબંધી માપા માપા હૈ સો
પેસા કહના મી ટીક નહીં હૈ—કર્પોં કિ હસમેં જો પ્રત્યયોત્પાદકત્વ હેતુ
દિયા ગયા હૈ જહ અપને સાખ્ય કે અભાવ મેં મી રહતા હૈ અતઃ અને
કાન્તિક હૈ । સાખ્ય કે અભાવ મેં મી રહને ચાલા હેતુ અનેકાન્તિક
માના જાતા હૈ જહ હસ પ્રકાર સે—કર્પોં કિ સુનને ચાહે કો-
પ્રતિપાદ્ય—જો વિષય સંબંધી જ્ઞાન કરાયા જાતા હૈ ડસકે પ્રતિ હેતુતા તો
કરાદિ ચેષ્ટાઓં મેં મી આતી હૈ । કર્પોં કિ પ્રતિપાદ્ય પુરુષ ડનકી
ચેષ્ટાઓં ડારા ઘાઘ્યાર્ય કા ઘોષ કર લિયા કરતા હૈ । અતઃ (સમય
વ્યતિક્રાન્તે સતિ માપિતા માપા માપા પ્રત્યયોત્પાદકત્વાત્) જહ હેતુ
કરાદિ ચેષ્ટાઓં મેં મી ચલા ગયા હોને સે જહાં માપાત્વ કે અભાવ મેં
અનેકાન્તિક હો જાતા હૈ । તથા જો પેસા કહા-ગયા હૈ કિ અમાપ
કી માપા માપા હૈ સો જહ કહના મી સગત નહીં હૈ । કારણ કિ હસ
પ્રકાર કી માપતા મેં સિદ્ધ જીવ ઓર અચેતન પદાર્થ મેં માપા કી પ્રાપ્તિ
હોને કા પ્રસંગ જાતા હૈ । હસી તરહ ક્રિયા મી વર્તમાન કાલ મેં હી
યુક્ત હૈ—હસી આશય સે સૂત્રકાર ને (પુર્વિ કિરિયા અદુસ્તા) પેસા કહા
હૈ કિ પૂર્વકાલ મેં કી ગઈ ક્રિયા કુત્વ કી હેતુ નહીં હોતી હૈ । (જહા

ચેષ્ટાકૃત્ય હેતુ આપવામા આવેલ છે તે તેના સાધના અભાવમા પણ રહે
છે અનેકાન્તિક છે સાધના અભાવમાં પણ રહેનાર હેતુને અનેકાન્તિક હેતુ
માનવામા આવે છે તે આ પ્રમાણે—સાલજનારને—પ્રતિપાદને—વિષય (વસ્તુ)
સબંધી જે જ્ઞાન અપાય છે તેના પ્રાપ્તિની હેતુતા તો કર વગેરેની ચેષ્ટાઓમાં
પણ આવે છે કારણ કે પ્રતિપાદ્ય પુરુષ (સાલનાર) તેમની ચેષ્ટાઓ વડે
પણ વાખ્યાયને સમજી શકે છે તેથી “સમયવ્યતિક્રાન્તે સતિ માપિતા માપા
માપા પ્રત્યયોત્પાદકત્વાત્” તે હેતુ વગેરેની ચેષ્ટાઓમાં પણ આવેલો ગયો
હોવાથી ત્યાં માપાપણના અભાવે અનેકાન્તિક હેતુ થઈ જાય છે તથા અમા
પકની બાંધને બાંધ કહેવી તે પણ સંજત નથી કારણ કે જો આ જાતની
માન્યતાને સ્વીકારવામા આવે તો સિદ્ધ છવો અને અચેતન પદાર્થમા પણ
માપાની પ્રાપ્તિ થવાનો પ્રસંગ ઉદ્ભવે છે એજ રીતે ક્રિયા પણ વતમાનકા
લમા જ યુક્ત છે એ આશયથી સૂત્રકારે કહ્યું છે કે—“પુર્વિ કિરિયા અદુ
સ્તા” પૂર્વકાલે કરવામા આવેલા ક્રિયા કુત્વના હેતુરૂપ થવી નથી, “જહા

યથા ભાષાયા વર્તમાનકાલે એવ ભાષાત્વં તથા વર્તમાનકાલિક્રિયાયા એવ સુખ
દુઃખાદિજનકત્વં ન તુ પૂર્વકાલિકીપરકાલિકયોઃ દુઃખાદિજનકત્વમિતિ ભાવઃ।
“કિરિયાવિ જાવ કરણઓ દુઃખા નો સ્વલુ સા અકરણઓ દુઃખા” ક્રિયાપિ
યાવત્ કરણતઃ સા દુઃખા નો સ્વલુ અકરણતો દુઃખા, કરણતઃ કુર્વત એવ ક્રિયા
દુઃખસ્ય કારણં ભવતિ, તથૈવ દર્શનાત્, ન તુ અકરણાત્ ક્રિયા દુઃખકારણં
ભવતિ, પ્રતીતિવાધિતત્વાત્, દૃશ્યતે હિ લોકે કરણસમયે એવ ક્રિયાયા દુઃખો-
ત્પાદકત્વં સુખોત્પાદકત્વં વા, પૂર્વકાલે પરકાલે ચ ક્રિયાયા એવાભાવાત્, અભાવ-
સ્ય ચ કાર્યાજનકત્વાત્, અન્યથા અભાવસ્ય સદા સર્વત્ર વિદ્યમાનત્વેન સર્વકાર્યસ્ય
સર્વત્ર સદ્ભાવમસદ્ભાવ, યદિ અભાવસ્યાપિ ઉત્પાદકત્વં ભવેત્તદા ઘટાર્થી પુરુષો

ભાષા તથા ભાણિયઞ્વા) જૈસે વર્તમાન કાલ સંબંધી હી ભાષા ભાષારૂપ
હોતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે વર્તમાનકાલ સંબંધી હી ક્રિયાસુખ દુઃખાદિ કા
કારણ હોતી હૈ । પૂર્વકાલ સમ્બન્ધી યા પરકાલ સમ્બન્ધી ક્રિયા સુખ
દુઃખ આદિ કા કારણ નહીં હોતી હૈ । (કિરિયા વિ જાવ કરણઓ
દુઃખા નો સ્વલુ સા અકરણઓ દુઃખા) ક્રિયા અપને કરને વાલે કો
હી દુઃખ દેને વાલી હોતી હૈ-નહીં કરને વાલે કો નહીં । ક્યોં કિ લોક
મેં એસા હી દેખા જાતા હૈં । નહીં કરને વાલે કો ક્રિયા દુઃખ કી જનક
નહીં હોતી હૈ । યદિ એસી વાત માની જાવે કિ નહીં કરને વાલે કો
ક્રિયા દુઃખ કી જનક હોતી હૈ તો યહ વાત પ્રતીતિ સે વાધિત હૈ । લોક
મેં એસા હી દેખા જાતા હૈ કિ ક્રિયા કરને કે સમય મેં હી સુખ દુઃખ કી
જનિકા હોતી હૈ । જવ પૂર્વકાલ મેં અથવા પરકાલ મેં ક્રિયા કા હી અભાવ
હો ચુકા હૈ તો વહ સુખ દુઃખાદિ કી જનક કૈસે હો સકતી હૈ । અભાવ

ભાષા તથા ભાણિયઞ્વા ” જેવી રીતે વર્તમાન કાળની ભાષા ભાષારૂપ હોય છે
એજ રીતે વર્તમાનકાળની ક્રિયા જ સુખ દુઃખ વગેરેના કારણરૂપ હોય છે.
પૂર્વકાળની કે પરકાળની ક્રિયા સુખદુઃખાદિના કારણરૂપ હોતી નથી “ કિરિયા
વિ જાવ કરણઓ દુઃખા નો સ્વલુ સા અકરણઓ દુઃખા ” ક્રિયા કરનારને જ
દુઃખદેનારી હોય છે, નહીં કરનારને દુઃખદાયક હોતી નથી કારણ કે લોકમાં
એવું પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે જો એ વાત માની લેવામાં આવે કે નહીં
કરનારને માટે ક્રિયા દુઃખની જનક છે, તો તે વાતની પ્રતીતિ થઈ શકતી
નથી લોકમાં એવું સ્પષ્ટ જોવામા આવે છે કે ક્રિયા, કરવાને સમયે જ સુખ
દુઃખની જનક હોય છે જો પૂર્વકાળે અથવા પરકાળે ક્રિયાનો જ અભાવ થઈ
થક્યો-હોય તો તે સુખદુઃખાદિની જનક કેવી રીતે બની શકે ? અભાવ કોઈ

વર્તમાનીનામુપાદાને 'ન કુર્યાત્, ન ચા મોક્ષાર્થી' તેવાં સમયમોર્ધ પ્રયત્ન કુર્યાત્, મતઃ! પૂર્વકાલિકી પચાત્કાલિકી 'ચ ન ક્રિયા ન મુલ્યદુઃસ્વાદિજનનિકા, 'અપિ' તું વર્તમાનકાલિકી તથા 'ક્રિયમાણેન' ક્રિયા 'દુઃસ્વાદિકારણમિતિ । 'સેવં વચનં સિયા' 'તદેવં વક્તવ્યં સ્યાત્, તદેવં કરણંત એવં ક્રિયા 'દુઃસ્વજનનિકા ન તુ અકરણંત ક્રિયા દુઃસ્વજનનિકા इत्येव रूपेण' વક્તવ્યં સ્યાત્ વક્તું અવજ્ઞપોદિતિ માતૃ ।

અથ 'દુઃસ્વવિષયે માહ—' કિંત્વં ' इत्यादि ।

'કિંત્વં દુઃસ્વં' કૃત્યે દુઃસ્વમ્, વર્તમાનકાલાપેક્ષયા 'ક્રિયાદ્વારેણ સપાપમાનમેવ દુઃસ્વં મુચ્યતિ ન તુ અકૃત્યે ક્રિયામન્તરેણ દુઃસ્વં સ્વમાપત એવં મુચ્યતિ, 'કુસં દુઃસ્વં'

કિસી મી કાર્ય-કા-જનક નહીં-હોના-હૈ । યદિ અમાર-મેં-કાર્ય-જનકતા માની-ઢાલે-તો અમલ-તો સદા સર્વથા વિષયમાન-રહતો-હી-હૈ-ફિર-કયા સબ-જગદ્ સર્વ-કાર્યે-કી-ઉત્પત્તિ-હોતી-રહની-ચાહિયે । ફિર-કયા-જે-રત-હૈ-કિ-ઘનાદિ-પદાર્થો-કી-ઉત્પત્તિ-કરને-કે-નિમિત્ત-વૃણ્ણ-આદિ-કારણો-કો-ગ્રહણ-કરને-કી । ઓર-કયા-આવશ્યકતા-હૈ-મોક્ષાર્થી-કે-લિયે-સંયમાદિ-કે-પ્રયત્ન-કરને-કો । ઇસ-લિયે-યહી-માનના-ચાહિયે-કિ-પૂર્વ-કાલિકો-તથા-પરકાલિકી-ક્રિયા-મુલ્ય-દુઃસ્વ-આદિ-કી-જનનિકા-નહીં-હોતી-હૈ, 'કેવલ-વર્તમાનકાલ-સમ્બન્ધી-ક્રિયમાણ-ક્રિયા-હી-મુલ્ય-દુઃસ્વાદિક-કી-જનક-હોતી-હૈ । (સેવં-વચનમ્-સિયા) ઇસ-તરફ-પેસા-કહા-જા-સકતા-હૈ-કિ-મિયાં-અપને-કરને-વાલે-કો-હી-દુઃસ્વ-જનક-હોતી-હૈ-નહીં-કરને-વાલે-કો-નહીં ।

યહાં-ક્રિયા-કે-સમ્બન્ધ-કો-લેકર-જો-પેસા-કહા-ગયા-હૈ-કિ-ક્રિયા-વર્તમાન-કાલિકી-હી-કરને-વાલે-કો-મુલ્ય-દુઃસ્વાદિ-કી-જનક-હોતી-હૈ

પણુ કાપત્તિ જનક બની શકતો નથી, બે-અભાવમાં કાચ જનકતા માની લેવામાં આવે તો અભાવ તો સર્વથા સદા મોજૂદ હોય છે તો પછી સમગ્રી જગ્યાએ સમગ્ર કાર્યની ઉત્પત્તિ યથા કરવી બે-બે ! પછી તો યા વજેરેના નિર્માણને માટે, કડ વજેરે કારણોને ઉપયોગ કરવાની આવશ્યકતા શી છે ? મોક્ષને માટે સર્વથા વજેરેની પણ શી આવશ્યકતા, રહે ? તેથી જો પાત માનવી જ પછી કે પૂર્વકાળની તથા પરકાળની ક્રિયા મુખદુઃખ વજેરેની જનક હોતી નથી, કહ્ય વર્તમાન કાળે કરાતી ક્રિયા જ મુખદુઃખ વજેરેની જનક બને છે 'સેવં વચનમ્' સિયા 'આ રીતે જોવું કહી શકાય કે ક્રિયા કરનારને જ ક્રિયા દુઃખ જનક થાય છે નહીં કરનારને દુઃખજનક થતી નથી,

'અહીં ક્રિયાના વિષયમાં જોવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે વર્તમાનકાળની જ ક્રિયા કરનાર-અધિકારને' મુખદુઃખ વજેરેની જનક થાય છે-મૂલ

યથા ભાષાયા વર્તમાનકાલે એવ ભાષાત્વં તથા વર્તમાનકાલિક્રિયાયા એવ સુખ
દુઃખાદિજનકત્વં ન તુ પૂર્વકાલિકીપરકાલિક્યોઃ દુઃખાદિજનકત્વમિતિ ભાવઃ।
'કિરિયાવિ જાવ કરણઓ દુઃખા નો સ્વલુ સા અકરણઓ દુઃખા' ક્રિયાપિ
યાવત્ કરણતઃ સા દુઃખા નો સ્વલુ અકરણતો દુઃખા, કરણતઃ કુર્વત એવ ક્રિયા
દુઃખસ્ય કારણં ભવતિ, તથૈવ દર્શનાત્, ન તુ અકરણાત્ ક્રિયા દુઃખકારણં
ભવતિ, પ્રતીતિવાધિતત્વાત્, દૃશ્યતે હિ લોકે કરણસમયે એવ ક્રિયાયા દુઃખો-
ત્પાદકત્વં સુખોત્પાદકત્વં વા, પૂર્વકાલે પરકાલે ચ ક્રિયાયા એવાભાવાત્, અભાવ-
સ્ય ચ કાર્યાજનકત્વાત્, અન્યથા અભાવસ્ય સદા સર્વત્ર વિદ્યમાનત્વેન સર્વકાર્યસ્ય
સર્વત્ર સદ્ભાવપ્રસદ્ભાત્, યદિ અભાવસ્યાપિ ઉત્પાદકત્વં ભવેત્તદા ઘટાર્થો પુરુષો

ભાસા તથા ભાણિયઞ્વા) જૈસે વર્તમાન કાલ સંબંધી હી ભાષા ભાષારૂપ
હોતી હૈ ઉસી પ્રકાર સે વર્તમાનકાલ સંબંધી હી ક્રિયાસુખ દુઃખાદિ કા
કારણ હોતી હૈ । પૂર્વકાલ સમ્બન્ધી યા પરકાલ સમ્બન્ધી ક્રિયા સુખ
દુઃખ આદિ કા કારણ નહીં હોતી હૈ । (કિરિયા વિ જાવ કરણઓ
દુઃખા નો સ્વલુ સા અકરણઓ દુઃખા) ક્રિયા અપને કરને વાલે કો
હી દુઃખ દેને વાલી હોતી હૈ-નહીં કરને વાલે કો નહીં । ક્યોં કિ લોક
મેં એસા હી દેખા જાતા હૈં । નહીં કરને વાલે કો ક્રિયા દુઃખ કો જનક
નહીં હોતી હૈ । યદિ એસી વાત માની જાવે કિ નહીં કરને વાલે કો
ક્રિયા દુઃખ કી જનક હોતી હૈ તો યહ વાત પ્રતીતિ સે વાધિત હૈ । લોક
મેં એસા હી દેખા જાતા હૈ કિ ક્રિયા કરને કે સમય મેં હી સુખ દુઃખ કી
જનિકા હોતી હૈ । જવ પૂર્વકાલ મેં અથવા પરકાલ મેં ક્રિયા કા હી અભાવ
હો ચુકા હૈ તો વહ સુખ દુઃખાદિ કી જનક કૈસે હો સકતી હૈ । અભાવ

ભાસા તથા ભાણિયઞ્વા ” જેવી રીતે વર્તમાન કાળની ભાષા ભાષારૂપ હોય છે
એજ રીતે વર્તમાનકાળની ક્રિયા જ સુખ દુઃખ વગેરેના કારણરૂપ હોય છે.
પૂર્વકાળની કે પરકાળની ક્રિયા સુખદુઃખાદિના કારણરૂપ હોતી નથી “ કિરિયા
વિ જાવ કરણઓ દુઃખા નો સ્વલુ સા અકરણઓ દુઃખા ” ક્રિયા કરનારને જ
દુઃખદેનારી હોય છે, નહીં કરનારને દુઃખદાયક હોતી નથી કારણ કે લોકમાં
એવું પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે જો એ વાત માની લેવામાં આવે કે નહીં
કરનારને માટે ક્રિયા દુઃખની જનક છે, તો તે વાતની પ્રતીતિ થઈ શકતી
નથી લોકમાં, એવું સ્પષ્ટ જોવામા આવે છે કે ક્રિયા, કરવાને સમયે જ સુખ
દુઃખની જનક હોય છે જો પૂર્વકાળે અથવા પરકાળે ક્રિયાનો જ અભાવ થઈ
ચૂકયો હોય તો તે સુખદુઃખાદિની જનક કેવી રીતે બની શકે ? અભાવ કોઈ

દુઃસ્વાદિક મોગને પહોંચે હો—સો ઘાત મી નહીં હૈ । ક્રિયા ફલ તો હસે
 પાદ મેં હી પ્રાય મિલતા હૈ । અતઃ યહ ઘાત કેસે માની જા સકતી હૈ
 'કિ ઘર્તમાનકાલિકી ક્રિયા હી અપના સુખદુઃસ્વાદિરૂપ ફલ દેતી હૈ' સૂત
 મધિષ્યત્ કાલીન ક્રિયા નહોં । સમાધાન—સિદ્ધાન્ત કી યહ માન્યતા હૈ
 'કિ કર્મ અપની અવાધાસ્થિતિ કે પાદ હી ફલ દેતા હૈ' । શુભાશુભ કર્મ
 કા બંધ મન, ઘષ્ટન ઓર કાય ફનકી શુભ ઓર અશુભ પ્રવૃત્તિ પર અવ
 લમ્બિત હોતા હૈ । કાય સમ્યગ્ કી ક્રિયા જીવોં કે દ્વારા જૈસી કી જાંબેગી
 હસી કે અનુસાર કર્મ કા બંધ હોગા । બંધ કે પાદ હસ કર્મ કા ઉદય
 હસી સમય આ જાવે યહ નિયમ નહીં હૈ । અવાધાકાલ વ્યતીત હોને
 પર કર્મ કા ઉદય મેં આવેગા હી, અતઃ જિસ જીવ ને મૂતકાલ મેં હિંસા
 આદિ ક્રિયા કી હૈ—હસ જીવ કા હસ ક્રિયા કે કરતે સમય જૈસા આ
 ત્મ પરિણામ રહા હસીકે અનુસાર હસે કર્મ કા બંધ દુઃખા ઓર હસને
 અપને ઉદય મેં આવે પર સુખદુઃસ્વાદિરૂપ ફલ દિયા । સો યહ કર્મ કી
 ઉદય મેં આવે રૂપ જો ક્રિયા હૈ । હસે હી જીવ કા સુખદુઃસ્વાદિરૂપ
 ફલ મિલા હૈ । કર્મ કા ઉદય મેં આવે યહી ઘર્તમાનકાલિકી ક્રિયા હૈ ।
 હસ કપન સે યહ સ્પષ્ટ હો જાતા હૈ 'કિ જીવને પહિલે મૂતકાલ મેં હિંસા
 ક્રિયા કી હૈ—સો જીવ કે જપ હસ હિંસા જપ કર્મ કા ઉદય આવેગા

મનુષ્યને વતમાન સમયે જ તેનું ફળ લોગવુ પડે છે એવું પણ એવામાં
 આવતું નથી. સામાન્ય રીતે ક્રિયાનું ફળ તેને અવિધ્યમાં જ મળે છે તેથી એ
 વાત કેવી રીતે માની શકાય કે વર્તમાનકાળની ક્રિયા જ મુખદુઃખાદિ ફળ
 ફળ દે છે, મૂત અને અવિધ્યકાળની ક્રિયા નહીં.

સમાધાન—સિદ્ધાન્તની એ માન્યતા છે કે પ્રત્યેક ક્રમ પોતાની અવસ્થા
 સ્થિતિ પછી જ ફળ આપે છે શુભાશુભ કર્મનો બંધ મન, ઘષ્ટન અને
 કાયાની શુભ અને અશુભ પ્રવૃત્તિ પર આધાર રાખે છે કાય સબથી ક્રિયા
 હવે મારફત જેવી કરારો તે પ્રમાણે કર્મનો બંધ બધારો, બંધ બંધાવા
 પછી તે કર્મ એજ સમયે ઉદયમાં આવે છે એવો નિયમ નથી. અવાધાકાળ
 વ્યતીત થયા પછી ક્રમ ઉદયમાં આવશે જ તેથી ને જીવે મૂતકાળમાં હિંસા
 વગેરે ક્રિયા કરી છે તે હવેનું તે ક્રિયા કરતી વખતે જેવું આત્મ પરિણામ
 રહ્યું તે પ્રમાણે તેને કર્મનો બંધ પડ્યો અને તેણે ઉદયમાં આવતા મુખ
 દુઃખાદિ ફળ ફળ રીધું આ રીતે ક્રમની ઉદયમાં આવવા ફળ ને ક્રિયા છે
 તેનાથી જ હવેનું મુખદુઃખાદિ ફળ ફળ મળે છે કર્મનું ઉદયમાં આવવું એજ
 વતમાનકાળની ક્રિયા છે આ કથન વડે એ વાત સ્પષ્ટ બધાય છે કે હવે

મૃત, ભવિષ્યત્કાલની ક્રિયા સુખદુઃખાદિકની જનક નહીં-હોતી-હੈ
 ઓર ન વહ અપને કરને વાલે કો હી સુખદુઃખાદિકની જનક હોતી હૈ
 સો ઇસ પર કોઈ તદસ્થ શિષ્ય એસી શંકા કર-સકતા હૈ કિ ૬ દિન
 પહિલે અથવા ઇસકે-ભી પહિલે અનર્થ કરને વાલે વ્યક્તિ કો અનર્થરૂપ
 કી ગઈ-વહ ક્રિયા દુઃખ જનક નહીં હોની ચાહિયે, પરન્તુ વ્યવહાર-મેં
 હમ દેખતે હૈં કિ-પૂર્વ મેં કી ગઈ વહ ક્રિયા વર્તમાન મેં દુઃખ જનક હોતી
 હૈ । જવ કિસી મનુષ્ય પર હત્યારૂપ ક્રિયા કરને કા અભિયોગ પ્રમાણિત
 હો જાતા હૈ તો વહ-વર્ષો પહિલે કી હત્યારૂપ ક્રિયા વર્તમાનકાલ મેં ઉસે
 ફાંસી આદિ-કે રૂપ મેં-દુઃખજનક-પ્રકટ દેખને મેં આતી હૈ । ઇસી તરહ
 આવેશ મેં આકર કિસી કી-હત્યા કરને પર ઉતારુ હુએ પુરુષ કો તલવાર
 લેકર મારને કે લિયે જાતે સમય જવ-સરકારી આદમી પકડ લેતા હૈ તો
 ઉસે ઉસી સજા કા પાત્ર-હોના પડતા-હૈ જિસકા પાત્ર હત્યા કરને વાલે
 કો હોના પડતા હૈ । ઇસસે યહ સાબિત હોતા હૈ કિ વર્તમાન મેં હત્યા-
 રૂપ ક્રિયા નહીં કરને પર ભી આગે હોને વાલી ઉસ ક્રિયા ને ઉસ-કરને
 કે ભાવ વાલે વ્યક્તિ કો અભી હી અપના ફલ દે દિયા । તથા-જિસ
 પુરુષ ને વર્તમાન મેં કિસી કી હત્યા કી-હૈ ઉસે ઉસી સમય ઉસે ફલ

ભવિષ્યતકાળની ક્રિયા સુખદુઃખ વગેરેની જનક થતી નથી અને તે કરનારને
 જ સુખદુઃખ વગેરેની જનક થતી નથી-તો તે વિષે કોઈ તદસ્થ શિષ્ય એવી
 શંકા કરી શકે કે છ દિવસ પહેલાં અથવા તેના કરતા પણ આગળ અનર્થ
 કરનાર મનુષ્યને અનર્થરૂપે કરાયેલી તે ક્રિયા દુઃખ જનક થવી જોઈએ નહીં.
 પરંતુ વ્યવહારમાં તો એવું જોવા મળે છે કે પૂર્વે કરવામાં આવેલી તે
 ક્રિયા વર્તમાન સમયે દુઃખ જનક થાય છે ત્યારે કોઈ માણસ પર હત્યારૂપ
 ક્રિયા કરવાનો આરોપ-સાબિત થાય છે ત્યારે વર્ષો પહેલાં તેણે કરેલી હત્યાના
 ફળરૂપે તેને ફાંસી વગેરે દુઃખજનક ફળ ભોગવવા પડે છે, એજ પ્રમાણે
 આવેશમાં આવી જઈને કોઈની હત્યા કરવા માટે હાથમાં તલવાર લઈને ધસી
 જતા માણસને કોઈ પોલિસ પકડી લે તો તેને એજ સજા ભોગવવી પડે છે
 કે જે હત્યા કરનાર ભોગવે છે આ દંડાંતો વડે એ સિદ્ધ થાય છે કે વર્ત-
 માન સમયે હત્યારૂપ ક્રિયા નહીં કરવા છતાં પણ ભવિષ્યમાં થનારી તે
 ક્રિયાએ તે ક્રિયા કરવાની ઇચ્છાવાળી વ્યક્તિને વર્તમાન સમયે જ તેનું ફળ
 ઇધ દીધું, તથા જે મનુષ્યે વર્તમાન સમયે કોઈની હત્યા કરી હોય છે તે

‘વેયણ વેદેતિ’ વેદનાં વેદ્યન્તિ જીવા ક્રિયમાણકૃત દુઃખ કૃત્વા પુનઃ પુનઃ દુઃસ્વમનુભવન્તીતિ, ‘इति वक्तव्यं सिया’ इति एव पूर्वोक्तरूपेण वक्तव्यं स्यात् वक्तुं शक्नुयादिति । अभायं सूत्राशयः—पूर्वपक्षानसरे यदन्यतीर्थिकैः कथितं तत् सर्वं मिथ्यैव, तथाहि यदि चलदेव प्रथमसमये चलित न भवेत् तथा द्वितीयादि समयेषु संचलितमेवेति न कदापि चलेदिति, अत एव वर्तमानस्यापि त्रिवसयाऽतीतत्वं न विरुद्धमिति एतच्च चलमाणे चलिष्य इति प्रथमश्रवकस्य प्रथमादेशकस्य दशमश्रवणे एव प्रतिपादितमिति “नात्र पुनः प्रतन्यते, यदुक्तं चलितकार्याकरणादचलितमेवेति तदयुक्तम्, यतः प्रति

णકૃત નહીં હૈ । (કદ્દુ કદ્દુ) હસ ક્રિયમાણ કૃત દુઃખ કો કર કરકે પ્રાણ, મૃત, જીવ ઓર સર્વ વેદના કો મોગતે હૈ । તાત્પર્યં યહ હૈ કિ જીવ ક્રિયમાણકૃત દુઃખ કો ધાર ૨ કરકે પુનઃ પુનઃ દુઃખ કા અનુભવ કાતે રહસે હૈ । (इति वक्तव्यं सिया) ऐसा वक्तुं शक्य है । यहाँ इस प्रकार से इन सूत्रों का आशय छे कि पूर्वपक्ष के भवसर पर जो अन्य तीर्थिकों ने कहा है, वह सब मिथ्या ही है—जैसे—वर्तमान में चलायमान कर्म यदि प्रथम समय में चलित न माना जावे तो द्वितीयादि समयों में भी वह अचलित ही रहेगा । अतः फिर वह कभी चलेगा ही नहीं । इसलिये वर्तमान में भी विवक्षा से अतीतता विरुद्ध नहीं होती है । यह विषय—(चलमाणे चलिष्य) इस सूत्र में ही पहिले कह दिया गया है अथ यहां बुझारा उसे कहना पिष्ट पेयण हो जाने के कारण ठीक नहीं है । तथा जो पहिले ऐसा कहा गया है कि चलायमान कर्म चलित

આ ક્રિયમાણ કૃત દુઃખને કરીને પ્રાણ, મૃત, જીવ અને સર્વ વેદના ભોગવે છે તાત્પર્યં એ છે કે જીવ ક્રિયમાણ કૃત દુઃખને વારવાર કરીને, કરી કરીને દુઃખનો અનુભવ કર્યા કરે છે । इति वक्तव्यं सिया” એ પ્રમાણે કહી શકાય । આ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—પૂર્વપક્ષે અન્યતીર્થિકાએ જે કહ્યું છે તે બધું મિથ્યા જ છે જેમ કે—વર્તમાનકાળે ચલાયમાન કર્મને એ પ્રથમ સમયે ચલિત માનવામાં ન આવે તો બીજા વગેરે સમયે પણ તેને અચલિત જ માનવું પડે. તેથી તે કહી પણ ચલિત થાય જ નહીં. તેથી વર્તમાનમાં પણ વિવક્ષાથી અતીતતા વિરુદ્ધ દોષી નથી. આ વિષયનું ‘चलमाणे चलिष्य’ સૂત્રમાં વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ કયું છે તેથી અહીં તેનું ફરીથી પિષ્ટપેયણ કરવું મેળવે નથી. તથા પહેલાં એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે ચલાયમાન કર્મ ચલિતનું કાર્ય સંપાદન કરવાને અસમર્થ હોય છે, તેથી ચલાયમાનને ચલિત

સ્પૃશ્યં દુઃસ્વમ્, સ્પર્શનાત વેદના દેવ દુઃસ્વમ્ ન તુ અવેદનાત્ ' કલ્પમાણકલ્પ-
દુઃસ્વં ' ક્રિયમાણ કૃતં દુઃસ્વં ન તુ અક્રિયમાણકૃતમ્, ' વદુઃ વદુઃ ' કૃત્વા કૃત્વા,
ક્રિયમાણ કૃતં દુઃસ્વં કૃત્વા કૃત્વા, ' પાણભૂયજીયસત્તા ' પ્રાણભૂતજીવસત્તા;

કમી ઉસકો ઉસકા ફલ મિલેગા । જવ મી ઉસકા ઉસે ફલ મિલતા
હૈ તમી વહ ઉસકા વર્તમાનકાલ હૈ । હસકે પહિલે કા કાલ ભૂતકાલ હૈ ।
હસી તરહ સે ભવિષ્ય મેં જીવ કે દ્વારા હોને વાલી ક્રિયા કે વિષય મેં
મી જાનના ચાહિયે । અતઃ હમ અપેક્ષા ભૂતકાલ કી ઔર ભવિષ્યત્કાલ કી
ક્રિયાકો નિર્ણયક જાગયા હૈ ઔર વર્તમાન કાલકી ક્રિયાકો માર્થક ।

અવ ત્વચ્ચકાર દુઃસ્વ કે વિષય મેં કહતે હૈ—(કિચ્ચં દુઃસ્વ) વર્તમા-
કાલ કી અપેક્ષા સે ક્રિયા દ્વારા સંપાદ્યમાન હી દુઃસ્વ હોના હૈ । ક્રિયા કે
વિના સ્વભાવતઃ દુઃસ્વ નહીં હોના હૈ । અર્થાત્ વર્તમાનકાલ મેં જો ક્રિયા
કી જાતી હૈ ઉસ ક્રિયા સે હી દુઃસ્વ હોના હૈ । અતઃ દુઃસ્વ ક્રિયા જન્ય
હોના હૈ । યહ વાત સિદ્ધ હોતી હૈ ! ફિર સ્વભાવવાદી ને જો (દુઃસ્વ સ્વ-
ભાવિક હી હોના હૈ) એસા કહા હૈ—સો સગત નહીં હૈ । યહ સુસ્વરૂપ હૈ
કિ દુઃસ્વરૂપ હૈ—યહ નિર્ણય અન્તરાત્મા મેં વિના વેદન કે નહીં હોના હૈ
અતઃ (કુલં દુઃસ્વમ્) દુઃસ્વ વેદન સે હી જ્ઞાત હોના હૈ । વિના વેદન
કિયે નહીં । (કલ્પમાણકલ્પ દુઃસ્વ) દુઃસ્વ ક્રિયમાણ કૃત હૈ—અક્રિયમા-

પહેલા-ભૂતકાળમા-હિંસા રૂપ ક્રિયા કરી હોય તો બ્યારે તે હિંસા જન્ય
કર્મ ઉદયમા આવશે ત્યારે જ છવને તેનું રૂળ ભોગવવું પડશે, બ્યારે તેનું
રૂળ તેને મળે છે તે સમયને તેનો વર્તમાનકાળ કહે છે તેના પહેલાનો
સમય ભૂતકાળ ગણાય છે એજ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં છવની મારફત થનારી
ક્રિયાના વિષયમા સમજવું, તેથી આ દૃષ્ટિબિદુથી વિચાર કરીને ભૂતકાળ અને
ભવિષ્યકાળની ક્રિયાને નિર્ણયક બતાવી છે અને વર્તમાનકાળની ક્રિયાને સાર્થક કહી છે

હવે સૂત્રકાર દુઃખના વિષયમાં કહે છે—“ કિચ્ચં દુઃસ્વ ” વર્તમાનકાળની
અપેક્ષાએ ક્રિયા વડે સંપાદ્યમાન જ દુઃખ હોય છે ક્રિયા વિના સ્વભાવથી
દુઃખ હોતું નથી એટલે કે વર્તમાનકાળમા જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે
ક્રિયાથી જ દુઃખ ઉદ્ભવે છે તેથી દુઃખ ક્રિયાજન્ય ગણાય છે, તે વાત સિદ્ધ
થાય છે સ્વભાવવાદીઓનું એવું કથન છે કે “ દુઃખ સ્વાભાવિક જ હોય છે ”
તેમનું તે કથન સગત નથી કોઈ વસ્તુ સુખરૂપ છે કે દુઃખરૂપ છે તેનો
નિર્ણય અન્તરાત્મામા વેદન કર્યા વિના થતો નથી તેથી “ કુલં દુઃસ્વમ્ ”
દુઃખ વેદનથી જ બાહ્યી શકાય છે, વેદન, વગર બાહ્યી શકાતું નથી “ કલ્પ-
માણકલ્પ દુઃસ્વ ” દુઃખ ક્રિયમાણ કૃત છે, અક્રિયમાણ કૃત નથી “ વદુઃ વદુઃ ”

‘વેપયં વેદેતિ’ વેદનાં વેદયન્તિ જીવાઃ ક્રિયમાણકૃત્ત્વ દુઃખં કૃત્વા પુનઃ પુનઃ દુઃસ્વપ્નમવન્તીતિ, ‘इति वक्तव्यं सिया’ इति एवं पूर्वोक्तरूपेण वक्तव्यं स्यात् वक्तुं शक्नुयादिति । अभायं सुभाषया—पूर्वपक्षावसरे यदन्यतीर्थिकैः कथितं तत् सर्वं मिथ्यैव, तथाहि यदि चलयेव प्रथमसमये चलितं न भवेत् तथा द्वितीयादि समयेपि तदचलितमेवेति न कदापि चलेदिति, अत एव वर्तमानस्यापि विवक्षयाऽतीतत्वं न विरुद्धमिति एतच्च चलमाणे चलिम् इति प्रथमसूतकस्य प्रथमादेशकस्य दृष्टमसूत्रे एव प्रतिपादितमिति “नात्र पुनः” प्रतन्यते, यदुक्तं चलिक्कार्याकरणादचलितमेवेति तदुक्तम्, यतः प्रति

पाકૃત નહીં છે । (કદ્દ કદ્દ) હસ ક્રિયમાણ કૃત્ત્વ દુઃખ કો કર કરકે પ્રાણ, મૃત, જીવ ઓર સર્વ વેદના કો મોગતે હૈં । તાત્પર્ય યહ છે કિ જીવ ક્રિયમાણકૃત્ત્વ દુઃખ કો યાર ૨ કરકે પુનઃ પુનઃ દુઃખ કા અનુભવ કારતે રહતે હૈં । (इति वक्तव्यं सिया) ऐसा वक्तुं शक्य है । यहाँ इस प्रकार से इन सूत्रों का आशय છે કિ પૂર્વપક્ષ કે અવસર પર જો અન્ય તીર્થિકોં ને કહા છે, વહ સમ મિથ્યા હી છે—જેસે—વર્તમાન મેં ચલાયમાન કર્મ યદિ પ્રથમ સમય મેં ચલિત ન માના જાવે તો દ્વિતીયાદિ સમયોં મેં મી વહ અચલિત હી રહેગા । અતઃ ફિર વહ કમી ચલેગા હી નહીં । હસલિયે વર્તમાન મેં મી વિવક્ષા સે અસીતતા વિરુદ્ધ નહીં હોતી છે । યહ વિષય—(चलमाणे चलिए) इस सूत्र में ही पहिले कह दिया गया है अब यहाँ दुबारा उसे कहना विष्ट पेषण हो जाने के कारण ठीक नहीं है । तथा जो पहिले ऐसा कहा गया है कि चलायमान कर्म चलित

આ ક્રિયમાણ કૃત્ત્વ દુઃખને કરીને પ્રાણ, મૃત, જીવ અને સર્વ વેદના ભોગવે છે તાત્પર્ય એ છે કે જીવ ક્રિયમાણ કૃત્ત્વ દુઃખને વારંવાર કરીને, કરી કરીને દુઃખનો અનુભવ કર્યાં કરે છે “इति वक्तव्यं सिया” को प्रमाणे कही शक्य છે આ સૂત્રનો ભાવાથ આ પ્રમાણે છે—પૂર્વપક્ષ દ્વય અન્યતીર્થિકોંને જે કહ્યું છે તે બધું મિથ્યા જ છે જેમ કે—વર્તમાનકાળે ચલાયમાન કર્મને જે પ્રથમ સમયે અલિત માનવામાં ન આવે તો બીજા વજેરે સમયે પણ તેને અચલિત જ માનવું પડે. તેથી તે કહી પણ અલિત માય જ નહીં. તેથી વર્તમાનમાં પણ વિવક્ષાથી અતીતતા વિરુદ્ધ હોતી નથી. આ વિષયનું “चलमाणे चलिए” સૂત્રમાં વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તેથી અહીં તેનું ફરીથી પિષ્ટપેષણ કરવું મોખ્ય નથી તથા પહેલાં કોણે જે કહેવામાં આયું છે કે ચલાયમાન કર્મ અલિતનું કાચું સંપાદન કરવાને અસમર્થ હોય છે, તેથી ચલાયમાનને અલિત

ક્ષણમુત્પદ્યમાનેષુ સ્થાસકોશાદિવસ્તુષુ અન્યક્ષણભાવિ વસ્તુ આદ્યક્ષણે સ્વકાર્ય ન કરોત્યેવ, અસત્ત્વાત્, અતો યત્ અન્યસમયચલિતં કાર્યં વિવક્ષિતં પરતીર્થિકૈઃ તદ્ આદ્યસમયચલિતં યદિ ન કરોતિ તદા અત્ર કો દોષઃ કારણાનાં સ્વસ્વકાર્યકર-
ણસ્વભાવત્વાદિતિ । યદપ્યુક્તં-દ્વૌ પરમાણૂ ન સંઘન્યેતે સૂક્ષ્મતયા સ્નેહાભાવાત્

કે કાર્ય સંપાદન કરને મેં અસમર્થ હોતા હૈં ફસલિયે ચલાયમાન કો ચલિત નહીં માના જા સકતા સો ઇસા કહના મી યુક્તિ યુક્ત નહીં હૈં, કારણ કિ પ્રતિક્ષણ મેં ઉત્પદ્યમાન જો સ્થાસકોશકુશલ આદિ ઘટ કી પૂર્વ અનસ્થાઈ હૈં ઉન અવસ્થાઓં કે પૂર્ણરૂપ સે સમાસ હો જાને પર ઘટ પર્યાય કી પૂર્ણ પ્રાદુર્ભૂતિ અપને અન્તક્ષણ મેં હોતી હૈં, યહ ઇક નિશ્ચિત વાત હૈં । અવ ઉન અવસ્થાઓં કે ઉત્પન્ન હો જાને પર અન્તક્ષણ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા વહ ઘટ યદિ અપને કાર્ય કો નહીં કરતા હૈં । તો યહ કોઈ આક્ષેપાર્હ જૈસી વાત હી નહીં હૈં । ક્યોં કિ વહ ઉસ સમય અસત્ હૈં- પૂર્ણરૂપ સે અપ્રાદુર્ભૂત હૈં । કાર્ય તો વહ તવ કરેમા કિ જવ વહ પૂર્ણરૂપ સે પ્રાદુર્ભૂત હો જાવેમા । ઇસી તરહ સે પ્રથમ સમય કા ચલિત કર્મ અ-
પને અન્ત સમય કે ચલિત કાર્ય કો નહીં કરતા હૈં તો ઇસમેં ક્યા દોષ હૈં । યહ તો કારણોં કા સ્વભાવ હૈં કિ વે અપને ૨ કાર્ય કો કરેં । નાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ જિસ પ્રકાર સમયવર્તી ઘટ અપને અન્તક્ષણવર્તી કાર્ય કો નહીં કરતા હૈં ફિર મી વહ ઘટ હી કહલાતા હૈં-અઘટ નહીં ઉસી પ્રકાર પ્રથમ ક્ષણવર્તી ચલિત કર્મ અપને અન્તક્ષણવર્તી ચલિત કાર્ય કો નહીં કરને પર અચલિત નહીં કહા જા સકતા હૈં ચલિત

માની શકાય નહીં, તો તે કથન પણ યુક્તિયુક્ત લાગતું નથી, કા રણુકે પ્રતિક્ષણે ઉત્પાદ્યમાન સ્થાસકોશકુશલ વગેરે ઘટની જે પૂર્વ અવસ્થાઓ છે તે અવસ્થાની પૂર્ણ રૂપે સમાપ્તિ થાય ત્યારેજ ઘટપર્યાયની પૂર્ણ પ્રાદુર્ભૂતિ (નિર્માણ) તેની અન્તક્ષણે થાય છે એ એક નિશ્ચિત વાત છે તે અવસ્થાઓ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અન્તક્ષણે ઉત્પન્ન થનારો ઘટ જે પ્રારંભકાળે પોતાનું કાર્ય ન કરે તો તે કોઈ આક્ષેપને પાત્ર વાત નથી. કારણ કે તે સમયે તે અસત્ છે-પૂર્ણરૂપે તેનું નિર્માણ થયું નથી કાર્ય તો તે ત્યારે જ કરશે કે બ્યારે પૂર્ણરૂપે તેનું નિર્માણ થશે, એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયનું ચલિત કર્મ પોતાના અન્ત સમયનું ચલિત કાર્ય ન કરે તો તેમાં શો દોષ છે ? એ તો કારણુનો સ્વભાવ છે કે તેઓ પોતા પોતાનું કાર્ય કર્યા કરે તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે પ્રથમ સમયવર્તી ઘટ પોતાનું અન્ત સમયવર્તી કાર્ય કરતો નથી છતાં પણ તેને ઘટ જ કહેવાય છે અઘટ કહેવાતો નથી, એજ પ્રમાણે પ્રથમ ક્ષણવર્તી ચલિત કર્મ પોતાનું

તદ્યુક્ત, એકસ્યાપિ પરમાણો સ્નેહસમવાત્ સાર્પપુદ્ગલસ્ય સદૃતત્વેને૨ તૈરે૨ સ્વીકૃતસ્વાચ્ચ, યતઃ કથિત “તિથિિ પરમાણુપોગલા પગયમો સાદૃશતિ તે

હી કહા જાવેગા । અતઃ ચલાયમાન કર્મ કો પ્રથમ ક્ષણ કી અપેક્ષા ચલિતમાન કર યદિ ઉસમેં અન્તક્ષણવર્તી ચલિત કે કાર્ય સપાદન કી ક્ષમતા પ્રથમ સમય મેં નહીં હૈ, તો કોઈ આક્ષેપ ઝેંસી ઘાત નહીં હૈ । યહ તો ઠીક હી હૈ કિ પ્રથમક્ષણવર્તી વહ ચલાયમાનરૂપ ચલિત પૂર્ણરૂપ સે ચલિત હોને કે કારણ ઉસ સમય ચલિત કે અન્ત્યક્ષણવર્તી કાર્ય કો નહીં હી કરેગા । વયોં કિ મિત્ત ૨ કાર્યોં કા હોના કારણોં કી મિત્ત ૨ અવસ્થાઓં પર અવલમ્બિત હૈ ।

તથા—જો એસા કહા હૈ કિ દો પરમાણુ સૂક્ષ્મ હોને કે કારણ સ્નેહકાય કે અભાવ મેં પરસ્પર મિલતે નહીં હૈં સો યહ કથન ઇસલિયે ઠીક નહીં હૈ કિ એક પરમાણુ મેં ઓ સ્નેહ ગુણ કા સન્નાચ માના હીગયા હૈ । યહ ઘાત જૈનસિદ્ધાન્ત હી માનતા હૈ સો ઘાત નહીં હૈં, વયોં કિ પરતી ધિકોં ને ઓ જહાં ૨ પરમાણુઓં કે મિલને પર ફિર ઉનકે વિભાગ હોને કી ઘાત કહી હૈ ઘહાં ઉન્હોં ને એસા ઓ કહા હૈ કિ ૧૧૧-૧૧૧ પરમાણુ કે, ૨ ત્રીન પરમાણુ જન્ય સ્કચ કે દો વિભાગ હી હોતે હૈં । અતઃ જબ ૧

અન્ત્યક્ષણવર્તી અલિત કાર્ય ન કરવા છતાં અઅલિત કહેવાતુ નથી, અલિત જ કહેવાય છે તેથી અલ્પાધમાન કર્મ ને પ્રથમ ક્ષણની અપેક્ષાએ અલિત માનીને એ તેમા અન્ત્ય ક્ષણવર્તી અલિતના સપાદનની ક્ષમતા પ્રથમ સમયે ન હોય તેમાં કોઈ આક્ષેપ જેવુ નથી, એ તેા બરાબર જ છે કે પ્રથમ ક્ષણવર્તી તે અલ્પાધમાનરૂપ અલિત પૂણ્ણરૂપે અલિત ન હોવાથી તે સમયે અલિતનુ અન્ત્ય ક્ષણવર્તી કાર્ય નહીં કરે કારણ કે ગુર્ધા ગુર્ધા કાર્યોંનું ઘણુ તે કારણોંની કિત્ત કિત્ત અવસ્થાઓ પર આધાર રાખે છે

તથા—જેવુ એ અન્વયમતિજ્ઞોનું કહેવુ ‘ એ પરમાણુ સૂક્ષ્મ હોવાથી તેમનામાં સ્નેહકાય નો અભાવ હોય છે તેથી તેઓ એક બીજા સાથે સંયોજન પામતા નથી ’ આ કથન પણ બરાબર નથી એક પરમાણુમા પણ સ્નેહગુણનો સહભાવ માનવામાં આ યો છે આ ઘાત જૈનસિદ્ધાન્ત જ માને છે અર્થુ નથી કારણ કે પરતીધિકા પણ કહે છે કે સંયોજન પામેલ ત્રણ પરમાણુઓના સ્કંધનું વિશ્વજન કરવાથી ૧૧૧-૧૧૧ પરમાણુના કો વિભાગ થાય છે. આ રીતે

ક્ષણમુત્પદ્યમાનેષુ સ્થાસકોશાદિવસ્તુષુ અન્યક્ષણભાવિ વસ્તુ આદ્યક્ષણે સ્વકાર્યં ન કરોત્યેવ, અસત્ત્વાત્, અતો યત્ અન્યસમયચલિતં કાર્યં વિવક્ષિતં પરતીર્થિકૈઃ તદ્ આદ્યસમયચલિતં યદિ ન કરોતિ તદા અત્ર કો દોષઃ કારણાનાં સ્વસ્વકાર્યકર-
ણસ્વભાવત્વાદિતિ । યદપ્યુક્તં-દ્વૌ પરમાણૂ ન સંહન્યેતે સૂક્ષ્મતયા સ્નેહાભાવાત્

કે કાર્ય સંપાદન કરને મેં અસમર્થ હોતા હૈ ફસલિયે ચલાયમાન કો ચલિત નહીં માના જા સકતા સો ઇસા કહના મી યુક્તિ યુક્ત નહીં હૈ, કારણ કિ પ્રતિક્ષણ મેં ઉત્પદ્યમાન જો સ્થાસકોશકુશલ આદિ ઘટ કી પૂર્વ અનસ્થાઈ હૈ ઉન અવસ્થાઓં કે પૂર્ણરૂપ સે સમાપ્ત હો જાને પર ઘટ પર્યાય કી પૂર્ણ પ્રાદુર્ભૂતિ અપને અન્તક્ષણ મેં હોતી હૈ, યહ ઇક નિશ્ચિત વાત હૈ । અવ ઉન અવસ્થાઓં કે ઉત્પન્ન હો જાને પર અન્તક્ષણ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા વહ ઘટ યદિ અપને કાર્ય કો નહીં કરતા હૈ । તો યહ કોઈ આક્ષેપાર્હ જૈસી વાત હી નહીં હૈ । ક્યોં કિ વહ ઉસ સમય અસત્ હૈ- પૂર્ણરૂપ સે અપ્રાદુર્ભૂત હૈ । કાર્ય તો વહ તવ કરેમા કિ જવ વહ પૂર્ણરૂપ સે પ્રાદુર્ભૂત હો જાવેગા । ઇસી તરહ સે પ્રથમ સમય કા ચલિત કર્મ અપને અન્ત સમય કે ચલિત કાર્ય કો નહીં કરતા હૈ તો ઇસમેં ક્યા દોષ હૈ । યહ તો કારણોં કા સ્વભાવ હૈ કિ વે અપને ૨ કાર્ય કો કરે । તાત્પર્ય કહને કા યહ હેં કિ જિસ પ્રકાર સમયવર્તી ઘટ અપને અન્તક્ષણવર્તી કાર્ય કો નહીં કરતા હૈ ફિર મી વહ ઘટ હી કહલાતા હૈ-અઘટ નહીં ઉસી પ્રકાર પ્રથમ ક્ષણવર્તી ચલિત કર્મ અપને અન્તક્ષણવર્તી ચલિત કાર્ય કો નહીં કરને પર અચલિત નહીં કહા જા સકતા હૈ ચલિત

માની શકાય નહીં, તો તે કથન પણ યુક્તિયુક્ત લાગતું નથી, કારણકે પ્રતિક્ષણે ઉત્પાદ્યમાન સ્થાસકોશકુશલ વગેરે ઘટની જે પૂર્વ અવસ્થાઓ છે તે અવસ્થાની પૂર્ણ રૂપે સમાપ્તિ થાય ત્યારે જ ઘટપર્યાયની પૂર્ણ પ્રાદુર્ભૂતિ (નિર્માણ) તેની અન્તક્ષણે થાય છે એ એક નિશ્ચિત વાત છે તે અવસ્થાઓ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અન્તક્ષણે ઉત્પન્ન થનારો ઘટ જે પ્રારંભકાળે પોતાનું કાર્ય ન કરે તો તે કોઈ આક્ષેપને પાત્ર વાત નથી કારણ કે તે સમયે તે અસત્ છે-પૂર્ણરૂપે તેનું નિર્માણ થયું નથી કાર્ય તો તે ત્યારે જ કરશે કે બ્યારે પૂર્ણરૂપે તેનું નિર્માણ થશે, એજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયનું ચલિત કર્મ પોતાના અન્ત સમયનું ચલિત કાર્ય ન કરે તો તેમાં શો દોષ છે ? એ તો કારણોના સ્વભાવ છે કે તેઓ પોત પોતાનું કાર્ય કર્યા કરે. તાત્પર્ય એ છે કે જેવી રીતે પ્રથમ સમયવર્તી ઘટ પોતાનું અન્ત સમયવર્તી કાર્ય કરતો નથી છતાં પણ તેને ઘટ જ કહેવાય છે અઘટ કહેવાતો નથી, એજ પ્રમાણે પ્રથમ ક્ષણવર્તી ચલિત કર્મ પોતાનું

‘પંચ પરમાણુ પુદ્ગલા સંહતા’ કર્મતયા મયતિ’ તદપિ ન સમ્પક્, કર્મભોજનં પરમાણુસ્વરૂપતયાડનન્તસ્કન્ધરૂપત્વાત્, પચાણુકસ્ય ચ સ્કન્ધમાત્રત્વાત્, તય કર્મ બીજાનામાધરણસ્વમાધમિપ્યષ્ટે તત્કર્ત્ય પંચપરમાણુ સ્કન્ધમાત્રસ્ય સત્ અસંખ્ય પ્રવેશાત્મકં બીજમાદુણુયાદિતિ । તથા યદુક્તં કર્મશાશ્વતં તદપ્યયુક્તમેન કર્મમ

અર્થોક્ષરણ હોતા હી નહીં હૈ । કયોં કિ પરમાણુ નામ ઉસી કા હૈ ચિ ફિર જિસકા દૂસરા વિભાગ ન હો યદિ પરમાણુ કા બી વિભાગ હોત હૈ તો વહ પરમાણુ નહીં કહાવેગા-કિન્તુ વહ તો સ્કન્ધ હી કહા જાવેગા

તથા-જો પેસા કહા હૈ કિ-(પંચ પરમાણુ પુદ્ગલા સંહતા કર્મતયા મયતિ) સો વહ કહના હસલિયે સંગત નહીં હૈ કિ પાંચ પરમાણુઓં કે સમેલન સે જો કર્મરૂપ સ્કન્ધ હોગા-વહ કેવલ પાંચ હી પ્રવેશાવાલા હોગા અનતપ્રવેશાવાલા તો હોગા નહીં । ફિર વહ અસંખ્યાત પ્રવેશાવીજીવ કા દો આધરણ કેસે કર સકેગા ? તાત્પર્ય કહને કા, વહ હૈ કિ જીવ કા આધરણ કરના વહ સ્વમાધ કર્મોં કા હોતા હૈ । ઓર યે કર્મ અનંત પરમાણુઓં દ્વાગા નિષ્પન્ન હુગા હોતે હૈ । અત યે એક સ્કન્ધ રૂપ ન હોકર અનત સ્કન્ધરૂપ હોતે હૈ । તમી જાકર યે અસંખ્યાત પ્રવેશાવાલે જીવ કો આધરણ કરતે હૈ । હસલિયે પેસા કહના કિ પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલ આવસ મેં મિલકર કર્મરૂપ સે પરિણમ હોતે હૈ સંગત નહીં માના જા સકતા હૈ । તથા-(કર્મશાશ્વત હી હૈ) વહ કયન હસલિયે સંગત નહીં

શકતા નથી. કારણ કે પરમાણુ એવી નાનામાનાની વસ્તુ છે કે તેના વિભાગ પરી શકે જ નહીં. એ પરમાણુના પદ્ધ વિભાગ થતા હોય તો વિભાગ્ય વસ્તુને પરમાણુ કહેવાને બદલે ક્ષેપ જ કહેવાશે.

તથા- , પંચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સંહતાઃ કર્મતયા મયતિ ” પરતીધિકેનુ આ કથન પણ સચવ લાગતુ નથી. કારણ કે પાંચ પરમાણુઓના સયોજનથી કર્મરૂપ ક્ષેપ બનશે તે તો પાંચ જ પ્રવેશવાળો બનશે- અનત પ્રવેશવાળો નહીં બને તો તે અસંખ્યાતપ્રવેશી છવનુ આવશ્યુ કેવી રીતે કરી શકે ? તાત્પર્ય એ છે કે છવનુ આવશ્યુ કર નો સ્વભાવ કર્મોમાં હોય છે અને તે કર્મનુ અનત પરમાણુઓ વડે નિર્માણ થયુ હોય છે. તેથી તેઓ એક ક્ષેપરૂપ હોતા નથી પણ અનત સ્કન્ધરૂપ હોય છે, ત્યારે જ તેઓ અસંખ્યાત પ્રવેશ વાળા છવનુ આવશ્યુ કરી શકે છે. તેથી ” પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલ એક બીજા સાથે સયોજન થામીને કર્મરૂપે પરિણમે છે ” એ કથન સુસંગત નથી. તથા-” કર્મ શાશ્વત જ છે” એ કથન પણ ચોખ્ખ નથી. કારણ કે એકાન્ત

ભિજ્જમાણા દુહાવિ તિહાવિ કજ્જતિ દુહા કજ્જમાણા એગયઓ દિવહુત્તિ ” અનેન
 હિ સાર્ધપુદ્ગલસ્ય સહતત્વાભ્યુપગમેન તસ્ય સ્નેહઃ સ્વીકૃત એવ, ઇતિ કથં દ્વયોઃ
 પરમાણ્વોઃ સ્નેહાભાવેન સંવાતાભાવ ઇતિ । યદપ્યુક્તમ્-એકતઃ સાર્ધઃ એકત સાર્ધ
 ઇતિ તદપિ ન યુક્તમ્ પરમાણોરર્ધોકરણે પરમાણુત્વાભાવપ્રસન્નાત્ । તથા યદુક્તં

और और आधा परमाणु उनकी मान्यतानुसार आपस में मिल जाते हैं
 तो यह बात उनकी ही मान्यता से सिद्ध हो जाती है कि १ परमाणु में
 स्नेहगुण है । नहीं तो बिना स्नेहगुण के उनका मिलना किसी तरह भी
 नहीं हो सकता । अतः जब (तिग्णि परमाणु पोग्गका एगयओ साह-
 णंति ते भिज्जमाणा दुहा वि तिहवि कज्जंति, दुहा कज्जमाणा एगयओ
 दिवहूत्ति) इस कथन से सार्ध पुद्गल परमाणु का आपस में चिपकना स्वी-
 कार किया गया है तो फिर दो परमाणु पुद्गलों का आपस में स्नेह के अभाव
 से संघातरूप से अवस्थान नहीं होता है ऐसा कथन कैसे समीचीन
 हो सकता है । यह तो कहना ऐसा हुआ कि जैसे कोई अपनी माता को
 कहे कि मेरी माता बंध्या है ।

तथा-जो १।।देह१।।देह परमाणु पुद्गल की प्रतिपक्षी ने यह बात कही
 है-सो जैनसिद्धान्त उसकी उस बात को नहीं मानता है । यह तो
 हमने उसकी बात को लेकर परमाणु स्नेह गुण की सिद्धि के लिये इसकी
 मान्यता प्रकट की है । जैन सिद्धान्त की मान्यतानुसार तो परमाणु का

તેમની માન્યતા પ્રમાણે એક અને અર્ધો પરમાણુ એક બીજા સાથે મળી
 બાય છે, તો તેમની માન્યતા વડે જ એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે એક પર-
 માણુમાં પણ સ્નેહગુણ હોય છે. બે સ્નેહગુણ ન હોત તો તેમનો સંયોગ
 કેમ પણ રીતે થાત નહીં “ તિગ્ણિ પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહણંતિ તે
 ભિજ્જમાણા દુહા વિ કજ્જતિ, દુહા કજ્જમાણા એગયઓ દિવહૂત્તિ ” આ કથન
 પ્રમાણે સાર્ધ પરમાણુઓનું એક બીજા સાથે સંયોજન પામવાનું સ્વીકારવામાં
 આવ્યું છે. તો પછી બે પરમાણુ પુદ્ગલોનું સ્નેહકાયને અભાવે સંયોજન થતું
 નથી એ કથન કેવી રીતે સાચું ગણી શકાય? આ તો પોતાની માતાને વંધ્યા
 કહેવા જેવું લાગે છે ।

વિપક્ષીએ ૧।।-૧।। પરમાણુપુદ્ગલની જે વાત કહી છે તેનો જૈનસિદ્ધાંત
 સ્વીકાર કરતો નથી. અહીં તો તેમની માન્યતાનો આધાર લઈને પરમાણુમાં
 રહેલ સ્નેહ ગુણ (ચીકાશ) સિદ્ધ કરવા માટે તેમની માન્યતા પ્રગટ કરવામાં
 આવેલ છે. જૈન સિદ્ધાંતની માન્યતા તો એવી છે કે પરમાણુના વિભાગ પડી

કર્મ સદા ચીયતેऽપીયતે ચ इति तदप्येकान्तशास्त्रसत्ये नोपपद्यते इति ।

વિવેક પદાર્થ હું ઓર મચાદિક પદાર્થ અમાપ્તિક હું । અતઃ હ્યોપાદેય
કા કથન જિસ આત્મા મેં જિતને અંશ મેં પ્રકટ હૈ યહ આત્મા ઊતને હી
અંશ મેં જ્ઞાનાવરણીય આદિ કે ક્ષયોપશમ સે વિશિષ્ટ હૈ ઓર જિતને
અંશ મેં હ્યોપાદેય કા વિવેક નહીં હૈ યહ ઊતને હી અંશ મેં જ્ઞાનાવરણીય
કર્મ કે ઉદય સે યુક્ત હૈ । હસ કથન સે યહી નિષ્કર્ષ નિકલતા હૈ કિ
જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ કા જિસ આત્મા મેં જિતના ૨ ક્ષયોપશમ આદિ
હૈ યહ આત્મા ઊતને ૨ જ્ઞાન કે ઉત્કર્ષ સે યુક્ત હૈ ઓર જિસ આત્મા મેં
જિતના ૨ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા ઉદય ઘર્ત રહા હૈ યહ આત્મા ઊતને ૨
જ્ઞાન કી મદતા સે યુક્ત હૈ । અતઃ યદિ કર્મ કો શાશ્વત હી માના જાવે
તો ફિર જ્ઞાન કી હીનતા ઓર જ્ઞાન કી ઉત્કર્ષતા જો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ
ક્ષયોપશમાધીન દેવને મેં આ રહી હૈ યહ નહીં જાનો જાદિયે । પરંતુ
યહ આત્મા તો હૈ-અતઃ હસસે યહી જાત હોતા હૈ કિ કર્મ ઇકાન્તતઃ
શાશ્વત નહીં હૈ । તથા-(કર્મ સદા ઉપચિત અપચિત હોતા રહતા હૈ)
પેમા કથન સગત હમલિયે નહીં માના જા સકતા કિ કર્મ કો પ્રતિપક્ષી
મે ઇકાન્તતઃ શાશ્વત સ્વીકાર કિયા હૈ । ઇકાન્ત શાશ્વત પદાર્થ મેં ઉપ
ચય ઓર અપચય હોના ધનતા નહીં હૈ । યદિ યહ ઉપચય અપચય ઘોલા

હોય અને ઉપાદેયના વિવેક ને/લા પ્રમાણમાં રહેલો હોય છે તે/લા પ્રમાણમાં
તે આત્મા જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મના ક્ષયોપશમથી યુક્ત હોય છે અને
ને/લા પ્રમાણમાં તે હ્યોપાદેયના વિવેકથી રહિત હોય છે ને/લા જ પ્રમાણમાં
તે જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મના ઉપચયથી યુક્ત હોય છે આ કથનના સા થિ
એ છે કે જે આત્મામાં જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મના ને/લા પ્રમાણમાં અયોગ્ય
વગેરે થયેલ હોય છે તે આત્મા ને/લા જ્ઞાનના ઉત્કર્ષ (વૃદ્ધિ) વાળો હોય છે
અને જ આત્મામાં જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મના ને/લા ઉદય થયેલ હોય છે
તે/લા તે આત્મા જ્ઞાનની મદતા વાળો હોય છે તેથી એ કર્મને શાશ્વત
(નિત્ય) માનવામાં આવે તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમને કારણે જ નહીં
જે હીનતા અને વૃદ્ધિ થાય છે તે થકી શકે જ નહીં પણ જ્ઞાનમાં હીનતા
અને વૃદ્ધિ થયા કારે છે તેથી એ વાત સમજી શકાય છે કે કર્મ એકાન્ત
થી શાશ્વત નથી તથા ” કર્મના સદા ઉપચય અને અપચય થતો રહે છે ”
કથનને પણ સાચુ માની શકાય નહીં કારણ કે અન્ય તીર્થિકાએ કર્મને
એકાન્તતઃ શાશ્વત માનેછે છે શાશ્વત પદાર્થમાં ઉપચય અને અપચય
સંભવી શકતા નથી. એ તેને ઉપચય અને અપચયથી યુક્ત માનવામાં આવે

शाश्वतत्वे क्षयोपशमाद्यभावेन ज्ञानादीनां हानिप्रसङ्गात्, ज्ञानोत्कर्षस्य चाभावप्रसङ्गात् दृश्येते च ज्ञानादीनां मद्यघृतादिभक्षणणेन हानिवृद्धी इति । तथा यदुक्तं

वैठना है कि एकान्त नित्यता में चिक्रिया का अभाव होने से किसी भी प्रकार का परिवर्तन नहीं होता है। कर्म यदि एकान्तरूप से शाश्वत माना जावेगा-तो फिर उसकी जो क्षयोपशम आदि रूप नाना अवस्थाएँ होती हैं वे कैसे हो सकेगी? इनके नहीं होने पर ज्ञानादिक गुणों में हानि और उत्कर्ष के अभाव का प्रसंग प्राप्त होगा। ज्ञानादिक गुणों में हानि और उत्कर्ष ये लोक में देखा ही जाता है। जब कोई व्यक्ति मद्यादिक का सेवन करता है तो उसके ज्ञानादिगुण में हानि होती हुई देखी जाती है और घृतादिक के सेवन करने वाले व्यक्ति में ज्ञानादिगुणों का उत्कर्ष होता हुआ प्रतीत होता है। यहां ऐसी आशंका नहीं करना चाहिये कि मद्यादिक के सेवन से ज्ञान की हीनता और घृतादिक के सेवन से ज्ञान प्रकर्षता जब देखी जाती है तो फिर इसमें ज्ञानावर्णीय आदि कर्मा के क्षयोपशमादिक की क्या आवश्यकता है? क्यों कि मद्यादिक जैसे अभक्ष अपवित्र पदार्थों का सेवन वही व्यक्ति करेगा कि जिसके हेयोपादेय का विवेक नहीं होगा-वह इनका भक्षण न करता हुआ भक्ष्य पवित्र पदार्थों का ही सेवन करेगा। घृतादिक पदार्थ सा-

नित्यतामां क्रियानो अभावना होवाथी कोर्ध पणु प्रकारनुं परिवर्तनं यतुं नथी।
 कर्मने जे अकान्त- शाश्वत मानवामा आवे तो तेनी क्षयोपशम आदिश्य
 जे विविध अवस्थाओ होय छे ते केवी रीते संभवी शके? अने तेना अभावे
 तो ज्ञानादिक गुणोमां हानि अने वृद्धिने पणु अभाव मानवानो प्रसंग उत्पन्न
 थये ज्ञानादिक गुणोमां हानि अने वृद्धि थती तो प्रत्यक्ष जणाय छे भदिरानुं
 सेवन करनार व्यक्तिना ज्ञानादिक गुणोनी हानि थती जेवामा आवे छे अने
 धी वगेरे सेवन करनारना ज्ञानादिक गुणोनी वृद्धि थती देखाय छे अडी
 ओची शका अस्थाने छे के भदिराना वगेरे सेवनथी ज्ञाननी हानि अने
 धी वगेरेना सेवनथी ज्ञाननी वृद्धि थती जणाय छे तो पछी ज्ञाना-
 वर्णीय वगेरे कर्मोना क्षयोपशमनी शी आवश्यकता छे? कारण के भदिरा
 वगेरे अलक्ष्य पदार्थोनु सेवन ओज व्यक्ति करशे के जेने छेय अने उपादेयने
 विवेक नथी। जेने छेय अने उपादेयनु लान हथे ते तो तेमनु सेवन नही
 करे परतु लक्ष्य, पवित्र पदार्थोनु ज सेवन करशे। घृतादिक पदार्थो सात्त्विक
 जणाय छे अने भद्यादिक पदार्थो भूम्य जणाय छे। तेथी जे आत्मानी अ

માનસમયસ્પષ્ટારિત્ત્વેન વ્યવહારોપયોગિત્વાત્, અસીતાનાગતયોષ્ઠ ધિનષ્ટાનુસ્પન્ન તયાઽસપ્તેન વ્યવહારાનગત્વાત્, યદયુક્તં માપાસમયવ્યતિક્રાંતેત્યાદિ તદપિ ન સમ્યક્ માપ્યમાણમાપાયા અમાયે માપાસમયે વ્યતિક્રાંતે રૂપસ્યામિલાપસ્પામાર પ્રસજ્ઞાત્, યદપિ પ્રતિપાદસ્યામિધેયે પ્રત્યયોત્પાદકત્યાદિષિ હેતુરુક્તઃ સોઽપ્ય નૈપાતિષ્ઠઃ, કરાદિચેષ્ટાનામમિધેયપ્રતિપાદકત્વેપિ માપાત્પર્યાસિદ્ધેઃ, તથા યદુક્તમ્-અમાપકસ્ય માપા રિતિ તદપિ ન યુક્તં, યત્ત ણ્યં સતિ સિદ્ધસ્યાચેતનસ્ય

જાન સમય ધિનષ્ટ ણ્યં અનુત્પન્ન કે કારણ મૌજૂદા હાલત મેં નહીં હોતે હૈં રૂસલિયે યે વ્યવહાર કે અંગ મી નહીં હોતે હૈં । તથા (માપા સમય વ્યતિક્રાન્ત હોને પર માપા માપા હૈ અમાપા નહીં હૈ) એમાજો કહા હૈ સો મી ઠીક નહીં હૈ કારણ કિ જય માપ્યમાણ માપા કો માપારૂપ સે હી સ્વીકાર નહીં કિયા ગયા હૈ અર્થાત્ માપ્યમાણ માપા કા હી જય અમાય કહા ગયા હૈ તો ફિર (માપાસમયવ્યતિક્રાંતે) એસા અમિ લાપ હી નહીં ધન સકતા હૈ । ધયો કિ માપા હો તો ઉસકા સમય વ્ય તિક્રાંત હો-યહ તો હૈ નહીં-ફિર સમય વ્યતિક્રાન્ત ફિસકા ? અતા એસા અમિલાપ નહીં ધન સકતા હૈ । તથા જો સમય વ્યતિક્રાન્ત માપારૂપ સે પ્રતિપાદિત કરને કે લિયે (પ્રતિપાદસ્ય અમિધેયે પ્રત્યયો ત્પાદકત્યાત્) એસા હેતુ કહા હૈ યહ અનૈકાન્તિક હૈ । ધયો કિ કરાદિ ચેષ્ટાઓં મેં મી અમિધેય પ્રતિપાદકતા પર ઉસસે માપાત્પ નહીં હૈ । તથા જો એસા કહા હૈ કિ અમાપક કી માપા હૈ-સો યહ મી ઠીક નહીં હૈ

દેવાને કારણે મૌજૂદ હોતા નથી, તેથી તે બંને કાળ અવહારના અગરૂપ થયું હોતા નથી. તથા ' ભાષાને સમય બ્યતીત થયા પછીની ભાષા, ભાષા છે અભાષા નથી ' આ કથન થયું થોભ્ય નથી કારણ કે બે ભાષ્યમાણ (મોહાવી) ભાષાને જ ભાષા રૂપે સ્વીકારવામાં ન આવતી હોય તો " માપા સમયવ્યતિક્રાન્તે " ઇત્યાદિ અભિલાપ બની શકે જ નહીં બે ભાષા હોય તો તેના સમય બ્યતીત થવાનો પ્રસંગ આવે-પણ ભાષાને જ અભાષા હોય તો તેના સમય બ્યતીત થવાની વાત જ ક્યાંથી ઉઠાવે ? તેથી આ પ્રકારનો અભિલાપ જ બની શકે નહીં તથા સમય બ્યતીત થઈ ગયા પછીની ભાષાને પ્રતિપાદિત કરવા માટે " પ્રતિપાદસ્ય અમિધેયે પ્રત્યયોત્પાદકત્વત્ " આવે. જે ઉત્તુ બતાવ્યો છે તે પણ અનૈકાન્તિક છે કારણ કે જવનેરના હાવ ભાવોમાં થયું અભિધેય પ્રતિપાદનતા છે પણ તેમાં ભાષાત્પ નથી તથા " અભાષકની ભાષા ભાષા છે " આ કથન પણ થોભ્ય નથી, કારણ કે

યદ્યુક્તં ભાષણાત્ પૂર્વ ભાષા ભાષણહેતુત્વાત્ તદ્યુક્તમેવ, યતો ભાષણાત્પૂર્વ ભાષોત્પત્તેરભાવાદ્ ભાષાત્વેન ન વ્યવહારઃ સ્યાત્ લોકવિરુદ્ધત્વાત્ । યદ્યુક્તં ભાષ્યમાણા અભાષા, વર્તમાનસમયસ્યાવ્યાવહારિકત્વાત્ તદપિ ન સમ્યક્, વર્ત-

માના જાવે તો ફિર ઉસમેં એકાન્તતઃ શાશ્વતતા નહીં માનનીં ચાહિયે । ક્યોં કિ હસ માન્યતા કે અનુસાર વહ પરિણામી નિત્ય માનના પડેગા । પરન્તુ એસા ઉસે પ્રતિપક્ષી ને માના નહીં હૈ । અતઃ એકાન્ત શાશ્વત કર્મ મેં ઉપચય અપચય નહીં ઘટ સકને કે કારણ વહ કથન બી ઉનકા ઠીક નહીં બૈઠતા હૈ ।

તથા જો એસા કહા હૈ કિ ભાષા કી હેતુ હોને સે ભાષણ કે પહિલે કી ભાષા ભાષારૂપ હૈ સો વહ કથન બી સંગત નહીં હૈ, કારણ કિ ભાષા કી ઉત્પત્તિ તો ભાષણ કરને સે હી હોતી હૈ । ભાષણ કે પહિલે તો ભાષા હૈ હી નહીં । ઓર ન ભાષણ કે પહિલે કોઈ (વહ ભાષા હૈં) એસા વ્યવહાર હી કરતા હૈ । તથા-એસા કથન લોક વિરુદ્ધ બી હૈ । તથા-જો એસા કહા ગયા હૈ કિ (ભાષ્યમાણ ભાષા નહીં હૈ અભાષા હૈ કારણ કિ વર્તમાન સમય વ્યવહાર કા અગ નહીં હોતા હૈ-વહ વ્યવહારિક હૈ) સો વહ કથન બી ઠીક નહીં હૈ । કારણ કિ વર્તમાન સમય હી અસ્તિત્વ વિશિષ્ટ હોને સે વ્યવહારોપયોગી હોતા હૈ । અતીતસમય ઓર અના-

તો તેમનામા નિશ્ચે શાશ્વતતા માનવી બેઈએ નહી, કારણ કે આ માન્યતા પ્રમાણે તેને પરિણામી નિત્ય માનવુ પડશે પરન્તુ વિપક્ષીએ તેને એવુ માનેલ નથી. તેથી નક્કીરૂપે શાશ્વત કર્મમા ઉપચય અને અપચયની સંભવિતતા ન હોવાને લીધે તેમનુ તે કથન પણ બરાબર નથી

તથા—વિપક્ષીઓનું “ ભાષાના હેતુરૂપ હોવાથી જોલ્યા પહેલાંની ભાષા ભાષારૂપ છે ” એ કથન પણ સંગત લાગતું નથી, કારણ ભાષાની ઉત્પત્તિ-તો ઉચ્ચારણ કરવાથી જ થાય છે ઉચ્ચારણ કર્યા પહેલાં તો ભાષાનુ અસ્તિત્વ જ નથી, અને ભાષણ (ઉચ્ચારણ) કર્યા પહેલાં “ આ ભાષા છે ” એમ કહેવાતુ પણ નથી તેમજ આ પ્રકારનું કથન લોકવિરુદ્ધ પણ છે. તથા— “ ભાષ્યમાણ ભાષા, (વર્તમાન સમયે ઉચ્ચારવામા આવતી) ભાષા નથી; અભાષા છે કારણ કે વર્તમાન સમય વ્યવહારનુ અગ હોતો નથી ” આ કથન પણ સાચુ નથી, કારણ કે વર્તમાન સમય જ અસ્તિત્વ વાળો હોવાથી વ્યવહારમાં ઉપયોગી છે ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ તો વિનાશી અને અનુત્પન્ન

નુષ્ઠાનમ્, તથા યદુક્તમ્-અકિન્ચ દુઃસ્વભિત્યાદિ સ્વભાવવાદિમતમાધિસ્ય તદપિ નાસમ્યક્, યતો યદિ કષ્ટકૌતેષ્યાદિયત્ સર્વં વસ્તુ અકારણાદેષ સ્યાત્ તદાઽનેક પ્રકારકૈદિકપારલૌકિકકર્મણામમાત્રપ્રસંગઃ સ્વીકૃતં ધ્યાન્યતીર્થિકૈરપિ ક્ષિપિત્ પારલૌકિકકર્માનુષ્ઠાનમ્, યત્તત્સર્વં કથનં પરતીર્થિકાનામજ્ઞાનવિસસિતમિતિ । અન્યયુધિકાતાં વિમદ્ગજાને ચસારો મજ્ઞા મવન્તિ, તે ધેમે-સદ્ભૂતે અસદ્ભૂતમ્, યથા-સદ્ભૂતે-પરમાણૌ, અસદ્ભૂતમ્-અર્બાદિકમ્ ૧ । અસદ્ભૂતે સદ્ભૂતમ્, યથા અસદ્ભૂતે-ઔપાપકાત્મનિ-સદ્ભૂત ચૈતન્યમ્ ૨ । સદ્ભૂત સદ્ભૂતમ્, યથા-સદ્ભૂતે પરમાણૌ, સદ્ભૂત-નિષ્પદેશત્વમ્ ૩ । અસદ્ભૂતે અમદ્ભૂતમ્, યથા-અસદ્ભૂતે-

સુસ્વ દુઃસ્વરૂપ હોને લગે તો અનેક પ્રકાર કે જો પેદિક ઓર પારલૌકિક અનુષ્ઠાન ઘરેરહ કિયે જાતે હૈં ઘે સય હી બ્યર્થ હો જાવેંગે । સો પેસા તો હૈં નહીં જ્યોં કિ યદૃષ્ટાવાદિયોં ને ખી કર્માનુષ્ઠાન આદિ માને હૈં । તથા સ્વભાવવાદી કે મત કો આશ્રિત કર જો (અકૃત્ય દુઃસ્વ) ઇત્યાદિ કહા ગયા હૈં ઘહ ખી ઠીક નહીં હૈં । જ્યોં કિ યદિ કષ્ટક આદિકોં કી તી-ક્ષણતા કી તરહ સમસ્ત વસ્તુરેં વિના કરને સે હી હો જાવે તો ફિર અનેક પ્રકાર કે પેદિક પારલૌકિક કર્મોં કા અમાવ માનના પહેગા । પરંતુ પેસા તો હૈં નહીં-જ્યોં કિ અન્યતીર્થિક જનોં ને ખી કુછ પારલૌકિક કર્માદિકોં કા અનુષ્ઠાન કરના સ્વીકાર હી કિયા હૈં । ઇસલિયે સમજના ચાહિયે કિ અન્યતીર્થિક જનોં ને જો યહ સય કહા હૈં ઘહ ડનકે અજ્ઞાન કા હી કથન હૈં । અન્યયુધિકોં કે વિમદ્ગજાન મેં ચાર ભંગ હોતે હૈં-ઘે ઇસ પ્રકાર સે સદ્ભૂત મેં અસદ્ભૂત (૧) અસદ્-ભૂત મેં સદ્ભૂત (૨) સદ્ભૂત મેં સદ્ભૂત (૩) અસદ્ભૂત મેં અસદ્ભૂત

કરવામા આવે છે તે બ્યર્થ જ બાધ ? એવું તો બનતું નથી. નિયતિગદીઓ પણ અનુષ્ઠાનેગા માને છે “ અકૃત્યમ્ દુઃસ્વ ” આ પ્રકારની સ્વભાવવાદીઓની માન્યતા પણ સાચી નથી. કાણુ કે કાગ વગેરેમા રહેલી તીક્ષ્ણતાની જેમ તમામ વસ્તુઓ વિના કયેં બનીજતી હોય તો અનેક પ્રકારના ઐદિક અને પારશી કિક કર્મનો અભાવ જ માનવો પડશે પરંતુ એનું બનતું નથી અન્ય મતવાદી ઓએ ૫ । કેટલાક પારશીક કર્માદિકોના અનુષ્ઠાન કરવાનું સ્વીકાર્યું છે તેથી એમ જ માનવું પડશે કે અન્ય મતવાદીઓએ જે કહ્યું છે તે તેમના અજ્ઞાનને કારણે કહ્યું છે અન્ય યુધિકા (અન્ય તીર્થિકો)ના વિભગજ્ઞાનમાં ચાર ભાગ (વિભાગ) થાય છે, તે ચાર ભાગ આ પ્રમાણે થાય છે - (૧) સદ્ભૂતમાં અસદ્ભૂત, (૨) અસદ્ભૂતમાં મદ્ભૂત (૩) મદ્ભૂતમાં સદ્ભૂત

વા ભાષાપ્રાપ્તિપસદ્ગ્ન ઇતિ, એવં ક્રિયાપિ વર્તમાનકાલે એવ યુક્તા તસ્યા એવ વર્તમાનત્વાત્, યચ્ચાભ્યાસાનભ્યાસાદિકં કારણં કથિતં તદપિ ન યુક્તમ્ । અનભ્યાસાદાવપિ યતઃ કાચિત્ સુખાદિરૂપૈવ, તથા ।

યદુક્તમ્—અકરણતઃ ક્રિયા દુઃખા ઇતિ તદપિ ન ભવતિ । પ્રતીતિ વાધિતમેવ યતઃ કાલે એવ ક્રિયા દુઃખા સુખા વા દૃશ્યતે ન પુનઃ પૂર્વ પશ્ચાદ્વા પૂર્વપશ્ચાત્કાલે ક્રિયાયા એવાસદ્વાવાદિતિ ।

‘અકિચ્ચં દુઃખં’ ઇત્યાદિ । યદદ્ધ્યાવાદિમતાશ્રયણેન યત્ કથિતં તત્સર્વમસત્યમેવ, યતો યદિ અકરણાદેવ કર્મ દુઃખં સુખં વા ભવેત્તદાસનેકપ્રકારકૈહિકપારલૌકિકાનુષ્ઠાનાદીનાં વૈયર્થ્યમેવ પ્રમજ્જેત, સ્વીકૃતં ચ યદદ્ધ્યાવાદિભિરપિ કર્માદ્ય-

કર્મો કિ એસા માનને પર સિદ્ધ ઔર અચેતન કે ભી ભષા કી પ્રાપ્તિ હોને કા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોગા । હસી તરહ સે ક્રિયા ભી વર્તમાન કાલ મેં હી યુક્ત હૈ—કર્મો કિ વર્તમાન કાલ સદ્રૂપ હૈ । તથા—જો અભ્યાસ અન-ભ્યાસ આદિ કો કારણ કહા ગયા હૈ સો ભી ઠીક નહીં હૈ કર્મો કિ અભ્યાસ આદિ કે નહીં હોને પર ભી કોઈ ક્રિયા સુખરૂપ હી લગતી હૈ । તથા જો એસા કહા હૈ કિ નહીં કરને સે ક્રિયા દુઃખરૂપ લગતી હૈ સો એસા કથન ભી પ્રતીતિ સે વાધિત હી હૈ કારણ કિ કરતે સમય હી ક્રિયા સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ પ્રતીત હોતી હૈ । પહિલે વાદ મેં નહીં । કર્મો કિ, ક્રિયા પૂર્વ પશ્ચાત્ કાલ મેં અભાવ યુક્ત રહતી હૈ । અર્થાત્ પૂર્વ પશ્ચાત્ કાલ મેં ઉસ ક્રિયા કા અભાવ હો જાતા હૈ ।

તથા—યદદ્ધ્યાવાદિમત કો લેકર જો એસા કહા ગયા હૈ કિ (અકિચ્ચં દુઃખં) ઇત્યાદિ—સો સબ વહ અસત્ય હી હૈ । કર્મો કિ વિના કિયે હી કર્મ

એવું માનવામા આવે તો સિદ્ધ અને અચેતનમા પણ ભાષાની પ્રાપ્તિ થવાનો પ્રસંગ ઉદ્ભવશે. એજ પ્રમાણે ક્રિયા પણ વર્તમાન કાળમાં જ યુક્ત છે—કારણ કે વર્તમાન કાળ જ સદ્રૂપ છે—અસ્તિત્વવાળો છે. તથા અભ્યાસ અન-ભ્યાસ વગેરે કારણ કહેવામા આવેલ છે તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે અભ્યાસ વગેરે નહીં હોવા છતાં પણ કોઈ ક્રિયા સુખરૂપ જ લાગે છે. તથા એવું જ કહ્યું છે કે નહીં કરવાથી ક્રિયા હુ ખરૂંપ લાગે છે, તે કથનની પણ પ્રતીતિ થતી નથી. કારણ કે કરતી વખતે જ ક્રિયા સુખરૂપ કે હુ.ખરૂંપ લાગે છે—પહેલા કે પછી નહીં—કારણ કે તે ક્રિયાનો પૂર્વકાળે અને પછીના કાળે અભાવ જ રહે છે તથા યદદ્ધ્યાવાદીઓ (નિયતિવાદીઓ)નું “અકિચ્ચં દુઃખં” ઇત્યાદિ કથન પણ અસત્ય જ છે, કારણ કે કર્યા વિના જ જો કર્મ સુખ હુખરૂંપ થવા માંડે તો અનેક પ્રકારનાં જ ઐહિક અને પારલૌકિક અનુષ્ઠાનો

॥ परतीर्थिकानां क्रियाविषये प्रश्नोत्तराणि ॥

पुनरपि अन्ययूषिकान्तरमत प्रदर्शयन्नाह—‘अन्न उत्थियाणं भते’ इत्यादि ।

मूलम्—अन्न उत्थिया ण भते ! एव आइक्खति, जाव एव खल्ल एगे जीवे एगेण समएण दो किरियाओ पकरेंति, त जहा—इरियावहिय च, सपराइय च । ज समय इरियावहिय पकरेइ, त समय सपराइय पकरेइ, ज समय सपराइय पकरेइ, त समय इरियावहिय पकरेइ, इरियावहियाए पकरणयाए सपराइय पकरेइ सपराइयाए पकरणयाए इरियावहिय पकरेइ, एव खल्ल एगे जीवे एगेण समयेण दो किरियाओ पकरेंति, त जहा इरियावहिय च सपराइय च । ते कहमेय भते एव ? गोयमा ! ज ण त अन्न उत्थिया एव आइक्खति, त चेव जाव जे ते एव आहसु, मिच्छा ते एव आहसु, अह पुण गोयमा ! एव आइक्खामि, एव खल्ल एगे जीवे एग समए एक किरिय पकरेइ, ससमयवत्तवयाए णेवव जाव इरियावहिय वा सपराइय वा ॥ सू० ३ ॥

छाया—अन्ययूषिका खल्ल भवन्त । एवमाकर्षाति, यापत् एव खल्ल एको जीव एकेन समयेन द्वे क्रिय पकराति, तथया ऐर्ष्यापिच्छी च सांपरायिकी च ।

परतीर्थिको के क्रियाविषय में प्रश्नोत्तर—

‘अन्न उत्थियाणं भते ! एवं आइक्खति’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(भते) हे भवन्त ! (अन्न उत्थिया णं एव आइक्खति) अन्यतीर्थिक ऐसा कहते हैं कि (जाव एवं खल्ल एगे जीवे एगेण समएण

परतीर्थिकानां क्रिया विषे प्रश्नोत्तर—

“अन्न उत्थियाणं भते ! एव आइक्खति” इत्यादि

सूत्रार्थ—(भते) हे भवन्त ! (अन्न उत्थियाणं एव आइक्खति)

अन्य तीर्थिकों के लिये ऐसे हैं कि (जाव एवं खल्ल एगे जीवे एगेण समएण दो

વ્યાપકાત્મનિ, અસદ્ભૂતં કર્તૃત્વમ્ ૪ । એવમન્યયૃથિકમતમજ્ઞાનવિલસિતં જ્ઞાત્વા
ભગવદ્વચને શ્રદ્ધા કાર્યેતિ ॥ સુ-૨ ॥

(૪) इन्हें इस प्रकार से समझना चाहिये—सद्भूत परमाणु में असद्भूत
आधे परमाणु का चिपकना—मानना यह प्रथम भंग है । व्यापक आत्मा
में सद्भूत चैतन्य है ऐसा मानना द्वितीय भंग है । आत्मा को व्यापक
मानना यह असद्भूत है । क्यों कि आत्मा अपनेर प्राप्त शरीरके बरा-
बर माना गया है—व्यापक नहीं । सद्भूत परमाणु में निष्प्रदेशत्व मानना
यह सद्भूत सद्भूत नाम का तीसरा भंग है । व्यापक आत्मा में अस-
द्भूत कर्तृत्व मानना यह चौथा भंग है । इसी तरह से अन्यतीर्थिक
जनों का मत अज्ञानविलसित है ऐसा जानकर भगवान के वचन में
श्रद्धा करनी चाहिये ।

यहां जो प्राण, भूत, जीव, सत्त्व ऐसा पाठ आया है—सो दो इन्द्रि-
यवाले, तीन इन्द्रियवाले, चार इन्द्रियवाले, जीव प्राण शब्द से, वृक्ष
एकेन्द्रिय जीव भूत शब्द से, पांच इन्द्रिय वाले जीव जीव शब्द से
और बाकी के पृथिवीकाय अप् तेजो कायिक जीव सत्त्व शब्द से
लिये गये हैं ऐसा जानना चाहिये ॥ सू-२ ॥

અને (૪) અસદ્ભૂતમાં અસદ્ભૂત તેનું સ્વપ્રીકરણ આ 'પ્રમાણુ છે- સદ્ભૂત
પરમાણુમાં અસદ્ભૂત—અર્ધા પરમાણુનું ચોટી જવું-એ માન્યતા ધરાવવી
આ પહેલો ભાગો છે વ્યાપક આત્મામાં સદ્ભૂત ચૈતન્ય છે એમ માનવું
તે બીજો ભાગો છે આત્માને વ્યાપક માનવો તે અસદ્ભૂત છે કારણ કે આત્મા
પોત પોતાના પ્રાપ્ત શરીરની બરાબર મનાય છે- વ્યાપક મનાતો નથી-
સદ્ભૂત પરમાણુમાં નિષ્પ્રદેશત્વ માનવું તે સદ્ભૂતમાં સદ્ભૂત નામનો ત્રીજો
ભાગો છે વ્યાપક આત્મામાં અસદ્ભૂત કર્તૃત્વ માનવું તે ચોથા ભાગો છે.
આ રીતે અન્યતીર્થિકોનો મત અજ્ઞાનમૂલક છે, એમ બહુણે ભગવાનનાં
વચનોમાં શ્રદ્ધા રાખવી.

અહીં જે પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વ શબ્દોનો પ્રયોગ કરાયો છે તેનો
અર્થ આ પ્રમાણે સમજવો. જે ઇન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા અને ચાર
ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, પ્રાણ શબ્દથી ગ્રહણ કરાયા છે. વનસ્પતિન જીવો; ભૂત
શબ્દથી, પચેન્દ્રિય જીવો; જીવ શબ્દથી અને બાકીના પૃથ્વીકાય અખંડાય તેજકાય
અને વાયુકાયના જીવો સત્ત્વ શબ્દથી ગ્રહણ કરાયા છે એમ સમજવું. ॥સૂ. ૨॥

એવાગ્ન્યાતિ તદ્વં યાવત્ ય તે અથમાહુ મિથ્યા તે એવાહુ અહં પુન ગૌતમ !
 એવાગ્ન્યામિ એ સ્વલ્પ એકો જીવ એકસમયે એકા ક્રિયા પ્રકરોતિ, સ્વસમય
 ક્ષમ્યતયા નેતર્યમ્ યાવત્ એવાપયિકીં ચા સાંપરાયિકીં ચા ॥ સૂ. ॥ ૧ ॥

ટીકા—‘અમ ટત્તિયાણ મતે’ અન્યયુગિકા સત્તુ મદન્ત ! ‘એ આગ્નસતિ’
 એવાગ્ન્યાન્તિ ‘જાત’ યાવત્પદન—‘એ માપ’તે એ પ્રજાપયન્તિ, એ પ્રમ્ય

અં) તો કયા હ મદન્ત ! યહ કથન કમી પ્રકાર સે હે ? (ગોયમા)
 હે ગૌતમ ! (જ પં તે અમઠત્તિયા) જો એ અન્યનીર્થિક (અથ આહ્વાસ્યતિ)
 એમા કહતે હે (ત એજ જાવ જે તે એ આહ્વાસુ) યાવત્ જો ઉન્હોં ને
 એમા કહા હે (મિથ્યા તે એ આહ્વાસુ) યહ ઉન્હોં ને મિથ્યા કહા હે !
 (અહં પુન ગોયમા ! અથ આહ્વાસ્યામિ) મેં નો હે ગૌતમ ! એમા કહના
 હુ કિ (અથ સ્વલ્પ-અગે જીવે અગસમય એક કિરિય વકરેહ) અગ જીવ અગ
 સમય મેં એક ક્રિયા કરના હે ! (સમસમય સ્વલ્પવાળા પોયજીવ જાવ ટગિયા
 ઘટિય ચા સાંપરાય ચા) યહ વાન સ્વસમય સ્વલ્પમા સે જાનની યાવત્
 એક જીવ અગ સમયમેં ભેર્યાપયિકી અથવા સાંપરાયિકી ક્રિયા કરના હે !

ટીકાર્થ—(અમ ટત્તિયા પં મતે) હે મદન્ત ! અન્યયુગિક એમા
 કહતે હે ! યહાં જો (જાવ) વદ આયા હે ઉમસે (અથ માપાન્તે, અથ
 પ્રજાપયન્તિ, અથ પરુષયન્તિ) કન ક્રિયાપદોં કા સંગ્રહ કિયા ગયા હે !

એ) તો હે જાવત્ ! તેમજ ન કથન આચુ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
 (જ પં તે અમઠત્તિયા એ આહ્વાસ્યતિ) તે અન્ય તાથિકો એવુ ને કહે છે,
 (ત એજ જાવ જે તે એ આહ્વાસુ) (યાવત્) તેમણે એવુ ને કહુ છે (મિથ્યા
 તે એ આહ્વાસુ , તે તેમણે મિથ્યા કહુ છે તે આચુ નથી (અહ પુન ગોયમા !
 એ આહ્વાસ્યામિ) હે ગૌતમ ! હુ એવુ કહે છુ કે (અથ સ્વલ્પ-અગ કથ અગ
 સમય એક કિરિય વકરેહ) એક એવ એક સમયે એક જ ક્રિયા કરે છે
 (સમસમય સ્વલ્પવાળા પોયજીવ જાવ ટગિયાઘટિય ચા સાંપરાય ચા) તે વાન એ
 સમય વખતવાથી (એ ત્રિધાતથી) જાવની એજે કે એવ એક સમયે
 ભેર્યાપયિકી અથવા સાંપરાયિકી એ ને માથી એક જ ક્રિયા કરે છે

ટીકા—‘અમ ટત્તિયાણ મતે !’ હે જાવત્ અન્ય મનવાદીઓ આ
 પ્રમાણે કહે છે (અહીં જાવ (યાવત્પદન) ૫૬ વડે એ મંચન્ત, એ
 પ્રજાપયન્તિ એ પરુષયન્તિ) આ ક્રિયાપદોને બદલુ કરવામા આઆ છે) તેઓ

યસ્મિન્ સમયે ઐર્યાપથિકીં પ્રકરોતિ તસ્મિન્ સમયે સાંપરાયિકીં પ્રકરોતિ, યસ્મિન્ સમયે સાંપરાયિકીં પ્રકરોતિ તસ્મિન્ સમયે ઐર્યાપથિકીં પ્રકરોતિ, ઐર્યાપથિક્યાઃ પ્રકરણતયા સામ્પરાયિકીં પ્રકરોતિ. સામ્પરાયિક્યાઃ પ્રકરણતયા ઐર્યાપથિકીં પ્રકરોતિ, એવં ચલુ એકો જીવ એકસ્મિન્ સમયે દ્વે ક્રિયે પ્રકરોતિ, તદ્વથા-ઐર્યાપથિકીં ચ સાંપરાયિકીં ચ, તત્ કથમેતત્ ભદન્ત ! એવમ્ ? ગૌતમ ! ચત્ચલુ અન્યતીર્થિકા

દો કિરિયાઓ પકરેતિ) ચાવત્ એક જીવ એક સમય મેં દો ક્રિયાઓં કો કરતા હૈ । (તં જહા) વે દો ક્રિયાએં ઢસ પ્રકાર સે હૈં (ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાઈયં ચ) એક ઈર્યાપથિકી દૂસરી સાંપરાયિકી સો જીવ જન દો ક્રિયાઓ કો કરતા હૈ । (જં સમયં ઈરિયાવહિયં પકરેઈ) જિસ સમય મેં ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરતા હૈ । (તં સમયં સંપરાઈયં પકરેઈ) ડસ સમય મેં સાંપરાયિકી ક્રિયા કરતા હૈં (જં સમયં સાંપરાઈયં પકરેઈ) જિસ સમય મેં સાંપરાયિકી ક્રિયા કરતા હૈ (તં સમયં ઈરિયાવહિયં પકરેઈ) ડસ સમય મેં ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરતા હૈ (ઈરિયાવહિયાએ પકરણયાએ સંપરાઈયં પકરેઈ, સંપરાઈયાએ પકરણયાએ ઈરિયાવહિયં પકરેઈ) ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરને સે સાંપરાયિકી ક્રિયા કરતા હૈ, સાંપરાયિકી ક્રિયા કરને સે ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરતા હૈ । (એવં ચલુ એકો જીવે એકેણં સમયે દો કિરિયાઓ પકરેઈ) ઇસ તરહ એક જીવ એક સમય મેં દો ક્રિયાઓં કો કરતા હૈ । (તં જહા ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાઈયં ચ) એક ઈર્યાપથિકી ક્રિયા ઓર દૂસરી સાંપરાયિકી ક્રિયા કો । (સે કહમેય મંતે !

કિરિયાઓ પકરેતિ) એક જીવ એક સમયે બે ક્રિયાઓ કરે છે. (તં જહા) તે બે ક્રિયાઓ આ પ્રમ ભુ છે- ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાઈયં ચ) (૧) ઈર્યાપથિકી અને (૨) સાંપરાયિકી, જીવ આ બને ક્રિયાઓ કરે છે, (જ સમય ઈરિયાવહિયં પકરેઈ) બ્યારે જીવ ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરતો હોય છે ત્યારે ત સમય સંપરાઈયં પકરેઈ) સાંપરાયિકી ક્રિયા પણ કરતો હોય છે. (જ સમય સંપરાઈયં પકરેઈ ત સમય ઈરિયાવહિયં પકરેઈ) બે સમયે જીવ સાંપરાયિકી ક્રિયા કરતો હોય છે તે સમયે ઈર્યાપથિકી ક્રિયા પણ કરતો હોય છે, (ઈરિયાવહિયાએ પકરણયાએ સંપરાઈયં પકરેઈ, સંપરાઈયાએ પકરણયાએ ઈરિયાવહિયં પકરેઈ) ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરવાથી સાંપરાયિકી ક્રિયા કરે છે સાંપરાયિકી ક્રિયા કરવાથી ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કરે છે (એવં ચલુ એકો જીવે એકેણં સમયે દો કિરિયાઓ પકરેઈ) આ રીતે એક જીવ એક સમયે બે ક્રિયાઓ કરે છે- (ત જહા ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાઈયં ચ) એક ઈર્યાપથિકી ક્રિયા અને બીજી સાંપરાયિકી ક્રિયા. (સે કહમેય મંતે !

યન્તિ, કિમાહ્યાન્તીત્યાહ-‘ એવં સ્વલુ ’ ઇત્યાદિ । ‘ એવં સ્વલુ એગે જીવે ’ એવં સ્વલુ એકો જીવઃ, ‘ એગેણં સમણં ’ એકસ્મિન્ સમયે ‘ દો કિરિયાઓ પકરેતિ ’ દ્વે ક્રિયે પ્રકરોતિ । કે તે દ્વે ક્રિયે ? તત્રાહ-‘ તં જહે ’ ત્યાદિ । ‘ ત જહા ’ તથથા-‘ ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાહ્યં ચ ’ એર્યાપથિકીં ચ સામ્પરાયિકીં ચ । તત્ર ઈર્યાં નામ ગમનમ્ તદ્વિષયઃ પન્થાઃ માર્ગ ઇતિ ઈર્યાપથઃ તત્ર મથા એર્યાપથિકી, કેવલકાયયોગકારણકઃ કર્મવન્ધ ઇત્યર્થઃ, તામ્ । સંપરેતિ=ભ્રમતિ જીવો મથે=સંસારે ચૈસ્તે સંપરાયાઃ કષાયાન્તત્કારણિકા યા ક્રિયા સા સાંપરાયિકી ક્રિયા, કષાયકારણકઃ કર્મવન્ધ ઇત્યર્થઃ તામ્ । ‘ જં સમયં ઈરિયાવહિયં પકરેહ ’ યસ્મિન્

વે કયા કહતે હૈં-ઇસ્કો મુત્રકાર ને (એવં સ્વલુ એગે જીવે) ઇત્યાદિ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટ કિયા હૈં એક જીવ (એગેણં સમણં) એક સમય મેં (દો કિરિયાઓ પકરેતિ) દો ક્રિયાઈ કરતા હૈં ! વે દો ક્રિયાઈ કૌન સી હૈં-ઇસે (તંજહા) દ્વારા પ્રકટ કરને કે નિમિત્ત કહતે હૈં કિ વે ઇસ પ્રકાર સે હૈં-(ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાહ્યં ચ) એક એર્યાપથિક અને દૂસરી સાંપરાયિક, ઈર્યાં નામ ગમન કા હૈં । ઇસ ગમન કા વિષયભૂત જો માર્ગ હૈં વહ ઈર્યાપથ હૈં । ઇસમેં જો ક્રિયા હો વહ એર્યાપથિકી ક્રિયા હૈં । અર્થાત્ ગમનાગમન કરતે સમય કેવલ કાયયોગ કારણક જો કર્મવન્ધ હોતા હૈં વહ એર્યાપથિકી ક્રિયા હૈં । જિનકે કારણ જીવ સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતા રહના હૈં વહ સંપરાય હૈં- સંપરાય નામ કષાય કા હૈં । ઇસ કષાય કો લેકર જો ક્રિયા હોતી હૈં, વહ સાંપરાયિક ક્રિયા હૈં । અર્થાત્ કષાયકારણક જો કર્મવન્ધ હોતા હૈં વહ સાંપરાયિકી ક્રિયા હૈં । જીવ (જં સમયં) જિસ

શુ' કહે છે તે સૂત્રકારે “ એવં સ્વલુ એગે જીવે ” ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ વડે બતાવ્યું છે એક જીવ (એગેણં સમણં) એક સમયે ‘ દો કિરિયાઓ પકરેતિ ’ બે ક્રિયાઓ કરે છે. તે બે ક્રિયાઓ (ત જહા) આ પ્રમાણે છે-“ ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાહ્યં ચ ” એક ઈર્યાપથિકી ક્રિયા અને બીજી સાંપરાયિકી ક્રિયા ઈર્યાં એટલે ગમન. તે ગમનને માટેના બે માર્ગ હોય છે તેને ઈર્યાપથ કહે છે. તેમાં બે ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયાને ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કહે છે, એટલે કે ગમનાગમન કરતી વખતે કાયયોગને કારણે બે કર્મબંધ થાય છે તેને ઈર્યાપથિકી ક્રિયા કહે છે, સંપરાય એટલે કષાય. જેના કારણે જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે તેનું નામ સંપરાય (કષાય) છે તે કષાયને લીધે બે ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયાને સાંપરાયિકી ક્રિયા કહે છે, એટલે કે કષાયને કારણે બે કર્મબંધ થાય છે તેને સાંપરાયિકી ક્રિયા કહે છે “ જ સમયં ” બે સમયે જીવ “ ઈરિયા

સ્વસમયવક્તવ્યતા નેતૃત્વમ્, સ્વસમયવક્તવ્યતા—વેત્થમ્—“શ્રિયાવહિયં વા સંપરાહ્યં વા । જ સમયં શ્રિયાવહિયં પકરેદ્ સં સમયં સંપરાહ્યં ન પકરેદ્, જ સમય સંપરાહ્યં પકરેદ્ સ સમય શ્રિયાવહિયં ન પકરેદ્ । શ્રિયાવહિયાં પકરણયાં સંપરાહ્યં ન પકરેદ્, સંપરાહ્યાં પકરણયાં શ્રિયાવહિયં ન પકરેદ્ । એ સ્વતંત્ર એ બીજા એને સમર્પણ એ કિરિયં પકરેદ્, સં જાણ ”—इति, ‘શ્રિયાવહિયં વા સંપરાહ્યં વા’ इत्यनेन सह सयोजनीयम् । मिथ्यात्वं चास्य पूर्वोक्तमतस्यैवं प्रति-
पादनीयम् । ऐर्यापधिकी क्रिया तु अकृपायोदयप्रभवा, ऐर्यापधिकी क्रिया केवलकृ-
पायोगकारणेन नापते काययोगश्च न कृपायरूपोऽपि तु कृपायमिश्रोऽतः ऐर्यापधिकी

સમય મેં (એક) એક (કિરિયં) ક્રિયા કો (પકરેદ્) કરતા હૈ । (સસમય વક્તવ્યતાએ જેવવ્ય) યહ ધાત સ્વસમયવક્તવ્યતા સે જાનનો આહિયે । યહ સ્વસમયવક્તવ્યતા હસ પ્રકાર સે હૈ (શ્રિયાવહિયં વા સંપરાહ્યં વા જ સમય શ્રિયાવહિયં પકરેદ્, સં સમય સંપરાહ્યં ન પકરેદ્) , હૃત્યાદિ-
જીવ એક સમય મેં એક જી ક્રિયા કરતા હૈ । યા તો યહ યેર્યાપધિક ક્રિયા કરતા હૈ, યા સંપરાધિક ક્રિયા કરતા હૈ । જિસ સમય મેં યહ યેર્યાપ-
ધિક ક્રિયા કરતા હૈ ઓસ સમય મેં યહ સંપરાધિક ક્રિયા નહીં કરતા હૈ । જિસ સમય મેં સંપરાધિક ક્રિયા કરતા હૈ ઓસ સમય મેં યહ યેર્યા પધિક ક્રિયા નહીં કરતા હૈ । યેર્યાપધિક ક્રિયા કર છેને સે સંપરાધિક ક્રિયા યહ નહીં કરતા હૈ ઓર સંપરાધિક ક્રિયા કર છેને સે યહ યેર્યા પધિક ક્રિયા નહીં કરતા હૈ । હસ તરફ એક જીવ એક સમય મેં એક ક્રિયા કરતા હૈ । યા તો યા યેર્યાપધિક ક્રિયા કરતા હૈ અથવા સંપરા-
ધિક ક્રિયા કરતા હૈ ।

અવ " યગ્ન સમર્પણ " એક સમયે ' એક કિરિય પકરેદ્ " એક ક્રિયા જ
કરે છે સસમયવક્તવ્યતાએ જવ-જ " તે વાત સ્વસમય (સ્વ સિદ્ધાંત) ના
વજા થને આધારે સમજવી એઈએ તે સ્વસમયની વજાવતતા આ પ્રમાણે છે
" શ્રિયાવહિયં વા સંપરાહ્યં વા જ સમય શ્રિયાવહિયં પકરેદ્, સ સમય
સંપરાહ્યં ન પકરેદ્ " ઇત્યાદિ અવ એક સમયે એક જ ક્રિયા કરે છે કા તો
તે યેર્યાપધિકી ક્રિયા કરે જ અથવા તો સંપરાધિકી ક્રિયા કરે છે જે સમયે
તે યેર્યાપધિકી ક્રિયા કરતો હોય છે તે સમયે તે સંપરાધિકી ક્રિયા કરતો નથી
જે સમયે તે સંપરાધિકી ક્રિયા કરતો હોય છે તે સમયે તે યેર્યાપધિકી ક્રિયા
કરતો નથી યેર્યાપધિકી ક્રિયા કરી લેવાથી તે સંપરાધિકી ક્રિયા કરતો નથી અને
સંપરાધિકી ક્રિયા કરી લેવાથી અવ યેર્યાપધિકી ક્રિયા કરતો નથી આ રીતે
એક અવ એક સમયે એક જ ક્રિયા કરે છે-

વાસ્તિ કિમ્ ? । ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ । ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ જં ણં તે અન્નઉત્થિયા એવં આહ્વલંતિ ’ ૪ યત્ સ્વલુ તે અન્યયૂથિકા એવમાશ્યાન્તિ, એવં ભાષન્તે, એવં પ્રજ્ઞાપયન્તિ એવં પ્રરૂપયન્તિ । ‘ તં ચેવ જાવ ’ તદેવ પૂર્વોક્તમેવ યાત્, અત્ર યાવચ્છવ્વદેન—“ એવં સ્વલુ એગે જીવે એગેણં સમણં દો કિરિયાઓ પકરેતિ, તં જહા—ઈરિયાવહિયં ચ સંપરાઈયં ચ ’ ઇત્યાદિ—પૂર્વોક્તમન્યતીર્થિકમતં સર્વં સંગ્રાહ્યમ્ । ‘ જે તે એવમાહંસુ મિચ્છા તે એવમાહંસુ ’ યે તે એવમાહુઃ, મિથ્યા તે એવમાહુઃ, ‘ અહં પુણ ગોયમા ’ અહં પુનર્ગૌતમ, ‘ એવં આહ્વલમિ ’ ૪ એવમાશ્યામિ, એવ પ્રજ્ઞાપયામિ । એવં સ્વલુ એકો જીવઃ ‘ એગં સમણં ’ એકસ્મિન્ સમયે ‘ એકકં કિરિયં પકરેહ ’ ‘ એકાં ક્રિયાં પ્રકરોતિ, ‘ સ સમયવત્તવ્વયાણે પેયવ્વં ’ (સે કહમેયં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ) તો હે ભદન્ત ! જૈસા વે કહતે હૈં કયા વહ વૈસા હી હૈં ?

इसका उत्तर भगवान् देते हुए कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (जं णं ते अन्नउत्थिया एवं आह्वलंति ४) जो वे अन्ययूथिक ऐमा कहते हैं, ऐसा भाषण करते हैं, ऐसा प्रज्ञापना करते हैं (तं चेव जाव) यहां यावत् शब्द से अन्यतીर्थिक समत पूर्वोक्त (एवं स्वलु एगे जीवे एगेणं समणं) इत्यादि यह पाठ ग्रहण किया गया है—कि एक जीव एक समय में दो क्रियाएँ करता है इत्यादि, (जे ते एवमाहंसु) सो जो उन्होंने ने ऐसा कहा है (मिच्छा ते एवमाहंसु) वह उन्हां ने झूठा कहा है । (अहं पुण गोयमा) हे गौतम ! मैं तो (एवं आह्वलमि) ऐमा कहता हूं, ऐसा भाषण करता हूं, ऐसी प्रज्ञापना करता हूं, ऐसी प्ररूपणा करता हूँ, कि (एवं स्वलु एगे जीवे) एक जीव (एगेणं समणं) एक

એક ઈર્થાપિથિકી અને બીજી સાપરાયિકી “ સે કહમેયં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ ? ”

તો હે ભગવન્ ! તેઓ એમ કેવી રીતે કહે છે ?—શુ તેમની માન્યતા સાચી છે ?

તેનો જવાબ આપતા ભગવાન કહે છે કે “ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ જં ણં તે અન્નઉત્થિયા એવ આહ્વલંતિ ૪ ” તે અન્ય તીર્થિકો એવુ જે કહે છે, એવુ જે ભાષણ કરે છે, એવી જે પ્રજ્ઞાપના કરે છે, એવી જે પ્રરૂપણા કરે છે, ‘ તં ચેવ જાવ ’ અહીં “ યાવત્ ” પદથી અન્ય મતવાદીઓનો “ એક જ એક સમયે બે ક્રિયાઓ કરે છે ” ઇત્યાદિ તમામ પૂર્વોક્ત પાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે, “ જે તે એવમાહંસુ ” અને એવુ જે તેમણે કહ્યું છે “ મિચ્છા તે એવમાહંસુ ” તે તેમણે જૂઠું કહ્યું છે—તેમની તે માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે. “ અહં પુણ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! હું તો “ એવ આહ્વલમિ ” એવું કહું છું. એવુ ભાષણ કરું છું, એવી પ્રજ્ઞાપના કરું છું અને એવી પ્રરૂપણા કરું છું કે “ એવં સ્વલુ એગે જીવે ” એક

પરતીર્થિકમતસ્ય મિથ્યાત્વ મયતીતિ શોભ્યમ્ । ચિરદ્વયો પદાર્થયોરેકપુરુષગૈકદા
સપાદયિતુમશ્ક્યત્વાત્ । નહિ ગચ્છન્ નિનદત્તઃ સ્થિતો મવતિ, તદ્વદિદાપિ કપાય
નનિતકપાપાનનિતક્રિયયોઃ પરસ્પર ચિરદ્વત્વાદકપુરુષેણ એકસમયે ક્રિયાદ્વય
સ્યાન્નુષ્ઠાતુમશ્ક્યત્વેન મિથ્યા તન્મતમિતિ સદ્ગેષઃ ॥ સૂ. ૩ ॥

સપાતવિરહવિધારા:—

અનન્તરપ્રકરણે ક્રિયાયા નિરૂપણં કૃતમ્, ક્રિયાવતાં ચોત્પાદો મવતિ इति
ક્રિયાનિરૂપણે સતિ ક્રિયામૂલકસ્પોત્પાદઃ સ્મૃતો મવતિ, ઉત્પાદસ્મરણે સતિ
તદ્વિરહોત્પાદવિરહસ્ય સ્મરણં જાતમિતિ તવેવાહ—‘નિરયગર્હ’ ઇત્યાદિ ।

મૂષમ્—નિરયગર્હ ણં મતે । કેવદ્વય કાલ વિરહિયા ઉવ
વાણ પળતા ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં એક સમય ઉક્કાસેણ
વારસમુદ્ધુત્તા, એવ વક્કતીપય માણિયવ્થ નિરવસેસ, સેવ
મતે સેવ મતે તિ જાવ વિહરહ ॥ સૂ. ૪ ॥

॥ પઠમસમયે દસમો ઉદેસો સમ્મત્તો ॥ ૧-૧૦ ॥

કારણ ક્રિમી તરહ સંમચિત નહીં હોતા હૈ । અતઃ ઇમ પ્રકાર કી માય
તાવાલા પરતીર્થિકોં કા મત મિથ્યા હૈ । એસા જાનના ચાહિયે । ક્યોં
કિ એક હી કાલ મેં પરસ્પર ચિરદ્વ દો પદાર્થોં કા એક પુરુષ દ્વારા સંપા
દન હોના અશક્ય હૈ । (જાતા હુઆ દેવદત્ત પચ્છા હૈ) જૈસે કિસી કે
ઇસ કથન કો કોઈ સત્ય નહીં માન સકના હૈ વૈસા હી યહ કથન હૈ ।
ઇસે સત્ય કૈસે માના જા સકના હૈ અન જૈસે જાનારૂપ ક્રિયા ઔર
સ્થિત હોને રૂપ ક્રિયા એક હી કાલ મેં એક પુરુષ મેં પરસ્પર મેં ચિરદ્વ
હોને કે કારણ સંમચની નહીં હૈ, ઝસી પ્રકાર સે કપાય જનિત ઔર
અકાપાય જનિત ઇન દો ક્રિયાઓ કો પરસ્પર ચિરદ્વ હોને કે કારણ યે
દો ક્રિયાર્થોં એક હી કાલ મેં એક હી પુરુષ દ્વારા અનુષ્ઠાતું-કર્તું-(કરને
યોગ્ય) નહીં હો સકની હૈ । અતઃ ઇમ પ્રકાર કી ક્રિયા દ્વય કી એકમાથ
કરને કી માન્યતાવાલા નિદાન્ત મિથ્યા હૈ એસા જાનના ચાહિયે ॥ સૂ. ૧ ॥

મિથ્યા છે કારણ કે બેઉજ સમયે પરસ્પરથી ચિરદ્વ બેવી બે ક્રિયાઓનું એક
પુરુષ વડે સંપાદન થયું અશક્ય છે જેમ કે જઈ રહેતો દેવદત્ત ઉભો છે ”
એ કથન કોઈને પણ સત્ય નહીં લાગે, કારણ કે બન્નાની ક્રિયા અને ઉભા
રહેવાની ક્રિયા પરસ્પર ચિરદ્વ ક્રિયાઓ ॥ તે તે બને ક્રિયા એક જ પુરુષ
વડે એક જ સમયે સંભવી શકતી નથી એજ પ્રમાણે કપાયજનિત અને કપાય
રહિત એ બે ક્રિયાઓ (સાપ્રસાધિકી અને ધર્માપધિકી) પરસ્પર ચિરદ્વ દોવાને
કારણે એક જ વડે એક જ સમયે સંભવી શકતી નથી. તેથી તે બે ક્રિયાઓ
એક જ સાથે થાય છે, બેવી માન્યતા મિથ્યા સમજવી. ॥ સૂ-૨ ॥

ક્રિયાઽકષાયદોષપ્રભવા ભવતિ, સાંપરાયિકી ક્રિયા તુ કષાયદોષોદ્ભવા સંસારે પરિભ્રમણકારણં કષાયાઃ તે એવ સંપરાયપદવાચ્યાસ્તૈઃ સંપરાયૈઃ કષાયાપરનામકૈર્જાયામાના ક્રિયા સાંપરાયિકીતિ કથ્યતે इति એકસ્યાઃ કષાયપ્રભવત્વમેકસ્યાસ્તુ અકષાયપ્રભવત્વમિતિદ્વયોઃ ક્રિયયોઃ પરસ્પરં વિરોધાત્ કથમેકપુરુષેણ એકકાલે તયોર્દ્વયોઃ ક્રિયયોઃ કરણં સંભવતીતિ વિરોધાન્નૈકદાદ્વયોઃ સંપાદનં સ્યાદિત્યેવં રૂપેણ-

इस मत में मिथ्यात्व का प्रतिपादन इस प्रकार से करना चाहिये-ऐर्यापथिकी जो क्रिया होती है वह अकषायोद्भाव (विना कषय) होती है, तथा यह क्रिया केवल काययोगरूप कारण से उत्पन्न होती है। काययोगरूप जो कारण है वह कषायरूप होता नहीं है, किन्तु वह तो कषाय से भिन्न होता है। इसलिये ऐर्यापथिकी जो क्रिया है वह अकषायोद्भव (उत्पन्न) होती है। परन्तु जो सांपरायिक क्रिया है वह कषायरूप दोष से उद्भव (उत्पन्न) होती है। कषायें संसार में परिभ्रमण का कारण हैं। कषायों का नाम भी संपराय है। इन संपरायरूप कषायों से जो क्रिया उत्पन्न होती है, उस क्रिया का नाम सांपरायिक क्रिया है। इस तरह से जब यह यात है कि एक क्रिया कषाय से उत्पन्न होती है और एक क्रिया कषाय से उत्पन्न नहीं होती है, तो परस्पर में विरुद्ध हुई इन दो क्रियाओं का करना एक ही काल में एक पुरुष के लिये कैसे संभव हो सकता है। नहीं हो सकता है। अतः एक काल में इन दो क्रियाओं का एक पुरुष द्वारा संपादन होना मानना परस्पर में विरोध होने के

અન્ય તીર્થિકોના આ મિથ્યા મતનુ નિરસન આ રીતે કરી શકાય. ઈર્યાપથિકી ક્રિયા માત્ર કાયયોગ ને કારણે જ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કષાયને કારણે ઉત્પન્ન થતી નથી, કાયયોગ રૂપ જે કારણ છે તે કષાયરૂપ હેતુ નથી, પણ તે તો કષાયથી ભિન્નજ હોય છે તેથી ઈર્યાપથિકી ક્રિયા અકષાયોદ્ભવ (વિના કષાયે ઉત્પન્ન થનાર) હોય છે પણ સાપરાયિકી ક્રિયા કષાયરૂપ દોષથી ઉદ્ભવતી હોય છે કષાયો સ સારમા પરિભ્રમણના કારણરૂપ છે કષાયોનુ નામજ સાપરાય છે, એ સાપરાયરૂપ કષાયોથી જે ક્રિયા ઉત્પન્ન થાય છે, તે ક્રિયાને સાપરાયિકી ક્રિયા કહે છે, આ રીતે એક ક્રિયા કષાયથી ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજી ક્રિયા કષાયથી ઉત્પન્ન થતી નથી, આ પ્રકારની એક બીજાથી વિરુદ્ધ ક્રિયાઓ એકજ સમયે એક પુરુષ મારફત કેવી રીતે કરી શકાય ? કહેવાનો હેતુ એ છે કે એકજ સમયે એક જીવવડે તે બંને ક્રિયાઓનું સંપાદન થવું કોઈપણ રીતે સંભવિત નથી, તેથી તે બંને ક્રિયાઓ એક જીવ એકજ સમયે કરે છે” એવી પરતીર્થિકોની માન્યતા

ટીકા—‘નિરયગર્હણ મેતે’ નિરયગતિઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘કેવદ્યં કાલં નિરહિયા ઉવચાણં’ કિયત્ કાલં વિરહિતા ઉપપાત્તેન ‘પણ્ણત્તા’ મદ્દત્તા ! મગધાનાદ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગોસમ ! ‘જહગ્ગેણં એકકસમયં’ જપન્યેન એક સમયમ્ ‘ઉકોસણ ચારમમુહુત્તા’ ઉત્ક્રાન્તિન દ્વાદશ મુહુર્તાન્, હે ગોતમ ! જપન્યેનૈકસમયપર્યન્તમુત્ક્રાન્તો દ્વાદશ મુહુર્તાન્ ઉપપાતરહિતતયા નરક ગતિ કથિતેતિ માત્ર । ‘એષ સ્વક્રતીપર્ય માણિયણ્ણ નિરસસેસ’ એષ વ્યુત્ક્રાન્તિ પર્યં મણિતલ્લપ્યમ્ નિરસશેપમ્ વ્યુત્ક્રાન્તિર્જોશનામુત્પાદ્ તત્તર્યપદમિતિ વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમ્ તત્ પ્રજ્ઞાપનામૂપસ્ય પછમ્ । તત્તસર્વં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે ત્રિલોકનીયમ્ । ‘સેત્ર મેતે સેત્ર મત્’ તદનદ્ મદત્ । તદેતદ્ મદન્ત ! હે મદન્ત ! યદ્વાનુમિતૈસ્કત્ તત્તસર્વં સત્યમેવતિ ॥ સુ૦ ૪ ॥

પ્રથમશ્લોકસ્ય દશમ ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧-૧૦ ॥

इति श्रीविश्वविद्यास-मगधग्ल-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशमापाकलितकलितक-
पाण्यव-प्रविशुद्धगणपतैकप्र-यनिर्मापक-शशिमानमर्द्ध-श्रीशाहछप्र
तिजोलापुराप्रदत्त-‘मैत्रनाथाचार्य’ पदभूषित-कोलापुराज
गुरु-शामग्रक्षचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मविवाकरपूज्यधी-वासीलाह-
व्रतिविरचितायां श्रीमगधतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां प्रथम प्रतक समाप्त ॥ १ ॥

મદન્ત ! હમી પ્રકાર સે હે હે મદન્ત ! હમ પ્રકાર કહકર યાવન ગોતમ
શામી તપ સંયમ સે અપની આત્મા કો આશિમ કરસે છુગ્ વિચારને છગે ।

ટીકાર્થ—ટીકા કા અર્થ સૂત્રાર્થ કે અનુમાર હો હે । નરકગતિ યદિ
ઉપપાત્ત સે વિરહિત રહે તો કમ સે કમ ? સમય તક રહે ઓર અધિક
સે અધિક ? ૧૦ વાર મુહુર્ત તક રહે । હસસે આગે વહ ઉપપાત્ત સે વિરહિત
નહી રહ સક્તી । જીર્ણ કે ઉત્પાદ્ કા નામ વ્યુત્ક્રાન્તિ હે । હમ મન્થ
ન્યી જો પ્રકરણ હે વહ વ્યુત્ક્રાન્તિપદ હે । યહ વ્યુત્ક્રાન્તિકપદ પ્રજ્ઞાપના-
સૂત્ર કા છઠ્ઠા પદ હે । યહ મપ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મે દેવ્ય લેના ચાહિયે ૪

શ્રી જૈનાશાય જૈનધર્મવિવાકર પૂજ્ય શ્રીવાસીલાહજી
મહારાજજૂન મગધતીસૂત્રકી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યા
કે પ્રથમ શ્લોકકા દશર્થ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧-૧૦॥

टीकाने अर्थ सूत्रार्थ प्रभाषे ४ छे नरकगति ज्ञातायां ज्ञात ज्ञे
समय ज्ञने वधारैमा वधारै १२ मुहूर्त सुधी उपपातधी विरहित रहे छे
तेधी वधारै समय ते उपपातधी विरहित रहेती नथी. लघेना उपपात
व्युत्क्रान्ति रहे छे आ विष व्युत्क्रान्तिषा" नामनु प्रकरण छे ते व्युत्क्रान्तिपद
प्रज्ञापना सूत्रनु छे ५६ छे तेनी विशेष भाद्विती प्रज्ञापना सूत्रभाषा भेगवी
लेवी ॥ सू. ४॥

પ્રાપ્તિશ્રી જૈનાશાય જૈનધર્મવિવાકર પૂજ્યશ્રીવાસીલાહજી મહારાજજૂન મગધતીસૂત્રની
પ્રિયાર્થિનીઆખ્યાના પદેશા શ્લોકને નવમે ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૧-૧૦

છાયા—નિરયગતિઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયન્તં કાલં વિરહિતા ઉપપાતેન પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશમુહૂર્ત્તાન્ એવં વ્યુત્ક્રાંતિપદં મણિતઙ્ગ્યં નિરવશેષં, તદેવં ભદન્ત ! તદેવ ભદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહતિ ॥ સૂ. ૪ ॥

॥ પ્રથમશતકે દશમ ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧-૧૦ ॥

ઉપપાતવિરહ—

અનન્તર પ્રકરણ મેં ક્રિયા કા નિરૂપણ ક્રિયા હૈ । જો ક્રિયા વાલે હોતે હૈં ડનકા ઉત્પાદ હોતા હૈ । હસ તરહ ક્રિયા કે નિરૂપણ હોને પર ક્રિયા સૂત્રક ઉત્પાદ કા સ્મરણ હો આતા હૈ ઓર ઉત્પાદ કે સ્મરણ હોને પર હસકા વિપક્ષ ભૂન જો ઉત્પાદ વિરહ હૈ ડસકા સ્મરણ હો જાતા હૈ સો અવ સૂત્રકાર ડસી ઉત્પાદ વિરહ કા કથન કરતે હૈં—‘નિરયગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં’ ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(મંતે) હે ભદન્ત ! (નિરયગઈણ) નિરયગતિ-કિતને કાલતક (ઉવવાણં) ઉપપાત સે (વિરહિયા પળ્લન્તા) વિરહિત કહી ગઈ હૈ ? (ગોયમા ! જહળ્લણેણં એકકં સમયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે એક સમયતક ઓર (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ સે (વારસ મુહૂત્તા) વારહ મુહૂત્ત તક નિરયગતિ ઉપપાત સે વિરહિત કહી ગઈ હૈ । (એવં વક્ક-તીપયં મ્હાણિયવ્વં નિરવસેસં) ડમ્મી તરહ સમસ્ત વ્યુત્ક્રાન્તિક પદ કહના ચાહિયે (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ) ડસી યહ પ્રકાર સે હૈ હે

ઉપપાત વિરહ

આગળના પ્રકરણમાં ક્રિયાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. જેઓ ક્રિયાવાળા હોય છે તેમના ઉપપાત (જન્મ) હોય છે આ રીતે ક્રિયાનું નિરૂપણ કરતી વખતે ક્રિયામૂલક ઉપપાતનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને ઉપપાતનું સ્મરણ થતા તેના પ્રતિપક્ષી ઉપપાત, વિરહનું સ્મરણ થઈ આવે છે. તેથી હવે સૂત્રગાર ઉપપાત વિરહનું નિરૂપણ કરે છે

“નિરયગઈણં મંતે ! કેવઈયં કાલં” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(મંતે !) હે ભગવન્ ! (નિરયગઈણ કેવઈયં કાલં) નરકગતિ કેટલા કાળ સુધી (ઉવવાણ વિરહિયા પળ્લન્તા ?) ઉપપાત વિરહિત કહી છે ! (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહળ્લણેણ એક સમય) ઓછામાં ઓછી એક સમય અને (ઉક્કોસેણ વારસમુહૂત્તા) વધારેમાં વધારે બાર સુદર્ત સુધી નરકગતિને ઉપપાતથી વિરહિત કહેલ છે (એવ વક્કતીપયં મ્હાણિયવ્વ નિરવસેસં) આ રીતે આવું વ્યુત્ક્રિન્તક પદ કહેવું (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ) હે ભગવાન્ આપનું કહેવું સાચું છે હે ભગવાન્ આપના કહેવા પ્રમાણે જ બધું બરાબર છે આ પ્રમાણે કહીને ભગવાનને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભવિત કરતા પોતાને સ્થાને બેસી ગયા.

एषोत्पद्यते इति विचारः । वायुजीवानां मरण कथं भवतीति प्रश्नः । आघाता
 दिव्युत्तरम् । वायुजीवानां शरीराक्षरोरयो प्रतिपादनम्, वायुजीवानां चत्वारि
 शरीराणि भवन्तीति कथनम् । सकर्मकमृताद्यनगारस्य स्वरूपविचारः । प्राणभूत
 जीवसत्त्वविज्ञपेक्षानां स्वरूपकथनम् । अकर्मकमृताद्यनगारस्य विचारः । सिद्ध
 बुद्धमुक्तपारगत परपरागततादीनां स्वरूपपरिकीर्षनम् । आर्यश्रीस्कन्दस्य चरित्रम् ।
 पिङ्गलकनिर्ग्रयवैशालिकभावकस्य स्कन्दस्य प्रति प्रश्नः । तत्र लोकः सान्तोऽनन्तो
 जीव सान्तोऽनन्तो वा, सिद्धि सान्तोऽनन्ता वा, सिद्धः सान्तोऽनन्तो वा
 केन मरणेन म्रियमाणस्य जीवस्य ससारवृद्धिहानी चेति । स्कन्दकस्य सप्तयो
 त्पत्त्या मौनावलम्बनम् । श्रीमहावीरस्यागमनं श्रुत्वा तत्पार्श्वे स्कन्दकस्य गमनं प्रश्न
 करणं, मगधत उत्तरकथनं चेति । स्कन्दकस्याऽच्युतकल्पे उत्पत्तिः, महाविदेहे

कायिक में ही उत्पन्न होते हैं ऐसा विचार । वायुकायिकजीवों का मरण
 कैसे होता है ? यह प्रश्न, आघात से होता है ऐसा उत्तर । वायुकायिक जीवों
 के शरीर और अशरीर का प्रतिपादन वायु जीवों के चार शरीर होते
 हैं ऐसा कथन, सकर्मक मृतादि अनगार के स्वरूप का विचार, प्राण,
 भूत, जीव, सत्त्व, विज्ञ, येसा इनके स्वरूप का कथन आकर्षक मृतादि
 अनगार का विचार, सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, पारगत, परपरागत आदि के
 स्वरूप का कथन, आर्य श्री स्कंद का चरित्र पिङ्गलक निर्ग्रय और
 वैशालिक भावक इनका स्कंद के प्रति प्रश्न, इसमें-लोक सान्त है कि
 अनन्त है ? किस मरण से मरते हुए जीव के ससार की हानि और
 वृद्धि होती है । स्कंद का संशय की उत्पत्ति से मौनावलम्बन, श्री
 महावीर स्वामी का आगमन सुनकर उनके पास स्कंद का जाना और
 उनसे प्रश्न करना, मगधान का उत्तर देना, स्कंद की अच्युत कल्प में

એ વિષેના વિચાર વાયુકાય લીધેનું મરણ કેવી રીતે થાય છે? આઘાતથી
 તેમનું મરણ થાય છે વાયુકાયિક લીધેનાં શરીર અને અશરીરનું પ્રતિપાદન.
 વાયુકાય લીધેને આર શરીર હોય છે એવું કથન સકર્મક મૃતાદી અણનાના
 સર્જનનું કથન. પ્રાણ ભૂત, એવ સત્ત્વ, વિજ્ઞ અને વેત્તાના સ્વરૂપનું કથન.
 સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પારગત પરપરાગત વર્ગેના સ્વરૂપનું કથન. આર્ય શ્રી
 સ્કંદનું ચરિત્ર વૈશાલિક ભાવક પિંગલક નિર્ગ્રયના સ્કંદને પ્રશ્નો હોય સાન્ત
 (અન્ત સહિત) છે કે અન્ત છે? કયા મરણથી મરતો એવ સસાર વધારે છે
 અને કયા મરણથી મરતો એવ સસાર ઘટાડે છે? સ્કંદના મનમાં સંશય
 થવાથી તે મૌન રહે છે શ્રી મહાવીરસ્વામીના આગમનના ખબર સાંભળીને સ્કંદ
 હજુ તેમની પાસે જમન સ્કંદના મહાવીર પ્રશ્નોને પ્રશ્નો અને પ્રશ્નના ઉત્તરો, સ્કંદ

॥ अथ द्वितीयं शतकं प्रारभ्यते—

द्वितीयशतके सक्षेपतो त्रिचारणीयाः विषयाः “ उसास खंदएवि ” इत्यादि गाथोक्ता दशोद्देशकाः संति, तत्र प्रथमोद्देशके इमे विषयास्तथाहि—

पृथिव्यान्नेकेन्द्रियजीवानां श्वासादयो भवंति नवेति प्रश्नः । भवन्तीति— उत्तरम् । ते पृथिव्यादयः श्वासादौ किं गृह्णन्तीति प्रश्नः, वायुसम्बन्धि परमाणुं गृह्णन्तीत्युत्तरम्, तत्र परमाणौ रूपरसगंधस्पर्शा भवन्तीति प्रतिपादनम् । प्रज्ञापना सूत्रस्योद्धरणम् । संक्षेपेण नैरयिकाणां विवरणम् । पट्स्वपि दिक्षु श्वासोच्छ्वास वर्गणाया आकर्षण भवतीति निरूपणम् । वायवीयजीवानां श्वासादयो भवंति नवेति प्रश्नः । भवन्तीत्युत्तरम् । वायुकायान्निर्गत्य पुनर्वायुकायिके

द्वितीयशतक का प्रथम उद्देशक प्रारंभ—

इस द्वितीयशतक में “ उसास खंदए वि ” इत्यादि गाथा द्वारा कहे हुए दश उद्देशक हैं । इनमें से प्रथमशतक में ये विषय हैं—जैसे— पृथिवी आदिक एकेन्द्रिय जीवों के श्वास आदि होते हैं कि नहीं होते हैं ? हां होते हैं । वे पृथिव्यादिक जीव श्वास आदि में क्या लेते हैं ? ऐसा प्रश्न—वे वायुसंबन्धी परमाणु को ग्रहण करते हैं ऐसा उत्तर । परमाणु में रूप, रस, गंध और स्पर्श होते हैं—ऐसा प्रतिपादन । प्रज्ञापन सूत्र का उद्धरण । संक्षेप से नैरयिकों का विवरण । उहाँ भी दिशाओं में से श्वासोच्छ्वास वर्गणा का आकर्षण होता है ऐसा निरूपण । वायुकायिक जीवों के श्वास आदि होते हैं कि नहीं होते हैं ? ऐसा प्रश्न, हां होते हैं ऐसा उत्तर । वायुकायिक जीव वायुकाय से निकलकर पुनः वायु

પહેલા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

આ બીજા શતકમાં “ ઉસાસ ક્ષંદવ વિ ” ઇત્યાદિ ગાથા વડે કહેલા દસ ઉદ્દેશક છે તેમાંના પહેલા ઉદ્દેશકમાં—નીચેના વિષયોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે પૃથિવીકાય વગેરે એકેન્દ્રિય જીવો શ્વાસ વગેરે લે છે કે નહીં ? હા, લે છે તેઓ શ્વાસ વગેરેમાં શું લે છે ? તેઓ વાયુના પરમાણુઓને ગ્રહણ કરે છે તે પરમાણુઓમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ હોય છે એવું પ્રતિપાદન, અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાંથી તેનું પ્રમાણ સંક્ષિપ્તમાં નારકોનું વર્ણન છએ દિશાઓમાં શ્વાસોચ્છ્વાસ વર્ગણાનું આકર્ષણ થાય છે એવું નિરૂપણ વાયુકાયિક જીવો શ્વાસ વગેરે લે છે કે નથી લેતા ? હા, લે છે. વાયુકાયિક જીવો વાયુકાયમાંથી નીકળીને વાયુકાયિકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે

स्कन्दकोपि च१ 'समुद्रघात' समुद्रघाता २ 'पृथिवीन्द्रियाणि, ३ पृथिवी
 इन्द्रियाणि च४ 'अथ उत्थिया' अन्ययुधिका ५ 'भाषा य' भाषा च६ 'देवा य'
 देवाश्च७ 'चमरचचा' चमरचचा ८ 'समयक्षेत्रकाए' समय क्षेत्रम् ९ अस्तिकायाः,
 १० एते अस्मिन् द्वितीयस्तके दशोद्देशकाः सति तेषु चोद्देशकेषु निम्ननिर्दिष्ट
 विषयाजामधिकारा सन्ति, सप्त प्रथमोद्देशके आसोच्छ्वासविषयक स्कन्दनामका
 नगारविषयक विचारः१। द्वितीयोद्देशके समुद्रघातविषयक विवेचनम् २, तृतीयो
 द्देशके पृथिवीसंबन्धे विचारः३, चतुर्थोद्देशके इन्द्रियविषयको विचारः४, पचमो
 द्देशके अन्यतीर्थिकानामाधिकार ५, षष्ठोद्देशके भाषाविषये विचारः६, सप्तमे देवाधि
 कारः७, अष्टमोद्देशके चमरचचारानधानीविषयको विचारः८, नवमोद्देशके समय
 क्षेत्रयोः स्वरूपविषये विचारः९, दशमोद्देशके अस्तिकायविषयको विचारः॥ इति १०।

शतक में ये दश उद्देशक हैं—उच्छ्वास, स्कन्द१, समुद्रघात२ पृथिवी३
 इन्द्रियां ४, अन्ययुधिका ५, भाषा ६, देव७, चमरचचा८, समयक्षेत्र ९
 अस्तिकाय१० इन उद्देशकों में निम्न लिखित विषयों के अधिकार हैं—
 प्रथम उद्देशकमें आसोच्छ्वास संबंधी और स्कन्द अनगार संबंधी विचार
 हैं। द्वितीय उद्देशक में समुद्रघातविषयक विवेचन है। तृतीय उद्देशक
 में पृथिवी के संबंध में विचार किया गया है। चतुर्थ उद्देशक में इन्द्रिय
 विषयक विचार हुआ है। पचम उद्देशकमें अन्यतीर्थिकों का अधिकार है।
 छठवें उद्देशक में भाषाविषयक विचार हुआ है। सप्तम उद्देशक में देवों
 का अधिकार है। आठवें उद्देशक में चमरचचा नाम की राजधानी का
 विचार किया गया है। नवम उद्देशक में समयक्षेत्र के स्वरूप का विचार
 किया गया है। दशवें उद्देशक में अस्तिकाय का विचार किया गया है।

प्रमाणे इस उद्देशक से (१) उच्छ्वास, स्कन्द, (२) समुद्रघात (३) पृथिवी,
 (४) इन्द्रियां, (५) अन्ययुधिका, (६) भाषा, (७) देव, (८) चमरचचा,
 (९) समयक्षेत्र और (१०) अस्तिकाय. ते उद्देशकमा नीचे प्रमाणेना विष
 यानुं प्रतिपादन करवाया आण्यु छे—पहला उद्देशकमा आसोच्छ्वास विष
 यने स्कन्दनगार विषे, नीला उद्देशकमा समुद्रघात विषे, त्रीजामां पृथ्वीना
 विषयमा, चौथा उद्देशकमा इन्द्रियेना विषयमा, पांचवा उद्देशकमा अन्य तीर्थिके
 ना विषयमा छुआ उद्देशकमा भाषाना विषयमा सातवा उद्देशकमा देवो विषे आठवां
 उद्देशकमा चमरचचा नामनी राजधानीना विषे नववां उद्देशकमा समय क्षेत्रना
 स्वरूप विषे और दसवां उद्देशकमा अस्तिकायना विषयानुं विवेचन करवाया आण्यु छे

મોક્ષગમનં ચેતિ પ્રતિપાદનમિતિ ॥

પ્રથમં શતકં પ્રોચ્ય પશ્ચમાઙ્ગસ્ય યત્નતઃ ।

દ્વિતીયં શતકં તસ્ય વિવૃણોમિ યથામતિ ॥૧॥

અથ દ્વિતીયશતકસ્યોદ્દેશકસંગ્રહાય ગાથામાહ—‘ઝસાસ’ ઇત્યાદિ ।

ગાથા—ઝસાસ સ્વંદણ વિંય સમુગ્ધાય પુઢવિંદિય અન્નઽત્થિ ભાસાં ય ।

દેવાં ય ચમરચંચા, સમય સ્વિત્તઽત્થિકાય વીયસણ ॥ ૧ ॥

છાયા—ઉચ્છ્વાસઃ સ્કન્દકોપિ ચ સમુદ્ઘાતાઃ પૃથિવી—

ઇન્દ્રિયાણિ અન્યયૂથિકા ભાષા ચ ।

દેવાશ્ચ ચમરચન્દ્રા સમયક્ષેત્રં અસ્તિકાયા દ્વિતીયશતે ॥૧॥

ટીકા—‘વીયસણ’ દ્વિતીયશતકે ‘ઝસાસ’ ઉચ્છ્વાસઃ ‘સ્વંદણ વિ’

ઉત્પત્તિ હોના ઓર મહાવિદેહ સે મોક્ષગમન, ઇસકા પ્રતિપાદન ।

પ્રથમં શતકં પ્રોચ્ય પશ્ચમાઙ્ગસ્ય યત્નતઃ ।

દ્વિતીયશતકં તસ્ય વિવૃણોમિ યથામતિ ॥ ૧ ॥

ઇસ પંચમ અઙ્ગ કે પ્રથમ શતક કા પ્રયત્ન પૂર્વક પ્રતિપાદન કરકે અથ મેં ડસકે દ્વિતીય શતક કા અપની બુદ્ધિ કે અનુસાર વિવરણ કરતા હું ।

દ્વિતીયશતક કે ઉદ્દેશકોંકે સંગ્રહકે લિયે સૂત્રકાર ને યહ (ઝસાસ) ઇત્યાદિ ગાથા કહી હૈ ।

ઝસાસ સ્વંદણ વિ ય સમુગ્ધાય પુઢવિંદિય અન્નઽત્થિ ભાસા ય ।

દેવા ય ચમર ચંચા સમયસ્વિત્તઽત્થિકાય વીયસણ ॥ ૧ ॥

ઇસ ગાથા કા અર્થ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—“વીયસણ” ઇસ દ્વિતીય

કની અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ અને મહાવિદેહમાંથી મોક્ષગમન, તેનું પ્રતિપાદન.

પ્રથમં શતકં પ્રોચ્ય પશ્ચમાઙ્ગસ્ય યત્નતઃ ।

દ્વિતીયશતક તસ્ય વિવૃણોમિ યથામતિ ॥ ૧ ॥

પાંચમા અંગના પ્રથમ શતકનું શાન્તિપૂર્વક વિવેચન કરી ને હવે હું તેના બીજા શતકનું મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે વિવરણ કરૂ છું.

બીજા શતકના ઉદ્દેશકોના સંગ્રહને માટે સૂત્રકારે “ઝસાસ” વગેરે ગાથાઓ કહી છે.

ઝસાસસ્વંદણ વિ ય સમુગ્ધાય પુઢવિંદિય અન્નઽત્થિ ભાસા ય ।

દેવા ય ચમરચંચા સમયસ્વિત્તઽત્થિકાય વીયસણ ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે “વીયસણ” આ બીજા શતકમાં આ

છાયા—તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે રાજચુદ્ધં નામ નગરમાસીત્, ષર્ણકઃ સ્વામી સમવસૃતઃ પર્યભિર્ગતા, ધર્મઃ કથિત, પરિપત્ત પ્રતિગતા, તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય મગધજો મહાવીરસ્ય જ્યેષ્ઠોઽન્તેવાસી યાવત્ પર્યુપાસીત એમમવાદીત્, યે ઇમે મદત ! શ્રોત્રિયા, શ્રોત્રિયા, ચતુરિન્દ્રિયા, પંચેન્દ્રિયા સ્ત્રી જીર્ણો કે સ્વચ્છવાસ આદિ કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા છે—અતઃ ! હસ સમ્પન્ન કો હેકર યહ દ્વિતીય શાસક કા યહ પ્રથમ ઉદ્દેશક કહા ગયા છે । વસકા યહ (તેણં કાલેણ હત્યાદિ પ્રયમ સૂત્ર છે—‘ તેણં કાલેણ તેણ સમણં ’ હત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(તેણં કાલેણ તેણ સમણં) ઉસ કાલ મેં ઔર ઉસ સમય મેં (રાયગિરે નામ નયરે હોત્થા) રાજચુદ્ધ નામ કા નગર પા (ષર્ણકો) ષર્ણકઃ (સામી સમોસઢે) સ્વામી-શ્રી મહાવીર પ્રમુ-બહાં પધારે (પરિસા ણિમયા) ઉસકી દેશના સુનને કે લિયે સમા નિકલી (ધમ્મો કહિઓ) પ્રમુને ધર્મોપદેશ દિયા (પરિસા પઢિગયા) હસે સુન કર સમા પીઢે ગઈ । (તેણં કાલેણ તેણં સમણ) ઉસ કાલ મેં ઔર ઉસ સમય મેં (સમણસ્સ મગધજો મહાવીરસ્સ) શ્રમણ મગ ધાન્ મહાવીર કે (જેઠે અન્તેવાસી) જ્યેષ્ઠ અન્તેવાસી-શિષ્ય (જાહ પઞ્જુવાસમાણે) યાવત્ પર્યુપાસના કરતે હુપ (એવં વયાસી) હમ પ્રકાર પોહે—(જે હમે મંતે ! જેઠદિયા, તેઠદિયા, ચતુરિન્દિયા જીવા) હે મદ ન્ત ! જો પે એકેન્દ્રિય, દો ઇન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય, ચૌ ઇન્દ્રિય ઔર પંચેન્દ્રિય

આ ઉદ્દેશકમાં હવેનાં ઉચ્છવાસ વગેરેનું પ્રતિપાદન કરાયું છે આ બીજા શતકના ઉદ્દેશકને આ પ્રકારને સબંધ આગળના ઉદ્દેશકો સાથે છે તેનું પ્રથમ સૂત્ર “તેણ કાલેણ” હત્યાદિ છે

સૂત્રાર્થ—(તેણં કાલેણ તેણં સમણ) તે કાલે અને તે સમયે (રાયગિરે નામ નયરે હોત્થા) રાજચુદ્ધ નામનું નગર હતું (ષર્ણકો) તેનું વર્ણન ઔપપતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલી બે પાનગરીની માફક છે (સામી સમોસઢે) તે નમરમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. (પરિસા ણિમયા) તેમની દેશના સાંભળવાને માટે પરિવહ નીકળી (ધમ્મો કહિઓ) પ્રમુજ્જે ધર્મોપદેશ આપ્યો (પરિસા પઢિગયા) તે સાંભળીને પરિવહ પાછી ગઈ (તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાલે અને તે સમયે (સમણસ્સ મગધજો મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (જેઠે અન્તેવાસી) મોટા અન્તેવાસી શિષ્ય (જાહ પઞ્જુવાસમાણે) (યાવત્) પર્યુપાસના કરીને (એવં વયાસી) આમઆવે બોલ્યા.

(જે હમે મંતે ! જેઠદિયા, તેઠદિયા, ચતુરિન્દિયા જીવા વગેરે જં જાણમેં જા

પ્રથમશતકસ્ય વર્ણનં જાતમ્, તદનન્તરં દ્વિતીયશતકસ્ય પ્રારંભો ભવતિ, તત્રાપિ પ્રારિપ્સિતદ્વિતીયશતકે પ્રથમોદ્દેશકસ્ય વર્ણનં ક્રિયતે, તસ્ય ચાયમભિ-
સંબંધઃ—પ્રથમશતકસ્યાન્તિમોદ્દેશકસ્યાન્તે જીવાનામુત્પાદવિરહઃ, પ્રતિપાદિતઃ, इह तु
तेषामेव जीवानामुच्छ्वासादिवर्णनमस्तीत्येवं संबन्धकस्यास्य द्वितीयशतकप्रथ-
मोद्देशकस्येदमादिमुत्रम्—‘ तेणं कालेणं ’ इत्यादि ।

મૂળમ્—તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે ણામં નયરે
હોત્થા વણ્ણઓ, સામી સમોસઢે, પરિસા ણિગ્ગયા, ધમ્મો
કહિઓ, પરિસા પઢિગયા । તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમ-
ણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેઢે અંતેવાસો જાવ પજ્જુવાસ-
માણે એવં વયાસી—જે ઇમે મંતે ! વેઈંદિયા, તેઈંદિયા, ચડ-
રિંદિયા, પંચિંદિયા જીવા, એણિં ણં આણામં વા પાણામં વા
‘ ઉસ્સાસં વા નિસ્સાસં વા જાણામો પાસામો, જે ઇમે પુઢવીકાઈયા,
જાવ વણ્ણફઙ્ક કાઈયા એગિંદિયા જીવા, એણિં ણં આણામં
વા પાણામં વા ઉસાસં વા નીસાસં વા ન જાણામો, ન પાસામો,
એણં મંતે ! જીવા આણમંતિ વા પાણમંતિ વા, ઉસ્સસંતિ
વા, નીસસંતિ વા, હંતા ગોયમા ! એણં જીવા, આણ-
મંતિ વા, પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા ણીસસંતિ વા ॥સૂ૦૧॥

પ્રથમશતક કા વર્ણન હો જુકા—અવ દ્વિતીય શતક પ્રારંભ’ હોતા
હૈ । इसमें द्वितीयशतक से प्रथम उद्देशक का वर्णन किया जाता
है—इसका संबंध इस प्रकार से है—प्रथम शतक के अन्तिम उद्देशक के
अन्त में जीवों का उत्पाद विरह प्रतिपादित हुआ है और इस जगह

પહેલા શતકનું વિવરણ પૂરું થયું હવે બીજા શતકનું વિવેચન શરૂ
થાય છે. તેમાં બીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકનું વર્ણન કરવામાં આવે છે તેના
આગળના ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો સંબંધ છે પહેલા શતકના છેલ્લા
ઉદ્દેશકના અન્તિમ ભાગમાં જીવોના ઉત્પાદ વિરહનું પ્રતિપાદન કરાયું છે.

ઢાયા—તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે રાજગૃહ નામ નગરમાસીત્, ધર્મકઃ સ્વામી સમવસ્ટતઃ પર્પશિર્ગાથા, ધર્મઃ કથિત, પરિપત્ત્વ પ્રતિગતા, તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ધમણસ્ય મગધમ્મો મહાવીરસ્ય જ્યેષ્ઠોઽન્તેવાસી યાવત્ પર્યુપાસીન પવમવાદીત્, યે ઇમે મદંતે ! દ્વોન્દ્રિયાઃ, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયાઃ, પંચેન્દ્રિયા ઇત્દી જીવોં કે ઉચ્છ્વાસ આદિ કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હે—અતઃ હસ સમ્બન્ધ કો લેકર યહ દ્વિતીય શતક કા યહ પ્રથમ ઉદ્દેશક કહા ગયા હે । ડસકા યહ (તેજં કાલેણ હત્યાદિ પ્રથમ સૂત્ર હે—‘ તેજં કાલેણં તેજ સમણં ’ હત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(તેજં કાલેણં તેજ સમણં) ડસ કાલ મેં ઓર ડસ સમય મેં (રાયગિહે જામં નયરે હોત્યા) રાજગૃહ નામ કા નગર થા (ઘણ્ણમો) ઘર્મકઃ (સામી સમોસઢે) સ્વામી-ઝી મહાવીર પ્રભુ-ઘર્ણ પઘારે (પરિસા ણિગયા) ડસકી દેશના સુનને કે સિયે સમા નિકલી (ઘમ્મો કહિઓ) પ્રભુને ધર્મોપદેશ દિયા (પરિસા પઢિગયા) ડસે સુન કર સમા પીછે ગઈ । (તેજં કાલેણં તેજં સમણં) ડસ કાલ મેં ઓર ડસ સમય મેં (સમણસ્સ મગધમ્મો મહાવીરસ્સ) ધમણ મગ ધાન્ મહાવીર કે (જેઢે અંતેવાસી) જ્યેષ્ઠ અન્તેવાસી-શિષ્ય (જાવ પજ્જુવાસમાણે) યાવત્ પર્યુપાસના કરતે હુણ (ઇવ યયાસી) હસ પ્રકાર બોલે—(જે ઇમે મંતે ! વેઈદિયા, તેઈદિયા, અરિરિદિયા જીવા) હે મદંત ! જો યે એકેન્દ્રિય, ડો ઇન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય, ચૌ ઇન્દ્રિય ઓર પંચેન્દ્રિય

આ ઉદ્દેશકમાં છવોના ઉચ્છ્વાસ વગેરેનું પ્રતિપાદન કરાયું છે આ બીજા શતકના ઉદ્દેશકને આ પ્રકારને સબંધ આગળના ઉદ્દેશકો સાથે છે તેનું પ્રથમ સૂત્ર “તેજં કાલેણ” હત્યાદિ છે

સૂત્રાર્થ—(તેજં કાલેણં તેજં સમણં) તે કાળે અને તે સમયે (રાયગિહે જામં નયરે હોત્યા) રાજગૃહ નામનું નગર હતું (ઘણ્ણમો) તેનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં વર્ણવેલી અપાનગરીની માફક છે (સામી સમોસઢે) તે નગરમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. (પરિસા ણિગયા) તેમની દેશના સાબળવાને માટે પરિસા નીકળી (ઘમ્મો કહિઓ) પ્રભુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો (પરિસા પઢિગયા) તે સાબળીને પરિસા પાછી ગઈ (તેજ કાલેણં તેજ સમણં) તે કાળે અને તે સમયે (સમણસ્સ મગધમ્મો મહાવીરસ્સ) ધમણ ભગવાન મહાવીરના (જેઢે અંતેવાસી) મોટા અન્તેવાસી શિષ્ય (જાવ પજ્જુવાસમાણે) (યાવત્) પર્યુપાસના કરીને (ઇવ યયાસી) આપમાણે બોલ્યા.

(જે ઇમે મંતે ! વેઈદિયા, તેઈદિયા, અરિરિદિયા જીવા અપસિ જં આણમં વા

જીવાઃ, એતેષાં સ્વલુ આનામં વા પ્રાણામં વા, ઉચ્છ્વાસં વા નિશ્વાસં વા જાનીમઃ
પશ્યામઃ । યે ઇમે પૃથિવીકાયિકાઃ યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકા એકેન્દ્રિયજીવાઃ,
એતેષાં સ્વલુ આનામં વા પ્રાણામં વા ઉચ્છ્વાસં વા નિશ્વાસં વા ન જાનીમઃ ન
ન પશ્યામઃ, એતેઽપિ સ્વલુ ભદંત ! જીવા આનંતિ વા પ્રાણંતિ વા ઉચ્છ્વસંતિ
વા નિશ્વસંતિ વા, હંત ગૌતમ ! એતે સ્વલુ જીવાઃ, આનંતિ વા પ્રાણંતિ વા,
ઉચ્છ્વસંતિ વા નિશ્વસંતિ વા ॥ સૂ૦ ૧ ॥

જીવ હૈં સો (એણસિ ણં આણામં વા પાણામં વા ઉસ્સાસં વા નીસાસં
વા જાણામો, પાસામો) इनके भीतरी बहिरी उच्छ्वास निःश्वामको तो
हम जानते हैं और देखते हैं (जे इमे पुढवीकाइया जाव वणप्फइकाइया
एगिंदिया जीवा) परन्तु जो ये पृथिवीकायिकसे छे कर वनस्पतिकायिक
तकके एकेन्द्रिय जीव हँ सों (एणसि णं आणामं वા પાણામં વા ઉસ્સાસં
વા નીસાસં વા ન જાણામો ન પાસામો) इनके भीतरी बाहिरी श्वास और
उच्छ्वास को न हम जानते हैं और न हम देखते हैं । (एणं
भंते ! जीवा आणमति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा, नीससंति वा)
तो हे भदन्त ! ये जीव क्या भीतर बाहर के श्वाव और उच वास को
लेते हैं ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (एएवि णं जीवा आणमंते वा

પાણામં વા ઉસ્સાસં વા નીસાસં વા જાણામો, પાસામો) હે ભગવન્ । ઈન્દ્રિય,
ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિક અને પચ્ચેન્દ્રિય જીવો જે શ્વાસ અદર ગ્રહણ કરે છે. અને
જે ઉચ્છ્વાસ બહાર કાઢે છે તે તો અમે બાણીયે છીએ અને નેધીયે છીએ
પણ (જે ઇમે પુઢવીકાઈયા જાવ વણપ્ફઈકાઈયા એગિંદિયા જીવા) પૃથ્વીકાયથી
લઈને વનસ્પતિકાય સુધીના જે એકેન્દ્રિય જીવો તેમના (એણસિ ણ આણામં
વા પાણામં વા ઉસ્સાસં વા નીસાસં ન જાણામો ન પાસામો) બાહ્યસ્થાનતર
શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસ વિષે અમે કંઈ પણ બાણતા નથી કે તેને નેતા પણ નથી
(એણ ભંતે જીવા આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ?) તો હે
ભગવન્ ! તે જીવો શુ શ્વાસ ગ્રહણ કરે છે અને ઉચ્છ્વાસ બહાર કાઢે છે !
(હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (એણ વિ ણં જીવા આણમંતિ વા પાણમંતિ વા,

ટીકા—‘તેષ કાલેણ’ તસ્મિન્ કાલે—અવસર્પિણીચતુર્થારકે ‘તેષ સમ
 ણં’ તસ્મિન્ સમયે—થેણિકશાસનકાલે ‘રાયગિહે જામ નયરે હોત્યા’ રાજ
 ગૃહ નામ નગરમાસીહ, ‘વણ્ણઓ’ ઘળેક ‘સામી સમોસદ’ સ્વામી સમવસુદ,
 મગધાન સમાગતઃ । ‘પરિસા નિમ્મયા’ પર્યભિર્ગતા ‘ધમ્મો કહિઓ’ ધમઃ કથિતઃ,
 ‘પરિસા પઢિગયા’ પરિપત્ પ્રતિગતા, ‘તેષ કાલેણ’ તસ્મિન્ કાલે, સમા
 વિસર્જનાન્તકાલે ‘તેષ સમણં’ તસ્મિન્ સમયે ઉચ્છન્નાસનિઃશ્વાસાદિમશ્નોન્નપત્તમવે
 પાણમંતિ ઘા, ડસ્સસતિ ઘા નીસસંતિ ઘા) એ બી જીઘ બીતર મેં શ્વાસ
 ગ્રહણ કરતે હું બીતર મેં શ્વાસ છોડતે હું બહિર મેં શ્વાસ ગ્રહણ કરતે
 ઓર બહિર મેં નિ શામ છોડતે હું ।

ટીકાર્થ—(તેષ કાલેણ તેષ સમણં) કાલ સે યહાં અવસર્પિણી
 ચૌથા કાલ લિયા ગયા હૈ ઓર સમય સે થેણિક રાજા કે શાસન સમય
 લિયા ગયા હૈ । અત અવસર્પિણી કે ચૌથે આરે મેં ઓર થેણિક રાજા
 કે શાસન સમય મેં (રાયગિહે જામ નયરે હોત્યા) રાજગૃહ નામ કા
 નગર થા (વણ્ણઓ સામી સમોસદે) હસ નગર કા ઘળેન ઔપપાતિક
 સૂત્ર મેં ઘળિત ઘંપા નગરી કે સમાન હૈ યહ બાત યહાં (વણ્ણઓ) પદ
 સે સૂત્રકાર ને પ્રગટ થી હૈ । ડસ નગર મેં સ્વામી—અમળ મગધાન મહા-
 વીર પ્રસુ—પધારે । (પરિસા નિમ્મયા) સમા પ્રસુ કા ધર્મોપદેશ સુનને
 કે લિયે નગર સે નિકલી (ધમ્મો કહિઓ) પ્રસુને ધર્મ કા ઉપદેશ
 વિયા । (પરિસા પઢિગયા) ધર્મોપદેશ સુનકર સમા વિસર્જિત હો ગઈ ।
 (તેષ કાલેણ તેષ સમણં) પદ સે યહાં સમા વિસર્જન કે અનન્તર

સસતિ ઘા નીસસતિ ઘા) તે હવે પશુ અહર શ્વાસ હે છે અહર શ્વાસ
 છેડે છે બહારથી શ્વાસ ગ્રહણ કરે છે અને નિઃશ્વાસને બહાર ઠાડે છે

ટીકાર્થ—“તેષ કાલેણ તેષ સમણં” ઠાઠ પદવડે બહી અવસર્પિણીને।
 ચૌથો આરો હેવામાં આંબો છે અને ‘સમણ’ પાંચી મલ્લિક શાલનો શાસન
 સમય હેવામાં આંબો છે એ લે કે અવસર્પિણીના ચૌથા આશામાં શ્રેણિક
 શાલના શાસન સમયે ‘રાયગિહે જામ નયરે હોત્યા’ રાજગૃહ નામનું નગર
 હતું “વણ્ણઓ સામી સમોસદ” તે નગરનું વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રમાં વડુ
 વેદી બધા નગરી ની માફક સમજવું એ વાત “વણ્ણઓ” પદથી સૂત્રકારે
 બતાવી છે તે નગરમાં અમળ મગધાન મહાવીર પ્રસુ પધાર્યા. ‘પરિસા નિમ્મયા’
 નગરમાંથી લોકોની પરિવહ પ્રસુને ઉપદેશ સાંભળ્યાં માટે પ્રસુ પાસે જ્યા
 ઉપડી. ‘ધમ્મો કહિઓ’ પ્રસુએ તેમને ધર્મોપદેશ દીધો. ‘પરિસા પઢિગયા’
 ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિવહ ત્યાંથી પાછી ફરી. “તેષ કાલેણ તેષ સમણં”

‘સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ’ શ્રમણસ્વ ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘જેઢ્ઢે અંતેવાસી’
 જ્યેષ્ઠોઽન્તેવાસી અગ્નિભૂતિઃ ગૌતમઃ ‘જાવ પજ્જુવાસમાણે’ યાવત્ પર્યુપાસીનઃ
 યાવત્પદેન—પ્રથમશતકપ્રથમોદ્દેશકીયસપ્તમાષ્ટમસૂત્રસ્થ ‘જાયસહ્ઢે’ હિત્યારમ્બ
 ‘પંજલિહ્ઢે’ હિત્યન્ત સર્વ સંગ્રાહમ્, વન્દનનમસ્કારાદિક કૃત્વા ભગવન્તં સેવ-
 માનઃ ‘એવં વયાસી’ એવમવાદીત્ ‘એવ’ વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્ પૃષ્ઠવાન્
 ‘જે હમે મંતે’ યે હમે મદન્ત ! ‘વેહંદિયા’ દ્વીન્દ્રિયાઃ ‘તેહંદિયા’ ત્રીન્દ્રિયાઃ
 ‘ચરિંદિયા’ ચતુરિન્દ્રિયાઃ ‘પંચિંદિયા’ પચ્ચેન્દ્રિયાઃ ‘જીવા’ જીવાઃ પ્રાણિનઃ
 સન્તિં ‘એસિ ણં’ એતેષાં સ્વહ્ ‘આણામં વા પાણામં વા’ અનામં વા આસ્મ-
 ન્તરિકમ્, પ્રાણામં વા વાહમ્ ‘ઉસ્સાસ વા નિસ્સાસં વા’ ઉચ્છ્વાસં વા નિશ્વાસં

કાલ મેં ઓર ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ આદિ કે પ્રશ્નોદ્ઢાવ કે સમય મેં એસા
 અર્થ લિયા ગયા હૈ । (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેઢ્ઢે અંતેવાસી)
 હન પદોં કા અર્થ સ્પષ્ટ હૈ । (જેઢ્ઢે અન્તેવાસી) પદ સે જ્યેષ્ઠ—પ્રધાન—શિષ્ય
 ગૌતમ સ્વામી લિયે ગયે હૈં । (જાવ પજ્જુવાસમાણે) મેં જો યહ (યાવત્)
 શવ્દ આયા હૈ । ઉસસે (પ્રથમશતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં જો સાતવાં
 ઓઠવાં સૂત્ર હૈ, ઉનમેં જો (જાયસહ્ઢે) યહાં સે લગાકર (પંજલિહ્ઢે)
 તક કા પાઠ હૈ વહ પાઠ યહાં ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે ।
 વન્દના નમસ્કાર આદિ કરકે ગૌતમ ને પ્રશ્ન કી સેવા કરતે હુએ (એવં
 વયાસી) હસ પ્રકાર સે પૂછા—(જે હમે મંતે ! હે મદન્ત ! જો યે (વેહં-
 દિયા) દો હન્દ્રિયવાલે જીવ (તેહંદિયા) ત્રીન હન્દ્રિયવાલે જીવ (ચર-
 રિંદિયા) ચાર હન્દ્રિયવાલે જીવ (પંચિંદિયા) પાંચ હન્દ્રિય વાલે (જીવા)
 જીવ—પ્રાણી હૈં (એસિ ણં) સો હનકા (આણામં) મીતર કા (વા)

આ પદો વડે અહીં ” સહા વિસર્જન થયા પછીનો કાળ અને ઉચ્છ્વાસ
 નિશ્વાસ વગેરેના પ્રશ્નો પૂછવા નો સમય” લેવામા આવ્યો છે “ સમણસ્સ
 ભગવઓ મહાવીરસ્સ જેઢ્ઢે અંતેવાસી ” એટલે કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીના
 જ્યેષ્ઠ શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી. “ જાવ પજ્જુવાસમાણે ” મા એ “ જાવ ”
 (યાવત્) પદ છે તેના વડે પહેલા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકના સાતમા અને
 આઠમા સૂત્રમાનો ” “ જાયસહ્ઢે ” પદથી શરૂ કરીને “ પજલિ હ્ઢે ” સુધીનો
 પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે તેમ સમજવુ. વધુ નમસ્કાર વગેરે કરીને પ્રશ્નને
 ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક ‘ એવ વયાસી ’ આ પ્રમાણે પૂછ્યુ ” “ જે હમે
 મંતે । હે ભગવન્ ! આ એ “ વેહંદિયા ” એ ઇન્દ્રિયોવાળા “ તેહંદિયા ” ત્રણ
 ઇન્દ્રિયોવાળા, “ ચરિંદિયા ” ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા અને “ પંચિંદિયા ” પચ્ચ
 ઇન્દ્રિયોવાળા ‘ જીવા ’ છવો છે. “ એ એસિ ણ ” તેમનો “ આણામં ” અહ

વા 'જાણામો પાસામો' જાનીમ' પડ્યામ પરન્તુ 'જે હમે પુઠ્ઠીકાઈયા' જે હમે પૃથ્વીકાઈયા 'આવ ઘણપ્પકાઈયા ઈગિંદિયા જીના' યાવત્ ઘનસ્પતિકાઈયા એકેન્દ્રિયજીના, અમ્ર યાવત્પદેન અપ્તેજોનાયુકાઈયાના પ્રહણમ્ । 'અપ્તિ ણં આણામ વા પાણામ વા' એતેપાં સ્વત્તુ ખીયાનામ્ આનામ વા માણામ વા 'ઉસ્સાસ વા નીસાસ વા' ઉચ્છ્વાસ વા નિશ્વાસ વા, ન આણામો ન પાસામો ' ન જાનીમો ન પડ્યામ, ટ્રીન્દ્રિયાદીનાં જીવાનાં સઘાઘામ્પન્તરસ્મુચ્છ્વાસ નિશ્વાસાદિક જાનીમ' પડ્યામ સ્થાનુમવાત્ । પરન્તુ પૃથ્વીયાદિઘનસ્પતિપયન્તે કેન્દ્રિયજીવાનાં સઘાઘામ્પન્તર શ્વાસનિશ્વાસાદિક ન જાનામિ ન પડ્યામીતિ

ઔર (પાણામ વા) બાહર કા જો (ઉસ્સાસ વા) ઉચ્છ્વાસ, ઔર (નીસાસ વા) નિશ્વાસ હૈ (જાણામો પાસામો) ઉસે તો હમ જાનતે હૈ ઔર દેખતે હૈ । પરન્તુ (જે હમે પુઠ્ઠીકાઈયા) જો પે પૃથ્વીકાઈયા (આવ ઘણપ્પકાઈયા ઈગિંદિયા જીવા) યાવત્ ઘનસ્પતિ કાઈયા એકેન્દ્રિય જીવ હૈ—યહાં યાવત્ શબ્દ સે (અપ્કાઈયા જીવ, તેજ કાઈયા, વાયુકાઈયા) હન એકેન્દ્રિય જીવોં કા પ્રહણ હુઆ હૈ—(અપ્તિ ણં આણામ વા પાણામ વા) સો હનકે ખીતર કે ઔર બાહર કે (ઉસ્સાસ નીસાસ વા ન આણામો ન પાસામો) ઉચ્છ્વાસ કો, નિશ્વાસ કો ન હમ જાનતે હૈ ઔર ન હમ દેખતે હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ મેં અપને અનુમત્ત સે ટ્રીન્દ્રિયાદિક જીવોં કે યાદ આમ્પન્તર ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ આદિ કો જાનતા હુ ઔર દેખતા હુ । પરન્તુ જો પૃથ્વીકાઈયા એકેન્દ્રિય સે સેકર ઘનસ્પતિકાઈયા એકેન્દ્રિય પર્વન્ત જીવ હૈ, ઉનકે યાદ આમ્પન્તર શ્વાસ નિશ્વાસ આદિકોં કી મેં ન જાનતા હુ ઔર ન દેખતા હી હુ ।

રનેઽ વા' અને 'વાણામ વા બહારનો એ 'ઉસ્સાસ વા નીસાસ વા' ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ છે 'જાણામો પાસામો' તેને તેા સમણમે ધીએ અને એઈ શક્તિમે ધીએ. પણ 'જો હમે પુઠ્ઠીકાઈયા આવ ઘણપ્પકાઈયા ઈગિંદિયા જીવા' પૃથ્વીકાઈયા સઈને ઘનસ્પતિ કાઈ સુખીના એ એકેન્દ્રિય છવેા છે (અહીં" યાવત્" પછી અપૂકાઈય તેજકાઈય અને વાયુકાઈયાછવેા પ્રહણ કરવા એઈએ 'અપ્તિ ણં આણામ વા પાણામ વા' તેમના બાદ આશ્ચર્ય 'ઉસ્સાસ વા નીસાસ વા ન આણામો ન પાસામો' ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસન અમે બાણતા નથી અને અમે બેતા નથી. તાત્પર્ય' એ છે કે ટ્રીન્દ્રિય સુખીના છવેાના બાદઆમ્પન્તર શ્વાસોચ્છ્વાસને અનુભવથી બાણી શકાય છે અને ટેખી શકાય છે પણ પૃથ્વીકાઈયા એકેન્દ્રિય છવેાથી શરૂ કરીને ઘનસ્પતિ કાઈયા સુખીના એકેન્દ્રિય છવેાના બાદઆમ્પન્તર શ્વસોચ્છ્વાસ અનુભવથી બાણી શકાતા નથી અને ટેખી

ભાવ, 'एणं भंते जीवा' एते खलु भदन्त ! जीवाः पृथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्ताः किम् 'आणमंति वा पाणमंति वा' आनमंति वा प्राणमंति वा 'उस्ससंति वा नीससंति वा' उच्छ्वसंति वा निःश्वसंति वा, एकेन्द्रियजीवानाम् श्वासोच्छ्वासादिकं भवति नवेति प्रश्नः, संशयकारणं तु अदृश्यमानत्वम्, एकेन्द्रियजीवानां प्रत्यक्षत उच्छ्वासादिकं न दृश्यते, जीवत्वं च तेष्वप्यस्ति, अतो गौतमस्य प्रश्नः, उत्तरयति भगवान्—' हंता गोयमा ' इत्यादि, ' हंता गोयमा ' हन्त गौतम ! ' ए ए वि णं जीवा ' एतेपि खलु जीवाः, पृथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्ता जीवा अपि ' आनमंति वा पाणमंति वा ' आनन्ति वा प्राणन्ति वा ' उस्ससंति वा नीससंति

(एणं भંते ! તો હે ભદન્ત ! યે જીવ પૃથિવીકાયિક સે લેકર વનસ્પતિ કાયિકતક કે એકેન્દ્રિય જીવ (કિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા) કયા ખીતર મેં શ્વાસ ગ્રહણ કરતે હેં ? બાહર મેં શ્વાસ છોડતે હે ? (ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા) બાહર મેં નિઃશ્વાસ કો ગ્રહણ કરતે હેં ? બાહર મેં નિઃશ્વાસ કો છોડતે હેં ? તાત્પર્ય પ્રશ્ન કા યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય જીવોં કે શ્વાસ નિઃશ્વાસ આદિ હોતે હેં કિ નહીં હોતે હેં ? સંશય કા કારણ યહ હૈ—કિ એકેન્દ્રિય જીવોં કા ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રત્યક્ષ સે દિશતા નહીં હૈ ? પરન્તુ ઉનમેં ખી ચૈતન્ય તો હૈ । હસ લિયે ગૌતમને એસા પ્રશ્ન કિયા । હસકા ઉત્તર દેતે હુએ ભગવાન ઉનસે કહતે હેં કિ હંતા, ગોયમા ! હાં ગૌતમ ! (એ એ વિ ણં જીવા) યે પૃથિવી કાયિક સે લેકર વનસ્પતિ કાયિક તક કે સમસ્ત એકેન્દ્રિય જીવ ખી (આનમંતિ વા પાણમંતિવા) ખીતર બાહર મેં શ્વાસ લે તે હેં (ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિવા)

પણ શકાતો નથી “ એ એ ણં ભંતે ! જીવા ” તો હે લગવન્ તે પૃથ્વીકાયથી લઈને વનસ્પતિકાય સુધીના એકેન્દ્રિય જીવો “ કિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ? ” શું શ્વાસ બહાર લે છે અને બહાર છોડે છે ? “ ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ? ” શું બહારથી શ્વાસમા હવા લઈ તેને નિઃશ્વાસ રૂપે બહાર કાઢે છે ? પ્રશ્નોના ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે એકેન્દ્રિય જીવો શ્વસોચ્છ્વાસ લે છે કે નહીં ? આ જાતની શંકાતુ કારણ એ છે કે એકેન્દ્રિય જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાતો નથી, યજ્ઞ તેમનામા ચૈતન્ય તો હોય છે અને તેથી આ જાતની શંકા શ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. લગવાન તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે “ હંતા ગોયમા ! હા, ગૌતમ ! “ એ એ વિ ણ જીવા ” તે બધા એકેન્દ્રિય જીવો પણ “ આનમંતિ વા પ્રાણમંતિ વા ” બાહ્યાભ્યંતર શ્વાસ લે છે અને “ ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ” બાહ્યાભ્યંતર નિઃશ્વાસ છોડે છે જેવી રીતે ચૈતન્યયુક્ત

વા ' ઉચ્છ્વાસતિ યા નિશ્વાસન્તિ યા, હે ગૌતમ ! एतेपि पृथिव्याधारम्य घनस्य
 तिकायान्ता एकेन्द्रिय जीवा अपि आभ्यन्तर बाह्य वा उच्छ्वास निश्वास
 कुर्वन्ति, यथा वय जीवा श्वास-निश्वासां गृहीमस्तथैव जीवास्त्वाविशेषात् इमेऽपि
 एकेन्द्रिया जीवा उच्छ्वासनिश्वासां गृह्णन्त्येवेति भावः ॥ सू० १ ॥

भीतर યાહર મેં નિઃશ્વાસ છોડતે હું। जैसे जीवस्व की अधिशेषता से
 युक्त हुए हम लोग श्वास निःश्वास लेते हैं और छोड़ते हैं वसी तरह
 से जीवस्व की अधिशेषता से युक्त ये एकेन्द्रिय जीव भी श्वासोच्छ्वास
 છેતે હું ઓર છોડતે હું। ये पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय जीव हैं ऐसा
 आगम का वचन है। परन्तु इनके श्वास निश्वास आदि होते हैं कि
 नहीं ऐसीजो शंका हुई है उसका कारण यह है कि जिस प्रकार मनुष्य आदि
 में श्वास निःश्वास प्रत्यक्ष से देखने में आते हैं उस प्रकार से ये एके
 न्द्रिय जीवों में देखने में नहीं आते हैं। अतः इस प्रकार की शंका होना
 स्वाभाविक है। यदि इस पर यों कहा जावे कि जब यह आगमप्रमाण
 से निश्चित है कि पृथिवी आदि जीव हैं तो यह बात तो माननी ही
 चाहिये कि इनमें श्वासोच्छ्वास है ही फिर शंका करने की क्या जरू
 रत है? सो इसका समाधान यह है कि जीव होने पर भी कितनेक
 जीवों का शरीर मेढक आदि जीवों का शरीर बहुत समय तक बिना
 श्वासादि के भी देखा जाता है। अतः पृथ्वी आदिजीव क्या उस तरह
 के हैं या मनुष्य आदि की तरह श्वासोच्छ्वास से युक्त हैं? ऐसी शंका है

મનુષ્યો શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા કરે છે તેવી જ રીતે ચેતન્યયુક્ત એકેન્દ્રિય
 હવે। પણ શ્વાસ લેવાની અને નિઃશ્વાસ કાઢવાની ક્રિયા કરે છે આગમોમાં
 શાઓમાં પૃથિવીકાયિક વગેરે એકેન્દ્રિય હવે કહેવામાં આવેલ છે તેઓ
 શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે કે નહીં, એવી જે શંકા ઉદ્ભવી છે તેનું કારણ એ છે
 કે મનુષ્ય વગેરે હવેમાં જેવી રીતે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા પ્રત્યક્ષ એક
 શકાય છે તેવી રીતે એકેન્દ્રિય હવેમાં તે ક્રિયા પ્રત્યક્ષ એક શકાતી નથી
 તેથી તે પ્રકારની શકા અસ્થાને નથી એ આ બાબતમાં એવી દલીલ કરવામાં
 આવે કે આગમોમાં તેમને એવ પ્રતિપાદિત થયો છે તો તે વાત માનવી જ
 એકેન્દ્રિય કે તેઓ શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે તેમાંથી શકાને માટે અવકાશ જ નથી
 તો તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે કરી શકાય કેટલાક હવે (દેહમાં વગેરે) પણ
 સમજ સુધી શ્વાસ લેતા નથી. તો શું પૃથિવીકાય વગેરે હવે તે પ્રકારના છે?
 કે મનુષ્ય વગેરેની જેમ શ્વાસોચ્છ્વાસથી યુક્ત છે? એ પ્રકારની શકા થાય છે

ભાવ, 'एएणं भंते जीवा' एते खलु भदन्त ! जीवाः पृथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्ताः किम् 'आणमंति वा पाणमंति वा' आनमंति वा प्राणमति वा 'उस्ससति वा नीससंति वा' उच्छ्वसंति वा निःश्वसंति वा, एकेन्द्रियजीवानाम् श्वासोच्छ्वासादिकं भवति नवेति प्रश्नः, संशयकारणं तु अदृश्यमानत्वम्, एकेन्द्रियजीवानां प्रत्यक्षत उच्छ्वासादिकं न दृश्यते, जीवत्वं च तेष्वप्यस्ति, अतो गौतमस्य प्रश्नः, उत्तरयति भगवान्—' हंता गोयमा ' इत्यादि, ' हंता गोयमा ' हन्त गौतम ! ' एए वि णं जीवा ' एतेपि खलु जीवाः, पृथिव्यादिवनस्पतिपर्यन्ता जीवा अपि ' आनमंति वा पाणमंति वा ' आनन्ति वा प्राणन्ति वा ' उस्ससंति वा नीससंति

(एएणं भંતે ! તો હેં ભદન્ત ! યે જીવ પૃથિવીકાયિક સે લેકર વનસ્પતિ કાયિકતક કે એકેન્દ્રિય જીવ (કિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા) કયા ખીતર મેં શ્વાસ ગ્રહણ કરતે હેં ? વાહર મેં શ્વાસ છોડતે હેં ? (ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા) વાહર મેં નિઃશ્વાસ કો ગ્રહણ કરતે હેં ? વાહર મેં નિઃશ્વાસ કો છોડતે હેં ? તાત્પર્ય પ્રશ્ન કા યહ હેં કિ એકેન્દ્રિય જીવોં કે શ્વાસ નિઃશ્વાસ આદિ હોતે હેં કિ નહીં હોતે હેં ? સંશય કા કારણ યહ હેં—કિ એકેન્દ્રિય જીવોં કા ઉચ્છ્વાસ આદિ પ્રત્યક્ષ સે દિશ્વતા નહીં હેં ? પરન્તુ ઉનમેં ખી ચૈતન્ય તો હેં । હસ લિયે ગૌતમને એસા પ્રશ્ન કિયા । હસકા ઉત્તર દેતે હુએ ભગવાન ઉનસે કહતે હેં કિ હંતા, ગોયમા ! હાં ગૌતમ ! (એ એ વિ ણં જીવા ” યે પૃથિવી કાયિક સે લેકર વનસ્પતિ કાયિક તક કે સમસ્ત એકેન્દ્રિય જીવ ખી (આનમંતિ વા પાણમંતિવા) ખીતર વાહર મેં શ્વાસ લે તે હેં (ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિવા)

પણ શકાતો નથી “ એ એ ણ મંતે ! જીવા ” તો હે ભગવન્ તે પૃથ્વીકાયથી લઈને વનસ્પતિકાય સુધીના એકેન્દ્રિય જીવો “ કિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ? ” શું શ્વાસ અદર લે છે અને બહાર છોડે છે ? “ ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ? ” શું બહારથી શ્વાસમા હવા લઈ તેને નિઃશ્વાસ રૂપે બહાર કાઢે છે ? પ્રશ્નનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે એકેન્દ્રિય જીવો શ્વસોચ્છ્વાસ લે છે કે નહીં ? આ બાતની શકાતુ કારણ એ છે કે એકેન્દ્રિય જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાતો નથી, પણ તેમનામા ચૈતન્ય તો હોય છે અને તેથી આ બાતની શકા સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ભગવાન તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે “ હંતા ગોયમા ! હા, ગૌતમ ! “ એ એ વિ ણ જીવા ” તે બધા એકેન્દ્રિય જીવો પણ “ આનમંતિ વા પાણમંતિ વા ” આહ્યાશ્ચ તર શ્વાસ લે છે અને “ ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ” આહ્યાશ્ચ તર નિઃશ્વાસ છોડે છે જેવી રીતે ચૈતન્યયુક્ત

છાયા—કિં સ્વસ્તુ મદન્ત । એતે જીવા આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસતિ વા, નિશ્વસતિ વા, ગૌતમ । દ્રવ્યતોડનન્તમદેશિકાણિ દ્રવ્યાણિ, ક્ષેત્રતોડસસ્તેય મદેશાવગાદાણિ કાલતોડન્યતરસ્થિતિકાણિ, માયતો વર્ણવન્તિ, ગંધવતિ, સ્પર્શવન્તિ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસતિ વા, નિશ્વસતિ વા, યાનિ માયતો વર્ણવતિ

ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ કા અધિકાર હોને સે હી જીવાદિક સમુચ્ચય વળદક ઓર જીવીસ વળદકરુપ ૨૫ પદોં મેં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ કે સ્વરુપ કો નિર્ણય કરને કે લિયે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હુપ કહતે હૈં કિં 'કિં જં મંતે ! એ જીવા આણમતિ વા પાણમતિ વા' ઇત્યાદિ ।

(કિં જં મંતે ! એ જીવા) હે મદન્ત । યે જીવ કિસ પ્રકાર કે દ્રવ્યોં કો (આણમતિ વા પાણમતિ વા ઉચ્ચસંતિ વા નિચ્ચસંતિ વા) મીતર કે બાહર કે સ્વાસ્તરુપ મેં હેતે હૈં ઓર કિમ પ્રકાર કે દ્રવ્યોં કો મીતર બાહર કે નિશ્વાસ્તરુપ મેં હોદતે હૈં ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (દમ્યઓ જ અણતપપસિયાઈં વચ્ચાઈં) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અનંતમદેશી દ્રવ્યોં કો, (સ્થેતઓ અસથેત્રપપસોગાદાઈ) ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અસખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાદ હુપ દ્રવ્યોં કો (કાલઓ અત્તપરઠિઈયાઈ) કાલ કી અપેક્ષા કિસી મી પ્રકાર કી સ્થિતિ થાલે દ્રવ્યોં કો (માયઓ વર્ણમ તાઈ, ગંધમંતાઈ, રસમંતાઈ, પાસમંતાઈ) માય કી અપેક્ષા વર્ણવાલે, ગંધવાલે, રસવાલે, સ્પર્શવાલે દ્રવ્યોં કો (આણમતિ વા પાણમતિ વા)

ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસને અધિકાર થાવતો હોવાથી જીવાદિક સમુચ્ચય ૬૩૪ અને જીવીસ ૬૩૪૫ પછીય પદોમા ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસને નિશ્ચય કરવાને માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે કે—

“કિં જં મંતે ! એ જીવા આણમતિ વા પાણમતિ વા” ઇત્યાદિ.

સુત્રાર્થ—કિં જં મંતે ! એ જીવા) હે અચરન્ ! તે જીવે કઈજાતના દ્રવ્યોને (આણમતિ વા પાણમતિ વા અચ્ચસતિ વા નિચ્ચસતિ વા) આશ્વાખ્યન્તર સ્વાસ રૂપે પ્રકણ કરે છે અને કઈજાતના દ્રવ્યોને આશ્વાખ્યન્તર નિશ્વાસ રૂપે ઊઠે છે ! (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (દમ્યઓં અણતપપસિયાઈં વચ્ચાઈં) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંત પ્રદેશી દ્રવ્યોને (સ્થેતઓ અસથેત્રપપસોગાદાઈ) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થયેલા દ્રવ્યોને (કાલઓ અત્તપરઠિઈયાઈ) કાળની અપેક્ષાએ કોઈ પણ જાતની સ્થિતિવાળાં દ્રવ્યોને (માયઓ વર્ણમતાઈ ગંધમંતાઈ રસમંતાઈ પાસમંતાઈ) માયની અપેક્ષાએ વર્ણ ગંધ રસ અને રસ ગંધ પાસા દ્રવ્યોને (આણમતિ વા પાણમતિ વા) તેઓ આશ્વાખ્યન્તર સ્વાસરૂપે

ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસયોરધિકારોદેવ જીવાદિષુ પંચવિંશતિપદેષુ ઉચ્છ્વાસનિઃ-
શ્વાસયોઃ સ્વરૂપં નિર્ણેતુ પ્રશ્નયન્નાહ-‘ કિં ણ મંતે ’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-કિં ણં મંતે ! એએ જીવા આણમંતિ વા પાણમંતિ
વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા, ગોયમા ! દઢ્વઓ ણં
અણંતપણસિયાઈં દઢ્વાઈં, ચેત્તઓ અસંચેજ્જપણસોગાઢાઈં,
કાલઓ અન્નચરિઠિયાઈં, ભાવઓ વણમંતાઈં, ગંધમંતાઈં,
રસમંતાઈં, ફાસમંતાઈં, આણમંતિ વા પાણમંતિ વા, ઉસ્સ-
સંતિ વા, જાઈં ભાવઓવણમંતાઈં આણમંતિ વા પાણમંતિ
વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા, તાઈં કિં એગવણ્ણાઈં આણ-
મંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા । આહા-
રગમો ણેયઢ્વો જાવ તિ ચપંચદિસિં । કિં ણં મંતે ! નેર-
યા આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ
વા, તં ચેવ જાવ નિયમા છદિસિં આણમંતિ વા પાણમંતિ
વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા । જીવા એગિંદિયા વાઘાયા
ય ણિઢ્વાઘાયા ય માણિયઢ્વા, સેસા નિયમા છદિસિં ॥ સૂ૦૨॥

તથા વહુત સમય તક ખી શ્વાસોચ્છ્વાસ નહીં લેને વાલે જીવ કિસી ન
કિસી સમય તો શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતે હી હૈ યહ નજર સે દિખતા હૈ પરન્તુ
इनका श्वासोच्छ्वास तो कभी देखने में आता ही नहीं है । अतः उन
जीवों में श्वासोच्छ्वास है कि नहीं ऐसा शंका का समाधान इस सूत्र द्वारा
किया गया है और कहा गया है कि इनमें श्वासोच्छ्वास आदि हैं ॥सू०१॥

તથા ઘણા લાખા સમય સુધી શ્વાસોચ્છ્વાસ નહીં લેનારા જીવો પણ કોઈક
સમયે તો શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતા જોવામા આવે છે પણ એકોન્દ્રિય જીવો તો
શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતા કદી પણ જોવામા આવતા નથી તેથી તેજીવો શ્વાસોચ્છ્વાસ
અહંજી કરે છે કે નથી કરતા ? એવી શંકા અનુચિત નથી તે શંકાના સમાધાનમાં
આ સૂત્ર વડે તેઓ શ્વાસોચ્છ્વાસ વગેરે લે છે એમ કહેવામા આવ્યું છે. ॥સૂ-૧॥

उच्छ्वसति वा निःश्वसति वा जीवा एकेन्द्रिया व्याघाता निर्व्याघाताश्च भवि
सध्याः शेषा नियमात् पश्चिदिशम् ॥ सू० २ ॥

टीका—‘किं ण मंते’ किं सल्ल मदन्त’ अत्र पि शब्दस्य सामान्यनिर्देश
त्वात् फानि=किं विषानी द्रव्याणीत्यर्थ, ‘एष जीवा’ एते जीवा, एकेन्द्रियाः

हे गौतम ! इस विषय में पहिले की तरह से ही जानना चाहिये यावत्
वे छह दिशाओं में से अंदर बाहर के श्वास निःश्वास के अणुओं को
ग्रहण करते हैं । (जीवा एगिंदिया बाघाय निष्वाघाया य भाणियवा
सेसा नियमा छदिसि) जीव और एकेन्द्रिय के संबंध में ऐसा कहना
कि यदि कोई व्याघात प्रतिषेधक नहीं है तो वे समस्त दिशाओं में से
श्वास निःश्वास के अणुओं को ग्रहण करते हैं और यदि प्रतिषेधक है
तो वे छह दिशाओं में से श्वास निःश्वास के अणुओं को ग्रहण करते
हैं और यदि प्रतिषेधक है तो वे छह दिशाओं के श्वास निःश्वास के
अणुओं ग्रहण नहीं कर सकने के कारण कोई समय तीन दिशाओं में
से’ कोई समय चार दिशाओं में से, कोई समय पांच दिशाओं में से
श्वास निःश्वास के अणुओं को ग्रहण करते हैं । बाकी समस्त जीव जहाँ
दिशाओं में से श्वास निःश्वास के अणुओं को ग्रहण करते हैं ।

टीकार्थ—(किं ण मंते) यहाँ (किं) यह शब्द सामान्य का निर्दे
शक है । इसलिये इसका अर्थ यहाँ (किस प्रकार के द्रव्यों को) ऐसा
होता है । (एष जीवा) पृथिवी से लेकर वनस्पति तक के एकेन्द्रिय

वा पाणमंसि वा, वस्ससत्तिवा, मीससत्ति वा) के जीवतम । आ विषयमां पञ्च
आगण भुज्ज ७ सभज्ज ॥ दिशाज्जोभाधी तेज्जो आकाशमन्तर श्वास
निःश्वासना पुद्गलोने अट्ठणु करे छे” त्या सुधीनु कथन आगण भुज्ज ७ सभज्ज
(जीवा एगिंदिया बाघाय निष्वाघाया य भाणियवा सेसा नियमा छदिसि) सामान्य
लवे। अने जेकेन्द्रिय लवे। विरे जेवु कहेवु जेछळि के जे केछ व्याघात
नउने। नडेय तो तेज्जो जधी दिशाज्जोभाधी श्वात निःश्वासना पुद्गलोने अट्ठणु
करे छे पञ्च जे व्याघात नउने। डेय तो छजे दिशाज्जोभाधी श्वास निःश्वा
सना पुद्गलोने अट्ठणु करी शकता नधी पञ्च केछ वणत त्रण दिशाज्जोभाधी,
तो केछ वणत चार दिशाज्जोभाधी अने केछ वणत पांच दिशाज्जोभाधी
श्वास निःश्वासना पुद्गलोने अट्ठणु करेछे। जालीना तमाभ लवे। छजे
दिशाज्जोभाधी श्वास निःश्वासना पुद्गलोने अट्ठणु करे छे

टीकाय— किं न मंते अही किं” यह सामान्य निर्देशक छे तेधी
अही तेने अर्थ” कथ्यतना द्रव्योने जेवो बाय छे “ एष जीवा ” पृथि

આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસંતિ વા નિઃશ્વસંતિ વા, તાનિ કિમ્ એકવર્ણાન્યા-
નન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસંતિ વા નિઃશ્વસંતિ વા, આહારગમો જ્ઞાતવ્યઃ યાવત્
ત્રિવિધતુઃ પંચદિશમ્ । કિં સ્વલુ મદંત ! નૈરયિકા આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વ-
સંતિ વા નિઃશ્વસંતિ વા, તદેવ યાવત્ નિયમાત્ પદ્ધિદિશં આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા

भीतर बाहर के श्वासरूप में लेते हैं (उस्ससंति वा नीससंति वा) तथा
इसी प्रकार के द्रव्यों को भीतर बाहर के निःश्वासरूप में छोड़ते हैं ।
(जाइं भावओ वण्णमंताइं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीस-
संति वा) हे भदन्त ! वे जीव भाव की अपेक्षा जिन वर्णवाले द्रव्यों
को भीतर बाहर के श्वासरूप में लेते हैं तथा भीतर बाहर के निःश्वास-
रूप में छोड़ते हैं (ताइं किं एगवण्णाइं आणमंति वा पाणमंति वा,
ऊससंति वा नीससंति वा) वे द्रव्य क्या एक वर्णवाले होते हैं ? (आ-
हारगमो णेयव्वो जाव ति चउपंचदिसिं) हे गौतम ! यहां आहार गम
लेना चाहिये-और वह यावत् तीन चार पांच दिशा तरफ के श्वास और
निःश्वास के अणुओं को ग्रहण करते हैं इस तरह से लगाना चाहिये ।
(किं णं भंते ! नेरइया आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीस-
संति वा) हे भदन्त नैरयिक जीव किस प्रकार के द्रव्यों को अन्दर
बाहर के श्वासरूप में लेते हैं अर्थात् ग्रहण करते हैं ? और किस प्रकार
के द्रव्यों को अन्दर बाहर के निःश्वास में छोड़ते हैं । (तं चेव जाव
नियमा छदिसिं आणमंति वा पाणमंति वा, उस्ससंति वा नीससंति वा)

લે છે (ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા) અને એવાજ દ્રવ્યોને બાહ્યાભ્યન્તર નિશ્વાસ
રૂપે છોડે છે (જાઈં ભાવઓ વણ્ણમંતાઈં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા
નીસસંતિ વા) હે ભગવન્ ! તે જીવો ભાવની અપેક્ષાએ જે વર્ણવાળા દ્રવ્યોને
બાહ્યાભ્યન્તર શ્વાસ રૂપે લે છે તથા બાહ્યાભ્યન્તર નિશ્વાસ રૂપે છોડે છે,
(તાઈં કિં એગવણ્ણાઈં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા, ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા
તે દ્રવ્યો શુ એક વર્ણવાળા હોય છે । (આહારગમો ણેયવ્વો જાવ તિ ચઉ
પંચદિસિં) હે ગૌતમ ! અહીં આહારગમ અહણ કરવો જોઈએ અને જીવો
ત્રણુ' ચાર અને પાંચ દિશાઓમાંથી શ્વાસ અને નિશ્વાસના પુદ્ગલોને અહણ
કરે છે ત્યાં સુધીના પાઠ અહણ કરવો જોઈએ, (કિં ણં મંતે ! નેરહયા આણમંતિ
વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા) હે ભગવન્ ! નારક જીવો કંઈ
જાનના દ્રવ્યોને બાહ્યાભ્યન્તર શ્વાસ રૂપે લે છે અને કયા પ્રકારના દ્રવ્યોને
બાહ્યાભ્યન્તર નિશ્વાસ રૂપે છોડે છે । (તં ચેવ જાવ નિયમા છદિસિં આણમંતિ

‘ગંધમતાઈ’ ગંધવન્તિ, સુરમ્યાદિગંધયુક્તાનિ, ‘રસમતાઈ’ રસવન્તિ, તિક્ત્વાદિ રસયુક્તાનિ ‘ફાસમતાઈ’ સ્પર્શવન્તિ, કર્કશકઠોરાદિસ્પર્શયુક્તાનિ દ્રવ્યાણિ, ‘આનમતિ ધા પાણમતિ વા ઇસ્સસતિ વા નીસસતિ’ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસન્તિ વા નિઃશ્વસન્તિ વા, પ્રશ્નયતિ ‘જાઈ’ इत्यादि । ‘જાઈ માવઝો વળ્ણમંતાઈ’ યાનિ દ્રવ્યાણિ માયતો વર્ણવન્તિ=વર્ણયુક્તાનિ ‘આણમંતિ વા પાણ મંતિ વા ઇસ્સસતિ નીસસતિ વા’ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસન્તિ વા નિઃશ્વસન્તિ વા, ‘તાઈ કિં ઇગવળ્ણાઈ’ તાનિ કિમ્ એકવર્ણાનિ-એકવર્ણયુક્તાનિ ‘આણમતિ ધા પાણમંતિ વા ઇસ્સસતિ વા નીસસતિ વા’ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસન્તિ વા નિઃશ્વસન્તિ વા, યાનિ માયતો વર્ણયુક્તાનિ દ્રવ્યાણિ પૃથિવ્યા

આદિ વર્ણ યુક્ત, (ગંધમંતાઈ) સુરમિ આદિ ગંધયુક્ત, (રસમંતાઈ) તિક્ત આદિ રસ યુક્ત, (ફાસમતાઈ) કર્કશ કઠોર આદિ સ્પર્શ યુક્ત દ્રવ્યોં કો (આણમતિ ધા, પાણમંતિ ધા, ઇસ્સસતિ ધા, નિસ્સસંતિ ધા) આશ્વન્તર મેં શ્વાસરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હૈં, યાહર મેં શ્વાસરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હૈં. મીતર મેં નિઃશ્વાસરૂપ છોડતે હૈં, યાહર મેં નિઃશ્વાસરૂપ સે છોડતે હૈં । (જાઈ માવઝો વળ્ણમંતાઈ) માવઝો અપેક્ષા વર્ણવાલે જિન દ્રવ્યોં કો યે જીવ (આણમતિ ધા, પાણમંતિ ધા, ઇસ્સસતિ ધા નીસસતિ ધા) મીતર યાહર કે શ્વાસરૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં ઓર મીતર યાહર મેં નિઃશ્વાસરૂપ મેં છોડતે હૈં (તાઈ કિં ઇગવળ્ણાઈ આણમતિ ધા પાણમંતિ ધા ઇસ્સસતિ ધા નીસસતિ ધા) તો યે દ્રવ્ય એક વર્ણવાલે મીતર યાહર કે શ્વાસરૂપ મેં ગ્રહણ કિયે જાતે હૈં, મીતર યાહર કે નિઃશ્વાસરૂપ મેં છોડે જાતે હૈં કયો ? યહ પ્રશ્ન હૈં ઓર હસ કા આશય યહ હૈં કિં યે પૃથિવ્યાદિક એકેન્દ્રિય જીવ માવઝો અપેક્ષા વર્ણયુક્ત જિન

“વળ્ણમંતાઈ” કૃષ્ણાદિ વળ્ણવાળા, “ગંધમતાઈ” સુરમિ વગેરે ગંધવાળા, “રસમતાઈ” તિક્ત (તીખા) વગેરે રસવાળા, “ફાસમતાઈ” કઠોર વગેરે સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને ‘આણમતિ ધા પાણમતિ ધા ઇસ્સસતિ ધા, નીસસતિ ધા’ આશ્વન્તર શ્વાસરૂપે સે છે બહાર શ્વાસરૂપે સે છે અને નિઃશ્વાસરૂપે છોડે છે, બહાર નિઃશ્વાસરૂપે છોડે છે, તે બમવન ‘જાઈ માવઝો વળ્ણમતાઈ’ આવની અપેક્ષાએ વળ્ણવાળાં એ દ્રવ્યોને તે છોડે. ‘આણમંતિ ધા પાણમંતિ ધા ઇસ્સસતિ ધા’ નીશ્વસતિ ધા બહારાશ્વન્તર શ્વાસરૂપે શ્વસન કરે છે અને આશ્વન્તર નિઃશ્વાસરૂપે છોડે છે. ‘તાઈ કિં ઇગવળ્ણાઈ આણમતિ ધા, પાણમતિ ધા ઇસ્સસતિ ધા નીસસતિ ધા’ તે દ્રવ્યો હા. એક વળ્ણવાળા દ્રવ્ય છે ? તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીગ્રાહ વગેરે એકેન્દ્રિય છોડે. આવની અપે

પૃથિવ્યાદ્યારભ્ય વનસ્પતિપર્યન્તાઃ, 'આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નિસ્સ-
સંતિ વા' આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વસંતિ વા નિઃશ્વસંતિ વા, એ તે એકેન્દ્રિય-
જીવા આનપ્રાણાદિતયા કાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણન્તીતિ ભાવઃ । મગવાનાહ—
'ગોયમા' ઇત્યાદિ । 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દઘ્વઓ ણં અણંતપણસિયાઈં
દઘ્વાઈં' દ્રવ્યતઃ સ્વલુ અનંતપ્રદેશિકાનિ દ્રવ્યાણિ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઇત્ય-
ગ્રેતનેન સમ્બન્ધઃ । 'સ્વેત્તઓ અસસ્વેજ્જપણસોગાઢાઈં' ક્ષેત્રતોઽસંખ્યાતપ્રદેશાવ-
ગાઢાનિ દ્રવ્યાણીતિ ભાવઃ । અત્ર પ્રદેશશબ્દેન આકાશપ્રદેશા ગૃહ્ણન્તે । 'કાલઓ
અન્નયરઠિઙ્યાઈં' કાલતોઽન્યતરસ્થિતિકાનિ, એકદ્રવ્યાદિસમયસ્થિતિકેષ્વન્યતર-
સ્થિતિકાનિ, 'ભાવઓ વણ્ણમંતાઈં' ભાવતો વર્ણવન્તિ, કૃષ્ણાદિવર્ણયુક્તાનિ,

જીવ (આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા, ઉસ્સસંતિ, વા નિસ્સસંતિ વા) મીતર
યાહર કે શ્વાસ મેં ઓર નિઃશ્વાસ મેં ગ્રહણ કરતે હેં । તાત્પર્ય હસ પ્રશ્ન
કા યહ હૈ કિ યે એકેન્દ્રિય જીવ આન પ્રાણ આદિ-શ્વાસોચ્છ્વાસ આદિ
રૂપ સે કિસ પ્રકાર કે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતે હેં ? હસકા ઉત્તર દેતે હુણ
પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હેં કિ-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દઘ્વાઓ ણં અણંત-
પણસિયાઈં દઘ્વાઈં) વે એકેન્દ્રિય જીવ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે અનંત પ્રદે-
શવાળે દ્રવ્યોં કો શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હેં, (સ્વેત્તઓ)
ક્ષેત્ર કા અપેક્ષા સે (અસસ્વેજ્જપણસોગાઢાઈં) આકાશ કે અસંખ્યેય પ્રદેશ
મેં રહે હુણ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતે હેં । યહાં પ્રદેશ શબ્દ સે આકાશ કે
પ્રદેશ લિયે ગયે હેં । (કાલઓ) કાલ કી અપેક્ષા સે (અન્નયરઠિઙ્યાઈં)
એક દો ઓદિ સમય રૂપ સ્થિતિ મેં સે કિસી એક સ્થિતિ વાળે દ્રવ્યોં કો
ગ્રહણ કરતે હેં । (ભાવઓ) ભાવ કી અપેક્ષા સે (વણ્ણમંતાઈં) કૃષ્ણ

વીકાયથી લઈને વનસ્પતિ સુધીના એકેન્દ્રિય જીવો “ આણમંતિ વા પાણમંતિ
વા, ઉસ્સસંતિ વા, નિસ્સસંતિ વા ” બાહ્યાભ્યન્તર શ્વાસમા ગ્રહણ કરે છે અને
છોડે છે । પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે એકેન્દ્રિય જીવો શ્વાસોચ્છ્વાસમા કઈ
જાતના દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ! ભગવાન મહાવીર સ્વામી તેનો આ પ્રમાણે
ઉત્તર આપે છે “ ગોયમા । ” હે ગૌતમ ! “ દઘ્વઓણં અણંતપણસિયાઈં દઘ્વાઈં ”
એકેન્દ્રિય જીવો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંત પ્રદેશવાળા દ્રવ્યોને શ્વાસોચ્છ્વાસ
રૂપે ગ્રહણ કરે છે, “સ્વેત્તઓ” ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ “અસસ્વેજ્જપણસોગાઢાઈં”
આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમા રહેલા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે આહીં ‘પ્રદેશ’
શબ્દ વડે આકાશના પ્રદેશો ગ્રહણ કરાયા છે “કાલઓ” કાળની અપેક્ષાએ
'અન્નયરઠિઙ્યાઈં’ એક, બે વગેરે સમયરૂપ સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોમાંથી કેાઈ
પણ એક સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે “ભાવઓ” ભાવની અપેક્ષાએ

વશ્મમો કાલાઈ તાહ કિં એકગુણકાલાઈ જાવ અનંતગુણકાલાઈપિ ' ઇત્યાદિ, એક-
 વર્ણાનિ દ્વિવર્ણાનિ ત્રિવર્ણાનિ યાવત્પચ્ચવર્ણાન્યપિ, યાનિ વર્ણતઃ કાલાનિ તાનિ
 કિમેકગુણકાલાનિ યાવદનંતગુણકાલાન્યપિ, એકવર્ણાનિ દ્વિવર્ણાનિ ત્રિવર્ણાનિ
 યાવત્ પંચવર્ણાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આનમાણતયા મૃદ્ધન્તીત્યર્થઃ, યાનિ દ્રવ્યાણિ વર્ણતઃ
 કાલાનિ તાનિ કિમેકગુણકાલાનિ યાવદનંતગુણકાલાન્યપિ, એકગુણકાલાનીત્યા
 રમ્યાનન્તગુણકાલાનિ દ્રવ્યાણિ આનમાણતયા મૃદ્ધન્તીત્યર્થઃ એવ ગન્ધરસાદિષ્વપિ
 જ્ઞાતવ્યમ્ । દૃષ્ટિષ્યાદિજીવાનામાનપ્રાણાદિ મયતીત્યવગમ્ય નારકવિષયે મમ
 પતિ- તે ' ઇત્યાદિ, ' કિં ણં મંતે ' કાનિ સત્તુ દ્રવ્યાણિ મદન્ત । ' ગેર
 ઇયા આણમતિ વા, પાણમતિ વા ઉસ્સસતિ વા નીસસંતિ વા ' આનન્તિ વા પ્રાણ

દુવશ્માઈ, તિવશ્માઈ જાવ પચ્ચવશ્માઈ પિ, જાઈ વશ્મમો કાલાઈ તાહ કિં એક
 ગુણકાલાઈ જાવ અનંતગુણકાલાઈ પિ) ઇત્યાદિ, અર્થાત્ ભાવ કી
 અપેક્ષા સે જિસ દ્રવ્યોં કો પે જીવ સ્વાસોષ્ણવાસરૂપ સે ગ્રહણ કરતે
 હૈં વે એક હી વર્ણવાલે નહીં હોતે હૈં, કિન્તુ એક વર્ણ વાલે મી હોતે હૈં,
 દો વર્ણ વાલે મી હોતે હૈં, ત્રીન વર્ણ વાલે મી હોતે હૈં, ચાર વર્ણ વાલે
 મી હોતે હૈં ઓર પાંચ વર્ણ વાલે મી હોતે હૈં । તથા જો દ્રવ્ય વર્ણ સે
 કાલે ઉન જીવોં દ્વારા સ્વાસોષ્ણવાસ કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિયે જાતે હૈં વે
 દ્રવ્ય એક ગુણ કાલે મી હોતે હૈં, દો ગુણ કાલે મી હોતે હૈં, ત્રીન ગુણ
 કાલે મી હોતે હૈં યાવત્ અનંતગુણ કાલે મી હોતે હૈં । ઇસી તરહ સે ગંધ
 રસ આદિ મેં મી જાનના ચાહિયે । ઇમ તરહ કે કથન સે દૃષ્ટિયાદિ
 જીવોં મેં આન પ્રાણાદિ હોતે હૈં એસા જાનકર અથ નારક કે ત્રિવિધ મેં
 જોતમ સ્વામી પ્રમુ સે પ્રશ્ન કરતે હૈં કિ (કિં ણ મંતે ! ગેરિયા આણ-

વશ્મમો કાલાઈ તાહ કિં એકગુણકાલાઈ જાવ અનંતગુણકાલાઈ પિ "

આવળી અપેક્ષાએ તે એવો જે દ્રવ્યોને આસોષ્ણવાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે
 તે દ્રવ્યો એક જે વસ્તુવાળાં કોટાં નથી, પણ એક વસ્તુવાળા પણ હોય છે,
 બે વસ્તુવાળા પણ હોય છે ત્રણ વસ્તુવાળાં પણ હોય છે, ચાર વસ્તુવાળાં પણ
 હોય છે અને પાંચ વસ્તુવાળાં પણ હોય છે તથા જે કાળા વસ્તુના દ્રવ્યો તે
 એવો વડે આસોષ્ણવાસ રૂપે ગ્રહણ કરાય છે તે દ્રવ્યો એક ગણા, બે ગણા
 ત્રણ ગણા અને અનંતગણા (પર્યાંત) કાળાં પણ હોય છે એજ પ્રમાણે
 બધે, રસ વગેરેના વિષયમાં પણ સમજવું આ રીતે પુશ્ચીકાય વગેરે એવામાં
 આસોષ્ણવાસના વિષયમાં બધી લાઈને હવે નારક એવાના આસોષ્ણવાસના
 વિષયમાં જોતમ સ્વામી મહાવીર પ્રમુને પૂછે છે- ' કિં ણં મંતે ! ગેરિયા
 આણમતિ વા પાણમતિ વા, ઉસ્સસતિ વા નીસસતિ વા ' હે અજવન

દિભિરાનપ્રાણાદિતયા ઉપાદીયન્તે તાનિ દ્રવ્યાણિ કિમ્ એકવર્ણયુક્તાનિ દ્વયાદિ-
પચ્ચવર્ણયુક્તાનિ વેતિ પ્રશ્નાશયઃ । મગવાનાહ--‘ આહારગમો ’ इत्यादि,
‘ આહારગમો ણેયવ્વો જાવ તિચ્ચ પંચદિસિ ’ આહારગમો જ્ઞાતવ્યો યાવત્ ત્રિચત્તુઃ
પંચદિશમિતિ, ષટ્સુ દિષ્ણુ ત્રિચત્તુઃપંચદિગવસ્થિતદ્રવ્યાણિ આનપ્રાણતયા ગૃહ-
ન્તીતિ, આહારગમ इति પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્યાષ્ટવિંશતિતમાહારપદોક્તો ગમઃ=આલાપક
શ્વાસોચ્છ્વાસઃ । વિશેષશ્રાત્રાયમ્-તત્રાહારવિષયકો ગમઃ, અત્ર તુ આનપ્રાણાદિગમો
વાચ્યઃ, સ ચેત્થમ્-‘ એગવન્નાઈ, દુવન્નાઈ, તિવન્નાઈ-જાવ પંચવન્નાઈ પિ જાઈ

દ્રવ્યોં કો શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હેં ઓર છોડતે હેં તો કયા
યે દ્રવ્ય એક હી વર્ણયુક્ત હોતે હેં ? અથવા દો ત્રીન આદિ પાંચ વર્ણયુક્ત
હોતે હેં ? પ્રશ્ન હસકા ઉત્તર દેતે હુએ ગૌતમ સે કહતે હેં કિ (આહાર
ગમો ણેયવ્વો જાવ તિ ચ્ચ પંચદિસિ) હે ગૌતમ ! યહાં આહારગમ
જાનના ચાહિયે ઓર વહ ત્રીન, ચાર, પાંચ દિશાતક કે દ્રવ્યોં કે ગ્રહણ
કરને કા જાનના ચાહિયે, અર્થાત્ છહ દિશાઓં મેં સે ત્રીન, ચાર,, પાંચ
દિશાઓં મેં અવસ્થિત દ્રવ્યોં કો યે જીવ શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ સે ગ્રહણ
કરતે હેં । ઓર છોડતે હેં હસ ઉત્તર સૂત્ર કા તાત્પર્ય યહ હેં કિ આહાર
પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે ૨૮ અઢાઈસવેં આહાર પદ મેં કહા હુઆ આલાપક હે
વહ યહાં કહના ચાહિયે । પરન્તુ ઉસમેં ઓર હસમેં ભેદ હતના હી હે
કિ વર્હા આહાર કે સંબંધ કો લેકર સૂત્ર કહે ગયે હેં ઓર યહાં વે હી
સૂત્ર શ્વાસોચ્છ્વાસ કે સંબંધ કો લેકર કહે જાવેંગે જૈસે-(એગવન્નાઈ,

શ્વાસે વર્ણયુક્ત ને દ્રવ્યોને શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે તે
દ્રવ્યો શુ એક જ વર્ણવાળા હોય છે અથવા બે, ત્રણ, પાચ વગેરે વર્ણવાળા
હોય છે ? તે પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રશ્ન આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે “ આહારગમો
ણેયવ્વો જાવ તિ ચ્ચ પંચદિસિં હે ગૌતમ ! અહીં આહારગમના વિષયમાં કહેલા
આલાપક ગ્રહણ કરવો નેધએ અને ત્રણ, ચાર, અને પાંચ દિશાના દ્રવ્યોને
તેઓ ગ્રહણ કરે છે એમ સમજવું એટલે કે છ દિશાઓમાંની ત્રણ, ચાર
કે પાચ દિશાઓમાં રહેલા દ્રવ્યોને તે છવે શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે,
અને છોડે છે. આ ઉત્તરસૂત્રનું એવું તાત્પર્ય છે કે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૮મો
આહાર પદમાં કહેલો આહારગમ નામનો ને આલાપક છે તે અહીં કહેવો
નેધએ. પણ તે આલાપક અને આ આલાપકમાં એટલો જ તફાવત છે કે
ત્યાં આહાર વિષે ને સૂત્રો કહેલા છે એજ સૂત્રો અહીં શ્વાસોચ્છ્વાસ વિષે
કહેવા નેધએ નેમ કે “ એગવન્નાઈ, દુવન્નાઈ તિવન્નાઈ, જાવ પંચવન્નાઈ પિ, જાઈ

જેના નિયમાત્ પદ્ધતિશ્ચ, જીવા એકેન્દ્રિયાથ વ્યાધાતવન્તો મણિતન્વાઃ, ૨૨
 વ્યાધાતનિર્વ્યાધાતયોર્વ્યસ્યય કર્ણીયઃ, સદમિત્થાપસ્ય સુત્રે તથૈથ દર્શનાત્, તત્ર
 જીવા નિર્વ્યાધાતસન્વાધાતાઃ સુત્રે એવ દર્શિતાઃ, યદિ વ્યાધાતોઽલોકાત્મકો ન
 મથેત્ સદા જીવા નિયમતઃ પદ્ધત્યો વિગ્મ્ય શ્વાસાદિક શૂદ્ધન્તિ, યદિ વ્યાધાતો
 મથેત્તદા કદાચિત્ દિક્ષત્રયેમ્ય કદાચિત્ દિક્ષતુષ્ટયમ્યઃ કદાચિત્ પચદિગ્મ્યઃ
 શ્વાસાદિક શૂદ્ધન્તિ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦ ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦ ૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ ૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦ ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪ ૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮ ૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨ ૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬ ૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦ ૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪ ૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮ ૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨ ૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬ ૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦ ૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪ ૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮ ૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨ ૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬ ૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦ ૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪ ૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮ ૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨ ૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬ ૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦ ૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪ ૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮ ૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨ ૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮ ૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨ ૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬ ૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦ ૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪ ૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮ ૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨ ૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬ ૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦ ૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪ ૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮ ૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨ ૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬ ૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦ ૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪ ૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮ ૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨ ૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬ ૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦ ૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪ ૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮ ૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨ ૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬ ૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦ ૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪ ૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮ ૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨ ૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬ ૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦ ૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪ ૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮ ૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨ ૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬ ૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦ ૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪ ૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮ ૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨ ૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬ ૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦ ૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪ ૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮ ૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨ ૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬ ૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦ ૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪ ૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮ ૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨ ૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬ ૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦ ૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪ ૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮ ૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨ ૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬ ૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦ ૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪ ૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮ ૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨ ૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬ ૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦ ૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪ ૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮ ૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨ ૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬ ૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦ ૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪ ૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮ ૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨ ૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬ ૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦ ૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪ ૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮ ૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨ ૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬ ૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦ ૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪ ૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮ ૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨ ૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬ ૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦ ૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪ ૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮ ૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨ ૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬ ૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦ ૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪ ૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮ ૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨ ૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬ ૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦ ૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪ ૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮ ૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨ ૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬ ૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦ ૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪ ૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮ ૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨ ૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬ ૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦ ૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪ ૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮ ૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨ ૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬ ૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦ ૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪ ૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮ ૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨ ૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬ ૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦ ૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪ ૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮ ૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨ ૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬ ૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦ ૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪ ૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮ ૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨ ૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬ ૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦ ૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪ ૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮ ૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨ ૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬ ૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦ ૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪ ૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮ ૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨ ૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬ ૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦ ૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪ ૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮ ૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨ ૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬ ૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦ ૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪ ૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮ ૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨ ૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬ ૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦ ૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪ ૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮ ૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨ ૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬ ૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦ ૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪ ૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮ ૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨ ૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬ ૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦ ૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪ ૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮ ૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨ ૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬ ૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦ ૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪ ૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮ ૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨ ૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬ ૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦ ૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪ ૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮ ૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨ ૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬ ૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦ ૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪ ૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮ ૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬ ૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦ ૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪ ૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮ ૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨ ૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬ ૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦ ૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪ ૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮ ૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨ ૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬ ૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦ ૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪ ૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮ ૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨ ૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬ ૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

હન મેં વ્યાધાત ધિના કે ઓર વ્યાધાતઘાટે જીવ સુત્ર મેં હી દિસલા
 વિધે ગયે હેં । યદિ અલોકાત્મક અલોક રૂપ વ્યાધાત નહીં હોતા હૈ તો
 જીવ નિયમ સે છઠ્ઠ દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છવાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો
 ગ્રહણ કરતે હેં ઓર યદિ અલોક રૂપ વ્યાધાત હોતા હૈ તો વે કદાચિત
 ત્રીન દિશાઓં મેં સે, કદાચિત ચાર દિશાઓં મેં સે, કદાચિત પાંચ
 દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છવાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હેં ।

તથા-જો એકેન્દ્રિય જીવ હેં વનકે વિષય મેં હસ પ્રકાર
 સે જાનના વ્યવહિયે- (પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હેં) કદાચિત આણમતિ પાણ-
 મતિ વસ્તસંતિ નીસસંતિ ? ગોયમા ! ચિદ્વાધાણ છદિસિ ઘાયાય પદ્
 સિય તિદિસિ ચઠદિસિ સિય પંચદિસિ) હે મદંત ! પૃથિવીકા-
 યિક જીવ કિતની દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છવાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલપરમાણુ
 ઓં કો ગ્રહણ કરતે હેં ? હે ગૌતમ ! યદિ વ્યાધાત ન હોવે તો વે નિયમ

તેમાંથી ક્યાં હોવો વ્યાધાતવાળો છે અને ક્યાં હોવો વ્યાધાત વિનાનો છે તે
 સુત્રમાં જ બતાવ્યું છે એ અલોકાત્મક અલોક રૂપ વ્યાધાત નહીં ન હોય
 તો હોવો હોયે દિશાઓમાંથી શ્વાસોચ્છવાસને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે
 એવો નિયમ છે પણ એ અલોક રૂપ વ્યાધાત થતો હોય તો તેણે ક્યારેક ત્રણ
 દિશાઓમાંથી ક્યારેક ચાર દિશાઓમાંથી અને ક્યારેક પાંચ દિશાઓમાંથી
 શ્વાસોચ્છવાસને યોગ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કરે છે તથા એકેન્દ્રિય હોવાના વિષે આ
 પ્રમાણે સમજવું “પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હેં કદાચિત આણમતિ પાણમતિ વસ્તસંતિ
 નીસસંતિ ? ગોયમા ! ચિદ્વાધાણ છદિસિ ઘાયાય પદ્ધતિ સિય તિદિસિ ચઠદિસિ
 સિય પંચદિસિ ” હે બ્રહ્મવત્ । પૃથિવીકાયના હોવો કેટલી દિશાઓમાંથી
 શ્વાસોચ્છવાસને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે ? હે ગૌતમ ! ॥ વ્યાધાત થતો

ન્તિ વા ઉચ્છ્વસંતિ વા નિઃશ્વસંતિ વા, નારકજીવાઃ કાનિ દ્રવ્યાણિ આનપ્રાણાદિ તથા ગૃહ્ણન્તીતિ પ્રશ્નાશયઃ । મગવાનાહ 'તં ચેવ' ઇત્યાદિ । 'તં ચેવ જાવ નિયમા છદ્ધિસિ આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા' હે ગૌતમ ! તદેવ યથા પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયજીવવિષયે કથિતં તથા નૈરયિકા અપિ 'દઘ્વઓ ણં અણંતપણ્ણિયાઈં દઘ્વાઈં' ઇત્યાદ્યાલાપકઃ સંગ્રાહઃ । કિયત્પર્યન્ત-મિત્યાહ—યાવત્ નિયમાત્ પહ્લિશમ્, યાવત્ નિયમાત્ પહ્લિશમાશ્રિત્યાનપ્રાણા-દિકં ગૃહ્ણન્ત્યેવેતિ ભાવઃ । 'જીવા ઇગ્ગિદિયા વાઘાય નિવ્વાઘાય ય માણિયવ્વા' જીવા એકેન્દ્રિયા વ્યાઘાતાનિર્વ્યાઘાતાશ્ચ મણિતવ્યાઃ, 'સેસા નિયમા છદ્ધિસિ'

મંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા, નીસસંતિ વા) હે મહન્ત નારકજીવ કિસ પ્રકારકે દ્રવ્યોંકો શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપમેં ગ્રહણ કરતેહેંં ઓર છોડતેહેંં?

ઉત્તર—(તં ચેવ જાવ છદ્ધિસિ આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સ-સંતિ વા નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે પૃથિવ્યાદિક એકેન્દ્રિય જીવ કે વિષય મેં મેંને કહા હૈંં ઉસી તરહ સે નૈરયિક જીવોં કે વિષય મેંમી જાનનાંં ચાહિયે । અર્થાત્ નૈરયિક જીવ મી (દઘ્વાઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે (અણંતપણ્ણિયાઈં દઘ્વાઈં) અનંત પ્રદેશવાલે દ્રવ્યોં કો શ્વાસોચ્છ્વાસ કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈંં ઓર છોડતે હૈંં ઇત્યાદિ આલાપક યહાંં લગા લેનાંં ચાહિયે । યહ આલાપક કહાંં તક લેનાંં ચાહિયે ? તોંં ઇસકે સમાધાન નિમિત્ત કહા ગયા હૈંંં કિ (જાવ છદ્ધિસિ) અર્થાત્ નારક છહ દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છ્વાસ કે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતે હૈંંં જીવા ઇગ્ગિદિયા વાઘાય નિવ્વાઘાય ય માણિયવ્વા " સામાન્ય જીવ ઓર એકેન્દ્રિય જીવ વ્યાઘાત ઓર અવ્યાઘાતવાલે કહનાંં ચાહિયે

નારકજીવ કઈં જાતના દ્રવ્યોંને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે ?

ઉત્તર—તં ચેવ જાવ છદ્ધિસિ આણમંતિ વા પાણમંતિ વા, ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા" હે ગૌતમ ! પૃથિવી વગેરે એકેન્દ્રિય જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસના વિષયમાં કહ્યા પ્રમાણે જ નારકોના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે નારકોના જીવો પણ "દઘ્વઓ અણતપણ્ણિયાઈં દઘ્વાઈં" દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનંત પ્રદેશવાળા દ્રવ્યોને શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ગ્રહણ કરે છે અને છોડે છે, ઇત્યાદિ આલાપક અહીં કહેવા જોઈએ ક્યાં સુધી તે આલાપક કહેવા જોઈએ ? તેના સમાધાન માટે કહ્યું છે કે "જાવ છદ્ધિસિ" નારક જીવો છ દિશામાંથી શ્વાસોચ્છ્વાસમાં ગ્રહણ કરવા ચોગ્ય દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે "ત્યા સુધી તે અલાપક કહેવો. "જીવા ઇગ્ગિદિયા વાઘાય નિવ્વાઘાય ય માણિયવ્વા" સામાન્ય જીવો અને એકેન્દ્રિય જીવો વ્યાઘાત વાળા અને વ્યાઘાતવિનાના કહેવા જોઈએ

નારકાદિપ્રસન્નીયાઃ પદ્ધિષ્માનન્તિ, સેષાં હિ પ્રસનારૂપન્તર્મૂલત્વાત્ પદ્ધિષ્મા-
નમાણાદિપુદ્ગલગ્રહો મથત્યેવેતિ માથઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

વાયુજીવમકરણમ્—

પૂર્વમેકેન્દ્રિયાદિજીરાનામાનમાણાદિકં ધર્મિતમ્, સેષાં વાયુરૂપત્વાત્ કિં
વાયુકાયિકજીવાનામપિ વાયુરેવાનમાણાદિત્વેન મન્તિતમઃતિ ? અથવા પૃથિવીકા
યાદીનામિથ સદ્વિષ્નોઽન્યઃ કથિત્ પદાર્થ ? इति प्रथममाह—‘वाउकाए’ इत्यादि ।

મૂલમ્—વાઉકાણ ણં મતે ! વાઉકાણ ચેથ આણમહ વા પાણમહ
વા ઠસસહ વા નીસસહ વા । હતા ગોયમા ! વાઉકાણ ણં જાવ
નીસસહ વા, વાઉકાણ ણં મતે ! વાઉકાણ ચેથ અણે
ગસયસહસ્સણુત્તો ઉદાહત્તા, ઉદાહત્તા તરયેવ મુજ્જો મુજ્જો
પચાયાહ, સે મતે કિં પુદ્દે ઉદાહ અપુદ્દે ઉદાહ, ગોયમા પુદ્દે
ઉદાહ નો અપુદ્દે ઉદાહ । સે મંતે કિં સસરીરી નિક્કલમહ
અસરીરી નિક્કલમહ, ગાયમા ! સિય સસરીરી નિક્કલમહ,
સિય અસરીરી નિક્કલમહ । સે ષેણટ્ટેણ મતે ! ઇવ બુચ્છહ,
સિય સસરીરી નિક્કલમહ, સિય અસરીરી નિક્કલમહ, ગોયમા !
વાઉકાયસ્સ ણં ચત્તારિ સરીરયા પણ્ણત્તા, ત જહા—ઓરા
લિણ વેડઠ્ઠિવણ તેયણ કમ્મણ । ઓરાલિય ષેડઠ્ઠિવયાહ

પરમાણુઓં કો ગ્રહણ કરને મેં અલોક દ્વારા બન્હે અવધન પડતી હૈ ।
“ સેસા નિયમા છિરિસિં ” એકેન્દ્રિય જીવોં કો છોડકર નારક આદિ
પ્રસ જીવ છહોં દિશાઓં મેં સે નિયમ સે શ્વાસોચ્છવાસ કે યોગ્ય પુદ્ગ
લપરમાણુઓં કો ગ્રહણ કરતે હૈં ક્યોં કિં યે પ્રસ માઢી કે ખીતર રહતે
હૈં હમ કારણ હ-હેં છહોં દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છવાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલ
પરમાણુ મિલ જાતે હૈં ॥ સૂ. ૨ ॥

‘ સેસા નિયમા છિરિસિં ’ એકેન્દ્રિયજીવો દિશાયાના નાશી વચેરે પ્રસ લવે
છવે દિશાભાષી શ્વાસોચ્છવાસને યોગ્ય પુદ્ગલ પરમાણુઓને શબ્દ કરે છે
એવો નિયમ છે, કારણ કે પ્રસ લવે. પ્રસ નાટીની અદશ જ રહે છે તેથી
છવે દિશાઓમાંથી શ્વાસોચ્છવાસ યોગ્ય પુદ્ગલ પરમાણુઓ યોગ્યી શકે છેપાશુર્ય

પદિ વ્યાધાતો ન ભવેત્તદા નિયમતઃ પૃથ્વીગવસ્થિતપુદ્ગલાન્ આનપ્રાણાદિતયા ગૃહ્ણન્તિ । વ્યાધાતં પ્રતીત્ય તુ કદાચિત્ ત્રિદશમ્, દિક્ત્રયેષુ વ્યાધાતે સતિ અવશિષ્ટદિક્ત્રયે સ્થિતાન્ પુદ્ગલાન્ આનપ્રાણાદિતયા ગૃહ્ણન્તિ । એવં યત્ર યત્ર વ્યાધાતો ભવેત્તં તં પરિત્યજ્યાવશિષ્ટસ્થાને સ્થિતાન્ પુદ્ગલાન્ આનપ્રાણાદિતયા ગૃહ્ણન્તિ । એવમધ્યાધિકાદિવનસ્પતિપર્યન્તેષુ વૉધ્યમ્, તત્ર નિર્વ્યાધાતેન પૃથ્વી-દિશમ્, વ્યાધાતં પ્રતીત્ય સ્યાત્ ત્રિદિશમ્ સ્યાચ્ચતુર્દિશમ્ સ્યાત્ પંચદિશમાનન્તિ ४ તેષાં લોકાન્તવૃત્તૌ અલોકેન વ્યાદિદિશ્વ ઉચ્છ્વાસાદિપુદ્ગલાનાં વ્યાધાતસંભવા-દિતિ । 'સેસા નિયમા છદિર્સિ' શેષા નિયમાત્ પૃથ્વીદિશમ્, શેષાઃ એકેન્દ્રિયવર્જાઃ

સે છહ દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છ્વાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલપરમાણુઓં કો ગ્રહણ કરતે હેં ઓર યદિ વ્યાધાત હો તો ત્રીન દિશાઓં મેં વ્યાધાત હોતે, પર વે કદાચિત્ અવશિષ્ટ ત્રીન દિશાઓં મેં સે, શ્વાસોચ્છ્વાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલપરમાણુઓં કો ગ્રહણ કરતે હેં । છહ દિશાઓં મેં સે નહીં । ઇસ્ તરહ જિસ ૨ દિશા રૂપ સ્થાન મેં વ્યાધાત હોગો ડસ ડસ દિશા રૂપ સ્થાન કો છોડકર અવશિષ્ટ સ્થાન મેં સ્થિત પુદ્ગલોં કો શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ સે ગ્રહણ કરતે હેં । ઇસી પ્રકાર સે અપ્રકાય સે લેકર વનસ્પ-તિકાય તક કે એકેન્દ્રિય જીવોં મેં ભી જાનના ચાહિયે । યદિ ઇનમેં વ્યા-ધાત નહીં હૈ તો યે છહ દિશાઓં મેં સે ઓર જો વ્યાધાત હૈ તો કદા-ચિત્ ત્રીન દિશાઓં મેં સે, કદાચિત્ ચાર દિશાઓં મેં સે, કદાચિત્ પાંચ દિશાઓં મેં સે વે શ્વાસોચ્છ્વાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલ પરમાણુઓં કો ગ્રહણ કરતે હેં । ક્યોં કિ યે પૃથિવીકાયિક આદિ જીવ લોક કે અન્ત મેં ભી રહતે હેં, ઇસલિયે ત્રીન આદિ દિશાઓં મેં સે શ્વાસોચ્છ્વાસ કે પુદ્ગલ-

ન હોય તો નિયતથી જ છએ દિશાઓમાંથી તેઓ શ્વાસો ઉછ્વાસને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, પણ જો અકોઈપ વ્યાધાત નડતો હોય તો જે જે દિશાઓમાં વ્યાધાત નડતો હોય તો તે દિશાઓ સિવાયની બાકીની દિશાઓ માંથી શ્વાસોચ્છ્વાસને યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે આ રીતે ક્યારેક ત્રણ દિશામાંથી, ક્યારેક ચાર દિશામાંથી અને ક્યારેક પાંચ દિશામાંથી શ્વાસોચ્છ્વાસ ને યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે, આ પ્રમાણે જ અપ્રકાયથી સઘ વનસ્પતિ કાય સુધીના એકેન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું. જો વ્યાધાત નડતો ન હોય તો છએ દિશાઓમાંથી અને જો વ્યાધાત નડતો હોયતો ક્યારેક ત્રણ દિશામાંથી, ક્યારેક ચાર દિશામાંથી અને ક્યારેક પાંચ દિશામાંથી તેઓ શ્વાસોચ્છ્વાસને યોગ્ય પુદ્ગલ પરમાણુઓને ગ્રહણ કરે છે તે પૃથિકાય વગેરેના જીવો લોકના અન્તમાં પણ રહે છે, તેથી ત્રણ વગેરે દિશાઓમાંથી શ્વાસોચ્છ્વાસને યોગ્ય પુદ્ગલ પરમાણુઓને ગ્રહણ કરવામાં તેમને અડચણ પડે છે.

મત્યાયાતિ ? । હંત ગૌતમ ! યાવત્ પ્રત્યાયાતિ, સ મદન્ત ! કિં સ્પૃષ્ટઃ અપદ્રવતિ
 અસ્પૃષ્ટઃ અપદ્રવતિ, ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ અપદ્રવતિ નો અસ્પૃષ્ઠ અપદ્રવતિ । સ મદન્ત !
 કિં સશરીરી નિષ્ક્રામતિ અશરીરી નિષ્ક્રામતિ, ગૌતમ ! સ્યાત્ સશરીરી નિષ્ક્રા-
 મતિ સ્યાત્ અશરીરી નિષ્ક્રામતિ । તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! एषमुच्यते स्यात्सशरीरी

इत्ता) मर मर कर के पीछे क्या (सत्येव) यहीं पर (भुज्जो भुज्जो)
 बार २ (पञ्चापाह) उत्पन्न होता है ? (ईना गोयमा) हाँ, गौतम ! (जब
 पञ्चापाह) वायुकायिक जीव अनेक लाखों बार मर मर कर फिर वहीं
 पर उत्पन्न होता है । (से भन्ते ! किं पुट्टे उदाह) हे भदन्त ! क्या वह
 वायुकायिक जीव स्वकायशस्त्र परकायशस्त्र और उभकाय शस्त्र का
 आघात पहुँचने पर मरता है कि (अपुट्टे उदाह) बिना आघात के मरता
 है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पुट्टे उदाहं नो अपुट्टे उदाह) वह स्वकायादि
 शस्त्र का आघात पहुँचने पर मरता है, बिना आघात के नहीं मरता
 है । (से भन्ते ! किं ससरीरी निक्खमइ असरीरी निक्खमइ) हे भद-
 न्त ! वह वायुकायिक जीव जब मर मर कर दूसरी गति में जाता है तो
 क्या शरीर सहित जाता है कि शरीर रहित होकर जाता है ? (गोयमा)
 हे गौतम ! (सिय ससरीरी निक्खमइ सिय असरीरी निक्खमइ) वह
 शरीर सहित भी जाता है और शरीर रहित होकर भी जाता है । (से
 केणट्ठेणं भन्ते ! एवं सुवइ सिय ससरीरी निक्खमइ सिय असरीरी निक्ख-

એવે હજારે વખત વાયુકાયિકામાંથી મરીને વાયુકાયેની પર્યાવમાં જ શુ-
 દ્ધીથી વાર વાર ઉત્પન્ન થાય છે । (હતા ! ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (જાબ
 પચ્ચાપાહ) વાયુકાયિક એવે હજારેવખત મરીને શરીથી વાયુકાયેની પર્યાવમાં
 જ ઉત્પન્ન થાય છે (સે મતે ! કિં પુટ્ટે ઉદાહ અપુટ્ટે ઉદાહ ?) હે ભગવન્ ! તે
 વાયુકાયિક એવે સ્વકાય શસ્ત્ર, પરકાય શસ્ત્ર અને ઉભયકાય શસ્ત્રને આઘાત
 પહોંચવાથી મરે છે કે વિના આઘાતે મરે છે (ગોયમા ! પુટ્ટે ઉદાહં નો અપુટ્ટે
 ઉદાહ) તે સ્વકાય વગેરે શસ્ત્રોને આઘાત પહોંચવાથી મરે છે, આઘાત પહોંચ્યા
 વિના મરતા નથી (સે મતે ! કિં સસરીરી નિક્કમમ્હ અસસરીરી નિક્કમમ્હ) હે
 ભગવન્ ! વાયુકાયિક એવે ન્યારે મરીને અન્ય ગતિમાં જાય છે ત્યારે શરીર સહિત
 જાય છે કે શરીર રહિત જાય છે । (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સિય સસરીરી નિ-
 ક્કમમ્હ સિય અસરીરી નિક્કમમ્હ) તે શરીર સહિત પણ જાય છે અને શરીર
 રહિત પણ જાય છે (સ કંણટ્ઠેણં મતે ! એવં સુવવ્હ સિય સસરીરી નિક્કમમ્હ

વિપ્પજહાય તેય કરમણ્હિં નિવ્વમહ, સે તેણટ્ટેણં ગોયમા !
 एवं વુચ્ચહ, સિય સસરીરી નિવ્વમહ સિય અસરીરી
 નિવ્વમહ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

છાયા—વાયુકાયો ભદન્ત ! વાયુકાયાનેવ આનતિ વા પ્રાણતિ વા ઉચ્છ્વ-
 સતિ વા નિશ્વસતિ વા, હન્ત ગૌતમ ! વાયુકાયો યોવન્ નિશ્વસતિ વા । વાયુકાયઃ
 ચલુ ભદન્ત ! વાયુકાયે એવાનેકગતસહસ્રકૃત્વોઽપદ્રુત્યાપદ્રુત્ય તત્રૈવ ભૂયો ભૂયઃ

વાયુ જીવ પ્રકરણ—

પહિલે એકેન્દ્રિય જીવોં કે આનપ્રાણ આદિ કા વર્ણન ક્રિયા ગયા
 હૈ । એકેન્દ્રિય જીવોં કે વાયુકાયિક જીવ ભો હૈં તો કયા ઇન જીવો કા
 વાયુ હી આનપ્રાણાદિરૂપ હૈ યા પૃથિવીકાયિક આદિ જીવોં કી તરહ
 કોઈ દૂસરા હી પદાર્થ ઇનકા આનપ્રાણાદિરૂપ હૈ ? ઇસ પ્રકાર કા પ્રશ્ન
 કરતે હુણ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં કિ—‘વાડકાણ ણં મંતે ! ૩૦

સૂત્રાર્થ—(વાડકાણ ણં મંતે !) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક જીવ
 (વાયુકાણ ચેવ) વાયુકાયોં કો હી (આણમહ વા પાણમહ વા ઝસસહ
 વા નીસસહ વા) કયા શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં ? (હંતા
 ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (વાડકાણં જાવ નીસસહ વા) વાયુકાયિક
 જીવ વાયુકાયોં કો હી શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં । (વાડકા-
 ણં મંતે !) હે ભદન્ત ! વાયુકાયિક જીવ (વાડકાણ ચેવ) વાયુકા-
 યિક મેં (અણેગસયસહસ્સ ચુત્તો) અનેક લાચાર (ઉદાહત્તા ઉદા-

આગળના પ્રકરણમા એકેન્દ્રિય જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસનુ વર્ણન કરવામાં
 આગળ વાયુકાય જીવોની ગણતરી પણ એકેન્દ્રિય જીવોમા જ થાય છે તો તે
 જીવોના વાયુ જ શું શ્વાસ નિશ્વાસ રૂપ હોય છે કે પૃથિવીકાય વગેરે
 જીવોની જેમ કોઈ અન્ય પદાર્થ તેમના શ્વાસ નિશ્વાસમા ગ્રહણ થાય છે ?
 તે જાણવા માટે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે

‘વાડકાણ ણ મંતે !’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(વાડકાણ ણ મંતે ! વાયુકાણ ચેવ આણમહ વા પાણમહ વા,
 ઝસસહ વા નીસસહ વા ?) હે ભગવન્ વાયુકાયના જીવો શુ વાયુકાયોને
 જ શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે ? (હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ?
 (વાડકાણ જાવ નીસસહ વા) વાયુકાયિક જીવો વાયુકાયોને જ શ્વાસો-
 ચ્છ્વાસ રૂપે ગ્રહણ કરે છે (વાડકાણ ણ મંતે ! વાડકાણ ચેવ અણેગસયસહસ્સ
 ચુત્તો ઉદાહત્તા ઉદાહત્તા મુજો મુજો પચ્ચાયાહ) હે ભગવન્ ? શુ વાયુકાયિક

વા ઉચ્છ્વસતિ વા નિશ્વસતિ વા, વાયુકાયિક જીવઃ કિં વાયુકાયિકાનેવ સજાતીયાનેવ શ્વાસાદિક્ષયા ગૃહ્ણન્તિ કિમિત્યર્થ, મગવા 'હત' રૂપાદિ । 'હતા ગોયમા' રૂપ ગૌતમ ! 'વાઉકાપ ણ જાવ નીસસહ વા' વાયુકાયઃ સ્વલ્લ પાવત્ નિશ્વસતિ વા વાયુકાયિકો જીવો વાયુકાયિકાનેવ આન-પ્રાણાદિક્ષયા ગૃહ્ણતીત્યર્થઃ । નનુ આનપ્રાણાદેરપિ વાયુરૂપત્વાત્તસ્યાપ્યન્યેનાનપ્રાણાદિના મવિતુમર્હતિ, તસ્યાન્યેન, પુનરન્યસ્યાપ્યન્યનેત્યેવમનવસ્પાદોપ આપતેત્ ?

વાયુકાયિકોં કો હી કયા શ્વાસાદિરૂપસે ગ્રહણ કરતે હૈં ? यह प्रश्न है । इसका उत्तर देते हुए भगवान् गौतमस्वामी से कहते हैं (हंता गौयमा ।) हां गौतम ! (वाउकाए ण जाव नीससह वा) वાયुकायिक जीव वायु कायों को श्वासोच्छ्वासादि रूप से ग्रहण करते हैं ।

શંકા—જય આનપ્રાણાદિ વાયુરૂપ હોતા હૈ તો હસ વાયુ કો મી અન્યવાયુ કી આવશ્યકતા પહેગી હસ અન્યવાયુ કો મી તીસરે વાયુ કી આવશ્યકતા પહેગી, હસ તરહ સે અનવસ્થા ઘોપ કી પ્રમક્તિ ઘર્હા હોગી । શંકાકર કા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ—પૃથિવી આદિક જીવ સ્વયં પૃથિવી આદિરૂપ હોતે હૈં ઓર ઉનકા જો શ્વાસોચ્છ્વાસ હોતા હૈં વહ વાયુરૂપ હોતા હૈં । પરન્તુ વાયુ મેં એસા નહીં હૈં ક્યોં કિ વાયુ સ્વયં વાયુ રૂપ હૈં ઓર હસકા શ્વાસોચ્છ્વાસ મી વાયુરૂપ હી હૈં અતઃ જય વાયુ કાયિક જીવ કો જીને કે લિપે અન્ય વાયુકાય કી આવશ્યકતા હોતી હૈં, તો હસ અન્ય વાયુ કો મી અન્યવાયુકાય કી આવશ્યકતા હોગી । હસ તરહ માનમે પર શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ વાયુકા કહીં પર મી અન્ત નહીં

પોતાના સજાતીય વાયુકાયિકોને જ શ્વાસાદિ રૂપે ગ્રહણ કરે છે । આ પ્રકારના ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નને મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે “હતા ગોયમા” હા ગૌતમ ! “વાઉકાપ ણ જાવ નીસસહ વા” વાયુકાયિક જીવો સજાતીય વાયુકાયોને જ શ્વાસાદિ રૂપે ગ્રહણ કરે છે

શંકા—જે શ્વાસોચ્છ્વાસ વગેરે વાયુરૂપ હોય છે તે વાયુને પણ બીજા વાયુની આવશ્યકતા પડે, અને બીજા વાયુને પણ કોઈ ત્રીજા વાયુની જરૂર પડે, આ રીતે તો અહીં અનવસ્થા ઘોપનો પ્રસંગ હશે યથે શંકાકારની શંકા એવા પ્રકારની છે કે પૃથિવી વગેરે જીવો પોતા પૃથિવી વગેરે રૂપ હોય છે, અને તેમને જ શ્વાસોચ્છ્વાસ હોય છે તે વાયુ રૂપ હોય છે પણ વાયુકાયિકોમાં એવું નથી વાયુકાયિકો સ્વયં વાયુ રૂપ હોય છે અને તેમને શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ વાયુ રૂપ જ હોય છે આ રીતે જે વાયુકાયિક જીવોને જીવવા માટે અન્ય વાયુની જરૂર પડે તો બીજા વાયુકાયોને પણ વાયુની આવશ્યકતા રહેતી દશે.

નિષ્ક્રામતિ સ્યાદશરીરીનિષ્ક્રામતિ ? ગૌતમ ! ! વાયુકાયસ્ય ચત્વારિ શરી-
રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા ઔદારિકં વૈક્રિયં તૈજસં કાર્મણમ્ । ઔદારિકવૈક્રિયેવિપ્ર-
શય તૈજસકાર્મણાભ્યાં નિષ્ક્રામતિ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે સ્યાત્ સશ-
રીરી નિષ્ક્રામતિ, સ્યાદશરીરી નિષ્ક્રામતિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા—‘ વાયુકાય ણં મંતે ’ વાયુકાયઃ સ્વલુ ભદન્ત ’ ‘ વાઝકા એવ આણ-
મહ વા પાણમહ વા ઝસ્સસહ વા નીસસહ વા ’ વાયુકાયાનેવ આનતિ વા પ્રાણતિ-

મહ ?) હે ભદન્ત ! યહ કિસ કારણ સે કહા જાતા હૈ કિ વાયુકાયિક
જીવ શરીરસહિત મી જાતા હૈ શરીર રહિત મી જાતા હૈ ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (વાઝકાયસ્સ ણં ચત્તારિ સરીરા પણ્ણત્તા) વાયુકાયિક
જીવ કે ચાર શરીર કહે ગયે હૈ (તં જહા) વે હસ પ્રકાર સે (ઓરા-
લિય, વેઝવિય, તેયય, કમ્મય) ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ ઓર કાર્મણ
(ઓરાલિય વેઝવિયાહં વિપ્પજહા ય તેયકમ્મયહિં નિક્કલમહ) ઔદા-
રિક વૈક્રિય હન દો શરીરોં કો છોહકર તથા તૈજસ ઓર કાર્મણ હન
દો શરીરોં કો સાથ લેકર વહ દૂસરી ગતિ મેં જાતા હૈ । (સે તેણદ્દેણં
ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ સિય સસરીરી નિક્કલમહ સિય અસરીરી નિક્કલ-
મહ) હસ કારણ હે ગૌતમ ! એસા કહા હૈ કિ શરીર સહિત મી જાતા
હૈ ઓર શરીર રહિત મી જાતા હૈ ।

ટીકાર્થ—(વાયુકાય ણં મંતે !) હે ભદન્ત! વાયુકાયિક જીવ (વાયુકાય
એવ આણમહ વા પાણમહ વા ઝસ્સસહ વા નીસસહ વા) અપને સજાતીય

સિય અસરીરી નિક્કલમહ) હે ભગવન્ ! શા કારણે આપ એવુ કહો છો કે તેઓ
શરીર સહિત પણ જાય છે અને શરીર રહિત થઈને પણ જાય છે । (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (વાઝકાયસ્સ ણં ચત્તારિ સરીરા પણ્ણત્તા) વાયુકાયિક જીવોનાં ચાર
શરીર કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (ઓરાલિય, વેઝવિય, તેયય,
કમ્મય) ઔદારિક, અને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ, ઓરાલિયવેઝવિ
યાહ વિપ્પજહાય તેયકમ્મયહિં નિક્કલમહ) ઔદારિક વૈક્રિય, એ બે શરીરોને
છોડી તથા તૈજસ અને કાર્મણએ બે શરીરોને સાથે લઈને તે બીજી ગતિમા
જાય છે (સે તેણદ્દે ણ ગોયમા ! એવ વુચ્ચહ સિય સસરીરી નિક્કલમહ સિય અસ-
રીરી નિક્કલમહ) હે ગૌતમ ! તે કારણે એવુ કહેવામા આવ્યું છે કે તેઓ શરીર
સહિત પણ અન્ય ગતિમા જાય છે અને શરીર રહિત પણ જાય છે.

ટીકાર્થ—“ વાયુકાય ણ મંતે ! ” હે ભગવન્ ? વાયુકાયિક જીવો
“ વાયુકાય એવ આણમહ વા પાણમહ વા ઝસ્સસહ વા નીસસહ વા ”

સંસારી નહીં હો, મુક્ત જીવ હો અતઃ યહાં શ્વાસોચ્છ્વાસ કી આવશ્યકતા નહીં હો । સિદ્ધ અવસ્થા કર્મો કે બિલકુલ અમાય હોને સ હી પ્રાપ્ત હોતી હૈ । નામ કર્મ કા એક મેદ પર્યાસિ નામકર્મ હૈ । હસકે વદય મેં જીવ પર્યાસક હોતા હૈ । સિદ્ધોં કે નામ કર્મ કા અમાય હો જાને સે હસ કર્મ કા મી અમાય હો જાતા હૈ । અતઃ યે પર્યાસિ ઓર અપર્યાસ દોનોં અવસ્થાઓં સે રહિત હો જાતે હોં । સિર્ફ હનમેં તો એક શુદ્ધ ચેતના હી રહતી હૈ । શકા-યદિ સસારી જીવોં કો હી શ્વાસોચ્છ્વાસ કી આવશ્યકતા હોતી હૈ તો ફિર જો વિગ્રહ ગતિ મેં જીવ રહતે હોં હોં તો હસકી આવશ્યકતા નહીં કહી ગઈ હૈ । યે મી તો સસારી હી જીવ હૈ । વિગ્રહગતિ મેં રહને ઘાહે જીવોં કે અર્પાત્ અપર્યાસક જીવોં કે વસ પ્રાણોં મેં સે માત પ્રાણ કહે ગયે હોં । મનબલ, વચનબલ ઓર શ્વાસોચ્છ્વાસ યે ત્રીન પ્રાણ અપર્યાસાવસ્થા મેં જીવોં કે નહીં હોતે હોં એસા કહા હૈ તો જિસ પ્રકાર વિગ્રહગતિ સમાપ્ત જીવ શ્વાસોચ્છ્વાસ કે અમાય મેં અજીવ નહીં હોતે ઘસી પ્રકાર વાયુકાયિકાદિ જીવ મી જિનકી શ્વાસોચ્છ્વાસ ક્રિયા દેખને જાનને મેં નહીં આતી હૈ શ્વાસોચ્છ્વાસ કે અમાય મેં મી જીવ રહેગે હનમેં (વાયુકાય મેં) શ્વાસોચ્છ્વાસ માનને કી બ્યા

સભવે છે સિદ્ધ હોવા સસારી નથી પણ મુક્ત છે વળી શરીરશબ્દી રહિત છે તેથી તેમને શ્વાસોચ્છ્વાસની આવશ્યકતા રહેતી નથી. કહેના બિલકુલ અમાય હોય ત્યારે જ સિદ્ધ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે નામ કર્મનો એક ભેદ પર્્યાસિ નામ કર્મ છે તેનો ઉદય થાય ત્યારે જ એ પર્્યાસક કહેવાય છે ક્રિદોને નામ કર્મનો જ અભાવ હોવાથી પર્્યાસિ નામ કર્મનો પણ અભાવ જ હોય છે તેથી તેઓ પર્્યાસ અને અપર્્યાસ અવસ્થાઓથી રહિત થઈ જાય છે, તેમનામાં તો એકલી શુદ્ધ ચેતના જ રહે છે યકા-એ સસારી હોવાને જ શ્વાસોચ્છ્વાસની આવશ્યકતા રહેતી હોય તો વિગ્રહગતિમાં રહેલા હોવાને આવશ્યકતા કહી નથી. તેઓ પણ સસારી હોવા જ છે વિગ્રહગતિમાં રહેલા હોવાને એકલે કે અપર્્યાસક હોવામાં હસ પ્રાણોમાંથી સાત પ્રાણોનું અસ્તિત્વ કમ્બુ છે મનબલ, વચનબલ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ એ ત્રણે જાણે અપર્્યાસાવસ્થામાં હોવાને હોતા નથી એવું કહેલ છે તો જે રીતે વિગ્રહગતિ સમાપ્ત એ શ્વાસોચ્છ્વાસને અભાવે અગ્રહ કહેવાતો નથી એજ પ્રમાણે જેમની શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એવામાં આવતી નથી એવા વાયુકાયિકાદિ હોવાને શ્વાસોચ્છ્વાસના અભાવે પણ હોવા જ કહેવાય છે છતાં પણ તેમનામાં (વાયુકાયોમાં) શ્વાસોચ્છ્વાસનો સૂક્ષ્મ અભાવ માનવાની આવશ્યકતા શી છે?

નૈવં વાચ્યમ્ ! અચેતનત્વાત્તસ્યેતિ । આનપ્રાણાદિગ્રહણં ચ સચેતનાનામેવ ભવતિ નત્વચેતનાનામ્ , આનપ્રાણાદિવાયુસ્ત્વચેતન ઇતિ નાનાવસ્થાદોષઃ । યદ્વા-યોડય-

આવેગા । યદિ કહીં પર હસકા માન મી લિયા જાવેગા તો ફિર એસા હી ક્યોં ન માન લિયા જાવે કિ પ્રથમ વાયુકાયિક જીવોં કો શ્વાસો-ચ્છ્વાસ કો આવશ્યકતા નહીં હોતી હૈ ।

સમાધાન—એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ કારણ કિ જો જીવ હોતા હૈ ઉસે હી જીને કે લિયે શ્વાસોચ્છ્વાસ કી આવશ્યકતા હોતી હૈ । અચિત્ત કો નહીં । વાયુકાયિક જીવ હૈ, અતઃ ઉસે હી શ્વાસ નિઃશ્વાસ કી આવશ્યકતા હૈ । શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ વાયુ કો નહીં, ક્યોં કિ વહ અચિત્ત હૈ । ઇસલિયે યહાં અનવસ્થા દોષ કા સંભવ હી નહીં હૈ ।

યહાં પ્રસંગ વશ ફિર કહતે હૈ—જાંકા-જીવ કો હી યદિ શ્વાસો-ચ્છ્વાસકી આવશ્યકતા હોની હૈ તો જો સિદ્ધ જીવ હૈં ઉન્હેં મી ઇસકી આવશ્યકતા હોની ચાહિયે—નહીં તો શ્વાસોચ્છ્વાસ વાયુ કી તરહ ઉન્હેં નિર્જીવ હી માનના પડેગા ? સો એસી આજાંકા મી ઠીક નહીં હૈ—ક્યોં કિ યહાં જો કથન ચલ રહા હૈ વહ સંસારી જીવોં કી અપેક્ષા લેકર ચલ રહા હૈ । પૃથિવી આદિક જીવ સંસારી જીવ હૈ । જિતને મી સંસારી હોતે હૈં ઉનકે યથા સંભવ છહ પર્યાસિયાં તક હોતી હૈં । સિદ્ધ જીવ

આ પ્રમાણે માનવામા આવે તો શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ વાયુને કયાંયે પણ અન્તજ નહીં આવે ને તેને કોઇપણ સ્થાને અન્ત માની લેવામા આવે તો એમ શા માટે માનવુ કે પ્રથમ વાયુકાયિક જીવને શ્વાસોચ્છ્વાસની આવશ્યકતાજ હોતી નથી.

સમાધાન—આ પ્રમાણેનું કથન યોગ્ય નથી, કારણ કે કોઇ પણ જીવને જીવવા માટે શ્વાસોચ્છ્વાસની જરૂર પડે જ છે નિર્જીવને પડતી નથી. વાયુકાયિકો પણ જીવ જ હોય છે તેથી તેમને શ્વાસ અને નિઃશ્વાસની આવશ્યકતા પડે છે પરંતુ શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપ વાયુને તેની આવશ્યકતા રહેતી નથી કારણ કે તે તો અચિત્ત જીવ રહિત હોય છે તેથી અહીં અનવસ્થા દોષની સંભાવના રહેતી નથી.

શંકા—જો જીવને જ શ્વાસોચ્છ્વાસની જરૂર પડતી હોય તો જે સિદ્ધ પદ ને પામેલા જીવો છે તેમને પણ તેની આવશ્યકતા હોવી જ જોઈએ નહીં તો શ્વાસોચ્છ્વાસના વાયુની જેમ તેમને પણ નિર્જીવાજ માનવા પડશે ?

સમાધાન—આ જાતની શંકા અસ્થાને છે, કારણ કે અહીં જે વાત ચાલી રહી છે તે સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ ચાલી રહી છે પૃથિવી, પાણી વગેરે જીવો સંસારી ગણાય છે. જે સંસારી જીવો હોય છે તેમને ૪ થી ૬ પર્યાસિયાં

‘વાયુકાણ મંતે’ વાયુકાયાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ‘વાયુકાણ ચેવ અણેગસયસહસ્ત સ્તુતો ઉદાહતા ઉદાહતા તત્ત્વેય મુજ્જો મુજ્જો પચ્ચાયાઈ ?’ વાયુકાય સ્વલુ મદન્ત ! વાયુકાય એવ અનેકસતસહસ્તકૃત્વોડપ્પુત્ત્યાપ્પુત્ત્ય તત્ત્વેય મૂયો મૂયા મત્ત્યાયાતિ । હે મદન્ત ! વાયુકાય વાયુકાયે એવ અનેકસતસહસ્તકૃત્વ = અનેક સ્વત્ત્વારાન અપ્પુત્ત્યાપ્પુત્ત્ય = મૃત્ત્વા મૃત્ત્વા તત્ત્વેય = યમ કાયે મૃત્ત્વત્ત્વેયકાચે મૂયોમૂયા = ચારં ચાર પુનઃ પુનરિત્ત્વેય મત્ત્યાયાતિ = આગચ્છતિ જ મગદ્ધાતિ કિમિતિ પ્રમ્મ । પ્રય ચ પ્રમ્મો વાયુકાયાધિકારાત્ વાયુકાયપધિકૃત્ત્ય કૃત્ત્વ । પરંતુ પૃથિવ્યપ્તેજોવન સ્પતિદાયિસામપિ મૃત્ત્વા મૃત્ત્વા પૃથિવીકાયિકાદાબુત્પત્તિર્મન્વત્ત્વેય, સર્વેપામેપાં પૃથિ વીકાયિકાદીનાં કાયસ્થિતેરસરૂપાત્તત્ત્વા, વનસ્પતિમાધિસ્થાનન્તત્ત્વા ચ જાલે પતિગાદનાત્, ઉક્તશ્ચ—

“અસલ્લોપ્પિણી ઉસ્સપ્પણીમો પ્પિગિદિયાણ ઉ વડ્ડહં ।

ઠા વેય ઋ અળતા વળસ્સર્પે ઉ વોદ્ધવા ॥ ૧ ॥

છાયા—અસલ્લયયાપ્પણિપ્પુત્ત્ત્વપ્પિણ્ય એકેદિયાગાં વત્તુર્ગામ્ ।

તાશ્ચેવ ત્વ અનંતા વનસ્પતેસ્તુ વોદ્ધવા ઇતિ ॥

નિ શામ કી આયડ્યકતા નહીં હૈ । અતઃ અનવસ્વા લોપ નહીં આતા હૈ । (વાયુકાણ મંતે ।) હે મદન્ત ! વાયુકાય (વાયુકાણ ચેવ અણેગસય સહસ્ત સ્તુતો ઉદાહતા ઉદાહતા તત્ત્વેય મુજ્જો ૨ પચ્ચાયાઈ ?) વાયુકાય મેં હી અનેક લાગ્વ પાર મર મર કર કે કયા વહીં પર પાર ? જન્મ પ્રહ્ણ કરતા હૈ ? એમા યહ પ્રમ્મ હૈ । યહ પ્રમ્મ વાયુકાય કા અધિકાર હોને સે વાયુકાય કો છેકર કિયા ગયા હૈ । નહીં તો યહ પ્રમ્મ પૃથિવીકાયિક આદિર્ષોમેં બી લાગ્ પડતા હૈ । કયોં કિ પૃથિવીકાયિક આદિકોંકો મર મર કરકે પૃથિવીકાયિક આદિકોંમેં ઉત્પત્તિ હોતી હી હૈ । इन मय पृथि वीकायिक आदि को की कायस्थिति असरूपातकाल से तथा वनस्पति की अपेक्षा अनंतकाल की कही है । कहा भी है—

નથી અહીં અનવસ્થા હોવનો સમય શહેતો નથી.

“વાયુકાણ મંતે ।” હે મગધન ! વાયુકાયિકો । ‘વાયુકાણ ચેવ અણે ગસયસહસ્ત સ્તુતોઉદાહતા ઉદાહતા તત્ત્વેય મુજ્જો ૨ પચ્ચાયાઈ ?’ વાયુકાયમા જ જાણે વખત મરીને ત્યાં જ મુ વાર વાર જ મ હો છે ? વાયુકાયનુ વડત્ત્વ ચાલતુ હોવાથી વાયુકાયિકોના વિષયમાં જ આ પ્રમ્મ પૂછવામાં આવ્યો છે નહિતર તો આ પ્રમ્મ પૃથિવીકાયિક વગેરે ને પણ લાગુ પાડી શકાય છે કારણ કે પૃથિવીકાયિક વગેરે છોડોની પણ મરી મરીને પૃથિવીકાયિક વગેરેમાં જ ઉત્પત્તિ પામ છે તે તમામ પૃથિવીકાયિકની કાયસ્થિતિ અચ્ચન્નાત રૂપે તથા વનસ્પતિની અપેક્ષાએ અનંત રૂપે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવી છે કમ્પુ પણ છે

માનપ્રાણાદિવાયુઃ સ વાયુત્વેઽપિ વાયુસંભાવ્યૌદારિકવૈક્રિયશરીરરૂપો ન, આન-પ્રાણસન્નિતાનાં તદીયપુદ્ગલાનામૌદારિકવૈક્રિયશરીરપુદ્ગલેભ્યોઽનન્તગુણપ્રદેશવ-ચ્ચેન સૂક્ષ્મતયા વાયુશરીરવ્યપદેશ્યસ્યાસદ્ભાવાત્, તથા સતિ નોક્તદોષ ઇતિ ।

આવશ્યકતા છે ? સો એસા કહના મી ટીક નહીં-કારણ કિ અપર્યાપ્તા-વસ્થા જીવ કી ત્રીન સમયતક હી રહની છે વાદ મેં વહ પર્યાપ્તક હો જાતા છે । સમય કાલ કા સવ સે છોટા મેં છોટા-સૂક્ષ્મ સે સૂક્ષ્મ અંશ છે । વ્યવહાર મેં મી સાધારણ સે સાધારણ પ્રાણી અપની શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયા કો કુછ સમયતક સાધ લેતે હૈં-પતાવતા વે નિર્જીવ તો હો નહીં જાતે । યહાં તો યહ કહા જા રહો છે કિ શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયા યદિ પર્યાપ્તક જીવ છે તો ઉસકે અવશ્ય ૨ છે । ઇસકે બિના વહ પર્યાપ્તક જીવ નહીં માના જા સકતા ।

અથવા-જો યહ શ્વાસોચ્છવાસરૂપ વાયુ છે । વહ વાયુરૂપ હોને પર મી વાયુ કાયિક જીવ કે સંભાવ્ય જો ઔદારિક વૈક્રિય શરીર હૈં ઉન રૂપ નહીં છે । ક્યોં કિ આનપ્રાણ નામ કે જો વાયુ કે પુદ્ગલ હૈં વે ઔદારિક વૈક્રિય શરીર કે પુદ્ગલો કી અપેક્ષા અનન્તગુણપ્રદેશવાલે હોને કે કારણ સૂક્ષ્મ હૈં ઇસલિયે ઉનમેં ચૈતન્ય વાલે વાયુ કે શરીર કા વ્યપદેશ નહીં હો સકતા છે । ઇસ તરહ અનવસ્થા દોષ યહાં નહીં આતા છે । તાત્પર્ય કહનેકા યહ છે કિ શ્વાસ નિઃશ્વાસરૂપ વાયુ અચેતન છે-ઇસલિયે ઉસે શ્વાસ

સમાધાન-આવી શકા પણ ઉચિત નથી કારણ કે જીવની અપર્યાપ્તાવસ્થા પણ ત્રણ સમય પર્યાપ્ત જ રહે છે ત્યાર બાદ તે પર્યાપ્તક અવસ્થા જ બની જાય છે કાળના સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અંશને સમય કહે છે વ્યવહારમાં પણ એવું ભેવામાં આવે છે કે સામાન્યમાં સામાન્ય પ્રાણી પણ પોતાની શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયાને કેટલાક સમય સુધી રૂંધી શકે છે-તેથી કરીને તેઓ નિર્જીવ બની જતા નથી અહીં તો એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે પર્યાપ્તક અવસ્થાવાળા શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયાને અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે તેનો અભાવ હોય તો તે જીવને પર્યાપ્તક જ માની શકાય નહીં

અથવા- આ જે શ્વાસોચ્છવાસ રૂપ વાયુ છે તે વાયુરૂપ હોવા છતાં પણ વાયુકાયિક જીવના જે ઔદારિક, વૈક્રિય શરીરો હોય છે તે રૂપે તો હોતો નથી કારણ કે આન પ્રાણ નામના વાયુના જે પુદ્ગલો છે તેઓ ઔદારિક વૈક્રિય શરીરના પુદ્ગલો કરતાં અનેક ગણા પ્રદેશવાળા હોવાને કારણે સૂક્ષ્મ હોય છે તેથી તેમાં ચૈતન્યવાળા વાયુના શરીરને સમાવેશ થઈ શકતો નથી આ રીતે અહીં અનવસ્થા દોષ લાગતો નથી કહેવાનો આશય એ છે કે શ્વાસ નિઃશ્વાસ રૂપ વાયુ અચેતન હોય છે તેથી તેને શ્વાસ નિઃશ્વાસની જરૂર પડતી

એંધ કિમપદ્રવતિ—અપ્રિયતે ? મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पुढे उदाह’ स्पृष्ट—अपद्रवति, ‘नो पुढे उदाह’ नो अस्पृष्ट अपद्रवति । समातीयविजातीय शस्त्रसंपर्कादेय अत्रियत इति कथनं सोपक्रमामिप्रायेण, निरुपक्रमामिप्राये तु अन्यथापि मरणसम्भवात् ‘सं भवे किं ससरीरी निक्खमइ असरीरीनिक्खमइ ?’ स भदन्त ! किं ससरीरी निष्कामति असरीरी निष्कामति ? हे भदन्त ! यदा स वायुकायिको जीवो मृत्वा गत्यन्तरं गच्छति तदा किं शरीर सहितो याति अथवा शरीररहितो यातीति प्रश्नाज्ज्ञः । मगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सिय ससरीरी निक्खमइ, सिय असरीरी निक्खमइ’ स्यात् ससरीरी निष्कामति स्यादसरीरी निष्कामति, हे गौतम ! स वायुकायो मृत्वा कदाचित् शरीरविशिष्टो गत्यन्तरं गच्छति कदाचित् शरीररहितो गच्छति । ‘से केण्हेणं भंते एव बुच्चइ’ तत् केनार्येण हे भदन्त !

इस प्रश्न का उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि—(गोयमा ! पुढे उदाह, नो अपुढे उदाह) हे गौतम ! वायुकायिक जीव स्वकायादि शस्त्र से आहत होने पर ही मरता है किन्तु अनाहत नहीं । वायुकायिक जीव स्वकाय परकाय तदुभय कायरूप शस्त्र के संपर्क से आघातित होकर ही मरता है । यह जो कथन है वह सोपक्रम की अपेक्षा से है । निरुपक्रम की अपेक्षा से तो अन्य प्रकार से भी उसका मरण संभवता है । (से भंते ! किं ससरीरी निक्खमइ असरीरी निक्खमइ) हे भदन्त ! जब वह वायुकायिक जीव मर कर दूसरी गति में जाता है तो क्या वह शरीर सहित जाता है कि शरीररहित ? मगवान कहते हैं—(सिय ससरीरी निक्खमइ सिय असरीरी निक्खमइ) किसी अपेक्षा

ઉત્તર—ગોક્કમા ! પુઢે ઉદાહ નો અપુઢે ઉદાહ” હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક જીવો સ્વકાય વગેરે શસ્ત્રોના આઘાત પામવાથી જ મરે છે આઘાત પામ્યા વિના મરતા નથી. ” વાયુકાયિક જીવો સ્વકાય પરકાય અથવા બન્ને કાયરૂપ શસ્ત્રના સંપર્કથી આઘાત પામીને જ મરે છે. ” આ કથન સોપક્રમ આધારની અપેક્ષાએ કરાયું છે પરંતુ નિરુપક્રમ આધારની અપેક્ષાએ તો અન્ય પ્રકારે પણ તેનું મરણ સંભવે છે

પ્રશ્ન— ‘સે મંતે ! કિં સસરીરી નિક્કમમइ અસરીરી નિક્કમમइ ?’ હે ભગવન તે વાયુકાયિક જીવ બ્યારે મરીને બીજી જાતિમાં જાય છે ત્યારે શું તે શરીર સહિત જાય છે કે શરીર રહિત જાય છે ?

ઉત્તર—સિય સસરીરી નિક્કમમइ ” સિય અસરીરી નિક્કમમइ ” હે ગૌતમ કોઈ અપેક્ષાએ તે શરીરને સાથે પણ લઈ જાય છે, અને કોઈ અપેક્ષાએ તે

ભગવાનાહ—‘હંત’ ઇત્યાદિ, ‘હતા ગોયમા’ ઇન્ત ગૌતમ ! ‘જાવ-પચ્ચાયાહ’ યાવત્ પ્રત્યાયાતિ, અત્ર યાવત્યદેન—“વાઝકાણ વાઝકાણ ચેવ-અણેગસયસહસ્સસુત્તો ઉદાહત્તા ઉદાહત્તા તત્થેવ મુઝ્જો મુઝ્જો” ઇતિ સંગ્રહઃ । પુનઃ પ્રશ્નયતિ ગૌતમઃ—‘સે મંતે કિં પુટ્ટે ઉદાહ’ સ મદન્ત કિં સ્પૃષ્ઠ અપદ્રવતિ, સ્પૃષ્ઠઃ=સ્વકાયશસ્ત્રેણ, પરકાયશસ્ત્રેણ તદુભયશસ્ત્રેણ વા હતોઽપદ્રવતિ-મ્રિયતે, અથવા ‘અપુટ્ટે ઉદાહ’ અસ્પૃષ્ઠઃ અપદ્રવતિ સ્વકાય શસ્ત્રાદિના અસ્પૃષ્ઠઃ અહત

“અસંખોસપ્પિણીઓ ઇર્ગિદિયાણ ડ ચડ્ડહં ।

તા ચેવ અણંતા વણસ્સઈણ ડ યોદ્ધવા ॥”

અર્થાન્-ચાર એકેન્દ્રિય જીવોં કી કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીકાલ પ્રમાણ હોતી હૈ । તથા વનસ્પતિ કાયિક જીવોં કી કાય-સ્થિતિ અનંત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણીકાલરૂપ હોતી હૈ । હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુણ ભગવાન્ ગૌતમ સે કહતે હૈં કિ (હંતા ગોયમા ! જાવ પચ્ચાયાહ) હાં ગૌતમ ! યાવત્ વહ જન્મ લેતા હૈ । યહાં (યાવત્) પદ સે (વાઝકાણ વાઝકાણ ચેવ અણેગસયસહસ્સ સુત્તો ઉદાહત્તા ઉદાહત્તા તત્થેવ મુઝ્જો ૨ હસ પાઠ કા સંગ્રહ કિયા ગયા હૈ ।

(‘સે મંતે ! કિં પુટ્ટે ઉદાહ’) હે મદન્ત ! વહ કાયિક જીવ કયા સ્પૃષ્ઠ અપને શરીરરૂપશસ્ત્ર સે, પરકાયરૂપ શસ્ત્ર સે અથવા તદુભયકાય-રૂપ શસ્ત્ર સે હત હોકર મરતા હૈ ? કિ (અપુટ્ટે ઉદાહ) સ્વકા-યાદિ શસ્ત્ર સે આહત હુઆ (લગકર) હી મરતા હૈ ? ભગવાન

ભાવાર્થ-પૃથ્વી, પાણી અગ્નિ અને વાયુકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ અસંખ્યાત અવસર્પિણી ઉત્સર્પિણી કાળ પ્રમાણ હોય છે તથા વનસ્પતિકાયના જીવોની કાયસ્થિતિ અનંત અવસર્પિણી કાળ પ્રમાણ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીના તે પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે. “હતા ગોયમા ! જાવ પચ્ચાયાહ” હા, ગૌતમ ! વાયુકાયના જીવો લાખો વખત મરીને વાયુકાયમાં જ ફરી ફરીને જન્મ લે છે અહીં (યાવત્) પદથી “વાઝકાણ વાઝકાણ ચેવ અણેગસયમહસ્મ સુત્તો ઉદાહત્તા ઉદાહત્તા તત્થેવ મુઝ્જો ૨” પાઠ શ્રવણ કરાયો છે

પ્રશ્ન-“સે મંતે ! કિં પુટ્ટે ઉદાહ” હે ભગવન્ તે વાયુકાયિક જીવો શું પોતાના શરીર રૂપ શસ્ત્રથી, પરકાય રૂપ શસ્ત્રથી અથવા બંને કાય રૂપ શસ્ત્રથી હણાઈને મરે છે ! કે ‘અપુટ્ટે ઉદાહ’ સ્વકાય વગેરે શસ્ત્રથી આઘાત પામીને મરે છે ?

તીતિ કથ્યતે । ‘સે તેજદ્વેષં ગોયમા’ સત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! ‘એવ યુચ્ચન્ન
એવમુચ્યતે ‘સિય સસરીરી’ સ્યાત્ સસરીરી ‘સિય અસરીરી’ સ્યાત્ અસરીરી
‘નિક્કલમહ’ નિક્કામતિ ॥ સૂ. ૨ ॥

અથ મૃતાધનગારમકરણમ્—

વાયુકાયિકજીવસ્ય મૂયો મૂયોઽપિ વાયુકાયે એવોત્પત્તિર્મરતોતિ પૂર્વ
વર્ણિતમ્ । અથ કસ્યચિન્મૃતાદેરપિ સસારચક્રાપેક્ષયા પુનઃ પુનસ્તથૈવોત્પત્તિઃ
સ્પાદિતિ દર્શયન્નાહ—‘મહાર્હં નં મંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—મહાર્હં ન મંતે । નિયટે નો નિરુદ્ધમથે નો નિરુદ્ધ
મવપથથે ણો પહીણસસારવેયણિજ્ઞે, ણો વોચ્છિન્નસસારે
ણો વોચ્છિન્નસસારવેયણિજ્ઞે, નો નિટ્ઠિપટ્ટે, નો નિટ્ઠિયટ્ટ
કરણિજ્ઞે, પુનરવિ ઇત્થત્થ હઠ્ઠવ આગચ્છહ? હતા ગોયમા !
મહાર્હં ન નિયટે જાવ પુણરવિ ઇત્થત્થ હઠ્ઠવ આગચ્છહ ॥ સૂ. ૦૪ ॥

(સે તેજદ્વેષં ગોયમા એવં યુચ્ચન્ન સિય સસરીરી નિક્કલમહ સિય અસ
રીરી નિક્કલમહ) હસ કારણ હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ વાયુ
કાયિક જીવ કિસી અપેક્ષા તૈજસ ઓર કાર્યણ હન દો શરીરોં કી અ
પેક્ષા શરીર સહિત ઓર કિસી અપેક્ષા-ઓદારિક વેક્રિય હન દો કી
અપેક્ષા શરીર રહિત જાતા હૈ ॥ સૂ. ૨ ॥

મૃતાધનગાર પ્રકરણ—

વાયુકાયિક જીવ કી પુન પુનઃ મી વાયુકાય મેં હી ઉત્પત્તિ હોતી
હૈ એસા પહિલે વર્ણન કિયા જા ચુકા હૈ । અથ યહ કહા જાતા હૈ કિ
કિસી કિસી મુનિ કો મી સસાર-ગ્રમણ કી અપેક્ષા સે ફિર ફિર વહોં

મહ સિય અસરીરી નિક્કલમહ” હે ગૌતમ । આરીતે વાયુકાયિક છવે તેજસ અને
કામણ શરીરની અપેક્ષાએ શરીર સહિત અન્ય ગતિમાં જાય છે અને ઔદારિક
અને વેક્રિય શરીરની અપેક્ષાએ શરીર રહિત થઈને અન્ય ગતિમાં જાય છે ॥ સૂ. ૪ ॥

મૃતાદી વાયુગાસ્તુ પ્રકરણ

વાયુકાયિક છવે ડી ફરી ફરીને વાયુકાયિકોમાં જ ઉત્પત્તિ થાય છે એવું
આગળના પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે હવે આ પ્રકરણમાં એ જતાવવામાં
આવે છે કે કોઈ કોઈ મુનિ પણ સસાર-ગ્રમણની અપેક્ષાએ ફરી ફરીને ત્યાં

एवमुच्यते-‘सिय ससरीरी निक्खमइ सिय असरीरी निक्खमइ’ स्यात् सशरीरी निष्क्रामति स्यात् अशरीरी निष्क्रामति । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘वाउकायस्स णं चत्तारि सरीरा पन्नत्ता’ वायुकायस्य खलु चत्वारि शरीराणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा’ तद्यथा ‘ओरालिए’ औदारिकम् ‘वेउच्चिए’ वैक्रियम् ‘तेयए’ तैजसम् । ‘कम्मए’ कर्मणम् । ‘ओरालिय वेउच्चियाइं विप्पजहा य’ औदारिकवैक्रिये शरीरे विप्रहाय च, औदारिकवैक्रिय-शरीरद्वयं परित्यज्येत्यर्थः, ‘तेययकम्मएहिं निक्खमइ’ तैजसकर्मणाभ्यां निष्क्रामति, औदारिकवैक्रियशरीरद्वयं परित्यज्य गच्छति अतः शरीररहितो निष्क्रामतीति कथ्यते, तैजसकर्मणरूपशरीरद्वयेन सहितो यातीत्यतः सशरीरी निष्क्राम-

वह शरीर को साथ भी ले जाता है । (से केणट्टेणं भंते । एवं वुच्चइ) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह वायुकायिक जीव शरीर सहित भी परगति में जाता है और शरीररहित होकर भी जाता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम स्वामी से कहते हैं—(गोयमा ! वाउकायस्स णं चत्तारि सरीरा पन्नत्ता) हे गौतम ! वायुकायिक जीव के चार शरीर कहे गये हैं जो इस प्रकार से हैं—(ओरालिए) औदारिक, (वेउच्चिए) वैक्रिय, (तेयए) तैजस (कम्मए) और कर्मण सो वह जीव (ओरालिय वेउच्चियाइं विप्पजहाय) औदारिक वैक्रिय शरीर को छोड़कर ही अन्यगति में जाता है । साथ में उस समय उसके (तेयय कम्मएहिं निक्खमइ) तैजस और कर्मण शरीर रहते हैं । क्यों कि ये दोनों ही शरीर (अप्रतिघाते) के अनुसार प्रतिघात से रहित होते हैं ।

शरीરને સાથે નથી પણ લઈ જતા

પ્રશ્ન-“ સે કેણટ્ટેણ ભંતે ! એવ વુચ્ચઈ ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે વાયુકાયિક જીવો શરીર સહિત પણ પરગતિમાં જાય છે અને શરીર રહિત પણ પરગતિમાં જાય છે ?

ઉત્તર-“ ગોયમા ! વાઉકાયસ્સ ણં ચત્તારિસરીરા પન્નત્તા ” હે ગૌતમ ! વાયુકાયિક જીવોમાં ચાર શરીર કહ્યા છે જે આ પ્રમાણે છે

‘ ઓરોલિય ’ ઔદારિક, “ વેચ્ચિય ” વૈક્રિય, “ તેયય ” તૈજસ, અને “ કમ્મય ” કાર્મણ વાયુકાયિક જીવો “ ઓરોલિયવેચ્ચિયાઈ વિપ્પજહાય ” ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીરને છોડીને જ અન્યગતિમાં જાય છે પરંતુ “ તેયય કમ્મયઈ નિક્કમઈ ” તૈજસ અને કાર્મણ શરીર, અન્યગતિમાં છે. કારણ કે તે બંને શરીર પ્રત્યાઘાતથી રહિત હોય છે. “ સે તેણટ્ટેણ ગોયમા ! એવ વુચ્ચઈ સિય સસરીરી નિક્કમ-

ટીકા—‘ મહાર્જ ણ મંતે ’ મૃતાદી સહ મવન્ત ! મૃતમ્-અધિષ્ઠિતં વસ્તુ અધીવિ મૃતાદી, પ્રાસુકમોજીત્યર્થે, ઉપલક્ષણત્વાત્ ઇષણીયાદીત્યપિ જ્ઞાતમ્, ‘ નિયંટે ’ નિર્ગ્રન્થઃ, ‘ નો નિરુદ્ધમવે ’ નો નિરુદ્ધમવઃ, નૈવ નિરુદ્ધઃ મવ અગ્રેતન જન્મ યન સ તથા અનિરુદ્ધમવ ચરમમમપ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ । एतादृशम भवइव

ટીકાર્થ—(મહાર્જ ણ મંતે) અધિષ્ઠિત વસ્તુ का नाम मृत है । इस मृतरूप अधिष्ठित वस्तु को जो अपने आहार के उपयोग में लाता है—वह (मृतादी) कहलाता है । इसका अर्थ जो प्रासुक भोजी है ऐसा वह मृतादी तथा उपलक्षण से इषणीय वस्तु का जो आहार करता है ऐसा वह (इषणीयादी) भी (नियंटे) निर्ग्रन्थ अनगार तिर्यश्च मनुष्यादि-गतिरूप संसार को फिर भी प्राप्त करता है । सो यह किस स्थिति में रहकर संसार को पुनः प्राप्त करता है तो इसको स्पष्ट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं (नो निरुद्धमवे) इत्यादि यहां ये जितने भी मृतादी अथवा निर्ग्रन्थ के विशेषण हैं—उन विशेषणों से विशिष्ट यदि वह भ्रमण निर्ग्रन्थ है तो उसके संसार का अंत नहीं होता है अर्थात् वह संसार में ही परिभ्रमण करता रहता है । अथ उन्हीं विशेषणों को कहते हैं—(नो निरुद्धमवे) वह मृतादी भ्रमण निर्ग्रन्थ यदि अनिरुद्धमववाला है—चर ममववाला नहीं है अर्थात् अग्रेतन जन्म जिसने अपना निरुद्ध नहीं किया है तो यह नियमतः पुन मरकर संसार में ही जन्म धारण करेगा ।

સૂત્રાર્થ—“ મહાર્જ ણ મંતે ! અધિષ્ઠિત વસ્તુનેમૃત કહે છે તે મૃતરૂપ અધિષ્ઠિત વસ્તુને આહાર લેનારને મૃતાદી કહે છે. એટલે કે પ્રાસુક લોભ તથા ઉપલક્ષણથી ઇષણીય વસ્તુને આહાર કરનાર તે ‘ ઇષણીયાદી નિયંટે ’ નિર્ગ્રન્થ અભ્રમણ પણ ગુ તિર્ચશ્ચ મનુષ્યાદિ વગેરે ગતિરૂપ સંસારને ફરી ફરીને પ્રાપ્ત કરે છે ? એટલે કે કઈ પરિસ્થિતિમાં તે નિર્ગ્રન્થ સંસારને ફરી ફરીને પ્રાપ્ત કરે છે તે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રો વડે સ્પષ્ટ કરે છે “ નો નિરુદ્ધ મવે ” ઇત્યાદિ જે જે મૃતાદી અથવા નિર્ગ્રન્થના વિશેષણો આ સૂત્રમાં ગણાયાં છે, તે વિશેષણોથી મુક્ત ભ્રમણ નિર્ગ્રન્થના સંસારને અંત આવતો નથી કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે તે વિશેષણો વાળો ભ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહારને ઉપભોજ કરવા છતાં પણ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે એવે તે વિશેષણોનું સ્પષ્ટી કરણ દર્શનામાં આવે છે ‘ નો નિરુદ્ધમવે ’ તે મૃતાદી અથવા નિર્ગ્રન્થ નો અનિરુદ્ધ અથવા વાળો હોય અથવા વાળો ન હોય એટલે કે જેણે પોતાનો આગ્રામી ભરવો અંત કર્યો નહોતો તે અવશ્ય ભરણ પામીને આ સંસારમાં

છાયા—મૃતાદી સ્વલુ ભદત ! નિર્ગ્રન્થો નો નિરુદ્ધભવો નો નિરુદ્ધભવપ્રપંચો નો પરીણસંસારો નો પ્રક્ષીણસંસારવેદનીયો નો વ્યવચ્છિન્નસંસારો નો વ્યવચ્છિન્નસંસારવેદનીયો નો નિષ્ઠિતાર્થઃ નો નિષ્ઠિતાર્થકરણીયઃ પુનરપિ અત્રસ્થં હવ્વં આગચ્છતિ ? દન્ત ગૌતમ ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થો યાવત્ પુનરપિ અત્રસ્થં હવ્વં આગચ્છતિ ॥

પર ઉત્પત્તિ હો સકતી હૈ સો દિશ્વલાતે હૈ—‘મઢાઈ ણં મંતે ! નિયંટે’ હ૦

સૂત્રાર્થ—(મઢાઈ ણં મંતે) હૈ ભદન્ત ! પ્રાસુક ભોજી (નિયંટે) નિર્ગ્રન્થ, કિ જિસને (નો નિરુદ્ધભવે) અપને ભવ કા નિરોધ નહીં કિયા હૈ, (ણો પરીણસંસારે) જિસકા સંસાર ક્ષીણ નહીં હુઆ હૈ (ણો પરીણસંસારવેયણિજ્જે) જિસકા સંસાર વેદનીય નષ્ટ નહીં હુઆ હૈ (નો વોચ્છિન્ન સંસારે) જિસકા સંસાર વ્યુચ્છિન્ન નહીં હુઆ હૈ (ણો વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે) જિસકા સંસાર વેદનીય વ્યુચ્છિન્ન નહીં હુઆ હૈ (ણો નિઠ્ઠિયદ્દે) જો કુનાર્થ નહીં હુઆ હૈ (ણો નિઠ્ઠિયદ્ધકરણિજ્જે) જિસકા કામ સમાપ્ત હુઅ કાર્ય કી તરહ પૂર્ણ નહીં હુઆ હૈ વહ કયા (પુનરવિ) ફિર સે મી (ઇત્થત્થં હવ્વં આગચ્છહ) ઇસ તિર્યચ્ચ મનુષ્યાદિ ગતિરૂપ સંસાર કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (મઢાઈ ણં નિયંટે જાવ પુનરવિ ઇત્થત્થં હવ્વં આગચ્છહ) પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલા મૃતાદી નિર્ગ્રન્થ અનગાર તિર્યચ્ચ મનુષ્યાદિ ગતિરૂપ સંસાર કો વારંવાર પ્રાપ્ત કરતા હૈ ।

ત્યાજ ઉત્પન્ન થાય છે “ મઢાઈ ણં મંતે ! નિયંટે ” ઇત્યાદિ ”

સૂત્રાર્થ—(મઢાઈ ણ મંતે ! હૈ ભગવન્ ! પ્રાસુક આહાર લેનાર (નિયંટે) નિર્ગ્રન્થ, કે જેણે (નો નિરુદ્ધભવે) પોતાના ભવનો નિરોધ કર્યો નથી. (નો-નિરુદ્ધભવપ્રપંચે) સંસારના પ્રપંચનો નિરોધ કર્યો નથી, (ણો પરીણસંસારે) જેનો સંસાર ક્ષીણ થયો નથી, (ણો પરીણસંસારવેયણિજ્જે) જેના સંસાર વેદનીયનો નાશ થયો નથી, (ણો વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે) જેના સંસારનું છેદન થયું નથી (ણો નિઠ્ઠિયદ્દે) જે કૃતાર્થ થયા નથી, ણો નિઠ્ઠિયદ્ધ કરણિજ્જે જેનું કાર્ય સમાપ્ત થયેલા કાર્યની જેમ પૂરૂ થયેલ નથી, એટલે કે જે કૃતકલ્પ થયા નથી શુ (પુનરવિ) ફરીથી પણ (ઇત્થત્થં હવ્વં આગચ્છહ) આ તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય વગેરે ગતિરૂપ સંસારને પ્રાપ્ત કરે છે ? (હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (મઢાઈ ણ નિયંટે જાવ પુનરવિ ઇત્થત્થં હવ્વં આગચ્છહ) પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળો પ્રાસુક આહાર લેનાર નિર્ગ્રન્થ અણુગાર તિર્યચ્ચ, મનુષ્ય ગતિરૂપ સંસારને વારંવાર પ્રાપ્ત કરે છે.

અપદ્વીજસંસારવેદકર્મા સ્વર્થ, અય ચ સકૃત્ ચતુર્ગતિગમનતોપિ સ્યાદિત્યત
આહ—‘નો ઘોચ્છિન્નસંસારે’ નો વ્યવચ્છિન્નસંસાર, અનુદિષ્ટચતુર્ગતિગમના
નુબન્ધ સ્વર્થ, અત एष ‘નો નોચ્છિન્નસંસારવેદયણિજ્ઞે’ નો વ્યુચ્છિન્નસંસાર
વેદનીય વ્યવચ્છિન્ન=વ્યવગતમ્ અનુવ-વ્યવચ્છેદેન ચતુર્ગતિગમનવેદકર્મ સ્વ
સ તથા, યો ન તથા સ નો વ્યુચ્છિન્નસંસારવેદનીય, અતएष ‘નો નિદિયદ્વે’
નો નિષ્ઠિતાર્થ નિષ્ઠિત નિષ્પાદિતઃ અર્થ=મોક્ષરૂપ પ્રયોજન યેન સ નિષ્ઠિતાર્થ
યો ન તથા સ અનિષ્ઠિતપ્રયોજનક સ્વર્થઃ, અતएન—‘નો નિદ્રિયદ્વકરણિજ્ઞે’ નો
નિષ્ઠિતાર્થકરણીય નો નૈવ નિષ્ઠિતાર્થનાં સંપાદિતપ્રયોજનનામિવ કરણીયાનિ
કૃત્વાનિ यस્ય સ નો નિષ્ઠિતાર્થકરણીય યસ્માદ્વયમેવંવિધોઽત एવ ‘પુનરપિ’
પુનરપિ, ‘સ્વત્ય’ અપ્રસ્થમ્—અપ્ર=સંસારે તિષ્ઠાતિ અપ્રસ્થં મયં તિર્યક્નરામરના

દ્રવ્યલિંગી હી હૈ માયલિંગી નહીં હૈ । હસી કારણ (નો પદ્વીજસંસારવે
યણિજ્ઞે) જિસકા સંસાર વેદનીય કર્મ પ્રદ્વીજ નહીં હુમા હૈ ।
એસા સંસાર વેદકર્મા સાધુ એક ૨ ધાર ચારોં ગતિ મેં જાને સે
મી હો સકતા હૈ અત્ત હસકી નિષ્ઠિતિ કે લિયે (નો ઘોચ્છિ
નસંસારે) એસા પદ્ દિધા હૈ હસસે યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ ચારોં ગ
તિયોં મેં અનેક ધાર પરિભ્રમણ જિસે કરના અમી અવશિષ્ટ હૈ—અવ નહીં
હુમા હૈ । હસી કારણ (નો ઘોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્ઞે) જિસકા ચારોં
ગતિયોં મેં અનેક ધાર ભ્રમણ કરાને મેં કારણમૂલ કમ અમી દૂટા નહીં
હૈ હસી કારણ (નો નિદ્રિયદ્વે) મોક્ષરૂપ પ્રયોજન જિસકા અમીતક પૂરા
નહીં હો પાયા હૈ, ઓર હસી લિયે (નો નિદ્રિયદ્વકરણિજ્ઞે) જો (નો
નિષ્ઠિતાર્થ કરણીય) બના હુમા હૈ અર્થાત્—જિસકે કાર્ય પૂર્ણ હુપ કાર્યો
કી તરહ પૂરે નહીં હુપ હૈ એસા ઘટ્ મૃતાદી નિર્ગન્થ અનગાર હસ તરહ
કી પરિસ્થિતિ બાલા બના હુમા હૈ તો કયા (પુનરપિ) ફિર સે ઘટ્
હસ અનાદિ સંસાર મેં (સ્વત્ય) નારકાદિ ગતિરૂપ અવ કો પ્રાપ્ત કરતા

લિંગી નથી બને આ કથન લાગુ પડે છે એજ કારણે નો પદ્વીજસંસાર
વેયણિજ્ઞે ” જેના સંસાર વેદનીય કર્મ લીધું થયા નથી એ અમલ નિર્ભયને
ઉપરનું કથન લાગુ પડે છે સંસાર વેદમ્યં વાળો સાધુ ગતિમાં એક એક
વાર પણ બંધ શકતો હોય છે તો તેનું નિરાકરણ કરવા માટે ‘નો ઘોચ્છિન્ન
સંસારે’ વિશેષણ મૂક્યું છે એટલે કે જેને ચારે ગતિમાં અનેક વાર પરિભ્ર
મણ કરવાનું હજી બાકી છે અને તે કારણે નો ઘોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્ઞે ”
જેના ચારે ગતિયોમાં અમલ કરાવનાર કોમોના હજી ક્ષય થયો નથી, અને
એજ કારણે નો નિદ્રિયદ્વ જેનું મોક્ષરૂપ પ્રયોજન હજી સુધી પૂરું થયું
શક્યું નથી, અને તેથી જ ‘નો નિદ્રિયદ્વકરણિજ્ઞે’ દર્શિત અર્થની મોક્ષની પ્રાપ્તિ
કરી શક્યો નથી એટલે કે જે કૃતાર્થ થયો નથી એવા મૃતાદી નિર્ભય અલ
બાર શું ‘પુનરપિ’ ફરી ફરીને આ બનાવ સંસારમાં ‘સ્વત્ય’ નરકાદિ

પ્રાપ્તવ્યમોક્ષોપિ સંભવેદિત્યત આહ-‘ નો નિરુદ્ધભવપવંચે ’ નો નિરુદ્ધભવપ્રપન્નઃ
અનિરુદ્ધભવવિસ્તાર इत्यर्थः । एतादृशश्च देवमनुष्यभवप्रपंचापेक्षयापि संभवेत्तत्राह-
‘ णो पहीणसंसारे ’ नो प्रक्षीणसंसारः, अक्षीणचतुर्गतिगमन इत्यर्थः, यतश्चाप्र-
क्षीणचतुर्गतिगमनोऽतएव ‘ नो पहीणसंसारवेयणिज्जे ’ नो प्रक्षीणसंसारवेदनीयः

સંસાર સે છૂટેગા નહીં । યદિ યહાં પર એસી આર્શાંકા કી જાવે કિ જિસ
મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ ને અપને અગ્રેતન જન્મ કા નિરોધ નહીં કિયા હૈ
વહ દો ભવ કે વાદ મી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરને વાલા હો સકતા હૈ-તો ફિર
ઉસે સંસાર મેં જન્મ લેને વાલા કેસે માના જા સકના હૈ ? તો ઇસ આર્શાંકા
કે વ્યવચ્છેદ કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ (નો નિરુદ્ધભવપવંચે) યહાં
દો ભવ સે મોક્ષ જાને વાલા વિવક્ષિત નહીં હૈ । યહાં તો વહી મૃતાદી
શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ વિવક્ષિત હૈ કિ જિસે દો ભવ કે વાદ મી ઓર અનેક
ભવ કરના વાકી હૈ । કયોં કિ અમીતક ઉસને અપના ભવપ્રપન્ન ભવ-
વિસ્તાર-નિરુદ્ધ નહીં કિયા હૈ । મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ અનગાર અનિ-
રુદ્ધ ભવપ્રપંચ વાલા દેવમનુષ્ય ભવોં કી અપેક્ષા સે મી હો સકતા હૈ-
સો એસા વહ યહાં વિવક્ષિત નહીં હુઆ હૈ કિન્તુ (નો પહીણસંસારે)
જિસકા ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરના પ્રહીણ નહીં હુઆ હૈ,
એસા હી મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સંસાર મેં પુનઃ ૨ જન્મ મરણ કરતા
હૈ । ઇસકે કહને કા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ હોકર મી

કરી જન્મ ધારણ કરે છે, તે સંસારને તરશે નહિ અહીં નો એવી શકા
સેવવામાં આવે કે જે મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પોતાના આગામી ભવનો નિરોધ
કર્યો નથી. તે બે ભવ કરીને પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તો તેને કેવી
રીતે સંસારમાં જન્મ લેનારો માની શકાય? તે શકાનું નિવારણ કરવા માટે
સૂત્રકાર કહે છે કે “ નો નિરુદ્ધભવપવંચે ” જેણે ભવપ્રપન્નના ભવવિસ્તારનો
નિરોધ કર્યો નથી એવો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ વારંવાર સંસારમાં જન્મ ધારણ કરે છે
અહીં બે ભવ કરીને મોક્ષ જનારનું વર્ણન કર્યું નથી અહીં તો એવા મૃતાદી
શ્રમણ નિર્ગ્રન્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જેને બે ભવ કર્યા પછી પણ અનેક
ભવ કરવાના બાકી છે મૃતાદી અણુગાર દેવ અને મનુષ્યભવની અપેક્ષાએ પણ
અનિરુદ્ધ ભવ વિસ્તાર વાળા હોઈ શકે છે પણ અહીં એવા શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ
ની વાત કરવામાં આવી નથી પણ અહીં તો “ નો પહીણસંસારે ” જેનું ચતુ-
ર્ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનું પ્રહીણ (ક્ષીણ) થયું નથી એવો મૃતાદી
શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સંસારમાં વારંવાર ભ્રમણ કરે છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે
તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ હોવા છતાં દ્રવ્યલિંગી છે ભાવ-

संसारचक्रमध्यगतो मुनिमीव प्राणभूतादिनामपदकेन कालवेदत, पुन-
रपि च वक्तव्य स्यात् इति विवक्षु प्रभवन्नाह — 'से ण भंते' इत्यादि ।

मूलम्—से णं भते । किंति वत्तव्व सिया गोयमा । पाणेत्ति
वत्तव्व सिया, मूएत्ति वत्तव्व सिया, जीवेत्ति वत्तव्व सिया, स
त्तेत्ति वत्तव्व सिया, विण्णुत्ति वत्तव्व सिया, वेदेत्ति वत्तव्व
सिया, पाणे, मूए, जीवे, सत्ते, विण्णू, वेदेत्ति वत्तव्व सिया,
से केणट्ठेण भते ! एव बुच्चइ से णं पाणेहि वत्तव्व सिया
जाव वेदेत्ति वत्तव्व सिया, गोयमा । जम्हा आणमइ
वा पाणमइ उस्सत्तइ वा णोसत्तइ वा तम्हा पाणेत्ति
वत्तव्व सिया जम्हा मूए भवइ भविस्सइ य तम्हा
मूएत्ति वत्तव्व सिया जम्हा जीवइ जीवत्त आउय
च कम्म उवजीवइ तम्हा जीवेत्ति वत्तव्व सिया, जम्हा सत्ते
सुहासुहेहि कम्मेहि तम्हा सत्तेत्ति वत्तव्व सिया, जम्हा
त्तित्तकड्डकसाय अणिलमट्टरे रसे जाणइ तम्हा विण्णुत्ति
वत्तव्व सिया जम्हा वेदोमि व सुहवुक्ख तम्हा वेदेत्ति
वत्तव्व सिया, से तेणट्ठेण गोयमा । पाणेत्ति वत्तव्व सिया
जाव वेदेत्ति वत्तव्व सिया ॥ सू० ५ ॥

है । तात्पर्य यह है कि अनिरुद्ध भवादि विशेषण वाला निर्मल पुन २
चतुर्गतिरूप में जन्म मरण करता रहता है ॥ सू-४ ॥

संसारपाप के मध्य में रहा हुआ मुनि का जीव प्राण मृतादि पर
नाम से भिन्न २ समय में कि एक ही समय में वक्तव्य हो सकता है

प्राप्त करे छे करेवाण तात्पर्य छे छे के अनिरुद्ध भवादि विशेषणो मुनि
निर्मल बारबार चतुर्गतिरूप संसारभा न भ मरण पाव ॥ करे छे ॥ सू० ५ ॥

संसार बाधनी मध्यमा परेता मुनिना छवने प्रण मृत परेरे छे
नामि गुण गुण मध्ये के अर्थ न समी मु चतुर्गति संसार छे ॥ आ

રકગતિરૂપમ્, 'હવ્વં' इति चाक्यालङ्कारे शीघ्रं वा 'आगच्छइ' आगच्छति प्राप्नोति किमिति प्रश्नः । भगवानाह—'हंत' इत्यादि । 'हंता गोयमा' इन्त हे गौतम ! 'इन्त' इति स्वीकारे । 'मडाई णं नियंठे' मृतादी खलु निर्ग्रन्थः 'जाव पुणरवि' यावत् पुनरपि, इह यावत्पदेन—'नो निरुद्धभवः—नो निरुद्धभवप्रपञ्चः नो प्रक्षीणसंसारः नो प्रक्षीणसंसारवेदनीयः नो व्यवच्छिन्नसंसारः नो व्यवच्छिन्न संसारवेदनीय नो निष्ठितार्थः नो निष्ठितार्थकरणीयः' एतेषां सर्वेषां संग्रहः कर्तव्यः, 'इत्थत्थं' अत्रस्थम् नरामरनारकतिर्यग्गतिगमनलक्षणम्, 'पुणरवि' पुनरपि भूयोऽपि हव्वम् 'आगच्छइ' आगच्छति प्राप्नोतीत्यर्थः, अनिरुद्धभवादि-विशेषणयुक्तो निर्ग्रन्थः पुनः पुनरपि चतुर्गतिसंसारमागच्छतीति भावः ॥सू०४॥

है । इस प्रकार से वह प्रश्न गौतम ने प्रभु से किया । इस प्रश्न का निष्कर्षार्थ यही है कि अचित्त अथवा एषणीय आहार को अपने उपयोग में लाने वाला भी श्रमण निर्ग्रन्थ यदि वह पूर्वोक्त विशेषणों वाला है तो क्या संसार में ही जन्म मरण के दुःखों को भोगने वाला बनेगा या उनसे उसका छुटकारा हो जावेगा ? इसका उत्तर देते हुए भगवान गौतम से कहते हैं कि (हंता गोयमा) हां गौतम ! (हंत) पद यहाँ स्वीकार अर्थ में प्रयुक्त हुआ है । (मडाई णं नियंठे) मृतादी निर्ग्रन्थ (जाव) यावत् जो निरुद्धभव नहीं है, निरुद्धभवप्रपंच वाला नहीं है, प्रक्षीण संसार नहीं है, प्रक्षीण संसार वेदनीय नहीं है, व्यवच्छिन्न संसार नहीं है, व्यवच्छिन्न संसार वेदनीय नहीं है, निष्ठितार्थ नहीं है, निष्ठितार्थ करणीय नहीं है इसलिये वह (पुणरवि) फिर भी बारंबार (इत्थत्थं) नरकादि गतिरूप संसार को (हव्व आगच्छइ) प्राप्त करता

गतिरूप बनने प्राप्त करे છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એવો છે કે અચિત્ત અથવા એષણીય આહારનો ઉપભોગ કરનાર શ્રમણુ નિર્ગ્રન્થ નો પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી યુક્ત હોય તો તે સંસારમાં વારં વાર જન્મ લઈને જન્મમરણના દુઃખો ભોગવશે કે તેનો સંસારમાંથી છુટકારો થઈ જશે ? ગૌતમ સ્વામીના એ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે “હંતા ગોયમા !” હા, ગૌતમ ! અહીં “હંતા” પદ સ્વીકારના અર્થમાં વપરાયુ છે “મડાઈ ણ નિયંઠે” મૃતાદી નિર્ગ્રન્થ કે જે નિરુદ્ધભવ વાળો નથી, નિરુદ્ધભવ પ્રપંચ વાળો નથી, પ્રક્ષીણ સંસાર નથી, પ્રક્ષીણ સંસાર વેદનીય કર્મ વાળો નથી, સંસાર ના અંત વાળો નથી, અંત કરેલા સંસાર વેદનીય કર્મ વાળો નથી, જે કૃતાર્થ થયેલ નથી, જે કૃત કત્ય થયેલ નથી જેનું કાર્ય સમાપ્ત થયેલા કાર્યની જેમ પૂરું થયેલ નથી તે “પુણરવિ” ફરીથી પણ વારં વાર “इत्थत्थं” નરકાદિ ગતિરૂપ સંસારને ‘હવ્વ આગच्छइ’

માણિતિ યા ઉચ્ચવસતિ યા નિઃશ્વસતિ યા વસ્માત્ પ્રાણ इति વક્તव्य स्यात् ।
 यस्माद् भूतो भवति भविष्यति च वस्मात् भूत इति वक्तव्य स्यात्, यस्माद् अ
 जीवत जीयति जीयस्व आयुष्क च कर्म उपजीवति वस्मात् जीव इति वक्तव्य
 स्यात् यस्मात् सक्तः शुभाशुभैः कर्मभिः वस्मात् सत्य इति वक्तव्य स्यात्, यस्मात्
 विक्लकुक्कुपायाम्लमधुरान् रसान् जानाति वस्मात् विघ्न इति वक्तव्य स्यात्,

સે કહા જા સકતા હૈ ? (ગોયમા ! જમ્હા આળમહ્ વા પાળમહ્ વા
 વસ્સમહ્ વા પીસસહ વા તમ્હા પાળેસિ વક્તવ્ય સિયા) હે ગૌતમ !
 जिस कारण से वह सुनि जीव आभ्यन्तर श्वास को छोटा है, आभ्य-
 न्तर श्वास को छोड़ता है, पाछा श्वास को ग्रहण करता है और बाह्य
 श्वास को छोड़ता है इस कारण वह (प्राण) इस शब्द से कहा जा
 सकता है । (जम्हा भूय, भवह, भविस्सह च तम्हा भूय सि वक्तव्य
 सिया) जिस कारण वह हुआ है, छोटा है, दोगा, इस कारण वह (भूत)
 इस शब्द से कहा जा सकता है । (जम्हा जीवे जीवह जीवत आउयं
 च कर्म उपजीवह तम्हा जीवेसि वक्तव्य सिया) जिस कारण से वह
 भूतकाल में जीव के धर्म को प्राप्त हुआ वर्तमान में जीता है, जीवत्व
 और आयुष्क कर्म का वह अनुभव करता है और भविष्यत् में भी
 जीवेगा इस कारण वह (जीव) इस शब्द से कहा जा सकता है । (जम्हा
 सचे सुमासुमेहि कस्मेहि तम्हा सचेसि वक्तव्य सिया) जिस कारण
 वह शुभ और अशुभ कर्मों के द्वारा बद्ध हुआ है इस कारण वह (सत्त्व)
 इस शब्द से कहा जा सकता है । (जम्हा तित्तकट्ट कसाय अविलमद्धरे

(ગોયમા ! જમ્હા આળમહ્ વા પાળમહ્ વા વસ્સમહ્ વા પીસસહ વા તમ્હા પાળેસિ
 વક્તવ્ય સિયા) જે કારણે તે સુનિને ૯૪ આભ્યન્તર શ્વાસ અને નિઃશ્વાસને
 બદલુ કરે છે અને ઊઠે છે તે ૧૨ણે તેને “પ્રાણ” શબ્દથી ઓળખી
 શકાય છે (જમ્હા ભૂય, ભવહ, ભવિસ્સહ ચ તમ્હા ભૂય સિ વક્તવ્ય સિયા) જે
 કારણે તેની ઉત્પત્તિ થઈ હતી, શાય છે અને ઘટે તે કારણે તેને “ભૂત”
 શબ્દથી ઓળખી શકાય છે (જમ્હા જીવે જીવહ જીવત આઉયં ચ કર્મ ઉપ
 જીવહ તમ્હા જીવેસિ વક્તવ્ય સિયા) જે કારણે તેણે ભૂતકાળમાં ૯૪વર્ત
 ધર્મને પ્રાપ્ત કર્યા હતા વર્તમાનમાં ૯૪વે છે ૯૪વર્ત આયુષ્ય કર્યાનો તે અનુ
 ભવ કરે છે, અને ભવિષ્યમાં પણ ૯૪વર્ત, તે કારણે તેને માટે “જીવ”
 શબ્દ વાપરી શકાય છે (જમ્હા સચે સુમાસુમેહિ કસ્મેહિ તમ્હા સચે સિ
 વક્તવ્ય સિયા) જે કારણે તે શુભ અને અશુભ કર્મો વડે બદલે છે તે કારણે
 “સત્ત્વ” શબ્દથી ઓળખી શકાય છે (જમ્હા તિત્તકટ્ટ કસાય અવિલમદ્ધરે રસે

છાયા—તત્ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કિમિતિ વક્તવ્યં સ્યાત્, ગૌતમ ! પ્રાણ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, ભૂત इति વક્તવ્યં સ્યાત્, જીવ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, સત્ત્વ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, વિજ્ઞ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, વેદ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, પ્રાણો ભૂતો જીવઃ સત્ત્વો વિજ્ઞો વેદ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! સ સ્વલ્પ પ્રાણ इति વક્તવ્યં સ્યાત્, યાવત્ વેદ इति વક્તવ્યં સ્યાત્ ગૌતમ ! યસ્માત્ આનિતિ કયા ? હસં પ્રશ્ન કો પૂછને કી ઇચ્છાં સે ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે પ્રશ્ન કરતે હે— 'સે ણ ભંતે' इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(સે ણ ભંતે ! કિં તિ વક્તવ્યં સિયા) હે ભદન્ત ! વહ નિર્ગ્રન્થ મુનિ જીવ કિસ શબ્દ સે વક્તવ્ય હો સકતા હૈ ? (ગોયમા ! પાણે ત્તિ વક્તવ્યં સિયા) વહ નિર્ગ્રન્થ મુનિ જીવ “પ્રાણ” હિસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ । (ભૂત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “ભૂત” હિસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ । (સત્તેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “સત્ત્વ” હિસ શબ્દસે કહા જા સકતા હૈ । (વિણ્ણુ ત્તિ વક્તવ્યં) “વિજ્ઞ” હિસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ વેયો-ત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “વેદ” હિસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ (પાણે, ભૂત જીવે, સત્તે વિણ્ણૂ વેદેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્ત્વ વિજ્ઞ, ઔર વેદ હિન સઘ શબ્દોં સે વહ કહા જા સકતા હૈ । (સે કેળદ્દેણ ભંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈ કિં (સે ણ પાણેત્તિ-વક્તવ્યં સિયા જાવ વેયો ત્તિ વક્તવ્યં સિયા) વહ મુનિ જીવ (પ્રાણ) હિસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ યાવત્ (વેદ) હિસ શબ્દ

પ્રશ્નનો ઉત્તર જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને “સે ણ ભંતે” इत्यादि પદ્ધતી પૂછે છે

સૂત્રાર્થ—(સે ણ ભંતે કિં તિ વક્તવ્યં સિયા) હે ભગવન્ તે નિર્ગ્રન્થ મુનિના જીવને કયા શબ્દથી વર્ણવી શકાય છે ! (ગોયમા ! પાણેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) તે નિર્ગ્રન્થ મુનિ જીવને ‘પ્રાણ’ સજ્ઞાથી વર્ણવી શકાય છે, (ભૂત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “ભૂત” શબ્દથી પણ ઓળખી શકાય છે, (સત્તેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “સત્ત્વ” શબ્દથી પણ ઓળખી શકાય છે (વિણ્ણુ ત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “વિજ્ઞ” શબ્દથી પણ ઓળખી શકાય છે, (વેયોત્તિ વક્તવ્યં સિયા) “વેદ” શબ્દથી પણ ઓળખી શકાય છે (પાણે ભૂત, જીવે, સત્તે, વિણ્ણૂ વેદેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) તેને પ્રાણ, ભૂત જીવ, સત્ત્વ, વિજ્ઞ અને વેદ, એ બધા શબ્દોથી ઓળખી શકાય છે (સે કેળદ્દેણ ભંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે (સે ણ પાણેત્તિ વક્તવ્યં સિયા જાવ વેયો ત્તિ વક્તવ્યં સિયા) તે મુનિને ‘પ્રાણ’ ભૂત, જીવ, સત્ત્વ વગેરેથી ઓળખી શકાય છે,

સ્યાત્, યદા તુ મનનાદિ ધર્મવસ્તુસ્ય વિવક્ષા ક્રિયતે તદા ભૂત इत्यन्वर्थનામ સંમ
 વેન ભૂત इति વ્યવહારસ્ય સંમત્તાત્ । ‘જીવેતિ વસ્તુવ્યં સિયા’ જીવ इति વસ્તુવ્ય
 સ્યાત્, યદા તુ ઉપયોગાદિમત્ત્વધર્મસ્ય વિવક્ષા ક્રિયતે તદા જીવ इति વ્યવહારસ્યા
 પ્યદુષ્ટત્વાત્, ‘સત્તેતિ વસ્તુવ્યં સિયા’ સત્ત્વ इति વસ્તુવ્ય સ્યાત્, યદા તુ શુભો
 શુભયુક્ત્વરૂપધર્મસ્ય વિવક્ષા ક્રિયતે તદા સત્ત્વ इति નામતોપિ વ્યવહારમ્ય કર્તુ
 શ્ચન્યત્વાદિતિ, ‘વિણ્ણુતિ વસ્તુવ્યં સિયા’ વિણ્ણ इति વસ્તુવ્ય સ્યાત્, કટુકાયાદિ
 રસાસ્વાદનકર્તૃત્વરૂપધર્મવિવક્ષાયાં વિણ્ણ इति વ્યવહારસ્ય સમત્તાદિતિ । ‘વેદો
 વસ્તુવ્યં સિયા’ વેદ इति વસ્તુવ્ય સ્યાત્, સુખદુઃસ્વાદિમત્ત્વાનુભવકર્તૃત્વાત્મકધર્મવિ
 વક્ષાયાં વેદ इति વ્યવહારસ્ય સપાદનસમત્તાદિતિ । ‘પાણે ભૂય જીવે સત્તે વિણ્ણ
 સમય મયન (હોના) આદિ ધર્મસે યુક્તતાની વિવક્ષા કરનેમે આતી હૈ ઉંસ
 સમય ઉસમે (ભૂત) હસ અન્વર્થ સાર્થક નામ ની સમત્તા સે (ભૂત)
 વેસા વ્યવહાર હો સકતા હૈ । (જીવેતિ વસ્તુવ્ય સિયા) જિસ સમય
 ઉપયોગ આદિ ધર્મ સે યુક્તતા ની વિવક્ષા ની જાતી હૈ ઉસ સમય ઉસમે
 (જીવ) વેસા વ્યવહાર ની હો સકતા હૈ । હસમે કોઈ વેપ ની પાત નહી
 હૈ । (સત્તેતિ વસ્તુવ્ય સિયા) જિસ સમય શુભ અશુભ કર્મ સે યુક્તતા
 ની વિવક્ષા ની જાતી હૈ ઉસ સમય (સત્ત્વ) હસ નામ સે ઉંસકો
 વ્યવહાર ક્રિયા જા સકતા હૈ । (વિણ્ણુતિ વસ્તુવ્ય સિયા) જિસ સમય
 કટુક, (કઢવા) કપાપ આદિ રસોંકે આસ્વાદનકર્તૃત્વરૂપ ધર્મની વિવક્ષા
 ની જાતી હૈ ઉસ સમય (વિણ્ણ) હસ શબ્દસે ની વહ કહા જા સકતા હૈ ।
 (વેપોતિ વસ્તુવ્ય સિયા) જિસ સમય સુખ દુઃખ આદિકો અનુભવ કરને
 રૂપ ધર્મ ની વિવક્ષા ની જાતી હૈ ઉસ સમય ઉસમે (વેદ) હસ શબ્દ

ન્યારે યવુ વગેરે ધર્મથી યુક્ત પદ્ધતી વિવક્ષા કરવામાં આવતી હોય ત્યારે
 “ભૂત” નામ અધ્યુક્ત (સાર્થક) હોય છે માટે તે સમયે “ભૂત” શબ્દનો
 ઉપયોગ કરી શકાય છે ‘જીવેતિ વસ્તુવ્ય સિયા’ તેને ‘જીવ’ પણ કહી
 શકાય છે ન્યારે ઉપયોગ આદિ ધર્મથી યુક્ત વિવક્ષા કરવામાં આવતી હોય
 ત્યારે તેને માટે ‘જીવ’ શબ્દનો પણ ઉપયોગ કરી શકાય છે “સત્તેતિ
 વસ્તુવ્ય સિયા’ તેને ‘સત્ત્વ’ પણ કહેવાય છે ન્યારે શુભ અશુભ કર્મથી
 યુક્ત પદ્ધતી વિવક્ષા કરાતી હોય ત્યારે “સત્ત્વ” નામથી પણ તેને ઓળખી
 શકાય છે “વિણ્ણુતિ વસ્તુવ્ય સિયા” ન્યારે કટુ, ખટુ, મધુર વગેરે
 રસોના આસ્વાદન કરવારૂપ ધર્મની વિવક્ષા કરવામાં આવતી હોય ત્યારે તેને
 માટે ‘વિણ્ણ’ શબ્દનો ઉપયોગ પણ કરી શકાય છે “વેપોતિ વસ્તુવ્ય સિયા”
 ન્યારે સુખદુઃખ વગેરેના અનુભવ કરવારૂપ ધર્મની વિવક્ષા કરવામાં આવતી

યસ્માત્ વેદયતિ ચ સુહૃદુઃસ્વં તસ્માત્ વેદયિતા इति વક્તવ્યં સ્યાત્ તત્તેનાર્થેન પ્રાણ
इति વક્તવ્યં સ્યાત્, યાવત્ વેદયિતા इति વક્તવ્યં સ્યાદિતિ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

ટીકા—‘સે ણં મંતે’ તત્ સ્વલ્પ મદન્ત ! ‘કિંતિ વક્તવ્યં સિયા’ કિમિતિ
વક્તવ્યં સ્યાત્, તત્ર સ નિર્ગ્રન્થો જીવઃ કિમિતિ વક્તવ્યં સ્યાત્? ભગવાનાહ
—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પાણેતિ વક્તવ્યં સિયા’
પ્રાણ इति વક્તવ્ય સ્યાત્, તત્ર યદા ઉચ્છ્વાસાદિમત્ત્વસ્ય વિવક્ષા ક્રિયતે તદા
નિર્ગ્રન્થજીવં પ્રતિ પ્રાણ इत्यેવરૂપો વ્યપદેશઃ કર્તું શક્યતે એવ, પ્રાણનક્રિયાદિ-
મત્ત્વેન પ્રાણેત્યન્વર્થનામસંભવાત્ । ‘ભૂણ્તિ વક્તવ્યં સિયા’ ભૂત इति વક્તવ્યં

રસે જાણહ, તમ્હા વિણ્ણુત્તિ વક્તવ્યં સિયા) જિસ કારણ યહ તિત્ત,
કહુક, કષાય, આમ્લ, મધુર રસોં કો જાનતા હૈ ઇસ કારણ (વિજ્ઞ)
ઇસ શબ્દ દ્વોરા યહ કહા જા સકતા હૈ । (જમ્હા વેદનીય સુહૃદુક્સ્વં
તમ્હા વેદેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) જિસ કારણ સુખ દુઃસ્વં કા વેદન કરતા
હૈ ઇસ કારણ યહ (વેદ) ઇસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ ।

ટીકાર્થ—(સે ણં મંતે !) હે મદન્ત ! વહ મુનિ જીવ (કિં ત્તિ
વક્તવ્યં સિયા) (કિમિતિ) કિસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ ? ભગ-
વાન ઇસકા ઉત્તર દેતે હુણે કહતે હૈં કિ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! વહ
(પાણેત્તિ વક્તવ્યં સિયા) પ્રાણ ઇસ રૂપ સે કહા જા સકતા હૈ । જિસ
સમય ઉચ્છ્વાસ આદિ સે યુક્તતા કી વિવક્ષા કી જાતી હૈ તવ ઉસ
સમય—નિર્ગ્રન્થ જીવ કે પ્રતિ (પ્રાણ) ઇસ રૂપ સે વ્યપદેશ કિયા જા
સકતા હૈ । ક્યો કિ પ્રાણન ક્રિયા આદિ વાલા વહ હૈ—ઇસસે (પ્રાણ)
એસા અન્વર્થ નામ ઉસકા હો જાતા હૈ । (ભૂણ્તિ વક્તવ્યં સિયા) જિસ

જાણહ, તમ્હા વિણ્ણુ ત્તિ વક્તવ્ય સિયા) જે કારણે તે તીખો, કડવો, તુરો
ખાટો, અને મીઠો રસ બાણે છે તે કારણે તેને ‘વિજ્ઞ’ કહેવામાં આવે છે
(જમ્હા વેદનીય સુહૃદુક્સ્વ તમ્હા વેદે ત્તિ વક્તવ્ય સિયા) જે કારણે સુખ દુઃખ
વેદન કરે છે. તે કારણે તેને ‘વેદ’ કહેવામાં આવે છે

ટીકાર્થ—‘સે ણ મંતે !’ હે ભગવન્ ! તે મુનિશ્રવને (કિં ત્તિ વક્તવ્યં સિયા)
કયા શબ્દથી ઓળખાવી શકાય છે

“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ પાણેત્તિ વક્તવ્ય સિયા ” તેને “પ્રાણ”
કહી શકાય છે બ્યારે શ્વાસોચ્છ્વાસ વગેરે યુક્ત પાણુની વાત કહેવામાં આવતી
હોય ત્યારે નિર્ગ્રન્થશ્રવને માટે “પ્રાણ” શબ્દનો પ્રયોગ કરી શકાય છે કારણ
કે તે પ્રાણનક્રિયા વગેરે યુક્ત હોવાને કારણે “પ્રાણ” નામ તેને માટે અર્થ-
યુક્ત બધાય છે. “ ભૂણ્તિ વક્તવ્ય સિયા ” તેને “ભૂત” પણ કહી શકાય છે

વેદેતિ વત્તવ્વં સિયા ' પ્રાણો ભૂતો જીવઃ સત્ત્વો વિજ્ઞો વેદ ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્, યદ્વા તુ ઉચ્છ્વાસાદિ ધર્મેયુગપદેવ વિવક્ષા ક્રિયતે તદાઽસૌ નિર્ગ્રન્થો જીવઃ પ્રાણ ઇતિ જીવ ઇતિ સત્ત્વ ઇતિ વિજ્ઞ ઇતિ વેદ ઇતિ રાવૈરેવ પદૈર્વ્યવહર્તુ શક્યતે એવેતિ ભાવઃ, નિગમનવાક્યમિદમ્ । નિર્ગ્રન્થો જીવઃ પ્રાણાદિપદેન વ્યવહ્રિયતે તત્ર કિં કારણમિત્યાશયેન પૃચ્છતિ—' સે કેળદ્દેણં ' રૂપ્યાદિ, ' સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ સે ણં ' તત્ કેનાર્થેન હે ભદન્ત ! એવમુચ્યતે સ સ્વલુ=નિર્ગ્રન્થો જીવઃ ' પાણેતિ વત્તવ્વં સિયા ' પ્રાણ ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્ ' જાવ વેદેતિ વત્તવ્વં સિયા ' યાવત્ વેદ ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્, નિર્ગ્રન્થજીવસ્ય પ્રાણાદિ શબ્દવ્યવહારે કિં કારણમિતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—' ગોયમા ' રૂપ્યાદિ । ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' જમ્હા આણમહ વા ' યસ્માત્ કારણાત્ નિર્ગ્રન્થજીવ આનિતિ—આનનક્રિયાં કરોતિ

દ્વારા મી વ્યવહાર હો સકતા હૈ । (પાણે, મૂળ, જીવે, સત્તે, વિજ્ઞૂ, વેદેતિ વત્તવ્વં સિયા) ઓર જિસ સમય ઉચ્છ્વાસ આદિ ધર્મોં સે યુક્તતા કી યુગપત (એકસાથ) વિવક્ષા કી જાતી હૈ ડસ સમય વહ નિર્ગ્રન્થ જીવ પ્રાણ, મૂત, જીવ, સત્ત્વ, વિજ્ઞ, ઓર વેદ, ઇન સ્વ હી શબ્દોં દ્વારા કહા જા સકતા હૈ । યહ નિર્ગમન (સમાસિ) વાક્ય હૈ । ડસમેં કયા કારણ હૈ—ઈસી આશય સે પ્રેરિત હોકર ગૌતમ સ્વામી પ્રમુ સે પૂછતે હૈ—(સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ સે ણ પાણેતિ વત્તવ્વં સિયા, જાવ વેયોત્તિ વત્તવ્વં સિયા) હે ભદન્ત ! યહ આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ વહ મુનિ જીવ પ્રાણ ડસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ યાવત્ વહ (વેદ) ડસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈ ? તાત્પર્ય યહ કિ નિર્ગ્રન્થ જીવ પ્રાણાદિ શબ્દોં દ્વારા કહને મેં કયા કારણ હૈ ? ડસકા ઉત્તર દેતે હુએ પ્રમુ કહતે હૈં (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જમ્હા) જિસ કારણ (આણમહ) નિર્ગ્રન્થ

હોય ત્યારે તેને માટે “વેદ” શબ્દનો પ્રયોગ પણ કરી શકાય છે “ પાણે, મૂળ, જીવે, સત્તે, વિજ્ઞૂ વેદેતિ વત્તવ્વં સિયા ” અને ત્યારે આસોરૂપવાસ વગેરે ધર્મોથી યુક્ત પણની એક સાથે વિવક્ષા કરાતી હોય છે ત્યારે તે શ્રમણુ નિર્ગ્રન્થ બને માટે પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્ત્વ, વિજ્ઞ અને વેદ એ છએ શબ્દોનો પ્રયોગ થઈ શકે છે આ નિર્ગમન (સમાસિ) વાક્ય છે તેનું કારણ બાણુવાના આશયથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે “ સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ સે ણ પાણેતિ વત્તવ્વં સિયા, જાવ વેયોત્તિ વત્તવ્વં સિયા ? ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે શ્રમણુ નિર્ગ્રન્થને પ્રાણ, ભૂત, જીવ, સત્ત્વ, વિજ્ઞ, અને વેદ કહી શકાય છે ? તેનો ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે ‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! “જમ્હા” ને કારણે “ આણમહ વા પાણ

આમ્યન્તરશ્વાસ ગૃહ્ણતિ, 'પાણમહા' પ્રાગિતિ ચા, પ્રાગનક્રિયાં કરોતિ, આમ્યન્તરશ્વાસ મુચ્ચતિ 'ઉસ્મમહા' ઉત્પન્નસિતિ ચા, પાણશ્વાસ ગૃહ્ણતિ, 'મીસસહ' નિઃશ્વસિતિ ચા, પાણશ્વાસ ત્યજતિ, 'તમ્હા પાણેતિ વસત્ત્વં સિયા' તસ્માત્ પાણમહામ્મિતિ વક્તવ્યં સ્યાત્, યસ્માત્ કારણાત્ આનનપ્રાણનો છૂટાસ-નિશ્વાસક્રિયાં સંપાદયતિ તસ્માત્ કારણાત્ અમો નિર્ગ્રંથ જીવઃ પ્રાણસ્ત્યાગ્યયા આલયાયતે સત્થાન્વર્થમાદાયૈષ તથા વ્યવહાર इति भाषा । 'जम्हा भूए ममह मविस्सह य' यस्मात् भूतो भवति भविष्यति च 'तम्हा भूएषि वसन्त सिया' तस्मात् भूत इति वक्तव्यं स्यात्, पूर्वकाष्ठेऽभूत् वर्तमानकाष्ठे एतस्यात्पत्तिरस्ति शरीरसन्धात्, अनागतकालाद्युत्पन्ना भविष्यति तस्मादुत्पत्तिमत्त्ववर्तमानादाय भूत इति व्यवहार उभय इति भाषा । 'जम्हा जीव' यस्मात् कारणान् अजीवत्-अतीतकाले जीवयर्थं प्राप्तोऽभूत् जीवस्यानादिकालिहत्यात्, 'जीवह' जीवति प्राणान्धारयति वर्तमानकाष्ठे जीवस्व धर्मज्ञानस्ति 'जीवत् आउय च वम्म उवजीवह'

जीव अभ्यन्तर श्वास को ग्रहण करता है (पाणमह) आभ्यन्तर श्वास को छोड़ता है (उस्ममह) पाणश्वान को ग्रहण करता है, (नीससह) पाणश्वान को छोड़ता है (तम्हा पाणेति वसतत्त्वं सिया) इस कारण यह (प्राण) शब्द से कहा जा सकता है । (जम्हा भूए ममह मविस्सह य तम्हा भूएषि वसन्तं सिया) जिस कारण से भूतकाल में, शरीर के संपन्न से उत्पन्न हुआ वर्तमान काल में यह उत्पन्न होता है और अनागत भविष्यत् काल में भी यह उत्पन्न होगा इस कारण से उत्पत्तिमत्त्व धर्म को लेकर (भूत) इस शब्द से कहा जा सकता है । (जम्हा जीव) अनादी कालिक होने के कारण अतीत कालमें जिस कारण से इसने जीव के धर्म को प्राप्त किया है, तथा वर्तमानकाल में भी (जीवह) यह प्राणों को धारण कर रहा है-जीवस्वरूप धर्मवाला बना हुआ है-(जीवत् आउय च वम्म उवजीव

મહા' અમણ નિર્ગ્રંથ એવ આમ્યન્તર શ્વાસને શ્વસ્ય કરે છે અને છોડે છે 'ઉસ્મમહા' નીસસહ' ના બાહ્ય શ્વાસને શ્વસ્ય કરે છે અને છોડે છે, "તમ્હા પાણેતિ વસત્ત્વં સિયા" તે કારણે તેને માટે "પ્રાણ" શબ્દ કહેવામાં આવે છે "જમ્હા ભૂએ મમહ મવિસ્સહ ય તમ્હા ભૂએષિ વસન્ત સિયા" એ કારણે ભૂતકાળમાં તેનું શરીર ઉત્પન્ન થયું વર્તમાન કાળે ઉત્પન્ન થાય છે અને ભવિષ્ય કાળે પણ તે ઉત્પન્ન થશે તે કારણે ઉત્પત્તિરૂપ ધર્મની અપેક્ષાએ તેને "ભૂત" પણ કહી શકાય છે 'જમ્હા જીવે' અનાદિ કાલાને કારણે ભૂતકાળમાં તેણે એ કારણે જન્મ્યા ધર્મોને પ્રાપ્ત કર્યા હતા, વર્તમાન કાળે પણ તે "જીવહ" છતાં ધર્મ ગણા છે- જીવત્ આઉય ચ વમ્મ ઉવજીવહ" તથા ઉપયોગ

જીવત્વમાયુષ્કં ચ કર્મ ઉપજીવતિ, જીવત્વમ્=ઉપયોગલક્ષણમ્ પૂર્વવદ્ધમ્ આયુષ્કં
 વ દેહાવસ્થાનકારણમ્ કર્મ ઉપજીવતિ-અનુભવતિ, ‘તમ્હા જીવેત્તિ વત્તવ્વં સિયા’
 તસ્માત્ જીવ ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્, અતएव कारणात् स निर्ग्रन्थः जीवशब्देन
 व्यपदेश्यः स्यादिति भावः । ‘जम्हा सत्ते-सुहासुहेहिं कम्मेहिं’ यस्मात् सत्तः=
 आसक्तः शुभाशुभेषु कर्मसु, यस्मात् कारणात् शुभाशुभेषु कर्मसु व्यापृतः ‘तम્हा
 सत्तेति वत्तव્વં सिया’ तस्मात् सत्त्व इति वत्तव્વં स्यात् ‘जम्हा तित्तकडुकसायंऽविल
 म्हुरे रसे जाणइ’ यस्मात् तित्त कटु कषायाम्लमधुरान् रसान् जानाति, एतेषां
 रसानामास्वादं करोति, ‘तम્हा विण्णुत्ति वत्तव્वंसिया’ तस्माद्विज्ञ इति वत्तव્વં
 स्यात्, तित्तादि पंचविधरसास्वादकर्तृत्वेन निर्ग्रन्थजीवस्य विज्ञत्वमपि भवतीति
 भावः । ‘जम्हा वेदेत्ति य सुहदुक्खं’ यस्मात् वेदयति च सुखदुःखम्, यस्मात्
 कारणात् सुखदुःखमनुभवति ‘तम્हा वेदोत्ति वत्तव્वं सिया’ तस्मात् वेद इति

વહે) તથા ઉપયોગ લક્ષણરૂપ જીવત્વ કા ઓર જો વર્તમાન દેહ મેં હસકે
 અવસ્થાન કા કારણ બના હુઆ હૈં ઉસ પૂર્વવદ્ધ આયુષ્ક કર્મ કા અનુભવ
 કર રહા હૈં (તમ્હા જીવે ત્તિ વત્તવ્વં સિયા) હસ કારણ યહ (જીવ)
 હસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈં । (જમ્હા સત્તે સુહાસુહકમ્મેહિં) જિસ
 કારણસે યહ શુભ ઓર અશુભ કર્મોં મેં આસક્ત હોતા રહતા હૈં (તમ્હા
 સત્તેતિ વત્તવ્વં સિયા) હસ કારણ યહ સત્ત્વ શબ્દ સે કહા જા સકતા
 હૈં । (જમ્હા તિત્તકડુકસાયઽવિલમ્હુરે રસે જાણइ) જિસ કારણ યહ
 તિત્ત, કટુ, કષાય, આમ્લ, મધુર રસોં કો જાનતા હૈં-અર્થાત્ યહ ઇન
 રસોંકા આસ્વાદન કરતા હૈં (તમ્હા વિણ્ણુ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા) હસ કારણ
 યહ (વિજ્ઞ) હસ શબ્દ સે કહા જા સકતા હૈં । (જમ્હા વેદેત્તિ સુહ-
 દુક્ખં) જિસ કારણ સે યહ સુખ દુઃખ કા વેદન કરતા હૈં-અનુભવ કરતા
 હૈં (તમ્હા વેદોત્તિ વત્તવ્વં સિયા) હસ કારણ યહ વેદ હસ શબ્દ સે કહા

લક્ષણ રૂપ જીવત્વનો તથા જે વર્તમાન દેહમાં જીવને રહેવાનું કારણ બનેલ છે
 તે પૂર્વવદ્ધ આયુષ્ક કર્મનો અનુભવ કરી રહ્યો છે “તમ્હા જીવેત્તિ વત્તવ્વં સિયા”
 તે કારણે તેને “જીવ” પણ કહી શકાય છે “જમ્હા સત્તે સુહાસુહકમ્મેહિં”
 જે કારણે તે શુભાશુભ કર્મોંમાં આસક્ત રહે છે. “તમ્હા સત્તે ત્તિ વત્તવ્વ
 સિયા” તે કારણે તેને “સત્ત્વ” પણ કહેવામાં આવે છે “જમ્હા તિ કટુ
 કસાયંઽવિલમ્હુરે રસે જાણइ” જે કારણે તે તીખો, કડવો, તુરો, ખાટો અને
 મીઠો રસ બધે છે એટલે કે તેનું આસ્વાદન કરે છે “તમ્હા વિણ્ણુ ત્તિ વત્તવ્વ-
 સિયા” તે કારણે તેને “વિજ્ઞ” કહી શકાય છે “જમ્હા વેદેત્તિ સુહદુક્ખં”
 જે કારણે તે સુખ અને દુઃખનું વેદન કરે છે તમ્હા વેદોત્તિ વત્તવ્વ સિયા” તે

વક્તવ્ય સ્યાત્, સુલ્લુઃસ્વયોરજ્ઞમવર્તત્વેન નિર્ગ્રન્થગ્રીવસ્ય વેદસ્વમપિ મવતીતિ માવ । 'સે તેણદ્વેષં' તત્ તેનાર્યેન, એમિ' કારણે હે ગૌતમ ! 'પાણેષિ વક્તવ્ય- સિયા' પ્રાણેષિ વક્તવ્યં સ્યાત્, 'જાવ વેદોષિવક્તવ્ય સિયા' યાવત્ વેદેષિ વક્તવ્ય સ્યાત્, અર્થાત્ હે ગૌતમ ! પ્રાણધારણોપયોગસ્વસ્વોત્પત્ત્યાદિમત્સ્વશુભાર્થે કર્માનુમત્તનકર્મસંસક્રત્ત્યાદિધર્મૈરુપેતત્ત્વાત્ નિર્ગ્રન્થગ્રીવઃ પ્રાણાદિવેદપર્યન્તપદૈર્મ્યવર્ત- સ્તવ્યતે એવેતિ માવ ! અથ યાવત્પદેન ધૂતગ્રીવસસ્ત્વવિદ્વાના ગ્રહણં મવતીતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

પૂર્વે પ્રાસુકાદારમોજિનોઽનિરુદ્ધમવપપ્ત્ત્યાદિવિશેષણયુક્તસ્ય સાધોરપિ સસ- રવક્રે પુનઃ પુનરપિ આગમનં મવતીતિ પ્રતિપાદિતમ્, અધુના પ્રાસુકાદારમોજિનો નિરુદ્ધમવપપ્ત્ત્યાદિવિશેષણવિશિષ્ટસ્ય સાધોઃ પુનઃ કા ગતિર્મવતીતિ પ્રતિપાદના- યાહ—' મહાર્ઘં ણં મતે ' इत्यादि ।

મૂલ્ય—મહાર્ઘં ણં મતે ! નિયતે નિરુદ્ધમવે, નિરુદ્ધમવ પવષે, જાવ નિદ્વિયટ્કરણિજ્જે, ણો પુનરવિ હત્યત્ય હવ્વં આગચ્છહ ? હતા ગોયમા ! મહાર્ઘં ણ નિયતે જાવ પુનરવિ હત્યત્યં હવ્વં આગચ્છહ, સે ણ મતે કિં વત્તવ્વ સિયા ? ગોયમા ! સિદ્ધેત્તિ વત્તવ્વ સિયા બુદ્ધેત્તિ વત્તવ્વ સિયા, મુત્તેત્તિ વત્તવ્વ સિયા, પારગપ્તિ વત્તવ્વ સિયા, પરપરગપ્તિ વત્તવ્વ સિયા, સિદ્ધે બુદ્ધે મુત્તે પરિનિવ્વુદે અતકઠે સવ્વદુક્કલપહીણેત્તિ વત્તવ્વ સિયા, સેવ મતે સેવ મતેત્તિ મગવ ગોયમે સમણ મગવ મહાવીર વદહ નમસહ, વદિત્તા નમસિત્તા, સજમેણં તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરહ ॥ સૂ. ૬ ॥

જા સક્રાતા હૈ । (તેણદ્વેષં પાણે સ્તિ વક્તવ્યં સિયા) इसलिये हे गौतम ! इन कारणोंको लेकर (पाणें स्तિ वक्तव्यं सिया जाव वेदोस्ति वक्तव्यं सिया) निर्ग्रन्थ जीव प्राणसे लेकर वेदवक्तव्य के शब्दोंद्वारा कहा जा सकता है ॥ सू. ५ ॥

હારણે તેને “વેદ પણુ કહી શકાય છે ” સે તેણદ્વેષં પાણેષિ વક્તવ્યં સિયા- જાવ વેદોષિ વક્તવ્યં સિયા” હે ગૌતમ ! તે હારણે નિર્ગ્રન્થ છત્વને પ્રાણથી છત્વને વેદ સુખીના શબ્દો વડે જોળખાવી શકાય છે ॥ સૂ. ૫ ॥

છાયા—મૃતાદી સ્વલ્પ ભદન્ત ! નિર્ગ્રન્થો નિરુદ્ધભવો નિરુદ્ધભવપ્રપન્ચો યાવત્ નિષ્ઠિતાર્થકરણીયો નો પુનરપિ અત્રસ્થં હવ્વં આગચ્છતિ, હન્ત ગૌતમ ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થો યાવત્ નો પુનરપિ અત્રસ્થં હવ્વં આગચ્છતિ । સ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કિં વક્તવ્યં

અમી પહિલે એસા પ્રતિપાદન કિયા જા ચુકા હૈ કિ જો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક ભોજી તો હૈ, પરન્તુ યદિ વહ અનિરુદ્ધભવપ્રપંચ આદિ વિશેષણવાલે હૈ તો ઉસકા મી ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર સાગર મેં હી બાર ૨ શ્રમણ હોતા રહતા હૈ । અબ સૂત્રકાર યહ કહતેં હૈં કિ જો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહાર ભોજી હૈ ઓર સાથ મેં નિરુદ્ધભવપ્રપંચ આદિ વિશેષણવાલા મી હૈ તો ઉસકી ક્યા ગતિ હોતી હૈ સો કહતે હૈં 'મઢાઈ ણં મંતે' હ.

સૂત્રાર્થ—(મંતે ! નિરુદ્ધભવે નિરુદ્ધભવપવંચે જાવ નિદ્વિયદ્વકરણિજ્જે મઢાઈ ણં નિયંટે) હે ભદન્ત ! જિસને અપના અગ્રેતન જન્મ નિરુદ્ધ કર દિયા હૈ, અપને ભવપ્રપંચ કો રોક દિયા હૈ યાવત્ જિસકા કાર્ય પૂર્ણ હુણ કાર્ય કી તરહ પૂર્ણ સમાપ્ત હો ચુકા હૈ એસા વહ મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ ક્યા (પુનરવિ ઇત્થત્થં હવ્વં ણો આગચ્છહ) ફિર સે મી મનુષ્ય આદિ ગતિરૂપ સંસાર કો પ્રાપ્ત નહીં કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા) હાં ગૌતમ ! (મઢાઈ ણં નિયંટે જાવ પુનરવિ ઇત્થત્થં હવ્વં નો આગચ્છહ) નિરુદ્ધભવ આદિ વિશેષણ વાલા મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ યાવત્ ફિર સે મી મનુષ્ય

આગળ એવું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે કે જે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહાર ગ્રહણ કરનાર છે, પણ અનિરુદ્ધ ભવપ્રપંચ આદિ વિશેષણો વાળો હોય છે તેને પણ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમા વારંવાર જન્મણ કરવું પડે છે. હવે એ બતાવામાં આવે છે કે જે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહારનો ઉપયોગ કરતો હોય અને નિરુદ્ધ ભવપ્રપંચ વગેરે વિશેષણો વાળો હોય તેની કેવી ગતિ થાય છે !

“મઢાઈ ણ મંતે ! ”

સૂત્રાર્થ— (મંતે ! નિરુદ્ધભવે નિરુદ્ધભવપવંચે જાવ નિદ્વિયદ્વકરણિજ્જે મઢાઈ ણં નિયંટે) હે ભગવન ! જેણે પોતાના આગામી ભવનો નિરોધ કરી નાખ્યો છે, પોતાના ભવવિસ્તારનો નિરોધ કર્યો છે, યાવત્ જેતું કાર્ય સંપૂર્ણ થયેલા કાર્યની જેમ પૂર્ણ થઈ ગયેલું છે (એટલે એવો કે જે કૃતકૃત્ય થઈ ગયેલ છે) એવો મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ શુ (પુનરવિ ઇત્થત્થં હવ્વં ણો આગચ્છહ ?) ફરીથી મનુષ્ય વગેરે ચાર ગતિ વાળા સંસારને પ્રાપ્ત કરતો નથી ? (હંતા ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (મઢાઈ ણ નિયંટે જાવ પુનરવિ ઇત્થત્થં હવ્વં નો આગચ્છહ) નિરુદ્ધ ભવ વગેરે વિશેષણો વાળો મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ મનુષ્ય વગેરે ચતુર્ગતિરૂપ

સ્યાત્, ગૌતમ સિદ્ધ ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, બુદ્ધ ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, મુક્ત ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, પારગત ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, પરંપરાગત ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, સિદ્ધા બુદ્ધઃ મુક્ત પરિનિર્વૃત્ત અન્તઃકૃત સર્વદુઃસ્વપ્રહીણ ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ મગવાન્ ગૌતમ ધમ્મં મગયન્ત મહાવીર વન્દતે નમસ્પતિ વન્દિત્વા નમસ્પિત્વા સયમેન તપસા આત્માર્ન માવયન્ વિહરતિ ॥૬૦૬॥

આદિ ગતિરૂપ સસાર કો પ્રાપ્ત નહીં કરતા હૈ । (સે જ મંતે ! કિં વક્તવ્ય સિયા ? હે મદન્ત ! આત્મકલ્યાણ કરને યાલા વહ ધમ્મનિર્મલ અનગાર કિસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિદ્ધેત્તિ વક્તવ્ય સિયા) પૂર્વોક્ત વિશેષણ યાલા વહ ધમ્મનિર્મલ અનગાર (સિદ્ધ) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (બુદ્ધેત્તિ વક્તવ્ય સિયા) બુદ્ધ હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (મુક્તેત્તિ વક્તવ્ય સિયા) (મુક્ત) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (પારગત્તિ વક્તવ્ય સિયા) (પારગત) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (પરપરાગત્તિ વક્તવ્ય સિયા) (પરંપરાગત) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (સિદ્ધે બુદ્ધે મુક્તે, પરિનિવ્યુદ્ધે અંતઃકરે, સર્વદુઃસ્વપ્રહીણે સિ વક્તવ્ય સિયા) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વૃત્ત, અન્તઃકૃત, સર્વદુઃસ્વપ્રહીણ હસ તરહ હન શબ્દો દ્વારા વહ કહા જા સકતા હૈ । (સેધ મંતે ! સેધ મંતે ! મગય ગોયમે સમ્મં મગય મહાવીરં વદહ નમંસહ વંદિત્તા નમંમિત્તા સજમેણં તપસા અપ્પાણં માધેમાણે વિહરહ) હે મદન્ત ! આપને જો કહો હૈ વહ પેમા

સ આરમ્ભ કરી જ મ લેનો નથી. (સ મંતે ! કિં વક્તવ્ય સિયા ?) હે મદવન્, આત્મકલ્યાણ કરનાર તે ધમ્મનિર્મલ ધને કયા કયા નામે ઓળખી શકાય । (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સિદ્ધેત્તિ વક્તવ્ય સિયા) પૂર્વોક્ત વિશેષણોના તે ધમ્મનિર્મલ ધને ‘સિદ્ધ’ નામથી કહી શકાય છે, (બુદ્ધેત્તિ વક્તવ્ય સિયા) ‘બુદ્ધ’ પણ કહી શકાય છે, (મુક્તેત્તિ વક્તવ્ય સિયા) ‘મુક્ત’ પણ કહી શકાય છે, (પારગત્તિ વક્તવ્ય સિયા) ‘પારગત’ પણ કહી શકાય છે (પરપરાગત્તિ વક્તવ્ય સિયા) ‘પરંપરાગત’ પણ કહી શકાય છે (સિદ્ધે બુદ્ધે, મુક્તે પરિનિવ્યુદ્ધે અનંતરે સર્વદુઃસ્વપ્રહીણ સિ વક્તવ્ય સિયા) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત પરિનિર્વૃત્ત, અન્તઃકૃત ધને મગ દુઃખ પ્રતિજ્ઞા પણ કહી શકાય છે (તેવં મંતે ! મગય ગોયમે સમ્મં મગય મહાવીરં વદહ નમંસહ વંદિત્તા નમંમિત્તા સજમેણં તપસા અપ્પાણં માધેમાણે વિહરહ) હે મદવન્ ! આપે જે શબ્દ તે વક્તવ્ય જ છે હે મદવન્ ! આપની જાત મ થી છે આ પ્રધાત્તે કહીને મદવન્

છાયા—મૃતાદી સ્વભૂત ! નિર્ગ્રન્થો નિરુદ્ધભવો નિરુદ્ધભવપ્રપંચો યાવત્ નિષ્ઠિતાર્થકરણીયો નો પુનરપિ અત્રસ્થં હવ્વં આગચ્છતિ, હન્ત ગૌતમ ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થો યાવત્ નો પુનરપિ અત્રસ્થં હવ્વં આગચ્છતિ । સ સ્વભૂત ! કિં વક્તવ્યં

અમી પહિલે એસા પ્રતિપાદન ક્રિયા જા ચુકા હૈ કિ જો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક ભોજી તો હૈ, પરન્તુ યદિ વહ અનિરુદ્ધભવપ્રપંચ આદિ વિશેષણવાલે હૈ તો ઉસકા ભી ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર સાગર મેં હી વાર ૨ શ્રમણ હોતા રહતા હૈ । અવ સૂત્રકાર યહ કહતેં હૈં કિ જો શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહાર ભોજી હૈ ઓર સાથ મેં નિરુદ્ધભવપ્રપંચ આદિ વિશેષણવાલા ભી હૈ તો ઉસકી ક્યા ગતિ હોતી હૈ સો કહતેં હૈં 'મઢાઈ ણં મંતે' હ.

સૂત્રાર્થ—(મંતે ! નિરુદ્ધભવે નિરુદ્ધભવપ્રપંચે જાવ નિદ્વિયદ્વકરણિજ્જે મઢાઈ ણં નિયંટે) હે મદન્ત ! જિસને અપના અગ્રેતન જન્મ નિરુદ્ધ કર દિયા હૈ, અપને ભવપ્રપંચ કો રોક દિયા હૈ યાવત્ જિસકા કાર્ય પૂર્ણ હુએ કાર્ય કી તરહ પૂર્ણ સમાપ્ત હો ચુકા હૈ એસા વહ મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ ક્યા (પુનરવિ દિત્થત્થં હવ્વં ણો આગચ્છહ) ફિર સે ભી મનુષ્ય આદિ ગતિરૂપ સંસાર કો પ્રાપ્ત નહીં કરતા હૈ ? (હંતા ગોયમા) હાં ગૌતમ ! (મઢાઈ ણં નિયંટે જાવ પુનરવિ દિત્થત્થં હવ્વં નો આગચ્છહ) નિરુદ્ધભવ આદિ વિશેષણ વાલા મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ યાવત્ ફિર સે ભી મનુષ્ય

આગણ એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે જે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહાર ગ્રહણ કરનાર છે, પણ અનિરુદ્ધ ભવપ્રપંચ આદિ વિશેષણો વાળો હોય છે તેને પણ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં વારંવાર શ્રમણ કરવું પડે છે. હવે એ બતાવામાં આવે છે કે જે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પ્રાસુક આહારને ઉપયોગ કરતો હોય અને નિરુદ્ધ ભવપ્રપંચ વગેરે વિશેષણો વાળો હોય તેની કેવી ગતિ થાય છે !

“ મઢાઈ ણં મંતે ! ”

સૂત્રાર્થ— (મંતે ! નિરુદ્ધભવે નિરુદ્ધભવપ્રપંચે જાવ નિદ્વિયદ્વકરણિજ્જે મઢાઈ ણં નિયંટે) હે ભગવન્ ! જેણે પોતાના આગામી ભવનો નિરોધ કરી નાખ્યો છે, પોતાના ભવવિસ્તારનો નિરોધ કર્યો છે, યાવત્ જેવું કાર્ય સંપૂર્ણ થયેલા કાર્યની જેમ પૂર્ણ થઈ ગયેલું છે (એટલે એવો કે જે કૃતકૃત્ય થઈ ગયેલ છે) એવો મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ શું (પુનરવિ દિત્થત્થં હવ્વં ણો આગચ્છહ ?) ફરીથી મનુષ્ય વગેરે ચાર ગતિ વાળા સંસારને પ્રાપ્ત કરતો નથી ? (હંતા ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (મઢાઈ ણં નિયંટે જાવ પુનરવિ દિત્થત્થં હવ્વં નો આગચ્છહ) નિરુદ્ધ ભવ વગેરે વિશેષણો વાળો મૃતાદી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ મનુષ્ય વગેરે ચતુર્ગતિરૂપ

સ્પાત્, ગૌતમ સિદ્ધ इति वक्तव्यं स्यात् बुद्ध इति वक्तव्यं स्यात् मुक्त इति वक्तव्यं
 स्यात्, पारगत इति वक्तव्यं स्यात्, परंपरागत इति वक्तव्यं स्यात्, सिद्धः
 बुद्ध मुक्त परिनिर्मुक्तः अन्तकृत सर्वदुःखप्रहीण इति वक्तव्यं स्यात्, तदेवं
 भवन्त । तदेव भवन्त । इति मगवान् गौतम भ्रमणं मगवन्तं महावीरं पन्दते
 नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा समयेन तपसा आत्मानं भाषयन् विहरति । ॥५॥

આવિ ગતિરૂપ સંસાર કો પ્રાપ્ત નહીં કરતા હૈ । (સે ણ ભતે ! કિં વત્ત
 વ્થ સિયા ? હે ભવન્ત ! આત્મકથ્થાણ કરને વાલાં વહ્ ભ્રમણનિર્જ્ઞ
 અનગાર કિસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ !
 (સિદ્ધેસિ વત્તવ્થ સિયા) પૂર્વોક્ત વિશેષણ વાલાં વહ્ ભ્રમણ નિર્જ્ઞ
 અનગાર (સિદ્ધ) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (બુદ્ધેસિ વત્તવ્થ
 સિયા) બુદ્ધ હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (મુક્તેસિ વત્તવ્થ સિયા)
 (મુક્ત) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (પારગપ્ સિ વત્તવ્થ સિયા)
 (પારગત) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (પરપરગપ્ સિ વત્તવ્થ
 સિયા) (પરંપરાગત) હસ નામ સે કહા જા સકતા હૈ । (સિદ્ધે બુદ્ધે
 મુક્તે, પરિનિબ્બુદ્ધે અંતકહે, સબ્બદુક્ખપ્રહીણે સિ વત્તવ્થ સિયા) સિદ્ધ,
 બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વૃત્ત, અન્તકૃત, સર્વદુક્ખપ્રહીણ હસ તરહ્ ઇન શબ્દો
 દ્વારા વહ્ કહા જા સકતા હૈ । (સેવ્ ભતે ! સેવ્ ભતે ! મગધં ગોયમે
 સમણં મગધં મહાવીરં વંદહ્ નમંસહ વંદિત્તા નમસિત્તા સંજમેણં તવસા
 અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરહ્) હે ભવન્ત ! આપને જો કહો હૈ વહ્ પેસા

સંસારમાં ફરી જન્મ લેતો નથી. (સે મતે ! કિં વત્તવ્થ સિયા ?) હે ભ્રમણ
 આત્મકથ્થાણ કરનાર તે ભ્રમણ નિર્જ્ઞને કયાં કયાં નામે બોળખી શકાય !
 (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (સિદ્ધેસિ વત્તવ્થ સિયા) પૂર્વોક્ત વિશેષણોના
 તે ભ્રમણ નિર્જ્ઞને 'સિદ્ધ' નામથી કહી શકાય છે, (બુદ્ધેસિ વત્તવ્થ સિયા)
 "બુદ્ધ" પણ કહી શકાય છે, (મુક્તેસિ વત્તવ્થ સિયા) " મુક્ત " પણ કહી
 શકાય છે, (પારગપ્ સિ વત્તવ્થ સિયા) " પારગત " પણ કહી શકાય છે
 (પરપરગપ્ સિ વત્તવ્થ સિયા) " પરંપરાગત " પણ કહી શકાય છે, (સિદ્ધે, બુદ્ધે,
 મુક્તે, પરિનિબ્બુદ્ધે, અંતકહે, સબ્બદુક્ખપ્રહીણેસિ વત્તવ્થ સિયા) સિદ્ધ, બુદ્ધ,
 મુક્ત, પરિનિર્વૃત્ત, અંતકૃત અને ત્રય દુઃખ પ્રતીજ્ઞ, પણ કહી શકાય છે (સેવ્ ભતે !
 સેવ્ ભતે ! મગધ ગોયમે સમણં મગધ મહાવીરં વંદહ્ નમંસહ વંદિત્તા નમસિત્તા
 સંજમેણં તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણ વિહરહ્) હે ભ્રમણ ! આપે જે કહો તે
 યથાય જ છે હે ભ્રમણ ! આપની વાત સાચી છે આ પ્રમાણે કહીને ભ્રમણ

ટીકા—'મઢાઈ ણં મંતે' મૃતાદી સ્વભૂત મદન્ત ! 'નિયંટે' નિર્ગ્રન્થઃ 'નિરુદ્ધભવે' નિરુદ્ધભવઃ નિરુદ્ધઃ મવ. અગ્રેતનં જન્મ યેન સ નિરુદ્ધભવઃ ચરમભવપ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ, 'નિરુદ્ધભવપવંચે' નિરુદ્ધભવપ્રપન્નઃ અપ્રાપ્તભવવિસ્તાર ઇત્યર્થઃ, 'જાવ નિદ્વિયટ્ટકરણિજ્જે' યાવત્ નિષ્ઠિતાર્થકરણીયઃ યાવત્પદેન—'પહીણસંસારે, પહીણ-સંસારવેયણિજ્જે, વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે, નિદ્વિયટ્ટે' एतेषां विशेषणानाम् ग्रहणं कर्तव्यम्, तत्र 'पहीणसंसारे' प्रहीणसंसारः दूरीकृतचतुर्गतिगमन इत्यर्थः, 'पहीणसंसारवેયણિજ્જે' પ્રહીણસંસારવેદનીયઃ, પ્રહીણસંસારવેદ્યકર્મા, 'વોચ્છિન્નસંસારે' વ્યવચ્છિન્નસંસારઃ, ત્રુટિતચતુર્ગતિગમનાનુબન્ધઃ, અતएव—'વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે' व्यवच्छिन्नसंसारवेदनीयः, व्यवच्छिन्नम् अनुबन्ध

હી હૈ અર્થાત્ સત્ય હૈ હસ પ્રકાર કહ કર ભગવાન્ ગૌતમ ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વંદન કિયા, નમસ્કાર કિયા । વંદન નમસ્કાર કરકે ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ વિચરને લગે ॥ સૂ-૬ ॥

ટીકાર્થ—(મઢાઈ ણં મંતે નિયંટે) હે મદન્ત ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થ કિ જિસને અપના (નિરુદ્ધભવે) અગ્રેતન જન્મ નિરુદ્ધ કર દિયા હૈ, અર્થાત્ જો ચરમભવ કો પ્રાપ્ત હુઆ હૈ (નિરુદ્ધભવપવંચે) જિસે અવ ભવ કા વિસ્તાર પ્રાપ્ત કરના બાકી નહીં રહા હૈ (જાવ નિદ્વિયટ્ટકરણિજ્જે) યાવત્ નિષ્ઠિતાર્થ કરણીય (પહીણસંસારે) જિસને ચતુર્ગતિ મેં શ્રમણ કરને રૂપ અપને સંસાર કો દૂર કર દિયા હૈ (પહીણસંસાર વેયણિજ્જે) સંસારવેદ્યકર્મ જિસકા નષ્ટ હો ચુકા હૈ (વોચ્છિન્ન સંસારે) જિસકા ચતુર્ગતિ ગમનાનુબંધ ટૂટ ચુકા હૈ અતएव (વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે)

ગૌતમે ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભવિત કરતા વિચારવા લાગ્યા, એટલે કે પોતાને સ્થાને ગયા. ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ—“મઢાઈ ણ મંતે ! નિયંટે” હે ભગવન્ ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થ અસ્થિત વસ્તુનો આહાર કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કે જેણે (નિરુદ્ધભવે) પોતાના આગામી ભવનો નિરોધ કર્યો છે એટલે કે જે ચરમભવને પામેલા છે, (નિરુદ્ધભવપવંચે) જેને ભવનો વિસ્તાર પ્રાપ્ત કરવાનું બાકી રહેલ નથી, (પહીણસંસારે) જેણે ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં શ્રમણ કરવાનું દૂર કરી નાખ્યું છે (પહીણસંસારવેયણિજ્જે) જેના સંસારવેદ્ય કર્મ નષ્ટ થઈ ચૂક્યા છે, (વોચ્છિન્નસંસારે) ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં ગમન કરાવનાર કર્મનો બંધ જેને તૂટી ગયો છે, “વોચ્છિન્ન” જેના સંસાર વેદનીય કર્મનો સર્વથા

વ્યવચ્છેદેન વિનાશિત ચતુર્ગતિગમનવથા કર્મ યન સ વ્યવચ્છિન્નસંસારવેદનીય
 इति, 'निष्ठियष्टे' निष्ठितार्थ = संपादितमयोजन 'निष्ठियष्टकरणिज्जे' निष्ठि
 तार्थकरणीय, निष्ठितः=सम्पन्न अर्थः=मयोजनं यत्र सः, एतादृशः करणीयः=
 कर्षण्यो यस्य स तथा कृतकृत्य इत्यर्थ, एतादृशः स मृतादी अनगार
 'नो पुनरपि' नो पुनरपि 'इत्यर्थ' अप्रस्थ-मर्ष=तिर्यङ्मरामरनारकस्वरूपच
 र्गतिभ्रमणरूपं संसारं 'इव' इति धानयालङ्कारे 'आगच्छ' आगच्छति, न
 संसारे समायातीत्यर्थः, हे भवन्त ! येन संसारस्य निरोधं कृतः संसारप्रपञ्चापि
 दूरीकृतः तथा व्यवच्छिन्नसंसारादिविशेषणयुतः संपादितमयोजनादिः द्विः
 स किं पुनः पुनर्न संसारचक्रमागच्छसीति प्रश्नः । मगधानाह—'गोयमा'
 इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'महाई णं नियंठ' मृतादी खलु निर्गन्ध, 'जाव
 नो पुनरपि', यावत् नो पुनरपि 'इत्यर्थ' अप्रस्थ=तिर्यङ्मरामरनारकस्वरूपगतिगमन-
 रूपं संसारम् 'इव आगच्छ' इव आगच्छति, न पुनः संसारमागच्छसीत्यर्थः

સંસાર વેદનીયકર્મ जिसका व्यवच्छिन्न हो गया है, अर्थात् अनुबंध के
 व्यवच्छेद से जिसने चतुर्गतिगमन वेष कर्म नष्ट कर दिया है (निष्ठि
 यष्टे) जिसने अपना कार्य सिद्ध कर लिया है (निष्ठियष्टकरणिज्जे)
 तथा—जिसका कार्य पूर्ण हुए कार्य की तरह पूर्ण समाप्त हो चुका है—
 अर्थात् जो कृतकृत्य हो चुका है ऐसा वह मृतादी अनगार (इत्यर्थ)
 अप्रस्थमर्ष को—अर्थात् चतुर्गतिभ्रमण रूप संसार को क्या (नो पुनरपि
 आगच्छ) फिर से नहीं प्राप्त करता है ? अर्थात् ऐसा अमज अनगार
 फिर से संसारमें जन्ममरण नहीं करता है क्या ? इसका उत्तर देते हुए
 प्रभु गौतम से कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (महाई णं नियंठ)
 मृतादी निर्गन्ध (जाव नो पुनरपि इत्यर्थ इव आगच्छ) यावत् फिर
 के वह चतुर्गति भ्रमणरूप संसार में नहीं जाता है । अर्थात् सिद्ध हो

નારા થઈ ગયો છે એવી કે અનુબંધના છેદને લીધે એણે ચારગતિરૂપ સંસારમાં
 જમણ કરાવનાર વેધ કર્યોના નારા કરી નાખ્યો છે (નિષ્ઠિયષ્ટે) એણે
 પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી લીધું છે, (નિષ્ઠિયષ્ટકરણિજ્જે) તથા જે કૃતકૃત્ય થઈ
 બનેલ છે એવો તે મૃતાદી અનુગાર (इत्यर्थ) ચતુર્ગતિ જમણરૂપ સંસારને ॥
 (નો પુનરપિ આગચ્છ) ફરીથી પ્રાપ્ત કરતો નથી ? એવી કે એવો જમણ
 નિર્બંધ શું સંસારમાં ફરીથી જન્મ મરણ પામતો નથી, તેનો ઉત્તર પ્રભુ આ
 પ્રભાણે આપે છે 'ગોયમા' 'હે ગૌતમ ! 'મહાઈ ણં નિયંટ' એવો મૃતાદી નિર્બંધ
 (જાવ નો પુનરપિ इत्यर्थ इव आगच्छ) ફરીથી આ ચાર ગતિગાણા સંસારમાં
 જન્મ લેતો નથી. એટલે કે તે સિદ્ધપણ પામે છે તે જમણ નિર્બંધને

ટીકા—‘મડાઈ ણં મંતે ’ મૃતાદી સ્વલુ મદન્ત ! ‘ નિયંટે ’ નિર્ગ્રન્થઃ ‘ નિરુદ્ધભવે ’ નિરુદ્ધભવઃ નિરુદ્ધઃ ભવઃ અગ્રેતનં જન્મ યેન સ નિરુદ્ધભવઃ ચરમભવપ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ, ‘ નિરુદ્ધભવપવંચે ’ નિરુદ્ધભવપ્રપન્નઃ અપ્રાપ્તભવવિસ્તાર ઇત્યર્થઃ, ‘ જાવ નિદ્વિયટ્કરણિજ્જે ’ યાવત્ નિષ્ઠિતાર્થકરણીયઃ યાવત્પદેન—‘ પહીણસંસારે, પહીણસંસારવેયણિજ્જે, વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે, નિદ્વિયટ્કે ’ एतेषां विशेषणानाम् પ્રહણં કર્તવ્યમ્, તત્ર ‘ પહીણસંસારે ’ પ્રહીણસંસારઃ દૂરીકૃતચતુર્ગતિગમન ઇત્યર્થઃ, ‘ પહીણસંસારવેયણિજ્જે ’ પ્રહીણસંસારવેદનીયઃ, પ્રહીણસંસારવેદ્યકર્મા, ‘ વોચ્છિન્નસંસારે ’ વ્યવચ્છિન્નસંસારઃ, ત્રુટિતચતુર્ગતિગમનાનુબન્ધઃ, અતएव—‘ વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે ’ વ્યવચ્છિન્નસંસારવેદનીયઃ, વ્યવચ્છિન્નમ્ અનુબન્ધ

હી હૈ અર્થાત્ સત્ય હૈ હસ પ્રકાર કહ કર ભગવાન્ ગૌતમ ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વંદન કિયા, નમસ્કાર કિયા । વંદન નમસ્કાર કરકે ફિર વે સંયમ ઔર તપ સે અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હુए વિચરને લગે ॥ સૂ-૬ ॥

ટીકાર્થ—(મડાઈ ણં મંતે નિયંટે) હે મદન્ત ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થ કિ જિસને અપના (નિરુદ્ધભવે) અગ્રેતન જન્મ નિરુદ્ધ કર દિયા હૈ, અર્થાત્ જો ચરમભવ કો પ્રાપ્ત હુઆ હૈ (નિરુદ્ધભવપવંચે) જિસે અવ ભવ કા વિસ્તાર પ્રાપ્ત કરના બાકી નહીં રહા હૈ (જાવ નિદ્વિયટ્કરણિજ્જે) યાવત્ નિષ્ઠિતાર્થ કરણીય (પહીણસંસારે) જિસને ચતુર્ગતિ મેં શ્રમણ કરતે રૂપ અપને સંસાર કો દૂર કર દિયા હૈ (પહીણસંસાર વેયણિજ્જે) સંસારવેદ્યકર્મ જિસકા નષ્ટ હો ચુકા હૈ (વોચ્છિન્ન સંસારે) જિસકા ચતુર્ગતિ ગમનાનુબન્ધ દૂટ ચુકા હૈ અતएव (વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે)

ગૌતમે ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભવિત કરતા વિચારવા લાગ્યા, એટલે કે પોતાને સ્થાને ગયા ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ—“મડાઈ ણ મંતે ! નિયંટે ” હે ભગવન્ ! મૃતાદી નિર્ગ્રન્થ અચિત્ત વસ્તુનો આહાર કરનાર શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કે જેણે (નિરુદ્ધભવે) પોતાના આગામી ભવનો નિરોધ કર્યો છે એટલે કે જે ચરમભવને પામેલા છે, (નિરુદ્ધભવપવંચે) જેને ભવનો વિસ્તાર પ્રાપ્ત કરવાનું બાકી રહેલ નથી, (પહીણસંસારે) જેણે ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં શ્રમણ કરવાનું દૂર કરી નાખ્યું છે. (પહીણસંસારવેયણિજ્જે) જેના સંસારવેદ્ય કર્મ નષ્ટ થઈ ચૂક્યાં છે, (વોચ્છિન્નસંસારે) ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં ગમન કરાવનાર કર્મનો બંધ જેને તૂટી ગયો છે, “વોચ્છિન્નસંસારવેયણિજ્જે ” જેના સંસાર વેદનીય કર્મનો સર્વથા

ગત્તિ ઇતિ વક્તવ્ય સ્યાત્, સસારપારગમિત્વાત્ યદ્યપિ પતાશ્ચો મુનિર્નેદામીં
સસારસાગરસ્ય પારગત્ત્વં કિન્તુ કાલાન્તરે પાર ગમિષ્યમાણત્વાત્ માદિનિ ધૂત્ત
દુપચારાત્ પારગત્ત્વં ઇતિ કથ્યતે, 'પરપરાગણ્તિ વક્તવ્ય સિયા' પરંપરાગત્ત્વં ઇતિ
વક્તવ્ય સ્યાત્, પરંપરયા મિથ્યાત્વાદિગુણસ્થાનકાનાં મનુષ્યાદિગતીનાં ચા પારં
પર્યેણ ગત્ત્વં=પ્રાપ્ત્તિ ઇતિ પરંપરાગત્ત્વં અથવા પરંપરયા મુક્તપુરુષાણાં ચા પરંપરા તથા
પરંપરયા ગત્ત્વં કર્મજાલ વ્યતિક્રાન્ત્વં ઇતિ । પરંપરાગત્ત્વં ઇતિ અથ નિગમયમાર્-
'સિદ્ધે' ઇત્યાદિ । 'સિદ્ધે ધુદ્ધે મુષ્ણે પરિનિષ્ણુદે અંતઃકુદ્ધે સંવદુક્ષ્ણુદીજેષિ
વક્તવ્યં સિયા' સિદ્ધો ધુદ્ધો મુક્તઃ પરિનિર્ણત, અંતઃકુદ્ધઃ સર્વદુઃસ્વમહીણ ઇતિ વક્તવ્યં

કે કારણ વહ (પારગત) હસ શબ્દ સે કહા જાતા હૈ । યદ્યપિ પેસા
મુનિ અમી સસાર સાગર કે પારગત નહીં જુઆ હૈ આગે વહ ઉસકે પરં
કો પ્રાપ્ત કરને ઘાલા પનેગા-પરન્તુ અમી જો ઉસે (પારગત) : હસ શબ્દ
સે વ્યવહાર કા વિષયમૂત્ત કહ દિયા ગયા હૈ સો ઉસકો હોને વાલી
અવસ્થા કો યહાં હો જુકી અવસ્થા માનકર (પારગત) કહા ગયા હૈ ।
(પરંપરાગણ્તિ વક્તવ્યં સિયા) પરંપરાગત્ત્વં હસ શબ્દ સે જો ઉસે વક્ત
વ્ય કહા ગયા હૈ ઉસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉસને જો સંસારરૂપ સમુદ્ર
કી પાર કો પ્રાપ્ત કિયા, વહ મિથ્યાત્વ આદિ ગુણસ્થાનોં કી અથવા મનુ
ષ્ય આદિ સુગતિ કી પરંપરા સે પ્રાપ્ત કિયા હૈ । અથવા મુક્ત પુરુષોં કી
જો પરમ્પરા કર્મ જાલ સે વૃત્ત હોને કી હૈ વસી પરંપરા કે અનુસાર યહ
અમી કર્મ જાલ સે વૃત્ત જુઆ હૈ અતઃ યહ (પરંપરાગત) હસ શબ્દ સે અમી
વ્યવહાર કા વિષય બન સકતા હૈ । અથ કથિત અર્થ કો નિગમન કરતે
દુપ સૂત્રકાર કહતે હૈ કિ-(સિદ્ધે, ધુદ્ધે, મુષ્ણે, પરિનિષ્ણુદે, અંતઃકુદ્ધે,

સરી ગયા હોય છે તેથી તેમને માટે "પારગત" શબ્દનો પ્રયોગ પણ કરી
શકાય છે એ કે તે મુનિ હતા સસાર સાગરને તરીકે જ્યાં નથી, છતાં પણ
તેમને માટે "પારગત" શબ્દનો જે પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે આગળ
પ્રાપ્ત થનારી સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ જશે એવું માનીને કરવામાં આવેલ છે
(પરંપરાગણ્તિ વક્તવ્યં સિયા) તેમને "પરંપરાગત" કહેવાનું કારણ એ છે કે
તેમણે જે સસારશ્રી સમુદ્રને પાર કરીને પ્રાપ્ત કરી છે તે મિથ્યાત્વ
વગેરે શુદ્ધિશાનોની અથવા મનુષ્ય વગેરે સુગતિની પરંપરાથી પ્રાપ્ત કરેલ છે
અથવા કમલગથી ફૂલ રહેવાની સુખ પુરુષોની જે પરંપરા છે તે પરંપરાને
અનુસરીને જ તેઓ કમલગથી ફૂલ રહ્યા છે તેથી તેમને "માટે પરંપરાગત"
શબ્દનો પણ પ્રયોગ કરી શકાય છે અને કથિત અર્થની સમાપ્તિ કરવાને માટે
સૂત્રકાર કહે છે કે (સિદ્ધે, ધુદ્ધે, મુષ્ણે, પરિનિષ્ણુદે, અંતઃકુદ્ધે, સંવદુક્ષ્ણ

અત્ર યાવત્પદેન નિરુદ્ધસંસારે નિરુદ્ધસંસારપત્તવે વોચ્છિન્નસંસારે इत्यादि प्रश्न-
प्रकरणोक्तसर्वविशेषणानां संग्रहः करणीयः, हे गौतम ! पूर्वकथितनिरुद्धसंसारोक्ति-
विशेषणविशिष्टो मृतादी निर्ग्रन्थः न पुनः संसारं प्राप्नोतीति भावः । एतादृशो
निर्ग्रन्थजीवः केन केन शब्देन व्यवहरणीय इत्याशयेनाह—‘ से णं भंते ’ इत्यादि ।
‘ से णं भंते ’ स खलु भदन्त ! ‘ किं वत्तव्वं सिया ’ किं वक्तव्यं स्यात् , केन
शब्देन व्यवहरणीय इत्यर्थः । भगवानाह—‘ गोयमा ’ इत्यादि । ‘ गोयमा ’
हे गौतम ! ‘ सिद्धेत्ति वत्तव्वं सिया ’ सिद्ध इति वक्तव्यं स्यात् , सिद्ध इति
शब्देन व्यवहरणीयः कृतसकलकार्यत्वात् । ‘ बुद्धेत्ति वत्तव्वं सिया ’ बुद्ध इति वक्तव्यं
स्यात् , विमलकेवललोकेन सकललोकालोकयोर्दर्शकत्वात् , ‘ मुत्तेत्ति वत्तव्वं सिया ’
मुक्त इति वक्तव्यं स्यात् , नष्टसकलकर्मत्वात् ‘ पारगएत्ति वत्तव्वं सिया ’ पार-

जाता है । ऐसा श्रमण निर्ग्रन्थ जीव किस किस शब्द के द्वारा व्यवहा-
रणीय होता है ? ऐसा पूछने के अभिप्राय से अब गौतम स्वामी प्रभु
महावीर से प्रश्न करते हैं—(से णं भंते । किं वत्तव्वं सिया) हे भदन्त !
वह पूर्वोक्त विशेषण वाला श्रमण निर्ग्रन्थ किन २ नामों से कहा जाता
है ? तब प्रभु कहते हैं—(गोयमा) हे गौतम ! (सिद्धेत्ति वत्तव्वं सिया)
वह (सिद्ध) इस शब्दसे व्यवहार करनेके योग्य बन जाता है—क्यों कि
वह अपने सकल कार्यों को कर चुका है । (बुद्धेत्ति वत्तव्वं सिया)
विमल केवलरूप अलोक से वह सकल लोक और अलोक का साक्षात्
ज्ञाता द्रष्टा हो जाने के कारण (बुद्ध) इस शब्द से व्यवहार करने
योग्य हो जाता है । (मुत्तेत्ति वत्तव्वं सिया) ज्ञानावरण आदि आठों
कर्मनष्ट हो जाने के कारण वह (मुक्त) इस शब्द से कहने योग्य हो
जाता है । (पारगएत्ति वत्तव्वं सिया) संसार से पारगामी बन जाने

કયા કયાં નામે ઓળખવામાં આવે છે તે બાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી મહા-
વીર પ્રભુને પૂછે છે કે (સે ણં ભંતે ! કિં વત્તવ્વં સિયા) હે ભગવન ! પૂર્વોક્ત
વિશેષણોવાળા તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થને કયાં કયા નામે ઓળખવામાં આવે છે !
ઉત્તર— (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સિદ્ધેત્તિ વત્તવ્વં સિયા) તેમને માટે, સિદ્ધ
પદનો પ્રયોગ કરી શકાય છે કારણ કે તેમણે તેમનાં તમામ કાર્યો સિદ્ધ કરી
લીધાં હોય છે (બુદ્ધેત્તિ વત્તવ્વં સિયા) વિમળ કેવળજ્ઞાન વડે તેઓ સમસ્ત
લોક અને અલોકના જ્ઞાતા અને દ્રષ્ટા બની બાંધે છે તેથી તેમને “બુદ્ધ” પણ
કહી શકાય છે (મુત્તેત્તિ વત્તવ્વં સિયા) જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠે કર્મોના
ક્ષય થઈ જવાને કારણે તેમને “મુક્ત” પણ કહી શકાય છે. “પારગણેત્તિ
વત્તવ્વં સિયા” તેમણે સંસારને પાર કર્યો હોય છે—સંસાર સાગરને તેઓ

अथ श्रीस्कन्दकप्रकरणम्—

पूर्वं संयत्तजीवविषये ससारस्य वृद्धिहानिभवेति द्वयं सिद्धत्वं च कथितम्,
साम्प्रतस्तु तेषां सदितरेषां चार्थानां प्रतिपादनार्थं स्कन्दकथारम्भमाह—
'तेषां कालेभ्यः' इत्यादि ।

मूलम्—तेषां कालेण तेषां समयेण समणे भगव महावीरे
रायगिहाओ नयराओ गुणसीलाओ चङ्गभाओ पडिनिक्खमइ,
पडिनिक्खमिच्चा वहिया जाणवयविहार विहरइ । तेषां
कालेण तेषां समयेण कयगला नाम नगरी होत्था वण्णओ
तीसे ण कयगलाए नगरीए वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए
छत्तपलासए णाम चेइए हात्था वण्णओ, तएण समणे भगव
महावीरे उपपन्नानादसणधरे जाव समोसरण परिसा नि
ग्गया । तीसे णं कयगलाए नगरीए अदूरसामते सावत्थी नाम
नयरी होत्था वण्णओ, सत्थ णं सावत्थीए नयरीए गइमालस्स
अतेवासी खदए णाम कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायगे
परिवसइ, रिउवेय जज्जुव्वेय सामवेय, अहव्वणवेयाण, इतिहास
पञ्चमाण निघट्टु छट्ठाण, अउण्ह वेयाण संगोवगाण सरह
स्साणं, सारए वारए, धारए, पारए, सङ्गवी सट्ठिततवि
सारए सखाणे सिक्खाकप्पे धागरणे छदे निरुत्ते जोइसामयणे
अप्पेसु य वहुसु यमण्णएसु परिव्वायाएसु नयेसु सुपरिनिट्ठिए
यावि होत्था, तत्थ णं सावत्थीए नयरीए पिङ्गलए णाम नियठे
वेसालिय सावए परिवसइ, तएणं से पिङ्गलए णाम नियठे
वेसालिय सावए अन्नया कयाइ जेणेव खदए कच्चायणस्स

સ્યાત્, નિરુદ્ધસંસારાદિવિશેષણ યુક્તો નિર્ગ્રન્થજીવઃ સિદ્ધઃ બુદ્ધઃ મુક્તઃ પરિનિ-
ર્વૃત્તોઽન્તકૃતસર્વદુઃખપ્રક્ષીણ ઇત્યાદિશબ્દૈર્વ્યવહર્તુ યોગ્યો ભવતીતિ ભાવઃ । ઇદાનીં
પ્રકરણમુપસંહરન્નાહ—‘ સેવં મંતે ’ ઇત્યાદિ । ‘ સેવં મંતે સેવં મંતે ’ તદેવં
ભદન્ત ! હે ભગવન્ યદ્ દેવાનુપ્રિયેણ મૃતાદિનિર્ગ્રન્થવિષયે કથિતં તત્ એવમેવ
સર્વથા સત્યમેવ, આત્મવાક્યરય સત્યત્વાત્, ‘ ત્તિ ’ ઇતિ એવંરૂપેણ ‘ ભગવં
ગોયમે ’ ભગવાન્ ગૌતમઃ ‘ સમણં ભગવં મહાવીરં ’ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરમ્
‘ વંદહ નમંસહ ’ વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા ‘ સંજમેણ તવસા ’ સંયમેન
તપસા ‘ અપ્પાણં ’ આત્માનં ‘ ભાવે માણે ’ ભાવયન્ ‘ વિહરહ ’ વિહરતીતિ ભાવઃ ॥૬॥

સવ્વદુક્ખપહીણે ત્તિ વત્તવ્વં સિયા) નિરુદ્ધ સંસાર આદિ વિશેષણવાલા
વહ નિર્ગ્રન્થ જીવ સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વૃત, અન્તકૃત, સર્વદુઃખપ્ર-
ક્ષીણ ઇત્યાદિ શબ્દોં દ્વારા વ્યવહાર કરને કે યોગ્ય હો જોતા હૈ । અવ
પ્રકરણ કે અર્થ કા ઉપસંહાર કરતે હુએ ગૌતમ સ્વામી કહતે હૈં (સેવં
મંતે ! સેવં મંતે !) હે ભદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય ને જો ભૂત-પૃથિવ્યાદિક
એકેન્દ્રિય સે લેકર નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ તક કે વિષય મેં કહા હૈ વહ સવ એસા
હી હૈ-સર્વથા સત્ય હી હૈ । એસા કહ કર (ભગવં ગોયમે) ભગવાન
ગૌતમ ને (સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમંસહ) શ્રમણ ભગવાન મહા-
વીર કી વંદના કી ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા । વંદના નમસ્કાર કરકે ફિર વે
(સંજમેણં તવસા) સંયમ ઓર તપ સે (અપ્પાણં ભાવેમાણે) અપની
આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ (વિહરહ) વિચરને લગે અર્થાત્ અપને
આસન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥ સૂ૦૬ ॥

પહીણેત્તિ વત્તવ્વં સિયા) નિરુદ્ધ ભવ વગેરે વિશેષણવાળો તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ
જીવ, સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, પરિનિર્વૃત, અન્તકૃત અને સર્વ દુઃખ પહીણ વગેરે
શબ્દો નો પ્રયોગ પણ તેમને માટે કરી શકાય છે હવે પ્રકરણનો ઉપસંહાર
કરવાના આશયથી ગૌતમ સ્વામી કહે છે (સેવ મંતે સેવં મંતે !) હે ભગવન્ !
આપ દેવાનુપ્રિયે પૃથિવ્યાદિક એકેન્દ્રિયથી લઈને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ સુધીના જીવોના
વિષયમા જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે તે સર્વથા સત્ય જ છે એ પ્રમાણે કહીને
(ભગવં ગોયમે) ભગવન્ ગૌતમે (સમણં ભગવ મહાવીરં વંદહ નમંસહ) શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરને વદણા કરી, નમસ્કાર કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરીને (સંજમે
ણં તવસા) સંયમ અને તપથી (અપ્પાણં ભાવેમાણે) પોતાના આત્માને ભાવિત
કરતા (વિહરહ) વિચારવા લાગ્યા, એટલે પોતાને આસને જઈને બેસી ગયા. સૂ ૬

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये भ्रमणो भगवान् महावीरो रानपूरा भगरात् गुणसिलकात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य बहिर्जनपदविहार विहरति, तस्मिन् काले तस्मिन् समय कृतगला नाम नगरी आसीत्, वर्णकः उस्याः खल्ल कृतगलायां नगर्यां बहिरुत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे छत्रपलाशकं नाम चैत्यमासीत् वर्णकः ततः भ्रमणो भगवान् महावीर, उत्पन्नानदर्शनघरं यावत्सिद्धत्वं-ससार का सर्वथा क्षय-ये सय कहा है अय वन्हीं विषयों को तथा भिन्न विषयों को प्रतिपादन करने के निमित्त स्कंदक मुनि के चरित्र को सूत्रकार कहते हैं—‘तेण कालेण’ इत्यादि।

सूत्रार्थ—(तेण कालेण तेण समएण) उस काल में और उस समय में (समणे भगवे महावीरे) भ्रमण भगवान् महावीर (रायगिहाओ नयराओ) राजगृह नगर के (गुणसिलाओ चेइयाओ) गुणसिल चैत्य से (पडिनिक्खमइ) निकले। (पडिनिक्खमिस्सा) निकल कर (पडिया) बाहर के (जणवयविहारं विहरइ) देशों में वहाँ ने विहार किया। (तेण कालेण तेण समएण) उस काल में और उस समय में (कयंगला नाम नगरी होत्था) कृतगला नाम की नगरी थी (वण्णओ) यहाँ इसका वर्णन चंपा नगरी के समान जानना चाहिये। (तीसे णं कयंगलाय नयरीय) उस कृतगला नगरी के (पडिया) बाहर (उत्तरपुरत्थिमे दिसिमाय) उत्तरपूर्वदिशा के कोने में—ईशानकोने में (छत्तपलासए नाम चेइय होत्था) छत्रपलाशक नामका चैत्य या (वण्णओ)

सिद्धत्वं-ससारने सर्वथा क्षय-ये विषयेतु क्षयन करवाभां आओ ॥ ७७ ॥
 ओए विषयेतु तथा तेमना करवां जित विषयेतु प्रतिपादन करवा भाटे सूत्रकार स्कंदकमुनिनु चरित्र कहे छे

“तेण कालेण” इत्यादि

सूत्रार्थ—(तेण कालेण तेण समएण) ते काले अने ते समये (समणे भगव महावीरे) भ्रमण भगवान् महावीर (रायगिहाओ नयराओ) राजगृह नगरना (गुणसिलाओ चेइयाओ) गुणसिल चैत्यभांथी (उद्यानभाथी) पडिनिक्खमइ) निकलमा (पडिनिक्खमिस्सा) तथाथी नीकणीने (पडिया) पडिनिक्खम (जणवयविहार विहरइ) प्रदेशोभा तेज्जा विथरवा लाओ (तेण कालेण-तेण समएण) ते काले अने ते समये (कयंगला नाम नयरी होत्था) कृतगला नामनी नगरी होती. (वण्णओ) वर्णन चंपानगरी प्रभावे ए समवयु (तीसे णं कयंगलाय नयरीय) ते कृतगला नगरीनी (पडिया) पडिनिक्खम (उत्तरपुरत्थिमे दिसिमाय) ईशान भुजाभा (छत्तपलासए नाम चेइय होत्था) उत्तर पश्चात्त नभनु चैत्य उद्यान वंतु (वण्णओ) तेनु वर्णन पूज्यभद्रना

गोत्ते तेणैव उवागच्छइ, उवागच्छिता खंदगं कच्चायणस्स-
गोत्ते इणमक्खेवं पुच्छइ मागहा किं स अंते लोए अणंते-
लोए स अंते जीवे, अणंते जीवे, स अंता सिद्धी, अणंता सिद्धी,
स अंते सिद्धे अणंते सिद्धे केण वा मरणेणं मरमाणे जीवे
वड्डइ वा हायइ वा एतावं ताव आयक्खाहि बुच्चमाणे
एवं । तएणं से खंदए कच्चायणस्सगोत्ते पिंगलएणं णियंठेणं
वेसालियसावएणं इणमक्खेवं पुच्छिए समाणे संकिए
कंखिए वितिगिच्छिए भेदसमावन्ने कलुससमावन्ने णो
संचाएइ पिंगलयस्स नियंठस्स वेसालियसावयस्स किंचि
वि पामोक्खं अक्खाइउं तुसिणीए संचिट्ठइ । तएणं से
पिंगलए नियंठे वेसालीसावए खंदयं कच्चायणस्सगोत्तं
दोच्चंपि तच्चंपि इणमक्खेवं पुच्छे मागहा किं स अंते लोए
जाव केण वा मरणेणं मरमाणे जीवे वड्डइ वा हायइ वा
एतावं ताव आइक्खाहि बुच्चमाणे एवं । तएणं से खंदए
कच्चायणस्सगोत्ते पिंगलएणं णियंठेणं वेसालियसावएणं
दोच्चंपि तच्चंपि इणमक्खेवं पुच्छिए समाणे संकिए कंखिए
वितिगिच्छिए भेदसमावन्ने कलुससमावन्ने णो संचाएइ
पिंगलस्स नियंठस्स वेसालिय सावयस्स किंचिवि पामोक्खं
अक्खाइउं तुसिणीए संचिट्ठइ ॥ सू० ७ ॥

आर्य श्री स्कन्दक प्रकरण

पहिले प्रकरण में संयत जीव को लेकर संसार की वृद्धि, हानि तथा

आर्य श्री स्कन्दक प्रकरण

आगेगीता प्रकरणमां संयत जीवनी अपेक्षाये संसारनी वृद्धि, हानि तथा

पारिभाषिकेषु नयसु सुपरिनिष्ठितस्याप्यभवत्, तत्र खलु भावस्त्वां नमर्यां
पिंगलको नाम निर्ग्रन्थो वैशालिकभाषकः परिवसति, ततः पिंगलको नाम निर्ग्रन्थो
वैशालिकभाषकोऽन्यदा फदायित् यत्रैव स्कन्दक कात्यायनगोमस्तत्रैवोपाग
निरूपे ओइसामयणे अनेसु बहुसु यमणपसु परिवायापसु नपेसु
सुपरिनिष्ठित यावि होत्या) यह ऋग्वेद, यजुर्वेद, समावेद, अथर्वणवेद इन
चार वेदों का जानने वाला था। साथ में इतिहास पुराणों का भी वह
ज्ञाता था। निघंटु को भी वह जानता था। केवल इतिहास निघंटु
सहित ही वह चारों वेदों का ज्ञाता था सो बात नहीं है किन्तु अज्ञो
पात्र सहित एव रहस्य युक्त चारों वेदों का वह विशेषरूप से ज्ञाता था
स्मारक था धारक था धारक था, एतावता ऐसा ज्ञात होता था कि मानों
चारों ही वेद इसे कण्ठस्थ हैं। इस तरह वह वेदसम्पन्नी सम्पूर्ण ज्ञान
से परिपूर्ण था। वेदों के छोड़ों अगों का वेत्ता था। पट्टि तंत्र में विशारद
था। गणित शास्त्र में पण्डित था। शिक्षा शास्त्र में, आचार शास्त्र में,
व्योकरण शास्त्र में छंदः शास्त्र में व्युत्पत्ति शास्त्र में, ज्योतिष शास्त्र में
तथा और भी अनेक ब्राह्मण शास्त्रों में एव परित्याजक संपन्नी नीति में
बहुत अधिक बतुर था। (तत्पण सावर्तीय जयरीय पिंगल निघंटे बेसा
वियसाय परिबस्तइ) उसी आबस्ती नगरी में वैशालिक के आबक
एक पिंगलक नामक निर्ग्रन्थ रहते थे। (तपण से पिंगल पण निघंटे

बागरणे छे, निघंटे ओइसामयणे अनेसु बहुसु यमणपसु परिवायापसु नपेसु
सुपरिनिष्ठित यावि होत्या) ते ऋग्वेद, समावेद, अने यजुर्वेद अने अथर्ववेद के
आरे वेदोने बखुआर हते। साथे साथे इतिहास पुराणोने पख ते बखुआर
हते। ते निघंटुने पख बखुआर हते। इतिहास निघंटु सहित आरे वेदोने
ते बखुआर हते। ओट्टुं न नही पख ते अग उपाग सहित अने रहस्य
सहित आरे वेदोने विशिष्ट रूपे पावा हते, स्मारक हने धारक हते, अने धारक
हते। तेही ओवु धागत के तेवे बखे के आरे वेदोने हस्थ करी लीधा छे आ
रीते वेदोना विषयभां ते संपूर्ण ज्ञान धरावतो हते, वेदोनां छो अने अने
ते वेत्ता (पण) हते। ते पक्षिपत्रो पख निष्ठाव हने। अक्षित शास्त्र शिक्षण
शास्त्र, व्यापार शास्त्र व्याकरण शास्त्र, छंद शास्त्र, व्युत्पत्ति शास्त्र ज्योतिष शास्त्र
तथा नीति पख अनेक शास्त्र शास्त्रोने ते विशारद हते। परित्याजक संपन्नी
नीतिभां ते बखे न बतुर हते। (तप न सावर्तीय जयरीय पिंगल निघंटे
बेसाविय सावण) छे ओव आबस्ती नगरीभा वैशालिक आबक, पिंगलक
नामनां ओक निर्ग्रन्थ रहते हते, (तपण से पिंगल पण निघंटे बेसाविय सावण)

समवसरणं पर्षद् निर्गच्छति । तस्याः खलु कृतंगलायाः नगर्याः अदूरसामन्ते
श्रावस्ती नाम नगरी अभवत्, वर्णकः तत्र खलु श्रावस्त्यां नगर्यां गर्दभालस्यांतेवासी
स्कन्दको नाम कात्यायनगोत्रः परिव्राजकः परिवसति, ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवे-
दाथर्वणवेदानामितिहासपंचमानां निघण्टुषष्ठानां चतुर्णां वेदानां सांगोपांगानां
सरहस्यानां स्मारको वारकः धारकः पारकः षडंगवित् पठितंत्रविशारदः
संख्यानः शिक्षाकल्पे व्याकरणे छन्दसि निरुक्ते ज्योतिषायने अन्येषु ब्राह्मण्यकेषु

वर्णक इसका वर्णन औपपातिकसूत्रमें पूर्णभद्र चैत्यके वर्णन समान यहां
समझना चाहिये । (तएणं समणं भगव महावीरे उप्पन्नानादंसणधरे जाव
समोसरणं परिस्ता निग्गया) इसके बाद केवलज्ञान केवलदर्शनके धारी
श्रमण भगवान् महावीर वहां पधारे यावत् समवसरण हुआ, सभा
निकली (तीसे णं कयंगलाए णयरीए अदूरसामंते सावत्थी नामं नयरी
होत्था) उस कृतंगला नगरीके अदूरसामन्त न अति निकट और न
अतिदूर किन्तु पासमें ही श्रावस्ती नामकी नगरी थी (वण्णओ) वर्णक
वर्णन चम्पा नगरी जैसा समझना (तत्थ णं सावत्थीए नयरीए गद्दभाल-
स्स अंतेवासी खंदए णामं कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायगे परिवसइ)
उस श्रावस्ती नगरी में गर्दभाल नाम के परिव्राजक का शिष्य स्कंदक नाम
का एक परिव्राजक कि जिसका गोत्र कात्यायन था रहता था । (रिउ-
व्वेय, जजुव्वेय, सामवेय, अहव्वणवेयाणं इतिहासपंचमाणं निघट्टु
छट्टणं चउण्हं वेयाणं संगोवंगणं सरहस्साणं सारए, वारए, धारए,
पारए, सडंगवी, संट्ठितंतविसारए संखाणे सिक्खाक्कप्पे, वागरणे छंदे,

चैत्य प्रमाणे ४ समञ्जसु (तएणं समणं भगव महावीरे उप्पन्नानादंसणधरे-
जाव समोसरणं परिस्ता निग्गया) विहार करता करता केवलज्ञान अने केवल दर्शन
युक्त श्रमण भगवान् महावीर ते छत्रपलाशक चैत्यभा (उद्यानभां) पधार्या.
(यावत्) समवसरण रथायुं, तेमनो उपदेश सालणवा भाटे परिषद नीकणी
पगेरे सूत्रपाठ ग्रहण करवे । (तीसे ण कयंगलाए णयरीए अदूरसामंते)
ते कृतंगला नगरीथी अहुं दूर पणु नही अने नल्लक पणु नही ओवे स्थाने
(सावत्थी नाम नयरी होत्था) श्रावस्ती नामनी नगरी छती (वण्णओ) तेनुं
वर्णन पणु य पानगरी वेपु ४ समञ्जसु । (तत्थ णं सावत्थीए नयरीए गद्द-
भालस्स अंतेवासी खंदए णामं कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायगे परिवसइ) ते
श्रावस्ती नगरीमां गर्दभाल नामना परिव्राजकनो शिष्य स्कंदक नामनो परि-
माणक रडेतो छतो ते कात्यायन गोत्रनो छतो । (रिउव्वेय, जजुव्वेय, सामवेय,
अहव्वणवेयाणं इतिहासपंचमाणं निघट्टु छट्टणं चउण्हं वेयाणं संगोवंगणं सरहस्सा
णं सारए, वारए, धारए, पारए, सडंगवी, संट्ठितंतविसारए, संखाणे सिक्खाक्कप्पे,

गोत्र पिंगलकेन निर्ग्रन्थेन वैशालिकभावकेणेममाक्षेपपृष्ठः सन् शक्तिः क्षांसितो विचिकित्सितो भेदसमापन्नः कलुषसमापन्नो न शक्नोति पिंगलकाय निर्ग्रन्थाय वैशालिकभावकाय किंचिदपि प्रमोक्षमाख्यातुम् सूणीकः सतिष्ठत । ततः स पिंगलको निर्ग्रन्थः वैशालिकभावकः स्कन्दकं कात्यायनगोत्रं द्विस्त्रिरपि इममाक्षेपमप्राप्सीत्-मागध ! सांतो लोको यावत् केन वा मरणेन म्रियमाणो जीवो वर्द्धते

से खदप कच्छायणस्त गोत्रे) कात्यायन गोत्र वाला घर स्कन्दक वैशालिय सावर्णं) भगवान महावीरके वचन सुननेमें रसिक बने हुए (पिंगलएव नियंठेणं) पिंगलण निर्ग्रन्थ के द्वारा (इणमक्खेव पुच्छिण समणे) जब इम प्रकार के प्रश्नों का विषयभूत पनाया गया तब (सकिए करि ए विविगिच्छिण, भेदसमावन्ने कलुससमावन्ने) हांकायुक्त हो गया कांक्षा युक्त हो गया, विचिकित्सायुक्त हो गया । और (वैशालिय सावयस्त पिंगलस्म नियंठस्त पमोक्खं किंविधि आक्खाइउं गो सचाएइ) वैशालिक भावक पिंगलक निर्ग्रन्थ के प्रश्नों का कुछ भी उत्तर देने के लिये समर्थ नहीं होसका । (तुसिणीए सच्चिट्ठइ) केवल चुप ही रहा । (तएण से वैशालियसावए पिंगलए नियंठे कच्छायणस्त गोत्रे खदयं दोच्चपि तप्पवि इणमक्खेव पुच्छे) चुपचाप रहा देखकर वैशालिक भावक पिंगलक निर्ग्रन्थ ने कात्यायन गोत्री उस स्कन्दक से दुपारा भी तिघारा भी इन्ही प्रश्नों को पूछा (मागहा किं स अन्ते लोए जाव केण वा मरणेण मरमाणे जीवे वड्ढइ वा हायइ वा) हे मागध ! लोक अन्त

(तएण से खदप कच्छायणस्तगोत्रे वैशालियसावएण पिंगलएण नियंठेण इणमक्खेव पुच्छिण समणे) अर्थात् भगवान महावीरना वचनेभां श्रद्धा संपन्नान् पिंगलक निर्ग्रन्थवटे कात्यायन गोत्रीय स्कन्दकने आ प्रहारना प्रश्नो पूछवाम आख्या त्यारे (सकिए करि ए विविगिच्छिण, भेदसमावन्ने, कलुससमावन्ने) ते स्कन्दक परित्रावक शहायुक्ता कांक्षायुक्ता, अने विचिकित्सायुक्ता भए गये अने तेओ केह तथा कह्नुआवने पाव्वा । (वैशालियसावयस्त पिंगलस्म नियंठस्त पमोक्खं किं वि वि अक्खाइउं गो सचाएइ) तेओ महावीरना उपासक पिंगलक निर्ग्रन्थना प्रश्नोना उत्तर आपी शक्या नही (तुसिणीए सच्चिट्ठइ) तेधी तेओ चुप न रह्वा (तएण से वैशालियसावए पिंगलए नियंठे कच्छायणस्त गोत्रे खदयं दोच्चपि तप्पवि इणमक्खेव पुच्छे) तेभने चुपचाप रहेवा ओहने वैशालिक भावक पिंगलक निर्ग्रन्थ कात्यायन गोत्रीय ते स्कन्दक ने भीछ वार पण ओह प्रश्नो पूछवा अने तीछ वार पण ओह प्रश्नो पूछवा हे (मागहा ! किं व अन्ते लोए जाव केण वा मरणेण मरमाणे जीवे वड्ढइ वा हायइ वा)

જ્ઞાતિ, ઉપાગત્ય સ્કન્દકં કાત્યાયનગોત્રમિમમાક્ષેપમપ્રાક્ષીત-માગધ ! કિં સાન્તો લોકઃ, અનંતો લોકઃ સાન્તો જીવઃ અનંતો જીવઃ સાન્તા સિદ્ધિઃ અનંતા સિદ્ધિઃ, સાન્તઃ સિદ્ધઃ, અનંતઃ સિદ્ધઃ કેન વા મરણેન મ્રિયમાણો જીવઃ વર્ધતે વા હીયતે વા, એતાવત્ તાવદાહ્યાહિ ઉચ્યમાને એવમ્, તતઃ સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયન-

વૈસાલિય સાવય) વૈશાલિક શ્રાવક વિશાલા ભગવાનની માતાના નામ થા, ઉનકા પુત્ર હોને સે ભગવાન મહાવીર વૈશાલિક કહલાયે । વૈશાલિક ભગવાન મહાવીર, ઉનકા શ્રાવક અર્થાત ભગવાન મહાવીર કે વચન સુનને મેં રસિક વે પિંગલક નિર્ગન્થ (અન્નયા કયાઈ) કિસી એક દિન (જોગેવ કચ્ચાયણસ્સગોત્તે ચંદણે તેણેવ ઉવાગચ્છહ) જહાં કાત્યાયન ગોત્રી સ્કન્દક થા વર્હા ગયે । ઉવાગચ્છિત્તા વહાં જાકર કચ્ચાયણસ્સગોત્તે ચંદંગ) ઉન્હોને ઉસ કાત્યાયન ગોત્રવાલે સ્કન્દક સે (ઇણમક્કલેવં પુચ્છહ) હિસ પ્રશ્નકો પૂછા (માગહા ! કિં સ અંતે લોણ અણંતે લોણ) હે માગધ ! લોક સાન્ત હૈ કિ અનંત હૈ ? (સ અંતે જીવે અણંતે જીવે) જીવસાન્ત હૈ કિ અનન્ત હૈ ? (સ અન્તા સિદ્ધી અણંતા સિદ્ધી) સિદ્ધિ અન્ત સહિત હૈ કિ અન્ત રહિત હૈ ? (કેણ વા મરણેણં મરમાણે જીવે વહ્હુ વા હાયહ વા) અથવા કિસ મરણસે મરા હુઆ જીવ વઢતાં હૈ ઓર ઘટતાં હૈ ? (એવં વુચ્ચમાણે એતાવં તાવ આયક્વા હિ) હિસ પ્રકાર સે મેરે દ્વારા પ્રશ્ન કે વિષયભૂત બનાયે ગયે તુમ હિન મેરે પ્રશ્નોંકા ઉત્તર દો (તણં

ભગવાનની માતાનુ નામ વિશાલા હતું. વિશાલાના પુત્ર હોવાથી તેમને માટે આહી વૈશાલિક શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે “વૈશાલિક શ્રાવક” એટલે ભગવાન મહાવીરનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા રાખનાર તે પિંગલક નિર્ગન્થ (અન્નયા કયાઈ) એક દિવસ (જોગેવ કચ્ચાયણસ્સગોત્તે ચંદણે તેણેવ ઉવાગચ્છહ) ન્યા કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દકે પરિવારક વિરાજતા હતા ત્યા ગયા (ઉવાગચ્છિત્તા) ત્યા જઈને (કચ્ચાયણસ્સ ગોત્ત ચંદંગ ઇણમક્કલેવં પુચ્છહ) તેમણે તે કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દકને આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા (માગહા ! કિં સ અંતે લોણ અણંતે લોણ) હે માગધ ! લોક અન્ત સહિત છે કે અન્ત રહિત છે (સ અંતે જીવે અણંતે જીવે) એવ અન્ત યુક્ત છે કે અન્ત સહિત છે (સ અંતા સિદ્ધિ, અણંતા સિદ્ધિ) સિદ્ધિ અંત સહિત છે કે અન્ત રહિત છે. (કેણ વા મરણેણં મરમાણે જીવે વહ્હુ વા હાયહ વા) કયા મરણથી મરતા એવનો સ સાર વધે છે, અને કયા કયા મરણથી મરતાં એવનો સ સાર ઘટે છે (એવ વુચ્ચમાણે એતાવં તાવ આયક્વાહિ) મેં આપને જે આ પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તેનો તમે જવાબ આપો.

नगरात् 'गुणसिलाभो वेह्याभो' गुणशिलकात् चैत्यात्=उद्यानात् 'पडि निक्कल मइ' प्रतिनिष्क्रामति=निर्गच्छति । 'पडिनिक्कलमिच्चा' प्रतिनिष्क्रम्य 'बहिया जणवयविहारं विहरइ' बहिः जनपदविहारं विहरति ।

'तेणं काळेणं तेणं समएणं' तस्मिन्काळे तस्मिन् समये 'कयगला नामनयरी होत्या' कृतगला नाम नगरी आसीत्, वण्णभो 'वर्णकः वर्णनप्रकारः' औपपातिकसूत्रोक्तचंपानगरीवर्णनवत् विज्ञेयाः । 'तीसे णं कयगलाए' नयरीए बहिया 'तस्याः कृतगलाया नगर्या बहिः ब्राह्म मदेस्से' उत्तरपौरस्त्ये उत्तर पूर्वदिशिषोरन्तर्काळे 'दिसिमाण' दिग्भागे-ईशानकोणे 'छत्तपलासए' नाम वेहए होत्या 'छत्तपलासक' नाम चैत्यभासीत् । 'वण्णभो' वर्णकः-वर्णनप्रकारः, इहापि औपपातिकसूत्रोक्तपूर्णमइचैत्यवर्णनवत् विज्ञेयः । 'तएणं समणे मगधं महावीरे उप्पज्जनाणदंसणघरे जाव समोसरणं'

राओ) राजगृह नगर से (गुणसिलाभो वेह्याभो) गुणशिलक चैत्य उद्यान से (पडिनिक्कलमइ) निकले । (पडिनिक्कलमिच्चा) निकल कर (बहिया जणवयविहारं विहरइ) वे बाहरके देशमें विहार करने लगे । (तेणं काळेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (कयगला नाम नयरी होत्या) कयगला नाम की एक नगरी थी । (वण्णभो) इसका वर्णन प्रकार औपपातिकसूत्र में वर्णित चपा नगरी के समान जानना चाहिये । (तीसे णं कयगलाए नयरीए बहिया उत्तरपुरित्थमे दिसिमाण छत्तपलासए नाम वेहए होत्या) उस कयगला नगरी के बाहिर उत्तर पौरस्त्यदिग्विभाग में-ईशानकोण में-छत्तपलासक नाम का चैत्य था । (वण्णभो) इस का वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित पूर्णभद्र चैत्य की तरह जानना चाहिये । (तएणं समणे मगध महावीरे उप्पज्जनाणदंसणघरे जाव समोसरणं) इस विषय का प्रथम शतक में

नगरना (गुणसिलाभो वेह्याभो) गुणशिलक चैत्यभांथी (उद्यानभांथी) (पडि निक्कलमइ) नीकल्या (पडिनिक्कलमिच्चा)भांथी नीकलीने (बहिया जणवयविहारं विहरइ) तेज्जो अट्टाएना प्रदेशभां विहार करवा लाब्बा (तेण काळेण तेण समएण) ते भांजे अने ते समये (कयगला नाम नयरी होत्या) कृतगला नामनी नगरी होती । (वण्णभो) औपपातिक सूत्रभां वल्लुवेस्सी यथा नगरीना वेपु ए तेजुं वल्लुनं समज्जु (तीसे ण कयगलाए नयरीए बहिया उत्तरपुरित्थमे दिसिमाण छत्तपलासए नाम वेहए होत्या) ते कृतगला नगरीनी अट्टाए उद्यान भांजुभां छत्तपलासक नामनु चैत्य (उद्यान) होती । (वण्णभो) औपपातिक सूत्रभां वल्लु वेस्सी वल्लु अट्टा चैत्यना (उद्यान) वेपु ए तेजुं वल्लुनं समज्जु (तएण समण मगध महावीरे उप्पज्जनाणदंसणघरे जाव समोसरणं) विषयजुं वल्लुन पट्टेडा

વા હીયતે વા, એતાવત્તાવદાઝ્યાહિ ઉચ્યમાને એવમ્ । તતઃ સ્વલુ સ સ્કન્દકઃ
કાત્યાયનગોત્રઃ પિંગલકેન નિર્ગન્થેન વૈશાલિકશ્રાવકેણ દ્વિરપિ ત્રિરપિ ઇમમાક્ષેપં
પૃષ્ઠઃ સન્ શંકિતઃ કાંક્ષિતો વિચિકિત્સિતો ભેદસમાપન્નઃ કલુષસમાપન્નો
ન શક્નોતિ પિંગલકસ્ય નિર્ગન્થસ્ય વૈશાલિકશ્રાવકસ્ય કિંચિદપિ પ્રમોક્ષમ્
આઝ્યાતું તુળ્ણીકઃ સંતિષ્ઠતે ॥ સૂ ૭ ॥

ટીકા—‘ તેણં કાલેણં તેણં સમણં ’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘ સમણે
ભગવં મહાવીરે ’ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ, ‘ રાયગિહાઓ નયરાઓ ’ રાજગૃહાત્

સહિત હૈ કિ વિના અન્તકા હૈયાવત્ જીવ કિસ મરણ સે મર કર અપને
કો ઘટાતા હૈ યા ઘટાતા હૈ (એવં વુચ્ચમાણે એતાવં તાવ આયકઝ્યાહિ) ઇસ
પ્રકાર સે મેરે દ્વારા પૂછે ગયે તુમ મેરે ઇન પ્રશ્નોં કા ઉત્તર દોં । તણં સે
કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે સ્વદ્દ વેસાલિયસાવણં પિંગલેણં નિયંટેણં દોચ્ચંપિ
તચ્ચંપિ ઇણમક્કલેવં પુચ્છિણ સંકિણ, કંઘિણ વિતિગિચ્છિણ, ભેદસમા
વન્ને કલુસસમાવન્ને, ણો વેસાલિયસાવયસ્સ પિંગલસ્સ ણિયંઠસ્સ
કિંચિવિ પામોક્કલ અક્કાહ્ણ ણો સંચાણ્હ તુસણીણ સંચિદ્દહ) ઇસ
પ્રકાર કાત્યાયન ગોત્રી વહ સ્કન્દક વૈશાલિક પિંગલક નિર્ગન્થ કે
દ્વારા દો બાર ભી ત્રીન બાર ભી પૂછે જાને પર ઉત્તર દેને કે લિયે સમથં
નહીં હો સકા પરન્તુ શંકિત કાંક્ષિત વિચિકિત્સાયુક્ત હી બના રહા ઓર
ભેદ કો સમાપન્ન હોતા હુઆ કલુષભાવ કો પ્રાપ્ત હો ગયા । તથા
ચુપચાપ હી રહા ।

ટીકાર્થ—(તેણં કાલેણં તેણં સમણં) ઉસ કાલ ઓર ઉસ સમય
મેં (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (રાયગિહાઓ નય-

હે માગધ ! લોક અન્ત સહિત છે કે અતરહિત છે ત્યાથી શરૂ કરીને કયા
મરણથી મરીને જીવ સંસાર વધારે છે અને કયા મરણથી મરીને સંસાર
ઘટાડે છે, ત્યાં સુધીના પ્રશ્નો પૂછ્યા (એવં વુચ્ચમાણે એતાવ તાવ આયકઝ્યાહિ)
હે સ્કન્દક ! મારા આ પ્રશ્નોના તમે ઉત્તર આપો (તણં સે કચ્ચાયણસ્સ
ગોત્તે સ્વદ્દ વેસાલિયસાવણં પિંગલેણં નિયંટેણં દોચ્ચંપિ તચ્ચંપિ ઇણમક્કલેવં પુચ્છિણ
સમાણે સંકિણ, કંઘિણ વિતિગિચ્છિણ, ભેદસમાવન્ને, ણો વેસાલિયસાવયસ્સ
પિંગલસ્સ ણિયંઠસ્સ કિંચિ વિ પામોક્કલ અક્કાહ્ણ ણો સંચાણ્હ તુસણીણ સંચિદ્દહ)
આ રીતે વૈશાલિક શ્રાવક નિર્ગન્થ વડે જે વાર અને ત્રણ વાર પૂછવા છતાં
પણ કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દક તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપી શક્યો નહીં પણ
શંકિત, કાંક્ષિત, વિચિકિત્સાયુક્ત બની ગયાં, અને ભેદસમાપન્ન થઈને
કલુષભાવ યુક્ત થયા તથા ચુપચાપ બની રહ્યા

(ટીકાર્થ—તેણં કાલેણં તેણં સમણં) તે કાળે અને તે સમયે સમણે
ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (રાયગિહાઓ નયરાઓ) રાજગૃહ

नगरात् 'गुणसिलाओ चेइयाओ' गुणशिलकात् चैत्यात्=उद्यानात् 'पडि निक्खलं मइ' प्रतिनिष्क्रामति=निर्गच्छति। 'पडिनिक्खमिष्ठा' प्रतिनिष्क्रम्य 'बहिया जणवयविहार विहरइ' बहिः जनपदविहारं विहरति।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन्काले तस्मिन् समये 'कयंगला नामंनयरी होत्या' कुतंगला नाम नगरी आसीत्, वण्णओ 'वर्णको वर्णनप्रकारः औपपातिकसूत्रोक्तचंपानगरीवर्णनवत् विज्ञेया। 'तीसे णं कयंगलाए' नयरीए बहिया 'तस्या' कुतंगलाया नगर्या बहिः प्राक् प्रदेशे 'उत्तरपौरस्सये उत्तर पूर्वदिशोरन्तकाले 'दिसिमाण' दिग्भागे-ईशानकोणे 'छत्तपलासए' नामं चेइए होत्या 'छत्तपलासक' नाम चैत्यमासीत्। 'वण्णओ' वर्णक-वर्णनप्रकारः, इहापि औपपातिकसूत्रोक्तपूर्णमद्रचैत्यवर्णनवत् विज्ञेयः। 'तएणं समणे भगवं महावीरे उप्पज्जनाणदसणधरे जाव समोसरणं'

राओ) राजगृह नगर से (गुणसिलाओ चेइयाओ) गुणशिलक चैत्य उद्यान से (पडिनिक्खमइ) निकले। (पडिनिक्खमिष्ठा) निकल कर (बहिया जणवयविहारं विहरइ) वे बाहरके देशमें विहार करने लगे। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (कयंगला नामं नयरी होत्या) कयंगला नाम की एक नगरी थी। (वण्णओ) इसका वर्णन प्रकार औपपातिकसूत्र में वर्णित चंपा नगरी के समान जानना चाहिये। (तीसे णं कयंगलाए नयरीए बहिया उत्तरपुरित्थमे दिसिमाण छत्तपलासए नामं चेइए होत्या) उस कयंगला नगरी के बाहिर उत्तर पौरस्सदिग्धभाग में-ईशानकोण में-छत्तपलासक नाम का चैत्य था। (वण्णओ) इस का वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित पूर्णमद्र चैत्य की तरह जानना चाहिये। (तएणं समणे भगव महावीरे उप्पज्जनाणदसणधरे जाव समोसरणं) इस विषय का प्रथम शतक में

नगरना (गुणसिलाओ चेइयाओ) गुणशिलक चैत्यभांशी (उद्यानभांशी) (पडि निक्खलं मइ) निकलना (पडिनिक्खमिष्ठा) चैत्यभांशी निकलने (बहिया जणवयविहारं विहरइ) तेजो अक्षरना प्रदेशभां विहार करना लाया। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) ते काले अने ते समये (कयंगला नामं नयरी होत्या) कुतंगला नामनी नगरी હતી। (वण्णओ) औपपातिक सूत्रभां वर्णवैशी था ना नगरीना जेवु ६ तेजु वर्णन समज्जु (तीसे णं कयंगलाए नयरीए बहिया उत्तरपुरित्थमे दिसिमाण छत्तपलासए नाम चेइए होत्या) ते कुतंगला नगरीनी अक्षर ध्यान जेवुभां छत्तपलासक नामनु चैत्य (उद्यान) હતુ (वण्णओ) औपपातिक सूत्रभां वर्ण वेला पूज्ज अद्र वेचना (उद्यान) जेवु ६ तेजु ६ वर्णन समज्जु (तएणं समणे भगव महावीरे उप्पज्जनाणदसणधरे जाव समोसरण) આ વિષયનું ६જુન પહેલા

ततः खलु श्रमणो भगवान् महावीर उत्पन्नज्ञानदर्शनधरो यावत् समवसरणम्, एतद्वर्णनं प्रथमशतके प्रथमोद्देशकस्य पञ्चमसूत्रे विलोकनीयम्। 'परिसा निग्गच्छइ' परिपद् निर्गच्छति, 'तीसे णं' तस्याः खलु 'कयंगलाए नयरीए' कृतंगलाया नगर्याः, 'अदूरसामंते सावत्थी नामं नयरी होत्था' अदूरसामन्ते नात्यासन्ने नातिदूरे श्रावस्ती नाम नगरी आसीत् 'वण्णओ' वर्णकः—वर्णनप्रकारः चम्पावद् विज्ञेयः। 'तत्थ णं सावत्थीए नयरीए गद्दभालस्स अन्तेवासी खंदए णामं कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायए परिवसइ' तत्र खलु श्रावस्त्यां नगर्यां गर्दभालस्यान्ते-वासी=शिष्यः स्कन्दकः कात्यायनगोत्रः परिव्राजकः परिवसति, संप्रति तस्य विद्वत्तां वर्णयन्नाह—'रिउव्वेय' इत्यादि। 'रिउव्वेय-जजुव्वेय-सामवेय-अहव्वणवेयाणं' ऋग्वेदयजुर्वेदसामवेदाथर्वणवेदानाम्, तत्र-ऋग्वेदः=ऋचा प्रधानो

प्रथमोद्देशक के पांचवें सूत्र में देखना चाहिये। (परिसा निग्गच्छइ) सभा निकली (तीसे णं कयंगलाए नयरीए) उस कयंगला नगरी के (अदूरसामंते) न अतिदूर पर और न अति निकट में (सावत्थी नामं नयरी होत्था) श्रावस्ती नाम की नगरी थी। (वण्णओ) इस नगरी का वर्णन चंपा नगरी के वर्णन के जैसा जानना चाहिये। (तत्थ णं सावत्थीए नयरीए गद्दभालस्स अन्तेवासी खंदए णामं कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायए परिवसइ) उस श्रावस्ती नगरी में गर्दभाल का शिष्य कात्यायनगोत्र वाला स्कन्दक नाम का एक परिव्राजक रहता था। यह परिव्राजक कैसा क्या विद्वान् था—सूत्रकार अब इसका वर्णन करते हैं—वह परिव्राजक (रिउव्वेय, जजुव्वेय, सामवेय, अहव्वणवेयाणं ऋचा प्रधानवाले वेद का-ऋग्वेद का, मंत्रप्रधानवाले वेद का-यजुर्वेद

शतकेना पडेला उद्देशकना पांचभा सूत्रभाया वाची लेबु विहार करतां करतां केवणज्ञान अने केवण दर्शनथी युक्त श्रमणु भगवान् महावीर ते चैत्यभां (उद्धानभा) पध्यां तेमने। उपदेश सांभणवा परिषद नीकणी छत्यादि वणुन अडीं समणु लेबु (तीसे णं कयंगलाए नयरीए) ते कृतंगला नगरीथी (अदूरसामंते) अतिशय दूर पणु नडीं अने अतिशय नल्लक पणु नडीं अवा स्थणे, (सावत्थी नामं नयरी होत्था) श्रावस्ती नामनी नगरी छती (वण्णओ) तेनु वणुन पणु अण्णानगरीना वणुन प्रभाणु न समणु (तत्थ णं सावत्थीए नयरीए गद्दभालस्स अन्तेवासी खंदए णामं कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायए परिवसइ) ते श्रावस्ती नगरीभां गर्दभालने शिष्य, कात्यायन गोत्री स्कन्दक नामने परिव्राजक रहते। छते।

छवे सूत्रकार स्कन्दकनी विद्वतानी वात करे छे ते स्कन्दक परिव्राजक (रिउव्वेय, जजुव्वेय, सामवेय, अहव्वणवेयाणं) ऋचा प्रधान ऋग्वेदने, मंत्र प्रधान यजु-

वेदः, यजुर्वेदः=गानप्रधानो वेदः, सामवेदः=गानप्रधानो वेदः, अथर्वणवेदः=क्रिया
प्रधानो वेदः, तेषाम्, श्रीदृष्टानामित्याह-‘इतिहासपचमार्ग’ इतिहासपचमा-
नाम्, इतिहासो=महामारतादिः स पञ्चमो येषां ते इतिहासपञ्चमाः, तेषाम्,
‘निघंटु छद्वाण’ निघण्टुपष्ठानाम्, निघण्टुः वैदिकशब्दानां कोशः, स पठो
विद्यते येषां ते निघण्टुपठः, तेषाम्, एसादृशानां ‘चठण् घेयाण’ चतुर्णां
वेदानाम्, कथंभूतानां वेदानाम्? सप्ताह-‘संगोर्धगाण’ साङ्गोपाङ्गानाम्, तत्र-
अंगानि पट् शिक्षास्वरूप-व्याकरण-ज्योतिष-छन्दो-निरुक्तरूपाणि, उपाङ्गानि =
धर्मशास्त्र-यायपुराणमीमांसा शास्त्ररूपाणि, तैः सद्विधानाम्, ‘सरहस्साण’
सरहस्यानाम्, रहस्यन=गूढाभिप्रायण युक्तानाम् चतुर्णामपि वेदानाम् ‘सारण’
स्मारकः-विस्मृतस्य स्मरणकारकत्वात्, ‘वारण’ वारक-अष्टुदपाठोच्चारणादि
निराकरणात्, ‘धारण’ धारक-अधीतवेदानां धारणात्, एसावता अपीठाः।
सर्वेऽपि वेदाः स्कन्दकस्य कण्ठस्था एव सन्ति इति ध्वन्यते ‘पारण’ पारगः,

कां, गानप्रधानघाळे वेद का-सामवेद का, क्रियाप्रधानघाळे वेद का-अथ-
र्वण वेद का, इन चार वेदों का ज्ञाता था (इतिहासपचमार्ग) पांचवें
इतिहास का वेदा था (निघंटु छद्वाण) छठवें निघंटु-वैदिक शब्दकोश
का वेदा था। इस प्रकार यह (संगोर्धगाण सरहस्साण) शिक्षा, कल्प,
व्याकरण, ज्योतिष, छन्द, निरुक्तरूप छह अङ्गों के तथा अङ्गों के अर्थ
का विस्तार रूप उपाङ्गों घाळे (सरहस्साण) तथा गूढ अभिप्रायवाळे
(चठण् घेयाण) इन चारों ही वेदों का (सारण) स्मारक था-अर्थात्
मूळे हुए को स्मरण कराने वाला था। (वारण) अष्टुद पाठ आदि के
उच्चारण करने से दूसरों को रोकने वाला होने से वारक था। (धारण)
अधीतवेदों का धारण करने वाला होने से धारक था, एतावता इस पद
से यह ध्वनित होता है कि समस्त ही वेद स्कन्दक परिमोजक के कण्ठ

वेदों, गीत प्रधान सामवेदों के क्रिया प्रधान अथर्ववेदों साता दत्ता
आ शीते ते आरे वेदों अजुकार दत्ता (इतिहासपचमार्ग) पांचवें इतिहास
अने (निघण्टुछद्वाण) निघण्टु-वैदिक शब्दकोश अजु ते अजुते दत्ता आ
शीते ते (संगोर्धगाण सरहस्साण) शिक्षा, कल्प, व्याकरण, छन्द, ज्योतिष,
अने ज्योतिष इय ए अजवाग, तथा अजोना अथना विस्तार इय उपाङ्ग
वाग (सरहस्साण) तथा गूढ रहस्यवाग (चठण् घेयाण) ते आरे वेदों
(सारण) स्मारक दत्ता अने के अर्थ गयेवाने तेनु सारण कथनार दत्ता
(वारण) अष्टुद पाठ वगेरेनु उच्चारण करता अन्य अनेने वारनार (शिकनार)
दत्ता (धारण) अजुवा वेदों धारण करनार उपाङ्गी तेना धारक दत्ता आ
पदों अने अथ मठावी शअथ के अथा वेदों स्कन्दक परिमोजके अजु के कथन

પારગામી અખિલવેદાર્થ વિષયકજ્ઞાનવાનિત્યર્થઃ, 'સઢંગવી' 'પઢંગવિત્', પળ્ળા-
મપિ વેદાજ્ઞાનાં વક્ષ્યમાણાનાં ત્રિશેષરૂપેણ જ્ઞાનવાનિત્યર્થઃ, 'સઢ્ઠિતંતવિસારણ' 'પઢ્ઠીતંત્રવિશારદઃ', 'પઢ્ઠીતંત્ર-કાપિલં દર્શનમ્ તત્ર વિશારદઃ તદ્વિષયકજ્ઞાનવા-
નિત્યર્થઃ, 'સંત્રાણે' સંખ્યાનઃ સંખ્યાનં સંખ્યાપ્રધાનક ગણિતશાસ્ત્રમ્, તત્ર
પઢિત ઇતિ । અજ્ઞાનામાનિ દર્શયતિ- 'સિક્ષા' ઇત્યાદિ । 'સિક્ષાકલ્પે'
શિક્ષાકલ્પે શિક્ષા ચ કલ્પચેત્યનયો. સમાહારે શિક્ષાકલ્પં, તસ્મિન્, તત્ર શિક્ષા-
શિક્ષ્યતે વેદાર્થોઽનયેતિ શિક્ષા, અક્ષરસ્વરૂપનિરૂપકં શાસ્ત્રમિત્યર્થઃ, કલ્પઃ-વેદવિ-
હિતાચારનિરૂપકં શાસ્ત્રમ્, તસ્મિન્, 'વાગરણે' વ્યાકરણે, શબ્દશાસ્ત્રે 'છંદે' છન્દસિ
પદ્યલક્ષણશાસ્ત્રે, 'નિરુત્તે' નિરુક્તે, શબ્દાનાં વ્યુત્પત્તિનિરૂપણપરકશાસ્ત્રે, 'જોઙ-
સામયણે' જ્યોતિષામયણે, જ્યોતિષશાસ્ત્રે, પુનરપિ 'અન્નેસુ ય વહૂસુ વમ્હણ્ણણસુ'
અન્યેષુ ચ વહુષુ વ્રાહ્મણ્યકેષુ, વ્રાહ્મણસંવન્ધિષુ અન્યેષ્વપિ ચ વહુષુ શાસ્ત્રેષુ મનુસ્મૃ-

સ્થ હી યે । (પારણ) સમસ્ત વેદાર્થ વિષયક જ્ઞાન સે યહ યુક્ત થા ।
(સઢંગવી) વેદ કે જો છહ અજ્ઞ હોતે હૈં ડનકા યહ વિશેષરૂપ સે જ્ઞાતા
થા । (સઢ્ઠિતંતવિસારણ) કાપિલ દર્શન-સાંખ્યદર્શન મેં વહ વિશારદ
થા । સાંખ્યદર્શન કે સિદ્ધાન્ત સે ખી યહ વિશેષરૂપ સે પરિચિત થા ।
(સંત્રાણે) સંખ્યાન શબ્દ કા અર્થ સંખ્યાપ્રધાન ગણિતશાસ્ત્ર હૈ-હસમેં
વહ પઢિત થા । (સિક્ષાકલ્પે) વેદ કા અર્થ જિસકે ઢારા સીખા
જાતા હૈ વહ શિક્ષા હૈ, તથા વેદવિહિત આચાર કા નિરૂપક જો શાસ્ત્ર
હૈ વહ કલ્પ હૈ । શિક્ષા ઓર કલ્પ ઇન ડોનોં મેં તથા (વાગરણે) વ્યા-
કરણ-શબ્દ શાસ્ત્ર મેં (છંદે) છંદઃ શાસ્ત્ર મેં (નિરુત્તે) શબ્દોં કી વ્યુ-
ત્પત્તિ નિરૂપણ પરક શાસ્ત્ર મેં વ્યુત્પત્તિ શાસ્ત્ર મેં (જોઙસામયણે) જ્યો-
તિષશાસ્ત્ર મેં, તથા (અન્નેસુ વહૂસુ વમ્હણ્ણણસુ) ઓર ખી ઢૂસરે અનેક
વ્રાહ્મણસમ્બન્ધી મનુસ્મૃતિ-યાજ્ઞવલ્ક્યાદિ સ્મૃતિ આદિ શાસ્ત્રાં મેં, અથવા

કરી લીધા હતા "પારણ" વેદ વિષયક જ્ઞાનમાં તે પારંગત હતા. (સઢંગવી) વેદના
છએ અંગનો તે વિશેષ રૂપે જ્ઞાતા હતા. (સઢ્ઠિત તવિસારણ) કપિલદર્શન-સાંખ્ય
દર્શનનો તે વિશારદ હતા. (સંત્રાણે) સંખ્યા પ્રધાન ગણિતશાસ્ત્રનો પણ તે નિષ્ણાત
હતા. (સિક્ષા કલ્પે) જેના વડે વેદોનો અર્થ શીખવામાં આવે છે તે "શિક્ષાશાસ્ત્ર"
અને વેદકથિત આચારનું નિરૂપક જે કલ્પ શાસ્ત્ર છે તેમાં પણ તે વિશારદ હતા.
(વાગરણે) વ્યાકરણ શાસ્ત્રમાં, (છંદે) છંદ શાસ્ત્રમાં, (નિરુત્તે) વ્યુત્પત્તિ શાસ્ત્રમાં,
(જોઙસામયણે) જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં તથા (અન્નેસુ વહૂસુ વમ્હણ્ણણસુ) ખીનાં પણ અનેક
બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રોમાં (મનુસ્મૃતિ,) યાજ્ઞવલ્ક્યાદિ સ્મૃતિ, આરણ્યક વગેરે બ્રાહ્મણ

त्विषु याज्ञवल्क्यादिस्मृतिषु अथवा ब्राह्मणशास्त्राणि आरण्यादिकानि उपनिषदादीनि
 त्रेषु, पुन - 'परिव्यापयसु नयेसु' पारिव्राजकेषु नयेषु 'सुपरिनिष्ठिषु यावि
 होत्या' सुपरिनिष्ठिषु व्याप्यासीत्, तत्र 'परिव्यापयसु' पारिव्राजकेषु-परिव्रानक
 सप्तन्धिषु 'नयेसु' नयेषु सन्यासप्रतिपादकानेकतमेषु 'सुपरिनिष्ठिषु' सुपरिनि-
 स्थितः = निष्पुणः तद्विषयसमीचीनज्ञानवानासीदिति ।

'तत्प नं सावत्थीए नयरीए पिंगलए णाम नियठे वसाळियसावए परि
 वसइ' तत्र स्वल्पा आवश्यकता नगर्यां पिंगलको नाम निर्ग्रन्थो वैशालिकभ्रातृः
 परिवसति, विशालाया अपत्यमिति वैशालिकः, भगवान् महावीरः वैशालिकस्य
 भ्रातृ इति वैशालिकभ्रातृ शृणोति जिनवाक्यं यः स भ्रातृकः तस्मात् स वैशालि-
 कस्य महावीरस्य वचनं शृणोति कर्णाम्यामिति यः स वैशालिकभ्रातृ महावीर

आरण्यक आदि ब्राह्मण शास्त्रों में, तथा-(परिनिष्ठावपयसु नयेसु) परि-
 ब्राजक सम्प्रदायी शास्त्रों में भी (सुपरिनिष्ठिषु यावि होत्या) वह बहुत
 अधिक चतुर था, अर्थात् तद्विषयक ज्ञान से युक्त था ।

(तत्प नं सावत्थीए नयरीए) इसी आवश्यक नगरी में (पिंगलए
 णाम नियठे) पिंगल नाम का एक निर्ग्रन्थ रहता था । वह
 निर्ग्रन्थ (वैशालियसावए) वैशालिक का भ्रातृ था-अर्थात् वैशालिक
 महावीर प्रभुका-भ्रातृ-उपदेश होता था । विशाला भगवान् महावीर
 प्रभुकी माताका नाम था । विशालाका जो अपत्य वह वैशालिक अर्थात्
 भगवान् महावीर प्रभु इनका भ्रातृ था अर्थात् (शृणोति जिनवाक्यं यः
 सः भ्रातृकः) इस व्युत्पत्ति के अनुसार वह भगवान् महावीर प्रभु के
 उपदेश का पान करने वाला था । तत्पर्य कहने का यह था ।

शास्त्रोर्मा तथा (परिनिष्ठावपयसु नयेसु) पारिव्राजक सप्तन्धि शास्त्रोर्मा यत्
 (सुपरिनिष्ठिषु यावि होत्या) ते भवेत् निष्ठाव इति ।

(तत्प नं सावत्थीए नयरीए) इति श्री आवश्यक नगरीर्मा (पिंगलए णाम नियठे)
 पिंगलक नामने । अत्र अजुगार रहतेता इति । ते अजुगार (वैशालिय सावए) वैश-
 लिकना भ्रातृ इति अत्रे हे भगवान् महावीरप्रभुना भ्रातृ-उपदेश अवयु करनार
 इति विशाला, महावीर स्वामीनी मातानुं नाम इति तेषी विशालाना पुत्र कोपाधी
 तेअ वैशालिक कहैताया पिंगलक निर्ग्रन्थ भगवान् महावीरना उपासक इति तेभने
 महावीर प्रभुने उपदेश सांभलने जमतो इति तेषी तेभने वैशालिक भ्रातृ कहै
 यार्मा अवेद छे भ्रातृ शृणोति व्युत्पत्ति आ प्रभावे भाव छे शृणोति जिनवाक्यं

पारगाभी अखिलवेदार्थ विषयकज्ञानवानित्यर्थः, 'सङ्गवी' 'पङ्गवित्', पण्णा-
मपि वेदाङ्गानां वक्ष्यमाणानां विशेषरूपेण ज्ञानवानित्यर्थः, 'सद्वित्तविसारए'
पण्ठीतंत्रविशारदः, पण्ठीतंत्र-कापिलं दर्शनम् तत्र विशारदः तद्विषयकज्ञानवा-
नित्यर्थः, 'संखाणे' संख्यानः संख्यानं संख्याप्रधानकं गणितशास्त्रम्, तत्र
पण्डित इति । अङ्गनामानि दर्शयति-'सिक्खा' इत्यादि । 'सिक्खाकप्पे'
शिक्षाकल्पे शिक्षा च कल्पश्चेत्यनयो. समाहारे शिक्षाकल्पं, तस्मिन्, तत्र शिक्षा-
शिक्ष्यते वेदार्थोऽनयेति शिक्षा, अक्षरस्वरूपनिरूपकं शास्त्रमित्यर्थः, कल्पः-वेदवि-
हिताचारनिरूपकं शास्त्रम्, तस्मिन्, 'वागरणे' व्याकरणे, शब्दशास्त्रे 'छंदे' छन्दसि
पद्यलक्षणशास्त्रे, 'निरुत्ते' निरुक्ते, शब्दानां व्युत्पत्तिनिरूपणपरकशास्त्रे, 'जोइ-
सामयणे' ज्योतिषामयने, ज्योतिषशास्त्रे, पुनरपि 'अन्नेसु य बहूसु वम्हणएसु'
अन्येषु च बहुषु ब्राह्मण्यकेषु, ब्राह्मणसम्बन्धिषु अन्येष्वपि च बहुषु शास्त्रेषु मनुस्मृ-

स्थ ही थे । (पारए) समस्त वेदार्थ विषयक ज्ञान से यह युक्त था ।
(सङ्गवी) वेद के जो छह अङ्ग होते हैं उनका यह विशेषरूप से ज्ञाता
था । (सद्वित्तविसारए) कापिल दर्शन-सांख्यदर्शन में वह विशारद
था । सांख्यदर्शन के सिद्धान्त से भी यह विशेषरूप से परिचित था ।
(संखाणे) संख्यान शब्द का अर्थ संख्याप्रधान गणितशास्त्र है-इसमें
वह पण्डित था । (सिक्खाकप्पे) वेद का अर्थ जिसके द्वारा सीखा
जाता है वह शिक्षा है, तथा वेदविहित आचार का निरूपक जो शास्त्र
है वह कल्प है । शिक्षा और कल्प इन दोनों में तथा (वागरणे) व्या-
करण-शब्द शास्त्र में (छंदे) छंदः शास्त्र में (निरुत्ते) शब्दों की व्यु-
त्पत्ति निरूपण परक शास्त्र में व्युत्पत्ति शास्त्र में (जोइसामयणे) ज्यो-
तिषशास्त्र में, तथा (अन्नेसु बहूसु वण्णएसु) और भी दूसरे अनेक
ब्राह्मणसम्बन्धी मनुस्मृति-याज्ञवल्क्यादि स्मृति आदि शास्त्रों में, अथवा

करी लीधा होता "पारए" वेद विषयक ज्ञानभां ते पारंगत होते (सङ्गवी) वेदना
छाने अंगना ते विशेष रूपे ज्ञाता होते (सद्वित्तविसारए) कापिलदर्शन-सांख्य
दर्शनना ते विशारद होते (संखाणे) संख्या प्रधान गणितशास्त्रना पणु ते निष्णात
होते (सिक्खा कप्पे) जेना वडे वेदना अर्थ शीघ्रवामा आवे छे ते "शिक्षाशास्त्र"
अने वेदकथित आचारनुं निरूपक जे कल्प शास्त्र छे तेमा पणु ते विशारद होते।
(वागरणे) व्याकरण शास्त्रमा, (छंदे) छंद शास्त्रमा, (निरुत्ते) व्युत्पत्ति शास्त्रमा,
(जोइसामयणे) ज्योतिष शास्त्रमा तथा (अन्नेसु बहूसु वम्हणएसु) भीष्म पणु अनेक
ब्राह्मण शास्त्रमा (मनुस्मृति,) याज्ञवल्क्य स्मृति, आरण्यक वगैरे ब्राह्मण

ષિત્ સર્વયા વિનાશો ભવતિ અથવા અનન્તઃ પ્રવાહરૂપેણ સર્વદા સ્થિતિમત્સ્વેન
અનન્ત ? ॥ ૧ ॥ ‘સ અતે જીવે અળતે જીવે’ સન્તઃ કિમ્ અંતસહિતઃ જીવઃ
અથવા અનન્તઃ-અંતરહિતઃ જીવ ? ॥ ૨ ॥ ‘સ અતા સિદ્ધો અમતાસિદ્ધી’ સન્તા
-અન્તસહિતા સિદ્ધિઃ-સિદ્ધિક્ષેત્રમ્, અનતા-અન્તરહિતા સિદ્ધિઃ ? ॥ ૩ ॥ ‘સ અંતે
સિદ્ધે અળતે સિદ્ધે’ સન્તઃ કિમ્ અતસહિત સિદ્ધઃ અથવા અનન્તઃ અંતરહિતઃ
સિદ્ધઃ ? ॥ ૪ ॥ ‘કેળ વા મરણેળ-મરમાળે જીવે વઘુઈ વા હાયઈ વા’ કેન વા મર
ણેન ધ્રિયમાળો જીવો ધર્ધતે વા હીયતે વા, સમારસ્ય ધર્દ્દનાત્ જીવો વર્દ્ધતે
સસારસ્ય હાન્યા વા હોયતે જીવઃ કીદૃશં મરણ પ્રાપ્ય જીવઃ સસારે પરિભ્રમતિ
કીદૃશં ચ મરણં પ્રાપ્ય સસારં સપયતીતિ યથ્વ પ્રશ્નાઃ ॥ ૫ ॥ ‘એવ બુન્ધમાળે’

પ્રવાહરૂપ સે સર્વદા સ્થિતિ ધાન્યા હોને સે પિનાશ રહિત હૈ ? તયા સ
અન્તે જીવે અળતે જીવે” જીવ અન્ત સહિત હૈ અથવા અનન્ત હૈ અન્ત
રહિત હૈ ? સ અન્તા સિદ્ધી અગંતા સિદ્ધી “ સિદ્ધીક્ષેત્ર અન્ત
સહિત હૈ યા અન્ત રહિત હૈ ? “ સ અન્તે મિદ્ધે અળતે સિદ્ધે સિદ્ધ અન્ત
સહિત હૈ કિ અન્ત રહિત હૈ ? કેળ વા મરણેળ મરમાળે જીવે વઘુઈ વા
હાયઈ વા “ જીવ કિસ મરણસે મરતા બુઝા અપને સસાર કે ધવન સે
ઘડતા હૈ ઔર અપને સસાર કી હાનિ સે ઘડતા હૈ તાત્પર્ય કહને કા યહ
હૈ કિ જીવ મેં ન હાસ હોતા હૈ ઔર ન ઘડતી હોતી હૈ, પરન્તુ સમાર
કે ધર્ધન સે જીવ કા ધવન ઔર સસાર ને હાસ સે જીવ કી હાનિ
માનલી જાતી હૈ। હસી આશાય સે યહ હાનિ વૃદ્ધિ વિપયક પ્રશ્ન કિયા
ગયા હૈ તાત્પર્ય હસ પ્રશ્ન કા યહી હૈ કિ કેસે મરણ કો પ્રાસકર જીવ
સંસાર મેં ધૂમતા રહતા હૈ ઔર કેસે મરણ કો પ્રાસ કર જીવ અપને
સસાર કો નષ્ટ કર દેતા હૈ ? હસ પ્રકાર સે યે પાંચ પ્રશ્ન હૈ। એવ બુન્ધ

લેહને કહી નાશ થાય છે કે નથી થતો તથા (સ અતે જીવે અળતે જીવે)
એવ અન્ત સહિત છે કે અન્ત રહિત છે (સ અતા સિદ્ધિ અળતા સિદ્ધિ ?)
સિદ્ધિ-વિદ્ધિ અતસહિત છે કે અત રહિત છે (સ અતે સિદ્ધે અળતે સિદ્ધ)
સિદ્ધ અતસહિત છે ? કે અતરહિત છે ? (કેળ વા મરણેળ મરમાળે જીવે
વઘુઈ વા હાયઈ વા) એવ કયા મરણથી પોતાના સસારના વધારાથી
વધે છે અને કયા મરણથી પોતાના સસારની હાનિથી ઘટે છે કહેવાનું
પ્રયોજન છે કે એવમા તો વૃદ્ધિ પણ થતી નથી અને હાનિ દ્વાસ પણ
થતી નથી. ‘તુ સમારના વધનથી એવની વૃદ્ધિ બેને સમારની હાનિથી એવની
હાનિ અહીં માની લેવામા આવી છે તેથી આ પ્રશ્નોના આ પ્રમાણે આશય
પગલી યકાય કેવા પ્રકારના મરણથી એવ સસારમાં વાર વાર પરિભ્રમ કરે છે
અને કેવા પ્રકારના મરણથી એવ પોતાના સસારમાં પરિભ્રમણની રિયતિને

વંચનાપ્રતપાનરસિકઃ ઇતિ, યત્ર શ્રાવસ્ત્યામનેકપ્રકારકવેદવેદાંગાદિવિષયક-
સમસ્તજ્ઞાનવાન્ સ્કન્દોઽભૂતત્રૈવ શ્રાવસ્ત્યા તત્સમયે જિનમતાનુયાયી કશ્ચિત્
પિંગલકનામકો નિર્ગ્રન્થ આસીદિતિ સમુદિતાર્થઃ । ‘તણં સે પિંગલણં નામં
નિયંટે-વેસાલિય સાવણ અન્નયા કયાઈં જેણેવ સંદણ કચ્ચાયણસ્સગોત્તે તેણેવ
ઉવાગચ્છઈ’ તતઃ સ્વલુ સ પિંગલકો નામ નિર્ગ્રન્થો વૈશાલિકશ્રાવકઃ અન્યદા
કદાચિત્=અન્યસ્મિન્ કસ્મિંશ્ચિત્સમયે યત્રૈવ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોત્રસ્ત્રૈવોપાગ-
ચ્છતિ, ‘ઉવાગચ્છિત્તા સંદગં કાચ્ચાયણસ્સગોત્તં ઇમમક્ખેવં પુચ્છે’ ઉપાગત્ય
સ્કન્દકં કાત્યાયનગોત્રં ઇમમાક્ષેપમ્ પ્રશ્નમ્ અપ્રાક્ષીત્ । કિં પૃષ્ઠવાનિત્યત આહ—
‘માગહા’ ઇત્યાદિ । ‘માગહા’ હે માગધ ? મગધો મગધદેશસ્તત્ર ભવો માગધઃ
તત્સંવોધને હે માગધ !-હે મગધદેશોદ્ભવ સ્કન્દક ! ‘કિં સ અંતે લોણ અણતે લોણ’
કિં સાન્તઃ લોકઃ અનંતઃ લોક, હે સ્કન્દક ! કિમયં લોકઃ સાંતઃ એતસ્ય કદા-

જિસ શ્રાવસ્તી નગરી મેં વેદ, વેદાંગ આદિ કે સમસ્ત વિષયો
કે જ્ઞાન સે પરિશીલિત મતિવાલા એસા વિશેષ નિષ્ણાત સ્કન્દક નામ
કા પરિવ્રાજક રહતા થા ઉસી સમય મેં ઉસ શ્રાવસ્તી નગરી મેં
પિંગલક નામ કા એક નિર્ગ્રન્થ-બાહ્યાભ્યંતર પરિગ્રહ સે વર્જિત જૈન-
ધર્માનુયાયી નિર્ગ્રન્થ ભી રહતા થા । (તણં સે પિંગલણં નામં નિયંટે
વેસાલિય સાવણ અન્નયા કયાઈં જેણેવ સંદણ કચ્ચાયણસ્સગોત્તે તેણેવ
ઉવાગચ્છઈ) એક દિન કી ઘાત હૈ કિ વૈશાલિય શ્રાવક વહ પિંગલક
અનગાર જહાં કાત્યાયનગોત્રી સ્કન્દક પરિવ્રાજન રહતા થા વહાં ગયા
(ઉવાગચ્છિત્તા) વહાં જાકર ઉસને (ઇમમક્ખેવં) ઉનકો હસ પ્રકાર પૂછા
હે સ્કન્દક ! ‘કિં સ અન્તે લોણ અણતે લોણ’ કહો યહ લોક સાન્ત હૈ-
અન્ત સહિત હૈ-હસકા કમ્મી સર્વથા નાશ હોતા હૈ ? અથવા અનંત હૈ ?

ચે સં શ્રાવક જિનેન્દ્ર ભગવાનનો ઉપદેશ શ્રવણ કરનારને શ્રાવક કહે છે કહેવાનું
તાત્પર્ય એ છે કે જે શ્રાવસ્તી નગરીમા તે સમયે વેદ, વેદાંગ વગેરે વિષયોનું જ્ઞાન
ધરાવનાર સ્કન્દક નામનો એક પરિવ્રાજક રહેતો હતો, એજ નગરમાં તે સમયે
પિંગલક નામનો એક શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ પણ રહેતો હતો બાહ્યાભ્યંતર પરિગ્રહથી
રહિત જૈન ધર્માનુયાયી મુનિને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કહે છે (તણં સે પિંગલણ-
નામં નિયંટે વેસાલિયસાવણ અન્નયા કયાઈં જેણેવ સંદણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે તેણેવ
ઉવાગચ્છઈ) એક દિવસ તે વૈશાલિક શ્રાવક (મહાવીરના ઉપાસક) પિંગલક
અણુગાર જ્યા કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દક પરિવ્રાજક રહેતો હતો ત્યાં ગયા
(ઉવાગચ્છિત્તા) ત્યાં જઈને તેમણે તેને (ઇમમક્ખેવં) આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા
(માગહા) હે માગધ ! મગધ દેશમા જન્મેલા હે સ્કન્દક (કિં સ અંતે લોણ
અણતે લોણ) આ લોક અન્ત સહિત છે કે અન્ત રહિત છે. એટલે કે આ

ચિત્ સર્વથા વિનાશો મવતિ અથવા અનત મયાદરૂપેણ સર્વદા સ્થિતિમત્ત્વેન
અનત ? ॥ ૧ ॥ 'સ અતે જીવે અણતે જીવે' સન્ત કિમ્ અતસહિત' જીવઃ
અથવા અનંતઃ-અતરહિત જીવઃ? ॥ ૨ ॥ 'સ અતા સિદ્ધી અણતાસિદ્ધી' સન્તા
-અન્તસહિતા સિદ્ધિ-સિદ્ધિક્ષેત્રમ્, અનતા-અન્તરહિતા સિદ્ધિ? ॥ ૩ ॥ 'સ અતે
સિદ્ધે અણત સિદ્ધે' સન્તાઃ કિમ્ અતસહિતઃ સિદ્ધ અથવા અનંતઃ અતરહિતઃ
સિદ્ધ ? ॥ ૪ ॥ 'કળ વા મરણેણ-મરમાણે જીવે વજુઈ વા હાયઈ વા' કેન વા મર
ણેન ત્રિયમાણો જીવો યર્ષત વા હીયતે વા, સમારસ્ય વર્ત્તનાત્ જીવો વર્ત્તે
સસારસ્ય હાન્યા વા હોયને જીવ કીદર્શન મરણ પ્રાપ્ય જીવ' સસાર પરિભ્રમતિ
કીદર્શન ચ મરણ પ્રાપ્ય સંસારં જ્ઞપયતીતિ પદ્ય પ્રશ્ના ॥ ૫ ॥ 'એવ બુદ્ધમાણે'

પ્રવાહરૂપ સે સર્વદા સ્થિતિ વાન્તા હોને સે વિનાશ રહિત હૈ ? તથા સ
અન્તે જીવે અણતે જીવે" જીવ અન્ત સહિત હૈ અથવા અનન્ત હૈ અન્ત
રહિત હૈ ? સ અન્તા સિદ્ધી અગતા સિદ્ધી " સિદ્ધીક્ષેત્ર અન્ત
સહિત હૈ યા અન્ત રહિત હૈ ? " સ અન્તે સિદ્ધે અણતે સિદ્ધે સિદ્ધ અન્ત
સહિત હૈ કિ અન્ત રહિત હૈ ? કેળ વા મરણેણ મરમાણે જીવે વજુઈ વા
હાયઈ વા " જીવ કિસ મરણસે મરતા જુઆ અપને સંસાર કે વધન સે
વઢતા હૈ ઓર અપને સંસાર કી હાનિ સે ઘટતા હૈ તાત્પર્ય કહને કા યહ
હૈ કિ જીવ મેં ન હાસ હોતા હૈ ઓર ન વઢતી હોતી હૈ, પરન્તુ સંસાર
કે વધન સે જીવ કા વધન ઓર સંસાર ને હાસ સે જીવ કી હાનિ
માનલી જાતી હૈ। હસી આશય સે યહ હાનિ વૃદ્ધિ વિષયક પ્રશ્ન કિયા
ગયા હૈ તાત્પર્ય હસ પ્રશ્ન કા યહી હૈ કિ કેસે મરણ કો પ્રાપ્તકર જીવ
સંસાર મેં ઘૂમતા રહતા હૈ ઓર કેસે મરણ કો પ્રાપ્ત કર જીવ અપને
સંસાર કો નષ્ટ કર લેતા હૈ ? હસ પ્રકાર સે ચે પાંચ પ્રશ્ન હૈ। એવ બુદ્ધમાણે

લેકનો ઠઠી નાશ થાય છે કે નથી થતા તથા (સ અતે જીવે અણતે જીવે)
અથ અન્ત સહિત છે કે અન્ત રહિત છે (સ અતા સિદ્ધિ અણતા સિદ્ધિ ?)
સિદ્ધિ-ત્રિદિ અતસહિત છે કે અત રહિત છે (સ અતે સિદ્ધે અણતે સિદ્ધ)
સિદ્ધ અતસહિત છે ? કે અતરહિત છે ? (કેળ વા મરણેણ મરમાણે જીવે
વજુઈ વા હાયઈ વા) અથ કયા મરણથી પોતાના સસારના વધારાથી
વધે છે અને કયા મરણથી પોતાના સસારની હાનિથી વધે છે ? ઠઠેવાતુ
પ્રયોજન એ છે કે અર્થમાં તે વૃદ્ધિ પણ થતી નથી અને હાનિ હાનિ પણ
થતી નથી. પણ સસારના વધનથી અવની વૃદ્ધિ અને સસારની હાનિથી અવની
હાનિ અહીં માની લેવામાં આવી છે તેથી આ પ્રશ્નોના આ પ્રમાણે સામાન્ય
થગવી શકાય કેવા પ્રકારના મરણથી અથ સસારમાં વાર વાર પરિભ્રમણ કરે છે
અને કેવા પ્રકારના મરણથી અથ પોતાના સસારમાં પરિભ્રમણની સ્થિતિને।

एवमुच्यमानः, एवम्=अनेन प्रकारेण उच्यमानः=पृच्छ्यमानः सन् त्वम् 'एतावं ताव आइक्खाहि' एतावत्तावदाख्याहि, ये ये प्रश्नाः मया पृष्ठास्तेषामुत्तरं तावत् प्रथमं देहि ततः पुनरहमन्यं प्रश्नं करिष्यामीति हृदयम्।

'तएणं से खंदए कच्चायणस्म गोत्ते' ततः खलु स स्कन्दकः कात्यायन-गोत्रः, ततस्तदनन्तरं पिंगलकस्य प्रश्नश्रवणानन्तरम्, 'पिंगलए णं नियंठेणं' पिङ्गलकेन निर्ग्रन्थेन 'वेसालियसावएणं' वैशालिकश्रावकेण 'इणमक्खेवं' इमम् आक्षेपं प्रश्नमित्यर्थः, 'पुच्छिए समाणे' पृष्टः सन् 'संकिए' शंकितः, शंका संजाताऽस्येति शंकितः, किमेतस्य पिङ्गलकनिर्ग्रन्थप्रश्नस्येदमुत्तरमिदं वा उत्तरमित्याकारया शंकया संजातशंकितः 'कंखिए' कांक्षितः, काङ्क्षा संजाताऽस्येति काङ्क्षितः, एतस्य प्रश्नस्येदमुत्तरं न सम्यक्, इदमपि न सम्यक् अतः

माणे "इस प्रकार से जब वैशालिक श्रावक ने पूछा और कहा कि तुम "एतावं ताव अक्खाहि" इन मेरे प्रश्नों का पहिले उत्तर दो तब पीछे मैं और प्रश्न पूछुंगा। "तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते" इस प्रकार से कात्यायन गोत्री वह स्कन्दक परिव्राजक "पिंगलएणं नियंठेणं वेसालियसावएणं इणमक्खेवं पुच्छिए समाणे" जो कि वैशालिकश्रावक पिंगलक निर्ग्रन्थ द्वारा इन प्रश्नों के पूछे जाने पर वह 'संकिए' शंकित हो गया उसके चित्त में यह विचार धारण उठने लगा कि पिंगलक निर्ग्रन्थ ने जो ये प्रश्न पूछे हैं सो उनका उत्तर यह है कि इस तरह से उसका मन डाढ़ाडोल होने लगा वह यह निश्चय नहीं कर सका कि इन प्रश्नों का उत्तर निश्चय रूप से क्या है? "कंखिए" कांक्षायुक्त हो गया

नाश करी नापे छे? आ प्रकारना पांय प्रश्नो छे (एवं उच्यमाणे) न्यारे वैशालिक श्रावक पिंगलके आ प्रमाणे पूछथु अने कह्यु के (एतावं तावअक्खाहि) मारा आ प्रश्नोना तमे पडेला नवाण आपो पछी हुं भील प्रश्नो पणु पूछीश (तए ण से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते) न्यारे कात्यायन गोत्रीय ते स्कन्दक परिव्राजके (पिंगलए ण नियंठेण वेसालियसावएण इणमक्खेवं पुच्छिए समाणे) वैशालिक श्रावक पिंगलक निर्ग्रन्थ वडे आ प्रश्नो पूछवामा आन्या त्थारे (संकिए) तेना मनमां शंका उइलवी के पिंगलक मुनिये ने प्रश्नो पूछया छे तेनो अमुक रीते नवाण आपी शंकाय के भील केछ रीते नवाण आपी शंकाय ? तेना मननी स्थिति डामाडोण थर गथ आथी ते प्रश्नोना कथो नवाण आपयो तेने निष्ठय ते करी शक्या नही (कंखिए) तेओ कांक्षायुक्त थर

किमप्रोत्तर मविष्यतीत्याकाङ्क्षावानित्यर्थः । 'वित्तिगिच्छिष्य' विचिकित्सितः, विचिकित्सा सप्तावाऽस्येति विचिकित्सितः, अस्मिन्नुत्तरे वृत्तेऽस्य निर्ग्रन्थस्य भद्रा मविष्यति न वेत्याकारकविचिकित्सायुक्तः, 'मेदसमाबन्ने' मेदसमापन्नः मेदं मतेर्मह किं कर्तव्यता व्याकुलत्वसंज्ञा समापन्नः माप्स इति मेदसमापन्नः 'कलुस समाबन्ने' कलुपसमापन्नः, नाह किमपि भानामीत्यर्थरूपेण स्वविषये काङ्क्ष्य दौर्मनस्यं प्राप्त इति कलुपसमापन्नः सन् 'जो संघाण्ड' न श्वनोति, न समर्थो मनसि उत्तरमाख्यातुमित्यग्रेण सम्बन्धः । कस्मै ? इत्याह—'पिंगलयस्स' इत्यादि । 'पिंगलयस्स नियठस्स-वेसालियसाययस्स' पिङ्गलकाप निर्ग्रन्थाप

इन प्रश्नों का यदि हम प्रकार से उत्तर देना हू तो वह भी ठीक नहीं है और यदि इस प्रकारसे उत्तर देता हूँ तो वह भी ठीक नहीं है अतः इस प्रश्नों का असली उत्तर क्या होना चाहिये इस प्रकार की आकाङ्क्षा उसके विषय में जग गई । "वित्तिगिच्छिष्य विचिकित्सासे युक्त हो गया इस पिंगलक निर्ग्रन्थ को इन प्रश्नों का यदि मैं यह उत्तर देता हूँ तो इस पर उसकी अद्धा होगी कि नहीं होगी इस प्रकार की विचिकित्सा उसको उत्पन्न हो गई । "मेदसमाबन्ने वह मेद समापन्न हो गया अर्थात् अब मैं क्या करूं इस प्रकारसे वह कुछ भी निर्णय नहीं कर सका उसकी बुद्धि किंकर्तव्यता से विमूढ बन गई । "कलुससमाबन्ने मैं अब इस विषय में कुछ नहीं जान रहा हू, इस तरह से जब वह कुछ भी निर्णय नहीं कर सका तब वह अपने आपमें हँसल्ला गया स्मिसिया गया मन में उसके कलुपता आगई । अत एव वह (वेसालिय साययस्स पिंगल

जया तेमने मनमां जेवुं वधुं के आ रीते ते प्रश्नोना जवाण आपु ते पखु मीक नहीं हाणे अने ते विवाधनी केहं नील रीते पखु योग्ग जवाण आपी शक्या तेम नधीं ते प्रश्नोना सावे साधा उत्तर क्या करे ते जलुवानी आकांक्षा तेमना मनमां जग्गी । (वित्तिगिच्छिष्य) तेमनु मन विचित्साभी युद्ध यधगु हू आ पिजलक निर्ग्रन्थने आ प्रकारने उत्तर आपीश ते तेने तेमां भद्रा एहेरे के नहीं रहे जेवा प्रकारनी आशका तेमना मनमां उत्पन्न यध (मेदसमाबन्ने) तेमनी भति भूजाहं जध ते प्रश्नोना शे जवाण आपवे तेनी समज्जु न पडवाधी तेजो विभासजुमां पप्री गया (कलुससमाबन्ने) ज्यारे ते प्रश्नोना निजुंय तेजो करी शक्या नहीं त्यारे तेजो पेटाना मनमां शरम अनुसववा हागा तेमना मनमां कलुपता आवी जध तेधी तेजो (वेसालियसाययस्स पिंगलयस्स नियठस्स किंचि वि पमोक्कं अक्खाइ व जो

एवमुच्यमानः, एवम्=अनेन प्रकारेण उच्यमानः=पृच्छ्यमानः सन् त्वम् 'एतावं ताव आइक्खाहि' एतावत्तावदाख्याहि, ये ये प्रश्नाः मया पृष्ठास्तेषामुत्तर तावत् प्रथमं देहि ततः पुनरहमन्यं प्रश्नं करिष्यामीति हृदयम् ।

‘तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते’ ततः खलु स स्कन्दकः कात्यायन-
गोत्रः, ततस्तदनन्तरं पिंगलकस्य प्रश्नश्रवणानन्तरम्, ‘पिंगलए णं नियंठेणं’
पिङ्गलकेन निर्ग्रन्थेन ‘वेसालियसावएणं’ वैशालिकश्रावकेण ‘इणमक्खेवं’
इमम् आक्षेपं प्रश्नमित्यर्थः, ‘पुच्छिए समाने’ पृष्ठः सन् ‘संकिए’ शंकितः,
शंका संजाताऽस्येति शंकितः, किमेतस्य पिङ्गलकनिर्ग्रन्थप्रश्नस्येदमुत्तरमिदं वा
उत्तरमित्याकारया शंकया संजातशंकितः ‘कंखिए’ कांक्षितः, काङ्क्षा संजाताऽ-
स्येति काङ्क्षितः, एतस्य प्रश्नस्येदमुत्तरं न सम्यक्, इदमपि न सम्यक् अतः

माणे “ इस प्रकार से जब वैशालिक श्रावक ने पूछा और कहा कि तुम
“ एतावं ताव अक्खाहि ” इन मेरे प्रश्नों का पहिले उत्तर दो तब पीछे
मैं और प्रश्न पूछूंगा । “ तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते ” इस
प्रकार से कात्यायन गोत्री वह स्कन्दक परिव्राजक “ पिंगलएणं नियंठेणं
वेसालियसावएणं इणमक्खेवं पुच्छिए समाने ” जो कि वैशालिकश्रावक
पिंगलक निर्ग्रन्थ द्वारा इन प्रश्नों के पूछे जाने पर वह ‘संकिए’ शंकित हो
गया उसके चित्त में यह विचार बार२ उठने लगा कि पिंगलक निर्ग्रन्थ
ने जो ये प्रश्न पूछे हैं सो उनका उत्तर यह है कि इस तरह से
उसका मन डबाडोल होने लगा वह यह निश्चय नहीं कर सका कि इन
प्रश्नों का उत्तर निश्चय रूप से क्या है ? “ कंखिए ” कांक्षायुक्त हो गया

નાશ કરી નાખે છે? આ પ્રકારના પાંચ પ્રશ્નો છે (એવં વુચ્ચમાણે) બીયારે
વૈશાલિક શ્રાવક પિંગલકે આ પ્રમાણે પૂછ્યું અને કહ્યું કે (એતાવં તાવઅક્ખાહિ)
મારા આ પ્રશ્નોના તમે પહેલાં જવાબ આપો પછી હું બીજા પ્રશ્નો પણ પૂછીશ
(તણં સે ચંદણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે) બીયારે કાત્યાયન ગોત્રીય તે સ્કન્દક પરિ-
વ્રાજકને (પિંગલણં નિયંટ્ટેણ વેસાલિયસાવણં ઇણમક્ખેવં પુચ્છિણ સમાણે)
વૈશાલિક શ્રાવક પિંગલક નિર્ગ્રન્થ વડે આ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા ત્યારે
(સંકિણ) તેના મનમાં શંકા ઉદ્ભવી કે પિંગલક મુનિએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે
તેનો અમુક રીતે જવાબ આપી શકાય કે બીજી કોઈ રીતે જવાબ આપી
શકાય? તેના મનની સ્થિતિ ડામાડોળ થઈ ગઈ આથી તે પ્રશ્નોનો કયો જવાબ
આપવો તેને નિર્ણય તે કરી શક્યા નહીં (કંચિણ) તેઓ કાંક્ષાયુક્ત થઈ

मरणेन म्रियमाणो जीव मर्षते वा क्षीयते वा ? इत्येषामुत्तरं देहि मया पूर्वोक्त
प्रकारेण पृच्छयमानस्तत्रमिति भावः । 'तएण से खदए कच्चायणस्स गोचे' सत्तु
स स्कन्दक कात्यायनगोत्र 'पिंगलएणं नियठेण वेसालिय सावएणं' पिंगलकेन
निर्ग्रन्थेन वैशालिकभावेण 'क्षोच्चपि तच्चपि' द्विरपि त्रिरपि-द्वितीयवारमपि
तृतीयवारमपि 'इणमक्खेष पुच्छिण समाणे' इममाक्षेप पृष्ट सन् 'सकिण' संकितः
कंसिण' कांसित 'वित्तिगिच्छिण' 'विचिकित्सितः' 'मेदसमापन्ने' मेद
समापन्न 'कट्ससमापन्ने' कटुपसमापन्न 'णो सचाए' नो क्षन्नोति,
'पिंगलास्स शियठस्स वेसालियसावस्स' पिंगलकाय निर्ग्रन्थाय वैशालिकभावा
काय 'किंचिदि' किंचिदपि 'पमोक्ख' प्रमोक्षम्-उत्तरम्, 'अवत्ताइ' आत्मा
सुम्' पुनः पिंगलकेन पृष्टोपि स्कन्दकः पिंगलकस्य उत्तरं दातुं न समर्थोऽभूदिति
भावः, अतएव-'दुसिणीए सचिद्ध' तूष्णीकः सतिष्ठते उत्तरमज्ञानं न किंचि
दप्युक्तवानित्यर्थः ॥ सू० ७ ॥

ततः किम् ? इत्याह—'तएणं' इत्यादि ।

मूलम्—तएण सावत्थीए नयरीए सिंघाडग जाव पहेसु
महया जणसमवेइ वा जणवूहेइ वा जाव परिता निग्गच्छइ
तएण तस्स खदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स वहुजणस्स
अतिए पयमद्ध सोच्चा निसम्म इमे पयारूवे अवत्तायिण

किस मरण से मरकर जीव बढ़ता है और घटता है तुम पहिले मेरे
इन प्रश्नों का उत्तर दो ? इस तरह पूर्वोक्त रूप से प्रश्नों का बुझा कर
तिहरा कर निर्ग्रन्थ पिंगलक के द्वारा कृप प्रश्नों का उत्तर देने के लिये
पूछा गया वह कात्यायन गोत्री स्कन्दक परित्राजक चांकिन कांसित
आदि अवस्था वाला जनकर प्रश्नों का उत्तर देने में असमर्थ ही रहा
और इसके फल स्वरूप वह केवल शून्य आप ही रहा ॥ सू० ७ ॥

अन्त सद्वित छे के अन्त सद्वित छे त्याधी शरु करीने केवा प्रकाशना भरखुधी
भरीने छव ससार बभावे छे अने केवा प्रकाशना भरखुधी भरीने छव
ससार बटाडे छे त्या सुधीना भास प्रभोना तमे उत्तर आपो नील वास तथा
नील वास जे प्रभोना अपाण आपवानुं अन्याए पिअवक निअय वटे कात्यायन
गोत्री स्कन्दक परित्राजकने कहेबाग्यां आणु त्याए ते स्कन्दक परित्राजक शक्ति,
हाक्षित, वगेरे स्थितिवाणा बाध जनाने कारखे ते प्रभोना उत्तर आपी शकवाने
असमर्थ अन्या तेने परित्राजे प्रभोना उत्तर नकी आपतां मौन व रहेवानुं
तेभने धीअ आणु तेधी तेजो शून्य आप जेसी व रह्या ॥ सू० ७ ॥

वैशालिकश्रावकाय चतुर्थ्यर्थे पट्टी 'किंचि वि पमोक्खं अक्खाइउं' किञ्चिदपि प्रमोक्षम् = उत्तरम् आख्यातुम् = कथयितुम् । अतएव 'तुसिणीए' तूष्णीकः मौनमासादितः सन् 'संचिद्धइ' सतिष्ठते ।

'तएणं से पिंगलए णियंठे वेसालियसावए' ततः खलु स पिंगलको निर्ग्रन्थः वैशालिकश्रावकः, खंदयं 'कच्चायणस्स गोत्तं' स्कन्दकं कात्यायनगोत्रम् 'दोच्चंपि' द्विरपि - द्वितीयवारमपि 'तच्चपि' त्रिरपि = तृतीयवारमपि 'इणमक्खेव' इममापेक्षम् = प्रश्नं 'पुच्छे' अप्राक्षीत् - 'मागहा' हे मागध ! = हे स्कन्दक ! 'किं स अंते लोए' किं सांतो लोकः 'जाव केण वा मरणेणं मरमाणे जीवे वड्डइ वा हायइ वा एतावं ताव आइक्खाहि' यावत् केन मरणेन म्रियमाणो जीवो वर्द्धते वा हीयते वा एतावत्तावदाख्याहि, इह यावत् करणात् जीवसिद्धि-सिद्धानां ग्रहणं भवति । 'बुच्चमाणे एवम्' उच्यमानः कथ्यमानः एवम् - एतद्रूपेण पूर्वोक्तप्रकारेणेति । किं सान्तः लोकः, अनन्तः लोकः ? सान्तः जीवः अनन्तो जीवः ? सान्ता सिद्धिः अनन्ता सिद्धिः ? सान्तः सिद्धः अनन्तः सिद्धः ? , तथा केन

यस्स नियंठस्स किंचिवि पमोक्खं अक्खाइउं णो संचाएइ " वैशालिकश्रावक पिंगलक निर्ग्रन्थ के इन प्रश्नों का थोडा सा भी उत्तर देने के लिये समर्थ नहीं हो सका । केवल वह तुसिणीए संचिद्धइ चुपचाप ही रहा

" तएणं से पिंगलए णियंठे वेसालिय सावए " जब निर्ग्रन्थ वैशालिकश्रावक ने उसे चुपचाप ही बैठा हुआ देखा तब कच्चायणस्स गोत्तं खंदयं " उन्होंने ने उस कात्यायन गोत्री स्कन्दक परिव्राजक से " दोच्चंपि दुवारा भी और तच्चपि तिद्वारा भी इणमक्खेव इन्हीं प्रश्नोंको पुच्छे " पूछा कहा " मागहा " हे मागध हे स्कन्दक किं स अंते लोए जाव केण वा मरणेणं मरमाणे जीवे वड्डइ वा हायइ वा एतावं ताव आइक्खाहि " लोक अन्त सहित " है कि अन्त बिना का है यावत् इसी प्रकार जीव सिद्धि और सिद्ध अन्त सहित है कि अन्त रहित ? तथा

संचाएइ) वैशालिक श्रावक (भडावीरना उपासक) पिंगलक निर्ग्रन्थना ओ प्रश्नोने भिलकुल जवाब आपी सक्या नही अने तेथी तेओ (तुसिणीए संचिद्धइ) चुपचाप भेसी ज रहा

(तएणं से पिंगलए णियंठे वेसालिय सावए) न्याये ते भडावीरना उपासक पिंगलक निर्ग्रन्थ तेमने चुपचाप भेठेला जेथा त्यारे तेमणे (कच्चायणस्स गोत्तं खंदयं) कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक परिव्राजकने (दोच्चंपि) भीछ अने (तच्चपि) त्रीछ वअत पणु (इणमक्खेव) ओअ प्रश्नो (पूच्छे) पूछयां छे (मागहा !) छे मागध ! (छे स्कन्दक) (किं स अंते लोए जाव केण वा मरणेणं मरमाणे जीवे वड्डइ वा हायइ वा एतावताव आइक्खाहि) दोछ

छाया—तत खलु भावस्त्वां नगर्यां शृंगाटक० यावत् पथेसु महाजनसमवे
इति वा जनव्यूह इति वा यावत् पर्पद् निर्गच्छति । तत खलु तस्य स्कन्दकस्य
कात्यायनगोत्रस्य बहुजनस्यान्तिके एतमर्थं श्रुत्वा निश्चय्य अयमेतद्रूप आध्या-
त्मिकः चिन्तितः कल्पितः प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः समुदपपत् । एष खलु
भमणो भगवान् महावीरः कृतंगलाया नगर्याः वह्निः छत्रपलाशके चैत्ये संप्रमेन
तपसा आत्मानं भाषयन् विहरति, तद् गच्छामि खलु भमणं भगवन्तं महावीरं
(सिंघाडग जाव पहेसु) जो शृङ्गाटक-त्रिकोणमार्ग जहाँ तीन मार्ग मिलते
हैं जहाँ चार मार्ग मिलते हैं ऐसे अनेक प्रकार के मार्गों में (महया जण
संमवेह वा जण वूहेह वा) लोगोंकी बहुत बड़ी भीड़ इकट्ठी हो गई और
लोक भगवान् के पधारने की बातें करने लगे (जाव परिसा निगगच्छह)
यावत् समा निकली (तएण) इसके पश्चात् (कक्कायणस्स गोत्तस्स
तस्स खंदयस्स) कात्यायन गोत्र वाले उस स्कन्दक के मन में (बहु-
जणस्स अन्तिए एयमदु सोच्चा निसम्म) अनेक मनुष्यों के पास से
इस अर्थ को भगवान् महावीर के आगमन रूप समाचार को सुन करके
और उसे अपने हृदय में निश्चित करके (इमे) यह (एयाक्खे) इसरूप
(अज्झस्सिए) आध्यात्मिक (चिन्तिए) चिन्तित (कप्पिए) कल्पित
(पत्थिए) प्रार्थित (मणोगए) मनोगत (संकप्पे) संकल्प (समुप्पसित्था
उत्पन्न हुआ । कि (एवं खलु समणे भगव महावीरे कयंगलाए नयरीए)
अमण भगवान् महावीर कृतंगला नगरी के बहिया (छत्तपलामए)
वेहए) जो छत्रपलाशक नाम का चैत्य है उस में (संजमेण तवसा

(सिंघाडग जाव पहेसु) शृङ्गाटोका- न्यां त्रयु भागों भगवा डेव, चार
भागों भगवा डेव, जेवी रीते अनेक प्रकारना भागोंभा (महया जणसंमवेह
वा जणवूहेहवा) डेडोने भेटे समुदाय जेडो वध अथे अने डेडो जम
धानना आजभननी वाते करवा लाया (जाव परिसा निगगच्छह) डेडोनी
परिसा प्रभुने उपदेश सांभलवाने नीकणी धत्ताहितभाभ सूत्रपाठ अही प्रकृ
करवा (तएण) त्वां भाव (कक्कायणस्स गोत्तस्स तस्स खंदयस्स बहुजणस्स अन्तिए
एयमदु सोचा निसम्म) अनेक भावसे पासेधी भगवान् महावीरना आजभनना
समाचार सांभलीने अने तेने पोताना हृदयभां धारण करीने ते कात्यायन
भ्रात्रीय स्कन्दक परिग्राहकना मनभां (इमे) ज्वा (एयाक्खे) प्रकारने (अज्झस्सिए)
आध्यात्मिक, (चिन्तिए) चिन्तित, (कप्पिए) कल्पित, (पत्थिए) प्रार्थित,
(मणोगए) मनोगत (संकप्पे) संकल्प (समुप्पसित्था) उत्पन्न अथे- डे
(एवं खलु समणे भगव महावीरे कयंगलाए नयरीए बहिया छत्तपलासए वेहए

चित्ति ए कप्पि ए पत्थि ए मणोग ए संकप्प समुप्पज्झित्थो एवं
 खलु समणे भगवं महावीरे कयंगला ए नयरी ए वहिया
 छत्तपलास ए चेइ ए संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विह-
 रइ, तं गच्छामि णं समणं भगवं महावीरं वंदामि नमं-
 सामि। सेयं खलु मे समणं भगवं महावीरं वंदित्ता नमंसित्ता
 सक्कारित्ता सम्माणित्ता कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवा-
 सित्ता, इमाइं च णं एयारूवाइं अट्ठाइं हेऊइं पसिणाइं कारणाइं
 वागरणाइं पुच्छित्त ए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ संपेहित्ता जेणेव
 परिव्वायगावसहे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तिदंडं
 च कंचणियं च करोडियं च भिसियं च केसरियं च छण्णालयं
 च अंकुसयं च पवित्तयं च गणेत्तियं च छत्तयं च उवाहणओ
 य पाउयाओ य धाउरत्ताओ य गेण्हइ गेण्हित्ता परिव्वायगा-
 वसहाओ पडिनिक्खमइ परिनिक्खमित्ता तिदंडं कुंडिय-
 कंचणिय-करोडिय-भिसिय-केसरिय-छण्णालय-अंकुसय
 पवित्तय-गणेत्तिय-हत्थग ए छत्तोवाणहसंजुत्ते धाउरत्तव-
 त्थपरिहि ए सावत्थी ए नयरी ए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ, निग्ग-
 च्छित्ता जेणेव छत्तपलास ए चेइ ए, जेणेव समणे भगवं
 महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणा ए ॥ सू० ८ ॥

“ तएणं सावत्थी ए ” इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तएणं) इसके बाद (सावत्थी ए नयरी ए) उस श्रावस्तीनगरी में

“ तए ण सावत्थी ए ” इत्यादि

सूत्रार्थ—(तएण) त्थार णाढ (सावत्थी ए नयरी ए) श्रावस्ती नगरीमें

छाया—ततः खलु भावस्त्यां नगर्यां भुंगाटक० यावत् पपेसु महाजनसंमर्दे
इति वा जनव्यूह इति वा यावत् पर्पद् निर्गच्छति । ततः खलु तस्य स्कन्दकस्य
कात्यायनगोप्रस्य बहुजनस्यान्तिके एतमर्थं भुत्वा निश्चम्य अयमेतद्रूप आध्या-
त्मिकः चिन्तितः कल्पितः प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत । एव खलु
भ्रमणो भगवान् महावीरः कुतंगलाया नगर्याः वह्निः छत्रपलाशके चैत्ये सपमेन
सपसा आत्मानं भाषयन् विहरति, तद् गच्छामि खलु धर्मणं भगवन्त महावीरं
(सिंघादग जाव पहेसु) जो शृङ्गाटक-त्रिकोणमार्ग जहाँ तीन मार्ग मिलते
हैं जहाँ चार मार्ग मिलते हैं ऐसे अनेक प्रकार के मार्गों में (महया जण
संमर्दे वा जण वूहे वा) लोगो की बहुत बड़ी मीढ़ इकट्ठी हो गई और
लोक भगवान के पधारने की बातें करने लगे (जाव परिसा निर्गच्छइ)
यावत् सभा निकली (तपण) इसके पश्चात् (कच्चायणस्स गोत्तस्स
तस्स खंद्यस्स) कात्यायन गोत्र बाड़े उस स्कन्दक के मन में (बहु-
जणस्स अन्तिप एयमट्ठ सोच्चा निसम्म) अनेक मनुष्यों के पास से
इस अर्थ को भगवान् महावीर के आगमन रूप समाचार को सुन करके
और उसे अपने हृदय में निश्चित करके (इमे) यह (एयारुवे) इस रूप
(अवसत्थिए) आध्यात्मिक (चित्थिए) चिन्तित (कप्पिए) कल्पित
(पत्थिए) प्रार्थित (मणोगए) मनोगत (संकल्पे) संकल्प (समुप्पज्झित्था
उत्पन्न हुआ। कि (एवं खलु समणे भगवं महावीरे कयंगलाए नयरीए)
भ्रमण भगवान् महावीर कुतंगला नगरी के वहिया (उत्सपलामए)
वेहए) जो छत्रपलाशक नाम का चैत्य है उस में (संजमेणं तवसा

(सिंघादग जाव पहेसु) भुंगाटकेभ- न्यां तेषु भार्गे भजतां डोय, भार
भार्गे भजतां डोय, जेवी रीते अनेक प्रकार के भार्गेभा (महया जणसंमर्दे
वा जणवूहेइवा) डोकेने भोटो समुदाय जेकेडो बध भये अने डोके जण
धानना आगमननी वातो करवा लाया (जाव परिसा निर्गच्छइ) डोकेनी
परिपः प्रभुने उपदेश साधनवाने नीकणी धत्तादितभाभ सुत्रपाके अही शक्य
करवे (तपण) त्वाए ज्वाड (कच्चायणस्स गोत्तस्स तस्स खंद्यस्स बहुजणस्स अत्थिए
एयमट्ठ सोचा निसम्म) अनेक भाषुसे पासेणी जणवान भुत्वापीरना आगमनना
समाचार साधनीने अने तेने पोताना हृदयभा धारण करीने से कात्यायन
गोत्रीय स्कन्दक परिव्राजकना भनभा (इमे) आ (एयारुवे) प्रकारने (अवसत्थिए)
आध्यात्मिक (चित्थिए) चिन्तित (कप्पिए) कल्पित, (पत्थिए) प्रार्थित,
(मणोगए) मनोगत (संकल्पे) संकल्प (समुप्पज्झित्था) उत्पन्न भये- के
(एवं खलु समणे भगवं महावीरे कयंगलाए नयरीए वहिया छत्रपलाशक वेहए

वन्दे नमस्यामि श्रेयः खलु मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा नमस्यित्वा
सत्कृत्य संमान्य कल्याणं मंगलं दैवतं चैत्यं पर्युपास्य इमान् च खलु एतद्रूपान्
अर्थान् हेतून् प्रश्नान् करणानि व्याकरणानि प्रष्टुमिति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य
यत्रैव परिव्राजकावसथः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य त्रिदण्डं च कुण्डिकां च कांच-

अप्पाणं भावे माणे विहरइ) संयम और तप से अपनी आत्माको भावित
करते हुए विराजते हैं (तं गच्छामि णं भगवं महावीर वंदामि नमसामि
इसलिये मैं उनके पास जाऊँ और उन्हें वंदना करूँ और नमस्कार करूँ
(सेयं खलु मे) इसी में मेरा कल्याण है कि मैं (समणं भगवं महावीरं
वंदित्ता नमसित्ता) श्रमण भगवान् महावीर को वंदना नमस्का करके
(सकारित्ता) उनका सत्कार करके (सम्माणित्ता) उनका सम्मान करके
तथा (कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासित्ता) कल्याणस्वरूप मंग
लस्वरूप, धर्मदेव स्वरूप चैत्य ज्ञान स्वरूप उनकी पर्युपासना करके (इमाइं
च णं एयास्वाइं हेऊइं पसिणाइं अट्ठाइं) इन इन रूप अर्थों को हेतुओं को,
प्रश्नोंको (कारणाइं वागरणाइं) कारणोंको व्याकरणोंका (पुच्छित्ताए)
पूछें। (त्तिकहु) ऐसा मनमें विचार करके (एवं संपेहेइ) ऐसा उसने
विचार किया (संपेहित्ता) ऐसा विचार करके फिर वह (जेणेव परिव्रा-
जगावसहे) जहाँ परिव्राजकों का मठ था (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पर
गया। (उवागच्छित्ता) वहाँ जाकर के (त्रिदण्डं च कुण्डियं कंचणियं च

सज्जेणं तवसा अप्पाणं भावे माणे विहरइ) श्रमण भगवान् महावीर, इतंगला
नगरीनी णडार छत्रपलाशक नामनु जे चैत्य (उद्यान) छे तेभा संयम अने
तपथी पोताना आत्माने भावित करता बिराजे छे (त गच्छामि ण समण-
भगव महावीर वंदामि, नमसामि) तेभनी पासे हु जे अने तेभने वदन
नमस्कार करे (सेय खलु मे) जेभा जे भारु श्रेय छे (समण भगव-
महावीर वंदित्ता नमसित्ता) श्रमण भगवान् महावीरने वंदन नमस्कार करीने
(सकारित्ता सम्माणित्ता) तेभने सत्कार तथा सम्मान करीने तथा (कल्लाण-
मंगल देवयं चेइयं पज्जुवासित्ता) इत्याणु स्वरूप, भगणस्वरूप, धर्मदेव स्वरूप,
चैत्य (ज्ञान) स्वरूप, महावीर प्रभुनी पर्युपासना करीने (इमाइं च णं एया-
स्वाइं अट्ठाइं हेऊइं पसिणाइं) आ प्रकारना अर्थी, हेतुओ, प्रश्नो (कारणाइं
वागरणाइं) धारणो, अने व्याकरणो, विषे (पुच्छित्ताए) तेभने पूछ (त्तिकहु)
आ प्रभाणु मनमा विचार कर्यो, (एवं संपेहेइ) जे प्रभाणु स कल्प कर्यो
(संपेहित्ता) जेवो विचार करीने (जेणेव परिव्राजगावसहे तेणेव उवागच्छइ)
आ परिव्राजको रहता हुता तेभभा तेओ गया. (उवागच्छित्ता) तथा जेभने

निकां च करोटिकां च केशरिकां च पण्णालकां च अकुशं च पवित्रकं च गणेशिकां च छत्रकं च उपानहौ च पादुके च धातुरक्ताश्च शुद्धाति, शुद्धीत्वा परिष्काराच्च सयात् प्रतिनिष्क्रामति, प्रतिनिष्क्रम्य त्रिदण्ड-कुण्डिका-कांचनिका-करोटिका वृषिका-केशरिका-पण्णालकांकुशक-पवित्रक-गणेशिका-हस्तगतः छत्रोपानह संयुक्तो धातुरक्तवस्त्रपरिहित भावस्थानगर्वा मध्य मध्येन निर्गच्छति, निर्गत्य

मिसियं च करोटिय च केशरिय च) उसने वहाँ से त्रिदण्ड कुडी, व्याप्त माला, करोटिका वृषिका आसन, केशरिका (छण्णालयं च) वण मालक त्रिकाण्डिका, (अंकुसयं च) अकुशक-वृक्षों के ऊपरसे पत्तों आदि को एकत्रित कर ने के निमित्त अंकुश के जैसा एक प्रकारका (पवित्रियं च) पवित्रक अंगुलीयक (गणेशियच) गणेशिका (छत्रयं च छत्रक (उवाहणाभोय) पगरखे (पाडयाभोय) काष्टकी खडाऊँ (घाउरसाभो) और गैरिक आवि धातुओंसे रक्त घाटिकाको लिया (गेण्डह) गेण्डहा और छेकर (परिव्यापगावसहाओ) परिष्कारकावसथ मठसे (पडिनिस्समह) पहार निकला (पडिनिस्समिसा) पाहर निकल कर (तिदंडं डिय कच्चणियकरोटियमिसिय केशरिय-छण्णालय-अंकुसय-पवित्रय गणेशिय हत्यगय) त्रिदण्ड कुण्डिका कांचनिका करोटिका केशरिका, पण्णालका, अकुशक, पवित्रक, गणेशिक, इन सब को हाथ में रखकर (उत्तोवाहणसजुचे) छत्र को तानकर और उपानह पगरखे पहन

(त्रिदंड च कुण्डिय च केशरियं च करोटियं च मिसियं च केशरिय च) तेभ्ये त्यांथी त्रिदंड, केशरि, रुद्राक्षणी भाणा, केशरिका (भाटीनुं पात्र विशेष) वृषिका-आसन केशरिका (भाटु साह करवा भाटेने इमाध) (छण्णालय च) पण्णालका-त्रिकाण्डिका (अंकुसय च) अकुशक वृक्षो परथी पांड्यानेने अंकुश करवा भाटेने अकुशना आकारनु साधन, (पवित्रिय च) पवित्रक अकुश (गणेशिय च) गणेशिका, (छत्रय च) छत्र (उवाहणाभो च) पगरखा (पाडयाभो च) पादुकाओ धातुरसाभो) अने गैरिक वज्रे धातुओ वडे २ जेसा वज्रे (गेण्डह) खीधा (गेण्डहा) ते अधी वस्तुओ सधने (परिव्यापगावसहाओ) परिष्कारकेना भठभाथी (पडिनिस्समह) तेज्जा भठ्ठा १ नीकणा, (पडिनिस्समिसा) भठ्ठा १ नीकणीने (तिदंड कुण्डिय कच्चणिय, करोटिय, मिसिय केशरिय छण्णालय अकुसय पवित्रय, गणेशिय हत्यगय) त्रिदंड, केशरि, रुद्राक्षणीभाणा केशरिका वृषिका, केशरिका त्रिकाण्डिका, अकुशक अकुश अने गणेशिकाने कापमा भठ्ठा करीने (उत्तोवाहणसजुच) छत्री उवाहीने अने पग

यत्रैव कृतगला नगरी यत्रैव छत्रपलाशकं चैत्यम् यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर-
स्तत्रैव प्राधारयत् गमनाय ॥ सू० ८ ॥

टीका—‘ तएणं सावत्थीए नयरीए ’ ततः खलु श्रावस्त्यां नगर्यां ‘ सिंघा-
डगजाव पहेसु’ शृङ्गाटक यावत् पथेसु, इह यावत्पदेन—त्रिचतुष्क चत्वरमहापथानां
संग्रहः करणीयः । तथा च—त्रिकोणमार्गे, मार्गत्रयसंमिलनस्थाने, चतुर्मागसंमि-

कर (धाउरत्त परिहिए) तथा गैरिक धातुसे रंगे हुए वस्त्रोको पहिनकर
वह स्कन्दक (सावत्थीए नयरीए) श्रावस्ती नगरी के (मज्झं मज्झेणं)
ठीक बीच के मार्ग से (निगच्छइ) निकला (निगच्छित्ता) निकल कर
(जेणेव कयंगला नयरी) जहाँ कृतंगला नगरी थी (जेणेव छत्रपलासए
चेइए) और जहाँ वह छत्र पलाशक नाम का चैत्य था (जेणेव समणे
भगवं महावीरे) तथा उसमें जहाँ श्रमण भगवान् महावीर विराजमान
थे (तेणेव पहारेत्थ गमणाए) उस तरफ जानेको रवाना हुआ ।

टीकार्थ—(तएणं सावत्थीए नयरीए) जब स्कन्दक परिव्राजक से
वैशालिक श्रावक निर्ग्रन्थ पिंगलक ने पांच प्रश्न पूछे और कई बार दुह-
राने पर भी जब स्कन्दक को उनके उत्तर देने में सर्वथा मौनावलम्बन
करना पड़ा—उस समय स्वयं स्कन्दक की आत्मा में इन प्रश्नों का यथार्थ
उत्तर पानेके लिये जिज्ञासु भाव हुआ । ठीक इसी समय उस श्रावस्ती
नगरी में श्रमण भगवान् महावीर का पदार्पण हुआ । लोगोंके मुख से
स्कन्दक ने प्रभु का आगमन सुनकर अपने अहोभाग्य की सराहना की

रभा पड़ेरीने (धाउर परिहिए) गैरिक धातुथी रंगेलां वस्त्रो पड़ेरीने ते
रुंरुं (सावत्थीए नयरीए मज्झमज्झेण निगच्छइ) श्रावस्ती नगरीना मध्यना
मार्गेथी नीकल्या (निगच्छित्ता) त्याथी नीकणीने (जेणेव कयंगला नयरी, जेणेव
छत्रपलासए चेइए, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए) ब्या
कृतगला नगरी हुती,अने ब्या छत्रपलाशक नामनु चैत्य हुतु तेथै त्यभा (उद्यानभा)
श्रमणु भगवान् महावीर थी-अज्जा हुता, ते तरइ जवाने भाटे रवाना थया.

टीकार्थ—(तए ण सावत्थीए नयरीए) ब्यारे स्कन्दक परिव्राजकने वैशा-
लिक श्रावक महावीरना उपासक पिंगलक निर्ग्रन्थे पाय प्रश्नो पूछया अने ते
प्रश्नो त्रणु दण्ठत पूछवा छता पणु तेओ तेना उत्तर आपी शक्या नही
त्यारे ते प्रश्नोना यथार्थ उत्तर जणुवानी जिज्ञासा तेमना स्कन्दकना मनमा
जगी अने ते समये योग पणु ओवो जण्यो के श्रमणु भगवान् महावीरनुं
ओव समये श्रावस्ती नगरीमा शुलागमन थयु दोडोने सुणेथी प्रभुना आग-
मनना समाचार सासणीने स्कन्दके चोतना सौभाग्यनी प्रशंसा करी अने ते

સ્થાને, અનેકમાર્ગસમિલનસ્થાને રાજમાર્ગે સામાન્યમાર્ગે ચ 'મહ્યા જનસંમદેહ
 યા' મહાજનસમર્દ્ધે'તિ યા-જનાનામત્યન્તસર્વર્પઃ 'મીઢ' 'તિ માપામસિદ્ધા,
 'જળવૃદ્ધે'યા' જનમ્યુદ્ધે'તિ યા-ત્વન્દરૂપેણ જનસમૃદ્ધઃ, 'ત્યાદિ 'જાવ પરિણા
 નિમાચ્છા' યાવત્ પરિપર્ણિગ્છતિ । વિશેષઘ્યાસ્યાન તુ-ઔપપાતિકમૂલસ્ય
 પૂર્વાર્ષેઽદ્યત્રિચપમુદ્ધે મસ્કૃતપીપૂપવર્ષિણી ટીકાયામલોકનીયમ્ ।

'તર્ણ' તતઃ સ્વછ તદનન્તર પરિપદો નિર્ગમનાનન્તરમ્, સ્વછ 'તિ શાક્યા-
 સદ્ધારે, 'તસ્ત સ્વદયસ્ત ક્ષયાયણસ્ત ગોચસ્ત' તસ્ય સ્કન્દકસ્ય કાતપાયન
 ઔર જન પ્રશ્નો કે યથાર્થ ઉત્તર પાને કી અમીલાપા સે વદ્ અનેકે સમીપ
 પદ્ધૈયા હસી યાત કો સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ પાંચ પ્રશ્નો કો સુનકર જબ
 સ્કન્દક શક્તિ કાક્ષિત આદિ વિશેષણ સંપન્ન બનજુકા તબ ઠીક હસી
 અવસર પર આવસ્ટી નગરી કે શુદ્ધાટક આદિ અનેક માર્ગો પર અપૌત
 સિંઘાડો કે આકાર કે માર્ગ મેં ત્રિકોણ માર્ગ મેં-ત્રીન રાસ્તો સે સંમિ-
 લિત સ્થાનમેં, ચાર માર્ગ બાહે સ્થાન મેં અનેક માર્ગો સે સંમિલિત સ્થાન
 મેં, રાજમાર્ગ મેં ઔર સામાન્ય માર્ગ મેં, "મહ્યા જનસંમદેહ" મનુષ્યો
 કી વહુત વડી મારી 'મીઢ' અથવા "જળવૃદ્ધેયા" જનમ્યુદ્ધ-પ્રશ્ન કે
 આગમન કી આપસ મેં ચાલેં કરને બાહે જનસમૃદ્ધ 'જાવ' યાવત્-પરિ-
 પદ્-સમા નિકલી । હસ વિષય કા વિશેષ ઘર્ણન ઔપપાતિક સૂત્ર કે
 પૂર્વાર્ષ મેં અઢતીસવેં સૂત્ર કો મેરે દ્વારા વિરચિત પીપૂપવર્ષિણી ટીકામેં
 દેખ લેના ચાહિયે । (તર્ણ) સમાકે નિકલનેકે થાવ્ "ક્ષયાયણસ્ત ગોચ

પ્રશ્નોના યથાર્થ ઉત્તર બાજુવાની ઇચ્છાથી તે સ્કન્દક પરિવાજક બ્રહ્મવાનમહાવીરની
 પાસે બધ છે આ પ્રસંગનું આ સૂત્રમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે

પિંગલક નિર્મિતના પાંચ પ્રશ્નોથી યન્તિ કાક્ષિત વગેરે મનોભાવથી
 સુદ્ધ અનેકા તે સ્કન્દકને મહાવીર પ્રજુના આગમનમા સમાધાર કેવી રીતે મળ્યા
 તે સૂત્રકાર બતાવે છે

'સિંગાદગ જાવ પદેસુ" આવસ્ટી નગરીના શુદ્ધાટક શિંગોડાના આકારના
 વગેરે અનેક માર્ગો પર ત્રણ માર્ગો મળતા હોય તે સ્થાને, ચાર
 માર્ગો મળતા હોય તે સ્થાને અનેક માર્ગો મળતા હોય તે સ્થાને, શબ્દ
 મોઝાં પર અને સામાન્ય માર્ગ પર 'મહાજન સમ દ્' મણુતોની ઢઢ બમી
 હવી, અને 'જળવૃદ્ધેયા" તે જન સમૃદ્ધ બ્રહ્મવાન મહાવીરના આગમનની
 યાત કસરી રહ્યો હતો 'જાવ પદેસુ' બહી પરિપદ નીતીની બ્રહ્મવાને ધર્મપિદેશ
 રીધા હતાકિ પાઠ બહુ કરવો આ વિષયનું વિશેષ વજન ઔપપાતિક સૂત્રના
 પૂર્વાર્ષના ૩૮ માં સૂત્રની ભાષા વઢે લખાયલી પીપૂપવર્ષિણી ટીકામાંથી વાંચી
 લેવું 'તર્ણ' વ " પરિપદ નિસર્જન થયા પછી 'જનુજણસ્ત અતિપ પમદ્

યજૈવ કૃતંગલા નગરી યજૈવ છત્રપલાશક ચૈત્યમ્ યજૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર-
સ્તજૈવ પ્રાધારયત્ ગમનાય ॥ સુ૦ ૮ ॥

ટીકા—‘ તણં સાવત્થીણ નયરીણ ’ તતઃ સ્વલુ શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં ‘ સિંધા-
હગજાવ પહેસુ’ શૃંગ્ગાટક યાવત્ પહેસુ, ઇહ યાવત્પદેન—ત્રિચતુઃક ચત્વરમહાપથાનાં
સંગ્રહઃ કરણીયઃ । તથા ચ—ત્રિકોણમાર્ગે, માર્ગત્રયસંમિલનસ્થાને, ચતુર્માર્ગસંમિ-
લન (ધાડરત્ત પરિહિણ) તથા ગૈરિક ધાતુસે રંગે હુણ વચ્ચોકો પહિનકર
વહ સ્કન્દક (સાવત્થીણ નયરીણ) શ્રાવસ્તી નગરી કે (મજ્જં મજ્જેણ)
ઠીક વીચ કે માર્ગ સે (નિગચ્છહ) નિકલા (નિગચ્છિત્તા) નિકલ કર
(જેણેવ કયંગલા નયરી) જહાં કૃતંગલા નગરી થી (જેણેવ છત્રપલાસણ
ચેહણ) ઓર જહાં વહ છત્ર પલાશક નામ કા ચૈત્ય થા (જેણેવ સમણે
ભગવં મહાવીરે) તથા ઉસમેં જહાં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર વિરાજમાન
થે (તેણેવ પહારેત્થ ગમણાણ) ઉસ તરફ જાનેકો રવાના હુઆ ।

ટીકાર્થ—(તણં સાવત્થીણ નયરીણ) જવ સ્કન્દક પરિવ્રાજક સે
વૈશાલિક શ્રાવક નિર્ગન્થ પિંગલક ને પાંચ પ્રશ્ન પૂછે ઓર કેઈ વાર ટુહ-
રાને પર ખી જવ સ્કન્દક કો ઉનકે ઉત્તર દેને મેં સર્વથા મૌનાવલમ્બન
કરના પડા—ઉસ સમય સ્વયં સ્કન્દક કી આત્મા મેં હન પ્રશ્નો કા યથાર્થ
ઉત્તર પાનેકે લિયે જિજ્ઞાસુ ભાવ હુઆ । ઠીક હસી સમય ઉસ શ્રાવસ્તી
નગરી મેં શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કા પદાર્પણ હુઆ । લોગોંકે સુખ સે
સ્કન્દક ને પ્રભુ કા આગમન સુનકર અપને અહોભાગ્ય કી સરાહના કી

રખાં પહેરીને (ધાડર પરિહિણ) ગૈરિક ધાતુથી રગેલા વચ્ચો પહેરીને તે
સ્કન્દક (સાવત્થીણ નયરીણ મજ્જં મજ્જેણ નિગચ્છહ) શ્રાવસ્તી નગરીના મધ્યના
માર્ગેથી નીકળ્યા (નિગચ્છિત્તા) ત્યાથી નીકળીને (જેણેવ કયંગલા નયરી, જેણેવ
છત્રપલાસણ ચેહણ, જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ પહારેત્થ ગમણાણ) બ્યા
કૃતંગલા નગરી હતી, અને બ્યા છત્રપલાશક નામનું ચૈત્ય હતું તેથી ત્યાં (ઉદ્યાનમાં)
શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ખી-જતા હતા, તે તરફ જવાને માટે રવાના થયા.

ટીકાર્થ—(તણં સાવત્થીણ નયરીણ) બ્યારે સ્કન્દક પરિવ્રાજકને વૈશા-
લિક શ્રાવક મહાવીરના ઉપાસક પિંગલક નિર્ગન્થે પાંચ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તે
પ્રશ્નો ત્રણ વખત પૂછ્યા છતાં પણ તેઓ તેના ઉત્તર આપી શક્યા નહીં
ત્યારે તે પ્રશ્નોના યથાર્થ ઉત્તર બાળુવાની જિજ્ઞાસા તેમના સ્કન્દકના મનમાં
બાળી અને તે સમયે યોગ પણ એવો બન્યો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું
એજ સમયે શ્રાવસ્તી નગરીમાં શુભાગમન થયું લોકોને સુખેથી પ્રભુના આગ-
મનના સમાચાર સાંભળીને સ્કન્દકે પોતાના સૌભાગ્યની પ્રશંસા કરી અને તે

एव विचार इष्टरूपेण मनसि स्वीकृतः पुष्पित इव ४, 'मनोगए सफूप्य' मनो गतः संकल्प = मनसि इष्टरूपेण निश्चयः ' इत्यमेव मगधान् मया प्रष्टव्यः ' इत्येवं रूपो विचारः फलित इव ५ ' समुत्पज्जित्या ' समुदपद्यत=समुत्पन्नः । तवेवाह- ' एवं खलु समणे ' इत्यादि, ' एवं खलु समणे भगवं महावीर कयगलाए नयरीए वहिया छपपलासअ वेइए सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ ' एवं खलु भमणो मगधान् महावीर कृतगळायाः नगरीं वहि छप्पलाशक के चेत्ये समयेन तपसा आत्मान् भावयन् विहरति, ' स गच्छामि णं ' तत्-तस्मात्कार

રૂપ સે વહ કલ્પનાસ્થ વિચાર મેં પરિણમ હોને કે કારણ પરલલિત કી તરહ કલ્પિત થા । (પરિથય) અમિલાય રૂપ થા ક્યોં કિ હસ વિચાર કો મન મેં હૃદયરૂપસે સ્વીકૃત કિયા યા હસ લિયે વહ પુષ્પિત વહ સંકલ્પ કી તરહ પ્રાર્થિત યા । વહ સંકલ્પ મનોગમ થા ક્યોં કિ અમીતક વહ બાહર મેં કિસી સે પ્રકટ કરનેમેં નહીં આયા યા । કેવલ મન મેં હી વહ હસ રૂપ મેં દ્રવ્યરૂપ સે યા કિ મેં મગધાન કે પાસ જાકર હન પ્રશ્નોં કા યથાર્થ ઉત્તર પૂછુ એસા ફલિત કી તરહ મનોગત થા । " એવં જલુ સમણે મગધ મહાવીરે કયગલાય નયરીય વહિયા છપપલા સપ વેહિય સંજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવે માણે વિહરઈ " ક્યોં કી હસ સમય અમણ મગધાન મહાવીર કૃતંગલા નગરી કે બહિર છપ્પલાશક ઇચ્છાન મેં તપ ઔર સયમ સે અપની આત્માકો ભાવિત કરતે હુય વિરા જમાન હૈ । અતઃ સૌમાન્ય સે યહ વક્ષા સુન્દર અવતર મિલા હૈ । " તં

શ્રીમા તે સંકલ્પ પરિણત થયેલ હોવાથી પ્રભવિન થયો હોય તેમ કલ્પિત હતો "પત્તીય" અભિલાષા રૂપ હતો એવેલે તે વિચારને મનમાં હૃદયરૂપે સ્વીકાર્યો હતો તેથી પુખ્તબુદ્ધ હતાની જેમ પ્રાર્થિત હતો તથા તે સંકલ્પ હજી સુધી કોઈની પાસે પશ્ચ પ્રકટ કર્યો ન હતો તે કારણે તે મનોભૂત હતો પછી તેમણે મનમાં એવો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો કે ભગવાનની પાસે જઈને આ પ્રશ્નોના યથાર્થ ઉત્તર પૂછીશ જેમ હતાને ક્ષણ આવે છે તેમ તે પ્રશ્નોના ઉત્તર ભણવારૂપ રૂળની પ્રાપ્તિ માટે તેઓ આતુર થયા હતા

સ્કન્ધક પરિવાજ્ઞના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર થયો- ' એવં જલુ સમણે મગધ મહાવીરે કયગલાય નયરીય વહિયા છપપલાસર વેહિય સજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરઈ ' અત્યાયે અમણ મગધાન મહાવીર કૃતંગલા નગરીની બહાર આવેલા છપ્પલાશક ઉવાનમ્ તપ અને સવગથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા બિરાજમાન છે તો ખરે ખર મારા સહજાબ્ધે આ સુન્દર અવતર પ્રાપ્ત

ગોત્રસ્ય 'વહુજનસ્સ અંતિ' વહુજનસ્યાન્તિકે 'અયમદ્વં' એતમર્થ=ભગવદાગમન તન્મહિમારૂપં 'સોચ્ચા' શ્રુત્વા 'નિસમ્મ' નિશમ્ય=હૃદયવધાર્ય 'ઈમે' એયારૂવે અજ્ઞતિ'એ ચિંતિ'એ કપ્પિ'એ પત્થિ'એ મણોગ'એસંકપ્પે સમુપજ્જિત્થા' અયમેતદ્રૂપ આધ્યાત્મિકચિન્તિતઃ કલ્પિતઃ પ્રાર્થિતઃ મનોગતઃ સંકલ્પઃ સમુદપધત, તત્ર—'ઈમે-યારૂવે' અયમેતદ્રૂપઃ=વક્ષ્યમાણપ્રકારકઃ 'અજ્ઞતિ'એ આધ્યાત્મિકઃ=આત્મગતો વિચારઃ અહુર ઇવ ૧, તદ્વનુ 'ચિંતિ'એ ચિન્તિતઃ—'કિં સાન્તો લોકઃ, અનન્તો લોકઃ?' ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરરૂપો વિચારઃ દ્વિપત્રિત ઇવ ૨, 'કપ્પિ'એ કલ્પિતઃ=સ એવ વ્યવસ્થાયુક્તઃ 'ઈમેવં લોકાદીનાં સાન્તાનન્તત્વજ્ઞાનરૂપં વિષયં પ્રક્ષ્યામી'—તિ કાર્યાકારેણ પરિણતો વિચારઃ પલ્લવિત ઇવ ૩. 'પત્થિ'એ પ્રાર્થિતઃ=સ

સ્સ તસ્સ ચંદયસ્સ " ઉસ કાત્યાન ગોત્રવાલે સ્કન્દક પરિવ્રાજકકે મનમેં (ઈમે એયારૂવે) યહ્ ઇસ પ્રકાર કા (સંકપ્પે) સંકલ્પ વિચાર ઉત્પન્ન હુઆ. યહ્ સંકલ્પ કવ્ હુઆ તો ઉસકેલિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિં (વહુજનસ્સ અંતિ'એ અયમદ્વં સોચ્ચા) જવ્ ઉસને અનેક જનોં કે પાસ સે યહ્ ભગવાન મહાવીર કે આગમન રૂપ અથવા ઉનકી મહિમારૂપ અર્થકો સમાચાર કો સુના ઓર હૃદયમેં ઉસે ધારણ કર લિયા સુને ઓર હૃદય મેં ધારણ કર ને કે વાદ એસા સંકલ્પ વિચાર (સમુપજ્જિત્થા) ઉત્પન્ન હુઆ. વહ્ સંકલ્પ કેસા થા ઇસી વાત કો ઇન વક્ષ્યમાણ વિશેષણોં સે વિશેષિત કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હૈં (અજ્ઞતિ'એ) વહ્ સંકલ્પ અહુર કી તરહ આત્મગત વિચારરૂપ હોને સે આધ્યાત્મિક થા "ચિંતિ'એ" (કિં સાન્તો લોકઃ અનન્તો લોકઃ) ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરરૂપ હોને કે કારણ દ્વિપત્રિત કી તરહ ચિન્તિત થા. (કપ્પિ'એ) કલ્પિત થા મૈ પ્રશુ સે લોક અલોકાદિકોં કે સાન્ત અનન્ત હોને કી વાત કો પૂછંગા ઇસ

સોચ્ચા" ન્યારે તેણે ઘણા લોકોને મુખેથી ભગવાન મહાવીરના આગમનના સમાચાર સાંભળ્યા અને ન્યારે તેને હૃદયમાં ધારણ કર્યા ત્યારે 'કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તસ્સ તસ્સ ચંદયસ્સ" કાત્યાયન ગોત્રીય તે સ્કન્દકના મનમાં આ પ્રકારનો સંકલ્પ "સમુપજ્જિત્થા" ઉત્પન્ન થયો. તે સંકલ્પ કેવા પ્રકારનો હતો તે સૂત્રકારે નીચેના વિશેષણો દ્વારા બતાવ્યું છે "અજ્ઞતિ'એ" એટલે કે અકુશ ની માફક આત્મગત વિચારરૂપ હોવાથી તે સંકલ્પ આધ્યાત્મિક હતો. ચિંતિ'એ" એટલે કે લોક અન્તસહિત છે કે રહિત છે ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તર રૂપ હોવાને કારણે દ્વિપત્રની જેમ (અકુશમાંથી જે બે કુમળી પાંદડીઓ ફૂટે છે તેને દ્વિપત્ર કહે છે) ચિન્તિત હતો. "કપ્પિ" કલ્પિત હતો. એટલેકે હું ભગવાનને લોક અન્તસહિત છે કે અન્ત રહિત છે એ વાત પૂછીશ ઇત્યાદિ કલ્પના રૂપ વિચાર.

गम्यत्वात् हेतवो लोकस्य सांतत्वानन्तत्वादय एव तान् 'पसिणाइ' प्रभान् प्रभ
विषयत्वात् प्रश्ना एते एव लोकसांतत्वानन्तत्वादयस्तान् 'कारणाइ' कारणानि,
उपपत्तिमात्र कारणाम्, उपपत्ति विषयत्वादेतान्येव लोकसान्तत्वानन्तत्वादीनि
कारणानि 'वागरणाइ' व्याकरणानि-व्याक्रियमाणत्वात्-निर्णयमानत्वात् व्या
करणानि लोकसांतत्वा नन्तत्वादीनि 'पुच्छिस्तए' प्रष्टुम्, प्रष्टुं भेय इति पूर्वं
मान्यय, 'चि वड्डु' इति कृत्वा, इति मनसि विचिन्त्य, 'एव सपे
इइ' एव समेससे, एवं-यथोक्तप्रकार भगवद्गुणनादिकरणं समेससे=पर्यालोचयति,
'सपेहिता' सप्रत्य पर्यालोच्य 'जेणेव परिख्यायगावसहे' यत्रैव परि

सान्तता अनन्तता रूप हेतुओं को (पसिणाइ) प्रश्नों के विषय नूत
होने के कारण लोषादिकों की इन सान्तता अनन्तता रूप प्रश्नों को
(कारणाइ) उपपत्तिके विषय भूत होनेसे इन लोककी सान्तता अनन्तता
रूप कारणों को, (वागरणाइ) एव व्याक्रियमाण होनेसे लोककी सान्तता
अनन्ततारूप निर्णय करनेयोग्य व्याकरणों को (पुच्छिस्तए) पूछ तो
(सेयं प्वल्लुमें) मेरा कल्याण है। यह पात निश्चित है। (चिक्कु एवं सपेहेइ)
इस कारणको लेकर उसने भगवानको वंदना आदि करनेका विचार किया
'सपेहिता' विचारकरके फिर वह (जेणेव परिख्यायगावसहे) जहाँ परिग्रह
कों का मठ या (जेणेव उवागच्छिइ) वहाँ गया (उवागच्छिइ) वहाँ जाकर के
वहाँसे उसने (तिवड्डु) त्रिदश को परिग्रहकों के दण्ड विशेष तो कुंडोयं
कमण्डलु को 'कवणियं' रुद्राक्ष मालाको (करोदियं च) मिट्टीके भाजन
विशेष को (मिसियं च) आसन विशेष को (केसरियं च) मुन्वादिक को

इप हेतुओ पासिणाइ " प्रश्नों के विषयभूत होवाने कारणे दोह वगेरेनी
सान्तता अथवा अनन्त इप ते प्रश्ने " कारणाइ " उत्पत्तिना विषय इप
होवाधी ते दोह वगेरेनी सान्तता अथवा अनन्तता इप कारणे " वागरणाइ "
अने व्याक्रियमाण होवाधी दोहनी सान्तता इप व्याकरणे " तात्पर्य " ओ छे के
ते प्रश्ने प्रश्नोना उत्तर भगवान भट्टावीर स्वाभी पासेधी च भाइ समज्ज
ओछ ओ ओवे विचार स्कन्दकता भनभा उहुओओ " चि कइ एव सपेहेइ "
आ कारणे तेले भगवान भट्टावीरने वदन वगेरे करवाने सकथ ओई
"सपेहिता" ओवे सकथ करीने तेओ "जेणेव परिख्यायगावसहे जेणेव उवागच्छिइ"
व्या परिग्रहकाने भड्डतो त्या अथा 'उवागच्छिता' त्या अर्थने तेमले त्याधी
तिवड्डु " त्रिदश परिग्रहकाने (धारण करवाने) आस भट्टारने डठ " कुंडिय "
कमण्डल " कवणिय " रुद्राक्षनी भाजा " करोदियं च " भागीनुं पात्र " मिसि
पंच " आसन, " केसरियं च " मालु वगेरेने साइ करवा भाटेने कथाने

ળાત્ ગચ્છામિ સ્વલુ ' સમળં ભગવં વન્દામિ નમસામિ ' શ્રમળં ભગવન્તં મહાવીરં
વન્દે નમસ્યામિ ' સેયં સ્વલુ મે ' શ્રેયઃ સ્વલુ મે, ' સમળં ભગવં મહાવીરં ' શ્રમળં
ભગવન્તં મહાવીરમ્ ' વદિત્તા નમસિત્તા સકારિત્તા સમાણિત્તા ' વન્દિત્વા નમ-
સિત્વા સત્કૃત્ય સમ્માન્ય ' કલ્લાળં મંગલં દેવયં ચેઙ્યં પજ્જુવાસિત્તા ' કલ્યાણં=
કલ્યાણસ્વરૂપં, મંગલસ્વરૂપમ્, દેવતમ્=ધર્મદેવસ્વરૂપં, ચૈત્યં-જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવ-
ન્તમ્ પર્યુપાસ્ય ' ઇમાઈ ચ ણં ઇયાસ્વાહ ' ઇમાન સ્વલુ એતદૂપાન્ ઇમાન્ = મમ
મનસિ સ્થિતાન્ એતદૂપાન્=ઓકાદીનાં સાન્તત્વાનન્તત્વરૂપાન્ અર્થાન્ ભાવાન્
લોકાદિસાન્તત્વાનન્તત્વાદીન્ ' હેઝાઈ ' હેતુન્ — અન્વયવ્યતિરેકસ્વરૂપહેતુ

ગચ્છામિ ણં " ઇસલિયે સૈ અય વહીંપર જાઝ્ઞ, વહાં જાકર મૈ પહલે
" સમળં ભગવં મહાવીરં વન્દામિ નમસામિ " શ્રમળ ભગવાન મહાવીર
કો વંદન કરું-ઉન્હૈં નમસ્કાર કરું. "સમળં ભગવં મહાવીરં વંદિત્તા નમ-
સિત્તા " શ્રમળ ભગવાન મહાવીર કો વંદન નમસ્કાર કરકે " સક્રકા-
રિત્તા સમ્માણિત્તા " ઉનકા સત્કાર કરકે સન્માન કરકે તથા "કલ્લાળં
મંગલં દેવયં ચેઙ્યં પજ્જુવાસિત્તા" કલ્યાણ સ્વરૂપ, મંગલ સ્વરૂપ, ધર્મદેવ
સ્વરૂપ, ચૈત્ય-જ્ઞાનસ્વરૂપ શ્રી ભગવાન મહાવીર પ્રભુકી પર્યુપાસના કરકે
(ઇમાઈ ચ ણં ઇયાસ્વાહ) ઉનસે ઇન ઇસ પ્રકાર કે અર્થાત્ મેરે મન મેં
સ્થિત લોક આદિકોંકી સાન્ત અનન્તરૂપ (અઢાઈ) અર્થો કો (હેઝ્યાઈ)
અન્વય વ્યતિરેક રૂપ હેતુ સે ગમ્ય હોને કે કારણા લોકાદિકોંકી ઇન

થયો છે " ત ગચ્છામિ " તો હું તેમની પાસે જઉં ત્યાં જઈને પડેલા તો
હું " સમળ ભગવં મહાવીરં વદામિ નમસામિ " શ્રમળ ભગવાન મહાવીરને
વંદન નમસ્કાર કરૂં " સમળ ભગવં મહાવીર વદિત્તા નમસિત્તા " શ્રમળ
ભગવાન મહાવીરને વંદન નમસ્કાર કરીને, સકારિત્તા સમ્માણિત્તા " તેમનો
સત્કાર કરીને તથા સન્માન કરીને, તથા " કલ્લાળં મંગલં દેવયં ચેઙ્યં પજ્જુ-
વાસિત્તા " કલ્યાણ સ્વરૂપ મંગળ સ્વરૂપ ધન્ય સ્વરૂપ ચૈત્ય જ્ઞાન સ્વરૂપ શ્રી
મહાવીર પ્રભુની પર્યુપાસના (સેવા) કરીને " ઇમાઈ ચ ણં ઇયાસ્વાહ " તેમને
આ પ્રકારના એટલે કે લોકની સાન્તતા અનન્તતા વગેરે રૂપ " અઢાઈ " અર્થો,
" હેઝ્યાઈ " હેતુઓ, " પાસિનાઈ " પ્રશ્નો, " કારણાઈ " કારણો " વાગ-
રણાઈ " અને વ્યાકરણો વગેરે " પૃચ્છિત્તણ " પૂછ " સેયં સ્વલુ મે " એમાં
જ માઝ શ્રેય છે એ વાતમા કોઈ શકાને સ્થાન નથી, હવે " અઢાઈ " વગેરેના અર્થ સમજાવવામા આવે છે " અઢાઈ " લોકની અન્ત સહિતતા કે
અન્ત રહિતતા વગેરે રૂપ સામાન્ય અર્થ " હેઝ્યાઈ " અન્વય, વ્યતિરેક રૂપ
હેતુઓથી સમજ શકાય તેમ હોવાથી એ લોકોની સાન્તતા કે અનન્તતા

परिव्राजना वसयात् परिव्रानकाथमात् 'पट्टिनिकस्वमइ' प्रतिनिष्क्रामति निस्सरति, 'पट्टिनिकस्वमिच्छा' प्रतिनिष्क्रम्य निरस्य 'तिष्ठ-कुडिय-कंचणिय-करोडिय मिसिय-देमरिय-छगालय-अकुमय-पविस्वय-गणेसिय-इत्यगए' प्रिष्ठ-कुण्डिवा-कांचनिका-करोटिका-वृषिका-केशरिका-पन्नालयांकुसक पविप्रक्राणे त्रिकाइस्तगत धिदण्डकाशीनि वस्तुनि हस्ते गतानि स्थितानि यस्य स तथा गृहीत सर्वोपकरण इत्यथ, 'छत्तोभाइणसजुत्ते' छत्रोपानतसयुक्त 'घाउरसवत्सपरिहिए' घातुरक्तवत्सपरिहितः, परिहितघातुरक्तवत्स घातुना गीरिकेण रक्तं वत्स परिधायेत्यर्थः, स्कन्दक 'सावत्पीए नयरीए' आवस्त्या नगर्याः 'मज्झ मज्जेण' मध्य मज्जन 'निगगच्छ' निर्गच्छति 'निमाच्छिता' निर्गत्य 'जेणेव ककगला नयरी' यत्रै कृतगला नगरी, 'जेणेव छत्तपलासए चेइए' यत्रैव छत्तपलाशकैत्यम्-उद्यानम् 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्रैव भगवान् महावीर विराजते 'तेणेव' तत्रैव 'पहारेय गमणाय' मधारितवान् गमनाय, भगवत्समीपे गन्तु मस्थित इत्यर्थः ॥ सू० ८ ॥

इत्थं भगवत्समीपे यज्जात तदाह—'शोयमा' इत्यादि ।

छाते को तानकर और पगरखोंको पैरों में पहिन कर (घातुरसवत्सपरिहिए) एव घातुरक्त वस्त्रों को शरीर पर धारण कर वह स्कन्दक परिव्राजक (सावत्पीए) नयरीए आवस्ती नगरीके (मज्झ मज्जेण) बीचों बीचके रास्ते से होकर (निगगच्छ) निकला और (निगगच्छिता) निकलकर (जेणेव ककगला नयरी) जहां कृतगला नगरी थी (जेणेव छत्तपलासए चेइए) उसमें जिस तरफ छत्त पलाशकैत्य था उसमें भी (जेणेव समणे भगव महावीरे) जहां भगव भगवान् महावीर विराजमान थे (तेणेव पहारेय गमणाय) उस और उसने चलनेका निश्चय किया अर्थात् भगवान् के पास जाने के लिये वह प्रस्थित हुआ ॥ सू० ८ ॥

भाष्ये ज्योतीने अने पगमा ज्योती पडे ॥ ते 'घातुरसवत्सपरिहिए' अने घातुरक्तपीर ज्योती पञ्चोने (भजवा पञ्चोने) शरीर पर धारण करीने स्कन्दक परिव्राजक सावत्पीए नयरीए आवस्ती नगरीना 'मज्झ मज्जेण' मध्यमा मार्गे धरिने "निगगच्छ" नीकलो. निमाच्छिता = त्यागी नीकणीने जेणेव ककगला नयरी "ज्या हुत गला नयरी हुती "जेणेव छत्तपलासए चेइए" ते नयरीनी जडाए छत्र पलाशक नामनु ज्येत्त (उद्यान) हुत जेणेव समण भगव महावीरे "जेने ते ज्येत्तमा ज्या भगव भगवान् महावीर विराजता हुता "तेणेव पहारेय गमणाय ते तरह जवानो तेभजे निश्चय कर्यो ज्येत्त के ते तरह जवानो भाटे एवाना ध्या ॥ सू० ८ ॥

બ્રાજકાવસથઃ, પરિબ્રાજકાનાં મઠ, 'તેણેવ ઉવાગચ્છડ' તત્રૈવોપાગચ્છતિ
'ઉવાગચ્છિત્તા' ઉપાગત્ય 'તિદંડં ચ' ત્રિદંડં ચ, પરિબ્રાજકાનાં દંડવિશેષઃ,
તં 'કુંડિયં ચ' કુંડિકાં ચ, કુંડિકા-કમ્પંડલુઃ, તામ્, 'કંચણિયં ચ'
કાંચનિકાં ચ, કાંચનિકા સુદ્રાક્ષમાળા, તામ્, 'કરોડિયં ચ' કરોટિકાં ચ, કરો
ટિકા મૃત્તિકાભાજનવિશેષઃ તામ્, 'મિસિયં ચ' મૃષિકાં ચ, મૃષિકા નામ આસન-
વિશેષઃ, 'કેસરિયં ચ' કેશરિકાં ચ, કેશરિકા નામ મુલાદિપ્રમાર્જનાર્થં વસ્ત્ર-
ખંડમ્, તામ્, 'છળ્ણાલયં ચ' પળ્ણાલક ચ, પળ્ણાલકં ત્રિકાષ્ઠિકા તત્, 'અંકુ
સયં ચ' અંકુશકં ચ, અંકુશકં તરુપલ્લવગ્રદ્ધનાર્થમંકુશાકૃતિકોપકર્ણવિશેષઃ,
તમ્, 'પવિત્તયં ચ' પવિત્રકં ચ, અંકુલીયકમ્ 'ગણેત્તિયં ચ' ગણેત્રિકાં ચ,
ગણેત્રિકા કલચિકોપકર્ણવિશેષઃ, તામ્, 'છત્તયં ચ' છત્રકં ચ 'ઉવાહ્ણાઓ ય'
ઉપાનહો ચ 'પાડ્યાઓ ય' પાદુકે ચ કાન્ટપાદુકે 'ધાડરત્તાઓ ય' ધાતુર-
ત્તાથ ગાટિકાઃ 'ગેળ્હ' ગૃહ્ણતિ 'ગેળિત્તા' ગૃહીત્વા 'પરિવાયાવસહાઓ'

સાફ કરને કે લિયે વસ્ત્રખંડ કો છળ્ણાલયં ચ ત્રિકાષ્ઠિકા કો, (અંકુ-
સયં ચ) વૃક્ષોંકે પત્તોંકો ગિરાનેકે લિયે અંકુશકી આકૃતિવાલે ઉપકર્ણ
વિશેષ કો, (પવિત્તયં ચ) અંગૂઠી કો (ગણેત્તિયં ચ) એકજાત કે કલાઈ કે
ઉપકર્ણકો, (છત્તયં ચ) છાતેકો (ઉવાહ્ણાઓ) પગરખોંકો (પાડ્યાઓ)
પાદુકાઓં કો, (ધાડરત્તાઓ ય) ગૈરિક આદિ ધાતુ ઓં સે રંગે હુણ
પહિરને કે કપડોંકો (ગેળ્હ) લિયા। (ગેળિત્તા) લેકર ફિર વહ
પરિવાયાવસહાઓ) પરિબ્રાજકોંકે મઠ સે (પઢિનિક્ખમહ) બાહર
નિકલા। (પઢિનિક્ખમિત્તા) બાહર નિકલ કર (તિદંડકુંડિય કંચણિય
કરોડિય મિસિય કેસરિય છળ્ણાલય અંકુસય પવિત્તય ગણેત્તિય હત્થગણ)
ઉસને ત્રિદંડ કો કાંચનિકા કો, કરોટિકાકો મૃષિકા કો કેશરિકા કો,
પળ્ણાલક કો, અંકુશકો, પવિત્રિક કો ગણેત્રિક કો હાથ સે લેકર તથા

કકડો, "છળ્ણાલય ચ" ત્રિકાષ્ઠિકા, "અંકુસયં ચ" વૃક્ષોના પાદડા નીચે
પાડવા માટેનું અંકુશના આકારનું સાધન, "પવિત્તયં ચ" અંગૂઠી, "ગણેત્તિય ચ"
ગણેત્રિકા કાંડે પહેરવાનું ઉપકરણ, "છત્તયં ચ" છત્ર, "ઉવાહ્ણાઓ" પગરખા,
"પાડ્યાઓ" પાદુકાઓ, "ધાડરત્તાઓ ય" ગૈરિક વગેરે ધાતુઓથી રંગેલા
વસ્ત્રો વગેરે વસ્તુઓ "ગેળ્હ" લીધી "ગેળિત્તા" તે વસ્તુઓ લઈને
પરિવાયાવસહાઓ પઢિનિક્ખમહ તેઓ પરિભ્રાજકોના મઠમાંથી બહાર નીકળ્યા
"પઢિનિક્ખમિત્તા" તે મઠમાંથી બહાર નીકળીને તેમણે "તિદંડ કુંડિય
કંચણિય કરોડિય મિસિય કેસરિય છળ્ણાલય, અંકુસય પવિત્તય ગણેત્તિય હત્થગણ"
ત્રિદંડ, કમ્પંડલ, સુદ્રાક્ષની માળા, કરોટિકા, મૃષિકા, કેશરીજા પળ્ણાલક ત્રિકાષ્ઠિકા
અંકુશ, પવિત્રિક (અંગૂઠી) અને ગણેત્રિકને હાથમાં ગ્રહણ કર્યા તથા છત્ર

परिव्राजका यसयात् परिव्राजकाश्रमात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति निस्सरति, 'पडिनिक्खमिच्छा' प्रतिनिष्क्रम्य निरस्य 'सिद्ध-कुडिय-क्वचप्पिय-करोडिय मिसिय-केमरिय-उग्गाण्य-अनुसय-पविचय-गणेत्तिय-इत्थगए त्तिण्ठ कुण्डिका-काचनिका-करोटिका-वृषिका-केकरिका-पप्पालकाकुञ्जकपविप्रकण्णे भिकाइस्तगत त्रिदण्डकादीनि वस्तूनि हस्तं गतानि स्थितानि यस्य स तथा गृहीतं सर्वोपकरण इत्ययं, 'उत्तोनाहणसंभुत्ते' छत्रोपानतसयुक्तं 'घातुरत्तवत्परिहिए' घातुरक्तवत्परिहितः, परिहितघातुरक्तवत् घातुना गैरिकम् स्तब्धं वत् परिधायेत्पर्य, स्कन्दकं 'सावस्थीए नयरीए' भावस्त्याः नगर्याः 'मज्झ मज्जेण' मध्य मज्जन 'निगच्छइ' निर्गच्छति 'निमाच्छिप्ता' निर्गत्य 'जेणेव कयंगला नयरी' यत्र कृतंगला नगरी, 'जेणेव छत्तपलासए चेइए' यत्रैव छत्रपलाशकं चैत्यम्-उद्यानम् 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्रैव भ्रमणो भगवान् महावीरः विराजते 'तेणेव' तत्रैव 'पद्दारेत्थ गमणाए' पधारितवान् गमनाय, भगवत्समीपे गन्तुं प्रस्थित इत्यर्थः ॥ सू० ८ ॥

इतश्च भगवत्समीपे यज्जातं तदाह—'गोपमा' इत्यादि ।

छाते को तानकर और पगरखोंको पैरों में पहिन कर (घातुरत्तवत्परिहिए) एवं घातुरक्त वस्त्रों को शरीर पर धारण कर वह स्कन्दक परिव्राजक (सावस्थीए) नयरीए आवस्ती नगरीके (मज्झ मज्जेण) बीचों बीचके रास्ते से होकर (निगच्छइ) निकला और (निगच्छिप्ता) निकलकर (जेणेव कयंगला नयरी) जहाँ कृतंगला नगरी थी (जेणेव छत्तपलासए चेइए) उसमें जिस तरफ छत्र पलाशक चैत्य था उसमें भी (जेणेव समणे भगव महावीरे) जहाँ भ्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे (तेणेव पद्दारेत्थ गमणाए) उस और उसने चलनेका निश्चय किया अर्थात् भगवान् के पास जाने के लिये वह प्रस्थित हुआ ॥ सू० ८ ॥

भाषे आदीने अने पत्रभां ओडा पड़े ११ 'घातुरत्तवत्परिहिए' अने घातुरक्तवत्
 श्रेष्ठों वस्त्राने (अथवा वस्त्रोने) शरीर पर धारण करीने स्कन्दक परिव्राजक
 सावस्थीए नयरीए' आवस्ती नगरीया मज्झ मज्जेण " मध्यमा भागें" यही
 'निगच्छइ' नीकज्यो निमाच्छिप्ता' त्यागी नीकजीने जेणेव कयंगला नयरी"
 न्यां कृतंगला नगरी कीती " जेणेव छत्तपलासए चेइए' ते नयरीनी ओडार
 छत्र पलाशक नामनुं चैत्य (उद्यान) कीतु जेणेव समणं भगव महावीरे"
 अने ते चैत्यभां न्यां भ्रमण भगवान् महावीर विराजता कीतु, तेणेव पद्दारेत्थ
 गमणाए ते नरक जवाने तेभजे निश्चय कर्यो जेन्हे के ते तरक जवाने
 भाटे पवाना थया ॥ सू० ८ ॥

मूलम्—गोयमा ! इइ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं
 एवं वयासी-दच्छसि णं गोयमा ! पुव्वसंगइयं । कं णं भंते !
 खंदयं नाम । से काहे वा, कहं वा केवच्चिरेण वा । एवं खलु
 गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं सावत्थी नाम नयरी
 होत्था, वण्णओ, तत्थ णं सावत्थीए नयरीए गद्दभालस्स अंते-
 वासी खंदए नामं कच्चायणस्स गोत्ते परिव्वायए परिवसइ;
 तं चेव जेणेव समं अंतिए तेणेव पहारेत्थ गमणाए, से णं
 अदूरागए बहुसंपत्ते अद्धाणपडिवन्ने अंतरापहे वट्टइ अजेव णं
 दच्छसि गोयमा ! भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं
 वदइ नमंसइ; वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-पहूणं भंते !
 खंदए कच्चायणस्स गोत्ते देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता
 अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए । हंता पभू ! जावं च णं
 समणे भगवं महावीरे भगवओ गोयमस्स एयमट्ठं परिकहेइ, तावं
 च णं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते तं देसं हव्वं आगए ॥सू० ९॥

छाया-गौतम ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-
 द्रक्ष्यसि गौतम ! पूर्वं सांगतिकम् । कं खलु भदन्त ! स्कन्दकं नाम । स कुत्र वा

अब इस तरफ भगवान के समीप जो हुआ उसका वर्णन सूत्रकार
 करते हैं— (गोयमा) इत्यादि ।

सूत्रार्थ— (गोयमाइ) हे गौतम इस प्रकार से संबोधित करके (समणे-
 भगवं महावीरे) श्रमण भगवान महावीर ने (भगवं गोयमं) भगवान
 गौतम से (एवं वयासी) इस प्रकार कहा (गोयमा) हे गौतम ! (पुव्व-
 संगइयं णं दच्छसि) तुम अपने पूर्व के संबंधी को आज देखोगे । (भंते
 कं णं) हे भदन्त ! किस पूर्वके सम्बन्धीको ? तब प्रभुने कहा (खंदयं नाम)

इवे आ तरइ भगवान्नी पासे शुं णन्थु तेनुं सूत्रकार वण्णन करे छे.

सूत्रार्थ— (गोयमाइ) हे गौतम ! आ प्रभाणु स णोधन करीने (समणे
 भगव महावीरे) श्रमणु भगवान् महावीरे (भगव गोयमं एव वयासी) भग-
 वान् गौतमने आ प्रभाणु इधु- (गोयमा !) हे गौतम ! (पुव्वसंगइय ण दच्छसि)
 तु आणे तारा भूतकाणना स णधीने नेधशि (भंते ! क णं) हे भगवन् !
 कया मारा पूर्व स णधीने हु नेधशि ? प्रभुणे कधु- (खंद नाम) स्कन्दके तुं

કર્મ વા કિયચિરેણ વા ? । एवं खलु गौतम । तस्मिन् काले तस्मिन् समये आव-
स्ती नाम नगरी आसीत् वर्षीकः । तत्र खलु आवस्थ्यां नगर्यां गर्दमास्तस्यान्ते
वासी स्कन्दको नाम कात्यायनगोत्रः परिव्राजकः परिवसति, तदेव यावत् यत्रैव
ममान्तिकं तत्रैव प्रापारयत् गमनाय स खलु अदूरागतो बहुसप्तात् अध्वपतिपन्नो
ऽन्तरापथि वर्तते अथैव ब्रूयसि गौतम । । मय्यस्य ! इति भगवान् गौतमः । भ्रमणं

स्कन्दको (સે કાહે વા, કહ વા કેચિચિરેણ વા) હે પ્રમો ! મેં ઠસે કહાંપર
કિસ તરહ સે ઓર કિતને સમય કે વાદ દેખુ ગા ? (एवं खलु गोयमा)
તય પ્રમુ ને કહા હે ગૌતમ । (તેણં કાલેણં તેણ સમણ
સાવસ્થી નામ નયરી હોત્થા) ઊસ કાલ મેં ઓર ઠસ સમય મેં
આવસ્તી નામ કી નગરી થીં । (वण्णओ) वण्णेक (तस्य णं सावस्थीए
નયરીય) ઠસ આવસ્તી નગરી મેં (गर्दमालस्स अत्ते वासी) गर्दमालका
શિષ્ય (स्कंद नाम) स्कंद नामको कि जिसका (कच्चायणस्स गोत्रे)
ગોત્ર કાત્યાયન હૈ (परिव्यापए परिवसइ) परिव्राजक रहता है (तत्रैव
जाव जेणेव ममं अतिए तेणेव पहारेए गमणाए) इस विषय का समस्त
वर्णन पहिले कहा जैसा ही जानना चाहिये, यावत् वह स्कन्द परिव्राजक
जहाँ मैं हूँ उस तरफ आनेके लिये प्रस्थित हुआ है । (से णं अदूरागए
बहुसप्पे अद्वाणपाइवने अंतरापथे वट्ठइ) अब वह जिस स्थान पर
अपन सब हैं वहाँसे लगभग वह बहुत दूर नहीं है—बहुत नजदीक आ
जुका है—बीच रास्ते में ही है (गोयमा) हे गौतम । (अज्जेव णं दण्ड

નેઘથ (સે કાહે વા કહ વા કેચિચિરેણ વા) હે પ્રમો ! હું તેને ક્યાં, કેવી
રીતે અને કેટલા સમય પછી નેઘથિ ? (एवं खलु गोयमा ।) ત્યારે પ્રમુએ
કહ્યું હે ગૌતમ । (તેણં કાલેણં તેણં સમણં સાવસ્થી નામ નયરી હોત્થા) તે
કાળે અને તે સમયે આવસ્તી નામની નગરી હતી. (वण्णओ) તેનું વર્ણન
અપાનગરી પ્રમાણે સમજવું (तस्य णं सावस्थीए नयरीए) તે આવસ્તી નગરીમાં
(गर्दमालस्स अत्ते वासी कात्यायनगोत्रे) गर्दમાલને શિષ્ય કાત્યાયન ઓત્રી
(स्कंद नाम परिव्यापए परिवसइ) स्कंद नामको रहते थे (तत्रैव
जाव जेणेव ममं अतिए तेणेव पहारेए गमणाए) आ विषयं समस्त वर्णन
આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું તે स्कंद परिव्राजक गौरी पास आववा
भाटे रवाना થઈ चुकथो छ (से णं अदूरागए बहुसप्पे अद्वाणपरिबन्ने
अतरापथे वट्ठइ) હવે તે આ સ્થાનથી ખટું દૂર નથી થયો જ નહીં જાની
અયો છે—સ્થાની વચ્ચે જ છે (गोयमा) हे गौतम । (अज्जेव णं दण्ड

भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, प्रभुः खलु भदन्त ! स्कन्दकः कात्यायनगोत्रो देवानुप्रियाणामन्तिके मुंडो भूत्वा खलु अगारा-
दनगारितां प्रव्रजितुम् ? हंत प्रभु. यावच्च श्रमणो भगवान् महावीरो भगवंतं गौतम
मेतमर्थं परिकथयति तावच्च खलु स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रस्तं देशं हव्यमागतः ॥

टीका—‘गोयमा इह समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी’ गौतम !
इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम्—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवा-

सि) तुम उसे अभी ही देखोगे । (भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं
महावीरं वंदह) हे भगवंत इस प्रकार से संबोधित करके भगवान् गौ-
तम ने श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की (नमंसइ) उन्हें नमस्कार
किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कर कर के (एवं वयासी) फिर
उन्होंने ऐसा कहा—(पहूणं भंते । खंदए कच्चायणस्स गोत्ते देवानुप्पियाणं
अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए) हे भदन्त ! क्या
वह कात्यायनगोत्रवाला स्कंदक आप देवानुप्रिय के पास मुंडित होकर
अगारावस्था से अनगारावस्था धारण करने के लिये शक्तिशाली है ?
(हंता पभू) हां गौतम वह समर्थ—शक्तिशाली है (जावं च णं समणे
भगवं महावीरे भगवओ गोयमस्स एयमट्ठं परिकहेह, तावं च णं से खं-
दए कच्चायणस्स गोत्ते तं देसं हव्वं आगए) जब श्रमण भगवान् महावीर
गौतम स्वामी से इस बात को कह रहे थे कि इतने ही में कात्यायनगो-
त्रवाला वह स्कन्दक उस स्थान पर शीघ्र आ पहुँचा ॥

टीकार्थ—“ गोयमाइ ” हे गौतम ! इस प्रकार संबोधित करके

तुं डमणु ७ तेने नेधश (भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदह
नमंसइ) डे लगवन् ! ओपुं भणोधन करीने लगवान् भडावीरने वंदन नम-
स्कार कर्या (वंदित्ता नमंसित्ता एव वयासी) वंदन नमस्कार करीने तेमणु
भडावीर प्रभुने आ प्रमाणु डहु—(पहूणं भंते । खंदए कच्चायणस्स गोत्ते देवानुप्पि-
याणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ?) डे लगवन् ! शुं
ते कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक आप देवानुप्रियनी पास दीक्षा ग्रहण करीने,
अगारावस्थाने त्याग करी अणुगारावस्था धारण करवाने समर्थ छे ? (हंता
पभू) हा, गौतम ! ते समर्थ छे. (जावं च णं समणे भगवं महावीरे भग-
वओ गोयमस्स एयमट्ठं परिकहेह, तावं च णं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते तं देसं
हव्वं आगए) श्रमणु लगवान् भडावीर प्रभु गौतम स्वामीने आ बात करत्ता
डत्ता त्थारे ७ कात्यायन गोत्री स्कन्दक परित्रावजत्ता त्थां आवी पडिंअये.

दीत्-कथितवान्, यस्मिन् समय स स्कन्दक सर्वमेव सामाग्रीमादाय कृतगला नगरीतः मस्थान कृतवान् तस्मिन्नेव समये भगवान् महावीरो गौतमं हे गौतम इति संबोध्य प्रोवाचेति समुदितार्थः । किमुवाचेत्याह—‘दृच्छसि’ इत्यादि । ‘दृच्छसि णं गोयमा’ दृश्यसि खलु गौतम । ‘पुण्यसंग्रह्यं’ पूर्वसंगतिदम्-गृहस्थावस्थापरिचितं पूर्वभवमित्रं वा कमपि पुरुषम् । अतर्कितमाकस्मिकं भगवद्वाक्य श्रुत्वा आश्चर्ययुक्तो गौतमो भगवन्तं पृच्छति—‘क ण भंते’ कं स्तु भदन्त !, हे भदन्त ! क पूर्वंपरिचितं द्रष्टव्यमीत्यर्थः, भगवान् कथयति—‘स्वदयं-नाम’ स्कन्दक नाम, स्कन्दकं द्रष्टव्यसीत्यर्थः । पुनर्गौतमः पृच्छति—‘से कावे वा

“समणेभगव महावीरे” अमण भगवान् महावीर ने “भगवं गोयमं” भगवान् गौतम से (एव वयासी) ऐसा कहा जिस समय मैं वह स्कन्दक समस्त सामग्री को साथ में लेकर कृतगला नगरी से प्रस्थित हुआ था उसी समय मैं भगवान् महावीर ने गौतम से हे गौतम । ऐसा संयोजित करके कहा क्या कहा ! इसके लिये सूत्रकार कहते हैं कि (दृच्छसि णं गोयमा) हे गौतम ! तुम देखोगे (पुण्यसंग्रह्यं) गृहस्थावस्था में परिचित हुए अथवा पूर्व-भव के मित्र, किसी पुरुष को अतर्कित एवं आकस्मिक भगवान् के वचन सुनकर आश्चर्य से चकित हुए गौतम ने भगवान् से पूछा ‘क णं भंते ! हे भदन्त ! मैं किस पूर्व परिचित को देखूंगा तब भगवान् ने उनसे कहा (स्वदयं नाम) स्कन्दक को

टीका—“गोयमा” हे गौतम । जेव संबोधन करीने “समणं भगव महावीरे” अथवा भगवान् महावीर “भगवं गोयमं” भगवान् गौतम से “एव वयासी” आ अभावे कह्यु—

(ज्योते ते स्कन्दक परिमाणं पीतानी जभी सामग्रीज्जोने साथे दृष्ट कृतगला नगरीमांधी भगवान् महावीर फांने आववा भाटे उपपन्नो त्यारे) भगवान् महावीर गौतमने ‘हे गौतम !’ जेव संबोधन करीने शु कह्यु ते सूत्रकार अभावे छे—‘दृच्छसि णं गोयमा । पुण्यसंग्रह्यं’ हे गौतम ! तु तारा केई पूर्वपरिचित स जंभीने जेईश—गृहस्थावस्थामा जेनी साथे परिचय के मित्रता थय होय जेवी व्यक्तिने जेईश आ प्रशंसा अनङ्कित जने आकस्मिक वसने भगवान् महावीरने संबोधी सामग्रीने आश्चर्यवद्गति थयेका गौतमस्वामीने महावीर प्रभुने पूछ्यु—‘क णं भंते’ हे भगवान् ! तु कता पूर्व परिचितने जेईश त्यारे भगवान् ने कह्यु के ‘स्वदयं नाम’ स्कन्दक जे जेनी जेनी प्रभुने गौतमस्वामीने

भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, प्रभुः खलु भदन्त ! स्कन्दकः कात्यायनगोत्रो देवानुप्रियाणामन्तिके मुंडो भूत्वा खलु अगारा-
दनगारितां प्रव्रजितुम् ? हंत प्रभुः यावच्च श्रमणो भगवान् महावीरो भगवंतं गौतम
मेतमर्थं परिकथयति तावच्च खलु स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रस्तं देशं हव्यमागतः ॥

टीका—‘गोयमा इह समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी’ गौतम !
इति श्रमणो भगवान् महावीरो भगवन्तं गौतमम् एवम्—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवा-

सि) तुम उसे अभी ही देखोगे । (भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं
महावीरं वंदह) हे भगवंत इस प्रकार से संबोधित करके भगवान गौ-
तम ने श्रमण भगवान महावीर को वंदना की (नमंसइ) उन्हें नमस्कार
किया (वंदित्ता नमसित्ता) वंदना नमस्कर कर के (एवं वयासी) फिर
उन्होंने ऐसा कहा—(पहूणं भंते ! खंदए कच्चायणस्स गोत्ते देवानुप्पियाणं
भंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए) हे भदन्त ! क्या
वह कात्यायनगोत्रवाला स्कंदक आप देवानुप्रिय के पास मुंडित होकर
अगारावस्था से अनगारावस्था धारण करने के लिये शक्तिशाली है ?
(हंता पभू) हां गौतम वह समर्थ—शक्तिशाली है (जावं च णं समणे
भगवं महावीरे भगवओ गोयमस्स एयमट्ठं परिकहेइ, तावं च णं से खं-
दए कच्चायणस्स गोत्ते तं देसं हव्वं आगए) जब श्रमण भगवान महावीर
गौतम स्वामी से इस बात को कह रहे थे कि इतने ही में कात्यायनगो-
त्रवाला वह स्कन्दक उस स्थान पर शीघ्र आ पहुँचा ॥

टीकार्थ—“ गोयमाइ ” हे गौतम ! इस प्रकार संबोधित करके

तुं डभण्णं न तेने नेधश (भंतेत्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदह
नमंसइ) डे लगवन् ! ओतुं भणोधन करीने लगवान भडावीरने वंदन नम-
स्कार कर्या (वंदित्ता नमसित्ता एव वयासी) वंदन नमस्कार करीने तेभण्ण
भडावीर प्रभुने आ प्रभाण्णुं कहु—(पहूणं भंते ! खंदए कच्चायणस्स गोत्ते देवानुप्पि-
याणं अतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ?) डे लगवन् ! शुं
ते कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक आप देवानुप्रियनी पास देखा अडण्णु करीने,
अगारावस्थाने त्याग करी अणुगारावस्था धारण करवाने समर्थ छे ? (हंता
पभू) हा, गौतम ! ते समर्थ छे (जावं च णं समणे भगवं महावीरे भग-
वओ गोयमस्स एयमट्ठं परिकहेइ, तावं च णं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते तं देसं
हव्वं आगए) श्रमणु लगवान भडावीर प्रभु गौतम स्वामीने आ बात करता
डता त्थारे न कात्यायन गोत्री स्कन्दक परित्राज्ज त्था आवी पडोअो.

દીત્-વયિતવાન્, યસ્મિન્ સમયે સ સ્કન્દકઃ સર્વામેષ સામાગ્રીમાદાય કુટંગલા
નગરીતઃ પ્રસ્થાનં કૃતવાન્ તસ્મિન્નેવ સમયે મગવાન્ મહાવીરો ગૌતમ હે ગૌતમ
इति संबोध्य प्रोवाचेति समुदितार्थ । किमुवाचेत्याह—‘दृच्छसि’ इत्यादि ।
‘दृच्छसि णं गोयमा’ द्रक्ष्यसि खलु गौतम । ‘पुष्पसंग्रह्यं’ पूर्वसंगतिकम्-
गृहस्थावस्थापरिचितं पूर्वमवमित्रं वा कमपि पुरुषम् । अतर्कितमाकस्मिकं मगव
द्राक्ष्यं भुत्वा आश्चर्ययुक्तो गौतमो मगवन्तं पृच्छति—‘क णं भंते’ क खलु
भदन्त !, हे भदन्त ! कं पूर्वंपरिचितं द्रक्ष्यामीत्यर्थः, मगवान् कथयति—‘स्वदयं-
नाम’ स्कन्दक नाम, स्कन्दक द्रक्ष्यसीत्यर्थः । पुनर्गौतमः पृच्छति—‘से काहे वा

“સમણેમગવં મહાવીરે” અમણ મગવાન મહાવીર ને “મગવં ગોયમં”
મગવાન ગૌતમ સે (પયં વયાસી) એસા કહા જિસ સમય મેં જહ
સ્કન્દક સમસા સામગ્રી કો સાય મેં લેકર કુટંગલા નગરી
સે પ્રસ્થિત હુઆ યા ડસી સમય મેં મગવાન મહાવીર ને ગૌતમ સે હે
ગૌતમ । એસા સંયોધિત કરકે કહા કયા કહા ! હસકે હિયે સૂત્રકાર
કહતે હૈં કિ (દૃશ્છસિ ણં ગોયમા) હે ગૌતમ ! તુમ વેલોગે (પુષ્પસંગ
હય) ગૃહસ્થાવસ્થા મેં પરિચિત હુપ અથવા પૂર્વમવ કે મિત્ર, કિસી પુરુષ કો
અતર્કિત એવં આકસ્મિક મગવાન કે વચન સુનકર આશ્ચર્ય સે વકિત
હુપ ગૌતમ ને મગવાન સે પૂછા ‘કં ણં ભંતે ! હે ભદન્ત ! મેં કિસ પૂર્વ
પરિચિત કો દેહુંગા તય મગવાન ને ડનસે કહા (સ્વદય નામ) સ્કન્દક કો

ટીકાર્થ—“ગોયમા” હે જીતમ ! જોવુ સંબોધન કરીને “સમણ
મગવ મહાવીરે” અમણ ભગવાન મહાવીરે “મગવ ગોયમં” ભગવાન જીત-
મને “પય વયાસી” આ પ્રમાણે કહ્યું—

(ત્યારે તે સ્કન્દક પરિવ્રજક પોતાની બધી સામગ્રીઓને સાથે લઈને
કુટંગલા નગરીમાંથી ભગવાન મહાવીર પાસે આવવા માટે ઉપડ્યો ત્યારે) ભગ-
વાન મહાવીરે જીતમને ‘હે જીતમ !’ જોવુ સંબોધન કરીને શુ કહ્યું તે
સૂત્રકાર બતાવે છે—“દૃશ્છસિ ણં ગોયમા ! પુષ્પસંગ્રહ્યં હે જીતમ ! તું તારા કેઈ
પૂર્વપરિચિત સંબંધીને જોઈશ—ગૃહસ્થાવસ્થામાં જેની સાથે પરિવ્રજકે મિત્રતા
થઈ હોય જોવી બચ્છિને જોઈશ. આ પ્રકારના અતર્કિત અને આકસ્મિક વચને
મહાવીરસ્વામીને મુખેથી સાંભળીને આશ્ચર્ય થઈત થયેલા જીતમસ્વામીએ મહાવીર
પ્રશ્નને પૂછ્યું— ‘કં ણં મંતે’ હે ભગવાન ! હું કયા પૂર્વ પરિચિતને જોઈશ ત્યારે
ભગવાને કહ્યું કે “સ્વદય નામ” સ્કન્દને જોશે ત્યારે ફરીથી પ્રશ્નને જીતમસ્વામીએ

कहं वा केवच्चिरेण वा ' अथ कुत्र वा कथं वा कियच्चिरेण वा ' से ' अथ तं ' काहे ' इति वा कुत्र स्थाने द्रक्ष्यामि ' कहं वा ' इति कथं वा, केन वा प्रकारेण साक्षाद्दर्शनतः श्रवणतो वा, द्रक्ष्यामि ? ' केवच्चिरेण वा ' इति, कियच्चिरेण वा कियता कालेन द्रक्ष्यामि ? भगवानाह—' एवं खलु गोयमा ' एवं खलु हे गौतम ! ' तेणं कालेणं तेणं समएणं ' तस्मिन् काले तस्मिन् समये, आवयोर्वात्तालापसमये सावत्थीनाम नयरी ' श्रावस्ती नाम नगरी ' होत्था ' अस्ति, अत्र ' होत्था ' इत्यस्य ' अस्ती-त्यर्थो भवति । ' वण्णओ '—वर्णकः, चंपावत् वर्णको विज्ञेयः, चम्पानगरीसदृशी अस्तीत्यर्थः । ' तत्थ णं सावत्थीए नयरीए ' तत्र खलु श्रावस्स्यां नगर्याम् ' गद्दमालस्स ' गर्दभालस्य, गर्दभालनामकपरिव्राजकस्य ' अन्तेवासी ' अन्तेवासी शिष्यः ' खंदए नाम ' स्कन्दको नाम ' कच्चायनस्स गोत्ते ' कात्यायनगोत्रः ' परिव्वायए ' परिव्राजकः ' परिवसइ ' परिवसति ' त चेव '

देखोगे तब प्रभु से गौतमने पुनः पूछा (से काहे वा कहं वा केवच्चिरेण वा हे भदन्त ! मैं उसे काहे कहाँ पर देखूंगा कैसे देखूंगा अपनी आखों से देखूंगा या उसे अपने कानों से सुनूंगा? तथा कितने काल के बाद उसे देखूंगा? तब भगवान ने कहा (एवं खलु गोयमा ।) हे गौतम ! सुनो बात इस प्रकार से है "तेणं कालेणं तेणं समएणं" उस काल में और उस समयमें "सावत्थी नाम नयरी होत्था" श्रावस्ती नामकी प्रसिद्ध नगरी है । यहाँ पर "होत्था" इस क्रिया पद का अर्थ "अस्ति" है—ऐसा होता है । 'वण्णओ' इस नगरी का वर्णक चंपानगरी के वर्णन की तरह जानना चाहिये । तात्पर्य यह की यह नगरी चंपा नगरी के जैसी है । " तत्थ णं सावत्थी ए नयरीए " उस श्रावस्ती नगरी में " गद्दमालस्स " गर्दभाल नाम के परिव्राजक का " अन्तेवासी " शिष्य " खंदए नाम " स्कन्दक नामका

३६५ के " से काहे वा कहं वा केवच्चिरेण वा " हे भगवान ! हु तेने क्या जेधश ? केवी रीते जेधश ? भारी आणोथी जेधश—अथवा तो भारी काने साजणीश ? हु तेने केटला समय पछी जेधश ? तयारे भगवाने ३६६ "एव खलु गोयमा ।" हे गौतम ! साजण बात आ प्रमाणे छे—" तेणं कालेण तेण समएण " ते काले आने ते समये " सावत्थी नाम नयरी होत्था श्रावस्ती नामे नगरी छती. (अर्द्धी भूतकालने प्रयोग थये होवा छता वर्तमानकाल अर्द्ध करवाने छे—अटवे के आ काले आने आ समये श्रावस्ती नामनी नगरी छे " वण्णओ " तेनु वर्णन चंपानगरीना वर्णन प्रमाणे जे समजवुं अटवे के श्रावस्ती नगरी चंपानगरीना जेवी छे, "तत्थ णं सावत्थी ए नयरीए " ते श्रावस्ती नगरीमा " गद्दमालस्स " गर्दभाल नामना परिव्राजकने " अन्तेवासी " शिष्य " खंदए नाम परिव्वायए कच्चायनस्स गोत्ते परिवसइ "

તદેવ=પૂર્વોક્તમેવ સ્કન્દકર્ણનં સર્વમથ વાચ્યમ્ 'જાવ' યાવત્, અથ યાવત્તદેન-
 'રિઠન્વેય જઙુન્વેય' 'ઈત્યારમ્ય 'જેળેવ છત્તપલાસપ્ત વેદપ' 'ઈત્યન્ત' સર્વોડરિ
 પાઠોડમ સમ્રાજ્ઞ । 'જેળેવ મમ અંતિપ્તે તેળેવ પહારેત્ય ગમણાપ' યત્રેવ મમાન્તિકં
 સત્રેવ પ્રાધારયદ્ ગમનાય, મમ સમીપે-સમાગન્તું તાપસાશ્રમાત્ પ્રસ્થાનં કૃતરાન ।
 'સે ણં અદૂરાગપ્ત વહુસપત્તે અદ્વાણપદિવન્ને અતરાપદે વહૃ' સ સ્વહ અદૂરા
 વાગતો વહુસંપ્રાપ્તોડધ્વપ્રતિપન્નોડન્તરાપયિ વર્તેતે, સ સ્કન્દકઃ સ્વહ 'અદૂરાગપ્ત'
 અદૂરે આગતઃ સમીપં પ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ, અદૂરસ્ત્વં વાવધિસ્થાનાપક્ષયામિ સ્પાત્,
 અથવા દૂરતરમાર્ગાપેક્ષયા ટિક્કોશાદિકમપિ અદૂરં સ્પાત્ ઇત્યસ આહ-'વહુસપત્ત'

"પરિઘ્વાયણ" પરિમાજક જો કિ "કચ્ચાપણસ્સ ગોષે" કાત્યાયન
 ગોષ કા હૈ "પરિષમહ" રહતા હૈ । "ત ચેવ" યહાં પર સ્કન્દક સંબધી
 પૂર્વોક્ત સમસ્ત ઘર્ણન કરહેના વાહિયે । "જાવ" પદ્ યહાં યહ સમ
 જ્ઞાતા હૈ કિ રિઠન્વેય, જઙુન્વેય, યહાં સે હેકર "જેળેવ છત્તપલાસપ્ત
 વેદપ" યહાં તપકા સમસ્ત પાઠ યહાં પ્રહ્ણ કર હેના વાહિયે ।
 "જેળેવ મમ અંતિપ્તે તેળેવ પહારેત્ય ગમણાપ" હસ તરહ વહ પરિમાજક
 યહાં સે અર્થાત્ તાપસાશ્રમ સે મેરે પાસ આને કે લિયે પ્રસ્થિત હો
 જુકા હૈ । (સે ણં અદૂરાગપ્ત વહુસપત્તે અદ્વાણપદિવન્ને અતરાપદે વહૃ)
 હન પદોકે વિષય મેં જુલાશા અર્થ હમ પ્રકાર સે હૈ કિ વહ સ્કન્દક
 પરિમાજક "અદૂરે આગતઃ" સમીપ મેં આ જુકા હૈ । યહ અદૂરતા અથ
 વિસ્થાન કી અપેક્ષા સે બી હો સકતા હૈ અથવા દૂરતર માર્ગ કી અપેક્ષા
 સે દો કોશ આદિ બી અદૂર હો સકતે હૈ-તો હસ કે લિયે કહા હૈ કિ

કાત્યાયન યોત્રનો શ્લોક નામનો પરિમાજક શ્લોક છે તે કાત્યાયન યોત્રનો છે
 અને તેનું નામ શ્લોક છે તે શ્લોક પરિમાજક છે "ત ચેવ" અહીં સ્કન્દક
 પરિમાજકનું વર્ણન સૂત્ર છ પ્રમાણે જ કરાયું છે તેમ સમજવું "જાવ" પદ
 એ બતાવે છે કે 'રિઠન્વેય જઙુન્વેય' થી શરૂ કરીને "જેળેવ છત્તપલાસપ્ત
 વેદપ" સુધીના સમસ્ત સૂત્રપાઠ અહીં ગ્રહણ કરવો.

"જેળેવ મમ અંતિપ્તે તેળેવ પહારેત્ય ગમણાપ" આ રીતે તે શ્લોક પરિ
 માજક તેના મઠમાધી મારી પાસે આવવા માટે ઉપડી ચુક્યો છે 'સે ણં
 અદૂરાગપ્ત વહુસપત્તે અદ્વાણપદિવન્ને અતરાપદે વહૃ' આ પદોનું સ્પષ્ટીકરણ
 આ પ્રમાણે છે-"અદૂરે આગતઃ" તે નજીકના જ આવી પહોંચ્યો છે તે
 અદૂરતા અવધિસ્થાનની અપેક્ષાએ પણ સબલી થઈ છે અથવા દૂરતા માર્ગની
 અપેક્ષાએ બિં આડ વહેરેનું અવર પણ સબલી થઈ છે તો તેનું નિરાકરણ

વહુસંપાત્તઃ, અત્યન્તસમીપમાર્ગસમાગતઃ, વહુસંપ્રાપ્તતા ચ વિશ્રામાદિકારણતઃ
આરામાદિગતોપિ સંભવતિ, અતઃ ઉચ્યતે ‘અદ્વાણપહિવન્ને’ અધ્વપ્રતિપન્નઃ,
અધ્વાનં પ્રતિપન્નઃ માર્ગે ચલન્નિત્યર્થઃ ‘અંતરાપહે વદ્દહ’ અંતરાપથિ વર્તતે, અત્યન્ત
સમીપે વર્તતે, અતસ્ત્વં ‘અજ્જેવ ણં દચ્છસિ ગોયમા’ અજ્ઞેવ સ્વલુ દ્રક્ષ્યસિ ગૌતમ !
હે ગૌતમ ! યઃ સ્વલુ તવ પૂર્વપરિચિતઃ સ્કન્દકસ્તં ત્વમગ્રૈવ=અધુનૈવ સ્વલપેનૈવ કાલેન
તવ દૃષ્ટિપથે સમાગમિષ્યતીતિ ભાવઃ ‘મંતેત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં
વંદહ નમંસહ’ મદંત ! ઇતિ સમ્બોધ્ય ભગવાન ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં
વંદતે નમસ્યતિ, ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયામી’ વંદિત્વા નમસ્યિત્વા એવં
વક્ષ્યમાણપ્રકારેણાવાદીત્-પૃષ્ટવાન્-‘પહ્ણં મંતે’ પ્રમુઃ=સમર્થઃ સ્વલુ મદંત !

(વહુ સંપત્તે) કિં વહુ અત્યન્ત સમીપ કે માર્ગ મેં આચુકા હૈ । યહ વહુ
સંપ્રાપ્તતા વિશ્રામ આદિ કારણ કી વજહ સે વગીચા આદિ મેં મી ગયે
હુપ મેં હો સકતી હૈ સો ઇસ્કે લિયે કહા ગયા હૈ કિ (અદ્વાણપહિવન્ને)
વહુ અમી માર્ગ મે હી ચલ રહા હૈ । વિશ્રામાદિ કે નિમિત્ત વગીચા આદિ
મેં નહીં ગયા હૈ । અતઃ વહુ “અંતરાપહે વદ્દહ” વીચ રાસ્તે મેં હી હૈ ।
ચિલ કુલ સમીપ આચુકા હૈ । ઇસલિયે તુમ ઉસે (અજ્જેવ ણં દચ્છસિ)
અમી હી દેખોગે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ હે ગૌતમ ! તુમ અપને પૂર્વપરિચિત
સ્કન્દક કો અમી હી વહુત થોડે હી સમય કે વાદ દૃષ્ટિપથ મેં આયા
હુઆ દેખ લોગે । (મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ
નમંસહ) હે મદન્ત । એસા કહ કર ભગવાન મહાવીર કો વંદના કી
ઔર ઉન્હે નમસ્કાર કિયા (વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી વદના
નમસ્કાર કરકે ફિર ઉન્હોને ઉનસે એસા પૂછા (મંતે ! સ્વંદા કચવાય-

કરવા માટે કહ્યું છે કે “વહુસંપત્તે” તે અત્યન્ત નજીકને માર્ગે આવી ગયો
છે, અહીં એમ માનવાને કારણ ન રહે કે તે કોઈ નજીકના ઉદ્યાન વગેરેમાં
વિશ્રામ લઈ રહ્યો છે, તે બતાવવા માટે કહ્યું કે “અદ્વાણ પહિવન્ને” તે હજી રસ્તા
પર આવી રહેલ છે-વિશ્રામ વગેરે માટે કોઈ બાગ વગેરેમાં ગયેલ નથી અને તેથી
તે “અંતરાપહે વદ્દહ” રસ્તામાજ છે કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તે સ્કન્દક નિરતર
પથ કાપીને આ જગ્યાની સમીપે આવી ચૂક્યો છે તેથી હે ગૌતમ ! તું તેને
“અજ્જેવ ણ દચ્છસિ” હમણા જ જોઈ શકીશ એટલે કે હે ગૌતમ ! તું તારા
પૂર્વપરિચિત સ્કન્દકને થોડી જ વારમા પ્રત્યક્ષ નિહાળીશ “મંતે તિ ભગવ
નમંસે સમણં ભગવં મહાવીર વદ્દહ નમંસહ” હે ભગવન્ ! એવું સંબોધન કરીને
ભગવાન્ ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન માહાવીરને વદન કરી, નમસ્કાર કર્યા “વંદિત્તા

‘ત્વદ્ કચ્ચાયણસ્સ ગોષ્ઠે દેવાણુપ્પિયાણં અતિપ મુંઢે મવિષા’ સ્કન્દકઃ કાત્યા-
યનગોષ્ઠો દેવાનુપિયાણામતિકે મુંઢો બ્રૂત્યા ‘અગારાઓ અણગારિય પચ્ચદ્દત્ત’
આગારાદનગારિતાં મયજિતું, અનગારિતાં સાધુતાં મયનિતું પાપુમ્ અથવા વિભક્તિ
દિગરિણામાત્ અનગારિતયા પ્રવ્રજિતુ, પ્રવ્રજ્યાં પ્રતિપણુ ત્તિમ્ સમર્થઃ ? મગધ-
યોડ્ય સ્કન્દકો મગધમીપમાગચ્છતિ તસ્ય કિં તાદ્રશ યોગ્યતા શક્તિશ્ચ વિષયે
યદ્ ગૃહં પરિત્યજ્ય મગધમીપે દીક્ષિતો મવિષ્યતિ ? इति गौतमस्य जिज्ञासा
પ્રાદુરભૂત । મગધનાહ—‘દશ’ ઇત્યાદિ । ‘દંતાપમ્’ હન્ત પ્રશ્નઃ, હે ગૌતમ ।
સ સ્કન્દકો મત્સમીપે ચારિત્રમદ્દેશને સમર્થોડ્ડસ્તીતિ । ‘જાવં ચ નં સમણે મગધ
મદ્દાધીરે મગધો ગોપમસ્સ ત્વમદ્દં પરિકહેદ્’ યાવન્ચ સ્વલ્લ ભ્રમણો મગધાત્ ।
મદ્દાધીરો મગધતે ગૌતમાય પત્તમર્થે પરિકથયતિ, ‘તાવં ચ નં સે ત્વદ્ કચ્ચા-
યણસ્સ ગોષ્ઠે ઠે વેસં દશ્વ આગય’ તાવત્ ચ સ્વલ્લ શ્ચ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોષ્ઠસ્તે
ણસ્સ ગોષ્ઠે દેવાણુપ્પિયાણં અતિપ મુંઢે મવિષ્સા અગારાઓ અણગારિય
પચ્ચદ્દત્ત પહૂણં) હે મર્દન । કાત્યાયન ગોષ્ઠવાલા વહ સ્કન્દક આપ દેવા-
નુપિય કે પાસ મુંઢિત હોકર કયા ગૃહસ્થાવસ્થા સે અનગારાવણ્ય કો
ધારણ કારન કે લિયે કયા સમર્થ હે ? હે મગધનુ । જો વહ સ્કન્દક આપ
કે સમીપ આરદ્દા હે તમમેં કયા પેસી યોગ્યતા હે કિં વહ ઘર કો ઊઠ
કર આપ કે પાસ મેં દીક્ષિત ને જાવે ? इस प्रकार से गौतम को जान
ને પી રહ્યા પ્રકટ દુર્હ-તપ પ્રશ્ન ને હસ્તકા ઉન્હે ઉત્તર દિયા (દંતા પમ્
હાં ગૌતમ ! વહ સ્કન્દક મેરે પાસ ચારિત્ર કે મદ્દેશ કરને મેં સમર્થ હે ।
(જાવંચ નં સમણે મગધ મદ્દાધીરે મગધો ગોપમસ્સ ત્વમદ્દં પરિકહેદ્)
जय भ्रमण भगवान महाधीर गौतम से इस बात को कह रहे थे कि

સમ સિષ્ટા પદ વચામી વદન નમસ્કાર કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું
‘મહે ! ત્વદ્ કચ્ચાયણસ્સ ગોષ્ઠે દેવાણુપ્પિયાણં અતિપ મુંઢે મવિષ્સા અગારાઓ
અણગારિય પચ્ચદ્દત્ત પહૂણં” હે મગધન । કાત્યાયન ઝોત્રી સ્કન્દક પરિવાર
આપ દેવાનુપિયની પાસે મુદિત થઈને (દીક્ષા અગીકાર કરીને) ગૃહસ્થ
વસ્થાને ત્યામ કરીને અણગારાવણ્યા ધારણ કરવાને માટે શક્તિમાન છે । હે
ભ્રમણન । આપની ભ્રમણ જે સ્કન્દક આવી રહ્યો છે તેનામાં ધર છેડીને આપની
પાસે દીક્ષા અગીકાર કરવાની યોગ્યતા છે ખરી ? ગૌતમની જો પ્રશ્નની વિશાસ
આત્મીને ભ્રમણ મદ્દાધીરે આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો—“દશ પમ્” હા,
ગૌતમ ! તે સ્કન્દક માં પાસે દીક્ષા લેવાને મગધ છે “જાવં ચ નં સમણે
મગધ મદ્દાધીરે મગધો ગોપમગ ત્વમદ્દં પરિકહેદ્” બ્યારે ભ્રમણ ભ્રમણ
મદ્દાધીરે ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કી રશ્ય હન “તાવં ચ નં” જે

વહુસંપ્રાપ્તઃ, અત્યન્તસમીપમાર્ગસમાગતઃ, વહુસંપ્રાપ્તતા ચ વિશ્રામાદિકારણતઃ
આરામાદિગતોપિ સંભવતિ, અતઃ ઉચ્યતે ‘અદ્વાણપહિવન્ને’ અધ્વપ્રતિપન્નઃ,
અધ્વાનં પ્રતિપન્નઃ માર્ગે ચલન્નિત્યર્થઃ ‘અંતરાપહે વદ્દહ’ અંતરાપથિ વર્તતે, અત્યન્ત
સમીપે વર્તતે, અતસ્ત્વં ‘અજ્જેવ ણં દચ્છસિ ગોયમા’ અજ્ઞૈવ સ્વલુ દ્રક્ષ્યસિ ગૌતમ !
હે ગૌતમ ! યઃ સ્વલુ તવ પૂર્વપરિચિતઃ સ્કન્દકસ્તં ત્વમજ્ઞૈવ=અધુનૈવ સ્વલ્પેનૈવ કાલેન
તવ દૃષ્ટિપથે સમાગમિષ્યતીતિ ભાવઃ ‘મંતેત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં
વંદહ નમંસહ’ મદંત ! इति सम्बोध्य भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं
वन्दते नमस्यति, ‘વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી’ વંદિત્વા નમસ્યિત્વા એવં
વક્ષ્યમાણપ્રકારેણાવાદીત્-પૃષ્ઠવાન્-‘પહૂણં મંતે’ પ્રભુઃ=સમર્થઃ સ્વલુ મદંત !

(વહુ સંપત્તે) કિ વહુ અત્યન્ત સમીપ કે માર્ગ મેં આચુકા હૈ । યહ વહુ
સંપ્રાપ્તતા વિશ્રામ આદિ કારણ કી વજહ સે વગીચા આદિ મેં મી ગયે
હુએ મેં હો સકતી હૈ સો ઇસકે લિયે કહા ગયા હૈ કિ (અદ્વાણપહિવન્ને)
વહુ અમી માર્ગ મેં હી ચલ રહા હૈ । વિશ્રામાદિ કે નિમિત્ત વગીચા આદિ
મેં નહીં ગયા હૈ । અતઃ વહુ “અંતરાપહે વદ્દહ” બીચ રાસ્તે મેં હી હૈ ।
બિલ કુલ સમીપ આચુકા હૈ । ઇસલિયે તુમ ઉસે (અજ્જેવ ણં દચ્છસિ)
અમી હી દેઘોગે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ હે ગૌતમ ! તુમ અપને પૂર્વપરિચિત
સ્કન્દક કો અમી હી વહુત થોડે હી સમય કે વાદ દૃષ્ટિપથ મેં આયા
હુઆ દેઘ લોગે । (મંતે ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ
નમંસહ) હે મદન્ત । એસા કહ કર ભગવાન મહાવીર કો વંદના કી
ઔર ઉન્હે નમસ્કાર કિયા (વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી વદના
નમસ્કાર કરકે ફિર ઉન્હોને ઉનસે એસા પૂછા (મંતે ! સ્વંદા કચ્ચાય-

કરવા માટે કહ્યું છે કે “વહુસપત્તે” તે અત્યન્ત નજીકને માર્ગે આવી ગયો
છે, અહીં એમ માનવાને કારણ ન રહે કે તે કોઈ નજીકના ઉદ્યાન વગેરેમાં
વિશ્રામ લઈ રહ્યો છે, તે બતાવવા માટે કહ્યું કે “અદ્વાણ પહિવન્ને” તે હજી રસ્તા
પર ચાલી રહેલ છે-વિશ્રામ વગેરે માટે કોઈ બાગ વગેરેમાં ગયેલ નથી અને તેથી
તે “અંતરાપહે વદ્દહ” રસ્તામાજ છે કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તે સ્કન્દક નિરતર
પથ કાપીને આ જગ્યાની સમીપે આવી ચૂક્યો છે તેથી હે ગૌતમ ! તું તેને
“અજ્જેવ ણ દચ્છસિ” હમણા જ જોઈ શકીશ એટલે કે હે ગૌતમ ! તું તારા
પૂર્વપરિચિત સ્કન્દકને થોડી જ વારમા પ્રત્યક્ષ નિહાળીશ “મંતે તિ ભગવ
ગયમે સમણ ભગવં મહાવીર વદહ નમંસહ” હે ભગવન્ ! એવું સંબોધન કરીને
ભગવાન્ ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદન કરી, નમસ્કાર કર્યા “વંદિત્તા

से खदए कच्चायणस्स गोत्ते भगव गोयमे एव वयासी-
 से के से णं गोयमा। तहारूवे णाणी वा-तवस्सी वा, जे
 ण तव एस अट्ठे मम ताव रहस्सकडे हव्व अक्खाए
 जओण तुम जाणसि । तएण से भगव गोयमे खदय कच्चा
 यणस्स गोत्त एव वयासी-एव खल्लु खदया । मम धम्मा
 यरिय धम्मोवएसए समणे भगव महावीरे उप्पन्ननाणदस
 णधरे अरहा जिणे केवली तीयपट्ठप्पन्नमणागयवियाणए
 सब्बणू सब्बदरिसी जे ण मम एस अट्ठे तव ताव रहस्स
 कडे हव्व अक्खाए जओण अह जाणामि खदया ॥ तएणं
 से खदए कच्चायणस्सगोत्ते भगव गोयम एव वयासी
 गच्छामो णं गोयमाइ तवधम्मायरिय धम्मोवदेसय समण भगव
 महावीरवदामो नमसामो जाव पज्जुवासामो । अहासुह देवा
 णुप्पिया मा पडियध करेह, तएण से भगव गोयमे खदएण
 कच्चायणस्स गोत्तेण सद्धि जेणेव समणे भगव महावीरे
 तेणेव पहोरेत्थ गमणाए ॥ सू०१० ॥

छाया—तव खल्लु भगवान् गौतमः स्कन्दक कात्यायनगोत्रं अदुरागत
 शास्त्रा सिपमेव अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय सिपमेव प्रत्युपगच्छति, प्रत्युपगत्य

इस के पाद क्या हुआ—सो सूत्रकार कहते हैं—‘तएणं भगवं गोयमे’
 इत्यादि ।

सुमार्थ — (तएणं) तय (भगवं गोयमे) भगवान् गौतम (कच्चा
 यणस्स गोत्तं खदयं) कात्यायन गोत्रवाले उस स्कन्दकको (अदुरागतं
 जागिरा) पास में आया हुआ जानकर (त्रिपामेव असुद्धे) बहुत

त्याग्यह शु भ मु ते सूत्रकार कहे छे ‘तएणं भगव गोयमे’ इत्यादि
 सूत्रार्थ—(तएणं) त्याग्यही (भगवं गोयमे) भगवान् गौतम (कच्चा
 यणस्स गोत्तं खदयं), कात्यायन गोत्रवाला ते स्कन्दकने (अदुरागतं जागिरा)
 बहुतभी आगे पहुँचिवा आणीने (त्रिपामेव असुद्धे) पीताने आश्रयेधी

देशं शीघ्रमागतः, योऽसौ स्कन्दको भगवत्समीपमागच्छति स किमत्र प्रव्रजितो भविष्यतीति गौतमो भगवन्तं पृच्छति-भगवांश्च स स्कन्दको दीक्षां ग्रहीष्यतीत्युत्तरं ददाति तावत्येव काले स स्कन्दक आगच्छन् दृष्ट इति भावः ॥सू० ९ ॥

ततः किमित्याह—' तएणं ' इत्यादि ।

मूलम्—तएणं भगवं गोयमे खंदयं कच्चायणस्स गोत्तं अदूरागयं जाणित्ता खिप्पामेव अब्भुट्टेइ अब्भुट्टित्ता खिप्पामेव पच्चुवगच्छइ पच्चुवगच्छित्ता जेणेव खंदए कच्चायणस्स गोत्ते तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता खंदयं कच्चायणस्स गोत्तं एवं वयासी खंदया ! सागयं, खंदया ! सुसागयं, खंदया ! अणुरागयं, खंदया ! सागयमणुरागयं, खंदया ! से णूणं तुमं खंदया सावत्थीए नयरीए पिंगलएणं नियंठेणं वेसालिय सावयेणं इणमक्खेवं पुच्छिए—मागहा ! किं स अंते लोगे ? अणंते लोगे ? तं चेव जेणेव इहं तेणेव हव्व मागए से णणं खंदया अट्टे समट्टे ? हंता अत्थि ! तएणं

(तावंच णं) इतने में ही (से खंदए कच्चायणस्सगोत्ते) कात्यायन गोत्र वाला वह स्कन्दक तं देसं हव्वं आगच्छइ) उस स्थान पर शीघ्र आ पहुँचा । तात्पर्य यह है कि जो स्कन्दक आपके पास आरहा है वह क्या यहां प्रव्रजित हो जावेगा इस प्रकार गौतम भगवान से जिस समयमें पूछ रहे थे और भगवान जब ऐसा कह रहे थे कि हां दीक्षित हो जावेगा ठीक उसी समयमें आता हुआ स्कन्दक दीखलाई दिया ॥सू०९॥

समये ७ “से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते” कात्यायन गात्रवाणे ते स्कन्दक “ तं देसं हव्वं आगच्छइ ” એ સ્થાને શીઘ્ર આવી પહોંચ્યો તાત્પર્ય એ છે કે ન્યારે ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરને સ્કન્દક પરિગ્રાજકમા દીક્ષા લેવાનું સામર્થ્ય છે કે નહીં એવું પૂછી રહ્યા હતા અને ન્યારે મહાવીર પ્રભુ ગૌતમને એવો જવાબ આપી રહ્યા હતા કે ‘ હા, તેનામા દીક્ષા લેવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે ’ બરાબર એજ વખત સ્કન્દકે ભગવાન ગિરાજતા હતા તે સ્થાનમાં પ્રવેશ કર્યો ॥ સૂ. ૯ ॥

નતા છોક , તદેવ યથૈવેહ તથૈવ હૃદયમાગત સન્નૂત સ્કન્દક ! અપર્યય સમર્થ !
 હન્ત અસ્તિ । તત સ્વલ્લ સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોષ્ઠો મગધન્ત ગૌતમમેવમચારીત્
 તદ્ ઇપ કા સ્વલ્લ ગૌતમ ! તથા રૂપો જ્ઞાની ધા તપસ્વી ધા યેન સ્વલ્લ તવ ઇપો-
 ડ્યો મમ તાવત્ રહસ્યકૃતઃ હૃદયમાસ્થાતઃ યતઃ સ્વલ્લ ત્વ માનાસિ ? । તત્ સ
 મગધાન્ ગૌતમઃ સ્કન્દક કાત્યાયનગોષ્ઠમેવમચારીત્-એવં સ્વલ્લ સ્કન્દક ! મમ

કા હૈ ? (તત્તેવ જેણેવ હૃદયેણ હૃદયમાગત) હત્યાદિ પ્રશ્ન
 પૂછે ગયે, વનકે ઉત્તર ન જાનને કે કારણ તુમ શક્તિ આદિ
 અઘસ્યાઘાલે ધનકર યહાં જલ્દી સે જલ્દી આવે હો । (સે જૂળું ત્વંદ્યા !
 અદ્દે સમદ્દે) કહો સ્વલ્લ ! યહ યાત સત્ય હૈ ન ? (હતા અસ્થિ) હાં ગૌત
 મ ! યહ યાત સત્ય હૈ । (તપ્તેણ સે સ્વંદ્ય કચ્ચાપણસ્તગોષ્ઠે મગધ
 ગોયમં એવં ઘયાસી) હમ કે યાદ કાત્યાયન ગોષ્ઠ ઘાલે ડસ સ્કન્દક
 પરિગ્રાજક ને ગૌતમ સે જેસા કહા- (સે કે સેણ ગોયમા !) હૈ ગૌતમા
 યહ જેસા કૌન (તત્તારૂપે) તથારૂપ (જાણી) જ્ઞાની અથવા (તવસ્તી)
 તપસ્વી પુરુષ હૈ (જે જ તવ ઇમ અદ્દે મમ તાવ રહસ્યકૃતે હૃદયં અવરભા
 વ) જિસને મેરે હમ રહસ્યકૃત-ગુપ્ત-અર્થ કો તુમસે ચિલ્કુલ રાગ્નરૂપ
 સે ડસી સમય જાનકર કહદિયા હૈ । (જઓ જ તુમં જાણાસિ) જિમસે
 તુમ હસ યાત કો જાન સકે હો । (તપ્તેણ સે મગધ ગોયમે સ્વંદ્ય કચ્ચા
 પણસ્ત ગોત્ત એવં ઘયાસી) હસ પ્રકાર સે સ્કન્દક કે કદ્દન કે યાદ મમ
 યાન્ ગૌતમ ને કાત્યાયન ગોષ્ઠીય સ્કન્દક સે જેસા કહા- (એવં સ્વલ્લ

તેણ હૃદયમાગત) હત્યાદિ જે પ્રશ્નો તમને પૂછ્યા હતા તેનો જવાબ તમને
 આપવાને કારણે તમે શક્તિ વગેરે બનોભાવથી મુખ બનીને બહાર અને તેડી
 કિતાવળથી આ પા ડા (સે જૂળું ત્વંદ્યા ! અદ્દે સમદ્દે !) ડે રા રા ! ડોલે
 વાત સાચી છેને ? (હતા અસ્થિ) હા, ગૌતમ ! એ વાત ખરેખર સાચી છે (તરુ
 સે સ્વંદ્ય કચ્ચાપણસ્તગોષ્ઠો મગધ ગાયમ એવં ઘયાસી) ત્યાર બાદ કાત્યાયન
 ગોષ્ઠવાળા તે રા રા બગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું (ત ક સ ત
 ગોયમા ! તત્તારૂપ જાણી તવસ્તી) ? ગૌતમ ! આજ બધા જ્ઞાની અથવા
 તપસ્વી પુરુષ કોણ છે કે (જ જ તવ ઇમ અદ્દે મમ તાવ રહસ્યકૃતે હૃદયં અ
 વરભાવ) જેને માત્ર શુદ્ધ અર્થને (વિચારને) અત્યારે ને અત્યારે જ બહાર
 તમારી મનમાં એ તી બધી સ્પષ્ટતા પૂર્વક પ્રાપ્ત થયો છે કે (જમા જ તુમ
 જાણાસિ) જેથી તમે તે જાનને આગ બનોગન વિચારને બહાર ગાયા છે ।
 (તરુ જ મગધ ગોયમે સ્વંદ્ય કચ્ચાપણસ્ત ગોત્ત એવં ઘયાસી) ત્યાર બાદવાન
 ગૌતમે કાત્યાયન ગોષ્ઠી તે રા રાન આ પ્રમાણે કહ્યું (એવં સ્વલ્લ સ્વલ્લ) ડે

યત્રૈવ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોત્રસ્તત્રૈવોપાગચ્છતિ ઉપાગત્ય સ્કન્દકં કાત્યાયન-
ગોત્રમેવમવાદીત-હે સ્કન્દક ! સ્વાગતં સ્કન્દક ! સુસ્વાગતં, સ્કન્દક ! અન્વા-
ગતં, સ્કન્દક ! સ્વાગતમન્વાગતં, તદ્ નૂન ત્વં સ્કન્દક ! શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં પિંગ-
લકેન નિર્ગ્રંથેન વૈશાલિકશ્રાવકેણેદમાક્ષેપં પૃષ્ઠઃ-માગધ ! કિં સાંતો લોકોઽ-

હી શીઘ્ર અપને આસન સે ઝઠે હૈં ઓર (અન્મુઢિત્તા) ઓર ઝઠકર
(લિપ્પામેવ) શીઘ્ર હી (પચ્ચુવગચ્છહ) ડસકે સામને જાતે હૈં । (પચ્ચુવ-
ગચ્છિત્તા) સામને જાકર ફિર વે (જેણેવ ચંદણ કચ્ચાયણસસગોત્તે
તેણેવ ઉવાગચ્છહ) જહાં કાત્યાયન ગોત્રવાલા વહ સ્કન્દક થા વહાં પર
ગયે । (ઉવાગચ્છિત્તા કચ્ચાયણસસ ગોત્તં ચંદયં એવં વયાસી) વહાં આકર
કે ડન્હોં ને કાત્યાયન ગોત્ર વાલે ડસ સ્કન્દક સે એસા કહા (ચંદયા-
સાગયં) હે સ્કન્દક તુમ્હારા સ્વાગત હૈં (ચંદયા સુસાગયં) હે સ્કન્દક
તુમ્હારા સુસ્વાગત હૈં । (ચંદયા અણુરાગયં) હે સ્કન્દક ! તુમ્હારા અન્વા-
ગત હૈં (ચંદયા સાગયમણુરાગયં) હે સ્કન્દક ? તુમ્હારા સ્વાગત અન્વા
ગત હૈં । (ચંદયા) હે સ્કન્દક ! (સે ણૂર્ણ તુમં ચંદયા સાવત્થીએ નયરીએ
પિંગલણં નિયંઠેણં વૈસાલિયસાવણં ઇણમક્કલેવં પુચ્છિએ
તુમ સે શ્રાવસ્તી નગરી મેં વૈશાલિક શ્રાવક પિંગલક નિર્ગ્રંથ ને ડન
પ્રશ્નોં કો ડસ પ્રકાર પૂછા કિ (માગહા) માગધ ! (કિં સ અંતે
લોએ અણંતે લોએ ?) લોક અન્ત સહિત હૈં અથવા અન્ત વિના

તુરત જ ઊઠ્યા (અન્મુઢિત્તા) ઊઠીને (લિપ્પામેવ) તુરત જ (પચ્ચુવગચ્છહ)
તેની સામે ગયા (પચ્ચુવગચ્છિત્તા જેણેવ ચંદણ કચ્ચાયણસસગોત્તે તેણેવ ઉવા-
ગચ્છહ) ત્યાં કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દકે પરિભ્રાજક હોતો ત્યા સુધી તેઓ ગયા
(ઉવાગચ્છિત્તા કચ્ચાયણસસ ગોત્તં ચંદયં એવં વયાસી) ત્યાં જઈને તેમણે કાત્યાયન
ગોત્રી સ્કન્દકને આ પ્રમાણે કહ્યું (ચંદયા સાગયં) હે સ્કન્દક તમારું સ્વાગત
હો (ચંદયા સુસાગય) હે સ્કન્દક તમારું સુસ્વાગત હો (ચંદયા ! અણુરાગયં)
હે સ્કન્દક તમારું આગમન અન્વાગત હો તમારું અહીં આગમન થવાનું
ઉચિત જ થયું છે તેથી જરૂર કલ્યાણ થાઓ (ચંદયા સાગયં અણુરાગય)
હે સ્કન્દક તમારું સ્વાગત અને અન્વાગત હો (ચંદયા !) હે સ્કન્દક (સે ણૂર્ણ
તુમં ચંદયા સાવત્થીએ નયરીએ પિંગલણ નિયંઠેણ વૈસાલિય સાવણં ઇણમક્કલેવં-
પુચ્છિએ) તમને શ્રાવસ્તી નગરીમા વૈશાલિક શ્રાવક પિંગલક નિર્ગ્રંથે આ
પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછ્ય હતા કે (માગહા) હે માગધ (કિં સ અંતે લોએ,
અણંતે લોએ ?) લોક અન્ત સહિત છે કે અન્તરહિત છે, (તં ચેવ જેણેવ હૈં

નતો લોકઃ, તદેવ યત્રૈવેહ સત્રૈવ હૃષ્યમાગત' સન્નૂત સ્કન્દક ! અવમર્થઃ સમર્થ !
 હન્ત અસ્તિ । તતઃ સ્વહુ સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોષ્ઠો મગધન્તં ગૌતમમેવમવાદીત્
 તવ્ એવ કઃ સ્વહુ ગૌતમ ! તથા રૂપો જ્ઞાની યા તપસ્વી યા યેન સ્વહુ તવ એવો-
 ઽર્પો મમ તાવદ્ રહસ્યકૃતઃ હૃષ્યમાસ્થાત યત સ્વહુ સ્વં માનાસિ ? । તતઃ સ
 મગધાન્ ગૌતમઃ સ્કન્દક કાત્યાયનગોષ્ઠમેવમવાદીત્-એવં સ્વહુ સ્કન્દક ! મમ

કા હૈ ? (તત્તેષ જોણેય હર્હ તેણાય હૃષ્યમાગત) હત્યાદિ પ્રમ
 પૂછે ગયે, ઉનકે ઉત્તર ન જાનને કે કારણ તુમ શક્તિ આવિ
 અવસ્થાવાલે ધનકર યહાં જલ્દી સે જલ્દી આવે હો । (સે જૂળં સંવ્યા !
 અદ્દે સમદ્દે) કહો સ્વદક ! યહ યાત સત્ય હૈ ન ? (હતા અસ્તિ) હાં ગૌત
 મ ! યહ યાત સત્ય હૈ । (તણ સે સંવદ્ કચ્ચાયણસ્મગોષ્ઠે મગધં
 ગોયમં એવં ઘયાસી) હસ કે યાવ કાત્યાયન ગોષ્ઠ વાલે ઉસ સ્કન્દક
 પરિવ્રાજક ને ગૌતમ સે એસા કહા- (સે કે સેયં ગોયમા !) હૈ ગૌતમા
 ઘહ એસા કૌન (તહારુવે) તયારૂપ (જાણી) જ્ઞાની અથવા (તવસ્તી)
 તપસ્વી પુરુષ હૈ (જે જ તવ એસ અદ્દે મમ તાવ રહસ્યકહે હર્હ અકરવા
 એ) જિસને મેરે હસ રહસ્યકૃત-ગુપ્ત-અર્થ કો તુમસે ચિલકુલ સ્વરૂપ
 સે વસી સમય જાનકર કહદિયા હૈ । (જહો જ તુમ જાણાસિ) જિસસે
 તુમ હસ યાત કો જાન સકે હો । (તણ સે મગધ ગોયમે સંવદ્યં કચ્ચા
 યણસ્મ ગોષ્ઠં એવં ઘયાસી) હસ મકાર સે સ્કન્દક કે કહનં કે વાદ મમ
 ધાન્ ગૌતમ ને કાત્યાયન ગોષ્ઠીય સ્કન્દક સે એસા કહા- (એવં સ્વહુ

તેષેય હૃષ્યમાગત) હત્યાદિ જે પ્રશ્નો તમને પૂછ્યા હતા તેનો જવાબ નહીં
 આપવાને કારણે તમે શક્તિ વગેરે મનોભાવથી મુક્ત બનીને અહીં બને તેટલી
 હિતાવળથી આવ્યા છો (સે જૂળં સંવ્યા ! અદ્દે સમદ્દે ?) હૈ સ્કન્દક ! કહો તે
 યાત સાચી છેને ? (હતા અસ્તિ) હા, ગૌતમ ! જે વાત અદ્દે અસાચી છે (તણ
 સે સંવદ્ય કચ્ચાયણસ્મગોષ્ઠો મગધં ગોયમં એવં ઘયાસી) ત્યાર બાદ કાત્યાયન
 યોતવાળા તે સ્કન્દકે અગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું (સે કે સ જ
 ગોયમા ! તહારુવે જાણી તવસ્તી) હૈ ગૌતમ ! આટલો બધો જ્ઞાની અથવા
 તપસ્વી પુરુષ કોણ છે કે (જે જ તવ એસ અદ્દે મમ તાવ રહસ્યકહે હર્હ અ
 કચ્ચાય) જેણે આશા થત અર્થને (વિચારેને) અત્યારે ને અત્યારે જ આપીને
 તમારી સમક્ષ બેઠી બધી સ્પષ્ટતા પૂર્વક પ્રકટ કર્યો છે કે (જહો જ તુમ
 જાણાસિ) જેથી તમે તે વાતને આશા મનોગત વિચારને બદલી શક્યા છો ।
 (તણ સે મગધ ગોયમે સંવદ્ય કચ્ચાયણસ્મ ગોષ્ઠં એવં ઘયાસી) ત્યારે અગવાન
 ગૌતમે કાત્યાયન ગોષ્ઠી તે સ્કન્દકને આ પ્રમાણે કહ્યું (એવં સ્વહુ સંવ્યા !) હૈ

धर्माचार्यो धर्मोपदेशकः श्रमणो भगवान् महावीर उत्पन्न ज्ञानदर्शनधरः अर्हन्
जिनः केवली अतीतप्रत्युत्पन्नानागत विज्ञायकः सर्वदर्शी येन मम एषोऽर्थस्तव
तावत् रहस्यकृतः हव्वमाख्यातः यतोऽहं जानामि स्कन्दक ! ततः स स्कन्दकः
कात्यायनगोत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीत्-गच्छामः खलु गौतम ! तव धर्मा-
चार्यं धर्मोपदेशकं श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामो यावत् पर्युपास्महे ।

खंदया) स्कन्दक ! सुनो बात इस प्रकार से है—(मम धम्मायरिए धम्मो
वएसए समणे भगवं महावीरे उप्पण्णनाणदंसणधरे अरहा जिणे केव-
ली तीयपडुप्पन्नमणागयवियाणए सव्वण्णू सव्वदरिसी) येरे धर्माचार्यं
धर्मोपदेशक श्रमण भगवान् महावीर हैं । वे उत्पन्न ज्ञान दर्शन के धारी
हैं अरिहंत हैं । जिन हैं । केवली हैं । अतीत वर्तमान और अनागत
इन सब विषयोंको वे हस्तामलकवन् जानते हैं । सर्वदर्शि हैं (जेणं मम
एस अट्टे तव ताव रहस्सकडे हव्वं अक्खाए) उन्होंने ने ही तुम्हारा
रहस्यकृत मनोगतरूप अर्थ मुझ से यथावत् कहा है (जयाणं अहं जानामि
खंदया) इसीसे मैं हे स्कन्दक ! इस तुम्हारे रहस्यकृत अर्थ को जानता हूं ।
(तएणं से खदए कच्चायणस्स गोत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी) गौतम
के द्वारा इस बात को सुनने के बाद कात्यायन गोत्री स्कन्दक ने उन भग-
वान् गौतम से ऐसा कहा (गच्छामो णं गोयमा ! तव धम्मायरियं धम्मो
वएसयं समणं भगयं महावीरं वदामो नमंस्सामो जाव पज्जुवासामो) हे
गौतम ? चलो आपके धर्माचार्य धर्मोपदेशक श्रमण भगवान् महावीर

स्वच्छं । साधुणा, वात आ प्रभाणु छे (मम धम्मायरिए धम्मोवएसए समणे-
भगवं महावीरे उप्पण्णनाण दंसणधरे अरहो जिणे केवली तीयपडुप्पन्नमणागयविया-
णए सव्वण्णू सव्वदरिसी) मारा धर्माचार्यं अने धर्मोपदेशक श्रमणु भगवान्
महावीर छे. तेओ उत्पन्न केवलज्ञानदर्शनना धारक छे, अरिहंत छे, जिन
छे, केवली छे. तेओ भूत वर्तमान अने लविण्यकाणना विषयेने हस्तामलकनी
जेम (हाथमा रडेला आभणानी जेम) लणी शके छे, अने सर्वदर्शी छे (जेण-
मम एस अट्टे तव ताव रहस्सकडे हव्वं अक्खाए) तेमणु ज तमारा आ गूढ,
मनोगत अर्थ (विचारो प्रश्नो) भने यथार्थ रूपे कहा छे (जयाण अहं-
जानामि खंदया) छे स्कन्दक ! तेथी ज हुं तमारा ते शुभ प्रश्नो लणु छुं.
(तएण से खदए कच्चायणस्स गोत्ते भगवं गोयमे एव वयासी) गौतमनी पासेथी
ते वात लणीने कात्यायन गोत्रीय स्वच्छंके भगवान् गौतमने आ प्रभाणु कहुं
(गच्छामो ण गोयमा ! तव धम्मायरियं समण भगवं महावीरं वदामो नमंस्सामो जाव
पज्जुवासामो) छे गौतम ! आलो. तमारा धर्माचार्य धर्मोपदेशक, श्रमणु भगवान्

येथा सुख देवानुप्रिय ! मा प्रसिवन्धं कुरु । ततः खलु स भगवान् गौतमः स्कन्दकेन कात्यायनगोत्रेण सार्धं यज्ञीयं ध्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव प्राचारयद्भ्रमनाय ॥१॥

टीका—‘ तर्पणं भगव गोयमे स्वर्दयं कञ्चायणस्सगोत्रं अदूरागय नाषिषा खिप्पामेव अम्भुद्वेह ’ ततः खलु भगवान् गौतम स्कन्दक कात्यायनगोत्रमदूरा गत=समीपमागतं ज्ञात्वा क्षिप्रमेवाम्युत्तिष्ठति यद्यपि भगवान् गौतम सयत स्कन्दकासयतस्तवश्चासंयताय सयतस्याम्युत्थानादिकं न युक्तमिति न वक्तव्यम्, गौतमस्यागमव्यवहारित्वादिति । ‘ अम्भुद्विषा खिप्पाममपज्जुषगच्छ ’ अम्भु-

को वदन करें, नमस्कार करें यावत् उनकी पर्युपासना करें । (अहासुहं देवानुप्रिया) तब गौतम ने कहा हे देवानुप्रिय आप को जैसे सुख हो वैसा करो । (मा पडियंघ करेह) बिलम्ब मत करो । (तर्पणं से भगव गोयमे स्वर्दयं कञ्चायणस्सगोत्रेण सद्धिं जेणेय समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए) इस प्रकार कहने के बाद वे भगवान् गौतम कात्यायन गोत्री स्कन्दक के साथ जहाँ ध्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे—उसी ओर चल दिये ।

टीकार्थ—“ तर्पणं भगवं गोयमे स्वर्दयं कञ्चायणस्सगोत्रं अदूराग यं जाणिस्सा खिप्पामेव अम्भुद्वेह ” इस सूत्र पाठ का अर्थ सूत्रार्थ में ही लिख दिया गया है । विशेष यहाँ पर कोई ऐसी आशंका कर सक्ता है कि भगवान् गौतम तो संयत थे और वह स्कन्दक परिव्राजक असंयत था । अतः असंयत के लिये इस तरह से संयत को अम्युत्थान आदि करना उचित नहीं है । इसमें सम्पददर्शन में अतिथार आना है

महावीरने आपले वदन करीजे नमस्कार करीजे अने यावत् तेमनी पशु पासना करीजे । (अहासुह देवानुप्रिया) त्याहे गौतमे भगवान् आप्णे हे देवानुप्रिय ! आपने जेम सुख उपजे तेम करे । (मा पडियंघ करेह) पण तु विवज न करे । (तर्पण से भगवं गोयमे स्वर्दयं कञ्चायणस्स गोत्रेण सद्धिं जेणेय समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेत्थ गमणाए) त्यार जाह भगवान् गौतमकात्यायन ओत्राणा २३६३ने साथे सधने ज्या अभज्जु भगवान् महावीर निशब्दा उंता ते तरह ज्या ताज्या

टीकार्थ— तर्पणं भगवं गोयमे स्वर्दयं कञ्चायणस्स गोत्रं अदूरागयं जाणिस्सा खिप्पामेव अम्भुद्वेह आ सूत्रपाठने अर्थ सूत्रार्थभा न जनावी दीया ऐ अर्ही कथने कथा जेथी शका थाय हे गौतमस्सामी तो संयत जना अने स्कन्दक परित्रा २३ तो असंयत जतो तो आ रीते असंयतनुं स भान करवाने सयनने उता यधने साथे ज्यु पडे ते वात उचित वादनी नथी जेम करवायी सम्भ्रमनभा अतिथार (भिष्मात्वनो दोष) वागे ऐ पण अर्ही ते प्रारनी

स्थाय क्षिप्रमेव प्रत्युपगच्छति, 'पञ्चुवगच्छिता' प्रत्युपगत्य 'जेणेव खंदए कच्चा-
यणस्स गोत्ते तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव स्कन्दकः कात्यायनगोत्रस्त्रैवोपागच्छति
'उवागच्छिता खंदयं कच्चायनस्स गोत्तं एवं वयासी' उपागम्य स्कन्दकं कात्या-
यनगोत्रमेववादीत् 'हे खंदया' हे स्कन्दक ! आगम्यताम्, भगवत्समीपे
समागमनस्य कल्याणहेतुत्वात्, 'सागयं खंदया' स्वागतं स्कन्दक ! हे स्कन्दक !
तवागमनमत्रमुशोभनम्, भगवत्संपर्कस्य कल्याणकारकत्वादिति 'सुसागयं

सो इस प्रकार की आशंका यहां ठीक नहीं है । कारण कि गौतम ने जो
ऐसा किया वह आगम व्यवहारी होने के कारण से किया तात्पर्य कहने
का यह है कि भगवान के मुख से गौतम को यह ज्ञात हो ही चुका था कि
स्कन्दक अगार से अनगार अवस्थावाला बन जावेगा—अतः स्वयं राग-
घाले होने के कारण उसकी उस स्थिति के प्रति पक्षपात हो जाने से,
तथा महावीरप्रभु के ज्ञानानिश्चय को प्रकट करने के निमित्त प्रभु द्वारा
प्रतिपादित बात को स्कन्दक से कह कर उनके प्रति उसका बहुमान हो
इस अभिप्राय से गौतम का स्कन्दक के सामने जाना दोषावह नहीं
है । इसलिये (अवमुट्ठिता) गौतम उठकर (पञ्चुवगच्छइ) स्कन्दक के
समक्ष गये । (पञ्चुवगच्छिता) स्कन्दक के समक्ष जाकर फिर वे (जेणेव
खंदए कच्चायणस्स गोत्ते तेणेव उवागच्छइ) जहां पर कात्यायन गोत्री
स्कन्दक थे वहां गये । (उवागच्छिता) वहां जाकर उन्होंने खंदयं
कच्चायणस्स गोत्तं एवं वयासी) उन कात्यायन गोत्री स्कन्दक से ऐसा
कहा (खंदया) हे स्कन्दक आओ (सागयं) तुम्हारा स्वाग है कारण

आशंका अस्थाने छे कारण के गौतमस्वामीये अबु ने कथुं ते आगमव्यवहारी
होवाने कारणे कथुं छे कहेवाने लवार्थे ये छे के गौतमस्वामीये भगवान
महावीरने भुजे ये बात सासणी हुती के स्कन्दक आगार अवस्थाने त्याग
करीने अणुगार अवस्था अंगीकार करशे तेथी तेमना प्रत्ये प्रेम उत्पन्न थवाथी
अने तेनी ते अवस्था तरङ्ग प्रमोद उद्दलववाथी तथा महावीर प्रभुना ज्ञाना
तिथयने प्रकट करवाना उद्देश्यी, प्रभु वडे स्कन्दकना विषे ने शुभ बात पोतानी
पासे प्रकट करवामा आवी हुती ते बात स्कन्दकने कहीने प्रभु प्रत्ये तेनामां
माननी लागणी जगृत करवा भाटे गौतमस्वामी स्कन्दकनी सामे जय तेमां होष
बेपुं कंठ लागतु नथी तेथी “अवमुट्ठिता” उठीने “पञ्चुवगच्छइ”
गौतमस्वामी स्कन्दकनी पासे गया, “पञ्चुवगच्छिता” स्कन्दकनी पासे जयने
तेमणे “खंदयं कच्चायणस्सगोत्तं एवं वयासी” कात्यायन गोत्रना ते स्कन्दक ने
आ प्रभाणे कहु “खंदया” हे स्कन्दक पधारो “सागयं” तमाइं स्वागत हो

સ્વદયા ' સુસ્વાગતં સ્કન્દક ! હે સ્કન્દક ! અતિશયન શામનમાગમનં તવ પ્રમ
 નિર્ણયદેતુક્તવાત્ । ' અણુરાગય સ્વદયા ' અન્વાગત સ્કન્દક ! હે સ્કન્દક ! અનુ
 રૂપં તે ભાગમનમ્ કલ્પાણસ્ય ધિરધાતુ માયિત્યાત્, સાગયમણુરાગયં સ્વદયા '
 સ્વાગતાન્વાગત સ્કન્દક ! હે સ્કન્દક ! શોમનસ્વાનુરૂપસ્તપુવર્ત સ્વાગમનં, અથ
 શિવસુસ્વપ્રાપકત્વાત્ । ' સે પૂર્ણં તુમ સ્વદયા સાવસ્થીય નયરીય પિંગલપ્પ જામં
 નિર્યંટેળં વેસાલિય સાવણ્ણ ણમવસેવં પુચ્છિય ' તન્નૂનં ત્વ સ્કન્દક ભાવસ્તાં

કિ મગધાન કે પાસમેં તુમ્હારા આના તુમ્હારે કલ્પાણકા કારણ હુમા હૈ
 હસલિયે તુમ વહુત અચ્છે આયે । (સુસાગયં સ્વદયા) હે સ્કન્દક ! તુમ્હારા
 યહ આગમન વહુત હી અધિક ઘઘાઈ કે યોગ્ય થના હૈ ક્યોં કિ યહાં
 આને સે તુમ્હારે પ્રમોં કા નિર્ણય હો જાયગા અના પ્રમોં કે નિર્ણય કા
 હેતુ હોને સે તુમ્હારા યહ આગમન વહુત અધિક શોમાસ્પદ હુમા હૈ
 (અણુરાગય સ્વદયા) હે સ્કન્દક ! યહ તુમ્હારા આગમન ઓચિન હુમા હૈ
 ક્યોં કિ યહાં આને સે તુમ્હારા કલ્પાણ વહુત જલ્દી હો જાયેગા । (સાગય
 મણુરાગય સ્વદયા) હે સ્કન્દક ! યહ તુમ્હારા આગમન શોમનત્વ ઓર
 અનુરૂપસ્વ इन दोनों સે યુક્ત હૈ । ક્યોં કિ યહ તુમ્હેં શિવસુસ્વ કા
 પ્રાપક હૈ । અથ ગૌતમ (સ્કન્દક કે પ્રતિ જો પિંગલક નિર્ણયક ને પ્રમ
 કિયે હૈં ઓર યહ ઉનકે ઉત્તર દને મેં સર્વથા અસમર્થ રહા હૈ (હસ
 યિત્વકા ઉમ્મસે ઘર્ણન કરતે હૈં (સે પૂર્ણં સ્વદયા સાવસ્થીય નયરીય પિંગલપ્પ
 જામં નિર્યંટેળં વેસાલિયસાવણ્ણ ણમવસેવં પુચ્છિય) હે સ્કન્દક !

કાશ્ય કે ભગવાન મહાવીરની પાસેનુ તમારૂ આગમન તમારે માટે કલ્યાણકારી
 જ નીવડશે તમે બહી પધાર્યા તે બધુ ચાહુ કહુ " સુસાગય સ્વદયા "
 હે સ્કન્દક ! તમારૂ અહીં જે આગમન થયું છે તે બધુ જ ખુશ થવા જેવું
 બન્યું છે કાશ્ય કે તમે બહી આવ્યા તેથી તમારા પ્રશ્નોના ધર્માર્થ બવાબ
 તમને મળશે પ્રશ્નોના નિર્ણય કરવાના હેતુ રૂપ હોવાથી તમારૂ આગમન
 શોભાસ્પદ બ કુ છે " અણુરાગય સ્વદયા " હે સ્કન્દક ! તમે બહી આવ્યા
 તે કીક જ થયું છે કાશ્ય કે બહી આવવાથી તમારૂ કલ્યાણ થતી જ વડપથી
 થવાતું છે ' સાગયમણુરાગય સ્વદયા । " હે સ્કન્દક ! તમારૂ આગમન શોભા
 રૂપ અને અનુરૂપ (ઓચિન) બ કું છે કાશ્ય કે તે આગમન તમને આશ્વત
 મુખ આપવાના નીવડવાતું છે હવે ગૌતમસ્વામી સ્કન્દકને પિંગલક નિર્ણય
 પૂછેલા પ્રશ્નો અને તેમના જવાબો આપવાની તેમની અસમર્થતા ના નિષ્પત્તિ
 આ પ્રમાણે પૂછે છે સે પૂર્ણં તુમ સ્વદયા ! સાવસ્થીય નયરીય પિંગલપ્પ જામ
 નિર્યંટેળં વેસાલિયસાવણ્ણ ણમવસેવં પુચ્છિય ' હે સ્કન્દક ! સાવસ્થી નયરીય

स्थाय क्षिपमेव प्रत्युपगच्छति, 'पञ्चुवगच्छित्ता' प्रत्युपगत्य 'जेणेव खंदए कच्चा-
यणस्स गोत्ते तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव स्कन्दकः कात्यायनगोत्रस्त्रैवोपागच्छति
'उवागच्छित्ता खंदयं कच्चायनस्स गोत्तं एवं वयासी' उपागम्य स्कन्दकं कात्या-
यनगोत्रमेववादीत् 'हे खंदया' हे स्कन्दक ! आगम्यताम्, भगवत्समीपे
समागमनस्य कल्याणहेतुत्वात्, 'सागयं खंदया' स्वागतं स्कन्दक ! हे स्कन्दक !
तवागमनमत्रशुभमम्, भगवत्संपर्कस्य कल्याणकारकत्वादिति 'सुसागयं

सो इस प्रकार की आशंका यहां ठीक नहीं है । कारण कि गौतम ने जो
ऐसा किया वह आगम व्यवहारी होने के कारण से किया तात्पर्य कहने
का यह है कि भगवान के मुख से गौतम को यह ज्ञान हो ही चुका था कि
स्कन्दक अगार से अनगार अवस्थावाला बन जावेगा—अतः स्वयं राग-
वाले होने के कारण उसकी उस स्थिति के प्रति पक्षपात हो जाने से,
तथा महावीरप्रभु के ज्ञानानिश्चय को प्रकट करने के निमित्त प्रभु द्वारा
प्रतिपादित बात को स्कन्दक से कह कर उनके प्रति उसका बहुमान हो
इस अभिप्राय से गौतम का स्कन्दक के सामने जाना दोषावह नहीं
है । इसलिये (अञ्जुवुडित्ता) गौतम उठकर (पञ्चुवगच्छइ) स्कन्दक के
समक्ष गये । (पञ्चुवगच्छित्ता) स्कन्दक के समक्ष जाकर फिर वे (जेणेव
खंदए कच्चायणस्स गोत्ते तेणेव उवागच्छइ) जहां पर कात्यायन गोत्री
स्कन्दक थे वहां गये । (उवागच्छित्ता) वहां जाकर उन्होंने खंदयं
कच्चायणस्स गोत्तं एवं वयासी) उन कात्यायन गोत्री स्कन्दक से ऐसा
कहा (खंदया) हे स्कन्दक आओ (सागयं) तुम्हारा स्वाग है कारण

आशंका अस्थाने छे कारणु के गौतमस्वामीअे अेबु ने क्युं ते आगमव्यवहारी
होवाने कारणु क्युं छे कडेवाने लवार्थ अे छे के गौतमस्वामीअे लगवान
महावीरने अेबु अे वात सालणी डती के स्कन्दक आगार अवस्थाने त्याग
करीने अेबुगार अवस्था अंगीकार करशे. तेथी तेमना प्रत्ये प्रेम उत्पन्न थवाथी
अने तेनी ते अवस्था तरङ्ग प्रमोद उद्भूतलवार्थी तथा महावीर प्रभुना ज्ञाना
तिथयने प्रकट करवाना उद्देश्यथी, प्रभु वडे स्कन्दकना विषे ने शुभ वात पोतानी
पासे प्रकट करवाना आवी डती ते वात स्कन्दकने कहीने प्रभु प्रत्ये तेनामां
माननी लागणी जगृत करवा माटे गौतमस्वामी स्कन्दकनी सामे जय तेमां होष
अेबुं कथं लागतु नथी तेथी “ अञ्जुवुडित्ता ” उहीने “ पञ्चुवगच्छइ ”
गौतमस्वामी स्कन्दकनी पासे गया, “ पञ्चुवगच्छित्ता ” स्कन्दकनी पासे जयने
तेमणे “ खंदयं कच्चायणस्सगोत्तं एवं वयासी ” कात्यायन गोत्रना ते स्कन्दक ने
आ प्रभाणे कहु “ खंदया ” छे स्कन्दक पधारो “ सागय ” तमाइं स्वागत हो

અર્થ સમર્થઃ કિં યન્મયા કથ્યતે ॥ અર્થ સમર્થ યુક્તઃ કિમ્ ? એવ ગૌતમ કથ નાનન્તરં સ્કન્દક કથયતિ—‘હંતા અસ્થિ’ સિ ‘હંતા અસ્થિ’ હંત અસ્તિ હંતેતિ સ્વીકારે, યશ્વયા કથિત તત્સર્વ સત્યમિતિ માવ । ‘તપર્ષં સે ચંદ્રણ કશ્યાયમસ્સ ગોષે મગ્ગં ગોયમ પવં ઘયાસી’—તત સ્વસ્થ મ સ્કન્દક કાત્યાયનગોત્રો મગ ધન્તં ગૌતમમેવમવાદીત્—અથિતથાન્—‘સે કે સે ણં ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સ ક ણ્યઃ ‘તહારુવે જાળી ઘા તથસ્સી ઘા’ તથારૂપો જ્ઞાની ઘા તપસ્વી ઘા અસ્તિ ‘જે ણં તવ પસ અદ્દે મમ તાવ રહસ્સકઢે હવ્વ અક્કણ’ પેન તુમ્યમેપોડયો મમ તાવ રહસ્ય કૃત શીઘ્રમાગ્ધ્યાતઃ, રહસ્યે પ્કાતે કૃત ઇતિ રહસ્ય કૃતઃ પ્રચ્છ સપાદિતો હૃદયે પ્વાધધારિતત્વાત્, ‘જઓ ણં તુમં જાનાસિ’ યતઃ સ્વસ્થ ત્વં

કહો સ્કન્દક ! જો મેં કહ રહા છું ઘહ યુક્ત હૈ ન ? હસ પ્રકાર ગૌતમ કે કહને પહ સ્કન્દક ને ડનસે કહા—“હંતા અસ્થિ” હાં યુક્ત હૈ । અર્થાત્ જૈસા આપ કહ રહે હૈ ઘહ સર્વથા સત્ય હૈ—હા એની હી ઘાત હૈ । “હંતા,, ઘહ શબ્દ સ્વીકાર અર્થમેં આયા હૈ । અતઃ જો તુમ કહતે હો ઘહ સમ સત્ય હૈ । ગૌતમ દ્વારા હસ પ્રકારકી પરોક્ષાર્થ કી ઘાત સુનકર સ્કન્દક કે હૃદય મેં ઘઢા આશ્ચર્ય હુઆ ઓર પહ તુરત ઘોઠે કિ (સે કે સે ણં ગોયમા તહારુવે જાળી ઘા) હે ગૌતમ । ઘહ કૌન પેસા તથારૂપ જ્ઞાની (ઘા) અથવા (તથસ્સી) તપસ્વી હૈ (જે ણં તવ પસ અદ્દે મમ તાવ રહસ્સકઢે હવ્વ અક્કણ) જિસને તુમસે હસ મેરે શુસ અર્થકો શીઘ્ર કહ દીયા હૈ । (રહસ્ય કૃત રહસ્યે કૃતઃ) ઇતિ રહસ્ય કૃતઃ શુસ પ્રચ્છમ સંપાદિત કયોં કિ અમીતક ઘહ અર્થ હૃદય મેં ધારિત હોમા હૈ । ઘાહર પ્રકાશિત નહીં કિયા ગયા હૈ । (જઓ ણં તુમં જાનાસિ) કિ જિસસે

શ્રાવ્યો ॥ કે નહીં ? ત્યારે સ્કન્દકે તેમને કહ્યું, ‘હંતા અસ્થિ’ હે ગૌતમ । તમારી વાત તદન શ્રાવ્યો છે ‘હંતા’ પર બહિ સ્વીકારના અર્થમાં વપરાયું ॥ તેથી જો વાત નહીં યાથ છે કે ગૌતમની વાત શ્રાવ્યો છે તેમ સ્કન્દક સ્વીકારે છે આ રીતે ગૌતમ વડે પોતાની હૃદયમત વાત સાબળીને સ્કન્દકના આશ્ચર્યને પાસ ન રહો. તેઓ બોલી ઉઠ્યા “સે કે સે ણં ગોયમા । તહારુવે જાળી ઘા તથસ્સી ગૌતમ ! જોબો જ્ઞાની અથવા તપસ્વી કેવું છે કે “જ ણં તવ પસ અદ્દે મમ તાવ રહસ્સકઢે હવ્વ અક્કણ” જેમણે તમારી પાસે ખાશ આ શુસ અર્થ (પ્રશ્નો) ને આટલી બધી બહપથી પ્રકટ કર્યો છે ? રહસ્ય કૃતઃ ઇતિ રહસ્ય કૃતઃ (શુસ એટલે કે છુપા) સ્કન્દકે પોતાના વિચારો કેળની પાસે પ્રકટ કર્યા ન હતા. હજી તે વિચારો ને તેમણે મનમાં જ રાખેલા હતા, સ્કન્દકના પ્રશ્નોનો બાવાથ

નગર્યાં પિંગલકેન નામ નિર્ગ્રંથકેન વૈગાલિકશ્રાવકેણેમમાક્ષેપં પૃષ્ટઃ, કિં પૃષ્ટવા
નિત્યાહ-‘માગહા’ ઇત્યાદિ। ‘માગહા’ હે માગધ ! સ્કન્દક ! ‘કિં સ
અંતે લોએ અણંતે લોએ’ કિં સાન્તઃ લોકઃ, અનંતો વા લોકઃ, ‘તં ચેવ’ તદેવ
=પિંગલકનિર્ગ્રંથસ્કન્દકવિષયકઃ સર્વોઽપિ પાઠઃ સંગ્રાહ્યઃ। તથાહિ-કિમ્-સાન્તઃ
જીવઃ અનન્તઃ જીવઃ ?, સાન્તા સિદ્ધિઃ ?, અનન્તા સિદ્ધિઃ સાન્તઃ સિદ્ધિઃ, અનન્તઃ
સિદ્ધિઃ? કેન વા મરણેન મ્રિયમાણો જીવો વર્ધતે વા હીયતે વા?” ઇત્યાદિ। ‘જેણેવ
ઈહં’ યજ્ઞેવ ઇહ યજ્ઞેદં મગવતો મહાવીરસ્ય સમવસરણમ્ ‘તેણેવ’ તત્ત્રૈવ ‘હ્રવ્-
માગ’ શીઘ્રમાગત ઇતિ। ‘સે જૂણં સ્વદયા’ તદ્ નૂનં સ્કન્દક ‘અદ્દે સમદ્દે’

શ્રાવસ્તી નગરી મેં પિંગલ નિર્ગ્રંથ ને જો કિ અગદાન મહાવીર પ્રશ્ન કા
ભક્ત હૈ-અનેકે વચનોંપર હી જિસ્કે હૃદયમેં અગાધ શ્રદ્ધા હૈ-તુમસે હિસ
પ્રકાર કે પ્રશ્ન પૂછે હૈં ન, કિ “માગહા,, હે માગધ સ્કન્દક। “કિં સ
અન્તે લોએ અણંતે લોએ” લોક સાન્ત હૈ અથવા લોક અનન્ત હૈ ?
“તં ચેવ” યહ પદ યહ પ્રકટ કરતા હૈ કિ પિંગલક નિર્ગ્રંથ ઔર સ્ક-
ન્દક કે વિષય કા સમસ્ત હી પાઠ યહાં ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે-જો
હિસ પ્રકાર સે હૈ-કયા જીવ સાન્ત હૈ અથવા જીવ અનન્ત હૈ ? સિદ્ધિ
સાન્ત હૈ અથવા સિદ્ધિ અનન્ત હૈ ? સિદ્ધ સાન્ત હૈ અથવા સિદ્ધ અન-
ન્ત હૈ, કિસ મરણ સે મર કર જીવ વડતા હૈ તથા ઘટતા હૈ ? ઇત્યાદિ।
“જેણેવ ઇહં” જહાં મગવાન મહાવીર કા યહ સમવસરણ હૈ “તેણેવ”
વહીં પર “હ્રવ્ આગ” તુમ આયે હો। ‘સે જૂણં સ્વદયા! અદ્દે સમદ્દે’

રહેતા મહાવીરના અનુયાયી પિંગલક નિર્ગ્રંથે તમને આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા
“માગહા!” હે માગધ ! (મગધ દેશ નિવાસી હે સ્કન્દક!) “કિં સ
અંતે લોએ અણંતે લોએ?” લોક સાન્ત (અન્ત સહિત-અન્તવાળો) છે કે અનન્ત
(અતરહિત-અન્ત વગરનો) છે ? “તં ચેવ” આ પદવડે એમ બંધ વવામા આવ્યું
છે કે પિંગલક નિર્ગ્રંથવડે સ્કન્દકને પૂછાયેલા સઘળા પ્રશ્નો અહીં ગ્રહણ કરવા
બેધિએ જે પાઠ આ પ્રમાણે છે શુ જીવ અન્તસહિત છે કે અન્તરહિત છે ? સિદ્ધિ
સાન્ત છે કે સિદ્ધિ અનન્ત છે ? સિદ્ધ સાન્ત છે ? કે સિદ્ધ અનન્ત છે ? કયા
મરણથી મરવાથી જીવ સત્તાર વધારે છે અને કયા મરણથી મરવાથી જીવ
સત્તાર ઘટાડે છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર વિષે તમારા મનમા શકા, કંખા વગેરે
ઉદ્ભવવાથી તેના યથાર્થ ઉત્તર બાજીવાને માટે “જેણેવ ઇહં” જ્યાં ભગવાન
મહાવીર સ્વામીનું સમવસરણ છે “તેણેવ” ત્યાં આગળ ‘હ્રવ્ આગ’ તમે
આવ્યા છે “સે જૂણં સ્વદયા! અદ્દે સમદ્દે” હે સ્કન્દક ! કહો મારી વાત

કેવલ જ્ઞાનવાન અતઃ 'તીય પચ્ચુપ્પદમણાગયધિયાણપ' અતીત પ્રત્યુત્પન્ના-
નાગતવિજ્ઞાયક અતીતા નાગતર્થસ્માનપદાર્થવિષયજ્ઞાતેત્યર્થઃ, એવંત' ત્રિકાલ જ્ઞાન
વાનપિ એવાદશઃ સમયેતત્પ્રાહ 'સમ્બણ્ણુ' સર્વજ્ઞ ત્રીકાલિકસર્વપદાર્થવિષયક
જ્ઞાનવત્ત્વાત્ 'સમ્બદરિસી' સર્વદર્શી સકલપદાર્થોના કરતલગતમુક્તાફલત્ત્વાદા
ર્થકત્ત્વાત્ । 'જે જે મમ एस अट्टे तव ताव रहस्सकडे हव्व अक्खाप' 'येन मम

"તીયપચ્ચુપ્પદમણાગયધિયાણપ", મૂત, વર્તમાન અને અધિષ્ઠાત્ કાલ-
ની સય વાતોં કો જાનતે હ । એકવેશ કી અપેક્ષા સે ત્રિકાલ જ્ઞાનવાન
મી એસા હો સકતા હે અતાં વે એસે નહીં હૈં કિન્તુ "સમ્બણ્ણુ" સર્વજ્ઞ
હે-ત્રીકાલિક સર્વ પદાર્થોં કો જાનનેવાલે જ્ઞાન સે યુક્ત હૈં । તથા
"સમ્બદરિસી", સકલપદાર્થોં કે કરતલગત મુક્તાફલ કી તરહ સાક્ષાત્
દર્શક હોને સે વે સર્વદર્શી હૈં । "જેજં મમ एस अट्टे तव रहस्सकडे
हव्वं अक्खाप", એસે મગવાન ને મુક્ત સે આપકા યહ રહસ્યફલ્લ અર્થ
સ્પષ્ટ શીઘ્ર કહા હે, અર્થાત્ જિસ સમય પિંગલક નિમ્નન્યને તુમસે પ્રશ્ન
કિયે ઓર તુમને અપને મન મેં જો એસા ધિચાર કિયા વહ સબ વસી
સમય ઉનકે જ્ઞાન મેં વર્ણન મેં પ્રતિચિન્ન કી તરહ સ્પષ્ટ જ્ઞાનક ગયા હૈં
યહ વાત (હવ્વ) યહ પદ વતલાતા હૈં । અતાં હસીસે હે સ્કન્દક મૈં હસે
જાન સકાહુ । તાત્પર્ય યહ કિ હે સ્કન્દક । મેરે ધર્મોવાર્ય ધર્મોપદેશક
અહંજિન કેવલી મગવાન મહાવીર હૈં વે સમુત્પન્ન કેવલ જ્ઞાન આદિ સે

ધધિયાણપ " મૂત વર્તમાન અને અધિષ્ઠાત્કાળની બધી વાતો બહુ છે (ત્રિકા
ળજ્ઞાની પણ બેકે હૃદયે તે બેવા જ હોય છે પણ બધી ત્રિકાળજ્ઞાનની
વાત નથી એ બતાવવા માટે "સમ્બણ્ણુ" તથા "સમ્બદરિસી" વિશેષણોને
પ્રયોગ કર્યો છે "સમ્બણ્ણુ" તેજો સર્વજ્ઞ છે ત્રિકાળ સ બધી તમામ રૂપી અને
અરૂપી પદાર્થોનું યથાર્થ જ્ઞાન બતાવે છે તથા "સમ્બદરિસી" સર્વદર્શી છે કાશર્મા
સ્કેલા મુક્તા કળની જેમ તમામ પદાર્થોને બેઈ શકતા હોવાથી તેજો સર્વદર્શી છે
"જેજં મમ एस अट्टे तव ताव रहस्सकडे हव्व अक्खाप" એવા તે બજવાને
આપતા તે સ્કંત્યકૃત (શ્રુત) વિચારે મારી પાસે તુરંત જ પ્રકટ કર્યા છે
બેટલે કે પિંગલક નિર્જાને તમને બ્યારે પ્રશ્નો કર્યા, અને તમે તમારા મનમાં
જે વિચાર કર્યો તે ત્યારે જ હપણમાં જેમ પ્રતિજિબ દેખાત તેમ તેમના
જ્ઞાનમાં સ્પષ્ટ રીતે દેખાયા એજ વાત 'હવ્વ પદ બતાવે છે કે સ્કન્દક ।
તેમની પાસેથી હુ તે બાબી શક્યો છુ તાત્પર્ય એ છે કે કે સ્કન્દક । મારા
ધર્માવાય, ધર્મોપદેશક, બહુ ત, જિન, કેવલી બગવાન મહાવીર છે તેજો

જાનાસિ, હે ગૌતમ કાસ્તિ एतादृशो ज्ञानी तपस्वी वा यो हि मम हृदयान्तनि-
हितमप्यर्थं ज्ञात्वा तुभ्यं प्रकाशितवान् येन त्वमपि ममान्तर्विचारितं सम्यगवगत्य
मां कथयसीति भावः । ‘ तएणं से भगवं गोयमे खंदयं कच्चायणस्सगोत्तं एवं
वयासी ’ ततः खलु स भगवान् गौतमः स्कन्दकं कात्यायनगोत्रमेवमवादीत्
‘ एवं खलु खंदया ’ एवं खलु हे स्कन्दक ? ‘ मम धम्मायरिए ’ मम धर्माचार्यः,
‘ समणे भगवं महावीरे ’ श्रमणો भगवान् महावीरः ‘ उत्पन्ननाणदंसणधरे ’
उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः ‘ अरहा ’ अर्हन् केवलज्ञानकेवलदर्शनार्हत्वात्, ‘ जिणे ’
जिनः रागादीनां जेवृत्वात् ‘ केवली ’ केवली असहाय ज्ञानवत्त्वात्, यतो यं

તુમ જાનતે હો । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ ગૌતમ સે સ્કન્દક કહ
રહા હૈ કિ હે ગૌતમ । એસા જ્ઞાની અથવા તપસ્વી કૌન હૈ કિ જિસને
મેરે હૃદયસ્થિત અર્થ કો બી જાન કર તુમ સે પ્રકાશિત કિયા હૈ કિ
જિસસે તુમ બી મેરે અન્તર્વિચારિત અર્થકો અચ્છી તરહ જાનકર મુદ્ધ
સે કહ રહે હો । સ્કન્દક કી હસ પ્રકાર સે વાત કો સુન કર ગૌતમ ને
ઉસ કાત્યાયન ગોત્રી સ્કન્દક સે કહા સુનો સ્કન્દક મૈં તુમ્હે બતાતા હૂં
યહાં (મમ ધમ્માયરિણ) મેરે ધર્માચાર્ય (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હૈં વે (ઉત્પન્નનાણદંસણધરે) ઉત્પન્ન હુણ જ્ઞાન
ઔર દર્શન કે ધારી હૈં (અરહા) અર્હન હૈં અર્થાત્ ઉત્તન્ન કેવલ જ્ઞાન ઔર
કેવલ દર્શક કેધારી વે હસ લિયે હૈં કિ વૈં ઉનકે યોગ્ય હૈં (જિણે) ઉનકે
યોગ્ય વે હસ લિયે હૈં કિ ઉન્હોંને અપની આત્મા સે રાગ દ્વેષ આદિકોં જીત
લિયા હૈ । રાગદ્વેષ આદિ ઉન્હોંને જીત લિયે હૈં હસ કારણ વે “ કેવલી,,
અસહાય જ્ઞાનવાલે હોને સે કેવલી હૈ—કેવલજ્ઞાન શાલી હૈં ” હસી લિયે

આ પ્રમાણે છે હે ગૌતમ । એવો જ્ઞાની અથવા તપસ્વી કોણ છે કે જેણે મારા
મનોગત વિચારોને બાહ્યીને તમારી પાસે પ્રકટ કર્યા છે. જેથી તમે પણ
મારા મનોગત વિચારોને બરાબર બાહ્યી ગયા છો ? સ્કન્દકનો આ પ્રકારનો
પ્રશ્ન સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ તેને કહ્યું, હે સ્કન્દક ! “ મમ ધમ્માયરિણ ”
મારા ધર્માચાર્ય, “ સમણે ભગવં મહાવીરે ” શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અહીં
બિરાજમાન છે. “ ઉત્પન્નનાણદંસણધરે ” તેઓ ઉત્પન્ન થયેલા કેવલજ્ઞાન
અને દર્શનના ધારક છે (અરહા) તેઓ અર્હંત છે એટલે કે- તેઓ ઉત્પન્ન
કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના ધારક એ માટે છે કે તેઓ તેને માટે યોગ્ય છે
“ જિણે ” તેઓ જિન છે કારણ કે તેમણે રાગદ્વેષ વગેરેને છૂટી લીધા છે.
“ કેવલી ” તેઓ કેવળી છે કેવલજ્ઞાની છે તેથી તેઓ ત્રીય પચ્છુપ્પન્નમણાગ-

मानसिक्या पर्युपासनया इति सप्राणम् । गौतमेन कथितम्—‘अहामुह देवानु-
पिया’ यथासुखं देवानुपिया ! हे स्कन्दक ! यथा मयस्मिन् रोचते । ‘मा पडि
बन्ध करेह’ मा प्रतिपन्धं कुरुत एतदर्थे विलम्बं मा कुरुत, ‘तएण से भगव गोपमे
खदण्ण कच्चायणस्स गोचे णं सद्धिं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव पहारेस्स
गमणाए’ ततः खलु स भगवान् गौतम स्कन्दकेन कात्यायनगोत्रेण सार्द्धं यत्रैव
भ्रमणो भगवान् महावीर तत्रैव प्राधारयत् गमनाय गन्तुं प्रवृत्त ॥ सू० १० ॥

मूलम्—तेण कालेण तेण समयण समणे भगव महावीरे
धियद्वभोई याधि होत्था । तएण समणस्स भगवओ महावी
रस्स धियद्वभोइस्स सरीरय ओराल सिंगार कल्लाण सिव
घन्न मगल सस्तिरीय अणलकियविभूसिय, लक्खणवज्जण
गुणोववेय सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणे चिद्वइ ।
तएणं से खदण कच्चायणस्सगोत्ते समणस्स भगवओ

का समय हुआ है अर्थात् तीन प्रकार की कायिक वाचिक मानसिक
पर्युपासना से । स्कन्दक का ऐसा हार्दिक अभिप्राय जानकर गौतम ने
उत्तर से कहा (अहामुह देवानुपिया) जैसा आपको रुचे वैसा करो
(मा पडिपन्धं करेह) परन्तु अच्छे काम में हील करना उचित नहीं है ।
(तएणं से भगवंत गोपमे खदण्ण कच्चायणस्स गोचेण सद्धिं जेणेव समणे
भगव महावीरे तेणेव पहारेस्स गमणाए) इस प्रकार जब गौतम कह चुके
तब वे भगवान् गौतम स्वयं कात्यायन गोत्र वाले स्कन्दक के साथ जहाँ
भ्रमणभगवान् महावीर विराजमान थे उस तरफ प्रस्थित हुए ॥ सू० १० ॥

सूत्र पाठ अहम्भु करवाने छे जोरछे के भन, वयन जने कायाधी आपछे सज
वान भट्टापीरनी पर्युपासना (सेवा) करीजे जेवो स्कन्दके आशय प्रकट
थयो छे स्कन्दके जेवी हार्दिक छिन्हा आपछीने गौतमे तेभने कहुं “अहामुह
देवानुपिया के देवानुपिया ! आपने जेभ सुअ छपजे तेभकथि, “मा पडिपन्धं
करेह सारा काममा विलज करवो नहीं ‘तएणं से भगव गोपमे खदण्ण कच्चा
यणस्स गोचेण सद्धिं जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव पहारेस्स गमणाए’ आ
प्रभावे कहीने भगवान् गौतम पोते के कात्यायन गोत्रीय स्कन्दके साथ
छहने भ्रमणभगवान् महावीर जहाँ विराजता कता त्यां जना छपउया ॥ सू० १० ॥

‘એપોર્થસ્તવ તાવત્ રહસ્યકૃતઃ શીઘ્રમાહ્યાતઃ, ‘જઓ ણં અહં જાણામિ સ્વંદયા’
યતઃ સ્વહુ અહં જાનામિ સ્કન્દક ! હે સ્કન્દક ! અસ્તિમે ધર્માચાર્યો ધર્મોપદેશ-
કોર્હન જિનઃ કેવલી ભગવાન્ મહાવીરઃ સમુત્પન્નકેવલજ્ઞાનાદિમાન્ યસ્ત-
યાન્તઃ કરુણચિચારિતમપ્યર્થ જાનાતિ તેન મહામેપોર્થ કથિતસ્તસ્માત્કારણાદહં
જાનામીતિ ભાવઃ ।

‘તર્ણં સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે ભગવં ગોયમં એવં વયાસી’ તતઃ સ્વહુ
સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોત્રો ભગવંતં ગૌતમમેવમવાદીત્ । ગચ્છામો ણં ગોયમા’
ગચ્છામઃ સ્વહુ હે ગૌતમ ! ‘તવ ધમ્માચરિયં ધમ્મોવદેસગં’ ધર્માચાર્ય ધર્મોપદે-
શકમ્ ‘સમણં ભગવં મહાવીરં વંદામો નમંસામો જાવ પજ્જુવાસામો શ્રમણં ભગ-
વન્તં મહાવીરં વદામો નમરયામો યાવત્પર્યુપાસ્યામઃ, યાવત્પદેન-તિવિદ્દાણ કાહ-
યાણ વાહ્યાણ માણસિયાણ - પજ્જુવાસણાણ’ ત્રિવિધયા કાયિકયા વાચિકયા

યુક્ત હૈ । વે તુમ્હારે મન મેં ચિચારી હુઈ વાત કો બી જાનતે હૈ ।
ઉન્હોને મુઝા સે યહ સ્વ કહા હૈ હિસ કારણ મેં હિસ અર્થ કો જાન ગયા
હું । (તર્ણ) ગૌતમ કી હિસ પ્રકાર કી વાત કો સુનને કે વાદ મેં (સે
સ્વંદણ) ઉસ સ્કન્દક ને જો કિ (કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે) કાત્યાયન ગોત્રી
થે (ભગવં ગોયમં એવં વયાસી) ભગવાન ગૌતમ સે હિસ પ્રકાર કહા-
(ગચ્છામો ણં ગોયમા) હે ગૌતમ ? ચલો ચલે (તવ ધમ્માચરિયં ધમ્મોવદે-
સય સમણં ભગવં મહાવીરં વંદામો નમંસામો જાવ પજ્જુવાસામો)
(તુમ્હારે ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે પાસ
ઉન્હે વંદના કરે નમસ્કાર કરે યાવત્ ઉનકી પર્યુપાસના કરે । યહાં
(યાવત્) પદસે (તિવિદ્દાણ કાહ્યાણ, માણસિયાણ પજ્જુવાસણાણ) હિસ પાઠ

કેવળ જ્ઞાન અને કેવળેદર્શનથી યુક્ત છે. તેઓ તમારા મનની વાત પણ જાણી
શકે છે, તેમણે મને એ બધી વાત કહી છે તેથી જ હું તમારા મનોગત
પ્રશ્નો જાણી શક્યો છું. “તર્ણ” ગૌતમની તે પ્રકારની વાત સાંભળીને “સે સ્વંદણ
કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે કાત્યાયન ગોત્રી સ્કન્દકે” ભગવ ગોયમં એવં વયાસી” ભગવાન
ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું “ગચ્છામો ણ ગોયમા ।” હે ગૌતમ આલો “તવ
ધમ્માચરિય ધમ્મોવદેસય સમણ ભગવ મહાવીરં વદામો નમંસામો જાવ પજ્જુવા-
સામો” તમારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે
આપણે જઈએ અને તેમને વંદન નમસ્કાર કરીએ અને ત્રણ પ્રકારે (કાયિક,
વાચિક અને માનસિક) એ ત્રણ પ્રકારે તેમની પર્યુપાસના કરીએ અહીં જાવ
(યાવત્) પદથી “તિવિદ્દાણ-કાહ્યાણ, વાહ્યાણ, માણસિયાણ પજ્જુવાસણાણ” આ

कात्यायनगोत्र भ्रमणस्य भगवतो महावीरस्य व्यावृत्तमोजिनः शरीरकम् उदार
यावद्वीवातीवोपशोभमानं पश्यति दृष्ट्वा हृष्टदृष्टचित्तमनन्दितः प्रीतमनाः परम-
सौमनस्यितः हर्षवशविसर्पद् हृदयो यत्रैव भ्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवापाग-
च्छति उपागत्य भ्रमण भगवत्तं महावीरं भिः—कृत्वा आदक्षिणं प्रदक्षिणं करोति
पाषत्पर्युपास्ते । स्कन्दक ! इति भ्रमणो भगवान् महावीर स्कन्दक कात्यायन
गोत्रमेवमवादीत् ॥ सू-११ ॥

लक्षणों से, व्यञ्जनों से एवं गुणों से युक्त था । उस समय उनका वह
शरीर अपनी शोभा से बहुत अधिकशोभित हो रहा था । (तब से
खंडए कच्छापातस गोत्रे समणस्स वियद्वमोहस्स सरीरयं ओराल जाव
अईव अईव उयसोमेमाण पासइ) कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक ने व्यावृ-
त्तमोजी भ्रमण भगवान् महावीर क उस उदार आदि विशेषणों से युक्त
शरीर को उपाँ ही देखा । तो “ पासिप्ता ” देखकर हृष्टदृष्टचित्तमाणदिए
वह बहुत हर्षित हुआ, बहुत सतुष्ट हुआ और अत्यन्त आनंदयुक्त मन
वाला हुआ ! (पीइमणे परमसोमणस्सिये, हरिस्स वसविसप्पमाणहियए
जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) तथा उसके मन में
बहुत गहरा उनके प्रति प्रेम जग उठा । उसका मन अत्यन्त सुन्दर बन
गया । हर्ष के वश से उसका हृदय उछलने लगा । इस तरह की स्थिति
वाला बना हुआ वह जहाँ भ्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ
पहुँचा । (उवागच्छिप्ता समण भगवं महावीरं तिकलुत्तो आवाहिण

अनोनी अने बुद्धेधी भुक्ता उतु भगवाननु शरीर इहती सौइय धी अति
शय शोभायमान वायु उतु (वरणं से लक्ष कच्छापातस गोत्रे समणस्स
भगवतो महावीरस्स वियद्वमोहस्स सरीरयं ओराल जाव अईव अईव उयसोमेमाण
पासइ) त्थार जाइ कात्यायन गोत्रना ते स्कन्दके व्यावृत्त मोहो अभय भगवान्
महावीरनु उदार यावत् अतीव शोभायमान शरीर नेउ (पासिप्ता) ते
शरीर नेउने (हृष्टदृष्ट चित्तमाणदिए) तेना मनमां धेउा उय धेउा, तेने
स तोय धेउा अने तेना आनइनेा पार न रहो (पीइमणे परमसोमणस्सिये)
हरिस्स वसविसप्पमाणहियए जेणेव समणे भगवमहावीरे तेणेव उवागच्छइ) तेना
मनमा तेमना प्रत्ये धेउा अ उठट प्रेम न्दये। तेनुं मन धेउा अ सुइर
अनी गमु आनइधी तेनुं सुइय नाकी उउमु आ शीते अत्यन्त उय साये
ते भगवान् महावीर अवा विरजमान उता तथा पछेअथा (उवागच्छिप्ता
समणं भगवं महावीरं तिकलुत्तो आवाहिण पवाहिणं करेइ) त्या अने तेमवे

महावीरस्स वियट्ठभोइस्स सरीरयं ओरालं जाव अईव अईव
उवसोभेमाणं पासइ पासित्ता हट्टतुट्ट चित्तमाणंदिए पीइमणे
परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणाहियए जेणेव समणे
भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्तासमणं भगवं
महावीरं तिवखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ जाव पज्जुवा-
सइ । खंदयाइ समणे भगवं महावीरे खंदयं कच्चायणस्स
गोत्तं एवं वयासी ॥ सू० ११ ॥

छाया—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो व्यावृत्त-
भोजी चाप्यासीत् । ततः खलु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य व्यावृत्तभोजिनः
शरीरकमुदारम् शृङ्गारम् त्रिवं धन्यं मागल्यं सश्रीरम् अनलंकृतभूषितं लक्षण
व्यञ्जनगुणोपपेतं श्रियाऽतीवातीवोपशोभमानं तिष्ठति । ततः खलु स स्कन्दकः

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल में और उस
मय में (समणे भगवं महावीरे वियट्ठभोई यावि होत्था) श्रमण
भगवान् महावीर व्यावृत्तभोजी प्रासुक निर्दोष आहार करनेवाले थे । (तएणं
समणस्स भगवओ महावीरस्स वियट्ठ भोइस्स सरीरयंत ओरालं सिंगारं
कल्लाणं सिव धन्नं मंगलं सरस्सरीयं अणलंकियविभूसियं लक्खणवज्जण-
गुणोववेय सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणं चिट्ठह) व्यावृत्तभोजी उन श्रम-
ण भगवंत महावीरका शरीर उदार, शृङ्गार से युक्त किया जैसा, कल्याण
रूप, शिव रूप, धन्य, मंगलरूप, अलंकारोंके बिना भी शोभित, समस्त

“ तेण कालेण ” धियादि

सूत्रार्थ—(तेण कालेण तेण समएण) ते क्षणे अने ते समये (समणे
भगवं महावीरे वियट्ठभोई यावि होत्था) श्रमण भगवान् महावीर, व्यावृत्त भोजी
होता—अपेक्षणीय आहार—विशुद्ध आहार—उत्तम होता । (तएण समणस्स भगवओ
महावीरस्स वियट्ठभोइस्स सरीरयं ओरालं सिंगार कल्लाण सिव धन्नं मंगलं
सस्सरीयं अणलंकियभूसियं लक्खणवज्जणगुणोववेय सिरीए अईव अईव उव-
सोभेमाणे चिट्ठह) व्यावृत्त भोजी ते श्रमण भगवान् महावीरनु शरीर उदार
आभूषण वगेरे शृङ्गारशी रक्षित होता छता पणु शृङ्गारशी युक्त होय तेवु,
इत्याणु स्वयं, शिवय, भगवय, अतिशय सुंदर, समस्त लक्षणोधी,

ટીકા—‘ તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે વિચટ્ઠમોઈ યાવિ હોત્થા ’ તરિમન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો વ્યાવૃત્તમોજી ચાપ્યમ્ભવત્ ‘ વિચટ્ઠમોઈ ’ વ્યાવૃત્તમોજી—વ્યાવૃત્તમ્—અનેષણીયાન્નિવૃત્તમ્ એષણી-યમ્ આહારં મુદ્ધક્તે યઃ સ વ્યાવૃત્તમોજી=વિશુદ્ધાહારકારક इत्यर्थः । ‘ તણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્ય વિચટ્ઠમોઈસ્સ ’ તત્ સ્વલ્પ શ્રમણસ્ય ભગવતો મહા-વીરસ્ય વ્યાવૃત્તમોજિન વિશુદ્ધાહારિણઃ ‘ સરીરયં ઓરલં ’ શરીરકમુદારમ્, ઉદારં પ્રધાનમિત્યર્થઃ ‘ સિંગારં ’ શૃંગારમ્ શૃંગારોઽલંકારાદિકૃતા શોભા તત્ સમ્ભવ-

પયાહિણ કરેહ) વહાં જાકર ઉસને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કી તીન વાર પ્રદક્ષિણા પૂર્વક ચન્દન નમસ્કાર ક્રિયા (જાવપજ્જુવાસહ) યાવત્ પર્યુપાસના કી । (સ્વંદયાઈ સમણે ભગવં મહાવીરે સ્વંદયં કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તં એવ વયાસી) હે સ્કન્દક ! એસા કહકર શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ને કાત્યાયન ગોત્રીય ડન સ્કન્દક સે એસા કહા ॥

ટીકાર્થ—‘તેણં કાલેણં’ इत्यादि । ‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ ઉસ કાલમેં ઓર ઉસ સમયમેં (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ‘વિચટ્ઠમોઈ યાવિ હોત્થા’ વ્યાવૃત્ત મોજી થે । વ્યાવૃત્ત મુદ્ધક્તે इति વ્યાવૃત્ત મોજી’ ઇંસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર અનેષણીય સે નિવૃત્ત જો મોજન હૈ અર્થાત્ એષણીય નિર્દોષ જો આહાર હૈ વહ વ્યાવૃત્ત મોજન હૈ । ઇસ વ્યાવૃત્ત મોજનકો કરને વાલા વ્યાવૃત્ત મોજી હૈ અર્થાત્ વિશુદ્ધ આહાર લેને વાલા વ્યાવૃત્ત મોજી હૈ । (નણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સે વિચટ્ઠમોઈસ્સ) વિશુદ્ધાહાર કરને વાલે ડન શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કા “ સરીરયં ”

ભગવાન મહાવીરને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા પૂર્વક વદન નમસ્કાર કર્યા, (જાવ-પજ્જુવાસહ) અને યાવત્ પર્યુપાસના કરી (સ્વંદયાઈ સમણે ભગવં મહાવીરે સ્વંદયં-કચ્ચાયણસ્સગોત્તં એવ વયાસી) હે સ્કન્દક ! એવું સ પ્રાધન કરીને શ્રમણ ભગ-વાન મહાવીરે કાત્યાનગોત્રી તે સ્કન્દકને આ પ્રમાણે કહ્યું

ટીકાર્થ—“ તેણં કાલેણ તેણ સમણ ” તે કાળે અને તે સમયે “ સમણે ભગવં મહાવીરે ” શ્રમણ ભગવાન મહાવીર “ વિચટ્ઠમોઈયાવિ હોત્થા ” વ્યાવૃ-ત્તલોહ હતા વ્યવૃત્તલોહની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે થાય છે “ વ્યાવૃત્ત-મુદ્ધક્તે इति વ્યાવૃત્તમોજી ” એષણીય (એષણા સમિતિ યુક્ત) આહારને વ્યાવૃત્ત આહાર કહેવાય છે તે વ્યાવૃત્ત યાને નિર્દોષ આહારનું ગૃહણ કરનારને વ્યાવૃત્તલોહ કહે છે એટલે કે પ્રાસુક (વિશુદ્ધ) આહાર લેનારને વ્યાવૃત્તલોહ કહે છે “ તણ ભગવઓ મહાવીરસ્સ વિચટ્ઠ મોઈસ્સ ” વિશુદ્ધ આહાર કરનાર તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું “ સરીરયં ”

न्यात् शृंगारमिव शृंगारम् अतिशयितशोभासम्पन्नमित्यर्थं आभरणं शृंगारं
 विनैव भगवतः शरीरं स्वाभाविकशोभासम्पन्नमेव मङ्गीति भावः । 'कङ्कण'
 कल्याणम् कल्याणस्वरूपम् 'सिर्ष' शिषम् शिषमनुपद्रवं निरुपद्रवस्वरूपम्, 'चन्न'
 घन्यम् प्रदीप्तायुक्तम् 'मगल' मगल्यम् मगलस्वरूपम् 'सस्तिरीय' सस्तीर्य-
 लोकोत्तरशोभायुक्तम् 'अणलंकियविभूतियं' अनसंकुतविभूतितम् मुकुटादिभिः
 अलंकियते वस्त्रादिभिर्विभूयते प्रकृते बोधयोर्निषेधात् अनसंकुतविभूतित्,
 यद्वा-अनलङ्किते=अलङ्कारवर्जितेऽपि विभूतित=विभूतासम्पन्नम् अतिशयसुन्दर-

शरीर ओराल उदार प्रधान था । सिंगार' अलङ्कार आदि से कृत जो
 शोभा उस शोभा के संघ से शृंगार की तरह वह शरीर शृंगार
 वाला जैसा था । अर्थात् शृंगार से युक्त होने पर जो शोभा होती है
 वैसी शोभा भगवान् के शरीर की थी । तात्पर्य यह कि आभरण आदि
 शृंगार के बिना भगवान् का शरीर स्वाभाविक शोभा से संपन्न था ।
 क्योंकि भगवान् का शरीर स्वभावतः प्रारम्भ से ही शोभा संपन्न होता
 है । (कल्याण) भगवान् का वह शरीर कल्याण स्वरूप था । कारण
 कि भगवान् स्वयं कल्याणस्वरूप होते हैं । 'सिर्ष' भगवान् का वह शरीर
 छकाय रक्षक होने के कारण निरुपद्रव स्वरूप था । (चन्न) प्रदीप्ता युक्त
 होने के कारण भगवान् का शरीर घन्यरूप था । (मगल) शिवसुखदाता
 होने से अथवा पापों का नाशक होने से भगवान् का शरीर मगलरूप
 था । (सस्तिरीय) अलौकिक शोभा से संपन्न होने के कारण भगवान्
 का शरीर लोकोत्तर (अपार्षिण) शोभावाला था । (अणलंकियविभूतियं)
 शरीर की शोभा अलङ्कारों से विशेष हो जाती है परन्तु भगवान् के

शरीर 'ओराल' (उदार सौधी सुंदर) हेतु 'सिंगार' शृंगारही सुंदर
 शरीर हेतु सुंदर होने हेतु सुंदर भगवान् शरीर लागत हेतु
 ओराल भगवान् शरीर ओराल अधु शोभायमान हेतु के आभूषणों वगैरे
 शृंगार बिना पक्ष ते अतिशय सुंदर हेतु "कङ्कण" भगवान् चेत
 के कल्याण स्वरूप के हेतु तेभी तेमनु शरीर कल्याण स्वरूप हेतु "सिर्ष"
 भगवान् उभयना एवानी रक्षा करना हेतु तेभी तेमनु शरीर हेतु एव
 माटे निरुपद्रव रूप हेतु "चन्न" प्रदीप्त होने हेतु ते शरीर घन्यरूप
 हेतु "मगल" शिवसुखदाता होने हेतु अथवा पापों नाशक होने हेतु
 भगवान् शरीर मगलरूप हेतु "सस्तिरीय" अलौकिक शोभावाले होने हेतु
 भगवान् शरीर लोकोत्तर (अपार्षिण) शोभा वाला हेतु "अणलंकिय विभू
 तिय" शरीर की शोभा अलङ्कारों से विशेष हो पक्ष भगवान् शरीर की शोभा

मित्यर्थः । 'लक्ष्णवञ्जणगुणोववेयं' लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेतम् तत्र लक्षणानि सामुद्रिकशास्त्रोक्त रक्त हाथ, पादतल आदिरूपाणि, व्यञ्जनानि तिलमषकादीनि, गुणाः—औदार्यगांभीर्यादयः, तैरुपपेतं युक्तं यत् तत् तथा । 'सिरिए अईव-अईव उवसोभेमाणे' श्रिया=शोभया अतीवातीवोपशोभमानं 'चिट्ठइ' तिष्ठति वर्तते । 'तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स वियट्ठभोइस्स' ततः खलु स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य व्यावृत्तभोजिनः, 'सरीरयं ओरालं जाव अईव अईव उवसोभेमाणं पासई' शरीरम् उदारम् यावत् अतीवातीवोपशोभमानं पश्यति, इह यावत् पदेन शृगार-कल्याण—शिवधन्यमंगलय—सश्रीकानलंकृतविभूषितलक्षणव्यञ्जनगुणोपपेतत्वादीनां

शरीर की जो शोभा थी वह बिना अलंकारों से ही अधिक थी अतः वह अनलंकृत विभूषित था, अथवा अनलंकृत होने पर भी विभूषित संपन्न था अर्थात् अतिशय सुन्दर था । (लक्ष्णवञ्जणगुणोववेयं) सामुद्रिक शास्त्रोक्त रक्त हाथ, पादतल आदिरूप लक्षणों से, तिल मषा आदिरूप व्यञ्जनों से, एवं औदार्य गांभीर्य आदि गुणों से युक्त भगवान का शरीर था । (सिरिए अईव अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ) इस कारण भगवान का शरीर शोभासे अतीव-अत्यंत-शोभित हो रहा था । (तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स वियट्ठभोइस्स) कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक ने वियट्ठभोजी श्रमण भगवान महावीर के (सरीरयं) शरीर को (ओरालं जाव अईव अईव उवसोभेमाणं पासई) उदार यावत् अत्यंत शोभासंपन्न देखा । इस तरह स्कन्दक ने उदार, शृगाररूप, कल्याणरूप, शिवरूप,

तो अलंकारों धारण कर्था बिनापण अतिशय सुंदर लागती હતી. " लक्ष्ण वञ्जणगुणोववेय " सामુદ્રિક લક્ષણોથી (હાથ પગ આદિનાં શાસ્ત્રોક્ત શુભ લક્ષણોથી) (તલ મષા વગેરે રૂપ શુભ વ્યંજનો તથા ઔદાર્ય અને ગાંભીર્ય વગેરે ગુણોથી) યુક્ત ભગવાનનું શરીર હતું સિરીય અઈવ અઈવ ઉવસોભેમાણે ચિટ્ઠિ તેકારણે ભગવાનનું શરીર અતિશય શોભાયમાન લાગતું હતું. તણે સે કંદણે કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ વીયટ્ઠ મોહસ્સ) કાત્યાયન ગોત્રના સ્કન્દકે વિશુદ્ધ આહાર લેનાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના " ઓરોલં જાવ અઈવ અઈવ ઉવસોભેમાણં પાસઈ " ઉદાર વગેરે પ્રવૃક્તિ અત્યંત સુંદર શરીરના દર્શન કર્યા કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે સ્કન્દકે ભગવાન મહાવીરના ઉદાર, શૃગાર રૂપ, કલ્યાણ રૂપ, શિવસ્વરૂપ, ધન્ય રૂપ, મંગલ રૂપ,

સર્વેષાં પ્રદર્શન મવતિ । તથા ચ કુંગાર કલ્યાણ શિર્વ ધન્ય મગલ્ય સધીકમનલકૃત
 વિમૂપિત લક્ષણધ્યમનગુણોપેતં ધિયાઽતીવોપશ્ચોમમાનં મગવત શરીર પશ્ય-
 તીતિ માયઃ । ‘પાસિષા’ દદ્વા ‘દદ્વદ્વચિત્તમાણદિષ’ દદ્વદ્વચિત્તમાનન્દિતઃ,
 દદ્વદ્વદ્વ અતિશ્ચયેન સુષ્ટમ અથવા દ્વષ્ટમ વિસ્મિતમ્ તુષ્ટ ચ તોપવત્ ચિત્તમ્ મનો
 યસ્ય સ તથા, તત્ દદ્વદ્વચિત્ત યથા ભવતિ તથા આનન્દિત -આનન્દયુક્ત । તથા
 ‘નવિષ’ નન્દિત મુલ્લસૌમ્યાદિમાયૈઃ સપદ્વતરતામુપગત, ‘પીશ્મણે’ પ્રીતિમના,
 પ્રીતિ-પ્રેમ મનસિ યસ્ય સ પ્રીતમના इति પ્રીતમનાઃ, પ્રીતમાનન્દાતિશ્ચયેન મનો
 યસ્ય પ્રીતમનાઃ મગવત શરીરસંબન્ધિનં ગુણાદિકં દદ્વાઽતિશ્ચયેન મુદિત’ । તથા
 ‘પરમસોમણસ્તિષ’ પરમ સૌમનસ્યિતઃ પરમ સૌમનસ્ય સજાતં યસ્ય સ
 પરમસૌમનસ્યિતઃ, અથવા પરમ સૌમનસ્યં સુમનસ્કતાવિદ્યતે યસ્ય સ પરમસૌમ-
 નસ્યિતઃ ઉત્કૃષ્ટસૌમ્યમાયયુક્ત, ‘હરિસવસવિસપ્પમાણદિય’ ર્વર્ષશ્ચિત્તર્ષદ્વ

ધન્યરૂપ, મંગલરૂપ, સશ્રીક, અનલકૃતવિમૂપિત, વ્યજ્ઞન एवं ગુણોં સે
 યુક્ત મગવાન કે શરીર કો દેસ્વા । (પામિસા) દેશ્વ ફરકે (દદ્વદ્વ
 ચિત્તમાણદિષ) પદ્ દદ્વદ્વ-અત્યન્ત તુષ્ટ-સતુષ્ટચિત્તવાલા, અથવા
 દદ્વ-વિસ્મિત પદ્ તુષ્ટ-તોપ યુક્ત ચિત્તવાલા હુઆ । ઓર વિશેષરૂપ
 સે આનન્દ વાલા હુઆ । (નવિષ) મુલ્લ સૌન્દર્ય આદિ ભાવોં દ્વારા
 વહ પહુત અધિક પ્રસન્ન હુઆ । (પીશ્મણે) ઉસકા મન અત્યન્ત આનન્દ
 કે કારણ મગવાન કી ઓર પહુત અધિક પ્રીતિયુક્ત થન ગયા । અર્થાત્
 મગવાન કે શરીર સમગી ગુણાદિક કો દેશ્વકર વહ અત્યન્ત ર્વિત્તિ હો
 ગયા । (પરમ સોમણસ્તિષ) ઉસકા મન અપને આપ મેં પિલકુલ
 નિશ્ચિત્ત હો જાને કે કારણ અપની ચઠ્ઠલતા કા પરિત્યાગ કર મગ
 વાન કી તરફ હી લગ ગયા । હસોસે વહ સૌમ્યમાય સે યુક્ત હો ગયા ।

સશ્રીક, અનલકૃતવિમૂપિત (વિના અવકાશ પાત્ર અવકાશથી શોભાયમાન
 હોય તેવું) તથા ગુણ લક્ષણો વ્યજ્ઞને અને જુલોથી યુક્ત શરીરને બેધુ
 ‘પાસિષા’ મગવાનનું સૌંદર્ય યુક્ત શરીર બેધને રક્ષકને ‘દદ્વ દ્વદ્વ ચિત્તમાણદિષ’
 ધણે ‘અ’ થયે, અતિશય સતોષ થયે અને તેના આનન્દને પાર ન રહ્યો.
 (અથવા દુષ્ટ બેટલે વિસ્મિત અને તુષ્ટ બેટલે સતુષ્ટ ચિત્તરૂપે) ‘નવિષ’
 મગવાનની મુખપ્રકૃતિ, સૌંદર્ય વગેરે બેધને તે ધણે જ આનન્દિત થયે.
 ‘પીશ્મણે’ તેને મગવાન મહાવીર મત્તે અત્યંત પ્રીતિ લાગી બેટલે કે જ
 મગવાનનું શારીરિક સૌંદર્ય તથા શુદ્ધ વગેરે બેધને તે ધણે જ ખુશ થયે
 પરમ ધોમણસ્તિષ તેનું મન અવ્યક્તતાનો પરિત્યાગ કરીને મગવાનની અદર
 જ હોત થઈ અધુ તેથી તે સૌમ્યભાવથી યુક્ત બની જ્યાં તેને તે વખતે

हृदयः, हर्षवशेन प्रमोदातिरेकेण विसर्पद्=विस्तारं गच्छद् हृदयं=मनो यस्य स हर्षवशविसर्पद् हृदयः अपूर्वं हर्षोल्लसितहृदयः सन् ' जेणेव समणे भगवं महावीरे ' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः विराजते ' तेणेव उवागच्छद् ' तत्रैव उपागच्छति ' उवागच्छिता ' उपागत्य ' समणं भगवं महावीरं ' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ' तिवसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ ' त्रिकृतः आदक्षिणप्रदक्षिणां करोति त्रिकृत्यः त्रिवारम् ' आयाहिणं ' आदक्षिणतः दक्षिणक्रमेण प्रदक्षिणां करोति ' जाव पज्जुवासइ ' यावत् पर्युपास्ते अत्र यावत् पदेन वन्दननमस्कारादिकं कृत्वा त्रिविधया मनोपाकायस्वया पर्युपासनया इति संग्राहम् । ' खंदयाइ ' हे स्कन्दक ! इति ' समणे भगवं महावीरे ' श्रमणो भगवान् महावीरः ' खंदय-कच्चायणस्सगोत्तं एव वयासी ' स्कन्दकं कात्यायनगोत्रीयमेवमवादीत् ॥सू०११॥

वसे किसी भी प्रकार की चिन्ता नहीं रही । ' हरिसवसविसप्पमाण-हियए) प्रमोद के अतिरेक से वह उस समय इनका अधिक आनन्द मग्न हो गया कि उसका हृदय उछलने लगा । इस तरह वह अपूर्व हर्ष के उत्कर्ष से उल्लसित होता हुआ (जेणेव समणे भगवं महावीरे) जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे (तेणेव उवागच्छइ) वहां पहुँचा (उवागच्छिता) वहां जाकर के उसने (समणं भगव महावीरं) श्रमण भगवान् महावीर की (तिवसुत्तो) तीन बार (आयाहिण पया-हिणं करेइ जाव पज्जुवासइ) प्रदक्षिणा पूर्वक वन्दन नमस्कार करके मन वचन कायरूप तीन प्रकार की पर्युपासना से पर्युपासना करने लगा । फिर (खंदयाइ) हे स्कन्दक ! ऐसा कह कर (समणे भगवं महावीरे) श्रमण भगवान् महावीर ने (खंदयं कच्चायणस्स गोत्तं एव वयासी) कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक से ऐसा कहने लगे ॥सू०११॥

कैश पणु प्रकारनी चिन्ता रही नहीं ' हरिसवसविसप्पमाणहियए ' तेना हृदय-भा ओट्यो अघो आनंद थयो के आनंदथी तेनुं हृदय नाथी उठ्युं, आ रीते मनमा अतिशय आनंद अने उल्लास साथे (जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) ज्या श्रमणु भगवान् महावीर भीराजता हुता त्यां ते पडेअथी गथो, (उवागच्छिता) त्या जडने तेणु " समणं भगव महावीरं " श्रमणु भगवान् महावीरनी (तिवसुत्तो) त्रणु बार आयाहिण पयाहिण करेइ जाव पज्जुवासइ) प्रदक्षिणापूर्वक वन्दनमस्कार करीने यावत् मन वचन अने कायरूप त्रणु प्रकारे पर्युपासना (सेवा) करी तयार भाइ (खंदयाइ) हे स्कन्दक ! ओणु सओधन करीने (समणे भगवं महावीरे) श्रमणु भगवान् महावीरे (खंदय कच्चायणस्सगोत्तं एव वयासी " कात्यायन गोत्री स्कन्दक परिभाजने आभमाणु कछु ॥ सू-११ ॥

મૂળ—સે ણૂળ તુમ સ્વદયા ! સાવરથીય નયરીય પિંચ
 લય ણં નિયટેણ વેસાલિય સાવરણં ફણં અક્ષેવ પુચ્છિય—
 માગહા ! કિં સ અતે લોપ અણતે લોપ યવ ત સ્વે જાવ
 જેણેવ મમ અતિય તેણેવ હવ્વ આગય, સે ણૂળ સ્વદયા !
 અયમદ્દે સમદ્દે ? । હતા અત્થિ । જે વિ ય તે સ્વદયા અય
 મેયારૂવે અજ્ઞરિય પિંચિય પરિય કપ્પિય મળોગય સ
 કપ્પે સમુપ્પજિત્થા—કિં સ અતે લોપ અણતે લોપંતસ્સ વિ
 ય ણ અય અદ્દે યવ સ્વલ્લ મય સ્વદયા અડઢિવે લોપ પદ્ધસે
 ત જહા—દવ્વઓ સ્વેત્તઓ કાલઓ ભાવઓ । દવ્વઓ ણ
 યગે લોપ સ અતે ૧, સ્વેત્તઓ ણં લોપ અસસ્વેજ્ઞાઓ જોયણ
 કોઢાકોઢીઓ આયામવિક્કસમેણ, અસસ્વેજ્ઞાઓ જોયણ
 કોઢાકોઢીઓ પરિક્કસેવેણ પળ્લપ્પાઓ । અરિયપુણ સ અતે ૨,
 કાલઓ ણં લોપ ણ કયાઈ ન આસી, ન કયાઈ ન ભવઈ,
 ન કયાઈ ન ભવિસ્સઈ ભવિસુય ભવઈ ય ભવિસ્સઈ ય ધુવે
 ણિયય સાસય અક્કલપ અવ્વપ અધદ્વિય ણિચ્છે નરિય પુણ સે
 અતે ૩ । ભાવઓ ણ લોપ અણંતા વળ્લપ્પજ્ઞવા, અણતા ગંધ
 પજ્ઞવા, અણતા રસપજ્ઞવા, અણતા ફાસપજ્ઞવા, અણતા સઠાણ
 પજ્ઞવા, અણતા ગરુડલદ્વયપજ્ઞવા, અણતા અગુરુપલદ્વયપજ્ઞવા,
 નરિય પુણ સે અતે ૪, સે સ્વદયા દવ્વઓ લોપ સ અતે
 સ્વેત્તઓ લોપ સ અતે કાલઓ લોપ અણંતે ભાવઓ લોપ
 અણતે ? ॥ ૧ ॥ જે વિ ય તે સ્વદયા જાવ સ અંતે જોવે

हृदयः, हर्षवशेन प्रमोदातिरेकेण विसर्पद्=विस्तारं गच्छद् हृदयं=मनो यस्य स हर्षवशविसर्पद् हृदय. अपूर्वं हर्षोल्लसितहृदयः सन् ' जेणेव समणे भगवं महावीरे ' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः विराजते ' तेणेव उवागच्छइ ' तत्रैव उपागच्छति ' उवागच्छित्ता ' उपागत्य ' समणं भगवं महावीरं ' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ' तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ ' त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणां करोति त्रिकृत्वः त्रिवारम् ' आयाहिणं ' आदक्षिणतः दक्षिणक्रमेण प्रदक्षिणां करोति ' जाव पज्जुवासइ ' यावत् पर्युपास्ते अत्र यावत् पदेन वन्दननमस्कारादिकं कृत्वा त्रिविधया मनोवाक्कायरूपया पर्युपासनया इति संग्राह्यम् । ' खंदयाइ ' हे स्कन्दक ! इति ' समणे भगवं महावीरे ' श्रमणो भगवान् महावीरः ' खंदयं=कच्चायणस्सगोत्त एव वयासी ' स्कन्दकं कात्यायनगोत्रमेवमवादीत् ॥सू०११॥

वैसे किसी भी प्रकार की चिन्ता नहीं रही । ' हरिसवसविसप्पमाण-हियए) प्रमोद के अतिरेक से वह उस समय इतना अधिक आनन्द मग्न हो गया कि उसका हृदय उछलने लगा । इस तरह वह अपूर्व हर्ष के उत्कर्ष से उल्लसित होता हुआ (जेणेव समणे भगवं महावीरे) जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे (तेणेव उवागच्छइ) वहां पहुँचा (उवागच्छित्ता) वहां जाकर के उसने (समणं भगव महावीरं) श्रमण भगवान् महावीर की (तिकखुत्तो) तीन बार (आयाहिण पया-हिणं करेइ जाव पज्जुवासइ) प्रदक्षिणा पूर्वक वन्दन नमस्कार करके मन वचन कायरूप तीन प्रकार की पर्युपासना से पर्युपासना करने लगा । फिर (खंदयाइ) हे स्कन्दक ! ऐसा कह कर (समणे भगवं महावीरे) श्रमण भगवान् महावीर ने (खंदयं कच्चायणस्स गोत्तं एवं वयासी) कात्यायन गोत्रीय स्कन्दक से ऐसा कहने लगे ॥सू०११॥

કેઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા રહી નહીં ' હરિસવસવિસપ્પમાણહિય' તેના હૃદય-માં એટલો ખર્ષો આનંદ થયો કે આનંદથી તેનું હૃદય નાચી ઉઠ્યું. આ રીતે મનમાં અતિશય આનંદ અને ઉલ્લાસ સાથે (જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ધીરાજતા હતા ત્યાં તે પહોંચી ગયો (ઉવાગચ્છિત્તા) ત્યાં જઈને તેણે " સમણં ભગવ મહાવીરં " શ્રમણ ભગવન મહાવીરની (તિક્કલુત્તો) ત્રણ વાર આયાહિણ પયાહિણ કરેઈ જાવ પજ્જુવાસઈ) પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદનમસ્કાર કરીને યાવત્ મન વચન અને કાયરૂપ ત્રણે પ્રકારે પર્યુપાસના (સેવા) કરી ત્યાર બાદ (ચંદયાઈ) હે સ્કન્દક ! એવું સંબોધન કરીને (સમણે ભગવં મહાવીરે) શ્રમણ ભગવાન મહા-વીરે (ચંદય કચ્ચાયણસ્સગોત્તં એવં વયાસી " કાત્યાયન ગોત્રી સ્કન્દક પરિભાષકને આપ્રમાણે કહ્યું ॥ સૂ-૧૧ ॥

પપ્પસિપ્પ, અસલ્લેખપપ્પસોગાહે, અસ્થિ પુણ સે અતે । કાલઓ
 ણં સિદ્ધે સાદિપ્પ અપ્પજ્ઞવિપ્પ નસ્થિ પુણ સે અતે । ભાવઓ
 ણ સિદ્ધે અર્ણંતા ણાણપ્પજ્ઞવા, અર્ણંતા દસણ પ્પજ્ઞા, અર્ણંતા
 અશુરુલ્લહુપ્પજ્ઞવા, નસ્થિ પુણ સે અતે । સે ચ દવ્વઓ ણં
 સિદ્ધે સ અતે, સ્વેત્તઓ ણં સિદ્ધે સ અતે કાલઓ ણં સિદ્ધ
 અણતે, ભાવઓ ણં સિદ્ધે અણતે ॥ ૪ ॥ જે વિ ય તે સ્વદયા
 હમેયારૂવે અઘ્ઘસ્થિપ્પ ચિંતિપ્પ જાવ સમુપગ્ગિજ્ઞથા કેણ વા
 મરણેણં મરમાણે જીવે વઘ્ઘુદ્ધ વા હાયદ્ધ વા તસ્સ વિ ય ણં
 અયમદ્ધે પ્પવ સ્વલ્લ સ્વદયા ! મપ્પ દુવિહે મરણે પ્પન્નત્તે, ત જહા
 -વાલમરણે ય પઢિયમરણે ય । સે કિં વાલમરણે વાલમરણે
 દુવાલસંવિહે પ્પન્નત્તે, ત જહા-વલયમરણે ૧, વસદ્ધમરણે ૨,
 અત્તો સલ્લમરણે ૩, તલ્લભવમરણે ૪, ગિરિપદ્ધને ૫, તરુપદ્ધને ૬,
 જલપ્પવેસે ૭, જલણપ્પવેસે ૮, વિસમ્ભવ્વને ૯, સરથોવાહણ ૧૦,
 વેદ્ધાણસે ૧૧, ગિદ્ધપિદ્ધે ૧૨ । ઇચ્છેત્તેણ સ્વદયા દુવાલસંવિહે ણં
 વાલમરણેણ મરમાણે જીવે અર્ણંતેહિં નેરદ્ધયભવગ્ગહણેહિં
 અપ્પાણ સજોપ્પહિદ્ધ નિરિય્ય મણુય દેવ ભવગ્ગહણેહિં અપ્પાણ
 સજોપ્પહિ અણાદ્ધય ચ ણ અણવદગ્ગં દીદ્ધમદ્ધ આઠરત્તસસાર
 કતાર અણુપરિયદ્ધ, સે ચ વાલમરણેણ મરમાણે જીવે વઘ્ઘુદ્ધ
 સે ચ વાલમરણ । સે કિં ત પઢિયમરણ પઢિયમરણે દુવિહે
 પ્પન્નત્તે, ત જહા-પાઓવગમણે ય ભત્તપચ્ચમ્મવાણે ય । સે કિં
 ત પાઓવગમણે પાઆવગમણે દુવિહે પ્પન્નત્તે ત જહા-નીહા

अणंते जीवे तस्स वि य णं अयं अट्ठे—एवं खलु जाव
दव्वओ णं एगे जीवे स अंते ?, खेत्तओ णं जीवे
असंखेज्जपएसिए, असंखेज्जपएसोगाढे अत्थि पुण से अंते २,
कालओ णं जीवे न कयाइ न आसी जीवे निच्चे नत्थि
पुण से अंते ३, भावओ णं जीवे अणंता णाणपज्जवा, अणंता
दंसण पज्जवा, अणंता चारित्तपज्जवा, अणंता अगुरुलहुय
पज्जवा, नत्थि पुण से अंते ४, से तं दव्वओ जीवे स अंते ।
खेत्तओ जीवे स अंते, कालओ जीवे अणंते ॥२॥ जे वि य
ते खंदया पुच्छा जाव किं स अंता सिद्धि अणंता सिद्धी
तस्स वि य णं अयमट्ठे—मए खंदया एवं खलु चउव्विहा
सिद्धी पण्णत्ता तं जहा—दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ,
दव्वओ एगासिद्धी स अंता, खेत्तओ णं सिद्धी पणयालीसं
जोयणसयसहस्साइं आयामविकखंभेणं एगा जोयणकोडी
चायालीसं च जोयणसयसहस्साइं तीसं च जोयणसहस्साइं
दोण्णि य अउणा पन्नजोयणसए किंचि विसेसाहिए परि-
क्खेवेणं पण्णत्ता, अत्थि पुण से अंते कालओ णं सिद्धी न
कयाइ न आसी जाव णिच्चा भावओ य जहा लोयस्स तहा
भाणियव्वा, तत्थ दव्वओ सिद्धी स अंता, खेत्तओ सिद्धी
स अंता, कालओ सिद्धी अणंता, भावओ सिद्धी अणंता ॥३॥
जे वि य ते खंदया जाव किं अणंते सिद्धे तं चेव जाव
दव्वओ णं एगे सिद्धे स अंते । खेत्तओ णं सिद्धे असंखेज्ज-

पपसिण, असखेज्जपपसोगाढे, अस्थि पुण से अते । कालओ
 णं सिद्धे सादिण् अपज्जविण् नस्थि पुण से अते । भावओ
 ण सिद्धे अणंता णाणपज्जवा, अणंता दसण पज्जवा, अणंता
 अगुरुल्लहुयपज्जवा, नस्थि पुण से अते । से च दव्वओ णं
 सिद्धे स अते, खेत्तओ णं सिद्धे स अते कालओ णं सिद्ध
 अणते, भावओ णं सिद्धे अणते ॥ ४ ॥ जे वि य ते खदया
 इमेयारूवे अज्झस्थिण चित्तिण जाव समुपज्जित्था केण वा
 मरणेणं मरमाणे जीवे वड्डइ वा हायइ वा तस्म वि य ण
 अयमट्ठे एव खलु खदया ! मए दुविहे मरणे पन्नत्ते, त जहा
 -वालमरणे य पडियमरणे य । से किं वालमरणे वालमरणे
 दुवालसविहे पन्नत्ते, त जहा-वलमरणे १, वसट्ठमरणे २,
 असो सल्लमरणे ३, तवभवमरणे ४, गिरिपइणे ५, तरुपइणे ६,
 जलप्पवेसे ७, जलणप्पवेसे ८, विसमक्कवणे ९, सत्थोवाइणे १०,
 वेहाणसे ११, गिद्धपिट्ठे १२ । इच्चेतेण खदया दुवालसविहे णं
 वालमरणेण मरमाणे जीवे अणंतेहिं नेरइयमवग्गहणेहिं
 अप्पाण सजोएहिइ मिग्गिय मणुय देव भवग्गहणेहिं अप्पाण
 सजोएइ अणाइय च ण अणवदग्गं दीहमञ्जु षाउरतसत्तार
 कत्तार अणुपरियट्ठइ, से च वालमरणेण मरमाणे जीवे वड्डइ
 से च वालमरण । से किं त पडियमरणे पडियमरणे दुविह
 पन्नत्ते, त जहा-पाओवगमणे य भत्तपच्चमत्ताने य । से किं
 त पाओवगमणे पाआवगमणे दुविहे पणसे त जहा-नीहा

रिमे य अनिहारिमे य, नियमा अप्पडिकम्मे से त्तं पाओव-
गमणसरणे। से किं तं भत्तपच्चक्खाणे ? भत्तपच्चक्खाणे
दुविहे पन्नत्ते तं जहा--नीहारिमे य अनीहारिमे य नियमा
सप्पडिकम्मे से त्तं भत्तपच्चक्खाणे। इच्चेत्तेणं खंदया दुवि-
हेणं पंडियसरणेणं सरमाणे जीवे अणंतेहिं नेरइयभवग्गह-
णेहिंअप्पाणं विसंजोएइ जाव वीइवयइ से त्तं पंडियसरणेण
सरमाणे जीवे हायइ से त्तं पंडियसरणे। इच्चेएणं खंदया
दुविहेणं सरणेणं सरमाणे जीवे वड्डइ वा हायइ वा ॥सू०१२॥

छाया—तद् नूनं त्वं स्कन्दक ! श्रावस्त्यां नगर्यां पिंगलकेन निर्ग्रन्थेन
वैशालिकश्रावकेण अयमाक्षेपः पृष्टः—मागध ! किं सांतो लोकोऽनन्तो कः । एवं

‘ से णूणं तुमं खंदया ! ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(से णूणं तुमं खंदया ।) हे स्कन्दक ! तुम (सावत्थीए
नयरीए) श्रावस्ती नगरी में (नियटेणं पिगलएणं) निर्ग्रन्थ पिंगलक ने
(वेसालिय सावएणं) जो कि वैशालिक-भगवान् महावीर का-श्रावक
है अर्थात् भगवान् महावीर के उद्देशगान करने में रक्षिक है (इणं
अक्खेव पुच्छिए) इस प्रश्न को पूछा है—(मागहा) हे मागध-भगवद्दे-
देशोद्भव हे स्कन्दक ! (किं स अन्ते लोए अणते लोए) लोक क्या
सान्त है अथवा अनन्त है इत्यादि ? (एवं तं चेव जाव जेणेव ममं
अंतिए तेणेव हव्वंमागए) इस प्रकार पूछे जाने पर उसके प्रश्नो से

“ से णूणं तुमं खंदया ” इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(से णूणं तुमं खंदया ।) हे स्कन्दक ! (सावत्थीए नयरीए नियं णं
पिगलएण वेसालियसावएण) श्रावस्ती नगरीमां वैशालिक श्रावकभगवान्
महावीरना उपासक-पिगलक निर्ग्रन्थे तमने (इणं अक्खेव पुच्छिए) आ
प्रभाषे प्रश्नो पूछ्या हे—(मागहा) हे मागध ! “ भगवद्देशनां नन्मेला हे
स्कन्दक ! ” (किं स अन्ते लोए अणते लोए ?) लोक अन्त सङ्घित छे हे
अन्त सङ्घित छे ? इत्यादि प्रश्नो तेमण्णे पूछ्या ६॥ (एवं तं चेव जाव
जेणेव मम अंतिए तेणेव हव्वंमागए) ते प्रश्नो सालर्णानि तमारा मनमां

તદેવ યાવત્ યન્નૈવ મમાંતિક સર્ગૈવ હૃદયમાગતઃ । તદ્ નૂન સ્કન્દક ! અયમર્થઃ
સમર્થઃ । इत अस्ति योपि च ते स्कन्दक ! अयमेतद्रूप आध्यात्मिकचिन्तितः
प्रार्थितो कल्पितो मनोगतः सकल्पः समुत्पद्यत किं सान्तो लोकोऽन्तो लोकः
(इत्यादि) तस्यापि चायमर्थ - एष खलु मया स्कन्दक ! चतुर्भिर्लोकाः प्रज्ञाः ।
तद्यथा-द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतः । द्रव्यत खलु एको लोकः सांतः१,
क्षेत्रतः खलु लोकोऽसंख्याताः योजनकोटिकोट्यध्यायामत्रिष्वभेदं असंख्येया
योजनकोटिकोट्य परिक्षेपेण प्रज्ञाः, अस्ति पुनस्तस्यात् ॥ २ ॥ काम्तो

શક્તિ આદિ ઘૃષિષાણે બનકર તુમ યહાં મેરે પાસ આપે હો । (સે
જૂળ સ્વરૂપા ! અયમઠ્ઠે સમઠ્ઠે) સો કહો સ્કન્દક યહ સત્ય પાત હૈ ન ?
(હંતા અસ્થિ) તથ સ્કન્દક ને કહા હાં સત્ય પાત હૈ ।

(જે બિ ય તે સ્વરૂપા ! અયમેયારૂઢે અઙ્ગસ્થિય, ઘિત્તિય, પત્તિય,
કપ્પિય, મનોગય સકલ્પે સમુપ્પજિગત્યા) તથા-હે સ્કન્દક ! જો તુમે
યહ હસરૂપ આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કલ્પિત, મનોગત સકલ્પ
ઉત્પન્ન જુઝા હૈ કિ (કિં સ અન્તે છોપ અળતે છોપ૦ તસ્સ ઘિય ણં
અયમઠ્ઠે) લોક અન્તસહિત હૈ કિ અન્ત ચિતા કા હૈ રૂપાદિ । સો ફનકા
યહ અર્થ હૈ-(૧) સ્વલુ મપ સ્વરૂપા ! ચડધિહે છોપ પન્નતે) હૈ સ્કન્દક !
મેને લોક ચાર પ્રકાર કા પ્રજ્ઞસ કિયા હૈ, (સંજઘા) ચહ હસ પ્રકાર સે
હૈ-(૧) દ્વ્યઓ સ્વેસઓ કાલઓ ભાવઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે, ક્ષેત્ર કી
અપેક્ષા સે, કાલ કી અપેક્ષા ધીર ભાવ કી અપેક્ષા સે । (૨) દ્વ્યઓ ણં
પગે છોપ સ અંતે સ્વેસઓ ણં છોપ અમસ્વેજ્ઞાઓ જોયણ કોઢાકો

અઠા ઠાંકા વગેરે ઉત્પન્ન થવાથી તમે તેના ઉત્તર બદલવા માટે ખાશી પાસે
આવ્યા છો । (સે જૂળ સ્વરૂપા ! અયમઠ્ઠે સમઠ્ઠે) હે સ્કન્દક ! કહેો તે વાત
સાચી છે ? (હતા અસ્થિ) સ્કન્દકે જવાબ આપ્યો ' હા, આ તની વાત સાચી છે
(જે બિ ય તે સ્વરૂપા ! અયમેયારૂઢે અઙ્ગસ્થિય ઘિત્તિય પત્તિય કપ્પિય મનો
ગય, સકલ્પે સમુપ્પજિગત્યા) તથા હે સ્કન્દક ! તમને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક
ચિન્તિત પ્રાર્થિત કલ્પિત મનોગત સકલ્પ ઉત્પન્ન થયો છે (કિં સ અન્તે
છોપ અળતે છોપ૦ તસ્સ ઘિય ણં અયમઠ્ઠે) હે લોક અન્તસહિત છે હે અન્ત
રહિત છે ? ઇત્યાદિ તો તે પ્રશ્નોનો આ પ્રમાણે અથ થાય છે-(૧) સ્વ
પદુ મપ સ્વરૂપા ! ચડધિહે છોપ પન્નતે) હે સ્કન્દક ! મે ચાર પ્રકારના લોક
વર્ણવ્યા છે-(સંજઘા) તે ચાર પ્રકારના આ પ્રમાણે દ્વ્યઓ ભાવઓ, કાલઓ,
માવઓ) (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ મિત્રની અપેક્ષાએ. (૨) કાળની અપેક્ષાએ
અને (૩) ભાવની અપેક્ષાએ (દ્વ્યઓ ણં પગ છોપ સ અંતે તતઓ ણં છોપ
અપેક્ષજ્ઞાઓ જોયણ કોઢાકોનીઓ આધ્યાત્મિકમયમય, અમયજ્ઞાઓ જોયણ

લોકો ન કદાચિત્ નાસીત્ ન કદાચિન્નમનતિ, કદાચિન્ન મવિષ્યતિ અમૂત ચ
ભવતિ ચ મવિષ્યતિ ચ, ધ્રુવો નિયતઃ શાશ્વતોઽક્ષયોઽવ્યયોઽવસ્થિતો નિત્યઃ, નાસ્તિ
પુનસ્તસ્યાન્તઃ ॥ ૩ ॥ આવતો લોકઃ અનંતા વર્ણપર્યવાઃ, અનતાઃ ગંધપર્યવાઃ,

હીઓ આયામ વિક્ષેપે જાં, અસંખેજ્જાઓ જોયળકો ડાકોડીઓ પરિ-
ક્ષેવેણં પળ્લતાઓ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે લોક એક હૈઐર વહ અન્ત
સહિત હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે લંબાઈ ચૌડાઈ કો લેકર વહ લોક અસં-
ખ્યાત કોડાકોડી યોજન તક લંબા ચૌડા હૈ ઐર પરિક્ષેપ પરિધિ કી
અપેક્ષા સે વહ ક્ષેત્ર લોક અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજન કી પરિધિ
વાલા કહા ગયા હૈ । (અત્થિ પુણ સ અતે) ઇસ તરહ સે ઉસકા અંત
હૈ । (કાલ ઓ ણ લોણ ન કયાઈ ન આસી, ન કયાઈ ન મવહ ન મ-
વિસ્સઈ) તથા કાલ કી અપેક્ષા સે વહ મૂતકાલ સેં કમી નહીં થા ઐસા
નહીં વર્તમાન સેં વહ તહીં હૈ ઐસા મી નહીં હૈ ઐર મવિષ્યકાલ સેં
વહ કમી કોઈ દિન નહીં હોગા ઐસા મી નહીં હૈ । (મવિસુ ય મવહ
ય, મવિસ્સઈ) કિન્તુ વહ લોક મૂતકાલ સેં થા, વર્તમાન સેં વહ હૈ
ઐર મવિષ્યત્ કાલ સેં વહ રહેગા । (ધ્રુવે, ણિયણ, સાસણ અવ્વણ,
અવ્વણ અવ્વટ્ટિણ, ણિચ્ચે, નત્થિ પુણ સે અંતે) ઇસ તરહ યહ કાલ સેં લોક
ધ્રુવ હૈ, નિયત હૈ, શાશ્વત હૈ । અક્ષય હૈ, અવ્યય હૈ, નિત્ય હૈ, ઇસલિયે
ઇસકા અંત નહીં હૈ । (માવઓ ણં લોણ અણંતા વળ્લપજ્જવા, અણંતા

કોડાકોડીઓ પરિક્ષેવેણ પળ્લતાઓ) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લોક એક છે અને
તે અત સહિત છે. ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ તો લોક લંબાઈ અને પહોળાઈની અપે-
ક્ષાએ અસખ્યાત કોડા કોડી યોજન લાંબો પહોળો છે. અને પરિધિની અપે-
ક્ષાએ તે અસખ્યાત યોજન કોડાકોડી પરિધિવાળો છે (અત્થિ પુણ સ અતે)
અને વળી તે અન્ત સહિત છે (કાલો ણ લોણ ન કયાઈ ન આસી, ન
કયાઈ ન મવિસ્સઈ) કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો ભૂતકાળમા
કોઈ પણ એવો સમય ન હતો કે બ્યારે તેનું અસ્તિત્વ ન હોય, વર્તમાન-
કાળમાં પણ કોઈ એવો સમય બેવામા આવતો નથી કે બ્યારે તેનું અસ્તિત્વ
ન હોય, અને ભવિષ્યમા પણ તેનું અસ્તિત્વ ન હોય એવો સમય આવશે
નહીં (મવિસુ ય, મવહ ય, મવિસ્સઈ ય) પરંતુ તે લોકનું અસ્તિત્વ ભૂતકા-
ળમા હતું વર્તમાનકાળે છે અને ભવિષ્યમા પણ રહેવાનું છે. (ધ્રુવે, ણિયણ,
સાસણ, અવ્વણ, અવ્વણ, અવ્વટ્ટિણ, ણિચ્ચે, નત્થિ પુણ સે અંતે) આ રીતે
કાળની અપેક્ષાએ વિચારવામા આવે તો લોક ધ્રુવ છે, નિયત છે, શાશ્વત છે,
અક્ષય છે, અવ્યય છે અને નિત્ય છે. તેથી તેનો અંત નથી. (માવઓ ણં

અનતા રસપર્યયાઃ અનન્તાઃ સ્પર્શપર્યયાઃ, અનતાઃ સસ્થાનપર્યયા, અનતાગુરુલ્લઘુ
કપર્યયા, અનતા અગુરુલ્લઘુકપર્યયા નાસ્તિ પુનરતસ્યાન્ત ॥ ૪ ॥ તદ્વત્ સ્ક
ન્દક ! દ્રવ્યતો લોકઃ સાંત ક્ષેત્રતો લોચ સાત વાચતા લોકોઽન્ત, માવતો
લોકોઽન્ત ॥ ૧ ॥ યો પિ ચ સ સ્કન્દક ! યાવત્ સાંતો જીવઃ અન્તો જીવ
તસ્યાપિ વાયમર્થ - એવ સ્વલુ યાવત્ દ્રવ્યતઃ સ્વલુ એકો જીવ સાત' । ક્ષેત્રતો

ગંધપદ્મજવા, અણતા રસ પદ્મજવા અણતા કાસપદ્મજવા અણતા સઠાણ -
પદ્મજવા, અણતા ગરુલ્લઘુપદ્મજવા, અણતા, અગુરુલ્લઘુપદ્મજવા નતિ
પુણ સ અતે) માવ કી અપેક્ષા સે લોક અન્ત ઘર્ણ પર્વાયરૂપ હૈ,
અન્ત ગંધ પર્વાય રૂપ, અન્ત રસ પર્વાય રૂપ, અન્ત સ્પર્શ પર્વાય રૂપ,
અન્ત સસ્થાન પર્વાયરૂપ, અન્ત ગુરુ લઘુ પર્વાય રૂપ, તથા અન્ત અગુરુ
લઘુ પર્વાય રૂપ હૈ । માવ સે લોક કા અન્ત નહીં હૈ । ઇસ તરફ સે (સે
સં સ્વંશ્ચા । દ્રવ્યતો લોચ સ અતે, ક્ષેત્રતો લોચ સ અતે, કાલતો લોચ
અણતે, માવતો લોચ અણતે) હૈ સ્કન્દક દ્રવ્ય કી અપેક્ષા લોક અન્ત
સહિત હૈ, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોક સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ । પર લોક કી
અપેક્ષા સે લોક અન્ત-અન્ત રહિત હૈ, માવ કી અપેક્ષા સે લોક
અન્ત-અન્ત રહિત હૈ ૧ ।

(જે ચિ ય તે સ્વંશ્ચા ! જાવ સઅંતે જીવે, અણતે જીવે, તસ્સ ચિય ણ
અયં અદ્દે) તથા હૈ સ્કન્દક ! જો તુમ્હે યાવત જીવ કે ચિવય મેં ચિકલ્પ
ઉત્પન્ન હુઆ થા નિ જીવ અન્ત સહિત હૈ નિ અ ન રહિત હૈ' ઉત્તર કા મી
ઇસ તરફ સે સમાધાન હૈ કી (એવ સ્વલુ જાવ દ્રવ્યતો ણ તમે જીવે સ

લોચ અણતા વળ્લપદ્મજવા અણતા ગંધ પદ્મજવા અણતા રસપદ્મજવા, અણતા કાસ
પદ્મજવા, અણતા ગરુલ્લઘુપદ્મજવા અણતા અગુરુલ્લઘુપદ્મજવા, નતિ પુણ સે
અતે) અને ભાવની અપેક્ષાએ લોક અન્ત વળ્લ પર્વાયરૂપ છે અન્ત ગંધ
પર્વાયરૂપ છે અન્ત રસપર્વાયરૂપ છે અન્ત સ્પર્શપર્વાયરૂપ છે અન્ત
સસ્થાનપર્વાયરૂપ છે અન્ત ગુરુલ્લઘુ પર્વાયરૂપ છે તથા અન્ત અગુરુલ્લઘુ
પર્વાયરૂપ છે તથા અન્તરહિત છે આ રીતે (સે સ ચરણ ! દ્રવ્યતો લોચ
સ અતે કાલતો લોચ અણતે માવતો લોચ અણતે) હૈ સ્કન્દક ! દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ લોક સાંત (અન્તમુક્તા) છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક સાન્ત (અ
ન્તસહિત) છે વળ્લ કાલની અપેક્ષાએ લોક અન્ત (અન્ત રહિત) છે અને
ભાવની અપેક્ષાએ વળ્લ લોક અન્ત રહિત છે,

(જે ચિ ય તે સ્વંશ્ચા ! જાવ સ અંતે જીવે અણતે જીવ તસ્સ ચિ ય ન અયં
અદ્દે) હૈ સ્કન્દક ! તમને જીવના વિષયમાં 'જીવ અન્ત રહિત છે કે અન્ત
રહિત છે ?' એવી જે શ્રદ્ધા ઉદ્ભવી છે તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે-

लोको न ददाति स्वर्गं न ददाति नमः । यदाचि न विप्रयति धनं न च
भवति च न विप्रयति न पुत्रो नित्यः । जायतेऽक्षयोऽव्ययोऽवस्थितो नित्यः, नास्ति
पुनस्तस्यान्तः ॥ २ ॥ योऽतो लोकः अमंता वर्णपर्यवाः, अनताः गंयपर्यवाः,
डीओ आयोपि न न पं. अत्यंतोज्ज्वलो ज्ञायणवो डाकोडीओ परि-
वर्षेण पण्यत्ता (१) नय की अपेक्षा से लोक एक है और वह अन्त
सहित है । ऐव की अपेक्षा से लवाई चौटार् की लेकर वह लोक अस्-
ख्यान कोटाकोटी योजन तक लम्बा चौड़ा है और परिश्रेप परिधि की
अपेक्षा से दू-द्वे लोको असंख्यान कोटा कोटी योजन की परिधि
वाला कल गया है । (भविष्य पुग न अंते) इस तरह से उसका अंत
है । (काल ओ भविष्य न कयाड न आसी, न कयाइन भवइ न भ-
विस्मइ) तय काल की अपेक्षा से वह भूतकाल में कभी नहीं था ऐसा
नहीं वर्तमान में वह नहीं है ऐसा भी नहीं है और भविष्यकाल में
वह कभी कोट दिन नहीं होगा ऐसा भी नहीं है । (भविष्य य भवइ
य, भविस्मइ) किन्तु वह लोक भूतकाल में था, वर्तमान में वह है
और भविष्यत्काल में वह रहेगा । (ध्रुवे, णियय, सासण अकखण,
अव्वण अयट्ठिण, णिव्वे, नित्य पुण से अंते) इस तरह यह काल से लोक
ध्रुव है, नियत है, शाश्वत है । अक्षय है, अव्यय है, नित्य है, इसलिये
इसका अंत नहीं है । (भावओ णं लोण अणंता वणणपडजवा, अणंता

કોઠાકોઠીઓ પરિક્ષેવેળ પળગત્તાઓ) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લોક એક છે અને તે અત સહિત છે એવની દષ્ટિએ તો લોક લભાઈ અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ અસ બ્યાન કોડા કોડી યોજન લાગો પહોળો છે અને પરિધિની અપેક્ષાએ તે અત બ્યાત યોજન કોડાકોડી પરિધિવાળો છે (અત્થિ પુણ સ અતે) અને વળી તે અત સહિત છે (કાલઓ ણ લોણ ન કયાઈ ન ઓસી, ન કયાઈ ન ભવિસસઈ) કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો ભૂતકાળમા કોઈ પણ એવો સમય ન હતો કે જ્યારે તેનુ અસ્તિત્વ ન હોય, વર્તમાનકાળમા પણ કોઈ એવો સમય જોવામા આવતો નથી કે જ્યારે તેનુ અસ્તિત્વ ન હોય, અને ભવિષ્યમા પણ તેનુ અસ્તિત્વ ન હોય એવો સમય આવશે નહી (ભવિસુ ચ, ભવઈ ચ, ભવિસસઈ ચ) પરતુ તે લોકનું અસ્તિત્વ ભૂતકાળમા હતુ વર્તમાનકાળે છે અને ભવિષ્યમા પણ રહેવાતું છે. (ધ્રુવે, ગિયળ, સાસળ, અક્ષળ, અઢ્વળ, અઢ્ઢિળ, ગિચ્ચે, નત્થિ પુણ સે અતે) આ રીતે કાળની અપેક્ષાએ વિચારવામા આવે તો લોક ધ્રુવ છે, નિયત છે, શાશ્વત છે, અક્ષય છે, અબ્યય છે અને નિત્ય છે. તેથી તેનો અંત નથી. (ભાવઓ ણ

અનતા રસપર્યવાઃ અનન્તા સ્પર્શપર્યવાઃ, અનન્તાઃ સસ્થાનપર્યવા, અનતાગુરુલ્લઘુ
કપર્યવા, અનતા અગુરુલ્લઘુકપર્યવા નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્ત ॥ ૪ ॥ તદત્ સ્ક
ન્દક ! દ્રવ્યતા લોક સાંત ક્ષેત્રતો લોષ સાંત વાચતા મોહોઽન્ત, માવતો
લોકોઽન્ત ॥ ૧ ॥ યો પિ ચ સ સ્કન્દક ! યાત્ સાતો જીવ અનન્તા જીવ
તસ્યાપિ ચાયમર્થઃ-એવં સ્વલ્લ યાત્ દ્રવ્યતઃ સ્વલ્લ એવો જીવ સાંત । ક્ષેત્રતો

ગંધપદ્મજવા, અણતા રસ પદ્મજવા અણતા કાસપદ્મજવા અણતા મઠાળ -
પદ્મજવા, અણતા ગરુપલહુપદ્મજવા, અણતા, અગુરુલ્લઘુપદ્મજવા નતિ
પુન સ અતે) માવ કી અપેક્ષા સે લોક અનન્ત યર્ણ પર્વાયરૂપ હૈ,
અનન્ત ગંધ પર્વાય રૂપ, અનન્ત રસ પર્વાય રૂપ, અનન્ત સ્પર્શ પર્વાય રૂપ,
અનન્ત સસ્થાન પર્વાયરૂપ, અનન્ત ગુરુ લઘુ પર્વાય રૂપ, તથા અનન્ત અગુરુ
લઘુ પર્વાય રૂપ હૈ । માવ સે લોક કા અત નહીં હૈ । ઇસ તરહ સે (સે
ચં સ્વદગ્ધા ! દ્રવ્યઓ લોષ સ અતે, ક્ષેત્રઓ લોષ સ અતે, કાલઓ લોષ
અણતે, માવઓ લોષ અણતે) હે સ્કન્દક દ્રવ્ય કી અપેક્ષા લોક અત
સહિત હૈ, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોક સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ । પર લોક કી
અપેક્ષા સે લોક અનન્ત-અન્ત રહિત હૈ, માવ કી અપેક્ષા સે લોક
અનન્ત-અન્ત રહિત હૈ ૧ ।

(જે વિ ય તે સ્વદગ્ધા ! જાવ સમંતે જીવે, અણતે જીવે, તસ્સ વિય ણ
અયં અદ્ધે) તથા હે સ્કન્દક ! જો તુમ્હે યાત્ જીવ કે વિષય મેં ચિક્ષ્ય
ઉત્પન્ન હુઆ થા નિ જીવ અન્ત સહિત હૈ કિ અ ન રહિત હૈ ઉત્તર કા મી
ઇસ તરહ સે સમાધાન હૈ કી (એવં સ્વલ્લ જાવ દંબઓ ણં એવો જીવે સ

લોષ અણતા વપ્પપદ્મજવા અણતા ગંધ પદ્મજવા અણતા રસપદ્મજવા, અણતા કાસ
પદ્મજવા, અણતા ગરુપલહુપ પદ્મજવા અણતા અગુરુલ્લઘુ પદ્મજવા, તતિ પુન સે
અતે) અને આવની અપેક્ષાએ લોક અનન્ત વર્ણપર્વાયરૂપ છે અનન્ત ગંધ
પર્વાયરૂપ છે અનન્ત રસપર્વાયરૂપ છે અનન્ત સ્પર્શપર્વાયરૂપ છે અનન્ત
સસ્થાનપર્વાયરૂપ છે અનન્ત ગુરુલઘુ પર્વાયરૂપ છે તથા અનન્ત અગુરુલઘુ
પર્વાયરૂપ છે તથા અન્તરહિત છે આ રીતે (સે ચં સ્વદગ્ધા ! દંબઓ લોષ
અ અતે કાલઓ લોષ અણતે માવઓ લોષ અણતે) હે સ્કન્દક ! દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ લોક સાંત (અન્તરહિત) છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક સાન્ત (અ
ન્તરહિત) છે પણ કાળની અપેક્ષાએ લોક અનન્ત (અન્ત રહિત) છે અને
માવની અપેક્ષાએ પણ લોક અન્ત રહિત છે

(જે વિ ય તે સ્વદગ્ધા ! જાવ સ અતે જીવે અણતે જીવે તસ્સ વિ ય ણ અયં
અદ્ધે) હે સ્કન્દક ! તમને જીવના વિષયમાં જીવ અન્ત રહિત છે કે અન્ત
રહિત છે । ” એવી જગતી છે તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે-

જીવોઽસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ, અસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । કાલતો
જીવો ન કદાચિત્ નાસીત્ નિત્યો નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । ભાવતો જીવોઽનંતા
જ્ઞાનપર્યાવા, અનંતા દર્શનપર્યાવાઃ, અનંતા ચારિત્રપર્યાવા, અનંતા અગુરુલઘુપર્યાવા
નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । તદંતદ્ દ્રવ્યતો જીવઃ સાંતઃ ક્ષેત્રતો જીવઃ સાંતઃ કાલતો

અંતે છેત્તઓ ણં જીવે અસંખેજ્જ પપ્પસિણ અસંખેજ્જપપ્પમોગાઢે,
અતિય પુણ સે અંતે) યાવત્ દ્રવ્ય કો અપેક્ષા સે જીવ એક હૈ ઔર વહ
અન્ત સહિત હૈ । ક્ષેત્ર કો અપેક્ષા સે જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી હૈ તથા
અસંખ્યત પ્રદેશો મેં વહ અવગાઢ હૈ । અતઃ વહ અન્ત સહિત હૈ ।
(કાલઓ ણં જીવે ન કયાહ ન આસી જાવ નિચ્ચે નતિય પુણ સે અંતે)
કાલ કો અપેક્ષા જીવ ભૂતકાલ મેં કમીં કોઈ સમય નહીં થા એસા નહીં
હૈ યાવત્ વહ નિત્ય હૈ-વહ અન્ત સહિત નહીં હૈ । (ભાવઓ ણં જીવે
અણંતા ણાણપજ્જવા અણંતા દંસણપજ્જવા, અણતા ચરિત્તપજ્જવા, અણતા
અગુરુલઘુપજ્જવા, નતિય પુણ સે અંતે) ભાવ કો અપેક્ષા જીવ અનત
જ્ઞાનપર્યાયરૂપ હૈ, અનન્ત દર્શનપર્યાય રૂપ હૈ, અનન્ત ચારિત્રપર્યાય રૂપ હૈ,
અનન્ત અગુરુ લઘુ પર્યાયરૂપ હૈ । હસ અપેક્ષા વહ અન્ત સહિત નહીં હૈ ।
(સે સંતં દવ્વઓ જીવે સ અંતે, છેત્તઓ જીવે સ અંતે કાલઓ જીવે

(एवं सलु जाव दव्वओ ण एगे जीवे स अते, चेत्तओ ण जीवे असंखेज्ज
पप्पसिए, असंखेज्जपप्पसोगाढे, अतिय पुण से अंते) द्रव्यनी अपेक्षाये एव
એક છે અને તે અન્ત સહિત (સાન્ત) છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ એવ અસ-
ખ્યાત પ્રદેશી છે અને અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ છે. તેથી તે ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પણ અન્તસહિત છે (કાલઓ ણં જીવે ન કયાહ ન આસી જાવ
નિચ્ચે નતિય પુણ સે અતે) કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો
ભૂતકાળમા કોઈ એવો સમય ન હતો કે ત્યારે એવનુ અસ્તિત્વ ન હોય
ત્યાથી શરૂ કરીને તે નિત્ય છે તે અતરહિત છે ત્યા સુધીનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ
કરવો. “ આગળ લોકને કાળની અપેક્ષાએ અતરહિત પ્રતિપાદિત કરવા માટે
જે સૂત્રપાઠ આપ્યો છે તે અહી ગ્રહણ કરવો ” ભાવઓ ણં “જીવે અણંતા
ણાણપજ્જવા, અણંતાદસણપજ્જવા, અણતા ચાસ્તિપજ્જવા, અણંતા અગુરુલઘુપજ્જવા,
નતિય પુણ સે અતે) ભાવની અપેક્ષાએ એવ અનત જ્ઞાનપર્યાયરૂપ છે, અનત
દર્શનપર્યાયરૂપ છે, અનત ચારિત્રપર્યાયરૂપ છે, અનત અગુરુલઘુપર્યાયરૂપ છે.
અને તેથી ભાવની અપેક્ષાએ તે અતરહિત નથી પણ અતરહિત જ છે
(સે સંતં દવ્વઓ જીવે સ અંતે, છેત્તઓ જીવે સ અતે, કાલઓ જીવે અણતે,

જીવોઽનત માવસો જીવોઽનતઃ ॥ ૨ ॥ યા પિ ચ તે સ્કન્દક ! પુછા યાવ્
 કિં સાતા સિદ્ધિરનતા સિદ્ધિ સ્થાપિ ધાયમર્થ -મયા સ્કન્દક ! એવ તલુ શ્વ
 વિંધા સિદ્ધિ મશ્તા, સઘયા-દ્રવ્યત ક્ષેત્રત કાલતો માવસ દ્રવ્યત તલુ એક
 સિદ્ધિ સાન્તા । ક્ષત્રત સિદ્ધિ પચત્ત્વાર્ણિશ્વ યોજનશ્વતસહસ્રાણિ આયામવિ
 ણ્કમણ, એકા યોજનકોટિ દ્વિત્ત્વાર્ણિશ્વ ચ યામનશ્વતસહસ્રાણિ ટેષ એકોન
 પચાશ્વ યોજનશ્વતે ત્રિવિદિશેષાધિકે પરિક્ષેપણ મશ્તા અસ્તિ પુનસ્તસ્મા અન્તા ।

અર્ણત, માવસો જીવે અર્ણતે) હસ તરહ દ્રવ્ય સે જીવ સાન્ત-અન્ત
 સહિત હૈ, ક્ષેત્ર સે જીવ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ । પરન્તુ કાલ સે જીવ
 અનન્ત-અન્તરહિત હૈ, માવ સે જીવ અનન્ત-અન્ત રહિત હૈ ।

(જે વિ ચ તે સ્કન્દયા ! પુછા જાય કિં સ અન્તા સિદ્ધિ, અર્ણત
 સિદ્ધિ તસ્ત વિ ચ ન અર્ણ અદ્દે) હે સ્કન્દક ! તુમ્હે જો સિદ્ધિ, કે વિવષ
 મેં વિકલ્પ ઉઠા હૈ-કિ સિદ્ધિ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ-કિ અનન્ત હૈ
 ઉસશ સમાધાન હસ પ્રકાર સે હૈ-(મય સ્કન્દયા એવ તલુ શ્વત્ત્વિહા-
 સિદ્ધી પળ્લસા) હે સ્કન્દક ! મૈને સિદ્ધિ ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ (તંજહા)
 જૈસે (દ્રવ્યમો લેસમો કાલમો માવમો) દ્રવ્ય સે, ક્ષેત્રસે, કાલ સે
 ઓર માવ સે । (દ્રવ્યમો એકા સિદ્ધી સ અન્તા) દ્રવ્ય સે સિદ્ધિ એક હૈ
 ઓર શ્વ અન્ત સહિત હૈ । (લેસમો નં સિદ્ધી પળ્યાલીસ જોયણસ-
 યસહસ્તાઈ આયામવિક્રમણ, એકા જોયણકોટી વાપાલીસ ચ
 જોયણમયસહસ્તાઈ તીસચ જોયણસહસ્તાઈ દોષિણ ચ અઞ્જાવજ-
 જોયણસહસ્તાઈ) આ રીતે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એવ સાન્ત (અન્ત સહિત
 છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ એવ સાન્ત (અન્ત સહિત) છે પણ કાળની
 અપેક્ષાએ એવ અનન્ત છે અને માવની અપેક્ષાએ પણ એવ અનન્ત ' અન્ત
 રહિત " છે (૨) (જે વિ ચ તે સ્કન્દયા ! પુછા જાય કિં સ અન્તા સિદ્ધિ,
 અન્તા સિદ્ધી સાસ વિ ચ નં અદ્દે હે સ્કન્દક ! સિદ્ધિના વિવષમા તમને એવી
 શકા ઉદ્ભવી છે કે સિદ્ધિ સાન્ત છે કે અનન્ત છે તેનુ સમાધાન આ પ્રમાણે છે
 (મય સ્કન્દયા ! એવ તલુ શ્વત્ત્વિહા સિદ્ધી પળ્લસા) હે સ્કન્દક ! મે સિદ્ધિ
 ચાર પ્રકારની કહી છે " તંજહા " તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (દ્રવ્યમો, લેસમો,
 કાલમો માવમો) (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (૨) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ (૩) કાળની
 અપેક્ષાએ અને (૪) માવની અપેક્ષાએ (દ્રવ્યમો એકા સિદ્ધી સ અન્તા) દ્રવ્યની
 અપેક્ષાએ સિદ્ધિ એક છે અને તે અન્ત સહિત છે (લેસમો નં સિદ્ધી પળ
 વાલીસ જોયણસયસહસ્તાઈ આયામવિક્રમણેન એકા જોયણકોટી વાપાલીસ ચ
 જોયણમયસહસ્તાઈ તીસ ચ જોયણસહસ્તાઈ દોષિણ ચ અઞ્જાવજજોયણસ
 કિંચિ

જીવોઽસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢઃ, અસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । કાલતો
જીવો ન કદાચિત્ નાસીત્ નિત્યો નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । ભાવતો જીવોઽનતા
જ્ઞાનપર્યવા, અનંતા દર્શનપર્યવાઃ, અનંતા ચારિત્રપર્યવા, અનંતા અગુરુલઘુપર્યવા
નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । તદંતદ્ દ્રવ્યતો જીવઃ સાંતઃ ક્ષેત્રતો જીવઃ સાંતઃ કાલતો

અતે છેત્તઓ ણં જીવે અસંખેજ્જ પપસિણ અસંખેજ્જપપસોગાઢે,
અત્થિ પુણ સે અંતે) યાવત્ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે જીવ એક હૈ ઓર વહ
અન્ત સહિત હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી હૈ તથા
અસંખ્યત પ્રદેશો મેં વહ અવગાઢ હૈ । અનઃ વહ અન્ત સહિત હૈ ।
(કાલઓ ણ જીવે ન કયાહ ન આસી જાવ નિચ્ચે નત્થિ પુણ સે અંતે)
કાલ કી અપેક્ષા જીવ ભૂતકાલ મેં કમીં કોઈ સમય નહીં થા એસા નહીં
હૈ યાવત્ વહ નિત્ય હૈ—વહ અન્ત સહિત નહીં હૈ । (ભાવઓ ણં જીવે
અણંતા ણાણપજ્જવા અણંતા દંસગપજ્જવા, અણતા ચરિત્તપજ્જવા, અણતા
અગુરુલઘુપજ્જવા, નત્થિ પુણ સે અંતે) ભાવ કી અપેક્ષા જીવ અનત
જ્ઞાનપર્યાયરૂપ હૈ, અનન્ત દર્શનપર્યાય રૂપ હૈ, અનન્ત ચારિત્રપર્યાય રૂપ હૈ,
અનત અગુરુ લઘુ પર્યાયરૂપ હૈ । હસ અપેક્ષા વહ અન્ત સહિત નહીં હૈ ।
(સે તં દવ્વઓ જીવે સ અંતે, છેત્તઓ જીવે સ અંતે કાલઓ જીવે

(એવ સ્થલુ જાવ દવ્વઓ ણ એગે જીવે સ અતે, છેત્તઓ ણ જીવે અસંખેજ્જ
પપસિણ, અસંખેજ્જપપસોગાઢે, અત્થિ પુણ સે અંતે) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ
એક છે અને તે અન્તસહિત (સાન્ત) છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવ અસ-
ખ્યાત પ્રદેશી છે અને અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ છે તેથી તે ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ પણ અન્તસહિત છે (કાલઓ ણં જીવે ન કયાહ ન આસી જાવ
નિચ્ચે નત્થિ પુણ સે અતે) કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો
ભૂતકાળમા કોઈ એવો સમય ન હતો કે ન્યારે જીવનુ અસ્તિત્વ ન હોય
ત્યાથી શરૂ કરીને તે નિત્ય છે તે અતરહિત છે ત્યા સુધીનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ
કરવો “ આગળ લોકને કાળની અપેક્ષાએ અતરહિત પ્રતિપાદિત કરવા માટે
જે સૂત્રપાઠ આપ્યો છે તે અહી ગ્રહણ કરવો ” ભાવઓ ણં જીવે અણતા
ણાણપજ્જવા, અણંતાદસણપજ્જવા, અણતા ચાસ્તિપજ્જવા, અણંતા અગુરુલઘુપજ્જવા,
નત્થિ પુણ સે અતે) ભાવની અપેક્ષાએ જીવ અનત જ્ઞાનપર્યાયરૂપ છે, અનત
દર્શનપર્યાયરૂપ છે, અનત ચારિત્રપર્યાયરૂપ છે, અનત અગુરુલઘુપર્યાયરૂપ છે.
અને તેથી ભાવની અપેક્ષાએ તે અતસહિત નથી પણ અતરહિત જ છે
(સે તં દવ્વઓ જીવે સ અંતે, છેત્તઓ જીવે સ અતે, કાલઓ જીવે અણતે,

અસંખ્યેયપ્રદેશાનગાદા, અસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્ત, કાલતઃ સિદ્ધઃ સાદિકઃ પર્યય સિદ્ધઃ, નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ । માત્રત સિદ્ધઃ અનતા જ્ઞાનપર્યયા, અનંતા દર્શન પર્યયા, અનંતા અગુરુરુપપર્યયા નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાન્તઃ તદેતદ્ દ્રવ્યત સત્તુ સિદ્ધા સાન્ત, ક્ષત્રતઃ સત્તુ સિદ્ધા સાન્ત, કાલતઃ સત્તુ સિદ્ધોઽન્ત, માત્રતઃ સત્તુ સિદ્ધોઽન્તઃ । યોઽપિ ચ ત સ્કન્દક ! અયમેતદ્ભૂત આધ્યાત્મિકધિન્તિતો યાત્વ સમુદ્ભવત-કેન વા મરણેન ધ્રિયમાણો બીધો વર્ષતે વા હીયતે વા તસ્યાપિ ધાયમર્ષ -

સોગાદે, અસ્તિ પુણ સે અતે) તથા- હે સ્કન્દક ! જો તુમ્હે પણ ચિદ્ધ સ્વ ષ્ઠા હૈ કિ સિદ્ધ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ કિ અનન્ત હૈ, ઉત્કા સમાધાન હસ પ્રકાર સે હૈ યહાં સધ પહિલે જૈસા કહના વાહિયે-યાત્વ દ્રવ્ય સે સિદ્ધ એક હૈ, વહ અન્ત સહિત હૈ, ક્ષેત્ર સે સિદ્ધ અસત્પાત પ્રદેશ વાલે હૈં ઔર અસત્પાત પ્રદેશોં મેં ઉત્કા અવગાહ હૈ। હસ અપેક્ષા સે બી વે અન્ત સહિત હૈં । (કાલઓ ણં સિદ્ધે માહિય અપ્રત્યક્ષિય નત્થિપુણ સે અતે) કાલસે સિદ્ધ હોતે તો સાદિ હૈં પર વે કિર અવમાન રહિત હો જાતે હૈં । હસ તરહ વે અન્ત રહિત હૈં । (માત્રઓ ણં સિદ્ધે અગંતાણાણપઝજવા, અણતા વંસણપઝજવા, અતા અર્ણગુરુરુપ પઝજવા, નત્થિપુણ સે અતે) માત્ર સે સિદ્ધ અનંત જ્ઞાન પર્યાયરૂપ હૈં । અનન્ત દર્શન પર્યાયરૂપ હૈં । ઉત્કા અન્ત નહીં હૈ ૪ ।

(જે ચિ ય તે સદ્યા ! હમેચારુવે અજ્ઞાતિય, ચિત્તિય જાત સમુણ ડિજત્યા-કેણ વા મરણેણ મરમાણે જીવે ઘડુહ વા હાયહ વા તસ્સ ચિ ય

જગપસાગાદે અસ્તિ પુણ સ અતે) તથા હે સ્કન્દક તમને સિદ્ધ સાન્ત (અન્ત સહિત) હે કે અન્ત (અત રહિત) કોની વે શકા છે તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે-અહીં બધું જાગજ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવાનું છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સિદ્ધ કોઈ છે તે અત સહિત છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અપ્રત્યક્ષ પ્રદેશવાળા છે અને અસત્પાત પ્રદેશવગાદી છે કો રીતે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ તેઓ અત સહિત છે (કાલઓ ણ સિદ્ધે માહિય નત્થિ પુણ સે અતે) કાળની અપેક્ષાએ સિદ્ધ સાદિ (આદિ યુક્ત) કોય છે પણ ત્યાર બાદ તેઓ અવમાન રહિત થઈ જાય છે બી રીતે તેઓ અન્ત રહિત છે તાત્પર્ય છે હે સાદિ અન્ત છે (માત્રઓ ણં સિદ્ધ અગંતાણાણપઝજવા, અણતા વંસણપઝજવા, અર્ણતા અગુરુરુપ પઝજવા, નત્થિ પુણ સે અતે) અને બાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અન્ત જ્ઞાન પર્યાય રૂપ છે અન્ત દર્શન પર્યાય રૂપ છે અન્ત અમુરુદ્ધ પર્યાય રૂપ છે તથા તમને અત કોનો નથી

(જે ચિ ય તે સદ્યા ! હમેચારુવે અજ્ઞાતિય ચિત્તિય જાત સમુણ ડિજત્યા વેજ વા મરણેણ મરમાણે જીવે ઘડુહ વા હાયહ વા તસ્સ ચિ ય ણં અયમદ્) હે સ્કન્દક !

કાલતઃ સ્વલ્પ સિદ્ધિર્ન કદાચિન્નાસીન્ યાવત નિત્યા । ભાવતશ્ચ યથા લોકસ્ય
તથા મણિતવ્યા તત્ર દ્રવ્યતઃ સિદ્ધિઃ સાંતા, ક્ષેત્રતઃ સિદ્ધિ સાંતા, કાલતઃ સિદ્ધિ-
રનતા, ભાવતઃ સિદ્ધિરનન્તા ॥૩૧॥ યોઽપિ ચ તે સ્કન્દક ! યાવત્ કિમનન્તઃ સિદ્ધિઃ
તદેવ યાવત દ્રવ્યતઃ સ્વલ્પ યઃ સિદ્ધઃ સાંત, ક્ષેત્રતઃ સિદ્ધોઽસંખ્યેયમદેશિકો-

જોયણસળ કિંચિ વિસેસાહિણ પરિક્ષેવેણં પળ્ળત્તા) ક્ષેત્ર સે સિદ્ધિ કી
લઘાઈ ઓર ચૌઢાઈ ૪૫ પૈતાલીસ લાખ યોજન કી હૈ । ઓર દૂરુકી
પરિધિ યક કરોઢ ૪૨ વચાલીમ લાખ તીસ હજાર દો સો શુનચાસ ૪૯
યોજન સે ભી કુલ્લ અધિક હૈ (અત્થિ પુળ સે અંતે) હસ અપેક્ષા વહ
સિદ્ધિ અન્ત સહિત હૈ । (કાલઓ ણં સિદ્ધી ન કયાઈ ન આસી જાવ
ળિચ્ચા) કાલ સે સિદ્ધિ ભૂતકાલ મેં કભી નહીં હુઈ એસી ઘાત નહીં હૈ,
યાવત વહ નિત્ય હૈ (ભાવઓ ય જહા લોચસસ તહા ભાળિયવ્વા)
ભાવ સે સિદ્ધિ લોક કી તરહ જાનની ચાહિયે । હસ તરહ (દવ્વઓ
સિદ્ધિ સ અંતા, હેત્તઓ સિદ્ધી સ અંતા કાલઓ સિદ્ધી અળંતા, ભાવઓ
સિદ્ધી અળંતા) દ્રવ્ય સે સિદ્ધિ અન્ત સહિત હૈ, ક્ષેત્ર સે ભી સિદ્ધિ અન્ત
સહિત હૈ । પર કાલ સે સિદ્ધિ અન્ત રહિત હૈ-અનન્ત હૈ ઓર ભાવ સે
ભી સિદ્ધિ અન્ત રહિત હૈ-અનન્ત હૈ ૩ ।

(જે વિ ય તે સંદયા જાવ કિં અળંતે સિદ્ધે-તં ચેવ જાવ દવ્વઓ
ળં યો સિદ્ધે સ અતે, હેત્તઓ ણં સિદ્ધે અસંખેજ્જપણસિણ, અસંખેજ્જપણ-

વિસેસાહિણ પરિક્ષેવેણ પળ્ળત્તા) ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સિદ્ધિની લઘાઈ અને પડોળાઈ
૪૫ લાખ યોજનની છે, અને તેની પરિધિ (પરિમિતિ) એક કરોડ એતાળીસ
લાખ ત્રીસ હજાર ગસો ઝોગણપચાસ યોજનાથી ઠાઠક વધારે છે (અત્થિ
પુળ સે અંતે) આ દૃષ્ટિએ વિચારવામાં આવે તો સિદ્ધિ અંત સહિત છે
(કાલઓ ણ સિદ્ધી ન કયાઈ ન આસી જાવ ળિચ્ચા) “ કાળની અપેક્ષાએ
ભૂતકાળમાં કદી પણ સિદ્ધિ નુ અસ્તિત્વ ન હોય એવું બન્યું નથી ” ત્યાંથી શરૂ
કરીને તે નિત્ય છે ” ત્યાં સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરવો (ભાવઓ જહા લોચસસ તહા
ભાળિયવ્વા) લાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધિના વિષયમાં લોકની જેમ જ સમજવું.
આ રીતે (દવ્વઓ સિદ્ધિ સઅતા, હેત્તઓ સિદ્ધી સઅતા, કાલઓ સિદ્ધી-
અળંતા, ભાવઓ સિદ્ધી અળંતા) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ અત સહિત છે
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ સિદ્ધિ અત સહિત છે અને લાવની અપેક્ષાએ પણ
સિદ્ધિ અત સહિત છે (જે વિ ય તે સંદયા જાવ કિં અળંતે સિદ્ધે તં ચેવ-
જાવ દવ્વઓ ળં યો સિદ્ધે સઅતે, હેત્તઓળં સિદ્ધે અસંખેજ્જપણસિણ, અસંખે

जीवोऽनैर्यैरयि मन्त्राणां सयोजयति, तिर्यग्मनुष्यद्वयं मन्त्राणां सयोजयति अनादिकं च खलु अनवद्वयदीर्घांश्च चातुरतससारकां तारमनुपरियति, तदेतद् वाग्मणेन म्रियमाणो जीवो वर्धते, तदेतद् वाग्मरणम् । अथ किं तत्

शरीर के भीतर शस्त्रादिक के प्रवेश होनेपर मरना, तद्भवमरण ४- जिस भव में है उस भव से पर्यायान्तरित होकर फिर उसी भव में जन्मलेना, गिरिपतन २-पहाड़ से गिरकर मरना, तरुपतन ६- वृक्ष से गिर कर मरना, ७ जलप्रवेश ८-जल में डूब कर मरना, ज्वलनप्रवेश -अग्नि में प्रवेश करके मरना ९ विषभक्षण ९- विष खाकर मरना, शस्त्रोपपात १०-शस्त्र की चोट खाकर मरना, वैहायस ११-वृक्ष आदिकी छाल आदि पर कपड़ा आदि की फाँस बना उसमें अपना गला फँसा कर मरना, गृध्रस्पृष्ट १२-गृध्र आदि जानवरों के द्वारा अपने को खुसा कर मरना (इच्छे तेर्ण म्दया ! दुर्वाहसविदेर्ण पालमरणेण मरमाणे जीवे अर्णतेहि नैरह्यमवगमणेहि अप्पाणं संजोएइ) इस प्रकार इन चार प्रकार के पालमरण से मरता हुआ जीव अपने आपको अनन्त नैरयिक भवों से युक्त करता है । (तिरियमनुप देव भवगमणेहि अप्पाणं संजोएइ (तिर्यक्ष, मनुष्य और देवों के भव -ग्रहणों से अपने आपको युक्त करता है । (अणाइयं च णं -अणवद्गम दीहमद्व चातुरंत संसारकान्तारं अणुपरियइ) अनादि, अनन्त, दीर्घरास्तावाले, चारगतिरूप संसारकान्तार में चारचार भटकना

यत्तु भव (४) तद्भवमरण-के पर्यायभां रहेला होय ते पययने अग्निने क्षरीधी ओह पर्यायभां ४ मधारवु करवे। पठे तेवु भव (५) गिरिपतन-पहाड़ परधी पड़ी जवाधी यत्तु भव (६) तरुपतन-वृक्षपरधी पड़ी जवाधी यत्तु भव (७) जलप्रवेश-पाणीभा डूणी जवाधी यत्तु भव (८) ज्वलन भव-आगधी जगिने यत्तु भव (९) विषभक्षणी भव-अरे जवाधी यत्तु भव (१०) शस्त्रोपपात-शस्त्रभा वा जवाधी यत्तु भव (११) वैहायसने क्षामे भाधने यत्तु भव अने (१२) गृध्रस्पृष्ट भव-जीव वजरे पक्षीभा के जानवरोंद्वारा क्षापी जवाधी यत्तु भव (इच्छे तेर्ण म्दया ! दुर्वाहसविदेर्ण पालमरणेण मरमाण जीवे अर्णतेहि नैरह्यमवगमणेहि अप्पाणं संजोएइ) आ रीते चार प्रकारना गाल भवणी भवतो एव पीताने अनन्त नारव भवोधी युक्त करे छे (तिरिय मनुष्य देव भवगमणेहि अप्पाणं संजोएइ) तिय य, मनुष्य अने देवना भव भवणी पीताने युक्त करे छे (अणाइयं च णं अणवद्गम दीहमद्व चातुरंत संसारकान्तारं अणुपरियइ) तेमज्ज अनादि अनन्त रीध भागनाग, चार अतिह्य मन्त्रां कान्तारभां (संसार क्षी वनभां) चारचार

एवं खलु स्कन्दक ! मया द्विविधं मरणं प्रज्ञप्तम् तद्यथा—बालमरणं च पण्डितमरणं च । अथ किं तद् बालमरणम् ? बालमरणं द्वादशविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—बल्यमरणं १, वशार्तमरणम्, अंत शल्यमरणम् २, तद्भवमरणं ४, गिरिपतनम् ५, तरुपतनम् ६, जलप्रवेश ७, जलनप्रवेशः ८, विषभक्षणम् ९, शस्त्रापादनम् १०, वैहायसं ११, गृध्रस्पृष्टम् १२ । इत्येतेन स्कन्दक ! द्वादशविधेन बालमरणेन म्रियमाणो-

ण અયમદ્દે) તથા-હે સ્કન્દક ! જો તુમ્હે યહ હસ પ્રકાર કા આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત યાવત્ મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન હુઆ હૈ કિ જીવ કિસ મરણ સે મરકર અપને સંસાર કી વૃદ્ધિ સે બઢતા હૈ ઓર કિસ મરણસે મર કર વહ અપને સંસાર કી હાનિ સે ઘટતા હૈ-સો ડસકા મી યહ સમાધાન હૈ કી-(એવં खलु खंदया) હે સ્કન્દક ! (મણ દુવિહે મરણે પન્નત્તે) મૈને મરણ દો પ્રકાર કા કહા હૈ-(તંજહા) વે ડસકે દો પ્રકાર યે હૈન-(બાલમરણે ય પંડિયણે ય) ૧ બાલમરણ ઓર દૂસરા પણ્ડિતમરણ । (સે કિ તં બાલમરણે) બાલ મરણકયા હૈ ? ઉત્તર (બાલમરણે દુબાલસવિહે પન્નત્ત) બાલમરણ બારહ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । (તજહા) જૈસે-(બલ્યમરણે, વસદ્મરણે, અંતોસલ્લમરણે, તદ્ભવમરણે, ગિરિપડણે, તરુપડણે, જલપ્પવેસે, જલણપ્પવેસે, વિસમકલ્ણે, સત્થો વાહણે, વેહાણસે, ગિદ્ધપિટ્ટે) બલ્યમરણ ૧-તડફ તડફ કર મરના, વશાર્તમરણ ૨-પરાવીનતા પૂર્વક ઝૂર ૨ કર મરના, અન્તઃશલ્યમરણ ૩

તમારા મનમાં આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત (યાવત્) મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો છે કે કયા પ્રકારના મરણથી મરીને જીવ પોતાનો સંસાર વધારે છે. અને કયા પ્રકારના મરણથી મરીને જીવ પોતાનો સંસાર ઘટાડે ?-તેનું પણ આ પ્રમાણે સમાધાન છે-(એવં खलु खंदया) હે સ્કન્દક ! (મણ દુવિહે મરણે પન્નત્તે) મેં જે પ્રકારના મરણ કહ્યાં છે, (તંજહા) તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે-(બાલમરણે ય પંડિયમરણે ય) (૧) બાલમરણ અને (૨) પંડિત મરણ (સે કિં તં બાલમરણે ?) બાલમરણ એટલે શું ? ઉત્તર-(બાલમરણે દુબાલસવિહે પન્નત્ત) બાલમરણ બાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે-(તજહા) તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (બલ્યમરણે, વસદ્મરણે, અંતોસલ્લમરણે, તદ્ભવમરણે, ગિરિપડણે, તરુપડણે, જલપ્પવેસે, જલણપ્પવેસે, વિસમકલ્ણે, સત્થોવાહણે, વેહાણસે, ગિદ્ધપિટ્ટે) (૧) બલ્યમરણ-તરફડી તરફડીને થતું મરણ (૨) વશાર્તમરણ-પરાધીનતા પૂર્વક થતું મરણ, (૩) અન્તઃશલ્ય મરણ શરીરમાં શસ્ત્રાદિ પેસી જવાથી

जीवोऽनन्तैर्नैरयिषमवग्रहणैरात्मानं सयोजयति, तिर्यग्मनुष्यद्वयं भवग्रहणैरात्मानं सयोजयति अनादिकं च सल्ल अनवदग्रदीर्घांश्च चातुरतससारफांतारमनुपरियति, तदेतद् बाह्यमणेन म्रियनाणो जीवो वर्धते, तदेतत् बाह्यमरणम् । अथ किं तद्

शरीर के भीतर शस्त्रादिक के प्रवेश होनेपर मरना, तद्भवमरण ४-जिम भय में है उस भय से पर्यायान्तरित होकर फिर उसी भय में जन्मलेना, गिरिपतन २-पहाड़ से गिरकर मरना, तम्पतन ६-पृष्ठ से गिर कर मरना, ७ जलप्रवेश ८-जल में डूब कर मरना, ज्वलनप्रवेश -अग्नि में प्रवेश करके मरना ९ विषमक्षण ९-विष खाकर मरना, शस्त्रोपपात १०-शस्त्र की चोट खाकर मरना, घेहायस ११-पृष्ठ आदिकी डाल आदि पर कपड़ा आदि की फांस बना उसमें अपना गला फँसा कर मरना, घृघ्रस्पृष्ट १२-घृघ्र आदि जानवरों के द्वारा अपने को खुषा कर मरना (इच्छे तेर्ण म्वक्ष्या ! दुबालसविदेव पालमरणेण मरमाणे जीवे अणंतेहि नेरइयमवगगहणेहि अप्पाणं संजोएइ) इस प्रकार इन चार प्रकार के बालमरण से मरता हुआ जीव अपने आपको अनन्त नैरयिष भवों से युक्त करता है । (तिरियमणुय देव भवगगहणेहि अप्पाणं संजोएइ (तिर्यञ्च, मनुष्य और देवों के भव-ग्रहणों से अपने आपको युक्त करता है । (अणाइय च णं-अणवदग्र दीहमद्व चातुरंत संसारकनार अणुपरियइ) अनादि, अनन्त, दीर्घरास्तावाले, चारगतिरूप संसारकान्तर में चारचार भटकता

यत्तु भस्व (४) वृक्षभस्व-के पर्यायार्थ २६वां होय तो पर्यायने छेदीने इरीधी केच पर्यायार्थ ७ भस्वभस्व ४२वो पठे तेत्तु भस्व (५) त्रिरिपतन-पडा ५२धी पडी ७वाधी यत्तु भस्व (६) वृक्षपतन-पृष्ठपतनी पडी ६७धी यत्तु भस्व (७) ज्वलनप्रवेश-पाव्नीमा इणी ७वाधी यत्तु भस्व (८) ज्वलन भस्व-आगधी जगीने यत्तु भस्व (९) विषमक्षणधी भस्व-जेर आवाधी यत्तु भस्व (१०) शस्त्रोपपात-शस्त्रोना वा वानवाधी यत्तु भस्व (११) वेदावसथने क्षत्रिः आधुनि यत्तु भस्व अने (१२) मृगस्पृष्ट भस्व-जीव वजेरे पथीया के अनवरैदाश क्षाडी अवाधी यत्तु भस्व (इच्छे तेग दाया ! दुबालसविदेव बाह्यमरणेण मरमाणे जीवे अणंतेहि नेरइयमवगगहणेहि अप्पाणं संजोएइ) आ दीते नार प्रकाशना नास भस्वधी मरतो एव पोताने अनन्त नारक भवेधी मुक्ता ४२ (तिरिय मनुय देव भवगगहणेहि अप्पाणं संजोएइ) तिथ य, मनुष्य अने देवना जव भस्वधी पोताने मुक्ता ४२ छे (अणाइय च णं अप्परमं दीहमद्व चातुरंतससारकनार अणुपरियइ) तेभञ्ज अनादि अनन्त, दीर्घ भाग नाग्य, आर १ संसार कान्तरार्थ (संसार ३धी वनार्थ) चारचार

પંડિતમરણમ્ ? પંડિતમરણં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તથા—પાદપોપગમનં ચ ભક્તપ્રત્યા-
 ख्यानं च । अथ किं तत्पादपोगमनम् ? पादपोगमनं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—
 निर्हारिमं च अनिर्हारिमं च नियमात् अप्रतिकर्मः तदेतत्पादपोगमम् । अथ किं
 तत् भक्तप्रत्याख्यानम् ? भक्तप्रत्याख्यानं द्विविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथा—निर्हारिमं च अनि-
 र्हारिमं च नियमात् स प्रतिकर्म, तदेतद् भक्तप्रत्याख्यानम् । इत्येतेन स्कन्दक ।

રહતા હૈ । (સેત્તં વાલમરણેણ મરમાણે જીવે વડ્ઢહ) હસ તરહ વાલમરણ
 સે મરા હુઆ જીવ અપને સંસાર કે વઢ જાને કે કારણ વઢતા હૈ (સે
 ત્તં વાલમરણે) યહ વાલમરણ હૈ—અર્થાત્—યહ વાલમરણ કા સ્વરૂપ હૈ ।
 (સે કિં તં પંડિયમરણે) વહ પણ્ડિત મરણ ક્યા હૈ ? (પંડિયમરણે હુવિ
 હે પળ્ણત્તે) પણ્ડિત મરણ દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તંજહા—પાઓવગમણે
 ય ભક્તપચ્ચક્ષાણે ય) વહ હસ તરહ સે પાદપોપગમન ઓર ભક્ત પ્રત્યા-
 ख्यान (સે કિં તં પાઓવગમણે) પાદપોપગમન કિસે કહતે હૈ ? (પાઓવ-
 ગમણે હુવિહે પળ્ણત્તે) પાદપોપગમન દો પ્રકાર કા હોતા હૈ—(તંજહા) જૈસે
 (નીહારિમે ય અનિહારિમે ય) નિર્હારિમ ઓર અનિર્હારિમ) નિયમા
 અપ્પડિક્કમે) નિયમ સે યે દાનોં પાદપોપગમન કે પ્રકાર પ્રતિકર્મ
 (સેવાશ્રૂષા) સે રહિત હોતે હૈ । (સે કિં તં ભક્તપચ્ચક્ષાણે ?) ભક્ત
 પ્રત્યાખ્યાન કા ક્યા સ્વરૂપ હૈ (ભક્તપચ્ચક્ષાણે હુવિહે પળ્ણત્તે) ભક્ત
 પ્રત્યાખ્યાન દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તજહા) જૈસે—(નીહારિમે ય
 અનીહારિમે ય) નીર્હારિમ ઓર અનિર્હારિમ (નિયમા સપ્પડિક્કમે)
 ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન કે યે દોનોં પ્રકાર પ્રતિકર્મ સહિત હોતે હૈ । (સે ત્તં

પરિભ્રમણુ કરે છે. (સે ત્તં વાલમરણેણ મરમાણે જીવે વડ્ઢહ) આ રીતે બાલ
 મરણુથી મરતો જીવ પોતાનો સંસાર વધવાથી વધે છે. એટલે કે બાલમરણુથી
 મરતા જીવને સંસારમા વાર વાર પરિભ્રમણુ કરવું પડે છે. (સેત્તં વાલમરણે)
 બાલમરણુનું ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે .

(સે કિં તં પંડિયમરણે) પંડિત મરણુનું કેવું સ્વરૂપ છે । ઉત્તર—(પંડિયમરણે-
 હુવિહે પળ્ણત્તં) પંડિત મરણુના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (ત જહા) તે પ્રકારો
 આ પ્રમાણે છે (પાઓવગમણે ય ભક્તપચ્ચક્ષાણે ય) (૧) પાદપોપગમન અને
 (૨) ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન (સે કિં તં પાઓવગમણે) પાદપોપગમન એટલે શું ?
 (પાઓવગમણે હુવિહે પળ્ણત્તે) પાદપોપગમન મરણુના બે પ્રકાર છે. (ત જહા)
 તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે (નીહારિમે ય અનિહારિમે ય) (૧) નિર્હારિમ અને
 (૨) અનિર્હારિમ. (નિયમા અપ્પડિક્કમે) નિયમથી જ પાદપોપગમનના આ

દ્વિવિધેન પંથિતમરણેન ધ્રિયમાણો જીવોઽનન્તેર્નૈરયિક મથગ્રહણેરાત્માન વિસયોઽ
યતિ, યાવદ્વ્યતિગ્રમસિ તદેતદ્ પંથિતમરણેન ધ્રિયમાણો જીવો હીયતે તદેતત્પ
થિતમરણમ્ । इत्येतेन स्कन्दक ! द्विविधेन मरणेन ध्रियमाणो जीवो कर्तव्ये वा
हीयते वा ॥ ५ ॥ सू० १२ ॥

મત્સપચ્ચક્ષ્ણાણે) હસ પ્રકાર યહ મત્સપત્ત્યાસ્થાન કા સ્વરૂપ હૈ ।
(इच्छेतेणं स्वप्ना । दुबिहेणं पण्डियमरणेण मरमाणे जीवे अण्तेहि
नेरइयमथगहणेहि अप्पाणं विसजोएइ, जाव बीइवयइ) હસ પ્રકાર હૈ
સ્કન્દક ! इन दोनों प्रकार के पण्डित मरण से मरा हुआ जीव अनन्त
नारक आदिजीवों के मथ ग्रहणों से अपने आपको युक्त नहीं करता है,
यावत् वह ससाररूप कान्ताग को पार कर देना है । (से च पण्डियम
रणेण मरमाणे जीवे हायइ, से च पण्डियमरणे) हस पण्डितमरण से मरा
हुआ जीव अपने ससार की हानि होने के कारण चटना है । हस प्रकार
से यह पण्डितमरण का स्वरूप है । (इच्छेएणं स्वप्ना दुबिहेणं मरणेण
मरमाणे जीवे वहुइ वा हायइ वा) हस तरह है स्क इक ! इन दो प्रकार
के मरणों से मरण करता हुआ जीव मरने मराने के पड़ जाने से चटना
है और अपने ससार के चट जाने से चटता है ॥

અન્ને પ્રકરના પ્રતિકર્મથી સહિત હોય છે (સે કિં વ મત્સપચ્ચક્ષ્ણાણે ?) ભક્ત-
પ્રત્યાખ્યાનનું કેવું સ્વરૂપ છે ? ઉત્તર (મત્સપચ્ચક્ષ્ણાણે દુબિહે પણ્ણતે) ભક્ત-
પ્રત્યાખ્યાનના બે પ્રકાર હતા છે (સ જહા) તે આ પ્રમાણે છે (નીહરિમે
ચ બનોહારિમે ય) (૧) નિહારિમ અને (૨) બનોહારિમ. (નિયમા સ્વપ્નિ
કન્મે) ભક્તપ્રત્યાખ્યાનના આ બે પ્રકાર પણ પ્રતિકર્મથી સહિત હોય છે
(સે સ્ત મત્સપચ્ચક્ષ્ણાણ) ભક્ત પ્રત્યાખ્યાનનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ હોય છે,
(इच्छेतेण स्वप्ना । दुबिहेणं पण्डियमरणेण मरमाणे जीवे अण्तेहि नेरइय
मथगहणेहि अप्पाणं विसजोएइ, जाव बीइवयइ) હે સ્કન્દક ! બે બન્ને પ્રકારના
પાંડિત મરણથી મરતો છવ અનંત નારક, મનુષ્ય તિર્યંચ અને દેવ ભવશ્રે-
ણથી પોતાની બાતને મુક્ત કરતો નથી અને અનાદિ અનંત શીર્ષાભાષણ
આર અતિરૂપ સસારકાતાને તે જોળાવી બાધ છે (સ સ પંથિયમરણેણ મર
માણે જીવે હાયइ સ સ પંથિયમરણે) આ રીતે પાંડિતમરણથી મરતો છવ
પોતાનો સસાર થગે છે પંથિત મરણનું આ બાતનું સ્વરૂપ છે. (इच्छेएणं
स्वप्ना दुबिहेण मरणेण मरमणे जीवे वहुइ वा हायइ वा) હે સ્કન્દક ! આ
રીતે બે પ્રકારના મરણથી મરણ પમતો છવ પોતાનો સસાર વધી જવાથી
વધે છે અને પોતાનો સસાર થતો જવાથી થતે છે એન્ને કે પાંડિત મરણથી
મરનાર છવને સસાર થતે છે પણ બાક મરણથી મરનાર છવને સસાર વધે છે

પંડિતમરણમ્ ? પંડિતમરણં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તદ્યથા-પાદપોપગમનં ચ ભક્તપ્રત્યા-
 ય્યાનં ચ । અથ કિં તત્પાદપોપગમનમ્ ? પાદપોપગમનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા-
 નિર્હારિમં ચ અનિર્હારિમં ચ નિયમાત્ અપ્રતિકર્મઃ તદેતત્પાદપોપગમમ્ । અથ કિં
 તત્ ભક્તપ્રત્યાય્યાનમ્ ? ભક્તપ્રત્યાય્યાનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તં, તદ્યથા-નિર્હારિમં ચ અનિ-
 ર્હારિમં ચ નિયમાત્ સ પ્રતિકર્મ, તદેતદ્ ભક્તપ્રત્યાય્યાનમ્ । इत्येतेन स्कन्दक ।

રહતા હૈ । (સેત્તં ચાલમરણેણ મરમાણે જીવે વડ્ઢહ) હસ તરહ ચાલમરણ
 સે મરા હુઆ જીવ અપને સંસાર કે વઢ જાને કે કારણ બઢના હૈ (સે
 ત્તં ચાલમરણે) યહ ચાલમરણ હૈ-અર્થાત્-યહ ચાલમરણ કા સ્વરૂપ હૈ ।
 (સે કિં તં પંડિયમરણે) વહ પણિડત મરણ ક્યા હૈ ? (પંડિયમરણે દુવિ
 હે પળ્ળત્તે) પણિડત મરણ દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તંજહા-પાઓવગમણે
 ય ભક્તપચ્ચક્ષાણે ય) વહ હસ તરહ સે પાદપોપગમન ઓર ભક્ત પ્રત્યા-
 ય્યાન (સે કિં તં પાઓવગમણે) પાદપોપગમન કિસે કહતે હૈ ? (પાઓવ-
 ગમણે દુવિહે પળ્ળત્તે) પાદપોપગમન દો પ્રકારકા હોતા હૈ-(તંજહા) જૈસે
 (નીહારિમે ય અનિહારિમે ય) નિર્હારિમ ઓર અનિર્હારિમ) નિયમા
 અપ્પડિક્કમે) નિયમ સે યે દાનોં પાદપોપગમન કે પ્રકાર પ્રતિકર્મ
 (સેવાશ્રૂષા) સે રહિત હોતે હૈ । (સે કિં તં ભક્તપચ્ચક્ષાણે ?) ભક્ત
 પ્રત્યાય્યાન કા ક્યા સ્વરૂપ હૈ (ભક્તપચ્ચક્ષાણે દુવિહે પળ્ળત્તે) ભક્ત
 પ્રત્યાય્યાન દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ (તજહા) જૈસે-(નીહારિમે ય
 અનીહારિમે ય) નીર્હારિમ ઓર અનિર્હારિમ (નિયમા સપ્પડિક્કમે)
 ભક્ત પ્રત્યાય્યાન કે યે દોનોં પ્રકાર પ્રતિકર્મ સહિત હોતે હૈ । (સે ત્તં

પરિભ્રમણુ કરે છે. (સે ત્તં ચાલમરણેણ મરમાણે જીવે વડ્ઢહ) આ રીતે બાલ
 મરણુથી મરતો જીવ પોતાનો સંસાર વધવાથી વધે છે. એટલે કે બાલમરણુથી
 મરતા જીવને સંસારમા વાર વાર પરિભ્રમણુ કરવું પડે છે. (સેત્તં ચાલમરણે)
 બાલમરણુનું ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે .

(સે કિં તં પંડિયમરણે) પંડિત મરણુનું કેવું સ્વરૂપ છે । ઉત્તર-(પંડિયમરણે-
 દુવિહે પળ્ળત્તે) પંડિત મરણુના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (ત જહા) તે પ્રકારો
 આ પ્રમાણે છે (પાઓવગમણે ય ભક્તપચ્ચક્ષાણે ય) (૧) પાદપોપગમન અને
 (૨) ભક્ત પ્રત્યાય્યાન (સે કિં તં પાઓવગમણે) પાદપોપગમન એટલે શું ?
 (પાઓવગમણે દુવિહે પળ્ળત્તે) પાદપોપગમન મરણુના બે પ્રકાર છે (ત જહા)
 તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે (નીહારિમે ય અનિહારિમે ય) (૧) નિર્હારિમ અને
 (૨) અનિર્હારિમ. (નિયમા અપ્પડિક્કમે) નિયમથી જ પાદપોપગમનના આ

વિ ય તે સ્વદયા' યો પિ ચ તે સ્વન્દક ! 'અયમેયારુષ' અયમ્ એતદ્વપ 'મજ્ઞ
ત્થિપ-વિત્થિપ કપ્પિપ પથ્થિપ મનોમપ સકપ્પે સમુપ્પજિત્થા' આધ્યાત્મિક,
ચિન્તિત કસ્થિત પ્રાર્થિતો મનોગત સંકલ્પઃ સમુદપઘત- કિં સ અંતે છોપ
અંતે છોપ' કિં સાન્ત લોકઃ અન્તઃ લોકઃ, હે સ્વન્દક ! પિગ્ગલકન પૂરુષ
તવ મનસિ પરંવિધો વિચાર સમુન્યમ્ યદય લોક સાંત અન્તો ષેવિ 'તસ્સ
વિ ય ણ અય અદ્દે' તસ્યાપિ ચ સલ્લ અયમયઃ 'એવ સલ્લ મપ સ્વદયા ષડઙ્ગિદ્દે
છોપ પજ્જે' એવ સલ્લ મયા સ્વન્દક ! ચતુર્વિધો લોકઃ પ્રજ્ઞઃ, 'ત જહા' તથા
- 'દુવ્વમ્મો સેત્તમ્મો કાલમ્મો માવમ્મો' દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતો માવતમ્, તમ

યથાર્થ સમાધાન નિમિત્ત મેં આપકે પામ આયા હુ । સ્વન્દક કી હસ
શાત કો સુનકર પ્રશ્નને કહા કિ "સ્વદયા !" હે સ્વન્દક સુનો "તે"
તુમ્હે "જે વિ" જો મી પિંગલક નિર્ગન્ય કે પૂછને પર અયમેયારુષે પદ
હસ પ્રકાર કા "આજ્ઞસ્થિપ" આધ્યાત્મિક, 'વિત્થિપ' ચિન્તિત,
'પથ્થિપ' પ્રાર્થિત, 'કપ્પિપ' કલ્પિત 'મનોગપ' મનોગત 'સકપ્પ'
સંકલ્પ 'સમુપ્પજિત્થા' ષટ્પદ્મ મુખા હે કિ "કિં સ અંતે છોપ અગતે
છોપ' લોક કયા અન્ત સહિત હે કિ અન્તરહિત હે ? સો "તસ્સ વિ ય
ણ અયં અદ્દે પજ્જે" હસકા વિચાર સૈદ્ધાન્તિક દષ્ટિ સે હસ પ્રકાર
કિયા ગયા હે, સુનો- "સ્વદયા" હે સ્વન્દક ! 'મપ ષડઙ્ગિદ્દે છોપ
પજ્જે" મેંને લોક કી ચાર પ્રકાર સે પ્રરૂપ ગા કી હે- 'ત જહા" જો
હસ પ્રકાર સે હે- "દુવ્વમ્મો સેત્તમ્મો કાલમ્મો માવમ્મો" દ્રવ્ય સે, ક્ષેત્ર

પ્રશ્નો ! અપની વાત સાચી છે અને તેનો યથાર્થ ઉત્તર જાણવાને મટેજ હું
આપની પાસે આવ્યો છું સ્વન્દકની તે વાત સાંજીને મહાવીર પ્રશ્નને તેને
હમ્મુ- "સ્વદયા !" હે સ્વન્દક ! 'તે' તમને "જે વિ" પિંગલક નિર્ગન્ય
કે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તેને લીધે 'અયમેયારુષે' આ પ્રકારનો "મજ્ઞસ્થિપ"
આધ્યાત્મિક, 'વિત્થિપ' ચિન્તિત, 'પથ્થિપ' પ્રાર્થિત 'કપ્પિપ' કલ્પિત
'મનોગપ' મનોગત 'સકપ્પે' સંકલ્પ 'સમુપ્પજિત્થા' ષટ્પદ્મ થયો છે
હે 'કિં સ અંતે છોપ અગતે છોપ ?' લોક અતસહિત છે કે અન્તરહિત છે ?
તો "તસ્સ વિ ય ણ અયમ્ અદ્દે પજ્જે" તેનો આ રીતે અર્થ કરવામા આવ્યો
છે- "સ્વદયા !" હે સ્વન્દક ! 'મપ ષડઙ્ગિદ્દે છોપ પજ્જે" મેં લોકની
ચાર પ્રકારે પ્રરૂપણા કરી છે (૧) જહા તે આ પ્રમાણે છે 'દુવ્વમ્મો સેત્તમ્મો
કાલમ્મો માવમ્મો" (૧) દ્રવ્યની (૨) ક્ષેત્રની, (૩) કાળની અને (૪) આપની
અપેક્ષાએ મેં આશીતે ચાર પ્રકારે લોકની પ્રરૂપણા કરી છે "દુવ્વમ્મો ણં પગો

ટીકા—‘સે ણૂં તું યંદયા’ તદ્ નૂનં ત્વં સ્કન્દક ! ‘સાવત્થીય-નયરીય’ શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યામ્ ‘પિંગલણં નિયંટેણં’ પિંગલકેન નિર્ગ્રન્થેન ‘વેસાલિય સાવયેણં’ વૈશાલિક શ્રાવકેણ ‘ઈણં અક્ખેવં પુચ્છિય’ ઇમમાક્ષેપં પૃષ્ટઃ—તદેવાહ—‘માગહા’ હે માગધ ! હે સ્કન્દક ! કિં સ અંતે લોણ અણંતે લોણ’ કિં સાન્ત. લોકઃ અનંતઃ લોકઃ ? ‘એવં તં ચેવ જાવ જેણેવ મમં અતિય તેણેવ હવ્વં—આગણ’ એવં તદેવ યાવત્ યત્રૈવ મમાન્તિકં તત્રૈવ ગીપ્રમાગતઃ ઇહ યાવત્પદેન—પૂર્વોક્તં સર્વં વર્ણન સંગ્રાહ્યમ્ । ‘સે ણૂં યંદયા’ તદ્ નૂનં સ્કન્દક ! ‘અયમદ્દે સમદ્દે’ અયમર્થ. સમર્થઃ ? । ઇદં સર્વં સત્યં કિમ્ ? સ્કન્દકપ્રાહ—‘હંતા અત્થિ’ હન્ત અસ્તિ હે ભદન્ત ! દેવાનુપ્રિયેણ કથિત તત્સર્વં સત્યમેવ । ભગવાનાહ—‘જે

ટીકાર્થ—‘સે ણૂં તું યંદયા’ હે સ્કન્દક ! તુમ ‘સાવત્થીય નય-રીય’ શ્રાવસ્તી નગરી મેં ‘વેસાલિય સાવયેણં’ વૈશાલિક શ્રાવક હૈ અર્થાન્ જિન પ્રવચન કે સુનને મેં રસિક જેસે “પિંગલણં નિયંટેણં” પિંગલક નિર્ગ્રન્થ દ્વારા ‘ઈણ અક્ખેવં પુચ્છિય’ હિસ આક્ષેપ-પ્રશ્નકો પૂછે ગયે હો કિ—“માગહા” હે માગધ દેશોત્પન્ન સ્કન્દક ! ‘કિં સ અંતે લોણ અણંતે લોણ’ લોક સાન્ત-અન્તસહિત હૈ કિ અનન્ત-અન્તરહિન હૈ ? ‘એવં તં ચેવ જાવ જેણેવ મમં અતિય હવ્વમાગણ’ હિસી પ્રકાર જીવ સિદ્ધિ સિદ્ધિ ઓર મરણ કે વિષય મેં પૂછે જાને પર તુમ શક્તિ કાઢ્ઠિત આદિ હો ગયે, ‘સે ણૂં યંદયા ! અયમદ્દે સમદ્દે’ હે સ્કન્દક ! કહો યહ વાત સત્ય હૈ ન ? ‘હંતા અત્થિ’ હાં પ્રશ્નો સત્ય હૈ । ઓર ઉન્હીં કે

ટીકાર્થ—“સે ણૂં તું યંદયા” હે સ્કન્દક ! તમને “સાવત્થીય નયરીય” શ્રાવસ્તી નગરીમા “વેસાલિય સાવયેણં” મારા અનુયાયી (ભગવાન-ની માતાનું નામ વિશાલા હતુ) વિશાલાનો પુત્ર વૈશાલિક કહેવાય. અહીં મહાવીર સ્વામી માટે વૈશાલિ શબ્દ વાપર્યો છે અને પિંગલક તેમનો અનુ-યાયી હોવાથી તેને માટે વૈશાલિક શ્રાવક વિશેષણ વાપર્યું છે) “પિંગલણ નિયંટેણ” પિંગલક નિર્ગ્રન્થે “ઈણં અક્ખેવં પુચ્છિય” આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે “માગહા” હે માગધ ! (માગધ દેશોત્પન્ન સ્કન્દક !) “કિં સ અંતે લોણ અણંતે લોણ” લોક સાન્ત (અતસહિત) છે કે અનન્ત-અન્ત સહિત છે ? “એવં તં ચેવ જાવ જેણેવ મમં અતિય હવ્વમાગણ” એજ પ્રમાણે જીવ, સિદ્ધિ, સિદ્ધિ, અને મરણના વિષયમા તમને પ્રશ્નો પૂછવામા આવ્યા ત્યારે તમારા મનમા શકા, કાંક્ષા વગેરે ઉત્પન્ન થયા “સે ણૂં યંદયા ! અયમદ્દે સમદ્દે” હે સ્કન્દક ! કહેા, મારી વાત સાચી છે ? “હંતા અત્થિ” હા

ન્તર્વામ યમ ક્ષેત્રલોકઃ સ પાસસ્થેય કોટાકોટી યોજનપર્યન્તો દૈર્ઘ્યવિસ્તારાધ્યા-
મિત્યર્થ । અસસ્થેઝાઓ જોયળકોટાકોટીઓ પરિક્ષેષેણ પળ્લસા ' અસસ્થેયા
યોજનકોટી કોટય પરિક્ષેપેળ મળ્લસા , તથા તસ્ય ક્ષેત્રલોકસ્ય પરિધિસંમ્ય
યયોજનકોટીકોટિ પરિમિતઃ કથિત ' અત્થિ પુળ સે અતે ' અસ્તિ પૂનસ્તસ્યા
ન્તઃ દ્રવ્યમોઝસ્ય યયોક્તલક્ષણકસ્યાન્તો વિધતે । સ ચાન્તવાનિત્યર્થ । ' કાલઓ
ળ ન કયાઈ ન આસી ન કયાઈ ન મઘઈ ન કયાઈ ન મઘિસ્સઈ ' કાલસ સલ
છોલો ન કદાચિત્ નાસીત્ ન કદાચિત્ ન મઘતિ ન કદાચિત્ ન મઘિપ્પતિ, અપિ

હે । તથા ફસફી જો પરિધિ કહી ગઈ હે વહ અસરુપાત કોટા કોટી
યોજનો કી કહી ગઈ હે । ફસ તરહ પ્ચાર પ્રકાર કે લોકોં મેં સે જો
દ્રવ્ય સે લોક પક હે ઓર સાન્ત હે । ક્ષેત્ર સે લોક અસંસ્થાન કોટા કોટી
યોજન તક લપાઈ ષોઢાઈ વાલા હે, તથા ફસફી પરિધિ-ધિરામ મી
અસંસ્થાન કોટાકોટી યોજન કી હે ફસલિયે ' અત્થિ પુળ સે અંતે
ફસ પ્રાકાર લોક દ્રવ્ય સે ઓર ક્ષેત્ર સે સાન્ત-અન્ત સહિત હે । ક્ષેત્ર
કી અપેક્ષા લોકકા વહ સ્થાન લિયા ગયા હે જો અસંસ્થાન કોટાકોટી
યોજન તક સવા ષોઢા હે । કયોં કિ ફસી મેં જીવાદિક દ્રવ્ય રહતે હે
પરિધિ મી ફસ કી ફતની ફી હે । અતઃ-ફતના સપ કુલ હોને પર મી વહ
સમર્પદિતયનજાને કે કારણ સાન્ત-અન્તસહિત કહા ગયા હે । "કાલ
ઓ ળં લોઈ ન કયાઈ ન આસી ન કયાઈ ન મઘઈ ન કયાઈ ન મઘિ
સ્સઈ " કાલ સે લોક-મૂતકાલ મેં કમી કિસિ સમય નહીં થા ઇસા
નહીં, યર્તમાન મેં વહ કમી કિસી સમય નહીં હે ઇસા મી નહીં હે
ઓર મઘિપ્પત્કાલ મેં વહ કમી કિસી સમય નહીં હોગા તેસા મી નહીં

અસખ્યાત કોટા, કોટી યોજનની કહી છે આ રીતે વિચાર કરવાં તે વાદ
શિદ્ધ થાય છે કે દ્રવ્યની તથા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક સાન્ત (અત સહિત) ॥
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોકને અસખ્યાત કોટા, કોટી યોજન લાગે તથા પહેલા
કહ્યો છે અને તેમા જ દવાદિક દ્રવ્ય રહે છે તેનો પરિધિ (ઘેરાવો) પણ
એટલો જ છે આ બધુ દોવા છતાં પણ તે મર્થવા સહિત દોવાથી તેને
સાન્ત (અત યુગ્મ) કહ્યો છે કાલઓ ળં સાઈ ન કયાઈ ન અલો ન કયાઈ
ન મઘઈ ન કયાઈ ન મઘિસ્સઈ " કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો
મૂતકાળમા કોટા એવો સમય નહીં કે બ્યારે તેનુ અસ્તિત્વ ન હોય જન
માન કાળે પણ કોઈ એવો સમય દેાતો નથી કે બ્યારે લોકનુ અસ્તિત્વ ન
દોય અપિ જમા પણ કોઈ એવો સમય નહીં દેય કે બ્યારે લોકનુ અસ્તિત્વ

દ્રવ્યતો લોકં દર્શયતિ-‘ દ્રવ્યઓ ણં એગે લોએ સ અંતે ’ દ્રવ્યતઃ સ્વલુ એકો લોકઃ
 સ્વાન્તઃ લોકસ્ય પંચાસ્તિકાયરૂપૈકદ્રવ્યત્વાત્ અસૌ લોકઃ સ્વાન્તઃ લોકાન્તે
 વિરામાત્ ‘ સ્વેત્તઓ ણં લોએ અસંસ્વેજ્જાઓ-જોયણકોઢાકોડીઓ આયામવિ-
 વ્વકંભેણ ’ ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ લોકઃ અસંસ્વયાતાયોજનકોટાકોટચ આયામવિવ્વકંભેણ,
 તત્રાયામો દૈર્ઘ્યમ્ વિવ્વકંભો વિસ્તારઃ, ચતુર્વિધલોકેષુ યો દ્રવ્યલોકઃ સ એકોઽ-

સે, કાલ સે ઔર ભાવ સે, ઝનમેં “ દ્રવ્વઓ ણં એગે લોગે સ અંતે ”
 દ્રવ્ય સે લોક એક હૈ ઔર વહ અન્ત સહિત હૈ। હસકા તત્પર્ય યહ હૈ
 કિ જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ ઔર કાલ કે ભેદ સે દ્રવ્ય છહ
 પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ। ઝનમેં કાલદ્રવ્ય કો છોડકર લા ટી કે પાંચ દ્રવ્ય
 વહુ પ્રદેશી હોને કે કારણ અસ્તિકાય કહે ગયે હૈં। જિતને આકાશ મેં
 હન દ્રવ્યોંકા સદ્ભાવ હૈ વહ લોક હૈ। હસકે લાદ અલોક હૈ। લોક પંચા-
 સ્તિકાયરૂપ એકદ્રવ્ય હૈ। અતઃપંચાસ્તિકાયરૂપ એક દ્રવ્યત્વ કો વિવક્ષા
 સે લોક એક હૈ એસા કહા ગયા હૈ। તથા યહ સ્વાન્ત હૈ-અન્ત સહિત હૈ,
 હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પંચાસ્તિકાયરૂપ એક દ્રવ્યના લોકાન્ત તક હૈ
 આગે નહીં હૈ। ક્યોં કિ આગે આકાશદ્રવ્યકે સિવાય ઔર કાઈદ્રવ્ય નહીં હૈ
 હસ અપેક્ષા લોકાન્તમેં હસ પંચાસ્તિકાયરૂપ લોકકા વિરામ હોનેકે કારણ
 વહ લોક સ્વાન્ત-અન્ત સહિત હૈ ૧। ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા લોક કો આયામ
 -વિવ્વકમ્મ-લંબાઈચૌઢાઈ અસંસ્વયાન કોઢા કોડી યોજનોં કી કહી ગઈ

લોએ સ અંતે ” દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે તો લોક એક છે અને
 તે અતસહિત છે. કહેવાનું પ્રયોજન એવું છે કે જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ,
 આકાશ, અને કાળ, એ છ ભેદની અપેક્ષાએ દ્રવ્યના છ પ્રકાર કહ્યા છે તેમાં-
 થી કાળદ્રવ્ય સિવાયના પાંચદ્રવ્યો ખહુ પ્રદેશી હોવાને કારણે તેમને અસ્તિકાય
 કહેવામાં આવેલ છે જેટલા આકાશમાં તેદ્રવ્યોના સદ્ભાવ (અસ્તિત્વ) છે
 તેટલા ભાગને લોક કહે છે બીજા માત્ર આકાશદ્રવ્યજ છે તેને અલોક કહેવામાં
 આવેલો છે. લોક પંચાસ્તિકાયરૂપ એક દ્રવ્ય છે તેથી પંચાસ્તિકાયરૂપ એક દ્રવ્ય-
 ત્વની દૃષ્ટિએ લોક એક છે, એમ કહ્યું છે. તથા તે સ્વાન્ત (અન્તસહિત) છે તેનું
 તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-પંચાસ્તિકાયરૂપ એક દ્રવ્યપણુ લોકાન્ત સુધીજ છે-તેનાથી
 આગળ નથી, કારણ કે આગળ આકાશ દ્રવ્ય સિવાય બીજું કોઈપણ દ્રવ્ય નથી
 આ રીતે લોક ને અન્તે આ પંચાસ્તિકાય રૂપ લોકનો વિરામ હોવાથી તે
 લોક સ્વાન્ત (અન્ત સહિત) છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોકની લંબાઈ તથા પહોળાઈ
 અસંખ્યાત કોઠા, કોડી, યોજનની કહી છે. તથા તેની પરિધિ (ઘેરાવો) પણ

પ્રહુતરપ્રદેશાપેક્ષયાપિ સ્યાદત આહ—‘ અઘ્વપ ’ અઘ્યયઃ સત્પ્રદેશાનામ્ વ્યયરિ
ત્ત્વાત્ । સત્પ્રદેશાનામઘ્યયત્વં ચ દ્રવ્યરૂપેણાપિ સમવતીત્યત આહ—‘ અઘ્વટ્ટિપ ’
અઘ્વસ્થિતઃ પર્વાયાણામનન્તતયા અઘ્વસ્થિતત્વાત્ । પૃથાક્ષત્વા કિમુક્ત મનતિ ? તપ્રાહ
—‘ ણિષ્વે ’ નિત્ય આઘન્તરરિત્ત સર્વદૈકરૂપેણ સ્થિતિમાન્ કાલતો લોક इति
‘ નત્થિ પુણ સે એતે ’ નાસ્તિ પુનસ્તત્પ્રાન્ત યતઃ કાલતોય લોકઃ પૂર્વમપ્યાસીલ
શ્દાનીં વર્તતે મવિવ્યસિ ચાનાગતકાલેપિ તયા ધ્રુવો નિયતઃ શાશ્વતોઽસ્યોઽઘ્યયોઽપ-

પેસા નહીં હૈ કિન્તુ “અઘ્વપ” અઘ્યય હૈ—અઘિનાશી હૈ—કિસી મી કાલમે
હમકા ધ્વપ નહીં હૈ । પ્રહુતર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે મી પદાર્થ અઘ્યય
માના જા સકતા હૈ—સો પેસા યહ લોક નહીં હૈ, કિન્તુ અઘ્યય હૈ
હસકે સમસ્ત પ્રદેશ ઘ્યય સે રહિત હૈ । હસ મેં ઘટતી પઢતી નહીં હોતી
હૈ । હસકે પ્રદેશોં મેં અઘ્યયતા દ્રવ્યરૂપ સે મી સમવતી હૈ સો હસ રૂપ
સે હી અઘ્યયતા લોક મેં નહીં હૈ કિન્તુ લોક કી જો અનન્તપર્યાયે હૈ વે
સદાકાલ હસમેં અનન્તરૂપ સે અઘ્વસ્થિત રહતી હૈ અતઃ હસ રૂપ
સે—પર્વાયકી અઘ્વસ્થિતિ કી અપેક્ષા સે લોક, “અઘ્વટ્ટિપ” અઘ્વસ્થિત
હૈ । હસસે યહ સારાંશ નિકલા કિ કાલ સે લોક “ ણિષ્વે ” નિત્ય હૈ
સર્વદા ણક મી સ્થિતિ ચાલા હૈ “ નત્થિ પુણ સે એતે ” અતઃ હસ અપેક્ષા
યહ લોક અન્ત મહિત હૈ—અનન્ત હૈ । કયોં કિ કાલ કી અપેક્ષા યહ
લોક પઢિછે મૂતકાલ મેં મી થા, હસ સમય મી હૈ ઓર આગે મવિ
વ્યકાલ મેં મી રહેગા, તથા યહ લોક ધ્રુવ હૈ, નિત્ય હૈ, શાશ્વત હૈ, અઘ્ય

માની શકાય છે પણ લોકની બાબતમાં જોવું નથી તે તો “ અઘ્વપ ” અઘ્યય
(અઘિનાશી) છે કેહ પણ કાળે તેના ક્ષય થતો નથી. પ્રહુતર (ઘણા)
પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ પદાર્થને અઘ્યય માની શકાય છે, પણ આ લોક જોવો
નથી પણ આ લોક તો અઘ્યય છે જોવો કે તેના તમામ પ્રદેશો અઘ્યય રહિત
હોય છે તેમા પદાર્થો કે ઘટાડો થતો નથી તેના પ્રદેશોમાં પણ દ્રવ્યરૂપે
અઘ્યય પણ સંભવી શકે છે પણ લોકમા તે પ્રકારનું અઘ્યય પણ નથી પણ
લોકની જે અનન્ત પર્વાયો છે તે સદાકાળ તેમા અનન્ત રૂપે અઘ્વસ્થિત મોજુદ
રહે છે તેથી પર્વાયની અઘ્વસ્થિતિની અપેક્ષાએ લોક “ અઘ્વટ્ટિપ ” અઘ્વસ્થિત છે
કહેવાનું તાત્પર્ય જો છે કે કાળની અપેક્ષાએ લોક “ ણિષ્વે ” નિત્ય છે, હમીશાં
એક સરખી સ્થિતિ વાળો છે “ નત્થિ પુણ સે એતે ” કાળની અપેક્ષાએ લોક
આન્ત (અત સહિત) નથી પણ અનન્ત (અત સહિત) છે કારણ કે કાળની
અપેક્ષાએ આ લોક મૂત કાળમાં હતો, વર્તમાન કાળે પણ છે અને ભવિષ્ય
કાળે પણ રહેશે, તથા આ લોક મ્રય છે શાશ્વત છે, નિત્ય છે, અઘ્ય છે,

તુ આસીદેવ ભવત્યેવ ભવિષ્યતિ ચ નન્ બ્રૂયસ્ય અસ્તિત્વરૂપપ્રકૃતાર્થવોધકત્વ
નિયમાત્ તથા ચ સર્વથૈવાસીત્ ભવતિ ભવિષ્યતિ ચેત્યર્થ , એતદર્થમેવ વિધિમુખેન
સ્પષ્ટયતિ—‘ ભવિસુ ય ભવિસ્સહ ય ’ અભૂત્ ચાચ્છલોકઃ પૂર્વમપિ, ભવતિ ચેદાનીમ્ ,
ભવિષ્યતિ ચાનાગતકાલેપિ, યતઃ પૂર્વમપિ લોક આસીદિનાનોમપિ વર્તતેઽનાગત
કાલેઽપિ રથાસ્યતિ અત એવ ‘ ધ્રુવે ધ્રુવઃ અચલતાત્ , સ ચાનિયતરૂપોપિ કદાચિત્
સ્યાત્ અત આહ—‘ નિયત્ ’ નિયત એકસ્વરૂપત્વાત્ નિયતરૂપઃ કાદાચિત્કોપિ
પદાર્થઃ સ્યાદત્ આહ—‘ સાસત્ ’ શાશ્વતઃ પ્રતિક્ષણં સદ્ભાવાત્ સ ચ નિયતકાલા-
પેક્ષ્યાપિ સ્યાદત્ આહ—‘ અક્ષત્ ’ અક્ષય ક્ષયરહિતઃ અવિનાશિતાત્ અક્ષયશ્ચ

હૈ કિન્તુ ભૂતકાલ મેં લોક થા વર્તમાનમેં વહ હૈ, ઓર ભવિષ્યત્ મેં વહ
રહેગા। તીનોં કાલો મેં લોક કા અસ્તિત્વ હૈ। યહ લોક થા હૈ ઓર
રહેગા। હસી વાન કો સૂત્રકાર વિધિમુગ્ધ સે પ્રતિપાદન કરતે હુઅ કહતે
હેં કિ—‘ ભવિસુ ભવહ, ભવિસ્સહ ’ યહ લોક કાલકી અપેક્ષા પહિલે થા
હસ સમય હૈ ઓર ભવિષ્યત્ કાલ મેં રહેગા। હસલિયે યહ લોક—‘ ધ્રુવે ’
અચલહોને કે કારણ ધ્રુવહૈ। ધ્રુવ હોકર ભી વહ કદાચિત્ અનિયતરૂપ-
વાલા ભી હો સકતા હૈ તો હસ આશંકા કી નિવૃત્તિ કે લિઅ સૂત્રકાર
કહતે હૈ કિ વહ એસા નહેં હૈ કિન્તુ—“ નિયત્ ” વહ લોક એકસ્વરૂપ-
વાલા હોને કે કારણ નિયત્ હૈ। નિયતરૂપવાલા ભી કોઈ એક પદાર્થ
કાદાચિત્સભી હો સકતા હૈ સો એસા વહ લોક નહેં હૈ કિ નિયત
સ્વરૂપવાલા હોકર ભી કાદાચિત્કતા ઉસમેં હો—વહ તો “ સાસત્ ”
શાશ્વત હૈ—પ્રતિક્ષણ મેં ઉસકા સદ્ભાવ રહતા હૈ। પ્રતિક્ષણ મેં પદાર્થ કા
સદ્ભાવ નિયતકાલકી અપેક્ષાસે ભી માના જા સકતા હૈ અતઃ વહ લોક

ન હોય પણ ભૂતકાળમાં લોકનુ અસ્તિત્વ હંતુ, વર્તમાન કાળે છે અને ભવિ-
ષ્યમાં પણ રહેશે જ ત્રણે કાળોમાં લોકનુ અસ્તિત્વ હોય છે. એટલે કે લોક
હંતો, લોક છે અને લોક હશે એજ વાતનુ સૂત્રકાર હવે હંકાર વાચક વાક્યો
વડે પ્રતિપાદન કરે છે “ ભવિસુ, ભવહ, ભવિસ્સહ ” કાળની અપેક્ષાએ લોકના
અસ્તિત્વનો વિચાર કરવામાં આવે તો તે પહેલાં હંતો, હાલમાં છે, અને ભવિ-
ષ્યમાં પણ રહેશે તેથી આ લોક “ ધ્રુવે ” અચલ હોવાને કારણે ધ્રુવ છે
ધ્રુવ હોવા છતા પણ તે કદાચ અનિયત સ્વરૂપ વાળો સંભરી શકે છે તે
આશંકાનુ નિવારણ કરવા માટે સૂત્રકારે તેને “ નિયત્ ” નિયત કહેલ છે લોક
એક સ્વરૂપ વાળો હોવાથી નિયત છે “ સાસત્ ” તે શાશ્વત છે સદા તેનું
અસ્તિત્વ રહે છે કોઈ પણ ક્ષણ એવી નથી હોતી કે જ્યારે તેનું અસ્તિત્વ
ન હોય પ્રતિક્ષણે પદાર્થનો સદ્ભાવ (અસ્તિત્વ) નિયત કાળની અપેક્ષાએ પણ

પ્રદેશપ્રદેશપેક્ષયાપિ સ્યાદત્ આદ્ય-‘અધ્યય’ અધ્યયઃ સત્પ્રદેશાનામ્ વ્યપરિ-
તત્વાત્ । સત્પ્રદેશાનામધ્યયસ્ય ચ દ્રવ્યરૂપેણાપિ સમઘટીત્યત્ આદ્ય-‘અઘટ્ટિય’
અવસ્થિતઃ પર્યાયાબામનન્તસયા અવસ્થિતત્વાત્ । પસાન્તતા વિમુક્ત મવતિ ! તમાર-
-‘ગિચ્ચે’ નિત્યઃ આઘન્તરહિત સર્વદૈકરૂપેણ સ્થિતિમાન્ કાલતો લોક इति
‘નતિય પુણ સે અંતે’ નાસ્તિ પુનસ્તત્પ્રાન્તઃ યતઃ કાલતોય લોકઃ પૂર્વમપ્યાસીત્
હવાની વર્તતે મવિપ્યતિ ધાનાગતકાલેપિ તયા ધુષો નિયતઃ શાશ્વતોઽસ્યોઽવ્યયોઽપ-

એમાં નહીં હૈ કિન્તુ “અસ્તય” અક્ષય હૈ-અધિનાશી હૈ-કિસી મી કાલમે
હમકા ક્ષય નહીં હૈ । પદ્ધતર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે મી પદાર્થ અક્ષય
માના જા સકતા હૈ-સો એસા યહ લોક નહીં હૈ, કિન્તુ અધ્યય હૈ
હસકે સમસ્ત પ્રદેશ વ્યય સે રહિત હૈ । હસ મેં ઘટતી ઘટતી નહીં હોતી
હૈ । હસકે પ્રદેશોં મેં અવ્યયતા દ્રવ્યરૂપ સે મી સંમઘટી હૈ સો હસ રૂપ
સે હી અવ્યયતા લોક મેં નહીં હૈ કિન્તુ લોક કી જો અનન્તપર્યાયે હૈ મે
સદાકાલ હસમેં અનન્તરૂપ સે અવસ્થિત રહતી હૈ અતઃ હસ રૂપ
સે-પર્યાયકી અવસ્થિતિ કી અપેક્ષા સે લોક “અઘટ્ટિય” અવસ્થિત
હૈ । હસસે યહ સારાંશ નિકલા કિ કાલ સે લોક “ગિચ્ચે” નિત્ય હૈ
સર્વદા એક સી સ્થિતિ ધાલા હૈ “નતિય પુણ સે અંતે” અતઃ હસ અપેક્ષા
યહ લોક અત સહિત હૈ-અનન્ત હૈ । કયોં કિ કાલ કી અપેક્ષા યહ
લોક પહિછે મૂતકાલ મેં મી ધા, હસ સમય મી હૈ ઓર આગે મવિ
વ્યકાલ મેં મી રહેગા, તથા યહ લોક ધુષ હૈ, નિત્ય હૈ, શાશ્વત હૈ, અક્ષય

માની શકાય છે પણ લોકની બાબતમાં એવું નથી. તે તો “અસ્તય” અક્ષય
(અનિનાશી) છે કેઈ પણ કાળે તેના ક્ષય થતો નથી બદ્ધતર (ધ્રુવ)
પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ પદાર્થને અક્ષય માની શકાય છે, પણ આ લોક એવો
નથી પણ આ લોક તો અવ્યય છે એટલે કે તેના તમામ પ્રદેશો વ્યવ રહિત
હોય છે તેમાં વધારા કે ઘટાડો થતો નથી તેના પ્રદેશમાં પણ દ્રવ્યરૂપે
અવ્યય પણ સમાવી શકે છે પણ લોકમાં તે પ્રકારનું અવ્યય પણ નથી પણ
લોકની જે અનન્ત પર્યાયો છે તે સદા કાળે તેમાં અનન્ત રૂપે અવસ્થિત મોજુ
રહે છે તેથી પર્યાયની અવસ્થિતિની અપેક્ષાએ લોક “અઘટ્ટિય” અવસ્થિત છે
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કાળની અપેક્ષાએ લોક “ગિચ્ચે” નિત્ય છે, હમેશાં
એક સરખી સ્થિતિ વાળો છે “નતિય પુણ સે અંતે” કાળની અપેક્ષાએ લોક
સાન્ત (અત સહિત) નથી પણ અનન્ત (અત રહિત) છે કારણ કે કાળની
અપેક્ષાએ આ લોક મૂત કાળમાં હોતો વર્તમાન કાળે પણ છે અને ભવિષ્ય
કાળે પણ રહેશે, તથા આ લોક ધ્રુવ છે, શાશ્વત છે, નિત્ય છે, અક્ષય છે,

સ્થિતો નિત્યથ તસ્માદેવ કારણાદસ્ય લોકસ્ય કાલતોઽતો વિનાશો નૈવ ભવતીત્યર્થઃ।
 ‘ભાવઓ ણં લોણ અણંતા વણ્ણપજ્જવા’ ભાવતઃ સ્વલુ લોકઃ અનંતા વર્ણપર્યવાઃ
 વર્ણવિશેષાઃ એકગુણકાલત્વાદયઃ, ભાવતો લોકઃ અનંતવર્ણપર્યવસ્વરૂપ ઇતિ, તથા
 ‘અણંતા ગંધપજ્જવા’ અનન્તા ગન્ધપર્યવાઃ, ‘અનન્તા રસપજ્જવા’ અનન્તા રસ-
 પર્યવાઃ ‘અનંતાફાસપજ્જવા’ અનન્તા સ્પર્શપર્યવાઃ, અનન્તગન્ધરસસ્પર્શપર્યાય-
 રૂપો ભાવતો લોક ઇતિ તથા ‘અણંતા સંઠાણપજ્જવા’ અનંતાઃ સંસ્થાનપર્યવાઃ,
 અનન્તસંસ્થાનરૂપો લોકો ભાવત ઇતિ, તથા ‘અણંતા ગુરુયલહુયપજ્જવા’ અનન્તા
 ગુરુલઘુકપર્યવાઃ અનંતગુરુલઘુપર્યવસ્વરૂપો લોકઃ વાદરસ્કધેષુ તત્સદ્ધાવાત્ ‘અણંતા
 અગુરુયલહુય પજ્જવા’ અનંતા અગુરુલઘુપર્યવાઃ-અનન્તાગુરુલઘુપર્યાયરૂપો

હૈ, અવપય હૈ, અવસ્થિત હૈ ઓર નિત્ય હૈ ઇસી કારણ ઇસ લોક કા
 કાલ કો અપેક્ષા કમી મી વિનાશ નહીં હોતા હૈ । “ભાવઓ ણં લોણ
 અણંતા વણ્ણપજ્જવા” ભાવ સે લોક-અનંત વર્ણપર્યાયરૂપ હૈ- એક
 ગુણકાલત્વઆદિ વર્ણ વિશેષ હૈ અર્થાત્ વર્ણપર્યાય હૈં એસી એક ગુણ
 કાલત્વ આદિ પર્યાય સે લેકર અનંત વર્ણ પર્યાયરૂપ યહ લોક ભાવ કી
 અપેક્ષા સે હૈ । તથા “અણંતાગંધપજ્જવા, અણંતા રસપજ્જવા અણંતા
 ફાસપજ્જવા” ઇસી તરહ સે ભાવ કી અપેક્ષા યહ લોક અનન્ત ગંધપ-
 ર્યાયરૂપ અનંત રસ પર્યાયરૂપ ઓર અનન્ત સ્પર્શપર્યાયરૂપ હૈ । “અણંતા
 સંઠાણપજ્જવા” ભાવ કી અપેક્ષા યહ લોક સંસ્થાન કી અનંત પર્યાયો
 રૂપ હૈ “અણંતા ગુરુયલહુયપજ્જવા” ગુરુ લઘુ ગુણો કી અનંત પર્યાય
 રૂપ હૈ । ગુરુ લઘુ ગુણ વાદરસ્કંધાં મેં રહના હૈ । “અણંતા અગુરુયલહુય
 પજ્જવા” તથા ભાવકો અપેક્ષા સે યહ લોક અગુરુ લઘુગુણ કી અનંત

અવ્યય છે અવસ્થિત છે આ દૃષ્ટિએ વિચારવામાં આવે તો કાળની અપેક્ષાએ
 આ લોકોનો કદી પણ નાશ થતો નથી અબુ સિદ્ધ થાય છે.

“ભાવઓ ણં લોણ અણંતા વણ્ણપજ્જવા” ભાવની અપેક્ષાએ લોક અનંત
 વર્ણપર્યાય રૂપ છે એક ગુણ કાળત્વ વગેરે વર્ણ વિશેષ છે એટલે કે વર્ણપર્યાય
 છે ભાવની અપેક્ષાએ એક ગુણ કાળત્વ વગેરે પર્યાયથી લઈને અનંત વર્ણપ-
 ર્યાય રૂપ આ લોક છે તથા “અણંતા ગંધપજ્જવા અણંતા રસપજ્જવા અણંતા
 ફાસપજ્જવા” એજ પ્રમાણે ભાવની અપેક્ષાએ આ લોક અનંત રસપર્યાય
 રૂપ અનન્ત ગંધપર્યાયરૂપ અને અનન્ત સ્પર્શ પર્યાય રૂપ છે “અણંતા
 સંઠાણપજ્જવા, અણંતા ગુરુયલહુય પજ્જવા, અણંતા અગુરુયલહુય પજ્જવા”
 ભાવની અપેક્ષાએ આ લોક સંસ્થાનની અનેક પર્યાયો રૂપ છે, ગુરુ લઘુ ગુણોની

પર્યાયરૂપ છે । યહ અશુરલણુ ગુણ પરમાણુઓમાં, સૂક્ષ્મસ્કંધોમાં અને અમૂર્ત દ્રવ્યોમાં પાવા જાતા છે । તાત્પર્ય હમ કા યહ છે કિ માથમાં ત્રણ ગત રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, સંસ્થાન આદિ લિયે જાતે છે । અતઃ જહાં કદીં પર મો માથકો ઠેકર વિચાર કિયા જાતા છે ઘડાં હીં રૂપ રસાદિકાં કો ઠેકર હીં વિચાર કિયા ગયા છે, એસા જાનના વાહિય । રૂપ ગુણ વક હીં પર્યાયવાલા નહીં હોતા છે-કિન્તુ જિસ પ્રકાર દ્રવ્યમાં અનન્ત પર્યાયો હોતી છે વસી પ્રકાર ગુણોમાં મો અનન્તપર્યાયો હુઆ કરતી છે । ગુણોમાં જો હીનાધિકતા હોતી છે વહીગુણપર્યાય છે । વ્યજનપર્યાય દ્રવ્યમાં હોતી છે ઓર અર્થપર્યાય ગુણમાં હોતી છે । ડસી અર્થપર્યાય કો ઠેકર વદસ્થાનપતિત જ્ઞાનિ વૃદ્ધિ હોતી રહતી છે । આગમગ્રંથોમાં હસ વિષય કો વહુન હીં અચીં તરહસે સ્પષ્ટરૂપમાં સવજ્ઞાયા ગયા છે । ગુણ પર્યાય કા નામ વસરે શાસ્ત્રોમાં ગુણાંશ કહા ગયા છે । અતઃ માથસે લોક રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ કી અનન્ત પર્યાયરૂપ હોતા છે । હસી તરહસે વહસંસ્થાન જો ત્રણગત હોતા છે વહ મો વક ૨ પ્રકારમાં અનન્ત પર્યાય વાલા હોતા છે અતઃ માથસે લોક સંસ્થાન કો અપેક્ષા અનન્ત છે । અશુરલણુ ગુણ અમૂર્તદ્રવ્યોમાં પરમાણુઓમાં એવં સૂક્ષ્મસ્કંધોમાં પાવા

અનન્ત પર્યાયો રૂપ છે અને અશુરલણુ ગુણની અનન્ત પર્યાયો રૂપ પણ છે શુરલણુ ગુણ બાહ્ય (સ્થા) સ્કંધોમાં રહે છે અને અશુરલણુ ગુણ પરમાણુઓમાં, સૂક્ષ્મ સ્કંધોમાં, અને અમૂર્ત દ્રવ્યોમાં રહેલો હોય છે કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે ભાવમાં દ્રવ્યમાં રહેલાં રૂપ, રસ, ગંધ, સંસ્થાન વગેરેનો સમાવેશ થાય છે તેથી જ્ઞાને ભાવની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે તે રૂપ, રસ વગેરેની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે છે એમ સમજવું રૂપ, રસ વગેરે શુદ્ધ એકજ પર્યાયવાળા હોતા નથી, પણ જેમ દ્રવ્યમાં અનન્ત પર્યાય હોય છે તેમ શુદ્ધોગ્ય પણ અનન્ત પર્યાયો હોય છે શુદ્ધોગ્યને વૃદ્ધિ અથવા તે હાનિ થાય છે તેનેજ શુદ્ધપર્યાય કહે છે બ્યજન પર્યાય રૂપમાં હોય છે અને અર્થ પર્યાય શુદ્ધમાં હોય છે એજ અર્થ પર્યાયની અપેક્ષાએ (૫), (૬) સ્થાન પતિત હાનિ વૃદ્ધિ થતી રહે છે આગમ શ્રેયોમાં આ ત્રિવચને ઘણી સારી રીતે સ્પષ્ટતા પૂર્વક સમજવામાં આયો છે શુદ્ધ પર્યાયનુ બીજું નામ શુદ્ધાંશ કહેલું છે આ રીતે ભાવની અપેક્ષાએ હોય રૂપ, રસ, ગંધ, સંસ્થાન વગેરે અનન્ત પર્યાય રૂપ હોય છે એજ પ્રમાણે દ્રવ્યગત સંસ્થાન પણ મત્યેક દ્રવ્યમાં અનન્ત પર્યાયવાળું હોય છે તેથી ભાવની અપેક્ષાએ જોઈએ તો સંસ્થાનની દૃષ્ટિએ પણ હોય અનન્ત છે અશુરલણુ ગુણ અમૂર્ત (અદૃશી) દ્રવ્યોમાં, પરમાણુઓમાં અને સૂક્ષ્મ

સ્થિતો નિત્યથ તસ્માદેવ કારણાદય લોકસ્ય કાલતોડ્તો વિનાશો નૈવ ભવતીત્યર્થઃ।
 'ભાવત્રો ણં લોણ અણંતા વણપડ્જવા' ભાવતઃ સલ્લુ લોકઃ અનંતા વર્ણપર્યાયાઃ
 વર્ણવિશેષાઃ; એકગુણકાલત્વાદયઃ, ભાવતો લોકઃ અનંતવર્ણપર્યાયરૂપ ઇતિ, તથા
 'અણંતા ગંધપડ્જવા' અનન્તા ગન્ધપર્યાયાઃ, 'અનન્તા રસપડ્જવા' અનન્તા રસ-
 પર્યાયાઃ, 'અનંતા કાસપડ્જવા' અનન્તા સ્પર્શપર્યાયાઃ, અનન્તગન્ધગ્મસ્પર્શપર્યાય-
 રૂપો ભાવતો લોક ઇતિ તથા 'અણંતા સંઠાણપડ્જવા' અનંતાઃ સંસ્થાનપર્યાયાઃ,
 અનન્તસંસ્થાનરૂપો લોકો ભાવત ઇતિ, તથા 'અણંતા ગુરુચલહુયપડ્જવા' અનન્તા
 ગુરુલઘુરૂપર્યાયાઃ અનંતગુરુલઘુપર્યાયરૂપો લોકઃ વાદરસ્કંધેષુ તત્સજ્ઞાવાત્ 'અણંતા
 અગુરુચલહુય પડ્જવા' અનંતા અગુરુચલહુયપર્યાયાઃ-અનન્તાગુરુલઘુપર્યાયરૂપો

હૈ, અવપય હૈ, અવસ્થિત હૈ ઓર નિત્ય હૈ ઇસી કારણ ઇમ્ લોક કા
 કાલ કો અપેક્ષા કમી ખી વિનાશ નહીં હોના હૈ । “ભાવત્રો ણં લોણ
 અણંતા વણપડ્જવા” ભાવ સે લોક-અનંત વર્ણપર્યાયરૂપ હૈ- એક
 ગુણકાલત્વઆદિ વર્ણ વિશેષ હૈ અર્થાત્ વર્ણપર્યાય હૈં એસી એક ગુણ
 કાલત્વ આદિ પર્યાય સે લેકર અનંત વર્ણપર્યાયરૂપ યહ લોક ભાવ કી
 અપેક્ષા સે હૈ । તથા “અણંતાગંધપડ્જવા, અણંતા રસપડ્જવા અણંતા
 કાસપડ્જવા” ઇસી તરહ સે ભાવ કી અપેક્ષા યહ લોક અનંત ગંધપ;
 ર્યાયરૂપ અનંત રસ પર્યાયરૂપ ઓર અનન્ત સ્પર્શપર્યાયરૂપ હૈ । “અણંતા
 સંઠાણપડ્જવા” ભાવ કી અપેક્ષા યહ લોક સંસ્થાન કી અનંત પર્યાયો
 રૂપ હૈ । “અણંતા ગુરુચલહુયપડ્જવા” ગુરુ લઘુ ગુણો કી અનંત પર્યાય
 રૂપ હૈ । ગુરુ લઘુ ગુણ વાદરસ્કંધાં મેં રહના હૈ । “અણંતા અગુરુચલહુય
 પડ્જવા” તથા ભાવકો અપેક્ષા સે યહ લોક અગુરુ લઘુગુણ કી અનંત

અન્યથ છે અવસ્થિત છે આ દૃષ્ટિએ વિચારવામા આવે તો કાળની અપેક્ષાએ
 આ લોકોનો કદી પણ નાશ થતો નથી અર્થ મિદ્ધ થાય છે.

“ભાવત્રો ણં લોણ અણંતા વણપડ્જવા” ભાવની અપેક્ષાએ લોક અનંત
 વર્ણપર્યાય રૂપ છે એક ગુણ કાળત્વ વગેરે વર્ણુ વિશેષ છે. એટલે કે વર્ણુપર્યાય
 છે ભાવની અપેક્ષાએ એક ગુણ કાળત્વ વગેરે પર્યાયથી લઈને અનંત વર્ણુપર્યાય
 રૂપ આ લોક છે તથા “અણંતા ગંધપડ્જવા અણંતા રસપડ્જવા અણંતા
 કાસપડ્જવા” એજ પ્રમાણે ભાવની અપેક્ષાએ આ લોક અનંત રસપર્યાય
 રૂપ અનંત ગંધપર્યાયરૂપ અને અનંત સ્પર્શ પર્યાય રૂપ છે. “અણંતા
 સંઠાણપડ્જવા, અણંતા ગુરુચલહુય પડ્જવા, અણંતા અગુરુચલહુય પડ્જવા”
 ભાવની અપેક્ષાએ આ લોક સંસ્થાનની અનેક પર્યાયો રૂપ છે, ગુરુ લઘુ ગુણોની

પર્યાયરૂપ છે । યદ્ અગુરુલઘુ ગુણ પરમાણુઓમાં, સૂક્ષ્મસ્કંધોમાં અને અમૂર્તી દ્રવ્યોમાં પાયા જાતા છે । તાત્પર્યે હમ કા યદ્ હે કિ ભાવ મેં દ્રવ્ય ગત રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, રાસ્થાન આદિ સિધ્ધિ જાતે છે । અતઃ જદાં કર્તૃ પર ઓ ભાવકો ઉકર વિચાર કિયા જાતા છે ઘડાં હઠી રૂપ રસાદિકોં કો ઉકર હી વિચાર કિયા ગયા છે, તેમા જાનના ચાહિયે । રૂપ ગુણ એક દી પર્યાયવાલા નહીં હોતા હૈ-કિન્તુ જિસ પ્રકાર દ્રવ્ય મેં અનંત પર્યાયોં હોતી હૈં ઉસી પ્રકાર ગુણોં મેં ઓ અનંત પર્યાયોં હુઆ કરતી હૈં । ગુણોં મેં જો હીનાધિકતા હોતી હૈ ઘણીગુણપર્યાય હૈં । વ્યજનપર્યાય દ્રવ્ય મેં હોતી હૈં ઓર અર્થપર્યાય ગુણ મેં હોતી હૈં । હમી અથ પર્યાય કો ઉકર પદ્ધસ્થાનપતિત્વ દાનિ વૃદ્ધિ દાતી રહતી હૈં । આગમગ્રંથોં મેં હસ વિષય કો પદ્ધત્ત્વ હી અચ્છી તરહસે સ્પષ્ટરૂપ મેં સવખાયા ગયા હૈં । ગુણ પર્યાય કા નામ દૂસરે શબ્દોં મેં ગુણાંશ જણા ગયા હૈં । અતઃભાવસે લોક રૂપ રસ, ગંધ, સ્પર્શ કી અનંત પર્યાયરૂપ હોતા હૈં । હસી તરહ સે ઘડસ્થાન જો દ્રવ્યગત હોતા હૈં વદ્ ઓ એક ૨ પ્રકાર મેં અનંત પર્યાય વાલા હોતા હૈં અતઃભાવ સે લોક સંસ્થાન કો અપેક્ષા અનંત હૈં । અગુરુ લઘુ ગુણ અમૂર્તદ્રવ્યોં મેં પરમાણુઓં મેં એવં સૂક્ષ્મસ્કંધોં મેં પાયા

અનંત પર્યાયોં રૂપ છે અને અગુરુ લઘુ ગુણની અનંત પર્યાયોં રૂપ પણ છે ગુરુ લઘુ ગુણ બાદર (સ્થાન) રૂપોમાં રહે છે અને અગુરુ લઘુ ગુણ પરમાણુઓમાં, સૂક્ષ્મ સ્કંધોમાં, અને અમૂર્ત દ્રવ્યોમાં રહેલા હોય છે કહેવાનું તાત્પર્યે એ છે કે ભાવમાં દ્રવ્યમાં રહેલાં રૂપ, રસ, ગંધ, રાસ, સંસ્થાન વગેરેનો સમાવેશ થાય છે તેથી ભાવે ભાવની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે તે રૂપ, રસ વગેરેની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે છે, એમ સમાજનું રૂપ રસ વગેરે ગુણો એકજ પર્યાયવાળા હોતા નથી, પણ એમ દ્રવ્યમાં અનંત પર્યાય હોય છે તેમ સુલ્લોમાં પણ અનંત પર્યાયો હોય છે સુલ્લોમાં જે વૃદ્ધિ અથવા તે દાનિ થાય છે તેનેજ ગુણપર્યાય કહે છે વ્યજન પર્યાય દ્રવ્યમાં હોત છે અને અર્થ પર્યાય ગુણમાં હોય છે એજ અર્થ પર્યાયની અપેક્ષાએ પણ, (૭) સ્થાન પતિત્વ દાનિ વૃદ્ધિ થતી રહે છે આગમ ગ્રંથોમાં આ વિષયને ઘણી ચાલી રીતે સ્પષ્ટતા પૂર્વક સમાજવામાં આવ્યો છે ગુણપર્યાયનું બીજું નામ ગુણાંશ કહેવું છે આ રીતે ભાવની અપેક્ષાએ લોક રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ વગેરે અનંત પર્યાય રૂપ હોય છે એજ પ્રમાણે દ્રવ્યગત સંસ્થાન પણ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં અનંત પર્યાયવાળું હોય છે તેથી ભાવની અપેક્ષાએ એકજે તે સંસ્થાનની દૃષ્ટિએ પણ લોક અનંત છે અગુરુલઘુ ગુણ અમૂર્ત (અદૃશી) દ્રવ્યોમાં, પરમાણુઓમાં અને સૂક્ષ્મ

લોક', પરમાણુ સૂક્ષ્મસ્કન્દો અમૂર્તેષુ ચ તત્સદ્ભાવાત્ ' નતિ પુન સે અંતે ' નાસ્તિ પુનરતસ્યાન્તઃ, ભાવાપેક્ષયા લોકસ્યાન્તો નાસ્તીત્યર્થઃ । ઉપસંહરન્નાહ— ' સે ત્તં ' ઇત્યાદિ । ' સે ત્તં સ્વંદયા દ્વઓ લોષ સ અતે સ્વેત્તઓ લોષ સ અંતે કાલઓ લોષ અણતે ભાવઓ લોષ અણતે ' તદેતત્ સ્કન્દક ! દ્રવ્યતો લોકઃ સાંત' ક્ષેત્રતો લોકઃ સાંતઃ કાલતો લોકોડનંતો ભાવતો લોકોડનંતઃ । હે સ્કન્દક પૂર્વોક્તયુક્તિભિઃ પ્રતિપાદિતચતુર્વિધલોકેષુ દ્રવ્યક્ષેત્રાભ્યામન્તવત્ત્વં લોકસ્ય, કાલભાવાભ્યાં ચાનંતત્વમેવ પુનર્લોકસ્યેતિ ભાવઃ । ઇતિ પ્રથમપ્રશ્નસ્યોત્તરમ્ । ૧ ।

લોકવિષયકપ્રશ્નસ્યોત્તર દત્ત્યા જીવવિષયકપ્રશ્નસ્યોત્તરમાહ— જે વિ' ઇત્યાદિ

જાતા હૈં । યહ અગુરુલઘુગુણ મી અનન્ત પર્યાય વાલા હોતા હૈં । હસી તરહ ગુરુલઘુગુણ બાદર સ્કંધોમેં પાયા જાતા હૈં, હસ અપેક્ષા ગુરુલઘુગુણ મી અનન્ત પર્યાયવાલા હોતા હૈં । હસ તરહ ભાવસે લોક કા કમી મી અંત નહીં હોતા હૈં । અતઃવહ ભાવ સે લોક અનન્ત કહા ગયા હૈં । યહી વાત " નતિ પુન સે અંતે " હસ સૂત્ર પાઠ ઢારા વ્યક્ત કી ગઈ હૈં । અવ હસ વિષય કા ઉપસંહાર કરતે હુણ મગવાન્ સ્કન્દક સે કહતે હૈં કિ ' સે ત્તં સ્વંદયા ! દ્વઓ લોષ સ અંતે, સ્વેત્તઓ લોષ સ અંતે, કાલઓ લોષ અણતે, ભાવઓ લોષ અણતે ' હે સ્કન્દક ! હસ તરહ વિચાર કરને પર દ્રવ્ય સે લોક સાન્ત-અન્તસહિત હૈં, ક્ષેત્ર સે લોક સાન્ત-અન્ત સહિત હૈં, કાલ સે લોક અનન્ત હૈં ઓર ભાવ સે લોક અનન્ત હૈં । હસ પ્રકાર સે યહ પ્રથમ પ્રશ્ન કા ઉત્તર હૈં ।

લોકવિષયક પ્રથમપ્રશ્ન કા ઉત્તર દેકર અવ શ્રમણ મગવાન્ મહા-

સ્કંધોમા હોય છે તે અગુરુલઘુગુણ ૫૭ અનન્ત પર્યાયો વાળો હોય છે. ગુરુલઘુગુણ બાદર (સ્થૂળ) સ્કંધોમા હોય છે ગુરુલઘુગુણ ૫૭ અનન્ત પર્યાયો વાળો હોય છે આ રીતે ભાવની અપેક્ષાએ લોકનો કંડી પણ નાશ થતો નથી તેથી ભાવની અપેક્ષાએ લોકને અનન્ત (અતરહિત) કહ્યો છે. એજ વાત " નતિ પુન સે અંતે " આ સૂત્રપાઠ વડે વ્યક્ત કરવામા આવી છે હવે આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા ભગવાન મહાવીર સ્કન્દકને કહે છે કે— " સે ત્તં સ્વંદયા ! દ્વઓ લોષ સ અંતે, સ્વેત્તઓ લોષ સ અંતે, કાલઓ લોષ અણતે, ભાવઓ લોષ અણતે " હે સ્કન્દક ! આ રીતે વિચાર કરતા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લોક સાન્ત (અતયુક્ત) છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ લોક સાન્ત છે. પણ કાળની અપેક્ષાએ લોક અનન્ત (અંતરહિત) છે, અને ભાવની અપેક્ષાએ પણ લોક અનન્ત છે. આ પ્રકારનો તમારા પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

લોક વિષેના પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને હવે શ્રમણ ભગવાન મહા-

જે વિ ય તે સ્વદયા જાવ સ અંતે જીવે અણંતે જીવે ય વિ ચ તે સ્વન્દક ! યાવત્
 સાન્તો જીવોઽનતો જીવઃ યાવત્પદેન-તવ મનસિ અવમેતદ્મુષ આધ્યાત્મિકચિત્તિત
 કલ્પિતઃ માર્ધિતઃ મનોગત સફત્ત્યઃ સમુદવણત કિમ્ હત્યસ્ય સગ્રહઃ । 'તસ્સ
 વિ ય ણં અવમદ્દે' તસ્યાપિ ચ સ્વલુ અવમયઃ જીવવિપયક પ્રશ્નસ્વેદમુષરમ્ 'એવં
 સ્વલુ યાવત્-અપ્ર યાવત્પદેન 'મયા સ્કન્દક ! ચતુર્વિધો જીવઃ પશ્ચાત્, તથયાદ્યન્યત
 ક્ષેત્રત કાલતો માયતઃ' હિતિ । સગ્રહઃ, 'વૃક્ષમો ણ ણગે જીવે સ અંતે' દ્રવ્યતઃ
 સ્વલુ એવો જીવઃ સાંતઃ દ્રવ્યપણ્યા એક જીવમાયિત્ય સાન્તો જીવ હિતિ ।

બીજા જીવવિપયક દ્વિતીયપ્રશ્ન કા ઉત્તર સ્કન્દક કો વેતે હુણ કહતે
 હૈ-“ જે વિ ય તે સ્વદયા ! જાવ સ અંતે જીવે અણંતે જીવે ” હે સ્કન્દક !
 જો તુમ્હારે ચિત્ત મેં યહ ચિકલ્પ વઠા જીવ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ ?
 યા અનન્ત-અન્ત રહિત હૈ ? 'તસ્સ વિ ય ણં અવમદ્દે' સો ઇસકા બી
 યહ અર્થ-ઉત્તર હૈ, અર્થાત્-હે સ્કન્દક ! જો તુમ્હેં પેસા મન મેં સંકલ્પ
 હુઆ હૈ કિ કયા જીવ સાન્ત અન્ત સહિત હૈ યા અનન્ત-અન્ત રહિત
 હૈ ? સો ઇસકા ઉત્તર ઇસ પ્રકાર હૈ-‘એવં સ્વલુ જાવ’ ઇસ પ્રકાર હૈ
 સ્કન્દક ! મૈને જીવ ચાર પ્રકાર કા પ્રસ્તુતિ કિયા હૈ યહ ઇસ પ્રકાર
 સે-એક દ્રવ્ય કી અપેક્ષા દૂસરા ક્ષેત્રકી અપેક્ષા સે ત્રીસરા કાલ કી
 અપેક્ષા સે ઓર ચૌથા માય કી અપેક્ષા સે । “વૃક્ષમો ણ ણગે જીવે
 સ અંતે” દ્રવ્ય કી અપેક્ષાસે એક જીવ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ । તાત્પર્ય
 ફહને કા યહ કિ યહાં દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે એક જીવ કો હેકર જીવ
 સાન્ત હૈ પેસા કહા ગયા હૈ । ક્યોં કિ એક કે બાદ દો જય આતે હૈ તો
 એક સંખ્યા સાન્ત-અન્ત સહિત હો જાતી હૈ । વેસે સિદ્ધાન્ત મેં

બીજા સ્કન્દકે પૃષ્ઠેકા એવ વિષેના જીવ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે „ જે વિ ય
 તે સ્વદયા ! જાવ સ અંતે જીવે અણંતે જીવે ” હે સ્કન્દક ! તમારા મનમાં
 એવના વિષયમાં આ પ્રશ્નની શકા ઉદ્ભવેલ છે કે ‘એવ જા ત સહિત છે કે
 અન્ત સહિત ? ’ “ તસ્મ વિ ય ણં અવમદ્દે ” તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે
 છે-“ એવ સ્વલુ જાવ ” હે સ્કન્દક ! એ એવના ચાર પ્રકાર પ્રદર્શા છે (૧) વ
 વહા) તે આ પ્રમાણે છે (૧) દ્રવ્ય (૨) ક્ષેત્ર (૩) કાળ અને (૪) માય
 આ ચારની અપેક્ષાએ એવની સાન્તતા અને અનન્તતાનો વિચાર કરવો
 એમણે “વૃક્ષમો ણ ણગે જીવે સ અંતે” દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક એવ સાન્ત-
 અન્ત સહિત-છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે બીજી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તથા
 એક એવની અપેક્ષાએ એવને સાન્ત (અન્ત સહિત) કહેલ છે કારણ કે

લોક', પરમાણુ સૂક્ષ્મસ્કન્ધેષુ અમૂર્તેષુ ચ તત્સદ્ભાવાત્ ' નત્થિ પુન સે અંતે ' નાસ્તિ પુનરતસ્માન્તઃ, ભાવાપેક્ષયા લોકસ્યાન્તો નાસ્તોત્યર્થઃ । ઉપસંહરન્નાહ— ' સે સંતે ' इत्यादि । ' સે સંતે સંદયા દવ્વઓ લોણ સ અતે સેત્તઓ લોણ સ અંતે કાલઓ લોણ અણંતે ભાવઓ લોણ અણંતે ' તદેતત્ સ્કન્દક । દ્રવ્યતો લોકઃ સાંતઃ ક્ષેત્રતો લોકઃ સાંતઃ કાલતો લોકોઽનંતો ભાવતો લોકોઽનંતઃ । હે સ્કન્દક પૂર્વોક્તયુક્તિભિઃ પ્રતિપાદિતચતુર્વિધલોકેષુ દ્રવ્યક્ષેત્રાભ્યામન્તવચ્ચં લોકસ્ય, કાલભાવાભ્યાં ચાનંતત્વમેવ પુનર્લોકસ્યેતિ ભાવઃ । इति प्रथमप्रश्नस्योत्तरम् । १ ।

લોકવિષયકપ્રશ્નસ્યોત્તર દત્ત્વા જીવવિષયકપ્રશ્નસ્યોત્તરમાહ— જે 'વિ' इत्यादि

જાતા હૈં । यह अगुरुलघुगुण भी अनन्त पर्याय वाला होता है । इसी तरह गुरुलघुगुण वादर स्कंधोंमें पाया जाता है, इस अपेक्षा गुरुलघुगुण भी अनन्त पर्यायवाला होता है । इस तरह भावसे लोक का कभी भी अंत नहीं होता है । अतः वह भाव से लोक अनन्त कहा गया है । यही बात “ नत्थि पुण से अंते ” इस सूत्र पाठ द्वारा व्यक्त की गई है । अब इस विषय का उपसंहार करते हुए भगवान् स्कन्दक से कहते हैं कि 'से संतं संदया ! दव्वओ लोण स अंते, सेत्तओ लोण सअंते, कालओ लोण अणंते, भावओ लोण अणंते' हे स्कन्दक ! इस तरह विचार करने पर द्रव्य से लोक सान्त-अन्तसहित है, क्षेत्र से लोक सान्त-अन्त सहित है, काल से लोक अनन्त है और भाव से लोक अनन्त है । इस प्रकार से यह प्रथम प्रश्न का उत्तर है ।

લોકવિષયક પ્રથમપ્રશ્ન કા ઉત્તર દેકર અવ શ્રમણ ભગવાન્ મહા-

સ્કંધોમા હોય છે તે અગુરુલઘુગુણ પણુ અનંત પર્યાય વાળો હોય છે. ગુરુલઘુગુણ વાદર (સ્કંધ) સ્કંધોમા હોય છે ગુરુલઘુગુણ પણુ અનંત પર્યાય વાળો હોય છે આ રીતે ભાવની અપેક્ષાએ લોકનો કંઈ પણ નાશ થતો નથી તેથી ભાવની અપેક્ષાએ લોકને અનંત (અતરહિત) કહ્યો છે. એજ વાત “ નત્થિ પુણ સે અંતે ” આ સૂત્રપાઠ વડે વ્યક્ત કરવામા આવી છે હવે આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા ભગવાન મહાવીર સ્કન્દકને કહે છે કે—“ સે સંતં સંદયા ! દવ્વઓ લોણ સ અંતે, સેત્તઓ લોણ સ અંતે, કાલઓ લોણ અણંતે, ભાવઓ લોણ અણંતે ” હે સ્કન્દક ! આ રીતે વિચાર કરતા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લોક સાન્ત (અતયુક્ત) છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ લોક સાન્ત છે. પણ ક્ષણની અપેક્ષાએ લોક અનંત (અતરહિત) છે, અને ભાવની અપેક્ષાએ પણ લોક અનંત છે. આ પ્રકારનો તમારા પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

લોક વિષેના પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને હવે શ્રમણ ભગવાન મહા-

જે વિ ચ તે સંદ્યા જાવ સ અતે જીવે અણતે જીવે યે વિ ચ તે સ્કન્દક ! યાવત્
 સાન્તો જીવોઞ્જતો જીવઃ યાવત્પદેન-તવ મનસિ અયમંતદ્રૂપ આધ્યાત્મિકચિન્તિત
 ફલિત પ્રાર્પિતઃ મનોમતઃ સકલ્પ સમુદપ્પત કિમ્ હત્યસ્ય સગ્રહ । ‘તસ્સ
 વિ ચ ણ અપમદ્દે’ તસ્યાપિ ચ સ્તુ અયમર્થ જીવવિષયક પ્રશ્નસ્યદમુષ્કરમ્ ‘એવ
 સ્વદ્ધ યાવત્-અપ યાવત્પદેન ‘મયા સ્કન્દક ! ચતુર્વિધો જીવ મદ્દતઃ, તથાપા-દ્રુપત
 ક્ષેમત’ કાલતો માવત’ ઇતિ । સગ્રહ, ‘દુશ્વઓ ણં યગે જીવે સ અતે’ દ્રવ્યતા
 સ્વદ્ધ એકો જીવઃ સાંત દ્રવ્યાપેક્ષયા એક જીવમાભિત્ય સાન્તો જીવ ઇતિ ।

ધીર જીવવિષયક દ્વિતીયપ્રશ્ન કા ઉત્તર સ્કન્દક કો વેતે કુળ કહતે
 હૈ-“જે વિ ચ તે સંદ્યા । જાવ સ અતે જીવે અણતે જીવે” હે સ્કન્દક !
 જો તુમ્હારે ચિત્ત મેં વહ બિકલ્પ ઊઠા જીવ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ ?
 યા અનન્ત-અન્ત સહિત હૈ ? ‘તસ્સ વિ ચ ણ અપમદ્દે’ સો ડસકા જી
 વહ અર્થ-ઉત્તર હૈ, અર્થાત્-હે સ્કન્દક ! જો તુમ્હેં એસા મન મેં સંકલ્પ
 કુઠા હૈ કિ કયા જીવ સાન્ત અન્ત સહિત હૈ યા અનન્ત-અન્ત સહિત
 હૈ ? સો ડસકા ઉત્તર હસ પ્રકાર હૈ-‘એવં સ્વદ્ધ જાવ’ હસ પ્રકાર હૈ
 સ્કન્દક ! મૈને જીવ ચાર પ્રકાર કા પ્રસ્તુત કિયા હૈ વહ હસ પ્રકાર
 સે-એક દ્રવ્ય કી અપેક્ષા દુસરા ક્ષેત્રકી અપેક્ષા સે ત્રીસરા કાલ કી
 અપેક્ષા સે ઔર ચૌથા માવ કી અપેક્ષા સે । “દુશ્વઓ ણં યગે જીવે
 સ અતે” દ્રવ્ય કી અપેક્ષાસે એક જીવ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ । તાત્પર્ય
 પઢને કા વહ કિ વહાં દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે એક જીવ કો લેકર જીવ
 સાન્ત હૈ એસા કહા ગયા હૈ । કયોં કિ એક કે બાદ દો જય આતે હૈ તો
 એક સંખ્યા સાન્ત-અન્ત સહિત હો જાતી હૈ । એસે સિદ્ધાન્ત મેં

ધીર સ્કન્દકે પૂછેલા છત્ર વિષેના જીવ પ્રશ્નો ઉત્તર આપે છે, “જે વિ ચ
 તે સંદ્યા । જાવ સ અતે જીવ અણતે જીવે” હે સ્કન્દક ! તમારા મનમાં
 છત્રના વિષયમાં આ પ્રશ્નની શકા ઉદ્ભવેલ છે કે ‘છત્ર અત સહિત છે કે
 અન્ત સહિત ?’ “તસ્સ વિ ચ ણ અપમદ્દે” તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે
 છે-“એવં સ્વદ્ધ જાવ” હે સ્કન્દક ! એ છત્રના ચાર પ્રકાર પ્રકૃત છે (૧) જ
 સદા) તે આ પ્રમાણે છે (૧) દ્રવ્ય (૨) ક્ષેત્ર (૩) કાળ અને (૪) માવ
 આ ચારની અપેક્ષાએ છત્રની સાન્તતા અને અન્તતાનો વિચાર કરવો
 બેઠો. “દુશ્વઓ ણં યગે જીવે સ અતે” દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક છત્ર સાન્ત-
 અન્ત સહિત-છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે બહી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તથા
 એક છત્રની અપેક્ષાએ છત્રને સાન્ત (અન્ત સહિત) કહેલ છે કારણ કે

‘સ્વેત્તઓ ણં જીવે અસંખેજ્જપણસિ’ ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ જીવોઽસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ, ક્ષેત્રાપેક્ષ્યા અસંખ્યેયપ્રદેશવાન્ એવો જીવ इत्यर्थः, તથા ‘અસંખેજ્જ પણસોગાદે’ ‘અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદઃ’ લોકાકાશસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશેષુ અવગાહનાવાનિત્યર્થઃ, ‘અત્થિપુણ સે અંતે’ અસ્તિ પુનઃ ‘સે’ તસ્યાન્તઃ જીવઃ-દ્રવ્યત એક જીવા

જીવ રાશિ અક્ષય અનન્ત માની ગઈ છે સો उस अपेक्षा यह विचार नहीं है । यह विचार तो एक जीव की अपेक्षा से किया जा रहा है । क्यों कि एक जीव स्वतंत्र द्रव्य है । अतः द्रव्य की अपेक्षा एक जीव को लेकर सान्त कहा है । (स्वेत्तओ णं जीवे असंखेज्जपणसि) क्षेत्रकी अपेक्षा से जब जीव सान्तत्व अनन्तत्व का विचार किया जाता है तब भी जीव सान्त ही फलित होता है । जीव असंख्यात प्रदेशवाला है- अर्थात् एक जीव के असंख्यात प्रदेश होते हैं अतः वह लोकाकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहनावाला है । यदि यहां पर ऐसी आशंका की जावे कि लब्धपर्याप्तक निगोदिया जीव कि जो असंख्यात प्रदेशी ही होता है उस की जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होती है । अतः वह कैसे लोकाकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहना वाला हो सकता है ? तो इसका उत्तर यह है कि “ एक जीव लोकाकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहना वाला होता है ”

એક પછી બ્યારે બેનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે એક સખ્યા સાન્ત (અન્ત સહિત) બની જાય છે. આમ તો સિદ્ધાંતોમાં એવ રાશિને અક્ષય, અનંત માનવામાં આવેલ છે. પરંતુ અહીં એ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી. અહીં તો એક એવની અપેક્ષાએ જ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે એક એવ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે તેથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક એવને સાન્ત (અત યુક્ત) કહેલ છે

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ એવ સાન્ત (અન્ત સહિત) છે એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એવ અસંખ્યાત પ્રદેશ વાળો છે એટલે કે એક એવના અસંખ્યાત પ્રદેશ હોય છે તેથી તે લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહના વાળો છે અહીં કદાચ એવી આશંકા સેવવામાં આવે કે લબ્ધ પર્યાપ્તક નિગોદિયો એવ, કે જે અસંખ્યાત પ્રદેશી હોય છે, તેની જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) અવગાહના અશુલ્ભના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ જ હોય છે તો તે કેવી રીતે લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહના વાળો હોઈ શકે ? તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે એક એવ લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં

ऐसा जो कहा गया है वह सामान्य जीव की अपेक्षा को लेकर कहा है । तात्पर्य कहने का यह है की आत्मा का परिमाण आकाश की तरह न व्यापक माना गया है और न परमाणु की तरह अणुरूप माना गया है किन्तु जिस जीव को जो शरीर प्राप्त होता है आत्मा उसी प्रमाण पन जाता है । इस प्रमाण में प्रदेश संख्या की न हानि होती है और न वृद्धि होती है वह तो सब जीवों की परास्पर ही रहती है । परन्तु अचगाहना में लंघाई चौड़ाई आदि में अन्तर आ जाता है । अतः सिद्धा न्तकारोंने ऐसा कहा है कि एक जीव का आधार क्षेत्र लोकाकाश के असंख्यातधे भाग से लेकर सम्पूर्ण लोकाकाश तक हो सकता है । लोकाकाश के प्रदेशों का परिमाण असंख्यात है-और असंख्यात के भी असंख्यात भेद कहे गये हैं । अतः लोकाकाश के ऐसे असंख्यात भागों की कल्पना की जासकती है जो अंगुलासम्मेयभागपरिमाण हों । इतना छोटा एक भाग भी असंख्यात प्रदेशात्मक ही होता है । उस एक भाग में कोई एक जीव रह सकता है उतने २ दो भागों में भी रह सकता है । इसी तरह एक २ भाग पड़ते २ आग्निरकार सर्वस्रोत में भी एक जीव रह सकता है । कहने का अभिप्राय ये है कि एक जीव इन्द्र

અવગાહના વાળો હોય છે" આ કથન સામાન્ય હરને અનુકૂલીને કથકું છે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આત્માનું પરિમાણ આકાશની જેમ બધું જ માનવામાં આવી શકે છે, અને પરમાણુની જેમ બધું જ માનવામાં આવી શકે છે. પણ જે હવે તેનાકર્મ અનુસાર જે શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે તે શરીર પ્રમાણ આત્મા બની બાક છે એટલે કે મધ્યમ પરિમાણ માનવામાં આવે છે તે પ્રમાણમાં પ્રદેશોની સંખ્યા ન્યૂન અધિક થતી નથી- તે તો સ્વયં હવેમાં બરાબર જ રહે છે પણ અવગાહના (તમાઈ પડોળાઈ વગેરે માં ફર પડે છે તેથી સિદ્ધાંતકર્તાએ એવું કહ્યું છે કે એક હવનું આધાર શેત્ર લોકાકાશના અસંખ્યાતમાં બાકથી લઈને સૂત્ર લોકાકાશ સુધીનું હોય શકે છે લોકાકાશના પ્રદેશોનું પરિમાણ અસંખ્યાત છે અને તે અસંખ્યાતના પણ અસંખ્યાત ભેદ કહેવા છે તેથી લોકાકાશના એવા અસંખ્યાત ભાગોની કल्पના કરી શકાય છે કે જે અનૂતના અસંખ્યેય ભાગ પ્રમાણ હોય એવેટા નાનો એક ભાગ પણ અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક જ હોય છે તેવા એક ભાગમાં પણ કેટલેક હવ રહી શકે છે, એને એવા જ ભાગોમાં પણ એક હવ રહી શકે છે આ રીતે એક એક ભાગ વધતાં વધતાં છેવટે સર્વલોકમાં પણ એક હવ રહી શકે છે કહેવાનું તત્ત્વાર્થ એ છે કે એક હવ ઇન્દ્રિયનું જોણમાં જોણ આધાર શેત્ર

‘સ્વેત્તઓ ણં જીવે અસંખેજ્જપણસિ’ ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ જીવોઽસંખયેયપ્રદેશિકઃ,
 ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખયેયપ્રદેશવાન્ એવો જીવ इत्यर्थः, તથા ‘અસંખેજ્જપણસોગાદે’
 ‘અસંખયેયપ્રદેશાવગાદઃ લોકાકાશસ્ય અસંખયેયપ્રદેશેષુ અવગાહનાવાનિત્યર્થ’,
 ‘અત્થિપુણ સે અંતે’ અસ્તિ પુનઃ ‘સે’ તસ્યાન્તઃ જીવઃ-દ્રવ્યત એક જીવા

જીવ રાશિ અક્ષય અનન્ત માની ગઈ છે સો उस अपेक्षा यह विचार नहीं है। यह विचार तो एक जीव की अपेक्षा से किया जा रहा है। क्योंकि एक जीव स्वतंत्र द्रव्य है। अतः द्रव्य की अपेक्षा एक जीव को लेकर सान्त कहा है। (स्वेत्तओ णं जीवे असंखेज्जपणसि) क्षेत्रकी अपेक्षा से जब जीव सान्तत्व अनन्तत्व का विचार किया जाता है तब भी जीव सान्त ही फलित होता है। जीव असंख्यात प्रदेशवाला है- अर्थात् एक जीव के असंख्यात प्रदेश होते हैं अतः वह लोकाकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहनावाला है। यदि यहां पर ऐसी आशंका की जावे कि लब्धपर्याप्तक निगोदिया जीव कि जो असंख्यात प्रदेशी ही होता है उस की जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होती है। अतः वह कैसे लोकाकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहना वाला हो सकता है? तो इसका उत्तर यह है कि “एक जीव लोकाकाश के असंख्यात प्रदेशों में अवगाहना वाला होता है”

એક પછી બીજા વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે એક સખ્યા સાન્ત (અન્ત સહિત) બની જાય છે. આમ તો સિદ્ધાંતોમાં જીવ રાશિને અક્ષય, અનંત માનવામાં આવેલ છે પરંતુ અહીં એ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી. અહીં તો એક જીવની અપેક્ષાએ જ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે એક જીવ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે તેથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક જીવને સાન્ત (અંત યુક્ત) કહેલ છે

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ જીવ સાન્ત (અન્ત સહિત) છે એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશ વાળો છે એટલે કે એક જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશ હોય છે તેથી તે લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહના વાળો છે અહીં કદાચ એવી આશંકા સેવવામાં આવે કે લબ્ધ પર્યાપ્તક નિગોદિયો જીવ, કે જે અસંખ્યાત પ્રદેશી હોય છે, તેની જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ જ હોય છે તો તે કેવી રીતે લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહના વાળો હોઈ શકે? તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે એક જીવ લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં

ત્મેષ, મદિષ્યત્તેષ, અત્તેષ ધ્રુવો નિયત શાશ્વતોઽધ્યયોઽધ્યયોઽવસિયત્ત્વમ્ । ત્યન્તે સમાશ્નમ્ । યતો ધ્રુવાદિસ્વભાવકોઽત્ત એવં 'નરિયપુત્ર સે અતે' નાસ્તિ પુનસ્તત્ત્વ ધીરસ્યાન્તઃ । 'માવઓ ણં જીવે અર્ણતા ણણપજ્જવા' માવતઃ સલ્લ જીવ અર્ણતા જ્ઞાનપર્યાયા = જ્ઞાનપર્યાયાઃ કેવલિધુદ્ધિકૃતાઽવિમાગપરિચ્છેદાઃ મારતો પ્રીયોઽનર્થજ્ઞાનપર્યાયાત્મકો મરતીતિ માવઃ । "અર્ણતા વંસગપજ્જવા" અર્ણતા દર્શન

એસા કોઈ સા મી કાલ નહીં હૈ કિ જિસમેં હસકા સજ્જાવ ન રહા હો-
મૃતકાલ મેં જીવ નહીં થા, એસા નહીં કહા જા સકતા વર્તમાનકાલમેં
જીવ નહીં હૈ એસા મી નહીં કહા જા સકતા ઓર મદિષ્યત્
કાલ મેં જીવ નહીં હોગા-એસા મી નહીં માના જા સકતા । હસલિયે
એસા હી માનના આહિયે કિ મૃતકાલ મેં જીવ થા વર્તમાન મેં મી હસકા
સજ્જાવ હૈ, ઓર મદિષ્યત્કાલ મેં મી હસકા અસ્તિત્વ રહગા । ક્યોં કિ
યહ જીવ ધ્રુવ આદિ સ્વભાવમાલા હૈ । અત્ત એવં ' નરિય પુત્ર સે અતે "
હસલિયે કાલ કી અપેક્ષા સે જીવકા અત્ત નહીં હૈ । "માવઓ ણં જીવે
અર્ણતાણાણ પજ્જવા" માવકી અપેક્ષા જય જીવ કી સાત્તા ઓર
અનન્તતા કા વિચાર કિયા જાનાહૈ તો ઠસ સમય યહ જીવ અનન્ત સિદ્ધ
હોના હૈ ક્યોં કિ જીવ દ્રવ્ય અનન્ત જ્ઞાન પર્યાયરૂપ હૈ । જ્ઞાન કી પર્યાયે
કેવલી કી બુદ્ધિ સે હી કલ્પિત કી જા સકતી હૈ યે જ્ઞાનપર્યાયે
અવિમાગ પરિચ્છેદ રૂપ હોની હૈ અત્ત માવ કી અપેક્ષા જીવ અનન્ત
જ્ઞાન પર્યાયરૂપ હૈ, "અર્ણતા વંસગ પજ્જવા" અનન્ત દર્શનગુણપર્યાયરૂપ

કોઈ પણ કાળ નથી કે બ્યારે તેનું અસ્તિત્વ ન હોય-મૃતકાળમાં હવ ન હોય
એવું કહી શકાય તેમ નથી, વર્તમાન કાળમાં હવ નથી એવું પણ કહી શકાતું
નથી, અને મદિષ્ય કાળમાં હવ નહીં હોય એવું પણ માની શકાતું નથી.
તેથી એમજ માનવું પડ્યે કે મૃતકાળમાં હવ હોય, વર્તમાનમાં છે અને
મદિષ્યમાં પણ શહેરો ત્રણે કાળમાં હવનું અસ્તિત્વ હોય છે કારણ કે હવ
ધ્રુવ, શાશ્વત, નિત્ય વગેરે સ્વભાવ વાળો છે (મદિય પુત્ર સે અતે) તેથી સિદ્ધ
થાય છે કે કાળની અપેક્ષાએ હવ સાન્ત અત્ત સંહિત-છે "માવઓ ણં
અર્ણતા ણાણપજ્જવા" ભાવની અપેક્ષાએ હવની અત્ત સંહિતતા કે અતરહિતતા
નો વિચાર કરવામાં આવે તો હવને અનન્ત અતરહિત સાબિત કરી શકાય છે
કારણ કે હવદ્રવ્ય અનન્ત જ્ઞાન પર્યાય રૂપ છે જ્ઞાનની પર્યાયની કલ્પના
કેવલી અવવાનના કેવળ જ્ઞાન થી જ થઈ શકે છે-તે જ્ઞાન પર્યાયે અવિમાગ
પરિચ્છેદ રૂપ હોય છે તેથી ભાવની અપેક્ષાએ હવને અનન્ત જ્ઞાન પર્યાય
કહી છે "અર્ણતા વંસગ પજ્જવા" હવદ્રવ્ય અનન્ત જ્ઞાન ગુણ પર્યાય રૂપ છે

પેક્ષયા સાન્તઃ । ક્ષેત્રતોઽપિ એકજીવાપેક્ષયા સાન્તઃ । કાલઓ ણં જીવે ન કયાઈ નાસી જાવ નિચ્ચે ' કાલતઃ સ્વલુ જીવઃ કદાચિત્ નાસીત્ યાવત્ નિત્યઃ, હહ યાવત્કરણાત્-ન કદાચિન્ન ભવતિ ન કદાચિન્ન ભવિષ્યતિ અપિ તુ આસીદેવ ભવ-

કા છોટે સે છોટા કમ સે કમ આધાર ક્ષેત્ર અગુલકે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતા હૈ જો અસંખ્યાત પ્રદેશી લોકાકાશ કા એક અસંખ્યાતવાં ભાગરૂપ હોતા હૈ । તથા અધિક સે અધિક સમ્પૂર્ણ લોકાકાશ મ્હી એક જીવદ્રવ્ય કા આધાર ક્ષેત્ર હોતા હૈ । હસ કથન સે યહ બાત સ્પષ્ટ હો જાની હૈ કિ લઘ્વપર્યાયત્ક નિગોદિયા જીવ કી જગન્મ અવગાહના કે અલુસાર જિતના ઉસકા આધાર ક્ષેત્ર હોગા-વહ મ્હી અસંખ્યાતપ્રદેશાત્મક હી હોગા । પરન્તુ વહ અસંખ્યાત પ્રદેશી લોકાકાશ કા અસંખ્યાતવાં ભાગરૂપ હી કહલાયેગા । હસ તરહ જીવ લોક કે અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાહનાવાલા હૈ યહ કથન નિર્દોષ હૈ । “ અતિથિ પુણ સે અતે ” ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા જીવ અન્તસહિત હૈ । હસ તરહ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે એક જીવદ્રવ્ય સાન્ત હૈ ઓર ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે મ્હી એક જીવદ્રવ્ય સાન્ત હૈ । “ કાલઓ ણં જીવે ન કયાઈ નાસી જાવ નિચ્ચે ” કાલ કી અપેક્ષા સે જવ જીવ દ્રવ્ય કી સાન્નતા ઓર અનંતતા કા વિચાર કિયા જાતા હૈ તો વહ અનંત સિદ્ધ હોતા હૈ । ક્યોં કિ તીનોં કાલોં મેં સે

અગુલતા અમખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે અને તે આધાર ક્ષેત્ર અમખ્યાત પ્રદેશી લોકાકાશના એક અમખ્યાતમાં ભાગ રૂપ પણ હોય છે. તથા એક જીવ દ્રવ્યનું વધારેમાં વધારે આધારક્ષેત્ર સંપૂર્ણ લોકાકાશ પણ હોય છે. આ કથનથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે લઘ્વ પર્યાયત્ક નિગોદિયા જીવની જગન્મ (ઓછામાં ઓછી) અવગાહના પ્રમાણે જ જે તેનું આધારક્ષેત્ર હશે તે પણ અમખ્યાત પ્રદેશાત્મક જ હશે પરંતુ તે અમખ્યાત પ્રદેશી લોકાકાશના અમખ્યાતમાં ભાગ રૂપ જ કહેવાશે આ રીતે જીવ લોકના અમખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહના વાળો છે, એ કથનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો દોષ જણાતો નથી. અતિથિ પુણ સે અંતે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવ સાન્ત (અન્ત યુક્ત) છે આ રીતે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક જીવદ્રવ્ય સાન્ત (અન્ત સહિત છે, અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ એક જીવદ્રવ્ય અન્ત યુક્ત છે

“ કાલઓ ણ જીવે ન કયાઈ નાસી જાવ નિચ્ચે ” કાળની અપેક્ષાએ જીવની સાન્તતા અનંતતાનો બ્યારે વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે જીવ અનંત (અત સહિત) છે અથુ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે ત્રણે કાળમાંથી એવો

સ્મક્ત્વાત્ । इति द्वितीय प्रश्नस्योत्तरम् ॥ २ ॥ ‘जे वि य ते खद्या पुच्छ’ यो
 पि च स स्कन्दक ! पृच्छा, पृच्छापदेन पिङ्गलकस्य सिद्धिविषयक सर्वोपि
 प्रश्ना वाच्य, द्विपस्पर्यन्तमित्याह—‘जाव’ इत्यादि । जाव’ यावत्-यावत्प
 देन ‘अयमेतद्रूप आध्यात्मिकादिविचार समुत्पद्य’ इति संग्रहः, ‘किं स
 अथा सिद्धी अणता सिद्धी’ किं सांता सिद्धिरनतासिद्धि ‘तस्या वि य ण अयममे’
 तस्यापि च खल्वयमर्थ ‘एवं खलु मय खद्या ! अउग्विहा सिद्धि पण्यत्ता’ एवं
 खलु मया स्कन्दक ! चतुर्विधा सिद्धि ग्रहणा, ‘स जहा’ तद्यथा ‘दन्वओ
 खेचओ कालओ भावओ द्रव्यत क्षेत्र कालतो भावत ‘दन्वओ ण एगो सिद्धी
 स भंता’ द्रव्यतः खलु एका सिद्धि सांता एकत्वेन सांनत्वात् ‘खेचओ ण सिद्धी पण
 भी अवस्था में अ-न नहीं आ सकना है, अ-न जब जीव भाव की
 अपेक्षा अनन्त ज्ञान दर्शन आदि पर्यायरूप है-तो इसका अर्थ यही
 होता है कि भाव की अपेक्षा जीव अनन्त है । इस प्रकार यह द्वितीय
 प्रश्न ना उत्तर है ।

‘जे वि य ते खद्या पुच्छा’ हे स्कन्दक ! तेरा तीसरा प्रश्न यह है
 कि सिद्धि सान्त है कि अनन्त ? इसका अर्थ इस प्रकार से है-‘एवं
 खलु मय खद्या ! अउग्विहा सिद्धी पण्यत्ता’ हे स्कन्दक ! मैंने सिद्धि
 चार प्रकार की कही है-‘स जहा’ जो इस प्रकार से है-‘दन्वओ,
 खेचओ, कालओ भावओ’ द्रव्य से, क्षेत्र से, कालसे और भाव से ।
 ‘दन्वओ ण एगो सिद्धी स भंता’ द्रव्य से एक सिद्धि है । और यह
 एक होने के कारण ही सान्त-अन्त सहित है । क्षेत्र की अपेक्षा सिद्धि

છે-તેમનો કોઈ પણ અવસ્થામાં અત સમાવનો નથી તેથી એ ભાવની
 અપેક્ષાએ છવ અનંત નાન દશા ન વગેરે પર્યાયરૂપ કોઈ તેનો અર્થ
 એ થાય છે કે ભાવની અપેક્ષાએ છવ અનંત અત સહિત છે આ રીતે બીજા
 પ્રશ્નનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે

“जे वि य ते खद्या पुच्छा” हे स्कन्दक ! तभा... त्रीजे प्रश्न आ प्रभावे
 છે- સિદ્ધિ ત્રાન્ત (અન્ત સહિત) છે કે અનંત (અતસહિત) છે ?-
 તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે-‘एव खलु मय खद्या ! अउग्विहा सिद्धी
 पण्यत्ता’ હે સ્કન્દક ! મે સિદ્ધિ ચાર પ્રકારની કહી છે (સ જહા) તે ચાર
 પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- દન્વओ खेचओ कालओ भावओ ’ (૧) દન્વની
 (૨) ક્ષેત્રની, (૩) કાળની અને (૪) ભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધિની અતસહિતતા
 અને અતસહિતતાનો વિચાર કરવો જોઈએ. “दन्वओ ण एगो सिद्धी स
 भंता” દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિદિ એક છે અને તે એક કોવાને કારણે જ
 અતસહિત છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ નિદિની અતસહિત પડેલાં પડેલાં ૪૫ થાય એવું

પર્યવાઃ દર્શન પર્યાયા इत्यर्थः भावतोऽनंतदर्शनपर्यायात्मकत्वं जीवस्येति । ‘अणंता चारित्तपञ्जवा’ अनंता चारित्रपर्यायाः, ‘अणंता अगुरुलघुपञ्जवा’ अनंता अगुरुलघुपर्यवाः औदारिकशरीराणि प्रतीत्यानंतागुरुलघुपर्यायाः कार्मणादि द्रव्याणि जीवस्वरूपं चाश्रित्यानंता अगुरुलघुपर्याया इति, ‘नत्थि पुण से अंते’ नास्ति पुनस्तस्यांतः भावतो जीवस्यांतो नास्ति अनंतज्ञानदर्शनादि पर्यायात्मकत्वादिति भावः । ‘से तं दव्वओ जीवे स अंते’ तदेतत् द्रव्यतो जीवः सान्तः, ‘खेत्तओ जीवे स अंते’ क्षेत्रतो जीवः सान्तः, ‘कालओ जीवे अणते’ कालतो जीवोऽनंत, ‘भावओ जीवे अणते’ भावतो जीवोऽनन्तः अनंतज्ञानदर्शनपर्याया-

है, क्या कि दर्शन गुण की भी पर्याये अनंत होती हैं । “अणंता चरित्त पञ्जवा” अनन्त चारित्रपर्याय रूप है क्यों कि चारित्र गुणकी भी अनंत पर्याये होती हैं । “अणंता अगुरु य लघु पञ्जवा” अनन्त अगुरुलघु पर्यायरूप है । औदारिक शरीर को लेकर अनन्त गुरुलघुपर्यायरूप है तथा कार्मण शरीर, और जीव के स्वरूप को आश्रित करके अनन्त अगुरु लघु पर्यायरूप है । “नत्थि पुण से अंते” इस तरह भाव की अपेक्षा से जीव अनन्त-अन्तरहित है । “से तं दव्वओ जीवे स अंते, खेत्तओ जीवे स अंते, कालओ जीवे अणंते भावओ जीवे अणंते” इस सब कथनका अब उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि द्रव्यसे एक जीव सान्त है, क्षेत्र से भी वह सान्त है । पर काल और भाव की अपेक्षा से वह अनन्त है-सान्त नहीं है । तात्पर्य कहने का यह है कि जीव के ज्ञान, दर्शन और चारित्रपर्याय अनन्त रूप है-इनका किसी

કારણ કે દર્શન ગુણની પણ અનંત પર્યાયો હોય છે “અણતા ચરિત્તપજ્જવા” એવ અનંત ચારિત્ર પર્યાય રૂપ છે, કારણ કે ચારિત્ર ગુણની પણ અનંત પર્યાય હોય છે ‘અણતા અગુરુલઘુ પજ્જવા’ એવ અનંત અગુરુ લઘુ પર્યાયરૂપ છે ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ અનંત ગુરુ લઘુ પર્યાય રૂપ છે તથા કાર્મણ શરીર અને એવના સ્વરૂપની અપેક્ષાએ અનંત અગુરુ લઘુ પર્યાય રૂપ છે. “નત્થિ પુણ સે અંતે” આ રીતે ભાવની અપેક્ષાએ એવ અનંત રહિત છે,

હવે એવની સાન્તતા અને અનંતતા વિષેના સમસ્ત કથનને ઉપસહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે “સે ત્ત દવ્વઓ જીવે સ અંતે, ખેત્તઓ જીવે સ અંતે, કાલઓ જીવે અણતે ભાવઓ જીવે અણતે” દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક એવ સાન્ત અત્યુક્ત છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પણ તે સાન્ત છે, પણ કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ એવ અનંત ‘અતરહિત’ છે કહેવાનું પ્રયોજન એ છે કે એવની જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રપર્યાય અનંતરૂપ

ને કદાચિત્તાસીત્, 'આય ણિચ્છા' યાવજિતયા અર યાયત્પદેન 'ન કયાઈ ન મવઈ ન કયાઈ ન મવિસ્સઈ, મર્મિસુ ય, મવઈ ય, મવિસ્સઈ ય, ધુગા, ગિદયા, સાસયા, અક્કયા, અચ્ચયા, અવઠ્ઠિયા' इति सप्राज्ञम् । कान्तं पूर्वमप्यासीत् सिद्धिरिदानीं विद्यते भविष्यति चानागतकालेपि अतो ध्रुवाधारम्य नित्या चेति भावः । 'भावओ य जहा लायस्स तहा माणियच्चा' भावस्य यथा लोहस्य तथा भणितव्या, भावतश्च सिद्धेर्वक्तव्यता लोहवदेव ज्ञातव्यमिति भावः । तथा च- भावतः सिद्धिरनन्तवर्णगन्धरसस्पर्शपर्यायरूपा, अनन्तसुखानुपयायानन्तगुरु धूलपर्यायानन्तागुरुपर्यायरूपा, नास्ति तस्या अन्त इति । 'तस्य दब्बओ सिद्धी स अंता' तत्र द्रव्यतः सिद्धि सांता 'खेवओ सिद्धी स अंता' क्षेत्रतः सिद्धिः

તથા હો સિદ્ધ હોતા છે । કયોં કે સૂતકાલ મેં કમી મી કોઈ દિન પેસા નહીં હુઆ કિ જય સિદ્ધિકા સદ્ગાથ ન રહા હો । 'જાવ ન કયાઈ ન મવઈ, ન કયાઈ ન મવિસ્સઈ, મર્મિસુ ય, મવઈ ય, મવિસ્સઈ ય, ધુયા, ગિદયા, સાસયા, અક્કયા, અચ્ચયા, અવઠ્ઠિયા ણિચ્છા' કાન્તસે સિદ્ધિ પહિલે મી ધી અપ મી હૈ, ઓર આગે મી રહેગી । હસ કારણ વહ બ્રુચ હૈ નિયત હૈ શામ્વત હૈ અક્કય હૈ અચ્ચય હૈ અવસ્થિત હૈ ઓર નિચ હૈ । 'ભાવઓ જહા લોયસ્સ તહા માણિયચ્ચા' ભાવ કી અપેક્ષા સે સિદ્ધિ વિપ યક વક્તવ્યતા ભાવ સે લોક કી વક્તવ્યતા કે સમાન જાનની વાઠિયે । હસ તરહ ભાવ સે સિદ્ધિ અનન્તવર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શ પર્યાયરૂપ હૈ, અનન્તસુખાનુ પર્યાયરૂપ હૈ । અનન્ત ગુરુલગ્નયાયરૂપ અનન્ત અગુરુલગ્ન પર્યાયરૂપ હૈ । હસકા કમી અન્ત નહીં આતા હૈ । હસ તરહ 'દબ્બઓ સિદ્ધિ સ અંતા લેસઓ સિદ્ધી સ અંતા' દ્રવ્ય ઓર ક્ષેત્રસે સિદ્ધિ સાન્ત હૈ તથા

સામિત યાય છે કારણ કે શૂનકાળમાં કોયે કોઈ પણ સમય ન હોય છે જ્યારે તેનું અસ્તિત્વ ન હોય 'જાવ ન કયાઈ ન મવઈ, ન કયાઈ ન મવિસ્સઈ, મર્મિસુ ય મવઈ ય, મવિસ્સઈ ય ધુયા ગિદયા સાસયા અક્કયા, અચ્ચયા અવઠ્ઠિયા ણિચ્છા" કાળની અપેક્ષાએ શૂનકાળમાં સિદ્ધિનું અસ્તિત્વ હોતું વર્તમાન કાળમાં પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ રહેશે. કારણ કે તે ખુબ નિશ્ચત શાશ્વત, અક્ષય, અચ્ચય, અવસ્થિત અને નિત્ય છે "ભાવઓ ય જહા લોયસ્સ તહા માણિયચ્ચા' ભાવની અપેક્ષાએ કોઈની અનતતા ને રીતે સામિત કરવામાં આવી છે જોય રીતે સિદ્ધિની પણ અનતતાનું પ્રતિપાદન કરી શકાય છે આ રીતે ભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ અનત વસ્તુ, ગમે તે સ્વસ્થ અને સસ્થાન પર્યાયરૂપ છે- તે અનત ગુરુલગ્નપર્યાયરૂપ છે અનત અગુરુલગ્ન પર્યાયરૂપ છે. તેનો કહી અત નથી આ રીતે 'દબ્બઓ સિદ્ધી સ અંતા, લેસઓ સિદ્ધી સ અંતા" દ્રવ્યની અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ અનતવસ્તુ

ચાલીસં જોયણસયસહસ્તાઈં આયામવિષ્કંભેણ' ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ સિદ્ધિઃ પંચચત્વાર્શિ-
શતસહસ્રાણિ આયામવિષ્કંભેણ, તત્રાયામો દૈર્ઘ્યમ્ વિષ્કંભો વિસ્તારસ્તથા ચ દૈર્ઘ્ય-
વિસ્તારાભ્યાં ક્ષેત્રતઃ મિદ્ધિઃ પંચચત્વાર્શિદ્વયોજનશતમહસપરિમિતા । અથ પરિ-
ધિમાહ—' एमा जोयणक्रोड़ी त्रायान्सिं च जोयणसयमहस्साइं तीसं च जोयण-
सहस्साइं दोण्णि य अउणा पन्नजोयणमए किंचि विसेसादिए परिक्षेवेण ' एका
योजनक्रोटी द्विचत्वारिंशत् च योजनशतसहस्राणि त्रिंशत् च योजन सहस्राणि द्वे
च एकोनपंचाशद्योजनगते किंचित् त्रिणेषाधिके परिक्षेपेण । यद्यपि इह सिद्धिः
परमार्थतः सकलकर्मक्षयरूपा सिद्धाधारा आकाशप्रदेशरूपा वा । तथापि सिद्धा-
नामाधारभूता आकाशप्रत्यागन्नत्वेन ईषत् प्राग्भारा पृथिव्येवेह सिद्धिशब्देन
प्रोक्तेति । ' अत्थि पुण से अंते ' अस्ति पुनस्तस्या अतः । द्रव्यક્ષेत्राभ्यां મિદ્ધિ
ત્રિવિચ્ય કાલતસ્તામાહ—' કાલઓ ન સિદ્ધી ન કયાઈ ન આસી ' કાલતઃ સિદ્ધિ

પૈતાલીસ ૪૫ લાખ યોજન લઘી ચૌડી છે' । इसकी परिधि एक करोड
बयालीस लाख तीस हजार दो सौ गुनचास योजन से कुछ अधिक है,
यदि सिद्धि का विचार वास्तविक दृष्टि से किया जावे तो वह सकल
कर्म क्षयरूप ही है, अथवा सिद्ध जितने आकाश रूप स्थान में बसते हैं
वह सिद्धि है। परन्तु फिर भी सिद्धि शब्दसे यहाँ ईषत्प्राग्भारा-सिद्ध-
शिला-पृथिवी ही ली गई है। क्योंकि कि वह सिद्धों के आधारभूत
आकाशरूप स्थान के पास आई हुई है। 'अत्थिपुण से अंते' इस
तरह उसका अन्त है। अतः द्रव्यसिद्धि और क्षेत्रसिद्धि ये दोनों अन्त
सहित हैं। 'कालओ णं सिद्धी न कयाइ न आसी' कालसे जब सिद्धिके
सान्तत्व और अनन्तत्व का विचार किया जाता है तब उसका अनन्त-

ન પ્રમાણ છે તેની પરિધિ (ઘેરાવો) એક કરોડ પૈતાલીશ લાખ ત્રીસ
હજાર બસો એાગણપચાશ (૧૪૨૩૦૨૪૯) યોજનથી પણ થોડી વધારે છે.
જો વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ સિદ્ધિનો વિચાર કરવામા આવે તો તે સકળ કર્મના
ક્ષયરૂપ જ છે, અથવા જોટલા આકાશરૂપ સ્થાનમા સિદ્ધ ભગવતો વસે છે તે
સ્થાનને સિદ્ધિ કહે છે પણ અહીં “સિદ્ધિ” પદ વડે ઈષતપ્રાગભારા-સિદ્ધ
શિલા-પૃથ્વી જ ગ્રહણ કરવામા આવેલ છે, કારણ કે તે સિદ્ધોના અધારભૂત
આકાશરૂપ સ્થાનની પાસે આવેલી છે “અત્થિ પુણ સે અંતે” તેથી તે અત-
વાળી (સાન્ત) છે આ રીતે દ્રવ્યથીસિદ્ધિ અને ક્ષેત્રથીસિદ્ધિ અન્ત યુક્ત છે.
“કાલઓ ન સિદ્ધી ન કયાઈ ન આસી” કાળની અપેક્ષાએ સિદ્ધિની
સાન્તતા અને અનન્તતાનો વિચાર કરવામા આવે તો તેની અનન્તતા જ

‘સ્વેત્તમો ણ મિદે અસંલેખજ્ઞપણસિય’ ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ સિદ્ધોઽસલ્પેયમદ્વિજ્ઞાન્ મન્વતિ । તદા- ‘અસલેખજ્ઞપણસોગાદે’ અસલ્પેયમદેશાવગાદઃ અસલ્પેયેષુ મ્તાનપ્રદેશેષુ મ્તગાદના વિષયતે યસ્ય સ અસલ્પેયમદેશાવગાદઃ । ‘અત્યિ પુણ સ અતે’ અસ્તિ પુનસ્તસ્માન્તઃ ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ મન્તવ્યાન્ સિદ્ધો મન્વતીત્યર્થઃ । ‘કાલમો ણ સિદ્ધે સાદીય અપજ્ઞમણસિય’ કાલતઃ સ્વલુ સિદ્ધઃ સાદિકઃ અર્પયસિતઃ, સારિકઃ એકમાથિત્ય આદિમાન્ અર્પયસિતઃ । અણેપકર્મસપરુપારિ સિદ્ધિઃ, સા ષ જ્ઞાન વર્ધન ચારિત્રાદિરુપનારણેનોત્પાદયતે ઇતિ સિદ્ધિ વિશિષ્ટમીરસ્યાપિ સાદિત્વ મણત્યવતિમાવ , ‘નત્યિ પુણ સે અતે’ નાસ્તિ પુનસ્તસ્પાંત કાલાપસ્યા સિદ્ધિ સિદ્ધિ કી અપેક્ષા સિદ્ધિ સાન્ત હૈ ‘સ્વેત્તમો ણ સિદ્ધે અસંલેખ પસિય’ ક્ષેત્ર સે મિદ્ધ અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશાવાલા હૈ તથા ‘અસંલેખજ્ઞપણસોગાદે’, આકાશ કે અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશોં મેં વહ અવગાહનાયાલા હૈ । આકાશ કે અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશોં મેં જિસકી અવગાહના હાતી હૈ વહ અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશાવગાદ કહલાતા હૈ । અત્યિ પુણમમતે ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સિદ્ધિ સાન્ત અન્તસંહિત હૈ । ‘કાલમો ણ સિદ્ધે સાદીય અપજ્ઞમણસિય’ કાલ સે મિદ્ધિ સાદિક-આદિસંહિત ઓર અર્પયસિતઅન્ત સંહિત હૈ । એક કો આધિત્ય કર ક સાદિક હૈ તથા અનેક મિદ્ધોં કો આધિત્ય કર કે વહ અર્પયસિત-અન્ત હૈ । સમસ્ત કર્મોં કે ક્ષયરુપ મિદ્ધિ હોતી હૈ । વહ મિદ્ધિ જ્ઞાન, વર્ધન યવ ચારિત્ર આદિરુપ કારણોં કી પૂર્ણતા સે રૂપમ હોતી હૈ । અન્ત હમ મિદ્ધિ સે વિશિષ્ટ જો જીય હૈ વહ બી એક કી અપેક્ષા સાદિ હૈ જેમા ધાના જાના હૈ ‘નત્યિ પુણ સે અતે’ હસ

એક મિદ્ધની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો મિદ્ધિ સાન્ત છે - ‘સ્વેત્તમો ણ મિદ્ધે અસલ્પજ્ઞપણસિય’ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ મિદ્ધિ અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશાવાલા છે તથા ‘અસંલેખજ્ઞપણસોગાદે’ તે આકાશના અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશોમાં અવગાહના પાળા છે જેની અવગાહના આકાશના અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશોમાં હોય છે તેને અસલ્પ્યાન્ પ્રદેશાવગાદ કહેવામાં આવે છે અત્યિ પુણ સ અતે’ તેથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ મિદ્ધિ સા તઅન્ત સંહિત છે કાલમો ણ સિદ્ધિ મદ્વ અપજ્ઞમણસે કળની અપેક્ષાએ મિદ્ધિ સાદિક અન્ત છે એટલે કે આદિ સંહિત છે અને અન્ત સિત છે એક મિદ્ધની અપેક્ષાએ મિદ્ધિના છત્ર આદિ સંહિત છે તથા અનેક મિદ્ધોની અપેક્ષાએ મિદ્ધિ ના છત્રે આદિ સિત અન્ત છે મિદ્ધિ નપૂન કમીના ક્ષય રૂપ હોય છે તે મિદ્ધિની ઉત્પત્તિ નાન, ઇચ્છા, ચારિત્ર વગેરે રૂપ કારણોની પૂણતાથી થાય છે તેથી તે સિદ્ધિથી પુણ જે છત્ર છે તે સિદ્ધિ કરે ય છે સિદ્ધિ છત્રની અપેક્ષાએ પ્રાપ્તિ (આદિમો ૫મો) અને અન્ત મનોય છે પરંતુ યજ્ઞા છત્રોની અપેક્ષાએ અન્ત સિત છે

સાંતા 'કાલઓ સિદ્ધિ અણતા' કાલતઃ સિદ્ધિરનતા, 'ભાવઓ સિદ્ધી અણતા' ભાવતઃ સિદ્ધિરનંતા હે સ્કન્દક તવ મનસિ યોયં સંકલ્પોઽભૂત કિમિયં સિદ્ધિઃ સાંતા અનંતા વેતિ તસ્ય સંક્ષેપત ઇદમુત્તરમ્ દ્રવ્યક્ષેત્રાભ્યાં સિદ્ધિઃ સાંતા કાલભા-વાભ્યાં ચાનંતા । ઇતિ તૃતીયપ્રશ્નોસ્યોત્તરમ્ ॥ ૩ ॥ 'જે વિ ય તે સ્વદયા' યોપિ ચ તે સ્કન્દક ! 'જાવ' યાવત્-યાવત્પદેન-'તે મનસિ એતાદશ આધ્યાત્મિકા-દિવિચારઃ સમુદપદ્યત કિં સાંતઃ સિદ્ધ.' ઇતિ સંગ્રાહમ્ । 'કિં અણંતે મિદ્ધે' કિં અનન્તઃ સિદ્ધઃ : તં ચેવ 'તદેવ લોકવક્તવ્યતાવદેવાત્રાપિ વાચ્યત્ ક્રિયત્પ-ર્યન્તમિતિ શાહ-'જાવ' યાવત્-યાવત્પદેન દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવતઃ સિદ્ધશ્ચતુર્વિધો મયા પ્રણસસ્તત્ર-'દ્રવ્યઓ ણં એગે મિદ્ધે સ અંતે' દ્રવ્યતઃ સ્વલુ એક. સિદ્ધ સાંતઃ,

'કાલઓ સિદ્ધા અણતા, ભાવઓ સિદ્ધી અણતા' કાલસે સિદ્ધિ અનન્ત હૈ ઓર ભાવસે સ્ત્રી વહ સિદ્ધિ અનન્ત હૈ । હે સ્કન્દક ! તુમ્હારે મનમેં જો યહ સંકલ્પ હુઆ હૈ કિ સિદ્ધિ સાન્ત-અન્ત સહિત યા અનન્ત અન્ત રહિત હૈ ઉસકા સંક્ષેપ સે યહ ઉત્તર હૈ કિ દ્રવ્ય ઓર ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સિદ્ધિ સાન્ત અન્ત સહિત હૈ ઓર કાલ ઓર ભાવ કી અપેક્ષા સિદ્ધિ-અનન્ત-અન્ત રહિત હૈ । ઇસ પ્રકાર યહ તૃતીય પ્રશ્ન કા ઉત્તર હૈ ।

'જે વિ ય તે સ્વદયા ! જાવ કિં અણંતે મિદ્ધે' ઇસ તરહ હે સ્કન્દ-ક ! જો તુમ્હારે મન મેં ઉત્પન્ન હુઆ હૈ કિ સિદ્ધ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ કિ સિદ્ધ અનન્ત-અન્ત રહિત હૈ સો ઇસ વિષય મેં સુનો હે સ્કન્દક ! દ્રવ્ય સે, ક્ષેત્ર સે, કાલ સે ઓર ભાવ સે મૈને મિદ્ધ ચાર પ્રકાર કે પ્રરૂપિત કિયે હૈ-ઇનમેં 'દ્રવ્યઓ ણં એગે સિદ્ધે સ અંતે, દ્રવ્ય સે એક સિદ્ધ સાન્ત-અન્ત સહિત હૈ । અર્થાત્-એક

(સાન્ત) છે પણ "કાલઓ સિદ્ધી અણતા, ભાવઓ સિદ્ધો અણતા" કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ અનન્ત છે હે સ્કન્દક ! તમારા ત્રીજા પ્રશ્નોને સંક્ષેપમા આ પ્રમાણે ઉત્તર છે.-દ્રવ્ય અને કાળની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ સાન્ત છે, પણ કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ અનન્ત (અન્તરહિત) છે આ રીતે ત્રીજા પ્રશ્નનું સમાધાન કરવામા આવ્યું છે.

"જે વિ ય તે સ્વદયા ! જાવ કિં અણંતે મિદ્ધે" હે સ્કન્દક ! તમારા મનમા એવી શકા કાક્ષા વગેરે ઉદ્ભવેલ છે કે "સિદ્ધ" સાન્ત (અન્ત યુક્ત) છે કે અનન્ત (અન્ત રહિત) છે ?" તેના સમાધાન આ પ્રમાણે છે-હે સ્કન્દક ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ અને ભાવની અપેક્ષાએ એમ ચાર પ્રકારે મે સિદ્ધની પ્રત્યક્ષા કરી છે "દ્રવ્યઓ ણં એગે સિદ્ધે-સ અંતે" દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક સિદ્ધ સાન્ત અન્ત સહિત છે. એટલે કે

‘કાલઘો ણ સિદ્ધે અણંતે’ કાલતઃ સ્વલુ સિદ્ધોઽનંત ‘માવઘો ણ સિદ્ધે અણંતે’ માવતઃ સ્વલુ સિદ્ધોઽનંત, દ્રવ્યક્ષેત્રાપેક્ષયા સિદ્ધસ્યાન્તત્ત્વં કાલમાત્રાપેક્ષયા ચાન્તત્વમ્ માવતો જ્ઞાનદર્શનાઽમુલ્લઘુપર્યાયસ્વરૂપેઽ ચાન્તસ્યામાત્રાદિતિ તસ્માત્ હે સ્કન્દક લોકાદિ પદાર્થ દ્રવ્યક્ષેત્રાભ્યાં સાંત એવ કાલમાત્રાભ્યાં ત્વનન્ત એવ મય તીતિ । ઇતિ ચતુર્યપ્રશ્નસ્યોપરમ્ ॥ ૪ ॥

લોકાદારમ્ય સિદ્ધપર્યન્તઘસ્ટુપુ સાતત્યાનંતસ્વવિષયકસંગ્રયસ્ય નિરાકરણં કૃત્વા સામ્પત્ત મરણવિષયકપ્રશ્ન સ્પષ્ટયતિ—‘જે વિ ય’ इत्यादि । ‘જે વિ ય તે સંદ્યા’ યોપિ ચ તે સ્કન્દક ! ‘इमेयारूढे अज्ज्ञात्थिए चित्थिए जाव समुप्पज्जित्तया’ અયમેતદ્વૂપ આધ્યાત્મિકચિંતિતો યાત્વ સમુદપચત, इह यावत्करमान् ‘ક

હાર કરતે હું (સે ચ દ્રવ્યઘો ણ સિદ્ધે સ અંતે, સ્વેત્તઘો ણ સિદ્ધે સ અંતે) સાન્તદ્રવ્ય સે સિદ્ધ અન્નસહિત હૈ તથા ક્ષેત્ર સે મી સિદ્ધ અન્નસહિત હૈ પરન્તુ (કાલઘો ણ સિદ્ધે અણંતે માવઘો ણ સિદ્ધે અણંતિ) કાલ સે સિદ્ધ અન્તરહિત હૈ ઓર માવ સે મી સિદ્ધ અન્તરહિત હૈ । इसत्थिए हे स्कन्दक ! लोकादि पदार्थ द्रव्य और क्षेत्र की अपेक्षा से सांत हूँ और काल एवं माव की अपेक्षा से वे अनंत हैं । इस प्रकार का यह चतुर्यप्रश्न का उत्तर है ।

इस तरह लोक से लेकर सिद्धतक की घस्तुओं में सातता अनन्तता विषयक संज्ञा का निवारण करके अथ भगवान् मरण विषयक प्रश्न का स्पष्टीकरण करते हैं—‘जे वि य ते संध्या इमेयारूढे अज्ज्ञात्थिए चित्थिए जाव समुप्पज्जित्तया’ हे स्कन्दक ! जो तुम्हें यह इस प्रकार का आध्यात्मिक, चिन्तित यावत् मनोगत सकल्प उत्पन्न हुआ है, कि

‘સે ચ દ્રવ્યઘો ણ સિદ્ધે સ અંતે, સ્વેત્તઘો ણ સિદ્ધે સ અંતે’ દ્રવ્ય અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ નિદ્ધ અત સહિત છે પણ ‘કાલઘો ણ સિદ્ધે અણંતે, માવ ઘો ણ સિદ્ધે અણંતે’ કાળ અને માવની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અતસહિત છે આ પ્રમાણે ધોધા પ્રશ્નનુ સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આ મુ છે, હે સ્કન્દક ! લોક પગેરે પદાર્થો દ્રવ્ય અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સાન્ત (અત સહિત) છે, પણ કાળ અને માવની અપેક્ષાએ અન્ત (અત સહિત) છે

આ રીતે લોકથી શરૂ કરીને સિદ્ધ સુખીની સાન્તતા અને અન્તતાની ભાજતા પ્રશ્નોનુ સમાધાન કરીને હવે ભગવાન મરણ વિષયના પ્રશ્નનુ સમાધાન કરે છે

“જે વિ ય તે સંદ્યા । इमेयारूढे अज्ज्ञात्थिए चित्थिए जाव समुप्पज्जित्तया” હે સ્કન્દક ! તમને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, (યાવત્) મનોમત

સ્યાંતો ન ભવતિ સદૈવવિદ્યમાનત્વાત્ । ‘ભાવઓ ણં સિદ્ધે અણંતા ણાણપજ્જવા’
 ભાવતઃ સ્વલુ સિદ્ધઃ—અનંતા જ્ઞાનપર્યાયાઃ જ્ઞાનપર્યાયાણામનંતત્વેન જ્ઞાનસ્ય ચ
 જીવસ્વરૂપતયા જ્ઞાનાત્મકભાવેન સિદ્ધ જીવોપ્યનંતો ભવતીત્યર્થઃ, ‘અણતા દસણપ-
 જ્જવા’ અનંતાદર્શનપર્યાયાઃ યથા જ્ઞાનપર્યાયા અનંતાસ્તથા દર્શનપર્યાયા અનંતઃસ્તથા
 દર્શનપર્યાયા અપીતિ, ‘અણંતા અગુરુલ્હુપજ્જવા’ અનંતા અગુરુલઘુપર્યાયાઃ, અનંતા
 અગુરુલઘુપર્યાયાઃ જીવસ્વરૂપમાશ્રિત્યાગુરુલઘુત્વપર્યાયત્વં વોધ્યમિતિ । ‘નત્થિ પુણ
 સે અંતે’ નાસ્તિ પુનસ્તસ્યાંનઃ તસ્ય સિદ્ધસ્ય ભાવતઃ કદાચિદપિ અન્તો ન ભવતિ
 સદૈવ વિદ્યમાનત્વાદિતિ ભાવઃ । ‘સે ચં દવ્વઓ ણં સિદ્ધે સ અંતે’ તદેતત્ દ્રવ્યતઃ
 સ્વલુ સિદ્ધઃ સાંતઃ ‘સ્વેત્તઓ ણં સિદ્ધે સ અંતે’ ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ સિદ્ધઃ સાંતઃ,

સિદ્ધ જીવ કા કાલ કો અપેક્ષા સે અંત નહી હોતા હૈ ક્યોં કિ વહ
 સદા વિદ્યમાન રહતા હૈ । ‘ભાવઓ ણં સિદ્ધે અણંતા ણાણપજ્જવા’ ભાવ
 સે સિદ્ધ અનન્તજ્ઞાનપર્યાયરૂપ હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—જ્ઞાન કી પર્યાયે
 અનન્ત હોતી હૈં—ઔર જ્ઞાન જીવ કા નિજસ્વરૂપ હૈં ઇસલિયે જ્ઞાનરૂપ હોને
 કે કારણ સિદ્ધ જીવ મી અન્ત રહિત હૈ—અનન્તહૈં, (અણંતા દસણ
 પજ્જવા) જિસ પ્રકાર સે જ્ઞાનકી પર્યાયે અનન્ત હૈં । ડસી તરહ સે દર્શન
 કો મી પર્યાયે અનન્ત હૈં । અણંતા અગુરુલ્હુપજ્જવા’ અગુરુલઘુ ગુણ
 કી પર્યાયે મી અનન્ત હૈં—જીવ કે સ્વરૂપ કા આશ્રિત કર યહાં અગુરુલ-
 ઘુપર્યાયતા જાનનો ચાહિયે । ઇસલિયે (નત્થિપુણ સે અંતે) સિદ્ધ જીવ
 કા કમી મી ભાવ કી અપેક્ષા સે અન્ત નહીં હોતા હૈં । ક્યોં કિ ઇસ
 અપેક્ષા વહ સદા વિદ્યમાન માના ગયા હૈં । ઇસ કથન કા અવર ઉપસં—

“નત્થિ પુણ સે અંતે” પણ તે સિદ્ધ જીવનો અંત હોતો નથી કારણ કે
 તેનું અસ્તિત્વ સદા કાળ રહે છે માટે અનંત છે (અંત રહિત) છે “ભાવઓ ણં
 સિદ્ધે અણતા ણાણપજ્જવા” લાવની અપેક્ષાએ જીવ અનંત જ્ઞાન પર્યાય રૂપ
 હોય છે—તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાનની પર્યાયો અનંત હોય છે—અને જ્ઞાન જીવનું
 નિઃસ્વરૂપ છે તેથી જ્ઞાન રૂપ હોવાને કારણે સિદ્ધ જીવ પણ અનંત (અંત-
 રહિત) હોય છે અણતા દસણપજ્જવા” જેમ જ્ઞાનની પર્યાયો અનંત હોય છે
 તેમ સિદ્ધને દર્શનની પર્યાયો પણ અનંત હોય છે “અણંતા અગુરુલ્હુપ-
 જ્જવા” અને અગુરુ લઘુ ગુણની પર્યાયો પણ અનંત હોય છે—જીવના
 સ્વરૂપને અનુલક્ષીને અહીં અગુરુ લઘુ પર્યાયો સમજવી તેથી “નત્થિ પુણ
 સે અંતે” લાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધજીવનો કંઠી પણ અંત હોતો નથી તે
 અંતરહિત હોય છે. હવે આ કથનનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે

મગવાનાદ—‘ચાલમરણે’ શ્ત્યાદિ, ‘ચાલમરણે દુવાલસત્તિદે પણ્ણતે’ ચાલમરણ
 દ્વાદશવિધ મગ્ગસમ્મ । ‘ત જહા’ સઘયા—‘ચલ્યમરણે’ ચલ-મરણમ્, ચલ્લતઃ
 ધુમ્મસાપિપાસાદિ પરિગતસ્થેન ચલ્લચ્છાયામાનસ્ય ચલ્ મરણ તદ્વચ્ચ-મરણમ્ અયથા
 સપમાત્ પતિતો જીવસ્ય ચન્મરણં તદ્ ચન્-મરણમિતિ ૧ ‘ચલ્લમરણે’ ચલ્લાર્ત-
 મરણમ્, ચલ્લેનન્દ્રિયયાગધીનન શ્વતસ્ય પીઢિતસ્ય પ્રદીપ્તપદ્મીતગાલિત ધમુપા
 પત્તગસ્યેવ ચ-મરણં તદ્વચ્ચ-મરણમ્ વિશયાધીનગ્રથિતમરણમિતિ યાવત્ ૨ ।
 ‘અતો સલ્લમરણે’ અન્તઃ કાલ્યમરણમ્ અન્તઃ શરીરમધ્ય પ્રવિષ્ટસ્ય માયાદિરૂપ
 કાલ્યસ્થાનુદ્ધરણેન ચન્મરણમ્ તદન્તઃ કાલ્યમરણમ્ ૩ । તથા ‘તદ્ગમમરણે’ તદ્ગ-

મરણે દુવાલસત્તિદે પણ્ણતે’ હે સ્કન્દક ! ચાલમરણં ૧૨ પ્રકાર કા હોતા
 હૈ । ‘ત જહા’ ‘તસ કે લે પ્રકાર લે હૈ—‘ચલ્યમરણે’ ચલ-મરણ । અથ
 પદ્મ અધિક મૂલ્ચ પ્યાસ આદિ સે જીવ તલ્લપકાને લગતા હૈ તય લહ
 તલ્લપકાતા હુઆ મરણ કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ—હવ મરણ કા નામ ચલ્ય
 મરણ —ચલ-મરણ હૈ । અયથા-સંયમ સે ભ્રષ્ટ હુવ જીવ કા જો મરણ
 હૈ લહ ચલ્યમરણ હૈ ૧ । ‘ચલ્લમરણ-ચલ્લાર્ત-મરણે-પ્રદીપ્ત વીપક ક
 પ્રકાશ સે આકૃષ્ટ હુવ નેત્રલાલે પતંગિયે કી તરહ શ્દિયો કી
 આધીનતા સે દુઃખિત હુવ જીવ કા જો મરણ હોતા હૈ લહ ચલ્લાર્તમરણ
 હૈ ૨ । ‘અતો સલ્લમરણે’ અન્તઃ કાલ્ય મરણ—શરીર કે મોતર પ્રવિષ્ટ
 માયાદિશલ્ય કે અનુદ્ધરણ સે જો મરણ હોતા હૈ લહ અન્ત કાલ્યમરણ
 હૈ ૩ । ‘તદ્ગમમરણે’ તદ્ગમમરણ—મનુષ્યાદિ પર્વાય મેં રહતે હુવ જીવ કા

મરણે દુવાલસત્તિદે પણ્ણતે” હે સ્કન્દક ! જાલમરણનાં જાણ પ્રકાર કયાં છે
 (ત જહા) તે પ્રકારે જા પ્રમાણે છે

૧ “ચલ્યમરણ” જાલમરણ (ચલ્લમરણ) જ્યારે લણી ન જૂળ, તરલ
 વગેરેથી તરલકીને જીવ મરણ પામે છે ત્યારે તે મરણને ચલ્યમરણ કહે છે
 જ્યારે સ્વયમથી ભ્રષ્ટ થયેલા માણસના મરણને પણ ચલ્યમરણ કહે છે

૨ “ચલ્લમરણ” ચલ્લાર્ત-મરણ—સજાતી હીવાથી આકર્ષાઈને જેવી રીતે
 પતંગિયા મરે છે તેવી રીતે ઈન્દ્રિયોના ગુલામ બનીને દુખિત થયેલા જીવ
 ને મરણ થાય છે તેને ચલ્લાર્ત-મરણ” કહે છે

૩ “અતો સલ્લમરણ” અન્ત કાલ્ય મરણ આત્મામાં પ્રવેશેલ માયા વગેરે
 શબ્દો ન નીકળવાને કારણે જે મરણ થાય છે—જેટલે કે માયા વગેરે શબ્દોના
 પરિવાસ કયાં વિના જે મરણ થાય છે તેને અન્ત કાલ્ય મરણ કહે છે
 ૪ “તદ્ગમમરણ” તદ્ગમ મરણ—મનુષ્ય વગેરે પર્વાયમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવને

લ્પિતઃ પ્રાર્થિતો મનોગત સંકલ્પઃ ' ઇત્યાદીનાં ગ્રહણં કર્તવ્યમ્ । યત્- ' કેળ વા મરણેણં મરમાણે જીવે વડ્ઢહ વા હાયહ વા ' કેન વા મરણેન મ્રિયમાણો જીવો વર્ધતે વા હીયતે વા, કીદશં હિ મરણ જીવસ્ય સંસારં વર્ધયતિ કીદશં ચ મરણં સંસારં હાસયતીતિ પ્રશ્નઃ । ' તસ્સ વિ ય ણં અયમદ્દે ' તસ્યાપિ ચ સ્વલુ અયમર્થઃ ' એવં સ્વલુ સ્વંદયા ' એવં સ્વલુ સ્કન્દક ! ' મણ દુવિહે મરણે પન્નત્તે ' મયા દ્વિવિધ મરણં પ્રજ્ઞસમ્, ' તં જહા ' તથથા ' વાલમરણે ય પંડિયમરણે ય ' વાલમરણં ચ પંડિતમરણં ચ । મરણસ્ય વાલપંડિતભેદદ્વયં શ્રુત્વા કિમિદં વાલ મરણમિતિ વાલમરણવિષયકજિજ્ઞાસાવાનાહ- ' સે કિં તં ' ઇત્યાદિ । ' સે કિં તં વાલમરણે ' અથ કિં તદ્ વાલમરણમ્ ? હે ભગવન્ યદિદં દેવાનુપ્રિયેણ વાલ- પાંડિત્યભેદેન મરણસ્ય દ્વૈવિદ્યત્વં પ્રદર્શિતં તત્ર કિમિદં વાલમરણ નામેતિ પ્રશ્નઃ

“ જીવે ” જીવ ‘ કેળ વા મરણેણં મરમાણે વડ્ઢહ વા હાયહ વા ’ કિસ મરણ સે મરકર વઢતા હૈ ઓર કિસ મરણ સે મરકર ઘટતા હૈ । તાત્પર્ય ઇસ્કા યહ હૈ કિ કૈસા મરણ જીવ કે સંસાર કા વર્ધક હોતા હૈ ઓર કૈસા મરણ જીવ કે સંસાર કા હાસ કરને વાલા હોતા હૈ । ‘ તસ્સ વિ ય ણં અયમદ્દે ’ સો ઇસ પ્રશ્નકા મો યહ ઉત્તર હૈ “ એવં સ્વલુ સ્વંદયા ! મણ દુવિહે મરણે પન્નત્તે ” કિ હે સ્કન્દક મૈને મરણ દો પ્રકાર કા કહા હૈ । ‘ તંજહા ’ જો ઇસ પ્રકાર સે હૈ- ‘ વાલ મરણે ય પંડિય મરણે ય ’ એક વાલ મરણ ઓર દૂસરા પંડિત મરણ । સ્કન્દક ને જવ મરણ કે યે દો પ્રકાર સુને-તવ ઉસે વાલમરણ કા કયા સ્વરૂપ હૈ એસી જિજ્ઞાસા હુઈ અતઃ ઉસને પ્રશ્ન સે પૂછા કિ ‘ સે કિં તં વાલમરણે ’ હે ભગવાન્ ! આપ દેવાનુપ્રિય ને વાલમરણ ઓર પંડિત મરણ કે ભેદ સે મરણ દો પ્રકાર કા કહા હૈ-સો હનમેં વાલમરણ કયા હૈ ? ઇસ પ્રકાર સ્કન્દન કી વાલમરણ કી જિજ્ઞાસા જાનકર પ્રશ્નને ઉસે કહા કિ ‘ વાલ

સકલ્પ ઉત્પન્ન થયો છે કે “ જીવે કેળ વા મરણેણ મરમાણે વડ્ઢહ વા હાયહ વા ” કેવા પ્રકારના મરણે મરવાથી જીવ પોતાનો સંસાર વધારે છે, અને કેવા પ્રકારના મરણે મરવાથી જીવ પોતાનો સંસાર ઘટાડે છે ? “ તસ્સ વિ ય ણ અયમદ્દે ” તે તમારા તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે ‘ એવં સ્વલુ સ્વંદયા ! મણ દુવિહે મરણે પન્નત્તે ” હે સ્કન્દક ! મેં જે પ્રકારના મરણ કહ્યા છે (ત જહા) તે જે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે- “ વાલમરણે ય પંડિયમરણે ય ” (૧) બાલમરણ અને (૨) પંડિતમરણ ત્યારે સ્કન્દકે મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યું કે “ સે કિં ત વાલમરણે ? ” હે ભગવન્ ! બાલમરણનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે ? આ પ્રમાણે સ્કન્દકની જિજ્ઞાસા બાણીને પ્રભુ તેને કહે કે “ વાલ-

તરુપતનમ્ વૃક્ષાઘાત્ પતતો યન્મરણ તત્ તરુપતનમરણમ્ ૬ । તથા ' જલપ્પવેસે ' જલપ્રવેશઃ, અથ પ્રવિશ્ય યન્મરણ તજ્જનપ્પવેશમરણમિતિ ૭ । તથા ' જલણપ્પવેસે ' જલણનપ્રવેશ જલણે=પ્રાણો પ્રવિશ્ય યન્મરણત્ તજ્જનપ્રવેશમરણમ્ ૮ । તથા ' વિપમક્કણે ' વિપમક્ષણમ્, વિપ પીત્વા યન્મરણ તદ્વિપમક્ષણમરણમ્ ૯ । તથા ' સત્થોવાઢણે ' શસ્ત્રાઘપાટનમ્ શસ્ત્રેણ કરવાલાદિના અઘ્પાટનં વિદારણં યસ્મિન્ મરણે તત્ શસ્ત્રાઘપાટનમરણમ્ ૧૦ । ' વેદાયસે ' વૈદાયસમ્, વિદાયસિ આઠાઢે મયમ્ વૃક્ષાદિ શાસ્ત્રાદ્યુચ્ચન્ધનેન યત્ મરણ સત્ વૈદાયસમરણમ્ ૧૧ । ' ગિદ્દપદ્દે ' ગુદસ્પૃષ્ટમ્ ગુરૈરામમાંસમયકે પક્ષિવિશેષેઃ, અથવા ગુરૈ માંસલુચ્ચકે ઘ્રાણાદિમિઃ સ્પૃષ્ટસ્ય=વિદારિતસ્ય અથવા કરિકરમરાસમાદિશરીરાન્તર્ગતત્વેન યન્મરણં

ગિર કર મરના યહ તરુપતન મરણ હૈ ૬ । ' જલપ્પવેસે ' જલ મેં દૂધ કર જો મરણ હોતા હૈ વહ જલપ્રવેશ મરણ હૈ ૭ । ' જલણપ્પવેસે ' અગ્નિ મેં કૂદ કર જલ જાના યહ જ્વલન પ્રવેશ મરણ હૈ ૮ । ' વિપમક્કણે ' વિપ મક્ષણ-વિપ પાન કર મરના યહ વિપમક્ષણ મરણ હૈ ૯ । ' સત્થોવાઢણે ' તલવાર આદિ શસ્ત્રોં સે અપને શરીર કો વિદારણ કર મરના યહ શસ્ત્રાઘપાટન મરણ હૈ ૧૦ । ' વેદાયસે ' વૃક્ષ આદિ કી ઘાત્તા પર ફાંસી લટકા કર જો મરણ હોતા હૈ વહ વૈદાયસમરણ હૈ ૧૧ । ' ગિદ્દપદ્દે ' માંસ સ્નાને ઘાઢે પક્ષિવિશેષોં કે દ્વારા વિદારિત કિયે જાન પર જો મરણ હોતા હૈ વહ ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ હૈ । અથવા-હાથી, કૂટ આદિ કે પૈરોં કે નીચે આ જાને પર અર્થાત્ ઉનકે પાંડ કે નીચે વચ જાને પર જો મરણ હો જાતા હૈ વહ ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ હૈ । અથવા-માંસ લુચ્ચક

ધાય છે તેને વૃક્ષ પતન મરણ કહે છે ૭ " જલપ્પવેસે " પાણીમાં ડૂબી જવાથી જે મરણ ધાય છે તેને જળ પ્રવેશ મરણ કહે છે ૮ " જલણપ્પવેસે " અગ્નિમાં ડૂબી પડી ને બળી મરણથી જે મરણ ધાય છે તેને જ્વલન પ્રવેશ મરણ કહે છે ૯ " વિપમક્કણે " -વિપ ખાવાથી જે મરણ ધાય છે તેને વિપ મક્ષણ મરણ કહે છે ૧૦ " સત્થોવાઢણે " તલવાર વગેરે શસ્ત્રોના ઘાથી જે મરણ ધાય છે તેને શસ્ત્રાઘપાટન મરણ કહે છે ૧૧ " વેદાયસે " ગજે શસ્ત્રો ખાઈ ને જે મરણ ઉપજાવવામાં આવે છે તેને વૈદાયસ મરણ કહે છે ૧૨ " ગિદ્દપિદ્દે " ગીધ વગેરે માંસાહારી પક્ષીઓ વડે શરીર ખવાવાથી જે મરણ ધાય છે તેને ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ કહે છે અથવા- હાથી, કૂટ વગેરે પ્રાણીઓના પગ તળે અગાધ જવાથી જે મરણ ધાય છે તેને ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ કહે છે, અથવા માંસાહારી શિયાળ વગેરે જાનવરો વડે ભક્ષિત થવાને કારણે

વમરણમ્, તસ્મૈભવાય મનુષ્યાદેઃ સતો મનુષ્યાદાવેવ વદ્વાયુક્તસ્ય યન્મરણં તત્
તદ્વમરણમ્ મનુષ્યદેહં પરિત્યજ્ય પુનરપિ મનુષ્યે એવ પ્રાદુર્ભાવઃ એવ તિર્યગ્ શરીરં
પરિત્યજ્ય પુનસ્તત્રૈવ જન્મગ્રહણમિતિ, इदं च तद्भवमरणं मनुष्यतिरश्चोरेव संभ-
वति न तु देवनारकयोः देवोदेवशरीरं परित्यज्य नैव देवेषु समुत्पद्यते न वा
नारको नरकं परित्यज्य पुनर्नરके एव समुत्पद्यते इति ४ । ‘ गिरिपङ्के ’
गिरिपतनम्, पर्वताग्रात् पतित्वा मरणं गिरिपतनमिति ५ । तथा ‘ तरुपङ्के ’

उसी पर्याय का आयु बंध कर जो मरण होना है वह तद्भव मरण
है ४ । तात्पर्य कहने का यह है कि जीव जिस पर्याय में है—उस पर्याय
को छोड़कर पुनः उसी पर्याय में जन्म धारण करना यह तद्भव मरण है
जैसे कोई मनुष्य मनुष्यपर्याय को छोड़कर पुनः मनुष्यपर्याय में जन्म
करता है तो यह उसका तद्भव मरण है—(तस्मै भवाय मरणं) तद्भव-
मरण ऐसी इसकी व्युत्पत्ति है इसी तरह तिर्यक् शरीर का
परित्याग कर कोई तिर्यक् जीव पुनः उसी पर्याय में जन्म
धारण करता है तो यह उसका तद्भव मरण है । यह तद्भव
मरण मनुष्यगति और तिर्यक्गति के जीवों में ही संभवता है ।
देव और नारकगति के जीवों में नहीं, क्योंकि यह सैद्धा-
न्तिक नियम है कि देव मर कर देव नहीं होता और नारक मर
कर नारक नहीं होता है । तथा ‘ गिरिपङ्के ’ गिरिपतन-पर्वत के ऊपर
से गिरकर के मरना—यह गिरिपतन मरण है ५ । ‘ तरुपङ्के ’ वृक्ष से

ખીળે લવે તેજ પર્યાયનેા આયુષ્ય બધ બાંધીને જે મરણ થાય છે તે મરણ
ને તદ્ભવ મરણ કહે છે એટલે કે જે પર્યાયમાં જીવ જન્મ પામ્યો હોય તે
પર્યાયમાંથી મરીને ફરીથી પાછો તેજ પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થતો હોય તો તેના મર-
ણને તદ્ભવ મરણ કહે છે. જેમ કે કોઈ જીવ મનુષ્ય પર્યાયને છોડીને ફરીથી
પાછો મનુષ્ય પર્યાયમાં જ જન્મ ધારણ કરે તો તેના મરણને તદ્ભવ મરણ કહે છે
તદ્ભવ મરણની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે થાય છે— “ તસ્મૈ ભવાય મરણ ” એજ
પ્રમાણે કોઈ જીવ તિર્યક યોનિમાં જન્મ ધારણ કરીને ત્યાથી મરીને ફરીથી
તિર્યક યોનિમાં જન્મ ધારણ કરે તો તેના મરણને તદ્ભવ મરણ કહે છે.
તે તદ્ભવ મરણ મનુષ્ય ગતિના જીવોમાં જ સંભવે છે—દેવ અને નારક ગતિના
જીવોમાં તે મરણ સંભવતું નથી, કારણ કે સિદ્ધાંતોમાં, અર્થ કહ્યું છે કે દેવ
મરીને દેવ થતો નથી અને નારક જીવ મરીને નારક ભવમાં જન્મ લેતો નથી.

૫ “ ગિરિપદ્મ ” “ ગિરિપતન—પર્વત પરથી નીચે પડવાથી થતા મરણને
ગિરિપતન મરણ કહે છે. ૬ “ તરુપદ્મ ” વૃક્ષ પરથી પડી જવાથી જે મરણ

તરુપતનમ્ દુષાપ્રાત્ પતતો યન્મરણં તત્ દરુપતનમરણમ્ ૬ । તથા 'જલપ્પવેસે' જલપ્રવેશઃ, જલ પ્રવિશ્ય યન્મરણ તજ્જનપ્પવેશમરણમિતિ ૭ । તથા 'જલ્લપ્પવેસે' જલનપ્રવેશ જ્વલતે=અગ્નૌ પ્રવિશ્ય યન્મરણત્ તજ્જલનપ્રવેશમરણમ્ ૮ । તથા 'વિપમક્ષણે' વિપમક્ષણમ્, વિપ પીત્વા યન્મરણ તદ્વિપમક્ષણમરણમ્ ૯ । તથા 'સત્થોવાહણે' સલ્લાવપાટનમ્ શસ્ત્રેણ કરવાલાદિના અરપાટનં વિદારણં યસ્મિન મરણે તત્ સલ્લાવપાટનમરણમ્ ૧૦ । 'વેદાયસે' વૈદાયસમ્, વિદાયમિ આઠાશ્વે મશ્મ્ દુષાદિ શાલાપુશ્પન્બનેન યત્ મરણ તત્ વૈદાયસમરણમ્ ૧૧ । 'ગિદ્દપટે' ગુદસ્પૃષ્ટમ્ ગુદૈરાપમાંસમક્ષકૈઃ પક્ષિવિશેષૈઃ, અથવા છુત્રૈઃ માંસલુચ્ચે કુગામા વિભિઃ સ્પૃષ્ટસ્ય=વિદારિતસ્ય અથવા કરિકરમરાસમાદિશરીરાતર્ગતત્ત્વેન યન્મરણં

ગિર કર મરના યહ તરુપતન મરણ હૈ ૬ । 'જલપાયેસે' જલ મેં હૂબ કર જો મરણ હોતા હૈ ઘહ જલપ્રવેશ મરણ હૈ ૭ । 'જલ્લપ્પવેસે' અગ્નિ મેં હૂદ કર જલ જાના યહ જ્વલન પ્રવેશ મરણ હૈ ૮ । 'વિપમક્ષણે' વિપમક્ષણ-વિપ પાન કર મરના યહ વિપમક્ષણ મરણ હૈ ૯ । 'સત્થોવાહણે' તલયાર આદિ શસ્ત્રોં સે અપને શરીર કો વિદારણ કર મરના યહ શસ્ત્રાવપાટન મરણ હૈ ૧૦ । 'વેદાયસે' વૃદ્ધ આદિ કી શાલા પર ફાંસી લટકા કર જો મરણ હોતા હૈ ઘહ વૈદાયસમરણ હૈ ૧૧ । 'ગિદ્દપટે' માંસ છાને ઘાહે પક્ષિવિશેષોં કૈ દ્વારા વિદારિત કિયે જાને પર જો મરણ હોતા હૈ ઘહ ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ હૈ । અથવા-દાપી, ડંટ આદિ કૈ પૈરોં કૈ નીચે આ જાને પર અર્થાત્ ઉનકે પાડ કૈ નીચે દબ જાને પર જો મરણ હો જાતા હૈ ઘહ ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ હૈ । અથવા-માંસ લુચ્ચક

થાય છે તેને વૃદ્ધ પતન મરણ કહે છે ૭ "જલપાયેસે" ખાલીમાં ફૂલી જવાથી જે મરણ થાય છે તેને જળ પ્રવેશ મરણ કહે છે ૮ "જલ્લપ્પવેસે" અગ્નિમાં ફૂલી પડી ને બળી ગયાથી જે મરણ થાય છે તેને જ્વલન પ્રવેશ મરણ કહે છે "વિપમક્ષણે"—વિપ ખાવાથી જે મરણ થાય છે તેને વિપ બક્ષણ મરણ કહે છે ૧૦ "સત્થોવાહણે" તલયાર વગેરે શસ્ત્રોના પાથી જે મરણ થાય છે તેને શસ્ત્રાવપાટન મરણ કહે છે ૧૧ "વેદાયસે" ગ્રેહ ક્ષતિ ખાઈ ને જે મરણ ઉપજાવવામાં આવે છે તેને વૈદાયસ મરણ કહે છે ૧૨ "ગિદ્દપટે" ગીમ વગેરે માંસાહારી પક્ષીઓ નહે કાઢી ખાવાવાથી જે મરણ થાય છે તેને ગુદસ્પૃષ્ટ મરણ કહે છે અથવા-દાપી, ડંટ, વગેરે કાઢી ખોના પગ તળે અગદાઈ જવાથી જે મરણ થાય છે તેને ગુદ પૃષ્ઠ મરણ કહે છે, અથવા માંસાહારી શિયાળ વગેરે બાનરો નહે ભક્ષિત થવાને કારણે

તત્ ગૃધ્રસ્પૃષ્ઠં વા અથવા ગૃધ્રૈર્મશ્વિતપૃષ્ઠસ્ય યન્મરણં તદ્ ગૃધ્રસ્પૃષ્ઠમરણમિતિ
 ૧૨ । ‘ઇચ્છેતેણં સ્વંદયા દુઘાલસવિહેણં વાલમરણેણં મરમાણે જીવે અણંતેહિં
 નેરહ્યભવગ્ગહ્ણેહિં અપ્પાણં સંજોણ્હ’ इत्येतेन स्कन्दक द्वादशविधेन वालमरणेन त्रि-
 जीवोऽनंतैर्नैरयिकभवग्रहणैरात्मानं संयोजयति, द्वादशविधवालमरणेन त्रिय-
 माणस्य जीवस्यानन्तनारकभवप्राप्तिर्भवतीति भावः । ‘तिरियमणुय देव० अणा-
 इयं च णं अणवद्गगं दीहमद्धं चाउरंतं संसारकंतारं’ अणुपरियट्ट’ तिर्यग्मनुप्य-
 शृगाल आदि जानवरों द्वारा भक्षित किये जाने पर जो मरण होता है
 वह गृध्र स्પૃષ્ઠ મરણ है । अथवा गिद्धपक्षियों द्वारा पृष्ठभाग खा जाने पर
 जो मरण होता है वह गृध्रस्પૃષ્ઠ મરણ है । ‘કરિકરભરાસભાદિ
 શરીરાન્તર્ગતત્વેન’ इस पद का यह अर्थ होता है कि हाथी के भव में
 ऊँट के भव में अथवा रासभ-गधा आदि के भव में वर्तमान जीव का
 गृध्रपक्षियों के द्वारा शरीर विदारित किये जाने पर जो मरण हो जाना
 है वह गृध्रस्પૃષ્ઠ મરણ है ૧૨ । ‘इच्छेतेणं स्वंदया ! दुघालसविहेणं वाल-
 मरणेणं मरमाणे जीवे अणंतेहिं नेरह्यभवगगह्णेहिं अप्पाणं संजोण्ह’
 हे स्कन्दक ! इन बारह प्रकार के वालमरणों से मरता हुआ जीव अन-
 न्त नारक जीवों के भवग्रहणों से अपने को युक्त करता है अर्थात्
 बारह प्रकार के वालमरण से मरते हुए जीव को अनन्त नारक भवों
 की प्राप्ति होती है यही उसके संसार बंध जाने से उसकी वृद्धि है ।
 ‘तिरियमणुय देव० अणाइयं णं अणवद्गगं दीहमद्धं चाउरंतं संसार-
 कंतारं अणुपरियट्ट’ इसी तरह से इन बारह प्रकार के वालमरणों से

જે મરણ થાય છે તેને ગૃધ્રસ્પૃષ્ઠ મરણ કહે છે અથવા ગીધ વગેરે પક્ષીઓ
 વડે પૃષ્ઠ ભાગનું ભક્ષણ થઈ જવાને કારણે જે મરણ થાય છે તેને ગૃધ્રસ્પૃષ્ઠ
 મરણ કહે છે “કરિકરભરાસભાદિ શરીરાન્તર્ગતત્વેન” આ પદોનો આ પ્રમાણે
 અર્થ થાય છે- હાથીના ભવમાં, ઊંટના ભવમાં, અથવા ગધેડા વગેરેના ભવમાં
 વિદ્યમાન જીવના શરીરને ગીધો વડે ફાડી ખાવામાં આવ્યું હોય તો તેમના
 તે મરણને પણ ગૃધ્રસ્પૃષ્ઠ મરણ કહે છે

“इच्छे तेण स्वंदया ! दुघालसविहेण वालमरणेण मरमाणे जीवे अणंतेहिं
 नेरह्यभवगगह्णेहिं अप्पाणं संजोण्ह” हे स्कन्दक ! આ બાર પ્રકારના બાલ-
 મરણોથી મરતો જીવ પોતાની જાતને અનંત નારક જીવોના ભવગ્રહણથી યુક્ત
 કરે છે એટલે કે એવા જીવોને અનંત નારક ભવોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ
 રીતે તેનો સંસાર વધી જવાથી તે જીવની વૃદ્ધિ થાય છે એમ કહેવામાં
 આવ્યું છે ‘તિરિય-મણુય-દેવ-અણાઇય ણ અણવદ્ગગ દીહમદ્દં ચાઉરંત-સંસાર-
 કંતાર અણુપરિયટ્ટ’ આ પ્રમાણે બાર પ્રકારના બાલ મરણોથી મરતો જીવ

દેવ મરપ્રહૃણૈરાત્માન સયોજયતિ આનાદિકં ચ સ્વલુ અનવદ્ય ધીર્ધૌર્ધ્વં ચાતુરન્ત
સસારકાન્તારમનુપર્યેટસિ, 'સે ચ મરમાણે ષઙ્ગુ' તદેતત્ મ્રિયમાણો વર્દતે
અમેન પ્રકારેણ મ્રિયમાણો જીવો ષર્દતે સંસાર ધીર્ધૌકરોતીત્યર્થ, 'સે ચં ચાલ-
મરણે' તદેતત્ ચાલમરણમ્, ચાલમરણં નિરૂપ્ય પઢિતમરણં નિરૂપયિતુમાહ—'સે
કિં ત પંઢિયમરણે' ઇત્યાદિ । અથ કિં તત્ પંઢિતમરણમ્, મગધાનાહ—'પંઢિય
મરણે' ઇત્યાદિ । 'પંઢિયમરણે દુચિહે પળ્લસે' પંઢિતમરણં દ્વિવિધં મહત્તમ્,
તત્સાત્ત્વત્રિવેકપિકલસ્ય જીવસ્ય ચ મરણ તદ્વાલમરણમ્, તથા તત્સાત્ત્વત્રિવેક

મરા જીવ અનન્ત તિર્યચ સયધી અનત મનુપ્ય સયધી ઔર અનત દેવ
સંયધી મર્ષો મેં જન્મ મરણ કરતા રહતા હૈ હસ તરહ ઘહ અનાદિ
અનત હસદીઘ માગંઘાલે ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર મેં હી ચાર ૨ જન્મ મરણ
કે ચસ્કર મેં પહ્કર અપને લિયે સંસાર પહાવા રહતા હૈ । 'સે ચં મરમાણે
ષઙ્ગુ' હસ પ્રકાર સે સંસાર કા જો ષઙ્ગુના હૈ ષહ જીવ કા ષઙ્ગુના હૈ ।
ફહને કા તાત્પર્ય યહી હૈ કિં ચાલમરણ સે મરા હુમ્મા જીવ અપને સસાર
ફો દીઘ કરતા હૈ । 'સે ચં ચાલમરણે' હસ પ્રકાર સે ષહ ચાલમરણ
કે વિષયમેં સ્પષ્ટીકરણ હૈ । 'સે કિં ચં પંઢિયમરણે' હ મહત્ । પંઢિત
મરણ ક્યા હૈ ? 'પંઢિયમરણે દુચિહે પળ્લસે' પંઢિત મરણ દો પ્રકાર
કા કહા ગયા હૈ તરચ ઔર અતરચ કે વિવેક સે ચિત્ત ચને છુઃ પ્રાણી
કા જો મરણ હોતા હૈ ષહ તો ચાલ મરણ કહલાતા હૈ—ઔર તરચ પદ
અતરચ કે વિવેક સે યુક્ત છુપ પ્રાણી કા જો મરણ હોતા હૈ ષહ પંઢિત
મરણ કહલાતા હૈ । ષહ પોદપોપગમન ઔર મક્તપ્રત્યાસવાન કે મેદ સે

તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવના જનત ભવોમા જન્મ મરણ કરતો રહે છે, એટલે
કે તે અનિ જનત અને દીઘ માર્ગ વાળા ચાર ગતિ રૂપ સંસાર ચંતારમાં
ચાર વાર પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે આ રીતે તે જીવને સંસાર વધતો રહે છે
“સે ચ મરમાણે ષઙ્ગુ” આ રીતે સંસારના વધવાને જીવનું વધનું કહેવામાં
આવ્યું છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે બાર પ્રકારનાં બાહ્યમરણથી મરતો
જીવ પોતાના સંસારની વૃદ્ધિ કરે છે ‘સે ચં ચાલમરણે’ આ પ્રમાણે બાહ્ય
મરણનું વધન કરવામાં આવ્યું છે

પ્રશ્ન— સે કિં ત પંઢિયમરણે પંઢિત મરણ એટલે શું ?

ઉત્તર— પંઢિયમરણે દુચિહે પળ્લસે 'પંઢિત મરણ' એ પ્રકારનાં કલા છે
તત્વ અને જાતત્વના વિવેકથી શ્દિત જીવનું જે મરણ હોય છે તેને બાહ્યમરણ
કહે છે, અને તત્વ અને જાતત્વના વિવેકથી મુક્ત જીવનું જે મરણ હોય છે.

વતોમરણં તત્ પંડિતમરણં તત્ચ પંડિતમરણં દ્વિવિધમ્ દ્વિવિધપ્રકારકં પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જહા' તથથા 'પાઓવગમણે ય ભક્તપચ્ચક્ષણે ય' પાદપોપગમનં ચ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાનં ચેતિ । 'સે કિં તં પાઓવગમણે' અથ કિં તત્ પાદપોપગમનમ્ ? મગવાનાહ—'પાઓવગમણે' इत्यादि । 'પાઓવગમણે દુવિદ્ધે પળ્લણ્ણે' પાદપોપગમનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ 'તં જહા' તથથા—'નીહારિમે ય અનીહારિમેય નિયમા અપ્પહિકમ્મે' નિર્હારિમં ચ અનિર્હારિમં ચ નિયમાત્ અપ્રતિકર્મ પાદપો વૃક્ષસ્તસ્યેવોપગમનં નિષ્ક્રિય-તયાઽવસ્થાનમ્ इति પાદપોપગમનમ્, યથા છિન્નમૂલો વૃક્ષઃ સમે વિષમે વા સ્થાને પતિતઃ સન્ તથારૂપેણૌવાવતિષ્ઠતે તથૈવ સમે વિષમે વાઽવસ્થિતઃ સન્ યાવજ્જીવમવસ્થિતો ભવેદ્ યત્ર મરણે તત્ પાદપોપગમનમરણમિત્યર્થઃ । इह પાદપોપગમનનામકં મરણં ચતુર્વિધાદારપરિત્યાગેન ભવતીતિ, તાત્પાદપોપગમનનામકં મરણં દ્વિવિધમ્ નિર્હારિ-

દો પ્રકાર કા હોતા હૈ । પાદપોપગમન કે નિર્હારિમ ઓર અનિર્હારિમ એસે દો ભેદ કિયે ગયે હૈં ઇન દોનોં ભેદોં મેં પ્રતિકર્મ નહીં હોતા હૈ । ઇસ કથન કા સ્પષ્ટ અર્થ ઇસ પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે—પાદપ નામ વૃક્ષ કા હૈ સો ઇસ મરણ મેં મુનિ કટે હુવ વૃક્ષ કી તરહ કેવલ નિષ્ક્રિય રૂપ સે હી રહતા હૈ । જિસ પ્રકાર છિન્ન મૂલ વાલા વૃક્ષ જિસ કિસી સ્થાન મેં ચાહે વહ સમ હો અથવા વિષમ હો જિસરૂપ મેં ગિરતા હૈ ડસી રૂપ મેં ઘઘીં પડા રહતા હૈ ડસી પ્રકાર સે સમ અથવા વિષમ સ્થાન મેં રહતા હુઆ મુનિ યાવજ્જીવ નિષ્ક્રિયરૂપ સ્થિતિ મેં જિસ મરણ મેં રહતા હૈ વહ પાદપોપગમન પંડિત મરણ હૈ । યહ પાદપોપગમન નામકા મરણ ચારોં પ્રકાર કે આહાર પરિત્યાગ કર દેને સે હોતા હૈ । ઇસમેં વૈયાવૃત્ય કરાના

તેને પંડિત મરણુ કહે છે. પંડિત મરણુના આ પ્રમાણુ એ પ્રકાર છે— (૧) પાદપોપગમન અને (૨) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન પાદપોપગમન મરણુના એ ભેદ છે— (૧) નિર્હારિમ અને (૨) અનિર્હારિમ તે બન્ને ભેદોમાં પ્રતિકર્મ થતુ નથી તે કથનનું સ્પષ્ટીકરણુ નીચે મુજબ છે પાદપ એટલે વૃક્ષ પાદપોપગમન મરણુમાં મુનિ તૂટી પડેલા વૃક્ષની જેમ જે નિષ્ક્રિય રૂપે રહે છે જેવી રીતે જડમૂળભાથીઉખડી પડેલું વૃક્ષ જે સ્થાને પડ્યુ હોય તે સ્થાને એક જ સ્થિતિમાં પડ્યું રહે છે—સ્થાન સમ હોય કે વિષમ હોય છતાં પડતી વખતે જે સ્થિતિમાં વૃક્ષ પડ્યું હોય એજ સ્થિતિમાં પડ્યું રહે છે એજ પ્રમાણુ સમ અથવા વિષમ સ્થાનમાં રહેલો મુનિ જે મરણુમાં જીવનો અન્ત આવે ત્યાં મુધી નિષ્ક્રિય દશામાંજ પડ્યો રહે છે તે મરણુને પાદપોપગમન પંડિતમરણુ કહે છે આ પાદપોપગમન મરણુ ચારે પ્રકારના આહારના પરિત્યાગથી થાય છે, તેમાં સેવા કરવામાં આવતી નથી કારણુ કે તે નિયમથી

રિમ્ અનિર્હારિમ્ ચ નિયમતઃ પ્રતિકુર્મરહિતં વૈયાહૃત્પરહિતમિત્યર્થઃ । સ્ત્ર નિ
 રેણ પ્રામાદર્ધર્હિર્નિષ્કાસનેન નિર્હૃત યન્મરણં તત્ નિર્હારિમ્, ય ઉપાધ્યયે ત્રિપ
 તસ્યે સન્મરણં મત્રતિ, યઃ સાધુરુપાથયાદૌ શરીર ત્યજતિ તસ્ય મૃતસ્ય શરી
 સાધુમિ ભાયકાદિભિર્બાં ધર્હિર્નિષ્કાસ્યને તત્ નિર્હારિમમરણમ્ । ય અરમ્પાદૌ ત્રિપ
 તસ્ય મરણમનિર્હારિમમરણમ્ । इदं च द्विविधमपि मरणं साधुकृतवैयाहृत्यपरहित
 मवतीति । ‘सं सं पाओषगमणे’ तदेतत्पादपोषगमनम् । अथ भक्तप्रत्याख्यान
 मरणस्य स्वरूपं दर्शयितुमाह—‘से किं तं’ इत्यादि ‘से किं तं’ मत्तपन्वचक्याने

નહીં હોતા હૈ । ક્યોં કિ યહ નિયમ સે વૈયાહૃત્ય સે રહિત હોતા હૈ
 હસકે જો નિર્હારિમ ઓર અનિર્હારિમ યેસે જો દો બેદ કહે ગયે હૈ સો
 જનમેં સે નિર્હારિમ કા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો મરણ નિર્હાર સે હોતા હૈ
 યહ નિર્હારિમ મરણ હૈ અર્થાત્ જો સાધુ ઉપાધ્યય મેં મરતા હૈ ઓર ફિર
 હસકા મૃતક શરીર સાધુઓ દ્વારા યા આવકોં દ્વારા જો બાહર
 નિકાલા જાતા હૈ સો યહ નિર્હારિમ પાદપોષગમનમરણ હૈ । નિર્હાર
 શબ્દ કા અર્થ બાહર કાઢના હૈ પૂર્વોક્ત સાધુકા શબ બાહર
 ફાફા જાતા હૈ—હસકિયે હસકા યેસા મરણ નિર્હારિમ કહ
 છાતા હૈ । તયા જો સાધુ અપને શરીર કો અટવી મેં હી ડોફના હૈ
 હસકા શબ બાહર કાઢને મેં નહીં આતા હૈ—અતઃ યેસા મરણ અનિર્હારિમ
 મરણ હૈ । ઘોનોં બી પ્રકાર કા યહ મરણ સાધુઓં દ્વારા કિયે ગયે વૈયા
 હૃત્ય સે રહિત હોતા હૈ । ‘સં સં પાઓષગમણે’ હસ પ્રકાર યહ પાદપોષ
 ગમન કા કપન હૈ । ‘સે કિં તં મત્તપન્વચક્યાને’ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કા

જ સેવાથી રહિત હોય છે તેના નિર્હારિમ અને અનિર્હારિમ બેવા ને ને
 બેદ કહ્યા છે તે બેદનુ સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે— ને મરણ નિર્હારિમ
 થાય છે તેને નિર્હારિમ મરણ કહે છે ‘નિર્હાર’ એટલે બહાર કાઢવું તે ને
 સાધુ ઉપાધ્યય વગેરેના મરણ પામે છે અને પછી તેના મૃતશરીરને શબો
 વડે બહાર કાઢવામાં આવે છે, તે સાધુના મરણને નિર્હારિમ પાદપોષગમન
 મરણ કહે છે આ રીતે મરણ પામતાં સાધુના શબને બહાર કાઢવામાં આવે છે
 તેથી તેના મરણને નિર્હારિમ કહે છે પણ ને સાધુ પ્રથમ થી જ ઉપાધ્યય
 વગેરે છાડી ને વનમાં પહોંચ ઉપર જઈને પાદપોષગમન મરણથી વનમાં કે
 પહોંચ ઉપર મરણ પામે છે તેના શબને બહાર કાઢવાની જરૂર રહેતી
 નથી. જે પ્રકારના મરણને “અનિર્હારિમ મરણ” કહે છે આ બન્ને પ્રકારનાં
 મરણ સાધુઓ દ્વારા કરવામાં આવતી સેવાથી રહિત હોય છે “સં સં
 પાઓષગમણે” પાદપોષગમન મરણનું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે

અથ કિં તદ્ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમ્ ભગવાનાહ—‘ ભક્તપચ્ચક્ષણે દુવિહે ’ પન્નત્તે ભક્ત-
પ્રત્યાખ્યાનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપમ્ ‘ તં જહા ’ તથથા—‘ નીહારિમે ય અનીહારિમે ય
નિયમાસપ્પઙ્કિમે ’ નિર્હારિમં ચ અનિર્હારિમં ચ નિયમાત્ સપ્રતિકર્મ ’ સે ત્તં
ભક્તપચ્ચક્ષણે ’ તદેતત્ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમ્ ‘ ઇચ્છેતેણં સંદયા ’ इत्येतेन स्क-
न्दक ‘ દુવિહેણં પંડિયમરણેણં મરમાણે જીવે ’ દ્વિવિધેન પંડિતમરણેન મ્રિયમાણો
જીવઃ ‘ અણંતેહિં નેરહ્યમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ અનન્તૈ નૈરયિક-
મવગ્રહણૈઃ આત્માનં વિસંયોજયતિ=પૃથક્કરોતિ નરકેષુ નૈવ ગચ્છતીતિ ભાવઃ ।
‘ જાવ ’ યાવત્-યાવત્પદેન ‘ તિરિયમણુયદેવમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ,

સ્વરૂપ કયા હૈ ? સૌ હસકા સ્વરૂપ પ્રકટ ક્રિયા જાતા હૈ—ભક્તપ્રત્યા-
ખ્યાન બી દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—એક નિર્હારિમ ઓર દૂસરા
અનિર્હારિમ, યહ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણ પાદપોષગમન મરણ કી તરહ
પ્રતિકર્મસે રહિત નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ‘નિયમા સપ્પઙ્કિમે, યહ નિયમસે
પ્રતિકર્મ સે સહિત હોતા હૈ । ‘સે ત્તં ભક્તપચ્ચક્ષણે’ હસ તરહસે યહ
ભક્તપ્રત્યાખ્યાનકા સ્વરૂપ હૈ । ‘ ઇચ્છેતેણં સંદયા ! દુવિહેણં મરણેણં મર-
માણે જીવે અણંતેહિં નેરહ્યમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ હસ પ્રકાર
સે હે સ્કન્દક ! જો જીવ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન ઓર પાદપોષગમન હન દો
પ્રકારકે મરણોસે યુક્ત હોકર મરતા હૈ અર્થાત્ હન દો પ્રકારકે મરણકો
સ્વીકાર કર અપને શરીર કા ત્યાગ કરતા હૈ, વહ જીવ અનન્ત નૈરહ્યક
મવસંબંધી મવગ્રહણ સે અપને આપકો રહિત વના લેતા હૈ, અર્થાત્
—મર કર એસા સાધુજીવ નરકોં મેં જન્મ નહીં લેતા હૈ । ‘ તિરિય મણુય
દેવ મવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ ફિર વહ અનન્ત તિર્યંચ મવ

પ્રશ્ન—“સે કિં તં ભક્તપચ્ચક્ષણે” લક્ષતપ્રત્યાખ્યાન મરણુનું કેવું સ્વરૂપ છે ?

ઉત્તર—લક્ષતપ્રત્યાખ્યાનનાં પશુ બે પ્રકાર કહ્યાં છે (૧) નિર્હારિમ
અને (૨) અનિર્હારિમ તે લક્ષતપ્રત્યાખ્યાન મરણ પાદપોષગમન મરણુની બેમ
પ્રતિકર્મથી રહિત હોતુ નથી. ૫૧ “ નિયમા સપ્પઙ્કિમે ” તે નિયમથી પ્રતિ-
કર્મથી યુક્ત જ હોય છે “ સે ત્તં ભક્તપચ્ચક્ષણે ” આ પ્રકારનું લક્ષતપ્રત્યા-
ખ્યાનનું સ્વરૂપ છે.

“ ઇચ્છેતેણં સંદયા ! દુવિહેણં મરણેણં મરમાણે જીવે અણંતેહિં નેરહ્યમ-
વગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ” હે સ્કન્દક ! જે જીવ આ બે પ્રકારના પંડિત
મરણથી પોતાના શરીરનો પરિત્યાગ કરે છે તે અનન્ત નારક લવોથી પોતાની
જાતને રહિત બનાવે છે એટલે કે તે પ્રકારનો સાધુ મરણ પામીને નરક
ગતિમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. “ તિરિયમણુયદેવમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ”

અણાદ્યં ચ ખ અણવદગ્મ લોહમદ્ વાઠરતસસારકર્તા' इति सप्रहः, 'वीर्यय' व्यतिप्रप्रति, अयं मावः-अनन्तैस्तिर्यङ्मनुजदेवमवग्रहणैरारमान निसयोमपति= पृथकरोति नरकतिर्यगादिमयान् न प्राप्नोति इत्यर्थः, तर्हि किं करोषीत्याह- आनादिकं च खलु अनवताग्रम्-अनन्त संसारकान्तारं=ससाराटवी व्यतिप्रप्रति= उल्लङ्घयति-न पुन संसार प्राप्नोतीति मावः । 'से च मरमाणे हाय' तदेवन्मियमाणो हीयते पठितमरणेन म्रियमाणो जीवः संसार समुत्सङ्गयतीति मावः ।

સંબંધી, અનંત મનુષ્ય સંબંધી, અનંત દેવસંબંધી અર્થો સે અપને કો વર કરતા હૈ । હસ તરહ યહ 'અણાદ્યં ચ ખ અણવદગ્મ લોહમદ્ વાઠરત સંસારકર્તા' અનાદિ અનંતરૂપ હસ સસાર અટવી કો કિ જિસકા માર્ગ યહુત યદા સંવા હૈં ઓર જો ચતુર્ગતિરૂપ હૈ 'વીર્યયહ' બિલકુલ પાર કર દેતા હૈ, અર્થાત્ મોક્ષપદ કો પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । 'સે સં મર માણે હાયહ' હસ તરહ સે મરને ઘાલા જીવ ઘટતા હૈ-અર્થાત્-અપને સંસાર કા અંત કર દેતા હૈ-યહી જીવ કા ઘટના હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ સસાર દશા મૈં જીવ કા પકા રહના બિના કર્મ કે સંબંધ કે હોતા નહીં હૈ અતઃ કર્મ કે સમ્પન્ન કા હોના માનો યહી જીવ કા બજનદાર યનના હૈ ઓર જો બીજ બજનદાર હોતી હૈ ઘહ નહીં બજન દાર વસ્તુ કી અપેક્ષા યહી હી માની જાતી હૈ-હસલિયે સસાર સે પાર હોને ઘાલે જીવ કી અપેક્ષા જો સંસાર મૈં હી પકા હુઆ હૈ દેતા

વળી તે અનંત તિર્થ ચ ભવેાથી, અનંત મનુષ્ય ભવેાથી અને અનંત દેવ ભવેાથી પણ પોતાની ભતને રહિત બનાવે છે એટલે કે તેને તિર્થ ચ મનુષ્ય અને દેવમાં પણ જન્મ લેવા પડતા નથી. આ રીતે તે “અણાદ્ય ચ અણવદગ્મ લોહમદ્ વાઠરતસસારકર્તા” અનાદિ, અનંત, લોહમાર્મવાળા અને આશ્રમતિવાળા શ્રાસારૂપી વનને “વીર્યયહ” એળગી બાધ છે, એટલે કે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે “સે ચ મરમાણે હાયહ” આ પ્રમાણે મરતાં છપ સસારને યટાડવાથી ઘટે છે એટલે કે પઠિત મશ્વુથી મશ્વુ પામનાર છપને સસાર ઘટે છે સસારમા પરિભ્રમણ કરવાનો અનંત બાવી બાધ છે કહેણુ વાતપર્વ એવું છે કે કર્મને કારણે જ છપને સસારમા ભ્રમણ કરવું પડે છે. કર્મના સબધ બિના છપને સસારમાં રહેવું પડતું નથી. કર્મના સબધથી છપ આરંભી બને છે એવી રીતે વળનદાર વસ્તુ પાણીમા રૂમેલી રહે છે તેમ કર્મના સબધથી આરંભી બનેલા છપને સસારસાગરમાં તાબિ કાળ રૂમેલા રહેવું પડે છે વળનદાર ચીજને હલકી ચીજ કરતાં બારે માનવામાં આવે છે-તે કારણે સસારને પાર પામનારા છપ કરતાં સસારમાં પડેલા

અથ કિં તદ્ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમ્ ભગવાનાહ—‘ ભક્તપચ્ચક્ષાણે દુવિહે ’ પન્નત્તે ભક્ત-
પ્રત્યાખ્યાનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્રમ્ ‘ તં જહા ’ તથથા—‘ નીહારિમે ય અનીહારિમે ય
નિયમાસપ્પઙ્કિમે ’ નિર્હારિમં ચ અનિર્હારિમં ચ નિયમાત્ સપ્રતિકર્મ ’ સે ત્ત
ભક્તપચ્ચક્ષાણે ’ તદેતત્ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમ્ ‘ ઇચ્છેતેણં સંદયા ’ ઇત્યેતેન સ્ક-
ન્દક ‘ દુવિહેણં પંડિયમરણેણં મરમાણે જીવે ’ દ્વિવિધેન પંડિતમરણેન મ્રિયમાણો
જીવઃ ‘ અણંતેહિં નેરહ્યમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ અનન્તૈ નૈરયિક-
મવગ્રહણૈઃ આત્માનં વિસંયોજયતિ=પૃથકરોતિ નરકેષુ નૈવ ગચ્છતીતિ ભાવઃ ।
‘ જાવ ’ યાવત્-યાવત્પદેન ‘ તિરિયમણુયદેવમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ,

સ્વરૂપ કયા હૈ ? સૌ હસકા સ્વરૂપ પ્રકટ કિયા જાતા હૈ—ભક્તપ્રત્યા-
ખ્યાન મ્હી દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—એક નિર્હારિમ ઓર દૂસરા
અનિર્હારિમ, યહ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણ પાદપોપગમન મરણ કી તરહ
પ્રતિકર્મસે રહિત નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ‘નિયમા સપ્પઙ્કિમે, યહ નિયમસે
પ્રતિકર્મ સે સહિત હોતા હૈ । ‘સે ત્તં ભક્તપચ્ચક્ષાણે’ હસ તરહસે યહ
ભક્તપ્રત્યાખ્યાનકા સ્વરૂપ હૈ । ‘ ઇચ્છેતેણં સંદયા ! દુવિહેણં મરણેણં મર-
માણે જીવે અણંતેહિં નેરહ્યમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ હસ પ્રકાર
સે હે સ્કન્દક ! જો જીવ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન ઓર પાદપોપગમન હન દો
પ્રકારકે મરણોસે યુક્ત હોકર મરતા હૈ અર્થાત્ હન દો પ્રકારકે મરણકો
સ્વીકાર કર અપને શરીર કા ત્યાગ કરતા હૈ, વહ જીવ અનન્ત નૈરહ્યક
મવસંબંધી મવગ્રહણ સે અપને આપકો રહિત બના લેતા હૈ, અર્થાત્
—મર કર એસા સાધુજીવ નરકોં મેં જન્મ નહીં લેતા હૈ । ‘ તિરિય મણુય
દેવ મવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ’ ફિર વહ અનન્ત તિર્યંચ મવ

પ્રશ્ન—“સે કિં તં ભક્તપચ્ચક્ષાણે” ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણુતું કેવું સ્વરૂપ છે ?

ઉત્તર—ભક્તપ્રત્યાખ્યાનનાં પશુ બે પ્રકાર કહ્યાં છે (૧) નિર્હારિમ
અને (૨) અનિર્હારિમ તે ભક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણુ પાદપોપગમન મરણુની બેમ
પ્રતિકર્મથી રહિત હોતુ નથી પણ “ નિયમા સપ્પઙ્કિમે ” તે નિયમથી પ્રતિ-
કર્મથી યુક્ત બ હોય છે “ સે ત્તં ભક્તપચ્ચક્ષાણે ” આ પ્રકારતુ ભક્તપ્રત્યા-
ખ્યાનતું સ્વરૂપ છે.

“ ઇચ્છેતેણં સંદયા ! દુવિહેણં મરણેણં મરમાણે જીવે અણંતેહિં નેરહ્યમ-
વગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ” હે સ્કન્દક ! જે જીવ આ બે પ્રકારના પડિત
મરણુથી પોતાના શરીરનો પરિત્યાગ કરે છે તે અનન્ત નારક ભવોથી પોતાની
જાતને રહિત બનાવે છે એટલે કે તે પ્રકારનો સાધુ મરણુ પામીને નરક
ગતિમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. “ તિરિયમણુયદેવમવગ્ગહણેહિં અપ્પાણં વિસંજોણ્હ ”

मूस्म—“एस्थ ण से खदए कच्चायणस्स गोत्ते सवुद्धे समण
 भगव महावीर वदइ नमसइ वदित्ता नमसित्ता एव वयासी
 इच्छामि णं भते तुच्च अतिए केवलपघ्नत्त धम्म निसामि
 तए, अहासुह देवाणुप्पिया मा पढिघन्ध करेइ, तएणं समणे
 भगव महावीर खंदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स तीसे य महइ
 महालयाए परिसाए धम्म परिकहेइ धम्मकहाओ भाणियव्वा
 तएण से खदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महा
 वीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म इट्ठुट्ठ जाव हियए
 उट्ठाए उट्ठइ उट्ठित्ता समणं भगव महावीर तिक्खुत्तो आया
 हिण पयाहिणं करेइ करित्ता वदइ नमसइ वदित्ता नमसित्ता
 एव वयासी सहहामि णं भते ! णिग्गंध पावयण पत्तियामि णं
 भते ! णिग्गंध पावयणं रोएमि ण भते ! णिग्गंध पावयणं
 अब्भुट्ठेमि णं भते ! णिग्गंध पावयणं एवमेय भते ! तहमेय
 भते ! अवित्तहमेय भते ! अत्तदिद्धमेय भते ! इच्छियमेयं
 भते ! पढिच्छियमेयं भते ! इच्छियपढिच्छियमेय भते ! से
 जहेय तुच्चे वयइत्ति कहु समणं भगव महावीर वदइ नम
 सइ, वदित्ता नमसित्ता, उत्तरपुरत्थिम दिसिभाग अवक्कमइ
 अवक्कमित्ता तिदइ च कुडिय च जाव धाउरत्ताओ य एगंते
 एट्ठेइ एट्ठित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ

कान्तार को पार कर देता है । यही जीव का घटना है, इस प्रकार से
 भगवान ने स्कन्दक के प्रश्नों का उत्तर दिया ॥० १२॥

जेनु नाम व लुपनु “अथवा लुपना संसारनु” यहनु ॥ ५५ प्रभावे
 भगवाने संनद्ध परिमाणकना पावे भगवाना उत्तर आप्या ॥ सं १२॥

‘ સે ત્તં પંડિયમરણે ’ તદેતત્ પંડિતમરણમ્ ‘ હચ્ચેણ ચંદયા દુવિદ્દેણં મરણેણં મરમાણે જીવે વડ્ઢહ વા હાયહ વા ’ इत्येतेन हे स्कन्दक ! द्विविधेन मरणेन म्रियमाणो जीवो वर्द्धते वा हीयते वा, एतयो द्विविधमरणयोर्मध्ये बालमरणेन म्रियमाणो जीवः अनन्तैर्नारकादिभवग्रहणैरनादिकमनन्तं दीर्घमार्गं संसारकान्तारं भ्रमति, पण्डितमरणेन च म्रियमाणो जीवः संसारकान्तारं समुल्लङ्घयतीति भावः । अनेन प्रकारेण स्कन्दक प्रश्नानां भगवानुत्तरं दत्तवानिति ॥ सू० १२ ॥

જીવ કર્મ બંધ કે કારણ વજનદાર હોને સે વઢા હુઆ હૈ ઓર જો કર્મ બંધ સે રહિત હો ગયા હૈ વહ વિના વજન કે હોને કે કારણ ઉસકીં અપેક્ષા હલકાં હૈ હસ પ્રકાર હૃદય ધારણ કર સૂત્રકાર ને જીવ કા સંસાર કા વઢના હૈ ઓર જીવ કા સંસાર કા અત હોના ઘટના હૈ એસા કહા હૈ સંસાર કેસે વઢતા હૈ ઓર કેસે વહ ઘટતા હૈ યહ સબ વિષય હી હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । ‘ સે ત્તં પંડિત મરણે ’ હસ પ્રકાર સે યહ પંડિત મરણ કા સ્વરૂપ હૈ । હસ કથન કા ઉપસંહાર કરતે હુણ પ્રશ્ન અત મેં સ્કન્દક સે કહતે હૈં કિ-‘હચ્ચેણ ચંદયા । દુવિદ્દે ણં મરણેણં મરમાણે જીવે વડ્ઢહ વા હાયહ વા ’ હે સ્કન્દક ! હન દો પ્રકાર કે મરણોં મેં સે બાલમરણ સે મરતા હુઆ જીવ અનંત નારક આદિ કે ભવગ્રહણોં સે અનાદિ અનંત દીર્ઘ માર્ગ વાલે હસ સંસાર કાંતાર મેં ભ્રમણ કરતા રહતા હૈ યહી જીવ કા વઢના હૈ ઓર પંડિત મરણ સે મરતા હુઆ જીવ હસ પૂર્વોક્ત વિશેષણ વાલે સંસાર

જીવને કર્મબંધને કારણે ભારે કર્મો માનવામાં આવે છે, પણ કર્મબંધથી રહિત થયેલા જીવને વજન વિનાનો હોવાથી હળુકર્મો માનવામાં આવે છે. આ પ્રકારે સૂત્રકારે જીવના સંસારની વૃદ્ધિને જીવની વૃદ્ધિ કહી છે અને જીવના સંસારની હાનિને જીવનો ઘટાડો કહ્યો છે. જીવના સંસારની વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય છે અને ઘટાડો કેવી રીતે થાય છે, તે આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે સમજાવ્યું છે. “ સે ત્તં પંડિયમરણે ” પંડિતમરણતું આ પ્રકારનું સ્વરૂપ છે. આ કથનને ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ સ્કન્દકને કહે છે કે- “ હચ્ચેણ ચંદયા । દુવિદ્દેણં મરણેણં મરમાણે જીવે વડ્ઢહ વા હાયહ વા ” હે સ્કન્દક ! તે બે પ્રકારનાં મરણોમાંથી બાલમરણથી મરતો જીવ અનાદિ, અનંત, દીર્ઘ માર્ગવાળા આ સંસારરૂપી વનમાં અનંત વાર નરક વગેરે ચારે ગતિમાં ભ્રમણ કરે છે. એનું નામ જ જીવનું (અથવા જીવના સંસારનું) વધનું છે. પણ પંડિતમરણથી મરતો જીવ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા સંસારરૂપી વનને ઓળંગી બચે છે.

मूष-“एस्थ ण से खदए कच्चायणस्स गोत्ते सबुद्धे समणं
 भगव महावीर वदइ नमसइ वदिता नमसिता एव वयासी
 इच्छामि णं भते तुव्व अतिए केवलपन्नत्त धम्म निसामि
 चए, अहासुइ देवाणुपिया मा पडिबन्ध करेइ, तएणं समणे
 भगव महावीर खदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स तीसे य महइ
 महालयाए परिसाए धम्म परिकहेइ धम्मकहाओ भाणियव्वा
 तएण से खदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महा
 वीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म हट्टुट्टु जाव हियए
 उट्ठाए उट्ठइ उट्ठिता समणं भगव महावीर तिवसुत्तो आया
 हिण पयाहिणं करेइ करिता वदइ नमसइ वदिता नमसिता
 एव वयासी सइहामि णं भते ! णिग्गंथ पावयण पत्तियामि णं
 भते ! णिग्गंथ पावयणं रोपमि ण भते ! णिग्गंथ पावयणं
 अब्भुट्ठेमि णं भते ! णिग्गंथ पावयणं एवमेय भते ! तहमेय
 भते ! अवितहमेय भते ! असदिद्धमेय भते ! इच्छियमेय
 भते ! पडिच्छियमेय भते ! इच्छियपडिच्छियमेय भते ! से
 जहेय तुव्वे वयइत्ति कट्टु समणं भगव महावीर वदइ नम
 सइ, वदिता नमसिता, उत्तरपुररियम दिसिमाग अवक्कमइ
 अवक्कमित्ता तिदड च कुडिय च जाव धाउरत्ताओ य एगंते
 एदेइ एडित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ

कान्तार को पार कर देता है । यही जीव का घटना है, इस प्रकार से
 भगवान ने स्कन्दक के प्रश्नों का उत्तर दिया ॥ ० १२ ॥

ओनु नाम क एवमु “अथवा एवमा स साधु” यदुं छे आ प्रभावे
 भगवाने स्कन्दक परिभाषा/ठना पांवे प्रश्नेना उत्तर आभ्या ॥ स. १२ ॥

उवागच्छित्ता समर्णं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिण
 पयाहिणं करेइ-करित्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं
 वयासी, आलित्तेणं भंते ! लोए पलित्तेणं भंते ! लोए आलित्त-
 पलित्तेणं भंते ! लोए जराए मरणेण य से जहाणामए केइ
 गाहावई आगारंसि, जिझयायमाणंसि, जे से तत्थ भंडे भवइ
 अप्पभारे मोल्लगुरुए तं गहायआयाए एगंतमंतं अवक्कमइ-एस-
 नित्थारिए समाणे पच्छापुराय हियाए सुहाए खेमाए-निस्सेय
 साए अणुगामियत्ताए भविस्सइ एवामेव देवाणुप्पिया मज्झवि
 आया एगे भंडे इट्ठे कंते पिए अणुण्णे मणामे थेज्जे वेस्सा-
 सिए समए अणुमए बहुमए भंडकरंडगसमाणे माणं सीयं
 माणं उण्हं माणं खुहामाणं पिवासा माणं चोरा माणं वाला
 माणं दंसा माणं मसया माणं वाइय पित्तियसेमिय सन्ति-
 वाइय विविहा रोगायंका परीसहोवसग्गाफुसंतु त्तिकट्टु
 एस मे नित्थारिए समाणे परलोयस्स हियाए सुहाए
 खेमाए निस्सेयसाए अणुगामियत्ताए भविस्सइ तं
 इच्छामि णं देवाणुप्पिया सयमेव पव्वाविउं सयमेव
 मुंडाविउं सयमेव सेहाविउं सयमेव सिक्खाविउं सयमेव
 आयारगोयरं विणय वेणइय चरणकरणजाया मायावत्तियं
 धम्ममाइक्खिउं । तएणं समणे भगवं महावीरं खंदयं कच्चा-
 यणस्सगोत्तं सयमेव पव्वावेइ जाव धम्ममाइक्खइ एवं
 देवाणुप्पिया गंतव्वं एवं चिद्धियव्वं एवं निसीइयव्वं एवं
 तुयद्धियव्वं एवं भुंजियव्वं एवं भासियव्वं एवं उट्ठाए

उद्धाय पाणहिं भूषहिं जीवेहिं सत्तेहिं सजमेणं सजमियव्वं
अस्सि च ण अट्ठे णो कि चि वि प माइयव्व । तएणं से खदए
कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स इम पया-
रुधधम्मिय उवएस सम्म सपाडियज्जइ तमाणाए तह गच्छइ
तह चिट्ठइ तह निसीयइ तह तुयइइ तह मुजइ तह भासइ
तह उद्धाए उद्धाय पाणेहिं भूषहिं जीवेहिं सत्तेहिं सजमेणं
सजमेइ अस्सि च ण अट्ठे णो पमायइ तएण से खदए कच्चा
यणस्स गोत्ते अणगारे जाए हरियासमिए भासासमिए
एसणासमिए आयाणभट्टमत्तनिक्खेवणासमिए उच्चारणा
सवणखेलजल्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिए मणसमिए,
वयसमिए, कायसमिए, मणगुत्ते, वयगुत्ते, कायगुत्ते, गुत्ते,
गुत्तिदिप, गुत्तवभयारी, चार्इ, लज्जु धम्मे, खतिखमे, जिइ
दिप, सोहिप, अणियाणे, अणुस्सुए, अवहिल्लेसे सुसाम
मण्णरए दत्ते इणमेव णिग्गथ पावयणं पुरओ काउ विहरइ ॥१९॥

छाया—अत्र गच्छ स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रः संकुदः भगवन्-
महावीरं बंदते नमस्पति वन्दित्वा नमस्तित्वा एवमादीन् इच्छामि सत्तु भवंतः,

‘एतय णं से खदए’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(एतय णं से खदए कच्चायणस्सगोत्ते संकुदे) इस विषय में
अर्थात् अपने किये हुए प्रभों का यथार्थ उत्तर पालने पर वे कात्यायन
गोत्रीय स्कन्दक संकुद होगये—प्राप्त होगये, अतः उन्होंने (समर्थ
भगवं महावीर बंदइ नमंसइ) अमण भगवान महावीर को बंदना की,

“ एतय णं से खदए ” इत्यादि

सूत्रार्थ—(एतय णं से खदए कच्चायणस्स गोत्ते संकुद) पाते पूछे
प्रश्नोत्तर मध्याह्न उत्तर भगवाणी कात्यायन गोत्री स्कन्दक संकुद यथा, तेभने
आधनी प्राप्ति मध तेभी तेभने (समण भगवं महावीर वरइ नमंसइ) अमण

त्वान्तिके केवलप्रज्ञप्तं धर्मं निगमयितुम् यथा मुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं कुरु । तत्र खलु श्रमणो भगवान् महावीरः स्कन्दकाय कात्यायनगोत्राय तस्यै च महात्ममहालयार्थे पण्डितं धर्मं परिकथयति । धर्मकथा भणितव्या ततः स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके धर्मं श्रुत्वा निगम्य हृष्ट तुष्ट यावत् हृदय उत्थानेनोत्तिष्ठति उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं

उन्हें नमस्कार किया । (वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी) वंदना नमस्कार कर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा—(इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिण केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्ताए) हे भदंत ! मैं आप से केवल प्रज्ञप्त धर्म सुनने की इच्छा करता हूं (अहासुहं देवाणुप्पिया-मा पडिवंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसा अच्छा लगे वैसा करो इस शुभ कार्य में ढील मत करो । (तएणं समणे भगवं महावीरे खंदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स तीसे य महइ महालायाए परिसाए धम्मं परिकहेइ) इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने कात्यायन-गोत्रीय स्कन्दक को और उपरिधत उस बहुत बड़ी भारी सभा को धर्म का उपदेश दिया । (धम्मकहा भाणियव्वा) यही धर्मकथा कहनी चाहिये । इस धर्मकथा का वर्णन औपपातिकसूत्र के पूर्वार्ध में छप्पनवें सूत्र में देख लेना चाहिये । (तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए सोच्चा णिसम्म हट्टतुट्ट जाव हियए उट्ठाए उट्ठेइ श्रमण भगवान् महावीर

भगवान् महावीरने वदन करी, नमस्कार किया । (वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी) वंदन नमस्कार करीने तेमण्णे महावीर प्रभुने आ प्रभाण्णे कहुं—(इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिण केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्ताए) हे भगवान् ! हूं आपनी पायेथी देवलिप्रज्ञप्ति धर्मं श्रवणु करवानी छच्छा राखुं छुं (अहासुहं देवाणु-प्पिया मा पडिवंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! आपने जेभ सुण उपजे तेभ करे परतु शुभ कार्यमा ढील करशे नहीं (तएण समणे भगव महावीरे खंदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स तीसे य महइ महालायाए परिसाए धम्मं परिकहेइ) त्थार भाइ श्रमण भगवान् महावीरे कात्यायन गोत्री स्कन्दकने तथा त्यां उपस्थित धरुी न मोटी परिधने धर्मने उपदेश आये। (धम्मकहा भाणियव्वा) अही धर्मकथा कहेवी जेधये ते धर्मकथानुं वर्णन औपपातिक सूत्रना पूर्वार्धना छप्पनमां सूत्रमांथी वाची देखुं (तएण से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टतुट्ट जाव हियए उट्ठाए उट्ठेइ) श्रमण भगवान् महावीर प्रभुने भुजेथी धर्मकथा सांभलीने तथा

પ્રિકૃત્વઃ આદશિષમદશિષાં યતોતિ, કૃત્વા ચન્દસે નમસ્પતિ, ષન્દિત્વા નમસિ
ત્વેચમવાદીત્-શ્રદ્ધે સ્વલુ મદન્ત ! નૈર્ગ્મ્ય પ્રવચનમ્ પ્રત્યમિ સ્વલુ મદન્ત ! નૈર્ગ્મ્ય
પ્રવચનમ્ રોચ્યામિ સ્વલુ મદન્ત ! નૈર્ગ્મ્ય પ્રવચનમ્ અમ્યુતિષ્ઠામિ સ્વલુ મદન્ત !
નૈર્ગ્મ્ય પ્રવચનમ્, એવમતદ્ મદન્ત ! સમ્યમેતદ્ મદન્ત ! અવિતયમેતદ્ મદન્ત !

પ્રભુ કે મુન્દ્ર સે ધર્મકથા સુનકર ઉસે હૃદયમેં અવધારણ કર શે
કાત્યાયન ગોઘ્રીય સ્કન્દક યદુત હર્ષિમ હુગ, યદુત તુષ્ટ હુપ યાક્ષ
ચિકસિત હૃદયચાલે, હુગ ઓર અપની ઉત્થાન શક્તિ સે ડટે (ઘડિસા
સમયે મગધ મહાવીર તિફલુસો આપાદિજપયાદિજ કરેઈ કરિસા
બંદહ નમંસહ ચદિસા નમસિસા) ડઠકર ડુરોં ને શ્રમણ મગધાન
મહાવીર કો યિધિ પૂર્વક બંદના કી નમસ્કાર કિયા બંદના નમસ્કાર
કર કે (એવ વયાસી) પ્રભુ સે હવ પ્રકાર કહા-(સદશમિ ણં મંતે!
જિગમ્ય પાવયણ પસિયામિ ણં મંતે જિગમ્ય પાવયણ) હે મદન્ત મેં
હસ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન મેં શ્રદ્ધા કરતા હુ હે મદન્ત ! મેં હસ નિર્ગ્મ્ય પ્રવ
ચન મેં પ્રતીતિ-પ્રીતિ-રમ્બતા હુ (રોમિણં મંતે ! જિગમ્ય પાવયણ) હે
મદન્ત ! મેં હસ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન મેં રુચિ રમ્બતા હુ અર્થાત્ યહ નિર્ગ્મ્ય
પ્રવચન મુક્તે રુચના હે ! (અમ્યુદેમિ ણં મંતે ! જિગમ્ય પાવયણ) હે
મદન્ત ! મેં હસ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન કો સ્વીકાર કરતા હુ ! (એવમેયં મંતે !
તહમેયં મંતે ! અવિતહમેયં મંતે) હે મદન્ત ! યહ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન હસી
તરહસે હે ! હે મદન્ત ! યહ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન હસી રીતિસે હે ! હે મદન્ત !

તેને હૃદયમા ખાસુ કરીને કાત્યાયન જોત્રી સ્કન્દકને ધણે જ હર્ષ થયે,
ધણે જ સ્તોષ થયે, (આવત) તેનુ મન આનંદથી નાચી ઊઠ્યું અને તે
પોતાની ઉત્થાનશક્તિથી ઊભા થયા (ઘડિસા સમયે મગધ મહાવીરે તિફલુસો
આપાદિજપયાદિજ કરેઈ કરિસા બંદહ નમંસહ વરિસા નમસિસા) ઊઠીને તેમણે
શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વિધિપૂર્વક વંદન નમસ્કાર કર્યા વંદન નમસ્કાર
કરીને (એવ વયાસી) તેમણે ભગવાનને આ પ્રમાણે કહ્યું -(સદશમિ ણં મંતે !
જિગમ્ય પાવયણ પસિયામિ ણં મંતે ! જિગમ્ય પાવયણ) હે ભગવન ! હું આ
નિર્ગ્મ્ય પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા રાખુ છું, હે ભગવાન ! હું આ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન પ્રત્યે
પ્રીતિ ખરાબુ છું (રોમિણં મંતે ! જિગમ્ય પાવયણ) હે ભગવાન ! મને
આ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન રુચિ છે (અમ્યુદેમિ ણં મંતે ! જિગમ્ય પાવયણ) હે ભગ
વાન હું આ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચનનો સ્વીકાર કરે છું એવમેયં મંતે ! તહમેયં મંતે !
અવિતહમેયં મંતે' હે ભગવન ! આ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન સાચુ છે હે ભગવન ! આ
નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન યથાર્થ છે, હે ભગવન ! આ નિર્ગ્મ્ય પ્રવચન અનિર્ગ્મ્ય (નિર્ગ્મ્ય)

तवान्तिके केवलप्रज्ञप्तं धर्मं निगमयितुम् यथा मुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं कुरु । तत्र खलु श्रमणो भगवान् महावीरः स्कन्दकाय कात्यायनगोत्राय तस्यै च महातिमहालयायै परिषदे धर्मं परिकथयति । धर्मकथा भाणितव्या ततः स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके धर्मं श्रुत्वा निगम्य हृष्ट तुष्ट यावत् हृदय उत्थानेनोत्तिष्ठति उत्थाय श्रमणं भगवन्तं महावीरं

उन्हें नमस्कार किया । (वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी) वंदना नमस्कार कर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा- (इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्ताए) हे भदंत ! मैं आप से केवल प्रज्ञप्त धर्म सुनने की इच्छा करता हूं (अहासुहं देवानुप्पिया-मा पडिवंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसा अच्छा लगे वैसा करो इस शुभ कार्य में ढील मत करो । (तएणं समणे भगवं महावीरे खंदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स तीसे य महइ महालयाए परिसाए धम्मं परिकहेइ) इसके बाद श्रमण भगवान् महावीर ने कात्यायन-गोत्रीय स्कन्दक को और उपस्थित उस बहुत बड़ी भारी सभा को धर्म का उपदेश दिया । (धम्मकहा भाणियव्वा) यही धर्मकथा कहनी चाहिये । इस धर्मकथा का वर्णन औपपातिकसूत्र के पूर्वार्ध में छप्पनवें सूत्र में देख लेना चाहिये । (तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए सोच्चा णिसम्म हट्टुट्ट जाव हियए उट्टाए उट्टेइ श्रमण भगवान् महावीर

भगवान् महावीरने वंदन करी, नमस्कार कथा (वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी) वंदन नमस्कार करीने तेमण्णे महावीर प्रभुने आ प्रभाण्णे कथुं- (इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्ताए) हे भगवान् ! हूं आपनी पासैथी डेवदिप्रज्ञित धर्मानुं श्रवणुं करवान्नी धन्धा राणुं छु (अहासुहं देवानु-प्पिया मा पडिवंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! आपने जेम सुण उपजे तेम करे परंतु शुभ श्रार्थमा ढील करशो नही । (तएणं समणे भगव महावीरे खंदयस्स कच्चायणस्स गोत्तस्स तीसे य महइ महालयाए परिसाए धम्मं परिकहेइ) त्थार भाइ श्रमणु भगवान् महावीरे कात्यायन गोत्री स्कन्दकने तथा त्या उपस्थित धणुी न मोटी परिषदने धर्माने उपदेश आप्थो । (धम्मकहा भाणियव्वा) अही धर्मकथा कडेवी जेधजे ते धर्मकथानु वर्णन औपपातिक सूत्रना पूर्वार्धना छप्पनमा सूत्रमाथी वांथी लेवु (तएण से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टुट्ट जाव हियए उट्टाए उट्टेइ) श्रमणु भगवान् महावीर प्रभुने सुजेथी धर्मकथा सालणीने तथा

પ્રિકૃષ્ઠઃ આદક્ષિણમદક્ષિણાં કરોતિ, કૃત્વા ઘન્દતે નમસ્પતિ, ઘન્દિત્વા નમસ્પિ
ત્વૈવમવાદીત્-શ્રદ્ધે સ્વલુ મદન્ત ! નૈર્ગ્રંથ પ્રવચનમ્ પ્રત્યેમિ સ્વલુ મદત ! નૈર્ગ્રંથ
પ્રવચનમ્ રોચયામિ સ્વલુ મન્ત ! નૈર્ગ્રંથ પ્રવચનમ્ અમ્યુત્તિષ્ઠામિ સ્વલુ મદત !
નૈર્ગ્રંથ પ્રવચનમ્, ઇષમેતદ્ મદત ! સ્વયમેતદ્ મદત ! અવિતયમેતદ્ મદત !

પ્રમુ કે મુશ્વ સે ધર્મકથા સુનકર હસે હૃદયમેં અવધારણ કર જે
કાસ્યાયન ગોત્રીય સ્કન્ધક યદુન હર્ષિન હુણ, યદુત તુષ્ટ હુણ યાષત્
ધિકસિત હૃદયવાલે, હુણ ઓર અપની ઉત્પાન શક્તિ સે હટે (ઉદ્ધિષ્ઠા
સમણ મગધ મહાવીર તિસ્વસુતો આયાહિણપયહિણં કરેહ કરિસા
ઘંદહ નમંસહ ઘદિસા નમસિસા) ઊઠકર ઉન્હોં ને અમણ મગધાન
મહાવીર કો ધિધિ પૂર્વક ઘદના કી નમસ્કાર કિયા ઘદના નમસ્કાર
કર કે (પવ ઘયાસી) પ્રમુ સે હવ પ્રકાર કહા-(સદહામિ ણં મતે!
જિગંથ પાવયણં પત્તિયામિ ણં મતે જિગંથ પાવયણ) જે મદંત મેં
હસ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન મેં શ્રદ્ધા કરતા હુ જે મદન્ત ! મેં હસ નિર્ગ્રંથ પ્ર
વચન મેં પ્રતીતિ-પ્રીતિ-રગ્વતા હું (રોપમિણં મતે ! જિગંથ પાવયણ) જે
મદંત ! મેં હસ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન મેં રુચિ રગ્વતા હુ અર્થાન્ યહ નિર્ગ્રંથ
પ્રવચન સુદ્ધે રુચના હે ! (અન્નુદ્દેમિ ણં મતે ! જિગંથ પાવયણ) જે
મદન્ત ! મેં હસ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન કો સ્વીકાર કરતા હું ! (ઇષમેયં મતે !
તહમેય મતે ! અવિતહમેય મતે) જે મદન્ત ! યહ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન હસી
તરહસે હે ! હે મદન્ત ! યહ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન હસી રીતિસે હે ! હે મદન્ત !

તેને હૃદયમા ખારણુ કરીને કાસ્યાયન ગોત્રી સ્કન્ધકને ઘણો જ હવ' થયો,
ઘણો જ સતોષ થયો (યાવત) તેનું મન આનંદથી નાચી ઉઠતું, અને તે
પોતાની ઉત્પાનશક્તિથી ઉભા થયા (ઉદ્ધિષ્ઠા સમણ મગધ મહાવીર તિસ્વસુતો
આયાહિણપયાહિણ કરેહ કરિષા વહ મમસહ ઘદિસા નમંસિષા) હડીને તેમણે
અમણ મગધાન મહાવીરને વિધિપૂર્વક વદન નમસ્કાર કર્યા. વદન નમસ્કાર
કરીને (પવ ઘયાસી) તેમણે મગધાનને આ પ્રમાણે કહ્યું -(સદહામિ ણં મતે !
જિગંથ પાવયણં પત્તિયામિ ણં મતે ! જિગંથ પાવયણ) હે મગધાન ! હું આ
નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમા શ્રદ્ધા રાખુ છું હે મગધાન ! હું આ નિર્ગ્રંથપ્રવચન પ્રત્યે
પ્રીતિ ધરાવુ છું (રોપમિ ણં મતે ! જિગંથ પાવયણ) હે મગધાન ! મને
આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન રુચિ છે (અન્નુદ્દેમિ ણં મતે ! જિગંથ પાવયણ) હે મગ
ધાન ! હું આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનનો સ્વીકાર કરું છું 'ઇષમેયં મતે ! તહમેય મતે !
અવિતહમેયં મતે' હે મગધાન ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સાચું છે હે મગધાન ! આ
નિર્ગ્રંથ પ્રવચન યથાર્થ છે, હે મગધાન ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન અવિતય (સત્ય)

તદ્ ભદંત) અસદિગ્ધમેતદ્ ભદંત । ઈપ્સિતમેતદ્ ભદંત ! પ્રતીપ્સિતમેતદ્ ભદંત !
 ઈપ્સિતપ્રતીપ્સિતમેતદ્ ભદંત । તદ્ યથૈતદ્ યૂયં વદથ, ઇતિ કૃત્વા શ્રમણં ભગવન્તં
 મહાવીરં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા ઉત્તરપૌરસ્ત્યં દિગ્ વિભાગમવક્રામતિ
 અવક્રમ્ય ત્રિદંડં ચ કુણ્ડિકાં ચ યાવત્ ધાતુરક્તાંશ્ચૈકાન્તે એદયતિ એદયિત્વા યત્રૈવ

યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન અવિતથ-સત્ય હૈ । (અસંદિગ્ધમેયં ભંતે !) હે ભદ-
 ન્ત ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સર્વથા અસંદિગ્ધ હૈ । (ઈચ્છિયમેયં ભંતે !)
 હે ભદન્ત ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઈપ્સિત-વાંછનીય હૈ । (પટિચ્છિયમેયં
 ભંતે !) હે ભદન્ત યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પ્રતીપ્સિત-અત્યન્ત વાંછનીય હૈ !
 (ઈચ્છિયપટિચ્છિયમેયં ભંતે !) હે ભદંત ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઈપ્સિત
 પ્રતીપ્સિત-એકાંતવાંછનીય હૈ । (સે જહેયં તુબ્ધં વયહ ત્તિ) યહ
 નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન જેસા આપને કહા હૈ વહ વૈસા હી હૈ । ઇસ પ્રકાર
 (કદ્દુ) કહ કર સ્કન્દક ને (સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઈ નમંસઈ)
 શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના કી, ઉન્હે નમસ્કાર કિયા ।
 (વંદિત્તા નમંસિત્તા) વંદના નમસ્કાર કરકે ફિર વે (ઉત્તરપુરત્થિમં
 દિસિમાગં અવક્રમઈ) ઉત્તર પૌરસ્ત્ય દિગ્વિભાગ મેં ઉત્તર પૂર્વદિશા કે
 કોને મેં-અર્થાત્ ઈશાનકોણ મેં ગયે (અવક્રમિત્તા તિદંડંચ, કુણ્ડિયં
 ચ, જાવ ધાતુરક્તાઓ એગંતે એદેઈ) વહાં જાકર ઉન્હોં ને અપને
 ત્રિદંડ કો, કમણ્ડલુ કો યાવત્ ગૈરિક આદિ ધાતુ સે રંગે હુએ
 વસ્ત્રોં કો એકાન્ત મેં-રખ દિયા । (એદિત્તા) ઉન્હે એકાન્ત મેં

છે. તેમાં કોઈ શકાને સ્થાન જ નથી ‘અસંદિગ્ધમેયં ભંતે !’ હે ભગવાન્ આ
 નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સર્વથા અસંદિગ્ધ સ્પષ્ટ છે “ઈચ્છિયમેયં ભંતે !” હે ભગવાન્
 આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઇચ્છવા યોગ્ય છે, ‘પટિચ્છિયમેયં ભંતે’ હે ભગવાન્ ! આ
 નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન અત્યંત ઇચ્છવા યોગ્ય છે ‘ઈચ્છિયપટિચ્છિયમેયં ભંતે !’ હે ભગવાન્
 આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઇપ્સિત પ્રતીપ્સિત ઇચ્છિત તથા વિશેષ ઇચ્છિત છે.
 (સે જહેય તુબ્ધ વયહત્તિ) આપના કહેવા પ્રમાણે જ તે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન છે.
 આ પ્રમાણે (કદ્દુ) કહીને સ્કંદકે (સમણ ભગવ મહાવીર વંદઈ નમંસઈ)
 શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદન કરી, નમસ્કાર કર્યા (વંદિત્તા નમંસિત્તા)
 વંદન નમસ્કાર કરીને તેઓ (ઉત્તરપુરત્થિમ દિસિમાગં અવક્રમઈ) ઉત્તર અને
 પૂર્વદિશા વચ્ચેના ખૂણામાં-ઇશાન ખૂણામાં-ગયા. (અવક્રમિત્તા તિદંડંચ, કુણ્ડિયં
 ચ, જાવ ધાતુરક્તાઓ એગંતે એદેઈ) ત્યાં જઈને તેમણે તેમના ત્રિદંડ, કમંડળ
 અને આગળ જણાવેલી ભગવા વસ્ત્રો સુધીની મધી વસ્તુઓ એકાંતમાં મૂકી

અમણા મગધાન્ મહાવીરસ્ત્રભૈવોપાગચ્છતિ ઉપાગત્ય અમણ મગધન્ત મહાવીર
 પ્રિકૃત્વ આદક્ષિણપ્રદક્ષિણાં કરોતિ કૃત્વા વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા
 પચમવાદીત્ આદીત્ સ્વલુ મદત્ । લોકઃ, પ્રદીપ્તઃ સ્વલુ મદત્ । લોક , આદીપ્ત
 પ્રદીપ્ત સ્વલુ મદત્ । છોકઃ, જરયા મરણેન ચ । તન્ યથા નામ કષિદ્ગૃહપતિ
 રગારેષ્માપમાને યત્ તત્ર માષ્ઠં મશતિ અલ્પમારમૂલ્યગુરુર્કં તત્ ગૃહીત્વા આત્મના
 રસ્ત્રકર (જેણે સમણે મગધ મહાવીરે તેણે- ઉઘાગચ્છઃ)
 ફિર એ જહા અમણ મગધાન્ મહાવીર ધિરાજમાન એ વહા આવે
 (ઉઘાગચ્છિત્તા સમણં મગધન્ત મહાવીરં તિવ્સુત્તો આપારિણ
 પપારિણ કરેઃ કરિત્તા વંદેઃ નમસેઃ) વહાં જાકર વન્દેને અમણ
 મગધાન્ મહાવીર કો વિધિપૂર્વક વદન નમસ્કાર ક્રિયા । (વંદિત્તા
 નમસિત્તા) વદના નમસ્કાર કરકે (એ વયાસી) ફિર ઉન્હોં ને અમણ,
 મગધાન્ મહાવીર સે હસ પ્રકાર કહા—(આલિત્તેણ મંતે ! છોપ
 પલિત્તેણ મંતે ! છોપ, આલિત્તપલિત્તેણ મંતે ! છોપ) હે મદન્ત ! જરા
 ઔર મરણ સે યહ લોક જલા હુઆ હૈ । હે મદન્ત યહ લોક ડન દોનોં
 સે વહુત મધિક જલા હુઆ હૈ । હે મદન્ત ! યહ લોક જરા ઔર મરણ
 સે ચારોં તરફ સે આદીત્ પ્રદીપ્ત-જ્વલિત-પ્રજ્વલિત હો રહા હૈ, વહાં
 દૃષ્ટાન્ત કહતે હૈં (સે જહાણામપ્ કેઠ ગાહાયઈ આગારસિ જિત્તિયાયમા
 ણં સિ) જૈસે કોઈ ગૃહસ્થ અપને મકાન કે જલને પર અર્ધાત્ મકાન મેં
 આગ લગને પર (જે તે તત્ત્વ અપ્પમાર મોલ્લગુરુપ મંઠે મવહ) જો

શ્રીમ્હી, (પઠિત્તા) તે વસ્તુએને એકાતર્થા મૂઢીને (જેણે સમણે મગધ મહાવીરે
 તેણે ઉઘાગચ્છઃ) તેએ બધા અમણ મગધાન્ મહાવીર સ્વામી ધીરાજમાન હતા
 ત્યા ગયા (ઉઘાગચ્છિત્તા સમણ મગધ મહાવીર તિવ્સુત્તો આપારિણપપારિણ
 કરેઃ કરિત્તા વંદેઃ નમસેઃ) ત્યા જઈને તેમણે અમણ મગધાન્ મહાવીરને
 વિધિપૂર્વક વદન નમસ્કાર કર્યાં (વંદિત્તા નમસિત્તા) વદન નમસ્કાર કરીને
 (એ વયાસી) તેમણે અમણ મગધાન્ મહાવીરને આ પ્રમાણે કહ્યું (આલિ
 ત્તેણ મંતે ! છોપ, પલિત્તેણ મંતે ! છોપ, આલિત્તપલિત્તેણ મંતે ! છોપ) હે મગધાન્ !
 આ લોક જરા અને મરણથી બગી રહ્યો છે—અગતી રહ્યો છે હે મગધાન્ !
 આ લોક તે બન્નેથી પ્રજ્વલિત થઈ રહ્યો છે એવું છે અત્યંત બગી રહ્યો છે
 હે મગધાન્ ! આ લોક યોગેશ્વરી જરા મરણથી આદીત્ પ્રદીપ્ત (જ્વલિત પ્રજ્વ
 લિત થઈ રહ્યો છે અહીં એક દૃષ્ટાન્ત આપે છે—(સે જહાણામપ્ કેઠ ગાહાયઈ
 આગારસિ જિત્તિયાયમાયમિ) એવી રીતે કોઈ ગૃહસ્થના મકાનમાં આગ લાગે
 ત્યારે તે (જે તે તત્ત્વ અપ્પમાર મોલ્લગુરુપ મંઠે મવહ) ત ગાહાય આગપ

તદ્ ભદંત) અસદિગ્ધમેતદ્ ભદંત ! ઈપ્સિતમેતદ્ ભદંત ! પ્રતીપ્સિતમેતદ્ ભદંત !
 ઈપ્સિતપ્રતીપ્સિતમેતદ્ ભદંત ! તદ્ યથૈતદ્ યૂયં વદથ, ઇતિ કૃત્વા શ્રમણં ભગવન્તં
 મહાવીરં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા ઉત્તરપૌરસ્ત્યં દિગ્ શ્રી વિભાગમવક્રામતિ
 અવક્રમ્ય ત્રિદંડં ચ કુણ્ડિકાં ચ યાવત્ ધાતુરક્તાંથૈકાન્તે એડયતિ એડયિત્વા યત્રૈવ

યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન અવિતથ-સત્ય હૈ । (અસંદિગ્ધમેયં ભંતે !) હૈ ભદ-
 ન્ત ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સર્વથા અસંદિગ્ધ હૈ । (ઈચ્છિયમેયં ભંતે !)
 હૈ ભદન્ત ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઈપ્સિત-વાંછનીય હૈ । (પટ્ટિચ્છિયમેયં
 ભંતે !) હૈ ભદન્ત યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પ્રતીપ્સિત-અત્યન્ત વાંછનીય હૈ !
 (ઈચ્છિયપટ્ટિચ્છિયમેયં ભંતે !) હૈ ભદંત ! યહ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઈપ્સિત
 પ્રતીપ્સિત-એકાન્તવાંછનીય હૈ । (સે જહેયં તુઝમં વયહ ત્તિ) યહ
 નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન જૈસા આપને કહા હૈ વહ વૈસા હી હૈ ! હસ પ્રકાર
 (કહુ) કહ કર સ્કન્દક ને (સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમંસહ)
 શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો વન્દના કી, ઉન્હે નમસ્કાર કિયા ।
 (વંદિત્તા નમંસિત્તા) વંદના નમસ્કાર કરકે ફિર વે (ઉત્તરપુરત્થિમં
 દિસિમાગં અવક્રમહ) ઉત્તર પૌરસ્ત્ય દિગ્વિભાગ મેં ઉત્તર પૂર્વદિશા કે
 કોને મેં-અર્થાત્ ઈશાનકોણ મેં ગયે (અવક્રમિત્તા તિદંડચ, કુંડિયં
 ચ, જાવ ધાઝરત્તાઓ એગંતે એડેહ) વહાં જાકર ઉન્હોં ને અપને
 ત્રિદંડ કો, કમણ્ડલુ કો યાવત્ ગૈરિક આદિ ધાતુ સે રંગે હુણ
 વસ્ત્રોં કો એકાન્ત મેં-રખ દિયા । (એડિત્તા) ઉન્હે એકાન્ત મેં

છે. તેમા કોઈ શકાને સ્થાન જ નથી 'અસંદિગ્ધમેયં ભંતે' હે ભગવાન્ આ
 નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સર્વથા અસંદિગ્ધ સ્પષ્ટ છે "ઈચ્છિયમેયં ભંતે ।" હે ભગવાન્
 આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઇચ્છવા યોગ્ય છે, 'પટ્ટિચ્છિયમેયં ભંતે' હે ભગવાન્ ! આ
 નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન અત્યંત ઇચ્છવા યોગ્ય છે 'ઈચ્છિયપટ્ટિચ્છિયમેયં ભંતે !' હે ભગવાન્
 આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન ઇપ્સિત પ્રતીપ્સિત ઇચ્છિત તથા વિશેષ ઇચ્છિત છે.
 (સે જહેય તુઝમ વયહત્તિ) આપના કહેવા પ્રમાણે જ તે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન છે.
 આ પ્રમાણે (કહુ) કહીને સ્કન્દકે (સમણ ભગવ મહાવીર વંદહ નમંસહ)
 શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદન કરી, નમસ્કાર કર્યા (વંદિત્તા નમંસિત્તા)
 વંદન નમસ્કાર કરીને તેઓ (ઉત્તરપુરત્થિમ દિસિમાગં અવક્રમહ) ઉત્તર અને
 પૂર્વદિશા વચ્ચેના ખૂણામા-ઇશાન ખૂણામા-ગયા. (અવક્રમિત્તા તિદંડચ, કુંડિયં
 ચ, જાવ ધાઝરત્તાઓ એગંતે એડેહ) ત્યાં જઈને તેમણે તેમના ત્રિદંડ, કમંડળ
 અને આગળ જણાવેલી ભગવા વસ્ત્રો સુધીની અધી વસ્તુઓ એકાન્તમાં મૂકી

मात व्यासा मातं मलका मात वातिकपैचिकश्लैष्मिकसानिपातिका विविधा रोगा
संका परिपहोपसर्गा स्पृशन्तु इति कृत्वा एष मे निस्तारितः सन् परलोकस्य हियाय
सुखाय क्षेमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतायै भविष्यति, तद्विच्छामि म्वच्छ देवानुमिय
स्वयमेव प्रव्राजयितुम् स्वयमेव मृण्वयितुम् स्वयमेव संघितु स्वयमेव क्षिप्तयितुम्

है । (माणं सीयं, माणं षण्हं, माणं सुहा, माणं पिवासा, माण चोरा, माण
बाला, माण वंसा, माणं मसया, माणं चाइय पित्तियसें भिय सप्तियवाइय
विधिहारोगायका परीसहोवसग्गा फुसंतु) इसलिये इसे शीतजयबाधा
षण्णजय बाधा क्षुधा अन्यबाधा, व्यास अन्यबाधा न हो चोर इसे दुगलित
न करे व्यास-सर्प इसे कष्ट न पहुँचावे वंशमहाक इसे न काटे बात
संघी, पित्तसंघी, श्लेष्म संघी सन्निपात सयघी अनेक प्रकार के
रोग और आतंक इसे पीछित न करे, तथा परीषह एव उपसर्ग इस
के पास तक न आवे (सि फहु) इस प्रकार विचार करके मैं (पस
नित्थरिए समाणे) इसे यदि इन पूर्वोक्त विघ्नों से बचाकर जरामर
णादि से जलते हुए इस संसाररूप गृह से निकाल दूँ तो वह मुझे
(परलोयस्स हियाए) परलोक में हितकारक (सुहाए) सुखकारक
(क्षेमाए) क्षेमकारक, (नीस्सेयसाए) कल्याण कारक, तथा (अणुगा
मियसाए) परम्परा के लिये भी कल्याणकारक (भविस्सइ) होगा
(तं इच्छामि णं देवानुप्पिया) इसलिये हे देवानुमिय ! मैं चाहता हूँ

सीय, माण षण्ह माण सुहा, माण पिवासा, माण चोरा, माण बाला, माण
वसा, माण मसया, माण चाइयपित्तियसे भिय-सप्तियाइय-विधिा रोगायका
परीसहोवसग्गा फुसंतु) तैथी तेने ठी, जशभी, भूभ, तरस वजरे भुरकेबीजे।
सहन करवी न पडे ते भाटे, ब्यास तेने दुःख न करे ते भाटे, व्यास-सर्प
तेने कष्ट न पहुँचावे ते भाटे, वंश तथा भस्म तेने करडे नहीं ते भाटे,
बात, पित्त, कड़े अने सन्निपातना रोगो अने अतंक तेने पीछी शके नहीं ते
भाटे, तथा परीषह अने उपसर्ग तेनी पास आवी पवु न शके ते भाटे
(सि फहु एस नित्थरिए समाणे) भास अनभां जेवे विचार आन्ये छे के
तेने पूर्वोक्त विघ्नाभाधी जवावीने न भ, नश अने मशु इपी दुःखना
अभिभां जगता संसारइपी घरभाधी जकार काडी लठ तो ते भाटे भाटे
(परलोयस्स हियाए) परलोकाभां हितकारक (सुहाए) सुखकारक, (क्षेमाए)
क्षेमकारक, (नीस्सेयसाए) कल्याण कारक निवसरी अने (अणुगामियाए)
परंपरा पवु कल्याण कारक (भविस्सइ) थरो (त इच्छामि णं देवानुप्पिया।
स्वयमेव पम्पाविइ) तो छे देवानुमिय ! आप चेतो न अने शिक्षा आपो जेवी

एकान्तमंतमवक्रामति एतन्मे निस्तारितं सप्तधात् पुराच हिताय सुखाय क्षेमाय
निःश्रेयसायानुगामिकतायै भविष्यति, एवमेव, देवानुप्रिय ! ममाप्यात्मा एकं
भाण्डमिष्टकान्तप्रियो मनोज्ञो मनोऽमः स्वैर्यः, वैश्वासिकः, संमतोऽनुमतो बहुमतो
भाण्डकरण्डकसमानः मा खलु तं शीतं मातमुष्णं मातं क्षुधा मातं पिपासा मातं चौराः

सामान वजन में हल्का और कीमत में अधिक होता है (तं गहाय
आयाए एगंतमंतं अवक्कमइ) उसे लेकर स्वयं एकान्त स्थान में चला
जाता है कारण कि वह इस प्रकार से सामान के बसाने के निमित्त
विचार करता है—कि (एस मे नित्थरिए समणे पच्छापुराए हियाए
सुहाए खेमाए निस्सेयसाए, आणुगामियत्ताए भविस्सइ) जो मैं इस
जलते हुए घरमेंसे अल्प वजनवाली कीमती वस्तु को निकाल लूंगा
तो वह मेरे लिये आगे पीछे हितकारक होगी, सुखकारक होगी क्षेम
कारक होगी अभ्युदय (भाग्योदय) के निमित्त होगी और भाविवंश
परंपरा के उपभोग के किमित्त होगी इसलिये वह ऐसे विचार से ऐसे
सामान को जैसे भी बनता है—निकाल लेता है (एवामेव देवाणुप्पिया ।
मज्झ वि आया एगे भंडे इट्ठे, कते, पिए मणुण्णे, मणामे, थेज्जे, वेस्सा
सिए संमए अणुमए, बहुमए, भंडकरंडगसमाणे) इसी तरह से हे
देवानुप्रिय ! मेरा भी आत्मा एक भांड है, वह मुझे इष्ट है, कांत है,
प्रिय है, मनोज्ञ है, मनोम है, स्थिर रूप है, वैश्वासिक है संमत है,
अनुमत है, बहुमत है और आभूषणों से भरे हुए करंडिये के समान

एकान्तमंत अवक्कमइ) પોતાના ધરમાથી ઓછા વજનનો પણ કીમતી સામાન
લઈને કોઈ સુરક્ષિત-સ્થાનમાં આવ્યો જાય છે. કારણ કે તેના મનમાં વિચાર
આવે છે કે (એસ મે નિત્થરિયે સમાણે પચ્છાપુરાયે હિયાયે સુહાયે ખેમાયે નિસ્સેયસાયે,
આણુગામિયત્તાયે ભવિસ્સઈ) જે આ સળગતા ધરમાથી હું ઓછા વજનવાળી પણ
ભારે કીમતી વસ્તુ બહાર કાઢીશ, તો તે વસ્તુઓ, ભવિષ્યમાં મારે માટે હિતકારક,
સુખકારક, ક્ષેમકારક, અને અભ્યુદય (ભાગ્યોદય) કારક થઈ પડશે. તથા મારી
ભાવી પેઢી માટે તે ઉપયોગી થઈ પડશે આ જાતનો વિચાર કરીને તે બનતો
પ્રયત્ન કરીને કીમતી વસ્તુઓને બળતા ધરમાંથી બહાર કાઢી લે છે (એવમેવ
દેવાણુપ્પિયા ! મજ્જ વિ આયા એગે મંડે ઇટ્ઠે, કતે, પિયે, મણુણ્ણે, મણામે, થેજ્જે,
વેસાહિયે. સંમયે, અણુમયે, વહુમયે, મંડકરંડગસમાણે) એજ પ્રમાણે હે ભગવન
મારો આત્મા પણ એક એવી વસ્તુ છે કે જે મને ઇષ્ટ (ગમતી વસ્તુ) છે.
કાંત છે. પ્રિય છે, મનોજ્ઞ છે, મનોમ છે, સ્થિરરૂપ છે વિશ્વાસ યુક્ત છે, સંમત છે,
અનુમત છે, બહુમત છે, અને આભૂષણોથી ભરપૂર કરડિયા સમાન છે. (માર્ગ-

व्यम्, एव त्वग् वसितव्यम्, एवं भोक्तव्यम्, एव भाषितव्यम्, एवमुक्तयो
 त्वाय माणेषु भूतेषु जीवेषु सत्त्वेषु सयमेन सयमितव्यम्, अस्मिन्मार्गेन किञ्चिदपि
 प्रमादयितव्यम्, तव रुद्र स स्कन्दक-कात्यायनगोत्रः भ्रमणस्य भगवतो महा
 वीरस्य ममेतद्व्य धार्मिकमुपदेशं सम्यक् सप्रतिपद्यते । तदाज्ञया तथा गच्छति, तथा

से बचना चाहिये—(एवं चिद्विषय) इस प्रकार से ठहरना चाहिये
 (एवं निस्सिद्धयर्थ) इस प्रकार से बैठना चाहिये (एव तुयद्विषय) इस
 तरह से करवट बदलना चाहिये । (एव सुजियन्व) इस प्रकार से
 आहार करना चाहिये (एवं भामियन्व) इस प्रकार से धोना चाहिये
 (एवं उद्धाय उद्धाय) आपनी आत्मशक्ति से उठकर—प्रमाद निद्रा का
 परित्याग कर मोक्ष समझकर (पाणेहिं) प्राणियों में, (भूएहिं) भूतों
 में (जीवेहिं) जीवों में (मत्सेहिं) सत्त्वों में (सजमेण संजमियन्व)
 संयम से प्रवृत्ति करनी चाहिये (अस्मिन् ण अहे णो किञ्चि वि पमाइ
 यन्व) इस विषय में थोड़ा सा भी प्रमाद नहीं करना चाहिये । (तएण
 से एवं कच्छायणस्तगोसे समणस्स भगवओ महावीरस्स इमं
 एयाख्वं वम्मियं उवएस सम्म सपडियज्जइ) इसके बाद कात्यायन
 गोत्रीय स्कन्दक ने भ्रमणभगवान महावीर का यह इस प्रकार का
 धार्मिक उपदेश अच्छी तरह से स्वीकार कर लिया (तमाणाए)
 भ्रमण भगवान महावीर की आज्ञा के अनुसार अब वे स्कन्दक मुनि

चिद्विषय) आ प्रभावे उवा शब्दों में, (एव निस्सिद्धयर्थ) आ रीते
 निस्सु में, (एव तुयद्विषय) आ रीते पड्यु हेतु में, (एव सुजि
 यन्व) आ रीते आहार करने में, (एव भाषियन्व) आ प्रभावे उवा
 में (एवं उद्धाय उद्धाय) आ रीते पोतानी आत्मशक्ति की उद्दिष्ट—प्रमाद
 निद्रा परित्याग करीने समस्त विचारों में (पाणेहिं) प्रणीतों में, (भूएहिं)
 भूतों में, (जीवेहिं) जीवों में (मत्सेहिं) सत्त्वों में (सजमेण
 संजमियन्व) संयमपूर्वक वर्तवु में तभी कीर्ति प्रवृत्ति की तेमनी वाञ्छा
 न दुष्प्राप्त, तेमनी हिंसा न धाम वगेरे ध्यानभा रागपु में (अस्मि
 न ण अहे णो किञ्चि वि पमाइयन्व) आ आभतमा वरा पक्ष प्रमाद करने
 नहीं। तएण से एवं कच्छायणस्तगोसे समणस्स भगवओ महावीरस्स इमं
 एयाख्वं वम्मियं उवएस सम्म सपडियज्जइ) त्वाए ते कात्यायन गोत्रीय स्कन्दके
 भगवत् भगवान महावीरने ते प्रकारने धर्मोपदेश सारी रीते अद्वय में
 (तमाणाए) भगवत् भगवान महावीरनी आज्ञा प्रभावे उवे ते स्कन्दक मुनि

સ્વયમેવાચારગોચરં વિનયવૈનયિકચરણકરણયાત્રામાત્રાપ્રત્યયં ધર્મમાખ્યાતુમ્ ।
તતઃ સ્વલુ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ સ્કંદકં કાત્યાયનગોત્રં સ્વયમેવ પ્રત્રાજયતિ
યાવત્ ધર્મમાખ્યાતિ એવં દેવાનુપ્રિય ! ગંતવ્યમ્ , એવં સ્થાતવ્યમ્ , એવં નિપત્ત-

કિ આપ (સયમેવ) સ્વયં હી (પન્વાવિડં) મુઝે દીક્ષા પ્રદાન કરે ।
(સયમેવ મુંડાવિડં) આપ સ્વયં હી અપને હાથ સે મુઝે મુંડિત કરે
(સયમેવ સેહાવિડં) આપ સ્વયં હી મુઝે પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા સિખાવે,
(સયમેવ સિખાવિડં) આપ સ્વયં હો મુઝે સૂત્ર ઓર ડનકા અર્થ
પઢાવે, તથો (સયમેવ આચારગોચર વિણયવેણઙ્ગ ચરણકરણજાયા
માયાવત્તિયં ધમ્મમાહક્કિવડં) આપ સ્વયં હી મેરે લિયે આચાર
જ્ઞાનાદિ પાંચ આચાર ઓર ગોચર-ભિક્ષાચર્યાં કા ઉપદેશ કરે તથા
વિનયવાલે ઓર વિનયજન્ય ફલ વાલે ચરણ-વ્રતાદિચરણસત્તરી,
ઓર કરણ-પિંડવિશુદ્ધ્યાદિ કરણ સત્તરી, યાત્રા-સંયમયાત્રાવાલે
ઓર માત્રા-આહારાદિ કી માત્રા વાલે એસે ધર્મ કા ઉપદેશ દેવે ।
(તણ સમણે ભગવ મહાવીરે) ઇસકે વાદ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર
ને (સ્વંદયં કચ્ચાયણસગોત્તં સયમેવ પન્વાવેઙ્ગ જાવ ધમ્મમાહક્કિવડ્)
કાત્યાયનગોત્રીય સ્કન્દક કો અપને હાથ સે હી દીક્ષિત ક્રિયા યાવત્
અપને આપ હી ડન્હે ધર્મ કા ઉપદેશ દિયા-ઇસમેં ડન્હોને ડન્હે
સમજાયા કિ (એવં દેવાનુપ્પિયા ! ગંતવ્વં) હે દેવાનુપ્રિય ! ઇસ પ્રકાર

મારી ઇચ્છા છે (સયમેવ મુંડાવિડં) આપ બાતે જ આપના હાથથી મને
મુંડિત કરો-દીક્ષા પ્રદાન કરો, (સયમેવ સેહાવિડં) આપ બાતે જ મને પ્રતિ-
લેખના વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ શિખવો, (સયમેવ સિખાવિડં) આપ પોતે જ
મને સૂત્રો અને તેમના અર્થ લખાવો, તથા (સયમેવ આચારગોચરં વિણય-
વેણઙ્ગ ચરણકરણ જાયામાયા વત્તિયં ધમ્મમાહક્કિવડ) આપ પોતે જ મને
આચાર (જ્ઞાનાદિ પાંચ આચાર) અને ગોચર (ભિક્ષાચર્યા) તથા વિનયવાળા
અને વિનય થી પ્રાપ્ત થતાં ફળવાળાં ચરણ-વ્રતાદિ (ચરણસિત્તરી,) અને
કરણ (પિંડવિશુદ્ધિ), વગેરે કરણ (સિત્તરી) અને યાત્રા (સંયમ યાત્રા) અને
માત્રા (આહારાદિકની માત્રા) વાળા ધર્મને ઉપદેશ આપો (તણ સમણે-
ભગવ મહાવીરે) ત્યારે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરે (સ્વંદયં કચ્ચાયણસગોત્તં-
સયમેવ પન્વાવેઙ્ગ જાવ ધમ્મમાહક્કિવડ) કાત્યાયન ગોત્રી સ્કંદકને પોતાને હાથે
જ દીક્ષા આપી અને (સ્કંદકે ઉપરોક્ત જેવી, ઇચ્છા દર્શાવી હતી તે પ્રકારે)
ધર્મોપદેશ આપ્યો તે ઉપદેશ વડે ભગવાન્ મહાવીરે તેને 'સમબળવ્યુ' કે (એવં-
દેવાનુપ્પિયા ! ગંતવ્વં) હે દેવાનુપ્રિય ! આ પ્રમાણે ચાલવું બેઠ્યો. (એવં-

व्यम्, एव त्वग् वसितव्यम्, एवं भोक्तव्यम्, एवं भाषितव्यम्, एवमुत्पयो
 त्वाय प्राप्तेषु भूतेषु जीवेषु मत्स्येषु रायमनसगमितव्यम्, अस्मिन्मार्गेण किंचिदपि
 प्रमादयितव्यम्, सव स्तु स स्वन्दकः कात्यायन गात्रः अमणस्य भगवता महा
 वीरस्य ममैतन्मय धार्मिकमुपदेशं सम्यक् सप्रतिपद्यते । तदाज्ञया तथा गच्छति, तथा

से चक्षणा चाहिये—(एवं चिद्विषयः) इस प्रकार से ठहरना चाहिये
 (एवं निस्सिद्ध्यन्त्य) इस प्रकार से बैठना चाहिये (एवं सुपद्विषयः)
 इस तरह से फरबट पदलना चाहिये । (एवं सुजिष्यन्त्य) इस प्रकार से
 आहार करना चाहिये (एवं भामिष्यन्त्य) इस प्रकार से घोलना चाहिये
 (एवं उद्घ्राय उद्घ्राय) आपनी आत्मशक्ति से उठकर—प्रमाद निद्रा का
 परित्याग कर सोच समझकर (पाणेहिं) प्राणियों में, (भूगहिं) भूतों
 में (जीवेहिं) जीवों में (मसेहिं) सर्वों में (सजमेण सजमिष्यन्त्य)
 सजम से प्रवृत्ति करनी चाहिये (अस्मिन् ण अट्टे णो किंचि वि पमाइ
 यन्त्यं) इस विषय में थोड़ा सा भी प्रमाद नहीं करना चाहिये । (तण्णे
 से त्वग् कच्छायणस्सगोसे समणस्स भगवओ महावीरस्स इमं
 एयारुव्वं धम्मियं उवएसं सम्मं सपडिक्खज्जइ) इसके बाद कात्यायन
 गोत्रीय स्कन्दक ने अमणभगवान महावीर का यह इस प्रकार का
 धार्मिक उपदेश अच्छी तरह से स्वीकार कर लिया (तमाणाए)
 अमण भगवान महावीर की आज्ञा के अनुसार अब वे स्कन्दक मुनि

चिद्विषय) आ प्रभावे उभा रथेषु लेधंजे, (एव मिसीइयन्त्य) आ रीते
 वेसुषु लेधंजे (एव सुपद्विषय) आ रीते पडधु हेसवु लेधंजे, (एव सुजि
 ष्यन्त्य) आ रीते आढार करेवे लेधंजे, (एव भाषिष्यन्त्य) आ प्रभावे भावेषु
 लेधंजे, (एवं उद्घ्राय उद्घ्राय) आभी रीते पोतान्ती आत्मशक्तिवी उडिने—प्रमाद
 निद्रानो परित्याग करीने समल विज्यारीने (पाणेहिं) प्रणीज्यो प्रत्ये, (भूगहिं)
 भूतो, प्रत्ये (जीवेहिं) जीवो प्रत्ये जने (मसेहिं) सर्वो प्रत्ये (सजमेण
 सजमिष्यन्त्य) सयमपूर्वक वर्तवु लेधंजे तमाही ठाई प्रवृत्तिवी तेमनी तागणी
 न दुआय तेमनी दिसा न भाव ववेरे ध्यानभा राणवु लेधंजे (अस्मि
 न् ण अट्टे णो किंचि वि पमाइयन्त्यं) आ ज्ञाणतमा ज्ञा पण प्रमाद करेवे
 नहीं. तण्णे से त्वग् कच्छायणस्सगोसे समणस्स भगवओ महावीरस्स इमं
 एयारुव्वं धम्मियं उवएसं सम्मं सपडिक्खज्जइ) त्वाए ते कात्यायन गोत्री स्कन्दके
 अभव भगवान महावीरनो ते प्रकाएनो धर्मापदेश आरी रीते अट्ठमं भो
 (तमाणाए) अभव भगवान महावीरनी आज्ञा प्रभावे हवे ते स्कन्दक मुनि

तिष्ठति तथा निपीदति तथा त्वग् वर्त्तयति तथा भुङ्क्ते, तथा भाषते तथोत्थायी
स्थाय प्राणेषु भूतेषु जीवेषु, सत्त्वेषु, संयमेन संयमयति, अस्मिन् खलु अर्थे न प्रमा-
द्यति । ततः खलु स स्कन्दकः कात्यायनगोत्रोऽनगारो जातः ईर्यासमितो भाषा-
समितः एषणासमितः आदानभाण्डामन्त्रनिक्षेपणासमितः उच्चारप्रस्रवणखेल-

(तह गच्छइ, तह चिट्ठइ, तह निसीयइ, तह तुयट्ठइ, तह भुंजइ, तह
भासइ, तह उट्ठाए उट्ठाए पाणेहिं भुएहिं जीवेहिं, सत्तेहिं संजमेणं
संजमइ) उस प्रकार से चलने लग गये, उस प्रकार से ठहरने लग
गये उस प्रकार से बैठने लग गये, उस प्रकार से करबट बदलने लग
गये, उस प्रकार से आहार करने लग गये, उस प्रकार से बोलने लग
गये, और उस प्रकार से प्रमाद निद्रा को परित्याग पूर्वक सोच समझ
कर प्राणियों में, भूतों में, जीवों में, सत्त्वों में, संयम से प्रवृत्ति करने
लग गये । (अस्सि च णं अट्ठे णो पमायइ) इस विषय में उन्होंने ने
थोड़ा सा भी प्रमाद नहीं किया । (तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते
अणगारे जाए) इस तरह वे कात्यायनगोत्रीय स्कन्दक अनगार हो
गये । (ईरियासमिए, भासासमिए, एसणासमिए, आयाणभंड-
मत्त निक्खेवणासमिए उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणिया-
समिए) इस अवस्था में उन्होंने ने ईर्यासमिति, भाषासमिति एषणा
समिति, आदानभांडमात्र निक्षेपणासमिति, उच्चार-प्रस्रवण-खेल-

(तह गच्छइ) ते प्रमाणे आलवा लाग्या, (तह चिट्ठइ) ते प्रमाणे उठवा
लाग्या, (तह निसीयइ) ते प्रमाणे भेसवा लाग्या, (तह तुयट्ठइ, तह भुंजइ,
तह भासइ) ते प्रमाणे पडणुं द्वेववा लाग्या, ते प्रमाणे आडार करवा लाग्या
ते प्रमाणे ओलवा लाग्या, (तह उट्ठाए उट्ठाए पाणेहिं, भूएहिं, जीवेहिं, सत्तेहिं-
संजमेणं संजमइ) अने ते प्रमाणे प्रमाद रहित अनीने समल विचारीने
भूतो अत्थे, प्राणीओ अत्थे, एवे अत्थे अने सत्त्वो अत्थे संयम पूर्वकतु वर्त्तन
राखवा लाग्या अट्ठे के अट्ठे एवेने हु अ न थाय अ रीते यतना पूर्वक संयमी
एवन एववा लाग्या (अस्सि च णं अट्ठे णो पमायइ) आ आणतमां तेओ
णिलकुव प्रमाद करता नही, (तएण से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते अणगारे जाए)
आ रीते कात्यायन गोत्री ते स्कंदक अणुगार अनी गया (ईरिया समिए,
भासासमिए एसणासमिए, आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिए, उच्चारपासवण
खेलजल्लसिंघाणपरिट्ठावणियासमिए) तेओ (१) ईर्यासमिति (२) भाषा-
समिति (३) एषणा समिति (४) आदान भांड-मात्र निक्षेपणा समिति

શિષ્યાખ્યજ્ઞપરિષ્ઠાપનિકા સમિતઃ મનસ્સમિતઃ ચત્તઃ સમિતઃ કાયસમિતઃ મનો
 ગુપ્તો વધોગુપ્તઃ કાયગુપ્તો ગુપ્તો ગુપ્તેન્દ્રિયો ગુપ્તઃ પ્રજ્ઞચારી ત્યાગી સ્વજ્ઞાચાર
 ધ્યજુઃ પન્થ સ્તાંતિ સમોમિતેન્દ્રિય ધોધિતાઽનિદાનોઽનુસ્મૃતોઽષરિલેશ્યઃ સુખા
 મખ્યરતો દાન્ત , ઇદમેવ નૈર્ગ્ન્ય પ્રવચન પુરત કૃત્યા વિહરતિ ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

જહ્યુ શિષ્યાનક પરિષ્ઠાપનિકાસમિતિ, જન પાંચ સમિતિયોં કા અન્ધી
 તરહ્ સે પાલન કરને લગે, ઇસલિયે ઘે (મનસમિય, વચસમિય, કાય
 સમિય, મળગુચે, વચગુચે કાયગુચે) ઘે મન કી ક્રિયા મેં સાવધાન હોને
 સે મનઃ સમિત, વચન કી ક્રિયા મેં સાવધાન હોને સે વચ સમિત,
 કાય કી ક્રિયા મેં સાવધાન હોને સે કાયસમિત, તયા મન કો વશ મેં
 કરને સે મનોગુપ્તિ સે યુક્ત, વચન કો વશ મેં કરને સે વચનગુપ્તિ સે
 યુક્ત ઓર કાય કો વશ મેં કરને સે કાયગુપ્તિ સે યુક્ત હો ગયે, (ગુપ્તે
 ગુપ્તિદિય, ગુપ્તચમચારી, વાઈ, લજ્ઞુ ધન્ને, ચંતિસ્વમે, જિહ્વિય,
 સોહિય, અગિયાળે અપુસ્તુય, અવદિન્લેસે સુસામખ્યરય વ્તે જ્ઞમેવ
 ધિગયં પાવયણં પુરતો કાઠં વિહરહ) તયા જીવોં કી રક્ષા કરને વાલા
 હોને સે ગુપ્ત અપની પાંચોં હી ઇન્દ્રિયોં કો અપને વશ મેં કરને સે
 ગુપ્તેન્દ્રિય, નવ વાઠસહિત પ્રજ્ઞચર્યકે પાલને સે ગુપ્ત પ્રજ્ઞચારી હો ગયે ।
 વાઈ-સન્ધે ત્યાગી બન ગયે । લજ્ઞુ-સરલ પ્રકૃતિ સે સંપન્ન હો ગયે ।
 વચ-અન્ધોં ને અપને જીવન કો ધન્ય બના લિયા । સંતિસ્વમે-ઘે સ્તાન્તિ

(૫) ઉચ્ચાર-એલ-અલ્લ શિષ્યાનક પરિષ્ઠાપનિકા સમિતિ નું વચાર્ પાલન
 કરવા લાગ્યા (મનસમિય વચસમિય, કાયસમિય મળગુચે વચગુચે કાયગુચે)
 તેઓ મનની ક્રિયામાં સાવધાન હોવાથી મન સમિતિ થઈ ગયા, વચનની
 ક્રિયામાં સાવધાન હોવાથી વચન સમિત થઈ ગયા અને કાયાની ક્રિયામાં
 સાવધાન હોવાથી કાય સમિતિ થઈ ગયા મન વચન અને કાયા પર કાબૂ
 રાખવાને કારણે તેઓ મનોગુપ્તિ વચન ગુપ્તિ અને કાય ગુપ્તિથી મુક્ત બની
 ગયા. (ગુપ્તે, ગુપ્તિદિય ગુપ્તચમચારી વાઈ, લજ્ઞુ ધન્ને જાતિ, જ્ઞમે જિહ્વિય,
 સોહિય, અગિયાળે અપુસ્તુય, અવદિન્લેસે સુસામખ્યરય વ્તે જ્ઞમેવ ધિગયં
 પાવયણં પુરતો કાઠં વિહરહ) તથા તેઓ જીવોની રક્ષા કરનારા હોવાથી ગુપ્ત
 પાતાની પાંચે ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખતા હોવાથી ગુપ્તેન્દ્રિય અને નવ વાઠ
 સહિત પ્રજ્ઞચર્યનું પાલન કરતા હોવાથી પ્રજ્ઞચારી બન્યા. તેઓ
 “ વાઈ ”-સાચા ત્યાગી બન્યા (લજ્ઞુ) સરળ સ્વભાવના બન્યા તેમણે
 તેમના જીવનને ધન્ય સાચક બનાવ્યું ‘ સંતિસ્વમે ’ તેઓ કામ અને

टीका—“ एत्थ णं से खंदए कच्चायणस्सगोत्ते ” अत्र खलु स स्कंदकः कात्यायन गोत्रः “ संबुद्धे ” संबुद्धः सम्यग् रूपेण बोधं प्राप्तः लोकजीवसिद्धि-सिद्धमरणविषयकोत्तरं भगवतः सकाशात् संप्राप्य यथार्थविषयकज्ञानवान् भवति ततः संजातबोधो भगवति समुत्पन्नश्रद्धो भूत्वा “ समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ ” श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति “ वंदित्ता नमंसित्ता एवं

क्षम, जितेन्द्रिय, शोधित-आत्मशुद्धि वाले और अनियाणे-निदान बंध से विहीन बन गये। अप्पुस्सुए- उत्कंठाभाव उनके भीतर विलकुल नहीं रहा। अबहिल्लेसे-असंघस्य संबंधी मनोवृत्ति से बहिर्भूत हो गये सुसामण्णरए-श्रमणधर्म में तीन योगों से युक्त बन गये। दंते-क्रोधादि कषायों पर उन्होंने विजय प्राप्त कर लिया। इस प्रकार निर्दोष निर्ग्रन्थ अनगार बनकर वे स्कन्दक मुनि इस जिनोक्त नैर्ग्रन्थ प्रवचन को आगे करके विचरने लगे ॥ सू-१३ ॥

टीकार्थ—“ एत्थ णं से खंदए कच्चायणस्सगोत्ते ” लोक, जीव, सिद्धि, सिद्ध एवं मरण इन पदार्थों की सान्तता अनंतता के विषय में वे कात्यायनगोत्रीय स्कन्दक भगवान से यथार्थ उत्तर प्राप्त कर जब अच्छी तरह से बोध को प्राप्त हो गये-यथार्थ विषयक ज्ञान संपन्न बन गये-तब भगवान के ऊपर उन्हें सच्ची श्रद्धा उत्पन्न हो गई। इस तरह सच्ची श्रद्धा से युक्त बन कर उन्होंने “ समणं भगवं महावीरं वंदइ ”

शान्तिथी युक्त जितेन्द्रिय “ शोधित ” आत्म शुद्धि पाणा, “अने अनियाणु” नियाणुथी रहित भन्या “ अप्पुस्सुए ” तेओ कुतुहलवृत्ति थी रहित भन्या. “ अबहिल्लेसे तेओ असंघभी वृत्तिथी तइन रहित थया. “ सुसामण्णरए ” मन, वचन अने कथना योगथी तेओ श्रमण धर्ममा दीन थया, “ दंते ” तेमणे क्रोधादि कषाये पर विन्य भगवी दीधो, आ रीते निर्दोष निर्ग्रन्थ-अणुगार भनीने, स्कंदक मुनि जिनेश्वर लगवाने कुहल विग्रन्थ प्रवचननुं पालन करता करता बिहरवा लाग्या

टीकार्थ—“ एत्थ णं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते ” लोक, एव, सिद्धि, सिद्ध, अने मरणुनी सान्तता (अन्त युक्तता) अने अनंतताना विषयमां कात्यायन गोत्री स्कंदक लगवान भडावीर वडे यथार्थ उत्तर भगवाथी लगवान भडावीर उपर तेमने साग्री श्रद्धा उत्पन्न थध, अने तेओ ते विषयना यथार्थ ज्ञानी भन्या आ रीते लगवान भडावीरमां तेमने श्रद्धा उत्पन्न थवाथी तेमणे “ समण भगव महावीर वंदइ ” श्रमणु लगवान भडावीरने वंदन करी

वयासी " वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् वन्दनादि करणानन्तरमेवमुक्तवान्, किमुक्तवान् तत्राह—“ इच्छामि णं भंते ” इत्यादि “इच्छामि णं भंते” इच्छामि खलु मर्दंत ! “ तुम्भ अति ए केवलपन्नस धम्मं नित्तमिच्छे ” युष्माकमतिके केवलपन्नस धर्मं निश्चमयितुम् “ तुम्भ ” युष्माकम् अति ए ” अतिके-समीपे इत्यर्थः “ केवलपन्नस ” केवलपन्नस केवलाना समुत्पन्नकेवलज्ञानवता पुरुषेण प्रकृतम् प्रकाशितम् “ धम्म ” धर्मम् “ नित्तमिच्छे ” निश्चमयितुम् भोक्तुम्—हे भगवन् ! अहं मयन्मुखात् केवलपन्नस धर्मं भोक्तुमिच्छामि इति भावः । भगवानाह—“ अहं सुहं देवाणुप्पिया ” यथा सुखं वेवानुप्पिय ! हे देवानुप्पिय ! ते रोचते तथा कुरु किन्तु “ मा पडियच्चं करेह ” मा प्रतिवचं कुरु विम्वं मा कुरु “ तपणं समणे भगव महावीरे ” तत खलु धमणो भगवान् महावीर खंदयस्स कच्चायणस्स गोचस्स ” स्कन्दकाय कात्यायनगोत्राय “ तीसेय महइ

अमण भगवान् महावीर को वदना की वन्दे नमस्कार किया। “ वदित्वा नमसित्वा ” वदना नमस्कार करके वन्दे ने प्रभु से “ एव वयासी ” इस प्रकार कहा—“ इच्छामि णं भंते । तुम्भ अति ए केवलपन्नस धम्मं नित्तमिच्छे ” हे भदन्त ! मैं आपसे-अर्थात् आप के सुख से केवल-प्रकृत-समुत्पन्न केवलज्ञानशाली भगवान् द्वारा प्ररूपित प्रकाशित-धर्म धृतचारिधरूप धर्म-सुनना चाहता हूँ । इस प्रकार केवलपन्नस धर्म सुनने की स्कन्दक की तीव्र जिज्ञासा जानकर भगवान् ने उससे कहा—“ अहं सुहं देवाणुप्पिया ! ” हे देवानुप्पिय ! जैसा तुम्हें रुचे-वैसा करो परन्तु ‘ मा पडियच्चं करेह ’ बिलम्ब मत करो । ‘ तपणं समणे भगव महावीरे ’ इसके बाद अमण भगवान् महावीर ने ‘ खंदयस्स कच्चायणस्स गोचस्स ’ कात्यायनगोत्रीय स्कन्दक के लिये-तथा (तीसे य महइ महालयाय)

नमस्कृत्य कथं “ वदित्वा नमसित्वा एव वयासी ” वदना नमस्कृत्य करीने तेमणे प्रभुने णा प्रभावे विनति करी. “ इच्छामि णं भंते । तुम्भ अति ए केवलपन्नस धम्मं नित्तमिच्छे ” हे भगवन् ! तुम्हारे सुख से केवलपन्नस धर्म सुनना चाहता हूँ । इस प्रकार केवलपन्नस धर्म सुनने की जिज्ञासा ज्ञेय ने भगवान् महावीर तेमने कथं—“ अहं सुहं देवाणुप्पिया ! ” हे देवानुप्पिय ! तमने जेम सुख उपने तेम करेह “ मा पडियच्चं करेह ” शुभ भगवन् विनति करेह ज्ञेय ने नदी—“ तपणं समणे भगव महावीरे ” तथा णाह भगवन् भगवान् महावीर “ खंदयस्स कच्चायणस्स गोचस्स ” कात्यायन गोत्री स्कन्दक तथा “ तीसे य महइ महालयाय ” तथा

टीका—“ एत्थ णं से खंदए कच्चायणस्सगोत्ते ” अत्र खलु स स्कंदकः कात्यायन गोत्रः “ संबुद्धे ” संबुद्धः सम्यग् रूपेण बोधं प्राप्तः लोकजीवसिद्धि-सिद्धमरणविषयकोत्तरं भगवतः सकाशात् संप्राप्य यथार्थविषयकज्ञानवान् भवति ततः संजातबोधो भगवति समुत्पन्नश्रद्धो भूत्वा “ समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ ” श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति “ वंदित्ता नमंसित्ता एव

क्षम, जितेन्द्रिय, शोधित-आत्मशुद्धि वाले और अनियाणे-निदान बंध से विहीन बन गये। अप्पुस्सुए- उत्कंठाभाव उनके भीतर विलकुल नहीं रहा। अवहिल्लेसे-असंयम संबंधी मनोवृत्ति से बहिर्भूत हो गये सुसामण्णरए-श्रमणधर्म में तीन योगों से युक्त बन गये। दंते-क्रोधादि कषायों पर उन्होंने विजय प्राप्त कर लिया। इस प्रकार निर्दोष निर्ग्रन्थ अनगार बनकर वे स्कन्दक मुनि इस जिनोक्त नैर्ग्रन्थ प्रवचन को आगे करके विचरने लगे ॥ सू-१३ ॥

टीकार्थ—“ एत्थ णं से खंदए कच्चायणस्सगोत्ते ” लोक, जीव, सिद्धि, सिद्ध एवं मरण इन पदार्थों की सान्तता अनंतता के विषय में वे कात्यायनगोत्रीय स्कन्दक भगवान से यथार्थ उत्तर प्राप्त कर जब अच्छी तरह से बोध को प्राप्त हो गये-यथार्थ विषयक ज्ञान संपन्न बन गये-तब भगवान के ऊपर उन्हें सच्ची श्रद्धा उत्पन्न हो गई। इस तरह सच्ची श्रद्धा से युक्त बन कर उन्होंने “ समणं भगवं महावीरं वंदइ ”

शान्तिथी युक्त जितेन्द्रिय “ शोधित ” आत्म शुद्धि वाणा, “अने अनियाणु” नियाणुथी रहित अन्या “ अप्पुस्सुए ” तेओ कुतल्लवृत्ति थी रहित अन्या. “ अवहिल्लेसे तेओ असंयमी वृत्तिथी तदून रहित थया “ सुसामण्णरए ” भन, वचन अने धायना योगथी तेओ श्रमणु धर्ममा लीन थया, “ दंते ” तेमणे क्रोधादि कषायो पर विन्य भेणवी लीघो, आ रीते निर्दोष निर्ग्रन्थ-अणुगार अनीने, स्कंदक मुनि जिनेश्वर भगवाने कडेल विग्रन्थ प्रवचननुं पालन करता करता विहरवा लाग्या.

टीकार्थ—“ एत्थ णं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते ” लोक, जीव, सिद्धि, अने मरणुनी सान्तता (अन्त युक्तता) अने अनंतताना विषयमा कात्यायन गोत्री स्कंदक भगवान महावीर वडे यथार्थ उत्तर भणवाथी भगवान महावीर उपर तेमने साग्री श्रद्धा उत्पन्न थय, अने तेओ ते विषयना यथार्थ ज्ञानी अन्या आ रीते भगवान महावीरमा तेमने श्रद्धा उत्पन्न थवाथी तेमणे “ समण भगव महावीर ” श्रमणु भगवान महावीरने वंदन करी

बयासी " वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् वन्दनादि करणानन्तरमेवमुक्तवान्, किमुक्तवान् तत्राह—“ इच्छामि णं भते ” इत्यादि “इच्छामि णं भते” इच्छामि खलु भवत ! ” तुभ्यं अंतिए केवलिपद्मस्य धम्म निसामिच्छए ” युष्माकर्मतिके केवलिप्रद्वष्ट धर्म निशमयितुम् “ तुभ्यं ” युष्माकम् अंतिए ” अतिके—समीपे इत्यर्थः “ केवलिपद्मस्य ” केवलिप्रद्वष्ट केवलिना समुत्पन्नकेवलज्ञानवता पुरुषस्य प्रद्वष्टम् प्रकाशितम् “ धम्म ” धर्मम् “ निसामिच्छए ” निशमयितुम् भोतुम्—हे भगवन् ! अहं भवन्मुत्वात् केवलिप्रतिपादित धर्मं श्रोतुमिच्छामि इति भावः । भगवानाह—“ अहामुहं देवानुप्पिया ” यथा सुखं देवानुप्पिय ! हे देवानुप्पिय ! ते रोचते तथा कुरु किन्तु “ मा पडिबन्धं करेह ” मा प्रतिबन्धं कुरु बिलम्भं मा कुरु “ तएणं समणे भगव महावीरे ” ततः खलु भ्रमणो भगवान् महावीरः खंदयस्स कच्चायणस्स गोचस्स ” स्कन्दकाय कात्यायनगोत्राय “ तीसेय महइ

अमण भगवान् महावीर को वन्दना की उन्हें नमस्कार किया। “ वंदित्वा नमसित्वा ” वन्दना नमस्कार करके उन्होंने ने प्रभु से “ एव बयासी ” इस प्रकार कहा—“ इच्छामि णं भते ! तुभ्यं अंतिए केवलिपद्मस्य धम्मं निसामिच्छए ” हे भदन्त ! मैं आपसे—अर्थात् आप के मुख से केवलि प्रद्वष्ट—समुत्पन्न केवलज्ञानशाली भगवान् द्वारा प्ररूपित प्रकाशित—धर्म भूतचारित्र्यरूप धर्म—सुनना चाहता हूँ । इस प्रकार केवलिप्रद्वष्ट धर्म सुनने की स्कन्दक की तीव्र जिज्ञासा जानकर भगवान् ने उससे कहा—“ अहामुहं देवानुप्पिया । ” हे देवानुप्पिय ! जैसा तुम्हें रुचने—वैसा करो परन्तु ‘ मा पडिबन्धं करेह ’ बिलम्भ मत करो । ‘ तएणं समणे भगवं महावीरे ’ इसके बाद अमण भगवान् महावीर ने ‘ खंदयस्स कच्चायणस्स गोचस्स ’ कात्यायनगोत्रीय स्कन्दक के लिये—तथा (तीसे य महइ महालयाय)

नमस्कार करी “ वंदित्वा नमसित्वा एव बयासी ” वन्दन नमस्कार करीने तेमखे प्रभुने आ प्रभाखे विनति करी। “ इच्छामि णं भते ! तुभ्यं अंतिए केवलिपद्मस्य धम्म निसामिच्छए ” हे भगवन् ! तु आपने सुखेही केवलिप्रद्वष्ट धर्म सांभलया भाशु हूँ आ प्रकाशनी केवलि प्रद्वष्ट धर्म सांभलयानी तेमनी जिज्ञासा ओछने भगवान् महावीरे तेमने कहुँ—“ अहामुहं देवानुप्पिया । ” हे देवानुप्पिय ! तमने जेभ सुण उपजे तेभ करेह ‘ मा पडिबन्धं करेह ’ शुभ कामभां विरल करेवो ओछजे नही— तएणं समणे भगवं महावीरे ’ त्वाए जाइ अमण भगवान् महावीरे “ खंदयस्स कच्चायणस्स गोचस्स ’ कात्यायन गोत्री स्कन्दक तथा “ तीसे य महइ महालयाय ” त्वां

મહાલાયા પરિસાઈ ” તસ્યૈ ચ મહાતિમહાલાયાયૈ પરિપદે “ ધમ્મં પરિકહેઈ ” ધર્મં પરિકથયતિ “ ધમ્મકહા માણિયન્વા ” કર્મકથા મણિતવ્યા “ અત્થિ લોઈ અત્થિ અલોઈ ” ઇત્યાદિ રૂપા ધર્મકથા ઔપપાતિકસૂત્રસ્ય પૂર્વાર્ધે પદ્મશ્ચાગત્તમે સૂત્રે વિલોકનીયા, “તણ્ણં સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે” તતઃ સ્વલુ સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયન ગોત્રઃ “ સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિઈ ધમ્મં ” શ્રમણસ્ય મગવતો મહાવીરસ્યાંતિકે ધર્મં “ સોચ્ચા ” શ્રુત્વા ” ણિસમ્મ ” નિશમ્ય હૃદિ અવધાર્ય “ હઠ્ઠુ તુઠ્ઠુ જાવ હિયઈ ” અત્ર યાવત્પદેન “ ચિત્તમાણંદિઈ પીઠ્ઠમણે પરમસો-

હસ આઈ હુઈ વડી ભારી પરિપદ કો (ધમ્મં પરિ કહેઈ) ચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ દિયા । (ધમ્મકહા માણિયન્વા) ધર્મકથા કહની ચાહિયે-(અત્થિ લોઈ અત્થિ અલોઈ) ઇત્યાદિરૂપ ધર્મકથા ઔપપાતિક કે પૂર્વાર્ધ મેં છપ્પનવેંસૂત્ર કે અંદર હૈ, સો વહાં સે દેખ લેની ચાહિયે । (તણ્ણ સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસગોત્તે સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિઈ ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ હઠ્ઠુ તુઠ્ઠુ જાવ હિયઈ) સ્કન્દક પરિવ્રાજક ને શ્રમણ મગવાન મહાવીર કે મુખ સે જવ ધર્મકથા સાવધાન હોકર સુની તો સુનકર ઔર ઉસે હૃદય મેં અવધારણ કર ઉસકા ચિત્ત વહુત હર્ષિત હુઈ, અતિતુષ્ટ હુઈ, દ્રષ્ટ તુષ્ટ કા તાત્પર્ય અતિતુષ્ટ હૈ । અથવા-હ્રષ્ટ શબ્દ કા અર્થ હર્ષિત ઔર તુષ્ટ શબ્દ કા અર્થ-ધર્મકથા કે શ્રવણ સે પ્રાપ્ત સંતોષવાલા એસા હૈ ચિત્ત જિસકા-વહ હ્રષ્ટ તુષ્ટ ચિત્ત હૈ । ઇસી લિયે આનંદ કો પ્રાપ્ત હુઈ-માનસિક ઉલ્લાસવાલે હુઈ (પીઠ્ઠમણે) મન મેં તૃપ્તિ સે યુક્ત હુઈ અર્થાત્ મગવાન્ની કી અમૃત જૈસી

લેગી થયેલી ઘણી જ મોટી સલાને “ ધમ્મ પરિકહેઈ ” શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મનો ઉપદેશ દીધો “ ધમ્મકહા માણિયન્વા ” અહીં ધર્મ કથા કહેવી બેઠેએ તે ધર્મકથા કઈ? “ અત્થિ લોઈ અત્થિ અલોઈ ” ઇત્યાદિ રૂપ ધર્મકથા ઔપપાતિક સૂત્રના પૂર્વાર્ધમા છપ્પનમા સૂત્રથી જિજ્ઞાસુઓએ તે ધર્મકથા વાચી લેવી. “ તણ્ણ સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિઈ ધમ્મં સોચ્ચા ણિસમ્મ હઠ્ઠુતુઠ્ઠુ જાવ હિયઈ ” કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દક પરિવ્રાજકે બ્યારે તે ધર્મકથા શ્રમણુ લગવાન મહાવીરને મુખેથી એકચિત્તે સાલળી અને હૃદયમા અવધારણુ કરી ત્યારે તેમને ઘણો હર્ષ થયો, અને તેમને ઘણો સંતોષ થયો (હ્રષ્ટ તુષ્ટ એટલે અતિશય તુષ્ટ અથવા હ્રષ્ટ એટલે હર્ષિત અને તુષ્ટ એટલે ધર્મકથા સાંભળીને સંતોષ પામેલ) તેમના ઉદ્દાસનો પાર ન રહ્યો, “ પીઠ્ઠમણે ” લગવાનની અમૃત જેવી વાણી સાંભળીને તેમનું મન પ્રસન્ન થયું, તેમનું મન “ પરમસો-

मणस्सिप हरिसवसविसप्पमाण " इति सण्ह " इदुतुच्चित्तमाणंदिए " इदुतुच्च
 चिचानन्दितः—इदुतुच्चम्=अस्तितुच्चम्, यद्वा इष्टम्=इष्टितम्, तदुच्चम्=धर्मकया भव
 नेन प्राप्तसन्तोषम्, सादृश चित्त यस्य स इदुतुच्चचित्तः, अतएव आनन्दितः=
 आनन्दं प्राप्तः सजातमानसोऽस्मात् इत्यर्थः "पीडयणे" प्रीतिमना—प्रीतिः=वृष्टि
 र्मेनसि यस्य स प्रीतिमनाः अमृतोपमवाणीभवनेन तृप्तमानसः अतएव "परम
 सोमणस्सिप " परमसौमनस्यित—परमम्=उत्कृष्टञ्च तत् सौमनस्यं=प्रसन्नचित्ता
 वेति परमसौमनस्यं, तदस्य सजात परमसौमस्यितः परमानुरागपूर्णमनस्कः ।
 " हरिसवसविसप्पमाणहियए " इपेवसविसर्पद् इदय इपेवसनेन विसर्पत्=परितः
 उच्छ्वसत् इदयं यस्य तथा भगवदुक्तधर्मधवणादमन्दानन्दतरङ्गसमुच्छास्तिचित्त
 इत्यर्थः " उट्टाप उट्टेइ " उत्थया उत्थानक्रियया उचिष्ठति, " उट्टिचा " उत्थाय
 " समणं भगव महावीर " अमणं भगवत्सं महावीरम् । तिक्खुतो त्रिक्खुत्त त्रिवार
 मित्यर्थः " आयाहिणपयाहिण करेइ " आदक्षिणप्रवक्षिणा करोति " करिचा "
 ' वंदइ नमसइ ' वन्दते नमस्यति ' वंदिचा नमंसिचा " वन्दित्वा नमस्यत्वा '
 " एव वयासी " एवम्=वक्ष्यमाण वचनम्—अवादीत् उक्तवान् " सवहामि ण

वाणी के सुनने से तृप्त मन वाले हुए इसी से (परमसोमणस्सिप)
 जिनका चित्त परम प्रसन्नता से भर गया है—अर्थात् परम अनुराग से
 पूर्ण मन वाले ऐसे वे स्कन्दक परिघ्राजक उस समय अपार हर्ष के मारे
 प्रफुल्लित हुए उनका हृदय (हरिसवसविसप्पमाणहियए) भगवान्
 द्वारा कथित धर्म के अवगण से होने वाले हर्षोत्सास के उक्तर्ष से कूट
 गया । वह उसी समय (उट्टाप उट्टेइ) अपनी उत्थानशक्ति से उठे
 ' उट्टिचा ' और उठकर (समणं भगव महावीर) उहाँ न भगवान्
 महावीर को (तिक्खुतो) तीन बार (आयाहिणपयाहिणं करेइ करिचा
 वंदइ नमसइ) आदक्षिणप्रवक्षिणापूर्वक वन्दना नमस्कार करते हैं (वंदि
 चा नमंसिचा) वन्दना नमस्कार करके (एव वयासि) फिर अमम

मणस्सिप " प्रसन्नताधी आशुगमु— जेट्ठे के अक्षित आवधी पूर्य मनवाण
 स्तेनके परिमाणकेतु इदय " हरिसवसविसप्पमाणहियए " अवधानने धर्मा-
 पदेश साधणीने उभेइसासधी नाथी उठमु

जेन समने ' उट्टाप उट्टेइ ' तेजे पोतानी उत्थानशक्तिधी उठवा. " उट्टिचा "
 अने उठीने समण भगव महावीर ' तेभजे अमण अवधान भक्तावीरने
 " तिक्खुतो " तेषु वार ' आयाहिणपयाहिणं करेइ करिचा वंदइ नमसइ "
 आदक्षिण प्रवक्षिणापूर्वक वन्दन नमस्कार कर्या " वंदिचा नमंसिचा एव
 वयासी ' वन्दन नमस्कार करीने तेभजे अवधान भक्तावीरने आ प्रभाजे ठह

મંતે ” શ્રદ્ધે इदं यथार्थमेवास्तीति विश्वसिमि० खलु भदंत ! “णिग्गंथं पाव-
यणं” निर्ग्रंथं प्रवचनम् निर्ग्रंथसंवन्धिशास्त्रे मे श्रद्धा समुत्पन्ना यस्य शास्त्रस्यानुगामी
भवत्सदृशः केवली तत् शास्त्रमवश्यमेवोपादेयमित्याकारिका मे श्रद्धा समुत्पन्ना-
ऽतोहं श्रद्धे प्रवचनमितिभावः । “पत्तियामि णं भंते निग्गंथं पावयणं ” प्रत्येमि
खलु भदन्त ! निर्ग्रंथं प्रवचनम् , लोकादि स्वरूपमित्यमेवेति प्रीतिं प्रत्ययं विश्वासं
वा करोमि “रोएमि णं भंते णिग्गंथं पावयणं ” रोचे खलु भदंत । नैर्ग्रंथं प्रवच-
नम् रोचे पीयूषधारावत् वांछामि निर्ग्रंथप्रवचनम् “ अब्भुट्ठेमि णं भंते णिग्गंथं
पावयणं ” अभ्युत्तिष्ठामि खलु भदंत । नैर्ग्रंथं प्रवचनम् अभ्युत्तिष्ठामि । अङ्गीक-

भगवान् महावीर से इस प्रकार कहा—(सद्वहामि ण भंते । णिग्गंथं
पावयणं) हे भदन्त ! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही यथार्थ है—इस कारण मैं
इस पर श्रद्धा करता हूं । श्रद्धा करने का कारण यह है कि आप जैसे
केवली इसकी प्ररूपणा करने वाले हैं अतः यह अवश्य ही उपादेय है,
इस प्रकार की श्रद्धा मुझे उत्पन्न हो गई है अतः मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचन
के ऊपर अटूट श्रद्धा वाला बन गया हूं । (पत्तियामि णं भंते । निर्ग्रन्थं
पावयणं) हे भदन्त ! लोकादिक का स्वरूप जैसा आपने प्रतिपादित किया
है वह ऐसा ही है इस प्रकार मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचन पर प्रीति—प्रत्यय
—विश्वास करता हूं । (रोएमि णं भंते ! णिग्गंथं पावयणं) जिस प्रकार
अमृत हर एक प्राणी की रुचि का एकान्ततः विषयभूत बनता है उसी
प्रकार से हैं भदन्त ! यह निर्ग्रन्थ प्रतिपादित प्रवचन भी मेरी रुचि का
विषयभूत बन गया है । (अब्भुट्ठेमि णं भंते । णिग्गंथं पावयणं) इसलिये
हे भदन्त ! मैं आज से इस निर्ग्रन्थ प्रवचन को अंगीकार करता हूं,
(एवमेयं भंते !) हे भदन्त ! आपने जो उपदेश दिया है वह ऐसा ही

“ सद्वहामि ण भंते ! णिग्गंथं पावयणं ” હે ભગવાન્ ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવ-
ચન જ યથાર્થ છે, તે કારણે મને તેમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ છે. શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન
થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપ જેવા કેવલી ભગવાન તેની પ્રરૂપણા કરનાર છો
તેથી તે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે એવી શ્રદ્ધા મારા મનમાં ઉત્પન્ન થઈ છે
તેથી આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં હું અટૂટ શ્રદ્ધા યુક્ત બની ગયો છું. “ પત્તિ-
યામિ ણ ભંતે ! નિર્ગિગંથં પાવયણં ” હે ભગવાન્ ! લોક વગેરેનું સ્વરૂપ આપે
પ્રતિપાદિત કર્યા પ્રમાણે જ છે એવી પ્રતીતિ મને થઈ ગઈ છે તેથી નિર્ગ્રંથ
પ્રવચન પર મારી પ્રીતિ—વિશ્વાસ વ્યક્ત કરૂં છું. “ રોએમિ ણં ભંતે ! નિર્ગિગંથ-
પાવયણં ” જેમ અમૃત દરેક જીવને રુચિ કારક થઈ પડે છે તેમ આ નિર્ગ્રંથ
પ્રવચન શ્રવણ કરવાની મારી રુચિ પણ વધતી જ નથી છે “ અબ્ભુટ્ઠેમિ ણં
ભંતે ! નિર્ગિગંથં પાવયણં ” તેથી હે ભગવાન્ ! આજથી હું આ નિર્ગ્રંથ પ્રવ-

રોમીત્યર્થ “અવમેય મતે” અવમેતત્ મદત્ ! હે મગધન્ ! યદ્ મવાનુપદિશતિ
 તદ્ અવમેવાસ્તિ “તદ્મમેય મતે” તથૈતદ્ મદત્ ! હે મગધન્ ! મમતા યતુપદિષ્ટ
 તત્તથૈવ । “અવિતદ્મમેય મતે” અવિતમમેતદ્ મદત્ ! હે મગધન્ ! મવદુક્તમેતત્
 સર્વે સત્યમેવ । “અસંવિદ્મમેય મતે” અસંવિદ્મમેતત્ મદત્ ! હે મગધન્ !
 એતત્ સંવેદ્યરહિત—દેશશંકા સર્વશંકા ધર્મિતમ્ । “ઈચ્છિયમેય મતે”
 ઇષ્ટમેતદ્ મદત્ ! = હે મગધન્ ! એતદ્ મધ્યધન સઘ મયા લાઙ્ગિચ્છતમઘ
 પદિચ્છિયમેય મતે” પ્રતીષ્ટમેતદ્ મદન્ત્ ! = હે મગધન્ ! પુનઃ પુનરિષ્ટ-
 મેતદ્ મધ્યધનમ્ ‘ઈચ્છિયપદિચ્છિયમેય મતે’ ઇષ્ટપ્રતીષ્ટમેતદ્ મદત્ =
 હે મગધન્ ! એતદ્ મગધ ધનમ્ ઇષ્ટપ્રતીષ્ઠોમયરૂપં વર્ષતે ‘સે જહેય તુન્ન
 વદહ’ તત્ યથૈતદ્ યુય વદય = તદેતન્ યયા મવન્ કયયતિ તત્તથૈવ
 ‘સિન્નદુ’ ઇતિ કૃત્વા—ત્યુક્ત્વા ‘સમગ્રં મગધં મહાવીર વદહ નમસહ’ ધર્મ્યં

હૈ, (તદ્મમેય મતે) હે મદન્ત ! જેસા આપને પ્રતિપાદિત કિયા હૈ વહ અક્ષર
 વાં પિલકુલ ધેના હી હૈ । (અવિતદ્મમેય મતે) હે મદન્ત ! આપકે દ્વારા
 કહા હુઆ યહ સય સત્ય હી હૈ । (અસંવિદ્મમેય મતે) હે મદન્ત ! હસ
 આપકે પ્રવચન મેં ન દેશદાકા કા સ્થાન હૈ મૌર ન સર્વશંકા કા હી સ્થાન
 યહ સર્વ પ્રકાર સે શંકા રહિત હૈ ‘ઈચ્છિયમેય મતે’ । હે મદન્ત ! યે
 આપકે વચન મેરે લિયે લાંછિત હી હૈ । ‘પદિચ્છિયમેય મતે’ હે
 મદન્ત આપકે યે વચન પુનઃ પુનઃ ઇષ્ટ હૈ । ‘ઈચ્છિયપદિચ્છિયમેય
 મતે’ । હે મદન્ત ! યે આપકે વચન ઇષ્ટ હૈ પ્રતીષ્ટ દોનોં રૂપ હૈ ।
 ‘સે જહેય તુન્ન વદહ’ આપને જેસા કહા હૈ વહ સર્વપ્રકાર સે

અનેને અગ્રીકાર કરે છુ “અવમેય મતે” હે મગધાન્ આપે ને તત્વોના
 ઉપદેશ આપ્યો છે તે વધારા જ છે, તદ્મમેય મતે ! આપે ને તત્વોનું પ્રતિ
 પાદન કર્યું છે, તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે—તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની શકાને
 સ્થાન નથી ‘અવિતદ્મમેય મતે’ હે મગધન્ ! આપે ને કર્યું છે તે સત્ય
 જ છે ‘અસંવિદ્મમેય મતે’ હે મગધન્ ! આપની વાત સંવેદ્ય રહિત છે
 તેમાં શકાને માટે બિલકુલ અવકાશ જ નથી તે સર્વ પ્રકારે શકા રહિત જ છે
 “ઈચ્છિયમેય મતે” હે મગધન્ ! આપનાં વચન ઇચ્છિયા યોગ્ય છે—આપના
 વચન આમગવાની અભિલાશ અને ધ્યાન કરે છે ‘પદિચ્છિયમેય મતે’ હે
 મગધન્ આપનાં વચનો અતિશય ઇષ્ટ છે ‘ઈચ્છિયપદિચ્છિયમેય મતે’ હે
 મગધાન્ ! આપનાં વચન ઇષ્ટ અને પ્રતીષ્ટ છે ‘સે જહેય તુન્ન વદહ’
 આપે ને કર્યું તે સર્વ પ્રકારે વધારા ને છે, “ઈતિ કદુ” આ પ્રમાણે કહીને

મંતે " શ્રદ્ધે શ્દં યથાર્થમેવાસ્તીતિ વિશ્વસિમિં સ્વલુ ભદંત ! " ણિગ્ગંથં પાવ-
યણં" નિર્ગ્રંથં પ્રવચનમ્ નિર્ગ્રંથસંવન્ધિગાશે મે શ્રદ્ધા સમુત્પન્ના યમ્ય શાસ્ત્રસ્યાનુગામી
ભવત્સદ્દશઃ કેવલી તત્ શાસ્ત્રમવશ્યમેવોપાદેયમિત્યાકારિકા મે શ્રદ્ધા સમુત્પન્ના-
સ્તોહં શ્રદ્ધે પ્રવચનમિતિભાવઃ । " પત્તિયામિ ણં મંતે નિર્ગ્ગંથં પાવયણં " પ્રત્યેમિ
સ્વલુ ભદન્ત ! નિર્ગ્રંથં પ્રવચનમ્ , લોકાદિ સ્વરૂપમિત્યમેવેતિ પ્રીતિ પ્રત્યયં વિશ્વાસં
વા કરોમિ " રોણમિ ણં મંતે ણિગ્ગંથં પાવયણં " રોચે સ્વલુ ભદંત ! નૈર્ગ્રંથં પ્રવચ-
નમ્ રોચે પીયૂષધારાવત્ વાંઙ્ગામિ નિર્ગ્રંથપ્રવચનમ્ " અબ્હુટ્ટેમિ ણં મંતે ણિગ્ગંથં
પાવયણં " અભ્યુત્તિઠામિ સ્વલુ ભદંત ! નૈર્ગ્રંથં પ્રવચનમ્ અભ્યુત્તિઠામિ । અઙ્ગીક-

ભગવાન મહાવીર સે સ્વ પ્રકાર કહા-(સદ્દહામિ ણ મંતે ! ણિગ્ગંથં
પાવયણં) હે ભદન્ત ! યહ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન હી યથાર્થ હૈ-ઇસ કારણ મૈ
ઇસ પર શ્રદ્ધા કરતા હું । શ્રદ્ધા કરને કા કારણ યહ હૈ કિ આપ જૈસે
કેવલી ઇસકી પ્રરૂપણા કરને વાલે હૈં અતઃ યહ અવશ્ય હી ઉપાદેય હૈ,
ઇસ પ્રકાર કી શ્રદ્ધા મુદ્ધે ઉત્પન્ન હો ગહ હૈં અતઃ મૈં ઇસ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન
કે ઉપર અદ્ભુટ શ્રદ્ધા વાલા બન ગયા હું । (પત્તિયામિ ણં મંતે ! નિર્ગ્રંથં
પાવયણં) હે ભદન્ત ! લોકાદિક કારવરૂપ જૈસા આપને પ્રતિપાદિત કિયા
હૈ વહ એસા હી હૈ ઇસ પ્રકાર મૈં ઇસ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પર પ્રીતિ-પ્રત્યય
-વિશ્વાસ કરતા હું । (રોણમિ ણં મંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં) જિસ પ્રકાર
અમૃત દરેક પ્રાણી કી રુચિ કા એકાન્તતઃ વિષયભૂત બનતા હૈં ઉસી
પ્રકાર સે હૈં ભદન્ત ! યહ નિર્ગ્રંથ પ્રતિપાદિત પ્રવચન બી મેરી રુચિ કા
વિષયભૂત બન ગયા હૈં । (અબ્હુટ્ટેમિ ણં મંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં) ઇસલિયે
હે ભદન્ત ! મૈં આજ સે ઇસ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન કો અંગીકાર કરતા હું,
(એવમેયં મંતે !) હે ભદન્ત ! આપને જો ઉપદેશ દિયા હૈં વહ એસા હી

“ સદ્દહામિ ણ મંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં ” હે ભગવાન્ ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવ-
ચન જ યથાર્થ છે, તે કારણે મને તેમા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ છે. શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન
થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપ જેવા કેવલી ભગવાન તેની પ્રશ્નણા કરનાર છો
તેથી તે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે એવી શ્રદ્ધા મારા મનમા ઉત્પન્ન થઈ છે
તેથી આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમા હું અતૂટ શ્રદ્ધા યુક્ત બની ગયો છું “ પત્તિ-
યામિ ણ મંતે ! નિર્ગ્રંથં પાવયણં ” હે ભગવાન્ ! લોક વગેરેનું સ્વરૂપ આપે
પ્રતિપાદિત કર્યા પ્રમાણે જ છે એવી પ્રતીતિ મને થઈ ગઈ છે તેથી નિર્ગ્રંથ
પ્રવચન પર મારી પ્રીતિ-વિશ્વાસ વ્યક્ત કરૂ છું “ રોણમિ ણં મંતે ! ણિગ્ગંથ-
પાવયણં ” જેમ અમૃત દરેક જીવને રુચિ કારક થઈ પડે છે તેમ આ નિર્ગ્રંથ
પ્રવચન શ્રવણ કરવાની મારી રુચિ પણ વધતી જ નાય છે “ અબ્હુટ્ટેમિ ણં
મંતે ! ણિગ્ગંથં પાવયણં ” તેથી હે ભગવાન્ ! આજથી હું આ નિર્ગ્રંથ પ્રવ-

અમણો મગવાન્ મહાવીરઃ 'તેણેવ ડવાગચ્છહ' સત્રૈવોપાગચ્છતિ 'ડવાગચ્છતા' ડવાગમ્ય 'સમણ મગવ મહાવીર' અમણ મગવન્તં મહાવીરમ્ 'તિક્ષુત્તો' ત્રિ કૃત્વ 'આયાહિણં પયાહિણં કરેહ' આદક્ષિણમ્પ્રદક્ષિણાં કરોતિ 'કરિષા' કૃત્વા 'વદ્દહ નમસહ' વન્દતે નમસ્યતિ 'વદિષ્ઠા નમસિષ્ઠા' વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા 'પર્વં વયાસી' પવમવાદીત્ 'આલિષ્ઠેણ મંતે છોપ' આદીપ્ત સ્વલુ મદંત ! છોકા આદીપ્તઃ-આસમન્તાત્-દીપ્ત જ્વલિત લોકો જીવલોક હે મગવન્ ! પરિદશ્યમાનો જીવલોકા સર્વથ મદીપ્ત ઇશામાતીત્પર્યઃ, 'આલિષ્ઠપલિષ્ઠેણ મંતે છોપ' મા

ધિરાજમાન યે 'તેણેવ ડવાગચ્છહ' ઘઘાં પર આવે 'ડવાગચ્છતા' ઘઘા આકર ડન્હોં ને 'સમણ મગવ મહાવીર' અમણ મગવાન મહા-વીર કો 'તિક્ષુત્તો' ત્રીન વાર 'આયાહિણં પયાહિણ' આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા (કરેહ) કી (કરિષા) ત્રીન વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા કરકે 'વદ્દહ નમસહ' ફિર ડન્હોં ને અમણ મગવાન્ મહાવીર કો વંદના કી ડન્હેં નમસ્કાર કિયા । (વંદિષ્ઠા નમસિષ્ઠા પર્વં વયાસી) વંદના નમ સ્કાર કરકે ફિર ઘદ મગવાન મહાવીર સે હસ પ્રકાર કહને લગા- (આલિષ્ઠેણ મંતે છોપ) હે મદન્ત ! યહ જીવલોક ચારોં તરફ સે જલ રહા હૈ અર્ધોત્ જિતના મી યહ જીવલોક દિશ્વલાઈ પડ રહા હૈ ઘદ સવ ઓર સે પ્રદીપ્ત કી તરહ માલૂમ હોના હૈ (પલિષ્ઠેણ મંતે ! છોપ) હે મદન્ત ! યહ જીવલોક સામાન્ય રૂપ સે હી જલ રહા હો મો યાત નહીં હૈ કિન્તુ યહ તો યહૂત હી અધિક વિદોષ રૂપ સે પ્રજ્વલિત જૈસા હો રહા હૈ (આલિષ્ઠપલિષ્ઠેણ મંતે ! છોપ) હે મદન્ત ! જહા પર મી દેવો

અમણ મગવાન મહાવીર સ્વામી વિશ્વાશ્રમાન હતા "તેણેવ ડવાગચ્છહ" ત્યાં અર્થ "ડવાગચ્છતા" ત્યાં આવીને તેમણે 'સમણ મગવ મહાવીર' અમણ મગવન મહાવીરની 'તિક્ષુત્તો' ત્રણ વાર 'આયાહિણં પયાહિણ' આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા 'કરેહ' કરી (કરિષા) ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા કરીને (વદ્દહ નમસહ) તેમણે મગવાન મહાવીરને વંદન કરી નમસ્કાર કર્યો 'વદિષ્ઠા નમસિષ્ઠા પર્વં વયાસી' વંદન નમસ્કાર કરીને તેમણે અમણ મગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે કહ્યું "આલિષ્ઠેણ મંતે છોપ" હે મગવન્ ! આ લોક ચાર તરફથી અગતી રહ્યો છે એટલે કે આ આગ્રામ છાર લોક થામે રથી બગી રહ્યો છે 'પલિષ્ઠેણ મંતે ! છોપ' હે મગવન્ ! આ અપલોક સામાન્ય રૂપે જ અગતી રહ્યો છે એવું નથી પણ તે તો ખૂબ અધિક પ્રમાણમાં પ્રજ્વલિત હોય એવું લાગે છે આલિષ્ઠપલિષ્ઠેણ મંતે ! છોપ "

भगवन्त महावीरं वन्दते नमस्यति “वन्दित्ता नमंसित्ता” वन्दित्वा नमस्यित्वा
 “उत्तरपुरत्थिमं दिसिभायं अवक्कमइ” उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अवक्रामति
 “उत्तरपुरत्थिमं” उत्तरपौरस्त्यम् उत्तरपूर्वयोरन्तरालं “दिसिभायं” दिग्भा-
 गम् ईशानकोणम् “अवक्कमइ” अवक्रामति गच्छति “अवक्कमित्ता” अवक्रम्य
 स स्कन्दक ईशानकोणे गत्वेत्यर्थः, “तिदंडं च कुंडियं च जाव धाउरत्ताओय
 एगंते एडेइ” त्रिदण्डं च कुंडिकां च यावत् धातुरक्ताश्चैकान्ते एडयति, त्रि-
 दण्डादिकं संन्यासि सम्बन्धिसर्वगुणकरणं धातुरक्ताः शाटिकाश्च एकान्ते एडयति
 =मुञ्चति, तापसस्य यानि चिन्हानि आसन् तानि सर्वाण्येव स्कन्दकः परित्यजति
 “एडित्ता” एडयित्वा परित्यज्य, सदोरकमुखवस्त्रिका-रजोहरण-चौलपट्टक
 “चदरादि” रूपं मुनिवेषं धृत्वा च “जेणेव समणे भगवं महावीरे” यत्रैव

वैसा ही है ‘इतिकहु’ इस प्रकार कहकर उन स्कन्दक ने ‘समणं
 भगवं महावीरं वंदइ नमसइ’ श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की,
 उन्हें नमस्कार किया। ‘वन्दित्ता नमंसित्ता’ वंदना नमस्कार कर चुकने
 बाद फिर वह ‘उत्तरपुरत्थिमं दिसि भायं अवक्कमइ’ उत्तर और पूर्व
 दिशा के अंतरालवर्ती दिशा में-अर्थात् ईशानकोण में गये। ‘अव-
 क्कमित्ता’ वहां जाकर उन्होंने ‘तिदंडं च, कुंडियं च, जाव धाउरत्ताओ
 एगंते एडेइ’ अपने त्रिदण्ड को, कमण्डलु को, यावत् गैरिक आदि धातु
 से रंगे वस्त्रों को एकान्त में रख दिया। तात्पर्य कहने का यह है कि स्क-
 न्दक ने अपने तापस संबंधी जितने भी चिह्न थे और उपकरण थे उन सबका
 परित्याग कर दिया। ‘एडित्ता’ उन्हें एकान्तस्थान में रखकर “सदो-
 रकमुखवस्त्रिका रजोहरण, चौलपट्टक, चदर आदिरूप मुनिवेष को धारण
 कर ‘जेणेव समणे भगवं महावीरे’ जहां श्रमण भगवान् महावीर

स्कन्दके “समणं भगव महावीर वंदइ नमसइ” श्रमण भगवान् महावीरने
 वंदन नमस्कार किये। “वन्दित्ता नमंसित्ता” वंदन नमस्कार करीने तेआ
 “उत्तरपुरत्थिमं दिसिभाय अवक्कमइ” उत्तर अने पूर्व दिशानी वरअने
 प्रणामा (ईशान प्रणामा) गया (अवक्कमित्ता) त्यां जईने तेमणे
 “तिदंड च, कुंडियं च, जाव धाउरत्ताओ एगंते एडेइ” तेमना त्रिदंड, कमंडल
 गैरिक वगेरे धातुथी रंगेला वस्त्रो (लगवां कपडां) वगेरे वस्तुओ एकान्तमां
 भूझी दीधी कडेवानो लावार्थ ओ छे के स्कन्दके परित्राजक तरीकेना ने ने
 यिहो छतां तेना परित्याग किये “एडित्ता” ते जधी वस्तुओने एकान्त
 स्थानमां भूझीने द्वारा सहित भुजवस्त्रिका (मुडपत्ती,) रजोहरण, चौलपट्टक,
 पछेडी, वगेरे मुनिवेष धारण करीने “जेणेव समणे भगवं महावीरे” जहां

તથા હે મગધન ! યદિ અહં વિચાર્ય્યં પશ્યામિ તદાડર્યં ઝીવન્લોકો જરામરણાભ્યાં
 દશ્યતે તસ્ય સાંત્વને મયતસશ્ચવીર એવં વીર इति कृत्वा मयता क्षरणागतोऽहमतो मां
 सदुपदेशद्वारा संसारकांताराद्ब्रह्मति માવાર્થ ! एतदेव दृष्टान्तेन स्पष्टयति—‘से
 जहाणामए केई गाहावई’ तथया नाम कश्चित् गाथापति कश्चिद् गृहस्वामी
 ‘अगारंसि’ अगारे गृहे ‘जिज्ञयायमाणसि’ ध्यायमाने दक्षमाने प्रव्रजति
 सति ‘जे से तत्त्व भंडे भवई’ यत् तत् तत्र मांडम् उपकरणं भवति स्थित भव-
 तीत्यर्थः । कीदृशमित्याह ‘अप्यमारे’ अप्यमारम् अप्यो भारो यस्य तत् अप्यमा

करने के लिये जैसे किसी हाथ में पानी लिये हुए रक्षक वीर की
 आवश्यकता होती है उसी तरह हे मगधन यह तो निश्चित रूप से दिख
 लाई ही पड़ रहा है कि यह समस्त जीवलोक रातदिन इस जरा मरण
 रूप अग्नि से ‘भस्मसात्’ सा हो रहा है, अतः इसकी रक्षा करने के
 लिये मैं देख रहा हूँ कि हे नाथ ! आपके सिवाय और कोई वीर नहीं
 है आप ही एक ऐसे वीर हैं—जो इस जरा मरण से बचा सकते हैं—इस
 लिय मैं इस अग्नि से बचने के लिये आपके चरणों की धारण में आया
 हुआ हूँ—आप मेरी सदुपदेश प्रदान द्वारा इस संसार कान्तार से रक्षा
 करें । इसी घात को स्कन्दक दृष्टान्त द्वारा पुष्ट करता है—(से जहाणामए
 केई गाहावई) जैसे कोई गाथापति—धनिक गृहस्थ हो, (अगारंसि
 जिज्ञयायमाणसि) और उसके घर में आग लग जावे तो वह उस
 स्थिति में (जे से तत्त्व भंडे भवई) जो उस भवन में उपकरण होता
 है— कैसा उपकरण—कि (अप्यमारे मोरलगुणए) जिसका भार तो हो

માટે હાથમાં પાણી લઇને અગ્નિને યુગ્મવનાર કોઈ વીર પુરુષની જરૂર પડે ।
 તેથી જ રીતે જરામરણ રૂપ અગ્નિથી અવિનતપણે સળગી રહેલા છવની
 રક્ષા માટે આપના સિવાય કોઈ પણ જોવા વીર નથી કે જે સમક્ષ હોય
 આપજ જોવા વીર છે કે જે જરામરણ રૂપ અગ્નિથી અમારૂં રક્ષણ કર-
 વાને સમક્ષ છે. તેથી કે નાથ ! જરા અને મરણરૂપ અગ્નિથી બચવાને
 માટે હું આપને શરણે આવ્યો છું આપ આપના સદુપદેશ રૂપ વચનનામૃતવં
 પાન કરાવીને આ સંસાર રૂપી વનમાંથી અને પાર ઉતારી જોજ વાતની પુષ્ટિ
 માટે સ્કન્દક જોકે દૃષ્ટાંત આપે છે—(સે જહાણામએ કેઈ ગાહાવઈ) જેમ કે
 કોઈ જોકે ગાથાપતિ ધનિક (ગૃહસ્થ) છે (અગારંસિ જિજ્ઞાસામાણસિ) તેના
 ઘરમાં આગ લાગે છે તો (જે સે તત્ત્વ મંડે મવઈ અપ્યમારે મોરલગુણ)
 તેના ઘરમાં જે ઉપકરણો વસ્તુઓમાં હલકાં પણ મૂક્યવાન હોય છે તે ઉપર

પ્રદીપપ્રદીપઃ સ્વલ્પ મદંત ! લોકઃ, હે મદંત ! સર્વપ્રકારેણાયં લોકઃ જ્વલતિ ચેતિ-
ભાવઃ । કેન કારણેનેત્યાદ-‘ જરાઈ ’ ઇત્યાદિ ‘ જરાઈ મરણેણ ય ’ જરયા
મરણેન ચ જરા વાર્દ્ધવ્યમ્ મરણં પ્રાણપરિત્યાગ રૂપમ્ એતદ્રૂપેણ વહ્નિના જરામરણયો
રતિશયકષ્ટકારકત્વાદ્ વહ્નિસાદૃશ્યં કથિતમ્, યથા વહ્નિના ગૃહાદિર્દહ્યતે તથા
જરામરણાભ્યાં જીવલોકોઽહર્નિશમતિશયેન જ્વલતીવેતિભાવઃ તથા યથા વહ્નિ-
પ્રદીપગૃહસ્ય ત્રાણાય વીરસ્ય કસ્યચિદ્ રક્ષકસ્ય જલાદિહસ્તસ્યાવશ્યકતા ભવતિ

હસ જીવલોક મેં એસા કોઈ સા મી સ્થાન નહોં વચ્ચા હૈ કિ જહાં યહ
આદીસ ન હો રહા હો । હસે જલાને વાલે યે હૈ—

(જરાઈ મરણેણ ય) જરા ઓર મરણ । બુઢાપે કા નામ જરા ઓર
પર્યાય સે પર્યાયાન્તરિતિ હોના હસકા નામ મરણ-અર્થાત્-અુજ્યમાન
આયુ કે સમાપ્ત હોને પર પ્રાણત્યાગરૂપ અવસ્થા હોતી હૈ વહ મરણ હૈ ।
જરા ઓર મરણ યે દોનોં એક પ્રકાર કી અગ્નિ હૈં । અગ્નિ સે જલે હુઈ
વ્યક્તિ કો મારણાન્તિક કષ્ટ હોના હૈ-ઉસી પ્રકાર સે જરા ઓર મરણ
સે ઘિરે હુઈ પ્રાણી કો મહાદુઃખ હોતા હૈ । હસી અતિશય કષ્ટ કારકતા
રૂપ સાદૃશ્ય કો લેકર જરા મરણ કો અગ્નિ કી ઉપમા સે ઉપમિત
કિયા ગયા હૈ । જિસ પ્રકાર અગ્નિ કે સંબંધ સે ગૃહાદિક જલ જાતે
હૈં, ઉસી પ્રકાર જરા ઓર મરણ હન દોનોં સે યહ જીવલોક રાત દિન
અતિશયરૂપ સે જલતા સા રહતા હૈ । વહ્નિ સે જલતે હુઈ ઘર કી રક્ષા

હે ભગવન્ ! આ જીવલોકમા એવું કોઈ પણ સ્થાન નથી કે જે પ્રદીપ
થઈ રહ્યું ન હોય. તેને સળગાવનાર આ વસ્તુઓ છે— “જરાઈ મરણેણ ય”
તેવું કારણ જરા અને મરણ છે વૃદ્ધાવસ્થાને જરા રૂઢે છે. અને એક પર્યા
યમાંથી બીજી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થવું તેવું નામ મરણ છે એટલે કે જે ગતિમાં
જન્મ થયો હોય તે ગતિનું આયુષ્ય પૂરું થતા પ્રાણત્યાગ રૂપ જે અવસ્થા આવે
છે તેને મરણ કહે છે. જરા અને મરણ એ બંને પ્રદીપ અગ્નિસમાન છે જેવી
રીતે અગ્નિથી બળી ગયેલી વ્યક્તિને અત્યંત કષ્ટ થાય છે એવીજ રીતે જરા
અને મરણ પણ જીવોને મહાદુઃખ રૂપ થઈ પડે છે. આ રીતે અગ્નિ જેવી
રીતે અતિશય કષ્ટ કારક છે તેવી જ રીતે જરા, મરણ પણ અતિશય કષ્ટ
કારક છે બંનેમા કષ્ટકારકતાની સમાનતા હોવાથી જરામરણને પ્રદીપ
અગ્નિની ઉપમા આપવામા આવી છે જેવી રીતે અગ્નિથી ઘર વગેરે બળી
જાય છે, એજ રીતે જરા અને મરણથી આ જીવલોક રાત દિવસ અતિશય
રૂપે બળતો રહે છે જેવી રીતે અગ્નિથી સળગતા ઘરનું રક્ષણ કરવાને

मज्जिमसुल्लसङ्गसहितसत् 'पच्छापुरायण' पश्चात् पुरा च तत्र पश्चात्-आगामिनि
 काष्ठे पुरा च=पूर्वमिदानीमेव "हियाण" हिताय=उपकाराय "सुहाण" सुखाय
 सुखोत्पादनाय 'खेमाण' क्षेमाय कल्याणाय 'निस्सेयसाण' निःश्रेयसाय=
 अभ्युदयाय 'आणुगामियत्ताण' आनुगामिकतायै भाविशपरम्परोपयोगाय
 'मविस्सइ' मविष्पति एव विचार्य गृह्यति मज्जिमसुल्लसङ्गसहितसत् स्वल्पमारं बहुमूल्यं
 मणिगणादिवस्तुभासमादाय सुरक्षितस्थाने गत्वा निपसतीति भावः । इष्टान्तं
 प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह 'एवामेव' इत्यादि 'एवामेव देवानुप्पिया' एव
 मेव देवानुप्पियः हे देवानुप्पिय ! मगधन् । यथा तस्य गृहपतेस्तादृशमल्पमारं
 बहुमूल्यकं वस्तु रक्षितं सत् हिताद्यर्थे मविष्पतीति विचारो भवति, विचार्य तत्र

हुए घर से निकाली गई यह अल्पमारवाली कीमती वस्तु (पच्छापुराय)
 आगामी काल में और इस समय में "हियाण" यह उपकारक हो रही
 है, इसी तरह से (सुहाण) सुख के लिये, (खेमाण) कल्याण के लिये
 (निस्सेयसाण) भाग्योदय के लिये (आणुगामियत्ताण) भावी वंश
 परम्परा के उपभोग के लिये (मविस्सइ) होगी इस प्रकार विचार कर
 वह गृहस्थ जलते हुए अपने घर से स्वल्पमारवाली कीमती वस्तु-रत्न
 मणिक्पादि को-छेकर के सुरक्षित स्थान में जाकर रहने लगता है।
 इस प्रकार इष्टान्त प्रदर्शित कर इस का समन्वय अब वह दार्ष्टान्त
 के साथ करते हुए कहते हैं कि-(एवामेव) इसी तरह से (देवानु
 प्पिया) हे देवानुप्पिय ! मगधन्-जिस प्रकार से उस गृह्यति का यह
 अल्पमारवाली कीमती वस्तु रक्षित होती हुई हितादिक के साधन के
 लिये है (ऐसा विचार होता है और ऐसा विचार कर ही वह उसके

जोछा वचननी पक्षु बाइ मूस्थनी वस्तुजो (पच्छा पुराय) केवे पछीन
 भमभमा भने (हियाण) हितकारक, (सुहाण) सुभकारक, (खेमाण) कल्याण
 कारक, (निस्सेयसाण) जाने भाग्योदय कारक भनये, (आणुगामियत्ताण) जाने
 भारी भावी पीढीने भाटे पक्षु उपयोगी (मविस्सइ) यर्ध पउसे आ रीते
 विचार करीने, ते गृहस्थ पीताना सजगता भकानभायी बखु। जोछा वचननी
 पक्षु कीमती वस्तुजो (रत्न, मणि वज्रे) छहते सुरक्षित स्थानभां भनि
 रेके ॥ आ प्रभाजे इष्टांत आपीने केवे स्कन्धक पीतानी सश्रामवणी पक्षु ते
 गृहस्थनी साथे करवां ठडे ॥ ठे (एवामेव) जोव प्रभाजे (देवानुप्पिया)
 हे देवानुप्पिय भारी पासे पक्षु आत्मा इपी रत्न गोत्रु छे जेनी रीते चेहा
 गृहस्थे जेवो विचार कर्यो ठे जोछा बाइ वाणी पक्षु कीमती वस्तुने जो
 सजगता घरभांभी जकाइ भावी देवामा आवये तो ते पीताने भाटे उपयोगी,

સ્મ-યસ્મિન્ વસ્તુનિ ભારાતિશયો ન ભવેદપિતુ ઉત્થાપને યત્ સરલં લઘુ ભવતિ તત્ તથા 'મોલ્લગુરુ' મૂલ્યગુરુકમ્ યસ્ય વસ્તુનો મૂલ્યમધિકં ભવતિ તત્ મણિરત્નાદિકમ્ 'ત ગદાય' તદ્ ગૃહીત્વા, 'આયા' એગંતમંતં અવક્કમહ 'આત્મના' એકાન્તમન્તમવક્રામતિ, તદ્ તાદૃશમલ્પભારં વહુમૂલ્યકં ચ વસ્તુ ગૃહીત્વા આત્મના સ્વયમેવ એકાન્તં જનરહિતમ્ અન્તં=ધૂભાગમ્ અવક્રામતિ=ગચ્છતિ ગૃહે દહ્યમાને સતિ ગૃહપતિર્ગૃહે યદધિકમૂલ્યકમલ્પભારં ચ વસ્તુ ભવતિ તત્સ્વયમેવ ગૃહીત્વા સુરક્ષિતસ્થાનં ગચ્છતીત્યર્થ' કિંચિચાર્ય એકાન્તસ્થાનં ગચ્છતીત્યાહ 'એમ મે' ઇત્યાદિ 'એસ મે નિત્યારિ' એ સમાણે, એતન્મે નિસ્તારિતં સત્-એતત્ અલ્પભારકમતિમૂલ્યકમિદમેવ વસ્તુ

હલ્કા ઓર કીમત હો વહુત વઢી દેસે મણિરત્નાદિરૂપ ઉપકરણ કો લેકર (આયા એગંતમંતં અવક્કમહ) અપને આપ કિસી એકાન્ત નિરૂપદ્રવ સ્થાન મેં જાતા હૈ મકાન મેં આગ લગને પર વજનદાર મી કીમતી વસ્તુ કા ઉઠાના (ઉઠાને મેં કઠિનતા પડ ને કે કારણ) નહીં હો સકતા હૈ । ઇસલિયે બુદ્ધિમાન્ ગૃહસ્થ યહી કરતા હૈ કિ જો અલ્પભાર વાલી સારભૂત કીમતી વસ્તુ હોતી હૈ ઉસકો જિતની જલ્દી વનતા હૈ ઉઠા લેતા હૈ ક્યોં કિ ઇમી મેં કુશલતા ઓર આનંદ હૈ દેર કરને પર તો ફિર ઉઠાના હી વઢા કઠિન હોતા હૈ ઓર ઉઠાને વાલે કા મી વહ નાશ કારક હો જાતા હૈ । વહ ગૃહસ્થ અલ્પ વજનવાલી સારભૂત વસ્તુ રત્નાદિ કો ઉઠાકર જો એકાન્ત નિરૂપદ્રવ સ્થાન મેં જાતા હૈ ઉસકા કારણ યહ હૈં કિ વહ વિચારતા હૈ કિ-“એસ મે નિત્યારિ એ સમાણે” જલતે

થોને (મણિ રત્નાદિ રૂપ વજનમાં હલકાં પણ ભારે મૂલ્યવાળાં) લઈ ને (આયા એગંતમંતં અવક્કમહ) તે કોઈ સુરક્ષિત સ્થાને ચાલ્યો જાય છે મકાનને આગ લાગે ત્યારે વજનદાર, કીમતી વસ્તુઓને બહાર કાઢવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે તેથી હાલો માણસ વજનદાર કીમતી વસ્તુઓને બહાર કાઢવાને બદલે વજનમાં હલકી પણ ઘણી મૂલ્યવાન હોય એવી વસ્તુઓને જ બની શકે તેટલી ઝડપથી ઉપાડી ને બળતા ઘરમાંથી બહાર નીકળી જાય છે. કારણ કે તેમાં જ તેનું શ્રેય રહેલું છે જો આમ કરવામાં તે મોડું કરે તો તે મૂલ્યવાન વસ્તુઓને બચાવવાનું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે છે, અને ક્યારેક તો તે વસ્તુ બહાર કાઢ્યા જનારને પોતાના પ્રાણ પણ ગુમાવવા પડે છે તેથી બુદ્ધિમાન માણસ, હલકા વજનની, સારભૂત, અને મૂલ્યવાન રત્નાદિક વસ્તુઓ ને જ તદ્દન સુરક્ષિત સ્થાને લઈ જાય છે. કારણ કે તે એવો વિચાર કરે છે કે (એસ મે નિત્યારિ એ સમાણે) બળતા ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવતી આ

त्वात्, 'बहुमण बहुमत'—सर्वैरपि माननीयत्वात् 'भंडकरद्वयसमाणे' भाण्डकरद्वय
समान भाण्डकरद्वयम् आभरणमात्रेण तत्तमानस्यचुरस्य आदेयत्वादिति ।
भाण्डसाहचर्यमात्मनि कथितम्, भाण्डानाञ्चानित्यस्य प्रत्यक्षमिति सधुत्य
त्वादात्माप्यनित्यो भविष्यति तस्य कस्य मास स्यादिति शंका निराकृत्यमात्मना
नित्यत्वमतिपादनायाह 'माण सिर्य' इत्यादि 'माण सिर्य' मान शीतम्=ममा
स्मान शीत मा स्पृश्यतु=मा पांड्यतु=एवमग्रेऽपि स्पृशु धातार्यथायोगं सम्भवा
करणीय 'माण उण्ड' मातम्-उण्डम् 'माण सुहा' मात सुधा 'माण पिनासा'

होने से अनुमत है। (बहुमण) समस्त आत्मयात्री सिद्धान्तकारों द्वारा स्वी
कृत किया गया होने से बहुमत है। (भंडकरद्वय समाणे) आभरणों से
भर हुआ करद्वय समान आदेय होने से यह भाण्ड करणद्वय के जैसा है।

यहां कोई एसी आशंका कर सकता है कि आत्मा में जो भाण्ड
साहचर्यता कही गई है वह ठीक नहीं है, क्यों कि इस प्रकार के कथन
से तो अनित्यता सिद्ध होती है, कारण—आत्मा नित्य वस्तु माना
गया है और भाण्ड अनित्य भाण्ड की अनित्यता प्रत्यक्ष दृष्ट होने से
दृष्टान्त ठीक नहीं बैठता है। अतः यदि आत्मा में भाण्डसाहचर्य प्रकट
किया जाता है तो आत्मा भी अनित्य हो जायगा फिर मोक्ष किसको
प्राप्त होगा सो ऐसी आशंका की निग्रसि के लिये आत्मा में नित्यत्व
का प्रतिपादन करने के निमित्त कहा जाता है कि—(माण सिर्य) मेरी
इस आत्मा को शीत पीटा न कर, (माण उण्ड) उण्ड पीटा न करे,
(माण सुहा) सुधा पीटा न करे, (माण पिनासा) प्यास पीटा न कर

यत् आन्य दोषाणी अनुमत ये) (बहुमत) तन्मात्र आत्मवादी सिद्धान्तवादी
बड़े बड़ीदृष्ट कथायें दोषाणी अनुमत ये (भंडकरद्वयसमाणे) आभरणों
(परेण) की लदेवा करिग ममान अधवा कीमती वस्तुओं लदेवी बेगी लदेवे है
अरी है लदेवी श्रद्धा कर के आत्माने का (वाग्य) धाये शर
अवेगे ते मेरा नहीं उपे का कथनमा दोष लत्याय है शरय के आत्माने
नित्य मानव भा आवेक छ ल्याये का (वाग्य) नी अनित्यता तो प्रत्यक्ष
अनुमती शरय छ माये का उपमा लालार ल्याणी नहीं आ देने के
आत्माने का पत्नी मये मरणावस्था आये तो आत्माने पत्नी अनित्य
मनो। पये तो पत्नी में ली प्रसि होने थये ? आ ल्याणी शरय
निपात शरय माये का मात्र नित्यपत्नी प्रतिपत्न करे। मये १५ छ है
(मने सिर्य) मने का आत्माने की शरय न पत्नी छ (मने सिर्य) लने
मनेमी शरय न पत्नी (मने सिर्य) लने सुधा लने करी न पत्नी

ક્ષણાય પ્રયત્નતે તથા મમાપિ એકં રત્નં વિદ્યતે યત્ પ્રદીપ્તગૃહાદ્રક્ષણયોગ્યમિવ વિદ્યતે
 इति भावः मज्झवि आया एगे भंडे इट्ठे' ममापि आत्मा एकं भांडम्=भाण्डरूप एक
 आत्मा इष्टः वाञ्छितार्थपूरकत्वात्, 'कंते !' कान्तः कमनीयः हितप्रायकत्वात् 'पिए'
 प्रियः-सुखोत्पादकत्वात् 'मणुण्णे' मनोज्ञः शुभगतिदायकत्वात् "मणामे" मनोऽमः
 अक्षय सुखदायकत्वात् 'थेज्जे' स्थैर्यम् स्थिरस्वरूपः, अविनाशित्वात् 'वेस्सासिए'
 वैश्वासिकः मोक्ष प्राप्तौ विश्वासपात्रत्वात् 'संमए' संमतः तत्कृतकार्याणां संमतत्वात्
 'अणुमए' अनुमतः=अनु पश्चात् मतः=अनुमतः विपरीतकरणादनन्तरमपि माननीय-

सरक्षण के लिये प्रयत्न करता है, उसी प्रकार मेरे पास भी एक रत्न
 मौजूद है जो प्रदिस-जलते हुए घर से रक्षा करने योग्य वस्तु की तरह
 रक्षा करने योग्य है-यही बात वह प्रदर्शित करते हुए कहते हैं-(मज्झ
 वि आया एगे भंडे) कि हे भदन्त ! मेरा आत्मा भी एक भाण्ड कीमती
 वस्तु है । (इट्ठे) वह सुझे वांछित-मनोत्थरूप-अर्थ का पूरक होने से
 इष्टरूप है । (कंते) हितकी प्राप्ति कराने वाला होने से-कान्त है ।
 (पिए) अव्याबाध सुख का उत्पादक होने से प्रिय है । (मणुण्णे) शुभ-
 गति का दाता होने से मनोज्ञ है । (मणामे) अक्षय सुखका दाता होने
 से मनोम है । (थेज्जे) अविनाशी होने से स्थिररूप है । (वेस्सासिए)
 मोक्ष की प्राप्ति में विश्वास पात्र होने से वैश्वासिक है । (संमए) तत्कृत
 कार्यों को संमत होने से संमत है । (अणुमए) विपरीत आचरण
 करने पर भी माननीय होने से-अनुकूल प्रवृत्ति नहीं करने पर भी मान्य

તથા કલ્યાણકારી થઈ પડશે, એવી જ રીતે મારી પાસે પણ એક રત્ન મોજૂદ છે
 કે જેની પણ બળતા ઘરમાંથી રક્ષા કરવા લાયક વસ્તુની જેમ-રક્ષા કરવાની
 જરૂર છે. એજ વાત આ રીતે પ્રગટ કરવામા આવી છે- (મજ્ઞ વિ આયા-
 એગે મહે) હે ભગવાન મારો આત્મા પણ એક અતિશય કીમતી વસ્તુ છે
 તે એક ભાંડ (પાત્ર) ના સમાન છે (ઇટ્ઠે) તે મારે માટે વાંછિત-અર્થનો
 પૂરક હોવાથી ઇષ્ટ રૂપ છે, (કંતે) તે હિતની પ્રાપ્તિ કરનાર હોવાથી કાન્ત
 છે, (પિએ) તે અવ્યાબાધ સુખ દેનાર હોવાથી મને પ્રિય છે, (મણુણ્ણે)
 તે શુભગતિ અપાવનાર હોવાથી મનોજ્ઞ છે, (મણામે) અક્ષય સુખનો દાતા
 હોવાથી મનોમ છે, (થેજ્જે) અવિનાશી હોવાથી સ્થિરરૂપ છે, (વેસ્સાસિએ)
 મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે વિશ્વાસ પાત્ર હોવાથી વૈશ્વાસિક છે (સમએ) તેની
 મારફત કરાયેલાં કાર્યો સાથે સમત હોવાથી સમત છે, (અણુમએ) (વિપરીત
 આચરણ કરવા છતાં પણ માનનીય હોવાથી-અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ ન કરવા છતાં

ત્વાત્, 'બહુમય બહુમત - સર્વેરપિ માનનીયત્વાત્' મહાર્કસમાણે' માણ્ડકરુણક
સમાનઃ માણ્ડકરુણકમ્ આમરણમાત્રન સત્સમાનસ્વપુત્રય આદેયગાદિતિ ।
માણ્ડસાદૃશ્યમાત્મનિ પથિતમ્, માણ્ડનાશ્ચાનિત્યત્વં પ્રત્યક્ષદૃષ્ટિમિતિ તદ્વુસ્ય
ત્વાદાત્માપ્યનિત્યો મથિષ્યતિ તતથ કસ્ય મોક્ષ સ્યાદિતિ શંકાં નિરાકર્તુમાત્મનો
નિત્યસપ્રતિપાદનાયાહ 'માણં સિયં' इत्यादि 'माणं सियं' मान शीतम्=ममा
त्मानं शीतं मा स्पृश्यतु=मा पादयतु-एवमग्रेऽपि स्पृक्षु धातार्ययायोगं सम्बन्धः
करणीयः 'माण उण्ह' मातम्-उष्णम् 'माणं खुहा' मात ध्रुवा 'माणं पियासा'

હોને સે અનુમત છે । (બહુમય) સમસ્ત આત્મવાદી સિદ્ધાન્તકારોં દ્વારા સ્વી
કૃત ક્રિયા ગયા હોને સે બહુમત છે । (મહાર્કસમાણે) આમરણોં સે
મરે છુપ કરંડક સમાન આદેય હોને સે યહ માણ્ડ કરુણક કે જેસા છે ।

યહા કોઈ એમી આશંકા કર સકતા છે કે આત્મા મેં જો માણ્ડ
સાદૃશ્યતા કહી ગઈ છે વહ ઠીક નહીં છે, ક્યોં કે હસ પ્રકાર કે કથન
સે તો અનિત્યારિતિ હોતી છે, કારણ-આત્મા નિત્ય વસ્તુ માના
ગયા છે ઓર અણ્ડ અનિત્ય, માણ્ડ કી અનિત્યતા પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટ હોને સે
દૃષ્ટાન્ત ઠીક નહીં પેઠતા છે । અતઃ યદિ આત્મા મેં અણ્ડસાદૃશ્ય પ્રકટ
ક્રિયા જાતા છે તો આત્મા ખી અનિત્ય હો જાવેગા ફિર મોક્ષ કિસકો
પ્રાપ્ત હોગા મો જેમી આશંકા કી નિવૃત્તિ કે લિપે આત્મા મેં નિત્યત્વ
કા પ્રતિપાદન કરને કે નિમિષા કહા જાતા છે કે-(માણં સીયં) મેરી
હસ આત્મા કો ઘીત પીઢા ન કરે, (માણ ઉણ્હ) ઉષ્ણ પીઢા ન કરે,
(માણં ખુહા) ધ્રુવા પીઢા ન કરે, (માણં પિયાસા) વ્યાસ પીઢા ન કરે

પણ માન્ય હોવાથી અનુમત છે) (બહુમય) તમામ આત્મવાદી સિદ્ધાન્તકારો
વડે સ્વીકૃત કરાયેલ હોવાથી અનુમત છે (મહાર્કસમાણે) આમરણો
(મરણ) થી મરેલા કર્મિના સમાન અથવા કીમતી વસ્તુથી મરેલી પેટી જેવો છે

અહીં કોઈ એવી શંકા કરે કે આત્માને શાંત (વાસણ) સાથે શરૂ
આવેલો તે યોગ્ય નથી, ઉપરોક્ત કથનમાં દોષ જણાય છે કારણ કે આત્માને
નિત્ય માનવામાં આવેલ છે, જ્યારે શાંત (વાસણ) ની અનિત્યતા તો પ્રત્યક્ષ
અનુભવી શકાય છે માટે આ ઉપમા બરાબર જણાતી નથી. આ રીતે જો
આત્માને બાહ્ય-પાત્રની સાથે સરખાવવામાં આવે તો આત્માને પણ અનિત્ય
માનવો. પ. ૩૦. તો પછી આશંકા પ્રાપ્તિ કેને થશે ? આ બાતની શક્યું
નિરાણુ કરવા માટે આત્મામાં નિત્યપણુ પ્રતિપાદન કરવા માટે કહ્યું છે કે
(માણં સીયં) માશ આ આત્માને ઠીક કપ્ડ ન પડેઆટે (માણ ઉણ્હ) તેને
ઝરમી કપ્ડ ન પડેઆટે, (માણં ખુહા) તેને ધ્રુવા સહન કરવી ન પડે

मातं पिपासा 'माणं चोरा' मातं चौराः 'माणं वाला' मातं व्यालाः, श्वापद-
भुजंगादयः 'माणं दंसा' मातं दंशाः दंशो नाम क्षुद्रजन्तुविशेषो वृहदाकारो
मशकवत् रक्तपानकर्त्ता। 'माणं मसया' मातं मशकः 'माणं' मातम् 'वाइय पित्तिय
सेमिय सन्निवाइय' अत्र प्रथमा बहुवचनलोपो बोध्यः तेन वातिकपैत्तिकश्लैष्मिकसां-
निपातिकाः इति, वातिकाश्च पैत्तिकाश्च श्लैष्मिकाश्च सांनिपातिकाश्चेति तथा,
अत्र वातिकाः=वातविकारजनिताः, पैत्तिकाः पित्तविकारजनिताः, श्लैष्मिकाः=
श्लेष्मा कफः, तज्जनिताः कफविकारजनिताः, सांनिपातिकाः=संनिपातः=
वातपित्तकफविकाररूपस्त्रिदोषः, तज्जनिता त्रिदोषजनिताः 'विविहा' विविधाः=
ननाप्रकाराः 'रोगायंका' रोगातङ्का तत्र रोगाः=चिरघातिनो ज्वरादयः, आत-
ङ्काः=सद्योघातिनो हृदयशूलादयः, तथा 'परिसहोवसग्गा' परिषहोपसर्गाः-
परिषहाः द्वाविंशतिभेदभिन्नाः उपसर्गा देवादिकृताः-अथवा परिषहा एव उपसर्गाः
विघ्नकारका इति परिषहोपसर्गाः 'फुसंतु' स्पृशन्तु अत्र 'मा' इतिपदमनुवर्त्तनीयं

(माणं चोरा) चोर पीडा न करें, (माणं वाला) श्वापद भुजग आदि
पीडा न करें, 'माणं दंसा' दंश (डांस) पीडा न करें, 'माणं मसया'
मशक-मच्छर पीडा न करें 'माणं वाइय पित्तिय सेमिय सन्निवाइय'
वात विकार जनित रोग, पित्त विकारजनित रोग और वातपित्तकफ
इन तीनों के एक साथ विकार से त्रिदोष से उत्पन्न रोग इत्यादि 'विवि-
हारोगायंका' अनेक प्रकार के चिरकाल में घातकरने वाले ज्वरादिक
रोग और शीघ्रता से घात करने वाले हृदयशूल आदि आतंक इसे
पीडा न करें 'परिसहोवसग्गा' बाईस प्रकार के परिषह और देवादिकृत
उपद्रवरूप उपसर्ग अथवा-विघ्नकारक होने से परिषहरूप उपसर्ग
'माणं फुसंतु' इसे पीडा न करें, ये शीतादिक मेरी आत्मा को पीडा न

(माणं पिपासा) तेने तृषा सहन करवी न पडे, (माणं चोरा) तेने चोरा
वडे पीडा सहन करवी न पडे, (माणं वाला) तेने श्वापद, सर्प वगेरे पीडा
न पडोआडे, (माणं दंसा) तेने डांस पीडा न पडोआडे, (माणं मसया)
मच्छरे तेने पीडा न पडोआडे, (माणं वाइय पित्तिय सेमिय सन्निवाइय)
तेने वात, पित्त के कक्षना विकारथी उत्पन्न थता रोगो तथा वात, पित्त अने
कक्ष अने त्रिषुने अने साथे विकार थवाथी थता सन्निपात वगेरे रोग सहन
करवा न पडे, (विविहा रोगायंका) लागे समये प्राणु डरनारा अनेक प्रकारना
ताव वगेरे रोग तथा रुका समयमा न प्राणु डरनारा हृदयशूल वगेरे तेने
सहन करवा न पडे, (परिसहोवसग्गा) बावीस प्रकारना परिषद अने देवा
भनुष्य वगेरे कृत उपद्रव रूप उपसर्ग अथवा विघ्न कारक होवाथी परिषदरूप
उपसर्ग- (माणं फुसंतु) तेने पीडा न पडोआडे- कडी वगेरेना कठो भारा

તેન મા સ્પૃશ્નન્તુ' इत्यन्वयः, एते शीताक्षय ममात्मानं मा पीडयन्तु, इतिमात्रः ।
 ' तिरिद्रु ' इति कृत्या-इति सम्पत् विचार्याऽयमात्मा मया सुन्दृतया रक्षित
 इतिमात्र । स किमर्थं रक्षित इत्यत आह ' एस मे ' इत्यादि ' एस मे निस्पारिए
 समाने ' एष मे निस्तारितः सन् एष मे मम आत्मा निस्तारित सन् जरामरणादि
 बहिना जलतः संसारसृष्टात् निष्कासित सन् ' परलोपस्व ' परलोकस्व ' हि
 याए ' हियाए ' सुहाए ' सुबाए ' खेमाए ' खेबाए ' निस्सेयसाए ' निःश्रेय
 साए ' आणुगामियसाए ' आनुगामिकतायै ' भविस्सह ' भविष्यति ' तं इच्छामि
 णं देवानुप्पिया ' तदिच्छामि खलु देवानुप्पियः, तस्मात् कारणात् हे देवानु
 प्पिय ! भगवन् ! इच्छाम्यह ' समयेव पञ्चाविडं ' स्वयमेव प्रव्रजयितुम् स्वयमेव
 भगवतो इस्तेनैव प्रव्रजयितुं श्रवणां ग्राहयितुम्, सदोरकमुत्सवस्त्रिहारमोह

પહુંચાયે- ' તિરિદ્રુ ' એસા અચ્છી તરહ સે વિચાર કરકે મૈને યહ આત્મા
 અચ્છી તરહ સે રક્ષિત કિયા હૈ । યહ કિસ પ્રયોજન કે લિયે મૈને રક્ષિત
 કિયા હૈ ? હસે વહ સ્પષ્ટ કરતે હુવ કહતે હૈં કિ- ' एस मे निस्पारिए
 समाने ' જરા ઓર મરણ આદિ રૂપ અગ્નિ સે જલતે હુવ હસ સસારરૂપ
 ગ્રહ સે નિકાલા ગયા યહ આત્મા મુક્તે ' परलोपस्व ' પરલોક મેં
 ' हियाए ' હિતકે લિયે ' सुहाए ' સુલ્લ કે લિયે, ' खेमाए ' કલ્યાણ કે
 લિયે ' निस्सेयसाए ' અમ્યુદય કે લિયે ઓર ' आणुगामियसाए ' અનુ
 ગમિકતા કે લિયે અર્થાત્ પરમશ મેં સુલ્લ કે લિયે ' भविस्सह ' હોગા
 ' तं इच्छामि णं देवानुप्पिया ' હસલિયે હે દેવાનુપ્પિય ! ભગવન્ ! મેં જાહ
 ના હું અર્થાત્ મેં પ્રાર્થના કરતા હું કિ- (समयेव पञ्चाविडं) મેં આપકે
 હાથ સે હી વીક્ષિત હોડે-આપ સ્વયં હી મુક્તે સદોરકમુત્સવસ્ત્રિકા,

આત્માને પીડા ન પહોંચાડે- (तिरिद्रु) એવ સમજાને મેં મારા આત્માનું
 બધી સારી રીતે રક્ષણ કરું છે આ માટે તેનું રક્ષણ કરું છે । તે તેનું
 સ્વપ્નીકરણ કરવાને માટે સ્વદેહ કહે છે કે (एस मे निस्पारिए समाने)
 જરા મરણ વગેરે રૂપ અસિધી સળગતા આ સસાર રૂપી ધરમાથી બદાશ
 કાઢવામા આવેલો આ આત્મા (परलोपस्व) પરલોકમાં (हियाए) મારા
 હિતને માટે, (सुहाए) સુખને માટે, (खेमाए) કલ્યાણને માટે (निस्सेयसाए)
 અમ્યુદયને માટે અને (आणुगामियसाए) આનુગમિતાને માટે-એટલે કે પર
 ભવમાં સુખને માટે (भविस्सह) તપશ્ચોગ્રી વર્ધ પડશે (तं इच्छामि णं
 देवानुप्पिया) તેથી કે દેવાનુપ્પિય ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે હું આપને
 વિનંતિ કરું છું કે (समयेव पञ्चाविडं) આપ પોતે જ અને વીક્ષા આપી
 આપ જાતે જ અને દોશ સંક્ષિત મુદપતિ પનોદરણ વગેરે રૂપ મુનિવેશ

रणादि मुनिवेषदाने 'सयमेव मुंडाविउ' स्वयमेव मुण्डयितुम् केशलुंचनेन 'सयमेव सेहाविउ' स्वयमेव सेधयितुम्, प्रत्युपेक्षणादि क्रियाकलापग्राहणेन 'सयमेव सिक्खाविउ' स्वमेय शिक्षयितुम्, ग्रहणासेवना शिक्षाग्रहणेन 'सयमेव' स्वयमेव=स्वात्मनैव 'आयारगोयरं' आचारगोचरम्, तत्र आचारः=श्रुतज्ञानादि विषयकमनुष्ठानं कालाध्ययनादिः गोचरो भिक्षाटनम्-तथाचाचार-गोचरयोः समाहारद्वन्द्वः तथाचाचारगोचरं स्वयमेवाख्यापयितुमिच्छामीति क्रियया सम्बन्धः। तथा 'विणयवेणइयचरणकरणजायामायपत्तीयं' विनयवैनयिकचरणकरणयात्रामात्राप्रत्ययिकम् तत्र विनयो गुरुश्रृषारूपः, वैनयिकं विनयजनितं तत्फलं कर्मक्षयादिकम् कीदृशेन विनयेन शीघ्रं कर्मक्षयो भवतीत्यादिरूपम्, चरणं व्रतादि, करणं पिण्डविशुद्ध्यादि, यात्रा=संयमयात्रा मात्रा=संयमनिर्वाहार्थमेवाहारमात्रा, अत्र विनयादीनां द्वन्द्वः ततश्च विनयादीनां

रजोहरण आदिरूप मुनिवेष प्रदान करें 'सयमेव मुंडाविउं' आप स्वयं ही मुझे मुण्डित करें-अर्थात्-आपसे ही मैं केशों का लुंचन कराऊं, 'सयमेव सेहाविउं', आप से ही प्रतिलेखन आदि क्रियाकलाप को ग्रहण करूँ 'सयमेव सिक्खाविउं' ग्रहणशिक्षा और आसेवनाशिक्षा आप स्वयं ही मुझे सिखावे। तथा 'सयमेव आयारगोयरं' श्रुतज्ञानादि संबंधी अनुष्ठान-कालाध्ययन आदि आचार को तथा भिक्षाटनरूप गोचर को इन्हें आप स्वयं मुझे समझावें ऐसा मैं चाहता हूँ। तथा—'विणयवेणइयचरणकरणजायामायवत्तियं धम्ममाइक्खिउं' विनय-गुरुश्रृषारूप विनय, वैनयिक-कर्मक्षयादि रूप विनयजन्य फल, व्रत वगैरह चरण, पिण्ड विशुद्धि आदि करण, संयम संबंधी यात्रा-सयमयात्रा, तथा संयम के निर्वाह निमित्त ही जो ग्रहण करना वह मात्रा-आहार मात्रा, इन सब विनयादि विषय का जिसमें समा-

धारणु करावे। (सयमेव मुंडाविउ) आप पोते न मने सु डित करे। मारा केशने दोय करे। (सयमेव सेहाविउ) आप प्रतिलेखेना वगेरे क्रिया ओ शीभवाडे। (सयमेव सिक्खाविउ) आप पोते न मने अडणुशिक्षा तथा आसेवना शिक्षा प्रधान करे। तथा (सयमेव आयारगोयरं) श्रुतज्ञानादि संबंधी अनुष्ठान-कालाध्ययन वगेरे आचार, तथा भिक्षाटन रूप गोचरी वगेरे आपनी पासे न हुं शीभवा माणु छु तथा विणयवेणइयचरणकरणजायामायवत्तिय धम्ममाइक्खिउं) विनय- गुरु श्रृषा रूप विनय, वैनयिक-कर्मक्षयादि रूप विनयजन्य फल, व्रत वगेरे चरण, पिंडविशुद्धि वगेरे करण, संयमना निर्वाडने भाटे न अडणु करवाना आहारनी मात्रा वगेरे विषयने न्हेमां

દ્વિર્ધર્ષન યત્રાસૌ વિનયૈર્નયિકચરણકરણયાત્રામાત્રાદ્વિત્તઃ, તમ્ પતાદશ્ચ
 ધમ્મ ' ધર્મમ્ ' આશ્નિત્વં ' આશ્વાપયિતુમ્ ભરત્સકાશાદૈવ વિજ્ઞાતુમિચ્છામીતિ
 માથઃ । સ્કન્દકસ્ય પ્રવ્રજ્યાવિષયકમુત્સાહ તદ્વહનસામર્થ્ય ચ કેવલાલોકેન
 વિલોક્ય મગવાન્ સ્વયમેવ સ્કન્દકં પ્રવ્રાજયતીત્યાશયનાહ- ' તથા સમયે '
 इत्यादि । ' तथ ' तव खलु तवस्तदनन्तरम् स्कन्दकस्य प्रार्थनानन्तरम् ' समये
 मगव महावीरे ' अमणो मगवान् महावीरः ' खड्ग कञ्चायणस्तगोचं ' स्क
 न्दकं कात्यायनगोत्रम् ' समयेव पञ्चावह ' स्वयमेव प्रव्रजयति ' जाव-धम्म
 माहस्वह , यावत् धर्ममाश्रयाति ' इह यावत्पदेन ' मुंडाविठ ' इत्यारम्भ ' भाषा
 वक्षिष्यं ' इत्यन्तं सर्वमव पद बोध्यम् । धर्माश्रयानप्रकारमेव दर्शयति ' एवं
 देवाणुप्पिया, गतब्धं ' एव देवानुमिय ! गन्तव्यम् , एव=मदुकप्रदारेण युग-

વેશ હો એસે ધર્મ કા આપ સ્વયં મુદ્દે ઉપદેશ કરે એમા મેં ચાહતા છું ।
 " હસ તરફ પ્રભુ ને જય સ્કન્દક કા પ્રવ્રજ્યા પ્રવ્રજ્ય કરને કાઢરસાહ ઔર
 પ્રવ્રજ્યા યહન કરને કા સામર્થ્ય અપને કેવલજ્ઞાનરૂપ આલોક (પ્રકાશ)
 સે દેક્ષલિયા તથા ઝન્હો ને ઝનકો સ્વય અપને હાયો સે દીક્ષા લી" । અવ
 સૂત્રકાર હસી યાત યો સ્પષ્ટ કરને કે લિયે કહતે હૈ કિ (તપણ) સ્ક
 ન્દક કી પ્રાર્થના કે પાદ (મમણે મગવ મહાવીરે) અમણ મગવાન મહા
 વીર ને ' સ્વયં કઠ્ઠાચણસ્તગોચં ' કાત્યાયનગોત્રીય સ્કન્દક કો (સયમેવ
 પન્ચાવેહ) સ્વયં અપને હાથ સે હી દીક્ષા પ્રદાન કી । (જાવ ધમ્મ આહ
 ક્ષ્વહ) યાવત્ ઝનકો મુનિધર્મકા ઉપદેશ દિયાર । પ્રભુ ને મુનિધર્મ ડસે કિસ
 રૂપ સે સમજાયા ? યહી યાત અવ સૂત્રકાર પ્રકટ કરતે હૈ- (એવં દેવાણુ
 પ્પિયા ગતબ્ધં) હે દેવાણુપ્રિય ! સ્કન્દક । હસ પ્રકાર સે ચલના ચાહિયે,

સમાવેશ થતો હોય એવા ધર્મનો આપ પોતે જ અને ઉપદેશ આપે એવી
 મારી ઇચ્છા ॥ આ રીતે આરે ભગવાન મહાવીરે સ્કન્દકને પ્રવચન દીક્ષા
 અર્થે કરવાનો ઉત્સાહ એવો અને તેણે પાલન કરવાનું તેમનું સામર્થ્ય પોતાના
 કેવળજ્ઞાનરૂપ પ્રકાશથી બાંધી લીધું, ત્યારે ભગવાને પોતેજ તેને દીક્ષા આપી
 હવે એજ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે (તથા) સ્ક-
 ન્દકની ઉપશીષ્ટ વિનંતિ સાંભળીને (સમયે મગવ મહાવીરે) અમણ ભગવાન
 મહાવીરે (સ્વયં કઠ્ઠાચણસ્તગોચં) કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દકને (સયમેવ
 પન્ચાવેહ) પોતાના હાથે જ દીક્ષા આપી (જાવ ધમ્મ આહસ્વહ) અને ઉપશીષ્ટ
 જે પ્રકારની ઇચ્છા તેમણે પ્રકટ કરી હતી તે રીતે મુનિધર્મ તેમને સમજાવ્યો, હવે
 સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે ભગવાન મહાવીરે સ્કન્દકને મુનિધર્મ કેવી રીતે સમજાવ્યો
 (એવં દેવાણુપ્પિયા ગતબ્ધં) હે દેવાણુપ્રિય, સ્કન્દક આ પ્રમાણે ચાલતું

માત્ર ભૂન્યસ્તદ્દિષ્ટરૂપયા ઈર્યાસમિત્યા, હે દેવાનુપ્રિય ! ત્વયા ગન્તવ્યમ્=ગમનં
કર્તવ્યમ્ ' એવં ચિદ્વિયવ્વં ' એવં સ્થાતવ્યમ્ જનનાં ગમનાગમનવર્જિતે સ્થાને
સંયમાત્મપ્રવચન-વિરાધનાપરિહારપૂર્વકમૂર્ચસ્થાને સ્થાતવ્યમ્ ' એવં નિસીદ્ય-
વ્વ ' એવ નિપત્તવ્યમ્-ભૂમિભાગં પ્રમાર્જ્ય ઉપવેષ્ટવ્યમ્ ' એવં તુયદ્વિયવ્વં ' એવં

પ્રભુ ને સ્કન્દક અનગાર કો સમજાયા-કિ હે દેવાનુપ્રિય ! હસ મુનિ
ધર્મ કો નિર્દોષ રૂપ સે પાલન કરને કે લિયે તુમ્હેં ચાહિયે કિ તુમ યુગ
માત્ર ભૂમિ કો આગે દેખતે હુએ ચલો ! હસસે યહ લાભ હોતા હૈ કિ
અપની અસાવધાની સે જીવ કી વિરાધના નહીં હોવે ! હસ તરહ સે
ચલ ને કી પ્રવૃત્તિ કરને વાલા સાધુ ઈર્યાસમિતિ કા આરાધક કહલાતા
હૈ ! મુનિધર્મ કો નિર્દોષ રૂપ સે નિર્વાહ કરને કે લિયે હસ સમિતિ કા
પાલન આવશ્યક હૈ ! હસમેં પર કે પ્રાણોં કી રક્ષા કરને કે સાથ ૨
અપને અહિંસારૂપ મહાવ્રત કા રક્ષણ અચ્છી તરહ સે હોતા હૈ ! (એવં
ચિદ્વિયવ્વં) તથા હે દેવાનુપ્રિય ! જિસ જગહ અનેક લોગોં કા ગમનાગમન
હો એસી જગહ મેં, સંયમ મેં વાધા ન હો, અપની નિજ કી કોઈ વાધા
ન હોય, તથા પ્રવચન મેં કોઈ વાધા ન આવે, હસ તરહ સ્થિર રહના
પર ચાહિયે ! (એવં નિસીદ્યવ્વં) તથા મુનિ કા યહ મી કર્તવ્ય હૈ કિ જહાં
વહ બેઠના ચાહતે હૈ તો પહિલે વહ ડસ કો અપને પ્રમાર્જિકા સે પ્રમા-

નેધએ તાત્પર્ય એ છે કે મુનિએ, મુનિધર્મનું પાલન કરવાને માટે જે માર્ગે
ચાલવાનું હોય તે માર્ગે ધરાણર સામે નજર નાખીને ચાલવું નેધએ આ
પ્રમાણે સાવધાની રાખવાથી જીવની હિંસા થતી નથી આ પ્રમાણે ચાલનાર
સાધુ ઈર્યાસમિતિનું પાલન કરનાર ગણાય છે. મુનિધર્મનું નિર્દોષપણે પાલન
કરવા માટે ઈર્યાસમિતિનું પાલન કરવું આવશ્યક ગણાય છે એમ કરવાથી અન્ય
જીવોના પ્રાણોનું રક્ષણ થાય છે એટલું જ નહીં પણ અહિંસા રૂપ મહાવ્રતનું
પણ સારી રીતે પાલન થાય છે

(એવં ચિદ્વિયવ્વં) હે દેવાનુપ્રિય ! જે જગ્યાએ ઘણા માણસોની અવશ
જવર થતી હોય એવી જગ્યામાં, સંયમના પાલનમાં કોઈ મુશ્કેલી ન પડે,
તથા પોતાના તરફથી અન્ય જીવોને કોઈ જાતની મુશ્કેલી ન પડે, એ રીતે
હિંસા રહેવું નેધએ.

(એવં નિસીદ્યવ્વં) મુનિની એ ક્ષેત્ર છે કે જ્યાં તે બેસવા માગતા
હોય તે જગ્યાને પેટેલાં રોહડરણુથી સાફ કરવી નેધએ, ત્યારપછી ત્યાં બેસવું

स्वर्गचिंतव्यम्—प्रमार्जनपूर्वकमेव पार्श्वपरिवर्त्तनं कर्तव्यम् । 'एवं मुञ्जियन्' एवं
 मोक्तव्यम् अङ्गारधूमादिदोषवर्जितमाहारादि मोक्तव्यमिति भावः 'एव मा
 सियन्' एव मापितव्यम्—सावद्यमापा परिवर्त्तनेन मापासमित्या वक्तव्यम् ।
 'एव उद्वाप उद्वाय' एवमुत्पयोत्पाय एवम्—प्रमादनिद्रानिराकरणेन उत्पया आत्म-
 शक्त्या उत्पाप 'पाणेहिं भूषहिं जीवेहिं सत्तेहिं' प्राणेषु भूतेषु जीवेषु सर्वेषु
 एकेन्द्रियादारभ्य पञ्चेन्द्रियपर्यन्तेषु तत्र प्राणाः=द्वि वि चतुरिन्द्रियास्तेषु तथा
 भूताः=वनस्पतयस्तेषु, जीवा एकेन्द्रियास्तेषु सर्वाः=पृथिव्यपूतेशो वायव
 स्तेषु 'सजमेणं' सयमेन=तद्रसणेन सजमियन्' सयन्तव्यम्=यत्तितव्यम् यथा

जित करछे पश्चात् वहां बैठे । (एव तुपट्टियन्) सोते समय वसे इस
 घात की सावधानी रखनी चाहिये कि यदि वह करवट बदलता है तो
 वसे पहिले उस स्थान को और अपने पार्श्वभाग को प्रमार्जिका आदि से
 प्रमार्जित कर लेना चाहिये, तब जाकर वह करवट बदले । (एवं मुञ्जिय
 न्) इस प्रकार से भोजन करना चाहिये अर्थात् आहार संबंधी दोषों
 को टालकर एवं अंगार धूम वगैरह दोषों को दूर कर मुनि को शुद्ध
 आहार करना चाहिये । (एव मासियन्) योलते समय भाषा समिति के
 अनुसार ही योलना चाहिये । माधु को सावद्यमापा का परिहार सदा
 करना चाहिये—हित, मित, वचन ही योलना चाहिये । (एवं उद्वाप उद्वाय)
 अपनी आत्माशक्ति से उठकर—अर्थात् प्रमाद निद्रा का त्याग पूर्वक साव
 धान होकर—विवेक युक्त होकर (पाणेहिं, भूषहिं, जीवेहिं, सत्तेहिं) भ्रमण
 निर्धन्य का कर्तव्य है कि वह प्राण, भूत, जीव और सर्वों की यतना
 से सदा रक्षा करता रहे । यही धाम (सजमेणं संजमियन्) सूत्रपाठ

नेधं जे, (एवं तुपट्टियन्) पक्षु जलती वजते पक्षु मुनिजे सावधानी
 राखवी नेधं जे—सूती वजते पक्षु जलपानी वृद्ध पडे त्तारे मुनिजे के
 जालु पक्षु जलपु होय ते आगने रनेकरपुखी आह करीने पक्षु देवपु
 नेधं जे, (एवं मुञ्जियन्) आ प्रमाजे योगन करु नेधं जे भूनिजे निद्रा
 आहार शरुपु करेये नेधं जे—आहार सजधी होये राभीने आहार देवे
 नेधं जे (एवं मासियन्) जालती वजते भाषा समितितुं पावक करु
 नेधं जे. साधुके सावद्य (दाय युक्त) भाषाने सदा परित्याज करेये नेधं जे
 हित, मित वचनो न जालवा नेधं जे

(एवं उद्वाप उद्वाय) पीतानी आत्म शक्तिथी छीने—जेटवे के प्रमाद
 तथा निद्राने त्याग करीने, सावधेती पूर्वक—विवेकयुक्त यधने (पाणेहिं
 भूषहिं जीवेहिं, सत्तेहिं) मुनिजे प्राण भूत, एवं जने सर्वेनी यतना
 पूर्वक रक्षा करवी नेधं जे. जेअ वात (सजमेणं संजमियन्) आ सूत्र पाठ

પ્રાણાદિનાં વિરાધના ન ભવેત્તથા કર્તવ્યમિત્યર્થઃ । 'અસ્મિં ચ ણ અદ્વે ણો કિંચિ વિ પમાદ્યવ્વં' અસ્મિંશ્ચ સ્વલુ અર્થે પ્રાણાદિ રક્ષણરૂપે પ્રયોજને ન કિંચિદપિ પ્રમાદયિતવ્યમ્ હે સ્કન્દક ! યોડ્યઃ ચારિત્રપાલનરૂપો ધર્મઃ પ્રતિપાદિતસ્તસ્મિન્નર્થે ત્વયા કથમપિ પ્રમાદો ન વિધેય ઇતિ, 'તણ્ણં સે સંદણ્ણ કચ્ચાયણસગોત્તે' તતઃ સ્વલુ સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોત્રઃ 'સમણસ્સ ભગવઓ, મહાવીરસ્સ' શ્રમ-દ્વારા સમજાઈ ગઈ છે । દ્વીન્દ્રિયજીવ, ઓર ચૌદ્વિન્દ્રિયજીવ યે પ્રાણ શબ્દ સે, વનસ્પતિકાયાિક જીવ ભૂતશબ્દ સે, પંચેન્દ્રિય જીવ જીવશબ્દ સે ઓર પૃથિવીકાયાિક, અપ્કાયાિક, તેજસ્કાયાિક ઓર વાયુકાયાિક યે એકેન્દ્રિય જીવ સત્ત્વશબ્દ સે ગ્રહણ ક્રિયે હૈં તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ સંયમી સાધુ કોં અપની હરેક પ્રકાર કી પ્રવૃત્તિ એસી કરની ચાહિયે કિ જિસસે કિસી ખી જીવકા વિરાધના ન હો ।

(અસ્મિં ચ ણ અદ્વે ણો કિંચિ વિ પમાદ્યવ્વં) હિસ પ્રાણાદિ રક્ષણ રૂપ પ્રયોજન-સંયમ મેં થોડા સા ખી પ્રમાદ નહીં કરના ચાહિયે । પ્રભુ સ્કન્દક અનગાર કો સમજાતે હુએ ઉનસે કહ રહે હૈં કિ હે સ્કન્દક ! જો ચારિત્ર પાલનરૂપ અર્થધર્મ-તુમ્હે મૈંને પાલન નિમિત્ત પ્રતિપાદિત ક્રિયા હૈં ઉસ અર્થ મૈં-કર્તવ્ય મેં કથમપિ પ્રમાદ કા સેવન નહીં કરના ચાહિયે । (તણ્ણં સે સંદણ્ણ કચ્ચાયણસગોત્તે) હિસ પ્રકાર જબ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને ઉનકો અનગાર ધર્મ કા સ્વરૂપ સમજાયા-તબ ઉન કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દક ને (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ હિમં

વડે સમજાવવામા આવી છે (પ્રાણુ) પદ્ધતી દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુ-રિન્દ્રિય હવેા ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે (ભૂત) પદ્ધતી વનસ્પતિકાયાના હવેા ગ્રહણ કરાયા છે (જીવ) પદ્ધતી પંચેન્દ્રિય હવેા અને (સત્ત્વ) પદ્ધતી પૃથિવીકાયા, અપ્કાયા, તેજસ્કાયા અને વાયુકાયાના હવેા ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે. ઠહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સંયમી સાધુની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ એવી હોવી જોઈએ કે જેનાથી જીવોની વિરાધના ન થાય.

(અસ્મિં ચ ણ અદ્વે ણો કિંચિ વિ પમાદ્યવ્વં) આ પ્રાણુ વગેરેના રક્ષણ રૂપ પ્રયોજનમા (સંયમમા) બિલકુલ પ્રમાદ કરવેા જોઈએ નહીં ભગવાન મહાવીર સ્કન્દકે અણુગારને સમજાવે છે કે હે સ્કન્દક ! જે શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું પાલન કરવાનો મેં તમને ઉપદેશ આપ્યો છે, તેના પાલનમાં તમારે બિલકુલ પ્રમાદ સેવવેા નહીં (તણ્ણં સે સંદણ્ણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે ! આ રીતે જ્યારે ભગવાન મહાવીરે કાત્યાયન ગોત્રી સ્કન્દકને અણુગાર-ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું ત્યારે તેમણે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ હિમં પચારૂવ)

શસ્ય મગવતો મહાધીરસ્ય 'ઇમ ઇયાસ્વ' ઇમગેતપ્પમ્ 'ધમ્મિય' ધાર્મિકમ્
 પર્મપ્રધાનર્ક ચારિત્રપાલનરૂપમ્ 'ઉવપસ' ઉપદેશં 'સમ્મ પઠિવજ્જહ' સમ્યક્
 સંપતિપચ્છે, સયમ સ્વીકરોતીત્યર્થઃ । અયાસો સ્કન્ધકઃ તત્તઃ કિંકરોતીત્યા-
 'તમાણાપ' इत्यादि । 'તમાણાપ' તદાશયા=મગવદાશયા 'તહ ગચ્છહ' તથા
 ગચ્છતિ તથા = ઈયાસમિત્યા ગચ્છતિ = ગમનાગમનં કરાતિ, 'તહ ચિટ્ટહ'
 તથા તિષ્ઠતિ, સયમાત્મપ્રવચનવિરાધનાપરિહારેણ તિષ્ઠતિ 'તહ નિસીયઈ'
 તથા નિપીદતિ ભૂમિપ્રમાજનપૂર્વકમ્પવિશ્વતિ 'તહ તુયહહ' તથા ત્વગ્વર્ષપતિ=

પયાસ્વ) અમણ મગધાન મહાધીર કે હસ પ્રકાર કે (ધમ્મિય) ધાર્મિક
 -ધર્મપ્રધાન-ચરિત્ર પાલનરૂપ (ઉવપસ) ઉપદેશ કો (સમ્મ પઠિવજ્જહ)
 અચ્છી તરહ સે સ્વીકાર કર લિયા અર્થાત્ સયમ કો ધારણ કર લિયા ।

અય સૂત્રકાર યહ પ્રકટ કરતે હૈં કિ સંયમ કો અંગીકાર કરને કે
 પાદ સ્કન્ધક ને ક્યા કિયા—(તમાણાપ તહ ગચ્છહ) અય વે સ્કન્ધક
 અનગાર પ્રમુ કી આજ્ઞા કે અનુમાર (તહ ગચ્છહ) ઈયાસમિતિ સે
 ગમનાગમન કરને લગે । (તહ ચિટ્ટહ) સયમ મેં અપને મેં તથા પ્રવચન
 મેં જિસ તરહ વિરાધના ન હો હસ પ્રકાર સે વે લહે રહને લગે । (તહ
 નિસીયઈ) પ્રમુ ને બેઠને કે લિયે જૈસા અન્હેં સમજાયા થા ડસ માફિક
 અય વે બેઠને લગે—અર્થાત્ બેઠ ને કી શ્રમિકા પદિલે પ્રમાર્જન કર સેને
 પાદ મેં વહાં બેઠતે (તહ તુયહહ) ત્યગ્વર્તન—કરબટ કે બદલ ને કે
 સમય મેં સાધુ કો ક્યા કરકે કરબટ બદલના ચાહિયે હસ વિષય મેં
 જૈસા પ્રમુ ને સ્કન્ધક કો ઉપદેશ દિયા થા વે હસ માર્ગ કે અનુસાર
 યતનાપૂર્વક અપમા પાર્શ્વપરિવર્તન—કરબટ બદલના કરને લગે અર્થાત્

અમણ અગ્રાન મહાધીરના તે પ્રકારના (ધમ્મિય) ધાર્મિક-અવિત્ર પાલનરૂપ
 (ઉવપસ) ઉપદેશને (સમ્મ પઠિવજ્જહ) ધણી સારી રીતે સ્વીકારી લીધે
 બેઠલે કે સંયમ ધારણ કર્યો અને નિર્જન ધમનું ચરિત્ર રીતે પાલન કરવા માંડ્યું

હવે સૂત્રકાર બે બતાવે છે કે સંયમ અંગીકાર કર્યા પછી સ્કન્ધક અનુમાર
 શું કયું ? (તમાણાપ તહ ગચ્છહ) હવે તે સ્કન્ધક પ્રમુની આજ્ઞાનુસાર
 ઇયાસમિતિનું પાલન કરીને અવર નવર કરવા લાગ્યા. (તહ ચિટ્ટહ) સંયમમાં
 તથા પ્રવચનમાં વિશાધના ન થાય તે રીતે ઉભા રહેવા લાગ્યા. (તહ નિસીયઈ)
 બેસતી વખતે ઠેવી રીતે બેસવું, બે બાબતમાં પ્રમુએ જે આજ્ઞા આપી
 હતી તે પ્રમાણે હવે પ્રમાણના કરીને (ત્યગ્વર્તન) બેસવાની જગ્યા સાફ
 કરીને ચતના પૂર્વક બેસવા લાગ્યા. (તહ તુયહહ) પ્રમુની આજ્ઞાનુસાર યતનાપૂર્વક
 પડવું ફેરવવા લાગ્યું બેઠલે કે પડવું ફેરવતા પહેલાં તે જગ્યાનું તથા તે

પ્રાણાદિનાં વિરાધના ન ભવેત્તથા કર્તવ્યમિત્યર્થઃ । 'અસ્મિંચ ણ અદ્દે ણો કિંચિ વિ પમાઇયવ્વં ' અસ્મિંચ સ્વલુ અર્થે પ્રાણાદિ રક્ષણરૂપે પ્રયોજને ન કિંચિદપિ પ્રમાદયિતવ્યમ્ હે સ્કન્દક ! યોડર્થઃ ' ચારિત્રપાલનરૂપો ધર્મઃ પ્રતિપાદિતસ્તસ્મિન્નર્થે ત્વયા કથમપિ પ્રમાદો ન વિધેય ઇતિ, 'તણ ણં સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસગોત્તે' તતઃ સ્વલુ સ સ્કન્દકઃ કાત્યાયનગોત્રઃ ' સમણસ્સ ભગવઓ, મહાવીરસ્સ ' શ્રમ-

દ્વારા સમજાઈ ગઈ છે । દ્વીન્દ્રિયજીવ, ઓર ચૌદ્વિન્દ્રિયજીવ યે પ્રાણ શબ્દ સે, વનસ્પતિકાયિક જીવ ભૂતશબ્દ સે, પંચેન્દ્રિય જીવ જીવશબ્દ સે ઓર પૃથિવીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક યે એકેન્દ્રિય જીવ સત્ત્વશબ્દ સે ગ્રહણ ક્રિયે હૈં તાત્પર્ય કહને કા ગહ છે કિ સંયમી સાધુ કોં અપની હરેક પ્રકાર કી પ્રવૃત્તિ એસી કરની ચાહિયે કિ જિસસે કિસી મી જીવકા વિરાધના ન હો ।

(અસ્મિં ચ ણં અદ્દે ણો કિંચિ વિ પમાઇયવ્વં) હિસ પ્રાણાદિ રક્ષણ રૂપ પ્રયોજન-સંયમ મેં થોડા સા મી પ્રમાદ નહીં કરના ચાહિયે । પ્રમુ સ્કન્દક અનગાર કો સમજાતે હુણે ઉનસે કહ રહે હૈં કિ હે સ્કન્દક ! જો ચારિત્ર પાલનરૂપ અર્થધર્મ-તુમ્હે મૈને પાલન નિમિત્ત પ્રતિપાદિત ક્રિયા છે ઉસ અર્થ મૈ-કર્તવ્ય મેં કથમપિ પ્રમાદ કા સેવન નહીં કરના ચાહિયે । (તણ ણં સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસગોત્તે) હિસ પ્રકાર જબ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રમુને ઉનકો અનગાર ધર્મ કા સ્વરૂપ સમજાયા-તથા ઉન કાત્યાયન ગોત્રીય સ્કન્દક ને (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ હિમં

વડે સમજાવનામાં આવી છે (પ્રાણ) પદ્ધતી દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો અહંણ કરવામાં આવ્યા છે (ભૂત) પદ્ધતી વનસ્પતિકાયાના જીવો અહંણ કરાયા છે (જીવ) પદ્ધતી પંચેન્દ્રિય જીવો અને (સત્ત્વ) પદ્ધતી પૃથિવીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય અને વાયુકાયના જીવો અહંણ કરવામાં આવ્યા છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સંયમી સાધુની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ એવી હોવી જોઈએ કે જેનાથી જીવોની વિરાધના ન થાય

(અસ્મિં ચ ણં અદ્દે ણો કિંચિ વિ પમાઇયવ્વં) આ પ્રાણ વગેરેના રક્ષણ રૂપ પ્રયોજનમાં (સંયમમાં) બિલકુલ પ્રમાદ કરવો જોઈએ નહીં ભગવાન મહાવીર સ્કન્દક અણુગારને સમજાવે છે કે હે સ્કન્દક ! જે શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું પાલન કરવાનો મેં તમને ઉપદેશ આપ્યો છે, તેના પાલનમાં તમારે બિલકુલ પ્રમાદ સેવવો નહીં (તણ સે સ્વંદણ કચ્ચાયણસ્સ ગોત્તે ! આ રીતે જ્યારે ભગવાન મહાવીરે કાત્યાયન ગોત્રી સ્કન્દકને અણુગાર-ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું ત્યારે તેમણે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ હિમં ઇયારૂવ)

કીદશો જાત ઇત્યાહ= 'ઈરિયા સમિપ' 'ઈયાં સમિતઃ'=ઈરણમીર્યા, ઈર્યા-રાગદ્વેષ
રાહિત્યેન યતનયા ગમનમ્ = પ્રસ્થરતરસહસ્રકરકરનિકરપ્રકાશિતાસુ દિશાસુ
પદાર્થસીક્ષણસમે ચક્ષુર્દ્રવ્ય મનુષ્યરયચક્તુરગચ્છુરહુષ્ણાતુપારાદૌ પ્રાસુક્તમાર્ગે
તદેકવાનમનસો મુનેઃ ધર્મેર્વિન્યસ્તચરણસ્ય સક્ષુચિતનિઝપૂર્વાપરગાત્રસ્ય પુરતોમૂન્ય
સ્તયુગમાપ્રદૃષ્ટ્યા ચેદનમ્, તથા સમિતઃ=સમ્યક્પ્રકારેણ યુક્તઃ, ઈર્યાસમિતિમાનિ

તરહ જે કાત્યાયનગોષ્ઠીય સ્કન્ધક અનગાર હો ગયે । અર્થાત્ મગધાન
કા ઉપદેશ સુનકર જે મગધસપ્તિપાદિત ધર્મકા આચરણ કરતે હુપ
દ્રવ્ય ઔર માથ સે અનગાર હો ગયે । જે કેસે અનગાર હુપ ? હસકે
મિયે કહતે હૈં કિ (ઈરિયાસમિપ) રાગ ઔર દ્વેષ સે રહિત હોકર
પતના પૂર્વક ગમન કરના હસકા નામ ઈયાં હૈં । અર્થાત્-જબ સૂર્યકી
પ્રસ્થર કિરણોં સે માર્ગ અઝીતરહ સે પ્રકાશિત હો ચુકા હો સબ દિશા
ઓં મેં પ્રકાશ ફેલ ગયા હો-આંધોં સે કિસી ખી પ્રકાર કી દેલનેમેં
પાધા ન હો, દોનોં આંધોં સે પદાર્થકા નિરીક્ષણ અઝી તરહ સે હો
સકે પેસે આંધુકી હોતયા તુપાર આદિ સે યુક્ત માર્ગ મનુષ્યોં કે સંચાર
સે, રયશ્વક કે સંચાર સે, તુરગ આદિ કે સુરોં સે ધ્રુણ-શક્ત પરિણત
અર્થાત્ અચિત્ત હો ચુકા હો પેસે પ્રાસુક માર્ગ પર ચલને મેં ઉપયોગ
સહિત હોતે હુપ મુનિકા જો ધીર ૨ આગે ૨ કી સુસરા પ્રમાણ મૂમિ દેલ
કર શરીરકો ડહર ડહર દિશાયે કુલાયે બિના ગમન હૈં હસકા નામ

બન્ધા એટલે કે બાંધવાનો ઉપદેશ સાંભળીને તેમણે પ્રપેદ ધર્મનું આચરણ
કરતા કરતા દ્રવ્ય અને ભાવે અણગમ થઈ ગયા. તેણે કેવા અણગમ થઈ
ગયા ? તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-(ઈરિયાસમિપ) તેણે
ધર્માસમિતિ યુક્ત બન્ધા રાગ દ્વેષથી રહિત બનવાને યતના પૂર્વક ગમન કરતું,
તેનું નામ (ઈયાં) છે એટલે કે બન્ધા સૂર્યના તેજસ્વી કિરણોથી માત્ર
સારી રીતે પ્રકાશિત થઈ ગયો હોય, આરે દિશાઓમાં પ્રકાશ ફેલાયો હોય
કોઈ પણ વસ્તુને આખો વડે બેવામાં કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી નથી ન
હોય, બને આખોથી વસ્તુનું બરાબર નિરીક્ષણ કરી શકાતું હોય, તથા
બાકી વગેરેથી રહિત એવો માર્ગ છે જે મનુષ્યોના અવર જવરથી, રથ
ચક્રના સંચારથી, અને અન્ય વગેરે પ્રાણીઓના પગની ખરીબી સાથે
(અચિત્ત) થઈ યુક્તો હોય એવા પ્રાસુક (હોય રહિત) માર્ગ પર માત્રની
પૂંસરી પ્રમાણ ભૂમિને બોધને, ખીને ખીસે શરીરને આમ તેમ ટેકાબા બિના
મુનિનું જે ગમન થાય છે તેને ઈયાં કહે છે તે ઈયાંથી જે સમિત(યુક્ત)

प्रमार्जनपूर्वकं पार्श्वपरिवर्त्तनं करोति 'तह भुंजइ' तथा भुङ्क्ते=अङ्गारधूमादिदोष
वर्जनेनाहारादि करोति । 'तह भासइ' तथा भापते सावद्यपरिवर्जनेन भाषा
समित्या वदति, 'तह उट्टाए उट्टाय' तथोत्थायोत्थाय=तथा=निद्राप्रमादवर्जनेन
उत्थया उत्थाय आत्मशक्त्या पूर्णरूपेण सावधानीभूयेत्यर्थः 'पाणेहिं भूएहिं जीवेहिं
सत्तेहिं' प्राणेषु भूतेषु जीवेषु सत्त्वेषु=प्राणादिषु 'संजमेण' संयमेन = रक्षण-
रूपेण 'संजमेइ' संयमयति=यतते जीवरक्षायां यतनावान् भवति-इत्यर्थः
'अस्सि च णं अट्टे णो पमायइ' अस्मिंश्च खलु अर्थे संयमपालनरूपे नो प्रमाद्यति
=प्रमादं न करोतीति । 'तएणं से खंदए कच्चायणस्स गोत्ते' ततः खलु स स्क-
न्दकः कात्यायनगोत्रः 'अणगारे जाए' अनगारो जातः भगवत उपदेशं श्रुत्वा भग-
वत्प्रतिपादितं श्रुतचारित्रादि धर्ममाचरन् द्रव्यतो भावतश्चानगारोऽभवदिति भावः।

करघट बदल ने पहिले वे उस करघट और स्थान का प्रमा-
र्जन कर लेते-तब कहीं वे करघट बदलते-(तह भुंजइ) अङ्गारदोष और
धूमादिदोष से वर्जित वे आहार आदि कर ने लगे । 'तह भासइ' सावद्य-
-वचन का परिहार करके अब वे भाषा समिति के अनुसार बोल
ने लगे 'तह उट्टाए उट्टाय' तथा अपनी आत्मशक्ति से उठ कर प्रमाद
निद्राका त्याग करके सोच समझ कर अर्थात् पूर्णरूप से सावधान
होकर-'पाणेहिं, भूएहिं, जीवेहिं, सत्तेहिं, प्राणों में, भूतों में, जीवों में
और सत्त्वों में 'संजमेण' उनके रक्षण रूप संयम से प्रवृत्ति करने लगे
अर्थात्-जीवों की रक्षा करने में वे यतनावान् बन गये । 'अस्सि च णं
अट्टेणो पमायइ' इस अर्थमें-संयम पालन रूप जिन कर्तव्य में-वे थोड़ा
सा भी प्रमाद नहीं करते । 'तएणं से खंदए-कच्चायणस गोत्ते' इस

पठ्यानु प्रमार्जन (पूछ लेवानी किया) करता होता (तह भुंजइ) भग-
वान्नी आज्ञानुसार निर्दोष-प्रासुक-अङ्गार अङ्गु करवा लाग्या अट्टे के
अङ्गार दोष अने धूमादि दोषथी रहित आङ्गार अङ्गु करवा लाग्या (तह
भासइ) सावद्य वचनने त्याग करीने निर्वध (दोष रहित) वचन ओलवा
लाग्या-भाषासमितिनु पालन करवा लाग्या (तह उट्टाए उट्टाय) तथा पोतानी
आत्मशक्तितो उठीने-प्रमाद निद्रानो त्याग करीने, सावधानी पूर्वक (पाणेहिं,
भूएहिं जीवेहिं, सत्तेहिं, संजमेण) प्राण, भूत, जव अने सत्त्वोनी रक्षा थाय ओवी
रीते वर्त्तवा लाग्या अट्टे के तेओ यतना पूर्वक जवोनी रक्षा करवा लाग्या.
अस्सि च णं अट्टे णो पमायइ) आ अर्थभा (संयमनु पालन करवा रूप
पोताना कर्तव्यभा) तेओ अलकुल प्रमाद करता नही (तएण से खंदए
कच्चायणस्स गोत्ते) आ रीते कात्यायन ओत्री स्कंदक साथ अर्थभा अणुगार

કીદશો જાત ઇત્યાહ= 'ઈરિયા સમિપ' ઈયાં સમિત =ઈરણમીર્યા ઈયાં-રાગદ્વેષ
રાહિત્યન યતનયા ગમનમ્ = પ્રત્યક્ષરસહસ્રકરકરનિકરપ્રકાશિતાસુ દિશાસુ
પદાર્થધીમણસમે ચક્ષુર્દ્યે મનુષ્યરચક્રતુરગતુરક્ષુણ્ણતુપારાદૌ પ્રાપ્તુમાર્ગે
તથેકવાનમનસો મુને ક્ષનૈર્વિન્યસ્તચરણસ્ય સક્ષુષિતનિમપૂર્વાપરગાત્રસ્ય પુરતોયૂન્ય
સ્તયુગમાપ્રદૃષ્ટયા ચેદનમ્, તયા સમિત =સમ્પરૂપકારેણ યુક્ત, ઈયાંસમિતિમાનિ-

તરહ વે કાત્યાયનગોત્રીય સ્કન્દક અનગાર હો ગયે । અર્થાત્ મગવાન
કા ઉપદેશ સુનકર યે મગવત્પ્રતિપાવિત ધર્મકા આચરણ કરતે હુપ
દ્રષ્ય ઔર માય સે અનગાર હો ગયે । વે કૈસે અનગાર હુપ ? ઇસ્કે
લિધે કહતે હૈં કિ (ઈરિયામમિપ) રાગ ઔર દ્વેષ સે રહિત હોકર
યતના પૂર્વક ગમન કરના ઇસ્કા નામ ઈયાં હૈં । અર્થાત્-જબ સૂર્યકી
પ્રત્તર કિરણોં સે માર્ગ અઢીતરહ સે પ્રકાશિત હો જુકા હો સબ દિશા
ઓં મેં પ્રકાશ ફેલ ગયા હો-આંચોં સે કિસી ંી પ્રકાર કી દેલનેમેં
પાવા ન હો, દોનોં આંચોં સે પદાર્થકા નિરીક્ષણ અઢી તરહ સે હો
સકે એસે આંચુકી હોતયા તુપાર આદિ સે યુક્ત માર્ગ મનુષ્યોં કે સંચાર
સે, રચચક્ર કે સંચાર સે, તુરગ આદિ કે સુરોં સે ક્ષુણ્ણ-શક્ત પરિણત
અર્થાત્ અચિત્ત હો જુકા હો એસે પ્રાપ્તુક માર્ગ પર ચલને મેં ઉપયોગ
સહિત હોતે હુપ મુનિકા જો ધીરે ૨ આગે ૨ કી જુસરા પ્રમાણ મૂમિ દેખ
કર શરીરકો ડહર ડહર હિલાયે કુલાયે ચિના ગમન હૈં ઇસ્કા નામ

બન્યા કોટલે કે બગવાનનો ઉપદેશ સાંભળીને તેમણે પ્રત્યેક ધર્મનું આચરણ
કરતાં કરતાં દ્રબ્યે અને બાવે અલગગાર થઈ ગયા. તેઓ કેવા અલગગાર થઈ
ગયા ? તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-(ઈરિયાસમિપ) તેઓ
ધર્માસમિતિ મુખ્ય બન્યા. રાગ દ્વેષથી રહિત બનીને યતના પૂર્વક ગમન કરતું,
તેનું નામ (ધર્યા) છે. કોટલે કે બ્યારે સૂચના તેજસ્વી કિરણોથી માર્ગ
સારી રીતે પ્રકાશિત થઈ ગયો હોય, બ્યારે દિશાઓમાં પ્રકાશ ફેલાયો હોય
કોઈ પણ વસ્તુને આખો વડે બોવામાં કોઈ પણ પ્રકારની મુશ્કેલી નહીં ન
હોય, બન્ને આખોથી વસ્તુનું બરાબર નિરીક્ષણ કરી શકાતું હોય, તથા
ઝાઝળ વગેરેથી રહિત કોવો માર્ગ છે જે મનુષ્યોના અવર જવરથી, રમ
બકેના સચારથી, અને અશ્વ વગેરે પ્રાણીઓના પગની ખરીથી ચોકસો
(અચિત્ત) થઈ ચુક્યો હોય, કોવા પ્રાપ્તક (દોષ રહિત) માર્ગ પર ચાલતી
પૂસરી પ્રમાણ ભૂમિને બોધને, ધીમે ધીમે શરીરને આમ તેમ ઠાલાઆ ચિના
મુનિનું જે ગમન થાય છે તેને ધર્યા કહે છે તે ધર્યાથી જે સમિત(યુક્ત)

ત્યર્થઃ ૧ । ‘ ભાસાસમિષ્-ભાષાસમિતઃ-ભાષણ ભાષા = કાર્કશ્યાદિરહિતહિત-મિતસ્ફીતમૃદુભાષણરૂપા, તથા સમિતઃ = યુક્તઃ ૨ । ભાષાસમિતિમાનિત્યર્થઃ ‘ એસણાસમિષ્ ’ એષણા સમિતઃ-એષણા - નવકોટિવિશુદ્ધભિક્ષાગ્રહણરૂપા, સા ચ ગવેષણા ગ્રહણેષણા-પરિભોગૈષણાદિભેદેન ત્રિવિધા ભવતિ તથા સમિતઃ=સમ્યગુપયોગયુક્તઃ, એષણા સમિતિમાન્ ઇત્યર્થઃ । ‘ આયાણમંડમત્તનિક્ષેવણાસમિષ્ ’ આદાનમાણ્ડમાત્રનિષ્કેષણા સમિતઃ, તત્ર-આદાનેન=ગ્રહણેન સહ માણ્ડમાત્રાયાઃ=ઉપકરણસમૂહરૂપાયાઃ યદ્વા માણ્ડસ્ય પાત્રસ્ય, માત્રસ્ય=વસ્ત્રાદિરૂપોપકરણસ્ય, યદ્વા માણ્ડમાત્રયોઃ-ઇતિચ્છાયા પક્ષે માણ્ડસ્ય યા નિષ્કેષણા=

ઈર્ષ્યા હૈ । ઇસ ઈર્ષ્યા સે જો સમિત હૈ- અચ્છી તરહ સે યુક્ત હૈ-વે ઈર્ષ્યા સમિત હૈ । અર્થાત્ ઈર્ષ્યાસમિતિ વાલે હૈ । ઇસ પ્રકાર કી ઈર્ષ્યા સમિતિ વાલે વે સ્કન્દક અનગાર હો ગયે । ‘ ભાસાસમિષ્ ’ કર્કશતા આદિ સે રહિત હિત, મિત, મૃદુ ભાષણ કરના ઇસ કા નામ ભાષા સમિતિ હૈ । ઇસ ભાષા સમિતિ સે જો યુક્ત હોતે હૈ વે ભાષાસમિત કહલાતે હૈ । સ્કન્દક અનગાર ઇસ ભાષા સમિતિ સે યુક્ત બન ગયે । ‘ એસણાસમિષ્ ’ નવકોટિ સે વિશુદ્ધ ભિક્ષા કા ગ્રહણ કરના ઇસકા નામ એષણા હૈ । યહ એષણા- ગવેષણા, ગ્રહણેષણા ઓર પરિભોગૈષણા આદિ કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કી હૈ । ઇસ એષણા સે જો યુક્ત હોતે હૈ અર્થાત્ જો ઇસ મેં અચ્છી તરહ સે ઉપયોગ રખતે હૈ વે એષણા સમિત હૈ । વે સ્કન્દક સુનિ ઇસ એષણા સમિતિ સે યુક્ત બન ગયે । ‘ આયાણમંડમત્તનિક્ષેવણાસમિષ્ ’ ઉપકરણ સમૂહ રૂપ માંડ માત્રા કે ગ્રહણ કરને મેં ઓર ઉઠાને મેં અથવા માંડ પાત્ર, એવં માત્ર-વસ્ત્રાદિરૂપ ઉપકરણોં કે ધરને મેં, ઉઠાને

હોય છે, તેને ઈર્ષ્યાસમિત અથવા ઈર્ષ્યાસમિત વાળો કહે છે. તે સ્કન્દક અણુગાર તે પ્રકારની ઈર્ષ્યાસમિતિ વાળા થઈ ગયા. (ભાસાસમિષ્) કર્કશ પણું વગેરે રહિત, હિત, મિત, મૃદુ વાણી બોલનારને ભાષાસમિતિથી યુક્ત કહેવામા આવે છે. સ્કન્દક અણુગાર ભાષાસમિતિથી પણુ યુક્ત બન્યા (એસણાસમિષ્) વિશુદ્ધ ભિક્ષાને “ એષણા ” કહે છે. તે એષણાના આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર છે- (૧) ગવેષણા, (૨) ગ્રહણેષણા, અને (૩) પરિભોગૈષણા. આ એષણાથી જે યુક્ત હોય છે એટલે કે તેનું જે બરાબર પાલન કરે છે તેને એષણા સમિત કહે છે. સ્કન્દક અણુગાર એષણા સમિતિથી યુક્ત બની ગયા- (આયાણમંડમત્તનિક્ષેવણાસમિષ્) માંડ એટલે પાત્ર અને માત્ર એટલે વસ્ત્રાદિ રૂપ ઉપકરણો પાત્ર અને વસ્ત્રાદિ રૂપ ઉપકરણોને મૂકતી વખતે

મ્યાસઃ, તસ્યાં માણ્દોપકરણાનાં ગ્રહણે સ્થાપને ચેત્યર્થઃ સમિત=યતનાપાત્ સુપ
તિલેલિત સુપ્રમાર્જિતાદિ ક્રમેણ પ્રવર્તક इत्यर्थः । ‘ उच्चारपासवणखेलजस्तसिंघाणपरिहावणियासमिप ’
‘ उच्चारप्रसवणखेलजस्तसिंघाणपरिहावणियासमिप ’
‘ तत्र-उच्चार=पुरीषं, प्रसवण=मूत्र, खेल इच्छेष्मा, जस्त=देहमय,
सिंघाण=नासिकामलम्, पसेषां परिष्ठापनिका=व्युत्सर्जनं तत्र समित=यतनाचार

में जो यतना पूर्वक प्रवृत्ति की जाती है अर्थात् जिस स्थानपर—उन्हें धरना
हो सो पहिले उस स्थान की प्रमार्जना कर लेनी और जो उपकरण उठाना
हो उसकी उठानेसे पहिले प्रतिलेखना प्रमार्जना करलेनी इसका
नाम आदान भांडमात्रनिक्षेपणसमिति है। इस समिति से जो युक्त
होते हैं वे आदानभांडमात्रनिक्षेपणा समिति धाळे कहलाते हैं। स्कन्दक
अनगार इस समिति से युक्त बन गये। अर्थात् जब वे धर्मोपकरणोंको
घरते उठाते थे तब उसकी वे पहिले अच्छी तरह प्रतिलेखना कर लेते
और अच्छी तरह से उसकी प्रमार्जना कर लेते—तब कहीं वे वसे घरते
और उठाते थे। उच्चारपासवणखेलजस्तसिंघाणपरिहावणिया-
समिप, उच्चार नाम पक्षी नील का है, प्रसवण नाम—सधुनील का है,
खेल नाम खकार—इच्छेष्माका है, जस्त नाम शरीर के मेल का है, सिंघा
ण नाम नाक के मेलका है। इन सब की परिष्ठापनिका क्रिया में अर्थात्
इनके परठने में यतनाकरना इसका नाम उच्चारप्रसवण खेल जस्त

તથા લેતી વખતે યતના પૂર્વક જે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે—એટલે કે તેમને
જે સ્થાને મૂકવા હોય તે સ્થાનને પહેલા રબેડરવુથી પુલવાની અને જે
ઉપકરણને ઉઠાવવાનું હોય તેને ઉઠાવતા પહેલાં તેની પ્રમાણના કરવાની ક્રિયાને
આદાનભાંડમાત્ર નિક્ષેપણ સમિતિ કહે છે તે સમિતિથી જે મુક્ત હોય છે તેને આ
દાનભાંડમાત્ર નિક્ષેપણ સમિતિ કહે છે અનેક બહુગાર આદાનભાંડમાત્ર નિક્ષેપણ
સમિતિથી મુક્ત બન્યા તાત્પર્ય એ છે કે અનેક બુનિ કોઈ પણ પ્રમેયકરણને
મૂકતાં કે ઉપાડતાં પહેલાં તેની સારી રીતે પ્રતિલેખના અને પ્રમાણના કરી
લેતા હતા (ઉચ્ચારપાસવણખેલજસ્તસિંઘાણપરિહાવણિયાસમિપ) (ઉચ્ચાર)
એટલે મળ, ઝાઝા (પ્રસવણ) એટલે મૂત્ર (પેશાબ,) (લેહ) કદ, (જસ્ત)
એટલે શરીરનો મેલ, (સિંઘાણ) એટલે નાકમાંથી નીકળતો થીકણો પદાર્થ
(શેષ,) એ બધી વસ્તુઓ પરકવાની ક્રિયા યતનાપૂર્વક કરવી તેનું નામ ઉચ્ચાર
પ્રસવણ ખેલ જસ્ત સિંઘાણ—પરિષ્ઠાપનિકા સમિતિ છે તે સમિતિથી મુક્ત બુનિને
ઉચ્ચારપ્રસવણ ખેલ જસ્ત સિંઘાણ પરિષ્ઠાપનિકા સમિત કહે છે અનેક

‘मणसमिष्ट’ मनःसमितः—मनः=अन्तःकरणं, तत्र समितः निरवद्यमनःप्रवृत्ति-
मान् कुशलमनोयोगवानित्यर्थः । ‘वयसमिष्ट’ वचः समितः=वचसि अतृप्त
कटुत्वसावद्यादि दोषरहितवचने समितः=उपयोगवान्, हितमितप्रियसत्यवचो
योगवानित्यर्थः । ‘कायसमिष्ट’ कायसमितः कायः=शरीर, तत्र समितः प्राण्यु-
पघातादिदोषपरिहारपूर्वकमाकुञ्चनप्रसारणादि क्रियाकारकः । ‘मणगुत्ते’ मनो-
गुप्तः, मनसा=मनोव्यापारेण गुप्तः रक्षितः संयमितमनोव्यापारः मनोजन्या

शिधाणपरिष्ठापनिका समिति है । इस समिति से जो युक्त होते हैं वे उच्चार प्रस्रवण खेल जल्ल सिधाणपरिष्ठाननिकासमितिवाले कहलाते हैं । ये स्कन्दक अनगार इस समिति से युक्त बन गये । ‘मणसमिष्ट’ वे मनः समित वाले हो गये मन नाम अन्तः करण का है । इस अन्तः-करण में वे समित यतना शाली हो गये अर्थात् निरवद्यमनः प्रवृत्ति से युक्त हो गये—अकुशल मनोयोगको त्याग कर वे कुशल मनोयोग वाले बन गये । ‘वय समिष्ट’ वचन में समित हो गये, अर्थात् असत्य, कटुक, सावद्य आदि दोषों से रहित ऐसे वचन में उपयोग वाले हो गये, हित, मित, प्रिय ऐसे सत्यवचन रूप योग से युक्त हो गये । ‘कायसमिष्ट’ काय नाम शरीर का है, इसमें समित हो गये, अर्थात् जीवों का उप-घात अपघात होने रूप दोष का परित्याग करते हुए वे स्कन्दक अन-गार अपने शरीर की आकुञ्चन, प्रसारण आदि क्रिया करने लगे (मण-गुत्ते) संयमित मनोव्यापारवाले हो गये, अर्थात् अपने मन को उन्होंने वे वश में कर लिया । मनोयोग से जो कर्मरूप कचरा आता था उसका

अणुगार ते समितिथी पणु युक्त भनी गया । (मणसमिष्ट) त्थार भाद तेओ मन-समित भनी गया । ओटले के निरवद्य (दोष रहित) मननी प्रवृत्तिवाणा भनी गया—अशुल मनोयोगनो परित्याग करीने तेओ शुलमनोयोगवाणा भनी गया । (वयसमिष्ट) तेओ वचन समित भनी गया । ओटले के असत्य, कटु श सावद्य (दोष युक्त) वगेरे दोषोथी रहित वचनो भोलवा लाग्या । हित, मित, अने प्रिय सत्यवचन रूप योगथी युक्त भनी गया (कायसमिष्ट) काय ओटले शरीर, तेओ कायसमित भनी गया ओटले के पोताना शरीरनी क्रियाओ अथवा पोताना अगोना लुलनयलन ओवी रीते करवा लाग्या के ओथी कोष्ठ पणु विराधना न थाय तेनुं ध्यान राभता थथ गया (मणगुत्ते) तेभओ पोताना मनने पूरे पूरे वश करी लीधुं तेओ मनना संयमथी युक्त थथ गया मनोयोगथी के कर्म रूप रचनो प्रवेश थतो छतो तेनो

અનુકર્મકચરનિરોધકા, અકુશલમનોયોગનિરોધકો યા । યદો મનાગુપ્તાઃ
મનો ઘૃપ્તિમાન્ તન્ન મનોઘૃપ્તિસિદ્ધિઃ, યથા-આર્તરોદ્રધ્યાનાનુષ્ઠિપદ્ધત્વનાજાલ-
વિયોગલક્ષણા પ્રથમા ૧, શાસ્ત્રાનુગામિની પરલોકસાધિની ધર્મધ્યાનાનુષ્ઠિની
માધ્યસ્થ્યપરિણામરૂપા દ્વિતીયા ૨, કુશલાકુશલમનોઘૃપ્તિનિરોધેન વિરામ્યસ્તયોગ-
સમ્પાદિતાવસ્થા વિશ્લેષજ-યા-આત્મસ્વરૂપરમણરૂપા તૃતીયા ૩ ।

ઉક્તચ્ચ—“ વિમુક્તકલ્પનાજાલ, સમત્વ સુપતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામ મનસ્તઃકર્મનોઘૃપ્તિરુદાહતા ॥ ૧ ॥ ’ શ્લોક ॥

જેને નિરોધ કર દિયા । અથવા-અકુશલ મનોયોગ કો અકુશલ
માનસિક વ્યાપાર કો જોને રોક દિયા । અર્થાત્-જે મનોગુપ્તિ સે યુક્ત હો
ગયે । મનોગુપ્તિ ત્રીન પ્રકાર કી હોતી હૈ-જેસે આર્ત રોદ્ર ધ્યાન સંબંધી
કલ્પનાજાલ કા ત્યાગ કરના યહ પ્રથમ મનોગુપ્તિ હૈ । શાસ્ત્ર માર્ગકા
અનુસરણ કરને ચાલી એવ પરલોક કો સુધારને ચાલી તથા ધર્મધ્યાન
કે અનુષ્ઠાણાલી એસી જો માધ્યસ્થ્ય પરિણતિ રૂપ વૃત્તિ (મધ્યસ્થ માધ
ચાલી વૃત્તિ) હોતી હૈ સહ દુસરી મનોગુપ્તિ હૈ । કુશલ એવ અકુશલ
મનોઘૃપ્તિકે નિરોધ પૂર્વક વિરામ્યસ્ત યોગ દ્વારા સંપાદિત અવસ્થાવિશેષસે
જનિત હોતી હૈ એસી આત્મસ્વરૂપ મેં રમણરૂપ ત્રીસરી મનોગુપ્તિ હૈ ।

કહા યી હૈ—“ વિમુક્તકલ્પનાજાલ, સમત્વે સુપતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામ મનસ્તઃકર્મ-મનોગુપ્તિરુદાહતા ” ॥ ૧ ॥

મનોગુપ્તિ હસ તરહ સે ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ-૧૫૫ મનોગુપ્તિ
થહ કિ મિસમેં કલ્પનાઓં કા સર્વથા અમાધ રહે-કિસી યી પ્રકાર કી

તેમજી નિરોધ કરી લાધો એવે કે અશુભ મનોબેગને (માનસિક પ્રવૃત્તિને)
તેમજી રોકી લીધો એ રીતે તેઓ મનોગુપ્તિથી મુક્ત બની ગયા મનોગુપ્તિના
બા પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર છે- આર્ત રોદ્રધ્યાન વાળી તમામ ઇચ્છાઓના ત્યાગ
કરવો તે પહેલી મનોગુપ્તિ છે શાસ્ત્રમાર્ગ અનુસરનારી અને પરલોકને સુધાર
નારી તથા ધર્મધ્યાનના અનુષ્ઠાણવાળી, એવી જે મધ્યસ્થ ભાવવાળી વૃત્તિ
હોય તેને બીજી મનોગુપ્તિ કહે છે કુશલ અને અકુશલ મનોઘૃપ્તિના નિરોધ
પૂર્વક, લાંબા અભ્યાસથી અને યોગ વડે પ્રાપ્ત થયેલી અવસ્થા વિશેષથી આત્મ
સ્વરૂપમાં જેમ રમણતા થાય છે તે મનોગુપ્તિ છે, કહું પણ છે કે—

(વિમુક્તકલ્પનાજાલ સમત્વે સુપતિષ્ઠિતમ્)

આત્મારામ મનસ્તઃકર્મ મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥ ૧ ॥

મનોગુપ્તિ બા પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની કહી છે એક મનોગુપ્તિ એવી છે કે
જેમાં કલ્પનાઓના ત્યાગ અભાવ રહે છે કેઈ પણ પ્રકારની કલ્પના મનમાં

‘मणसमिष्ट’ मनःसमितः—मनः=अन्तःकरणं, तत्र समितः निरवधमनःप्रवृत्ति-
मान् कुशलमनोयोगवानित्यर्थः । ‘वयसमिष्ट’ वचः समितः=वचसि अनृत
कटुत्वसावधादि दोषरहितवचने समितः=उपयोगवान्, हितमितप्रियसत्यवचो
योगवानित्यर्थः ‘कायसमिष्ट’ कायसमितः कायः=शरीर, तत्र समितः प्राण्यु-
पघातादिदोषपरिहारपूर्वकमाकुञ्चनप्रसारणादि क्रियाकारकः । ‘मणगुत्ते’ मनो-
गुप्तः, मनसा=मनोव्यापारेण गुप्तः रक्षितः संयमितमनोव्यापारः मनोजन्या

सिंघाणपरिष्ठापनिका समिति है । इस समिति से जो युक्त होते हैं वे उच्चार प्रसन्नवण खेल जल्ल सिंघाणपरिष्ठाननिकासमितिवाले कहलाते हैं । ये स्कन्दक अनगार इस समिति से युक्त बन गये । ‘मणसमिष्ट’ वे मनः समित वाले हो गये मन नाम अन्तः करण का है । इस अन्तः-करण में वे समित यतना शाली हो गये अर्थात् निरवधमनः प्रवृत्ति से युक्त हो गये—अकुशल मनोयोगको त्याग कर वे कुशल मनोयोग वाले बन गये । ‘वय समिष्ट’ वचन में समित हो गये, अर्थात् असत्य, कटुक, सावध आदि दोषों से रहित ऐसे वचन में उपयोग वाले हो गये, हित, मित, प्रिय ऐसे सत्यवचन रूप योग से युक्त हो गये । ‘कायसमिष्ट’ काय नाम शरीर का है, इसमें समित हो गये, अर्थात् जीवों का उपघात अपघात होने रूप दोष का परित्याग करते हुए वे स्कन्दक अनगार अपने शरीर की आकुचन, प्रसारण आदि क्रिया करने लगे (मणगुत्ते) संयमित मनोव्यापारवाले हो गये, अर्थात् अपने मन को उन्होंने ने वश में कर लिया । मनोयोग से जो कर्मरूपकचरा आता था उसका

अणुगार ते समितिथी पणु युक्त भनी गया (मणसमिष्ट) त्थार भाद तेओ भनःसमित भनी गया ओटले के निरवध (दोष रक्षित) मननी प्रवृत्तिवाणा भनी गया—अशुल मनोयोगनो परित्याग करीने तेओ शुलमनोयोगवाणा भनी गया (वयसमिष्ट) तेओ वचन समित भनी गया. ओटले के असत्य, कर्कश सावध (दोष युक्त) वगेरे दोषोथी रक्षित वचनो ओलवा लाग्या. हित, मित, अने प्रिय सत्यवचन रूप योगथी युक्त भनी गया (कायसमिष्ट) काय ओटले शरीर, तेओ कायसमित भनी गया. ओटले के पोताना शरीरनी क्रियाओ अथवा पोताना अगोना छलनयलन ओवी रीते करवा लाग्या के जेथी केछ पणु निराधना न थाय तेनु ध्यान राखता थछ गया (मणगुत्ते) तेमणु पोताना मनने पूरे पूरे वश करी दीधु तेओ मनना संयमथी युक्त थछ गया मनोयोगथी जे कर्म रूप रचनो प्रवेश थतो छतो तेनो

દ્વિતીયા-શુભમાપૃચ્છ્ય શરીરસસ્તારકપતિલેખનપ્રમાર્જનાદિ સમયોચિત્ક્રિયા સમૂહસમ્પાદનપૂર્વક શયનામનાદિ વિધેયમ્, સત્તો શુરુનિર્દેશેન શયનાસનનિષેપા દાનાદિપુ સ્વતઃપ્ર ચેષ્ટાત્યાગેન નિયતકાયચેષ્ટારૂપા ।

ઉક્તશ્ચ—“ ઉપસર્ગપ્રસન્નેઽપિ કાયોત્સર્ગજુપોમુનેઃ ।

સ્થિરીમાય શરીરસ્ય, કાયગુપ્તિર્નિર્ગચતે ॥ ૧ ॥

શયનાસનનિષેપાઽઽદાનસક્રમણેયુ ષ ।

સ્થાનેપુ ચેષ્ટા નિયમઃ, કાયગુપ્તિસ્તુ સાઽપરા ” ॥૨॥ રૂઠિ ।

કરતા હૈ । દ્વિતીય પ્રકાર મેં-શુભની આશા કે અનુમાર શારીરિક ક્રિયા ઓં કા કરના હોતા હૈ । અપની ઇચ્છા કે અનુમાર કાયિકી ક્રિયા કી સ્વતઃપ્ર પ્રવૃત્તિ સાધુ નહીં કરતા હૈ । જૈસે શાસ્ત્ર કી યહ આશા હૈ કિ સાધુ જપ શયન આસન આદિ કાર્ય કરે તો ઉસે પૂછકર હી યહ કાર્ય, અપને શરીર કી ઓર સસ્તારક કી પ્રતિલેખના પ્રમાર્જના આદિ કરતે હુપ (તરસમયોચિત્ક્રિયાસમૂહસમ્પાદન) પૂર્વક હી કરના ચાહીયે । હસ તરહ યહ હસ દ્વિતીય પ્રકાર મેં શુભ કે આદેશ સે હી શયન, આસન, નિષેપ, આદાન આદિ ક્રિયાઓં મેં પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ ઓર અપની યહ સ્વતઃપ્ર ચેષ્ટા કા ત્યાગ કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ નિયત કાયચેષ્ટા રૂપ દ્વિતીય પ્રકાર કાયગુપ્તિ કા જાનના ચાહીયે । કહા બી હૈ

“ ઉપસર્ગપ્રસન્નેઽપી, કાયોત્સર્ગજુપો મુનેઃ ।

સ્થિરીમાય શરીરસ્ય, કાયગુપ્તિર્નિર્ગચતે ॥ ૧ ॥

બીજે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે-તેમાં સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે આશાનુસાર શારીરિક ક્રિયાઓ કરવાની ટોચ છે પોતાની ઇચ્છા મુજબ કાયિકી ક્રિયાની સ્વતઃપ્ર પ્રવૃત્તિ મુનિ કરતા નથી. જેમ કે જ્યારે માધુ ગોચરી માટે નીકળે શયન વગેરે ક્રિયા કરે ત્યારે તેણે શુરુની આશા લેવી પડે છે, જોવી શાસ્ત્રાનુ છે. અને કોઈ પણ ઉપસર્ગજુ પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે અથવા કોઈ જગ્યાએ જોઈતી વખતે તે જગ્યાનુ અને ઉપસર્ગજુ પદ્ધતિનુ (પ્રતિલેખના) તથા પ્રમાર્જન કરવું પડે છે આ રીતે બીજા પ્રકારની કાયગુપ્તિના પાલન માટે માધુ પોતાના શુરુની કે વતિ મુનિની આશાનુસાર શયન, આસન નિષેપ, આદાન વગેરે ક્રિયાઓ કરે છે અને પોતાની સ્વતઃપ્ર પ્રવૃત્તિઓનો પરિત્યાગ કરે છે આ રીતે કાયગુપ્તિનો બીજો પ્રકાર નિયમ મદ્વિનની કાયાની પ્રવૃત્તિનો સમજવો કરું પણ છે—

ઉપસર્ગપ્રસન્નેઽપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુન ।

સ્થિરીમાય શરીરસ્ય, કાયગુપ્તિર્નિર્ગચતે ॥ ૧ ॥

एतादृशमनोगुप्तिमानित्यर्थः ' वयगुत्ते ' वचोगुप्तः, निरुद्धवाक् प्रसरः वचो-
गुप्तिमानित्यर्थः ' कायगुत्ते ' कायगुप्तः, कायेन=कायक्रियया गमनागमनप्रच-
लनस्पन्दादिरूपया गुप्तः=रक्षितः कायक्रियया उपयोगवान् । कायगुप्तिमानि-
त्यर्थः, कायगुप्तिर्द्विधा-चेष्टानिवृत्तिरूपा १, यथागमं चेष्टानियमनलक्षणा २
चेति तत्र । तत्र प्रथमा कायोत्सर्गादिना परीपहसदनपूर्वककायनिश्चलताकरणरूपा

कल्पना मन में न उठे १, द्वितीय मनोगुप्ति वह कि जिसमें मन माध्य-
स्थ्यपरिणति में बना रहे २ तीसरी वह कि जिसमें मन आत्मारूपी
बगीचे में रमण करने वाला बन जाय, अर्थात् आत्मस्वरूप के चिन्तन
में लीन हो जाय ३ । ' वयगुत्ते ' अपनी वाणी का प्रसार रोक देने के
कारण वे वचोगुप्तवचनगुप्ति से युक्त-तथा ' कायगुत्ते ' कायसंबंधी गमन
आगमन, प्रचलन, स्पन्दन, आदिरूप क्रिया से रक्षित होने के कारण
अर्थात् कायिकी क्रिया में उपयोग वाले होने के कारण कायगुप्ति से युक्त
हो गये । कायगुप्ति दो प्रकारकी होती है-एक प्रकार कायगुप्ति का वह है
दूसरा की जिसमें कायसंबंधी चेष्टा की निवृत्ति कर दी जाती है । और
प्रकार कायगुप्ति का वह है कि जिसमें आगम के अनुसार क्रिया चेष्टा
का नियमन किया जाता है । प्रथम प्रकार में साधु कायोत्सर्ग करते
समय परीषह और उपसर्ग आजाने पर भी अपने शरीर में निश्चलता
रखता है । उस समय वह कायसंबंधी किसी भी प्रकार की क्रिया नहीं

ઉદ્ભવતીજ નથી. જેમાં મન મધ્યસ્થવૃત્તિવાળું બની બંધ છે એવી બીજા પ્રકારની
મનોગુપ્તિ છે ત્રીજી મનોગુપ્તિ એવા પ્રકારની છે કે જેમાં મન, આત્મારૂપી
બગીચામાં રમણ કર્યા કરે છે એટલે કે આત્મસ્વરૂપના ચિન્તનમાંજ લીન થઈ બંધ છે.

(વચગુત્તે) પોતાની વાણીના સયમને કારણે તેઓ વચનગુપ્ત (વચન-
ગુપ્તિથી યુક્ત) બની ગયા તથા (કાયગુત્તે) કાયા સંબંધી અવર જવર,
પ્રચલન, સ્પન્દન વગેરે રૂપ ક્રિયાથી રક્ષિત હોવાને કારણે એટલે કે કાયિકી
ક્રિયા યતનાપૂર્વક કરતા હોવાથી-તેઓ કાયગુપ્તિથી યુક્ત બની ગયા કાય-
ગુપ્તિ બે પ્રકારની હોય છે-તેનો એક પ્રકાર એવો છે કે જેમાં કાયાની ચેષ્ટા
(પ્રવૃત્તિ) નો નિરોધ કરવામાં આવે છે, અને બીજો પ્રકાર એવો છે કે
જેમાં આગમ અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવાનો નિયમ કરવામાં આવે છે. એટલે કે
મુનિ કાયોત્સર્ગ (કાચસર્ગ) કરતી વખતે પરીષદ અને ઉપસર્ગ આવી પડતા
છતાં પણ પોતાના શરીરને નિશ્ચલ રાખે છે તે વખત તેઓ કાયાથી કોઈ પણ
પ્રકારની ક્રિયા કરતા નથી. આ કાયગુપ્તિ પહેલો પ્રકાર થયો, કાયગુપ્તિનો

રજ્જુઃ=રજ્જુરિવ રજ્જુઃ સરલસ્વાત્, ધન્યમધારરહિત્વમ્ इत्यर्थं यद्वा 'सज्ज' इति लज्जावान्, लज्जेति सयમ, तद्वान् । 'घण्णे' घन्य=लम्बघमघनः । 'रंतित्त्वमे' सान्तिक्षमः-क्षान्त्या=यमया क्षमते नत्वसमर्थतयति सान्तिक्षमम्=स्वामाधिक્ષमाशील इत्यर्थः, यत् प्राक् 'गुप्तेन्द्रियः' इत्युक्तं सत् तु इन्द्रियविकारगोपनमात्रेणापि स्यादत आह-'जिह्वेन्द्रिय' जितेन्द्रिय=इन्द्रियजन्यविकारमावात्-बशीकृतेन्द्रिय' । 'सोद्विष' सोधितः=धुद्विसम्पन्न निराकृताविचार

ગયે । અપવા-લજ્જા નામ સંયમ કા હૈ, વસસે યુક્ત અર્થાત સંયમવાનુ હો ગયે । 'ઘન્યે' ધર્મરૂપ ઘન કો ઉન્હો ને પા લિયા । 'સંતિસ્વમે' કા તાત્પર્ય હૈ-સ્વયં શક્તિસંપન્ન હોતે હુપ મી સહનશીલ બનના । ફસપ્રકાર લે સ્કન્દક અનગાર સ્થયે મેં વિશિષ્ટ શક્તિશાલી હોતે હુપ મી આવે હુ'લ્લો કો શાંતિ પૂર્વક સહન કરતે થે-ફસલિયે । (ક્ષાન્ત્યા ક્ષમતે હિતિ ક્ષાંતિક્ષમ) ફસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર જો વ્યક્તિ અસમર્થ હોનેકે કારણ દુસરોં કે અપરર્થોકો ક્ષમા કર દેતા હૈ બહ ક્ષાંતિક્ષમ નહીં હૈ । જો પહિલે (ગુપ્તેન્દ્રિય) એસા વિશેષણ સ્કન્દક અનગાર કા કહા હૈ-સો યહ ગુપ્તેન્દ્રિયતા ઇન્દ્રિયોં કે વિકારોં કો છુપાને માત્ર સે મી હો સક્તી હૈ-અતઃ કોઈ એસા યહાં ન સમજાલે ફસકે લિયે (જિહ્વેન્દ્રિય) યહ વ્ય પ્રયુક્ત કિયા ગયા હૈ । યહ પદ યહ પ્રકટ કરતા હૈ કિ ઇન્દ્રિય જન્ય વિકાર કે અમાલ સે ઉમમં બશીકૃતેન્દ્રિયતા થી અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કો બશ

માંથી વજ્જાનેા જિહ્વકુલ પરિભ્રમ કરી હીધા અથવા સમમને લક્ષ્ય કહે છે તેજો સમમી બની ગયા એવો અર્થ પણ થઈ શકે છે “ ઘન્યે ” તેમજે ધર્મરૂપ ધન પ્રાપ્ત કરી હીધુ, (રંતિસ્વમે) શક્તિ શાળી હોવા છતાં પણ ક્ષમાશીલ બન્યા પોતે શક્તિસંપન્ન હોવા છતાં પણ સહનશીલ બનવું, તેવું નામ ક્ષાંતિક્ષમ છે સ્કન્દક અવગાર પોતે વિશિષ્ટ શક્તિ શાળી હોવા છતાં પણ ખાલી પડતા હુ જે અને અપરર્થોને શાંતિ પૂર્વક સહન કરતા હતા તેથી તેમને ક્ષાંતિક્ષમ કહ્યા છે (ક્ષાન્ત્યા ક્ષમતે હિતિ ક્ષાંતિક્ષમ) આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે નિજ જતાને કારણે જીભ લોકોના અપરાધોને માફ કરનાર વ્યક્તિને ક્ષાંતિક્ષમ કહી શકાય નહીં. આગળ સ્કન્દકને ‘ ગુપ્તેન્દ્રિય ’ કહેવામાં આવ્યા છે ઇન્દ્રિયોના વિકારોને છુપાવવાથી પણ ગુપ્તેન્દ્રિય પણ સંભવી શકે છે પણ સ્કન્દકના ગુપ્તેન્દ્રિયપણાના વિવચના એવી વ્યાપકતા કોઈને પણ ન થાય તે માટે તેમને (જિહ્વેન્દ્રિય) જિતેન્દ્રિય કહ્યા છે આ પદ બે બતાવે છે કે ઇન્દ્રિયોથી વૈપત્ત થતા વિકારોના અભાવને કારણે તેમનામાં ઇન્દ્રિયોને વશ

અતएव 'ગુત્તે' ગુપ્તઃ પૂર્વોક્તમનોગુપ્ત્યાદિ યુક્તઃ, ગુત્તિદિઍ 'ગુપ્તેન્દ્રિયઃ ગુપ્તાનિ=સ્વસ્વદ્વિપયાન્નિવૃત્તાનિ ઇન્દ્રિયાણિ યસ્ય સ તથા 'ગુપ્તવંભચારી' ગુપ્તવ્રહ્મચારી-ગુપ્તઃ=રક્ષિતઃ વ્રહ્મણઃ=કુશલાનુષ્ઠાનસ્ય ચારઃ=ચરણં યાવજ્જીવનં મૈથુન-વિરમણલક્ષણઃ, સ યસ્યાસ્તીતિ તથા 'ચાઈ' ત્યાગી=સમ્યક્ત્યાગવાન્ 'લજ્જૂ'

શયનાસનનિશ્લેષાદાનસંક્રમણેષુ ચ ।

સ્થાનેષુ ચેષ્ટા નિયમઃ કાયગુપ્તિસ્તુ સાઽપરા ॥ ૨ ॥ "

તાત્પર્ય ઇસકા યહી હૈ કિ કાયોત્સર્ગ કરતે સમય મુનિ કો યદિ કિસી ખી પ્રકાર કે ઉપસર્ગ કા પ્રસન્ન આજાતા હૈ તો વહ ઉસ સમય જો અપને શરીર મેં અનિશ્ચલતા ન કરાત, હુઆ-અર્થાત્ સમાધિ સે વિચલિત ન હોતા હુઆ-સ્થિરતા કારણ કરતા હૈ એક તો વહ કાયગુપ્તિ હૈ, ઓર દુસરી કાયગુપ્તિ વહ હૈ, કિ જિસમેં શયન, આસન, નિશ્લેષ આદિ ક્રિયાઓ મેં શરીર કી ચેષ્ટા કા સંયમન ક્રિયા જાના હૈ ઇસ પ્રકાર વે સ્કન્દક અનગાર પૂર્વોક્ત ઇન મનોગુપ્તિ આદી સે સંપન્ન બન કર (ગુપ્તે) ગુપ્ત બન ગયે । (ગુત્તિદિઍ) ઉન્હોં ને અપની પ્રત્યેક ઇન્દ્રિય કો અપને ગ્રાહ્ય વિષય સે નિવૃત્ત કર લિયા । (ગુપ્તવંભચારી યાવજ્જીવ વે મૈથુન કે પરિત્યાગ કરદેનેસે ગુપ્ત વ્રહ્મચારી બન ગયે । (ચાઈ) સર્વથા નિઃસંગ-અસંગ હો ગયે । વક્રતાપૂર્વક વ્યવહાર કરને કા ઉન્હોં ને બિલકુલ પરિત્યાગ કર દિયા, ઇસલિયે 'લજ્જૂ' રસસી કી તરહ સરલ હો

શયનાસનનિશ્લેષાદાનસંક્રમણેષુ ચ ।

સ્થાનેષુ ચેષ્ટા નિયમઃ કાયગુપ્તિસ્તુ સાઽપરા ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ-કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે કોઈપણ પ્રકારના ઉપસર્ગ આવવા છતાં પણુંજો મુનિ પોતાના શરીરને સ્થિર રાખે કાઉસગ્ગમાં સ્થિરતા રાખે, તો તે પહેલા પ્રકારની કાયગુપ્તિથી યુક્ત ગણાય છે ખીન્ન પ્રકારની કાયગુપ્તિ એ છે કે જેમાં શયન, આસન નિશ્લેષ વગેરે ક્રિયાઓમાં શરીરની પ્રવૃત્તિઓ નિયમન કરવામાં આવે છે-પ્રતિલેખના, પ્રમાર્જના, ચુરુઆજ્ઞા વગેરે રૂપ નિયમન કરવામાં આવે છે સ્કન્દક અણુગાર પણુ પૂર્વોક્ત મનોગુપ્તિ વગેરેથી યુક્ત થવાથી (ગુપ્તે) ગુપ્તિઓથી યુક્ત બની ગયા. (ગુત્તિદિર) તેઓ ગુપ્તેન્દ્રિય બની ગયા એટલે કે તેમણે પોતાની બધી ઇન્દ્રિઓને પોત પોતાના વિષયોથી નિવૃત્ત કરી દીધી (ગુપ્તવંભચારી) જીવન પર્યાન્ત અબ્રહ્મનેા પરિત્યાગ કરવાથી તેઓ ગુપ્તવ્રહ્મચારી બની ગયા (ચાઈ) બિલકુલ નિઃસંગ-અસંગ થઈ ગયા, (લજ્જૂ) દોરીના જેવા સરળ થઈ ગયા એટલે કે તેમણે જીવન

તમિદાનમ્, તત્ અવિધમાન યસ્ય સ તથા-પૈથિક પારમૌકિક મુસલાલસાધિ
 इत्यर्थ । 'अप्पुस्सुए' अल्पोत्सुभय उत्कण्ठावर्जित । 'अवहित्थे' अवहित्थे
 અવિધમાનાવદિ છેદયા=મનોવૃત્તિરિપ્યસ્વાર્સો તથા અસયમમનાવૃત્તિરિદિત્યર્થ
 'મુસામખરણ' મુસામખરણ-મુ=મુદ્ધુતયા મામખ્ય=મમણધર્મે રત =તત્ત્વ-
 શુદ્ધસાધુધર્મપાલકાકા ર્થર્થ । 'અન્ત' દાન્ત ક્રોધાદિવિમનાત્, યદા 'અપન્ત'
 इतिच्छायापक्षे द्वयोः=रागद्वेषयो अन्त-विनाशा यद्य स तथા રાગદ્વેષવર્જિત

બાહે કુટારા સે રસ કુશલ કર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષા કો કાટ દેતા હૈ। એસા
 यह निदान होता है। इस निदान से-इस लोक मगधी और परलोकस
 યથી સુખા કી લાલસા સે યે રહિત યે (અપ્પુસ્સુએ) ફનકે ચિત્ત મેં કિસી
 પદાર્થ આદિ કે સેવન કરને કી યા રસકે અવલોકન કરને કી ચિલકુલ
 किसी तरह से भी उत्कटा नहीं रही थी। (अवहित्थेसे) और इनकी
 મનોવૃત્તિ મયમ આદિ અનુષ્ઠાન કે પરિપાલન કરને મેં ફતની ણકામ
 યનગઈ થી કિ બહુ એક ડાળ ની રસસે યાહિર નહોં જાતી થી અર્થાત્
 અમયમમાયકી તરફ ફનકી ચિત્તવૃત્તિ સ્થમ મેં નહોં જાતી થી। 'મુસા
 मणरण' ये अच्छी तरह से शुद्ध साधुधर्म के पालन करने में जी
 જાન સે તત્પર રહિતે યે। (વંતે) ક્રોધાદિકવાપ કા ઇહોં ને એકાન્ત
 દમન કર દિયા થા। અર્થાત્-(વંતે) પદ કી છાયા અપન્ત મી હોતી હૈ।
 इस पक्ष में (उन्होंने राग द्वेष इन दोनों का अन्त-विनाश-कर दिया

અને ઈંદ્ર વગેરે પદ્મવીની પ્રાપ્તિરૂપ પરદેશના મુખની અભિલાષારૂપ તીક્ષ્ણ પ્રાપ્તિ
 વાળી નિષાણ્ણા રૂપી કુલાડીથી ઇંદ્રી નાખવામા આવે છે તાત્પર્ય એ છે કે નિષાણ્ણ
 કરવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ ફર ઠેકામ છે અને છવને સ આરમા વારવાર પરિશ્રમરૂપ રૂપ
 પડે છે રુદ્ધક અલ્પમાર આ પ્રકારના નિષાણ્ણાથી રહિત હતા તેઓ આલેક અને
 પરદેશના મુખની લાલસાથી રહિત હતા (અપ્પુસ્સુએ)કેાપખ્યુ રાધનુ સેવન કરવાની
 કે અવલોકન કરવાની રીતક ઠાથી તેઓ રહિત હતા અવહિત્થેસે મ મમ વગેરે
 અનુષ્ઠાનના પરિપાલનમા અત્યંત સ્તીન જની જવાથી એક હવ્વમાન પશુ તેમની
 ચિત્તવૃત્તિ અન્નયમ ભાવ તરફ વળતી ન હતા એટલે કે તેમની મનોવૃત્તિ અન્નયમ
 ભાવ તરફ સ્વખ્યામાં પશુ જતી ન હતી 'મુસામખરણ' તેઓ શુદ્ધ સાધુ
 ધર્મનુ પાલન કરવામા સદા તત્પર રહેતા હતા તાત્પર્ય કે પોતાના પ્રાણની
 પશુ પરવા કયા વગર તેઓ સાધુધર્મનુ ઉકટ ની પાલન કરતા હતા
 રત ક્રોધાદિ કરાવને તેમણે નિતકુલ રમાવી રીધા હતા અપના-(રત)
 પતની છાયા (અપન્ત) પશુ યાચ છે તેથી એ અથ પશુ વગરી રાધાય-કે તેમણે
 રાગદ્વેષ ને નેનો અન્ત નાશ કરી નાખ્યો હોનો આ રીને સાધુના તમામ

ત્વાત્, યદ્વા 'શોભિતઃ' इतिच्छायापक्षे शोभासम्पन्नः त्यागवैराग्यवन्त्वात्, 'अनियाणे' 'अनिदानः-नि=नितरां दीयते=छिद्यते-आत्मभूमिजात-सम्यक्त्वा-ङ्कुरित-विविध विमलभावनासलिल संवर्द्धित-ध्यानक्रियापल्लवविताऽखण्ड तपः समयमाद्यनुष्ठानपुष्पित-मोक्षफल सुभूपिक कुशलकल्पवृक्षो येन=ऐहिक चक्रवर्त्यादि पारलौकिक देवद्वर्त्यादि पदप्राप्तिजन्यविषयसुखाभिलाषरूपनिशितधारकुठारेण में रखने वाले थे । (सोहिए) पद यह प्रकट करता है कि स्कन्दक अन-गार अपने महाव्रतों में निर्दोष थे, अतिचारों से रहित थे । अथवा-शोभित थे । अर्थात् त्याग और वैराग्यशाली होने से शोभासम्पन्न थे । (अणियाणे) महाव्रतों की आराधना करते हुए भी उन्हें इसलोक संबंधी या परलोक संबंधी किसी भी प्रकार के सुखों की चाहना नहीं थी । अर्थात् ये निदान बंध रहित थे । (नितरां दीयते छिद्यते) (इति निदानम्) इस व्युत्पत्ति के अनुसार यह निदान, आत्मा रूप भूमि में उत्पन्न हुए कुशल कर्मरूप कल्पवृक्ष को कि सम्यक्त्वरूप अङ्कुर वाला होता है, तथा अनेक प्रकार की निर्मल भावना रूप जल से सिंचित होकर जो आत्मारूप भूमि में वृद्धिगत होता है, ध्यान रूप क्रिया ही जिसके पल्लव होते हैं, अखण्ड तप एवं संयम आदि रूप अनुष्ठानही जिसके जीवन में सुन्दर २ विकसित पुष्प होते हैं, और मोक्ष रूप फल से जो अच्छी तरह से शोभित होता है वह इसलोक संबंधी चक्रवर्ती आदि पद की प्राप्ति जन्य तथा परलोक संबंधी देवआदि पद की प्राप्ति जन्य विषयसुख की अभिलाषारूप निशित-तीक्ष्णधार

રાખવાનું સામર્થ્ય હતુ. (સોહિએ) સ્કન્દક આણુગાર મહાવ્રતોમાં નિર્દોષ હતા એટલે કે અતિચારોથી રહિત મહાવ્રતોનું પાલન કરનાર હતા. અથવા ત્યાગ અને વૈરાગ્યના ગુણોથી સુશોભિત હતા. (અણિયાણે) મહાવ્રતોની આરાધના કરવા છતાં પણ તેઓ આલોક કે પરલોકના સુખની ઇચ્છા વગરના હતા. એટલે કે તેઓ નિયાણુથી રહિત હતા. (નિતરાં દીયતે છિદ્યતે इति निदानम्) નિદાનની આ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ થાય છે એટલેકે-આત્મારૂપી ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ કુશલ કર્મ રૂપ કલ્પવૃક્ષ કે જે સમ્યક્ત્વ રૂપ અકુર વાળું હોય છે, તથા જે અનેક પ્રકારની નિર્મળ ભાવનાઓ રૂપી જળ વડે સિંચિત થઈને આત્મારૂપી ભૂમિમાં વૃદ્ધિ પામતું હોય છે તથા ધ્યાનરૂપી ક્રિયા જ જેનાં વાદળાં છે તથા અખડ તપ અને સંયમ રૂપ અનુષ્ઠાનો જ જેના સુદર પુષ્પો હોય છે, અને મોક્ષ રૂપી ફળથી જે અત્યંત શોભાયમાન હોય છે, તેવા કુશલ કર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષને, ચક્રવર્તિ વગેરે પદવીની પ્રાપ્તિ રૂપ આલોકના સુખ

તથાનિદાનમ્, તત્ અવિદ્યમાન યસ્ય સ તથા-પેદ્ધિક પારલૌકિક સુસલાન્સારશિ
 ર્થસ્ય । ‘અપુસ્તુર’ અલપૌસ્તુક્ય ઉત્કષ્ઠાવર્જિત । ‘અવહિન્લેસ’ અવહિન્લેસ્યા
 અવિદ્યમાનાવદિ છેડ્યા=મનોરથિર્યસ્યાસૌ તથા અસયમમનોરથિરિહિ ર્થસ્ય ।
 ‘સુસામળરપ’ સુધામળ્યરત -સુ=સુદૃઢતથા ધામળ્ય=ધમળધર્મ રત=તત્પર —
 શુદ્ધસાધુધર્મપાલક ર્થસ્ય । ‘દત’ દાત ક્રોધાદિદમનાત્, યદા ‘દ્યન્ત’
 રિતિચ્છાયાપસે દ્રવ્યોઃ=રાગદ્વેષયો અન્ત-વિનાશો યત્ત સ તથા રાગદ્વેષવર્જિત

બાહે કુઠાર સે ઉસ કુશલ કર્મરુપ કલ્પવૃક્ષ કો ફાટ દેતા હૈ। એસા
 યહ નિદાન હોતા હૈ। હસ નિદાન સે-હસ લોક સપથી ઓર પરલોકસ
 થથી સુખ્મ કી ઇલાસા સે યે રહિત થે(અપુસ્તુર) હનકે નિસ મેં કિસી
 પદાર્થ આદિ કે સેવન કરને કી યા ઉમકે અલ્લોકન કરને કી ચિલકુલ
 કિસી તરહ સે બી ઉત્કઠા નહીં રહી થી। (અવહિન્લેસે) ઓર હનકી
 મનોવૃત્તિ મયમ આદિ અનુષ્ઠાન કે પરિપાલન કરને મેં હતની ંકામ
 પનગઈ થી કિ વહ ંક ંગ બી ઉમસે બાહિર નહીં જાતી થી અર્થાત્
 અમયમમાયકી તરહ હનકી ચિત્તરૂપિ સ્યમ મેં નહીં જાતી થી। ‘સુસા
 મળરપ’ યે અચ્છી તરહ સે શુદ્ધ સાધુધર્મ કે પાલન કરન મેં જી
 જાન સે તત્પર રહતે થે। (દતે) ક્રોધાદિકવાય કા ઉન્હોં ને ંકાન્તતઃ
 દમન કર દિયા થા। અર્થાત્-(દતે) પદ કી છાયા દ્યન્ત બી હોતી હૈ।
 હસ પક્ષ મેં (ઉન્હોંને રાગ દ્વેષ હન દોનો કા અન્ત-વિનાશ-કર દિયા

અને ઉદ્ધ વગેરે પદ્ધતીની પ્રાપ્તિરૂપ પરલોકના મુખની અભિલાષરૂપ તીક્ષ્ણ બાસ્ત
 વાળી નિવાણા રૂપી કુલાડીથી ઉઠી નાખવામા આવે છે તાત્પર્ય એ છે કે નિમ્મલ
 કરવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિ હર ઠેકાણે છે અને છવને સ આરંભા વારવાર પરિશ્રમજી કરવું
 પડે છે સ્વચ્છ અવ્યભાર આ પ્રકારના નિવાળાથી રહિત હતા તેઓ આવોક અને
 પરલોકના મુખની લાલસાથી રહિત હતા (અપુસ્તુર)કામપણ પદ્ધતિનું સેવન કરવાની
 કે અવલોકન કરવાની ઉત્કેહાથી તેઓ રહિત હતા “અવહિન્લેસ” સંયમ વગેરે
 અનુષ્ઠાનના પરિપાલનમા અત્યંત લીન બની જવાથી એક ક્ષત્રુમાત્ર પણ તેમની
 ચિત્તવૃત્તિ અનયમ બાવ તરફ વળતી ન હતી એટલે કે તેમની મનોવૃત્તિ અસંયમ
 બાવ તરફ સ્વપ્નમાં પણ જતા ન હતી “સુસામળરપ” તેઓ શુદ્ધ સાધુ
 ધર્મનું પાલન કરવામા સદા તત્પર રહેતા હતા તાત્પર્ય કે પોતાના પ્રાણની
 પણ પરવા ઠરા વગર તેઓ નાધુધર્મનું ઉત્કેહ રીતે પાલન કરતા ના
 દત ’ ક્રોધાદિ કરાવને તેમણે બિલકુલ કમાવી દીધા હતા અથવા- (દત)
 પરની છાયા (દ્યન્ત) પણ થાય છે તેથી એ અથ પણ વગરની શકાય-કે તેમણે
 રાગદ્વેષ ન તેના અન્ત નાશ કરા નાખ્યો હતા આ રીતે સાધુના વધામ

इत्यर्थः, स एतादृशः सन् स्कन्दकः 'इणमेव' इदमेव=जिनोक्तमेव 'निगमं पाव-
यणं' नैर्ग्रन्थं प्रवचनं 'पुरओ काउं' पुरतः कृत्वा=अग्रे कृत्वा मार्गानभिज्ञो मार्गज्ञ-
जनमिव पुरतः कृत्वा प्रधानीकृत्य 'विहरइ' विहरति तिष्ठतीति ॥ सू० १३ ॥

स्कन्दकस्य दीक्षाग्रहणानन्तरं भगवतो जिनपदविहरणं स्कन्दकस्य तपश्च-
रणादिकञ्च दर्शयन्नाह 'तएणं समणे इत्यादि ।

मूलम्—तएणं समणे भगवं महावीरे कयंगलाओ नयरओ
छत्तपलासयाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता वहिया
जणवयविहारं विहरइ तएणं से खंदए अणगारे समणस्स भगवओ
महावीरस्स तहारुवाणं थेराणं अंतिए सामाइय माइयाइं
अंगाइं अहिज्जइ अहिज्जित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ
नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासीइच्छामिणं भंते तुब्भेहिं
अब्भणुण्णाए समाणे मासियं भिक्खुपडिमं उवसंपज्जित्ताणं
विहरित्तए अहासुहं देवाणुप्पिया मा परिवंधं करेह तएणं से
खंदए अणगारे समणेणं भगवया महावीरेणं अब्भणुन्नाए
समाणे हट्ठे जाव नमंसित्ता मासियं भिक्खुपडिमं उपसंप-
ज्जित्ताणं विहरइ । तएणं से खंदए अणगारे मासियं भिक्खु

था । ऐसा अर्थ होता है । इस प्रकार की स्थिति सम्पन्न बने हुए वे
स्कन्दक अनगार (इणमेव) इस जिनोक्त ही 'निगमं पावयणं' नैर्ग्र-
न्थ प्रवचन को 'पुरओ काउं' मार्ग को नहीं जानने वाले को आगे कर
के चलता है उसी प्रकार ये स्कन्दक अनगार (विहरइ) भगवान के
साथ निर्ग्रन्थ प्रवचन को आगे कर के विचरने लगे ॥ सू० १३ ॥

शुश्रूषी युक्त जनेका डोवाथी स्कन्दक अणुगार "इणमेव" जिनोक्त " निगमं
पावयण पुरओ काउ विहरइ" (जेवी रीते मार्गथी अण्णु व्यडित मार्गं ण्णुनारने
आण राणीने तेनी पाछण जय छे तेवी रीते निर्ग्रन्थ प्रवचनने आगण करीने
(निर्ग्रन्थ प्रवचनने) अनुसरने लगवाननी साथे विचरवा लाग्या. ॥ सू. १३ ॥

पडिम अहासुत्त अहाकप्प अहामग्गं अहातच्च अहासम्म काएण
 फासेइ पालेइ सोहेइ तीरेइ पुरेइ किंहेइ अणुपालेइ आणोए
 आराहेइ । सम्म काएण फासित्ता जाव आराहेत्ता जेणेव समणे
 भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समण भगव
 महावीर वदइ नमसइ वदित्ता नमसित्ता एव वयासी इच्छामि णं
 भते । तुब्भेहिं अब्भणुस्साम्माए समाणे दोमासिय भिक्खुपडिम
 उवसपज्जित्ताण विहरित्ताए । अहासुह देवाणुप्पिया । मा परिवध
 करेइ त चेष । एव ते मासिय चउम्मासिय । पचमासिय । छम्मा
 सिय । सत्तमासिय । पढम सत्तराइदिय दोब्ब सत्तराइदिय । तच्च
 सत्तराइदिय । अहोराइदिय । एगराइय । तएण से खदए अणगारे
 एगराइय भिक्खुपडिम अहासुत्त जाव आराहेत्ता जेणेव समणे भगव
 महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणं भगव महा
 वीर वदइ नमसइ वदित्ता नमसित्ता एव वयासी-इच्छामि णं
 भते । तुब्भेहिं अब्भणुस्साम्माए समाणे गुणरयण सवच्छर तवो
 कम्म उवसपज्जित्ताण विहरित्ताए, अहासुह देवाणुप्पिया ।
 मा पडिधध करेइ । तएण से खदए अणगारे समणेणं भगवया
 महावीरेण अब्भणुस्साम्माए समाणे गुणरयणसवच्छर तवोकम्म
 उवसपज्जित्ताण विहरइ । त जहा-पढमं मास चउत्थं चउत्थे
 णं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं दिया ठाणुक्कुट्ठए सूरामिमुहे
 आयावणभूमीए आयावेमाणे रसिं धीरासणेण अवाउढेणय ।
 एव दोच्च मास छट्ठ छट्ठेण अणिक्खित्तेणं दिया ठाणुक्कुट्ठिए

सूराभिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे रत्तिं वीरासणेणं अवा-
उडेण य । एवं तच्चं मासं अट्टमं अट्टमेणं । चउत्थं मासं
दसमं दसमेणं । पंचमं मासं बारसमं बारसमेणं । छट्ठं मासं
चउद्दसमं चउद्दसमेणं । सत्तमं मासं सोलसमं सोलसमेणं ।
अट्टमं मासं अट्टारसमं अट्टारसमेणं । नवमं मासं वीसइमं
वीसइमेणं । दसमं मासं वावीसइमं वावीसइमेणं । एक्कारसमं
मासं चउवीसइमं चउवीसइमेणं । बारसमं मासं छव्वीसइमं छव्वी-
सइमेणं तेरसमं मासं अट्टावीसइमेणं अट्टावीसइमेणं । चउद्दसमं
मासं तीसइमं तीसइमेणं । पण्णरसमं मासं बत्तीसइमं बत्तीसइमेणं
सोलसं मासं चोत्तीसइमं चोत्तीसइमेणं । अणिविखत्तेणं तवो
कम्मेणं दिया ठाणुक्कुडिए सूराभिमुहे आयावणभूमीए आया-
वेमाणे रत्तिं वीरासणेणं आवाउडेणं, तएणं से खंदए अणगारे
गुणरयणसंवच्छरं तवोकम्मं अहासुत्तं, अहाकप्पं जाव आग-
हेत्ता, जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवाग-
च्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता
बहूहिं चउत्थछट्ठमदसमदुवालसेहिं मामद्धमासखमणेहिं
विचित्तेहिं तवो कम्मेहिं अप्पाणं भावे माणे विहरइ । तएणं
से खंदए अणगारे तेणं उरालेणं, विउलेणं, पयत्तेणं, पग्गहि-
एणं, कल्लाणेणं, सिवेणं, धन्नेणं मंगल्लेणं, सस्सरिएणं, उद-
ग्गेणं, उदत्तेणं, उत्तमेणं, उदारेणं, महाणुभागेणं, तवोकम्मेणं
सुक्के, लुक्खे, निम्मंसे, अट्टिचम्मावणच्चे किडिकिडियाभूए, किसे
धमणिसंतए जाए याविहोत्था । जीवं जीवेण गच्छइ । जीवं

जीवेण चिट्ठइ । भास भासित्ता विगिलाइ, भास भासमाणे
गिलाइ, भास भासिस्सामीति गिलाइ । से जहानामए कट्ट
सगडियाइवा पत्तसगडियाइवा, तिलसगडियाइवा भडगस
गडियाइवा, परडकट्टसगडियाइवा, इगालसगडियाइवा० उण्हे
दिण्णा सुक्का समाणी ससइ गच्छइ, ससइ चिट्ठइ एवामेव
खदए वि अणगारेससइ गच्छइ, ससइ चिट्ठइ, उवाचिए तवेणं
अवचिए मससोणिएण ह्रयासणे विव भासरासिपडिच्छणे तवे
णं, तेएणं, तवसेयसिरीए अईव अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ॥१४॥

छाया—ततः स्वच्छ भ्रमणो भगवान् महावीरः कृतगलातो नगरीतं छत्र
पलाशतक्षेत्यात् प्रतिनिष्कामति, प्रतिनिष्क्रम्य बहिर्जनपदविहारं विहरति । ततः
स्वच्छ स स्कन्दकोउनगार भ्रमणस्य भगवतो महावीरस्य तयारूपाणां स्यविस्मां

स्कन्दक की दीक्षा हो जाने के बाद भगवान बाहर जनपद में
विहार किया और स्कन्दक ने तपस्वरण आदि कार्य किये, इन यात को
प्रदर्शित करने के लिये सूत्रकार कहते हैं—‘तएणं समणे भगव
महावीरे’ इत्यादि

सूत्रार्थ—(तएणं समणे भगव महावीरे) इसके बाद भ्रमण भगवान्
महावीर (कयंगलाओ नयरीओ) कृतगला नगरी से (छत्रपलासयाओ
वेइयाओ) छत्रपलाशक क्षेत्र से (पडिनिक्खमइ) निकले (पडिनिक्खमि
त्ता) निकलकर (बहिया अणययविहारं विहरइ) वे जनपद में विहार

स्कन्दक की दीक्षा शर्ध भवा पछी भगवान महावीरे देश विदेशमा बिहार
शर्ध भयो भने स्कन्दके तपस्या करवा भाडी ओ यात सूत्रकार नीजिना सूत्र
पठे गतावे छे—त एणं समणे भगव महावीरे उत्तादि

सूत्रार्थ—(तएणं समणे भगव महावीरे) जोर जोर भ्रमण भगवान्
महावीर (कयंगला ओ नयरीओ) कृतगला नगरीना (छत्रपलासयाओ वेइयाओ)
छत्रपलाशक नामना क्षेत्रमाओ (तयान माओ) (पडिनिक्खमइ) पडार नीजिना
(बिहार भयो) (पडिनिक्खमिता) जोओ नीजिनीने (बहिया अणययविहार
विहरइ) तेओ जनपदमा बिहार करवा ताओ (तएणं से खदए अनगारे)

मन्तिके सामायिकादीनि एकादशानि अधीते अधीत्य यत्रैव श्रमणो भगवान्
महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन्
मासिकीं भिक्षुप्रतिमामुपसंयद्य विहर्तुम् । यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं

करने लगे । (तण्णं से खंदण अणगारे) इसके पश्चात् वे स्कन्दक
अनगार (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर
के (तहारूवाणं थेराणं अंतिण) तथारूप स्थविरो के पास (सामाइय-
माइयाइं एक्कायसअंगाइं अहिज्जइ) सामायिक आदि ग्यारह
अङ्गों का अध्ययन करने लगे । (अहिज्जित्ता) अध्ययन कर के
फिर वे (जेणेव समणे भगवं महाविरे तेणेव उवागच्छइ) जहाँ
श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ आये (उवागच्छित्ता)
आ करके (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमसइ) उमने श्रमण भगवान्
महावीर को वंदना की और नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता एवं
वयासी) वंदना नमस्कार करके वे उनसे इस प्रकार कहने लगे (इच्छा
मि णं भंते ! तुव्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मासियं भिक्खुपडिमं उवसं
पज्जित्ता णं विहरित्तण) हे भदन्त ! जो आप आज्ञा प्रदान करें तो मैं
मासिक भिक्षु प्रतिमा को स्वीकार करके-विचरूँ । (अहासुहं देवानु-
प्पिया) भगवान् महावीरने तब उनसे कहा हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जिस
प्रकार से सुख हो वैसा करो । (मा पडिबन्धं करेह) विलम्ब मत करो ।

त्यारे स्कन्दक अणुगारे (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान्
महावीरना (तहारूवाणं थेराणं अंतिण) तथा प्रकारना स्थविरेनी पासे
(सामाइयमाइयाइं एक्कायसअंगाइं अहिज्जइ) सामायिक वगेरे अगियार
अंगोनु अध्ययन करुं (अहिज्जित्ता) अध्ययन करीने (जेणेव समण भगव
महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जथा श्रमण भगवान् महावीर विराजता छता त्यां
गया. (उवागच्छित्ता) त्या जईने (समण भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ)
तेमणे श्रमण भगवान् महावीरने वदन नमस्कार कर्यां (वंदित्ता नमंसित्ता-
एव वयासी) वदन नमस्कार करीने तेमणे भगवानने आ प्रमाणे कहुं
(इच्छामि णं भंते ! तुव्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मासियं भिक्खुपडिमं उवसं-
पज्जित्ता णं विहरित्तण) हे भगवन् ! जे आपनी आज्ञा डेय तो भडिनानी
भिक्षुप्रतिमा अंगीकार करीने विचरवानी भारी छच्छा छे (अहासुहं देवा-
नुप्पिया) त्यारे महावीर भगवाने तेमने कहुं तमने जेम सुख उपजे तेम

कुरु । ततः सख्यं स स्कन्दकोऽनगारो मासिकीं मिश्रप्रतिमां यथा सूत्रं यथाहर्षं यथामार्गं यथा तर्क्यं यथा सम्यक् कायेन स्पर्शयति पारयति, क्षोषयति तीरयति पूरयति कीर्तयति अनुपासयति, आह्वया आराधयति, सम्पक् कायेन स्पर्शयित्वा यावदाराध्य यद्यैव धमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य भगवं

(तपणं से खंदप अणगारे समणेणं भगवत्ता महावीरेणं भगवणुत्ताप समाणे इहे जाव नमस्तिता मासिय मिश्रपुपडिमं उषसपज्जिस्ताणं विहरह) इसके बाद उन स्कन्दक अनगार ने अमण भगवान श्री महावीर स्वामी से आशा लेकर मासिक मिश्रप्रतिमा को धारण किया । (तपणं से खंदप अणगारे मासियं मिश्रपुपडिमं अहासुत्तं अहाकप्यं, अहामगं, अहातच्चं, अहासम्मं काएण फासेह) इसके बाद उन स्कन्दक अनगा(ने उस मासिक मिश्रप्रतिमा का सूत्र के अनुसार, कल्प के अनुसार, मार्ग के अनुसार, सत्यता पूर्वक बहुत ही अच्छी तरह काय से स्पर्श-आवरण किया (पाछेह) उसका पालन किया (सोहेह) उसे शोधित किया (तीरेह, पूरेह किहेह, अणुपाछेह, आणाए आराहेह) उसे समाप्त किया, उसे पूर्ण किया, उसका कीर्तन किया, अनुपालन किया और आशा के अनुसार उसे आराधित किया । (सम्म काएण पासित्ता जाव आराहेत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छह) अच्छी तरह काय से स्पर्श-आवरण कर यावत् उसे आराधित कर फिर वे जहां अमण

हरी (मा पडिक्क करेह) ५२८ विहम्भ कर्यो नही (तपणं से खंदप अणगारे समणेणं भगवत्ता महावीरेणं भगवणुत्ताप समाणे इहे जाव नमस्तिता मासिय मिश्रपुपडिमं उषसपज्जिस्ताणं विहरह) त्याख्या स्कन्दक अणुगारे अणु वान महावीरनी आशा एउने मासिक मिश्रप्रतिमा अजीकार करी अने प्रभुने पढन नभस्कार करीने बियरवा छाब्बा (तपणं से खंदप अणगारे मासिय मिश्रपुपडिमं अहासुत्तं, अहाकप्यं अहामगं अहातच्चं, अहासम्मं काएण फासेह) त्याख्या ते स्कन्दक अणुगारे मासिक मिश्रप्रतिमानु सूत्रानुसार, कल्पानुसार, मार्गानुसार अने सत्यतापूर्वक धर्मी व सारी रीते आयाधी आराधन कर्तुं, " पाछेह " तेनु पालन कर्तु (सोहेह) शोधन कर्तु, (तीरेह पूरेह किहेह अणुपाछेह आणाए आराहेह) तेने समाप्त कर्तु तेने पूछं कर्तु, तेनु कीर्तन कर्तु तेनु अनुपालन कर्तु अने आशानुसार तेनी आराधना करी. (सम्म काएण पासित्ता जाव आराहेत्ता जेणेव समण भगव महावीरे तेणेव उवागच्छह) त्याख्या मासिक मिश्रप्रतिमानु आयाधी सारी रीते आराधन करीने यावत् उपरोक्त आराधना सुधीनी बिधि पूरी करीने

मन्तिके सामायिकादीनि एकादशांगानि अधीते अधीत्य यत्रैव श्रमणो भगवान्
महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत् इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन्
मासिकीं भिक्षुप्रतिमामुपसंपद्य विहर्तुम् । यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्धं

करने लगे । (तण्णं से ग्वदण अणगारे) हमके पश्चात् वे स्कन्दक
अनगार (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर
के (तहास्सवाणं थेराणं अंतिण) तथारूप स्थविरो के पास (सामाह्य-
माह्याइं एक्कारसअंगइं अहिज्जइ) सामायिक आदि ग्यारह
अङ्गों का अध्ययन करने लगे । (अहिज्जित्ता) अध्ययन कर के
फिर वे (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जहाँ
श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ आये (उवागच्छित्ता)
आ करके (समणं भगवं महावीरं वदइ नमसइ) उगने श्रमण भगवान्
महावीर को वंदना की और नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता एवं
वयासी) वंदना नमस्कार करके वे उनसे इस प्रकार कहने लगे (इच्छा
मि णं भंते ! तुव्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मासियं भिक्खुपडिमं उवसं
पज्जित्ता णं विहरित्तए) हे भदन्त ! जो आप आज्ञा प्रदान करें तो मैं
मासिक भिक्षु प्रतिमा को स्वीकार करके-विचरूँ । (अहासुहं देवाणु-
प्पिया) भगवान् महावीरने तब उनसे कहा हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जिस
प्रकार से सुख हो वैसा करो । (मा पडिवंधं करेह) विलम्ब मत करो ।

त्यारे स्कन्दक अणुगारे (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान्
महावीरना (तहास्सवाणं थेराणं अंतिण) तथा प्रकारना स्थविरेनी पासे
(सामाह्यमाह्याइं एक्कारसअंगइं अहिज्जइ) सामायिक वगेरे अगियार
अंगोनुं अध्ययन कर्तुं (अहिज्जित्ता) अध्ययन करीने (जेणेव समण भगवं
महावीरे तेणेव उवागच्छइ) तथा श्रमण भगवान् महावीर भिराजता हुता त्यां
गया. (उवागच्छित्ता) त्यां गइने (समण भगवं महावीरं वदइ नमसइ)
तेमणे श्रमण भगवान् महावीरने वदन नमस्कार कर्था (वंदित्ता नमंसित्ता-
एव वयासी) वदन नमस्कार करीने तेमणे भगवानने आ प्रभाणे कहुं
(इच्छामि णं भंते ! तुव्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे मासियं भिक्खुपडिमं उवसं-
पज्जित्ता णं विहरित्तए) हे भगवन् ! जे आपनी आज्ञा होय तो भडिनानी
भिक्षुप्रतिमा अगीकार करीने विचरवानी भारी छ अछ छे (अहासुहं देवा-
णुप्पिया) त्यारे महावीर भगवाने तेमने कहुं. तेमने जेभ सुथ उपजे तेम

रात्रि दिवां, तृतीयां सप्तरात्रिं दिवां, अहोरात्रिं दिवां, एकरात्रिकीम् । ततः
 त्वत्तु स स्कन्दकोऽनगार एकगत्रिकीं मिश्रप्रतिमां यथाशुभं यावदागम्य यत्रैव
 भ्रमणा भगवान् महावीरस्तत्रावागच्छति उपागत्य भक्षणं भगवन्तं महावीरं
 वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, चञ्चामि त्वत्तु मरुतं, युष्मा
 मिरभ्यनुज्ञातं सन् गुणरत्नं सत्सत्तरं तप कर्मापिसपथं विहर्तुम् । यथाशुभं दवा

(दोच्छं सत्तराष्ट्र दिव्यं) दूसरी अर्थात् नौवीं सात दिनरात की (तच्छ
 सत्तराष्ट्रदिव्यं) तीसरी अर्थात्-दसवीं सात रात दिन की (अहोराष्ट्रदिव्यं)
 चौथी अर्थात् ग्यारहवीं एक अहोरात्रकी (एगराष्ट्र) पाँचवीं अर्थात्
 बारहवीं एक रात की, इस प्रकार इन बारह मिश्रप्रतिमाओंका उन
 स्कन्दक अनगार ने आराधन किया । (तर्पण से स्वर्ण अणगारे) इसके
 बाद वे स्कन्दक अनगार (एगराष्ट्र मिश्रसुपष्टिम आहामुस्तं जाव आरा
 हेत्ता) एक रातवाली बारहवीं मिश्रप्रतिमा की यथाशुभं यावत्
 आराधना करके (जेणेव समणे भगव महावीर तेणेव उवागच्छह)
 जहाँ भ्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ आये । (उवागच्छित्ता)
 वहाँ आकर उन्होंने (समण भगव महावीर वदह नमसह) भ्रमण भग
 वान महावीर को वदना की नमस्कार किया (वन्दित्वा नमसित्ता)
 वदना नमस्कार करके (एव वयासी) ऐसा कहा (इच्छामि ण मंते ।)
 तुम्हें-अभ्यनुज्ञात समाने गुणरत्नं सत्सत्तरं तप कर्मापिसपथं विहर्तुम्

पहेली-जेठले के आठवीं सात रात्रिदिवसनी, ' दोच्छ सत्तराष्ट्र दिव्यं ' कीछ
 जेठले के नववीं सात दिवस रातनी तच्छ सत्तराष्ट्र दिव्यं ' कीछ जेठले के
 इसवीं सात रात्रि दिवसनी ' अहोराष्ट्र दिव्यं ' चौथी-जेठले के अत्रिवासी
 जेठ दिवस रात्रिनी, ' एगराष्ट्र ' पाँचवीं जेठले के बारवीं जेठ रात्रिनी,
 आ प्रभावे वारे मिश्र प्रतिमानु आराधन कथु ' तर्पण से स्वर्ण अणगारे
 एगराष्ट्र मिश्रसुपष्टिम आहामुस्तं जाव आराहेत्ता ' त्याह भाइ जेठ रात्रिनी
 बारवीं मिश्रप्रतिमानु सुत्रानुसार आराधन करीने रूठे ॥ अणुवार ' जेणेव
 समणे भगव महावीर तेणेव उवागच्छह ' अथा अणु भगवान् महावीर भित्त
 अमान कीता त्या आग्या उवागच्छिता त्या आपाने तेमजे ' समण भगव
 महावीर वदह नमसह ' अणु भगवान् महावीरने वदना नमस्कार कथो
 ' वन्दित्वा नमसित्ता एव वयासी ' वदना नमस्कार करीने तेमजे महावीर
 प्रभुने आ प्रभावे कथु- (इच्छामि ण मंते । तुम्हें अभ्यनुज्ञात समाने गुणरत्नं
 सत्सत्तरं तप कर्मापिसपथं विहर्तुम्) के भगवान् ! ने आप

भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमादीत्, इच्छामि खलु भदंत ! युष्माभिरनुज्ञातः सन् द्वैमासिकीं भिक्षुप्रतिमामुपसंपद्य विहर्तुम् । यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबन्ध कुरु तदेव, एवं त्रैमासिकीं, चातुर्मासिकीं, पंचमासिकीं, षण्मासिकीं, सप्तमासिकीम्, प्रथमां सप्तरात्रि दिवां, द्वितीयां सप्त

भगवान् महावीर विराजमान ये वहां आये (उवागच्छित्ता) वहां आकर के (समणं भगवं महावीरं जाव नमसित्ता एवं वयासी) उन्होंने ने श्रमण भगवान् महावीर को यावत् नमस्कार करके उनसे इस प्रकार कहा—(इच्छामि णं भंते ! तुम्हेहिं अब्भणुण्णाए समाणे दो मासियं भिक्खुपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ताए) हे भदन्त ! जो आप आज्ञा प्रदान करें तो मैं द्विमासिक भिक्षुप्रतिमा को धारण करने की इच्छा करता हूं । (अहासुह देवानुप्पिया मा पडिवंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसे सुख हो वैसा करो विलम्ब मन करो । (तं चेव एवं ते मासियं) इसके बाद उन स्कन्दक अनगर ने द्विमासिक भिक्षुप्रतिमा को भगवान् से आज्ञा प्राप्त कर इत्यादि समस्त कथन वहां पहिली भिक्षुप्रतिमा के विषय में जैसा कहा गया है वैसा अक्षरशः समझ लेना चाहिये । इसी तरह से त्रिमासिक (चउम्मासियं) चतुर्मासिक (पंचमासियं) पंचमासिक (छम्मासियं) छहमासिक (सत्तमासियं) सप्तमासिक तथा (पढमं सत्तराहं दिय) प्रथम अर्थात् आठवीं सात रात्रि दिवस की

तेषां न्यां श्रमणु भगवान् महावीर विराजमान होता त्या आन्था- (उवागच्छित्ता) त्यां आधीने “ समण भगवं महावीरं जाव नमसित्ता एवं वयासी ” श्रमणु भगवान् महावीरने विधि पूर्वक वंदन नमस्कार करीने आ प्रभाणु कलु—“ इच्छामि णं भंते ! तुम्हेहिं अब्भणुण्णाए समाणे दो मासियं भिक्खुपडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्ताए ” छे लगवन् । ने आपनी आज्ञा छेय तो छुं द्विमासिक (दो मासनी) भिक्षुप्रतिमा अंगीकार करवानी छब्ब रात्रु छु. “ अहासुह देवानुप्पिया ! मा पडिवंधं करेह ” छे देवानुप्रिय ! तमने सुअ छपने तेम करे परतु आवा शुल कार्यमां विलंब करेशे नही. “ तं चेव एवं तेमासियं ” त्थार आठ लगवाननी आज्ञा लधने स्कन्दक अणुगारे द्विमासिक भिक्षुप्रतिमा अंगीकार करी. मासिक भिक्षु प्रतिमाना पादनमां ने वणुन छपर करवामां आणुं छे तेवुं वणुन द्विमासिक भिक्षु प्रतिमाना पादनमां पणु अक्षरशः समणु लेवुं ओज रीते स्कन्दक अणुगारे त्रिमासिक “ चउम्मासियं ” त्थार मासिक, पंचमासियं पांच मासिक “ छम्मासियं ” छमासिक “ सत्तमासियं ” सात मासिक, तथा “ पढमं सत्तराहं दियं ”

रात्रि विंशं, तृतीयां सप्तरात्रिं विंशं, अहोरात्रिं विंशं, एकरात्रिकीम् । तत्र
 खलु स स्कन्दकोऽनगार एकरात्रिकीं मिधुप्रतिमां यथासुत्रं यावदाराध्य यज्ञेन
 भ्रमणा भगवान् महावीरस्तत्रापागच्छति उपागत्य भक्षणं भगवन्तं महावीरं
 वन्दते नमस्यति, वदित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्, च्छामि खलु मदत्, पुष्पा
 भिरभ्यनुज्ञात सन् गुणरत्न सप्तसर तप कर्मपसेपथ विहर्तुम् । यथासुतं देवा

(दोच्छं सप्तरात्रिं दिवं) दूसरी अर्थात् नौवीं मान दिनरात की (तच्छं
 सप्तरात्रिं दिवं) तीसरी अर्थात्-दूसरी मान रात दिन की (अहोरात्रिं दिवं)
 चौथी अर्थात् ग्यारहवीं एक अहोरात्रकी (एगरात्रिं दिवं) पाँचवीं अर्थात्
 बारहवीं एक रात की, इस प्रकार इन बारह मिधुप्रतिमाओंका उन
 स्कन्दक अनगार ने आराधन किया । (तर्पणं से त्वं अणगारे) इसके
 बाद वे स्कन्दक अनगार (एगरात्रिं दिवं) मिधुप्रतिमा आहामुक्त जाय आरा
 ह्येता) एक रातवाली बारहवीं मिधुप्रतिमा की यथासुत्र यावत्
 आराधना करके (जेनेष समणे भगव महावीरे तेनेष उवागच्छिस्स)।
 जहाँ भ्रमण भगवान् महावीर विराजमान एवहाँ आये । (उवागच्छिस्स)।
 वहाँ आकर उन्होंने (समण भगव महावीरं वदन् नमसस्स) भ्रमण भग
 वान् महावीर को वदना की नमस्कार किया (वदित्वा नमसित्वा)
 वदना नमस्कार करके (एव यथासी) ऐसा कहा (च्छामि णं मत्ते)।
 सुहमेदि-अभ्यनुज्ञात समाणे गुणरत्न सप्तसरं तपो कर्म उवसपत्ति

पछेदी-छेदे के आठवीं सात रात्रिदिवसनी ' दोच्छं सप्तरात्रिं दिवं ' त्रीं
 छेदे के नववीं सात दिवस रातनी, तच्छं सप्तरात्रिं दिवं ' त्रीं छेदे के
 इक्षुभी सात रात्रि दिवसनी ' अहोरात्रिं दिवं ' चौथी-छेदे के अनिधारभी
 छेदे दिवस रात्रिनी ' एगरात्रिं दिवं ' पाँचवीं छेदे के बारभी छेदे रात्रिनी,
 आ प्रभावे बार मिधु प्रतिमानु आराधन कर्तुं ' तर्पणं से त्वं अणगारे
 एगरात्रिं दिवं मिधुप्रतिमा आहामुक्त जाय आराह्येता " त्वां आदं छेदे रात्रिनी
 बारभी मिधुप्रतिमानु सूत्रानुसार आराधन करीने त्वां अणुगार " जेनेष
 समण भगव महावीरे तणं उवागच्छिस्स " त्वां अणु भगवान् महावीर निरा
 न्मानं उवा त्वां आ-त्वा उवागच्छिस्स " त्वां आनीने तेमळे " समणं भगव
 महावीरं वदन् नमसस्स " अणु भगवान् महावीरने वदन् नमस्कार कर्तुं
 वदित्वा नमसित्वा एव यथासी " वदन् नमस्कार कर्तुं तेमळे महावीर
 प्रभुने आ प्रभावे कर्तुं- (च्छामि णं मत्ते । सुहमेदि अभ्यनुज्ञात समाणे गुणरत्न
 सप्तसरं तपो कर्म उवसपत्ति णं विहरित्तं) के भगवान् । जे आप

નુપ્રિય મા પ્રતિવન્ધં કુરુ, તતઃ સ્કન્દકોડનગારઃ શ્રમણેન ભગવતા મહા-
વીરેણ અભ્યનુજ્ઞાતઃ સન્ ગુણરત્નસંવત્સર તપઃકર્મોપસંપદ્ય વિહરતિ તદ્યથા
પ્રથમં માસં ચતુર્થચતુર્થેનાનિક્ષિપ્તેન તપઃ કર્મણા દિયા સ્થાનોત્કુટુકઃ સૂર્યાભિ-
મુલ્લઃ આતાપનભૂમૌ આતાપયન્, રાત્રિ વીરાસનેનાપ્રાવૃતશ્ચ । એવં દ્વિતીયં માસં
તાળં વિહરિત્તા ૧) હે ભદ્રન્ત ! મૈં ચાહતા હૂં કિ આપ સે આજ્ઞા પ્રાપ્ત
કર મૈં ગુણ રત્ન સવત્સર નામક તપ ધારણ કરૂં । પ્રભુને કહા (અહાસુહં
દેવાણુપ્પિયા) હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ્હે જૈસા સુખ હો વૈસા કરો । (મા
પડિવંધં કરેહ) હસ શુભકાર્ય મૈં વિલમ્બ મત કરો । (તણ સે સંદણ
અનગારે સમણેણં ભગવયા મહાવીરેણં અઞ્ઞણુણાણ સમાણે ગુણરયણં
સંવચ્છરં તવોક્કમ્મં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં વિહરઈ) હસ પ્રકાર સે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર પ્રભુ કો આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર ઉન સ્કન્દક અનગાર ને
ગુણરત્ન સંવત્સર નામક તપ ધારણ ક્રિયા । (તંજહા) હસ તપ કી વિધિ
હસ પ્રકાર સે હૈ-(પદમં માસ ચઉત્થં ચઉત્થેણં અણિક્ખિત્તેણં તવોક્કમ્મેણં
દિયા ઠાણુક્કુટુહ સૂરાભિમુદ્દે, આયાવણભૂમીણ આયવેમાણે રત્તિ
વીરાસણેણં અવાહણેણ ય) પહિલે માસ મૈં નિરન્તર વ્યવધાન રહિત
એકાન્તર ઉપવાસ કરે તથા દિવસ મૈં ઉકડા આસન સે બેઠે ઓર
સૂર્યકી તરફ મુંહ કરકે આતાપના ભૂમિ મૈં આતાપના લેવે । તથા રાત્રિ

આજ્ઞા આપો તો હવે ગુણરત્ન સવત્સર નામક તપ કરવાની મારી ઇચ્છા
છે ભગવાને કહ્યું-(અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા) હે દેવાણુપ્રિય ! આપને સુખ ઉપજે
તેમ કરો (મા પડિવંધં કરેહ) પરંતુ શુભકાર્યમા વિલમ્બ કરવો નહીં
(તણ સે સંદણ અનગારે સમણેણ ભગવયા મહાવીરેણ અઞ્ઞણુણાણ સમાણે-
ગુણરયણં સંવચ્છર તવોક્કમ્મ ઉવસંપજ્જિત્તા ણ વિહરઈ) આ રીતે શ્રમણ ભગ-
વાન મહાવીરની આજ્ઞા લઇને સ્કન્દક આણુગારે ગુણરત્ન સવત્સર તપની
આરાધના કરવા માડી (ત જહા) તે તપની વિધિ આ પ્રમાણે છે-(પદમં
માસં ચઉત્થં ચઉત્થેણ અણિક્ખિત્તેણ તવોક્કમ્મેણ દિયા ઠાણુક્કુટુહ સૂરાભિમુદ્દે,
આયાવણભૂમીણ આયવેમાણે રત્તિ વીરાસણેણ અવાહણેણ ય) પહેલા મહિનામાં
નિરન્તર (એક પણ દિવસ છોડ્યા સિવાય) એકાન્તર ઉપવાસ કરવા દિવસે
ઉકડક આસને બેસીને, સૂર્યની તરફ મુખરાખીને તડકાવાળી જમીનમા આ-
તાપના લેવી તાપ સહન કરવો અને રાત્રે વસ્ત્ર ઓઢ્યા વિના વીરાસને
બેસવું. (એવં ગોચ્ચં માસ છટ્ટુ છટ્ટેણ અણિક્ખિત્તેણ દિયા ઠાણુક્કુટુહ સૂરાભિમુદ્દે

पृष्ठपृष्ठेनानिर्दिष्टत्वेन दिवास्थानात्कुटुम्बः सूर्याभिमुख आतापनभूमौ आतापयन्
 रात्रिं वीरासनेना प्रावृत्तश्च । एवं तृतीय मासमष्टमाष्टमन । चतुर्थ मासं दशम
 दशमेन । पचम मास द्वादशाद्वादशेन । षष्ठ मास चतुर्दशचतुर्दशेन । सप्तम
 में वस्त्र ओढे विना वीरासन करे । (एवं दोन्ध मास छट्ठ छट्ठेण अणि
 विस्रसेण विना ठाणुक्कुडप सूर्याभिमुखे आपावणभूमौ आपावेह
 रत्तिं वीरासणेण अवाउधेण य) इसी प्रकार से दूसरे महीने में निरन्तर
 दो दो उपवास-घेले घेले पारणा करें । दिन में वस्त्रासन
 करे सूर्य के सामने आतापन भूमि में आतापना लेवे । एवं
 रात्रि में वस्त्र ओढे विना वीरासन करें । (एवं तच्च मासं)
 अष्टम अष्टमेण, चतुर्थ मास दशम दशमेण, पचम मासं पारसमं-वार
 समेण, छट्ठ मास चउदसमं-चउदसमेण, सप्तम मास सोलसमं-सोळ
 समेण) इसी तरह से तीसरा महीना भी उपलोक करना चाहिये अर्थात्
 जैसे प्रथममास और द्वितीयमास के दिन और रात्रि में रहने की विधि
 कही गई है उसी प्रकार की विधिपूर्वक इस मास में रहना चाहिये
 परन्तु इस तीसरे मास में निरन्तर अष्टम की तीन उपवास करने की
 तपस्या करे । चतुर्थमास में और सप्तविधि पहिछे की तरह से जाननी
 चाहिये परन्तु उपवास बार बार करें । पांचवें मासमें और सप्त विधी
 पहिछे जैसी ही है परन्तु उपवास पाँच पाँच करें । छठवें महीना में भी
 और सप्त विधि पहिछे जैसी ही जाननी चाहिये परन्तु उपवास छह-छह
 करें । सातवें महीना में भी दिन रातकी सप्त विधि पहिछे जैसी ही है

आपावणभूमौ आपावेह रत्तिं वीरासणेण अवाउधेण य) केवल प्रभात में भी
 महीनाभा निरन्तर छठने पारखे छह करे दिनसे उठकर आशने सूर्य की तश्च
 मुख रात्रीने तड्डो वेठे जाने रात्रे ओढया विना वीरासन करे (एवं तच्च
 मास अष्टमेण चतुर्थ मास दशम दशमेण, पचम मास पारसम पारसमेण,
 छट्ठ मास चउदसम चउदसमेण, सप्तम मास सोलसम-सोलसमेण) त्रीन्
 महीनाभा निरन्तर अष्टम (त्रय उपवासने) पारखे अष्टम करवा केवल
 जाने जाहीनी तमास विधि पहिछा जाने त्रीन् मासनी विधि प्रभात में
 सप्तमवी विधा महीनाभा निरन्तर बार उपवासने पारखे बार उपवास करवा
 केवल जाने जाहीनी विधि पहिछा मास प्रभात में सप्तमवी पाचमे महीने
 पाँच उपवासने पारखे पाँच उपवास करवा जाने जाहीनी सप्तमी विधि आशने
 प्रभात में सप्तमवी छठे महीने छ उपवासने पारखे छ उपवास करवा जाने
 जाहीनी तमास विधि पहिछा मास प्रभात में सप्तमवी सातमे महीने सात
 उपवासने पारखे सात उपवास करवा, दिनचर्य करने करवानी त्रीन् विधि

मासं षोडशषोडशेन । अष्टमं मासमष्टादशाष्टादशेन । नवमं मासं विंशतितमं
विंशतितमेन । दशमं मासं द्वाविंशतितमद्वाविंशतितमेन । एकादशं मासं चतु-
विंशतितमचतुर्विंशतितममेन । द्वादशं मासं षड्विंशतितमषड्विंशतितमेन ।
त्रयोदश मासम् अष्टाविंशतितमाष्टाविंशतितमेन । चतुर्दशतम मासं त्रिंशत्तमत्रिंशत्त-

परन्तु उपवास सात-सात करे । (अष्टमं मास अष्टारसमं अष्टारसमेणं)
आठवें मास में भी और सब विधि पहिले जैसी ही है-परन्तु यहां
उपवास आठ-आठ करे । (नवमं मासं बीसइमं बीसइमेणं) नौसे
महिने में भी विधि और सब पहिले जैसी ही है परन्तु उपवास इस
में नौ-नौ करे । (दसमं मासं बावीसइमं-बावीसइमेणं) दशवें महिने
की विधि भी और सब पहिले जैसी ही है-परन्तु उपवास इसमें दस
दस करे । (एकारसमं मासं चउबीसइमं-चउबीसइमेणं) ग्यारहवें
महिने में भी और सब विधि पूर्वोक्त रूप से ही है-परन्तु उपवास
इसमें ग्यारह-ग्यारह करे । (बारसमं मासं छव्वीसइमं-छव्वीसइमेणं)
बारहवें महिने में भी दिन रात की जैसी विधि पहिले कही गई है-वैसी
ही है परन्तु उपवास यहाँ बारह-बारह करे । (तेरसम मासं अट्ठावीस-
इमं अट्ठावीसइमेणं) तेरहवें महिने में भी और सब विधि पहिले जैसी
ही है-परन्तु यहां उपवास तेरह-तेरह करे । (चउदसमं मासं तीसइमं
तीसइमेणं) चौदहवें महिने में भी और सब विधि पहिले जैसी ही है-

आगण मुज्जण सभज्जी (अष्टम मास अष्टारसमं अष्टारसमेणं) आठमे
महिने आठ उपवासने पारण्ण आठ उपवास करवा भाडीनी विधि आगण
मुज्जण सभज्जी (नवमं मासं बीसइमं बीसइमेणं) नवमे महिने नव उप-
वासने पारण्ण नव उपवास करवा भाडीनी विधि आगण मुज्जण न करवी
(दसमं मास बावीसइम-बावीसइमेणं) दसमे महिने दस उपवासने पारण्ण
दस उपवास करवा भाडीनी विधि आगण मुज्जण न सभज्जी (एकारसमं
मास चउबीसइम चउबीसइमेणं) अगियारमे महिने अगियार उपवासने
पारण्ण अगियार उपवास करवा भाडीनी अथी विधि आगण मुज्जण सभज्जी,
(बारसम मासं छव्वीसइम छव्वीसइमेणं) बारमे महिने बार उपवासने
पारण्ण बार उपवास करवा भाडीनी अथी विधि आगण प्रमाणे न करवी
(तेरसम मासं अट्ठावीसइम-अट्ठावीसइमेणं) तेरमे भासे तेर उपवासने
पारण्ण तेर उपवास करवा भाडीनी अथी विधि पड़ेला भास प्रमाणे न करवी
(चउदसमं मास तीसइम तीसइमेणं) चौदमे महिने चौद उपवासने पारण्ण
चौद उपवास करवा भाडीनी तमाम विधि पड़ेला भास मुज्जण सभज्जी

મેન । પંચદશ માસં દ્વાત્રિંશતમદ્વાત્રિંશતમેન । પોઢશ માસ વતુસ્તિશ્ચસમવતુસ્તિ-
શ્ચતમેનાનિસિપ્તેન તપઃ કમળા દિવાસ્યાનોત્કુદુક સૂર્યામિમુચ આતાપનશ્ચૌ
આતાપયન્ રાત્રિં વીરાસનેનાપ્રાવૃત્તઃ । તતઃ સ્વહૃત સ્વંદકોઽનગારો ગુણરત્નસંવત્સરો
તપઃ કર્મ યથાસૂત્રં યથાકલ્પ યાવદારાધ્ય યત્રેષ થમણો મગવાન્ મહાવીરસ્ત

પરન્તુ ઉપવાસ ચૌદહ ચૌદહ કરે । (પળ્લરસમ માસ પત્તીસહમ્બત્તીસ
હમેણ) પંદ્રહવે મહિને મેં મી ઓર સપ વિધિ પહિછે જૈસી હી હૈ પરન્તુ
ઉપવાસ યહા પન્દ્રહ પંદ્રહ કરે । (સોલસ માસં ચોત્તીસહમ્બ-ચોત્તીસ
હમેણ) સોલહવે મહિને મેં મી ઓર સપ વિધિ પહિછે જૈસી હી હૈ, પર
ન્તુ હસમેં સોલહ સોલહ ઉપવાસ કરે । (અણિક્કિત્ત્વેણ તલોકમ્મેણ
દિવા ઠાણુ સ્કુદિય સૂરામિમુહે આયાવળપૂમિય આપાવેમાણે રત્તિં વીરા
સણેણ અવાઠઢેણ) તોસરે ચૌથે પાંચવે માદિ માસ સે હેકર સોલહવે
મહિના તક દિન ઓર રાત્રિ સપથી કર્મણ્ય વિધિ પ્રથમ માસ
તથા દ્વિતીય માસ મેં કયિમ વિધિ જૈસી હી હૈ-હસી વાત કો હસ સૂત્ર
પાઠ દ્વારા પ્રદર્શિત કિયા હૈ । અર્થાત્ તીમરે ચૌથે આદિ મહિને સે
હેકર સોલહવે મહિને તક દિવસ મેં ઉત્કુદુક આસન સે વેઠે સૂર્ય કી
તરફ દ્રષ્ટિ રલ્લ કર આતાપન શૂમિ મેં આતાપના લેવે તથા રાત્રિ મેં
બલ્લ ઓઢે વિના વીરાસન સે રહે । (તણ સે લક્ષ અગારે ગુણરત્ન
સંવત્સરં તલોકમ્મે અહાસુત્તં, અદાકલ્પં, જાવ અરાહેસા) હસ પ્રકાર

(પળ્લરસમ માસ પત્તીસહમ્બ પત્તીસહમેણ) ૫૬૨મે મહિને ૫૬૨ ઉપવાસ
ને પારલે ૫૬૨ ઉપવાસ કરવા બાકીની વિધિ આગળ કહ્યા પ્રમાણે અમલગરી.
(સોલસ માસ ચોત્તીસહમ્બ-ચોત્તીસહમેણ) સોળમે મહિને સોળ ઉપવાસે પારલે
સોળ ઉપવાસ કરવા બાકીની વિધિ આગળ કહ્યા પ્રમાણે ૪ કરવી (અણિ-
ક્કિત્ત્વેણ તલોકમ્મેણ દિવા ઠાણુ સ્કુદિય સૂરામિમુહે આયાવળપૂમિય આપાવેમાણે
રત્તિં વીરાસણેણ અવાઠઢેણ) ત્રીજાથી લઇને સોળમા માસ સુધી દિવસ અને
રાત્રિ સબધ કલ્પ્ય વિધિ પહેલા અને બીજા માસની જે વિધિ બતાવી છે
તે પ્રમાણેજ છે બેજ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ વઢે બતાવી છે કહેણાનુ
વાતપ્રધ એ છે કે ત્રીજા મહિનાથી સોળમા મહિના સુધી દિવસે સૂર્યની સામે
મુખ રાખીને ઉમડક બાસને ત કામાં બેસીને ત કો ચક્રન કરવો અને રાત્રે
વશ બોદવા વિના વીરાસને બેગી ને કઢી સઢી કરવી (તણ સે લક્ષ
અગારે ગુણરત્ન સંવત્સરં તલોકમ્મે અહાસુત્તં અદાકલ્પં જાવ અરાહેસા)
આ રીતે ૨૬-૬૬ અળખારે ગુણરત્ન મન્ત્રર નામના તપની સૂત્રાનુસાર,

त्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा बहुभिश्चतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशैर्मासार्धमासक्षमणैर्विचित्रस्तपःकर्म-भिरात्मानं भावयन् विहरति । ततः खलु स स्कन्दकोऽनगारस्तेनोदारेण विपु-लेन प्रयत्नेन प्रगृहीतेन कल्याणेन शिवेन धन्येन मांगल्येन सत्रीकेण, उदग्रेण,

स्कन्दक अनगार ने गुणरत्न संवत्सर नाम का तप की यथासूत्र यथाकल्प यावत् आराधना करके फिर वे (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जहां श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहां पर आये । (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वहां आकर उन्होंने श्रमण भगवान महावीर को वंदना की और नम-स्कार किया । (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार कर (वडूहिं चउत्थ-छट्टम दसम दुवालसेहि मासद्व मासखमणेहि विचित्तेहि तवोकम्मेहि अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) अनेक उपवास, छट्ट अष्टम दशम तथा द्वादशम रूप तपस्या से एवं मासखमण तथा अर्धमास खमण रूप विचित्र तपस्या से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे । (तएणं से खंदए अणगारे तेणं उरालेणं, विडलेणं पयत्तेणं, पग्गहिणं, कल्लणेणं, सिवेणं, धन्नेणं, मंगल्लेणं, सस्सिरीएणं, उदग्गेणं, दउत्तेण, उत्तमेणं उदारेणं, महाणुभावेणं तवोकम्मेणं) इसके बाद वे स्क-न्दक अनगार उस उदार, विपुल, प्रगृहीत, कल्याणरूप, शिवरूप, धन्य-

कहानुसार (यावत्) आराधना करी (आहु) (यावत्) पढ़ वडे पड़ेकी लिखु प्रतिभासा आवतो तभास पाठ आराधना करी त्या सुधीने पाठ अडणु करवानो छे आराधना करीने तेओ (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) न्यां श्रमणु भगवान महावीर विराजमान हुता त्या आव्या (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीर वंदइ नमंसइ) त्या आवीने तेभणु श्रमणु भगवान महावीरनेव दत्त नमस्कार कर्था “ वंदित्ता नमसित्ता ” वदत नमस्कार करीने “ वडूहिं चउत्थ छट्टम-दसम-दुवालसेहि, मासद्वमासखमणेहि विचित्तेहि-तवोकम्मेहि अप्पाण भावेमाणे विहरइ) अनेक उपवास, छट्ट, अठम, दशम (चार उपवास,) अने द्वादशम (पाच उपवास) इय तपस्याथी अने भास भमणु तथा अर्धमास भमणु वगेरे विविध प्रकारनी तपस्याओथी चोताना आत्माने भावित करता विचरना लाग्या (तएण से खंदए अणगारे तेणं उरालेणं, विडलेण, पयत्तेण, पग्गहिण, कल्लणेणं, सिवेण, धन्नेण, मंगल्लेण, सस्सिरीएण, उदग्गेण, उदत्तेण, उत्तमेण, उदारेण, महाणुभावेणं तवोकम्मेणं) त्थार आह ते उदार, विपुल, प्रदत्त, प्रगृहीत, कल्याणरूप, शिवरूप धन्यरूप, भगवत् रूप,

उदाचेन, उच्यते उदाचरेण महाभुम्भावेन तप कर्मणा शुष्को रुसो निर्मासः अस्मि
धर्मादनद्ध किटकिटिषाभूतः कृष्टः धर्मानसततो जातश्चाप्यभूत् । जीवं जीवेन
गच्छति, जीवे जीवेन तिष्ठति, मापां मापित्वाऽपि म्नायति मापां मापमांषो
म्नायेति मापां मांसिष्ये इति म्नायति । एव यथा नामकाष्टगकटिषा इति वा ।

रूप, मंगल रूप, शोभायुक्त, उदग्र उदात्त उज्ज्वल, उत्तम, उदार, महान्
भावशाली तपकर्म से तपस्या से (सुकष्टे, सुखले, निम्नसे, अद्विजम्मा
वणत्वे किटकिटिषाभूत, किसे, धमणिसतए जाए यावि होत्या) सुख गये
बिलकुल रुखे हो गये सर्वथा मांस रहित बन गये सिर्फ उनकी हड्डियां
धमकी से बंधी रह गई अर्थात् ढकी रह गई चलते समय उनकी
हड्डियां आपस में खटखटाकर किट किट शब्द कर धजने लगती इतने
वे कृश हो गये । धमनियों का समुदाय उनके उस कृश शरीर में एकदम
दिखलाई पड़ने लगा । (जीव जीवेण गच्छह) वे केवल अपने
आत्मपल से ही चलते । शरीर पल से नहीं । (जीव जीवेण चिह्नह)
आत्मपल से ही वे बैठते शरीरपल से नहीं । (भास भासिस्मा विगिलाह)
घोलकर धकजाते । (भास भासमाणे गिलाह भास भासिस्मानि सि
गिलाह) घोलते घोलते भी धक जाते । मुझे घोलना होगा-पसा पपात
आने पर भी वे धक जाते तथा (से जहानामए कट्टसगटियाह वा,
पससगडियाह वा, तिससगडियाह वा, परट्टकट्टसगडियाह वा)

शोभायुक्त, उदग्र उदात्त, उज्ज्वल, उत्तम, उदार અને महाभावशाली तप
धीरान्ध्र आयुगाश्नु (सुकष्टे, सुखले, निम्नसे अद्विजम्मावणत्वे किटकिटिषाभूत
किसे, धमणिसतए जाए यावि होत्या) शरीर सुकाई जसु इक्ष यध अर्ध
(वज्र सुक्ष यध अर्ध) तेभनु शरीर अर्वा भास रहित जनी गसु शरीरमां
इक्ष दांडा અને धामकी न रही. बालती बजते तेभना शरीरना दांडा
जेक पीला साथे धमाधने (कट कट) अवाज करवा लाव्या तेजोनु शरीर
धलु न कृश यध गसु तेभना ते कृश शरीरनी नजे पण देणवा दात्री
(जीव जीवेण गच्छह) तेजो पोताना आत्मजगधी न बालता दता, शरीर
जगधी नही. (जीव जीवेण चिह्नह) तेजो पोताना आत्मजगधी न जेभता,
दता (भास भासिस्मा विगिलाह) भाषा जोखीने पण धाडी नता (भास
भासमाणे गिलाह भास भासिस्मानि सि गिलाह) भाषा जोखतां जोखना पण
धाडी नता भास जोखतु पडरी-जेवो विचार आचराधी पण तेजो धाडी
नता तथा (से जहानामए कट्टसगटियाह, पससगटियाह वा तिससगटियाह
वा, परट्टकट्टसगडियाह वा) जेभी शीते दांडजधी पांठ थी तानी सिजोधी

त्रैवोपागच्छति, उपागत्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा बहुभिश्चतुर्थपण्ठाष्टमदशमद्वादशैर्मासार्धमासखमणैर्विचित्रस्तपःकर्म-भिरात्मानं भावयन् विहरति । ततः खलु स स्कन्दकोऽनगारस्तेनोदारेण विपु-लेन प्रयत्नेन प्रगृहीतेन कल्याणेन शिवेन धन्येन मांगल्येन सत्रीकेण, उदग्रेण,

स्कन्दक अनगार ने गुणरत्न संवत्सर नाम का तप की यथासुत्र यथाकल्प यावत् आराधना करके फिर वे (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जहां श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहां पर आये । (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वहां आकर उन्होंने श्रमण भगवान महावीर को वंदना की और नम-स्कार किया । (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार कर (वहुहिं चउत्थ-छट्ठम दसम दुवालसेहि मासद्वमासखमणेहि विचित्तेहि तवोकम्मेहि अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) अनेक उपवास, छट्ठ अष्टम दशम तथा द्वादशम रूप तपस्या से एवं मासखमण तथा अर्धमास खमण रूप विचित्र तपस्या से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे । (तएणं से खंदए अणगारे तेणं उरालेणं, विउलेणं पयत्तेणं, पगं हिण्णं, कल्लणेणं, सिवेणं, धन्नेणं, मंगल्लेणं, सस्सिरीएणं, उदग्रेणं, उदत्तेणं, उत्तमेणं उदारेणं, महाणुभावेणं तवोकम्मेणं) इसके बाद वे स्क-न्दक अनगार उस उदार, विपुल, प्रगृहीत, कल्याणरूप, शिवरूप, धन्य-

कल्याणुसार (यावत्) आराधना करी (अही) (यावत्) पढ पडे पडेकी लिखु प्रतिभाभा आवतो तमास पाठ आराधना करी त्यां सुधीना पाठ अहणु करवाने छे. आराधना करीने तेओ (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) त्यां श्रमणु भगवान महावीर विराजमान हुता त्या आओ (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर वदइ नमंसइ) त्यां आवीने तेमणु श्रमणु भगवान महावीरनेवदन नमस्कार कर्या “ वंदित्ता नमसित्ता ” वदन नमस्कार करीने “ वहुहिं चउत्थ छट्ठम-दसम-दुवालसेहि, मासद्वमासखमणेहि विचित्तेहि-तवोकम्मेहि अप्पाण भावेमाणे विहरइ) अनेक उपवास, छट्ठ, अष्टम, दशम (चार उपवास,) अने द्वादशम (पाथ उपवास) रुप तपस्याथी अने मास भमणु तथा अर्धमास भमणु वगेरे विविध प्रकारनी तपस्याओथी पोताना आत्माने भावित करता विचरना ल ग्या (तएण से खंदए अणगारे तेणं उरालेणं, विउलेण, पयत्तेणं, पगं हिण्ण, कल्लणेणं, सिवेण, धन्नेण, मंगल्लेणं, सस्सिरीएण, उदग्रेण, उदत्तेण, उत्तमेण, उदारेण, महाणुभावेण तवोकम्मेणं) त्थार आह ते उदार, विपुल, प्रदत्त, प्रगृहीत, कल्याणरूप, शिवरूप धन्यरूप, भगवरूप,

टीका—‘तएणं समणे भगवं महावीरे’ तत् खलु भ्रमणो भगवान् महा-
वीरः “कयंगलाओ” कृतगलात् नगरीत् “छत्तपलासयाओ वेइयाओ” छ-
पलासकात् चैत्यात् छत्तपलासकनामकाधानात् “पठिनिक्खमई” प्रतिनिष्कामि
“पठिनिक्खमिस्सा बहिया जणवयविहार विहरइ” प्रतिनिष्कम्य बहिर्जनपद्विहारं
विहरति । “तएणं स खट्ठ अणगारे” तत् खलु स स्कन्दकोटनगर ” तद्
नन्तर भगवतो महावीरस्य विहरणानन्तरम् स्कन्दकनामानगरः “समणस्स भग-
वओ महावीरस्स” भ्रमणस्य भगवता महावीरस्य “तहारूपाण येराणं अतिप”
तथारूपाणां स्पष्टविराणामतिक सपीप “सामाइयमाइयाइ ण्कारसुअगाई अरिक्खइ”
जय प्रभाष से उनका आत्ममयल विशेषरूप से उद्गीत था । अतः वे
‘मम्म से इकी छूई’ अग्नि की तरह से प्रकाशित थे । (तवेणं तेएणं त-
वतेयसिरिप अईव अईव उवसोमेमाणे बिट्ठइ) इस सूत्रपाठ द्वारा यही
पात प्रकट की गई है । अर्थात् वे तप से तेज से और तप तथा तेज की
शोभा से बहुत बहुत शोभित थे ॥ सू० १४ ॥

टीकार्थ—(तएणं समणे भगवं महावीरे) इसके बाद भ्रमण भगवान्
महावीर (कयंगलाओ नयरीओ) कृतगला नगरी से (छत्तपलासयाओ
वेइयाओ) छत्तपलासक चैत्य-उद्यान से (पठिनिक्खमई) निकले ।
(पठिनिक्खमिस्सा) निकलकर (बहिया जणवयविहार विहरइ) बाहर
ये जनपद में बिहार करने लगे । (तएणं से खट्ठ अणगारे) भगवान्
महावीर के बिहार के अनन्तर वे स्कन्दक अनगर (समणस्स भगवओ
महावीरस्स) भ्रमण भगवान् महावीर के (तहारूपाण येराणं अतिप)

पक्ष तपना प्रभावधी तेभन्नु आत्मनो वधारि प्रदीप्त धनुं छत्तु तेजो
राशनी नीचे दृष्टावेत्ता अग्नि केवा डेवीभमान् छत्ता (तवेणं तेएणं तवठेव
सिरिप अईव अईव उवसोमेमाणे बिट्ठइ) अथ सूत्र पाठ १४ उपदेशना पात व
भट्ट करवाभा आनी ॥ अने के तेजो तपधी अने तेजधी तथा तपना
तेजधी अतिशय शोभायमान लागना छत्ता ॥ सू० १४ ॥

टीका—‘तएणं समणे भगवं महावीरे’ त्थार जाइ अभय भगवान्
महावीर ‘कयंगलाओ नयरीओ’ कृतगला नगरीना ‘छत्तपलासयाओ वइ
याओ’ छत्तपलासक चैत्यमाया (नगरीमा) मायी (पठिनिक्खमई) विहार करीं.
पठिनिक्खमिस्सा त्थायी विहार करीने बहिया जणवयविहार विहरइ’
जहागना प्रदेशेमा विहरना लाग्ता ‘तएणं स खट्ठ अणगारे’ त्थार जाइ
स्कन्दक अणगर “तहारूपाण येराणं अतिप” तथा अकारना स्पष्टविराणी पासे

पत्रशकटिका इति वा तिलशकटिका इति वा भण्डकशकटिका इति वा, एरंडका-
ष्ठशकटिका इति वा, अंगारशकटिका इति वा, उष्णे दत्ता शुष्का सती सशब्दं
गच्छति, सशब्दं तिष्ठति । एवमेव स्कन्दकोऽपि अनगारः सशब्दं गच्छति सशब्दं
तिष्ठति उपचितस्तपसा, अपचितो मांसशोणितेन हुताशन इव भस्मराशि प्रतिच्छि-
न्नस्तपसा तेजसा तपस्तपः श्रिया अतीवोपशोभमानस्तिष्ठति ॥

जैसे कोई लकड़ियों से भरी हुई गाड़ी हो, पत्तों से भरी हुई गाड़ी हो,
तिलों की फलियों से भरी हुई गाड़ी हो, एरंड के काष्ठों से भरी हुई
गाड़ी हो, (भण्डगसगडियाइ वा) घर्तनों से भरी हुई गाड़ी हो ।
(इगालसगडियाइ वा) अथवा अंगारा-कोयलों से भरी हुई कोई गाड़ी
हो (उण्हे दिण्णा सुक्का समानी ससइ गच्छइ, ससइ चिट्ठइ) और
जब वह धूप में खूब सूक जाती है-तब वह खड़ खड़ शब्द करती हुई
चलती है, ठहरने पर भी उसमें से खड़ खड़ शब्द निकलता है (एवा-
मेव) इसी तरह से (खदए वि अणगारे ससइ गच्छइ, ससइ चिट्ठइ)
स्कन्दक अनगार भी जब चलते तब उनके शरीर में से हड्डियों का ढेर
अवशिष्ट मात्र रह जाने के कारण उनके परस्पर के संघर्षण से खड़
खड़ शब्द निकलता । (उवचिए तवेण अवचिए मंससोणिणं हुयास-
णेविव भासरासिपडिच्छण्णे) इस तरह वे यद्यपि शरीर से कृशता की
पराकाष्ठा को पहुँच चुके थे-अर्थात् मांस और शोणित से वे बिलकुल
बिहीन बन चुके थे पर फिर भी वे तप से उपचित थे । अर्थात् तपस्या

अर डीना साठाथी, (भण्डगसगडियाइ वा) वासणुथी, (इगालसगडियाइ वा) अथवा
डालसाथी लरेलु डाल गाडु डाय (उण्हे दिण्णा सुक्का समानी ससइ गच्छइ, ससइ
चिट्ठइ) अने न्यारे उपरोक्त वस्तुओ धणुअ तापमे दीधे धणुअ शुष्क
थय नय छे तेवी वस्तु ओथी लरेलु गाडु आलती वपते (अट, अट)
अवान करतु आले छे, अने न्यारे ते गाडु उलु रडे छे त्यारे पणु
(अट, अट अवान थाय छे (एवामेव) ओअ प्रमाणे (खदए वि अणगारे-
ससइ गच्छइ, ससइ चिट्ठइ) न्यारे स्कन्दक अणुगार आलता त्यारे तेमनां
डाडका ओअ णीज साथे धसावाथी तेमाथी (अट, अट) ओवो अवान थतो
डतो तेमनुं शरीर डाडकाना माणणा नेवु पनी नवाने डारले ओवु अनतु
डतुं (उवचिए तवेण अवचिए मंससोणिणं हुयासणेविव भासरासिपडिच्छण्णे)
आ रीते ने के तेमनुं शरीर कृशतानी पराकाष्ठाओ पडोथी गथुं डतुं-ओटवे
के मांस अने शोणित (लोडी) थी मिलकुल बिहीन पनी गथुं डतुं-तो

યદિ, સ્કન્દસ્ય પ્રવચ્ચાપ્રણાત્ પૂર્વકાલ એવ ચક્રાદશાનિ આસન્, તર્હિ ત્વમ્
સ્કન્દકસ્ય વર્ગનં કયમ્પૂત્ર, તદા સ્કન્દસ્યાનગાસ્યૈગસત્ત્વાદિતિ ચેદ્મોપતે-
મહાવીરસ્ય મગધતસ્તૈર્વા નૈવ વાચનાઃ સન્તિ ત્વમ્ સન્નાચનાસુ સ્કન્દકચરિતાત્
પૂર્વકાકે ચે સ્કન્દકચરિતામિવેવા અગસતે ચરિતાતરકારૈર્ગ મજ્ઞાપ્યત્ । સ્કન્દક
ચારિતોપચયન ડાચ મગધજા સુધર્માસ્વામિના જમ્બૂનામાન સ્વાકેવશિષ્યમભિહત્ય
મસ્તુતવાચનાયામસ્વા સ્કન્દકચરિતપ્રહરણા કૃત્વૈત્વ ન કોડપે વિરાષ્ હતિ ।

અવ સ્કન્દકઃ કિંબુક્તવાનિત્યોહ—‘ઈન્દ્રામિ ણ મતે । હસ્યાદિ ।’ ‘ઈન્દ્રામિ ણ
મતે ’ ‘ઈન્દ્રામિ સ્તલ મદન્ત ।’ ‘તુમ્હર્હિ અઘ્મણુણાપ સમાણ ’ યુધામિરમ્પ્યન્તુ

ષતીસુત્ર મેં જો ઉનકા ચરિત્ર કહને મેં આયા હ વહ સગત નહોં બેઠતા
હૈ, કયા કિ પહિલે યને હુપ ગ્યારહ અગ્રો મેં જૂપ યહ ચરિત્ર કહો ગયા
હૈ તો ડસ સમૂપ મેં ‘સ્કન્દક’ અનગાર, ચે હી નહોં । કયા કિ વે તો
અનગારાવસ્થાપમ અવ હુપ હૈ । અત યહ યાત પરસ્પર વિરોધવાલા બન
જાતી હૈ સા હસ કા સમાધાન હસ પ્રકાર સે હૈ—મગધાન મહાવીર ક
તોપ મેં નૌ વાચનાઈ થી । ડન સવ વાચનાઓ મેં ‘સ્કન્દક’ ચરિત્ર સે
પહિલે જો સ્કન્દક ચરિત્ર-અમિવેવ કા અર્થ યા હહ વૃત્તર ચરિત્ર દ્વારા
પ્રજ્ઞાપિત કિયા ગયા યા । સ્કન્દકચરિત્ર કા ઉત્પત્તિ કે મનતર
‘મગધાન સુધર્મા સ્વામી’ ને અપને શિષ્ય અંબુસ્વામી કોં હેકર હસ પ્રસ્તુત
વાચના મેં સ્કન્દક કે ચરિત્ર કો પ્રરૂપણા કા હૈ । હસ તરહ સે હસમેં
વિરોધ આને જૈસી કોઈ યાત નહોં હૈ ।

મગધાન સે સ્કન્દક ને કયા કહા ? સો કહતે હૈ—(‘ઈન્દ્રામિ ણ
મતે) તુમ્હે હિ અઘ્મણુણાપ સમાણે માસિય મિશ્વલુપદિમં ડવસેપ-

તેમનું ને જીવન ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે તે સુસગત વાચનું નથી કારણ કે પહેલાં
બનેલાં અજિયાર અગ્રિની રચના વખતે તે સ્કન્દક અલુગાર હયા જ નહીં-
તેઓ અલુગાર તો ત્યારપછી જ બન્યા હતા તેથી જા વાતમા વિરોધાભાસ જણાય
છે તો તે ચકાસું આ પ્રમાણે સમાધાન કરી ચકાસ છે—ભગવાન મહાવીરમા
શાસનમા નવ વાચનાઓ હતી તે જાંધી વાચનાઓમા સ્કન્દકચરિત્રમા પહેલાં ને
સ્કન્દકચરિત્ર અભિધેય અથ હતું તે બીજા ચરિત્ર પહે પ્રગટ કરવામાં આ કુ હતું
સ્કન્દકચરિત્રની ઉત્પત્તિ પછી ભગવાન સુધર્માસ્વામીએ જે તાના શિષ્ય અંબુસ્વામીને
જો બોધીને આ પ્રસ્તુતવાચનામા સ્કન્દકના ચરિત્રની પ્રરૂપણા કરી છે આ રીતે
તેમા વિરોધાભાસ રૂબું કહ રહેતું નથી. સ્કન્દકે ભગવાનને શુ કહ્યું ? સુત્રપ્રર તે
બતાવે છે— ‘ઈન્દ્રામિ મતે । તુમ્હે હિ અઘ્મણુણાપ સમાણે માસિય મિશ્વલુપદિમ અર્થ
પરિવ્રત્તાણ વિહરિત્તવ ’ કે ભગવાન । જો આપની આજ્ઞા હોય તો માસિક મિશ્વ

सामायिकादीनि एकादशांगानि अधीते “अहिज्जित्ता” अधीत्य “जेणेव समणे भगवं महावीरे” यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः । “तेणेव उवागच्छइ” तत्रैवोपागच्छति “उवागच्छित्ता” उपागत्य “समणं भगवं महावीरं” श्रमणं भगवन्तं महावीरम् “वंदइ नमंसइ” वन्दते नमस्यति “वंदित्ता नमंसित्ता” वन्दित्वा नमस्यित्वा “एवं वयासी” एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत्=उक्तवान् अत्रैकादशाङ्गविषये कश्चिदेवं शङ्कते-ननु अनेन स्कन्दकचरितात् पूर्वकाले एव एकादशाङ्गानां निष्पत्तिः पर्यवस्यति, पञ्चमाङ्गं श्री भगवतोऽस्य तस्यान्तर्भूतमिदं स्कन्दकचरितमुपलभ्यते ततः कथं न विरोधो भवति ।

तथारूप स्थवीरों के समीप (सामाढय माइयाइं एकारसअंगाइं) सामायिक आदि ग्यारह अङ्गों को (अहिज्जइ) पढ़ने लगे । (अहिज्जित्ता) पढ़कर (जेणेव समणे भगवं महावीरे) वे जहां श्रमण भगवान् महावीर थे (तेणेव उवागच्छइ) वहां पर आये । (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) वहां आकर के उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की-नमस्कार किया और (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार करके (एवं वयासी) फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा-

यहां एकादशाङ्ग के विषय में कोई ऐसी आशंका करता है-(स्कन्दक अनगार ने ग्यारह अंगों का अध्ययन किया) सो इस कथन से तो यह बात साबित होती है कि ग्यारह अंग स्कन्दक अनगार के पहिले ही बन चुके थे, यदि यह बात न होती तो फिर वे उन्हें पढ़ते कैसे ? तथा जब यह बात निश्चित हो जानी है-तो फिर इस पंचम अंग भग-

“सामाइयमाइयाइ एकारसअंगाइं” सामायिक आदि अगियार अंगोने
 “अहिज्जइ” अभ्यास करवा लाग्या. “अहिज्जित्ता” तेने अभ्यास करीने
 “जेणेव समणे भगव महावीरे” त्या श्रमणु लगवान मंड वीर विराजमान
 छता “तेणेव उवागच्छइ” त्या आल्या. (उवागच्छित्ता) त्यां आवीने “समणं-
 भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ” तेमणु श्रमणु लगवान मंडावीरने वंदन नम-
 स्कार क्यो “वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी” अने वंदन नमस्कार करीने आप्रभाणुंछु
 शंका-अर्द्धी कोछने आ प्रकारनी शंका उद्बलवे के” स्कन्दक अणुगारे
 अगियार अंगोने अभ्यास क्यो. ” आ कथन सुजण तो ओम न मानवु
 पडे के अगियार अंगनी रचना स्कन्दक अणुगारनी पडेता न थन गछ छरो.
 ने ओवु न अणु छोट तो तेमणु केवी रीते ते अंगोने अभ्यास क्यो
 छोट ? ने ओ बात सिद्ध थाय तो आ पायभा अंगइय लगवतीसूत्रभा

માસિકી મિથુપતિમા ગચ્છાભિર્ગત્ય સ્વીક્રિયતે ! અસ્પામેક્માસપર્યન્ત પ્રતિદિન મેકાદષિર્મૌજનસ્ય, એકૈચ ચ પાનકસ્ય ગૃણતે ।

ઉક્તચ્ચ—“ ગચ્છા ણિજ્ઞાનમિત્તા, પઢિવજ્ઞા માસિયં મહાપઢિમ ।

દત્તેગ મોયણસ્સ, પાણસ્સ વિ ઇગગ્ગા માસ ” ॥ ૧ ॥

છાયા—ગચ્છાદિનિષ્ક્રમ્ય પ્રતિપદ્યતે માસિકીં મહાપતિમામ્ ।

દષિમેકાં મોઝનસ્ય, પાનસ્યાપિ એકાં યાવન્માસમ્ ॥ इत्यादि ।

અસ્પાઃ સ્વરૂપ સત્તિસ્તર દશાશ્રુતસ્કન્ધકસૂત્રે સપ્તમાધ્યયને તૃતીયસૂત્રા દોરમ્ય દ્વાર્શિશ્રુતિતમસૂત્રપર્યન્ત વિલોકનીયમ્ । વ્યાસ્યાપિ તર્જીવ મસ્કુત્તપાં મુનિર્હર્ષિણીટીકાયામલોકનીયા इति ।

एक मास में पूर्ण होतो है । इसमें मिथु अभिग्रहविशेषों का पालन करता है—यह गच्छ से बाहर रहकर आराधित की जाती है । इसमें एक मास तक प्रतिदिन एक दत्ति आहार की ली जाती है और एक दधि पानी की ली जाती है । कहा भी है—

“ ગચ્છા વિ ણિજ્ઞાનમિત્તા, પઢિવજ્ઞા માસિયં મહાપઢિમે ।

દત્તેગમોયણસ્સ ચ, પાણસ્સ વિ ઇગ ગામાસ ” ॥ ૧ ॥

इस गाथा द्वारा यही बात समझाई गई है इसका विस्तार सहित स्वरूप दशाश्रुत स्कंधसूत्र में सप्तम अध्यायन में तृतीय सूत्र से लेकर पाईसवे सूत्र तक लिखा गया है सो वहां से जान लेना चाहिये । इन सूत्रों की व्याख्या सो वही मुनिर्हर्षिणी नाम टीका में देव लेना चाहिये । कोई यहां पर इस प्रकार की घोषा करता है कि स्कन्दक अनगार तो ग्यारह अंग के ही पाठी-धारक थे और प्रतिमाओं की भी आराधना इन्होंने की है सो ऐसा जो कहा गया है वह समझ में नहीं

અનુક પ્રકારના અભિગ્રહનું પાલન કરે છે—તેની આરાધના ગચ્છની બહાર રહીને કરાય છે તેની આરાધના કરનાર એક માસ સુધી દરરોજ એક દત્તિ આહારની અને દત્તિ પાણીની લે છે દત્તિ એટલે પાશવથી તૃણા વિના બેટલું બહેરાવવામા આવે તેટલા બાત્રને એક દત્તિ કહેવાય છે. ૬૬૫ ૫૭ છે

“ ગચ્છા વિ ણિજ્ઞાનમિત્તા, પઢિવજ્ઞા માસિયં મહાપઢિમ ॥

દત્તેગ મોયણસ્સ ચ, પાણસ્સ વિ ઇગ ગા માસ ॥ ૧ ॥

આ ગાથા વડે ઉપરોક્ત વાત જ સમજાવવામા આવી છે દશાશ્રુતસૂત્ર સૂત્રના સાતમા અધ્યાયનના ત્રીજા સૂત્રથી લઈને બાવીસમા સૂત્ર સુધીમાં તેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે તેા જિજ્ઞાસુઓએ ત્યથી વાચી લેવું તે મુત્રોની વ્યાખ્યા ૫૭ તેગાંજ આપેલી મુનિર્હર્ષિણી નામની ટીકામાંથી વાચી લેવી

જાતઃ સન્ “ માસિયં મિત્સુપડિમં ” માસિકીં મિશ્રુપ્રતિમામ્ ‘ ઉવસંપજ્જિ-
ત્તાણં વિહરિત્તણ્ ” ઉવસંપદ્ય સ્વલુ વિહરિત્તુમ્ । હે ભગવન્ યદિ દેવાનુપ્રિયાણામાજ્ઞા
ભવેત્તદાહં માસિકીં મિશ્રુપ્રતિમાં સ્વીકૃત્તુ મિન્દ્યામીતિ ભાવઃ, ભગવાન્ કથયતિ
‘ અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા મા પહિવંધં કરેહ ” યથાસુખં દેવાનુપ્રિય ? યથા તે
રોચંતે તથા કુરુ કિન્તુ મા પ્રતિવન્ધ કુરુ=વિલમ્બ મા કુરુ ઇતિ ભાવઃ । ‘ તણ્ણં સે
સંદણ્ણ અણગારે ” તતઃ સ્વલુ સ સ્કન્દકોડનગારઃ “ સમણેણ ભગવયા મહાવીરેણ ”
શ્રમણેણ ભગવતા મહાવીરેણ “ અબ્બણુત્તાણ સમાણે ” અભ્યનુજ્ઞાતઃ પ્રાપ્તાજ્ઞઃ સન્
“ હદ્દે જાવ નમંસિત્તા ” હૃષ્ટો યાવત્ નમસ્યિત્વા, અત્ર યાવત્પદેન તુષ્ટચિન્તાન-
ન્દિતઃ પ્રીતિમનાઃ પરમસૌમનસિયતઃ હર્ષવશવિસર્પિતહૃદયઃ શ્રમણં ભગવન્ત મહા-
વીરં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા ‘ ઇત્યસ્ય ગ્રહણં કર્તવ્યમ્ । એનાદશઃ સ્કન્દકો
ભગવન્તં નમસ્કૃત્ય “ માસિયં મિત્સુપડિમં ઉવસંપજ્જિત્તાણં વિહરિ ” માસિકીં
મિશ્રુપ્રતિમામુપસંપદ્ય સ્વલુ વિહરિતિ, ‘ માસિયં ’ ઇતિ એકમાસસંપાદ્યામ્ ‘ મિત્સુ-
પડિમં ’ મિશ્રુપ્રતિમામ્ — સમારાધનીયમભિગ્રહવિશેષં સ્વીકૃત્ય તિષ્ઠતિ, ઇય
જ્જિત્તાણં વિહરિત્તણ્) હે ભદન્ત ! યદિ આપ દેવાનુપ્રિય ! આજ્ઞા પ્રદાન
કરે તો મેં માસિક મિશ્રુપ્રતિમા કી આરાધના કરના ચાહતા હું । તવ
પ્રશ્ન ને કહા (અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા મા પહિવંધં કરેહ) જૈસા વિચાર
ક્રિયા હૈ વૈસા સુખપૂર્વક કરો પરન્તુ શુભ કામ મેં વિલમ્બ મત કરો ।
(તણ્ણં સે સંદણ્ણ અણગારે) તવ ડન સ્કન્દક એનગાર ને (સમણેણ
ભગવયા મહાવીરેણ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સે (અબ્બણુત્તાણ સમાણે)
આજ્ઞા પ્રાપ્તકર (હદ્દે જાવ નમંસિત્તા) હૃષ્ટ યાવત્ તુષ્ટ આનન્દિત
ચિત્ત હોકર નમસ્કાર કર (માસિયં મિત્સુપડિમં ઉવસંપજ્જિત્તા ણં
વિહરિ) માસિક મિશ્રુ પ્રતિમા ધારણ કરલી । યહ પ્રથમ મિશ્રુપ્રતિમા

પ્રતિમાની આરાધના કરવાની મારી ઇચ્છા છે ત્યારે ભગવાન મહાવીરે તેમને
જવાબ આપ્યો— “ અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા મા પહિવંધં કરેહ ” તમોરી ઇચ્છા
પ્રમાણે સુજેથી કરો પરન્તુ શુભ કાર્યમા વિલમ્બ કરવો નહીં “ તણ્ણં સે
સંદણ્ણ અણગારે ” ત્યારે તે સ્કન્દક આણુગારને “ અબ્બણુત્તાણ સમાણે ” “ સમણેણ-
ભગવયા મહાવીરેણ ” શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની આજ્ઞા મેળવાથી “ હદ્દે જાવ
નમંસિત્તા ” ઘણું હર્ષ તથા સંતોષ પામ્યા અને તેઓએ ભગવાન મહાવીર
ને વંદન નમસ્કાર કર્યા. વંદન નમસ્કાર કરીને “ માસિયં મિત્સુપડિમં ઉવસં-
પજ્જિત્તાણ વિહરિ ” તેમણે માસિય મિશ્રુપ્રતિમાની આરાધના કરવા માટે આ
પહેલી મિશ્રુપ્રતિમા એક માસમા પૂજા થાય છે તેની આરાધના કરનાર મિશ્રુ

વીર તીર્થકરોપદેષેન મદ્વત્ત્વાન્ન કોઽપિ દોષ' સર્વજ્ઞા હિ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલમાત્ર
જ્ઞાત્વૈવ યત્કિંચિત્ કલ્પયન્તિ ઇતિ ।

“ તદ્દેવ સે સંદર્શ અળગારે ” તત્ત્વઃ સત્ત્વ સ સ્કન્દકોડનગારઃ “ માસિય
મિશ્ત્રુપદ્ધિમ ” માસિકી મિશ્ત્રુપ્રતિમામ્ “ અહામુત્ત ” યથાસૂત્રમ્=સૂત્રનિર્દિષ્ટ-
વિષ્ણુનુસારમ્ । ‘ અહાકર્ણ ’ યથા કલ્પમ્=કલ્પ્ય=સ્થાવિરાદિકલ્પમનતિક્રમ્ય-
કલ્પાનુસારમિત્યર્થઃ । ‘ અહામર્મ ’ યથામાર્ગમ્=જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપમોક્ષમાર્ગા
નતિક્રમેણ, ક્ષયોપશ્ચમભાવાનતિક્રમેણ વા । ‘ અહાતત્ત્વ ’ યથા તત્ત્વમ્=તત્ત્વજ્ઞાન-
તિક્રમેણ યદ્વા ‘ યથા તદ્વ્યમ્ ’ ઇતિચ્છાયાપદ્ધે સત્યાનુસારમ્ ‘ અહા મર્મ ’
યથા સામ્ય = સમભાવમનતિક્રમ્ય — સુષ્ટુપ્રકારેણ કર્મનિર્જરણમાવનયેત્યર્થ
‘ કાણ ’ કાણેન=શરીરેણ ન પુનરભિલાપમાત્રેણ ‘ ફાસેઈ ’ સ્પૃશ્વતિ-સમુચિતકાલે
સવિધિમદ્વજાત્ ‘ પાલેઈ ’ પાલયતિ = બારબારમુપયોગેન તત્ત્વાં તત્ત્વપરત્વાત્ ।

હસ લિપે હસ કથન મેં કોઈ વિરોધ નહીં હૈ । કયોં કિ સર્વજ્ઞ મગધાન
જો કુછ કહતે હૈં ઘહ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલમાત્ર કો દેખકર હી કહતે હૈં ।
(તદ્દેવ સે સંદર્શ અળગારે) માસિકી પ્રથમ મિશ્ત્રુ પ્રતિમા ધારણ કર
છેને કે બાદ ઇન સ્કન્દક અનગાર ને વસ (માસિયમિશ્ત્રુપદ્ધિમ)
માસિક મિશ્ત્રુ પ્રતિમા કો (અહામુત્ત) સૂત્રકથિત વિધિ કે અનુસાર
(અહાકર્ણ) સ્થાવિરાદિકલ્પ કે અનુસાર (અહામર્મ) સમ્યગ્દર્શન
સમ્યગ્જ્ઞાન ઓર સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગ કે અનુમાર અથવા
યથાતદ્વ્ય-સત્ય કે અનુમાર, (અહામર્મ) સમભાવ કે અનુમાર
અથવા કર્મ નિર્જરા કો ભાવના કે અનુમાર, (કાણ) અપને શરીર
સે કિન્તુ અભિલાપા માત્ર સે નહીં (ફાસેઈ) સ્પર્શ ક્રિયા અર્થાત્-સમુ-
ચિત કાલ મેં વિધિ સહિત વસે મદ્વજા ક્રિયા । અત (પાલેઈ) બારબાર

મહાવીર પ્રભુની આજ્ઞા લઈને ભિક્ષુપ્રતિમાનુ આરાધન કર્યુ હવે તેથી તે
કથનમા કોઈ શંકા રહેતી નથી । કારણ કે સર્વજ્ઞ મગધાન ને કંઈ કહે છે તે
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવને જોઈને જ કહે છે

“ તદ્દેવ સે સંદર્શ અળગારે ” ત્યાર બાદ સ્કન્દક અળગારે “ માસિય
મિશ્ત્રુપદ્ધિમ ” માસિક ભિક્ષુપ્રતિમાનુ ‘ અહામુત્ત ’ સૂત્રમાં જતાવેલી વિધિ
પ્રમાણે, ‘ અહામર્મ ’ સમ્યક્ દર્શન સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર જે
મોક્ષમાર્ગાનુસાર અથવા પોતાના ક્ષયોપશમ ભાવઅનુસાર ‘ અહા તત્ત્વ ’
તત્ત્વ અનુસાર અથવા સત્યને અનુસરીને, ‘ અહામર્મ ’ સમભાવ અનુમાર
અથવા કર્મ નિર્જરાની ભાવના અનુસાર, ‘ કાણ ’ પોતાના શરીરથી નહી
કે માત્ર અભિલાષથી જ-“ ફાસેઈ ” સ્પર્શ કર્યો-જોડે કે જોક માત્ર મુખી
વિધિ સહિત તેની આરાધના કરી પાલેઈ ચતના પૂજક આરાધના કરવાને

‘અથાયમેકાદશાંગધારીકથિતઃ, પ્રતિમાશ્ચ વિશિષ્ય શ્રુતવાનેવ કરોતિ તદુક્તમ્—

“ ગચ્છે ચ્ચિય નિમ્માઓ, જા પુઞ્વા દસ ભવે અસંપુણ્ણા ।

નવમસ્સ તદ્વય વત્થુ, હોઢ જહ્ણો સુયાહિગમો ॥ ૧ ॥ ”

હાયા—ગચ્છે એવ કુશલઃ નિર્માતો યાવત્ પૂર્વાણિ દશ ભવંત્યસંપૂર્ણાનિ ।

નિયમસ્ય તૃતીય વસ્તુ ભવતિ જગન્ય શ્રુતાધિગમઃ ॥ ૧ ॥ इति ॥

હત્યાદિ શાસ્ત્રાદેવમવગતં ભવતિ યત્ યો દિ ઉત્કૃષ્ટેન કિશ્ચિદ્ન દશ પૂર્વ-ધરઃ, જગન્યેન નવમપૂર્વમ્ય તૃતીય વસ્તુ પાઠાતો ભવેત્ સ એવ મિશ્રુપ્રતિમાં કર્તું શક્તુયાત્ સ્કન્દકસ્તુ ન પૂર્વધારી તત્કથમેતસ્યૈતાદશ તપો વિશેષેઽધિકારઃ કથિતઃ इति चेदुच्यते—પ્રકૃતશ્રુતનિયમઃ પુરુગાન્તરવિષયઃ । સ્કન્દકસ્ય તુ સર્વચિન્મહા-

આતા કારણ કિ પ્રતિમાઓં કી આરાધના તો જો વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાન વાળા હોતા હૈ વહી કર સકના હૈ એસા હી સિદ્ધાન્ત મેં કહા ગયા હૈ કી—

“ ગચ્છે ચ્ચિય નિમ્માઓ, જા પુઞ્વા દસ ભવે અસંપુણ્ણા ।

નવમસ્સ તદ્વય વત્થુ, હોઢ જહ્ણો સુયાહિગમો ” ॥ ૧ ॥

જો ગચ્છ મેં કુશલ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે કુછ કમ દશ પૂર્વકા ધારી હો તથા જગન્ય સે નૌવેં પૂર્વકો તૃતીય વસ્તુ કા જ્ઞાતા હો, વહી મિશ્રુ પ્રતિમાઓં કી આરાધના કર સકના હૈ સ્કન્દક અનગાર તો પૂર્વ કે ધારી યે નહીં તો ફિર इनका इन प्रकार के तपोविशेष में अधिकार कैसे कहा ? । उत्तर—शास्त्र में जो ऐसा कहा गया है सो ऐसा यह नियम दूसरे पुरुषों के लिये हैं—स्કन्दक अनगार के लिये यह नियम लागू नहीं पड़ता है क्योंकि वे जो मिश्रु प्रतिमा पालन करने में प्रवृत्त हुए सो साक्षात् सर्वज्ञ भगवान महावीर तीर्थंकर के उपदेश से ही हुए हैं ।

શકા—ભિશ્રુ પ્રતિમાઓતું આરાધન તો વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાન વાળા જ કરી શકે છે એવુ સિદ્ધાન્તમાં કહ્યું છે એમ કે—

“ ગચ્છે ચ્ચિય નિમ્માઓ, જા પુઞ્વા દસ ભવે અસંપુણ્ણા ।

નવમસ્સ તદ્વય વત્થુ, હોઢ જહ્ણો સુયાહિગમો ” ॥ ૧ ॥

ભિશ્રુપ્રતિમાની આરાધના એજ મુનિ કરી શકે છે કે જે ગચ્છમાં કુશલ હોય, જે વધારેમા વધારે દસ પૂર્વથી કંઈક ઓછા જ્ઞાનનો ધારી હોય અને ઓછામાં ઓછો નવમાં પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુનો (વત્થુનો) જ્ઞાતા હોય. બ્યારે સ્કન્દક અણગાર તો પૂર્વના ધારક ન હતા તેઓ તો અગિયાર અંગના જ પાઠી (ધારક) હતા તો આ પ્રકારના વિશિષ્ટ તપની આરાધના કરવાનો અધિકાર તેમને કેવી રીતે હોઈ શકે ?

ઉત્તર—શાસ્ત્રનો એ નિયમ ખીજી વ્યક્તિઓને માટે છે પણ સ્કન્દક અણગારને તે નિયમ લાગુ પાડી શકાય નહીં, કારણ કે તેમણે સાક્ષાત્ સર્વજ્ઞ

“અણુપાલેહ” અણુપાલયતિ-પ્રતિમાસમાપ્તૌ સ્વનુમોઽનાત્ । કિમુત્તરં મવતિ ?
 “આળાપ આરાહેહ” આગ્રયા=માધદાશ્ચાનુમારણ આરાધયતિ । “સમ્મં કાણ
 કાસિચા” સમ્યક્ કાયન સ્પૃષ્ટ્વા ‘જાવ આરાહૃષા’ યાવત્=મારાધ્ય, અથ
 યાવત્પદેન-‘પામિષ્ઠા સોહિષ્ઠા તીરિષ્ઠા પૂરિષ્ઠા કિટ્ઠિષ્ઠા અણુપાલિષ્ઠા આળાપ’
 इति छाया—पालयित्वा शार्घयित्वा (शामयित्वा तीरयित्वा पूरयित्वा कीर्त-
 यित्वा अनुपालयित्वा आह्वया) इति संग्रह ।

स्कन्दकोऽनगारा मासिकीं भिक्षुप्रतिमां सविधिं समाराध्य “जेणेव समणे
 भगव महावीर” यज्ञेय धमणो भगवान् महावीरः “तेण्व उवागच्छ” तर्ज
 प्रतिमा में अच्छी तरहसे आराधित हुआ है अतः मैं प्रतिमा को अच्छी
 तरह से पालित कर चुका हूँ इस प्रकार से उसका कीर्तन करते ।
 (अणुपालेह) प्रतिमा की समाप्ति होने पर भी वे उसकी अनुमोदना
 किया करते । इस तरह उन स्कन्दक अनगारने उस पहिली भिक्षु
 प्रतिमा का (आणाय आराहेह) प्रभुकी आज्ञा के अनुसार आराधन
 किया । (सम्मं कोण पामिष्ठा) इस प्रकार व स्कन्दक अनगार प्रथम
 भिक्षु प्रतिमा का अपने शरीर से स्पर्श करके (जाव आराहेत्ता) यावत्
 उसका सविधि आराधन करके यावत्स्कन्द से “पालिष्ठा, सोहिष्ठा,
 तीरिष्ठा, पूरिष्ठा, किट्ठिष्ठा अणुपालिष्ठा आणाय” इस पाठ का यहाँ
 संग्रह किया गया है—उन पदों का अर्थ—पालन करके, शोभित या शोभि
 त करके, तीरित करके, पूरित करके, कीर्तित करके, अणुपालित करके,
 आज्ञा से आराधित करके (जेणेव समणे भगव महावीर) जहाँ भ्रमण
 भगवान् महावीर विराजमान थे (तेणेव उवागच्छ) वहाँ पर आय ।

હતો અને એ આ ભિક્ષુપ્રતિમામાં તે અભિષેકનું ચારી રીતે પાલન કર્યું છે
 તે કારણે ભિક્ષુપ્રતિમાનું બરાબર પાલન કર્યું છે એ પ્રભાણે તેનું શ્રીવન
 અણુપાલન કર્યું અણુપાલેહ : ભિક્ષુપ્રતિમાની સમાપ્તિ થયા પછી પણ તેણે
 તેની અનુમોદના કર્યા હતા આ પ્રભાણે ૨૩ ૬૩ અણુપાલે પહેલી ભિક્ષુ
 પ્રતિમાનું આળાપ આરાહેહ પ્રભુની આજ્ઞા અનુસાર આરાધન કર્યું
 ‘સમ્મ કાણ્ય પામિષ્ઠા આ રીતે પદ્ધતિ ભિક્ષુપ્રતિમાનું પાલનની કથાથી
 બરાબર આરાધન કરીને માથ આરાહૃષ્ટા તેનું પાલન કરીને તેને શોભિત
 અથવા શોભિત કરીને તીરિત કરીને પૂરિત કરીને, કીર્તિત કરીને, અણુ
 પાલિત કરીને અને અનયાનના આજ્ઞાનુસાર આરાધન કરીને “જગવ સમણે
 ભગવ મહાવીરે” એવા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે વિરાજમાન હતા, ‘જેણે

‘सोहेइ’ शोधयति-अतिचारपङ्कपक्षालनात्, यद्वा ‘शोभयति’ इति-छायायां पारणदिने गुर्वादिदत्तावशिष्टभोजनात् । ‘तीरेइ’ तीरयति-पूर्णेऽपि तदवधौ सत्यकालावस्थानात् ‘पूरेइ’ पूरयति-पूर्णेऽपि तदवधौ तत्कृतपरिमाणपूरणात् । ‘किट्टेइ’ कीर्तयति-पारणादिने “अयमयं चाभिग्रहविशेषः कृत आसीत्, अस्यां प्रतिमायां स चारावित एव, अधुना पारितप्रतिमोऽहम्, इति गुरुसमक्षं कीर्तनात् ।

उपयोग पूर्वक उसमें तत्पर रहने के कारण उन्होंने उसका अच्छी तरह से पालन किया । (सोहेइ) इसमें किसी भी प्रकार से अतिचार रूप पङ्क मेल न लग जाय इस बात का सदा ध्यान रखने के कारण अथवा लगे हुए अतिचाररूप पङ्क (कीचड़) के प्रक्षालन करने के कारण उन्होंने उसे शोधित किया । अथवा (सोहेइ) की छाया (शोभयति) ऐसी भी हो सकती है सो इस पक्ष में इसका अर्थ ऐसा होता है कि पारणा के दिन गुरु आदि द्वारा दिये गये अवशिष्ट भोजन करने से उसको उन्होंने शोभायुक्त किया । ‘तीरेइ’ उसकी अवधि समाप्त हो जाने पर भी वे उसे थोड़े समय तक और भी पालन करते रहते इस कारण मानों वे उसे उन्होंने तीरयुक्त किया अर्थात् समाप्त किया । ‘पूरेइ’ उसकी अवधि समाप्त हो जाने पर भी उस संबंधी कार्यों के परिमाण की वे पूर्ति करते रहते इस कारण उन्होंने उसे पूरा किया । ‘किट्टेइ’ जब पारणा करने का दिन आता तब वे गुरु के समक्ष जाकर ऐसा कहते कि मैंने ऐसा अभिग्रह लिया था-और वह मेरा अभिग्रह इस

कारण तेमणु सारी रीते तेनुं पालन क्युं. “सोहेइ” तेमा कोछ पणु प्रकारना अतिचार (दोष) रुप मेल लागी न जाय तेनी काणल राखवाने कारणु अथवा ते अतिचाररुप मेल लाग्यो छाय तेने साइ करवाने कारणु तेमणु तेने शोधित क्युं-शुद्ध क्युं अथवा-“सोहेइ”नी छाया “शोभयति” पणु थछ शके छे ते ओ दृष्टिओ तेना अर्थनो विचार करवामा आवे तो तेना अर्थ आ प्रमाणु पणु घटावी शक्य के पारणाने द्विसे शुरु वगेरे भास्कृत अपायेछुं वधेछुं कोजन करवाथी तेमणु तपस्यानी शोभामा अलिवृद्धि करी. “तीरेइ” तपनी समयभर्याहा पूरी थया पछी पणु थोडा समय सुधी तेमणु तेनुं पालन कर्था क्युं. ते कारणु जणु के तेओ तेने तरी गया ओटले तेमणु लिखुप्रतिमाने समाप्त करी. (पूरेइ) तपनी अवधि पूर्ण थछ जवा छता पणु तपस्या संभधी कार्योना परिमाणुनी तेओ पूर्ति करता रह्या, ते कारणु तेमणु ते पूरी करी, (किट्टेइ) ज्यारे पारणाने द्विस आग्यो त्यारे तेमणु शुरुनी पामे जधने ओबुं क्युं के मे आ प्रकारनो अभिग्रह लीयो

વિશેષસ્ત્વેતાવાનેવ-અપ્ર ત્રૈમાસિકયાં મિષ્ટુપ્રતિમાયાં દ્વે દત્તી મોજનસ્ય દ્વે પ
પ્રતિદિન મામદ્વયપર્યન્ત ગ્રાહીતવ્યે મન્તઃ ।

જાપ સર્વ માસિકી મિષ્ટુપ્રતિમાવદેવ વિજ્ઞેયમિતિ 'એવં' એવમ્-અનનૈવ પ
“ત્રૈમાસિય, ચાત્રમાસિય, પંચમાસિય, છમાસિય, સત્તમાસિય, ’ ત્રૈમાસિ
ચાતુર્માસિય પચ્ચમાસિય, પાષ્ણમાસિય, સપ્તમાસિકી, મિષ્ટુપ્રતિમા દ્વી
દ્વે દ્વે વિદ્યતિ યથાગિયિ સમાચયતિ । ત્રિશપઃ કેવલમપમ્ યતુ-ત્રૈમાસિ
મોજનરાનગોસ્તિસ્તસ્તિસ્તોદત્તપઃ, ચાતુર્માસિકયાં ચત્સ્રઃ ૨, પચ્ચ માસિકયાં પ
પાષ્ણમાસિકયા પટ ૮, સપ્તમાસિકયાં સપ્તસપ્તદ્વયો ગ્રાહીતવ્યા મન્તિ

ઔર પાન-પાની કી એક-એક દસિ હોતી હૈ-યહાં ઘે દો દા હાત
અર્થાત્ આહાર કી દો દસિયાં ઔર પાની કી દો દસિયાં દો મહિને ।
પ્રતિદિન લી જાતી હૈં । ચાકો કા ઔર સબ કથન પ્રથમ મિષ્ટુપ્રતિમા
તરફ સે હી જાનના ચાહિયે । ઈસી પ્રકાર સે (ત્રૈમાસિય, ચાત્રમાસી
પચ્ચમાસિય, છમાસિય, સપ્તમાસિય) ત્રીનમાસવાલી ત્રીસરા
પ્રતિમા, ચારમાસવાલી ચૌદી મિષ્ટુપ્રતિમા, પાંચમાસવાલી પાંચવીં
પ્રતિમા છઠ્ઠમાસવાલી છઠી મિષ્ટુપ્રતિમા, સાતમાસવાલી સાતવીં મિ
પ્રતિમા કે વિષય મેં જી જાનના ચાહિયે । વિશેષતા કેવલ ઈનમેં જાત
હી હૈ કિ સાતમાસવાલી મિષ્ટુપ્રતિમા મેં આહાર ઔર પાની કી ત્રીન
ત્રીન દસિયાં હોતી હૈં, ચારમાસવાલી ચૌદી મિષ્ટુપ્રતિમા મેં આહાર
ઔર પાની કી ચાર-ચાર દસિયાં હોતી હૈં । પાંચમાસ કી અવધિ ચાત
પાંચમા મિષ્ટુપ્રતિમા મેં આહાર ઔર પાની કી પાંચ-પાંચ દસિયાં હોત
હૈં । છઠ્ઠમાસવાલી છઠી મિષ્ટુપ્રતિમા મેં આહાર ઔર પાની કી છ
છ દસિયાં હોતી હૈં । સાતમાસવાલી સાતવીં મિષ્ટુપ્રતિમા મેં આહાર

અને પાણીનાં એક એક હાત ચકલ્લ કથાય છે બપોરે બીજી મિષ્ટુપ્રતિમામાં
આહાર અને પાણીની બે બે હાત ચકલ્લ કરવામાં આવે છે આહારની બે
દસિયો બે માથ સુધી દરરોજ લેવામાં આવે છે બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલી
મિષ્ટુપ્રતિમા પ્રમાણે જ સમજવું એ જ પ્રમાણે “ત્રૈમાસિય, ચાત્રમાસિય,
પચ્ચમાસિય, છમાસિય, સપ્તમાસિક” ત્રૈમાસિક ચતુર્માસિક, પચ્ચમાસિક છમા
સિક અને સપ્તમાસિક પ્રતિમાઓના વિષયમાં પણ સમજવું તેમાં નિશિષ્ટતા
આ પ્રમાણે છે-ત્રમાસિક મિષ્ટુપ્રતિમામાં આહાર અને પાણીની ત્રણ ત્રણ
દસિયો લેવાય છે ચતુર્માસિક મિષ્ટુ પ્રતિમામાં આહાર અને પાણીની ચાર
ચાર દસિયો લેવાય છે પાંચ માથ ચાલતી પાંચમી મિષ્ટુ પ્રતિમામાં આહાર
અને પાણીની પાંચ પાંચ દસિયો લેવાય છે છ માસની અવધિમાં છઠી
મિષ્ટુ પ્રતિમામાં આહાર અને પાણીની છ છ દસિયો લેવાય છે સાત માસની

वोपागच्छति “ उवागच्छिता ” उपागत्य “ समणं भगवं महावीर वंदइ नमंसइ वंदित्ता नममित्ता ” श्रमणं भगवन्त महावीरं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा “ एवं वयासी ” एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणावादीत्—“ इच्छामि ण भंते ” इच्छामि खलु हे भदत ! “ तुव्भेहि अब्भणुण्णाए समाणे ” युष्माभिरभ्यनुज्ञातः सन् “ दोमासियं भिक्खुपडिमं उवसंपज्जित्ता विहरित्तए ” द्वैमासिकीं भिक्षुप्रतिमा-मुपसंपद्य खलु विहर्तुम् भवदाजया द्वैमासिकीं भिक्षुप्रतिमा स्वीकर्तुमिच्छामीति भावः, ततो भगवान्-अवादीत् “ अहामुहं देवाणुप्पिया ” यथासुखं देवानुप्रिय ! “ मा पडिवंधं करेह ” मा प्रतिबन्ध कुरु शुभकार्ये विलम्बो न करणीय इति भावः “ तं चेव ” तदेव-मासिकी भिक्षुप्रतिमावदेव-सर्वोऽपिपाठोऽध्येतव्यः ।

(उवागच्छिता) वहां आकर उन्होंने ने (समणं भगव महावीर वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान महावीर को वंदन किया उन्हें नमस्कार किया । (वंदित्ता नममित्ता) वंदना नमस्कार करके फिर उन्होंने ने प्रभु से (एवं वयासी) इस प्रकार कहा—(इच्छामि णं भंते!) हे भदन्त ! मैं चाहता हूं कि (तुव्भेहि अब्भणुण्णाए समाणे) मैं आप से आज्ञा प्राप्त कर (दो मासीयं भिक्खुपडिम उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए) दो मास की अवधिवाली भिक्षुप्रतिमा का पालन करूं। तब भगवान ने उनसे कहा—(अहामुहं देवाणु प्पिया मा पडिवंधं करेह) हे देवानुप्रिय ! तुम्हें जैसा रुचे वैसा करो-शुभकार्य में विलम्ब मत करो । (तचेव) इस द्वितीय भिक्षुप्रतिमा के संबंध में भी प्रथम भिक्षु प्रतिमा की तरह समस्त पाठ लगा लेना चाहिये । यहाँ पर जो विशेषता है वह इस प्रकार से है—कि जिस प्रकार से प्रथम भिक्षु प्रतिमा में अन्न-आहार

उवागच्छइ ” त्या गया. ‘ उवागच्छिता ” त्या जघने तेमणे “ समण भगव महावीर वदइ नमंसइ ” श्रमणु लगवान महावीरने वदत नमस्कार कया “ वंदित्ता नममित्ता ” वंदन नमस्कार करीने तेमणे तेमने “ एवं वयासी ” आ प्रभाणे उठ्यु—“ इच्छामि णं भंते ! ” हे लगवन् ! मारी जेची भज्ज छे डे “ तुव्भेहि अब्भणुण्णाए समाणे ” आपनीजे आज्ञा डोय तो ‘ दो मासियं-भिक्खुपडिम उवसंपज्जित्ताण विहरित्तए ” जे मासनी अवधिवाणी भिक्षुप्रति-म नी आराधना उइ त्यारे लगवाने स्कन्दक अणुगारने उठ्यु—‘ अहामुहं देव-णुप्पिया मा पडिवंधं करेह ” हे देवानुप्रिय ! तमने जेम सुण उपजे तेम करे शुल कार्यमा विलज करेवा नही. “ तं चेव ” आणील भिक्षुप्रतिमाना प्रथमा पणु तमास सूत्र पाठ पडेली भिक्षुप्रतिमा प्रभाणे ज समण देवा. पणु तेमां आ प्रभाणे विशेषता छे-पडेली भिक्षुप्रतिमामा हरेशेण आहार

મિષ્ટુપ્રતિમામુપસમ્પદ્ય સ્વત્વો ગિરતિ, વિધિપુરુષ સમારાધ્ય આજ્ઞા આરાધનો મન્વતિ ઇતિ । તપ્રાપ્તમ્યાં મિષ્ટુપ્રતિમાયો વતુર્વિધાદારપરિત્યાગપૂર્વક મેવાન્તરોપવાસસેવનમ્, પ્રામાદ્વદિ કાયોત્સગકરણમ્, ઉત્તાનક-પાર્શ્વિક- નૈષધિકેતિ ધિપુ આસનેષુ એકસ્યાસનસ્ય સ્વીકરણમ્ । તપ્ર યદિ ક્ષયીત તદા ઉત્તાન એકપાશ્વો વા ક્ષયીત । યદિ આસીત તદા નૈષધિકેનાસનેન આસીત । નિષધયા મત્તં નૈષધિકમ્ । નિષધાનામ-ઉપવેશનમ્કારઃ સા પચ્ચવિધા-સમપાદપુતા-૧, ગોત્રિ પદિધા-૨, રિતિશુદ્ધિકા ૩, પચ્ચક્રા-૪, અદ્યપચ્ચક્રા-૫, ચેતિ । તપ્ર યર્યાં સમૌ

હોતી હૈ, તયા ત્વીય મિષ્ટુ પ્રતિમા કો અર્પાત્ દશર્ષી મિષ્ટુ પ્રતિમા કો કિ જો સાત દિનગત મેં આરાધિત હોતી હૈ વન સ્કન્દક અનગાર ને સન્નિધિ આરાધિન કર લે (આજ્ઞા આરાધનો મન્વતિ) આજ્ઞા સે इनका आराधन करने बाछे बन गये । इन प्रथमा, द्वितीया और तृतीया प्रतिमाओं के बीच में जो प्रथमा-आठर्षी-मिष्टुप्रतिमा है-उसमें वतुर्विध आहार का परित्याग करते हुए एकान्तरोपवास करना चाहिये । गांव से बाहर कोपोत्सग करना चाहिये । उत्तानक, पार्श्विक, एवं नैषधिक इन तीन आसनों में से किसी एक आसन को स्वीकार करना चाहिये । यदि सोचे तो उस समय उत्तानक या एक पार्श्व होकर सोचे यदि बैठे तो उस समय नैषधिक आसन से बैठे । (निषधया) यह बैठने का एक प्रकार होता है इससे होने वाला नैषधिक कहलाता है । निषधया पांच प्रकार की बही गई है-१ समपादपुता, २ गोत्रिपदिका ३ रितिशुद्धिका, ४ पचक और ५ अद्यपचक । जिस आसन में दोनों पैर और हुत-बैठक मृमि का स्पर्श

અને ત્રીજી પ્રતિમા એટલે કે ત્રીજી મિષ્ટુ પ્રતિમા કે જેની આરાધના પણ સાત દિનગત કરવા પડે છે તેનું પણ સ્કન્દક અનગારે (ધિ પૂર્વક) “આજ્ઞા આરાધનો મન્વતિ” શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે આરાધન કર્યું” આ ત્રણ પ્રતિમાઓમાંની પહેલી (આઠર્ષી મિષ્ટુપ્રતિમા) નું આરાધન કરનારે ચાર પ્રકારના આરાધનો ત્યાગ કરાને એકાન્તર ઉપવાસ કરવા બોધ્યો. ગામની બહાર કાચો સગ કરવો બોધ્યો. ઉત્તાનક પાર્શ્વિક અને નૈષધિક એ ત્રણમાંના કોઈ પણ એક આસને બેઠવું બોધ્યો. સૂરે સ્થાપે થત્યા અથવા એક પડખે સૂવે એ સે ત્યારે નૈષધિક આસને બેસે નિષધા એ બેસવાની એક રીત છે તે દાશ બનતાં આસનને નૈષધિક કહે છે તે નિષધા પાંચ પ્રકારની થઈ છે-(૧) સમપાદપુતા (૨) ગોત્રિપદિકા (૩) રિતિશુદ્ધિકા, (૪) પચકા અને (૫) અદ્યપચકા

સર્વે પૂર્વવદેવ । એતાસ્તિસ્રઃ પ્રથમા દ્વિતીયા તૃતીયેતિ શબ્દેન કથ્યન્તે । તા એવાહ-
અષ્ટમી નવમી દશમી એતારિત્સોઽપિ સપ્ત સપ્ત રાત્રિન્દિવા સંપાદ્યા ભવન્તિ ।
“ પદ્મં સત્તરાઈંદિયં ” ઇત્યાદિ । ‘ પદ્મં ’ પ્રથમામ્ તત્રાષ્ટમ્યાં ભિક્ષુપ્રતિમાયાં
ચતુર્વિધાદારપરિત્યાગપૂર્વક = અષ્ટમ્યાદિષુ તિમ્ષુ પ્રથમામ્ = અષ્ટમીમિત્યર્થઃ
“ સત્તરાઈંદિય ” સપ્તરાત્રિન્દિવાં = સપ્તહોરાત્રસંપાદ્યાં ભિક્ષુ-પ્રતિમામુપમમ્પદ્ય
સ્કન્દકો વિહરતીતિ સમ્બન્ધઃ । ‘ એવમ્ ‘ દોચ્ચં ’ દ્વિતીયાં = નવમીમિત્યર્થઃ ।
“ સત્તરાઈંદિય ” સપ્તરાત્રિન્દિવાં = સપ્તાહોરાત્રસંપાદ્યામ્ । ‘ તચ્ચં ”
તૃતીયાં દશમીમિત્યર્થઃ ‘ સપ્તરાઈંદિય ’ સપ્તરાત્રિન્દિવાં સપ્તાહોરાત્રસંપાદ્યાં

और पानी की सात-सात दत्तियां होती हैं। बाकी का सब कथन
पहिली प्रतिमा की तरह से इन प्रतिमाओं में भी जानना चाहिये।
इनके बाद आठवीं भिक्षु प्रतिमा आती है सो यह (प्रथमा) इस शब्द
से और नवमीं प्रतिमा (द्वितीया) शब्द से और दसवीं प्रतिमा (तृती-
या) शब्द से कही जाती है। ये तीनों ही प्रतिमाएँ सात-सात दितरात
के प्रमाणवाली होती हैं-अर्थात् इनके पालन करने का प्रमाण सात-
सात दिनरात का है। यही बात (पदम सत्तराईंदियं) इस पूत्रपाठ द्वारा
समझाई गई है। अष्टमीं-नवमीं और दशवीं इनमें से जो पहिली
भिक्षु प्रतिमा है अर्थात्-आठवीं भिक्षु प्रतिमा है वह सात दिनरात में
आराधित होती है। इस सात दिन रात की मर्यादावाली भिक्षु प्रतिमा
को उन स्कन्दक अनगार ने धारण किया। इसी तरह द्वितीय प्रतिमा
को अर्थात् नवमी भिक्षु प्रतिमा को कि जो सात दिनरात में आराधित

અવધિવાળી સાતમી ભિક્ષુ પ્રતિમામાં આહાર અને પાણીની સાત સાત દત્તિયો
લેવાય છે બાકીનું સમસ્ત કથન આ પ્રતિમાઓમાં પણ પહેલી પ્રતિમા પ્રમાણેજ
સમજવું. ત્યાર બાદ આઠમી ભિક્ષુપ્રતિમા આવે છે તેને “ પ્રથમા ” શબ્દથી
ઓળખવામાં આવે છે નવમી પ્રતિમાને “ દ્વિતીયા ” શબ્દથી અને દસમી
પ્રતિમાને “ તૃતીયા ” શબ્દથી ઓળખવામાં આવે છે તે ત્રણ પ્રતિમાઓની
આરાધના કરવાની અવધિ સાત સાત દિનરાતની છે એજ વાત “ પદ્મં સત્ત-
રાઈંદિય ” સૂત્ર દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે આઠમી નવમી અને દસમી
પ્રતિમાઓમાંથી જે પહેલી ભિક્ષુપ્રતિમા છે તેનું, એટલે કે આઠમી પ્રતિમાનું
સાત દિનરાત આરાધન કરવું પડે છે તે સાત દિનરાતની અવધિવાળી ભિક્ષુ
પ્રતિમાનું પણ સ્કન્દક અણુગારે આરાધન કર્યું એજ પ્રમાણે બીજી પ્રતિમા,
એટલે કે નવમી ભિક્ષુ પ્રતિમા કે જેની આરાધના સાત દિનરાત કરવી પડે છે,

પાદૌ પુતૌ ચ ભૂમિ સ્પૃશન. સા સમપાદપુતા ૧, યસ્યાં ગોરિવોપવેશનં સા ગોનિ-
પથિકા ૨, યસ્યાં ચ સમપાદાભ્યાં સમપુતાભ્યાં ચોપવિશ્યૈકસ્ય પાદસ્ય હસ્તિ-
શુળ્ડાકારેણ પ્રસારણં ભવતિ સા હસ્તિશુળ્ડિકા ૩ । પર્યઙ્કા=પદ્માસનરૂપા ૪,
યસ્યામેકં જાનુમુત્પાદયતિ સા-અર્ધપર્યઙ્કા ૫, ઇતિ ।

નવમ્યાં ભિક્ષુપ્રતિમાયામપિ ચતુર્વિધાહારારિહારપૂર્વકમેકાન્તરોપવાસસેવ-
નમ્ । વિશેષસ્ત્વાસનવિષયક એવ । અત્ર દળ્ડાસનં, લગળ્ડાસનમ્, ઉત્કુલ્ડાસનં
ચેતિ । તત્ર-દળ્ડાસનં નામ પાદાગ્રાદિપ્રસારણેન દળ્ડવત્પતનરૂપમ્ । ૧ લગળ્ડ
વક્રકાણ્ઠમ્, તદ્રત્ મસ્તક પાણ્યાર્પણાદિ ભાગાનાં ભૂમિસમ્બન્ધેન, પૃષ્ઠસ્ય ચ સમ્બ-

કરતે હૈં વહ સમપાદપુતાનિપદ્યા હૈ । જિસ મેં ગાય કે જૈસા વૈઠના હોના હૈ
વહ ગોનિપથિકા હૈ । જિસ નિષદ્યા મેં દોનોં પૈરોં સે ઓર દોનોં પુતોં સે
સમાન વૈઠ કર ફિર દાથી કીમુંડ કે સમાન એક પૈર ફૈલાકર જો વૈઠના
હોતા હૈ વહ હસ્તિશુળ્ડિકા હૈ । પદ્માસન માડકર વૈઠના યહ પર્યઙ્કા
નિપદ્યા હૈ । જિસમેં એક પૈર જો દૂસરે પૈર પર વૈઠના હોતા હૈ વહ અર્ધ-
પર્યઙ્કા નિપદ્યા હૈ । નૌમી ભિક્ષુપ્રતિમા મેં બી ચતુરવિધ આહાર કા
પરિત્યાગ કરકે એકાન્તરોપવાસ ક્રિયા જાતા હૈ । ઇનમેં વિશેષતા કેવલ
આસન કો લેકર હોતી હૈ । ઇસમેં દળ્ડાસન ૧, લગળ્ડાસન ૨ ઉત્કુલ્ડ-
કાસન ૩ યે ત્રીન આસન હોતે હૈં । પાચોં કે અગ્રભાગ આદિ કે ફૈલા
ને સે દળ્ડ કી તરત્ પહજાના યહ દળ્ડાસન હૈ ૧ । વક્ર કાણ્ઠ કા નામ
લગળ્ડ હૈ ઇસ આસન મેં મસ્તક એવ પાર્ણિ-એડિ આદિ ભાગ ભૂમિ સે

જે આસનમા બન્ને પગ અને પુત (કુલા) બેસવાની ભૂમિને સ્પર્શે
છે, તે આસનને (સમપાદપુત નિષદ્યા) કહે છે જે આસનમાં ગાયની જેમ
બેસવું પડે છે તે આસનને " ગોનિપથિકા " કહે છે જે નિષદ્યામા બન્ને
પગ અને બન્ને પુતોથી સમાન બેસીને એક પગને હાથીની સૂંઠની જેમ
લબાવીને બેસવામા આવે છે તે આસનને (હસ્તિ શુળ્ડિકા) કહે છે પદ્માસને
બેસવાની રીતને (પર્યઙ્કાનિષદ્યા) કહે છે જે આસનમા એક પગને બીજા પગ
પર રાખીને બેસવામા આવે છે તે આસનને " અર્ધપર્યઙ્કા નિષદ્યા " કહે છે
નવમી ભિક્ષુ પ્રતિમામા પણ ચાર પ્રકારના આહારને પરિત્યાગ કરીને
અકાન્તર ઉપવાસ કરવા પડે છે જેમાં આસનની જે વિશિષ્ટતા હોય છે. તેમાં
(૧) દડાસન, (૨) લગડાસન અને (૩) ઉત્કુલ્ડાસન એ ત્રણ આસનો
હોય છે જે આસનમા પગના અગ્રભાગ આદિને ફેલાવીને ઢંઢની જેમ પડી
જવાય છે તે આસનને દડાસન કહે છે " લગડા " એટલે વક્રકાણ્ઠ લગડા
સનમાં મસ્તક અને એડી આદિ ભાગ ભૂમિને સ્પર્શે છે પણ પીઠનો ભાગ

સમારાધ્ય આદ્યા આરાધકો મર્ધાત । અન્યાં પ્રતિમાયાં ગ્રામાર્ધદેહિઃ કાયોત્સર્ગ
કરણમ્ । અપાનક પટ્ટ મક્તમ્-ઉપવાસદ્વય કરણીયં મવતિ । કન્ધસ્થાનન સ્થિતસ્પ
દ્વૌ પાર્દો કિશ્તિત્સકાચ્ય પ્રમ્ભિત્વ હસ્તસ્પ જાનુપર્યન્ત પ્રસારિત્વપ્તસ્થાનસ્થાનમ્ ।

અથ દ્વાદશીં પ્રતિમામાહ-“એગરાહ્યં” ઇત્યાદિ । ‘એગરાહ્ય’-એકરાષિ
કીમ્-એકરાષિસપાદ્યા દ્વાદશીં મિધુપ્રતિમાગ્રુપસપદ્ય સ્કન્દકો વિહરતીતિ । એવા
ચતુર્વિંશાદારપરિત્યાગપૂર્વકમુપવાસપ્રયણ સમારાધ્યતે । ગ્રામાર્ધદેહિઃ કાયોત્સર્ગ-
કરણમ્ । અસ્વામીપન્થતો નર્મીયૂતન કાયન, એકપૃથ્લમ્થિતયાઽનિમપયા રુષ્ટ્યા
સ્થિરીકૃતશરીરાણ્યૈ પાદદ્વયસમલનેન, અવમ્ભિત્વજાખ્યામવસ્થાન મવતિ ।
એતાદૃશાવસ્થાયાં ય કવિત્ દ્વમનુપ્યર્તિર્યક્ત્વા ઉપસર્ગા સમુપસ્થિતા મવન્તિ યે
સુપણિહિતમનોશકાયૈ સમ્પક્ષોદ્ગ્ન્યા ઇત્યેવ રૂપાં દ્વાદશીં મિધુપ્રતિમાં સ્કન્દકો

એક રાત્રિ સે આરાધિત હોનેવાલી પારદર્શી મિધુપ્રતિમા કો સંબિધિ
આરાધિત કર લે સ્કન્દક અનગાર આજ્ઞા કે આરાધક બને । યહ પાર
દર્શી પ્રતિમા ચપારદર્શી પ્રતિમા કે વાદ તેલા કરક ઉસરાત કો ગામ
સે બાહર હમસાન આદિ ઝૂન્યસ્થાન મેં આરુર વહાં એક રાત્રિમર કાયો
ત્સર્ગ કરકે આરાધન કી જાતી હૈ, ઇસમેં જો અવસ્થાન હોતા હૈ-આગે
કા શરીર કુછ જુકા સા હોતા હૈ । આંલે દિમકાર રહિત હોતો હૈ અપા
ત આંલો પલકમાર ઘિના કી રખી જાતી હૈ, દોનોં પૈર આપસ મેં જુઢે
હુપ રલે જાત હૈ । હાથ દોનોં લટકતે રહતે હૈ । દૃષ્ટિ એક કિસો પુરુષ
પર લગાઈ જાતી હૈ । ઇસ અવસ્થા મેં જો કુછ મો દેવ, મનુષ્ય, તિર્યક
કુલ ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત હોતે હૈ લે મન ઘચન ઓર કાયકી એકાગ્રતા કરતે
હુપ સહન કરતે હૈ । ઇસ પ્રકાર સ્કન્દક અનગાર ને ઇસ પારદર્શી મિધુ

રાત્રિમા જેના આરાધના થાય છે તે બાદમાં મિધુપ્રતિમાનું સ્કન્દક અવમાર
વિધિપૂર્વક આરાધન કરવા લાગે । બાદમાં મિધુપ્રતિમાની વિધિ આગ્રમણે છે
અગિયારમી પ્રતિમાનું આરાધન કર્યા પછી બીજા કરીને-ત્રણ ઉપવાસ કરીને-
આમની બહાર રમશાન આદિ નિજન જગ્યામા જઈને રાત્રિમાર કાયોત્સર્ગ
કરીને આ પ્રતિમાની આરાધના કરાય છે તે પ્રતિમાના અરાધકે નીચે ઇર્શાબા
પ્રમાણે ઉભા રહીને કાયોત્સર્ગ કરવો પડે છે-શરીરને આગલો ભાગ સહેજ
ઢોકેલો હોય છે આખો અનિમિષ (ખાલસા) રહે છે બન્ને પગ એક બીજા
માથે બેઠાયેલા અને બન્ને હાથ લાગેલા રહે છે તથા કોઈ એક પુરુષ પર
સ્થિર કરાય છે આ અવસ્થામા મનુષ્ય દેવ અને નિચલો દ્રાવ જે ઉપસર્ગો
થાય છે તન મન ઘચન અને કાયની એકાગ્રતા રાખીને ત્રહન કરે છે સ્કન્દક

પ્રતલાધ્યાસવસ્થાનમ્ । આમ્રકુન્જાસનમ્=આમ્રત્ કુન્જાસનમ્, સર્વ શરીરં સંકો-
ચ્યોપવેશનમિતિ । આસુ-અષ્ટમી-નવમી-દશમીરૂપાસુ તિસૃષુ પ્રતિમાસુ પ્રત્યેક
પ્રતિમાયામુક્તાનામાસનાનામન્યતમાસનાવલમ્બનેનાવસ્થાનમિતિ સમુદિતાર્થઃ ।
અયૈકાદશીં ભિક્ષુપ્રતિમામાહ—‘ અહોરાઈંદિયં ’ इत्यादि । अहोराईंदियं । अहो-
रात्रिन्दिवाम्, एकादशी भिक्षुप्रतिमा ‘ अहोरात्रिन्दिवा ’ इति नाम्ना कथ्यते ।
ताम् एकाहोरात्रसंपाद्या भिक्षुप्रतिमापुसंपन्न स्कन्दको विहरति । एनां विधिपूर्वकं
इस आसन में दोनों पैरों के अग्रभाग से बैठना होता है २ । समस्त
शरीर को संकुचित करके जिस आसन से बैठा जाता है वह आम्रकु-
न्जासन है ३ । इन आठवीं नौवीं दसवीं भिक्षुप्रतिमाओं में जो ये
आसन कहे गये हैं उनमें से किसी एक आसन का अवलम्बन कर
बैठना चाहिये (१०) अब ग्यारहवीं भिक्षुप्रतिमा को सूत्रकार कहते हैं
(अहोराईंदिए) ग्यारहवीं जो भिक्षुप्रतिमा है वह (अहोरात्रिन्दिवा)
इस नाम से कहो जानो है । इस (अहोरात्रिन्दिवा)(दिनरात)भिक्षुप्रतिमा
को विधिपूर्वक पालन करके वे स्कन्दक आज्ञा के आराधक बनें । इस
प्रतिमा में ग्राम से बाहर कायोत्सर्ग किया जाता है । चतुर्विधाहारत्या
गूर्वक प्रणमन को तपस्या को जाती है । इस प्रतिमा में दोनों पैर
कुछ सकोव कर और दोनों हाथ जानु पर्यन्त लटकाकर खड़े रहना होता
है । अर्थात् इस रूप से कायोत्सर्ग किया जाता है ११ । अब बारहवीं
भिक्षु प्रतिमा का कथन करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि (एगराइयं)

નાર વ્યક્તિ જેણે છે તેવી રીતે જે આસનમા બેસવું પડે છે તે આસન
ગોદોહિકાસન કહે છે. તે આસનમાં બંને પગના અગ્રભાગ પર બેસવું પડે છે.
સમસ્ત શરીરને સંકુચિત કરીને જે આસનમા બેસાય છે તે આસનને આને
કુખ્તસન કહે છે આઠમી, નવમી, અને દસમી ભિક્ષુપ્રતિમામાં જે આસનો
દર્શાવ્યા છે તેમાના કોઈ પણ એક આસને આરાધકે બેસવું જોઈએ, હવે
સૂત્રકાર અગિયારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું કથન કરે છે—“ અહોરાઈંદિય ” અગિયારમી
ભિક્ષુપ્રતિમાને ‘ અહોરાત્રિન્દિવા ’ નામથી ઓળખવામા આવે છે. સ્કન્દક
અણુગારે તે અગિયારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું વિધિપૂર્વક આરાધન કર્યું આ પ્રતિ-
માની આરાધના કરનારે ગામની બહાર જઈને કાયોત્સર્ગ કરવો પડે છે અને
ચાર પ્રકારના આહારના પરિત્યાગ પૂર્વક ષષ્ઠલક્ષ્મી તપસ્યા કરવી પડે છે,
એટલે કે છઠું કરવો પડે છે કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે બંને પગ એક બીજા
સાથે સ્પર્શે તેમ ઉભા રહેવું પડે છે. અને બંને હાથ લટકતા રહે છે. હવે
સૂત્રકાર બારમી ભિક્ષુપ્રતિમાનું વર્ણન કરતાં કહે છે—(ઇગરાઈયં) એક જે

उवागच्छ' यथैव भ्रमणो भगवान् महावीरस्तथैवोपागच्छति ' उवागच्छित्वा
 उपागत्य ' समर्प्य भगव महावीर वदइ नमसइ वदित्वा, नमसित्वा ' धर्म्यं मा-
 न्तं महावीरं वन्दते नमस्यति वदित्वा नमस्यित्वा ' एवं वयासो ' एवमत्रादी-
 ' इच्छामि ण भते । इच्छामि खट्ठ हे मदन्त ! ' तुम्हेहि अम्मणुग्गाए समाणे
 गुणरयण सयच्छर सवोक्कम्म ' गुणरत्न सत्तर नामकं तप
 कर्म ' उपसपज्जेता ण विहारणए' उपसपय स्वच्छ निर्दुम्, गुणरत्नसंक्तरतप
 प्रणिमा का विधिपूर्वक आराधन किया। इस तरह ब स्कन्दक अनगा
 (एगराह्य भिक्खुपञ्चिम) एक रात की अवधिवाली इस पारहवीं मित्र
 प्रतीमा को ' अहासुत्तं ' सूत्र में इसके आराधन करने की जैसी विधि
 कही गई है उसके अनुसार 'जाब आराहेत्ता यावत् आराधित करके
 ' जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ ' जहां भ्रमण भग
 वान् महावीर विराजमान थे वहां पर आये । (उवागच्छित्वा) भ्रमण
 भगवान् महावीर के पास आ करके उन्होंने ने (समर्प्य भगव महावीर
 वदइ नमसइ) भ्रमण भगवान् महावीर को वदना की नमस्कार किया
 (वदित्वा नमसित्वा) वन्दना नमस्कार करके फिर उन्होंने उनसे
 इस प्रकार प्रार्थना की (इच्छामि ण भते !) हे मदन्त ! मैं चाहता हूँ
 कि ' तुम्हेहि अम्मणुग्गाए समाणे ' आप से आज्ञा प्राप्त कर
 गुणरयण सयच्छर सवोक्कम्म ' गुणरत्न सत्तर नामक तप
 स्वीकार करें। अर्थात् मैं गुणरत्न संवत्सर नामका तप स्वीकार
 करना चाहता हूँ । ' गुणरयण सयच्छर ' इसकी संस्कृत छाप

अनुगारे ते आरभी भिक्षुप्रतिमानु विधिपूर्वक आराधन कयु आ शीते
 स्कन्दक अनुगारे (एगराह्य भिक्खुपञ्चिम) एक रातकी अवधिवाली आरभी
 भिक्षुप्रतिमानु (अहासुत्त) सूत्रमा तेना आराधनानी के विधि बतायी छे ते
 प्रमाणे (जाब आराहेत्ता) यावत् आराधन करीने (जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव
 उवागच्छइ) त्पारपत्री अथा भ्रमण भगवान् महावीर विराजता छेता त्था तेआ
 गया (उवागच्छित्वा) त्था ज्धने (समर्प्य भगव महावीर वदइ नमसइ) तेभवे
 भ्रमण भगवान् महावीरने वदना नमस्कार कथा (वदित्वा नमसित्वा) वदना
 नमस्कार करीने ते के तेभने आ प्रमाणे पिनति करी- (इच्छामि ण भते)
 हे मदन्त ! आशी केवा छेता छे के (तुम्हेहि अम्मणुग्गाए समाणे) आपनी
 आज्ञा प्राप्त करीने (गुणरत्न सत्तर सवोक्कम्म) गुणरत्न सत्तर नामक
 तपनी आराधना करे के के हूँ गुणरत्न सत्तर तपनी आराधना करे
 माय छे (गुणरयण सयच्छर) नी संस्कृत छाप (गुणरत्न संवत्सर)

विधिपूर्वकं समराधयतीति । ततः किमित्याह—‘ तएणं से ’ इत्यादि । ‘ तएणं से खंदए अणगारे ’ ततः खलु स स्कन्दकोऽनगारः । ‘ एगराइयं भिक्खुपडिमं ’ एकरात्रिकीं भिक्षुप्रतिमाम् ‘ अहामुत्तं ’ यथामूत्रम् सूत्रमनतिक्रम्य सूत्रप्रदर्शित मार्गानुसारेण ‘ जाव-आराहेत्ता ’ यावत्-आराध्य अत्र यावत्पदेन ‘ यथाकल्पम्, इत्यारभ्य, आज्ञया इति पर्यन्तानां मासिकी भिक्षुप्रतिमोक्तानां सर्वपदानां संग्रहः कार्यः तेन आराध्येति, आज्ञया आराध्य ‘ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव

२१

प्रतिमायंत्र

प्रतिमा समयः विशेषविधिः

- १ प्रथमा एकमासिकी भोजनपानयोरेकैका दत्तिग्राह्या ।
- २ द्वितीया द्वैमासिकी भोजनपानयोर्द्वेद्वे दत्तिग्राह्ये ।
- ३ तृतीया त्रैमासिकी भोजनपानयोस्तिस्रस्तिस्रो दत्तयो ग्राह्याः ।
- ४ चतुर्थी चातुर्मासिकी भोजनपानयोश्चतस्रश्चतस्रो दत्तयो ग्राह्याः ।
- ५ पञ्चमी पञ्चमासिकी भोजनपानयोः पञ्च पञ्चदत्तयो ग्राह्याः ।
- ६ षष्ठी षाण्मासिकी भोजनपानयोः षट् षट् दत्तयो ग्राह्याः ।
- ७ सप्तमी सप्तमासिकी भोजनपानयोः सप्त सप्त दत्तयो ग्राह्याः ।
- ८ अष्टमी सप्तरात्रिन्दिवा अपानकैकान्तरोपवासपारणके आचामाम्ले तपः) ग्रामादेर्वहिः कायोत्सर्गः, उत्तानकेमेकपार्श्विकेनैष-धिकमिति त्रिष्वेकस्यासनस्य सेवनम् तत्रागत परिपहोपसर्गसहनं च ।
- ९ नवमी सप्तरात्रिन्दिवा अन्यत्सर्वमष्टमी प्रतिमावत्करणम् । विशेष आसने—दण्डासन—लगण्डासनोत्कुटुकासनेष्वेकस्य सेवनम् ।
- १० दशमी सप्तरात्रिन्दिवा वीरासन गोदोहिकासननाम कुब्जासनमिति । अन्यत्सर्वं पूर्ववत् स्थातव्यम् ।
- ११ एकादशी एकाहोरात्रा अपानकषण्ठं तपः ग्रामादेर्वहिः प्रलम्बितभुजाभ्यां कायोत्सर्गकरणम् ।
- १२ द्वादशी एकरात्रिकी अगानकमष्टमं तपः ग्रामादेर्वहि एरु पुहलस्थापित । निर्मेष दृष्ट्या ईपदवनतकार्येन प्रलम्बितभुजाभ्यां कायोत्सर्गः तत्रागत परिपहोपसर्गसहनञ्च —

पठिष्वं करेह' मा पठिष्वं विलम्बं कुरु, अथ स्कन्दको गुणरत्नसंवत्सरतपः
स्वीकरोतीत्याह 'तपस से' इत्यादि । 'तपसं से त्वं ए अणगारे' तपः तप्तु
स स्कन्दकोऽनगारः 'समणेण भगवया महावीरेण' अमणेन भगवता महावी
रेण 'अभ्यनुष्ठाप समाणे' अभ्यनुष्ठातः सन् 'जाव नमसिप्ता' यावत् नमसिप्ता
अत्र, 'इदृ' इत्यग्रे 'जाव' पदान् 'तुष्टचित्तमाणादिप पीडमणे पीडसोमसिप्ता
हरिसवसिप्तापमाणादिय ए समण भगव महावीरं वंदह नमंसह वंदिषा' इति
पदानां संग्रहः । व्याख्यात्यत्रैव प्रकरणे पूव कृता ततोऽनसेयेति । 'गुणरत्न-
सवच्छर तवोक्म उचसपजिज्ञाण विहरह' गुणरत्नसवत्सरतपः कर्म उपस-

वह तप गुणरत्न सवत्सर है । इस गुणरत्न संवत्सर तप के विषय में
स्कन्दक ने जय प्रभु से पूछा तब प्रभु ने उनसे कहा— अहासुहं देवापु
प्पिया । मा पठिष्वं करेह) हे देवानुमिय ! तुम्हें जिस प्रकार से सुख
हो वैसा करो—पर शुभकार्य में विलम्ब मत करो । इस तरह प्रभु की
आज्ञा प्राप्त कर स्कन्दक ने इस गुणरत्न सवत्सर तप को स्वीकार कर
लिया—इसी बात को भगवत्सूत्रकार समझाने के लिये कहते हैं—(तपसं
से त्वं ए अणगारे समणेण भगवया महावीरेण अभ्यनुष्ठाप समाणे
जाव नमसिप्ता गुणरत्नसवच्छरतवोक्म उचसपजिज्ञाण विहरह)
जब स्कन्दक अनगार के लिये अमण भगवान महावीर ने गुणरत्न
संवत्सर तपको आराधित करने की आज्ञा प्रदान कर दी तब वे इन्द्र
तुष्टचित्त में आनन्दित होते हुए मन की प्रसन्नता के माधुर्यपूर्ण रूप
होकर उस तप को अमग भगवान महावीर को वंदन नमस्कार कर

गुणरत्न सवत्सर है । अथ गुणरत्न सवत्सर तपनी व्याशधना करवा भाटे न्यारे
स्कन्दक अणुगारे महावीर प्रभुनी आज्ञा भाजी त्वारे प्रभुजे कथं (अहासुहं
देवापुप्पिया मा पठिष्वं करेह) हे देवानुमिय ! तमने शुभ उपजे तेम करे
पद्य शुभकार्य-। विलम्ब करेवा जोधजे नहीं । अथ शीते महावीर प्रभुनी
अनुज्ञा भेजनीने स्कन्दक अणुगारे ते गुणरत्न सवत्सर तपने भाजीकर कथं
जेव पात सूत्रकार करे पछीना । सूत्रभां कहे छे—(तपसं ए त्वं ए अणगारे
समणेण भगवया महावीरेण अभ्यनुष्ठाप समाणे जाव नमसिप्ता गुणरत्नसव
च्छरतवोक्म उचसपजिज्ञाण विहरह) न्यारे अभय भगवाने स्कन्दक
अणुगारने ते गुणरत्न सवत्सर तपनी व्याशधना करवाने रत्न आपी त्वारे
स्कन्दकने प्रजे सतोष थयो । चित्तनी प्रसन्नता अने मनना आनंद सुदित ते
तपतो स्वीकार कर्यो । भगवान महावीरने वदवा नमस्कार करीने तेव त्वारी

કર્મસ્વીકર્તુમિચ્છામીત્યર્થઃ ‘ગુણરચનં સંવત્સરં’ इत्यस्य गुणरचनसंवत्सरमिति-
 च्छाया, तत्र गुणानां कर्मनिर्जराविशेषाणां रचनं संवत्सरेण सत्रिभागवर्षेण यस्मिन्
 तपोविशेषे भवति तद् गुणरचनं संवत्सरम्-अथवा ‘गुणरचनं संवत्सरं’ इत्यस्य
 गुणरत्नसंवत्सरमितिच्छायापक्षे गुणा निर्जरा विशेषा एव रत्नानि यस्मिन् स गुण-
 रत्नः गुणरत्नश्चासौ संवत्सरश्चेति गुणरत्नसंवत्सरः गुणरत्नसंवत्सरो विद्यते
 यत्र तपोविशेषे तत् गुणरत्नसंवत्सरम् । तदेवं गुणरत्नसंवत्सरतपोविशेषे स्फुन्द-
 केन पृष्ठो भगवान् कथयति ‘अहामृहं देवाणुप्पिया’ यथासुखं देवानुप्रिय ? मा

‘गुणरचनं संवत्सरं’ ऐसी होनी है इसका अर्थ-(गुणानां कर्मनिर्ज
 राविशेषाणां रचनं संवत्सरेण सत्रिभागवर्षेण यस्मिन् तपोविशेषे
 भवति तत् गुणरचनं संवत्सरं) अपने तीसरे भागमहित एक वर्ष तक
 अर्थात्-सोलह महिने तक जिस तपविशेष में एक जान की कर्मनिर्जरा
 विशेष रूप गुणों की रचना-उत्पत्ति होनी है वह तप गुणरचन
 संवत्सर है । अथवा जब (गुणरत्नं संवत्सरं) ऐसी छाया रखते हैं तब
 इस पक्ष में इसका अर्थ ऐसा होता है कि— “ गुणा निर्जरा विशेषा
 एव रत्नानि यस्मिन् स गुणरत्नः, गुणरत्नश्चासौ संवत्सरश्चेति गुणर-
 त्नसंवत्सरः, गुणरत्नसंवत्सरो विद्यते यत्र तपोविशेषे तत् गुणरत्न
 संवत्सरम्) अर्थात् निर्जराविशेष गुणरूप रत्न जिसमें हों वह गुणरत्न
 है, गुणरत्न रूप जो संवत्सर है वह गुणरत्न संवत्सर है । यह गुणरत्न
 संवत्सर जिस तपविशेष में मौजूद रहना है वह तप गुणरत्न संवत्सर
 है । तात्पर्य-इस कथन का यह है कि-पूरा एक वर्ष जिस तप में कर्मों
 की निर्जरा विशेष गुणरूप रत्नों से युक्त हुआ व्यतीत किया जाता है

થાય છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-(ગુણાના કર્મનિર્જરા વિશેષાણાં રચન
 સવત્સરેણ સત્રિભાગવર્ષેણ યસ્મિન્ તપો વિશેષે ભવતિ તત્ ગુણરચનં સંવત્સરં) એક
 પૂર્ણાંક એક તૃત્યાંશ વર્ષ સુધી-એટલે કે ૧૬ માસ સુધી જે તપની આરાધના
 કરીને કર્મનિર્જરા રૂપ શુભોત્પત્તિ રચના (ઉત્પત્તિ) થાય છે તે તપનું નામ
 શુભરચના સવત્સર છે જે (ગુણરત્ન સંવત્સર) એ છાયા રાખવામા આવે
 તે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-(ગુણા નિર્જરા વિશેષા એવ રત્નानि यस्मिन्-
 स गुणरत्न) निर्जराविशेष गुण रूप रत्न જેમા હોય તેને શુભરત્ન કહે છે
 (ગુણરત્નશ્ચાસૌ સવત્સરશ્ચેતિ ગુણરત્નસવત્સર ગુણરત્નસવત્સરો વિદ્યતે યત્ર તપોવિશેષે
 તત્ ગુણરત્નસંવત્સરમ્) તે શુભરત્ન રૂપ જે સવત્સર છે તેને શુભરત્ન સવત્સર
 કહે છે જે તપમા શુભરત્ન સંવત્સરનું અસ્તિત્વ હોય છે તે તપને શુભરત્ન
 સંવત્સર તપ કહે છેકહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે તપની આરાધનામાં આપું
 વર્ષ કર્મોની નિર્જરા રૂપ શુભરત્નથી યુક્ત વ્યતીત થાય છે, તે તપનું નામ

સ્વશરીર તાપયન્, તથા ' રત્તિ ' રાત્રી=રાત્રિસમયે ' ધીરાસર્જણે ' ધીરાસર્જન-
પૂર્વોક્તપ્રકારેણ, તથા ' અઘાઠઢેણ ' અમાઠુતેન=સદોરકમુલપશ્ચિ કારનોરભ-
ષોભપટ્ટકાવિરિક્તવસ્ત્રરક્ષિતેન શરીરેણ વિઘ્નતીતિ ।

' एवं दोच्छ मासं ' एष द्वितीयं मासम् एषम्=प्रनेत्रविधिना द्वितीयमासम्
' छट् छट्ठेण ' पट्ट पट्ठेन, द्विकट्टिकोपवासेन । शेष सर्वे प्रथममासपदेव विज्ञेयम्
' एष, तच्च मासं अट्ठम अट्ठमे ण ' एवं तृतीयं मासम् त्रिणुपवासेन अष्टमाष्टमेन ।

જાતી, હૈ । આતાપના કા અર્થ હૈ સૂર્ય કી વ્રુપ સે અપને શરીર કો તપાના
इस तरहकी स्थिति सपन्न बनकर ये दिवस, को व्यतीत करे और रात्रि,
में, शरीर को खुला करके धीरासन से रहे । “अघाठडेण” जो ऐसा पद,
दिया है—सो इससे यह बात प्रकट की गई है कि उस स्थान को सदा
कमुलपश्विका, रजोहरण और चोलपट्टक इनके अनिरिक्त और बख,
अपने शरीर पर नहीं रखना चाहिये । “ एवं दोच्छ मास ” इसी तरह
से द्वितीय मास को भी इसी पूर्वोक्त विधि के अनुसार उसे व्यतीत
करना चाहिये—पर इस महिने में, उसे दो दो उपवास करना चाहिये—
बाद में पारणा करना चाहिये—फिर दो उपवास करना चाहिये बाद में,
पारणा करना चाहिये । इस तरह बीस दिन तपस्या के होते हैं । और
दस दिन परणा के होते हैं । “ एवं तच्च ” इसी विधि के अनुसार
तृतीय मास को भी समाप्त करना चाहिये । पर यहाँ “ अट्ठम अट्ठमे
ण ” तीन २ उपवास करके पारणा करना चाहिये । इस तरह इस मास
में चौबीस दिन तपस्या के होते हैं और आठ दिन पारणा के होते हैं ।

આ રીતે તે આખો દિવસ વ્યતીત કરે છે અને રાત્રે શરીર ખૂલ્લુ રાખીને
વીરાસને બેસે છે “ અઘાઠઢેણ ” પદ દ્વારા, એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે
આશ્રમક મુનિ દોષ સંહિતની મુદ્ધપત્તિ રત્નેકરણ અને ચોલપટ્ટક, વિવાપ કોઇ
પણ વસ્ત્ર કપડું પોતાના શરીરપર રાખી શકતો નથી, “ એવ દોચ્ચ માસ ” બીજો
માસ પણ પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે જ તેણે વ્યતીત કરવો પડે છે પણ બીજો
માસ દરમિયાન તેણે છઠ્ઠ (એ ઉપવાસ) ને પાશ્વે છઠ્ઠ કરવા બેઠાંજો. આ
રીતે વીસ દિવસ ઉપવાસના અને દસ દિવસ પારણાના આવે છે ‘ એવ તચ્ચ ’
આ વિધિ પ્રમાણેજ ત્રીજો માસ પણ વ્યતીત કરવો બેઠાંજો. પણ ત્રીજા માસ
દરમિયાન, અટ્ઠમને પાશ્વે અટ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસને પાશ્વે ત્રણ ઉપવાસ)
કરવા બેઠાંજો આ રીતે ત્રીજો મહિને ચોવીસ દિવસ તપસ્યાના અને આ

મ્પદ્ય સ્વલુ વિહરતિ । ગુણસ્ત્નતરમા વિધિં દર્શયન્નાહ—‘તં જહા’ ઇત્યાદિ । ‘તં જહા’ તથા ‘પદમં માસં ચત્થં ચત્થેણ’ પ્રથમં માસં ચતુર્થં ચતુર્થેણ, એકાન્ત-રોપવાસેન ‘અણિક્વિત્તેજં’ અનિક્ષિત્તેન નિરન્તરેણ=વ્યવધાનમર્જિતેન ‘તવો કમ્મેણં’ તપઃ કર્મણા ‘દિયા’ દિશ=દિવસે ‘ઠાણુક્કુડુ’ સ્થાનોત્કુટુકઃ સ્થાનેન=આસનેન ઉત્કુટુકઃ ઉત્કુટુકાસનસ્થિત ઇત્યર્થ ‘સૂરામિમુદે’ સૂરામિ-ગુલ્મઃ=સૂર્ય સમ્પ્રગ્લ્ભસ્થિતઃ સન્ ‘આયાવળભૂમી’ આતાપનભૂમૌ-આતાપનાર્થ મેવ નિયતીકૃતપ્રમાર્જિતપ્રત્યુપેક્ષિતમ્થાને ‘આયાવેમાણે’ આતાપયન્ સૂર્યાતપેન

અંગીકાર કિયા હસ ગુણસ્ત્નસંવત્સર તપ કી વિધિ કયા હૈ હસ વાત કો પ્રદર્શિત કરને કે નિમિત્ત મ્પદ્યકાર કહતે હૈ—તં જહા—વહ વિધિ હસ પ્રકાર સે હૈ—(પદમં માસં ચત્થં ચત્થેણં આણિક્વિત્તેજં તવોકમ્મેણં દિયા ઠાણુક્કુડુ સૂરામિમુદે આયાવળભૂમિ આયાવેમાણે, રત્તિ વીરા-સણેણં અવાડહેમ ચ) પ્રથમ મહિનોં મેં એકાન્તર ઉપવાસ—એક દિન ઉપ-વાસ એક દિન પારણા એસે નિરંતર અર્થાત્ વ્યવધાન રહિત કરના ચાહિયે । હસ તરહ પ્રથમ મહિનોં મેં નિરન્તર એકાન્તર ઉપવાસ કરના ચાહિયે—હસ કથન કે અનુસાર યહ વાત સમઘ્ન મેં આ જાતી હૈ કિ પ્રથમ મહિને મેં પન્દ્રહ ઉપવાસ ઓર પન્દ્રહ પારણા હો જાતે હૈ । હસ તપસ્યા વાલે સાધુ કો દિવસ મેં ‘ઠાણુક્કુડુ’ ઉત્કુટુક આસન સે વૈઠના ચાહિયે ઓર સૂર્યકી તરફ મુઠ્ઠ કારકે આતાપના ભૂમિ મેં આતાપના લેના ચાહિયે । યહ આતાપનભૂમિ પહિલે સે હી નિયત કી હુઈ હોતી હૈ । હસ ભૂમિ કી પ્રત્યુપેક્ષણા પ્રમાર્જના કરકે આતાપના લી

વિદાય થયા અને ગુણસ્ત્ન સંવત્સર તપની આરાધના કરવા લાગ્યા હવે તે ગુણસ્ત્ન સંવત્સર તપની વિધિ સત્રકાર બતાવે છે (તં જહા) તેની વિધિ આ પ્રમાણે છે (પદમં માસં ચત્થં ચત્થેણં આણિક્વિત્તેજં તવોકમ્મેણં દિયા ઠાણુક્કુડુ સૂરામિમુદે આયાવળભૂમિ આયાવેમાણે, રત્તિ વીરાસણેણ અવાડહેમ ચ) પહેલે મહિને નિરંતર એકાન્તર ઉપવાસ કરવા બેઠ્યો—બેઠ્યો કે ઉપવાસને પારણે ઉપવાસ કરવા બેઠ્યો આ રીતે પહેલે મહિને પદર ઉપવાસ અને પદર પારણા થાય છે ઉપવાસ અને પારણાને દિવસે આરાધક સાધુએ “ઠાણુક્કુડુ” ઉત્કુટુકાસને (ઉભડક આમને-પગના અગ્રભાગને આધારે) સૂર્યની તરફ મુખ રાખીને તડકા વાળી ભૂમિમા સૂર્યનો તાપ સહન કરવો બેઠ્યો તે તડકાવાળી જગ્યા પહેલેથી જ નિયત કરવામા આવેલી હોય છે તે ભૂમિની પ્રત્યુપેક્ષણા પ્રમાર્જના કરીને જ ત્યાં તાપમાં બેસવામા આવે છે

સ્વશરીર તાપવન્, તથા ' રર્ષિ ' રાત્રી=રાત્રિસમયે ' વીરાસનેષ ' વીરાસનેષ
પૂર્વોક્તપ્રકારેણ, તથા ' અઘાઠઢેણ ' અપાઠ્ઠેન=સદોરકમુલપલ્લિકારમોહરન-
ચોલપટ્ટકાવિરિક્તવસ્ત્રરહિતેન શરીરેણ સિદ્ધમીતિ ।

‘એવ દોઢ્ઢં માસં’ એવ દ્વિતીયં માસમ્ એવમ્=મનેનૈવ વિધિના દ્વિતીયાસર
‘ છઠ્ઠ છઠ્ઠેણ ’ પથ્થ પઠ્ઠેન, ત્રિકલ્લિકોપવાસેન । શેષ સર્વે પ્રથમમામયદેશ વિશેષર
‘ એવ, તત્ત્વ માસં અદ્દમ અદ્દમે ણ ’ એવં તૃતીય માસમ્ ત્રિણ્ણપદાસેન અદ્દમાદ્દમેન,

જાતી; હૈ । આતાપના કા અર્થ હૈ સૂર્ય કી ઘૂપ સે અપને શરીર કો તપાના
ઇસ તરહકી સ્થિતિ સંપન્ન થનકર યે વિવસ, કો બ્યતીત કરે ઓર રાત્રિ
સે, શરીર કો યુલા કરકે વીરાસન સે રહે । “અઘાઠઢેણ” જો એસા પદ
વિધા હૈ—સો ઇસસે યહ યાત-પ્રકટ કી, ગઈ હૈ કિ ઇસ સપ્થ કો સદોર
કમુલપલ્લિકા, રજોહરણ ઓર ચોલપટ્ટક ઇનકે, અનિરિક્ત ઓર ક્લ
અપને શરીર પર નહીં રખના ચાહિયે । “એવં દોઢ્ઢં માસ” ઇસી તરહ
સે દ્વિતીય માસ કો બી ઇસી પૂર્વોક્ત વિધિ કે અનુસાર ઇસે બ્યતીત
કરના ચાહિયે—પર ઇસ મહિને મેં, ઇસે દો દો ઉપવાસ કરના ચાહિયે—
બાદ મેં પારણા કરના ચાહિયે—ફિર દો ઉપવાસ કરના ચાહિયે બાદ મેં,
પારણા કરના ચાહિયે । ઇસ તરહ વીસ દિન તપસ્યા કે હોતે હૈ । ઓર
દસ દિન પરણા કે હોતે હૈ । “એવં તત્ત્વ” ઇસી વિધિ કે અનુસાર
તૃતીય માસ કો બી સમાપ્ત કરના ચાહિયે । પર ઘણાં “અદ્દમ અદ્દમે
ણ” ત્રીન ૨ ઉપવાસ કરકે પારણા કરના ચાહિયે । ઇસ તરહ ઇસ માસ
મેં ચોત્તીસ દિન તપસ્યા કે હોતે હૈ ઓર આઠ દિન પારણા કે હોતે હૈ ।

આ રીતે તે આખો દિવસ બતીત કરે છે અને શત્રે શરીર ખૂબ રાત્રીને
વીરાસને બેસે છે ‘ અઘાઠઢેણ ’ પદ દ્વારા, એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે
આશ્રમક યુનિ દેશ સહિતની મુદપતિ રજોહરણ અને ચોલપટ્ટક ત્રિવાપ કેબ
પથ્થ વસ્ત્ર કપડું પોતાના શરીરપર રાખી શકતો નથી. “એવ દોઢ્ઢં માસ” ત્રીજો
માસ પથ્થ પૂર્વોક્ત વિધિ પ્રમાણે જ તેણે બતીત કરવો પડે છે પણ ત્રીજો
માસ દરમિયાન તેણે છઠ્ઠ (બે ઉપવાસ) ને પારણે છઠ્ઠ કરવા બેઠ્યો. આ
રીતે વીત્ર દિવસ ઉપવાસના અને ઇસ દિવસ પારણાના આવે છે ‘ એવ તત્ત્વ ’
આ વિધિ પ્રમાણે જ ત્રીજો માસ પથ્થ બતીત કરવો બેઠ્યો પણ ત્રીજો માસ
દરમિયાન અનુમને પારણે અનુમ (ત્રણ ઉપવાસને પારણે ત્રણ ઉપવાસ)
કરવા બેઠ્યો. આ રીતે ત્રીજે મહિને ચોવીસ દિવસ તપસ્યાના અને આ

ત્રિપુપવાસેન 'ચૌત્થં માસં દસમં દસમેણ' ચતુર્થ માસ દશમદશમેન, ચતુશ્વતુરુપવાસેન 'પંચમં માસં વારસમં વારસમેણ' પંચમં માસં દ્વાદશદ્વાદશેન, પંચ પંચોપવાસેન "છટ્ઠં માસં ચૌદસમં ચૌદસમેણ" ષષ્ઠં માસ ચતુર્દશચતુર્દશેન, ષષ્ઠમાસે પદ્મપવાસેન "સત્તમં માસં સોલસમં સોલસમેણ" સપ્તમં માસં પોડશપોડશેન સપ્તસપ્તોપવાસેન "અઠ્ઠમં માસં અઠ્ઠાદસમં અઠ્ઠાદસમેણ" અષ્ટમં માસમ્ । અષ્ટા-

"ચૌત્થં માસં દસમં દસમેણ" ચતુર્થમાસકો મીં હસી પ્રકારકી વિધિકે અનુસાર વ્યતીત કરના ચાહિયે । પર હસ મેં ચાર ચાર ઉપવાસ કરકે પારણા કરના ચાહિયે । હસ તરહ દસ માસ મેં તપસ્યાકે દિનોં કી સંખ્યા ચૌવીસ ૨૪ આતી હૈ ઓર છહ દિન પારણાકે આતે હૈં । "પંચમં માસં વારસમં વારસમેણ" પાંચવેં મહિને મેં પાંચ પાંચ ઉપવાસ કે વાદ પારણા કિયા જાતા હૈ । વાકી સવ વિધિ પહિલો જૈસી હી હૈ । હસમેં તપસ્યા કે દિન પચ્વીસ હોતે હૈં ઓર પારણા કે પાંચ દિન હોતે હૈં । "છટ્ઠં માસં ચૌદસમં ચૌદસમેણ" છટે મહિને મેં છહ-છહ ઉપવાસ કરને કે વાદ પારણા કિયા જાતા હૈ । હસ તરહ હસ મહિને-મેં તપસ્યા કે દિન ચૌવીસ આતે હૈ ઓર પારણા કે દિન ચાર હાતે હૈં । "સત્તમં માસં સોલસમં સોલસમેણ" સાતવેં મહીને મેં સાત-સાત ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ । વાકી સવવિધિ પહિછે જૈસી હી હૈ । હસ મહિને મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા ઇક્વીસ આતી હૈ ઓર સાત પારણા કે દિન હોતે હૈં । "અઠ્ઠમં માસં અઠ્ઠાદસમં અઠ્ઠાદસમેણ"

દિવસ પારણા ના આવે છે (ચૌત્થ માસં દસમેણ) ચોથા મહિને પણ શ્રુવેક્ષિત વિધિ પ્રમાણે જ વ્યતીત કરવો જોઈએ પણ ચોથા મહિનામાં ચાર ઉપવાસને પારણે ચાર ઉપવાસ કરવા જોઈએ ચોથા મહિનામાં ઉપવાસના ૨૪ દિવસ અને પારણાના ૬ દિવસ આવે છે (પંચમં માસ વારસમ વારસમેણ) પાંચમા મહિનામાં પાંચ ઉપવાસને પારણે પાંચ ઉપવાસ કરવા જોઈએ, આઠીની બધી વિધિ આગળ કહ્યા પ્રમાણે સમજવી તેમાં તપસ્યાના દિવસ પચીસ અને પારણાના દિવસ પાંચ આવે છે. (છટ્ઠં માસ ચૌદસમ ચૌદસમેણ) છટે મહિને છ ઉપવાસને પારણે છ ઉપવાસ કરવા જોઈએ આ રીતે તપસ્યાના ચોવીસ દિવસ અને પારણાના ચાર દિવસ આવે છે. (સત્તમ માસં સોલસમે-સોલસમેણ) સાતમાં મહિના દરમિયાન સાત ઉપવાસને પારણે સાત ઉપવાસ કરવા પડે છે આઠીની બધી વિધિ આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવી સાતમાં મહિનામાં તપસ્યાના દિવસો ૨૧ આવે છે અને પારણાના દિવસો ૩ આવે છે (અઠ્ઠમ માસં અઠ્ઠાદસમ અઠ્ઠાદસમેણ) આઠમાં મહિના દરમિયાન આઠ ઉપ-

દશાષ્ટાદશેન, અષ્ટાષ્ટોપવાસેન “ નવમ માસ વીસદશ વીસદશમેળ ” નવમ માસ વિંશતિતમવિંશતિતમેન, નવનવોપવાસેન “ દસમ માસ વાવીસદશ વાવીસદશમેળ ” દશમ માસ ટ્રાવિંશતિતમટ્રાવિંશતિતમેન, દસદશોપવાસેન “ એકારસમ માસ વડ વીસદશ વડવીસદશમેળ ” એકાદશ માસ ચતુર્વિંશતિતમચતુર્વિંશતિતમેન, એકાદશોપવાસેન “ બારસમ માસ છઠ્ઠીસદશ છઠ્ઠીસદશમેળ ” દ્વાદશ માસ પદ્ધવિંશતિતમ

આઠવે મહિને મેં આઠ-આઠ ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ । વાકી ઓર સવયિષિ પહિલે કી તરહ સે હી હૈ । હસમેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા ચૌવીસ આતી હૈ ઓર પારણા કે દિન ત્રીન હોતે હૈ । “ નવમ માસ વીસદશ વીસદશમેળ ” નૌમે મહિને મેં નૌ ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ, વાકી અષ્ટાષ્ટ વિષિ પહિલે જૈસે હી હૈ । હસ માસ મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા સસાદશ આતી હૈ ઓર પારણા કે દિન ત્રીન હોતે હૈ । “ દસમ માસ વાવીસદશ વાવીસદશમેળ ” દસવેં માસમેં દસ-દસ ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ । હસમેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા ત્રીસ આતી હૈ ઓર પારણા કે દિન ત્રીન હોતે હૈ । “ એકારસમ માસ વડવીસદશ વડવીસદશમેળ ” ગ્યારહવેં મહિને મેં ગ્યારહ-ગ્યારહ ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ । હસમેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા તેત્રીસ આતી હૈ, ઓર પારણા કે દિન ત્રીન હોતે હૈ । (બારસમ માસ છઠ્ઠીસદશમેળ છઠ્ઠીસદશમેળ ” બારહવેં મહિને મેં બારહ-બારહ ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ । હસ માસ મેં તપસ્યા કે દિનોં

વાસને પારણે આઠ ઉપવાસ કરવા પડે છે આ મહિનામાં તપસ્થાના ૨૪ દિવસ આવે છે અને પારણાના ત્રણ દિવસ આવે છે બાકીની બધી વિધિ પહેલાં માસ પ્રમાણે જ છે (નવમ માસ વીસદશ વીસદશમેળ) નવમાં મહિને નવ ઉપવાસને પારણે નવ ઉપવાસ કરવા પડે છે બાકીની અમલ વિધિ પહેલાં મહિના જેવીજ છે આ માસમાં તપસ્થાના ૨૭ સત્યાગ્રીહ દિવસો અને પારણાના ત્રણ દિવસો આવે છે (દસમ માસ વાવીસદશ વાવીસદશમેળ) દસમાં મહિના દરમિયાન દસ ઉપવાસને પારણે દસ ઉપવાસ કરવા પડે છે બાકીની વિધિ આગળ મુજબ હોય છે આ માસમાં તપસ્થાના દિવસ ૩૦ ત્રીસ અને પારણાના દિવસ ત્રણ આવે છે (એકારસમ માસ વડવીસદશ વડવીસદશમેળ) અગિયારમાં મહિને અગિયાર ઉપવાસને પારણે અગિયાર ઉપવાસ કરાય છે તે માસમાં ઉપવાસના દિવસો તેત્રીસ અને પારણાના દિવસો ત્રણ આવે છે (બારસમ માસ છઠ્ઠીસદશમેળ છઠ્ઠીસદશમેળ) બારમાં માસ દરમિયાન બાર ઉપવાસને પારણે બાર ઉપવાસ કરવા પડે છે તે માસમાં તપસ્થાના દિવસ ચૌવીસ અને પાર

ત્રિષ્ણુપવાસેન 'ચતુર્થ માસં દસમં દસમેણ' ચતુર્થ માસ દશમદશમેન, ચતુશ્વત્તરુપવાસેન 'પંચમં માસં વારસમં વારસમેણ' પંચમ માસં દ્વાદશદ્વાદશેન, પંચ પંચોપવાસેન " છટ્ઠં માસં ચૃદસમં ચૃદસમેણ " ષષ્ઠં માસં ચતુર્દશચતુર્દશેન, ષષ્ઠમાસે પદ્મપવાસેન " સત્તમં માસં સોલસમં સોલસમેણ " સપ્તમં માસં ષોડશષોડશેન સપ્તસપ્તોપવાસેન " અષ્ટમં માસં અઢાદસમં અઢાદસમેણ " અષ્ટમં માસમ્ । અષ્ટા-

"ચતુર્થ માસં દસમં દસમેણ" ચતુર્થમાસકો મ્હી હસી પ્રકારકી વિધિકે અનુસાર વ્યતીત કરના ચાહિયે । પર હસ મેં ચાર ચાર ઉપવાસ કરકે પારણા કરના ચાહિયે । હસ તરહ દસ માસ મેં તપસ્યાકે દિનોં કી સંખ્યા ચૌવીસ ૨૪ આતી હૈ ઓર છહ દિન પારણાકે આતે હૈં । " પંચમં માસં વારસમં વારસમેણ " પાંચવેં મહિને મેં પાંચ પાંચ ઉપવાસ કે વાદ પારણા કિયા જાતા હૈ । વાકી સવ વિધિ પહિલો જૈસી હી હૈ । હસમેં તપસ્યા કે દિન પચ્વીસ હોતે હૈં ઓર પારણા કે પાંચ દિન હોતે હૈં । " છટ્ઠં માસં ચૃદસમં ચૃદસમેણ " છટે મહિને મેં છહ-છહ ઉપવાસ કરને કે વાદ પારણા કિયા જાતા હૈ । હસ તરહ હસ મહિને મેં તપસ્યા કે દિન ચૌવીસ આતે હૈં ઓર પારણા કે દિન ચાર હાતે હૈં । " સત્તમં માસં સોલસમં સોલસમેણ " સાતવેં મહિને મેં સાત-સાત ઉપવાસ કરકે પારણા કિયા જાતા હૈ । વાકી સવવિધિ પહિલે જૈસી હી હૈ । હસ મહિને મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા ઇક્કીસ આતી હૈ ઓર સાત પારણા કે દિન હોતે હૈં । " અષ્ટમં માસં અઢાદસમં અઢાદસમેણ "

દિવસ પારણાના આવે છે. (ચતુર્થ માસં દસમેણ) ચોથા મહિને પણ ખૂવેકિત વિધિ પ્રમાણે જ વ્યતીત કરવો જોઈએ. પણ ચોથા મહિનામાં ચાર ઉપવાસને પારણે ચાર ઉપવાસ કરવા જોઈએ ચોથા મહિનામાં ઉપવાસના ૨૪ દિવસ અને પારણાના ૬ દિવસ આવે છે (પંચમં માસ વારસમ વારસમેણ) પાંચમા મહિનામાં પાંચ ઉપવાસને પારણે પાંચ ઉપવાસ કરવા જોઈએ, બાકીની બધી વિધિ આગળ કહ્યા પ્રમાણે સમજવી તેમાં તપસ્યાના દિવસ પચીસ અને પારણાના દિવસ પાંચ આવે છે. (છટ્ઠં માસ ચૃદસમ ચૃદસમેણ) છટે મહિને છ ઉપવાસને પારણે છ ઉપવાસ કરવા જોઈએ આ રીતે તપસ્યાના ચોવીસ દિવસ અને પારણાના ચાર દિવસ આવે છે. (સત્તમ માસ સોલસમેણ) સાતમાં મહિના દરમિયાન સાત ઉપવાસને પારણે સાત ઉપવાસ કરવા પડે છે બાકીની બધી વિધિ આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવી સાતમાં મહિનામાં તપસ્યાના દિવસો ૨૫ આવે છે અને પારણાના દિવસો ૩ આવે છે. (અષ્ટમં માસ અઢાદસમ અઢાદસમેણ) આઠમા મહિના દરમિયાન આઠ ઉપ-

पूर्वोक्ततपसा “दिया ठाणुबहुइए” दिवा स्थानोत्कृष्टक विषसे उत्कृष्टभोजन
 “सुराभिमुहे” सुर्याभिमुखः “आयावणभूमीए आयावमाणे” आतापनभूमि
 आतापयन् “रसिं वीरासणेणं” राश्रीं वीरासनेन “अवाउहेण” अमावृतेन
 विहरतीति पूर्वेषां सम्बन्धः “तएणं से खंदए अणगारे” तप्तं खलु स स्कन्दके
 अनगारः “गुणरयणसबरच्छरं तबोक्कम्मं” गुणरत्नसंबत्सरं तपः कर्म, “आ
 सुचं” यथासुचं सूत्रानतिक्रमेण “अहाकप्प” यथाकल्पं कल्पानतिक्रमेण “ताव
 आराहेचा” यावदाराध्य, अत्र यावत्पदेन अहामर्गं अहातर्चं अहामर्मे आरण्य
 फासेइ, पाछेइ सोहेइ, तीरेइ, पूरेइ, किहेइ, अणुपालेइ, आणाए” इत्येत
 त्पदसमूहस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । तथा च यथा सूत्रादिषु आद्यामा आराधना इत्ये-
 त्यर्थः । गुणरत्नसंबत्सर तपो यथा—

तपःकर्म से वे स्कन्दक मुनि अपना समय व्यतीत करते । दिवस में वे
 उत्कृष्ट आसन से स्थिर होकर सूर्य की ओर मुख करके आतापन भूमि
 में आतापना छेते तथा रात्रि में वीरासन से स्थित रहते और सर्वो-
 त्कृष्टभोजन, रजोहरण एवं खोलपट्टक के सिवाय और वस्त्र नहीं रखते ।
 इस तरह “तएणं से खंदए अणगारे” वे स्कन्दक अनगार “गुणर-
 यण संबच्छरं तबोक्कम्मं” गुणरत्न संबत्सर तप कर्म की “अहासुचं”
 सूत्र के अनुसार “अहाकप्प” कल्प के अनुसार ‘जाव आराहेचा’
 यावत् आराधना करके ‘जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छ-
 इ’ जहां भ्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे—वहां पर आये । कहने
 का तात्पर्य यह है कि स्कन्दक अनगार ने गुणरत्न संबत्सर तपकी आरा-
 धना प्रभु की आज्ञा के अनुसार यथासुच आदि मर्यादा से की । और
 करके फिर वे प्रभु महावीर के पास आये ।

संबत्सर तपनी आराधना करवा स्कन्दक मुनि पोताने समय बसाइ करत
 कता दिवसे तेजे उभडके आसने भेसिने सूर्यनी तरङ्ग गुण शब्धीते आतापन
 भूमिमां (उड्डा वाणी अभ्यामां) आतापना बैठा हुता अने रात्रे वीरासने
 भेसता हुता सहोशकुपत्ति, रत्नेहरण अने धिक्कपट्टक सि । य वीधु उभ
 धणु वस्त्र शभता नहीं आ रीते (तएण से खंदर अणगारे) ते स्कन्दक
 अणुगार (गुणरयणसबरच्छरं तबोक्कम्मं) गुणरत्न संबत्सर तपनी (अहासुचं)
 सूत्रनी आशानुसार (अहाकप्प) कल्प प्रमाणे (जाव आराहेचा) आराधना
 करीने (जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) अर्थां अभय भगवान्
 महावीर निशब्दता हुता त्वां आभ्या. कहेवानुं तात्पर्यं जे छे के स्कन्दक
 अणुगार गुणरत्नसंबत्सर तपनी आराधना भगवाननी आशानुसार, सूत्र-
 अनुसार आदि मर्यादानुं पालन करीने करी अने आराधना पूरी करीने तेजे

પદ્વિંશતિતમેન દ્વાદશદ્વાદશોપવાસેન “તેરસમ માસં અઢ્ઢાવીસહમં અઢ્ઢાવીસહમેળ” ત્રયોદશં માસમષ્ટાવિંશતિતમાષ્ટાવિંશતિતમેન, ત્રયોદશત્રયોદશોપવાસેન “ચૉદહ-સમં માસં તીસહમ તીસહમેળ ” ચતુર્દશં માસં ત્રિંશત્તમત્રિંશત્તમેન, ચતુર્દશચતુર્દ-શોપવાસેન “પળ્ળરસમં માસં વત્તીસહમં વત્તીસહમેળ ” પંચદશમાસં દ્વાત્રિંશત્તમ દ્વાત્રિંશત્તમેન પંચદશપંચદશોપવાસેન । “સોલસમં માસ ચોત્તીસહમં ચોત્તીસહમેળ” ષોડશં માસં ચતુઃશ્વિંશત્તમચતુઃશ્વિંશત્તમેન, ષોડશષોડશોપાસેન, “અળિશ્વિત્તેળ” અનિશ્વિત્તેન નિરન્તરકૃતેન “તવોકસ્મેળ” તપઃ કર્મણા

કી સંખ્યા ચોવીસ આતી હૈ, પારણા કે દિન દો હોતે હૈં । “તેરસમં માસં અઢ્ઢાવીસહમં અઢ્ઢાવીસહમેળ” તેરહવે માસ મેં તેરહ-તેરહ ઉપવાસ કરકે પારણા ક્રિયા જાતા હૈ । ઇસ મહિને મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા છાઈસ આતી હૈ, ઓર દો દિન પારણા કે હોતે હૈં । “ચૉદહસમં માસં તીસહમં તીસહમેળ ” ચૉદહવે મહિને મે ચૉદહ-ચૉદહ ઉપવાસ કરકે પારણા ક્રિયા જાતા હૈ । ઇસ મહિને મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા અઢ્ઢા-ઈસ આતી હૈ, ઓર પારણા કે દો દિન હોતે હૈં । “પળ્ળરસમ માસં વત્તીસહમં વત્તીસહમેળ” પન્દ્રહવે મહિને મેં પન્દ્રહ-પન્દ્રહ ઉપવાસ કર કે પારણા ક્રિયા જાતા હૈ । ઇસ માસ મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા તીસ ૩૦ આતી હૈ, ઓર પારણા કે દો દિન હોતે હૈં । “સોલસમં માસં ચોત્તીસહમં ચોત્તીસહમેળ” સોલહવે માસ મેં સોલહ-સોલહ ઉપવાસ કરકે પારણા ક્રિયા જાતા હૈ । ઇસ માસ મેં તપસ્યા કે દિનોં કી સંખ્યા વત્તીસ આતી હૈ, ઓર પારણા કે દિન દો હોતે હૈં । ઇન સવ ઉપવાસોં કો “અળિશ્વિત્તેળ” નિરન્તર-અપવધાન-રહિન કરના ચાહિયે । એસે

જાના દિવસો યે આવે છે, (તેરસમ માસ અઢ્ઢાવીસહમ અઢ્ઢાવીસહમેળ) તેરમા મહિનામા તેર ઉપવાસને પારણે તેર ઉપવાસ કરવા લેઇએ આ માસમાં તપસ્યાના દિવસો ૨૬ છઠ્ઠીસ અને પારણાના દિવસ યે આવે છે (ચૉદહસમ માસ તીસહમ તીસહમેળ) ચૉદમા મહિને ચૉદ ઉપવાસને પારણે ચૉદ ઉપવાસ કરવા પડે છે આ મહિનામા તપસ્યાના ૨૮ અઠ્યાવીસ અને પારણાના ૨ યે દિવસ આવે છે, (પળ્ળરસમ માસ વત્તીસહમ વત્તીસહમેળ) પંદરમા મહિને પંદર ઉપવાસને પારણે પંદર ઉપવાસ કરવા પડે છે તે માસમા તપસ્યાના ૩૦ તીસ અને પારણાના ૨ યે દિવસો આવે છે, (સોલસમ માસ ચોત્તીસહમ ચોત્તીસહમેળ) સોળમે મહિને સોળ ઉપવાસને પારણે સોળ ઉપવાસ કરવા પડે છે, તે મહિનામાં તપ સ્યાના ૩૨ બત્રીસ અને પારણાના ૨ યે દિવસ આવે છે તે બધા ઉપવાસ (અળિ-શ્વિત્તેળ) નિરન્તર-આંતરે પાડ્યા વિના કરવા લેઇએ. આ પ્રકારની યુષ્મરત્ન

પષ્ટ માસે-પટ્ટપટ્ટપવાસન ચતુર્વિંશતિસ્તપોદિનાનિ ષત્તારિ ચ પારખકદિનાનિ ॥
 સપ્તમ માસે-સપ્તસપ્તાપવાસન પચ્ચવિંશતિસ્તપોદિનાનિ શ્રીષ્ઠિ ચ પારખકદિનાનિ
 અષ્ટમે માસે-અષ્ટાષ્ટોપવાસેન-ચતુર્વિંશતિસ્તપોદિનાનિ શ્રીષ્ઠિ ચ પારખકદિનાનિ ॥
 નવમ માસે-નવતપોપવાસેન સપ્ચવિંશતિસ્તપોદિનાનિ શ્રીષ્ઠિ ચ પારખકદિનાનિ ॥
 દશમે માસ-દશદશોપવાસન ત્રિંશચપોદિનાનિ શ્રીષ્ઠિ ચ પારખકદિનાનિ ॥ ૧૦ ॥
 એકાદશે માસે-એકાદશોપવાસેન ત્ર્યશ્ચિંશચપોદિનાનિ શ્રીષ્ઠિ ચ પાર-
 ખકદિનાનિ ॥ ૧૧ ॥

(૬) છઠે મહીનમે ૬-૬ છઠ-છઠ ઉપવાસની તપસ્યાસે ૨૪ ચૌષીસ દિવસ
 તો તપસ્યા કે હોતે હૈં ઓર ૪ ચાર દિન પારણા કે હોતે હૈં ।

(૭) સાતમે મહિને મેં ૭-૭ સાત સાત ઉપવાસ ની તપસ્યા સે ૨૧
 ઈકીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈં ઓર ૩ દિન પારણા કે હોતે હૈં ।

(૮) આઠમે મહિને મેં ૮-૮ આઠ-આઠ ઉપવાસ ની તપસ્યા સે ૨૪
 ચૌષીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈં ઓર ૩ ત્રીનદિન પારણા કે હોતે હૈં ।

(૯) નવમે મહિનેમે ત્રી-ત્રી ૯-૯ ઉપવાસની તપસ્યાસે ૨૭ સતારીસ
 દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈં ઓર ૩ ત્રીન દિન પારણા કે હોતે હૈં ।

(૧૦) દશમે મહિને મેં ૧૦-૧૦ દશ-દશ ઉપવાસની તપસ્યાસે ૩૦
 ત્રીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈં ઓર ૧ ત્રીન દિન પારણા કે હોતે હૈં ।

(૧૧) ગ્યારહમે મહિનેમે ૧૧-૧૧ ગ્યારહ-ગ્યારહ ઉપવાસની તપ-
 સ્યા સે ૩૩ તેત્રીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈં ઓર ૩ ત્રીન દિન પારણા
 કે હોતે હૈં ।

(૧) છઠા માસમાં ૬-૬ છઠ-છઠ ઉપવાસની તપસ્થાના ૨૪ ચૌષીસ દિવસ
 અને પારણાના ૪ ચારદિવસ હોય છે

(૭) સાતમાં માસમાં ૭-૭ સાત-સાત દિવસના ઉપવાસની તપસ્થાના
 ૨૧ એકીસ દિવસ અને પારણાના ૩ ત્રણ દિવસ હોય છે

(૮) આઠમાં માસમાં ૮-૮ આઠ-આઠ દિવસના ઉપવાસની તપસ્થાના
 ૨૪ ચૌષીસ દિવસ અને પારણાના ૩ દિવસ હોય છે

(૯) નવમાં માસમાં ૯-૯ નવ-નવ દિવસના ઉપવાસની તપસ્થાના ૨૭
 સત્રાવીસ દિવસ અને પારણાના ૩ ત્રણ દિવસ હોય છે

(૧૦) દશમાં માસમાં ૧૦-૧૦ દશ-દશ ઉપવાસની તપસ્થાના ૩૦ ત્રીસ
 દિવસ અને પારણાના ૩ ત્રણ દિવસ હોય છે

(૧૧) ગ્યારહમાં માસમાં ૧૧-૧૧ ગ્યારહ ગ્યારહ દિવસના ઉપવાસની
 તપસ્થાના ૩૩ તેત્રીસ દિવસ અને પારણાના ૩ ત્રણ દિવસ હોય છે

પ્રથમે માસે એકાન્તરોપવાસેન પશ્ચદશ તપોદિનાનિ પશ્ચદશૈવ પારણકદિનાનિ ભવન્તિ ॥ ૧ ॥

દ્વિતીયે માસે-ષષ્ઠ ષષ્ઠતપસા ત્રિંશતિસ્તપોદિનાનિ દશ ચ પારણકદિનાનિ ॥ ૨ ॥

તૃતીયે માસે-અષ્ટમાષ્ટમતપસા ચતુર્વિંશતિસ્તપોદિનાનિ, અષ્ટપારણકદિનાનિ ॥ ૩ ॥

ચતુર્થમાસે-ચતુર્યજ્ઞતપસા ચતુર્વિંશતિસ્તપોદિનાનિ ષદ્ ચ પારણકદિનાનિ ॥ ૪ ॥

પશ્ચમે માસે પશ્ચપશ્ચોપવાસેન પશ્ચવિંશતિસ્તપોદિનાનિ પશ્ચ ચ પારણકદિનાનિ ॥ ૫ ॥

યહ ગુણરત્ન સંવત્સર હસ પ્રકાર સે આરાધિત કરને પર તપસ્યા ઔર પારણા કે દિનોં કી સંખ્યા હસ પ્રકાર સે હૈ ।

(૧) પ્રથમ માસ મેં એકાન્તરોપવાસ કે દિન ૧૫ પંદર હોતે હૈ ઔર પારણા કે દિન મી પંદરહ ૧૫ હી હોતે હૈ ।

(૨) દ્વિતીયમાસમેં ૨-૨ દો-દો ઉપવાસ કી તપસ્યા સે વીસ ૨૦ વીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈ ઔર દસ ૧૦ દિન પારણા કે હોતે હૈ ।

(૩) તૃતીય માસ મેં ૩-૩ ત્રીન-ત્રીન ઉપવાસ કી તપસ્યા સે ૨૪ ચૌવીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈ ઔર આઠ ૮ દિન પારણા કે હોતે હૈ ।

(૪) ચૌથે માસમેં ચાર-ચાર ૪-૪ ઉપવાસકી તપસ્યાસે ૨૪ ચૌવીસ દિન તો તપસ્યા કે હોતે હૈ ઔર છહ ૬ પારણા કે દિન હોતે હૈ ।

(૫) પાંચવે મહિને મેં પાંચ-પાંચ ૫-૫ ઉપવાસ કી તપસ્યા સે ૨૫ પચીસ દિન તો તપસ્યાકે હોતે હૈ ઔર પાંચ ૫ દિન પારણા કે હોતે હૈ ।

મહાવીર પ્રભુની પાસે આવ્યા આ ગુણરત્ન સવત્સર તપની આરાધના ઉપ-
રોક્ત વિધિથી કરવામા આવે છે. તેમા પ્રત્યેક માસના ઉપવાસ અને પારણાના
દિવસોની સખ્યા નીચે પ્રમાણે છે-

(૧) પહેલા માસમા એકાન્તર ઉપવાસના દિવસો ૧૫, ૫-૬૨ હોય છે અને
પારણાના દિવસ પણ ૧૫ પંદર હોય છે.

(૨) બીજા માસમા ૨-૨ બે-બે ઉપવાસની તપસ્યાના ૨૦ વીસ દિવસ,
અને ૧૦ દસ દિવસ પારણાના હોય છે

(૩) ત્રીજા માસમા ૩-૩ ત્રણ-ત્રણ ઉપવાસની તપસ્યાના ૨૪ ચૌવીસ દિવસ
અને પારણાના આઠ ૮ દિવસ હોય છે

(૪) ચોથા માસમા ૪-૪ ચાર-ચાર ઉપવાસની તપસ્યાના ૨૪ ચૌવીસ
દિવસ, અને પારણાના ૬ છ દિવસ હોય છે.

(૫) પાંચમા માસમા ૫-૫ પાંચ-પાંચ ઉપવાસની તપસ્યાના ૨૫
પચીસ દિવસો તપસ્યાના અને પાંચ દિવસ પારણાના હોય છે.

તપોદિનાનિ સપ્તોચર

ચતુદશતમ્ (૪૦૭)

પારણકદિનાનિ

અ્યુચરસપ્તતિ' (૭૩)

૨૨	૧૬-૧૬	૨
૩૦	૧૫-૧૫	૨
૨૮	૧૪-૧૪	૨
૨૬	૧૩-૧૨	૨
૨૪	૧૨-૧૨	૨
૩૩	૧૧-૧૧-૧૧	૩
૩૦	૧૦-૧૦-૧૦	૩
૨૭	૯-૯-૯	૩
૨૪	૮-૮-૮	૩
૨૧	૭-૭-૭	૩
૨૪	૬-૬-૬-૬	૪
૨૫	૫-૫-૫-૫-૫	૫
૨૪	૪-૪-૪-૪-૪-૪	૬
૨૪	૩-૩-૩-૩-૩-૩-૩-૩	૮
૨૦	૨-૨-૨-૨-૨-૨-૨-૨-૨-૨	૧૦
૧૬	૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧-૧	૧૫

૪૦૭

૭૩

તપોદિનાનિ (૪૦૭) પારણકદિનાનિ (૭૩) ચ મિમિસ્યા સર્વદિનાનિ-
મશીત્યુચરં ચતુદશતમ્ (૪૮૦) ષિશુરિનિર્માને હ્રતે આસા પોઢશમાસાઃ (૧૬)
પત્તવપઃ પોઢશમાસે' સપન્ન મવતિ, અથ યમ માસે અષ્ટમાદિ તપસો ચારન્તિ
સે કુલ દિન ૪૮૦ હોતે હિં. હનમેં ૧૦ દિનોં કા ભાગ કરમે સે ૧૬
માસ આતે હિં. હસ તરહ યહ તપ સોલહ મહિનોં મેં સપન્ન હોતા હેં.
યહાં પર કોઈ પેસી આધાકા કરસકના હ ફિ મહિમે કે દિન તો કુલ
૬૦ હી હોતે હેં-પર ૩૦ વસીસ ઓર તેતીસ દિન ખી વતલાયે ગયે હેં-

ગીને કુલ ૪૮૦ આશ્રમોએ સી દિવસો માય છે તેને ૩૦ ત્રીસ વડે ભાગવાથી ૧૬ ભાગ
માસ આવે છે આ તથ મેળ ભાગમાં ૫૩ માય છે અહીં-કોઈ એવી યા ૩૩ આવે
કે મહિનાના દિવસ ૩૦ જ દેાય છે છતાં અહીં ૩૨ અને તેત્રીન દિવસ ૫૭
અત્યાવ્યા છે તથા કોઈ કોઈ માસમાં તપસ્યાના દિવસો ૩૦ થી બોધ ૫૧

द्वादशे मासे—द्वादश द्वादशोपवासेन चतुर्विंशतिस्तपोदिनानि द्वे च पारणकदिने ।
त्रयोदशे मासे—त्रयोदशत्रयोदशोपवासेन—षड्विंशतिस्तपोदिनानि द्वे च
पारणकदिने ॥ १३ ॥

चतुर्दशे मासे—चतुर्दशचतुर्दशोपवासेन — अष्टाविंशतिस्तपोदिनानि द्वे च
पारणकदिने ॥ १४ ॥

पञ्चदशे मासे—पञ्चदश पञ्चदशोपवासेन—त्रिंशत्तपोदिनानि द्वे च पारणकदिने

षोडशे मासे—षोडशषोडशोपवासेन—द्वात्रिंशत्तपोदिनानि द्वे च पारणकदिने ॥

गुणरत्नसंवत्सरतपः सूचकग्रन्थमिदम्—

(१२) बारहवें महिनामें १२-१२ बारह-बारह उपवासकी तपस्यासे
२४ चौबीस दिन तो तपस्याके होते हैं और दो २ दिन पारणाके होते हैं ।

(१३) तेरहवें महिनामें १३-१३ तेरह-तेरह उपवास की तपस्यासे
२६ छब्बीस दिन तो तपस्याके होते हैं और २ दो दिन पारणके होते हैं ।

(१४) चउदहवें महिने में १४-१४ चौदह-चौदह उपवासकी तपस्या
से २८ अठ्ठाईस दिन तो तपस्याके होते हैं और २ दो दिन पारणाके होते हैं ।

(१५) पन्द्रहवें महिने में १५-१५ पंदरह-पंदरह उपवासकी तपस्या
से ३० तीस दिन तो तपस्याके होते हैं और २ दो दिन पारणा के होते हैं ।

(१६) सोलहवें महिनेमें १६-१६ सोलह-सोलह उपवासकी तपस्या
से ३२ बत्तीस दिन तो तपस्याके होते हैं और २ दो दिन पारणा के होते हैं ।

इस प्रकार तपस्या के दिन ४०७ और पारणा के दिन ७३ मिलाने

(१२) बारमा मासमा १२-१२ बार बार द्विसता उपवासनी तप-
स्याना २४ चौबीस द्विस अने पारणाना २ ये द्विस होय छे

(१३) तेरमे महिने १३-१३ तेर-तेर द्विसाना उपवासनी तपस्याना
२६ छब्बीस द्विस अने पारणाना २ ये द्विस होय छे

(१४) चौदमा मासमा १४-१४ चौद-चौद द्विसना उपवासनी तप-
स्याना २८ अठ्ठावीस द्विस अने पारणाना २ ये द्विस होय छे

(१५) पंदरमा मासमा १५-१५ पंदर-पंदर द्विसना उपवासनी तप-
स्याना ३० तीस द्विस अने पारणाना २ ये द्विस होय छे,

(१६) सोणमां मासमा १६-१६ सोण-सोण द्विसना उपवासनी तपस्याना
३२ बत्तीस द्विस अने पारणाना २ ये द्विस होय छे,

आ रीते तपस्याना ४०७ बारसोसात द्विसो अने पारणाना ७३ तोतेर द्विसो म-

ईमासत्वमपेदि " मासार्धमाससप्तमौ " विचित्रेहि तत्रोक्तस्मेहि " विचित्रै
 र्मानामकारकैः तप कर्मभिः 'अप्याण मावे माणे विहरह " आत्मानं मासपर
 विहरति तदनन्तर स स्कन्दकोऽनेकप्रकारकतपसः स्वस्वर्षं प्रात्मा मगवतो नम-
 स्कोरादिकं कृत्वा नानाविधैस्तप कर्ममिरात्मानं भावयन् विहरतिस्मेस्पर्षः ॥

पूर्वोक्ततपः करणात् स्कन्दकस्य कीदृशी स्थितिरभूदिति प्रार्थयितुमाह-
 'तपेण से स्वदप' इत्यादि 'तपेण से स्वदप अणगार' ततः स्वसु स स्कन्द
 कोऽनगार 'तेण उराळेण' तेण उदारेण प्रधानेन-इहलोकपरलोकासंसारानि
 स्यात् प्रधानश्च स्वल्पमपि स्यादत आह-'विउलेण' विपुलेन विस्तीर्णेन बहुवर्षं
 सेवितं गतं (विपुलम्) गुर्वाङ्गामन्तरेण मयत्नराहित्येनापि वा भवदत्त आह-'प
 यत्तेण' प्रयत्नेन गुरुभिरितीर्णत्वात् अथवा 'पयत्तेण' इत्यस्य 'प्रयत्नेन'
 इति व्यापारिणां मयत्नेन मयत्नवता ममावरहितत्वात् एवविधं सामान्यतोऽङ्गीकृत-
 मपि स्यादित्यत आह 'पग्गहिणं' प्रगृहीतेन बहुमानेन स्वीकृतत्वात्

स्वीकृतं तु इहलोकपरलोकासंसारानि निमित्तमपिस्यादत्त आह 'कहाणेण' कथा
 नेन नैक्यकारणात् गतं, नेरुत्थं तु ऐहिकपारलौकिकमपि स्यादत्त आह-'सिक्खेण'
 शिखेन सर्वदुःखान्तकारकत्वात् । एव विधं तु सामान्येनापि स्यादत्त आह-'धन्नेण'
 धन्येन भूतचारिप्ररूपधनभाषकत्वात् ।

एतावदेव नेत्याह-'मंगल्लेण' मगल्येन दुरितोपशमनकारकत्वात् । मत्तएव
 'सत्तिरीएण' सत्तीकेण सम्यगाराधनेन क्षोभामपक्षम्भात् सत्तीकं तु सामान्यरूपेणा-
 पि स्यादत्त आह-'उदग्गेण', उदग्गेण=वर्धमानपरिणामादुत्तरोत्तरवृद्धिं गतत्वात्

उपपत्त्यर्थं) अनेक पञ्चोला (पाच उपपासेः) भी, अनेक मास अभ्युद्यो-
 तथा अनेक अथ भाष्यभक्त्यो भी पातान् आत्माने कारित कर्त्ता रक्षा-
 व्या प्रकाशनां तप कर्त्ता कर्त्ता स्कन्दकं अनुगारनी शारीरिक स्थिति इवी मर्ष
 अर्धं ते एवे सूत्रकार अत्तावे छे

(तपेण से स्वदप अणगारे तेण उराळेण विउलेण पयत्तेण, पग्गहिणं,
 कहाणेण सिक्खेण धन्नेण मगल्लेण, सत्तिरीएण उदग्गेण उदग्गेण, उत्तमेण,

ओं से अनेक पञ्चोलाओं से तथा अनेक मास तपमर्णा से पूर्व अनेक
 अर्धमासतपमर्णा से अपनी आत्मा को भाषित करते रह ।

इस तरह पूर्वोक्त इन अनेक तपों के तपते २ स्कन्दक अनगार की
 शारीरिक स्थिति कैसी हो गई अथ सूत्रकार इस बात को प्रकट करने
 के लिये कहते हैं (तपेण से स्वदप अणगारे तेण उराळेण विउलेण पय
 र्तेण पग्गहिणं कहाणेण, सिक्खेण, धन्नेण, मंगल्लेण, सत्तिरीएण,

दिनानि न पूर्यन्ते तावन्ति दिनानि-अग्रेतनमासादाकृष्य पूरणीयानि अधिकानि चाग्रेतनमासे क्षेप्तव्यानीति विज्ञेयम् ॥ इति गुणरत्नसंवत्सरनामकं तपः ॥

एवं गुणरत्नसंवत्सरं तपः कृत्वा स्कन्दकोऽनगारः-“जेणेव समणे भगवं महावीरे ” यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः “तेणेव उवागच्छइ ” तत्रैवोपागच्छति “उवागच्छित्ता ” उपागत्य “समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ ” श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति “वंदित्ता नमंसित्ता ” वन्दित्वा नमस्यित्वा बहूहिं चउत्थछट्ठमदसमदुवालसेहिं ” बहुभिश्चतुर्थपण्टाष्टमदशमद्वादशैः “ मास-

तथा तपस्या के ३० तीस दिनों में से कहीं दो कम भी बतलाये गये हैं तो फिर एक एक मास की तपस्या के दिनों का प्रमाण कैसे माना जा सकता है ? तो इसका उत्तर यह है कि इस तप में जिस महिने में अष्टमादितपस्या के दिनों का प्रमाण पूरा न होता हो-धटता हो तो-उतने दिनों को आगे के मास में से लेकर उस प्रमाण को पूरा करना चाहिये, तथा जिस मास में अधिक दिन होते हों उनको आगे के मास में शामिल कर देना चाहिये। इस प्रकार से गुणरत्नसंवत्सर नाम का तप होता है।

इस गुणरत्नसंवत्सरतप को समाप्त कर वे स्कन्दक अनगार श्रमण भगवान् महावीर के पास आये। (उवागच्छित्ता) वहाँ आकर उन्होंने ने (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर को वंदना और नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वन्दना नमस्कार करके (बहूहिं चउत्थछट्ठमदसमदुवालसेहिं) वे अनेक चतुर्थ-उपवासों से अनेक बेलाओं से अनेक तेलाओं से, अनेक चोला-

पताव्या छे तो ते प्रमाणेने ओक ओक मासनी तपस्यानु प्रमाणे डेवी रीते गण्णी शकथ ! तो ते शकाने थुलासे आ प्रमाणे आपी शकथ-जे मासमा अद्रुम आदितपस्याना दिनानु प्रमाणे पूरं थतुं न होय, ते भडिनामां पछीना मासना थूटता द्विसो लधने ते प्रमाणे पूरं करबुं ओछं ओ जे मासमा तपस्याना अधिक द्विसो- आवता होय ते मासना ओटला द्विसोने पछीना मासमां शामिद करी देवा ओछं ओ. आ प्रकारनु गुणरत्न संवत्सर तप होय छे.

ते गुणरत्न संवत्सर तप पूरं करीने स्कन्दक अणुगार श्रमण भगवान् महावीर पासो आव्या. (उवागच्छित्ता) त्या आवीने तेभणु (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् ! महावीरने वंदणु नमस्कार कर्या (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदणु करीने तेओ (बहूहिं चउत्थछट्ठमदसमदुवालसेहिं) अनेक उपवासोथी, अनेक छठ्ठी, अनेक अद्रुमोथी, अनेक चोलाओथी (आर

ऐसी भी होती है—सो इसका तात्पर्य ऐसा होता है कि प्रमाद से रहित होकर ही प्रयत्न पूर्वक यह तपःकर्म आश्रित किया था। गुरु द्वारा दिये गये जाने पर भी यह तपःकर्म सामान्यरूप से भी ग्रहीत मानी जा सकता है—सो यह तपःकर्म ऐसा नहीं था किन्तु अनगार स्कन्द ने इस तपःकर्म को (पद्महिपण) बहुमान के माय गुरुमहाराज के समीप स्वीकार किया हुआ था। गुरु महाराज के समीप स्वीकृत किया गया तपःकर्म इसलोक तथा पर परलोक की आशंसा के निमित्त भी हो सकता है सो यह तपःकर्म स्कन्दक अनगार के द्वारा इस निमित्त से स्वीकार नहीं किया गया होने से यह (कल्याणस्व) कल्याणस्व था अर्थात् यह तपः निरोगिता का कारण था इसलिये कल्याणस्व था। निरोगिता का जो कारण होता है वह इस लोक सबकी भी निरोगिता का कारण हो सकता है परलोक सबकी भी निरोगिता का कारण हो सकता है सो यह तपःकर्म ऐसा नहीं था—यह तो सर्व दुःखों का अन्त कारण होने से (सिवेण) शिवस्वरूप था। सर्वदुःखों का अन्त करने वाला यह सामान्यरूप से भी हो सकता है—तो इसके लिये कहा गया है कि सामान्यरूप से ऐसा नहीं था—किन्तु (घन्नेण) भुतचारित्र रूप घनकी प्राप्ति कराने के कारण यह घन्य था। दुरितों—पापों के

पक्ष भाव छे ते तपः प्रभाषी शक्ति यधने प्रयत्न पूर्वक कथाभा आभु
 कहु जेवु तेवु तात्पर्य छे ते व। गुरुद्वारा देवाभा आवेहु जेवा छव
 सामान्य रीते ग्रहीत यथेहु पक्ष कोछ शके छि पक्ष स छ अजुआरुं तप
 जेवु न कहु स्कन्दक अजुआरे ते तपने। (पद्महिपण) लहु भान शक्ति
 गुरुमहाराज भासे स्वीकार करेहे कतो गुरुमहाराजनी समस्त अजीव
 कथायेहु तप आवेक तथा परलोकनी आशंसा परिपुष्ट करवाने भाटे पक्ष
 कथायु जेव छे पक्ष स्कन्दक अजुआरे जेवा कोछ निमित्तभी आ तपनी
 आराधना करी न कती तेथी तेभनु तप (कल्याणस्व) कल्याणस्व—नीशिकी
 दान्य कश्यपु रूप कहु, भाटे न तेने कल्याणकारी कहु छे ने वस्तु नीशिकीद्वारा
 कश्यपु रूप जेव छे ते आवेक सजभी नीशिकीता अने पारलौकिक नीशिकीद्वारा
 कश्यपु रूप जेव छे पक्ष स्कन्दकनुं तपःकर्म जे प्रकाशनु न कहु ते ते
 समस्त दुःखोनु अन्तकारक जेवाथी (सिवेण) शिवस्वरूप कहु ते सामान्य
 रूपे समस्त दुःखोनु अन्तकारक पक्ष कोछ शके छे, पक्ष स्कन्दक अजुआरुं
 तप ते प्रकाशनु न कहु पक्ष ते (घन्नेण) भुतचारित्र रूप घनकी प्राप्ति कर
 वाने जेवाथी (घन्य) कहु, पापानु विध्वंसन करवाना कश्यपु रूप जेवाथी

ઉદગ્મેણ, ઉદત્તેણં ઉત્તમેણં, ઉદારેણં મહાણુભાવેણ તવોક્ત્તમેણં) વે
સ્કન્દક અનગાર ઉસ ઉદાર, વિપુલ, પ્રદત્ત, પ્રગૃહીત, કલ્યાણરૂપ, શિવ-
રૂપ, ધન્યરૂપ, મંગલરૂપ, શોભાયુક્ત, ઉત્તમ, ઉદાત્તસુદરં, ઉદાર વડે
પ્રભાવશાલી તપ સે (સુક્કે) શુષ્ક હો ગયે (લુલ્લે) રુક્ષ હો ગયે ।
(નિમ્મંસે) માંસ વિહીન હો ગયે, સિર્ફ (અદ્વિચમ્માવણદ્વે) હાડ ચમડી
સે હી ઢકે રહે । તપ કે યહાં જો ઉદાર આદિ અનેક વિશેષણ દિયે
હૈં-અનેકી સાર્થકતા ઇસ પ્રકાર સે હૈં-સ્કન્દક અનગાર ને ઇસ તપ કો
કિસી મી પ્રકાર કી ઇસ લોક પરલોક વંચધી આશંસા-ઈચ્છા સે
પ્રેરિત હોકર નહીં કિયા થા અતઃઆશંસા સે રહિત હોને કે કારણ યહ
તપઃકર્મ (ઉરાલેણં) પ્રધાન થા । પ્રધાન હોકર મી કોઈ ૨ અલ્પ મી
હોતાં હૈં-અતઃયહ તપઃકર્મ એસા નહીં થા-કિન્તુ અનેક વર્ષોત્ક લગા-
તાર સેવિત હોને કે કારણ (વિરલેણં) વિપુલ-વિસ્તૃત થા । કોઈ ૨
વિપુલ એસા મી હોતા હૈં કિ જિસમેં ગુરુમહારાજ કી અનુમતી નહીં
હોતી, અથવા-જિસકે પ્રારંભ કરને મેં વિશેષ પ્રયત્ન કી આવશ્યકતા
નહીં હોતી હૈં-તો ઇસકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ યહ તપ કર્મ એસો
નહીં થા કિન્તુ (પયત્તેણં) ગુરુ મહારાજ દ્વારા દિયા હુઆં ઔર વિશેષ
પ્રયત્ન દ્વારા સાધ્ય થા । અથવા (પયત્તેણં) કી સંસ્કૃત છાયા (પ્રયત્નેન)

ઉદારેણ મહાણુભાવેણ તવોક્ત્તમેણ) સ્કન્દક અણુગાર તે ઉદાર, વિપુલ, પ્રદત્ત
પ્રગૃહીત કલ્યાણકારી, શિવરૂપ, ધન્યરૂપ, મંગલરૂપ, શોભાયુક્ત, ઉત્તમ, ઉદાત્ત,
સુદર, ઉદાર અને અતિશય પ્રભાવશાળી તપથી (સુક્કે લુલ્લે) શરીરે શુષ્ક
તથા રુક્ષ થઈ ગયા (નિમ્મંસે) તેમજ શરીર માંસ રહિત થઈ ગયું.
(અદ્વિચમ્માવણદ્વે) અને હાડ અને ચામડીના માળખા જેવું દેખાવા લાગ્યું.
હવે (ઉદાર) આદિ વિશેષણોની સાર્થકતા બતાવવામા આવે છે સ્કન્દક
અણુગારે આલોક કે પરલોકની કોઈ પણ પ્રકારની આકાંક્ષાથી પ્રેરાઈ ને તે
તપ કર્યું ન હતું આ રીતે નિઃસ્વાર્થ ભાવે થયેલું હોવાને કારણે તેને માટે
યોજવામા આવેલું (ઉદાર) વિશેષણ સાર્થક છે તે તપ સામાન્ય ન હતું.
લગાતાર અનેક વર્ષો સુધી તેની આરાધના કરી હતી તે કારણે તે (વિરલેણં)
વિપુલ-વિસ્તૃત હતું. કોઈ કોઈ વિપુલ તપ એવું હોય છે કે જેમાં ગુરુમહારાજ
ની અનુમતિ મળી હોતી નથી, અથવા જેનો પ્રારંભ કરવામાં વિશેષ
પ્રયત્નની જરૂર રહેતી નથી પણ સ્કન્દક અણુગારનું તપ એવું ન હતું તે
તપ તે (પયત્તેણ) ગુરુમહારાજ દ્વારા દેવામા આવેલું હતું અને વિશેષ
પ્રયત્ન દ્વારા સાધ્ય હતું અથવા (પયત્તેણ) ની સંસ્કૃત છાયા (પ્રયત્નેન)

અદ્વિચમ્માચળદ્વ” અસ્થિચર્માચનદ્વઃ અસ્યીનિ ચર્મમાષ્ટ્રેણ અચનદ્વાનિ માણ્વતિ
 યસ્ય સ અસ્થિચર્માચનદ્વ માયો માંસશ્ચોણિતરાહિત્યાત્ । અતપ્ત્વ ”કિટિકિટિકા
 મૂપ” કિટિકિટિકામૂતઃ કિટિકિટિકાનામ ઉત્પાનોપવશનાદિ ક્રિયાત્રિતિ
 શબ્દવિશેષઃ તાદૃશીં કિટિકિટિકામૂત પ્રાપ્તા યઃ સ કિટિ કિટિકામૂત, વસ્ત્ર-
 ત્પાનાદિ ક્રિયાસુ કિટિકિટિકાશબ્દ સજાયતે, “કિસે” કષ્ટઃ દુર્વસઃ-શકિતિર્વ

યા । જય મનુષ્ય કે શરીર મેં માંસ ઓર રૂબ નહીં રહતા હૈ-જય કેસ
 હાથોં કા એક પિંજર માત્ર હી રોપ રહ જાતા હૈ । થહ જય ઊઠતા હૈ યા
 પેઠતા હૈ અથવા ચલતા હૈ-તપ્ત્વ ઉસ સમય હાથકોં કે લોલાલાહે શરી
 મેં સે જો આવાજ નિકલતી હૈ ઉસકા નામ કિટિ કિટિકા હૈ । ઊન સ્ક-
 ન્દક અનગાર કી હઙ્ગિયાં ઊઠતે પેઠતે ફિરતે સમય કિટ કિટ આવાજ
 કરતી થીં । પ્રાપ્ત માંસ ઓર શોણિત સે રહિત જય સ્કન્દક કા શરીર
 હો ગયા તપ્ત (અદ્વિચમ્માચળદ્વ) ઊનકે શરીર કી હઙ્ગિયાં ઉસ સમય
 ચર્મમાત્ર સે અચનદ્વ-મઠી છુઈ થીં-હસસે ઊનકે યુવન સુલ નહીં પાપે
 ઓર ન વે આપસ મેં ચિમ્બર હી પાઈ । જૈસે પટ્ટી સે કોઈ વસ્તુ કસ ટી
 જાતો હૈ ઊસી પ્રકાર સે વે સપકી સપ આપસ મેં ચમઢી સે કસી રહીં ।
 યહી યાત (અદ્વિચમ્માચળદ્વ) હસ પદ સે સૂત્રકાર ને પ્રકટ કી હૈ ।
 હસી કારણ સે સ્કન્દક અનગાર કે શારીરિક ગતિમિયા કરતે સમય
 શરીર મેં સે કટ કટ-લટ લટ હસ તરહ કી આવાજ નિકલન લગ
 ગઈ । (કિસે) ઊનકી શારીરિક શક્તિ કા પિલ્લુલ એક તરહ સે શસ

હંતુ અચારે માણસના શરીરમા માંસ અને રક્ત રહેલા નથી ત્યારે તે શરીર
 હાડકામના માળખા જેવું થઈ જાય છે ત્યારે માણસ અચારે હલનચલન કરે
 છે ત્યારે તેના હાડકાંના ધપલુથી જે અવાજ થાય છે તેને ‘કિટિકિટિકા’ કહે
 છે સ્કન્દક યુનિના હાડકા પશુ હલતા બેસતા તથા ચાલતાં કિટકિટનો અવાજ
 કરતા હતા અચારે સ્કન્દક અણુગણનુ શરીર લગભગ માંસ અને રક્તથી રહિત
 થઈ ગયું ત્યારે ‘અદ્વિચમ્માચળદ્વ’ તે શરીર હલત વ્યામઘીથી મહત્ત્વ હોય જેવું
 લાગતું હંતુ તેથી તે અસ્થિના બંધન છૂટા પડી જવાં નહીં અને તે બેઠ
 બીજાથી અલગ પડી જવાં નહીં જેમ પટ્ટીની મદદથી કાંઈ વસ્તુને બીજી
 વસ્તુ સાથે બાંધી રાખવામા આવે છે તેમ સ્કન્દક યુનિનાં અદ્વિચ વ્યામઘીથી
 પટ્ટી વડે બેઠાયેલા રહ્યાં બોજ વાત સૂત્રકારે (અદ્વિચમ્માચળદ્વ) ૫૧ કાસ
 ખતાવી છે આ કાસજે શરીરનુ હલન ચલન કરતી વખતે તેમના હાડકાંના
 ધપલુથી અ-ખટ અવાજ નીકળતો હતો (કિસે) તેમની શારીરિક શક્તિને

अतएव 'उदत्तेण' उदात्तेन उच्चपरिणामस्य स्थैर्यात् । एवं तु सामान्येनापि स्यादत आह 'उत्तमेण' उत्तमेन मलिनभावराहित्यात् एतच्च सस्पृहमपिस्यादत आह उदारेण " औदार्येण, निस्पृहत्वातिशयात् । एतादृशं सम्भाव्यपि भवेदत आह— 'महाणुभावेण' महानुभावेन लोकातिशायिप्रभावजनकत्वात् । एतादृशेन तपः कर्मणा " सुक्के " शुष्कः शोणितरहितत्वात् " लुक्खे " रूक्षः क्षुभावशेन रूक्षी भूतत्वात् " निम्मसे " निर्मासः यथेष्टाहाराभावेन शुष्कमांसत्वात्, अतएव

उपशमन का कारण होने से यह (मंगल्लेण) स्वयं मंगलरूप था । तथा सम्यक आराधना से शोभासंपन्न होने के कारण यह तप कर्म (सस्सिरीएण) सश्रीक था । इस तप कर्म को आचरित करते समय स्कन्दक अनगार के परिणाम इसकी आराधना करने में उत्तरोत्तर वृद्धिसंपन्न होते रहते थे इसलिये यह तप कर्म (उदग्गेण) उदग्रउन्नत था । इसकी आराधना में उच्चपरिणामों की स्थिरता होने से (उदत्तेण) उदात्त था । इस तप के करने में किसी भी प्रकार से परिणामों में मलिनता नहीं आने से यह (उत्तमेण) उत्तम था । इस तप कर्म में निस्पृहता की पराकाष्ठा होने के कारण यह (उरालेण) उदार था । यह स्कन्दक द्वारा आचरित तपःकर्म सामान्यप्रभाववाला नहीं था किन्तु (महाणुभावेण) लोकातिशायी प्रभाव का जनक था । ऐसे तपकर्म के निरन्तर करने से स्कन्दक अनगार का शरीर खून रहित होने के कारण काष्ठ के जैसा शुष्क हो गया था । भूख के प्रभाव से वह चिलकुल रुखा हो गया था । (निम्मसे) यथेष्ट आहार के अभाव के कारण वह मांस रहित हो गया

ते (मंगल्लेण) 'म गणस्वइप' इतुं, सम्यक आराधनाथी शोभायमान होवाथी ते तप कर्म (सस्सिरीएण) (सश्रीक) इतुं, आ तप कर्म करती वपते स्कन्दक अणुगारना परिणाम तेनी आराधना करवाभा उत्तरोत्तर वृद्धि पावता रहेतां इता, तेथी ते तप कर्म (उदग्गेण) उदग्र-उन्नत इतुं, तेनी आराधनाभा उच्च परिणामोनी स्थिरता होवाथी ते (उदत्तेण) उदात्त इतु आ तपनी आराधना करता परिणामोभा केरि पणु प्रकारनी मलिनता प्रवेशवाथी ते (उत्तमेण) उत्तम इतु ते तपमां निस्पृहतानी पराकाष्ठता होवाथी ते (उरालेण) उदार इतु. ते तप सामान्य प्रभाववाणुं नइतु पणु (महाणु भावेण अलौकिक प्रभावनु जनक इतु आ प्रकारनी तपस्या निरन्तर कर्या करवाथी स्कन्दक अणुगारनु शरीर दोहीथी रहित थइ गयु इतुं तेथी ते काष्ठ जेवुं शुष्क दागतुं इतु भूषणा प्रभावथी ते तदन रुक्ष थइ गयु इतु (निम्मसे) आवश्यक आहारने अभावे तेमनु शरीर मांसरहित थइ गयु

तिष्ठति, आत्मपक्षेनैव स्थित्यादि क्रियां करोति न तु शरीरबलेन पुनश्च "मासिशा विगिलाह" माषां मापित्वाऽपि ग्लायति । "मासं भासमाणे गिमाषा माषां मापमाणो ग्लायति" मास मासिस्सामीति गिमायति "माषां मापि" इति ग्लायति, अनेन कालत्रयेऽपि मापमाणे ग्लानि सूचितम् ।

स स्कन्दकोऽनगारः पुनः कीदृशो जातः, इति दृष्टान्तेन विशदयति 'से जहाणामए' इत्यादि, 'से जहाणामए' तद् यथा नाम यथा 'कटुसगडिया' वा काष्ठसकटिका इति वा काष्ठेन मृता परिपूरिता सकटिका काष्ठसकटिका, काष्ठपरिपूरितसकटिकेत्यर्थः "पत्तसगडिया" वा "पत्तसकटिका" इति वा मृत्सकटिका तिलसगडिया वा । तिलसकटिका इति वा तिलफलीकेभृता सकटिका "मंडसगडिया" वा "मंडसकटिका" इति वा, माण्डानां मृन्मयमात्रनानां मृता सकटिका "परंडसगडिया" वा "परण्डकाष्ठसकटिका" इति वा, परण्डकाष्ठमृता वा

तरह से आत्मबल से ही खड़े रहते ये शरीर बल से नहीं । पुन (भासं भासिस्सा विगिलाह, भासं भासमाणे गिमाह, भास भासिस्सामिति गिलाह) इन पक्षों से कालत्रय में भी बोलने में उन्हें रुचि नहीं होती थी, अपि तु ग्लानि ही होती थी यह बात सूचित की है । स्कन्दक अनगार की स्थिति-शारीरिकदशा-अथ सूत्रकार दृष्टांत द्वारा स्पष्ट प्रकट करते हुए कहते हैं—(से जहाणामए कटुसगडियाहवा) जैसे मानों कोई काष्ठ समूह से-लकड़ियों से-भरी हुई गाड़ी हो-(पत्तसगडियाहवा) पत्तों के समूह से लवालब भरी हुई कोई गाड़ी हो, (तिलसगडियाहवा) तिलफली से भरी हुई कोई गाड़ी हो, (मंडसगडियाहवा) माण्ड-मिट्टी के बने हुए बर्तनों से भरी हुई कोई गाड़ी हो (परंडसगडियाहवा परंड के काष्ठसे भरी हुई कोई गाड़ी हो (इण्डसगडियाहवा

इण्डा रहेता इता शरीरभगधी नहीं (भास भासिस्सा विगिलाह भास भास माणे गिमाह, भास भासिस्सामिति गिलाह) आ पक्षे दाश सूत्रकार के इच्छा-पक्ष भावे छे के जेव्हे जाणभां तेमने जेव्हेवानी रुचि यती नही, जेव्हे जेव्हे पाने प्रसंग आवे तो ग्लानि न यती इती. २३-२४ मज्झिमसंन्यायी शारीरिक दशांत देवी यह अर्थ इती तेनु सूत्रकार इण्डांत दाश २५पक्षे २६ छे (से जहाणामए कटुसगडियाहवा) लकड़ियों भरेली डोण आनी डोय, (पत्तसगडियाहवा) पत्तोंवाला समूहधी भीआ भीय भरेली डोण आनी डोय, (तिलसगडियाहवा) तिलनी शिगेली भरेली डोण आनी डोय, (मंडसगडियाहवा) माटीनी बाजेली भरेली डोण आनी डोय, (इण्डसगडियाहवा) डोणधी भरेली डोण आनी डोय, (परंडसगडियाहवा) जेरंडा काष्ठधी भरेली

“ ધમણિસંતપ ” ધર્મનીસંતતઃ ધમનીસંતતો નાડીવ્યાપ્તઃ માંસક્ષયેણ પરિદશ્યમાન નાડીક इत्यर्थः ” જાણે યાવિ હોત્યા ” જાતશ્ચાપ્યભૂત્ પૂર્વોક્તરૂપો જાતઃ, ઘોરા-તિઘોરતપશ્ચરણાત્ । નતુ યદિ તપઃ કરણેન શરીરમેતાદૃશં જાતં તદા ઉત્થાનાદિ ક્રિયા તસ્ય કથં ભવતીત્યાહ-‘જીવં જીવેણ’ इत्यादि । ‘જીવં જીવેણ’ જીવજીવેન અત્ર પ્રથમો જીવશબ્દઃ આત્મવાચકઃ દ્વિતીયજીવશબ્દો બલવાચકસ્તેન જીવજીવેન જીવવલેન ‘ગચ્છહ’ ગચ્છતિ ગમનાદિક્રિયાં કરોતિ, આત્મવલેનૈવ ચલનાદિ ક્રિયાં કરોતિ, ન તુ શરીરવલેનેતિ ભાવ “જીવં જીવેણ ચિદ્વહ” જીવં જીવેન

હો ચુકા થા-અતએવ-વે દુર્બલ હો ગયે થે । (ધમણિસંતપ) માંસરહિત હો જાને કે કારણ ડનકે શરીર મેં નાડિયાં સ્પષ્ટ નજર પડને લગીં થીં । સો યહ સવ ડનકે શરીર કી હાલત ઘોરાતિઘોરતપસ્યા કે કરને સે હુઈ । અર્થાત્-ઘોરાતીઘોર તપસ્યા કે કરને સે ડનકા શરીર પૂર્વોક્ત સ્થિતિવાલા વન ગયા પર ઉત્થાનાદિ ક્રિયાં વે કૈસે કરતે થે, તો ઇસ આશંકા કે પરિહાર નિમિત્ત સૂત્રકાર કહતે હૈં-“ જીવં જીવેણ ગચ્છહ ” જીવ જીવેન ગચ્છતિ-વે શરીર કે વલ સે નહીં ચલતે થે, અપિ તુ આત્મવલ સે હી ચલતે થે । યહાં પ્રથમ જીવ શબ્દ આત્મા કા વાચક હૈ ઓર દ્વિતીય જીવ શબ્દ વલ કા વાચક હૈ । આત્મવલ સે હી ગમ-નાદિ ક્રિયા કરતે થે શરીર કે વલ સે નહીં । ઇસ તરહ સ્કન્દક અન-ગાર શારીરિક વલકી ધીનતા હોને પર મી આત્મવલ સે હી ચલનાદિ રૂપ ક્રિયા કરતે થે-શરીર કે વલ સે નહીં । (જીવં જીવેણ ચિદ્વહ) ઇસી

ખિલકુલ હાસ થઈ ગયો હતો તેથી તેઓ અતિશય દુર્બળ થઈ ગયા હતા. (ધમણિસંતપ) તેમના માત્ર રહિત શરીરમાથી તેમની નસો સ્પષ્ટ દેખાતી હતી કઠિનમા કઠિન તપસ્યાને કારણે તેમના શરીરની ભે એવી હાલત થઈ ગઈ હતી, તો એવા શરીરે તેઓ ઉત્થાન આદિ ક્રિયાઓ કેવી રીતે કરતા હશે? તો આ શકાના નિવારણ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે-(જીવ જીવેણ ગચ્છહ) જીવ જીવેન ગચ્છતિ ! તેઓ શરીરના બળથી ચાલતા નહીં પણ તેમના આત્મબળથી જ ચાલતા હતા અહીં પહેલો (જીવ) શબ્દ આત્માનો વાચક છે અને બીજો (જીવ) શબ્દ શારીરિક બળનો વાચક છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ આત્મબળથી જ ગમનાદિ ક્રિયા કરતા હતા, શારીરિક બળથી નહી. શારીરિક બળ ન હોવા છતાં તેઓ આત્મબળથી જ ચલનાદિ ક્રિયા કરતા હતા (જીવં જીવેણ ચિદ્વહ) એજ પ્રમાણે તેઓ આત્મબળથી

અયમાશ્રય યથા મસ્મપતિચ્છબો મહિર્નાશ્વત્પા તેમોરિશ્વર સ્પષ્ટે અન્ત
ર્હસ્પાતુ તેવસા અલત્યેવ તથા સ્કન્દકોઽપિ અપગતમાસશોનિતત્પાત્ મરિસ્તમાર
રિતઃ અન્તસ્તુ શુમધ્યાનતપસા જાજ્વલ્યમાનોઽસ્ત્યથેતિ ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

‘અતિ વિલક્ષણામેકતપઃકર્મકરણાનન્તર સ્વન્દક કિં કરોતીત્યાહ-’ ‘તેન
કાલેનં તેનં સમર્ણં’ इत्यादि ।

મૂલ્—તેણ કાલેનં તેણ સમર્ણ રાયરહે નયરે સમો
સરણ જાવ—પરિસા પદિગયા તપણ તસ્સ સ્વદયસ્સ અળ-
મારસ્સ અળ્લયા કયાઈ—પુન્નવરસાવરત્ત કાલસમયસિ ધમ્મ
જાગરિય જાગરમાણસ્સ હમેયારૂવે અઙ્ગરિય ચિંતિય
જાવ સમુપ્પાજિસ્થા ઇવ સ્વલુ અહ હમેણ ઇયારૂવેણ ઓરા
લેણ જાવ કિસે ધમણિસતપ્ જાપ્ જીવ જીવેણ ગચ્છામિ ।
જીવ જીવેણ ચિટ્ઠામિ જાવ ગિલામિ । જાવ ઇવામેવ અહપિ
સસહ ગચ્છામિ સસહ ચિટ્ઠામિ ત મરિય તામે ઉટ્ટાણે કમ્મે
થલે વીરિય પુરિસકારપરકમ્મે ત જાવ । તામે અસ્થિ ઉટ્ટાણે
કમ્મે થલે વીરિય પુરિસકારપરકમ્મે જાવ ય મે ધમ્માયરિય

સે (અઈચ અઈચ ઉવસોમેમાણે ચિટ્ઠહ) મહુત મહુત શોમાયમાન હો રહે
યે । તાત્પર્ય કહને કા મહ હે કિ વિસ પ્રકાર સે ‘મસ્મ સે હફી હુઈ પ્રતિ
પાહર મેં તો તેજ રહિત જેસી પ્રતીત હોતી હૈ, પરન્તુ મીતર મેં મહ તેજ
સે પ્રત્યક્ષિત હી રહતી હૈ, ઉસી પ્રકાર સે સ્કન્દક અનગાર મી માંસ
ઔર જોગિત સે રહિત હોમે કે કારણ પાહર મેં તેજ સે રહિત યે—પરન્તુ
ફિર મી મીતર મેં શુમધ્યાન ઔર તપ સે જાજ્વલ્યમાન હી હે
॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

(અન્તિથી) (અઈચ અઈચ ઉવસોમેમાણે ચિટ્ઠહ) અતિશય શોકાવા હતા. હટેવાનું
વાતપર્શ્ય બે છે કે બેમ રાખથી અગ્નિ બહારથી જોતાં તો તેજની દાગે છે
પણ અહરથી તો તેજથી સંગતો રહે છે તેમ સ્કન્દક અણુમારણ કરી
માંસ અને શોષિતથી રહિત હોવાને કારણે બહારથી તો નિસ્તેજ લાગતું હો
પણ તેમને આત્મા તો શુભ આન અને તપસા દેહીધ્યાન હતો ॥ સૂ. ૧૪ ॥

શકટિકા “ હંગાલસગડિયાઃ વા ” અઙ્ગારશકટિકા ઇતિ વા । અઙ્ગારપરિપૂરિતા કોયલા ઇતિ ભાષા પ્રસિદ્ધ વસ્તુજાત સંમૃતા શકટિકા “ ઉળ્હે દિળ્ળા ” ઉળ્ળે દત્તા ઉળ્ળે=આતપાદૌ દત્તાઃ પ્રસારિતા અત એવં ‘ સુક્કા સમાળી ’ શુષ્કાસતી “ સસદ્દં ગચ્છહ ” સશબ્દં ગચ્છતિ “ સસદ્દં ચિટ્ઢહ ” સશબ્દં તિષ્ઠતિ, યથા શુષ્કકાષ્ઠાદિ પરિપૂરિતા શકટિકા યદિ ચલતિ તિષ્ઠતિ વા તદા કાષ્ઠત્રાદીનાં શુષ્કત્વેન શબ્દં કરોત્યેવેત્યર્થઃ “ એવામેવ સ્વદ એવિ અળગારે ” એવમેવ સ્કન્દકોપ્યનગારઃ “ સસદ્દં ગચ્છહ ” સશબ્દં ગચ્છતિ “ સસદ્દં ચિટ્ઢહ ” સશબ્દં તિષ્ઠતિ ઉપવિગતીત્યર્થઃ ગતિસ્થિતિસમયેઽસ્થિસંઘર્ષેણ શરીરસ્ય શબ્દાયમાનત્વાત્ ।

સ સ્કન્દકોડનગારઃ “ ઉવચિ એતવેળ ” ઉપચિતસ્તપસા “ અવચિ એ મંસસોળિણં ” અપચિતો માંસશોણિતેન, માંસશોણિતરાહિત્યેનાપચિતઃ ક્ષીણતાં પ્રાપ્તઃ । “ હુયા-સળેવિવ ભાસરાશિપડિચ્છળ્ળે ” હુતાશન ઇવ ભસ્મરાશિપ્રતિચ્છન્નઃ ‘ તવેળં તેણં ’ તપસા તેજસા “ તવતેયસિરી એ ” તપસ્તેજઃશ્રિયા ‘ અતીવ અતીવ ઉવસોમેમાળે ચિટ્ઢહ ” અતીવાતીવોપશોભમાનસ્તિષ્ઠતિ ।

વા) કોયલોં સે ભરી હુઈ કોહ ગાડી હો, (ઉળ્ળે દિળ્ળા) ઔર વહ ઘામ-ધૂપ મેં સૂઝાઈ ગઈ હો, હસ પ્રકાર (સુક્કા સમાળી) સૂઝ જાને પર જૈસે વહ (સસદ્દં ગચ્છહ) ચ્ઠ ચ્ઠ શબ્દ કરતી હુઈ ચલતી હૈ (સસદ્દં ચિટ્ઢહ) ચ્ઠ-ચ્ઠ શબ્દ કરતી હુઈ ઠહરતી હૈ, ઁસી તરહ સ્કન્દક અનગાર કા શરીર ભી ગતિ, ઔર સ્થિતિ કે સમય મેં આપસ મેં અસ્થિયોં કે સંઘર્ષ સે શબ્દાયમાન હોતા થા વે સ્કન્દક અનગાર (ઉવચિ એ તવેળ) તપ સે ઉપચિત પુઠ થે પરન્તુ (અવચિ એ મંસસોળિણં) માંસ ઔર શોણિત સે અપચિત-ક્ષીણ થે, (હુયાસળે વિવ ભાસરાશિપડિચ્છળ્ળે) પરન્તુ ફિર વે સ્કન્દક અનગાર ભસ્મરાશિ સે પ્રચ્છન્ન અગ્નિ કી તરહ (તવેળં તેણં) તપ ઔર તેજ કી શ્રી-શોભા

કોઈ ગાડી હોય, (ઉળ્ળે દિળ્ળા) અને તે સૂર્યના તાપથી સૂકાઈ ગયેલી હોય, (સુક્કા સમાળી) એ રીતે સૂકાઈ જવાને લીધે જેમ તે (સસદ્દં ગચ્છહ) ખટ-ખટ અવાજ કરતી ચાલે છે. (સસદ્દં ચિટ્ઢહ) અને તેને ચાલતી અટકાવીએ ત્યારે ખટ ખટ અવાજ કરતી ઉભી રહે છે, એજ પ્રમાણે હલન ચલન કરતી વખતે સ્કન્દક અણુગારના હાડકા પણ એક બીજા સાથે ઘસાવાથી ખટ ખટ અવાજ થતો હોતો સ્કન્દક અણુગાર (ઉવચિ એ તવેળ) તપથી ઉપચિત (પુઠ) હોતા, પણ (અવચિ એ મંસસોળિણ) પણ માંસ અને રક્તથી અપચિત (ક્ષીણ) હોતા (હુયાસળે વિવ ભાસરાશિપડિચ્છળ્ળે) પણ તેઓ રાખની નીચે ઢકાયેલા અગ્નિની જેમ (તવેળ તણં) તપ અને તેજની શ્રીથી

પત્ત્વ મતિગતા તત્ત્વઃ સ્વલ્પ તસ્ય સ્કન્દસ્પાનગારસ્પાન્યદા કદાચિત્ત્વ પૂર્વરામાત્ર
રાત્રકાલસમયે ધર્મજાગરિકાં જાગ્રતઃ અયમસમૂપ આધ્યાત્મિકચિત્તિતા વાત્
સમુદપધતઃ ॥ અહ સ્વલ્પ અહમનેન પત્ત્વમૂળોદારણ યાવત્ કુસો ધમનીસત્ત્વો માત્ર

અતિવિલક્ષણ અનેક તપ કરને કે પાદ સ્કન્દક અનગાર તે કથ
કિયા સો કહતે હૈ—(તેળ કાલેળ) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(તેળ કાલેળ તેળ સમર્પણ) उस काल में और उस
समय में (रायगिह नयरे) राजगृह नगर या यहाँ (समोसरणं) भगवान
का आगमन हुआ (जाब परिसा पडिगया) यावत्-धर्मकथा सुनकर
सभा विसर्जित हो गई (तएण तस्स च्चदयस्स अणगारस्स) इसके पश्चात्
वस स्कन्दक अनगार का (अण्णया कयाई) किसी समय (पुम्भरत्ता
वरत्तकाल समयसि) रात्रीके पिछले पहर में (धम्मजागिय आगरमाणस्स)
धर्म जागरण करते समय (इमेयारुवे अज्झस्सिय, चित्तिप, जाब, समुत्प
जित्था) इस प्रकार का आध्यात्मिक, चिंतित यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न
हुआ, (एव सल्ल अह इमेण एयारुवेण ओराळेण जाब किसे धमणिसंतप
ए जाए) मैं इस प्रकार के उद्धार तप के आराधन करने से यावत् दुर्बल
हो गया हूँ—तथा मेरे शरीर की समस्या धमनियाँ—नाडियाँ बाहर स्पष्ट

આ પ્રકારે । અનેક અતિ વિલક્ષણ તપ કર્યા પછી સ્કન્દક અણગારે તે
કહ્યું તે હવે સૂત્રકાર કહે છે 'તેળ કાલેળ ઇત્યાદિ ।'

સૂત્રાર્થઃ (તેળ કાલેળ તેળ સમર્પણ) તે કાળે અને તે સમયે (રાયગિ
નયરે) રાજગૃહ નામે નગર હેતુ (સમોસરણં) તથા મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યર્થ
તથા સમોસરણ રથાત્તુ (જાબ પરિસા પડિગયા) (પરિપક ધમ કથા નીકળી
તથાથી શરૂ કરીને (ધમ કથા સંભળીને સભા વિસર્જન થઈ) તથા સુખી
કથન આગળ પ્રમાણે સમજવું (તएण तस्स च्चदयस्स अणगारस्स) ત્યાર બાદ
તે સ્કન્દક અણગારને અણ્ણયા કયાઈ એક વખત ' પુમ્ભરતાવરત્તકાલ-
સમયસિ' શત્રિના ઉત્તર પ્રકારે ' ધમ્મજાગરિય આગરમાણસ્સ ' ધર્મજાગરણ
કરતી વખતે (इमेयारुवे अज्झस्सिय, चित्तिप जाब समुत्पजित्था) આ પ્રકારેના
આધ્યાત્મિક, ચિત્તિત મનોગત સંકલ્પ થયો —(અહીં મનોગત પચન્તના
વિશેષણો આગળ પ્રમાણે સમજવા) (एव सल्ल अह इमेण एयारुवेण ओराळेण
जाब किसे धमणिसंतप जाए) આ પ્રકારનું ઉદાર તપ કરવાથી હું દુર્બલ
થઈ ગયો છું, મારા શરીરની નસો બહાર ૧૫૮ દેખાય છે (जीब जीरेव

धम्मोवदेसए समणे भगवं महावीरे जिणे सुहत्थी विहरइ
 तावता मे सेयं कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलक-
 मलकोमलुम्मिलियम्मि अहापंडुरे पन्नाए, रत्तासोयप्पगासे
 किंसुयसुयमुहगुंजद्धरागसरिसे कमलागरसंडवोहए, उट्ठिय-
 म्मि सूरे सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे तेयसा जलंते समणं भगवं
 महावीरं वंदित्ता नमंसित्ता जाव पज्जुवासित्ता, समणेणं
 भगवया महावीरेणं अब्भणुण्णाए समाणे सयमेव पंचमह-
 व्वयाइं आरोवेत्ता समणाय समणीओ य खामेत्ता तहारूवेहिं
 थेरेहिं कडाईहिं सद्धिं विउलं पव्वयं सणियं सणियं दुरुहित्ता
 मेहघणसंनिगासं देवसन्निवायं पुढवीसिलापट्टयं परि-
 लेहित्ता दब्भसंधारगं संधरित्ता दब्भसंधारोवगयस्स संले-
 हणा झोसणा झूसियस्स भत्तपाणपडियाइक्खियस्स, पाओ-
 वगयस्स, कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तिए त्तिकट्ठु एवं
 संपेहेइ संपेहित्ता कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव जलंते
 जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव जाव पज्जुवासइ खंदयाइ
 समणे भगवं महावीरे खंदयं अणगारं एवं वयासी से णूणं
 खंदया, पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि, धम्मजागरियं जागरमा-
 णस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था, एवं खलु
 अहंइमेणं एयारूवेणं तवेणं ओरालेणं विउलेणं तं चेव जाव
 कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तिए त्तिकट्ठु एवं संपेहेइ
 संपेहित्ता कल्लं पाउप्पभायाए जावजलंते जेणेव मम अंतिए
 तेणेव हव्वमागए से णूणं खंदया अट्ठे समट्ठे ? हंता
 अत्थि अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिवन्धं करेह ॥सू०१५॥

छाया-तस्मिन्काले तस्मिन् समये राजगृहेनगरे समवसरणम् यावत् परि-

પત્ત્વિગતા તતઃ સ્વલ્લ તસ્ય સ્કન્દસ્યાનગારસ્યાન્યદા કદાચિત્ પૂર્વભાગા
રાત્રિકાલસમયં ધર્મજાગરિકાં જાગ્રત અયમેતદ્વૃષ આધ્યાત્મિકદિવિતો વાચ
સમુદપદતઃ ॥ અહ સ્વલ્લ અહમનેન એતદ્વૃષેનોદારણ યાન્ત કુશો ધમનીસ્ત્વતો ધાત

અતિચિલક્ષણ અનેક તપ કરને કે યાદ સ્કન્દક અનગાર ને ક્યા
કિયા સો કહતે હૈં—(તેણ કાલેણ) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્ય—(તેણ કાલેણ તેણ સમર્ણ) ઉસ કાલ મેં ખૌર ઉસ
સમય મેં (રાયગિહે નયર) રાજગૃહ નગર થા વહાં (સમોસરણ) મહા
ન કા આગમન હુઆ (જાવ પરિસા પહિગયા) યાજ્ઞ-ધર્મકયા સુનક
સમા વિસર્જિત હો ગઈ (તપ્પણ તસ્મ સ્વદયસ્સ અણગારસ્સ) ઇસકે બાદ
ઉસ સ્કન્દક અનગાર કો (અણગા કયાઈ) કિસી સમય (પુનરત્ત
ધરણકાલ સમયસિ) રાત્રીકે પિછલે મહર મેં (ધમ્મજાગરિયં જાગરમાણસ્સ)
ધર્મ જાગરણ કરતે સમય (ઈમેયારુલ્લે અજ્ઞસ્થિય, ચિંતિય, જાવ, સમુપ
જિત્યા) ઇસ પ્રકાર કા આધ્યાત્મિક, ચિંતિત યાજ્ઞ મનોગત સંકલ્પ ઉત્પ
હુઆ, (પથં સ્વલ્લ અહ ઇમેયં ઇયારુલ્લેણ ઓરાલેણ જાવ કિસે ધમનિસર્ણ
પ જાવ) મેં ઇસ પ્રકાર કે ઉદાર તપ કે આરાધન કરને સે યાજ્ઞ હુવંત
હો ગયા હૈં—તથા મેરે શરીર કી સમસ્ત ધમનિયાં—નાહિયાં બાહર સ્પદ

આ પ્રકાર ૧ અનેક અતિ વિલક્ષણ તપ કર્યા પછી એ કે અણગારે હું
કહું તે હવે સૂત્રકાર કહે છે 'તેણ કાલેણ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્યઃ (તેણ કાલેણ તેણ સમર્ણ) તે કાળે અને તે સમયે (રાયગિ
મયરે) રાજગૃહ નામે નગર હેતુ (સમોસરણ) તથા મહાવીર પ્રભુ પ્રકર્યા
ત્યાં સમીપસરણ રથાયું (જાવ પરિસા પહિગયા) (પરિધિ ધર્મ) કથા નીકળી
ત્યાંથી થઈ કરીને (ધમ કથા સાંભળીને સભા વિસર્જન થઈ) ત્યાં સુધી
કથન આગળ પ્રમાણે સમજવું (તપ્પણ તસ્મ સ્વદયસ્સ અણગારસ્સ) ત્યાર બાદ
તે સ્કન્દક અણગારને 'અણગા કયાઈ' એક વખત 'પુનરત્તારણકાલ
સમયસિ' રાત્રિના ઉત્થા પ્રકારે "ધમ્મજાગરિયં જાગરમાણસ્સ" ધર્મજાગરણ
કરતી વખતે (ઈમેયારુલ્લે અજ્ઞસ્થિય ચિંતિય જાવ સમુપજિત્યા) આ પ્રકારનો
આધ્યાત્મિક, ચિંતિત મનોગત સંકલ્પ થયો—(અહીં મનોગત પર્વન્તના
વિશેષણો આગળ પ્રમાણે સમજના) (પથં સ્વલ્લ અહ ઇમેયં ઇયારુલ્લેણ ઓરાલેણ
જાવ કિસે ધમનિસર્ણ જાવ) આ પ્રકારનું ઉદાર તપ કરનાથી હું હુવંત
થઈ ગયો ૧૩, માથા શરીરની નસો બહાર ૧૫૪ દેખાય છે (જીવેં જીવેમ

જીવં જીવેન ગચ્છામિ જીવં જીવેન તિષ્ઠામિ યાવત્ ગ્લાયામિ યાવદેવમેવાહમપિ
સશબ્દં ગચ્છામિ સશબ્દં તિષ્ઠામિ, તદસ્તિ તાવન્મમોત્થાનં કર્મવલં વીર્યં પુરુષકાર
પરાક્રમસ્તદ્ યાવત્તાવન્મમાસ્તિ ઉત્થાનં કર્મવલં વીર્યમ્ પુરુષકારપરાક્રમો યાવચ્ચ
મમ ધર્માચાર્યો ધર્મોપદેશકઃ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો જિનઃ સુહસ્તી વિહરતી
તાવતા મમ શ્રેયઃ કલ્યં પ્રાદુષ્યમાતાયાં રજન્યાં ફુલોત્પલકમલકોમલોન્મીલિતે

રૂપ સે દીક્ષ રહી હૈં (જીવં જીવેણ ગચ્છામિ)મૈં શરીર બલ સે નહીં,
કિન્તુ આત્મબલ સે ચલતા હું, (જીવ જીવેણ ચિદ્વામિ) આત્મબલ સે હી
ઠહરતા હું (જાવ ગિલામિ) યાવત્ બોલતે ૨ બી ગ્લાનિયુક્ત હો જાતાં
હું (જાવ એવામેવ અહંપિ સસદં ગચ્છામિ, સસદં ચિદ્વામિ) યવત્ હસી
તંરહ સે મૈં બી ચટ-ચટ શબ્દ કરતે હુએ ચલતા હું ઓર ચટ-ચટ શબ્દ
કરતે હુએ હી બેઠતા હું (તં અત્થિ તા મે ઉદ્ધાણે) ફિર બી મુદ્ધ મૈં અબી
ઉત્થાન શક્તિ હૈ (કમ્મે, બલે, વીરિએ, પુરિસક્કારપરક્કમે) કર્મ હૈ થલ
હૈ, વીર્ય હૈ, પુરુષકાર પરાક્રમ હૈ (તં જાવ તા મે અત્થિ ઉદ્ધાણે, કમ્મે,
બલે, વીરિએ, પુરિસક્કારપરક્કમે) તો જવતક મુદ્ધ મૈં ઉત્થાન કર્મ,
વલ, વીર્ય, ઓર પુરુષાર્થ પરાક્રમ હે ઓર (જાવ ય મે ધમ્માચરિએ-
ધમ્મોવદેસએ સુહત્થી સમણે ભગવં મહાવીરે) જવતક મેરે ધર્માચાર્ય
ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (જિણે) જિન (સુહત્થી) પુરુષોં મૈં
ગન્ધહસ્તી જૈસે (વીહરહ) વિચરતે હૈં અર્થાત્ વિદ્યમાન હૈં (તાવતા-મે
સેય કલ્લં પાડપ્પમાયાએ રચણીએ) નવતક અર્થાત્ ભગવાન્ મહાવીર

ગચ્છામિ) હું શરીરબળથી નહીં પણ આત્મબળથી ચાલુ છું (જીવ જીવેણ
ચિદ્વામિ) આત્મબળથી જ સ્થિર રહુ છું, (જાવ ગિલામિ) બોલતાં પણ
શ્વાનિ અનુભવુ છું (જાવ એવામેવ અહંપિ સસદં ગચ્છામિ સસદં ચિદ્વામિ) હું
ન્યારે ચાલુ છું ત્યારે મારા હાડકાના ઘર્ષણથી ખટ-ખટ અવાજ થાય છે,
બેસતી વખતે પણ ખટ ખટ અવાજ થાય છે (ત અત્થિ તા મે ઉદ્ધાણે)
છતા પણ હજી મારામાં ઉત્થાન શક્તિ છે (કમ્મે' બલે, વીરિએ પુરિસક્કાર-
પરક્કમે) કર્મ છે, બળ છે વીર્ય છે અને પુરુષકાર પરાક્રમ છે (તં જાવતા
મે અત્થિ ઉદ્ધાણે, કમ્મે, બલે, વીરિએ, પુરિસક્કારપરક્કમે) તો ન્યા સુધી
મારામાં ઉત્થાન શક્તિ, બળ, વીર્ય અને પુરુષાર્થ પરાક્રમ મોજુદ છે, (જાવ
ય મે ધમ્માચરિએ ધમ્મોવદેસએ સુહત્થી સમણે ભગવ મહાવીરે જિણે વિહરહ)
ન્યાસુધી પુરુષોમા ગન્ધહસ્તી સમાન મારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક, જિને
શ્વર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિદ્યમાન છે, (તાવતા મે સેય કલ્લ પાડપ્પ-
માયાએ રચણીએ) ત્યા સુધી મારૂં શ્રેય છે, તો આવતી કાલે રાત્રિ પૂરી થાય

यथा पांडुरे प्रभाते रक्ताशोकप्रकाशे किंशुकशुकमुखयुग्मद्वारागसरसे कमलाकरपद्म
 बोधके उत्थिते सूर्ये सहस्ररश्मौ दिनकरे तेजसा ज्वलति सति भगवत महावीर
 पन्दिता नमस्यित्वा यावत् पर्युपास्य भगणेन भगवता महावीरेणाम्यनुज्ञातः सन्
 स्वयमेव पद्ममहाप्रतान्यारोप्य भगणांश्च भगवोश्च समयित्वा तथारूपैः स्पर्शितैः

प्रभु के समक्ष " मे भग्य , मेरे लिये भग्यस्कार है आगामी दिवस जब
 रात्रि प्रकाशवाली हो जायगी तथा (फुल्लुप्पकमलकोमलुम्मिलियम्मि
 महापट्टरे पमाए) जब ऐसा प्रभात हो जावेगा कि जिसमें सामान्य
 तथा चिरुस्मित हुए कमल के दलों का और हरिणविशेष के नेत्रों का
 उन्मीलन-खिलना हो जावे अर्थात् धवल प्रकाश फैल जावे, तथा
 (रक्ता सोयप्पगासे) रक्त अशोक वृक्ष के जैसे प्रकाशवाला (किंसुप्प-
 सुहट्टगुजद्वारागसरसे) किंशुक-पलाश पुष्प शुकमुख-तोंते का मुख
 एवं गुजार्ध-रस्तिका के अर्धभाग जैसा (कमलागरसइयोहए) सरोवर
 आदि में कमल समूह को चिरुस्मित करने वाला (सहस्मरस्सिम्मि)
 एक हजार किरणों वाला, (दिनकरे) दिवस करने वाला (तेयसा जल्लते
 सूर्रे उट्ठियम्मि) तेजसे प्रदिस ऐसा सूर्य जब उदित हो जावेगा तब मैं
 (समण भगवं महावीर वदिता नमसिस्ता जाव पज्जुयासिस्ता) भगवन्
 भगवान् महावीर के पास जाकर उनको वदना करूंगा और नमस्कार
 करूंगा । धंदना नमस्कार करके यावत् उनकी पर्युपासना करूँ (समणेण
 भगवया महावीरेण अज्मणुत्ताए समाणे) उन भगवन् भगवान् महावीर की
 आज्ञा प्राप्त करूंगा, आज्ञाप्राप्त कर फिर मैं (स्वयमेव) अपने भाप (पंव

फुल्लुप्पकमलकोमलुम्मिलियम्मि महा पट्टरे पमाए) अने भगणेने तथा उदि-
 त्तेना नेत्रेने विकसावनाए सुयने। प्रकाश देवार्थं तथा (रक्त सोयप्पगासे)
 रक्त अशोक वृक्षना जेवा प्रकाश वाणे। (किंसुप्पसुहट्टगुजद्वारागसर से)
 किंशुक पलाश आणा। तु पुष्प पोपट । पुष्प समान, अने थोड़ेहीना अर्ध
 भाग समान रक्त रजने, (कमलागरसइयोहए) सरोवर आदिमा कमल
 पुन्देने चिरुस्मित करनाए। (सहस्मरस्सिम्मि) जोक कमल किरणो वाणे। (दिन
 कर) दिवस करनाए। (तेयसा जल्लते सूर्रे उट्ठियम्मि) तेजसी देदीप्पमान सूर्य
 जेनाए उदित प.भगे त्वारे (समण भगव महावीर वदिता जाव पज्जुयासिस्ता)
 हु भगव भगवान महावीर पास जेधने तेभने वदना नमस्कार करीय
 पज्जु नमस्कार करीने तेभनी पर्युपासना पणन्तनी विधि करीने (समणेण
 भगवया महावीरेण अज्मणुत्ताए समाणे) हु भगव भगवान महावीरनी आज्ञा
 लपय. आज्ञा लपने (स्वयमेव) भारी जते न (पद्ममहाप्रतान्यारोपेण)

જીવેન ગચ્છામિ જીવં જીવેન તિષ્ઠામિ યાવત્ ગ્લાયામિ યાવદેવમેવાહમપિ
દં ગચ્છામિ સગચ્છં તિષ્ઠામિ, તદસ્તિ તાવન્મમોત્થાનં કર્મવલં વીર્યં પુરુષકાર
ત્મસ્તદ્ યાવત્તાવન્મમાસ્તિ ઉત્થાનં કર્મવલં વીર્યમ્ પુરુષકારપરાક્રમો યાવચ્ચ
ધર્માચાર્યો ધર્મોપદેશકઃ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો જિનઃ સુહસ્તી વિહરતી
તા મમ શ્રેયઃ કલ્પં પ્રાદુષ્યમાતાયાં રજન્યાં ફુલોત્પલકમલકોમલોન્મીલિતે

સે દીગ્ધ રહી હૈં (જીવં જીવેણ ગચ્છામિ) મૈં શરીર વલ સે નહીં,
નતુ આત્મવલ સે ચલતા હું, (જીવં જીવેણ ચિદ્ધામિ) આત્મવલ સે હી
રતા હું (જાવ ગિલામિ) યાવન્ બોલતે ૨ મી ગ્લાનિયુક્ત હો જાતા
(જાવ એવામેવ અહંપિ સસદં ગચ્છામિ, સસદં ચિદ્ધામિ) યવન્ इसी
રહ સે મૈં મી ચટ-ચટ શબ્દ કરતે હુए ચલતા હું ઓર ચટ-ચટ શબ્દ
રતે હુए હી બેઠતા હું (તં અત્થિ તા મે ઉદ્ધાણે) ફિર મી મુદ્ધ મૈં અમી
ઉત્થાન શક્તિ હૈ (કમ્મે, વલે, વીરિય, પુરિસકારપરકકમે) કર્મ હૈ થલ
હૈ, વીર્ય હૈ, પુરુષકાર પરાક્રમ હૈ (તં જાવ તા મે અત્થિ ઉદ્ધાણે, કમ્મે,
વલે, વીરિય, પુરિસકારપરકકમે) તો જવતક મુદ્ધ મૈં ઉત્થાન કર્મ,
વલ, વીર્ય, ઓર પુરુષાર્થ પરાક્રમ હે ઓર (જાવ ય મે ધમ્માયરિય-
ધમ્મોવદેસए સુહત્થી સમણે ભગવં મહાવીરે) જવતક મેરે ધર્માચાર્ય
ધર્મોપદેશક શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (જિણે) જિન (સુહત્થી) પુરુષોં મૈં
ગન્ધહસ્તી જૈસે (વીહરइ) વિચરતે હૈં અર્થાત્ વિચરમાન હૈં (તાવતા-મે
સેય કલ્પં પાડપ્પમાયાए રચણીए) તચતક અર્થાત્ ભગવાન્ મહાવીર

ગચ્છામિ) હું શરીરબળથી નહીં પણ આત્મબળથી ચાલુ છું (જીવ જીવેણ
ચિદ્ધામિ) આત્મબળથી જ સ્થિર રહું છું, (જાવ ગિલામિ) બોલતાં પણ
ગ્લાનિ અનુભવું છું (જાવ એવામેવ અહંપિ સસદં ગચ્છામિ સસદં ચિદ્ધામિ) હું
ન્યારે ચાલુ છું ત્યારે મારા હાડકાંના ઘર્ષણથી ખટ-ખટ અવાજ થાય છે,
બેસતી વખતે પણ ખટ ખટ અવાજ થાય છે (ત અત્થિ તા મે ઉદ્ધાણે)
છતા પણ હજી મારામાં ઉત્થાન શક્તિ છે (કમ્મે વલે, વીરિય પુરિસકાર
પરકકમે) કર્મ છે, બળ છે વીર્ય છે અને પુરુષકાર પરાક્રમ છે (તં જાવતા
મે અત્થિ ઉદ્ધાણે, કમ્મે, વલે, વીરિય, પુરિસકારપરકકમે) તો ન્યા સુધી
મારામાં ઉત્થાન શક્તિ, બળ, વીર્ય અને પુરુષાર્થ પરાક્રમ મોજુદ છે, (જાવ
ય મે ધમ્માયરિય ધમ્મોવદેસए સુહત્થી સમણે ભગવ મહાવીરે જિણે વિહરइ)
ન્યાસુધી પુરુષોમાં ગન્ધહસ્તી સમાન મારા ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક, જિને
શ્વર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિદ્યમાન છે, (તાવતા મે સેય કલ્પ પાડપ્પ-
માયાए રચણીए) ત્યા સુધી મારે શ્રેય છે, તો આવતી કાલે રાત્રિ પૂરી થાય

मिति कृत्वा एवं समेसते सप्रेक्ष्य कर्त्तव्यं मादुष्यमासायां रमण्यां यावत् ज्वलति यन्मै
 भ्रमणो मगधान् महावीरस्तत्रैव यावत्पर्युपास्ते । स्कन्दक इति भ्रमणो मगधान्
 महावीर स्कन्दकमनगारमेवमवादीत्, तद् भूत तव स्कन्दक ! पूर्वराधापररात्र
 काष्ठसमये धर्मजागरिकां आग्रतोऽयमेतद्रूपजाध्यात्मिको यावत् समुदपपत्,
 एवं खल्वहमनेनैतद्रूपेण तपसोदारेण विपुलेन तदेव पावत्कालमनवर्त्तततो

मै अपने मरण की आशंका- इच्छा नहीं करूंगा । (सिकंदर) इस प्रकार
 की भावना से प्रेरित होकर उन स्कन्दक अनगार ने (एवं सपेदेह)
 ऐसा विचार किया । (सपेहिता) इस प्रकार विचार कर के कर्त्तव्य
 पाठ्यमायाए रमणीय जाव जलते) जय प्राणाकाण हुआ यावत् सूर्य
 का प्रकाश फैल चुका तब वे स्कन्दक अनगार (जेणेव समणे मगध
 महावीरे) जहां भ्रमण मगधान् महावीर विराजमान थे (तेणेव जाव
 पञ्जुवासइ) वहां आये । यावत् उनकी वे पर्युपासना करने लगे ।
 (खदयाइ समणे मगध महावीरे खदय भगगार एव बयासी) हे स्कन्दक ! इस
 प्रकार संबोधित करते हुए भ्रमण मगधान् महावीर ने स्कन्दक अनगार
 से ऐसा कहा- (से जूणं खदया पुष्करतावत्सकाल समयसि) हे स्कन्दक
 रात्री के पिछले प्रहर में (धम्मजागरियं जागरमाणस्म) धर्मजागरणा
 करते हुए तुम्हें (इमेवाकवे भज्जत्थिए जाव समुप्पज्जत्था) यह इस
 प्रकार का आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ कि (एवं

भरवुनी आशंका नहीं करूँ (सि क्) आ भ्रमणो भावनाधी प्रेशधने
 स्कन्दक अशुभारे (एवं सपेदेह) उपर वृत्तान्ता प्रभावे स ४४५ ध्ये । (सपे
 हिता) आ भ्रमणो स ४४५ करीने (कर्त्तव्य पाठ्यमायाए रमणीय जाव जलते)
 न्याये आतक ज ध्ये न्याये सूयने प्रकाश होताये-अर्द्धी सुधने प्रकाश
 होताये त्यां सुधीनु धयन उपर भुज्ज अक्षय करवानु थे-त्यारे स्कन्दक अशु
 गार (जेणेव समणे मगध महावीरे) न्यां भ्रमण मगधान् महावीर विराजमान
 होता (तेणेव जाव पञ्जुवासइ) त्यां न्याय त्यां आधीने भरवुनी पञ्च भ-
 सना पञ्चत्तनी क्रिया करी । (खदयाइ समणे मगध महावीरे खदय भगगार एव
 बयासी) त्यारे भ्रमण मगधान् महावीरे स्कन्दक अनुगारने आ प्रभावे ४४
 थे स्कन्दक । (से जूणं खदया पुष्करतावत्सकाल समयसि) रात्रिना उपर प्रदरे
 (धम्मजागरियं जागरमाणस्म) धम्मभरवु करती बधने तभने (इमेवाकवे
 भज्जत्थिए जाव समुप्पज्जत्था) आ भ्रमणो आध्यात्मिक, मनोगत संकल्प
 उत्पन्न ध्ये ४४ (एवं खल्वह इमेण एवाकवेण तवेण ओराकेण विवडेण

कृतादिभिः साधं विपुलं पर्वतं शनैः शनैर्दुस्त्य मेघसंनिगाशं देवमन्निपातं पृथिवी-
शिलापट्टकं प्रतिलेख्य दर्भसंगतारकं संस्तीर्य, दर्भसंस्नारकोपगततरय संलेखनाजो-
पणाजुपितस्य भक्तपाणप्रत्याख्यातरय पादपोपगतस्य काञ्चनवकांक्षतः विहर्तु-

महव्रयाङ् आरोवेत्ता) पांचमहाव्रतीं को स्वीकार करके (समणा य सम-
णीओ य खामेत्ता) श्रमण तथा श्रमणीओं से (क्षमापना) खमतखामणा
करूंगा, खमत खामणा करके कराके (नहारूवेहिं थेरेहिं कडाईहिं
सद्धिं) तथारूप स्थविरों के साथ कि जो संथारे में स्थित साधु के
संरक्षक होते हैं अर्थात् सहायता करते हैं (विउलं पव्वयं) विपुल
पर्वत पर विपुलाच्च पर (सणिय सणिय) धीरे (दुरुहत्ता) चढकर
(मेहघणसंनिगासं) मेघ के समूह जैसे वर्ग वाले (देवमन्निवायं)
देवों के सन्निपात वाले ऐसे (पुढवीमिलापट्टयं) पृथ्वी शिलापट्टक की
प्रतिलेखना करूंगा (पडिलेहत्ता) प्रतिलेखना करके उस पर (दम्भ
संथारियं संथरित्ता) दर्भका संथारा बिछाऊंगा-बिछाकर (दम्भसंथारोव
गयस्स) उन्म दर्भ के संथारे पर स्थित हुआ मैं (संलेहणा झोसणा
झूसियस्स) संलेखना को बड़े ही आदर भाव से धारण
करता हुआ (भक्तपाण पडियाइक्खियस्स) चतुर्विध आहार का परि-
त्याग करूंगा और (पाओवगयस्स) पादपोपगमन संथारे में रहता
हुवा (कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्ताए) इस स्थिति में रहा हुआ

पांच महाव्रतो अगीक्षा० करीश (समणा य समणीओ य खामेत्ता) अने साधु
साध्वीओने भमत-भम.सणा करीश भमत भमासणा करीने तथा करावीने
(तहारूवेहिं थेरेहिं कडाईहिं सद्धिं) सथारे करनारा साधुओने जेवो सडायता
करे छे तेवा स्थविरेनी साथे (विउल पव्वय) विपुल पर्वत पर विपुलाच्च
पर (सणियं सणियं) धीरे धीरे (दुरुहत्ता) थडीश त्या थडीने (मेहघण-
संनिगासं) मेघना समूह जेवा वर्ण वाणा, (देवसन्निवायं) देवाना निव स
स्थान वाणा (पुढवीमिलापट्टयं) पृथ्वीशिलापट्टकनी प्रतिलेखना करीश
(पडिलेहत्ता) तेनी प्रतिलेखना करीने तेना उपर (दम्भसंथारियं संथरित्ता)
दर्भने सथारे बिछावीश (दम्भसंथारोवगयस्स) ते दर्भना सथारा पर
उला रडीने (संलेहणा झोसणा झूसियस्स) हु धाया आदर भाव सहित
संलेखना (सथारे) अगीक्षार करीश (भक्तपाणपडियाइक्खियस्स) थार
प्रकारना आहारने त्याग करीश (पाओवगयस्स) हु पादपोपगमन सथारे
करीश (काल अणवकंखमाणस्स विहरित्ताए) ओ स्थितिमा रडेयो हु भारा

સમયસરણ્યમ્ “ જાણ પરિણા પઢિગયા ” યાચન્ પપત્ પ્રસિગતા “ તર્ણં તસ્સ
 ત્વદયસ્સ ઝળગારસ્સ ” સત્ત સ્વત્તુ તસ્ય સ્વ-દમ્ય તદ્ધામપાનગારસ્ય “ અપ્પયા
 કયાઈ ” અન્યદા કદાચિત્ , અન્યસ્મિન્ કર્મ્મિષિત્કાલે ” इत्यर्थ-“ પુનર્રતા
 પરત્તકાલસમયસિ ” પૂર્વરાત્રાપરરાત્રકાલસમય પૂર્વરાત્ર રાત્રે પૂર્વોભાગઃ અપર
 રાત્રાપરકૃષ્ટા રાત્રિ પશ્ચિમસ્તદ્ માગ इत्यर्थ- પૂર્વગત્રાત્રમઠા યઃ કાલસમય કાલ
 સ્વરૂપ સમયઃ સ્ત પૂર્વરાત્રાપરરાત્રકાલસમયસ્તસ્મિન્ પૂર્વરાત્રાપરરાત્રકાલ-
 સમય, રાત્રેર્મધ્યમાગ પશ્ચિમમાગે ચો ‘ ધમ્મજાગરિય જાગરમાણસ્મ ” ધર્મ-
 જાગરિકા જાગ્રતઃ ધર્મજાગરિયાં કુર્વન્ इत्यर्थઃ ‘ હમયારુથ ” અયમેતદૂપ “ અન્ન
 સ્થિતિ ” આર્યામિષ આત્મગત મનસિચ્ચિત્ इत्यર્થઃ “ ચિંથિય ” ચિન્તિત “ જાણ

પ્રત્યુક્તા આગમન હુઆ । (જાણ પરિણા પઢિગયા) યાચન્ સમા ધિમર્જિત
 હુઈ । (તર્ણ) તય (તસ્મ સ્વદયસ્સ ઝળગારસ્સ) ડન સ્કન્દક ઝન
 ગાર કો (ઝળગયા કયાઈ) કિસી સમય મેં (પુનર્રતાપરત્તકાલ-
 સમયસિ) રાત્રિ ક મધ્યમાગ મેં અથવા રાત્રિ કે પશ્ચિમમાગ મેં જય
 કિ યે (ધમ્મજાગરિય જાગરમાણસ્સ) ધર્મજાગરણા કર રહે યે—તય
 હમ પ્રકાર કા મનોગત સૈકલ્ય-ચિચાર ઉત્પન્ન હુઆ, (રાત્રિ કા પૂર્વ
 માગ પૂર્વરાત્ર ઓર રાત્રિ કા અપરમાગ અપરરાત્ર હે । પૂર્વરાત્ર ઓર
 અપરરાત્ર રૂપ જો કાલસમય-કાલમ્યરૂપ સમય ઘર પૂર્વરાત્રાપરરાત્ર
 કાલસમય હે—ડસમેં અર્થાન્ રાત્રિ કે મયમાગ મેં અથવા રાત્રિ કે
 પશ્ચિમ માગ મેં ધર્મ કે નિમિત્ત જો કી જાની હે યહ ધર્મજાગરણા હે ।
 ધર્મ જાગરણ કરતે સમય સ્કન્દક ઝનગાર કે (હમેયારુથે અન્નરિયપ
 ચિંથિય જાણ સમુપ્પજિગત્તા) હમ પ્રકાર કે આર્યામિક ચિન્તિત,

આગમન થયુ ત્યાંથી ગયું હતીને ‘ જાણ પરિણા પઢિગયા ’ સમા વિશ્લેષિત
 થઈ, -ત્યાં સુધીનું થયેન ત્યાંથી આગળ મુજબ જવું કરવું ‘ તર્ણ ’ ત્યારે
 મુજબ વિશ્લેષિત થઈ ત્યાર બાદ સત્ત ત્વદયસ્સ ઝળગારસ્સ ” તે ૨૩ થકે
 અવગણને ‘ ઝળગયા કયાઈ ” કા- એકે સુમયે ‘ પુનર્રતાપરત્તકાલસમ
 યસિ ’ રાત્રિના પાછલા ભાગે (મધ્ય રાત્રિ પછી) “ ધમ્મજાગરિય જાગરમા
 ણસ્સ ’ ધર્મભગવંત્ કરતા આ પ્રકારનો મનોગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો (રાત્રિના
 આગલા ભાગને પૂર્વરાત્રિ અને પાછલા ભાગને અપરરાત્રિ કહે છે પૂર્વરાત્ર
 અને અપરરાત્ર રૂપ બે કાળ સમય છે તેને ‘ પૂર્વગત્રાપરરાત્ર કાલ સમય ”
 કહે છે તે સુમયે-એ-થે કે મધ્યરાત્રે અથવા પાછલી રાત્રે ધર્મને નિમિત્તે
 બે ભગવંત્ કરતા છે તેને ધર્મ ભગવંત્ કહે છે) આ પ્રકારનું ધર્મ ભગવંત્
 કરતા ૨૩-૨૪ અવગણને ‘ હમયારુથ અન્નરિય ચિંથિય જાણ સમુપ્પજિગત્તા ’

વિહર્તુમિતિ કૃત્વા એવં સંપ્રેક્ષસે સંપ્રેક્ષ્ય કલ્યં પ્રાદુષ્પ્રમાતાયાં યાવત્ જ્વલતિ યત્રૈવ મમાન્તિકં તત્રૈવ શીઘ્રમાગતઃ તન્નૂનં રક્ત્વક । અર્થઃ સમર્થઃ ? હન્ત અસ્તિ યથા સુખં દેવાનુપ્રિય ! મા પ્રતિવન્ધં કુરુ ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

ટીકા—‘તેણં કાલેણમ્’ ઇત્યાદિ “તેણં કાલેણ” તસ્મિન્ કાલે “તેણં સમણં” તસ્મિન્ સમયે “રાયગિહે નયરે” રાજગૃહે નગરે “સમોસરણં”

ખલુ અહમ્ ઇમેણં ય્યારુલ્લેણં તવેણં ઓરાલેણં વિઝલેણં તંચેવ જાવ કાલં અણવકલ્પમાણસ્સ વિહરિત્તે) મેં હસ પ્રકાર કે પૂર્વોક્ત ઉદાર વિપુલ આદિ વિશેષણ વાલે તપ સે વહુત દુર્બલ હો ગયા હં (યહાં સવ પહિલે જૈસા કહા ગયા હૈ—વૈસા કહ લેના ચાહિયે) અતઃ યાવત્ કાલ કી આકાંક્ષા કિરે વિના મેં પાદપોપગમન સંચારા કરૂં હસી મેં મેરા કલ્યાણ હૈ (ત્તિ કદ્દુ એવં સંપેહદ્—સંપેહિત્તા કલ્લં પાડપ્પમાયાં જાવ જલંતે જેણેવ મમં અંતિયે તેણેવ હવ્વમાગયે) હસ પ્રકાર વિચાર કર તુમ પ્રાતઃકાલ હોતે હી યાવત્ સૂર્ય કા પ્રકાશ ફેલતે હી જલ્દી મેરે પાસ આયે હો (સે જૂળં સંદયા ! અદ્દે સમદ્દે ।) કહો હે સ્કન્દક ! યહ વાત સત્ય હૈ ન ? તવ સ્કન્દક કહતે હૈં (હંતા અત્થિ) હાં ભદન્ત ! યહ વાત સચ હૈ (અહાસુહં દેવાણુપ્પિા મા પહિવંધં કરેહ) હે દેવાનુપ્રિય ! તુમ્હેં જૈસે સુખ હો વૈસા કરો । શુભ કાર્યમેં વિલમ્બમત ॥ સૂ૦ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં’ ઉસ કાલ ઓર ઉસ સમય મેં (રાયગિહે નયરે) રાજગૃહ નગર થા વહાં (સમોસરણં) ભગવાન્ મહાવીર

તં ચેવ જાવ કાલં અણવકલ્પમાણસ્સ વિહરિત્તે) હુ આ પ્રકારના પૂર્વોક્ત ઉદાર, વિપુલ આદિ વિશેષણોવાળા તપથી ઘણું જ દુર્બળ થઈ ગયો છું.—અહીં સમગ્ર આગળ કહ્યા પ્રમાણે સ્કન્દકના સંકલ્પ વર્ણન કરવાનું છે—મરણની અપેક્ષા રાખ્યા વિના હું પાદપોપગમન સંચારો કરું ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં સમગ્ર લેવું તેમાં જ માફ કર્યાણુ છે, (ત્તિ કદ્દુ એવં સંપેહદ્—સંપેહિત્તા કલ્લં પાડપ્પમાયાં જાવ જલંતે જેણેવ મમં અંતિયે તેણેવ હવ્વમાગયે) આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરીને પ્રાતઃકાળ થતા જ અને સૂર્યનો પ્રકાશ ફેલાતાજ તમે જલ્દી મારી પાસે આવ્યા છો—(સે જૂળં સંદયા ! અદ્દે સમદ્દે) હે સ્કન્દક ! મારી વાત સાચી છે ને ? ત્યારે સ્કન્દકે કહ્યું—(હંતા અત્થિ) હે ભદન્ત ! આપની વાત સાચી છે. (અહાસુહં દેવાણુપ્પિયા મા પહિવંધં કરેહ) ભગવાન મહાવીરે તેમને કહ્યું હે દેવાનુપ્રિય ! તમને રુચે તે ન કરો શુભ કાર્યમાં વિલંબ કરવો જોઈએ નહીં ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

ટીકાર્થ—વિવેચન—“તેણં કાલેણ તેણં સમણં” તે કાળે અને તે સમયે “રાયગિહે નયરે” રાજગૃહ નગરમાં “સમોસરણ” ભગવાન મહાવીરનું

રૂપેણ વિધાર' સમુદપયત, 'અહં દમેણં યયાસ્વેણં ઓરાલેણં" અહમનેનૈતદ્રૂપેણ ઉદારેણ 'જાય ક્ષિસે ધમણિ સતપ જાણ' યાત્ત કુશા ધમનીસતતો માતોડસિ, અત્ર યાવત્પદેન વિપુલેન પ્રયત્નેન પ્રગૃહીતેન ફલપાણેન શિવેન ધ-યેન મંગલ્યેન સમીકેણોદગ્રેણોદાસેનાત્તમનોદારેણ મહાનુમાયેન તપ ગર્મયા શુદ્ધો રૂસો નિર્માસોડસ્થિચર્માવનન્દઃ કિટિકિટિષા ભૂત ઇતિ પર્યત્તવિશ્લેષણાનાં પ્રહણ મમતિ । "જીવ જીવેણ ગચ્છામિ" જીવો જીવેન ગચ્છામિ । જીવશ્ચલેન ગમનાદિ ક્રિયાં કરોમિ ન તુ શરીરશ્ચલેનેતિ "જીર્ણ જીવેણ ચિદ્વામિ" જીવો જીવેન તિષ્ઠામિ "જાવ ગિલામિ યાવત્ સ્લાયામિ । યત્ર યાવત્પદેન ભાષાં માપિત્થાડપિ સ્લાયામિ

અપાન હી શાશ્વતસિદ્ધિપદ કા લાયક છે) હમ્મ તરફ હી દહતાસ્પ સે યુક્ત હોને કે કારણ તથા બાહિર અમીતક પ્રકાશિત ન કરને કે કારણ વહ મનોગત કહા ગયા હૈ । હસ પ્રકાર કે ચિન્તાર ઉત્પન્ન હોને કે કારણ અપા થા-સો સૂત્રકાર હસ ધાત કો સ્પષ્ટ કરતે છુપ કહતે હું-અન સ્કન્દક અનગાર ને જય દેસ્વા કિ "અહં દમેણં યયાસ્વેણં ઓરાલેણં જાય કિસ ધમણિસતપ જાણ' મં હસ ૨ પ્રકાર કે ઉદાર આદિ પૂર્વોક્તિ વિશેષણોં બાલે તપ સે કુશ હો ગયા હ, શરીર કી સમસ્ત ધમનિકોં-નાહિયોં કા સમૂહ બાહર મેં પિલકુલ સ્પષ્ટ નજર લગા હૈ । (જીવ જીવેણ ગચ્છામિ) શારીરિક ધલ તો ક્ષીણ હો ગયા હૈ મ આત્મા કે હી ધલ સે ચલતા હૈ ઓર (જીર્ણ જીવેણ ચિદ્વામિ) આત્મા કે હી ધલ સે ટહરતા હું, શરીર ધલ સે ન ચલતા હું ઓર ન ટહરતા હું (જાય ગિલામિ) યાવત્ જય મેં બોલ્તે ૨ મી ગ્લાનિયુક્ત હો જાતા હું (ધોલના પહેગા) એમા સમક્ષકર મી સ્થાનિયુક્ત હો જાતા હૈ ઓર જૈસે સૂચે કાષ્ટ સે મૂચે પત્તોં સે સૂચી તિલ-

મત્સ્યાખ્યાન શાશ્વત સિદ્ધિપદ અપાવનાર છે" તે પ્રકારની ૬૬ મહાથી મુખ્ય કોવાને કારણે તથા તે વિચાર હલ કોઈની સમક્ષ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો ન હતો તેથી તેને મનોગત કહેવામાં આવેલ છે આ પ્રકારના વિચાર અપવાદ કારણ થા હતું ? સૂત્રકાર કહે તેનું કારણ બતાવે છે-“અહં દમેણં યયાસ્વેણં ઓરાલેણં જાય કિસે ધમણિસતપ જાણ" સ્કન્દક અણુપારે અપારે બેધુ કે આ પ્રકારના વિચાર આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા તપથી માફ શરીર દબાવ થા પયુ છે શરીરની બધી નસોના સમૂહ બહારથી પૂરે પૂરે દેખાવા લાગ્યો છે "જીવ જીવેણ ગચ્છામિ" માફ શારીરિક બળ કીજુ અંત ગમ્યુ છે પયુ હું આત્માના બળથી ચાલું છું "જીર્ણ જીવેણ ચિદ્વામિ" આત્માના બળથી જ સ્થિર રહી શકે છું એટલે કે શારીરિક બળથી શરીરનું હલનચલન આદિ થતું નથી. "જાય ગિલામિ" બાલતાં બાલતાં પયુ આનિ

સમુપજ્જિત્યા ” યાવત્ સમુદપદ્યત, અત્ર યાવત્પદેન કલ્પિતઃ પ્રાર્થિતો મનોગતઃ
સંકલ્પઃ इत्यस्य ग्रहणं भवति तेन आध्यात्मिकः, चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः,
મનોગતઃ સંકલ્પઃ, इति संग्रहो भवति । तत्र आध्यात्मिकः, अहं भक्तप्रत्याख्यानं
કરોમીતિ—આત્મગતઃ—અંકુર ઇવ સમુત્પન્નઃ । ‘ ચિંતિત્વે ’ ચિન્તિત —સ એવ પુનઃ
પુનઃ વિચારઃ સ્મરણરૂપો વિચારઃ દ્વિપત્રિત ઇવ । ‘ કલ્પિત્વે ’ કલ્પિતઃ—ભગવદાજ્ઞા
પુરસ્સરભક્તપ્રત્યાખ્યાનકરણેચ્છારૂપો વિચારઃ પલ્લવિત ઇવ । ‘ પત્થિત્વે ’ પ્રાર્થિતઃ
ભક્તપ્રત્યાખ્યાનાર્થે ભગવદગ્રે પ્રાર્થનારૂપો વિચારઃ પુષ્પિત ઇવ “મનોગતે સંકલ્પે”
મનોગતઃ સંકલ્પઃ ‘ इदमेव भक्तप्रत्याख्यानं शाश्वतसिद्धिपददायकम् , इति दृढ-

કલ્પિત પ્રાર્થિત ઔર મતોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન હુએ । આધ્યાત્મિક આદિ
વિશેષણોં કી સાર્થકતા યહાં ઇસ પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે—સ્કન્દક
અનગાર ને જબ એસા વિચાર કિયા કિ મેં “ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન કરૂંગા”
તબ ઇસ પ્રકાર કા યહ વિચાર અંકુર કી તરહ ડનકી આત્મા મેં
ઉત્પન્ન હુઆ, ઇસ લિયે વહ આત્મગત હોને કે કારણ આધ્યાત્મિક કહા
ગયા । પીછે યહી વિચાર વારંવાર હોને લગા અતઃ દ્વિપત્રિત કી તરહ યહી
વિચાર, ચિંતિત—સ્મરણરૂપ કહા ગયા । “ભગવાન્ કી આજ્ઞાપૂર્વક હી મેં
ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરૂંગા” ઇસ પ્રકાર સે વહી વિચાર ભગવદાજ્ઞાપુરસ્સર
ભક્તપ્રત્યાખ્યાનકરણેચ્છારૂપ વિશેષના વાલા હોને સે પલ્લવિત હુએ કી
તરહ કલ્પિત કહા ગયા । “ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કે લિયે મેં ભગવાન્ કે આગે
પ્રાર્થના કરૂંગા” ઇસ પ્રકાર વહી વિચાર અધિક વિશેષતા બોલા
હોને સે પુષ્પિત કી તરહ પ્રાર્થિતરૂપ સે કહા ગયા । તથા યહ ‘ભક્તપ્રત્યા-

આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત સકલ્પ
ઉત્પન્ન થયો હોવે આધ્યાત્મિક આદિ વિશેષણોની સાર્થકતા બતાવવામા આવે
છે—સ્કન્દક અણુગારે ત્યારે એવો વિચાર કર્યો કે હું ઉપવાસના પ્રત્યાખ્યાન
કરીશ ” ત્યારે તે વિચાર અંકુરની જેમ તેમના આત્મામા ઉત્પન્ન થયો હતો,
તે વિચાર આત્મગત હોવાથી તેને માટે આધ્યાત્મિક વિશેષણ યોગ્ય છે પાછ-
ળથી તે વિચાર વારંવાર આવવા લાગ્યો તેથી દ્વિપત્રિતની જેમ એજ વિચાર
ચિંતિત—સ્મરણરૂપ કહેવાયો ભગવાનની આજ્ઞાપૂર્વક હું ઉપવાસના પ્રત્યાખ્યાન
કરીશ ” આ રીતે તે વિચાર ભગવાનની આજ્ઞા લઇને પ્રત્યાખ્યાન કરવાની
ઇચ્છારૂપ વિશેષતા વાળો બની જવાથી પલ્લવિત થયો હોય એવો બતાવથી
તેને કલ્પિત વિશેષણ લગાડયું છે “ઉપવાસના પ્રત્યાખ્યાન માટે હું ભગવા-
નની સમક્ષ પ્રાર્થના કરીશ ” આ પ્રકારનો વિચાર વધારે વિશિષ્ટતાવાળો બન-
વાથી તેને પ્રાર્થિત વિશેષણ લગાડવામા આવ્યું છે. તથા “ આ ઉપવાસના

પુરિસકારપાકમે' ઉત્થાને કર્મે'શલં ધીર્યે પુરુષકારપરાક્રમઃ તથા 'જાણ ય મે ધમ્મા-
યરિણ ધમ્મોવ્વેસણ' ચાલુણ મે ધર્માચાર્યઃ ધર્મોપદેશકઃ 'સમણે મગથં મહાવીરે'
ભ્રમણો મગથાન્ મહાવીર ' જિણે ' જિન ' સુહસ્તી ' સુહસ્તી પુરુષવરગન્ધર્વ
સ્તી ' ચિહરણ ' ચિહરણિ । એતથિન્તને મગવત્સાસિયો વિધિર્મહાફલો મવિપ્પતિ
હસ્યમિમાયેણ કુટ મનેનેતિ । અથવા મગવન્નિર્વાણે શ્લોકદુ સ્વમાનન મા ધૂમદમ્
હસ્યમિમાયેણ ચિન્તિતમનેનેતિ । તાવતા મ સેયં' તાવતા મમ ધેયઃ તાવદેવ મમ
ધેયસ્કર હિતકરમિત્યર્થઃ । યત્ ' કલ્લ ' કરુણમ્-આગામિનિદિને ' પાઠ્ઠમા
યાણ માદુપ્પમાતાયામ્ માદુર્ભવિષ્યત્પ્રમાતાયામ્ ' રણિણ ' રજન્યા માત'
ફાલે હત્યર્થઃ

‘ ફુલ્લુપ્પલકમલકોમલુમ્મિલિયમ્મિ ’ ફુલ્લોત્પલકમલકોમલોન્મીલિયે
ફુલ્લં સામાન્યતયા વિવસિતં તત્ત્વત્ ઉત્પલંવેસિ ફુલ્લોત્પલમ્ તત્ત્વ તયા કમલક-

ધીર્ય હૈ, પુરુષકાર હૈ, પરાક્રમ હૈ । ફલિયે “ત જાણ તા મે અલ્પિ ઠહા
ણે, કમ્મે વહે, ધીરિણ, પુરિસકારપરકકમ ” અતતક મુક્ત મેં યે સજ
હત્થાન કમ, વલ ધીર્ય, પુરુષકાર, પરાક્રમ વને હુણ હૈ, ઔર ‘જાણ ય મે
ધમ્માયરિણે ધમ્મોવ્વેસણ ” અતતક મેરે ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક
“સમણે મગથ મહાવીરે ” અમણ મગથાન્ મહાવીર જિનસુહસ્તી
-ગરહસ્તી કે સમાન ચિહર રહે હૈ “તાવતા મે સેયં ” તત્ત્વત
મેરે મિયે ઐયસ્કર હૈ કિ મેં “કલ્લં” આગામી દિન જપ કિ
“પાઠ્ઠમાયાણ રણિણ ” રાત્રિ પ્રમાણ કે પ્રકાશ સે યુક્ત હો જાયેગી
અર્થાત્ પ્રાત કાલ હો જાવેગા તથા “ફુલ્લુપ્પલકમલકોમલુમ્મિલિ
યામ્મિ ” અર્થ થઈ પ્રમાણ કમલ કે વાત્ર મિલિ જાય ઔર કમલ નામક

ફલે, ધીરિણ પુરિસકારપરકકમે ” કમ્મે હૈ । જાણ છે વીચ છે અને પુરુષકાર
પરાક્રમ પણ છે ‘ ત જાણ તામે અલ્પિ ઠહાણે, કમ્મે વહે ધીરિણ પુરિસકાર
પરકકમે ’ આં સુધી ગારામાં ઉત્થાન કમ્મે જાણ વીચ અને પુરુષકાર પરા
ક્રમ મોજુદ છે અને ‘ જાણ ય મે ધમ્માયરિણે ધમ્મોવ્વેસણ ’ આં સુધી માત્ર
ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક “ સમણે મગથ મહાવીરે ” જિનેન્દ્ર જાગવાન એ પદ
સ્તી સમાન મગથ જાગવાન મહાવીર વિજયાન ॥ ‘ તાવતા મે સેયં ” આં
સુધીમાં આ પ્રમાણે કરવામાં જ માત્ર કર્યાજુ છે “ કલ્લં ” આવતી કાલે
આરે ‘ પાઠ્ઠમાયાણ રણિણ ’ પ્રાત્ર કાળ થાય (રાત્રિના અંધારની અંધારને
પ્રગાશ દેશાય) ‘ ફુલ્લુપ્પલકમલકોમલુમ્મિલિયમ્મિ ” આરે કમળ વત્ર વિદ્યે
જાય અને કમલ નામના ફલજુના જ ને કોમલ નવનો આરે વિદ્યિત થાય,

ભાષાં ભાષમાણો ગ્લાયામિ ભાષાં ભાષિષ્યે इति ગ્લાયામિ इति “ જાત્ર એવામેવ અહંપિ ” યાવદેવમેવાહમપિ અત્ર યાત્રત્પદેન તદ્ યથા નામ કાષ્ઠશકટિકા તિલ-
શકટિકા માણ્ડશકટિકા ઇરણ્ડકાષ્ઠશકટિકા અંગારશકટિકા ઉષ્ણે દત્તાશુષ્કાસતી
સશબ્દં ગચ્છતિ સશબ્દં તિષ્ઠતિ इत्यંતસ્ય પદજાતસ્ય ગ્રહણં ભવતિ તદ્વદહમપિ
“ સસદ્ ગચ્છામિ ” સશબ્દં ગચ્છામિ । કાષ્ઠાદિપૂરિતશકટાદિવત્ અહમપિ સશબ્દં
ગચ્છામિ इत्यर्थः “ સસદ્ ચિદ્વામિ ” સશબ્દં તિષ્ઠામિ અસ્થિ સંઘર્ષજન્યશબ્દયુ-
ક્તસ્તિષ્ઠામીત્યર્થઃ “ તં અસ્થિતામે ” તદસ્થિતાવન્મે ‘ ઉદ્ઘાણે ’ ઉત્થાનમ્ તદેવ-
મપિ સર્વથા શારીરિકચરિતસ્યાપિ તાવન્મે ઉત્થાનાદિ ન સર્વથા ક્ષીણમિતી
“ કમ્મે વલે વીરિણ પુરિસકારપરકમે ” કર્મ વલમ્ વીર્યમ્ પુરુષકારપરાક્રમોઽસ્તિ
“ તં તાવતા મે અસ્થિ ” તત્ યાવત્ તાવત્ મે અસ્થિ “ ઉદ્ઘાણે કમ્મે વલે વીરિણ

ફલિયોં સે મિટ્ટી કે મોંઢોં સે ભરી હુઈ ગાડી સ્વડ સ્વડ આવાજ કરતી
હુઈ ચલતી હૈં ઓર ઠહરતી હૈં (એવામેવ અહંપિ) ઉસી પ્રકાર સે મૈં બી
અસ્થિમાત્રાવશિષ્ટ હોને કે કારણ (સસદ્ ગચ્છામિ) ઉનકે સંઘર્ષ સે
હોને વાલે શબ્દ સે યુક્ત હોકર ચલતા હું ઓર (સસદ્ ચિદ્વામિ) શબ્દ
સે યુક્ત હોકર ઠહરતા હું ઇસ પ્રકાર સે યહ મેરે શરીર કી દગ્ગા હો
રહી હૈં અર્થાત્-મૈં શારીરિક વલ સે ઇસ સમય સર્વથા રહિત હો રહા હું
“ ફિર બી મુદ્ધ મેં ઉત્થાનાદિક કર્મ સર્વથા ક્ષીણ નહીં હુએ હૈં ” યહી
વાત દિશાને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ વે સ્કન્દક અનગાર વિચારતે
હૈં કિ ઇસ સ્થિતિ મેં બી અભીતક મુદ્ધ મેં “ તં અસ્થિ તા મે ઉદ્ઘાણે ”
ઉત્થાન હૈં “ કમ્મે, વલે, વીરિણ, પુરિસકારપરકમે ” કર્મ હૈં, વલ હૈં,

યુક્ત થઈ જાઉ છું “ જોલવુ પડશે ” એવા વિચારથી પણ મનમાં ગ્લાનિ
અનુભવું છું અને સૂકા કાષ્ઠ, સૂકા પાન, સૂકી તલ શિંગો, કે માટીનાં વાસણોથી
ભરેલી ગાડી જેમ ખટ-ખટ અવાજ કરતી ચાલે છે કે ખટ-ખટ અવાજ
કરતી ઉભી રહે છે “ એવામેવ અહંપિ ” એજ પ્રમાણે મારા શરીરમાં પણ
માત્ર હાડકાં જ હોવાને કારણે ‘ સસદ્ ગચ્છામિ ’ હું ખટ-ખટ અવાજ કરતો
ચાલુ છું- (હાડકાના ઘર્ષણથી તે અવાજ થતો હોય છે) “ સસદ્ ચિદ્વામિ ”
અતે ઉઠતા તથા બેસતા પણ ખટ-ખટ અવાજ થાય છે આ રીતે હું શારી-
રિક રીતે નિર્બળ થઈ ગયો છું, મારામાં શારીરિક શક્તિ તો બિલકુલ રહી
જ નથી છતાં પણ ઉત્થાન આદિ કર્મ કરવા જેટલી શક્તિ તો હજી પણ
ખાડી રહી હતી તે બતાવવાને સૂત્રકાર કહે છે- “ ત અસ્થિ તામે ઉદ્ઘાણે ”
સ્કન્દક અણુગાર વિચાર કરે છે કે હજી પણ મારામાં ઉત્થાન છે, “ કમ્મે,

‘समण भगवं महावीरं’ भ्रमणं भगवन्तं महावीरं, ‘वन्दिता नमसिचा जाव प-
ज्जुवासिचा’ वन्दित्वा नमस्यित्वा यावत् शुभ्रपया विनयेन पर्युपास्य ‘समणे य
भगवया महावीरेणं’ भ्रमणेन भगवता महावीरेण ‘अम्मणुआए’ अम्पनुहातः
आहूतः सन् ‘सयमेव पंचमहब्बयाणि आरोवेत्ता’ स्वयमेव पंचमहाव्रतानि
आरोप्य भगवंतो महावीरस्याहामाहाय पुनः स्वयमेव पंचमहाव्रतानि स्वीकृ-
त्वेत्यर्थः ‘समणा य समणीओ य त्वामेत्ता’ भ्रमणां य भ्रमणीयं क्षमयित्वा
‘तहाक्खेहि धेरेहि कडाहि सद्धिं’ तयारूपैः स्थितैः कृतादिभिः संस्तारक
सत्सिक्तस्य रत्नैः सार्धम् ‘विपुलं पम्बयं सणियं सणियं वुरुहिता’ विपुलं तदा-
क्यं पर्यंतं धनैः धनैः मन्दगया दूरं अघिच्छ ‘मेघघणसंनिगासं’ मेघघन
संनिगाशं घनमेघसमूहं सान्द्रजलदसमानं कृष्णवर्णमित्यर्थः ‘देवसनिवायं’

भ्रमणं भगवान् महावीर को वंदन करके ‘नमसिस्ता नमस्कार करके
‘जाव पज्जुवासिस्ता’ यावत् शुभ्रयादारा-विनयद्वारा उनकी पर्युपासना
करके ‘समणेणं भगवया महावीरेण’ उन भ्रमण भगवान् महावीर से
पादपोषगमन संयारा चारण करने की अनुमति मांगू ‘अम्मणुआए’ जब
वे इसे चरण करने की मुझे अपनी अनुमति दे देंगे तब मैं ‘सयमेव पंच
महब्बयाई आरोवेत्ता’ अपने आप पांच महाव्रतों को स्वीकार करके
(समणा य समणीओ य त्वामेत्ता) भ्रमण और भ्रमणियों से क्षमापन
(क्षमयित्वा) करके (तहाक्खेहि धेरेहि सद्धिं) फिर मैं तयारूप स्थ-
वितों के साथ कि जो (कडाहि) संस्तारक में स्थित मुनि के सहायक
होते हैं, उनके साथ (विपुलं पम्बयं) विपुलाच्छल-जल पर (सणियं
सणियं) घीरे २ चट्ट (वुरुहिता) चढ़कर फिर मैं (पुडवीसिलापट्टयं)
पेसे पृथिविसिलापट्टक कि जो (मेघघणसंनिगासं) काले मेघ के

वीरने वड्डु। करीने “नमसिस्ता” नमस्कार करीने “जाव पज्जुवासिस्ता”
जाने सेवा शुभ्रया द्वाश-विनय द्वाश तेमणी पर्युपासना करीने “समणेणं
भगवया महावीरेण” ते भ्रमण भगवान् महावीर पासे पादपोषगमन संयारा
करवानी रत्न माणीस। ‘अम्मणुआए’ तेज्जा ते भाटे अनुमति आपे ते
“सयमेव पंच महब्बयाई आरोवेत्ता” भारी जाते पाच महाव्रतो अचीकार करीने
“समणा य समणीओ य त्वामेत्ता” साथ तथा समणीओनी साथे क्षमापना करीने
‘तहाक्खेहि धेरेहि सद्धिं कडाहि’ संयारे करवानी साथने सदाचर्य साथ जेवा
स्थविरानी साथे ‘विपुलं पम्बयं’ विपुलाच्छल जल पर ‘सणियं सणियं’
दुदहिता” भीधे भीधे अरीस “पुडवीसिलापट्टयं मेघघणसंनिगासं देवद्वानि

हरिणविशेष इति फुल्लोत्पलकमलौ तयोः कोमलमकठोरम् उन्मीलितम्-उत्पल
दलानां मृगनयनयोश्च उन्मीलनं यस्मिन् तत् तथा तस्मिन् फुल्लोत्पलकमलकोमलो
न्मीलिते 'अहा' अथेति रजनीविभातानन्तरं 'पंडुरे' पाण्डुरे-धवले प्रकाश-
युक्ते एतादृशे 'प्रभाए' प्रभाते सति तथा—'रक्तासोयप्पगासे' रक्ताशोक
प्रकाशे रक्ताशोकसदृशप्रकाशसंपन्ने पुनः 'किंसुय-सुयमुहगुजद्वारागसरिसे'
किंशुकशुकमुखगुजार्द्धरागसदृशे किंशुकरय पलाशपुष्पस्य शुकमुखस्य गुजार्द्धस्य
च रागेण सदृशः तुल्यस्तस्मिन् किंशुकशुकमुखगुजार्द्धरागसदृशे पुनः 'कमला-
गरसंडवोहए' कमलाकरपण्डवोधके कमलाकराः सरोवरादयस्तेषु ये पण्डाः=
कमलसमूहाः तेषां बोधको विकाशको यः स कमलाकरपण्डवोधकस्तस्मिन्
कमलाकरपण्डवोधके 'उत्थियम्मि' उत्थिते उदिते 'सूरे' सूर्ये कथंभूते सूर्ये त
ब्राह्—'सहस्सरस्सिम्मि' सहस्रश्रमौ सहस्रकिरणधारके 'दिणयरे' दिनं करोति
यः स दिनकरस्तस्मिन् दिनकरे पुनश्च 'तेयसा जलंते' तेजसा ज्वलतिसति
यदा रात्रिरपगता भविष्यति अथ च तेजसा सूर्यः प्रकाशकरो भविष्यति तदनन्तरं,

हरिण विशेष के कोमल दोनों नयन खुल जायेगा और "अहा पंडुरे"
रात्रि के समाप्त होजाने के बाद जब वह प्रकाश से युक्त हो जावेगा तथा
—"रक्तासोयप्पगासे" लाल अशोक के जैसे प्रकाशसे युक्त, (किंसुय-
सुयमुह-गुजद्वारागसरिसे" किंशुक-पलाशपुष्प, शुकमुखतोते का मुंह
और गुंजा के आधे भाग के राग जैसे लाल 'कमलागरसंडवोहए'
सरोवर आदि में रहे हुए कमलों को विकसित करने वाले 'सहस्सरस्सि-
म्मि' हजारकिरणोंवाले 'दिणयरे' तथा दिवस को करने वाले, एवं,
'तेयसा जलंते' तेज से प्रकाशित ऐसे 'सूरे' सूर्य के (उत्थिए) उदित
हो जाने पर अर्थात् जब रात्रि व्यतीत हो जायेगी और सूर्य अपने तेज
से जब चमकने लगेगा तब उसके बाद 'समणं भगवं महावीरं वंदित्ता'

"अहापंडुरे" रात्रि पूरी થઇને न्यारे ते प्रकाशयुक्त થશે तथा "रक्तासोय-
प्पगासे" लाल अशोकना જેવા પ્રકાશથી યુક્ત, "કિંસુય-સુયમુહ-ગુજદ્વારાગસ-
રિસે" કિંશુક-પલાશપુષ્પ, શુકમુખ (પોપટનું મુખ) અને ચણીની 'અર્ધ-
ભાગનાં' જેવા લાલ, "કમલાગરસંડવોહए" સરોવરોમાં રહેલા કમલવૃન્દોને
વિકસાવનાર "સહસ્સરસ્સિમ્મિ" હજાર કિરણોવાળો, "દિણયરે" દિવસ કર-
નારો, "તેયસે જલંતે" તેજથી પ્રકાશિત એવો "સૂરે" ઉત્થિય "સૂર્ય" ન્યારે
ઉદય પામશે ત્યારે-એટલે કે રાત્રિ વ્યતીત થઈ ગયા પછી ન્યારે સૂર્ય પ્રકા-
શવા લાગશે ત્યારે "સમણ ભગવ" "વંદિત્તા" શ્રમણ ભગવાન મહા

‘एव सपेहेइ’ एवं सप्रेषते एष पूर्वोक्तप्रकारेण संप्रेषणे=विचारयति ‘सपेहिता’ समेक्ष्य पूर्वोक्तप्रकारेण विचार्य ‘कस्मै पाउप्पमाए रयणीए’ कस्मै पाउप्पमा-
तायां रजन्याम् प्रकाशयुक्तप्रभातमायायां रात्रीं आय जगंते’ यावत् उज्जित अभ
यावत् पदेन रक्ताशोकप्रकाशे विशुद्धकमुन्मथुनपिरागमदने कमलाकरपण्ड
षोषके उत्थिते सूर्ये सहस्ररश्मीं दिनकर ‘जणेव समणे भगव महावीरे’ वज्री
धमणो भगवान् महावीर ‘तेणेव’ तथैव ‘जाव पज्जुवासइ’ अप्र यावत् पदेन
चन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा धुधूपया विनयन पाञ्जलिपुत्र। विविधभा
पर्युपासनया पर्युपासते।

स्कन्दपर्युपासनाकाण्डे भगवान् यस्म्यपति तदाह-त्वदयाइ’ इत्यादि-
‘त्वदयाइ’ स्कन्दक इति हे स्कन्दक इति एवं रूपेण संबोध्य ‘समणे भगव
महावीरे’ धमणो भगवान् महावीर ‘स्वदयं अणगार एव वयासी’ स्कन्दक
निश्चय करक (सपेहेइ) ऐसा पूर्वोक्त रूप से विचार किया (सपेहिता),
ऐसा विचार करके (कल्ल पाउप्पमायाए रयणीए) वे आगामी दिवस
में जब कि रजनी प्रभात प्राय हो रही थी (जाव जयते) यावत् सूर्य
अपने तेज से कमल ने लग गयाथा उस समय (जणेव समणे भगव
महावीरेतेणेव जाव पज्जुवासइ) जहां भ्रमण भगवान् महावीर विराज
मान थे वहां आपे वहां आकर उन्होंने ने पावन वनकी पर्युपासना की।

स्कन्दक अनगार जब भगवान् की पर्युपासना करने में लगे हुए थे
उस समय भगवान् ने जो उनसे कहा उसे प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते
हैं—(समणे भगव महावीरे) भ्रमण, भगवान् महावीर, उस समय
उनको (स्वदयाइ) हे स्कन्दक! इस रूप से संबोधित करते हुए (स्वदयं
अणगार) उन स्कन्दक अनगार को (एवं वयासी) इस प्रकार कहा—

स्कन्दक भगवान् भगवान् को प्रभाते निश्चय करीने “सपेहेइ” पूर्वोक्तप्रकार
एव कथो “सपेहिता” जेवे सहेइ करीने “कस्मै पाउप्पमायाए रयणीए”।
जीने दिवसे न्याइ रात्रि भसार थ, जने प्रातः काण थयो, “जाव जगंते”
न्याइ सुभं पोत्ताने प्रकाश देवाववां छाव्यो त्याइ “जणेव समणे महावीरे,
तेणेव जाव पज्जुवासइ” तेजो न्या भगवान् महावीर प्रभु विशालमान, कथा
त्या गथा जने त्या जेने नमस्कारथी पमु पासना पयन्तनी विधि करी।
स्कन्दक भगवान् न्याइ भगवान् की पमुपासना करी रक्षा कथा त्याइ
भगवान् तेभने जे वयने कथा ते सूत्रकार नके करे छे—“समणे भगव
महावीरे” भ्रमण भगवान् महावीर त्याइ “स्वदयाइ” के स्कन्दक जेने
सुनिषण करीने “स्वदयं अणगार” स्कन्दक भगवान् “एवं वयासी”

દેવસંનિપાતમ્-દેવાનાં સંનિપાતઃ સમાગમો રમણીયત્વાત્ યત્ર સ દેવસંનિપાત
સ્તમ્ 'પુઢ્વોશિલાપટ્ટયં' પૃથિવીશિલાપટ્ટકં પૃથિવીશિલારૂપમાસનં 'પઢિલે-
હિત્તા' પ્રતિલેખ્ય 'દંભસંથારગં સંથરિત્તા' દર્ભસંસ્તારકં સંસ્તીર્ય 'દંભસંથારો
યગયસ્સ' દર્ભસંસ્તારકોપગતસ્ય 'સંલેહ્ણાદ્ધોસગાઙ્ગસિયસ્સ' સંલેખના-
જોપણાજુપિતસ્ય સંલિખ્યતે કૃશીક્રિયતે શરીરં કપાયશ્ચાનયા ઇતિ સંલેખન-
તપોવિશેષઃ તસ્યાસ્તપોરૂપાયાઃ જોપણા=સેવનં તથા જુષ્ટઃ યુક્તસ્તસ્ય 'ભત્તપાણ-
પઢિયાહ્કિલ્લયસ્સ' ભક્તપાનપ્રત્યાહ્યાતસ્ય=પ્રત્યાહ્યાતભક્તપાનકસ્ય 'પાઓ-
વગયસ્સ' પાદપોપગતસ્ય સ્વીકૃતપાદપોપગમનસંસ્તારકસ્ય 'કાલં અણવકંઠ્ઠ-
માણસ્સ' કાલમનવર્કાક્ષતઃ ઉપલક્ષણાત્ જીવિતમપ્યનિચ્છતઃ 'ત્રિહારિત્તે'
વિહર્તુમ્-શ્રેયઃઇતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ 'ત્તિકદ્દુ' ઇતિ કૃત્વા=ઇતિ મનસિ નિશ્ચિત્ય

જેસા કૃષ્ણવર્ણવાલા હૈં ઓર (દેવસંનિવાયં) સુન્દરતા કે કારણ જિસપર
દેવોં કા સમાગમ હોતા હૈં ડસકી 'પઢિલેહિત્તા' પ્રતિલેખના કરકે
'દંભસંથારગં' ડસ પર દર્ભકે સંસ્તારકકો વિહ્ઝાઝ 'સંથરિત્તા' વિહ્ઝા-
કર 'દંભ સંથારોવગયસ્સ સંલેહ્ણા દ્ધોસગા ઙ્ગસિયસ્સ' મૈં ડસ પર
થૈઠ જાઝ ઓર રાગદ્વેપ સે રહિત ઘન કર મૈં કાંય ઇવં કપાય કો કૃશ
કરનેવાલી સંલ્લેખના કો આદર કે સાથ સ્વીકાર કરું ડસ સમય મૈં
'ભત્તપાણપઢિયાહ્કિલ્લયસ્સ' ચારોં પ્રકાર કે આહાર કા યાવજ્જીવ
પ્રત્યાહ્યાન કરું. ડસ તરહ 'કાલં અણવકંઠ્ઠમાણસ્સ' મૈં અપને
મરણ ઓર જીવન કી આશંસા સે રહિત હો કર 'પાઓવગયસ્સ'
પાદપોપગમન સંથારા ધારણ કરું-તો ડસીમૈં મેરા કલ્યાણ હૈં. 'ત્તિકદ્દુ'
ડસ પ્રકાર સે સ્કન્દક અનગાર ને ધર્મજાગરણા કરતે સમય અપને મનમૈં

ઘાયં" ત્યાં ચઢીને ઠાળા મેઘના જેવા શ્યામ વર્ણુવાળા અને જેના પર દેવોના
સમાગમ થાય છે એવા સુદર પૃથ્વીશિલાપટ્ટકની "પઢિલેહિત્તા" પ્રતિલેખના
કરીને "દંભ સંથારગં" તેના ઉપર દર્ભને સંસ્તારક બિઠાવીશ "સંથારિત્તા"
સંસ્તારક બિઠાવીને "દંભસંથારોવગયસ્સ સંલેહ્ણા દ્ધોસગા ઙ્ગસિયસ્સ" તેના
પર બેસીશ અને રાગદ્વેષથી રહિત બનીને શરીર અને કપાયને ક્ષીણ કરનારી
સંલેખના (સંથારો) આદર સહિત અંગીકાર કરીશ. 'ભત્તપાણપઢિયાહ્-
કિલ્લયસ્સ' ચારે પ્રકારના આહારને જીવન પર્યન્ત ત્યાગ કરવાના પ્રત્યાખ્યાન
કરીશ આ રીતે "કાલ અણવકંઠ્ઠમાણસ્સ" હું અને મારા જીવન અને મર-
ણની આશંસા રાખ્યા વિના "પાઓવગયસ્સ" પાદપોપગમન સંથારો અંગી-
કાર કરું તો તેમા મારું કલ્યાણ છે. "ત્તિકદ્દુ" ધર્મજાગરણ કરતી વખતે

માદુષ્પમાતાપાં યાત્ન જ્વન્તિ યત્રૈશ્વ મમાન્તિક તત્રૈવ ધીઘમાગત રૂપ યાત્ન
પદન ' રવળીષ્ ફુન્નુષ્પલકમ્પકામનુમ્મિલિયમ્મિ અદાવાંદુર પમાણ રવાસોય
પ્પગાસ કિંમુયમુપમુરંગુજડરાગસરિસ કમલાગરમરિસ કમલાગરસંહનોરુ ઉદ્ધિ
યમ્મિ સુરે સદમ્મરસ્સિમ્મિ ધિળયરે તજસા ' રૂપતપા મદ્ધણ મવતિ । 'સે જૂળં
સ્વદયા ' તન્નૂનં હ સ્કન્દક ! ' અદ્દે સમદ્દે ' અર્થઃ સમર્થઃ હ સ્કન્દક ! ત્વ
કિમયમર્થઃ સમર્થ સત્થ ? સ્કન્દકઃ કથયતિ ' હંતા અત્થિ-હત પ્રત્તિ યદ્ દેવાનુ-
પિયૈરુચ્ચતે સન્મય સત્પમિતિ ।

તત્તો મગવાન્ કથયતિ ' અદામુહં દવાણુપ્પિયા ' યયા સુત્તં દવાનુપિય !
હ દવાનુપિય ! યયા સુત્ત યયા સત્ત સુત્તં મવત્ત તયા કુરુ ' મા પદિર્વંચ કરેદ '
મા પ્રતિવન્ચ કુરુ અથ શુભકાર્યે વિભન્ચ મા કુરુ સ્વયા સસ્તારકવિપય યદ્વચારિત
તન્ શીઘ્ર સમાચરતિ માત્ર ॥ ૧૫ ॥

મગધતા તીર્થકરણ તપોચિપયનુસાર સ્કન્દકોડનગારઃ કિં કૃતવાન્ રૂપાર
' તળ્યં સ રંદપ ' રૂપાદિ ।

મૂમ્મ-“તણ્ણ સે રંદપ અણગારે સમણેણં મગધયા મહા
વીરેણં અભ્મણુણાપ્પ સમાણે હદ્ધુતુટ્ટ જાત્થ હિયપ્પ ઉદ્ધાપ્પ ઉદ્ધેદ્ધ,
હી યાત્ન સૂર્યકા પ્રકાશ ફેલ્લને પર મેરે પામ શીઘ્ર આપે હો । (સે જૂળં
પ્વંદયા ! અદ્દે સમદ્દે) તો કહો હે સ્કન્દક ! યહ યાત્ન મવ્ચ હૈ ન ? અથ
પ્રસુ કા રૂપ પ્રમાર કા કપન સ્કન્દક અનગાર ને સુના-તપ વે શોલે-
(હંતા અત્થિ) જાં મદ્ધન ! યહ આપકા કપન મર્થયા સત્થ હૈ । તથ
પ્રસુ ને સ્કન્દક અનગાર સે કહા- (અદામુહં દવાણુપ્પિયા ! મા
પદિર્વંચ કરેદ) હે દેવાનુપિય ! તુમ્હે જિમ પ્રકાર સે સુખ્વહો-તુમ બેસા
હી કરો કિન્તુ રૂપ શુભકાર્ય મેં વિભન્ચ મત્ત કાતો । અર્થાત્-સંચાર
કે ચિપય મેં બેસા તુમને નિશ્ચય કિયા હૈ બેમા હી પાદપોપગમનસપારા
કરકે અપના કરયાણ કરો ॥ ૧૫ ॥

તેજશ્વ રૂપમાગ ' માત્રકાઝ યર્થા અને સૂર્યનો પ્રકાશ દેવાવવા જ તમે શીઘ્ર
મારી પાસે આવ્યા છો. 'સે જૂળં મવ્ચા ! અદ્દે સમદ્દે' તો કહો, હે
સ્કન્દક ! તે પાત્ર આવી છે ને ? પ્રભુનું જોડું કથન આભળીને સ્કન્દક અવ
મારે કહ્યું, “ હતા અત્થિ ” હા, મદ્ધન ! આપનું કથન અવધા અવ છે-ત્યારે
પ્રભુએ સ્કન્દક અવગારને કહ્યું ' અદામુહં દવાણુપ્પિયા ! મા પદિર્વંચ કરેદ ' હે
દેવાનુપિય ! તમને જે રીતે મુજ ઉપર તેમ કરો આ શુભ કાર્યમાં વિશ્વજ
કરવો જોઈએ નહીં. જોડે છે તમે પાદપોપગમન સપારે રૂપનો જે નિર્ણય
કર્યો છે તે નિર્ણય અમરમાં મૂકીને તમારું કથન કરો ॥ ૧૫ ॥

मनगारमेवमवादीत्—‘ से णूणं तव खंदया ’ तन्नूनं तव हे स्कन्दक ! ‘ पुव्वत्तावरत्तकालसमयसि ’ पूर्वरात्रापररात्रकालसमये ‘ धम्मजागरियं जागरमाणस्स ’ धर्म जाग्रिकां जाग्रतः “ इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्झित्था ” अयमेतद्वूपो आध्यात्मिको यावत् समुदपद्यत इह यावत् पदेन चिन्तितः प्रार्थितः कल्पितो मनोगतः संकल्पः, इतिग्रहणम् तदेव दर्शयति ‘ एवं खलु अहं इमेणं एयारूवेणं तवेणं ओरालेणं विपुलेण तं चेव जाव कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तिए ’ एवं खलु अहमनेनैतद्वूपेण तपसोदारेण विपुलेन तदेव यावत्कालमनवकांक्षतो विहर्तुम् । यावत् पदेन ‘ पयत्तेग ’ इत्यारभ्य ‘ पाओवगयस्स ’ इत्यन्तं पूर्वोक्तंसर्वं ग्राह्यम् ‘ त्तिकहु ’ इति कृत्वा ‘ एवं संपेहेसि ’ एवं संपेक्षसे ‘ संपेहित्ता ’ संपेक्ष्य ‘ कल्लंपाउप्पभायाए जाव जलंते जेणेव मम अंतिए तेणेव हव्वमागए ’ कल्ये

(से णूणं तव खंदया) हे स्कन्दक ! तुम्हें (पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि) पूर्वरात्र और अपररात्र के समय में—जब तुम (धम्मजागरियं जागरमाणस्स) धर्मजागरणा कर रहे थे तब (इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्झित्था) यह इस प्रकार का आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ था कि—(एवं खलु अहं इमेणं एयारूवेणं तवेणं ओरालेणं विपुलेणं तं चेव जाव कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तिए) मैं इस प्रकार के तप से कि जो उदार, विपुल आदि विशेषणों वाला है उससे बहुत दुर्बल हो गया हूं । अतः यावत् मरणाशंसा से रहित होकर मैं पादपोषगमन संधारा करूँ तो इसी में मेरा कल्याण है । (त्तिकहु) सो तुमने अपने मन में ऐसा निश्चय कर (एवं संपेहेसि) ऐसा विचार किया है और ऐसा (संपेहित्ता) विचार करके (कल्ल पाउप्पभायाए जाव जलंते जेणेव मम अंतिए तेणेव हव्वमागए) तुम प्रातः काल होते

आ प्रमाणे कहुं—“ से णूणं तव खंदया । ” हे स्कन्दक ! तमने “ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि ” पूर्व अने अपररात्रिना समये “ धम्मजागरियं जागरमाणस्स ” धर्मजागरण करती-वधते “ इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्झित्था ” अवे। आध्यात्मिक, चिन्तित, कल्पित प्रार्थित, मनोगत विचार थये। डतो डे “ एवं खलु अहं एयारूवेणं तवेणं ओरालेणं विपुलेणं तं चेव जाव कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तिए ” हु आ प्रकारना-उदार, विपुल, आदि विशेषणोधी युक्त तपशी हुयण थधं गये। छं त्याथी शङ्करीने ने-हुं मरणाशंसा आङ्क्षा राभ्या-विना पादपोषगमन संधारा कर-तो तेथी भाइ कल्याण थये सुधीने। सूत्रपाठ आगण प्रमाणे समण देवे। “ त्तिकहु ” तो तमे तमारा-मनभां अवे। निश्चय करीने “ एवं संपेहेसि ” अ प्रकारना संकल्प कये छे (संपेहित्ता अवे। संकल्प करीने—“ कल्लं पाउप्पभायाए जाव जलंते जेणेव मम अंतिए

धीरस्स तहारूपाण थेराण आतिण समाइयमाइयाइ पकारस
अगाइ अहिज्जित्ता घट्टपुडिपुण्णाइ दुवालसवासाइ सामण
परियाणं पाउणिता मासियाए सलेहणाण अत्ताण धूसित्ता सट्ठि
भत्ताइ अणसणाए छेदिता, आलोइय पडिक्कत समाहिपत्ते
आणुपुव्वीए काल गण ॥ सू० १६ ॥

छाया-सतः ग्वलु म स्कन्दकोऽनगारः धमणेन भगवता महावीरेणाभ्यनुष्ठितः सत्
हृष्टस्तुष्ट यायवृद्धदय उस्थया उत्तिष्ठति-अथाय धमणं भगवन्त महावीरं विष्ठित
आदक्षिण दाक्षिणं करोति (कृत्वा पन्दते नमस्वति पन्दिस्वा नमस्विता स्वयमेव
पञ्चमहाप्रतापारापवति) भाराप्य धमणांश्च धमणीश्च समयति धमविष्ठा तथास्मै।

‘भगवान्’ तय कर के मार। सधारा के विषय में आज्ञा प्राप्त कर
स्कन्दक अनगार ने क्या किया-खो कहते हैं-(तण से) इत्यादि।

सुत्रार्थ—(तण) इस वं याइ (से पद्वण अनगारे) वे स्कन्दक
अनगार (भगवया महावीरण) भगवान् महावीर से (अभ्यनुष्ठाप स
माणे) अनुमति प्राप्त कर (हट्टपुड जाव हिण) बहुत अधिक दक्षित
हुए, बहुत अधिक संताप सपन्न हुए यायत् बहुत अधिक विक्षिप्त
हृदयवाले हुए (उट्ठाण उट्टेइ) बाद में वे अपनी उत्थानशक्ति से उठे
(उट्ठित्ता समणं भगव महावीरं) उठकर उन्होंने ने अमण भगवान्
महावीर को (तिस्सुतो आगाहिणपयाहिण करेइ करित्ता परइ
नमंसइ) प्रदक्षिणापूर्वक चढ़न किया नमस्कार किया (धंदिता नमसि
त्ता) धंदना नमस्कार करके (सयमेव) अपने आप फिर उन्होंने ने (पंच

तीथ कर भगवान् पासेधी सधारा भगवानी अनुज्ञा प्राप्त करीने स्कन्दक अब
गारे शु कथु ते सूत्रकार कहे छे-“ तण से ” इत्यादि।

सुत्रार्थ—(तण) त्वाए आइ (से पद्वण अनगारे) ते स्कन्दक अब
आइ (भगवया महावीरण) भगवान् महावीरनी (अभ्यनुष्ठाप सामणे) अनु
मति भगवानी (हट्ट पुट्ट जाव हिण) अतिशय दय पाय्या, अतिशय सतुष्ट
कया जने तेभनु उदय प्रकुम्भित थयु (उट्ठाण उट्टेइ) पछी तेजो तेभनी
उत्थान शक्तिधी उठया (उट्ठित्ता समणं भगव महावीर) उठीने तेभजे अभय
भगवान् महावीरने (तिस्सुतो आगाहिणपयाहिण करेइ करित्ता परइ नमंसइ)
प्रदक्षिणा पूर्वक चढ़या करी नमस्कार कर्मा (धंदिता नमसित्ता)
चढ़या नमस्कार करीने (सयमेव) चोतानी आते व (पंचमहप्र

उट्टिता समणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिण
 पयाहिणं करेइ--करित्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता सय-
 मेव पंच महव्वयाइं आरोवेइ, आरोवित्ता समणा य समणी
 ओय खामेइ, खामित्ता तहारुवेहिं थेरेहिं कडाइहिं सद्धिं विउलं
 पव्वयं सणियं सणियं दुरुहेइ दुरुहित्ता मेहघणसंनिगासं देव-
 संनिवायं पुढवीसिलावट्टयं पडिलेहेइ पडिलेहित्ता उच्चार-
 पासवणभूमिं पडिलेहेइ पडिलेहित्ता, दब्भसंथारगं संथरइ,
 संथरित्ता पुरत्थाभिमुहे संपलियंकनिसन्ने करयलपरिग्गहियं
 दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं वयासी,
 नमोत्थुणं अरिहंताणं भगवंताणं जावसंपत्ताणं नमो-
 त्थुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव संपाविउकामस्स
 वंदामि णं भगवंतं तत्थगयं इहगए पासउ मे भगवं तत्थगए इह
 गयं ति कट्ठु वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी
 पुठ्विं पि मए समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए सव्वे
 पाणाइवाए पच्चक्खाए जावजीवाए, जाव मिच्छादंसणसल्ले
 पच्चक्खाए जावजीवाए, इयाणिं पि य णं समणस्स भग-
 वओ महावीरस्स अंतिए सव्वं पाणाइवायं पच्चक्खामि
 जावजीवाए जाव मिच्छादंसणसल्लं पच्चक्खामि जावजीवाए
 एवं सव्वं असणपाणं खाइमं साइमं चउव्विहं पि आहारं
 पच्चक्खामि, जावजीवाए जं पि य णं इमं सरीरं इट्ठं कंतं
 पियं जाव मा फुसंतु त्ति कट्ठु एयं पि णं चरमेहिं उस्सास-
 नीसासेहिं वोसिरामि त्ति कट्ठु संलेहणा झूसणा झूसिए,
 भत्तपाणपडियाइक्खिए, पाओवगये कालं अणवकंखमाणे
 विहरइ, तएणं से खंदए अणगारे समणस्स भगवओ महा-

एवमेवादीत् नमोऽस्तु खलु अहम्यो यावत् भगवद्भूषो संप्राप्तेभ्य नमोस्तु भगवते
 भगवते महावीराय यावत् सप्ताप्तुकामाय वन्दे खलु भगवन्तं तत्र गतम् इहगतः
 पश्यतु मां भगवान् तत्रगत इहगतमिति कृत्वा वन्दते नमस्पति वन्दित्वा
 नमस्यित्वा एवमेवादीत् पूर्वमपि मया भमणस्य भगवतो महावीरस्याति ते सर्वे

करके पर्यकासन से बिराजमान हो गये। (करघलपरिगृह्यं वसनं
 सिरसावतियं मन्त्रं अंजलिं कटु एव वयासी) पर्यकासन से बिराज
 मान होकर दशानख सहित दोनों हाथों को अंजलि के रूप में जोड़कर
 उन्हें मस्तक पर लगाया और लगा कर फिर इस प्रकार कहा
 (नमोस्त्युणं अरिहताण भगवताणं जाय संपत्ताणं) अर्हत भगवन्तों
 को मेरा नमस्कार हो जो आदिकर यावत् सिद्धिगति नाम के स्थान
 को प्राप्त हो चुके हैं तथा (नमोस्त्युणं समणस्स भगवन्तो महावीरस्स
 जाय संपाविठकामस्स) सिद्धिगति को प्राप्त करने वाले भमण
 भगवान् महावीर को मेरा नमस्कार हो। (वदामि णं भगवन्तं तत्थं
 गयं इह गए) यहाँ पर रहा हुआ मैं वहाँ पर बिराजमान भगवान्
 महावीर को मैं नमस्कार करता हूँ (पासउ मे भगवं तत्थगए इहगयति)
 वहाँ बिराजमान भमण भगवान् महावीर वहाँ रहे हुए मुझे देखें।
 (सिद्धि कटु वदइ नमसइ) ऐसा कहकर उन्होंने ने भमण भगवान् महावीर
 को वंदना की—उन्हें नमस्कार किया (वदित्ता नमसित्ता) वंदना
 नमस्कार करके (एव वयासी) फिर उन स्कन्दक अनगार ने ऐसा

वचित्प-मन्त्रं अंजलिं कटु एव वयासी) पर्यकासने वेष्टीने इस नभ खडित
 भन्ने दावने अविधिपे नेष्टीने, तेभने भस्तक पर नेष्टीने तेभने आ
 भमावे नेष्टीने—(नमोस्त्युणं अरिहताणं भगवताणं जाय संपत्ताणं) सिद्ध भति
 प्राप्त करनीने अहं त भगवतोने भाश नभश्चाइ डे। (अदी सिद्धिगति
 पर्यन्तने) समभ पाठ अहं त करवे नेष्टीने) "नमोस्त्युणं समणस्स भगवन्तो
 महावीरस्स जाय संपाविठकामस्स" सिद्धिगतिने अविध्यभां प्राप्तकरनीने भमण
 भगवान् महावीरने भाश नभश्चाइ डे। "वदामि णं भगवन्तं तत्थं गयं इहगए"
 अदी देखेवे हु त्थां बिराजता भगवान् महावीरने नभश्चाइ डे। १३ (पासउ
 मे भगवं तत्थगए इह गयति) त्थां बिराजता महावीर भमण त्थां रइ
 रइ। भते निदावे। (सि कटु वदइ नमसइ) आ भमावे करीने तेभने समभ
 भगवान् महावीरने वदना करी, नभश्चाइ करी (वदित्ता नमसित्ता) वदना
 नभश्चाइ करीने (एव वयासी) आ भमावे नेष्टीने (पुर्वि वि मय समणस्स

स्थविरैः कृतादिभिः सार्द्धं त्रिपुलं पर्वतं शनै शनैर्दूरो हति दूरुह्य मेघघनसं-
निकाशं देवसंनिपातं पृथिवीशिलापट्टकं प्रतिलेखयति प्रतिलेख्योच्चारप्रस्र-
वणभूमिं प्रतिलेखयति प्रतिलेख्य दर्भसंस्तारकं संस्तृणोति संस्तीर्य पौरस्त्या-
भिमुखः संपल्यंकनिपण्णः कर्गलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावृत्तं यस्तकेऽजलिकृत्वा

महव्वयाहं आरोवेह) पांच महाव्रतों को स्वीकार किया (आरोवित्ता) पांच
महाव्रतों को स्वीकार करके (समणा य समणीओ य खामेह) श्रमण एवं
श्रमणियों आदिसे क्षमाग्ना (खमतखामणा) किया (खामित्ता) खमा कर
तहारुवेहि थेरेहि कवाइहिं सद्धिं) बाद में तथारूप स्थविरों के साथ,
कि जो संधारा करने वाले के सहायक होत हैं उनके साथ (विउलं पव्व-
यं) विपुलाचल पर्वत पर (सणियं सणियं) धीरे २ (दुरुहेइ) चढ़े
(दुरुहिता) वहां चढ़ कर (मेहघमसंनिगासं देवसंनिवायं पुढवी
सिलावट्टयं पडिलेहेइ) उन्होंने ने सान्द्र मेघ के समान वाले तथा
देवों के सन्निपात वाले पृथिवीशिलापट्टककी प्रतिलेखना की (पडिलेहि-
त्ता उच्चारपास्रवणभूमिं पडिलेहेइ) उसकी प्रतिलेखना करके फिर उन्होंने
ने उच्चारप्रस्रवण भूमि की प्रतिलेखना की (पडिलेहिता) उसकी प्रति-
लेखना करके फिर उन्होंने (द्वभसंधारगं संथरइ) पृथिवि शिलापट्टक
पर अपना दर्भका संधारा बिछाया। (संथरित्ता पुरत्थामिसुहे संपलियंक
निसन्ने) संधारा बिछाकर फिर वे उस पर पूर्व दिशाकी तरफ मुंह

याइं आरोवेह) पांच महाव्रतो अंगीकार कर्था (आरोवित्ता) पांच महाव्रतो
अंगीकार करीने (समणा य समणीओ य खामेह) तेमण्णे साधु अने साध्वी-
ओने भमतभामण्णा कर्था (खामित्ता तहारुवेहिं थेरेहिं कवाइहिं सद्धिं) त्थार
भाइ संधारे करनार साधुओने सहायइय थाय ओवा स्थविरानि साथे (विउलं
पव्वयं) विपुलाचल पर्वत पर (सणियं सणियं दुरुहेइ) धीमे धीमे आरो-
हण्ण कर्थुं (दुरुहिता) तेना उपर आरोहण्ण करीने (मा हघणसनिगासं
देवसनिवायं पुढवीसिलावट्टयं पडिलेहेइ) तेमण्णे मेघना जेवा कोणा वण्णवाणा
तथा देवाना समागम वाणा पृथ्वीशिलापट्टकनी प्रतिवेचना करी (पडिलेहिता
उच्चारपास्रवणभूमिं पडिलेहेइ) तेनी प्रतिवेचना कर्था पछी तेमण्णे उत्थार
प्रस्रवण्ण भूमिनी प्रतिवेचना करी (पडिलेहिता) तेनी प्रतिवेचना करीने तेमण्णे
(द्वभसंधारगं संथरइ) पृथ्वीशिलापट्टक पर दर्भना संधारे बिछाव्यो (संथरित्ता
पुरत्थामिसुहे संपलियंकनिसन्ने) संधारे बिछावीने तेओ तेना पर पूर्वदिशाभां
मुण राभीने पर्थ करीने जेसी गया (कर्गलपरिगहियं दशनहं शिरसा

મૈરુચ્છવાસનિઃશ્વાસૈઃ વ્યુસ્પૃજામિ ઇતિ કૃત્વા સલેલ્લના ઓપના ઝુપિત મક-
પાનપ્રત્યાલપાતઃ પાદપોષગત કાલમનષકાસન્ બિહરતિ । તત્ સલ્લ સસ્કન્દ-
કોડનગાર* ધ્રમણસ્ય મગધતો મહાવીરસ્ય તથારૂપાણાં સ્થાવિરાણામતિકે
સામાયિકાદીનિ પદ્માદશાંગાન્યધીસ્ય બહુ પ્રતિપૂણાનિ દ્વાદશ વર્ષાભિ મામખ્ય

હું । (જ પિ ય નં હમે સરીરં હું કંત પિય જાવ કુસતુ સિકદુ પયં પિ
નં ચરમેહિં કસાસ નીસાસેહિં ઘોસિરામિ) તથા જો યહ મેરા શરીર
કિ જો મુક્તે પહિલે હૃદય થા કાન્ત થા પ્રિય થા યાવન્ હસે કિસી મી
પ્રકાર કે ઉપસર્ગે ઔર પરીપહ પીડિત ન કરેં હસ માલના સે મૈને
હસ કો સુરક્ષિત રહ્યા થા સો અય ચરમ ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસો સે-
અર્થાત્ મરને કે સમય મેં હસકો મી છોડતા હું (સિકદુ) હસ પ્રકાર
વિચાર કરકે તન સ્કન્દક અનગાર ને (સલેલ્લના ઘૂસણા ઘૂસિય)
કાવ ઔર કપાયકો કૃશ કરને ચાલી સંલેલ્લના કો આદર પૂર્વક ધારણ
કર લિયા । (મત્સપાણપહિયાદિક્ષિપ) મત્સપાણ કા પ્રત્યાલપાન
કર દિયા (પામોષગય કાલં અણયકલ્પમાણે બિહરહ) પાદપોષગમન
સંધારે મેં સ્થિર થન ગયે ઔર મરનાશંસા ઔર જીવિતાશંસા સે
પિલકુલ રહિત હો ગયે ।

(તપ્તે સે સ્વદ્ય અનગારે સમગ્રસ્ય મગધતો મહાવીરસ્ય તથારૂપાણા
ધેરાણં અતિષ્ઠ સમાદ્યમાદ્યાઈં દયકારસઅંગાઈં અહિગ્રિષ્ઠા ષટ્પહિ
પુણ્ણાઈં દુષ્કાલસવાસાઈં સામણ્ણવરિયાગ પાસણિયા) હસ પ્રકારે તન

નં હમે સરીરં હું કંત પિય જાવ મા કુસતુ પિ કદુ પયં પિ નં ચરમેહિં
કસાસ નીસાસેહિં ઘોસિરામિ) આ માફ શરીર કે જે પહેલાં મને ઈશ્વર
હંતુ કાન્ત હંતુ પ્રિય હંતુ અને કાંઈ પ્રકારના પરીપહ અને ઉપસર્ગ તેને
મી । પહેલાંથી ન શકે એવી આવનાથી હું જે શરીરની રક્ષા કરતો હતો
હવે અશ્વ ઉચ્છવાસ નિઃશ્વાસો લેતી વખતે એકલે કે મરણ કાળે તેને પથ
હું ત્યાગ કરું છું (સિકદુ) આ પ્રભાલે વિચાર કરીને સ્કન્દક અણુપાણ
(સંલેલ્લના ઘૂસણા ઘૂસિય) કાયા અને કપાયેને કીલ્લ કરનારી સંલેલ્લના
(મંથારે) આદરપૂર્વક ધારણ કર્યો । (મત્સપાણપહિયાદિક્ષિપ) અણુપાણ
આરે પ્રકારના આદરના પ્રત્યાલપાન કર્યો (પામોષગય કાલં અણયકલ્પમાણે
બિહરહ) પાદપોષગમન સંધારામા સ્થિર થઈ ગયા અને મરણની આશંકા
કે ઉપનની અકાશથી રહિત બની ગયા (તપ્તે સે સ્વદ્ય અનગારે સમગ્રસ્ય
મગધતો મહાવીરસ્ય તથારૂપાણાં ધેરાણં અતિષ્ઠ સમાદ્યમાદ્યાઈં દયકારસ
અંગાઈં અહિગ્રિષ્ઠા ષટ્પહિપુણ્ણાઈં દુષ્કાલસવાસાઈં સામણ્ણવરિયાગ પાસ
ણિયા) આ રીતે તે સ્કન્દક અણુપાણે અમણુ અગવન મહાવીરના એવા

પ્રાણાતિપાતઃ પ્રત્યાખ્યાતઃ યાવજ્જીવં યાવન્મિથ્યાદર્શનશલ્યં પ્રત્યાખ્યાતં
યાવજ્જીવમ્ इदानीमपिच श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यांतिके सर्वं प्राणातिपातं
प्रत्याख्यामि यावज्जीवम् यावन् मिथ્યાदर्शनशल्यं प्रत्याख्यामि यावज्જીવम् एवं
सर्वमशनपानखादिमस्वादिमं चतुर्विधमप्याहारं प्रत्याख्यामि यावज्જીवम् यदपि
च खल्विदं शरीरम् इष्टं कान्तं मियं यावत् मा स्पृशन्तु इति कृत्वा एतदपि चर-

કહા- (પુર્વિવપિ મએ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિએ જાવજ્જી
વાએ સર્વં પાણાહવાએ પચ્ચક્ખાએ) મેં પહિલે ભી શ્રમણ ભગવાન્
મહાવીર કે સમીપ યાવજ્જીવ-જીવનપર્યન્ત સમસ્ત પ્રાણાતિપાત કા
પ્રત્યાખ્યાન કર ચુકા હૂં, (જાવ) યાવત્ (મિચ્છાદંસણસલ્લે પચ્ચ
ક્ખાએ જાવજ્જીવાએ) મૃષાવાદ સે લેકર મિથ્યાદર્શન શલ્યતક કા
ભી જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કર ચુકા હૂં (ઇયાણિં પિ ય ણં સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિએ સર્વં પાણાહવાએ પચ્ચક્ખામિ) અવ ભી
મેં શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર કે સમીપ સમસ્ત પ્રાણાતિપાત કા પ્રત્યા
ખ્યાન કરતા હૂં (જાવજ્જીવાએ) જીવન પર્યન્ત ઔર (જાવજ્જીવાએ)
જીવનપર્યન્ત હી (જાવ) યાવત્-મૃષાવાદ સે લેકર (મિચ્છા દંસણ
સલ્લં પચ્ચક્ખામિ) મિથ્યાદર્શન શલ્યતક કા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૂં
(એવં સર્વં અસણ-પાણ-આહમં-સાહમ ચરુવિહં પિ આહારં જાવ
જ્જીવાએ પચ્ચક્ખામિ) હસી પ્રકાર સે સમસ્ત અશન, પાન આદ્ય જો
ચાર પ્રકાર કા આહાર હૈં ઉસકા ભી જીવન પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરતા

ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિએ જાવજ્જીવાએ સર્વં પાણાહવાએ પચ્ચક્ખાએ) મે
પહેલા પણુ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની સમક્ષ જીવનપર્યન્ત સમસ્ત પ્રાણાતિ-
પાતના પ્રત્યાખ્યાન કરેલાં છે (જાવ મિચ્છાદસણસલ્લે પચ્ચક્ખાએ જાવજ્જીવાએ)
મિથ્યાવાદથી લઈને મિથ્યાદર્શન શલ્ય પર્યન્તના પણુ જીવનપર્યન્તના મેં
પ્રત્યાખ્યાન કરેલાં છે. (ઇયાણિં પિ ય ણ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિએ
સર્વં પાણાહવાએ પચ્ચક્ખામિ) અત્યારે પણુ શ્રમણુ લગવાન મહાવીરની સમક્ષ
સમસ્ત પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે - (જાવજ્જીવાએ) જીવનપર્યન્ત તે
પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. (જાવજ્જીવાએ જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લં પચ્ચક્ખામિ) મૃષા
વાદથી લઈને મિથ્યા દર્શન શલ્ય પર્યન્તના જીવન પર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરે છે
(એવં સર્વં અસણ-પાણ-આહમં-સાહમ ચરુવિહં પિ આહારં જાવજ્જીવાએ પચ્ચ-
ક્ખામિ) એજ પ્રમાણે સમસ્ત અશન, પાન, આદ્ય અને સ્વાદ્ય, એ ચારે
પ્રકારના આહારનુ પણુ જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરે છે (જે પિ ય

વિસર્પદ હૃદયઃ ઇત્યન્તપરજાતસ્ય મહર્ણં મવતિ “ઉદ્ઘાણ ઉદ્ઘે” ઉત્પયા ઉચિ
 “ઉદ્ઘિષા” ઉત્પાય “સમર્ણં મગચ્ચ મહાવીરચ્ચ” ધમ્મણ મગચ્ચન્ત મહ
 “તિક્કલુત્તો” ત્રિકલ્ત્વ ત્રિવારમ્ “આયાહિણપયાહિણં કરે” આદસિણપદ
 કરોતિ ‘કરિત્તા વદ્દહ નમસહ વદિત્તા નમસિત્તા’ કુત્ત્વા વદ્દતે નમસ્યતિ વન્નિ
 નમસ્પિત્વા “સયમેવ પંચમહાધ્વયાઈ આરોધે” સ્વયમેવ પચ્ચમહાધ્વતાન્ધારોપય
 સ્વીકરોતિ આરોધિત્તા આરોપ્ય “સમણાય સમણીઆય સ્વામે” ધમ્મણંચ ધમ્મ
 સમયતિ ‘સ્વામિત્તા’ સમયિત્વા તદ્દારુવેદિં ઘેરેદિં કરાદિં સદ્ધિં તથાસુવેઃ સ્વા
 કુતાદિમિ સાર્દમ્ વિઝલં ત્રિપુલ્લમ્ ‘પચ્ચયં’ પર્વતમ્ ‘સણિય સણિય’ ધનૈઃ
 ‘દુકહે’ દુઃખેતિ વિપુલગિરિનામક પર્વત કુતાદિસ્યવિરે સહ મન્દગત્યા સ
 રાહતિ ઇત્યર્થ ‘મેઘપણસાનિગાસં’ મેઘવનસંનિકાશમ્ ધનમેઘસદૃશં કુલ્લવર્ષમ્ ‘વે

અર ગયા ‘તપ વે હસી સમય ‘ઉદ્ઘાણ ઉદ્ઘે’ અપની હી ઉત્પાન શા
 સે હેઠે ઓર ‘ઉદ્ઘિષા’ ઉઠરુર ઉન્હોં વે ‘સમર્ણ મગચ્ચ મહાવીર તિક્કલુ
 આયાહિણપયાહિણ કરે’ શ્રી ધમ્મણ મગચ્ચાન્ મહાવીર પ્રસુ કો તો
 વાર પ્રવક્ષિણા પૂર્વક ‘વદ્દહ નમસહ’ વદના કી નમસ્કાર, કિ
 ‘વદિત્તા નમસિત્તા’ વદના નમસ્કાર કર ‘સયમેવ પચ્ચમહાધ્વયા
 આરોધે’ અગને આપ હી ધન્હોં ને પાંચ મહાવ્રતોં કો સ્વોકાર ક
 લિયા। ‘આરોધિત્તા’ પાંચ મહાવ્રતોં કો સ્વોકાર કરને કે વાદ ફિ
 ધન્હોં ને ‘સમણા ય સમણીઆ ય સ્વામે’ અમળ ઓર અમળોયોં સે
 સમતસામણા કિયા। ‘સ્વામિત્તા’ સમતસામણા કરકે ફિર કે
 ‘તદ્દારુવેદિં ઘેરેદિં કરાદિં સદ્ધિં વિઝલં પચ્ચય સણિય સણિય દુકહે’
 વિપુલાચલ પર્વત પર ધન તથાસુર કદાહ-સ્વવોરોં કે સાપ

એજ વખતે ‘ઉદ્ઘાણ ઉદ્ઘે’ તેજો તેમની ઉત્પાનસક્રિયથી ઉડ્યા, અને
 “ઉદ્ઘિષા” ઉડાને ‘સમર્ણ મગચ્ચ મહાવીર તિક્કલુત્તો આયાહિણપયાહિણં કરે’
 તેમણે ત્રણ વાર પ્રવક્ષિણા પૂર્વક અમણ મગચ્ચાન્ મહાવીરને “વદ્દહ નમસહ”
 વદણા નમસ્કાર કર્યા વદિત્તા નમસિત્તા” વદણા નમસ્કાર કરીને “સયમેવ
 પચ્ચમહાધ્વયાઈ આરોધે” પોતાની બાતે જ તેમના પાંચ મહાવ્રતો અગીયાર
 કર્યા ‘આરોધિત્તા’ પાંચ મહાવ્રતોને સ્વીકાર કરીને તેમણે ‘સમણા
 સમણીઓ ય સ્વામે’ અમણ અને અમણિયોથી (સાધુ આશ્વીને) અમતણ
 મણાં કર્યા ‘સ્વામિત્તા’ અમતણામણાં કરીને ‘તદ્દારુવેદિં ઘેરેદિં કરાદિં
 સદ્ધિં વિઝલં પચ્ચય સણિય સણિય દુકહે” જે સ્થવિરે સદ્ધિજનના (સચારા)
 ની વિધિ કરાવવામા દુરાજ ક્રોધ એવા સ્થવિરોને સાથે લઈને ખીમે ખીમે

पर्यायं पालयित्वा मासिक्या संनलेखमयाऽऽत्मानं जोषयित्वा षष्टिभक्तानि अनश-
नेन छित्त्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः अनुसूच्या कालं गतः ॥ सू० १६ ॥

टीका—“ तएणं से खंदए अणगारे ” ततः खलु स स्कन्दको-नगारः
“ समणेणं भगवया महावीरेण ” श्रमणेन भगवता महावीरेण “ अब्भणु
न्नाए समाणे ” अभ्यनुज्ञातः सन् “ हट्टतुट्टे जाव हियए ” हट्टतुट्ट यावद् हृदय
इव यावत् पदेन हट्टतुट्टचित्तानन्दितः प्रीतमनाः परमसौमनस्यितः वर्षवश

स्कन्दक अनगार ने श्रमण भगवान् महावीर के तथारूप स्थचिरो के
पास सामायिक आदि ग्यारह अंगों का अच्छी तरह से अध्ययन करके
पूरे चारह वर्षतक आमण्य पर्याय का पालन करके (मासियाए संलेहणाए)
एक मास की संलेखना से (अत्ताणं झूसित्ता) अपने आप को युक्त कर
के (सट्ठि भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता) साठ भक्तों का अनशन द्वारा
छेदन करके (आलोइयपडिक्कंते) एवं आलोचना तथा प्रतिक्रमण करके
(समाहिप्ते) समाधि प्राप्त कर (आणुपुञ्जीए कालधम्मगए) क्रमशः काल-
धर्म को (मरणको) प्राप्त किया ॥ सू० १६ ॥

टीकार्थ—(तएणं से खंदए अणगारे समणेणं भगवया महावीरेण
अव्भणुन्नाए समाणे) इसके बाद अर्थात् संथारा करनेकी आज्ञाजब
स्कन्दक अनगार ने श्रमण भगवान् महावीर प्रभु से प्राप्त करली तब वे
स्कन्दक अनगार भगवान् की उस आज्ञा की प्राप्ति से अपने आप बहुत
ही अधिक हर्षित हुए ' उन्हें चित्त में इतना अधिक संतोष प्राप्त हुआ
कि कुछ कहा नहीं जा सकता उनका हृदय आनंदोल्लास से अत्यन्त

स्थचिरोनी पासे सामायिक आदि अगियार अंगोनुं सारी रीते अध्ययन कथुं
अने पुरां गार वर्षं सुधी श्रमणु पर्यायनु पावन करीने (मासियाए संलेह-
णाए) ओक मासना संथाराथी (अत्ताणं झूसित्ता) पोताने युक्त करीने (सट्ठि
भत्ताइ अणसणाए छेदेत्ता) साठ भक्तोनु अनशन द्वारा छेदन करीने-ओट्ठे के
२६ उपवासो पुरा करीने (आलोइयपडिक्कंते) आलोचना तथा प्रतिक्रमण करीने
(समाहिप्ते) समाधि प्राप्त करीने (आणुपुञ्जीए कालधम्मगए) क्रमशः काल-
धर्म पाभ्या-भरण पाभ्या ॥ सू० १६ ॥

टीकार्थ—“ तएण से खंदए अणगारे समणेण भगवया महावीरेण अब्भ-
णुन्नाए समाणे ” तयारे स्कन्दके अणुगारने श्रमणु भगवान् महावीरे संथारे
करवानी अनुज्ञा आपी तयारे तेमने मनमा धुण्णो न छर्षं थयो, तेमना चित्तमां
अवर्णुनीय संतोष थयो, अने तेमनु हृदय आनंदोल्लासथी परिपूर्णं थयं ग थुं

પસ્યાસૌ શિરસ્યાર્ત્તં તમ્ શિરસિ પરિભ્રમણયુક્તમ્ “ મસ્તકે અર્જલિ કૃત્ ”
 મસ્તકે અર્જલિ કૃત્વા પૂર્વોક્તમકારેણાજ્ઞાં મસ્તકે કૃત્વેત્યર્થઃ ૧૬૦ વપાસી ”
 ૧૬ વક્ષ્યમાણમકારેણાવાદીત્ ઉક્તવાન્ । કિમુક્તવાન્ તત્રાહ “ નમોત્પુર્ણ ”
 ઇત્યાદિ । “ નમોત્પુર્ણ અરિહંતાર્ણ મગધતાર્ણ જાવ સંપત્તાર્ણ ” નમોઽસ્તુ સત્ત
 અર્હદ્ભ્યો મગધદ્ભ્યો યાવસ્તા પ્રાપ્તેભ્યઃ સિદ્ધિગતિનામકસ્થાનં ગતેભ્યો યાવત્પદેન
 “ નમોત્પુર્ણ ” इत्यस्य सर्वोऽपि पाठः संग्राहः “ नमोत्पुर्णं समणस्त मगधो
 महावीरस्त ” नमोऽस्तु खलु भ्रमणाय मगधते महावीराय ‘जाव संपावितकामस्त’
 यावत् संपावुकामाय सिद्धिगतिनामधेयस्थानं प्राप्तये प्रपतमानाय “ वदामि षं
 मगधत तत्पगय इहगय ” वदे खलु मगधन्त तत्रगत समवसरणेस्त्वितमिहगत
 इहैव स्थितोऽहमित्यर्थ “ पामउ मे मगध तत्पगये इहगय ” पश्यन्तु मां मग-

કે રૂપ મેં જાહા કિ જિસસે વણોં હો નચ આપસ મેં ૧૬ વૃસરે નચોં
 કે સાય મિલ જાવે—ફિર ઉસ અંજલિ કો વહોં ને મસ્તક કે પાસ સે
 દક્ષિણ કી ઓર સે લેકર ત્રીન ચાર ઘુમાયા, ઘુમાકર ફિર ડન્હોં ને ઉસ
 અંજલિ કો અપને મસ્તક—લલાટ કે પાસ રચા—ઝોર ઇસ પ્રકાર સે
 ઉચ્ચારણ ક્રિયા—ડન્હોંને કયા કહા સો કહા જાતા હૈ—(નમોત્પુર્ણ
 અરિહંતાર્ણ મગધતાર્ણ જાવ સંપત્તાર્ણ) યાવત્ સિદ્ધિગતિ નામક
 સ્થાન કો પ્રાપ્ત હુવ અર્હત મગધતોં કો મેરા નમસ્કાર હો । (નમોત્પુર્ણ
 સમણસ્ત મગધો મહાવીરસ્ત) અમણ મગધાન્ મહાવીર કો મેરા
 નમસ્કાર હો । (જાવ સંપાવિતકામસ્ત) ક્યોં કિ ષે યાવત્ સિદ્ધિગતિ
 નામક સ્થાન કી પ્રાપ્તિ કરને વાલે હૈ । (વદામિ ષં મગધંત તત્પગય
 ઇહગય) યહાં પર રહા હુઆ મૈં સમવસરણમેં સ્થિત ડન ઓઅમણ મગધાન્
 મહાવીરપ્રભુ કો વદના કરતા હુ (પાસડ મે મગધ તત્પગય ઇહગય)

ત્યાર પછી તેમણે પેતાના અજ્ઞાતિજ્ઞ હસ્તોને મસ્તકની પાસેથી જમણી
 બાજુથી યાક કરીને વઢણા કરવા માટે ત્રણ વાર જુમાવ્યા અને ત્યાર બાદ
 મસ્તક (લલા) ની પાસે અજ્ઞાતિ શાખાને આ પ્રમાણે બોલ્યા—“ નમોત્પુર્ણ
 અરિહંતાર્ણ મગધતાર્ણ જાવ સંપત્તાર્ણ ’ સિદ્ધિ ગતિ નામના સ્થાનમા વિરાજમાન
 અર્હત જમવતોને મારા નમસ્કાર હો ‘ નમોત્પુર્ણ સમણસ્ત મગધો મહા
 વીરસ્ત અમણ મગધાન્ મહાવીરને મારા નમસ્કાર હો ‘ જાવ સંપાવિત
 કામસ્ત ’ અમવાન મહાવીરને નમસ્કાર થા માટે કરે છે ? તેઓ સિદ્ધિગતિ
 પ્રાપ્ત કે વાના હોવાથી તેમને નમસ્કાર કરે છે ‘ વદામિ ષં મગધંત તત્પગય
 ઇહગય ’ આ સ્થાને રહેલો હું સમીચરણમા વિરાજમાન શ્રી અમણ જમવાન
 મહાવીરપ્રભુને વઢણા કરે છું (પાસડ મે મગધ તત્પગય ઇહગય) સમીચરણમાં

संनिवायं' देवसन्निपातं देवागमनस्थानं रमणीयत्वात् 'पृथ्वीसिलापट्टयं' 'पृथिवीशि-
लापट्टकम्' "पडिलेहेइ" प्रतिलेखयति "पडिलेहिता" प्रतिलेख्य प्रतिलेखनं कृत्वा
'उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' उच्चारप्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति "पडिलेहिता"
प्रतिलेख्य "दम्भसंथारगं सथरइ" दर्भसंस्तारकं संस्तृणोति "संथरित्ता" संस्तीर्य
'पुरत्थाभिमुहे' पोरस्त्याभिमुखः पूर्वाभिमुखः "संपलियकनिसन्ने" संपल्यक
निर्पणः पल्यङ्कासनेनोपविष्टः "करयलपरिगहियं" करतलपरिगृहीतम् करत-
लाभ्यां परिगृहीतम् "दसनहं" दशनखम् संयोजितद्वन्द्वस्य दशनखं भवति
"सिरसावत्तं" शिरस्यावर्त्तम् । शिरसि आवर्त्तः दक्षिणावर्त्तेनावर्त्तनं परिभ्रमणं

मन्दगती से यतनापूर्वक चढे कि जो कडाइ स्थविर सलेखना की
विधि संपादन कराने में कुशलमनि थे । वहाँ जाकर उन्होंने ने
'मेहघणसन्निगासं देवसन्निवायं पृथ्वीसिलावट्टयं पडिलेहेइ' काले
मेघ के जैसे वर्णवाले-काले पृथ्वी शिला पट्ट की जिमकी सुन्दरता
से आकृष्ट होकर जिस पर देव आने रहते थे प्रतिलेखना की । (पडि-
लेहिता (उसकी प्रतिलेखना करने के बाद फिर उन्होंने ने (उच्चार
पासवणभूमिं पडिलेहेइ) उच्चार प्रस्रवण योग्य भूमि की प्रतिलेखना
की । (पडिलेहिता) इस तरह जब उनका प्रतिलेखना का कार्य समाप्त
हो चुका-तब उसके बाद उन्होंने (दम्भसंथारगं सथरइ) दर्भ का
खंधारा बिछाया (संथारित्ता) बिछाकर फिर वे उस पर (पुरत्थाभिमुहे)
पूर्वदिशा की ओर मुँह करके (संपलियंकनिसन्ने) पद्मासन से बैठ
गये । बैठकर (करयलपरिगहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं
कट्टुं एव वयासी) उन्होंने ने अपने दोनों हाथों को इस प्रकार से अंजलि

यतनापूर्वक, तेमण्णे विपुलायत्त पर्वत पर आरोहणं कर्तुं" त्यां जन्ने "मेह-
घणसन्निगासं देवसन्निवायं पृथ्वीसिलावट्टयं पडिलेहेइ" काला मेघना जेवा श्याम
वेणुवाणा, अने जेनी सुंदरताने कारण्णे हेवा पणु आकर्षाज्जिने त्या आवतां
छेता जेवा पृथ्वीशिलापट्टकनी तेमण्णे प्रतिवेचना करी "पडिलेहिता" तेनी
प्रतिवेचना करीने "उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ" उच्चार प्रस्रवणने योग्य
भूमिनी प्रतिवेचना करी "पडिलेहिता" तेनी प्रतिवेचना करीने "दम्भ-
संथारग सथरइ" दर्भने सथारे भिछाज्जे "संथारित्ता" सथारे भिछा-
वीने तेना पर "पुरत्थाभिमुहे" पूर्व दिशा त इ भुण करीने "संपलियक
निसन्ने" पद्मासन करीने जेसी गया जे आसने जेभीने "करयलपरिगहियं
दसनहं सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु एव वयासी" तेमण्णे तेमना जेने
हाथ जेवी रीते जेडया के जेक-हाथना नण्ण भीम हाथना नण्णना स्थिति उदे

प्रत्याख्यामि यावज्जीवम् “ जाव मिच्छादंसणसत्तल पच्चक्खामि ” यास्तु मिथ्या
दर्शनश्चर्यं प्रत्याख्यामि “ एव सच्चं भसणपाणत्ताइमसाइम चउच्चिहं पि आहार
पच्चक्खामि जावज्जीवाए ” एव सर्वमश्नपानत्तादिम चतुर्विधमप्याहारं प्रत्या
ख्यामि यावज्जीवम् “ जं पि य णं इमं सरीरं इहं फलं पियं जाव फुसंतु ” य
पि च खलु इदं शरीरमिष्टं कान्तं मियं यावत् स्पृशन्तु, इह यावत्पदेन “ मशुनं ”
मनोग्रम् इत्यारभ्य ‘ परीक्षोवसगा ’ परीपहोपमगा, इत्यन्तानां पशानां प्रश्न
कर्षण्यम् ‘ फुसंतु ’ इति मा स्पृशंतु इति सम्बन्धः, ‘ पि फहु ’ इति कृत्वा-इति
विचार्य प्रयत्नेन परिपोषितम् “ एण पि ण ’ एतदपि खलु शरीरमपि “ चरमेहि
वस्सासनिस्सासेहि ’ चरमेरतिमैः उच्छ्वास-निःश्वासेः “ वोसिरामि ” व्युत्सृजामि

भी मैं वन्हीं श्रमण भगवान महावीर की साक्षी पूर्वक समस्त प्राणानि
पात का यावज्जीव-जय तक जीवन है तब तक-परित्याग करता हूँ
(जाव मिच्छादंसणसत्तल पच्चक्खामि) यावत्-मृपायाद से लेकर मिथ्या
दर्शन शरय तक के अठारह पापों का भी परित्याग करता हूँ । (एवं)
इसी तरह से सव्य अस्त्रं, पाण, स्वाइम साइम चउच्चिहं पि आहारं
पच्चक्खामि जावज्जीवाए) समस्त अशन का, पान का, प्राण्यका,
और स्थायका इन चारों प्रकार के आहार का जीवन पर्यन्त के लिये
त्याग करता हूँ । तथा-‘ जं पि य णं इमं सरीरं इहं फलं पियं जाव फुसंतु ’
जो यह मेरा शरीर है कि जिसे मैंने पहिले इष्ट ‘ का-व ’ मिय आदिरूप
में मान रखा था तथा इसे किसी भी परीपह आदि का स्पर्श न हो इस
विचार से जिसे मैंने परिपालित किया था सो ‘ एव पि य ण चरमेहि
वस्सासनिस्सासेहि ’ अब इस शरीर को भी मैं चरम उच्छ्वास निः

वीरनी साक्षीके हूँ समस्त प्राणतिथाने। एवमप्यन्त त्याग ३३ ३
‘ जाव मिच्छादंसणसत्तल पच्चक्खामि ” मिथ्यादर्शन शरय पय तन्म अहारे
पापस्थानेने। पण एवमप्यन्त परिस्थान ३३ ३ “ एव ” आ शीते
‘ सच्चं भसणं पाणं स्वाइम साइम चउच्चिहं पि आहार पच्चक्खामि जाव
ज्जीवाए ’ समस्त अशन पान, प्राण्य अने न्याय के आरे प्रशरना आदा
रने। एवमप्यन्त त्याग ३३ ३ तथा “ जं पि य णं इमं सरीरं इहं फलं
पियं जाव फुसंतु ” भाह आ शरीर के अने मे पदेतां छष्ट, कान्त नि
आदि भा यु दंतु अने तेने ठाई पण प्रशरनी पीज मदन करी न ३३
ते भाटे हूँ ध्यान राखतो। अने ते प्रशर तेनु परिपालन करतो। अने।
के शरीरने। पण “ एव पि य णं चरमेहि वस्सास निस्सासेहि ” चरम उच्छ्

वान् तत्र गत इह गतम् ज्ञानदृष्ट्या “ त्ति कट्टु ” इति कृत्वा, ‘ वंदइ नमंसइ ’
 वन्दते नमस्यति “ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी ” वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम
 वादीत् “ पुण्वि पि मए ” पूर्वमपि मया “ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए ”
 श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके = समीपे “ सव्वे पाणाइवाए पच्चक्खाए
 जावज्जीवाए ” सर्वः प्राणातिपातः प्रत्याख्यातो यावज्जीवम् “ जावमिच्छादंसण-
 सल्ले पच्चक्खाए जावज्जीवाए ” यावत् मिथ्यादर्शनशल्यं प्रत्याख्यातं यावज्जी-
 वम् । अत्र यावत्पदेन ‘ मुसावाए पच्चक्खाए ’ इत्यारभ्य “ मायामोसा पच्च-
 क्खाए ” इत्यन्तानां अष्टादशानां पापानां ग्रहणं कार्यम् ‘ इयाणिं पियणं ’ इदानी-
 मपि च खलु “ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए श्रमणस्य भगवतो महावीर
 स्यान्तिके “ सव्वे पाणाइवाए पच्चक्खामि जावज्जीवाए ” सर्वं प्राणातिपातं

समवमरण में स्थित हुए वे भगवान् अपनी ज्ञानदृष्टिद्वारा यहां रहे
 हुए सुझे देखें । (त्ति कट्टु) ऐसा कहकर उन स्कन्दक अनंगारं ने
 (वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर को वहां से वंदना की उन्हें
 नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार कर फिर उन्होंने
 (एवं वयासी) इस प्रकार से कहा—(पुण्वि पि मए समणस्स भग
 वओ महावीरस्स अंतिए) मैंने पहिले भी श्रमण भगवन महावीर
 के समीप (सव्वे पाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए) समस्त
 प्राणातिपातों का जीवन पर्यन्त त्याग कर दिया था (जाव मिच्छा
 दंसण सल्ले पच्चक्खाए जावज्जीवाए) यावत् मृषावाद से लेकर
 मिथ्यादर्शन शल्य तक के अठारह पापों का भी जीवन पर्यन्त त्याग
 कर दिया था । (इयाणिं पियणं समणस्स भगवओ महावीरस्स
 अंतिए सव्वे पाणाइवाए पच्चक्खामि जावज्जीवाए) अब इस समय

विराजता भगवान् महावीर तेमनी ज्ञानदृष्टि द्वारा अच्छी रહેला भने जेवे
 “ त्ति कट्टु ” जे प्रमाणे कहीने ते स्कन्दक अणुगारे “ वदइ नमंसइ ” श्रमण
 भगवान् महावीरने त्याथी जे पदणु नमस्कार कर्या “ वंदित्ता नमंसित्ता एव
 वयासी ” पदणु नमस्कार करीने आ प्रमाणे जेदथा “ पुण्वि पि मए सम-
 णस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए ” जे पड़ेला भगवान् महावीरनी सभक्ष
 “ सव्वे पाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए ” समस्त प्राणातिपातोनो जीवन
 पर्यन्त त्याग कर्यो हुतो “ जाव मिच्छादंसणसल्ले पच्चक्खाए जावज्जीवाए ”
 तथा मृषावादथी लखने मिथ्यादर्शन शल्य पर्यन्तना अकारे पापोनो जे
 जीवनपर्यन्त त्याग कर्यो हुतो “ इयाणिं पियणं समणस्स भगवओ महावीरस्स
 अंतिए सव्वे पाणाइवाए पच्चक्खामि जावज्जीवाए ” अत्यारे पणु भगवान् महा-

विमत्ता "एकादशाङ्गायधीत्य" बहुपट्टिपुष्पाङ्ग "बहुपट्टिपूर्वनि" दुबालसवा-
साङ्ग "द्वादशवर्षाणि" समणपरियागं पाउणिष्ठा "आमण्यपर्याय पालफिवा
"मासिपाए सलेहणाए" मासिपया संलेखनया "अवाणं वृत्तिषा" आत्मानं
ओपयित्वा "सद्धिं भत्ताङ्ग अणसणाए छेदिता" पट्टि भक्तानि अनश्नेन छित्ता
"आलोइय पडिक्कते" आलोचितप्रतिक्रान्तः=आलोचितं गुरवे निवेदितं यदति
चारजातं सत्प्रतिक्रान्तम्=अवरणविपरीकृतं यनासौ आलोचितप्रतिक्रान्तः स्वया
आलोचितध्यासौ आलोचना पापमयाक्षनालोचनामहणात् प्रतिक्रान्तप्रमिथ्या-
दुप्लुतदानात् । इति आलोचितप्रतिक्रान्तः । "समाद्विपत्ते" समाधिप्राप्तः शान्त
मिथः "आणुपुव्वीए" आनुपूर्व्या=क्रमेण 'कालंगए' कालगतः मरणं प्राप्ता ॥१६॥
भगवान् महावीर के (तहारुवाणं घेराण अंतिण) तथा रूपवाले स्वयिरी
ले समीप (सामाइयमाइयाहं) सामाइक आदि (एक्करम अगाइ)
प्यारह अगों का (अद्विजिता) अच्छी तरह से अध्ययन करके (बहु
पट्टिपुष्पाङ्ग) ठीक (दुबालसवासाङ्ग) प्यारह वर्षतक (सामणपरियाग
पाउणिष्ठा) आमण्यपर्याय का पालन किया-उसे पालन करके (मासि
पाए सलेहणाए) एक मास की संलेखना द्वारा वन्दों ने 'अस्सार्णं वृत्तिषा'
'अपनी आत्मा को युक्त करते हुए अर्थात्-लगानार-एक महिने
'तक संलेखना का पालन करते हुए 'सद्धिं भत्ताङ्ग अणसणाए छित्तिषा'
अनश्नान द्वारा साठ भक्तों का छेदन करके 'आलोइय पडिक्कते' गुरु के
समक्ष अपने अनिवारों के निवेदन करने से, उनसे फिर नहीं करने के
कारण प्रतिक्रान्त बन अथवा अपने पापों के प्रकाशन द्वारा युहीत मिथ्या
बुद्धिसे आलोचित होकर प्रतिक्रान्त बन 'समाद्विपत्ते' शान्त चित्त
होकर 'आणुपुव्वीए' क्रमछा 'कालंगए' कालधर्म को प्राप्त किया ॥१६॥
भगवान् महावीरना ते भजना स्थविशे पासे 'सामाइयमाइयाहं' आमावि
आदि 'एक्करमअगाइ' अजियाए अजोए 'अद्विजिता' आरी रीते
अध्ययन करीने "बहुपट्टिपुष्पाङ्ग" पूरा "दुबालसवासाङ्ग" आर पयं बुद्धी
"सामणपरियागं पाउणिष्ठा" आमण्य पर्याय पालन क्यु तेने पालन करे
"मासिपाए संलेहणाए" ओके भासना समासाधी "अवाणं वृत्तिषा" पातानी
जतने सुद्ध करीने—"सद्धिं भत्ताङ्ग अणसणाए छेदिता" अनश्नान द्वारा साठ
भक्त्येने छेदन करीने (२६ उपवास पूरा करीने) 'आलोइय पडिक्कते'
शुद्धी समक्ष पातानी अतिथारो (बोयो) न निवेदन करीने जने जे रीते
तेनी आलोचना द्वारा प्रतिक्रान्त जनीने 'समाद्विपत्ते' शान्त चित्ते "आणु
पुव्वीए" अमथा 'कालंगए' कालधर्म आमा ॥ १६ ॥

=परित्यजामि शरीरविषयं मोहमपि परित्यजामीति भावः “त्तिकट्टु” इति कृत्वा=इति परिचिन्त्य “संलेहणा झूमणा झूसिए” संलेखना जोषणा जुष्टः भक्तपाणपडियाइक्खिए” भक्तपानप्रत्याख्यातः=प्रत्याख्यातभक्तपानः “पाओवगए” पादपोषगतः पादपोषगमननामकं संस्तारकं संप्राप्तः “कालं अणवकंखमाणे विहरइ” कालं मृत्युम् अनवकांक्षन् अनिच्छन् विहरति तिष्ठतीति। “तएणं से खंदए अणगारे” ततः खलु स स्कन्दकोऽनगारः “समणस्स भगवओ महावीरस्स” श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य “तद्दहस्वाणां धेराणमतिए” तथारूपाणां स्थविराणामतिके “सामाडयमाइयाइ” सामायिकादीनि “एकारसअंगाइ अहि-

श्वास तक छोड़ता हूं। अर्थात् मैं शरीरविषयक मोह का भी परित्याग करता हूं। ‘त्तिकट्टु’ इसप्रकार मन में विचार कर ‘संलेहणा झूमणा झूसिए’ काय और कषाय की कृश करनेवाली संलेखना को स्वीकार लिया ‘भक्तपाणपडियाइक्खिए’ उन स्कन्दक अनगार ने भक्त पान का प्रत्याख्यान कर दिया और ‘पाओवगए’ पादपोषगमन नामक संधारे में स्थित हो गये। उस स्थिति में उन्होंने ‘कालं अणवकंखमाणे विहरइ’ अपने मरण की चाहना नहीं की, तात्पर्य कहने का यह है कि संलेखना में स्थित हुआ मुनि यदि अपने मरण की या जीवन की आशंका करता है-तो उसमें उसको अतिचार का पात्र होना पड़ता है। इसलिये यहां कहा गया है कि स्कन्दक अनगार ने पादपोषगमन संधारा धारण कर अपने मरण की आकांक्षा नहीं की अर्थात्-वह पादपोषगमन संधारा उनका बिलकुल निरतिचार था। (तएणं से खंदए अणगारे) इस तरह उन स्कन्दक अनगार ने (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण

वास निश्वास पर्यन्त त्याग कर छु-ओटवे के ओ शरीरने मोह पण छोडु’ छुं “त्तिकट्टु” मनमां ओवे विचार करीने “संलेहणा झूमणा झूसिए” काया अने कषायेने क्षीण करनार संधारे कथीं “भक्तपाणपडियाइक्खिए” तेमणे थारे प्रकारने आहारने त्याग कथीं “पाओवगए” पादपोषगमन नामने संधारे कथीं ओ स्थितिमा तेमणे “काल अणवकंखमाणं विहरइ” पोताना भरखुनी पण आकाक्षा राणी नडीं. करण के संधारे करनार मुनि ओ पोताना भरखुनी के एवननी आकाक्षा राणे तो तेने अतिचार दोष लागे छे. तेथी ओ अडी कहु छे के स्कन्दक अणुगारे पादपोषगमन संधारे करीने पोताना भरखुनी आकाक्षा करी नडीं. ओ रीते तेमने पादपोषगमन संधारे अतिचार दोषथी रहित छेतो “तएण से खंदए अणगारे” आ रीते ते स्कन्दक अणुगारे “समणस्स भगवओ महावीरस्स तद्दहस्वाणां धेराणं अतिए

पायीस सागरोधमाहृ टिहृ पणत्ता से णं भत्त स्रंदग दयताओ
 देवलायाओ आउक्खवणं भयक्खवणं टिहृक्खवणं अणत्त
 च णं चट्ठा कहिं गच्छिहिहृ कहिं उययज्जिहिहृ गोयमा महा
 धिदहे पासे सिद्धिहिहृ बुद्धिहिहृ मुच्चिहिहृ परिणि-याहिहृ
 सव्वदुक्खाणं अत्त करोहिहृ ॥ सू०१७ ॥

॥ धिनियसयस्स पढमो उदेसा समत्तो ॥ २ ॥

छाया—ततः गच्छ तत्पथिना भगवत् रश्मिदामनगारं कासगर्गं द्वारा
 परिनिर्वाणवृत्तिं कायोत्सर्गं कर्तुं नि कृत्वा पापवीररात्रिं वृद्धिं वृत्तिं विपु
 लात् पर्यवात् क्षेपः क्षेपः प्रत्यक्षोक्तिं प्रत्यक्षं यत्नीय भ्रमणो भगवान् महावीर
 स्तर्पणपागच्छति उपागत्य भ्रमणं भगवन् महावीरं पश्यन् तस्यैव पश्चिमा

‘तण्णसे’ इत्यादि ।

सुप्रार्थ—(तण्ण) इस के बाद (से धेरा भगवतो) उन स्व-
 पीर भगवतो ने (एवम् अणगार) रश्मिदामनगार को (कासगर्ग
 जागित्ता) कासगत जान कर (परिनिष्वाणवृत्तिं काउत्सर्ग
 करेति) उनके परिनिर्वाण निमित्त कायोत्सर्ग किया
 (करिता पत्तवीरराहं गिण्हति) कायोत्सर्ग करके फिर उन्होंने पात्र और
 पीवरों का-धर्मों को किया (गिण्हिता) लेकर फिर वे (विज्झाओ
 पक्खपाओ) उस विपुल गर्वण से (सण्णं सण्णं) पीर २-ईयावधो
 धन करते हुए मन्दगति से (पगारुहति) नीचे उतरे । (पच्चोरुहिता)
 नीचे उतर कर (जेजेय समणे भगव महावीर सेजेय उपागच्छति)

“तण्ण से” इत्यादि ।

सुप्रार्थ—(तण्ण) त्थाए वाह (त धरा भगवतो) ते रश्मिदामनगारो
 अयं मे (एवम् अणगार) रश्मिदामनगार (कासगर्ग जागित्ता) कासगर्ग
 जागित्ता ॥ ते अण्णोने (परिनिष्वाणवृत्तिं काउत्सर्ग करेति) तेभ्यो तेभ्यो
 परिनिर्वाण निमित्त कायोत्सर्गं कर्तुं (करिता पत्तवीरराहं गिण्हति) अथ
 त्थं कर्तुं तेभ्यो तेभ्यो पात्र अने पत्रो वीधा (गिण्हिता) ते अण्णोने
 तेभ्यो (विज्झाओ पक्खपाओ) विपुलायुध पथत उरि धी (सण्णं सण्णं) भन्
 अतिधी (यत्नीय भूयः) (पच्चोरुहति) ॥ अथ उरि पच्चोरुहिता) नीध उरिने
 जेजेय समणे भगव महावीरे सेजेय उपागच्छति) अथ अण्ण अण्णान महावीर

मूलम्-तएणं ते थेरा भगवंतो खंदयं अणगारं कालगयं
जाणित्ता परिनिव्वाणवत्तिं काउसगं करेंति करित्ता पत्त-
चीवराइं गिण्हंति गिण्हित्ता विउलाओ पव्वयाओ सणियं
सणियं पच्चोरुहंति, पच्चोरुहित्ता जेणेव समणे भगवं महा-
वीरे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं
वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी, एवं खलु
देवाणुप्पियाणं अंतेवासी खंदए नासं अणगारे पगइ भइए
पगइ विणीए पगइ उवसंते पगइ पयणु कोहमाणमायालोभे
मिउमइवसंपन्ने अल्लीणे भइए विणीए से णं देवाणुप्पिए
णं अब्भणुत्ताए समाणे सयमेव पंचमहव्वयाइं आरोवित्ता
समणाय समणीओय खामेत्ता, अम्हेहिं सद्धिं विउलं पव्वयं
तं चेव निरवसेसं जाव अणुपुव्वीए कालंगएइमेयसे आयार
भंडए भंते, त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ
नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी एवं खलु देवाणुप्पि-
याणं अंतेवासी खंदए नासं अणगारे कालमासे कालं किञ्चा
कहिं गए कहिं उववन्ने गोयमाइ समणे भगवं महावीरे भगवं
गोयसं एवं वयासी एवं खलु गोयमासअ अंतेवासी खंदए णामं
अणगारे पगइभइए जाव से णं सए अब्भणुत्ताए समाणे
सयमेव पंचमहव्वयाइं तं चेव सव्वं अवसेसिअं नेयव्वं जाव
आलोइअप्रडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किञ्चा अच्चुए
कप्पे देवत्ताए उववन्ने तत्थ णं अत्थे गइयाणं देवाणं वावीसिं
सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता तुस्स णं खंदयस्स वि देवस्स

तदेव निरवशेष यावदानुपूर्व्या कालं गतः इदञ्च तस्माचारमाण्डकम् ? मर्दत इति मगधान् गौतमः भ्रमणं भगवान् महावीरं वन्दते नमस्परि वन्दित्वा नमस्विता एवमवाधीत्—एव खलु देवानुप्रियाणामन्ते गसी स्कन्दको नामानगारः कालमासे कालं कृत्वा कुप गतः कुप्रोत्पन्नः गौतम इति भ्रमणो भगवान् महावीरो मगधन्त गौतममेवमवाधीत् ॥ ४ ॥ खलु गौतम ! मगधसेवासी स्कन्दको नामानगारः प्रकृतिस्त्रिंशे

(विजल पत्रवय तं चेन्न निरवशेषं जाय आणुपुष्कीण काल गय) विपुल पर्यमपर गये ये—(यहाँ सय अवशिष्ट कथन जैसा पहिले लिखा जा चुका है समझ लेना चाहिये) अथ ये स्कन्दक अनगार क्रमशः कालधर्म को प्राप्त हो चुके हैं (इमेय से आचारमण्डण) ये उनके आचारमाण्डक—उपकरण हैं । इतने में (अन्तेसि मगध गोयमे समणं भगव महावीर वदइ नमंसइ) हे भदन्त ! ऐसा कहकर भगवान् गौतम ने भ्रमण भगवान् महावीर को वंदना की नमस्कार किया । (वदित्ता नमसित्ता) वन्दना नमस्कार कर (एवं वयासी) फिर प्रभु से उन्होंने ने इस प्रकार पूछा । (एवं खलु देवानुप्रियाणं अन्तेवासी स्कन्दक नाम अनगारे कालमासे कालं किरुचा कहिगए, कहि उवयन्ने) हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय के शिष्य स्कन्दक नामके अनगार काल अक्षर में काल करके कहाँ गये हैं ? कहाँ उत्पन्न हुए हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! इस प्रकार संबोधित करके (समणे भगवं महावीरे) भ्रमण भगवान् महावीर ने (मगधं गोयम एवं वयासी) भगवान् गौतम से इस प्रकार कहा

(वन्देहि सज्जि) अमारी साथे । विजल पत्रवय त चेन्न निरवशेषं जाय आणुपुष्कीण काल गय) विपुलाक्षर पाँच पर गया वंता (अर्थात् अमस्त कथन आजण लब्ध्या प्रमाणे समज्जु) ते स्कन्दक अनगार कथय । काणधम पाभीने छे (इमे य से आचारमण्डण) आ तेमना पात्र वन्न आदि उपकरणो छे त्वारे (मते चि मगध गोयमे समणं भगव महावीर वदइ नमसरं) भगवान् गौतमि भ्रमण भगवान् महावीर ने ' हे भदन्त ! ' जेपु संबोधन करीने वदइ नमस्कार कहाँ । (वदित्ता नमसित्ता एव वयासी) वदइ नमस्कार करीने तेमणे भगवान् महावीर प्रभुने आ प्रमाणे प्रश्न पूछ्यो (एवं खलु देवानुप्रियाणं अन्तेवासी स्कन्दक नाम अनगारे कालमासे कालं किरुचा कहि गए कहि उवयन्ने) हे भदन्त ! आप देवानुप्रियाणा शिष्य स्कन्दक नामका अनगार काणधम पाभीने कहाँ गया छे ? कहाँ उत्पन्न वया छे ? (जेयवे हे भदन्त अतिमा जया छे) (गोयमा !) हे गौतम ! जे प्रभु संबोधन करीने (समणे भगवं महावीरे) भ्रमण भगवान् महावीर (मगध गोयम एवं

નમસ્યિત્વા એવમાદિષુઃ । એવં ચલુ દેવાનુપ્રિયાણામન્તેવાસી સ્કન્દકો નામાગારઃ
પ્રકૃતિભદ્રકઃ પ્રકૃતિવિનીતઃ પ્રકૃત્યુપશાન્તઃ પ્રકૃતિ પ્રતનુ ક્રોધમાનમાયાલોભો મૃદુ-
માર્દવસંપન્ન આલીનો ભદ્રકો વિનીતઃ સ ચલુ દેવાનુપ્રિયૈરભ્યનુજ્ઞાતઃ સન્ સ્વયમેવ
પશ્ચમહાવ્રતાન્યારોપ્ય શ્રમણાંશ્ચ શ્રમણીશ્ચ ક્ષમયિત્વા અસ્માભિઃ સાધં વિપુલં પર્વતં

જહાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ચિરાજમાન થે વહાં પર વે આયે । (ઉવા-
ગચ્છિત્તા) વહાં આકર (સમણં ભગવં મહાવીરં વંદહ નમંસહ) ઉન્હોં ને
શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કો વંદના કી-નમસ્કાર કિયા (વદિત્તા નમં-
સિસા) વંદના નમસ્કાર કર (એવં વયાસી) ફિર વે હસ પ્રકાર સે કહને
લગે- (એવં ચલુ દેવાણુપ્પિયાણ અતેવાસી ચંદણ ણામં અણગારે પગહ-
મહણ પગહિવિણીણ ' પગહુવસંતે ' પગહપયણુકોહમાણમાયાલોભે) હે
ભદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય કે શિષ્ય સ્કન્દક નામ કે અન્નગાર કિ જો
પ્રકૃતિ સે વિનીત થે ' પ્રકૃતિ સે ઉપશાન્ત થે ' પ્રાકૃતિ સે પ્રતનુ ક્રોધ
માન, માયા ઓર લોભ વાલેથે (મિડમહવસંપન્ને) પ્રકૃતિ સે અત્યન્ત
નિરભિમાની થે (અલ્લીણે મહણ વિણીણ) તથા તપ સંયમ આદિ અનુષ્ઠા-
નોં કે કરને મેં જો સદા તત્પર રહતે થે ' ભદ્રક થે ' ઓર વિનીત થે
(સે ણં દેવાણુપ્પિણં અમણુન્નાણ સમાણે) વે આપ દેવાનુપ્રિય સે આજ્ઞા
પ્રાપ્ત કર (સયમેવ પંચ મહવ્વચાહં અરોવિત્તા) અપને આપ પાંચ મહાવ્રતોં
કો આરોપિતકરકે (સમણા ય સમણીઓ ચામેત્તા) તથા શ્રમણ ઓર શ્રમ-
ણિયાંસે (ક્ષમાપના) ચમતચામણા કરકે (અમ્હેહિં સદ્ધિં) હમલોનોંકે સાથ

ચિરાજતા હતા ત્યાં આવ્યા (ઉવાગચ્છિત્તા) ત્યાં આવીને (સમણ ભગવં મહા-
વીર વંદહ નમંસહ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યા (વદિત્તા
નમંસિસા) વંદણા નમસ્કાર કરીને (એવં વયાસી) આ પ્રમાણે કહ્યું — (એવં
ચલુ દેવાણુપ્પિયાણ અતેવાસી ચંદણ ણામં અણગારે પગહ મહણ, પગહ વિણીણ,
પગહ ચવસંતે, પગહપયણુકોહમાણમાયાલોભે) હે ભદન્ત ! આપ દેવાનુપ્રિય
ના શિષ્ય, સ્કન્દક નામના અણુગાર કે જે ભદ્ર, વિનીત અને ઉપશાન્ત
પ્રકૃતિવાળા હતા જેનામાં સ્વાભાવિક રીતે જ ક્રોધ, માન, માયા અદ્ય
પ્રમાણુ મા જ હતા, (મિડમહવસંપન્ને) જેઓ અત્યંત નિરભિમાની હતા,
(અલ્લીણે મહણ વિણીણ) જેઓ તપ, સયમ આદિ અનુષ્ઠાનો કરવા માટે સદા
તત્પર રહેતા હતા, જેઓ ભદ્ર અને વિનીત પ્રકૃતિવાળા હતા, (સે ણં
દેવાણુપ્પિણં અમણુન્નાણ સમાણે) તેઓ આપ દેવાનુપ્રિયની અનુજા લઈ ને
(સયમેવ પંચમહવ્વચાહં અરોવિત્તા) પોતાની જાતે જ પાંચ મહાવ્રતો અગીકાર
કરીને (સમણા ય સમણીઓ ચામેત્તા) સાધુ અને સાધ્વીઓને ખમાવીને

નતરશ્ચ જ્વલુ શ્યુત્વા કુત્ર ગમિષ્યતિ કુત્ર ઉપપત્યતે ગૌતમ ! મહાવિદેહે શ્વે સેત્સ્યતિ મોત્સ્યતે મોત્સ્યતે પરિનિર્વાસ્યતિ સર્વદુઃખાનામતઃ કરિષ્યતિ ॥ સૂ. ૧૭ ॥

ટીકા—“તપ્ણ તે ઘેરા મગધંતો” તતઃ સ્યન્દકસ્ય કાલગમનાનન્તરમ્ સહ તે સ્પથિરા મગધંતઃ “સ્વદય અગગાર વામગય જાણિતા” સ્કન્દકમ્ મનગાર કાલ્માર્થ જ્ઞાત્વા “પરિનિવ્વાણવસિય કાઠસર્ગ કરેતિ” પરિનિર્વાણપ્રત્યય કાયોત્સર્ગ કુર્વન્તિ । પરિનિર્વાણ મરણં તત્ર મરણે યત્ શરીરસ્ય પરિષ્ઠાપન તદપિ પરિનિર્વાણમેવ તદન મત્યયો હેતુર્પસ્ય સ પરિનિર્વાણમત્યયસ્તમ્ પરિનિર્વાણમત્યયમ્

કહિં ગચ્છિહિ, કહિં ઉચ્ચજિજિહિ) હે મદન્ત ! જે સ્કન્દક દેવ દેવ લોક સે અપની આયુ કે ક્ષય હોને પર, મય કે ક્ષય હોને પર, સ્પિતિ કે ક્ષય હોને પર જ્યયકર કહાં જાવેંગે, કહાં ઉત્પન્ન હોંગે ? (ગોપમા) હે ગૌતમ ! (મહાવિદેહે બાસે સિજ્ઞિહિ, ઘુજ્ઞિહિ મુચ્ચિહિ, પરિગિન્વાહિ, સબ્બદુક્ખાણ અતં કરેહિ) જે સ્કન્દક દેવ અચ્યુત દેવલોક સેચ્ચવ કર મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મેં સિદ્ધ હોંગે, બુદ્ધ હોંગે છુદ્ધ હોંગે પરિનિવૃત્ત હોંગે ઓર સમસ્ત દુઃખોં કા મન્ત કરેંગે ॥ સૂ. ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—(તપ્ણ તે ઘેરા) સ્કન્દક કે કાલગત હો જાને કેબાદ જન સ્પથિર મગધન્તોં ને (સ્વદયં અગગાર કાલગયં જાણિતા) સ્કન્દક મનગાર કો કલગત જાનકર (પરિનિવ્વાણવસિય કાઠસર્ગ કરેતિ) પરિનિર્વાણપ્રત્યયવાલા કાયોત્સર્ગ ક્રિયા । પરિનિર્વાણ શબ્દ કા અર્થ મરણ હૈ । હસ મરણ મેં જો શરીર કા પરિષ્ઠાપન હોગા હૈ વહ બી પરિનિર્વાણ હી હૈ । યહ પરિનિર્વાણ જિસે કાયોત્સર્ગ કરને મેં કારણ હોતા હૈ, વહ

જ્વલનિહિ) હે મદન્ત ! તે સ્કન્દકદેવ દેવલોકમાંથી તેમના આયુના ક્ષય થતા, લવનો ક્ષય થતા, સ્થિતિના ક્ષય થતા ત્યાંથી અવિને ક્યાં જશે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? (ગોપમા) હેગૌતમ ! (મહાવિદેહે બાસે સિજ્ઞિહિ, ઘુજ્ઞિહિ મુચ્ચિહિ, પરિગિન્વાહિ સબ્બદુક્ખાણ અતં કરેહિ) તે સ્કન્દક દેવ અચ્યુત દેવલોકમાંથી અવિને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે બુદ્ધ થશે, પરિનિવૃત્ત થશે અને સમસ્ત દુઃખોના અંત કરનાર થશે ॥ સૂ. ૧૭ ॥

ટીકાર્થ—(તપ્ણ તે ઘેરા સ્વદય અગગાર કાલગય જાણિતા) તે સ્વવિશેષે અપાર અવધુ કે સ્કન્દક અણુના કાળધર્મ પામ્યા છે, ત્યારે તેમણે (પરિનિવ્વાણવસિય કાઠસર્ગ કરેતિ) પરિનિર્વાણ પ્રત્યયવાળો કાયોત્સર્ગ કર્યો પરિનિર્વાણ બોલે મરણ આ મરણમા જે શરીરનું પરિષ્ઠાપન થાય છે તેનું નામ પણ પરિનિર્વાણ જ છે આ પરિનિર્વાણ જે કાયોત્સર્ગ કરવામાં મરણરૂપ

યાવત્ સંઘલુ મયામ્યલુજાત. સન્ સ્વયમેવ પશ્ચમદ્વાત્રતાન્યરોપ્ય તદેવ સર્વમવ-
શિષ્ટ નેતવ્યં યાવદાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ સમાગ્રિપ્રાપ્તઃ કાલમાસે કાલ કૃત્વા
અચ્યુતે કલ્પે દેવતયોત્પન્નઃ તત્રાસ્ત્યેકેપાં દેવાનાં દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ
પ્રજ્ઞતા । તસ્ય સ્કન્દકસ્યાપિ દેવસ્ય દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ।
સ ભદન્ત ! સ્કન્દકો દેવસ્તસ્માત્ દેવલોકાદાયુઃ ક્ષયેણ મનશ્ચયેણ સ્થિતિક્ષયેણાન-

-(એવં સંઘલુ ગોચમા) હે ગૌતમ ! (મમ અતેવાસી સંદર્ષણામં અણગારે
પગહ ભદ્દર્ષણા જાવ સે ણં મર્ષ અન્નમણુજ્ઞાણ સમાણે સયમેવ પંચ
મહુવ્વયાઈ તં ચેવ સન્નં અવસેસિયં નેયવ્વ જાવ આલોહ્ય
પહિક્કંતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નુણ કપ્પે દેવત્તાણ
ઉવવન્ને) મેરા અતેવાસી સ્કન્દક અનગાર કિ જો પ્રકૃતિ ભદ્ર આદિ
પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાલે થે યાવત્ વે મુહ્ધ સે આજ્ઞા લેકર સ્વયં પાંચ,
મહાત્રતોં કો અગીકાર કરકે યાવત્ આલોચિત પ્રતિક્રાન્ત હોકર
સમાગ્રિ પ્રાપ્ત કર, કાલ અવસામં કાલકર્ અચ્યુત નામકે વારહવેં દેવ-
લોક મેં દેવ કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હુણ હૈં । (તત્થ ણં અત્યેગહ્યાણં દેવાણં
વાવીસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લગ્ગત્તા) વહાં પર કિત્તનેક દેવોં કી વાઈસ
સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ કહી ગઈં હૈં । (તત્થ ણં સંદર્શસ્સ વિ દેવસ્સ
વાવીસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લગ્ગત્તા) વહાં ઉસ સ્કન્દક દેવ કી મી
વાઈસ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ હૈં । (સે ણં મંતે ! સંદર્ષ દેવે તાઓ
દેવલોયાઓ આરુક્ષણ મવક્ષણ ઠિ ઇક્ષણ અણંતરં ચયં ચહ્મત્તા

વાસી) ભગવાન ગૌતમને આ પ્રમાણે કહ્યું, (એવં સંઘલુ ગોચમા !) હે
ગૌતમ ! (મમ અતેવાસી સંદર્ષણામં અણગારે પગહ ભદ્દર્ષણા જાવ સે ણં મર્ષ
અન્નમણુજ્ઞાણ સમાણે સયમેવ પંચમહુવ્વયાઈં તં ચેવ સન્નં અવસેસિયં નેયવ્વ
જાવ આલોહ્યપહિક્કંતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નુણ કપ્પે દેવ
ત્તાણ ઉવવન્ને) મારા શિષ્ય સ્કન્દક અણગાર કે જેઓ પ્રકૃતિ ભદ્ર આદિ પૂર્વોક્ત
વિશેષણોવાળા હતાં, જેમણે મારી અનુજ્ઞા મેળવીને સ્વયં પાંચ મહાત્રતો
ધારણ કરીએ (અહીં પૂર્વોક્ત સમસ્ત કથન ગ્રંથે કરવાનું છે તે કથન કયા
મુખી ગ્રંથે કરવું જોઈએ ?) આલોચન દ્વારા પ્રતિક્રાન્ત થઈને, શાન્ત ચિત્તે,
કાળધર્મ પામીને અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકમા દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન
થયા છે. (તત્થ ણં અત્યેગહ્યાણં દેવાણં વાવીસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લગ્ગત્તા) તે
દેવલોકમા દેવોની સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની કહી છે (તત્થ ણં સંદર્શસ્સ
વિ દેવસ્સ વાવીસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પળ્લગ્ગત્તા) ત્યાં આ સ્કન્દક અણગારની કાળ-
સ્થિતી પણ બાવીસ સાગરોપમની છે (સે ણં મંતે ! સંદર્ષ દેવે તાઓ દેવલોયાઓ
આરુક્ષણ મવક્ષણ ઈ અણંતરં ચયં ચહ્મત્તા કહિ ગચ્છિહિ, કહિ

‘ ઉવાગચ્છિન્ના ’ ઉપાગમ્ય “ મમળ મગધ મહાધીર યદ્વન્તિ નમમતિ ” મમલ મગધન મહાધીર યદ્વન્તિ નમમતિ “ યદિન્ના નર્મમિત્તા ” ચન્દિન્ના નમમિત્તા “ વર્ષં વયામી ” વય વધ્યમાણમકારણાવાપ્તિષુ । વિમર્યાદિપુરિત્યાદ “ વર્ષં વયદ્ દયાનુપિયાણામતયામી । ” ચ્ચંચ નામ અણગાર વગદ મદ્દ “ સ્વદ્દ નામાનગારઃ પ્રકૃતિષ્ટકઃ પ્રકૃત્યા સ્વભાવન મદ્દ્ય ઇતિ પ્રકૃતિષ્ટકઃ “ વગદ વિણીવ ” પ્રકૃતિ વિનીતઃ સ્વભાવનૈય વિનયયાન્ “ વગદ ઉપગત ” પ્રકૃત્યુપગતઃ પ્રકૃત્યા સ્વભાવનૈયાવગમટ્ટિમાનિત્યર્થઃ । “ વગદવગણુકોદમાદમાયાલામે સ્મામ ” પ્રકૃતિ પ્રત્યુકોપમાનમાયાલામે સ્વભાવન વય પ્રત્યુકોપમાનમાયાલામે “ મિત્તમદ્દવગવન ” મુદ્દમાર્ત્યર્થવપ્ત પરિણામમુદ્દમાર્ત્યમુતઃ “ અન્દીજ ”

જહાં શ્રી શ્રમળ મગયાન મહાધીરપ્રમુ પિરાગમાન થ વહા પર આવ । ‘ ઉવાગચ્છિન્ના ’ વહાં આકર ઉર્દાન ‘ મમળ મગધ મહાધીર યદ્દ નમસદ ’ શ્રમળ મનયાન મહાધીર કો યદના કી નમસ્કાર કિયા ‘ યદિન્ના નર્મમિત્તા ’ યદના નમસ્કાર કરક ‘ વર્ષં વયામી ’ ફિર ઉર્દાં મેં ઉનસ દમ પ્રકાર વળા, વયા વહા-ના મુદ્દવગર ઇમી વામ કો પ્રકટ કરતે હું— ‘ વય વયદ્ દયાનુપિયાણં અતયામી સ્વદ્દ નામ અણગાર વગદ મદ્દ્ય ’ હ મદ્દન ‘ આવ દયાનુપિય ક અતયામી સ્વદ્દ નામ ક અણગાર જા સ્વભાવ સ મદ્દ્ય છે ’ ‘ વગદવિણીવ ’ સ્વભાવ સ હી વિનીત છે ‘ ‘ ઉપગત ’ સ્વભાવ સ હી જો ઉપગત્ત વૃત્તિ થાલ છે ‘ વગદવગણુકોદમાદમાયાલામે ’ સ્વભાવ સ હી જિનર્મ પ્રાપ ‘ માન ‘ માયા જાગ મોન અનિશાય અત્ત માત્રા મં થ ‘ ‘ મિત્તમદ્દવગવન ’ સ્વભાવ સ હી મુદ્દવ પરિણામવાલ માર્ત્ય થમે સ જા મુદ્દ છે ‘ ‘ અન્દીજ ’ તવ ઓર મયમ આદિ કી

ત્યાં શ્રીશ્રમળ બનયાન મહાધીરપ્રમુ વિરાગતા દત્તા ત્યાં આપ્યા “ ઉવાગચ્છિન્ના ” ત્યાં આવીને નમનું ‘ મમળ મગધ મહાધીર યદ્દ નમસદ ’ મમળ મગધન મહાધીરને વદવા નમસ્કાર કર્યા “ યદિન્ના મગમિત્તા ” વદવા નમસ્કાર કરીને “ વર્ષં વયામી ” આ પ્રમાણે કર્યું— “ વય વયદ્ દયાનુપિયાણં અતયામી મદ્દ નામ અણગાર વગદ મદ્દ્ય ” એ મદ્દન । આ દયાનુપિયના મિત્ત ૨૨-૨૩ નામના અણગાર કે જે સ્વભાવ બદ દત્તા, “ વગદવિણીવ ” જે સ્વભાવે વિનીત દત્તા, ‘ ‘ ઉપગત ’ જે સ્વભાવ ઉપગતવૃત્તિવાળા દત્તા “ વગદવગણુકોદમાદમાયાલામે (જોડ) સ્વાભાવિક રીતે જે બનતા । કોપ, માન માયા અને શોભ અનિશાય અત્ત પ્રમાણમાં દત્તા, “ મિત્તમદ્દવગવન ” સ્વભાવથી જે મુખ પશ્ચિમવાળા માર્ત્ય પદમી જે સ્થા મુખ દત્તા, “ અન્દીજ ” તપ, ધ વમ

કાયોત્સર્ગમ્ મરણનિમિત્તં મરણાનન્તરં ક્રિયમાણં કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, અથવા મરણનિમિત્તકં ધ્યાનવિશેષં કુર્વન્તીત્યર્થઃ ‘કરિત્તા’ કાયોત્સર્ગં કૃત્વા ‘પત્તચીવરાઈ ગિળ્હંતિ’ પાત્રચીવરાણિ ગૃહ્ણન્તિ, તદીયપાત્રવસ્ત્રાદીનાં ગ્રહણં કુર્વન્તિ “ગેળિહ્ત્તા” ગૃહીત્વા “વિઝલાઓ પવ્વયાઓ સણિયં સણિયં પચ્ચોરુહન્તિ” વિપુલાત્ પર્વતાત્ શનૈઃ શનૈઃ પ્રત્યવરોહન્તિ-અથોઽવતરન્તિ - વિપુલનામકપર્વતે સ્કન્દકસ્ય મરણમભૂત્ । મૃતં તદીયં શરીરં પરિઘાપ્ય તદીયોપકરણાણિ - ઉપાદાય તે સ્થવિરાસ્તતઃ પર્વતાત્ નિવૃત્તા વખૂવુ ઇતિ ભાવઃ । “પચ્ચોરુહિત્તા” પ્રત્યવરુહ્ય “જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ્” યત્રૈવ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરસ્તત્રૈવોપાગચ્છન્તિ

કાયોત્સર્ગ પરિનિર્વાણ પ્રત્યય કાયોત્સર્ગ કહલાતા હૈં હસ કાયોત્સર્ગ કા કારણ મરણ હોતા હૈં ઓર યહ મરણ કે અનન્તર કિયા જાતા હૈં । અથવા- (પરિનિર્વાણવત્તિયં કાઉસર્ગં) કા તાત્પર્ય એસા ખી હોતા હૈં, કિ મરણ હૈં નિમિત્ત જિસકા એસા જો ધ્યાન વિશેષ કિયા જાતા હૈં વહ પરિનિર્વાણપ્રત્યય કાયોત્સર્ગ હૈં । (કરિત્તા) હસ કાયોત્સર્ગ કો કરકે ‘પત્ત-ચીવરાઈ’ સ્કન્દક અનગાર કે જો પાત્ર વસ્ત્ર આદિ થે વે સબ ડન્હોં ને લે લિયે ‘ગેળિહ્ત્તા’ ડઠાકર (વિઝલાઓ પવ્વયાઓ સણિયં સણિયં પચ્ચોરુહંતિ) વે ડસ વિપુલ પર્વત સે ધીરે ૨ મન્દ ચાલ સે યતનાપૂર્વક નીચે ડતરે । અર્થાત્ વિપુલ પર્વત પર સ્કન્દક કા મરણ હો ગયા સો ડનકે મૃત શરીર કી પરિઘાપના કરકે વે ડનકે ‘ઉપકરણોં કો લેકર વહાં સે વાપિસ લૌટ આયે । ‘પચ્ચોરુહિત્તા વાપિસ લૌટકર વે ‘જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ્’

હોય છે, તે કાયોત્સર્ગને (પરિનિર્વાણ પ્રત્યય કાયોત્સર્ગ) કહે છે તે કાયો-ત્સર્ગનું કારણ મરણ હોય છે, અને તે મરણ પછી કરવામા આવે છે અથવા (પરિનિર્વાણવત્તિય કાઉસર્ગ) નું એવું તાત્પર્ય થાય છે કે જેનું નિમિત્ત મરણ છે એવા વિશિષ્ટ ધ્યાનને (પરિનિર્વાણ પ્રત્યય કાયોત્સર્ગ) કહે છે. (કરિત્તા) એવો કાયોત્સર્ગ કરીને, (પત્તચીવરાઈ) સ્કન્દક અણુગારનાં પાત્ર, વસ્ત્ર આદિ ઉપકરણ તેમણે લઈ લીધા ((ગેળિહ્ત્તા) તે ઉપકરણોને લઈને (વિઝલાઓ પવ્વયાઓ સણિય સણિય પચ્ચોરુહંતિ) તેઓ વિપુલાચલ પર્વત પરથી ધીરે ધીરે-મદ ગતિયે-યતના પૂર્વક નીચે ડતર્યા એટલે કે વિપુલાચલ પર્વત પર સ્કન્દક અણુગાર મરણ પામ્યા પછી તેમના મૃત શરીરની પરિઘાપના કરીને, તેઓ તેમના ઉપકરણોને લઈને ત્યાંથી પાછા ફર્યા (પચ્ચોરુહિત્તા) ત્યાંથી નીચે પાછા ફરીને તેઓ. (જેણેવ સમણે ભગવ મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છહ્)

स्कन्दकस्य पारलौकिकं वृत्तात्तं प्राहु भगवन्त पृच्छति गते इत्यादि । “ भवे सि भगव गोयमे ” भवन्त इति संबोध्य भगवान् गौतमः “ समर्णं भगवं महावीर वंदइ नमसइ ” भ्रमणं भगवन्त महावीर पन्दत नमस्यति “ वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी ” पन्दिता नमस्यित्ता एव वक्ष्यमाणप्रकारणावादीत् किमवादीत् उपार ‘ एवं खलु ’ इत्यादि एव खलु देवानुप्रियाणं अतेवासी खदण नाम अगगारे फल मासे काल किच्चा कडिगए कडि उववन्ने ” एवं खलु देवानुप्रियाणामंतवासी स्कन्दको नामानगारः कालमासे कालं कृत्वा । कुप्रगतः कुत्रोत्पन्नः ? भगवान् कथयति “ गोयमा ” हे गौतम इति संबोध्य “ समणे भगवं महावीरे ” भ्रमणो भगवान् महावीरः “ भगवं गोयम एव वयासी ” भगवन्तं गौतममेवमवादीत् “ एवं खलु गोयमा ” एवं खलु हे गौतम ! “ मम अंतवासी खदण नाम अगगारे ” ममांतवासी स्कन्दको नामानगारः “ पगइ मरए ” प्रकृति मद्रकः ‘ भाव’

के मुख्य से ऐसे घटना को सुनकर ‘ भगवं गोयमे ’ भगवान् गौतम ने स्कन्दक के पारलौकिक वृत्तान्त को जानने के लिये ‘ भवे सि’ हे भदन्त ! इस प्रकार संबोधित करके ‘ समर्णं भगवं महावीरं वदइ नमसइ’ पहिले भ्रमण भगवान् महावीर को वंदना की, नमस्कार किया । ‘ वंदित्ता नमसित्ता ’ वंदना नमस्कार कर ‘ एवं वयासी ’ फिर उन्हों ने प्रभु से इस प्रकार पूछा—‘ एवंखलु देवानुप्रियाणं अंतवासी खदण नाम अगगारे ’ हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय के अंतवासी स्कन्दक अगगार ‘ कालमासे कालं किच्चा ’ कालमास में—कालके अघसर काल करके (कालं गए) मर और (कडि गए) कहाँ गये हैं ‘ कडि उववन्ने ’ और कहा पर उत्पन्न हुए हैं ? उत्तर देते हुए तब प्रभु ने उनसे कहा—‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ मम अंतवासी खदण नाम अगगारे ’ मेरा अंतवासी स्कन्दक अनगार जो ‘ पगइ मरए ’ प्रकृति से भद्र ये ‘ से नं

अवधानी जिहासाधी ’ भवेसि ” हे भदन्त ! जेबु संबोधन करिने, “ समर्णं भगवं महावीरं वदइ नमसइ ” भगव भगवान् महावीरने पढेवांते वदजा करि, नमस्कार करि । ‘ वंदित्ता नमसित्ता एव वयासी ” वदजा नमस्कार करिने तेमजे महावीर प्रभुने आ प्रभाजे पूछु—“ एवं खलु देवानुप्रियाणं अंतवासी खदण नाम अगगारे ” हे भदन्त ! आप देवानुप्रियना अंतवासी (सिध्द) स्कन्दक अवगार ‘ कालमासे कालं किच्चा ” कालमासे—काल अवसरे काल पागीने—“ कालगए ” कालधर्म (भरण) पागीने ‘ कडि गए ” कहाँ गये ? (कडिउववन्ने ” कहाँ उत्पन्न भये ? त्माहे प्रभुजे तेमने आ प्रभाजे कथाम आये—“ गोयमा ! ” हे गौतम ! “ मम अंतवासी खदण नाम अगगारे ” भाव अंतवासी स्कन्दक अवगार, हे जेजे । पगइ मरए ’ मर

आलीनः=तपः संयमादितत्परः “ भद्र ए ” भद्रकः=कल्याणस्वरूपः “ विणी ए ”
विनीतः=विनयसंपन्नः “ सेणं देवाणुप्पिएहिं अब्भणुन्नाए समाणे ” स खलु देवा-
नुप्रियैरभ्यनुज्ञातः सन् “ सयमेव पंचमहव्वयाइं आरोवित्ता ” स्वयमेव पञ्चमहा-
व्रतान्यारोप्य “ समणाय समणीओय खामेत्ता ” श्रमणांश्च श्रमणोश्च क्षमयित्वा
“ अम्हेहिं सद्धि ” अस्माभिः सार्धम् “ विउलं पव्वयं ” विपुल पर्वतम् “ तं
चेव निरवसेसं ” तदेव निरवशेषम्=पूर्वोक्तमेव सर्वम् अत्र वाच्यम् । कियत्पर्यन्त
मित्याह=“ जाव आणुपुव्वीए कालं गए ” यावदानुपूर्व्यां कालं गतः, अत्र
यावत्पदेन “ सणियं सणियं दुरुद्ध ” इत्यारभ्य “ समाहिपत्ते ” इत्यन्तस्य ग्रहण
कर्त्तव्यम् । आनुपूर्व्यां मरणं प्राप्तः । “ इमेयसे आयारभंडए ” इदञ्च भवद्वये
स्थापितं तस्याचारभण्डकमस्तीति स्थविराणामेतादृशं वाक्यमाकर्ण्य गौतमः

आराधना में ही जिन्होंने अपना शेष जीवन व्यतीत किया ‘ ‘ भद्र ए ’
अतएव कल्याण स्वरूप ‘ विणी ए ’ विनीत ऐसे ‘ सेण ’ वे स्कन्दक
अनगार ‘ देवाणुप्पिएहिं अब्भणुन्नाए समाणे ’ आप देवानुप्रिय से
आज्ञा प्राप्त कर ‘ सयमेव पंचमहव्वयाइं ’ अपने आप पांच महाव्रतों
को आरोपित करके ‘ समणाय समणीओ य ’ श्रमण एवं श्रमणियों से
क्षमा याचना कर ‘ अम्हेहिं सद्धि ’ हमलोगों के साथ ‘ विउल पव्वयं ’ विपुल
पर्वत पर ‘ सणियं सणियं ’ धीरे २ चढ़े यहां पर ‘ तं चेव निरवसेसं जाव
आणुपुव्वीए कालं गए ’ बाकी का और सब पूर्वोक्त कथन ‘ जाव आणु-
पुव्वीए कालं गए ’ यहां तक लगा लेना चाहिये । ‘ इमे य से आयार-
भंडए ’ ये जो हम लोगों ने लाकर आप के समक्ष स्थापित किये हैं ।
उन्हीं स्कन्दक अनगार के आचार भण्डक—उपकरण है । स्थविरों

आदिनी आराधनामा ५ ५५५ पोतानुं आकीनुं एवम व्यतीत कथुं डतुं,
“ भद्र ए ” ५५५ अतिशय लक्षिक प्रकृतिवाणा डता, “ विणी ए ” ५५५ विनीत
डता, ५५५ “ सेण ” स्कन्दक अणुगार “ देवाणुप्पिएहिं अब्भणुन्नाए समाणे ”
आप देवानुप्रियनी आज्ञा लधने “ सयमेव पंचमहव्वयाइं ” पोतानी नते ५
पांच महाव्रतो अगीकार करीने “ समणा य समणीओ य ” श्रमणु अने
श्रमणिने (साध्वी ५५५) जभावीने “ अम्हेहिं सद्धि ” अमारी साथे “ विउल-
पव्वय ” विपुलायल पर्वत पर “ सणिय सणिय ” धीरे धीरे आरोडणु करीने
“ त चेव निरवसेस जाव आणुपुव्वीए कालं गए ” “ जाव अणुपुव्वीए कालं गए ”
सुधी सूत्रमा आवतु समस्त कथन अडणु करवुं “ इमे य से आयारभद्र ए ”
आ तेमना पात्र वस्त्र आदि उपकरण छे तेम स्थविराना सुअथी आ प्रकारनां
पथने सासणीने “ भगवं गोयमे ” अणवान गौतमे स्कन्दकनुं पारलौकिक वृत्तांत

अयुतशतं दशो जात इति भावः "तस्य णं अत्येगद्वयानं तेवानं पायीसं गाग
रापमाइ टिई पणत्ता" तम खलु अत्यकपां देवानां द्वाविन्नति सागरापमाणि
स्थिति प्रसता "तरग ण स्वदयस्स पि देवग पायीग सागरापमाइं टिई पणत्ता"
तस्य खलु स्कन्दकस्यापि दयस्य द्वाविन्नतिः सागरापमाणि स्थितिः प्रसता
गीतमः पृच्छति "न ण भंते" स खलु गर्व ! "स्यदयं य" स्कन्दको दय
'ठाओ दयसापाओ' तरगात् श्रेयसोवात् "आठवत्तणं भवत्तणं त्तिक्कवत्तणं"
आयुः क्षयण भवभयण स्थितिधयण, तत्र आयुः क्षयणापुच्छकर्मदयिक निर्दे
षन भवक्षयण, दयभयनिवधाकर्माणां गत्यादीनां निजगणेन स्थितिधयण आयुष्क
र्मणः स्थितिर्दानन "अणत्तर" अनन्तात् "दय" देवगसम्बन्धिं श्री
"पात्ता" ज्युत्ता स्वप्ता परि गच्छदिह" कुम गविष्यति "कदि उवज्जि
स्कन्दक अनगात् मर कर अज्युग कण में दय की पयौय से उत्तरम दृष्ट
हैं। (तस्य णं अत्येगद्वयानं द्वाण पायीस सागरोवमइं टिई पणत्ता)
यहां पर कई एक देवों की पाईस सागरोवमप्रमाण स्थिति कही गई है
सो (तस्म णं स्यदयस्स पि दयस्स पायीस सागरोवमाइं टिई पणत्ता) उस
स्कन्दक दय की भी पाईस सागरोवम प्रमाण स्थिति है। अब भगवान्
गीतमस्यामी उस देव के विषय में पुनः प्रश्न से पूछते हैं—(से णं भंते।
स्यदयं दय साओ देवलोकाओ आठवत्तणं, भवत्तणं, त्तिक्कवत्तणं,
अणत्तरं यवत्तणं कदि गच्छदिह) जे मन्त । यह स्कन्दक देव उस
देवलोक से आयुःकर्म के दलिकों की निर्मरा होनसे, देवमय के कार
णमून गत्यादिक कर्म की निर्मरा होने से तथा आयुःकर्म की स्थिति
का वेदन कर लेने से देव भयमपेक्षी पागेर का परित्याग कर कहा
जावेगा, कहा उत्पन्न होगा ? इसका उत्तर देते हुए प्रश्न कहते हैं—

आश्मां देवतोऽश्मां देवनी पयसि उत्प न मया । तस्य णं आधेगद्वयानं देवानं
पायीसं सागरोवमाइं टिई पणत्ता" ते देवतोऽश्मां अवेत्ता देवान् आयुष्य
आयीसं सागरोवमानु दाय छे 'तस्य णं स्वदयस्य पि देवान पायीस सागरो
वमाइं टिई पणत्ता" कोज प्रमाण तानु स्कन्दक अज्युगात् आयुष्य पय पायीस
सागरोवमानु भवज्यु जीतभस्वागी त देवना निगमां जीले प्रस पृष्ठे छे 'ते
णं भंते। स्यदयं दय साओ देवलोकाओ आठवत्तणं भवत्तणं त्तिक्कवत्तणं अण
त्तरं यवत्तणं कदि गच्छदिह । अदन्त । ते स्कन्दक देव, ते देवतोऽश्मां
आयुः कर्मना दिकोनी निर्मरा गता, देवभयना क्षयपुत्र भयति कर्मनी
निर्मरा गता तथा आयुष्य कर्मनी स्थितिनु वेदन करी तीया पायीदेवभय
सपेक्षी भयिने परित्याग करीने कथं करी, कहा उत्पन्न यये ? तने उत्तर

यावत् अत्र यावत्पदेन 'विगड् विणीए' इत्यारभ्य 'विणीए' इत्यन्त स्कन्दक विशेषणानां ग्रहणं कर्तव्यम् "सेणं मए अम्भणुत्ताए समाणे" म स्कन्दकः खलु मयाऽभ्यनुज्ञातः सन् "सयमेव पंचमहव्वगाइं आरोविता" स्वयमेव पञ्चमहाव्रतान्यारोप्य "तं चेव सव्वं अवसेसियं नेयव्वं" तदेव सर्वमवशिष्टं नेतव्यम् समणा य समणीओ य खमेत्ता" इत्यारभ्य "सट्ठिभत्ताइं अणसणाए छेदिता" इति पर्यन्तं सर्वं ज्ञातव्यम् 'आलोडय पडिक्कंते' आलोचित प्रतिक्रान्तः "समाहिप्ते" समाधिप्राप्तः "कालमासे कालं किच्चा" कालमासे कालं कृत्वा "अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने" अच्युते कल्पे द्वादशदेवलोके देवतया उपपन्नः देवो भूत्वा समुत्पन्नः विलक्षण तपश्चरणयुक्तं संयमं समाराध्य मृत्वा स्कन्दकः

मए अम्भणुत्ताए समाणे सयमेव पंच महव्वगाइं आरोहेत्ता त चेव सव्वं अवसेसियं नेयव्वजाव आलोडयपडिक्कंते समाहिप्ते कालमासे कालं किच्चा अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने 'यावत् मेरी अनुमति से स्वयं पंच महाव्रतों को आरोपित करके (यहां पर वाकी का समस्त कथन पहिले कहे हुए कथन की तरह ही समझ लेना चाहिये) यावत्-आलोचित प्रतिक्रान्त बन समाधि प्राप्त कर कालमास में कालकरके अच्युत देवलोक में गये हैं और वहां देव की पर्याय से उत्पन्न हुए हैं। 'त चेव सव्वं अवसेसियं नेयव्वं' ऐसा जो कहा है, सो उससे (समणाय समणीओ य खमेत्ता) यहां से लगाकर (सट्ठि भत्ताइं अणसणाए छेदिता) यहां तक का सब पाठ ग्रहण करलेना चाहिये। तात्पर्य कहने का यह है कि-विलक्षण तपश्चरण से युक्त संयम को आराधित करके

प्रकृतिना होता, "से ण मए अम्भणुत्ताए समाणे सयमेव पंचमहव्वगाइं आरोहेत्ता तं चेव सव्वं अवसेसियं नेयव्व जाव आलोडयपडिक्कंते समाहिप्ते कालमासे कालं किच्चा अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववन्ने" भारी अनुज्ञा लधने पोतानी जते ७ पाय भडामतो अगीकार करीने (अहीं पाकीनु समस्त कथन पूर्वोक्त कथन प्रमाणे ७ अडणु करवानुं छे) क्या सुधी ते कथन अडणु करवानुं छे ? तो सूत्रकार कहे छे के "आलोडयना द्वारा प्रतिक्रान्त जनीने शान्तचित्ते काणधर्म" पास्या, त्यासुधी पूर्वोक्त कथन अडणु करवु काणधर्म पाभीने तेओ अच्युतदेवलोकमां देवनी पर्याये उत्पन्न तथा छे "त चेव सव्व अवसेसियं नेयव्व" आ प्रमाणे ७ कहेछु छे तेथी "समणाय समणीओ य खमेत्ता" थी श३ करीने 'सट्ठि भत्ताइ अणसणाए छेदिता' पर्यातने पाठ अडणु करवो जेधजे, कडेवानुं तात्पर्य ओ छे के विलक्षण तपस्याथी युक्त संयमनी आराधना करीने स्कन्दक अणुगार मरीने अच्युत देवलोक नामना

॥ अथ द्वितीयशतके द्वितीयोद्देशक प्रारभ्यते ॥

द्वितीय शतकीय द्वितीयोद्देशकस्य सक्षेपेण विचारणीया विषयाः, यानि समुद्घाताः कियन्त इति गौतमस्य प्रश्नः । वेदनासमुद्घात-कषायसमुद्घात-मरणसमुद्घात वैकियसमुद्घात - तैजससमुद्घात-आहारकसमुद्घात-केवलिसमुद्घातमेवात् सप्तसमुद्घाताः इति भगवत् उच्यते । भावितात्मानगारस्य वर्णनमिति ॥

केन मरणेन मृतस्य जीवस्य संसारो वर्द्धते इति अग्नौव शतकस्य प्रथमोद्देशके कथितम् मरणञ्च समुद्घातसमनवृत्तस्य भवति प्रकारान्तरेणापि भवतीति द्वार

द्वसरे शतक का द्वितीय उद्देशक प्रारभ

द्वितीय शतक संप्रधी द्वितीय उद्देशक में जिन २ विषयों का विचार किया गया है, वे सक्षेप से इस प्रकार हैं ।

प्रश्न—समुद्घात कितने होते हैं—ऐसा गौतम का प्रश्न

उत्तर—समुद्घात सात होते हैं—एक वेदना समुद्घात, दूसरा कषाय समुद्घात, तीसरा मरण समुद्घात, चौथा वैकिय समुद्घात, पांचवां तैजस समुद्घात, छठा आहारक समुद्घात, और सातवां केवली समुद्घात, इस प्रकार से ये सात समुद्घात होते हैं—ऐसा प्रश्न का उत्तर, भावितात्मा अनगारका वर्णन (किस मरण से मरे हुए जीव का संसार बढ़ता है) ऐसा प्रश्न द्वितीय शतक के प्रथम उद्देशक में किया गया और उसका उत्तर भी वहीं पर दे दिया गया । इसी प्रश्न से यह बात भी स्पष्ट रहती है कि मरण दो प्रकारसे हो सकता है—एक मारणांतिकसमुद्घात पूर्वक और दूसरा मारणांतिकसमुद्घात के बिना, इसलिये द्वार गाथा

जीव शतकेना जीव उद्देशकेना प्रारभ

जीव शतक ना जीव उद्देशकमां के के विषयानु निश्चय कथनामां आभुं
उ, ते विषये सक्षेपमां आ प्रभावे उ—

गौतमनो प्रश्न समुद्घात केटवा होय उ ?

उत्तर—समुद्घात सात होय उ (१) वेदना समुद्घात, (२) कषाय समुद्घात (३) मरण समुद्घात (४) वैकिय समुद्घात (५) तैजस समुद्घात (६) आहारक समुद्घात (७) केवलि समुद्घात आ प्रकारनो प्रश्न नो उत्तर भावितात्मा अनगारानु वर्णन ।

“कषा मरणधी भरता एवमो संसार बधि उ ?” आनो प्रश्न पठेता शतकमां पूछनामां आभ्यो उ अने तेनो उत्तर आपवामां आभ्यो उ ते प्रश्न साथे आ वातनो पण्य समथ उ के मरण नि प्रकारना उ—(१) मारणांतिक

હિં ” કુત્રોત્પત્સ્યતે ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ । “ મહાવિદેહેવાસે સિજ્ઞિહિતિ ” મહાવિદેહે વર્ષે મહાવિદેહક્ષેત્રે સેત્સ્યતિ સિદ્ધો ભવિષ્યતિ ‘ બુઝ્ઞિ-
હિં ’ ભોત્સ્યતે કેવલાલોકેન લોકાલોકં જ્ઞાસ્યતિ “ મુચ્ચિહિં ” મોક્ષ્યતે કર્મ
બન્ધનાત્ પૃથક્ ભવિષ્યતિ “ પરિણિવ્વાહિં ” પરિનિર્વાસ્યતિ કર્મસંતાપાભાવેન
શીતલી ભવિષ્યતિ “ સન્વદુઃખાણં અન્તં કરિહિં ” સર્વદુઃખાનામ્=શાસીરમાનસ
દુઃખાનામ્ અન્તં નાશં કરીષ્યતીતિ ॥ સૂ૦ ૧૭ ॥

इति श्रीविश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलितललितकला-
पालापरु-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रप-
तिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘ जैनशास्त्राचार्य ’ पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां द्वितीयशतके प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२-१॥

(ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિતિ, બુઝ્ઞિહિં, મુચ્ચિહિં, પરિ-
ણિવ્વાહિં સન્વદુઃખાણમન્તં કરિહિં) હે ગૌતમ । વહ સ્કન્દક દેવ વહાં
સે ચ્યુન હોકર મહાવિદેહ ક્ષેત્ર સે (સિજ્ઞિહિં) સિદ્ધ હોગે, (બુઝ્ઞિ-
હિં) કેવલ જ્ઞાનરૂપ આલોક સે લોકાલોકકે જાનને વાલે હોગે,
(મુચ્ચિહિં) કર્મબન્ધન સેસર્વથા પૃથક્ભૂત હોજાવેંગે (પરિનિવ્વાહિં)
શારીરિક, માનસિક સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત-અભાવ-કરદેંગે ॥ ૧૭ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्रीघासीलालजी
महाराजकृत भगवतीसूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या
के दूसरे शतकका पहला उद्देशक समाप्त ॥२-१॥

આપતાં પ્રભુ કહે છે—“ ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિતિ, બુઝ્ઞિહિં, મુચ્ચિ-
હિં, પરિનિવ્વાહિં, સન્વદુઃખાણમન્તં કરિહિં ” હે ગૌતમ ! તે સ્કન્દક દેવ
ત્યાંથી વ્યવહારે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાંથી “ સિજ્ઞિહિં ” સિદ્ધ પદ પામશે, “ બુઝ્ઞિ-
હિં ” કેવળ જ્ઞાનરૂપ આલોકથી લોકાલોકને બાબુનાર થશે, “ મુચ્ચિહિં ”
કર્મબન્ધનથી સર્વથા મુક્ત થઈ જશે, “ પરિનિવ્વાહિં ” કર્મરૂપ સંતાપના
અભાવને લીધે મિવકુલ શીતલ થઈ જશે, અને (સન્વદુઃખાણમન્તં કરિહિં)
શારીરિક, માનસિક સમસ્ત દુઃખોના અન્ત (અભાવ) કરશે ॥ સૂ ૧૬ ॥
॥ ઇતિશ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ભગવતીસૂત્રની
પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના બીજા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨-૧॥

॥ अथ द्वितीयशतके द्वितीयाध्यायक प्रारम्भ्यत ॥

द्वितीय शतकीय द्वितीयाध्यायक्य श्रुतगण विचारणीया विषयाः, तथापि
समुद्रमाणा नियत इति गीतमस्य मन्त्राः । यदनासमुद्रमाणा-तथायतमुद्रमाणा-
मरणसमुद्रमाणा वैदिकसमुद्रमाणा - भैरवसमुद्रमाणा-आहारसमुद्रमाणा-कविसमुद्र
माणाभेदात् सातसमुद्रमाणाः इति सम्यक् उच्यते भाषिणाग्माणास्य कर्मविधिः ॥

फेन मरणस्य युक्त्यर्थं जीवस्य भागात् पदं इति अग्रेयं श्रुतमस्य प्रमादेषकं
कथितम् मरणस्य समुद्रमाणासमवहस्य भागि भवता-तरणाधि मन्त्रीनि हार

द्वितीय शतक का द्वितीय उद्देशक प्रारंभ

द्वितीय शतक संकीर्ण द्वितीय उद्देशक मं जिम २ विषया का वि
चार किया गया है, ये संक्षेप से इस प्रकार हैं ।

प्रश्न—समुद्रमाणा किना होतो हैं—पूजा गीतम का प्रश्न

उत्तर—समुद्रमाणा सात होतो हैं—एक भवता समुद्रमाणा, दूसरा कवाय
समुद्रमाणा, तीसरा मरण समुद्रमाणा, चौथा वैदिक समुद्रमाणा, पांचवां तीज
से समुद्रमाणा, छठा आहारसमुद्रमाणा, और सातवां कविसंकी समुद्रमाणा,
इस प्रकार से ये सात समुद्रमाणा होतो हैं—पूजा प्रभु का उत्तर, साविता
रमा जनशरका वर्णम (किन्तु मरण से मर चुक जीव का संसार बहता है)
पूजा प्रश्न द्वितीय शतक के प्रथम उद्देशक मं किया गया और उसका
उत्तर भी वहीं पर म दिया गया । इसी प्रश्न से यह पाल भी संक्षेप
रूपसे है कि मरण दो प्रकारसे हो सकता है—एक मारणात्मिकसमुद्रमा
णात्मक और दूसरा मारणात्मिकसमुद्रमाणा का विना, इसलिये मार साया

जीवत शतकेना जीवत उद्देशकेना आरंभ

जीवत शतके ॥ जीवत उद्देशके ७२ विषया निश्चय करवाया आरंभ
है, ये विषया संक्षेपसे आ प्रभाप्य हैं—

जीवत ॥ प्रश्न समुद्रमाणा केरता होत है ?

उत्तर—समुद्रमाणा सात होत है (१) वद ॥ समुद्रमाणा, (२) कवाय समुद्रमाणा
(३) मरण समुद्रमाणा (४) वैदिक समुद्रमाणा (५) तीज समुद्रमाणा (६) आहार
समुद्रमाणा ॥ (७) कविसंकी समुद्रमाणा आ प्रभाप्येना प्रश्न १० उत्तर आदिनात्म
अनप्रभाप्य नर्तन

“ कवाय मरणस्य मरण ॥ मरण नहीं है ? ” आ ॥ प्रश्न पदेना
मरणस्य मरणस्य आ ॥ है ॥ १०० उत्तर आदिनात्म आ ॥ है ॥ प्रश्न
साथ आ पाल ॥ मरण मरण है ॥ मरण है प्रश्न ॥ है (१) मरणस्य

ગાયોક્ત સમુદ્ઘાતસ્વરૂપં નિરૂપયતિ “કઙ્ઠં મન્તે સમુદ્ઘાયા” ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—કઙ્ઠં મન્તે ! સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા ગોયમા ! સત્ત સ-
મુદ્ઘાયા પન્નત્તા તં જહા વેયણાસમુદ્ઘાણ્ એવં સમુદ્ઘાય
પદં છાઝમત્થિયસમુદ્ઘાયવજ્જં માણિયઠ્ઠં જાવ વેમાણિયાણં
કસાયસમુદ્ઘાયા અપ્પાબહુયં । અણગારસ્સ ણં મન્તે ! માવિ-
યપ્પણો કેવલિસમુદ્ઘાયે જાવ સાસયં, અણાગયદ્ધં કાલં
ચિટ્ઠંન્તિ, સમુદ્ઘાયપદં નેયઠ્ઠં ॥ ૧ ॥

છાયા—કતિ સ્વલુ મદન્ત ! સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ગૌતમ ! સત્ત સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ
તદ્યથા વેદનાસમુદ્ઘાતઃ એવં સમુદ્ઘાતપદં છાઝસ્થિકસમુદ્ઘાતવર્જં મણિતવ્યમ્
યાવદ્વેમાનિકાનામ્ ક્ષાયસમુદ્ઘાતાઃ અલ્પવહુત્વમ્ । અનગારસ્ય સ્વલુ મદન્ત !

મેં કહે હુએ સમુદ્ઘાત કા સ્વરૂપ સૂત્રકાર નિરૂપિત કરતે હૈં—(કઙ્ઠં
મન્તે સમુદ્ઘાયા) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(કઙ્ઠં મન્તે સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા) હે મદન્ત ! સમુદ્ઘાત-
કિતને પ્રકારકે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સત્ત સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા)
સમુદ્ઘાત સાત પ્રકારસે કહે ગયે હૈં । (તં જહા) જો સ્વ પ્રકાર સે હૈં
(વેયણાસમુદ્ઘાણ) વેદના સમુદ્ઘાત, (એવં સમુદ્ઘાયપદં છાઝમત્થિયસમુદ્ઘા-
યવજ્જં માણિયઠ્ઠં) સ્વ તરહ સમુદ્ઘાત પદ જાનના ચાહિયે । પરંતુ સ્વમેં
આએ હુએ છાઝસ્થિક—છાઝસ્થ સમ્બન્ધી સમુદ્ઘાત નહીં કહના ચાહિયે ।
(જાવ વેમાણિયાણં કસાયસમુદ્ઘાયા અપ્પા બહુયં) સ્વ તરહ યાવત્
વેમાનિક તક જાનના ચાહિયે । ક્ષાયસમુદ્ઘાત તથા અલ્પવહુત્વ કહના

સમુદ્ઘાતપૂર્વક અને (૨) મારણાતિક સમુદ્ઘાત વગર, તેથી દ્વારગાથામાં કહેલા
સમુદ્ઘાતનુ સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે—“કઙ્ઠં મન્તે । સમુદ્ઘાયા” ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(કઙ્ઠં મન્તે ! સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા ?) હે ભગવન્ સમુદ્ઘાત કેટલા
પ્રકારના છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સત્ત સમુદ્ઘાયા પન્નત્તા) સમુદ્ઘાત
સાત પ્રકારના કહ્યા છે (તજહા) તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે (વેયણા સમુદ્ઘાણ)
વેદના સમુદ્ઘાત (એવ સમુદ્ઘાયપદ છાઝમત્થિયસમુદ્ઘાયવજ્જં માણિયઠ્ઠં)
આદિના ભેદથી જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં દર્શાવ્યા છે તે પ્રમાણે સાત
સમુદ્ઘાત સમજવા પણ તેમાં આવતા છાઝસ્થિક સમુદ્ઘાતને અહીં સમાવેશ
કરવો ભેદથી નહીં (જાવ વેમાણિયાણ કસાયસમુદ્ઘાયા અપ્પાવહુયં) એજ
પ્રમાણે વૈમાનિક પર્યન્ત બાણુવુ સમુદ્ઘાત તથા અલ્પ બહુત્વ કહેવું.

भावित्वात्मनः केवलिसमुद्घातः यावत् साध्यतम् अनागतद्वा काल विच्छेति
समुद्घातपद नेतव्यम् ॥

टीका—‘कश्च भते । समुद्घाया पणसा’ कति खलु मदन्त ! समुद्घाता
प्रज्ञाताः तथ हन्धातोः समुत्सृष्टकात् क्तप्रत्यये कृते सति समुद्घात इतिपदं सिप्य
ति हन्धातोर्हन्तन मितिरूपं भवति तत्र हन्तनं निर्मरणम् समुपसर्गस्य एकीभावो
ऽर्थः ‘उत्’ इत्युपसर्गस्य प्राप्त्यर्थः तथा ऐकीभावेन प्राप्त्येन च पाठोर्निर्माण
समुद्घातः अपेकीभावः केन सह कस्यापि विवक्षित ? इतिषेदभ्योच्यते यदा सद्य
आत्मा वेदनादिसमुद्घातगतो भवति तदा वेदनादि विषयकानुभवज्ञानाकारेण परि
कृतो भवतीतिवेदनाद्यनुभवज्ञानेन सहात्मन एकीभावो भवति । अयाय धातुः प्राक्

(अणगारस्स ण भते । भाविअण्णो केवलिसमुद्घाए जाव सासयं अजा
गयदं कालं विच्छेति ?) हे मदन्त ! भावितात्मा अनगर के केवलिसमु
द्घात होता है । यावत् वे सिद्ध साध्यत अनागतद्वाकालतक रहते हैं
क्या ? (समुद्घातपदं नेतव्य) समुद्घात पद जानना चाहिये ॥

टीकार्थ—(कश्च भते । समुद्घाया पणसा) हे मदन्त ! समुद्घात
कितने प्रकार के कहे गये हैं ?। एकीभाव से प्रयत्नापूर्वक हन्तन करना
याने आत्मप्रदेशों का बहार निकालना समुद्घात कहलाता है ।

शंका—आपने जो समुद्घात का ऐमा शब्दार्थ किया है—सो यह एकी भाव
किसका किसके साथ कहा विवक्षित हुआ है ? उत्तर—जब आत्मा वेदना
आदि समुद्घातवाला होता है उस समय वह वेदनादि के विषय करने
वालों अनुभवरूप ज्ञानके आकारसे परिणत हो जाता है । तात्पर्य—इस कथन

(अणगारस्स ण भते । भाविअण्णो केवलिसमुद्घाए जाव सासयं अजा
गयदं कालं विच्छेति ?) हे मदन्त ! भावितात्मा अणुगार केवलिसमुद्घात करे ?
(त्वांभी शङ्क कथीने) ते सिद्ध साध्यत, अनागतद्वाकाल सुभी रहे ?
(पदन्तुं कथन भक्षु कश्चु) (समुद्घातपदं नेतव्य) अथ प्रश्नो
अणुगार प्रज्ञापनासूत्रना समुद्घात पदार्थ दर्शना प्रमाणे समर्थये।

टीका—“कश्च भते । समुद्घाया पणसा” हे मदन्त । समुद्घात
हेतुका प्रकारना कहा ? केवल भावभी प्रणयतापूर्वक घात निश्चय कश्चु
तेनुं नाम समुद्घात छे।

शंका—आप समुद्घातमे अर्थ समझवता ने केवल अपनी बात
कहा छे ते कानो कानो साथेने केवल आप अर्था समर्थये ?

उत्तर—अपने आत्मा वेदना आदि समुद्घात वांछे धार छे त्वां
ते वेदनादिने विषय कथना अनुभव रूप ज्ञानना आकारे परिणत छे हेतुना

લ્યેન કથં ભવતીતિવેદત્ર કથયતે યસ્માત્કારણાત્ વેદનાદિસમુદ્ઘાતે પરિણત આત્મા
 બહૂન્ વેદનીયાદિકર્મપ્રદેશાન્ કાલાન્તરેऽનુભવયોગ્યાન્ ઉદીરણાકરણેનાકૃષ્યોદયે
 પ્રક્ષિપ્ય અનુભૂયચ નિર્જરયતિ આત્મપ્રદેશૈઃ સહ શિલ્ષ્ટાન્ શાતયતિ તતઃ પ્રાવલ્યેન
 ઘાતઈતિ કથયતે ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ इत्यादि “ ગોયમા ” हे गौतम!

કા યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર ઘટ કો જાનને વાલા આત્મા ઘટ કો જાનતે
 સમય તાદ્વિષયક જ્ઞાન કે આકારસે પરિણત હો જાતા હૈ—તમી વહ ઘટ
 કો જાનતા હૈ—હસી પ્રકાર વેદના આદિ સમુદ્ઘાત કરને વાલા આત્મા
 મી જવ તક વેદના આદિ સમુદ્ઘાત કો વિષય કરનેવાલે જ્ઞાન સે યુક્ત
 નહીં હોગા, તવતક વહ વેદનાદિ સમુદ્ઘાત કો નહીં જાન સકેગા,
 અતઃ જવ વહ ઉન્હે જાનેગા તો યહ વાત નિશ્ચિત હૈ કિ વહ તદ્વિષયક
 જ્ઞાન કે આકાર મેં પરિણત હો ગયા હૈ। તમી વહ ઉન્હે જાન સકા હૈ।
 હસ તરહ સે જો વેદના આદિ કે અનુભવ-જ્ઞાન કે સાથ આત્મા કા તદા
 કારરૂપ સે પરિણમન હોતા હૈ વહી આત્મા ઓર વેદના આદિ અનુભવ
 જ્ઞાન કા એકીભાવ હૈ। તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ જિસ સમુદ્ઘાત મેં
 આત્મા કી પ્રવૃત્તિ હો રહી હો ઉસકે અનુભવ જ્ઞાન કે સાથ વહ આત્મા
 એકમેક હોકર ઉન સંવધી કર્મો કો આત્મપ્રદેશોસે વહાર નિકાલના
 યહી સમુદ્ઘાત કા શબ્દાર્થ હૈ। ઓર જવ આત્મા વેદના આદિ
 સમુદ્ઘાત કે રૂપ મેં પરિણત હો જાતા હૈ—તવ વહ વેદનીય
 આદિ કર્મ કે પ્રદેશો કો કિ જો કાલાન્તર મેં અનુભવ કરનેકે
 યોગ્ય હોં ઉન્હે ઉદીરણા કે દ્વારા સ્વીચકર ઉદય મેં લાતા હૈ—ઉદય મેં

તાત્પર્ય એ છે કે જેમ ઘટ (ઘડો) ને જાણનારો આત્મા ઘડાને જાણતી
 વખતે તે ઘટને જાણે છે— એજ પ્રમાણે વેદના આદિ સમુદ્ઘાત કરનારો
 આત્મા પણ ત્યાં સુધી વેદના આદિ સમુદ્ઘાત વિષયક જ્ઞાન વાળો નહીં
 થાય, ત્યાં સુધી તે વેદનાદિ સમુદ્ઘાતને જાણી શકશે નહીં એ તે તેને જાણશે
 તો તે વાત નિશ્ચિત છે કે તે તેના વિષેના જ્ઞાનના આકારમાં પરિણત થઈ
 ગયો છે. ત્યારે જ તે તેને જાણી શકે છે એજ પ્રમાણે વેદના આદિના
 અનુભવ-જ્ઞાનની સાથે આત્માનું જે તદાકાર રૂપે પરિણમન થાય છે તેને જ
 આત્મા અને વેદના આદિ અનુભવ જ્ઞાનનો એકીભાવ કહે છે કહેવાનું તાત્પર્ય
 એ છે કે જે સમુદ્ઘાતમાં આત્મા એકમેક થઈને તેની સાથે સંબંધ રાખનારા
 કર્મેણે આત્મપ્રદેશોથી અલગ કરે છે, એનું નામજ સમુદ્ઘાત છે—એજ સમુદ્ઘાતનો
 શબ્દાર્થ છે, અને જ્યારે આત્મા વેદના આદિ સમુદ્ઘાતરૂપે પરિણમે
 છે ત્યારે તે કાલાન્તરે અનુભવવાને યોગ્ય કર્મપ્રદેશોને ઉદીરણ દ્વારા ખેંચીને

‘સત્સમુદ્ગધાયા પલ્લતા’ સત્સમુદ્ગધાતાઃ મહત્તા ‘તજહા’ સદ્યથા ‘વેદના સમુદ્ગધા’ વેદનાસમુદ્ગધાતઃ एते च वेदना समुदधातादय यथा प्रज्ञापनासूत्रे कथितास्तथैव इहापि दातव्या इत्याप्तयेनाह ‘एवं’ इत्यादि “एव समुदधातपय छाठमत्थियसमु ग्धायवज्ज माणियम्” एव समुदधातपद छप्रस्थिरसमुदधातवर्जं मणितम्पम् ‘छा

છાકર ડનકા વેદન કરતા હૈ—ફિર ડનકી નિર્જરા કરતા હૈ । અર્થાત્—આત્મપ્રદેશોં કે સાથસશ્લિષ્ટ હુણ ડન વેદનીય આદિ કર્મ પ્રદેશોં કી વહ આત્મા પરિણાટના કરતા હૈ, યહી પ્રયલતા પૂર્વક ઘાત હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો વેદનીય આદિ કર્મોં કે પ્રદેશ કાલ્પાન્તર મેં ડદ્ય આન કેયોગ્ય થે ડન્હે વેદનીયાદિ સમુદધાતઘાલા હુમા આત્મા ડદીરણા કર ણરૂપ પ્રયલતા—કે ઘલ સે ડદ્ય મેં લાકર સ્વપા દેતા—દૂર કર દેતા હૈ—સો હસ પ્રકાર સે યહ સ્વપા દેના—દૂર કરના હી પ્રયલતા પૂર્વક ઘાત હૈ । હસ તરહ સમુદધાત કા અર્થ સ્પષ્ટકરકે મગવાન ગૌતમ સ્વામી કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુણ કહતે હૈ કિ—(ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (સત્સ સમુ ગ્ધાયાપલ્લતા) વે સમુદધાત સાત કહે ગયે હૈ । વે વેદના સમુદધાત આદિ કે મેદ સે સાત હો જાતે હૈ । ઓર જિસ પ્રકાર સે વે પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં કહે ગયે હૈ ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી જાનના જાહિયે, હસી આશય સે સૂત્રકાર ને (એવ સમુદ્ગધાતપય છાઠમત્થિય સમુદ્ગધાયવજ્જ માણિયમ્) એસા કહા હૈ (છાપ્રસ્થિર સમુદધાતકો છોઢકર) હસકા

ઉદયમા લાવે છે—ઉદયમાં લાવતે તેમજ વેદન કરે છે અને ત્યાર બાદ તેની નિર્જરા કરે છે એટલે કે આત્મપ્રદેશની સાથે સશ્લિષ્ટ (લાવેશ) તે વેદનીય આદિ કર્મ પ્રદેશની તે આત્મા પરિણાટના કરે છે, એવું નામ જ પ્રબળતા પૂર્વક ઘાત (નિર્જરણ) —છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વેદનીય આદિ કર્મના જે પ્રદેશ કાળાન્તરે ઉદયમાં આવવા ચોખ્ખું હતા તેમને વેદનીય આદિ સમુદધાત મુક્ત થયેલા આત્મા ઉદીરણાકરણ રૂપ પ્રબળતા દ્વારા ઉદયમાં લાવતે ખપાવી નાખે છે—દૂર કરી નાખે છે—એ પ્રમાણે તેને દૂર કરવાની અથવા ખપાવવાની ક્રિયાને જ ‘ પ્રબળતા પૂર્વક ઘાત ’ કહે છે

આ પ્રમાણે સમુદ્ધાતનો અર્થ સ્પષ્ટ કરીને હવે સૂત્રકાર જીતમસ્વામીના પ્રશ્નોનો મગવાન મહાવીરે ચો ઉત્તર આપ્યો તે સમજાવે છે (ગોયમા !) કે જીતમ ! (સત્સમુદ્ગધાયા પલ્લતા) સમુદ્ધાત સાત કહ્યા છે વેદના સમુદ્ધાત આદિના કોઈથી તેના સાત પ્રકાર પડે છે તેવું પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં જે જણાવેલું છે તે જાહી બઢણ કરવાનું છે એમ સમજાવવા માટે સૂત્રકાર કહ્યું છે કે (એવ સમુદ્ગધાતપય છાઠમત્થિયસમુદ્ગધાયવજ્જ માણિયમ્) છપ્રસ્થિર સમુદ્ધાતને

મસ્થિય સમુઘાયદજ્જં ' ઇતિ યથા ' કઠ્ઠિણં ભંતે ! છાઉમસ્થિયસમુદ્ધાયાપન્નત્તા ' ઇત્યાદિ પ્રકરણસત્ર ન વાચ્યમ્ તેપાં પટકત્વાત્, અત્રતુ સપ્તસમુદ્ધાતાનાં પ્રકરણ મિતિ. " સમુઘાયપયં " ઇતિપ્રજ્ઞાપનાયાઃ પટ્ત્રિંશત્તમં સમુદ્ધાતપદમિહનેતવ્યમ્ તચ્ચેત્યમ્ ' કઠ્ઠિણં ભન્તે ! સમુઘાયા પણ્ણત્તા ' ' ગોયમા ! સત્ત સમુઘા પણ્ણત્તા ' " તે જહા " " વેયણા સમુઘાએ ઇત્યાદિ સમુદ્ધાતવિષયે ભવતિ ઇયં ગાથા—
 " વેયણકસાયસરણે વેઉવ્વિયતેઉએ આહારે ॥
 કેવલિએ ચેવમ્બે, જીવમણુસ્સાણસત્તેવ " ॥

તાત્પર્ય્ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—(કઠ્ઠિણં ભંતે ! છાઉમસ્થિય સમુઘાયા પન્નત્તા) હે ભદન્ત ! છાઉમસ્થિક સમુદ્ધાત કિતને કહેગયે હૈં ? સો ઇસ પ્રકરણકો યહાં છોડ દેના—અર્થાત્—યહ પ્રકરણ યહાં ગ્રહણ નહીં કરના ચાહિયે, ક્યોં કિ છાઉમસ્થિક સમુદ્ધાત છહ હોતેહૈં ઓર યહાં પ્રકરણ ચલ રહા હૈ સાત સમુદ્ધાતકા સો પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં જો સાત સમુદ્ધાત કા પ્રકરણ આયા હૈ, ઉસે હી યહાં સમુદ્ધાત પ્રકરણ સમજ્ઞનેકે લિયે ગ્રહણ કરના ચાહિયે, છહ સમુદ્ધાત કા વર્ણન કરનેવાલા પ્રકરણ યહાં ગ્રહણ નહીં કરના ચાહિયે । શેષ સચ ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે । (સમુઘાયપયં) યહ પ્રજ્ઞાપના કા છત્તીસવાં પદ હૈ ઇસમેં સમુદ્ધાત સંબંધી વિવેચન હુઆ હૈ સો ઇસ પદ કો યહાં લેના ચાહિયે, યહ પદ ઇસ પ્રકાર સે હૈ (કઠ્ઠિણં ભંતે ! સમુદ્ધાયા પણ્ણત્તા ગોયમા સત્ત સમુદ્ધાયા પણ્ણત્તા, તે જહા વેયણા સમુદ્ધાએ, કસાયસમુદ્ધાએ) ઇત્યાદિ । સમુદ્ધાતકે વિષયમેં યહ ગાથા ભી હૈ—

છોડીને આ કથનનુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—(કઠ્ઠિણં ભંતે ! છાઉમસ્થિય સમુઘાયા પન્નત્તા ?) હે ભદન્ત ! છાઉમસ્થિક સમુદ્ધાત કેટલા છે ? તો તેને લગતા પ્રકરણને અહીં છોડી દેવાનુ છે—તે પ્રકરણ અહીં ગ્રહણ કરવાનું નથી, કારણ કે છાઉમસ્થિક સમુદ્ધાત છોડાય છે અને અહીં સાત સમુદ્ધાતોનું પ્રકરણ ચાલી રહુ છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમા સાત સમુદ્ધાતોનુ બે પ્રકરણ છે તે પ્રકરણ બે અહીં સમુદ્ધાત પદથી ગ્રહણ કરવાનું છે, છ સમુદ્ધાતોનું વર્ણન કરનાર પ્રકરણ અહીં ગ્રહણ કરવાનુ નથી કારણ કે સમુદ્ધાત તો સાત છે. (સમુઘાયપય) તે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું છત્રીસમુ પદ છે તેમા સમુદ્ધાતોનું વર્ણન કર્યું છે તો તે છત્રીસમુ પદ અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે. તે પદ આ પ્રમાણે છે (કઠ્ઠિણં ભંતે ! સમુઘાયા પણ્ણત્તા ! ગોયમા ! સત્તસમુઘાયા પણ્ણત્તા, તે જહા—વેયણાસમુઘાએ, કસાયસમુઘાએ) ઇત્યાદિ । સમુદ્ધાત વિષે આ ગાથા પણ છે

छाया—वेदनाऽप्रायमरण वैक्रियवीजमव्याहारक ॥

कषयिष्यमथव जीवमनुष्याणां मरणे ॥

तत्र जीवपद मनुष्यपद च समापि समुद्घाताः। मरणादिषु यथा बीज
मित्यर्थः। तत्र वेदनासमुद्घातानां समवहन आत्मा पक्षनीयकमपुत्रलानां प्रातर्न विनाश
करोति । १। पथायसमुद्घातेन समवहन आत्मा पथायपुत्रलानां प्रातर्न करोति
। २। मरणान्तिकसमुद्घातेन समवहन आत्मा आयुष्यकर्मपुत्रलानां प्रातर्न करोति । ३।
वैक्रियसमुद्घातानां समवहन आत्मा स्वमद्वेषात् शरीरात् बहिर्निष्क्राम्य शरीर
विर्कमवाह्यमात्मम्, आयागतश्च संस्ययथात्मपरिमितं दण्डं निवृत्तति नियुज्य

“ययणकमायमरणे, यउत्थिय य तेउत् य आहार ।

वेयलिय वेय मये, जीवमणुरराण मरणे ॥ १ ॥

इस गाथा के अनुसार जीव पद और मनुष्यपद में च सात समुद्घात
होते हैं । नारक आदि जीवों में तो इन सातों में स पथायोरय समुद्घात
ही होते हैं । सात नहीं होते हैं ।

वेदना समुद्घात यात्रा जीव वेदनीय कर्मके पुत्रल का नाश करता
है । पथाय समुद्घात यात्रा जीव पथायक पुत्रल का नाश करता है ।
मरणान्तिक समुद्घात से युक्त हुआ आत्मा आयुष्यक कर्म के पुत्रल का
नाश करता है । वैक्रियसमुद्घात से युक्त हुआ जीव अपने आत्म
प्रवेक्षा को शरीर से बाहर निकाल कर उनका एक मोटा संस्कार
योजनरक ढंवा दंड बनाता है, इस दंड की गाथाई दंड बनाने वाले
व्यक्ति के शरीर के जितनी ही होती है । दंड करने के बाद वह आत्मा
यथात्म्युल वैक्रियशरीर नाम कर्मके पुत्रलोंको कि जिह्व इमने पहिसेस

वेयण कमाय मरणे यउत्थियवेउमवाहार ॥

वेयलिय वेय मरी, जीवमणुरराण मरणे ॥ १ ॥

आ गाथायां अत्रात्रा प्रभाष्य एवमथ अने मनुष्यपदार्थं यात यशुद्घात
रेमय छ नारकादि एवाभां तो ते यात्राभांभी वेयता अनुसार यशुद्घातो अ
थाय छ, सारी यशुद्घात यत्र नशी, वेदना यशुद्घातयत्रा एव वेदनीय कर्मोनां
पुत्रलोना नाश करे छ कथाय यशुद्घात नाशो एव कथायनां पुत्रलोना नाश
करे छ मरणान्तिक यशुद्घात नाशो एव आयुष्यकर्मोनां पुत्रलोना नाश करे छ
वैक्रिय-यशुद्घात नाशो एव यात्रा ॥ आत्मपदोनां शरीरनी जरार शरीर
तेना जोड भागे, म आत्म सोवन प्रभाष्य यात्रा दंड जनाने छ, ते दंडनी
पयोनाउ ते दंड जनानार व्यजिना शरीर जेटती अ होय छ दंड जनाना
पडी ते आत्मा यथायमथ वैक्रिय शरीर नाम कर्मोनां पुत्रलो के जेअने तथ

ચ યથાસ્થૂલાન્ વૈક્રિયશરીરનામકર્મપુદ્ગલાન્ પ્રાગ્નદ્વાન્ શાતયતિ = વિનાશયતિ, યથા સૂક્ષ્માંશ્વાદત્તે ।

“વેડવ્વિયસમુગ્ધાણં સમોદ્ગ્રહં સંખેજ્ઞાઈં જોયણાઈં દંડં નિસિરહં અહાવાયરે-
પોગ્ગલે પરિસાહેઈ અહાસુહુમે પોગ્ગલે આઈન્તિ ”

વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહંતિ. સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ દ્વંડં નિસૃજતિ યથા
વાદરાન્ પુદ્ગલાન્ પરિશાતયતિ યથા સૂક્ષ્માન્ પુદ્ગલાનાદદાતીતિ । છાયા--

एवं तैजसाहारकसमुद्घातावपि व्याख्येयौ केवलिसमुद्घातेन समवहतः
केवलि वेदनीयादिकर्म पुद्गलान् शातयति इति ।

एतेषु सर्वेषु समुद्घातेषु शरीरात् जीवप्रदेशानां वहिर्निर्गमनं भवति. सर्वे चैते-
समुद्घाता अन्तर्मुहूर्तमाना भवन्ति । केवलं केवलिसमुद्घातोऽष्टसामयिकः । एते च

બાંધ રક્ષા હૈ નષ્ટ કરતા હૈ ઓર उनके नष्ट करनेके बाद वह आत्मा
यथासूक्ष्म वैક્રियशरीरनामकर्मके पुद्गलोंको ग्रहण करता है । कहा भी है ।

“વેડવ્વિયસમુગ્ધાણં સમોદ્ગ્રહં, સંખેજ્ઞાઈં જોયણાઈં દંડં નિસિરહં,
અહાવાયરે પોગ્ગલે પરિસાહેઈ, અહાસુહુમે પોગ્ગલે આઈયંતિ ” જીવ
વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરતા હૈ । इस समुद्घात में वह संख्यात योजनतक
अपने आत्मप्रदेशों को दण्डाकार रूप में लंबा करता है, यथा वादर
पुद्गलों की वह परिशाटना करता है और यथासूक्ष्म पुद्गलों को वह
ग्रहण करता है । इसी तरह से तैजस समुद्घात और आहारक समु-
द्घात इन दो समुद्घातों को भी जानना चाहिये ।

इन समस्त समुद्घातों में शरीर से जीव के प्रदेशों का बाहर
निकलना होता है । इन सब समुद्घातों का काल अन्तर्मुहूर्त का होता है ।

પહેલેથી બાંધી રાખ્યાં હોય છે, તેમને નષ્ટ કરે છે અને તેમનો નાશ કર્યા
પછી તે આત્મા યથાસૂક્ષ્મ વૈક્રિય શરીર નામકર્મના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે.
કહ્યું પણ છે- (વેડવ્વિય સમુગ્ધાણં સમોદ્ગ્રહં, સંખેજ્ઞાઈં જોયણાઈં દંડં નિસિરહં,
અહાવાયરે પોગ્ગલે પરિસાહેઈ અહાસુહુમે પોગ્ગલે આઈયંતિ) ૭૫ વૈક્રિય સમુદ્ધાત
કરે છે તે સમુદ્ધાતમાં તે પોતાના આત્મપ્રદેશોને દડાકારે સંખ્યાત યોજન
સુધી લંબાવે છે, યથા બાદર પુદ્ગલોની તે પરિશાટના કરે છે અને યથાસૂક્ષ્મ
પુદ્ગલોને તે ગ્રહણ કરે છે એજ પ્રમાણે તૈજસ સમુદ્ધાત અને આહારક
સમુદ્ધાત વિષે પણ સમજવું તે બધા સમુદ્ધાતોમાં આત્મપ્રદેશોનું શરીરમાંથી
બહાર નિર્ગમન (નીકળવાની ક્રિયા) થાય છે તે બધા સમુદ્ધાતોનો સમય
અન્તર્મુહૂર્તનો હોય છે. ફક્ત કેવલિ નો કાળ આઠ સમયનો કહ્યો છે.

સમુદ્ધાતા એકેન્દ્રિય ચિક્ષેન્દ્રિયાણા માધ્યાસ્ય એવ મન્વન્તિ । વાયુનારક્ષાપાંચ
ચત્વારઃ સમુદ્ધાતાઃ । દેવાનાં પચ્ચેન્દ્રિયતિરથાં ચ પચ્ચ । મનુષ્યાનાં તુ સ્પ
સમુદ્ધાતા મન્વન્તીતિ । એકેન્દ્રિયાદારમ્ય મનુષ્યપર્યન્ત સમુદ્ધાતેષુ અલ્પસ્વપ્નહૃત્વા
વિદર્શયિતુમાર્હ 'જાવ' રૂપાદિ " જાવ વેમાણિયાણાં ' યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ એકે
ન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકપર્યન્ત સમુદ્ધાતપ્રકરણ પ્રજ્ઞાપનાતો વિદ્યેયમિતિ " કસા
યસમુદ્ધાયા અપ્પામહુયં " કપાયસમુદ્ધાતાઃ અલ્પમહુત્વં ચ વક્ષ્યમ્ । સપ્તસ
દ્ધાતા મન્વન્તિ । તપ્ત વેદનાસમુદ્ધાત પૂર્વે કથિતઃ, અન્યે ચ પદ્ કપાયસમુદ્ધાત-

સિર્ફ એક કેવલ સમુદ્ધાત હી એસા હૈ કિ જિસ કા કાલ આઠ સમય
કા કહા ગયા હૈ । એકેન્દ્રિય ઓર ચિક્ષેન્દ્રિય જીવોં કે આદિ કે ત્રીન
અર્થાત્-વેદનીય , કપાય ઓર મારણાન્તિક સમુદ્ધાત હોતે હૈ । વાયુ
કાયિક જીવોં કે ઓર નારક જીવોં કે આદિકે ચાર અર્થાત્-પૂર્વોક્ત ત્રીન
ઓર ચોથા વૈક્રિય સમુદ્ધાત હોતે હૈ । દેવ ઓર પચ્ચેન્દ્રિય તિરથ જન
કે પાંચ અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ચાર ઓર પાંચવા તૈજસ સમુદ્ધાત હોતે હૈ ।
મનુષ્યોં કે સાતોં હી સમુદ્ધાત હોતે હૈ ।

એકેન્દ્રિય સે લેકર મનુષ્યપર્યન્ત જો સમુદ્ધાત કહે ગયે હૈ જનમેં
સૂત્રકાર અલ્પમહુત્વ કહને કેલિયે (જાવ વેમાણિયાણ) એસા કહતે હૈ-
હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિયસે લેકર વૈમાનિક દેવોં તક સમુદ્ધાત
કા પ્રકરણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ સો જહાંસે યહ પ્રકરણ જાન
લેના ચાહિયે । ' કસાયસમુદ્ધાયા અપ્પામહુયં ' કપાય સમુદ્ધાત તથા
અલ્પ મહુત્વ કહના ચાહિયે સમુદ્ધાત સાત હોતે હૈ । જનમેં વેદના

એકેન્દ્રિય અને ચિક્ષેન્દ્રિય એવોં શરૂઆતના ત્રણ-ઘોરલે કે વેદનીય, જાવ
અને મારણાન્તિક-સમુદ્ધાત કરે છે વાયુકાયિક એવો તથા નારક એવો શરૂ
આતના ચાર સમુદ્ધાત કરે છે-ઘોરલે કે પૂર્વોક્ત ત્રણ સમુદ્ધાત અને ચોથો
વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરે છે દેવ અને પચ્ચેન્દ્રિય તિરથ શરૂઆતના પાંચ-પૂર્વોક્ત
ચાર અને તૈજસ-સમુદ્ધાત કરે છે મનુષ્યો સાતે સાત સમુદ્ધાત કરે છે

એકેન્દ્રિયથી લઈને મનુષ્ય પર્યન્તના જે સમુદ્ધાતો કહ્યા છે તેમાં આપ
મહુત્વ બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે-(જાવ વેમાણિયાણ) તેનું તાત્પર્ય એ છે
કે એકેન્દ્રિયથી લઈને વૈમાનિક દેવો સુધીના એવનું સમુદ્ધાતનું પ્રકરણ પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રમાં આપેલું છે તો અહીં તે પ્રકરણમાં આપ્યા પ્રમાણે કલન સમજવું
(કસાય સમુદ્ધાયા અપ્પામહુયં) કપાય સમુદ્ધાત તથા અલ્પમહુત્વ કહેલું
એઈએ. સમુદ્ધાત સાત છે તેમાંથી વેદના સમુદ્ધાતના વિષયમાં આજ

તમારણાન્તિકસમુદ્ધાત-વૈક્રિયસમુદ્ધાત-તૈજસસમુદ્ધાતાહારકસમુદ્ધાતકેવલિ-
સમુદ્ધાતભેદાત્. અત્ર પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રે ષટ્ત્રિંશત્તમં ચરમં સમુદ્ધાતપદં જ્ઞાતવ્યં કેવલ-
છાદ્યસ્થિકસમુદ્ધાતો નાધ્યેતવ્યઃ અનેનૈવ પ્રકારેણ યાવદ્વૈમાનિકાનાં વૈમાનિક
પર્યન્તં જ્ઞાતવ્યમ્ તથા અલ્પબહુત્વશ્ચાપિ તત્રત્યમેવ વિજ્ઞેયમિતિ સમુદિતાર્થે इति.

ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિઃ ‘અણગારસ્સ’ इत्यादि “અણગારસ્સ ણં મંતે ! ભાવિ-
યંપ્પણો’ અણગારસ્ય સ્વલ્લુ મદન્ત ! ભાવિતાત્મનઃ “કેવલિસમુદ્ધાએ” કેવલિ
સમુદ્ધાતો ભવતિ । અસ્ય વર્ણનં કેવલિસમુદ્ધાતગતં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય ષટ્ત્રિંશત્તમ-
સમુદ્ધાતપદોક્તં સર્વં સંગ્રાહ્યમ્ કિપત્પર્યન્તમિત્યાહ ‘જાવ’ इति=યાવત્-તથાહિ-

સમુદ્ધાત પહિલે કહા ગયા હૈં) અન્ય ઔર છહ (કષાયસમુદ્ધાત,
મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત તૈજસ-સમુદ્ધાત આહાર
કસમુદ્ધાત ઔર કેવલિસમુદ્ધાત) યે સમુદ્ધાત હૈં । પ્રજ્ઞાપના - સૂત્ર
મેં અન્તિમ છત્તીસવાં સમુદ્ધાત પદ હૈં-સો કેવલ છદ્વાસ્થિક સમુદ્ધાત
યહાં નહીં લેના ચાહિયે । હસી તરહ સે વૈમાનિક પર્યન્ત જાનના ચાહિયે ।
તથા અલ્પ બહુત્વ ભી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર સે હી જાન લેના ચાહિયે । ગૌતમ
સ્વામી ભગવાનસે પુનઃ પૂછતે હૈં કિ (અણગારસ્સ ણં મંતે ભાવિયંપ્પણો
કેવલિસમુદ્ધાએ) હે મદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર કે કેવલિ
સમુદ્ધાત હોતા હૈં । હસકા વર્ણન કેવલિ સમુદ્ધાત પ્રકરણગત પ્રજ્ઞાપના
સૂત્ર કે છત્તીસવે સમુદ્ધાત પદમેં કિયા ગયા હૈં । સો વહ સવ વર્ણન
યહાં ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે । યહ વર્ણન કહાં તક કા ગ્રહણ કરના
ચાહિયે હસકે લિયે કહા ગયા હૈ કિ (જાવ) તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
(તત્થસિદ્ધો ભવહ-તેણં તત્થ સિદ્ધા ભવંતિ, અસરીરા જીવઘણા ણાણદં

કહેવામા આંયુ છે. બાકીના છ સમુદ્ધાત નીચે પ્રમાણે છે-કષાય સમુદ્ધાત,
મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત, તૈજસસમુદ્ધાત, આહારકસમુદ્ધાત અને
કેવલિસમુદ્ધાત. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં છેલ્લું સમુદ્ધાતપદ છે-પણ છાદ્યસ્થિકસમુદ્ધાત
અહીં ગ્રહણ કરવાનો નથી એજ પ્રમાણે વૈમાનિક પર્યન્ત સમજ લેવું, તથા
અલ્પબહુત્વ પણ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાથી બાણી લેવું ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને
પૂછે છે (અણગારસ્સ ણં મંતે ! ભાવિયંપ્પણો કેવલિસમુદ્ધાએ) હે ભદન્ત !
ભાવિતાત્મા અણગારને કેવલિ સમુદ્ધાત થાય છે ? તેનું વર્ણન કેવલિસમુદ્ધાત
પ્રકરણમાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છત્તીસમા સમુદ્ધાત પદમાં કર્યું છે તે સમસ્ત
વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું, બેઈએ તે વર્ણન કયા સુધી ગ્રહણ કરવું બેઈએ તે
ખતાવવા માટે કહેવામા આંયુ છે કે (તત્થસિદ્ધો ભવહ-તેણ તત્થ સિદ્ધા ભવતિ

“तत्त्वसिद्धो मया तेन तस्य सिद्धा भवति असरीराजीवधर्मादसंज्ञापोषणं
 णिद्विषयद्विगीरया निरेयणा वितिमिरा विमुद्धा” इति सप्राप्त सासय ममाग
 कालं चिद्वति’ इत्यनेन सयोजनीयम् । ते सिद्धाः शाश्वताऽनागतादा कालपर्य
 तम् तिष्ठन्ति इति भावः ।

प्रज्ञापनासूत्रस्य पदत्रिंशत्तमसमुद्घातविषयस्य सविस्तरं विवेचनं कृतं
 संक्षेपेण प्रदर्श्यते—“इह सप्तसमुद्घाता समाहि वेदनाकपायमरणवैक्रिय तै
 साहारककेवलिसमुद्घातमेवात् ।

वेदनासमुद्घातः असंज्ञककर्माश्रयः १। कपायसमुद्घातः कपायालपचारिप्रमोहनीय
 कर्माश्रयः २। मरणान्तिकसमुद्घातोऽन्तर्मुहूर्तशेषायु कर्माश्रयः ३। वैक्रियतैजसाहा

संज्ञोचरत्ता णिद्विषयद्वि, गीरया, निरेयणा, वितिमिरा विमुद्धा) इ
 पाठ को लेकर (सासयमणागयद्ध कालं चिद्वति) इस पाठ के सा
 जोड़ लेना चाहिये, इससे यह अर्थ होता है कि वे सिद्ध शाश्वत अनागताद्वकाल पर्यन्त रहते हैं ।

प्रज्ञापनासूत्र के छत्तीसवें समुद्घात पद में समुद्घात विषय का विस्तार
 रपूर्यक विवेचन किया गया है सो वह संक्षेप से यहाँ प्रकट किया जाता
 है—यहाँ समुद्घात सात कहे गये हैं—एक वेदना समुद्घात, दूसरा कपाय
 समुद्घात, तीसरा मरण समुद्घात, चतुर्थ वैक्रिय समुद्घात, पाँचवाँ
 तैजस समुद्घात, छठा आहारकसमुद्घात और सातवाँ केवलिसमुद्घात ।

इनमें जो वेदनासमुद्घात है वह आशानावेदनीय कर्म के आश्रय
 को लेकर होता है १। कपायसमुद्घात कपायनामक चारित्र मोहनीय
 कर्म के आश्रय को लेकर होता है २। मरणान्तिकसमुद्घात अंतर्मुहूर्त

असरीराजीवधर्माणां सप्तोचरत्ता णिद्विषयद्वि, गीरया निरेयणा वितिमिरा विमुद्धा)
 आ पाठनी करने (सासयमणागयद्ध कालं चिद्वति) आ पाठनी साधने
 देव लेने तेनी लेने अर्थ था है के तेनी सिद्ध शाश्वत अनागता
 द्वाधर पर्यन्त रहे ।

प्रज्ञापनासूत्रना छत्तीसवां समुद्घात पदमा समुद्घातो विषेण पर्वन
 विस्तारणी करवाय आन्यु है तो तेनी अदी संक्षिप्त पर्वन करवाया आवे
 है अदी समुद्घात सात कहा है (१) वेदना समुद्घात, (२) कपायसमु
 द्घात (३) मरणसमुद्घात, (४) वैक्रियसमुद्घात (५) तैजस समुद्घात,
 आहारक समुद्घात अने (७) केवलि समुद्घात

(१) वेदना समुद्घात आशानावेदनीय कर्मना आधार करने भाव है (२) कपाय
 समुद्घात कपाय नामना चारित्र मोहनीय कर्मने आधार भाव है (३) मर
 णान्तिक समुद्घात अंतर्मुहूर्त प्रभाय आयु आदी रहे तयारे कपाय है तेनी

કાઃ સમુદ્ઘાતાઃ યથાસંખ્ય વૈક્રિયશરીરતૈજસશરીરાહારકશરીરનામકર્માશ્રયાઃ ૬।
કેવલિસમુદ્ઘાતઃ સદસદ્વેદ્યથુભાથુભનામોચ્ચનીચૈર્ગોત્રિકર્માશ્રયઃ ૭। તત્ર વેદનાસમુ-
દ્ઘાતગતઆત્મા અસાતાવેદનીયકર્મપુદ્ગલાનાં પરિશાટ્ટં કરોતિ, તથાહિ વેદનામી
હિતો જીવઃ સ્વપ્રદેશાત્ અનન્તાનન્તકર્મસ્કન્ધવેષ્ટિતાન્ શરીરાદ્વહિરપિ નિશ્ચિપતિ।
તૈશ્વ પ્રવેશૈર્વેદનજઠરાદિરંધ્રણિ કર્મસ્કન્ધાદ્યવાન્તરાલા નિચાપૂર્ય્યાયામતો વિષ્કમ્ભ-

પ્રમાણ આયુ શોષ રહને પર ક્રિયાજાતા હૈ અતઃયહ અન્તર્મુહૂર્ત શોષાયુકર્મ કે
આશ્રય કો લેકર ક્રિયા જાતા હૈ ૩। વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪, તૈજસમુદ્ઘાત ૫,
આહારકસમુદ્ઘાત ૬ યથાક્રમ સે વૈક્રિય શરીર, તૈજસશરીર ઓર આહારક
શરીર નામકર્મ કે આશ્રય કો લેકર ક્રિયે જાતે હૈ ૪। કેવલિ સમુદ્ઘાત સાતા
વેદનીય, ઓર અસાતા વેદનીય શુભનામ અશુભનામ, ઉચ્ચગોત્ર તથા નીચ-
ગોત્ર હન ત્રીન અઘાતિયા કર્મોં કે આશ્રય કો લેકર ક્રિયા જાતા હૈ ૭।
તાત્પર્ય હસ કથન કા યહ હૈ કિ વેદના સમુદ્ઘાત મેં રહા હુઆ આત્મા
અસાતા વેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કા નાશ કરતા હૈ-અર્થાત્-જબ કોઈ
જીવ વેદના સે અત્યંત પીડિત હો રહા હો એસી સ્થિતિ મેં વહ અપને
આત્મા કે પ્રદેશોં કો કિ જિનપર અનંતાનંત કર્મપુદ્ગલ ચિપકે રહતે હૈ
અપને શરીર સે બાહર નિકાલતા હૈ-અન્હેં ફેલાતા હૈ। વે પ્રદેશ, મુખ,
જઠર આદિ કે રન્ધ્રોં છિન્દ્રોં કો ઓર કર્મસ્કન્ધ આદિ કે અંતરાલ કો
ભરકર, અર્થાત્-હન સબ કે છિન્દ્રોં મેં અન્તરાલ મેં ભરકર-વ્યાસ હો
કર-આયામ ઓર વિષ્કંભ કી અપેક્ષા શરીરમાત્રક્ષેત્ર મેં વ્યાસ હો જાતે

તે અનતર્મુહૂર્તશોષ આયુકર્મને આધારે કરાય છે (૪) વૈક્રિય સમુદ્ઘાત,
(૫) તૈજસ સમુદ્ઘાત અને (૬) આહારક સમુદ્ઘાત અનુક્રમે વૈક્રિય શરીર
તૈજસ શરીર અને આહારક શરીર નામકર્મને આધારે કરાય છે. (૭)
કેવલિ સમુદ્ઘાત સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીય, શુભનામ અને અશુ-
ભનામ, ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર, એ ત્રણ અઘાતિયા કર્મોના આધારે
કરાય છે, કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે વેદના સમુદ્ઘાતમા રહેલો આત્મા
અસાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનો નાશ કરે છે. એટલે કે વેદના સમુદ્ઘાત
કરતી વખતે વેદનાથી અત્યંત પીડાતો જીવ, જેના પર અનંતાનંત કર્મપુદ્ગલો
ચોટી રહેલા હોય છે એવા પોતાના આત્મપ્રદેશોને ખહાર કાઢે છે-તેમને
ફેલાવે છે તે આત્મપ્રદેશો, મુખ, જઠર આદિના છિદ્રોને અને કર્મસ્કન્ધ
આદિના અંતરાલોને ભરી દઈને એટલે કે તે સૌના છિદ્રોમા અને અંતરા-
લોમા વ્યાપીને-લગાઈ અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ શરીરમાત્ર વ્યાપી બન્ય છે

તથાશરીરમાત્ર ક્ષેત્રમભિવ્યાપ્યાન્તમુદ્ધૃત યાવદ્વસિષ્ઠતે । તસ્મિન્નન્તર્મુદ્ધૃતે પ્રમૂતાસા-
વાવેદનીયકર્મપુદ્ગલાનાં પરિશ્રાટ કરોષિ १ । કપાયસમુદ્ધાત સમવશત આત્મા કપાય
નામકચારિત્રમોહનીયકર્મપુદ્ગલનાં પરિશ્રાટ કરોષિ, તથાદિ-કપાયોદય સમાકુલો
જીવઃ સ્વપ્રદેશાન્ શરીરાદિર્નિર્ણિષિતિ, સે પ્રદેસૈ ચવનોદરાદિર્ધ્રાણિ કર્મસ્કન્ધા
યપાન્તરાલાનિચાપૂર્વ્યાયામતો વિસ્તારતદ્વદેહમાર્ગ ક્ષેત્રમભિવ્યાપ્યાવશ્વિતો ભવતિ
તથાભૂતશ્ચ પ્રમૂતાન્ કપાયકર્મપુદ્ગલાન્ પરિશ્રાટયતિ ૨ । એવ મરણસમુદ્ધાત
ગતો જીવઃ આયુ કર્મપુદ્ગલાન્ શ્રાટયતિ વિશેષઃ કેવલ મરણસમુદ્ધાતગતો વિસિષ્ઠ-

હું ઓર વહાં પર લે એક અન્તર્મુદ્ધર્તસમય તક ઠહરે રહતે હું । હસ અન્ત
ર્મુદ્ધર્ત કાલ મેં લે પ્રમૂત અસાતાવેદનીય કર્મપુદ્ગલોં કી નિર્જરા કર ઢાલતા
હૈ । હસ ક્રિયા કે કરને કા નામ હી વેદનાસમુદ્ધાત હૈ १ । કપાય
સમુદ્ધાત મેં રહા હુઆ આત્મા કપાયનામક ચારિત્રમોહનીય કર્મપુદ્ગલોં
કા નાશ કરતા હૈ, અર્થાત્-જય જીવ કપાય કે ઉદય સે અત્યન્ત
આકુલ વ્યાકુલ હો ઉઠતા હૈ, તય યહ અપને પ્રદેશોં કો શરીર સે બાહર
નિકાલ કર ઉન્હેં ફેલાતા હૈ । યહ ઉન પ્રદેશોં સે ઘવન, ઉદર આદિ
કે છિન્દ્રોં કો ઓર કર્મસ્કન્ધ આદિ કે અન્તરાલ કો પૂર્ણકર (મરકર)
આયામ ઓર વિસ્તાર કી અપેક્ષા વેદમાત્ર ક્ષેત્ર કો વ્યાપ્ત કર ઠહરતા
હૈ । યહ હસ સ્થિતિ મેં એક અન્તર્મુદ્ધર્ત તક હી રહતા હૈ । હતને સમય
મેં યહ કપાયવેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કો અપને ડપર મેં ધિસેર લેતા
હૈ-નષ્ટ કર લેતા હૈ ૨ । હસ તરફ મરણસમુદ્ધાત મેં રહા હુઆ
આત્મા આયુકર્મ કે પુદ્ગલોં કો નષ્ટ કરતા હૈ । અર્થાત્-અપને મુગ્ધમાન

અને ત્યાં તેઓ એક અતમુદ્ધત સમય સુધી રહે છે તે અન્તમુદ્ધતકાળમાં
તેઓ ઘણા જ અસાતાવેદનીય કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા કરી નાખે છે આ ક્રિયા
નામજ વેદના સમુદ્ધાત છે

કપાય સમુદ્ધાતમાં રહેલો આત્મા કપાય નામના ચારિત્રમોહનીય કર્મ
પુદ્ગલોના નાશ કરે છે એટલે કે બ્યારે કપાયના ઉદયથી એવ અત્યંત
આકુળ-વ્યાકુળ થતો હોય છે, ત્યારે તે પોતાના પ્રદેશોને શરીરની બહાર
ઠાહીને ફેલાવે છે તે ઘવન ઉદર આદિના છિન્દ્રોને તથા કર્મસ્કન્ધોના અતસલોને
તે આત્મપ્રદેશોથી બહાર ઠાહીને લાગાઈ અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ
ક્ષેત્રમાં વ્યાપી જાય છે એ સ્થિતિમાં તે એક અતમુદ્ધતકાળ સુધીજ રહે છે
એટલા કાળમાં તે કપાયવેદનીય કર્મના પુદ્ગલોની નિર્જરા કરી નાખે છે

એજ રીતે મરણસમુદ્ધાતમાં રહેલો આત્મા આયુકર્મના પુદ્ગલોના નાશ
કરે છે એટલે કે તે સમુદ્ધાત કરતો એવ પોતે એટલું આયુષ્ય લેખવવાનું

કાઃ સમુદ્ઘાતાઃ યથાસંસ્કૃયં વૈક્રિયશરીરતૈજસશરીરાહારકશરીરનામકર્માશ્રયાઃ ૬।
કેવલિસમુદ્ઘાતઃ સદસદેશ્યશુભાશુભનામોચ્ચનીચૈર્ગોત્રિકર્માશ્રયઃ ૭। તત્ર વેદનાસમુ-
દ્ઘાતગતઆત્મા અસાતાવેદનીયકર્મપુદ્ગલાનાં પરિશાટં કરોતિ, તથાદિ વેદનાપી
હિતો જીવઃ સ્વપ્રદેશાત્ અનંતાનંતકર્મસ્કન્ધવેષ્ટિતાન્ શરીરાદ્યહિરપિ નિશ્ચિપતિ।
તૈશ્વ પ્રવેશૈર્વદનજઠરાદિરધ્રણિ કર્મસ્કન્ધાદ્યવાન્તરાલા નિચાપૂર્યાયામતો વિષ્કમ્ભ-

પ્રમાણ આયુ શેષ રહને પર ક્રિયાજાતા હૈ અતઃયહ અન્તર્મુદ્ધર્ત શેષાયુકર્મ કે
આશ્રય કો લેકર ક્રિયા જાતા હૈ ૩। વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪, તૈજસમુદ્ઘાત ૫,
આહારકસમુદ્ઘાત ૬ યથાક્રમ સે વૈક્રિય શરીર, તૈજસશરીર ઓર આહારક
શરીર નામકર્મ કે આશ્રય કો લેકર ક્રિયે જાતે હૈં। કેવલિ સમુદ્ઘાત સાતા
વેદનીય, ઓર અસાતા વેદનીય શુભનામ અશુભનામ, ઉચ્ચગોત્ર તથા નીચ-
ગોત્ર હન ત્રીન અઘાતિયા કર્મોં કે આશ્રય કો લેકર ક્રિયા જાતા હૈ ૭।
તાત્પર્ય હસ કથન કા યહ હૈ કિ વેદના સમુદ્ઘાત મેં રહા હુઆ આત્મા
અસાતા વેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કા નાશ કરતા હૈ-અર્થાત્-જવ કોઈ
જીવ વેદના સે અત્યંત પીડિત હો રહા હો એસી સ્થિતિ મેં વહ અપને
આત્મા કે પ્રદેશોં કો કિ જિનપર અનંતાનંત કર્મપુદ્ગલ ચિપકે રહતે હૈં
અપને શરીર સે વાહર નિકાલતા હૈ-અન્હેં ફેલાતા હૈ। વે પ્રદેશ, મુખ,
જઠર આદિ કે રન્ધ્રોં છિન્દ્રોં કો ઓર કર્મસ્કન્ધ આદિ કે અંતરાલ કો
ભરકર, અર્થાત્-હન સવ કે છિન્દ્રોં મેં અન્તરાલ મેં ભરકર-વ્યાસ હો
કર-આયામ ઓર વિષ્કમ્ભ કી અપેક્ષા શરીરમાત્રક્ષેત્ર મેં વ્યાસ હો જાતે

તે-અનંતર્મુદ્ધર્તશેષ આયુકર્મને આધારે કરાય છે (૪) વૈક્રિય સમુદ્ઘાત,
(૫) તૈજસ સમુદ્ઘાત અને (૬) આહારક સમુદ્ઘાત અનુક્રમે વૈક્રિય શરીર
તૈજસ શરીર અને આહારક શરીર નામકર્મને આધારે કરાય છે (૭)
કેવલિ સમુદ્ઘાત સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીય, શુભનામ અને અશુ-
ભનામ, ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર, એ ત્રણ અઘાતિયા કર્મોના આધારે
કરાય છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વેદના સમુદ્ઘાતમા રહેલો આત્મા
અસાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોના નાશ કરે છે એટલે કે વેદના સમુદ્ઘાત
કરતી વખતે વેદનાથી અત્યંત પીડાતો જીવ, જેના પર અનંતાનંત કર્મપુદ્ગલો
ચોટી રહેલાં હોય છે એવા પોતાના આત્મપ્રદેશોને ખડાર કાઢે છે-તેમને
ફેલાવે છે તે આત્મપ્રદેશો, મુખ, જઠર આદિના છિદ્રોને અને કર્મસ્કન્ધ
આદિના અંતરાલોને ભરી દઈને એટલે કે તે સૌના છિદ્રોમા અને અંતરા-
લોમા વ્યાપીને-લખાઈ અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ શરીરમાત્ર વ્યાપી બન્ય છે

પુત્રલાન્ પૂર્વવદેવ છાટયતિ ૪ પચમેષ તૈજસાહારકસમુદ્ધાતાવપિ ચિન્તનીયો
નવરં તૈવ્રસસમુદ્ધાતઃ તેજોલેશ્યાધિનિર્ગમનકલે મયતિ, સ ષ તૈજસનામકર્મ-
પુત્રલાન્નાતને કારણત્ ૫ । આહારસમુદ્ધાતગતસ્તુ આહારકશરીરનામકર્મપુત્રલાન્
પરિછાટયતિ ૬ । કવચિસમુદ્ધાતગતો જીવ સદસદેષ્યાદિકર્મપુત્રલાન્ પરિષ્ઠા
ટન કરોતિ ૭ । નારકજીવાનામાધાશ્વત્વાર સમુદ્ધાતા મયન્તિ । અસુરકુમારા
દીનાં સર્વેષામપિ દેવાનામાધા પચ્ચમસમુદ્ધાતા મયન્તિ । વાયુકાયવર્જિતૈકેન્દ્રિય
વિકલેન્દ્રિયાણામાધાશ્ચયઃ સમુદ્ધાતા મયન્તિ । વાયુકાયિકાનામાયાશ્ચયં સમુ-
દ્ધાતા, વૈક્રિયસમુદ્ધાતસદિશાશ્વત્વારઃ સમુદ્ધાતા મયન્તિ । પંચેન્દ્રિયતિર્વર્ગ-

શરીર નામ કર્મ કે પુત્રલોં કો નિર્જરા કરતા હૈ ૪ । હસી તરહ સે
તૈજસ-સમુદ્ધાત ૫ ઓર આહારકસમુદ્ધાત ૬ ખી જાનના ચાહિયે
પરન્તુ વિશેષેના યહ હૈ, કિ તૈજસ સમુદ્ધાત તેજોલેશ્યા કે ધિનિર્ગમ-
નિકલને કે કાલ મેં હોના હૈ, ઓર હસકે યત્ત સે જીવ તૈજસ નામકર્મ
કે પુત્રલોં કા વિનાશ કરતા હૈ અતઃ યહ તૈજસ નામકર્મ કે વિનાશ
કરનેમેં કારણ હોતા હૈ ૫ । આહારક સમુદ્ધાતમેં રહા કુઆ જીવ આહારક
શરીર નામકર્મકે પુત્રલોં કો પરિષ્ઠાતના કરતા હૈ ૭ નારક જીવોં
કે આદિ કે ચાર સમુદ્ધાત હોતે હૈ અસુરકુમાર આદિ સબ દેવોં કે
આદિ કે પાંચ સમુદ્ધાત હોતે હૈ । વાયુકાયિક કો છોષ્કર પકેન્દ્રિય
જીવોં કે ઓર વિકલેન્દ્રિય જીવોં કે આદિ કે ત્રીન સમુદ્ધાત હોતે હૈ ।
વાયુકાયિક જીવોં કે પહિલે કે ત્રીન સમુદ્ધાત ઓર ચોથા વૈક્રિય
સમુદ્ધાત હસ તરહ ચાર સમુદ્ધાત હોતે હૈ । પંચેન્દ્રિયતિર્વર્ગોં કે આદિ

પ્રમાણે તજ્જ સમુદ્ધાત અને આહારક સમુદ્ધાતના વિષયમાં પણ સમજવું
જવું તેમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે—તૈજસ સમુદ્ધાત તેજોલેશ્યા નિકળવાના
સમયે થાય છે અને તેના પ્રભાવથી એવ તૈજસ નામકર્મનાં પુત્રલોંને નાશ
કરે છે તેથી તે સમુદ્ધાત તૈજસ નામકર્મનાં વિનાશમાં કારણ બૂત અને છે
(૬) આહારક સમુદ્ધાત કરતો એવ આહારક શરીર-નામકર્મની નિર્જરા કરે છે

નારક એવો શરૂઆતના ચાર સમુદ્ધાત કરે છે અસુરકુમાર આદિ
અપચ્ચ દેવો શરૂઆતના પાંચ સમુદ્ધાત કરે છે વાયુકાયિક સિંચાવના એકે-
ન્દ્રિય એવો અને વિકલેન્દ્રિય એવો શરૂઆતના ત્રણ સમુદ્ધાત કરે છે.
વાયુકાયિક એવો શરૂઆતના ત્રણ અને ચોથો વૈક્રિય એમ ચાર સમુદ્ધાત
કરે છે પંચેન્દ્રિય તિર્વર્ગો શરૂઆતના પાંચ સમુદ્ધાત કરે છે મનુષ્યો સત

સ્વપ્રદેશો વદનોદરાદિરંધ્રાણિ સ્કન્ધાઘપાન્તરાલાનિ ચાપૂર્ય વિષ્કંભવાહલ્યાભ્યાં
સ્વશરીરપ્રમાણમાયામતઃ સ્વશરીરવ્યતિરેકતોજધન્યતોક્તુલાસંખ્યેયભાગમ્ ઉત્કર્ષતો-
સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ એકદિશિ ક્ષેત્રમભિવ્યાપ્ય વર્તતે ઇતિ ૩ । વૈક્રિયસમુદ્ઘાત-
ગતોજીવસ્તુ આત્મપ્રદેશાન્ શરીરાદ્વહિર્નિષ્કાસ્ય શરીરવિષ્કંભવાહલ્યમાનમ્ આયામતઃ
સંખ્યેયયોજનપ્રમાણં દણ્ડં નિસ્રજતિ નિસ્રજ્ય ચ યથાસ્થૂલાન્ વૈક્રિયશરીરનામકર્મ-

આયુકર્મ કો ભોગતે હુણ કિસી જીવકા આયુકર્મ એક અન્નર્મુહૂર્ત પ્રમા-
ણ જવ વાકી રહતા હૈ તવ વહ અપને આત્મ પ્રદેશોં કો શરીર સે વાહર
નિકાલતા હૈ । વાહર નિકાલ કર વહ વદન, ઉદર આદિ કે છિદ્રોં કો
ઔર કર્મસ્કન્ધાદિક કે અંતરાલ કો उनसे पूरित कर फिर वह अपने
शरीर की अपेक्षा कम से कम अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण
लंबी और अधिक से अधिक असंख्यातयोजन लंबी ऐसी एक दिशा
संबंधी जगह में व्याप्त होकर एक अन्तर्मुहूर्ततक ठहरा रहता है । इतने
समय में वह आयुष्य कर्म के अनेक पुद्गलों को नष्ट कर देता है ।
इसका नाम मरण समुदघात है ३ । वैक्रियसमुदघात में रहा हुवा
जीव वैक्रिय शरीर नाम कर्म के पुद्गलों का नाश करता है, अर्थात्-
वैक्रियसमुदघात वाला जीव अपने आत्मप्रदेशों को शरीर से बाहिर
निकाल कर उन्हें शरीर का जितना विष्कंभ और बाहल्य होता है
उतने प्रमाण वाले और आयाम की अपेक्षा से संख्यात योजन प्रमा-
णवाले दण्ड के रूप में बनाता है । बनाकर फिर वह यथास्थूल वैक्रिय

હોય છે તેટલા અયુકર્મને ભોગવતા ભોગવતા બ્યારે એક અતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ
આયુકર્મ ખાટી રહે ત્યારે પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીરની બહાર કાઢે છે
અને તે આત્મપ્રદેશોથી મુખ, ઉદર આદિના છિદ્રોને, તથા કર્મસ્કન્ધ આદિના
અંતરાલોને ભરી દઈને પોતાના શરીરની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછા અંગુલના
અસખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણ લાંબી અને વધારેમા વધારે અસખ્યાત યોજન
લાંબી એવી એક દિશા સળધી જગ્યામા વ્યાપીને એક અંતર્મુહૂર્ત કાળ સુધી
તે સ્થિતિ રહે છે એટલા સમયમા તે આયુકર્મના અનેક પુદ્ગલોનો નાશ કરી
નાખે છે તે ક્રિયાનું નામ મરણસમુદ્ઘાત છે. વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરતો જીવ
વૈક્રિય શરીરનામકર્મના પુદ્ગલોનો નાશ કરે છે એટલે કે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત
વાળો જીવ પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીરની બહાર કાઢીને, તેમને શરીર પ્રમાણ
વિષ્કંભ (પહોળાઈ) અને બાહલ્યવાળા અને સખ્યાતયોજન પ્રમાણ લાંબા
દણ્ડપ બનાવીને વૈક્રિય શરીર નામકર્મના પુદ્ગલોનો નાશ કરે છે. એવ

યોનિકાનામાઘાઃ પચ્ચસમુદ્ધાતા મવન્તિ । મનુષ્યાર્ણાં તુ સપ્તૈર સમુદ્ધાતા મવન્તીતિ પ્રજાપનાસૂત્રસ્ય સંક્ષિપ્તો વિચારઃ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-भगवत्पुत्र - प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलि-
तल्लिखकलापालापक-प्रविशुद्गणपथनैकग्रन्थनिर्मापक- वादिमानमर्षक-
श्रीश्री छत्रपतिकोल्हापुररामप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य ' पद्मपुत्र-
कोल्हापुरराजगुरु-बालग्रन्थधारि-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री
घासीलालवतिपिरचिता श्री मगधतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाभ्यासां
व्याख्यायां द्वितीयशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः

કે પાંચ સમુદ્ધાત હોતે છે । મનુષ્યોં કે સાત સમુદ્ધાત હોતે છે-
એસા પ્રજાપના સૂત્ર કા યહ સંક્ષિપ્ત વિચાર પ્રસ્તુત કિયા છે ।
હસ તરહ ઉપર્યુક્ત યંત્રસે યહ સ્પષ્ટ હો જાતા છે કિ કિસ સમુદ્ધાતકો
કૌન જીવ કરતા છે, સમુદ્ધાત કા કાલ કિતના છે, કિસ કર્મ સે સમુ-
દ્ધાત હોતા છે ઓર કિસ સમુદ્ધાત કરને કા કયા પરિણામ-ફલ છે ॥ ૧ ॥
જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “મગધતી સૂત્ર”ની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યા કે દ્વિતીય શતક કે દ્વસરા ઉદ્દેશક સમાપ્ત

સમુદ્ધાત ૪૨ છે પ્રજાપના સૂત્રમાં ક્યાવિલ માહિતી બહી સંક્ષિપ્તમાં
આપવામાં આવી છે

એ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે કયો સમુદ્ધાત કયો ૯ ૪૨ છે, તેને
કાળ કેટલો લેાય છે, કયા કર્મથી સમુદ્ધાત થાય છે, અને કયા સમુદ્ધાત
શુ ફળ મળે છે ॥ ૧ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્ર ની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના બીજા શતકના બીજો ઉદ્દેશ સમાપ્ત થયો

समुद्घातनाम	केषां भवति	क्रियान् समयः	केन कर्मणा	परिणामः
१ वेदनासमुद्घातः	सर्वछद्मस्थ जीवानाम्	अन्तर्मुहूर्तम्	असातावेदनीय कर्मतः	असातावेदनीयकर्मणूनां विनाशः
२ कपायसमुद्घातः	"	"	कपायनामकचारित्र	कपायकर्मणूनां विनाशः
३ मरणसमुद्घातः	"	"	मोहनीय कर्मतः	आयुष्यकर्मणूनां विनाशः
४ वैक्रियसमुद्घातः	नैरयिक भवनपति- व्यन्तर० उयोतिष्क- वैमानिकपञ्चन्द्रियणाम् तिर्यग् छद्मस्थमनुष्याणाम्	"	आयुष्य कर्मतः	वैक्रियशरीर नामकर्मणां प्राचीन- पुद्गलानां विनाशस्तथा नवीन- पुद्गलानां ग्रहणम्
५ तैजससमुद्घातः	भवनपतिव्यन्तर उयोतिष्क वैमानिकपञ्चन्द्रियतिर्यक् छद्मस्थमनुष्याणाम्	"	तैजस शरीरनाम कर्मतः	तैजस शरीरनामकर्मपुद्गलानां विनाशः
६ आहारकसमुद्घातः	मनुष्याणां चतुर्दश पूर्व धराणाम्	"	आहारक शरीर नाम कर्मतः	आहारकशरीरनामकपुद्गलानां विनाशः
७ केवलिसमुद्घातः	मनुष्याणां केवलज्ञान- वताम्	अष्टौ समयाः	आयुष्यवर्जित त्रिभ्योऽ- घातिकर्मभ्यः	आयुष्यवर्ज त्रयाणामवाति कर्म पुद्गलानां विनाशः

पिताः। तेषु च समुद्रघातेषु मारणान्तिक समुद्रघातोऽपि विद्यते। मारणान्तिक समुद्रघातेन च समवहता केचन पृथिवीषु च समुत्पद्यन्ते इति जीवोत्पत्तिकारणभूता पृथिव्यः इति पृथिवीप्रतिपादनं तथा द्वितीयशतकस्य द्वारगायायां “पुढवी” इति कथित उत्पत्तिपादनञ्च भवतीत्यनेन सबन्धेनायातस्यास्य तृतीयोद्देशकस्येदमादिषु सूत्रम् “कण्ण मते पुढवीओ” इत्यादि ॥ सू० १ ॥

मूलम्—कण्णं भते पुढवीओ पण्णत्ताओ, जीवाभिगमे नेरइयाण जो विसिओ उद्देशो सो णेयव्वो पुढवी ओगाहिच्चा, निरया सठाणमेष वाहल्ल “विक्खभपरिक्खेवो वण्णो गधोय फासोय ॥ १ ॥ जाव किं सव्वे पाणाऽ उव वल्लपुव्वा, हता गोयमा ! असइ अदुवा अणतक्खुत्तो पुढवी उद्देशो ॥ सू० १ ॥

उद्देशक के साथ इस प्रकार से सम्बन्ध है—द्वितीय उद्देशक में समुद्रघातों की निरूपणा हुई है। इन समुद्रघातों में एक मारणान्तिक समुद्रघात भी है। मारणान्तिक समुद्रघात करने वाले कितनेक जीव पृथिवीयों में उत्पन्न हो जाते हैं। इसलिये जीवों की उत्पत्ति के स्थानमूल उन पृथिवीयों का प्रतिपादन करना तथा द्वितीयशतक की द्वारगाया में प्रतिपादित पृथिवी का निरूपण करना यह प्रसङ्गोपास ही है अतः इस सम्बन्ध को लेकर इस तृतीय उद्देशक का प्रारंभ हुआ है। इसका सर्वप्रथम यह सूत्र है—(कण्णं भते) इत्यादि।

सम्बन्ध छे—जीव उद्देशकभां समुद्रघातोनी निरूपण करवाभां आवी ॥ ते समुद्रघातोनां जेठ मारणान्तिक समुद्रघात पल्ल छे मारणान्तिक समुद्रघात करनार डेटलाक एवो नरकेभां (पृथ्वीओभां) उत्पन्न माय छे तेथी एवेनी उत्पत्तिना स्थान रूप ते पृथ्वीओनु प्रतिपादन करवानु तथा जीव उद्देशकभां द्वारगायाभां प्रतिपादित पृथ्वीनु निरूपण करवानु प्रसङ्गोपासित लावे छे। ते जे प्रकारने सल्लभ होवाथी ज्ञा जीव उद्देशकने मारण करवाभां आवी छे तेनु सीधी पडेल्ल सूत्र ज्ञा प्रभावे छे—“कण्ण मते !” इत्यादि

॥ अथ द्वितीयशतके तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविचारः कतिपृथिव्यः सन्ति? इतिप्रश्नः। सप्तपृथिव्यः रत्नप्रभा. शर्कराप्रभा. बालुका-प्रभा. पंकप्रभा. धूमप्रभा. तमःप्रभा. तमस्तमःप्रभा इत्युत्तरम्। सर्वे जीवाः पूर्वं नरकेऽनेकवारं समुत्पन्नाः किमिति गौतमस्य प्रश्नः, सर्वे अनेकवारं नरके समुत्पन्ना इत्युत्तरं भगवतः। जीवाजीवाभिगमसूत्रीय द्वितीयोद्देशकस्यातिदेशः। उद्देशकपरिसमाप्तिश्चेति ॥

द्वितीयशतके द्वितीयोद्देशकं समाप्य तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते। अस्य तृतीयोद्देशकस्य द्वितीयोद्देशकेन सहायमभिसंबन्धः-द्वितीयोद्देशके समुद्घाताः निरू-

॥ दूसरे शतक के तीसरे उद्देशक का प्रारंभ ॥

तृतीय उद्देशक के विषयों का विवरण संक्षेपमे इस प्रकार से है-पृथिवी कितनी हैं ऐसा प्रश्न।

पृथिवी सात हैं-रत्नप्रभापृथिवी १, शर्कराप्रभापृथिवी २, बालुका-प्रभापृथिवी ३, पंकप्रभापृथिवी ४, धूमप्रभापृथिवी ५, तमःप्रभापृथिवी ६, तमस्तमःप्रभापृथिवी ७, ऐसा उत्तर। समस्त जीव क्या पहिले अनेक बार नरकों में उत्पन्न हुए हैं ऐसा गौतम का प्रश्न। हां, समस्त जीव पहिले अनेक बार नरकों में उत्पन्न हुए हैं ऐसा भगवान् का उत्तर। जीवाजीवाभिगमसूत्र संबंधी द्वितीय उद्देशक का अतिदेश, उद्देशक की परिसमाप्ति।

द्वितीय शतक में द्वितीय उद्देशक को समाप्त करके सूत्रकार अब तीसरे उद्देशक को प्रारंभ करते हैं। इस तृतीय उद्देशक का द्वितीय

બીજા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ—

ત્રીજા ઉદ્દેશકના વિષયોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આ પ્રમાણે છે.

પ્રશ્ન-પૃથ્વી કેટલી છે ?

ઉત્તર—પૃથ્વી સાત છે—(૧) રત્નપ્રભાવપૃથ્વી (૨) શર્કરાપ્રભા (૩) બાલુકાપ્રભા (૪) પંકપ્રભા (૫) ધૂમપ્રભા (૬) તમઃપ્રભા (૭) તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વી

ગૌતમનો પ્રશ્ન—શું સમસ્ત જીવો પહેલાં અનેકવાર નરકોમાં ઉત્પન્ન થયા હોય છે ? ઉત્તર—હા સમસ્ત જીવો અનેકવાર નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય હોય છે. જીવાજીવાભિગમ સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશકનો અતિદેશ-ઉદ્દેશકની સમાપ્તિ.

બીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશકની પૂર્ણાહુતિ કરીને હવે સૂત્રકાર ત્રીજા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ કરે છે આ ત્રીજા ઉદ્દેશકનો બીજા ઉદ્દેશક સાથે આ પ્રકારનો

ટીકા—‘કણ મંતે પુઠ્ઠીઓ પળ્લણાઓ’ કવિ સ્વલ્પ મદત ! પૃથિવ્ય નારક
 પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતા ? હે મદંત ! નારકજીવાનામાધારમૂલ્યા પૃથિવ્યઃ કવિસંસ્મરકાઃ
 સન્તીતિમ્મનઃ । મંગલાનાહ—‘જીવામિગમે’ ઇત્યાદિ “જમીરામિગમે નેરયિ
 યાણ જો વિતિમો ઉદેસો સો નેયબ્ધો’ જીવામિગમે નેરયિકાણાં યો દ્વિતીયઉદેશકઃ
 સઃ નેતબ્ધઃ=દ્વાતથ્ય અપ્રાર્થ સંપ્રદગાપેયમ્ ‘પુઠ્ઠી’ ઇત્યાદિ તસ્મિન્ દ્વિતીયોદેશકે
 પૃથિવી સંબંધિવિચાર, નારકવિષયો વિચારઃ, નારકાણાં સંસ્થાનસંવન્ધો વિચાર ।
 તથા નરકપૃથિવ્યાઃ સ્વરૂપાદિસમીર્તનષેતિસર્વ જીવામિગમ દ્વિતીયોદેશકઃ એવ

ટીકાર્થ—(કણ મંતે ! પુઠ્ઠીઓ પળ્લણાઓ) હે મદંત નારકપૃથિવિયાં
 કિતની કહી ગઈ હૈં ? હસ પ્રમ્ન કા સારાંશ યહ હૈ કિ ગૌતમ મહાવીર
 પ્રમુસે યહ પૂછ રહે હૈં કિ નારક જીવ જિન પૃથિવિયોં મેં રહતે હૈં એ
 પૃથિવિયાં કિતની હૈં ? હસ પ્રમ્ન કેઉત્તર મેં સૂત્રકાર જીવામિગમ સૂત્ર કા
 નિર્દેશ કરતે હૈં—“જીવામિગમે નેરયિયાણ જો વિતિઓ ઉદેસો સો
 નેયબ્ધો” જીવામિગમ સૂત્ર મેં જો દ્વિતીય ઉદેશક હૈ—વહ હસ પ્રમ્ન કે
 ઉત્તર મેં જાનલેના ચાહિયે, હસવિષય કો સ્પષ્ટ કરનેચાલી સંપ્રદગાયા
 હસ પ્રકાર સે હૈ—(પુઠ્ઠી ઓગાહેસા હરયાદિ સમ્પ્રદ ગાયા દ્વારા
 યહ સ્પષ્ટ કિયા ગયા હૈ કિ જીવામિગમસૂત્ર કે દ્વિતીય ઉદેશક મેં
 પૃથિવી સંબંધી વિચાર કિયા ગયા હૈ, ઊન પૃથિવિયોં મેં રહે કુપ નરક
 ઘાસોં કા વિચાર કિયા ગયા હૈ, નરકાઘાસોં કે સંસ્થાન કા વિચાર
 કિયા ગયા હૈ । તથા—નરકપૃથિવિયોં કે સ્વરૂપ આદિ કા વિચાર કિયા

ટીકાર્થ—(કણ મંતે ! પુઠ્ઠીઓ પળ્લણાઓ) હે મદંત ! નરકો (પૃથ્વીઓ)
 કેટલી છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે પૃથ્વીઓ (નરકો) માં નારક છવે
 રહે છે એ પૃથ્વીઓ કેટલી છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર બાણવા માટે સૂત્રકાર
 જીવામિગમસૂત્રનો નિર્દેશ કરે છે (જીવામિગમે નેરયિયાણ જો વિતિઓ ઉદેસો
 સો નેયબ્ધો) જીવામિગમસૂત્ર । બીજા ઉદેશકમાંથી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર બાણી
 દેવેા બાઈએ આ વિષયને સ્પષ્ટ કરનારી સમ્પ્રદગાયા આ પ્રમાણે છે—
 પુઠ્ઠી ઓગાહેસા ઇત્યાદિ

આ સમ્પ્રદગાયામાં એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે
 કે જીવામિગમસૂત્રના બીજા ઉદેશકમાં પૃથ્વીઓ વિષે વિચાર કરવામાં
 આવ્યો છે, તે પૃથ્વીઓમાં રહેનારા નારક છવેાનો વિચાર કરવામાં
 આવ્યો છે નારક છવેાનાં સંસ્થાનને વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તથા
 તે નરકો (પૃથ્વીઓ) ના સ્વરૂપ આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેથી

છાયા-કતિ ભદંત ! પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, ૧ જીવાભિગમે નૈરચિકાણાં યો દ્વિતીય ઉદેશકઃ સ નેતવ્યઃ પૃથિવીમવગાહ્ય નિરયાઃ સંસ્થાનમેવ વાહલ્યવિષ્કંભપરિક્ષેપૌ વર્ણો ગન્ધથ સ્પર્શથ ॥ ૧ ॥ યાવત્. કિં રાર્વે પ્રાણા ઉત્પન્નપૂર્વાઃ ? હન્ત ગૌતમ! અસકૃત્ અથવા અનન્તકૃત્વઃ પૃથિવ્યુદેશકઃ) ૬ સૂ૦ ૧ ॥

દ્વિતીયશકસ્ય તૃતીયઉદેશઃ સમાપ્તઃ

સૂત્રાર્થ—(કહણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્લતાઓ) હે ભદન્ત ! પૃથિ વિયાં કિતની કહીગઈ હૈં ? (જીવાભિગમે નેરહયાણં જો વિતિઓ ઉદેસો સો જેયવ્વો) જીવાભિગમ સૂત્ર મેં કહા ગયા જો નારક સંબંધી દૂસરા ઉદેશક હૈ વહ યહાં જાનના ચાહિયે । યહાં દ્વારગાથા હૈ

“ પુઢવી ઓગાહિત્તા નિરયા સંઠાળમેવ વાહલ્લં ।

વિક્લંભ પરિક્લેવો વળ્લો ગંધો ય ફાસો ય ॥ ૧ ॥

હસ ઉદેશક મેં પૃથિવી સંબંધી, (પૃથિવી કો અવગાહન કરકે કિતની દૂર નારક રહતે હૈં) હસ સંબંધી, સંસ્થાન સંબંધી, પૃથિવિયોં કી મોટાઈ સંબંધી, વિષ્કંભ પરિક્ષેપ સંબંધી, વર્ણ, ગંધ ઓર સ્પર્શ સંબંધી કથન હૈ । (જાવ કિં સવ્વે પાળા ઉવવન્નપુવ્વા) હે ભદન્ત । વહાં કયા સમસ્ત જીવ ઉપપન્નપૂર્વ-પહલે-ઉત્પન્ન હોયે હુણ-હૈં કયા ? (હંતા ગોયમા ! અસઈ, અદુવા અણંતકચ્ચુત્તો પુઢવી ઉદેસો) હાં, ગૌતમ ! અનેકવાર અથવા અનન્તવાર અનપૃથિવિયોં મેં સમસ્ત જીવ ઉપપન્નપૂર્વ હૈં । હસ પ્રકાર યહ પૃથિની ઉદેશક હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

સૂત્રાર્થ—(કહણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્લતાઓ) હે ભદન્ત ! પૃથ્વીઓ (નરકો) કેટલી કહી છે ? (જીવાભિગમે નેરહયાણ જો વિતિઓ ઉદેસો સો જેયવ્વો) જીવાભિગમસૂત્રના નારક વિષેના બીજા ઉદેશકમાથી આ વિષય બાણી દેવો. તેના વિષે આ દ્વાર ગાથા છે—

“ પુઢવી ઓગાહિત્તા નિરયા સંઠાળમેવ વાહલ્લં ।

વિક્લંભપરિક્લેવો વળ્લો ગંધો ય ફાસો ય ॥ ૧ ॥

આ ઉદેશકમા પૃથ્વી વિષે “ પૃથ્વીની અવગાહના કરીને કેટલે-દૂર સુધી નારકો રહે છે ” તે વિષે, સંસ્થાન વિષે, પૃથ્વીઓના વિસ્તાર વિષે, પૃથ્વીઓના વિષ્કંભ અને પરિક્ષેપ વિષે, વર્ણ ગંધ અને સ્પર્શ વિષે વર્ણન કર્યું છે (જાવ કિં સવ્વે પાળા ઉવવન્નપુવ્વા) હે ભદન્ત ! સમસ્ત જીવો શુ ત્યા પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ગયા હોય છે ? (હતા ગોયમા ! અસઈ, અદુવા, અણંત-ચ્ચુત્તો પુઢવી ઉદેસો) હા, ગૌતમ ! અનેકવાર અથવા અનન્તવાર સમસ્ત જીવો તે પૃથ્વીઓમા ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા હોય છે. પૃથ્વી ઉદેશક આ પ્રકારનો છે । સૂ૦ ૧ ।

પિત્વા તત્ર ત્રિંશ્વલસનરકાવાસાઃ સન્તિ ૧। એવમેષશ્વર્કરા પ્રમાદિ પૃથિવીષુ ચ્ચ-
યોગ વક્તવ્યમિતિ તથાહિ-દ્વિતીયાયાં શ્વર્કરાપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં દ્વાત્રિંશ્વલસનોત્તરો
અનલ્પશ્વાહલ્યાયામુપર્યેક યોજનસહસ્રમથગાઘાઽષ્ઠોઽપ્યેક યોજનસહસ્ર વર્જયિત્વા
તત્ર પચ્ચવિંશતિલસનરકાવાસાઃ સન્તિ ૨। તૃતીયચાલુકાપ્રમાયાં પૃથિવ્યામપ્તવિંશ-
તિસહસ્રોત્તરયોજનલક્ષવાહલ્યાયામુપર્યેક યોજનસહસ્રમથગાઘાઽષ્ઠોઽપ્યેક યોજનસ
હસ્ર વર્જયિત્વા તત્ર પચ્ચદશલસનરકાવાસા સન્તિ ૩। ચતુર્થપદ્મપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં
ત્રિંશ્વલસનોત્તરયોજન લક્ષવાહલ્યાયામુપર્યેક યોજનસહસ્રમથગાઘાઽષ્ઠોઽપ્યેક યો-
જનસહસ્ર વર્જયિત્વા તત્ર દશલસનરકાવાસાઃ સન્તિ ૪। પચ્ચમધૂમપ્રમાયાં પૃથિવ્યા

इसमें से एक हजार योजन ऊपर के भाग को तथा एक हजार योजन
नीचेके भागको छोड़कर अवशिष्ट स्थान में तीस लाख नरकावास हैं।
इसी तरह से शर्करा आदी पृथिवीयों में भी निम्नोक्त प्रकार से समझ
लेना चाहिये। जैसे- शर्कराप्रमा नामकी जो दूसरी पृथिवी है- उसकी
मोटाई एक लाख बीस हजार योजन की है- सो इसमें भी ऊपर
नीचे का एक-एकहजार योजन प्रमाण भाग छोड़कर बाकी के स्थान में
एकबीस लाख नरकावास हैं। तीसरी पृथिवी जो चालुकाप्रमा है उसकी
मोटाई एक लाख अट्ठाईस हजार योजन की है सो इसमें ऊपर नीचे
के एक-एक हजार योजन प्रमाण भाग को छोड़कर
बाकी के बीच के भागों में पन्द्रह लाख नरकावास-मारक जीवों के
रहने के स्थान हैं। चौथी पृथिवी जो पद्मप्रमा है उसकी मोटाई एक
लाख बीस हजार योजन की है सो उसका भी एक-एक हजार योजन
प्रमाण भाग ऊपर नीचे का छोड़ कर बाकी के भागों में दस लाख नर

તેમાંના ઉપરનો એક હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગ છેડીને અને એક હજાર
પ્રમાણ નીચેના ભાગ ને છેડીને બાકીની જગ્યામાં ત્રીસ લાખ નરકાવાસ છે
એજ પ્રમાણે શકરાપ્રમા આદિ પૃથ્વીઓમાં પણ નીચે પ્રમાણે સમજવું-
શકરા નામની બીજી પૃથ્વીના વિસ્તાર એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનનો
છે તેનો ઉપરનો એક હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગ અને નીચેનો એક હજાર
યોજન પ્રમાણ ભાગ છેડીને બાકીની જગ્યામાં પચીસ લાખ નરકાવાસ છે ત્રીજી
ચાલુકાપ્રમા પૃથ્વી ની ઊંચાઈ એક લાખ અઠ્યાવીસ હજાર યોજનની છે તેમાં
ઉપર તથા નીચેનો એક એક હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગ છેડીને બાકીના
પંદર લાખ નરકાવાસ છે ચોથી પદ્મપ્રમા નામની પૃથ્વીની ઊંચાઈ
એક લાખ બીસ હજાર યોજનની છે તેનો પણ ઉપરનો તથા નીચેનો

જ્ઞાતવ્યમ્ । તત્ર (પુઢવીઓ) પૃથિવ્યો વાચ્યાઃ । તાથૈવમ્ “કઙ્ઠં મંતે પુઢવીઓ પન્નત્તાઓ” કતિ સ્વલ્લ મદંત । પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ઇતિપૃથિવીસંખ્યાવિષયકો ગૌતમસ્યપ્રશ્નઃ ભગવાનાહ—“ગોયમા સત્તપુઢવીઓ પન્નત્તાઓ” હે ગૌતમ ! સપ્ત પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથથા ‘રયણપ્પમા શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પંકપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા તમસ્તમઃપ્રમા ઇમાઃ સપ્ત નારકપૃથિવ્યાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ=કથિતાઃ “ઓગાહિત્તા નિરયા” ઇતિ અવગાહ્ય નિરયાઃ, પૃથિવીમવગાહ્ય ક્રિયદૂરે નારકાવસન્તીતિવક્તવ્યમ્ તત્ર સપ્તસુ પૃથિવીષુ મધ્યે યા પ્રથમા રત્નપ્રમાપૃથિવીતસ્યામ્—અશીતિસદ્સ્રોત્તર-યોજનલક્ષવાહલ્યાયામ્. ઉપગ્ર્યેકં યોજનસદ્સમવગાહ્યાધોપ્યેકં યોજનસદ્સં વર્જ-

ગયા હૈ । ઇસલિયે જીવાભિગમ સૂત્ર કે દ્વિતીય ઉદ્દેશક સે હી સ્વ કુછ નરકસંવધિ આદિ વિચાર જાનના ચહિયે । પૃથિવી સંવધ મેં વહાં ઁસા પૂછા ગયા હૈ કિ—(મંતે) હે મદંત । (કઙ્ઠં પુઢવીઓ પન્નત્તાઓ) પૃથિવિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? ઇસ પ્રકાર સે ગૌતમ ને જબ પૃથિવી કી સંખ્યા કે વિષય મેં પ્રશ્ન સે પૂછા—તવ પ્રશ્ન ને ઉન્હેં કહા—(ગોયમા સત્ત પુઢવીઓ પન્નત્તાઓ) હે ગૌતમ ! પૃથિવી સાત કહી ગઈ હૈં—(તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર સે હૈં—(રયણપ્પમા) ઇત્યાદિ—રત્નપ્રમા ૧, શર્કરાપ્રમા ૨, વાલુકાપ્રમા ૬, પંકપ્રમા ૪, ધૂમપ્રમા ૫, તમપ્રમા ૬, ઔર સાતવીં તમસ્તમઃપ્રમા ૭ । (ઔગાહિત્તા નિરયા) પૃથિવી કો અવગાહિત કરકે કિતની દૂર જાને પર નારક જીવ રહતે હૈં ? ઇસ પ્રશ્ન કા ભાવ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—કિ—કિતની પૃથિવી કો ઓડકર નારક જીવપૃથિવી અવશિષ્ટ ભાગ મેં રહતે હૈં ? તો ઇસકા ઉત્તર ઇસ પ્રકાર સે હૈ—જૈસે સાત પૃથિવીયોં મેં સે જો પહિલી પૃથિવી રત્નપ્રમાહૈ વહ ઁક લાખ અસ્સી હજાર યોજન કી મોટી હૈ,

જ છવાભિગમ સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશકમાથી નરકો વિષે સમસ્ત વર્ણન વાચવાનું કહેવામા આવ્યું છે પૃથ્વી વિષે આહીં એવુ પૂછવામા આવ્યુ છે કે (મંતે) ! કે ભદ્રન્ત, (કઙ્ઠં પુઢવીઓ પન્નત્તાઓ ?) પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ? ત્યારે ભગવાન મહાવીર ગૌતમસ્વામીને ઉત્તર આપે છે કે (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સત્ત પુઢવીઓ પન્નત્તાઓ) પૃથ્વી સાત કહી છે (ત જહા) તેમના નામ આ પ્રમાણે છે—(રયણપ્પમા) ઇત્યાદિ રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંકપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા, અને તમસ્તમા પ્રમા (ઔગાહિત્તા નિરયા) કેટલી પૃથ્વીને ઓડીને નારક એવો પૃથ્વીના અવશિષ્ટ (આડીના) ભાગમા રહે છે ? તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—સાત નરકો (પૃથ્વીઓ) માંથી પહેલી રત્નપ્રમા નામની પૃથ્વી એક લાખ એશી હજાર યોજનના વિસ્તાર વાળી છે.

‘વાહલ્લ’ ઇતિનરકાવાસાનાં વાહલ્યમપિ વક્તવ્યમ્ તત્ત્વ વાહલ્યં શ્રીશ્રીયોન
સહસ્રાણિ । તત્કયમ્ ? અથ એકમ્ યોજનસહસ્રમ્ મધ્યે એક યોજનસહસ્રં શુપિરમ ઉપા
ય યોજનસહસ્ર સંકોચો વિદ્યતે ઇતિ= ‘વિવક્ષ્યમપરિક્ષેત્વો’ વિવક્ષ્યમપરિક્ષેત્વો
વક્તવ્યો તત્ર સહ્યાતવિસ્તારવતાં નરકવાસનામ્ આયામો વિવક્ષ્યમપરિક્ષેત્વત્ પ્રત્યેક
સહ્યાતયોજનમમાણોઽસ્તિ । તદ્ એવા સુ આયામવિવક્ષ્યમપરિક્ષેત્વો વિવિધરૂપાણ્યમ
સ્તીતિ । “વળ્લો ગધો ય કાસો ય” વળ્લો ગંધઃ નરકવાસનાં વળ્લમન્ધરસહસ્ર
વક્તવ્યાઃ તે ચ વળ્લોદયોઽત્યન્તમનિષ્ઠઃ । ઇત્યાદિષદ્રુવક્તવ્ય વિદ્યતે તત્સર્વમુદ્દેશકાન્ત
મિદ્રવક્તવ્યમ્ । “કિંસચ્ચે પાણાઠવચ્ચપૂર્વા” કિં સર્વે પાણા ઉપવચ્ચપૂર્વાઃ સર્વેત્રીશા
ગોલ્લ હોતા હૈ, તિલ્લૂટા હોતા હૈ ઓર ચીલ્લૂટા હોતા હૈ તથા ફનકે
સિવાય જો નરકાવાસ હૈ એ અનેક આકાર વાલે હોતે હૈ (વાહલ્લ)
વાહલ્ય નામ મોટાઈ કા હૈ સો નરકાવાસોં કા વાહલ્ય-જાઢાઈ-તીન
હજાર યોજન કી હૈ । યહ કિસ પ્રકાર સે હૈ ? સો કહતે હૈ-નીચે એક
હજાર યોજન, મધ્ય મેં એક હજાર યોજન શુપિર (પોલ) ઉપર મેં એક
હજાર યોજન સંકુચિત હૈ । (વિવક્ષ્યમપરિક્ષેત્વો) સહ્યાતવિસ્તાર
વાલે જો નરકાવાસ હૈ ઉનકા આયામ, વિવક્ષ્યમ ઓર પરિક્ષેત્વ એ પ્રત્યેક
સહ્યાત યોજન પ્રમાણ હૈ । ફનસે અતિરિક્ત જો નરકાવાસ હૈ ઉનકા
આયામ, વિવક્ષ્યમ ઓર પરિક્ષેત્વ એ સર્વ મિલ ૨ પ્રમાણ મેં હૈ । (વળ્લો
ગધો ય કાસો ય) નરકાવાસોં કે વળ્લ, ગંધ, સ્પર્શ, એ સર્વ અત્યન્ત
અનિષ્ઠ હોતે હૈ ઇત્યાદિ સર્વ ફમ ઉદ્દેશક કે અંતતક સમસ્ટ હેના હૈ ।
(કિં સચ્ચે પાણા ૦ ૪ વચ્ચમપુચ્ચા) યહાં પ્રશ્ન ફસ પ્રકાર સે કરના

આકાર ગોળ, ત્રિકોણીઆ કે ચતુષ્કોણીઆ હોય છે તે સિવાયના ને નરક
વાસો છે તે અનેક આકારવાળા હોય છે (વાહલ્લ) વાહલ્ય એટલે બહાઈ
નરકવાસોનું બાહ્યમ ત્રણ હજાર ચોળનું હોય છે તે ઠેવી રીતે હોય છે ?
તો તેના બવાબમાં કહે છે કે-નીચે એક હજાર ચોળન મધ્યમાં એક હજાર
ચોળન અને ઉપર એક હજાર ચોળન

(વિવક્ષ્યમપરિક્ષેત્વો) સહ્યાત વિસ્તારવાળા ને નરકવાસો છે તેમના
આયામ (અબાઈ) વિવક્ષ્ય (પહેલાઈ) અને પરિક્ષેત્વ (પરિમિતિ) સહ્યાત
ચોળન પ્રમાણ છે તે સિવાયના ને નરકવાસો છે તેમના આયામ, વિવક્ષ્ય
અને પરિક્ષેત્વ બિલ્લ બિલ્લ પ્રમાણમાં છે- (વળ્લો ગધો ય કાસો ય) નરક
વાસોના પછી ૨૨, ૪૫ અને ૨૫૨ અત્યન્ત અનિષ્ઠ હોય છે ઇત્યાદિ
સમસ્ટ આ ઉદ્દેશકના અતલાગ સુખીમાં સમજાવવામાં આનું છે

(કિં સચ્ચે પાણા ૪ વચ્ચમપુચ્ચા) અહીં આ પ્રશ્નનો પ્રશ્ન સમજવો-

પષ્ટાદશસહસ્રોત્તરયોજનલક્ષવાહલ્યાયામુપર્યેકં યોજનસહ સમવગાહ્યાધોઽપ્યેકં-
યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા તત્ર ત્રિલક્ષનરકાવાસાઃ સન્તિ ૫॥ પષ્ટતમઃ પ્રમાયાં પૃથિવ્યાં
ષોડશસહસ્રોત્તરલક્ષવાહલ્યાયામુપર્યેકં યોજનસહસ્રમવગાહ્યાધોઽપ્યેકં યોજન
સહસ્રં વર્જયિત્વા તત્ર પશ્ચન્યૂનૈકલક્ષનરકાવાસાઃ સન્તિ ૬॥ સપ્તમતમસ્તમઃ પ્રમાયાં
પૃથિવ્યામષ્ટસહસ્રોત્તરલક્ષવાહલ્યાયામુપરિ સાર્ધદ્વિપશ્ચાશ્દ્યોજનસહસ્રમવગાહ્યાધો
ધોઽપિ સાર્ધદ્વિપશ્ચાશ્દ્યોજનસહસ્રં વર્જયિત્વા તત્ર પશ્ચસંખ્યકા નરકાવાસાઃ સન્તીતિ
૭। “સંઠાણમેવ” ઇતિ-સંસ્થાનમેવ તત્ર યે આવલિકાપ્રવિષ્ટાઃ પંક્તિપ્રવિષ્ટાઃ નર-
કવાસાસ્તે વૃત્તાઃ ત્ર્યાસાઃ ચતુરસ્રાશ્ચ, ઇતરેતુ નાનાસંસ્થાનાઃ નરકવાસા ભવન્તિ ।

કાવાસ હૈં । પાંચવી પૃથિવી જો ધૂમપ્રભા હૈં उसकी मोटाई एक लाख
अठारह हजार योजन की है सो उसमें भी ऊपर नीचे के एक-एक
हजार योजन-के भाग को छोड़कर बाकी के भागों में तीन लाख नर-
कावास हॆं । छठी पृथिवी जो तम प्रभा है उसकी मोटाई एक लाख
सोलह हजार योजन की है-सो उसके ऊपर नीचे के एक-एक हजार
योजन प्रमाण भागको छोड़कर अवशिष्ट भागों में नारकजीवों के रहने
के पांचकम एक लाख नरकावास है । तथा सातवीं पृथिवी जो तमस्त-
मःप्रभा है उसकी मोटाई एक लाख आठ हजार योजन-की है-सो
ऊपर नीचे के साढेबावन-साढेघावन (५२॥-५२॥) हजार योजन
प्रमाण भागों को छोड़कर अवशिष्ट भागों में केवल पांच-ही नरकावास
हॆं । (संठाणमेव) संस्थान नाम आकार का है-सो जो नारक-जीवों
के आवास आवलिका में प्रविष्ट हॆं-पंक्ति में प्रविष्ट हॆं-उनका आकार

એક એક હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગ છોડીને બાકીના ભાગમાં દસ
લાખ નરકાવાસ છે પાચમી ધૂમપ્રભા નામની પૃથ્વીની ઉંચાઈ એક લાખ
અઠાર હજાર યોજનની છે તેના પછી ઉપર તથા નીચેના એક એક હજાર
યોજન પ્રમાણ ભાગોને છોડીને બાકીના ભાગમાં ત્રણ લાખ નરકવાસ છે.
છઠ્ઠી તમપ્રભા પૃથ્વીની ઉંચાઈ અઠ્ઠલાખ સોળહજાર યોજનની છે તેના પછી
ઉપર તથા નીચેના એક એક હજાર યોજનપ્રમાણ ભાગ છોડીને બાકીની જગ્યામાં
૬૯૬૯૬ નવલખહજાર નવસોનવાળા નરકાવાસ છે. સાતમી તમસ્તમપ્રભા નામની
પૃથ્વીની ઉંચાઈ એક લાખ આઠ હજાર યોજનની છે તેના ઉપર સાડા બાવન
હજાર (૫૨૥ હજાર) અને નીચેના સાડા બાવન હજાર પ્રમાણ ભાગને છોડીને
બાકીના ભાગમાં ફક્ત પાચ જ નરકાવાસ છે, (સંઠાણમેવ) સંસ્થાન એટલે
આકાર જે નારક જીવોના અવાસ આવલિકા (પંક્તિ) મા આવેલ છે, તેમને

‘વાહસ્ત’ ઇતિનરકાવાસાનાં વાહલ્યમપિ વક્તવ્યમ્ તત્ત્વ વાહલ્ય ગ્રીષિયોમ
સહસ્રાણિ । તરુણમ્ ? મધ્ય એકમ્ યોજનસહસ્રમ્ મધ્યે એક યોજનસહસ્રં છુપિરમ ઉપ
ધ યોજનસહસ્ર સ્કોવો વિધતે ઇતિ=‘ચિદ્વત્તમપરિચ્છેદો’ વિષ્કમપરિચ્છે
વક્તવ્યો તથા સંસ્થાતવિસ્તારવતાં નરકવાસનામ્ આયામો વિષ્કમ પરિચ્છેદવ પ્રત્યે
સંસ્થાતવોનનમમાણોઽસ્તિ । તદ્-યેર્ણાં તુ આયામવિષ્કમપરિચ્છપાવિમિત્તરૂપાવચન
ન્તીતિ । “વર્ણો ગંધો ય કાસો ય” વર્ણો ગંધમ્ નરકવાસનાં વર્ણગંધરસસ્પર્શ
વક્તવ્યો તે ચ વર્ણાદિયોઽત્યન્તમનિષ્ઠ । इत्यादिषु वक्तव्य विधत्ते तत्सर्वेष्वपेक्षकान्
મિદવક્તવ્યમ્ ! “કિં સર્વે પાળાઽનવચનપૂર્વા” કિં સર્વે પ્રાણા ઉપવચનપૂર્વાઃ સર્વેગ્રીના

ગોલ હોતા હૈ, તિસ્તૂટા હોતા હૈ ઓર ચોસ્તૂટા હોતા હૈ તપા ફનર
સિવાય જો નરકાવાસ હૈં વે અનેક આકાર ઘાઠે હોતે હૈ (વાહસ્ત
વાહલ્ય નામ મોટાઈ કા હૈ સો નરકાવાસોં કા વાહલ્ય-જાહાઈ-તીન
હજાર યોજન કી હૈ । યહ કિસ પ્રકાર સે હૈં ? સો કહતે હૈં-નીચે ૧
હજાર યોજન, મધ્ય મેં ૧૬ હજાર યોજન છુપિર (પોલ) ઊપર મેં ૧૬
હજાર યોજન સંકુચિત હૈ । (વિષ્કમપરિચ્છેદો) સંસ્થાતવિસ્તાર
ઘાઠે જો નરકાવાસ હૈં ઉનકા આયામ, વિષ્કમ ઓર પરિચ્છેદ યે પ્રત્યેક
સંસ્થાત યોજન પ્રમાણ હૈં । ફનસે અતિરિક્ત જો નરકાવાસ હૈં ઉનકા
આયામ, વિષ્કમ ઓર પરિચ્છેદ યે સય મિત્ત ૨ પ્રમાણ મેં હૈં । (વર્ણો
ગંધો ય કાસો ય) નરકાવાસોં કે વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ, યે સય અત્યન્ત
મનિષ્ઠ હોતે હૈં ઇત્યાદિ સય ફસ ઉદેશક કે અતતક સમજ્ઞ હેના હૈ ।
(કિં સર્વે પાળા ૦ ૪ ઉવચનપુલ્લા) યહાં પ્રશ્ન ફસ પ્રકાર સે કરના

આકાર ગોળ, ત્રિકોણીઆ કે ચતુષ્કોણીઆ હોય છે તે સિવાયના ને નરકા
વાસો છે તે અનેક આકારવાળા હોય છે (વાહસ્ત) વાહલ્ય એટલે આકાર
નરકાવાસોનું વાહલ્ય ત્રણ હજાર યોજનનું હોય છે તે કેવી રીતે હોય છે ?
તે તેના જવાબમાં કહે છે કે-નીચે એક હજાર યોજન. મધ્યમાં એક હજાર
યોજન અને ઉપર એક હજાર યોજન

(વિષ્કમપરિચ્છેદો) સંસ્થાત વિસ્તારવાળા ને નરકાવાસો તેમને
આયામ (અંશ) વિષ્કમ (પહેળાઈ) અને પરિચ્છેદ (પરિમિતિ) સંસ્થાત
યોજન પ્રમાણ છે તે સિવાયના ને નરકાવાસો છે તેમને આયામ, વિષ્કમ
અને પરિચ્છેદ ત્રણ વિભાગ પ્રમાણમાં છે- (વર્ણો ગંધો ય કાસો ય) નરકા
વાસોના વર્ણ ૧૨, ગંધ અને સ્પર્શ અત્યન્ત મનિષ્ઠ હોય છે ઇત્યાદિ
અમરત આ ઉદેશકના અત્યન્ત સુખીમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે

(કિં સર્વે પાળા ઉવચનપુલ્લા) અહીં આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સમજાવે-

કિં રત્નપ્રભાદિપૃથિવિ પૂર્વ સમુત્પન્નાઃ? અસ્ય ચૈવ પ્રયોગઃ-અસ્યાં રત્નપ્રભાપૃથિવ્યામ્ ત્રિશદન્તરકલકેષુ કિં સર્વે પ્રાણાદયઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ, ઇતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ-“ હન્ત ગોયમા ” હન્ત ગૌતમ । “ અસઈ ” અસકૃત્. અનેકશોઽનેકવારમ્. અનેકવારન્તુ દ્વિવારાપેક્ષ્યાઽપિ સ્યાદત્તાહ-“ અહવા ” અથવા. “ અણંતક્ષુત્તો ” અનન્તકૃત્વ અનંતવારમ્ । સર્વે જીવા રત્નપ્રભાદિપુ સર્વાસુ પૃથિવીપુ પૂર્વ સમુત્પન્નાઃ ઇતિ ॥

ઇતિ શ્રીવિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચકપદ્મદશભાષાકલિતલલિતકલા-પાલાપક-પ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકગ્રન્થનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહૂછત્રપ-તિકોલ્હાપુરરાજપદ્મ-‘ જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય ’ પદ્મભૂષિત-કોલ્હાપુરરાજ-ગુરુ-ગાલગ્રહ્યચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલ-વ્રતિવિરચિતાયાં શ્રીભગવતીસૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકાખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વિતીયશતકે તૃતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૨-૧॥

ચાહિયે-રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં જો ત્રીસ લાખ નરકાવાસ હૈં ડનમેં સમસ્ત પ્રાણી પહિલે ઉત્પન્ન હુએ હૈં કયા ? ઇસકા ઉત્તર દેતે હુએ પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈં કિ-(હંતા ગોયમા!) હાં, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણી (અસઈ) અનેક વાર (અદુવા) અથવા (અણંતક્ષુત્તો) અનંતવાર ઇન પૂર્વોક્ત રત્નપ્રભા આદિ પૃથિવિયોં મેં પહિલે ઉત્પન્ન હુએ હૈં ॥ સૂ ૧ ॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રીઘાસીલાલજી
મહારાજકૃત ભગવતીસૂત્રકી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યા
કે દૂસરે શતકકા ત્રીસરા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨-૧॥

રત્નપ્રભાપૃથ્વીમા જે ત્રીસ લાખ નરકાવાસ છે તેમા સમસ્ત જીવો શુ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે ? તેનો ઉત્તર દેતા પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે (હંતા ગોયમા!) હા, ગૌતમ ! સમસ્ત જીવો (અસઈ) અનેક વાર (અદુવા) અથવા-અણંતક્ષુતો) અનંત વાર રત્નપ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીઓમા પડેલા ઉત્પન્ન થયા હોય છે ॥ સૂ ૧ ॥

॥ઇતિશ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ભગવતીસૂત્રની પ્રિયદર્શિનીવ્યાખ્યાના બીજા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨-૧॥

॥ अथ द्वितीयशतके चतुर्थोद्देशक प्रारम्भ्यते ॥

चतुर्पादेष्टकोक्तः ससिष्यविषया इमे कति इन्द्रियाणीति गौतमस्य प्रश्नः॥ पञ्चेन्द्रियाणि भोजेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-रसनेन्द्रिय-स्पर्शनन्द्रिय भेदादित्युत्तरम् । प्रज्ञापनासूत्रस्येन्द्रियसंबन्धिप्रथमोद्देशकस्योद्धरणम् ? इन्द्रियाणां भेदप्रदर्शनम् इन्द्रियाणां संस्थानम् इन्द्रियाणां दीर्घत्वम् । इन्द्रियविषयादीनां विचारः। उद्देशकपरिसमाप्तिश्च ।

अथ द्वितीयशतकीयतृतीयोद्देशकं परिसमाप्य चतुर्थोद्देशकः प्रारम्भ्यते तृतीयोद्देशकनिरूपणानन्तरं चतुर्थोद्देशकनिरूपणेऽयमभिसेवधः। तृतीयोद्देशके नारकाणां निरूपणं

द्वितीय शतक का चतुर्थ उद्देशक प्रारम्भ—

इस चतुर्थ उद्देशक में जो विषय प्रतिपादित किया है उनका विवरण इस प्रकार से है—

प्र०—इन्द्रिया कितनी हैं—ऐसा गौतम का प्रश्न ।

उ०—इन्द्रिया पांच हैं—भोजेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, रसना इन्द्रिय और स्पर्शन इन्द्रिय ऐसा उत्तर ।

प्रज्ञापना सूत्र में इन्द्रियों के संबंध को लेकर जो प्रथम उद्देशक कहा गया है उसका उद्धरण, इन्द्रियों के भेदों का प्रदर्शन, इन्द्रियों का आकार इन्द्रियों की दीर्घता, इन्द्रियों के विषय आदि का विचार, उद्देशक की परिसमाप्ति ।

द्वितीय शतक के तृतीय उद्देशक को समाप्त कर अब सूत्रकार चौथे उद्देशक को प्रारंभ करते हैं । तृतीय उद्देशक के निरूपण के बाद चतुर्थ उद्देशक के निरूपण करने में संबंध इस प्रकार से है—तृतीय

બીજા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક પ્રારંભ

આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે વિષયોનું સંક્ષિપ્ત વિવેચન આ પ્રમાણે છે

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—ઇન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

પ્રશ્નનો ઉત્તર ઇન્દ્રિયો પાંચ છે—ભોજેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં જે પહેલો ઉદ્દેશક કહ્યો છે તેનો અલેખ ઇન્દ્રિયોના ભેદો, ઇન્દ્રિયોના આકાર ઇન્દ્રિયોની દીર્ઘતા, ઇન્દ્રિયોના વિષયો આદિનું નિરૂપણ—ઉદ્દેશકની સમાપ્તિ બીજા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક પૂર્ણ કરીને હવે સૂત્રકાર ચોથા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ કરે છે ત્રીજા ઉદ્દેશક સાથે ચોથા ઉદ્દેશકનો આ પ્રકારનો સંબંધ છે—ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં નારક

કૃતમ્, તે ચ નારકાઃ પચ્ચેન્દ્રિયા ભવન્તીતિ-ઇન્દ્રિયપ્રરૂપણાય તથા દ્વિતીય શતકાદૌ દ્વારગાથાંયામ્ 'ઇન્દિય' इत्युक्तमिति-ઇન્દ્રિયપ્રતિપાદનાય ચ ચતુર્થો-દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે, તદનેન સંબન્ધેનાયાતસ્ય ચતુર્થોદેશકસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્
“કઙ્ઘં મંતે ! ઇન્દિયા પન્નત્તા ” इत्यादि ॥

મૂલમ્-“ કઙ્ઘં મંતે ! ઇન્દિયા પન્નત્તા ? ગોયમા ! પંચ ઇન્દિયા પન્નત્તા । તં જહા-પઢમિલ્લો ઇન્દિયઉદેસઓ નેયવ્વો, સંઠાણં, વહલ્લં. પોહત્તં, જાવ અલોગો, ઇન્દિય ઉદેસો ॥ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ દ્વિતિયસપ્ત ચતુર્થો ઉદેસો સમત્તો ॥ ૨-૪ ॥

છાર્યા-કતિ સ્વલુ મદંત ! ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ ? ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ । તદ્વથા-પ્રથમઃ ઇન્દ્રિયોદેશકો જ્ઞાતવ્યઃ સંસ્થાન વાહુલ્યં પૃથુત્વં યાવત્ અલોકઃ ઇન્દ્રિયોદેશકઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ દ્વિતીયશતકે ચતુર્થ ઉદેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨-૪ ॥

ઉદેશક મેં નારક જીવોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ, વે નારક જીવ પાંચે ઇન્દ્રિયાં વાલે હોતે હૈં અતઃ ઇન્દ્રિયોં કી પ્રરૂપણોં કે લિયે તથા દ્વિતીય શતક કી આદિ મેં દ્વાર ગાથા મેં અભિહિત ઇન્દ્રિય પદ કે પ્રતિપાદન કે લિયે હસ ચતુર્થ ઉદેશક કો પ્રારંભ ક્રિયા ગયા હૈં । હસ સંબંધ સેં આવે હુએ હસ ચતુર્થ ઉદેશક કા યહ પહિલા સૂત્ર હૈ- (કઙ્ઘં મંતે) હં ।

સૂત્રાર્થ- (મંતે) હે મદન્ત ! (કઙ્ઘં ઇન્દિયા પન્નત્તા) ઇન્દ્રિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! પંચ ઇન્દિયા પન્નત્તા) ઇન્દ્રિયાં પાંચ કહી ગઈ હૈં । (તં જહા) વે હસ પ્રકાર સેં હૈં- (પઢમિલ્લો ઇન્દિય ઉદેસઓ નેયવ્વો) પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે પંદ્રહવેં ઇન્દ્રિય પદ કે પ્રથમ ઉદેશક

અવેાનુ નિરૂપણ કયું છે, તે નારકો પાંચ ઇન્દ્રિયો વાળા હોય છે, તેથી ઇન્દ્રિયોની પ્રરૂપણાને માટે તથા બીજા શતકની શરૂઆતમા આવતી દ્વાર ગાથામા આવતા ઇન્દ્રિય પદનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ ચોથો ઉદેશક શરૂ કર્યો છે તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે (કઙ્ઘં મંતે ! इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ-(મંતે) હે ભદન્ત ! (કઙ્ઘં ઇન્દિયા પન્નત્તા) ઇન્દ્રિયોં કેટલી કહી છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ ઇન્દિયા પન્નત્તા) ઇન્દ્રિયો પાંચ કહી છે. (તં જહા) તે આ પ્રમાણે છે- (પઢમિલ્લો ઇન્દિય ઉદેસઓ નેયવ્વો) પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પહેલા ઉદેશકમા પંદરમાં ઇન્દ્રિયપદનું આહી કથન કર્યું છે.

ટીકા—“કઈણ મંતે હદિયા પજણા” કતિ સ્વલુ ભવન્ત ! ઇન્દ્રિયાણિ પ્રગ્ણાણિ । મગધાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ “ગોયમા” હે ગૌતમ ! પંચ હદિયા પજણા” પચ્ચેન્દ્રિયાણિ પ્રગ્ણાણિ “તં જહા” તથા “પઢમિલ્લો હદિય ઉદેસઓ નેયલ્લો” પ્રથમ ઇન્દ્રિયોદેશકો નેતવ્ય પ્રજ્ઞાપનાયામિન્દ્રિયપદામિષાત્સ્ય પચ્ચદ્વપદસ્ય પ્રથમતદેશકોઽપ્ત નેતવ્યો જ્ઞાતવ્ય ઇતિ ।

તથા ગાયા પ્રદર્શિતાનીમાણિ દ્વારાણિ—“સંઠાણ” ઇત્યાદિ “સંઠાણ” બાહસ્થ પોહણં માય અલોગા હદિય ઉદેસો” સંસ્થાનં બાહ્ય પૃથુત્વં યાસ્તુ કા યહાં કથન કરના ચાહિયે (સંઠાણબાહસ્થ પોહણં જાવ અલોગો) તથા ઉત્તમે કદે અનુમાર ઇન્દ્રિયોં કા આકાર, બાહ્ય—પૃથુત્વ મી કહનાં ચાહિયે યાવત્ અલોક તક કા ચિલેષન ઘાલા સમસ્ત ઇન્દ્રિય ઉદેશક યહાં કહ દેના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—(કઈણ મંતે ! હદિયા પજણા) હે ભવન્ત ! ઇન્દ્રિયાં કિત્તની કહી ગઈ હૈં ! તાત્પર્યે હસ પ્રશ્ન કા યહ હૈ કિ જિનકે દ્વારા જીવ કી પહિચાન કી જાતી હૈ વે જીવ કી લિંગરૂપ ઇન્દ્રિયાં કિત્તની હોતી હૈ !

હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે છુપ પ્રશ્ન મહાવીર ગૌતમ સે કહતે હૈ કિ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (હદિયા) વે ઇન્દ્રિયાં (પંચ પજણા) પાંચ કહી ગઈ હૈં । (તંજહા) વે હસ પ્રકાર સે હૈ—(પઢમિલ્લો હદિય ઉદેસઓ નેયલ્લો) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમે ઇન્દ્રિય પદ નામ કા પન્નહર્વા પદ હૈ, ઉત્ત પદ કા પ્રથમ ઉદેશક યહા જાનના ચાહિયે । યહ ઉદેશક કહાં તક હેના ચાહિયે ? હસકે લિયે કહતે હૈ (સંઠાણબાહસ્થ પોહણં જાવ અલોગો હદિય ઉદેસો) સંસ્થાન બાહ્ય પૃથુત્વસે લેકર (અલોક) પર્યન્ત પચ્ચીસ દ્વારોં સે યુક્ત હો ગાયાઈ ગ્રહણ કરની ચાહિયે વે વો ગાયાઈ હસ પ્રકારસે હૈ—

(સંઠાણ બાહસ્થ પોહણં જાવ અલોગો) તથા તેમાં દેશ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના આકાર, રીષંતા આકારનું પચ્ચ વર્ણન કરવું એમને એકોક પદના વિવેચન વાળો સમસ્ત ઇન્દ્રિય ઉદેશક બહી કહેવો એમને.

ટીકાર્થ—(કઈણ મંતે ! હદિયા પજણા) હે ભવન્ત ! ઇન્દ્રિયો કટલી કી છે ? પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે જોમના દ્વારા જીવને જોળખમાં આવે છે તે જીવની નિશાની રૂપ ઇન્દ્રિયો કટલી છે ? આ પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રશ્ન આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—(ગોયમા ! હદિયા પંચ પજણા) હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયો પંચ કી છે (તજહા) તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે—(પઢમિલ્લો હદિય ઉદેસઓ નેયલ્લો) પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં (ઇન્દ્રિય) નામનું પદરૂપ પદ છે, તે પદને પહેલો ઉદેશક વાચનાથી આ વિષે બાણુષા મળ્યો તે ઉદેશક આં સુધી વાંચવો ! (સંઠાણ બાહસ્થ પોહણં જાવ અલોગો હદિય ઉદેસો) સંસ્થાન બાહ્ય પદ

અલોકઃ હન્દ્રિયોદ્દેશઃ ।

મૂલે ગાથાત્વપ્રકૃત્વા ' જાવ ' ઇત્યુક્તમિતિ યાવત્પદેન સંપૂર્ણ પશ્ચવિંશતિ દ્વારયુક્તં ગાથાદ્વયં સંગ્રાહ્યમ્ । અત્ર કિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—' અલોગો ' અલોકઃ અલોકશબ્દપર્યન્તમિતિ । ગાથાદ્વય ચેદમ્—

“ સંઠાણં વાહલ્લં પોહત્તં કહ્પદેસ ઓગાઢે ।

અપ્પાવહુપુટ્ટવિટ્ઠ, વિસય અળગાર આહારે ॥ ૧ ॥

અદાય અસીયમણી, દુદ્ધપાણે તેલ્લ ફાણિય વસાય,
કંબલ ધૂળા થિગ્ગલ, દીવોદહિ લોગડ્ડલોય ॥ ૨ ॥

છાયા-સંસ્થાનં ૧, વાહલ્યં ૨, પૃથુત્વં ૩, કતિપ્રદેશઃ ૪, અવગાઢાનિ ૫, અલ્પવહુત્વં ૬, સ્પૃષ્ઠાનિ ૭, પ્રવિષ્ઠાનિ ૮, વિષયાઃ ૯, અનગારઃ ૧૦, આહારઃ ૧૧ ॥ ૧ ॥ આદર્શશ્ચ ૧૨, અસિશ્ચ ૧૩, મણિઃ ૧૪ દુગ્ધં ૧૫, પાનં ૧૬, તૈલઃ ૧૭, ફાણિતં ૧૮, વસા ચ ૧૯, કમ્બલ ૨૦, સ્થૂળા ૨૧, થિગ્ગલં (દેશી ભિત્તિ દ્વારમ્ ૨૨, દ્વીપોદધિ ૨૩, લોકઃ ૨૪, અલોકઃ ૨૫ ॥ ૨ ॥ ઇતિ ।
“ હંદિય ઉદ્દેસો ' હન્દ્રિયોદ્દેશઃ ગાથાદ્વયોક્ત પશ્ચવિંશતિ વિષયયુક્ત હન્દ્રિય પ્રતિ-

(સંઠાણં વાહલ્લં પોહત્તં કહ્ પપ્સ ઓગાઢે ।

અપ્પાવહુ પુટ્ટપવિટ્ઠ, વિસય અળગાર આહારે ॥ ૧ ॥

અદા ય અસી ય મણી, દુદ્ધપાણે તેલ્લ ફાણિય વસાય ।

કંબલ, ધૂળા થિગ્ગલ દીવોદહિ લોગડ્ડલોય ॥ ૨ ॥

(ઇતિ હંદિય ઉદ્દેસો) હન દો ગાથાઓ દ્વારા યહ કહા ગયા હૈ કિ હન પચીસ દ્વારોં સે યુક્ત હન્દ્રિયોં કે પ્રતિપાદન કરને વાલે હન્દ્રિયનામક પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે પન્દ્રહવેં પદ કા પ્રથમ ઉદ્દેશક હૈ—સો વહ ઉદ્દેશક યહાં સમ્પૂર્ણ રૂપ સે કહ લેના ચાહિયે । તાકિ હન્દ્રિય સંબંધી સમસ્ત કથન

ત્વથી શરૂ કરીને (અલોક) સુધીની પચીસ દ્વારોથી યુક્ત એ ગાથાઓ અહીં કરવા બેઠીએ તે એ ગાથાઓ નીચે પ્રમાણે છે

(સંઠાણં વાહલ્લં પોહત્ત કહ્પપ્સ ઓગાઢે)

(અપ્પાવહુ પુટ્ટપવિટ્ઠ, વિસય અળગાર આહારે ॥ ૧ ॥

(અદાય અસીય મણી, દુદ્ધપાણે તેલ્લ ફાણિય વસા ય ।

(કંબલ ધૂળા થિગ્ગલ દીવોદહિ લોગ ડ્ડલોય ॥ ૨ ॥

(ઇતિ હંદિય ઉદ્દેસો) આ એ ગાથાઓ દ્વારા એ કહેવામાં આવ્યું છે કે આ પચીસ દ્વારો વાળી, હન્દ્રિયોનું પ્રતિપાદન કરનાર, પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના હન્દ્રિય નામના પદનો પહેલો ઉદ્દેશક છે, તે ઉદ્દેશક અહીં પૂરે પૂરે કહેવો બેઠીએ. તેમ કરવાથી હન્દ્રિયો વિષેનું સમસ્ત વર્ણન સમજી શકાશે. તે

પાદક હિન્દ્રિયામિષપદ્મપદસ્ય પ્રથમઉચ્ચ સર્વોઽપ્ર વાચ્ય ઇતિ માયઃ । ઉચ્ચ
 " સંઠાણ " ઇતિ સસ્થાનમ્ ધોગેન્દ્રિયાદીનાં વક્તવ્યમ્ સસ્થાનમાકારવિશેષ
 ઉચ્ચ સંસ્થાનમિદમ્ ધોગેન્દ્રિય કદમ્બપુષ્પસંસ્થિતમ્ । ચક્ષુરિન્દ્રિયં મસૂરકચન્દ્ર-
 સંસ્થિતમ્ મસૂરવાલિકાવત્, ચન્દ્રવચ્ચ ગોલાકાર ચક્ષુરિન્દ્રિયમિતિ, ધ્રાણેન્દ્રિય-
 મતિમુક્તકચન્દ્રકસંસ્થિતમ્ અતિમુક્તકચન્દ્રકઇતિ પુષ્પવિશેષદલમ્ તથા પાતિ
 મુક્તકચન્દ્રકપુષ્પવિશેષદલસનિર્મ ધ્રાણેન્દ્રિયમિતિ । રસનેન્દ્રિય ક્ષુરપસંસ્થિતમ્
 ક્ષુરપ ઘાસોત્પાટનાય પ્રયુજ્યમાન ક્ષુરવિશેષ 'ક્ષુરપા' ઇતિ માયાપ્રસિદ્ધા
 ક્ષુરાકારવત્ રસનેન્દ્રિયમિતિ । સ્પર્શનેન્દ્રિય નાનાકાર મચલીતિ સસ્થાનવિધારમ્
 " માહસ્ત્વ " ઇતિ-હિન્દ્રિયાનાં ધોગાદીનાં વાહસ્ય વક્તવ્યમ્ સન્ચેત્યમ્-સર્વાર્થી-
 ન્દ્રિયાણિ અંગુલાઽસંસ્થેયમાગવાહસ્યાનિ ૨ ॥ 'પોહસ્ત્વ' પૃષ્ઠત્વમ્ હિન્દ્રિયામાહ,

અઞ્છી તરહ સે સમજ મેં આ જાવે । इन दोनों गायाम्रो का अर्थ इस
 प्रकार से है - (सठाण) द्वार में इन्द्रियों का आकार कैसा होता है यह
 प्रकट किया है-जैसे-ओत्रेन्द्रिय का आकार कर्दय पुष्प के समान,
 चक्षु इन्द्रिय का आकार मसूर की दाल के समान, और चन्द्रमा के
 समान गोल है । ध्राणेन्द्रिय का आकार अति मुक्तक पुष्प के समान है ।
 रसनेन्द्रिय का आकार क्षुरप - खुरपा के जैसा है । स्पर्शन इन्द्रिय का
 आकार नियत नहीं है । यह अनियत आकार वाली होती है । माहस्त्व
 द्वार में ओत्रादिक इन्द्रियोंका वाहस्य-जाहापना प्रकट किया गया है
 जो इस प्रकार से है - जिननी भी इन्द्रिया हैं वे सब अंगुल के असंख्या-
 तर्बे भाग प्रमाण मोटी हैं । पोहस्त्वद्वार में इन्द्रियों का पृष्ठत्व- स्पर्शतना
 कहा गया है जो इस प्रकार से है-ओत्र, चक्षु और ध्राण इन का पृष्ठत्व
 अंगुल के असंख्यातबे भाग प्रमाण है । जिह्वा इन्द्रिय का पृष्ठत्व भी

જાને જાણાવેના અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે-(સંઠાણ) દ્વારમાં ઇન્દ્રિયોના
 આકારો કેવા હોય છે તે બતાવ્યું છે જેમકે ઓત્રેન્દ્રિય નો આકાર કદમ્બ
 પુષ્પ જેવો, ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો આકાર મસૂરની દાળ જેવો અને ચન્દ્રમા જેવો
 ગોળ હોય છે ધ્રાણેન્દ્રિયનો આકાર અતિમુક્તક પુષ્પ જેવો, રસના ઇન્દ્રિયનો
 આકાર ક્ષુરપી જેવો છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો કોઈ ચોક્કસ આકાર હોતો નથી
 (વાહસ્ય દ્વારમા) ઇન્દ્રિયોની આડાઇનું વણન કરવામાં આવ્યું છે તે વર્ણન
 આ પ્રમાણે છે- જેટલી ઇન્દ્રિયો છે તે બધી આગળના અસંખ્યાત ભાગ
 પ્રમાણ ભડી છે (પોહસ્ત્વદ્વાર) મા ઇન્દ્રિયોની દીર્ઘતાનું વણન કર્યું છે
 તે વર્ણન આ પ્રમાણે છે-ઓત્ર, ચક્ષુ અને ધ્રાણેન્દ્રિયની દીર્ઘતા એક આગળના

તત્ત્વેદમ્-શ્રોત્રચક્ષુર્ગ્રાણાનામ્ અહુલાસંખ્યેયભાગપરિમિતં પૃથુત્વમ્. જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય નવાહુલપરિમિતં પૃથુત્વમ્ । રપર્જનેન્દ્રિયસ્ય શરીરમાનમ્. યસ્ય યાદૃશ શરીરમલ્પં વા વહુ વા ભવતિ તાવદેવ પૃથુત્વમ્ તદીય સ્પર્શેન્દ્રિયસ્ય ભવતિ ૩ । “કઢપ્પસ” કતિપ્રદેશમ્. અનન્ત પ્રદેશિકાનિ પચ્ચાપીન્દ્રિયાણિ અર્થાત્ પ્રત્યેકેન્દ્રિયેણ અસં-
ખ્યાતાઽસંખ્યાતાઽઽકાશપ્રદેશા અવગાઢા પ્રત્યેકમિન્દ્રિયે અનન્તાઽનન્ત પુદ્ગલાઃ સન્તિ । અત એવ પચ્ચાપીન્દ્રિયાણિ અનન્તપ્રદેશિકાનિ સન્તિ ૪ ॥ ‘ઓગાઢેત્તિ’ અવગાઢમ્. અસંખ્યેય-પ્રદેશાદગાઢાનિ પચ્ચાપીન્દ્રિયાણિ ૫ ॥ “અપ્પાવહુ” ઇતિ અલ્પ વહુત્વમ્. સર્વસ્તોકં ચક્ષુરિન્દ્રિયમવગાહનાતઃ, તતઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયં સંખ્યાત-
ગુણમ્ । ગ્રાણેન્દ્રિયં સંખ્યાતગુણમ્ । તતો રસનેન્દ્રિયમસંખ્યેયગુણમ્. તતઃ સ્પર્શને-

અંગુલ પ્રમાણ છે । સ્પર્શ ન ઇન્દ્રિય કા પૃથુત્વ-અપને ૨ શરીર કે પ્રમાણ તુલ્ય હોતા છે જિસકા શરીર જૈસા છોટા વડા હોતા છે ઉસકી સ્પર્શન ઇન્દ્રિય કી પૃથુતા વૈસી હી હોતી છે । “કઢપ્પસ” દ્વાર મેં યહ સ્પષ્ટ કિયા ગયા છે કિ પાંચોં હી ઇન્દ્રિયાં અનંત પ્રદેશોં સે નિષ્પન્ન હુઈ છે । અર્થાત્ પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયને અસંખ્યાત ૨ આકાશપ્રદેશોંકા અવગાઢ કિયા છે, ઓર એક એક ઇન્દ્રિયમેં અનંત અનંત પુદ્ગલ લગે હુએ છે । ઓગાઢ દ્વાર મેં યહ કહો ગયા છે કિ યે સમસ્ત ઇન્દ્રિયાં અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ છે । અપ્પા વહુત દ્વાર મેં યહ સમજાયા ગયા છે કિ અવગાહના કી અપેક્ષા સઘ સે સ્તોક ચક્ષુ ઇન્દ્રિય છે । ચક્ષુ ઇન્દ્રિય સે સંખ્યાતગુણી અવગાહના વાલી શ્રોત્રેન્દ્રિય છે । શ્રોત્રેન્દ્રિય સે સંખ્યાત-
ગુણી અવગાહનાવાલી ગ્રાણેન્દ્રિય છે । ગ્રાણેન્દ્રિય સે અસંખ્યાતગુણી

અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ છે, જીભની દીર્ઘતા નવ આગળ પ્રમાણ છે, સ્પર્શેન્દ્રિયની દીર્ઘતા પોત પોતાના શરીરના પ્રમાણ જેટલી હોય છે શરીર જેવું નાનું કે મોટું હોય છે તે પ્રમાણે જ સ્પર્શેન્દ્રિય પણ નાની મોટી દીર્ઘતાવાળી હોય છે. (કઢપ્પસે) નામના દ્વારમાં એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે. કે પાંચે ઇન્દ્રિયો અનંત પ્રદેશોથી નિષ્પન્ન છે એટલે કે પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયને અસંખ્યાત અમંખ્યાત આકાશ પ્રદેશ અવગાહ્યા છે અને દરેક ઇન્દ્રિયમાં અનંત પુદ્ગલ લાગેલા છે (ઓગાઢ) દ્વારમાં એ બતાવ્યું છે કે બધી ઇન્દ્રિયો અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢે છે (અપ્પાવહુય) દ્વારમાં એ બતાવ્યું છે કે અવગાહનાની અપેક્ષાએ સૌથી સૂક્ષ્મ ચક્ષુઇન્દ્રિય છે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયથી સંખ્યાતગણી અવગાહના શ્રોત્રેન્દ્રિયની હોય છે શ્રોત્રેન્દ્રિયથી સંખ્યાતગણી અવગાહના ગ્રાણેન્દ્રિયની હોય છે ગ્રાણેન્દ્રિયથી અસંખ્યાત ગણી અવગાહના

ન્દ્રિયે સંસ્પેયણમિતિ ૬ ॥ “પુદ્” સ્પૃષ્ટમ્ શ્રોત્રાદીનીન્દ્રિયાણિ ચક્ષુષ્યકો
ષ્ઠાણિ સ્પૃષ્ટમૈ શુદ્ધંતિ ચક્ષુરિન્દ્રિયમપ્રાપ્યકારિ રશરાણિ સર્વાણ્યપીન્દ્રિયા
પ્રાપ્યકારીણ ચક્ષુર્વિષયમપ્રાપ્યૈવ વિષયં પ્રકાશયતિ રશરાણિ તુ રન્દ્રિયાણિ ચિ
પ્રાપ્યૈવ વિષયપ્રકાશકાણિ મિશ્નતીતિ મોક્ષા ૭ ॥ એમવે “પચ્છ” પ્રવેશ
ચક્ષુરિન્દ્રિયં ધર્ષયિત્વા સર્વેન્દ્રિયેષુ પુગ્ગલા સમાગત્ય પ્રવિશન્તિ ।

ચક્ષુરિન્દ્રિયે હુ પુવગલા ન પ્રવિશન્તિ, અપ્રાપ્યકારિત્વાત્ ૮ ॥ ‘વિષયે
વિષયઃ સર્વેષામિન્દ્રિયાણાં સામાન્યેન જન્યન્તોઽનુભાસસ્મેયમાર્ગો વિષયઃ । ઉત્ક

દીર્ઘગાંહનાચાલી રસનારન્દ્રિય છે । રસનારન્દ્રિયની અપેક્ષા સંસ્પાતગુણ
દીર્ઘગાંહના ચાલી સ્પર્શન રન્દ્રિય છે । (પુદ્ દ્વાર મેં યહ કહા ગયા છે
કિ શ્રોત્રાદિક રન્દ્રિયાં કેચલ ચક્ષુ રન્દ્રિય કે સિવાય સ્પૃષ્ટ હુપે
અપને વિષયે કો પ્રકાશિત કરતી હેં । ચક્ષુ રન્દ્રિય વિષયે કો
સ્પર્શકર અપને પ્રાપ્ત વિષય કો પ્રકાશિત નહીં કરતી છે ક્યોં કિ-
અન્ય રન્દ્રિયોં કી તરહં વહ પ્રાપ્યકારી સિદ્ધાન્ત મેં નહોં કહી ગઈ છે ।
જો અપને વિષય કો સ્પર્શકર હસે પ્રકાશિત કરતી હેં વે રન્દ્રિયોં પ્રાપ્યકારી
માની ગઈ હેં ઓર એસી સ્પર્શન રસના ઘ્રાણ ઓર કર્ણ યે ચાર રન્દ્રિયોં
હેં । (પચ્છ) હસે દ્વાર મેં યહ સમજાયા ગયા છે કિ ચક્ષુ રન્દ્રિય કો
હોલકર યાકી ચાર રન્દ્રિયોં મેં પુગ્ગલ આકાર પ્રવિષ્ટ હોતે હેં તમી જાકા
વે અપનેર વિષયોં કો ઘ્રહણ કર સકતી હેં । ચક્ષુ રન્દ્રિય મેં પુવગલ
પ્રવિષ્ટ નહોં હોતે હેં-ક્યોં કિ વહ અપ્રાપ્યકારી છે (વિષય) દ્વાર મેં
યહ સ્પષ્ટ કિયા ગયા છે કિ સમસ્ત રન્દ્રિયોં કા વિષય સામાન્ય સે

વાળી રસનારન્દ્રિય છે અને રસના રન્દ્રિય કરતા સજ્જાત અહીં અવગાંહના
સ્પર્શરન્દ્રિયની હેાય છે (પુદ્) દ્વારમાં કો બતાવવામાં આવ્યું કે કેવલ
ચક્ષુરન્દ્રિય સિવાયની શ્રોત્રાદિક રન્દ્રિયો સ્પૃષ્ટ ધરેલા (સ્પર્શ પામેલા)
પોતાના વિષયને પ્રકાશિત કરે છે ચક્ષુરન્દ્રિય વિષયને સ્પર્શ કરીને પોતાના
પ્રાપ્ત વિષયને પ્રકાશિત કરતી નથી કારણ કે બીજી રન્દ્રિયોની જેમ તેને
પ્રાપ્યકારી કહેલ નથી. જે રન્દ્રિયો પોતાના વિષયને સ્પર્શ કરીને તેને પ્રકા
શિત કરે છે તે રન્દ્રિયોને પ્રાપ્યકારી ગણવામાં આવે છે સ્પર્શરન્દ્રિય, પ્રવે
શરન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને શ્રોત્રરન્દ્રિય પ્રાપ્યકારી છે (પચ્છ) આ દ્વારમાં એવું
બતાવવામાં આવ્યું છે ચક્ષુરન્દ્રિય સિવાયની ચાર રન્દ્રિયોમાં બ્યારે પુગ્ગલો
આવીને પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જે તેઓ પોતા પોતાના વિષયને ઘ્રહણ કરી
શકે છે ચક્ષુરન્દ્રિયમાં પુગ્ગલો પ્રવેશતાં નથી કારણ કે તે અપ્રાપ્યકારી છે (વિષય)
આ દ્વારમાં કો બતાવવામાં આવ્યું છે કે બીજી રન્દ્રિયોના વિષય સામાન્ય

પતસ્તુ શ્રોત્રેન્દ્રિયં શબ્દાન્તરૈર્વાતાદિભિશ્ચાપ્રતિહતં શબ્દં દ્વાદશયોજનપર્યન્તં
શ્રુણોતિ । ચક્ષુષસ્તુ સાતિરેકં યોજનલક્ષં વિષયઃ । શેષાણાં ઘ્રાણરસનસ્પર્શાનાં નવ
યોજનાનિ વિષયઃ ૯ । “અનગાર” અનગાર ઇતિ । અનગારસ્ય સમુદ્ઘાતયુક્તસ્ય
યે નિર્જરાઃ પુદ્ગલાઃ તાન્ છદ્મસ્થો મનુષ્યો ન પશ્યતીતિ ૧૦ ॥ “આહારે”
આહારઃ—નિર્જરાન્ પુદ્ગલાન્ નારકાદયો ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ ન આહારયન્તિ ચ ॥

અત્ર—દ્વારગાયોક્તાદર્શાલ્પદ્વાદશદ્વારદારમ્ ચતુર્વિંશતિતમલોકદ્વારપર્યન્તં
વહુવક્તવ્યમસ્તિ તત્તુ સર્વ પ્રજ્ઞાપનામુગ્રે ઇન્દ્રિયપદે પ્રથમોદ્દેશકે વિલોકનીયમ્

જથન્યરૂપ મેં અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હૈ । ઓર ઉત્કૃષ્ટરૂપ મેં
શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય કા વિષય ચારહ યોજનતકકા હૈ । યદિ હસકા વહ શબ્દ-
રૂપ વિષય શબ્દાન્તરાં દ્વારા યા પ્રતિકૂલ વાયુ દ્વારા પ્રતિહત ન કિયા
ગયા હો તો શ્રોત્રેન્દ્રિય ચારહ યોજનપર્યન્ત કે શબ્દ કો વિષય કર લેની
હૈ ઓર ચક્ષુ કા વિષય કુછ અધિક ઇક લાલ યોજનતક કા હૈ વાકી
ઘ્રાણ, રસના ઓર સ્પર્શન હન ત્રીન ઇન્દ્રિયોં કા અપના ૨ વિષય નૌ-
નૌ યોજન તક કા હૈ । (અનગાર) હસ દ્વાર મેં યહ સમજાયા ગયા હૈ
કિ સમુદ્ઘાત યુક્ત અનગાર કે જો નિર્જરા સંવંધી પુદ્ગલ હૈ ઉન્હેં છદ્મસ્થ
મનુષ્ય નહીં દેલ સકતા હૈ । (આહારે) હસ દ્વાર મેં યહ વ્યક્ત કિયા
ગયા હૈ કિ નિર્જરા સંવંધી પુદ્ગલોં કો નારક જીવ ન જાન સકતે હૈ,
ન દેલ સકતે હૈ કિન્તુ ઉનકા આહાર કર સકતે હૈ ।

હન દ્વાર પ્રદર્શક ગાથાઓં મેં કહે ગયે દ્વારોં મેં સે ગ્યારહ દ્વારોં ત્ક

રીતે ઓછામા ઓછો આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. અને વધારેમાં
વધારે શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય બાર યોજન સુધીનો છે એ તેનો તે શબ્દશ્ય
વિષય શબ્દાન્તરે દ્વારા કે પ્રતિકૂળ પવન દ્વારા પ્રતિહત થયો ન હોય તો
શ્રોત્રેન્દ્રિય બાર યોજન પર્યન્તના શબ્દને ગ્રહણ કરી શકે છે ચક્ષુઃન્દ્રિય
એક લાખ યોજન કરતા પણ દૂરના વિષયને ગ્રહણ કરી શકે છે. બાકીની
ઈન્દ્રિયો—ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય નવ નવ યોજન પર્યન્તના
વિષયોને ગ્રહણ કરી શકે છે (અનગાર) આ દ્વારમાં એ વાત સમજાવી છે
કે સમુદ્ઘાતથી યુક્ત અણુગારના નિર્જરા સંબંધી જે પુદ્ગલો હોય છે તેમને
છદ્મસ્થ મનુષ્યો જોઈ શકતા નથી. (આહારે) આ દ્વારમાં એ બતાવવામા
આવ્યું છે કે નિર્જરા સંબંધી પુદ્ગલોને નારક છવે જાણી શકતા નથી,
જોઈ શકતા નથી અને તેમનો આહાર પણ કરી શકતા નથી.

એ દ્વારપ્રદર્શન ગાથાઓમાં કહેલા અગિયાર દ્વારોનું વિવેચન ઉપર

विस्तरमयादभनोच्यते अयं 'जाव अलोगो इति पदेन पञ्चविंशवित्तमबोद्धार
माह—'अलोगेण भन्ते' इत्यादि । "अलोगेण भन्ते ! किण्णाकुडे कइहिं वा का
एहिं पुञ्जा, गोयमा ! नो धम्मस्त्थिकाएण कुडे जाव नो आगासत्थिकाएण कुडे-
आगासत्थिकायस्स देसेण कुडे आगासत्थिकायस्स पपसेहिं कुडे, नो पुब्बीकाएण
कुडे जाव नो अद्दासमएण कुडे एगे अजीवदव्वदेसे अगुरुलहुएहिं मणतेहिं
अगुरुलहुयगुणेहिं सजुसे सम्भागासअणतमागूणे "

छाया—अलोक खल्ल भदत्त ! केन स्पृष्टः कविमिर्वा कायैः "पूञ्जा"
गौतम ! नो धर्मास्तिकायेन स्पृष्टः यावत् नो आकाशास्तिकायेन स्पृष्ट आकाश-
स्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः आकाशास्तिकायस्य प्रदेशे स्पृष्ट नो पृथिवीकायेन स्पृष्ट
यावत् नो अद्दासमयेन स्पृष्टः एकः अजीवमदेशः अगुरुलहुकैरनतैः अगुरुल-
हुगुणैः सयुक्तः सर्वाकाशाऽनन्तमागोन " इति " ।

का तो विवेचन इस प्रकार से है याकी के पारहवें आवर्श द्वार से
चौथीस वे लोकद्वारतक जो और द्वार हैं उनके विषय में वक्तव्य बहुत
है सो यह सब प्रज्ञापना सूत्र में, इन्द्रियपद में, प्रथम उद्देशक में देख
लेना चाहिये, विस्तार हो जाने के भय से यहां नहीं कहा जाता है ।
(जाव अलोगो) इस पद द्वारा सूत्रकार ने पचीसवां द्वार कहा है, इस
द्वार में गौतमस्वामी ने प्रश्न से ऐसा प्रश्न किया है कि—(अलोगेण
भन्ते ! किण्णा कुडे, कइहिं वा काएहिं पुञ्जा ? " उत्तर—(गोयमा !
नो धम्मस्त्थिकाएण कुडे, जाव नो आगासत्थिकाएण कुडे, आगासत्थि-
कायस्स देसेण कुडे, आगासत्थिकायस्स पपसेहिं कुडे, नो पुब्बी-
काएण कुडे, जाव नो अद्दा समएण कुडे एगे अजीवदव्वदेसे अगु-
रुलहुएहिं अणतेहिं अगुरुलहुय गुणेहिं सजुसे सम्भागास अणतमागूणे)

प्रमाणे ॥ आशीना आरथी वधने बोधीसभा द्वार सुधीनुं कोटवे के (आरथी
द्वार) यी वधने (लोकद्वार) सुधीनुं विवेचन पधारि वांछु छे विस्तार
वध कयाना अयधी ते द्वारेनुं विवेचन अदी आभु नथी ते विवेचन
प्रज्ञापना सूत्रना पदेला उद्देशकना (इन्द्रियपद) भांथीवाणी लेवुं (जाव अलोगो)
आ पद द्वारा सूत्रकारे पचीसवां द्वारनो उद्देशेण कयो छे आ द्वारा भातम
स्वामीके भदावीर प्रश्नने पूछ्यु छे के—(अलोगेण भन्ते ! किण्णा कुडे,
कइहिं वा काएहिं पुञ्जा) उत्तर—(गोयमा ! नो धम्मस्त्थिकाएण कुडे, जाव
नो आगासत्थिकाएण कुडे आगासत्थिकायस्स देसेण कुडे, आगासत्थिकायस्स
पपसेहिं कुडे नो पुब्बीकाएण कुडे जाव नो अद्दासमएण कुडे, एगे अजी-
वदव्वदेसे अगुरुलहुएहिं अणतेहिं अगुरुलहुयगुणेहिं सजुसे सम्भागास अणतमागूणे

“અલોગેણં મંતે કિણ્ણા ફુડે ” અલોકઃ સ્વલુ મદંત । કેન સ્પૃષ્ટઃ ? “ કઈંહિં કાઈં પુચ્છા ” કતિભિર્વાકાયૈઃ પૃચ્છા હે મગવન્ ! અલોકં કઃ સ્પૃશતિ કિ-
યન્તઃ કાયાઃ અલોકં સ્પૃશન્તીતિ અલોકસ્પર્શવિષયકઃ પ્રશ્નો ગૌતમસ્ય । મગ-
વાનાહ—‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ “ ગોયમા ” હે ગૌતમ । ‘ નો ધમ્મસ્થિકાણં
ફુડે જાવ નો આગાસત્થિકાણં ફુડે ” નો ધર્માસ્તિકાયાનં સ્પૃષ્ટો યાવન્નો આકા-
શાસ્તિકાયાનં સ્પૃષ્ટઃ । ઇદં યાવત્પદેન અધર્માસ્તિકાયા-જીવાસ્તિકાયા-પુદ્ગલાસ્તિ-
કાયાનાં સંગ્રહો ભવતિ. કિન્તુ “ આગાસત્થિકાયાસસ દેસેણં ફુડે. આગાસત્થિ-
કાયાસસ પપ્પસેહિં ફુડે ” આકાશાસ્તિકાયાસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ આકાશાસ્તિકાયાસ્ય
દેશપ્રદેશાભ્યાં સ્પૃષ્ટો ભવત્યલોક ઇત્યર્થઃ ।

“ નો પુદ્ગલીકાણં ફુડે, જાવ નો અદ્દાસમણં ફુડે ” નો પૃથિવીકાયાનં

इसका अर्थ इस प्रकार से है—गौतमस्वामी प्रभु से प्रश्न करते हैं कि-हे भदन्त । अलोकाकाश किस द्रव्यसे अथवा कितने कार्यों से स्पष्ट है ? तब गौतम स्वामी को समझाते हुए प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! अलोकाकाश किसी भी द्रव्य से किसी अस्तिकाय से स्पष्ट नहीं है, न वह धर्मास्तिकाय से स्पष्ट है, और न वह यावत्-आकाशास्तिकाय से स्पष्ट है । यहाँ जो (जाव) पद आया है उससे (अधर्मास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय) इन तीन अस्तिकायों का ग्रहण किया गया है । तात्पर्य यह कि अलोकाकाश में न कोई द्रव्य है और न कोई अस्तिकाय ही है—किन्तु वह अलोकाकाश (आगासत्थिकायसस देसेणं फुडे) आकाशास्तिकाय के देश से स्पष्ट है, (आगासत्थिकायसस पपप्पसेहिं फुडे) आकाशास्ति काय प्रदेशों से स्पष्ट है । (नो पुद्वली क्काणं फुडे, जाव नो अद्व्वासमणं फुडे) पृथिवीकाय

ભાગૂને) તેના અર્થ આ પ્રમાણે છે ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે-હે ભદન્ત ! આલોકાકાશ કયા દ્રવ્યથી અથવા કેટલા અસ્તિકાયોથી સ્પૃષ્ટ છે ? ઉત્તર-હે ગૌતમ ! આલોકાકાશ કોઈ પણ દ્રવ્યથી, કે કોઈ પણ અસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી. તે ધર્માસ્તિકાયથી લઈને આકાશાસ્તિકાય પર્યન્તના કોઈ પણ અસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી અહીં જે (જાવ) પર્યન્ત પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા અધર્માસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયને શ્રદ્ધણ કરવામાં આવ્યા છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અલોકાકાશમાં કોઈ દ્રવ્ય પણ નથી અને કોઈ અસ્તિકાય પણ નથી પણ તે અલોકાકાશ (અગાસત્થિકાયાસસ દેસેણ ફુડે) આકાશાસ્તિકાયાના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે, (આગાસત્થિકાયાસસ પપ્પસેહિં ફુડે) આકાશાસ્તિકાયાના પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ છે. (નો પુદ્ગલીકાણં ફુડે, જાવ નો અદ્દાસમ

स्पष्ट यावत् नो अदासमयन स्पृष्ट अयमलोको न पृथिवीकायन स्पृश्यते न वा यावत् अदासमयन स्पृष्टो भवतीति । यदि न कोऽपि तमलोक स्पृशति तदा कीदृशोऽसौ पदार्थस्तत्राह " एगे अजीवदध्यवेसे अगुरुलघुपहि अणतेहि अगुरु सहुयगुणेहि सजुचे " एक अजीवदध्यमदेस अगुरुलघुपैरनन्ते अगुरुलघुगुणैः संयुक्त " सत्त्वागास अणतमागुणे " सर्वाकाशाऽनन्तमागोनाः अयमलोकः । यो धर्मास्तिकायादिभिर्नस्पृष्टो भवति स च न, स्वरन्निपाणवत् अत्यन्तमसत् किन्तु

ये यह अलोकाकाश स्पृष्ट नहीं है यावत्-अदासमय से यह अलोकाकाश स्पृष्ट नहीं है-इस प्रकार प्रभु का कथन सुनकर प्रभु से गौतम स्वामी ने पूछा-हे भइन्त ! जय अलोकाकाश को कोई द्रव्य या कोई अस्तिकाय स्पर्श नहीं करता है तो यह अलोकाकाशरूप पदार्थ कैसा है ? इस विषय को गौतमस्वामी को लिय समझाते हुए प्रभु उनसे कहते हैं-(एगे अजीवदध्यवेसे अगुरुलघुपहि अणतेहि अगुरुलघुगुणेहि सजुचे) यह अलोकाकाशरूप पदार्थ एक अजीव द्रव्य का देश रूप पदार्थ है और यह अनन्त अगुरुलघुगुणों से संयुक्त है । (सत्त्वागास अणतमागुणे) तथा अनन्तमाग से न्यून हुआ सर्वाकाशरूप है । यहाँ पर कोई ऐसी आकाश न कर सके कि (जय अलोकाकाश धर्मास्तिका याविकों से स्पृष्ट नहीं है तो फिर यह स्वरन्निपाण की तरह अत्यन्त असत् ही हुआ-क्यों कि यह अजीव द्रव्य प्रवेशरूप है, तथा अन्ततः

एनं कुठे) ते अलोकाकाश भूमीकायधी स्पृष्ट नधी अदासमय पथन्तया पथु अस्तिकायोधी स्पृष्ट नधी.

अगवाननु आ प्रकारनु कथन सांभलीने जीवम स्वामीजे पूछनु-हे भइन्त ! जे अलोकाकाशने कोण पथु द्रव्य के अस्तिकाय स्पृश्यता नधी ते ते अलोकाकाशरूप पदार्थ केने छे ? ते विषयनु स्पष्टीकरण करवा भाटे प्रभु तेभने कहे छे के (एगे अजीवदध्यवेसे अगुरुलघुपहि अणतेहि अगुरुलघुगुणेहि सजुचे) ते अलोकाकाशरूप पदार्थ जेके अलव द्रव्यना देश रूप पदार्थ छे अने ते अनन्त अगुरुलघु गुणोधी युक्त छे (सत्त्वागास अणतमागुणे) तथा अनन्त आगधी न्यून यथेवा सर्वाकाश रूप छे अही कोण जेना प्रकार नी शक न करी शके के (जे अलोकाकाश धर्मास्तिकाय याविकी स्पृष्ट नधी ते ते कल्पनाना योशाना जेपु अत्यन्त असत् व मानवु पडे- कारण के ते अलव द्रव्य प्रवेशरूप छे, तथा अनन्त अगुरुलघु गुणोधी ते युक्त छे अने

“અલોગેણં મંતે કિણ્ણા ફુઢે ” અલોકઃ સ્વલુ મદંત ! કેન સ્પૃષ્ટઃ ? “ કઙ્ઘિં કાણ્હિં પુચ્છા ” કતિભિર્વાકાયૈઃ પૃચ્છા હે મગવન્ ! અલોકં કઃ સ્પૃશતિ કિ-
યન્તઃ કાયાઃ અલોકં સ્પૃશન્તીતિ અલોકસ્પર્શવિષયકઃ પ્રશ્નો ગૌતમસ્ય ! મગ-
વાનાહ—‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! ‘ નો ધર્મસ્થિકાણં
ફુઢે જાવ નો આગાસત્થિકાણં ફુઢે ” નો ધર્માસ્થિકાયેન સ્પૃષ્ટો યાવન્નો આકા-
શાસ્થિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ઇહ યાવત્પદેન અધર્માસ્થિકાય-જીવાસ્થિકાય-પુદ્ગલાસ્થિ-
કાયાનાં સંગ્રહો ભવતિ. કિન્તુ “ આગાસત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુઢે. આગાસત્થિ-
કાયસ્સ પપ્પસેહિં ફુઢે ” આકાશાસ્થિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ આકાશાસ્થિકાયસ્ય
દેશપ્રદેશાભ્યાં સ્પૃષ્ટો ભવત્યલોક ઇત્યર્થઃ ।

“ નો પુઢવીકાણં ફુઢે, જાવ નો અદ્ધાસમણં ફુઢે ” નો પૃથિવીકાયેન

इसका अर्थ इस प्रकार से है—गौतमस्वामी प्रभु से प्रश्न करते हैं कि-हे भदन्त ! अलोकाकाश किस द्रव्यसे अथवा कितने कार्यों से स्पृष्ट है ? तत्र गौतम स्वामी को समझाते हुए प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! अलोकाकाश किसी भी द्रव्य से किसी अस्तिकाय से स्पृष्ट नहीं है, न वह धर्मास्तिकाय से स्पृष्ट है, और न वह यावत्-आकाशास्तिकाय से स्पृष्ट है । यहाँ जो (जाव) पद आया है उससे (अधर्मास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय) इन तीन अस्तिकायों का ग्रहण किया गया है । तात्पर्य यह कि अलोकाकाश में न कोई द्रव्य है और न कोई अस्तिकाय ही है—किन्तु वह अलोकाकाश (आगासत्थिकायस्स देसेणं फुडे) आकाशास्तिकाय के देश से स्पृष्ट है, (आगासत्थिकायस्स पपप्सेहिं फुडे) आकाशास्ति काय प्रदेशों से स्पृष्ट है । (नो पुढवी काएणं फुडे, जाव नो अद्धासमएणं फुडे) पृथिवीकाय

भागूणे) तेना अर्थ आ प्रमाणे छे गौतम स्वामी पूछे छे-हे भदन्त ! आलोकाकाश क्या द्रव्यથી અથવા કેટલા અસ્થિકાયેથી સ્પૃષ્ટ છે ? ઉત્તર-હે ગૌતમ ! આલોકાકાશ કોઈ પણ દ્રવ્યથી, કે કોઈ પણ અસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી. તે ધર્માસ્થિકાયથી લઈને આકાશાસ્થિકાય પર્યન્તના કોઈ પણ અસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી અહીં જે (જાવ) પર્યન્ત પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા અધર્માસ્થિકાય, જીવાસ્થિકાય અને પુદ્ગલાસ્થિકાયને ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અલોકાકાશમા કોઈ દ્રવ્ય પણ નથી અને કોઈ અસ્થિકાય પણ નથી પણ તે અલોકાકાશ (અગાસત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુડે) આકાશાસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે, (આગાસત્થિકાયસ્સ પપપ્પસેહિં ફુડે) આકાશાસ્થિકાયના પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ છે. (નો પુઢવીકાણં ફુડે, જાવ નો અદ્ધાસમ

લોકે સપ્તેન લોકાભાષવિરોધિનો લોકસ્ય કયમવસ્થાનમ્ અનવસ્થાને ક્ષં
લોકસ્યાલોકે સ્પર્શઃ ન હિ અવિધમાનસ્ય સ્પર્શઃ ક્ષયચિત્ સ્પૃષ્ટઃ ભુતઃ સંમરતિતેતિ
આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશપ્રદેશાભ્યામલોકસ્ય સ્પર્શો મયતિ આકાશાસ્તિકાય દેશપ્ર
દેશયોરલોકાગ્રસંલગ્નતાત્ એકમાસૌ અલોક અમીષદ્રવ્યપ્રદેશ આકાશદ્રવ્યપ્રદેશ-
રૂપત્વાદિતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ - प्रसिद्धवाचकपञ्चदशमापाकसि-
त्तमसिद्धकलापालाप - प्रविशुद्भगधपथनैकग्रन्थनिर्मापक- वादिमानमर्दक-
श्रीआह छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त ' जैनशास्त्राचार्य ' पद्मपित्त-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य जैनधर्मविवाकरपूज्यश्री
घासीलालप्रतिधिरक्षिता श्री मगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायां द्वितीयशतकस्य चतुर्थोद्देशक समाप्तः

અવસ્થાન કેસે માના જા સકના છે. હસ લિયે જવ વહાં લોક કા
અવસ્થાન (અન્ત)હી નહીં છે તો ફિર લોક કા અલોક મેં સ્પર્શ ક્રસા. જો
વસ્તુ જહાં અવિધમાન હોતી છે ઉમકા સ્પર્શ વહાં નહીં હોતા છે. અવિધમાન
વસ્તુ કા સ્પર્શ ન કહીં સુના ગયા છે ઓર ન કહીં દેતા મી ગયા છે.
આકાશાસ્તિકાય કે દેશ પ્રદેશો દ્વારા અલોક કા સ્પર્શ હોતા છે વેસા
જો કહા ગયા છે સો ઉસકા કારણ યહ છે કિ આકાશાસ્તિકાય કે દેશ
ઓર પ્રદેશ મેં અલોક કા અગ્રમાગ સંલગ્ન છે. યહ અલોકાક્રશ એક
છે ઓર આકાશદ્રવ્ય દેશરૂપ હોને કે કારણ યહ અમીષ દ્રવ્ય કા દેશ
ઓર પ્રદેશરૂપ છે ॥ સૂ. ૧ ॥

જેનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “મગવતી સૂત્ર”ની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યા કે દિતીય શતક કે ચૌથા ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ઠેવી રીતે માની શકાય ? તથી જ ત્યાં બે હોઈને અવસ્થાન જ નથી તે
હોઈને. અહોઈને સ્પર્શ પણ ઠેવી રીતે ચાલી શકે ? જે વસ્તુ બધાં મોખડ
જ ન હોય ત્યાં તેનો સ્પર્શ જ ચાલી શકે નહીં. અવિધમાન વસ્તુનો સ્પર્શ
કાઈ પણ ઠેકાણે કેખ્યો નથી કે સાંભળ્યો નથી. આકાશાસ્તિકાયના દેશ
અને પ્રદેશો દ્વારા અહોઈને સ્પર્શ થાય છે એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તેનું
કારણ બે છે કે આકાશાસ્તિકાયના દેશ અને પ્રદેશોમાં અહોઈને અગ્રમાગ
સંલગ્ન છે તે અહોઈકાશ એક છે અને આકાશદ્રવ્ય દેશરૂપ હોવાને લીધે
તે અલવદ્રવ્યના પ્રદેશરૂપ છે ॥ ૧ ॥

જેનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત મગવતી સૂત્રની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના બીજા શતકના ચોથા ઉદ્દેશ સમાપ્ત થયો

અગુરુલઘુરૂપઃ અજીવદ્રવ્યપ્રદેશસ્તથાઽનન્તાગુરુલઘુકગુણવિશિષ્ટઃ સર્વાકાશાન્ત-
ભાગન્યૂનઃ, લોકાકાશ વિરહાત્ 'યતોઽયમાકાશસ્ય સ્વરૂપભૂતોઽનન્તા ગુરુલઘુક-
ગુણૈઃ સ્પૃષ્ટોઽત એવ નાયમલોકોઽત્યંતમસત્ ભવતિ કિન્તુ સદ્રૂપ એવ કેવલં પૃથિ-
વ્યાદિકાયૈઃ ધર્માસ્તિકાયાદિના સમયેન ચ અસ્પૃષ્ટઃ ન વ્યાપ્ત ઇત્યર્થઃ ।
કુતોઽલોકમાકાશાસ્તિકાયાદયો ન સ્પૃશન્તિ ઇતિ ચેદત્રોચ્યતે, યદિ પૃથિવ્યાદયઃ
અલોકે ભવેયુસ્તદા પૃથિવ્યાદય એવ લોકપદવાચ્યાઃ પૃથિવ્યાદિ કાયાદિના
આલોકસ્ય સ્પર્શો ભવેત્ કિન્તુ નત્વેવમ્ તત્રાલોકે પૃથિવ્યાદિ કાયાદીનામવર્તમાન-
ત્વાદેવાલોકસ્યાલોકત્વમ્ યત્ તત્ર લોકસ્યાભાવો વિઘટે । તતશ્ચ લોકાભાવસ્યા-

અગુરુલઘુગુણોં સે યહ વિશિષ્ટ હૈ । એવં લોકાકાશ કે હસમેં વિરહ હોને
સે યહ અનંતભાગન્યૂન સર્વાકાશરૂપ હૈ । અતઃ જય યહ અલોકાકાશ
આકાશ કા સ્વરૂપ ભૂત હૈ ઓર અનત અગુરુલઘુગુણોં સે યુક્ત હૈ તય
યહ સ્વરવિષાળ કો તરહ અત્યન્ત અસત્ રૂપ નહીં હો સકના હૈ । કિન્તુ
યહ એક સદ્રૂપ પદાર્થભૂત હી હૈ । લોકાકાશ કી તરહ યહ કેવલ પૃથિ-
વ્યાદિક કાયા દ્વારા, ધર્માસ્તિકયાદિક દ્વારા ઓર સમયદ્વારા સ્પૃષ્ટ નહીં
હુઆ હૈ—વ્યાસ નહીં હુઆ હૈ । યહ અલોકાકાશ આકાશાસ્તિકાયાદિકોં
દ્વારા સ્પૃષ્ટ કયોં નહીં હોતા હૈ ? તો હસકા ઉત્તર યહ હૈ કિ—યદિ પૃથિ-
વ્યાદિક કાર્ય અલોકાકાશ મેં હોતે તો વે ઉસે સ્પર્શ કરતે વહાં તો
પૃથિવ્યાદિક કાય હેં હી નહીં—તય હસે સ્પર્શ કૌન કરે । અલોક મેં
અલોકતા હસી કારણ સે તો હૈ કિ વહાં પર પૃથિવ્યાદિક કાયરૂપ
લોક નહીં હૈ । જિસ કારણ વહાં લોક કા અભાવ હૈ હસી કારણ અલો-
ક મેં લોકાભાવ કા સત્ત્વ હૈ, અતઃલોકાભાવ કે વિરોધ લોક કા વહાં

તેમા લોકાકાશનો વિરહ (અભાવ હોવાથી તે અનત ભાગ ન્યૂન સર્વાકાશ
રૂપ છે.) તે માટે નીચે પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે—આ અલોકાકાશ આકાશ
ના સ્વરૂપ ભૂત છે અને અનત અગુરુલઘુ ગુણોથી યુક્ત છે તેથી તે કલ્પનાના
લોકો જેવું અસત્ રૂપ હોઈ શકે નહીં પણ તે એક સદ્રૂપ (અસ્તિત્વ ધરા-
વનાર) પદાર્થ રૂપ છે લોકાકાશની જેમ તે રૂક્ત પૃથ્વી આદિ કાયો દ્વારા,
ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્વારા અને સમય દ્વારા સ્પૃષ્ટ નથી—વ્યાસ નથી તે અલો-
કાકાશ આકાશાસ્તિકાય આદિ દ્વારા સ્પૃષ્ટ કેમ નથી ?

ઉત્તર—જો પૃથ્વીકાય આદિ અલોકાકાશમાં હોત તો તેઓ તેનો
સ્પર્શ કરતા હોત પણ ત્યાં તો પૃથ્વીકાય આદિ છે જ નહીં—તો તેનો સ્પર્શ
કોણ કરે ! અલોકમાં અલોકતા એ કારણે જ રહેલી છે કે ત્યાં પૃથ્વીકાય આદિ
કાય રૂપ લોક નથી જે કારણે ત્યાં લોકનો અભાવ છે તેજ કારણે અલોકમાં
લોકાભાવનું સત્ત્વ છે, તેથી લોકાભાવથી વિરોધી લોકનું ત્યાં અવસ્થાન-અસ્તિત્વ

अण्णेसिं देवाण देवीओ आहिजुजिय आहिजुजिय परियारेइ
 णो अप्पणिच्चियाओ देवीओ अहिजुजिय अहिजुजिय
 परियारेइ अप्पणामेव अप्पण विउव्विय विउव्विय परिया
 रेइ, एगे वि य ण जीवे एगेण समएण दो वेय वेएइ त जहा
 इत्थिवेय पुरिसवेय च एव परउत्थियवत्तव्वया नेयव्वा
 जाव इत्थिवेय च पुरिसवेय च से कहमेय भते एव ?
 गोयमा ज ण ते अन्नउत्थिया एव आइक्खति जाव
 इत्थिवेय च पुरिसवेय च जे ते एव आइसु मिच्छंते एव
 आइसु अह पुण गोयमा ! एव आइक्खामि भासामि पन्न
 वेमि परूवेमि एव खलु णियटे कालगणं समाणे अन्नयेसु
 देवलोपसु देवत्ताए उववत्तारो भवइ महइएसु जाव म
 हाणुभावेसु, दूरगइएसु चिरट्टिइएसु, से णं तत्थ देवे भवइ
 महइए जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणे, पमासे माणे जाव
 पडिक्खे सेण तत्थ अन्नेदेवे अण्णेसिं देवाण देवीओ अमि
 जुजिय अमिजुजिय परियारेइ, अप्पणिच्चियाओ देवीओ
 अमिजुजिय अमिजुजिय परियारेइ नो अप्पणामेव अप्पणं
 विउव्विय, विउव्विय परियारेइ, एगे वि य ण जाव एगेण
 समएणं एग वेय वेएइ । त जहा इत्थिवेय चा पुरिसवेयं
 वा ज समय इत्थियवेय वेएइ णो तं समय पुरिसवेय
 वेएइ ज समय पुरिसवेय वेएइ, नो त समय इत्थियवेय
 वेएइ इत्थियवेयस्स उदएण नो पुरिसवेय वेएइ, पुरिस
 वेयस्स उदयेणं नो इत्थियवेय वेएइ एव खलु एगे जीवे

॥ द्वितीयशतके पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयशतके चतुर्थमुद्देशक निरूप्य तदनन्तरम् पञ्चमोद्देशको निरूप्यते. चतुर्थपञ्चमोद्देशकयोरयं संबन्धः चतुर्थोद्देशके इन्द्रियाणि उक्तानि. इन्द्रियवलादेव विषयभोगरूपा परिचारणासंभवेदित्यतस्तन्निरूपणाय तथा द्वितीयशतकादौ द्वार गाथायम् “अन्नउत्थिय” इति कथितमित्यन्ययूथिकवक्तव्यता प्रतिपादनाय च पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते, तदनेन संबन्धेनायातस्य पञ्चमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—“अणउत्थिया” इत्यादि—

मूलम्—अणउत्थियाणं भंते ! एवं आइक्खंति भासंति पन्नवेन्ति, परूवेन्ति, तं जहा—एवं खलु नियंठे कालगए समाणे देववभूएणं अप्पाणेणं से णं तत्थ णो अन्ने देवे. नो

दूसरे शतकका पांचवां उद्देशक प्रारम्भ—

द्वितीयशतक में चौथे उद्देशक का निरूपण करके अब सूत्रकार पंचम उद्देशक निरूपण करते हैं। चतुर्थ उद्देशक का और इस पंचम उद्देशक का संबंध इस प्रकार से है—चतुर्थ उद्देशक में इन्द्रियां कही गई हैं—सो उन इन्द्रियों के बल से ही विषय भोगरूप परिचारणा हो सकती है। इसलिये उस विषय भोगरूप परिचारणा को निरूपण करने के लिये तथा द्वितीय—शतक की आदिमें द्वार गाथा में (अन्न उत्थिय) इस रूप से कथित अन्य—यूथिकों की वक्तव्यता को प्रतिपादन करने के लिये सूत्रकार ने इस पंचम उद्देशक का प्रारंभ किया है। इस संबंध से आये हुए इस पंचम उद्देशक का यह आदि सूत्र है—(अण उत्थिया णं भंते !’ इत्यादि।

બીજા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક પ્રારંભ

બીજા શતકના ચોથા ઉદ્દેશકનું નિરૂપણ પૂરૂ કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચમા ઉદ્દેશકનું નિરૂપણ કરે છે ચોથા ઉદ્દેશક સાથે પાંચમા ઉદ્દેશકનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે—ચોથા ઉદ્દેશકમાં ઇન્દ્રિયોનું નિરૂપણ કર્યું છે તે ઇન્દ્રિયો દ્વારા જ વિષય ભોગરૂપ પરિચારણા થઈ શકે છે તેથી તે વિષય ભોગરૂપ પરિચારણાનું નિરૂપણ કરવા માટે તથા બીજા શતકની શરૂઆતમાં આવતી દ્વારગાથામાં (અન્ન ઉત્થિય) અન્ય યૂથિકો (અન્ય મતવાદીઓ) નું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકારે આ પાંચમો ઉદ્દેશક શરૂ કર્યો છે આ પ્રકારના સંબંધથી શરૂ થતા આ પાંચમા ઉદ્દેશકનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—(અણ ઉત્થિયા ણં ભંતે !) ઈ

પરિચારયતિ એકોઽપિ ચ સ્વલ્લ ઝીવઃ એકેન સમયેન દ્વૌ વેદૌ વેદયતિ । તદ્ યથા સ્ત્રીવેદં ચ પુરુષવેદં ચ એવ પરપુરુષિક વક્તૃત્વતઃ નેતર્યા, યાવત્ સ્ત્રીવેદ ચ પુરુષવેદં ચ તત્કયમેતદ્ મદંત ! એવમ્, ગૌતમ । યત્ સલ્લ તે અન્યપુરુષિકા એવમાસ્માન્તિ યાવત્ સ્ત્રીવેદ ચ પુરુષવેદ ચ, યત્ એવમાહુર્મિથ્યા તે એવમાહુઃ અહં પુન ગૌતમ ! એવમાસ્મામિ માપે પ્રજ્ઞાપયામિ પ્રરુપયામિ, એવં સલ્લ નિર્ગ્રંથઃ કાલ્માણઃ સન્ અન્ય

યપરિચારેહ) વહ દેવ અપને આપ સે અર્થાત્-અપની ધિક્તિયાશક્તિ સે અપને દો રૂપ યનાતા હૈ । હનમેં એક રૂપ દેવ કા હોતા હૈ ઓર દુસરા રૂપ દેવી કા હોતા હૈ । હસ તરહ દો રૂપ મેં વિભક્ત હુઆ વહ દેવ સ્વયં હી દેવીરૂપમેં વિભક્ત હુએ અપને હી દુસરે રૂપ કે સાથ ધિયયમોગ કરતા હૈ । હસ તરહ (એગે વિ ય ણ ઝીવે એગેણં સમણં દો વેપ વેપહ) એક હી ઝીવ એક હી સમય મેં દો વેદોં કા અનુભવ કરતા હૈ । (ત જહા) વે દો વેદ હસ પ્રકાર સે હૈ (હસ્તિવેયં ચ પુરિસવેયં ચ) એક સ્ત્રીવેદકા ઓર દુસરે પુરુષવેદકા । (એવ પરપુરુષિક વક્તૃત્વતઃ નેતર્યા) હસ પ્રકારસે પરતીર્થિક-જનોંકી વક્તૃત્વતઃ જાનની ચાહિયે (જાવ હસ્તિવેયં ચ પુરિસવેયં ચ) યાવત્ સ્ત્રી વેદ ઓર પુરુષવેદ તક (સે કસમેયં મંતે એવં) તો કયા હે મદંત ! વહ પરતીર્થિક જનોં કો માન્યતા ઠીક હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ । (જં ણં તે અમ્મહસ્તિયાએવ આહ્મકંતિ જાવ હસ્તિવેયં ચ પુરિસવેયં ચ) હૈ ગૌતમ ! જો વે અન્યતીર્થિક જન એસા કહતે હૈ યાવત્ એક ઝીવ એક સમયમેં દો વેદોં કો-સ્ત્રીવેદકો ઓર પુરુષ વેદ-અનુભવમા હૈ (જે

પરિચારેહ) તે દેવ પોતાની વૈદિક શક્તિથી પોતાના બે રૂપ બનાવે છે તેમાનું એક રૂપ દેવનું અને બીજું દેવીનું હોય છે આ રીતે બે સ્વરૂપમાં વિભક્ત થયેલા તે દેવ દેવીરૂપે વિભક્ત થયેલા પોતાનાજ બીલા રૂપની અર્થે વિધવશોગ સેવે છે આ રીતે (એગે વિ ય ણ ઝીવે એગેણં સમણં દો વેપ વેપહ) એક જ એવ એક જ સમયે બે વેદોનો અનુભવ કરે છે (તજહા) તે બે વેદ આ પ્રમાણે છે-(હસ્તિવેયં ચ પુરિસવેયં ચ) (૧) સ્ત્રીવેદ અને (૨) પુરુષવેદ (એવ પરપુરુષિક વક્તૃત્વતઃ નેતર્યા) આ પ્રમાણેનું અન્ય મતય હીઓનું વક્તૃત્વ છે તેમ સમજવું (જાવ હસ્તિવેયં ચ પુરિસવેયં ચ) સ્ત્રીવેદ પુરુષવેદ પર્યન્તનું (સે કસમેયં મંતે એવં) હે બદંત ! અન્યમતયહીઓની તે માન્યતા ॥ સાચી છે ? છે (ગોયમા !) હે ગૌતમ । (જં ણં તે અમ્મહસ્તિયા એવ આહ્મકંતિ જાવ હસ્તિવેયં ચ પુરિસવેયં ચ) અન્યમતયહીઓ એવું બે કહે છે કે એકજ એવ એક જ સમયે સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદનો અનુભવ કરે છે (અહીં

એમેણં સમણં એમં વયં વેણ્ઠં તં જહાં ઇત્થિવેયં વા પુરિ-
સવેયં વા ઇત્થાં ઇત્થિવેણં ઉદિણ્ણેણં પુરિસં પત્થેણ્ઠં, પુરિસો
પુરિસવેણં ઉદિણ્ણેણં ઇત્થિં વેત્થેણ્ઠં, દો વિ તં અણ્ણમણ્ણં
પત્થેતિ તં જહાં ઇત્થીં વા પુરિસં, પુરિસે વા ઇત્થિં ॥સૂ૦૧॥

હાયા—અન્ય યૂથિકાં' સ્વલુ મદત । એવાસ્યાંતિ ભાષન્તે પ્રજ્ઞાપયન્તિ પ્રરૂ-
પયન્તિ । તદ્ યથા એવં સ્વલુ નિર્ગ્રંથઃ કાલગતઃ સન્ દેવભૂતેનાત્મના સ સ્વલુ તત્ર
નોડ્ડ્યાન્ દેવાન્ , નોડ્ડ્યેપાં દેવાનાં દેવીરભિયુજ્યાભિયુજ્ય પરિચારયતિ, ત્તો
આત્મીયા દેવીરભિયુજ્યાભિયુજ્ય પરિચારયતિ । આત્મનૈવાત્માનં વિકુર્વ્યં વિકુર્વ્યં

સૂત્રાર્થ—(મંતે ? અન્નઉત્થિયાણં એવં આહ્વલંતિ, ભાસંતિ, પન્નવેંતિ
પરૂવેંતિ) હે મદન્ત । અન્યતીર્થિકજન એસા કહતે હૈં, એસા ભાષણ કરતે
હૈં, એસી પ્રજ્ઞાપના કરતે હૈં એસી પ્રરૂપણા કરતે હૈં (તંજહા) કિ
(એવં સ્વલુ નિર્ગ્રંથે કાલગણ સમાણે) જય નિર્ગ્રંથ કાલગત હો જાતા
હૈ તથ વહ (દેવભૂણં તુ અપ્પાણેણં) દેવ કી પર્યાય સે દેવલોક મેં
ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । ઉસ પર્યાય સે (સે ણં) વહ (નો અન્ને દેવે) ન
અન્યદેવોં કો, તથા (નો અન્નેસિં દેવાણ દેવીઓ) ન અન્ય દેવોં કી
દેવિયોં કો (અહિજુંજિય અહિજુંજિય) અપને વશ મેં કર કરકે (પરિ-
ચારેણ્ઠં) વિષયભોગ કરતા હૈ (ણો અપ્પણિચ્ચિયાઓ દેવીઓ અહિજુ-
જિય અહિજુંજિય પરિચારેણ્ઠં) ઓર ન અપની દેવિઓં કો વશ મેં કરકે
ઉનકે સાથ વિષય ભોગ કરતા હૈ કિન્તુ (અપ્પણામેવ અપ્પાણં વિરુગ્ગિવ-

સૂત્રાર્થ—(મંતે ! અન્નઉત્થિકાણ એવં આહ્વલંતિ ભાસંતિ, પન્નવેંતિ,
પરૂવેંતિ) હે મદન્ત ! અન્ય મતવાદીઓ એવુ કહે છે, એવું ભાષણ કરે છે,
એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે, એવી પ્રરૂપણા કરે છે (તંજહા) કે (એવં સ્વલુ
નિર્ગ્રંથે કાલગણ સમાણે) બધારે નિર્ગ્રંથ કાળ પામે છે ત્યારે (દેવભૂણં તુ
અપ્પાણેણં) તે દેવલોકમા દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે તે પર્યાયમાં ઉત્પન્ન
થયેલ (સે ણં) તે (નો અન્નેદેવે, નો અન્નેસિં દેવાણ દેવીઓ) અન્ય દેવોને
અથવા અન્ય દેવોની દેવીઓને (અહિજુંજિય અહિજુ જિય) પોતાને વશ કરીને
(પરિચારેણ્ઠં) વિષયભોગ ભોગપતો નથી, (ણો અપ્પણિચ્ચિયાઓ દેવીઓ અહિજુ જિય
અહિજુ જિય પરિચારેણ્ઠં) અથવા તો પોતાની દેવીઓને વશ કરીને તેમની સાથે
વિષયભોગ કરે નથી પણ (અપ્પણામેવ અપ્પાણં વિરુગ્ગિવય વિરુગ્ગિવય

પરિચારયતિ આત્મીયાદેવીરમિયુજ્યામિયુજ્ય પરિચારયતિ નો આત્મનૈવાત્માનં
વિક્લુર્ચ્ય વિક્લુર્ચ્ય પરિચારયતિ । ઇકોઽપિ ષ સત્ત્વ ઝીવેદ એકસ્મિન્ સમયે યદ્ વેદં
ચેદયતિ તદ્-યથા સ્ત્રીવેદ ષા પુરુષવેદ ષા યસ્મિન્ સમયે સ્ત્રીવેદં ચેદયતિ નો
તસ્મિન્ સમયે પુરુષવેદ ચેદયતિ, યસ્મિન્ સમયે પુરુષવેદં ચેદયતિ નો તસ્મિન્

વિદ્યાર્થીઓં કો પ્રકાશિત કરતા હૈ વેદીપ્યમાન કરતા હૈ । યાવત્ પ્રસેક
દેખને ઘાછે કો જિસકે રૂપ મેં નવીનતા હી નવીનતા દિસલાઈ પડતી
હૈ । (સે ણ તત્થ અન્ને દયે અન્નેસિં દેવાળ દેવીઓ) વહ વહાંપર અન્ય
દૂસરે દેવોં કો તથા દેવોં કિ દેવિણાં કો (અમિત્તુજિય અમિત્તુજિય)
અપને ઘણ મેં કરકે (પરિચારેહ) उनके साथ वैपयिक सुख
भोगता है । (नो अप्पणामेव अप्पाणं विउत्थियपरिचारेह) अपने
आपके विक्रियाशक्ति से देवी और दैव के दो रूप बना कर
वैपयिक सुखों का भोग नहीं करता है । (एगे वि ष ण जीवे एगेण
समएणं एगं वेय वेयइ) इसी तरह एक जीव एक समयमें एक ही
वेदका अनुभव करता है । (त जहा) जो इस प्रकारसे हँ (इत्थिवेयं वा
पुरिसवेयं वा) स्त्रीवेद का अथवा पुरुषवेद का दोनों वेदों का एक ही
समय में एक जीव अनुभव नहीं करता क्योंकि (जं समयं इत्थिव
वेयं वेयइ णो तं समयं पुरिसवेयं वेयइ) जिस समय में वह स्त्री वेद का
वेदन करता है उस समय में वह पुरुषवेद का वेदन नहीं करता है
(जं समयं पुरिसवेयं वेयइ, नो तं समयं इत्थिववेयं वेयइ) और जिस

વિદ્યાર્થીઓને પ્રકાશિત કરતું હોય તથા પ્રત્યેક ભેનારને તેના રૂપમાં નવીનતામાં
દર્શન થતાં હોય (સે ણ તત્થ અન્ને દેવે અન્નેસિં દેવાળં દેવીઓ) એવા તે
દેવ ત્યાં અન્ય દેવોને તથા અન્ય દેવોની દેવીઓને (અમિત્તુજિય અમિત્તુજિય)
પોતાને વશ કરીને (પરિચારેહ) તેમની આજીવિયસોગ સોગવે છે (નો
અપ્પણામેવ અપ્પણં વિઉત્થિય પરિચારેહ) પોતાના શરીરતા શક્તિ
શક્તિથી દેવ અને દેવીના બે રૂપ બનાવીને તે વિપયસોગ સોગવતો નથી
(એગે વિ ષ ણ જીવે એગેણ સમએણં એગં વેય વેયઇ) આ રીતે એક એવ
એક સમયે એક જ વેદનો અનુભવ કરે છે (ત જહા) તે વેદ આ પ્રમાણે છે
(ઇત્થિવેયં વા પુરિસવેયં વા) સ્ત્રીવેદ અથવા પુરુષવેદ એક જ એવ એક જ
સમયે સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદનો અનુભવ કરતો નથી કારણકે (જં સમયં ઇત્થિ
વેયં વેયઇ ણો તં સમયં પુરિસવેયં વેયઇ) એ સમયે તે સ્ત્રીવેદનો અનુભવ
કરે છે તે સમયે તે પુરુષવેદનો અનુભવ કરતો નથી, (જ સમય પુરિસવેયં

તરેણ દેવલોકેણ દેવતયા ઉપપન્નો ભવતિ મહર્દિકેણ, યાવન્મહાનુભાવેણ દૂરગતિકેણ ચિરસ્થિતિકેણ સંઘલુ તત્ર દેવો ભવતિ મહર્દિકો યાવત્ દશદિશ ઉદ્યોતયન્ પ્રભાસયન્ યાવત્ પ્રતિરૂપઃ । સંઘલુ તત્ર અન્યાન્ દેવાન્ અન્યેણાં દેવાનાં દેવીરભિયુજ્ય-

તે ણ્વં આહંસુ) સો જો ંઢ્ઢોં ને ંસા કહા હૈ (મિચ્છં તે ંવં આહંસુ) સો ંસા વહ ંઢ્ઢોં ને મિથ્યા કહા હૈ । (અહં પુણ ગોયમા ! ંવં આહ-કલામિ ભાસામિ, પન્નવેમિ પરૂવેમિ) મૈં તો હે ગૌતમ ! ંસા કહતા હું -ંસા હી ભાપણ કરતા હૂ ંસી હી પ્રજ્ઞાપના કરતા હું ંસી હી પ્રરૂપણા કરતા હું કિ (ંવં ંલુ નિયંટે કાલગણ સમાણે) કોઈ નિર્ગન્થ - કાલગત હોકર અન્નયરેસુ દેવલોણસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવઈ) કિસી ંક દેવલોક મૈં દેવકી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ (મહદ્દિણસુ જાવ મહાણુભાવેસુ દૂરગઈણસુ ચિરદ્દિણસુ) સો ભી વહ સામાન્ય દેવલોકોં મૈં ઉત્પન્ન નહીં હોતા કિન્તુ જો દેવલોક વડી વડી ઋદ્ધિયોં સે સંપન્ન હોતે હૈં-યાવત્ મહાપ્રભાવશાલી હોતે હૈં, દૂરતક જાને કી શક્તિ સે યુક્ત ંસે દેવોં સે સહિત હોતે હૈં તથા જિનમૈં આયુ વહુત લંબી હોતી હૈ ંસે દેવલોકોં મૈં સે કિસી ંક દેવલોક મૈં વહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । (સે ણં તત્થ દેવે ભવઈ મહદ્દિણ જાવ દસ દિસાઓ ઉજ્જોવેમાણે પમાસેમાણે જાવ પઢિરૂવે) વહાં ઉત્પન્ન હોકર વહ નિર્ગન્થ ંસા દેવ હોતા હૈ કિ જિસકી મહાન્ ઋદ્ધિ હોતી હૈ યાવત્ જો દશોં

પ્રશ્નમાંતુ સમસ્ત કથન ંહણુ કરવાતુ) (જે તે ંવં આહસુ) તેમણે ંવેણે જે કહ્યું છે તે (મિચ્છં તે ંવં આહંસુ) તેમણે મિથ્યા (ખોટું) કહ્યું છે. (અહં પુણ ગોયમા ! ંવં આહકલામિ, ભાસામિ, પન્નવેમિ, પરૂવેમિ) હે ગૌતમ ! હું તો ંવેણે કહ્યું છું, ંવેણે ભાપણુ કર્યું છું, ંવેણે પ્રજ્ઞાપના કર્યું છું અને ંવેણે પ્રરૂપણુ કર્યું છે (ંવં ંલુ નિયંટે કાલગણ સમાણે) કોઈ નિર્ગન્થ કાળ પામીને (અન્નયરેસુ દેવલોણસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવઈ) કોઈ ંક દેવલોકમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, (મહદ્દિણસુ જાવ મહાણુભાવેસુ દૂરગઈણસુ ચિરદ્દિણસુ) લયે તે સામાન્ય દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયો ન હોય, પણ અનેક ઋદ્ધિયોથી ભરપૂર દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયો હોય, મહા પ્રભાવશાળી દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયો હોય, લાખા આયુષ્યવાળા અને ઘણે દર સુધી જવાની શક્તિથી યુક્ત દેવલોકમા તે ઉત્પન્ન થયો હોય, (સે ણં તત્થ દેવે ભવઈ મહદ્દિણ જાવ દસ દિસાઓ ઉજ્જોવેમાણે પમાસેમાણે જાવ પઢિરૂવે) ત્યા ઉત્પન્ન થયેલા તે દેવની મહાન ઋદ્ધિ હોય, ંવેણે દેદીપ્યમાન સ્વરૂપ હોય કે જે દસે

ટીકા—“અજઠત્થિયાણ મંતે !” અન્યયુધિકાઃ સ્વલ્લ મદંત ! “એ આફક્ષંતિ” એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ આસ્થ્યાન્તિ-હે મગધન ! પરદર્શનાદુપાયિનો વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ કથયન્તિ । ‘માસતિ’ માપ-તે “પમ્પવેતિ” મજ્ઞાપયન્તિ “પરુવેતિ” પ્રસ્પર્યન્તિ । કિમાસ્થ્યાન્તિ-ઇત્યાહ-“તં નહા” તદ્વયથા-તદેવ દર્શયતિ-“એવ સ્વલ્લ” ઇત્યાદિ “એવ સ્વલ્લ નિયંઠે કાલગણ સમાણે” એવં સ્વલ્લ નિર્ગ્રંથઃ કાલગતઃ સન્ નિર્ગ્રંથઃ=સાધુ “કાલગણ” કાલગત “દેવ-દેવમૂર્ણં અપ્પાણેણ” દેવમૂર્ણનાત્મના કારણમૂતેન નો પરિચારયતિ-ઇતિ અગ્નિમેશ સંવત્સરઃ દેવમૂતેન દેવમાત્ર પ્રાપ્તેન દેવોમૂર્તૈસ્પર્યઃ “સે યં તત્થ ણો અન્ને દેવે” સ સ્વલ્લ-નિર્ગ્રંથ જીવદેવઃ ‘તત્થ’ તત્ર-દેવલોકે “ણો અન્ને દેવે” નો અન્યાન્ દેવાન્ સ્વસ્મ્યતિરિક્તાન્ ‘ણો અણ્ણેસિં દેવાણં દેવીઓ’ નો અન્યેપાં દેવાનાં દેવી અન્યેપામાત્મસ્મ્યતિરિક્તદેવાનાં દેવી અન્યદેવસમધિની દેવી “અહિંજુમિય અહિંજુમિય પરિયારેહ” અમિયુજ્યામિયુજ્ય સ્વવસં કૃત્વા નો પરિચારયતિ ન પરિચક્તે

ટીકાર્થ—(અજઠત્થિયાણ મંતે) પ્રમુ સે પ્રમ્ન કરતે હુણ ગૌતમ પૂછતે હૈં કિ હે અદન્ત ! અન્યતોયિકજન (એવં આફક્ષંતિ) જો એસા કહતે હૈં-વક્ષ્યમાણરૂપ સે ઇસ પ્રકાર સે કથન કરતે હૈં (આસંતિ) જનસમુદાય કે ધીચ મેં એસા હી આવળ કરતે હૈં (પમ્પવેતિ) રેતુ રૂપાન્ત આદિ દ્વારા એસા હી જતાતે હૈં (પરુવેતિ, શાસ્ત્રોં મેં હે એસી હી પ્રસ્પરણા કરતે હૈં-ત જહા) ફિ-(એવ સ્વલ્લ નિયંઠે) કોહ ની નિર્ગ્રંથ સાધુ (કાલગણ) જય મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હો જાતા હૈં તથ યહ પરમશ મેં દેવગતિ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈં અર્થાત્-દેવગતિ મેં જાકર જન્મ લેતા હૈં યહ ઘઘાં પર (દેવમૂર્ણં અપ્પાણેણ) દેવરૂપ હુણ અપને શરીર સે (સેણ તત્થ) યહ દેવ ઘઘાં પર અપને શરીર સે (ણો અન્ને દેવે ણો અન્નેસિં દેવાણં દેવીઓ અહિંજુમિય અહિંજુમિય પરિયારેહ) યહ નિર્ગ્રંથ સાધુ

ટીકાર્થ—જોતમસ્વામી મહાવીરસ્વામીને આ પ્રકારનો પ્રમ્ન પૂછે છે (અજઠત્થિયાણ મંતે !) હે અદન્ત ! અન્ય મતવાદીઓ (એવ આફક્ષંતિ) એવું કહે છે (એવ માસતે) જનસમૂહની વચ્ચે એવું બાપણ કરે છે, (એવ પમ્પવેતિ) દર્શતાદિ દ્વારા એવું બતાવે છે, (એવ પરુવેતિ) શાસ્ત્રોમાં એવી પ્રત્યક્ષા કરે છે (ત જહા) કે (એવ સ્વલ્લ નિયંઠે) કોઈ પણ નિર્ગ્રંથ સાધુ (કાલગણ) મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં દેવગતિ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યાં જઈને તે (દેવમૂર્ણ અપ્પાણેણ) દેવરૂપ થયેલા પોતાના શરીરથી, (સેણ તથા યો અમે દેવે ણો અમેસિં દેવાણં દેવીઓ અહિંજુમિય અહિંજુમિય પરિયારેહ) અન્ય દેવોને અને અન્ય દેવીઓને પોતાને વશ કરીને તેમની

સમયે સ્ત્રીવેદં વેદયતિ. સ્ત્રીવેદસ્યોદયેન નો પુરુષવેદં વેદયતિ પુરુષવેદસ્યોદયેન નો સ્ત્રીવેદં વેદયતિ. એવં સ્ત્રી એકો જીવ એકેન સમયેનૈકં વેદં વેદયતિ તદ્ યથા સ્ત્રીવેદં વા પુરુષવેદં વા. સ્ત્રી સ્ત્રીવેદેનોદીર્ણેન પુરુષં પ્રાર્થયતે. પુરુષઃ પુરુષવેદેનોદીર્ણેન સ્ત્રિયં પ્રાર્થયતે દ્વાવપિ તૌ અન્યોન્યં પ્રાર્થયતે. તદ્ યથા સ્ત્રી વા પુરુષં પુરુષો વા સ્ત્રિયમ્ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

સમયં મેં વહ પુરુષ વેદ કા વેદન કરતા હૈ-ઉસ સમય મેં સ્ત્રી વેદ કા વેદન નહીં કરતા । (હૃત્થિયવેયસ્સ ઉદણં નો પુરિસવેયં વેણ, પુરિસવેયસ્સ ઉદણં નો હૃત્થિયવેણ વેણ) તથા સ્ત્રીવેદ કે ઉદય સે પુરુષવેદકા વેદન નહીં કરતા ઓર ન પુરુષવેદકે ઉદયસે સ્ત્રીવેદકા વેદન નહીં કરતા હૈ । (એવં સ્ત્રી એકો જીવે એકેણ સમણેણ એક વેયં વેણ) હસ તરહ એક જીવ એક સમય મેં એક વેદ કા વેદન કરતા હૈ । (તંજહા-હૃત્થિયવેયં વા પુરિસવેયં વા) યા તો સ્ત્રીવેદકા વેદન કરતા હૈ યા પુરુષવેદ કા વેદન કરતા હૈ । (હૃત્થી હૃત્થીવેણ ઉદિણેણ પુરિસં પત્થેહ, પુરિસો પુરિસવેણ ઉદિણેણ હૃત્થિ પત્થેહ) સ્ત્રી સ્ત્રીવેદ કે ઉદય હોને પર પુરુષ કી અભિલાષા કરતી હૈ ઓર પુરુષવેદ કે ઉદય મેં પુરુષ સ્ત્રી કી અભિલાષા કરતા હૈ । હસ તરહ (દો વિ તે અણમણં પત્થેતિ-તંજહા-હૃત્થીવા પુરિસં પુરિસે વા હૃત્થિ) સ્ત્રી ઓર પુરુષ દોનોં હીં સ્ત્રીવેદ ઓર પુરુષવેદ કે ઉદય મેં એક દૂસરે કી ચાહના ક્રિયા કરતે હૈ-સ્ત્રી પુરુષ કી ઓર પુરુષ સ્ત્રી કી ॥ સૂ૦ ૧ ॥

વેણ, નો સમયં હૃત્થિયવેયં વેણ) અને બ્યારે તે પુરુષવેદનુ વેદન કરતો હોય છે ત્યારે તે સ્ત્રીવેદનુ વેદન કરતો નથી, (હૃત્થિયવેયસ્સ ઉદણં નો પુરિસવેયં વેણ, પુરિસવેયસ્સ ઉદણં નો હૃત્થિયવેય વેણ) તથા સ્ત્રીવેદના ઉદયથી પુરુષવેદનુ વેદન કરતો નથી અને પુરુષવેદના ઉદયથી સ્ત્રીવેદનુ વેદન કરતો નથી (એવં સ્ત્રી એકો જીવે એકેણ સમણેણ એક વેયં વેણ આ રીતે એક જીવ એક સમયે એક જ વેદનુ વેદન કરે છે- (તંજહા હૃત્થિયવેય વા પુરિસવેયં વા) કાતો સ્ત્રીવેદનુ વેદન કરે છે કાતો પુરુષવેદનુ વેદન કરે છે (હૃત્થી હૃત્થીવેણ ઉદિણેણ પુરિસ પત્થેહ) સ્ત્રીવેદનો ઉદય થતાં સ્ત્રી પુરુષની અભિલાષા કરે છે (પુરિસો પુરિસવેણ ઉદિણેણ હૃત્થિ પત્થેહ) અને પુરુષવેદનો ઉદય થતાં પુરુષ સ્ત્રીનો સમાગમ ઇચ્છે છે આ રીતે (દો વિ તે અણમણં પત્થેતિ-તંજહા-હૃત્થી વા પુરિસં પુરિસે વા હૃત્થી) સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને જ સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદના ઉદયમા એક બીજાની અભિલાષા કરતા હોય છે-સ્ત્રી પુરુષની અને પુરુષ સ્ત્રીની અભિલાષા કરતા હોય છે.

દેવસ્ય નાન્યાસામગ્રી મવતિ અપિતુ સ્વાત્મનૈય દેવ્યાદિક સપાય પરિદ્રક્ષતે
 અયથા-દર્દ પ્રતિપાદયતિ-“એગે વિ ય ઇત્યાદિ “એગે વિ ય ણ જીવે” એકોઽપિ
 સ્વદ્ધ જીવ “એગેણ સમણે” એકસ્મિન સમયે “દો વેય વેપ્પ” દો વે
 વેદયતિ “ત જહા” સદ્ યથા “ઈતિયવેય ચ પુરિસવેય ચ” સ્ત્રીવેદં ચ પુ
 વેદં ચ “એવં પરઠત્થિયનચચયા નેયઙ્ગા” એવં પરપૂર્ણિકચક્ત્યપ્પતા નેત
 જ્ઞાતવ્યા “જાણ ઇતિયવેયં ચ પુરિસવેયં ચ” યાવત્ સ્ત્રીવેદં ત પુરુષવેદં ચ પ
 પૂર્ણિક ચક્ત્યપ્પતા ચ ઇત્યમ્ । યાવત્પદેન ઇદં દ્રશ્યમ્-“જં સમય ઇતિયવેયં વેપ્પ
 તં સમયં પુરિસવેયં વેપ્પ, જં સમયં પુરિસવેયં વેપ્પ, તં સમયં ઇતિયવેયં વેપ્પ, ઇતિ
 વેયસ્સ વેયણાપ પુરિસવેયં વેપ્પ, પુરિસવેયસ્સ વેયણાપ ઇતિયવેયં વેપ્પ, એ
 સલુ એગે વિ ય ણ જીવે એગેણ સમણે દો વેયં વેપ્પ, ઇતિયવેય ચ પુરિસવેયં ચ

શરીર કે દો રૂપ ધનાતા હૈ । એક દેવ કા રૂપ ઓર દૂસરા દેવીકા રૂપ
 સો દેવ કા રૂપ દેવી કે સાથ વૈષધિક સુલ્લ કા અનુભવ કરતા હૈ ।
 હસ તરહ સે અપને હી દો રૂપ હોને કે કારણ વહી એક હી સમય
 દો વેદોં કા અનુભવ કરતા હૈ-એક પુરુષ વેદ કા હસરે સ્ત્રીવેદ કા
 હસ તરહ સે એક હી જીવ એક હી કાલ મેં દો વેદોં કા અનુભવ કરતા
 હૈ યહ કપન ધન જાતા હૈ । (એવં પરઠત્થિયનચચયા નેયઙ્ગા) હસ
 પ્રકાર સે અન્યતીર્થિકોં કી ચક્ત્યપ્પતા જાનની યાહિયે (જાણ ઇતિયવેયં
 ચ પુરિસવેયં ચ) હસ પાઠ કો લગાને કે લિયે (જાણ) પદસે સુચિત
 પાઠ હસ પ્રકાર સે હૈ-“ જં સમય ઇતિયવેયં વેપ્પ, ત સમયં પુરિસ
 વેયં વેપ્પ, જં સમયં પુરિસવેયં વેપ્પ, તં સમયં ઇતિયવેયં વેપ્પ, ઇતિ
 વેયસ્સ વેયણાપ પુરિસવેયં વેપ્પ, પુરિસવેયસ્સ વેયણાપ ઇતિયવેયં વેપ્પ,
 એ સલુ એગે વિ ય ણ જીવે એગેણ સમણે દો વેયં વેપ્પ, ઇતિયવેયં ચ

બનાવે છે-એક દેવનુ રૂપ અને બીજુ દેવીનુ રૂપ. તે દેવનુ સ્વરૂપ દેવીરૂપની
 સાથે વિષયસુખ બોજવે છે આ રીતે પોતાનાં જ એ રૂપ બનાવવાને કારણે
 તે એવ એક સાથે પુરુષવેદ અને સ્ત્રીવેદનો અનુભવ કરે છે આ રીતે એક
 જ એવ એક સમયે બે વેદનુ વેદન કરે છે આ પ્રકારની માન્યતા અન્ય
 તીર્થિકોં ધરાવે છે

(એવં પરઠત્થિયન ચચયા નેયઙ્ગા) આ પ્રકારની અન્યતીર્થિકોંની
 માન્યતા સમજાવી (જાણ ઇતિયવેય ચ પુરિસવેય ચ) આ પાઠને બે વા માટે
 (જાણ) પદથી સુચિત થતો પાઠ આ પ્રમાણે છે-(જ સમય ઇતિયવેય
 વેપ્પ, ત સમયં પુરિસવેયં વેપ્પ, જ સમય પુરિસવેયં વેપ્પ, ત સમય ઇતિ
 વેય વેપ્પ, ઇતિયવેયસ્સ વેયણાપ પુરિસવેય વેપ્પ, પુરિસવેયસ્સ વેયણાપ ઇતિયવેય
 વેપ્પ, એ સલુ એગે વિ ય ણ જીવે એગેણ સમણે દો વેય વેપ્પ, ઇતિ

इत्यर्थः “अप्पणिच्चियाओ देवीओ अहिजुंजिय अहिजुंजिय परियारेइ” नो आत्मीयादेवीरभियुज्याभियुज्य परिचारयति. न परकीयादेवीः वशीकृत्य परिभुंक्ते न वा स्वकीयादेवीः वशीकृत्य परिभुंक्ते, किन्तु “अप्पणामेव अप्पाणं विउन्विय परियारेइ” आत्मनैवात्मानं विकुर्व्य विकुर्व्य परिचारयति स्वात्मनैव स्वात्मानं देवीरूपेण देवरूपेण वा विकुर्व्य परिचारयति. तत्र देवलोकगतस्य निर्ग्रन्थजीव-

का जीव जो देवलोक में देव की पर्याय से उत्पन्न हो गया है वह अन्य देवों को और अन्यदेवों की देवियों को (अहिजुंजिय अहिजुंजिय) वश में कर कर के उनके साथ विषयसुख नहीं भोगता है यहां पर जो (अन्ने देवे, अन्नेसिं देवाणं देवीओ) ऐसा पाठ कहा गया है उसका तात्पर्य यह है कि वह अपने से भिन्न देवों के साथ और अपने से भिन्न देवों की देवियों के साथ वैषयिक सुख नहीं भोगता है। और (जो अप्पणिच्चियाओ देवीओ अहिजुंजिय अहिजुंजिय परियारेइ) नहीं वह अपनी निज देवियों के साथ भी उन्हें वशीभूत कर वैषयिक सुख भोगता है यदि ऐसा है तो फिर वह किस तरह से वहां वैषयिक सुख भोगता है? इस बात को स्पष्ट करते हुए कहते हैं कि—(अप्पाणमेव अप्पाणं विउन्विय परियारेइ) वह देव अपनी वैक्रिय शक्ति के द्वारा अपने निज के ही दो रूप बनाता है और उनके साथ ही वैषयिक सुख भोगता है—तात्पर्य यह कि देवलोक में गये हुए उस निर्ग्रन्थ जीव देव के पास अन्य सामग्री तो होती नहीं है—इसलिये वह (अप्पाणमेव) अपने आप ही—अर्थात्—अपनी वैक्रिय शक्ति से ही—अपने

साथे विषयसुख भोगवता नथी. अही (अन्ने देवे, अन्नेसिं देवाणं देवीओ) ओवे जे पाठ आवे छे तेनुं तात्पर्य नीचे प्रमाणे छे—ते पोतानाथी बिस देवान्नी साथे अने पोतानाथी बिस देवान्नी देवीओ साथे विषयसुख भोगवता नथी अने (जो अप्पणिच्चियाओ देवीओ अहिजुंजिय अहिजुंजिय परियारेइ) ते पोतानी देवीओने वश करीने तेमनी साथे पण विषयसुख भोगवता नथी तो ते त्यां केरी रीते विषयसुख भोगवे छे? ते कहे छे—(अप्पाणमेव अप्पाणं विउन्विय विउन्विय परियारेइ) ते देव पोतानी वैक्रियशक्ति द्वारा पोताना जे जे रूप बनावे छे—ओके देवतु रूप अने भीणु देवीतु रूप अने तेनी साथे जे विषयसुख भोगवे छे कहेवानु तात्पर्य ओ छे के देवलोकमां गयेला ते निर्ग्रन्थ देवनी पासे अ य सामग्री तो डोती नथी तेथी ते (अप्पाणमेव) पोतानी जते ज—ओटवे के पोतानी वैक्रियशक्तिथी पोताना शरीरमां जे रूप

“જાણ્ હૃતિયવેદ ચ પુરિસવેદ ચ” યાચત્ સ્ત્રીવેદ ચ પુરુષવેદ ચ । ઇદં યાચત્ કરવાન્ત માપન્તે પ્રજાપયન્તિ, પ્રરૂપયન્તિ અસૌ નિર્ગ્રંથદેવો ન પરકીયાં વેદીમાસાપ સ્વઘ્ની યાન્ત્રા આસાપ પરિચારયન્તિ કિન્તુ સ્વાત્માનમવ ચિકુર્ન્ય દેવૌ રૂપતયા ષા પરિ મુંક્તે તયા એકોઽઘ્નીષ એકસ્મિન્ સમયે સ્ત્રીવેદં પુરુષવેદમ્મયમપિ વેદયતીત્યાદીનાં પ્રશ્નં કર્તવ્યમિતિ “જે તે એવં આહંસુ” યત્ તે પરતીર્થિકા એવાહુઃ “મિચ્છં તે એવં આહંસુ” મિથ્યા તે એવાહુઃ, યતો દિ-સ્ત્રીરૂપકરણેઽપિ તસ્ય નિર્ગ્રંથઃ ઘ્નીષદેવસ્ય પુરુષરૂપત્વાત્ પુરુષવેદસ્યૈષ એકસ્મિન્ સમયે ઉદય સમયેત્ ન તુ સ્ત્રી વેદસ્ય સ્ત્રીવેદપરિવર્તને સ્ત્રીવેદસ્યૈવોદયઃ સ્યાત્ ન પુરુષવેદસ્યોદયઃ કયમપિ સમ વતિ સ્ત્રીવેદપુરુષવેદયોઃ પરસ્પરવિરુદ્ધસ્થૈનૈકમ્ એકસમય ઉદયસ્પાતંભવાત્ યયોઃ

હૃતિયવેદયં ચ પુરિસવેદયં) કિ યાચત્ એક સમય મેં સ્ત્રીવેદ ઔર પુરુષવેદ ઇન દો વેદોં કા વેદન કરતા હૈ, (જે તે એવ આહસુ) સૌ અન્યતીર્થિક જનોં ન જો એસા પદ્ધા હૈ (મિચ્છ તે એવ આહસુ) વહ ઉહોં ને મિથ્યા કહા હૈ । કયોંકિ વહ દેવ જય સ્ત્રી કા રૂપ કરતા હૈ તથ ઘ્ની સ્યય પુરુષ હોને કે કારણ ઉસકે પુરુષ વેદ કા હી ઉસ સમય મેં ઉદય સમવતા હૈ સ્ત્રીવેદ કા નહીં । સ્ત્રીવેદ કે પરિવર્તન હોને પર સ્ત્રી વેદ કા હી ઉદય હોતા હૈ પુરુષ વેદ કા નહીં । કયોં કિ પુરુષ વેદ ઔર સ્ત્રી વેદ યે દોનોં વેદ આગસ મેં એક દુસર સે વિરુદ્ધ હોતે હૈ । તાતપર્ય કહને કા યદ્દ હૈ કિ દશ મપને મૂલ ઘરીર મેં રહતા હુઆ ઘ્ની એક સમય મેં અનેકરૂપ પના સકતા હૈ । એક હી સમય મેં વદ્દ સ્ત્રી ઔર પુરુષ દોનોં રૂપોં મેં ઘન જાણા કરના હૈ પરન્તુ જય ઉસકા સ્ત્રી ઔર પુરુષ દોનોં કા રૂપ હોગા-તથ ઘ્ની રસ સમય ઉસ રૂપ ક-કૃત્રિમ તી કા એક પુરુષ

૫) કે એક જ જીવ એક જ સમયે સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદનું વેદન કરે છે (અહીં ગૌતમના પ્રશ્નમા આવતું પ્રશ્ન કથન મુજબ કરવું જોઈએ) (જે જ એવ આહસુ) અન્ય મનવાદીઓએ એવું જો કર્યું છે તે (મિચ્છ તે એવ આહસુ) તેમણે મિથ્યા કહેલું છે એટલે કે તેમનું કથન સાચું નથી તારણ કે તે દેવ બ્યારે સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે પણ પોતે પુરુષ રોવાળી તે સમયે તેના પુરુષવેદનો / ઉદય સમયી શરૂ છે-સ્ત્રીવેદનો નહીં આવેલું પરિવર્તન કરવામા આવે ત્યારે સ્ત્રીવેદનો જ ઉદય કરે છે પુરુષવેદનો નહીં તારણ કે સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ એક બીજાથી વિરુદ્ધ જ હોય છે જો તેનું તાતપર્ય એ છે કે દેવે પુરુષ મૂળ ધરીરમા રહેતા હતાં પણ એક સમયે અનેક રૂપ ધરનારી શરૂ છે તો જ સમયે તે સ્ત્રી અને પુરુષ બની જઈ શકે છે પણ બ્યારે તો પુરુષ અને સ્ત્રી બનેનું રૂપ ધારણ કરું હોય ત્યારે પણ તે કૃત્રિમ કૃત્રીબના એક જ પુરુષવેદનો જ ડાલેલ

इति । यस्मिन् समये स्त्रीवेदं वेदयति तस्मिन् समये पुरुषवेदं वेदयति यस्मिन् समये पुरुषवेदं वेदयति तस्मिन् समये स्त्रीवेदं वेदयति स्त्रीवेदस्य वेदनया पुरुषवेदं वेदयति पुरुषवेदस्य वेदनया स्त्रीवेदं वेदयति एवम् एकोऽपि च खलु जीव एकस्मिन् समये द्वौ वेदौ वेदयति स्त्रीवेदश्च पुरुषवेदश्चेति एवं हि पर-
तीर्थिकाः निर्ग्रन्थजीवदेवविषये कथयन्ति तत्र गौतमो भगवन्तं पृच्छति “ से
कहमेयं भंते एवं ” तत् कथम् एतत् भदंत ! एवम् । हे भगवन् ! तत् उक्त प्रका-
रेण परतीर्थिकोपन्यस्तं किमेवं यथा कथयति तथा संभवेदिति प्रश्नः । भगवानाह—
'गोयमा' इत्यादि “ गोयमा ” हे गौतम ! “ जं णं तं अन्नउत्थिया एवं आइ-
क्खंति ” यत् खलु ते अन्ययूथिका एवमाख्यान्ति एवं पूर्वोक्तरूपेण कथयन्ति.

पुरिसवेयं च ” जिस समय जीव स्त्रीवेद को वेदताहै उसी समय वह पुरुषवेद को भी वेदता है, और जिस समय जीव पुरुष वेद को वेदता है उसी समय वह स्त्रीवेद को भी वेदता है। पुरुषवेद के वेदन से जीव स्त्रीवेद को वेदता है, (१) और स्त्रीवेद के वेदन से जीव पुरुषवेद को वेदता है (२) इस प्रकार से एक जीव एक समय में दो वेदों को वेदता है । एक स्त्रीवेद को और दूसरे पुरुषवेदको । इस तरह से पर-
तीर्थिक जन निर्ग्रन्थ जीव देव के विषय में कहते हैं—सो गौतम स्वामी भगवान् से पूछते हैं कि—‘ से कहमेयं भंते एवं ’ हे भदंत ! ऐसा अन्य-
तीर्थिकजनों का कहना जैसा वे कहते हैं उस प्रकार से वह संभवित होता है क्या ? इसका उत्तर देते हुए भगवान् गौतम स्वामी से कहते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (जं णं तं अन्नउत्थिया एवं आइक्खंति) जो वे अन्यतीर्थिक जन ऐसा कहते हैं (जाव

વેય ચ પુરિસવેય ચ) જે સમયે જીવ સ્ત્રીવેદનું વેદન કરતો હોય છે તે સમયે તે પુરુષવેદનું પણ વેદન કરતો હોય છે જે સમયે જીવ પુરુષવેદનું વેદન કરતો હોય છે તે સમયે તે સ્ત્રીવેદનું પણ વેદન કરતો હોય છે. (૧) પુરુષ વેદના વેદનથી જીવ સ્ત્રીવેદનું વેદન કરે છે અને (૨) સ્ત્રીવેદના વેદનથી જીવ પુરુષવેદનું વેદન કરે છે. આ રીતે જીવ એક સમયે બે વેદનું વેદન કરે છે—(૧) સ્ત્રીવેદનું અને (૨) પુરુષવેદનું જે નિર્ગ્રંથ મરીને દેવગતિમા ઉત્પન્ન થયેા હોય, તેને વિષે પરતીર્થિકો ઉપરોક્ત જે મતવ્ય ધરાવે છે તે વિષે ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરપ્રભુને પૂછે છે—(સે કહમેય મંતે એવ) હે ભદ્રન્ત ! અન્ય તીર્થિકેયું તેમના વિષેનું તે કથન શુ સંભવિત છે ? તેના મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જં ણં તં અન્નઉત્થિયા એવં આઈક્ખંતિ) તે અન્ય તીર્થિકો એવું જે કહે છે (જાવ ઇત્થિયવેય ચ પુરિસવેયં

પિયંઠે કાલગણ સમાળે” એ સ્વલ્પ નિર્ગ્રંથઃ કાલગતઃ સન્ “અન્નપરેસુ દેવલો
 યસુ દેવતાય ઉત્તવતારો મવહ” અન્યતરેપુ દેવલોકેપુ દેવતયા ઉત્તવતા મવતિ
 કીદશેપુ દેવલોકેપુ સપ્રાહ—“મહર્ષિયસુ જાણ મહાણુમાવેસુ” મહર્દિકેપુ યાસુ
 મહાણુમાવેપુ “મહર્ષિયસુ” મહર્દિકેપુ=વિશિષ્ટનિમાનપરિમારાદિમુક્તેપુ ‘જાત
 મહાણુમાવેપુ’ યાવત્ મહાણુમાવેપુ=અચિન્ત્યપ્રમાથયુક્તેપુ અપ્ર યાવત્ પદેન ‘મહર્ષ
 ઇયસુ મહર્ષલેસુ મહાજસેસુ મહાસોમલેસુ’ છાયા-મહાધૃતિકેપુ મહામહેપુ મહાપરસ
 મહાસૌમ્યેપુ ઇતિ મંગ્રહ કાર્યઃ “મહર્ષુરયસુ” મહાધૃતિકેપુ=વિશિષ્ટપ્રમા
 માસ્વરેપુ ‘મહર્ષલેસુ’ મહામહેપુ=વિશિષ્ટબલસંપન્નપુ ‘મહાજસેસુ’ મહાપ
 રસુ=વિશાલ કીર્તિયુક્તેપુ ‘મહાસોમલેસુ’ મહાસૌમ્યેપુ = વિશિષ્ટસુતસંકુલે
 “દૂરગઈયસુ” દૂરગતિકેપુ=દૂરગમનશક્તિસંપન્નદેવયુક્તેપુ ‘ચિરદ્વિઈયસુ’ ચિર
 સ્થિતિકેપુ ચિર=મથૂતકાલં સ્થિતિઃ=અવસ્થાન યત્ર, તેપુ દ્વિધૃત્યાદિ સમારામ

કરતા હુ કિ (એ સ્વલ્પ નિર્ગ્રંથે કાલગણ સમાળે) નિર્ગ્રંથ- સાધુ કાલ
 ગત હોકર સામાન્ય દેવલોકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ-કિન્તુ જહ તો
 (મહર્ષિયસુ જાણ મહાણુમાવેસુ દૂરગઈયસુ ચિરદ્વિઈયસુ દેવલોપસુ અન્ન
 પરેસુ દેવલોપસુ ઉત્તવતારો મવહ) ઠન દેવલોકોં મેં સે કિસી દેવ
 દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ જિન દેવલોકોં મેં વિશિષ્ટ વિમાન પરિ
 વાર આદિરૂપ શ્રદ્ધિ હોતી હૈ, યાવત્ જો અપને અચિન્ત્ય પ્રમાથ સે સદા
 યુક્ત થને હુઈ રહતે હૈ તથા (જાણ) શબ્દ ગૃહીત (મહર્ષુરયસુ, મહર્ષ
 લેસુ, મહાજસેસુ મહાસોમલેસુ) જન પદોં કે અર્થાનુસાર જો અપની
 વિશિષ્ટપ્રમા સે સદા જમકતે રહતે હૈ, જો વિશિષ્ટ બલ સે સપન્ન હોતે
 હૈ, વિશાલકીર્તિ કે જો મંદાર હોતે હૈ, ઓર જો વિશિષ્ટસુતોં કે
 વિધાન હોતે હૈ તથા-દૂર દૂર તક ગમન કરને વાલે દેવોં સે જો સર્વદા

કરે હુ કે (એ સ્વલ્પ નિર્ગ્રંથે કાલગણ સમાળે) નિર્ગ્રંથ સાધુ કાલગતપ્રમાથને આમાન્ય
 દેવલોકોંમાં ઉત્પન્ન થતો નથી, પણ તે તો (મહર્ષિયસુ જાણ મહાણુમાવેસુ દૂરગ
 ઇયસુ ચિરદ્વિઈયસુ દેવલોપસુ અન્નપરેસુ દેવલોપસુ ઉત્તવતારો મવહ) જેવા કોઈ દેવલોકોંમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે કે જ્યાં વિશિષ્ટ વિમાન પરિવાર આદિ રૂપ શ્રદ્ધિ હોય છે કે
 દેવલોકોં પોતાના અચિન્ત્ય પ્રમાથથી સદા યુક્ત હોય છે ખરી (યાવત્)
 (યાવત્) પણ જાણ (મહર્ષુરયસુ મહર્ષલેસુ, મહાજસેસુ મહાસોમલેસુ) આ
 પદોં શ્રદ્ધિ કરાયાં છે તેમનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-કે દેવલોકોં પોતાની
 વિશિષ્ટ પ્રમાથી સદા જમકતા રહે છે કે વિશિષ્ટ બળથી યુક્ત હોય છે
 કે વિશાલ કીર્તિના મંદાર હોય છે, કે વિશિષ્ટ સુતોના અન્ન સેવક છે,
 તથા દૂર દૂર ગમન કરનારા દેવોંથી કે સદા ભરેલા રહે છે અને આ રહેવાના

परस्पर विरोधो न तयोरेकत्रैकदाऽवस्थानं दृश्यते यथा तमः प्रकाशयोः तथैव प्रकृतेऽपि स्त्रीवेदपुरुषवेदयोः परस्परविरुद्धतया नैकस्मिन्नधिकरणे सहावस्थानं संभवत्यतः परयूथिकमतं गिथ्येति । एतदेव भगवान् सविस्तरं प्रतिपादयति—‘अहं पुण’ इत्यादि । ‘अहं पुण गोयमा’ अहं पुन गौतम ! ‘एवं आइक्खामि’ एवमाख्यामि ‘भासामि पन्नवेमि पस्सुवेमि’ भाषे प्रज्ञापयामि प्ररूपयामि. किं तत् तत्राह ‘एवं खलु

उदय माना जावेगा—क्यों कि यह रूप मूल में जिसके पुरुषवेद का उदय है—उसी वेद वाले का एक रूपान्तर हैं । इसलिये एक समय में दो वेदों का उदय मानना न्यायसंगत नहीं है । क्यों कि एक ही समय में एक जगह दो वेदों का उदय होना विरुद्ध है । जिनका आपस में विरोध होता है—उनका एक ही जगह एक समय में अवस्थान होना नहीं देखा जाता है । जैसे—अन्धकार और प्रकाश का । उसी प्रकार से प्रकृत में भी स्त्रीवेद और पुरुषवेद ये दोनों आपस में विरुद्ध होने के कारण एक ही समय में एक साथ एक ही जगह किसी तरह से उदित नहीं हो सकते हैं । अतः परयूथिकों का एक ही जगह एक ही काल में दोनों स्त्रीवेद और पुरुषवेद का उदय मानना मिथ्या है ऐसा जानना चाहिये । इसी विषय को विस्तार पूर्वक समझाने के लिये भगवान् कहते हैं—(अहं पुण) इत्यादि । (अहं पुण गोयमा ! एवं आइक्खामि भासामि पन्नवेमि पस्सुवेमि) हे गौतम ! मैं तो ऐसा कहता हूँ ऐसा भाषण करता हूँ ऐसी प्रज्ञापना करता हूँ और ऐसी प्ररूपणा

छे, ङारणुके पुरुषवेदने नेनाभा उदय छे जेवा एवमु ते अेक इपातर न डोय छे. तेथी अेक न समये जे वेदोने उदय भानवो ते न्यायसंगत दागतुं नथी ङारणुके अेक न समये अेक न जग्याअे जे वेदने उदय थवो शक्य नथी जेमनी वरये परस्पर विरोध डोय छे तेमनुं अेक न जग्याअे अेक न समये अस्तित्व जेवामा आवतु नथी. जेमके न्या प्रकाश डोय त्या अंधकार न डोय कुदरती रीते न स्त्रीवेद अने पुरुषवेद अेक जीजना विरोधी डोवाथी अेक न समये अने अेक न जग्याअे ते अन्नेनु अस्तित्व सलवी शकतु नथी तेथी ‘अेक न जग्याअे अेक न समये स्त्रीवेद अने पुरुषवेद अे अन्नेने उदय थाय छे,’ जेवी परतीर्थिडेनी मान्यता मिथ्या छे आ विषयने विस्तारथी समलववा माटे लगवान सहावीर स्वाभी गौतम स्वाभीने डडे छे डे (अहं पुण गोयमा ! एवं आइक्खामि, भासामि, पन्नवेमि, पस्सुवेमि) डे गौतम ! हुं तो जेवु डहुं छु, जेवुं लापणु डइं छु, जेवी प्रज्ञापना डइं छु, अने जेवी प्ररूपणा

વિશેષ ધમ્મચાલી 'મહાજસે' મહાયજ્ઞાઃ = વિચ્છાલકીર્તિસપ્તઃ, 'મહાસોરસે' મહાસૌરસ્ય = વિશિષ્ટ સુરચાલો 'મહાણુમાન' મહાણુમાનઃ = અધિન્યયમારપુત્રઃ, "હારધિરાશ્યવચ્છે" હારધિરાજિતવસા = હારણોમિતવશ્ચસ્યલઃ "કટપદુરિય મિયમ્મુપ" કટકમુટિનરતમ્મિતમુઝઃ, સપ્ત કટકે = વચ્ચે, મુટિતે = શાકુરચ્ચ મૂળમિદ્ધપૈઃ સ્તમ્મિતાન્સ્તમ્મીભૂતા સન્નિતેત્યર્થ મુખા યસ્ય સ તથા ધમ્મવાદુ રક્ષિફામિધાલ્લકારયુક્ત ઇત્યર્થઃ । "અગયુદ્ધમદ્ગઢયમ્મકર્ણપીઠપારી" અગ્ર કુણ્ડલમૃદ્ગગન્ધતલ્લકર્ણપીઠપારી-અગ્રવાનિ શાદ્ધામરણાનિ, કુણ્ડલાભ્યાં મૃદ્ધે = ઘર્ષિતે ગન્ધતલ્લે = કપોલયુગલે, કર્ણપીઠે = કર્ણામરણઘ, તેપાં ઘર સચ્ચીલો ય સ તથા શાદ્ધામરણકુણ્ડલકર્ણપીઠામિધમૂળમ્મુપિત ઇત્યર્થ 'વિચિત્તવત્ત્યામરણે' વિચિત્રવત્ત્યામરણ = વિચિત્રાણિ નાનામકારાભિ વત્ત્યાભિ આમરમાનિ ચ યસ્ય સ તથા "વિચિત્તમાભ્યામઠલિમઠહે" વિચિત્રમાભ્યામઠલિમઠહે અથવા પ્રાકૃતતત્ત્વ મૌલિદ્વન્દ્વસ્ય પરિણામસ્તત્ત્વ મૌલિદ્વન્દ્વો વિચિત્રવત્ત્યાભ્યામઠલિમઠહે સયોગ્યઃ । અઠા- મૌલિવિચિત્રમાભ્યામઠલિમઠહે ઇતિ, તથા ચ મૌઠી = મસ્તકે વિચિત્રા = નાનામકારા માભ્યા = પુષ્પસ્રજાઃ મુદ્ધુન્દ્વ યસ્ય સ તથા "કલ્લાભગપરવસ્યપરિરિપ્પ" કલ્પાભગ પ્રવરવસ્યપરિરિપ્પ, અપ્રા પિ 'પરિરિપ્પ' કલ્પસ્ય વ્યવસ્થાપ્યસ્તેન પરિરિપ્પ કલ્પાભગ

અધિન્યય પ્રમાણ સે જો યુક્ત હોતા હૈ, જિમકા વક્ષઃસ્થલ સદા હારસે સુશોભિત રહ્યા કરતા હૈ જિસકી દોનોં મુજામેં વલ્લભ ઓર શુભિત-શાકુરચ્ચ મૂળ મિયમ્મુપોં સે સન્નિત રહતી હૈ, અગર્વાં કો, મુજામોં કે મૂળોં સે, કુહલો સે મૃદ્ધ દોનોં કપોલોં કો, તથા કર્ણપીઠ-કર્ણ કે આમૂળા વિશેષ કો જો સદા ધારણ કિયે રહતા હૈ-અર્થાત-જિસકે દોનોં મુજા અંગદોં સે સદા સંઘિત રહતે હૈ, ગોલ કપોલપાલી જિમકી કુહલોં કી ફાંતિ સે સદા અમરમી રહતી હૈ ઓર કર્ણામરણવિશેષોં સે જિસકે દોનોં કાન વિશેષરૂપ સે વિમૂલિત રહતે હૈ, ધમ્મઓર આમરણ જિસકે વિવિધ પ્રકાર કે હોતે હૈ, જિસકે મસ્તક ઉપર માનો પ્રકાર કી પુષ્પ

દોષ છે જેનું વક્ષસ્થળ સદા હારથી શોભતું દોષ છે જેની બન્ને બુજબો વલ્લભ અને શુભિત (જાદુ રક્ષક આશ્રયણ) થી વિમૂલિત દોષ છે, જેના બન્ને દોષ અમરો (અમૂલ્ય વિશેષ) થી મદા વિમૂલિત દોષ છે જેમના બાહ્ય મુળોની કાન્તિથી સદા અમરતા રહે છે અને કલ્પપીઠ (કલ્પના અમૂલ્ય) થી જેમના બન્ને કલ્પ સદા વિમૂલિત રહે છે, જેના વક્ષ અને અમૂલ્યો વિવિધ પ્રકારના દોષ છે, જેમના મસ્તક પર વિવિધ પ્રકારની પુષ્પમાળાઓ અને મુગદ રહે છે, માંગલિક અને કૈષ્ણ વર્ણોને જે સદા ધારણ હૈ છે

સ્થિતિકેષુ इत्यर्थः । एतादृशेषु देवलोकेषु निर्ग्रन्थो देवतया उच्यता भवति इति संबन्धः । तत्र स कीदृशो भवतीत्याह—‘ से ण ’ इत्यादि ‘ से णं तत्थ ’ स खलु तत्र—देवलोकेषु कस्मिंश्चिद्देवलोके ‘ देवे भवइ ’ देवो भवति देवतयोत्पद्यते । सदेव स्तत्र कीदृशो भवतीत्याह—‘ महिङ्गिए ’ महिङ्गिकः विमानपग्विवारादि ऋद्धियुक्तः ‘ जाव ’ यावत्, यावत्पदेन ‘ महज्जुइए ’ महाबले महाजसे महासोकखे महाणुभावे हारविराइयवच्छे कढयतुरियथभियञ्चए अंगयकुंडलमट्ठगंडयलकण्णपीठधारी विचित्रवत्थाभरणे विचित्तमालामउलिमउडे कल्लाणगपवरवत्थपरिहिए कल्लाणगपवर मल्लाणुलेवणे भासुरवोदी पलंबवणमालधरे दिव्वेणं वण्णेणं दिव्वेणं गंधेण दिव्वेणं रुव्वेणं एवं फासेणं संघाएणं संठाणेणं दिव्वाए इड्ढीए जुईए पभाए छायाए दिव्वाए अच्चीए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेस्साए ॥

छाया—महाद्युतिकः महाबलः महायशः महासौख्यः महानुभावः हारविराजितवक्त्राः कटकत्रुटितस्तम्भितभुजः अङ्गदकुण्डल मृष्ट गण्डतलकर्णपीठधारी विचित्रवस्त्राभरणः विचित्र मालामौलिमुकुटः कल्याणकप्रवरवस्त्रपरिहितः कल्याणकप्रवरमालयानुलेपनः भास्वरवोन्दिः प्रलम्बवनमालाधरः दिव्येन वर्णेन दिव्येन गन्धेन दिव्येन रूपेण एवं स्पर्शेन संघातेन, संस्थानेन दिव्यया ऋद्ध्या द्युत्या प्रभया छायाया दिव्येन अर्चिषा दिव्येन तेजसा दिव्यया लेख्यया ’ इति संग्रहः “ महज्जुइए ” महा तिकः=विशिष्टशरीराभरणादि प्रभाभास्वरः, ‘ महाबले ’ महाबलः

भरे हुए रहते हैं एव जहां पर रहने वाले देवों की स्थिति एक दो आदि सागरोपम की होती है । ऐसे देवलोकों में से किसी एक देवलोक में वह निर्ग्रन्थ साधु का जीव देव की पर्याय से उत्पन्न होता है । वहां पर वह कैसा देव होता है तो इसके लिये समझाते हुए प्रभु कहते हैं कि (से णं तत्थ देवे भवइ महिङ्गिए जाव महज्जुइए) वह वहां पर ऐसा देव हाता है कि जिस की विमानपरिवारादिरूप ऋद्धि बहुत अच्छी होती है—जिसकी द्युति बहुत अधिक होती है, जो विशिष्ट बलशाली होता है, विशाल कीर्ति से जो संपन्न होता है, विशिष्ट सुखशाली होता है,

દેવોની ભવસ્થિતિ એક, બે આદિ સાગરોપમની હોય છે એવા દેવલોકોમાંના કોઈ એક દેવલોકમાં તે નિર્ગ્રન્થ સાધુનો જીવ દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે તે દેવની ઋદ્ધિ કેરી હોય છે તે બતાવવાને માટે પ્રભુ ગૌતમને કહે છે કે (સે ણ તત્થ દેવે ભવઈ મહિઙ્ગિયે જાવ મહજ્જુઈ) ત્યાં તે એવા દેવ બને છે કે જેની વિમાન પરિવાર આદિ રૂપ ઋદ્ધિ ઘણી જ સારી હોય છે, જેની દ્યુતિ ઘણી જ વધારે હોય છે, જે વિશિષ્ટ બળસ પત્ર હોય છે, જે વિશિષ્ટ કીર્તિ અને વિશિષ્ટ સુખસ પત્ર હોય છે, અને જે અચિન્ત્ય પ્રભાવવાળો ।

‘પમાણ’ પ્રમયા-દિવ્યયા પ્રમયા=વિમાનદીપ્તયા ‘છાયાણ’ છાયયા-દિવ્યયા
 છાયયા=શરીરસ્ત્રોમયા “દિવ્યાણ અન્વીણ” દિવ્યેન અર્ચિયા શરીરસ્વરત્નાદિ
 સમુદ્ભૂત ટેજસા, ‘દિવ્યેણં તેણં’ દિવ્યેન તેજસા = શરીરસમ્મન્વિકાન્તયા
 “દિવ્યાણ છેસ્તાણ” દિવ્યયા લેખયા=દેહસૈન્દર્યેણ, इति સમગ્રઃ ॥

‘દશ વિસાઓ’ દશદિશાઃ=દિગ્વિદિગ્ધ્વાંધોરૂપાઃ દશાપિદિશઃ “ઠગ્ગોવેમાણે”
 ઠગોતયન્=પ્રકાશયન્ ‘પમાસેમાણે’ પ્રમાસમાન.=વેદીપ્યમાન ‘જાણ પઠિરુવે’
 યાવત્ પ્રતિરૂપઃ-દ્રષ્ટાર દ્રષ્ટાર પ્રતિરૂપ=નાનારૂપં યસ્ય સ તથા, અથ યાવત્પદેન
 “પાસાર્ણ દરિસણિજ્જે અમિરુવે” इति સમગ્રઃ, તથા ‘પાસાર્ણ’ પ્રાસાદીય
 દર્શકાનાં ચિત્ર પ્રસાદજનક ‘દરિસણિજ્જે’ દર્શનીય ચતુર્દર્શને ચતુ ભ્રમો ન
 જાયતે । ‘અમિરુવે’ અમિરૂપઃ=મનોરૂપઃ इति ॥

“સેણં તસ્ય અન્ને દેવે અન્નેસિં દેવાણં દેવીઓ અમિહુંજિય અમિહુંજિય
 પરિચારે” સ સ્વલ્પ તથા અન્યાન્ દેવાન્ અન્નેપાં દેવાનાં દેવીરમિયુક્ત્યામિયુક્ત્ય
 પરિચારયતિ ‘સેણ’ સ સ્વલ્પ નિર્ગ્રેય જીવદેવઃ “તસ્ય” તથા-દેવલોકે “અન્ને
 દેવે” અન્યાન્ દેવાન્ આત્મભ્યતિરિક્તાન્ દેવાન્ “અન્નેસિં દેવાણં દેવીઓ”

શરીર મેં પહિને કુપ રત્નાદિ કી દિવ્યકાન્તિ સે, તથા શરીર સંયતી
 કાન્તિ સે ઇય દેહ કે સૌન્દર્ય સે (દસવિસાઓ) દશ વિદ્યાઓં કો-
 ચાર પૂર્વાદિવિદ્યાઓં કો, તથા ચાર પૂર્વાદિવિદ્યાઓં કે ચાર કોનોં
 કો ઇય ઉપર ઔર નીચે કો-(ઠગ્ગોવેમાણે) ઠગોતિત કરતા હુઆ
 (પમાસેમાણે) પ્રકાશિત કરતા હુઆ, (જાણ પઠિરુવે) યાવત્-ચહ દેસને
 ચાલોં કે ચિત્ત મેં પ્રસન્નતા કા જનક હોતા હૈ, દેસને ચાલોંકો આત્મે
 ઠસે દેસને ૨ કમી અઘાતી નહીં હૈ ચહ મનોરૂપ યાલા હોતા હૈ ઔર
 પ્રતિરૂપ દેસનેચાલોં કે મિયે ક્ષણ ૨ મેં નવીન ૨ રૂપ સે યુક્ત હુઆ જ્ઞાત
 હોતા હૈ । (સે ણ તસ્ય અન્ને દેવે અન્નેસિં દેવાણં દેવીઓ અમિહુંજિય,
 અમિહુંજિય પરિચારે) હસ પ્રકારકે દેવલોકોં મેં સે કિસી ઇક દેવલોક

શરીર પહેરલાં રત્નાદિની દિવ્ય કાન્તિથી તથા શરીરની કાન્તિ અને દેહ
 સૌન્દર્યથી (દસ વિસાઓ) દસે વિદ્યાઓને (પૂર્વાદિ ચાર વિદ્યા, અગ્નિ આદિ
 ચાર બ્રહ્મા તથા ઉપરની અને નીચેની વિદ્યાઓ) (ઠગ્ગોવેમાણે) પ્રકાશિત
 કરતા (પમાસેમાણે) પ્રમાયુક્ત કરતા, (જાણ પઠિરુવે) બેનારના ચિત્તને
 પ્રસન્ન કરતા-તેમનું રૂપ બેટલુ બધુ બનેાન હોય છે કે તેમને બેનારની
 આંખે તેમનું રૂપ બેટા તુષિજ અનુભવતી નથી. તેઓ બેનારની નજરે ધવે
 થવે નવીન રૂપ ધારણ કરતા હોય એવું લાગે છે (સે ણ તસ્ય અન્ને દેવે
 અન્નેસિં દેવાણં દેવીઓ અમિહુંજિય અમિહુંજિય પરિચારે) ઉપશાહી સમુદિ

वरवस्त्रः—परिहितानि = यथास्थानं धृतानि कल्याणकानि = साङ्गलिकानि प्रवराणि श्रेष्ठानि वस्त्राणि येन स तथा — समीचीनधृतश्रेष्ठवस्त्र इत्यर्थः, “ कल्याणगववरमल्लाणुलेवणे ” कल्याणकप्रवरमाल्यानुलेपनः कल्याणकानि=कल्याणकारीणि प्रवराणि=सुन्दराणि माल्यानि = पुष्पमाला अनुलेपनानि=चन्दनादिविलेपनानि च यस्य स तथा । सुन्दराति सुन्दरपुष्पमाला चन्दनादि विलेपन युक्त इत्यर्थः । “ भासुरवौदी ” भास्वरवोन्दिः=भास्वारा=देदीप्यमाना वोन्दिः=शरीरं यस्य स तथा भासमानदेहधारीत्यर्थः । “ पलम्बवगमालधरे ” प्रलम्बवनमालाधरः, प्रलम्बः=शुम्बनकं तद् युक्ता वनमाला पादपर्यन्तलम्बमाना माला तस्याः धरः—धारकः—शुम्बनकयुक्तपादपर्यन्तलम्बमानमालायुक्त इत्यर्थः । एतादृशः स देवः “ दिव्येणं वण्णेणं ” दिव्येन वर्णेन देवसम्बन्धिवर्णेन, “ दिव्येणं गन्धेणं ” दिव्येन गन्धेन=देवसम्बन्धिसुरभिगन्धेन “ दिव्येणं रूपेणं ” दिव्येन रूपेण=दिव्याकारेण, एवम्—अनेन पूर्वोक्तेक दिव्यविशेषणयुक्तप्रकारेण “ फासेणं ” स्पर्शेन=दिव्येन स्पर्शेन सुकुमारादिरूपेण, “ संघाएणं ” संघातेन दिव्येन संघातेन दिव्येन देवयोग्येन संहननेन = शरीररचनारूपेण “ संठाणेणं ” संस्थानेन दिव्येन संस्थानेन = शरीराकारेण, तथा ‘ दिव्याए इड्डिए ’ दिव्यया ऋद्ध्या विमानपरिवारादिरूपया, ‘ जुईए ’ द्युत्या ‘ दिव्यया ’ इति विशेषणमग्रेऽपि योज्यम्, तेन दिव्यया द्युत्या=शरीरदीप्त्या,

मालाँ और मुकुट रहता है, मांगलिक एवं श्रेष्ठ ऐसे वस्त्रों को जो सदा पहिने रहता है, कल्याणकारी पुष्पमालाओं से एवं चन्दन आदि के सुगन्धिवाले लेपों से जो हमेशा विराजित रहता है, शरीर जिसको सर्वदा चमकीला बना रहता है, (पलम्बवगमालधरे) और शुम्बनयुक्त ऐसी पैरोतक लटकती हुई वनमाला से जो युक्त रहता है। ऐसा वह देव अपने दिव्यवर्ण से, दिव्यगन्ध से—देवसम्बन्धिसुरभिगन्ध से—दिव्य आकार से, दिव्य स्पर्श से,—सुकुमार आदि रूप स्पर्श से—दिव्यसंघात से, दिव्यसंहनन से, दिव्य संस्थान से, विमानपरिवार आदिरूप दिव्य ऋद्धि से, दिव्यद्युति से—

कल्याणकारी पुष्पमालाओंथी तथा चन्दन आदिना सुगन्धित लेपथी जेओ सदा शोभता होय छे, जेनु शरीर सदा द्देदीप्यमान होय छे, (पलम्बवगमालधरे) पग सुधी लटकती अने ओला लेती वनमालाथी जे युक्त होय छे, जेवो ते देव पोताना दिव्य वर्णथी दिव्यगन्धथी—देवसंगन्धथी सुरभिगन्धथी, दिव्य आकारथी, दिव्य स्पर्शथी—सुकुमार आदि रूप स्पर्शथी दिव्य संघातथी, दिव्य संहननथी, दिव्य संस्थानथी, विमान परिवार आदि रूप दिव्य ऋद्धिथी, दिव्य द्युतिथी—शारीरिक दीप्तिथी, दिव्य विमानना प्रभावथी दिव्य शरीर सौन्दर्यथी,

યસ્મિન્ સમયે સ્ત્રીવેદ વેદયતિ નો તસ્મિન્ સમય પુરુષવેદ વેદયતિ । ‘તે સમય’
 इत्यत्र द्वितीया सप्तम्यर्थे “ज समय पुरिसवेय वेपइ नो तं समय इत्थियवेय वेपइ”
 यस्मिन् સમયે પુરુષવેદ વેદયતિ નો તસ્મિન્ સમયે સ્ત્રીવેદ વેદયતિ, “इत्थिय
 वेयस्स उदणं नो पुरिसवेयं वेपइ” स्त्री वेदस्योदयन नो पुरुषवेद वेदयति
 “पुरिसवेयस्स उदयेणं नो इत्थियवेयं वेपइ” पुरुषवेदस्योदयेन नो स्त्रीवेदं वेद
 यति “एवं खलु एगे जीवे एगेणं समणं एरा वेयं वेपइ” एवं खलु एको जीवः
 एकस्मिन् समये एकं वेदं वेदयति “तं जहा” तद् यथा ‘इत्थीवेय वा’
 “पुरिसवेय वा” स्त्रीवदम्बा पुरुषवदम्बा एकेन जीवेन एकदा एक एव वेदो
 वेद्यते न तु वेदान्तर मित्यत्र कारणमाह—“इत्थीइत्थियवेण” इत्यादि । “इत्थी

कि (ज समय इत्थियवेयं वेपइ) जिस समय में वह स्त्री वेदका
 वेदन करता है (जो त समय पुरिसवेयं वेपइ) उस समय में वह
 पुरुषवेद का वेदन नहीं करता है (जें समय पुरिस वेयं वेपइ) और जिस
 समय में वह पुरुष-वेद का वेदन करता है (त समय इत्थियवेयं नो
 वेपइ) उस समय में वह स्त्रीवेद का वेदन नहीं करता है । (इत्थिय
 वेयस्स उदणं नो पुरिसवेयं वेपइ) स्त्रीवेद के उदय से पुरुषवेद का
 वेदन वह नहीं करता है और (पुरिसवेयस्स उदणं नो इत्थियवेयं
 वेपइ) पुरुषवेद के उदय से स्त्रीवेद का वेदन वह नहीं करता है ।
 (एव खलु एगे जीवे) इस तरह एक जीव (एगेणं समण) एक
 समय में (एरा वेयं वेपइ) एक ही वेद का वेदन करता है । (तं जहा
 इत्थियवेय वा पुरिसवेयं वा) जिसे - या तो वह स्त्री वेद का वेदन करता
 है या पुरुषवेद का वेदन करता है । एक जीव एक समय में एक ही
 वेद का वेदन करता है- दूसरे वेद का नहीं इसमें क्या कारण है ? सो

એક જ સમયે એક આધે વેદન કરતો નથી. કારણ કે (જ સમયે ઇત્થિયવેયં
 વેપइ) જે સમયે તે આદિતુ વેદન કરતા હોય (જો ત સમય પુરિસવેય
 વેપइ) તે સમયે તે પુરુષવેદનું વેદન કરતો નથી, (જ સમય પુરિસવેય વપइ
 ત સમય જો ‘ઇત્થિયવેય વેપइ’) બીજાં તે પુરુષવેદનું વેદન કરતા હોય છે
 ત્યારે તે સ્ત્રીવેદનું વેદન કરતો નથી (ઇત્થિયવેયસ્સ ઉદણં નો પુરિસવેયં વેપइ)
 સ્ત્રીવેદના ઉદયથી તે પુરુષવેદનું વેદન કરતો નથી અને (પુરિસવેયસ્સ ઉદણં નો
 ઇત્થિયવેયં વેપइ) પુરુષવેદના ઉદયથી તે સ્ત્રીવેદનું કરતો નથી. (एव खलु एगे जीवे
 एगेणं समण एग वेय वेपइ) આ રીતે એક છતાં એક સમયે એક જ વેદનું વેદન
 કરે છે (तं जहा-इत्थीयवेय वा पुरिसवेय वा) કહી આવેદનું વેદન કરે છે, બીજા
 પુરુષવેદનું વેદન કરે છે એક છતાં એક જ સમયે એક જ વેદનું વેદન કરે છે,

અન્યેષાં સ્વાત્મવ્યતિરિક્તાનાં દેવાનાં સમ્બન્ધિનીઃ દેવીઃ “ અભિજુંજિય અભિજું-
જિય ” અભિયુજ્યાભિયુજ્ય વશીકૃત્ય વશીકૃત્ય પરિચારયતિ, તૈઃ સહ વૈપયિકં
ભોગં પરિભુંક્તે इत्यर्थः ૨ । “ અપ્પણિચ્ચિયાઓ દેવીઓ અભિજુંજિય અભિજુંજિય
પરિયારેહ ” આત્મીયાદેવીઃ સ્વસમ્બન્ધિનીઃ દેવીઃ અભિયુજ્યાભિયુજ્ય પરિચાર-
યતિ ૨ । “ અપ્પણામેવ અપ્પાણં વિઝન્વિય વિઝન્વિય પરિચારેહ ” આત્મનૈવ સ્વે
નૈવ આત્માનં સ્વં દેવત્વેન દેવીત્વેન વા વિકુર્વ્ય વિકુર્વ્ય.નો પરિચારયતિ । ૩ ।
“ એગે વિ ય ણં જીવે ” એકોઽપિ ચ રુદ્ધુ જીવઃ “ એગેણં સમણં એગં વેદં વેણ ”
“ એકસ્મિન્ સમયે એકમેવ વેદં વેદયતિ. “ તં જહા इत्थिवेयं वा पुरिसवेयं वा ”
સ્ત્રીવેદં વા પુરુષવેદં વા “ જં સમયં इत्थिवेयं વેણ્ણો તં સમયં પુરિસવેયં વેણ્ણ ”

મેં ઉત્પન્ન હુઆ વહ દેવ અન્યદેવોં કો તથા અન્ય દેવોં કી દેવિયોં કો
વાર વાર અપને વણ મેં કરકે અનેક સાથ પરિચારણા કરતા હૈ । તથા-
(અપ્પણિચ્ચિયાઓ દેવીઓ અભિજુંજિય અભિજુંજિય પરિયારેહ) અપની
દેવિયોં કો વાર વાર અપને વણમેં કરકે અનેક સાથ પરિચારણા કરતા
હૈ । (અપ્પણામેવ અપ્પાણં) અપને આપ સે અપને આપકો (વિઝન્વિય
વિઝન્વિય) વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા દેવ ઔર દેવી કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન કર કે
(નો પરિયારેહ) પરિચારણા નહીં કરતા હૈ । અતઃઈસ કથન સે યહી
નિષ્કર્ષ નિકલતા હૈ કિ (એગે વિ ય ણં જીવે) એકજીવ (એગેણં સમણ-
ણં) એકસમય મેં (એગં વેયં વેણ્ણ) એક હી વેદ કા વેદન કરતા હૈ ।
(તં જહાં) જૈસે (इत्थिवेयं वा पुरिसवेयं वा) યા તો વહ
એક સમય મેં સ્ત્રી વેદ કા વેદન કરેગા યા પુરુષવેદ કા
-દો વેદોં કા યુગપત્ એક સમય મેં વહ વેદન નહીં કરેગા । ક્યોં

આદિથી યુક્ત દેવલોકોમાંના કોઈ પણ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલો તે દેવ,
અન્ય દેવોને તથા અન્ય દેવોની દેવીઓને વાર વાર પોતાને વશ કરીને
તેમની સાથે વિષયસુખ ભોગવે છે તથા (અપ્પણિચ્ચિયાઓ દેવીઓ અભિજું-
જિય અભિજુંજિય પરિયારેહ) પોતાની દેવીઓને વશ કરીને વાર વાર તેમની
સાથે વિષયસુખ ભોગવે છે (અપ્પણામેવ અપ્પાણં) પોતે જ પોતાની બાતને
(વિઝન્વિય વિઝન્વિય) વૈક્રિય શક્તિથી દેવ અને દેવી રૂપે ઉત્પન્ન કરીને
(નો પરિયારેહ) વિષયસુખ ભોગવતા નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે-કે-
(એગે વિ ય ણં જીવે) એક જીવ (એગેણ સમણં) એક સમયે (એગ વેય
વેણ્ણ) એક જ વેદનું વેદન કરે છે (તજહા-इत्थिवेयं वा पुरिसवेयं वा)
કાતો તે સ્ત્રીવેદનું વેદન કરે છે, કાતો પુરુષવેદનું વેદન કરે છે અને વેદનું

इत्थिवेएणं उदिण्णेणं पुरिसं पत्थेइ ” स्त्री स्त्रीवेदेन उदीर्णेन उदयभावमासादि -
तेन पुरुषं प्रार्थयते “ पुरिसो पुरिसवेएणं उदिण्णेणं इत्थि पत्थेइ ” पुरुषः पुरुष-
वेदेनोदीर्णेन स्त्रियं प्रार्थयते “दो वि ते अण्णमण्णं पत्थेति” द्वावपि तौ अन्योन्यं
प्रार्थयेते. “ तं जहा-इत्थी वा पुरिसं पुरिसो वा इत्थि ” तद् यथा स्त्री वा पुरुषं
पुरुषो वा स्त्रियं प्रार्थयते ॥ १ ॥

॥ इति अन्ययूथिकप्रस्तावः ॥

अन्ययूथिक प्रस्तावे परिचारणा उक्ता, तत्प्रस्तावाद् गर्भप्रकरणमाह-‘ उदग
गव्भेणं ’ इत्यादि ।

मूलम्-उदगगव्भे णं भंते ! उदगगव्भे त्ति कालओ केवच्चिरं
होइ । गोयमा जहण्णेणं एक्कं समयं. उक्कोसेणं छम्मासा ।
तिरिक्खजोणियगव्भेणं भंते ! तिरिक्खजोणियगव्भेत्ति
कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतो सुहुत्तं

इसे प्रकट करते हुए भगवान कहते हैं (इत्थि इत्थिवेएण उदिण्णेणं
पुरिसं पत्थेइ) कि जब स्त्री के स्त्रीवेद का उदय होता है- तब वह
पुरुष का अभिलाषा करती है और (पुरिसो पुरिसवेएणं उदिण्णेणं
इत्थि पत्थेइ) जब पुरुष के पुरुषवेद का उदय होता है तब वह स्त्री की
अभिलाषा करता है । (दो वि ते अण्णमण्णं पत्थेति) इस तरह अपने-
वेद के उदय में दोनों ही आपस में एक दूसरे की अभिलाषा करते हैं ।
(तं जहा) जैसे- (इत्थी वा पुरिस) स्त्री पुरुष की अभिलाषा करती
है (पुरिसो वा इत्थि) और पुरुष स्त्री की अभिलाषा करता है ॥ सू ०१ ॥

इस प्रकार अन्ययूथिक प्रस्ताव में परिचारणा कही उसके प्रस्ताव से

તેનુ કારણુ શુ ? તે તેનુ ખુલાસો આ પ્રમાણુ છે-(इत्थी इत्थिवेएणं उदिण्णेण
पुरिस पत्थेइ) બ્યારે સ્ત્રીમાં સ્ત્રીવેદનો ઉદય થાય છે ત્યારે તે સ્ત્રી પુરુષની
અભિલાષા કરે છે, અને (पुरिसो पुरिसवेएणं उदिण्णेणं इत्थि पत्थेइ) બ્યારે
પુરુષમાં પુરુષવેદનો ઉદય થાય ત્યારે તે સ્ત્રીની અભિલાષા કરે છે (दो वि
ते अण्णमण्ण पत्थेति) આ રીતે પોતાના વેદનો ઉદય થાય ત્યારે તેઓ બંને
એક બીજાની અભિલાષા કરે છે-(तं जहा-इत्थी वा पुरिसं) સ્ત્રી પુરુષની
અભિલાષા કરે છે, (पुरिसो वा इत्थि) અને પુરુષ સ્ત્રીની અભિલાષા કરે છે સૂ ૦૧
આ પ્રમાણુ અન્યતીર્થિ કેના મતનુ બંડન કરીને હવે સૂત્રકર ગણ

પન્માસાન્ । પન્માગાનન્તરમેય મધર્ષણાદ અમ્બુદક્કર્મા માર્ગશીર્ષવીપાદિ વૈશ્વ
સાન્તમાસેષુ સંધ્યારાગમેષોત્પાદાદિ સ્પક્ષણવાન્ મવતિ ।

ઉક્તચ્ચ—પૌષ મ માર્ગશીર્ષે, સંધ્યારાગોડમ્બુદા સપરિવેષાઃ ॥

નાત્યર્થ માર્ગશીર્ષે, ગીત પૌષેડતિ દિમપાતઃ ॥૧॥ ઇત્યાદિ ।

સમાગશીર્ષે પૌષ=માર્ગશીર્ષમરિતે પૌષ = પૌષમાસે માર્ગશીર્ષે પૌષ ચેત્યર્થઃ
સંધ્યારાગ = સંધ્યાસમયરક્તિમા (લાઘ્વિમારૂપઃ) તથા સપરિવેષાઃ=પરિવેષ
સહિતા અમ્બુદાઃ=મધ્યા, પરિવેષોનામ સૂર્યષદ્રવ્યો પરિતોમેષવ્યુ અક્ષિતો ગોષ્ઠા
કારો રેત્વાવિશેષઃ । તથા માર્ગશીર્ષ અત્યથમ્=અત્યન્તં ક્ષીણ ન અતિશય-ક્રીણ
માષ । તથા પૌષ=પૌષમાસે અતિદિમપાતઃ=દિમવાદુત્પન્નમ્ । एते उदकगर्मा
प्रोच्यन्ते । एते गर्मायदि कारणविशेषा प्रतिष्ठा स्युस्त्वदा उत्कर्षेण पन्मासा
नन्तरमवश्यं वर्षंतीत्यादि ।

(ડક્કોસેણ) ઉત્કૃષ્ટ સે છદ્દ માહકા હે । છદ્દ માહ કે વાદ હી ઉદકગર્મ
ઉદકત્તર્મરૂપ મેં નહીં રહતા હે । યદ્દ ધૃષ્ટિ કે રૂપ મેં પરિણમ જાતા હે,
યદ્દ ઉદકગર્મ માર્ગ શીર્ષ, પૌષ ઓર પેદાવ્ય તફ કે મહિનોં મેં સંધ્યા
રાગ તથા મેવોત્પાદ આદિ લક્ષણોવાલા હોતા હે । કહા મી હે —

“ પૌષે સમાગશીર્ષે સંધ્યારાગો-ડમ્બુદા સપરિવેષાઃ ।

નાત્યર્થ માર્ગશીર્ષે ક્ષીણ, પૌષેડતિદિમપાતઃ ॥ ૧ ॥ ”

હસ કા અર્થ હસ પ્રકાર સે હે—માર્ગશીર્ષ-અગહન માસ મેં ઓર
પૌષમાસ મેં સંધ્યા કે સમય જો આકાશ મેં લ્હાઈ દિવ્વલ્હાઈ પડતી હે,
તથા સૂર્ય ઓર ચન્દ્રમા કે ચારોં ઓર જો મેષોં મેં અક્ષિત કુલ્હાકાર
રેત્વારૂપ પરિવેષ માલુમ હોતા હે, અગહન માસ મેં જો અધિક ઠંડ નહીં
પડતી હે, તથા પૌષ માસ મેં જો અતિદિમ કા પાત હોતા હે પે સવ

જ્ઞાણે જ્ઞેક સમયનાં અને (ડક્કોસેણ) વધારેમાં વધારે ॥ માસનાં
છે છમદિના પછી ઉદકગર્મ રૂપે રહેતો નથી, પણ તે ધૃષ્ટિરૂપે પરિવેષે છે
તે ઉદકગર્મ માગશર, પૌષ અને વૈશાખ પર્વતના મહિનાઓમાં સંધ્યારાગ
તથા મેવોત્પાદ આદિ લક્ષણો વાગે છે ॥ ૧ ॥

(પૌષે સમાગશીર્ષે સંધ્યારાગોડમ્બુદા સપરિવેષાઃ)

(નાત્યર્થ માર્ગશીર્ષે ક્ષીણ, પૌષેડતિદિમપાતઃ ॥ ૧ ॥)

તેનાં આ પ્રમાણે અર્થ થાય છે— માગશર માસમાં અને પૌષ માસમાં સંધ્યા
કાળે આકાશમાં જે રેતાશ દેખાય છે તથા ચન્દ્રમાની ચારે કોર જે મેવોત્પાદ
અક્ષિત કુલ્હાકાર જળઅકરૂપ પરિવેષ દેખાય છે, માગશર માસમાં જે વધારે
ઠંડી પડતી નથી અને પૌષમાં જે અતિશય ઠંડી પડે છે, તે બધાને ઉદકગર્મ

ટીકા— “ઉદગગવ્ધેણં મંતે” ઉદકગર્ભઃ સ્વલુ ભદન્ત ! “ઉદગગવ્ધેત્તિ-
કાલઑ કેવચ્ચિર હોઈ” ઉદકગર્ભં ઇતિ કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ । તિષ્ઠતી-
ત્યર્થઃ તત્રોદકગર્ભઃ કાલાન્તરેણ જલપ્રવર્ણણહેતુરુદક પુદ્ગલપરિણામઃ, તસ્ય ક્રિયાન્
કાલઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
“જહ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસા” જઘન્યેન એકં સમયમ્ ઉત્ક્રુષ્ટેન

તક માનુષીગર્ભરૂપ મેં રહતા હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અન્તોસુહુત્તં
ઉક્કોસેણં ચારસસંવચ્છરાઈં) હે ગૌતમ ! માનુષીગર્ભ કમ સે કમ એક
અન્તર્મુહૂર્ત તક ઓર અધિક ચારહ વર્ષ તક માનુષીગર્ભરૂપ મેં રહતા હૈ ।

ટીકાર્થ—(ઉદગગવ્ધેણં મંતે) કાલાન્તર મેં પાની ઘરસને મેં હેતુ-
રૂપ જો જલસમ્બન્ધી પુદ્ગલ કા પરિણામ હૈ વહ ઉદકગર્ભ કહલાતા હૈ ।
સો હસ વાત કો લક્ષ્ય મેં રાખકર ગૌતમસ્વોમી ને પ્રશ્ન સે ઘહ પ્રશ્ન
ક્રિયા હૈ કિ હે ભદન્ત ! હસ ઉદકગર્ભ કા કિતના કાલ હૈ ? અર્થાત્-
યહ ઉદક ગર્ભ અપને રૂપ મેં અધિક સે અધિક કિતને સમય તક રહતા
હૈ ? ઓર કમ સે કમ કિતને સમય તક રહતા હૈ ? તાત્પર્ય હસ પ્રશ્ન કા
યહ હૈ કિ જિન જલ સમ્બન્ધી પુદ્ગલોં કે પરિણમન સે જલ ઘરસતા હૈ વે
જલ સમ્બન્ધી પુદ્ગલ યદિ વર્ષારૂપ મેં ન ઘરસે તો કમ સે કમ કવતક ન
ઘરસેં ઓર જ્યાદા સે જ્યાદા કવતક ન ઘરસેં ? ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર
દેતે હુણ પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં કિ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! ઉદક ગર્ભ કા
કાલ (જહ્ણેણં) જઘન્ય સે (એકં સમયં) એક સમય કા હૈ ઓર

સુધી માનુષી ગર્ભં રૂપે રહે છે (ગોયમા ! જહ્ણેણં અન્તોસુહુત્તં ઉક્કોસેણં
ચારસસંવચ્છરાઈં) હે ગૌતમ ! માનુષીગર્ભં ઓછામાં ઓછો અન્તર્મુહૂર્ત અને
વધારેમા વધારે બાર વર્ષ સુધી માનુષી ગર્ભં રૂપે રહે છે.

ટીકાર્થ—(ઉદગગવ્ધેણં મંતે) કાલાન્તરે જળના જે પુદ્ગલો વરસાદના પાણીરૂપે
પરિણામે છે, તે પુદ્ગલોને ઉદકગર્ભ કહે છે તો તે વાતને અનુલક્ષીને
ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! તે ઉદકગર્ભની
કાલસ્થિતિ કેટલી છે ? એટલે કે તે ઉદકગર્ભ વધારેમાં વધારે કેટલા સમય
સુધી અને ઓછામાં ઓછા કેટલાક સમય સુધી ઉદકગર્ભ રૂપે રહે છે ?
પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—જે જળના પુદ્ગલોના પરિણમનથી વરસાદ
વરસે છે તે જળના પુદ્ગલો જે વરસાદ રૂપે વરસે નહીં તો ઓછામાં ઓછા
કેટલા સમય સુધી વરસતા નથી અને વધારેમાં વધારે કેટલાક સમય સુધી
વરસતા નથી ! ગૌતમના તે પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણ એકં સમયં) ઉદકગર્ભનો કાળ ઓછામાં

યદિ માનુષીગર્ભો નિયતકાલે જન્મ ન શક્નાતિ તદા સ માતૃવદરે કિયન્તં
કાલ તિષ્ઠતીત્યાહ-

મૂલ્ય-કાયમવસ્થેણ મતે ! કાયમવસ્થે સ્તિ કાલઓ કેવ
ચ્ચિર હોઈ । ગોયમા ! જહ્ણ્ણેર્ણ અતાં મુદ્દુત્ત ઉક્કોસેણ વડ
વીસ સવચ્છરાઈ ॥ સૂણ ૩ ॥

છાયા-કાયમવસ્થાઃ સ્વલુ મદન્ત ? કાયમવસ્થા इति કાન્તઃ કિયચ્ચિર
મવતિ ગૌતમ ! જઘન્યેનાન્તમુદ્દુત્તમ્ ઉક્કુલ્લેન વતુવિંશતિ સપ્તસરાણિ ।

ટીકા-“કાયમવસ્થેણ મતે” કાયમવસ્થાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કાય-માતૃ
વદરવ્યવસ્થિતસ્વકીયશરીરે એવ યો મલો જન્મ સ કાયમવઃ તમ કાયમવે
તિષ્ઠતિ ય સ કાય મવસ્થાઃ (છોડ) इति પ્રસિદ્ધઃ “કાયમવસ્થેસિ કાલઓ
કેવચ્ચિર હોઈ” કાયમવસ્થા इति કાન્ત “કિયચ્ચિર” કિયત્કાલપર્યન્ત

માનુષી ગર્ભ અગર નિયત કાલ મેં જન્મ નહીં લેતે તો વહ માતા કે
વદર મેં કિતને કાલ તક રહતા હૈ મો કહતે હૈ—(કાયમવસ્થેણ
મતે) इत्याદિ ।

સૂત્રાર્થ- (કાયમવસ્થે મ મતે ! કાય મવસ્થેસિ કાલઓ કેવચ્ચિર
હોઈ) હૈ મદન્ત ! કાયમવસ્થા યહ કિતને સમય તક કાયમવસ્થાસ્થ મેં
રહતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (જહ્ણ્ણેર્ણ અન્તોમુદ્દુત્તં ઉક્કોસેર્ણ
વડવીસ સવચ્છરાઈ) કાયમવસ્થા કમ સે કમ અન્તર્મુદ્દુત્તતક ઔર
અધિક સે અધિક ૨૪ વર્ષતક કાયમવસ્થા સ્થ મેં રહતા હૈ ।

ટીકાર્થ-માતા કે વદર મેં વ્યવસ્થિત ગર્ભ કા જો શરીર હૈ વહ
કાય કહા ગયા હૈ । ઇસ કાયરૂપ શરીર મેં હી જો મવ-જન્મ હોતાહૈ

માનુષી ગર્ભ એ નિયત કાલે જન્મ ન લે તો તે માતાના ઉદરમાં કેટલા
કાળ સુધી રહે છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે—(કાયમવસ્થેણ મતે) इत्याદિ)

સૂત્રાર્થ—(કાયમવસ્થેણ મતે ! કાયમવસ્થે સ્તિ કાલઓ કેવચ્ચિર હોઈ !)
હે મદન્ત ! કાયમવસ્થા કેટલા સમય સુધી કાયમવસ્થા રૂપે રહે છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (જહ્ણ્ણેર્ણ અન્તોમુદ્દુત્તં ઉક્કોસેર્ણ વડવીસ સવચ્છરાઈ) કાયમવસ્થા
બ્રાહ્મણમાં બ્રાહ્મણ માતૃમુદ્દુત્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે શાલીસ વર્ષ સુધી
કાયમવસ્થા રૂપે રહે છે

ટીકાર્થ-માતાના ઉદરમાં રહેલા ગર્ભનું જે શરીર છે તેને કાય કહેવામાં
આવે છે તે કાયરૂપ શરીરમાં જ જે કાય (જન્મ) થાય છે તેને કાયમવ કહે છે,

ઉદકગર્ભસ્ય વિશેષવિવરણં સ્થાનાઙ્ગસૂત્રે દ્રષ્ટવ્યમ્ । “ તિરિક્ષ્વજોણિયગર્ભેણં મંતે ” તિર્યગ્યોનિકઃ ગર્ભઃ સ્વલુ મદન્ત ! “ તિરિક્ષ્વજોણિયગર્ભેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઃ ” તિર્યગ્યોનિ ગર્ભ ઇતિ કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં મત્તિ । હે મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકાનાં ગર્ભઃ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્યોનિરૂપેણ તિષ્ઠતિ—ઇત્યર્થઃ મગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! “ જહ્વણેણં અંતોમુહુત્તં ” જઘન્યેનાન્તર્મુહુત્તમ્ “ ઉકોસેણં અદ્વ સંવચ્છરાઈ ” ઉત્કૃષ્ટેનાષ્ટસંવત્સરાન્ તિર્યગ્ગર્ભરૂપેણ તિષ્ઠતીતિમાવઃ , “ મણુસ્સી ગર્ભેણં મંતે ” માનુષી ગર્ભઃ સ્વલુ મદન્ત ! “ મણુસ્સી ગર્ભેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઃ ” માનુષી ઇતિ માનુષી ગર્ભરૂપેણ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં તિષ્ઠતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ । “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ જહ્વણેણં અંતો મુહુત્તં ” જઘન્યેનાન્તર્મુહુત્તમ્ । “ ઉકોસેણં વારસસંવચ્છરાઈ ” ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાદશસંવત્સરાન્ મનુષ્યગર્ભરૂપેણ તિષ્ઠતીતિ માવઃ ॥૨।

ઉદકગર્ભ કહાલતે હૈં । યે ઉદકગર્ભ યદિ કિસી કારણ સે પ્રતિહત નહીં હુપ હૈં તો છહ મહીને કે વાદ અવશ્ય હી વરસતે હૈં । ઉદકગર્ભ કા વિશેષવિવરણ સ્થાનાઙ્ગ સૂત્ર મેં આયા હૈ—સો વહાં સે દેખલેના ચાહિયે ।

(તિરિક્ષ્વજોણિયગર્ભેણં મંતે તિરિક્ષ્વજોણિયગર્ભેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઃ) હે મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક જીવોં કા ગર્ભ કિતને કાલતક તિર્યગ્યોનિરૂપ સે રહના હૈ ?—ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં કિ (ગોયમા) હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિક જીવોં કા ગર્ભ કમ સે કમ અન્તર્મુહુત્તતક ઓર અધિક સે અધિક આઠ વર્ષતક તિર્યગ્ગર્ભરૂપ સે રહતા હૈ । વાદ મેં નિયમ સે વહ જન્મ લેતા હૈ, અવશિષ્ટ કથન સૂત્રાર્થ કે હી અનુસાર જાનના ચાહિયે ॥ સૂ. ૨ ॥

કહે છે. જો તે ઉદકગર્ભ કોઈ પણ કારણે પ્રતિહત ન થયો હોય તો છ મહિના પછી અવશ્ય વરસાદ રૂપે વરસે છે ઉદકગર્ભનું વિશેષ વિવેચન સ્થાનાંગસૂત્રમા કરતામાં આવ્યું છે તો જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાથી તે વાંચી લેવું

(તિરિક્ષ્વજોણિયગર્ભેણ મંતે તિરિક્ષ્વજોણિયગર્ભેત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઃ ।) હે ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક જીવોનો ગર્ભ કેટલા સમય સુધી તિર્યગ્યોનિક ગર્ભરૂપે રહે છે ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રશ્ન કહે છે (ગોયમા) ઇત્યદિ હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિક જીવોનો ગર્ભ ઓછામા ઓછા અંતર્મુહુત્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે આઠ વર્ષ સુધી તિર્યગ્ ગર્ભ રૂપે રહે છે ત્યાર બાદ તે અવશ્ય જન્મ લે છે. બાકીનું કથન સૂત્રાર્થ પ્રમાણે જ સમજવું ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—“મણુસ્સ પષેન્દિય તિરિવસજોણિયવીણ ન મંતે” મનુપ્પપષેન્દિય તિર્યગ્ગોનિવસીજં સઠ્ઠ મદન્ત ! “જોણિયમ્મૂળ કંઠય કાલ સચ્છિદ્ધ” યોનિક મૂત કિયન્ત કાલ સતિપ્પસે ? મનુપ્પાણા પષેન્દિયતિરિવસાજ્ઞ સમ્પન્ધિયીજ યોનિગતં કિયત્કાલપર્યન્ત યોનિમૂત સત્ત્વિપ્પસીતિ મન્ન મગવાનાહ—‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा’ इ गौतम । ‘जहण्णे णं अतो सुदुत्तं’ मयन्यनान्तर्मुहूर्तमुत्तरो सेण पारसमुदुत्ता’ उत्तुप्पેन द्वादसमुहूर्तान् योनिस्तित्थीजरूपपतीप्पસીति॥ ४

‘મણુસ્સ પષેન્દિય’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્ય—(મણુસ્સ પષેન્દિયતિરિવસજોણિયવીણ ન મંતે જોધિ યમ્મૂળ કેવદ્દયં કાલ સચ્છિદ્ધ) હમદન્ત ! મનુપ્પ પ્ત્રી સ્ત્રી કી યોનિ મેં મનુપ્પકા ઓર પષેન્દિયનિર્યેષ પ્ત્રી સ્ત્રી કી યોનિ મેં પષેન્દિય તિર્યેષ કા પ્રક્ષિત્ત હુઆ વીર્ય કિન્ને પાલતક યોનિમૂત રહતા હૈ ? (ગોયમા ! જહણ્ણે અન્તો સુદ્ધ વહોસેણ પારસમુદુત્તા) હૈ ગૌતમ ! મનુપ્પ કા મનુપ્પ સ્ત્રી કી યોનિ મેં ઓર પષેન્દિય તિર્યેષ કા પષેન્દિયતિર્યેષ સ્ત્રી યોનિ મં પ્રક્ષિત્ત હુઆ વીર્ય કમ સે કમ અન્તર્મુહર્તતક ઓર અધિક સે અધિક પારહ મુહર્તતક યોનિમૂત રહતા હૈ ।

ટીકાર્ય—સ્પષ્ટ હૈ । इसका तात्पर्य यह है—कि गाय आदि पंचेन्द्रियतिर्येचनियों की तथा मनुष्यस्त्री की योनि में प्रक्षिप्त हुआ वीर्य कम से कम अन्तर्मुहूर्ततक और अधिकसे अधिक पारह मुहूर्ततक जीव की उत्पत्ति करने वाला हो सकता है ॥ ४ ॥

‘મણુસ્સ પષેન્દિય’ इत्यादि

સૂત્રાર્ય—(મણુસ્સપષેન્દિયતિરિવસજોણિયવીણ ન મંતે જોધિયમ્મૂળ ય કેવદ્દયં કાલ સચ્છિદ્ધ) હે મદન્ત ! મનુપ્પની સ્ત્રીની યોનિમાં ગયેલું પુરુષતં, અને પષેન્દિય તિર્યેની સ્ત્રી (માદા) ની યોનિમાં ગયેલું પષેન્દિય તિર્યેનું વીર્ય કેટલા કાળ સુધી તેમની યોનિમાં રહે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણે અન્તો સુદ્ધ વહોસેણ પારસમુદુત્તા) હે ગૌતમ ! મનુપ્પ સ્ત્રીની યોનિમાં ગયેલું મનુપ્પનું વીર્ય તથા પષેન્દિય તિર્યેની સ્ત્રીની યોનિમાં ગયેલું પષેન્દિય તિર્યેનું વીર્ય જોષામાં જોષા જોકે અત્યુદ્ધત સુધી અને વધારેમાં વધારે બાર મુદ્ધત સુધી યોનિમાં રહે છે ।

ટીકાર્ય—અથ સ્પષ્ટ છે તાત્પર્ય જો છે કે ગાય આદિ પંચેન્દ્રિયતિર્યેષ જાતિની માદાની યોનિમાં ગયેલું વીર્ય તથા મનુષ્ય સ્ત્રીની યોનિમાં ગયેલું વીર્ય જોષામાં જોષા જોકે અત્યુદ્ધત સુધી અને વધારેમાં વધારે બાર મુદ્ધત સુધી જીવની ઉત્પત્તિ કરી શકે છે ॥ ૪ ॥

તિષ્ઠતીતિ પ્રશ્નઃ મગવાનાહ—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! “ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ”
જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ “ ઉક્કોસેણં ચઝ્ઝીસં સંવચ્છરાહં ” ઉત્કૃષ્ટતશ્ચતુર્વિંશતિ સંવ-
ત્સરાન્ કાયમવસ્થરૂપેણ તિષ્ઠતિ । સ્ત્રોકાયે દ્વાદશવર્ષાણિ સ્થિત્વા. પુનર્મૃત્તા
તસ્મિન્નેવાત્મશરીરે ઉત્પદ્યતે દ્વાદશવર્ષસ્થિતિકતયા ઇત્યેવં રૂપેણ ચતુર્વિંશતિ
વર્ષાણિ ભવન્તિ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

મૂલમ્—મણુસસ પંચેદિયતિરિલ્લજોણિયવીણં મંતે !
જોણિયબ્ભૂણ કેવતિયંકાલં સંચિટ્ઠહિ । ગોયમા ! જહણ્ણેણં
અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં બારસમુહુત્તા ॥ સૂ૦ ૪ ॥

છાયા—મનુષ્ય પચ્ચેન્દ્રિય તિરિય્ગ્યોનિકવીજં સ્વલ્લ મદન્ત ! યોનિકમૂતં
કિયન્ત કાલં સંતિષ્ઠતે ? ગૌતમ ! જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશ મુહૂર્તાન્ ॥

વહ કાયમવ કહલાતા હૈ । કાયમવ મેં જો રહતા હૈ વહ કાયમવસ્થ
(છોહ) કહલાતા હૈ । યહ કાયમવસ્થ હે મદન્ત ! કવતક કાયમવસ્થ રૂપ
મેં રહતા હૈ ? ઉત્તર-હે ગૌતમ ! યહ કાયમવસ્થ જઘન્ય સે એક અન્ત-
ર્મુહૂર્ત્ત તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચૌવીસ વર્ષતક કાયમવસ્થરૂપ મેં રહતા હૈ ।
ચૌવીસ વર્ષ હસ પ્રકાર સે કહે ગયે હૈ—જૈસે કોઈ એક જીવ હો ઓર
ઉસકા શરીર ગર્ભ મેં નિષ્પન્ન હો ગયા હો, પીછે વહ જીવ ઉસ શરીર મેં
માતા કે પેટ મેં બારહ વર્ષતક રહે ઓર ફિર મરકર ઉસી અપને શરીર
મેં ઉત્પન્ન હો જાવે ઓર વહાં ફિર બારહ વર્ષતક રહે હસ તરહ કાયમ-
વસ્થરૂપ મેં રહને કા યહ અધિક સે અધિક ચૌવીસ વર્ષ કા સમય
કહા ગયા હૈ ॥ સૂ૦ ૩ ॥

કાયલવમા જે રહે છે તે કાયલવસ્થને “ છોડ ” કહે છે ગૌતમસ્વામીના આ
પ્રશ્નનુ તાત્પર્ય એ છે કે તે કારલવસ્થ (છોડ) કેટલા સમય સુધી કાયલવ-
સ્થ રૂપે રહે છે

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! તે કાયલવસ્થ ઓછામાં ઓછો અતર્મુહૂર્ત સુધી
અને વધારેમા વધારે ચૌવીસ વર્ષ સુધી કાયલવસ્થ રૂપે રહે છે ચૌવીસ
વર્ષ આ રીતે કહેવામા આવ્યા છે—જેમ કે કોઈ એક જીવનું શરીર માતાના
ઉદરમા ગર્ભ રૂપે રહેલું હોય ત્યાર પછી તે જીવ તે શરીર રૂપે માતાના
ઉદરમા બાર વર્ષ સુધી રહે અને ત્યાર બાદ મરીને પોતાના એજ શરીરમા
ફરીથી ઉત્પન્ન થઈ બીજા અને ત્યા બીજા બાર વર્ષ સુધી રહે આ રીતે કાય
લવસ્થ (છોડ) રૂપે કહેવાનો વધારેમા વધારે કાળ ૨૪ વર્ષનો કહ્યો છે ॥ સૂ ૩ ॥

રૂપણ હવ્યમ્ આગચ્છતિ ? હવ્યમિતિ વાક્યાલંકારે સર્વથ શોધ્યમ્ । મગવાના—
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! “જહ્ણેણ ફક્સ્સ વા દોણ વા તિણ્ઠ વા” જહ્ણે
 એકસ્ય વા ટ્વયો વાં પ્રયાણાં વા પુત્રો મવતિ “ઉક્કોસેણ સયપુદ્ધસસ્સ ઝીવાણ
 પુત્તણ્ણ” હવ્ય આગચ્છતિ” ઉત્કુપ્ટેન શ્વતપૂયક્ત્વસ્ય નવ શ્વતસ્ય ઝીવાનાં પુત્રત્વ
 પુત્રસ્વરૂપેણ હવ્યમાગચ્છતિ । મનુપ્યાણાં તિરશ્ચાશ્ચ ધીન દ્વાદશમુહર્ષાન્ ચાક
 યોનિમૂલ સચિષ્ઠં સત્ વિઘ્નતિ, તપ્ત તિરશ્ચાં ગધાદીનાં શ્વત પૂયક્ત્વસ્યાપિ નવશ્વ-
 તાનાં ગવાદીનામપિ યદિ સયોગઃ સ્યાત્તદા તદ્બીજગધાદિ યોનિપ્રવિષ્ટ બીજમે

કિત્તને જીવોં તક કા (પુત્તસાણ હવ્ય આગચ્છતિ) પુત્રરૂપ સે હો સ
 કતા હૈ । યહાં (હવ્ય) જો પદ આયા હૈ વહ વાક્યાલંકાર મેં આયા હૈ ।
 હસી તરહ સે ઉત્તર સૂત્ર મેં ખી જાના ચાહિયે । ઉત્તર વેતે હુણ પ્રસ
 ગૌતમ સ્વામી સે કહતે હૈ કિ (ગોયમા) હૈ ગૌતમ । એક જીવ એક હી
 મધ્યગ્રહણ સે (ફક્સ્સ વા દોણ વા તિણ્ઠ વા) એક જીવ કા, દો જીવો
 કા, અથવા ત્રીન જીવોં તક કા (જહ્ણેણ) કમ સે કમ મેં પુત્ર યન
 સકતા હૈ ઓર (સયપુદ્ધસસ્સ ઝીવાણ પુત્તસાણ) દો સૌ સે લેકર નૌ
 સો જીવોં તક કા વહ અધિક સે અધિક મેં પુત્ર યન સકતા હૈ । વહ
 જમી પ્રકટ કિયા જા ચુકા હૈ કિ મનુષ્યોં કા અથવા તિર્યંચોં કા વીર્ય
 વારહ મુહૂર્તતક યોનિમૂલ-સંચિત રહ સકતા હૈ એસી સ્થિતિ મેં યદિ
 એક ગાય આદિ કે સાથ દો સૌ સે લેકર નૌ સૌ તક માંદ આદિ પ્રસંગ
 કરેં તો ઇન સબ કા વહ વીર્ય ઉત્તને સમય તક યોનિ મેં સચિસરૂપ

વાર્ણ” કેટલાં જીવોના “પુત્તસાણ હવ્ય આગચ્છતિ” પુત્રરૂપે હોઈ શકે છે !
 બહી જે (હવ્ય) ખરૂં આવ્યું છે તે વાક્યાલંકારમાં આવ્યું છે ઉત્તર સૂત્રમાં
 પણ એમ જ સમજવું હવે ગૌતમના પ્રશ્નનો જે ઉત્તર મળ્યો તે સૂત્રકાર
 સમજાવે છે— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! એક જ જીવ એક જીવમાં ‘ફક્-
 સ્સ વા દોણ વા તિણ્ઠ વા જહ્ણેણ” જોડામાં જોડી એક જીવનો અથવા
 બે જીવનો અથવા ત્રણ જીવનો પુત્ર બની શકે છે અને સયપુદ્ધસસ્સ ઝીવાણ
 પુત્તસાણ” વધારેમાં વધારે બેસોથી નવસો સુધીના જીવોનો પુત્ર થઈ શકે છે
 હમણાં જ એ વાત બનાવવામાં આવી છે કે યોનિમાં પ્રવિટ મનુષ્યોના તથા
 તિર્યંચીના વીધ વધારેમાં વધારે બાર મુહૂર્તપર્યંત સચિત રહી શકે છે
 આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં એક ગાય આદિની માથે બેસોથી નવસો સહ
 પ્રસંગ કરે તો તે યોનિ વીધ જોડા સમય સુધી યોનિમાં સચિત જ પડે

મૂલમ્—એગે જીવેણં મંતે ! એગ મવગ્ગહણેણં કેવહયાણં
પુત્તતાણ હઠ્ઠવં આગચ્છહ ? ગોયમા ! જઘન્નેણં ઇક્કસ્સ વા
દોણં વા ઉક્કોસેણં સયપુહુત્તસ્સ જીવાણં પુત્તતાણ હઠ્ઠવં
આગચ્છહ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

છાયા—એક જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! એકમવગ્ગહણેન કિયતા પુત્રતયા હઠ્ઠવમા-
ગચ્છતિ ? ગૌતમ જઘન્યેન એકસ્ય વા દ્વયોર્વા ત્રયાણાં વા, ઉત્કર્ષેણ શતપૃથક્ત્વસ્ય
જીવાનાં પુત્રતયા હઠ્ઠવમાગચ્છતિ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

“એગે જીવેણં મંતે ” એકો જીવઃ સ્વલુ મન્દત ! “ એગ મવગ્ગહણેણં ” એક
મવગ્ગહણેન “ કેવહયાણં ” કિયતાં “ પુત્તતાણ હઠ્ઠવ આગચ્છહ ” પુત્રતયા પુત્ર-

(એગે જીવેણં મંતે) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(એગે જીવેણં મંતે) હે મદન્ત ! એક જીવ (એકમવગ્ગહ-
ણેણં) એક વાર જન્મ લેને કી અપેક્ષા સે (કેવહયાણં પુત્તતાણ હઠ્ઠવં આગ-
ચ્છહ) કિતને જનોંકા પુત્ર હો સકતા હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(જહ્ણેણં) એક જીવ એક મવ મેં કમ સે કમ (ઇક્કસ્સ વા દોણં વા)
એક વ્યક્તિ કા યા દો વ્યક્તિયોં કા (તિણિણ વા) અથવા તીન વ્યક્તિ-
યોં કા ઓર (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટ સે (સયપુહુત્તસ્સ જીવાણં પુત્તતાણ
હઠ્ઠવં આગચ્છહ) શત પૃથક્ત્વ જીવોં કા પુત્ર હો સકતા હૈ ॥ ૫ ॥

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન સે ગૌતમ સ્વામી પૂછતે હૈં કિ (એગે જીવે ણં મંતે) હે
મદન્ત ! એક જીવ (એકમવગ્ગહણેણં) એક મવગ્ગહણ સે (કેવહયાણં)

(એગે જીવેણં મંતે ” ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(એગે જીવેણ મંતે !) હે મદન્ત ! એક જીવ (એક મવગ્ગહણેણં)
એક વાર જન્મ લેવાની અપેક્ષાએ (કેવહયાણં પુત્તતાણ હઠ્ઠવ આગચ્છહ)
કેટલા જીવોનો પુત્ર થઈ શકે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જહ્ણેણં)
એક જીવ એક ભવમા ઓછામા ઓછી (એક્કસ્સ વા દોણ વા) એક વ્યક્તિનો
કે બે વ્યક્તિનો (તિણિણવા) કે ત્રણ વ્યક્તિઓનો (ઉક્કોસે ણ) વધારેમાં
વધારે (સયપુહુત્તસ્સ જીવાણ પુત્તતાણ હઠ્ઠવ આગચ્છહ) શત પૃથક્ત્વ જીવોનો
પુત્ર થઈ શકે છે ॥ ૫ ॥

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને પૂછે છે—“ એગે જીવેણં મંતે !
હે મદન્ત ! એક જીવ “ એગ મવગ્ગહણેણં ” એક ભવ અહુત્થ કરવાથી “ કેવહ-

પુત્રતયા હ્યમાગચ્છન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કર્ષેણ શ્વસત્સદૃશ્યપૃથક્ત્વં જીવાઃ પુત્રતયા હ્યમાગચ્છન્તિ । તત્કનાર્યેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—યાત્સ હ્યમાગચ્છન્તિ ? ગૌતમ ! સિયા પુરુષસ્ય ચ કર્મકૃતાયાં યોન્યાં મૈથુનઘૃત્તિકો નામ સંયોગ સમુત્પષ્યતે તૌ દ્વિવા સ્નેહ સંચિનુત । તથ

પુત્રસ્તાપ હ્યમ આગચ્છન્તિ) હે ભદન્ત ! એક જીવ કે, એક વાર જન્મ છેને કી અપેક્ષા સે કિતને પુત્ર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જઘનેણ) જઘન્ય સે (એકોવા, દ્વૌ વા, તિણિવા) એક જીવ કે એક વાર જન્મ છેને કી અપેક્ષા સે કમ સે કમ એક દ્વૌ અથવા ત્રીન તક તથા (વક્ષોસેણ) ઉત્કૃષ્ટ સે (સયસદૃશ્ય પુહસ જીવા ય પુત્રસ્તાપ હ્યમ આગ ચ્છન્તિ) દ્વૌ લામ્બ સે છેકર નૌ લામ્બ તક જીવ પુત્રરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । (સે કેણદ્વેગ મંતે !) એવં ધુચ્ચહ જાશ હ્યમ આગચ્છન્તિ) હે ભદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ એક જીવ કે એક વાર જન્મ છેને કી અપેક્ષા સે એક, દ્વૌ અથવા ત્રીન જીવ તક તથા ઉત્કૃષ્ટ સે દ્વૌ લામ્બ સે છેકર નૌ લામ્બ તક જીવ પુત્ર રૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (હત્વીય પુરિસસ્ત ય કર્મકથાપ જોળીપ મેદુજ વસીપ નામ સંજોપ સમુપજ્જહ) સ્ત્રી ઓર પુરુષ કી કર્મકૃત યોનિ મૈથુનઘૃત્તિક નામક સંયોગ ઉત્પન્ન હોના હૈં (સે દુહઓ સિણેહં સચિજિતિ) હસ કારણ વે દોનો શુક્ર ઓણિતરૂપ સ્નેહ કો સમ્પચિત કરતે હૈં

પુત્રસ્તાપ હ્યમ આગચ્છન્તિ) હે ભદન્ત ! એક જીવના એક વાર જન્મ લેવાની અપેક્ષા કેટલા પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જઘનેણ) જોહામાં જોહા (એકો વા, દ્વૌ વા તિણિ વા) એક જીવના એક વાર જન્મ લેવાની અપેક્ષાએ એક અથવા બે અથવા ત્રણ અને (વક્ષોસેણ) વધારેમાં વધારે (સયસદૃશ્ય પુહસ જીવાણ પુત્રસ્તાપ હ્યમ આગચ્છન્તિ) બે લાખથી ની લાખ સુધીના જીવો પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય છે. (સે કેણદ્વેગ મંતે એક પુરુષ જાશ હ્યમ આગચ્છન્તિ) હે ભદન્ત ! આપ જોવું શા કારણે કહેા છે કે એક જીવના એક વાર જન્મ લેવાની અપેક્ષાએ જોહામાં જોહા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે બે લાખથી નવ લાખ જીવો પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (હત્વીય પુરિસસ્ત ય કર્મકથાપ જોળીપ મેદુજવસીપ નામ સંજોપ સમુપજ્જહ) સ્ત્રી અને પુરુષની કમકૃત યોનિમાં મૈથુનઘૃત્તિક નામનો સંયોગ ઉત્પન્ન થાય છે (સે દુહઓ સિણેહં સચિજિતિ) તેથી તેઓ બન્ને શુક્ર ઓણિત રૂપ સ્નેહને સમ્પચિત કરે છે (તથા જ જઘનેણ એકો

તત્ર ચ બીજસમુદાયે એકો જીવઃ સમુત્પદ્યતે સ ચ તેષાં બીજસ્વામિનાં સર્વેષામેવ પુત્રો ભવતિ । ઇત્યતઃ ઉક્તમ્—“ ઉક્તોસેણં સય-પુહુત્તસ્સ ” ઇતિ ॥ સૂ. ૫ ॥

મૂલમ્—એગ જીવસ્સ ણં મંતે, એગજીવભવગ્ગહણેણં કેવડયા પુત્તતાણ હવ્વં આગચ્છંતિ । ગોયમા જઘન્નેણં એક્કો વા, દો વા, તિણિ વા, ઉક્તોસેણં સયસહસ્સપુહત્તં જીવાણં પુત્તતાણ, હવ્વં આગચ્છઇ । સે કેણટ્ટેણં મંતે, એવં વુચ્ચઇ જાવ હવ્વં આગચ્છઇ ગોયમા ઇત્થિણ પુરિસસ્સ ચ કમ્મકઢાણ જોણીણ મેહુણવત્તિણ નામં સંજોણ સમુપજ્જઇ તે દુહઓ સિણેહં સંચિણંતિ, તત્થ ણં જહણેણં એક્કો વા, દો વા, તિણિ વા, ઉક્તોસેણં સયસહસ્સ પુહત્તં જીવાણં પુત્તતાણ હવ્વં આગચ્છઇ, સે તેણટ્ટેણં જાવ હવ્વં આગચ્છઇ ॥ સૂ. ૬ ॥

છાયા—એક જીવસ્ય સ્વભૂ મદન્ત ! એકજીવભવગ્ગહણેન કિયન્તો જીવાઃ મે વના રહેગા—સો ડસ વીર્યસમુદાય મેં કોઈ એક જીવ ઉત્પન્ન હો સક તા હૈ, ઇસ તરહ ઉત્પન્ન હુઈ વહ સન્તાન ડન સર્વ હી જીવોં કી સન્તાન હોવેગી ઇસલિયે (ઉક્તોસેણં સયપુહુત્તસ્સ) એસો કહા ગયા હૈ । અથવા—દો સૌ સે લેકર નૌ સૌ તક સાંડોં કા વીર્ય વારહ મુહૂર્ત કૈ ખીતર ૨ કિસી એક નલિકા મેં એકત્રિન કર ગાય કી યોનિ મેં પ્રક્ષિપ્ત કર દિયા જાવે—તો ઇસ સ્થિતિ મેં ખી ઉત્પન્ન હુઈ વહ સન્તાન ડન સર્વ કી હી સંતાન કહલાવેગી ॥ સૂ. ૫ ॥

(એગ જીવસ્સ ણં મંતે) ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(એગજીવસ્સ ણં મંતે ! એકજીવભવગ્ગહણેણં કેવડયા જીવા

રહેશે તે વીર્યસમુદાયમા કોઈ જીવ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે આ રીતે ઉત્પન્ન થયેલા સંતાનને તે સઘળા જીવોનું સંતાન માનવું પડશે તેથી જ કહ્યું છે કે વધારેમા વધારે બસોથી નવસો જીવોનું તે સંતાન બની શકે છે અથવા—બસોથી નવસો સુધીની સંખ્યાના સાંદોનું વીર્ય બાર મુહૂર્તથી બોધા સમયમા એક નલિકામા એકત્ર કરીને ગાયની યોનિમા નાખવામા આવે તો તે સ્થિતિમા ઉત્પન્ન થયેલ તે સંતાન તે ઉપરોક્ત બધા સાંદોનું સંતાન ગણાય છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

“ એગ જીવસ્સ ણ મંતે ! ” ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(એગ જીવસ્સ ણં મંતે ! એક જીવ ભવગ્ગાણેણ કેવડયા જીવા

પુત્રા મવન્તિ “ ઉક્ષોસેષં સયસહસ્સપુહ્લ જીવાણં પુત્રસાપ હૃન્વં આગચ્છહ ”
 ઉત્કૃષ્ટેન શતસહસ્રપૃથક્ત્વં જીવાનાં પુત્રતયા હૃન્વમાગચ્છન્તિ ઉત્કૃષ્ટત્વ એકસ્ય
 યાદિત આરભ્ય નવ લક્ષપર્યન્તં જીવાઃ પુત્રતયા મવન્તિ, મત્સ્યાદીનામેકસ્યો
 ગેઽપિ શતસહસ્રપૃથક્ત્વ ગર્મે ઉત્પદ્યતે નિષ્પદ્યતે ચેતિ એકસ્ય એકમવપ્રહણેન
 એકવારોત્પત્તિમાશ્રિત્યેત્સર્થ લક્ષપૃથક્ત્વ પુત્રાણાં મવતીતિ । મનુષ્યયોનો પુનર્મહના
 મૃત્યુવાપિ ન વહ્યો નિષ્પદ્યતે ઇતિ । એકસ્ય જીવસ્ય એકમવપ્રહણે અનેકે જીવા
 પુત્રતયા ઉત્પદ્યતે તત્ર કારણં કિમિતિ જ્ઞાતુ ગૌતમઃ મશ્નયતિ—“ સે કેષદ્વેષં
 મંતે ” તત્કેમાર્થેન મદન્ત । “ એવં પુત્રહ જાવ હૃન્વં આગચ્છહ ” એમણે
 યાવત્ હૃન્વમાગચ્છતિ, અત્ર યાવત્ કારણાત્ “ મદન્નેનં એકોવા, દો વા તિષ્ઠિ

મ હો સકતે હૈ ઓર (ઉક્ષોસેણં) (જ્યાદા મેં) (સયસહસ્સપુહ્લં જીવાણં
 પુત્રસાપ હૃન્વં આગચ્છહ) જીવોં કા શત સહસ્ર પૃથક્ત્વ એક જીવ કે
 એક સાથ પુત્રરૂપ મેં ઉત્પન્ન હો સકતે હૈ । દો સે હેકર નૌ તક કી
 સક્ષ્યાં કા નામ પૃથક્ત્વ સૈદ્ધાન્તિક પરિભાષા કે અનુસાર કહા હૈ । સો
 એક જીવ કે એક મવ પ્રહણ મેં દો લાખ સે હેકર નૌ લાખ તક જીવ
 એક સાથ મેં પુત્રરૂપ ઉત્પન્ન હો સકતે હૈ । યહ યાત મત્સ્યાદિક જીવોં મેં
 દેક્ષી જાતી હૈ—એક હી ધાર કે સયોગ મેં ઉનકે જીવોં કા શતસહસ્ર
 પૃથક્ત્વ ગર્મ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઘતના હી જન્મતા હૈ । હસલિયે એક
 જીવ કે એક હી ધાર કે મવપ્રહણ મેં પુત્રોં કા લક્ષપૃથક્ત્વ ઉત્પન્ન હોતા હૈ
 એસા કહા ગયા હૈ । મનુષ્યજી કી યોનિ મેં યપિ એક ધાર કે સયોગ
 કરને પર દો સો નૌ લાખ તક જીવ ઉસ કે ગર્મ મેં એક સાથ ઉત્પન્ન

એક સાથે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (ઉક્ષોસેણ) અને વધારેમાં વધારે
 (સયસહસ્સપુહ્લ જીવાણં પુત્રસાપ હૃન્વં આગચ્છહ) જે લાખથી નવ લાખ હશે।
 એક સાથે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે સૈદ્ધાન્તિક પરિભાષા અનુસાર જે થી નવ,
 સુધીની સંખ્યાને (પૃથક્ત્વ) કહે છે તેથી સૂત્રનો અર્થ બતાવતાં (સયસહસ્સ
 પુહ્લ)એ ૫૬ મૂકવામાં આવેલ છે, માટે એથી નવ લાખ લખ્યા છે આ રીતે એ
 એવ એક મવપ્રહણ કરે ત્યારે જે લાખથી નવ લાખ સુધીના હશે એક
 સાથે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે આ યાત મત્સ્યાદિક હશેમાં એવા મળે
 છે—એક જ વારના મૃત્યોમયી એથી નવ લાખ હશે મર્જામાં ઉત્પન્ન થાય છે
 અને એટલાં જ જન્મ પામે છે તેથી જ એવું કહ્યું છે કે ‘એક જ હરના
 એકવાર ના મવપ્રહણથી લક્ષ પૃથક્ત્વ (જે થી નવલાખ) પુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે,

जघन्येन एको वा, द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन शतसहस्रपृथक्त्वं जीवानां पुत्रतया हन्यमागच्छन्ति, तत्तेनार्थेन यावत् हन्यमागच्छन्ति ॥ मृ० ६ ॥

टीका--“एगजीवस्स णं भंते ” एकजीवस्य खलु भदन्त “एग जीव भवगहणेण केवइयाणं पुत्तत्ताए हव्वं आगच्छड ” एक भवग्रहणेन कियन्तः जीवाः पुत्रतया हव्यमागच्छन्ति । एकस्य जीवस्यैकवारोत्पत्तिमाश्रित्य कियन्तः पुत्राः भवन्ति ? इति प्रश्नः भगवानाह--‘ गोयमा ’ इत्यादि “ गोयमा ” हे गौतम । “ जघन्नेणं एको वा दो वा तिण्णि वा ” जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा.

(तत्थ णं जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं सयसहस्स पुहत्तं जीवाणं पुत्तत्ताए हव्वं आगच्छइ) उस सम्यन्धित हुए रज और वीर्य में जघन्य से एक अथवा दो या तीन जीव और उत्कृष्ट से दो लाख से लेकर नौ लाख तक जीव पुत्र रूप से उत्पन्न हो सकते हैं (से तेण्हेणं जाव हव्वं आगच्छइ) इस कारण मैंने ऐसा कहा है ॥ ६ ॥

टीका—(एग जीवस्स णं भंते!) हे भदन्त! एक जीव के (एग जीवभवग्गहणेणं) एक जीवरूप मात के गर्भमें भवग्रहण करने से—एक ही बार जन्म धारण से (केवहयाणं पुत्तत्ताए हव्वमागच्छन्ति) कितने जीव पुत्र रूप उत्पन्न होते हैं? इस प्रश्न का सारांश यह है कि एक जीव के एक भव ग्रहण में कितने जीव पुत्ररूप से उत्पन्न होते हैं? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम स्वामी से कहते हैं कि—(गोयमा) हे गौतम! (जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा) जघन्य से—क्रम से क्रम—एक जीव, अथवा दो जीव या तीन जीव एक जीवके एक साथ पुत्ररूप से उत्प

વા દો વા તિણિ વા, લક્ષ્મીસેન સયસહસપુહત્ત જીવાળ પુત્તત્તાણ હવ્વં આગચ્છહ) તે સયોગ પામેલા રજ અને વીર્યમાં ઓછામા ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ જીવો અને વધારેમા વધારે બે લાખ જીવો પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (સે તેણટ્ટેળ જાવ હવ્વ આગચ્છહ) તે કારણે મે એણ કહ્યું છે.

ડીકાર્થ—(એને જીવમ્સ ન મતે!) હે ભદ્રન્ત! એક જીવ (એક જીવ
 મવગહણે) એક જીવરૂપ માતાના ગર્ભમાં ભવગ્રહણ કરેતો અર્થાત્ એક જ વાર
 જન્મ ધારણ કરે તેો (કેવડયાણ પુત્તત્તાપ હવ્વ આગચ્છંતિ) કેટલા જીવો પુત્ર રૂપે
 ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—એક જીવના એક
 ભવગ્રહણમાં કેટલા જીવો પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે? મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ
 આપતા કહે છે—(ગોયમા!) હે ગૌતમ! (જહ્ણણેણ એકોવા દો વા તિણિવા)
 એક જીવના ભવગ્રહણમાં યોદ્ધામાં યોદ્ધા એક, અથવા બે, અથવા ત્રણ જીવ

કહાણ જોળીણ મેઘુનવૃષ્ટિણ નામં સજોણ સમુપજ્ઞહ ” સ્ત્રિયા પુરુષસ્ય ચ
 કૃતાયાં યોન્યાં મૈથુનવૃષ્ટિકો નામ સંયોગ સમુત્પદ્યતે “ ઇત્યીણ પુરિસસ્સ
 ઇત્યસ્ય સ્વલ્લ ‘મેઘુનવૃષ્ટિણ નામ સજોણ સમુપજ્ઞહ ” ઇત્યનેન સમ્મન્ય ।
 મસો મૈથુનવૃષ્ટિકઃ સંયોગ સ્ત્રિયાઃ પુરુષસ્ય ચ સમુત્પદ્યતે તત્રાહ-“ કમ્મ
 ઓળીણ ’ ધિ કર્મકૃતાયાં યોન્યામ્ નામકર્મનિર્ધર્ષિતાયાં યોનો યોન્યામ્ ”
 વૃષ્ટિણ નામ સંજોણ ” મૈથુનવૃષ્ટિકો નામ સયોગ મૈથુનસ્ય વૃષ્ટિઃ પ્રવૃષ્ટિય
 અસો મૈથુનવૃષ્ટિક અથવા મૈથુનં પ્રત્યયો હેતુર્યસ્મિન્ અસો સ્વાર્થિકક્રમપ્રત્યયે
 સવિ મૈથુનપ્રત્યયિકા નામેતિનામ નામવતોરમેવાત્ । એતન્નામકઃ સંયોગાન્
 “ સમુપજ્ઞહ ” સમુત્પદ્યતે ‘તે દુહ્મો સિણેહં સવગંઠિ ” ઘો દિખા સ્નેહ સં
 “ તે રિતિ ” ઘો સ્ત્રી પુરુષો ‘ દુહ્મો ” દિખા ઉપપત્ત “ સિણેહં ” સ્નેહ
 શોણિતસ્તથા “ સંચિણતિ ” મચિનુત સ્થાન્યયત “ તત્થ ણ ” તમ સ્વલ્લ
 ન્નેર્ણ ઇકો વા દો વા તિણિ વા ” અપન્યેન ઇકો વા ઘો વા વયો વા “ ઠ

સમુપજ્ઞહ) હમ્મકે સાથ સમજ હૈ । અર્થાત્ સ્ત્રી ઓર પુરુષ કા મૈથુનવૃષ્ટિ
 નામ કા સયોગ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઉનકા વહ સંયોગ કિસ્મૈ ઉત્પન્ન
 હોતા હૈ તો ઇસકે લિયે કહા ગયા હૈ કિ (કમ્મકહાણ જોળી
 કર્મકૃત યોનિમૈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । કર્મકૃત કા તાત્પર્ય હૈ નામકર્મ
 દ્વારા નિર્ધારિત નિષ્પન્ન જો યોનિ હૈ વદ કર્મકૃત યોનિ હૈ નિમ
 નામકર્મ કે ઉદય સે હોતી હૈ । ઇસ મૈથુન વૃષ્ટિક નામકા સંયોગ
 ઉત્પન્ન હોને કે કારણ (તે દુહ્મો સિણેહં સંચિણતિ) ઘે દોનોં આપસ
 મિલકર અપને શુક ઓર શોણિતરૂપ સ્નેહકો પરસ્પર મૈ સમિતિ
 કરતે હૈ । (તત્થ ણ જહ્નનેર્ણ ઇકો વા દો વા તિણિ વા, ઉસમૈં ઇક
 દો અથવા ત્રીણ સન્તાન ઇક સાથ ઉત્પન્ન હો સકતે હૈ । વહ કપ

થાય છે (ઇત્યીણ પુરિસસ્સ) ને (મેઘુનવૃષ્ટિણ નામ સજોણ સમુપજ્ઞહ) સાથે
 સબધ છે બેટલે છે સ્ત્રી અને પુરુષમાં મૈથુન વૃષ્ટિક નામનો સંયોગ ઉત્પન્ન
 થાય છે તેમનો તે સંયોગ ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે તે બતાવવા માટે કહ્યું છે
 (કમ્મકહાણ જોળિણ) કે તે સંયોગ કમ્મકૃત યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે
 નામકર્મ દ્વારા નિર્ધારિત જે યોનિ છે તેને કમ્મકૃત યોનિ કહે છે તે મૈથુન
 વૃષ્ટિક નામનો સંયોગ ઉત્પન્ન થતા (દુહ્મો સિણેહં સંચિણતિ) તે બંને
 સંયોગ કરીને પોતાના શુક અને શોણિત રૂપ સ્નેહને પરસ્પર બેટલે છે
 (તત્થ ણ જહ્નનેર્ણ ઇકો વા દો વા તિણિ વા) તેમાં બેટલેમાં બેટલે બેટલે,
 અથવા મે અથવા ત્રણ સન્તાન બેટલે સાથે ઉત્પન્ન થાય છે અને વધારેમાં

વા ઉક્તોસેપં સયસહસસ પુહત્તં જીવાણં પુત્તત્તાણ ” એતત્પર્યન્તં જ્ઞાતવ્યમ્ । મહા-
નાદ-‘ ગોયમા ’ ઇત્યાદિ । “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ચ કમ્મ

હોતે હૈં-પરન્તુ વે સવ જન્મતે નહીં હૈં । તવ કિ મચ્છલી આદિ જીવોં મેં
જિતને ઉત્સકે ગર્ભ મેં એક સાથ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર જન્મ મી લેતે હૈં । હે
મદન્ત ! એક જીવ કે અનેક જીવ એક હી વાર કે ભવગ્રહણ કરને પર
પુત્રરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં હસમેં કયા કારણ હૈ-હસ વાત કો જાનને કે
લિયે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં-(સેકેણટ્ટેણં મંતે ! એવં ઘુચ્છહ, જાવ
હવ્વં આગચ્છહ) હે મદન્ત ! આપ એમા કિસ કારણ સે કહતે હૈં
કિ એક જીવ કે કમ સે કમ એક, દો યા ત્રીન જીવ પુત્રરૂપ મેં એક વાર
મેં ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ઓર જ્યાદા સે જ્યાદા લક્ષપૃથક્ત્વ ઉત્પન્ન હો સકતા
હૈ, હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હુણ પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી સે કહતે હૈં
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! ઇત્થીણ પુરુસસ્સ ચ કમ્મકઢાણ જોણીણ
મેહુણવત્તિણ નામં સજોણ સમુપ્પજ્જહ) સ્ત્રી ઓર પુરુષ કા કર્મકૃત
યોનિ મેં મૈથુનવૃત્તિક નામ કા સંયોગ ઉત્પન્ન હોતા હૈ- તાત્પર્ય
યહ હૈં કિ મૈથુન ક્રિયા મેં પ્રવૃત્તિ કરાને વાલા અથવા મૈથુનક્રિયા
કા હેતુભૂત સ્ત્રી ઓર પુરુષ કા જય સંયોગ કર્મકૃત યોનિમેં હોતા હૈ તય
હી જાકર ઉત્કૃષ્ટ એવં જવન્યરૂપ સે પૂર્વોક્ત પ્રમાણોપેત સંતાન ઉત્પન્ન
હોતી હૈ (ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ચ) હસકા (મેહુણવત્તિણ નામ સંજોણ

એક વારના સંયોગ થી મનુષ્ય સ્ત્રીની યોનીમા બેકે બે લાખથી નવલાખ
એવા તેના ગર્ભમા ઉત્પન્ન થાય છે પણ તે બધા જન્મ લેતા નથી
પરંતુ મત્સ્યાદિ એવામા બેટલા એવા એક સાથે ગર્ભમા ઉત્પન્ન
થાય છે તેટલા તમામ એવા જન્મ લે છે હવે તેનું કારણ બાણ-
વાને માટે ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછે છે-“ (સે કેણટ્ટેણં
મંતે એવ ઘુચ્છહ, જાવ હવ્વં આગચ્છહ ? ” હે મદન્ત ! આપ એવું શા કારણે
કહે છે કે એક એવના એક વારના લવગ્રહણથી એાછામા એાછા એક, બે,
અથવા ત્રણ એવ પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને વધારેમાં
વધારે લક્ષ-પૃથક્ત્વ એવા પુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર
આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ચ
કમ્મકઢાણ મેહુણવત્તિણ નામ સજોણ સમુપ્પજ્જહ) સ્ત્રી અને પુરુષના કર્મકૃત
યોનિમા મૈથુનવૃત્તિક નામનો સંયોગ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો લાવાર્થ આ પ્રમા-
ણે છે-મૈથુન ક્રિયામા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર અથવા મૈથુન ક્રિયાના હેતુરૂપ સ્ત્રી
અને પુરુષનો સંયોગ જ્યારે કર્મકૃત યોનિમા થાય છે, ત્યારે જ જવન્ય
અને ઉત્કૃષ્ટ ની અપેક્ષાએ પૂર્વોક્ત પ્રમાણમા દર્શાવ્યા મુજબ સંતાનો ઉત્પન્ન

सममिधसेव ईदृशः स्वच्छ गौतम ! मैथुनं सेवमाणस्यासयमः क्रियते तदेव
मदन्त ! तदेवं मदन्त ! यावत् विहरति ॥ सू० ७ ॥

टीका-मैथुणे ण सेवमाणस्स केरिसण असज्जे कज्जइ' मैथुनं स्वच्छ मदन्त !
सेवमाणस्य कीदृशोऽसयमः पाप क्रियत = भवति-इति प्रश्नः भगवान्नाह-

सूत्र कहते हैं— (मैथुणेण) इत्यादि

सूत्रार्थ— (भते ! मैथुणेण सेवमाणस्स केरिसण असज्जे कज्जइ) हे भवन्त ! मैथुन कर्म सेवन करने वाले व्यक्ति के किस प्रकार
का असयम होता है ? इसको दृष्टान्तद्वारा स्पष्ट करते हैं (गोयमा)
इत्यादि (गोयमा ! से जहानामए केइपुरिसे) हे गौतम ! जैसे कोई
पुरुष, (तसेण) तस (कणएण) छालाका द्वारा (रूपनालियं वा
बूरनालियं वा) ऊँ की नलिका को अथवा बूर की नलिका को
(सममिधसेज्जा) नष्ट करदता है (गोयमा) हे गौतम ! (परि-
सण असज्जे) ऐसा ही असयम (मैथुणं सेवमाणस्स) मैथुनकर्म
सेवन करने वाले व्यक्ति को (कज्जइ) होता है । (सेव भते सेव भते
जाव विहरइ) हे भवन्त ! ऐसा आप देवानुमिय ने कहा है यह वैसा
ही है हे भवन्त ! यह वैसा ही है । ऐसा कह कर यावत् वे गौतम ! अपने
स्थान पर बैठ गये ॥ ७ ॥

टीका- (मैथुणेण भते ! सेवमाणस्स केरिसण असज्जे कज्जइ)
गौतमस्वामी ने प्रश्न से ऐसा जो यह प्रश्न किया है उसका कारण यह

हे— (मैथुणेण भते) इत्यादि ।

सूत्रार्थ— (भते ! मैथुणेण सेवमाणस्स केरिसण असज्जे कज्जइ ।) हे
भवन्त ! मैथुनकर्म सेवन करनेवाले व्यक्तिने असयम देवा प्रकारने होय है ।
आ यावत्ता इपहीकएण भाटं ओह इहात आपे छे— (गोयमा ।) हे गौतम !
(से जहानामए केइपुरिसे) जेही शीते कोइ पुरुष (तसेण कणएण) तस
रूपण नी सगी वटे (रूपनालियं वा बूरनालियं वा) की नलिकाने अथ
वा बूराने नलिकाने (सममिधसेज्जा) नाश करी आपे छे (गोयमा)
हे गौतम ! अरुअर (परिसण असज्जे) जेही असयम (मैथुणं सेव
माणस्स कज्जइ) मैथुन कर्म सेवन करनेवाले व्यक्तिने याव छे (सेव भते !
जाव विहरइ) हे भवन्त ! आप देवानुमिये कहा प्रमाणे जे भते छे आपने
अथ तइत सत्य छे जेहु कहीने गौतमस्वामी पोताने स्थाने जहने जेही प्रमा-

टीका— (मैथुणेण भते ! सेवमाणस्स केरिसण असज्जे कज्जइ) हे
प्रभु ! जे व्यक्ति आ मैथुनकर्म प्रवृत्त याव छे तेभने देवा प्रकारने

સેણં સયસહસ્રપુહત્તં જીવાણં પુત્તત્તાણ હવ્વં આગચ્છહ ” ઉત્કૃષ્ટેન શતસહસ્રપૃથક્ત્વં દ્વિરારમ્ય નવલક્ષં જીવાનાં પુત્રતયા હવ્યમાગચ્છતિ “ સે તેણદ્વેણં જાવ હવ્વં આગચ્છહ ” તત્ તેનાર્થેન યાવત્ હવ્યમાગચ્છતિ ઇહ યાવત્પદેન એવમુચ્યતે જઘન્યેન એકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ શતસહસ્રપૃથક્ત્વં જીવાનાં પુત્રતયા’ ઇત્યસ્ય ગ્રહણં ભવતિ । મૈથુનવૃત્તિકોનામ સંયોગઃ સમુત્પદ્યતે ઇત્યુક્તમ્ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

અથ મૈથુનસ્યૈવાસંયમકારણત્વ પ્રદર્શનાય પ્રશ્નયન્નાહ—‘ મેહુણેણં ’ ઇત્યાદિ

મૂલમ—“ મેહુણે ણં ભંતે સેવમાણસ્સ કેરિસણ અસંજમે કજ્જહ, ગોયમા ! સે જહાનામણ કેહ પુરિસે રૂયનાલિયં વા બૂર નાલિયં વા તત્તેણં કણણં સમભિદ્ધંસેજ્ઞા ઇરિસણં ગોયમા ! મેહુણં સેવમાણસ્સ અસંજમે કજ્જહ, સેવં ભંતે જાવ વિહરહ ॥૭॥

છાયા—મૈથુનં ચલુ ભદન્ત ! સેવમાનસ્ય કીદૃશોઽસંયમઃ ક્રિયતે ? ગૌતમ ! તદ્ યથા નામકઃ કોઽપિ પુરુષઃ રૂતનાલિકાં વા બૂરનાલિકાં વા તપ્તેન કનકેન

જઘન્ય કી અપેક્ષા સે કહા ગયા જાનના ચાહિયે । તથા જવ્વ ઇસી વાત કા (ઉક્કોસેણં) ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે વિચાર ક્રિયા જાતા હૈ—તવ તો (સયસહસ્રપુહત્તં જીવાણં પુત્તત્તાણ હવ્વં- આગચ્છહ) દો લાખ સે લેકર નૌ લાખ તક જીવ એક સાથ પુત્રરૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈ । (સે તેણદ્વેણં જાવ હવ્વં આગચ્છહ) ઇસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને ઇસા કહા હૈ કિ કમ સે કમ એક સાથ એક દો અથવા ત્રીન પુત્રતક ઉત્પન્ન હો સકતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દો લાખ સે લેકર નૌ લાખતક જીવ એક સાથ પુત્રરૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

મૈથુન અસંયમકા હી કારણ હૈ ઇસ વાતકો દિશ્વાને કે લિણ સૂત્રકાર

વધારે (સયસહસ્રપુહત્તં જીવાણં પુત્તત્તાણ હવ્વં આગચ્છહ) યે લાખથી નવ લાખ છવો એક સાથે સતાનરૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે (સે તેણદ્વે ણં જાવ હવ્વ આગચ્છહ) હે ગૌતમ ! તે કારણે હું એવું કહું છું કે એક સાથે ઓછામાં ઓછા એક, યે અથવા ત્રણ છવો અને વધારેમાં વધારે યે લાખથી નવ લાખ છવો પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ॥ સૂ ૬ ॥

મૈથુન અસંયમનુ જ કારણ છે, એ વાત દર્શાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે

શાસ્ત્રે ક્ષયતે “પરિસર્ણં ગોયમા” ईदृशं खलु हे गौतम ! “महुणं सेवमा-
णस्त” मैथुन सेवमानस्य “असंजमे कज्जइ” असंयमः पाप क्रियत्त=मपवीति
“सेव भते सेव भते” तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! यत् देवानुप्रियेण कथितं
तदेव सत्यमेव मयदान्यस्य आप्तवाक्यत्वेनापितयत्वात् “माव विहरइ” यावद्-
विहरति इति कथयित्वा मगधन्तं नमस्कृत्य संयमन तपसा आत्मान मापयन्
विहरतीति ॥ सू० ७ ॥

પૂર્વે મનુષ્યાણાં તિર્યક્ પશ્ચેન્નિયાણાશ્ચોત્પત્તિ કથિતા તત્પ્રસન્નાદેવાનામુત્પત્તિ
પ્રતિપાદયિતું તુક્ષિયાનગરી શ્રાવકવર્ણનમાહ ‘તપ્પણં’” ઇત્યાદિ ॥

મૂલ્મ-તપ્પણ સમણ મગધ મહાવીરે રાયગિહાઓ નયરાઓ
ગુણસિલાઓ ચેઢ્યાઓ પઢિનિક્ખમહ, પઢિનિક્ખમિત્તા બહિયા
જળવયવિહાર વિહરइ । તેણ કાલેણ તેણ સમણ તુગિયા
નામ નયરી હોથા વળળઓ તીસેણ તુગિયાપ નયરીપ બહિયા
ઉત્તરપુરતિથેમે દિસીમાપ પુપ્ફવતીપ નામ ચેઢ્ય હોથા । તત્થ
તુગિયાપ નયરીપ બહુવે સમાળોવાસયા પરિવસતિ અઢ્ઢા
દિત્તા વિતિથિન્ના વિપુલભવણસયણાસણજાળાહણાહણા
બહુધણયહુજાયરૂવરયયા, આયોગપયોગસપડત્તા વિચ્છન્નિય

जीव होते हैं वे पंचेन्द्रिय होते हैं (परिसर्णं गोयमा ! मैहुणं सेवमा
णस्त असंजमे कज्जइ) अत मैथुनकर्म में आसक्त हुए व्यक्ति को इस
प्रकार का असंयम होता है । (सेव भते ! सेव भते ! हे भदन्त ! आप
देवानुप्रिय ! ने जो कहा है वह सच सत्य ही है । इस प्रकार कहकर वे
गौतम स्वामी भगवान को नमस्कार कर (जाव विहरइ) संयम और
तपसे अपनी आत्मा को भावित करते हुए रहने लगे ॥ सू० ७ ॥

નાખે ॥ ચોનિગત છવો પંચેન્દ્રિય હોય છે (પરિસર્ણ ગોયમા ! મેહુણ
સેવમાણસ્ત અસંજમે કજ્જइ) કે ગૌતમ ! મૈથુનકર્મ માં આસક્ત છવો તે
પ્રકારનો અસંયમ સેવે છે (સેવ ભતે ! સેવ ભતે !) કે દેવાનુપ્રિય આપની
ચાલ તદન સાચી છે ક્યેમ કહીને ભગવાન મહાવીરને બહુ નમ
સ્કાર કરીને (જાવવિહરइ) ગૌતમ સ્વામી તથા અને સંયમથી પોતાના આત્મા
ને ભાવિત કરતા વિકરવા લાગ્યા ॥ સૂ. ૭ ॥

‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહાનામણ કેડ પુરિસે’ તદ્
 યથા નામ કથિદ્ ઇકોઽપિ પુરુષો ‘રૂયનાલિયં વા વૂરનાલિયં વા’ રૂતનાલિકાં વા
 વૂરનાલિકાં વા ‘તત્તે ણં કણણં સમભિદ્ધંસેજ્જા’ તપ્તેન કનકેન તપ્તયા શલાકયા
 સમભિધ્વંસયેત-વિનાશયેત્ કનકસ્ય શલાકાર્થો લભ્યતે ‘પરિસણં ગોયમા’
 ईदृशः खलु हे गौतम ! ‘મેહુણં સેવમાણસ્સ’ મૈથુનં સેવમાનસ્ય ‘અસંયમે કજ્જહ’
 અસંયમઃ ક્રિયતે=ભવતિ “રૂયનાલિયંવેતિ” રૂતં કાર્યાસવિકારઃ તદ્ ભૂતા
 નાલિકા શુપિરવંગાદિરૂપા રૂતનાલિકા તાં રૂતનાલિકામ્ એવમેવ વૂરનાલિકા-
 મપિ વૂરં વનસ્પતિવિશેષસ્યાવયવ વિશેષ તદ્ ભૂતા નાલિકા વૂરનાલિકા તામ્ ।
 સમભિદ્ધંસેજ્જા” સમભિધ્વંસયેત વિનાશયેત્. નાલિકાગતં રૂત વૂરં વા તસ
 શલાકયા વિનાશયેત્ તથા મૈથુનં સેવમાનઃ પુરુષઃ યોનિગતસત્ત્વાન્ સ્વપુરુષ
 ચિન્હેનાભિધ્વંસયેદિતિ । એતે ચ યોનૌ વિનશ્યન્તો જીવાઃ પશ્ચેન્દ્રિયા ભવન્તીતિ
 હૈ કિ મૈથુનકર્મ મ્હી અસંયમ કા હેતુ હોતા હૈ-અનઃ મૈથુનકર્મ સંબંધી
 અસંયમ કો જાનને કે લિયે પ્રમુ સે ગૌતમ સ્વામી પૂઝતે હૈ- કિ હે અદન્ત !
 જો વ્યક્તિ- સ્ત્રી પુરુષ ઇસ મૈથુન કર્મ મેં પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં ઉનકે કેસા
 અસંયમ પાપ હોતા હૈ ? ઇસકા ઉત્તર દેતે દુષ્ ભગવાન સમજાતે હૈં કિ
 હે ગૌતમ ! જો વ્યક્તિ ઇસ મૈથુન કર્મ મેં પ્રવૃત્તિ કરતે હૈં ઉનકે પ્રાણાતિ-
 પાતરૂપ અસંયમ હોતા હૈ । ઇસી ઘાત કો પ્રમુ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સ્પષ્ટ કરતે
 હૈં-(સે જહાનામણ કેડ પુરિસે રૂયનાલિયં વા વૂરનાલિય વા તત્તેણં કણણં
 સમભિદ્ધંસેજ્જા) કિ જૈસે કોઈ પુરુષ રૂઈ સે અથવા વૂર સે ભરી હુઈ વાંસ કી
 નલી મેં અત્યન્ત ગરમ કી હુઈ શલાકા-સલી ઢાલે તો વહ જૈસે ડસ
 નલી કે મીતર રહી હુઈ રૂઈ કો અથવા વૂર કો બિલકુલ નષ્ટ કર દેતી
 હૈ, ઇસી દૃષ્ટાન્ત સે યોનિગત જીવોંકા નાશ હોતા હૈ । યોનિગત જો

અસંયમ દોષ લાગે છે ? ગૌતમસ્વામીના આવા પ્રશ્નનુ કારણુ એ છે કે-
 મૈથુનકર્મ પણુ અસંયમના કારણુરૂપ હોય છે તેથી મૈથુનકર્મ સંબંધી અસં-
 યમને જાણવાને માટે ઉપરનો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે તેનો જવાબ આપ
 તો મહાવીર પ્રભુ ગૌતમને સમજાવે છે કે હે ગૌતમ ! જે વ્યક્તિ મૈથુન કર્મ-
 નુ સેવન કરે છે તેમને પ્રાણાતિપાત રૂપ અસંયમ ‘પાપ’ લાગે છે. એજ
 ઘાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે ભગવાન નીચેનું દૃષ્ટાન્ત આપે છે-(સે જહા નામણ
 કેડ પુરિસે રૂયનાલિય વૂરનાલિયં વા તત્તેણ કણણ સમભિદ્ધ સેજ્જા) જેમ
 કેઈ પુરુષ રૂ અથવા ભૂસાથી ભરેલી વાસની પોલી નળીમા અત્યંત તપાવેલી
 સળી નાખે તો જેમ નળીમા રહેલા રૂ અથવા ભૂસાનો બિલકુલ નાશ થઈ જાય
 છે, એજ પ્રમાણે યોનિમાં રહેલા જીવોનો મૈથુન સેવન કરનાર નાશ કરી

तस्मिन् समये तुङ्गिका नाम नगरी आसीत् वर्षकं तस्याः सत्तु तुङ्गिकायां
नगर्यां बहिरुत्तरपुरस्तस्य दिग्भागे पुष्पवतीनाम चैत्यमभवत् वर्षकं तत्र सत्तु
तुङ्गिकाया नगर्यां बहवः भ्रमणोपासका परिवसन्ति आद्या दीप्ताः विस्तीर्ण
विपुलमवनक्षयनासनयानवाहनाकीर्णा बहुधनबहुजातरूपरजता आयोगप्रयोग-

सूत्रार्थ—(तण्ण) इसके बाद (समणे भगवं महावीरे) भ्रमण
भगवान् महावीर (रायगिहाओ नयराओ) राजगृह नगर से (गुणसि
लाओ चेइयाओ) गुणशिल चैत्य से (पडिनिक्खमइ) निकले (पडि
निक्खमिस्सा) निकल कर (बहिया जणवयविहार विहरइ) वे फिर
वहाँ से जनपदों में विहार करने लगे। (तेण कालेण तेण समणं)
उस काल और उस समयमें (तुगियानाम नयरी होत्था) तुङ्गिका नाम
की नगरी थी (वण्णओ) वर्षक (तीसेण तुगियाए नयरी बहिया)
उस तुङ्गिका नगरी के बाहर (उत्तरपुरत्थिमे विसीमाए) ईशान कोण में
(पुप्फवइए नाम चेइए होत्था) पुष्पवती नामक चैत्य था (वण्णओ)
वर्षक (तत्थेण तुगियाए नयरीए) उस तुङ्गिका नगरी में (बहवे
समणोपासका परिवसन्ति) अनेक भ्रमणोपासक रहते थे (अट्ठा विसा)
ये सब भ्रमणोपासक बहुत अधिक आहव-ऋद्धि आदि से परिपूर्ण थे,
औदार्य आदि गुणों से दीप्त थे, (चित्थिन्न विउल्लभयणमयणासणज्जाण-

सूत्रार्थ—(वर्णं) त्था १७ (समणे भगवं महावीरे) भ्रमण भगवान्
महावीर (रायगिहाओ नयराओ) राजगृह नगरीना (गुणसिल्लाओ चेइयाओ)
पुष्पवती नामना चैत्यभावी (पडिनिक्खमइ) निकले वहाँ (पडिनिक्खमिस्सा)
त्थावी निकलीने (बहिया जणवयविहार विहरइ) तेजो जनपदोंमें निकले
करवा लाया (तेण कालेण तेण समणं) ते काले अने ते समये (तुगिया
नाम नयरी होत्था) तुङ्गिका नामी ओके नगरी होती. (वण्णओ) तेनु वर्णन
था पा नगरी प्रभाते भ्रमणु (तीसेण तुगियाए नयरीए बहिया) ते तुङ्गिका
नगरीनी ओदार (उत्तरपुरत्थिमे विसीमाए) ईशान १८ भाग (पुप्फवइए नाम
चेइए होत्था) पुष्पवती नामनु चैत्य હતું (वण्णओ) तेनु बहुत
पूर्णभक्त चैत्य प्रभाते भ्रमणु (तत्थेण तुगियाए नयरीए) ते तुङ्गिका नगरीमें
(बहवे समणोपासका परिवसन्ति) अनेक भ्रमणोपासक 'आहव' रहते हुना
(अट्ठा, विसा) तेजो ऋद्धिची परिपूर्ण अने औदार्य आदि सुदोषी दीप्त हुना
(चित्थिन्नविउल्लभयणमयणासणज्जाणनाइया) अने रहते हुना अने

વિપુલભક્તપાણા, વહુદાસીદાસગોમહિસગવેલયપ્પભૂયા વહુ-
જણસ્સ અપરિભૂયા અભિગયર્જીવાર્જાવા ઉપલદ્ધપુણ્ણપાવા,
આસવસંવરનિજ્જરકિરિયા, અહિગરણબંધમોક્ષકુસલા અસહેજ્ઞા
દેવા સુરનાગજવચ્ચરવચ્ચસકિન્નર—કિંપુરિસગરુલગંધવ્વમહોરગા-
ઇણ્ણિં દેવગણેહિં નિગ્ગંથાઓ પાવયણાઓ અણતિક્કમણિજ્ઞા
ણિગ્ગંથે પાવયણે નિસ્સંકિયા નિક્કંકિચ્ચયા નિવ્વિતિગિચ્છિયા
લદ્ધદ્ધા ગહિયદ્ધા પુચ્છિયદ્ધા અભિગયદ્ધા વિણિચ્છિયદ્ધા અટ્ટિર્મિજ
પેમાણુરાગરત્તા અયમાડસો ણિગ્ગંથે પાવયણે અટ્ટે અયં પરમટ્ટે
સેસે અણટ્ટે, ઝસિય ફલિહા અવંગુયદુપારા ચિયત્તંતે ઊરઘર-
પ્પવેસા વહૂહિં સીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચક્ખાણ પોસહોવવાસેહિં
ચાડહસટ્ટસુદિટ્ટપુણ્ણમાસિણીસુ પડિપુણ્ણં પોસહં સમ્મં અણુપા-
લેમાણા સમણે નિગ્ગંથે ફાસુણ્ણસણિજ્ઞેણં અસણપાણખાડમસા-
ઇમેણં વત્થપડિગ્ગહકંવલપાયપુચ્છણેણં પીઠફલગસેજ્ઞા સંથાર-
ણં ઓસહભેસડ્ડેણં પડિલાભેમાણા અહાપડિગ્ગહિણ્ણિં તવો-
કમ્મેહિં અપ્પાણં ભાવેમાણાવિહરંતિ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

છાયા—તતઃ સ્વસ્થ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો રાજગૃહાન્નગરાત્ ગુણશીલકાત્
વૈત્યાત્ પ્રતિનિષ્ક્રામતિ, પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય વહિર્જનપદવિહારં વિહરતિ. તસ્મિન્ કાલે

પહિલે—મનુષ્યોં કી ઔર તિર્યક્ પંચેન્દ્રિય જીવોં કી ઉત્પત્તિ કહી
જા ચુકી હૈ સો હસી પ્રસંગ કો લેકર અથ સૂત્રકાર દેવોં કી ઉત્પત્તિ
પ્રતિપાદન કરને કે લિયે તુઙ્ગિકા નગરી કે શ્રાવકોં કા વર્ણન કરતે
હૈ—(તણ સમણે) ઇત્યાદિ ।

પહેલા માણસોની અને તિર્યક્ પંચેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન
કરવામા આવી ગયું છે હવે સૂત્રકાર દેવોની ઉત્પત્તિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે
તુઙ્ગિકા નગરીના શ્રાવકોનું વર્ણન કરે છે—(તણ સમણે) ઇત્યાદિ ।

किंपुरुषगुरुद्वयधर्ममहोरागादिभिर्देवगणैर्निर्गन्थात् प्रवचनादनतिक्रमणीयाः नैर्ग्रहे
प्रवचने निःशक्तिः निष्कषिप्तः निर्विचिकित्सितः लब्धार्था गृहीतार्थाः पृष्ठाया
अभिगताया विनिश्चितार्था अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्ताः इदमायुष्मन् ! नैर्ग्रहं

यता की आकांक्षा नहीं रहते थे देवासुरनाग सुवर्ण जक्खरक्खस किन्नर
किंपुरिसगुरुद्वयधर्ममहोरागादिभिर् देवगणैर्हि निर्गन्थाओ पावयणाओ
अणतिक्रमणिज्जा) निर्ग्रन्थ प्रवचन से इन्हें विचलित करने के लिये न
देव समर्थ थे, न असुर समर्थ थे, न नाग कुमारशाक्य थे, न सुवर्ण
ज्योतिष्क समर्थ थे, न यक्ष समर्थ थे, न राक्षस समर्थ थे, न किन्नर
शाक्य थे, न किंपुरुष शाक्य थे, गुरुद्वय—न गुरुद्वय के चिह्नवाले सुवर्णकुमार
शाक्य थे, न गधर्व शाक्य थे, और न महोरग आदि देवगण ही शाक्य
थे । (गिन्माये पावयणे निस्सकिया, निष्कल्लिया, निम्बित्तिगिच्छिया,
लद्धट्ठा, गहियट्ठा, पुच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा, विणिच्छियट्ठा) अट्ठिमिजपेमा-
पुरागरत्ता) निर्ग्रन्थ प्रवचन में ये सब शंका रहित थे, कांक्षा रहित थे,
विचिकित्सा रहित थे शास्त्र के अर्थ से ये सब भलीभाँति परिचित
थे शास्त्र प्रतिपादित अर्थ इनके अन्तःकरण में मदा जमा रहता था ।
शास्त्रकथित मार्ग में इन्हें जहाँ संदेह होता था, वैसे ये लोग ज्ञानी
जनों से पूछ कर निश्चित कर लिया करते थे, अमाशास्त्र के अर्थ को

चत्तुप तेज्जे जराजरा जलुता उवा (असहोरा देवासुरनागजक्खरक्खस
किन्नरकिंपुरिसगुरुद्वयधर्ममहोरागादिभिर् देवगणैर्हि निर्गन्थाओ पावयणाओ अणति-
क्रमणिज्जा) ठाँउ पञ्च काय साधवा भाए तेज्जे देवोनी सहावता धम्मत्ता
नही निग्रन्थ प्रवचनयी तेमने असाधमान करवाने देवो समर्थ न उवा,
असुरो, नागकुमारो पञ्च समर्थ न उवा, जरुओ समर्थ न उवा, राक्षसो
समर्थ न उवा, किन्नरो समर्थ न उवा, किंपुरुषो समर्थ न उवा,
गधर्व समर्थ न उवा, अने भलीशत्र आदि देवजपञ्च पञ्च समर्थ न उवा,
(गिन्माये पावयणे निस्सकिया, निष्कल्लिया, निम्बित्तिगिच्छिया लद्धट्ठा गहियट्ठा,
पुच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अट्ठिमिजपेमाणुरागरत्ता) निर्ग्रन्थ
प्रवचनमां तेज्जे शंका रहित उवा, कांक्षा रहित उवा, अने विचिकित्सा
रहित उवा तेज्जे शास्त्रावधी सारी रीते परिचित उवा आओ दाश प्रतिपादित
अथ तेमना अतःकस्सुमा सता इदमायी वयतो उवा. ने शास्त्र प्रतिपादित
अथमां तेमने सदेह उत्पन्न यतो तो तेज्जे ज्ञानी होकाने पूजने पाताना
सदेहनुं निवारण करणा. तेथी तेमने शास्त्रार्थने सारी रीते समल सीधे

સંપ્રયુક્તાઃ વિચ્છર્દિતવિપુલમ્ભતાનાઃ વહુદાસીદાસગોમહિસગવેલકમ્ભૂતા વહુ-
જનસ્યાપરિભૂતા અભિગતજીવાજીવાઃ ઉપલબ્ધપુણ્યપાપાઃ આસ્રવસંવરનિર્જરાઃ
ક્રિયાધિકરણબંધમોક્ષકુશલાઃ અસાહાય્યા દેવામુરનાગયક્ષરાક્ષસકિનરર્કિ-

વાહનાહણા) इनके रहने के मकान विस्तृत और बहुत थे । पलंग
आदिरूप शयनों से, पीठक आदिरूप आसनों से रथादिरूप यानों से,
गज अश्व आदिरूप वाहनो से, ये सब के सब श्रमणोपासक भरपूर थे
(बहुधनबहुजायरुवरयया) धन की इनके पास कमी नहीं थी अर्थात्
ये सब बहुत धन से परिपूर्ण थे, सोने और चांदी से इनके भंडार भरे
हुए थे (आओगपओगसंपउत्ता) आयोग प्रयोग से ये युक्त थे ।
(विचछद्ध्यि विउलभत्तापाणा) इनके भोजनालयमें परिजनों के भोजन
करलेने के बाद भी भक्त और पान बहुत अधिक मात्रा में बाकी बचा
रहता था (बहुदासीदास गो महिसगवेलयप्भूया) इनके यहां अनेक
दासी दास थे, गायें, भैंस थीं पाडे और मेढे थे । (बहुजणस्स अपरिभूया
अनेक मनुष्यों के द्वारा भी ये अपरिभूत थे । (अभिगयजीवाजीवा)
जीव और अजीव के ये अच्छी तरह से ज्ञाता थे । (उवलद्धपुण्णपावा)
पुण्य और पाप का इन्हें बहुत ही अधिक ध्यान रहता था (आस्रव
संवरनिज्जरकिरिया अहिगरणबंधमोक्खकुसला) आस्रव, संवर,
निर्जरा, क्रिया अधिकरण बंध तथा मोक्ष इनका स्वरूप जानने में ये
सब कुशल थे (असहेजे) किसी भी कार्य में ये देवादिकों की सहा-

विस्तृत भवनो हतां, पलंग आदिश्च शयनानी सामग्रीभ्योऽपि, पीठक आदि
श्च आसनाऽपि, रथादि श्च यानाऽपि अने गज, अश्व आदिश्च वाहनानि ते
श्रावको युक्त होता (बहुधनबहुजायरुवरयया) तेमनी पासे धननी न्यूनता
न होती, सोना चांदीथी तेमना लडाये लरेला होता. (आओगपओगसंपउत्ता)
तेभ्यो आयोग प्रयोगथी युक्त होता. (विचछद्ध्यिविउलभत्तापाणा) तेमना
कुंडुंभना भाणुसोअे जभी दीधा पछी पणु तेमना लोअनालयमा भाध अने
पेय पदार्थो धणु मोटा प्रमाणुमां पडया रहेतां होता (बहु दासीदासगो-
महिसगवेलयप्भूया) तेमने त्या अनेक दास, दासी, गाय, भैंस, पाडा
अने घेरां होतां. (बहुजणस्स अपरिभूया) अनेक मनुष्यो पणु तेमनो पराअथ
करी शकता नही (अभिगय जीवो जीवा) एव अने अएवना स्वइपना तेभ्यो
धणु भाणुकार होता (उवलद्धपुण्णपावा ” पुण्य अने पापनु तेभ्यो अतिशय
ध्यान राअता होता (आस्रव, संवर, निज्जर, किरिया, अहिगरण, बंध मोक्ख
कुसला) आस्रव, बंध, संवर, निर्जरा, क्रिया, अधिकरण, बंध तथा मोक्षनु

निर्ग्रहान् प्रासुकैषणीयेनाशनपानादिमस्वादिमेन वस्त्रपरिग्रहकंवलपादमौष्ठनपीठ
फलकशय्यासस्तारकेण औषधमैपज्येन प्रतिलामयन्तो यथा प्रतिगृहातेस्तप
कर्मभिरात्मानं भावयन्तो विहरन्ति ॥ सू० ८ ॥

टीका—‘तपण’ तत् सख “समणे भगव महावीरे” भमणो भगरात्
महावीर “रायगिहाओ नयराओ” राजगृहात् नगरात् “गुणसिद्धाओ वेइ
आओ” गुणशीलकात् चैत्यात् “पडिनिक्खमइ” प्रतिनिष्कामति “पडि-
निक्खमिच्छा” प्रतिनिष्काम्य “वडिया जणवयविहार विहरइ” वडिर्जनपद-

अभावस्या और पूनम इन तिथियों में परिपूर्ण औषध को अच्छी तरह
से पालन करते थे। (समणे गिगंघे फासुणसणिज्जेणं असणपाणत्ताहम
साहमेण वत्थपडिगगहकम्भरपायपुच्छणेण पीठफलगसेज्जासधारणं
ओसहमेसज्जेण पडिलाभेमाणा महापडिगगहिपरिं तवोक्कम्मेहिं अप्पाण
भावेमाणा विहरति) तथा अभमणनिर्ग्रन्थ को प्रासुक पयणीय अशन पान
स्वादिम, स्वादिम, आहार को वस्त्र, पात्र, कम्बल, पादप्रोष्ठन, पीठ,
फलक, शय्या, सस्तारक को औषध मैपज्य को प्रदान करते थे। तथा
यथा प्रतिहित तप कर्मद्वारा अपनी आत्मा को भावित करते थे ॥

टीकार्थ— (तपणं) इसके बाद (समणे भगव महावीरे) भमण
भगवान महावीर (रायगिहाओ नयराओ) राजगृहनगर से (गुणसिद्धाओ
वेइयाओ) गुणशीलक चैत्य से (पडिनिक्खमइ) निकले (पडिनिक्ख
मिच्छा) निकलकर व (वडिया) बाहर के (जणवयविहारं विहरइ)

अभाव होने पूनमनी तिथियोना औषध कस्तु ८१८ (समणे
गिगंघे फासुणसणिज्जेणं असणपाणत्ताहमसाहमेण वत्थपडिगगहकंवलपायपुच्छणे नं
पीठफलगसेज्जासधारणं ओसहमेसज्जेण पडिलाभेमाणा महापडिगगहिपरिं
तवोक्कम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणा विहरति) तथा तेजो अभवु निर्ग्रहाने निर्ग्रह
पेयणीय अशन पान, आघ, स्वाध आदि आर प्रहारने अदर वध, पात्र
कम्बल, पदप्रोष्ठन पीठ, शय्या, सस्तारक, औषध होने मैपज्ये
पडोरावता ८१८ होने पोते अरुण करेला तथा अभमण पोताना आत्माने
भावित करता ८१८

टीकाथ—(तपण) त्पार जाड (समण भगव महावीरे) अभवु नयवान
महावीर (रायगिहाओ नयराओ) राजगृह नगरना ” (गुणसिद्धाओ वेइयाओ)
गुणशील मैमभाधी (पडिनिक्खमइ) नीक्क्या (पडिनिक्खमिच्छा) त्पधी नीक्काने
(वडिया) जणवना ‘जणवयविहारं विहरइ’ प्रदेसोभा विहार करवा ताभा ‘जेन

પ્રવચનમ્ અર્થઃ : इदं परमार्थः शेषमनर्थः उच्छ्रितपरिघा अपावृतद्वारा त्यक्तान्तः-
पुरगृहप्रवेशः बहुभिः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासैश्चतुर्दश्यष्ट-
म्युद्दिष्टा (अमावास्या) पूर्णमासीषु प्रतिपूर्णं पौषधं सम्यगनुपालयन्तः श्रमणान्

इन लोगों ने अच्छी तरह से जानलिया था । शास्त्रप्रतिपादित अर्थों
का रहस्य क्या है ? यह सब निर्णय करके इन्होंने अच्छी तरह
से उन्हें विना किसी संदेह के निश्चय कर लिया था । निर्ग्रन्थ प्रवचन
सम्बन्धी इनका प्रेम एवं अनुराग इनकी अस्थि और मज्जातक में
समाया हुआ था । अयमाउसो णिग्गथे पावयणे अट्टे अयं परमट्टे, सेसे
अणट्टे) ये कहा करते थे-कि हे आयुष्मानो ! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही
मोक्ष का कारण है- इसलिये यह सारभूत है । इससे अतिरिक्त और
जितने भी प्रवचन हैं वे सब कुप्रवचन हैं और असारभूत हैं । (उसिय
फलिहा) इनके अंतःकरण स्फटिक मणियों की तरह शुद्ध याने निर्मल
अर्थात् पाप रहित थे (अवंगुणद्वारा) इनके मकानों के द्वार दान पुण्य
आदिके लिये सदा खुले रहते थे । (चियत्तंते उरधरप्पवेसा) हर एक के
घर में तथा अन्तःपुर में इनका प्रवेश वर्जित नहीं था । (बहूहिं शील-
व्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं) बहुत प्रकार के शीलव्रत,
गुणव्रत, विरमण, प्रत्याख्यान पौषधोपवासों द्वारा (चाउहसट्ट-मुदिट्ट-
पुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा) ये चौदश, अष्टमी

હતો શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત અર્થનું શું રહસ્ય છે તે તેમણે કોઈ પણ જાતનો
સંદેહ રાખ્યા વિના નિશ્ચિત કરી લીધું હતું તેમના હાડે હાડમા તથા નસો
નસમા નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પ્રત્યેનો અનુરાગ વ્યાપેલો હતો (અયમાઉસો ણિગ્ગથે
પાવયણે અટ્ટે, અયં પરમટ્ટે સેસે અણટ્ટે) તેઓ કહ્યા કરતા હતા કે હે આયુ-
ષ્માનો ! આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન જ મોક્ષ અપાવનાર છે. તેથી તેજ સારભૂત છે,
તે સિવાયનાં બધાં પ્રવચનો કુપ્રવચનો છે અને અસારભૂત-સારરહિત-છે (ઉસિય
ફલિહા) તેમના અંતઃકરણ સ્ફટિક મણિયોની માફક શુદ્ધ રહેતા હતા એટલે
કે તેઓ પાપરહિત અંતઃકરણવાળા હતા “ અવંગુણદ્વારા ” તેમના મકાનોનાં
દ્વાર દાન પુણ્ય માટે સદા ઉઘાડાં રહેતાં હતા. “ ચિયત્તંતે ઉરધરપ્પ-
વેસા ” દરેક ઘરમા તથા અંતઃપુરમાં કોઈ પણ જાતની રોક ટોક વિના
તેમને પ્રવેશ કરવા દેવામા આવતો હતો. (બહૂહિં શીલવ્વયગુણવેરમણ-
પચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસેહિં) તેઓ ઘણા પ્રકારના શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિર-
મણ, પ્રત્યાખ્યાનો અને પૌષધોપવાસો કરતા હતા. (ચાઉહસટ્ટમુદિટ્ટપુણ્ણ
માસિણીસુ પડિપુણ્ણં પોસહં સમ્મં અણુપાલેમાણા) તેઓ ચૌદશ, આઠમી,

दीप्ता, दृष्टावेति छाया, तत्र दीप्ता प्रसिद्धा औदार्यादि गुणैः, दृष्टा=दर्पिताः स्वधर्मगौरवात् । “ विस्तिग्णविउलमघणसयणासणवाहणाइणा ” विस्तीर्ण विपुल मघनमघयनासनवाहनाधीर्णाः, तत्र विस्तीर्णानि=विस्तृतानि, विपुलानि=महानि, मघनानि=गृहाः, मघयनानि=पञ्चक्रादीनि, आसनानि=पीठिकादीनि, या-नानि=रथादीनि, वाहनानि=गजाश्वादीनि, तैः आधीर्णा व्याप्ता युक्ता इत्यर्थः । “ बहुघणबहुजायरुवरयया ” बहुघनबहुजातरूपरमता, तत्र—बहु = विपुलं, घनं=गणिमघरिममेयपरिच्छेद्यरूपम्, तथा बहुविपुलं जातरूपम्=सुखम्, रमतं =रूप्यं, येषां ते तथा । “ आभोगपभोगसपठत्ता ” आयोगप्रयोगसप्रयुक्ता, तत्र-आ=समन्तात् योजनं=योगः-आयोगः-लामाय क्रयाभकादीनां नीतिपूर्वकं क्रयणम् प्र=प्रदणं योगः प्रयोगः = लाममभगम्य नीतिपूर्वकं तेषां विक्रयणं, तयोः संप्रयुक्ता =सलमनाः यद्वा-आयोगेन=लामाविच्छिप्तया प्रयोगं वस्तुसंप्रदायं पूर्वमेव द्रव्यस्य वितरणम् आयोगप्रयोगः=संप्रयुक्तं=मवर्चितो यैस्ते तथा नीत्या द्रव्योपाजनप्रवृत्ता इत्यर्थः, “ विच्छिद्यविउल-मसपाणा ” विच्छिद्यविपुल

आदि गुणोसे प्रसिद्ध विख्यात ये । अथवा वे अपने धर्म के बहुमान से गर्वित गौरव युक्त थे । (विस्तिग्णविउलमघणसयणासणवाहणाइणा) इनके रहने के मघन मकान विस्तृत, बड़े बड़े थे और विपुल थे बहुत से थे । पल्लवगौरव शयन, पीठक आदि आसन, रथादि यान, गज अश्व आदि वाहन इनसे वे युक्त थे । (बहुघण बहुजायरुवरयया) गणिम, घरिम मेय और परिच्छेद्यरूप घन इनके पास बहुत था तथा जातरूप- सुखण भी विपुलमात्रा में था, एव रजनरूप्य भी ऐसा ही था । (आभोगपभोगसपठत्ता) आयोग अर्थात् सामके लिये किरानों का नीति पूर्वक खरीदना, प्रयोग- लामके समय उन्हें नीति पूर्वक बेचना, इन दोनों में बहुत वे अर्थात् वे नीतिपूर्वक द्रव्योपाजन करते थे । (विच्छिद्यविउलमसपाणा) इसका मत को यह पदप्रकट करता है कि वे

अथवा तेजो पातना धर्माणा बहुमानभी अर्पित - औरव मुक्त-देता “ विस्तिग्णविउलमघणसयणासणवाहणाइणा ” तेभ्यां रहनेवाला अपने भक्तों विस्तृत, आटां अपने विशाल देता ते भक्तों पक्ष अ आदि शयनगी सामग्रीभी पीछे आदि आसनेवाली रथादि यानेवाली अपने जब अन्य आदि वाहनेवाली मुक्त देता “ बहुघणबहुजायरुवरयया ” तेभ्यो भासे अखिभ धरिभ, मीव अपने परिच्छेद्यरूप बहु व घन कर्त तेभ्यो सुखम् तथा रमत पक्ष आटा प्रभावभां कर्तु “ आभोगपभोगसपठत्ता ” आभोग-लामने आटे आटनी नीतिपूर्वक खरीदी करवाभां अपने “ प्रयोग ”-लाम शाय त्वाते तेने नीतिपूर्वक बेचनाभां तेजो कुशल देता जोरते के तेजो नीतिपूर्वक द्रव्योपाजन करवाभां तेजो विशिष्टविउलमसपाणा ” आ पक्ष द्वारा जेम अतावनाभां

વિહારં વિહરતિ “ તેષાં કાલેષાં, તેષાં સમણં ” તસ્મિન કાલે તસ્મિન સમયે
 “ તુંગિયા નામં નયરી હોત્થા ” તુઙ્ગિવાનામ નગરી આસીત્ “ વણ્ણઓ ” વર્ણકઃ
 ચંપાનગરી વર્ણનવત્ ઇદાપિ નગર્યાઃ વર્ણનં વિજ્ઞેયમ્ “ તીસેણં તુંગિયાણ નયરીણ
 બહિયા ” તસ્યાઃ સ્વલુ તુઙ્ગિકાયાઃ નગર્યાઃ વહિઃ “ ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાણ ”
 ઉત્તર પૌરસ્ત્યે દિગ્વિભાગે ઈશાન્કોણે “ પુષ્પવત્તિણ નામં ચેદ્દા હોત્થા ” પુષ્પ-
 વત્તીકં નામ ચૈત્યમ્ આસીત્ “ વણ્ણઓ ” વર્ણકઃ ઔપપાતિકસૂત્રોક્તપૂર્ણભદ્રક
 ચૈત્યવદ્ વર્ણનં વિજ્ઞેયમ્ ‘તત્થ ણ તુંગિયાણ નયરીયાણ’ તત્ર સ્વલુ તુઙ્ગિકાયાં નગ-
 ર્યામ્ “ વહવે સમણોવાસયા પરિવસંતિ ” વહવઃ શ્રમણોપાસકાઃ પરિવસન્તિ
 કીદશાસ્તે ? ” ઇત્યાહ—“ અહ્હા ” આહ્વાયોઃ મદાન્તઃ ક્રુદ્ધચાદિપૂર્ણા વો, “ દિત્તા ”

દેશોં મેં વિહાર કરને લગે । (તેણં કાલેણં તેણં સમણં) ઉસ કાલ મેં
 ઔર ઉસ સમય મેં (તુંગિયા નામં નયરી હોત્થા) તુંગિકા નામકી નગરી
 થી (વણ્ણઓ) ચંપા નગરી કે વર્ણન કી તરહ્ ઇસ નગરી કા ઔ
 વર્ણન જાનનાં ચાહિયે । (તીસેણં તુંગિયાણ નયરીણ બહિયા) ઉસ
 તુંગિકા નગરી કે બાહિર કી ઔર (ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાણ) ઉત્તર-
 પૌરસ્ત્યદિગ્વિભાગ મેં અર્થાત્-ઈશાન કોણ મેં (પુષ્પવહ્ણ નામં ચેદ્દા
 હોત્થા) પુષ્પવત્તિક નામકા ચૈત્ય યક્ષાયતન થા (વણ્ણઓ) ઇસકા
 વર્ણન ઔપપાતિક સૂત્રોક્ત પૂર્ણભદ્રક ચૈત્ય કી તરહ્ જાનનાં ચાહિયે ।
 (તત્થ ણ તુંગિયાણ નયરીણ) ઉસ તુંગિકા નગરી મેં (વહવે સમણો-
 વાસયા પરિવસન્તિ) અનેક શ્રમણોપાસક—(શ્રાવક) રહતે થે ।
 વેકૈસે થે— ઇસકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં— (અહ્હા) વે-શ્રમણોપાસક
 મહાન થે અથવા ક્રુદ્ધિ સે પરીપૂર્ણ થે, (દિત્તા) દીપ્ત થે અર્થાત્-ઔદાર્ય

કાલેણં તેણ સમણં ” તે કાળે અને તે સમયે “ તુંગિયા નામં નયરી હોત્થા ”
 તુઙ્ગિકા નામની બેક નગરી હતી “ વણ્ણઓ ” તે નગરી તુ સમગ્ર વર્ણુન
 ચંપાનગરી જેવું જ સમજવું . ‘ તીસેણં તુંગિયાણ નયરીણ વહિયા ”
 તે તુઙ્ગિક નગરીની બહાર “ ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાણ ’ ઈશાન કોણમા
 (ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચેના ખૂણે) “ પુષ્પવત્તિણ નામં ચેદ્દા હોત્થા ”
 પુષ્પવત્તિક નામનું ચૈત્ય (યક્ષાયતન) હતું “ વણ્ણઓ ” ઔપપાતિક સૂત્રમા
 પૂર્ણભદ્રક ચૈત્યનું જેવું વર્ણુન કર્યું છે તેવું તેનું વર્ણુન સમજવું “ તત્થ ણ
 તુંગિયાણ નયરીણ ” તે તુઙ્ગિકા નગરીમા “ વહવે સમણોવાસયા પરિવસન્તિ ”
 અનેક શ્રમણોપાસકો (શ્રાવકો) રહેતા હતા તે શ્રાવકો કેવા હતા તે બતા-
 વવા સૂત્રકાર કહે છે—તેઓ મહાન હતા અથવા ધન, ધાન્ય આદિ રુદ્ધિથી
 યુક્ત હતા “ દિત્તા ” આદિ ઔદાર્ય આદિ ગુણોથી વિખ્યાત હતા

क्षया इत्यर्थः । एषूक्तविशेषणेषु "अद्वा, दिप्ता अपरिमूया" णभिस्त्रिभिर्विशेषणैरेषु भ्रमणोपासकेषु प्रदीपदृष्टान्तोऽभिप्रेतस्तथाहि - यथा प्रदीपस्यैकवर्त्तिम्यां शिखया च संपन्नो निर्वाते स्थाने सुरक्षितः प्रकाशमासादयति, एवमेते भ्रमणोपासका अपि तैलवर्त्तिस्थानीयया आन्यथापरपर्यायया ऋद्ध्या, शिखास्थानीयया उदारता गम्भीरतादिरूपया दीप्त्या च सपन्नाः, निर्वातस्थानस्थानीयया सदाचारमर्पादा पाप्मनादिरूपया अपरिभूततया च सपन्नाः समुज्ज्वलन्तीति हेतुतावच्छेदकधर्मस्य आद्यतादीप्त्यपरिभूततै तत् त्रितयनिष्ठस्यैकस्य सर्वज्ञं त्वमारणि मणिन्यायेन प्रत्यक्षानुमानागमनश्रवणेषु मामाण्यमिष प्रत्येकं हेतुता प्रदीपवदेवेति ।

मृत ये । इन भ्रमणोपासकों के इन उक्त विशेषणों में से जो (अद्वा दिप्ता, अपरिमूया) ये तीन विशेषण हैं ये उनमें प्रदीप के दृष्टान्तकी सार्यकता प्रकट करते हैं जैसे तेल, बत्ती और लौ से युक्त हुआ दीपक किसी निर्वात प्रदेश में सुरक्षितरूप से रन्व दिया जाता है तो वह वहाँ पर अच्छी तरह से प्रकाशयुक्त पना रहता है इसी तरह ये भ्रमणोपासक भी तेल एवं बत्ती की स्थानापन्न जो अपनी ऋद्धि है उससे, तथा शिखा की स्थानापन्न जो उदारता गंभीरता आदिरूप दीप्ति है उससे संपन्न ये, और निर्वातस्थान की प्रतिनिधि रूप जो सदाचार की मर्पादा का पालना या वह इनकी अपरिभूतता थी, उससे भी ये संपन्न बने हुए थे । अतः आद्यता दीप्ति और अपरिभूतता, इन तीनों में रहने वाला हेतुतावच्छेदक धर्म एक है इस कारण (तृणारणिमणि) न्याय से प्रत्यक्ष अनुमान और आगम शब्दों में प्रमाणता की तरह प्रत्येक आद्यता आदि एक तो हेतु नहीं मानना चाहिये, मिस तरह दीपक तेल बत्ती

है—“ अद्वा दिप्ता अपरिमूया ”-एषु विशेषणेषु तेभ्योऽपि प्रदीपना दृष्टा तन्वी साधकता ज्ञाते ये ज्ञेय तेल, वाट जने ज्योतिषी सुष्ठु दीपो षोड निर्वात ज्ञानात् सुरक्षित शयनवासा आवे तो त्वां ते साही रीते प्रकाश ज्ञानात् इति ज्ञेय रीते भ्रमणोपासक पञ्च पोतानी तेल जने वाट जमान रुद्धि वटे तथा दीवान्नी ज्योती समान उदारता गंभीरता आदिरूप दीप्ति वटे सुष्ठु दत्ता तथा तेजो निर्वातस्थानना प्रतिनिधिरूप सदाचारशी मर्पादानु सदा पालन इत्या दत्ता ज्ञेय तेभ्यो अपरिभूतता (ज्ञेयता) दत्ती तेनाभी पञ्च तेजो सुष्ठु दत्ता तेभी आद्यता (ऋद्धि) दीप्ति जने अपरिभूतता, जे प्रत्ये मा रतेनार “ हेतुतावच्छेदक धर्म ज्ञेय ” तेभी तृणारणिमणि ”-न्याये प्रत्यक्ष अनुमान जने आगमशब्दोर्मा प्रमाणतानी ज्ञेय प्रत्येक आद्यता आदिने हेतु मानवे ज्ञेय जे नहीं जेवी रीते तेल वाट जने ज्योतिषी

भक्तपानाः, तत्र=भवतं च पानं च भक्तपाने, विपुले च ते भक्तपाने विपुलभक्त-
पाने चि=विशेषेण छर्दिते=परिजनभोजनानन्तरं पाकालयेऽवशिष्टे भक्तपाने येषां
ते तथा । तेषां गृहे दीनानाथादिभ्यस्तत्परिपालनार्थमवशिष्टं विपुलमशनादिकं
दीयते इति भावः । “ बहुदासीदासगोमहिसगवेलयप्पभूया ” बहुदासी-
दासगोमहिपगवेलकप्रभूताः, तत्र-वहवः = बहुसंख्याः दासीदासाः-दास्यश्च
दासाश्च० तथा गावश्च महिपाश्च गवेलकाः = उरभ्राश्च ते प्रभूताः=प्रचुराः येषां
ते तथा, अत्र गवादिपदं स्त्रीगवादीनामप्युपलक्षकम्, यद्वा गोपदस्य स्त्रीपुंगव-
योरविशेषेण वाचकत्वादविरोध एव । महिपगवेलकशब्दयोश्च ‘ पुमान् स्त्रियाम्’
इति एकशेषान्महिष्यादीनामपि ग्रहणम् ‘ बहुजणस्स ’ बहुजनस्य, अत्र जाति
विवक्षयैकवचनं सम्बन्धसामान्ये च पठ्ठी, तेन ‘ बहुजनैः ’ इत्यर्थो बोध्यः, अत्र
अपीत्यस्य गम्यमानत्वात्-बहुजनैरपि “ अपरिभूया ” अपरिभूताः=अतिरस्कृताः,
यद्वा-‘ क्त ’ प्रत्ययार्थस्याविवक्षितत्वात् अपरिभवनीयाः बहुजनैरपि पराभवितुम्

बहुत दयालु थे क्यों कि उनके भोजनालय में जो भोजनसामग्री बनती
रहती थी वह इतनी अधिक मात्रा में बनती थी कि परिजनों के भोजन
कर लेने पर भी वह बहुत अधिक बची रहती थी । अतः अवशिष्ट वह
भोजन सामग्री दीन, अनाथ आदि जनों के लिये उनकी परिपालना के
निमित्त वितरित होती रहती थी । (बहुदासी दास गोमहिसगवेलयप्प
भूया) वे अनेक गाँवों और भैंसों को रखते थे । तात्पर्य यह कि इनके
घरों में बहुसंख्यक दासी दास थे, बहुसंख्यक गाँव, भैंस मेढा और
मेढी ये सब जानवर थे । ये श्रमणोपासक इतने अधिक- भाग्यशाली
थे कि (बहुजणस्स अपरिभूया) एकजन की तो क्या बात अनेक
मनुष्य भी मिलकर इनका पराभव तिरस्कार नहीं कर सकते थे । अर्थात्-
वे श्रावक बड़े शक्तिशाली और माननीय थे । अनेक जनों द्वारा भी ये अपरि

आव्यु छे डे तेओ अतिशय दयालु हुता. कारण डे तेमना भोजनालयमां
ओटली भधी भोजनासामग्री रधाती हुती डे तेमना परिजनोओ भोजना कर्था
पछी पणु धणीअ पाव सामग्री पडी रहेती. ते वधेहुं अन्न दीन, अनाथ
आदि जनोने वडेथी देवातां आवतु हुतु “ बहुदासीदासगोमहिसगवेलयप्प-
भूया ” तेमने त्यां अनेक दास, दासी, गाथ, भैंस, घेदा अने घेटीओ हुतां.
ते श्रमणोपासके ओटला भधा भाग्यशाली हुता डे “ बहुजणस्स अपरिभूया ”
ओकतो शु पणु अनेक माणुसो मणीने पणु तेमनो पराभव करी शकता नही-
-केछ तेमनो तिरस्कार करी शकतु नथी ओटले डे तेओ शक्तिशाली अने
माननीय हुता अनेक माणुसो रा पणु अपरिभूत (अनेथ) हुता. उपरो-

येन आत्मसरसि स आस्रवः=मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगरूपः, संवरः=संवि-
यते=निरुध्यते आस्रवात् परं यन परिणामेन स संवरः=समिति गुप्तिप्रवृत्तिमिरात्म
सरसि आस्रवत् कर्मसंलिखानां रथगनमित्यर्थः । निर्जरा=निर्मरण कर्मणां बीष
प्रदेशेभ्योदेशतः परिक्षटन=विश्रुण निर्जरा=देशतः कर्मसयरूपा, क्रिया=कापिन्या
दिका, अधिकरणम्=अधिक्रियते=नरकगति योग्यतां प्राप्यते आत्माऽनेनेति=अधि-
करणम्=द्रव्यतो गन्त्री यन्प्रादि, भावतः क्रोधादिकम्, वन्धः=जीवस्य कर्मपुद्गलैः
सह सम्बन्ध, मोक्षाः=सकलकर्मसय सति जीवस्य कर्ममयोगापादितरूपरहितस्य
साधपर्यवसानम् अव्याबाधमवस्थानम् ।

તાલાપ મેં અષ્ટવિધ કર્મરૂપી જલ મિથ્યાદર્શન આદિરૂપ ખાલોં સે નિર-
ન્તર આતા રહતા હૈ । હસી કા નામ આસ્રવ હૈ । હસ આસ્રવ કૈ કારણ
મિથ્યાદર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય ખીર યોગ હોતે હૈ । આતે કુપ
કર્મ જિસ ઉપાયસે રુકતે હૈ ઉસકા નામ સંવર હૈ । સંવર સમિતિ શુસિ
ઔર પરીપહ જય આદિ કારણોં સે હોતા હૈ । કર્મોં કા જીવ કૈ પ્રવેશોં
સે પકવેશ સે ક્ષર જાના-નષ્ટ હોના-હસકા નામ નિર્જરા હૈ । કાયિકી
આદિ ક્રિયાપૈ યહાં ક્રિયાશબ્દ સે લી ગઈ હૈ । જિસકે દ્વારા આત્મા નરક
ગતિ કી યોગ્યતા કો પાતા હૈ બહ અધિકરણ હૈ । દ્રવ્ય ઔર ભાવકી અપે-
ક્ષા યહ અધિકરણ કો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । ગન્ત્રી-ગાદી ઔર યંત્ર
આદિ ય દ્રવ્યાધિકરણ હૈ । ક્રોધાદિક કપાયે ભાવાધિકરણ હૈ । જીવ
કા કર્મપુદ્ગલોં કૈ સાથ જો સમ્બન્ધ હૈ ઉસકા નામ વંધ હૈ । સમસ્ત
કર્મોં કા આત્મા સે ક્ષય હોના હસકા નામ મોક્ષ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ

નિરંતર થયા કરે છે તેનું નામ જ આસ્રવ છે તેને કારણે જ મિથ્યાદર્શન
અવિરત, પ્રમાદ, કપાય અને ચોગ ઉદ્ભવે છે કર્મને જે ઉપાયોથી પ્રવેશતા
અટકાવવામાં આવે છે તે ઉપાયોનું નામ સંવર છે સમિતિ, શુભિ, પરિષદો
પર વિજય બાદિ કારણોથી સંવર થાય છે જીવના પ્રવેશોમાંથી કર્મો નિર્જરા
જવાની-નષ્ટ થઈ જવાની-ક્રિયાનું નામ નિર્જરા છે ક્રિયા શબ્દ દ્વારા કાયિકી
બાદિ ક્રિયાઓ પ્રકલ્પ કરવામાં આવેલ છે જેના દ્વારા આત્મા નરકગતિમાં
જવાની ચોગ્યતા મેળવે છે તેનું નામ અધિકરણ છે દ્રવ્ય અને ભાવની અપે-
ક્ષાએ તે અધિકરણ ના બે પ્રકાર કહ્યા છે ગાદી યંત્રગાદિ દ્રવ્યાધિકરણો
ક્રોધાદિક કપાયે ભાવાધિકરણો છે જીવને કર્મપુદ્ગલોની સાથે જે સંબન્ધ છે
તેનું નામ વંધ ' છે સમસ્ત કર્મોના આત્મામાંથી ક્ષય થવો તેનું નામ
મોક્ષ છે કહેવાનું તાત્પર્ય' કો છે કે કર્મોના અસ્તિત્વમાં જીવની જે અવસ્થા

શ્રમણોપાસકાઃ ધર્મવિષયે કીદૃશાઃ ? इत्याह 'अभिगयजीवाजीवा' इत्यादि ।
 “અભિગયજીવાજીવા” અભિગતજીવાજીવાઃ - અભિગતાઃ = યથાવસ્થિત સ્વ-
 રૂપેણ જ્ઞાતાઃ જીવા અજીવાશ્ચ યૈસ્તે તથા જીવાજીવ સ્વરૂપજ્ઞાનવન્તે इत्यर्थः
 “ઉવલદ્વપુણપાવા” ઉપલબ્ધપુણ્યપાપાઃ - ઉપલબ્ધે = યથાવસ્થિતસ્વરૂપેણ
 વિજ્ઞાતે પુણ્યપાપે યૈસ્તે તથા-તત્ત્વતો-વિજ્ઞાતપુણ્યપાપસ્વરૂપા इत्यर्थः “આસવ-
 સંવરનિજ્જરકિરિયાદિગરણવંધમોક્ષકુસલા” આસવ-સંવર - નિર્જરા-ક્રિયા-
 ધિકરણ-વંધમોક્ષકુસલાઃ, તત્ર-આસવઃ-આસવતી=પ્રવિશતિ અષ્ટવિધકર્મસલિલં

और अपनी लों से निर्वात स्थानमें सुरक्षित जलता हुआ चमकता रहता है उसी प्रकार से ये श्रमणोपासक भी आढ्य, दीप्त और अपरिभूत बने-
 रह कर खूब चमकते थे । ये श्रमणोपासक जिस तरह लौकिक व्यवहार में दक्ष थे उसी प्रकार से ये धर्म के विषय में भी दक्ष थे-इसी बात को अब प्रकट किया जाता है (अभिगयजीवाजीवा) जीव और अजीव पदार्थ अपने २ स्वरूप से जैसे अवस्थित हैं उसी प्रकार से ये उन्हें जानते थे-न्यूनाधिक रूपमें नहीं । (उवलद्वपुण्यपावा) पुण्य का स्वरूप क्या है और पाप का स्वरूप क्या है इस विषय को भी ये अच्छी तरह से जानते थे । (आसवसंवरनिज्जरकिरियादिगरणबंधमोक्खकुसला) आसव, संवर, निर्जरा, क्रिया अधिकरण, बंध और मोक्ष, इन तत्त्वों के विषय में ये कुशल थे-अर्थात् इनमें हेय कौन है और उपादेय कौन है-इस बात के ये अच्छी तरह से ज्ञाता थे । जिस प्रकार से तालाब आदि में जल स्रोतों द्वारा आता है उसी प्रकार से आत्मारूप

યુક્ત દીવો નિર્વાત સ્થાનમાં સુરક્ષિત બળ્યા કરે છે અને પ્રકાશ આપે છે એજ રીતે શ્રમણોપાસકો પણ આદ્ય, દીપ્ત અને અપરિભૂત હોવાથી ખૂબ શોભતા હતા. તે શ્રમણોપાસકો લૌકિક વહેવારમાં જેવા દક્ષ હતા એવા જ ધાર્મિક વિષયોમાં પણ તેઓ દક્ષ હતા, એ નીચેના સૂત્રો દ્વારા બતાવવામાં આવ્યું છે-“અભિગય જીવાજીવા” જીવ અને અજીવના યથાર્થ સ્વરૂપના તેઓ જ્ઞાતા હતા. “ઉવલદ્વપુણ્યપાવા” પુણ્ય તથા પાપનું સ્વરૂપ પણ તેઓ સારી રીતે સમજતા હતા. “આસવ-સંવર-નિજ્જર-કિરિયા-દિગરણ-વંધ-મોક્ષ-કુસલા” આસવ, સંવર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, બંધ, અને મોક્ષ, એ તત્ત્વોના વિષયમાં તેઓ નિપુણ હતા એટલે કે તે તત્ત્વોમાં હેય કયાં કયાં તત્ત્વો છે અને ઉપાદેય તત્ત્વો કયા કયા છે તે તેઓ સમજતા હતા. જેવી રીતે તળાવ આદિમાં ઝરણાંઓ દ્વારા પાણી આવે છે, એજ પ્રમાણે આત્મારૂપી તળાવમાં આદિ પ્રકારના કર્મ રૂપી જળનો પ્રવેશ મિથ્યા દર્શન આદિરૂપ લાવો વડે

“असहेज्जा” असहाय्याः—अविद्यमान साहाय्य=देवादिसाहाय्य स्वस्यैव धर्मन
 निव सामर्थ्यातिशयात् येषां ते तथा । यथा ‘स्वयं कृत कर्मस्वयमेव मोक्तव्यम्’
 इति ज्ञात्वा मनोदोषल्यमाधात् परस साहाय्यनपत्ता इत्यर्थः । “देवा-सुर-नाग-
 -जक्ष-रक्षस-किन्नर किं पुरिस-गरुड-गंधर्व-महोरगा-इषहि देवगणेहि”
 देवा-सुर-नाग-सुवर्ण-यक्ष-राक्षस-किन्नर-किंपुरुष-गरुड-गन्धर्व - महोरगा-
 विभिर्देवगणैः, तत्र-देवाः=वैमानिकाः, असुरा=असुरकुमाराः, नागा=नागकुमाराः,
 ‘असुरानागाः’ इमे उभय भवनपतय, यक्ष राक्षसा किन्नराः किंपुरुषाः,
 एते चत्वारो व्यन्तरविशेषाः, गरुडाः=गरुडविह्वयुक्ता सुवर्णकुमाराः भवनपति
 अन्त करण में यह पूर्णरूप से विश्वास था कि अपने ही धर्म के सेवक
 से जनित सामर्थ्यरूप अतिशय के सिवाय जीव का सहायक और कोई
 नहीं है, यदि सहायक कोई है तो वह एक अपने द्वारा सेवित धर्म है,
 अतः ये देवादिकों की सहायता की चाहना नहीं रखते थे । अथवा—स्वयं
 कृत कर्म जीव स्वयं ही भोगता है ऐसा जानकर अपने कृत कर्म के
 फल भोगने में उनके मन में दुर्बलता नहीं आती थी और ऐसी दुर्बलता
 के न आने से वे कृतकर्म के फल के भोगने में पर की सहायता की
 आकांक्षा भी नहीं रखते थे, मिश्रन्य प्रवचन में ये भ्रमणोपासक इतने
 अधिक दृढ़ थे कि इन्हें उस (निर्गणायो पावयणाओ) निर्मन्यप्रवचन
 से (देवासुर नागजक्ष रक्षसस्स किन्नर किं पुरिस गरुड गंधर्वमहोरगा-
 इषहि देवगणेहि) देव वैमानिक देव तथा असुर कुमार, नागकुमार,
 यक्ष राक्षस, किन्नर किंपुरुष ये यक्ष आदि चार व्यन्तरविशेष गरुड-
 गरुडके विह्वाले सुवर्णकुमार, गंधर्व, और महोराग ये व्यन्तर विशेष

ज्ञाता होता. “असहेज्जा” तेमना दुर्बलता को बात पर दृढ़ भ्रम होता है
 धर्मना सेवनशील होने के कारण ‘असहेज्जा’ सिवाय एवने के कुछ पक्ष अन्य सहा
 यक नहीं, तेभी तेजो देवादिकोनी सहायतानी अन्य राजता नहीं तेजो
 समजता होता है धर्म सिवाय एवने के कुछ जीवो सहायक होता नहीं
 अथवा तेजो समजता होता है चोते करेतां करीना इण एवे योगवता पडे
 छि तेभी चोते करेतां करीना विप्राः योगवता तेमना मनभां दुर्बलता जवती
 नहीं जने दुर्बलता नहीं आवताभी दृढभीनुं इण योगवताभां अन्य केधनी
 पक्ष मद्रनी आकांक्षा राजता नहीं. निर्मन्य प्रवचनभां को आवनेने जेरती
 दृढ़ भ्रम होता है “ निर्गणायो पावयणाओ ” निर्मन्य प्रवचनशी
 (देवासुरनागजक्षरक्षसकिन्नरकिंपुरिसगरुडगंधर्वमहोरगाइषहि देवगणेहि) वैमानि
 आदि देव, असुरकुमारा, नागकुमारा, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किंपुरुष आ यक्ष

ઉક્તશ્ચ—“ નિસ્સેસકમ્મવિગમો, મોક્ષો જીવસ્સ સુદ્ધરૂપસ્સ ॥

સાહ્ય પજ્જવસાણં, અવ્યાવાહ અવત્થાણં ” ॥ ૧ ॥

છાયા—નિશ્શેષ કર્મવિગમો મોક્ષો જીવસ્ય શુદ્ધરૂપસ્ય ।

સાધ્યપર્યવસાનમ્ અવ્યાવાધમ્ અવસ્થાનમ્ ॥ ૧ ॥

તેષાં દ્વન્દ્વઃ, તત્ર કુશલાઃ=આસ્રવાદીનાં હેયોપાદેયતાં સ્વરૂપજ્ઞાતાર इत्यर्थः

કિ કર્મોં કે સમ્બન્ધ મેં જો અવસ્થા જીવ કી રહતી હૈ વહ અવસ્થા કર્મોં કે સર્વથા અભાવ હો જોને પર નહીં રહતી હૈ કર્મોં કે સર્વથા અભાવ હો જોને પર જીવ કી અવસ્થા ધિલકુલ શુદ્ધ સુવર્ણ કે સમાન નિર્મલ હો જાતી હૈ । અતઃજીવ કી યહ અવસ્થા સાદિ હોને પર મી અપર્યવસિત રહતી હૈ । ક્યોં કિ ફિર ઇસ સ્થિતિ મેં ડસમેં અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન કરને વાલી કોઈ શક્તિ હી નહીં રહતી હૈ । ઇસી લિયે ઇસ અવસ્થા કો સાધ્યપર્યવસાનરૂપ કહા હૈ । એક સિદ્ધ મેં અનંત સિદ્ધોં કા અવગાહ વિના કિસી વાધા કે રહતા હૈ—ઇસલિયે ઇસે અવ્યાવાધરૂપ કહા ગયા હૈ । એસી જો જીવ કી અવસ્થા હૈ વહી મોક્ષ હૈ । કહા મી હૈ સમસ્ત કર્મોં કા વિપ્રમોક્ષ હોના યહી જીવ કા મોક્ષ હૈ । ઇસ અવસ્થા મેં જીવ શુદ્ધ રહતા હૈ । યહ અવસ્થા જીવ કી સાધ્યપર્યવસિત હોતી હૈ । ઓર ઇસ અવસ્થા મેં જીવ અવ્યાવાધરૂપ સે સદા અવસ્થિત રહતા હૈ । ઇસ આસ્રવ આદિકોં કી હેયોપાદેયતા કે યે જ્ઞાતા થે । (અસહેજા) ઇનકે

રહે છે, તે અવસ્થા કર્મોના સહંતર અભાવ થયાપછી રહેતી નથી કર્મોને સર્વથા ક્ષય થઈ ગયા પછી જીવની અવસ્થા શુદ્ધ સુવર્ણના જેવી નિર્મળ બની જાય છે તેથી જીવની તે અવસ્થા સાદિ (આદિ સહિત) હોવા છતાં પણ અપર્યવસિત રહે છે કારણ કે એ સ્થિતિમાં તેની અંદર અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન કરનાર કોઈ પણ શક્તિ જ રહેતી નથી, તેથી જ તે અવસ્થાને સાધ્યપર્યવસાન રૂપ કહેલ છે એક સિદ્ધમાં અનંત સિદ્ધોનો અવગાહ કોઈ પણ મુશ્કેલી વગર રહે છે—તેથી તેને અવ્યાવાધ રૂપ કહેલ છે જીવની એવી જે અવસ્થા છે તેનું જ નામ મોક્ષ છે કહ્યું પણ છે

સમસ્ત કર્મોના વિપ્રમોક્ષ (નાશ) થવો એનું નામ જ જીવનો મોક્ષ છે. એ અવસ્થામાં જીવ શુદ્ધ રહે છે જીવની તે અવસ્થા સાદિ હોવા છતાં અપર્યવસિત હોય છે—આદિથી યુક્ત હોતા છતાં અંત રહિત હોય છે. તે અવસ્થામાં જીવ અવ્યાવાધ રૂપ (કોઈ પણ જાતની બાધા વિના) રહે છે તે શ્રાવકો એ આસ્રવ આદિ તત્ત્વોની હેયોપાદેયતાના (આલ્સ અગ્રાહ્યતાના)

गृहीतार्था अर्थावधारणात्, "पुच्छिपट्टा" पृष्ठार्थाः सन्धिगर्भास्य मन्त्रकृत
 "अभिगयट्टा" अभिगतार्थाः=पृष्ठार्थस्यावबोधात्, 'विणिच्छिपट्टा' विनिश्चिता
 अर्थावधारणन पदार्थानां विनिश्चयात्, "अट्टिमिजपेमापुरागरस्ता" अस्थिमज्जा
 प्रेमानुरागरक्ताः-अस्थिनि= 'हड्डी' इति प्रसिद्धानि, मज्जा=अस्थिनां मध्यम
 पातुविशेषः तासु अस्थिमज्जासु प्रेमानुरागेण-प्रवचनस्य प्रेमरूपांनुरागेण रक्षिताः
 रक्षिताः प्रवचनस्य प्रेम्णाऽनुरागेण च सेवामात्मप्रवेशास्तन्मयाभावा इत्यर्थः
 एतादृशाः सन्तोऽन्यान् पुत्रादीन् वा प्रति एवमकथयन् "अयमाठसो" इवमा
 ध्वन्त' हे आयुष्मन्त इदं 'निर्गमे पावपणे' नैर्ग्रन्थे प्रवचनम् "अट्टे" अर्थ
 मोक्षस्य कारणम्, अत एव "अयं परमट्टे" इदं परमार्थः-मोक्षकारणभूतत्वात्
 नैर्ग्रन्थे प्रवचनं परमार्थः सारमूलमित्यर्थः, "सेसे अणट्टे" सेवेमनर्थम् सेवे=नैर्ग्र
 प्रवचनमिन्नं कुप्रवचनम् अनर्थम्=मोक्षपापकृतत्वान्निष्प्रयोजनमिति ! पुनस्ताने

योष हो जाता था इसलिये ये अभिगतार्थ थे। (विणिच्छिपट्टा) अर्थ
 अवधारणा से पदार्थों का ये निश्चय करते थे इसलिये विनिश्चिता
 थे। (अट्टिमिजपेमापुरागरस्ता) अस्थि नाम हड्डी का और मज्जा इष्टि
 के मध्यगत घातु विशेष का है इनकी हड्डी मज्जा घन के अनुराग र
 रगी हुई थी, प्रवचन के प्रति इनके आत्मप्रवेशों में प्रेम और अनुराग
 था। अर्थात् इनकी आत्मा के प्रवेश प्रवचन मय ही थे। जब ये अम
 र्णोपासक ऐसे थे-तब ही ये अपने-अपने पुत्रदि कों से समय २ पर
 ऐसा कहा करने थे कि-(अयमाठसो निर्गम पावपणे) ह बिजजीवो
 यह निर्ग्रन्थ प्रवचन (अट्टे) मोक्षरूप अर्थका कारण है। अतएव (अयं
 परमट्टे) यह सारमूल है। (सेसे अणट्टे) इस निर्ग्रन्थप्रवचन से निष्प्र
 जो कुप्रवचन हैं वे मोक्ष के पापक होने से निष्प्रयोजन हैं।

हता (अभिगयट्टा) पृष्ठेष्टा अधोना तेभने आरी शीते व्याप्त भवेत् हतो तेभी
 तेजोने अभिगताय विशेषण लगोऽयु छि (विनिच्छिपट्टा) अधनी अवधा
 रक्षुमी तेजो पदाधीना निश्चय कृत्वा हता, तेभी तेजो विनिश्चितार्थ हता
 (अट्टिमिजपेमापुरागरस्ता) अस्थि जेटले हड्डिकां अने अस्थिनी पथि वहेही
 घातु विशेषण नम मज्जा छि तेभना अस्थिमज्जा धर्मना एगे रमायेता
 हता निश्चय प्रवचन अत्ये तेभना आत्म प्रवेशाभां प्रेम अने आशुन
 हतो जेटले छे तेभना आत्मप्रवेश प्रवचनमय छ हता तेभी छ तेजो
 तेभना पुत्रादिने वारवार जेवु कहा कृत्वा छे (अयमाठसो निर्गमे पावपणे)
 छे आयुभानेना आ निर्ग्रन्थ प्रवचन (अट्टे) मोक्षरूप अर्थने प्राप्त
 कथवना छ तेभी छ (अयं परमट्टे) तेसारभूत छे (सेसे अणट्टे) अ
 निर्ग्रन्थ प्रवचन सिवायना जीवो छे प्रवचने छ ते कुप्रवचने छ ते

विशेषाः, गन्धर्वा महोरगाश्च व्यन्तरविशेषाः, तदादिभिः = तत्प्रभृतिभिर्देवगणैः
 “ निगन्थाओ पावयणाओ ” नैर्ग्रन्थात् प्रवचनात् “ अणइक्कमणिज्जा ” अनति-
 क्रमणीयाः=अति क्रामयितुमशक्याः निर्ग्रन्थप्रवचनात्—चालयितुं देवादयोऽपि न
 समर्था भवन्तीति भावः । पुनश्च ते श्रमणोपासकाः कीदृशाः ? इत्याह—“ निगन्थे
 पावयणे ” नैर्ग्रन्थे-प्रवचने “ निस्संकिया ” निश्शङ्किताः=शङ्कारहिताः नैर्ग्रन्थे
 प्रवचने इदमित्थं नेत्थंवेतिरूपा न काऽपि तेषां शङ्कावर्त्तते इति भावः । “ निक्कं-
 खिया ” निष्काङ्क्षिताः, काङ्क्षा=परमतामिलापः, तद्रहिताः परमतानभिलाषिण
 इत्यर्थः “ निव्वितिगिच्छिया ” निर्विचिकित्सिताः-विचिकित्सा=फलं प्रतिसन्देहः तेन
 वर्जिताः-फलसन्देहरहिता इत्यर्थः । ‘ लद्धट्ठा ’ लब्धार्थाः अर्थं श्रवणात्, ‘ गहीयट्ठा ’

इत्यादि देवगण भी (अणइक्कमणिज्जा) रंचमात्र चलाने के लिये समर्थ
 नहीं हो सकते थे । ये श्रमणोपासक (निगन्थे पावयणे) उस निर्ग्रन्थ-
 प्रवचन में (निस्संकिया) शंकारहित थे यह इस प्रकार से है कि नहीं
 है इस प्रकार के संदेह से रहित थे । (निक्कंखिया) परमत को अपनाने
 की भावना इनके अन्तः करण में स्वप्न में भी नहीं होती थी । निव्वि-
 तिगिच्छिया) जैनधर्म प्रतिपादित मार्ग का अनुष्ठान निष्फल होता है
 इस प्रकार फल में संदेह इनके चित्त में नहीं था (लद्धट्ठा) अर्थ के
 श्रवण से ये लब्धार्थ थे । (गहीयट्ठा) अर्थ के अवधारण से ये गृहीतार्थ
 थे । (पुच्छियट्ठा) जिस अर्थ में इन्हें संदेह होता था उस अर्थ को ये
 पूछकर निश्चय कर लेते थे । अतः ये पृष्ठ अर्थ का इन्हें अच्छी तरह से

विगेरे आरे व्यन्तर विशेष छे. गरुड-गरुडनायिह्वाणा सुवर्णकुमार, गंधर्व
 अने महोरग अने पणु व्यन्तरविशेष छे धृत्यादि देवगण पणु (अणइक्कम-
 णिज्जा) तेभने रञ्जमात्र पणु अलायमान करवाने समर्थ नइता. ते श्रमणो-
 पासके (निगन्थे पावयणे) निर्ग्रन्थ प्रवचनमां (निस्संकिया) शंकारहित इता
 -ते द्वारा प्रतिपादित तत्त्वोमां तेभने कोर पणु प्रकारेनो सदेह थतो नही
 (निक्कंखिया) पर मतने आपनाववानी धृच्छा तेभने स्वप्नमां पणु थती नही.
 (निव्वितिगिच्छिया) “ जैनधर्ममां प्रतिपादित मार्गनु अनुष्ठान निष्फल नय
 छे, ” अवेो इण विशेषेनो सदेह तेभना चित्तमा कही उद्वलवतो नही (लद्धट्ठा)
 अर्थना श्रवणुने दीधे तो लब्धार्थ इता (गहीयट्ठा) अर्थना अवधारणुथी
 तेओ गृहीतार्थ इता (पुच्छियट्ठा) ओ अर्थमा तेभने सदेह थनो ते अर्थ
 शानीने पूछीने पोताना सदेहनु तेओ निर्वाणु करता इता तेथी तेओ पृष्ठार्थ

પ્રત્યાહ્યાન=પર્વદિનેષુ ત્યાજ્યાનાં પરિત્યાગ પોષધોપવાસ પોષ=પુષ્ટિ=ધર્મસ્ય
 વૃદ્ધિ ધષ્ટેતિ પોષધઃ પર્વદિનાનુષ્ટેયો વ્રતવિશેષઃ, તપોપવાસઃ = નિવસન
 પોષધોપવાસ, ઘર્ષાં દ્વન્દ્વઃ, તૈઃ યુક્તાં હિ ગમ્યતે, અથ પોષધોપવાસત્યુ
 વતમ્, સથ પોષધઃ કદા ક્રિયતે ! હત્યાહ—“ ચાઠદસદ્વિદ્વપુણ્ણમાસિણીસુ
 “ ચતુર્દશપૃષ્ઠમ્યુષ્ણપૌર્ણમાસીપુ, ચતુર્દશ્યામપ્તમ્યામ્ ઉષ્ણિષ્ટાયામ્ = અમારા-
 સ્યાયાં પૌર્ણ-માસ્યાશ્ચ “ પૃષ્ઠપુણ્ણ ” પ્રતિપૂર્ણમ્-અશ્વિનપ્રતિપ્ણાઞ્ચ ‘ પોષદ્વિ-
 પોષધમ્ ‘સમ્મ’ સમ્યક્ શાસ્ત્રોક્તવિધિપૂર્વકમ્ ‘અણુપાલેમાગા’ અણુપાલયન્ત =
 યે । ગુણ-તીનગુણાવર્તો કો યે પાલતે યે । ચિરમણ મિધ્યાત્વ કે સેયન
 સે યે સદા વૃત્ત રહતે યે । પ્રત્યાહ્યાન ત્યાજ્ય વસ્તુઓં કા યે પરિત્યાગ
 કરતે યે । પોષધ પોષ નામ પુષ્ટિ કા હૈ શરીર કી પુષ્ટિ મેં યહાં ડ્રષ્ટિ શબ્દ
 કા અર્થ નહીં લિયા ગયા હૈ કિન્તુ ધર્મ કી પુષ્ટિ હોને મેં પુષ્ટિ શબ્દ કા અર્થ
 લિયા ગયા હૈ પોષધ કરને સે શરીર કી પુષ્ટિ મહેલી ન હો પર ધર્મ કી
 પુષ્ટિ વૃદ્ધિ અવશ્ય હોતી હૈ । અતઃ જિસસે ધર્મ કી પુષ્ટિ હોતી હૈ વહ
 પોષધ હૈ । યહ પોષધ પર્વ કે દિનોં મેં જો અનુષ્ટેય વ્રતવિશેય હોતા હૈ
 સદ્રૂપ હોતા- હસ વ્રતવિશેય મેં જો ઉપવાસ માને રહના વહ પોષ-
 ધોપવાસ હૈ । એસા પોષધોપવાસ શબ્દ કા વાચ્યાર્થ હૈ । હમ પોષધોપ-
 વાસ કો યે કરતે યે । યહ પોષધોપવાસ વે કથ કરતે યે હસકે લિયે
 સુબ્રકાર પ્રકટ કરતે હૈં (ચાઠદસદ્વિદ્વપુણ્ણમાસિણીસુ) ચતુર્દશોં કે
 દિન, અષ્ટમી કે દિન, અમાવસ્યા કે દિન ઔર પૌર્ણમાસી કે દિન ય
 અમણોપાસક હમ (પોમહ) પોષધ કો હન નિધિયોં મેં (સમ્મ) શાસ્ત્રોક્ત

હતા, તથા શુભવર્તોતુ તેઓ પાલન કરતાહતા મિધ્યાત્વના સેવનથી તેઓ સદા
 દૂર રહેતા હતા, ત્યાજ્ય વસ્તુઓના તેઓ પ્રત્યાહ્યાન લઈને ત્યાગ કરતા હતા
 (પોષ) એટલે પુષ્ટિ અર્થી પુષ્ટિ શબ્દ શરીરની પુષ્ટિના અથવા વપશયો નથી
 પણ ધર્મની પુષ્ટિ અથવા તેના પ્રયોગ કરાયો છે- પોષધ કરવાથી શરીરની પુષ્ટિ
 ભલે થતી ન હોય પણ ધર્મની પુષ્ટિ તો અવશ્ય થાય છે તેથી જેના કારણ
 ધર્મની પુષ્ટિ થાય તેને પોષધ કહે છે

પવના દિવસે ચારે પ્રકારના આહારના ત્યાગ પૂર્વક પોષધશાળામાં રહીને
 આ વ્રત કરાય છે આ વ્રતવિશેષમાં જે ઉપવાસ-રહેવાનું થાય છે તેને પોષ-
 ધોપવાસ કહે છે પોષધોપવાસનો એ પ્રમાણે વાચ્યાર્થ થાય છે જે પોષધો-
 પવાસ ક્યારે કરાય છે ? “ ચાઠદસદ્વિદ્વપુણ્ણમાસિણીસુ ” કોદશ આઠમ,
 અમાસ અને પૂનમી પોષધોપવાસ કરવામાં આવે છે- તે સમજાવેલો
 વોમહ ” એ પોષધવ્રતનું તે તિથિઓમાં સમ્મ શાસ્ત્રોપાન વિધિપૂર્વક

ર્ણયતિ—“ ઉસિય ફલિહા ” ઉચ્છિતસ્ફટિકા સ્ફટિકવન્નિર્મલાન્તઃ કરણાઃ

યદ્વા— ઉચ્છિતઃ = ગૃહદ્વારાદપગત. પરિધો યેપાં તે તથા — ઔદાર્યોત્તિશયાદાનદાયિત્વેન ભિક્ષુકાણાં ગૃહપ્રવેશનાર્થમનર્ગલિતદ્વારા इत्यर्थः ।
 एतावदेव न किन्तु “ अवंगुयदुवारा ” अप्रावृतद्वाराः कपाटादिभिरस्थगित-
 द्वाराः दानार्थं मुद्घाटितगृहद्वारा इत्यर्थः । ‘ चियत्तंते उरघरप्पवेसा “ त्यक्ता
 न्तःपुरगृहप्रवेशाः—त्यक्तः=प्रीत्या प्रदत्तः अन्तःपुरे गृहे वा प्रवेशो येषां ते तथा-
 अतिधार्मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीया इत्यर्थः । अथ धर्मारामधने ते कीदृशा इति
 दर्शयति—“ बहुहिं ” बहुभिः = अनेकप्रकारकैः “ सीलव्वयगुणवेरमणपच्च-
 क्खाया पोसहोववासेहिं ” शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपोषधोपवासैः,
 तत्र शीलानि=सामयिक—देशावकाशिक—पोषध—तिथि संविभागाख्यान=
 व्रतानि=पञ्चाणुव्रतानि, गुणः=त्रीणि गुणव्रताति, विरमणं = मिथ्यात्वान्निवर्त्तनम्,

अब सूत्रकार इनके औदार्य आदि गुणों का कथन करते हुए कहते हैं—(उसिय फलिहा) इनके अंतःकरण हमेशां स्फटिक मणिकी तरह निर्मल अर्थात् पापरहित थे (अवंगुयदुवारा) इन श्रमणोपासकों के मकानों पूर्य दान के निमित्त सदा खुले हुए ही रहा करते थे । (चिय-त्तंतेउरघरप्पवेसा) उन के आने जानेमें किसीको किसी प्रकार का अवि-श्वास नहीं था । उस कारण वे राजाके अंतः पुरमें भी बिना रोक-टोक जा सकते थे ।

अब सूत्रकार इस बातको प्रकट करते हैंकि ये श्रमणोपासक (बहुहिं) अनेक प्रकार के (सीलव्वयगुणवेरमण-पच्चक्खाणपोसहोववासेहिं) शील मान सदाचार आदिधर्मानुष्ठानों की आराधना करने में दत्त-चित्त रहा करते थे, जैसे- सामायिक, देशावकाशिक, पौषध, अतिथि-संविभगरूप को ये पालते थे । व्रत- पांच अणुव्रतों को ये पालते

भોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવતા નથી માટે સારરહિત છે હવે સૂત્રકાર તે શ્રમણો પાસકોના ઔદાર્ય આદિ ગુણોનુ વર્ણન કરતા કહે છે કે (ઊસિયફલિહા) તેમના અતઃ કરણો સ્ફટિક મણિની માફક શુદ્ધ યાને નિર્માળ એટલે કે પાપ રહિત હતાં ‘અવંગુયદુવારા’ તેમના મકાનો પુણ્યદાન માટે હમેશાં ઉઘાડા જ રહેતા હતા (ચિયત્તંતે ઉરઘરપ્પવેસા) તેમને આવવા જવામા કોઇને કોઇ પણ પ્રકારનો સંદેહ ન હતો તેથી રાખના અતઃ પુરમા પણ તેઓ વિના શંકટોક તેઓ જઇ શકતા હતા તેઓકેવી રીતે ધર્મનું આરાધન કરતા, તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે

(બહુહિં) અનેક પ્રકારના (સીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચાક્ખણપોસહોવવાસેહિં) ધર્માનુષ્ઠાનોની આરાધના કરતા હતા સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષધ, અને અતિથિ સંવિભાગ રૂપ શીલોનુ તેઓ પાલન કરતા, પાંચ અણુવ્રતોનુ તેઓ પાલન કરતા

પ્રત્યાશ્વાન=પર્વદિનેષુ ત્યાજ્યાનાં પરિત્યાગઃ પોષપોષાસઃ પોષ=પુષ્ટિ=સ
 દૃદ્ધિ મત્તે રિતિ પોષ પર્વદિનાનુષ્ટેયો વ્રતવિશેષઃ, તત્રોપાસઃ = નિવ
 પોષપોષાસ, એવાં દ્વન્દ્વાઃ, તૈઃ યુક્તા રિતિ ગમ્પતે, અથ પોષપોષાસ
 રતમ્, સચ પોષઃ કથા ક્રિયતે । રિત્યાદિ-“ વાઙ્મસમુદિદ્ધપુણ્ણમાસિ
 “ ચતુર્વિદ્યપ્ત્યુષિષ્ટપૌર્ણમાસીષુ, ચતુર્વિદ્યામપ્તમ્યામ્ ઉદિષ્ટાયામ્ = અમા
 સ્યાયાં પૌર્ણ-માસ્યાશ્ચ “ પદ્ધિપુણ્ણ ” યતિપૂર્ણમ્-અશોરાત્રનિપ્પાત્તં ‘ પોષ
 પોષમ્ ‘સમ્મ’ સમ્યક્ શાસ્ત્રોક્તવિધિપૂર્વકમ્ ‘અણુપાલેમાણા અણુપાલપન્ત
 યે । ગુણ-ત્રીનગુણવ્રતો કો યે પાલતે યે । ચિરમ્મણ મિધ્યાત્વ કે સેવ
 સે યે સદા દૂર રહતે યે । પ્રત્યાશ્વાન ત્યાજ્ય ઘસ્તુઓં કા યે પરિત્યજ
 કરતે યે । પોષપ પોષ નામ પુષ્ટિ કા હૈ શરીર કી પુષ્ટિ મેં યહાં પુષ્ટિ શ
 કા અર્થ નહીં લિયા ગયા હૈ ફિન્તુ ઘર્મ કી પુષ્ટિ હોને મેં પુષ્ટિ શબ્દ કા મ
 લિયા ગયા હૈ પોષપ કરને સે શરીર કી પુષ્ટિ મહે હી ન હો પર ઘર્મ
 પુષ્ટિ દૃદ્ધિ અવદ્ય હોતી હૈ । અતઃ જિસસે ઘર્મ કી પુષ્ટિ હોતી હૈ
 પોષપ હૈ । યહ પોષપ પર્વ કે દિનોં મેં જો અનુષ્ટેય વ્રતવિશેષ હોતા
 તદ્રૂપ હોતા- હસ વ્રતવિશેષ મેં જો ઉપવાસ માને રહના ઘહ પોષ
 પોષવાસ હૈ । એસા પોષપોષવાસ શાન્ત કા વાચ્યાર્થ હૈ । હસ પોષપોષ
 વાસ કો યે કરતે યે । યહ પોષપોષવાસ યે કય કરતે યે હસકે લિયે
 સુબ્રકાર પ્રકટ કરતે હૈં (વાઙ્મસમુદિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ) ચતુર્વિદ્યોં કે
 દિન, અષ્ટમી કે દિન, અમાવસ્યા કે દિન ઓર પૌર્ણમાસી કે દિન ય
 અમણોપાસકુ હસ (પોમહ) પોષપ કો હન તિથિયોં મેં (સમ્મ) શાસ્ત્રોક્ત

હતા, પણ જુજુમતોનુ તેજો પાલન કરતાહતા મિધ્યાત્વના સેવનથી તેજો સહા
 રૂર રહેતા હતા ત્યાજ્ય ઘસ્તુઓને તેજો પ્રત્યાશ્વાન લઇને ત્યાગ કરતા હતા
 (પોષ) એટલે પુષ્ટિ. બહો પુષ્ટિ થાજ શરીરની પુષ્ટિના અથમાં વપરાયો નથી
 પણ ધમની પુષ્ટિ અથમાં તેનો પ્રયોગ કરાયો છે. પોષપ કરવાથી શરીરની પુષ્ટિ
 બધે થતી ન હોય પણ ધમની પુષ્ટિ તો અવશ્ય થાય છે તેથી જેના ઘાસ
 ધમની પુષ્ટિ થાય તેને પોષપ કહે છે

પર્વના દિવસે ચારે પ્રકારના આહારના ત્યાગ પૂજક પોષપથાજામાં રહીને
 આ વ્રત કરાય છે આ વ્રતવિશેષમાં જે ઉપવાસ-રહેવાનું થાય છે તેને પોષ
 પોષવાસ કહે છે પોષપોષવાસનો એ પ્રમાણે વાચ્યાર્થ થાય છે એ પોષપો
 પવાસ ક્યારે કરાય છે ? ‘ વાઙ્મસમુદિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ ’ બોધ્ય આહમ,
 અમાસ અને પૂનમે પોષપોષવાસ કરવામાં આવે છે તે સમજાવવાકે
 “ પોમહ ” એ પોષપવતનું તે તિથિઓમાં સમ્મ ચાન્નોખા નિધિપૂજક

निरन्तरं सेवमानाः सन्त 'समणे निगंथे' श्रमणान् निर्ग्रन्थान् "फासुएसणीज्जेण"
 प्रासुकैपणीयेन-प्रासुकश्चासौ एषणीयश्चेति-प्रासुकैपणीयः, प्रासुकम्=अचित्तम्,
 एषणीयम् = निर्दोषम्, तेन तथाविधेन " असणपाणखाइमसाइमेणं " अशन
 पानखाद्यस्वाद्येन तथा " वत्थपडिग्गहकंवलपायपुच्छणेणं " वस्त्रपतद्ग्रह
 कम्बलपादप्रोज्जनेन, तत्र वस्त्रं=कार्पासनिर्मितम् पतद्ग्रहः=पात्रम्, कम्बलः =
 प्रसिद्धः, पादप्रोज्जनं=रजोहरणम् तेषां समाहारस्तेन वस्त्रादिना तथा " पीठ-
 फलगसेज्जासंथारएण पीठफलकशय्यासंस्तारकेण तत्र पीठम्=आसनम्, फल-
 कम् पट्टकं, पाटइति प्रसिद्धम् शय्या=वसतिः, यद्वा सार्धं हस्तद्वयप्रमाणआमन-
 विशेषः, संस्तारकः=शरीरप्रमाणा शय्या एषां समाहारद्वन्द्वः, ततस्तेन तथा
 " ओसहमेसज्जेण " औषधभैषज्येन, तत्र-औषधम् = एकद्रव्यनिष्पन्नं, भैष-
 ज्यम् = अनेकद्रव्यनिष्पन्नमौषधमेव, तेनच " पडिलाभे माणा " प्रतिलम्भयन्तः
 =प्रतिलाभयन्तः श्रमणनिर्ग्रन्थेभ्यः प्रासुकैपणीयाहारादीन् वस्त्रपतद्ग्रहादीन्
 पीठफलकादीन् औषधभैषज्यञ्च वितरन्तः । " अहापडिग्गहिण्हिं " यथाप्रति
 गृहीतैः=यथाविधिस्वीकृतैः " तवोकम्मेहिं " तपःकर्मभिः = पट्ठाण्टमादि तपो

विधिपूर्वक (पडिपुणं) पूर्णरूप से (अणुपालेमाणा) करते थे (समणे
 निगंथे फासुएसणिज्जे) तथा श्रमण निर्ग्रन्थों को ये हमेशा प्रासुक
 एषणीय अचित्त निर्दोष (असणपाणखाइमसाइमेणं) अशन, पान,
 खाद्य, स्वाद्य से तथा (वत्थपडिग्गहकंवलपायपुच्छणेणं) वस्त्र, पात्र,
 कम्बल, पादप्रोज्जन-रजोहरण से, तथा-(पीठफलगसेज्जासंथारएणं) पीठ
 आसन, फलक-पट्टक पाट, शय्या वसति, अथवा ढाईहाथप्रमाण आसन
 विशेष, संस्तारक-शरीरप्रमाण शय्या से, तथा-(ओसहमेसज्जेणं)
 औषध से-एक द्रव्य निष्पन्न दवा से, भैषज्य से-अनेक द्रव्य निष्पन्न
 दवा से, (पडिलाभेमाणा) लाभान्वित करते रहते थे । तथा (अहाप-
 डिग्गहिण्हिं) यथा प्रतिगृहीत-यथाविधिस्वीकृत (तवोकम्मेहिं) तपः

" पडिपुणं " पूर्णरूपे " अणुपालेमाणा " पालन करता होता " समणे निगंथे
 फासुएसणिज्जेण " तेजो श्रमण निर्ग्रन्थाने सदा प्रासुक औषणीय (अचित्त,
 निर्दोष) " असणपाणखाइमसाइमेण " अशन, पान, आद्य अने स्वाद्य
 तथा " वत्थपडिग्गहकंवलपायपुच्छणेण " वस्त्र, पात्र, कामण, इलक-पाट,
 शय्या-पाथरण अथवा अढी हाथनी लंआधनु आसन विशेष, संस्तारक-शरीर
 प्रमाण शय्या, तथा " ओसहमेसज्जेण " औषध (एक द्रव्यमाधी जनावेदी
 दवा) भैषज्य (अनेक द्रव्योमाधी जनावेदी दवा) " पडिलाभेमाणा " वडो-
 रावता होता तथा " अहापडिग्गहिण्हिं " विधि पूर्वक अंगीकार करेला " तवो-